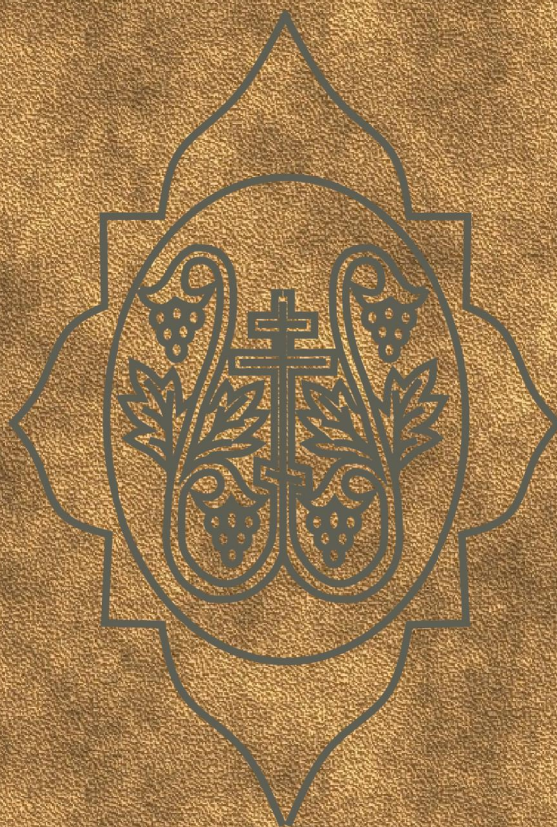

Послання
Симона і Полікарпа

джерела і матеріали

Національний заповідник
«Києво-Печерська лавра»

ІРИНА ЖИЛЕНКО

**ПОСЛАННЯ
СВЯТИТЕЛЯ СИМОНА
І ПОЛІКЛРША**

ДЖЕРЕЛА І МАТЕРІАЛИ

Київ
2022

УДК 271.2-788-36(477Ю411)-9

Ж - 72

**БУДЕ ЗАТВЕРДЖЕНО ДО ДРУКУ
ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА» ПІСЛЯ
ПЕРЕМОГИ НАД РУСНЕЮ**

Ж72

Жиленко І.В. Послання Симона і Полікарпа. Джерела і матеріали.

Ця робота є останньою частиною великого проєкту, в рамках якого планується видання пам'яток печерської агіографії, які походять зі списків XII-XVII століть. Більшість цих матеріалів або публікувалися давно і є бібліографічною рідкістю, відомою тільки фахівцям, або не друкувалися зовсім.

До цього тому увійшли Послання, написані святителем Симоном і його духовним чадом Полікарпом. Ці послання, власне і лягли в основу зібрання під назвою Патерика Печерського. До публікацій увійшло від двох до п'яти редакцій текстів, як українських, так і новгородських. Таке компонування життійного матеріалу дозволяє не тільки довести до науковців та пересічних читачів більшості видозмін тексту, докладніше описати ці видозміни, а й провести аналіз їх появи.

Для фахівців і широкого кола зацікавлених у історії української літератури та церковній історії.

ISBN 978-617-615-094-7

© Національний заповідник «Києво-Печерська лавра», 2022

© Жиленко І. В., 2022

ЗМІСТ

До ласкавого читача.....	16
Автори Патерика і їхні житія	16
Проблеми атрибуції авторів Патерика.....	16
Симон і Полікарп XIII ст. — автори Патерика і їхні житія	21
Житіє прп. Нестора	23
Послання свт. Симона і Полікарпа.....	24
та їхні першоджерела.....	24
Послання свт. Симона.....	25
Послання Полікарпа	25
Структура Послань свт. Симона і Полікарпа	26
у різних редакціях.....	26
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	28
XVI—XVII ст.: до питання про джерело Арсеніївської редакції Печерського патерика.....	28
Пролог.....	32
Інші першоджерела.....	33
Окремі сюжети про святих, які входять	35
до Послання свт. Симона	35
Оповідь про прп. Онисифора	35
Житія прпп. Никона Сухого і Євстратія Мученика.....	35
Житіє прпп. Кукші і Пимена	42
Житіє прп. Афанасія.....	71
Житіє прп. Николи Святоші.....	72
Житіє прп. Еразма.....	95
Житіє прп. Арефи.....	95
Оповідь про прп. Тита і Євагія	96
Передмова до Послання Полікарпа.....	97
Житіє свт. Никити Новгородського.....	97
Житіє прп. Лаврентія Затвірника	109
Житіє прп. Агапіта.....	111
Житіє прп. Григорія Чудотворця.....	113
Житіє прп. Іоанна Багатостраждального.....	115

Житіє прп. Мойсея Угрина.....	119
Житіє прп. Прохора.....	122
Житіє прп. Марка Печерника, прп. Феофіла й прп. Іоанна.....	122
Житіє прмчч. Федора й Василя.....	123
Житіє прп. Спиридона і прп. Алімпія.....	124
Житіє прп. Пимена Хворого.....	125
Житіє свт. Нифонта.....	126
Життя авторів Патерика та архімандрита Києво-Печерського Полікарпа XII ст.	129
Іпатіївський літопис.....	129
6690 (1182)] р.....	129
Хлебніковський літопис.....	130
6690 (1182) р.....	130
Касянівська перша редакція Патерика.....	131
Патерик Йосифа Тризни.....	132
Друкований Патерик: видання 1661 р.....	137
Житіє прп. Полікарпа.....	137
Житіє свт. Симона.....	143
Житіє прп. Нестора Літописця.....	148
Послання свт. Симона.....	151
до ченця Полікарпа.....	151
Передмова.....	151
Основна редакція Патерика.....	151
Фрагмент із Феодосіївської редакції.....	155
за виданням Р. Попа.....	155
Касянівська перша редакція Патерика.....	156
Збірник XV—XVI ст.....	162
Патерик Йосифа Тризни.....	162
Друкований Патерик: видання 1661 р.....	167
Оповідь про прп. Онисифора.....	178
Основна редакція Патерика.....	178
Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї.....	179
XVI—XVII ст.....	179
Арсеніївська редакція Патерика.....	181
Касянівська перша редакція Патерика.....	183
Патерик Йосифа Тризни.....	185
Друкований Патерик: видання 1661 р.....	189
Житіє прп. Євстратія.....	189
Основна редакція Патерика.....	189

Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	191
XVI—XVII ст.....	191
Арсеніївська редакція Патерика.....	193
Стишний пролог. Список початку XVII ст.....	195
Стишний пролог. Список середини XVI ст.....	197
Касіянівська перша редакція Патерика.....	199
Патерик Йосифа Тризни	201
Друкований Патерик: видання 1661 р.	203
Житіє прп. Никона Сухого	208
Основна редакція Патерика	208
Арсеніївська редакція Патерика.....	209
Касіянівська перша редакція Патерика.....	211
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	214
XVI—XVII ст.....	214
Стишний пролог. Список середини XVI ст.....	216
Патерик Йосифа Тризни	218
Друкований Патерик: видання 1661 р.	219
Житіє прп. Кукші і прп. Пимена.....	223
Основна редакція Патерика	223
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	224
XVI—XVII ст.....	224
Арсеніївська редакція Патерика.....	224
Касіянівська перша редакція Патерика.....	225
Патерик Йосифа Тризни	225
Друкований Патерик: видання 1661 р.	226
Житіє прп. Афанасія.....	227
Основна редакція Патерика	227
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	229
XVI—XVII ст.....	229
Арсеніївська редакція Патерика.....	230
Касіянівська перша редакція Патерика.....	232
Стишний пролог. Список середини XVI ст.....	234
Патерик Йосифа Тризни	235
Друкований Патерик: видання 1661 р.	236
Житіє прп. Николи Святоші	238
Основна редакція Патерика	238
Арсеніївська редакція Патерика.....	242
Касіянівська перша редакція Патерика.....	246

Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	251
XVI—XVII ст.	251
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	255
Патерик Йосифа Тризни	259
Друкований Патерик: видання 1661 р.	263
Житіє прп. Еразма.....	270
Основна редакція Патерика	270
Арсеніївська редакція Патерика	272
Касіянівська перша редакція Патерика	273
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	274
XVI—XVII ст.	274
Патерик Йосифа Тризни	275
Друкований Патерик: видання 1661 р.	276
Житіє прп. Арефи.....	278
Основна редакція Патерика	278
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	279
XVI—XVII ст.	279
Арсеніївська редакція Патерика	280
Касіянівська перша редакція Патерика	281
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	283
Патерик Йосифа Тризни	284
Друкований Патерик: видання 1661 р.	285
Житіє прп. Тита	288
Основна редакція Патерика	288
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	289
XVI—XVII ст.	289
Арсеніївська редакція Патерика	290
Касіянівська перша редакція Патерика	291
Патерик Йосифа Тризни	293
Друкований Патерик: видання 1661 р.	294
Послання Полікарпа	298
Передмова.....	298
Основна редакція Патерика	298
Четія Мінея Патерик проложного типу	298
Арсеніївська редакція Патерика	299
Касіянівська перша редакція Патерика	299
Житіє свт. Никити, єпископа Новгородського.....	300
Основна редакція Патерика	300

Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	302
XVI—XVII ст.....	302
Арсеніївська редакція Патерика.....	304
Касіянівська перша редакція Патерика.....	306
Патерик Йосифа Тризни	308
Житіє свт. Никити, написане ігуменом Іоасафом.....	310
Окрема оповідь (послання) про відкриття мощей свт. Никити Новгородського	336
Друкований Патерик: видання 1661 р.	337
«Житія святих» свт. Димитрія (Туптала)	341
Житіє прп. Лаврентія Затвірника.....	344
Основна редакція Патерика	344
Четія Мінея. Патерик проложного типу	345
Арсеніївська редакція Патерика.....	347
Касіянівська перша редакція Патерика.....	348
Патерик Йосифа Тризни	349
Друкований Патерик: видання 1661 р.	350
Житіє прп. Агапіта Лікаря	353
Основна редакція Патерика	353
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	356
XVI—XVII ст.	356
Арсеніївська редакція Патерика.....	359
Касіянівська перша редакція Патерика.....	363
Стишний пролог. Список середини XVI ст.....	368
Український переклад Патерикону XVII ст.	371
Патерик Йосифа Тризни	375
Друкований Патерик: видання 1661 р.	379
Житіє прп. Григорія Чудотворця	385
Основна редакція Патерика	385
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	388
XVI—XVII ст.....	388
Арсеніївська редакція Патерика.....	391
Касіянівська перша редакція Патерика.....	394
Патерик Йосифа Тризни	399
Друкований Патерик: видання 1661 р.	403
Житіє прп. Іоанна Багатостраждального	409
Основна редакція Патерика	409
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	411

XVI—XVII ст.	411
Арсеніївська редакція Патерика	414
Касіянівська перша редакція Патерика	416
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	420
Патерик Йосифа Тризни	423
Друкований Патерик: видання 1661 р.	426
Житіє прп. Мойсея Угурина.....	430
Основна редакція Патерика	430
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	434
XVI—XVII ст.	434
Арсеніївська редакція Патерика	440
Український переклад Патерикону XVII ст.....	445
Патерик Йосифа Тризни	450
Друкований Патерик: видання 1661 р.	455
Житіє прп. Прохора Лободника	464
Основна редакція Патерика	464
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	467
XVI—XVII ст.	467
Арсеніївська редакція Патерика	471
Касіянівська перша редакція Патерика	476
Патерик Йосифа Тризни	481
Друкований Патерик: видання 1661 р.	486
Житіє прпп. Марка, Іоанна і Феофіла	493
Основна редакція Патерика	493
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	496
XVI—XVII ст.	496
Арсеніївська редакція Патерика	500
Касіянівська перша редакція	504
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	510
Патерик Йосифа Тризни	513
Друкований Патерик: видання 1661 р.	517
Житіє прмчч. Федора і Василія.....	525
Основна редакція Патерика	525
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї.....	531
XVI—XVII ст.	531
Арсеніївська редакція Патерика	538
Касіянівська перша редакція Патерика	545
Патерик Йосифа Тризни	554

Друкований Патерик: видання 1661 р.	561
Житіє прп. Спиридона і прп. Алімпія	573
Основна редакція Патерика	573
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	578
XVI—XVII ст.	578
Арсеніївська редакція Патерика	579
Касіянівська перша редакція Патерика	580
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	588
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	589
Патерик Йосифа Тризни	593
Друкований Патерик: видання 1661 р.	600
Житіє прп. Пимена Хворого	611
Основна редакція Патерика	611
Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї	614
XVI—XVII ст.	614
Арсеніївська редакція Патерика	618
Касіянівська перша редакція Патерика	623
Стишний пролог. Список середини XVI ст.	628
Український переклад Патерикону XVII ст.	633
Патерик Йосифа Тризни	636
Друкований Патерик: видання 1661 р.	640
Джерела до біографії свт. Нифонта Новгородського	647
Літописні оповіді про преставлення свт. Нифонта	647
Іпатіївський літопис	647
Хлебніковський літопис	648
Новгородський перший літопис	649
Лаврентіївський літопис	650
Тверський збірник	650
Новгородський Карамзінський літопис	650
Никонівський літопис	651
Густинський літопис	653
Патерикові редакції житія свт. Нифонта	653
Касіянівська перша редакція Патерика	653
Патерик Йосифа Тризни	655
Друкований Патерик: видання 1661 р.	657
Стишний пролог	663
Новгородське житіє свт. Нифонта	666
Коментарі	677

Тексти, присвячені Полікарпам XII і XIII ст.	678
Тексти, присвячені свт. Симонам XII і XIII ст.	682
Житіє прп. Нестора.....	684
Послання свт. Симона.....	688
Оповідь про прп. Онисифора	697
Житіє прп. Євстратія.....	701
Житіє прп. Никона Сухого	709
Житіє прп. Кукші і прп. Пимена	715
Житіє прп. Афанасія	725
Житіє прп. Николи Святоші.....	727
Житіє прп. Еразма	742
Житіє прп. Арефи	743
Житіє прп. Тита.....	747
Передмова до Послання Полікарпа	748
Житіє свт. Никити Новгородського	748
Житіє прп. Лаврентія Затвірника	761
Житіє прп. Агапіта	762
Житіє прп. Григорія	773
Житіє прп. Іоанна Багатостраждального	794
Житіє прп. Мойсея Угрина	805
Житіє прп. Прохора Лободника.....	811
Житіє прп. Марка Печерника, прп. Феофіла й прп. Іоанна	824
Житіє прмчч. Федора і Василя	840
Житіє прпп. Спиридона й Алімпія.....	849
Житіє прп. Пимена Хворого	868
Літописна інформація та житія свт. Нифонта Новгородського	880
Додатки	917
Свт. Симон і прп. Полікарп — печерські святі XII ст.....	917
Повчання і послання Ізосими святого до Настасії, (духовної) доньки своєї	922
Нариси історії людоловства і обставин работоргівлі	925
Харчові заборони українських православних вірних	935
Питання про святих з іменем Пимен у Печерському патерику	938
Купшин монастир у Києві	940
Різні документи, дотичні до історії вшанування прп. Кукші у Московії.....	943
Фантастичне житіє прп. Кукші і «його учня Никона», яке побутує нині у РФ....	950
Літописні згадки про прп. Николу Святошу.....	952
Чернігівська пам'ятка «Слово про князів»	958
Прп. Никола Святоша і Феодосій Грек.....	968

Артефакти свт. Никити.....	973
До історії медицини в давній Україні.....	976
Пасквіль на вірменський Арцивуріїв піст за публікацією І. Франка (Франко 2015)	1014
Притча о женской злобѣ.....	1015
Сурогати хліба і вживання у харч лободи	1025
Запис свт. Петра Могили про зцілення від води.....	1033
з хреста прп. Марка Печерника.....	1033
До питання про можливість збереження творінь прп. Алімпія.....	1034
Опис житла і майстерні художника XIII ст., дослідженого в районі Михайлівського монастиря	1039
Оповідь про преставлення свт. Костянтина	1044
«Філософи» у Київській державі.....	1069
Згадки про свт. Никиту й Нифонта у списках Новгородських ієрархів	1078
Оповідь священника архімандрита Олексія	1079
(в миру — Олександра Миколайовича Черная	1079
(1899—1985) про перенесення мощей новгородських святих до Литви. Фрагмент зі спогадів під назвою:.....	1079
«Пастырь в годы войны».....	1079
Цитовані ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА.....	1083
Скорочення.....	1107
СКОРОЧЕННЯ	1088

ДО ЛАСКАВОГО ЧИТАЧА

Послання свт. Симона і Полікарпа є тією основою, навколо якої склався Печерський патерик. Вони увійшли лише до останньої частини нашої Антології, хоча ми вже неодноразово торкалися історії їхніх творів і редакцій (Жиленко 2015; Жиленко 2015-а; Жиленко, 2019). У цьому томі ми уникатимемо дублювання матеріалів, опублікованих попередньо, і подамо переважно висновки, вперше виявлені нами.

Публікація житій авторів Патерика спонукає повернутися до них ще раз, але вже як до героїв агіографічних творів.

АВТОРИ ПАТЕРИКА І ЇХНІ ЖИТТЯ

Проблеми атрибуції авторів Патерика

важаючи на вагомість для Лаври Печерського патерика й існування великої кількості його редакцій, не дивно, що історія атрибуції його авторів сягає доби середньовіччя. І має вона тривалу й складну історію, оскільки наразі ближчих до їхнього життя агіографічних записів не було, а літописних є вкрай небагато. У Сказанні та Посланні свт. Симона і Посланні Полікарпа знаходимо певну кількість біографічних даних про авторів та вказівок на певні події, але нема хронологічних дат життя їхніх авторів. Однак, низка збігів з історією XII ст. зробила атрибуцію не такою вже й простою. Зокрема, проблема виникла з: 1) ідентифікацією авторів Патерика з певними відомими з інших першоджерел особами і певним хронологічним періодом; 2) ідентифікацією з вищевказаними особами певних мощей у лаврських печерах.

У пошуках автора Патерика печерські книжники мали дуже вагомий, на їхню думку, орієнтир — відомого печерського книжника, архімандрита Києво-Печерського прп. Полікарпа I († 1182) (див. Додаток 1). Його глибоко поважали сучасники. Однак, з якого часу його вшановували як святого — невідомо. Мощі святого на ім'я Полікарп

відомі на планах печер з XVIII ст. (Дива печер Лаврських 2011, 38). З'явилися вони, вірогідно, на місці *вторинного їхнього упокоєння* навпроти церкви Прп. Варлаама не раніше часу побудови самої церкви 1691 р. — у великій нововикопаній келії на місці, найвірогідніше, первісного поховання прп. Єремії (Дива печер Лаврських 2011, 38). Отже, можна припустити, що мощі не лише було знайдено щонайменше до XVII ст. — вже тоді їх асоціювали з Печерським архимандритом XII ст., якого вважали автором Патерика.

Складно твердити, коли в Лаврі вперше ототожили Полікарпа, автора Патерика, з Печерським архимандритом XII ст. Наразі вперше знаходимо вказівку на це у Касіянівській першій редакції, у приписці після повідомлення про тривалий підвиз прп. Полікарпа на посаді настоятеля: *«І́я же кни́ги прѣ написаны въшл. нарицаемы и патерикъ печерскій житіа чюдеса стѣхъ същъ»* (див. Коментар 7). Отже, історія атрибуції сягає щонайменше XV ст. і їй, безперечно, сприяла як яскрава літописна інформація про святого, так і наявність у печерах преподобного з таким іменем. Додатковим «підтвердженням» було також те, що ім'я попередника прп. Полікарпа на настоятелстві було Акіндін (див. Коментар 104), тому виникли підстави вбачати у ньому архимандрита Акіндіна, якому адресоване було послання Полікарпа.

У списках святих прп. Полікарп з'являється з середини XVII ст. з днем пам'яті 24 липня (Дива печер Лаврських 2011, 156-160), що збігається з літописним днем преставлення прп. Полікарпа, архимандрита Печерського XII ст. Останнім часом усталилась думка, що саме цього святого (не автор Патерика) поховано у печерах. Проте дослідження антропологів свідчать, що святий помер у віці 35—40 років, а архимандрит Полікарп I прожив значно довше (Дива печер Лаврських 2011, 209). Тому, або наші розрахунки не правильні, або маємо вже третього визначного святого з таким іменем.

Можна додати, що антропологічні дослідження ще дещо долучали до наших даних про святого, похованого в печерах. Так, нам відомо, що він мав зріст 167 см, у нього спостерігалася обмежена рухомість лівого плечового суглоба (Дива печер Лаврських 2011, 206). На жаль, це нічого не додає щодо ідентифікації, отже, ми можемо сказати більше про історію атрибуції мощей похованого у печерах Полікарпа, ніж про те, ким він був.

«Знайшовся» останньому «в пару» і свт. Симон того ж часу — упокоєний у печерах (див. Додаток 1)¹. Наразі святого на ім'я Симон позначено на планах Ближніх печер із XVII ст., а з XVIII ст. у підписах з'явилася ідентифікація «еп. Суздальський» (Дива печер Лаврських 2011, 40). В середині XVII ст. згадка про свт. Симона з'являється у різноманітних списках святих із пам'яттю 10 травня. Пам'ять ця — не оригінальна, вона є притягненням до дня пам'яті Симона Зилота (див. Коментар 14), а це свідчить про порівняно пізні походження вшанування святого.

Можна припустити, що мощі могли бути знайдені дуже пізно, у помогилянську добу. До цієї думки, зокрема, спонукає й система загадок свт. Симона і Полікарпа у «Правилі молебному» свт. Петра (Могили). Полікарпу, як і прп. Нестору Літописцю, тут виділено по одному абзацу тексту: *«Полукáрпе сла́вне, тѣхъ же Житіа стѣхъ конѣчнѣ исписáвль; и въ ѣди́но юе́рáвль, в Кни́ги жи́вотныа тво́ими Млѣ́аи, и мнѣ́ написáвль сподобѣ»* (Пречестныи Акафисты 1677, 280 зв.). Водночас свт. Симона згадано лише у

¹Крім того, на карті Дальніх печер також позначено у XVIII ст. св. Симона, (Дива печер Лаврських 2011, 47) але на сьогодні місцезнаходження його мощей невідоме, можливо, ми маємо справу з помилкою в експлікації.

поіменному переліку святителів (Пречестныи Акафисты 1677, 281), у якому вміщено як імена високошанованих святих, так і осіб, вшанування яких не було поширим, але згаданих у Патерику як печерських пострижеників, й деяких похованих в печерах. Тобто, місце не «нижче за рангом», але без окремого згадування у тексті й без зазначення написання ним Патерика.

Можна припустити, що наголошення у Патерику 1661 р. на локалізації поховання свт. Симона у печерах також дає підстави вважати, що його мощі було знайдено близько середини цього століття, під час ремонтних робіт у печерах. Саме це знайдення мощей святого, якого було ідентифіковано як свт. Симона (вірогідно, за написом над похованням) і визнано автором Патерика, що стало визначною подією для Лаври XVII ст., пояснює чітке зазначення у текстах пізніх редакцій Патерика місця поховання свт. Симона у Лаврі.

Патерик Йосифа (Тризни)	Друкована редакція 1661 р.
єго же тѣло по вѣрѣ и любви ко гтѣи положено в пещерѣ ко прѣпнымъ оцѣмъ. како і в посланіи своемъ и полкапу ильн.	Тѣло же єгѡ чтѡе по желанію и зѣлѣнію є Посланіи кз Блаженному Полукарпу, и по вѣрѣ єгѡ и любви кз Прѣпнымъ, положено єтѣ є Пещерѣ: идѣже и до ннѣ є неувадѣмомъ нетлѣнн пребыаетъ, вѣ чтѣ славоу и хвалоу Боу вѣ Трѣи єдиному, Сѡцу и Сѡну и Сѡтому Дхѡу, ннѣ и прѡ и вѣки вѣкѡмъ, Аминѣ

З тексту зрозуміло, що висновок про наявність заповіту свт. Симона поховати його у Лаврі було взято, власне, із того, що він писав у своєму Посланні до Полікарпа.

Цілком імовірно, що такий спеціальний наголос міг бути результатом того, що у Лаврі вже було відомо про те, що у Московії поховання святителя локалізували у Володимирі.

Патерикова традиція вповні закономірно вплинула на пізнішу Печерську, вже російськомовну. У «Кратком историческом описании Киево-Печерской Лавры» (Самуил (Миславский) 1795) у переліку настоятелів Печерської обителі про прп. Полікарпа сказано, що він «був Симону Єпископу Володимирському і Суздальському родич, і у нього живучи у граді Володимирі, написав життя деяких преподобних Печерських, що містяться в 2 частині Патерика Печерського, і ті послав при писанні своєму до предмісника свого архімандрита Акіндіна. Потім, ідучи від згаданого єпископа Симона до Києво-Печерської лаври, по смерті архімандрита Акіндіна, із загальної всіх згоди, зведений на посаду архімандрита. Згаданий єпископ Симон писав до нього з Володимира послання, виповнене найзрозумілішою настановою для тих, хто приймає чернече життя. Помер 1182 року, липня 24 дня. Мощі його в Ближніх печерах нетлінні й нині перебувають» (Самуил (Миславский) 1795, 115-116).

Однак, вже преосв. Євгеній заперечував можливість ототожнення автора Патерика з архімандритом Полікарпом († 1182) на підставі явних незбігів у хронології²: «У додаткових до Патерика Печерського житіях, складених вже за архімандрита Інокентія Гізеля для видання Слов'янського патерика, він переплутаний із Полікарпом, автором другої частини Патерика, що жив після нього через років 40» (Євгеній (Болховитинов) 1826, 120-121).

² Хоча вперше це припущення опублікував К. Калайдович (Калайдович 1821, 247-248).

Що ж стосується свт. Симона, то, дійсно, нема підстав вважати, що мощі святителя було перенесено до Києва, та й, власне, на думку преосв. Сергія, у тексті Послання свт. Симона ніде й не зазначено, аби святитель *заповідав* себе поховати у Лаврі (Сергий, архиеп. 1899, 1-17). Не можна з ним не погодитися. Ідея про заповіт із наявного тексту могла виникнути лише у Києві, *точно знаючи*, що святителя було поховано у печері.

А як у Володимирі-на-Клязьмі? Чи вшановували там свт. Симона? Сказати складно. Преосв. Сергій доводив, що з давнини свт. Симона не вшановували ні в Києві, ні у Володимирі (Сергий, архиеп. 1899, 1-17). Однак, слід пам'ятати, що після XV ст. Патерик став поширюватися Московією, і у Володимирі-на-Клязьмі його поховання могло бути атрибутоване, як і в Києві. На перший погляд, є дані про наявність вшанування. О. Виноградов писав: «Є в соборі прадавня виписка з книги про поминання осіб, похованих в соборі. У цій виписці сказано: “По Государеву, Цареву и Великого Князя Иоанна Васильевича всея Руси указу по книгам пути панихиды... по Владимирских по пяти владыках, пети в год по одной панихиде на их памяти. По Луке епископе Октября в 8 день, по Симоне епископе Мая в 28 день³, по Митрофане епископе Июня в 4 день, по Серапионе епископе Июня в 12 день, по Феодоре епископе Ноября в 26 день”. Вище ж в цьому рукописі сказано: “служить понахиды всѣмъ соборомъ, туто, гдѣ кто лежитъ”» (Виноградов, прот. 1891, 32-33). З цього запису зрозуміло, що місце поховання було ідентифіковане, але як одного з похованих тут єпископів, а не автора Патерика.

Загальновідомим місце поховання єп. Симона, як автора Патерика, стало після публікації великого ентузіаста, місцевого краєзнавця з Володимира-на-Клязьмі О. Виноградова, якому вдалося під час ремонту зазирнути до гробниці святителя. Наведемо його розповідь повністю: «Надання первісного вигляду гробницям проводилося щонайобачніше і з благоговійною обережністю, за невідлучної присутності соборного ключаря. Вельми цікаво повідомити докладніше про відновлення поховальних комар у соборі. Коли відбирали цеглу з комар, що з південного боку собору, то виявилось, що комари, в яких поховані святителі Симон і Митрофан (священномученик), закладено було в півцеглини, а комара, у якій поховано першого єпископа Володимирського Луку, закладено було наглухо великомірною старовинною цеглою. За цеглою, всередині комари на стіні, над білокам'яною труною, зберігся і старовинний напис: «мощи святого Луки, єпископа Владимирского, положены на сем месте лета... месяца Ноемврия 10 д.» На півколі комари на стіні й на склепінні збереглася і червона з мумії облямівка, а над самою гробницею така сама облямівка з орнаментом. Гробниця єпископа Луки, буди наглухо закладена, вірогідно, в дуже давні часи, збереглася вся цілою, без пошкоджень, і плита, якою вона вкрита, зроблена у два скати з цілого білого каменю, виявилася абсолютно цілою. Інакше у гробницях єпископів Симона й Митрофана. Плити на цих гробницях виявилися пошкодженими посередині на лицьовому боці труни і грубо замазаними товстим шаром вапна, тому осколки каменю, вставлені в пробите місце, ледь трималися. Для надання гробницям належного стану необхідно

³ Незрозуміло, чому святителя вшановували 28 травня, оскільки було добре відомо, що він помер 22 травня, і про це було написано над його похованням (Виноградов 1891, 32-33). Перенесення дня пам'яті можна пояснити святкуванням 21 травня Вишгородської (Володимирської) ікони Пресвятої Богородиці. У церковній практиці відомі перенесення певних днів пам'яті, коли два визначних свята збігалися чи відбувалися близько один до одного. Прикладом може бути перенесення пам'яті прп. Антонія Печерського.

було грубо накладену штукатурку зняти, а осколки каменю, які погано трималися, вкладені до гробових плит, замінити благопристойно і міцно притесаним камінням. Під час зняття осколків, виявилось в гробах, під пробитими в плитах отворами, багато накиданого каменя — бруківки, вапняку, осколків білого каменю, розбитих лещадних каменів і відбитої штукатурки. Потрібно було все це витягти, що і виконав з особливою обережністю сам ключар собору, з покладанням на себе епитрахилі, закінчивши справу служінням заупокійної літії за покійних святителів і покривши тіла їхні пеленами. Після цього ушкоджені в надгробних плитах місця негайно закладено було щільно і міцно на алебастрі. На мощах святителя Митрофана видно було в деяких місцях ознаки зотлілого одягу, а збоку, в гробі, розбитий чорний, глиняний горщик. Такий самий горщик видно було і в гробниці святителя Симона, і ще дерев'яний гребінь із зубцями з обох боків. Видно було в цій гробниці трохи зотлілого одягу і шкіра, нарізана вузькими, в вершок завдовжки, смужками» (Виноградов, прот. 1891, 96-97)⁴.

На підставі вищенаведеного, цей автор, вірогідно, вперше *однозначно заперечив* можливість перенесення останків свт. Симона до Києво-Печерської лаври і поховання там у печерах. Натомість він припустив, що у печерах поховано іншого свт. Симона — Ростово-Суздальського єпископа XII ст. (Виноградов, прот. 1891, 32). Преосв. Сергій, інший історик Ростовського храму, вповні слушно зазначив, що нема підстави вважати, аби єпископів-пострижеників Печерської обителі привозили по преставленні до місця постригу, і що поховані в печерах святителі померли в часі перебування в Києві чи в його околицях (Сергій, архiep. 1899, 19). Наступна ж татарська навала аж ніяк не сприяла пізнішому перенесенню (Сергій, архiep. 1899, 1-17).

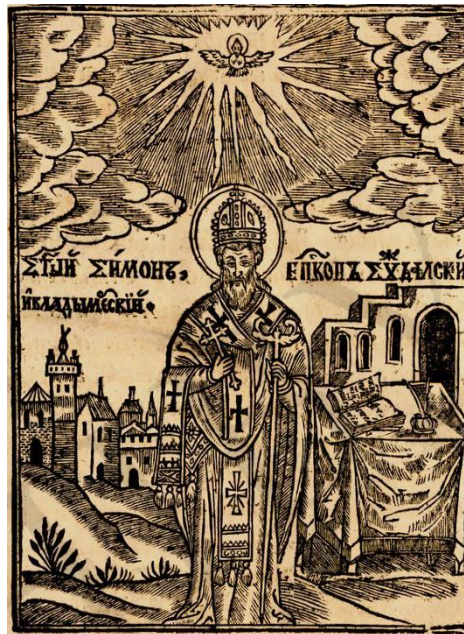
Отже, на сьогодні можна вважати доведеним, що свт. Симон, один із авторів Печерського патерика, упокоєний не в Лаврі, а у Володимирі-на-Клязьмі.

⁴ Ще один опис поховання автора Патерика свт. Симона знаходимо у писанні преосв. Сергія, еп. Володимирського: «На мою пропозицію протоієрей О. Виноградов письмово зробив 1898 року 25 липня додаток до надрукованого ним про гробницю єпископа Симона. «Живе ще в моїй пам'яті, — написав він, — як під час проведення реставрації всередині Володимирського Успенського собору, ремонтувалися у соборі білокам'яні гробниці і, зокрема гробниця святителя Симона. Гробниця святителя Симона, як і багато інших гробниць в соборі, поставлена в комарі (в ніші, в заглибленні), спорудженій великим князем Всеволодом Георгійовичем стіні на південному боці собору. Комара ця, як і багато інших, закладена була цеглою нарівні зі стіною, в одну цеглину, заштукатурена і забілена, так що жодної ознаки існування її не залишалось, лише на стіні над цим місцем було написано про поховання тут святителя Симона. Коли вирішено було відновити поховальні комари в первісному вигляді і коли з комари вилучено було цегляну закладку, то в глибині, під її склепінням, на стіні знайдено запис: «мощи преосвященнаго єпископа Симона. Преставися лѣта 6735 (1227 — *l. Ж.*) мѣсяца маія 22». Сама білокам'яна гробниця, поставлена в цій комарі, була ціла і міцна, але плита з цільного білого каменю, якою герметично була прикрита гробниця, виявилася пошкодженою посередині. З цієї плити вибито було значну частину з пів-аршина завширшки. Очевидно було, що цей осколок виймали і потім знову поклали на своє місце, замазали по краях вапном. Коли для надання гробниці міцного первісного вигляду відбитий від кам'яного даху труни осколок було вийнято, то через отвір дуже чітко можна було бачити, при світлі свічки, що в гробі містяться кістки дорослої людини, головою на захід. Під тим місцем, де пробита була гробова плита, на середині склепу покійного накладені були невеликі бруківки камені, щебінь, розбиті кахлі і лещадні камені до самого верху, очевидно, для підтримки відбитого і знову вкладеного осколка, щоб він не провалився до гробниці. Все насипане з гробниці вийняте було самим мною і після очищення, при світлі вогню угледів був на нижніх кінцях покійного кілька клапчиків чорного одягу, які на дотик виявлялися зовсім зотлілими і розсипалися, мов попіл. Близько колін були вузькі шкіряні смужки, довше вершка. Очевидно, це рештки від китиці чоток або лестовки. Біля ніг з лівого боку містився невеликий із чорної глини горщик і дерев'яний гребінь із зубцями на обох його сторонах. У такому самому стані була і гробниця святителя Митрофана, і на княжих гробницях верхні плити мали ушкодження» (Сергій, архiep. 1899, 4-5).

Симон і Полікарп XIII ст. — автори Патерика і їхні житія

На сьогодні однозначно доведено, що одним із авторів Патерика був свт. Симон Володимирський і Суздальський († 1226). Печерський постриженник, він до сходження на кафедру був ігуменом Володимирського Різдобогородицького монастиря і духівником великої княгині Верхуслави, дружини Всеволода Юрійовича, яка, вірогідно, прийняла по тому чернецтво з іменем Настасія⁵. Наступник останнього — Юрій Всеволодович — не бажаючи церковної залежності від Ростова, де його брат поставив на єпископію свого духівника Пахомія, 1214 р. домігся від київського митрополита Матфея права мати свого єпископа, яким і став свт. Симон. Наступного року, коли Юрій був змушений лишити княжіння своєму братові Костянтину, а сам піти до містечка Радилова, свт. Симон супроводжував свого сюзерена. 1217 р. брати помирилися, і Юрію було повернуто Суздаль, куди його знову супроводжував свт. Симон. Нарешті, 1218 р., після смерті Костянтина Всеволодовича, Юрій знову здобув свій стіл, і свт. Симон повернувся на Володимирську кафедру. Свт. Симон брав участь у будівництві низки церков своєї єпархії. В своєму посланні до Полікарпа свт. Симон говорить про себе, як про будівника «и ея оубрныа цркви красоты влодимеркѣ (sic!). и другыа суздальскыа цркви»⁶ (про них див. Коментар 49).

«В лѣтѣ *SVVD. [6734 (1226)] мѣца. мая. въ. кѣ. днѣ. Престависѣ елѣжнни и млѣтнбни учнтелнни епѣз Симонъ. Суздальскыи и Володимирскыи. постригъсѣ в еклѣму. и положено бѣжитнокъ тѣло его въ цркви стѣпа бѣа в Володимери» (Лаврентьевская летопись 1962).

Другий автор Патерика — Полікарп — жив у першій половині XIII ст. Адресатом його послання був архімандрит Акіндін другий⁷ (а не перший, який обіймав цю посаду 8 років, а отже, писати до нього в п'ятнадцяте літо його архімандритства письменник аж ніяк не міг).

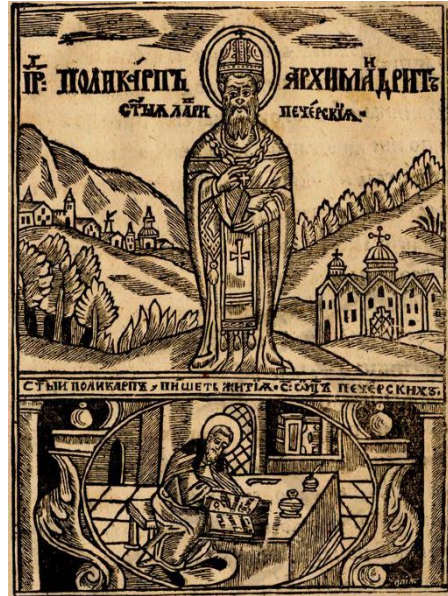
Про цього дійсного автора Патерика ми знаємо лише те, що побіжно згадано в тексті Патерика: певний час Полікарп жив у Ростові з Симоном, потім перебрався до Києва, де постригся в Печерському монастирі. У Лаврській традиції XVII ст. їх вважали родичами (див. стор. 133), але цю теорію пізніше відхиляли всі дослідники. Так, О. Кубарев (Кубарев 1847, 13) стверджував, що може йтися лише про духовну спорідненість. Втім, як доводила М. Вікторова, зв'язок між двома авторами Патерика

⁵ Про неї див. Коментар 35 Вважається, що саме їй було адресоване послання, приписуване свт. Симону (див. Додаток 2).

⁶ За Касянівською першою редакцією.

⁷ Про нього див. Коментар 104.

був тіснішим, ніж міг бути між колишнім духовним батьком і сином (занадто вже велика відстань відділяла їх один від одного, аби свт. Симон міг і надалі бути духівником Полікарпа). Про їхній тісний зв'язок було відомо й княгині Верхуславі, яка просила у свт. Симона ради, чи достойний Полікарп стати єпископом. Тому не можна відхилити і якусь кровну спорідненість цих двох видатних письменників (Викторова 1871, 17-18), хоча, як пише сама дослідниця, це не можна вважати доведеним фактом (Викторова 1871, 36). Певний час майбутній автор Патерика був ігуменом у Козьмодем'янівському монастирі. Невдовзі претендував на ігуменство у Київському Дмитрівському монастирі навіть на єпископство. Саме з цього приводу свт. Симон і написав своє послання, вважаючи його недостатньо духовно підготованим до високих ієрархічних посад.

Подальша доля письменника нам невідома, проте зрозуміло, що він лишився у Печерському монастирі, оскільки саме як його чернець, звернувся до ігумена Акіндіна у своєму власному посланні.

Є гіпотеза про те, що цей Полікарп пізніше став архімандритом Києво-Печерським. Дійсно, наступника архімандрита Акіндіна звали Полікарпом, хоча однозначно довести, що йдеться про ту саму особу, ми не можемо. Цей архімандрит Полікарп посідав архімандрію з 1232 р. Час його смерті невідомий.

Зважаючи на все вищесказане, доводиться визнати, що хоча життя свт. Симона і Полікарпа є цікавими пам'ятками української історіографії та агіографії ранньомодернової доби, але як джерело вони малоінформативні. А життя прп. Полікарпа зовсім про іншу особу. Підтвердженням цьому є навіть ілюстрації о. Іллі до видання 1661 р.

Що ж стосується життя свт. Симона, то його текст має абсолютний мінімум реальної інформації і згадка про написання святителем житій є головною фактичною частиною твору. Вся наведена інформація тут забазована на патерикових текстах. Цікавою є вказівка на збирання святителем лаврських чудес, що може бути поставлене у залежність із відомою авторам такою самою діяльністю свт. Петра Могили (Жиленко 2011) й інших лаврських насельників, що стали основою «Тератургіми» 1638 р. Втім, вона не суперечить тому, що пише свт. Симон у своєму «Посланні».

Патерик 1661 р. містить багато фрагментів, які свідчать про ототожнення його автором саме архімандрита Полікарпа († 1182). Власне, тези цього викладені вже на початку житія: «Житіє прпѣ: ѿца нашѣ симона ѿпа Владдымеркагоу и сѣждалекѣгоу. Иже написа Чудеса прпѣ: Антоніа, ѿкованіе Ракки прпѣ: Дѣодѣіа, и сказаніе ѿ Цркви ѣ: Печерскѣ, іаже є ѿ Чрсти Патерика єе положѣна єѣ: Таже сказа всѣх Житіа спибана є: Полукѣрпом, іаже єѣ въ ѿ Чрсти: послѣдиже єѣ написа Житіа ичѣкиихъ прпѣниихъ съ наказаніемъ къ Полукѣрпѣ, іаже въ ѿ Чрсти».

Отже, свт. Симону приписували (як це, власне, зазначається і в інших частинах Патерика) написання:

1. Части житія прп. Антонія (йдеться про оповідь про прп. Онисифора та інші фрагменти, які увійшли у друкованому Патерику до складу житія святого засновника Лаври);

2. Те саме відноситься до оповіді про обкування раки прп. Феодосія Печерського;
3. Сказання про заснування Великої Церкви Печерської;
4. Життя, написані самим свт. Симоном, а також й інформаційної основи оповідей про святих Печерських, наявних у Посланні прп. Полікарпа.

Життє прп. Нестора

и вже торкалися в цьому виданні біографії прп. Нестора і питання приналежності йому як літописних, так і агіографічних творів (Жиленко 2015, 19-21; Жиленко 2015-а, 327-345). Тому лише зазначимо, що відомо нам про нього як про особу дуже мало; і не всі приписки в текстах його творів, на підставі яких біографія святого літописця хоча б частково відновлюється, могли бути написані ним і дійсно належать йому. Щодо вшанування прп. Нестора нам відомо не більше. У списках святих він з'являється пізно — вже у XVII ст. Зважаючи на наявність його мощей у печерах і стабільний інтерес до Патерика й літописання у Печерській обителі — навряд чи початок його вшанування належить до такого пізнього часу. Однозначної відповіді нема (Абрамович 1902, II). У всякому разі, життє прп. Нестора є продуктом творчості автора чи авторів Патерика 1661 р. Крім загальної риторики і цитувань Святого Письма у ньому майже нічого нема. Джерелом *реальної* інформації є літописний текст та життє прп. Феодосія. Нема, втім, певності й у використанні літописного тексту, авторам вповні вистачило б і Патерика в об'ємі Касіянівської другої редакції.

Мощі прп. Нестора неодноразово обстежували антропологи. Зокрема, у майстерні М. Герасимова було здійснено моделювання його обличчя за черепом. Також було зазначено, що преставився святий приблизно у 60—65 років, на той час це вельми похилий вік (Данилова, Шиденко, Дяченко, Сегеда 1982, 4-5). Виявилось, що Нестор Літописець був астеничної конституції і мав середній зріст. Деякі морфологічні особливості кісток верхніх кінцівок досліджених останків свідчать про значну навантаженість вказівного пальця правої руки, що могло бути наслідком постійної письмової роботи.

За комплексом найголовніших антропологічних ознак Нестор Літописець мав найбільшу близькість до східнослов'янського населення Середнього Подніпров'я часів середньовіччя (Данилова, Шиденко, Дяченко, Сегеда 1982, 15).

ПОСЛАННЯ СВТ. СИМОНА І ПОЛІКАРПА ТА ЇХНІ ПЕРШОДЖЕРАЛА

цьому томі Антології ми проаналізуємо два чільних твори, які лягли в основу Патерика — Послання свт. Симона і Полікарпа. Разом із Сказанням про застнування Великої Церкви саме вони стали тим ядром, на основі якого й утворився Патерик (Шахматов 1897, 2).

Ми подаємо тексти за тими самими патериковими редакціями, за якими подавали їх у попередніх книгах:

1. Основною.
2. Арсеніївською.
3. Касіянівською першою (Касіянівську другу ми подаємо лише в різночитаннях).
4. Йосифа Тризни.
5. Патерика 1661 р.

У разі, коли нам вдалося розшукати тексти з інших редакцій, зокрема Стишного прологу, українського перекладу Патерикону, здійсненого у XVII ст. Подано також пам'ятки новгородського походження — життя двох святих, які були на Новгородській кафедрі. У перших томах нашого дослідження ми оглянули доволі поширені першоджерела, використані у написанні Патерика (Жиленко 2015; Жиленко 2015-а, Жиленко 2019). Тому маємо на меті скоротити описовий матеріал і подання бібліографії, зосередившись лише на аналізі конкретних текстів.

Послання свт. Симона і Полікарпа щодо окремих їхніх сюжетів має колосальну літературну історію і не меншу історію дослідження. Проте найбільшу увагу йому приділяли дослідники літописання. Адже у побудовах О. Шахматова і дослідників, що розвивали їх, велику роль відігравали теорії про можливе відображення у Патеріку втрачених ранніх пам'яток печерського літописання. Ми вже зверталися до їхніх висновків у попередніх томах Антології, тому торкнемося лише теорії М. Присьолкова як найбільш популярної й до сьогодні не стільки своєю доказовістю, як певною «зручністю у використанні». Дуже легко будь-які події в церковній історії зводити до міфічного протистояння між греками і русинами, проте не враховується ні католицький фактор, ні роль греків у місійній роботі впродовж усієї княжої доби, ні багато інших чинників. У складних і неоднозначних побудовах М. Присьолкова обом творах свт. Симона відведено незначну роль чергових «підтверджень» існування фантастичного «антипечерського» життя прп. Антонія. Він розглядає їх як спосіб подачі наявної там «об'єктивної» інформації, вилучивши «необ'єктивну». Водночас приводом написання їх він визначає головню не морально-етичні настанови свт. Симона, а саме «знайдення» життя прп. Антонія (Приселков 2003, 134-135), яке розглядає у вигаданій ним формі так, ніби бачив його на власні очі.

Всі наступні дослідження так чи інакше враховували висновки цих досліджень. Тому ми вирішили обрати інший шлях. Безумовно, ми враховуємо їх, і наводимо у коментарях до текстів, однак докладемо зусиль розпочати студії деякою мірою з початку. Серед іншого, це важливо тому, що дає змогу розглянути Послання як частину багатостолітньої історії української літератури.

О. Шахматов зазначав, що Сказання про заснування Великої Церкви було написано свт. Симоном між 1222 і 1226 рр.⁸ Д. Абрамович зменшив хронологічний діапазон до часу між 8 вересня 1225 і 22 травня 1226 р. (Абрамович 1902, XXXVIII).

Послання Полікарпа О. Шахматов датує часом до преставлення святителя († 1226) (Шахматов 1897, 3-4), хоча, на нашу думку, у тексті це не простежується, згадки про свт. Симона у його тексті не свідчать про те. Та й у такому разі Полікарп переадресував би питання свого ігумена свт. Симону, або той сам звернувся б до нього, або Полікарп скористався б матеріалами свт. Симона. Але нічого такого не було. Д. Абрамович відкинув можливість точного датування твору, але вважав однозначним, що він був написаний після отримання Полікарпом творів свт. Симона, вже після преставлення святителя (Абрамович 1902, XXVIII-XXIX).

Послання свт. Симона

Послання свт. Симона в своєму оригінальному вигляді не є твором патерикового спрямування. З нього зрозуміло, що це саме лист — приватного чи приватно-публічного характеру, і є здебільшого проповіддю стосовно чернечого життя, ніж агіографічним твором (Яковлев 1875, 109-110). Тож розповіді про святих, які увійшли до складу Послання свт. Симона в їхньому первісному стані, навряд чи можна назвати життями. Власне, це низка сюжетів, які ніяк не охоплюють усю повноту знань самого святителя про згаданих преподобних. Ці сюжети були наведені не лише для інформування Полікарпа, але й для підтвердження напучувальних слів. І це є величезною втратою для історії Лаври, як і для історії української літератури в цілому, бо він використав дуже незначну частину із зібраного ним матеріалу. Про його багатющість маємо судити за змістом «Сказання» і за деякими ремарками у посланні Полікарпа, і він походив від літописних і, можливо, якихось писемних джерел — до фольклорних і власних спогадів святителя (Шахматов 1898, 109, прим. 1).

У пізніших редакціях Патерика Послання свт. Симона було розбито на різні життя, які часто подаються окремо від напучувального тексту. Як наслідок, текст став більш схожий на східні патерики.

Послання Полікарпа

Послання Полікарпа було написано за благословенням настоятеля Печерської обителі Акіндіна. Можна припустити, що він звернув увагу на обізнаність того в історіях про святих і запропонував йому записати їх. О. Шахматов припустив, що всі оповіді записані не одночасно, і не як один твір, а групами, а почасти й окремими оповідями (Шахматов 1897, 3-4).

Послання значно більш схоже на східні патерики, ніж писання свт. Симона. Це дуже короткі «життя» (фактично, оповіді), але вони більші й змістовніші, ніж короткі згадки в посланні свт. Симона. Крім того, вони гостріші й чіткіші в соціальному аспекті. Автор не соромиться повідомляти, в якому жорстокому світі жили печерські святи. Не ідеалізує він, до речі, і стосунки у самій обителі.

⁸ Порівн. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 27).

В історіографії Послання Полікарпа відоме не лише як пам'ятка давньої української літератури, а й як першоджерело, у якому, згідно з теорією О. Шахматова, особливо чітко відобразилася авторська редакція «Повісті минулих літ», значно змінена прономахівською перлюстрацією (Рыбаков 1963, 248) і, як наслідок, всі оповіді набули хронологічного порядку (Шахматов 1916).

Також до твору увійшли розповіді, почуті Полікарпом від свт. Симона, і його власні спогади. Відрізнити ці джерела один від одного є не завжди можливим.

Ми вже зазначали, що згідно зі студіями О. Шахматова і його послідовників, одним із джерел Послань обох авторів Патерика була авторська редакція «Повісті минулих літ» (Жиленко 2015-а, 327-344). Власне, ми згодні з такою думкою, хоча в коментарях розглядатимемо кожен конкретний висновок. А оригінальне писання прп. Нестора цікаве нам насамперед тим, що в ньому не були збережені в нинішній «Повісті» фрагменти, насамперед подій кінця XI, початку XII ст., коли автор мав нагоду описувати епізоди, які бачив сам чи про які чув від очевидців (на зразок Яня Вишатича). Описував він їх яскраво й емоційно⁹, переважно — з точки зору своєї обителі. Не даремно, саме ця частина його літопису разом із описом найдавнішої частини вітчизняної історії, зазнали особливо сильної перлюстрації прибічниками Мономаха, зокрема, туди було вставлено талановитий опис осліплення Василька і подальших подій, написаних його тезкою і духівником (?). Отже, оригінальний текст прп. Нестора було частково втрачено, частково суттєво відредаговано. Однак його відображення нам трапляється у Патерику, найбільше — у посланні Полікарпа.

Структура Послань свт. Симона і Полікарпа у різних редакціях

Структура Послань у різних редакціях має незначні відмінності.

Структура Послання Симона:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Друкована редакція 1661 р.*
Передмова	—	—	+	+	
Слово про Онисифора	+	+	+	+	Перенесено до життя прп. Антонія
Ж. Євстратія	+	+	+	+	+
Ж. Никона	+	+	+	+	+
Сухого					
Ж. Кукші і Пимена	+	+	+	+	+
Ж. Афанасія	+	+	+	+	+
Ж. Николи Святоші	+	+	+	+	+
Ж. Еразма	+	+	+	+	+
Ж. Арефи	+	+	+	+	+
Ж. Тита і Євагрія	+	+	+	+	+
					Вибірка із Послання і ремарок свт. Симона

⁹ Згадаймо лише його опис половецького нападу на Лавру (див. стор. 33)

Структура Послання Полікарпа:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Друкована редакція 1661 р.*
Передмова	Лише заголовок Ж. Агапіта Ж. Григорія Чудотворця	Лише заголовок + +	+	+	
Ж. Никити, еп. Новгородського	+	+	+	+	+
Ж. Лаврентія Затвірника	+	+	+	+	+
Ж. Агапіта	—	-	+	+	Ж. Алімпія (окремо)
Ж. Григорія Чудотворця	—	-	+	+	+
Ж. Іоанна Затвірника	+	+	+	+	Ж. Мойсея +
Ж. Мойсея Угриня	+	+	+	+	—
Ж. Прохора Лободника	+	+	+	+	+
Ж. Марка Печерника і Феофіла	+	+	+	+	+
Ж. Федора і Василя	+	+	+	+	+
Ж. Спиридона й Алімпія	—	—	+	+	Ж. Спиридона і Никодима (окремо)
Ж. Пимена Хворого	+	+	+	+	+
	Ж. Даміана Ж. Єремії	+			
		Стаття про Початок Печерського монастиря +**			
	Ж. Спиридона (тільки його) Ж. Ісакія	—			
					Вибірки з передмови і ремарок Полікарпа

* У Патерику Йосифа Тризни життя містяться у складі літописного тексту і структура тексту суттєво відрізняється. Автор, вірогідно, вирішив розмістити весь матеріал послань у хронологічному порядку, наскільки він його собі уявляв.

** У списку, використаному у публікації (РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры. 712 (1824). Патерик Печерский с избранными житиями на мес. май, полууст. разный, напис. 1497 года, в четверть, 504 листа), заголовком життя прп. Спиридона подано ніби двічі. Спершу початок життя з'являється після життя прп. Даміана (арк. 170 зв.). Тут подано декілька рядків, які, як і заголовок, було закреслено. Потім вставлено оповідь про початок Печерського монастиря (у докасіянівській редакції). Нагадаємо, що в Патерику проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII (ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четь-Мінея на травень місяць, без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.), яку ми вважаємо джерелом Арсеніївської редакції, наявна не літописна оповідь, а близьке до неї коротке життя прп. Антонія, що міститься на початку печерської підбірки. У згаданому списку Арсеніївської редакції лише після оповіді про заснування Печерського монастиря подано життя прп. Спиридона, без тексту про прп. Алімпія.

аразі О. Шахматов пише про структуру обох послань у Арсеніївській редакції таке: «Послання Симона зберегло початковий порядок двох основних частин... Але у ньому вилучено всю повчальну частину, унаслідок чого вилучене і все послання Симонове до Полікарпа. Навпаки у сказаннях, доданих до Послання Полікарпа, редактор зробив невелику перестановку... У редакції Б (так О. Шахматов називає Арсеніївську редакцію — *I. Ж.*) на перше місце перенесено слова про Агапіта і про Григорія Чудотворця, а потім вже поміщено слова про Никиту і Лаврентія Затвірників. Крім того, і це ймовірно з недогляду, випущено слово про Алімпія Іконописця або, точніше, вилучено два один за одним наступні слова — про Спиридона Проскурника і про Алімпія: з них перше вписано, як ми зазначимо нижче, на кінець Патерика, а друге так і залишилося не внесеним. У творах Полікарпа також вилучено всю повчальну частину, все послання Полікарпа до Акіндіна, кінець слова про Агапіта, початок слова про Григорія Чудотворця та ін.» (Шахматов 1897, 43).

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.: до питання про джерело Арсеніївської редакції Печерського патерика

рукописному відділі НБУВ у фонді Києво-Софійської бібліотеки зберігається рукопис із шифром ф. 312, № 281/133с. Це — «Четь-Мінея на травень місяць, без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 аркушах). Внизу аркушів є запис раба Божого Лаврентія Черкаса, який записав цю книгу «*Сѡборникъ монархгарю Межигорскомъ къ храмъ прѣвѣлаго Прѣвѣраженїа Гнѣа и стѣа аплаъ Петра и Павла и къ въ стѣа ѡца ншго ххнерга и чудотвѡца Никольа*», датовану 1 жовтня 1616 р.

У рукописі міститься низка пам'ятей святих, яких переважно вшановували у Київській і всієї Русі митрополії на початку XVII ст.

Дата	Назва статті	Аркуші
2 травня	Перенесення мощей Бориса і Гліба	52-56
3 травня	Текст Києво-Печерського патерика	63-157
9 травня	Перенесення мощей св. Миколая Мир-Лікійського і чудеса його	344-350
14 травня	Пам'ять Ісидора, юродивого Ростовського ¹⁰	406-410
15 травня	Житіє свт. Ісайї, еп. Ростовського	456-459
20 травня	« <i>митрополита Аѡдїна (Бѣвальцева) всга рѣи ѡ вѣвше чюдеса сказанїе ѡу гроба</i> »	460-465
23 травня	Житіє прп. Євфросинії Полоцької	522-527
	Никити Столпника Переяславського	528-539
	Знайдення мощей прп. Леонтія Ростовського	540-553

Крім того, до рукопису увійшли біблійні книги пророка Єремїї, Йова й Ісайї з тлумаченням блаженного Феодорита (Н. Петров 1904, 102).

Зібрання текстів здається доволі випадковим. Хоча на перспективу варто б порівняти його з іншими подібними зібраннями. Однак, нині об'єктом наших студій

¹⁰ Нам невідомо про вшанування цього святого в Україні. У «Правилі» свт. Петра Могили його не згадано.

є окрема редакція Патерика, що увійшла до складу рукопису. Є всі підстави вважати, що ця редакція Патерика є його скороченою формою, створеною для використання у Пролозі, або становить окрему проложну форму. Хоча ми давно працюємо з фрагментами зазначеного рукопису, ця редакція лише недавно привернула нашу особливу увагу. На перший погляд вона не здається оригінальним текстом, оскільки дуже схожа на Арсеніївську редакцію Печерського патерика. Ця редакція створена свт. Арсенієм, еп. Тверським (Шахматов 1897, 44), проте є авторський список 1406 р., т. зв. Берсеніївський, а також інші, похідні від нього (Абрамович 1902, 32-57; Шахматов 1897, 45-46). Пізніше ця редакція була однією з найпопулярніших у Московії.

На сьогодні усталилося виведення походження Арсеніївської редакції від спільного джерела, не відомої нині проторедакції, з якої походить і т. зв. Основна редакція (Конявская 2006, 40-41). Однак, Арсеніївська редакція суттєво відрізняється від інших. Зокрема, в авторському списку відсутня стаття про заснування Печерського монастиря (Конявская 2006, 273)¹¹. Однак, яскравою особливістю є вилучення з тексту проповідницьких частин творів свт. Симона і Полікарпа¹², а також деяких інших фрагментів. Серед тенденцій правок можна помітити, що досить систематично вилучалися як особисті ремарки, так і вказівки на особливу святість Печерської обителі. Ми не досліджували цю редакцію спеціально, але публікували її фрагменти у перших трьох томах Антології Києво-Печерської агіографії.

Що ж стосується специфіки Арсеніївської редакції, то ми пояснювали її тим, що свт. Арсеній, хоча й був постриженником Києво-Печерського монастиря, та як єпископ Тверський був адептом промосковської ідеологічної схеми про перехід благодаті від київських святинь до заліських. Л. Ольшевська вбачає у відредагованому ним Патерику протверську тенденцію. Проте, як правильно зазначає О. Конявська, «не можна забувати, що Арсеній передусім — прихильник і сподвижник митрополита Кипріяна, який у цей період відносної стабільності у своїй кар'єрі відстоював централізацію як церковну, так і державну. При всьому своєму благоволінні до Твері Кипріян навряд чи міг визнавати Тверь другим центром і вітати її старі претензії» (Конявская 1983, 6). Останній висновок певною мірою підтверджується також студіями О. Хорошева, який зазначав переважно промосковський характер місцевої канонізації свт. Арсенія 1483 р. (Хорошев 1986, 137).

Однак, останні студії щодо рукопису ф. 312 № 281/133с дають змогу інакше поглянути на мотив і обставини перлюстрації. Первісно ми віднесли наявний тут текст Патерика до Арсеніївської редакції. Це трохи дивно, бо ця редакція не була відома в Україні, але йдеться про доволі пізній рукопис. І лише у подальшому вивченні тексту стало зрозуміло, що все не так просто, оскільки в тексті є також особливості, які зближують його з Основною й Касінівською першою редакціями.

Наприклад:

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Касінівська перша редакція
и честнаго его божественаго и человѣкообразнаго подобиа:	и чѣстнаго его и бжтвеннаго и члководнаго подобіа.	и чѣстнаго его и бжтвеннаго и члководнаго.	и чѣстнаго его бжтвеннаго и члководнаго подобіа.

¹¹ Йдеться про варіант, близький до літописної статті з існуючого тексту «Повісті минулих літ», скорочений її варіант чи створений на основі спільного з літописною статтею матеріалу коротке проложне житіє прп. Антонія (Жиленко 2015-а, 35-43).

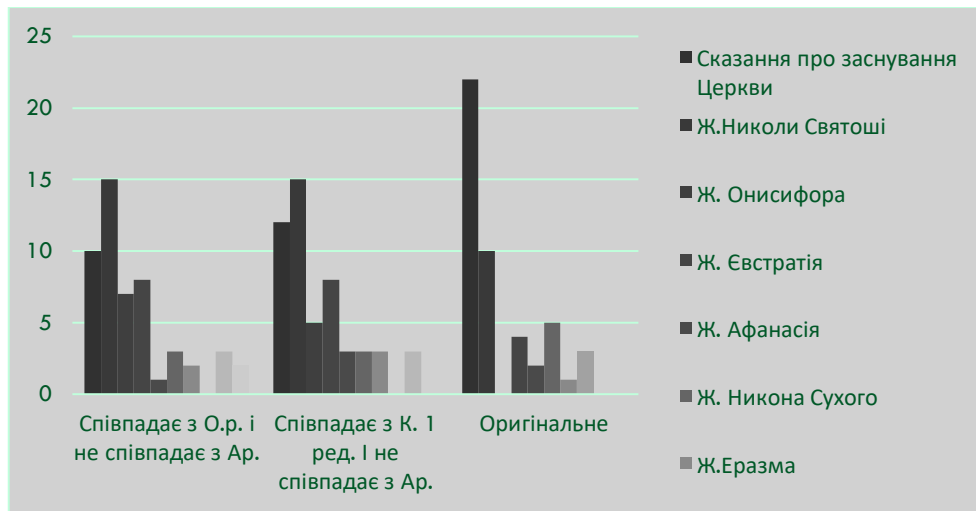
¹² Найточніший відомий нам опис відмінностей цієї редакції міститься у спеціалізованій праці О. Конявської (Конявская 2006, 34-37).

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Касинівська перша редакція
и святѣа Христовѣ главы вѣнецъ, и богозвучный глас от Христова подобна, нести велящѣ на уготованое мѣсто...		и сѣгонъ хѣбы главы вѣнецъ. и егъзвучный гласъ ѿ хѣа подобѣа. нести велящѣ на уготованное мѣсто.	и сѣгѣа глѣбы хѣбы вѣнецъ. и егъзвучный гласъ ѿ хѣа подобѣа. нести велящѣ на уготованное мѣсто.
І ще:			
Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Касинівська перша редакція
Ти тако обои живот свой скончаша, и мастери, и писци, въ мнишеском житиѣ; суть положени въ своем притворѣ, суть же и нынѣ у вас свиты их на полатѣх и книгы их греческыа блюдомы в память таковаго чюдеси.	ти тако ѿеон живѣ скончаша. і мартѣри и писци во мнишьско ^м чиноу. и сѣ ^м положени въ своѣ притворѣ. сѣ ^м же и нынѣ свиты и на полатѣх. и книгы и грѣцкыѣ блюдомы въ памѣ ^{ть} таковаго чюдеси.	ти тако животъ своѣ скончаша. ѿеон мартѣрѣ и писцѣ. въ мнишьскомъ чинѣ. и сѣ ^м положенѣ въ своемъ притворѣ. сѣ ^м же и свиты ихъ на полатѣхъ. и книгы ихъ грѣцкыѣ блюдомы. в памѣ ^{ть} таковаго и великаго чюдеси.	и тако ѿеон живѣ своѣ скончаша. в печѣрскомъ манартѣри. мартѣри и писци въ мнишьскомъ житиѣ сѣ ^м положени въ своѣ притворѣ. сѣ ^м же и нынѣ свиты и на полатѣх и книгы и грѣцкыѣ. блюдомы в памѣ ^{ть} таковаго и великаго чюдеси.

Навряд чи такі не зовсім вагомі на тлі численних інших вилучень відмінності могли з'явитися у результаті правки Арсеніївської редакції із залученням інших редакцій, оскільки тоді б редактор вставив до тексту великі і значні фрагменти тексту, вилучені у цій редакції. Отже, постало питання: чи не бачимо ми тут текст, який передував роботі свт. Арсенія Тверського?

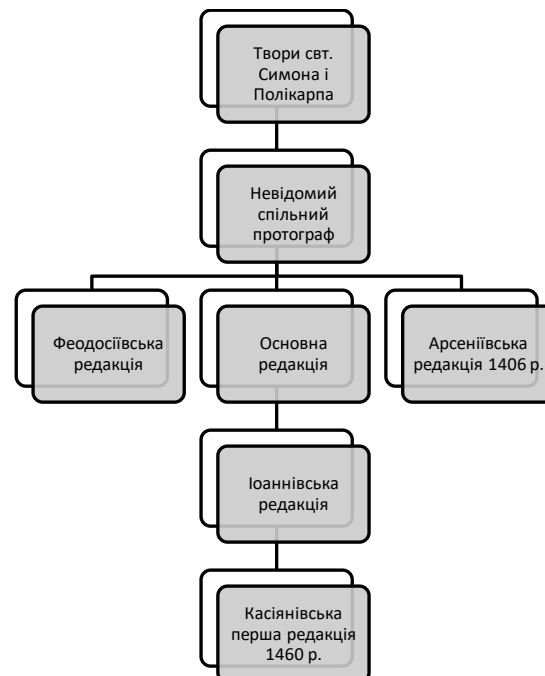
Слід зазначити, якщо відкинути вищенаведену схожість, то патериковий текст у рукописі ІР НБУВ, ф. 312 № 281/133с має всі ознаки створення для вміщення до Прологу повністю (як у цьому разі) чи під різними датами. Так, наявне тут житіє прп. Антонія дуже мало відрізняється від раннього проложного тексту. Отже, патерикова редакція має власну літературну історію, у всякому разі до певного моменту, можливо, до створення безпосереднього протографа коментованого рукопису. Водночас долучення цього тексту до дня пам'яті прп. Феодосія Печерського означає, що для автора (навряд чи печерянина, про що ми зауважимо нижче) з травня було не лише днем пам'яті святого засновника Лаври, але й «днем Лаври». Це може вказувати на дуже давнє походження протографа.

Зрозумівши, що пам'ятка вимагає додаткового вивчення, ми склали відповідну діаграму. До неї було включено всі відмінності між Арсеніївською редакцією і редакцією із Патерика проложного типу, які збігалися з Основною редакцією та Касинівською першою редакцією, і відрізнялися від них обох.

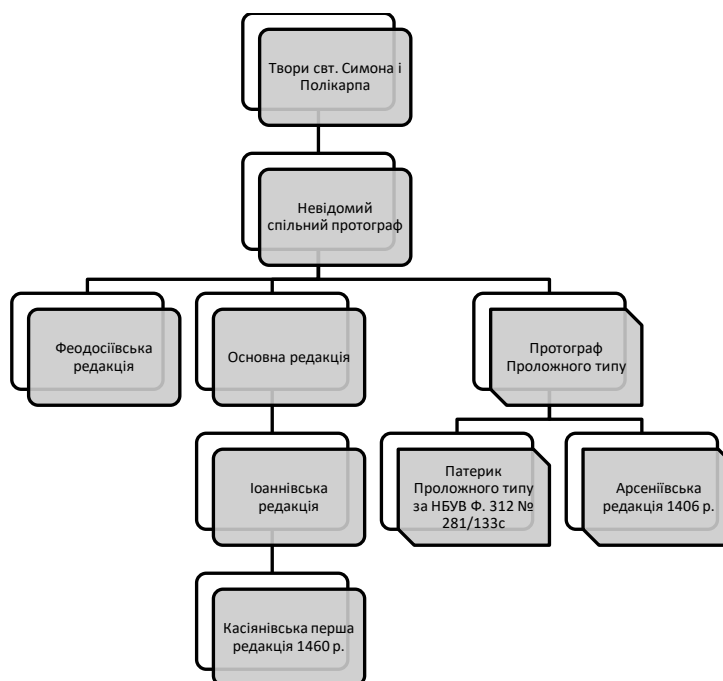

У результаті виявилось, що текст ІР НБУВ, ф. 312 № 281/133с не є похідними від Арсеніївської редакції, текстуально він міститься у тій самій «сітці», до якої належать і київські редакції — Основна та Касіянівська перша і, вірогідно, відомою лише за назвою Іоаннівською (Жиленко 2015, 52-53). Єдиним поясненням цього є те, що **не Арсеніївська редакція була джерелом для цього тексту, а навпаки, її протограф, який ще не містив життя прп. Антонія, став джерелом для редакції, створеної свт. Арсенієм.** Якщо ми маємо всі підстави називати редакцію ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с *Патериком Проложного типу*, то відповідно, спільний з Арсеніївською редакцією протограф називатимемо *Протографом Проложного типу*.

Якщо раніше ми описували перебіг ранніх редакцій Патерика за ось такою схемою:

то тепер можемо доповнити її ось так:

Отже, можемо зробити висновок, що взявши для своєї редакції вищезгаданий Протограф, свт. Арсеній не є автором більшості правок, які традиційно відносять до його редагування.

Верхньою межею створення Патерика проложного типу є 1406 р. Щодо місця його написання — певності нема, але є підстави вважати, що він був створений у Києві у межах якогось із редагувань Прологу. Підлаштування «під Пролог» і пояснює його мінімізацію. З іншого боку, місцем редагування навряд чи була Лавра, оскільки тут емоційні, замилені в Лавру пасажі свт. Симона і Полікарпа навряд чи були вилучені. Втім зазначимо, що приміром, у Патерику Йосифа Тризни вони також були вирізані для розбивання послань на окремі житія, але вирізане було зведено воедино, утворивши окремий текст послань. У протографі ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с ми цього не простежуємо.

Це питання ще потребує додаткового вивчення. Зокрема, цікаво було б порівняти текст із НБУВ, ф. 312, № 281/133с з декількома списками, які О. Конявська відносить до списків Арсеніївської редакції, що не повністю відповідають її особливостям (Конявская 2006, 37-39), оскільки у цих списках О. Конявська допускає можливість простежувати тексти, близькі до спільного протографа найдавніших відомих редакцій Патерика (Конявская 2006, 39-40). Однак, це виходить за межі нашої Антології і є справою майбутнього.

Пролог

ранніх редакціях Прологу житія¹³, наявні у творах свт. Симона і Полікарпа, не трапляються, що є вповні закономірним, якщо згадати, що в часі їх написання **Простий Пролог** у короткій та поширеній редакції вже було сформовано.

¹³ Про них див. у попередніх томах Антології (Жиленко 2015, 25-41; Жиленко 2019, 15-16).

Натомість майже всі житія святих із Послання свт. Симона наявні у **Стишному пролозі**¹⁴. Саме він, разом з іншими пізньосередньовічними редакціями зібрання є дуже суттєвим для пролиття світла на маловідомий, але, як здається, вельми потужний літературний процес у Києві та Литовсько-Руській державі протягом XIV—XV ст. До цього тому увійшли тексти житій із трьох рукописних прологів, які нині зберігаються у Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника:

1. ЛННБ С. МВ 675, перша чверть XVII ст., текст на березень—серпень, 441 арк.
2. ЛННБ С. МВ 1283, 40-і рр. XVI ст., текст на березень—серпень, 477 арк.
3. ЛННБ С. НТШ 237, середина XVI ст., текст осіннього півріччя, збереглися матеріали за жовтень—січень (з 2.X по 9.I). 180 арк. Пам'ятка належала Угольському монастирю в Закарпатті.

Інші першоджерела

Текст свт. Симона і «Паранесис» св. Єфрема Сиріна

Літературі неодноразово зазначався вплив творів св. Єфрема на текст Послання. У декількох випадках святитель використовував фрагменти з його творів, і навіть на нього посилався (див.: Коментарі 19, 20, 25, 26, 33, 34, 103). Як , найголовніші запозичення було зроблено у написанні листа-передмови до Послання. Та навіть там, де прямих запозичень не знаходимо — вплив писань св. Єфрема Сиріна простежується у кожному рядку. Це не є чимось дивним, оскільки твори цього великого православного письменника були у нас одними із найбільш популярних.

Слов'янські переклади творів св. Єфрема відомі в різних окремих пам'ятках, не всі з яких нині приписують його авторству, але переважно у складі збірки давньоболгарського походження з грецькою назвою «Паранесис». Грецькі аналоги цієї збірки до нашого часу не дійшли. Про давність перекладу свідчить наявність фрагментів збірки у глаголичних списках, (Жолобов 2011), які дослідники вважали богослужбовими вибірками (Жолобов 03.2011, 240-241).

Цілком вірогідно, що переклад було здійснено ще у кирило-мефодіївську епоху. Від неї походять численні східнослов'янські списки і редакції (Жолобов 2011, 244). Нині «Паранесис» відомий у подібних списках (які включали 101—104 слова найдавнішої редакції), хоча й розпадається на декілька редакцій, що відрізняються в основному додатковими статтями (Архангельский 1890, 35). Найбільш раннім збереженням нині східнослов'янським списком «Паранесиса» є рукопис українського (галицько-волинського) походження, що датується 1269—1289 рр., який опинився у складі Погодінської книгозбірні (Жолобов, 03.2011, 240-243; Любашенко 2012, 193). Тут зберігся запис переписувача на ім'я «Іев» (Йов) про створення рукопису на замовлення тивуна (тіуна) Петра для свого сина «в лето ~~смон.~~ ~~твсацше~~ написаши ~~из~~ книги ~~сина~~ при ~~цр҃твѣ~~ ~~ѣлговѣрнаго~~ ~~цр҃а~~ **Володимира сина Василикова внука Романава**. Далі згадані також Петрів син Лаврентій і донька Варвара (Любашенко 2012, 195-196, 204-206).

Ми не мали можливості скористатися цим рукописом, тому використали для різночитань рукопис XIV ст. із зібрання Троїце-Сергієвої лаври (РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры. № 7 (2016). Єфрема Сиріна Поучения, устав. в два столбца, XIII века, в лист, 246 листов, с заглавною заставкою).

¹⁴ Див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 16-20).

Особливе поширення творів св. Єфрема пояснюється не лише їхньою популярністю як «четії» книги, але й тим, що вони стали постійним елементом літургійної практики (Жолобов 03.2011, 248; Любашенко 2012, 202-204). Зокрема, є посилання на читання творів св. Єфрема і в Олексіївському «Студійському» уставі (Жолобов 2011, 249), де його читали в М'ясопусну та Сирну седмицю (Жолобов 2011, 255-256), а також впродовж Великого посту (Жолобов 2011, 257). В Успенському збірнику XII ст., з якого походить також житіє прп. Феодосія Печерського, знаходимо також житіє прп. Авраамія Затвірника (Успенский сборник 1971, 292г-303г), учителя св. Єфрема, що походить із «Паранесиса» (Жолобов 03.2011, 246; Жолобов 2009, 42-43). Це житіє суттєво вплинуло на житіє прп. Авраамія Смоленського (Жолобов 2007, 12). Вплив «Паранесиса» відчувається також в анонімному Сказанні про святих мучеників Бориса і Гліба (Жолобов 2007, 8-10), а окремі слова з нього увійшли до Прологу, Тлумачної Палєї, Ізборника Святослава 1073 р. (Любашенко 2012, 204-205). З «Паранесисом» був добре ознайомлений прп. Нестор (Любашенко 2012, 204-205).

Святе Письмо

Патерику є велика кількість цитат зі Святого Письма. Передусім це — Новий Завіт і Псалтир. Книги Старого Завіту в часі створення Патерику не були настільки поширеними. О. Шахматов, зокрема, вважає, що у «Повісті минулих літ» було використано матеріал паремій: «Серед цих запозичень виділяється група текстів, які походять від богослужбової книги, що містила обрані читання переважно зі Старого, але також і з Нового Завіту і відомої під назвою Паримейник. Слов'янський Паримейник вважається перекладом з грецького профітологію (τό προφητολόγιον), тобто збірника читань із старозавітних книг, складеного для церковного вжитку в дні великого посту і напередодні відомих свят, а також нарочитих днів, що згадуються церквою... Переклад профітологію належить до найдавніших пам'яток слов'янської перекладної літератури; можна з упевненістю стверджувати, що він походить від епохи перекладацької діяльності Кирила. Внаслідок богослужбового вжитку Паримейника він отримав і у нас в стародавній Русі поширення, у той час, коли знайомство з біблійними книгами Старого Завіту ускладнювалося порівняною рідкістю списків і відсутністю повного їхнього зібрання. Як відомо, таке зведення з'явилося лише в кінці XV ст., причому потрібно було докласти немало зусиль для зведення всіх наявних перекладів і доповнення відсутнього новими перекладами, виконаними з латинської мови. У Київській Русі були, звичайно, відомі списки П'ятикнижжя, а також інших книг Старого Завіту, але вказівок на наявність повної Біблії в стародавньому Києві ми не маємо. Тому можна вважати, що низка книг Старого Завіту була відома давнім нашим книжникам і письменникам лише з вибраних читань, які увійшли до Паримейника (Шахматов 1940, 38)¹⁵.

Є всі підстави припустити, що саме з Паримейника було взято більшість цитат у складі Патерику, але часто цитати записували по пам'яті, або навіть у вигляді ремінісценцій. Окремо слід наголосити, що крім книг, які увійшли нині до повних книг Святого Письма, в Печерському патерику використано також книги, які туди не входять.

¹⁵ Не беручи під сумнів цей висновок, мусимо пам'ятати, що все ж до рук свт. Никити звідкілясь потрапили книги Старого Завіту, які він читав і знав на пам'ять.

Цитування Святого Письма у Патерику є окремою дуже об'ємною темою для досліджень. Такі роботи відомі (Гоголіна 2019), але завданням тут має бути не лише вивчення текстів у тій чи іншій редакції Патерику, не лише аналіз їхньої ролі в патериковому тексті, а питання текстології — цитування у різних редакціях, які суттєво відрізняються.

ОКРЕМІ СЮЖЕТИ ПРО СВЯТИХ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО ПОСЛАННЯ СВТ. СИМОНА

Оповідь про прп. Онисифора

азначена оповідь, власне, навіть не присвячена цьому святому, а лише оповідає про чудо, з ним пов'язане, і є прямим продовженням вступу до Послання. Як і в інших агіографічних фрагментах Послання, свт. Симон неодноразово повідомляє, що цей сюжет лише один із багатьох розповідей про святого, йому відомих. Відміна в текстах різних редакцій є незначною, переважно вона полягає в заміні слів і виразів-синонімів. Суттєві відмінності знаходимо у перших фразах текстів.

У друкованому Патерику цей сюжет вставлено до Похвали прп. Антонію. Ми вже публікували його у томі нашої Антології, присвяченому цьому святому (Жиленко 2015-а, 147-149).

Життя прпп. Никона Сухого і Євстратія Мученика

повіді про цих святих фактично є одним поширеним сюжетом, в якому йдеться про долю печерських ченців та мирян, взятих у полон половцями під час нападу на монастир 1096 р. Однак, подальша їхня доля була різною і подвижництво їхнє відбувалося в різних місцевостях. Тому наше дослідження складається з декількох частин як спільних для обох сюжетів, так і окремих. Обставини ж, за яких все це відбувалося, подані в додатку (див. Додаток 3).

Під 1096 р. у нинішньому тексті «Повісті минулих літ» оповідається про напад половців на околиці Києва. Спочатку Боняк зі своєю ордою прийшов до Києва у неділю 25 травня 1096 р. увечері **«и бояша сколузъ Кыева и пожже на Берестовомъ дворъ княжь»**. Боняк скористався відсутністю в Києві Святополка з дружиною. Про подробиці нападів на чотири монастирі, що були в той час на території сучасного Печерська¹⁶ нічого не відомо. Вірогідно, на тлі можливості пограбування багатого «княжого села» монастирі не привернули уваги половців.

¹⁶ Печерський, Стефанич, Спаський, Видубицький.

Далі в літописі йдеться про поховання князем Святополком половецького лідера Тугоркана (свого зятя): «и погребоша и на Берестовомъ на могилахъ межн пѣтемъ. градѣцимъ на Берестовое. а дрѣвѣимъ и дѣцимъ в монастырь»¹⁷.

І ось, нарешті, у тій самій статті 1096 р. читаємо: «въ кѣ. того же мѣца (липня — І. Ж.). кѣ въ днѣ пачокъ. въ чѣ. А. днѣ. приде второе Бонакъ безеожныи шолдныи. штан хъщникъ къ Книбѣ внезапно. и мало в городѣ не богнаша Половци. и зажгоша по пѣки. школо города. и вератиша на монастырь. і пожгоша монастырь Стефанечъ деревнѣ. и Германечъ. і придоша на монастырь Печерскыи. намъ рѣцимъ по кѣльямъ почивающимъ по задгренн. и кликоша школо монастыря. и поргабиша. бѣ. стѣга. предъ бороты. монастырьскыи. намъ же бѣжащимъ задомъ монастыря. а дрѣвѣимъ бѣгшимъ на полатѣ. безеожныи же шбе Измилеви. выскочкоша врата монастыря. и вертомниша по кѣльямъ. выскочкоше двери. изношахъ еже аще шерѣтахъ ш кѣльи. і порѣмъ божгоша домъ рѣгнѣ блѣцѣ Кѣ. и придоша къ цркви. и зажгоша дверѣ. гаже ко шгъ штороннѣ. и въ вторыи иже к рѣверѣ. і влѣзше ш притворѣ ш грока Федосѣа. и взымше иконы зажгигахъ двери. и шкарѣхъ бѣ и законъ нашъ. бѣ же терпаше. и еже бо не скончались блѣхъ грѣшн ихъ и безаконѣ ихъ. тѣм же и глѣхъ гдѣ ерѣ бѣ ихъ. да поможетъ имъ. и избежитъ га ш нарѣ. и ина шловага хланага глѣхъ на рѣгнѣ иконы. наемшающега. не бѣдѣше гако бѣ казнитъ рабы швога. напартѣми и рѣтѣми. да габѣтѣ гако злато икѣшено шгорьниаѣ. хрѣщаномъ бо многими шкорѣми і печальми вшити въ цркви шенѣ. а шмъ поганымъ рѣгателемъ. на шемъ швѣтѣ шремшемъ шезелье и шротранѣтѣ. а на шномъ швѣтѣ шримѣтѣ шдѣкѣ. съ дѣавѣломъ и шгнѣ вѣчныи тогда же зажгоша. и дворѣ Красныи. егоже поргабилъ блѣговѣрныи кнѣзь Всеволодъ. на холмѣ иже ерѣ надъ шдыобѣчѣ. то все шканнѣи Половцѣ запалиша шгнемъ. тѣмъ же и мы погалѣдѣтѣюще прѣкъ глѣмъ. бѣ мон положи га гако коло. аки шгнѣ предъ лицемъ вѣтрѣ. иже попалитѣ дѣрѣвы. тако

¹⁷ У нинішньому тексті «Повісті» не зазначено ставлення мешканців Києва до цього акту, і є всі підстави вважати, що воно було негативним. Саме тому воно лишилося у тексті «Повісті» після перлюстрації — «справщики» Мономаха вміло виділяли явний в авторській редакції «Повісті» негатив до Святополка Ізяславича. Щоправда, М. Марченко припускав, що йдеться не про вшанування Тугоркана, а про поховання-наругу: «Труп хана — свого тестя — Святополк перевіз до Києва і поховав біля Берестова на пагорбі, на перехресті доріг, щоб бачили вороги й пам'ятали, що з ними буде така сама кара за підступність та ворожість» (Марченко 2012, 88). Однак, останній висновок радше помилковий. Поганина не могли поховати близько до церков. Крім того, у цій місцевості, біля колишнього іподрому, у ХІХ ст. відомі старовинні кургани. З деякою наятжкою можна припустити, що один із таких курганів був могилою Тугоркана. Зокрема, М. Закревський, знайомий із топографією Печерська в більш збереженому, ніж нині, вигляді, проаналізувавши таку літописну локалізацію, дійшов висновку, що «отже, Тугорканова могила була у нинішній старій Печерській фортеці, поблизу церкви Преображення Господнього. В. Татищев говорить про високу могилу, але кияни не знають на цьому місці ніякої могили» (Закревський 1868, 846). Вірогідно, з цим можна погодитися.

ПОЖЕНШИ ГА БЪРЮ ТВОЮ. ИСПОЛНИШИ И ЛИЦА НХЪ ДОЖАЖЕНЬА. Е БО ШЕКБЕРНИША И ПОЖГОША СЪТЪН ДОМЪ ТВОИ. МАНАГЪРЪ МАТЕРЕ ТВОЕИ И ТРЪПЪ РАБЪ ТВОИХЪ ШЕИША БО ѿ БРАТЪА НАШЕИ НЪКОЛКО ОРЪЖЕМЪ. БЕЗБОЖНИИ СЪБЕ ИЗМАИЛЕВИ. ПЪЩЕНИ НА КАЗНЬ ХРИСТЪАНОМЪ» (Ипатьевская летопись 1962, 229-230).

У Густинському літописі тут згадано полонених, серед них також прп. Євстратій і прп. Никон Сухий. На перший погляд можна припустити, що ця згадка є вставною і з'явилась на основі знайомства з Патериком. Однак, ближче знайомство з нинішнім текстом «Повісті минулих літ» дає підставу вважати, що до перлюстрації в оригінальному тексті прп. Нестора могла бути якась інформація про полонених. Справа в тім, що описуючи події у Печерському монастирі того часу, дослідники переважно зупинялися на згадці про спалення Всеволодового «двору», вважаючи це закінченням опису подій у Печерському монастирі. А проте, зважаючи на перлюстрацію тексту Сильвестром, можна припустити, що ця фраза є вставною, і розриває розповідь про Печерський монастир. Є й ще одне припущення: що розповідь про Всеволодів «двір» була вже в авторській редакції, але в наступному повідомленні йшлося про різних мешканців Печерська, які постраждали під час нападу, тому прп. Нестор помістив цю розповідь після переліку постраждалих об'єктів. Тож услід за розповіддю про Всеволодів монастир, знаходимо таке:

Іпатіївський літопис ¹⁸	Хлебніковський літопис ¹⁹	Лаврентіївський літопис ²⁰	Густинський літопис ²¹	Московське зведення XV ст. ²²	Воскресенський літопис ²³
ШЕИША БО ѿ БРАТЪА НАШЕИ НЪКОЛКО	ШЕИША БО ѿ БРАТЪА НАШЕИ НЪКОЛКО	ШЕИША БО НЪКОЛКО ѿ БРАТЪ НАШЕИ	Убиша же тогда нъколикот братий, Евстратия же блаженнаго и Никона, Сухаго глаголемого, такожде и от работникъ монастырс- кихъ много емше, связаша и во свою землю поведоша	От братиа же нашеа черноризцив ь нъколикот избиша	отъ братія же нашеа чръноризцев ь нъколикот
ОРЪЖЕМЪ . БЕЗБОЖНИИ СЪБЕ ИЗМАИЛЕВИ . ПЪЩЕНИ НА	ОРЪЖЕМЪ. БЕЗЪАКОНІИ СЪНОВЕ ИЗМАИЛЕВИ.	ОРЪЖЕМЪ БЕЗБОЖНИИ СЪБЕ ИЗМАИЛЕВИ. ПЪЩЕНИ БО НА		безбожнии сынове Измаилеви пущени на казнь христианомъ.	избиша безбожнии сынове Измаилеви, пущени на казнь

¹⁸ Публікується за ПСРЛ: Ипатьевская летопись 1962, 224-225.

¹⁹ Публікується за: Гарвардська Бібліотека Давнього Українського Письменства 1990, 207-209.

²⁰ Публікується за ПСРЛ: Лаврентьевская летопись 1962, 233-234.

²¹ Публ. за ПСРЛ: Густынская летопись 2003, 66.

²² Публ. за ПСРЛ: Московский летописный свод 1949, 16-17.

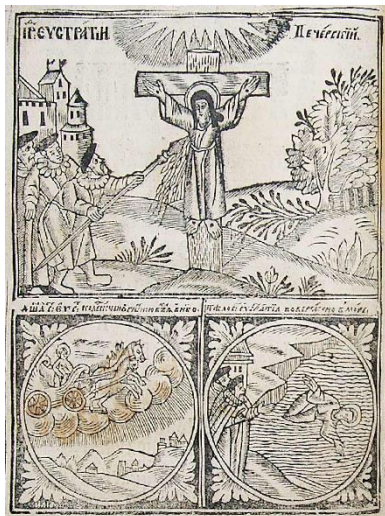
²³ Публікується за ПСРЛ: Летопись по Воскресенскому списку 1856, 9-10.

Іпатіївський літопис ¹⁸	Хлебніковський літопис ¹⁹	Лаврентіївський літопис ²⁰	Густинський літопис ²¹	Московське зведення XV ст. ²²	Воскресенський літопис ²³
КАЗНЬ ХРЕСТЬЯНОМЪ»	поу́щенїи на КАЗНЬ ХРѢТІАНОМ	КАЗНЬ ХРѢТІАНОМЪ.			христїяномъ.

Фразу про «безбожних синів Ізмаїлевих» могли вставити як замість розповіді про печерян, так вони й могли бути у первинному тексті далі.

На жаль, у пізніших зведеннях, зокрема тих, які так чи інакше пов'язані саме з

київською історіографією, це повідомлення було скорочено. Приміром, у Тверському збірнику знаходимо таке: «Тогда Бунякъ воева у Києва; а Ольга не прїяша Смолняне, и иде къ Мурому. Того же лѣта князь великій Святополкъ и Володимеръ побиша Половецъ у Переяславля; ту же убиша Торканя князя, тестя Святополча. Паки второе прїиде Бонякъ къ Києву, и многа зла сѣтвори, и манастырь Печерскый пограби, а чернцы изсѣче, и многы люди изсѣче и поплѣни» (Тверская летопись 1863, 184). У Феодосія Софоновича: «Рокъ 6604-г дръгнїи разъ Бонякъ пришоу под Києвъ и мало не збѣгъ 8 городъ, и попалиа школа городъ, и пожегъ монастырь Стефановъ. Отгтоль пришли к монастырю Печерскомъ и мы, мовить Несторъ, чернцы, побѣгли з монастыря на берегъ, а иншиї

на полаты. Вырбали борота монастырскїи половцы и двѣри келїи разеивали, и брали, што нашли, запалили монастырь и двѣри церковнїи зекъ, и брали, што было з цркви, и образы палили, и насмѣбалися, мовїатчи: «Гдѣ сѣтъ Бгъ ихъ, да поможѣтъ имъ» (Софонович Феодосїй 1992, 79).

Отже, подробиці розповіді у пізніших текстах не збереглися. І все ж таки насмілюся припустити, що певна інформація про осіб, яких тоді захопили, могла бути в авторській редакції «Повісті минулих літ». Що ж стосується історії мучеництва прп. Євстратія, то про неї у Києві могли дізнатися й пізніше, зокрема, вже по преставленні прп. Нестора.

Житіє прп. Євстратія

аналіз цього житія передбачає два напрямки — прояснення деяких нюансів його змісту й хронології, та питання джерельної бази свт. Симона. У наведених тут висновках ми базуємось на загальних даних про рабовласництво і людоловство, наведених у додатках до книги (див. Додаток 3).

Перша проблема, яку, до речі, дослідники не часто розглядають, полягає в тому, чому прп. Євстратій потрапив до Херсонеса? Як представник заможної київської родини, він мав бути долучений до тих, за кого можна було б взяти викуп. У житії про це не сказано, але можна припустити, що обидва святих відмовилися бути

викупленими. Так само, як припущення, можна вважати, що прп. Никон за своїм фізичним станом не годився для продажу в рабство, і тому половець, який його полонив, лишив його, щоб все ж таки змусити до викупу. Прп. Євстратія та деяких інших полонених відправили до Херсонеса.

Що ж стосується безпосередньо мученицької смерті прп. Євстратія, то попри чіткість розповіді, прецедент такого убивства святого ченця інославному у християнському місці був, звичайно, унікальним. Саме тому, В. Яковлев вважав його легендою, яка ґрунтується на Євангелії, оскільки святого убили на Великдень (Яковлев 1875, 116-117). Втім, як доречно писав В. Петрухін, в житті простежуємо сліди реальних подій, що сталися в реальному проміжку часу і не маємо жодних підстав вважати їх якимись «символічними», а отже, фантастичними подіями (Петрухін 2004, 87-88). Автор і до сьогодні найбільш засадничого дослідження І. Малишевський визнавав канву розповіді про прпп. Никона і Євстратія вповні правдоподібною від самого захвату у полон і аж до вбивства. А причину заморення себе голодом для групи його рабів — бажання іудея повернути їх до своєї віри, а після їхньої смерті — лють за втрачені гроші (Мальшевський 1878, 96-100). Такий висновок підтримав Г. Литаврін (Литаврін 2001). Хоча работоргівлею займалися люди різних національностей, однак з певною пересторогою можна прийняти думку останнього, що іудеї де-факто мали монополію на купівлю полону у степовиків (Литаврін 2001), бо це логічно впливає із традиційних зв'язків північнопричорноморських іудеїв із кочовими народами ще з хазарських часів. І все ж, за такої дохідності цього виду торгівлі й існування заборон на володіння іудеями рабами-християнами, є всі підстави припускати, що долучені до цього виду підприємництва були не тільки іудеї. Дослідники вже відмічали, що в житті описано якраз нестандартну ситуацію (Богданова 1991, 61-62). Крім того, зиск із торгівлі зі степом мало все місто. Продаж награвованого і, зокрема, рабів призвів до того, що половці ніколи не намагалися напасти на Херсонес, Сурож, Тмутаракань і на інші міста цього регіону, вони цінували їх, як зручний торговий майданчик (Плетнева 2010, 131-133)²⁴. Є навіть припущення, що міста Північного Причорномор'я та Криму, які, як вважають, в часі панування половців були під подвійним протекторатом Візантії та кочовиків (Пилипчук 2013, 79-81). За таких обставин є всі підстави вважати, що до якогось часу херсоніти взагалі не зважали на захоплених у полон єдиновірців. Так би мовити: чистий бізнес, нічого особистого. Можна навіть припустити, що лють їхня супроти іудеїв почалась навіть не зі смерті християн від голоду чи хвороби, а саме від тоді, коли іудей-екстреміст здійснив над святим ченцем розп'яття. До того ж: *є всі підстави вважати, що дії того іудея не було схвалено і його громадою, оскільки вони були піддані переслідуванням. Можливо, і сама подія стала відома через те, що хтось із її очевидців не бажав за таке відповідати і повідомив про те.*

На сьогодні в літературі відома спроба знову завуалювати вірогідність описаного в житті злочину, оголосивши його сюжет видозміною т. зв. «кривавого наклепу» (питання, пов'язані з переказами про вживання іудеями християнської крові). В. Петрухін, зокрема, порівнює цей сюжет із першим відомим твором, який

²⁴ Підтвердженням вищезгаданого є також словник, датований 1303 р., знайдений у бібліотеці св. Марка у Венеції, який містить переважно торгову термінологію половецькою, перською мовами та латиною. У другій частині рукопису міститься половецько-німецький розмовник (Плетнева 2010, 131-133). Ще одним підтвердженням вірогідності описуваних подій є відмічене Г. Литаврином зауваження Анни Комніни про те, що «протягом 90-х рр. XI ст. половці приходили до Херсона «зазвичай» (συνήδως), тобто, багаторазово, часто» (Литаврін 2001).

містив «кривавий наклеп» — оповіддю про убивство св. Вільяма із Норвича, автором якого є Томас Монмутський. Це убивство сталося перед Великоднем 1144 р. і було приписано місцевим іудеям (Петрухин 2004, 89). Наразі спільним тут є лише зв'язок між убивством і Великоднем. Питання про історію появи і побутування «кривавого наклепу» виходить за межі змісту нашої роботи, однак ми категорично заперечуємо його зв'язок із зазначеною історичною подією — убивством *конкретним* релігійним фанатиком прмч. Євстратія. У його мучеництва нема нічого схожого на легенду, нема нічого символічного, крім, хіба що, смерті на хресті. Іудей-убивця не прагнув крові святого і не мав на думці її використовувати — він специфічно помстився іновірцю, який позбавив його статку — не більше й не менше.

Тож можемо вбачати у діях работоргівця первісно не релігійну, а майнову мотивацію: перейшовши в іудаїзм, його раби не підпадали б під заборону (Литаврін 2001). Можна припустити, що ще однією підставою, яка вплинула на злочинця, була також хвиля місіанства, що фіксується в іудейських общинах зазначеного регіону в цей час (Карпов 1997, 11-15), однак це не виправдовує дій кривавого маніяка, як і не викликає сумніву сам факт злочину. Що ж до відплати за вчинок маніяка-убивці, то вона вповні відповідала часові й місцю²⁵.

Значно більше запитань викликає оповідь про епарха-вихреста, який дозволив своїм співвітчизникам торгувати християнами. Цей момент завжди мав найбільші застереження, оскільки не зазначений у грецьких історичних пам'ятках. Убивство прмч. Євстратія у далекому Херсонесі могло туди не потрапити, але розповідь про епарха — навряд. Здається, що мав рацію О. Карпов, який спростовував можливість появи якогось спеціального дозволу з Константинополя на купівлю іудеями рабів-християн (Карпов 1997, 11-12), оскільки цю заборону ніколи не відміняли. Радше, як ми вже зауважували вище, в Херсонесі традиційно заплющували на неї очі. Можна припустити, що появою цієї легенди херсонесці прагнули применшити свою провину, яку усвідомили після убивства святого.

Що ж сталося у Херсонесі після того, як звістка про убивство поширилась містом? Найвірогіднішими були насильницькі дії як з боку влади, так і з боку християн. Хто конкретно убив злочинця і, вірогідно, його поплічників — невідомо. І, як завжди, у таких випадках, постраждали також невинні. Хоча неможливо вважати невинними работоргівців. Що ж до повального вигнання чи хрещення херсонеських іудеїв, то це, звичайно, фантазії. Переживши певні гоніння, їхня община і їхня торговельна діяльність (в т. ч. і работоргівля), , навряд чи зазнала великої шкоди (Литаврін 2001).

кремою проблемою є точна хронологія оповіді. Попри те, що літописна розповідь ставить життя прп. Євстратія (як і прп. Никона) у чіткі хронологічні рамки, та проблеми тут існують. По-перше, проблеми з точним датуванням знаходимо ще в літописному повідомленні про напад на монастир. В нинішньому тексті «Повісті минулих літ» знаходимо дату 20 липня.

²⁵ Наразі Г. Литаврін відносить обставини цих подій у залежність від збільшення антиіудейських настроїв на тлі Хрестових походів (Литаврін 2001), однак таке твердження може бути правильним лише тоді, коли це могло мати протилежний ефект у вигляді загострення негативу іудеїв до християн. Однак, більш вірогідним здається інше подане цим автором пояснення, де він пов'язує події з черговим нововиданим юридичним актом на захист рабів-християн — новели Олексія I Комніна, виданої в березі 3-го індікту 6603 (1095) р. Г. Литаврін пише: «Безумовно, саме цей указ, як найсвіжіший законодавчий акт про рабів (навіть з наявністю більш ранніх законів подібного змісту), служив для влади Херсона юридичною підставою для прийняття каральних заходів проти работоргівців, які не дотримувалися норм права» (Литаврін 2001).

Зауважимо, що цей день припадав на п'ятницю. Натомість на п'ятницю припадало 20 червня. Така зміна цілком могла бути опискою, здійсненою вже після написання тексту прп. Нестором. Втім, різниця на один місяць мало що змінює у такому разі.

Друга складність полягає у датуванні преставлення прп. Євстратія і хронології перебігу його полону та мучеництва. Відомо, що святого було розіп'ято на Великдень. Помер через 15 днів чи на 15-й день. Дата його пам'яті (відома вперше ще з «Анфологіона» 1619 р.) — 28 березня (Дива печер Лаврських 2011, 154). Остання дата збігалася з Великоднем у 1087, 1092 і 1098 рр. У XII ст. такого збігу не було жодного разу. На підставі цього, О. Шахматов вважав, що святий помер на Великдень 1098 р. (Шахматов 1908, 276). Проте він, вірогідно, забув, що преставився святий пізніше. Цей висновок було апіорі прийнято пізнішими дослідниками, тому й з'явилась проблема із «зайвим роком». Так, С. Розанов зробив висновок, що святий став відомим серед християн Херсонеса ще до того, як він потрапив до рук іудея. Звідси й така гостра реакція на його убивство. Тобто, виходить, що первісно він був рабом (чи й не рабом?) у християнина, а потім за якихось обставин потрапив до рук іудея. Версія маловірогідна, оскільки навряд чи нехтування законом про заборону продавати християн іудеям досягло в місті такого рівня, щоб продавати святих ченців. Іншу версію подій пропонує Г. Літаврін, який вважає неправильною дату полонення прп. Євстратія улітку 1096 р., і відносить його до 1097 р., внаслідок чого преподобний міг потрапити до Херсонеса в кінці зими 1098 р. А відтак — є змога повернутися до дати 28 березня цього року, яка, на думку автора, «мала якусь документальну основу» (Літаврін 2001).

Однак, коли ми згадаємо, що насправді святий преставився на 15 днів пізніше, то всі ці побудови втрачають сенс.

Найвірогідніше, прп. Євстратія було взято у полон влітку 1096 р., і його шлях через степ до Херсонеса завершився на початку весни 1097 р. Можна припустити, що безпосередньо після нападу половці не встигли відправити полон на продаж, вже хоча б тому, що з'ясували — хто може заплатити за своє повернення додому. Отже, раби потрапили до Херсонеса лише весною 1097 р., однак, аж ніяк не пізніше.

Загинув же святий близько 19 чи 20 квітня, через 15 днів після Великодня, який того року припадав на 5 квітня 1097 р.²⁶ Що стосується дати 28 березня, то вона не стосується до преставлення святого чи до його тезоіменитого святого, і може бути, приміром, датою привезення мощей до Києва чи датою знайдення їх у Херсонесі. Діапазон версій тут є дуже великим.

Грецька першооснова житія прп. Євстратія

кремого дослідження варте питання щодо джерельної бази запису свт. Симона про св. Євстратія, а відтак — і його первинного вшанування, оскільки ці проблеми є взаємопов'язані. Найбільш ґрунтовно зазначену тему досліджував М. Присьолков, який доводив особливе «грекофільство» твору, що, на його думку, давало змогу віднести джерело житія до поширеного втраченого житія прп. Антонія, яке він також вважав грекофільським, що сприймалося ним як негатив: «Тут передусім цікаво, що небесний голос каже «греческыі». Чи якомусь руському літературному твору могла бути притаманна така подробиця? Але вона характерна, як побачимо, для житія Антонія, складеного при митрополичій кафедрі грекофільською рукою, яка не могла собі уявити Бога, щоб говорив іншою мовою з людьми, крім грецької, — як не могли ромеї допустити по щирій совісті і для звернення до Бога іншої мови, крім грецької» (Приселков 2003, 136).

²⁶ Такий самий висновок знаходимо в роботі О. Карпова (Карпов 1997, 8-11).

Ми вже торкалися цього питання, розглядаючи можливий зміст втраченого поширеного житія прп. Антонія Печерського (Жиленко 2015-а, 48-50). І на нашу думку, сюжет про святих не міг міститися у цьому втраченому творі, написаному значно раніше. Із можливих лаврських писемних джерел цих житій можна згадати тільки авторську редакцію «Повісті минулих літ», де, як ми вже згадували вище, дійсно містилась оповідь про напад половців, можливо, набагато більш поширений, ніж матеріал, наявний у нинішньому тексті. Однак, наявність у тексті грецьких фраз ставить цей висновок під певне питання (див. Коментар 61). С. Розанов пов'язав це з грецькомовним походженням інформації про загибель прп. Євстратія (Розанов 1914, 38-39). І. Малишевський вважав, що інформація про прп. Євстратія могла потрапити до Києва через купців (Мальшевский 1878, 96-100). Г. Літаврін поділяє використану свт. Симоном інформацію на два сюжети, з'єднані останнім воєдино — *літописний запис у Києві*, можливо, доповнений якимись усними переказами, і *грецькомовне житіє, написане в Херсонесі* (Літаврін 2001). Доказом існування останнього він вбачає в тому, що «подробиці переконливо вказують не лише на наявність писемного джерела, а й на його грецьке походження. Наскільки не легендарна форма розповіді, з неї випливає, що автор був абсолютно точно обізнаний зі сферою компетенції єпарха Константинополя (насамперед — про його контроль ринків столиці, в тому числі — ринку рабів, головним ринком цього виду в імперії), про діючі у Візантії закони стосовно інституту рабства, про правові обмеження щодо іудеїв — жителів імперії, про сезонні торгові підприємства приїжджих купців-евреїв у Херсоні. Зазвичай агіографічні твори були розраховані на засвоєння тексту широким колом, у всякому разі — середнім за рівнем читачем. Навряд чи читач на Русі знав, ким був єпарх, яке його ставлення до кримінальних справ, чому він був у стані «дать дерзновение». Без мінімальних пояснень текст залишається загадковим для рядового стародавнього руса, автор же тим часом ніяких пояснень не дає, немов звертається до такого читача, для якого бути не може в оповіданні приводу до будь-якого здивування» (Літаврін 2001). Такий висновок підтримали на сьогодні й інші дослідники (Карпов 1997, 7, прим. 3; Петрухин 2004, 85).

Датою можливого написання грецького тексту Г. Літаврін вважає період через кілька десятиліть після преставлення преподобного, але до того, як у кінці XII — на початку XIII ст. стосунки між русинами, половцями і херсонесцями почали змінюватися, тобто — другу половину XII ст. (Літаврін 2001). Однак, вже прп. Никон Сухий говорив про смерть святого, якого бачив у видінні.

Житіє прп. Никона Сухого

к правильно зауважив Яковлев: «Таємниче перенесення святих з однієї місцевості в іншу в житіях трапляється нерідко» (Яковлев 1875, 118). Сюжет цього житія аж ніяк не є шаблонним, і не підлягає сумніву, що в ньому змальовано *конкретні події і реально бачені чудеса*. О. Шахматов, як і М. Присольков відносили джерельну базу житія до житія прп. Антонія Печерського, радше, за аналогією, до житія прп. Євстратія (Присольков 2003, 137; Шахматов 1898, 108-109), однак цю теорію на сьогодні можна вважати не підтвердженою.

Житіє прпп. Кукші і Пимена

и вже згадували вище, що тексти оповідей свт. Симона про печерських святих є особливо короткими, навіть у порівнянні з іншими короткими записами у Печерському патерику, і навряд чи можуть бути названі житіями. Фактично подібні фрагменти у східних патериках мають назву патериковоими статтями. Якщо ми застосовуємо до них цей термін, то хіба тому, що

тут все-таки повідомляються біографічні дані, що не завжди бачимо у східних патериках, а також тому, що у редакції Йосифа Тризни та друкованій редакції 1661 р. було зроблено спробу надати їм вигляду житій, оскільки така їхня кваліфікація притаманна історіографії, історії та агіографії Лаври. Та навіть з огляду на це, складно назвати текст, присвячений щмч. Кукші і прп. Пимену повноцінним агіографічним твором.

Незважаючи на це, текст поділяється на три частини:

1. Повідомлення про прп. Кукшу. Втім, свт. Симон фактично *посилається на добре відому не лише йому й Полікарпу, але й широкому загалу*, коротку інформацію про його підвиз, чудеса і преставлення.

2. Коротке повідомлення про святого на ім'я Пимен, його чудеса і пророцтва.

3. Оповідь про передсмертне пророцтво прп. Пимена про мученицьку смерть прп. Кукші та його учня.

Відповідно, говорячи про історію тексту і його особливості, мусимо враховувати наявність цих трьох частин.

Прп. Пимен Постник

гадка про прп. Пимена є ніби додатковою, відносно не стільки до цього святого, як до прп. Кукші. А відтак, нічого й не говориться про нього. Однак, у Патерику неодноразово згадуються святі, й не тільки, з таким іменем. Зокрема, у Посланні Полікарпа є доволі розлога оповідь про прп. Пимена Хворого. У передмові до життя цього святого та коментарях до нього ми розглядаємо питання про те, скільки осіб з таким іменем було в обителі, і чи не йдеться у здебільшого про одну особу (див. Додаток 5).

Особа Кукші і його походження

реподобний, а точніше — рівноапостольний Кукша у Патерику фігурує під іменем, яке в його часи не було християнським, отже, воно було автохтонним іменем, отриманим до хрещення, або надане як друге ім'я²⁷.

Етимологія імені трактується по-різному: від назви птаха²⁸, до місцевого слова «кукситися», тобто плакати, печалитися. Ще аналогія наявна у мові сибірських народів, де «кукшею» називався молитовний дім — як поганський, так і християнський (Комягинский 1916). Втім, припущення щодо ронжі здається найбільш вірогідним. О. Леонід зазначав, що ім'я «Кукша» співзвучне з деякими мордовськими поганськими іменами (Пурейша, Конша, Гуша та ін.). Це дає змогу припустити, що він походив із вятичів і народився в поганському середовищі (Кашкаров 1903, 44; Пясецкий 1881, № 13, 773). В

²⁷ Див. про ці імена нижче на стор. 165 у аналізі походження імені «Святоша».

²⁸ Кукша — назва птаха — слово запозичене до московщини з фіно-угорських мов, українською — ронжа, що, втім, теж є запозиченням (із балтійських чи фінських мов), оскільки у нашій місцевості ці птахи не водяться. Ронжа переважно селиться серед ялице-ялинової і кедрово-модринової тайги. Зовні птах схожий на сойку, але менший за розміром. Живиться насінням хвойних дерев, горіхами, ягодами, комахами. Наявність такого імені цілком вмотивована у середовищі в'ятичів.

Арсеніївській редакції Патерика знаходимо написання імені святого як «Купша», але навіть коли прп. Кукшу колись так і називали, то це було не за його життя (див. Коментар 72).

Що ж до християнського імені святого, то лаврська традиція називає ім'я Іоанн. У науковій літературі цю інформацію вважають рештками тієї великої традиції оповідей про нього, про яку писав свт. Симон (Бессонов 2015). Це є вірогідним, і сама собою ця інформація не викликала б сумнівів, якби не те, що вона відсутня в Патерику. Потрібно враховувати, що в пізньосередньовічні часи печерянам також могла бути відома проложна стаття про принесення до Києва перста св. Іоанна Хрестителя, де згадано храм Св. Іоанна і Купшин монастир (див. Додаток 6). Похідним від цього тексту може бути як асоціація, яка призвелася до появи імені «Іаонн» як хрестильного чи чернечого імені прп. Кукші, так і появу форми його імені — «Купша», яку знаходимо в Арсеніївській редакції Патерика. Вірогідно, у Лаврі зрештою зміркували щодо проложної інформації, і у печерських редакціях Патерика форма імені «Купша» так і не з'явилась, а от ім'я Іоанн збереглося не на офіційному, так би мовити, рівні. Втім, не заперечуємо й того, що ім'я є автентичним.

З великою долею вірогідності можна говорити про в'ятицьке походження прп. Кукші. І це походження, знову ж таки, могло сприяти його участі у місії в лісах (Бессонов 2015; Кашкаров 1903, 44), оскільки він знав традиції і мову місцевого населення (Пясецький 1881 № 1, 775).

Серед фантазій, що входять до квазі-традиції вшанування прп. Кукші на території Московії, про які ми говоритимемо нижче, побутує також міф про походження святого, створений на основі записів Володимира Мономаха, котрий повідомив про перемогу над в'ятицьким князьком Ходотою (див. Коментар 74). В умовах надзвичайної обмеженості матеріалу про життя в'ятичів цього періоду, дослідники звернули увагу на цей пасаж і *побачили там дуже багато — переважно того, чого там взагалі не було*. Серед них і походження прп. Кукші. Початок цьому, найвірогідніше, поклав Г. Пясецький, який безпосередньо прп. Кукшу з сім'єю Ходоти не пов'язував, а вважав ту війну з в'ятичами мотивом появи святого в Києві (Пясецький 1881 № 13, 775-779). Як на підставі цього з'явилась думка, що прп. Кукша був *тим самим сином Ходоти*, якого потім за наказом Володимира Мономаха привезли до Києва, хрестили, і він став лаврським ченцем, ми не з'ясували, хоча припускаємо, що цим джерелом могла бути одна з брошурок, випущених на межі ХІХ—ХХ ст., і з якими через їхнє винятково місцеве поширення нам ознайомитися не вдалося, а можливо, джерелом став якийсь художній твір. Слід зауважити, що подібні випадки насильного постриження у ченці сина спадкового володаря тієї чи іншої землі не є в історії християнства рідкісною, оскільки *нема ні найменшої підстави вважати, що тут було так. Та й підвиз і святість прп. Кукші відхиляє недобровільність його постригу*.

Попри все вищевказане, ця фантазія зажила настільки великого поширення, що її вважають щонайменше вповні переконливою теорією, а почасти — і однозначним фактом (Бессонов 2015). Наразі В. Лівцов подає «посилання» на цю інформацію так: «Часть историков считала» (Ливцов 2013, 127). Є й інша, також «художня» версія, за якою прп. Кукша походив із середовища тих в'ятичів, яких хрестив і розселив у прикордонних містечках України ще св. рівноапостольний князь Володимир (Леонид (Кавелин) 1862, 8-11). Зрозуміло, що ця версія з'явилась лише тому, що в літописанні не знайшлося інших відповідних згадок в'ятичів. З іншого боку — приналежність прп. Кукші до знатного в'ятицького роду є дуже вірогідною, бо саме в середовищі боярства християнство поширювалося найперше.

Із того, що ми можемо стверджувати у повній відповідності до дійсності — прп. Кукша був священником, що вже само собою вказує на його досить тривалий підвиз і духовний статус в обителі (Карпов б. д., Преподобный Кукша), оскільки тоді кількість священників у обителі було обмежено необхідністю, а не становила певний, і майже обов'язковий щабель, як у нинішніх чоловічих монастирях. Втім, його висвячення на священство могло бути безпосередньо для місії.

Хрещення в'ятичів — обставини і датування місії. Преставлення прп. Кукші та його учня

іншому розділі (див. стор. 76) ми вказуємо найбільш вірогідний час преставлення прп. Кукші, його учня і прп. Пимена — *шо р., можливо, в лютого*. Наразі в різні часи були подані інші дати.

Так, преосв. Євгеній Болховітинов, вважаючи прп. Пимена Хворого і прп. Пимена Постника різними людьми, а останнього — печерським архимандритом XII ст.²⁹, датував преставлення першого з них *7 серпня*³⁰ *1139 р.* (Євгеній (Болховитинов) 1826, 84). Преставлення ж прп. Пимена і, відповідно, мученицької смерті прп. Кукші він датував *27 серпня*³¹ *1215 р.*³² (Євгеній (Болховитинов) 1826, 84-85). Ідентичний текст знаходимо й у інших виданнях книги (Євгеній (Болховитинов) 1831, 104, Євгеній (Болховитинов); Євгеній (Болховитинов) 1847, 107).

Пізніші автори виводили час підвизу прп. Кукші із певних більш складних історичних побудов. Преосв. Макарій, також керуючись вищезазначеними побудовами, писав, що преставлення прп. Кукші «сталось не раніше XII ст. ... але і не пізніше першої половини XII ст.», оскільки він вважав згаданого в житті прп. Пимена старцем, згаданим у житті прп. Никити: «отже, міг померти не далі першої половини XII ст.» (Макарий (Булгаков) 1857, 21). Преосв. Філарет відносив час підвизу прп. Кукші до першої третини XII ст. (Філарет (Гумилевский) 1849, 35). Ці висновки активно наслідували ранні краєзнавці (Попов 1866, 155). Натомість висновки більш пізніх вчених, зокрема, О. Шахматова і М. Присьолкова та інших до робіт цих авторів не зверталися. Тож вони продовжували по-своєму розвивати висновки преосв. Макарія і Філарета. Так, друга половина XI ст. була відхилена вже тому, що в цей час в'ятицькі землі були ще майже непрохідними для сторонніх (Пясецкий 1880, № 23, 1702). Та й зауваження прп. Нестора стосовно дикості в'ятичів у цей час також відкидало християнізацію краю (Пясецкий 1880, № 23, 1703). Лишилося XII ст. Втім, всі ці висновки ще можуть вважатися більш чи менш науковими.

У сучасних легендарних побудовах на колишніх територіях в'ятичів нині найчастіше фігурує «точно обчислена» дата початку місії прп. Кукші — 113 р. Ця дата виникла у пізньому синодальному тексті зібрання житій святих, створених на основі перлюстрованих житій святих свт. Димитрія (Туптала). У цих російськомовних текстах майже нічого не лишилося від славетного українського письменника, зате з'явилися певні приписки. Зокрема, у виносці до життя прп. Кукші позначено, що свв. Кукша і Пимен преставилися 113 р. (Жития святых 2007, 484, прим. 1). У оригінальному тексті святителя цієї інформації немає (Димитрій (Туптало) 1705, 769 зв.-770). В. Бессонов вповні слушно вважає, що саме на основі цієї фейкової примітки синодом було усталено на початку ХХ ст. святкування 1913 р. 800-річчя мученицького

²⁹ Про це див. Додаток 5

³⁰ За датою пам'яті.

³¹ За датою пам'яті. Ця дата залучається, незважаючи на те, що є притягненням до дат пам'яті інших св. Пименів.

³² Ця дата, зрештою, походить від наявної у перлюстрованому тексті «Житій святих» свт. Димитрія дати 1113 р.

преставлення прп. Кукші (Бессонов 2015). Звідси також походить однозначна і без додаткових пояснень поява цієї дати у деяких виданнях академічного характеру (Н. Барсуков 1882, 320). Навіть на сьогодні цю дату слід вважати, так би мовити, «офіційно усталеною», в усякому разі — у церковному офіціозі на території РФ. Своєрідним підтвердженням цієї дати стало вперше висловлений Леонідом (Кавелінім), і повторений деякими краєзнавцями здогад про те, що оскільки прп. Нестор не писав до 113 р. про смерть прп. Кукші, то преставлення священномученика сталося після цього, але до середини XII ст., а точніше, між 110 і 1150 рр. (Кашкаров 1903, 46; Пясецький 1880, № 23, 1703).

Ця дата, безперечно, пов'язана з поставленням цього року свт. Феоктиста на Чернігівську кафедру³³. Приналежність в'ятицьких земель до Чернігівської кафедри, і тісний зв'язок єпископа з Печерською обителлю для деяких авторів був більш переконливим доказом того, що саме він відправив прп. Кукшу на місію (Пясецький 1880, № 19, 1369-1370; Пясецький, Никольський 1889, 13; Кашкаров 1903, 45), і отже, це сталося 113 р. чи в найближчі наступні роки. Проте істотно не у всіх працях проведено вододіл між поставленням свт. Феоктиста, початком місії і загибеллю святого, тому все це відноситься до одного року. Один із найбільш схильних до фантастичних побудов авторів, В. Ливцов навіть «уточнює» це датування, говорячи про літо 113 р. (Ливцов 2013, 127-128).

У подібних писаннях свт. Феоктисту надається виняткова роль у закликанні до подвигу св. Кукші й загалом участі в цьому процесі Києво-Печерської лаври (Пясецький 1880, № 24, 1802-1804). Зокрема, Г. Пясецький говорить про особисту зустріч прп. Кукші й Феоктиста вже після поставлення останнього на єпархію, під час перенесення мощей свмчч. Бориса і Гліба 2 травня 115 р., навіть припускаючи, що прп. Кукша міг перебувати на святкуваннях (Пясецький 1880, № 24, 1806-1810). У сучасній московській історіографії до імені Феоктиста долучають також ім'я Володимира Мономаха, як одного із співорганізаторів місії прп. Кукші (Ливцов 2013, 1264; Кашкаров 1903, 45; Ливцов 2013-а). Проте цей князь не перебував на Чернігівському столі з 1094 р.

Насправді, підтверджують дослідження О. Шахматова, на 113 р. прп. Кукші, найвірогідніше, вже не було серед живих. І для обрання свого духовного подвигу йому не потрібна була додаткова мотивація, крім бажання хрестити своїх співвітчизників. Інша річ, що Феоктист в часі початку його подвигу, був його настоятелем і мусив благословити його на цей подвиг. Власне, якщо зважати на вірогідність допомоги прп. Кукші в його місії, то більш вірогідною є думка, висловлена, до речі, ще Г. Пясецьким, про участь у цих подіях постриженого 108 р. у Печерському монастирі сина чернігівського князя Давида Святославича прп. Николи Святоші. Безперечно, святий князь мав близькі стосунки з Печерським монастирем і до цього часу. Палкими прихильниками і ктиторами обителі були також його батьки³⁴.

Існують і «суміжні» варіанти. Так, Г. Пясецький, дотримуючись думки про тотожність ігумена Пимена Постника і Пимена Постника, згаданого свт. Симоном, доходить «висновку» що проповідь прп. Кукші серед в'ятичів тривала з 115 по 141 р. (Пясецький 1881, № 18, 1055-1060). Ще однією помилкою цього автора було й безумовне сприйняття дати пам'яті 27 серпня, як дня преставлення обох святих (Пясецький 1881, № 18, 1059-1060).

Відомі й інші побудови. До 113 р. додавали ще кілька, як наслідок, оголошуючи датою убивства конкретно 27 серпня 115 р., вносячи навіть подробиці тортур, і те, яким шляхом вивозили тіло святого до Києва, а також щодо знищення тіла його учня (Комягинский 1916).

³³ Про нього див. стор. 864.

³⁴ Про це див. Додаток 10.

Якщо говорити про сучасних науковців, то вони, зазвичай, складно балансують на межі традиції і висновків О. Шахматова, узагальнено відносячи діяльність прпп. Кукші й Пимена до середини XI — першої чверті XII ст. (Бессонов 2015), чи межею XI—XII ст. (Рапов 1998, 318), чи подають межу другого десятиліття XII ст. (Майоров 2013, 107).

Перше, і найголовніше, що ми не знаємо про місію прп. Кукші — це її склад і мета. Була це християнська проповідь одинака чи великий проект, подібний до «Переяславсько-Ростовського проекту»?³⁵ Чи щось середнє?

Краєзнавці колишньої в'ятицької землі з самого початку існування місцевих міфологем наполягали на тому, що подвиг прп. Кукші не міг бути подвигом особистим, а що це була велика місія, в якій брала участь як духовна влада — Чернігівська єпархія і Києво-Печерська лавра, так і мирська влада (Пясецкий 1880, № 20, 1453), хоча чільна роль тут належала саме єпархії (Пясецкий 1880, № 19, 1362-1367)³⁶. Цей висновок впливає не з реальних історичних студій, а з певної псевдореальності, створеної у XIX ст. у цій місцевості. Культурне середовище ледь не кожного міста в колишній землі в'ятичів активно продукувало й адаптувало легенди стосовно місця проповіді прп. Кукші у їхній місцевості. Аби не привести до серйозних которів, доводилося припустити, що не лише прп. Кукша з місією пересувався різними місцевостями, а й члени його місії пізніше розійшлися, охоплюючи все більш великі території³⁷.

Насамперед зазначимо, що нічого подібного до масштабного проекту свт. Єфрема тут вбачати не можна вже хоча б тому, що з ним не пов'язана поява ніякої нової кафедри. Але чи потрібна вона була в такому разі? Ростов з часу свого заснування відігравав визначальну роль в роботі української адміністрації Залісся. У землі ж в'ятичів на час проповіді прп. Кукші не було визначних центрів далі від Чернігова і Новгород-Сіверського. Можливо, раніше від інших з'явився Дебрянськ (сучасний Брянськ), Серенське городище, можливо, ще якісь містечка, та до кінця XII ст. у землі в'ятичів не було достатньо великих міст, де могло бути організовано кафедру. Крім того, якщо згадати про долю свт. Леонтія, стає зрозуміло: якими б не були успіхи місіонера, однак рівень християнізації не міг сам собою зрости настільки, аби члени місії могли уникнути розправи поган без підтримки мирських окупаційних сил. Так от, є всі підстави свідчити, що навіть після походів Володимира Мономаха така підтримка не могла бути забезпечена. Це, до речі, визнає навіть Г. Пясецкий (Пясецкий 1880, № 20, 1456-1457), що, втім, мало впливає на його подальші висновки. З іншого боку, він має рацію, що прп. Кукша сам чи удвох із учнем (якщо той їхав з ним із Києва, що також не факт), без допомоги свого монастиря, Чернігівської єпархії і, можливо, адміністрації та купців не дістався б в'ятичів (Пясецкий 1880, № 20, 1454-1455), вже не згадуючи про отримання благословення, без чого він не вирушив би в дорогу. Тож вірогідність і тут є десь посередині. Прп. Кукша не був керівником великої місії, особливо у тих колосальних об'ємах, як про це фантазують нині у РФ, але він цілком міг бути не сам. Незалежно від погляду на масштабність і призначення місії мусимо погодитися з думкою Г. Пясецького про те, що це була не одномоментна, а

³⁵ Про нього див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 763-485).

³⁶ Проте метою декларованого ним звертання представників Чернігівської єпархії до Печерської обителі краєзнавець вважав те, що єпархія не володіла ресурсами, необхідними для організації місії (Пясецкий 1880, № 19, 1358-1359). Наразі роль Печерської обителі у місійних процесах, дійсно, була визначальною, але порівнювати її потужності в той час із потужностями цілої єпархії — трохи дивно. Як завжди, дослідники виходили з можливостей монастиря у XVII ст., коли він був вже майже державою в державі.

³⁷ Саме останнім Г. Пясецкий пояснював, що на час убивства прп. Кукша був лише з учнем (Пясецкий 1880, № 20, 1455-1456).

багаторічна акція (Пясецкий 1880, № 20, 1455). Простіше кажучи, прп. Кукша не планував повернення до Києва, а був налаштований присвятити християнізації співвітчизників решту життя. Рухатися він міг звичними торговими шляхам, тобто — з Чернігова пливти Десною до Новгород-Сіверського та Трубчевська і досягти землі в'ятичів близько Дебрянська. Що стосується теорій про подальше просування (Ливцов 2013, 127) — вони є фантазіями на основі вимислів про проповідь святого у тих чи інших місцевостях, про що ми згадаємо нижче.

Отже, суто логічно, що більш вірогідною є проповідь прп. Кукші, як особистий підвиз³⁸. Користуючись якимись місцевими зв'язками, які забезпечували його від убивства хоча б впродовж певного часу, він міг проповідувати. Вірогідно, забобонність поган забезпечувала його, чудотворця, від розправи навіть від неохрещених, хоча у якийсь час його проповідь вже настільки загрожувала місцевим поганським законовчителям, що вони організували звірячу розправу³⁹. Скільки за тих умов він міг протриматися в такому середовищі? На це непросто знайти відповідь. Проте якщо прп. Кукша здійснив цілу низку чудес і став всерйоз загрожувати поганській релігії — місія мусила продовжуватися щонайменше рік або два. Чи міг бути верхній щабель хоча б на десять років? Маловірогідно. Святий помер у 30—35 років (Дива печер Лаврських 2011, 175). На той час люди дорослішали значно раніше, ніж наші сучасники. І все-таки, аби мати достатній духовний досвід для чудотворіння, бути висвяченим на священство, він мусив провести в стінах Печерської обителі дуже багато років. Отже, маючи час преставлення святого 11 лютого 1088 р., можемо припустити, що він вирушив із Києва близько 1088 р., наступного року міг бути у землі в'ятичів, де досяг певних місцевих успіхів і був убитий через ці успіхи. У місці його проповіді лишилась невелика община, завдяки якій було збережене його тіло, хоча не можна заперечувати і того, що тіло було видане на вимогу української адміністрації. Однак, якщо община й була, вона була недостатньо великою, аби просити залишити мощі їхнього хрестителя. Можливо, були залишені мощі його учня, і саме тому ми не маємо даних про них — община швидко занепала чи була знищена фізично, необхідністю покинути батьківщину. Можливо, навпаки, це вони повернули мощі прп. Кукші до Києва. Однак, все це не більше, ніж припущення.

Не меншими фантазіями є й обставини загибелі святого. Короткі слова житія, підтверджені на сьогодні даними антропології (див. Коментар 77), свідчать про інформованість свт. Симона. Все інше є лише припущенням.

Не підлягає сумніву, що проповідь прп. Кукші, навіть якщо вона була локальною, виявилась достатньо успішною, аби спровокувати його вбивство. Чи був у діяльності щмч. Кукші довгостроковий результат? Безперечно. Вже в середині XII ст. літопис описує чільників в'ятичів як християн, тому можна припустити, що в містах християнство вже існувало (Пясецкий 1881, № 13, 779). Він вважав це наслідком проповіді прп. Кукші (Пясецкий 1880, № 23, 1700-1701). Деякою мірою це, дійсно, було так. Однак, вірогідно, існували ще десятки й сотні невідомих нам нині за іменем Христових воїнів. Християнізації сприяла і поява тут українських та заліських можновладців з дружинами і духовенством, розбудова міст. Також можна було б з деякою вірогідністю погодитися з висновком В. Безсонова, що наявність мощей і

³⁸ Втім, як альтернатива, цікаве припущення Є. Голубинського, що прп. Кукша був одним із багатьох проповідників (Голубинский 1900, 208-209).

³⁹ Власне, такого самого висновку дійшов О. Карпов. Він також порівняв долю прп. Кукші і свт. Леонтія Ростовського: «Напевно, щось подібне сталося і з проповідниками-печерянам» (Карпов б. д, Преподобный Кукша).

пам'яті про святого у землі в'ятичів через сто років по його преставленні свідчить про значне поширення християнства (Бессонов 2015). Але, сам факт перевезення мощей до Києва і забуття пам'яті рівноапостольного (!) святого в місці його підвизу свідчить про протилежне. Безумовно, у землі в'ятичів у цей час були християни, але навряд чи християнство поширювалося за межі адміністративних осередків.

Ще питання: чи будував прп. Кукша перші храми? Чи хоча б один храм? Так стверджував Г. Пясецький (Пясецкий 1881, № 13, 779-780). Про багато храмів навряд чи можна щось сказати, а от один (точніше — каплицю), дійсно, міг збудувати, оскільки був священником. Шкода, що ми насправді не знаємо, де це було.

Вшанування святого

ро перевезення мощей до Лаври свт. Симон нічого не оповідає. Цілком можливо, що про них не сказано тому, що у свт. Симона у контексті його послання не було в тому потреби. Мощі учня прп. Кукші до Лаври не привезли. З яких причин — можемо лише теоритизувати.

Поховання прп. Кукші позначено на картах Ближніх печер з 1638 р., і упокоєння в «жилій» частині печер свідчить про його вшанування в обителі вже на час преставлення (Дива печер Лаврських 2011, 30). Однак, окремий день пам'яті у нього з'явився значно пізніше. Вперше згадку про нього (з учнем) знаходимо у «Правилі всім святым» свт. Петра Могили (Дива печер Лаврських 2011, 156-157). Нема його пам'яті навіть у Правильнику 1677 р., і лише в друкованому Патерику 1661 р. знаходимо день пам'яті — 26 серпня (Дива печер Лаврських 2011, 160). Остання дата сама собою цікава, оскільки не є притягненням до імені тезоіменитого святого. Тож вона цілком може бути пов'язана з датою смерті чи перенесенням мощей, хоча доказів цього наразі нема.

Нині прп. Кукшу вшановують 9 вересня (27 серпня за ст. ст.), а також у складі Собору преподобних отців Києво-Печерських Ближніх печер — 11 жовтня (27 вересня за с.с.) Крім того, у нього є дні пам'яті у складі соборів різних святих на території колишньої землі в'ятичів: 22 вересня (5 жовтня) у Соборі Тульських святих і 10 (23) червня у складі Собору Рязанських святих. Входить він також до Соборів Орловських та Калужських святих (Комова 2013, 17).

Остаточні висновки щодо джерел патерикового тексту про прп. Кукшу і Пимена

аведені вище студії дають змогу повернутися до головного в нашому дослідженні: до вивчення джерела чи джерел розповіді свт. Симона про прп. Кукшу.

Особливо вагомим для визначення джерельної бази цього життя є зауваження свт. Симона про те, що про подвиги сщмч. Кукші «всі знають». Отже, така інформація побутувала на той час у численних переказах, або, що вірогідніше, у складі життя святого. М. Присольков вважав за можливе додати до цього користування монастирським пом'яником (Приселков 2003, 137-138). Власне, є всі підстави твердити про те, що ім'я апостола в'ятичів було у тому пом'янику, але слідів його використання саме у цій фразі свт. Симона не простежується. Єдине, що можна було б віднести до нього — є розповідь про прозріння прп. Пимена у Великій Церкві, але ця інформація є, радше, літописного спрямування. Йдеться про використання авторської редакції «Повісті минулих літ» у редакції Старого літописця Ростовського⁴⁰. Проте мінімальний об'єм інформації відхиляє *текстуальне* запозичення в описі подвигів

⁴⁰ Про нього див. у томі Антології, присвяченому прп. Антонію Печерському (Жиленко 2015-а, 349-351).

прп. Кукші, і дає змогу віднести до нього хіба що розповідь про пророцтво прп. Пимена.

Як би там не було, але, крім патерикової статті до нашого часу ніякої інформації про прп. Кукшу не дійшло. Чому так сталося — можемо лише фантазувати.

Загальна історія тексту за редакціями

Незважаючи на надзвичайно короткий текст оповіді свт. Симона, у різних редакціях Патерика він суттєво відрізняється. Найбільші відмінності знаходимо в Арсеніївській редакції, де ім'я прп. Кукші передається, як «Купша», а в заголовці статті випадково з'явилося ім'я «Никон», що походить, очевидно, із попереднього розділу, присвяченого прп. Никону Сухому (див. Коментар 72).

Московські легенди про місце проповіді святого

Якими б не були наслідки місії прп. Кукші і його можливих соратників, та завжди бажано пам'ятати, що моці його було вивезено, а вшанування з часом зникло, як зникло і життя святого, якщо воно, дійсно, колись існувало. У московській історіографії це прийнято пов'язувати з татарським нашествям (Бессонов 2015), але, насправді, в період між XIII і XIX ст. на території колишньої Київської Русі відбулося багато подій, які могли вплинути на втрату житія.

Середньовічна історія зазначеної території багата народними переказами, але абсолютну більшість із них пов'язано з місцевими розбійниками, а не святими. Проте у XIX ст. в різних містах колишньої в'ятицької землі з'явилась власна інтелігенція, яка у міру сил прагнула якось поновити історію свого краю, обділеного інтересом істориків і з традиційно негативним розбійницьким іміджем. Для розуміння такого становища, в якому вони опинилися, варто згадати слова єпископа Орловського і Севського Гавриїла (Розанова) в листі до журналу «Отечественные записки» 1825 р., що він «скорбѣлъ, что живу въ такомъ краю, въ коемъ ни что не носить на себѣ печати протекшихъ столѣтій» (див. його текст на стор. 918). Зрозуміло, що освічені місцеві мешканці прагнули хоча б щось дізнатися про свою батьківщину. Інформацію брали насамперед у літописах, які вже на той час публікували, а також у церковній літературі. Поширений тоді вже перлюстрований текст друкованого Печерського патерика набув великого поширення в Московії, наявні почасти були й рукописні списки, насамперед — Арсеніївської та Касіянівської першої редакції. Так, у Торопці «згадали» прп. Ісакія, а у колишній землі в'ятичів — прп. Кукшу. Короткий сюжет із Патерика став одним із основних «стовпів» місцевого краєзнавства. Самі собою ці легенди в своїй основі не є ідеологічними, це — *щира благочестива традиція*. Щоправда, вже в наш час вона стала вагомою для ідеологічної схеми квазі-історії Московії, оскільки йдеться про час хрещення найменш розвинутого зі слов'янських «племен», на території якого, зокрема, розташована й Москва. Нині мученицьку смерть київського місіонера тут офіційно кваліфікують як час хрещення (ледь не остаточного) в'ятичів. Водночас для історії агіографії становить інтерес сам перебіг процесу створення цієї легенди. Саме тому якомога ґрунтовніше висвітлимо її історію у наступному дослідженні. Для цього ми доклали великих зусиль, аби знайти максимальну кількість публікацій, дотичних до тих пізніх квазі-легенд, пов'язаних із прп. Кукшею. На жаль, із частиною з них ознайомитися так і не вдалося, оскільки йдеться про місцево видані і недоступні ні в якому вигляді на території України брошури. Тому хронологію появи та розвитку квазі-легенд можемо простежити не

повністю. А відтак, розглядатимемо їх не за хронологією, а за топографічною ознакою — головними територіями, де нині вшановують прп. Кукшу.

Як ми вже зазначали вище: ще в XIX ст. було зроблено спробу об'єднати різні локальні квазі-легенди, результати фантазійних пошуків місцевих краєзнавців воедино, виклавши їх як свідчення «проходження» вигаданої ними великої місії на чолі з прп. Кукшею різними територіями. До створення цього міфічного шляху долучили наявні дані про давні дороги і водні шляхи пересування у землі в'ятичів. Так, ще Г. Пясецький вважав, що місія прп. Кукші з Чернігова рухалась через Брянськ і Карачев (Пясецький, Никольский, 1889, 14). Нині цей шлях змальовують так: з Чернігова по р. Десні, через Новгород-Сіверський і Трубчевськ. Далі вони, буцім, увійшли до землі в'ятичів поряд із Дебрянськом (Брянськом). Потім відбувся перехід до Карачева, після чого група досягла Оки, і нею попливла до Мценська (Ливцов 2013-а). У наш час цей шлях ототожнили зі шляхом «крізь в'ятичі», яким свого часу пройшов Володимир Мономах (Карпов б. д., Преподобный Кукша). Цей шлях проходив через сіверські Путивль і Севськ. А далі йшов через Карачов, Серенськ, Лобинськ, Москву, і звідти — до Ростова (Карпов б. д. Преподобный Кукша). Словом, це був давній торговий шлях, і хоча є всі підстави вважати, що саме так міг вирушити прп. Кукша з Чернігова, та все інше, за деяким винятком, на які ми звернемо увагу далі, є абсолютно нічим не підтвердженими казками, та то казками, створеними у XIX ст.

Брянськ

колиці міста Дебрянськ (сучасний Брянськ) найбільш реально є територією, де могла ступати нога прп. Кукші. Це обумовлено як розташуванням доріг, так і тим, що Брянщина тоді була найбільш розвинутою частиною землі в'ятичів (Карпов б. д., Преподобный Кукша), а відтак — тут місіонери на той час вже могли отримати якусь підтримку. Однак, навіть тут не збереглося жодних *давніх* даних про прп. Кукшу. Натомість у XIX ст. було зроблено спробу пов'язати з ним глуху місцеву легенду про якогось «великого мужа» Куку. На сьогодні ця інтерпретація є майже однозначною (Ливцов 2013-а). До того ж, запис легенди ніколи й ніде не наводився. І от щодо цього писав Г. Пясецький: «У західних повітах Орловської губернії, звідки, ймовірно, почав свою проповідь преподобний Кукша, зберігається переказ про якогось незвичайного чоловіка Куку, перед яким разступались ліси і гори і який пересував річки й озера. Ім'я цього таємничого богатиря і самі його дії щонайліпше нагадують нам просвітителя в'ятичів. Щоправда, особистість Куки в народі уявляється якоюсь грізною і руйнівною; але чи не так саме і мали б дивитися затяті погани на християнського проповідника, який руйнував їхніх священних кумирів, знищував заповідні гаї, висушував заповідні озера?» (Пясецький 1881, № 20, 1153-1154). Отже, навіть цей один із прабатьків місцевих легенд усвідомлював умовність своєї інтерпретації. Насправді, якщо навіть йдеться про якусь реальну людину, а не

фантастичну істоту, то незрозуміло, хто це був, коли був і чи взагалі він був православним.

Брянська легенда була першою не лише географічно, а й однією з перших перейшла в офіційне русло. 1903 р. мешканці Брянська, тоді центру повіту Орловської губернії, звернулися до Духовного собору Києво-Печерської лаври з проханням про набуття ікони з вкладенням часточки мощей прп. Кукші. Цю працю погодився профінансувати місцевий купець О. Н. Комаров. 23 серпня 1903 р. ікона відбула з депутацією до Брянська (Карпов б. д., Преподобный Кукша). Ця подія привернула увагу місцевих вірних. «Дорогою з Києва в Брянськ на залізничних станціях до образу св. Кукші прикладалися безліч вірних. Його доставили в Брянський Ново-Покровський собор Брянського Преображенського Полікарпового монастиря. Іконографія походила від надгробної ікони преподобномученика, де він зображувався на повний ріст у чернечому вбранні. Ікона служила кришкою символічної раки святого у Брянському монастирському храмі. Ікону було втрачено у першій третині ХХ ст.» (Комова 2013, 16).

Серенське городище

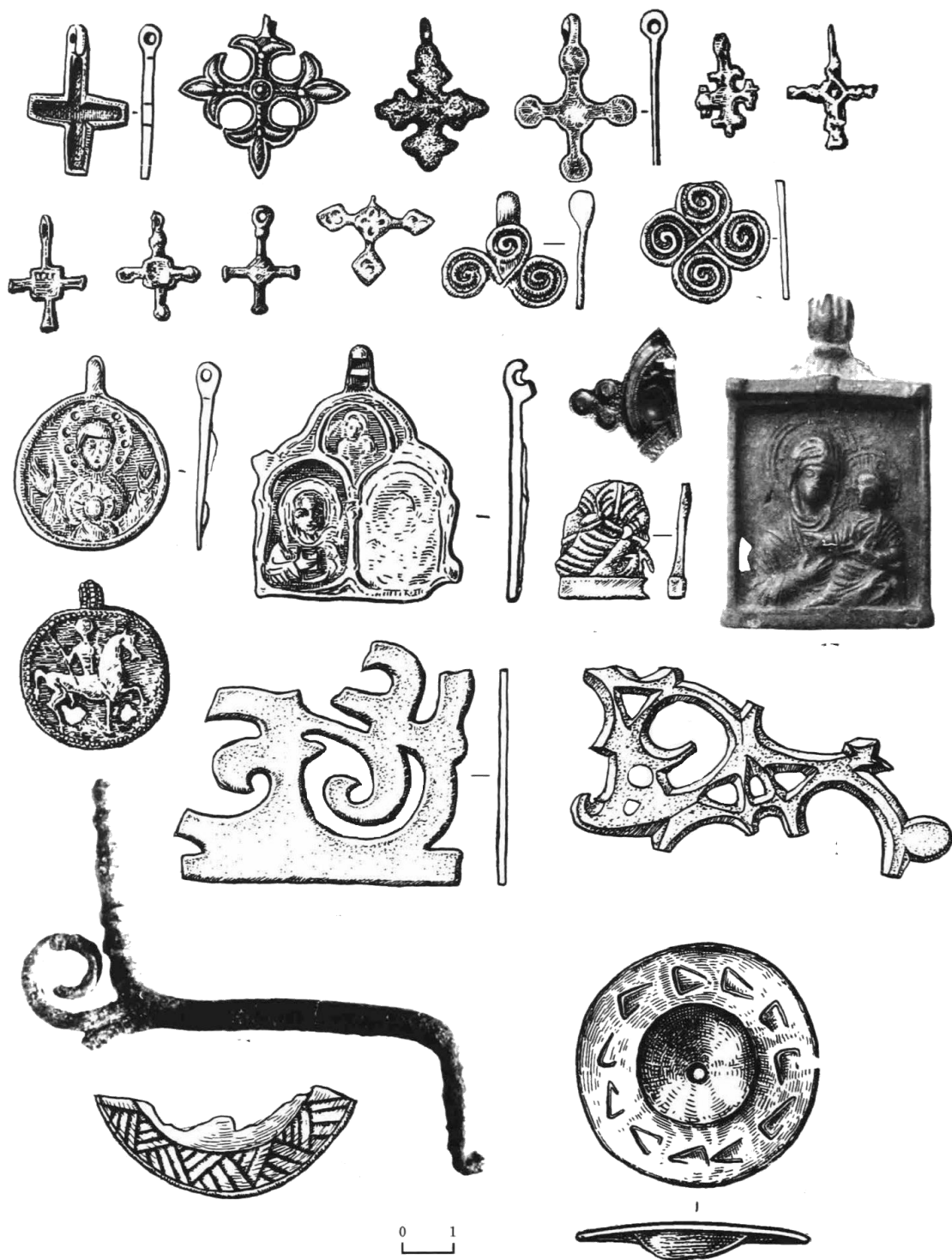
Не одним населеним пунктом, з яким можна пов'язати якщо не безпосередньо з прп. Кукшою, то з первинним впливом християнства на в'ятицьких теренах, є Серенське городище (нині село в Мещівському районі Калузької області). Перші археологічні дослідження тут було проведено ще 1898 р., що відразу привернуло до нього увагу місцевих краєзнавців. Істинним батьком версії про проповідь тут прп. Кукші визнано В. Кашкарова у його праці «Очерки истории церкви в пределах нынешней Калужской епархии» (Метальникова 2013, 31). У монографії подано суттєву інформацію про історію в'ятичів (на рівні знань того часу), а також цікаві зауваження щодо розташування давніх городищ і святилищ, місцевих забобонів, що ґрунтуються на поганстві (Кашкаров 1903, 1-42). А далі ми знаходимо цікаве зауваження: «Пам'ять про цю подію, переживши століття, живе і понині у межах Калузької епархії і народний переказ вказує навіть те саме місце, де було убито прп. Кукшу — це берег річки Серени біля Серенська, селище Мещівського повіту; тут колись ріс дрімучий Серенський ліс, що згадується в літописах під 1238 роком» (Кашкаров 1903, 47). Більше інформації про цей переказ він не надає. 2002 р. в Калузі було видано книгу О. Днепровського і О. Урусова «Апостол земли вятичей», основою якої стала вищезгадана праця В. Кашкарова (Метальникова 2013, 31). Це видання стало основою для всіх наступних публікацій і дій місцевого населення й можновладців щодо вшанування прп. Кукші в цьому регіоні.

Незважаючи на відсутність прямих доказів, «серенська» версія місця проповіді прп. Кукші на сьогодні є найбільш визнаною поважними науковцями (Насонов 1951, 65; Арциховский 1930, 160; Рапов 1998, 318). Річ у тім, що саме на Серенському городищі археологи знайшли вагомі сліди християнізації, до того ж датовані часом невдовзі по місці прп. Кукші. Всього тут виявлено чотири будівельних горизонти (Зайцева, Сарачева 2011, 35-37). До будівництва дитинця тут був невеликий цвинтар, який існував при храмі чи каплиці на місці майбутнього Серенська на початку XII ст.⁴¹ (Зайцева, Сарачева 2011, 37). Знайдені тут предмети можуть бути датовані кінцем XI — першою половиною XII ст. Технічно це могла бути й місця прп. Кукші.

У Серенську знайдено незвичайно велику для землі в'ятичів кількість особистих християнських святинь: 20 натільних хрестів, 5 натільних іконок, 9 хрестів-енколпіїв, а також 3 наперсні хрести (Зайцева, Сарачева 2011, 253-261). Серед знахідок

⁴¹ Близько другої половини XII ст. тут було побудовано фортецю Серенськ. Верхній шар городища датується XIV—XVII ст. (Зайцева, Сарачева 2011, 37).

також 30 фрагментів церковно-ужиткових речей (Зайцева, Сарачева 2011, 261) і 9 книжкових застібок (Зайцева, Сарачева 2011, 261). Унікальною є знахідка хрестика з виїмчастою емаллю, протягом XI—XIII ст. їх виробляли у Києві. Більшість із них знайдено у Середньому Подніпров'ї. І лише деякі — у більш віддалених районах, серед яких і землі в'ятичів (Мальм 1968, 113).

Християнські артефакти, знайдені на Серенському городищі

«Калузька версія», пов'язана із Серенськом, також отримала форму офіціозу. 1913 р. у Калузі, як і у деяких інших місцях регіону відбулися святкування, присвячені прп. Кукші. Центром Калузького святкування став Богоявленський храм міста (Метальникова 2013, 30). Настоятелем храму з цього року був священник Іоанн Глаголев. Саме він посприяв тому, аби наступного року до Калуги було привезено з Лаври ікону прп. Кукші з мощевиком (Метальникова 2013, 30). Отримання ікони стало можливим за сприяння преосв. Флавіана, митрополита Київського і Галицького, чому передувало тривале листування з Печерською обителлю. До Києва по ікону відправився сам о. Іоанн. Прибуття ікони стало важливою подією в житті міста, її помістили до вищезгаданого Благовіщенського храму. На жаль, її доля після жовтневого перевороту невідома (Метальникова 2013, 30-31).

2013 р. в Калузі відбулися нові святкування. Було проведено спеціалізовану виставку і конференцію (Метальникова 2013, 31). 15 жовтня у місцевому Троїцькому кафедральному соборі відбувся молебень, до якого із Лаври було привезено ще одну часточку мощей святого. Привіз її прибічник В. Януковича М. Азаров (Метальникова 2013, 31). 9 вересня 2014 р. біля цього храму відкрили пам'ятник святому роботи скульптора Олексія Леонова.

6 вересня 2014 р. неподалік від Серенського городища в Мешівському районі Калузької області було освячено хрест преподобномученику.

Місто Мценськ

Історія «засвоєння» мешканцями Мценська ідеї проповіді тут прп. Кукші відбувалась у декілька етапів, і хоча глибина її не сягає далі того ж XIX ст., та передумови для неї закладено трохи раніше. Також до його спадщини нині відносять цілу низку пам'яток, що пов'язані з християнською історією Мценська.

Зауважимо, що це місто вирізняється серед інших місцевостей регіону своєю *реальною* достатньо глибокою історією і тим, що з XII ст. життя у ньому ніколи не припинялося (Неделин 2012, 88). Ще у XIX ст. почалися тут й археологічні дослідження. У районі Мценська під час будівництва залізниці було знайдено величезну кількість курганів, що відразу збудило інтерес до історії міста (Неделин 2012, 89). Г. Пясецький навіть припускав, що саме Мценськ був резиденцією князька Ходоти, убитого Володимиром Мономахом (Пясецький 1883, № 19, 1214).

Здавня головною святинею міста була дерев'яна різьблена ікона свт. Миколая Мирлікійського, яка належить до іконографічного типу Миколи Ратного, а також кам'яний хрест і деякі інші святині (не збереглися). На початку XIX ст. на високій горі, на місці найдавніших храмів та оборонних споруд для них було збудовано Миколаївський собор.

Св. Миколай Мценський. Фото синодальної пори

Мценськ неодноразово згадано у літописанні, однак своєї власної літописної традиції він не мав, а тому переважно всі повідомлення пов'язані або з подіями, безвідносними до власне історії міста, або з його пограбуваннями. Легендарна ж традиція цього краю частіше описує вчинки розбійників, ніж життя населених пунктів. Тому не дивно, що нижченаведена легенда стала надзвичайно ваговою для місцевої історії.

Вперше вона відома з цікавої і вельми колоритної розповіді, опублікованої 1825 р. у журналі «Отечественные записки» (див. її текст на стор. 918). Автором її був єпископ Орловський і Севський Гавриїл (Розанов) (26.01.1781—08.09.1858), визначний історик і археолог, зокрема, в майбутньому автор і співавтор робіт з історії Півдня України (написаних в часі свого перебування тут на різних єпархіях), засновник Херсонської семінарії. У бутність свою орловським єпископом протягом 1821—1828 рр. (до переведення в Україну), він, згідно зі своїм постійним інтересом до історії та археології місцевостей, куди приводила його доля, зацікавився також старожитностями у Мценську, які й описав у листі до журналу. Йшлося про знахідку старовинного колодязя у середині 1824 р. у Мценську під час прокладення дороги на гору до головного Миколаївського собору.

Відомо, що тут свого часу, близько XVII ст. стояла дерев'яна оборонна вежа, до якої й належав колодязь (Леонид (Кавелин) 1845, 29, прим. 23). На ній висів великий вестовий дзвін. Дзвін цей було знайдено неушкодженим на дзвіниці Миколаївського собору. Напис на ньому датовано 1660 р.

Проте найцікавішим в описі преосв. Гавриїла є виклад легенди про хрещення Мценська 1415 р. та знайдення принагідно до цього кам'яного хреста і різьбленого образу свт. Миколая

Мирлікійського. Дослідники неодноразово порушували питання: яке джерело використав єпископ Гавриїл у написанні цього тексту. Чи це був якийсь писаний документ, чи тільки спогади про нього. Цілком можливо, що це був документ, описаний Леонідом (Кавеліним) (Леонид (Кавелин) 1845, 29, прим. 23).

Зв'язок цих святинь із прп. Кукшею почали вбачати лише у кінці XIX—XXI ст. Для пролиття світла на історію формування цієї легенди звернемося до деяких даних з історії міста, їхньої вірогідності та трансформації

Вдруге текст, присвячений «легенді 1415 року» було опубліковано 1833 р. у «Русской вивлиофике», яку видавав М. Полевий (див. на стор. 921). Автором публікації був палеограф із Тули І. П. Сахаров (Антонова, Комова 2015, 97). Згідно з припискою, документ походив «со свитка, хранящагося въ городѣ Мценскѣ, въ Соборной Николаевской церкви». Чи існував у той час документ на папері — невідомо.

Миколаївський собор у Мценську. Малюнок XIX ст.

Перше, що впадає в очі у прочитанні цієї пам'ятки — незбіг у хронології. У заголовку зазначено 1415 р., а у самому документі — 1445-ий. Ще Є. Голубинський пояснював зміну дати, поміченою авторами публікації невідповідністю. Річ у тім, що у часі вказаної у тексті дати Московським великим князем був Василь Васильович Темний. Василій Дмитрович помер 1425 р., а митрополит Фотій — 1431 р. (Голубинський, 1900, 208, прим. 1). Отже, видавці «підправили» дату у заголовку (Савосичев 2013, 5). Проте і ця «нова» дата виявилась абсолютно невірогідною, оскільки в цей час Мценськ був під владою Литви, і будь-який подібний захід сприйнявся б Вітовтом як розв'язання нової війни, що Московія на той час не могла собі дозволити (Неделин 2012, 95-96; Рапов 1998, 318). В. Неделин вважає аргументом проти автентичності повідомлення також відсутність даних про подібну акцію у літописанні (Неделин 2012, 95-96), що, втім, не є повністю однозначним, оскільки літописання в Москві на той час не велося, і нам невідомі критерії, за яким додавалися дані до митрополичого літописання.

А. Савосічев звернув також увагу на використання в документі подвійної дати (від Р.Х. та від Ств.С.), поява чого для цієї місцевості була, вірогідною, вже після засвоєння такої нумерації на початку українського культурного впливу, у XVIII ст. Тому, на його думку, в основу запису могли увійти певні реальні події з усних переказів і тому може бути обмежено достовірним (Савосичев 2013, 5). Власне, зважаючи, що до початку XVI ст. Мценськ був під владою Литви, поява подвійної дати, характерної для української та білоруської традиції є цілком вірогідною і для більш раннього часу. Втім, це спростовує вповні правильний скепсис стосовно оригінальності відомого запису⁴². Це питання має два спрямування: про автентичність документа, зокрема опублікованого 1833 р. та наступних його варіацій, і питання про реальність самої події, що сталась 1415 чи 1445 р.

У середині XIX ст. у храмі вже існувала спеціальна плита із записом легенди, яку описав І. Афремов у своїй монографії, присвяченій історії Тульської губернії, виданій 1850 р. (Афремов 1850, 42-43, прим. 31). На підставі цього запису є не надто обґрунтоване припущення, що вже перша публікація походила із зазначеного напису, а не якогось давнього документа. Адже подібні написи поряд із іконами XVIII ст. були, зокрема, популярні у храмах Верхньоокського регіону (Антонова, Комова 2015, 97; Комова 2016, 83). На жаль, цей висновок не є доказовим, плита цілком могла бути зроблена вже після публікації матеріалу у XIX ст.

Ми дещо виокремлюємо питання історії мценських святинь, оскільки навіть на перший погляд їхній зв'язок із «легендою 1415 року» виглядає пізньою вставкою. Щоправда, ми не можемо забувати, що у згаданій інформації головною темою є святині, а не хрещення. Тому «легенду» не завжди можна розглядати, як відрубну частину.

М. Антонова і М. Комова провели цікавий філологічний аналіз тексту, опублікованого 1833 р.: «Правильно побудований виклад вказує на автора, який володів правилами наукової риторики. Тексту надано риторичну завершеність. Виклад починається з правління великих князів “в пределех, градех и во всех весех”, просвіщали всіх вірою Христа; а завершується повчанням і поклонінням всіх, хто живе в тій землі, чудотворній іконі Миколая і будівництвом церкви-релікварію. Якщо вилучити посилання на близькість текстів літописів, функціонально-жанровий текст “Сказання” схожий на форму “мови”, “послання” чи “пастирського слова”, на

⁴² Деякі інші дослідники також ставили під сумнів повідомлення, наявне у вищезгаданому документі, але не на підставі якогось аналізу історичних фактів чи навіть внутрішнього аналізу документа, а лише тому, що йдеться про дуже пізню дату і хрещення під тиском зброї (Иерофей 1900, 8; Рапов 1998, 318).

вшанування конкретного свята (“десята неділя по Пасці”), або події чудотворення, або набуття реліквії, не обов’язково в XV ст. (а наприклад, відновлення вшанування Миколи Мценського і відкриття джерела біля гори Самород у 1824 р). Сказання імперсональне; розкривається як довершений історичний факт, який не потребує доказів і коментарів...» Автори також зазначили, що текст свідчить про написання в часі українського впливу: «в цілому відповідає стилю пам’яток Нового часу (з пізнього XVII ст.) з їхньою характерною лексикою і граматиною». І зрештою, доходять висновку: «Чи міг існувати текст Мценського «Сказання» до Смутного часу, потім бути надовго забутий і відновлений у XVIII—XIX ст. за усними спогадами, нині з’ясувати не можна. Його оригінал і автентичні списки не збереглися ні у відомих літописах, ні у народній літературі. Основну інформацію ми черпаємо з усної традиції, що склалася в XIX ст., у зв’язку зі знайденням джерела на горі Самород. Найбільш ймовірно, що в основу «Сказання» лягла архаїзована переробка «Листа преосвященного Гавриїла», надрукованого у 1825 р. в «Отечественных записках», до якого увійшло зображення хрещення мецнян і набуття різьбленого образу свт. Миколая. Тому говорити про збереження єдиного фрагмента літопису, який не дійшов до нашого часу і фіксує середньовічну подію у Мценську, не можна. Тут може йтися про стилізацію під середньовічний літописний текст початку XV ст., оформлену значно пізніше і відредаговану на основі усних оповідань прихожан-старожилів і з застосуванням сучасних знань з давньоруської граматики. Авторами нового тексту могли виявитися священнослужителі, які прекрасно володіли церковнослов’янською мовою і прийомами риторики» (Антонова, Комова 2015, 98).

Такий аналіз є дуже цікавим і однозначно доводить пізнє походження наявного тексту. Отже, М. Комова стверджує, що переказ було оформлено лише після 1825 р., і саме з нього й зроблено копію для публікації 1833 р., джерелом якої визначено «звиток». Як зазначає автор статті, публікатор І. П. Сахаров не вказує, чи бачив він взагалі той оригінал (Комова 2016, 83).

На нашу думку, наявність точних дат (навіть якщо вони неправильні) свідчить про існування *писаного* першоджерела. Навіть якщо протограф було створено приблизно після XVII ст., та в його основу було покладено певні давні документи, що, зрештою, визнає і М. Комова (Комова 2016, 83-84).

Безумовно, сама легенда не виникла б, якби пізнє хрещення цієї місцевості, особливо у селах, не було *дійсною реальністю*. І саме тому, а не через довіру до самого тексту, цю інформацію сприймали (Беспалов 2009, 28) і до сьогодні як історичну. Однак, нагадаємо ще раз, йдеться про збереження поганства у сільських, особливо, віддалених місцевостях. Що стосується Мценська, то як одне з чільних прикордонних міст Литовсько-Руської держави, маючи православних намісників, починаючи з княжої доби, безперечно було осередком християнства.

Вірогідно, у появі цієї легенди можна вбачати такий собі прийом середньовічної «гібридної війни», який вела Московія стосовно прикордонних міст. Як відомо, Мценськ перебував у складі Литовсько-Руської держави до 1505 р., коли був загарбаний московітами. Татарсько-московські напади на місто відбувалися також 1430 і 1454 р. (Леонид (Кавелин) 1845, 25-26). 1401 р. рязанський князь Олег, скориставшись поразкою Вітовта при Ворсклі, захопив Смоленськ і мав намір напасти на Брянськ. Був розбитий на голову. Однак, з тих пір рязанці мстилися Литві постійними нападами на Мценськ. 1456 р. вони весною, напередодні «Николина дня» напали на місто, палили, грабували, захоплювали людей у полон (Пясецкий 1883, № 23, 1477). 1491 р. московська орда під проводом воеводи Федора Телепня Оболенського захопила Мценськ, пограбувала його і повела до Москви полон (Пясецкий 1883, № 23, 1478-1479). XV ст. в історії міста було настільки кривавим, що не можемо відхилити й

існування якогось нападу 1445 чи навіть 1415 р., або перенесення до них інформації з іншої дати.

Що ж до інформації про грамоту зі згадкою московського князя і митрополита Фотія, то вона могла походити від *реальної* грамоти цього архієрея, і бути пов'язана з історією відділення Московської митрополії від митрополії Київської і всієї Русі. Литовські князі неодноразово вимагали цього, зауважуючи, що перебування митрополитів у Москві приводить до зубожіння Церкви (АЗР 1846, 37). Ситуація⁴³ особливо загострилась після переїзду до Москви митрополита Кипріяна, який за життя двічі зневажив довіру до нього пастви Литовсько-Руської держави та свій митрополичий стіл, переїхавши за першої можливості до Москви, причому, як видно, не без прихопленого маєтку та святинь⁴⁴. Після смерті Кипріяна у Константинополі, незважаючи на протести православних Литовсько-Руської держави, в черговий раз висвятили не місцевого обранця, а грека Фотія, і знову на єдину митрополію (АЗР 1846, 36). Ця подія, яка сталась 1408 р., була фактично передостанньою спробою Вселенської патріархії зберегти цілісність Київської митрополії. 1 вересня 1409 р. новий предстоятель Церкви прибув до Києва, і був прийнятий Вітовтом але під зобов'язання перебувати у Києві (АЗР 1846, 36; Власовський 1998, 12; Памятники древнерусского канонического права 1908, 310-311). Наразі, пробувши в Києві всього сім місяців (Рыбинский 1891, 130), 22 березня 1410 р. Фотій відправився до Москви, де, також не без ускладнень, утвердився на митрополії. Вітовт зазначав: «и онъ тутю, на Киеву, въ насъ не живаль, но болши пусто учиниль» (АЗР 1846, 36). На цьому терпіння православних митрополії Київської і всієї Русі та князя Вітовта урвалося і Фотія позбавили Київської митрополії спільним собором українсько-білорусько-литовських владик і Вітовтом з православними князями (АЗР 1846, 33, 36), про що йому було послано спеціальну грамоту (Памятники древнерусского канонического права 1908, 307-310; АЗР 1846, 33). Слідом за ним із Києва вигнали митрополичого намісника і найближчих чиновників. Спроба Фотія все ж прибути до своїх «литовських» епархій закінчилась його інтернуванням та висилкою. Кандидатом, висунутим Вітовтом та єпископатом на митрополію Київську і всієї Русі став болгарин із Тирнова, рідний племінник митрополита Кипріяна Григорій Цамблак. Є всі підстави вважати, що вже у 1415—1416 рр. він отримав канонічне поставлення з Константинополя (Жиленко 2005, 194-196), очевидно, оплачене поставками до Греції українського зерна⁴⁵. Фактично юрисдикція Фотія над митрополією Київською і всієї Русі закінчилась, і він зумів її поновити лише після преставлення митрополита Григорія в кінці 1419 чи на початку 1420 р. Після цього він до самої смерті 1 чи 2 липня 1431 р. майже щорічно бував на території Литовсько-Руської держави.

В часі свого вигнання з Київської митрополії Фотій почав писати послання, як от не виправдану канонічним правом і елементарною пристойністю епістолію до самого митрополита Григорія (Памятники древнерусского канонического права 1908, 326-327). Існують також три послання, адресовані у Печерський монастир, які дійшли до нашого часу в єдиному списку — Збірнику Ярославського архієрейського дому

⁴³ Докладніше про цю ситуацію і роль в ній Києво-Печерської лаври див. у нашому дослідженні «Святиня» (Жиленко 2005, 191-196).

⁴⁴ В окружній грамоті великого князя Олександра-Вітовта, написаній після 15 листопада 1415 р. погляд на це православних Русі і їхнього князя висвітлено надзвичайно чітко та об'ємно: «Про то, што разсмотрѣли есмо издавна, што жь митропольи Киевскоѣ церковь не строится, но скудѣеть: митрополитовъ колко было за нашу память? церкви не строили, какъ было издавна: но колко церковныхъ приходовъ, поемлючи, на иная мѣста носили и давали!» (АЗР 1846, 35). Далі князь перераховує святині, вивезені митрополитами з Русі (АЗР 1846, 35-36).

⁴⁵ «Въ сие лѣто посла царь Греческий и патриархи послы ко Ягеллови, королю Полскому, прося его, да посылаетъ жита и пшеницу в землю Греческую, понеже Турки отвсюду ету землю поплъниша и Фракию уже огнемъ и мечемъ погубиша. Ягело же повелѣ возити вся, яже на пищу, ку морю, идеже нынѣ есть Очаковъ, понеже в то время Очаковъ под властью полскою бѣ» (Густынская летопись 2003, 133).

XV ст., та фрагментарно — у деяких непечерських списках Печерського патерика. Так, знаходимо одне з них серед інших приписок до одного з типів Основної редакції (за типологізацією Л. Ольшевської) (Древнерусские патерики 1999, 261, 284). П. Клепатський датував написання цих творів часом відвідання Фотієм Києва 1412 і 1419 рр. (по одному) (Клепатский 1912, 153), втім без обґрунтування цього припущення. Однак, надзвичайно низьким є рівень інформативності цих послань, в яких відсутнє навіть ім'я архимандрита. Нема тут і змісту, пов'язаного із якимись реальними подіями чи чинниками, актуальними для життя печерян. На підставі цього ми припустили, що послання написані в часі вигнання Фотія з митрополії, і написане не для духовних настанов печерян, а як своєрідне нагадування про своє існування, про те, що він досі вважає Київ підвладним собі (Жиленко 2005, 196-199).

Можна наразі припустити, що написання подібних послань на територію Литовсько-Руської держави стало певною хворобливою потребою Фотія. Він використовував мінімальну наявну у нього інформацію про ту чи іншу місцевість. А що ще можна було закинути колишній території в'ятичів, як не засилля поганства? Про зміст цієї грамоти ми можемо лише здогадуватися. Звичайно, вона не могла датуватися 1445 р., це, дійсно, могло статися між 1415 і 1420 рр. Оригінал грамоти міг згоріти під час пожежі 1757 р. П'ятницької церкви у Мценську. Після подібних пожеж бібліотекарі часто записували щось із прочитаного по пам'яті. Зокрема, відомі такі поновлення Лаврського Пом'яника⁴⁶ й опису знайдення свт. Петром Могилою останків рівноапостольного князя Володимира (Жиленко 2003). Цілком імовірно, що внаслідок такої спроби могла відбутися певна трансформація воедино дат і подій.

Вищенаведені висновки перегукуються із версією, висунутою останнім часом Р. Беспаловим. Зокрема, він помітив, що 1415 р., на десятому тижні після Великодня, у п'ятницю 7 червня відбулося сонячне затемнення⁴⁷. Це вповні пояснює, звідки взагалі взявся 1415 р. у пам'яті мешканців Мценська. Що ж до самого походу, то його він теж визнає *реальною виправою московського уряду за підтримки Фотія з метою виведення Мценська з-під влади нового київського митрополита*. Отже, йшлося не про хрещення, а про захоплення Московією певної території. Завдяки «вчасному» сонячному затемненню ця виправа була успішною (Беспалов 2009, 30). Він припускав: «Можливо, Сказання було записано за життя очевидців, які пам'ятали про унікальну подію, що сталася 7 червня 1415 року — сонячне затемнення. Ймовірно, воно має не мценське походження, так чи інакше, у ньому яскраво виражена можайська спрямованість. Так, разом з «правлящу скіпетри» Василем Дмитровичем названий лише один його брат — Андрій Дмитрович Можайський, який, до речі, виступав з титулом «великого князя». Ця традиція титулування князів Можайського дому застосовувалася виключно в межах їхніх власних наділів. Початкова фраза Сказання складена у звичайній формі датуючих записів, яка використовувалася в церковних книгах. Вона явно вказує на те, в чийй землі складалася. Цікаво, що в поході можайських військ згадано набуття різьбленого образу свт. Миколая, подібного до того, який пізніше в Російській державі став відомий як «Никола Можайський».

⁴⁶ Тут читаємо: «и начахсѣ вписовати имена в сию книгу. прѣшнихъ архидіаконъ. и блговѣрнихъ кнзев. и блговѣривыхъ кнзев, и чертнѣвшихъ ццнносиноковъ, и блговинныхъ иноковъ, и бѣе православныхъ хртіанъ. которіи же преже сего описовалисѣ с прѣвими поминикъ, и зѣвѣтно вѣдѣше шчо прѣвими зиниъ и згорѣлѣ. плачнннннмъ кнзевыкѣмъ везеожнаго црл. мннкнрѣа и сѣ погаными лгарднны. тогда и сию вѣтвннню црквѣ спсвѣтнша, и вѣл рѣмл книгы. и иконы пожгоша. мѣ по днѣхъ нѣколикѣмъ. и зѣ нѣхъ поганьствѣ. и зшнше. и паки начахсѣ имена писати. и хуже иперѣа написаны быша». Рукопис зберігається у відділі рідкісних та стародрукованих книг Національної історичної бібліотеки України.

⁴⁷ «Того ж(е) лѣта июня 7 въ час 4 дни тма быс(тъ) по всеи земли, и с(о)лнцѣ померьчѣе, яко ж(е) в распятии Х(ристо)вѣ, и звѣзды явишася, и заря явис(я) утрѣняя и вечерняя, и паки по единемы ч(а)сѣ г(оспод)ѣ б(ог)ѣ дастъ просвѣщѣние всему миру» (Софийская вторая летопись 2001, 41).

Джерело його запозичення не очевидне. У православ'ї різьблені з дерева образи не застосовували, іноді навіть сприймали як ідолів і для прийняття Православною Церквою нарівні з писаними іконами вимагали особливого освячення. Але вони були поширені в західному християнстві, відомі випадки їхнього проникнення в Русь з Європи і подальшого використання в Православ'ї. Тому вповні вірогідно, що різьблена ікона вже була в Мценську, принесена туди намісниками Вітовта, а потім її аналог з'явився в Можайську. Надалі, по суті, «Сказання» було виправданням перед ієрархами православної церкви, що пояснює історію і підстави вшанування різьбленого образу Миколая Чудотворця» (Беспалов 2009, 31-32).

З тими самими подіями відділення Московської митрополії від Київської пов'язує появу легенди і М. Комова. На її думку, у легенді відобразився рух московського мирського і церковного посольств до Литви (внаслідок Фотія депортували з наших теренів) (Комова 2016, 87).

Слід зауважити, що вищенаведені теорії, як і інші аргументи, висвітлені різними дослідниками, є більш чи менш вірогідними. Річ у тім, що обмеженість інформації залишає занадто великий простір стосовно різноманітних припущень. Нереальною насправді здається лише одна версія: що Мценськ, буцімто, був хрещений 1415 р.

Як ми вже згадували вище, головною інформацією в «легенді 1415 року» є не саме сумнівне хрещення, а перша згадка про обретіння різьбленого дерев'яного зображення свт. Миколая Мирлікійського та інших святих Мценська (Попов 1870, 656-657).

Внаслідок надзвичайного поширення вшанування свт. Миколая Мирлікійського у православному світі, його зображення поділяються на різні іконографічні типи. У Візантії склалась традиція зображувати його в омофорі з Євангелієм у лівій руці й благословляючого правою. Образи ці були різного розміру — аж до повноростових. Такими є, зокрема, мозаїчне зображення свт. Миколая у Софії Київській та ікона Миколи Мокрого з цього храму. Таким самим було поясне зображення Миколи Дворищенського та інших чудотворних ікон, вшанування яких у храмах та під час хресних ходів набуло великого поширення у пізніші віки у Новгородсько-Псковській землі (Романов 2009, 27). З 1225 р. веде свою історію рязанський за походженням іконографічний тип Миколи Зарайського з Євангелієм і піднятими для благословлення руками (Романов 2009, 26). Згідно з легендою, з 1389 р. веде свою історію зображення Миколи Можайського (Миколи Ратного).

Микола Мценський та пов'язані з ним святині здавна містилися у храмі на горі Самород, де в давнину, за литовської влади і пізніше, було й місцеве укріплення. У цьому укріпленні була дерев'яна церква Параскеви П'ятниці. Протягом 1672—1681 рр. збудували великий Миколаївський кам'яний собор. 1748 р. у місті сталася пожежа (Фирсов 1915, 630), а 1757 р. Миколаївський собор з навколишніми будівлями та рештки укріплення з церквою Параскеви згоріли вщент. Їхні рештки було розібрано (Алехина 2015). І уже 1810 р. тут заклали новий Миколаївський собор між старим собором і місцем, де колись була церква Параскеви. 1837 р. завершено будівництво теплої трапезної з двома престолами — свт. Афанасія Александрійського і Параскеви П'ятниці (Алехина 2015).

На сьогодні мценські святині втрачено, і відомі лише в описах і не дуже якісних зображеннях. Наведемо один із найбільш повних описів: «Образ цей вже одним своїм виглядом надзвичайно сильно і незабутньо вражає православного прочанина. Він не написаний на дошці або полотні, як інші св. ікони, але вирізаний або висічений із

дерева і зображає архієрея Божого в повному святительском вбранні, що стоїть на орлеці, з мечем у правій руці і з ковчегом для Святих Дарів у лівій. Зображення св. Миколая Чудотворця вбрано в цінну срібну з позолотою ризу, прикрашену дорогоцінним камінням та численними підвісками, які зображують то око, то руку чи ногу — хворі і зцілені Угодником Божим частини тіл вдячних жертводавців. У літню пору чудотворну ікону поміщають на правому боці головного іконостаса у нинішній церкві, а на зиму урочисто переносять у теплу трапезну церкву і ставлять перед аркою, що віддаляє її від нинішньої. Над образом влаштовано чудову сіль, зі сторін його осіняють оксамитові, шиті золотом завіси, перед ним горить безліч негасимих лампад» (Адамов 1915, 454-455). І далі: «Після богослужіння з Вівтаря для побожного цілування до прочан виносять митру і ковчег, що належали раніше до чудотворної ікони, а нині замінені на ній срібно-визолоченими» (Адамов 1915, 454-455). Крім цього образу в соборі була також його копія, яку впродовж ХІХ ст. використовували у процесіях (Адамов 1915, 452-453).

Однак, найцікавіше, що цим перелік мценських святинь не обмежується.

«Інша святиня Миколаївського собору — великий, в зріст людини, висічений з каменю восьмикутний хрест Господній, розміщується на лівому боці головного іконостаса. Він також обкладений срібною ризою і освітлюється безперервним сьйвом негасимих лампад» (Адамов 1915, 454-455). Й інший опис: «Хрест Господній, знайдений в Мценську разом з образом Св. Миколая Чудотворця по прийнятті жителями Мценська святого Хрещення, в 1415-му році. В оповіді про явлення цієї ікони, про хрест йдеться так: “и обрѣтоша крестъ Господень, яко камень изсѣченъ”. Народний переказ так роз'яснює цю подію: “Явлення в Мценську ікони святителя Миколая було на великому камені, що мав зображення хреста, біля підніжжя гори, недалеко від того місця нагорного, де була побудована і, час від часу, поновлювана дерев'яна церква в ім'я Святої Мучениці Параскеви. ... З цього каменю створено хрест в міру явленої ікони”. Тепер хрест цей міститься в Мценському Миколаївському соборі, з лівого боку головного іконостаса, і благоговійно шанується прочанами» (Попов 1870, 660-661).

Також до місцевих святинь відносили: «Дерев'яний меч, знайдений в Мценську разом з іконою свт. Миколая і був у правій його руці. Нині хрест цей зберігається окремо в ризниці Мценського Миколаївського собору. Дерев'яний ковчег, в якому містилися часточки животворних Христових Таїнств, знайдений у лівій руці явленого образу свт. Миколая в Мценську. Він зберігається в соборній ризниці» (Попов 1870, 660-661).

І, нарешті, т. зв. «Соборный тайник»⁴⁸, тобто, джерело, знайдене в горі. Є прекрасний опис цієї каплички початку ХХ ст.: «Біля підніжжя пагорба, на самому березі Зуші, улаштовано каплицю. Я підїжджав до неї з південного боку і про існування її тут дізнався лише тому, що переді мною раптом виріс поважний сивочолий сторож. Каплиця-печера наполовину заглиблена в надри кам'яного пагорба. Декілька сходинок ведуть до неї. Каплиця невелика, дощата підлога в ній під час ходіння трохи тремтить; стеля склепінчаста, з рейками. Стіни прикрашені іконами, перед кожною з яких жевріє лампада. Посередині стоїть велика металева посудина, увінчана хрестом, до неї проведено воду з джерела, яке витікає з глибини пагорба. Сторож, попередньо сполоснувши склянку, налив у неї води з посудини: вода була чиста, холодна, смачна. Каплиця досить темна, її освітлює лише світло, що падає з вхідних дверей, і мерехтливі вогники лампад» (Фирсов 1915, 634).

⁴⁸ Джерело мало назву Соборного (Комова 2016, 84-85).

Наявність у ікони Миколи Мценського вотів вказує на тривалий час вшанування, що сягає литовського періоду. Однак, деякі дослідники не готові вважати відомі у XIX ст. святині за такі давні. Так, В. Неделін датує його не до XV, а XVII ст. «У другій половині XVII ст. Богдан Давидович Протасєв подарував Мценському Микільському собору дерев'яний різьблений образ свт. Миколая Чудотворця роботи “черкаських” (українських – І. Ж.) майстрів, тоді-то, імовірно, і було складено “Сказання...” про його чудесне явлення, яке з часом стали розглядати як історичний факт і потрапило навіть у сучасні навчальні посібники з краєзнавства. Втім, камінь у вигляді хреста, на якому чудотворний образ свт. Миколая, за переказами, приплив у Мценськ, цілком ймовірно, набагато старший за нього і, можливо, дійсно, пам'ятав ще язичницькі часи. Можна вважати, що він був священним каменем у язичників — в'ятичів, а після прийняття ними хрещення, але не в 1415 р., а в XI—XII ст., його обтесали у вигляді хреста, перетворивши так на християнську святиню. Подібне було можливо: наприклад, у Білорусі ще на початку XX ст. трапляються т. зв. “Борисові камені” величезні валуни з висіченими на них, за переказами, князем Борисом православними хрестами» (Неделін 2012, 95-96).

М. Комова ставить під сумнів збереженість цього образу після пожежі 1757 р. у П'ятницькій церкві (Комова 2016, 82). На цю думку її наштовхнуло те, що крім цілої ікони, що належала до іконографічного типу Миколи Ратного, у храмі окремо зберігалися також вже згаданий вище дерев'яний меч і «ковчег» (Барійська базиліка в руках образу тут асоціювалась як дарохранильниця): «Меч і ковчег, як окремі деталі стародавньої статуї, зберігалися у XIX ст. окремо, тож можна визначити, що ці деталі — єдине, що залишилося від стародавньої статуї, а в іконостасі зберігалася пізня Процесійна копія скульптури (саме з Никольського собору у Мценську походить дерев'яна статуя Миколи Ратного, XVIII ст., ОКМ)». (Комова 2016, 84-85).

Мценським святиням присвячено чималу історіографію. Проте ми обмежимося загальним оглядом проблеми і теоріями про зв'язок їх із прп. Кукшею. Бажання розширити мінімальні дані про Миколу Мценського та інші святині посприяли тому, що церковні священнослужителі Миколаївського собору стали першими краєзнавцями у цій місцевості. Так, протоієрей Миколаївського собору Ілля Соколов 1858 р. опублікував брошуру, присвячену історії ікони. 1895 р. вона була перевидана⁴⁹ (Алехина 2015). Наразі у його писаннях згадана вище «легенда 1415 року» вже має назву «Сказания о явлении чудотворной иконы святителя и чудотворца Николая во граде Мценске». У тексті з'являється ім'я священника Іоанна, який хрестив мценян⁵⁰ (Комова 2016, 84-85). О. Ілля також спробував зв'язати події 1415 р. зі знайденням 1824 р. давнього колодязя Мценського кремля. За його даними, колодязь датовано XVII ст. (Комова 2016, 84-85). У публікації о. Іллі також вперше з'являється народна версія легенди про явлення ікони Миколи Мценського: «Переказ же народний так роз'яснює подію: явлення у Мценську ікони святителя Миколая було на великому камені, що мав обрис хреста, біля підніжжя гори, недалеко від того місця нагорного, де було побудовано і час від часу поновлювано дерев'яну церкву в ім'я Святої Мучениці Параскеви. Давня та церква в 1757 р. згоріла з усім начинням і документами про чудотворіння при іконі... Нині біля того місця існує великий

⁴⁹ На жаль, нам не вдалося ознайомитися з цими виданнями, тому можемо висловлювати міркування про них лише за публікаціями інших авторів.

⁵⁰ Порівн. лаврську традицію, яка вважає християнським іменем прп. Кукші Іоанн (див. стор. 68). Складно сказати, чи пов'язана поява цього імені з лаврським впливом, хоча це вповні можливо.

кам'яний Миколаївський собор. Зі згаданого каменю утворений, за переказом, хрест в міру явленої ікони».

Отже, вже публікація 1858 р. відображає наявний матеріал із новими «подробицями» (Комова 2016, 84-85). У подальшому процес додавання таких «подробиць» тривав аж до початку ХХІ ст.

1881 р. визначний краєзнавець Г. Пясецький на кошти старости Миколаївського собору Йони Шарапова видав книжку «Сказание о явлении чудотворного образа Святителя Христова Николая в связи с успехами христианства в г. Мценске» (Алехина 2015). Нам не вдалося ознайомитися з цим виданням, але вдалося проаналізувати інше видання, опубліковане цим автором приблизно в цей час — «Очерки религиозно-нравственного состояния Орловского края». В останньому виданні знаходимо таку цікаву теорію, як походження кам'яного хреста із поганського вівтаря чи каменя-ідола (Пясецький 1880, № 3, 158), пізніше ретельно деталізовану В. Неделіним (Неделин 2012, 95-96).

У цьому виданні знаходимо також цитату, яка підштовхнула до всіх наступних квазі-побудов: «Якщо ж мешканці Мценска так довго бунтувалися в язичництві, то зрозуміло, з якою люттю вони мали поставитися до проповіді св. Кукші в їхній землі, і особливо, коли він з'явився в їхньому рідному місті, увінчаний вже лаврами християнської перемоги над язичництвом!» (Пясецький 1883, № 19, 1214-1215).

Другу половину ХІХ ст. у Мценську, як і скрізь у Російській імперії, було позначено розвитком інтересу до місцевої історії. Рівень професійної історичної та церковно-історичної науки тоді вже був досить високим, велося дослідження і видання літописів, отже краєзнавці різних міст мали що запозичити, і щедро додавали до того місцеві документи й перекази, не завжди розрізняючи факти й легенди. Якщо схоже було характерним в певний період навіть для Києва, то що вже говорити про маленькі містечка на периферії імперії.

У Мценську початок активного розвитку краєзнавства *безпосередньо пов'язано* із іменем прп. Кукші. 1872 р. новопризначений благочинний церков Мценська І. Попов звернув увагу на занедбану кам'яну церкву на кладовищі біля Стрілецької слободи. Розвиток міста позбавив її приходу, а, відтак, і матеріальної підтримки. Зусиллями І. Попова 28 лютого 1876 р. при цій церкві було створено «Братство священномученика Кукші», першим головою якого став лікар М. В. Уточкін. Навколо цієї групи та місцевої Археографічної комісії згуртувалася ціла плеяда шанувальників старовини і почасти професійних істориків. Традиційно для подібних організацій 1894 р. вони навіть відправили до синоду депутацію з проханням про перенесення до цієї церкви мощей прп. Кукші з Києва. Отримавши закономірну відмову, проте знову ж таки, традиційно замовили у Лаврі велику ікону святого з проханням помістити в неї часточки його мощей (Ливцов 2013, 128).

Зі змісту нинішніх публікацій не зрозуміло, що сталося далі, але можна припустити, що ініціативу у Мценська перехопив тодішній центр губернії. 25 серпня 1895 р. Ікону було привезено до Орла, де 1900 р. місцевий церковно-археологічний комітет теж взяв собі за небесного покровителя прп. Кукшу. Звідси (як і з Мценська) неодноразово зверталися до синоду з вимогами про перенесення мощей до Орла. Нині є така інформація, що ікона всеж потрапила до Мценська ще 1895 р. Її було втрачено в часі комуністичних репресій (Комова 2013, 15).

В Орловській єпархії було введено день пам'яті святого, тож у серпні 1913 р. урочисто відсвяткували т. зв. «800-річчя з дня кончини Кукші».

З'явившись без будь-якої реально збереженої традиції, але вповні закономірно, вшанування прп. Кукші дало серед іншого новий поштовх до історичних чи легендарно-фантастичних студій як у самому Мценську, так і у всій Орловській губернії. Першим істориком Орла краєзнавці вважають місцевого крамаря Дмитра Басова, який 1837 р. створив рукописну «Історію города Орла». Пізніше його роботами скористалися краєзнавці і, зокрема, найбільш відомий із них Гаврило Михайлович Пясецький.

У повторній публікації згаданої вище книги Іллі Соколова (1881 р.), було додано багато «нових фактів», можливо, похідних від іншого автора Леоніда (Кавеліна). Зокрема, виклад «поглиблено» до XII ст. Оповідь починається з історії хрещення в'ятичів загалом. Переповівши патерикову інформацію про прп. Кукшу, книга доповнює його інформацією про проповідь прп. Кукші у Мценську на початку XII ст. і будівництво тут Введенського (Петропавловського) храму. М. Комова називає джерелом цього повідомлення «домысли» (Комова 2016, 85). «Далі автор резонно запитує: якби ікона прибула до Мценськ під час проповіді пресвітера Іоанна, то вона стала б відома всім і не було б «явління». Відповідь він знаходить у твердженні, що ця ікона зберігалася у Введенській церкві, куди прибула річкою, як єдиному шляху в землі в'ятичів (імовірно, прп. Кукші), потім відправлена до сховища і в 1415 р. знайдена в «надрах землі». У тексті 1881 р. з'явилася нова деталь: поряд із скульптурою знайдено ковчег зі Святими Дарами, які автор пов'язав з руйнуванням Введенського храму (Комова 2016, 85-86).

Отже, з'явилась побудова, у якій поява ікони пов'язана із прп. Кукшою, і її було заховано після його убивства членами общини, а потім знайдено під час хрещення у XV ст. До цього було долучено і джерело, історію якого також почали виводити з XII ст. (Комова 2016, 85-86).

Вже на початку XX ст. вийшло дві публікації, частково чи повністю присвячені іконі Миколи Мценського. Серед них, зокрема, опис Мценська О. Фірсова. Тут поміщено насамперед прекрасні описи місцевих святинь. Із «новин» тут знаходимо лише однозначну констатацію місця, де буцімто проповідував і був убитий прп. Кукша: «Це сталося 27-го серпня 1133 року, за п'ятнадцять верст від Мценська, головного місця його апостольської діяльності» (Фирсов 1915, 628-629). І «цілком ймовірно, він заклав тут міцну основу християнства хрещенням багатьох, можливо, найвпливовіших жителів цієї країни, як от жителі міст і найбільш відомих селищ. За св. Кукші в землі в'ятичів побудовано було і перші християнські храми» (Фирсов 1915, 629).

Наступну роботу видав В. Адамов. Перевагою останньої книги М. Комова вважає те, що «на початку XX ст. не всі місцеві оповіді про Миколу Мценського сприймалися дослівно» (Комова 2016, 85-86). Нам вдалося ознайомитися з вищезазначеним текстом і, на нашу думку, тут маємо дещо іншу відмінність. Для кінця XIX — початку XX ст. характерною була традиція написання і видання описів монастирів і святинь. Перші такі публікації здійснювали професійні історики, і це відразу покращило рівень подібних видань. Звичайно, не всі вони були достатньо фаховими, але, так чи інакше, від них вимагалась хоча б позірна науковість. І дійсно, легенду про камінь, який приплив, і з якого було вирізано хрест, автор підтверджує відсутністю у Мценську покладів каменю, подібного йому (Адамов 1915, 447). Далі автор посилається на висновок Г. Пясецького у спеціалізованій його роботі про образ свт. Миколая, де той зазначав, що поява цієї легенди має бути віднесена до того часу, коли у XIX ст. пересохла р. Зуша, яка була головним транспортним шляхом у цьому регіоні (Адамов 1915, 447-448). Ця легенда не відкидалась, її відносили до більш

раннього часу. Адже за логікою, ікона мала з'явитися у Мценську, бути захована, потім знайдена 1415 р. (Адамов 1915, 448). В. Адамов припустив, що причиною переховування святині був якийсь напад на місто (Адамов 1915, 450), що само собою логічно.

Визнає В. Адамов і давню легенду про Введенську церкву, нібито побудовану прп. Кукшою і яка начебто дала початок місцевому Петропавлівському монастирю (Адамов 1915, 446).

У кінці ХХ ст., коли почалося відновлення духовного життя у Мценську, та й загалом на територіях колишньої землі в'ятичів, ентузіасти звернулися до давніх публікацій, і сприйняли написане в них за *дійсні давні перекази*, ще й додавши до них фантазії, які зродилися в середовищі православних за минулі десятиліття. Не дивно, що нині *абсолютними фактами* стали вважати будівництво прп. Кукшею у Мценську Введенського дерев'яного храму із навколишніх дубів та поставлення ним різьбленого зображення свт. Миколая. До таких *«абсолютних фактів»* віднесено й заховання 1238 р. ікони в «тайнику», у тому самому, який був відкритий 1824 р. (Плаксин 2016; Ливцов 2013-а). І навіть знайдене колись джерело отримало ім'я прп. Кукші (Плаксин 2016; Ливцов 2013-а; Ливцов 2013, 127).

Саме на основі цих сучасних легенд в кінці ХХ ст. було поновлено вшанування святого, зокрема, в Орлі, де 2013 р. відбулося святкування «900-річчя преставлення прп. Кукші» (Метальникова 2013, 28). Цікаво, що на їхнє датування ніяк не вплинули двохсотлітні дослідження, які не дають змоги датувати преставлення святого шз р. чи, у всякому разі, ставлять їх під велике питання. Річ навіть не в тім, що гіпотези видаються за однозначні факти, а в тім, що так закріплюється 1013 р. як час не *початку християнізації*, а *хрещення* в'ятичів, а отже, і Москви та її околиці ще на межі XI—XII ст., а не на декілька століть пізніше.

Село Фроловка неподалік від Мценська

евним «різновидом» міської Мценської легенди є вшанування джерела в околицях міста, за 2 кілометри на захід від села Карандакове і за 900 метрів на схід від села Фролівки, яке також назване на честь прп. Кукші і йому приписується (Фирсов 1915, 628-629). Вважають, що саме там він був убитий і *саме в день пам'яті* — тобто 27 серпня! Вшанування його походить ледь не з XII ст., однак єдине, що, дійсно, відомо: навколишні селяни у XIX ст. визнавали цей колодязь, як «святе місце». Така традиція радше свідчить про поганську основу вшанування. У всякому разі, святкування «відбувалося з незапам'ятних часів». Цілком вірогідно, що навіть не народне благочестя, а хтось із ентузіастів пам'яті прп. Кукші із Мценська поєднав його зі святим, і припустив, що саме тут він був забитий. Ідея прижилась і з'явився задум про існування колись тут над колодязем, відомим, як «Богомольний» чи «страдницький святий», дерев'яної каплички, куди місцеві мешканці збиралися щорічно на наступний день після Трійці на водосвятний молебень. Однак, на час «поновлення вшанування» цієї каплички вже не було (Ливцов 2013-а). Якщо цей опис прийняти на віру, то є цілком вірогідним, що тут, дійсно, колись жив *якийсь* подвижник, однак, звичайно, це було не у XII ст.

Подальший розвиток легенди й ідея про зв'язок цієї місцевості з прп. Кукшою прямо пов'язаний із діяльністю Мценського історико-археологічного товариства, але вона мала щонайширший розголос. Врешті, 1914 р. сюди на день пам'яті святого зібралось вже близько 2000 чоловік. Тоді саме почали збір коштів для встановлення тут кам'яної каплички (Ливцов, 2013-а).

Нині легенда повністю оформилась (Плаксин 2016) і звучить так: «За переказами, для молитви св. Кукша за 12 кілометрів від Мценська, у напрямку до Болхова, близько правого берега Оки, в лісі на косогорі за 1,5—2 версти від села Карандакове поставив скитський будинок, а поруч сам викопав «богомільний» чи «страдницький святий» колодязь. На початку ХХ ст. місцеві жителі говорили, що «св. Кукша жив у цих місцях» і кров

пролив за півверсти від колодязів в лісі при великій дорозі біля болота, береги якого поступово звужувалися. Мабуть, серпневої ночі язичники напали на місіонерський стан, піддали ченців мукам, а потім св. Кукшу відвели вбік і біля болота обезголовили — мечем «усічений був з учнем своїм» (Ливцов 2013, 127-128).

Зі зрозумілих причин скит тут було засновано лише 1999 р. 2012 р. його було перетворено на монастир (Ливцов 2013-а).

Новосільська версія

Не однією місцевістю, яку пізня легенда пов'язує з прп. Кукшою, є містечко Новосіль. Цей населений пункт походить із давніх оборонних осередків в'ятичів. Найдавніше укріплене поселення в цьому місці існувало ще за раннього залізного віку (Неделин 2012, 184). Складніше із його першою згадкою в літописі, яку пов'язують із перебуванням у Новосіллі близько 1155 р. жінки Юрія Долгорукого, хоча зміст цього запису є під великим питанням (Неделин 2012, 184-185). Походження назви міста викликає також питання у московських дослідників, оскільки, на відміну від більшості топонімів цього регіону, воно не пов'язане з гідронімами. Були, зокрема, спроби пов'язати його з іменем якогось Василя, в якому вбачали сина Юрія Долгорукого Василька (Неделин 2012, 186-187). Насправді, не підлягає сумніву, що воно походить від українського слова «новосілля». Назва, вірогідно, з'явилась після побудови українцями міста на місці давнього адміністративного осередку, і заснування якого є всі підстави датувати серединою чи навіть першою половиною XII ст. Маючи таку історію, у Новосіллі з самого початку мало бути церква й певна кількість християн серед мешканців, у всякому разі, серед дружинників. Якщо так, то об'єктивно, це був один із центрів хрещення регіону. Однак, *ми не маємо даних, аби якось пов'язати його (як і будь-який інший топонім у землі в'ятичів) із прп. Кукшею.*

Втім, вище наведена реальність ніяк не вплинула на появу квазі-історичних легенд, які увійшли врешті до «маршруту місії прп. Кукші». З останнім пунктом цього маршруту пов'язують легенду про святого, якого тут називають прп. Авраамієм Печерським, і який буцімто належав до місії, але відділився від неї й пішов проповідувати в місцевість Новосілля, де заснував монастир (Ливцов 2013-а).

Від того монастиря, який у легенді названо Вознесенським, виводить свою не менш легендарну історію нинішній Свято-Духівський монастир. Його сучасно написана невідомим анонімом історія є головним джерелом для вивчення Новосільської легенди. Тут, зокрема, повідомляється: «підставою для церковної історії є не лише архівні документи. Важливі перекази, які зберігаються століттями, важливі дореволюційні писання духовних авторів, нарешті, важливі богослужбові традиції. Монастир, безперечно, було засновано ... принаймні, до 1153 р. Становлення

Свято-Духівського монастиря датується першою чвертю XII ст. Один із найдавніших переказів, що дійшли до віку про появу християнства в наших краях. У ньому згадується конкретне місце, що зберігається й донині...» (Свято-Духов мужской монастырь 2016). Далі повідомляються короткі дані про в'ятичів, а відтак — і про прп. Кукшу, датою преставлення якого названо 1137 р. А от далі оповідається, власне, «Новосільська легенда». «Один з учнів Кукші, Авраамій, після невдалої проповіді християнства в Новосіллі заснував за 12 верст від міста Вознесенський монастир “на Єлецькій стежці у кублі розбійників”, де проходив один з найдавніших торгових шляхів Русі. У монастирі, згідно з переказами, було шістсот чоловік братії. Багато з них були колишніми розбійниками. Засновник монастиря Авраамій разом із наверненим до християнства колишнім отаманом розбійників ходив у Новосіль проповідувати нову віру. Мешканці міста, бачивши в одному з проповідників вчорашнього отамана розбійників, прийняли християнство» (Свято-Духов мужской монастырь 2016). Що стосується прп. Авраамія Печерського, то його асоціюють з однойменним печерським святим, через це й припускають, ніби пізніше він повернувся до Лаври, де й преставився.

Спробуємо розібратися у складі й походженні легенди. Спочатку — про зв'язок його із лаврським святим на ім'я Авраамій. У Соборі Преподобних Печерських є двоє святих із таким іменем. Обидва упокоєні у Ближніх печерах. Про прп. Авраамія Трудюлюбивого відомо, що він жив у XII—XIII ст. (за іншими даними — у XIV ст.) і помер у віці близько 50 років. Про його підвиз нічого не відомо (Дива печер Лаврських 2011, 188). Ще один святий — прп. Авраамій Затвірник. Про його підвиз також нічого не відомо. Водночас, *абсолютно нема ніяких свідчень про якийсь їхній зв'язок із землею в'ятичів, оскільки їхні прозвання вказують радше на підвиз у монастирі, ніж на місійний подвиг.*

Отже, якщо Вознесенський монастир дійсно існував і був заснований якимось Авраамієм, що цілком можливо (хоча кількість монахів у ньому викликає величезні сумніви), то нічого не підтверджує його появу в часі прп. Кукші чи за княжої доби. До того ж існування обителі нічим не підтверджується навіть у період XIII—XIV ст. (Корнеева 2007). Легенда про участь представників його братії в новосільській дружині у Куликовській битві підтверджує його існування у цей час (Свято-Духов мужской монастырь 2016). Проте не зрозуміло, звідки взято цю згадку. У текстах з академічного видання пам'яток, присвячених Куликовській битві, згадки про участь *ченців* у новосільській дружині не зазначено (Дмитриев, Лихачева 1982). Можна було б продовжити пошук, однак, на сьогодні в цілому вся історія цієї битви підпадає під великий сумнів, тож нема сенсу проводити поглиблені пошукові роботи.

Далі в історії Свято-Духівського монастиря повідомляється, що Вознесенський монастир побутував до кінця XV ст., коли, 1494 р. був знищений, можливо, литовцями (чи московськими військами). «Решта ченців заснували новий монастир на Литовській дорозі, за чотири версти від Новосілля «в західний бік». Він став називатися “Свято-Духівським”» (Свято-Духов мужской монастырь 2016).

Власне, буремна історія регіону⁵¹ вповні дає змогу припустити, що у XV чи XVI ст. представники постраждалої у війнах Вознесенської обителі заснували Свято-

⁵¹ На початку грудня 1375 р. м. Новосіль було сплюндровано татарами. Після цього князь Роман Семенович був змушений перенести свою резиденцію з Новосілля до Одоєва. Звідси в історіографії склалась думка про повне запустіння міста (Беспалов 2013, 87). Однак, Р. Беспалов довів, що місто продовжило існувати. З іншого боку, край Дикого поля тоді був всього за 15 км на південь від Одоєва (Беспалов 2013, 88-89). Зокрема, він вважав, що 1427 р. Мценськ відвідав князь Вітовт, проїжджаючи цими землями (Беспалов 2013, 89-90), що тоді існувала облаштована дорога за маршрутом Брянськ — Карачев — Мценськ — Чернь — Пашкова Гать — Тула — Серпухов (Беспалов 2013, 91). Ще в кінці XV ст. Новосільські князі номінально зберігали незалежність (точніше — підлягали безпосередньо Орді), хоча й перебували радше в ареалі Литви (Беспалов 2014, 306-307). Восени 1473 р. московський князь Іван III послав на Любутськ військо на чолі з воеводою Семеном Беклемишевим. Цілком

Духівський монастир. Проте якщо ми не можемо підтвердити існування самого монастиря, то як можна підтвердити його перенесення? Найбільш, що можна сказати, «диму без вогню» не буває, тож обитель заснована приблизно у XV ст., а її розорення могли зберегтися у пам'яті народу. Однак, пам'ятаючи про штучно створені «спогади», про які нам доводилося писати вище, маємо закономірні сумніви. Наразі в історії Свято-Духівського монастиря згадано про те, що історія Вознесенської обители викладена у «рукописі Ушакова, який належить до 1784 року». З посиланням на це джерело в історії монастиря написано таке: «На місці Печерського (Вознесенського — І. Ж.) монастиря (після його розорення — І. Ж.) було побудовано каплицю, а ближче до дороги поставлено три великих дубових хрести. Саме від них село Хрести і отримало свою назву. Впродовж століть хрести підправляти, коли це було потрібно, і традиція перервалася лише в громадянську війну 1918—1919 рр. На краю села Хрести є глибокий провал у землі — велика яма з крутими, вище людського зросту, краями, на дні якої проглядаються цегляні склепіння. У навколишніх селах і селищах століттями з вуст у уста передавалося, що тут колись був чоловічий монастир, який провалився під землю. Це і є “Печори” — те, що залишилося від єдиного в області печерного монастиря, першого бастиону християнства в наших краях» (Свято-Духов мужской монастырь 2016).

На перший погляд, це посилання мало б свідчити, що інформацію взято із писемної пам'ятки місцевого походження, характерної для кінця XVIII — початку XIX ст. Проте під час спроби знайти якщо не сам текст її, то хоча б інформацію про неї, виявилось, що крім цієї відсилки, повтореної у низці Інтернет-публікацій, жодної інформації немає. У монографії С. Краснощоківської і Л. Красницького «Археология Орловской области» опубліковано документ, який дає змогу зрозуміти дійсні обставини із зазначеною територією і легендами, які тут панували. Публікуємо цей запис повністю в оригіналі: «В мае 1930 г. в Орловский краеведческий музей пришло письмо от директора музея народного образования Новосильского района В. Н. Глаголева об открытии нового городища в урочище Калмыков верх у д. Воздвиженки Студенецкого сельсовета Верховского райисполкома Орловского округа: заявка гражданина д. Воздвиженки Александра Максимовича Исаева о существовании подвала в одном из верхов, прилегающих к д. Воздвиженке, и о камне с надписями, которые относятся к народным преданиям, связанным с известными урочищами. О так называемых “разбойных кладах” в Новосильском крае немало сказаний, преданий и вымыслов, как, например, о карете с золотом, зарытой в “разбойном верху” около с. Корсунского-Раклино, бывшего Малоархангельского уезда, ныне Верховского района. Об этом имеется предание былинного стиля. Заявка Исаева, конечно, не открывает ни подвала, ни сорока бочек золота (число обычное для всех кладов), но приобщила еще одно городище, о котором не было известно, и которое оказалось не на берегу р. Зуши, как Новосильское, Воротынцевское и Петровское, а на суходоле. Прежде чем приступить к описанию указанного Исаевым городища, назову его “Калмыково городище”, т.к. верх, в котором находится оно, называется Калмыков верх — часть Большого верха, который подходит к выселкам от д. Воздвиженки. Прежде опишу народные предания, связанные с Калмыковым городищем. Здесь был когда-то разбойничий притон, но в

можливо, що до походу був причетний і Семен Юрійович Одоєвський, якого потім місцеві убили (Беспалов 2014, 308). Війна між Литовсько-Руською державою і Московією на цих територіях почалась з вини Московії і тривала протягом 1486—1493 рр. Спершу новосільські князі трималися Литви, але потім поступово майже всі перейшли на бік Москви (Беспалов 2014, 312). Наслідком захоплення цих земель була також спілка московитів із кримськими татарами проти Литви (Беспалов 2014, 313). Нарешті, згідно з угодою 1494 р. новосільські князі зі своїми вотчинами були юридично закріплені за Московією (Беспалов 2014, 314). Після війни 1500—1503 рр. московсько-литовський кордон було відсунуто далеко на захід (Беспалов 2014, 315).

народе не сохранилось имени атамана и деяний, совершенных им. Был виден подвал и у входа его лежал камень с надписями. Лет 60 назад крестьянин д. Троицкого привез этот камень к своей хате и положил у порога. Священник с. Мохового (имя и фамилия неизвестны) заинтересовался камнем, привез его к себе и прочитал неизвестные никому надписи, которые свидетельствовали о кладе в 40 бочек золота. Народная молва говорит, что у одного из крестьян имелся список драгоценностей, хранящихся в подвале, и указывалось, как достать этот клад. Находились любители отыскать клад, копали, но ничего не нашли. В последнее время досужие люди, а вместе с ними и Исаев, вспомнили о кладе. Пробовали копать, но дальше аршина вглубь не пошли. Исаеву же пришлось на ум донести Главнауке, в надежде, что с ее помощью этот клад можно найти скорее. Когда въезжаешь в Калмыков верх, то направо, по склону, невольно примечаешь выступы, вернее насыпь, где видно несомненно деяние рук человеческих. Это совсем непохоже на оползни, которые встречаешь впереди городища. Необычности и форма этого возвышения и место, занимаемое им, говорят за остатки городища. Оно улеглось по правой стороне склона, перерезает верх до самого дна и далее уступает место обычному пологому скату... Старожил Милославский говорит, что здесь был сторожевой пункт от нашествия татар, от того урочище получило название Калмыков верх. Татары двигались к Новосилью от Ефремова, Ельца и Ливен именно в этом направлении, о чем говорит история края. Такое предположение вернее народных преданий... *В летописи Ушакова о Новосильском крае, относящейся к 1784 г., упоминается о старце Аврааме, основателе монастыря на "Елецкой тропе", у притонной ямы разбойников. Эта яма сохранилась и донныне (в версте от д. Кресты), помещалась у большака на Ефремов и Елец. Здесь-то Авраамий заложил монастырь. Атаман шайки становится сподвижником старца и ходит в Новосиль (12 верст) просветлять вятичей, населявших этот край. Яма эта называлась и до сих пор называется Печорами.* Здесь замучен князь Роман Новосильский татарами после неудачной трехдневной битвы у Ливенского большака. Осматривая местности от Печор, видим несколько верхов и впадин, удобных по тому времени в стратегическом отношении. Калмыков верх, закрытый тогда лесами, находится на возвышенности, почему и весь окружающий район называется Верховье. Татары, нападая на Новосильский край, двигались именно на Верховье по "Елецкой тропе" с восточной стороны, т. к. с южной и западной сторон г. Новосиль закрывался болотами по рекам Залегощенке, Скварке, Неручи и Зуше. Нападения Литвы были реже, и по "Литовскому шляху" здесь не встречается ни одного укрепления.

В 1576 г. Новосиль значится крепостью. Новосиль от нашествия татар заграждала Воротынцевская крепость. *В 5 верстах от нее находились Печоры и в 10 верстах от Печор — Калмыково городище, всего в версте от "Елецкой тропы", большака на Ефремов, следовательно, этот пункт заслонял и Печоры, и Воротынцево.* От Калмыкова городища в 4-х верстах находится интересный памятник — "Конь-камень", в виде коня больших размеров. От времени фигура пострадала, но очертания достаточно сохранились. "Конь-камень" упал и лежит, вызывая толки, догадки и легенды, весьма разноречивые, но исторической ценности не имеющие. Какая-то связь "Коня-камня" с Калмыковым городищем держится в народном мнении. Из расспросов выяснилось, что ни вокруг Калмыкова городища, ни вокруг "Коня-камня" вещей не находили... Следов ворот на городище не приметно. Надо предполагать, что они были со стороны теперешнего поля, откуда подход к укреплению был удобнее, возможно, что следы их запаханы». (Краснощекова, Красницкий 2006, 163-165).

Вище ми виділили матеріал, який відноситься суто до «Печер». Зазначимо, що автори монографії, компетенція яких поза всяким сумнівом, ніяк не пояснили інформацію про «літопис Ушакова» і ніяк не прокоментували його зміст. З цього

можна зробити висновок, що ця пам'ятка була їм не відома. Є певна вірогідність, що автори самого допису 30-х рр., вповні професійного, були добре знайомі з цим документом, який, можливо, зник у часі 30—40-х рр. Усі, без винятку, бачені нами статті щодо цього питання спираються на вищенаведений документ і його публікацію. Отже, можна зробити висновок, що яким би не було походження інформації про монастир, та вона містилась саме у цій таємничій пам'ятці. Чи є він вірогідним хоча б у межах місцевої інформації (без введення туди імені прп. Кукші, у XVIII ст. тут не відомого) — говорити без наявності самої пам'ятки неможливо. Однак, можна стверджувати, що подібні документи навіть у місцях із більш дослідженою історією переповнені нічим не підтвердженими легендами. А вже вищенаведений документ свідчить, що у згаданій місцевості побутовали здебільшого «розбійницькі», а не благочестиві легенди.

З давніми «Печорами» пов'язують також історію с. Воротинцеве (нині Хотинський район Орловської губернії РФ). Конкретно цей зв'язок описано за двома пунктами:

1. Наявність у сільському Михайло-Архангельському храмі ікони Печерської Богородиці, яку було знайдено у «Печерах».
2. Існування у день Вознесення Господнього традиційної хресної ходи до місця існування монастиря.

Джерелом цього повідомлення, зважаючи навіть на вищезгадану історію монастиря, є монографія П. Малицького, присвячена історії парафій Тульської єпархії. Він зазначає, що до парафії Воротинцева належали села Соколля, Маликове і Хрести і був населений нащадками козаків, розселених із пригородів Новосілля у першій чверті XVIII ст. (Малицкий 2010, 296-297). Проте залюднена ця територія була здавна, про що свідчить наявність поряд решток городища. Козаки під час переселення забрали з собою свій приходський храм Архангела Михаїла, а 1759 р. побудували новий однойменний. 1858 р. було збудовано ще один Михайлівський храм вже з приділом Вознесення Господнього. Приділ влаштовано 1885 р. (Малицкий 2010, 296-297). Тож саме 80-ті рр. XIX ст. були часом, коли встановилась легенда про «Печерський» монастир. Вірогідно, здавна наявна у храмі ікона Печерської Богородиці стала асоціюватися з «Печерським» монастирем, а, врешті, і похідною від нього. Втім, П. Малицький про останнє не зазначає (Малицкий 2010, 296-297).

У XIX ст. на Вознесення Господнє з села відбулася хресна хода до місцевості, яку П. Малицький називає «урочищем Голубець». Дозвіл на це було отримано 1821 р., що не доводить, аби хода зародилась тільки тоді, але й не доводить її давності. Саме урочище, як пише П. Малицький, і було тим місцем, де раніше містився Вознесенський монастир. Він зауважує: «Серед пересічного народу місце це відомо як «Печери» (очевидно, замість «пещери»), оскільки досі там видно сліди печер, що обвалилися» (Малицкий 2010, 296-297).

Проте тут є ще одне місце поклоніння. Йдеться про місцеве святе джерело, яке, як вже узвичаїлося, було приписано особисто щмч. Кукші (Свято-Духов мужской монастырь 2016). Насправді, це джерело відоме, як Пшевське, або «Родник, святой источник во имя Всемиловитого Спаса и Пресвятой Богородицы у села Шейно». Пшевським джерело назване за іншим козацьким селом — Пшевом, і річкою Пшевною (Плаксин 2016). Нині його, дійсно, пов'язують із «Печерським» монастирем, але якого часу ця «прив'язка» — невідомо. Та все ж ні у назві, ні у даті святкування (на Водохреще) нема ніякого зв'язку з обителлю.

У сучасньому тексті історії Свято-Духівської обителі відзначено 1619 р. як першу згадку про неї після переселення ченців (Свято-Духов мужской монастырь

2016). Проте П. Малицький зазначає: «Свято-Духів монастир стоїть на крутому березі річки Зуші. За старих часів він оточений був дрімучим лісом, що простягався від м. Новосілля до с. Ігумнова близько 20 верст. Нині цього лісу вже немає. Монастир розташований за 4 версти від міста; біля великої дороги з Новосілля до Орла. Першопочаток монастиря через брак джерел невідомий. Зі збережених виписів із писцових книг 1685 і 1695 рр. видно, що монастир існував вже у 1628 р і володів тоді вже писцовою землею. З того ж документа видно, що монастир цей був дуже малий за кількістю братій: у 1685 р. у ньому було лише п'ять чоловік, крім настоятеля, а в 1764 р., перед закриттям його, в ньому було лише три ченці. Що стосується коштів монастиря, то вони були достатні: монастирю належали три вотчини — села Задушне, Березовець й Ігумнове, млин у селі Задушному на річці Зуше, в тому ж місці, де й тепер рибні лови на р. Зуші. У 1764 р. монастир було закрито. Церква стала парафіяльною. Але у 1767 р. за клопотанням поміщиків Новосільського повіту прем'єр-майора князя Петра Яковича Голіцина, стат. радника і державної колегії економії віце-президента Петра Вас. Хитрово й інших поміщиків, які обіцяли при тому постачати монастир “как денежным, так и хлебным подаянием неоскудно”, монастир було знову відкрито і зараховано до заштатних монастирів московської єпархії. З того часу монастир продовжує своє існування досі» (Малицький 2010, 415). Схожу інформацію знаходимо й у іншій довідковій літературі (Ратшин 1852, 526; Денисов 1908, 872-873).

Тож хоча легенда про якогось подвижника Авраамія і його життя в «Печерах» цілком вірогідна, та будь-який зв'язок із Печерською обителлю чи з прп. Кукшою є благочестивою легендою, проте вона не походила навіть із таємничого «літопису Ушакова», а з інтерпретації легенди, яка виникла не раніше кінця ХІХ ст. Докладніше про Новосільські «Печери» ми вже нічого не дізнаємося. Як відомо, 1941 р. німці влаштували в них склад боеприпасів, а комуністи для спрощення собі завдання 1947 р. замість розмінування, підірвали їх (Свято-Духов мужской монастырь 2016).

Житіє прп. Афанасія

повідь про цього преподобного є однією з найкоротших у писаннях свт. Симона. І ми мало що можемо додати до нього. Попри згадку про житіє прп. Антонія (у пізніших редакціях долучено ще згадку про житіє прп. Феодосія) фабулу оповіді явно було взято автором із монастирських переказів, зокрема, безпосередньо від зціленого о. Вавили.

У лаврських печерах відомо два святих Афанасії Затвірники. Поховання обох вперше згадуються на плані 1638 р. (Дива печер Лаврських 2011, 37,51). За традицією, прп. Афанасієм, згаданим у Патерику, вважається похований у Ближніх печерах. Його ім'я знаходимо серед печерських святих у «Полууставі» 1643 р. з пам'яттю 2 грудня (Дива печер Лаврських 2011, 156). Той же день пам'яті знаходимо у Патерику 1661 р. А от у «Правильнику» 1677 р. (вірогідно, помилково) 1 грудня. Помер святий у віці 55—60 років. Іноді знаходимо дату преставлення — 1176 р., але джерело цієї дати нам знайти не вдалося.

Житіє прп. Николи Святоші

оля прп. Николи Святоші була досить унікальною. В європейській історії відомо небагато чоловіків-можновладців, які б за власним бажанням і не в старості чи при смерті прийняли чернечий подвиг, причому саме для підвизу, а не для отримання настоятельства чи архієрейства.

Крім тексту свт. Симона, наявному в Патерику є ще декілька першоджерел, у яких згадується прп. Никола. Передусім це — літопис⁵². Є ще кілька творів, де згадано ім'я святого⁵³.

Як і інші агіографічні частини послання свт. Симона, оповідь про прп. Николу Святошу не сприймається як виклад усього відомого про святого. Святитель вибирає лише згадки про те, що стосується до його викладу. Розмір оповіді переважає інші, але не за загальною біографічною інформацією, а за одним сюжетом — стосунків преподобного зі своїм колишнім лікарем-сирійцем⁵⁴, який, після постригу свого сюзерена мав приватну практику у Києві і відвідував прп. Николу у монастирі. Що ж до іншого матеріалу, то він не більш поширений, ніж у інших оповідях. Адже це «всі знають».

Спробуємо проаналізувати оповідь про лікаря Петра. І. Чугаєва провела цікавий підрахунок: «В цілому у Слові про Николу Святошу з Патерика згадано 10 разів лікаря Петра (7 разів як Петро, 3 рази як “Сиріянин”); Никола Святоша — 9 разів (5 разів як князь Святоша, 1 раз як Святоша, 1 раз як істинний послушник, 1 раз як князь, 1 раз як блаженний); 4 рази Ізяслав Давидович (з них 1 раз — як “брат”), 2 рази — його брат Володимир, а також Давид Святославич і 1 раз його дід Святослав». Тож дослідниця доходить висновку, що «головних героїв у творі два» (Чугаєва 2014). Втім, на нашу думку, все значно складніше. Весь сюжет переважно складається з викладу того, як святий привів до спасення свого лікаря. Наскільки всі обставини і діалоги є історичними чи можуть ними вважатися — визначити складно. Хоча є підстави припустити: сюжет не вигаданий. Наявність власного лікаря у члена князівського дому не є нічим дивним, але особиста близькість лікаря до князя може бути пояснена слабким здоров'ям Святоші, на що натякає лікар у своїх словах до святого. Свт. Симон не приділяє такому нюансу уваги, він ніяк не впливає на його оповідь, тому, найвірогідніше, це походить із його джерела, очевидно, писемного. Лікар відправився із Святошею до Печерського монастиря, але той вже не потребував його постійної уваги. Наразі складно твердити — було це чудо зціленням чи лише результатом зміни способу життя. Харчування заможної і знатної людини тоді навряд чи можна назвати збалансованим, оскільки переважали білки й жири. Якщо святий слабував на якусь хворобу внутрішніх органів, це могло бути для нього істотною проблемою і він

⁵² Див. Додаток 9.

⁵³ Див. Додатки 10, 11.

⁵⁴ У літературі існує ідентифікація цього Петра не як сирійця, а як такого, що походив із Сурожа (Судака) в Криму, але через відсутність посилань нам не вдалося знайти джерело його походження (Драч, Н. Борисенко 2018, 194). Ще дивовижнішою є його ідентифікація як «арабського лікаря» (Верхратський, Заблудовський 1991, 194), хоча Петро був християнином, і радше міг належати до біженців від арабської навали.

потребував постійного лікування. Такий наш висновок деякою мірою підтверджується зверненням прп. Николи до лікаря, де він згадує, що лікар для зцілення часом обмежує харчування хворих. Вірогідно, таке лікар рекомендував преподобному в минулому. Однак, опинившись у монастирі, прп. Никола, як на тому наголошується у житії, вживав лише монастирські харчі, хоча на той час вже була альтернатива — Печерський монастир вже відступив від жорстких настанов, що були введені за прп. Феодосія. Така зміна харчування і помірність монастирського життя, позбавлена стресу, святість оточення, могли позитивно вплинути на преподобного, що сам він явно сприйняв це як чудо і з тих пір відмовився від допомоги земного лікаря. Також слід наголосити, що монастирська трапеза — аж ніяк не дієтичне харчування. Різкі зміни посту на вживання скоромного, навіть з відсутністю у раціоні м'яса, але з рибою жирних сортів (нагадаємо, що в той час у Дніпрі ще водилися осетри й інша делікатесна, з нашого погляду, риба) не могла не збудити рецидивів. Але з вищенаведених причин хвороба мала стабілізуватися за день-два, знову ж таки, без лікарського втручання.

Крім взаємної дружньої приязні святого й лікаря, було й інше, що неодноразово проглядається у діалогах — стосунки прп. Николи з братом (братами). Якщо уважно вчитатися в контекст, стає зрозуміло: як це не дивно, та *Петро не може бути другим головним героєм, і навіть головним контрагентом святого. Ледь не в кожному рядку згадано брата його Ізяслава, чи навіть двох братів*. Як свідчать слова лікаря, їх дуже неприємно вразив постриг прп. Николи, а ще більше — його добровільне самозречення, особливо навіть у межах тогочасних монастирських звичаїв. Їхні погляди, як видно, поділяли й бояри, які служили раніше прп. Николи, бо про них теж згадує лікар. Однак головний негатив походив саме від братів. Можна припустити, що батько святого, Давид Святославич, благословив сина на його підвиз. Згідно зі «Словом про князів»⁵⁵, цей князь вирізнявся у своєму оточенні унікальним благочестям. Помер він 1123 р., тобто набагато пізніше постригу прп. Николи і, найвірогідніше, в часі описуваних подій був ще живий. Знову ж таки, у Давида було кілька синів, проте житіє згадує тільки про двох із них⁵⁶. Мирське середовище, та особливо середовище князів і бояр того часу було ще досить далеким від істинного християнського благочестя, і навіть сама ідея постригу члена сім'ї виглядала наругою. Згадаймо реакцію матері прп. Феодосія Печерського, батька прп. Варлаама. А йшлося ж не про князя, а лиш про сановитих бояр! Крім того, прп. Варлаам майже відразу по постригу став ігуменом, можливо, попри своє бажання, але це явно потішило його батька. Для прп. Николи не було проблеми стати настоятелем якщо не Печерського монастиря, то якогось монастиря на Чернігівщині. Однак, його рішення було зовсім іншим. Крім суто духовного потягу, було тут і глибоке несприйняття зажерливого і кривавого середовища, де провів значну частину свого життя, і яке, щонайменше двічі (це лише те, про що нам відомо!) змусило його піти проти власної совісті.

Саме вищезазначеним ставленням братів прп. Николи можна пояснити згадку лікаря Петра про те, що до чернецтва не «опустився» ніхто з його предків. Сам Петро, сиріянин, людина із країни з глибоким християнським корінням, навряд чи був би настільки категоричний у несприйнятті постригу. Радше він повторював слова братів-Давидовичів, про що свідчать наступні дуже численні ремарки в тексті, і те, що він неодноразово говорив це, приходячи до прп. Николи, хоча, мабуть, вони могли б знайти і прийнятніші теми для розмови. Прекрасно знав про це і преподобний, оскільки навіть у тексті життя він відповідає не стільки своєму лікарю, як братам: «Брата же моа да внимаета собѣ, каждо бо свое бремя понесет, и довѣт има моа

⁵⁵ Див. Коментар 10.

⁵⁶ Зауважимо, що у «Слові про князів» також згадано лише про двох братів. Див. теорії П. Голубовського (прим. 3104).

власть». Згадка про якусь «власть» (володіння) є цікавою. Можливо, джерело незадоволення постригом прп. Николи полягало не тільки у снобізмі, а й у майновій проблемі. На час постригу Святослав Давидович не володів ніяким наділом, хоча мав, найвірогідніше, якісь успадковані від батька маєтки, з яких жив. Однак, як старший син Давида Святославича, міг би по його смерті претендувати на Чернігів. Як нам відомо, чернігівський стіл врешті успадкував брат Давида Ярослав Святославич, сини ж Давида посіли цей стіл значно пізніше. Можливо, вони знали про останню перспективу і вважали, що якби преподобний лишився в миру і був схильний до боротьби за стіл, ситуація була б іншою.

Так чи інакше, з патерикового тексту видно чітке усвідомлення святим, що лікар, хоча й приязна до нього людина, є посланцем і рупором його братів. Він говорить: «Аще же ни един князь сего сотворил преже мене, предвожа являюся им: кто же ли поревнует сему, да вслѣдует сему и мнѣ. Прочее же внимай себѣ и научившим тебѣ». І далі, говорячи з лікарем про своє можливе преставлення, преподобний все ж таки звертається до братів: «Брата же моа, не плачита мене, но плачита себе и чад своих».

Навряд чи свт. Симон, під час написання цього тексту, усвідомлював вищесказане. Для нього це був лише сюжет стосунків між колишнім князем і його лікарем, наповнений розумними й духовними словами святого. Найвірогідніше, все це він переписав із свого першоджерела, якогось тексту, присвяченого прп. Николі, але не тільки йому, як його роду. Цей текст включав і розповідь про лікаря Петра, але не як головний сюжет. До того самого першоджерела, очевидно, належить і розповідь про отримання Ізяславом Давидовичем реліквій святого та розповідь про його зцілення. Що йдеться саме про одне першоджерело — свідчить той самий негатив до братів, чи, точніше, брата прп. Николи. Тут бачимо ремарку: під час передачі реліквій: «Игумень же вда ему, рекый: “По вѣре твои буди ти!”». З огляду на контекст — це аж ніяк не комплімент. Брат, котрий довгі роки зневажав і ненавидів прп. Николу, пізніше усвідомив його авторитет — між людьми і перед Богом. І після цього він не змінив свого життя, не покинув світ насилля і гордощів, а лише вирішив купити його реліквії, а власняницю використовував як захист під час неправедних міжусобиць. Саме такого світу насилля все життя уникав його брат.

Отже, джерелом для написання цієї частини Послання був якийсь твір, явно не тотожний «Повісті минулих літ» (оскільки в ньому описано події за її хронологічними межами) із характерною особливістю — це було не життя преподобного⁵⁷ як таке, а оповідь про те, як амбіції князів не перемогли святість преподобного, навпаки — він допоміг спасенню лікаря Петра, він був, врешті, глибоко шанований тими, хто його зневажав.

Все це має помітний зв'язок із тенденціями, які знаходимо у «Слові до князів» як у збережених пам'ятках, так і першооснові, з якої було взято інформацію про князя Давида і його братів. Був це своєрідний близький до агіографічного текст чи місцевий чернігівський літопис — твердити складно. Деякі дослідники навіть припускають існування давнього життя Давида чи більш поширеного життя прп. Николи. Останнє є маловірогідним, бо навряд чи в житті князя було наведено розмови святого з лікарем, а в разі існування поширеного життя прп. Николи свт. Симон згадав би про його існування, як згадав про життя прп. Антонія Печерського. Отже, більш вірогідно, що первинний текст, якою б не була форма його викладу, було створено у Чернігові у середовищі місцевого духовенства, яке шанувало князя Давида і прп. Николу, але не інших його давидових синів⁵⁸. Міг він бути створений і у Лаврі вихідцем із Чернігова

⁵⁷ Теорію про це було висунуто І. Чугаєвою (Чугаєва 2014).

⁵⁸ Подібне ж припущення висловила І. Чугаєва (Чугаєва 2014).

чи духовним чадом прп. Николи, але це вже виходить за межі припущень, які вельми складно підтвердити за браком джерел.

До питання про імена святого

особою прп. Николи у різних джерелах асоціюють три імені: Никола, Святоша та Панкратій. Два перших згадано у синодику Любецького монастиря на Чернігівщині, в якому записано рід місцевих князів. Серед них читаємо: «**Бли: Кнзъ Давида Чернегѣго, ѿ Кнгины ѿгѣ Дѣводои, Бѣ: Кн: Николѣ Сѣтослава черне⁵⁹: ѿ Кнѣ ѿгѣ Динѣ**» (Зотов 1892, 24).

Тут слід нагадати, що в середовищі Рюровичів була традиція мати два імені: христильне та ім'я поганського походження. У літературі прийнято називати їх автохтонними. Втім, були й винятки. Приміром, є всі підстави вважати, що його батько Давид або не мав автохтонного імені, або ним не користувався внаслідок своєї релігійності. Однак, святий Никола міг за життя мати чотири імені — два мирських, чернече і, можливо, великосхимницьке⁶⁰. Із них нам відомі три.

Найскладніше визначити походження імені/прозвання «Святоша». Неодноразово висловлювалась думка, що воно є скороченням імені «Святослав».

З останнім повним іменем святого згадано у «Повісті минулих літ» у відзначенні його постригу⁶¹. Не підлягає сумніву, що його було названо на честь діда, Святослава Ярославича і, до речі, згідно з Любецьким синодиком, цей князь також мав християнське ім'я Никола (Зотов 1892, 24). Що ж стосується прозвання «Святоша», то само собою скорочене ім'я звичне для тогочасного найменування «молодших» князів. В літописних текстах знаходимо варіанти імен на зразок «Владимирко», «Василько», «Иванко», «Всеволодко», «Вячко» та ін. Відомі й скорочення, подібні до «Святоша» — «Ратьша» (Ратьслав) чи «Судьша» (Судислав) та ін. (Андрощук 2010, 133-134).

Однак, незвичність форми скорочення на «ша» для сучасної літературної української мови, а також існування у літературній російській мові слова «святоша» з негативним значенням «ханжа» до сьогодні залишається нез'ясованим щодо його походження і значення (Андрощук 2010, 133). Наразі М. Мур'янов вперше довів можливість існування скорочення імені Святослав, пов'язавши його з наявними у московщині скороченнями як «Андрюша, Параша, Гриша» і українським «Явдоха» (Мур'янов 2007, 23-24). Врешті, автор доходить висновку про традиційність такого скорочення, але використовує цей висновок досить дивно, порушуючи питання, чи не пов'язане характерне для російської літературної мови негативне забарвлення цього слову з індивідуальними рисами характеру прп. Николи Святоші! (Мур'янов 2007, 23-24). Подібне припущення є не лише парадоксальним авторським, воно є прямим наслідком сприйняття московськими дослідниками літературної російської мови — мови, штучно створеної на основі писемної церковнослов'янської різних варіантів і аж до ХХ ст. чужої для значної частини населення — як фіноугорськокомовного народу, так

⁵⁹ Р. Зотов зазначав, що під ім'ям Никола Святослав слід вбачати або прп. Николу Святошу, або Святослава Володимировича Вжизьського. Однак ім'я Никола веде саме до святого. Прозвання його великим князем чернігівським є помилкою переписувача (Зотов 1892, 38). Та не слід забувати, що ім'ям Никола звався також великий кн. Святослав Ярославич, батько кн. Давида.

⁶⁰ Патерик не повідомляє про його постриг у велику схиму. Але на той час було прийнято по певнім часі, проведеному в монастирі, обов'язково приймати велику схиму. Тому можемо припустити, що так було і в цьому разі.

⁶¹ Див. стор. 962

і франкомовного нобілітету, як показника історії лінгвістичних процесів, що сягають пласту і часів Київської Русі, і праслав'янських. Таке сприйняття на сьогодні є великою проблемою у понятті московських лінгвістів, які щиро вважають літературну російську мову найближчою до мови часів Київської держави, плутаються в інших слов'янських мовах і принципово ігнорують українську. Тож поява у літературній мові слова «святоша» з негативним забарвленням видається їм чимось прадавнім, хоча жодного підтвердження цьому нема. Зазначимо, що в сучасній українській літературній мові слово «святоша» вживається лише як калька з російської літературної мови і з таким самим негативним забарвленням. Його автентичним синонімом в українській мові є слово «святенник» (Російсько-український словник 2003, 1080). Однак, останнє має подвійне значення — і в позитивному, і в негативному сенсі. Те саме, вірогідно, можна віднести й до слова «святоша», яке набуло негативного забарвлення у часі формування літературної російської мови у XIX ст. в умовах, коли її творці переважно негативно ставилися до Православ'я. У минулому ж воно було синонімом слова «святий». Порівняємо дослідження Миклошича (Franz Ritter von Miklosich 1977, 833). Це саме стосується й автентичних московських діалектів (Даль 1882, 165).

Отже, первинно значення цього слова було позитивним. Близьким до нього є форма слова «святковий» у буковинському діалекті, який звучить як «святошний», і стосується, зокрема, кращого одягу («святошне убрання») (Словник буковинських говірок 2005, 481). Цікаво, що подібна назва є серед гідронімів. Йдеться про гідронім Святоха — притоки Горині — притоки Прип'яті — притоки Дніпра (Словник гідронімів... 1979, 492).

Відсутність у сучасній літературній українській мові форми скорочення імен на зразок «Святоша» ще не означає, що така форма є для нас чужорідною чи привнесеною. Насправді, подібні конструкції були характерні для давньої української мови не лише за княжої доби, але й значно пізніше. Історія т. зв. автохтонних імен (Демчук 1988, 10), не пов'язаних із привнесеною християнською антропонімією, є малодослідженою в українській філології, особливо за доби пізнього середньовіччя. Тому дослідники часто трактують поганського походження імена як рудиментні, навіть за княжої доби, притаманні переважно середовищу князів та нобілітету. Якщо ж подібні імена фіксуються у московських документах, — це пов'язується із пережитками поганства на цих територіях (Демчук 1988, 16-17). Насправді ж, і на наших теренах «друге» автохтонне ім'я побутувало в різних верствах суспільства ще багато століть. Проте частково вони сприймалися як «переклад» християнських імен грецького походження. Так, приміром, ім'я «Богдан» і на сьогодні є вповні християнським, оскільки це пряий переклад християнського імені «Феодот» (рідше з ним асоціюють ім'я «Феодосій»). Цілком можливо, що саме завдяки такому фонетичному притягненню християнські імена на наших теренах трансформувалися до форм, вельми далеких від первинних. До таких асоціативних зближень можна віднести «Ксенія»—«Оксана», «Ірина»—«Оришка» та ін.

Значна частина поганського походження («автохтонних») імен, які не мали прямих аналогів у християнській антропоніміці, побутували в середовищі не лише можновладців, але й пересічних людей і за княжої доби, і пізніше. На їхній основі також формувалися родові імена, прізвиська і в подальшому прізвища. Їхня історія і склад викладені у спеціальній монографії М. Демчук (Демчук 1988). Деякі висновки цієї авторки прямо дотичні до нашого дослідження. Так, аналіз актового матеріалу та інших писемних пам'яток доводить, що подібні до словоформи «святоша» скорочення

як автохтонних, так і християнських імен було поширено в різних верствах українського суспільства аж до пізнього середньовіччя⁶².

Таке словотворення М. Демчук кваліфікує як утворені за допомогою приголосних мономорфемних суфіксів і наводить приклади:

«-ш-ъ Borsz, Глашъ
-аш-ъ Борашъ, Браташъ, Гневашъ, Галашъ, Голашъ, Горашъ, Громашъ, Домашъ, Любашъ, Малашъ, Милашъ, Murgasz, Sudasz
-е(є)ш-ъ Dobesz, Галешъ
-еш-а Бореша, Гореша, Селеша
-и(ы)ш-ъ Balisz, Борышъ, Братишъ, Будишъ, Welisch, Halisz, Гнѣвышъ, Holisz, Dalysz, Добши, Добришъ, Дробиш, Kalisz, Kanisz, Малышъ, Милишъ. Прибышъ, Chwalisz, Чернышъ
-(и)ыш-а Барыша, Галиша, Добрыша, Калиша, Селиша, Фалиша
-ош-а Lubosza, Sobosza
-ош-ъ Balosz, Борошъ, Гнѣвашъ, Бѣлошъ, Darosz, Dobosz, Dobrosz, Drobosz, Малошъ, Мирошъ, Morosz, Radosz, Ярошъ
-уш-а Братуша, Мируша
-уш-ъ Балушъ, Welusz, Богушъ, Братушъ, Гнѣвушъ, Hosz, Любушъ, Малушъ, Skosz, Яруиъ
-ш-а Братша, Borsza, Буйша, Woisza, Галша, Гневша, Hoisza, Lubsza, Stanscha»
(Демчук 1988, 97).

Отже, на сьогодні можна вважати доведеним, що форма імені «Святоша» була традиційною для української автохтонної антропоніміки, і ніяк не пов'язана з використанням його як синоніма слова «святий», і до того ж, ніяк не належить до негативного забарвлення цього слова у російській літературній мові. Однак принципове небажання знайомитися з роботами українських дослідників і до сьогодні призводиться до того, що в російській історіографії все ще тиражують «традиційні» аналогії. Так, А. Литвина і Ф. Успенський опублікували останнім часом низку робіт, присвячених антропоніміці нобілітету України княжої доби та Московського улусу. Зокрема, тут міститься обґрунтування того, що прп. Никола був названий на честь діда, Святослава Ярославича, а що ж до форми імені «Святоша», то автори вважають, що таке прозвання під пером літописця він міг отримати «заднім числом», вже після постригу⁶³. Тут висловлено і вповні обґрунтовану думку, що «Святоша» є ніби прозванням «Маленького Святослава» на відміну від «Великого Святослава» Ярославича (Литвина, Успенский 2006, 442-447).

Нині є вагомим підтвердження не лише реального побутування форми імені «Святоша», але і його зв'язок із конкретною особою — майбутнім ченцем прп. Николою. 2010 р. Ф. Андрощук опублікував унікальну печатку, очевидно, жертву чорних археологів, яка потрапила у приватну колекцію. Про печатку відомо лише те, що вона була викрадена на Чернігівщині. Це ще раз підтверджує недопустимість діяльності чорних археологів, через яких місцезнаходження такого цінного для історії артефакту і точне місце його знайдення лишається невідомим. Водночас, схвально хоча б те, що злочинний «хазяїн» печатки надав можливість її опублікувати.

⁶² Martyanecz alias Malucha (Демчук 1988, 19), Kosko alias Rasz (Демчук 1988, 20); Завиша Романович (Демчук 1988, 22), Malischa et Chodor (Демчук 1988, 22), Кваша (Демчук 1988, 23), Добриша Мисюрлович, (Демчук 1988, 30), Завиша (Демчук 1988, 32). Відомі також схожі слогформи від християнських імен, наприклад, Юрша (Демчук 1988, 25), Павша Богухваль Михайлович (Демчук 1988, 27). Форма «Святоша» від імен із коренем «Свят-» не є єдиною. М. Демчук наводить такі українські варіанти: Святка, Пархомъ Святка, Дмитрій Святуха (Демчук 1988, 81).

⁶³ Цю теорію відкидав ще М. Закревський (Закревский 1868, 635-636).

Ф. Андрощук про неї пише: «Йтиметься про круглий свинцевий диск діаметром 21 мм, товщиною 7 мм і вагою 18,4 г. На обох сторонах диска збереглися відбитки матриць діаметром 13—15 мм². На одній стороні печатки є укладене в точковому ободі зображення княжого знаку, одна з боковин якого оформлена у вигляді хреста. На іншій — добре читається ув'язаний в точковий обід кириличний напис під титлом у чотири рядки **«СВѢ ШИНА ПЕЧАТЬ»** (Андрощук 2010, 131).

Знайдена в околицях Чернігова

Знайдена в Марківцях, Бобровицького району Чернігівської області

Знайдена в Брусиліві Житомирської області

Ця знахідка є дуже важливою, оскільки вказує на існування імені чи прізвиська «Святоша» прп. Николи ще до постригу і на те, що він особисто вважав його для себе прийнятним і позитивним.

Ф. Андрощук додає до вищезгаданого артефакту ще декілька, які мають зображення тризубця з одним перехрещеним виступом. На жаль, як зрозуміло з публікації, ці знахідки також депаспортизовано.

Наразі О. Крайня вповні слушно зауважила, що поєднання імен *Никола* і *Святоша* відсутнє в ранніх літописних кодексах (Крайня 2014, 60). Поява його прозвання в такій формі належить до подальшого редагування⁶⁴, і основою цього редагування так чи інакше було життя прп. Николи у Патерику.

Не підлягає сумніву, що ім'я Никола було чернечим іменем Святоші. Однак, це не спростовує того, що воно було і його хрестильним іменем. У своєму дослідженні А. Литвина і Ф. Успенський «Выбор имени у русских князей в X—XVI веках» ставлять під сумнів необхідність зміни імені під час постригу за княжої доби (Литвина, Успенский 2006, 442-447). Це, звичайно, неправильно. Заміна імені завжди від давнини і до сьогодні була і є одним із засадничих частин постригу. Та річ у тім, що людина під час постригу може змінити святого заступника, а не ім'я. Так сталося з прп. Феодосієм Печерським (Жиленко, 2015, 561-562), і можна припустити, що так само було пострижено і прп. Николу. На той час, крім свт. Николи (Миколая)

⁶⁴ Див. стор. 74.

Мирлікійського, вшановували ще кількох Никол, і біографії деяких із них могли так чи інакше асоціювати з прп. Николою Святошею.

1) Прп. Никола монах (IX ст.). Служив воєначальником за візантійського царя Никифора I (802—811). Він лишився живим після кровопролитної битви з болгарами, де загинули його товариші, і пішов у монастир. Відомий безперервною молитвою за загиблих на війні воїнів та прозорливістю.

2) Прп. Миколай Сповідник, ігумен Студійський († 868). Один із палких поборників проти іконоборства.

3) Також ім'ям Миколай звали одного із Севастійських мучеників.

На нашу думку, два перших святих цілком могли стати новими святими патронами прп. Николи у постригу, оскільки нема сумніву, якщо представник князівського роду був охрещений Миколаєм, то це був свт. Миколай Мирлікійський.

Є також версія, що хрестильним ім'ям прп. Николи було Панкратій (традиційна для Лаври форма імені — Пагкратій) (Картины церковной жизни... 1911, 23; Хойнацкий 1872, 740; Бодянский 1848, XX).

Здебільшого це припущення походить від того, що в «Ходінні» ігумена Даниїла із чернігівської землі знаходимо повідомлення, що «И Богъ тому послух и Святый Гробъ Господень, яко во всѣх мѣстѣх святых не забых именъ князь русских, и княгинь, и дѣтей ихъ, епископъ, игуменъ, и боляръ, и дѣтей моих духовных, и всѣх христианъ николиже не забыл есмь; но во всѣх святыхъ мѣстѣх поминаль есмь. Первѣе поклонялься есмь за князей за всѣх, и потомъ о своих грѣсѣх помолился есмь. И о сем похвалю благаго Бога, яко сподоби мя худаго имена князей рускых написати в лаврѣ у Святаго Савы; и нынѣ поминаются имена их во октении, с женами и с дѣтьми их. Се же имена их: Михаил Святополкъ, Василие Владимиръ, Давидъ Святославич, Михаилъ Олегъ, **Панъкратіе Святославич**, Глѣбъ Менский» (Житъе и хоженъе игумена Даниила... 1997).

Можна припустити, що під Панкратієм тут згадано саме прп. Николу. Однак, він не був Святославичем, і якщо тільки не йдеться про перекручений напис «Панкратій-Святослав», то радше можна вбачати в згаданому Ярослава Святославича, князя Муромського (1097—1123, 1127—1129) і чернігівського (1123—1127). Останнього дуже уважний до подробиць М. Квашенін-Самарін вважав Костянтином. Тому знову повертаємося до прп. Николи. І. Мицько вважає можливим наявність у представника князівського роду хрестильного імені Пагкратій, з огляду на біографію цього святого. Втім, навіть він зазначає, що на наших теренах його вшанування було не дуже поширеним (Мицько 2007, 19).

Ім'я Пагкратій пов'язується із прп. Николою також у писаннях Феодосія Грека (див. Додаток 11).

Як ми вже зазначали вище, прп. Никола міг зватися Николою як до постригу, так і після. Отже, питання лишається відкритим (Коваленко 2013, 106). Хоча визнання імені «Панкратій» хрестильним іменем Святоші нині набуло засадничого характеру (Войтович 2006, 375; Мурьянов 2007, 23).

Біографія до постригу і сім'я

вичайно, ніхто не може точно повідомити, що сподвигло прп. Николу до постригу. Очевидно, що чинників було багато і, мотивом була не лише його глибока релігійність. Він категорично не сприймав спосіб життя своїх братів та інших родичів, заплямованих кривавими війнами за клапоту землі, приведенням половців, порушенням хрестоцілування. Зважаючи на

безсумнівну релігійність і порядність (на тлі інших своїх родичів) його батька, є всі підстави вважати, що той доклав зусиль до виховання своїх дітей згідно з християнськими цінностями. Щоправда, прищепити їх вдалося лише старшому сину.

Вважається, що прп. Никола провів у монастирі 36 років. Отже, його преставлення датується 1143 чи 1142 рр., рахуючи з 1107 чи 1106 рр. Однак, наскільки точні ці обчислення? В житті прп. Николи подано три проміжки часу з життя святого. Проаналізуємо їх.

Спочатку йдеться про те, що святий три роки працював на братію у поварні. На його прохання, він лишався там ще один рік. Тож набігає вже чотири роки. Ще три роки він був монастирським воротарем. Виходить, що на час завершення його підвизу при воротах, святий провів у послухах вже 7 років.

Потім його поставили служити при трапезній (служіння при поварні і при трапезній, очевидно, різні послухи). Час послуху його при трапезній нам не відомий.

Щоправда, наявна й така цитата. Лікар Петро промовляє до нього:

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Гризни
и грѣлица гнѣздо себѣ, идѣже положи птенца своя», — ты же б лѣт имаши в манастири и мѣста твоего не познах.	и горлица гнѣздо себѣ. идѣже положи птенца своа. ты ѣ лѣт имаши оуже въ манастири. и мѣста своѣго не позна.	и горлица гнѣздо себѣ. идѣже положи птенца своа. — ты ѣ лѣт, имаши в манастири. и мѣста твоего не позна.	и горлица гнѣздо себѣ, идѣже положи птенца своя; ты же б лѣт имаши в манастири и мѣста своего не позна.	и горлица гнѣздо себѣ идѣже положи птенца своа, ты же ѣ лѣт имаши в мнѣри, и мѣста твоего не позна.

Тобто, келії у святого тоді ще не було. І лише пізніше, згідно з наполяганням ігумена й братії, він був змушений збудувати власну келію, що і зробив. Ця будова під назвою «Святошина» існувала ще й на кінець століття серед інших місць у монастирі, пов'язаних із ним. Отже, свою келію прп. Никола отримав вже провівши в обителі близько 10 років. Про прихід Петра до цієї келії нам нічого не відомо, що, втім, не є однозначним підтвердженням того, що він на цей час вже помер. Але от точно відомо, що після смерті його прп. Никола прожив у Печерському монастирі ще 30 років.

Зазвичай, час перебування прп. Николи в монастирі дослідники складають із тих шести років, про які говорить у тексті Петро, і тих 30-ти, які святий прожив по його смерті: 30+6=36.

Насамперед усі наведені цифри здаються сумнівними через явно виражену в них цифрову семантику, пов'язану з цифрою «3». Та навіть якщо приймемо цю хронологію на віру — інформація не становить чіткої схеми, тому просте плюсування тут навряд чи доречно. Насправді, єдиними точними датами тут є літописне повідомлення про постриг святого і визначений антропологами вік його на час преставлення — близько 70 років (Дива печер Лаврських 2011). Зважаючи на це, преставлення прп. Николи у 1142 чи 1143 р. не є аксіомою, і можна припустити, що він помер пізніше. Можлива, приміром, така будова: 1080+70=1150 р. (+– кілька років).

Більшість дослідників вважає, що прп. Никола народився близько 1080 р. (Коваленко 2013, 105), отже, під час Любецького з'їзду йому було 17 років, що на той час також вже не було дуже раннім віком. Однак, згідно з висновками антропологів, прп. Никола помер у віці 70 років (Дива печер Лаврських 2011, 180). Отже, або він

народився близько 1070 р., або помер, щонайменше, на початку 50-х рр. XII ст. Нині усталено вважається, що святий преставився 1143 р. (Войтович 1992, 44), на підставі того, що 6650 (1142) р. він виступив у ролі дипломата (див. стор. 931). Щоправда, є ще одне обчислення. Опис усіх служінь преподобного у Печерському монастирі вкладається у 36 років. Тож коли рахувати від 1107 р., то й виходить вказаний 1143 р.

Що стосується можливості більш ранньої дати народження святого, то воно видається менш вірогідним. Старший внук Святослава Ярославича мав би бути відміченим у якихось подіях вже у 80-х рр., навіть якщо він не посідав окремого столу. На нашу думку, прп. Никола, дійсно, народився близько 1080 р., проте помер пізніше, ніж вважає більшість дослідників. І отже, в часі, коли ми знаходимо у записах попа Василя, які увійшли до «Повісті минулих літ» першу згадку про нього, йому не було ще 20-ти років.

За рішеннями Любецького з'їзду Святоша отримав Луцький стіл. Є всі підстави припустити, що проведення цього форуму в час його завершення зродило певний підйом серед більшості рюриковичів і суспільства, та надії на мир. Мабуть, мав таку надію і Святоша. Та невдовзі християнським поглядам прп. Николи судилося вступити у серйозну суперечність з реальністю стосунків «благовірних князів». Навіть та невелика кількість інформації, яку ми отримуємо із записів попа Василя, свідчить, що ця реальність була аж надто мерзенною, аби не лишити глибоке потрясіння для чесного християнина⁶⁵.

Насамперед, сам злочин: осліплення князя Василька шокувало навіть малочутливі натури. Вірогідно, мало хто сумнівався, що до злочину, здійсненого Давидом Ігоревичем, був причетний великий князь Святополк, людина, яка була безпосереднім сюзереном і Давида Святославича, і його сина. Змушений виступити проти Давида Ігоревича, Святополк прогнав його зі столу, але потім вкотре порушив хрестоцілування, і напав на Василька та його брата Володаря. У літописному повідомленні йдеться, що над військами останніх бачили янголів. Незалежно від реальності цього чуда, не підлягає сумніву, що поширення такої інформації свідчить про ставлення за таких умов до Святополка. Врешті, його було розбито. І серед його прибічників названо Святошу. Нині ми не можемо стверджувати, чи не посприям він тій поразці, радше — ні. Він не був воєначальником. Але чесній людині нелегко воювати за злочинця. Однак, ніяких шансів звільнитися від того не мав, оскільки його дружиною була Анна Святополківна, донька його сюзерена (Войтович 2006, 357; Чугаєва 2014, 3).

Далі становище тільки ускладнилось. Давид Ігоревич повернувся і взяв у облогу Володимир. Там сидів бастард Святополка Мстислав, печально відомий як кат печерських мучеників Федора і Василя. І його смерть на заборолах від стріли, згідно з передсмертним пророцтвом прмч. Василя, не могла не мати розголосу. Можливо, саме тому, а може, з бажання не встрягати у чвари своїх родичів, Святоша цілував Давиду хрест, що не воюватиме проти нього. Однак, коли посла Давида Ігоревича ще перебували у нього у Луцьку, до міста приїхав Святополків воевода Путятя, який зовсім не зважив на бажання князя, і з ним та його дружиною віроломно напав на Давида. Давид знову втік, але по певнім часі з'явився біля Луцька з половцями. Святоша, схоже, і не брався боронитися. Він домовився про вільний прохід, залишив місто і відправився до батька у Чернігів. Жодної ролі в політичному житті він з того часу не відігравав. Вірогідно, таким було його рішення.

На зв'язок між майбутнім постригом Святоші і цими його пригодами вказували більшість дослідників (Уманцев 1970, 14-15; Мурьянов 2007, 25; Чугаєва 2014). Втім, цілком можливо, що подібних прикрих ситуацій було й більше.

⁶⁵ Див. літописні тексти на стор. 960.

Втім, постригся прп. Никола пізніше. Якоюсь мірою це можна пояснити тим, що він мусив до того часу вирішити свої мирські проблеми, зокрема, видати заміж доньку. А. Литвина і Ф. Успенський вважають, що вона вийшла заміж за Всеволода-Гавриїла ще до постригу свого батька. Всеволоду на час весілля було не більше 12—13 років, (Литвина, Успенський 2006, 123), що не вважалося тоді чимось екстраординарним. Та в літературі можна знайти припущення, що шлюб відбувся тільки 1123 р (Войтович 1992, 82).

Володіння прп. Николи Святоші й історія володінь Києво-Печерської лаври на Чернігівщині

Луцьк

Володіння Святоші у Луцьку, найвірогідніше, не обмежувалися містом, а й включали певні території Волині. Втім, нам нічого не відомо про їх склад. Не відомо і про якусь роль майбутнього святого у житті міста. Власне, дослідники, оповідаючи про Луцьк того часу, обмежуються повторенням літописного повідомлення про події, описані в оповіді попа Василія (див. стор. 950). (Хойнацкий 1872, 741-742). Ці події є, серед іншого, підтвердженням значення у цей час Луцька, як адміністративного центру (Терський 2006, 18).

Висловлено також думку про зв'язок між прп. Николею і заснуванням Жидичинського монастиря. Водночас Луцька реліквія св. Миколая, невідома за виглядом, яка близько кінця XIV ст. чудесно перемістилася до білоруського м. Лукомля, описана як зображення свт. Миколая, що пізніше потрапило в м. Можайськ. У цьому зображенні, базуючись на описі пам'ятки, що нині зберігається у Третьяковській галереї, автор дослідження вбачає зображення прп. Николи, до якого пізніше було прироблено омофор (Мицько 2007). Ця теорія цікава і не є абсолютно неможливою, але для її підтвердження необхідні додаткові студії, зокрема, над різьбленою іконою свт. Миколи Можайського та, можливо, інші підтвердження.

Інформація з Патерика і літопису

У літописній оповіді про втрату Святошею Луцька повідомляється, що він пішов до батька в Чернігів і був при ньому (див. стор. 952). Після цього не посідав жодного столу аж до постригу. Можна припустити, що він отримав від батька декілька маєтків із чернігівського домену, з чого і жив. Втім, єдиним підтвердженням цього є лише наведені свт. Симоном слова прп. Николи:

Основна редакція	Арсенієвська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тривни
Сіа же вся Христа ради оставих и жену, и дѣти, дом, и власть, и братию, друзы, и рабы, и села, — и оттого чаю жизни вѣчньа наслѣдникъ быти.	яи вса хѣ рѣ ѡстаѣхъ ижево и дѣти и домъ и власть и братю и друзѣ и ел и раба и ѡ того чю язвѣи вѣчнѣи наслѣдникъ быти	яа же вса хѣ ради (sic!) ѡстаѣи и женоу и дѣти домъ и власть и братю и друзѣ и раба и ел и того ради чю язвѣи вѣчнѣи наслѣдникъ быти	Сіа же вся Христа ради оставих: жену и дѣти, дом и власть, и братію, и друзы, рабы и села, и того ради чаю жизни вѣчньа наслѣдникъ быти.	яа же вса хѣ ради остаѣи женоу и дѣти домъ и власть и братю и друзѣ раба и ел и то ради чю язвѣи вѣчнѣи наслѣдникъ быти

Зазвичай з цієї цитати наводять лише слова «рабы и села», вважаючи достатнім доказом (Коваленко 2013, 107; Курданов 1998, 33-34). Однак, як простежується з повного тексту, ці слова окреслюються радше як загальники, і вони аж ніяк не здаються інформацією про наявність у Святоші на час постригу будь-яких земельних володінь. Тому слід розуміти, що маємо справу з логічним припущенням, яке нічим не підтверджене, хоча наявність у майбутнього святого певних надань на Чернігівщині є вповні вірогідною.

Маєтки Лаври. Загальна інформація

Подальша інформація про життя і маєтки прп. Николи пов'язана не лише зі знаннями про святого князя, але й із лаврськими володіннями в цьому регіоні, і обстоювання обителю прав на них у XVII—XVIII ст. Йшлося про величезні території, про обставини набуття яких на сьогодні мало що відомо.

Наразі О. Русина залучила до вивчення питання церковного землеволодіння списки Литовської метрики з московських архівів. Їй не вдалося знайти підтвердження земельних володінь Лаври у XV—XVI ст., а лише права на збір данини з різних територій, які безпосередньо Лаврі не належали, а також на отримання доходу від приписних печерських монастирів (Русина 1992). У «Пам'яті» 1527 р. читаємо: «*А што ми твоя матрь, гдрь мон матрьби, казал любецкые границ. полагати [!]* і черниговскими: почон ѿ *Покълъ* реки, то рбеж из *Навозом*, а велице *Плохово*, половина *любецкага* а половина *черниговкага*, а сел [!] не помечает жадин, што на тои земли был» (Русина 1998, Додаток, 211). Ще раз про володіння Лаври в Чернігівському регіоні згадано в описі маєтків обителі по смерті 1593 р. архимандрита Києво-Печерського Мелетія Хребтовича-Богуринського. Тут читаємо: «*Włość podnieprska napierwiey. Siolo Swareml, siolo Tarasowicze, siolo Nowosiołki, siolo Oszytkowicze, siolo Hlubow, siolo Rokoszytze, siolo Nawoz. Dgie siolo Nawoz, po dgiey stronie Dniepra, siolo Mekwo, sieliszcze Ihdin. Na rzecze Prypeci siolo Orewicze. Na rzecze Słoweszni siolo Demydowa*» (АЮЗР, ч. 1, 1859, 386).

Проглянувши грамоти на ставропігію Лаври, де згадано і земельні володіння монастиря (Евгений (Болховитинов), 1831, прибавл., 165-179), ми не знайшли там згадки про чернігівські землі. Втім, це не означає, що Лавра не мала тих володінь.

Подальші згадки про лаврські маєтки належать до часу від другої половини XVII ст. Так, у документі під назвою «Списокъ съ прозбы, какову подали въ Приказѣ Малыя Россіи Киевопечерскаго Монастыря Старцы Варлаамъ Ясинскій, да Паисій Печерникъ, да Писарь Иванъ Армашенко во 188 (1680) году, Марта въ 8 день», опублікованому преосв. Євгенієм Болховітіновим, повідомляється: «О Грамматѣ подтвердительной на всѣ права Святыя Обители Печерскія, въ которой бы маетности за Днѣпромъ подъ Его Царского Пресвѣтлого Величества рукою въ Державѣ наши обрѣтающіяся описаны были» (Евгений (Болховитинов) 1831, 210). На жаль, подробиць тут нема. Як відсутня і грамота з подібним змістом в опублікованих цим дослідником царських дарчих грамот, датованих тим самим 1680 р. 1720 р. Лавра отримала велику за обсягом грамоту, яка значною мірою, складалась із копій і переказів змісту різних грамот від середини XVII ст., наданих Лаврі взамін знищених пожежею 1718 р. (Евгений (Болховитинов) 1831, 273-295). Аналіз цієї грамоти наведено О. Лазаревським (Лазаревский 2008, 437-440).

В цілому вся інформація про величезні маєтки Лаври датується вже після 1720 р., і в усіх випадках про них згадано як про отримані у подарунок від прп. Николи (Пакуль поживемо тут 2010, 19). Навіть на сьогодні інформація про подарування величезних маєтків прп. Николю Святошею дехто вважає однозначно правдивою

(Курданов 1998, 42-43). І приміром, володіння майбутнім святим важливими центрами монастирської вотчини — Навозами й Пакулем — обумовлена їхнім вигідним торгівельним і стратегічним розміщенням, що й було буцімто підставою їх надання прп. Nicoли (Курданов 1998, 33-34). Логіка у такому висновку, до речі, є. Давид цілком міг передати у володіння старшому сину стратегічно важливі місцевості зі своїх володінь. Проблема полягає в тому, що логіка не замінить наявності конкретних доказів. *Ми не маємо даних, якими маєтками володів прп. Никола за життя* (Рапов 1977, 105), і чи надавав він своїй обителі якісь земельні володіння.

Не маючи реальних даних про володіння прп. Nicoли і їх надання Печерському монастирю, мусимо зазначити: якщо вони й були — то були втрачені Лавроу у потатаський час, оскільки навала тяжко вдарила по цій території, на декілька століть значною мірою знелюднивши її. Унаслідок деякі городища якоюсь мірою зовсім втратили населення надовго (Курданов 1998, 36). Навіть збережені після татарської навали населені пункти значно зменшилися за територією і кількістю населення (Пакуль поживемо тут 2010, 8). Відновлення цієї території активно проводила Польща аж після Люблінської унії, коли ці землі віддавали польським дрібним шляхтичам з метою створити оборону проти Московії (Курданов 1998, 35), але реальні результати відбулися лише близько XVI ст. (Курданов 1998, 36). Вірогідно, тоді й починається *доказова* історія Лаврського землеволодіння в цій місцевості (Курданов 1998, 36), однак, обставини набуття величезних володінь лишаються почасти невідомими.

Величезні маєтки Лаври на Чернігівщині протягом XVII—XVIII ст. не лише розширялися, але й розвивалися. Тут засновувалися нові поселення, дуже активно розвивалися промислові мануфактури: численні гутні, залізобробний завод, папірня, водяні пильні та млини. Так утворилась ціла волость — промислова вотчина Києво-Печерської лаври (Курданов 1998, 15-16). На той час центром волості було містечко Пакуль на березі р. Пакульки. За справами вотчини наглядав лаврський священник-намісник, який мешкав у спеціально збудованому палаці. Він мав печатку, якою скріплював усі документи, що надходили з Пакуля до Києва. А господарством відав «городничий»-управитель, призначений також із священників, підданих Лаври (Курданов 1998, 15-16).

Після пограбування українських монастирів у процесі введення Генеральних штатів, промислова вотчина перейшла до державної казни. Певний час господарство, що існувало на цих землях, складало окрему економію на чолі з директором. З 1797 р. волость стає адміністративно-територіальним, поліцейським та судовим округом з окремим апаратом для управління державними селянами (Курданов 1998, 15-16). Однак господарство невдовзі було доведено до занепаду.

Вищезгадані актові документи репрезентують (але не повною мірою) час появи у Лаври чернігівських маєтків. Наразі специфіка нашого дослідження передбачає не аналіз історії набуття чи приналежності Лаврі чернігівських маєтків, а *агіографічна складова* — віднесення їх до дарунків прп. Nicoли. Як можна простежити з попередніх досліджень, ніяких даних про них із давньої літератури ми не отримуємо. Доведеться звернутися до пізньої традиції.

Вперше рід прп. Nicoли Святоші знаходимо у Любецькому синодику (див. стор. 68). Та інформація про надані ним маєтки з'являється у більш пізніх пам'ятках. Пом'яник Введенської церкви на Ближніх печерах Києво-Печерської лаври другої половини XVII ст. містить декілька розділів, дотичних до Чернігова. Появу тут списків чернігівських єпископів ми, звичайно, пов'язати з майновими питаннями не можемо.

Тому лише зазначимо наявність імені єп. Феоктиста (Кузьмук 2007, 16). Тут вміщено також два розділи, присвячені Чернігівським князям. Перший із них надписаний: «Помани Гї Бл҃гоубї Кнзєй Черниговскїѣ».

Тут серед іншого є такі записи:

Белїи: Кнлѣ: Дѣда Черниговскаго, и Кн҃гню Его Давидовїа.

Белїи: Кнлѣ: Николѣ, Сѣгоглава Черниговскаго и Кн҃гню Его Дннѣ

Із оригінальних повідомлень можна назвати лише прозивання прп. Николи князем Чернігівським і титулування його й інших князів «великим князем».

Далі у тексті знову згадано про чернігівських князів, а також дізнаємося й про ті землі на Чернігівщині:

Поминанїе Великих Кнзєй Чернѣговскїѣ Бл҃женнїх Ктиторѣ Сѣгѣа Овн҃тели Цркїа Кїево Печерскїа. Великїѣ добродѣевъ; иже надарнша Прѣто Бѣдѣ многїе села, з ѿчинами, и Грѣбани, около Чернѣгова, Павозъ. и проча.

Которїѣ тако бл҃годѣтелѣ Великїѣ Сѣгѣи ѿцы Архїмладрїты в Сѣто овн҃тели оузакониша, ѿ Рода в Родѣ Декамвріа: є, днлѣ, в Великѣ Цркви, Соборѣ по Ч҃рни Панахїдѣ, и Бж҃твѣнѣю Лигур҃гїю ѿправочати: и имена Бл҃женнїх Ктиторѣ Великїѣ Кнзєй вспоминати. Помани Гї.

Далі знову ведеться перелік чернігівських князів, що майже не збігається з першим, і явно є іншого походження. У цьому переліку не згадано Давида Святославича, зате вписано його батька і прп. Ніколу:

Кн: Схї: Николѣ Сѣгошѣ

М. Жарких прокоментував цей перелік так: «Великого князя Мстислава — названого Костянтина (1), князя Євстафія (2), князя Станіслава (3), князя Святослава (4), князя схимника Ігнатія (5), князя схимника Стефана (6), князя схимника Саву (7), князя схимника Феодосія (8), князя схимника Ігоря убитого (9), князя схимника Ніколу Святошу (10). Імена (1—2, 9—10) запозичено, безумовно, з літопису, в якому містились записи за давньоруські часи. Це міг бути хоча б і Хлебніковський список Іпатіївського літопису, який зберігався в Лаврі... Ім'я Святослав поширене серед чернігівських князів, чи мався тут на увазі Святослав Ярославич (реальний ктитор монастиря) — неясно. Інші імена слід вважати плодом фантазії, так само, як і ктиторство цих князів щодо Печерського монастиря. Мстислав і Євстафій померли ще до того, як монастир було засновано, але автор поминального запису на це не зважав (або й не знав)... Розділ є свідченням спроби встановити в Лаврі місцеве поминання чернігівських князів-ктиторів» (Жарких, 2018, 11).

Власне, з останнім не можна не погодитися, проте створення списку чернігівських можновладців є ширшим від майнових потреб. Отже, постає питання, наскільки глибока традиція, що відобразилась у цьому записі. Найвірогідніше, перше повідомлення із Введенського синодика походить з доволі глибокої давнини, можливо, має одне джерело із Любецьким синодиком. Варто, втім, зазначити, що у першому збереженому лаврському Пом'янику XV ст. прп. Ніколу згадано у недописаному переліку Собору святих Печерських, але роду чернігівських князів не зазначено. Тому вищезгадане спільне джерело, вірогідно, було чернігівського походження.

А от другий список, попри свою неісторичність, створений якимось книжником і, напевне, у Лаврі, але не обов'язково у XVII ст. Цілком можливо, що до поминання потрапили якісь напівлегендарні дані, безпосереднє джерело яких сягає у пізньосередньовічний чи навіть ранньомодерновий час, втім, напевно чи більш ранній.

Є ще один чинник, на який варто звернути увагу. Як святий, прп. Никола не мав би взагалі бути у тому списку. Чи не є підставою для його появи саме майнові питання?

Привертає увагу аспект лаврської традиції, пов'язаної з дарунками прп. Николи, є його титулування Чернігівським князем (іноді навіть великим князем Чернігівським). Об'єктивно святий цього титулу ніколи не мав, хоча, вірогідно, до свого постригу кимось міг сприйматися, як спадкоємець чернігівського столу. Історія такого титулування є дуже давньою, оскільки знаходимо його вже в Основній редакції Патерика. Водночас у Арсеніївській редакції у заголовку нема згадки про титул. Тому, можливо, в оригінальному тексті свт. Симона цього ще не було, хоча, він користувався джерелом, спільним із «Словом про князів», а відтак, міг взяти звідти і титул. Можливо навіть, що поява всієї традиції найменування прп. Николи походить від того чернігівського протографа.

Зрозуміло, що таку помилку в тексті Патерика помітили ще у XIX ст. На нашу думку, зв'язок між неправильним титулом прп. Николи і лаврськими маєтками на Чернігівщині є прямим і однозначним. Протягом віків Лавра неодноразово отримувала якісь потверджувальні грамоти, які деякою мірою відображали реальні дарунки князів минулого. Використовувалися гучні імена, починаючи з рівноапостольного князя Володимира. Так само сталося і з прп. Николою. Для його святості йому не потрібен був гучний титул, вистачало титулу його батька. Однак, для «поновлення» грамот близько XV ст. його оголосили «князем Чернігівським». Оскільки надзвичайно глибокої суперечності у такому титулуванні не було, воно досить швидко звичалося і увійшло навіть до Патерика.

Далі ми проаналізуємо можливий зв'язок із прп. Николою і подальшу історію окремих населених пунктів та урочищ Чернігівщини.

Село Навози (сучасне село Дніпровське)

ело Навози (з 1962 р. — с. Дніпровське Чернігівського р-ну) розташоване на лівому березі Дніпра, вище гирла р. Прип'ять. У російськомовній літературі назву міста прийнято було пов'язувати зі словом «навоз» («гній»), оскільки земля на городищі відрізняється від навколишніх великою кількістю перегною (Курданов 1998, 33-34). Однак, слово «навоз», як синонім слова «гній», в українській мові не відоме, хоча в записках поліського діалекту XX ст. воно є (Лисенко 1974, 131). У словнику старослов'янської мови Срезневського слово «навоз» відсутнє. Але тут, вірогідно, йдеться про кальку з московщини, оскільки в словниках української мови цей корінь має зовсім інше значення. Він пов'язаний переважно зі значеннями «навозити» чи «навести», тобто привозити щось кудись у великій кількості (Словник української мови 1974, 39; Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка 1979, 177; Словники України online).

Наразі В. Коваленко припускав, що назва міста могла бути пов'язана з існуванням тут перевозу (Коваленко 2011, 129-130). Ця гіпотеза є вповні вірогідною. Містечко могло бути назване тому, що туди «навозили» — чи то товари на перевіз, чи то як податки до князівської резиденції, а можливо, і те й інше. Із цим значенням

можна пов'язати слово «навозайка» у значенні «не повністю завантажений віз», яке є запозиченим із польської мови (Етимологічний словник... 2003, т. 4, 17).

Вперше топонім «Навози» згадано у «Списке русских городов, дальних и ближних» XIV ст. У переліку Київських міст: «А се Киевьскыи гроды: ... На Ворьскле Хотмышль. Чечереск. Тетерин. Попова гора. Пропошеск. Дроков. Гомин. Речиця. Могилев. Быхов. Лучин. Рогачев. Стрешин. Любечь. **Навоз.** На Припете Чернобыль. Копыль. Мозырь. Переров. Седин. Туров. На Метлицы. Иванов. Вручи. Житомель. Коречь» (Тихомиров 1952).

У «Пам'яті» 1527 р. читаємо: «**Ренетръ любецкни. [...] границы любецкни зъ черниговскими: почон шт Покбл рѣчки, то рѣеж з Навозомъ, а елицин Плохоко, половина любецкага и половина черниговкага, а домов жаден не помалгаеть, хто на тон земли живъ**» (Русина 1998, Додаток, 208). Про Навози, як населений пункт, підвладний Києво-Печерській лаврі, відомо з 1552 р. (Бондар 2017, 13).

В описі рухомого і нерухомого майна Києво-Печерської лаври 1593 р.⁶⁶ Навози згадуються ніби двічі: «*sioło Nawoz. Dgie sioło Nawoz, ro dgiey stronie Dniepra*». Це, найвірогідніше, означає, що населений пункт розташовувався на обох берегах Дніпра, оскільки — на перевозі на важливому шляху на Волинь (Коваленко 2011, 128).

Короткий, але емний в межах нашої теми запис про Навози залишив А. Шафонський: «Поселення біля села Навоза, що лежить на Дніпрі, про яке також розповідається, що в ньому жив чернігівський князь Микола Святоша, який за часів святого Антонія Печерського Києво-Печерській Лаврі подарував великі під Черніговом лежачі села, які для нього, під назвою Пакульської волості, цього 1786 року до 1-го дня перебували у володінні Лаври» (Шафонский 1851, 234).

У XIX ст. Філарет (Гумілевський) наводить більш детальні відомості про давнє городище в селі і перекази про проживання тут прп. Николи: «Поблизу Навозів є городище — високе плато з ровом, при озері Домавуха, з якого рів наповнюється водою. Дотепер кажуть, що тут був будинок св. кн. Николи. Озеро нині зменшилося від наносного піску, але за 60 років ловили в ньому багато риби. Особливість городища: тоді, як вся околиця його і в тому числі місця, зайняті нинішніми жителями с. Навоза, — пісок і пісок, на городищі і нині більш ніж на двох аршинах глибини, виявляється чорнозем. Ця особливість, привласнюючи городищу назву Навози, зовсім не відповідає нинішньому місцю, підтверджує справедливність переказів про старе місто Навози, як власності кн. Николи Святоші або Святослава» (Историко-статистическое описание Черниговской епархии 1873, 89-90). Давність місцевої традиції, пов'язаної з прп. Николою деякою мірою підтверджує і освячення місцевого храму на честь св. Миколая Мирлікійському (Историко-статистическое описание Черниговской епархии 1873, 92).

Навозівське городище було обстежене і прошурфоване В. Коваленком 1985 р. «Воно розташоване на I-й надзаплавній терасі лівого берега Дніпра за 100 м на південний захід від околиці с. Дніпровське (колись тут містився хутір Шаровка, що примикав до села). З півночі і сходу городище омивається оз. Домавуха (стариця Дніпра). Саме русло Дніпра тече за 50 м західніше від городища. Майданчик оваловидної форми (30х20 м) видовжений за лінією схід—захід.

Поверхня городища рівна, щільно задернована, з невеликим ухилом до півночі. Північний схил покрито чагарниками. Похилу стрілку мису (східний край городища) відрізано валом, заввишки над рівнем майданчика 1,2 м, та ровом, завширшки до 10 м, викид з якого утворив другий валоподібний насип на східній частині майданчика. Вал на південному схилі городища сильно пошкоджено траншеєю часів Другої світової

⁶⁶ Див. стор. 181.

війни і нині майже не простежується. З південного ж (напільного) боку було влаштовано і в'їзд на городище. Потужність культурного шару на городищі, що становить сильно гумусований пісок інтенсивно чорного кольору, досягає 0,9 м. Він містить уламки кераміки XII—XIII ст., піщину, кістки тварин. У шарі передматерика трапляються окремі фрагменти кераміки IX—X ст.

З півдня до городища прилягає значний за площею (470×140—200 м) відкритий посад, що з трьох боків (з півночі, заходу і сходу) обмежений руслами Дніпра та його стариць. Поверхня селища задернована. Культурний шар, похований під прошарком сіро-коричневого піску алювіального походження, 0,2—0,3 м завтовшки, утримує кераміку X—XIII ст., велику кількість залізоплавильних шлаків, вуглики, піщину, і має потужність 0,2—0,5 м» (Коваленко 2011, 129-130).

В. Коваленко зробив висновок, що «городище було насипане приблизно на зламі XI—XII ст. на місці більш раннього селища, тобто, якраз у той час, коли Святослав Давидович перебував у Чернігові. Навози, ймовірно, були невеликим феодальним замком і відігравали досить важливу роль своїм географічним розташуванням: на березі р. Дніпро — головної ланки трансконтинентального шляху “Із Варяг у Греки”...» (Коваленко 2011, 129-130). Дійсно, вагомість цього населеного пункту для існування і подальшого розвитку місцевості дає змогу припустити, що саме він *міг бути* переданий під управління Святоші батьком. Тут не потрібно було брати участь у міжкнязівських чварах, достатньо було працювати на розвиток регіону, включаючи і християнізацію цієї місцевості, і сусідніх земель в'ятичів. Численні мита давали змогу отримувати значні кошти. Ось тільки всі ці припущення так і лишаються припущеннями. Коли б відомі на сьогодні майнові печатки, що пов'язують зі Святошею, не були вкрадені чорними археологами і їх можна було долучити до конкретного місця — можливо, можна було б сказати точніше.

Після татарського нашествия Навоз занепав, але вже невдовзі відновився (Горобець 2014, 46), вірогідно, завдяки продовженню функціонування перевозу. Вже у XV—XVI ст. населений пункт мав статус міста (Бондар 2017, 13). Пізніше, з першої третини XVII ст. Навози входили до складу Пакульської волості разом із селами Ковпитами, Мньовим, Ведильцями, Кархівкою (Бондар 2017, 13). Монастирський «двір» у Навозах на сьогодні з великою долею вірогідності локалізований і був розміщений на горі Домавуха у північній частині с. Дніпровське, де, як вважається, раніше містилося городище літописного населеного пункту Навози (Бондар 2017, 14-15).

У жовтні 2009 р. у с. Дніпровське (колишні Навози) відкрито пам'ятник прп. Ніколі Святоші (скульптор — випускник Національної академії мистецтв Владлен Караченцев), а 2010 р. коштом Новика, уродженця с. Навози, закладено новий храм на честь Св. Миколая (Коваленко 2013).

Село Пакуль

осить дивно звучить назва цього села. Втім, як вважають, воно походить від фрази з поліського діалекту «покуль поживемо тут» чи «покуль почекаємо інших», що пов'язано з існуванням тут перевалочного пункту на шляхах до Дніпра та ін. «Коли люди на човнах долали відстань із Чернігова до Дніпра або входили після тривалих мандрівок у Пакульку, повертаючись у Чернігівське князівство, їм необхідно було десь перепочити, набратися сил перед новими суттєвими випробуваннями. Очевидно, тому й виникло на цьому місці поселення, де вони “покуль жили” чи “покуль чекали” інших» (Курданов 1998, 33-34).

На території с. Пакуль розташовано городище, відоме як «Попова гора» на березі р. Пакулька. Територія зайнята шкільною садибою і її оборонні споруди не збереглися (Пакуль поживемо тут 2010, 7). З півдня і заходу від городища були розміщені неукріплені поселення (Курданов 1998, 31-33). Однак, В. Коваленко

зазначає, що хоча тут було знайдено кераміку X—XIII ст., проте знайти рештки укріплень не вдалося. Автор припускає, що за городище було прийнято рештки лаврського укріпленого «двору» (Коваленко 2013, 109).

Пакуль фігурує у документах XVIII ст. як подарований Лаврі прп. Николею, хоча, як і стосовно інших населених пунктів, підтвердження цьому немає (Бондар 2017, 12-13). До того ж, питання залишається й щодо існування цього населеного пункту за княжої доби (Коваленко 2013, 109). Переважно його виникнення належить до другої половини XIV ст.

У XVI ст. с. Пакуль входило до території Любецької волості (з 1569 р. — Любецького староства Київського воеводства Великого князівства Литовського, з середини XVII ст. — Любецької сотні Чернігівського полку) (Коваленко 2013, 109). Втім, і на той час цей населений пункт був невеликим. Село Пакуль у володінні Лаври згадується дещо пізніше, у 1628 р. як таке, що тільки-но додалося до сіл Мньов та Навози (Бондар 2017, 13). Під 1631 р. згадується «Новоосідле село Пакуль» із шести хат. Однак, звідтоді лаврське господарство починає швидко розвиватися. Освоюється вся течія р. Пакульки, і ця територія виділяється в окрему господарську одиницю — Пакульську волость. Тут було кілька підприємств: млини, пильні, паперові фабрики, скляні й залізні заводи (Курданов 1998, 46).

У переліку річок А. Шафонський згадує таке: «Пакуль, витік має з цього повіту в селі Антоновичі, з болота і, пройшовши за 25 верст, впадає в річку Дніпро. На цій річці розташовано велике село Пакулі, колишне Києво-Печерської лаври, на честь якої було названо всю парафію тієї Лаври» (Шафонский 1851, 210).

Пакульський оборонний двір — центральна садиба Пакульської вотчини — був дуже цікавим явищем в історії української архітектури і став предметом досліджень цілої низки вчених⁶⁷. Ще чотири двори Лаври містилися в інших селах волості — Навогах, Кархівці (Корхувке), Ведильцях (Виделках) та Ковпиті (Бондар 2017, 13). Докладне дослідження оборонних споруд Лаври на цій території див. у спеціалізованій роботі О. Бондаря (Бондар 2017). Зокрема, видатною пам'яткою архітектури був також Троїцький храм Пакуля. Філарет Гумилевський описував його так: «Троїцький храм Пакуля вельми чудовий і за давністю своєю, і за своїм виглядом. Він дуже високий і великий, був з оболонню або опасанням... По оболоні здійснювався хресний хід в негоду; нині вже немає цієї оболоні. Дивовижна при висоті храму тесана споруда його і особливо вінців в трьох куполах. Бруси покладено так майстерно, що і через 150 років непомітно відхилення стінок від перпендикуляра» (Историко-статистическое описание Черниговской епархии 1873, 92). Вичерпне дослідження Пакульської церкви, збудованої коштом Києво-Печерської лаври і знищеної у 1930-х рр. московсько-комуністичною владою див. у довіднику В. Вечерського (Вечерський 2002, 167-169).

Місця, пов'язані з прп. Николею у Чернігові

рім легенд про маетки прп. Николи Святоші у Чернігівській землі існують такі легенди і в самому Чернігові. Найбільш знаною є легенда, відома з XVII ст., про існування резиденції майбутнього святого в **ур. Лісковиці**, між Єлецьким і пізнішим Троїцьким монастирями. В описі Чернігівського намісництва Опанас А. Шафонський про це оповідає так: «Частина, за фортецею і за Старим містом, внизу до річки Десна і горою. Починається від річки Стрижень і тягнеться до Єлецького і майже до Троїцького монастиря і до неї входить: слобода, що названа Московською, де гарнізонні солдати живуть; за цією слободою з передмістям Подол, а за ним передмістя, Лесковицею назване, а за Лесковицею крайня слобода Метлівка, що колишньому Троїцькому Іллінському монастирю належала; та уверх,

⁶⁷ Див. бібліографію: Бондар 2017, 15.

навпроти Подолу, горою, передмістя, що названо Третьяк, яке розташоване всередині особливого старого земляного валу, а за ним Успенський Єлецький монастир. Урочище Третьяк тому так названо, що воно третю частину міста становить. Подол так названо, бо він під горою внизу лежить; Лесковиця — бо там ліс стояв, а про Метлівку — причина назви невідома. «*Предание обносится, что Черниговский Князь Никола Святоша в Лесковице живал, и отдавая Печерской Лавре все свои около Чернигова лежащие деревни, и свой дом ей же отдал.* Правда, что она Лавра купно съ оными деревнями или съ Пакульскою волостью 1786 года Юля по 1 число на Лѣсковицѣ прїѣзжій дворѣ имѣла» (Шафонский 1851, 244).

В описі чернігівських старожитностей XIX ст. про це урочище згадано так: «Лісковиця, на південь від Єлецького монастиря, так названа за наявним тут колись лісом; серед іншого, є перекази, що в цьому передмісті жив син князя Давида Святославича, який володів Черніговом з 1096 по 1123 р. Князь Никола Святоша, який, після постригу своєму в чернецтво, 1105 р., надаючи Києво-Печерській Лаврі всі свої волості, віддав і Лісковицю, що є ймовірно; бо Лавра, до відібрання від монастирів сіл, мала тут у володінні двір для приїжджих» (Маркоа 1847, 14).

В. Коваленко брав участь в обстеженні цієї території, і відзначав, що тут було виявлено «значне за площею давньоруське поселення XI—XIII ст., далі на південь від Болдіних гір, на правому березі старого русла р. Стрижень в ур. Микуліне, поблизу залізничного мосту через Десну. Окрім уламків кружальної кераміки, тут зібрано фрагменти плінфи і пірофіліту бузкового кольору від плит саркофага чи деталей храмового оздоблення, що засвідчує неординарний характер пам'ятки» (Коваленко 2013, 110). Наявність тут поселення княжої доби не є доказом зв'язку території з прп. Николою, але, так чи інакше, це можливо припустити.

На четвертому ярусі Чернігівських Іллінських печер існує церква Прп. Николи Святоші (Віроцький 1998, 138; Марков 1847, 12-13).

Походження і рання історія цих печер невідомі, а у легендах традиційно фігурував прп. Антоній і занепад після татарського нашествя 1240 р. (Шафонский 1851, 269). Поновлення функціонування Іллінської церкви та печер датовано XVII ст. (Шафонский 1851, 269). Втім, слід брати до уваги, що Миколаївський храм у печерах ще в описі А. Шафонського присвячено не прп. Ніколі, а свт. Миколаю Мирлікійському (Шафонский 1851, 269). І навіть у праці М. Маркова 1847 р. «О достопамятностях Чернигова» щодо храму зазначено: «в церкві Св. Миколая міститься в стіні відкритий з боку склеп з кістками людськими, які зібрано під час поновлення печер в них» (Марков 1847, 12-13). І лише у виданні початку XX ст. з'явилась інша версія: «Недалеко від цієї церкви є невелика кругла з куполоподібною стелею печера, до північної сторони якої прилягає кам'яна гробниця у вигляді столу; в ній, за переказами, поховані кістки ченців, вбитих татарами в 1239 р. Третя печерна церква, дуже маленька, в глибині печер; престол її на честь преподобного Николи Святоші, князя Чернігівського. Поблизу цієї церкви — мала печера із заглибленнями в стінах для столу і ліжка з вузьким коридором, в кінці якого вогнище, де готувалася їжа. Це, за переказами, і є келія преподобного Антонія Печерського» (Картины церковной жизни... 1911, 15-16). В. Віроцький вважає, що храм було переосвячено під час реконструкції печер у 1798—1799 рр., за єпископа Віктора Садковського (Віроцький 1998).

Побутує також місцева традиція про можливість постригу прп. Николи в Чернігові, у *Слецькому Успенському монастирі* (Коваленко 2011-а, 57; Картини церковної життя... 1911, 23-24; Коваленко 2011, 131).

Вірогідно, тут передбачаються місцеві легенди, аналогічні відомим у Василькові та Любечі, де показували печери, нібито засновані прп. Феодосієм і Антонієм Печерськими у себе на малій батьківщині, але, звичайно, це вже той ступінь вигадок, який взагалі навряд чи варто коментувати.

Сумнівна інформація про городець Остерський

своєму дослідженні, присвяченому Рюриковичам, яких він з якихось незрозумілих причин називає «елітою» Київської держави, Л. Войтович пише стосовно прп. Николи: «Князь луцький (1099—1100) і остерський (1106)» (Войтович 2006, 375). Джерело останнього повідомлення не вказане. На слушне зауваження В. Коваленка, воно не може бути правильним, оскільки місто в цей час входило до складу Переяславського князівства і належало Володимирі Мономаху (Коваленко 2011, 131; Коваленко 2013).

Щодо походження цієї легенди І. Мицько зазначав, що вона ґрунтується на згадці про те, що цей князь звідти виступив на допомогу київському князеві Святославу Ізяславичу проти військ Буняка. Однак факт зафіксований в одному з пізніх російських літописах і в записі явно не повідомляється про правління князя в цьому граді (Мицько 2007, 17).

Вірогідно, таке повідомлення можна взагалі вилучити з обліку.

«Святошин ліс» на околиці Києва

еред багатьох київських топонімічних легенд існує одна, пов'язана з прп. Николою. Йдеться про назву місцевості «Святошин», що дав назву сучасному району Києва. Нині ця легенда настільки усталилась, що прп. Николі навіть поставили пам'ятник біля Святошинської райдержадміністрації (автор — Андрій Барінов). Суть легенди полягає в тому, що ця місцевість колись належала прп. Николі і він подарував її Печерському монастирю. Вона якоюсь мірою підтверджується тим, що поряд були урочища, які, дійсно, належали свого часу київським монастирям і серед них — Києво-Печерській лаврі. Проте проблема в тому, що саме ця легенда, як здається, походить ледь не з другої половини ХХ ст.

Про Святошинський ліс мало що відомо, але є певна інформація про урочище Стрільники, яке згадується з XVII ст. (Железняк 2014, 133-134). Л. Похилевич, описуючи село Біличі, торкається і навколишніх урочищ: «в лісі Святошинському урочище зване Стрільники, що отримало свою назву, за словами жителів, від того, що в ньому ставили кращих стрільців під час княжих полювань» (Похилевич 1864, 19). Назва урочища походить,

Пам'ятник прп. Николі у Святошинському районі м. Києва

найвірогідніше, не від невідомих стрільців, а від того, що тут, поблизу лісу, мешкали «стрільники» — ремісники, що робили стріли (Железняк 2014, 134-140).

В описі м. Києва В. Новгородцева 1775—1786 рр. читаємо: «Відомства Київського магістрату неподалік від міста Києво-Подолу, в передградді Пріорці і в урочищах Берківцях, Стрільниках і Хлопачах, так само і поблизу Києво-Печерської та Старокиївської фортець фурштата, тобто дещиця орної землі, на якій сіють мешканці жито, просо, овес, ячмінь і гречку. Плід приносить в найкращий час в троє і четверо» (Описи Київського намісництва... 1989, 22; Сборник материалов... 1874, 133-134).

У списку населених пунктів Київської губернії за 1900 р. вже згадано Києво-Святошинські казенні дачі (Списки населенных мест... 1900, 69-70). Вірогідно, на цих дачах і зародилась колись псевдолегенда про зв'язок між Святим лісом і прп. Николею Святошею.

Прп. Никола у Печерському монастирі

ласне, ми мало що можемо сказати про підвиз прп. Николи у Печерському монастирі крім того, про що оповідає житіє. Зрозуміло, що зважаючи на його походження, він не міг стати пересічним монахом, але доклав усіх зусиль, аби ним стати, аби його не асоціювали зі злочинами його братів. Врешті, йому це вдалося — його глибоко поважали в монастирі й місті. Зважаючи на вказівки свт. Симона і літопису, навіть на початку XIII ст. в Печерському монастирі була ціла низка місцевих топонімів, пов'язаних зі св. Николею.

Фундуші прп. Николи на території Лаври

к бачимо з житія, прп. Никола заповів монастирю свою бібліотеку, насадив сад (див. Коментар 86). Вірогідно, були й інші подарунки та вклади.

Проте найбільш відомою на сьогодні є легенда про заснування ним Троїцької надбрамної церкви і/або Миколаївського монастиря.

1096 р. Печерський монастир зазнав великої шкоди від половецького нападу. Половці потрапили на територію обителі майже без перешкод і тому виникла необхідність побудови міцних оборонних споруд навколо хоча б Верхньої лаври (Мицько 2007, 18). Втім, про завершення цього будівництва ми дізнаємося лише напикінці XII ст., хоча, можливо, воно почалося й раніше. 31 липня 1182 р. архімандритом Києво-Печерським став обраний із білого духовенства Василій. До нашого часу дійшли два послання славетного свт. Кирила Турівського, написані до цього архімандрита. В одному з них згадано про будівництво цим настоятелем мурів навколо Верхньої лаври: «**Ты создалъ стѣны каменныя около всего печерскаго монастыря на твердыхъ основѣхъ высокыя и крахныя. и первое же избрѣлъ еси свое богатство, также огнемъ и плитъ зстроилъ еси, водою же и каломъ свершилъ еси**» (Прибавление... 1851, 348-349). Фундаменти цього оборонного муру було вперше досліджено київським археологом В. А. Богусевичем 1951 р. в Митрополичому саду Києво-Печерської лаври (Мовчан 1993, 63-65), влітку 2018 р. їх було заново відкрито й розпочато комплексне дослідження, яке триватиме і в майбутньому. Є всі підстави вважати, що їхньою частиною була головна брама монастиря, відома як Святі ворота, або Троїцька надбрамна церква з воротами. Але це не дає змоги датувати будівництво часом архімандритства Василія, оскільки й стіни, і до того ж, Святі ворота могли бути закладені й завершені в різний час впродовж XII ст., причому підмурки датують часом близьким до кінця XI ст. (Крайня 2014, 40-41).

Щонайменше із XVII ст. будівництво Святих воріт та прилеглого до них Больницького монастиря⁶⁸ пов'язують із прп. Николою Святошею, звідки й датування побудови цієї споруди часом близько 1107—1108 рр. вважається ледь не аксіомою (Войтович 2006, 375).

Однак, побудову храму не згадано у нинішньому тексті «Повісті минулих літ», відтак, є підстави вважати, що це сталося вже після преставлення прп. Нестора. Тому, наприклад, Д. Вортман датує будівництво Троїцької церкви 1115—1128 рр. Проте проблема не лише в датуванні (хоча це є дуже важливим для історії української архітектури), головне, що ми не маємо змоги продатувати пам'ятку, а також не маємо змоги вважати доведеним зв'язок прп. Николи і Святих воріт (та Больницького монастиря).

Власне, найбільш рання відома згадка про заснування Троїцької церкви прп. Николою міститься у лаврському польськомовному виданні «Тератургіма» Афанасія Кальнофойського, виданому 1638 р. Тут, в експлікації до карти Києво-Печерської лаври і Києва повідомляється, що храм було засновано прп. Николою (Афанасій (Кальнофойський) 1638, 23).

Зв'язок між Святими воротами і прп. Николою не зазначено навіть у Київському Синописі. Натомість там після повідомлення про побудову й опису Троїцької церкви Печерської знаходимо дуже цікавий текст: «**Самый Монастырь Окрест Камёнными стёпнаныи ѿвведё быи на двё стрёеница, в толстотъже или в широтѣ камённа стёпна баше на сажени, и Брата камёныа же, и дёже нѣтъ Трѣцы престыла, вѣхъ двои. Единиными вхождахъ Црѣе, Кнзи, и Чинъ Дхъбный. а Вторымъ нарсѣ Овцый, и мртвѣ к Погребёнию ношахъ**» (Иннокентий (Гизель) 1674, 83). Найвірогідніше, тут використано якісь давні джерела й описано ворота, які існували до Святих воріт. Однак, не слід забувати, що будова церкви — квадратна в плані, чотиристовпна, з трьома абсидами. На першому поверсі розміщено вхід до монастиря, келія воротаря та ще декілька приміщень, що використовували як господарчі, але, можливо, в давнину могли слугувати й як приміщення для озброєної найманої сторожі, яку мав монастир. Проходу через ці приміщення ніколи не було (вони обидва мають входи з двору) (Уманцев 1970, 221). Саме існування тут приміщень могло наштовхнути насельників Лаври на теорію про наявність тут у давнину трьох окремих проходів. Ця теорія в світлі досліджень 1957—1958 рр. була визнана хибною, хоча тривалий час її визнавали більшість дослідників, серед яких і П. Лашкар'єв, який досліджував стіни церкви під час ремонту в кінці XIX ст. (Лашкар'єв 1898, 214; Раппопорт 1956, 126; Асеев 1956, 58).

Однак, із часом легенда настільки обросла подробицями, що на межі XIX ст. в Троїцькій церкві вже показували навіть келію святого (що, безперечно, пов'язано з інформацією про його служіння воротарем). «У рапорті Духовному собору Києво-Печерської лаври за 1900 р. ієромонах Алімпій — тодішній начальник Больницького монастиря, зазначав, що «потрібно звернути увагу на приведення в справний порядок з лівого боку нижнього підвалу церковної будівлі, за зразком влаштованому з правого боку нижнього підвалу, в якому мешкав, як переказ свідчить, преподобний наш отець Никола Святоша зі своїми учнями⁶⁹» (Крайня 2014, 67).

⁶⁸ Про цей монастир див. стор. 1022.

⁶⁹ ЦДІАК України, ф. 128, оп. 1 блг., спр. 3453, арк. 32. Прим. О. Крайньої.

У південно-західному куті надбрамної церкви під час обстеження 1881 р. було виявлено чотирикінцевий хрест з двох мідних пластин, в отворі однієї з яких залишився фрагмент цвяха. Атрибуцію знахідки з датуванням її як давньоруської, вперше здійснив П. Лашкар'юв (Лашкарев 1898, 217-220). Зазначимо, що дослідник не пов'язував артефакт безпосередньо з ім'ям прп. Николи Святоші. Але припущення, згідно з яким хрест міг бути вмурований у стіну церкви під час закладення виявилось достатньо, щоб надалі поєднати його з легендою про будівництво храму саме цим святим. У звіті Церковно-археологічного товариства серед пожертвувань, які надходили до Музею у 1899 р., дарунок, який передав дійсний член, скарбничий Києво-Печерської Успенської лаври архімандрит Ієронімо, позначено як «4-кінцевий хрестик із... стіни Троїцької церкви над Святими воротами Києво-Печерськими, збудованої у XII ст. святим князем-ченцем Николю Святошею»⁷⁰, а вже у виданому 1915 р. «Альбоме достопримечательностей Церковно-археологического музея...» його укладач, професор М. Петров зазначив — «Ймовірно, хрестик було покладено сюди засновником храму, св. князем ченцем Николю Святошею»⁷¹, і далі вже згадував сакральний предмет як

«карбований складаний хрестик св. князя Николи Святоші»⁷². Саме відтоді хрест стали характеризувати як «сімейну реліквію чернігівських князів», «хрест Николи Святоші» або «пов'язаний з ім'ям прп. Николи Святоші»⁷³. За умови немусейного зберігання річ набула б і релігійного значення. До такого висновку спонукає поява зображення хреста, як належного прп. Николи Святоші у низці сучасних публікацій, у т. ч. у фотоальбомі — «І монастир той подібний небу», виданому спільно світською і церковною установами⁷⁴. Завдяки популяризації ідеї М. Петрова на сьогодні вже можна твердити, що давньоруський хрест з Троїцької церкви «традиційно» пов'язують з ім'ям прп. Николи Святоші. Оскільки ж за часом своєї появи у Києво-Печерському монастирі ця сакральна річ близька до періоду життя князя-ченця, то й заперечувати

⁷⁰ Отчет Церковно-археологического общества при Киевской духовной академии за 1899 г. Киев, 1900. С. 5. *Прим. О. Крайньої.*

⁷¹ Петров Н. И. Альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея при императорской Киевской духовной академии. Киев, 1915. Вып. IV-V. С. 20. *Прим. О. Крайньої.*

⁷² Петров Н. И. Альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея... С. 27. *Прим. О. Крайньої.*

⁷³ Каталог збережених пам'яток Київського Церковно-археологічного музею. 1872—1922 рр. Київ : [Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник], 2002. № 565; Ткаченко М. В. Дві давньоруські пам'ятки, знайдені у 1881 році в Києво-Печерській лаврі // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури : Зб. наук. праць. Київ, 2008. Вип. 20. С. 18. *Прим. О. Крайньої.*

⁷⁴ І монастир той подібний небу. Фотоальбом. Київ : [Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник: Інформаційно-видавничий центр УПЦ], 2005. С. 20. *Прим. О. Крайньої.*

супроводження її відповідною легендою немає сенсу. До того ж, як показує практика, традиція виявляється стійкішою за будь-які розумування (Крайня 2014, 67-69).

Вшанування

а поховання прп. Николи, згідно з повідомленням свт. Симона, зібралось ледь не все місто, що свідчить про його ще прижиттєву популярність не лише в монастирі, а й за його межами і, що важливо, за межами його сім'ї — серед пересічних киян. Все це мало б привести до вшанування його як святого, вже у XII ст. Деякою мірою про це свідчить «Слово про князів», яке дає змогу припустити місцеве вшанування його і його батька у Чернігові. Однак, житіє прп. Николи не потрапило до ранніх редакцій Прологу, отже офіційно як святий Київської і всієї Русі митрополії його не вшановували. Це, до речі, є дуже незвичайно, зважаючи на активну підтримку всіма рюриковичами святих із їхнього середовища. Можливо, тут мало значення фактичне розпадання роду на ворожі один до одного клани. Водночас є припущення, що саме прикладом прп. Николи Святоші пояснюється поява в роду Рюриковичів традиції приймати постриг перед смертю (Литвина, Успенский 2006, 442-447).

Наразі І. Чугаєва вважає, що до XV ст. прп. Николу вже було канонізовано (Чугаєва 2014). Такий вірогідності є дві підстави: його згадано серед неповного запису Собору преподобних Печерських у лаврському Пом'янику кінця XV ст., і саме близько того часу було започатковано вищенаведену легенду про дарування святим князем Лаврі Чернігівських вотчин.

Житіє прп. Еразма

повідь невелика за обсягом і різні її редакції мало відрізняються (за винятком друкованої редакції 1661 р.).

Перші згадки про мощі святого відомі на картах Ближніх печер з 1638 р. (Дива печер Лаврських 2011, 36); у «Правилі» свт. Петра Могили (Дива печер Лаврських 2011, 157). У другій половині XVII ст. його згадано в день пам'яті 24 лютого (Дива печер Лаврських 2011, 160). Мав зріст 172 см. Вік на час смерті 45—50 років. (Дива печер Лаврських 2011, 209).

У популярних виданнях дату його смерті вказано близько 1160 р. Але на чому вона забазована — наразі не з'ясовано.

Житіє прп. Арефи

я оповідь у повному обсязі належить до особистих спогадів свт. Симона (див. Коментар 97). Між редакціями тут, як і в усьому посланні, різниця незначна, проте у тексті друкованої редакції Патерика 1661 р. є суттєві смислові відмінності.

Прп. Арефу згадано на картах Ближніх печер, які беруть свій початок з карти 1638 р. (Дива печер Лаврських 2011, 39); у «Правилі» свт. Петра Могили (Дива печер Лаврських 2011, 157). У другій половині XVII ст. його згадано в день пам'яті 24 жовтня (Дива печер Лаврських 2011, 160). День пам'яті сформовано на основі пам'яті

тезоіменитого святого — мч. Арефи. Цікаво, що у Миславського його згадано із сучасною датою пам'яті, а у Болховітінова віднесено до 24 лютого, вірогідно, до дня пам'яті Еразма (Дива печер Лаврських 2011, 162).

У виданнях з історії Києво-Печерської лаври можна знайти різні дати преставлення прп. Арефи — 1195 р., перед 1190 чи у 1170 р., але походження їх невідоме. Втім, оскільки свт. Симон був очевидцем чуда — це мало статися у кінці XII ст.

Оповідь про прп. Тита і Євагрія

Яковлев зазначав близькість цього сюжету до життя мч. Никифора ⁷⁵ (Яковлев 1875, 126). Однак, подібна

ситуація могла статися будь-де й будь-коли. До того ж свт. Симон стверджував, що бачив чудо на власні очі.

Прп. Тита позначено на картах Ближніх печер, які беруть свій початок з карти 1638 р. (Дива печер Лаврських 2011, 40); згадано у «Правилі» свт. Петра Могили (Дива печер Лаврських 2011, 157). З другої половини XVII ст. відомо день пам'яті — 27 лютого (Дива печер Лаврських 2011, 160). (Дива печер Лаврських 2011, 160). Однак, ця дата не має притягнення до однойменного святого, що може вказувати на більш раннє її походження (Дива печер Лаврських 2011, 161).

З прп. Титом пов'язана ще одна біографічна колізія. Його було поховано з прмч. Анастасієм, вірогідно, побратимом святого після смерті Євагрія. Але офіційне вшанування св. Тита спочатку не торкнулось св. Анастасія. Пізніше інформацію про зв'язок його зі св. Титом було втрачено і вже, мабуть, у кінці XVIII ст. він отримав окремий день пам'яті, з притягненням до прмч. Анастасія Персіянина (Дива печер Лаврських 2011, 162-163).

Прп. Тит помер у віці 30—40 років. Мав зріст 172—173 см (Дива печер Лаврських 2011, 209).

⁷⁵ \Арк. 447зв\.

Мѣа того в ѿ днѣ ст҃ръ ст҃го мѣаа никифора.

То бѣ во цр҃квѣ оулерыана. невѣжа бѣ чинѣ кр҃тъа вѣроѣ. им҃аше другоа именѣ сапркиа. прозвир҃тера х҃ви цр҃кви. дабо же бѣ вѣрѣ в на брѣдѣ. и молашеа никифорѣ хотѣа процинаа. прозвир҃тер же набѣчѣа днѣабоа ненавѣаще бѣ. и злопоминанѣ имѣа на ст҃го никифора. бѣшиа гонѣа на кр҃тъаа. гачѣ бѣ сапркинѣ ѿ идолаоужитѣи мѣчѣ. и се оубѣда ст҃аа никифѣако хоцѣ сапркиѣа за х҃а оумрети посла к немѣа молаша да ѣго протѣи. Сѣ же не протѣи ѣго

\Арк. 448\

и ѣа оубѣа ѣго вѣлаа оу на вѣчѣнѣа со слоугами чѣе са и па на нози ѣго плача да ѣго протѣи и ѣа хоцаше оуѣчѣнѣа бѣа. и оу сѣванѣау мѣчѣ и ре вѣнѣа недѣте мене да порѣа кѣамирѣа тога ст҃аа никифорѣа поклобѣа своѣа глабѣа. и оубѣчѣа бѣаа при кнѣамѣако за х҃а: (Цитується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 725 (1728). Пролог, сентябрьская половина, полууст., в два столбца, напис. 1562 г., в лист, 493 л., л. 447об.)

Передмова до Послання Полікарпа

Передмова до Послання є короткою, але цікавою частиною твору, оскільки проливає світло на обставини його написання. Із двох творів свт. Симона для широкого загалу призначалося лише Сказання про Велику Церкву Печерську. Можна припустити, що після преставлення (?) свт. Симона архімандрит запитав у Полікарпа, що той може додати до цього твору із почутого від святителя. Можливо, його запитання було усним, а можливо, це лише риторичне звернення. Та як би то не було, Полікарп, дійсно, створив підбірку відомостей про печерських святих. Як припустив О. Шахматов, в основі його оповідей лежать сюжети із «Повісті минулих літ» авторської редакції. Втім, не підлягає сумніву й те, що дещо із наведеного там походить із усних переказів. У «Повісті» було репрезентовано лиш деякі перекази чи спогади, які вже зникли до початку XIII ст.

Передмова на сьогодні є у двох варіантах. В Основній і у обох Касіянівських редакціях текст майже тотожний. Хіба що в заголовку в останніх спеціально вказано, що Полікарп — монах того самого Печерського монастиря.

Другий варіант: дуже коротка вступна фраза представлена у Пролозі й у похідній від нього Арсеніївській редакції.

Окремі сюжети про святих, які входять до Послання Полікарпа.

Житіє свт. Никити Новгородського

Києво-Печерської лаври вийшов ряд єпископів, яких свт. Симон на початку XIII ст. нарахував до 50-ти (Див. Коментар 46). Присвячена їм агіографія поділяється на дві частини: печерську і в місці архієрейського підвизу. Частини ці — абсолютно різні за обсягом. Так, нам багато відомо про різні аспекти життя свт. Нифонта, і взагалі нічого не відомо про свт. Симона Ростово-Суздальського.

Становище свт. Никити, слід зауважити, не набагато краще. Українські агіографічні твори, присвячені свт. Никиті обмежуються переважно Патериком і похідними від нього проложними текстами. Новгородські — дуже небагатьома місцевими літописними повідомленнями, які частково увійшли до української агіографії, і дуже

мало — до новгородської традиції. Так само новгородська традиція привнесла записи про знайдення мощей (нетотожні) й записи про посмертні чудеса святителя.

Українські агіографічні твори, присвячені свт. Никиті

повідь про майбутнього святителя Никиту, наявна в Патерику у посланні Полікарпа, є дуже обмеженою: по суті, одним-єдиним сюжетом — його невдалою спробою піти в затвор, спокусою і виведенням його із затвору найвизначнішими старцями Печерської обителі того часу. З огляду на точні дати і точний перелік учасників подій, цю оповідь ледь не повністю взяв Полікарп з авторської редакції «Повісті минулих літ» (Шахматов 1916, XII).

Фактично позалітописною інформацією у тексті цієї частини Послання може бути визнано лише приписку в кінці — дуже коротке повідомлення про перебування цього святого на Новгородській кафедрі. Це повідомлення є надзвичайно важливим. Адже сюжет життя настільки розбіжний з подальшою долею святителя, що можна було б припустити: насправді, йдеться про різних осіб, і їхнє поєднання є благочестивою легендою.

Ще одним важливим повідомленням Полікарпа було те, що Никита вшановується як святий. Автор Патерика, щоправда, не уточнює, чи побутувало це вшанування у Новгороді, чи лише у Києві, чи це було вшанування у всій митрополії. Однак, відсутність інформації про святителя у Пролозі, як і взагалі відсутність реальних прижиттєвих відомостей про його перебування на кафедрі, свідчить, радше, про вшанування у Києві, можливо — лише у Печерській обителі⁷⁶.

Наразі, у нас здавна (зафіксовано у XVII ст.) відомі мощі прп. Никити Чудотворця (Дива печер Лаврських 2011, 36). Вже в «Анфологоні» простежується, що його у цей час ототожнювали зі свт. Никитою Новгородським (оскільки має літописний день пам'яті 30 січня) — вірогідно, про його поховання у Новгороді у Києві не було відомо. У такому разі це ототожнення мало встановитися щонайменше, до Московських Макарівських канонізаційних соборів, які не стосувалися до канонізаційних процесів у Київській і всієї Русі митрополії, але результати яких пізніше вплинули на формування різноманітних місяцесловів, прологів, міней, богослужбової літератури, серед іншого, і відомих у нас.

Упокоений у Лаврських печерах прп. Никита Чудотворець, а відтак і ототожнений із ним свт. Никита, мав давній день пам'яті 15 травня, оскільки в «Полууставі» 1643 р. під цією датою подано не стільки пам'ять, як статтю про нього: **«И повѣст ѡ Никитѣ Печерикомъ. Иже бысть затворникъ, по семъ же мѣсѣмъ Новгородѣ»**. Мотивація надання цієї дати пам'яті 15 травня невідома. Можливо, це був день смерті чи день відкриття мощей прп. Никити Чудотворця, а може, зважаючи на згадку в «Полууставі», дата походить від якогось хронологічно розбитого для читання Патерика чи проложного тексту (Дива печер Лаврських 2011, 159). У другій половині XVII ст. святителя згадано у місяцесловах як під київським днем пам'яті, так і під новгородськими. Мощі Никити Чудотворця востаннє показано на планах печер 1703 р. і подальша їхня доля невідома.

⁷⁶ На останньому припущенні наполягає О. Хорошев (Великий Новгород 2007, 349). Зокрема, він пише «Занесення імені Никити у святці відбувається в XIV столітті» (Хорошев 1980, 21. Прим. 34). Водночас автор посилається на статтю О. Кубарева «Описание Харатейного списка Патерика Печерского», яка є частиною більш великої публікації, присвяченої історії Києво-Печерського патерика (Кубарев 1847). Тут, на вказаній О. Хорошевим сторінці 25, нічого нема про канонізацію свт. Никити, і лише наведено перелік статей Арсеніївської редакції Патерика, де, зокрема, є і життє свт. Никити. Оскільки редакція тут датована XIV ст. (Кубарев 1847, 23) — звідси і висновок, що у XIV ст. святителя вже вшановували.

Ранні українські патерикові редакції житія свт. Никити мало відрізняються одна від одної. І навіть пізні не мають ніякої особливо додаткової інформації. Виняток становить лише житіє святиителя у «Житіях святих», де свт. Димитрій додав невеликий фрагмент, взятий із друкованого московського Прологу (див. Коментар 136).

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст., як і похідна від неї Арсеніївська патерикова також не містять якихось суттєвих скорочень чи редагування. Водночас відмінності там є.

Наведена нижче діаграма є доказом того, що саме проложна редакція була джерелом Арсеніївської редакції.

Хоча йдеться всього лиш про 1% відмінностей, але саме вони свідчать про те, що проложна редакція є первинною. Можна лише сказати, що вона (як і похідна від неї Арсеніївська) дещо ближча до Основної, ніж Касіянівська перша, що може свідчити про наявність між останніми більшої кількості проміжних редакцій. Це дає змогу свідчити про раннє походження проложної редакції.

Літописна та інша інформація про Новгородський період життя свт. Никити

Новгородський період життя свт. Никити становить відрубну його частину, майже невідому в Києві. Однак, і у Новгородських джерелах цей період його життя відображено обмежено. Нам відомо, що його було поставлено на Новгородську кафедру в Києві 1096 р. (див. Коментар 14).

Відома й дата його смерті — кінець січня 108 р., хоча у літописних текстах точна дата відрізняється. Так, у Синодальному списку Новгородського першого літопису читаємо: «Въ лето 6616. Преставися архиепископъ новгородскыи Никита, месяца генваря въ 30; а на весну почаша пьсати святую Софию, стяжаниемъ святого владыкы»⁷⁷ (Новгородская первая летопись 1950, 19). У Комісійному списку того ж літопису названо іншу дату: «Преставися архиепископъ новгородчкыи Никита месяца генваря въ 31. На весну почаша писати святую Софею, стяжениемъ святого

⁷⁷ Про розписання Софії див. стор. 98.

владыкы»⁷⁸ (Новгородская первая летопись 1950, 203). Такі розбіжності зазвичай з'являються, коли хтось помирає увечері чи поночі.

Ще одну версію датування преставлення знаходимо у пізньому московському літописанні: «В лето 6616... Того жъ лета преставися архиепископъ Никита генваря 15, и положенъ бысть в святей Софии, въ Акима и Анне» (Московский летописный свод 1949, 389). Можливо, така дата з'явилась у результаті використання українського дня пам'яті. Було взяте число «15», але залишено новгородський місяць — січень.

У більш пізніх текстах повідомлення про розпис Софії зникло, зате з'явилося місце поховання святителя. У статтях, що передували Комісійному списку Новгородського першого літопису у списку Новгородських владик знаходимо таке: «А Никита преставися мѣсяца генуаря въ 30, и положенъ бысть въ Новѣгородѣ, въ святѣй Софии, въ предѣлѣ святую праведнику Акима и Анны; бѣ въ иепископыи 13 лѣтъ» (Новгородская первая летопись 1950, 473). У Софійському першому літописі: «Преставися архиепискупъ Никита генваря 15, положенъ бысть въ святой Софии, въ Акимо Анне» (Софийская первая летопись 1994, 57).

У літописі Авраамки знаходимо україно-новгородський варіант статті, де пов'язані згадка про прп. Николу Святошу і про свт. Никиту: «В лето 6616. Пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ внукъ Святославль. Того же лета преставиша архієпископъ Никита, и поставиша Іоанна епископомъ» (Летопись Авраамки 1889, 43).

Власне, вищенаведеними літописними повідомленнями і обмежується наявна у нас літописна інформація про діяльність свт. Никити на Новгородській кафедрі. Що стосується повідомлення про розписання на його кошти (і згідно з його проектом, хоча й по смерті) храму Софії Новгородської, то у дослідників, звичайно, виникали сумніви в тому, що такий великий храм, після завершення його будівництва 1050 р. лишався впродовж тривалого часу нерозписаним. Втім, можливо, у храмі не було суцільного розпису. На думку В. Лазарева, до робіт 108 р. Новгородська Софія мала всередині лише затерту цем'янку з окремими іконного типу фресками, які, можливо, містилися на лопатках центральних стовпів (Лазарев 1968, 15-16).

Новгородський третій літопис повідомляє про розписання храму так: «Лета 6497. Поставилъ владыка Іакимъ церковъ деревяную святу Софию, имуще верховъ 13, и стояла 4 лета, и поднялася церкви святая Софея отъ огня, месяца марта в 4 день, в судный день, бѣше честное устроение укращена, а стояща конецъ епискуплі улицы надъ рекою надъ Волховомъ, идеже ныне поставилъ Сотко Сотничъ церковъ святыи страсотърпецъ князей Русскихъ Бориса и Глеба. В лето 6658 заложи князь Володімеръ Ярославичъ и владыка Лука святу Софею каменую в Великомъ Новиграде. Сказаніе о церкви святыи церкви Премудрости Божія нже (въ) Велекомъ Новеграде како создана бысть. В лето 6553. Благоверный велнкий князь Ярославъ Володимировичъ, при архієпископи Великого Новагорода Луки, поставилъ князь Ярославъ церковъ святу Софию Премудрость Божію в Велекомъ Новеграде, и священа бысть церковъ святая Софія, месяца сентября в 14 день, на Воздвіженіе честнаго креста, при архієпископе Луки, а дилаша ю седмъ летъ, а служили в ту седмъ летъ архієпископъ и священніцы во Акими і Анне в прідели; да устроивъ церковъ, да приведоша писаревъ и иконныхъ писцевъ изъ Царяграда, и начяша подписати святу Софею, во главе написали Спаса Господа нашего Ісусъ Христа образа со благословеною рукою; во утри виде архієпнскопъ Лука Спасовъ образъ написанъ не со благословеною рукою, но сы (=со) сжатою. Иконописцы писаша по три утра, на четвертое еже (= же) утро бысть гласъ отъ образа Господня иконнымъ писцемъ: писари, писарі, о писари! не пишите Мене благословящую рукою; Азъ бо в твои (= той) руцы Великий Новѣградъ держу, а коли

⁷⁸ Про розписання Софії див. стор. 98.

рука моя распространітца, тогда будетъ граду сконъчаніе» (Новгородские летописи 1879, 145-146). Особливості описаного тут розпису, очевидно, свідчать про те, що легенда пов'язана з пізнім його поновленням XVI—XVII ст. (Лазарев 1968, 8-9).

Наразі у Новгородському Карамзінському літописі помилково повідомляється, що розписи велися на кошти вже нового архієрея — Іоанна (Новгородская Карамзинская летопись 2002, 73).

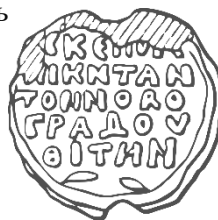

Крім роботи над програмою розпису Софії Новгородської є припущення й щодо іншого будівельного проекту святителя. Наразі з його іменем пов'язують т. зв. Никитський корпус, кам'яну споруду у північній частині Новгородського кремля. Можливо, назва походить від келій свт. Никити, які містилися свого часу біля південної стіни корпусу і північно-західного кута Софії (Великий Новгород 2007, 350).

За єпископства свт. Никити прп. Антоній Римлянин заснував знаменитий Антоніївський монастир (Макарий (Миролюбов) 1860, 455-456; Топоров 1998, 17-19).

Дещо про діяльність свт. Никити свідчить також знахідка його архієрейської печатки. На жаль, вона є жертвою чорних археологів, і утримується у «приватній колекції». Тому відомо лише те, що її знайдено влітку чи восени 2005 р. біля с. Ликове (Янин, Гайдуков 2006, 230). Це позбавляє її значною мірою інформативності, а

проте місце знахідки привертає увагу вже навіть тим, що м. Юр'єв-Польський засновано Юрієм Долгоруким, отже у часи свт. Никити в цій місцевості існували тільки фіно-угорські поселення і, можливо, якісь факторії. В. Янин з цього приводу згадує випадок із знайденням антимінса, використаного під час освячення у Суздальській землі церкви іншим новгородським архієреем, постриженником Печерської обителі, свт. Нифонтом⁷⁹, і вважає, що це зумовлено «ієрархічним старшинством Новгородської кафедри щодо суздальських владик, оскільки Новгородська єпархія за своїм рангом була першою після Київської» (Янин, Гайдуков 2006, 233-234). Дійсно, можна погодитися, що, ці території традиційно окормлялися не лише з Переяслава⁸⁰, а й з Новгорода, що створило традицію тісних зв'язків, однак ще простіше цю колізію пояснює О. Мусін, що такий зсув юрисдикції пов'язано із масовою колонізацією Ростово-Суздальської землі з території Новгородської єпархії, коли колоністи все ще вважали себе священноначаллям Новгорода (Мусін 2013, 37-38).

Житійні твори новгородсько-московського походження, пов'язані зі свт. Никитою

лизько середини XVI ст. було написано чотири редакції житія свт. Никити (А. Никольский 1905, 3-11). Ці описи його життя малозмістовні, фактично реальною інформацією є лише оповіді про знайдення мощей і чудеса від раки святителя. Проте навіть висвітлення знайдення мощей настільки різні, що постає питання, чи можна називати ці тексти редакціями.

⁷⁹ Про це див. стор. 650

⁸⁰ Про це див. у спеціальному додатку до одного з попередніх томів Антології (Жиленко 2019, 464-485).

Перше з житій написав ще до відкриття мощей святителя, близько 1557—1558 рр. ігумен Хутинського монастиря Маркел⁸¹, разом із каноном йому, відомим у списках XVI—XVIII ст. «В одному з них за початковими літерами віршів 9-й пісні виходить МРКЛ — Маркел» (Великий Новгород 2007, 177). Вірогідно, тому ж автору належить і коротке «Слово похвальне». Якщо говорити про фактичний зміст, то основою для житія стало патерикове житіє свт. Никити (Великий Новгород 2007, 177-178). Привертає увагу те, що житіє написане до відкриття мощей святого (А. Никольский 1905, 3-п).

Наступне житіє⁸² було написано вже після відкриття мощей свт. Никити ігуменом Московського Данилового монастиря, пізніше — Вологодським єпископом (А. Никольский 1905, 3-п) Іоасафом на замовлення архієпископа Пимена. Твір порівняно немалий, але фактичної бази у ньому не багато. Передмова до житія містить лише загальні фрази, що стосуються різних обставин чернечого підвизу. Безпосередню відповідь про свт. Никиту починається від Хрещення Русі святим рівноапостольним князем Володимиром і містить, вірогідно, весь відомий автору матеріал стосовно християнського життя у Києві. Існує короткий варіант житія, без цієї передмови (Великий Новгород 2007, 177). Оповідь про святителя, взята з Патерика, є ледь не дослівним цитуванням. Автор не додає нічого до слів про прижиттєві чудеса і діяльність святителя на Новгородській кафедрі, навіть літописних матеріалів. Оповідь про знайдення мощей у цьому житії має окремий заголовок і становить ніби третю його частину. Якщо замовником був архієпископ Пимен, то його бажання наголосити саме на цих фактах цілком зрозуміле.

Мало пов'язаною з сюжетом є наведена тут полеміка з Артемієм і Федором Косим (див. Коментар 130), як і те, що цих двох осіб, суттєво різних за своїми поглядами, було поставлено поряд. Однак, обоє були переслідувані в Московії за однаковими звинуваченнями. Ми не можемо певно стверджувати — була та згадка ініційована архієпископом Пименом, чи автором житія.

Що ж до оповіді про знайдення мощей, то на тлі обмеженого в фактажі житія вона видається дуже точною за викладом, майже протокольною, що, втім, не робить її однозначно правдивою. Чудеса святого, додані до житія, безперечно, репрезентують численні чудотворіння святителя, але в них здебільшого немає ніякої додаткової інформації про зцілених, що не з кращого боку вирізняє їх, наприклад, від чудес свв. стратотерпців Бориса і Гліба, поданих у «Читанні» прп. Нестора та «Сказанні» чи записах свт. Петра Могили. З іншого боку, можливо, у Новгороді могли й без того знати зцілених поіменно.

Ще одна редакція житія свт. Никити належить до творчості о. Василя (Варлаама), того самого псковського агіографа, який написав також житіє свт. Нифонта (див. стор. 645). На жаль, нам не вдалося знайти текст цього твору для публікації. Тому подаємо лише загальну інформацію про нього: «Як впливає з вступу, Василь-Варлаам “понужен бых” до написання житія Никити митроп. Московським Макарієм, коли відправився з Пскова до Москви. Більш точно встановити час написання Повісті про житіє не вдається. Опис життя Никити Василь починає з розповіді про постригу отрока Никифора (у Василя вперше названо мирське ім'я Никити) в Києво-Печерському монастирі, подальшому затвірництві і спокусі бісами. Текст Василя-Варлаама відрізняється й від Слова про Никиту Затвірника, і від редакції Іоасафа. Василь прагне створити життєпис Никити більш історичним, наповнити його конкретними фактами. Опис діяльності єп. Никити в Новгороді — самостійний

⁸¹ Літописне повідомлення див. на стор. 105

⁸² Вперше опубліковане нами (див. стор. 337).

в текстуальному вираженні. Ніяких нових історичних фактів Василь не повідомляє, всі доповнення мають суто літературний характер. Діяльність єпископа характеризується в загальних словах, передається текст молитви, що промовлялась владикою за монарха, згадується про повчання і настанови єпископа до всіх новгородців, священницького чину і монахів. Цим обмежується розповідь Василя про діяльність Никити як єпископа. Описи двох чудес Никити (в “бездожіє” і під час пожежі) у Василя більш поширені також літературними доповненнями» (Великий Новгород 2007, 177-178).

Ще одне житіє приписується Зиновію Отенському. О. Нікольський припускав, що на його основі написав своє житіє о. Варлаам (А. Никольский 1905, 2), але нині вважається, що це житіє написано найпізніше (Великий Новгород 2007, 177-178). Цей текст, вірогідно, автор виголосив у церкві на сьомі роковини відкриття мощей 1565 р. (А. Никольский 1905, 2). Твір містить найпоширенішу оповідь про відкриття мощей святителя. На жаль, вона доступна нам лише у переказах (А. Никольский 1905, 3-11).

У літературі за цією версією житія закріпилася назва «Похвальне слово на відкриття мощей св. Никити». «Похвальне слово відрізняється складністю композиції і стилю. Починається воно традиційним для агіографа самоприниженням. Обґрунтовуючи свою відвагу взятися за опис чудес святого, Зиновій міркує про “весну чуттеву” і “весну розумну” і переходить до полеміки з еретиками про шанування святих і їхніх мощей. Опис явлення мощей Никити у Зиновія багато в чому відрізняється від інших редакцій» (Великий Новгород 2007, 177-178). «Наступному по тім описі чудес Никити Зиновій передує двома розповідями про кн. і священників, які висловлювали сумнів щодо нетлінності мощей Никити; щоб переконати їх, архієпископ Пимен відкриває покров «аж до персів». Описавши 10 чудес (це зцілення біля гробу Никити), Зиновій зазначає, що “болшая же чюдотворения его во ином списана”, вказуючи тим самим на існування якогось писемного джерела, відомого йому; найімовірніше, це редакція Іоасафа, в якій містився опис 25-ти чудес» (Великий Новгород 2007, 177-178).

Власне, «виклад змісту Похвального слова показує, наскільки самостійний Зиновій в описі подій і тлумаченні. Твір Зиновія не є традиційним життєписом святого, це схвильоване міркування про Божу благодать, яка відкривається в явленні мощей і чудес св. еп. Никити “на посрамление отступивших православныя веры”. Оповідання про події супроводжується у Зиновія повчаннями, поясненнями, порівняннями з біблійними подіями і героями, емоційними міркуваннями, воно вирізняється деякою пишномовністю, риторичністю. Відомо більше 20-ти списків Похвального слова» (Великий Новгород 2007, 177-178).

Окремо слід зазначити про передрукований нами із видання О. Нікольського текст⁸³. Власне, це не агіографічний твір. Це лист певної конкретної людини, очевидця і учасника знайдення мощей святого, який повідомляє особливості, важливі для сучасного дослідника. Наразі нам не вдалося знайти коментарю до тексту, опублікованого О. Нікольським, крім написаного ним самим дуже короткого й невсебічного аналізу в словнику «Великий Новгород» (Великий Новгород 2007, 177-178). Цікаво, що значного аналізу цього тексту нема і у статті публікатора. Він приділяє увагу переказу статті за житієм, написаним Зиновієм Оптинським, хоча сам його не читав. А публікований текст подає ніби у вигляді окремого додатку. Не будучи спеціалістами з історії Новгородської землі і навіть не маючи для дослідження всіх варіантів житія, ми мало що можемо додати до того.

⁸³ Поданий нами на стор. 337.

Знайдення мощей і вшанування свт. Никити у Новгороді

«Въ Великомъ Новѣгородѣ въ Соборной и Апостольству церкви Чудотворцовъ, въ придѣлѣ святыхъ Богоотецъ Іоакима и Анны, Чудотворецъ Никита, Епископъ Новгородскій. Мощи его положены въ рацѣ древянѣ, нетлѣнны и всѣмъ видимы. А подѣ спудомъ были мощи его по преставленіи 450 лѣтъ. Обрѣлися по видѣнію, при державѣ блаженныя памяти Царя Ивана Васильевича, всеа Русіи. И прославиль Богъ Своего угодника Никиту Епископа многими чудесы: разслабленнымъ стягновеніе, слѣпымъ видѣніе, хромымъ хоженіе и на враги побѣжденіе даруетъ. И при животѣ своемъ молитвою своею граду западеніе угаси. И празднують ему, Чудотворцу, въ Новѣгородѣ трижды въ году: на преставленіе Генваря въ 30 день, на обрѣтеніе мощей Апрѣля въ 30 день, да по общанію всего града ему жъ установлено празднество, по недѣли Всѣхъ Святыхъ во второй пятокъ, вьегда досматривали по своему невѣрному мнѣнію мощей святаго Чудотворца Никиты Князь и Попове со гражданы»
(Забелин 1862, 52).

«Св. Никита, епископъ новгородскій, преставился 31 генваря 1108 года. Мощи его обрѣтены 30 апрѣля 1558 года и поставлены въ ракъ подѣ аркою между придѣлами Богородице-Рождественскимъ и Іоакимовскимъ»
(Макарий (Миролюбов) 1860, 71).

и не даремно вивели ці цитати у підзаголовок. Вони репрезентують абсолютно усталений факт, який донині кочує всіма виданнями — від популярних до наукових. Натомість, автентичні джерела не настільки одноставні.

Узвичайлося пов'язувати знайдення мощей святителя з діяльністю новгородського архієпископа Пимена, який керував парафією вже після завоювання Москвою Новгорода (про нього див. Коментар 19). Відтак, «офіційною» є інформація про знайдення (випадкове?) його мощей у прибудові до Новгородської Софії 1551 р. і встановлення вшанування 1558 р. Таку інформацію можна знайти у різних коротких публікаціях, переліках і на сайтах. Однак, цей факт вимагає певного уточнення.

По-перше, щодо початку вшанування святителя у Новгороді. Тут потрібно згадати приписку в українському житті свт. Никити про його вшанування як святого в часи Полікарпа. Ми вже згадували вище (стор. 92), що, найвірогідніше, позначка Полікарпа про вшанування свт. Никити має належати до Києва, чи, точніше, до Печерської обителі. Проте ми не можемо твердити про це однозначно. Тому є вповні реальна вірогідність, що вшанування було тоді і в Новгороді. Є. Голубинський, так чи інакше, відносив позначку про вшанування насамперед до останнього: «Якщо Никита, дійсно, ще за життя прославився як чудотворець, то можна вважати, що шанування його в Новгороді зі святими або місцеве святкування йому там почалося одразу після його смерті. Однак, потім більш чи менш задовго до половини XVI ст. це святкування йому як святому припинилося в Новгороді і в 1558 р., про що згадаємо нижче, воно знову було йому встановлено» (Голубинский 1903, 56). Але, постає питання: чому це вшанування мусило припинитися, якщо вшанування собору Новгородських святителів тільки-но розвивалося?

У Новгороді, як і скрізь, канонізація мала суттєву роль у місцевому патріотичному сприйнятті своєї землі. І коли в середині XIV ст. місто вступило у боротьбу з Москвою, релігійні чинники відігравали в ній суттєву роль. Зокрема, новгородські архієпископи з середини XIV ст. намагаються вийти з-під залежності московських «київських» митрополитів. Найбільш це пов'язано з діяльністю

архієпископів Мойсея і Євфимія II Вяжищеського. Згідно зі студіями О. Хорошева, у цей час «у всіх сферах культурного життя Новгороду всесильний владика прагнув протиставити Новгород Москві. Архітектура, літописання, література, живопис Новгороду 30—50-х рр. XV ст. пройняті прагненням повернутися до «старої основи» Новгородського життя... Інтенсивна робота зі складання величезних літописних зведень XV ст., яка проходила у владичому дворі під безпосереднім наглядом Євфимія II, відродила інтерес до своєї старовини, створила можливість виділення основних етапів політичної історії Новгороду» (Хорошев 1971, 57). Серед іншого йшлося й про заходи з канонізації особливо визначних новгородських святителів, провідників новгородської держави (Хорошев 1971, 55). О. Хорошев вважав канонізацію винятково політичним рішенням, однак, насправді, процес був набагато складнішим, бо до кого б ще мали в такій скруті звернутися новгородці, як не до своїх владик, до того ж, що серед них об'єктивно було багато святих чудотворців? Наразі О. Хорошев наводить список канонізованих за вл. Євфимія новгородських святителів (зірочкою позначено похованих у Софії Новгородській):

Іоаким Корсунянин (989—1030)*
Лука Жидята (1035—1059)*
Герман (1078—1096)⁸⁴
Аркадій (1130—1156)*
Григорій (Гавриїл) (1186—1193)*
Мартирій Рушанін (1193—1199)*
Антоній (1212—1220, 1225—1228, 1229)*
Василій Каліка (1330—1352)*
Симеон (1415—1421)*
(Хорошев 1971, 59)⁸⁵.

Власне, це мало б підтверджувати, що вшановувалися здебільшого святителі, поховані у Софії, чи ті, про яких це було відомо чи припускалося. Що ж до свт. Никити, то в Новгороді того часу вповні могли вважати, що його поховано у Києві. Але чи могло б це зупинити канонізацію одного з хрестителів міста, та ще й вшановуваного в місці постригу? Радше, навпаки. Що коли свт. Никита не увійшов до цього списку, оскільки його вже вшановували у Новгороді? Дійсно, місце поховання його тривалий час не було відоме, і це спонукало шукати його у Києві, та й сам він жив до того, як Новгородці здобули свою незалежність, тому його особа не бала настільки актуальна в часі боротьби з Московією, але наголосимо, нема підстав однозначно свідчити про відсутність його вшанування.

Якщо припущення про безперервність вшанування святителя є, зрештою, припущенням, то хронологічні незбіги із його введенням/поновленням викликають, м'яко кажучи, деякі сумніви.

Згідно з дослідженнями різних російських науковців, свт. Никиту нібито було канонізовано у Московії в часі проведення Макаріївського собору 1547 р., з пам'яттю 26 квітня. (Голубинский 1903, 99-100). Однак, чи був? Річ у тім, що є кілька редакцій соборних «указів», у яких кількість канонізованих на цих соборах суттєво відрізняється, і Є. Голубинський зазначав, що вибрати з них найбільш вірогідний є справою проблематичною. «За одним списком, канонізовано до спільного святкування у всій Російській (Московській – І. Ж.) церкві 11-ть святих і до місцевого

⁸⁴ Насправді, Герман — можливо, також печерський постриженник — був похований у Києві. Порівн. інформацію зі списків Новгородських архієреїв Додаток 24 (Хорошев 1971, 60.)

⁸⁵ До цього списку додають також встановлення 1439 р. вшанування кн. Володимирю Ярославичу і його матері княгині Анні, засновникам Софії Новгородської (Хорошев 1971, 60.)

святкування 9-ть святих; за іншим списком, канонізовано до спільного святкування 12-ть святих і до місцевого святкування ті самі 9-ть святих; за третім списком, канонізовано до спільного святкування 14-ть святих і до місцевого святкування ті самі 9-ть святих». Про діяльність собору 1549 р. згадується також у промові Івана Грозного до Стоглавого собору. Є. Голубинський пише також про можливість якоїсь апробації чудес цих останніх святих на соборі (Голубинский 1903, 106-107), однак, попри такі висновки, доводиться визнати, що навряд чи щось таке всерйоз проводилося. Адже навіть звичайний перелік «канонізованих» свідчить, що про початок вшанування нових святих на цих соборах не йшлося. Вони були покликані внести до «загальнодержавного» (в межах Московії й завойованих нею земель) переліку святих, давно вшановуваних у різних князівствах (Хорошев 1986, 170-174). Також до вшановуваних мали увійти святі з місцевостей, які у Москві *воліли бачити своїми попередниками, на спадок яких претендували*. Це були — Київ (і Чернігів) та Ростово-Суздальська земля (Хорошев 1986, 170-174).

Ім'я свт. Никити є лише в одному зі списків канонізованих⁸⁶. Є. Голубинський сумнівався у можливості його канонізації в цей час, зокрема, на підставі написання його житія лише у 1557 р. Отже, відносив її час до цього моменту (Голубинский 1903, 99-102). Проте на той час і в Новгороді, і в Москві був добре відомий Печерський патерик, отже, цілком можливо, що житіє з нього могло певний час побутувати окремо, адже, зрештою, всі новгородсько-московські тексти було написано на його основі.

Що стосується другого Макаріївського канонізаційного собору, то списків канонізованих на ньому не збереглося, хоча його і поновив Є. Голубинський на основі різних пам'яток і, зокрема, житія митрополита Йони, де є оповідь про обидва собори. У складі канонізованих в цей час згадується, зокрема, інший постриженник Києво-Печерської обителі — свт. Нифонт Новгородський (хоча ім'я його читається не у всіх списках житія). Однак, Є. Голубинський вважав можливим канонізацію його саме впродовж цього собору, оскільки в житії святителя, написаному о. Васиєм (Варлаамом) прямо вказано, що він вже вшановувався в часі написання цього твору.

Отже, свт. Никита вшановувався у Новгороді до відкриття мощей 1558 р.? Ми зупинимося на цьому питанні, оскільки до змісту нишого дослідження історія новгородської канонізації не входить, а у відомих нам публікаціях також не знаходимо однозначної відповіді.

Багато питань виникає й щодо описів знайдення самих мощей та подій, пов'язаних із ним⁸⁷. Варіабельність їх у різних текстах є такою, що відкидає наявність однієї загальноприйнятої версії подій, а точніше, те, що крім версії, поданої архієпископом Пименом в житії, написаному Іоасафом, існували й інші. Само собою це цілком природно, коли оповіді розвиваються і фольклоризуються в усному побутуванні впродовж певного часу. Однак, у цьому разі можна говорити й про необ'єктивне висвітлення подій. На жаль, провести ґрунтовне порівняння всіх описів не вдалося, оскільки нема можливості ознайомитися хоча б з основними різновидами тексту житій через відсутність публікацій.

⁸⁶ О. Хорошев стверджував, що третій список є автентичним, і що свт. Никиту канонізовано в часі собору 1547 р. (Хорошев 1986, 170-174).

⁸⁷ В. Янін припустив, що про місце, де покояться мощі, знали ще до подій середини XVI ст. на основі наявності повідомлення про місце поховання святителя у статтях, що передували Комісійному списку Новгородського першого літопису, зокрема, Новгородських владик (Янин 1988, 173-174). Однак, порівняння з іншими списками останнього документу свідчать про те, що це є не первинний текст запису. Вірогідно, це питання вимагає додаткового дослідження.

Почнемо з окремої оповіді, вставленої до життя, написаного Іоасафом. У тексті фігурує певний новгородець Ісак (див. Коментар 131). У видінні свт. Никита велить йому відкрити свої мощі. Тієї ж ночі видіння святителя бачить і сам архієпископ Пимен. Виявивши, що мощі нетлінні, він здійснив урочисте богослужіння, під час якого монах, що задрімав, побачив уві сні святителя, який кадив у церкві. Власне, нічого незвичайного тут не було, крім того, що видіння бачили лише люди з оточення архієпископа.

Ще одну версію відкриття мощей знаходимо у житії, написаному о. Василієм-Варлаамом: тут також свт. Никита приходить уві сні до архієпископа Пимена і промовляє, що прийшов час його мощам «явленным быти». Пимен розповідає про видіння Федору Дмитровичу Сиркову (див. Коментар 131) і мощі вийняли й помістили до нової раки, яку встановили у розширений на кошти Ф. Сиркова приділ Іоакима й Анни (Великий Новгород 2007, 177-178).

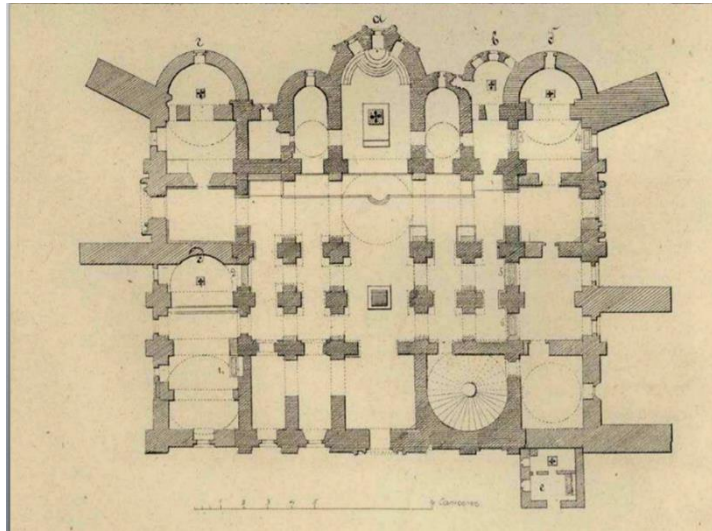
Найбільш поширеним є опис знайдення мощей у творі Зиновія Отенського. «Починається розповідь з пасхальної ночі 1551 р. в Софійському соборі, коли “един от начальствующих града, строя царевы дела”, обходячи гробниці єпископів, побачив гроб еп. Никити “в великом небрежении”. Потім під час читання йому був голос: “Подобает покровену быти гробу епископа Никиты”, після чого начальник негайно очистив гробницю і покрив її покровом, принесеним з дому. Бажаючи побачити тіло Никити, він продлубав “скважню” в гробі і побачив, що воно “цело всеми уды”. Про цю «скважню» дізналися новгородці, і багато хто став приходити до труни, щоб подивитися на мощі Никити. Через деякий час звістка про явлення мощей дійшла і до архієпископа Пимена. Далі в описі відкриття і перенесення мощей у Зиновія багато спільного з редакцією Іоасафа, зокрема, розповідь про видіння Никити, який кадить у вівтарі і церкві; проте текстуальних відповідностей майже немає. У Похвальному слові Зиновія одним з головних героїв постає “царів чоловік”, саме він першим відкрив мощі Никити, а потім під час суперечок про розширення приділу Іоакима й Анни йому було бачення сонму чоловіків, один з яких провів межу на землі, показавши тим самим розмір майбутньої церкви. Коли на цьому місці почали копати рови під фундамент, то знайшли труну еп. Луки Жидяти». (Великий Новгород 2007, 177-178).

Є також літописні оповіді про знайдення мощей святителя. Так, літопис за Архівським збірником свідчить про обставини відкриття мощей під 1558 р. так: «В лѣто 7060 шестаго, мѣсяца октября 28, в четвертокъ, игумень Спасско[го] Маркель Хутынского монастыря, оставя игуменство, жилъ в Онѣтонове монастырѣ 6 мѣсяць, прі игумене Варлааме при Антоновскомъ при Царици; да сотворилъ Маркель житие Никите епископу Новгородцкому и канунъ, да поѣхалъ Маркель изъ Новагорода к Моск[в]е. Да того же лѣта поновляли предѣлъ в Софїи святыхъ отецъ Акима і Анны. Да того же лѣта, мѣсяца априля в 30 день, обретоша мощи епископа святаго Никиты цѣлы, и положиша ихъ в новой ларець, и святиша воду с мощей его и послаша к Москвѣ. Да того же лѣта, мѣсяца иуліа в 19, в Възнесениевъ день, у телесѣ Никиты епикопа простилъ Богъ женушку очима; а назавтре на Дворище святая Пятница простила 4 человекъ, 20 день, в пятокъ» (Новгородские летописи 1879, 89).

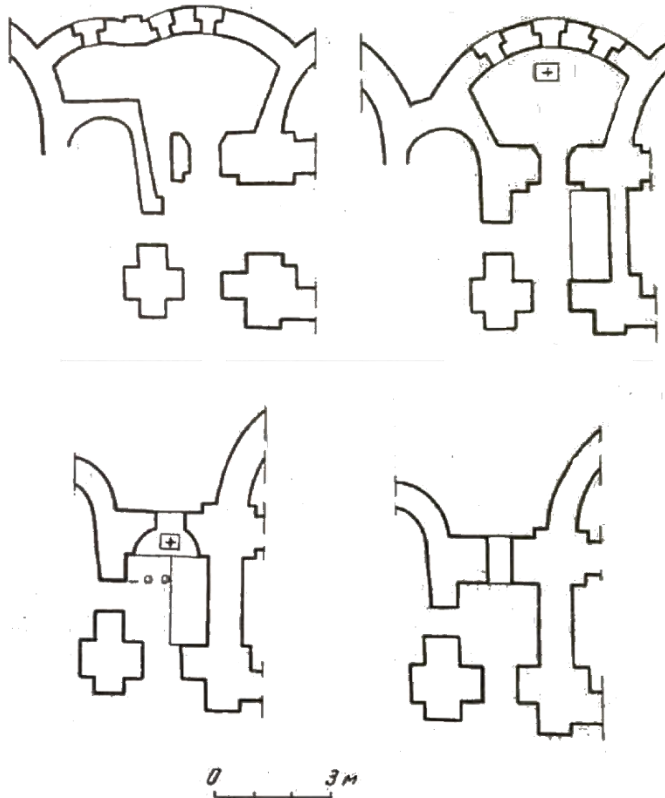
Отже, найвірогідніше, мощі святителя було знайдено внаслідок провалу в гробниці. Знайдено ким? Ісаком чи представником московської влади? Відповіді немає. Як здається з точки зору логічної довершеності, першими мали sklep знайти люди, які безпосередньо доглядали за храмом. Цілком можливо, що це був той самий Ісак. Тож «протягом шести років чимало новгородців заглядали в ту “скважню”, роздивляючись останки. І вже тоді від мощей були чудеса» (Янин 1988, 169-170). Розповіді про чудеса є інформацією про те, що в місті вже про це було відомо і вже почалося народне вшанування святителя. Є версія про зв'язок пробавлення із відкриттям мощей і початком офіційного вшанування із частою зміною архієпископів

Новгородських у цей час (Описание Новгородского Софийского кафедрального собора 1916, 120-121), що було скептично сприйнято В. Яніним, оскільки святий лишався без офіційного прославлення три роки вже за правління Пимена (Янин 1988, 172). Але цей чинник не можна не враховувати. Потрібно лише не пов'язувати суто офіційний момент канонізації і дійсне народне вшанування, що розвивалося, підкріплене чудесами. Що стосується Пимена, то, цілком можливо, допомогу в організації опрочини він вважав справою важливішою за вшанування новгородських святих. І напевно чимось засуджувати його за бажання вижити в оточенні царя-монстра. Так чи інакше, архієпископ вибрав для канонізаційних заходів найбільш

слухний для себе час. Не слід забувати, що ще за півроку до канонізаційних дій Пимена, Маркел написав житіє святих. Чому? Тому що знав про мощі чи вже тоді готувалося урочисте їхнє «обретіння»? Привертає увагу те, що він не забарився послати своє писання до Москви. Отже, і московські представники, і новгородці, і навіть власті у Москві вже знали про місцезнаходження мощей, коли архієпископ Пимен в часі початку Ливонської війни вирішив долучити свою особу до святих, а самого святих проголосити ледь не патроном ініційованого Москвою неправедного кровопролиття. Ідеться про т. зв. чудо свт. Никити у Ругодиві (див. Коментар 128). А зважаючи на особу архієпископа Пимена, можна припустити, що урочисте відкриття мощей спеціально було проведено в часі захвату московітами Ругодива.

План Софії Новгородської

Реконструкція вигляду приділу Св. Йоакима й Анни (Брюсова 1966, 43): «Рис. 1. Реконструкція плану східної частини крайнього південного нефа Софійського собору 1 — оригінальний вигляд; 2 — вигляд після поховання єпископа Никити і облаштування каплиці Йоакима й Анни; 3 — каплиця Йоакима і Анни після реконструкції 1558 р.; 4 — сучасний план притвору»

Доля мощей свт. Никити

ака свт. Никити протягом наступних століть стояла у спеціально зробленій ніші у приділі Іоакима й Анни у Новгородській Софії (Макарий (Миролюбов) 1860, 60)⁸⁸. Історія цього приділу часто згадується у літературі, присвяченій новгородській архітектурі (Толстой 1862, 11). Проте найбільш повним дослідженням є спеціалізована робота В. Брюсової (Брюсова 1966). У нашому дослідженні широко використано, зокрема, й описи знайдення мощей свт. Никити, як джерело з історії приділу (Брюсова 1966, 42-43).

Його першоісторію авторка виводить від стародавнього однойменного кам'яного храму, побудованого єпископом Йоакимом близько 989 р. на південний схід від першої, дерев'яної Софії. Коли церква Йоакима й Анни вже не існувала, окремий приділ у кам'яній Софії слугував збереженню престолу давньої церкви (Брюсова 1966, 45-46), оскільки православна традиція вимагає збереження такого місця, навіть якщо храм вже знесено.

Приділ зазнав перебудови після відкриття мощей свт. Никити 1558 р. і пізніше, у другій чверті XVII ст. його було розширено і розписано фресками (Брюсова 1966, 44-45).

З подальшої долі мощей відомо, що 1629 р. раку святого було обкладено сріблом. 1791 р. зроблено нову раку, яку обновляли у 1805 та 1846 рр. Ще у XIX ст. у ризниці Новгородської Софії зберігалась давня рака святого, зроблена 1629 р. (Макарий (Миролюбов) 1860, 156; Янин 1988, 175).

1943 р. мощі свт. Никити було перевезено до Литви. Про цю подію оповідає у своїх спогадах архімандрит Олексій, який служив там у той час (див. Додаток 25). Мощі повернули до Новгорода 1944 р. (Великий Новгород 2007, 349). 1988 р. мощі були у діючому на той час Новгородському храмі Филипа апостола (Янин 1988, 175), тому, зокрема, стали неприступними для антропологічних досліджень. Близько 1993 р., згідно з даними із Інтернету, їх перенесено знову до Софії Новгородської.

Житіє прп. Лаврентія Затвірника

атерикова оповідь про прп. Лаврентія є єдиним сюжетом, який, до речі, не стосується безпосередньо до нього, як до особи. Остання інтерпретація тексту пояснює багато речей, пов'язаних зі змістом та історією походження матеріалу.

Втім, почати варто з особи самого святого. Слід зазначити, що про нього нам майже нічого не відомо, крім того, що повідомив Полікарп. Подія, описана тут, не є нічим неможливим. Негативні випадки із прп. Ісакієм і свт. Никитою (і можливо, іншими) щонайменше на десятиліття сприяла негативному ставленню до такого подвижництва⁸⁹. Можна припустити, що такі погляди мав, зокрема, прп. Никон Великий і, можливо, його наступник — Іоанн, оскільки вони були очевидцями вищенаведених фіаско. Є вірогідність, що прп. Лаврентій пішов у затвірництво приблизно у ці часи. У літературі була спроба якось пов'язати із подіями 1128 р., коли Димитрівський монастир виявився під контролем Печерського (Жиленко 2015, 594). Однак, за сюжетом йдеться про зовсім інше — прп. Лаврентій пішов до Димитрівського монастиря саме тому, що там не діяла заборона на затвірництво у Печерському.

⁸⁸Окремо від мощей у храмі був ковчег із часточкою мощей святителя (Макарий (Миролюбов) 1860, ч. 2, 206-207).

⁸⁹Порівн. цю думку у Патерику 1661 р. (див. Коментар 138).

Є всі підстави вважати, що джерелом для написання цього сюжету стала авторська редакція «Повісті», оскільки оповідь повністю вписується у її хронологічні рамки. З огляду на сюжет, можна припустити, що прп. Нестор згадав про прп. Лаврентія не у зв'язку з ним самим, а у зв'язку з біснуватим, і наявними в монастирі унікальними подвижниками.

Наразі, у лаврських печерах відомо двоє святих із однаковим іменем і прізвиськом — Лаврентій Затвірник. Поховані вони у обох печерах. Згаданим у Патерику вважається прп. Лаврентій Затвірник, упокоєний у Ближніх печерах. Його пам'ять (29 січня) є оригінальною, отже, її поява може бути давньою (Голубинский 1903, 204; Дива печер Лаврських 2011, 159).

Благочестива легенда ототожнює прп. Лаврентія з Турівським єпископом, згаданим у літописанні під 1182 р. *Мотив такого ототожнення ніде і нічим не обґрунтовано*, крім хіба тим, що в оповіді Полікарпа вище є інформація про іншого затвірника — свт. Никиту, який потім став єпископом. Навряд чи такий «доказ» можна вважати чимось реальним.

Ім'я святого згадано у місяцеслові до «Полууставу» 1643 р. з давньою датою пам'яті — 29 січня, і прозванням «Затвірник» (без ототожнення з єпископом Лаврентієм (Дива печер Лаврських 2011, 156)). У «Правилі святим Печерським» ім'я Лаврентій згадано двічі: окремо серед обдарованих провидінням, і серед єпископів (Дива печер Лаврських 2011, 156). На підписах до планів Ближніх печер прп. Лаврентія ніде не названо як єпископа (Дива печер Лаврських 2011, 39). Отже, прп. Лаврентія тоді не асоціювали з єпископом Лаврентієм. У цілому, це ототожнення вбачається дуже пізньою здогадкою, оскільки для історії Турова вона була дуже вагомою, що давало змогу отримати бодай якусь інформацію про одного з перших єпископів міста. Може тому це змушує дослідників знову й знову звертатися до легенди (Релігія і царква... 2001, 177). Втім, не всіх. Зокрема, вельми скрупульозний католицький автор Д. Блажейовський зазначав лише те, що святитель був лаврським ченцем, але те, що він був печерським затвірником, не згадує (Блажейовський 1996, 161).

На жаль, нам не вдалося знайти інформацію, яка б змальовувала історію такого ототожнення у Турові, але є всі підстави вважати, що тут багато походило від місцевих краєзнавців й інтерпретованих місцевих легенд. Нам вже відомо, як розвивалась така традиція на прикладі прп. Кукші. Тут ми маємо лише сучасне науково-популярне видання О. Мельникова, в якому, зокрема, знаходимо згадку легенди про поховання свт. Лаврентія на цвинтарі Борисоглібського монастиря, звідки його було перенесено до печер (Мельников 1992, 72-73). Складно це коментувати. Подібні легенди цілком можуть бути як суто фольклорними, так і відображати якісь реальні події. Але до прп. Лаврентія це ніяк не стосується.

Деяку інформацію про святого отримуємо з антропологічних досліджень його мощей. Прп. Лаврентій помер у віці 40—50 років і мав зріст близько 171 см. Один із його шийних хребців виявився розрубаним гострим предметом. Свого часу учасник аналогічних досліджень 30-х рр. В. Гінзбург писав, що на черепі покійного, нині зниклому, у лівій частині лобової кістки був застарілий повздовжній рубець від удару холодною зброєю (Дива печер Лаврських 2011, 205).

Відмінність між різними редакціями житія святого є незначною, за винятком, зрозуміло, Патерика 1661 р.

Поховання прп. Лаврентія із Дальніх печер було знайдено доволі пізно. Згадка про нього з'являється на планах не раніше середини XVIII ст. (Дива печер Лаврських 2011, 48), і лише на плані преосв. Євгенія (Болховітінова) його названо Затвірником. Про останнього знаходимо коротку інформацію: «**Пріпѣный Лаврентійъ толико возненавидѣ мѣра красоты, какъ ниже жити вохотѣ на свѣтѣ, но въ темнѣ мѣстѣ пещеры затвори себе, ѡ егоже подвигахъ егда тамо пребываше, аще и неизвѣстно естъ, каковъ портъ, едѣніе, молитвы и колѣнопреклоненія твораше, обаче ие нѣсть тайно, какъ по преставленіи душа его прѣлта естъ ѡ темна затвора въ немерцающій свѣтъъ ко Агглыкомъ сожитію, еже, тѣло его, негѣнно здѣ почивающе, свидѣлствуетъ»** (Дива печер Лаврських 2011, 102). Отже, прозвання святого «затвірником» не вигадане преосв. Євгенієм.

Житіє прп. Агапіта

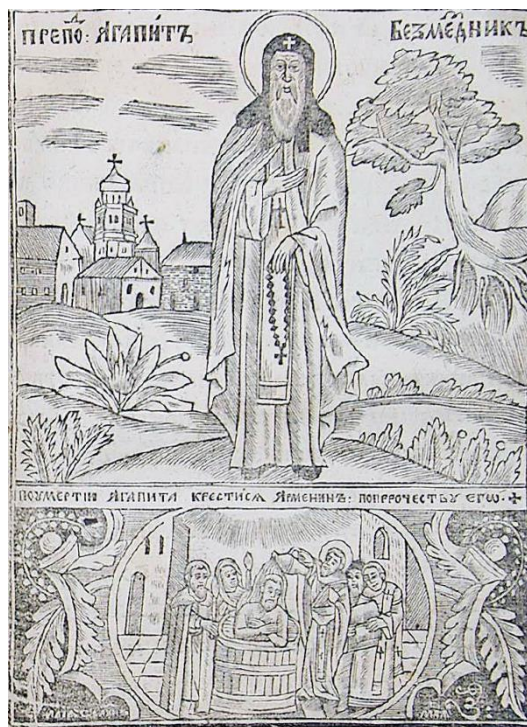

бставини, за яких прп. Агапіт здійснював лікувальну практику, ми описали в окремому додатку (див. Додаток 13). Тому нижче ми звернемося лише до того, що стосується нього безпосередньо.

Здебільшого нам відомо про прп. Агапіта із житія. Але деяку інформацію ми отримали також із досліджень антропологів і пізніх редакцій Патерика.

Так, із друкованого Патерика 1661 р. взято усталену на сьогодні інформацію про преставлення прп. Агапіта 1 червня 1095 р. (див. Коментар 152). Згідно з антропологічними дослідженнями, святий помер у віці 50—60 років. Як ми зазначали у вищезгаданому коментарі, дата 1095 р. є маловірогідною. Але якщо припустити, що вона є правильною, то рік його народження — близько 1035—1045, тобто, він міг бути навіть ровесником прп. Феодосія Печерського. Це вповні може бути вірогідним, оскільки святість життя прп. Агапіта передбачає тривалий час учнівства у прп. Антонія Печерського. На жаль, ми не можемо безапеляційно твердити про ці обставини, оскільки немає жодної певності у відповідності дати преставлення.

Із досліджень антропологів вагомим для біографії прп. Агапіта є висновок, що він мав слабе здоров'я — через деформацію правої стопи накульгував (Дива печер Лаврських 2011, 207).

Однак, найважливішим був висновок дослідників, які виявили на руках мощей святого «значну концентрацію марганцю, брому, цинку та свинцю» (Дива печер Лаврських 2011, 208). Це однозначно спростовує думку про нього як про цілителя, він таки був лікарем.

Як відомо із життя прп. Агапіта, він був ще за життя вельми шанований не лише у Печерському монастирі, але й за його межами. Тому не дивно, що його поховано у тій частині Ближніх печер, де було влаштовано щось на зразок монастирського пантеону. Проте зважаючи на особливе вшанування його мощей і після смерті, вже до 1661 р. їх перемістили у велику локулу в тому самому коридорі, що полегшувало його відвідання вірянами, де вони покояться й донині (Дива печер Лаврських 2011, 30-39).

Прп. Агапіт. Реконструкція за черепом, зроблена у майстерні М. Герасимова

кроклімату печер у 1988—1990 рр. «було проведено порівняльний аналіз проб повітря печер (підземних церков) і повітря безпосередньо з трун св. Агапіта і св. Варлаама (труни їхні не герметичні). Вивчався сумарний вміст недоокислених речовин (окислюваність повітря) в паралельних серіях проб повітря. Цей показник є важливим індикатором забруднення повітря. Виявлено чітко зниження окислюваності повітря в трунах у 2—9 разів порівняно з повітрям підземних церков, де встановлено ці труни! В іншому експерименті вивчалася порівняльна якість повітря за показником загальномікробного забруднення.

Пам'ять преподобного — 1 червня — бере свій початок з «Анфологіона» 1619 р. (Дива печер Лаврських 2011, 153-154), але не підлягає сумніву, що ця дата, як і саме вшанування, походить із часів дуже ранніх (див. Коментар 152). Вірогідність раннього вшанування прп. Агапіта (фактично з часу преставлення) не є дивною, якщо ми згадаємо, що саме його мощі визнають ледь не найбільш чудотворними в печерах, оскільки в усі віки його мощі масово відвідують хворі, що відбувається й донині. Підтвердженням зцілювальних властивостей є не лише численні оповіді, наявні й на сьогодні, але й суто наукові обстеження, проведені свого часу у печерах дослідницькою групою під керівництвом І. І. Нікберга. у складі Р. А. Новакович, С. В. Дудника, В. В. Столярова, С. В. Пашкович та інших. У процесі дослідження мі-

Нами застосовувалась метода аспіраційного сіяння повітря на чашки Петрі з кров'яним агаром за допомогою двох апаратів Кротова. Після одночасного сіяння на двох апаратах в одній точці, одна з чашок була поставлена на труну на 5 хвилин. Друга чашка (контроль) залишалася в апараті. Потім обидві чашки ставилися разом у термостат і через добу підраховувалася кількість вирощених колоній мікробів. Ми виявили зниження числа колоній у всіх чашках, які були піддані експозиції на трунах святих протягом всього 5 хвилин! Так, спостерігалось зниження загального мікробного числа в 6—7 разів (чашки, що стояли на труні св. Агапіта), або навіть у 10 разів (чашки з труни св. Варлаама), порівняно з цим самим показником у церкві Введення та Варлаамівській церкві, де зберігаються мощі цих святих! До того ж, на всіх чашках, експонованих на трунах святих, ми помічали повне зникнення гемолітичних форм бактерій, тобто хвороботворних бактерій, що руйнують еритроцити — найбільш шкідливих для організму людини. (Слід зазначити, що окислюваність повітря та бактеріальна флора є небезпечними факторами не тільки для здоров'я людей, а й для збереженості мощей святих (деяким з них вже по 800—900 років!), а отже, їхнє зникнення під впливом невідомої сили має певний інтерес як один із чинників муміфікації останків святих» (Дива печер Лаврських 2011, 202).

Інформаційна основа житія, з огляду на вказівки Полікарпа, походить із житія прп. Антонія. Проте як зазначає в кінці твору автор, там сюжети про окремих святих — учнів св. Антонія — розповідаються дуже коротко⁹⁰. А тому можна припустити, що, як на те вказував ще О. Шахматов, частина оповіді походить із авторської редакції «Повісті минулих літ» (Шахматов 1916, XII). На це вказують чіткі хронологічні і змістові орієнтири, наявні у житії.

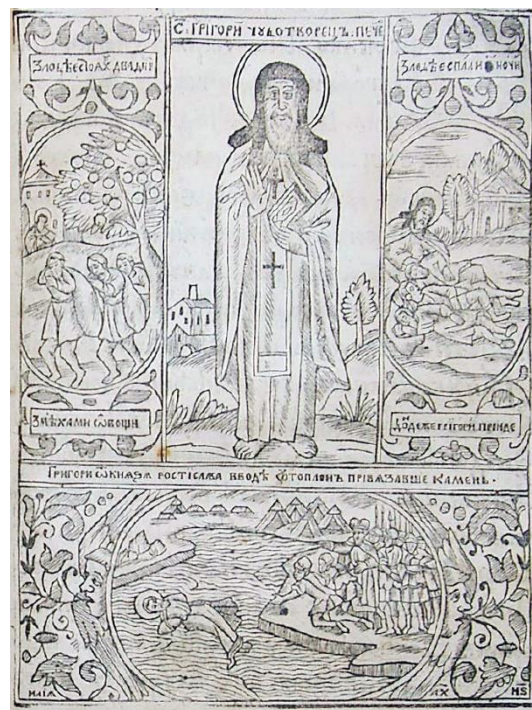
Житіє прп. Агапіта, вірогідно, пробудило особливий інтерес, оскільки його редакції за винятком післямови, надзвичайно подібні одна до одної. Зокрема, нам не вдалося знайти суттєвого матеріалу для порівняння, що доводить першість тексту Четь-Мінея, ІР НБУВ, ф. 312 № 281/133 с, оскільки відмінностей було виявлено недостатньо.

Житіє прп. Григорія Чудотворця

Прп. Григорій Чудотворець був одним із чільних Печерських старців. Таким його згадано у переліку святих, які виводили із затвору свт. Никиту (див. Коментар 113). Власне, про нього нам відомо лише те, що він, цілком вірогідно, народився близько 1033—1043 рр., прийшов до Печерської обителі ще за життя прп. Феодосія, близько 1064 р. (див. Коментар 160). Не підлягає сумніву, що він походив із заможної сім'ї, оскільки навіть якщо сам переписував книги, то, не маючи коштів, не зібрав би бібліотеку.

У першій частині житія описано три схожі розповіді про злодіїв, які хотіли

⁹⁰ Про можливий зміст житія прп. Антонія див. у томі Антології, присвяченій святому (Жиленко 2015-а, 43-73).

пограбувати святого. Ми вже вказували вище, що розповіді — це не є окремі сюжети, а розвиток одного сюжету у монастирському фольклорі (Дива печер Лаврських 2011, 12). На цю думку нас наштовхнуло, зокрема, і те, що є маловірогідним пограбування монаха на території монастиря, та ще й тричі. Однак, обставини міняються, якщо ми припустимо, що святий жив за межами монастирської огорожі на Святих горах (див. Коментарі 161, 162).

Найбільш обґрунтованою вищенаведена теза стає, коли ми звернемося до початку оповіді про мучеництво святого. На той час прп. Григорій вже старцем. Печерська обитель була розташована високо над Дніпром (навіть якщо говорити про територію Ближніх і Дальніх печер). Навряд чи численна братія старих і заслужених монахів поповнювала запаси води походами до Дніпра⁹¹ із одним чи навіть двома відрами. У Печерському монастирі завжди були колодязі. Відомо, що на 22 березня 1857 р. обитель мала 12 колодязів (Гришин, Черепанов 1988, 11-12). Навряд чи такою самою була ситуація в часи прп. Григорія, але колодязі мали бути й тоді. Та навіть за їх можливої відсутності можна було б організувати підвіз води бочкою з Дніпра чи ще звідкись. Отже, ніякого сенсу в поході прп. Григорія по воду не було, за одним винятком: якщо він жив на території Святих гір, де у нього був будиночок, власний садок і навіть власна маленька печерка для молитви.

Такі поселення ченців традиційно були на Святих горах довкола Лаври (Жиленко 2015-а, 296-298). Свідчення про них є не раніше XVII ст., але традиція мала дуже глибоке коріння. Що ж до підземної молільні («печерки»), то її рештки знаходили в околицях Лаври, але у такому стані, що дослідження проводити було вже неможливо. Також підземні споруди відомі неподалік Китаєва, с. Ходосівки та в інших місцях Києва, пов'язаних із Лаврою. Можливо, належить до них і знайдена під час будівництва Ланцюгового мосту печерка, єдина, як нам відомо, знайдена вцілою і, на жаль, знищена будівництвом (Жиленко 2005, 9-10).

У XVII ст. секретар Антіохійського патріарха Макарія, який супроводжував його до Москви і протягом 1654—1656 рр. двічі побував в Україні, оповідав, що дорогою до Печерського монастиря «ми їхали серед незліченних садів, де були незліченні тисячі горіхових і шовковичних дерев і безліч виноградних лоз. У кожному саду є житло його власника; всього близько 4—5 тисяч будинків з 4—5 тисячами садів, і всі вони становлять володіння згаданого монастиря» (Павел Алеппский 1897, 42-43). Проблемність опису полягає в тому, що, піднімаючись на Печерський пагорб, кортеж патріарха міг бачити не лише поселення ченців, а й садиби звичайних мешканців Печерського містечка. І все таки, описувана місцевість була до побудови Печерської фортеці територією Святих гір і в цих місцевостях знаходили рештки індивідуальних підземних молілен. Тому, маємо підстави вважати цей опис саме описом Святих гір.

Прп. Григорій трагічно загинув 25 травня 1093 р. від рук князя Ростислава Всеволодовича (див. Коментар 168). У літературі є припущення, що агресивність молодого бандита пов'язано із специфікою сприйняття монаха, як своєрідного жителя потойбічного світу, і зустріти його на шляху було поганою прикметою. Проте представники поганства ніби мусили сприйматися як «живі» (Писаренко 2013). Насправді, такий висновок є радше сучасною філософською фантазією і спробою якось звільнити від відповідальності ще одного рюриковича, що характерно для сучасної московської історіографії.

Безперечно, убивство прп. Григорія дає підстави дійти висновку, що він загинув 25 травня 1093 р. і що його смерть мала широкий розголос у Києві, зокрема ще й тому, що його вбивця загинув на наступний день після своєї жертви, і ще й у такий

⁹¹ Воду з Дніпра пили ще в середині XX ст., але все інше залишає сумніви.

спосіб, який передбачив святий (див. Коментар 169). Вірогідно, його вшанування у Печерській обителі розпочалося відразу по преставленні.

Житіє прп. Іоанна Багатостраждального

повідь про прп. Іоанна, як і значна частина патерикових сюжетів, про один епізод із життя святого, щоправда, він особливо цікавий тим, що прп. Іоанн розповідає про свої подвиги сам. Загалом вся ця оповідь явно є записом із слів одного з братів, який мав непристойні думки, і звернувся до прп. Іоанна по допомогу. Можливо, житіє походить не з авторської редакції «Повісті», а з матеріалів, зібраних свт. Симоном. Різні редакції житія небагато чим відрізняються, але суттєві відмінності є в передмові та післямові до нього (див. Коментарі 171, 176).

Як можна простежити з тексту, на час написання Послання Полікарпа мощі святого вже вшановували в обителі. Тому можемо припустити, що день його пам'яті, дійсно, є днем його преставлення. Слід зауважити, що преосв. Євгеній (Болховітінов) зазначив інший день пам'яті — 18 червня. Мотив такого перенесення незрозумілий, але й непоодинокий. Пізніше поновлено стару дату (Дива печер Лаврських 2011, 164).

На сьогодні є всі підстави твердити: мощі прп. Іоанна стояли у ямі з часу його преставлення (див. Коментар 176). Так, на плані Лаври 1638 р. читаємо: «Святий Іоанн, що багато витерпів і досі по рамена вкопаний стоїть у землю. Чудотворець».

До 1650 р. побував у Києві французький інженер Гійом Левассер де Боплан. У його записах про відвідання лаврських печер читаємо (Дива печер Лаврських 2011, 128): «Тут показують якогось святого Іоанна, якого видно тільки до поясу, а нижче він у землі. Тутешні ченці розповіли мені, що згаданий Іоанн, передчуваючи наближення смертної години, сам приготував для себе яму, але не в довжину, як звичайно, а в глибину. Коли ж настав його час, до чого він здавна був готовий, то, попрощавшись із своїми братами, почав спускатись у могилу, але з ласки Божої зміг увійти туди лише по пояс, хоча яма й була достатньої глибини».

У друкованій редакції 1661 р. також описано це специфічне положення мощей святого.

Крім того, маємо ще низку зображального і описового матеріалу.

Карл Петер Мазер. XIX ст.

Гравюра другої половини XIX ст., опублікована у ряді київських видань того часу (Киевские пещеры и Киево-Печерская лавра 1864, 41)

Літографія «Монахи перед мощами Іоанна Багатостраждального». Невідомий художник. Перша чверть XX ст.

Із книги Свіньїна Павла Петровича (8[19].06.1787—9[21].04.1839) «Картины России и быт разноплеменных ее народов (из путешествий П. П. Свиньина). СПб., 1839, ч. 1, с. 264-277. (Дива печер Лаврських 2011, 140).

Значну підбірку таких матеріалів XIX — початку XX ст. знаходимо також у спеціалізованій роботі А. Кізлової (Кізлова 2018).

Серед записів свт. Петра Могилы згадано одне з чудес преподобного (Жиленко 2011, 401-403): «Повідав нам дехто із благородних на ім'я Ян Піглавський, латинської віри, як привелося йому бути в Печерському монастирі, коли ховали... року 1628, місяця...⁹² Прийшов, каже, з численними своїми клеветами, бажаючи бачити святі печери і в них святі мощі, бо чув про них од багатьох чимало преславного. “Як увійшли

⁹² Подане чудо наведено також у «Тератургімі», де дату його здійснення уточнено — 1627 р.

ми до печери святого Антонія, дивилися всі святі мощі і, подивувавшись предивом Божим..., пішли. Коли йшли ми до міста, ще дорогою, один юнак на ймення Лементовський, слуга Яна Мольського, одного з клеветів моїх, розхворівся настільки вельми, так, що ледь змогли донести його до міста. Хвороба його була в усьому тілі, найбільше у шиї та плечах, так, ніби мав переламані кістки і розірвані жили. Ми подумали, що [це] від клятого блуду погана шкода набута ним, котра називається... ця [і] негайно покликали лікаря подивитися, що з ним, і доглядати за ним. Лікар, оглянувши його, сказав: “Нема в нього нічого з того, про що ви кажете, і не могу зрозуміти, що це є за така недуга”. [Невдовзі] настільки його охопила хвороба, що і рухатись не міг. Ми, бачачи в ньому таку біду, яка все укріплювалась [в його тілі], ще наполегливіше розпитували його і ретельніше випитували: звідки те в нього взялось. Він казав: “Не знаю, звідки і в чому причина бідування цього і нестерпної моєї хвороби. Лише те знаю: коли з усіма увійшов до печери, зовсім здоровим був; коли ж вийшов — одразу охопила мене хвороба ця невідома”. Ми одразу зрозуміли, що не від чого іншого йому це зло сталось, як тільки від огуди або наруги над святими тілами в печері.

Запитали його: “Коли був у печері, чи не чинив глуму кому зі святих?” Він, окаянный, почав оповідати злі свої вчинки, які сотворив, будучи в печері, таке кажучи: “Все, що оповідали нам інокі про святі тіла, я вважав байками і сказав про себе, що [ці] не святими, а простими мерцями є. І коли, виходячи, підійшов і побачив одного з них, котрого називають Іоанном святим багатостраждальним, сказав собі: не потерплю більше цих русинських вигадок, а викрию їхні брехливі поводи! І не гаючись забажав відірвати голову його і на сміх обернути. І довго провозившись, не зміг відірвати, [а] залишив її, як була і раніше, цілою. І пішов із вами з печери, і з того часу та люта у шиї та плечах оволоділа мною недуга”. Ми, те чувши, вжахнулись усі і зрозуміли, що це [і] є причина хвороби його! Відразу сказали йому: “Согрішив [ти], окаянный, наругу вчинивши блаженному тілу! Отже, покайся в своєму негідному вчинку і молись Богу, аби того [святого] молитвами звільнитись од цієї хвороби”. Він одразу почав кричати голосно, промовляючи зі сльозами: “Согрішив, Господи, вельми согрішив я, окаянный, перед Тобою, коли наругу вчинив святим Твоїм угодникам у печері, і тілу святому Іоанна Багатостраждального кривду хотів сотворити, тим собі хворобу цю виклопотав. Та, Господи, в усьому цьому злі, яке сотворив, і святих твоїх ганив, каюсь і сповідаю: істинні Твої угодники і святими є, тіла яких лежать у святих печерах! Тебе, о святий багатостраждальний, блаженний Іоанне, святим Божим угодником сповідаю і сповідувати, доки і в тілі живу, не перестану. Молю: прости мене, Божий святче, за те, що тілу твоєму святому від невір'я окаянный я, безглуздо насміхаючись, сотворити наважився, тим сотворивши собі лиху і люту хворобу сію; і молись за мене Богу, перед Яким нині пристоїш, аби звільнив мене від злої недуги цієї, щоб усім проповідував, що істинна є Віра Руська, котру шпетив; і мав за істинних святих вас, над ким [раніше] сміявся. Та нині, звідавши гріх і падіння, і люту свою спокусу, хвалю Віру Руську і сповідаю її істинність, і вшановую вас та святі мощі ваші”. [Коли] це і багато іншого вимовив, відразу влігся його біль і зцілювався негайно від недуги і, відразу вставши, пішов до печери, й довго молившись та дякувавши Богу і святим Його, пішов здоровим, як і раніше. Ми, бачивши [це] предивне і страшне чудо, вжахнулись і прославили Бога... Котрий преславно святими Своїми чудотворить”. Я від вищеназваного Яна Піглавського описуване чувши, написав це на утвердження тим, [хто] до святих печер приходять, на..., аби через гірке невір'я чи зневагу до Віри Православної та святих мощей [не] постраждали, і аби дізналися всі, що істинна є Віра Православна Руська, й істинно в Ній спасаються вірні, і чудеса... і Благим і животворним Духом. Нині прісно і навіки вічні. Амінь.

...Написав це року 1629, місяця січня 14 дня».

Згідно з дослідженнями А. Кізлової, у майнових реєстрах неодноразово фігурували шапки преподобного (Кізлова 2018, 54-55). Вірогідно, шапки регулярно міняли, оскільки в описах можна знайти не лише традицію одягати скуфію собі на голову (Кондратьєв 1886, 46), а й те, що «З чесної глави його благочестиві шанувальники беруть зазвичай шапочки». (Указатель святыни... 1898, 95).

Свого часу ми припустили, що мощі святого було вкладено до раки ще в кінці XIX ст. через їхню погану збереженість. А. Кізлова зазначила, що вони ще стояли так в часі завоювання Києва більшовиками (Кізлова 2018, 56).

Один із представників російського духовенства описав цікаву історію, пов'язану з мощами. Вперше цей запис згадано А. Кізловою (Кізлова 2018, 55). Запис дуже цікавий і вартий того, щоб подати його повністю: «Після вбивства митрополита Володимира тимчасову владу над Київською єпархією взяв митрополит Платон. Одного разу при мені він запросив намісника Лаври, архімандрита Неофіта (якщо не помиляюся), і запитав його:

— Чи немає серед мощей якої-небудь підробки?

— Ні, святий владико! Нічого нема. Єдине, що зроблено, це дерев'яна підставка св. Іоанна Багатостраждального.

Як говорить справжня історія, майже сучасники його, монах Іоанн страждав тілесною пристрастю. І одного разу він закопав всього себе до грудей в землю. Відчуваючи жорстокі муки, він провів так кілька тижнів. Після смерті його прославили як святого, і кості закопали в землю у положенні стоячи на пам'ять про його подвиг. А щоб голова не падала набік, з дерева була зроблена коробка у вигляді грудної клітини: це і здалося сумнівним о. наміснику. Митрополит Платон наказав негайно усунути всі підставки, інакше більшовики можуть причепитися і влаштувати скандал і розгром.

Дійсно, деякі з них потім приходили і оглядали мощі, розкриваючи пелени і обмацуючи все руками. Все виявилось справжнім, адже їм вселялося, що замість мощей — опудала з ганчірок. Подивившись, один з них каже:

— Та-ак! Тільки ось темні!

А охоронець мощей, монах, спересердя відповів йому:

— Ти леж тисячу років, подивимося, чи залишиться від тебе хоч що-небудь?

Солдат промовчав на це» (Вениамин (Федченков), 2004).

Житіє прп. Мойсея Угриня

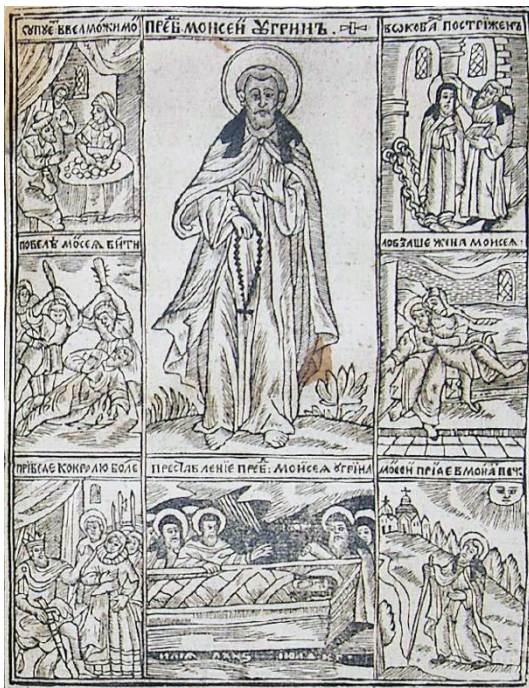

дним із найперших насельників Печерських можемо вважати прп. Мойсея Угриня, хоча хронологія його біографії на сьогодні не може бути названа повністю ясною.

Житіє прп. Мойсея Угриня досить поширене, проте за обсягом в ньому переважає не реальна інформація, а вставні діалоги. Фабула життя охоплює значний хронологічний період і пов'язана з багатьма історичними подіями. На час убивства св. Бориса у нього на службі перебували три брати-угорці, одного з яких звали Георгієм, а мирські імена двох інших нам невідомі, у чернецтві ж вони називалися Мойсеєм і Єфремом. Георгія було убито разом зі св. Борисом⁹³. Прп. Мойсей потрапив у полон до Польщі, звідки повернувся у Лавру сповідником. Тут він впродовж десяти років підвизався у монастирі, був відомий чудотворіннями. Похований у Ближніх печерах, де його вшановували з часу преставлення.

У житті головну проблему становить мотивація. Початок його нагадує середньовічний рицарський роман. Якщо зважати лише на логіку — нещасний найманець, дійсно, міг би радіти зміні своєї долі і не мав приводу опиратися шлюбу. Можливо, з тієї самої причини це не усвідомлювали і наступні редактори. Проте вже автори XVII ст. зважали на ці обставини. Тож у Патериконі дії прп. Мойсея було пов'язано з його обітницею в майбутньому прийняти чернецтво. Більш завуальовано про це згадано у редакції Йосифа Тризни і друкованій редакції 1661 р. (див. Коментар 177). Такий варіант цілком можливий, як можливе і прийняття ним чернецтва ще під час перебування у Предслави чи після її викрадення та наруги над нею. Можливо, ці обставини якимось пов'язані. Втім, вважати, що ми дізнаємося більше — підстав нема.

Кієва і, як свідчить Титмар Мерзебурзький, ув'язнив його разом із дружиною та

⁹³ Див. Коментар 178.

⁹⁴ Про неї див. Коментар 179.

єпископом (який невдовзі помер) (Титмар Мерзебургский 2009, 162-163; Рапов, Ткаченко 1980, 61-62). Українські літописи про це не повідомляють, але з них нам відомо, що на час смерті Володимира Святополк був у Києві, а не у своєму уділі (Шахматов 1916, 165), що й дало змогу йому посісти престол. Чи був він дійсно убивцею св. Бориса і Гліба — на сьогодні визначити складно, але це, власне, для наступних подій значення й не мало: між Святополком і Ярославом відбувалася тривіальна боротьба за владу. І одною з численних жертв розбрату, який привів до інтервенції, і став прп. Мойсей. Влітку 1018 р. Болеслав із Святополком пішли війною на Ярослава, який на той час вже сидів у Києві (Лаврентьевская летопись 1962, 142-143; Ипатьевская летопись 1962, 130). Вірогідно, у битві Болеслава з Ярославом і було захоплено у полон прп. Мойсея (див. Коментар 181). Це не особливо суперечить повідомленню, наявному у Патерику і літописних зведеннях, про те, що його разом із боярами і сестрами Ярослава захопили поляки під час відходу з Києва⁹⁵.

Найбільшу проблему становить джерельна база і хронологія твору. Полікарп називає два використаних ним джерела: «літописець» (див. Коментар 184) і житіє прп. Антонія. «Літописець» — як можна вважати, авторська редакція «Повісті минулих літ»⁹⁶, чи створений на її основі «Старий літописець Ростовський»⁹⁷. Посилається він і на житіє прп. Феодосія (див. Коментар 187).

Теоретично можна було б припустити, що головним джерелом тут є літописний текст, але все не так просто. Вся перша частина життя ґрунтується на згадці про убитого 1015 р. разом із св. Борисом брата прп. Мойсея Георгія, і на тому, що преподобний теж був при тому убивстві, але вижив і втік до Києва (див. Коментар 178). Дивним тут є те, що інформація, вміщена у першому відомому творі прп. Нестора «Читанні» про святих мучеників, говорить про убивство, але без згадки про прп. Мойсея, і без імені його брата-мученика. О. Шахматов з цього приводу писав: «Сумніваюся, аби Нестор навмисне замовчав його ім'я, якщо воно було б йому відомо; мені здається, що це суперечило б звичайним агіологічним прийомам... Визнаючи ймовірним, що Нестор не знайшов імені слуги Бориса ні в Найдавнішому зведенні, ні у Вишгородських записах...» (Шахматов 1908, 85). Дослідник вважав, що це ім'я з'явилося у спрогнозованому ним разом із Найдавнішим зведенням Початковому зведенні, де було як вставка (Шахматов 1908, 86). Ми вже зауважували у попередніх роботах, що реконструкції О. Шахматова є лише теоріями, хоча наявність «швів», які свідчать про існування більш ранніх редакцій, що передували «Повісті», не підлягає сумнівам (Жиленко 2015-а, 325-327). Тому є всі підстави вважати, що він має рацію. У ранній редакції печерського літописання, використаній ще молодим агіографом прп. Нестором у написанні «Читання», вірогідно, не було оповіді про Георгія, як і про його брата Мойсея. Проте пізніше воно з'явилося у житії прп. Феодосія, а потім — у «Повісті». Як припускав О. Шахматов, у печерському літописанні ці дані з'явилися ще до участі в літописанні прп. Нестора. Джерелом для цієї інформації він вважав житіє прп. Антонія, на яке посилався Полікарп у написаному ним житії прп. Мойсея, або якийсь документ, що використано у житії прп. Антонія. Втім, тут ми вже вступаємо у царину припущень. Реально на основі наявних матеріалів можна стверджувати, що 1) інформація про прп. Мойсея, дійсно, була у житії прп. Антонія, 2) обсяг цієї інформації нам невідомий. Найвірогідніше, там не було, зокрема, яскравих діалогів, що наявні нині у житії, втім, найвірогідніше, їх написав вже Полікарп, однак 3) так чи

⁹⁵ Никонівський літопис додає до них також Анастаса Десятинного (Никоновская летопись 1862, 76).

⁹⁶ Про неї див. в Антології, присвяченій прп. Антонію (Жиленко 2015-а, 330-334).

⁹⁷ Про нього див. в Антології, присвяченій прп. Антонію (Жиленко 2015-а, 349-350)

інакше, розповідь про події по смерті св. рівноапостольного князя Володимира походить із неї. О. Шахматов зазначав: «Звичайно, можна б припустити, що Полікарп, звернувши увагу на спільне походження літописного Георгія Угрини і Мойсея Угрини, додав розповідь про те, що обидва Угрини були братами, і що Мойсей був також улюбленцем Борисовим, у якого служив разом із братом; отже, усе, що повідомлено ним про Георгія, походило б прямо з літопису. Але відкіля ж узяв Полікарп, що урятований Мойсей сховався у Предслави? (про неї див. Коментар 179 — І. Ж.). Скажуть, що і це складено на підставі літопису, який надавав Предславі активної ролі помічниці Ярослава, і на основі ще тієї обставини, що і Мойсей, і Предслава потрапили в полон до ляхів. Але попереднє дослідження показало, що укладач Початкового зведення активну роль приписав Предславі, у супереч Найдавнішому зведенню, у якому не повідомлялося про те, що Ярослава було сповіщено про смерть батька і побиття братів саме Предславою. Отже, саме Початкове зведення керувалося якимись даними про Предславу, що дозволило йому внести доповнення у первинний текст літопису. Чи не ті самі дані відбилися у Полікарповій розповіді? Крім того, зазначимо, що у «Повісті минулих літ» (і звичайно, також у Початковому зведенні) не повідомляється прямо про узяття в полон Предслави: у літописі повідомляється про те, що Болеслав захопив із собою «обѣ сестры Ярославли» (те саме у Полікарпа); отже, спільна доля (полон) ще не була достатньою основою для асоціації між Мойсеєм і Предславою» (Шахматов 1908, 86-87). «Отже, — резюмував О. Шахматов, — можливо, що в житті Антонія було сказано й про споріднення Мойсея з Георгієм, і про те, що Мойсей, слуга Бориса, ховався у благочестивої Предслави» (Шахматов 1908, 87). Згадується про ті події й у житті прп. Феодосія, а це означає, що прп. Нестор отримав цю інформацію між написанням «Читання» і створенням вищезгаданого житія. Притім згадку, яку також пов'язують із вигнанням ченців, прп. Нестор вкладає у уста княгині-польки. До всього, хоча завдяки Полікарпу ми точно знаємо, що у житті прп. Антонія була певна інформація про прп. Мойсея і хоча, найвірогідніше, звідти походить і хронологія його поневірянь, але нічого не вказує на те, що цей твір був настільки великий і змістовний, як вважав О. Шахматов (Жиленко 2015-а, 65-71). Тому, звичайно, одним із джерел було воно, але були ще й якісь матеріали, зібрані свого часу свт. Симоном (можливо, усні перекази). І твір про негативи жіночого характеру, на зразок представленого нами у додатках (див. Додаток 15). Подібних творів існує дуже багато, наявний подібний сюжет навіть у літописанні. Однак, навіть найбільші жононенависники мали визнавати і позитивні приклади, такі як «добрі жони» та святі. Тут саме позитиву нема. І в тексті знаходимо епізоди, які майже дослівно використав Полікарп. Публікований нами текст — доволі пізній (ми не вдаватимемося до глибокого дослідження його склад і датування, оскільки він наведений нами виключно для прикладу), але його основа могла бути відома Полікарпу і дослівно ним використана.

Однак зауважимо, що всі вищенаведені висновки знецінюються дуже суттєвими незбігами між хронологією житія прп. Мойсея і літописною (див. Коментар 185).

Різні редакції житія мало відрізняються один від одного. Проте суттєві відмінності знаходимо вже в редакціях XVII ст. Переважно вони пов'язані з можливістю порівняти житіє з літописними даними, зокрема, з літописів Іпатіївської групи.

Житіє прп. Прохора

Жк і більшість патерикових житій, житіє прп. Прохора оповідає про окремі епізоди з життя святого. Джерелом матеріалу була авторська редакція «Повісті минулих літ», у хронологію якої житіє ідеально вписалося (див. Коментар 202).

Житіє починається з опису подій осені 1097 р. 7 листопада не без участі Святополка було осліплено князя Василька, що викликало серію військових конфліктів між князями. Ми вже стикалися з цими подіями в описі Василькового біографа попа Василя про участь у тій бійні прп. Николи Святоші, а відтак — і до всього того чесно й порядної людини з Рюриковичів. У цьому житті описано буття тієї осені й зими у Києві.

Наступний фрагмент датується 1107 р.

Найбільший інтерес житіє мало для дослідників літописання, зокрема, для О. Шахматова, оскільки згадка про викривання ігуменом Іоанном князя Святополка і численні негативні ремарки стосовно князівських которів і, конкретно князя Святополка Ізяславича, які знаходимо в цьому житті, він пов'язав з літописним текстом, який у нинішньому тексті «Повісті минулих літ» датується 1093 р. Цю проповідь проти негараздів у країні він пов'язав з Іоанном, оскільки, як відомо з житія прп. Прохора, саме печерського ігумена було зіслано Святополком за його виступи до Турова. Найвний у літописі текст О. Шахматов вважав кінцівкою зведення, написаного Іоанном.

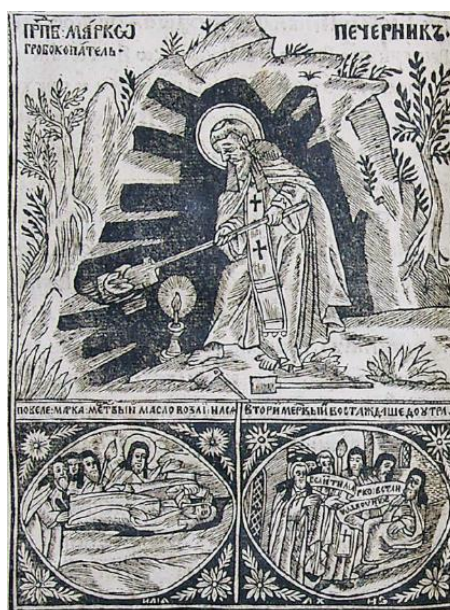
Ми вже торкалися вище про те, що наявність у літописному тексті «швів» не підлягає сумніву, та все ж не маємо ніяких доказів *безпосередньої* участі у літописанні як прп. Никона Великого, так і Іоанна (Жиленко 2015-а, 326-327). Наразі не підлягає, приміром, сумнівам, що погляди прп. Нестора на цю проблему були такими самими, як і у його ігумена.

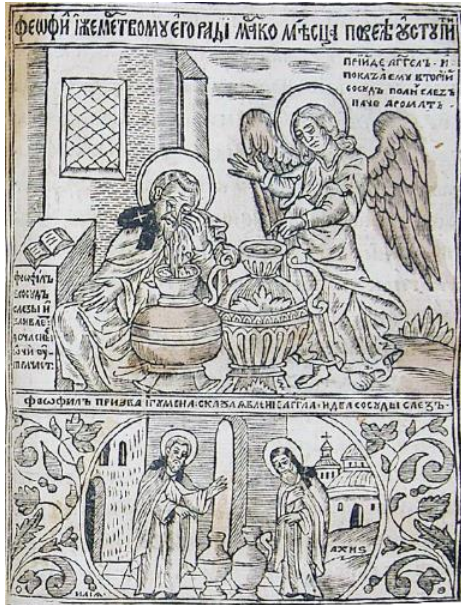
Житіє прп. Марка Печерника, прп. Феофіла й прп. Іоанна

Житіє має цікаву передмову (див. Коментар 206), яка, на належить до всіх частин Послання, але підтверджує висновок про формування змісту цього конкретного житія з оповідей свт. Симона і невеликого додатка літописного тексту з авторської редакції «Повісті», де говориться про участь прп. Марка у перенесенні мощей прп. Феодосія 1091 р. (див. Коментар 209).

Житіє складається з декількох сюжетів, пов'язаних із декількома святими.

Відмінності між житіями різних редакцій невеликі. У Стишному пролозі традиційно

використано текст Касіянівської другої редакції, з деякими скороченнями (зокрема, немає передмови) і незначними редакторськими правками. У редакціях Патерика, починаючи з Касіянівських наявна окрема молитва прп. Феофіла (див. Коментар 219).

Наразі у житті преподобного у Патерику 1661 р. вставлено повідомлення про напування з його хреста (див. Коментар 217) і про наявність при мощах його вериг (див. Коментар 210). Інтерес автора цієї редакції до обставин вшанування святих за його часів не є визначальним. Повідомляється лише про поховання в печері й вшанування там. Можна припустити, що його ім'я було Марко, або ж він змішався від хреста.

Найцікавішим в історії життя те, що воно не увійшло до «Патерикону». Чому так сталося — сказати складно. Єдине припущення з цього приводу було висловлено Н. Сінкевич: «Імовірно, чудеса святого, який наказував мертвим рухатися, здалися Косову маловірогідними, а також такими, що не могли справити на читача належний дидактичний вплив... Відтак Косів виключив це житіє, незважаючи на те, що культ святого Марка Печерника активно розвивався у Лаврі в цей час» (Сінкевич 2013, 81). З цим висновком можна погодитися. Житіє прп. Марка було адресоване в своїй основі чернечій аудиторії, а «Патерикон» передусім — освіченим мирянам, причому не тільки православним.

Житіє прмчч. Федора й Василя

особливістю цього житія є значний відрізок часу в описаних тут епізодах. Воно літературно скомпоновано і нині не можна однозначно визначити, що лежало в його основі — кілька різних літописних статей чи одна, але зрозуміло, що літописна основа була, оскільки тут наявні численні хронологічні репери (див. Коментар 233) і названо ім'я князя-вбивці. Водночас сюжет дає змогу припустити, що якась кількість інформації могла бути і фольклорною.

Окремо стоїть питання про вплив на цей текст втраченого житія прп. Антонія (Жиленко 2015-а, 63-64). Однак, це житіє згадано у творі, але лише як джерело оповіді про Варязьку печеру і варязький скарб. Хронологічно події, описані в житті, не потрапляють у рамки житія прп. Антонія.

У коментарях до текстів ми зауважили, що вшанування святих почалося з часу їхнього мучеництва (див. Коментар 232). Про дуже раннє вшанування свідчить наявність їхніх імен серед переліку святих у найбільш ранньому збереженому пом'янику Печерського монастиря (Дива печер Лаврських 2011, 153). Як відомо, святі завжди мали день пам'яті 11 серпня і, можливо, це є днем їхнього преставлення.

Відмінності між редакціями невеликі. Із найбільш вагомих варто згадати зміни у заголовку у пізніх редакціях (див. Коментар 221), а також введення у Патерику 1661 р. повідомлення про перенесення мощей святих мучеників до Ближніх печер (див. Коментар 232).

Житіє прп. Спиридона і прп. Алімпія

к нам відомо, Полікарп спеціально не розбивав свій твір на окремі житія, цей поділ було зроблено пізніше і не завжди однаково. Але деякі фрагменти так і лишилися у складі середньовічних редакцій Патерику «парними». Та особи святих, описаних у таких житіях чимось та й пов'язані між собою. Прп. Спиридон і прп. Алімпій поєднані лиш одним — своїм чернечим рукоділлям⁹⁸. Для сучасника часом дивно, що роботу пекаря й художника поставлено на один рівень. Але 1) йдеться про випікання проскур, а не звичайного хліба, а 2) і це найголовніше, для середньовічної людини праця художника, хоча б і іконописця, була звичайним ремісництвом.

Однак, за змістом між обома оповідями мало спільного. Тому вони доволі рано, зокрема, у проложних текстах, стали розпадатися на два житія.

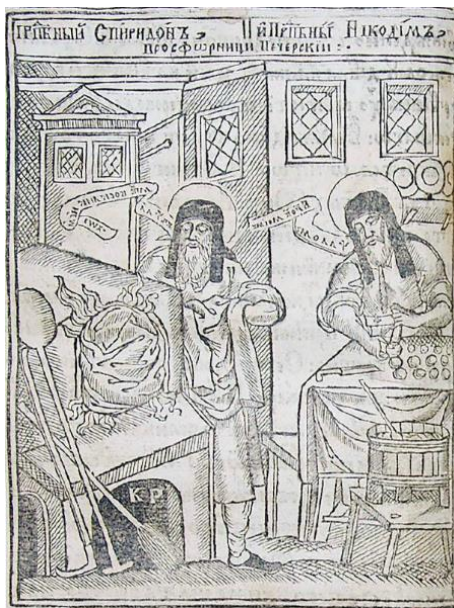

Першу частину житія, присвячену **прп. Спиридону** (зі згадкою про **прп. Никодима**⁹⁹), звичайно, складно назвати житієм. Тут подано дуже коротку, навіть не біографію, а характеристику святого, зокрема, стосовно знання ним на пам'ять Псалтиря, що було вагомою, хоча й не такою вже рідкісною цнотою для тогочасного ченця. А потім наведено фактично одне диво, обставини якого з опису не дуже-то й помітні. Цілком вірогідно, що сюжет походить із авторської редакції «Повісті», де було зазначено лише те чудо, очевидцем якого прп. Нестор міг цілком бути особисто. Проте зважаючи на наявну хронологію (див. Коментар 237), більш вірогідно, що джерелом були якісь записи чи навіть усні розповіді свт. Симона. Коли він жив у Печерській обителі, там вповні ще могли бути ченці, які особисто знали прп. Спиридона.

Складно визначити, коли почалося вшанування святого. У всякому разі, пам'ять святого під 31 жовтня наявна вже в «Анфологоні», як і прп. Никодима (того самого дня).

Частина житія, присвяченого **прп. Алімпію**, теж не може вважатися особливо змістовною. Цікаво зазначити, що всі згадані в ньому ікони не були створені самим святим іконописцем. Це можна було б пояснити ставленням Полікарпа до його праці, про що ми вже згадували вище. Однак, як здається, автор лише використав відомі йому сюжети. Перший із них, щодо чудес під час розпису Великої Церкви, взагалі має до преподобного опосередкований стосунок. І до всього, постає питання, звідки Полікарп про нього дізнався. Якщо від свт. Симона чи з авторської редакції «Повісті»,

⁹⁸ Порівн. Коментар 246.

⁹⁹ Див. Коментар 238.

представленої у старому літописці Ростовському, то незрозуміло, чому він не був використаний у Сказанні про заснування Церкви Печерської. Можливо, у монастирі існували якісь окремі записи, на зразок проложних? Так чи інакше, чіткість і докладність оповіді відкидає, на нашу думку, використання фольклору.

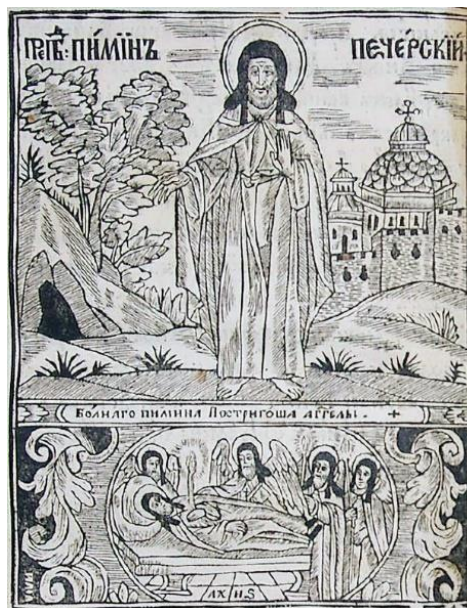
Що стосується інших сюжетів, то вони можуть походити з авторської редакції «Повісті минулих літ», оскільки входять до її хронологічних рамок, але розповідь про збережену ікону і її долю в Ростові (див. Коментар 253) явно виходить від свт. Симона, а на додачу — власних спогадів Полікарпа.

Численні теорії про збережені ікони святого див. Додаток 18.

До публікованої нині підбірки увійшли 11 текстів, і не всі вони представляють повний текст Полікарпа, тобто, життя прп. Спиридона й Алімпія.

Зокрема, життя прп. Алімпія відсутнє (точніше — не дописане) в Арсеніївській редакції Патерика. І дослідники стерли немало ручок, намагаючись пояснити, чому свт. Арсеній Тверський його вилучив. Однак, висловлена нами ідея про походження його редакції від проложного патерикового тексту, який також правив за протограф Патерика проложного типу в складі Четії Мінеї XVI—XVII ст., то стає зрозумілим, що від його волі тут мало що залежало. Протограф був дефектним, і життя прп. Алімпія, поміщене в ньому останнім, виявилось недописаним. Це добре простежується саме в Арсеніївській редакції, бо у Четії Мінеї життя прп. Спиридона виявилось всередині Патерика (можливо, внаслідок переплутаності аркушів у протографі). Власне, з такою переплутаністю аркушів можна пов'язати і зміну в структурі всієї Арсеніївської редакції.

Можливо, сучасником прп. Алімпія був прп. Григорій іконописець, про життя якого нам нічого невідомо. Помер він у віці близько 50 років. У літературі про Печерський монастир іноді трапляється дата його смерті — 1105 р., але походження її наразі невідоме.

Життя прп. Пимена Хворого

оловним питанням цього життя є тотожність описаного в ньому життя із прп. Пименом, згаданим у Посланні свт. Симона. На нашу думку, це одна й та сама людина (див. Додаток 5).

Відмінностей текстів у різних редакціях порівняно значні (див. наприклад, Коментарі 258, 260, 265). У проложних і Арсеніївській редакціях виклад суттєво скорочено.

Житіє свт. Нифонта

вятитель Нифонт не був безпосередньо автором Патерика чи літопису, хоча й був дотичний до новгородського літописання. Не було також його житіє написане авторами Патерика. Проте воно увійшло до пізніх редакцій збірки. Та й невіддільна біографія святителя від інших печерян, які жили, підвизалися і творили у XII ст.

На відміну від більшості досліджуваних у цій Антології агіографічних творів, житіє свт. Нифонта у різних своїх редакціях суттєво відрізняється своїм складом і змістом.

Українські — патерикові чи проложні — житія свт. Нифонта з'явилися внаслідок обростання оповіді про преставлення і передсмертне видіння святителя різними повідомленнями літописного походження. Не підлягає сумніву, що первинний текст, який знаходимо у Касіянівській першій редакції, було взято із літопису Іпатіївської групи, причому якихось суттєвих розбіжностей у межах цього тексту між Іпатіївським і Хлебніковським літописом не знаходимо, однак, за аналогією з раніше досліджуваними текстами, вважаємо, що його взято зі списку Хлебніковського чи аналогічного кодекса. Подальші «прирошення» до тексту, починаючи з Касіянівської другої редакції, походили з новгородського літописання, але були взяті, на нашу думку, із тексту київського літописання, де ці дані також містилися, і яке, зокрема, лягло в основу т.зв. Тверського збірника, чому там також знаходимо дуже подібні читання. Докладніше про це див. у коментарях.

У Касіянівській другій редакції літописна стаття почала перетворюватися на житіє, і стала ним остаточно вже в редакції, наявній у Патерику о. Йосифа Тризни.

Редакцію, що увійшла до Стишного прологу, було створено на основі тієї самої Касіянівської другої редакції. Остання ж лягла в основу новгородської агіографічної спадщини, присвяченої свт. Нифонту.

Новгородське житіє свт. Нифонта написане визначним новгородським агіографом о. Варлаамом (до постригу Васи́лієм), відомим також як автор житій прп. Єфросина, блгв. Всеволода Мстиславича, Олександра Невського, прп. Савви Крипецького, святителів Никити і Нифонта, (Ключевский 1871, 250-260). В. Ключевський характеризує його твір, як бідний на джерела. По суті, дослідник зумів назвати лише одне його джерело — житіє за Касіянівською другою редакцією Патерика, поширеною у Новгородській землі та Московії (Ключевский 1871, 260-262).

У дисертаційній роботі Д. Максимової «Житийные памятники, посвященные Нифонту Новгородскому. Литературная история текстов» описано ще одну редакцію житія свт. Нифонта — створену 1687 р. новгородським книжником Козинінім. Згідно з висновком дослідниці, цей твір відрізнявся від житія, написаного Васи́лієм-Варлаамом «просторотою стиля и фактографически насыщенным содержанием» (Максимова 2001). На жаль, нам не вдалося ознайомитися ні з повним текстом цієї роботи, ні з досліджуваним текстом.

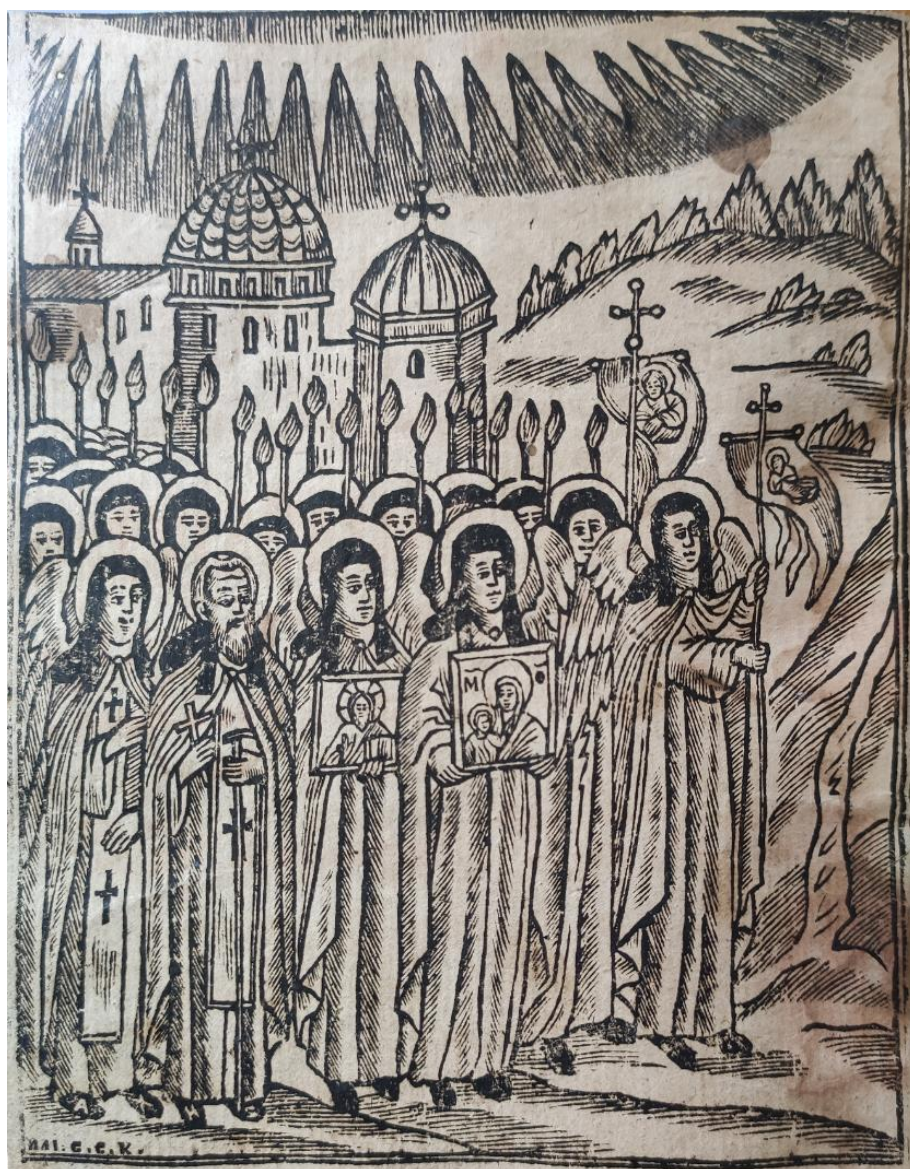
Вшанування свт. Нифонта в Україні, вірогідно, почалась радше десь у потатарський час, але до початку XVII ст. Точніше, ми визначити не можемо, бо справа тут навіть і не в появі літописного фрагмента в Касіянівській другій редакції, а у знайденні мощей, а дату цієї події назвати нереально.

Ще менше точних даних маємо стосовно вшанування святителя у Новгородсько-Псковській землі, і ще більше, у Московії. В останній канонізацію пов'язують із Макаріївськими соборами, що були покликані переважно «офіційно визнати» Московською владою місцевих святих завойованих територій. Вважається, що святителя внесено до московського списку святих впродовж собору 1549 р., але його матеріали не збереглися, отже це є лише добре обґрунтоване припущення (Голубинский 1903, 103-106).

ТЕКСТИ

ЖИТТЯ АВТОРІВ ПАТЕРИКА ТА АРХІМАНДРИТА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОГО ПОЛІКАРПА XII СТ. ІПАТІВСЬКИЙ ЛІТОПИС^{100,101}

6690 (1182)] р.

Про те же літ. прергависл бляжны анхимандритъ. игуменъ Печерскон. именемъ Поликарпъ. мѣца нѣмѣ. въ кѣд. днѣ. въ днѣ стѣму мѣнѣюу. празника Бориса. и Глѣба. и спрѣтавшѣ тѣло его. погребоша с конѣчными пѣми. такоже самъ заповѣда. по смѣрти же его бѣ мѣтежь. в манастырѣ. по старци бо сономъ. не могоша избрати совѣ

¹⁰⁰ Цитується за ПСРЛ: Ипатьевская летопись 1962, 626-627.

¹⁰¹ У літописах Іпатіївської групи знаходимо ще кілька повідомлень, де згадано архімандрита Полікарпа:

6678 (1170)

Глѣбъ не Переяславль. братъ его Михаило. и нини мнози възрѣвшѣ на бжню помочь. и на гилу чѣнаго (хѣ) и на мѣтѣу стѣни бѣи и пондоша не Києва. мѣца марта въ б. днѣ въ днѣ сѣботныи. сѣредохрѣтѣночѣ недѣли. Ярополкъ Низславъ братъ Мартылабъ. бѣлами болаше пѣтѣмъ и да не хотѣл братъѣ свои сѣгати и бѣ в Тѣмѣци. и бѣлами нача немоци. и портиже вѣрѣтѣ Мартылаба за Канекомъ. братъ ти белми неможѣтѣ и посла Мартылабъ къ игуменъ Поликарпови и къ Данилоби попови своему. белѣ има пѣхати къ брату Ярополку река има тако. аще ба бѣ помѣтѣ брата моѣ да спрѣтавшѣ тѣло его. безитѣ же къ стѣтому Фѣсодору прѣгави же сѣ Ярополкъ стѣ Низславъ. мѣца марта. въ седмѣи днѣ въ днѣ четвѣртѣ сѣредохрѣтѣночѣ нѣли. и положиша тѣло его оу стѣто Фѣсодора и деже ему сѣць лежитѣ.

6679 (1171)

Того же літѣта неходѣла прѣгависл кнѣзь Володимиръ. Андрѣевичъ. мѣца генварѣ въ кѣи. и привѣзоша Вышегороду. Фѣсодоровѣ недѣли в пѣтокѣ. етѣ бо лежалѣ не погребенъ. неколко днѣвъ и посла Глѣбъ кнѣзь. игумена. стѣна бѣи Перькаго манастыря. Поликарпа. и Семѣона игумена стѣто Андрѣя. до Вышегорода белѣ има допѣрити. Володимира. до Києва. а самъ поѣха на сѣну стѣоронѣ. в Городокѣ а ѣтѣуда в Переяславль...

игумена. и бѣ скорѣ братѣи и тѹга и печаль велика. не поддаешеть бо. таковомоу силноу домоу. поне единѣ чѣ бѣ партѹха быти. во вторникѣ же оубо¹⁰². оударши братѣа. в било. и сндошася во цркви. и почаша молбы творити ко стѣи. **Вѣтѣ**. и се дивно бѣ дѣло. тако единѣми оутѣи мнозѣ рекоша. поглемя к **Васильеви** попови¹⁰³. на **Щьковцию**¹⁰⁴. абы былѣ намѣ игуменѣ. и оуправитель стадоу черноризциѣ. **Федосьева** манастирѣа **Печерьского**. и пришедши поклонишася **Василью** попови. и рекоша мы вѣа братѣа. черноризи кланяемсѣа тобѣ. и хочемъ тѣа имѣти собѣ сѣца. игумена. попѣ же **Василѣи** в велицѣи изоумѣнѣи бывѣ. поклонисѣа противоу имѣ и рѣ. сѣци и братѣа. азѣ чернортво. на стѣи имѣлѣ сѣмъ. игуменѣства же ради что мыслѣте ѿ мои хѹдошти. много же превѣлѣ имѣ. и вѣрѣлѣ имѣ. сѣни же поѣмше и вѣдоша. в мѣнѣи в пѣтницю. пришедши же нѣлѣ. и приѣха митрополитѣ. **Микифорѣ**¹⁰⁵. на портрѣжнѣе его. и **Тѹровьскии** епѣпѣ. **Лаврентѣи**. и **Никола** **Полотьскии**. епѣпѣ¹⁰⁶. и вси игумени портрѣже **Микифорѣ** своєю рѹкою. и бѣ игуменѣ. и партѹхѣ черныцѣмъ. **Федосьева** манастирѣа.

ХЛЕБНИКОВСЬКИЙ ЛІТОПИС¹⁰⁷

6690 (1182) р.

В то же лѣто престѣвисѣа блжѣнныи архимандрѣи игуменѣ **печерькии** именовѣ **полнкарѣ**. мѣца ию. вѣ. кд. вѣ днѣ стѣю мѣноу празнѣика **корѣа**. и глѣба. и спрѣтавшѣ тѣло его и погребкоша сѣ конѣчныи пѣми. **ѣко** **ѣа** заповѣда. по смрѣти же его бѣ мѣтѣ. вѣ манастирѣи. по стѣрѣи бо **онѣ**. не могоша иѣвѣрати сѣбѣ игумена. и бѣ **искрѣвѣ** братѣи и тѹга и печѣ велика. не пѣдѣашѣ бо. таковомоу синомоу домоу. поне ни **ѣдѣ** чѣ **епартѹха** быти. **Вѣ** вторнѣ же оубо¹⁰⁸ оударши брѣа в било. и сндошася вѣ цркви. и почаша мѣбы творѣи кѣ стѣи еци. и се дивно бѣ дѣло. **ѣко** **ѣдинѣми** оутѣи мнози рекоша. поглемѣа к **васильеви** попови¹⁰⁹. на **щьковцию**¹¹⁰. абы бѣ на игуменѣ. и оуправитѣ стѣдоу черноризциѣ. **Федосьева** манастирѣа. **печерьского**. и пришедше поклонишѣа **василью** попови. рекоша мы и вѣа брѣа черноризи

...а дружинѣе его рѣ а кому вѣрѣ годно а идѣтѣ. сѣни же рекоша емоу кѣже тѣи сѣмѣ вѣдѣши что сѣмѣ издѣтали **Кинюмѣ**. а не можемѣ чѣхати изѣвѣтѣ нѣ. игуменѣ же рѣ **Полнкарѣ**. кѣже се дружина его не чѣдѣтѣ сѣ нимѣ. а пѣрѣи своѣе дружинѣи нѣсколько нѣ кто ни конѣ доведѣ. ни стѣга донѣа.

¹⁰² Див. Коментар 2.

¹⁰³ Див. Коментар 3.

¹⁰⁴ Див. Коментар 4.

¹⁰⁵ Див. Коментар 5.

¹⁰⁶ Див. Коментар 6.

¹⁰⁷ Гарвардська Бібліотека Давнього Українського Письменства 1990, 553-553зв.

¹⁰⁸ Див. Коментар 2.

¹⁰⁹ Див. Коментар 3.

¹¹⁰ Див. Коментар 4.

кля́наѣмъ тѣбѣ, и́ хо́чѣ тѣ́ имѣ́ти сое́бѣ ѿ́ца. и́го́умѣна. по́пъ же Васи́лїи в вели́цѣ и́зо́умѣни
 бѣ́въ. покло́ниѣа прѣ́тивоу и́ и́ рѣ́. ѿ́ци и́ бра́тїа. а́зъ че́рнече́ство на́ рѣ́ци и́мѣ́ ѣ́мь. и́го́умѣ́тва
 же́ рѣ́ что́ мы́сли́те о́ мои́ хо́дѣти, мно́го прѣ́вѣа и́ и́ врече́а и́. о́ни же по́еше́ е́го и́ вѣ́ша
 въ ма́нарты́рь в пѣ́. прише́ши нѣ́ли и́ при́ха митро́поли́ никѣ́форъ¹¹¹ на по́ртрѣде́нїе е́го. и́
 тоу́ро́скїи е́ппъ ла́връѣ́ти. и́ нико́ла по́ло́скыи е́пѣ́къ¹¹², и́ вси и́го́умѣни. по́ртрѣ́же́ ники́форъ
 сво́ю рѣ́кою, и́ бѣ́ и́го́умѣ́нъ, и́ па́рто́у че́рнори́це, а́сѣ́дїе́ва ма́нарты́ря.

КАСІЯНІВСЬКА ПЕРША РЕДАКЦІЯ ПАТЕРИКА¹¹³

Арк. 353 зб. \

Плѣ́. хсѣ́. прѣ́тѣ́вѣа е́лжѣ́нныи а́рхіма́ндрїтѣ́ печѣ́рскїи. и́мѣ́ремъ пѣ́ликарѣ́. мѣ́а і́ю.
 въ́. и́. **В**ъ стѣ́лхъ мѣ́никъ, вѣ́рїа и́ глѣ́ба. и́ спрѣ́тавшѣ́ тѣ́ло е́го пѣ́гребѣ́ша чѣ́но і́
 конѣ́ныи пѣ́ныи і́ко́ і́амъ за́сѣ́вѣ́да. по́ смѣ́рти е́го бѣ́ ма́те́жъ і́ ма́нарты́ри. пѣ́
 стѣ́рци бо́ ѿ́но́мъ не́ мо́гоша и́зѣ́рѣ́ се́бѣ и́го́уме́

Арк. 354 \

на. **И** бѣ́ і́ко́рѣ́ вѣ́ліа въ́ бра́тїи́ и́ тоу́га́ и́ печѣ́ль. **Н**е́ по́е́ашѣ́ бо́ та́ковѣ́му вели́кому́ стѣ́дѣ́,
 ни́ е́дїнъ чѣ́ бѣ́ па́рты́ря бѣ́ти. въ́ вѣ́рникъ¹¹⁴ о́убо бра́тїа о́уда́рїи́ і́ бїло. и́ снїдо́шлѣ́ вїи́ въ́
 цѣ́кѣ́. и́ на́ша мо́лѣ́і тѣ́сѣ́рїти къ́ стѣ́нї е́ци. и́ і́е́ днѣ́но бѣ́ дѣ́ло. **И**́ко́ е́дїнѣ́ми о́у́рѣ́а
 мно́зи ре́коша́. пѣ́лѣ́мъ і́ Васи́лію́ по́поу¹¹⁵ на́ цѣ́ковнїцѣ́¹¹⁶. да́вї бѣ́лѣ́ тѣ́и на́мъ и́го́умѣ́нъ.
 и́ правї́тель и́но́чыкому́ стѣ́дѣ́ фѣ́сѣ́доїе́ва ма́нарты́ря печѣ́рскѣ́ и́ прише́ше́ вїи́ покло́нїшлѣ́
 Васи́лію́ прѣ́вѣ́нтерѣ́. и́ ре́коша́. мѣ́ и́ вѣ́л бра́тїа́ кля́

Арк. 354 зб. \

наѣ́мъ тѣ́бѣ́. хо́тѣ́щѣ́ тѣ́ имѣ́ти ѿ́ца, и́ и́го́умѣ́на се́бѣ́. по́пъ же Васи́лїи, і́ вели́цѣ́
 и́зѣ́мѣ́нїи́ бѣ́. па́ покло́ниѣ́а и́мъ прѣ́тївѣ́. и́ рѣ́ і́мъ, ѿ́ци и́ бра́тїа. а́че́рнече́ство на́ рѣ́ци
 и́мѣ́лѣ́ ѣ́мь. и́го́умѣ́нѣ́ва́ рѣ́ди. что́ помы́сли́те ѿ́ мои́ хо́дѣ́ти. мно́го прѣ́вѣ́а. и́
 оѣ́цїа́вѣ́а і́мъ. ѿ́ни же, по́и́мше́ е́го. и́до́ша і́ нимъ і́ ма́нарты́рь. **В**ъ днѣ́ па́то. и́ при́ха

¹¹¹ Див. Коментар 5.

¹¹² Див. Коментар 6.

¹¹³ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹¹⁴ Див. Коментар 2.

¹¹⁵ Див. Коментар 3.

¹¹⁶ Див. Коментар 4.

митрополитъ никіфоръ¹¹⁷ на пострѣженіе его. и лаврѣнтіи тѣрѣвскій епископъ. и никола половецкій епископъ¹¹⁸. и вси игумены. Пострѣже его никіфоръ своею

\Арк. 355\

рѣкою. и бѣ игуменъ и прѣтеръ иноко. фесѣдосіева манастырь. сіа же кнѣга прѣ написана бѣша. нарицаемы и патерикъ печерскій житіа чюдеса стѣхъ оцъ¹¹⁹.

ПАТЕРИКЪ ИОСИФА ТРИЗНИ¹²⁰

\Арк. 265\

Блаженнѣмъ Симонѣ епископѣ Владимікоу и Сѣвѣдалскомъ вкратцѣ написана.

Блаженный Симонъ епископъ сѣвѣдалскій, бѣше черноризецъ печерскаго митра, при архимандритѣ акиндинѣ, ѿ него же и мнишевскій чинъ воспримъ живаше егѣдгоднѣ, рѣвнѣа отеческимъ добродѣтелема, чарто почитаа житіа стѣхъ оцъ печерскіи. И срѣе свое к ревности подвижаше вѣхъ тѣрѣвскъ прѣти. толма же вѣвнѣа на добродѣтель тако вѣду славѣ о немъ прѣти, и догониа гавлашеа патерикскіи жрѣніи прѣати. случѣшеа бѣще снѣвѣ. Володимірскіи, рѣтѣвскіи епископъ иволнѣ. волею своею епископию сѣвѣвнѣ и понде в митрѣ в келию комы и дамиана в нѣждѣ. Кнѣже великѣ Гѣокии Вѣволодѣи Володимѣрскіи Смолѣи мѣрополѣта мат. деа и повѣчѣиша в кнѣе симонѣ епископомъ. егѣхранѣмѣоу градъ володимѣру

\Арк. 265 зѣ.\

и сѣдалю. в лѣто 1211¹²¹ Блаженнѣи же епископъ Симонъ примъ архіерѣскіи стѣпѣ. И желъ в рѣцѣе свои патерикскіи. повнѣашѣ еъ Гѣомъ вѣрѣннѣи еѣтѣ патѣтѣ тѣрѣвѣ своихъ мнишевскіи единаче не забываа, и воспоминаше чарто прѣвнѣи оцъ печерскіи, тѣрѣды и повѣги, и дѣше рѣбашѣ тако сподовнѣа тламо ожитѣ бѣти, и в помоци мѣтѣви ѣи призывашѣ, и бѣгодатню бѣжнею сацицаѣ, и вѣпомогѣемъ дѣрѣе стѣроашѣ свои прѣгола писашѣ и житіа стѣи оцъ в поѣвѣ правѣвѣрнѣи, и вѣлнимъ тѣцѣаниемъ испѣтѣовашѣ, аще кто самѣвѣдецъ бѣвѣ или сѣвѣшатѣ нѣвѣрѣнѣ, коемъ чюдѣи, вѣа ѣи ѣки пѣла тѣрѣдолѣвѣа вѣвѣтѣе соеврѣашѣ. Вѣлию ео любовь, и вѣрѣу имѣе ко прѣтѣи Гѣцѣи. И прѣвнѣи оцѣмъ анѣоиию и дѣодѣоиию тако мнѣтѣи емъ чѣвѣрѣвнѣи

¹¹⁷ Див. Коментар 5.

¹¹⁸ Див. Коментар 6.

¹¹⁹ Див. Коментар 7.

¹²⁰ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹²¹ Див. Коментар 13.

в пещѣре жи, тѣло тѣчию въ епѣхнѣ живѣаше, дшю же и ѡмомъ со прѣпѣнѣи вьсгдѣ сын. поживе лѣто добоѣна. бывъ ко стѣнтелствѣ лѣ бѣ. и много потрѣди ко гдѣ въ вѣчннн поко ѡнде, его же тѣло по вѣрѣ и лѣви ко стѣи положено в пещѣрѣ со прѣпѣннми оцѣи. како і в посланнѣ своемъ и поликапу ѡлви. в немъ же ѡбращѣе вѣакъ противу трѣдолюбне его, и ревностѣтѣлсндо к гдѣ.

\Арк. 293\

О бѣженѣмъ поликарпѣ¹²² архимандритѣ стѣи великия цѣркви лавры пещеръския и киевския, і о прѣставленнѣ его.

Бѣженномъ акиндинѣ архимандритѣ¹²³, доѣ і еѣобгоѣе стгадо хрѣво ѡпасшѣ, и в старостѣ глѣбокоѣ доѣтншѣ. по трѣдѣхъ долговременнѣи ко гдѣ в вѣчннн покон прееельшѣл, идѣже воприятъ трѣдоѣ своимъ, ѡ мздободателѣ доѣтонноѣ ѡмедне (sic!). не бытъ иного в лице еѣобраномъ бѣтѣхъ вратѣи иночестѣвѣющемъ, старѣнша и в поѣнзѣхъ иноческѣи искѣннша паче поликапа. его же како доѣтонна имѣща ѡмнла старѣшинствѣа, бѣтѣи великия лавры еѣгородичны, и прѣпѣнѣи ѡцѣи ншѣи антоннѣи и дѣодоина, содѣжати соглане единоумне вѣ полкѣ ѡченикѣи воинѣв хрѣи исѣраша себѣ прѣводителѣа и наставника. при великомъ кнѣзѣ рѣтнлаѣ метнлавичѣ¹²⁴. а при мнтрѣполитѣ иѣѣанѣ нже внове прѣнде ѡ цѣраграда. его же великнѣи кнѣ рѣтнлаѣ не хотѣ прѣлти зане же ѡрднлѣ баше пола своего тѣвемкобнча къ цѣрю. и патрнѣху хотѣа ѡправднн прѣ нннн климента, на мнтрѣполию пакн Киеву. ѡ нѣмже стѣрѣтшнмѣа с мнтрѣполитомъ и цѣрковнѣи поломъ ѡбратнша прѣлаѣв цѣрь дары многи великомъ кнѣю рѣтнлаѣв ѡзамнтѣи и паволоки и на ѣзорочнѣа разнѣнчнлѣа цѣркалѣа и глше

\Арк. 293 зб.\

поѣе цѣрѣвѣ. како да прѣнмѣе бѣгѣсловенне ѡ цѣраградскаго патрнѣрха по дрѣвнемъ ѡбѣчаю. и прнгатъ бытъ с чертнѣю иѣѣанѣ мнтрѣполи¹²⁵. бѣженному же поликапу како же быше рѣхѣомъ. прѣнмшѣо началствѣо великия лавры. тѣцашеѣа ѣсѣднѣ вѣа ѣстаѣы манаствѣикия прѣдѣннѣа прѣподѣеннмъ дѣодоинѣмъ сохрнннн. и ничто же стѣраннѣо прѣнѣннннн на разоренне живѣшннмъ братѣи. нмѣѣаше ко прѣде добра наставннѣа бѣженнаго Снмѣо прѣжде ѡпомнѣнѣу того епнѣкопа сѣждаликаго и владнннѣискаго. его же посланне прѣ ѡчннѣа нмѣѣюще. вѣа словѣа ѡчѣркаѣа на скрѣжалѣхъ еѣдѣа своего написаннаѣа ѡмнѣ прочнѣѣѣаше, и во ѣе его поѣдѣаше. стѣ ко и ѡжнѣа бѣженнѣи

¹²² Див. Коментар 1.

¹²³ Див. Коментар 104.

¹²⁴ Див. Коментар 8.

¹²⁵ Див. Коментар 9.

поликарпа еґолюбивому епископу симону и любиву еґе ему. еґо ради и чарґто послание еґо порещаше. Добраи же дѣлатель землю еґрца своего полбшаниемъ норавъ еґемена ѿ —————¹²⁶ боґто трдды зплодони. гави иґдме нартабникъ ко спасению многимъ. Тако да бо и лавра црґкага требоваше комчиа, о немже и красовашага. бѣдѣ бо слава прохощаше о еґлґочинии црґкне оґвители. и любви и еґграннопримства добродетели. гако мнози ретяху га

\Арк. 294\

ѿ еґлґородныхъ и слаточоныхъ княсен сожитѣтвобати днелъ. велики бо кня рѣтисла мстиславичь смоленики. прѣтавшюа брату еґо великому княю иґтаглав мстиславичю киевскомъ. приимши петръ и ѿца своего великого княжениа киевскаго и уже бо многомѣтено емъ мире претридива. и ко еґтарѣти прише недѣл портигш, село желеше аки в тишинѣ зпоконтиса, и умъ сво ѿ вѣхъ печален зпрдднннн чарґто молаше елаженнагѡ поликарпа, дабы кѣлию добра портавилъ в мнѣтри печерскомъ глѡ боаа напрасныа смѣти. и хоцѣ все прѣрѣвз инокъ быти, и греховъ монхъ плакати. единою бо боаѣ в смоленку. видѣвши же роґнѣ еґетра еґо велики имомогуща (sic!) брата молаше глѡ, оґгани здѣ в смоленку и тѣ бо свое зданнн црґковнемъ положим тга. онъ же рече еи, никакоже сотворите нице, но аще и не мощенъ емъ, да повезѣтѣ ма в кие и аще ма еґѣ помметѣ на пѣти, да положат тѣ на пѣти, да положѡ тѣло мое вот ченомъ еґлґословеннн, и вѣ мнѣтри свѣго Феодора. и аще а і ма еґѣ ѡимѣ боаѣсны сию и подарѣ здравие мѣтвами прѣтѣа еґо еґоматере, и свѣтыхъ ѡцъ ншнхъ антонна и дѣодонна печерскихъ. то еґѣ помогающу ми оѣещася инокъ бы

\Арк. 294 3в.\

в печерскомъ мнѣтри. уґтави же еаше и сию добродѣтель в себѣ. бо великии портъ во еґаку еґботу и наю поаждаше на оѣѣде о себе вѣ чернорнцевъ тринадегати же игуменъ елаженныи поликарпъ. и тако тѣхъ накомивъ, не тѣи ѡпѣцаше. сам же повса недѣли еґжертвенныи танинъ причащасяга. и слезами олнбага лице свое бодыханиемъ чарґтымъ, и еґенаниемъ еґдечнымъ. Гако вѣемъ видѣцимъ еґо в таковетемъ смиреннн еґоаще не можаху здежатиа ѿ слѣ. еґда кончеваше бѣ портъ зчредага всю братню. в лазаревъ еґботѣ созыбаше вѣа печергани еґтарцы елаженныа и еґтолѣпныа, в портъ проснавшиа и их дорѣне учредивъ, и мѣтню имъ подавъ и чертню ѡбылаше. Та и по еґѣ мнѣтремъ созыбаше братню. и зчреждаше наипаче же зчтешиваше братню печеркю. велию бо любовь имѣаше ко прѣтен еґцы, и ко свѣтму ѡцу дѣодонию. и бопоминаше елаженномъ поликарпѣ. о кѣлин да уґготовитѣ. он же нице глѣше.

¹²⁶ Не прочитується в ориґналі.

кнѣже ѿгочертывѣи самъ егѣ повелѣ тако быти, в правду творити и правденъ сѹ сдѣти.
и в крѣтномъ целованіи непрѣратно стоѡ. кнѣже

\Арк. 295\

ротиславъ рече. ѡче свѣти кнѣжение и мѣ не можетъ бѣ грѣха быти. и ѹже ма свѣтъ оубѣчи,
и нѣможди своимъ вѣднѣвными печалми. хотѣлъ бѣ по немало во старости моеи егѹ поладжити.
и древнимъ црѣмъ хрѣтолюбивымъ поревнѣа житию, иже вѣкимъ и прикѣбнымъ путемъ ходивше
вопрошае црѣво небѣное тако жѣ ко великомъ црѣ константине слышахъ главоша. аще бѣ
вѣдалъ ко ликъ четѣ иматъ чинъ иноческѣи. тако огненными крылами болѣаютъ к прѣтолѣ
блѣнню невобранно. сѣа быхъ венецъ и багряницу црѣкѣ себе и во иноческаѣ оболкоѣа. и сѣа
емѣ повѣстѣвующѣ со блаженнымъ поликарпомъ. рече емѣ игуменъ. Хрѣтолюбивѣи кнѣже, але
его ѡ сѣдѣа желѣши вола ежѣа да бѹдетъ. обаче днѣ ѡ дне ѡлагаше, таче и тѣа жѣтъ
кнѣжения забаваше, и не ѹпѣ сѣтѣа своего ипѣни болѣзни во нашѣши, и уже при смерти
глѣше сѣмѣонови и ерею ѡцѣа своему дхѣвному тѣбѣ бодати слово о сѣм егѣ санеже вобраними*¹²⁷
гдѣ во грѣхъ понежѣ не совершихъ сѣтѣа и тако прѣтависѣа¹²⁸. по рѣтислави смерти сѣде на
велико кнѣженіи мстисла и сѣславичѣ. в лѣтохъ сѣхѣоѣ владимѣ же

\Арк. 295 36.\

мстиславичѣ посавидѣ емѹ великаго кнѣжения. и начатъ дѣлати на итислава. кнѣ же
убѣдавъ дѹмѣ его гнѣбашеѣа на владимѣ же хотѣа сѣправдити, прѣидѣ в кѣвѣ. та же великѣи
кнѣа мстиславъ. прѣидѣ в печерскѣи мнѣръ и за нимъ приѣха владимѣ, и повелѣ емѹ сѣбѣти во
икономѣи келѣи, а самъ сѣде во игуменѣи кѣлѣи. И приѣла к немѣ кнѣа мстиславъ рече, братѣ
что дѣла еси приѣхалъ, а ачѣа не взывахъ. и приѣла владимѣ дѣчка момѣжа. рече братѣ
слышѣа емѣ иже сѣадиша ма к тѣбѣ сѣи человекѣа, и прѣдохъ ипѣрвѣтѣа. и поѣла великѣи
кнѣзѣ итѣзачѣа о сѣмъ, радѹла тыѣацѣко васѣлаѣа воковичѣа, и владимѣ свои пола. раѣвила,
и мѣхѣла. и тамо крѣтымъ целованиемъ утѣвѣдѣше. мстиславѣе великому кнѣзю кнѣжѣащѹ
в кѣвѣ¹²⁹. и половецкѣа полкѣи побѣждающѹ. жены ихъ идѣти. и вежи и и скотѣи поплени и
много зла сотвори половецкѣи землѣи. ненавидѣа иже добра дѣлѣо, иже всегда рѣтѣа спѣнѣ
говѣри. и между братѣиѹ браждѣ воверѣи. Завидѣша великому кнѣзю мстиславѣ, и прѣчѣи
кнѣзи, и начаша многи винѣи нанѣи оциѣвати. и пола кнѣзѣ андрѣе егѣлюбѣкѣи сѣа своего

¹²⁷ На берегах: «* потрѣши а во итѣно желѣа ида нѣмни ____ми».

¹²⁸ Див. Коментар 10.

¹²⁹ Див. Коментар 11.

\Арк. 296\

мстислава на белни егво кнѣзѣ мстислава ѡзгаславича на киевѣ, и с нимъ рогтовцы, володимерцы. сѣждальцы. и нынѣхъ кнѣзѣ **М**ѣ борѣ жидиславичѣ. Глѣ с пережлѣла. романъ юрбевичѣ смоленскѣи, володимѣ андрѣевичѣ дороговѣжскѣи. рюрикъ ѡврьцкѣи. Дѣдъ вышегородскѣи, брѣ его мстиславъ. ѡлѣ свѣтославичѣ. ѡгорѣ брѣ его всеволодъ юрбевичѣ. мстиславъ внукъ юрѣ ѡнемшѣ вси до вышегородѣ. и пришѣше сташа на дороговичи по свѣтымъ кириломъ д. еѡдоровы недѣли. вторима нѣли бѣтѣпиша бѣ грѣ киевѣ. мстиславъ бѣиць бранѣ крепка ѡ всюдѣ. мстиславъ ѡнемогающѣ во грѣ ѡ не мѣ ѡспѣти ничто же тако вси бѣху сложилѣ нанѣ. **И** изыде ѡ града киева. ѡ бежа на василевъ, и портигше ѡ еартыева чѣ, и мнѣ ѡ имаше дрѣжинѣ ѡколо его. гаша дмѣра хрѣрагво. ѡлѣ уѣудѣкогво, и быс слава жировича. ѡбанка творимирча. родитивона его ѡ ныи многи с братомъ же ѡрѣоловомъ инѣ. са ѡнебомъ, и тако прѣидорта к володимѣу.

ВЗНАТЪ ЖЕ БЫТЬ ГРА КИЕВЪ В ЛѢТО **СХ**ОД. МЦА МАРТА ВЪ НѢ **В** НЛИ СВѢТАГВ ПОРТА В СРѢУ. И РАГРВЕНША СА БА ДНИ БѢ ГРА ПОДОЛНЕ ѡ ГОРѢ. ѡ МНѢРН. И СОД.НЮ. ѡ ДЕСЯТИНЮ

\Арк. 296 зв.\

ЦРКОВЪ ПРѢТОН БЦЫ. ѡ НЕ БЫТЬ ПОМИЛОВАНѢ НИКОМУ ЖЕ НИ ѡКУДУ. ЦРКВАМ ГОРАЦИМЪ. ХРѢТИАНОМЪ УЕНБАЕМѢ ДРѢЖИМЪ БѢЖЕМѢ, ЖЕНѢ ВЕДОМѢ ВО ПЛѢНЪ, РАЛУЧАЕМѢ НѢЖЕЮ ѡ МѢЖЕ СВОИХЪ. МЛАДЕНЦЫ РЫДАХУ ЗРАЦИ МАТЕРЕН СВОИХЪ, И ВЪАША ИМѢНИѢ МНОЖЕСТВО, И ЦРКВИ ѡНАЖИША БѢА КРАСОТЫ ВЪАША БО ѡКОНЫ. КНИГИ. РИЗЫ, И КОЛОКОЛЫ. И ПРОТО ВЕЕ ѡНЕГОША СМОЛѢНЕ, ѡДАЛЦЫ, ЧЕРНИГОВЦЫ, И ѡГОВА ДРѢЖИНА, И БѢА СВѢТИНА ВЪАЧА БЫТЬ. ЗѢЖЕ ЖЕ БЫТЬ И МНѢРН ПЕЧЕРКѢИ СВѢТА БЦЫ СОБЛЮДѢН. ѡ ТАКОВИѢ НѢЖДѢ. И БЫТЬ В КИЕВЕ НА ВѢХЪ ЧЛВЦѢ ѡРѢАШѢ СТЕНАННЕ, И ТУГА, И СКОРЕВ НЕУТѢШИМА И СЛЕЗЫ НЕПРѢТАННЫСА. СИѢ ЖЕ БѢА СОДѢАШЕА ГРѢХЪ РАДИ НАШИХЪ¹³⁰. **НО** МЫ НА ПРѢЛЕЖАЩЕ БОБРАТИМЕА. БЛАЖЕННОУ ПОЛИКАРПУ АРХИМАНДРИТѢ ДОБРЕ СТРОАЦЮ ЕГОМ ВРУЧЕННЮ СЕБѢ ПАРТѢВ, ВОПОМИНАѢ ПРѢПОДѢНѢ ѡЦЪ ЖИТИѢ, ГѢ СЛЫША ѡ БЛАЖЕННАГО ЕПИСКОПА СИМОНА. ѡ САМЪ ЖИТИЮ ѡ РЕВНОВАШЕ ѡ МНОГИМЪ ТЦАНИѢ ИСПЫТОВАШЕ ѡ ПѢВИѢ СВѢТѢ ПРѢПЕНѢ ѡЦѢ ПЕЧЕРКѢИ. ѡ МНОГИХЪ

\Арк. 297\

ЖИТИѢ ѡПИСАВЪ В ПОЛЗѢ ПРАВОСЛАВНЫМЪ БѢРНЫМЪ¹³¹ ТАКО КО БЛАЖЕННОМУ АКИДИНУ АРХИМАНДРИТѢ ПОСЛАНИЕ СЕГО СВИДѢТЕЛЬСТВЕТЕЧЪ. ПОНЕЖЕ ДОВОЛНА ЛѢТА БО СТАРОТИ ГЛѢОЦѢ ПРѢТАВИИ ГДУ В ЛѢТА **СХ**У МЦА. ИЮЛѢ ВЪ **КД**Ѣ В ПРѢНѢ СВѢТѢХЪ МЧНИКЪ. ГЛѢБѢА. ѡ БОРИѢА. И ѡПРѢТАВШЕ ТЧѢЛО ЕГВО ПОГРЕБОША С КОНЕЧНЫМИ ПѢСНИМИ, ТАКО САМЪ СѢПОВѢДА ПО МѢТИ ЖЕ ЕГО БЫТЬ МѢАТѢ

¹³⁰ Див. Коментар 12.

¹³¹ В оригіналі фактично слово «православнымъ» замінено на «правобѣрнымъ».

в мнѣри. по тѣце ко ѿномъ не могоша иврати себе и҃г҃мена. и бытъ якобѣ велиа в братїи,
и туга, и печѣ, сѣне не возхотѣ наединѣ ѿ блаженнѣи онѣ мѹ, бл҃гоговѣиства ради, и да не
раточїи соровница своѣ дх҃овнаго, ꙗ многомъ трдѣм снискаша. нашешею печалню. имѣа чѣ же мѹга
ѿбаче старѣишимъ касатина аще и —ше¹³² между братиеню, и такобаго сана достѣни. и҃нѣм
же еще не совѣшеннѣи сущемъ вобранѣху старцы. лѣше сдѣише в повиновенїи быти, и в
довердѣтѣ прѣдсѣпати ѿбаче вѣнбѣа боложше тѣахуриа ꙗко да вкоре наставника себе
ѿбращутъ. не подобаше ко такобому великому стаду ниѣдинъ чѣ кромѣ патыра быти. во
вѣтѣни ѹбо¹³³ братиѣа сдариша в еилѣ, и сндошасѣа вѣи вѣгнѣраннїи счїнцѣ спїсовѣ в цр҃ковѣ и
начаша мольбы творити ко прѣтѣ еци да подѣтъ ___¹³⁴ тѣ на патыра ѿвѣтели своѣ

\Арк. 29736.\

ѣа сама изволи сода и в неи ѿвѣща жити и се дневно бытъ дѣло. ꙗко единемїи ѹтѣи мнози
рекоша. полемъ к базилю¹³⁵ бл҃говѣроу и҃ерю, на цековицу¹³⁶, да еудетъ намъ и҃г҃менъ, и
правитѣ иноческому лику д.еѣдоѣва мнѣра печерскаго. и пришѣше вѣи поклоншасѣа базилю
прѣвѣтерѣ и рѣша, мы вѣи братиѣа иноцы кланѣмѣаа тѣебѣ, и хоцемъ тѣа имѣти ѿца
и҃г҃мена себе. попь же базилий во велице изумленїи бытъ, ꙗ поклонїи противѣ имъ, и рече
ѿца свѣтїи и братиѣа, ꙗ чернечѣтво во сѣдѣи токмо имѣаъ емъ. и҃г҃менства же ради что
помѣлитѣ ѿ мои худорти. много же прѣвѣа с ними, и ѿвѣща имъ. ѿни же помшѣ егѣ
идоша с нимъ в мнѣрѣ. в днѣ пѣтѣ прѣтѣа митрополитъ никидѣ¹³⁷ на потрїиженїе его. и
лаврентїи тѣровскїи епїкѣ. николае полотскїи епїкѣ¹³⁸. и вѣи и҃г҃менѣа, и потрїиже его
митрополитъ никидѣ своєю рукою. и бытъ и҃г҃менъ, и патыѣ д.еѣдоѣва мнѣра ѿбѣбѣа
вѣемѣ. довердѣтѣнаго жїа наслѣв, и чѣтѣ Хрїтѹ егѣ шїмѹ. емѹ же подобаетъ ѿ вѣеа тѣвари
непрѣтанное славолюбїе, и поклоненїе. нїе и҃ прино и во вѣки вѣком, ꙗминѣ.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹³⁹

Житїе прп. Полїкарпа

¹³² Не прочитується в оригіналі.

¹³³ Див. Коментар 2.

¹³⁴ Не прочитується в оригіналі.

¹³⁵ Див. Коментар 3.

¹³⁶ Див. Коментар 4.

¹³⁷ Див. Коментар 5.

¹³⁸ Див. Коментар 6.

¹³⁹ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

\Арк. 281\.

Пристѣжаніе Къ вѣмъ тремъ чѣстемъ Патерика Внѣмъ же ѡбрѣтаются житіа Самыихъ
Списатрелей Книги еѣ, стѣихъ и прѣеныхъ ѡцъ нашихъ Печерскѣхъ. Нѣторѣ Лѣтописца
Россійскаго, Сѣмона Ѣппа Владимірска и Соужалска,

И Полкарка Архімандрита Печерска.

Тѣже сказаніе Ѡ чудесѣ бывшемъ въ Пещерѣ въ время Пѣрхи, и ѡ Мѣроточивыхъ
Главахъ. Соверанное ѡ послѣдѣ бывшихъ Ѣцъ тогожде Стѣгѣ Манастырѣ Печерскаго.

Житіе прѣе: ѡца нше Полукарпа Архімандрита Печерскаго¹⁴⁰

Иже написѣ Житіа стѣихъ и прѣеныхъ ѡцъ нашихъ Печерскѣхъ свѣдѣтельствованаѣ Блженнымъ
Ѣпископомъ Сѣмономъ: тѣже въ второй чѣсти Патерика положена стѣ.

\Арк. 281 зб.\

Пноголоденъ тѣкоже имени истролкованіемъ, ице и самыимъ добродѣтелнымъ
плодоноіемъ¹⁴¹ бы сей Блженный и дортохвалны Полукарпъ. зане исполни мнѣсѣгѣсѣ
плода винѣ, юже Нѣныи дѣлатель и звѣрети, ре: Аце зерно пшенично падше оумрѣтъ,
мнѣсѣгъ плодъ сотворитъ¹⁴². и пакы: Пребивалъ въ мнѣ и лъзъ внемъ, той сотвори
плодъ мнѣсѣгъ¹⁴³. Сей есѣ Блженный главо многоходѣцѣю ѡбразѣ мѣра есѣ ѣ переть
вселивъ, и прѣемъ стѣиѣ Англьскѣи Иночскѣи ѡбразѣ ѣ Манастырѣ Пещерами прѣиѣвшѣ, лѣки
ѣ землѣ и зораннѣ, змерцвалѣшъ всѣчески подвигами портническими тѣло своѣ лѣки зерно, и
дѣхомъ пребивалѣше бынѣ въ Бѣтѣ. и тѣко мнѣсѣги пасѣды дортоныи покалнѣ сотвори, и всѣ
пасѣды дѣховныи на есѣтѣ показѣ: Лѣкобъ къ Бѣтѣ и ератѣи нелицемѣрнѣ¹⁴⁴ Рѣдотѣ за совѣтѣ
непорѣчнѣ. Миръ по повѣдѣ стѣртѣи конѣжѣ. Долготерпѣніе въ напартѣхъ и скорѣхъ. Блготѣ
ѣ покорѣніи въ вѣмѣ. Мѣрдѣ въ оумилѣніи ѡ вѣднѣхъ. Вѣрѣ въ полѣшанѣи заповѣдѣи
неѣдмѣннѣ въ исполнѣніи ѡвѣтѣов истриннѣ. Кротѣ въ невѣдѣніи гнѣва. Воздержаніе въ
ѡвѣрженѣи ерѣшенѣ и прѣтѣи мнѣсѣги и глѣдкѣи,

¹⁴⁰ На берегах: Мѣѣ Ѣѣла, кѣ днѣ.

¹⁴¹ На берегах: полкарпъ тѣкоѣ еѣ многоплоденъ. Див. Коментар 1.

¹⁴² На берегах: Ѣсѣ: ѣи (Ін 12:24).

¹⁴³ На берегах: тѣже, ѣи. (Ін 15:5-8).

¹⁴⁴ На берегах: глѣлѣ: ѣ. Порѣвн.: «Бо сили не маѣ въ Христѣ Ісусѣи ані обрѣзаннѣ, ані необрѣзаннѣ, але вѣра, що чинна любов'ю» (Гал 5:6).

и вѣхъ похотей телѣсныхъ. Сѣа есѡ вѣа пасѡды въ Блженномъ сѣмъ Полукѣрпѣ Бгъ возрарти, насадиже Сѣмона рѣиѣ Сѣпъ Владѣмерскѣи ѿ Сѣдалекѣи. Нѣсѡ той ѡужика ѣгѡ по плѡти сыи¹⁴⁵, нехотѣ ѿ по дхѡ ѡудалѣтиѣ ѣмѡ ѡ себѣ, но ѡки доврѣ корень тѣцѣшеѣ ѡраели ѡ себѣ бѣти добрѡ. тѣмъже ѣгдѡ самъ ѡ Печѣрекасѡ рѣгѡсѡ Монартырѡ, на прѣтолѣ Сѣпѡпѣи Владѣмерскѣи ѿ Сѣдалекѣи вѣзѡтъ вѣистѣ, тѣможде ѿ сѣгѡ Блженнаго Полукѣрпа полѣтъ: Ндѣже на подражаніе добродѣтелнагѡ житіѣа посѡщрѣѣа тогоѡ¹⁴⁶, сказѡвашѣ ѣмѡ дѣшепѡлезнаѣ словеса, ѣже ѡ чтѣніѣа и слышаніѣа ѿзвѣстнаго ѣѣ прѣѣ, ѡ преждныхъ рѣгѣхъ Блженнѣхъ Чернорѣзцехъ Печѣрскѣхъ, како тѣи жертоко потрѣдѣшасѣа, ѿ Бгѡ толма ѡгѡдѣша, ѣксѡ ѿ здѣ прѡѣѣти ѿмъ чѡдотвѡрнѣи мѡщей своѣхъ негѣлѣніемъ, въ знаменіе воспрѣѣтѣѣа негѣлѣннагѡ вѣнцѣа на Нѣи.

Блженный же Полукѣрпъ зѣмлю ѣрца стѡбѡгѡсѡ поглѡщаніемъ ѿзорѣвѣ¹⁴⁷, ѿ тѡ стѣмена подчѣніѣа ѡчѣкаго воспрѣѣ, въ это трѣдѣ ѡуплодоноѣи. Нѣтѡкможе самъ много плѡдѣи ѣ добродѣтели бѣѣ, но ѿ вѣемъ правѡвѣрнѣи желѣше тѡжде плодѡносіе ѣкоренѣти. Сѣгѡ рѣди ѣлика ѡ Бгѡбгѡдномъ подвижаніи

Прѣпеныхъ тѣхъ ѡцѣ Печѣрскѣхъ ѡ Блженнагѡ Сѣпѡпа Сѣмона слышѣа, сѣа ѿ прѡчѣимъ сѣпѣѡщимѣа на ползѡ тѣцѣшеѣа ѿписѣати. Іѣксѡже ѿ мнѡгѣхъ рѣгѣхъ предѣвнаѣа житіѣа прѣтѡмъ Блженнѡ мѡжи сыи, написѣа ѣ поглѣніи своѣ кѡ Блженномъ Акинѡвѣнѡ Архѣмѣандритѡ Печѣрекомѡ¹⁴⁸: ѣже въ вѣторѡй чѣрти Патерникѣ сѣгѡ положѣна сѣтъ.

ѡеѣче ѡце потѡмъ ѿ ѡудалѣѣа тѣломъ ѣлженнѣи сѣи Полукѣрпѣ, ѡ ѡцѣ ѿ нартѣвника своѡгѡ Сѣмона, ѣгдѡ ѡ прѣтѡла ѣгѡ вѡвратѣѣѣа пѣки ѣ Печѣрскѣи свѡ Монартырѣ: но ѣднѣче добродѣтели недалѣче вѣѣ ѡ рѣго мѡже тогоѡ. добрѣ есѡ ѿ прежднаѣа подчѣніѣа ѣгѡ въ ѣрци своѡмъ ѣкоренѣвѣ, прилежѣше кѡ хранѣнію ѿ возвращѣнію тѣхъ. ѿ Сѣмонъ рѣгѣи пѣки несѡртавлѣше ѿ здѣ подчѣѣти ѣгѡ, посѣцѣѣа поглѣніемъ своѡмъ¹⁴⁹, ѿполнѣннѣи наказаніѣа Бгѡдхѡвѣнна, ѿ мнѡгѣхъ добродѣтелныхъ сѡбразѡвѣхъ, ѡ Печѣрскѣхъ рѣгѣхъ. ѣже поглѣніе прѣдѣ ѡчѣма своѡма Блженный Полукѣрпъ вѣсѣдѣ ѿмѣи, вѣа словеса ѡчѣкаѣа въ скрѣжѣли ѣрца

¹⁴⁵ На берегах: ꙗ: полкѣр ѡужика ѣмѡ вѣѣ.

¹⁴⁶ На берегах: ꙗ: ѣмон ѿрѣѣлѣѣ ѣгѡ сказѡ житіѣа рѣгѣ Печѣрскѣи.

¹⁴⁷ На берегах: ꙗ: полкѣр подражѣѣ вѣѣло житіѣа рѣгѣ Печѣрскѣи.

¹⁴⁸ На берегах: житіѣа сказѣнаѣ ѣмонѡ ѿпѣ кѡ Акинѡвѣнѣхъ.

¹⁴⁹ На берегах: ꙗ: ѣмонъ написѣа кѡ немѡ поглѣніе ѣа наказаніѣа ѿ житіѣа прѡчѣи рѣгѣ Печѣрскѣи.

своего епископаше, и прочитоваше оумом, исполниаше же делом: и тако подвижался жертоко, возвысился небо на добродетель.

Егда же Блженный Акидинъ Архимандритъ

\Арк. 283\

Печерскій добръ и Бгосгоднѣ стадо Хво спаи, и въ старость глбокоѡ дортнѣхъ, по трѣдѣхъ долговременныхъ къ Гдѡ на вѣчный покой преелиа: Тогда небысть инаго в лицѣ Бгонзеранномъ стѣхъ ератнѣ старѣиша, и в подвизехъ Иночехихъ икденѣиша, плче Полукарпа. Темже егсѡ Блженнаго гаксѡ дортонна, и могуща кормило старѣишинствѣ стѣла великѣа Лавры Бгородичины, и Прпеннѣ шцѣхъ ншихъ Антсѡниа и Феодсѡиа Печерскѣ¹⁵⁰, содержати: единоголснѣ и единомнѣ безъ полкѣ добрыхъ бонсѡвъ Хртѡвѣхъ, и зераша егѣ Предводителя и Наставника. при Великѡмъ Кнзи Киевскомъ Ростиславѣ Мстиславичи¹⁵¹, а при Митрополитѣ Яваннѣ¹⁵², тогсѡ имени третемъ, иже бытѣ третнѣ по Митрополитѣ Климентѣ, главою стгсѡ Климентѣа сѡщсннѡ.

Блженный оубсѡ Полкарпъ прѣсѣмъ началство стѣла Великѣа Печерскѣа Лавры, тцѣашеа оусерднѣ всѣа оуртавы Монархѣскѣа преданнѣ Прпеннымъ Феодсѡиамъ сохранити, ничтоже странно привнолѣ и гавнѣа икденъхъ наставнѣ къ спннѡ, гакѡвагоже иртагсѡ Лавра та Чдотворнаа требоваше: сѡ не же и небо красовашеа. вѣзидѣ есѡ прохѡжаше слава сѡ блгочиннѣ елѣ, при строеннѣ егсѡ Блженнаго Полкарпа.

\Арк. 283 зб.\

и мнѡзи ш блгорсѡднихъ и державнѣ Кнзѣи ползвущееа ш негсѡ, на мнѡгѣа возеѡжахѣа добродетели, гаксѡ и пресвѣтлыѣ сѡртавлѡюще Пртолы, желати имъ сожителствѡвати с ннѣ. Еже гавѣ и зѣвѣстнѣа на прежде помандѡтомъ прѡпамаатномъ Кнзѣ Киевскомъ Ростиславѣ Мстиславичи¹⁵³. Той есѡ Хртѡмѡвѣ ползѡаа попремнѡгѡ добродетелнымъ оѡразомъ Блженнаго егсѡ, зѣтавилъ еаше добродѣтѣ в егѣ инцѣвѡ:¹⁵⁴ Иако въ стѣнѣ великѣи портѣ, въ всѣкѡ Сѡботѡ и Нлѡ, полагашѣ на сѡбѣдѣ оу егѣ дванадесѣтѣ Чернорѣзцевъ Печерскѣхъ, трннадцѣатгсѡ же Архимандрита Блженнаго Полкарпа: . и таксѡ тѣхъ напитавѣ, не тцнѣ шпдцѣаше. Сѣмъ же по всѣа Нлѣа Бжертвѣнныхъ Тѣннѣхъ причѣашеа., слезѣаи лицѣ своеѡ

¹⁵⁰ На берегах: гѣ: полкар архимандритѡ печерскѣ портѣаѣ.

¹⁵¹ Див. Коментар 8.

¹⁵² Див. Коментар 9.

¹⁵³ На берегах: кнзѣ рстиславѣ како ползѡа.

¹⁵⁴ На берегах: добродѣтелѣ кнзѣа позовѣашагоа полкарѡ.

поливала, съ мнѡгѣмъ воздѣханіемъ и стѣнаніемъ рѣчнымъ: ꙗко въемъ видѣвшимъ егѡ ѡ
такобѣмъ ѡмилѣніи едѣца, не мощи ѡдержати еѡ ѡ слезѣ. Егдаже скончѣваша ѡубѣ
великій по, тогда тойже Хрѣтолюбивый Князь ѡ Лазаревъ ебесѡтъ, созываше вѣл Печерскіа
Блженныа и ѡтолѣпныа старца, ѡ портѣ проіавшіа: и вѣрѣхъ дортѡиѣ дчредѣ, и мѣтнѣ
имъ подавъ, съ ѣтѣю ѡмылаше. Тѣже и ѡ вѣрѣхъ Монастырѣи созываше братѣю.

\Арк. 284\

и ѡубреждаше, но насѡпаче ѡутѣшаше братѣю Печерскѣю. Сѣло еѡ любѣше доводѣтелное
жѣтѣе ꙗкоже тѣхъ самыхъ, тако наипаче Блженнагѡ нартѣвника иѣ Полукѣрпа,
подражающагѡ вѣлчѣски самымъ Первоначалнѣмъ нартѣвникѡмъ Печерскимъ Антѡнію и Феѡдѡсію.
Тѣмъ же и мнѡгажды Блженномъ семѡ воспоминаше, да прѣиметъ егѡ въ Иночѣство въ
сѣи Монастырѣ. Но Блженный Полукѣрпъ глаше томѡ:¹⁵⁵ Кнѣже Блгочѣтѣивый, вѣмъ Бгѣ
повелѣе тако бѣти, правдѣ творѣти, Правнѣ едѣз едѣти, и въ Крѣтномъ цѣловѣніи
непревѣтно стоѣти. Кнѣже же Рортѣславъ¹⁵⁶ ѡвѣщѣваше еѡмъ: ѡче еѣи, Кнѣженіе мѣра егѡ не
мѡжетъ ѡ грѣхѡ бѣти, и ѡубѣ ма ѡгорчѣ и иѣмождѣ своѣмъ вѣднѣвными печѣлами, хотѣлъ
бѣмъ понѣ мало въ старѡсти моѣи Бгѣ погладѣти, и такобѣмъ Црѣмъ и Кнѣземъ порѣвѡвати,
иѣже ѡубѣимъ и прѣкорѣнымъ пѣтѣмъ ходѣвшѣ воспрѣѣше нѣное Црѣтѡ. ꙗкоже слышѣ и ѡ
желѣніи великагѡ в Црѣхъ Константѣина, дѣже съ Нѣсъ ѣвлѣша нѣкоемъ ѡ старѣцѣ и глѣвша:¹⁵⁷
Аще бѣхъ (рече) вѣдѣ колѣкѡ ѣтѣ иѣмѣтъ Чѣнъ Иночѣскѣи, ꙗко ѡгнѣнными крѣблы
возлѣтѣютъ къ Прѣтѡлѡ Влѣчѣю невозѣрѣнно, иѣмъ бѣхъ вѣнѣцѣ и

\Арк. 284 3в.\

Багрѣницѡ царѣкѡ зѣ себѣ, и въ Иночѣскѣи бѣхъ ѡвѡлка. Слышавъ же еѣа Блженный
Полукѣрпъ, гла: Хрѣтолюбивый Кнѣже, аще егѡ ѡ еѣца желѣши, вѡла Бжѣа да едѣтѣ.
ѡвѣче Кнѣже аще желѣніа иѣцѣвѣго иѣполнѣти не дѣпѣ, Но ꙗко по иѣтѣнѣ [раждѣженъ
доводѣтелми егѡ старѡ] ѡ еѣца такобѡ желѣніе иѣмѣ, иѣмъ иѣзвѣтѣно ѡубѣрѣ:

Егда еѡ разѡлѣла ѡ Смолѣнскѡ и повелѣе вѣзѣти себѣ ѡ Кѣвѣ, вѣдѣвшѣи Рогнѣдѣ сѣтѣрѣ
егѡ, сѣло иѣзѣмагѣюща еѣтѣа, мѣлѣше томѡ глѣ: ѡртѣни здѣ ѡ Смолѣнскѡ, и тѡ въ своѣ
здѣніи Црѣковнѣмъ положѣмъ тѣа. ѡнъ же рече еѣи:¹⁵⁸ никакоже сотѡворѣте иѣце: но аще и
нѣмоцѣнъ еѣмъ да повѣзѣтѣ ма ѡ Кѣвѣ, и аще ма Бгѣ поѣметъ на пѣти, да положѣ тѣло

¹⁵⁵ На берегах: ꙗ: полкѣр что повелѣе кнѣзю творѣти.

¹⁵⁶ На берегах: како жалѣше кнѣзѣ поѣщѣла ѡ негѡ.

¹⁵⁷ На берегах: ѡ жѣтѣи прѣе: пѣиѣа.

¹⁵⁸ На берегах: како иѣвѣсти кнѣзѣ ꙗко иѣтѣно хотѣе поѣщѣла ѡ ꙗ: полукѣрпа.

моѣ въ ѿчѣкомъ зданіи є Монастырѣ ст҃аго Феодора: ѿцели бг҃ъ ѿимѣ болѣзнь єю, и подари ми зрѣніе, то събѣщавша Инокъ быти є Печерскомъ ст҃омъ Монастырѣ при Блженномъ Полукѣрпѣ. Тѣже болѣзни болма нашедшей нань, егда оуже при смрти бысть, гл҃аше Симеонови братю ѿца своего дх҃овномъ: тебе бодати слово со емъ къ бг҃у занеже возврати ми пострациша ѿ ст҃аго мѣжа того є Печерскомъ Монастырѣ, азъ есо

\Арк. 285\

истинно желѣхъ, и да не бмѣнитъ ми гд҃ъ въ грѣхъ, понеже не совершихъ събѣта: и тако блженню воспріати кончинѣ.

Толкихъ оубо добродѣтели емѣ прѣспамѣномъ Кнзю бы начало и вина нечто ино, токму ползованіе ѿ подвижнаго житіа и бг҃оуховенныа бѣды, Прпѣна ѿца ншго Полукѣрпа, начальствующаго дортѣни при Кнженіи есо въ ст҃ой чдотвѣрной Лаврѣ Печеркой, иже не токмо братію, но и мирскіа хр҃тоименитыхъ людеи образѣ добрыхъ дѣл къ подражанію своему влекіи, на пѣт поканіа и спніа наставляше: и тако добрѣ стрѣлаше бг҃омъ врдченню себе пастѣ.

Поживѣ же лѣта доволна, и въ старости гдѣоцѣ преставиша¹⁵⁹ гд҃ъ, в лѣта ѿ Созаніа міра *СХУ. ѿ Рожества же Хвѣларпѣ. Мѣа іюла въ кд днѣ. є Праздникъ свтѣхъ ст҃отѣрпѣ Кнзей Россійскіа Боріа и Глѣба. и съпрѣтавшѣ тѣло є погребѣша чно со ѣ: ѿца.

По смрти есо бы мѣтеж є Монастырѣ¹⁶⁰ по старци есо ономъ немогѣша и зрѣти себе Игмена. занѣ ѿце и мнози блхѣ ѿ блженнѣа того дѣвцихъ старецѣ дортѣнии сицебавсо гана: но ни єдинъ воспріати хотѣ, смиреніа ради и безмѣлѣа, лѣше еднѣше себе

\Арк. 285 зб.\

є повинѣніи быти и оудиненію прилежати, гаксо да добродѣтелнаго своего сокровища, еже мнѣгимъ трдѣомъ снискаша, нерастѣла нашедшею печалію и мѣтежемъ, гѣже събавѣша старѣйшимъ калятиа.

И бысть скорѣ бѣла въ братіи, туга и печаль: не подѣлаше со таковоѣ великомѣ стѣдѣ, ни єдинъ чарѣ бѣ Пастыра быти.

В днѣ оубо вѣторникъ¹⁶¹ оудариша є бѣло, и сицебавша вѣ братіа є Црковѣ, начаша же со нѣждѣ своѣи мѣбѣи творити по бзѣ къ Прѣчѣи бци и Прпѣнымъ ѿцемъ Антѣонію и

¹⁵⁹ На берегах: прѣтѣи ѣ: полкар.

¹⁶⁰ На берегах: ѿ икраніи Василиа на лѣсто ѣ: полкѣпа.

¹⁶¹ Див. Коментар 2.

АѢОДСѢЮ, ПРИЗЫВАЮЩЕ ВЪ ПОМОЩЬ ДѢРѢ ПОДВИЗѢШАГОСѢ НАСТѢВНИКА СВОѢСѢ
НОВОПРЕСТАВѢШАГОСѢ БѢЖЕННАГОСѢ ПОЛУКАРПА: Ѣ ПРОСѢЩЕ ѢГѢСѢ ДѢ ЧРѢ ІЕ ѢЗВѢСТІТѢ, ѢЩЕ
ѢГОДИЛЪ Ѣ ГѢБѢИ, ѢГДА ѢМОЛИТѢ ѢМЪ Ѣ НЕГОСѢ, ПОКАЗАНІЕ ѢЗВѢСТНАГОСѢ Ѣ СЕБѢ МѢРТО
СТРОИТЕЛА.

Ѣ СЕ ДѢВНО БѢТЬ ДѢЛО¹⁶²: ІАКО ѢДИНЫМИ ѢУСТѢИ МНОЗѢИ РЕКОША: ПОИДѢМЪ КЪ БАСІЛІЮ
БѢГОВѢРНОМЪ ѢРѢЮ НА ШЕКОВІЦУ¹⁶³, ДѢ ТОѢ БѢДѢ НА ѢГѢМЕН Ѣ ПРАВИТЕЛЕ ѢНОЧЕРКОМЪ ЧИНѢ
ПЕЧѢРКАГОСѢ МОНАСТЫРА. Ѣ ПРИШѢДШЕ ВѢКѢ ПОКЛОНИШАСѢ БАСІЛІЮ ПРЕЗѢВѢТЕРѢ, Ѣ РЕША: МЫ БѢ
БРАТІА ѢНОЧЕРТВѢЮЩИИ Ѣ ПЕЧѢРКОМЪ МОНАСТЫРѢ, КЛѢНАЕМЪСѢ ТѢБѢ, Ѣ ХОЩЕ ТѢ

\Арк. 286\

ѢМѢТИ ѢЦѢ Ѣ ѢГѢМЕНА СЕБѢ. ѢРѢВЪ ЖЕ БАСІЛІЙ ВЪ БЕЛИЦѢ ѢЗѢМЛѢНИИ СЫИ, ПАДЪ ПОКЛОНИСѢ
ПРОТѢВѢ ѢМ Ѣ РЕЧѢ: ѢЦѢИ СѢБѢИ ѢЗЪ ЧЕРНЕЧЕРТВО ВЪ ѢДЦѢИ ТОКОМО ѢМѢХЪ, ѢГѢМЕНТѢВА ЖЕ РАДИ
ЧТО ПОМЫСЛИТЕ Ѣ МОѢИ ХѢДОСТИ? Ѣ МНОЗѢГО ПРАВЕСА І НИМИ, ДОНДЕЖЕ ПРИЛѢЖНѢИ МОЛѢНІЕМЪ
ПРИИЖДѢНЪ, Ѣ СѢВѢЩАСѢ ѢМ. ѢНѢИ ЖЕ ПОѢМШЕ ѢГѢ ѢДСѢША І НИМЪ Ѣ МОНАСТЫРѢ.

ВЪ ДНѢ ЖЕ ПАТОКЪ ПРИѢХѢ НА ПОСТРЫЖЕНІЕ СЕГО БѢГОМЪ ѢЗѢРАННАГОСѢ БАСІЛІА, ПРЕСѢЩЕННАИ
МИТРОПОЛИТѢ КѢВѢКІИ НИКІФОРЪ¹⁶⁴, Ѣ БѢГОЛИКѢВЫИ ѢПКОПА, ЛАУРѢНТІИ ТѢРѢВКІИ¹⁶⁵, Ѣ
НИКОЛА ПОЛОКЦІ¹⁶⁶, Ѣ ВѢКѢ ПРЕЧѢТНЫИ ѢГѢМЕНИ: И ПОСТРЫЖѢ ѢГѢСѢ ПРЕСѢЩЕННАИ МИТРОПОЛИТѢ
НИКІФОРЪ СВОѢЮ РѢКОЮ. Ѣ ТАКО БѢИ НАСТѢВНИКѢ Ѣ ПАРѢТЫРѢ ДОБРЫИ ѢНОКСѢМЪ ПЕЧѢРКАГОСѢ СѢАГОСѢ
МОНАСТЫРА ПО БѢЖЕННОМУ ПОЛУКАРПѢ: ѢГѢСѢЖЕ МЛѢТВѢ ПОСПѢШЕРТВОМЪ, Ѣ ЖИТІА ПОДРАЖАНІЕМЪ,
ѢБРАЗЪ ЕАШЕ ВѢЕМЪ ВѢХЪ ДОБРОДѢТЕЛЕИ: ВЪ СЛАВѢ Ѣ ЧѢТѢ НѢНОМЪ НАСТѢВНИКѢ Ѣ ПАРѢТЫРЕИ
НАЧѢЛНИКѢ ГѢ БѢГѢ Ѣ СѢПѢИШѢМЪ Ѣ ХРѢТѢ. ѢМѢЖЕ СЪ БЕЗНАЧѢЛНАИ ѢГѢСѢ ѢЩЕМЪ, Ѣ СЪ ПРѢВЫМЪ
БѢГІИМЪ Ѣ ЖИВОТВОРАЦІИ ДѢХОМЪ, ПОДОБѢТЪ Ѣ ВЕА Ѣ ТѢВѢРИ НЕПРЕСТАННОЕ СЛАВОСЛОВІЕ Ѣ ПОКЛОНЫ,
НИТѢ Ѣ ПРѢСѢ Ѣ ВЪ ВѢКИ ВѢКСѢМЪ, АМИНЪ.

Житіє свт. Симона

\Арк. 276 зє.\

ѢМѢОНЪ ДОБРЫИ БѢИ ПАРѢТЫРѢ, СЕБЕ ѢУМРИВАЛШЕ: ѢВѢЦѢ ЖИТІАМИ САМѢИМИ ПАСѢШЕ.

¹⁶² На берегах: ГѢ ПОЛКАРПЪ ѢМОЛЪ БРАТІА ѢДИНОГЛѢІЕ НА БАСІЛІА ХѢИМАДРИТѢ.

¹⁶³ Див. Коментар 4.

¹⁶⁴ Див. Коментар 5.

¹⁶⁵ Див. стор. 108

¹⁶⁶ Див. Коментар 6.

**ЖИТІЕ ПРПЕ: Оца наше Симона Епа Владимерскаго и
свждалскаго¹⁶⁷**

**Иже написа Чюдеса Прпе: Антонія, ѡкованіе Ракки Прпе: Феодѡсія, и Еказаніе ѡ
Цркви ꙗ: Печерско, ѡже в Ѧ Чрсти Патерика се положена еѡ: Таже еказѡ всѡ Житїа
спїсанаа ꙗ: Полукѡромъ, ѡже еѡ в Б Чрсти: послѣднїе еѡ написа Житїа нѣкїихъ
Прпенїихъ съ Наказанїемъ к Полукѡроу, ѡже в Г Чрсти.**

\Арк. 277\

же ꙗ Сирахѡ ѡ Симонѣ евангѣ Снїи написа, рекъ:¹⁶⁸ Симонъ евангѣ Снїи ꙗренъ
великїи, иже в животѣ своѣмъ сотрои домъ, и в днїи своѡ ѡтверди Цркву: [и пакѡ]
ѡкъ звезда ѡтренла посреде ѡблѡ, ѡки Луна полна в днїи своѡ, и ѡкъ елице
сїа на Цркву вѡшнаго. Тѡжде намъ ѡ тезоименитѡ тому¹⁶⁹ Прпенѡ ѡцѣ ншелмъ
Симонѣ, Епѣ Владимерскомъ и свждалскомъ, свѣдѣтели и спїсатели Житїи Сѣихъ
Печерскихъ Второмъ по Несторѣ Блженнѡ, написати должно естѣ. По истиннѣ ео добрѣ
сотрои домъ Бжїи, и ѡтверди Цркву Хѡу житїемъ своѡмъ стѣмъ, и ѡченїемъ ѡ житїи стѣ, ѡки
едїнъ ѡ чѣхъ добрыхъ пѣтерей, иже ѡбѣща Гѣ ꙗремїемъ Прркѡ, глѡ:¹⁷⁰ Дамъ вѡ Пѣтерей
по ерцѡу моѡму, и ѡпаѡу вѡръ разумѡ и ѡченїемъ. И по истиннѣ всѡ подобїа и именованїа
Симона ѡнаго евангѣ Снїи Дѡраго Пѣтера законнаго¹⁷¹, и емоу ншелму Прпенѡму
Симонѡви, Пѣтерѡви Владимерскому и свждалскому, свѡистѣнна еѡ.

Сѣи ео Блженнѡ Симѡ видѣ ѡкъ прїа стѣ иновчскїи ѡблѡ Манастирѣ стѡмъ Печерско
Нѣи подобнѡ,¹⁷² ѡкрашеннѡ стѣми ѡцїа ѡки мыслѣнными звездами, лѡноу и елицѣ

\Арк. 277 38.\

и тогдѡ почитѡше прилѣжнѡ Житїа, преже елѡвшихъ и Бгѡ ѡгѡдївшихъ Печерскихъ Сѣихъ
ѡмноженныхъ ѡки Звездѣ: чѣмъ же и самъ чѣхъ же добродѣтелю чѡшелъ вѡкъ
исполнїти. Воспоминаше лѡезнѣ дѣйства пѣраго строитѣла Прпенѡго Феодѡсія, ѡки
Лѡнѡ ѡмножившїа чѡковыа звезды: чѣмъ же и самъ подражѡи нрѡѡ е. Помышлѡше
дѣрднѣ поѡнги стѡго первоначалника Антонїа ѡки свѣтозарнаго елица, прѡстѣтївшаго вѣхъ

¹⁶⁷ На берегах: Мѡ ма ѡ днѡ.

¹⁶⁸ На берегах: Сира: Н. Див. Коментар 15.

¹⁶⁹ На берегах: Сѣ ꙗ: Симѡ евообразнла Симонѡви иже ѡ Сира.

¹⁷⁰ На берегах: ꙗрѣ: Г (Ер 3:15).

¹⁷¹ Див. Коментар 14.

¹⁷² На берегах: Прѡтѣрїелъ в Пѣ: Мѡнѡ.

свѣтѣтомъ доверихъ своихъ дѣла: тѣмъ же и на тогѡ равноѡггланое теченіе оутремвлѣшеся самъ ѿ Прѣпныхъ оумноженныхъ ѡки звѣздъ,¹⁷³ слѣжащихъ Лѣнѣ и глнцѣ, навѣче послѣшаніа смиренѣа. **Ѡ** Глженнаго Феодѡіа ѡки ѿ лѣны свѣтлѣціи съ звѣздамъ, свѣтлѣціа же паче вѣѣ звѣѣ, прѡверѣче повнзаніе в соборѣ, велико паче братїи вѣѣхъ. **Ѡ** Антѡніа стггѡ ѡки ѿ глнца текѡцагѡ на ѣдинѣ безъ ииѣ свѣтилъ, наслѣдї равноѡггланое оугоженіе Гдѣви в безмѡлвїи на ѣдинѣ. **И** тѣмъ ѡки иртинное зерцѣло, и зображѣа на свѣѣ, прѣставленѣа свѣѣ, тѣа добродѣтелна свѣтила, Звѣзды, Лѣнѣ и Глнце, и самъ такоже показѣ на свѣѣ звѣздѣчныхъ лѣныхъ и глчныхъ свѣѣтѣ.

\Арк. 278\

Тѣмъ же ѡки ѡнъ дрѣвнї Сїмонъ Іерѣа великї, и сїи вѣстѣ гавѣ и ѡки звѣздѣ оутреннаа, и ѡки Луна полна, и ѡки Глнце сїаа на Црквѣ Вѣшнаагѡ. и дортѡнѣ работѣше в Монастырѣ стѡмъ Печѣкѡ Нѣи подобномъ, воходѣщей ѡки звѣздѣ Стреней,¹⁷⁴ доброй ѡки Лунаѣ, и зерѣной ѡки глнцу Прѣтѡи Гцїи, подражѣа и тѡ самѡи ѣлико мѡцно, въ полоушанїи смиренѡ, въ оубѣрднѡ мленїи соборнѡ, и въ безмѡлвїи на Гѡмышленїе оу ѣдиненнѡмъ.

Ѡгда же проїа свѣтѣтомъ дѣла своихъ дѡбрѣи вѡдоу, и в далѣчайшїа страны: **Ѡ**верѣтелѣа тогдѣ немѡщѣа Архїерѣскїа вѣнцѣа, Црквѣ Прѣтѡнаа Епѣрхїи Владїмерскїа и Ѡждаискїа. Цркви же країнїа дортѡнѣ вѣнцѣмъ звѣздѣчнымъ, ѣкоже Іѡанъ Г: въ ѡкровѣнїи напиѣа. Не вѣѣ на томъ Прѣтолѣ Пѣртаѣ, ѡки прѣсвѣтлѣ глнца и ѡки совершенѣа Лунаѣ: ѣкѡ немѡщї тогдѣ тѡи Цркви похвалїнїа Псалѡмкї:¹⁷⁵ Прѣтолъ ѣгѡ ѣкѡ глнце прѣдо мною и ѣкѡ луна совершенна. В то оубѣ времѣа и зволѣнїемъ Пѣртырей начѣлнїка Іѣа, вѡучївшѣаго ииѡга пѣртѣву Ѡвѣцї своихъ люѣацїемѡу ѣгѡ Сїмѡну Петровѣи, сїи Глженнї Сїмонъ вѡлюбївѣи Прѣтѡу ѣгѡ Гѡмѣтѣ, вознесенъ вѣѣ на Прѣтѡ Пѣртѣскїи¹⁷⁶,

\Арк. 278 36.\

Гѡхранїмомѡу градѡу Владїмерѡу и Ѡждалю. **И** оукраїнѣа гавѣ вѣнѣцѣ тѣмѡу сѡщїа Цркви свѣтѣтомъ звѣздѣчнѣи, Прѣтолъ же ѣа прѣсвѣтїнѣа ѣко глнце и ѣкѡ луна совершенна: ѣгда на вѣсокомъ томъ стѣпени, мнѡго паче свѣтлѣѣ сїи дѡбрїи Пѣртырей проїа дѡбрїими дѣлаи, и ѡки звѣздѣ оутреннаа, и ѡки луна полна, и ѡки глнце: проїа же оученїемъ прѣсвѣцїаа, люѡвїю согрѣѣаа, влѣтїю же ѿ Гѣа оумолѣннѡу жнѣѡ далѣ. Помышлѣше тѡ, ѣко звѣздѣ оутреннаа

¹⁷³ На берегах: **К**ако стѣ Сїмѡ показѣа звѣѣдѡу лѣноу и глнцѣ

¹⁷⁴ На берегах: **П**ѣн: **С**. (Пїсн 6:10).

¹⁷⁵ На берегах: **П**ѣа: **П**ѣ. (Пс 88:36-38).

¹⁷⁶ На берегах: **Ѡ**пѡмѡ послѣаѣ.

кѡщѣмъ ѿртѣ ноѡци, начѣломъ же дне: тѣмъ же ѡзвѣражѣа тѡу, хранѣше ѡвца своѣ вѣлѣкѡ ѡ дѣла тѣмныѣ помраченныѣхъ грѣхѡмъ, ѡ нартавлѣше на дѣла свѣтла, елѣтѣю прозвѣщѣна. Разсмотрѣше тѣкоже, ѣко елѣце ѡ Луна двѣ соутѣ неѡсѣпнаѣ Нѣнаѣ ѡчела: тѣмъ же содержѣ прѣтѡлѣ свѣтѣлѣцѣ ѣки елѣце ѡ ѣки луноу совершенноу, ѡ на самѡмъ себѣ ѡзвѣлаѣа та неѡсѣпнаѣ Нѣнаѣ ѡчелѣ, съ вѣлѣкою бѡдрѡстѣю стѣдо своѣ паѣше.

И тѣкѡ съ вѣлѣкимъ прилежанѣемъ ѡ ѡпѣрѣтомъ ѡвизѣше ѡ Бѣгомъ вѡученнѣ себѣ пѣрѣтѣ, ѡ въ зѣнанѣ своѣ бѡгѡискѡденѣ ѡрѣтѣше. ѡбѣче ѡ трѣдѡвъ своѣхъ ѡноческихъ никакоже ѡртавлѣше, вѣегдѣ

\Арк. 279\

вѡспоминѣа ѡ въ ѡумѣ содержѣ прѣпѣныѣхъ ѡцѣхъ Печерскихъ трѣды ѡ пѡдвиги, дѣше же радѡуѣа, ѣкѡ сподѡбѣа тѣмо ѡбразъ стѣи Ангѣлѣиѣ вѡпрѣѣти, ѡ сожѣтель ѡхъ елѣти: тѣмъ же ѡ бѣ пѡмоцѣ себѣ мѣтѣхъ ѡхъ призывѣше, ѡ прѣдстѣтелствѡ тѣхъ, елѣтѣю же Бѣжѣю, дѡбрѣ прѣтѡлѣ своѣ стѣрѣше. ѣкѡ ѡпѡлнитѣа на нѣмъ ѡ прочѣимъ пѡдѡбѣамъ ѡ ѡменовѣнѣамъ ѡмона ѣрѣа Великаѡу, ѡгодѣшаѡу Бѣгу бѣ вѣтѣхѡ завѣтѣ. Пѣше ко развѣ прѣждереченныѣхъ ѡменовѣнѣи ѡ своѣ ѡмонѣ Стѣхъ,¹⁷⁷ ѣкѡ еѣ елѣце тѡи ѣки дѡугѣ Нѣнаѣ, ѣки цѣтѣтѣ шѣпокѣ, ѣки крѣнѣ, ѣки стѣклѡ лѣвѣано, ѣки ѡгнѣ ѡ Лѣвѣнѣ бѣ кадѣлѣници, ѣки содѣзѣ златѣ, ѣки малина ѡ ѣки кѣпарѣе. Но вѣа дѡбродѣтели Пѣрѣтѣи, имѣ тѣнѣтѣенными ѡбразы прѡблѣнныѣ, ѡ сѣи нашѣ дѡбрыѣ Пѣрѣтѣи ѡмонѣ стѣи ѡпѡлни: пѣшѣ еѡ еѡ ѡ хранѣнѣи въ лѡдѣхъ своѣ мѣра, ѡбразѡвѣннѣ нѣною дѣгоу. ѡучѣше дѣломъ тѣрѣнѣа, ѣки цѣтѣтѣ шѣпокѣ растѣцѣ въ тѣрѣнѣ, вѡзрацѣа бѣ мѣлѣнномъ вѣртоградѣ пѣрѣтѣи своѣа. Нртавлѣше тѣорѣнѣмъ ѡ ѡучѣнѣемъ на непорочнѣю чѣтѡу, ѣки крѣнѣ еѣлѣ наѣжѣа. ѡсправлѣше въ пѡражанѣе вѣтѣмъ къ Бѣу мѣтѣу,

\Арк. 279 36.\

ѣки стѣклѡ Лѣвѣано ѡли кадѣлно ѡмножѣа бѣгѡдарѣше Бѣа въ еѡрѣеѣхъ, ѡ кѣ томѣжде своѣхъ сѣи пѡучѣше, ѣки Лѣвѣнѣ въ ѡгнѣ ѡбѡлѣцѣ прѣтавлѣа. Прѣлагѣше содѣзѣ златѣ лѡвѣе ѡ прѣмѣрѣти дѣѡвнѣа. Вѣкоренѣше малиноу мѣрдѣа ко бѣжнѣи, тѣкоже ѡ Кѣпарѣ прѣвѣлѡкъ пѡмышлѣнѣа вѣноу ѡ Бѣтѣ.

ѡ понѣже тѣа вѣа дѡбродѣтели бѣ Печерѣкомъ стѣомъ монарѣтѣи, на еѡрижѣлѣхъ стѣа своѣ напѣа, ѡ навѣче ѡ жѣтѣи прѣпѣнѣи ѡцѣхъ: вѣлѣю рѣвнѡстѣ ѡмѣ ѡ прочѣимъ правѡвѣрными на пѡлзу, жѣтѣа стѣихъ ѡцѣхъ тѣхъ пѣанѣемъ прѣпѡдати. Напѣче же ѣце еѣи чѣо напѣано

¹⁷⁷ На берегах: Стѣ: Нѣ. Див. Коментар 15.

было, или съ книгами ѣ небѣтїе пришло, нестроѣнїа ради и бранїи случяющїхся тогда ѣ
 Россїи мнѡгажды. Тѣмъ же и съ великимъ тщанїемъ испытѡваше, аще бы кто самовѣдѣцъ
 былъ, или слышателъ и звѣстѣнъ коѡмоу Печѣрскомуу чюдесн; и еѣа велъ аки Пчелъ прѣмѣла въ
 ѣдино рѣнрѣше. и такъ пакы [возвращающее на прежѣреченнаа возглѣм] провѣтѣти насъ
 свѣтомъ слнечнымъ, Луннымъ, и звѣздѣчнымъ. Иѡ написа на Чудеса Прѣнаго Антонїа,
 аки свѣтозарнаго слнца: и чудотворное Окованїе раки Прѣнаго Феодѡїа, аки Луны
 Полныя:

\Арк. 280\

кѣ имъ же казанїе ѡ стѡи Нѣси подобной Црквы Печѣрской,¹⁷⁸ ѣже поистиннѣ Прѣолъ аки
 слнце, и аки Луна совершенна: аже велъ ѣ первой Чѣрти Патерїка егѡ, при списанїи Прѣнаго
 Нѣтѡра, положена еѣтъ. Таже мнѡга житїа стѣхъ Чернорїзцевъ Печѣрскїхъ древнѣйшїхъ,
 свѣтлѣцѣа аки звѣзда, Блаженѡмоу Полукѣрѡу къ написанїю и звѣстїи: аже въ второй
 Чѣрти Патерїка егѡ положена еѣтъ. Поелѣди же слмъ прочїихъ Прѣнѣхъ звѣздонѡныа
 доводѣтели и чуда, съ Бгѡдухнѡвѣнїа наказанїемъ, кѣ томѡжде Полукѣрѡу написа.

И звѣстѣно же еѣтъ ѡ писанїа егѡ, аки презлѣндо любѡвѣ и вѣрѣ имѣ къ Прѣкѣ Бѣн, и
 къ Прѣнѣмъ ѡцѣмъ Антонїю и Феодѡїю Печѣрскимъ, аки мнѣтїа еѣмѣ неразлѣчнѣ ѣ
 Пещерѣ житїи:¹⁷⁹ Тѣло еѡ тоѣю въ Епѣрхїи живѣше, дѣше же и ѡумѡ всгдѣ съ Прѣнѣми
 ѡбїтѣше. И поистиннѣ аже Гїмонъ Петръ, пѣче вѣхъ ревнѣйшїи любїтелѣ еѣсѣтѣ слмѣгѡ
 Гѣа: еѣще и еѣ тезоименїтѣи томѡ Пѣртѣ стѣнї, къ Прѣкѣ Бѣн и ѡбїтѣли еѣ Печѣркѡ
 пѣче вѣхъ ревнѣйшїи любїтѣ показѣа.

И еѣ вѣдѣти во днї егѡ знаменїе велїе на Нѣси Печѣрскомъ,¹⁸⁰ аки имѣ жена, Невѣста
 Невѣстнаа Прѣла Бѣа подѣ ногама своѡма

\Арк. 280 зв.\

нетѡѣю свѣтѣхъ лдннїи, но и звѣздѣнї¹⁸¹ и слнчнїи. Иѡ еѣ добрый Пѣртѣ свѣтлѣа
 добрымъ дѣламъ [аже рѣхѡ] и аки звѣзда и аки слнце, нетѡѣю аки Лунѣ, такоѡе смиренїе
 еѣвлѣше, аки писѣти еѣмѣ ѣ поеланїи своѡмъ Епѣ еѣсѣ:¹⁸² Аще бы ми [рече] мѡцїно смѣтѣмъ

¹⁷⁸ На берегах: Чѣто ѡѣ Гїмона ѣ Патерїкѡ еѣмъ написѣа.

¹⁷⁹ На берегах: Како стѣнї Гїмѡ живѣше Пѣ монастыѣ.

¹⁸⁰ На берегах: Апоклѣ: Бѣ (Одрк 12:1).

¹⁸¹ На берегах: Звѣзнѣ.

¹⁸² На берегах: Смиренїе стѣго.

помѣтенъ быти ѣ Печѣрскомъ стѣомъ Монастырѣ и попираемъ ногѣма. **И**акъ же посланіе¹⁸³ егѡ пространише свидѣтелствуетъ.

Потрудисѣ оубо сѣи добрый Пастырь многѡ, пасыи ѡвца своѣ не смѣртныи коимъ брѣшнѡ, но живѡтныи: нѣо предложениемъ житіи стѣихъ Печѣрскихъ, и ѣ своѣмъ животѣ и въ Книгѣ своѣ. **И** пребывъ дванадесѣ лѣтъ на Пастырскомъ Прѣтолѣ,¹⁸⁴ **Ѧ**нде къ Пастыремъ на дванадесѣти Прѣтолехъ сѣдѣциимъ, и къ самому Пастыреи началнику **И**оу, на прѣлѣтѣи неубаждѣмагѡ вѣнцѣ славы достѡинна и ѣки зѣбѣтѣ, и ѣки лунѣ, и ѣки слнцу. **Т**ѣло же егѡ чѣно по желанію и зѣбѣщенномъ ѣ Посланіи къ Блженному Полукѣрпу, и по вѣрѣ егѡ и любвѣ къ Прѣбывимъ, положенно естъ ѣ Пещерѣ: и дѣже и до ннѣ ѣ неубаждѣмомъ негленіи пребываетъ, въ чѣтѣ славы и хвалоу **Б**оу въ Трѣци единагоу, **Ѧ**цу и **С**ноу и **С**тѣому **Д**ху, ннѣ и прѣно и въ вѣки вѣкѡ, **А**минь.

Житіе прп. Нестора Літописця

\Арк. 263 зб.\

НЕСТОРЪ Пишѣ Житіа и лѣта, трѣждѣл: ѣ Книги животѣ,
ѣ вѣчностѣ на **Н**ѣтѣ **Ѧ**писѣл.

Житіе прѣ: ѡвца нашѣ несторѣ лѣтописця руссѣйскѣгѡ¹⁸⁵

Иже написѣ Житіа стѣихъ и Прѣбывихъ **Ѧ**цѣ нашихъ Печѣрскихъ, ѣже ѣ перѡ **Ч**лѣти **П**атерникѣ егѡ положена еѣ.

\Арк. 264\

Вѣка вѣ ѣще писаніемъ оутверженна не бѣдетъ, ѣ забвѣтѣи и невѣденіе прѣдетъ. **И**акъ же и ѡ самомъ началѣ и перѡ строеніи мѣра, и ѡ самомъ Родоначалницѣ нашемъ **А**дамѣ, ѣще не бы **М**оисей **Б**гомъ наученъ,¹⁸⁶ ѣ Книгахъ своихъ ѡстѣбилъ намъ, все бы то долготѣи времени покрѣла ѣки чѣма, и ѣ невѣденіе привелѣ. **Н**о **Б**гъ пѣмѣть творѣи **Ч**удесъ своихъ,¹⁸⁷ ѣ коѣ хощетъ время еписѣтелеи подѣетъ, ѣакъ да чѣми начертѣнна, послѣдетѣвщии рѣди прочѣтше, ползѡбѣтиѣ бѡмогѣтъ.

¹⁸³ На берегах: **П**ослѣ: къ **П**олкѣпѣ.

¹⁸⁴ На берегах: **П**рѣстѣбилъ ѣ: **С**имѣ.

¹⁸⁵ На берегах: **М**ѣ ѡктѣ: **К**ѣ **д**нѣ.

¹⁸⁶ На берегах: **П**рѣвѣи лѣтописѣи вѣ **м**оисѣ.

¹⁸⁷ На берегах: **В**ѣ **Р**ѣ. (Пс 110:1-10).

Совѣразнѣ томѣ и ѣ послѣднѣа іа лѣта іавѣ Гѣ ѣ Русійскоѣ нашѣи землѣ, ѣ Печѣрскоѣ стѣомѣ Монастырѣ, Прѣмѣ памѣатнагѣо списѣателѣ,¹⁸⁸ Прѣпенѣагѣо ѡца нѣшегѣо Нѣстѣора: Иже просвѣтити наша очѣа, въ ползѣ нарѣ и блѣреніе Бгѣо приводѣ, ѣгдѣ написѣ намѣо ѡ началѣ и пѣрѣкомѣо стѣроіи Русійскагѣо нашѣгѣо мѣра, не тѣокмѣо внѣшнагѣо, но найпѣче внѣтрѣнагѣо и дѣховнагѣо: глаголю же ѡ Основаніи и исправленіи житіа ѣ Русіи Иночѣскаѣ чиннагѣо, нагаженнагѣо ѣки ѣ Рай ѣ Печѣрскоѣ стѣомѣ Монастырѣ: и ѡ дѣховномѣо Родоначалницѣе нѣшемѣ, ѡже непрѣлѣченно, ѡ Прѣпенѣомѣо Антѣоніи, и прѣочіихѣ

\Арк. 264 зв.\

послѣтѣтѣвѣющіи томѣ, и порожденнѣи дѣхомѣо ѡ нѣгѣо Печѣрскіи стѣи: ѡ нѣхѣ же и сѣмѣ достохѣвалнѣи сѣи списѣателѣ быстѣ: Иже стѣолѣпнаѣ тѣбѣхѣ житіа, не тѣокмѣо тѣротію на хѣртіи, но и равноподѣвѣжнѣими дѣлы, на непѣрѣочноѣо дѣши своѣи написѣ. Тѣбѣмѣо же и въ Книги живѣотѣ вѣчнагѣо самѣагѣо сѣбѣ вѣписѣ, ѣакѣо слѣшати ѣмѣ: Рѣдѣитѣа ѣакѣо и мѣна вѣша написана сѣтѣ на нѣси.¹⁸⁹

Сѣи ѣо Блѣженнѣи ѡцѣ нѣшѣ Нѣстѣорѣ, Безмолѣтѣвѣющіи Прѣпенѣомѣо Антѣонію ѣ пѣцѣрѣ, Блѣженѣомѣо же Феодѣію стѣроіи Монасты: пріидѣ кѣ нѣмѣо желѣа стѣагѣо Антѣскагѣо Иночѣскагѣо Оѣраза, и мѣи тѣоію сѣдмѣнадеѣлтѣ лѣтѣѣ ѡ рожденіа своѣгѣо.¹⁹⁰

И тогда не ѡ Инокѣо быи, навѣче вѣлѣкѣа Иночѣскѣа доеродѣтѣли: чѣтѣтѣи тѣелѣнѣа и дѣшевнѣа, бѣолнѣа ницѣтѣи, смирѣнѣа глѣбѣока, послѣшаніа непрѣкосѣловна, поцѣнѣа кѣрѣпка, мѣленіа непрѣртѣнна, едѣнѣа неѣдѣипна, и прѣочіихѣо равнолѣгѣанѣихѣо тѣрдѣѣ: и мѣже вѣлѣко подѣражѣтелѣ вѣше житію самѣи Прѣвѣначалникоѣвѣо стѣихѣ Печѣрскіихѣо, Антѣоніа и Феодѣіа.¹⁹¹ и ѡ тоѣ стѣіа двоіца пріимѣше въ блѣгоцѣтѣвѣущей юности своѣи, вѣлѣкѣо зѣповѣдѣ лѣвѣзнѣе,

\Арк. 265\

ѣки отѣрѣа ѡ сѣе мѣеко, и ѣки ѣлѣ жѣждѣщіи вѣдѣ ѡ двоухѣо иртѣочникоѣвѣо тѣекѣщнихѣо поѣрѣдѣ горѣ ѣ Пѣцѣрахѣ.

¹⁸⁸ На берегах: Сѣ Нѣстѣо соѣвѣразнѣа мѣи.

¹⁸⁹ На берегах: Лѣ: І. (Насправдѣ, Лк 6:23).

¹⁹⁰ На берегах: Пріидѣ кѣ прѣ Антѣ и Феодѣ: і мѣи Зѣ лѣтѣѣ. Див. Коментар 16.

¹⁹¹ На берегах: Прѣражѣша въ вѣ прѣ Антѣ: і Феодѣ:

И́вля́етъ ево въ писаніи своѣмъ, ꙗ́кво бѣлю любовъ къ члѣмъ Прпѣнымъ ѡснователемъ
имѣаше, не словомъ и́ ѡзбыкомъ, но дѣломъ и́ истинноу:¹⁹² и́ ꙗ́кво сѣло проглавлѣше Б҃га¹⁹³
ѣ телеи своѣмъ и́ ѣ дши своѣи, видѣ свѣтѣщаща добра дѣла, члѣхъ двѣ бѣлнхъ свѣтилъ
Рωσινικαγω неи.

По ѡтноу же прѣ Гдѣмъ смрти Прпѣныхъ ѡцъ члѣхъ, сеи Блженный ѡцъ ншъ Нертѣ
нетокмъ дѣлы мѣркими мѣрови ѡмрѣ, ѣже и́ прѣже въ и́кѣсѣ сѣи сотвори, но ѡуже и́ мѣрки
ѡбразѣ: И́ прѣать стѣи А́гглекій И́ночскій ѡбразъ, ѡ Прпѣнаго Стефана И́гѣмена
Печѣркаго¹⁹⁴.

Потомъ же и́ на Дѣаконскій стѣпень ѡ тогожде взвѣденъ¹⁹⁵.

И́ тогда свѣбѣи зра на себѣ А́гглекіи санъ И́ночскій же и́ дѣаконскій: днѣ ѡ днѣ доводѣтели
свѣбѣлѣше, ѡмерцѣлѣа всѣ стѣсти плѣтскіа, и́ чворѣа всѣкѣ истиннѣ, ꙗ́кво да бѣдетъ
никакоже плѣтѣи, но всѣко дѣхѣи и́ истинный рабъ и́ поклонникъ Б҃жій. Свѣдѣи доврѣ ѣже
самъ Гдѣ рече:

|\ Арк. 275 36. |\

ꙗ́кво Дхъ ертъ Б҃гъ, и́ и́же клѣнѣтѣа е́мѣ,¹⁹⁶ дѣхомъ и́ истинноу догтонѣа клѣнѣтѣа.

ѡбѣче дѣха непрѣизнѣнна ѣ немъ же истинны неѣтъ, непокланѣющагоа Гдѣи, ꙗ́кво
повѣждѣше И́вля́етъ ѣ писаніи своѣмъ и́звѣстѣно, ꙗ́кво наипѣче смиреніемъ неи́зрѣченнымъ:
вѣдѣ бо смирѣлѣа нарицѣе себѣ недогѣнна, грѣба, невѣждѣ, и́ неполнѣнна мнѣжертѣвомъ
грѣхѣомъ¹⁹⁷⁻¹⁹⁸

Ѣгда же Б҃гомъ движимѣи ерѣтѣа совѣтѣ сотвориша, и́скопѣти ѡтныа Моци Прпѣна
Феодѣиа, и́ пренерти и́ ѡ Пещѣры, въ стѣиу Б҃гомъ создѣннѣиу Печѣркѣиу Црѣковъ: Тогда на
се послѣшѣніе первѣишій бѣи Блженнѣи сеи Нертѣ¹⁹⁹. И́ съ великою вѣроу и́ мленіемъ ѣ дѣлѣ
копанѣа ѡноцѣ потрѣждѣа, мнѣгоцѣннѣи сеи Бнѣеръ Печѣркомѣ стѣомѣ Монарѣырѣ,

¹⁹² На берегах: $\bar{\Lambda} \bar{\Gamma} \bar{\omega} \bar{\Gamma}$. (1И 3:18).

¹⁹³ На берегах: $\bar{\Lambda} \bar{K} \bar{\omega} \bar{\Sigma}$. (1Кор 6:12-17).

¹⁹⁴ На берегах: $\bar{\Sigma} \bar{\Gamma}$ Стефана потрѣжені.

¹⁹⁵ На берегах: И дѣаконо^м потрѣблѣ.

¹⁹⁶ На берегах: $\bar{\Gamma} \bar{\omega} \bar{\Delta}$. (1И 4:24).

¹⁹⁷ На берегах: $\bar{\Gamma} \bar{\omega} \bar{\Gamma}$ етѣ сѣло.

¹⁹⁸ Див. Коментар 17.

¹⁹⁹ На берегах: Моци^м прпѣ Феодѣи: къ пренесенію и́скопѣ.

Ч҃ТНЫА ГЛЮ МО҃ЦИ ПРѢНАГѠ А҃РОДѠИА И҃КОПѠ, и прѣдѣ ПЕ҃ЦЕРѠ И҃ЗНЕСЕ: ВѢЛИИМЪ ЖЕ ТОГДА БЫВШИМЪ Ч҃ДЕЕМЪ САМОВИДЕЦЪ БЫСТЪ, Г҃КѠЖЕ САМЪ ИПОВѢДА²⁰⁰.

ПОЖИВЕ ЖЕ ЛѢТА ДОВОЛНА ТРѢЖДАСА Б ДѢЛѢ ЛѢТОПИСАНА, и ЛѢТА ВѢЧНАА ПОМИНАА. И ТАКО ДОБРЕ ОУГОДИ ТВОРИШ ЛѢТОМЪ:²⁰¹ К НЕМЪ ЖЕ ПО ЛѢТЕХЪ ВРЕМЕННЫХЪ ДОВОЛНЫХЪ ПРЕСТАВИСА НА ВѢЧНОСТЬ.

\Арк. 276\

И ПОЛОЖЕНЪ ОУТЪ Б ПЕ҃ЦЕРѢ. ИДѢЖЕ И ДОИЧЕ Ч҃ТНОЕ ОУГѠ ТѢЛО, ВЪ Ч҃ДОТВОРНѠ НЕТЛѢНН ПОЧИВАЕТЪ, СВѢДИТЕЛСТВУЮЩИ Г҃КѠ ПРѢБЫИ СЕИ ОУПИСАТЕЛЬ ЖИТІИ ОУГІХЪ И ЛѢТЪ, НЕТЛѢННОЕ СЕБѢ ЖИЛИЩЕ НА НЕСИ НАПИСА. И БЛ҃ГЕНЪ ОУТЪ НЕТЛѢННІИ ВѢЩЕМЪ ЛѢТА БЛ҃ГОТИ БЖІА, ЛѢТА ГДІА ПРІАЧНА.

МЛ҃ТВАМИ ЖЕ ПРѢНАГѠ СЕГѠ ОУПИСАТЕЛА, ВЪДИ И НАМЪ ВЪПИСАНЫМЪ БЫТИ ВЪ КНИГИ ЖИВОТѠ А҃НЦА БЖІА, ОУГОЖЕ ЛѢТА НА ОУКѠДѢЮТЪ. ОУМЪ ЖЕ СЪ БГОМЪ ОУЩЕМЪ И ЖИВОТВОРАЩИМЪ ДХѠМЪ ПОДОВАЕТЪ Ѡ НА ВСѠКАА СЛАВА, Ч҃ТЪ И ПОКЛОЕНІЕ, НИЧѢ И ПРНѠ, и ВЪ ВѢКИ ВѢКѠМЪ, А҃МИНЬ.

ПОСЛАНИЯ СВТ. СИМОНА ДО ЧЕНЦЯ ПОЛИКАРПА ПЕРЕДМОВА

Основна редакція Патерика²⁰²

Послание смиреннаго епископа Симона
Володимерьскаго и Суждалскаго Поликарпу,
черноризцю печерскому.

ГОСПОДИ, БЛАГОСЛОВИ

Прате, сѣдя в безмолвии, собери ум свой и рци к собѣ: «Человѣче, нѣси ли мира оставил и по плоти родитель?» Аще же здѣ, пришед на спасение, а не духовнаа дѣлаеши, что ради в чернеческиа ризы облѣкѣся еси?²⁰³ А не избавят тебя муки черныа ризы. Се вѣждь, яко блажим еси здѣ от князь, и от бояр, и от всѣх другъ твоих, и глаголют бо: «Блаженъ есть, яко возненавидѣл есть мира и славы его, уже не печется ничимъже земным, небесных жадаа»²⁰⁴. Ты же не чрънеческы живеши. Велика срамота обдержит мя тебе дѣля! Аще блажащей ны сдѣ варяють ны во царство небесное, и ти в

²⁰⁰ Див. Коментар 18.

²⁰¹ На берегах: ПРѢСТАВИСА.

²⁰² Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

²⁰³ Див. Коментар 19.

²⁰⁴ Див. Коментар 20.

покои обрящутся, мы же, горко мучими, взопием? И кто помилует тя, самому себе погубившу? Въспряни, брате, попецися мыслено о своей души! Работай Господеви со страхом и со всякою смиреною мудростию! Да не днешь кроток, а утро яръ и зол, в малѣ молчание — и паки роптание на своего игумена и на того службу. Не буди лживъ — виною телесною собора церковнаго не лишился: якоже дождь растит сѣмя, тако и церкы влечет душу на добрыя дѣтели. В се бо, елико твориши в кѣлии, ни во что ж е суть: аще Псалтиру чтеш и или оба на ю псалма поеш, — ни единому «Господи, помилуй!» уподобится. О сем, брате, разумѣй, яко верховный апостолъ Петръ, сам церкы сый Бога жива, егда ятъ бысть от Ирода и всажен в темницу, не от церкви ли бывашиа молитва избави его от руку Иродову?²⁰⁵ И Давидъ бо молится, глаголя: «Единого просих у Господа и того взышу, да живу в дому Господни вся дни живота моего, и да зрю красоты Господня, и посѣщаю церкы святыя его»²⁰⁶. Сам же Господь: «Дом мой — дом молитвы наречется»²⁰⁷. «Идѣже бо, — рече, — два или трие собрани во имя мое, ту есмь посреди их»²⁰⁸. Аще ли толикъ собор, яко болѣ 100 сберетеса, вѣруй, яко ту есть Богъ нашъ. От того бо Божественаго огня тѣх обѣдъ стваряется, егоже аз желаю единой крупицѣ паче всего суца, иже предо мною. Свидѣтель же ми есть Господь, яко ничемуже бых не присягль ко иному брашну, развѣ четверти и гороху²⁰⁹, устроенаго на святую братию. Ты же, брате, не днешь похвали лежащих на трапезѣ²¹⁰, и утро на варяющаго и на служащаго брата ропщещи, и сим старѣйшинѣ пакость творя, и обрящещися мотылу ядый, якоже в Патерицѣ писано. Егда яси или пѣши, благопохвали Бога, ибо видѣ старецъ хулящих — мотылу ядуца, а хвалящ их — медъ ядуца, якоже видѣ той старецъ различия брашном²¹¹, а не хули келаря, ибо ропщай исчезновение собѣ творит: «Аще бо ясте или пиете — все въ славу Божию творите»²¹². Терпи же, брате, и досажение, претръпѣвый бо до конца — спасетса, таковы й убо бес труда спасетса. Аще бо и ключит ти ся озлоблену быти, и, пришед, нѣкто возвѣстит ти, яко он сица потязя тя злѣ, рци же возвѣстившему ти: «Аще укори мя, но брат ми есть, и достоинъ есмь того; не о собѣ же творит сего, но враг попустил есть на се, да вражду сотворит межю нама. Господь же да прокленет лукаваго, брата же да помилует!»²¹³ Речѣши же, яко в лице досади предо всѣми: не притранѣ буди, чадо, о том, ни скоро подвигнися на гнѣв, но, пад, поклонися брату до земля, глаголя: «Прости мя!» И исправи в собѣ согрѣшение, и всю силу вражю побѣдиши. Аще ли потязан воспротивишися, сугубо еси собѣ досадил. Ты ли еси болши Давида-царя, емуже Семей досажаше в лице? Единъ же от слуг царевъ не стерпѣ. «Иду, — рече, — отъиму главу его, почто песь мертвый проклиняет господина моего?!» Но что же и Давидъ к нему? «О сыну Сарушъ, не дѣй его! Да видит Господь смирение мое

²⁰⁵ Діян 12:1-5.

²⁰⁶ Пс 26:4.

²⁰⁷ Мт 21:13.

²⁰⁸ Мт 18:20.

²⁰⁹ Див. Коментар 21.

²¹⁰ Див. Коментар 22.

²¹¹ Див. Коментар 23.

²¹² Див. Коментар 24.

²¹³ Див. Коментар 25.

и воздаст ми Господь благаа клятвы его ради»^{214,215}. Помысли, чадо, и болша, како Господь нашъ смири себе, быв послушлив до смерти своему Отцю²¹⁶: досажаем — не въспрѣщаше²¹⁷, слышяся «бѣсъ имаши», по лицу бьем и заушаем, оплеваем — не гнѣвашеся, но и за распинаемаа моляшеся²¹⁸. И ты научил естъ: «Молите за врагы ваша и добро творите ненавидящим вас, благословите кленующаа вы»²¹⁹. Доволно же ти буди, брате, твоего круподушиа сътвореное дѣло. Тѣмже ти ся плакати подобает, да прощен будеши, яко оставил был еси честный и святой монастырь, и святых отецъ Антониа и Феодосиа, и святых чръноризецъ, иже с нима, и ялъ еси игуменити у святоу безмѣзднику²²⁰. Добрѣ еси сотворил, лишився таковаго начинаниа пустошнаго, и не дал еси плещу врагу своему же, ибо враже желание погубити ты хотяше. Не веси ли, яко древо, часто не напаеемо, скоро изсохнет? ²²¹ И ты от послушаниа отча и братий своих оставле свое мѣсто, вскорѣ хотя погыбнути. Таковый овча, пребываа въ стадѣ, неврежено будет, а отлучившееся — скоро погыбнет и волком язъядено бывает. Подобаше ти преже разсудити, что ради восхотѣл еси изити от святаго, и блаженаго, и честнаго, и спасенаго того мѣста Печерскаго, в немже дивно естъ всякому, хотящему спастися. Мню, брате, яко Богъ сотвори се, не трпя твоеа гордости: низверже ты, якоже преже сатану со отступными силами, зане не восхотѣл еси служити святу мужеву, своему господину, а нашему брату, архимандриту Анкудину, игумену Печерскому²²². Печерский бо монастырь море естъ: не дрѣжит в себѣ гнилого — измещет вонь²²³. А еже вписал ми еси досаду свою — лютѣ тобѣ: погубил еси душу свою! Прашаю тебе, чим хоцещи спастися? Аще постник еси или трезвитель о всем, нищъ и без сна пребываа, а досады не трпя, не узришь спасения. Но радуется о тобѣ игумен и вся братиа, и мы, вѣсть слышавше; и вси утѣшишася о обрѣтении твоем, яко погыблъ бѣ и обрѣтесе. Попустих же и еще твоей воли быти, а не игумени: восхотѣл еси паки игуменити у Святаго Дмитриа²²⁴, а не бы тебе принудил игуменъ, и князь, и аз, — и се уже искусился еси. Разумѣй, брате, яко не угодно Богу твое старийшинство, и сего ради дарова ти оскудѣние очию. То ты нитакое содрогнуся, идѣже бѣ рещи: «Благо мнѣ, яко смирил мя еси, да научюся оправданием твоим!»²²⁵. Разумѣх ты санолубца, и славы ищещи от чловѣкъ, а не от Бога. Не вѣруеши, окаяне, писаному: «Никтоже о собѣ возмет чести, но възванный от Бога»²²⁶. Аще по апостолу не вѣруеши, то ни Христу. Что от чловѣкъ сану ищещи сам, а не от Бога; сущимъ же от Бога не хоцещи повинутися и мыслиши високаа, идеже древле таковии съ небесъ свержени быша? Аз нѣсмь ли достоин увѣритися таковому сану, или хужии

²¹⁴ 2См 16:5-14.

²¹⁵ Див. Коментар 26.

²¹⁶ Флп 2:8.

²¹⁷ 1Пт 2:23.

²¹⁸ Порівн.: Лк 23:34.

²¹⁹ Лк 6:27-28.

²²⁰ Див. Коментар 27.

²²¹ Див. Коментар 28.

²²² Див. Коментар 29.

²²³ Див. Коментар 30.

²²⁴ Див. Коментар 31.

²²⁵ Пс 118:71.

²²⁶ Евр 5:4.

есмь чим иконома сего или его брата спѣюща?» Сам не получи желанна и мятешися, хоцещи же часто исходити от кѣлиа в кѣлию и ту сваживати брата съ братом, глаголя неполезнаа²²⁷: «Или мнит сий игумень и сий иконом, яко здѣ и индѣ спастися возможно? А нами что ми не разумѣют?» Сии диаволскаа начинаниа, си тощных тобѣ изящѣства²²⁸. Аще ли же и самъ кое предспѣние получиши, яко стати ти на вышнем степени, не забывай смиренна мудрости; да егда лучитися съступити съ степени, и обряцещи путь свой смѣренный и не впадещи въ скорби различна²²⁹. Пишет же ми княгини Ростиславля Верхуслава²³⁰, хотя тя поставити епископом или Новугороду на Антониево²³¹ мѣсто, или Смоленску на Лазарево²³² мѣсто, или Юрьеву на Алексѣево²³³ мѣсто. «Аще ми и 1000 сребра, — рекше, — истеряти тебе дѣля и Поликарпа дѣля». Ирѣх ей: «Дщи моа Анастасие! Дѣло не богоугодно хоцещи сътворити. Аще бы пребыл в монастыри неисходно, съ чистою совѣстною, в послушании игумени и всея братии, трезвяся о всемъ, но не токмо бы во святительскую одежду оболчен, но и вышняго царства достоин бы был». Ты же, брате, епископству ли похотѣл еси? Добру дѣлу похотѣл еси! Но послушай глаголющаго к Тимофѣю Павла-апостола, почетъ, разумѣши²³⁴, аще еси что от того исправил, какому быти епископу подобает. Аще бы ты был достоин таковаго сана, не бых ты пустил от себе, но своима рукама намѣстник²³⁵ а ты собѣ поставил бых во обѣ епископы, Володимерю и Суждалю, якоже князь Георгий²³⁶ восхотѣл, но яз ему възбранил, видя твое круподушие. Аще мене преслушаешися, кацѣй убо власти восхоцещи, — или епископству, или игуменству повинешися, — буди клятва, а не благословение! И ктому не внидещи во святое и честное мѣсто, в немже еси остриглься. И акы сосуд непотребен будещи, и извержен, и плакатися имаша много. Брате, не то свершение есть, еже славиму быти от всѣх, но еже исправити житие и чиста собѣ набдѣти.

От того, брате, Печерскаго монастыря мнози епископи поставлени быша. Якоже от самого Христа, Бога нашего, апостоли во всю вселеную послани быша, такоже от того Матере, госпожи наша Богородици, великаго монастыря тоя мнози епископи поставлени быша во всю Рускую землю. Первый — ростовский Леонтий²³⁷ — священомученикъ, егоже Богъ прослави нетлѣнием, и се бысть первопрестолникъ, егоже невѣрнии, многу мучивша, убиша, и се третий гражанин небесный бысть Рускаго мира²³⁸, со онѣма варягома²³⁹ вѣнчався от Христа, егоже ради убьен бысть. Илариона, митрополита, и сам чел еси в Житии святаго Антониа, яко от того пострижен бысть и тако свящѣнства сподоблен бысть²⁴⁰. По сихъ же: Никола, Ефрѣм

²²⁷ Див. Коментар 32.

²²⁸ Див. Коментар 33.

²²⁹ Див. Коментар 34.

²³⁰ Див. Коментар 35.

²³¹ Див. Коментар 36.

²³² Див. Коментар 37.

²³³ Див. Коментар 38.

²³⁴ Порівн.: 1Тм 3:1-7. Див. Коментар 39.

²³⁵ Див. Коментар 40.

²³⁶ Див. Коментар 41.

²³⁷ Див. Коментар 42.

²³⁸ Див. Коментар 43.

²³⁹ Див. Коментар 44.

²⁴⁰ Див. Коментар 45.

Переяславлю, Исаяя Ростову, Герман Новугороду, Стефан Володимеру, Нифонтъ Новугороду, Маринъ Юрьеву, Мина Полотску, Никола Тмуторокану, Феокисть Чернигову, Лаврентий Турову, Лука Бѣлугороду, Ефрѣм Суждалю²⁴¹. Аще хоцещи вся увѣдати, то чти Лѣтописца стараго Ростовскаго²⁴²: есть бо всѣх болѣ, а еже потом и до нас, грѣшных, мню, близ 50. Разумѣй, брате, колка слава того монастыря! И, постыдѣвша, покайся и изволи си тихое и безмятежное житие, к нему же Господь привел тя. Азъ бых радъ оставил и свою епископию и работал игумену, и вѣси, каа вещь обдержит мя. И кто не вѣсть мене, грѣшнаго епископа Симона, и сея сборныя церкви, красоты Володимерское, и другыя, Суждалския церкви, юже сам создах?!²⁴³ Колко же имѣета городов и сел, и десятину собирают по всей земли той, — и тѣм всѣм владѣет наша худость. Пред Богом ти млѣвлю: всю сию славу и власть яко калъ мнѣл быхъ, аще бы ми трескою тчати за ворота, или сметием валятися в Печерском монастыри и попираему быти человекы, — лутче есть чести временныя. День един в дому Божиа Матере паче тысяща лѣт, в нем же волил бых пребывати паче, нежели жити ми в селех грѣшничих.

Фрагмент із Феодосіївської редакції за виданням Р. Попа²⁴⁴

ПОВЧЕНИЕ СЕМЕОНА ЕПІПА К НЕКОЕМУ ЧЕРНЫЦЮ ПЕЧЕРСКОМУ

Брате! сѣдѣа въ безмолвни, сеери си оумъ и рци к себѣ: Члѣче нѣси ли миръ оставилъ и по плоти родитель. Аще же едѣ пришедъ на спїни а не дхѣнага дѣлаеш и, что радъ в чернечкое имѣа оболкъся еси²⁴⁵. А не избеаи тебе мѣуки черныа ризы. Се же вѣжь, како бѣжмъ еи едѣ отъ богаръ и отъ князь и отъ вѣхъ другъ твонхъ глѣть бо бжнъ етъ како взненавидѣ миръ и славу его, оуже не пекисиа ничимже земнымъ, но нѣнхъ желѣа²⁴⁶. Ты же не чернечки жибещи. Велика срамота одержи мѣа тебе дела. Аще же бѣны барѣт ны въ црѣтво нѣсное и ти в покои обрѣцѣнѣа, мы же горко мѣчимъ взопиѣмъ. Кто помилуетъ тѣа саомѣу себе поговѣнѣши. Бхъ, оухъ моего житнѣа сквернаго. Взвѣрани, брате, и попциѣа мыслью о спїни дша своего, работай гѣи со страхом и со вѣакою смиренною мѣдростнѣю, не днѣ кротокъ, а оутро гаръ и золъ в малѣ молчанинѣ, и паки роптаннѣ на своего игумена и на того служебники. Не боуди лживъ биною телесною. Не лишанѣа зѣора црѣвнаго, како же бо дождь разгитѣ сѣмена, тако и црѣкѣ блечетъ дшѣу на доеродѣтели. Все бо елико тѣвориши в келинѣи ни во что же сѣуть. Аще ѱлѣтѣрѣ чтеши или оба на ѿ пѣлма поеши, ни

²⁴¹ Див. Коментар 46.

²⁴² Див. Коментар 47.

²⁴³ Див. Коментар 48.

²⁴⁴ За виданням фрагментпа Р. Попа (Поп 1969, 98-100).

²⁴⁵ Див. Коментар 19.

²⁴⁶ Див. Коментар 20.

ЕДИНОМУ ГИ ПОМИЛОУИ ОУПОДОБИТЬСЯ. ИДЕЖЕ БО, РЕ, Ъ ИЛИ ГЕ СОБРАНИ БО ИМЯ МОЕ, ТОУ ЕСТЬ ПОРЯДЕ ИХЪ²⁴⁷. РЕ ГЪ ТО АЩЕ ТОЛИКЪ СВОРЪ ИЛИ БОЛЕ СВЕРЕТЬСЯ, ВЪРОУИ, ТАКО ТОУ ЕСТЬ ХЪ. ОУТЪ ТОГО БО ЦРКВНАГО ВЖИТЬНАГО ОГНЯ ЧЪХ ОБЪДЪ СТВАРЯЕТЬСЯ, ЕГО ЖЕ АЗЪ ЖЕЛАЮ ЕДИНОИ КРОУПИЦИ ПАЧЕ ВСЕГО СУЩАГО ОУ МЕНЕ. СВИДѢТЕЛЬ МИ ЕСТЬ ГЪ, ТАКО НИЧЕМОУ ЖЕ БЫХЪ ПРИСТАГЛЪ КО ИНОМОУ БРАШНОУ РАЗВѢ ЧЕТВЕРТИИ ГОРОХУ²⁴⁸ ОУТРОЕНАГО НА СГОУЮ БРАТЪЮ. ТЫ ЖЕ, БРАТЕ, НЕ ДНЬ ПОХВАЛЕННЕ ЛЕЖАЩИХ НА ТРАПЕЗѢ²⁴⁹ И ОУТРЕ НА БАРАЦАГО БРАТЪА РОПЦЕШИ, ЕМУЪ СТАРИШИНѢ ПАКОСТЪ ТВОРИ, И ОБРАЩЕШИСЯ МОУМОУ ГАДЫИ, НО ЕГДА ГАСИ ИЛИ ПИЕШИ, ХВАЛИ БА, ИБО ВИДѢ СТАРЕЦЪ ХОУЛАЩИХ МОУМОУ ГАДУЩА, А ХВАЛЩИХЪ МЕДЪ²⁵⁰. И НЕ ХОУЛИ КЕЛАРЕА: НЕ РОПЦАН БО ИЩЕЗНОВЕННЕ ВЪСОМУЪ ТВОРИТЬ. ТЕРПИ ЖЕ, БРАТЕ, ДОСЛЖЕННЕ: ПРЕТЕРПѢВЫИ БО ДО КОНЦА СПИТЬ СЯ. ПРАШАЮ ТОВАЕ, ЧИМУЪ ХОЩЕШИ СПИТИСЯ. АЩЕ ПОРТНИКЪ ЕИИ И ТРЕЗВИТЕЛЬ О ВСЕМЪ, НОЦИ БЕ СНА ПРЕКЫВАА, А ДОСАДЫ НЕ ТЕРПА, НЕ МОЖЕШИ СПИТИ СЯ.

Касіянівська перша редакція Патерика²⁵¹

\Арк. 79 зв.\

Посланиѣ смиреннаго епископа симона Вѡлѡдимерьскаго, и суздальскаго

къ пѡликѣрпу черноризию печерскомъ

ПРАТѢ СЕДЪ ВЪ БЕЗМОЛВИИ. СЪВЕРИ СИ ОУМУ СВОИ, И РЦЫ К СЕБѢ. ЧЛЧЕ НЪСИ ЛИ МИРА ѠСТАВНАЪ. И ПО ПЛОТИ РѠ

\Арк. 184зв\

ТѢЛЬ. АЩЕ ЖЕ И ЗДѢ ПРИШЕ НА СПЕНЕ, А НЕ ДХѡВНАА ТВОРИШИ. И ЧТО РАДИ В ЧЕРНЕЧЕСКОЕ ИМА ѠБОЛКЪЛА ЕИ²⁵². И НЕ ИБАВАТЬ ТЕБѢ МОУКЫ ЧЕРНАА РИЗЫ. СѢ ВЪЕЖЪ ТАКО ЕЛЖИМУЪ ЕИИ ЗДѢ Ѡ КНЪА И Ѡ БОЛАРЪ. И Ѡ ВСЕХЪ ДРУГЪ ТВОИ. ГЛЮТЬ БО ЕЛЖЕНЪ ЕСТЬ ТАКО ВЪЗНАВИДЕЛЪ Е МИРА И СЛАВЫ ЕГѠ. И ОУЖЕ НЕ ПЕЧЕТЪА НИЧИМУЖЕ ЗЕМНЫМИ. НѠ НЕНАХЪ ЖЕЛАЕТЪ²⁵³. ЧЫ НЕ ЧЕРНЕЧЕСКИ ЖИВЕШИ. И ВЕЛИКА ГРАМОТА ѠДЕРЖИ МА, ТЕБѢ РАДИ. АЩЕ ЖЕ ЕЛЖАЩЕИ НА ЗДѢ. ПРЪВВАРАЛОУТ НАИ ВЪ ЦРТВИИ НЕНЕМЪ. И ЧИ В ПШКОИ ѠЕРАЦУДЪТА. МЫ ГОРКО МОУЧИМИ ВЪЗОПИЕ.

²⁴⁷ Мт 18:20.

²⁴⁸ Див. Коментар 21.

²⁴⁹ Див. Коментар 22.

²⁵⁰ Див. Коментар 23.

²⁵¹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский.Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

²⁵² Див. Коментар 19.

²⁵³ Див. Коментар 20.

\Арк. 185\

и ктѡ помилуѣтъ тѡ, самоу себѣ погубившюу. въспраши братѣ, и попецѣа единамыслено ѡ своѣй дшѣ. работан гѣи съ страхомъ. и съвѣлкоу смиреню мѡдростїю. да не днѣ кротѡ а оутро гѣрз. и зѡлз. Вмалѣ молчанїѣ. и пакы роптанїѣ на игоумена. и на того служѣнники. не боуди лживз винюу телѣсноу, съвѣра црковнаго не ѡлоучѣи. гѣко бо дожь ратитъ сѣмѡ. тѣко и цркви, влечѣтъ дшѡ на добрыѡ дѣтели. Вѣ бо*²⁵⁴ твориши въ кѣлїи, ни въ чтѡ же соутъ. аще и Плтѣрѣ чтѣши и ѡеа на ꙗ пѣма поѣши. Тѡ

\Арк. 185зв\

ни единамоу гѣ помилуѣи, оуподобити съвѣорномоу. ѡ сѣмъ бо братѣ разумѣи. Гѣко и врѣхѡвныѡ апѣлз пѣтрз сѣмъ цркви сѣи бѣ жїва. ꙗ егда гѣтъ бѣи ѡ ирода. и влжѣнз в темницюу. не ѡ цркви ли вѣвѣщага мѣлтъвы. и зѣвѣши егѡ ѡ рѣкы иродовы²⁵⁵. и дѣдз бо молитѣа гѣа. единаго прошѡ оу гѣ тогоу вѣзѣщюу. да жївѡ в домоу гѣи вѣл днѣ животѡ моѣгѡ. и да зрѡ красотюу гѣю. и пощѣлѣти цркви сѣи егѡ²⁵⁶ сѣмъ же гѣ рѣ домъ мои домъ мѣлтъвы наречѣтъ²⁵⁷. и дѣже бо рѣ двѡ или три съверани въ има моѣ. тоу сѣмъ пощѣтѣ и хѣ²⁵⁸. аще ли толїкз съвѣоръ.

\Арк. 186\

болин сѣа братїи съверѣтъа тѡколь пѣче вѣрѣи. Гѣко тѣ етѣ вѣ нашь. и ѡ того ежѣтѣвнаго ѡгна. тѣѣ ѡвѣѣ (sic!) сътворѣтъа. егѡ азъ желаю, единаѡ крупїцы. пѣ всего соущаго иже предѡ мноу ѡвѣѣда. вѣдѣтѣль ми ѣ ѡ томъ гѣ. гѣко ничемоу бѣи причѣстїаѡ иномоу братѡ. рѣзѣе оукроуѣа хлѣба. И сочївоу²⁵⁹, оустроенаго на сѣоуѡ братїю. тѣѣ братѣ не днѣ похвалѡ лежѣщїхъ на трапѣзѣ²⁶⁰. и оутро и на вѣрѣщага. и на служѣщага брата рѡщѣши. и сѣмъ старѣишинѣ пакостїи твориши. и ѡвѣрѣщїа мотѣлоу адыи. Гѣко

\Арк. 186 зв.\

в патерїцѣ пїѣано. егда аси или пїѣши. Блгохвалї бѣа. егда бо видѣѡ ѡнъ старѣецъ хоулащїи брѣшно. мотѣлоу адоуще. хвалѣци и мѣ адоуща. гѣкоже бо провидѣѡ той же старѣецъ. различнѡ брѣшнама²⁶¹ и не хоули келарѡ. ибѡ ичѣеновѣнїѣ себѣ творїтъа хоулаи. аще оубо гѣтѣ или пїѣтѣ. вѣ

²⁵⁴ На берегах * елїко.

²⁵⁵ Дїян 12:1-5.

²⁵⁶ Пс 26:4.

²⁵⁷ Мт 21:13.

²⁵⁸ Мт 18:20.

²⁵⁹ Див. Коментар 21.

²⁶⁰ Див. Коментар 22.

²⁶¹ Див. Коментар 23.

Ѣ славою ежитѣ творитѣ²⁶², терпѣ же братѣ и долаженѣ. претрзпѣвѣи ево до конца спѣетѣ. ѿце ево и ключитѣ ти ѡзловленѣ быти. ꙗко прише некто възвѣстити ти. ꙗко ои инца потгаза тѣ злѣ. рци же възвѣститѣшему ти. ѿце оукори ма, но братѣ ми е. и догтѣ

\Арк. 187\

инѣ еме того. не ѡ себе же е творѣ. но братѣ дѣавѣ пшпурѣти е. на е. да вражѣу сзтворѣ между нами. гѣ же дѣ проженѣтъ лѣкаваго. братѣ да помѣлѣетѣ²⁶³. речѣши, ꙗко в лицѣ ми догади прѣ вѣми. не притрѣтенѣ еуди ѡ тѣм, чѣдо. ни еоро повѣгнѣ на гнѣ. но па пшклониѣ братѣу до землѣ. глѣ, протѣ ма братѣ. и испрѣви в себе претрѣшенѣ. ꙗко тѣко побѣдѣши вѣи елоу вражѣи. ѿце ли потгасанѣ спротѣвишиѣ еугѣо себе догадѣши. тѣ ли еи еолѣ дѣда црѣ. емоу же догажаше в лицѣ. едѣнѣ же ѡ слоуѣ црѣ не трѣпа оукориѣны црѣви. и

\Арк. 187 зв.\

доу рѣ, и ѡиѣу главоу его. почтѣ прѣз мртѣвиѣ проклинѣ гѣ моѣго црѣ. но чтѣ дѣдѣ к нему рѣ. ои еноу еароуше не дѣи его проклинѣти дѣда. да вѣдѣтѣ гѣ смиренѣ моѣ. и въздѣтѣ ми елга. клѣтѣви его рѣди^{264,265}. помѣли чѣдо, и еолаша и. ꙗко гѣ нашѣ смиренѣ себе. еывѣ поелѣушлиѣ до смртѣи ѡцѣ евоѣму²⁶⁶ догажѣмѣ — не прѣцѣашѣ²⁶⁷. елѣшѣ еѣѣ, илаши. ꙗко лицѣ еѣмѣ и зѣушѣмѣ. ѡплеѣмѣ не гнѣвашиѣ. но и ѡ распинаѣщи его молѣше²⁶⁸ тѣко и на наѣчиѣ е. молѣте ео рѣ за врагѣи вѣша. и добро творитѣ ненавѣдѣциѣмѣ вѣѣ.

\Арк. 188\

и елѣвѣте клѣнѣущѣи вѣ²⁶⁹. доволѣо ти еуди братѣ тѣвоѣ кроуподѣшиѣ сзтворѣное дѣлѣ. тѣм же ти плакатѣиѣ подобѣ. да процѣнѣ еудиѣши. ꙗко ѡртѣвиѣ еѣи. еѣиѣ чертѣиѣ манастѣрѣ печѣрѣкѣиѣ. и еѣиѣ ѡцѣ анѣонѣи и феѣдѣиѣ. ꙗко еѣиѣ чернорѣзе же е ниѣми. и ѣлѣ еѣиѣ игоуѣмениѣти. оу еѣоу еѣмѣздѣниѣкоу, кѣмѣ, и дамѣана²⁷⁰. но ниѣе доврѣ еиѣ сзтворѣиѣ лишиѣлѣ тѣкобаго начинѣниѣи пѣртѣѣшиѣ. и не дѣ еиѣ плѣциѣ врагоу евоѣму. иѣѣ вражѣе желѣнѣе погѣуѣнѣтѣ тѣ хотѣше²⁷¹. не вѣи ли ꙗко дрѣво чѣрѣто не напѣлѣмѣо пѣче же прѣжадѣемо.

²⁶² Див. Коментар 24.

²⁶³ Див. Коментар 25.

²⁶⁴ 2См 16:5-14.

²⁶⁵ Див. Коментар 26.

²⁶⁶ Флп 2:8.

²⁶⁷ 1Пт 2:23.

²⁶⁸ Порѣвн.: Лк 23:34.

²⁶⁹ Лк 6:27-28.

²⁷⁰ Див. Коментар 27.

²⁷¹ Див. Коментар 28.

\Арк. 188 зв.\

ико̀ро и́счхнегъ. и́ тѣѡ ꙗ́ послонѡшаниа ѡ́вча ѡ́лочнѣа. и́ ерѣтїи́ своѡ. ѡ́ртѡвалъ своѡ мѣсто. и́
взекорѣ хѡтѡлаше погѣбенюти такови́и. ѡ́вча ео пребила̀ в стаде́. Неѡрѣнно би́ваертъ. а́
ѡ́лочнѣшеѣа взекорѣ погѣваертъ. И́ волкомъ и́звѣдено би́вае. ꙗ́ ꙗ́ше ти прѣ расоудити. что̀
ра́ взехотѣлаз ѣи изыти ѡ́ стѡго и́ чѣнаго и́ спѣнаго того̀ мѣста печѣрикаго. В не́мже днѣно
ѣ всѡкомю хотѡцемою спѣнѣа. мнѡ ео ерѣте ꙗ́ко бѣ сътвори се. не трѣпа̀ гвордогти твоѡи.
ни́звѣрже тѡ ꙗ́коже сатаню́. ео ѡ́ртоупни́ми е́лами, зане́ взехѡ

\Арк. 189\

тѣлаз ѣи слоужити. стѡм ѡ́ужеви своѡмоу гнѡу. а́ на́шему ерѣтоу архимандритѡ. а́нѣидиноу
печѣрекомю²⁷². печѣрыкыи́ еѡ манартѣрь мѡре ѣртѣ и́ не дрѣжнѣ в себѣ гнилагѡ, но и́змѣцетъ
вѡнѡ²⁷³. а́ ꙗ́ еписѡл ми ѣи догадоу сво. люте́ твѣтѣ погубилаз ѣи дшю свою̀ вопрошаю́ тѡ ꙗ́
хѡцешн спѣнѣа, ꙗ́ще и́ пѡртникъ ѣи, и́ли́ трѣзвѣтѣ ѡ́ всѣмъ. и́ ни́цѣ. и́ бѣна́ пребила́
догадѣнѡ и́ не терпа̀. не ѡ́зриши спѣнѡ. но́ рѡуотѣа ѡ́ твѣтѣ²⁷⁴ и́гоуменъ и́ всѡ ерѣтїа́. и́ мѡ
слашавше ꙗ́ ко²⁷⁵ ѡ́ твѣтѣ²⁷⁶ и́ ѡ́ сѣртѣтени́ твоѡмъ. ꙗ́ко погѣлаз етѣ и́ ѡ́

\Арк. 189зв\

ерѣтѣа. попоустѣхъ и́ ещѣ твоѡи вѡли би́ти, а́ не и́гоумени. Взехотѣлаз ѣи пакы и́гоуменигнн,
о́у стѡго дмитреѡ²⁷⁷ а́ не бѡ твѣе приню́днѣ и́гоуменъ. и́ кнѣзь и́ а́. и́ се ѡ́уже и́коуслѣа ѣи.
разоумѣи ерѣте ꙗ́ко не ѡ́гѡдно бѣоу твое стѡрѣнѣшинѣство. и́ сеѡ рѡди даровѡ ти гѣ ѡ́коудѣнѣ
ѡ́чїѡ. но́ тѣѡ ни тѡко съдрѡгноуѣа. и́дѣже подѡба рецнѣ, бѡго мнѣ ꙗ́ко смири́а ма ѣи, да
наоучѡа ѡ́правдѡнѣмъ твоѡ²⁷⁸ разоумѣхъ²⁷⁹ тѡ санолѡеца. не вѣроуѣши или́ ѡ́кѡнѣ
написѡнѡмоу. ни́ктѡ възметъ чтнѣ ѡ́ себѣ. но́ зѣннѡи ѡ́ бѡ. ꙗ́ще ли а́пѡлу не вѣ

\Арк. 190\

роуѣши. то̀ ни хѣ́ и́мѣши вѣры. что̀ ѡ́ чѡкъ е́ноу и́цешн е́амъ. а́ не ѡ́ бѡ. соу́цим же ѡ́ бѡ
повиноути́ не хѡцешн. и́ мѡслнши би́вокаа́. и́ дрѣвѣе такови́и съ нѣръ свѣржени би́ша. ꙗ́зъ ео рѣ
нѣемъ ли догѡи́нъ зѡѣритѣа. таково́мъ начинѡнїѡ сана. и́ли́ хѣ́жыши ѣ́мъ чѡмъ и́кѡно́ма
сеѡ. и́ ерѣта спѣю́цї. е́амъ не полѡчнѣз желѡнїѡ и́ маѣтѣши. хѡцешн чѡртѡ и́схѡдїти ѡ́ кѣлїѡ

²⁷² Див. Коментар 29.

²⁷³ Див. Коментар 30.

²⁷⁴ На берегах дописано: *нѣтѣ*.

²⁷⁵ Закреслено в ориѡналі.

²⁷⁶ Дописано на берегах: *и́ бѡ ѡ́тѣшнма ѡ́ твѣтѣ*.

²⁷⁷ Див. Коментар 31.

²⁷⁸ Пс 118:71.

²⁷⁹ На берегах: «ѡ».

вз кѣлію. ѿ тѣ свѣживати брата съ братѹ. гл҃аше неполезна²⁸⁰. ѿли мнѣтъ себѣ рѣ сіа, ѿг҃мѣ.
ѿ сѣ ѿконома. ꙗко здѣ тѣмко бѣоу оугодити. ѿндежѣ

\Арк. 190 зб.\

взможно ꙗтїи. ѿ нами что неразумѣю. Сїа дїавольскѣ начинїи. сїи тоцинѣ твѣѣ
ѿзѣцтва²⁸¹. ꙗще же ѿ сѣмъ кое прѣспѣнїе полдчїши. ꙗко стѣти на вѣшнемъ степенї. то
не забываѣ смирѣнїѣ мр҃отти. да егда прилчїтїи. сътѣпнїти съ степенї. то ѿбращеши пѣтъ
свои смирѣнїи. не вѣдѣши в разлїчнїѣ скрѣи²⁸². пишеть ми княгїни рѣтислѣвлѣ.
Берхдѣлѣвы²⁸³ хотѣши тѣ портѣвнїи епїкпѣ. ѿли новгородѣ на ѿнтонїево²⁸⁴ мѣр҃то. ѿли
смоленскѣ на лѣзарѣво²⁸⁵ мѣр҃то. ѿли юрѣвѣ на ѿлекрѣево²⁸⁶ мѣр҃тѣ.

\Арк. 191\

ѿ ꙗще ми рѣ ѿ доѣ сребрѣ рѣточнѣтъ твѣѣ рѣдн. ѿ пѣлѣкарѣ. ѿ рѣ еи, дцїи мѣ ѿнарѣсїе.
дѣло не ел҃гоб҃гѣдно хѣщеши творїти. нѣ ꙗще еи прѣбѣ в манастири ѿнѣхѣдно. съ чѣтоу
съвѣр҃тїю, в послѣшнїи ѿг҃мени, ѿ всеѣ братїи, трѣзвѣлѣ ѿ все^м. но не токомо еи въ сѣлѣкѣю
ѿдѣжѣ ѿболѣнѣ. нѣ вѣшнѣго цр҃тѣ дѣр҃тѣнѣ вѣвѣ. тѣѣ братѣ, епїкпѣтѣ ли пѣхѣтѣлѣ
еи. дѣрѣ дѣлѣ хѣщеши. нѣ послѣшнїи пѣвлѣ ѿпѣлѣ гл҃юца к тимѣю. почѣ раздѣмѣши²⁸⁷. ꙗще
еи что ѿ тогѣ ѿпѣрѣвѣ. каковѣ епїкпѣу вѣтн пѣлѣ.

\Арк. 191 зб.\

нѣ ꙗще еи тѣ вѣлѣ дѣр҃тѣнѣ таковѣго сѣна. то не еѣ твѣѣ пѣр҃тнѣлѣ ѿ себѣ. нѣ своѣма рѣкѣма
сѣпѣтнїи тѣ себѣ портѣвнѣ²⁸⁸ еѣ въ оѣѣ епїкпѣнѣ владїмерю ѿ сѣудѣлю. ꙗ же князѣ
геѣргїи²⁸⁹ хѣтѣлѣ. нѣ ꙗзѣ емоу вѣзѣрѣнїи, вѣдѣ тѣоѣ малѣдѣшїе. ꙗ ꙗще мене прѣлоушѣшнїи.
каковѣнѣ лико влѣрнїи вѣхѣщеши ѿ епїкпѣтѣоу. ѿли ѿг҃уменѣтѣоу повнѣшнїи. бѣоу тн клѣтѣ ѿ
не ел҃гѣнїе. ѿ ктѣмоу не внѣдѣши въ сѣоѣ ѿ чѣноѣ мѣр҃то. ѣ нѣмѣже еи ѿтѣрѣглѣлѣ. ꙗ ꙗкѣ сѣоу
нѣпѣтѣрѣнѣ еѣдѣши. ѿ ѿвѣрѣнѣ еѣдѣши бѣнѣ. ѿ пѣлѣкѣтнїи ѿмѣши. пѣ

²⁸⁰ Див. Коментар 32.

²⁸¹ Див. Коментар 33.

²⁸² Див. Коментар 34.

²⁸³ Див. Коментар 35.

²⁸⁴ Див. Коментар 36.

²⁸⁵ Див. Коментар 37.

²⁸⁶ Див. Коментар 38.

²⁸⁷ Порівн.: 1Тм 3:1-7. Див. Коментар 39.

²⁸⁸ Див. Коментар 40.

²⁸⁹ Див. Коментар 41.

\Арк. 192\

слабѣже много бѣ оубрѣха. не тобѣ ѿ свѣршеніе брате ѿ слабиному бѣти ѿ вѣхъ. но ѣже
иправити житіе сво. и чѣта себѣ свѣлюти. и ѿ того бѣ брате печерскаго манастыря. мнѣши
ѣпкпи бѣши портавлени. ѣкоже и ѿ самого хѣ бѣ нашего. апли вѣ вѣо вселеную послани бѣши.
чѣко и ѿ самого манастыря великаго прѣчѣла ѣго бѣголтре мнѣши ѣпкпи портавлени бѣши. **ѿ**
аки свѣтила свѣтла. ѿсвѣтиша рускоюу земли крѣпленіемъ. первыи левонтин²⁹⁰
русотобъскіи ѣпѣ, цѣнноумкѣ. ѣгоже вѣ проелѣн негленіемъ. **ѿ** бѣ прѣ

\Арк. 192 зв.\

выи прѣтѣлн. ѣго невѣрннѣ много мочивше оубиш, и се третій гражданинъ бѣ рѣскаго міра²⁹¹,
ко шчѣма бѣрѣгома²⁹² вѣнчѣла ѿ хѣ, ѣго рѣди оубиенъ бѣ. иларіѣна же митрополита и сѣмъ
чѣлъ ѣи в житіи антѣна. **ѿ**ко ѿ того поргренжѣнъ бѣ. и чѣко цѣнѣтѣва сподѣленъ²⁹³. по
сѣмъ никѣла, ѣфрѣмъ переелѣвлю. илѣа, русотѣвѣ. Гѣрманъ, новѣгородѣу. стѣфанъ вѣлѣмерю.
нифонъ новѣгородѣу, мѣринъ юрѣвѣу, мина полѣтѣску, никѣла, тѣмѣторѣкѣю. фѣѣтѣтѣ,
черниговѣу. лѣврѣнтѣи, тѣурѣвѣу. **лѣ**

\Арк. 193\

кѣ, вѣлоугрѣду. ѣфрѣмъ оудѣла²⁹⁴. **ѿ** аще хѣщѣши вѣ свѣдати, пѣчѣти лѣтѣписца стѣраго.
русѣвѣскаго²⁹⁵. ѿ ко вѣхъ колн. а. а ѿ потѣмъ и до нѣ грѣшнѣ. мнѣ ели. н. разѣумѣи
брате. колнѣ слава и чѣтѣ манастыря того. и стѣдѣвѣла покѣиѣ. **и** иѣвѣли си тѣхѣ, и
немаѣтѣжное житіе. к немоуѣ гѣ приѣвѣла тѣ ѿ. аѣ рѣдъ ѿстѣвнѣлъ своѣ ѣпѣ, и раѣѣтѣлъ,
игоумену. не вѣси кѣлѣ вѣщѣ ѿдержитѣ мѣ. и кѣтѣ не вѣстѣ менѣ грѣшнѣ ѣпѣ сѣмана. и сѣлѣ
сѣѣрнѣлѣ цѣркѣн красѣтѣ вѣлодѣрѣкѣа (sic!). и дрѣугѣла оудѣлѣкѣлѣ цѣркѣн.

\Арк. 193 зв.\

ѣже сѣмъ вѣзда²⁹⁶. колнѣо илѣѣтѣа городѣвѣ и сѣлѣ, и дѣлѣтнѣноу свѣирѣютѣ по вѣен землѣи тѣо.
и чѣѣмъ вѣѣмъ вѣлѣѣѣтѣ нѣша хѣдѣѣтѣ. сѣ вѣѣтѣ гѣ, гѣлю тѣѣѣ. **ѿ**ко вѣо сѣю сѣѣу и чѣѣ.
ѣко кѣлѣ, вѣмѣнилѣ бѣ. **ѿ** аще бѣ ми смѣтѣѣ вѣлѣлѣтѣи вѣ печѣрѣкѣо манастыри. и попирѣѣмоу бѣти
чѣкѣ. илѣи ѣднѣному бѣти ѿ оубѣѣлѣ прѣ вѣратѣи чѣтѣнѣлѣ тѣѣлѣ лѣвѣ. и вѣтѣвѣрѣтѣи прѣсѣтѣлю. тѣѣ

²⁹⁰ Див. Коментар 42.

²⁹¹ Див. Коментар 43.

²⁹² Див. Коментар 44.

²⁹³ Див. Коментар 45.

²⁹⁴ Див. Коментар 46.

²⁹⁵ Див. Коментар 47.

²⁹⁶ Див. Коментар 48.

ЛОУЧЬШИ БЫ МИ ВРЕМѢННЫЯ СЕЛѢ ЧТІИ. ЕДИНЪ ДНЬ ВЪ ДОМОУ БЖІА МТРЕ, ПЛЧЕ ТЫСАЦЦЕ ЛЕЧТЪ. И Б
НЕМЪ ЖЕ ИЗВОЛИАЪ БИ ПРИБЛІВАТИ ПЛЧЕ. НЕЖЕЛИ ЖИТИ МИ ВЪ СЕЛѢ ГРѢШНИЧІИ, ВЪ ВѢКЪ, АМІНЬ:

Збірник XV—XVI ст.²⁹⁷

\Арк. 256 зб.\

СЛО СГГО СИМОНА ПЕЧЕРСКО МОНАСТЫРА. ГИ БЛГВИ

БРА СЕДА ВЪ ВЕЗМОЛВІИ. ВЪСТАНУИ СВОИ ШМЪ РАИ КЪ СЕБѢ. ЧЛВЧЕ НЕ СІИ ЛИ МИРА ЛИШИАЪ СПІЕНІА
ИЦА. А НЕ ДУХОВНАА СЕБѢ ДКЕСИ, ЧТО ПОЧУТА СІИ ВЪ ЧЕРНИЦІИ СІИ ШОЛЪ. ИМА НОСИШИ ЧЕРЧЕСКОЕ. НЕ
ИЗБАВЛ

\Арк. 257\

ТРЕА МДКИ ЧЕРНЫИ ПОРТЫ²⁹⁸. СЕ ВИЖЕ ГИ ХВАЛИМЪ СЪ Ѡ КНА. И Ѡ ВРѢ БОІАРЪ СЪ И Ѡ ДРОУ СВОИХЪ.
ГЛТЪ БО БЛНЪ СЪТЪ ЧЕРНЕЦЪ. ИЖЕ НЕ ЛЮБИ МИРА. НИ ЖАДАЕ СЛАВЫ СГО. ДЖЕ БО НЕ ПЕЧЕТЪА ЗЕМНЫМИ
НО С НЕНЬМИ²⁹⁹. ТЫ ЖЕ НЕ ЧЕРЧЕСКІИ БРАТЕ ЖИВЕШИ. А ЖАЛЬ МИ И СРАМОТА МИ Ѡ ТАБѢ БЕЛМИ
СЪ. КОРМА ЦЕ И НА ВНИДОУ БО ЦРТТА НЕВЕНОЕ. ТЪ ПОКОИ ВЕРАЦЮ. МЫ ЖЕ ГОРКА МОУЧИМЫ
ВЪЗПОНИМЪ. И КТО ТА ПОМИЛОУЕ А САМЪ СЪ СІИ ПОГОУБИ. САМОВОЕМЪ СВОИ.

Патерик Йосифа Гризни³⁰⁰

\Арк 109 зб.\

Послание смиреннаго епископа Симона, Владимѣрскаго и Сѣвѣрскаго к полникрпѣ, черноризцу Печерскомѣ.

БРАТЕ СЛДИ ВЪ ВЕМОЛВІИ СОВЕРИ СИ ШМ СВОИ, И РЦА КЪ СЕБѢ, ОУ ШБОГІИ ИНОЧЕ, НЧЕИ ЛИ МИРА
ОСТАВІАЪ, И ПО ПЛОТИ РОДИТЕЛЪ ГДА РАДИ. АЩЕ ЖЕ ЗДѢ ПРИШЕ НА СПІЕНІЕ, А НЕ ДУХОВНАА
ТВОРИШИ, И ЧТО РАДИ ВЪ ЧЕРЧЕСКОЕ ИМА ОБЛЪКЛАСА СІИ³⁰¹, И НЕ ИБАВЛ ТРЕБЕ МДКИ ЧЕРНЫА
РНЪ. СЕ ЖЕ ВЪБЖДЕ ТАКО БЛЖИМЪ СИ ЗДѢ Ѡ КНАИ Ѡ БОЛА, И Ѡ ВРѢХЪ ДРОГО СВОИ. ГЛЮ
КО БЛЖЕНЪ СЪТЪ ТАКО ВОНЕВІДѢ МИРА СЕГО И СЛАВЫ СЕА, И КЪ ТОМУ НЕ ПЕЧЕТЪА ЗЕМНЫМИ,

²⁹⁷ Публикується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 768 (1201). Исх. XV или нач. XVI в., в четверть, 354 л.

²⁹⁸ Див. Коментар 19.

²⁹⁹ Див. Коментар 20.

³⁰⁰ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

³⁰¹ Див. Коментар 19.

НО НЕБЕІНАІ ЖЕЛАЕ³⁰² ТЫ ЖЕ НЕ ЧЕРНЕЧЕСКИ ЖИВЕШИ, БЕЛИКА СРАМОТА ОДЕРЖИТ МЯ ЧЕБЕ РАДН. АЩЕ ЖЕ БЛАЖАЦІНІ НА СДѢ ПРЕКАРАЮ НЫ ВО ЦРКВІНІ НЕНЧѢ И ТИИ В ПОКО ОБРАЩАЮСЯ. МѢ ГОРКО МУЧИМИ ВОСОПИЕМЪ, И КТО ПОМИЛЮЕ ТЯ САМОМЪ СЕБЕ ПОГУБИВШО. ВОСПРАНИ БРАТЕ И ПОПЕЦІ МЫСЛЕНО О СВОЕЙ ДШІ РАБОТѢ ГДѢНІ СО СТРАХОМЪ, И СО ВСЯКОЮ СМЕРЕННОЮ МДРОСТІЮ. ДА³⁰³ ДНѢ КРОТОКОКЪ (sic!) И ШТРО Л И СД, БМАЛЧѢ МОЛЧАНІЕ, И ПАКИ РОПГАНІЕ НА ИГУМЕНА, И НА ТОГО СЛДЖЕННИКИ. НЕ ВУДИ ЛЖИВЪ ВИНЮ ЧКЛЕІНОЮ. СОВОРА ЦРКОВНАГО НЕ ШЛДЧАНІА. ТАКО БО ДОДѢ РАПТИТЬ СЕМЯ, ТАКО И ЦРКОВЬ ВЛЕЧЕ ДШЮ НА ДОБРОУ ДѢТЕЛИ. ВСЕ БО ЕЛІКО СОТВОРИШИ В КЕЛІИ НИЧТО ЖЕ СД. АЩЕ ШЛТЪ ЧТЕШИ, ИЛИ ОБАНАДЕЛ ШАМА ПОЕШИ. ТО НИ ЕДИНОМЪ ШПОДОБИЛ

\Арк. 266 зв.\

ГДН ПОМИЛЮ СОВОРОНОМЪ. О СЕМЬ БРАТЕ РАЗУМѢИ, ТАКО ВЕРХОВНИИ АПЛД ПЕТРЪ. САМА ЦРКОВЬ СІИ БГА ЖИВА, И ЕГДА ІАТЬ БѢТЬ Ш НРОДА И ВРАЖЕНЬ ВЪ ТѢНИЦЮ, НЕ Ш ЦРКВИ ЛИ БЫВАЮЩИНА МЛТВЫ. НЕАВИША Е Ш РЪКУ НРОДОВ³⁰⁴. И ДБД БО МОЛИТЬСА ГЛІА: ЕДИНАГО ПРОШЮ Ш ГДА, ТОГО ВЪЩЮ, ДА ЖИВУ В ДОМЪ ГДНИ. ВСЯ ДНІ ЖИВОТА МОЕГО, ДА ШЮ КРАСОТУ ГДНЮ И ПОГЪЦЮ ЦРКВЮ ШДЮ ЕГО³⁰⁵. САМУ БО ГДѢ РЕЧЕ. ДОМУ МО ДОМЪ МЛТВЫ НАРЕЧЕТСА³⁰⁶. ИДѢЖЕ БО РЕЧЕ ДВА ИЛИ ТРИ СОБРАНИ БО ИМА МОЕ, ТШ ЕСМЬ ПОСРЕДИ И³⁰⁷. АЩЕ ЛІ ТОЛИКЪ СОВОРЪ, БОЛІИ ШТА БРАТНІ СОВЕРБІА. ТОЛИКО ПАЧЕ ВЪРШ ТАКО ТШ ЕТЬ БГЪ НШЪ, И ТОГО БЖЕРТВЕННАГО ОГНЯ ЧѢ ОБѢ СОТВОРАЕТСА, ЕГО ЖЕ ЛЖЕЛАЮ ЕДИНЫА КРДПІЦА, ПАЧЕ В СЕГО СДЦАГО, Ш ПРЕДО МНОЮ ОБѢДА. ОБИДѢЧѢ МИ БЕТЪ О ТО ГДѢ, ТАКО НИЧЕМЪ ЖЕ БЫ ПРИЧАСТИЛ НИО БРАШНО, РАВЧѢ ШКРОХА ХЛѢБА И СОЧИВ³⁰⁸ ШТРОЕНОГО НА СѢТЮ ТШ БРАТНЮ. ТШ БРАТЕ НЕ ДНѢ ПОХВАЛА ЛЖАЦІИ НА ТРАПЕЗѢ³⁰⁹, И ШТРО НА ВАРІАЦАГО, И НА СЛДЖАЦАГО БРАТА РОПЦЕШИ, И СИМУ СТАРѢШИНЧѢ ПАКОТЬ ТВОРИШИ, И ОБРАЩЕШИ МОТЫЛД ІАДЫН, ТАКО БО ОТЕЧНИЦѢ ПІСАНО. ШГДА БО ВИДѢ Ш СТАРѢ РАЛИЧНАА БРАШНОМЪ³¹⁰. ТШ ЕГДА ІАСИ. ИЛИ ПИЕШИ,

\Арк. 267\

БЛГОХВАЛИ БГА. НЕО ИЧЕЗНОВЕНІЕ СЕБѢ ТВОРИ ХУЛА. ПО АПЛД, АЩЕ ШЕО ІАСТЕ, ИЛИ ПІЕТЕ. ВСЕ БО СЛАВЪ БЖНЮ ТВОРИТЕ³¹¹. ТѢПИ ЖЕ БРАТЕ И ДОСДЕНІЕ, ПРЕТЕРПѢВЫИ БО ДО КОНЦА ТО ШПЕТСА, ТАКОВЫИ БО БѢ ТРДДА ШПЕТСА. АЩЕ БО И КАКЪ ТИ СЛ ОЛОВЕНЪ БЫ, И ПРИШЕ НЕБЕКТО БОКЪРТИ

³⁰² Див. Коментар 20.

³⁰³ В оригіналі — над рядком.

³⁰⁴ Діян 12:1-5.

³⁰⁵ Пс 26:4.

³⁰⁶ Мт 21:13.

³⁰⁷ Мт 18:20.

³⁰⁸ Див. Коментар 21.

³⁰⁹ Див. Коментар 22.

³¹⁰ Див. Коментар 23.

³¹¹ Див. Коментар 24.

ти, тако онъ иже погласа тѣмъ словеса. рече же возвративше ти лице зкорн ма но бра ми етъ, и догтои ема того, не о еече же твори, но бра днаго прити етъ его на е, да враждотвори междо нами, гдѣ же да прожене лѣваго, братѣ да помилуетъ³¹². речеши же тако в лице ми догади предъ брѣми. Некѣбенъ о томъ еди, чадо, ни скоро побигни на гнѣвъ. Но па поклони братѣ до земли, гла, протти ма братѣ. И исправи в еече прегрѣшение. и тако побѣдиши всю силу вражню. аще ли погласанъ сопротивиши. едѣко еече догадиши. Ты ли еи болши дѣда црѣа. Емъ Се^{мн}³¹³ в лице и догадше. Еди же ѿ гла црѣвы, не терпѣа зкоринны црѣвы, Идѣ, рече, ѿнмъ главо егѣ, по что пѣ мертвыи проклинае Гда моего црѣа. но что дѣдъ к немъ рече, о инъ сарбшъ, не дѣи его проклинати дѣда да види Гдѣ смирение мое, и бодреть ми блгага клатвы его ради^{314, 315}. поели чадо и болши сиухъ, како Гдѣ на смири еее. бѣ погласилъ до смрти своемъ оцѣ³¹⁶. догадемъ не прецѣце³¹⁷. Слышаша ече имаша, по лицу еи и зашлѣемъ, и оплевѣемъ не гнѣваше. Но и о распинающѣ его молаше³¹⁸,

\Арк. 267 зв.\

Тako и на нащѣ етъ. молиге ео рече за враги баша и добро твориге ненавидѣющимъ бѣ, и блглобнѣ кленущина бѣ³¹⁹. Добоно же ти едѣи братѣ твоего крѣподущина, сотворѣнное дѣло. тѣмъ же тѣмъ плакати подобае, тако ортави бѣ еи стѣи чѣтныи мнѣрь печерскѣи, стѣи оцѣ антѣонѣа и феодрѣа Печерскѣи, и стѣи чернорѣзецъ, и с ними, и гла еи нѣмнѣти с стѣю елѣзникъ комы и дамѣана³²⁰. Но нѣче дѣрѣ еи сотвори, лишивша таковаго начинѣния прѣтѣшнаго, и не да плещѣ врагѣ своемъ, неѣо вражне желанне погубити тѣмъ хотѣаше. Не вѣси ли тако древо чарто не напогаемо паче же прегажаемо скоро нѣохнетъ³²¹, и ты ѿ погласаниа оца ѿлщѣи, и братнии своѣ ортавлѣ свое мѣрѣе вѣкорѣ хотѣаше погнѣнѣти³²² такобѣи. Овча ео пребываа в стаде нѣвредено бываеть, а ѿлщившеена вѣкорѣ погнѣаеть. и вѣкомъ нѣдѣна бываеть. подобаше ео ти прѣжде рѣдѣити что ради возхотѣ еи нѣбѣти, ѿ стѣаго и чѣтнаго и ипѣннаго того мѣрѣа печерскаго, в нѣ же дивно етъ вѣакомъ хотѣащемъ спартѣ. мню братѣ тако егѣ сотвори еѣ, не терпѣа гордоити твоеа нѣвѣжетѣа тако прѣ сартану со ѿртѣпными силами сѣне не возхотѣа

³¹² Див. Коментар 25.

³¹³ Написано над кількома закресленими літерами.

³¹⁴ 2См 16:5-14.

³¹⁵ Див. Коментар 26.

³¹⁶ Флп 2:8.

³¹⁷ 1 Пт 2:23.

³¹⁸ Порівн.: Лк 23:34.

³¹⁹ Лк 6:27-28.

³²⁰ Див. Коментар 27.

³²¹ Див. Коментар 28.

³²² Лк 6:27-28.

еси слажѣи стѣмъ мужу своѣмъ гдѣи а нѣшему братѣ, архимандритѣ акѣдину печерскомѣ³²³. Печерскѣи бо мнѣтрѣ море ѣсть, и не дежи в себѣ гнилаго но имѣше бо³²⁴ а ѣ вниѣ ми

\Арк. 268\

еси дола свою, люте тебе, погуби еси душъ свою. вопрошаю теа чѣмъ хощеши спастѣи, аще и побѣникъ еси или трѣвнѣе о всемъ, и ницѣ " еси сна пребываа, а долаженна не тепла, не дрѣши спасѣнна. Но рѣстѣа о тебе ниѣ игумень і вса братѣа, и мы же слышавше таже о тебе вѣе стѣешахомъса, о верѣтѣннѣ твоѣмъ, тако погнелъ еѣ и оберѣтѣа. побѣтѣи же и еше твоѣ боли бѣи, а не игуменити (sic!). вохотѣ еси пакѣ игуменити ѣ стѣаго димѣтриа³²⁵ а не вѣе принѣди кнѣи а, и се тако искѣи еси, расумѣе братѣе ако неѣгоно егѣ твоѣ старѣишиѣство, и сего ради дарѣла гдѣ окѣдѣнне очию, но ты никако содрогнѣса. Идѣже бо подола рѣци блѣго мнѣе тако смирѣи мѣа еси, да научѣла оправданѣе твоимѣ³²⁶. расумѣхъ бо теа, санолѣца, и славы ищѣши ѡ члѣкѣ а не ѡ бѣа. Не вѣрѣеши ли ми³²⁷ окаѣанѣ написанному, никто же бѣомѣ чѣи о себѣ, но звѣаннѣи ѡ бѣа³²⁸. Аще ли апла не вѣрѣеши, то ни хѣи имѣши вѣрѣи. что ѡ члѣкѣ сана ищѣши, а не ѡ бѣа сѣци же ѡ бѣа не хощеши повнѣдѣи, и мѣлншѣи высокаа, и дрѣвѣе таковнѣи е нѣеѣе свѣжени блѣша. ако рече нѣемъ ли дортѣи свѣрѣтѣи, таковомѣ начинѣннѣи сана, или хѣждѣши есмѣа иконома сеѣо, или еѣо братѣа спѣѣюца, сама не полѣчнѣе желѣннѣа, мѣаѣшѣи. Хощеши чарѣо иѣходѣи ѡ кѣлнѣи, и свѣжѣти братѣа с братѣомѣ глѣа неполѣнаа³²⁹, Или мнѣи себѣе рече сна игуменѣа

\Арк. 268 зв.\

и снѣи икономѣа, тако сдѣе тѣочнѣо егѣ ѣгодѣити, и идѣеже неѣоможно спартѣса, а нѣми что мы не рѣмѣеѣо, сна дѣаболакаа начинѣннѣа, снѣи тѣоцна тебе изѣаствѣа³³⁰. Аще же и елѣмѣа кѣе прѣспѣанѣе полѣчнѣи. тако стѣати тѣи на вѣшнѣемѣ стѣпени, тѣо не сабѣвѣа смирѣннѣа мѣрѣртѣи. Да еѣда прилѣчѣитѣса стѣпнѣти стѣпени. что дрѣащѣши пѣтѣе свѣо смирѣннѣи, и не вѣадеши в рѣлнѣннѣа скѣбѣи³³¹. Пѣше же ми кнѣгнѣи рѣстѣиалавѣа. вѣхѣолава³³², хѣтѣащѣи тѣи портѣвѣи епѣкѣо или новѣгѣра на Анѣтонѣево³³³ мѣрѣто, или смоленскѣа, на Лѣзарѣево³³⁴ мѣрѣто или иѣеѣ, на

³²³ Див. Коментар 29.

³²⁴ Див. Коментар 30.

³²⁵ Див. Коментар 31.

³²⁶ Пс 118:71.

³²⁷ Закреслено в оригиналі.

³²⁸ Евр 5:4.

³²⁹ Див. Коментар 32.

³³⁰ Див. Коментар 33.

³³¹ Див. Коментар 34.

³³² Див. Коментар 35.

³³³ Див. Коментар 36.

³³⁴ Див. Коментар 37.

алѣѣево³³⁵ мѣр҃то. и аще ми рече, и до хл̄а сребра рар҃очити тебе ради и поликарпа, и рѣхъ еи дци мога Нартане не г҃од҃гоно хоцеша сѣтворити, но аще бы прѣкыла в мнѣри нейхоно, съ ч҃тою совѣр҃тню в послѣшаннїи иг҃мени и всеа бр҃атнїи, трѣбѣса о вѣмъ, что не чокмо во ст҃илькѣю оѣдѣо обѣчѣ но і вѣшнѣаго цр҃к҃ва дор҃гоннъ бы бѣ. Ты же, брате, еп҃копѣр҃тѣ ли похотѣ еи, дѣрѣ дѣлѣ хоцеша, но послѣша павла, глаголюща къ тимодѣю, и почѣ разсѣмѣвши³³⁶, аще еи что ѿ того исправѣ, какову еп҃кпѣ подаеа быти. то аще бы ты бѣ дор҃гоннъ такава сана, что не бѣ тебе пѣр҃тѣ ѿ себе, но своима рѣкама соп҃р҃толника³³⁷ себѣ пор҃табѣ бѣ,

\Арк. 269\

во ѿвѣ еп҃инїи, владѣмирю и сѣдалю. како кнѣа Геогнїи³³⁸ хотѣ, но лемѣ боєранихъ, вѣдѣа чвое малодѣше. ꙗ аще мене прелѣшаеша, каковѣи лѣко влартн бохоцеша, или еп҃кпѣр҃тѣ ии иг҃менѣр҃тѣ повинѣшиа, бѣдн ти клѣва, и не бл҃гословѣние, и к томѣ не внидѣши во ст҃ое и ч҃тное мѣр҃то в нем же еи обрѣа, како согд непотребенъ бѣдѣши. нверженъ бѣдѣши вѣ, и плакатн иаши полѣежде много еѣ спѣха. Не что бо еѣтѣ совѣшение брате еѣ славимѣ бѣ ѿ вѣрѣх. но еѣ исправѣ житие свое, и ч҃та себе соклѣти. ѿ то брате печерикаго мнѣриа пр҃ч҃тыа ег҃омѣре мнози еп҃кпи пор҃тавлени быша, како и ѿ самого Хл̄а Б҃га нашего, апли во всю вееленнѣю полани бѣша. И како свѣтила свѣтлаа освѣтитиа всю рѣкѣю ст҃ымъ кр҃ценнѣ. первѣи Леонтеї³³⁹ еп҃кпѣ рор҃товскїи, великнїи ст҃ла ег҃о ег҃а прослави неглѣннѣ, и се бѣтѣ пѣвыи прер҃тоннѣ, ег҃о невѣрнїи много мѣчише ѣвша, и се третнїи г҃рданнѣ бѣтѣ рѣка мѣра³⁴⁰, со шнѣма барагома³⁴¹ вѣнчаса ѿ хл̄а, ег҃о ради пор҃трада. Иларїона митрополита, и самъ чѣ еи вѣ житнїи ст҃ого антѣнна, како ѿ того пор҃трженъ бѣтѣ, и тако ѣценнѣта сподобленъ³⁴². поем же николае, и ефрем перѣглавлю, исана рор҃товѣ. Гермѣ новѣг҃рѣдѣ.

\Арк. 269 зв.\

Стефанъ владѣмерѣ. Нндѣ^{нѣтѣ} новѣг҃рѣдѣ. Марнѣ вѣвѣ. Мина полотикѣ. Никола тмѣтороканѣ. Аѣоктнѣтѣ чѣниговѣ. Лаврентѣ чѣровѣ. Лука еѣлѣг҃рѣ. Елѣрѣмъ сѣдалю³⁴³. И аще хоцеша бѣа ѣвѣдѣ, почтн лѣтѣопнѣца ст҃аго рор҃товского³⁴⁴, еѣтѣ ко вѣрѣх колнї лѣ ѣ потомъ и до

³³⁵ Див. Коментар 38.

³³⁶ Порівн.: 1Тм 3:1-7. Див. Коментар 39.

³³⁷ Див. Коментар 40.

³³⁸ Див. Коментар 41.

³³⁹ Див. Коментар 42.

³⁴⁰ Див. Коментар 43.

³⁴¹ Див. Коментар 44.

³⁴² Див. Коментар 45.

³⁴³ Див. Коментар 46.

³⁴⁴ Див. Коментар 47.

НА ГРѢШНЫИ МНЮ БЛИИ Н РАЗУМѢ НИЖЕ БРАТЕ, КОЛИКА СЛАВА И ЧТѢ МНТРА ТОГО, И ПОТЫДѢВША И ПОКАСА, И ИКОЛИ СИ, ТИХОЕ И БЕЛМАТЕЖНОЕ ЖИТИЕ К НЕМУ ГДѢ ПРИБА ТѢА СѢТЪ. А БЫ РА ОРТАВѢ СВОЮ ЕПИПИЮ, И РАКОТѢ НИУМЕНѢ В ТОМУ СТОМУ ПЕЧЕРКОМУ МНТРИ, И СЕ ЖЕ ГЛЮ БРАТЕ, НЕ САМУ СЕБЕ БЕЛИЧАГА НО ТРЕБѢ БОУЕЩАГА. СГЛЪРѢВА НИШЕ БЛАТѢ, САМ ВЪСИ КТО ВЪРѢТѢ МЕНЕ ГРѢШНАГО ЕПИПА СИМОНА, СЕГА СОВОРОНЫА ЦРКВЕ КРАСОТЫ БЛАДИМИРКИА, И РЪГИА СЪДАЛЫКИА ЦРКВЕ, Ю САМУ СОДАХЪ³⁴⁵, КОЛИКО ИМУЕТА ГРАДО И СЕ, И ДЕРГАТИНѢ СОВИРАЮ ПО ВСЕ СЕМАИ ТО, И ТРЕМУ ВРЕМУ БЛАДЪРѢТЪ НИША ХУДОРТѢ. И СИА ВСА БЫ ОРТАВѢ, НО ВЪСИ КАКОВА БЕЛИА ВЕЦЕ ДУХОВНА ОДЕЖИ МА, И МОЛИША ГДѢВИ ДА ПОДАТЪ МИ БЛГО ВРЕМА НА УПРАВЛЕНИЕ, И СЪБѢ ТАНАГА ГДѢ ИСТИННО ГЛЮ ТИ, ТАКО ВСЮ СИЮ СЛАВѢ И ЧЕРѢ ВОСКОРѢ ТАКО КА БЛАЖЕНН БЫ. И АЦЕ БЫ МИ СЯ СМЕТЕМЪ ПОМЕТЕНУ БЫТИ В ПЕЧЕРКО МНТРИ, И ПОПИРАЕМЪ ЧАКИ ИЛИ ЕДИНО БЫ Ю СВОИ ПРѢ БРАТѢ ЧТНЫА ТОГА

\Арк. 270\

ЛАВРЫ, И СОТВОРИТИСА ПРОСИТЕЛЮ, ТО ЛУЧИИ БЫ МИ ВРЕМЕННЫА СЕА ЧЕРТИ, ЕДИНЪ ДЕНЬ ВДОМУ БЖИА МТРЕ, ПАЧЕ ТЫСАЦА ЛѢТѢ, И В НЕМУ ИЗБОЛИ БЫ ПРЕБЫВАТИ, ПАЧЕ НЕЖЕЛИ ЖИЛИ В СЕЛѢ ГРѢШНИЧИ. ВОИСТИННѢ ГЛЮ ТИ БРАТЕ ПОЛИСАПЕ, ГДѢ СЛЫША СИ ДИВНѢЙШИ БЫВШИ Б ТОМУ СТОМУ МНТРИ ПЕЧЕРКОМУ ЧЮДЕ. ЧТО ЛИ БЛАЖЕННѢШИ СИ ОЦЕВЪ, НИЖЕ В КОНЦА ВСЕЛЕННЫА ПРОСИГАВШЕ, ПОДОВОНО ЛУЧА СОЛНЕЧНЫ, О НИ ЖЕ ДОГОВОЕРНО ПОВЕДАЮ ТИ НАРТОГАЦИ ПИСАНИЕМУ. К СИМ ЖЕ НИЖЕ К ТРЕБѢ РЕЧЕННЫМУ, И СЕ ТИ БРАТЕ СКАЖУ, ЧТО РАДИ МОЕ ТЦАНИЕ И ВЪРА КО СТОМУ АНТОНИЮ И ФЕОДОСИЮ.

Друкований Патерик: видання 1661 р.³⁴⁶

\Арк. 267\

Посланіе прѣвнаго ѿца нишего Симонѣ епископа Владимѣрскаго и Сѣвѣрскѣ къ Блаженному Полукѣрпу

Чернорізцоу Печерскому, не оу сщцемоу Архімандритоу. Исправленное в ползѣу времѣ
Иночестѣвѣщанимъ, в немъ же наказыуетъ воспоминаѣ нѣкѣихъ, наипаче послѣди бывши,
сѣгихъ Блаженнѣ Чернорізцевъ Печерскѣ: ихъ же житїа въ третїи сей члѣсти положена суть.

³⁴⁵ Див. Коментар 48.

³⁴⁶ Публикується за виданням оригіналу: Патерик или Отчник Печерский... 1661.

Браться, сѣдѣ ꙗко безмолвїи, съвершї свой помысл³⁴⁷, и рци к себѣ: ѡ оубогїи Ночѣ неѣи ли мїра ѡстѣвїахъ, и по плѣти родїтелей, Гдѣ ради Н се здѣ пришѣ на спїнїе, не дхѡвнаа твѡрїши. Чедѡ ради ꙗко Чернѣеое имѣ ѡблѣкѣа сѣи Не ижеблѣа тѣ мѡки чернїа рїзы. Блжїм сѣи здѣ ѡ Кнѣзь и ѡ Колѣрь, нетѡкмо ѡ дрѡгѡвѣ своїхъ. Глѡгъ еѡ: блжѣнъ сѣтъ, ꙗкѡ возненавїдѣ мїра сего и славоу и прѣлестъ сего, и к томуу непечѣтѣа земнїми, но Нѣнїхъ желаетъ: тѣи же не Чернѣеокї живѣши. Велика срамѡта портїгнетъ наръ, ꙗце блжѣнїи наръ здѣ, предъ варѣ ны въ Црѣтїи Нѣномъ: и тѣи въ покѡн ѡблѣцїютѣа, мѣи же горько мѡчїми возопїемъ, но кто помлѡуетъ наръ, самѣхъ себѣ погѡубѣшїхъ. Сїце помышлѣа ѡ себѣ. **В**оспранїи братье бѡдренно, и попечїеа прилѣжно ѡ дшѣ своѣй³⁴⁸. Работай Гдѣи съ стѡхом, и съ вѣакою смїренною мѡдрѡстїю. Не бѡуди ꙗки трѡстѣ вѣтромъ колѣбелема, дѣа крѡтѡ и блгъ, ѡутро же жертокъ и зѡ: въ малѣ молчанїе, и ꙗеї роптанїе на Нгѡмена. и на братїю прибноа: Не бѡуди ажї. **В**їнї ради дѣла коѣго, собѡра Црковнѣ не ѡлѡчїаїа. Нѣѡ ꙗкѡ дождъ раетїтъ сѣма, тѣкѡ и Црковъ блечѣтъ дшѡу на добрѡдѣтели: Слїко еѡ твѡрїши ꙗ кѣлїи, ꙗце ѡалтѣрь чтѣши, илї ѡеанѡдѣа ѡалмѣї поѣши, вѣе то ни ѣдїномуу Гдѣ помлѡуй ѡподѡвїтѣа собѡрномуу. **П**омѡнї ѡ сѣмъ, ꙗкѡ

Арк. 267 зв.

и **В**ерхѡвнїи въ Апѡлѡхъ Петръ,³⁴⁹ самъ собѡю Цркви Бгѣ жїва бѣ: ѡеачѣ сѣдѣ ꙗтѣа бѣитѣ ѡ Нрѡда, и въсажденъ ꙗ темнїцѡу, не собѡрнїа ли млѣтѡвї Црковнѣ ижеблѣшїа сѣѡ ѡ рѡкоу Нрѡдѡу³⁵⁰ ѡ сѣмъ и дѣдъ млѣтѣа глѣ: **Е**дїно просїхъ ѡ Гдѣ то възїцоу, еже жїтїи ми ꙗ домѡу Гдѣи вѣа дни живѡтѣ моѣгѡ, зрѣтїи ми красотѣ Гдѣа, и порѣцїатї Црковъ сѣѡ сѣѡ³⁵¹. **О** сѣмъ и самъ Гдѣ рѣчѣ: **И**дѣже дѡа илї трї съверѡни въ Нмѣ моѣ, тѣамѡ сѣмъ порѣдѣ и хъ³⁵². **А**ще ѡѡе ꙗко собѡрѣ дѡѡу илї трїехъ, то кѡлмї пачѣ идѣже толїкѣ собѡрѣ, в нема же еѡлїи сѣа братїи ѡеиравѣтѣа, тѣ сѣтѣ Бгѣ ншѣ послѡушлѣи призывѡнїхъ сѣѡ: ꙗкѡ же ꙗ Печѣрекомѣ сѣѡмъ Мѡнарѣрьѣ. **И**дѣже ѡ Црковнѡгѡ Огнѣ, сотворѣтѣа и блѣннїи и хъ ѡеѣдѣ: ѡ нѣмъ же свѣдѣтель ми сѣтѣ Бгѣ, ꙗкѡ ꙗзѣ грѣшнїи Сїмонъ Сѣпѡкѡзъ сѣи, нїкѡеѡму же иномѡу причастїлѣа еѣи ерѡшїноу, рѣзѡѣ оубрѡха хлѣба и сѡчїва, ѡустрѡеннѡгѡ на

347 На берегах: **Ф**рѣ **Д**ѣ дѡртѡнтѣа нѡкѡѣ наказѡватѣ сеѣ. Див. Коментар 19.

348 На берегах: **Ф**рѣ **К**ѣ дѡртѡнї поѡвїзѡтїа нѣпѣтѡро. Див. Коментар 33.

349 На берегах: **В** **К**ѡ, **С**. (2Кор 6:16).

350 На берегах: **Д**ѣ **В**ѣ. (Дїї 12:1-11).

351 На берегах: **У**ѣ **К**ѣ. (Пс 26:4).

352 На берегах: **М**ѣ **Н**ѣ. (Мт 18:20).

стѣю тоу братію. Тѣмъ же и ты брате на трапезѣ предложѣнна³⁵³, да не днешь похвалѣши, оутро же на варѣцѣ и пекѣцагѣ братѣ поропщѣши, имъ ево старѣйшинѣ пѣкорѣ сотворѣши: и въмѣненъ еддеши съ оубѣми, иже ропщѣюще на предложѣнное брашно, мотыла гѣрчи гѣвлѣхуеа, гѣкѣ же въ **О**тѣчницѣ пиано ѣтъ, ѡ ѣдиномъ старци Прозорливомъ: иже ѡ тогожде предложѣнѣ различіе брашенъ провидѣ. хвалѣщѣ ево при трапезѣ **Б**а, видѣ междѣ гѣдѣщихъ: хулащѣ же предложѣнна и ропщѣщѣ, видѣ мотыла гѣдѣщѣх³⁵⁴. Понѣже оубѣ хулащѣ ищезновѣніе себѣ творѣтъ: ты ѣгда гѣси, или пиѣши, всегда ѡ всемъ бл҃гѣ **Б**га³⁵⁵, повиноваа **А**пѣтоликомѣ речѣнію: **А**ще оубѣ гѣрѣ, аще ли пиѣте, аще ли ино что творѣте, вѣа въ славу **Б**жю творѣте³⁵⁶. Терпи же брате и догадѣніе³⁵⁷, Претерпѣвѣи ево до концѣ, [речѣ **Г**дѣ]³⁵⁸ тои **п**рѣтѣжѣа и безъ тѣда тѣковѣи. Тѣмъ же аще и клѣочитѣтѣа ѡклетѣанноу бѣгчи ѡ коегѣ³⁵⁹, и пришедѣ дѣгѣи **б**ѣвѣтѣти ти, гѣкѣ оубѣ братѣ заѣ гла ѡ тѣбѣ. Ты рчи возвѣтѣвшемѣу:

\Арк. 268\³⁶⁰

Аще и оубѣи ма, но братѣ ми ѣтъ, и догѣоннъ ѣмъ тогѣ: ниже ѡ себѣ творѣтъ оубѣ, но братѣ дѣавѣла поубѣтѣа ѣ ѣгѣ на ѣ, да бѣждѣу положитѣ междѣу наама. **Г**дѣ же да проженѣтъ лѣкѣвагѣ, братѣ же да помѣуѣтъ.

Речѣши же, гѣкѣ инъ предѣ вѣѣми догадѣетѣ ѣ лицѣ: нескѣрѣ едди и ѡ томѣ, ниже скѣро подвигѣиа на гѣѣ, но падѣ поклонѣа братѣу до землѣ, гла: прѣтѣ ма братѣ, гѣкѣ ѡскѣрѣ ма. Прегрѣшѣніе же ево ѣже догадѣ догѣонно еѣ, ѡтолѣ ипрѣви, и тѣко поѣѣдѣши всю силѣу бѣжю. **А**ще ево догадѣвшемѣу ти сопротѣвишиа, соугѣе самъ себѣ догадѣши: пѣрвое внимаа, гѣкѣ догадѣвшемѣу нетерпѣлѣ ѣи: вѣторѣе, гѣкѣ безѣтѣдно самѣ братѣу догадѣа ѣи. **Т**ы ли ѣи бѣлѣ **Д**ѣда **Ц**рѣ ѣмоу же догадѣашѣ въ лицѣ прѣ вѣѣми **Г**емѣи³⁶¹, проклѣнаа ѣгѣ и клѣменѣмъ мѣца наа, гѣкѣ и слѣугѣамъ **Ц**рѣвѣи не терпѣтѣи оубѣи зны тоа, ѡ ни хъ же ѣдинъ речѣ: почѣто проклѣнаѣ пѣѣ сѣи мѣртѣвѣи **Г**дѣна моѣ **Ц**рѣ идоу и ѡимѣу главоу ѣмоу. но что **Д**ѣдъ ѡвѣцѣа **О**стѣвѣте ѣгѣ проклѣнѣти ма, гѣкѣ речѣ ѣмоу **Г**дѣ. Нѣгли оубѣидѣтъ ма **Г**дѣ въ

³⁵³ На берегах: **Д**огѣи **И**нокѣ не ропѣаѣ на трапезѣ.

³⁵⁴ На берегах: **П**ат **С**кѣ гла **К**ѣ. Див. Коментар 23.

³⁵⁵ На берегах: **С**фѣѣ **Г**. Див. Коментарі 23, 24.

³⁵⁶ На берегах: **А** **К**ѣ. **Г**. Див. Коментар 24.

³⁵⁷ На берегах: **Д**огѣи **т**ерпѣтѣ.

³⁵⁸ На берегах: **М**аѣ, **Г**. (Мт 10:22).

³⁵⁹ На берегах: **С**фѣѣ **Л**ѣ. Див. Коментар 25.

³⁶⁰ У деяких екземплярах видання пагінація на цій сторінці відсутня.

³⁶¹ На берегах: **С** **Ц**рѣ **С**ѣ (2См 16:5-14). Див. Коментар 26.

смирѣніи моѣ, ѿ ѡбратѣніи ми бѣгаша, въ проклинаніа сего мѣсто. Помысли ѿ бѣдъ твоихъ, како самъ Црѣ Премъ, ѿ Гдѣ Гдемъ, Іѣ Хѣ, (иже грѣха не сотвори, ни ѡбратѣтелъ лѣ въ ѡбратѣхъ сего) смирѣ себѣ, бывъ послушанъ даже до смрти своемоу ѡцѣ, ѣкѡ ѡкарѣмъ, противѣноу не ѡкарѣше: страждѣ, не прециаше: сльша бѣса ѿма ѿ неистѣ сего, ничеже ѡбратѣлъше: зарушѣмъ и ѡплебѣмъ, лица не ѡбратѣше³⁶²: но ниже сѣца ѣки гнѣбаша, паче же мѣлаше ѡ распинающихъ сего, глѣ³⁶³: **Сѣ**, ѡпущѣнѣ ѿма, не бѣдѣтъ еѡ что творѣтъ. **Сѣ** же сотвори, намъ ѡбратѣ сего: Любите (рече) врагѣи баша, добротворите ненавидѣщѣи бѣ, бѣвите клѣщѣи бѣ, ѿ мѣнѣ за творѣщѣи вамъ ѡбидѣ³⁶⁴. Ниже тѣже сѣ заповѣдѣ сего **Сѣ**, истинно гнѣщѣи понѣмъ, ѡ нѣ же сѣи Пѣмъ сѣи испѣдѣ³⁶⁵: ѡкарѣмъ бѣбѣмъ, гонѣи терпѣи, хули ми мѣмъ.

\Арк. 268 зв.\

Добѣно же ти бѣди братѣ, пребывѣти ѣ послушаніи на ѣдиномъ мѣсто³⁶⁶, ѣкѡ же Гдѣ заповѣдѣ, рекъ: непреходите ѿз домоу ѣ дому. Вѣи ѣкѡ древо чѣсто преждѣмое, мнѣгда ѿзысѣтъ: ѿ ѡбѣ елѣдѣше ѡ сѣда къ сѣдоу, бѣкѣ похщѣннѡ бѣбѣтъ: тѣкоже еѡ ѿ тѣе сѣдѣтъ, ѣще ѡбратѣши сѣи Монастырь. Глѣ же здѣ наипѣче, ѡ Печеркомъ сѣомъ монастыри. в нѣмъ же всѣкомъ хотѣемъ. Оудѣ сѣтъ сѣтѣи. Печеркѣи еѡ Монастырь. [по подобію своемоу] Нѣо сѣтъ³⁶⁷, ѿз нежеже ѿже испадѣтъ, нехотѣи жити ѣ послушаніи, сѣганѣ гордомъ ѡподѣнѣ. Печеркѣи монастыри пакѣ Мѣре **Сѣ**, ѿз нежеже **Сѣ** ѿмѣщѣи, бѣживотно и гнѣмъ покажетѣи. Да не ѡбратѣтъ ѡуеѡ тѣе ѡ тогѣ сѣгѡ Монастыри ниѣдинѣ догда. Вѣрошѣю еѡ тѣа: чѣмъ хотѣши сѣтѣи **Сѣ** ѿ порѣнѣи сѣи, ѿтѣзѣнѣ еѡ бѣмъ, ѿ нѣщѣ, ѿ бѣзѣ еѣ пребывѣл: ѡбѣе догаженіа не терпѣ, не сѣрѣши сѣнѣи. Разѣумѣи к сѣмоу братѣ. **Сѣ**кѡ не ѡгѣдѣнѡ ти сѣтъ, взысѣщѣемъ сѣи, взысѣтъ сѣтѣи сѣи³⁶⁸. Но паче ѡ смирѣніи догѣи ти еѣрѣти бѣа бѣноу, глѣ: бѣго мѣѣ ѣкѡ смирѣлъ мѣ сѣи, да наѣдѣл ѡправданіемъ твоимъ³⁶⁹. ѿ тѣкѡ мѣщѣи ти бѣдетѣ рѣци ѿ сѣ: **Смирѣлъ ѿ сѣи мѣ**³⁷⁰. Вѣрѣши ли написѣномъ: Никѣже самъ себѣ прѣмлетѣ чѣтъ, но

³⁶² На берегах: **Нѣ** **Нѣ**. Филипъ **В**. **А** Петръ **В**. **І** ѿ **І**. (с 53:7-11; Флп 2:6-9; 1Пт 2:21-25).

³⁶³ На берегах: **Л** **KS**. (Лк 22:63-65).

³⁶⁴ На берегах: **Л** **S**. (Лк 6:35).

³⁶⁵ На берегах: **А** **К** **Д**. (1Кор 4:12-13).

³⁶⁶ На берегах: **Догѣи ѿнокѣ не ѡбратѣи монастыри**.

³⁶⁷ На берегах: **Печеркѣи монастыри нѣо** **Сѣ** **І** **М** **Г** **С** **Сѣ**.

³⁶⁸ На берегах: **догѣи не взысѣти старѣшнѣи**.

³⁶⁹ На берегах: **Сѣ**: **Р** **Д** (с 118:75-78).

³⁷⁰ На берегах: **Сѣ**: **Р** **Д** (с 114:5).

звѣнный ѿ Б҃га³⁷¹. Не взыщи ѿъе чѣрти ѿ члвкъ, но паче ѿ Б҃а: звѣнный же ѿ негѡ повиннаѣ, вѣлкъ доргоиную тѣмъ воздаѣ чѣть. и не мѣсли вѣсокаѣ, понѣже таковыи дрѣвле съ нѣси свержени бѣша. Ниже глѣ в себѣ: ѣкъ азъ нѣсмъ ли доргоинъ, оубѣренѡ имѣти начинаніе ѣна сѣцебагѡ или хѣждшій ѣмъ Иконѡма сего, или инагѡ брата началствѣющаѣ. Аще же и слъчнѣ ти съ инокѡшѣноу бѣти помышлѣніемъ таковымъ, то не получишь желаніа да не мѣтѣшиста до стѣла, ниже да преходиши ѿ кѣли в кѣлю, свадѣа братію на стѣрѣишину не полезными словесѣи, сѣце глѣа: **Мнѣтъ себѣ Игѡменъ или Иконѡмъ сѣи, ѣкъ здѣ тѡчю возмонѡ оубоудити Б҃гѡу, индеже**

(Арк. 269)

невозможнѡ спрѣтѣа: ѣ нами чѡмѡ нерзумѣютъ. Сѣа вѣа дѣволкаѣ сѣтъ начинаніа, тѡщѣ еѣди таковыѣ.

Обаче аще и получиши кое прѣспѣлнѣ³⁷², ѣкъ стѣти ти на бѣвшемъ стѣпени, не забвѣаѣи смирѣннаѣ мѡрѣти, да егда приключѣти ти съ свѣтоупити съ стѣпей, ѡбращѣши пѣтъ своѣ смирѣнный, и непадѣши падѣніемъ нечлвннѣи и зѣлнымъ, вѣ различнаѣ скорѣи.

Но лѣше вѣхъ Инокѡу стѣпеній³⁷³, содержимѣи вѣгда, никогдѣ же ѡпадающіа чѣрти, стѣпень сѣи ѣтъ егѡже воспоманѡу: пребвѣати вѣ Монастырѣ нескѡдно, со чѣстою ѡбѣрѣтїю, вѣ послѡшаніи Игѡмена и вѣа братіи, трѣзвѣа во вѣмъ. Сѣе во не тѡкмѡ вѣ стѣтелекѡую ѡдѣждѡу Инокѡ ѡвѣчѣ, но и Цѣтѣа Нѣнагѡ доргоина прѣстѣвѣтѣ. Понѣже не то ѣтъ совершѣніе Инокѡское, главнѡму бѣти ѿ члвкъ, но ипрѣвѣтѣ житїе монастырѡкое почнѡу. Рекѡхъ же ѣкъ Глѡ здѣ нѣйпаче, ѡ чѣрти пребвѣаніа Инокѡскѣ вѣ Прѣчѣно стѡмъ Монастырѣ. Тѡа во чѣтнаѣ Лавры, мнѡзи не ѡлѣчнїи житѣли³⁷⁴, ѣліко главы крѣахѡуа, тѡлікѡ паче ѿ Б҃а проглавлени сѣтъ: и не своімъ вѣзысканіемъ, но Бжїимъ принѡужденіемъ, ѿ глѡуениа Пѣцѣрнаѣ, на вѣстоу Прѣтѡлѡвъ стѣтелекѡихъ вознесѡшаа: ѡнѡдоуже ѣки свѣтїла превѣтѣлаа, вѣи Рѡссїекѡую зѣмлю, добродѣтелнагѡ своѣгѡ житїа свѣтлѡстїю ѡвѣстѣаа: и мнѡгѡхъ Крѣеніемъ стѣмъ провѣтѣша, ѣки Апѣтѡлы прѣчѣтаѣ Бѡмѣтере. **Ѧ** нѣ же пѣрѣвѣ Лѣѡнтїиѣ Ѧпѣкѡ Рѡстѡвскїиѣ вѣлікїи вѣ стѣлѣхъ, иже ѿ невѣрнахъ мнѡго портѣдѣа, мѣническѡую сподѡвѣа прѣлѣти кончнѡу. и неглѣнїемъ ѿ Б҃а проглавлѣнъ ѣтъ. Вѣтѡрїиѣ Фларїѡнѣ, Митрополитѣ Крѣвскїиѣ, иже ѿ Прѣнагѡ Антѡнїа вѣ Инокѡскїиѣ Ѧбразѣ портѣжѣнъ вѣтъ:

³⁷¹ На берегах: ѣврѣ: **Ѧ** (Евр. 5:4).

³⁷² На берегах: **Ѧ**фрѣ **Л**ѣ доргои на стѣрѣишнѣтѣ смирѣнѣ вѣти. Див. Коментар 34.

³⁷³ На берегах: Инокѡ лѣше стѣрѣишнѣтѣ ѣ послѡшанїе вѣ монѣтырѣ.

³⁷⁴ На берегах: **Ѧ** Пѣ: мой мнѣ бѣша ѣпѣкѡы.

и такъ стлгтва сподобленъ, ѣкоже воспоминается ѡ томъ и житїи Прпѣнаго Антѡніа. Таже Никѡла и Фрѣмъ Еппы Переѣлавию, Нелїа Рѡстѡвоу, Германъ Новоградѡу, Стефанъ Володїмерѡу, Нїфонтъ Ново градѡу, Марїнъ Юревоу, Мїна Полоцкоу, Никѡла Тмутороканю,

\Арк. 269 зб.\

Аеоктїстъ Чернѣговоу, Лаврентїи Тѡрѡвоу, Лука Бѣлоуградѡу, Фрѣмъ Сѡждаю. Но ѡще хѡщешн ѡ инѣхъ ѡубѣдати, чти Лѣтописца старѡго Рѡстѡвскаго, и ѡбращешн въѣхъ тѡму, вѣщше нежели тридесѣ. А по нї даже до мене грѣшнѡго Еппѡпа Сїмона, мнѡ вѣтн влїзѣ пачѣдесѣ. Разумѣнї ѡуе вратѣ, колїка сѣтъ слаба и чѣтъ Печѣрскаго стѡго Монастыря: и не ѡлоучїиѣа тїхѡ в немъ и бѣматѣнѡ житїа, к немѡу же Гѣ призвѡлъ тѡ Е. Азъ бо грѣшнѡ Сїмонъ³⁷⁵, Еппѡпъ снї стѡла Соборнѡла Владїмерскїа и Сѡждаискїа Цркви, колїко имѡа градѡб и сѣлъ, и десѣтїноу взимѡю по всѣи землїи тѡи: ѡбѣче, [сѡбѣстѣ сѣрѣвїдѣецѣ,] истинноу глѡ ти, ѣкѡ всѡ сїю славоу и чѣстѣ вѣмѣнїлъ вѣхъ и перѣтъ, и работѡлъ вѣхъ и послѡшанїи Нїгѡмена стѡла Печѣрскїа Лѡуры. Аще бы тѡчїю подѡлъ времѡа бѡгополѣчно, Пѣстырей начѡлникъ мої, Хѣ, [сѣгоже вѣноу ѡ сѣмъ молѡ,] ѡуправїтн ми ѡбдержѡцїоу мѡа дѡхѡвоу вѣстѣ. И аще бы ми мѡщїноу смѣтїемъ помѣтѣноу вѣтн и Печѣрскомъ стѡмъ Монастырѣ, и попираемоу ногѡми, илн ѣдїному вѣтн ѡ ѡубѡгїхъ прѣ вратѣ чѣнѡла тѡлѡ Лѡуры лежѡцїхъ: то лѡчше бы ми ѣдїнъ днѣ, в домоу тѡму Бжїа Мѣре примѣтѡтїиѣа, пѡче неже тѣсѡца лѣѣ житн славоу и чѣтноу в селѣнїи грѣшнїчїи.

Вопрошѡю бо тѡа Братѣ ѡ истиннѣ, чѣдѡ сѡбїшалѣ снї чѡуднѣе, пѡче вѣвїшнхъ и Печѣрскомъ стѡмъ Монастырїи чѡудѣѣ чѣдѡ же лн бѡжѣннѣе пѡче подвїзѡвїшнхѣа в нѣ бѡжѣннѡхъ ѡцѣхъ? иже вѣ всѡ Рѡссїйскоу землїю, подѡбно Лѡчамъ сѡчнѡмъ, житїа проїѡша свѣтѡмъ: ихъ же ѡзѣ грѣшнѡ Еппѡпъ Сїмонъ, мнѡѡхъ равно Аггѡлажїа житїа ѡ самовїдѣецѣ сѡбїшалѣ. Нѣкїїмъ же и самовїдѣецѣ подобїѣа вѣтн, и достѡврнѡ и звѣстїи чн ѡстѣ же и писанїе. И дѣже неокрѣѣ чн вратѣ³⁷⁶, чѣсо рѡдѡ тѡлїко имѡа ѡуѣрдїе, кѣ чѣнѣнї тѡи Лѡуры Прпѣнї Оцѣ, Антѡнїа и Аеодѡїа. Понѣжѣ тѣн стѡїи помагѡю и по смѣртѣ грѣшнїкоу на мѣстѣ хъ стѡмъ положѣному.

³⁷⁵ На берегах: С Сїмонї како желѡше ѡстабїтн Еппїю и житѣ и послѡшанїи пѣче мої.

³⁷⁶ На берегах: Печѣрскїи ѣ помагѡ грѣшнѡи пѣрѣвѣннѡи и Пѣ Мона.

Іакоже слышахъ вѣща предѣвнѹ ѡ Антѡніи рѣкомъ³⁷⁷ какъ смердѣцагѡ грѣхѡмъ лицемѣрїа, спасѣ мртвѣца, въ время Нѣгѡменства Блженнаго Пѣмина, при цѣнницѣ прозорливомъ Ѡнисифорѣ.

И того ради Азъ грѣшныи Епископъ Симонъ, тѹжю и скорблю, и плачю, желаю тамъ скончати, и положѣ бѣгти въ Блженнѣи тои Перети³⁷⁸: да быхъ поне малю ѡрадю многихъ моихъ грѣхѡвъ прїалъ, мѣтвъ ради Прпѣвнхъ Оцъ Антѡніа и Феодѡсія, и единнорѣвнѣ имъ оученикѡвъ, подобно звѣздамъ Нѣнымъ оумно жившихъ и хъ самъ точи. Нечтѣлаи множетво звѣзда, и вѣмъ имъ имена нарицѣлаи, совершено и зочтѣ, и вѣмъ имена советъ³⁷⁹. Азъ же какъ возмогю братѣ исповѣдати подобно, бывшихъ рѣихъ мѹжѣи бѣ чѣномъ томъ и блженномъ монархари Печеркомъ.

Ѡ нихъ же нынѣ толикѡ добродѣтелнымъ житїемъ просѣла³⁸⁰, какъ и самѣмъ невѣрнѣи и поганѣмъ, ѡ прелети вѣбѣкѣ къ истиннѣ приходитъ Вѣра, и равно Англаномю ихъ Ннуческомю ревновати житїи, какъ же видѣти лѣпо рѣтъ, въ Блженномъ Мѹници Хѡмъ Евтрѣтїи³⁸¹, егѡже ради жидѡве Крѣтїшаа: и въ Блженномъ оуници Никонѣ³⁸², егѡже ради Полвцаи вѣровавше Чернорїзци быша, и Бгѡгѡднѡ пожїша.

Многа же и нынѣ слышалъ еси ѡ менѣ грѣшнагѡ Епископа Симона, недорѣйна рѣца поднѡжїю Печеркїи рѣихъ Чернорїзецъ, имъ же мнѡ ни весь мїръ рѣтъ равночѣстенъ, ниже тои самъ писатѣль быи, мѡщемъ рѣтъ писати ихъ чюдѣа. Къ чѣмъ ео по истиннѣ рѣче Гдѣ: Такъ да просвѣтитѣа свѣтъ вашъ прѣ члѣки³⁸³, какъ да видѣтъ ваша добра дѣла, и прослѣвѣтъ ѡца вашего иже на Нѣсѣхъ. Мы же какъ ѡ измѣненїи нашегѡ ѡбѣщанїа, и прѣтворенїи житїа, ѡ высотѣи въ глѡуенноу низпѣдшагѡ, не постыдимѣа Понѣже такобїа Начѣлники и Настѣвники имамы, иже пѣрвыи рѣтъ Млѣбѣнници и Ходотѣи къ Тѡрѡцѡу:

³⁷⁷ На берегах: Жѣ: Сѣ: Лѣ.

³⁷⁸ На берегах зображення:

³⁷⁹ На берегах: Уѣ: РМѣ: (Пс 146:1-4).

³⁸⁰ На берегах: Пѣвнѣи невѣрнѣи крѣтїша и бѣ рѣчѣи привѣдошѣ.

³⁸¹ На берегах: Жѣ: Евтр. Див. стор. 181.

³⁸² На берегах: жѣ: Нѣ: Сѣ. Див. стор. 196.

³⁸³ На берегах: Мѣ: Сѣ. (Мт 5:16).

\Арк. 268 зв.\

Подобени ео естъ Аггломъ, и Мчинчкерими Вѣнци вѣнчашася, Пррчкеримъ же Ликомъ причтѣни естѣ³⁸⁴. **Ѡ** нѣхъ же волею преминуѡ, Блженнагѡ еценномчника Кѡкшѡу, и Блженна Пѣмина Пѡртника прозорливаго, ѡки въ время житїа моѣгѡ, свѣдомыхъ еце вѣмъ.

Ѡртѡблю же мнѡгѡ писати тебе и ѡ инѣхъ стѣихъ, довлѣетъ ти къ ползѣ и подражанїю, еже слышашъ еси ѡ ѡртѣ моихъ, ѡ Первыхъ Монастырѡ тогѡ Пѡпенѣ.

Аще ли та вѣрѣда моѡ довлѣетъ, то писанїе моѡ ѡполѣди тѡмѡ Бгѡу ѡгѡднѣвшихъ, на ѡвѣрѣнїе тѡ да приведеѣтъ: Аще ли и сеѡу Писанїю моѡму не ѡвѣрѡуеши, то аще и ѡ мртвѣихъ кто въскрѣнетъ, не имѣши вѣры³⁸⁵. **И**коже и то исполнѣа въ томъ же стѡмъ Печеркомъ Монастырѣ, на Блженномъ затѡрницѣ А.д.наси, иже ѡ мртвѣихъ въскрѣ, три вещи пѡче вѣхъ полезныа братїамъ каза: Полюшанїе, Показанїе, и кончанїе въ Печеркомъ стѡмъ Монастырѣ.

Ѡнмъ аще кто не вѣрѡуетъ, азъ непѡвиненъ есмъ. Подѡлетъ ео совѣтнѣа прѣтчи Гднѣ³⁸⁶: **И**зыде [рече] сѣаи сѣати семени своѣгѡ, и ѡво падѣ при пѡти, дрѡго на камени, иное же поредѣ тернїа: а не кожѡ на землѣ блзѣ. **И**дѣже ѡ слышашихъ слѡво на ползѡу казанное, ѡкѡ не вѣ ео ползѡю прїемлюѣтъ е, самъ Гдѣ разѡумѣти повелѣ. **Ѡ**же и ѡ Пррчкѣа фѣли ѡвѣрди: **Ѡ** толѣтѣ [рече]³⁸⁷ ерѣе людѣ еи, и ѡшїма тѡжко слышаша. **И** пакн тѡй же Пррчкѣ рече³⁸⁸: **Г**дн кто вѣрѡвѡ слѡхѡу ншѣѡму. **Т**ы же братѣ злымъ не вѡслѣдѣи: не тогѡ ео ради сїе пишѡу, да Бгѣ днѣннѣ въ стѣихъ своихъ порѡгѡемъ еывѣетъ: но да тебе прїѡверѡцѡу, совѣтѣ же ти даѡ, блгочѣстїемъ ѡвѣрдиѣа въ стѡмъ Монастырѣ тогѡ Печеркѡ. **Н**е вѡсхѡци властн никѡѡ же, ни **И**гѡмѣтѣа нїже **Ѡ**птѣа: **Д**овлѣетъ ти къ епнїю, еъ ѡцы тѡмѡ пожившимн житнѣ своѡ дѡврѣ кончѡти, да с нїмн и вѣзконѣчннн житнѣ спѡдѡеишиа.

Вѣи ли братѣ, ѡкѡ блгтїю Бжїею могѡу ѡ вѣхъ Книгъ

\Арк. 270\

казати тебе поленаа, но зне ми е мало ѡ многѣ въ то же Блженѡ и стѡ монастырѣ Печеркѡ родѣаннѣ вѡпомнѡути тебе. **П**омысли ѡ Блженнѡ и стѡмъ Кнзѣ Никѡлѣ **Ѡ**тѡши³⁸⁹, кѡко

³⁸⁴ На берегах: Печѣтнѣ г мъ вѡша и прѡцы жн: Кѡкѣ ж Пѣ.

³⁸⁵ На берегах: Печѣтнѣ г ѡ мѣрѣи въскрѣше ѡ полннѣ днѣша, жн А.д. Див. стор. 206.

³⁸⁶ На берегах: **Лѣ: Нѣ.** (Лк 8:4-8).

³⁸⁷ На берегах: **Иа: Ѡ.** (1с 6:9-10).

³⁸⁸ На берегах: **Иа: НГ.** (1с 53:1).

³⁸⁹ На берегах: Печѣтнѣ г ѡртѡвннѣ слѡвѣ и вѡгѡтѣа **Жн: Нн:** **Ѡ**вѡтѡ. Див. стор. 238.

ѡстѣви болю славоу ѿ богатства превеликаго домоу своѣму, ѿ прише въ Печерскѣ Монастыѣ,
 погледова пѣти жертѡкнмъ, бѣсѣртїе понѣшешемоу ѿ ѡбнаженомоу на дѣла Црѣ славы, ѿ Боу
 богатомоу въ мѣти Хѡу: ѣакоже ни едѣ ѡ Кнѣ Россійскѣ сотвори. Ты же что таково содѣла
 Кнѣженїе ли ѡстѣви? Но не портѣла еси егѡ. имѣнїа ли толика? Но не имѣла еси ѿхъ.
 Како оубо равно вѣдетъ твоѣ Чернѣсѣство того оукорїзнѣ? Виждъ, едѣ не ѡ оубожертва въ
 славоу пришела еси едѣ не оубоурашаешн есе рїзми дражайшнми нїже ли прѣжде, нѣмѣ зѣа снѣ
 въ наготѡу Блюди да не тако ѡбращѣтѣа. Снѣхъ ево рѣди вѣчныа славы неѡзриши. ѿ
 негленныа ѡдежды ѡбнаженъ вѣдешн: съ немѡщнмъ же ѡдѣлнїа ерѣчна ѡсудїшнса. Но
 что к сепоу пишѣтъ Бжтвеннїй Фѡанъ Лѣтвнчннкъ³⁹⁰: Рѣдоуѣтѣа (рече) жидовннъ соубѡтѣ
 ѿ нѣтѣ: прѣжде гѡда ѡ Пѣсѣтѣ сочнтѣтѣа, ѿ прѣдъ днѣми ерѣшна гѡтѡвнѣтѣа. Неподоуенїа ерѣтѣ
 ѿ снѣмъ, нїже творї попеченїе ѡ ѡденїн ѿ пнѣтн раздрѣшенїа рѣди, славенъ еа творѣ.
 Поглушѣа еже тѣаможе то же стѣнї рече: Разчнтѣтѣа чрѣвнїй рабъ, кнѣми ерѣшнми попразнѣтѣ:
 Бжнїй же рабъ, кнѣми дарѡбаннми ѡбогатїтѣа. Ёакѡже ѿ сѣмъ Гдѣ Фалѡмскн повелѣ³⁹¹:
 Упрѣзнїтѣа ѿ разѡумѣнїтѣа ѣакѡ ѡзъ есѣмъ Бѣ. Поглушѣа к сепоу ѿ Блженнаго Сѣлѣгїа:
 Мнѣхъ (рече) ѡще согрѣшнїтѣ, прѣзннїка на землѣ неїмѣтѣа. Не пнѣтн оубо тѣла своѣго выше
 мѣры ннкогдаже, да не соупортѣтѣа тн вѣдѣ, ѿ ѡдолѣтѣа тѣтѣа. Ёакѡже ѿ оумѡмъ, рѣхъ тн
 выше мѣры не касѣтнса высокн, да некогда ѿзнемѡгъ, въ мѣрѣтѡ славы бѣсѣртїе ѿ оукорїзноу
 воспрїемешн. Бѣди подражатѣа воспомнѣнннхъ тѣтѣа стѣнїхъ ѡцѣа, ѿ насытншнса въ днѣ
 прѣзннїка некончѣемаго на Ненї, тѣломъ же ѿ дхѡмъ совершеннѣа, егда рѣвнаа с ннми сѣнїтѣ
 тн еа Бжтвеннаа слава.

\Арк. 270 зб.\

Аще ли не портншнса съ совершенннми тѣцн, къ вѣнцѡу ѿ славы: то понѣ съ оубоуднвшнми по
 снѣтѣ, потншнса похѣаленъ ебнїтн. Снѣхъ же пѣтѣ етѣа таковын:³⁹² Помышлѣа внїноу ѡ
 Нѣннхъ, ѿ не ѡ земннхъ: ѡ дхѡвннхъ, ѿ не ѡ плѡтнскнхъ: ѡ воздержанїн, ѿ не ѡ похѡтѣхъ:
 ѡ ннщѣтѣа, ѿ не ѡ болатѣтѣа. не моудрѣтѣа высокаа, съ гордынею повелѣваа, ѿ сопрѡтнвно
 ѡвѣщѣаа, но пѣче смирѣннаа воспомнѣа ерѣцоу своѣмоу, по всѣ днн глѣ: вѣра въ Ннчѣсѣство
 на поглушѣанїе прїйдѡхъ, ѿ ннѣа ѿмамъ ли оубо взыскѣтн старѣншннствѣа не ѡ сѣмъ навнкнѡвенїе
 законѣа ѡбрѣтѡхъ, ѿ оубо ли законѡдѣвѣа еа покажѡу? Прѣжде моѣго покорѣнїа, дрѣгнхъ
 ли смирѣтн могѡу? ѿ что се сотворї? тѡчнѡ евѣтѣа ѡртѡплѣ, ѿ вѣдѣа есе въ тѣмоу: жнзнѣ

³⁹⁰ На берегах: Лѣтвнн ѿ Дѣ. Див. Коментар 92.

³⁹¹ На берегах: Фѣа, Мѣ (Пс 45:11-12).

³⁹² На берегах: Како пѣ позызѡвѣа по снѣтѣ.

Ѡвергоу, ꙗ мѡкоу себѣ вѣчноую оуготоулю: ѡрѡжіе на врагѡ прїѡхъ, ꙗ се самъ себѣ дѡшоу оуазлаѡ. **С**ѡце внимала ꙗ оустрашала себѣ, вопрошии братѣ, ꙗ разумѣѡ ѡпѡсно ѡ своѣмъ житїи, неподвїжноту мѡгл ꙗмѣѡ ꙗ оум не ѡлоучатнѡ ѡ стѡгѡ мѣста тогѡ, ꙗ не ѡ славѣ ꙗ богатствѣ, но ѡ смиренїи ꙗ нищѣтѣ тѡцїанїе ꙗмѣти прилѣѡ.

Привѣдѡ же ти братѣ здѣ въ пѡмѡтъ³⁹³, пѡлезно твоемоу тѡцїанїю, ѣже слышала ѣси ѡ **Б**лѡженнѣмъ **С**рѡзмѣ **Ч**ернорїзцы **П**ечѣрекомъ: **К**ѡко тоѡ все ꙗмѣнїе своѣ на потрѣбу **Ц**рѡковноту ѡстрошївъ, ѡста нѡ ꙗ не слывенъ оу члвѣкѡ: ѡбѡче оу **Б**га не погубѡ мзды своѣѡ. **С**е оубѡ вѣдѡ ꙗ ты, ꙗще бы что ꙗмѣлъ ѣси сопротївно **И**ночѣскому нестѡжѡнїю, покѡнѡ ꙗ ѡдѡждъ все на потрѣбу **Ц**ркви, ꙗ **О**бѡтели тоѡ стѡла **П**ечѣрскїѡ. ꙗ не мнѡ ꙗкѡ вѣѣ ѡстрошїши, но чѡи ѡ **Г**да мѡти, помїнала ꙗкѡ ѡ таковѡ **Ф**ерѡ вопїютъ вѣгдѡ въ **Ц**ркви: **Г**и ѡстї люѡцаѡ **Б**лголѣпїе дѡму твоегѡ, ты тѡла прослави **Б**жѡтвенноту сїлоу твоѡ. **П**омѡни же ꙗ **С**нагѡ **П**атрїкїѡ³⁹⁴, ꙗже повелѣ ѡ злѡта своѣгѡ иколати **К**рѡтъ, хотѡ портѡвїтѣ ѣгѡ въ **Ц**ркви: **С**мѡ же ѡноша злѡтаръ борѡновѡ, ꙗ мѡло своѣгѡ злѡта ꙗмѡи, тѡможе приложи: ꙗ зѡ что наслѣднїка ѣгѡ, ꙗмѣнїю своѣмоу **П**атрїкїѡ сотворї.

|\Арк. 272|\³⁹⁵

Тѣмъ же ꙗ ты братѣ ѣже ꙗще ꙗмаши, **С**гдѡ ѡзноурїшѣ ѣ славу **Б**жїю, глѡ съ **П**рѡкѡ³⁹⁶. **П**риложѡ на вѡлѡку похѡлоу твоеѡ: сотворїтъ тѡ **Б**гъ наслѣднїка ꙗмѣнїю своѣмоу нѣномѡ, ꙗ ꙗпѡлнїтъ на тебѣ ѣже ѡбѣщѡ³⁹⁷: **П**рославлѡщагѡ мѡ (рече) прославлѡ. **С**не ти **С** братѣ оукрашїти стѡжѡнїе своѡмъ дѡ **Б**жїи: нѣжели сѡгѡ рѡди хранїти, да оукрашѣ тѣмъ **С**гдѣтъ ꙗногдѡ вертѣпъ тѡтїи, ꙗ разѡѡннїковъ. **О**не ѣтъ ѡдѡти бѡлеу **Б**гѡу **Л**юбѣ ꙗ мїра: нѣ же ли да ꙗногдѡ ꙗ нехотѡщѡу ти, казнѣ пожѡра **О**гнѣннагѡ, ꙗли нестрѡенїе рѡтноѡ ѡнѡметъ вѡ. **С**отворїлъ ѣси ѡбѣтъ **И**ночѣскагѡ нестѡжѡнїѡ, послушѡи оубѡ писѡнїѡ: **О**бѣтѡвїте ꙗ воздѡдѡте **Г**дѣви **Б**гѡу нѡшему. **О**не бѡ ѣтъ не ѡбѣщѡтнѡ, нѣже ли ѡбѣщѡвшѡгѡ не воздѡти³⁹⁸.

Аще ли ꙗ тѡ ѣже воспомѡнѡхъ слычїтѣ ти сѡ, ꙗкѡ прѣже дѡже ѡдѡи **Б**гѡи бѡлеу, наслѡемъ стѡжѡнїе твое ѡки непѡлезноѡ тебѣ, **Б**гѡу лѡчше прѣзрѣвшѡу) вѡлѡтѡ **С**гдѣтъ ѡ тебѣ, ꙗли чрѣзъ рѡтнѡхъ, ꙗли чрѣ тѡтїи: то понѣ не ѡчѡнѡ, не смѡутнѡ, нїже похѡлїти дерзѡи. **Н**о

³⁹³ На берегах: **П**ѣчѣкѡи ꙗ оукрашїшѣ ꙗмѣнїемъ своѡ **Ц**рѡкѡ жїи **С**рѡзмѡ. Див. стор. 82.

³⁹⁴ На берегах: **Л**емѡнѡ глѡ, **С**. Див. Коментар 96.

³⁹⁵ В нумѡрацїи помїлка. Вїдсутнїй аркуш 271.

³⁹⁶ На берегах: **П**сѡ: **С**. (Пс 70:14).

³⁹⁷ На берегах: **А** **Ц**рѡкѡ **Б**. (Пс 70:7-8).

³⁹⁸ На берегах: **П**сѡ: **С**ѡбѣ **С**вѡклѡ **С**.

похвалѣ Б҃га ѡ се́мъ съ Прѣ́нымъ ѿво́мъ, гл҃а³⁹⁹: Г҃дѣ дасть, Г҃дѣ ѡнъ възлѣтъ. ѡ тѣ́къ не ѡи́метсѣ мзда твоѡ: Но бл҃греніе твоѡ ѡ похи́щеннѣмъ⁴⁰⁰, възмѣнитсѣ ѡ мѣтѣни. Г҃акже възмѣнитсѣ Бл҃женному Арѣ.дѣ Чернорѣзцу Печѣ́рскому, ѡгво́же ѡмѣ́нне тѣ́тми ѡкра́дено бысть. А́ще бо се́ мало бы было, похи́щеніе претерпѣ́ти съ бл҃греніемъ, не бы́ ѡнъ Бл҃женный ст҃арецъ, ѡже воспо́минаетсѣ въ О́тѣчницѣ⁴⁰¹, самъ потѣклъ въ слѣ́дъ разбо́йникѡвъ, съ ѡста́вшею рѣзою, ѡ́же тѣ́и възѣмше ѡу́ негѡ въ забѣ́шъ възлѣти. Г҃акже ѡ поглѣ́ди бѣ́вшій, се прочтѣ́и ст҃арецъ, воспо́нимаемъ ѡ Димона́рѣ⁴⁰², самъ мѣлиа Б҃гови, да прѣ́йдутъ на́ разбо́йници, ѡнъ въ ѡгво́ възмо́утъ: ѡубѣ́шанъ же бывъ, въ ѡдѣ́жъ ѡ рѣцѣ́ ѡнъ предаде́. Г҃акъ тѣ́ко́выхъ своѣ́твеннѣ, похвалѣти А́пѡу: Разграбленіе [рече́] ѡмѣ́ннѣ вѣ́шихъ, съ радостію прѣ́лете, ведо́ущее ѡмѣ́ти вамъ ѡмѣ́нне на Не́бѣхъ, пребыва́ющее ѡ лѣ́шее.

Се ѡ́же бра́те, вели́кими наказаніи наказѣ́хъ тѣ́,

\Арк. 272 зб.\

Прѡ́и ѡ́уе Г҃а, да ѡ тѡѡ ѡтноѡ Лѡвѣ́ Печѣ́рскѡ, полу́чиши жѣ́зни твоѡа ѡкончѣ́нне, пребывъ ѡ Пока́ннѣ ѡ Послу́шаннѣ: поне́же ѡа́ три бѣ́ци пѣ́че вѣ́хъ добродѣ́телей сѣ́тъ. Г҃акже Бл҃женный А.д.анасіѡ́ Затво́рнѣ, възста́въ ѡ мѣ́тѣхъ свѣ́дѣтелствѡвѣ́.

О́бѣ́че не ѡ со́уза, да ѡзы́цешн совер́шити ѡа́ три бѣ́ци: но на́ вѣ́мннѣ симнѣ, ст҃ажѣ́ ѡубѡ́въ ѡ́же ѡртѣ́ со́уза совер́шенства⁴⁰³. О́ю же хотѣ́ ст҃ажѣ́ти, поглѡ́ши рѣ́кшагѡ: Миръ ѡмѣ́ннѣ съ вѣ́мннѣ ѡ ст҃ѣ́ннѣ, ѡ́же кро́мѣ́ никтѡ́же ѡзрѣ́тъ Г҃да: занѣ́ мѣ́ромъ ст҃ажѣ́ши ѡубѡ́въ къ бли́жнему, ст҃ѣ́ннѣ же ѡубѡ́ къ Бѡ́⁴⁰⁴. Взыщи ѡ́уе бра́те мѣ́ ѡ ѡубѡ́ къ бли́жнему, подражаа Бл҃женна́ Тѣ́та Нѣ́ока ѡ Презвѣ́тера Печѣ́рскѡгѡ покѡ́льшагѡ⁴⁰⁵. ѡ блѡдѣ́а вѣ́ко ѡ бѣ́ждѣ, ни́же даждъ мѣ́рта гнѣ́вливѡму бѣ́сѡу: Но ѡ́ро падъ покло́на враждѡ́щему на́ тѣ́ бра́тоу. Слѣ́нце бо рече́ да не зѡ́идетъ ѡ гнѣ́вѣ́ вѣ́шнѣ⁴⁰⁶. ѡ тѣ́ко не прѣ́данъ ѡдѣ́ши, ѡнѡ́у немлѣ́тнѡу на пора́женнѣ, ѡ́коже гнѣ́ващнѣа Свѣ́тѣ́ Дѣ́лѡнъ Печѣ́рскнѣ: но сохрани́тъ тѣ́е Г҃дѣ, ѡ́коже Бл҃женнагѡ Тѣ́та презвѣ́тера.

³⁹⁹ На берегах: **Іѡ: А.** (Ив 1:20-22).

⁴⁰⁰ На берегах: **Пѣ́чскнѣ ѡ похи́щеннѣ ѡнѣ́ бл҃греніи Арѣ** (sic!). Див. стор. 258.

⁴⁰¹ На берегах: **Пѣ́чскнѣ Слѣ́дѣ Кѣ́.** Див. Коментар 100.

⁴⁰² На берегах: **Димона́ гл҃ Сѡ́.** Див. Коментар 100.

⁴⁰³ На берегах: **Кѡла́ Г.** (Кол 3:14-15).

⁴⁰⁴ На берегах: **Сѡрѣ́ Вѣ́.** (Євр 12:14-16).

⁴⁰⁵ На берегах: **Пѣ́чскнѣ ѡ поглѣ́дѣ́ гнѣ́вѣ́. жѣ́ Тѣ́.**

⁴⁰⁶ На берегах: **Сѡфѣ́ Д** (Еф 4:26-27).

В стѣни же ѿ любви къ Бг҃у возревнѣи блженному ѿпкпѹ Нѣфонту⁴⁰⁷, ѿ бѣди твердѣ въ Правослѣвїи, хранѣ всѣ заповѣди Г҃на, ѿ предѣла стѣла ѿг҃ѹ Восточнѣ Црквы: сѣа ево ѿстѣ любви Б҃жїа, да заповѣди ѿг҃ѹ соблюдемъ: И ѿ таковыа любви Б҃жїа⁴⁰⁸, да неразлучитѣ тебе братѣ, ни скорѣзѣ, ни тѣсногѣ, ни гонѣнїе, ни гладѣ, ни нагота, ни бѣдѣ, ни мѣ: ѿже любѣщїи Б҃а всѣ пресїшнїтвѣю бѣлгѣе. И тако ѿ тѣ не различно, съ всѣми преже оугодївшїими Прѣбнѣыми ѿцѣи Печерскїими, сподобїшїа возлюбленѣ быти ѿ Б҃га нераздѣлїмагѹ въ Трїци. ѿмѹ же слава, нѣтѣ ѿ прѣш, ѿ въ всѣки вѣкомѣ, ѿмїнь.

ОПОВІДЬ ПРО ПРП. ОНИСИФОРА

Основна редакція Патерика⁴⁰⁹

И се ти, брате, скажу, что ради мое тщание къ святому
Антонию и къ святому Феодосию⁴¹⁰

Олышах вещь предивну от блаженных тѣх старец, яко рѣша слышавше от самовидец тѣх такового чюдеси, бывшаго во игуменьство Пиминово⁴¹¹ в Печерском монастыри.

Бысть муж свершен во всякой добродѣтели, именем Онисифор, прозвѣтер саном; прозорливства от Бога сподобися, еже видѣти на всяком человекѣ согрѣшения их. И инаа исправления того повѣдают, но се едино скажу.

Бысть сему блаженному Онсифору сынъ духовный, чернецъ, а друг по любви, иже и подражаше того житие святаго: постник являяся лжею и целомудръ ся творя, втайнѣ же ядый, и пїа, и сквернено живый проводи лѣта своа. Се же утаися духовнаго того мужа, и ни единъ же от братїа сего разумѣ.

Во единъ же день, здрав сый, напрасно умре. Не можаше же ни един телеси его приблизитися смрада дѣля, бывающаго от него. И прият ужасть вся, и нужею сего извълекше, и не могушим им пѣнїа над ним створи смрада ради. Положивше того особъ, сътавше издалеча, пѣнїе обычное створше, нѣцїи же носы своа заемше. Сего, внесше утрѣ, положиша в печерѣ; и толми восмердѣся, яко и безсловесным бѣгати тоа пещеры. И многажды вопль слышашесе горекъ, яко мучащи того. И явися святой Антонїй, с прещением глаголя: «Почто се створил еси? Такогоа сквернаго, и нечистаго, и незаконнаго, и многогрѣшнаго здѣ положил еси, якоже такъ не бысть положенъ, и осквернил естѣ святое се мѣсто». Въставъ же убо от видѣнїа, пад на лицї, моляше Богу, глаголя: «Почто, Господи, скрыл еси от мене дѣла, сего человека?» И приступль аггелъ глагола ему: «На показанїе всѣм согрѣшающим и не кающимъся, да, видѣвше, покаются». И си рек, невидим бысть. Се же попъ возвѣсти вся игумену. И паки въ другую ноцъ то же видѣ:

⁴⁰⁷ На берегах: ꙗ ꙗкѣнї ѿ поызїшїа о ꙗвѣнїи жїи Нѣфѣ. Див. стор. 284.

⁴⁰⁸ На берегах: ꙗ ꙗкѣнї ѿ (1Ин 4:16).

⁴⁰⁹ Публ. за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 125-126).

⁴¹⁰ Див. Коментар 49.

⁴¹¹ Див. Коментар 50.

«Изверзи скоро сего вонъ на снѣдение псом, недостоин бо есть пребывания здѣ!» Сий же паки на молитву ся обрати, и бысть ему глас: «Аще хоцещи, помози ему».

Совѣтъ же сътворивше со игуменом, да нужею нѣкиа приведут, и вывлекут вонъ, да в воду ввергут, волею бо никтоже может приблизитися горѣ той, идѣже бѣ пещера. Паки же является святыи, глаголя: «Смили ми ся душа брата сего, понеже не могу преступите обѣта, иже к вам рѣх, яко положеный сде всяк помилован будет, аще и грѣшен будет. Не суть бо хужеши, иже сде со мною в пещерѣ, бывших преж закона и в законѣ угодивших Богу. Мол их бо Господа Бога, да ни един от сего манастиря осужен будет. И Господь рече, яко слышати ми слово его: «Азъ есмь рекый Аврааму: двадесяти ради праведникъ не погублю града всего, — то колми паче тебе ради и иже с тобою помилую и спасу грѣшника; аще сдѣ постигнет умрете, в покои будет, твоеа ради молитвы прощен будет»⁴¹². Сей же Онсифор вся видѣнаа и слышанаа сказа старѣйшинѣ своему и всей братии. От них же аз удосих единого, иже исповѣда ми вещь о тѣх пръвых чръноризецѣ. Пиминѣ же игуменѣ во мнозѣ недоумѣнии быв о страшнѣй вещи, со слезами моляше Бога о спасении души братни. Бысть же ему явление нѣкое, яко от Бога, тако глаголюще: «Понеже здѣ мнози грѣшни положени быша, и вси прощени быша угодивших ми ради святых сих, иже в пещерѣ, и сего окааннаго душу помиловах Антониа дѣля и Феодосиа⁴¹³, рабу моею, и сущих с нима святых чръноризец молитвою. И се ти знамение — измѣнение смрада на благовоние преложиася». Возвав же всю братию, и сказа явление, и иде с ними к пещерѣ видѣтъ бывшаго; и обоняша вси благоуханна, злосмрадие же и вопль никакоже слышашеся. И вси насладишася добровониа, прославиша Бога и святыа его угодники^{414,415}. Сего дѣля аз, грѣшный, епископъ Симон, тужю, и скорблю, и плачу, и желаю тамо скончания, да бых точию положен бысть въ божественѣй тон прѣсти да понеже малу отраду приял бых от многих ми грѣхов молитвъ ради святых отецъ о Христѣ Иисусѣ, Господѣ нашем.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.⁴¹⁶

Сказанїе Симона іѣкпа Володимерскаго. ѿ пещерскѣхъ чёрноризцѣхъ. иже в Києвѣ. в лаврѣ стго Антонїа. и Феодосїа. глава ѿ.

Слышашахъ вещь предикнѣ. ѿ блжнѣй тѣхъ старецѣ. іако рѣша слышавше ѿ самовидѣцѣ
тѣхъ. таковаго дивенн бывшаго. въ игуменство пѣмново⁴¹⁷ въ пещерскомъ манастири.
Бѣ мѣжь свершенѣ бо блжкѣ добродѣтели. именемъ ѿнцифѣ. попинѣ саномъ.
прозорливостѣ ѿ егѣ іаце⁴¹⁸ сподовенн. ѣже видѣти на блжкомъ члцѣ зыгрѣшенїа и. и
на исправленїа того повѣдають. но се ѣдино повѣдаю. бысть семѣ анцифорѣ блжномъ стѣ

⁴¹² Див. Коментар 51.

⁴¹³ Див. Коментар 52.

⁴¹⁴ Див. Коментар 53.

⁴¹⁵ Див. Коментар 54.

⁴¹⁶ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кінця, кїнець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

⁴¹⁷ Див. Коментар 50.

⁴¹⁸ Закреслено в оригіналі.

дѣловный. чернецъ дръгъ по любви. иже подражаше житиѣ того стго. портчъникъ се гавлаа лжею.
и цѣломѣръ сѧ творѧ в тайнѣ же гадый и пѧ. и скверно живый проводи лета своѧ.

\Арк 109\

се же оутанеа дѣвнаго сего мѡжа. и ни единъ же ѿ братїа раздѣлѣ сего. въ един же днѣ
здравѣ быи напрасно оумрѣ. и не можаше ни единъ приелижиста тѣлѣсѣ его. смрада дѣла
быбавцаго ѿ него. Приѧтъ оужартѣ вѣл. и нѡжею сего иэвлекше. и не могущим пѣнїа над
ни сѣтворити. смрада ради. положивше ѡробѣ. и ставше иэдалеча. пѣтїе ѡбѣсноѣ створивше.
нѣцѣ и зѣлѣше носы своѧ. сего внесше вндѣръ въ пѣщераѣ и положиша. и толма въсмерѣрднѣа
ѧко ееловеннѧ бѣгати ѿ тоѧ печера. и многожды вопль слышашѣ горекѣ. ѧко мѡцае и
того. гавнѣа стѣи антонїи. съ прецениемѣ глѧ прозвѣтерѣ. почто се тѣворилѣ еи. такоаго
сквернаго и нечѣаго и безаконнаго. и многогрѣшнаго едѣ положи еи. ѧко же такѣ не бытъ
положенѣ. ѡсквернилѣ етъ стго се мѣрто. въставже ѿ вѣдѣа. и падѣ на лицѣ молашеа егѣ
глѧ. почто гѧ икылаѣ еи ѿ мене. дѣла сего чѣка. и притѣпль агглѣ и глѧ емѣ на показанїе
вѣемѣ съгрѣшающїи. не кающимѣа. да видѣвше поклѡнѣа. и еи рекѣ невидимѣ бытъ. еи же
попѣ повѣда игѣменѣ вѣл. и пакы въ дръгѣи ноцѣ тоже видѣ. иэверѣзи скоро сего конѣ промѣ
на снѣденїе. недортоинѣа бо етъ здѣ пребыванїа. се же пакы на млѣтѣ сѧ ѡбрати. и бытъ
емѣ глѧ. аще хоцѣши помози емѣ, вѣтѣ створше съ игѣменомѣ. да нѡжею привѣдѣтъ нѣкыа.
и вывлекѣтъ его конѣ. и в водѣ въверѣтъ. болю бо никто же можаше приелижитнѣа горѣ
тои. идеже бѣ печѣра. и пакы же гавлеа имѣ. глѧ стѣи. смлинимѣа дшаа брата сего. понеже
не могѣ прѣтѣпити ѡвѣта ѣ к вамѣ рѣхѣ. ѧко вѣлкѣ положеннѧ здѣ. вѣлкѣ помилованѣ
бѣдетѣ. аще и грѣшенѣ бѣдетѣ. и не

\Арк 109 зв.\

сѣтъ бо хѣжыше. иже съ мною здѣ бѣ печерѣ. быбѣшихѣ. прѣже закона и по законѣ оугодивѣшихѣ
егѣ. молихѣ бо глѧ еглѧ. да ни единъ ѿ сего манартыра ѡсѣженѣ бѣдѣ. и рече ми гѣ ѧко
слышати ми слово его. азѣ емѣ авраамѣ рѣкыи. кѣти ради праведникѣ не погѣбѣо града сего⁴¹⁹.
то кольма паче тебе ради. иже с тобою помилѣо и спѣсѣ грѣшника. аще здѣ портигнетѣ
оумрѣти. в покой бѣдетѣ. твоеѣа млѣвы проценѣ. се же ѡницифорѣ вѣл видѣнаа и слышанаа.
сказа стартѣншинѣе своемѣ и врен братїи. ѿ них же азѣ оумолїѣ единоаго. иже иповѣда ми еио
вещѣ. ѿ тѣхѣ первыхѣ чернецѣ. пѣмин же игѣменѣ. въ мнозѣ неѡдомѣннѧ бывѣ. ѡ страшннѧ
вещи. бо слезами молаше сѧ еѣ ѿ спннѧ братаа дша. и бытъ емѣ гавленїе нѣкоеа ѧкѣ ѿ
еглѧ тако глѡще. понеже мнози здѣ грѣшннѧ полѣны быша. вѣѣ проценѣ быша. оугодившїи ми

⁴¹⁹ Див. Коментар 51.

ради ст҃ыхъ ихъ. иже в пещерѣ. и сего ѡканнаго дш҃ю помиловѣ. антонѣа ради раба моѣго ⁴²⁰
дѣѡдосѣа. и сѣцимъ с нимъ. ст҃ыхъ черноризецѣ млт҃вами. и се ти знаменіе. и мѣненіе смрада.
на бл҃говоніе. созва всю братію и сказа гавленіе. и иде с ниде ⁴²¹ ми к пещерѣ. видѣтъ бывшаго
ѡбонаша ви бл҃гоуханіа. зломрадѣ и вопль никако же слышалшеа. и ви наладившага
доероконѣа. и прославиша еѣа. и ст҃ыа еѣо д҃годники ^{422, 423} сего дѣла азъ грѣшный епп҃ъ
симонъ. тѣжю и скрѣблю и плачю. и желамъ тамо ми скончати. да бѣ точію положенъ былъ. въ
бл҃женѣи тои перети. да поне малъ ѡрадѣ пріалъ быхъ многихъ ми грѣховъ ст҃ыхъ ради. и
ина такобаа ѡбращаши. брате поликарпе. в житіи ст҃го антоніа ⁴²⁴.

Арсеніівська редакція Патерика ⁴²⁵

Сказаніе Симона еппа Володимерскаго. о пещерскѣи черонизцѣи иже в Кіевѣ. в лаврѣ ст҃го феѡдіа. г҃и бл҃ви о҃че. за млт҃вѣ ст҃ы ⁴²⁶

Слышѣа вещь предивнѣ. ѡ блаженѣи тѣи старецѣ, іако рѣша слышавше ѡ самовидѣцѣ тѣи
такобаго дивеси бывшаго. во и҃гд҃менствѣ пѣминовѣ ⁴²⁷. в пещерскомѣ ст҃мѣ манастыри.
бѣ мѡжъ съвершенъ. во великой доеродѣтели. именемъ онѣи. дорѣ. попинъ. саном.
прозорливства же ѡ бѣ сподобилъ. еже видѣти на великѣи члѣвцѣ сзгрѣшеніа ихъ. и ина

\Арк. 77\

исправленіа того повѣдуютъ. но се єдино скажу. бѣ семѣ блаженомѣ онѣи. фортѣ. ст҃нъ дх҃вныи
чернецъ, и дрѣгъ, погаше же и подражаше же и, поствѣникъ сѣа гавлаа лжею. и цѣломѣдрѣ сѣа
творѣа. в чаниѣ же іадыи и пла. и сквернено живыи, проводи лѣта своѣа. се же оут҃ансѣа дх҃внаго
того мѡжа. ини єдин же ѡ братіа разѡмѣ сего. въ єдин же днѣ. сдрѣвъ бывъ напрасно ѡмре.
не можаше ни єдинъ приближити телеси еѣо смрада дѣлаа бывающа ѡ него. и пріагъ ж
жартѣвсѣа. и нѡжею себе ѡрекше. и не могуще пѣніа над нѣи сзтворити смрѣа рѣа положивше
того оробъ. ставше издалеча пѣнѣ ѡбычноѣ сзтворше. нѣцїи же заѣмше ноги своѣа. сего
внѣше оут҃ръ в пѣ

⁴²⁰ Дописано пізніше над рядком і, можливо, іншою рукою.

⁴²¹ Так в оригіналі.

⁴²² Див. Коментар 53.

⁴²³ Див. Коментар 56.

⁴²⁴ Див. Коментар 55.

⁴²⁵ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁴²⁶ Див. Коментар 49.

⁴²⁷ Див. Коментар 50.

\Арк. 77 зв.\

церкѣ положиша. и толми въсмердѣ. ея, тако же и безъсловеснымъ бѣгати тоа пещеры. и многажды вопль слышашѣ тяжекъ, тако мѣщаци и того. явилъ стѣи антоніи съ прещеніемъ гла пръвѣдѣтель. почто се сътворилъ е. такоаго сквернаго и нечѣлаго и безаконнаго. и многогрѣшнаго положила еи едѣ. тако же такъ не бѣ положенъ. и оквернилъ етъ стое мѣсто. въстаже оубо ѿ видѣніа. падъ на лицѣ молаше егъ гла. почто ги съкрыла еи ѿ мене дѣла его чѣла. и прѣстѣпль аггъ гла емъ. на показаніе вѣемъ съгрѣшающій. и не кающимъ. да видѣвше поклѣтъ. и се рекъ невидимъ бѣ е же попъ възвѣсти и гѣменъ вѣла. и пакы въ дрѣгѣюю ноцѣ тоже видѣ. и зверзи скоро его конь промъ.

\Арк. 78\

на снѣденіе. недостоинъ бо етъ едѣ пребывати. е же попъ на мѣтѣ ея ѡратѣ. и бѣ емъ гла. аще хощеши помози емъ, свѣтъ же сътворише съ и гѣменѣ, да нѣжею нѣкъа привѣдѣтъ. и вывѣдѣтъ его конъ. и в водѣ ввергѣтъ. болю бо никто же можаше приелижити к горѣ той. и деже бѣ пещера.

Пакы же явлѣтъа има стѣи гла, съмилимиа дѣша брата его. понеже не могъ прѣстѣпѣти ѡбѣта. и же к вамъ рѣ тако вѣкъ положенъ едѣ. вѣко помилванъ едѣ. аще и грѣшенъ едѣтъ. и не сѣтъ бо хѣжбей же едѣ со мно в пещерѣ. бывши преже закона. и по законѣ оудивши егъ. молух бо гѣ ел. да ни едѣнъ ѿ его манартъа олженъ едѣ. и рече ми гѣ.

\Арк. 78 зв.\

такъ слышати ми слово его. азъ емъ рекыи абраамъ. к ради, праведникъ не погѣблю града его⁴²⁸. то колыма паче тебе рѣ. ни с товою помилѣю и спѣ грѣшника. аще здѣ портигнѣ оумрети в покои еудѣ. твоѣа мѣтѣи рѣ проценъ едѣ е же оннифоръ вѣла видѣніа и слышаніа, еказа старейшинѣ своѣмъ. и вси ерѣ и. ѿ них же азъ оумоли единоа. и исповѣда ми ию вещь ѿ рѣ прѣвѣхъ чернецъ.

Пѣмин же и гѣменъ. въ мнозѣ недоумѣніи бывъ ѿ страшии вещи. со слезами молаше ел. о спѣи дѣтѣ братна. и бѣ емъ явлѣніе нѣкоѣ. такъ ѿ ел тако гѣлице. понеже мнози едѣ грѣшни сѣще. положени быша. и вси процени быша. оудивши ми ради стѣихъ ихъ.

⁴²⁸ Див. Коментар 51.

\Арк. 79\

иже в пещере. и сего Оканнаго дшу помилува. Антониа ра рава моѣго⁴²⁹. и сциѣ с нимъ стѣи черноризецѣ млтвами. и се ти знаменіе. и змѣненіе смрада на блговоніе. розва вю братію и каза гавленіе. и иде с ними к пещерѣ. видѣти бывшаго. и обоняша вси блговуханіе. злоумрада же и вопль никако же слышаше. и вси наглядивше доверованіа. проглавиша бл. и стѣи его 8годники⁴³⁰. сего же дѣла и азъ грѣшныи еппъ симонъ. тѣмъ и скорелю и плачу. и желамъ тамо ми скончати. да бы точа ю положенъ бывъ. въ блженіи тои првти. да поне, малъ ѡрадъ пріалъ бы многъ ми грѣховъ. тѣхъ ра стѣихъ. и ина такова ѡбращеши брате поликарпе. в жити стго антониа⁴³¹.

Касіянівська перша редакція Патерика⁴³²

что ради имѣти тцаніе и любовь къ стѣлоу Антонію и Феоѡдію. ѡцмъ печерскѣи:

И се ти брате скажу. что ра мое тцаніе, слыша вѣщ⁴³³ и вѣра къ стѣлоу Антонію и Феоѡдію⁴³⁴. слыша вѣщъ предивноу ѡ блженнѣи тѣхъ стѣрѣ. како рѣша слышавше ѡ самовидецѣ тѣе, таковаго чюдеса бывшаго, прі игоуменствѣ пиминоствѣ в печерскомъ стѣломъ манастырѣ⁴³⁵. Бѣ мужъ свръшенъ въ великой доврвдѣтели. имене ѡниифоръ. прозвѣтеръ ено. и прозвваливаго дѣра сподобивъ ѡ бл. еже видѣти на великѣи члцѣ свгрѣшеніа. и ина ипра

\Арк. 194 зв.\

влениа того исповѣдѣю. но се едино скажу. бы сему блженому ѡниифоръ. ентъ дхѡвныи. черноризеръ (sic!) некто а дрѣгъ по любви. иже и подражаше житію того стго. портникъ ел блла лжею. и цѣломъ ел творл. В тайнѣ же адий, и пѣ. и екверно живѣи препроводи лѣта ево. Се же оутанел дхѡвнаго того мужа. и ни еднн же ѡ братіа сего разумѣ. и въ едннѣ днѣ ра⁴³⁶ здравѣ бы⁴³⁷ едннѣ телеси его приближатѣи, смрада ра бывающаго ѡ него. и пріатѣ стга бл. и ноужено его и звлекше. и не можѣхъ пѣніа на нимъ свтворити смр

⁴²⁹ Див. Коментар 52.

⁴³⁰ Див. Коментар 53.

⁴³¹ Див. Коментар 55.

⁴³² Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁴³³ Закреслено в оригіналі.

⁴³⁴ Див. Коментар 49.

⁴³⁵ Див. Коментар 50.

⁴³⁶ Закреслено в оригіналі.

⁴³⁷ Дописано на берегах: *направо оумре. неможаше.*

\Арк. 195\

да рѣди. положивше того ѿговѣ, и стѣвше и здалеча ꙗвѣнїа ѿбѣчїа сътворше. и ꙗкоже зѣмши нозѣри своѣ. и сего внѣзши внѣтрѣ въ печерѣ положиша. и толми възмердѣла, ꙗко и безслобѣнїи бѣгати тоа печерѣ. многожды же и въплѣ слышаше гѡрекѣ. ꙗко и ꙗкоже мѡуѡице того. и ѡбвѣла стѣи антѡнїи прозвѣтерѣ ѡнїифору, спрещенїемъ глѣ. почитѡ е сътворилъ еси таковаго сквернѣ. и нечѣгаго, и беззаконнаго, и многогрѣшнаго здѣ положи еси. ꙗкоже такоу не бѣтъ положенъ здѣ никто же. и ѡсквернилъ еси стѡе мѣсто сѣ.

\Арк. 195 зв.\

Возвеноу же ѡ видѣнїа пѣдъ на лицѣ своѣ. молѣше еѡ глѣ. ги что ра скѡби еси ѡ мене дѣла члѣка сего. и прїеѡуплѣ аггѣ глѣ емоу. на показанїе вѣемъ съгрѣшаѡщїи. и не каѡщїи бѣ е. да видѣвше поклѡтѣ. и сѣ рекѣ невидимъ бѣ. тогда прозвѣтерѣ шѣ възвѣрсти вѣлїа игоумену пѣмїноу. и пѣкы въ другоу нѡщѣ тѡ видѣ. и зѣрзи рѣетъ вѡнъ на снѣдѣнїе промъ. не достѡнъ бо е пребыванїа здѣ. прозвѣтерѣ пѣкы на мѣтѣ ѡбратї. и бѣ к нему глѣ глѣ. ꙗкоже хоцѣши помози емъ. совѣтъ же сътворше съ игоменѡ. да нѡужѣо прївѣдоу

\Арк. 196\

и ꙗкоже, и и зѣвѣоутъ вѡнъ. и вѣдоу бѣрѡу. Бѡлею ево никто же можѣше горѣ тои прїеближитї и дѣже бѣ пеѣра. пѣкы ѡбвѣла илѣ стѣи антѡнїе глѣ. смѣлимнѣ дѣи брѣта сего. поне не могу прїеѡупнїти ѡбѣта моѣго. понеже к вѣмъ ѡбѣщѣхомѣ. ꙗко вѣлѣкъ положенїи здѣ помѣлованъ еѡдѣ. ꙗкоже и грѣшенъ е не оутѣ бо хѡужѣши. иже съ мноѡ здѣ в печерѣ ѡщї. Бывшїи прѣже закона. и по закону оѡгодившїхъ бѣ. молїхѣ ево гоу бѣ моѣмоу, и прѣтѡи его мѣри. да ни едї ѡ сего манарѣрѣ ѡоуженъ еѡдетѣ в мѡуѡѣ. гѣ рѣ ми еѣ

\Арк. 196 зв.\

слышати ми глѣ егѡ. ꙗкоже емѣ рекыи ѡбраѡмоу. двѣдѣлѣти ради прѣвѣднїи не погѡублѡ града сего⁴³⁸. тѡ колми пѣ тебе рѣди. и иже оущїи е тобою. помѣлоуѡ, и спѣд грѣшника. ꙗкоже здѣ постѣгнѣ оумрѣти. и в пѡкѡн еѡдетѣ. еѣ же слышавъ ѡнїифору ѡ стѣго. вѣлѣ видѣнїа и слышанїа възвѣрсти игоумену и вѣи брѣтїи. ѡ нїхъ же ꙗкоже зарѣа единаго, и иповѣда ми вѣщѣ сѣ. ѡ чѣкѣ первѣ стѣхъ чѣрнорѣзецъ⁴³⁹. пѣмнїи же игоуменъ въ мнѡсѣ недоѡмѣнїи бѣвѣ ѡ стѣрашнѣи сѣ вѣщїи. и съ слѣзѣми молѣше бѣ ѡ спѣнїи дѣи брѣтнїи. и бѣ емоу ѡбвѣнїе и ꙗкоже ѡ бѣ чѣко

⁴³⁸ Див. Коментар 51.

⁴³⁹ Див. Коментар 50.

\Арк. 197\

глююце. понѣже здѣ мнози грѣшнїи соуции положени бѣша. и вси процѣни бѣша рѣди оугодившии ми стѣи, иже в печѣрѣ. и сегѡ ѡканнаго дшѣ помѣлова, антонїа ра. и фѣѡдіа раѡу моеѡ⁴⁴⁰. и соуции с нїма стѣихъ чернорїзецѣ млтвѡѡ. и се чти знаменїе бѡуди, и змѣненїю. смра бо на благоволе⁴⁴¹нїе преложїеа. и єи слѣшавъ игоуменъ, рѣрти исполнїеа. и рѣзвѣвъ всю брѣтїю. и сказѣ имъ ѡблєнїе. и иде с нїми к печѣрѣ вїдѣчти бѣвшагѡ. и ѡбѡнѣша вси блгѡууханїе ѡ телеїи єгѡ. злѡсмерѣдїе же и бѡпѣз никако же слѣшашеа. и вси нагладївшѣ добровѡнїа.

\Арк. 197 зв.\

прѡслаавїша ба и стѣи єгѡ оугодники, антонїа и фѣѡдіа ѡ спєенїи брѣтїи⁴⁴². и сегѡ рѣди азъ грѣшнїи єпїтѣ сїмѡѡ. тоужѣ и скворелѡ. и пѣлїю, и желѣю тѣмо ми скончанїа. да бѣи тѡчїю положєнъ бѣлѣзъ въ вѣтѣвнѣїи тоїи перетїи. и малѡу ѡрадѣ прїалѣзъ бѣи мнѡгѣи ми грѣхѡвъ. млтвѣ ра стѣихъ ѡцѣ, ѡ хѣтѣ їѣ ѡ гѣи нашемъ. ємоу же слава нынѣ и прѣно, и въ вѣкѣи вѣкомѣ амїнь.

Патерик Йосифа Тризни⁴⁴³

Сказанїе ѡ блженнѣмъ онїидорѣ прѣвнтерѣ. і о брѣтѣ лѣїно

пожившемъ,

и напрасно змѣшемъ, і во смердѣвшѣмъ в пещерѣ⁴⁴⁴

лыша вещь предивнѣ ѡ блженнѣи тѣхъ старѣи како рѣша слѣшавше ѡ самовидецѣ тѣхъ, такобаго чюдєи бѣвшаго, при игоуменъствѣ пїмїновѣ⁴⁴⁵, в пещерѣкомъ стѡмѣ мнѣри. Бѣтѣ мѣ совершєнѣ во всякѡ добродѣтели. именовъ онїифоръ, прѣвнтерѣ єанѡмъ, и прѡсѡдїеа дѣра сподѡвїеа ѡ бѣга, еже вїдѣчти на всякомъ члѣцѣ согрѣшенїа: или ина исправлєнїа, того повѣдаю, но се єдино скажѣ. Бѣтѣ ємоу блженѡмъ онїидорѣ єнѣ дхѡвнїи чернорїцѣ нѣкто

\Арк. 270 зв.\

дрѣ по любєи, иже не иїстинноу подражаше житїе того стѣаго, постнїкѣ єїи гавлаїага лєю, и цѣломѣдрѣ єа тѡрѡа. в тлїнѣ же єадѣи и пїа, и скверно живїи. И тако прѣпрѡвѡди лѣтѣа

⁴⁴⁰ Див. Коментар 52.

⁴⁴¹ Закреслено в оригіналі.

⁴⁴² Див. Коментар 53.

⁴⁴³ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

⁴⁴⁴ Див. Коментар 49.

⁴⁴⁵ Див. Коментар 50.

своа. Сѣ же ѿтаниа дѣховнаго тѣмѣ мѣжа, и ни един же ѿ братиі сего раздѣмѣ. Во единѣ же день здра сѣи напрасно ѿмре, не можаше же ни единѣ телѣси его приближитиа смрада ради бѣблѣюща ѿ него. приѣ же стѣрахъ вса, и нѣжду сего нѣлекше, и не можашъ пѣниа на нимѣ сътворѣ смрада ради. положише того оубо, и стѣше нѣдалеча пѣниа обѣчное сотворше: нѣщїи же заемше нѣдри своа и сѣ внѣше внутрь пещерѣ положиша, и тѣми вѣмѣдѣла, тако и бѣгловернѣмѣ обѣа тоа пещерѣ. многѣды же и вопль слышашеа горекѣ, тако нѣщїи мѣчаще того. И гавї стѣи Антонїи прѣвѣтерѣ Онисидорѣ с прѣцениемѣ глѣа, почто сѣ сотвори еси такобаго скѣвнаго и нечѣаго и безаконнаго и многорѣшна здѣ положи, тако таковоѣ не бѣтъ положѣ никто же, иже окѣвѣнї сѣтъ стѣое мѣрѣо сие. вѣвѣнѣ же ѿ видѣниа, и пѣа на лицѣ своѣ молѣшеа бгѣ глѣа. Гдѣи что ради сокрѣи сѣи ѿ мене дѣла члѣка сего. И прѣтѣпль англѣ глѣа емѣ, на показанїе вѣрѣ согрѣшающїа, и не кающїа бѣтъ сѣ да вѣдѣвше покаѣа, и сїа рекѣ невѣдїи бѣтъ, и бо

\Арк. 271\

вѣрѣти вса сїа игѣменѣ пѣминѣ. и пѣки в дѣрѣвѣ ноцѣ тоже видѣ, нѣвѣси его рече вѣ вѣкорѣ на снѣдениѣ ѿмѣ, недорѣоннѣ бо сѣтъ прѣвѣвѣа здѣ. Прѣвѣтѣ же пѣки на мѣтѣвѣ обѣратїи, и бѣтъ к немѣ глѣ глѣа, аще хоцѣши помози емѣ. свѣт же сотѣвоше со игѣменомѣ, да нѣжду прѣвѣкѣ нѣкнїа нѣлекѣ вѣнѣ і вѣвѣгѣтъ в бѣдѣ, волею бо никто можаше горѣ тѣ прѣвѣлїжнїи, нѣдѣже вѣ пещерѣа. пакн же гавї нѣмѣ стѣи Антонїи глѣа. Смилимиа дѣа брата сѣ, понѣже не могѣ прѣтѣпнї обѣта моѣ, сѣже к вамѣ обѣщѣаа, тако вѣакѣ положенї здѣ помнѣовѣ едѣ аще и грѣшѣ сѣтъ, Не сѣ бо хѣждѣши иже со мною сѣде в пещерѣ ѿцѣи бѣвшїи прѣжде закона и по законѣ ѿгоднѣшї бгѣ. Молї бо сїа гдѣ бгѣ моємѣ и рѣчѣо его мѣри. Да ни едї ѿ сего мѣтѣра ѿдѣнѣ едѣтъ вѣ мѣкѣ. Гдѣ же рече ми, тако слышати ми глѣа его. а емѣ рекнї авраамѣ, двадѣсѣти прѣвѣннѣкѣ не погѣлю града сего. то кѣми паче тебе ради⁴⁴⁶, и иже сѣщїи с тобою помнѣлю и спѣсѣ грѣшнїка аще здѣ порѣгнѣтъ ѿмрѣти в покѣ едѣ. Снѣ слышавѣ Онисидѣ отѣ стѣаго, вса вѣдѣннаа і слышаннаа вѣзвѣрѣти игѣменѣ і вѣсѣ братїи, ѿ нї же а обѣрѣтѣо единаго иже испѣвѣ да ми вѣщїа сїю ѿ тѣе пѣрѣвѣ чернорїзѣ. Пѣмин же игѣмѣ во мноѣкѣ недѣвѣннї бѣи о стѣрашнѣ сѣ вѣщїи со слѣзамнї мѣлѣше бѣа о сѣвѣннї дѣшнї брѣнѣ. и бѣтъ

\Арк. 271 зв.\

емѣ авлѣннѣ нѣкѣое ѿ бгѣа, тако глѣущнї понѣже здѣ мнозн грѣшннїи положеннї бѣша, вѣрѣ процѣннї бѣша рѣа ѿгоднѣшї ми стѣи, и в пещерѣ, и сего же окаяннаго дѣшѣ помнѣовѣ антоннїа

⁴⁴⁶ Див. Коментар 51.

ради и д. фодогиа, рабу моею⁴⁴⁷, и сщцѣ с нима стѣи черноризецъ млтвѡю, и се ти знаменне
 бѹди имѣннѡ емаго на бл҃говонне преложїиа. И снѡ слышѡ и гд҃мѣ радостнѡ испоннѡиа. Гѡба всю
 братнїю, сказа имѡз гавленне, и иде с нїми к пещерѣ видѣти бѣшаго, и обонавше вси
 бл҃годуханнѡ ѿ телесѣ его, слово радиѣ е и воплѡз никако слышашѣ, вси нагладїша дѡробонна,
 прославиша б҃га, и стѣиа его згодники, антонїа и феодрѡиа о сп҃сєннїи братнѣ^{448, 449}. И сего
 ради а грѣшнѡи сп҃кпѡз Симѡ, тѡжѡ и икорелю и плачѡ. да бѣи точнїю положенѡ бѣи въ
 ежегвєннѣи чтои перѣти, и малѡ ѡра приа бѣи многїи ми грѣхѡ млтвѡ ра стѣи ѡцѡз.

Како ео подрѡнѡ о нѣ поведа бѡмогѡ братѣ бѣвшїи стѣи хѡз мѡжѣ в чтѣнѣмѡ томѡз и бл҃женнѣи
 мнѣтри печеркомѡз и же ради добродѣтелнаго житнїа, ѡ поганѡз чернорїцѡи бѣвшѡ, тако онаго
 ради бл҃женнаго хѡба мѣнка Фвєтратнїа жидове крѣтнїша. Никона ради стратотѣпца половецѡи
 чернорїцѡи бѣшѡ и егѡ згоднїша, тако о нѣ бѣше сказахѡмѡз. Многѡ слышѡ еси ѡ мене
 грѣшнаго сп҃кпа Симѡна недорѡнаїца тѣхѡз стѣи чєнорисѣ поножнїю, и же мнѡ и бѣми не
 точѣ,

\Арк. 272\

ни ео самому писателю писати могѡщю тѣе чюдѣ дєнствѡ, поглѣдовашѣ ео глѡс спѣвѡѣ рече
 тѡко да провѣтитнѡиа свѣѣ вѡшѡз прѣ чл҃ки, тако да видѣа добраа вѡша дѣлы, и прославят
 ѡца вѡшего и стѣ на нѣе. что бѣтѣ имѣннєннє нѣше обѣщаннїа и претворєннє житнїа, ѡ
 таковыаа вѡсоты ео глѡбєннѡ житѣекѡю воплѡшїи. началникїи и настѡникы имѣющїи на рѡвно
 ангѡлы оца млтвєнникы и ходѡтаа к творцѡ, мѣничекими ео вѣнцѡи зѡвѡсени бѣшѡ орѡалю
 зѡо мнѡ глѡти, е о стѣи оцѣхѡ⁴⁵⁰. аще ли не довлѣѣ мога бєтѣ да, іа слышѡ ѡ зѡтѡз мой, то
 ни сѡмоє писѡннє на зѡвѣрєннє тѣа привѣдѣ. аще ли сїи не вѣрѡзєши, то аще ѡ мѣтѡи кѡто вѡкрєннѣ
 не имѡши вѣрѡи, іа бѣтѣ о афанѡсїи сѡтворнїцѣ, о нѣ же вѡспоманѡхѡмѡ любєви тѡвѡ⁴⁵¹. Ты же
 братѣ и снѡ сїи не вѡлѣдѡ. не тѣхѡз ео ра пишѡ снѣ, но да тѣе приѡрѡцѡи. Сѡвѣт же даю
 бл҃гочєстнѣмѡз зтѡвѣди ео стѡмѡз тѡ мнѣтри печеркомѡ. Не вѡхѡци вѡлѡсти, ни и гд҃мєртѡа (sic!),
 ни спїпѣтѡа и довлѣѣ ти к сп҃сєннїю, еже кончатн жннѡ свою в немѡ. вѣси сѡ тако могѡ сказа
 вѣхѡз кнѣ подѡнаа знѣ ми и тѣеѣ полєнаа е от тѡ бл҃женнаго и стѡ мнѣтриа печеркаго
 родѣаннаа и слышѡнаа ѡ многѡхѡз малѡ сказа. молю же тѣа прочтн и сѡ, е о л҃женнѣмѡз

⁴⁴⁷ Див. Коментар 52.

⁴⁴⁸ Див. Коментар 53.

⁴⁴⁹ Див. Коментар 56.

⁴⁵⁰ Див. Коментар 56.

⁴⁵¹ Див. Коментар 56.

кнѣѣ николаѣ стѣоши. И пришѣ в чѣстѣво подвѣи и смири свое срѣце помѣли что ты таковое
годѣа. Богартѣво ли орѣави, но не имѣ его. Славу ли

\Арк. 272 зб.\

но не портѣ ея, но ѿ збожертѣва в лаву приде и все блгое. помѣли еего кнѣа, егѣ ни единѣ
кнѣа в рѣби сотвори. волю бо никто же види в чѣнечертѣво. вонртиннѣ еѣ боли вѣрѣхѣ кнѣѣ
рѣки. како сравниаѣ тѣога зѣкорина, тѣо благонѣицы тѣи бо в наготѣ побанѣ еси, и се ризами
красными зѣрашаешѣ, и еи ради обнаженѣ имашѣ бѣи и негленныа одежда, и тако не имѣа
брѣчныа ризы сирѣчь смиреннаа оудниши. Но что пишѣ блженнѣи Иѣоаннѣ и в лѣстѣвицѣ.
Жидовинѣ жадаѣ брашна, да прѣнѣ по законѣ. тѣи имѣ подоелѣ, попечениѣ тѣвориши о питѣи
и о гадениѣ, и имѣ славенѣ ея тѣорѣа. послѣша блженнаго Евѣарна, мнѣ аще согрѣши прѣдника
на земли не имѣ. Не пита тѣла свое, да не сѣпортѣ ти едѣ. Ни выше мѣры начини высокиѣ,
егда не возмѣ зѣкоринѣ себе приимеши. Бѣди подражатѣль стѣи оцѣ, да не едѣши лишенѣ
ежертвеннаа славы тѣоа. аще не портѣгнешѣ и совѣшенными вѣнчанѣ быти, поне со згодившими
похваленѣ бѣи потѣнѣа. вѣра пришѣ еси в чѣнечертѣво, и зѣе обѣщаваешѣ, и прѣде навѣковеннаа
спѣкопѣтѣвѣ хоцѣши, и законодавецѣ крѣпѣо покажеши, и прѣде своего покореннаа вѣрѣхѣ
смирѣти хоцѣши, мѣрѣтѣвѣши высокаа съ годѣиенѣ побелѣваа. Сопротѣно ѿвѣщаваа, ея
вѣа навѣкѣ ѿ зѣтѣ тѣоѣ, га

\Арк. 273\

помѣлаешѣ о земнѣи а не о небенѣи, о плѣки, а не о дѣовнѣи о похотѣ, а не о бѣдержаниѣ,
о богартѣвѣ а не о ницѣтѣ. вѣрѣта ѿртѣпи а во мѣ да ея еси. жѣнѣ ѿверѣтѣ, и мѣкѣ вѣчнѣю
себѣ зготѣва еси, и приимѣ орѣжиѣ на врагѣ, и что в свое срѣце вѣси еси. воприани брѣтѣ и
разѣмѣ опаѣно о своемѣ житѣи непѣвижнѣ имѣа мѣль и змѣ ѿ стѣ мѣрѣта тѣо. Привѣдѣ же
ти в пѣмѣа Иѣрѣама блженнаго чернорѣица печѣрѣского, подѣна тѣоємѣ тѣцианиѣ о нем же выше
пѣахѣомѣ, и прочѣ брѣмѣши. Де вѣдѣи брѣтѣ не мнѣ вѣде истрѣши и оѣ имѣ, но тако все прѣ
Бгомѣ ичѣтѣно еѣтѣ и до мѣдѣницы. Чѣи ѿ Бга мѣти тѣрѣа ради тѣоѣ. Дѣои дѣери доспѣ
еи тѣо стѣо велицѣи цѣркѣи стѣаа Бѣи печѣрѣкиа. И та ѿверѣтѣ ти дѣери мѣти своего. Иѣо нерѣ
вопиѣ о тѣаковыхѣ всегда в тѣо цѣркѣи. Гдѣи оѣвѣа лѣвацаа блголѣпѣне дома тѣоего, и тѣаа
прогласѣи ежертвенною илюѣ тѣою. Помѣниѣ и ѣного патѣрикиа и крѣтѣ повелѣе искоѣа ѿ злата
чѣрѣта, емѣ борѣвноѣа юноша, и мѣло своего злата приложѣи, наслѣнѣнкѣ бѣи вѣемѣ имѣениѣ е.
ты же аще ииѣриши сѣще на слаѣ Бжѣиѣи и прѣчѣстѣо егѣо мѣри, не погѣвениши мѣзды своего. но
цѣи со дѣдо приложѣ на всякѣ похвалѣ тѣою, да к тѣоѣ рѣчѣ Гдѣ. прогласѣающаа мѣ

прослави. Понеже самъ ми еси рекъ дне ми ю имѣю что все на црковню поревъ итросъ да не напно ратню и татми или онемъ всаго вѣде, а же

\Арк. 273 зб.\

похвали доре проиволение. Обещайтеса бо са рече і боудити, дне бо етъ не обещаѣти, неже обещаѣшъ не боудѣ. Аще ли что таково и елѣчнѣа кода ли ратню всагъ, или тѣми окрѣденъ бѣи, никако похъ нѣ смѣти, но блгохвали бга о семъ со фомомъ рцѣи, гдѣ дѣтъ гдѣ всѣа, воспоминаѣа и оно блженнаго стѣацѣа нелюбивъ дшъ стѣю, емѣ рабонницѣи прешѣ всѣша. О же не смѣти, но паче вѣтанѣ сѣрца бга блгодарѣше. Еше же тѣи и о арѣфтѣ блженнѣемъ воспоминаю ѣа о немъ елѣшѣ, и написѣ в поѣсѣ всемъ. Се ѣ братѣ поликапѣ всацѣи ми наказаннѣи наказѣ тѣа, проси ѣ гдѣ бга да тѣи жинѣ свою скончаеши в показаннѣи и послѣшаннѣи игѣмена своего акѣдѣна. сѣа г вѣщи боли вѣтѣ дородѣтелѣ еѣ, како афанѣнѣи сѣтѣбоникъ свѣдѣтѣтѣтѣвоа. И етѣи еше ино дѣно чѣо скажю ѣ самъ видѣѣ, сѣце же бо говорѣи в тѣо мѣтрѣи печерскѣо.

ДРУКОВАНИИ ПАТЕРИК: ВИДАНИЯ 1661 Р.⁴⁵²

Чѣсть Третѣа в нейже ѡбрѣтѣютѣа житѣа стѣихъ Прѣпѣнѣи и бгонѣнѣи ѡцѣи нѣшихъ Печерскихъ. Еже Прѣпѣнѣи ѡцѣи нашѣ сѣмѣнѣи сѣпѣи Владимерскѣи и сѣжѣлскѣи самъ послѣди написѣ в послѣннѣи своѣмъ къ блженномѣ полѣкѣрпѣ и ночеетѣвѣоцемѣ в печерскѣо: монарѣтѣи и неѣ сѣцемѣ архѣмѣдритѣ

Вѣстѣно же еѣди како стѣ: сѣмѣо вѣ началѣ послѣннѣа своѣ написѣ ѡ прѣпѣ: сѣнифорѣѣ. Но мы ѣки свѣдѣтелѣа чѣдеи прѣпѣ: Антонѣа ѡ процѣннѣи змѣшѣ вѣ лицемѣрѣи воспоминаѣнѣом егѣо вѣ житѣи того. Прѣчал полагаѣм порѣдѣ.

ЖИТІЄ ПРП. ЄВСТРАТІА Основна редакція Патерика⁴⁵³

\Арк. 254\

СЛОВО О БЛАЖЕНЕМ ЄВСТРАТИИ⁴⁵⁴ ПОСТНИЦѢ. ГОСПОДИ, БЛАГОСЛОВИ

Иѣкто прииде из Кѣева, хотя быти чрѣнецѣ. Раздаавъ же все убогѣм, мало и нѣчто оставив ближним, да по нем издѣют⁴⁵⁵. Бысть же сѣи чрѣноризецъ Евстратѣи постникъ и послушникъ ко всѣм. Сѣи блаженный, вся крѣстианы крѣпя, моля, наковаше, глаголя: «Братѣе, елико васѣ крѣстѣи и в Бога вѣрѣовасте, не будѣте отметницѣи своего обѣта, еже во крѣщении, Христѣосъ ны

⁴⁵² Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

⁴⁵³ Публікується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

⁴⁵⁴ Див. Коментар 57.

⁴⁵⁵ Див. Коментар 58.

искупи от клятвы законныя и пороуди водою и духом, сыны и наслѣдники ны сотвори: то аще умрем — Господеви умрем, аще живем — бытию должная послужим, аще за люди умрем — смертию живот искупим, и тѣй живот вѣчный дасть нам»⁴⁵⁶.

Бѣ бо сий Еустратий плѣнен от половец и продан бысть жидовину со инѣми многими^{457,458} По малех же днех измроша всѣ от глада, истлѣвше жажею: овии по трех днех, инии же — по четырех днех, инии же — по 7, крѣпции же — по 10 днех. И скончашася вси голодом и жажею. Бѣ же числомъ 50: от манастирския челяди 30, а от Кыева двадесят⁴⁵⁹.

Минувшим же днем 14, оста мних един живъ, бѣ бо постник от млад ноготь. Видѣв же жидовин, яко сей мних вина бысть погибели злата его, еже на плѣненных вда на 50, и сдѣя Пасху свою. Наставшу дни Воскресения Христова, поругание сътворив святому тому: по писаному во Евангелии, иже на Господа нашего сотвориша, Иисуса Христа, — поругавшеся ему, пригвоздиша и ко кресту. И благодаряше Господа на нем, и жив бысть по пять на 10 дней. Жидове же рѣша ему: «Нынѣ насытися законныя пища, безумне, да живъ будеши, ибо Моисѣй закон прием от Бога и нам да, и се въ книгах речеся: «Проклят всяк, вися на древѣ»⁴⁶⁰. Мних же рече: «Великиа благодати сподобил мя естъ днѣсь пострадати. И рече ми Господь: «Днѣсь со мною будеши в рай»⁴⁶¹. Сам бо разори клятву законную и введе благословение. О нем же рече Моисѣй: «Видите живот ваш, висящъ прямо очима вашима»⁴⁶²; Давидъ же: «Пригвоздиша руцѣ мои и нозѣ мои»⁴⁶³, и паки: «Раздѣлиша собѣ ризы моа и о матизмѣ моей меташа жребиа»⁴⁶⁴. О семъ же дъни глаголаше: «Сий день, иже сътвори Господь, возрадуемъся и возвеселимся во нь!»⁴⁶⁵ Ты же и иже с тобою жидове днѣсь въсплачете и възрыдаете, яко прииде на вы отвѣт от Бога крови ради моеа и всѣх христиан, яко субот ваших возненавидѣ Господь и преложи праздники ваша в сѣтование, яко убьенъ бысть начальник вашего безакониа». Слышав же жидовин, яко распят сый поносит ему, взял копие, прободе и, и тако предаст душу Господеви. И бысть видѣти душу преподобнаго, несущу колесница огнена, и кони огнени, и глас, глаголя греческыи: «Се добрый града небеснаго гражанин нареченый!» Сего ради протостраторъ зовется в поминании вашемъ⁴⁶⁶.

И ту абие вѣсть бысть от царя на жиды том дни, да ижьженутся вся жиды, имѣниа их отъемше, а старѣйшины их избиють.

⁴⁵⁶ Рим 14:8.

⁴⁵⁷ Див. Додаток 3.

⁴⁵⁸ Див. Коментар 59.

⁴⁵⁹ Див. Коментар 60.

⁴⁶⁰ Втор 21:22-23. Фраза интерпретується у: Гал 3:13-14.

⁴⁶¹ Лк 23:39-43.

⁴⁶² Втор 28:66.

⁴⁶³ Пс 21:17-18.

⁴⁶⁴ Пс 21:19.

⁴⁶⁵ Пс 17:24.

⁴⁶⁶ Див. Коментар 61.

Бысть убо сицева вещь. Нѣкто от жидов крестися, богатъ сый и храборъ велми, и сего ради прият и царь, по малех же днех сътвори его епарха. Онъже, получив санъ, втайнѣ бывает отметник Христа и его вѣры⁴⁶⁷ и дает дрѣзновение жидом по всей области Греческаго царства, да купят христианы в работу собѣ. Обличенъ же быв нечистый сий епархъ, убиенъ бысть по словеси блаженаго сего, и ту сущаа жиды, оземьствоваша иже в Корсуни; имѣниа отъимш е, того же жидовина, сдѣявшая таковаа, повѣсишя. Обрати бо ся болѣзнь его на главу его, и на врѣхъ его неправда его сниде⁴⁶⁸. Тѣло же святого в море ввержено бысть, идѣже множество чудес стваряется. Поискан же быв от врѣных и не обрѣтенъ, не восхотѣ бо святой славы от челоуѣкъ, но от Бога⁴⁶⁹. Сквернии же жидове, видѣвше чудо страшно, крестишяся⁴⁷⁰.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї

XVI—XVII ст.⁴⁷¹

[Житїє прп. Евстратїа]

К немѣ же нѣкто приде ѿ кїева. хотѣ быти чернецъ.
 \Аркно\
 раѣаѣвъ же все оубоуимъ. мало нѣчто ѿстави елижнїи. да по немъ издѣютъ⁴⁷². бысть же сїи черноризецъ еѿвѣртїи⁴⁷³ портникъ. и послѣшникъ преиѣлиха. сїи же чернецъ вели крѣпѣаны крѣплѣ. и молѣа наказываше. гла братѣ елико вѣрз крѣпѣа. и вѣ бѣа вѣрвартѣ. не вѣдемъ ѿмѣтници своего свѣта. еже вѣ крѣщенїи хѣ на икѣдпи. ѿ клѣтвы законнїа. и породи водою и дхѣ⁴⁷⁴. и сїи и наелѣдники сътвори. то аще оумремъ бѣи оумремъ. бытїю долѣжнаа послѣжимъ. аще же за лѣо оумремъ. смртїю животъ икѣдпимъ. и тѣ животъ вѣчнїи дарѣ намъ⁴⁷⁴. по малѣхъ же днѣхъ. и зѣмроша вси. ѿ глада истрѣбѣше жажею. ѿви по г днѣхъ. ѿви по д хъ инии же по з крѣпцѣ иже по т и вѣк скончашаа. истрѣбѣше

⁴⁶⁷ Див. Коментар 62.

⁴⁶⁸ Пс 7:17.

⁴⁶⁹ Див. Коментар 63.

⁴⁷⁰ Див. Коментар 64.

⁴⁷¹ ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

⁴⁷² Див. Коментар 58.

⁴⁷³ Див. Коментар 57.

⁴⁷⁴ Рим 14:8.

гладомъ и жажею. еѣ же числомъ н̄. а̄ ѿ манартырьскои челади. а̄ к̄ ѿ кива⁴⁷⁵. минѹшимъ же днѣмъ. д̄и ѿрта мнихъ єдинъ живъ. еѣ бо постникъ. ѿ младъ ноготъ⁴⁷⁶.

Видѣвъ же жидовинъ. іако іи мнихъ. вина бысть погѣбѣ єго злата. єже на плѣнныхъ два⁴⁷⁷. на н̄. едѣіа въ. пахѹ евою. и нартабшю д̄ни въскр̄ніа хѣа. порѹгаіе ст̄мѹ томѹ. по пианомѹ въ єв̄лаб̄ н̄хъ. єже сътвориша на г̄а нашего іа х̄а. порѹгавшеш̄ ємѹ пригвоздиша и къ х̄ѹ. и бл̄годараше г̄а на немъ. и живъ по пачѣ на і. д̄ни жидове же рекоша. нынѣ насчитеш̄ законныа пица безѹмне. да живъ едѣши. нею мойи законъ пр̄имъ. ѿ ег̄а намъ дастъ. нею въ книгахъ речеа. мнихъ рече велик̄и бл̄г̄тль мой. сподобилъ ма єи днѣ пострадати. рече ми г̄а днѣ съ мною едѣши в рай⁴⁷⁸. самъ разори клатѹ законнѹ. и бл̄г̄веніе въведе. ѿ нем же рече мов̄сѣ. оүзрите животъ нашъ. висаць. пр̄амо ѡчима вашима⁴⁷⁹. дѣдъ же пригвоздиша мой

\Арк 110 зв.\

рѹцѣ и нозѣ мой.⁴⁸⁰ и паки раздѣлиша себѣ ризы моѹ и ѿ мати́змѣ моеи. мечаша жревіа⁴⁸¹. ѿ семъ же д̄ни гл̄ше г̄а. єи днѣ иже сътвори г̄а. възр̄оүемеш̄ и възвеселимеш̄ вонѣ⁴⁸². ты же и иже с тобою жидове днѣ въплачете и възрыдаѣте. іако приде на вы ѿвѣтъ ѿ ег̄а. крови ради моеѹ. и вѣхъ кр̄тъганъ. іако едѣотъ вашихъ⁵³⁴⁸³ ненавидѣ г̄а. и преложн празники баша во лъжю. іако оүенинъ бысть началникъ вашего безаконіа. слышав же жидовинъ. іако распачѣ сыи. и поноситъ ємѹ. вземъ копіе проводе и. и тако предаѣтъ дшю. и бысть видѣти колесница ѡгньна. и конѣ ѡгненѣ. дшю пр̄пенаго неедца. и гла̄ гла̄ грецьскы. се добрый града неѹнаго жителннъ нареа. сего ради протостратеръ зоветеш̄. в поминаніи вашемъ⁴⁸⁴. и тѹ лене вѣсть ѿ цр̄а на жиды. да иженѹтъ вѣа. и вѣа имѣнѣ ѿимше. томъ д̄ни. старѣишины же н̄хъ. да изейѹтъ. бысть оүео сица вѣць. некто ѿ жидовъ кр̄тиса. бог̄атъ єи храверъ велми. сего дѣла пр̄іатъ цр̄ь по малѣхъ днѣхъ створи єпаха. ѿнъже

⁴⁷⁵ Див. Коментар 60.

⁴⁷⁶ «дъ ноготъ» в оригіналі виділено і замінено (написом на берегах) на «д̄и ногт̄и».

⁴⁷⁷ Так в оригіналі.

⁴⁷⁸ Лк 23:39-43.

⁴⁷⁹ Втор 28:66.

⁴⁸⁰ Пс 21:17-18.

⁴⁸¹ Пс 21:19.

⁴⁸² Порівн. Пс 17:24.

⁴⁸³ В оригіналі написано над рядком.

⁴⁸⁴ Див. Коментар 61.

полѹчивѣ санѣ. втайнѣ бываѣть ѿметникѣ хлѣ и ѣго вѣры⁴⁸⁵. и даѣть дрѣзостѣ жидомѣ. по всеи ѿбелати греческаго црѣтва. да кѹпатѣ крѣтыяны в работѣ собѣ. ѿбличенѣ бытъ нечестивыи тои епархѣ. ѹниенѣ бы по словесѣ блженнаго еего. и тѣ едшаа жиды иже в корѣнѣ. ѿземьствоваша. и мѣнѣ ѿнимше. того же жидовина едѣявшаго такобаа повѣсиша. и ѿвертисѣ болѣзнь ѣго на главѣ его. и на верхѣ ѣго неправда ѣго сниде⁴⁸⁶. тѣло же сѣго в море вѣвѣржено бы. и дѣже множество чюдесѣ тѣварѣтисѣ. поисканѣ же бывѣ ѿ вѣрныхѣ. и не ѿверѣтенѣ. не вѣхотѣ бо сѣи славы члцерыкыа ѿ егѣ⁴⁸⁷. сквернѣи же

\Арк 111\

жидове. видѣвшѣ чюдо крѣтишасѣ⁴⁸⁸.

Арсеніівська редакція Патерика⁴⁸⁹

[Житіє прп. Евстратія]⁴⁹⁰

К немѣ же прїиде ѿ Києва нѣкто. хотѣ быти чернецѣ. раздаѣа же все оубѣимѣ. мало нѣчто остави ближнимѣ. да по немѣ издѣютѣ⁴⁹¹. бы же сїи черноризецѣ Евстратїи⁴⁹². портникѣ и послѣшникѣ прїизлиха. сїи же чернецѣ вѣа хрѣтыяны крѣплаше мола наказоваше глѣ. ерѣа елико вѣсѣ крѣтисѣ. и вѣ егѣ вѣробоасте. не вѣдем ѿмѣтници своѣго ѡвѣта. еже вѣ крѣценїи хрѣ ны иискѹпи ѿ клятвы законныа. и породи водою и дхѣомѣ. и снѣи и наслѣдники сѣтворн. то аще ѹмремѣ гѣи оумремѣ. бытїю долѣжнаа послѣжимѣ. аще же и за людн оумремѣ. смертѣю животѣ кѣпнимѣ. и тѣ животѣ вѣчныи даѣтъ намѣ⁴⁹³. по малѣх же днѣ пѣе изомроша вси ѿ глада. и сглѣвшѣ жажю.

\Арк. 80\

овн по трѣ днѣхѣ. инии же по четырѣ. инии же. по з крѣпции же по т днѣи, вси скончашасѣ. и сглѣвшѣ глѣдомѣ и жажю. етѣ же числѣ^м и. л оуко ѿ манастирыкоѣ челѣди. а к ѿ киева.⁴⁹⁴

⁴⁸⁵ Див. Коментар 62.

⁴⁸⁶ Пс 7:17.

⁴⁸⁷ Див. Коментар 63.

⁴⁸⁸ Див. Коментар 64.

⁴⁸⁹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁴⁹⁰ Окремої назви житія тут немає.

⁴⁹¹ Див. Коментар 58.

⁴⁹² Див. Коментар 57.

⁴⁹³ Рим 14:8.

⁴⁹⁴ Див. Коментар 60.

Бѣ оубо́ сица вѣщъ некто ѿ жидовъ крѣтисѧ бѣтѣ сѣи храборъ велми. и сего ра прѣпатѣ и црѣ. по малѣ же днѣхъ створи и епарха. онже полѹчивъ санъ.

\Арк. 81 зб.\

втаинѣ бѣваѣтъ ѿметникъ хл. и е́го вѣры⁵⁰⁴, и даѣтъ деръзновенѣ жидомъ. по сѣи о́бласти гречьскаго црѣтва. да кѹпѧ хрѣтъяны в работѹ советѣ о́бличен же бѣ нечѣи сѣ епархъ. оубѣенъ бѣ по словеси блаженаго сего. и тѣ сѹщяѧ жиды. иже в корсѹни ѿземьствоваша. и имѣнѧ ѿемше. того же жидовина сѹдѣавшаго таковаѧ повѣсиша. обрати бо сѧ болѣзнь е́го на главѹ е́го, и на верхъ е́го неправда е́го сице⁵⁰⁵. тѣло же стго в море вѣвръжено бѣ. идѣже множество чюдесъ стварѧѣтсѧ. поисканъ же бывъ ѿ вѣрныѣ. и не оверѣтенъ. не вѣхотѣ бо стѣи, славы ѿ члкъ но ѿ бѧ⁵⁰⁶. скверни же жидове видѣвше чюдѹ крестисѧсѧ⁵⁰⁷.

Стишний пролог. Список початку XVII ст.⁵⁰⁸

\Арк. 135\

Въ тѣ днѣ прѣвнаго **ѿца** нашего **Евѣстрѣтѧ**⁵⁰⁹ **пѣтѣника**:

Си прѣвни прѣиде ие Кѣва въ печерѹ. хотѧ бѣти чрѣнецъ. и повелѣ игоуменъ е́го портрѣци. и нарече имѧ е́моу Евѣстрѣтѧ. ѿнѣ разда вѣ имѣнѣ своѣ оубо́гѣ. мало нечѹто ѿртѣви. елини своѧ да по не раздаѹ⁵¹⁰. бѣ же сѣи пѣтѣи бѣ же сѣи пѣтѣи и послѹшнѣ къ вѣрѣ. тѹиже непмно́зѣ блжѣнныи сѣ иичѣми хрѣтъянъ плѣнѣнъ бѣ ѿ монартырѧ⁵¹¹. и продѧнъ бѣ неѣкоѹмѹ жидовиноу⁵¹². сѣ иичѣми мно́гими. преповный же оучѧ и млѧ плѣнѣники. наказоваше и глѧ. братѣ е́лико бѧрѣ крестѧтсѧ въ хл. и а бѧ вѣровѧрте. не бѣдѣ ѿмѣтѣи своѣго ѿвѣта. еже въ стго крѣченѣ. хе ед ны иекжпѣ ѿ клѧтѣвы Законѣи. и породѣ водою и дхѹ. снѣи и наелѣники на сѣтворѣ. Тѹ аще оумрѣ гѣи оумрѣ. аще ли живѣ бѣтѣю длѣзнаѧ послѹжи. аще за люди оумрѣ смртѣю живѣ кжпѣ. тѹи живѣ вѣнныи да на⁵¹³. не по мно́зѣ же

⁵⁰⁴ Див. Коментар 62.

⁵⁰⁵ Пс 7:17.

⁵⁰⁶ Див. Коментар 63.

⁵⁰⁷ Див. Коментар 64.

⁵⁰⁸ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. з Добромильського монастиря.

⁵⁰⁹ Див. Коментар 57.

⁵¹⁰ Див. Коментар 58.

⁵¹¹ Див. Коментар 59.

⁵¹² Див. Додаток 3.

⁵¹³ Рим 14:8.

ДНЕ ИЗОМРОША У ГЛАДА. И ИСТАВЬША ЖАДЕЮ. СЪВІИ ПО ТРЕ ДНЕ. І ИЖЕ ПО ЧЕТЫРЕ ДНЕ. И НИИ ЖЕ
 ПО ЕМНИ. КРЕПЦІИ ЖЕ ПО ДЕЛТИ ДНЕ. И ИКОЧАШАСА БИ ГЛАДО И ЖАДЕЮ БЪ ЖЕ И ЧИСЛО, Н. У
 МОНАРТЫРСКЫ РАБОТНИКЪ, Л У КІЕ ВА. К МИНУВШИ ДНЕ, ДІ. СЪРТА МНИ ЕДИНЪ БЪ ЕО ПОРТНИ У
 МЛАДЫ НОГО. ВІДЪБЪ ЖЕ ЖИДОВИНЪ ГАКО ИИ МНИ ВИНА БИ ПОГИБЕЛИ ЗАЛТО ЕГО ЕЖЕ НА ПЛЕНЕНА
 ВЪДА. И ЗЪБА НА НЕ ПАСХЪ СВО. И ПОСЛУШИИ КЪ ВЪРЪ. ТОИЖЕ НЕПОМНОСЪБЪ ЕЛЖЕННИИ СЪ ИИЕМИ
 ХРТИАНЪ ПЛЕНЕНА БИ У МОНАРТЫРА. И ПРОДАНЪ БИ НЪКОЕМУ ЖИДОВИНУ. СЪ ИИЕМИ МНОГИМИ.
 ПРЕПОВНИИ ЖЕ ОУЧА И МАЛ ПЛЕННИКИ. НАКАЗОВАШЕ И ГАЛ. БРАТИЕ ЕЛИКО ВАСЪ КРЕСТАТЪСА ВЪ ХА.
 И А ЕГА ВЪРОВАРТЕ. НЕ БЪДЕ УМЪТНИ СВОГО УВЪСТА. ЕЖЕ ВЪ СТО КРЦІИИ. ХЕ ЕО НА ИИЖПИ У
 КЛАТЪБИ ЗАКОНІИ. И ПОРОДИ ВОДОУ И ДХО. СНА И НАСЛЕННИКИ НА СЪТВОРИ. ТО АЦЕ ОУМРЕ ГБИ
 ОУМРЕ. АЦЕ ЛИ ЖИБЕ БЪРТИЮ ДЪНАА ПОЛУЖИ. АЦЕ ЗА ЛЮДИ ОУМРЕ СМРТИЮ ЖИБО КЪПИ. ТОИ ЖИБО
 БЪБНИИ ДА НА. НЕ ПО МНОСЪБЪ ЖЕ ДНЕ ИЗОМРОША У ГЛАДА. И ИСТАВЬША ЖАДЕЮ. СЪВІИ ПО ТРЕ ДНЕ.
 І ИЖЕ ПО ЧЕТЫРЕ ДНЕ. И НИИ ЖЕ ПО ЕМНИ. КРЕПЦІИ ЖЕ ПО ДЕЛТИ ДНЕ. И ИКОЧАШАСА БИ ГЛАДО
 И ЖАДЕЮ БЪ ЖЕ И ЧИСЛО, Н. У МОНАРТЫРСКЫ РАБОТНИКЪ, Л У КІЕ ВА⁵¹⁴. К МИНУВШИ ДНЕ, ДІ.
 СЪРТА МНИ ЕДИНЪ БЪ ЕО ПОРТНИ У МЛАДЫ НОГО. ВІДЪБЪ ЖЕ ЖИДОВИНЪ ГАКО ИИ МНИ ВИНА БИ
 ПОГИБЕЛИ ЗАЛТО ЕГО ЕЖЕ НА ПЛЕНЕНА ВЪДА. И ЗЪБА НА НЕ ПАСХЪ СВО.

\Арк. 135 зб.\

НАСТАВШО ДНИ ВЪСКРЕСЕНІА ХЪА. ПОРУГАНІЕ СЪТВОРИША СТОМУ ЕУСТРАТИО. ПО ПИСАННОМУ ВЪ ЕУЛИИ.
 ИЖЕ СЪТВОРИША НА ГА НАШЕ И ХА. И ПОРЪГАСА ЕМОУ. ТАКО И ЕГО ЕЛЖЕННАГО ПРИГВОЗДИШАСА
 КЪ КРТОУ. СОНЪ БЛГОДАРШЕ БА НА КРТИ. И ЖИ БИ ЕИ ДНИ. ЖИДОВЕ ЖЕ РЕША ЕМОУ НИЕ НАСЛТИСА
 ЗАКОННЫ ПИЦА, ВЕЗЖМНЕ ДА ЖИ ОУДЕШИ. ИБО МОИИ ЗАКО ПРИЕ. У БА НА ДА. И Е ВЪ КНИГА
 РЕЧІНО Е. ПРОКЛА ВЪА ВИСА НА ДРЕВЪ⁵¹⁵. МНИ ЖЕ РЕ ВЕЛИКИИ БЛТИ СПОВИ МА ЕРЪ БЪ ДНЪ
 ПОСТРАДАТИ. И РЧЕ МИ, ГАКО РАЗВОИНИКЪ, ДНЕ СЪ МНОУ ОУДЕШИ В РАИ⁵¹⁶. ЕА БО РАЗОРИ КЛАТЪВОУ
 ЗАКОННОУ. И ВЪВЕДЕ ВЪ БЛГОЛОВЕНІЕ. СЪ НЕ ЖЕ РЕЧЕ МОУИ. ОУЗРИТЕ ЖИБО ВА ВИСЦЪ ПРАМО
 СЪЧИМА ВАШИМА⁵¹⁷. ДЪБ ПРИГВОДИША РУЦЪ МОИ И НОСЪ МОИ⁵¹⁸. И ПАКИ РАЗДЕЛИША РИЗЫ МОА
 СЕБЪ, И СЪ МАТИМЪ МОИИ МЕТАША ЖРЕБИА⁵¹⁹. СЪ ЕЕ ЖЕ ДНИ ГАЕ. СЪН ДНЪ ИЖЕ СЪТВОРИ ГЪ,
 ВЪЗРАУЕСА И ВЪВЕСЕЛИСА БОНЪ. ТИИ ЖЕ И С ТОБОУ ЖИДОВЕ ВЪСПЛАЧИТЕ ДНЕ И ВЪРЫДАИТЕ. ГАКО
 ПРИДЕ НА ВА УВЪ УВЪ ЕГОУ. КРЪВЕ РАДИ МОИИ И БЪХЪ ХРТИАНЪ. ГАКО ОУЕО ВАШИ НАВАИДИ ГДЪ. И
 ПРЕЛОЖИ ПРАЗДНИКИ ВАША ВЪ СЪТОВАНИЕ. ГАКО ОУБИЕНЪ БИ НАЧАНИ БЕЗАКОНІА ВАШЕГО. СЛАША ЖЕ

⁵¹⁴ Див. Коментар 60.

⁵¹⁵ Втор 21:22-23. Фраза интерпретується у Гал 3:13-14.

⁵¹⁶ Лк 23:39-43.

⁵¹⁷ Втор 28:66.

⁵¹⁸ Пс 21:17-18.

⁵¹⁹ Пс 21:19.

їа жидовинъ ꙗко рѣпѣ съи поногнѣ емоу. ꙗ възеꙗ копїе проковде єго. и тако предѣ дшѣ своѡ
гѣи. и бѣ видѣти дшѣ прѣнаго номїоу на коленици

\Арк. 137\ (sic!)

сѡгнѣнѣи. и конѣ сѡгнѣни. єе добрый гряданинъ наречѣннѣи нѣнѣи гѣа. того ради прототрѣтѡ
зовѣла въ поминанїи⁵²⁰. и тѣжѣ љєє вѣ бѣтъ ѡ цѣлѣ на жидѣи сѡ тѡ днѣ. да иждѣноу въелѣ
жидѣи илѣнїа и ѡемше. а старѣишинѣи иже. бѣи оубѡи сицебѣ вѣцѣи нѣкѣтѡ ѡвѣнѣѣ ѡ жидѡ
крѣтїа бога съи и храбѡ вѣлми. и єго ради прѣлѣ єго цѣлѣ. по малѣ же днѣ сѣтворѣи єго єпѣрѣха.
сѡнѣ полочѣи въ тайнѣ бѣвѣ. ѡмѣникѣ хѣ и єго вѣрѣи⁵²¹. да дрѣновѣнїе жидѡ по вѣсѣи сѡеластїи
грѣчѣскаго цѣрѣва. да коупѣ въ работѡу сѣбѣ хрѣтїанѣи. сѡелнѣнѣи же бѣи нечѣртѣи ѣи єпѣрѣха и
оубѣнѣѣ бѣи. по словѣи єлѣннѣаго євѣтрѣтїа и тѡу єлѣнѣа жидѣи сѡзѣртѡвѣла въ корѣѣи илѣнїе
ѡемше и. ѡ того жидѡвѣ на зѣлѣбѣшаго на єлѣннѣаго повѣнїша. сѡвѣртѣлѣ бѡлѣнѣ єго на глѣоу
єго. и на вѣрѣхѣ єго неправѣда єго сѣнїде⁵²². тѣлѡ єтѣо бѣ морѣ вѣрѣжено бѣи. и дѣже мнѡгѣтѡ чѡудѣ
сѣтворѣлѣ. и поикѣни бѣша вѣрѣнѣи єтѣа єго мѡцїи, и не сѡвѣртѣнѣѣ. не вѣсѣхѡтѣ єѡ єтѣи
ѡ члѣкѣ глѣвѣи, нѣ ѡ бѣ⁵²³. сѡканнїи же жидѡвѣ видѣлѣше чѡ єтѣашино. и крѣтїшасѣ⁵²⁴.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.⁵²⁵

\Арк. 80 зв.\

Въ тѣсѡ днѣ прѣднаго ѡца нашегѡ євѣтрѣтїа⁵²⁶ Пѡнїка.

ѡи прѣнѣи прїидѣ ии кѣвѣ въ печѣрѣ хотѣлѣ вѣтїи чѣрѣнѣѣ. и повелѣи ии жлѣ єго портрїци.
и нарече илѣ емоу євѣтрѣтїи. сѡн же раздавѣ вѣсѣ илѣнїе своѡ оубѡгѣи. мало нѣчѣтѡ
сѡтави єлїжнїи своѡи, да по нѣ раздавѣ⁵²⁷. бѣи же єи пѣсѣннѣи и поєлѣшнїи кѣ вѣѣ. тѡи
же непомносѣлѣ єлѣннѣи сѣ илѣнѣи хрѣтїанѣи пленѣнѣ бѣи ѡ монарѣтѣрѣ⁵²⁸. и проданѣ бѣи
нѣкоємоу жидѡвїноу⁵²⁹, сѣ илѣнѣи мнѡгѣи. прѣсѡвѣннѣи же оубѣи и молѣ пѣлѣннѣи.
наказѡвѣлѣ и глѣ. вѣртїє єлїко вѣл крѣтїа въ хѣ, и въ бѣ вѣрѡвѣтѣ, не вѣдѣи ѡмѣтнїици

⁵²⁰ Див. Коментар 61.

⁵²¹ Див. Коментар 62.

⁵²² Пс 7:17.

⁵²³ Див. Коментар 63.

⁵²⁴ Див. Коментар 64.

⁵²⁵ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середины XVI ст. з Святооунуфрїївського монастиря у Львові.

⁵²⁶ Див. Коментар 57.

⁵²⁷ Див. Коментар 58.

⁵²⁸ Див. Коментар 59.

⁵²⁹ Див. Додаток 3.

своѣго Обѣта, еже въ стѣсѣхъ крѣщеніи. хѣ ео ны инокупи ѿ клѣтвѣхъ законнѣхъ. и порождѣ водою и дѣхѣмъ, ѿны и на

\Арк. 81\

сѣтеникѣхъ на сѣтворѣніи, то аще оумре гѣи оумре. аще ли живѣе бытию длѣжнаа послужимъ, аще за людѣи оумре смртнѣю животь кѣупи. тѣи животь вѣчнѣи дѣртъ на.⁵³⁰ не по мнозѣхъ же днѣхъ всѣи иномроша ѿ глада. и истаавша жажѣю, сѣви по трѣ днѣхъ. и иже по четырѣ днѣ. и инии же по ѣмни. крѣпци же по деѣти днѣ. инокчаша всѣи глѣдѣмъ и жажѣю. еѣ же и числѣмъ и ѿ монарѣхъ рабѣхъ рабѣхъ. а ѿ кѣва к.⁵³¹ минуѣши днѣ дѣи сѣртѣ мнѣ едѣи еѣ ео портнѣхъ ѿ мѣдѣхъ ноготѣхъ, видѣѣ же жидовинѣхъ, іако сѣи мнѣ вина еѣ погыбели злѣта еѣго, еже на плѣченѣхъ вѣдѣртѣ, и зѣѣа на нѣ пѣхъ своѣхъ. нартавшѣ же днѣи вѣскрѣніа хѣа. порѣганіе сѣтворѣша стѣмоу еѣртѣртѣю. по писанномѣ въ еѣлѣи. иже сѣтворѣша на гѣа нашѣго ѣѣ (sic!) хѣа. и порѣгаша еѣмоу. тѣако и сѣго блѣженнаго пригвоздѣша къ крѣстоу. сѣи же блгодѣрѣшѣ еѣ на крѣстѣ. и живѣ еѣ еѣ днѣи. жидове же рѣша еѣмоу нѣнѣ налѣгнѣа законнѣа пица еѣзѣамне дѣ живѣ еѣдѣши. ико мѣсѣи законѣ приимѣ ѿ еѣа на дѣртѣ. и еѣ въ книгѣ речѣно еѣртѣ: проклѣ блѣкѣ вѣнѣи на дѣвѣхъ.⁵³² мнѣ же рѣче блѣнкѣ блѣгнѣи спѣсѣнѣа мѣ еѣ еѣ. днѣ портѣртѣи, и речѣи ми іако разѣоннѣкоу днѣ еѣ мною еѣудѣши въ рѣи.⁵³³ самѣ еѣ рѣзори клѣтвѣю законнѣю, и вѣвѣде

\Арк. 81 зв.\

въ блѣнѣе. сѣ нѣ же рече мѣсѣи, оузнѣте живѣо вашѣ вѣнѣи прѣмо очимѣ вашимѣ.⁵³⁴ дѣи пригвоздѣша рѣцѣи моѣи и носѣи моѣи. и пѣки рѣздѣлѣши рѣзѣи мѣа сѣѣѣ. и о мѣнѣмѣ моѣи мѣгѣша жрѣѣа.⁵³⁵ о еѣ же днѣи глѣтѣ. сѣи днѣ иже сѣтворѣ гѣ. вѣзрѣуемѣа и вѣзвѣелимѣа въ нь, тѣи иже е тобою жидове днѣ вѣплѣчнѣи и вѣзрѣдѣте. іако приде на вѣи ѿвѣѣ ѿ еѣа, крѣѣ рѣди моѣа и вѣѣ хрѣтианѣхъ, іако оубѣотѣ вашѣи нѣнѣвидѣи гѣ. и прѣложи прѣзѣннѣкѣи вашѣа въ сѣтѣваніе. іако оубѣенѣ еѣи налѣннѣкѣи вашѣго еѣзаконнѣа. слышав же сѣа жидовинѣхъ іако рѣпѣа сѣи поноснѣ еѣмоу. и вѣзѣ копѣе прѣѣде еѣго, и тѣако прѣдѣртѣ дѣшѣ своѣи гѣи. и еѣ видѣртѣи дѣшѣ прѣѣнаго носнѣмѣ на колѣннѣи сѣгнѣнѣѣ. и кони огнѣни. и глѣ еѣи глѣа грѣѣскѣи, еѣ добрѣи граждѣннѣхъ нарѣнѣи нѣнаго градѣа. и того рѣди прѣтѣртѣсѣ зѣвѣгѣа въ помнѣннѣи.⁵³⁷ и тѣоу

⁵³⁰ Рим 14:8; Флп. 1:21.

⁵³¹ Див. Коментар 60.

⁵³² Втор 21:22-23. Фраза интерпретируется у Гал 3:13-14.

⁵³³ Лк 23:39-43.

⁵³⁴ Втор 28:66.

⁵³⁵ Пс 1:17-18.

⁵³⁶ Пс 21:19.

⁵³⁷ Див. Коментар 61.

лѣѣ вѣрѣть бѣѣ ѿ цр҃кѣ на жидѣ тѣмъ дни. да ѿженѹтъ всѣ жидѣ ѿмѣнїа ѿ ѿемше. а старѣйшиѣ ѿзѣѹтъ. бѣѣ оубо ищевѣ вѣщѣ нѣкто ѿ жидовѣ кр҃тисѣ бога бѣѣ ѿ храборѣ бѣлми, ѿ сего ради прїлѣтъ ѿ цр҃кѣ. по малѣ же днѣ сз҃твори ѿгдѣ епарха. сѣн же полѹчиѣ въ тлїнѣкѣ бѣвѣрѣтъ ѿмѣтѣзникѣ х҃а ѿ ѿгдѣ вѣрѣѣ⁵³⁸. ѿ да дръзновенїе жидѣ по всѣи сѣлѣрти греческого цр҃кѣвѣ. да кѣпѣ хр҃тїанѣ въ рабѣтѹ сѣтѣ. Обличен же бѣѣ нечѣстивѣѣ

\Арк. 82\

сѣ епархѣ ѿ оубѣенѣ бѣѣ по словѣи елженнагѣ ѿвѣртїа, ѿ тѣмъ оубѣа жидѣ сѣзїмѣтѣвѣашѣ въ корѣунѣ. ѿ ѿмѣнїе ѿемше ѿ, а тѣмъ жидовѣна зѣѣлѣшагѣ на елженнагѣ повѣсїша. сѣвѣрѣти бѣѣ сѣ колѣзѣнѣ тѣмъ на главоѹ тѣмъ. ѿ на врѣѣ ѿгдѣ неправа ѿгдѣ сз҃нїде⁵³⁹. тѣмъ же сѣтѣмъ въ мѣре въверѣженѣ бѣѣ, ѿдѣже мнѣшѣмъ чюдѣ сз҃творѣтѣмъ. ѿ поїскани бѣѣша вѣрѣнїмї сѣтѣлѣ ѿгдѣ моцїи ѿ не сѣвѣрѣтенѣ. не въхѣтѣ бѣѣ сѣтѣи ѿ члѣкѣ славоѣ нѣѣ ѿ бѣ⁵⁴⁰. сѣканїи же жидѣмъ вїдѣвше чюдѣмъ сѣрашїно, ѿ крѣстїшасѣ⁵⁴¹.

Касїянївсѣка перша редакцїя Патерика⁵⁴²

Елженемѣ ѿвѣртїа⁵⁴³ пѣстїницѣ.

Иѣкїи члѣкѣ прїїде ѿ кѣѣва ѣ печѣрѣ. хѣтѣлѣ бѣѣти чѣрнорїзецѣмъ⁵⁴⁴. раздѣвѣ же всѣ ѿмѣнїе своѣ оубѣогѣ. малѣ нѣѣ

\Арк. 198\

чѣмъ ѿстѣвнѣ елїжнїмѣ своїмѣ да по немѣ раздѣю⁵⁴⁵. бѣѣтѣ же сїи чѣрнорїзецѣ, ѿвѣртїа пѣстїнї. ѿ пѣлошнїкѣ въ вѣемѣ сїи елженїи, сѣ ѿнѣмї хр҃тїанѣ плѣнѣнѣ бѣѣ. ѿ прѣдѣмѣ бѣѣ нѣкѣоѣмѣ жидовїноѹ⁵⁴⁶. сѣ ѿнѣмї мнѣгымї. ѿ оубѣѣ ѿ мѣлѣ плѣннїкѣ наказѣвашѣ гла. Брѣтїе елїко бѣѣ крѣстїтѣ. ѿ въ бѣ вѣрѣвѣртѣ. не бѣдемѣ ѿмѣтнїцы своѣ ѿвѣтѣѣ ѣ въ сѣтѣмѣ крѣпнїи. хѣ бѣ ны ѿкоупнї ѿ клѣтѣвѣ закѣннїа. ѿ породнї вѣдоѹ ѿ дхѣмѣ. снѣ нѣрѣ⁵⁴⁷ сз҃твори. тѣмъ ѿце ѿмрѣемѣ гѣнѣ ѿмрѣ. ѿце лн живѣемѣ бѣтїю долѣжнѣ

⁵³⁸ Див. Коментар 62.

⁵³⁹ Порївн.: «І всі злочини сихемців Бог обернув їм на їхню голову...» (Суд 9:5-7).

⁵⁴⁰ Див. Коментар 63.

⁵⁴¹ Див. Коментар 64.

⁵⁴² Публїкуѣтѣ за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁵⁴³ Див. Коментар 57.

⁵⁴⁴ Зареслено в оригїналі.

⁵⁴⁵ Див. Коментар 58.

⁵⁴⁶ Див. Додаток 3.

⁵⁴⁷ Це слово в оригїналі видїлено червонимї крапкамї і на берегах замїсть нього написано: «и наследїи».

\Арк. 198 зб.\

послу́жи. а́ще за́ люди о́умремъ. смѣртію животъ коу́пи. и́ тѣ́ живѡ́ вѣ́чныи да́ртъ на⁵⁴⁸. е́тъ
ко́ сїи́ ѓ́встратїи. па́бннъ бѣзѡ́жнми агáрãни⁵⁴⁹. и́ прòданъ жи́довїноу. не по мнòсѣхъ же
днѣхъ всїи́ и́зчмрòша ѡ́ глада и́ и́стáлвше жáжею, ѡ́вн по трѣ́ днѣхъ. и́ниі по четғырѣ́ днѣхъ.
и́ниі по ѣ́мн. крѣ́пции́ же по і́ днѣ́ икончáшã всїи́ глáдомъ. и́ жáжею. е́тъ же и́ чнелòмъ. и́. á
ѡ́ манарты́рскїа чéладн. á ѡ́ кїеба. к. мину́вшим же днѣ́. дї. ѡ́ртã мнї́ ѓ́динъ живъ. е́тъ ко
пòртникъ. ѡ́ млáды ногòтъ. **Видѣ́в же жи́довїи.**

\Арк. 199\

ѣ́ко сїи́ мнї́ винã бѣ́ погы́бели злãтã гò, ѣ́ на па́бннѣ́ вда́ртъ. и́ сздãлã на нѣ́ пáлеху́ своò.
нартáвшоу́ днò вьскрѣ́нїа хѣ́. пордгáниѣ́ сзтворѣ́въ сгòмоу ѓ́встратїю. по пї́аному́ вь ѓ́влїи́
и́же сзтворї́ша на гá нáшего їа́ хã. и́ пороугáшã ѓ́моу. пригвоздї́ша ѓ́гò къ крѣ́тоу́. **Ѡ́** блòдарáше
на немъ. и́ живъ бѣ́ ѓ́ днїи́. жи́довѣ́ рѣ́ша ѓ́моу. ннѣ́ наслѣ́тїеа закòннїа пї́ца. бѣзòумне да
живъ еòудеши. и́бо монї́ закòнъ прїимъ ѡ́ еã нáмъ дáртъ. и́ ѓ́ вь кнї́гахъ речено́ бѣ́. прѡ́клатъ
вѣ́л бнѣ́а нá дрéвѣ́⁵⁵⁰. мнї́хъ рѣ́, велї́кы блгѣ́ти сподòбнлъ ма́ ѓ́ бъ. днѣ́ портражоу́

\Арк. 199 зб.\

и́ рѣ́т ми ѣ́ко и́ разбòннику. днѣ́ сз мноò еòудеши в рай⁵⁵¹. сáм ко разори́ клáтвòу закòннòуò,
и́ ввѣ́дѣ́ блгѣ́нїе. ѡ́ нѣ́ же рече́ моу́їи о́зрїте живò вáшь внлцѣ́ прáмо ѡ́чїи́м вáшимã⁵⁵². дѣ́дъ
пригвоздї́ша роу́цѣ́ мои́ и́ носѣ́ мои́⁵⁵³. и́ пакы раздѣ́лиша рїзы моã сѣ́тѣ́ и́ ѡ́ мати́мѣ́
моѡн метáша жрѣ́кїа⁵⁵⁴. ѡ́ семъ́ днїи́ глеть. **Ѡ́и́** днѣ́ и́же сзтвори́ гѣ́. вьзрáвѣ́меа и́ вьзвевелї́меа
вòнѣ́⁵⁵⁵. тѣ́ же и́ и́же с токоò жи́дове. днѣ́ вьсплáчїте, и́ вьзрїдѣ́те. **Ѡ́**ко прїнде́ нá вь
ѡ́вѣ́тъ ѡ́ еã. крòве́ рáдн моã, и́ вѣ́ крѣ́пїанъ. ѣ́ко сòуеотъ вáши́ ненавї́днїа гѣ́. и́ приложї́

\Арк. 200\

празнї́кы вáша в сѣ́товáнїа. ѣ́ко о́убїенъ бѣ́ начáлнїи́ вáше́ бѣзакòнїа. слы́шавъ́ сїа́ жи́довннъ.
ѣ́ко рáсплãтъ́ сїи́ понòнїтъ́ ѓ́мò. и́ вьзѣ́мъ копїе́, и́ прокоде́ ѓ́гò. и́ тãко прѣ́дãртъ́ дшїò своò гѣ́н.
и́ е́тъ видѣ́тн дшòу́ прп̀бногò не́емòу на колеснї́цѣ́ ѡ́гненѣ́и. и́ кони ѡ́гненїи́ глã бѣ́ глã
грѣ́чєккы и́. **Ѡ́** дѡ́вѣ́рїа́ гáдã не́нагò грãжанинъ наречѣ́ннїи́. и́ сего́ рáдн прѡ́тòртратòръз зобѣ́тєа.

⁵⁴⁸ Рим 14:8.

⁵⁴⁹ Див. Коментар 59.

⁵⁵⁰ Втор 21:22-23. Фраза интерпретується у Гал 3:13-14.

⁵⁵¹ Лк 23:39-43.

⁵⁵² Втор 28:66.

⁵⁵³ Пс 21:17-18.

⁵⁵⁴ Пс 21:19.

⁵⁵⁵ Порівн. Пс 117:24.

в поминаніи баше⁵⁵⁶. И тоу аге вѣрѣ бѣ, ѿ црѣ на жиды томъ дни. да ижнѹтъ вѣл жиды. имѣніа и ѿемше. а старѣишины и зѣютъ. бѣ оубо ицевѣ бѣ

\Арк. 200 зв.\

ць. нѣкто ѿ жидовъ крѣтилъ богѣтъ сын. и хрѣствъ бѣмѣ и сего рѣ пріятѣ егѣ црѣ. по малѣхъ же дне сзтворѣ егѣ епархъ.

ѿнѣ получивъ сѣнѣ. в тѣмѣ быбѣтъ ѿмѣтниківъ хѣ, и егѣ вѣрѣ⁵⁵⁷. и дѣтъ дръзновѣн жидомъ по вѣн ѿластн. грѣческаго црѣва. да кѹпѣ хрѣтіанѣ в рабѣтѣ сѣтѣ. и ѿблѣнѣ бѣвѣ нечѣвѣи сѣн, епархъ. и оубѣн бѣ по словесн бѣженнаго ѿстрѣтѣ. и тоу сѹца жиды, ѿземѣтвѣбаше иже в корѣуни. и имѣніа ѿемше тѣ жидовіна. а сздѣлѣвшаго тѣковѣа, повѣсѣша. ѿбратѣ болѣзнь на главоу егѣ.

\Арк. 201\

и на вѣрѣ егѣ неправда снѣ⁵⁵⁸. тѣло же сѣго в морѣ вѣвѣрѣно бѣ. и дѣже множество чюдѣ сзтворѣтелъ. поисканѣ бѣша вѣрными сѣвѣ егѣ мѣци, и не ѿбѣтѣны. не вѣхѣтѣ еѣ сѣвѣ ѿ чѣкъ славы нѣ ѿ бѣ⁵⁵⁹. ѿканѣи жидове видѣвше чѣ стѣрашно, и крѣтѣша⁵⁶⁰.

Патерик Йосифа Тризни⁵⁶¹

бѣженнѣ ѿстрѣтѣ⁵⁶² портницѣ.

Искѣнѣ чѣкъ пріидѣ и киеѣ в пещѣрѣ. хотѣлъ быти чернорѣецѣ. радагѣ же вѣ имѣнне свое ѿбогнѣмъ, малѣ нѣчто ѿстѣвѣвѣ елѣнимъ своимъ, да по нѣмъ радаютѣ⁵⁶³. Бѣтъ же сѣн чернорѣецѣ ѿстрѣтѣ, портнѣ и полѣшникѣ ко вѣемъ. Тон же бѣженнѣ со инѣмѣ хрѣтіанѣ плѣненѣ бѣтъ, и прѣданѣ бѣтъ нѣкоемѣ жидовіну⁵⁶⁴ со инѣмѣ многѣмѣ, сѣа и молѣ плѣнникѣ, накарѣбаше гѣл, вѣрѣне елѣко бѣ крѣтѣтѣа, и вѣ бѣа вѣробарѣе, не вѣдемъ ѿмѣтницѣ своего ѿбѣта, еже во сѣгомъ крѣценнѣ. Хѣъ во ны искѣпѣ ѿ клѣтѣвѣ законнѣа. И породѣ водою и дѣхомъ, сѣны и наслѣнникѣ на сѣтворѣ. то аще ѿмремъ, гѣдѣ ѿмрѣ аще ли живѣмъ бѣтнѣю дѣжнаѣ полѣжнѣмъ. аще за Хрѣта ѿмремъ, смѣртнѣю живѣтѣ

⁵⁵⁶ Див. Коментар 61.

⁵⁵⁷ Див. Коментар 62.

⁵⁵⁸ Пс 7:17.

⁵⁵⁹ Див. Коментар 63.

⁵⁶⁰ Див. Коментар 64.

⁵⁶¹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

⁵⁶² Див. Коментар 57.

⁵⁶³ Див. Коментар 58.

⁵⁶⁴ Див. Додаток 3.

кѡпимъ, и чої живѡтѣ вѣчныѣ дѣтѣ нѣмъ⁵⁶⁵. етѣ бо снѣ ѿвѣрѣтнѣи плѣченѣ бѣожными агѣранѣ⁵⁶⁶, и прѡданѣ жидовѣну. Не по мнѡзѣхѣ же днѣ, изомрѡша ѿ глѣда, и истабѣша жѣждѣю ѡвнѣ по трѣхѣх днѣхѣх ннѣи же по четѣрѣхѣх днѣхѣх, нннѣи же по семн днѣ, крѣпцѣи же по дѣсѣтѣ днѣхѣх, и скѡчѣша на вн глѣдѡ и жѣждѣю. етѣ же н чнлом н ѿ мнѣтрѣкн работнѣи,

|\ Арк. 25 36. |\

л ѿ кнѣва кѣ⁵⁶⁷ минуѡвшнмъ же днѣмъ. дѣ орѣа мнѣхѣх едннѣх живѣх, етѣ бо пѡннкѣх ѿ млѣдыхѣх ногѡтѣ. вндѣѣ же жидовннѣх ѣако снѣ мнѣхѣх внѣа бѣтѣ погнѣелн златѣа еѣо. ѿже на плѣнѣннѣи бдѣтѣ. ѣ годѣѣѣ на нѣмъ плѣхѡу своѡ. Настѣвшу же днѡ воскресѣннѣа Хрѣтѡѣа, порѡугѣннѣа сотѣвори стѡмѡу ѿвѣрѣтнѡу. по пнѣаннѡмѡу бо ѿвѣлнѣи, нже сотѣворнѣша на гдѣа ннѣеѣо нѣѣа Хрѣтѣа, и порѡугѣшѣа еѣмѡу. чѣако н еѣѣо бѣженнѣа прнѣвѡднѣша ко крѣтѡу, и бѣгѡдарѣшѣа бгѣа на нѣмѣ, и живѣхѣх бѣтѣ еѣ дннѣи. Жндѡѣе же рѣшѣа еѣмѡу, ннѣѣ на нѣвѣтнѣа законнѣа пнцн еѣсѡумнѣ, да живѣхѣх еѣдѣшн. Неѡ монѣеѣ законѣх прнѣмъ ѿ бгѣа намъ дѣтѣ. Н се в кнѣгахѣх рѣчѣно бѣтѣ, прѡкѣлѣѣ вѣакоѣх внѣан на дрѣвѣ⁵⁶⁸. мнѣхѣх же рѣчѣ, велнкн бѣгѡдѣтн спѡдѡвнѣа мѣа бгѣа днѣ порѣгѣдѣтн, и рѣчѣ мн ѣако н рѣвѡнннкѡу, днѣ бо мнѡѡ еѣн в рѣѡ⁵⁶⁹, еѣмъ бо рѣзорѣи клѣѣтѣѡу законнѡу ѣ вѣдѣ еѣгѡловннѣе; ѡ немъ же рѣчѣ монѣен. ѡуѣрнѣте живѡтѣхѣх бѣшѣх, внѣацѣѣ прѣѣамо очнѣа вѣшнѣа⁵⁷⁰. дѣдѣх же прнѣвѡднѣша рѣцѣѣ мон н носѣѣ⁵⁷¹; и пакн рѣдѣѣлнѣша рнѣѣѣ моѣа сеѣѣѣ н ѡ мѣтнзмѣѣ моѣ мѣтѣѣша жрѣвнѣа⁵⁷² ѡ еѣмѣже дннѣ глѣѣ. ѿннѣ дѣнѣ, нже

|\ Арк. 255 |\

сотѣворнѣ гдѣх, бѡрѣдѣѣлѣѣа н бѡѣѣелнѣмъѣа вѡнѣ⁵⁷³. чѣѣи же н нже ѣ чѡѡѡѡ жндѡѣе, днѣ вѡплѣчѣтѣ н бѡрѣдѣѣтѣ. ѣако прнѣдѣ нѣ вѣ ѿвѣѣтѣѣ ѿ бгѣа, крѡѣ рѣдн моѣа, ѣ вѣѣхѣх хѣтнѣѣ ѣако еѣѡѡ вѣшнѣхѣх нѣвѣндн гдѣѣ, н прѣлѡжн прѣдннкн вѣшѣа в рѣѣѡвѣннѣе, ѣако ѡѣннѣхѣх еѣдѣтѣѣ нѣчѣлннкѣхѣх вѣшнѣеѣ бѣзакѡннѣа. ѿлѣшѣѣѣ же снѣа жндѡѣѣ ѣако рѣпѣѣтѣѣ сѣннѣ пононнѣ еѣмѣ ѣ вѣѣмъѣ копнѣе прѡѡѡдѣ еѣѡ, н чѣако прѣдѣтѣѣ дѣшѡ своѡ гдѣѣѣѣннѣ. Н етѣ вндѣѣтн дѣшѡ прѣпѣнѣаѡ нѡснѣмъ на колѣннѣцѣѣ огнѣнѣѣннѣ, н конн ѡгнѣннн, н глѣ бѣтѣ глѣа грѣчѣскннѣ. ѿ дѡрѣннѣнѣаѡ грѣдѣа, грѣдѣнннѣхѣх нѣрѣчѣнннн, н еѣѡ рѣдн прѡѡѡтрѣтѡѡ зѡѡѣтнѣа в помннѣннѣи вѣшѣмъ⁵⁷⁴. Н чѣѡ ѣѣннѣ бѣтѣѣ бѣтѣѣ ѿ црѣѣа на жндѣѣ, в чѡѡѡѡ дннн да ндѣнѣѣѣ вѣѣа жндѣѣ нѣѣѣннѣа нхѣх ѿѣмѣшѣѣ, ѣ стѣрѣѣшнннѣ нѣ

⁵⁶⁵ Рим 14:8.

⁵⁶⁶ Див. Коментар 59.

⁵⁶⁷ Див. Коментар 60.

⁵⁶⁸ Втор 21:22-23. Фраза інтерпретується у Гал 3:13-14.

⁵⁶⁹ Лк 23:39-43.

⁵⁷⁰ Втор 28:66.

⁵⁷¹ Пс 21:17-18.

⁵⁷² Пс 21:19.

⁵⁷³ Порівн. Пс 17:24.

⁵⁷⁴ Див. Коментар 61.

исеиѣ. Бѣуть же сицева вѣщи нѣкто ѿ жидѡвъ крестниа бога сыи, и храбо бѣлми. И сего ради приѣа его црѣз по малѣ же днѣхъ, сотвори его епѣхѡмъ, онже полѡчивъ сань, втѣинѣ бѣвѣѣ ѿмѣтѣни Хрѣта, и его вѣрѣи⁵⁷⁵; и дѣтъ дерзновение жидѡ по вѣе оларти Греческаго царствѣа, да кѡпѣат Хрѣстиѣани в работѣ себѣ. Означенъ же бѣвѣ нечестивыи сѣи епѣхъ, и ѡбениъ бѣуть по словеси бѣженнаго свѣтрѣтѣа, и тѡѡ сѡцѣа жидѣа, иже озимѣтѡвѡша

\Арк. 255 зв.\

в кѡсѡни. И имѣниѣа ѡемше того жидѡвѣна, а годѣавшаго на бѣженнаго повѣсѣша, обрѣтѣниа боленъ его на глабѡ его, и на верхъ неправѣа его снидѣтъ⁵⁷⁶. Чѣло же сѣаго в морѣ ввержено бѣтъ, идѣже множѣство чюдѣрз сотѡрѣаетѣа, поискани же бѣша вѣрными сѣаи егѡ мѡцѣи, и не обрѣтѣниа, не вохотѣе бо сѣаи ѿ члѣкѣа славы, но ѿ бѣга⁵⁷⁷, окомѣни же жидѡвѣ, видѣвѣше чюдо стѣрашно, и крестнишасѣа⁵⁷⁸⁻⁵⁷⁹.

Друкований Патерик: видання 1661 р.⁵⁸⁰

Свѣтрѣтѣи Хрѣтѡвѣ сѣмрти Наслѣдѣни днѣ жѣзни Сѣа наслѣдѣникѣа і Хрѣтѡмъ вѡзарѣа

\Арк. 233 зв.\

Жѣтѣ Прѣбѣнаго ѡца нашѣаго Свѣтрѣтѣа портѣника и мѣника⁵⁸¹.

**Иже продѣнъ бѣетъ жидѡѡ, и ѡ нѣ распѣа на Крѣтѣ, и Кѡпѣемъ провѡдѣнъ
во Врѣмѣа Пѣрѣхи за Хрѣта.**

\Арк. 234\

оберѣи Вѡинъ Свѣтрѣтѣи, ѣако же имени казанѣемъ, сѣце и самѡѡ
вѣсѣи⁵⁸²⁻⁵⁸³, по знаменѣемъ Крѣтѣмъ, ѣако показѣа. Сѡѡвѣрѣзѣи бо еа дѡвѣрѣ,
самѡмѡ Вѡзѣранномѡ Вѡвѡбѡдѣе своѡмѡ, Хрѣтѡ: занѣ тѣаждѣ і нѣмъ злѡстѣрадѣнѣа,
ѡ тѣхъ же, и в тѡждѣ врѣмѣа, мѡжѣтѣвѣнѣе прѣтѣрѣпѣе, мѡгѣи поѣтѣнѣнѣе

⁵⁷⁵ Див. Коментар 62.

⁵⁷⁶ Пс 7:17.

⁵⁷⁷ Див. Коментар 63.

⁵⁷⁸ Далѣ в текстѣ два рядѣа пропушено, нѣби залишенѣе мѣсце ще для якоѣсѣ приписѣи.

⁵⁷⁹ Див. Коментар 64.

⁵⁸⁰ Публикуѣтѣся за видѣнѣямъ ориѣналу: Патерик или Отѣчникъ Пѣчерскѣи... 1661.

⁵⁸¹ На берегахъ: **Мѣа Мѣрта КИ.**

⁵⁸² На берегахъ: **Свѣтрѣтѣи толѡвѣтѣа дѡвѣрѣ вѡи.**

⁵⁸³ Див. Коментар 57.

похвалитиѣа: **А́зъ ѿбви Гдѣа на чѣлѣ моѣмъ ношѣ**⁵⁸⁴. **И́акъ же ѿ свѣдѣтелства
Блженнаго **Спа** Сѣмона оубѣдѣти лѣпо **сѣтъ**.**

Сѣи ево добрый воинъ **Хрѣтовъ Свѣтратѣи**, ѿ **Града Кѣва** родомъ еѣ⁵⁸⁵. **Божделѣе** же
ѿбелещѣа въ ѿрѣжѣа **Бжѣа**, ѿже содержитъ **Иночскѣи ѿвразъ**. **И** вѣдѣи, **и́акъ** никтѣже
воинъ ебыла, ѿбелзѣтеа кѣплами житѣискими, да **Воеводѣ** ѿгѣденъ еѣдетъ⁵⁸⁶: **Раздадѣ**
имѣнѣе своѣ ницимъ⁵⁸⁷, **и́ноѣ** же ѿртави елижнимъ, да понѣмъ **раздадѣтъ**⁵⁸⁸: **и** тѣкъ
ѿвенищѣавъ богаѣтъ **сѣи**, ебыте **Инокъ** въ **Монастырѣ Печерскѣ**. **И** начаѣтъ ѿгѣднѣ
воинствѣвати, подѣ **венищѣашаго** наѣъ дѣла, **Воеводи Хрѣта**: **Побѣждаа** мечѣмъ **Дхѣвнымъ**, **сѣ** сѣтъ, **гломъ**
мѣтвы, **и** глѣдомъ **воздержанѣа** велика, **не** тѣокмъ **плѣтъ** своѣ, **но** **и** **врагѣ** **безплѣтныхъ**:
смирѣа

\Арк. 234 36.\

тѣхъ **и** **порабѣла**, **смирѣнѣемъ** своѣмъ, **и** **погѣшанѣемъ**. **Помышлѣше** ео **и́акъ**
подвигоположнѣи **сѣгѣ** **сѣмъ** **сѣтъ**, **мѣнѣа** прилѣжно, **портѣа** дѣи **Четырдеѣаѣтъ**, **смирѣ** **сѣе**,
ебыте **погѣшанѣвъ**: **тѣм** же **и** **ѿнъ** **тѣм** **и** **межде** **добрѣдѣтели** **сѣе** **воорѣжи**.

Но **наипѣче** **вѣдѣи**⁵⁸⁹ **и́акъ** **чѣкъ** **ипѣрѣа**, **невоздержанѣа** **ради** **побѣденъ** **ебыте**, **предѣвѣаше**
сѣи **въ** **Воздержанѣю**, **и** **поцѣнѣи** **зѣланѣе**, **и** **тогѣ** **ради** **нарѣнѣ** **ебыте** **Портѣи**.

Сѣгдаже **попѣцинѣемъ** **Бжѣимъ**⁵⁹⁰, **прѣиде** **нѣкогѣ** **злочестѣивѣи** **Бонѣкъ**, **со** **мнѣжествомъ**
Половѣе, **и** **плени** **Рѣиискѣю** **зѣмлю**: **тогѣ** **и** **сѣи** **Блженнѣи**, **въ** **падѣи** **поганѣи** **въ** **Печерскѣи**
Монастырѣ, **и** **мнѣгнѣхъ** **мѣчи** **сѣтѣкшимъ**, **взѣаѣтъ** **ебыте** **со** **дрѣгѣми** **въ** **плѣнѣ**⁵⁹¹: **И** **продѣи** **въ**
Грѣчскѣю **зѣмлю**, **въ** **Градъ** **Кѣрѣнъ**, **нѣкоемѣ** **жидовѣнѣ**,^{592,593} **сѣ** **и́нѣми** **мнѣгѣми** **хрѣѣанѣи**,
и́хъ **же** **еѣ** **чиелѣмъ** **пѣтѣѣаѣтъ**: **монастырѣскѣи** **рабѣтнѣкъ** **трѣдѣѣа**, **ѿ** **Кѣва** **же** **дѣдѣѣаѣтъ**.

⁵⁸⁴ На берегах: **Галѣ**: **С** (Гал 6:14-17).

⁵⁸⁵ На берегах: **сѣ**: **Свѣтратѣ**: **ѿ** **Кѣва** **еѣ**.

⁵⁸⁶ На берегах: **В** **Тѣ**: **В** (2Тм 2:4-5).

⁵⁸⁷ На берегах: **Рѣтѣи** **богѣтѣво** **сѣоѣи**, **и** **портѣжѣа**.

⁵⁸⁸ Див. Коментар 58.

⁵⁸⁹ На берегах: **Портѣше** **крѣпко**.

⁵⁹⁰ На берегах: **Плѣнѣ** **еѣ** **ѿ** **половѣе** **въ** **лѣ** **ѿ** **ѿ** **СХА** **ѿ** **ЛѣС**.

⁵⁹¹ Див. Коментар 59.

⁵⁹² Див. Додаток 3.

⁵⁹³ На берегах: **Продѣ** **жидовѣнѣ**.

Б҃гопротѣвнѣ же тѣмъ жидовѣмъ⁵⁹⁴, начатъ понуждати плѣнники своѣ, да ѡверѣтѣа Хр҃та ѡбѣщаннѣа противѣщихъ, гл҃адоу вѣзачъ ѡзморити. Но мѡжетвѣннѣ Инокъ Евтрѣтїи, оубо и молѣ оукрѣплѣше вѣрѣ, и наказовѣше гл҃а: Братїе, елико вѣ Кр҃тїа,

\Арк. 235\

и вѣрѣ вѣ Хр҃та не вѣдѣте ѡмѣтници своѣгѡ еже на Кр҃щенїи ѡбѣта: Хр҃и ны породї Бодѣю и Дх҃омъ⁵⁹⁵, Хр҃и ны икѡспї ѡ клѣтвѣ законнѣа своѣю Крѣвїю⁵⁹⁶, и наслѣдники Цр҃твїа своѣгѡ сотвори. ⁵⁹⁷ Аще оубо живѣмъ, Гд҃ви да живѣмъ⁵⁹⁸: Аще ли оумрѣмъ, Гд҃ви да оумрѣмъ: и смр҃тїю временною живѣтѣ вѣчнѣа прїѡверѣцѣмъ. Подражатѣли вѣдѣмъ рѣкшемъ: Мнѣ еже жити Хр҃и, а еже смрѣти прїѡверѣтѣнїе⁵⁹⁹. Плѣнники же дѡбрѣ оукрѣплѣни⁶⁰⁰ оубо ѡ блженнагѡ, вси ѡзволїша паче гл҃адоу временнагѡ ер҃шна и пїтїа оумрѣти, неже ѡлчїтїа Хр҃тѣа, иже естѣ Хлѣбѣ и истѣчнїи вѣчнагѡ живѣтѣ. И тѣмъ непомнѡзѣ, истаѣше ѡ неадѣнїа и жажда вси пѣтнадцѣти ѡзмрѡша: едїни по трѣхъ днѣхъ, дрѡзїи по четвѣрехъ, иныи по седмї, крѣпчѣйшїи же по десѣти⁶⁰¹: тѣмъ едїнъ Евтрѣтїи⁶⁰² ѡста живѣ, оубо четвѣрнадцѣтѣ днїи гл҃адоу томїмъ, но неврѣженъ: вѣ еѡ ѡ иноср҃ти своѣа пощенїа дѡбрѣ навѣикъ.

Видѣв же ѡклѣннїи тѣмъ жидовѣмъ, іакѡ чернорїзецѣ винѣ вѣртѣ погнѣели злѣта егѡ дѣннагѡ на плѣнники, иже чѣше на своѣ зловѣрїе прївертї: помысли мѣ воздати емъ. Припѣвшѡ оубо тогдѣ днї Вокрѣнїа Хѣа,

\Арк. 235 зѡ.\

начатъ Праздновѣти своѣ Пѣхъ, порѡганїе творѣ егѡмъ Евтрѣтїю тѡжде, еже Бѡдѣици ѡци егѡ сотвориша самѡмъ Гѡ ншѣмъ Хр҃тѣ, по пїанномъ во Евлїи.

И іакѡ же Хр҃тѣа прѣжде распѣша⁶⁰³, тѣмъ и сїи блженнїи ѡ ѡклѣнагѡ тогѡ жидовїна и дрѡговъ егѡ, прїгвожденъ вѣртѣ кѣ Кр҃тѣ. и блѣше Бга ѡ сѣмъ, живѣ сїи вѣз ер҃шна, и пїтїа, оубо и пѣтнадцѣтїи днѣ.

⁵⁹⁴ На берегах: Жидовїи ѡвожашѣ плѣннїкѣ гл҃адо ѡ Хѣ. Евтрѣтїи жѣ ѡтвержѣше и кѣ вѣрѣ.

⁵⁹⁵ Порївн.: Дїї 11:16.

⁵⁹⁶ На берегах: Галлї Г. (Гал 3:13-14).

⁵⁹⁷ Порївн.: Як 2:5.

⁵⁹⁸ На берегах: Римъ Дїї (Рим 14:8).

⁵⁹⁹ На берегах: Филїи : А. (Флп 1:21).

⁶⁰⁰ На берегах: И плѣннїкѣ оукрѣплѣни егѣ илѣрѣша гл҃адо за Хѣ.

⁶⁰¹ Див. Коментар 60.

⁶⁰² На берегах: Евтрѣтѣ: Дїї днї гл҃адо томѣ не смрѣ.

⁶⁰³ На берегах: Вѣ прѣдднїи Пѣхѣ прїгвождѣ кѣ Кр҃тѣ.

Жидовинъ же тои и прочии дрѣзи ѿгв⁶⁰⁴, поношахъ расплатомъ, и рѣша: Насытѣла ннѣ беззѣмне законныа Пасхи, да живъ еддеши, и клѣтвы иже ѿгнеши. Иже Моисей законъ ѿ Бга прѣемъ намъ дасть, и се въ книгахъ своихъ рече: Проклѣтъ всѣкъ висѣи на дрѣвѣ⁶⁰⁵. **Ѡвѣща** Блаженный: великѣа елѣти сподовѣи ма ѿртъ Гдѣ днѣсь, ѿкво блгоболѣи портрадѣти ми ѿ Имени своѣ на Крѣтѣ, сошеразнѣ себѣ: чѣю ево ѿкво и мнѣ речѣтъ, ѿквоже иногда разбѣйникъ: днѣ съ мною еддеши в Рад⁶⁰⁶. Не тревѣю же пасхи башеа, ниже клѣтвы кобѣла: иже Пасха наша за ны пожрѣнъ вѣртъ Хѣ, иже разорѣ клѣтвѣ законнѣю смртнѣю ѿже ѿ дрѣва, и воведе блгословѣнѣе животѣ, дрѣвомъ Крѣтныма, на нѣ же повѣшенъ вѣртъ сѣи животъ вѣтѣ⁶⁰⁷,

\Арк. 236\

ѿкво же и Моисей прорече глѣ⁶⁰⁸: **Ѡзрите** животъ башъ висѣцѣ прѣмо ѿчѣма башима. **Ѡ** Празникъ же Пасхи дѣдъ глѣтъ⁶⁰⁹ **Ѡ** днѣ ѿгвѣже сотвори Гдѣ, возрадѣмѣа и возвеселимѣа бѣна: Но ты распнѣи ма, и иже і тобою жидѣе, воплачѣтѣмѣа днѣсь, и возрадѣтѣе, ѿкво прѣидѣтъ на вѣсъ ѿмѣненѣе крѣе моѣа, и прочѣихъ кѣплѣнѣи вами Хрѣтѣан⁶¹⁰. **Ненавѣди** Гдѣ сѣвѣтъ башѣхъ, и прѣложѣтѣ прѣздники баша в рѣчѣванѣи: ѿуже ево припѣ ѿвѣненѣе начѣлникъ башѣ безаконѣа⁶¹¹. **Ѡ**ма слышѣа жидовинъ, воспалимѣа гнѣвомъ, и вѣемъ копѣе проведѣ пригвождѣннагѣ.

И такъ добрый Хѣвъ Бѣонъ ѿвѣртѣтѣи⁶¹³, бѣонномъ своѣствѣннѣю⁶¹⁴ прѣа Блаженнѣю кѣчинѣ.

И видѣна вѣртъ Коленѣца ѿгнѣнна,⁶¹⁵ и Кѣнѣ ѿгнѣны, и мнѣе дѣа ликѣющагѣ того Повѣдонѣца неѣна вѣртъ на Нѣо. И глѣсъ слышанъ вѣртъ, Грѣчѣски сѣа глѣ: **Ѡ** добрый

⁶⁰⁴ На берегах: **Поношнѣ жидѣ.**

⁶⁰⁵ На берегах: **ѣ мѣ: Кѣ.** (Втор 21:22-23). Фраза интерпретується у Гал 3:13-14.

⁶⁰⁶ На берегах: **Лѣ, Кѣ.** (Лк 23:43).

⁶⁰⁷ На берегах: **ѣ Кѣ: ѣ.** (2Кор 5:15-17).

⁶⁰⁸ На берегах: **ѣ мѣ: Кѣ.** (Втор 28:66).

⁶⁰⁹ На берегах: **Ѡлѣ: Рѣ.** (Пс 117:24).

⁶¹⁰ На берегах: **Прѣчѣ кѣ на жидѣ.**

⁶¹¹ На берегах: **Ѡма, Б.** Порѣвн.: (Ос 2:11). В українському перекладі Огієнка дещо інакше: Тому то заберу назад Своє збіжжя в його часі, а Мій сік виноградний в його умовленому часі, і заберу Свою вовну та Свій льон, що був на покриття її наготи (Ос 2:11).

⁶¹² На берегах: **Кѣпѣмъ проведѣ.**

⁶¹³ На берегах: **Ѡкѣчѣа.**

⁶¹⁴ Див. Коментар 57.

⁶¹⁵ На берегах: **Дѣа ѿгвѣ вѣдѣа на нѣо колѣнѣцо ѿгнѣною і глѣ слышанъ.**

НѢнагѡ Грѡда жителѣнѣ. Тѣло же ѡгѡ стѡе⁶¹⁶, жестокосердѣи тоѡ жидовѣнѣ, сѣмъ съ
Крѣта, въверже во море, и дѣже множерство чюдѣтъ сътворѣтъ. Поникаша же тѡмѡ вѣрнѣи
прилѣжнѡ чюдотворнѣи тѣхъ мѡцѣи, и не ѡверѣтоша: Но нѣкѣимѡ смотренѣемѡ Бжѣимѡ
ѡверѣтѡшасѡ в Пещѣрѣ, и дѣже

\ Арк. 236 36. \

и до нынѣ пребывають неплѣннѡ⁶¹⁷.

Проречѣнѣ же стѡгѡ страдалца⁶¹⁸ ѡ ѡмщенѣи Крѡве ѡгѡ, и исполнѣлѡ ѡбѣ тогѡда же ѡгѡ
поградѣ. Нѣво в то же дни прѣидѣ повелѣнѣ ѡ Црѣ Грѣческагѡ, да ижденѡтъ ѡ ѡбласти
ѡгѡ вѣхѣхъ жидѡвѣхъ, и мѣнѣи ѡхѣ ѡемше: ѡ старѣишиннѣи ѡхѣ да ижеютъ, за Мѣнѣ
Хрѣтѣанѣ. Въ пѣрвыхѣхъ же ѡпѣрхѣхъ началнѣи всѣхъ тоѡ жидѡвѣкѣи злобѣи ѡбѣенѣхъ бѣтъ, по глѡ
Блженнагѡ ѡвѣтрѣтѣа. Слѡвнѣосѡ бѣщѣи ищѣва: Нѣкѣтѡ ѡ жидѡвѣхъ богаѣтъ сѣи и слабенѣхъ
Крѣтѣа, и сего рѡди почтѣи ѡгѡ Црѣ, и помѡлѣ дни ѡпѣрхѣхъ сотвори: ѡнѣ же полѡчнѣхъ сѡнѣ,
в тѣинѣхъ бѣтъ ѡмѣтнѣи Хрѣта, и ѡгѡ вѣры⁶¹⁹: и дадѣ дерзновѣнѣи жидѡмѡ по бѣи ѡбласти
Грѣческагѡ Црѣва, кѡповѣти Хрѣтѣанѣи, и порѡкоцѣти ѣ себѣ: **Величѣнѣ ѡгѡ** тогѡда бѣтъ
нечертѣнѣи тоѡ ѡпѣрхѣхъ ѡ злохѣтрѣи своѣмѡ, и повелѣ ѡгѡ Црѣ злѣ ѡбѣити: жидѣи же вѣ ѡ
ѡбласти своѣа и искоренѣти.

И в то времѡ ѡгѡ погѡблѡхѡ в Грѡдѣ Грѣческомѡ Кѡрѣднѣ ѡбѣтѡищѣхъ жидѡвѣхъ, сего
ѡкѡлѣннагѡ жидѡвѣна и мѡ же Прѣпѣнѣи ѡвѣтрѣтѣи ѡбѣенѣ бѣтъ⁶²⁰, повѣиша на дрѣвѣ. и
тѡкѡ ѡбратѣа болѣзнь ѡгѡ на главѡ ѡгѡ⁶²¹,

\ Арк. 237 \

и воспрѣтъ чѡстѣи сѡвлѣнѣи жидѡвѣна.

Прѡчѣи же жидѡвѣ, вѣдѣвше стѣрашнаѡ чѡдѣа по сконѡнѣи Прѣпѣнагѡ, истиннѡ вѣрѡваша и
Крѣтѣшасѡ⁶²²: ѡхѣ же порѡботѣнѣи Хрѣтѣи и по смѣрти своѣи добрѣи ѡгѡ Бѡннѣ, и Пѡвѣдонѡсѣи
ѡвѣтрѣтѣи стѣи, спѡдобѣа съ Бѣзсмѣртнѣи вѡннѣтѡмѡ Нѣнѣмѡ, въспѣвѣти пѡвѣднѣю
пѣнѣ: и съ самѣимѡ Пѡвѣднѣтелѣмѡ смѣрти Хрѣтѡмѡ, ѣ нимѡ же соѡбразнѡ вѡннѣтѡва,

⁶¹⁶ На берегах: Тѣло жидѡвѣи въверже в море.

⁶¹⁷ Див. Коментар 63.

⁶¹⁸ На берегах: Пѣчѣ ко ѣ: собѣа (sic!).

⁶¹⁹ Див. Коментар 62.

⁶²⁰ На берегах: Сѣищѣ стѣго повѣишѣи.

⁶²¹ На берегах: Црѣ: ѡ. (Пс 7:15-17).

⁶²² Див. Коментар 64.

ЦР҃ТВОРАТИ: ХВАЛА ТОГѠ И БЛАГА, СЪ БЪЗНАЧАЛНЫМЪ СГѠЩЕМЪ И ЖИВОТВОРАЩИМЪ ДХѠМЪ,
БЪ БЪЗКОНЕЧНЫМЪ БЖИ, АМИНЬ.

ЖИТІЄ ПРП. НИКОНА СУХОГО

Основна редакція Патерика⁶²³

СЛОВО О СМІРЕНЕМ И МНОГОТЪРПЪЛИВЕМ НИКОНѠ ЧРНОРИЗЦИ

ругый же мних, именем Никонъ, въ плѣнѣ сый, окован дръжим бѣяше^{624, 625} И прииде нѣкто от Кыева, хотя искупити его. Сий же не рачаше, бѣ бо от великих града. Той же христолюбец, искупив многы плѣнники, возвратися. Слышавше же свои ему, со многым имѣнием идоша искупити его. Мних же рече к тѣм: «Никакоже всуе истощите имѣния вашего. Аще бы хотѣл Господь свободна мя имѣти, не бы предал мя в руцѣ сих безаконник и лукавнѣйших паче всея земля. Тъй бо рече: «Аз есмь предаю священики въ плѣнѣ. Блага ли восприях от руки Господня, а злых не тръплю?»⁶²⁶ Сии же, укоривше того, отъидоша, носяще богатство много. Половци же, видѣвше желаниа своего лишение, начаша мучити мниха велми немилостивно. За три лѣта по вся дъни озлобляем, вяжем, и на огонь взмѣтаемъ, и ножи раздрѣаем, окованѣ имый руцѣ и нозѣ, на солнци пребываа жгом, от глада и от жажи искончаем, овогда чресъ день, овогда за 2 дъни и за три ничтоже вкушаа. Благодаряше Бога о всѣх сих и моляшеся беспрестани. Зимѣ же на снѣгу и на студени пометаем. Се же творяхут ему половци, да дасть на себѣ искупъ многъ. Сий же глаголаше, яко: «Христось избавляет мя туне от рукъ ваших, уже бо извѣшение приах: явился ми брат мой, егоже предасте жидом на распятие. Ти убо осудятся с рекшими: «Возми и распни, кровь его на нас и на чадах наших буди!»⁶²⁷ — вы же, нечестивии, окаяннии, со Июдою мучими будете, яко предатели нечестивии, безаконници. Тако бо ми рече святый Герасим⁶²⁸, яко: «В третий день имаши в монастыри быти молитвѣ ради Антониа и Феодосиа и святых чрноризец, иже с нима». Слышав же половчин, мнѣвъ, яко бѣжати хочет, подрѣзалша ему лысты, да не убѣжит, и стрѣжахуть его крѣпко. В третий же день всѣм обѣдящим во оружии, въ 6 час абие невидим бысть, и слышася глас: «Хвалите Господа!» — съ небесъ⁶²⁹. Ти тако во церкви⁶³⁰ положенъ бысть во время кѣнника⁶³¹. Вся же братиа стекошася, вопрошахут его, когда сѣмо прииде. Онъ исперва хотя утаити великаго того чюдеси. Видѣвше же на нем желѣза тяжка, и раны неисцѣльны, и тѣло его все гнойно от ран, и сам сый во узах, и еще крови каплющи от порѣзаниа лыстов, — не яшя вѣры. Послѣди же яви истину, и не

⁶²³ Публікується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

⁶²⁴ Див. Коментар 65.

⁶²⁵ Див. Коментар 66.

⁶²⁶ Йв 2:9-10.

⁶²⁷ Мт. 27:25.

⁶²⁸ Див. Коментар 66.

⁶²⁹ Пс 148:1.

⁶³⁰ Див. Коментар 67.

⁶³¹ Див. Коментар 68.

дасть отнати желѣзь от руку и от ногу. Игумень же рече: «Брате, аще бы хотѣл Христосъ в нужи тя имѣти, не бы тя извел оттуду; нынѣ же повинися воли нашей». И, снемше с него желѣза, сковаша олтареву на потребу⁶³².

По днех же мнозѣх прииде он половчин в Киев мира дѣля, државый блаженаго сего, и вниде в монастырь Печерский. Видѣв же чернца, и сказа все игумену и чернцем, еже о нем, и ктому не возвратися в половци, крестився и бысть мних, и с родом своим; ту живот свой скончаша в покаании, работаючи плѣннику своему, и суть положени во своем притворѣ⁶³³.

Многа же ина исправления того блаженаго и святаго мужа повѣдают, о нихже нѣсть время писати. Егда бо в плѣне сый разболѣвшимся плѣнником от глада и от мужа заповѣда не вкусити поганых ничтоже, сам сый во узах молитвою вся исцѣли и убѣжати сотвори невидимо.

Паки же тому половчину умрети хотящу, заповѣда женам своим и дѣтем, да сего мниха распнуть над ним⁶³⁴. Сий же блаженный, помолився, исцѣли и: прозя того послѣднее покаание, себе же гонзну горкыа смерти. Сий убо Никонъ «Сухий» зовется в поминании вашем: истекъ кровию и изгни от ранъ, исъхну.

Како возмогу, братие, исповѣдати святых муж, бывших в честнѣм том и блаженом монастыри?! Ими же и погании чернцы быша, оного ради блаженаго мученика Герасима жидове крестишася, сего же дѣлма страстотерпца половци чернци быша. Многа же паче сих слышал еси от мене, грѣшнаго епископа Симона, и хужшаго во епископѣхъ, недостойна суца тѣх святых чръноризец подножия; им же, мню, ни весь мир точен, ни тому самому тѣх исписати чудес. К тѣм рече Господь: «Тако да просвѣтитися свѣт ваш пред человѣкы, да, видѣвше дѣлавша добрая, прославят Отца вашего, иже есть на небесѣх». Что же убо бысть измѣнение нашего обѣщания и претворения житиа от таковыа высоты во глубину житийскую спадшим? И начальники, и наставники имамъ, равны бесплотным, первыя же молитвеники и ходатая ко Творцю, подобныа аггелом и мученическими увязени вѣнци.

Арсеніївська редакція Патерика⁶³⁵

роугыи же мнѣ именовъ никонъ. въ плѣнѣ сый ѿкованъ држимъ баше^{636,637} и
прїиде нѣкто ѿ Кїева хотѣи искъпити его. еѣ же не хотѣше еѣ во ѿ великїи
града. то же хѣлжеецъ искъпивъ многы плѣнники възвратилъ. слышавше же свой
ѣмъ. со многымъ имѣніѣмъ идоша искъпити ѣ. мнихъ же рѣ имъ. никако же вѣдѣ
истощитѣ имѣніа вашего. аще бы хотѣлъ гѣ свобода ма имѣти. не бы предал

⁶³² Див. Коментар 69.

⁶³³ Див. Коментар 70.

⁶³⁴ Див. Коментар 71.

⁶³⁵ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁶³⁶ Див. Коментар 65.

⁶³⁷ Див. Коментар 66.

мѧ въ рѣцѣхъ ѿ, безаконнѣхъ и лѣкавнѣишихъ паче всея земли. чѣ бо рече азъ есмь предаѣа
сѣиѣнники въ плѣнѣхъ⁶³⁸. елѣга ли въспрѣа ѿ рѣкы гнѣ. а злѣи не трѣплю. ти же оукоривше его
ѡндоша. ногаце бѣгѣство. половци же видѣвше лишеніе свое желѧ

\Арк. 82 зв.\

нѣа. начаша мѣчиги мниха немилостивно. за три лѣта по велѣ днѣ ѡзлѡблѣе бажѣ. на огнь
взмѣтѣа. ножи раздрѣзае. окованѣ имѣи рѣцѣхъ и нозѣ. на гнѣци пребываѧ жгомь. ѿ глада
и ѿ жажѣхъ иртончае. овогда чрезъ днѣ. овогда за два днѣ и за три. ничто же вкѣшаѣа.
елѣгодараше еа о бѣхъ ѿ. и молашеа беспретгани. зимѣ же на снѣгѣхъ и на стѣдени помѣтѣа.
се же есмь все творѣхъ половци. да дарѣ на советѣхъ никѣпѣхъ многѣхъ. еѣ же глѣаше к нимѣхъ. іако
хѣхъ и зѡблѣет мѧ тѣне ѿ рѣкѣхъ вашихъ. оуже бо извѣщеніе прѣа. іаби бо ми еа братѣхъ моѣхъ. его
же бы предаете. жидомѣхъ на распѣтѣе. ти бо ѡбдѣтелѣ е рекшимми. вѣзьми и распни и, кровѣхъ
его на нѣ и на члѣхъ нашихъ⁶³⁹. бы же съ іудѡю мѣчиги бѣдѣте. іако

\Арк. 83\

предатели нечѣи и безаконници тако ми рече стѣи герасимѣ⁶⁴⁰. іако въ Гнѣ днѣ въ манастыри
бѣдѣши. мѣтѣи рѣ антоніѣа и феѡдѣа и стѣи черноризецѣ, слышавъ же се половчинѣхъ мнѣвѣхъ іако
бѣжати хоцѣтъ. подзрѣза есмь лытѣи да не оубѣжи. и стѣжахѣхъ е крѣпко. въ Гнѣ же
днѣ вѣремь обрѣдѣи и и въ ѡрѣжи, въ сѣ иже члѣ. авѣе невидимѣхъ бѣи. и слышѣа глѣ хвалите
гѣ е неѣхъ⁶⁴¹. ти тако положенѣхъ бѣи въ црѣви⁶⁴² въ вѣремѣ кѣноника⁶⁴³. велѣ же ерѣа стѣкошѣ.
и въпрошахѣ его когда стѣмо прѣде. онъ же хотѣи еперѣа оутѣити великого того чюдѣа.
видѣвше на немѣхъ желѣса тѣжка. и раны нелицѣлны и тѣло все гноино ѿ ранѣхъ. и самѣхъ сын
въ оузѣ. и еце крови каплюци ѿ прозрѣзаніа лыстовѣхъ. не іа

\Арк. 83 зв.\

ша вѣрѣи. поглѣде же іаби иртиннѣ. и не дарѣ ѡгѣти желѣзѣхъ ѿ рѣкѣхъ и ѿ ногѣхъ. и гѣменъ же
рече. братѣ іаце бы хотѣлѣхъ гѣ. в ѣжи тѣ имѣти. не бы тѣ и зѡблѣхъ ѡтѣдѣ. нѣе же повиннѣа
нашеи воли. и иемше е него желѣза. ековаша на потреѣѣ олтарѣви въ црѣви⁶⁴⁴. по днѣхъ же
мноѣхъ. прѣде онѣхъ половчинѣхъ въ мира дѣла. дѣжавѣи елѣженаго. и вниде въ манастырь.
видѣвъ же чернѣа. и іаказа и гѣменѣ велѣ, и тѣ оуциѣ. чернѣемѣ. еже о немѣхъ. и к томѣ не

⁶³⁸ Йв 2:9-10.

⁶³⁹ Мт. 27:25.

⁶⁴⁰ Див. Коментар 66.

⁶⁴¹ Пс 148:1.

⁶⁴² Див. Коментар 67.

⁶⁴³ Див. Коментар 68.

⁶⁴⁴ Див. Коментар 69.

взвратисѧ половцѣ. крѣтисѧ ѿ бѣи мнѣ съ своимъ родомъ. и тѣ животъ свои скончаша в
покаянїи. ракотѣице плѣнникѣ своемъ. еѣ положени въ притворѣ своѣ.⁶⁴⁵ многа же ѿ ѿна
исправленїа того блженнаго ѿ сѣго мужа повѣдаю. о ни

\Арк. 84\

х же нѣе время писати. егда въ пленѣ сын разболѣвшисѧ плѣнникѣмъ ѿ глѧда и ѿ нѣжи.
заповѣда не възврати ничто же поганѣ. самъ сынъ въ оузѣ мѣтвоею всѧ исцѣли. ѿ оубѣжати
сътвори невидимо. пакы же тѣмъ половчинѣ оумрети хотѣши. заповѣда женамъ своимъ и
дѣтемъ. да сего мниха распнѣтъ на немъ.⁶⁴⁶ се же блженнѣи помолвисѧ ѿ исцѣли ѿ. прозрѧ
того погляднѣе покаянїе. се же ѿзбави горькѣи смѣрти. сѣи оубо никонъ едхѣи собратѣ. в
поминанїи нашѣ. ѿ истекъ кровью ѿзгни ѿ ранъ ѿ исхнѣ. како възмогъ брате поликарпе, по
чнѣ исповѣдати. бывши сѣмъ мѣжь. въ чѣнѣмъ томъ ѿ блженнѣмъ мѣмартыри (sic!) ѿми же
поганѣи быша чернѣци. оного рѣи мѣника гераси

\Арк. 84 зв.\

ма⁶⁴⁷ жидове крѣтисѧ. сего же дѣлма блженнаго стрѣторѣпца, половци чернѣци быша:

Касїянѣвска перша редакція Патерика⁶⁴⁸

∞ смиреннѣмъ, ѿ многотерпѣливѣ, Никонѣ чернорѣзци.

роугѣи мнѣ, ѿменемъ никѣ. въ плѣненїи сынѣ, шковѣ дрѣжи еѣше^{649,650}. ѿ прїиде
нѣкто ѿ кѣва хотѣ искоупити его. сѣи не радѣ ѿ томъ. еѣ ко ѿ великѣхъ
градѣ, тѣи же хѣлювецѣ. искоупивъ многѣ плѣнникѣ възвратисѧ.

\Арк. 201 зв.\

слѣшавше свои емоу съ многѣмъ ѿмѣнїе, ѿдоша искоупити еѣ мнихѣ рече к нѣмъ.
никакѣмъ еѣ оубѣ истощитѣ ѿмѣнїа вѣше. аще бы хотѣлѣ гѣ свобѣдна ма ѿмѣти. не бѣ ма
предѣ въ рѣцѣ еезаконнѣи сѣмъ, ѿ лѣквнѣишимъ пѣче всѣмъ землѣ. тѣ еѣ рѣ, аѣзъ еѣмъ предѣи
и сѣииникѣ, въ плѣнѣ⁶⁵¹. блгѣа ли възпрїахомъ ѿ роугѣи гнѣ. злѣи ли не трѣплю. сѣи же
оукоривше еѣ ѿиѣдѣша. носѣце съ собою еѣвѣгѣтѣтво многѣ. пѣлѣвѣи видѣвше лишенїе своѣ

⁶⁴⁵ Див. Коментар 70.

⁶⁴⁶ Див. Коментар 71.

⁶⁴⁷ Див. Коментар 66.

⁶⁴⁸ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁶⁴⁹ Див. Коментар 65.

⁶⁵⁰ Див. Коментар 66.

⁶⁵¹ Йв 2:9-10.

желаниа. наша мучити мнѣхъ бѣлми немлѣтливо. за г҃ лѣта по вѣдѣ днѣ. ѡзоблаче и вѣже
на ѡгнѣ помѣтѣемъ.

\Арк. 202\

ножѣ рѣзаемъ. ѡкованиче имыи рѣцѣ и нѣзѣ. на глнцѣ прѣвѣл жгѣмъ. ѡ глада, и ѡ жаж
икончебаемъ. ѡвогдѣ ево чре днѣ. ѡвогдѣ чре двѣ днѣ. илѣ за г҃ днѣ. и ничтѣ же вѣкоушага. и
блгодараше бѣ ѡ вѣѣ снхъ. и молаше бѣ беспрерѣтани. зимѣ же на снѣгоу, и на стоудени
помѣтѣе. Се вѣе торѣхуу емѣ ѡкѣанниѣ половцѣи. да даргѣ на сеѣѣ икоупѣ мнѣ. Онѣ гла к
нимъ. Иако хѣ и зѣвѣитѣ ма тѣуѣ ѡ роука вѣши. оуже ко и зѣвѣциѣе прѣлхъ. авѣ бо ми ел
брѣтѣ мѣи. егѣ же продѣрте жидѣмъ на распѣтѣе. и тѣи оубо ѡсудѣте е рѣкши. Вѣзми.
вѣзми. распнѣ егѣ.

\Арк. 202 зв.\

крѣвѣ егѣ на нѣ. и на чѣдѣѣ наші⁶⁵². Вѣѣ ѡкѣаннѣ ел ѡдою мучимѣи ебдѣте вѣ вѣкѣ. іако
предѣтели нечѣтѣиѣи. и безакѣнницѣи тѣко ево ми рѣ стѣи герасимъ⁶⁵³. іако вѣ третѣи днѣ имашѣ
в монарѣи бѣтѣи. млѣтѣвѣ рѣ стѣи анѣѣи и феѣѣи. И стѣи чернорѣзецѣ. иже е нѣма. слышав
же половчѣиѣ. мнѣвѣ іако вѣжѣти хѣщѣтѣ. и пѣрѣза емѣу лѣтѣа, да не оубѣжитѣ. и
стѣрѣжѣху егѣ крѣпко. вѣ третѣи днѣ вѣемъ прѣдѣлѣцимъ оу негѣ вѣ ѡроужѣи. вѣ сѣ же чѣ
лѣѣ невѣдѣмъ бѣи. и слышѣ гла глѣщѣ. хѣлѣте гѣ ел нѣе⁶⁵⁴. и тѣко вѣ цѣркѣе печѣрѣкоуѣ прѣтѣи

\Арк. 203\

бѣа⁶⁵⁵, прѣнесѣнъ бѣ невѣдѣѣ вѣ время егдѣ начѣша кѣнаникѣ прѣти⁶⁵⁶. вѣѣ брѣтѣи стѣкшѣ
к немоу. и вѣпрашаху егѣ. кѣко стѣмо прѣидѣ. Онѣже иперѣва хотѣл оубѣитѣ прѣлѣвноѣ тѣ чѣдо.
вѣдѣвшѣ на немъ желѣза тѣжка. и раны нещѣлѣны. и вѣе тѣло свѣнѣвшѣ ранами. и самогѣ
сѣуца вѣ оубѣхъ. и ещѣ крѣви кѣпѣци, ѡ прѣрѣзанѣи лѣтѣѣ, и не лѣша вѣрѣи. поглѣди же авѣ
имъ итѣноу. и не даргѣ ѡнѣтѣи желѣзѣ ѡ рѣкоу и ѡ ногоу. Игѣуменѣ рече. Брѣтѣе лѣце⁶⁵⁷
вѣсхѣтѣлѣз гѣ в ноужѣи тѣ имѣтѣи. не бѣи тѣ вѣзѣлѣ ѡтѣоудѣ. ииѣе повѣниѣ боли

\Арк. 203 зв.\

нашѣ. и инѣмше е негѣ желѣзѣ и иковѣша ѣ на потѣреѣу ѡлѣтарѣи⁶⁵⁷. по днѣхѣ мнѣѣѣ, прѣидѣ
Онѣ половчѣиѣ е кнѣвѣ мѣра рѣ. дрѣжѣавѣ блѣжѣнаго егѣ. и вѣидѣ в монарѣиѣ печѣрѣкѣиѣ.

⁶⁵² Мт 27:25.

⁶⁵³ Див. Коментар 66.

⁶⁵⁴ Пс 148:1.

⁶⁵⁵ Див. Коментар 67.

⁶⁵⁶ Див. Коментар 68.

⁶⁵⁷ Див. Коментар 69.

видѣвъ же ст҃арцѣ и сказа̀ въ и҃гоумѣноу, и ер҃атїи, еже ѿ не. **ѿ** к томоу не възвратїи в половцѣ. но кр҃тїи҃а и бѣ мнїи, и е родомъ своимъ. **И** тоу живѡ свои скончаша. в покаянїи рабѡтающн плѣнннкоу своѣмоу. и сѹтъ положѣни въ своѣмъ притворѣ⁶⁵⁸. многажши и ина исправленїа тогѡ бл҃женнаго нїкона и сповѣдаю. ѡ нїхъ нѣ нѣе время писати. но е едино ти

\Арк. 204\

скажоу. егда бѣ въ плѣнѣнїи бл҃женнїи еи разолебшнмъ нѣкогда плѣнннкомъ, ѿ гл҃ада и ѿ нѹжи. заповѣд̄ ео имъ бл҃женнїи, не вкѡсїти ничтѡ же ѿ поганннхъ. сам же снѣ въ оуза млтвою вѣл̄ ищѣлїи и ебѣжати сътворїи невїднмо. пакы же томоу пшловчнноу смретїи, хотѣшѡ. заповѣда женѣ своимъ и дѣтемъ. да сего мнїха распноу над нїмъ⁶⁵⁹. **С**їи же бл҃женнїи помолнбѣл̄ ищѣлїи. прозрѣ тогѡ пшлѣднеѣ покаянїе. **С**⁶⁶⁰ нїкѡ, сѹхїи, именуѣтѣл̄ в помнннїи башем. иртѣкъ

\Арк. 204 зб.\

крѡвию и и҃згнїи ѿ ранъ. и и҃зсѡхноу. како възмогѡу ер҃атїе исповѣдати ст҃ѣи моу бѣвшн въ чтѣемъ томъ и бл҃женнѣ манартырїи печерскѡ. нхъ ра добродѣтелнѣ жнтїа, и поганнн кр҃тїишѡ и бѣша мнїи. **И**ако же ѡна ради бл҃женнаго. прѣрѣннѣ хѣл̄ мнннка гер҃снмла⁶⁶¹. жндѡе кр҃тншам̄. сего ради ст҃ратотѣрпца нїкона. пшловци бѣша чернорїзцы. многа же и паче нхъ слѣшѡ еи, ѿ мене грѣшнаго епкпа сїмона. и хѹждьшаго въ епкпѣхъ. недортѡннъ чѣе ст҃ѣихъ чернорїзецѣ пѡножїа. им же мнїи ни бѣе мїръ дортѡннъ, ни

\Арк. 205\

томоу самомоу спнелѣю. и спнелѣти могушѡ чѣе чюдѣ. к чѣемъ ео рѣ гѣ. тако да провѣтїлал̄ свѣтѣъ вѣшѣ прѣ чл҃кы. да вїдѣтѣ добраѣ вѣша дѣла. и проелѣвѣтѣ ѡца башего, и ертѣ на нертѣхъ. чтѡ же оубѡ бѣ и҃змѣненїе нашегѡ ѡбѣщанїа. и прѣтворенїе ѡбѣщанїа. и прѣтворенїе жнтїа. ѿ такобѣл̄ вшотѣл̄. въ глѹченноу жнтїи҃скоую впадшнмъ. нѣлнннкы и нар҃табнннкы и мамы. равны есплѡтнѣл̄. первѣи млтвѣнннкы. и хѹдѣтѣл̄ къ творцѡ. подѡбнн еѡ сѹтъ аггѣл̄. и мчнчкы мнн оубѣзѣнн вѣнцѣл̄.

⁶⁵⁸ Див. Коментар 70.

⁶⁵⁹ Див. Коментар 71.

⁶⁶⁰ Дописано на берегах: «оубѡ».

⁶⁶¹ Див. Коментар 66.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї

XVI—XVII ст.⁶⁶²

Никонѣ. гл҃а. ѿ.

роугьѣи же мнихъ именемъ никонъ. въ плѣнѣхъ съи ѡкованъ держимъ баше^{663,664}.
приде некто ѡ киѣва. хотѣи искѡпити. се же не хотѣше. еѣ бо ѡ великѣи града.
то же хѡлѡвецъ. искѡпи многы плѣнники. и възврати. слышавше же свои емѡ.
съ многѣи имѣнїемъ идоша искѡпити и. мнихъ же рече имъ. никако же еѣде истощите
имѣнїа вашего. аще бы хотѣлъ гѣ свобода ма имѣти. не бы предаа ма в рѡцѣ
ихъ беззаконныхъ. и лѡкавнѣишихъ паче всеа земля. то бо рече азъ емѣ предаа щїнники въ
плѣнъ⁶⁶⁵. елгал ли въсприѣхъ ѡ рѡкы гѣ. а злыхъ не терпѣю. ти же оукоривше того ѡидоша.
ногаше еглтерство много. половъци же видѣвше лишенїе своего желанїа. нацаша мѡчити мниха
немлѣтвно. за три лѣта по всеа дѣи. ѡзловлѣмъ влжемъ. на ѡгнь вѣмѣта емъ. ножи
раздрѣземъ. ѡкованѣ имы рѡцѣ и нозѣ. на елнци пребываа жгомъ. ѡ глада и ѡ жажѣ
никонцаваемъ. ѡбогда чрезъ дѣнь. ѡбогда за два дѣи. и за три. ниго же вѣдшаа. елгодараше
еа ѡ вихъ ихъ. молашеа еепрестани. зѣмѣ иже на елѣгѡ и на етѡдени помѣтаемъ. се же
емѡ все творѣхѡ половцѣ. да дартъ искѡпцѣ. на соѣхъ многъ. се же глѣце к нимъ. гѣко хѣ
иэбавлѣет ма тѡне ѡ рѡкы вашихъ. оуже бо иэвѣщенїе прїлхъ. гѣви ми еа братъ мой. его
же предарте и жидомъ на расплѣтїе. ти оубо ѡддартѣ е рекшими. възми распни его. кровъ
его на наѣ и на чадѣ нашихъ⁶⁶⁶. бы же съ идоо мѡни еддартѣ. гѣко предартели нечѣвїи и
беззаконници. тако бо ми рече етѣи герасимъ⁶⁶⁷. гѣко въ третїи дѣнь. в манастыри еддешн.
млѣтвы ради антонѣа и феѡдорѣа. и етѣихъ черно

Арк ш зв.⁶⁶⁸

ризецъ. слышав же половчинъ. мнѣвъ гѣко еѣжатн въхоцетъ. подзрѣза емѡ
лысты да не оубѣжитъ. и етрежахѡтъ его крѣпко. въ трїи же дѣнь вѣмѣ
ѡвѣдѣшимъ въ ѡрѡжїи. въ ѡ иже часъ невидѣмъ быстѣ. и слышашеа глѣ.

⁶⁶² IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четь-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

⁶⁶³ Див. Коментар 65.

⁶⁶⁴ Див. Коментар 66.

⁶⁶⁵ Йв 2:9-10.

⁶⁶⁶ Мт 27:25.

⁶⁶⁷ Див. Коментар 66.

⁶⁶⁸ На берегах дописано: **Возвѣрно боеводѣ побѣдїтѣнага гѣко иэбавишаа ѡ злѣи елгодатн.**

хвалите гл̑ъ съ нѣсъ⁶⁶⁹ ти тако въ цр̑квѣ⁶⁷⁰ положенъ бысть. въ время кенаника⁶⁷¹. вѣ же братїѣа етекоша. въпрошахъ ѿго. когда ѿ коли съмо приде. ѡнъ же хотѣи сперва оутити. великого того чюдеси. видѣвше на немъ желѣза тѣжка. ѿ раны нецѣлны. ѿ тѣло вѣ гноино ѡ ранъ. ѿ самъ сы въ оузахъ. ѿ ѣще крови каплющим ѡ подърѣзаньа лыстовъ. не ѡша вѣры. послѣди же ѡви истинъ. ѿ не дасть ѡѡти желѣзъ ѡ рѣкъ и ѡ ногъ. ѿгдмен же рече брате ѡце бы хотѣлъ гл̑ъ. в нѣжи тѣ ѿмѣти. не бы тѣ ѿзвелъ ѡтѣдъ. нынѣ же повинисѣ волѣ нашеѣ мѡѿ⁶⁷². инемши него желѣ. кобаша на потребѣ ѡлтареви въ цр̑квѣ⁶⁷³. по днѣхъ же мнози. приде ѡнъ половчинъ. мира дѣла державнѣ сего елжанаго. ѿ вниде в монастырь. видѣв же черноризца. ѿ сказа⁶⁷⁴ ѿгдменъ ѿ чернецемъ. ѣже ѡ немъ. ѿ к томъ⁶⁷⁵ възратисѣ половцѣ. кр̑тисѣ ѿ бысть мнихъ. ѿ съ своимъ родомъ. ѿ тѣ животъ свой скончаша в покаянїи. работавше плѣнникъ своимъ. ѿ съты положены въ своемъ притвори⁶⁷⁴. многа же ѿ ѿна ѿправленїа того елжанаго мѣжа. ѿ сѣго повѣдають. ѡ нѣ же нѣсть время писати. ѣгда въ плѣнѣ снѣ. разколѣвшимъ плѣнникомъ ѡ глада. ѿ ѡ нѣжи. заповѣданїе вкденти поганыхъ. ничто же самъ сы въ оузахъ мѣтвоемъ вѣ ѿцѣли. оубѣжати створи невидимо. пакы же томъ половчинъ оумрети хотѣшъ. заповѣда женамъ. свой⁶⁷⁶

\Арк 112\

дѣтемъ да сего мниха распнѣть надъ нимъ⁶⁷⁵. сеже елжннѣ помолвисѣ ѿ цѣлїи. прозрѣ того послѣднеѣ покаянїе. себе же ѿзавивъ горкыѣ смрти снѣ оубо никонъ сѣхнѣ зоветѣ. в поминанїи нашемъ. ѿ ѿтекъ кровїю. ѿ ѿгни ѡ ранъ. ѿ ѿснѣ. каковъ змогъ брате поликарпе. по чинъ ѿповѣдати. бывшихъ сѣыхъ мѣжъ. въ чѣнѣмъ томъ елаженѣмъ монастыри. ѿми же поганѣи бѣша чернцѣ. ѡного ради мѣченика герасима⁶⁷⁶. жидовѣ кр̑тишасѣ. сего же рѣ стѣртпца половци чернцн быша.

⁶⁶⁹ Пс 148:1.

⁶⁷⁰ Див. Коментар 67.

⁶⁷¹ Див. Коментар 68.

⁶⁷² Закреслено в оригіналі.

⁶⁷³ Див. Коментар 69.

⁶⁷⁴ Див. Коментар 70.

⁶⁷⁵ Див. Коментар 71.

⁶⁷⁶ Див. Коментар 66.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.⁶⁷⁷

Въ тѣхъ днѣхъ пѣнаго, мнѡготрѣпеливаго. Никѡна чѣрноризецѣ:

\Арк. 1393в\

Ѣ прѣпѣнѣи мнѣ. ѿмѣнѣ никѡнѣ плѣнѣнѣхъ бѣвѣхъ ѿ манастирѣхъ. поганымѣи плѡбѣци. ѿ ѡкованѣи и дрѣжѣи бѣбашѣхъ съ ерѣтѣхъ своихъ гѣрасимѣхъ^{678,679}. ѿ прѣидѣ нѣкѣтѡ ѿ кѣѣва хотѣхъ ѿскѡпѣти ѿ ѿго. Сѣ же не рѣ ѡ тѣхъ. бѣ еѡ ѿ великѣи грѣхъ тѣхъ же холѡвецѣ ѿскѡпи мнѡгы плѣнѣнникѣи, възвѣратѣхъ. слѣшавше же свои ѣмѡ съ мнѡгѣи ѿмѣнѣи ѿдоша ѿскѡпѣти ѿго. мнѣ же рѣче кѣхъ нѣ. никѡко же възвѣдѣ ѿтѣщѣитѣ ѿмѣнѣи бѣшего. ѡще бѣ хотѣхъ бѣхъ своѡдна мѣ ѿмѣтѣи. не бѣ мѣ прѣдалѣхъ въ рѣцѣхъ безакѡннѣи ѣмѣхъ. ѿ лѡкѡвнѣиши пѣче възвѣлѣ зѣмля. тѣхъ еѡ рѣ ѡзѣ ѣмѣхъ продаѣи ѣцѣнникѣи въ плѣнѣ⁶⁸⁰. елѣлѣ ли възпрѣихъ ѿ рѣкѣи гнѣхъ. злѣи ли не потрѣпѣи. ѣи же ѡукорѣнше ѣго ѿѿдоша. нѡлѣще съвоѡ еѡгартѣво мнѡго. плѡбѣци же бѣдѣвше лишенѣи своѡго желѣнѣи. начаша мѡчѣитѣ мнѣхъ бѣлми немлѣтѣвно. за г. лѣтѣхъ по възвѣлѣ днѣи ѡзлѡблѣмѣхъ ѿ бѣжѣи ѿ на ѡгни помѣтѣхъ. нѡжи разрѣзѣхъ. ѡкованнѣхъ ѿмѣи рѣцѣхъ ѿ носѣхъ. на ѣлѣнѣи прѣкѣвѣла жѣго ѿ глѣда ѿ ѿ жѣжѣи ѿкончѣавѣхъ. ѡвоѡ еѡ чрѣхъ днѣхъ. ѡ

\Арк. 140\

вогда же чрѣ двѣ днѣи. ѿли за трѣ днѣи ничѣто же възвѣшавѣхъ. ѿ елѣгодарашѣхъ бѣ ѡ възвѣхъ ѣи ѿ мѣшѣхъхъ безпрѣѣтани, зимѣхъ же на ѣнѣгѣхъ ѿ на ѣтѣдѣнѣи помѣтѣхъ. еѣ же възвѣхъ тѣворѣхъхъ ѣмѡ, ѡканнѣи плѡбѣци. да дѣ на еѣе ѿскѡпѣ мнѡгѣхъ. ѡнѣже глѣше кѣхъ нѣ ѡко хѣ тѡѣне ѿзѣавнѣтѣ мѣ ѿ рѣкѣхъ бѣши. ѡѣ же еѡ ѿзѣѣценѣе приѣхъ. ѣбѣи еѡ ми еѣхъ ерѣ мой ѣтѣи гѣрасѣи⁶⁸¹. ѣго же продаѣтѣхъ жѣдѣхъ на рѣспѣтѣе. ѿ тѣи еѡ ѡжѣждѣтѣхъ съ рѣкѣи мѣхъхъ възвѣмѣи рѣпѣи ѿго. крѣвѣхъ ѿго на ѿѣхъ ѿ на чѣдѣхъ наѣхъ.⁶⁸² бѣ же ѡкѣлннѣи съ ѡѣдоѡ мѡчѣи мѣдѣтѣхъ въ вѣкѣи. ѡко прѣдѣтѣли нечѣѣтѣиѣи. ѿ безакѡннѣици. тѣко еѡ ми рѣче ѣтѣи гѣрасѣи⁶⁸³. ѡко въ г. днѣхъ ѿмѣши въ манастирѣхъ бѣтѣи мѣтѣхъхъ радѣи ѣтѣи ѿнтѡнѣи ѿ дѣѡѣтѣи. ѿ ѣтѣи чрѣнорѣзецѣ ѿже съхъ нѣми. Слѣшав же плѣчинѣхъ мнѣхъхъ ѡко бѣжѣтѣи хотѣхъ. ѿ пѣрѣзѣ ѣмѡ лѣѣтѣа. да не ѡѣѣжѣи. ѿ ѣтрѣжѣлѣхъхъ ѿго крѣпѣко. въ г. же днѣхъ възвѣхъхъ прѣѣдѣщѣи ѡ ѿ ѿго възвѣрѣжѣи. въ ѣ чѣ ѿѣе

⁶⁷⁷ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

⁶⁷⁸ Див. Коментар 65.

⁶⁷⁹ Див. Коментар 66.

⁶⁸⁰ Йв 2:9-10.

⁶⁸¹ Див. Коментар 66.

⁶⁸² Мт 27:25.

⁶⁸³ Див. Коментар 66.

невидѣмъ бы. и слыша гла гл҃ше, хвалите г҃а съ нѣсѣ⁶⁸⁴. и тако въ цр҃кѣвъ печерскѣ прѣтѣмѣ еѣ⁶⁸⁵ принесеъ бы невидимо въ времѣ. егда начаша кенарники пѣти⁶⁸⁶. възѣ же братїа истрекоша къ немѣ. и възпрашахъ же егѡ како сѣмо прїиде. ѡнъ же ипрѣва хотѣ оутѣити прѣславноѡ тѡ чю. видѣвъ же на нѣ желѣза тѣжка. и раны неищелны, и възє тѣло съгнившееѣ ранами. и сѣмого бывша въ извѣ. и еше крѣви каплющи ѡ прѣрѣзанїа лытѡвъ егѡ, и не ѣше емоу вѣры. поглѣди же ѣви и истїннѣ, и не да ѡнѣти желѣзѣ ѡ рѣжкѣ. и ѡ ногѣ, и гѣмень же рече. брате ѣще бы хотѣлъ еѣ въ нѣжи тѣ и мѣти не бы тѣ и зѣлъ ѡтѣдѣ нѣе же повїнисѣ боли нашен. и снѣмже и с негѡ желѣза и скобаша еже на потрѣбѣ ѡлтаревн⁶⁸⁷. по днѣ же мнѡсѣ прїиде ѡнѣ половчнѣ въ кѣвѣ мїра, радн. иже дрѣжавнѣ блѣнаго сѣго и възнде въ манастырѣ печерскнѣ, и видѣвъ же старца. и сказа и гѣменѣ и възєи братїи еже ѡ нѣ. и к томѣ не възвратисѣ⁶⁸⁸ и бы мнѣ съ рѡдѣмъ своимъ. и тѡу живѡ своѣ скончаша въ покаанїи работажщи плѣнникѣ своѣмѣ. и гѣ положени въ своѣ притворѣ⁶⁸⁹. и мнѡга же ина ипрѣвленїа того блѣнаго никона повѣдаша. ѡ

/Арк. 140 зв./

нѣ же нѣе нѣе времѣ писати. нѣ еѣ едино скажу. егда бѣ плѣненнѣ блѣннѣи сѣ, разболѣвшнѣ нѣкогда плѣнникѡ ѡ глада и нѣжа. заповѣда и блѣннѣи не възкѡити ничтѡ же ѡ поганнѣ. сѣм же сѣи въ жѣзѣ. мѣтѡвѣ възѣ ищелнѣ и бѣжати сътвори невидимо. пакы же томѣ половчнѣ оумрѣти хотѣхъ. заповѣда женѣ своѣ дѣтѣ да сѣго мнѣха рѣспнѣть над нимѣ⁶⁹⁰. сѣ же блѣннѣи помѡлибѣ и ищелнѣ. прозрѣ того поглѣнеѣ покаанїе. сѣе же и зѣавн грѣкѣи съмрѣти. сѣ же оубѡ никѡнѣ сѣхнѣ и менѣетѣ въ помїнанїи иже истрѣкъ крѣвѣж и и зѣгннѣ ѡ раны и сѣхнѣвъ. и прѣдѣ дшѣ своѣ гѣи:

⁶⁸⁴ Пс 148:1.

⁶⁸⁵ Див. Коментар 67.

⁶⁸⁶ Див. Коментар 68.

⁶⁸⁷ Див. Коментар 69.

⁶⁸⁸ Дописано на берегах: «въплѣ и жѣртиѣ».

⁶⁸⁹ Див. Коментар 70.

⁶⁹⁰ Див. Коментар 71.

Патерик Йосифа Гризни⁶⁹¹

Смирѣннѣмъ і многогѣрпеливѣмъ Никонѣ черноризцѣ,

иже і сѹхні именуемъ.

рѣгнї же мнїхъ именовъ Никонъ во плѣненї єє окобанъ держимъ елше^{692,693}, и приде некто ѿ Кнева искѹпїти єгѡ: Снї же не ради ѡ томъ, еѣ бо ѿ великихъ града. тѡи же хрїтолюбецъ искѹпи многы плѣнники бѡвратївѣа. слышавше же своѡ емъ, со многимъ имѣниемъ идоша искѹпїти єгѡ. мнї же рече к нимъ никако же всѣе истрочите имѣннїа башего, аще бы хотѣлъ гдѣ, свобѡдна мѡа илчѣти, не бы мѡа предѡ в рѣцѣ беззаконнымъ имъ, и лѡкавнѣшимъ пѡче всѣа землї.

\Арк. 256\

тѡ ко рече, а емѣ предѡ сцїенники в плѣ⁶⁹⁴ ел҃гаа ли восприахомъ ѿ рѣки Гд҃нїа. Злѣ ли негѣрпїмъ. Снїа же ѡкорнѣше єгѡ ѡндоша, нѡмѡце со собою богатѣтѣа многа. половцы же вїдѣвше лишѣннїе своего желѡннїа, начаша мѡчїти мнїхъ бельми немїлостївно, за лѣта по вѣа дни ѡлоблѡемъ, і вїажемъ, на ѡгнь помѣтѡемъ, ножї рѣрѣсаемъ, окобанѣ имбїи рѣцѣ и носѣ, на ел҃цы прѣбывѡа зжгѡмъ, ѿ глѡда и ѿ жѡжди скончавлемъ. ѡбогда ко чре дѣнь. ѡбогда же чре двѡ дни, или са три дни, ничтѡ же вкѹшаа, и ел҃годарїаше Б҃га о всѣхъ иї, и млѡашѣса бѣспрѣтѡнї. Зимѣ же на снегѡ. и на стѹдени помѣтѡемъ. Се же всѣ тѣворахѡ емѹ окаяннїи половцы. да дѡтѣ на сеѣе искѹпѣ мнѡ. ѡнъ же глѡше имъ іако хрїтѣа иеавнт мѡа тѣ не и рѣкѣ башїхъ ѡже ко ивѣценнїе приахъ. Іавн ко ми са ерѡ мон бѣвратнї⁶⁹⁵ єго же продѡете жндѡмъ на распїатїе. И тнї ко ордѡатѣса і рѣкшїми, бѡми бѡми распнї єгѡ. кровь єго на нѡ и на чѡдѣхъ нашїх⁶⁹⁶ бы же ѡкаяннїи со нїдою мѡчїми бѹдѣте ко вѣки. іако предѡтѣли нечѣртївнї и бѣзакѡннїцы. Тако ко ми рече стѣн. іако ко третнї дѣнь ил҃маши в мнѣрѣ бѣи млѣвѣ ради стѣи лн҃гѡннїа

\Арк. 256 зв.\

и фѣѡдоннїа, и стѣи чернорїзецъ, иї і нїмї слышавше половчанѣ мнѣвѣ вѣжѡти хоцїе и пѡрѣса емъ лѡтѣа, да не ѡвѣжїтѣ, и стѣрежахѹ єго крѣпко. ко третнї^{жѣ} дѣнь вѣремъ прїсѣдѡцїимъ

⁶⁹¹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

⁶⁹² Див. Коментар 65.

⁶⁹³ Див. Коментар 66.

⁶⁹⁴ Йв 2:9-10.

⁶⁹⁵ Див. Коментар 66.

⁶⁹⁶ Мт 27:25.

Ѹ него воорѡжїи, во ѿ же чѡ, аене невидимѡ бысть, и слышаша гла глѡцѡѡ, хвалїте Гдѡ съ небе. ⁶⁹⁷ И тако во цркви печерскѡ прѡта Бѡѡ ⁶⁹⁸ принесе бысть невидимо, во времѡ егда начѡша киноник ⁶⁹⁹ пѣти, всѡ же братїѡ стѡкошѡ к нему, ї вопрошаху егѡ, како стѡмо прїиде. Он же иперѡ хотѡ стѡити прѡлабное чѡе чѡдо. вїдѣвше же на немѡ желѣса тѡжка, и раны нецѣлны, и все чѡело согнившѡ ранами, и самого рѡца во ѡсахѡ. и еце крѡви каплюци ѡ прѡрѣсаниѡ листѡвѡ, и не тѡша вѣрѡ. поглѣдї же ави имѡ иртннѡ, и не дѡте ѡнѡтѡ желѣса ѡ руку и ѡ ногѡ. Игѡменѡ же рече. братѡ аще бы хотѣл Гдѡ внѡжди тѡ имѣти, не бы тѡ ивѡлѡ ѡтѡдѡ. нїче повиннѡса, боли нашѡ, и снемше с него желѣса, и сковѡша еже на потрѣбу ѡтѡреви ⁷⁰⁰. по днѡхѡ же мнѡзѡхѡ прїиде ѡ половчинѡ в кїевѡ мїра рѡ иже дѣжавнї бѣженнаго сѡгѡ. ї внїде в печерскї мнѡрѡ. вїдѣвѡ стѡца и сказа игѡмену все, и братїи иже о не, и к чѡ не вѡратнѡса

\Арк. 257\

взпѡ, но крѡтнѡса и бѣтѡ мнѡ, и с рѡдомѡ своѡ и тѡ животѡ своѡ кончѡша в покаѡнїи, работѡюще плѣнникѡ своѡмѡ, стѡтѡ положѡны во своѡмѡ прїтѡрѡѡ ⁷⁰¹. мнѡга же и ина исправленнѡ тогѡ бѣженнаго нїкона повѣдѡютѡ, ѡ нї же нѣтѡ нїче времѡ пнѡтн, но се едино скажѡ ти. Егда бѣ во плѣненїи бѣженннї сѡ, рѡболѣвшнѡ нѣкогда плѣнникѡмѡ ѡ глада и ѡ нѡжды, запѡвѣда и бѣженнннї не вѡднїти ничѡ же, ѡ погѡнѡ. Сам же сын во ѡсахѡ молїтѡѡ всѡ исцѣли, и еѣжѡти сотѡрнї невидимо. Пѡки же томѡ половчинѡ ѡмѡ хотѡцѡ, запѡвѣда женам своѡмѡ и дѣтѡ да сѡгѡ мнѡха рѡпнѡ на нїмѡ ⁷⁰². Еї же бѣженнннї помолнѡвнѡ и исцѣлї и; прѡзрѣ того поглѣднѡе покаѡнїе, сѡбѡ же и їѡвнї горкнѡ смертн. Ен же ѡбо Нїконѡ рѡхнї именуѡтѡса в помнѡннї нашѡ, итѡекѡ кровнѡ, и игнн ѡ рѡ и нѡхнѡ.

Друкований Патерик: видання 1661 р. ⁷⁰³

Нїконѡ на Невиднѡма Бѡа чѡлѡ в плѣнн, Невиднѡ и ѡзѡвлѡнѡ: вїднѡтѡ егѡ нїчѡ.

\Арк. 23 зѡ.\

Жнѡтѡ прѡвнѡгѡ ѡца нашѡгѡ, Нїконѡ рѡхаго ⁷⁰⁴.

Иже ѡ плѣненїѡ Половцѡвѡ прннесѡнѡ бысть съ ѡковѡми вѡ стѡдо Печерскѡ Цркви

⁶⁹⁷ Пс 148:1.

⁶⁹⁸ Див. Коментар 67.

⁶⁹⁹ Див. Коментар 68.

⁷⁰⁰ Див. Коментар 69.

⁷⁰¹ Див. Коментар 70.

⁷⁰² Див. Коментар 71.

⁷⁰³ Публїкуѡтѡся за видѡннѡм оригѡналу: Патерик или Отѡчник Печерскнѡ... 1661.

⁷⁰⁴ На берегах: Мѡа дѡкѡмѡрѡ 11 днѡ.

\Арк. 238\

ПОМИНАЙТЕ ѻЗНИКИ, АКИ І НИМИ СВАЗАНЫ⁷⁰⁵ ,ЗАПОВѢДА ѻЗНИКЪ Ѡ ГДѢ ПАВЕЛЪ СѢБІИ. ТОМЪ ПОВИНЮЩЕСЯ, ПАМАТІ СОТВОРИ ЗДѢ, ЧДѢ БЛЖЕННАГО СЕГѠ, ѻЗНИКА НИКОНА: НА НЕМЪ ЖЕ ГЪ ІАВѢ ПОКАЗАЛА БЫТИ, ИЗВОДАИ ѠКОВАНЫЯ ВО МЪЖЕРТВѢ⁷⁰⁶.

СЕИ ОУЕВО БЛЖЕННИИ ОУЗНИКЪ НИКОНЪ БЫСТЪ РОДА ВЕЛИКА, Ѡ ГРАДА КІЕВА. ПРИШЕДЪ ЖЕ ВЪ ПЕЧЕРСКИИ МОНАСТЫРЪ, ПЛѢНИ СЛМЪ ПЕРВѢЕ РАЗУМУЪ СВОИ, И ВРЕГѠ СЕБѢ Б ПОЛОУШАНИЕ ХБИ⁷⁰⁷, И БЫСТЪ ИНОКЪ ИСКУСЕН. ПОТОМЪ ЖЕ ПРИШЕДШИИ ЗЛОЧЕРТІВЫИ ПОЛОВЦЕМЪ, ПЛѢНИНЪ ТЧѢМИ БИ⁷⁰⁸, [В ТО ЖЕ ВРЕМЯ ЕГДА И САРТРАТИИ СѢБИ ПЕЧЕРСКИИ:]⁷⁰⁹ ИЗВЕДЕ ИЪ МОНАСТЫРА ВЪ СТРАНОУ ИХЪ. ИДѢЖЕ ѠКОВАНЪ ДЕРЖИМУЪ БЛШЕ⁷¹⁰.

НЕКТОЖЕ Ѡ ГРАДА КІЕВА ХРТОЛОВИИ СБИ, ПРИДЕ ТАМО ПЛѢНИНИКИ ИСКЪПИТИ. БЛЖЕННИИ ЖЕ НИКОНЪ НЕРАДИ Ѡ ТОМУЪ: МНАЩЕ ХРТОЛОВЕЦЪ ІАКЪ СЕГѠ РАДИ, ЗАНЕ ИМА СВОИ СИ ВЪ ГРАДѢ КІЕВѢ БОГАТЫХЪ, ИМЖЕ ХОЩЕТЪ ИСКЪПЛЕНЪ БЫТИ. ХРТОЛОВЕЦЪ ЗЕВО ТОИ МНОГИХЪ ИСКЪПИ ВЪЗВАТИСА, И ПОВѢДА Ѡ БЛЖЕННИЕМЪ.

СЛЫШАВШЕ ЖЕ СВОИ СМЪ, ЕЗ МНОГИИ ИМѢНИИ ПРИДОША ИСКЪПИТИ ЕГѠ. НО БЛЖЕННИИ НИКОНЪ РЕЧѢ КЪ НИИ⁷¹¹: НИКАКОЖЕ ВЪЕ ИСТОЦАЙТЕ ИМѢНИЕ БЛШЕ. АЦЕ БЫ ХОТѢЛЪ ГЪ СВОБОДНА МА

\Арк. 238 36.\

ИМѢТИ, НЕ БИ ПРЕДАЛЪ МА Б РЪЦѢ ВЕЗЗАКОННЫХЪ ИХЪ: ТОИ ЕВО СЛМЪ ПРЕДАСТЪ ВЪ ПЛѢ КРЕПО ИХЪ ЖЕ ХОЩЕТЪ. НО МЫ АЦЕ БЛГАА ПРИАХОМЪ Ѡ РЪКИ ГДНА, ЗАЛГѠ НЕСТЕРПИМЪ ЛИ⁷¹² БЛИЖНИИ ЖЕ ѻКОРИША ЕГѠ, И НЕ ИСКЪПЛШЕ ѠИДОША ЕЗ ВРѢ МНОЖЕРТВО БОГАТРЕТВА ВОПЛА.

ТОГДА ПЛѢНИВЫИ БЛЖЕННАГО, И ПРОЧИИ ПОЛОВЦАИ, ВИДѢВШЕ ЛИШЕНИЕ СВОЕГѠ ЖЕЛАНИА, НАЧАША НЕМИЛОСТИВНО МЪЧИТИ РАБА БЖІА.

И БЫСТЪ Ѡ НИХЪ БЛЖЕННИИ ТРИ ЛѢТА ПО ВСА ДНИ ѠЗЛОБАЛЕМУЪ: БАЖЕМЪ, ѠКОВАНИЧѢ ИМЛИИ РЪЦѢ И НОЗѢ, НА ОГНЬ ВОЗЛАГАЕМЪ, НОЖѢ РАЗРѢЗАЕМЪ, Ѡ ГЛАДА И ЖАЖДЫ СКОУЧАБАЕМЪ:

⁷⁰⁵ На берегах: **СѢ: ГІ:** (Свр 13:3).

⁷⁰⁶ На берегах: **УѢ: ЗЗ:** (Пс 67:7).

⁷⁰⁷ На берегах: **В КѠ: І:** (2Кор 10:3-6).

⁷⁰⁸ На берегах: **ПЛѢНИ БИ Ѡ ПОЛОЦѢ.**

⁷⁰⁹ Див. Коментар 66.

⁷¹⁰ Див. Коментар 65.

⁷¹¹ На берегах: **НЕХОТѢ ИСКЪПЛИ БЫТИ.**

⁷¹² На берегах: **ІС: Б** (Йв 2:10).

ѿвогда чрезъ днь, ѿвогда же чрезъ два, и чрезъ три, ничтоже вкдшаа. Лѣтѣ на слнцѣ пребылаа жегомъ, змиѣ же на инѣгѣ и стѣдени помѣтаемъ. Се же емѣ все творящъ безеожннй половцаи, да искѣпн себѣ. Но Блженный Никонъ блграше Бга ѿ всемъ, и молашеа к немѣ безпрестани.

Таже къ мѣчнтелѣ свой гла: **И**акъ Хѣ тѣне ма ижеавитъ ѿ рѣкъ вашихъ, ѿже еѡ и ижевѣщеніе пріахъ: іавнмнма братъ мой **Е**встратій⁷¹³, егоже вы продаете жидомъ на Расплатіе, за негоже тыи ѡсдадтцаа съ ѡцы свои, рѣкшимн: Крѣвъ егѡ на насъ, и на

\Арк. 239\

чадехъ нашихъ⁷¹⁴. Бѣ же ѡкаанныи съ іудюю продавшимъ на Крѣтъ Гда, мѣчнми еѡдете. Мнѣ же іавнвыицаа еце рече: іакъ въ третій днь имамъ б Монастырѣ быти, млтвъ ради стѣхъ **Ѧ**цъ **А**нтѡніа и **Д**еодѡсіа, и прочіихъ иже і нимн Прѣныхъ Печерскихъ.

Слышавъ же се плѣннвыи егѡ Полочаннн,⁷¹⁵ мнаше тогѡ вѣжати хотѣца: тѣмъ же подрѣза емѣ листа да не ижевѣгнѣ. К сімъ же и стрежащъ егѡ крѣпко. И се въ третій днь, въ шестыи часъ, верѣдцимъ въ ѡрѣжн вѣемъ, везаапѣ Блженный Ѹзникъ невиднмъ бытъ. точию стрегущн слышаша гласъ глѡщъ: **Х**валите **Г**да съ **Н**ѣсъ⁷¹⁶.

И такъ принеенъ бытъ **С**тѣи невиднмо, въ Цркѣ Прѣтѣа Бцы Печеркѡю⁷¹⁷ въ то врема, егдл начаша на Бжтвенной Лутѣргн пѣти **К**иноннкъ^{718,719}. И лѣе вма Братіа согѣкшеса, вопрошащъ егѡ, Какъ еѣмо прйдѣ **Ѧ**нъ же хотѣ испѣрва ѡутантн превѣліе то Чѣдо: Но видаше вси свѣзана тогѡ сѣца, и желѣза на немъ тѣжка, раны неіцѣлны, все тѣло согннвшеса ѿ ранъ, и еце крѣвъ каплющъ ѿ подрѣзаніа листовъ, вѣкѡ нждащъ егѡ повѣстѣ истиннѣ, тѣмже и неволею послѣди іавн имъ бывше.

⁷¹³ Див. Коментар 66.

⁷¹⁴ На берегах: **мѣ: кѣ** (Мт 27:25).

⁷¹⁵ На берегах: **Прѣзашъ емѣ лѣтѣ.**

⁷¹⁶ Пс 148:1.

⁷¹⁷ Див. Коментар 67.

⁷¹⁸ Див. Коментар 68.

⁷¹⁹ На берегах: **принеенъ ѿ плѣннн невиднмо.**

И не да́ше ѿ а́ти желе́зѣ ѿ рѣкѣ и но́гѣ своѣю⁷²⁰. И гдѣ же ѣмѣ рече: брате, а́ще бы хотѣ́
Гѣ бнѣжѣ́тѣ тѣ а́и имѣ́ти, не бы́ и зѣ́ тѣ ѿ плѣ́ни: И нѣ́ оубѣ́ повини́а бо́ли наши́. И
тѣ́ко инѣ́ше ѣ́ него́ желе́за преко́ва́ша и́ на по́требѣ́ ѿ лѣ́тревѣ⁷²¹.

По дне́х же мно́зѣ́, мѣ́рѣ́ сѣ́щѣ́ въ Поло́цѣ́, прѣ́иде́ ѣ́ Кѣ́евѣ́ ѿнѣ́ половчанѣ́, и́же въ плѣ́ни
Блѣ́ннагѣ́ Нѣ́кона имѣ́, и́ вни́де ѣ́ Печѣ́рскѣ́й Мо́нархѣ́рѣ́: Ви́дѣ́ же Блѣ́ннагѣ́ своѣ́гѣ́
Плѣ́нника Нѣ́кона, познѣ́ ѣ́гѣ́ и́ сказа́ ѿ нѣ́мъ вѣ́а подро́бнѣ́, И гдѣ́менѣ́ же и́ Бра́тѣ́и⁷²². И к
томѣ́ нево́зврати́а во́спат, но о́умили́вѣ́а Крѣ́тѣ́а, и́ бѣ́гѣ́ Чернорѣ́зецѣ́, со про́чимѣ́ Рода
своѣ́го Половцѣ́и прѣ́идши́ми ѣ́ Кѣ́евѣ́: ѣ́ нѣ́ми же и́ жи́вотъ сво́й ѣ́ Пока́нѣ́и сконча́, ѣ́ Печѣ́рскѣ́
Мо́нархѣ́рѣ́, работѣ́а плѣ́нникѣ́ своѣ́мѣ́ Блѣ́нномѣ́ Нѣ́конѣ́⁷²³.

Мно́га же и́ и́на прѣ́дѣ́ла и́справле́нѣ́а, се́гѣ́ Блѣ́ннагѣ́ и́ сѣ́гѣ́ Нѣ́кона бѣ́ша, ѿ нѣ́хѣ́ же
ѣ́а во́спомани́емѣ́:

Ѵ́гда ѣ́ще во плѣ́ненѣ́и Блѣ́нны́и ѣ́и бѣ́а сѣ́дчи́а нѣ́когда плѣ́нникомѣ́, ѿ гла́да и́ нѣ́дѣ́ды,
разво́лѣ́ти́а и́ бѣ́и зѣ́ смѣ́рти бѣ́гѣ́и⁷²⁴:

То́гда Блѣ́нны́и инѣ́ми въ о́убѣ́хѣ́ ѣ́и, запо́вѣ́дѣ́а тѣ́ ѿ е́ра́шна пога́нѣ́и ничѣ́го же вѣ́дѣ́ти,
мѣ́тѣ́вою своѣ́ю вѣ́хѣ́ на здра́вѣ́е прѣ́ложѣ́,

и ѿ о́убѣ́ невидѣ́мо и́звѣ́гнѣ́ти со́творѣ́.

Па́ки въ то́мѣ́ же плѣ́ненѣ́и сѣ́щѣ́ сѣ́гомѣ́⁷²⁵: Разво́лѣ́а нѣ́когда ѣ́амѣ́ плѣ́нѣ́бы ѣ́гѣ́
Половчанѣ́, и́ оубѣ́ змре́ти имѣ́а, запо́вѣ́дѣ́а женѣ́мѣ́ своѣ́мѣ́ и́ дѣ́тѣ́мѣ́, да плѣ́ннагѣ́ се́гѣ́
Чернорѣ́ца Нѣ́кона, распѣ́тѣ́а вѣ́рхѣ́ грѣ́ба ѣ́гѣ́⁷²⁶. Блѣ́нны́и ѣ́и Плѣ́нникѣ́, Дѣ́ломѣ́ прозрѣ́
пога́днѣ́е то́гѣ́ пока́нѣ́е, помолѣ́а ѿ нѣ́мѣ́, и́ и́щѣ́лѣ́и ѣ́гѣ́: И тѣ́ко и́ се́бѣ́ и́звѣ́а ѿ го́ркі́а
смѣ́рти тѣ́ле́ныа, и́ ѿнагѣ́ не то́мо ѿ тѣ́ле́ныа но и́ ѿ Ду́шевныа.

Ѵ́и Блѣ́нны́и Нѣ́конѣ́ нарица́етѣ́а Сѣ́хѣ́и⁷²⁷, и́ев и́тѣ́къ крѣ́вню и́згнѣ́ ѿ ра́нѣ́ и́ и́ше, ѣ́ко
гѣ́латѣ́ ѣ́мѣ́ сѣ́ Дѣ́домѣ́ мо́щно бѣ́а ѿ крѣ́порѣ́ти своѣ́й пре́даннѣ́и бѣ́вше́и въ плѣ́нѣ́: И́ше ѣ́ко

⁷²⁰ На берегах: нехотѣ раскоблѣи бѣгѣи зѣ желе́зѣ.

⁷²¹ Див. Комментар 69.

⁷²² На берегах: Половцѣи крѣтѣи а́и прѣстѣри́шиа чѣдѣ́ ѣ́ ра́ди.

⁷²³ Див. Комментар 70.

⁷²⁴ На берегах: плѣ́нникѣ́ мѣ́тѣ́вою и́щѣ́лѣ́и и́ сво́дѣ́и.

⁷²⁵ На берегах: поло́чанѣ́ змѣ́раю́щѣ́ и́щѣ́лѣ́и.

⁷²⁶ Див. Комментар 71.

⁷²⁷ На берегах: по́чтѣ́ нарица́етѣ́а сѣ́хѣ́и.

сѣдѣль крѣпость моѧ⁷²⁸. и пѣки: Кѡрѣи моѧ ѣѧкъ сѣшило сохѡшаѧ⁷²⁹. В нѣхъ же и мѧ пречѣднои днѣѧшеѧ сѧлѣ ѡ҃҃҃же неплѡтнѡ, но своиственнои сѧламъ Нѣнѣмъ Безплѡтнѣмъ, что речеѧмъ: тѡчѣю съ Апѡломъ: И мамы сѣ сокровище въ сѣдѣлнѣхъ создѣхъ⁷³⁰.

Горѧше ѡ҃҃҃ въ сѣхортѣ своѣи сѡ҃҃҃нѣмъ любе Бж҃їѧ свобожденнѣ чѣдогвѡнѣ сѣи ѡ҃҃҃҃нѣ, свѣтѣѧѧ дѡбрыми дѣлы Бгѡдѡдно.

Тѧже свобоженъ быти и ѡ҃҃҃ сѣлѣннѣхъ⁷³¹. И за сѣхортѣ ѡ҃҃҃҃дѡющѣю, вѣ жнзѣни сѣи.

\Арк. 240 зб.\

Прїѧ по смѣрти Неглѣннѣ Тѣла своѣго неѡ҃҃҃дѡющѣе, в нѣмже догелѣ почивѧетъ в Пещерѣ. Дхѡмъ же внѣде, въ наслѣдїе неглѣнноѡ, и нескверноѡ, и неѡ҃҃҃дѡемоѡ, сѣзлѡдѣнноѡ на Нѣсѣхъ сѣгѡ рѧди, при истѡчннѣхъ жнзѣни вѣчннѣѧ⁷³². И прїѧтѣ не ѡ҃҃҃дѡемнѣи славы вѣнѣцъ: И мѧ же за мѧтѣѧми Прѣнагѡ сѣгѡ ѡ҃҃҃дннѣа Бж҃їѧ да сподобнѣѧ, и мѧ венчѧни быти ѡ҃҃҃ Црѧ славы Хр҃тѧ Бгѧ. Сѣмѡже слава съ Безначѧлннѣмъ сѣгѡ Сѡ҃҃҃цѣмъ, и съ Прѣтѣмъ Блгннѣмъ и жнвѡтворѧщннѣмъ Дхѡмъ, ннѣ и прнѡ, и въ вѣки вѣкомъ, Аминь.

ЖИТІЄ ПРП. КУКШІ І ПРП. ПИМЕНА

Основна редакція Патерика⁷³³

\Арк. 241\

О КѢКЪШѢ⁷³⁴

Ролею (не — ?) премину сего блаженаго и священомученика того же манастиря Печерскаго чрънца Кукшу, егоже вси свѣдают, како бѣсы прогна⁷³⁵, и вятичи крести⁷³⁶, и дождь сведе⁷³⁷, езеро изсуши⁷³⁸, и многа чудеса сътворе. По многих муках усѣченъ бысть⁷³⁹ съ своим ученикомъ. С нима же и Пимин, блаженный постник, въ един день скончася, проувидѣвъ свой отход преже двою лѣтъ, и многа ина пророчествова, недужныя исцѣли. Посредѣ церкви велегласно рек: «Брат нашъ Кукша противу свѣту убьенъ бысть». И тако рек, преставися в един час с тѣма святыма. Оставлю убо много глаголати же о святых. Аще не довлѣет ти моа бесѣда, иже слыша от устъ моих, ни

⁷²⁸ На берегах: **Ѳѧ** **КА** 7(Пс 21:16).

⁷²⁹ На берегах: **Ѳѧ** (Пс 101:4).

⁷³⁰ На берегах: **ѧ** **кѡ**: **Д**. (2Кор 4:7).

⁷³¹ На берегах: **Преглѣннѣѧ** **ѧ**.

⁷³² На берегах: **ѧ** **Прѣ**: **ѧ** (1Пт 1:3-5).

⁷³³ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

⁷³⁴ Див. Коментар 72.

⁷³⁵ Див. Коментар 73.

⁷³⁶ Див. Коментар 74.

⁷³⁷ Див. Коментар 75.

⁷³⁸ Див. Коментар 76.

⁷³⁹ Див. Коментар 77.

само писание на увѣрение тя приведет, аще же кто от мертвых воскреснет, — не имеши вѣры.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї

XVI—XVII ст.⁷⁴⁰

[Про Кѡшкѡ]⁷⁴¹

Полово же правнѣно бл҃жнѣго и а҃нгеломѣна того же мнѡстѣра чернѣа кѡшкѡ е҃го же вѣкѣ вѣдѣють кѡмо вѣбѣи проти⁷⁴². и вл҃тѣни⁷⁴³ кѣти и дождѣ вѣдѣ⁷⁴⁴. и ѡзѣро и҃воши⁷⁴⁵. и мнѡга чюдѣа стѣвори и по мнѡгѣи мѡдѣахѣ оубѣченѣа бѣгѣ⁷⁴⁶ свѣснѣа оубѣченѣа и с нимѡи же пѣдмѡнѣа бл҃жнѣи портникѣа вѣз ѣдинѣа скончѣа дѣнѣ. проѡубѣдѣвѣа своѡи ѡходѣа преже двѡю лѣтѣа и мнѡга и҃на а прѣрѣтѣвѡвѣа недѣжнѣи и҃щѣблѣи поѡѣ цѣркви белегласно рекѣа. братѣа нашѣа кѡшкѡа противѣа свѣтѣа оубѣченѣа бѣи и тако рекѣа прѣставлѣа. вѣз ѣдинѣа же дѣнѣ и чѣа с тѣбѣа стѣима:

Арсенїївська редакція Патерика⁷⁴⁷

Кѡшкѡ и ѡ Никонѣ⁷⁴⁸

Полово же правнѣно бл҃жнѣго и а҃нгеломѣна того же мнѡстѣра чернѣа кѡшкѡ е҃го же вѣи вѣдѣа кѡмо вѣбѣи проти⁷⁴⁹. и вл҃тѣнѣ⁷⁵⁰ кѣти и дождѣ вѣдѣ⁷⁵¹ и ѣзѣро и҃воши⁷⁵². и мнѡга чюдѣа стѣтвори. и по мнѡгѣи мѡдѣахѣ оубѣченѣа бѣгѣ⁷⁵³ своѡи ученикѡи. Оу⁷⁵⁴ с нимѡи и пѣдмѡнѣа бл҃жнѣи портникѣа. вѣз ѣдинѣа дѣнѣ скончѣа. проѡубѣдѣвѣа своѡи ѡходѣа преже двѡю лѣтѣа. и мнѡга и҃на прѣрѣтѣвѡвѣа. недѣжнѣи и҃щѣблѣи. посредѣ цѣркѣе белегласно рекѣа. братѣа нашѣа кѡшкѡа. противѣа свѣтѣа оубѣченѣа бѣи и тако рекѣа прѣставлѣа. вѣз ѣдинѣа дѣнѣ же и чѣа с тѣбѣа стѣима:

⁷⁴⁰ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четѣ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

⁷⁴¹ Див. Коментар 72.

⁷⁴² Див. Коментар 73.

⁷⁴³ Див. Коментар 74.

⁷⁴⁴ Див. Коментар 75.

⁷⁴⁵ Див. Коментар 76.

⁷⁴⁶ Див. Коментар 77.

⁷⁴⁷ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁷⁴⁸ Див. Коментар 72.

⁷⁴⁹ Див. Коментар 73.

⁷⁵⁰ Див. Коментар 74.

⁷⁵¹ Див. Коментар 75.

⁷⁵² Див. Коментар 76.

⁷⁵³ Див. Коментар 77.

⁷⁵⁴ На берегах дописано: **ніконѡ**.

Касіянівська перша редакція Патерика⁷⁵⁵

Ѡ ѿмъ ѿценноуѣ Кукшѣ. ѿ Пиминѣ пѡртницѣ⁷⁵⁶.

Долею преминуѣхъ его блженнаго ѿ ѿценноуѣ. того манартырѣ печерскаго чернорѣца кукушѣ. его вси свѣдають. како еси прогна⁷⁵⁷ ѿ блтчи крѣти⁷⁵⁸. ѿ дождѣ е неси свѣде⁷⁵⁹. ѿ ѣзеро иже оуши⁷⁶⁰. ѿ много чудесъ сотвори. ѿ по многѣ мукѣ оубеченѣ бы⁷⁶¹ е оучникѡмъ свои. е ни ми же ѿ пиминѣ блженнаго пѡртни въ єдинѣ днѣ скончѣся. прооубѣдавъ свое ѡхоженіе къ гоу. пре двоу лѣтоу. ѿ много ина пррочествовавѣ, недоужныѣ исцѣли. ѿ посредѣ цркви велеглаго рекъ. бра нашѣ кукуша. противоу свѣ

\Арк. 206\

тѣ оубиенѣ бы. ѿ то рекъ претѣвиста въ єдинѣ чѣсѣ е тема стѣма. ѡртѣблю оубо много глати ѣ ѿ стѣ. аще ли не довлѣетъ ти моѣ вѣрѣда. ѿ слыша ѡ оубѣтѣ моѣ. то ни глаго писаніе на оубѣреніе тѣ приведе. аще ли ѿ и не вѣрѣши. то аще ктѡ ѿ мртвѣхъ възкрѣетъ не имѣши вѣры.

Патерик Йосифа Гризни⁷⁶²

Ѡ ѿмъ ѿценноуѣ Кукши, ѿ Пиминѣ пѡртницѣ⁷⁶³

Долею како преминуѣ его блженнаго, ѿ ѿценноуѣ, тогоже мнѣрга печерскаго чернорѣца кукушѣ, его же вси свѣдаю, како еси прогна⁷⁶⁴, ѿ блтчи крѣти⁷⁶⁵, ѿ дождѣ е несе свѣде⁷⁶⁶, ѿ ѣзеро иже оуши⁷⁶⁷, ѿ много чудеса сотвори, ѿ по многѣхъ мукѣ оубеченѣ бытѣ⁷⁶⁸ оученикѡ свои (sic!). е ни ми же ѿ пиминѣ блженнаго пѡни во єди днѣ скончѣ, провѣдѣвъ свое ѡхоженіе ко гдѣ, преде

⁷⁵⁵ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁷⁵⁶ Див. Коментар 72.

⁷⁵⁷ Див. Коментар 73.

⁷⁵⁸ Див. Коментар 74.

⁷⁵⁹ Див. Коментар 75.

⁷⁶⁰ Див. Коментар 76.

⁷⁶¹ Див. Коментар 77.

⁷⁶² Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

⁷⁶³ Див. Коментар 72.

⁷⁶⁴ Див. Коментар 73.

⁷⁶⁵ Див. Коментар 74.

⁷⁶⁶ Див. Коментар 75.

⁷⁶⁷ Див. Коментар 76.

⁷⁶⁸ Див. Коментар 77.

\Арк. 257 зб.\

ДБОУ ЛѢТУ. И МНОГА ИНА ПРОРОЧЕСТВОВАВЪ, НЕДУЖНЫИ ИЩЕЛИБЪ И ПОСРѢ ЦРКВИ БЕЛЕГЛАСНО РЕКЪ.
БРА НАШЪ КЪКША ПРОНУ СЪБѢТУ СБИЕНЪ БЫТЬ, И ТО РЕКЪ ПРЕРЪВИСИ ВО ЕДИНЪ ЧА С ТРЕМА СТЫМА.

Друкований Патерик: видання 1661 р.⁷⁶⁹

Кѹкша Крѣмъ невѣрныхъ, подъ вѣнецъ двѣ глѣбъ,

Пиминъ Постни прозрѣвъ то, вниде с нимъ во славу.

**Житіє прѣбныхъ ѿцъ нашихъ Кѹкши ієрєнночїніка, и Пимина
пѹтника^{770,771}**

Ѹ нихъ же первый невѣрныхъ Крѣмъ оубѣченъ бысть:

Другий смръть его прозрѣвъ, в то же днь оумре.

\Арк. 243б.\

БѢТЬ ТРЕТЬ ГИГОЛТИ МНОГО, ИДѢЖЕ ДѢЛ СРЕДИТЕЛЪЮ ГЛЮ: ГЛЮЖЕ И ѿ ЯХЪ БЛЖЕННЫХЪ
БЛЖЕННИЙ [ЕО] СЪЛЦИЮ МѢНЪ, НАЩЕЛМЪИ КЪКША⁷⁷², ЕДИНЪ ѿ ѸѸЪ СТО ПЕРСАГО МОИТЬЯ,
БЪЛАНЪ ЗНАМЪ БѢ. ЗДЕ БЛТИИ, ЛЮДИ НЕВѢРТЕЛЪНЪ ПОМЪИИИ КРѢИ⁷⁷³, И МНОГИХЪ БЪРЮ ПРОТЪТИ

МНОГАЖЕ И БЕЛІКА ЧУДЕСА СОТВОРИ⁷⁷⁴. БЪЕСИ ПРОГНА⁷⁷⁵, ДОЖДЪ СЪ НЕБЕСЕ
СВЕДЕ⁷⁷⁶, ОЗЕРО ИЗЪШИ⁷⁷⁷: И ИНА РАЗЛІЧНА ОУДИВИТЕЛНАА ЗНАМЕНІА
ПОСЛѢДОВАША ЕМУ.

ТАЖЕ ПО МНОГИХЪ МЪКАХЪ⁷⁷⁸, ѿ НЕВѢРНЫХЪ ОУБѢЧЕНЪ БЫТЬ⁷⁷⁹, СЪ УЧІКОМЪ
СВОИМЪ.

⁷⁶⁹ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

⁷⁷⁰ На берегах: Мѹ ДѢГЪТА КЪ ДНА.

⁷⁷¹ Див. Коментар 72.

⁷⁷² На берегах: СТ: КЪКША БЛТИИ КРѢИ.

⁷⁷³ Див. Коментар 74.

⁷⁷⁴ На берегах: ЧУДЕСА СЪ КЪКШИ.

⁷⁷⁵ Див. Коментар 73.

⁷⁷⁶ Див. Коментар 75.

⁷⁷⁷ Див. Коментар 76.

⁷⁷⁸ На берегах: ПЪЧАНІИ БѢ

⁷⁷⁹ Див. Коментар 77.

В то́же вре́мѧ, Бл҃жѣнный Пѣминъ Пѣтннкъ⁷⁸⁰, в то́мъ же Печѣрскомъ стѣомъ монастырѣ, подви́зашеѧ Б҃гоубо́днѣ.

И́же вели́каго ра́ди своѣго Поще́нїѧ, и́ трѣда, Прїѣтъ ѿ Б҃га Дарова́нїе толи́кво⁷⁸¹, ѧкво прої́аши ѣмѸ не то́кмо И́щѣленїѣмъ НедѸжнѣхъ, но и́ ѿсто́ащѣхъ далѣче, безвѣ́стнѣхъ же и́ тайнѣхъ:

И́во мнѡгѣхъ бола́щѣхъ, чѸдотворѣ́нїѣ и́щѣленїѣхъ, и́ мнѡга Проро́чествовавъ,

\Арк. 242\

Провидѣ́ ѿшествїѣ́ своѣ́ къ Г҃Ѹ, прѣ́жде двою лѣ́тъ.

Та́же прозрѣ́въ Ѹсѣ́ченїе́ Бл҃жѣннаго КѸкши, ѿсто́ащаго далѣче, погрѣ́дѣ́ Цркви́ Печѣрскїѧ Белегла́енѡ возопи́⁷⁸²: Братъ нѡшъ КѸкша в сей дѣнь противѸ свѣ́тъ Ѹвїенъ ѣ́тъ.

И́ сіѧ рекъ, прѣста́вилѧ вѣ́ единъ днѣ́ съ КѸкшею стѣ́мъ, и Ѹ́никомъ ѣ́ѡ.

И́ та́кво трїѣ́ кѸпно, воспрїѡ́ша радѡва́нїѧ тринелѣ́нна: ѧ́же Ѹ́ко не видѣ́, и́ ѡ́хо неслышѡ́, и́ на срѣ́це члѣвѣ́кѸ не взыидѡ́ша⁷⁸³, ѧ́же ѡ́готовѡ́ любѡ́щїм ѣ́гѡ Б҃ѣ́ в Трѣ́цы, ѣ́мѸ же гла́ва, ны́нѣ́ и́ прѣ́во, и́ вѣ́ки вѣ́кѡ́, Амї́нъ.

ЖИТІЄ ПРП. АФАНАСІЯ

Основна редакція Патерика⁷⁸⁴

Слово о свѣтѣмъ затворницѣ Афонїи.

ГОСПОДИ, БЛАГОСЛОВИ

Бысть убо в том святѣм монастыри брат един, живый свято, богоугодно, именем Афонасий, и, болѣвъ, умре. Два же брата, отерше тѣло мертво, отыдоша от него, увивше его, якоже подобает мертвѡго⁷⁸⁵. По приключѡу же пришедше инии, видѣвше того умерша, отыдоша. И пребысть мертвъ весь день не погребен, бѣ бо убогъ велми, не имѣя ничтоже мира сего, и сего ради небрегом бысть; богатым бо всякъ тщится послужити и животѣ, и при смерти, да наслѣдитъ что.

⁷⁸⁰ На берегах: Ст: Пѣмнѣ по́ртѡ́ еѣ́кѣ́ велнѣ́.

⁷⁸¹ На берегах: ЧѸде́лѣ́тѣ́: пѣ́мннѧ.

⁷⁸² На берегах: ѧвѣ́чїѣ́тѣ́: Пѣ́мннѧ.

⁷⁸³ На берегах: ѧ́ КѸ́: Б.

⁷⁸⁴ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

⁷⁸⁵ Див. Коментар78.

Увѣдав же о сем игумень: в нощи нѣкто явивыйся глагола ему: «Человѣкъ Божий! два дѣни се имат днесь непогребен, ты же веселишися». Во утрий же день игумен со всею братиею прииде ко умершему, и обрѣтоша его сидяща и плачущая. И ужасошася, видѣвше того оживша, вопрошахут его, глаголюще: «Како оживе или что видѣ?» Сий же не отвѣща ничтоже, точию: «Спаситесь!» Сии же моляхуся слышати что: «Да и мы ползуемся». И рече: «Не имете вѣры, аще вы реку». Братиа же к нему с клятвою рѣша, яко: «Сохраним, еже речеши намъ». Он же рече им: «Имѣйте послушание во всем игумену, и покайтесь на всяк час, и молитесь, да скончаеетея сдѣ и со святыми отци погребени быти в пещерѣ. Се болѣ всѣх вещей трия сиа вещи суть; аще ли кто постигнет сия вся исправите по чину, — токмо не возноситея⁷⁸⁶. И ктому не впрашайте мене, и молю вы ся, простите мя». Шед же в пещеру, и зазда о собѣ дверци, и пребысть, не глаголя ничтоже никомуже, 12 лѣт. Егда же преставитися хотяще, и, призва всю братию, то же глаголаше, еже и преже, о покаании и о послушании. «Блаженъ есть сподобивыйся сдѣ положень быти», — и почи с миром о Господѣ.

Нѣкто брат един, лядвиами боля от лѣт многъ, принесенъ бысть надо нь объем же тѣло блаженнаго, — се исцѣлѣ, от того часа, до дѣне смерти его никакоже поболѣвъ ни лядвиами, ни инѣмъ чим. Сему же бѣ имя исцелѣвшему Вавила. И тѣй сказа братии: «Лежашу ми, — рече, — и вопиющу, вниде сей блаженный, глаголя: «Прииди и исцелю тя». А з же хотя того вопрошати, когда и коли сѣмо прииде, он же абие невидим бысть». И разумѣша вси, яко угоди Господеви, николиже бо изъиде и видѣ солнца во 12 лѣтъ, и плачася не преста день и ноцъ, ядяше мало хлѣба и воды поскуду, и того чресъ день. Се услышах от того Вавилы, исцѣленаго им⁷⁸⁷.

Аще кому невѣрно мнится се написаное, да почти житиа святых отецъ Антониа и Феодосиа, начальника рускым мнихом, — и тако да вѣруеть⁷⁸⁸. Аще ли ни тако премѣнится, неповинни суть: подобает бо сбытиса притчи, реченѣй Господемъ: «Изиде сѣяй сѣять сѣмени своего, ово паде при пути, а другое — в тернии»⁷⁸⁹, — иже печалми житийсками подавляются, о тѣх же пророкъ глаголетъ: «Одебелѣ сердце людий сих, ушима тяжко слышащя»⁷⁹⁰; другой же: «Господи, кто вѣрова слуху нашему?»⁷⁹¹

Ты же, брате и сыну, сим не вѣслѣдуй, не тѣх бо ради пишу се, но да тебе приобретаю. Свѣтъ ти даю: богочестием утвердися в Печерском монастыри, не восхоци власти, ни игуменства, ни епископства; довлѣет ти ко спасению, еже кончати жизнь свою в немъ. Вѣси сам, яко могу сказати всѣх книгъ подобнаа, уне ми, и тобѣ полезное, еже от того божественнаго, и святаго монастыря Печерскаго сдѣянаа и слышанаа от многа мала сказати о Христѣ Иисусѣ, Господѣ нашем, ему же слава со Отцемъ и Святым Духом.

⁷⁸⁶ Див. Коментар 79.

⁷⁸⁷ Див. Коментар 80.

⁷⁸⁸ Див. Коментар 81.

⁷⁸⁹ Лк 18:5-7.

⁷⁹⁰ Ис 6:10.

⁷⁹¹ Ис 53:1.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї

XVI—XVII ст.⁷⁹²

[про Афанасїа]

Бысть оубо ѿ се в томъ стѣомъ манастыри. братъ единъ живый стѣ ѿ еѣгоугодно. ѿменемъ афанасїи. болевъ ѿ оумре. двѣ же брата ѿтерша тѣло мѣтвое. и ѿндорта ѿ него. оубидивша ѿкоже подокаетъ мѣтвоего⁷⁹³. по прѣлѣчю же придоша ѿни. и видѣвше того мѣтвое ѿндорша. и пребы мѣтвемъ днѣ весь не погребенъ. еѣ бо оубога не ѿмѣла ничто же мира сего. сего ради нерегомъ бысть. богатымъ ево вѣжъ тѣмъ послѣжити. и вѣ животѣ и прѣ смѣрти да насладѣдѣтъ что. оубидѣвъ же ѿ сѣмъ нгѣ

\Арк. 112 зб.\

менъ. в ноци нѣкто ѿвнелъ емъ ѿ глѣ емъ. человекъ ежѣи днѣ двѣ се ѿмѣтъ. и днѣ непогребенъ. тѣ же везельшиелъ. во оутрѣи же днѣ приде ѿгѣменъ сѣ сѣю братнѣю кѣ оумершемъ. ѿбрѣтѣоша и сѣдѣца и плачущаелъ. оубжасошаелъ того видѣвше ѿжнѣша. въпросахѣтъ еѣо глѣце како ѿжнѣ. ѿли что видѣ. еѣ же ничто же не ѿвѣца к нимъ точнѣ спѣнтѣелъ⁷⁹⁴. и мы рѣ полѣзѣмъ. и рече немѣте вѣрѣи ѿце вы рѣд. братѣа к немъ клѣтвое рѣша. ѿко сѣхранимъ еѣже ѿце речеши и намъ. ѿн же рече ѿмъ. ѿмѣнѣте послѣшанѣе. вѣ сѣмъ кѣ ѿгѣменъ. и покантѣелъ на вѣжъ чѣ. и молнтѣелъ да скончѣтѣелъ здѣсѣ стѣими ѿцѣи. погребени быти в пѣчерѣ. се коле вѣрѣ доеродѣтелѣи. тѣи си вѣци. ѿце ли кто что портѣгнетъ си вѣл ѿправити по чинъ. тоѣмо не вѣзносиелъ⁷⁹⁵. и кѣтомъ не въпрашѣйте мене. и молѣ вы сѣ прортѣте мѣ. шедъ же вѣ пѣчерѣ. заздѣвъ ѿ сѣрѣ дѣрн. и пребытъ не глѣ ничтоже никомѣже. еѣ лѣ. еѣгда же прѣтѣвнтѣелъ хотѣше. и призѣвавъ братнѣю. что же глѣше. еѣже и преже. ѿ послѣшанѣи и ѿ покѣанѣи. блѣжнъ еѣ сподобнѣнѣлъ здѣ положенъ быти. и почи сѣ миромъ.

Кѣкто братъ лѣдѣнѣами болаше. ѿ много лѣтѣ. и принесенъ бысть надонъ. вѣзѣмше тѣло блѣжнаго сего ѿцѣли ѿ того часа. ѿдо днѣ смѣрти еѣо никакоже болѣвъ. ни лѣдѣнѣами ни ѿнѣмъ. сѣмъ же еѣ ѿмѣ ѿцѣлѣвшемъ вѣвѣла. и что сказа братнѣи. лежащѣю ми рече и вѣпѣнѣю. вниде си блѣжнѣи. и глѣ ми приди ѿцѣлю тѣ. ѿз же хотѣхѣ въпрашѣти и.

⁷⁹² IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четь-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

⁷⁹³ Див. Коментар 79.

⁷⁹⁴ На берегах дописано: ѿнѣ мѣлѣхѣ емъ слышати ѿ него что да.

⁷⁹⁵ Див. Коментар 79.

когда и коли придет сѣмо. ѿнѣ же невидимъ бысть. и разѹмѣша вси іако ѹгоди бѣи. николи
бо

\Арк. 113\

и зиде и види слѣца. въ бѣ лѣѣ. плачаша не прерѣта днѣ и ноцѣ. и іадаше мало хлѣба. и воды
поѹиждѣ. и то чрезъ днѣ. се ѹбо слышахъ ѹ слышавши ѿ того вавилы и сѣрѣленаго⁷⁹⁶. аще
ли комѹ не вѣрно мнитсѣ. се писано естъ да почитетъ житиѣ стѣго ѿца нашего антонѣа.
началника рѣбкымъ мнихомъ. и тако да вѣрѣетъ⁷⁹⁷. аще ли ни тако преминитсѣ. непобинѣи
сѣтъ. подобаетъ бо событисѣ притчи реченой глѣ. и зиде сѣіатъ семени своѣго. ѿбо паде при
пѣти. а дрѹгоѣ в тернѣи. иже печалми житѣиіками подавляютсѣ. ѿ тѣхъ же прѣкъ рече. ѹдобели
рѣце люди еи. и ѹшима тѣжко слышаша. дрѹгой же рѣ кто вѣрова слѹхъ нашемѹ:

Арсеніївська редакція Патерика⁷⁹⁸

О Афонасѣи

\Арк. 85\

Бѣ же ѹбо и се в томъ стѣмъ манастырѣ. брѣ единъ живѣи, стѣ и бѣѹгодно. и менемъ
афонасѣи. болевъ много ѹмре. два же брата ѿтерша тѣло мѣтѣо. и ѿидоста ѿ него.
ѹвѣвша іакоже подобаетъ мѣтѣаго⁷⁹⁹. по приключаю же пришедше ииѣи. видѣвше того
ѹмерша ѿидоста. и пребѣ мѣтѣи днѣ въ не погребенъ. етѣ бо ѹбогъ мира сего. не имѣа
ничего же. и того рѣ неерего бѣ. къ бѣглым бо вѣакъ тѣцитсѣа полѣжити. и в животѣѣ
и при смѣрти. да наслѣдѣетъ что. ѹвидѣв же ѿ сѣмъ и гѣменъ. в ноци некто іавивсѣа глѣ
ѣмѣ. члѣче ежѣи два днѣ сѣ имѣа. днѣ непогребенъ, тѣи же везелишисѣа. въ ѹтрѣи же днѣ прѣиде
и гѣменъ. со вѣю братѣѣю къ ѹмѣршемѹ. и ѹбрѣ

\Арк. 85 зв.\

тоша и сѣдѣца и плачѣца. и ѹжасоша. видѣвше того ѿживѣша. и въпрошахѣтъ и глѣце.
како ѿживе или что видѣ. сѣ же ничто же ѿвѣца к ни точио спаетѣ. си же молѣхѣа
слышати что ѿ него⁸⁰⁰. да и мы ползѣемъ. рече не имате вѣрѣи аще бы рекѣ. братѣа же к немѹ
сѣ клѣтѣвоѣ рѣша. іако сѣхранимъ еже аще рѣши и на. он же рече имѣ имѣитѣ полѣшаниѣ бо

⁷⁹⁶ Див. Коментар 80.

⁷⁹⁷ Див. Коментар 81.

⁷⁹⁸ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁷⁹⁹ Див. Коментар 78.

⁸⁰⁰ Так в оригиналі.

вѣмъ къ и҃г҃уменѸ. и покарѣи́теса на всѣхъ члѣ. и молитѣ да скончаѣтѣ сдѣ. и
сѣ стѣми о҃ци погрѣвени быти в пещѣрѣ. се коле вѣѣ добродѣтелии три си
вещи. и аще ли кто постигнетъ. си всѣ исправити по чинѸ. токъмо не
вѣзносѣи҃сѣ⁸⁰¹. и котомѸ не вѣпрашайте мене. и молю бы сѣ протитѣ мѣ. шед
же в пещерѸ. сазда ѿ себе двери. и пре

\Арк. 86\

бѣ не глѣ ничтоже никомѸже. **ВѢ** лѣ. егда же преставити хотѣше. и
призвавъ братію всю. то же глѣше е҃же и преже. ѿ послѣшаніи. и о҃ покланіи.
и бл҃жнѣ е҃сть сподобившисѣ сдѣ положенѸ быти. и почи с мирѸ.

Иѣкто братѸ лѣдвѣями бола ѿ многѸ лѣтѸ. принесенъ бѣ надо нь. вѣзеше
тѣло бл҃женѣго сего и҃сцѣле. ѿ того часа до днѣ смѣрти е҃го никакоже
болѣ. ни лѣдвѣями ни инѣмъ чимѸ. семѸ же и҃сцѣлевшемѸ їма вѣдѣла. и
тѸ каза брѣи. лежащю ми рѣ и вѣпѣющю. вниде сѣ бл҃женыи⁸⁰², глѣ ми.
прійди и҃сцѣлю тѣ. аз же хотѣхъ е҃го вѣпрашати. когда и коли сѣмо прійде
он же невидимѸ бѣ. и разѣмѣша си іако Ѹгоди бѣи. николиже бо и҃зиде. и
видѣ слѣца.

\Арк. 86 зв.\

вѣ **ВѢ** лѣ. и плачѣса не прѣста ино днѣ и ноць. и іадѣше мало хлѣба и
воды поѿекудю. и тѸ чрезъ днѣ. се оубо слышѣ ѿ слышавшиѸ ѿ того вѣдѣла
и҃сцѣленаго⁸⁰³ аще ли комѸ не вѣрно мнитѣса написано е҃. да почтетѣ житыѣ
сѣго антоніа ѿца нашего началника рѣкѣи мнихѸ.⁸⁰⁴ и тако да вѣрѣетѣ. аще
ли ни тако премѣнитѣса. непови́ни сѣть. подокаѣт бо себитѣ притчи рѣнѣи
гмѣ. и҃зиде сѣиѣи сѣиѣтѸ семѣне своѣго. о҃ва припаде при пѣти. а дрѣго е҃ в
терни⁸⁰⁵. и҃же печалми житиѣи҃сѣками подавляють. ѿ тѣхѸ прѣкѣ рѣ. оудовелѣ
бо сѣце люди сѣ. и оушима тѣжко слышѣша⁸⁰⁶ і дрѣгий рѣ гнѣ кто вѣрова сѣлѸ нашѣмѸ⁸⁰⁷.

⁸⁰¹ Див. Коментар 79.

⁸⁰² Дописано на берегах: а҃фона...

⁸⁰³ Див. Коментар 80.

⁸⁰⁴ Див. Коментар 81.

⁸⁰⁵ Лк 18:5-7.

⁸⁰⁶ Іс 6:10.

⁸⁰⁷ Іс 53:1.

Касіянівська перша редакція Патерика⁸⁰⁸

Ѡ сѣмъ Афанасіи затворницѣ, ѿ оумеръ ѿ пакы въ дрѹгій днь ѡживе. ѿ пребѣлѣ ВѢ

Вѣсть оубо ѿ сѣ, в томъ сѣмъ манастырѣ. Братъ единъ живый. сѣ ѿ бѣоубѣднѣ
житіе, ѿменѣ Афанасіе. еволѣвъ многѣ ѿ оумре. двѣ же братѣ ѡтѣрше тѣло егѣ ме

\Арк. 206 зв.\

рѣтъ ѡндѣта, оубѣвшѣ е, ѣко подѡвѣетъ мѣртѡвѣ⁸⁰⁹. по прилучаю пришеши нѣщѣи
ѿ видѣвшѣ того оумрѣша ѡндѣша. пребѣлѣтъ мѣртѡвѣи вѣсѣ днь не погрѣвѣнъ. еѣ ево оубѣоу
сѣло. не ѿмѣл ничѣ же мѣра сѣго. ѿ сѣго рѣ не берѣгоуъ бѣи богатымъ вѣлкъ тѣцѣтѣл
погложити. ѿ во животѣ ѿ при смѣрти. да насѣдѣи чѣто. В нѣщѣи же лѣи нѣкто ѿгоуменѣ
глѣ. члкъ ежѣи сѣи. двѣ днѣ ѿмѣ негрѣвѣнъ. тѣи же вѣселѣши. оубѣдавѣ ѡ сѣмъ ѿгоуменъ. въ
оубѣрѣи же днь ѿгоуменъ сѣ вѣсѣо братѣю приде къ оумрѣшѣмоу. ѿ ѡбрѣтѣоша егѣ

\Арк. 207\

сѣдѣца ѿ плачѣюца. ѿ оубѣоша. Видѣвшѣ того ѡживѣша въпрошахѣтъ егѣ глѣца. кѣко ѡживѣ
ѿли чѣто видѣ. сѣи не ѡвѣщѣавашѣ ничѣто же. тѣоу ѿпѣетѣ. ѡни же молѣхѣоу емоу. слѣшати
чѣто ѡ не. да ѿ мы рѣ ползѣоуемѣ. ѿ рѣ к ни ѣще вы рекоу не вѣроуетѣ ми.

Братѣи же к нему е клѣтѡвоу рѣша. ѣко сѣхранимъ вѣсѣ е рѣшѣи к намъ. ѡнѣ рѣчѣ к ни.
ѿмѣнѣте погложаніе въ вѣсѣ къ ѿгоуменѣ. ѿ клѣтѣеѣ на вѣлѣ чѣ. ѿ молѣтѣеѣ гоуѣ тѣлѣ хѣ, ѿ
прѣтѣоу егѣ мѣри. ѿ прѣпенѣмоу ѿнтѣоу ѿ феѡдѣоу. да икончѣете живѣтѣ евои зѣлѣ. ѿ сѣ
сѣгѣми ѡцѣи погрѣвѣни бѣи

\Арк. 207 зв.\

ти подѡвѣтѣ в печѣрѣ. ѣе во болий вѣсѣх вѣщѣи, тѣри сѣа вѣщѣи оутѣ. ѣще ли кѣто погѣтѣтѣ.
сѣа вѣлѣ ѿсправити пѣоу чиноу. тѣоу не възновиѣл⁸¹⁰. ѿ к тому ѿ не въпрошѣиѣте менѣ. нѣ молю
сѣа прѣтѣиѣ мѣ. шѣ же в печѣрѣ ѿ заградѣвъ ѡ сѣвѣ дѣрѣи ѿ пребѣлѣ не глѣ никому ѿничѣто же.
бѣ. лѣ. егѣдѣ же хотѣл прѣстѣлѣитѣи призѣвѣвъ вѣсѣо братѣю. тѣѣ ѿмъ глѣше е ѿспрѣвѣл. ѡ погложаніиѣ

⁸⁰⁸ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁸⁰⁹ Див. Коментар 78.

⁸¹⁰ Див. Коментар 79.

и ѿ покаяній. гла. Блаженъ е ѿже здѣ сподобивыица положенъ быти. и се
рѣ почи е мирѡ ѿ гѣ. еѣ некто братъ единый. бола ладвенами ѡ лѣтъ многахъ. При

\Арк. 208\

ненъ бы надонь. ѡбоймъ жѣ тѣло блженна. И исцѣлѣ ѡ того чл. даже до днѣ смрти своеа.
никакоже болевъ ладвенами. ниже инѣмъ. семоу исцѣ⁸¹¹вшему еѣ имъ бвѣла. и тѣ сказа
братѣи сице. лежашѣ ми рѣ възпощѣ ѡ болевъни. и лѣе видѣ си блженныи. гла ми приди и
исцѣлю тѣ. азѣ хотѣа того възпрашати. кѡгда и коли рѣмо приде. онъ же лѣе невидимъ
бы. и ѡтого разумѣша вси гакѡ оугоди гви. никогда бо видѣ слнце. Вѣ еи лѣ и плачѣ не
претѣ днѣ и нощѣ. адыше бо мало хлѣба. и вѡды повсюдѣ пише. и то

\Арк. 208 36.\

чрѣ днѣ. и се слыша ѡ того бавѣлы исцѣленого имъ⁸¹². а ли комоу невярно
мнитѣ се напѣанное. да почтѣтъ житѣе стѣхъ ѡцѣ нашихъ антонѣа. и
фѡдосѣа. начѣника рѣскы мнѣхъ. И тако вѣроуетъ⁸¹³. аце ли ни тако
премениѣтѣ. неповинни гоу. подоваѣт бо свѣтисѣа причи. рѣннѣи гдо. и зыде
сѣаи, сѣаи сѣмени своего и ѡво паде при поутѣ. а дрѣгое паде вѣ чернѣ⁸¹⁴.
и печальми житѣиескыми подавлѣотѣа. ѡ нѣхъ прѣкѣ глѣте. ѡ дѣвелѣ рѣце
людѣи си. и оушима тѣко слышаша⁸¹⁵. дрѣгый гѣ, ктѣ вѣрова слоухѣ

\Арк. 209\

нашему⁸¹⁶. тѣ братѣ и сиоу симъ не вѣлѣдоую. не тѣ бо рѣди пишѣ се. но
да тебѣ приѡбращѣ. свѣтѣ дѣю блгочѣемъ. оутвердѣсѣа вѣ стѣомъ тѣомъ
манастырѣ печѣрскѡ. не вѣхощѣи влѣти игоуменства. ни епѣпѣтѣ. и
дѡволѣѣтѣ ти кѣ спнѣю. е скончѣти жизнь свою в ѣ. Вѣсѣ сѣмъ гѣко могу
сказѣти вѣмъ книгы подѡена. оуне ми тебѣ полѣзноѣ. еже ѡ того
бжтвенного и стѣгѣ манастыра печѣрскаго сздѣанна и слышанна ѡ многѣ
мало сказѣти ѡ хѣтѣ гѣтѣ гдѣтѣ нашемъ. емоу слаба нынѣ и прѣно и вѣтѣкы
вѣкомъ. а мѣ.

⁸¹¹ На берегах дописано: лѣ.

⁸¹² Див. Коментар 80.

⁸¹³ Див. Коментар 81.

⁸¹⁴ Лк 18.

⁸¹⁵ Іс 6:10.

⁸¹⁶ Іс 53:1.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.⁸¹⁷

**Въ тѣхъ днѣхъ сѣго Аѳанасіа затворника, еже ѿмеръ и пакы въ дрѹгын
днѣхъ ѡживе, и прѣбывъ лѣтъ бѣ**

\Арк. 123\

Бѣ оубо въ пещерѣхъ сѣомъ мѡнастырѣи братъ єдинъ. живы сѣо и єгооубоодно
житіе, имене аѳанасіе. болѣвъ мнѡго и оумрѣ. двѣ же брата ѡтрѣше
тѣло мрѣтво. ѡтидоша оубивше єго іако побѣ мрѣтвы⁸¹⁸. по прилѹчѹю
же нѣцїи прише видѣша того ѿмрѣша и ѡтидо. прѣбывъ же мрѣтвыи бѣ
днѣхъ не погрѣбенъ. бѣ бо оубога сѣло. и не имѣа ничто же мїра сѣго.
и сѣго ради неврѣгсѡ бѣ. бо гатѣ бо въсѣкъ тѣцїиѣа поглѹжити и при
сѣмрѣти. да наслѣдѣа что. въ нѡци же іави нѣкто игоуменѣ глѣ. члѣкъ бжїи
сѣ двѣ днѣ и мѣа не погрѣбенъ. тѣ же бѣлишиѣа. оубѣдавъ же игоуменъ сѣ сѣ. въ
оутрѣи днѣхъ сѣ въсѣжъ братіеж прїиде къ оумрѣшему. и ѡверѣтоша єго сѣдѣца
и плачѣца. **И** оужасоша іако видѣша єго сѣживша. въпрашаахъ того
глѣще. како сѣживе. или что видѣ. сѣ же не ѡвѣщавааше ничто. тѣчїж
спїиѣтѣѣа. сѣни же молаахъ єго глѣшати что ѡ него. да и мѣ рѣ плазѣемеѣа.
сѣнѣ рече къ нї. аще вѣа рекѣ не вѣрѣѣте мнѣ. братїа же къ нѣмѣ сѣ клѣтвож
рѣша. іако сѣхраїнѣ въсѣ аще речеши нѣа. ѡн же рече и и мѣиѣте поглѣшанїе въ
въсѣ къ игоуменѣ. и каїѣѣѣа на въсѣкъ чѣ. и молиѣѣѣа гоу іу хѣу, и прѣтѣи
єго мѣри. и прѣеномѣ аѳанѣнїю и дѣѡсїю. да скончаѣѣте живѣо свои здѣ, и сѣ
сѣми ѡцїи погрѣбѣни быти спѣобитѣѣа. въ пещерѣхъ. сѣ бо болїи въсѣѣ вѣщен.
три сїа вѣщи сѣж. аще ли кто постїгнѣ сїа въсѣ и исправїти по чїноу. тѣчїж
не възнѣсиѣа⁸¹⁹. и к тому не въпрошанте мене. нѣ мѣаѣа вѣа

\Арк. 123 зв.\

прѣитѣ мѣа. шѣ же въ пещерѣхъ заграднѣхъ сѣ сѣѣѣ двѣри. и прѣбывъ не глѣ никѣмѣ же ничто
же бѣ лѣ. єгда хѣтѣше прѣѣтавитѣѣа. призѣвавъ въсѣжъ братїж. тоже имѣ глѣаше єже испрѣва
сѣ поглѣшанїи ѡ покаанїи глѣ. бѣжѣнѣ є иже спѣбнѣнѣа здѣ положенъ быти. и сїа рѣкъ почї
сѣ мїрѣ ѡ гї:

⁸¹⁷ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

⁸¹⁸ Див. Коментар 78.

⁸¹⁹ Див. Коментар 79.

Патерик Йосифа Тризни⁸²⁰

О СѢТОМЪ АДОНАСІИ САТВОРНИЦѢ, ИЖЕ УМЕРЪ И ПАКИ ВЪ ДРУГІИ ДЕНЬ

ОЖИВѢ,

І ПРЕБЫТЪ ЛѢТЪ ІБ.

И БѢ УБО И СЕИ В ТОМ ЖЕ МНТРИ. ЕРѢ ЕДИНЪ ЖИВЫИ СТО И ЕГОУГОДНО ЖИТИЕ ИМЕНЕМЪ АДОНАСІИ КОЛѢВЪ МНОГО УМРЕ. ДВА ЖЕ БРАТА, ОТѢРШЕ ТѢЛО ЕГО МЕРТВО. И УИДОУТА УВИДѢВШЕ ЕГО ТАКО ПОДОБАЕ МЕРТВАГО. ПО ПРИЛЪЧАЮ ЖЕ ПРИШЕШЕ НѢЩІИ, ВИДѢВШЕ ТОГО УМЕРША И УИДОУША. ПРЕБЫТЪ ЖЕ МЕРТВЫИ ВЪ ДЕНЬ НЕ ПОГРЕБЕНЪ, БѢ БО УБО СЪБЛО, И НЕ ИМѢА НИЧТО ЖЕ МІРА ЕГО, И ЕГО РАДИ НЕБРЕГОМЪ БЫТЪ. БОГАТЫИ БО ВСЯКЪ ТЩИТІА ПОСЛАЖІТИ, І В ЖИВОТѢ И ПРИ СМЕРТИ, ДА НАСЛѢДИ ЧТО. В НОЩИ ЖЕ ГАБИСА НѢКТО ИГУМЕНЪ ГЛА. ЧЛКЪ ЕЖИИ СЕИ ИМА ДВА ДНИ НЕПОГРЕБЕНЪ, ТЫІ ЖЕ ВЕСЕЛІШИСА. И УВѢДАВ ЖЕ ИГУМЕНЪ О СЕМ, ВЪ УТРИИ ДЕНЬ СО ВСЕЮ БРАТІЕЮ ПРИИДЕ КО УМЕРШЕМУ, И ОБРЕТОУША ЕГО СЕДНАЦА И ПЛАЧЮЦА, И УЖАСОУШАСА ТАКО ВИДѢВША ТОГО ОЖИВША, І ВОПРОШАХУТЪ ТОГО ГЛЮЩЕ КАКО СЪЖИВѢ, ИЛИ ЧТО ВИДѢ. СЕИ ЖЕ НЕ УВѢЩАВАШЕ НИЧТО ЖЕ ТОЧІЮ СПАСІТЕСЯ. СНИИ ЖЕ

\Арк. 258\

МОЛАХУ СМЪ УБЛЫШАТИ ЧТО У НЕГО ДА И МАІ РЕЧЕ ПОСЛУШЕСА. ОН ЖЕ РЕЧЕ К НИМЪ, АЩЕ ВЫ РЕКЪ, НЕ ВѢРЮТЕ ЛИ БРАТІИА ЖЕ К НЕМУ СО КЛАТВОЮ РЕША, ТАКО СОХРАНИМЪ ВСЕ ЕЖЕ АЩЕ РЕЧЕШИ НАМЪ. СЪ ЖЕ РЕЧЕ НИМЪ. ИМѢЙТЕ ПОСЛУШАНИЕ БО ВСЕМЪ КО ИГУМЕНЪ, И КАЙТЕСА НА ВСЯКЪ ЧА, И МОЛИТЕСА ГДЪ ИХЪ ХРГЪ, И ПРЧТО ЕГО МТРИ. И ПРПЕНЯМЪ АНТОНІЮ И ФЕДОСИЮ ДА СКОУЧАТЕ ЖИВОТЪ СВОИ ЗДЕ, И СТЫМИ ОЦЫ ПОГРЕБЕНИ БЫТИ СПОДОБИСА В ПЕЩЕРѢ. СЕ БО КОЛѢИ ВСЕХЪ ВЕЩЕИ ТРИ СИЛ ВЕЩИ СЪ. АЩЕ ЛИ КТО ПОСТИГНЕТЪ СИА ВЕА ИСПРАВИТИ ПО ЧИНЪ. ТОЧІЮ НЕ БОНОСИСА⁸²¹. И К ТОМУ НЕ ВОПРОШАЙТЕ МА, НО МОЛУ ВЫ СА ПРОСТИТЕ МА. ШЕ ЖЕ В ПЕЩЕРѢ, И ЗАГРАДИВЪ О СЕБѢ ДВЕРИ И ПРЕБЫТЪ НЕ ГЛА НИКОМУ ЖЕ НИЧТО ЖЕ ДВАНДЕСЯ ЛЕТЪ. ЕГДА ЖЕ ХОТІАШЕ ПРЕГЛАВИТИСА, ПРИВАВЪ ВЮ БРАТІЮ, ТОЖДЕ НИМЪ ГЛШЕ, ЕЖЕ ИСПЕВА. О ПОСЛУШАНИИ, И О ПОКАЯНИИ ГЛА. БЛЖЕНЪ ЕСТЬ ИЖЕ ЗДЕ СПОДОБИВИСИСА ПОЛОЖЕНЪ БЫТИ, И СИА РЕКЪ ПОЧИ С МІРОМЪ О ГДѢ. И БѢ НѢКТО БРАТЪ ЕДИНЪ КОЛІАІ ЛЪВНАМИ У ЛЕТЪ МНОГЪ, И ПРИНЕСЕНЪ БЫТЪ НАДО, ОЕМЪ ЖЕ ТѢЛО БЛЖЕННАГО И ИЩЕЛѢ У ТОГО ЧАСА, И ДАЖЕ ДО ДНЕ СМЕРТИ СВОЕА НИКАКОЖЕ ПОКОЛѢ ЛАДВНАМИ, НИЖЕ НИЧѢ ЧИНЪ. СМЪ ЖЕ ИЩЕЛѢВШЕМУ ИМА БАБИЛА; И ТОИ СКАЗА

⁸²⁰ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

⁸²¹ Див. Коментар 79.

\Арк. 258 зб.\

братїи сице. лежациѹ ми рече и вопиоуциѹ о болѣзни. и абие вниде сеї елженїи и гла ми, прииди исцѣлю тѣ. а же хощеа того вопрошати когда и коли рѣмо прииде. онъ же абие невѣдимъ бѣтъ, и шчолѣе раздумѣша вси тако шгоди гдѣи, никогдѣ же бо изыде, и видѣ сонца, бо бї лѣтъ и плачаша день и нощь не преруга, гадаше бо мало хлѣба и воды пошкѹдѣ пиаше и что чреденѣ. И се слышѣ ш того бавїлы, исцѣленнаго ѿмъ⁸²². Аще ли кому невѣрно мнїтїа се написанїе, да почтѣ житїа стѣхъ оцѣ ншнхъ антѣонїа и феодрїа началника рѣскимъ мнїхомъ и тако да вѣруетъ⁸²³. Аще ли не тако преминїтїа неповинни сѣтъ. Подоблетъ бо събѣтїи прїчи реченнѣи гдѣмъ, изыде рѣжи рѣжати рѣмени своего. и ово паде при пѣти, и дрѹгое въ чернїи, иже пѣчаломн житнїскимн подавляютея⁸²⁴, о нї же прорѹкъ рече. Одеелѣтѣ рѣце людїи ш. шшїма тѣажко слышаша⁸²⁵. дрѹгїи же, гдѣи кто вѣрова слѹхъ нашемъ^{826,827}.

Друкований Патерик: видання 1661 р.⁸²⁸

Арк. 242 зб.

А.анасїи мртѣа ѿжи, и доерѣ в затѣорѣ. свѣдѣи плѣть ѿмерцевалѣти, воспрїѣ жїзї горѣ.

Житїе прѣк: ѿца ншѣ А.анасїа затѣорника⁸²⁹

Иже по смрти възкрѣ пребытъ въ затѣорѣ дванадесѣтї лѣтъ, и трї полезнаѣ братїамъ сказа.

\Арк. 243\

Зъ сѣмъ възкрѣи и живѣ, вѣрѣалъ въ мѣ аще и ѿмретъ ѿживѣтъ⁸³⁰. Исполнїи се слово свое шпїителѣ, реченное ѿ Лазарѣ четвероднѣвномъ, и на Прѣномѣ ѿци ншѣм А.анасїи затѣорницѣ Печеркомъ: желѣа да и мѣ исполнїм слово когѣтаго, ѿ Лазарѣ нїцѣмъ реченное: Аще кто ѿ мртѣи идрѣтъ к нїмъ покаютея⁸³¹.

⁸²² Див. Коментар 80.

⁸²³ Див. Коментар 81.

⁸²⁴ Лк 18:5-7.

⁸²⁵ Іс 6:10.

⁸²⁶ Іс 53:1.

⁸²⁷ У кінці тексту пропущено декілька рядків і наступний текст розпочато на наступній сторінці.

⁸²⁸ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

⁸²⁹ На берегах: **Мѣ Дѣкѣ к днѣ.**

⁸³⁰ На берегах: **ѿш: Лї** (Ін 11:25:26).

⁸³¹ На берегах: **Лѣ: сі** (Лк 16:30).

Сѣи ѡубо Прѣбный А.д.анасій, бѣи, Черноризѣ в Монастырѣ стѣом Печерскѣ, стѣо и Бгѣодѣоно
 житіе имыи. Иже мнѣго болѣвѣ ѡумре⁸³²: ерѣтїа же ѡтроша тѣла ѡгѣ и ѡубнша, ѣкоже
 подобѣт Инѡкѣ ѡумершѣ⁸³³. И лежалше мѣртвыи два дни, невреженїа ради некоего не погребенѣ.
 Таже ѣвленїе бѣитѣ Игѣменѣ в нѣци, ице гла⁸³⁴: члѣк Бжїи А.д.анасїи, два дни лежїи
 непогребѣ, тѣже невреженїи. Игѣменѣ же в третїи днѣ, ѡеи Стрѣдѣ сѣци, прїиде съ ерѣтїею къ
 ѡумршомѣ, хотѣа погребетїи ѡгѣ: и се ѡбрѣктоша того сѣдѣца ѡживша, и и плающа⁸³⁵.
 Жжасѣшасѣ ѡбо бѣи, ѣкѡ видѣша ѡгѣ ѡживша, и вопрошахѣ того глѣоче: Кѣко ѡживѣ и
 что видѣ, или слышѣ? ѡнже не ѡвѣщаваше ничтѣже, точию: спѣайтѣеа. Оубо тѣи пѣче
 мѣахѣа ѡмѣ, хотѣще чтѣ слышати ѡ него, им же и мѣи [рѣша] да ползѣмѣа.

\Арк. 243 з6.\

Тогдѣ гла и: Аще бѣа рекѣ не иметѣ вѣрїи, и не поладшѣете мѣа. Братїа же ѡвѣщаша ѡмѣ съ
 клѣтѣвою, ѣкѡ сохрани все, ѣже речеши на. Тѣмже рече и възкрѣшїи⁸³⁶: Илчїите поладшанїе въ
 бѣ къ Игѣменѣ. Кѣйтѣеа на всѣкѣ часѣ. и Млїитѣеа Гдѣу Исѣсѣ Хрїсѣ, и ѡгѣ прѣчѣтой Мтѣри, и
 Прѣбнїа Оцѣм Антѣонїю и Феодѣсїю, да скончѣете жївѣ своѣ здѣ, и съ стѣими Оцѣи
 погребѣни бѣити сподобитѣеа в Пещерѣ. Сїа бо три бѣци, болша сѣтѣ вѣрѣхѣ доеродѣтѣлей. И
 ѡще ли кто портїгнетѣ сїа всѣ и спрѣвити по чїнѣ, блженѣ вѣдетѣ: точию да
 не прѣвзносїитѣа⁸³⁷. Прѣчеже не вопрошїите мѣа, но молю прѣртїите мѣа. Сїа рекѣ и дѣ в Пещерѣ,
 и заградївѣ ѡ сѣтѣ дѣри, прѣбѣит тѣамѣ дванѣдѣсѣт лѣт⁸³⁸, никѣможе и сѣходѣ, и никогдѣже
 сѣнца видѣа: Пѣакѣше же днѣ и нѣцїе безпрѣртїани, хлѣба и водѣ мѣлѣ ѣдѣа на дрѣгїи днѣ
 бѣдшѣа: и по всѣ мѣлѣ ѣдѣа на дрѣгїи днѣ бѣдшѣа: и по всѣ тѣїа лѣтѣа не глѣаше никѣмѣже
 ничтѣже.

Сѣдѣже хотѣ прѣстѣвїитѣеа, прїзѣвѣ всѣ ерѣтїю⁸³⁹, и тожде гла имѣ ѣже и спѣрѣа, ѡ Поладшанїи
 и Показанїи, и ѣкѡ блженѣ сѣтѣ сподобївїиа [рече] здѣ положїнѣ сѣтѣ чѣтїи тѣаможе в
 Пещерѣ и дѣже подвижѣа⁸⁴⁰.

832 На берегах: Оут А.д.анасїи мѣртѣ лежїше в дни.

833 Див. Коментар 78.

834 На берегах: ѣвленїе ѡ не бѣит ѡ бл.

835 На берегах: въ третїи днѣ ѡживѣ.

836 На берегах: Три полїна ерѣтїам сѣзѣа.

837 Див. Коментар 79.

838 На берегах: Бѣи лѣтѣ в затѣорѣтѣ етѣ ни с кїи же глѣа.

839 На берегах: Прѣ сѣртїю тѣаждѣ три сѣзѣа.

840 На берегах: прѣстѣвѣа.

\Арк. 244\

По оупеніи же своємъ, ѡзвѣстїи чудотвореніемъ своє Блженство⁸⁴¹. Нево нѣкто ѿ братїи ѡименѣ Вавула, болаи ладвїами ѿ мнуги лѣтъ, принесенъ бѣсть къ мощемъ блженнаго свѣд: ѡ ѡбемъ тѣло єгѡ, лѣе ѡцѣлѣ. И ѿ того чѣла дѣже до днѣ смрти своєа, никѡлиже ладвїами поволѣ, ниже ѡнѣмъ чїмъ. Исповѣдѣже ѡ ємъ Вавула братїѣ^М (ѿ ниже бѣ ѡ Сїмонъ стѣи, спїсатель жїтїа свѣд.) ѡбленїе цѣлѣбника своєгѡ ѡцѣво^{842,843}: Лежѣщю ми [рече] ѡ копїющю ѿ болѣзни, внїде блженнїи єи А.анасїи внезапю, ѡ гла ми: Прїидї къ мнѣ ѡ ѡцѣлѣ т.а. Аз же хотѣхъ єгѡ вопрошати, какѡ ѡ когѡ стѣмо прїиде: ѡ лѣе невїдї бѣст. Тѣмже вѣрѡває ѡблшешюєа мнѣ, потщѣа [рече] принесєи бѣстї к нѣмоу: ѡ тѣкѡ ѡцѣлѣхъ. И ѡтолѣ разоумѣша внї ѡкѡ блжѣ стѣ, ѡ оугодї Гви Прѣпнїи єи затѡрникъ А.анасїи.

Єгоже стѣими млтвѣами, да сподобимѣа ѡмы ѿ смрти грѣхѡныа възкрѣше, Бгѡбгѡднѣ вѣ покланїи пожити, ѡ поє живѡ вѣчнї полчїт: ѡ Хѣ стѣ живѡдѡвци ншєм, ємѡже слаба єа истѡчнїкѡ жїзни Бгѡмъ Оцѣмъ, ѡ живѡтѡрѡцїимъ Дхѡмъ, ннѣ ѡ прїѡ, ѡ вѣ вѣки вѣкѡмъ, Аминѣ.

\Арк. 244 36.\

ЖИТІЄ ПРП. НИКОЛИ СВАТОШІ

Основна редакція Патерика⁸⁴⁴

Слово о преподобнем князѣ Свѣтоши Черниговском⁸⁴⁵.

Господи, благослови

И се разумѣвъ блаженный князь Свѣтоша, оставивъ княжение и славу, честь и богатство, и рабы, и весь двор ни во что же вѣни, и бысть мних. Его же вси свѣдают ту сущи черноризци добродѣтельное житие и послушание. Пребысть убо в поварни з лѣта, работаа на братїю; и своима рукама дрова сѣка на потребу горохови⁸⁴⁶, многажды же и з берега на свою раму носаше дрова; едва отстависта братїа его Изяслав и Володимеръ от таковаго дѣла. Сїй же истинный послушник с молбою испроси, да едино лѣто яглы⁸⁴⁷ варит на братїю. И тако сїй яко искусенъ и свершен во всем, посем приставиша его ко вратом монастыря; и ту пребысть з лѣта, не отходя никаможе, развѣ церкве. И

⁸⁴¹ На берегах: мѡщи ст: А.анасїа ѡдѡтѡны.

⁸⁴² На берегах: ѡблѣа вавула ѡ ѡцѣлѣ є.

⁸⁴³ Див. Коментар 80.

⁸⁴⁴ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

⁸⁴⁵ Див. Коментар 82.

⁸⁴⁶ Див. Коментар 84.

⁸⁴⁷ Див. Коментар 85.

оттуду повелѣно убо бысть ему служити на трапезѣ. И тако игуменею волею и всея братия, принуженъ бысть кълию собѣ имѣти, юже и сотвори, яже и донынѣ есть зовема «Святошина», и оград в ней же своима рукама насади. Глаголют же о нем се, яко вся лѣта чрнечества его не видѣ его никтоже николиже сѣдяща праздна, и сим доволни быти одежи его от таковаго рукодѣлиа, или сѣдя, или поя. Не вкуси иного ничтоже; аще и много имяше, та вся на потребу имяше странным и нищим и на церковное строение. Суть же и книги многы и донынѣ у вас. Самъ же от монастырския яди всегда питашеся⁸⁴⁸. Имѣяше же сей блаженный князь Святоша, и еще в княжении сый, лѣща велми хытра, именем Петра, родом сурянина, яже и прииде с ним в монастырь. Видѣв же сего волную нищету, в поварни же и у врат присѣдяща, лишився его, живяше в Киевѣ, врачюя многы. Прихожаше же часто ко блаженому и, видя его в злострадании и безмѣрном постѣ, увѣщеваше его, глаголаше: «Княже, достоит ти смотрити о своем здравии, а не тако погубити плоть свою многым воздержанием, иже нѣкогда изнемогшу ти, не мочи имаши понести наложеннаго ти ярма, иже изволил еси Бога ради. Не бо хошет Богъ чресь силу поста или труда, но точию — сердца чиста и сокрушена; иже обыклъ еси той нужи, юже твориши, работаа, яко сѣтнѣй холоп⁸⁴⁹. Но и благочестивая твоя братиа Изяслав и Володимер велику укоризну творита собѣ твою нищету, от таковыя убо славы и чести в послѣднее убожество прииде, еже умаряти тѣло свое и датися в недугъ неподобныа пища. Дивлюся утробнѣй ти влазѣ, иже иногда тяжка бывши от сладкыа пища, нынѣ же убо сурово зелие и сухой хлѣб приемлющи, трѣпить. Да когда недуг отвсюду собравшися, и, не имущу ти крѣпости, скоро живота гоньзнеша, мнѣ же не могущи ти помощи, оставиши плачь неутѣшим братома своима. Се же и бояре, служившей тебѣ, мнящеся иногда велици быти и славни тебе дѣля, нынѣ же лишени твоеа любве, желѣтвѣ; дома великыа сътворше, сѣдят в них во мнозѣ унынии. Ты же не имаши гдѣ ни главы подклонити, на смѣтии семъ сѣдя, и мнят тя яко изумѣвшася. Кый убо от князь се створи? Ли блаженный отецъ твой Давидъ, или дѣд твой Святослав, или кто в боярех сего пути вжелѣ, развѣ Варлама, игумена бывшаго здѣ? Преже суда суд приимеши». Се бо многожды глаголаше ему, овогда в поварни с ним сѣдя, иногда же у врат, наученъ быв братома его. Отвѣща блаженный: «Брате Петре! Многожды смотрив, разсудих не пощаждѣти плоти моеа, да паки воставлю брани на ся: да склѣщаема многым трудом, смирится. Сила бо моа в немощи свершается. Не бо суть страсти нынѣшняго времени точны будущей славы явитися в нас. Благодарю же Господа, яко свободил мя есть от мирския работы и створил мя есть слугу рабом своим, блаженным сим черноризцем. Брата же моа да внимаета собѣ, кождо бо свое бремя понесет, и довлѣет има моа власть. Си вся Христа ради оставих: и жену, и дѣти, дом, и власть, и братию, другы, и рабы, и села, — и оттого чаю жизни вѣчныа наслѣдник быти. Обнищав же Бога ради — да того приобретаю. И ты убо, врачюеши когда, не гнушати ли ся велиши брашен? Мнѣ же умрети Христа ради — прибыток есть, а еже на смѣтииши сидѣти — со Иевом творю царствуя». Аще же ни един князь сего сотворил преж мене, предвожа являюся им: кто же ли поревнует сему, да вслѣдует сему и мнѣ. Прочее же внимай себѣ

⁸⁴⁸ Див. Коментар 86.

⁸⁴⁹ Див. Коментар 87.

и научившим тебѣ». Егда убо разболѣяшеся сий блаженный, видевоу его, лѣчецъ готоваетъ зелие на потребу врачевания на кыйже недугъ, когда бѣяше или огненное жъжение, или теплота кручиннаа, преже пришествиа его здрав бываше князь, никакоже дадый себе врачевати. Се многажды сътворися. Нѣкогда же тому Петрови разболѣвшуся, Святоша посла к нему, рече: «Аще не пиеша зелиа, скоро исцѣлѣши; аще мене преслушаешися, много имаша пострадати». Сий же, хитръ ся творяше и болѣзни гонѣнути хотя, мало живота не погрѣши, растворениа вкусив, молитвою же сего исцѣлѣвъ. Паки же тому разболѣвшуся, наричаша посылаетъ тому, глаголя, яко: «В 3 день исцѣлѣши, аще ся не врачюеша». Послушавъ же его, сурянинъ въ 3 день исцѣлѣ по словеси блаженнаго. Призвавъ же его, Святоша повелѣ ему острищися: «По трехъ бо мѣсяцѣхъ отхожу свѣта сего». Се же рече, назнаменуя ему смерть. Сурянинъ же не разумѣ хотящаго ему быти. Сий же Петръ падъ предъ ногами, со слезами глаголя: «Увы мнѣ, господине мой, и добродѣтелю мой, и драгый мой животе! Кто призритъ странствие мое? Кто напитаетъ многую чадъ требующихъ? Кто заступитъ обидимыхъ? Кто помилуетъ нищихъ? Не рѣхъ ли ти, княже, оставити имаша плачъ неутѣшимы братома си? Не рѣхъ ли ти, о княже, не тако ли мя словомъ Божиимъ исцѣли и силою, якоже твоею молитвою? Кдѣ нынѣ отходиши, пастырю добрый? Повѣжъ мнѣ, рабу своему, язву ту смертную, да аще азъ ты не изврачюю, да будетъ глава моя за главу твою и душа моя за душу твою! Не молча отъиди отъ мене, яви ми, господине мой, отъкуду ти есть таковаа вѣсть, да дамъ животъ свой за тя! Аще же извѣстилъ ти Господь о томъ, моли его, да азъ умру за тя! Аще ли же оставляеша мя, да гдѣ сяду и плачюся своего лишения: на сметии ли семъ, или во вратѣхъ сихъ, идѣже пребываеша? Что ли ималъ наследствовати твоего знамениа? Самому ти нагу сущу, но и отходящу ти, въ сихъ исплатаныхъ рубищихъ положенъ будеша. Даруй же ми твою молитву, якоже древле Илия Иелисѣеви милоти, да раздражу глубину сердечную и пройду въ мѣста райская крову дивна дому Божия. Вѣсть же и звѣрь по вшествии солнца собратися, на ложихъ своихъ лягутъ, и бо птица обрѣте себѣ храмину, и грѣлица гнѣздо себѣ, идѣже положи птенца своя», — ты же бѣ лѣтъ имаша въ монастыри и мѣста твоего не познахъ». Блаженный же рече к нему: «Добро есть уповати на Господа, нежели надѣятися на человекъ: Господь же вѣсть, како препитаетъ всю тварь, могаю заступати и спасти бѣдныа. Брата же моя, не плачита мене, но плачита себе и чадъ своихъ. Врачевания же въ животѣ не требовахъ, мертвии бо живота не имутъ видѣти, ниже врачеве могутъ воскресити». Исходя же с нимъ въ пещеру, ископавъ гробъ себѣ и рече сурянину: «Кто наю паче возлюби?» Сурянинъ же: «Вѣде, яко аще кто хошетъ, но ты живи еще, мене здѣ положи». Блаженный же: «Буди тобѣ, якоже восхотѣ». И тако остригъся, пребысть плачаша день и нощь непрестая за 3 мѣсяци. Блаженный же, сего утѣшая, глаголаше: «Брате Петре, хощеша ли, пойму тя съ собою?» Онъ же с плачемъ рече к нему: «Хощу, да мене пустиши, и азъ за тя умру, ты же моли за мя». Блаженный рече к нему: «Дерзай, чадо, буди готовъ, въ 3-й бо день отъидеши». Ти тако причастився, и возлегъ, опрятався, и прострѣ нозѣ, предасть душу о Господѣ. Блаженный же князь Святоша потомъ пребысть 30 лѣтъ, не исхोидивъ изъ монастыря, дондеже преставися въ вѣчный животъ⁸⁵⁰. И въ день покоа его мало не весь градъ

⁸⁵⁰ Див. стор. 70.

обрѣтесе. И се увѣдав, брат его ⁸⁵¹ посла с молбою, кланяся, прося на благословение хрестьца, иже у переманаткы его, и подушки его, и колодки, на нейже кланяшесе⁸⁵². Игуменъ же вда ему, рекый: «По вѣре твои буди ти!» Се же приим, честно имяше и вда игумену 3 гривны злата, да не туне возмет знамение братне. Сему Изяславу нѣкогда разболѣвшуся, уже в нечаянии ото всѣх, и при смерти суца того видѣвше, присѣдяху ему жена его, и дѣти, и вси бояре. Сий же, мало восклонився, проси воды печерскаго кладязя, и тако онемѣ. Пославше, взяша воды; отерше гроб святаго Феодосиа, вдася же игумен и власяницу Святошину, брата его, да облекуть и в ню. Преже даже не вниде носяй, проглагола князь: «Изыдѣте скоро пред град на срѣтение преподобныма Феодосию и Николѣ». И вшедшу же посланному с водою и со власяницею, возпи князь: «Никола! Никола Святоша!» И давше ему пити, и облекоша и во власяницу, — и абие здрав бысть. И вси прославиша Бога и его угодники. Ту же власяницу взимаше на ся, егда ся разболяше, и здрав бываше. Сам-же къ брату ѣхати хотяше, но удрѣжанъ быв от тогда сущих епископъ⁸⁵³. Во всяку же рать сию власяницу на собѣ имяше, ти тако без вреда пребываше. Согреѣвшу же ему нѣкогда, не смѣ взяти ея на себя, ти тако убѣен бысть на полку⁸⁵⁴; и заповѣда в той положити ся.

Многа же исправления ина о том мужи повѣдают, иже и донынѣ вси свѣдят ту сущии старии черноризци о блаженѣм князи Святоши.

Обращу к тобѣ слово. Что ты таковое съдѣя? Богатство ли остави? — но не имѣ его. Славу ли? — но не постиже ея, но от убожества в славу прииде и во все благо. Помысли сего князя, егоже ни един князь в Руси не створи, волею бо никтоже вниде в чернечество. Воистину сий болий всѣх князий русских! Какое же сравнаются твоя корзна того власяници? Ты бо в наготу позван еси — ты же порты ся украшаеши, и сих ради обнажен имаши быти нетлѣнныя одежа, яко не имѣя брачныя одежа — осудишися. Но что пишеть божественный Иоанъ в Лѣствици: «Жидовин жадаа брашна, да празнуеть по закону»⁸⁵⁵. Ты же, им подобяся, попечение твориши о питии и о ядении, сим славенъ ся творя. Послушай блаженаго Евагрия: «Иже согрѣшитъ, праздника не имать»⁸⁵⁶. Не питай тѣла своего, да не супостат ти будетъ; ни выше мѣры начни высоких: егда не возмогъ, укоризну приимеши. Буди подражатель святых отецъ, да не будеши лишенъ божественныя славы тоа. Аще не постигнеши съ свершеными вѣнчан быти, поне со угодившими похваленъ быти потщися. Вчера пришел еси в чернечество, уже обѣщеваеши, преже навикновения епископству хочешъ, и законодавецъ крѣпокъ показал ся еси; и преже своего покорения всѣх смирити хочеши; мудрѣствуеши високаа, грѣдынею повелеваа, супротивно отвѣщаа. Си вся навыхотех от устъ твоих, оже помышляешъ о земных, а не о небесных, о плотских, а не о духовных, о похотех, а не о воздержании, о богатствѣ, а не о нищетѣ. Свѣта отступи, а во тму дал ся еси; жизнь отврѣгъ, муку вѣчную собѣ уготовил еси; прием оружие Христово на врага, того в сердце свое вѣгрузил

⁸⁵¹ Див. Коментар 88.

⁸⁵² Див. Коментар 89.

⁸⁵³ Див. Коментар 90.

⁸⁵⁴ Див. Коментар 91.

⁸⁵⁵ Див. Коментар 92.

⁸⁵⁶ Див. Коментар 93.

еси. Въспряни, брате, и разумѣй опасно о своемъ житии, неподвижну мысль имѣя и умъ от святаго мѣста того.

Арсеніївська редакція Патерика⁸⁵⁷

О КНЯЗИ Ѡ СТОШИ⁸⁵⁸

И се разумѣвъ блаженный князь стоша. остави кня
женіе. славу и чѣсть, богатство же и славу. и въ дворъ ни въ что же
вмѣсти. и бы мнихъ. его же тѣмъ ещѣи чернцы свѣдаю. добродѣтельное
его послуженіе. пребывъ оубо в поварници г лѣ. работая на братію.
своима рукама дрова свѣка. на потребу варенія горохови⁸⁵⁹. многы же и
съ берега на своєю плещу водъ носаше. егоже едва⁸⁶⁰ ѡставивша брата его.
измлакъ и володимеръ. ѡ такового дѣла. се же истинный послужникъ. съ
молбою испроси. да едино лѣто яглы⁸⁶¹ варить на братію. и тако сего яко
искушена. и извершенаго в се. пристави и ко братомъ манастыря. и ту пребы г
лѣ, не ѡходя никамо же развѣ цркви. и ѡтолкъ оубо на трапезѣ повелѣно

\Арк. 87 зв.\

бы емъ служити. и тако игуменю волю и все ебратію и принуженъ бы кѣлію
соетъ имѣти. юже и сътвори. и ѡградъ в ней. его же своимъ рукама насади.
глютъ же ѡ немъ и се. яко възл⁸⁶² чернечества его. не видѣ его никто же
николи же празна. и имъ доволнѣ быти ѡдежи его. ѡ такового рководѣлія.
или свѣда или поа рцѣ имаше. не вкден же николи же ничто же. аще именіе
възмаше. та вса на потребъ страннимъ еаше. на црквиноѣ строеніе. сът
же книги многы донынѣ в ба. сам же ѡ манастырьскоѣ яди питаше. имѣаше
же сии блаженный князь стоша⁸⁶³. еще сѣ въ княженіе лѣчца хитра белми.
именемъ Петра. родомъ славнина. иже и прѣн

⁸⁵⁷ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁸⁵⁸ Див. Коментар 82.

⁸⁵⁹ Див. Коментар 84.

⁸⁶⁰ Після цього слова в оригіналі одне слово вискоблено.

⁸⁶¹ Див. Коментар 85.

⁸⁶² На берегах: лѣта.

⁸⁶³ Див. Коментар 86.

\Арк. 88\

де с нимъ в манастырь. видѣвъ же сего волнѣю ницетѣ. в поварници же и оу братѣхъ прѣсѣдѣща. лишивша ѣго, живаше в киевѣ. врачѣи многы прихожаше же чарто къ елженомѣ. и видѣа сего въ слоготраданіи. и безмѣрнема порѣтѣ. оубѣщеваша ѣго глѣше. о княже доргоитѣ ти смотрити. ѿ своѣ здравьн. а не тако гѣбити плоть свою. многы въздержаніе. иже нѣкогда ѿ немогшиу ти. не мочи понерти наложенаго ти гѣрма. иже сѣе изволи бѣ рѣ. не ео хоцетѣ бѣтѣ. чрезъ силѣ трѣда или порѣга. но токмо рѣца чѣта. иже ѿбыклѣз ѣси тако нѣжи. юже чвориши. іако же конзній холопѣ⁸⁶⁴ рлетѣа. но и благочѣтѣа чвоіа чвоіа брата изаславѣ и володимерѣ

\Арк. 88 зв.\

великѣ оукоризнѣ чворитѣа собѣ чвоію ницетгою. ѿ таковыа славы и чѣти. в послѣднее збожѣтѣво. прінде ѣже оумарати чѣло своѣ. и датина в недѣгѣ не подобныа пища. дивлюжеа и оутробиенѣи ти влазѣ. ѣже иногда тѣжка бивши ѿ сладкыа іадн. и сладкыа пища. нѣтѣ же оубо сѣровоѣ зельѣ и сѣхій хлѣбѣхъ пріѣмлюще трѣпигѣ. ѣда како недѣгѣ ѿвсюдѣ зѣрава. и не имѣшиу ти крѣпости. скоро живота гонѣзнеши. мнѣ не могѣшиу ти помощи. ѿгтавиши плачѣ недѣтѣшій братама си. се боіарѣ слѣживше и човѣ мнѣце иногда велици быти тебе дѣла. нѣтѣ же лишениѣ чвоѣа любве жалоуютѣ. дома великыа сѣтворше сѣдѣа в нѣ въ мнозѣ оубыніи.

\Арк. 89\

ты же ни главы имаши гдѣ подѣклонити. на сметій семѣ сѣдѣа и мнѣтѣ тѣа и зѣмѣвшаша. которыи оубо кнѣзѣ сѣтвори. или елженныи ѿцѣ чвоі дѣдѣ или дѣдѣ чвоі сѣола. иже кто ѿ боіарѣ сего вжела. развѣѣ варлама игѣмена бивша сдѣ. аще мене прелѣшаѣши. преже сѣда смѣртѣ пріимеши. се же многажѣ глѣше ѣмѣ. ѿвогда в поварници с нѣ сѣдѣа. иногда же оу братѣхъ наоученѣхъ бивша братама ѣго. ѿвѣща же елжнныи. братѣ петре. многажѣ смотриѣхъ расѣдѣ. не пощадѣти моѣа плоти. да не пакы вѣтавлю ерани на сѣ. да склѣцаѣма многымѣхъ трѣдомѣ. смиритѣа. силѣ ео моіа в немоци зѣврѣшаѣтѣа. и ео сѣ сѣртѣи нѣтѣшнаго времени.

\Арк. 89 зв.\

точны к сѣдѣщій славѣ гавитѣи в нѣ. блгодарю же гѣ іако свободил мѣ ѣртѣ ѿ мирѣкыа работы, и сѣтвори мѣ ѣртѣ слѣгѣ ракомѣхъ своимѣхъ елжнныимѣхъ сѣ черноризцѣ. брата же моіа да внимаѣтѣа собѣ. каждо ео своѣ ерѣма понеретѣ. и доволѣѣтѣ іма моіа властѣ. си вѣа хѣ рѣ

⁸⁶⁴ Див. Коментар 87.

ѡстаѣи. ѡженѣ и дѣти и домъ и влартъ. и брѣю и дрѣгы. и села и рабы. и ѡ того чаю жизни
вѣчныѣ. наслѣдникъ быти. ѡнищахъ же бѣ рѣ. да того приѡбращю. и ты оубо. ѡгда
вращюши. не гнѣшати ли сѣ вращенъ велиши. мнѣ же оумрѣти хѣ рѣ приобритокъ ѡтъ. а ѡже
на смѣтѣици сѣдѣти. со ѡвоомъ сѣ творю цѣрѣвѣгѣ. аще же ни ѡдинъ кнѣзь не сѣтворилъ.
сего преже мене

\Арк. 90\

превожа гавлѣста ѡ. кто же ли поревнѣтъ сѣмъ да взылѣдѣтъ мнѣ. прочѣе же внимаи оубѣ.
и наоучившимъ тебе. ѡгда оубо разколѣши сѣи блаженый. видѣвъ ѡго лѣчець готоваѣтъ зелѣ.
на потребѣ врачеванѣ. ако же недѣгъ когда еаше. или ѡгнооѣ жженѣ. или теплота
крѣчиннага. преже пришегѣа ѡго сдравъ бываше кнѣзь. никакѡ же дадыи себе врачевати. се же
многожы сѣтворилъ. нѣкога же сѣмю петрови разколѣвши ошоа погла к немъ рѣ. аще не
пѣши зелѣ скоро исцѣлѣши. аще ли мене не поглѣшаши много имаша страдати. се же хитръ
сѣ творѣ. и болѣзни гонѣнѣти хотѣа мало живота не погрѣши сѣтворенѣа вкѣнѣвъ. млѣтво

\Арк. 90 зв.\

оубе сего исцѣлѣвъ. пакы же сѣмъ разколѣвши нарѣчыѣ погла ѡмъ глѣ. ако въ третѣи днѣ
исцѣлѣши. аще не вращюши поглѣшав же сбраннѣ. въ г днѣ исцѣлѣ по словеси блжнаго.
призвавъ же ѡго ошоа. повелѣѣ ѡмъ ѡтрици. по трехъ бо рѣ мѣнхъ ѡхожоу свѣта сего. се же
рѣ знаменѣа ѡмъ смѣтъ. сбраннѣ же не раздѣмѣ хотѣаша ѡмъ быти. се же петръ падъ
пре ногами глѣше. оубы мнѣ гнѣ моѣ докродѣтелю моѣ. драгыи моѣ животе. кто призи на
странѣтѣѣ моѣ. кто напитаѣ многѣо чадъ требѣущѣ. кто застѣпитъ ѡбидимѣ, кто помилѣѣ
нищѣ. нѣ рѣ ли ти, ѡ кнѣже. ѡтавити имаша плачь неутѣши братѡма си. не тако ли ма
исцѣли словомъ

\Арк. 91\

ежѣ и силою. ако же твою силою гдѣ нѣтъ ѡходиши пастырю добрый. повѣжѣ мнѣ рабѣ
своѣмъ азѣвѣ тѣ смѣртноу. да аще азъ тѣ не ѡвращю. да бѣдѣ глава моѣа за главѣ твою.
и дѣа моѣа за твою дѣю. не молча ѡиди ѡ мене. гави ми гнѣ ѡкѣдоу ти таковоа вѣрѣ да
дамъ жнѣѡ своѣ за тѣ. аци ли ти ѡвѣрѣти гѣ ѡ сѣмъ. моли ѡго да азъ оумрѣ за тѣ. аще
же ли ѡставлѣши ма тогдѣ сѣдѣ и плачу своѣго лишенѣа. на смѣтѣи сѣ или въ вратѣ сѣ
идѣ пребываши. что ли имѣа наслѣтѣвоа твоѣ знаменѣа. самомъ ти нагѣ ющю. но и ѡходѣцю
ти всѣ исплатанѣ рѣвѣнѣа положенъ бѣдѣши. дарѣи же ми твою млѣвѣ. ако древле ѡла
ѡлигѣѣви млотѣ.

\Арк. 91 зб.\

да възгряжю глѣбинѣ срѣнѣю. и прїидѣ в мѣр҃то крова днѣна домѣ ежїа. вѣр҃тъ и зѣр҃ъ по възшер҃твїи слнѣца соератїи. и на ложїи своѣи л҃гѣ. нею птица обѣр҃те себѣ храмїнѣ. и горлиця гнѣз҃то себѣ. и дѣѣ положи птенца своа. тѣи є лѣ имашїи оуже вѣ манартыри. и мѣр҃та своѣго не позна. бл҃жнїи рѣ к немѣ добро єр҃тъ ѡповати на гл. нежели надѣїатїи на члѣва. гл же вѣр҃тъ како препит҃ає всю твар҃ь. могѣи зар҃тѡпати и спл҃ати єднѣна. брат҃а же моа не плачѣт҃а мене. но плачат҃а себѣ и чадѣ своѣи. Врачеванїа же в живѣ не трѣбова. мр҃твѣи бо живѣ не им҃а видѣти. ни врачевеє могѣ възкр҃сїти. и с҃хода же є нї в печерѣ ископа гробѣ себѣ. и рѣ Сѡр҃анїнѣ. кто нао҃ паче вѣ

\Арк. 92\

злюєи мѣр҃то се. Сѡр҃анїн же рѣ. видѣ лице хоцешїи живешїи ї єце. мене же єдѣ положи. бл҃жнїи рѣ. євди тоєбѣ їако же възхоуѣ и тако ѡт҃рїг҃са. прѣбѣи плач҃ає днѣ и ноць. не прѣт҃ає. за гл мѣи. бл҃жнїи же оутѣшала сеєо глше. брат҃е петр҃е поїмѣ т҃а є собою. ѡн же к немѣ спл҃ає хоцю да мене пѣрїтиши прѣже. и азѣ за т҃а оумрѣ. тѣи же моли за ма. бл҃жнїи же рѣ к немѣ. дрз҃ан чл҃а и євди готовѣ. вѣ трѣтїи бо днѣ ѡндешїи. ти тако причастїває. възлеєт҃а и ѡпр҃ат҃аєт҃а почи ѡ глѣ. бл҃жнїи же кнѣзь єгоша. по тѣ прѣбѣи лѣ л не неходивѣ из манартыра⁸⁶⁵. дондеже прѣт҃авї и в гѣ покоа є ма не вєє глѣ ѡвер҃тѣє и се оувидѣвѣ єр҃а єго и з҃аєл҃а. Прїслає мол҃ає и клан҃ає и гд҃менѣ.

\Арк. 92 зб.\

проєл на бл҃нїє хр҃ст҃яца. иже оу пѣр҃ѣманаткы ношаше. и поушѣкы же и колєнцї на неї же клан҃аше. и гд҃мен же євартѣ ємѣ рекѣ. по вѣр҃тѣ твоєи єд тѣ. є прїи чг҃но имѣаше. и да и гд҃менѣ гл гнѣбїи злат҃а да не тѣне възмѣтѣ, знаменїа брат҃на. се мѣ и з҃аєлаєвѣ нѣкогда разєолѣвшїи. и оуже в нечл҃анїи ѡ вѣр҃ѣ при смр҃тїи єдше того видѣвше. прїєд҃ахѣ оу него, жена єго ї дѣтїи. и всї боїре. се же мало възклонїває възпросї воды печер҃скаго кладєз҃а. ти тако ѡнѣме. и поєлаєше вєлаша воды ѡт҃ерше гробѣ єт҃го фєѡдѣїа. дартѣ и гд҃мена и вл҃аєнїцю єт҃ошинѣ брат҃а є. и прѣже дажь не внїде ног҃а и водѣ и вл҃аєнїцю. проєла кнѣзь. и з҃адѣтѣ єкоро прѣ глѣ. на єр҃ѣтєнїє прѣпєнїма.

\Арк. 93\

лн҃т҃онїю и нїколѣ. вшєшїю же томѣ є водою и єз вл҃аєнїцю. вѣзопї кнѣзь. нїкола нїкола єгоша. и давше ємѣ пн҃ти и ѡбєлєкоша и вѣ вл҃аєнїю, аєїє єдр҃авѣ бї. и всї проєлаєнїа єа ї

⁸⁶⁵ Див. стор.79.

ѣго Ѹгодники. тѸ же владѣнницю взимаше на сѧ егда сѧ разболаше. и тогда здѣрѣвъ бываше. во влѣкѣю же рать сѧ владѣнницю на советѣ имѣаше. и тако без вреда бываше. свѣргѣвшию же ѣмѸ нѣкогда, не смѣе взяти сѧ. ти тако Ѹвѣстѣнъ бѣ на полкѸ. преже заповѣдѧ в тои положити. многѧ и инѧ исправленіа ѿ тѸ мѸжи повѣдаю. ѿ владѣннѣ князи стѸши.

Касіянівська перша редакція Патерика⁸⁶⁶

Ѹ прѣвнемъ стѸши князи черниговѣскомъ.⁸⁶⁷

Ги влѣкѣннѣи. и влѣговѣрнѣи кнѣзь стѸша именовъ николаѣ. и нѣ дѣдѣвъ. Внучкѣ стѸолавлѣ. помысли оубо прѣлетѣти житіа сего оубѣтнѧ и тако влѣе іаже здѣ мѣмотикуѣти, и мѣмохѸдѣти. боудущаѧ влѣга не прохѸдима. и вѣчна оубѣти. и цѣрѣтво нѣное. и вѣконѣчноѣ ѣ оубѣтѸба вѣ. любѣщѣи ѣго. ѿстѣви кнѣженіе. чѣбѣ и славѸи и влѣрѣти. и влѣе чѧ ни вѣ чѣо же влѣннѣвъ. и прише в печѣрѣвскѣи манастѣи. и бѣ мнѣ. в лѣе сѸдѣ. февруаріа зѣ.⁸⁶⁸ вѣи свѣдаѸтѣ

\Арк. 210\

тѸоу сѸщи чернорѣзцы добродѣтелное его житіе. и поглѸшаніе. и прѣбѣи же в повѣрни Г лѣтѣ. работѧ на вратѣи. и своима рѸкѧма дрова свѣчѧше, на потрѣбу сѸчибу⁸⁶⁹. мнѸгажѣи же сѣ вѣрга на своѣмъ рѧмоу ношѧше дрова. и ѣдѣи ѿстѣвнѣтѣ вратѣа его. и зѧславъ, и влѣдѣи ѿ таковогѸ дѣла. еѣ иже итѣннѣи поглѸшнѣи, сѣ молеѸю ипрѸи. да едино лѣтѣо ѣще в повѣрни пѸраѸѣтѣтѣ на вратѣи⁸⁷⁰. и тако сѧи іако искоубѣнъ. и свѣрѣшенъ вѣ вѣмъ. поѣмъ прѣстѣвиша его кѣ вратѸмъ манастѣирѧ. и тѸоу прѣбѣи

\Арк. 210 зв.\

Г лѣтѣ. не ѿходѧ никамѸ дѣвѣе цѣркви. и ѿтѸдѸ оубо повелѣно бѣи ѣмоу слѸжити на трапѣе. и тако игоуменѸ болю и вѣи вратѣи. принѸженъ бѣи кѣлію имѣѣти свѣе. юже и свѣтворнѣ. іа и дѸннѣе ѣ зѸвома стѸши и ѿгрѧ. егѸ своима рѸкѧма насадѣи. глѸтѣ ѿ нѣмъ и сѣ. **И**ако влѣе лѣтѣа чернѣрѣтѣа его. не вѣдѣе его никтѸже никѸлиже прѧзна. нѸ вѣгдѣ имѣше рѸкодѣліе в рѸкѧ своѣхъ. и сѧмъ доволнѣе бѣити ѿдѣжи его ѿ таковогѸ рѸкодѣліа. вѣ оубѣтѣхъ вѣгдѣ имѣше мѣтѣвоу иѣвѸ вѣспѣтѧни. гѣ иѣе хѣ сѣе вѣжѣи по

⁸⁶⁶ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁸⁶⁷ Див. Коментар 82.

⁸⁶⁸ Див. Коментар 83.

⁸⁶⁹ Див. Коментар 84.

⁸⁷⁰ Див. Коментар 85.

\Арк. 211\

мѣлоуи ма. не вкѡуѣ же ѡно҃го ничтѡ҃же. чтѡкмѡ ѿ манастырьскѣа гадн питашѣ. ѡце ѡ много ѡмѡше, нѡ тѡ велѡ на потрѣбѣ. страннѣѡ ѡ ницѣѡ подаше. ѡ на црковное стравеннѣ. сѡутѣ же ѡ кнѣгѣ е҃го многѣ, ѡ двѡннѣ⁸⁷¹ ѡмѣашѣ еѣн блженнѣи кнѣз стѡшѡ. е҃це вѣ кнѣженнѣи сѡ. лѣчцѡ хытра велми. ѡменемѣ петрѡ. рѡдо сѣрѣнина. ѡ прѣидѣ е нѣ в манастырь. видѣв же е҃го пѣтрѣ болноуѡ ницетѣ в поварни цѣи ѡже сѡ вратѣ прѣсѣдѡца. лишнѣсѡ е ѡ жнѣашѣ в кнѣвѣ. врачѡга многѣ. прѣхожѡше же чѡ

\Арк. 211 зб.\

с҃то кѣ блженному. ѡ видѡ е҃го вѣ мнозѣ злѡстрадѡннѣ. ѡ безмѣрнемѣ портѣ ѡ ѡвѣщѣвашѣ глѡ. е҃ кнѡ дѡртѡитѣ тн смѡтрѣтн ѡ своѣмѣ здравнѣ. ѡ не тѡко погѡуѣтн плѡтѣ своѡ многѣмѣ трѡдомѣ ѡ вѣзрѣжнѣемѣ. ѡже ѡногдѡ ѡзнемогшѡ тн. нѣ моцн ѡмаши понертн наложенѡго тн ѡрѣма. е҃го же еѣн ѡзволнѡвѣ гѡ радн. не хѡщѣтѣ еѡ еѣ чрѣ сѡлоу, пѡртѡ ѡли трѡудѡ. нѡ тѡчѣѡ срѣца чѣтѡ ѡ крушѣна. ннѣже ѡбѡкѡвѣ еѣн тѡн нѡужнѣ, ѡже тѣворнши рѡботѡшѡ. гѡко нѡуднѣи рѡвѣ⁸⁷². нѡ ѡ блгѡчтн

\Арк. 212\

вѡ тѣвѡ вратѣи. ѡзѡслѡвѣ ѡ владнмерѣ. велнкоу ѡкорнзноу ѡмѣѣта еѣтѣ тѣвѡѡ ницетѡѡ. кѡко ѿ тѡковѡа чтн ѡ слѡбѣ вѣ послѣднѣ ѡвѡртѣво прѣидѣ е҃же ѡмарѡтн тѣѡ своѣ. ѡ дѡтнѣсѡ в недѡугѣ неподѡбнѡа пнѣца. днѡвѡсѡ ѡвѡртѡвѣнѣ тн влѡзѣ. ѡже ѡногдѡ ѡтѡлгѣмѣ вѣвшн ѿ слѡкѣа пнѣца. ннѣже ѡвѡ сѡурѡвѡе зѣлѣе. ѡ сѡухннѣ хлѣбѣ прѣемѡлѡцѡ. терпнтѣ вѡдн да нѣкогдѡ недѡугѣ ѡтѡвѡдѣ сѣврѡвѡсѡ. нѣнѡуцѡ тн крѣпортн сѡоро жнѡвѡтѡ гѡнѣзнѣшн. мнѣ же не могѡуцѡ тн помѡцнѣ. ѡ

\Арк. 212 зб.\

ѡтѡвншн плѡчѣ нѡутѣшнѣ вратѡма своѡма. еѣ ѡ болѡр тѣвѡѡ слѡужнвшѣн тѣвѣѣ, мнѡцѣсѡ ѡногдѡ велнцѣннѣ вѣтн. ѡ слѡвннѣ тѣвѣ радн. ѡ ннѣже же лншѣнн тѣвѡѡ любѣѣ. желѣчѣвѣ дѡмѣ велнкѣа сѣтѣвѡршѣ. ѡ сѣдѡтѣ в нѣ вѣ мнозѣ ѡнѣннѣ. тѣѣ не ѡмаши гдѣ глабѣ пѡклоннчн. на смѣтѣнцн сѣмѣ сѣдѡ. мнѡтѣ тѡ гѡко ѡзѡуѡмѣвѡшѡсѡ. кнѣ ѡвѡ кнѣз еѣ сѣтѣворн. ѡлн блженнѣи ѡцѡ тѣвѡн дѣдѣ. ѡлн дѣдѣ тѣвѡн стѡсѡлѡвѣ ѡлн кѣтѡ в болѡрѣ еѣ сѣтѣворн. ѡлн е҃го поутн бжѣлѣ, рѡзѣвѣ вѡрѡлѡма ѡгѡуѡмена вѣвшѡго здѣѣ. ѡ ѡце менѣ прѣсѡлѡушѡшнѣ

⁸⁷¹ Див. Коментар 86.

⁸⁷² Див. Коментар 87.

\Арк. 213\

преже соудѣ соу приимешн. сѣи же многѣмъ глаше емоу. ѿвогда в повѣрши с нимъ сѣдѣше. иногда оу бра. наученъ бывъ братома его. и ѿвѣщѣ елжѣнный, брате петре. многѣмъ смотри. и разсудихъ, не пощадѣти плоти моеѣ. да не пакы възтаблю ерани на сѣ. да съгнѣтаема многѣмъ трудоумъ, смиригел. еилѣ ео рече брате петре. **В** немоци подобно свершнѣ. не оутъ ео стѣти нѣшнѣго времени. точни соудѣщей славе хвотѣце и лѣитисѣ в ѿ. елгодарю же гѣ, **И**ко евооднѣ ма ертѣ ѿ мнѣкѣл работы. и сътворѣла ма ертѣ слоугоу ра

\Арк. 213 зб.\

еомъ свои. елжѣнымъ ии чернорѣземъ. братѣ моѣ да внимаетѣ себѣ. кождо ео своѣ бремѣ понесѣтъ. и довлѣетъ ѿма и моѣ влѣетъ. сѣа же вѣл хѣ рѣи (sic!) ѿртави и жену и дѣти. домъ и влѣетъ и братѣи и другѣи. и рабѣи и сѣла. и тогѣ ради чѣю жини вѣчныѣ наследникъ быти. ѿвннцѣхѣ еѣ ради да тогѣ приѿверѣциѣ. и тѣи оубо егда врачѣши. негноушѣтнѣи белнши ерѣшенъ. мнѣ же ѿмрети за хѣ приѿверѣтанѣе е. а еже на смѣтѣннѣи сѣдѣти. съ ѿвом еѣ сътворю цѣтѣѣ. аще ни еднѣнъ кнѣ сегѣ едѣи (sic!) преж ѿ мене. превожан ѣ, да

\Арк. 214\

лѣвѣиѣ ѿмъ. ктѣ же поревнуѣетъ емоу. да възлѣдѣетъ емоу и мнѣ. прѣче да внимай себѣ. и научивши тѣеѣ. и егда оубо разеолѣше, сѣи елжѣнный. и видѣвѣ егѣ лѣчѣецъ пригѣтѣвлѣетъ зѣлѣе, на потребу врачѣванѣа. какоѣ недѣгъ елше когдѣ илѣ ѿгноено жѣженѣе. илѣ теплѣта рѣучнѣннѣа. и пре пришертѣѣа егѣ зѣрѣвѣ бѣвѣше кнѣ. никакѣ дадѣи сеѣе врачѣвати. и се многѣмъ сътвори. нѣкогдѣ томоу петрѣи разеолѣвшѣ. послѣ к нему стѣшѣ рѣ. аще не пѣше зѣлѣа екоѣо ищѣѣши (sic!) аще лѣ мене прѣлѣшѣши. много имѣши портѣдѣти.

\Арк. 214 зб.\

Онѣ хѣитѣ еѣ тѣвѣл. и еолѣзни гѣвнѣнѣити хотѣл. мѣло живѣтѣ не погрѣши. рѣтворѣнѣа вѣоуѣвѣ. мѣнтѣвоѣ стѣго ищѣлѣ. пакы емоу разеолѣвшѣ. нарѣчѣе поѣвлѣетъ томоу стѣи гла ѣа: **В**з гѣ днѣ ищѣлѣѣши. аще еѣ не врачѣѣши. послѣшѣвѣ егѣ сѣрѣннѣнъ вѣ гѣ днѣ ищѣлѣ. по словѣи елѣжѣннѣагѣ. приѣвѣвѣ егѣ стѣи гла емоу. вѣлѣ емоу портѣннѣи. пѣ трѣхѣ ео мѣтѣ рѣ ѿхожоу свѣтѣа сегѣ. и рѣ назнаменоуѣ емоу смѣртѣ. сѣрѣннѣнъ же не разѣумѣ хвотѣцѣлѣ емоу быти сѣи петрѣ пѣ пре ногѣма егѣ еѣ елѣзѣамн

\Арк. 215\

гѣл. оубѣ мнѣ гнѣ мѣи, и доѣрѣдѣтелю мѣи. и драгѣи мои живѣтѣ. ктѣ приѣритъ на стѣрѣнѣтѣѣе моѣ и ктѣ напнтѣлетъ моѣ чѣдѣ трѣѣоуѣннѣи. и ктѣ зарѣоупитъ ѿвѣднѣмѣ. ктѣ

помілює нициѣ. не рѣхли ти ѿ кнѣже ѡртѣвити плѣчь неѡутѣшимъ братома си. не рѣх ли ти ѿ кнѣже. не тако ли ма глѡвомъ ежїимъ иицѣли. и иилоѡ іакѡ твоею млѣтвоеѡ. гдѣ ннѣ ѡхѡдиши пѣртырю двѣриѡ. пѡвѣже ми равоу своемоу іазвѣ твоу смѣртноую. да аще азъ зъ тѣ не иъзрачю. да боудѣ глава моѣ за главоу твоѡ.

\Арк. 215 зв.\

и дша моѣ за дшѡ твоѡ. не молча ѡиди ѡ мене. но ави ми гнѣ ѡкоудѣ ти се ѣ такобаа вѣртѣ. да дамъ живѡтѣ своѡ за тѣ. аще ели и зѣвѣти ти ѣ гѣ ѡ тѡ. молн егѡ да іа ѡумрѣ за тѣ. аще ли ѡртаблѣши ма. тѡ гдѣ іадѣ и плачѡ своего лишѣнїа. на смѣнїи (sic!) ли ємъ, или вѣ вратѣ снхъ, и дѣже пребывѣши. что ли имѣ наелѣртѡвѣти твоего именїа. самомоу ти нагоу соущѣ. но и ѡхѡдѣши ти в се исплатѣнїи роуенїи полѡже боудеши. дароуи же ми твоею млѣтвоеѡ млѣтвоеу (sic!). **И**акѡ дрѣвѣ илиа елигѣви милотѣ.

\Арк. 216\

да разражоу главоу твоѡ іриѡ. и проидѣ в мѣста рѣискаа. крова днѣна ежїа домоу. вѣртѣ же и зѣвѣр пѡ вѣзшеѣтѣнїи снца свѣратѣ. наложи своѡхъ да лѣгоу. **И** еѡ птица ѡверѣте сеѣѣ хрѣминоу. и гѡрлица гнѣздѡ сеѣѣ. и дѣже пѡложити птенца своѡ. тѣи ѣ лѣ, имѣши в манартыри. и мѣрта твоегѡ не позна. елѣннїи рече к нему. добро ѣ ѡповѣти на гѣ, нели надѣлѣти на чѣка. **В**ѣртѣ же гѣ кѣко препитати вѡ тѣа. **М**огаи зарѣпѣти. и спѣти вѣднїа. братѣ моѣ не плачѣти мене. но плачѣте сеѣ и чѣ своѡ. вѣра

\Арк. 216 зв.\

чѣбѣнїа и в живѡтѣ не трѣбоа. мѣртѣи бо живѡтѣ не имѡ видѣти. ни вѣрѣе мѡгоутѣ вѣкрѣити. и хѡдѣ є ннѣ в пѣчѣрѣ. и копѣвѣ грѡвѣ сеѣѣ. и рѣ сирѣминоу. ктѡ пѣ наѣ вѣзлѣитѣ грѡвѣ сн. сѣрѣннїи рече **В**ѣдѣ іакѡ аще кто хѡщѣ но тѣи живїи єще ѣ мене зѣѣ положн. **Б**лѣннїи рече вѣди тѣѣ іакѡ хѡщѣши. **И** тако ѡтѣригѣ. пребѣ плѣчѣ днѣ и нѡщѣ, неперѣтаа за гѣ мѣнїи. елѣннїи же ѡтѣшла єгѡ глѣше. вѣрте петре хѡщѣши ли да поимѡ тѣ є совоѡ. ѡн же є плѣчѣмъ рѣ к нему хѡщѣ да мене поустнї

\Арк. 217\

ши. и ѣ за тѣ ѡумрѣ. тѣи же молн за ма. и рѣ к нему. елѣннїи. дерзѣи чѣдѡ гѡтѡвѣ боудн. вѣ гѣ иѣѡ днѣ ѡидеши. **И** такѡ причѣтѣнїа ежѣтѣнїи и живѡтѡвѣрѣнїи тѣин єемѣртнїи. **И** вѣзлѣгѣ на ѡдрѣ ѡпрѣтѣнїа. **И** прѡтѣ нѡсѣ. предѣтѣ дшѡу в рѣцѣ гѣн. елѣннїи же кнѣзѣ рѣоша. потѡмъ пребѣ лѣ ѣ не и хѡдѣ и з манартыри. дѡнѣ прѣтѣнїа в вѣчннїи

покоѣ⁸⁷³. ꙗко въ днѣ пресѣвленіа его малѡ не бѣ гра ѡбрѣтеша. и се ѡубѣдѣвъ бра его⁸⁷⁴. и приславъ е молю боу къ игумену, гла. проглагола себѣ на

\Арк. 217 зб.\

бл҃гвеніе кр҃тѣ. и оу параманди его, и възглавица. подѣшки его, и кладки его, на нѣже кланаше.⁸⁷⁵ игумену дартъ емоу. Рече по вѣре твоей боудн твѣ. сеи же пріймъ чѣно имаше. ꙗко в дартъ игумену. три гривны зѣта (sic!). да не тѣне възметъ знаменіе бране. семоу изславоу нѣкогда разболѣвшѣ. и оуже в нечланиѣ ѡ вѣе бывша при смрти оуцаго видѣвше, приобдахоу томоу. жена его и дѣти и вси болярѣ. Си мало възклонивша. прѣи воды печерьскаго манаргыра е кладлаза, и тако ѡнемѣ. поглавше же възаша воды.

\Арк. 218\

ѡтѣрше грѣз стго Феодѣа. дартъ игумену и власнищ ст҃ушиноу брата его. да ѡблекутъ его в нѣ. прѣ даже не види нѡлаи прогла кна. изыде екорѡ прѣ гра. на стрѣтениѣ прѣныма. Феодѣю и николѣ. И вшешоу же поланному е водою, и е власнищю. и възопи кнась, никол. никѡла, ст҃оша. и давшѣ емѣ пѣти. ꙗко ѡблекѡша его въ власнищю. ꙗко аге зравъ бы. и вси проглавиша еѣ и оугодники его. тоу власнищю взишаше на еѣ. егда разболѣше и тако зравъ бываше. самъ къ братиѣ чехати хоташе нѣ оудержанъ бывъ ѡ тогда

\Арк. 218 зб.\

оуци епкѣ⁸⁷⁶. въ вѣлоу же рѣтъ сиѣ власнищ на себѣ имаше. И тако без вредѣ бываше. И тако без вредѣ бываше. съгрѣшившоу емоу нѣкогда. не смѣ възати еѣ на себѣ. И тако деиенъ бытъ в рѣти⁸⁷⁷. и заповѣда в то положити. многа и ина исправленіа, ѡ то моужи повѣдаѡтъ. иже и доннѣ вси вѣдаѡ. тѣ оуци черноризци. ѡ елажнемъ кнзи ст҃оши. И пакы ѡбращѣ к тѣебѣ слово чѣо ты таковоѣ съдѣл. еѡгартво ли ѡртѣви. но не имѣ его. слаб ли нѣ не портиже еѣ. нѣ ѡ ѡубѣдѣ въ слаб прїиде. и въ вѣ бл҃гоѣ. помысли еѣо кна. еѣо ни единъ кна

\Арк. 219\

в рѣи сътворѣ. Вѡлею еѡ никтѣо види в чернечество. Вѣитинѣ сиѣ болиѣ вѣе кнзиѣ рѣкѣ. како же равнѣ еѣтѣ тѡла оукоризна, тогѣ власнищы. тѣи бо в наготѣ позва еѣи. и сиѣ ради ѡбнаже имашн быти, нечлѣнныѣ ѡдежи. ꙗко не имѣ врачныѣ ризы. сиѣчѣ смѣреніа,

⁸⁷³ Див. стор. 79.

⁸⁷⁴ Див. Коментар 88.

⁸⁷⁵ Див. Коментар 89.

⁸⁷⁶ Див. Коментар 90.

⁸⁷⁷ Див. Коментар 91.

ѡсѡдѣиши ѿ. нѡ что пишетъ блаженныи ѿ ѡлѣ, ѿже в лѣтвицы. жидовинъ жадаетъ ерѣшнѣ,
да прѣзнуѣтъ. по закону⁸⁷⁸. тѣи имъ подобѣ по печеніи творіши, ѡ питіи ѿ ѡдѣнїи. ѿ
имъ слабенъ сѣ творѣ. поглотили блженнѣ евагріѣ. мнѣ аще сзгрѣши.

Арк. 219 зб.

прѣзника на землѣ не имать⁸⁷⁹. не питіи тѣла своѣго, да не оупортѣ ти оудетъ. ни вѣше
мѣрѣи начни выскыхъ. егѡ не възмогѡ оукорізноу сечѣ прїимеши. Боуди подрѣжатель стѣхъ
ѡщѣ. да не оудеши лишѣнъ ежтвеннѣа славы тѣ⁸⁸⁰оѣ. аще не портїгнеши сзвершѣннѣи вѣнчанъ
бѣти. поне сз оугодившими, похвалѣнъ бѣти пощїи. Вчѣра прїше еси в чернѣество ѿ оуже
ѡбѣщаваѣши. ѿ прѣ навикновѣнїѣ. епїкпѣтвѣс хѡщеши. ѿ законодавецѣ крѣпокъ показуѣши. ѿ
прѣ своѣго покорѣнїѣ, вѣхъ смирїти хѡщеши. моудрѣтвѣс

Арк. 220 \

ѣши высклѣ, сз гвордїенѡ побелѣваа. ѿѣ вѣлѣ навикѡ ѡ оутѣ твоеѣ. ѿ помышлѣеши ѡ земнѣ,
ѿ не ѡ нѣнѣхъ. ѡ плѡкѣ ѿ не ѡ дхѡвнѣ. ѡ похотѣ, ѿ не ѡ въздрѣжнїи. ѡ когѣтѣтѣ⁸⁸¹.
свѣта ѡртѣпи ѿ во тмоу далѣ еси. жизнь ѡвергъ. ѿ моукѣ вѣчноу оуготѡвалъ еси сечѣ.
прїимъ ѡружіѣ на врага. ѿ что вѣ своѣ срѣце възнїлѣ еси. възпрѣли ерѣте. ѿ разоумѣи ѡпѣно ѡ
своѣмъ житїи. неподвїжноу мѣслѣ имѣѣ. ѿ оумъ ѡ стѣ мѣрѣта того.

Патерик проложного типу в складі Четїи Мінеї XVI—XVII ст.⁸⁸²

ѡ стѡши. глѣ г^{883,884}

ѿ се разѡмѣвѣз блженнѣи кнѣзѣ стѡша. ѡртавнѣз кнѣженїѣ. ѿ славы ѿ чѣтѣ. егѣтѣство же ѿ
ѿ слѡгы ѿ вѣсѣ дворѣ. ни вѣ что же вѣзмѣни. ѿ бѣ мнїхъ. егѡ вѣи тѣ сѡщїи чернѣи свѣдѣѡтъ.
ѿ доверѡдѣтелноѣ ѿ послѣшенѣ. прѣбѣ оубѡ в повѣрнїи гѣ лѣта. работѣѣ на братїи. своїма
ѿ рѡкама дрова сѣка. на потрѣвѣ варенїѣ гороховнѣ⁸⁸⁵. многажды же ѿ сз берега на своѣю плѣща
ногѣ. егѡже двѣ ѡртавнѣта братѣѣ егѡ. ѿзславъ ѿ володимѣрѣ. ѡ таковогѡ дѣла. се же

⁸⁷⁸ Див. Коментар 92.

⁸⁷⁹ Див. Коментар 93.

⁸⁸⁰ Так в оригіналі.

⁸⁸¹ На берегах дописано: ѿ не ѡ ницѣтѣ.

⁸⁸² ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Чѣтѣ-Мїнеѣ на травень мїсяць. Без початку і кінця, кїнець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

⁸⁸³ Заголовок дописано на берегах.

⁸⁸⁴ Див. Коментар 82.

⁸⁸⁵ Див. Коментар 84.

нѣстинный послѣшникъ. ꙗко молюбоу испроси. да единого лѣтѣо гѣглы⁸⁸⁶ барьтъ на братїю. и тако сего гѣко нѣкѣна въ всемо. и свершена. пристави къ братомъ манартырь. и тѣ пребытъ гѣ лѣтѣа. не ѡходѣ никамо же развѣ цѣркви. и ѡтѣда оубо на трапезѣ повелѣнѣо емѣ бытъ слѣжити. и тако нѣгѣменѣо волею. и всеѣ братїѣ принѣженъ бѣи кѣлїю советѣ нѣмѣти ѿ и сѣтворн. и ѡграда въ ней. сего же своимѣ рѣкама насади. глѣютъ же ѡ немъ и се. гѣко все лѣтѣа чернѣства

\Арк. 113 зв.\

своего. не видѣ сего никто же николи же прѣзна. и симъ доволнѣ быти ѡдежи сего. ѡ такового рѣкодѣлїѣ. или сѣдѣ или поѣ се рѣкѣ нѣмѣше. не въси иного ничегоже. аще много нѣмѣташе. та все на потребѣ страннымъ бѣхѣ. и на цѣрквенѣо строенїе. сѣтъ же и книги мѣногий доннѣ оубо барѣ⁸⁸⁷. сам же ѡ манартырьскоѣ гѣди пѣтѣаше. нѣмѣташе же снѣ блѣжный кнѣзь сѣтѣоша. въ кнѣженїи сѣце снѣи лѣчѣца велии хитра. именовѣ петра. родомъ сѣрѣмннѣ. иже приде ꙗ нимѣ въ манартырь. видѣвъ же сего волнѣю ницѣтѣ. въ повѣрнннѣи же и оубо братѣ присѣдѣаца. лишнѣва сего. и въ кнѣвѣ врачѣа многы. прихѣоаше чѣрто къ блѣжномѣ. и видѣ сего въ злотѣрданїи (sic!). и безмѣрнемъ портѣ. оубѣщѣваа глѣше емѣ. ѡ кнѣже достойтъ ти смѣтрѣти. ѡ своемъ здравїи. а не тако гѣбнннѣи плѣтъ своею. многимъ въздѣржанїемъ. иже нѣкогѣ ѡ немогшѣо ти. не мочи понѣети наложенѣо ти гѣрема. иже си и зѣволи бѣа ради. не бо хѣщѣтъ бѣтъ чѣреъ силѣ трѣѣда или пѣрѣта. но тѣчїю сѣрѣа чнѣта. иже ѡбѣкѣлъ снѣ такоѣ нѣжннѣ. иже тѣворнннѣи гѣко сѣтнннѣи холѣпѣ⁸⁸⁸ раборѣа. но и блѣгѣчѣваа тѣвоѣ братѣ. и зѣславѣ и володимѣрь. великѣ оубо кнѣзь тѣворнннѣи советѣ тѣвоѣ ницѣтѣ. ѡ таковыѣ славы и чѣти. въ послѣднеѣ оубо жѣртѣо приде. сѣже оубо мѣрѣти тѣло свое. и дѣтнѣа въ недѣгѣ непѣдобныѣа пнѣца. днѣвоѣ и оубо трѣнннѣи ти блазѣ. иже иногѣ тѣажка бнѣвшн. ѡ сладкнѣа пнѣца. нынѣ же оубо сѣрѣвоѣ зѣлнѣ и сѣхнѣи хлѣвѣ прїемлѣоце тѣрпнннѣи. сѣгда когда недѣгѣ ѡбѣсѣдѣ сѣзѣра. не и мѣщннѣи ти крѣпѣтннѣи. икѣро животѣа гонѣзѣнннѣи. мнѣ не могѣ

\Арк. 114\

цнѣ ти помѣоцннѣи. ѡртѣавнннѣи плачѣ недѣтѣшнѣи братѣама си. се боѣре слѣжнннѣи и тѣовѣ мнѣцѣ иногѣа велнннѣи быти тѣе дѣла. ннѣ же лнѣнннѣи тѣоѣа лнѣвѣ жалѣютѣ. домѣ велнннѣи сѣтворшѣ сѣдѣа въ ннѣ въ мнѣзѣ оубо нынннѣи. ты же ннѣ и мѣашннѣи главы гѣдѣ подѣклоннннѣи. на смѣтнннѣи семъ сѣдѣа. и мнѣтъ тѣа и зѣмѣвшѣа. кнѣи кнѣзь оубо сѣтъ сѣтворн. или блѣженннѣи ѡцѣ тѣвоѣ дѣдѣ. или дѣдѣ тѣвоѣ сѣтѣолабѣ. или кѣто въ боѣрѣхѣ. сего пѣтъ въжѣлѣ. развѣ барѣлама бнѣвшѣа нѣгѣмена сѣдѣ. аще мене прѣслѣшѣашннѣи. прѣже сѣдѣа сѣдѣа прїннннѣи. се же мнѣоаждѣ глѣше

⁸⁸⁶ Див. Коментар 85.

⁸⁸⁷ Див. Коментар 86.

⁸⁸⁸ Див. Коментар 87.

ѢМЪ. ѿвогда въ поварници с нимъ сѣдѣа. ѿногда же оу братъ. наоученъ бывъ братома ѣго. ѿвѣщаа елѣжнѣи. брате петре многажды раздѣхъ не пощадѣти плоти моеѣ. да не пакы въставаю ерани на сѣ. да еклѣщѣемъ многымъ трдомъ смирителѣ. сила бо моѣ въ немощи бершаѣтелѣ. не бо еѣ стѣрти нынѣшняго времени. источникъ едѣщѣи славетѣ елѣжителѣ въ нарѣ. елѣгодарѣ ѿже гѣ. ѣако евободилъ ма еси ѿ мирьскѣа работы. створилъ ма еси елѣгѣ рабѣ евоимъ. елѣжнѣимъ черноризецемъ. брата же моѣ да внимаѣта собѣе кождо бо евоѣ ерема понесе. доволѣѣеть ѿма ѿ моѣ властѣ. ѿ си ела хѣ ради ѿстаивихъ. жонѣ ѿ дѣти ѿ домъ ѿ властѣ. ѿ братню ѿ дрѣгы ѿ ела ѿ рабы. ѿ ѿ того чаю жизни елѣчнѣа наелѣдникъ елѣти. ѿвеницахъ же ега ради. ѿ того приѿверѣци. ѿ ты оубо егда ерачѣши. не гнѣшати ли сѣ ерашенъ елѣши. мнѣ же хѣ ради оумрети приебитокъ елѣти. ѿ еже на смѣтѣици сѣдѣти. ео ѿѿкомъ сѣ творѣо црѣтеѣдѣ. ѿце ни единъ кнѣзь не створилъ сего преже мене. прѣевожеѣа елѣвлюѣа нмъ. кто же ли поревнѣеть еемъ.

\Арк. 114 зв.\

да въполѣдѣе мнѣ. прочеѣ же внимаѣи собѣе. ѿ наоучившимъ тебе. егда де оубо разеолѣшеелѣ. сѣи елѣжнѣи. видѣвъ его. лѣчець оуготовлѣеть зелѣе. на потреѣѣ ерачеванѣю. каковъ же недѣгъ елѣше когда. ѿли ѿгнѣноѣ ежеженѣе. ѿли теплота крѣчинѣа. преже пришеетѣи его. здравъ елѣваше кнѣзь. никако же дады ѿ себе ерачевати. ее многажды створилѣ. никогда же еемъ петрови разеолѣвшѣа. стѣоша поглавъ к немъ рече. ѿце не пиѣши зелѣа скоро исцѣлѣѣши. ѿце ли мене прелѣшаѣши много ѿмаши страдати. ее же хитръ сѣ творѣа. еолѣзни гонѣнѣти хотѣа. мало живота не погрѣши еартворенѣа елѣви. млѣтвоеѣ же сего ѿцѣлѣвъ. пакы же еемъ разеолѣвшѣа. нарѣче. поглавъ емъ глѣа. ѣако въ гѣи днѣ исцѣлѣѣши. ѿце сѣ не ерачѣши. еолѣшавъ же елѣранинъ. въ гѣ ѿ днѣ исцѣлѣ по словеси елѣжнаго. призвавъ же его стѣоша. еовелѣ емъ ѿстрициелѣа. по трѣе бо млѣихъ. ѿхожѣо елѣтѣа сего. ее же рече назнаменѣа емъ елѣрти. елѣранинъ же не разѣмѣ хотѣацаго емъ елѣти. ееже петръ падъ ередъ ногами. елѣ елѣзлами глѣаше. оубѣи мнѣ гнѣ моѣ. доеродѣтелю моѣ. драгѣи моѣ животѣ. кто призритѣ на моѣ елѣранѣтеѣи. кто напиглѣитѣ многѣю чады трѣеѣущихъ. кто зарѣпитѣ ѿвидимыхъ. кто помнѣеть нищѣи. не рѣхъ ли ти еѣ кнѣже ѿстаивити ѿмаши плачь. неѣутѣшимъ братома си. не тако ли ма исцѣли словомъ елѣимъ ѿилою. ѣако же твоею млѣтвоею. гдѣ нынѣ ѿходѣши еартѣрѣю доерѣи. еовѣже мнѣ раѣѣ евоѣемъ. елѣзѣѣ тѣ елѣртнѣю. да ѿце ѣзѣ тѣа не оубрачѣю. да едѣеть глаѣа моѣ за глаѣѣѣ

твою. и душа моя за душу твою. не молча ѿиди ѿ мене. гави ми гнѣ ѿкѣдѣ ти такобаѣ
вѣреть. да дамъ животъ свой за тѣ. аще же ѿзвѣстниѣтъ гѣ ѿ томъ. моли его да азъ ѿумрѣ
за тѣ. аще же ли ѿртаблѣши мѣ. тогдаѣ сѣдѣ и плачѣа своѣго лишеніа. на сметѣи ли
семъ. или въ братѣи ихъ и дѣже пребываніи. что ли имамъ наслѣдствѣова ти твоего знаменіа.
самомъ ти нагѣи оуцѣ. но и ѿходѣиѣ ти вѣрѣхъ. платаныхъ рѣвнѣцѣи положенъ едѣши. дарѣи
же мѣ твою мѣтѣвѣи мѣтѣвѣ. іако же древле іліа елигеѣи милотѣ. да разражѣи гѣвнѣи
прѣидѣ въ мѣрѣго кровѣи днѣна домъ бжїа. вѣреть и звѣрѣ по вѣшерѣи сѣица. Обератѣа на
ложехъ своихъ лѣгѣти. иго птица ѿверѣте соѣѣ храмнѣи. и горлица гнѣздо соѣѣ и дѣже
положи птенца своа. тѣѣ ѣ лѣѣ имашн въ манастыри и мѣрѣта своѣго не позна. Блжнѣи же рече
к немѣ. добро ѣреть оуповати на гѣ. неже надѣѣатнѣа на ѣвѣѣка. гѣ вѣреть како прѣпнѣа
всю тварѣ. могаи зарѣѣпати. и спѣати вѣдѣнѣи. брата же моа не плачетѣ мене. но плачатѣ
сеѣ и чадѣ своихъ. врачеваніа же въ животѣ не требовахъ. мртѣвѣи же живот не има видѣти.
ни врачевѣи могѣти вѣкрѣити. и сѣода же с нимъ въ печерѣ. икопавъ гробъ соѣѣ. и рече сѣрѣннѣи
кто наѣи паче въ зѣвѣи. сѣрѣннѣи же рече видѣи іако аще хоцѣши живѣши. еце мене положи.
блжнѣи рече. едѣи же твоѣѣ іако же вѣхотѣлѣз ѣи. и тако ѿтргнѣа. пребываетѣ плачѣа днѣ
и ноцѣ. не прѣтаѣи за гѣ мѣѣ. блжнѣи же оутѣѣша сеѣо гѣлаше. братѣ петре хоцѣши ли поимѣ
тѣа

сѣ собою. ѿн же к немѣ сплачѣмъ рече хоцѣи да мене пѣрѣтнѣи. и азъ за тѣа ѿумрѣ. дерзѣи чадо
едѣи готовъ. въ третѣи дѣ днѣ ѿидѣши. тѣи тако причастнѣа. вѣзлѣгъ и ѿпратѣа. и
прѣтеръ нозѣи и почи ѿ гѣѣ. Блжнѣи же сѣоша кнѣзь потѣомъ пребываетѣ лѣѣтѣ. не и сѣоднѣвъ
и з манастыра. дондеже прѣтавнѣа⁸⁸⁹. и въ годъ покоа ѣго. мало не весь градъ ѿверѣтѣа и се
ѿвнѣдѣвѣ братѣа ѣго и зѣславѣ⁸⁹⁰ присла молѣа и кланѣа. проѣа на елѣвнѣи хрѣѣца. иже оу
параманотѣѣ ѣго. подѣшкѣѣ же и колени на ней же сѣа кланѣше. и гѣменѣ же вѣдѣтѣ еѣмѣ. рекѣ
по вѣрѣѣ твоѣи едѣи твоѣѣ. се прѣимъ черѣно имѣше. и дѣтѣ и гѣменѣ три грѣнѣѣ злата. да
не тѣне вѣзѣмѣтѣ знаменіа братнѣа. семѣ и зѣславѣи нѣкогда разѣболѣвшѣа. оу же въ нечѣаѣнъ
ѿ вѣрѣхъ. и при смѣрти сѣца. того видѣвѣше. и прѣрѣдѣахѣ оу него ^{жена} ѣго и дѣтнѣ. и всн
болѣрѣѣ. се же мало вѣсклоннѣа. вопрои воды печерѣскаго манастыра клѣдѣза. и тако ѿнѣмѣѣ.
и поглавшѣ вѣаѣа воды. ѿтерѣше гробъ сѣго дѣѣѣѣѣа. дѣтѣ же и гѣменѣ. и влаѣннѣѣ
сѣошинѣ брата ѣго. давнѣ ѿблѣкѣ тѣи. и прѣже да не вниде нѣѣа и. прогѣа кнѣзь. и зидитѣ

⁸⁸⁹ Див. стор. 79.⁸⁹⁰ Див. Коментар 88.

скоро предъ градъ. на сръбченіе прѣпѣныма дѣвѣдоуѣю и николаѣ. вшедши же томъ с водою. и съ блаженницею. възпи кнѣзь никола никола стѣоша. и ѡбелекоша и въ блаженницю. и акіе сдравъ бысть. и ѡи проглагола еѣа. и еѣо оугодники. тѣ же блаженницю взимаше на сѣа. еѣгда сѣа раболѣше. въ вѣлѣнѣю же рать еѣю блаженницю на соѣѣ имѣѣ

\Арк. 116\

ѣаше. и тако безъ вреда бываше. согрѣшешю же еѣмѣ иногда и не смѣѣ възати еѣа. и тако оуѣиенъ бы на полкѣ⁸⁹¹. прѣже заповѣда в тои положити сѣа. многа же ина ипращленіа ѡ томъ мѣжи повѣдѣютъ. ѡ блаженомъ кнѣзи стѣоши.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.⁸⁹²

Въ тѣ же днѣ стѣоши княза Чѣрниговском^{893,894}.

Си блжнныи и блговѣрныи князь свѣтѣоша именовъ никола. сиъ дѣдовъ. вндѣкъ стѣолавль. помысли оуѣо прельотъ житиѣ еѣго сѣетнаго ѣако вѣлѣа ѣже здѣ мимѣо текѣуть. еѣлаѣа коудѣцаѣа непрѣходима и вѣчна сѣтъ. и црѣство небесное бесѣсѣечно. еѣже оуготова еѣа любѣщій еѣго сѣетави княженіе. чѣръ и слаѣ. и влѣръ и вѣа ни въ что же вѣмѣниѣ. и прише въ печерскыи монарѣръ бы мнѣ. в лѣтѣ сѣхѣдѣ. феврѣрѣа зѣ⁸⁹⁵ имѣаше же доверѣѣтельнѣо житіе и послѣшеніе. прѣвѣръ же оуѣо в поварни г лѣтѣа. раѣотѣа на вратѣю. и своѣма роукама древо сѣкѣсѣа. на потрѣѣа сѣчѣвѣ⁸⁹⁶. многажѣ же сѣ еѣрега на своѣо рамѣ ношаѣше древо. и еѣдѣа сѣтѣтавѣнѣа вратѣа еѣго. и зѣславъ и владимѣръ ѡ такоѣаго дѣла. сѣи же иѣтѣнныи послѣшникъ сѣ молебою ипѣроси. да еѣдинѣо лѣтѣо еѣще въ поварни поѣраѣотѣетъ на вратѣю⁸⁹⁷ и такоѣо сиѣ ѣако бы никоуѣенъ и сѣвѣрѣшенъ въ вѣсѣмъ и по сѣмъ прѣтѣавѣнѣа еѣго къ вратѣома монарѣрѣа. и тоу прѣвѣи г лѣтѣа не ѡходѣа никамо же разѣѣѣ црѣви. и ѡтѣоудѣ оуѣо повѣлѣнѣо быѣтъ еѣмоу слѣужити на тѣра

\Арк. 22\

пѣсѣѣ. и такоѣо иѣгѣменовѣоу вѣлѣю. и вѣсѣа вратѣа. приноуѣжен быѣтъ кѣлію соѣѣ имѣѣтѣи. ѣже и сѣтворѣи. ѣже и донѣѣѣ еѣ зѣвѣома свѣтѣошина и сѣгрѣа еѣго же своѣма роукама наѣа глѣотъ же ѣо немѣ и сѣи. ѣако вѣлѣа лѣтѣа чѣрѣчѣтѣа еѣго не вѣдѣѣ еѣго никѣто же никѣолиѣе прѣздѣна. нѣо

⁸⁹¹ Див. Коментар 91.

⁸⁹² ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

⁸⁹³ Текст, поданий у квадратных дужках, в оригиналі написано на берегах.

⁸⁹⁴ Див. Коментар 82.

⁸⁹⁵ Див. Коментар 83.

⁸⁹⁶ Див. Коментар 84.

⁸⁹⁷ Див. Коментар 85.

всѣмъ имаше рѣкодѣланіе в рѣкахъ своихъ. и имь доволень быти. съдежи егѡ ѿ таксѡвагѡ рѣксѡдѣланіа. въ оутрѣхъ же всегѡ имаше млѣтѡу іевѣ ѡпрестани. гнѣ иу хѣ снѣ ежѣи помилѡи мѡ. не оубѡи же инсѡгѡ ничто же токсѡ ѿ монартырьскыа ѡди питашеся. аще и многѡ имаше. нсѡ та вѣа на потребу страннымъ и ницимъ подаваше. и на цркъвнсѡе строеніе. ежть же и книги егѡ многыи и доинѣ⁸⁹⁸. имаше же еѣ блажныи князь свѣтоша. и еце въ книженѣи снѣи лѣчца хитра белми именемъ петра, родсѡ сурианина. иже прѣиде с нимь в манартырь. видѣвъ же егѡ петрѣ вълноуѡ ницетѡу в поварници же оу братѣхъ прѣсѣдѡца. лишился егѡ и живаше въ кнѣвѣ врачюа многы. прихѡжаше же чарто къ блжнномуу. и видѣ егѡ въ мнѡсѣ злостранній. оубѣщеваше егѡ глѡ. княже дортѡи ти смотритѣи своѣмъ здравій. а не таксѡ погѣбнѣи плзть своѡи многимъ трѡдсѡмъ и въздержаніемъ. иже иногѡ и знемогшѣ ти. не моци и маши понерти налѡженнагѡ ти ѡрма. егѡ же еи и зволилѣ еѡ ради. нехощетѣ есѡ бѣз чрѣвѣ силѡу порта или трѡда. но точнѡ ерѣца. чистѡ и съкрѡшена. ниже събыклѣ еи тоѡи ноужнѣи. юже твориши рабѡтаа іако ноужныи рабѣ⁸⁹⁹. нѣ и благочѣтивѡа твоѡа братѣа и змѡлавѣ и владимерѣ великоу оукоризноу и мѣста еѣвѣ. ницетѡю твоѡю. каксѡ ѿ таксѡ

Арк. 22 зв. |

быа славы и чѣсти. въ полѣднѣе оубожеетѣсѡ прѣде. еже оуморѡти тѣлесѡ своѡе. и дѡтисѡ в недѡгѣ не подовныа пища. днѣлюжесѡ оутробнѣи и властѣ. иже инсѡгда сътѡгченѣ бывши ѿ сѡкѣа пища нѣвѣ оубо оубороѡе зеліе. и оухѣи хлѣвѣхъ прѣемлюци трѣпнѣти. блуди да не ксѡгѡ недѡгѣ ѡоудѣ сърабѣа. и не имоуцоу ти крѣпостѣи скоро живота гонѣши. мнѣ же не могащѣ ти помощи сътавиши плачѣ неутѣшимъ братѡма своихъ. еѣ еѡ и коларѣ твоѡи слоужившей тѣвѣ мѡщениа инсѡгѡ велиции быти и славы тѣвѣ ради. нѣвѣ же лишени твоѡа любевѣ желѣтѣвѣ. дома великыи сътворише. и съдѡтъ в нѣ въ мнѡсѣ оубныи. ты же не и маши гдѣ главы пѡклонити. на смѣтѣици сѡмъ съдѡ. и мнѡтѣ тѡ іако и зжмшесѡ. кѣи оубѡ князь еѣ сътворѣи ли блжныи ѡщѣ твоѡи дѣдѣ. или дѣдѣ твоѡи етѡслава. ли кѣѡ въ коларѣхъ еѣ сътвори. или еѣгѡ поути въжелѣ. развѣ барлама и гѣмена бывшагѡ здѣ. и аще мене прѣслѡушаешисѡ. прѣже ежда еѡ прѣимеши. еѣ же мнѡгажѣи глѡше емоу. съвѡгда в поварни с нѣ съдѡ. иногѡ же братѣ. наоученѣ бывѣ братѡма егѡ. и ѡвѣща блжныи братѣ петрѣ мнѡгажѣи смотрихъ. и разсѡдихъ не поцадѣти плѡти моѡа. да не пакы възтавлѡу ерани на сѡ. да съгнѣтаема многимъ трѡдсѡмъ смиритѣа. силѣ еѡ рече братѣ петрѣ. в немоци подовенсѡ съврѣшитисѡ. не оу еѡ стрѡсти нѣвѣшнѡгѡ времени. точнѡ еждѡщѣи славѣ хѡтаще и іавитѣи

⁸⁹⁸ Див. Коментар 86.

⁸⁹⁹ Див. Коментар 87.

В НАРЪ. БЛГОДАРИО ЖЕ ГА ГАКО СПОВОДИЛЪ МА ЕЩЕ МИРСКЫА РАБОТЫ. И СЪТВОРИЛЪ МА ЕЩЕ СЛУЖ
РАБОТЪ СВОИМЪ. БЛЖЕННЫМЪ ИМЪ ЧРЪНОРИЦИЕМЪ. БРАТА

\Арк. 23\

ЖА МОА ДА ВНИМАЕТА СОВЕ. КЪЖО КО СВОЕ ВРЕМА ПОСЕТЬ. И ДОВАБЕТЕ ИМА МОА ВЛАСТЬ. СИА ЖЕ
БЕЛ ХА РАДИ УСТАВИХЪ. И ЖЕНОУ И ДЪТЧИ ДУМЪ И ВЛАТЬ И БРАТИО ДРЪГЫ И РАБЫ И ЕЛА. И ТОГО
РАДИ ЧАЛО ЖИЗНИ ВЪЧНЫА. НАСАБДНИКЪ БЫТИ. УБЪНИЦА ЖЕ БА РАДИ. ДА ТВОГО ПРИУБРАЩОУ. И
ТЪИ ОУЕО ЕГА ВРАЧОЕШИ. НЕ ГНЪШАТИ ЛИ СА БЕЛИШЕ БРАШЕНЬ. МНЧЕ ЖЕ ОУМРЕТИ ЗА ХА ПРИУБРЕЩЕНІЕ
Е. А ЕЖЕ НА СМЕРТИИЦИ СЕМЪ СЪДЪЧТИ СЪ ТЕСОМЪ СА ТВОРО ЦРЪТВОУА. АЦЕ НИ ЕДИНЪ КНАЗЪ СЕГО НЕ
СЪТВОРИЛЪ ПРЕЖЕ МЕНЕ. ПРЕСОЖАА ДА АБЛЮСА ИМЪ. КТО ЖЕ ЛИ ПОРЕВНОУЕТЪ СЕМОУ. И ДА ВЪЗЛЕДЪЕТЪ
МНЧЕ. ПРОЧЕЕ ЖЕ ВНИМАИ СЕБЕ И НАУЧИВШИМЪ ТЕБЕ. И ЕГА ОУЕО РАЗКОЛШЕСА СІИ БЛЖНЫИ. И
ВИДЪВШЕ ЖЕ ЕГО. ЛЕЧЕЩЕ ПРИГОТОВАШЕТА СЕЛИЕ НА ПОТРЕБЪ БРАЧЕВАНІА. НА КІИЖО НЕДЪГЪ КЪГДА
БЪАШЕ. ИЛИ УГНЕНОЕ ЖЕЖЕНІЕ, ИЛИ ТЕПЛОТА КРОУЧИНАА. И ПРЕЖЕ ПРИШЕТИА ЕГО ЗДРАВЪ БЫВАШЕ
КНАЗЪ. НИКАКО ЖЕ ДАДЫ И СЕБЕ БРАЧЕВАТИ. И ЕЩЕ МНОГАЖЫ СЪТВОРИСА. НЕКСОГДА ЖЕ ТОМОУ
ПЕТРЪИ РАЗКОЛШОУСА. ПОСА К НЕМОУ СЪАТЪША. РЕЧЕ АЦЕ ПЕШИ СЕЛИА СКОРО ИЦЕЛЪЕШИ.
АЦЕ ЛИ МЕНЕ ПРЕЛОУШАЕШИСА МНОГО ИМАШИ ПОБРАДАТИ, СЪНЪ ЖЕ ХИТРЪ СА ТВОРА И БОЛЕЗНИ
ЗЕБЪТИ ХОТЪ. МАЛО ЖИВОТА НЕ ПОГРЕШИ, РАСТВОРЕНІЕ ВКОУСЕНЪ. МЛТВОЮ ЖЕ СЪГО ИЦЕЛЪЕ. ПАКЪ
ЖЕ СЕМОУ РАЗКОЛЪВШОУСА. НАРЪЧІЕ ПОСЫЛАЕТЪ К ТОМОУ СЪАТЪША. ГЛА ГАКО ВЪ ТРАТИИ ДНЪ
ИЦЕЛЪЕШИ. АЦЕ НЕ ВРАЧОЕШИСА. ПОЛОУШАВ ЖЕ ЕГО. СУРИАНИНЪ. ВЪ Г ДНЪ ИЦЕЛЪЕ ПО СЛОВЕСИ
БЛЖНАГО. ПРИЗВАВ ЖЕ ЕГО СЪИ ГЛА ЕМОУ. ВЕЛЪ ЕМОУ СЪТРИЦИСА. ПО ТРЕХЪ БО

\Арк. 23 36.\

МЦЕХЪ РЕЧЕ УХОЖОУ СВЕТА ЕГО. ЕЩЕ ЖЕ РЕЧЕ НАЗНАМЕНОВА ЕМОУ СМРТЪ. СУРИАНИН ЖЕ РАЗЖМЪВЪ
ХОТЪЦАА ЕМОУ БЫТИ. СІИ ЖЕ ПЕТРЪ ПА ПРЕ НОГАМИ ЕГО. СЪ СЛЕЗАМИ ГЛА. ОУБЫ МНЧЕ, ГНЕ МОИ И
ДОБРОДЪТЕЛЮ МОИ. И ДОБРОДЪТЕЛЮ МОИ. И ДРАГЫИ МОИ ЖИВОТЕ. КТО ПРИЗРИТЪ НА СТРАНИТЕ
МОЕ. И КТО НАПИТАЕТЪ МНОГЮ ЧА ТРЕВЪЩИХЪ. И КТО ЗАРЪПИТЪ ОБИДИМЫХЪ КТО ПОМИАУЕТЪ
НИЦИХЪ. НЕ РЕХЪ ЛИ ТИ СЪ КНАЖЕ⁹⁰⁰. СЪТАВИТИ ИМАШИ ПЛАЧЪ НЕУТЪЕШИМЫИ БРАТЪМА СІИ. НЕ
РЕХЪ Л ТИ СЪ КНАЖЕ НЕ ТАКСО ЛИ МА СЛОВСОМЪ ЕЖИМЪ ИЦЕЛЪИ. И СИЛОЮ. ГАКО ЖЕ ТВОЕЮ МЛТВОЮ.
ГДЪ НИЧЕ УХОДИШИ ПАРТЫРО ДОБРЫИ. ПОВЕЖЪ МНЧЕ РАЖ СВОЕМОУ ГАЗВОУ СМЕРТЪНОУЮ. ДА АЩЕ АЗЪ
ТЪ НЕ ИЗВРАЧЮ. ДА ЕЖДЕТЪ ГЛАВА МОА ЗА ГЛАВЪ ТВОЮ И ДША МОА ЗА ДША ТВОЮ. НЕ МОЛА
УДИ У МЕНЕ. НЪ АБИ МІ ГНЕ УКАЖЪ ТИ ТАКСОВАА ВЪРТЬ. ДА ЖИВСО СВОИ ЗА ТЪ. АЦЕ ЖЕ
ИЗВЪРТИЛЪ ТИ ЕЩЕ ГЛА У (sic!) ТОМЪ МОИ ЕГО ДА АЗЪ ОУМРЪ ЗА ТЪ. АЦЕ ЛИ ЖЕ СЪТАВЛАЕШИ

⁹⁰⁰ На берегах явно пізніше дописано іншою рукою: «УХЪ МНЧЕ ШТО ПОМНЧЕ: КОЛИ НЧЕ МЛШЪ СВОГО ПІИ МНЧЕ».

мѧ что гдѧ (sic!) сѧдѧ. ѿ плачѹеѧ своѣго лишениѧ. на смѣтѣици ли семь. ѿли въ братѣхъ
 снхъ ѿдеже пребываѣши. что ли ѿмѧ наслѣдовать твоѣго ѿмѣниѧ. самомѸ ти нагж ежшоу. нсѡ
 и ѿходѧциѹ ти в снхъ ѿплатаныхъ рѣнциѧ полсѡжень еждеши. дарѹи ми твоѡ мѧвѸ. ꙗко
 же древле ѿлѧ. ѿ елисеѣи милсѡтъ. да раздѧжѸ глаубиноу срѣдечноуѹ. ѿ проидѸ въ мѣста
 раѣкыѧ. кровѸ днѣна домоу ежѧ. вѣсть же ѿ звѣрь по възшертѣи сѧнца. сѣратисѧ на
 лсѡжихъ своихъ. Да лѧгжѣтъ. ѿ еѡ птица сѣверѣтъ себѣ храминоу. ѿ горлица гнѣздо себѣ.
 ѿдеже полсѡжитѣ птѣица своѧ. тѣи же сѧ лѣ ѿмѧши в мсѡнартѣри. и мѣста твоѣго

\Арк. 24\

не сѡпознахъ. блѧжныи же рече к немуѹ добро е оуповати на гѧ. нежели надѣлѣтиѧ чѧка. вѣѣ
 же гѧ каксѡ препитати всю тѣарѣ. могои зарѣпатѣи. ѿ спасати вѣдныѧ. брата же моѧ не
 плачѣте мене, нѧ плачѣте себѣ ѿ чады своихъ. възрѣванѧ же ѿ живсѡтѣ не трѣбовѧ. мѣртѣи
 еѡ живсѡта не ѿмоу видѣти. ни врачеве могжѣтъ възрѣитѣи. ѿхода ѿже с нимъ в пещерѸ. ѿкопа
 гробъ себѣ. ѿ рече сѣриѧиноу. кто наѡ паче възлюбѣтъ гробъ се. сѣриѧинѣ же рече. вѣдаѡ аще
 кто хоцѣтъ. нѧ тѣи живи еце. а мене здѣ полсѡжи. блѧжныи же рече ежди товѣ. ꙗкоже
 хоцѣши. ѿ таксѡ сѡтргѣѧ. пребѣ плачаѧ днѣ ѿ ноцѣ не прѣтѧѧ за гѧ мѧи блѧжныи же
 оутѣшѧѧ еѡ гѧше. братѣ петре хоцѣши ли да поимѸ тѧ ѿ совоѹ. сѡн же с плачѣмъ рече к
 немуѹ. хоцѣ да мене поутѣшиши. ѿ азъ за тѧ оумрѸ. тѣи же мсѡли за мѧ. ѿ рече к немуѹ
 блѧжныи дрѣзѧи чадо гѡтовъ боудѣи. въ гѧ тѣи еѡ днѣ ѿидѣши къ гоу. по проречѣнѣю же сѣго. по
 трѣ днѣ причѣтисѧ. ежтѣвѣнѣи ѿ живсѡтворящихъ тѧинъ еемѣртнѣи. ѿ възлегъ на сѡдрѣ
 сѡпратѣѧ. ѿ протѣрѣ нсѡѣ прѣдѣтъ дшѸ в рѣцѣ гѣи. блѧжныи же князь сѣвѣтоша.
 потому пребывѣтъ лѣ а не ѿхода ѿ манартѣира дондеже прѣтѣѧѧ въ вѣчныи живѣ⁹⁰¹ ѿ
 въ днѣ прѣтѣѧѧ еѡ. мѧсѡ не вѣ гѧ ѡверѣтъ на провсѡженѣ еѡ. ѿ сѣ оубѣдѣ братѣ еѡ
 ѿзѧслѣвѣ князь⁹⁰². прилѣвѣ с мольбою ѿ къ ѿгжменѹ гѧ. проѧ собѣ на блѣнѣ кѣта. ѿже оу
 парамандѣи е. ѿ възглавница. ѿ кладѣкы еѡ. на ней же клѧнѧшеѧ⁹⁰³. ѿгжмень же дѣтъ емоу.
 рекъ по вѣрѣ твоѣи ежди товѣ. сѣи же прѣимъ чѣтѣ ѿмѧше. ѿ вѣдѣтъ ѿгжменѹ гѧ гривнѣ.
 зѧтѧ. да не чѣѣне въ

\Арк. 24 3в.\

зметѣ знаменѣ братѣне семѹ же ѿзѧслѣвѣ нѣкѣсѡгдѧ разѡлѣѣшѹеѧ. ѿ оубѣ нечѧжнѣи ѿ вѣрѣхъ
 быѧшѧ. ѿ при смѣрти рѣца чѡго видѣѧши. приѣдѧхѹ емоу жена еѡ ѿ дѣти ѿ вси колѧре.
 снѣ же малсѡ възкѡвѣнѣѧ проѧ въздѣ пѣчерѣкагѡ клѧдѧзѧ. ѿ такѡ сѡ немѣ. поглѣѧше же

⁹⁰¹ Див. стор. 79.

⁹⁰² Див. Коментар 88.

⁹⁰³ Див. Коментар 89.

взаша възды. и терше гробъ стго фесѡдосиѧ. даръ же и҃жменъ и҃ бла҃жницѸ. свѣтошиноу брата е҃го. да свелекѹ е҃го в нѹ. и҃ преже даи же не вниде ногѧи в водѸ и҃ бла҃жницѸ ст҃гсѡ. и҃ ѡбѣе прогѧа кнѧзь. и҃зыдите скворѹ прѣ грѧ на ст҃рѣтѣнїе прѣпѣныма дѣвѡдоиѹ и҃ николѣ. възшешоу же посланншомѹ. с водою и҃ сз бла҃жницею и҃ вѣзопи кнѧзь николѧ свѣтоша. и҃ давшѣ е҃моу пити. и҃ велекѡша е҃го вѣ бла҃жницѸ. и҃ ѡбѣе и҃ здравъ бѣ. и҃ вси прославиша б҃га и҃ о҃гѡдники е҃го. тоу же бла҃жницѸ взи́машѣ на сѧ. е҃гда ꙗ҃колашешѧ. и҃ такѡ здравъ бывашѣ. сам же кѣ братоу и҃хати хотѧше. но о҃удежанъ бывъ ѿ тогда е҃щѣи е҃птѣ.⁹⁰⁴ вѣ вѣскоуѹ же ратѣ сѣо бла҃жницѸ на свѣтѣ имашѣ. и҃ такѡ безъ вреда пребывашѣ. св҃грѣшившоу же е҃моу нѣкѡгда не смѣ възати сѧ на себѣ. и҃ такѡ о҃уениен бытъ в рати⁹⁰⁵. и҃ заповѣда в тои де положити сѧ. многа же и҃на и҃справленїа е҃го. и҃же и҃ донїѣ свѣдаютьъ тоу е҃щѣи ч҃р҃нѡрици ѿ бла҃женѣмь кнѧзи ст҃гоши.

Патерик Йосифа Тризни⁹⁰⁶

Житїе прѣпѣнаго ѿца нашего Николѧ ст҃гоши кнѧа черни҃гѡскаго. дѣдѣча. ст҃гослави́ча сѣа Гѡрослава вели҃каго владѣмѣровича. ꙗ҃ко быти е҃мѸ пѧтомѸ ѿ Владимѣра вели҃каго.⁹⁰⁷

Сѣ бла҃женнѧи и҃ е҃л҃говѣрнѧи кнѧ свѣтоша и҃менемъ Николае. сѣнъ дѣдовъ. вѣнѣкѣ свѣтославлѣ. помѣли зѣо прѣлетѣ житиѧ е҃го сѣнаго. и҃ ꙗ҃ко вѣл и҃же и҃здѣ мѣмотекѸтъ и҃ мимохѡдѧтъ. е҃дѡща же е҃л҃гѧ непроходѣма вѣчна сѣтъ. и҃ цр҃т҃гво нѣное бесконечно. е҃же з҃готѡба е҃тъ ѡбѣщанимъ е҃го; ѡртѧви кнѧженїе чѣтъ и҃ славѸ. и҃ влѧтъ и҃ вѣл та нивочтѡ же влѣнїивъ. и҃ прише в печѣрекии мѣгръ и҃ бытъ мнѣ. в лѣтѡ *СХДІ. феврѡриѧ ЗІ⁹⁰⁸. е҃же вси свѣдаютъ тѸ сѣции чернорѣци доеродѣтелное е҃го житие и҃ послѣшанїе. пребывѣ же зѣо в повѣрни. Г лѣтѧ работѧл на братнїю. и҃ своѣма рѸкама дрова сѣкѧше на потребѸ о҃чнѣв⁹⁰⁹. многажды же и҃ сз е҃рѣга на своєю рѧмѸ ношѧше дрова и҃ е҃дѡ орѣбистѧ брата е҃ Нзаславъ и҃ Владимѣр⁹¹⁰ ѿ таково҃го дѣла. сѣи же истиннѧи послѣщникѣ сз молекѡю испрогѧ, да е҃дино лѣтѡ е҃ще в повѣрни поработѧѣ на братнїю.⁹¹¹ и҃ тако сѣи ѡко

⁹⁰⁴ Див. Коментар 90.

⁹⁰⁵ Див. Коментар 91.

⁹⁰⁶ Публикується за: РГБ, ф 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

⁹⁰⁷ Див. Коментар 82.

⁹⁰⁸ Див. Коментар 83.

⁹⁰⁹ Див. Коментар 84.

⁹¹⁰ Спершу написано «Владимѣр», потім переправлено.

⁹¹¹ Див. Коментар 85.

искѣшенъ и съвѣшенъ во всемъ. и по ѣмъ пригъвиша єго ко вратѣ мнѣтѣрѣ, и тѣ пребысть Г
лѣта, не ѡходѣ никамо,

\Арк. 259 36.\

рѣкѣ цркви. и ѡтѣдѣ де повелѣно бѣтъ ємѣ слѣжити на трапезѣ. и тако именуемою болю
и всѣхъ братнѣ, принуженъ же бѣтъ кѣлию себѣ имѣти, юже сотвори, ѣже и доинѣ єтъ зовома
сѣлтоша. и ѡ градѣ єго же своима рѣкама насадѣ. глѣю же о нѣ и се, яко всѣ лѣта чернѣчества
єго не видѣ єго николи же никто прѣдѣна, но всегда имаше рѣкодѣлиє в рѣкахъ своѣхъ. и симъ
добони быти одѣжи єго ѡ такового рѣкодѣлиа. во ѡтѣхъ же всегда имаше мѣтѣвѣ Нѣбову
бѣпретѣни. Гдѣи Нѣе Хѣтѣ єнѣ бѣжнѣ помилѣ ма; не вкѣнѣ же иного ничтѣ ж, токмо ѡ мнѣтрѣкнѣ
ѣдѣ питашѣ, аще и много имаше. но та всѣ на потрѣбѣ стѣрашнимъ (sic!) и ницимъ подаваше
и на црковное строєниє. єст же и кнѣги єго многа до ннѣ⁹¹². имѣла же блженнѣ кнѣ
сѣлтоша, єще во кнѣженнѣ сѣи лѣчца хѣтра белѣми, именемъ петра родомъ ѣнанина, иже
приидѣ с нимъ в мнѣтрѣ. видѣв же єго петрѣ волнѣю ницетѣ в побѣницы же и ѡ вѣрѣ прирѣдѣца.
лишнѣ всѣ єго и живѣше ѣ кнѣвѣ вѣрѣдѣ многи. прихѣждѣше же чѣсто ко блженномѣ. видѣ
єго во мнозѣ злострадѣннѣ и ємѣрнемъ поцѣннѣ ѡвѣцаваше єго глѣ. кнѣ⁹¹³

\Арк. 260.\

дортѣи ти смѣтрѣти о своемъ здравнѣ да не тѣко погѣеши плѣ своею. многимъ трѣдомъ и
бодрѣаннемъ. иже иногда инемогшѣ ти. не моци имѣти понетѣи наложеннаго ти ѣма єго же
єнѣ иволѣнѣ єга рѣ. не хѣще єо єгѣ чѣрилѣ порѣта. или трѣдѣ. но тѣчию єрѣца чѣта и сокрѣшенна.
ниже ѡбѣлѣ єнѣ тѣое нѣждѣ ю тѣвориши работѣ. ѣко нѣжнѣ рѣ.⁹¹³ но и блгочестѣвала тѣвоа
єрѣтнѣа. изаглѣвѣ и блѣдимѣ. великѣ ѡкорнѣнѣ имѣетѣ себѣ ницетѣю тѣвоею. тѣко ѡ тѣковѣла
главы и чѣрти во полѣднѣе деѣжетѣво приидѣ. єже ѡморѣтѣ тѣло євое и дѣтнѣа в нѣдѣ
неподобенѣа пѣци. днѣвалѣа ѡтѣровненѣ ти блѣстѣ, иже иногда ѡтѣлѣченъ бѣвши ѡ слѣдкнѣа
пѣци. ннѣ же део єдрѣвое зелѣнѣ. и єрѣхѣи хлѣбѣ приѣмашѣе тѣпитѣ. блѣдѣи да не когда нѣдѣгѣ
внѣдѣа єбравѣа и не могѣци крѣпорѣти скоро живѣтѣа гонѣнеши. и мнѣ же не могѣцѣ ти
помощнѣ, и ѡстѣвиши плѣ нѣдѣтѣшнѣмъ єратѣома своима. се єо иногда и болѣре иногда слѣжнѣшнѣи
тѣебѣ мнѣцѣєа блѣннѣи бѣти. и блѣннѣи тѣебѣ раднѣ, ннѣ же лишени тѣвоєа лѣебѣ желѣтѣвѣ.
дѣомѣ блѣннѣи сотѣворѣше и єдѣдѣ в ннѣ в мнозѣ ѡнѣннѣ⁹¹⁴. Тѣбѣ же не имѣши гдѣ глѣвы пѣклоннѣи.
на смѣтѣннѣи єемъ єдѣдѣ. и мнѣ тѣа яко имѣннѣшнѣа. кнѣ део

⁹¹² Див. Коментар 86.

⁹¹³ Див. Коментар 87.

⁹¹⁴ Спочатку було написано: «ѡнѣннѣи», потѣм зайвѣ лѣтери затерѣто.

кнѣсе сътвори ли елженны оцѣ твоѣ дѣдѣ. или дѣтѣ твоѣ стогола. или кто въ болаѣрѣ се сътвори или его пѣ боделѣ рабѣ балаама игдмена бывшаго здѣ. и аще мене прелѣшаши прѣде сѣда рѣ приѣмеш. се же и многажды глаша емѣ. ѿбогда въ побани с нимъ сѣдѣ. инода же ѿ вѣрѣ. наѣченъ бѣвъ ератама егѣ. и ѿвѣща елженны брате пѣре многажды смотрѣхъ. и расѣднхъ не пощадѣти плѣти моеѣ да не пакы воставаю ерани на сѣ. да согнѣтаема многымъ трѣдомъ. смирѣтѣ. силъ бо рече брате пѣре въ немоци подобно съвѣшнѣ не сѣ бо стѣрѣти нѣшнѣ времени. точны едѣщен глабѣ хотѣще авитѣ въ нѣ. елгодарю же гдѣ. ако спободѣ ма сѣтъ ѿ мнѣкнѣ работы и сътвори ма сѣтъ елѣгѣ рабѣмъ своимъ. елженны емѣ чернорѣцѣмъ. братѣ моѣ да внимаѣтѣ себѣ кождо ко своѣ ерема понее. и довлѣе има моѣ влартѣ. сил же всѣ хѣ ради орѣави женѣ и дѣти домъ і влартѣ и ератню и дрѣги рабы и села. и тѣ ради чаю жинѣ вѣчныѣ налѣкнѣкѣ бѣи. ѿвѣннѣ же бѣга ради. да того приѣрѣцѣ. и ты део егда вѣрѣеши (sic!) не гнѣшатнѣ велиши ерѣшенъ. мнѣ же ѿмѣ са хѣ. приѣрѣтѣние сѣтъ. аже на мѣтѣннѣ семъ сидѣти со нѣвомъ сѣ творѣ цѣтѣва аще ни едѣ кнѣ не съборѣ прѣже мене прѣводѣ да авлѣкѣ имъ. кто же ли поревнѣе семъ и да вѣслѣдѣе

семъ и мнѣ. прочее же внима себѣ и наѣннѣ тебе. и егда раболѣше си елженны и видѣвше егѣ лѣчѣцѣ приѣготовлѣе сѣлие на потрѣнаѣ вѣрѣваннѣ. на кнѣждо неѣдѣ когда вѣѣлаше. или ѿгненое жѣженѣ. или теплотѣ крѣчннѣ. и прѣжде пришертвнѣ егѣ здѣ бѣваше кнѣ. никако же дадѣн себѣ вѣрѣвѣтнѣ. и се многажды сътвори. нѣкогда же томъ петрѣви раболѣвшѣ. погла к немѣ стѣоша рече. аще не пиѣши сѣлиѣ скоро исцѣлѣеши аще ли мене прелѣшаши. много имашнѣ⁹¹⁵ потрѣдѣ. ѿ же хнѣтрѣ сѣ творѣ и болѣснѣ гѣснѣ хотѣ. мало животѣ не погрѣшнѣ. растворѣннѣ вѣснѣ. мѣтѣвоѣ стѣго исцѣлѣе. пакнѣ же семъ раболѣвшѣ. нарѣчнѣ посылѣе к томъ стѣнѣ гла. ако во г дѣнѣ исцѣлѣеши аще не вѣрѣеши. поглѣшѣ егѣ снѣрѣннѣ. и въ г дѣ исцѣлѣе по словеснѣ елженнаго. прѣвабѣ егѣ стѣнѣ. прѣваб же егѣ свѣтѣошѣ повелѣе емѣ орѣннѣ. по трѣ бо мѣ. рече. ѿхождѣ свѣтѣ егѣ. се же рече. нанаменѣ емѣ смѣтѣ. снѣрѣннѣ же не расѣмѣ хотѣцаго емѣ бѣи. сеи же петрѣ пѣ прѣ ногами егѣ со слѣсамнѣ гла ѿбы мнѣ гдѣ моѣ. дѣродѣтелю моѣ. и драгнѣ моѣ животѣ. кто прнѣрѣ на стѣртѣнѣ моѣ. и ктѣ напнѣтѣе многѣмъ чѣ трѣвѣннѣ. и ктѣ зарѣпнѣ ѿ оѣннѣмѣ ктѣ помѣлѣе ннѣннѣ. не рѣхъ ли ѿ кнѣ орѣавитнѣ имѣши пѣ недѣтѣшннѣ ератама си.

⁹¹⁵ В оригіналі спершу було написано: «имашѣ», потім виправлено.

\Арк. 261 зб.\

НЕ РѢ ЛИ ТИ Ѡ КНѢЖЕ. НЕ ТАКО ЛИ МА СЛОВОМЪ ЕЖИИ ИЩЕЛИ И СИЛОЮ. АКО ЖЕ ТВОЕЮ МЛТВОЮ. ГДѢ НИКѢ ѠХОДИШИ ПАСТЫРЮ ДѢРЬИ, ПОВЕЖДЕ МНѢ РАКУ СВОЕМУ, ГЛАВѢ СМЕРТНЮ. ДА АЩЕ АНѢ ИВРАЧЮ, ДА ЕДѢ ГЛАВА МОА СА ГЛАВУ ТВОЮ, И ДША МОА СА ДШѢ ТВОЮ. НЕ МОЛЧА ѠИДИ Ѡ МЕНѢ, НО АБИ МИ ГДНЕ, ѠКУДѢ ТИ ТАКОВАА ВЪЕРТЬ, ДА ДАМЪ ЖИВѢ СВОѢ ЗА ТѢ. АЩЕ ЖЕ ИВЪЕРТИ ТИ ЕСТЬ ГДѢ Ѡ ТОМЪ МОЛИ ЕГѢ ДА А ѠМРУ ЗА ТѢ. АЩЕ ЛИ ЖЕ ОСТАЛЛѢШИ МА, ЧТО ГДѢ СѢДУ И ПЛАЧУЮА СВОЕГО ЛИШЕННѢА. НА СМЕРТИЦИ ЛИ СЕМЬ, ИЛИ БО ВРАТЪХЪ СИ, ИДѢЖЕ ПРЕБИВАЕШИ. ЧТО ЛИ ИМАМА НАСЛЕДОВАТИ ТВОЕГО ИМѢННѢА САМОМУ ТИ НАГУ СЪЦУ, НО И ѠХОДИАЩѢ ТИ ВСѢХЪ НЕПАТАНЫХЪ РЪЕНИА ПОЛОЖЕНЪ БУДЕШИ. ДАРУИ МИ ТВОЮ МЛТВУ ТАКОЖЕ ДРЕВЕА ИЛИА ИЛИСЕОБИ МЛТВѢ, ДА РАДРАЖУ ГЛУБИНУ СРЧНУЮ, И ПРОЙДѢ В МЪРСТА РАИКАА КРѢВА ДИВНА ДОМУ БЖИА. ВЪЕРТЬ И ЗВѢРЬ ПО БОШЕРТВѢИ СЛНЦА, СОБРАТИСА И НА ЛѢЖА СВОИ ЛАГѢ. НЕО ПТИЦА ОБРѢТЕ СЕБѢ ХРАМИНѢ, И ГОЛИЦА ГИЧЕДО СЕБѢ ИДѢЖЕ ПОЛОЖИ ПТИЦА СВОА, ЧЫ ЖЕ С ЛѢ ИМАШИ В МНТРИ, И МЪРСТА ТВОЕГО НЕ ПОНА. БЛЖЕННѢИ ЖЕ РЕЧЕ К НЕ ДОРО ЕСТЬ ѠПѢА НА ГДА, НЕЖЕЛИ НАДѢАТИСА НА ЧЛВКА. ВЪЕРТЬ ЖЕ ГДА КАКО ПРЕПИТА ВЮ ТВА, МОГИИ САРТУПАТИ И СПТИ БЕННАА. БРАТА ЖЕ МОА НЕ ПЛАЧИТА СЕБѢ И ЧА СВОИ. ВРАЧЕВАННѢА В ЖИВОТѢ НЕ ТРЕБОВА. МЕРТВѢИ БО ЖИВОТА НЕ ИМУ

\Арк. 262\

ВИДѢ НИ ВРАЧЕВЕ МОГѢ ВОСКРЕСИ. ИСХОДА ЖЕ С НИМЪ В ПЕЩЕРУ ИСКОПА ГРѢ СЕБѢ, И РЕЧЕ СИРИАНИНУ, КТО НАЮ ПАЧЕ БОЛЕНТЪ ГРѢ СИИ. СИРИАНИН ЖЕ РЕЧѢ ВЕДѢ ТАКО АЩЕ КТО ХОЦѢ, НО ТЫ ЖИВИ ЕЩЕ А МЕНЕ ЗДѢ ПОЛОЖИ. БЛЖЕННѢИ ЖЕ РЕЧѢ ЕДИ ТРЕБѢ ТАКО ХОЩЕШИ. И ТАКО ОСТРИГИА ПРЕБИТЬ ПЛАЧА ДЕНЬ И НОЦЪ НЕПРЕСТАА ЗА Г МЦА. БЛЖЕННѢИ ЖЕ ѠТЪШАА ЕГѢ ГЛШЕ. БРАТЕ ПЕТРЕ ХОЩЕШИ ЛИ ДА ПОИМУ ТѢА С СОКОЮ, Ѡ ЖЕ СО ПЛАЧЕМЪ РЕЧЕ К НЕМѢ, ХОЦЮ ДА МЕНЕ ПЪЕРТИШИ И А СА ТѢА ѠМРѢ ТЫ ЖЕ МОЛИ ЗА МА И РЕЧЕ К НЕМУ БЛЖЕННѢИ, ДЕСА ЧАДО ГОТѢ БУДИ ДО Г БО ДЕНЬ ѠИДЕШИ. И ТАКО ПРИЧАТИСА ЕЖЕРТВЕННѢИ ЖИВОТВОРАЦИИ ТАИНЪ БЕСМЕРТНѢИ И БОЛЕГЪ НА ѠРѢ И ОПРАТАВСА, И ПРОТѢ НОСѢ ПРѢДАТЬ ДШѢ В РУЦѢ ГВИ⁹¹⁶. БЛЖЕННѢИ ЖЕ КНѢ БѢАТОША ПОТОМЪ ПРЕБИТЬ ЛѢТЪА Л НЕ ИХОДА И МНТРА ДОНДЕЖЕ ПРѢСТАВИСА В ВѢЧНЫИ ЖИВѢ. И В ДѢ ПРѢСТАВЛЕННѢА ЕГѢ МАЛО НЕ БѢ ОБРѢТЕСА. И СЕ ѠВѢДАВЪ ЕРА ЕГѢ⁹¹⁷ ПОСЛА С МОБѢЮ КО ИГУМЕНУ ГЛА, ПРОСЛА СЕБѢ НА БЛГОСЛОВЕННѢИ КРѢТА, ИЖЕ Ѡ ПАРАМАДИИ ЕГѢ, И БОГЛАВНИЦА И КЛАДКИ ЕГѢ, НА НЕ ЖЕ КЛАНАШЕА⁹¹⁸. ИГУМЕН ЖЕ ДАТЬ СМУ РЕКЪ, ПО ВЪЕРТЬ ТВОИИ БУДИ ТРЕБѢ. СЕН ЖЕ ПРИЕМЪ ЧТНО ИМАШЕ. И ДАТЬ ИГУМЕНУ Г ГРИВНЫ ЗЛАТА, ДА НЕ ТУНЕ БОМЕРЪА ЗНАМЕНИЕ БРАТНЕ. СЕМУ ЖЕ ИСНАСЛАВУ НЕКОГДА РАБОЛѢВШУСА, И ѠЖЕ В НЕЧАЛНИИ Ѡ ВСѢХЪ БЫВША, И ПРИ СМРТИ СЪЦА ТОГО ВѢДѢВШЕ

⁹¹⁶ Див. стор. 79.

⁹¹⁷ Див. Коментар 88.

⁹¹⁸ Див. Коментар 89.

\Арк. 262 зб.\

прибѣдаху емѹ жена его и дѣти, и вси колѣре, сеї же мало бѣклонївїа, про҃са воды печерскаго
кладѣзїа и тако онемѣ. поглѣвше же ї всїаша воды отѣше грѣ ст҃аго Феодѣнїа. дартѹ же
нѣдменѹ и вла҃саниѹсѹ святошинѹ брата его, да облекѹ его в нѹ, прѣже даже не вниде ногѣн.
И про҃гла кнѣзь. Нзындїте скоро прѣ гра на ѣрѣтєннє прѣнїма Феодѣнїа и Никѣлаче. вшѣшѹ же
по҃ланному с водою и со вла҃саниѣю, ї возопи кнѣ Никола Никола святоша ї вѣаше емѹ
пити, и облекоша его и во вла҃саниѹсѹ ї лєнє здравѹ бѣтѣ, ї вси про҃лавиша е҃га и з҃гонїки
его. Ту же вла҃саниѹсѹ взымѣше на сїа, и егда рѣколѣшесїа, и тако сдрѣ бѣвѣше. сам же ко
братѹ бѣхати хотѣаше но з҃держанѹ бѣвѹ ѿ тогдѣ рѣци сѣпкнѹ⁹¹⁹. во вѣакѹ ратѣ снѹ вла҃саниѹсѹ
на себѣ нмѣвѣше и тѣко бѣ вреда прѣбывѣше. Согрѣшївшѹ же емѹ нѣкогда не смѣ взыти
сѣ на себѣ и тако з҃бениѹ бѣтѣ в рѣти⁹²⁰; и заповѣда в то положїти сїа. Многа же ѣна
исправленїа ина о том мѣжѣ повѣдѣю иже и до ннѣ свѣдѣѣ тѣ рѣциа чернорїцїа, о
бл҃женнѣмѹ кнѣзѣ святошинѣ⁹²¹.

Друкований Патерик: видання 1661 р.⁹²²

Никола Повѣрѹ, славы на҃щїнѹ, Святоша: Кнѣзю Братарѹ, Нѣо Кнѣзи ѿверзѣсѣша

ЖИТІЄ ПРПБ: ѿца на҃шего нїколы Святошї, кнѣзя Чернѣговикаго^{923,924}

Иже бѣ Повѣрѹ Печерскїй три лѣта, Братарѹ три лѣта: исцѣлѣвѣше ѣ Прѣрѣтѣвѣла Петра
врача сѣе: сї нїмже смѣрѣ свою ѣзмѣнї на живѣтѣ. ѣ посем тридѣлатї лѣтѣ повнзѣсѣ
ненехѣдѣ ѣз Монартырѣ.

\Арк. 245\

Прѣходїтѣ о҃бразѹ мїра сего⁹²⁵. Прѣтѣво е҃гѣ ѿ ѣзыка вѣ ѣзыкѹ пренѣнїтїа⁹²⁶. Прѣтолѹ
Кнѣзїи мнѣгажѣ низложї Гѣ, ѣ по҃ладї смїреннїа в ннѣ мѣсто. Помѣли сїю ѣзмѣнѹ
ѿбладѣнїа на землї мнѣтѣкѣщїа, бл҃женнѣ ѣ бл҃говѣрннїи Кнѣ Никола Святоша, сынѹ
Дѣда Святоглавнїа Кнѣзя Чернѣговикаго, внѣкѹ Святоглава Іѣроглавнїа, Кнѣзя Кїевскаго

⁹¹⁹ Див. Коментар 90.

⁹²⁰ Див. Коментар 91.

⁹²¹ Далї пропуск для двох рядкїв тексту.

⁹²² Публїкуєтѣся за виданнїа оригиналу: Патерик или Отечник Печерскїй... 1661.

⁹²³ На берегах: Мѣѣ ѿктѣ: Дї днѣ.

⁹²⁴ Див. Коментар 82.

⁹²⁵ На берегах: ѣ кѣ: З (1Кор 15:49).

⁹²⁶ На берегах: Снѣ: І (Ср 10:8).

и Чернѣговскаго⁹²⁷, ѿиновѣша Сѣтъ Бѣгозодѣннѣю Печерскѣю Црковѣ. Раздѣмѣ же дѡбрѣ, ѣкѡ на Нѣнѣ тѡчию, ѡбразъ ѡпортѣн Бѣжѣ⁹²⁸, елово ѣгѡ прѣнозѣщное, немѣмо ѣдѣ: ѣ тѣмо Цртво тѡчию Цртво бѣ бѣ, ѣ Блѣтѣтѣво въ бѣлкѡ рѡдѣ ѣ рѡдѣ⁹²⁹, ѣже ѡгѡтовѣ Црѣ Црѣмѣ, ѣ Гдѣ Гѡподѣмѣ, любѣщнмѣ ѣгѡ⁹³⁰. тѣмѣже ѡртѣви елѣвѣ ѣ когѣтѣтѣво, чѣтѣ ѣ блѣтѣ Кнѣжѣнѣ евоѣгѡ зѣмнѣгѡ мнѡтѣкѣщѣгѡ, Црѣтѣя рѣди Нѣнагѡ бѣчѣнѣгѡ: (ѣки Сѡнѣ дрѣвѣ Індѣнскѣй Црѣвнѣчѣ Ѵвѣлѣфѣтѣ) ѣ прншѣдѣ бѣ Печерскѣй Мѡнарѣгѣрѣ, ѡблѣчѣлѣ въ сѣтѣнѣ Иночѣскѣй Оѣразѣ⁹³¹, сопрѡтѣвнѣ бѣлкѡ Оѣразѣ мѣра сѣгѡ, прѣходѣщѣмѣ ѣки сѣ бѣ небѣтѣе, соОѣразѣ же елѣко мѡщно, Оѣразѣ ѡпортѣн Бѣжѣ неѣзмѣннѡмѣ.

\\Арк. 245 36. \\

Тѣже прѡѣлѣ жнѣтѣя свѣтлѡртѣю тѡлнѣко, ѣкѡ бѣемѣ бнѣдѣтн ѣгѡ дѡбрѣлѣ дѣлѣ, ѣ прѡслѣвнѣтн ѡ немѣ Бѣга сѣлѡ. Прѣжде же бѣрѣхѣ бѣ Пѡслѣшѣннѣ прѣзѣпѣ: Нѣво пѣрѣчѣ рѣкѡтѣше на брѣтѣю вѣ повѣрнѣ⁹³², свѡнмѣ рѣкѣмѣ дрѡвѣ сѣкѣ, ѣ на свѡѣю рѣмѣ сѣ бѣга мнѡгѣжѣ ѣ ногѣ, ѣ ѣна ѣже на потрѣбѣ вѣрѣннѣ нелѣнѡно тѣворѣ⁹³³. Пѡ трѣдѣхѣ же дѡвѡлнѣхѣ, ѡвѣдѣвшѣ ѡ тѡмѣ брѣтѣя ѣгѡ Іѣвѣлѣвѣ ѣ Владнѣмѣрѣ, ѣдѣ ѡртѣвнѣтѣ ѣ ѡ тѣкѡвѣгѡ дѣлѣ. Но сѣй ѣртнннѣ послѣшннѣ сѣ слѣзѣмнѣ прѡснѣ, дѣ ѣщѣ ѣднѡ лѣтѡ тѣможе на брѣтѣю порѣкѡтѣтѣ⁹³⁴. И тѣко потрѣдѣлѣ бѣ повѣрнѣ тѣнѣ лѣтѣ, сѣ бѣлкнѣм прнлѣжѣннѣм ѣ елѣговѣннѣм. Пѡсѣмѣ ѣки ѣскѣснѣ сѣнѣ ѣ соврѣшенѣ въ вѣ, прнѣтѣвлѣнѣ бѣсѣтѣ елнѣртнѣ вѣртѣ мѡнарѣгѣрѣскѣ⁹³⁵: ѣдѣже тѣкоже прѣбѣсѣтѣ тѣнѣ лѣтѣ, не ѡходѣлѣ ннѣкѣможе рѣзѣтѣ Црѣвнѣ. Оѡтѣдѣже вѣзлѣтѣ бѣсѣтѣ на трѣпѣзѣ елѣжнѣтн⁹³⁶, ѣ соврѣшѣше ѣ сѣ ѣкѡже бѣ лѣпо, сѣ бѣрѣхѣ елѣговѣннѣмѣ.

Тѣко ѡѣво сѣтѣпнѣ послѣшѣннѣ елѣгѡчнѣно прѡшѣдѣ, прннѣждѣнѣ бѣ совѣтѣо ѣгѣдѣмѣнѣ ѣ вѣлѣ брѣтнѣнѣ, бѣ кѣлнѣ ѡѣже бѣзмѡлѣтѣволѣтнѣ, ѣ снѣннѣ своѣмѣ бѣ тншннѣ бннѣмѣтнѣ. Снѣже послѣшѣннѣ ѣ бѣ тѣ сотѣворнѣвѣ, наслѣднѣ рѣкѣмѣ свѡнмѣ прн кѣлнѣ своѣнѣ вѣртѡгрѣдѣ.

927 На берегах: Нѣкѡла свѣтѡшнѣ кнѣ Чѣнѣговскѣ ѡ бѣлкѣко Владнѣмѣрѣ пѣлѣтѣ елѣ.

928 На берегах: бѣр: ѣ (Евр 1:3:4).

929 На берегах: Ѵвѣл: рѣд (Пс 144:13).

930 На берегах: Апѡ: Оѡтѣ (Одкр 19:16).

931 На берегах: потрѣжѣлѣ бѣ лѣ: ѡ: сѣднѣ. ѡ: рѡ: ѣрѣ. фѣвѣ: знѣ. Днв. ѣмнѣнѣтѣлѣ.

932 На берегах: повѣ елѣ лѣтѣ.

933 Днв. Коментѣр 84.

934 Днв. Коментѣр 85.

935 На берегах: бѣртѣ елѣ лѣтѣ.

936 На берегах: трѣпѣннѣ бѣсѣтѣ.

\Арк. 246\

И по вѣлѣнїи Иночертѣва своѣго, николиже видѣнъ бысть прѣздѣнъ⁹³⁷: но всегда бѣ рѣка хъ своихъ имѣаше рѣководѣлїе, въ оутрѣхъ же безпретгѣни мѣтвѣхъ ꙗкоже сїи: Гдѣи ꙗкоже Хѣ Гне Бжїи помилѣи ма.

Невѣдѣи же инаго ничтоже⁹³⁸, токмо мало ѿ ѡбщїи пища Монастырскїа на трапезѣ.

Ащели когда слѣдїиша емѣ имѣти что и неволю⁹³⁹, аки Кнзю ѿ своихъ си: то аще вѣла раздааше на потрѣбѣхъ страннимъ и нищимъ, и на Црковное строенїе: ꙗкоже быти ѿ того въ Цркви Книгамъ мнѡгимъ⁹⁴⁰.

Имѣаше же сей Блженный Кнзъ, еще ѡбладѣа Кнженїемъ своимъ, врачѣ хитра зѣло, именованъ Петрѣ, родомъ Гурїанина, иже и прїиде к нимъ въ Монастырь. Видѣвѣ же сей врачъ Гдѣина своѣго вѣлѣнїю нищеть, ѡстави егѡ, и живаше въ Кїевѣ, врачѣа мнѡгихъ. ѡбаче мнѡгажды прихѡжаше къ Блженному: и видѣа того въ мнѡзѣмъ злострадѣнїи, и безмѣрно пощѣнїи, слѣжаща въ повѣрни, и оу врачѣ прїеѣдѣща: зѣвѣцаваше егѡ глѣ:⁹⁴¹ ѿ Кнзѣ достѡитѣи смотрѣти ѿ здравїи своѣмъ, да некогда истиниши плоть своѣ мнѡгимъ трѣдѣи и воздержанїемъ, и тако и знемогшѣ ти иногда, недѣбѣхъ

\Арк. 246 зв.\

ногимо едѣ Игѡ, еже вѣлѣти на себѣ Хѣ ради и зѣвомиа еси. Не хощеть ево Бѣ быше силы порѣга или трѣда, но точїю срѣца чѣта и смиренѣна. Работашеи Чернорїзцемъ аки кѡплени рабѣ⁹⁴², не ѡбѣкѣ еси такови нѣжѣ, ниже доити Кнзю рѣцѣ. Блгороднаа же братїа твоѣ, ꙗкоже вѣла вѣла и Владымеръ, великою оукоризны скорѣїю содержимы сѣтъ ѿ твоѣи нищеть, ꙗко ѿ такобыа славы и чѣсти въ послѣднее прїше еси оубожество: еже зморѣти тѣло свое, и вѣдѣти е въ недѣгъ не подобнаа ради пища. Днѣлюжеа и и змѣненной ти оутрѣбѣ, ꙗже иногда ѿ слѣдїихъ ерѣшенъ и знемагаше, нѣчѣ же сѣрѣвое зѣлїе, и сѣхїи хлѣбѣ прїемлющїи терпѣтъ: Но блюди, да некогда едїною ѡсѣдѣ недѣгъ зѣвѣрѣа, и тѣи немѣи крѣпости, воикорѣ животѣ гонзѣиши, ниже мнѣ могшѣ ти помощи: и тако ѡставиши плачъ недѣтѣшїимъ братїи твоѣи. Се Колѣре слѣжнѣшїи тѣбѣ, иже велицы быша и славы тѣбѣ ради, нынѣ лишены своѣа надежды жалѣбѣютъ по тѣбѣ, и въ мнѡзѣхъ сѣтъ знѣнїи: ѡбаче тѣбѣ не имаше гдѣ главы

⁹³⁷ На берегах: николиже вѣ прѣдѣ.

⁹³⁸ На берегах: пища сѣго.

⁹³⁹ На берегах: нечѣжнїи егѡ.

⁹⁴⁰ Див. Коментар 86.

⁹⁴¹ На берегах: врачѣ вѣлѣиши сѣго.

⁹⁴² Див. Коментар 87.

подклонити, смѣтициѿ тоѣю приѣдѣ Овѣга ѣ повѣрни Овогда при братѣхъ. Кто ѿ Кнѣ
Рѣшкѣ

\Арк. 247\

тѣко сътвори ѣдѣ Блженнѣи ѿцѣ твѣ Дѣдѣ или прѣнопамятнѣи дѣдѣ Свѣтослѣвѣ? но ниже
ѿ Колѣрѣ кто, пѣти бѣлабнагѣо сѣгѣ житѣа вождѣлѣ, рѣзвѣ ѣдинагѣо Варлаама, Нгѣмена
бѣвшѣ здѣ. Тѣмѣже ѣще совѣта моѣгѣо непослѣшаѣши, прѣжде сѣда смѣртѣ приѣмѣши. Сѣа и
ищѣбѣа мнѣогажѣи гѣше Блженномѣо врачѣ, Овогда ѣ повѣрниѣ ѣ нимѣ сѣдѣ, Овогда же оѣ
братѣ, надѣценѣ сѣи братѣома ѣгѣо.

Блженнѣи же ѿвѣщѣваѣше ѣмѣ глаголѣ:⁹⁴³ Братѣ Пѣтрѣ, добрѣ смѣтрѣхъ ѿ здравѣи дѣа
моѣа: и рѣзѣдѣхъ, ѣкѣ нѣбѣтѣ лѣпо ѣадѣти плѣти, да непохѣтѣтѣдѣтѣ на дѣхъ, и да
невогѣбѣтѣ нѣама брани. Возѣрѣжѣнѣемѣ же томѣма и трѣдѣо, смѣриѣтѣа неѣзнемѣжетѣ: но ѣще бѣи
и ѣзнемѣглѣ: сила моѣа вѣ немоѣи совершаѣтѣа, рѣчѣ Апѣтолѣ Гѣ⁹⁴⁴. Недѣогѣины [рѣчѣ] стѣратѣи
ниѣбѣшнагѣо вѣремѣни кѣ хотѣщѣи славѣ гѣбѣитѣа ѣ нѣ⁹⁴⁵. Хѣщѣе же Гѣгѣа ѣрѣа чѣста и смѣренѣна,
но безѣа пѣрта и трѣдѣа, невозмѣжетѣ ищѣво бѣитѣ: занѣ пѣртѣа мѣти ѣцѣломѣрѣа или ѣтѣотѣи: и
смѣриѣа вѣ трѣдѣхъ ѣрѣе иѣхъ, рѣчѣно бѣитѣ⁹⁴⁶. Блѣгѣю же Бѣга, ѣако свѣбодѣлѣа ма ѣртѣа ѿ
мѣрѣкѣа раѣотѣи, и сотѣвори раѣа раѣомѣ своѣи,

\Арк. 247 36.\

Блженнѣимѣи сѣмѣ Чернѣорѣзѣемѣ: неѣо тѣкѣо Кнѣзѣ сѣи, раѣотѣаю Цѣрѣви Цѣремѣа ѣ Овѣразѣ тѣхъ.
Братѣа же моѣа да внимѣаюѣтѣа сѣбѣ: коѣждѣо во своѣ вѣремѣа понѣсѣтѣа⁹⁴⁷. Дѣвлѣетѣа иѣма моѣа
блѣстѣ, ѣже тогѣо ради ѣртѣбѣиѣхъ вѣ кнѣжѣни зѣмномѣа да наслѣдѣтѣвѣю вѣ Цѣртѣи Нѣномѣа:
ѣбниѣцѣахъ во Хѣа ради, да Хѣа приѣвѣрѣаѣтѣ⁹⁴⁸. Тѣмѣже бниѣетѣе моѣи, возѣрѣжѣнѣемѣа и
неподѣбѣнѣими бѣрашнѣи, почтѣо оѣкорѣаши ма смѣртѣю ми прѣтѣа и тѣи во ѣгдѣа вѣрѣчѣаши нѣдѣгѣа
тѣлѣенѣи, не повѣлѣбѣаши ли бѣолномѣо возѣрѣжѣтѣисѣа, и нѣбѣконѣхъ гнѣшѣаѣтѣисѣа бѣрашѣнѣа:⁹⁴⁹
мнѣже дѣшевнѣа нѣдѣгѣи вѣрѣчѣаѣти ищѣе трѣбѣе ѣртѣ. ѣбѣаѣе тѣлѣенѣе ѣще и оѣмѣрдѣ, мнѣе ѣже
дѣмѣртѣтѣ Хѣа ради, приѣвѣрѣтѣенѣе ѣртѣ⁹⁵⁰. А ѣже смѣтициѣо приѣдѣѣти, чтѣо ма тѣвориши хѣждѣа

⁹⁴³ На берегах: Блѣгѣрѣзѣнѣи ѿвѣе стѣго.

⁹⁴⁴ На берегах: ѣ Кѣ. Вѣ (2Кор 12:9).

⁹⁴⁵ На берегах: Рѣи и (Рим 8:18).

⁹⁴⁶ На берегах: Ѡлам, рѣ (Пс 106:12).

⁹⁴⁷ На берегах: Галлѣ, ѣ. (Гал 6:4-5).

⁹⁴⁸ На берегах: Филѣи: г (Флп 3:8-11).

⁹⁴⁹ На берегах: Пѣо вѣрѣчѣанѣи оѣподѣи.

⁹⁵⁰ На берегах: филѣи, ѣ (Флп 1:21).

ѿ бола́рѣ ꙗко съ ѿво́мъ [иже црѣь быти гл҃етсѧ]⁹⁵¹ црѣьвова́ти ми есѣ́. Аще де ѿ ни е́ди ѿ кнѣзь Росо́йскыѣ е́го сотвори́ прѣже мене́, ѡ́зъ послѣ́дѣа црѣви Нѣноу, прѣводнѣл да ꙗвлю́а ѿмъ, да понѣ ѡсѣлѣ кто поревнѣетъ се́мѣ, ѿ во́слѣдѣетъ мнѣ́. Проче́е же внима́й себѣ съ на́дѣвшими тебѣ́.

Бѣсѣ́ же мно́гажы и се, ꙗ́кѡ е́гда разо́лашеа ко́га сѣи́ бѣжени́и кнѣзь, трѣ́жаа

\Арк. 248\

ѣ работѣ́ послѣ́шани́а: то́гда оубѣ́давъ Пѣ́трѣь бра́чѣ, ꙗ́еи придо́готовла́ше е́мѣ зѣліе́, врачевани́а ради бѣ́вшагѡ не́дѣга ко́егожѡ, ѿли о́гненнагѡ жѣ́ниа, ѿли во́днагѡ ко́егѡ вѣ́да: ѡба́че вее́гда, прѣ́же прѣше́ртѣа е́гѡ съ зѣліе́м⁹⁵², бѣ́жею по́моцию здра́вѣ бѣва́ше кнѣзь, ѿ ника́коже да́ше се́бе врачевати́.

Е́диною же слѣ́чиа са́момѣ разо́лѣтиа то́мѣ бра́чѣ⁹⁵³, послѣ́ оубѣ́во к ѣ́мѣ бѣ́жени́и, гл҃а: Аще не ꙗ́еши зѣліа́, ско́ро исцѣ́лѣеши: аще ли мене́ не́послѣ́шаеши, мно́гѡ ѿмаши по́страда́ти. О́нже хнѣ́рѣа тѣво́ра, не́послѣ́ша: но расѣво́ре́ниа своѣ́ ѿспѣ́, ѿ ꙗ́еи хотѣ́ лишнѣ́тиа бо́лѣзни, ма́ло нелиши́а живо́тѣ. По́томъ же ма́твѡю стѣ́огѡ исцѣ́лѣ́.

Па́ки въ ѿно вре́мѣ разо́лѣ́а то́нже бра́чѣ⁹⁵⁴, бѣ́жени́и же послѣ́ к ѣ́мѣ ѡсѣ́щани́е ѿце́во: въ тре́тѣи днѣ́ [рече́] исцѣ́лѣ́еши, аще не бѣ́дѣши врачевати́ себѣ́. Бра́чѣ оубѣ́во [наказа́ сѣи́ прѣлѣ́шани́емъ пѣ́рѣа] послѣ́ша бѣ́жѣнаго, и по сло́вѣи е́гѡ въ тре́тѣи днѣ́ исцѣ́лѣ́.

Призва́же исцѣ́лѣ́вшагѡ бѣ́жени́и, [оубѣ́ва то́гда послѣ́шани́е своѣ́ сконча́а] ѿ гл҃а е́мѣ⁹⁵⁵: Пѣ́трѣе подо́бае́тъ ти по́стрици́а въ Ино́чѣскѣ́ о́бразѣ́, ѿ работати́ гл҃ѣви, ѿ е́гѡ прѣ́тои ма́три ѣ́ монасты́рѣ́ се́мѣ, въ ма́есто мене́:

\Арк. 248 3в.\

ѡ́зъ во по́трѣ́хѣ ма́цѣхѣ ѡ́ндѣ ѡ́ ма́ра се́гѡ.

Пѣ́трѣ́ же бра́чѣ сѣ́а слѣ́ша́ пѣ́дѣ на но́гѣ е́гѡ, ѿ съ мно́гими слѣ́зѣми возопи́:⁹⁵⁶ Оубѣ́и мнѣ́ гл҃ѣне мо́и, бѣ́годѣ́телю мо́и, ѿ дра́ги мо́и живо́те! кто прѣ́зритъ на стѣ́а́ннѣ́е моѣ́ кто прѣ́питѣ́етъ сѣ́рѣхѣ ѿ оубѣ́ги хнѣ́ кто застѣ́питъ ѡ́вѣ́ди́маи хнѣ́ кто помнѣ́етъ мно́же́ство

951 На берегах: ѿво́къ ѣ́ (Ив 2:11).

952 На берегах: не да́ше се́бе врачевати́.

953 На берегах: прѣ́чени́е стѣ́гѡ ѡ́ бра́чѣ.

954 На берегах: исцѣ́ли бра́ча.

955 На берегах: ѡсѣ́щѣ́а брѣ́дъ по́стрици́а, ѿ исцѣ́ети е́ ѣ́ своѣ́ гл҃ѣ.

956 На берегах: стѣ́товани́и бра́чѣ ѡ́ смѣ́рти стѣ́го.

требующий помощи не рече ли ти **С** Кнже, како отгавити имаше братиамъ своимъ плачъ
недѣшимъ? Нерече ли ти **С** кнже, пощадѣ животѣ своегѣ, понеже многимъ можеш
быти на ползѣ, и въ твоёмъ животѣ многихъ живѣ. Не тыли нецѣли ма еси слово Бжею,
и твою мѣткою, гдѣ оубо ѡходиши Партырѣ добрии гдѣ самъ болѣеши нецѣлителю мой
повѣжѣ ми, радѣ своимъ извѣ смртию, и аще азъ неврачу тѣ, да едетъ глава моѣ за
главѣ твою, и душа моѣ за душѣ твою. Не молча ѡиди ѡ менѣ, но гави ми Гдине мой,
ѡкдѣ ти е таковаа вѣсть, аще ѡ члвкѣ азъ дамъ живѣ свой за тѣ: аще же самъ Гь
извѣстити ти етъ ѡ семъ мѣи егѣ да азъ за тѣ смрѣ. Аще бо отгавиши ма, то гдѣ едѣ
и плачуа своимъ лишеніѣ на смѣтници ли семъ въ братехъ сихъ, и дѣже пребываеши но и здѣ

\Арк. 249\

затворѣно едѣ. Чтѣ ли имамъ наеле довати ѡ имъ имѣніѣ твоёмъ самомъ ти нагѣ рѣшѣ: еѣ
ли исплатанѣя рѣница еѣже на тевѣ но и бѣ тѣхъ, ѡходѣ ѡ мѣра положенъ едѣши. дарѣ ми
понѣ твою мѣтѣ, еѣкоже дрѣвѣ Иліѣ Елисеви мѣлѣ, да раздѣлѣ гдѣниѣ ерчию, и водѣ
днѣна даже додомъ Бжіѣ⁹⁵⁷, тамъ а може ты хощеши ѡити. Вѣсть бо и звѣръ по
возшѣтви енца соевратнѣя и на ложкахъ своихъ леци⁹⁵⁸, но азъ по твоёмъ возшѣтви не
вѣмъ камъ и дѣиѣ и птица ѡбрѣтѣ себѣ храмниѣ и Горица гнѣзо себѣ⁹⁵⁹, и дѣже положитъ
птинца своѣ; ты же шестѣ лѣтъ имаше бѣ монастырѣ, и мѣста себѣ не ѡбрѣла еси: гдѣ
оубо ѡтгавиши ма

Блженный же Кнзь⁹⁶⁰, воздвигъ врача плачущаа, рече кѣ немѣ: Не стѣжи Петре, блго етѣ
ѡповѣти на Гѣ нежели ѡповѣти на кнзѣ. Вѣсть Гдѣ како сохранити всю тѣарѣ, иже самъ
создѣ, тоѣ попечѣа препитѣти ачущаа, застѣпати едѣныѣ, и спити напастѣдемыѣ: едѣ
же приебѣжице и тевѣ. Братиѣ же мой по плѣти, да не плачутъ менѣ, но себѣ да плачутъ и
дѣла своихъ, вѣдолѣ плачевнѣ мѣра сегѣ: да во градѣцѣ

\Арк. 249 зб.\

блженствѣ ѡутѣшашаа. Азъ же животѣ ради временнагѣ неотреѣю врачеваніѣ, иѣво дрѣвѣ
временнѣмъ вѣемъ ѡумрѣхъ: мртвыи же [по етертѣв глѣци] животѣ не имѣтъ видѣти, ниже
врачевѣ възкрѣлѣтъ, еѣкоже Иліѣ вопіетъ⁹⁶¹.

⁹⁵⁷ На берегах: **ѡ** мѣ (Пс 41:5).

⁹⁵⁸ На берегах: **ѡ** рѣ (Пс 103:22).

⁹⁵⁹ На берегах: **ѡ** пѣ (Пс 83:4).

⁹⁶⁰ На берегах: ѡвѣтъ стѣ на рѣтобнѣ врача.

⁹⁶¹ На берегах: **ѡ** КС (Іс 26:14).

ГЛА РЕКЪ БЛЖЕННЫЙ, ИДЕ СЪ ВРАЧЕМЪ КО ПЕЦЕРѢ⁹⁶², И ОУГОТОВА СЕБѢ МЕРТО НА ГРѢХЪ. КЪ
 ВРАЧѢ ЖЕ РЕЧЕ: КТО ѿ НАСЪ ПАЧЕ ЛЮБИТЪ МЕРТО ЕСТЬ ВРАЧЪ ЖЕ СЪ ПЛАЧЕМЪ ѿВЕЩА: ВЪЕМЪ Я, ѡ
 АЩЕ ВОХОЩЕШИ, ОУМОЛНИШИ ГДА ДА ЖИВЕШИ ТЫ ЕЩЕ: МЕНЕ ЖЕ ЗДЕ ПОЛОЖИ. БЛЖЕННЫЙ ЖЕ РЕЧЕ
 КЪ НЕМЪ: ЕДИ ТЕБѢ, ЯКОЖЕ ХОЩЕШИ, АЩЕ ТАКЪ ГДА ВОХОЩЕ. ВЪ ЕДИНО ОУЕWO ОБРАЗѢ ИНОЧЕСКОМЪ
 ДА ПОМЛИМЪ ЕМЪ.

ТОГДА ВРАЧЪ ПО СОВѢТѢ БЛЖЕННА ПОСТРИЖЕЛЪ ВЪ ИНОЧЕСКІЙ ОБРАЗ⁹⁶³, И ПРЕБИТЪ ТРИ МѢСЯ,
 ДНЬ И НОЩЬ БЕЗПРЕСТАНИ СЛЕЗЫ НА МЛТВѢ ПРОЛИВАА. ТАЖЕ БЛЖЕННЫЙ ОУТѢШАА ЕГО РЕЧЕ: БРАТРЕ
 ПЕТРЕ, ХОЩЕШИ ЛИ ДА ПОИМЪ ТЪ Е СОВОЮ? ОНЪ ЖЕ СЪ ПЛАЧЕМЪ [ЯКОЖЕ И ПРЕЖЕ] ѿВЕЩА: ХОЩЕ
 ДА МЕНЕ ПОВЕСТИШИ ЗАТЪ ОУМРЕТИ, ТЫЖЕ ЗДЕ ѡСТАНИ И МОЛИ ЗА МЯ⁹⁶⁴. ГЛА ОУЕWO ЕМЪ
 БЛЖЕННЫЙ: ДЕРЗАИ БРАТРЕ, И ГОТОВЪ ЕДИ, ВЪ ТРЕТІЙ ЕWO ДНЬ ОУЖЕ ПО ЖЕЛАНИЮ ТВОЕМЪ, ѿИДЕШИ
 ѿ ЖИТИА СЕГО.

\ Арк. 250 \

И ТАКЪ ПЕТРЪ ПРИЧАСТИВЪ БЖТВЕННЫХЪ И ЖИВОТВОРАЩИХЪ ХРГОВЫХЪ ТАИНЪ⁹⁶⁵,
 ПРИСПЕВШЪ ВРЕМЕНИ ПРОРЕЧЕННОМУ ВОЗЛЕЖЕ НА ѠДРѢ, И ПРЕДАТЪ ДХЪ СВОИ ВЪ РЪЦѢ ГДЕБИ.

ПО СМРТИ ЖЕ ВРАЧА, БЛЖЕННЫЙ КНЯЗЬ СВАТЪОША ПОДВИЗАА ТРИДЕСАТЬ ЛѢТЪ⁹⁶⁶ НЕИХОДА
 ИЗЪ МОНАСТЫРА: И СОВЕРШЕННЕ СТО ПО ИМЕНИ ЖИТИЕ СЪЖАВЪ, ПРЕСТАВИЛЪ НА ВѢЧНЫЙ ЖИВО, КЪ
 ВРЕХЪ СЪБІХЪ СЪБІШЕМО, КНЗЮ СМиреніа ФЕ.

ВЪ ДНЬ ЖЕ ПРЕСТАВЛЕНІА СЕГО СЪАГЪ КНЗА, МАЛО НЕ ВЕРЪ ГРАДЪ КІЕВЪ СОТЧЕЛЪ, ПОСЛАДНЕЕ
 ЦѢЛОВАНИЕ ВОЗДАА, И ѡ МЛТВѢ ЕГО ПРОСЪ СЪ МНОГИМИ СЛЕЗАМИ.

НАИПАЧЕ ЖЕ БРАТИА БЛЖЕННАГО, ИЗАСЛАВЪ И БЛАДЫМЕРЪ, ОУВЕДАВШЕ ѡ СМРТИ ЕГО, ПЛАКАША
 ПО НЕМУ НЕИСПОВѢДИМЫМЪ РАДАНИЕМЪ. Ѹ НИХЪ ЖЕ ИЗАСЛАВЪ⁹⁶⁷, ПРИСЛА СЪ МОЛБЮ КЪ ИГЪМЕНЪ,
 ПРОСЪ ДА ДАТЪ ЕМЪ НА БЛВЕНІЕ ЖЕ И ОУТѢШЕНІЕ, КРГЪ ОУМЕРШАГО, БОГЛАВНИЦЪ И КЛАДКЪ, НА
 НЕИ ЖЕ КОЛѢНОПРЕКЛОНИА ТВОРАШЕ. ИГЪМЕНЪ ЖЕ ДАДЕ ЕМЪ, РЕКЪ: ПО ВЕРѢ ТВОЕЙ ЕДИ ТЕБѢ,
 НА НЕЖЕ ВОЖЕЛѢШИ ПОМОЦИ ѿ НИ. ОНЪ ЖЕ ПРИЕМА, ЕЩЕ БИ БИЛИКОИ ИМАШЕ ЧО: И ПРИСЛА НА
 МОНАСТЫРЪ МНОГО ЗЛАТА, ДА НЕ ТЪНЕ ПРИЙМЕТЪ ЗНАМЕНИЕ БРАТНЕ.

⁹⁶² На берегах: ИМѢНИ СЪ ВРѢ МРѢ СВОИ НА ЖИВОТЪ.

⁹⁶³ На берегах: ПО СОВѢТѢ ЕСТЬ ПОРЪЖЕЛЪ ВРА И ПЛКА Г МѢС.

⁹⁶⁴ На берегах: ПРВЕ ВРЪ ДѢ СМРТИ.

⁹⁶⁵ На берегах: ПЕТ ВРА ОУМРЕ ЗА СВАТЪОШЪ.

⁹⁶⁶ На берегах: СВАТЪОША ПО НЕМУ ЕСТЬ Л ЛѢТО ПРЕСТАВИЛЪ.

⁹⁶⁷ На берегах: КОЕ НАСЛАДЕ ПОСЛА КНЯЗѢ БРАТЪ ЕСТЬ ИЗАСЛАВЪ.

Сѣи ѿзаслѣвъ нѣкогда люте разболѣва, и дже ѣ нечлѣни животѣ еѣ: ѣгѡже видѣвше при смѣрти еѣца, прѣбѣдѣхѣ ѣмѣ, женѣ ѣгѡ и дѣти, и вси болаѣре. Онѣ же по нѣкоемѣ времени, мѣло нѣчто возенѣвъ, воклонѣа и проши пити водѣ ѿ клѣдѣза Печѣрскаго. сѣа же ре, ѣѣе ѡнемѣ, и к томѣ прочее ничтѡже можѣше проглати. Поглавше ѡѣво ѣ Печѣрскѣи Монастыѣ, взѣша чѣмѡ водѣ, ѣиже ѡмыша Грѣ Прѣпѣнаго Феодосѣа: Дѣстѣ же Нѣгѣменѣ и блажнѣцѣ Прѣпѣнаго Свѣтѡши, да ѡблекѣ братѣ ѣгѡ внѣ. Тогда прѣжде дѣже не прѣидѣ поглавнѣи ногѣ бѡдѣ и блажнѣцѣ, проглатѣ Кнѣзѣ ѿзаслѣвъ⁹⁶⁸: изыидѣте [рече] скоро прѣ градѣ въ стѣрѣтѣнѣе Прѣпѣнѣмѣ Феодосѣю и Николѣе. тѣже поглавномѣ ѣ водѡю и блажнѣцею вшѣдшѣ, пакѣ возопѣ Кнѣа: Никола Никола Свѣтѡша. Дѣша ѡѣво ѣмѣ пити чѣ бѡдѣ, и ѡблекѡша ѣгѡ въ блажнѣцѣ, онѣ же ѣѣе здѣа бытѣ: и вси проглавѣша Кѣ и дѣгѡдникѡвъ ѣгѡ.

Ѧтѡлѣ ѡѣво ѿзаслѣвъ вѣгдѣ взимѣше на сѣа тѣ блажнѣцѣ, ѣгдѣ разболѣшеа когдѣ, и ѣѣе здравѣ бывѣше. Кѣ сѣмѣже и вѣлѡкой ерѣни⁹⁶⁹, тѣѡже блажнѣцѣ на сѣвѣ имѣѣше, и тѣко бѣ вѣдѣа прѣбывѣше.

Нѣкогда же согрѣшѣвъ, не дерзнѣ взѣти ѣѣ на сѣе, и тогда ѡѣенѣ бытѣ на ерѣни: Ѧѣче прѣжде заповѣдѣа, положѣти сѣе внѣи, надѣѣа да понѣ ѿ вѣчнѣхѣ ищѣлѣетѣ бѡлѣзней и ѣѣвъ, временнѣхѣ же и вѣчнѣхѣ, блѣгодѣтѣю Кнѣа смиренѣа кѣпно же и Црѣа сѣлѣы, Гѣа Кѣа и Сѣа нѣгѡѣа Кѣа Хѣа, ѣмѣ же сѣлѣа еѣ Кѣомѣ Ѧѣѣемѣ и Сѣѣѣмѣ Дѣомѣ, нѣѣѣ и прѣно и въ вѣѣки вѣѣкѡмѣ, Ѧминѣ.

ЖИТІЄ ПРП. ЕРАЗМА

Основна редакція Патерика⁹⁷⁰

И се ти скажю подобно твоему тщанию Еразмъ-черноризци

Бысть черноризецъ именемъ Еразмъ, имѣя богатство много, и все, еже имѣ, на церковную потребу истроши, иконы многы окова, яже и донинѣ суть у вас над олтарем. И сий, обнищавъ велми и небрегом бысть никым, в нечаяние себе ввергъ, яко не имѣти ему мзды истощенаго дѣля ему богатства, еже въ церковь, яко не въ милостыню сотвори. Сия диавол

⁹⁶⁸ На берегах: водѣ ѿ грѣѣа ѣ: Феодосѣа и блажнѣцѣ рѣошѣ ищѣлѣ кнѣзѣ ѿзаслѣва.

⁹⁶⁹ На берегах: блажнѣца рѣошѣ вѣѣ ѿзаслѣвъ ѣ мѣѣтѣо ерѣни.

⁹⁷⁰ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

вложшу ему въ сердце, нача неродом жити, во всяком небрежении и бесчинно дъни своа препроводи. И разболѣвся велми, наконецъ пребысть нѣм и не зря 8 дний, и мало дыханя в персѣх имый. Въ 8 же день придоша к нему вся братиа, и, видяше страшное его издыхание, чюдящесе, глаголаху: «Горе, горе, души брата сего! Яко в лѣности и во всяком гресѣ пожить, и нынѣ нѣчто видит, и мятется, не могуци изити». Сий же Еразмъ, яко не болѣ, вѣста, и сѣде, и рече имъ: «Братие, послушайте, воистинну тако есть. Якоже свѣдаете, яко грѣшник аз есмь и не покаахся и донья. И се днесь явиста ми ся святаа Антоний и Феодосий, глаголюща ми⁹⁷¹: «Молиховѣся къ Богу, и дарова тебѣ Господь время покаанию». И се видѣх святую Богородицю, имущу на руку сына своего, Христа, Бога нашего. И глагола ми: «Еразме, понеже ты украси церковь мою и иконами возвеличи, и аз тя прославлю во царствѣ сына моего, убогыя бо всегда имате с собою». Но, встав, покайся и приими си аггельскый образ, и въ день пойму тя чиста к собѣ, возлюблешаго благолѣпие дому моего». И си рече братии, и нача исповѣдати грѣхы своа, елико сотвори, пред всѣми нестыдно, радуяся о Господѣ. Ти тако встав, иде сам въ церковь, и пострижен бысть въ скиму, въ 3-й день ко Господу отъиде в добрѣ исповѣдании. Се слышав от тѣх свидѣтель святых и самовидец, блаженных старец. Да се вѣдый, брате, слышав, не мни, яко всеу истрошив, еже имѣ, яко все пред Богомъ истощеное есть и до мѣдници.

Чай от Господа милости за труд твоего дѣла. Двои двери dospѣлъ еси той святой великой церкви Богородичинѣ, и та отверзет ти двери милости своа, о таковых бо всегда о той церкви иерѣи вопиют: «Освяти любящаа благолѣпие дому твоего, тыя въпрослави божественую твою силою!»⁹⁷² Помяни оного патрекѣа, иже крестъ скова от злата чиста; ему же возревнова юноша, мало своего злата приложив, наслѣдник бысть всему стяжанию его⁹⁷³. Ты же, аще изнуриши сущее на славу Божию и его Матере, не погубиши мзды своа; но рци съ Давидом: «Приложу на всяку похвалу твою»⁹⁷⁴, — да и к тебѣ речет: «Прославляющаа мя прославлю»⁹⁷⁵. Понеже сам ми еси реклъ: «Уне ми есть, еже имѣю, то все на церковную потребу истрошу, да не напрасно ратью, или татми, или огнем взято будет». Похвалих добраго волениа твоего. «Обѣщайтесе, — рече, — и воздадите»⁹⁷⁶. Уне бо есть не обѣщатися, нежели, обѣщався, не въздати. Аще ли что такому случится, егда ли ратию, ли татми окрадену быти, никакоже не хули, ни смутися, но благохвали о сем со Иевом: «Господь дал, Господь взял»⁹⁷⁷. Тому слава с Отцом.

⁹⁷¹ Див. Коментар 94.

⁹⁷² Див. Коментар 95.

⁹⁷³ Див. Коментар 96.

⁹⁷⁴ Пс 70:14.

⁹⁷⁵ 1Цар 2:30:31.

⁹⁷⁶ Пс 75:12.

⁹⁷⁷ Йв 1:21.

О **Бразмѣ черноризцѣ**

Бѣ черноризецѣ нѣкто. іменѣ Бразмѣ. імѣа бѣтѣство мнѣго, и все ѣже імѣе. на потребѣ црѣкви ѡ
нестроци. и іко

\Арк. 93 зв.\

ны многы окова. ии же ѡбнищавѣ велми. небрегѡ бѣ. в нечаяннѣ же себе ввергѣ
іако не імѣти емѣ мѣзы иітѣщеннаго дѣла бѣтѣства ѣже въ црѣкви. іако не
млѣтню сътворивѣ. ии дїаболѣ вложышю въ ірѣце емѣ. нача неродїи жити во
всакѡ небреженїи. ии кесинно дїи своѣ препроводи. ии разболѣвѣ велми.
наконецѣ преебѣ нѣмѣ. ии не срѣ и днїи. ии мало дыханїа в перѣѣ імыи. Вѣ
и, и днѣ прїи доша к немѣ ерѣа. ии видѣще того страшноѣ издыханїе чюдѣще
глѣхѣ. горе горе дїи ерѣа сего. іако в лѣности ии во всакѡ небреженїи пожи. ии
иітѣ что ии видї ии млтѣтѣ не могѣци изити. іѣ Бразмѣ іако не болѣвѣ
взѣта и седрѣ. і рѣ ии ерѣаа послѣшайте. взѣстинѣ тако ѣсть. іакоже свѣдаѣте.
іако грѣшникѣ

\Арк. 94\

із ѣмѣ. ии не пѡѣхѣа ии доиітѣ ии се днѣ іавнїта ми еа. іантонїи и дѣѡїи
глѣца⁹⁷⁹. молнхобѣа кѣ егѣ. ии дарова товѣ гѣ времяа покаїаннїю. ии се видѣѣ
прѣтѣю іжю ецїю. имѣюци на рѣкы іна своѣго ии бѣ нашего. ии вѣи ітїи с неѡ ии
глѣ Бразме понеже ты оукраи црѣкви мою іконами. ии възвеличи. аз тѣ
проглавлю въ црѣвїи іна моѣго. оубѣгїа ко ввєгда іматѣ сѣ собою. но възтавѣ
покаїеа. ии прїими ігглыкыи обрѣсѣ. ии въ Г ии днѣ поїмѣ тѣ чѣа к собѣ.
вззлюбельшаго елголѣпїе домѣ моѣ. ии ии рекѣ ерѣи. нача ісповѣдати грѣхы
своѣ іліко сътвори. прѣ вѣѣми нестыдно рѣуеа іи. ти тако възтавѣ. іде іа
в црѣкви. ии постриженѣ бѣ в скимѣ. въ Г ии днѣ к егѣ ѡнде в добрѣ ісповѣда

\Арк. 9 зв.\

нїи. се слышѣ ѡ ітѣ ітѣх свидѣтѣль. ии самовидецѣ ітѣ елжныѣ старецѣ.

⁹⁷⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

⁹⁷⁹ Див. Коментар 94.

Касіянівська перша редакція Патерика⁹⁸⁰

Ѡ брѣмѣ, ѿже ѿстроши ѿмѣнїе своє къ стѣмъ иконѣмъ. ѿ ѿѣ ра спсєнїе ѡбрътѣ.

\Арк. 220 зб.\

И се ти брѣте скажю, подѡбено твоємоу тѣцїанїю. Ѡ брѣмѣ чернорїзцѣ. бѣотъ чернорїзецѣ ѿмнемъ брѣзмъ. **В** то печерскѣ монартырѣ. ѿмѣа богатырство много. ѿ же все ѿмѣ на црковноу пострѣку ѿстроши. иконы многы ѡковѣ. ѿже ѿ доннѣ сѡуть оу бѣгъ на ѡлгаремъ. ѿ сїи ѡвница велми. ѿ негрѣо бѣ никїмъ же. **Ѡ** в нечлїнїе себѣ вбѣргъ. **И**ко не ѿмѣти ємоу мзды. ѿстрозаннаго ємоу рѣди богатырства же въ црковѣ. **И**ко не въ милтню сзтворї. дїаволу вложїше ємоу въ рѣце. начѣ нераченїемъ жїти въ велкѣ небрженїи. ѿ вєчїнїно днї

\Арк. 221\

своѣ препроводї. ѿ разболѣвѣа сѣлѣ. ѿ наконецѣ пребѣ нѣмъ, ѿ не зрѣ ѿ ѿ днїи. ѿ мало дыханїе бѣ перѣ ѿмѣ. **В**ъ ѡемѣи же днѣ прїдѣша к немѡу велѣ брѣтїа. ѿ видѣци страшноє ѿздыханїе єго. чюдѣциа глѣхѡу. **Г**ѡре гѡре дшїи брѣта єго. **И**ко в лѣнотїи ѿ въ велкѣ грѣсїи пѡжитъ. ѿ ннѣ нѣчто вїдї ѿ малѣтѣа. не могѣ ѿзбїти. сїи же брѣзмъ ѿко николи же болѣвѣ. вѣстѣвѣ сѣденїи рѣ ѿмѣ. брѣтїа ѿ ѡцы поелѣша ѿ те въ ѿтїнїю тѣко сѣ. **И**ко вїи вѣрте. ѿко грѣшнїи сѣмѣ, ѿ не покѣжѣа ѿ доннѣ. ѿ се днѣ лѣвїта мнї стѣла ѿнтѣ

\Арк. 221 зб.\

нїи ѿ фѡїи. глѣци мн⁹⁸¹, молихѡвѣа къ бѣгу. ѿ дарѡа тѣбѣ гѣ времѣ поклїнїю. ѿ се вїдѣ стѣгѡу єцїю, ѿмѡуцѣ на рѣку сѣа своєго хѣ бѣ нашего, ї вїи стїи сѣ нею. ѿ глѣ мн брѣзме. **П**онѣ тѣ ѡукраїи цркѣ моѣ. ѿ иконами вѣзвелїчи. **Ѡ** азѣ тѣа проелѣвлю въ црѣвїи сѣа моєго. ѡуѡгыа бо вєгдѣ ѿмѣте сѣ собою. но вѣстѣвѣ покѣїа, ѿ прїимнїи аггѣльскїи ѡвѣрѣ. **Ѡ** въ гѣ днѣ помоу тѣа чнїта к себѣ. вѣзлїкѣнѣшаго єлголѣпїе домѣ моєго. ї сїа рѣкѣ брѣтїи. ѿ начѣ ѿповѣдати грѣхѣи своѣ, єлїко сзтворї прѣ вѣбми нертѣдно рѣдѣа ѡ гнї. ѿ тѣко

⁹⁸⁰ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

⁹⁸¹ Див. Коментар 94.

\Арк. 222\

взставъ ѿде въ цркви. ѿ портриженъ бы въ схимюу. ѿ г днъ къ гоу ѿнде въ доверѣ исповѣданій. Се слышахъ ѿ тѣхъ свидетель стѣхъ. ѿ самовидѣчъ блженнѣхъ старцевъ да се вѣдали брате. не мнѣ всоуе истроши еже имѣ. **И**ако все прѣ егомъ ичтенѣ е ѿ до мѣницы. члн ѿ ѿ бга млти и трюда ради твоѣго. двои дверѣ доипѣлъ еси, тѣмъ стѣн величїи цркви стѣла еца печерскїа. ѿ тако ѿверзе ти дверн млти твоѣа. ѿко іерѣи вѣютъ. ѿ таковыи всегда в тѣи цркви. гн ѿгн лжещи блгоуспїе дѣломъ твоѣго. ѿ тѣла пролави бжтвенноу твоѣоу сілоу⁹⁸².
Помани ѿ ѿного патре

\Арк. 222 36.\

кїа. ѿже крѣцъ повелѣ екваѣти ѿ злата чѣа. емоу възревновавъ юноша. ѿ мало своѣго злата приложивъ. **И** наследникъ бы всемоу имѣнію его⁹⁸³. тѣмъ ѿце и зноуриши соуще на славоу бжїю, ѿ прѣчтѣи его мѣри не погубиши мзѣи своѣа. нѣ рци съ дѣдоу приложоу на великѣ пшвалѣ твоѣ⁹⁸⁴. да ѿ к тебе рѣтъ гъ, пролавлїюща мѣ пролавлїю⁹⁸⁵. пѣне самъ ми еси рѣкъ. оунемне имѣю тѣо все на црковноую потрѣвоу истроши. да не напрасно рѣтїю, ѿли татми. ѿли ѿгнемъ взѣто еудѣ. **И**зъ пшвалии дѣроѣ прѣи зволѣнїе тѣвоѣ

\Арк. 223\

ѿвѣщїаѣте бо еѣ рѣе ѿ възддїте⁹⁸⁶. оуне бо е ѿвѣщїаѣте. ѿли ѿвѣщїавшоу еѣ не възддїти. ѿце ли чѣѣ такомоу слдчїте еѣ тогдѣ ли рѣтїю, ѿ татми ѿкреденюу быти. никако не похди, ни смѣтї. нѣ блгохвали еѣ ѿ еѣмъ. ѿ съ іевоомъ рци. гѣ дартъ, гѣ вѣ⁹⁸⁷ томоу слѣа въ вѣкы вѣкомъ, ѿминь.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст⁹⁸⁸

ѿ **ѿразмѣ. глѣ е.**

Рѣи чернорїзецъ нѣкто. ѿменемъ ѿразмѣ. ѿмѣа егѣтертво много. ѿ все еже имѣ на црквиюу потрѣвѣ иклоци. ѿ иконы многы ѿкова. ѿ сїн ѿбнищавъ велими. небрегомъ бытъ. в нечагїи же себе въвергъ. тако не имѣти еѣмъ мзды. истроценаго ради богатертва. еже въ цркви

⁹⁸² Див. Коментар 95.

⁹⁸³ Див. Коментар 96.

⁹⁸⁴ Пс 70:14.

⁹⁸⁵ 1Цар 2:30-31.

⁹⁸⁶ Пс 75:12.

⁹⁸⁷ Йов 1:21.

⁹⁸⁸ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кїнця, кїнець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

іако не млѣтѣніѡ створи вѣ. се діавѣлѣ вложше ємѣ вѣ рѣце. нача неродомѣ жити вѣ вѣакомѣ небреженіи. и бѣчинно дни своа препроводихѣ. Зѣолѣвѣа велми. и наконецѣ пребѣи нѣмѣ. и не зрѣа и дни. и мало дѣханіа в перѣхѣхѣ имѣи. вѣ кѣ иже дѣнь придоша к немѣ вѣа братѣа. и видѣаще єго страшноє іздѣханіє. чюдѣащеа и глѣхѣ. горе горе дѣши брата єго. іако в лености и вѣ вѣакомѣ небреженіи поживѣ. и нынѣ что си видѣте и млѣтѣте. не могѣще ізжити. се же єразмѣ іако не болѣвѣ вѣрта вѣрѣде. и рече имѣ братіє. поглѣшаите воинѣи. тако єсть іакоже свѣдѣте. іако грѣшникѣ аз єсмѣ. и не покасаа и донинѣ. и се дѣнь іабиота ми єа. ѡнтонѣи. глѣца ми⁹⁸⁹ молиховѣа єгѣ. и дарова тебе гѣ время покаіанію. и се видѣхѣ прѣдѣю гѣю дѣвѣ єцѣ. имѣющѣ на рѣкѣ єна своєго. и єга нашего. и вѣ стѣи є нею. и глѣ єразме. понеже ты ѡуради цѣрковь мою іконами. вѣзвеличѣи и аз тѣа и проглавѣ вѣ цѣрѣи єна моего. ѡубогѣа бо вєгда имѣте єо єобою. но вѣставѣ покаієа. и пріимѣ агѣльскѣи ѡбра. и вѣ третїи дѣнь поимѣ тѣа к єобѣ чѣа. вѣзлюбєша

Арк. 116 зв. \

го бѣголѣпотѣ домѣ твоего⁹⁹⁰. си рѣкѣ братїи. начатѣ ісповѣдати грѣхѣ своа. єлико створи прѣ вѣрѣми негѣдно. рѣуєаєа ѡ гѣ. ти тако вѣставѣ іде вѣ цѣрѣ. и постриженѣ євѣте в єкѣмѣ. и вѣ третїи дѣнь кѣ єѣ ѡиде. в добрѣ ісповѣданїи. се єлышахѣ ѡ чѣє бѣжныхѣ старецѣ.

Патерик Йосифа Тризни⁹⁹¹

**Ѡ єразмѣ черноріцѣ, иже істроши імѣніє своє ко єтѣамѣ
іконамѣ, и чѣхѣ ради спасеніє ѡрѣте.**

Бѣтѣ чѣноріцѣи именовѣ єразмѣ, вѣ томже печерскомѣ мнѣри, имѣа богатѣтѣа мнѣга, и вѣ єже имѣ на цѣрковнѣю потреву істроши, и іконы многи ѡкова, иже и донинѣ єѣ ѣ на ѡлтарємѣ. И сїи ѡбницаа велми, и неєрегомѣ никїм же в нечѣлїи себе вѣєтѣ, іако не имѣти ємѣ мѣды істрошеннаго ради єму богатѣтѣа, єже вѣ цѣрѣ, іако не в млѣтнїю сотвори. Єна діавѣлѣ ємѣ вложивѣ вѣ рѣце, нача нерѣдѣниємѣ жити, во вѣакомѣ небреженїи, и бѣчинно дни своа препроводи, рѣболѣвѣа єѣло и наконецѣ пребѣтѣ нѣмѣ, и не рѣ осмѣ днїи, и мало дѣханіє вѣ перѣхѣхѣ имѣи. бо и же дѣнь придоша к немѣ вѣа братїа, и видѣаще страшноє іздѣханїє єго, чюдѣащеа глѣхѣ, горе горе дѣши брата єє, іако

⁹⁸⁹ Див. Коментар 94.

⁹⁹⁰ На берегах переправлено на «моего».

⁹⁹¹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

в лѣнорѣи ꙗко вѣкомъ грѣсѣ пожитъ, и нѣмѣ нѣчто видитъ и мѣтѣтѣя, не гнѣ нѣмѣ. Сѣ же
Брѣзмъ, ꙗко николи же болѣвѣ, вортѣ и сѣде, и рече имъ. Брѣтнѣи и оцѣи погалѣшѣте во
истиннѣ тако естѣ, ꙗко же всѣ бы вѣрѣте аки грѣшникѣ есмѣ, и не покляхѣся и доинѣ и се
днѣ габѣтѣа мнѣ (sic!) стѣла, антѣонне и феодоине, глѣюще ми⁹⁹²; молнхѣомѣа къ Бгѣ, и да

\Арк. 263 зб.\

ровѣ тѣвѣ Гдѣ времѣа покаяннѣи. И се видѣхъ стѣю Бгѣ имѣщѣ на рѣкѣ сѣа своѣго хрѣта Бгѣ
нѣшего, ꙗко вѣ стѣи сѣ нею, и глѣ мнѣ, ерѣамѣ понеже тѣи зѣкраи црѣковѣ мою, и никѣнами бѣвелнѣи. И
лтѣа прославаю во црѣвнѣи сѣа моего, зѣогнѣа во вѣгда ѣмѣте сѣ собою. Но вортѣвѣ и покаясѣа
и прннѣи великнѣ англѣскнѣи ѣра, ꙗко Г днѣ поимѣ тѣа чѣтна къ сѣвѣ бѣоуѣльшаго бѣлѣолѣпнѣе
дома моего. И сѣа рекѣ брѣтнѣи, нача исповѣдѣа грѣхѣи своѣа елѣко сотворѣи, прѣ вѣрѣми бѣертѣднѣо,
рѣдѣсѣа ѣ Гдѣ, и портѣрѣжѣ вѣитѣ в сѣхнѣмѣ, ꙗко вѣ Г днѣ ко Гдѣ ѣнде в доврѣе исповѣданнѣи.
Сѣ слѣшѣхъ ѣ тѣхъ свѣдѣтѣль стѣи, и самѣвидѣцѣ бѣженнѣхъ стѣре⁹⁹³.

Друкований Патерик: видання 1661 р.⁹⁹⁴

Брѣзмъ оукрашѣи Црѣковѣ невозмѣглѣ оумрѣтнѣ, дондѣже прѣлѣтѣ времѣа дѣшѣ оукрашѣтнѣ.

\Арк. 253 зб.\

**Житѣе прѣпѣнаго ѣца нѣшего Брѣзма⁹⁹⁵. Иже истрошнѣ имѣннѣе
своѣ на оукрашѣннѣ Црѣкви, ꙗко ѣ сѣмѣ раскѣлѣсѣ бѣ покѣлнѣа не зѣрѣ, за
мѣтѣлами Прѣпѣнѣхъ ѣцѣ Антѣоннѣа и Феодѣсѣа.**

\Арк. 254\ (sic!)

Вѣнѣцѣ прѣмѣрѣхъ богаѣтѣво ѣхъ [Прнтѣчнѣхъ глѣтѣ]⁹⁹⁶. Но сѣ нѣпѣче, ѣмѣже оукрашѣютѣ
Невѣртѣ Црѣ Нѣнагѣ Црѣковѣ Хѣд: ꙗко нѣмѣ же ѣвѣщннѣи Црѣвнѣа Нѣнагѣ вѣвѣютѣ.
ѣ сицѣвѣхъ етѣ Прѣпѣннѣи ѣцѣ нѣшѣ Брѣзмѣ Чернѣорѣзѣ Печѣскнѣи: сѣи ево тогѣ рѣднѣ
вѣнѣцѣ црѣвнѣа нѣнаго, ѣ рѣкнѣ вѣнѣчѣющѣаго мѣтѣю ꙗко щѣдрѣтѣлами полѣчнѣ: ꙗко ѣмѣа
богаѣтѣво мнѣо ѣ богаѣтѣаго ѣчерѣвнѣа своѣго, разѣмотрѣе доврѣе, не лѣчѣе сѣа Инокѣ
сѣдержѣтнѣ, ꙗко возлѣвѣвѣа бѣлѣолѣпнѣе домѣ Гдѣа, вѣа ѣже ѣмѣе, на зѣкрашѣннѣ црѣковѣе истрошнѣ,

⁹⁹² Див. Коментар 94.

⁹⁹³ Далѣ пропуск на пѣв сторѣнки.

⁹⁹⁴ Публѣкуѣтѣся за виданнѣм оуригалу: Патерик или Отечник Печерскнѣи... 1661.

⁹⁹⁵ На берегах: Мѣа феѣрѣа: кѣ днѣа.

⁹⁹⁶ На берегах: Прнтѣч: Дѣ (Пр 14:24).

и Иконы многи сребромъ и златомъ въ Церкви Печерской ѿкова: 997 на іаже взираа декрашаше и своѡ дшѡ, аки Церквѡ Бга жива и ѡбразъ тогоже, не сребромъ и златомъ вещевтвеннѡ, но чѡтотою и любовію, и великими добродѣтели Иноческаго закона, глѡ ѡ бл҃гоуспѣпн своѡмъ въ Пѣрѡ: 998 Бл҃гъ мнѣ законъ оутѣхъ твоихъ, паче тѣлцъ злата и сребра.

Семѡ Прѣномѡ слдчїа искѡшенїе ищевѡ 999: Сгдѡ ѡбнищѡ сѣло, небрегѡмъ бѣсть ѡ вѣѣ. злохитрый же прелестникъ дїаболъ, начатъ бла҃гати емѡ въ рѣце, іакѡ нематъ мздѡ никѡеже, истрошеннаго рѡди своѡго

\Арк. 254 зб.\ (sic!)

богѡтѣтво на оукрашенїе Церкви: но лѡчше еѣ [рече] истрошити тѡ въ мл҃чїню нїщїнмъ.

ѡмъ же неразѡднѡвъ искѡшенїа, въ печальнїе еѣ въверже, и нача въ нерадѣнїи и великомъ небреженїи жити, безчїно дни своѡ провода 1000.

Но Бгъ щедрый и прѣбный, поминѡ прѣжнѡа бл҃женнаго добродѣтели, спѡе егѡ ѡ погнѣели ѡбразомъ ищевѡмъ:

Наведѣ нанѣ болѣзнь лѡтѡ, въ нѣе же болнѡ на конецъ житїа пришеда 1001, лежаше нѣмъ и незрѡцъ емъ дни, токмо мало нѣчто дѡханїа имѡи. Въ ѡемѡ же днѣ прїйдѡша к немѡ велѡ братїа, и видѡще тогѡ страшноѡ издыханїе чѡжахѡа, и глахѡ: Горе горе дшѣ Брата сего, іакѡ въ лѣности и въ грѣехъ поживе, ннѣ же нѣчто видитъ и мл҃чѣтѣа, немогѡци ѡ тѣла изыити 1002.

И се бл҃женный образъ аки николиже болѣ, лѣе востѡвъ сѣдѣ, и рече къ нимъ: ѡцѡ и братїа, воитиннѡ тѡко сѣтъ іакѡже глѣте, грѣшенъ емъ и непокахѡа. Но се ннѣ іавнѣта ми еа прѣбный ѡцѡи ншн Антѡнїи и Феѡдосїи, глѡце 1003.1004 Млнхѡмѡ къ Гдѡ ѡ тѣѣ, и дарѡа ти Гдѡ времѡ поканїа. Поѡе видѣ и прѣдѡ Гпѡжѡ Бцѡ аки на Иконѣ, имѡцїю на рѡкахъ снѡ своѡго Христа Бга

997 На берегах: ѣ: Сѡм истрош богѡтѣтво на Иконы.

998 На берегах: ѡла, РНѣ (Пс 118:72).

999 На берегах: искѡшенїе емѡ Сгѡ:

1000 На берегах: прелцѣ еѣѡ ракалѡа ѡ раднѡ.

1001 На берегах: болѣ 3 дни неѡбѣѣ.

1002 На берегах: іавлнїе видѣ.

1003 На берегах: ѣ ан дѡѡ поканїе истрогта емѡ.

1004 Див. Коментар 94.

\Арк. 253\ (sic!)

нашегѡ, и инѡжеитѡ Сѣбѣхъ съ нѣю. и та гла ми: **Срамѣ**, понѣже ты оукраши Цркъ мою, и
вобелѣчи Икѡнами, и азъ та зѣршѣ и возвелѣчѣ славою въ Цркви Сѣа моѣгѡ¹⁰⁰⁵: Нициѣ
къ имате съ собою на вѣлкъ мѣстѣ, Цркви же моѣа не имате. Вортѣ зѣо покѣлѣ, и прѣимѣ
великѣи Аггелѣи Овѣа, вѣ третѣи же днѣ поимѣ та чѣта къ себѣ, възвелѣшагѡ Блгоуспѣ
Домѣ моѣгѡ. **Сѣа** вѣлѣ и главъ Блженный **Срѣзмъ** Братѣа, нача исповѣдати грѣхѣи своѣ прѣ
вѣми нерѣдѣно.

Тѣже вортѣвъ и дѣ въ Црковѣ, и портрижѣ бѣитъ вѣ сѣимѣ. Въ третѣи же днѣ радѣлѣа ѡнде
къ Гдѣ¹⁰⁰⁶ и къ Рожѣи Тогѡ, по прѣрѣнѣио сѣа.

И таѣкъ показѣа вѣлкомѣ Бгѡпрѡтивномѣ гѣвѣ, гѣкъ оукрашѣнѣ Цркви Икѡнами, вѣзгѡдно
сѣтѣ, и въ Лѣкѣ Сѣбѣхъ вчинѣетѣ: **Сѣаже** Блѣти, млѣтвами сѣгѡ Прѣнагѡ **Срѣзма**, ебди
вѣлѣмѣ на мѣ Правѡѣрнымѣ сподобитѣсѣа, ѡ Хрѣтѣ Иѣ Гдѣи нѣшемѣ: сѣмѣ же слава съ Бгѡмѣ
Сѣцѣмѣ, и сѣбѣи Дѣомѣ, нѣтѣ и прѣно, и въ вѣки вѣкѡмѣ, **Аминѣ**.

ЖИТІЄ ПРП. АРЕФИ

Основна редакція Патерика¹⁰⁰⁷

Сѣ видѣхъ тамо сѣцѣ ми в пещерѣ¹⁰⁰⁸

Бысть черноризец именем Арефа, родом полочанинъ. Много богатство
имый в кѣлии своей, никогдаже не пода ни единая вѣкши¹⁰⁰⁹ убогому, ни
хлѣба, и тако скупостию одрѣжим, яко гладом самому ся умаряти. Во
едину же ношѣ татие, пришедше, все взяша. Сий же Арефа хотѣ ся сам
погубити от тугы, и тяжю велику воздвиже на неповинныа, и многы
мучивъ бес правды. Мы же вси моляхомся ему престати от взисканиа, сей же
никакоже послушаше. Старци же блаженни ти, увѣщающе его, глаголаху:
«Возверзи на Господа печаль свою, и тѣй ты препитаеть»¹⁰¹⁰. Сей же жестоки
ми словесы всѣм досажаше. По малех же днѣх паде в недуг лют, и уже при
конци бы въ, нитакже преста от роптаниа и хулениа. Но, иже всѣх Господь
хотѣи спасти, показа ему видѣние: аггельское видѣние и бѣсов полкъ. И начат
звати: «Господи, помилуй! Господи, согрѣших — твое есть, не жалю си». Устрабив же ея от болѣзны, сказа нам видѣние. «Егда, — рече, — приидоша
аггели, внидоша же и бѣси, нача та ся стязати о краденѡм богатствѣ. И
глаголаша: «Яко не похвали, но похули, и се нашѣ есть, нам предан бысть».

¹⁰⁰⁵ На берегах: **Прѣ** Бѣа **ѡбѣщѣ** сѣа **икѡны** **сѣвѣ** **бѣю** **повелѣ** **прѣлѣти** **сѣмѣ** **и** **прѣрѣ** **слѣртѣ**.

¹⁰⁰⁶ На берегах: **прѣрѣлѣлѣ** **сѣ**: **Срѣамѣ**.

¹⁰⁰⁷ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999).

¹⁰⁰⁸ Див. Коментар 97.

¹⁰⁰⁹ Див. Коментар 99.

¹⁰¹⁰ Пс 54:23.

Аггелом же глаголющ им: «О окаанный человек! Аще бы благодарил Господа о сем, и се бы ти вмѣнилось, яко Иеву. Аще ли кто милостыню дастъ — велие есть пред Богом, но своею волею сотвори; а взятое насиліем, аще благодари Господа — болии милостыни есть: хотѣл убо диавол в хулу воврещи человекѣ, се створив, тѣм же Богови все преда, и сего ради паче милостыни есть со благодарением». Сии аггелом рекшим ко мнѣ, аз возпих: «Господи, помилуй! Господи, прости! Согрѣших, Господи, — твое есть, не жалю си!» И ту абие бѣси ищезоша, и аггели възрадовашася и вписаша же ми въ милостыню погыбшее сребро». И се мы слышавше, въславихом Бога, извѣстившаго нам сиа. И разсудиша старци ти блаженни, и рѣша: «Воистину достойно и праведно при всем благохвалити Господа». Того мы по вся дни видяще, славяще и хваляща Бога, дивихомся премѣненію того ума же и нрава: иже преже никтоже можаше отвратити его от хулы, нынѣ же присно Иевскы глас зовет: «Господь дал есть, Господь отъят; яко годѣ Господеви, тако и бысть. Буди имя Господне благословено вѣкы»¹⁰¹¹. Аще не бы видѣл аггельскаго видѣнія и слышал таких словесъ, не бы престал ропща. И мы вѣровахом истиннѣй быти вещи. Аще бы се мало, не бы он старец молился, иже в Патерицѣ, да приидут на нь разбоници и вся его возмут, и услышанъ же быв, вся суцаа в руцѣ их предасть¹⁰¹². Се уже, брате, всяцѣми наказаніи наказах тя. Проси у Господа Бога, да ту жизнь свою скончяеши в покааніи и послушаніи игумена своего Анкудина. Сиа три вещи болии всѣх добродѣтелей, якоже Афонасій Затворник свидѣтельствова.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.¹⁰¹³

Ω Арѣфѣ чернецѣ.

Нсе видѣхъ тамо ми свѣщю в пѣрѣ¹⁰¹⁴. Бѣ нѣкто черноризѣць именовъ арѣфа. родомъ полочанинъ. много бѣгтерство имыи въ своей кельи. и нигда же давъ бѣкши¹⁰¹⁵ оубѣгомъ. ни ѣдино ани хлѣба. и тако испортѣю ѡдѣржимъ. іако гладомъ самомъ оумарачиѣ. въ ѣдинъ же ноцъ татнѣ пришедше все взяша. се же арѣфа хотѣа сѣ самъ погубити ѡ тѣмъ. и тѣмъ великѣмъ въздвиже на неповинныа. и многы мѣчнѣвъ все правды. мы же вси молахо ѣмъ. претгани ѡ възвыканіа. се же никако же не послѣшаше. старѣць же блаженнѣй тѣ. оутѣшавше и глѣхъ. възверзи на гѣ печаль свою и тѣмъ тѣмъ препитаетъ¹⁰¹⁶. се же жертвокыми словесы бѣмъ дослашше. по малѣхъ же днѣхъ. впаде в недѣгъ золъ. и оубже при конци бивъ. ни

¹⁰¹¹ Йв 1:20-21.

¹⁰¹² Див. Коментар 100.

¹⁰¹³ ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹⁰¹⁴ Див. Коментар 97.

¹⁰¹⁵ Див. Коментар 99.

¹⁰¹⁶ Пс 54:23.

тако прерта ѿ роптаніа ѿ хѣлы. но ѿже гѣ вѣрѣхъ хотѣа спѣти. ѿ показа емѣ видѣніе. агглыкоѣ пришегѣвіе. ѿ вѣрѣовъ полкѣ. ѿ начатѣ зѣати гѣ помилѣѣ. гѣ вѣгрѣшихъ. тѣоѣ ѣрѣ не жалѣи си. ѿвѣрабнѣвѣеа ѿ болѣзни. сказа намѣ габленіе. ѣгда рече придоша агглы. бнидоша же ѿ вѣси. ~~ѣко не похвали но н~~¹⁰¹⁷ ѿ начаша стѣзати. ѿ ѿкраденомѣ имѣніи глѣша вѣси. ѣко не похвали но похѣли. ѿ се нашѣ ѣ. намѣ преданѣ бырѣ. аггломѣ же глѣцимѣ. ѿ ѿка

\Арк. 117\

аннѣи члѣ. ѿце би блгодарила гѣ. ѿ семѣ ѿ се ти быти бмнилоаа ѣко ѿвѣ. ѿце бо кто милостыни дарѣ. велико ѣрѣ предѣ вѣмѣ. но своѣю волею се створи. ѿ взѣтоѣ в наслѣ. ѿце блгодарила боле млѣтнѣ ѣ. хотѣвѣ ѿбо дѣлоаа вѣ хѣлѣ вѣвѣрѣци члѣа сего. створи то же вѣ ѿ все прѣрѣ. ѿ сего ради паче милостыни ѣрѣ. вѣ блгодареніемѣ. сиѣ аггломѣ кѣ мнѣ рекшимѣ. ѿ ѿзѣ вѣзопи гѣ помилѣѣ. гѣ прерти вѣгрѣшихъ. тѣоѣ ѣрѣ не жалю си. ѿ тѣ ѿвѣ вѣси ѿце зоша. ѿ агглы вѣзрадовашаа. ѿ вписаша вѣ млѣтнѣ. погнѣше ми рѣеро. се слышавѣше вѣлавиномѣ. ѿ вѣрѣтнѣшаго намѣ си. ѿ радѣвѣше стѣрѣтѣ тѣ вѣлѣженѣ и рѣша. бо ѿстинѣ достоѣно ѿ правѣдно. при всемѣ блгохвалити гѣ. того мы по вѣа дѣи видѣци. хвалаца ѿ славаца ѣга. ѿ днѣвѣномѣа того премѣненіи. ѿума же ѿ нрава. ѿже ѣго прѣже никтоже ѿврати ѿ хѣлы. нынѣ же прѣно невѣскыѣ глѣ зовѣтѣ. гѣ далѣ ѣрѣ. гѣ ѿвѣтѣ. ѣко гѣи годѣ ѣрѣ таком бырѣ.

Арсеніївська редакція Патерика¹⁰¹⁸

И се видѣтѣ тамо ми ѣщю в пещерѣ¹⁰¹⁹ вѣ нѣкто черноризецѣ ѿменѣ арѣфа. родѣ полочанинѣ. много блрѣво ѿмыи вѣ своѣ кѣльѣ. и никогда же ни ѣдиноѣ вѣкѣши¹⁰²⁰ и давѣ дѣгомѣ. ни хлѣба. ѿ тако испортѣю ѿдержѣи вѣ. ѣко глѣдѣ ѿ самомѣ ѿмарѣтѣ. вѣ ѣдинѣ же ноцѣ тѣтѣе пришеше все вѣзѣла. ѣ же арѣфа хотѣа сам ѣа погѣбити ѿ тѣгы. и тѣажу великѣ вѣзѣвиже на непобнѣнѣи ѿ многы мѣчѣвѣ все правды. мы же вси молахомѣа емѣ прергати ѿ вѣзниканіа. ѣ же никако же погѣлаше. стѣрѣци же блженіи ти ѿтѣшающе ѣго глѣхѣ. вѣзѣвѣрѣци на гѣ печаль своѣ и тѣѣи тѣа прерпѣгѣтѣ¹⁰²¹. ѣ же жертѣоками словесы

¹⁰¹⁷ Так в оригиналі.

¹⁰¹⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712, (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁰¹⁹ Див. Коментар 97.

¹⁰²⁰ Див. Коментар 99.

¹⁰²¹ Пс 54:23.

\Арк. 95\

вѣѣ доажаше. по малѣх же днѣ впаде в недрѣх мотѣ. и оуже при конци бывѣ. ни тако прерта
ѿ ропганіа хѣлы. но и вѣѣ гѣ хотѣа спити и. и показа емѣ видѣніа аггльскоѣ пришептѣіе. и
вѣѣсовѣ полкѣ. и начѣ звати гѣ помилѣи гѣ сѣгрѣши. твоѣ ѣсть не жалу си. оустрабнѣжеа ѿ
болѣзни. каза на гавленіе. **Ѣга рѣ** придоша аггли. внидоша же и вѣѣи. начаша стѣзатиа
о ѣкрѣденомѣ вѣѣвѣѣ. глаша вѣѣи. іако не похѣли но похѣли нашѣ ѣсть. и намѣ преданѣ
бы. агглом же глѣци. о ѿканныи члѣе. іаце бы елгодарѣ гѣ о іе. и се ти бы вѣѣнилоа ако
іовѣ. іаце ко кто млѣню дарѣ. веліе ѣсть прѣ глѣ. но своѣю волею се створи. іа взѣтоѣ в
наилѣе. іаце елгодарѣ, коле млѣни ѣсть.

\Арк. 95 зв.\

хотѣѣ оубо діаволѣ в хѣлѣ вобрѣци члѣе се створи. то же бѣи все предартѣ. и сега рѣ паче
млѣнѣ ѣсть сѣ елгодареніе. іа аггломѣ ко мнѣ рекши. и ізѣ взопѣи гѣ помилѣи. гѣ протѣ
согрѣши. твоѣ ѣсть не жалу си. и тѣ аеіе вѣѣи ицезоша. аггли же вѣзрѣваша. и внигавша в
млѣню погѣвшеіе ми сребро. се слышавше слави хѣ ел. и вѣѣрѣтившаго на се. и разѣднѣше стѣрци
ти елженіи, и рѣша во истинѣ дорѣино и праведно. при вѣѣ елгохвалити ел. того мы по влѣ
днѣ видаше. славаца и хвалаца ел. **И** днѣ хѣла того премѣненіе. оума же и нрава. іаже
преже никто ѣго ѿврати ѿ хѣлы. ннѣ же прино ісскын гла зовѣтѣа. гѣ далѣ ѣсть гѣ же
ѿіатѣ. іако гонго дѣтан и бѣ¹⁰²².

Касіянівська перша редакція Патерика¹⁰²³

Ѡ Арѣфе чернорізеци емоу же тѣтлѣи оукраденѣе илѣніе вѣ
млѣню вѣѣни. и сега рѣ спѣсѣа.

И е видѣѣ тѣло оуцѣд ми в печѣрѣ¹⁰²⁴. Бѣи оубо чернорізецѣ, в томѣ печѣрѣко манастѣрѣ,
именѣ арѣфа. рѣдомѣ полочанінѣ. мнѣго бога

\Арк. 223 зв.\

тѣтѣа ілѣи в кѣліи своей. и никогда же подаде ни єдиноѣ цѣты¹⁰²⁵ оубоґомоу. ннѣ
хлѣба. **И** толѣа вѣ ікоупѣ, и не млѣрѣ. **И** іако самомоу ел гладомѣ оумирѣти. вѣ
єдиноу ноцѣ прише^{ше} тѣтѣе. покрадоша вѣ ілѣніе єго. **С**нѣ же арѣфа ѿ мнѣга ісѣрѣи. єже ѿ

¹⁰²² Йв 1:20-21.

¹⁰²³ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст.,
нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹⁰²⁴ Див. Коментар 97.

¹⁰²⁵ Див. Коментар 99.

злѣтѣ, хотѣа еѣм еѣ поговѣрѣти. и тѣмъ великоу възвѣиже на неповѣрѣнныѣ. и многы мѡучивъ
еѣ прѣвдѣ. мѣи вѣи молихомѣа еѣмѡу прерѣтѣти ѡ възвѣкѣннѣи. онъ же никакѡ поелѡушашѣ. стѣрѣи
блѣжннѣи тѣѣ ѡутѣшѣиѡще еѣго глѣхѣ. Брѣте възвѣрѣзи на гѣ печѣль своѣ. и тѣмъ тѣмъ препитѣетѣ¹⁰²⁶.
ѣи

\Арк. 224\

жертвѡкѣими словесѣи вѣтѣмъ доелѣашѣ. по малѣхѣхъ днѣ вѣпѣа в ѣдѣгѣ лѣѡ. ѡуже при концѣи бѣвѣхъ.
и ни тѣко прерѣтѣа ѡ роптѣннѣи, и хѡулы. нѡ иже вѣтѣ гѣ, хотѣа вѣтѣхъ еѣтѣи. и показѣа еѣмѡу
видѣннѣи. аггѣльскоѣ пришеетѣиѣ, и вѣтѣовѣхъ полѣкѣ, и начѣа звѣати гѣ помѣиѡуи. гѣ сѣгрѣши, тѣвоѣ
ѣ не жалѡ еи. ѡутѣрѣвѣиѣѣ ѡ волѣзѣни. еказѣашѣ намѣхъ лѣвлѣннѣи. еѣгда рече прѣидѡшѣ аггѣлн. внидѡша
же и вѣтѣи. и нѣша стѣзѣтѣи ѡ ѡукрѣденѡ вѡгѣтѣвѣтѣѣ. и глѣхѡу еѣко не похвалѣи, нѡ похѣлѣи.
и еѣ нѣшѣ ѣ, и намѣхъ прѣданѣхъ бѣи. ѣ аггѣлѡ же глѣщиѣ ко мнѣ. ѡкѣннѣи

\Арк. 224 36.\

члѣе, ѣще бѣи еѣи блѣгодарѣлѣѣ еѣ ѡ семѣхъ. и еѣ бѣи тѣи вѣмѣниѡсѣа еѣко ѣвѡу. ѣще еѡ ктѡ мѣтѣиѡ
тѣвѣи. Вѣлѣи прѣ еѣомѣхъ ѣ. нѡ своѣѡ вѡлѣѡ сѣтѣвѣи, ѣ възѣтѣѡе насѣлѣемѣхъ. ѣще ктѡ блѣгодарѣтѣхъ
еѣ вѡлѣи мѣтѣи ѣ. хотѣлѣхъ ѡѣѡ дѣлѣѡ вѣ хѣлѡу възвѣрѣци члѣка еѣгѡ сѣтѣвѣиѣвѣхъ тѣѣ и бѣвѣи
вѣѣ прѣдѣтѣхъ. и еѣгѡ рѣди пѣче мѣлѣтѣиѡи ѣ, сѣ блѣгодарѣннѣемѣхъ. еѣа аггѣлѡ рѣкѣиѣ ко мнѣ, ѣ ѣзѣ
вѣзѣпѣи. гѣ помѣиѡуи, гѣ прѣтѣи сѡгрѣши гѣ тѣвоѣ сѣтѣѣ, не жалѡ еи. и тѣѡу лѣѣе вѣтѣи иѣѣзѡша.
ѣ аггѣлн възвѣрѣдовѣшѣа, и вѣписѣа мнѣ вѣ мѣтѣиѡу. погѣбѣшѣѣ мнѣ сѣѣ

\Арк. 225\

ерѡ. мѣи еѣа слѣшѣавѣше. прѡелѣвѣиша еѣа и звѣвѣшѣаго нѣѣхъ. еѣи рѣсѡудѣвѣше блѣжѣннѣи тѣи стѣрѣѣи. и
рѣшѣа вѣ иѣтѣннѣѡу дѡстѡннѡ и прѣвѣнѡ, при вѣемѣхъ блѣгодарѣтѣи еѣа. мѣи тѣгѡ по вѣлѣ днѣи видѣѣще
слѣвѣѣѣѣ еѣа. ѡудивѣхѡмѣа прѣменѣннѣѡ тѣѡ. ѡумѣа и нѣрѣвѣа. иже прѣжде никтѡ же можѣше еѣгѡ
ѡвѣратѣиѣти ѡ хѣлѣи. и нѣѣ же прѣнѡ ѣѣвѣѣ глѣ зѡвѣтѣѣ. гѣ дѣтѣхъ. гѣ вѣзѣлѣ.¹⁰²⁷ Глѣкѡ гѣи гѡдѣѣ,
тѣѣко и бѣи. еѡуди и мѣа гѣѣ блѣгѣнѡ вѣ вѣтѣкѣи. ѣще не бѣи вѣдѣлѣхъ аггѣльсѣаго лѣвлѣннѣи. и слѣшѣа
тѣѣ словѣѣхъ. никакѡ бѣи прерѣтѣа рѡпѣѣа, и мѣи вѣѣрѣвѣахѡ. иѣтѣннѣѣи бѣтѣи вѣѣци. и

\Арк. 225 36.\

ѣще бѣи еѣ бѣило мѣло не бѣи онѣхъ стѣрѣѣѣѣ. иже вѣ патѣрѣиѣѣ молѣлѣа еѣвѣи. да прѣидѡутѣ нѣ на
рѣзѣѡннѣиѣѣи. и вѣлѣ еѣгѡ вѣзѣмѡутѣхъ. ѡѣслѣшѣанѣхъ же вѣлѣѣхъ, и вѣлѣ ѡѣцѣаѣ вѣ рѡцѣѣ и прѣдѣтѣхъ¹⁰²⁸.
и еѣ ѡуже ерѣте вѣлѣцѣемнѣи наказѣннѣи наказѣа тѣа прѡси ѡу гѣ еѣа да тѣѡу жѣзѣи своѣѡи еѣкѡнчѣѣши

¹⁰²⁶ Пс 54:23.

¹⁰²⁷ Йв 1:20-21.

¹⁰²⁸ Див. Коментар 100.

в покланіи. и послушаніи игоумена своѣ ѿкидина. іа три бѣщи еволѣ вѣрѣхъ добродѣтелии
суть. Іако ѿфонасіи затворни свѣдѣтелствова.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.¹⁰²⁹

**Въ тѣхъ днѣхъ ѿ Арѣ.д.ѣ черноризецѣ емѣ же тѣмъ скрадено имѣніе въ
мѣтинѣхъ вѣмѣниѣхъ и сего рѣ спсееа.**

\Арк. 134 зб.\

Бѣ оубо черноризецъ въ пѣчерьскѣхъ манастири имене арѣ.д. рѣдѣхъ полочанинъ. мнѣго
богатство имѣ въ келіи своѣи. и никогдѣ же подаде ни единыа цѣтѣ¹⁰³⁰ оубо҃гомоу,
ниже хлѣба. и тѣма бѣ екоупѣ и немилосердѣ. іако и сѣмомѣ еа глѣдѣхъ оуморити въ
единоу же нѣщѣ пришѣше тѣтѣе покрѣдоша вѣдѣ имѣніе е҃го. Оѣ же арѣ.д. ѿ мнѣгоблѣ
скрѣби іаже ѿ златѣ. и хотѣ іа еа погубити. и тѣжжъ великѣхъ вѣзлѣжи на
неповинныа. и мнѣго мѣчѣе бѣ правды. мы же вѣдѣ мѣлахѣхъ емоу прѣертати ѿ
вѣзѣиканіа. Он же никако же послушаше. стѣрци же бл҃женни тѣи оутѣшѣше е҃го глѣахъ.
ерѣте вѣзверзи на іа пѣчаль твоѣ и тѣхъ тѣхъ припитѣтѣ¹⁰³¹. еѣ же, жертокымѣ словесы вѣрѣ
догажѣаше. по малѣхъ же днѣхъ впаде въ недѣгѣ люте. и оубо при конци бѣбѣ. и ни тѣко прѣерта
ѿ рѣптаниа и худлы. нѣ иже вѣрѣхъ хотѣа нѣхъ. и вѣрѣхъ спѣти. показѣ емоу аггѣльскѣе пришѣртѣе.
и еѣговьскѣ пѣзкѣ. и начѣхъ зѣлати гѣ помѣлуи. гѣ свѣрѣши. твоѣ е҃ не жалю еи оутѣрѣвѣжееа
ѿ болѣзни еказаше на іавлѣніе. е҃гда рѣ придоша аггѣл. вѣнидоша же и еѣи. и начѣта
нѣтѣа

\Арк. 135\

тнѣа ѿ оубрадепнѣхъ богаѣтѣе. и глѣахъ іако не похѣали, нѣ похѣли. и еѣ нашѣ е҃ и намѣ
прѣдѣанѣ бѣ. и аггѣло же глѣахъ кѣ мнѣ. ѿ ѿканныи члѣе, аще бѣ еи бл҃годѣрилѣ бѣ ѿ еѣ. и
еѣ бѣти вѣмѣниѣхъ іако же іевѣ. аще еѣ кто мѣтинѣхъ тѣвѣрѣи вѣліе прѣ е҃го е҃. нѣ своежъ болѣж
сѣтѣвѣрѣи. а вѣзлѣчѣе насилѣеме аще кто бл҃годѣри бѣ болѣи мѣтини е҃. хотѣель оубо дѣаволь и
худлоу вѣзверѣци члѣа. еѣ сѣтѣвѣрѣи. тѣхъ же бѣи вѣдѣ продалѣ е҃. еѣ бл҃годѣрѣніеме. іа аггѣло
рѣкши кѣ мнѣ и ѿзѣ вѣзѣпнѣ. гѣ помѣли. гѣ прѣрѣти. гѣ свѣрѣши. гѣ твоѣ е҃. не жалю еи. и
аггѣл вѣзрѣдовашѣ. и вѣписашѣ ми въ мѣтинѣхъ погубѣше еѣ еѣро. мы же еѣе слѣшавше прогѣлѣви хѣ
бѣ. и вѣвѣрѣтившаго на. еи рѣсѣждѣише бл҃женни тѣи стѣрци. и рѣша въ нѣтѣинѣхъ дѣвнѣи прѣвѣно
при вѣдѣ бл҃годѣрѣти бѣ. и вѣдавнѣхъ прѣвѣненію того ѿмѣ же и нѣрѣа. иже прѣежѣе ни кто же

¹⁰²⁹ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

¹⁰³⁰ Див. Коментар 99.

¹⁰³¹ Пс 54:23.

мо́жаше ѿго̀ ѡврати́ти ѡ хѡлы́. нѣ же прѣно́ ѿвоуѡ́ гла́ зѣвѣ́. гѣ́ дѣ́. гѣ́ възвѣ́тъ. ꙗ́ко гѣ́и го́дѣ́ ꙗ́ко ѿ́ бѣ́. е́жди ѿмѡ́ гѣ́ блѣно́ ѿ възвѣ́къ¹⁰³². ѿ́ аще́ не бѣ́ видѣ́въ агглы́скаго ꙗ́влѣнѣ́. ѿ́ слышала́ ꙗ́ко́ слово́е́ ника́ко же бѣ́ прѣвѣ́тъ ро́ица. ѿ́ ма́и вѣрѡва́хсѡ́. истиннѣ́ бы́ти вѣ́щи. ѿ́ аще́ бѣ́ се́ бѣ́ло ма́ло не бѣ́ ѡнѣ́ стѣ́рещѣ́ ѿже́ възпѣ́рщи мо́лила́ бѣ́и. да прѣ́идѣ́тъ на́ не разво́ищи. ѿ́ възвѣ́ ѿго̀ възмо́у. ѡу́слы́ша ѿже́ бѣ́въ. ѿ́ прѣ́идоша на́ не разво́ищи. ѿ́ възвѣ́ сѣ́щаа́ възрѣ́щѣ́ ѿ прѣ́дѣ́¹⁰³³.

Патерик Йосифа Тризни¹⁰³⁴

Ѡ́ Арѣ́фа́ чернорѣ́зцѣ́, ѿ́му́ же ꙗ́кѡ́ ѡ́кра́дено́е ѿ́мѣ́ние възмо́лосты́ню вѣ́нѣ́ла, ѿ́ сего́ ра́ спасе́сѡ́.

Бы́тъ део́ чернорѣ́зецѣ́, въз томъ́ же пѣ́чѣ́ркомѣ́ мѣ́три, имене́м арѣ́фа, ро́домѣ́ полочани́нѣ́, мно́го бога́тство́ имѣ́ла въз кѣ́лнѣ́ своѣ́, и нико́гда же пода́де ни е́дины́а ца́ты¹⁰³⁵ ѡ́бо́гимѣ́, ниже́ хлѣ́ба. И́ то́ма бѣ́ скѡ́пѣ́ и немилосѣ́дѣ́ ꙗ́ко́ и са́мому гла́до́ ѡ́мира́ти. Во́ е́динѣ́ же но́щѣ́ прѣ́иде́ше ꙗ́кѡ́ и покра́доша́ все́ имѣ́ние ѿ́го̀, сѣ́и же арѣ́фа ѡ́ мно́гиа́ скѡ́пи и ꙗ́кѡ́и ꙗ́же о́ сла́тѣ́ хотѣ́а са́м са́ погѣ́и, и ꙗ́же възвѣ́ на́ непѡ́иѣ́ла, и мно́ги мѡ́чи възвѣ́. ма́и же въз мо́лихо́ма ѿ́му́ прѣ́вѣ́ти ѡ́ възвѣ́кѣ́нѣ́а. Онъ́ же ника́ко́ же послѣ́ша́ше. Стѣ́рѣ́а е́лѣ́ннѣ́ ꙗ́кѡ́и стѣ́рѣ́аю́ще ѿ́ гла́хѣ́, бра́тѣ́, възвѣ́зи на́ Гѣ́да́ пѣ́ча́ свою́, и ꙗ́кѡ́и ꙗ́кѡ́и прѣ́вѣ́тъ¹⁰³⁶. Стѣ́рѣ́а же жо́рѡкѣ́ми сло́вѣ́ми възвѣ́ до́да́ше. по ма́лѣ́хъ же днѣ́ впа́де въз не́дѣ́ лю́, и ѡ́же прѣ́ концѣ́ бѣ́въ, и ни ꙗ́кѡ́и прѣ́вѣ́тъ ѡ́ ро́пѣ́нѣ́а и хѡ́лы, но́иже възвѣ́хъ Гѣ́да́, хотѣ́аи са́рѣ́и, и покѡ́са ѿ́мѡ́ а́нглико́е прѣ́вѣ́тъ, и възвѣ́кѣ́и по́къ и нача́ свѣ́ти, Гѣ́ди помѣ́ла, Гѣ́ди жо́рѣ́ши ꙗ́кѡ́и не жо́лю сѣ́. ѡ́стрѣ́вѣ́же́а ѡ́ възвѣ́нѣ́а са́са́ше на́мѣ́ ꙗ́влѣ́ние. Стѣ́да́ рече́ прѣ́идо́ша а́нгли, възвѣ́ша́ и възвѣ́и и нача́ша

\Арк. 264 зб.\

стѣ́сати ѡ́ ѡ́кра́де́нѣ́ бо́га́тѣ́вѣ́ и гла́хѣ́, ꙗ́ко́ не по́хвали но́ по́хѡ́ли и се́ на́ше ѿ́тъ и на́ прѣ́данѣ́ бы́тъ. А́нгло́мѣ́ же гла́шѡ́мѣ́ ко мнѣ́ ѡ́ са́кѣ́ннѣ́и члѣ́вѣ́, аще́ бѣ́ сѣ́и е́лѣ́го́дарѣ́ Бѣ́га о́ сѣ́мѣ́, и се́ бы́ти възвѣ́нѣ́ла ꙗ́кѡ́и Но́вѣ́. аще́ део́ ꙗ́кѡ́и ма́лѣ́ню ꙗ́кѡ́и вѣ́лие прѣ́ Бѣ́гомѣ́ ѿ́тъ, но́ своѣ́ю́ во́лею жо́твори́а възвѣ́ ꙗ́кѡ́и на́и́лѣ́мѣ́, аще́ е́лѣ́го́дарѣ́ Бѣ́га. Бо́ли́и мо́лосты́ни ѿ́тъ, хотѣ́е́ део́ днѣ́въ възвѣ́ възвѣ́и члѣ́ка се́ жо́твори́въ. То́и же Бѣ́ги все́ прѣ́вѣ́тъ, и сего́ ра́ди ꙗ́кѡ́и ма́лѣ́ни

¹⁰³² Йв. 1:20-21.

¹⁰³³ Див. Коментар 100.

¹⁰³⁴ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹⁰³⁵ Див. Коментар 99.

¹⁰³⁶ Пс 54:23.

ертъ. Со елгодареннѣмъ. снѣ англо рекшимъ ко мнѣ. И авозопи, Гди помилу Гди прости Гди согрѣши. Гди твое ертъ не жалю си. И тѣ авенъ ерѣи ищесоша, и ангели возрадоваша, и вписавше ми в милостыню погнѣшее серебро. мѣ снѣ слышаше прославихомъ Бга и звѣстивша намъ снѣ. и рѣднѣше блженнѣ тнѣ стѣцы и рѣша конгриннѣ доргоно и праведно при бѣ елгодарѣ Бга. Мы же того по всѣ дни видѣше, славише и хвалише Бга. и зднѣхомъ прѣмѣненнѣмъ то ѡма же и нрѣба, иже прѣжде никто же можаше его ѡбратѣи ѡ хѣлы. Ннѣ же прѣно Нобо гла, зовѣтъ, Гдѣ дѣтъ Гдѣ всѣа, тако Гдѣи годѣ, тако и бѣтъ¹⁰³⁷. Буди нма Гдѣне во вѣки елгословѣно.

\Арк. 265\

И аще не бы видѣ англѣскаго гавленнѣа, и слышѣ тѣхъ словѣ никако же бы прѣстѣ ропца, и мы вѣровахомъ истиннѣи быти бѣци. И аще бы се было мало, не бы онѣ стѣрецъ, иже в патерницѣ мѣнѣа Бгѣи. Да приндѣ нанѣ рѣонницѣ, и всѣа егѣ боумъ. Слышанъ же бѣ, и всѣа сѣцаа в рѣцѣ ихъ прѣдѣтъ¹⁰³⁸.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹⁰³⁹

\Арк. 255 зб.\

АРЕДА дарѣ ѡ взѣтомъ татми, славѣ Бгѣ:

Идѣж татѣ некрѣдетъ, прѣмѣтѣ славѣ снѣгѣ.

Житѣ прѣвнагѣ ѡца нашегѣ Арѣды¹⁰⁴⁰. Снѣ же тѣтми оукраденое имѣннѣ, вѣмѣннѣша Англы вѣ мѣтѣню, елгодареннѣа рѣднѣ.

\Арк. 256\

В оистиннѣ доргоно и прѣно всѣдѣ елгрѣти Бга, негѣкмо ѡ елгѣхъ, но и ѡ злоключимѣхъ. Се ево негѣню прѣномѣ оумнѣжѣтъ елгѣ, такъ же и ѡвѣ бытъ: нѣ и Великагѣ грѣшника прѣлагѣтъ вѣ свѣршеннѣагѣ стѣгѣ, такъ же на сѣмъ прѣпенѣмъ и звѣстнѣа. ѡ нѣмъ же самовѣдецъ снѣ блженнѣи епѣкопѣ сѣмѣнѣ тако свѣдѣтелствѣетъ¹⁰⁴¹.

¹⁰³⁷ Йв 1:20-21.

¹⁰³⁸ Див. Коментар 100.

¹⁰³⁹ Публикується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

¹⁰⁴⁰ На берегах: Мѣа ѡктѣ: кѣ днѣ.

¹⁰⁴¹ Див. Коментар 97.

Бѣ нѣкто ѣ Печѣрскомъ Монастырѣ Черноризецъ, ѿменемъ Арѣ.д.а¹⁰⁴², рѣдомъ зъ Грѣда Полоцка. Иже мнѣгѣхъ богагьство ѣ келіи своѣи ѿмѣаше ѡтѣи^{1043.1044} и толма експортію ѡдержіимъ бѣ, іакѡ николи же подадѣ и ѣдинна цѣты¹⁰⁴⁵ въ мѣтѣнию ѡубогомѣ: ниже самѣмѣ себѣ истрѡши чѣтѣ на нѣжнѣа.

Въ ѣдинѣ же нѣщѣ¹⁰⁴⁶, пришѣдше тѣтѣе покрадѡша все ѿмѣніе ѣгѡ.

Тогдѣ оиъ, ѡ мнѣгѣа ікорѣи и тѣгѣи, мѣлѡ іамъ себѣ непогѣи. И начѣтѣхъ напарѣбогѣти непѡвинныхъ, мнѣгѣхъ же и мѣчѣти безъ правды: Брѣтѣа же вѣи молахѣ тогѡ, да прѣртѣнетѣ ѡ такобагѣ възиканіѣ, и ѡтѣшахѣ глѡще:

\Арк. 256 36.\

Брѣтѣ, возверзи на Гѣда печѣль твоѡ, и тои тѣа прѣпитѣетѣ¹⁰⁴⁷. Оиъ же никакоже погѣдѣаше, и жерѣокими словѣи вѣѣмъ догадѣаше.

По нѣкѣихъ же днѣхъ ѣпадѣ ѣ нѣдѣгѣа лѡтѣ¹⁰⁴⁸, и ѡужѣ близъ смѣрти бѣѣтъ, ѡбѣче ни тѣкѡ прѣртѣа ѡ рѡптѣніѣа и хѣлѣи.

Нѡ чѣвѣколюбіи Гѣдѣ, иже вѣѣмъ чѣвѣкомъ хѡщѣетѣ іспѣтѣа, ѡдѣи мѣтѣ своѡ нанѣмъ¹⁰⁴⁹. Ѣдиною еѡ лежѣа ѣ колѣзни тои іакѣ мѣртѣа, по мнѣзѣмъ неглѣни своѣмъ, ѣнезѣапѣ вѣѣмъ въ слѣхъ начѣтѣхъ зѣѣти еѣ мнѣгѣмъ боплѣмъ¹⁰⁵⁰: Гѣди помѣдѣи, Гѣди прѡртѣи, Гѣди сѣгрѣшнѣхъ, твоѡ ѣртѣа, не жалѡ ии. И поѣмъ іѣіѣ вѣртѣвѣа ѡ боѣлѣзни, іказѣа брѣтѣамъ вѣнѣ бѣѣти боплѣа своѣгѡ, іѣвлѣніѣ іщѣевѡ¹⁰⁵¹: Вѣдѣхъ [рѣчѣ] іакѡ прѣйдѡша кѣ мнѣ Арѣгли, и вѣѣсовѣкѣи полѣи. и начѣша ітѣзѣтѣа ѡ ѡѣкрадѣнномъ ми богагьствѣ. Глаголахѣ ѡѣвѣа вѣѣа, іакѡ непохѣвалѣ Бѣга ѡ іѣмъ, но похѣлѣи: тѣѣмъ же нашѣа ѣртѣа, и нѣамъ прѣдѣнѣа бѣѣти іѣмѣтѣа. Арѣгли же рекѡша кѣ мнѣ: Ѣ ѡкалѣннѣи чѣвѣчѣе, іѣще еѣи ѣ іѣи елѣгѣлѣа Бѣга ѡ похѣщенномъ іѣмѣніи тѣвоѣмъ,

¹⁰⁴² На берегах: Арѣ.д.а вѣѣ полѣчаниѣ (sic!).

¹⁰⁴³ На берегах: іѣмѣ богагьство ѡтѣи.

¹⁰⁴⁴ Див. Коментар 98.

¹⁰⁴⁵ Див. Коментар 99.

¹⁰⁴⁶ На берегах: тѣтѣе ѡкѣдѡша ѣ.

¹⁰⁴⁷ На берегах: ѡѣ: НД (Пс 54:23).

¹⁰⁴⁸ На берегах: іѣболѣѣа лѡтѣѣ.

¹⁰⁴⁹ На берегах: іѣ тѣи (1Тм 2:1-4).

¹⁰⁵⁰ На берегах: вѣдѣніѣмъ ѡвѣщѣи ко Гѣѣ возѡи.

¹⁰⁵¹ На берегах: Арѣгли и вѣѣи ітѣзѣшѣа ѡ немъ.

се ти ѡмѣнилоуеи ѡ мѡлѣнїю, ѡакъ же ꙗкоу. **А**ще бо кто твѡритъ мѡлѣнїю, бѣлїе предъ **Б**гомъ ѡтѣтъ, ѡакъ своиѡмъ бѣгїиѡмъ произволенїемъ твѡритъ¹⁰⁵². Но похїщенное насїлїемъ, аще кто съ бѣгодаренїемъ терпїтъ, ѡмѣрїто бѣгїиѡ произволенїа ѡмѡтъ ѡскѡшенїе дїаволское: хотѣ бо дїаволъ ѡ хѡлѡ вѡзвещїи члѡвѣка, твѡритъ ѡмѡ то, бѡлѣнїи же все **Б**гови предаетъ, сегѡ рѡди рѡвнѡ мѡлѣнїи ѡтѣтъ. **С**їа **А**ггѡлѡмъ рѣкшимъ къ мнѣ, азъ [рече] возопїхъ, ѡже слышѡте: **Г**и помѡлїи, **Г**дїи, прѡсти, **Г**дїи, свѡгрѣшїихъ, твоѡ ѡтѣтъ не жалѡ си. **И** тѡ акїе бѣеи ѡщезѡша: **А**ггѡли же возрадовѡшасѡ, ѡ ѡмѣнїише ми погнѡшїе сребро въ мѡлѣнїю, ѡнѡдѡша. **С**їа слышѡваше ерѡтїа, прослѡвїша **Б**га нарѡвѡлѡющаго на пѡтъ покѡлїнїа свѡгрѣшѡющихъ, ѡ ѡзвѣрѣтїваго ѡмъ силѡ бѡлѣнїа такѡвѡю.

Блѡженнїи же **А**рѣдѡ **Б**гомъ нарѡвѡленъ, ѡтѡлѣе всеѡко премѣнїе ѡ бѣгѡе¹⁰⁵³, ѡмомъ же ѡ нрѡбомъ: ѡко всеѡмъ дивїтїеи, ѡ глѡти ѡ немъ съ **А**пломъ. **И**деже ѡмнѡжїеа грѣхъ¹⁰⁵⁴, прѡнѡзвѡточертѡвѡ бѣгодѡтъ. **С**гѡже бо прѣжде нїкѡгѡ же мѡжѡше ѡвѡрѡтїтї ѡ хѡлѡ,

сеи потѡмъ нїкогѡ же ѡвѡрѡтїеа ѡ хѡлѡ¹⁰⁵⁵, повсеа днї слава ѡ бѣгодарѡ **Б**га, ꙗкоуемъ глѡсомъ: **Г**дѡ дарѣтъ, **Г**дѡ ѡ вѡлѣтъ, ѡакъ же **Г**дѡви ѡгѡдно, тѡкѡ ѡ бѣтѣ, еѡди ѡмѡ **Г**дѡе бѣвенно¹⁰⁵⁶.

Тѡкѡже ѡ прѡчїихъ прѡгрѣшенїи¹⁰⁵⁷ своиѡхъ кѡлѡшеа ѡгѡрднѡ, прїлежѡ ницѡтѣе кѡмѡ нелицѡмернѡй, погнѡшѡнїю не прѣ **О**чїиѡ тѡчїю, ѡтѡтѣе внѣшней ѡ внѡтреней: поѡнѡзѡлеа мѡнїемъ непрѡтѡннїемъ, пощїнїемъ безмѣрнїемъ: ѡ въ ѡнїа мнѡгїа доерѡдѣтели телѣиѡеа же ѡ дѡшѡнїа, [ѡже всеа свѡведѡ ѡмѡ доерѡдѣтель бѡлѣнїа,] пѡче нежели въ сребро ѡ злѡто богѡтѣеа: съ доерѡдѣтелми же ѡ ѡ самѡгѡ **Б**га. **К** немѡже по тѡрдѣхъ доѡлнїихъ **Прѡтѡвїеа**¹⁰⁵⁸ на вѣчнїи покой. ѡ положенъ ѡтѣтъ ѡтнѡ ѡ **П**ещѣрѣе: ѡдеже **Ч**дѡтѡвѡрнїемъ мѡщїей своѡ нѡтлѣнїемъ, **Б**лѡженїтѡво своѡ рѡвноѡ мѡлѣнїемъ¹⁰⁵⁹, ѡакъ помѡванъ ѡтѣтъ, свѣдѡтелѡтѡвѡтѣтъ.

1052 На берегах: ѡкѡрдѡнїе тѡпѣтїи ѡ бѡлѣнїе ѡмѡнїеа ѡ мѡлѣнїю аггѡ рѣша.

1053 На берегах: ꙗ **А**рѣдѡ премѣнїеа ѡ злѡгѡ нрѡва.

1054 На берегах: **Р**им: ѡ (Рим 5:20-21).

1055 На берегах: бѡлѣнїе **Б**га всеѡнѡ.

1056 На берегах: ꙗкоу: ѡ (ѡв 1:21).

1057 На берегах: поѡнѡзѡше свѡло.

1058 На берегах: прѡтѡвїеа.

1059 На берегах: **М**ѡ: ѡ. Порївн: Мт 5:7.

Б҃ГѠЖЕ С҃ТѢМНІ МЛ҃ТВАМИ, Б҃ДИ НІ НАМЪ Б҃ГОДѢРНѢ ПОЖИВШИМЪ ПОМЛОВА́ННЫМЪ Б҃Б҃Г҃И, НІ І НИ́МЪ
КЪВНУ ВЪ Ц҃Р҃КВІИ Н҃ЕНОМЪ ЕЛ҃Г҃ИТИ Б҃А ВЪ Т҃Р҃ЦИ, ВЪ БЕЗКОНЕЧНЫМЪ ВѢКѢ, АМІНЬ.

ЖИТІЄ ПРП. ТИТА

Основна редакція Патерика¹⁰⁶⁰

И се и еще ино дивно скажу, еже сам видѣх¹⁰⁶¹, сице
убо сотворися в том святѣм монастыри

Ѧ ва брата бѣяста по духу: Евагрий — дьяконъ, Титъ же попъ. Имѣяста же
любовь велику, нелицемѣрну, яко всѣм дивитися единоумию их и
безмѣрней любви их. Ненавидяй же добра бѣсъ, иже всегда рикает, ища
кого поглотити, и сътвори има вражду; и тако ненависть вложи има, яко не
видѣти има себе в лице и укланятися другу от друга. Многожды моливше ею
смиритися, ни слышати не въсхотѣста. Егда же стояше Евагрий, идущу Титови
с кадилом, отбѣгаше темиана Евагрий. Егда же ли не бѣгаше, проминоваше его
Титъ, не покадив. И пребыста убо много время во мрацѣ гнѣвнем: Титъ убо
служаше, прощения не возма, Евагрий же комкаше гнѣваяся, — на се врагу
вооружшу. Нѣкогда сему Титови разболѣвшуся велми и уже в нечаании быв,
нача плакаться своего лишения. И посылает мольбу братови, глаголя: «Прости
мя, брате, Бога ради, яко без ума гнѣвахся на тя». Се же, жестосердый,
прокинаше и. Старци же ти, видѣвше Тита умирающа, влечают Евагрия
нужею, да прощение подаст брату. Болной же, видѣв брата, мало восклонися,
паде ниц пред ногами его, со слезами глаголя: «Прости мя, отче, и
благослови». Он же, немилостивый, лютый, отврѣжесе пред всѣми нами,
глаголя: «Николиже прощения хошу с ним, ни в сий вѣкъ, ни в будущий», — и
исторгъся от рукъ старецъ тѣх, и абие падеся. И хотѣвшим нам воставити его,
и обрѣтохомъ и мертва и стывша, и не могохом ему руки пригнути, ни усть
свести, яко давно умерша. Болной же скоро вставъ, яко се не болѣвъ.
Мы же ужасешся о напрасной смерти того и скорѣм исцѣлении сего. И, много
плакавше, Евагрия погребохом, отврѣсти имый уста и очи и руцѣ протяженѣ.
Тита же вопросихом: «Что се сотворися?» Титъ же сказаше нам: «Видѣх, —
рече, — аггелы отступлеша от мене и плачущася о души моей, бѣсы же
радующася о гневѣ моем. Тогда начах молити брата, да прощен буду. Егда
же, — рече, — приведосте и ко мнѣ, и видѣхъ аггела немилостива и дрѣжаща
пламенное копие. Егда же не прости мя, удари его, и падеся мертвъ. Мнѣ же
пода руку и востави мя. Мы же, услышавше, убояхомся Бога, рекшаго:
«Оставьте — оставится вамъ»¹⁰⁶². «Яко всяк, гнѣваяся на брата своего без ума,
повинен есть суду»¹⁰⁶³. Ефрем же рече: «Аще кому лучится во враждѣ умерети,
неизмолим суд обрящут»¹⁰⁶⁴. Аще же сий святых ради Антониа и Феодосиа
отрады не примет, лютѣ челоуѣку сицею страстию побѣжену. От нея же ты,

¹⁰⁶⁰ Публикується за виданням Л. Ольшевської: (Древнерусские патерики 1999).

¹⁰⁶¹ Див. Коментар 102.

¹⁰⁶² Лк 7:37.

¹⁰⁶³ Мт 5:22.

¹⁰⁶⁴ Див. Коментар 103.

брате, блюди́ся, не дай же мѣста гнѣвному бѣсу: ему же убо кто повинится, тому поработится. Но скоро пад, поклонися враждующему на тя, да не предан будешъ аггелу немилостивому, да и тобѣ Господь сохранит от всякого гнѣва. Тѣй бо рече: «Солнце да не зайдет о гневѣ вашем»¹⁰⁶⁵. Тому слава со Отцем.

Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї XVI—XVII ст.¹⁰⁶⁶

\Арк. 117\

Ѡ Ѡвагрії. ѡ Ѡ титѣ.

НО ДИВНО ꙗ самѣ видѣхомъ. в том же стѣомъ манастыри. два брата бѣста. дрѣга по дрѣ. Ѡвагрії діаконъ, титъ же попъ. ѡмѣнста же лѣбовъ велию ѡ нелицѣмернѣ. ꙗко вѣмъ двингисѣ. ѣдиною ѡмѣ. ѡ безмѣрній лѣбви. ненавидѣи же добра бѣ ѡже ввѣгда рикаѣтъ ѡца кого поглотити. ѡ створи ѡма враждѣ. ѡ тако ненавистъ вложи ѡма. ꙗко не хотѣцимъ видѣти себѣ в лице ѡукланѣтисѣ дрѣгѣ ѡ дрѣга. многажды молвише ѣго смирѣтисѣ. ни слышати не вѣхотѣста. ѣгда же стѣашѣ Ѡвагрії. идѣцию же титѣови ѣ кадилницею. ѡбѣгашѣ

\Арк. 117 зб.\

тимѣана Ѡвагрії. ѣгда же ли не бѣгашѣ преминовашѣ титъ ѣго не кадивъ пребыста много время вѣ мрѣцѣ гнѣвнѣмъ. титъ ѡуко слѣжаашѣ проценіѣ не вѣзма. Ѡвагрії же комкаше гнѣваіѣ. ѡ на се врагѣ вѣѡрѣжъшиѣ. Нѣкогда титѣови разболѣбъшиѣ. ѡ ѡуже в нечѣлѣнїи бѣвшиѣ. нача плакатисѣ своѣго лишенїѣ. и посла молѣбѣ братѣови. глѣ прѣти ма братѣ еѣ радн. ꙗко безѣма гнѣваха на тѣ. ѣ жертовердїи проклїнаше ѡ. стѣрѣ же тѣ видѣще титѣ ѡумирающа. влѣчахѣ нѣжею Ѡвагріїѣ. да проценїѣ подарѣтѣ братѣ. болнїи же брата видѣвѣ. вѣклонивѣа паде ницѣ прѣ ногама ѣго. ѣ слѣзѣма глѣ прѣти ма ѡче ѡ еѣви. ѡн же немлѣвнїи лѣтнїи ѡверзеѣ. прѣ вниши нами. глѣ николиже проценїѣ ѣ нимъ не хоцию. ни в стѣи вѣкѣ ни в еѣдѣциї. ѡ исторгъѣа ѡ рѣкѣ стѣрець тѣхѣа падеѣ. ѡ хотѣвшимъ намъ вѣртѣвннн. и ѡверѣтохомъ ѡ ѡумерша. ѡ ичѣвша. не могохъамъ еѣмѣ рѣкѣ прѣтѣгнѣти. ни ѡртѣа свѣрти. ꙗко давно ѡумерша. болнїи же скоро вѣртѣвѣ ꙗко не болѣвѣ. мы же ѡужаешиѣ. ѡ направнѣи смѣрти ѣго. ѡ скорѣмъ ѡцѣленїи сеѣго. ѡ много плакаѣа. Ѡвагріїѣа погрѣеохомъ. ѡверѣтнїи ѡмѣца ѡчи, ѡ ѡртѣа. ѡ рѣцѣа рѣтѣженѣ. титѣа же вѣпросихомъ. что се вѣтворисѣ. ѡн же еѣказа намъ. видѣѣ ѡ рече аггѣлы ѡртѣвѣа ѡ мене. и плачѣща ѣа ѡ дѣши мои. бѣси же рѣуѣцаѣа ѡ гнѣвѣѣ

¹⁰⁶⁵ Еф 4:2 6.

¹⁰⁶⁶ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четѣ-Мїнеѣа на травень мїѣѣцѣ. Без початку і кїнѣа, кїнѣѣ XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

моѣмъ. тогда начахъ молити брата да прощенъ еѣдѣ. ѣгда то рече приведоста ѿ ко мѣ.
видѣхъ агѣла немѣтѣа держаща пламѣнно копие. ѣгда не прорти мене. оудари ѿ падеѣа мѣртѣа.
мнѣ же подарѣ рѣкѣ ѿ бѣсѣа мѣ. мѣ

\Арк. 118\

слышавше оубоѣахѣмѣа бѣа. рѣкшаго ѡртѣаите ѡртѣаитеѣа вамъ¹⁰⁶⁷. ѣако вѣахъ гнѣваѣа на
брѣа своѣго вѣзѣма. повиненъ еѣтъ еѣдѣ¹⁰⁶⁸. еѣрѣм же ѣще комѣ лѣчитѣа вѣ вражѣ оумрѣти.
нейзѣмоѣ еѣдѣ ѡбѣрѣа¹⁰⁶⁹.

Арсеніівська редакція Патерика¹⁰⁷⁰

О Євагріи. і ѡ Титѣ.

\Арк. 96\

Но дневоѣ же самъ видѣѣ. вѣ то стѣмѣ манастѣрѣ. два брата бѣѣта дрѣга по дѣхѣ. євагріи
дѣахъ. тѣт же попинъ. имѣста же любовь вѣлю нелицѣмернѣ. ѣако вѣѣ днѣитиѣа
ѣдиноѣмѣю ѿма. и вѣзмѣрнѣи любѣви. ненавидѣи же добра бѣѣтъ ѿже вѣегда рыкаѣ. ѿца
кого поглотити. и сѣтвори ѿма враждѣ. ѿ тако ненавистѣ блѣжи ѿма. ѣако не хотѣѣма
ни видѣти сеѣ в лице. ѿ оуклонити дрѣгѣ ѡ дрѣга. многождѣ моливше єю смирѣтѣи.
ни слышѣа не вѣхотѣѣта. ѣгда же стѣаше євагріи. идѣцю же тѣтѣа є кадилницеѣ. ѡбѣгашѣ
тѣмѣана євагріи. єѣа же ли не бѣгашѣ. преминоваше тѣтѣа не покадѣ єго. и тако пребѣта
много вѣрѣа вѣ мѣрѣ гнѣвнѣѣ.

\Арк. 96 зв.\

тѣтѣа ѣо слѣжаѣше прощенѣа не вѣѣ. євагріи же комѣаше гнѣваѣа. на се врагѣ вѣѣрѣжѣши¹⁰⁷¹.
ѿ оуже в нечаѣниѣа быѣхъ. нача плакатѣа своѣго лишенѣа и посла молебѣ брѣтѣови гѣа. прорти
мѣа брѣтѣа бѣа рѣа. ѣако вѣзѣма гнѣваѣа на тѣа. єѣ же жѣртоѣердѣи проклинаше ѿ. стѣрѣи тѣ
видѣѣше тѣта оумираѣа. влѣахѣ ноужѣю євагріа. да прощенѣа подарѣ брѣтѣа. кольнѣи же
видѣѣвѣ брѣта. мало вѣсклонѣа. паде ницѣа рѣа ногама єѣ сѣ слѣзѣа гѣа. прорти мѣа ѡѣ ѿ
блѣи. ѡн же немѣтѣи. и люгѣи ѡбѣрѣа рѣа вѣѣми нама гѣа. никоѣи прощенѣа хоцю є ни

¹⁰⁶⁷ Лк 7:37.

¹⁰⁶⁸ Мт 5:22.

¹⁰⁶⁹ Див. Коментар 103.

¹⁰⁷⁰ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁰⁷¹ На берегах дописано: «ниѣкогда ємѣ тѣтѣови разѣоѣѣши».

ни в сїи вѣкѣзъ ни в еѡдѡційї. и торгоуеа ѿ рѡкѡ старецѣ тѣѣ паде. и хотѣвшїи на възстабитїи. ѡверѣтохо ѿ оумрѣша ѿ стѣвша.

\Арк. 97\

не мохо емѡ рѡкоу протѣгнѡти. ни оустѣзъ свертїи іако давно оумрѣша. болнїи же скоро възставѣзъ іако се не болевѣзъ. мѣи оужашѣ ѡ напраиѣнїи смѣрти того. ѿ искорѡ ищѣленїи сего. ѿ много плакавшїи ѡбагріїа погребохѡ ѡверѣтѣнїи и мѡщїа очи и оуста. и рѡцѣ растѣженѣ. титѣ възпросїхо что се сѣтворїеа. он же іказашѣ на видѣѣ рѣ аггѣлы ѡртѡплазша ѡ мене. и плачїущїа ѡ дшѣ моеї вѣки же радѡщїа ѡ гнѣвѣ моеѣ. тогда начѣ молїти брата да прощенѣ еѡдѡ. егда рѣ прїведорте ѿ ко мнѣ. видѣѣ аггѣла немѣтѣа держаща пламенѣно копѣѣ. егда не прорѣти мене. оударїи ѿ, ѿ падеа мѣтѣзъ. мнѣ подарѣ рѡкѡ ѿ възстави мѣ. мы же слышавше оубоахоуеа гѣ рекшаго. ѡстабитѣ оस्ताви

\Арк. 97 зб.\

тѣа вѣм¹⁰⁷². іако вѣкѣзъ гнѣваїеа на брата сеѡеѣо безъ ѡма повиненѣ єтѣ рѡдѣ¹⁰⁷³. ефрѣм же рѣ аще комѡ лѡчитѣ вѣзъ враждѣ оумрѣти. неизмолїмѣ рѣ обѣрацїї¹⁰⁷⁴.

Касїанївська перша редакція Патерика¹⁰⁷⁵ **ѡ двою брѣтоу, ѡ тїтѣ попѣ. ѿ ѡбагріїи діаконѣ. и мѣвшїи между оубою вражоу.**

И єѣ ти, ѿ єще инодїи в нощю до сїѣ
жю. є іамѣзъ видѣѣ. іаще оубо сѣтворїи в тѡмѣ манартѣрїи печѣрїкомѣ двѣ брѣта єѣста по дѣѡ. ѡбагріїи діакѡ. тїтѣ же попѣ. и мѣтѣа любѡвѣзъ велїкоу нелицемѣрнѡу между оубою. іако вѣемѣзъ дивїтїи єдїноѡзмїю ѿ, ѿ безмѣрнѡи любѣви. ненавиѣдѣа двѣра діавѡ. вєгда рѣкѣтѣзъ іако лѣвѣзъ. ѿ іцѣа квѡгѡ пшоглотїти. ѿ сѣтворїи и мѣ вражоу ѿ чѣкоу ненавиѣтѣ вложїи и мѣ. іа ѿ ѿ в лицѣ не хотѣахѣ вїдѣтїи дрѡ друга. ѿ оуклонѣхоу другѣзъ ѡ друга. мнѡгажѣ же брѣтїа молївшїе єю. єже смїрїтїеа и мѣ между оубою. ѡнїи и слышати не хотѣа

¹⁰⁷² Лк 7:37.

¹⁰⁷³ Мт 5:22.

¹⁰⁷⁴ Див. Коментар 103.

¹⁰⁷⁵ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

\Арк. 226 36.\

хоу. егда стоаше евагрийъ въ цркви. и дѣиоу титова е кадилницю. ѿбѣгаше евагрийъ теміана. егда ли не бѣгаше то преминоваше егѡ титъ не покладѣвъ. и пребѣста много брѣмѧ въ мрцѣ грѣхѡвнѣ. титъ оубо слоужаше процѣніа не възмѧ. ебарійъ же комкаше гнѣвааа. и на еѣ врагоу въѡрѡжнѣшѣ и. нѣкогда емоу титови разболѣвшоу велѣми. и оуже въ нечааніи бѣвъ. нача плакатѣ своѣгѡ лишѣніа. и посла е молѣніемъ къ діакону глѧ. прортѣ ма братѣ ба ра, іако безоумѧ гнѣвааа на тѧ. **С**ѣи же жертвоукаими словесѣи прокланнаше егѡ. стѡрци тѣ

\Арк. 227\

видѣвше тита оумираюци. влечѧхоу евагриѧ ноужеи да прортитѣа з братѡ. болныйъ же видѣвъ братѧ мало въклѡнаа. падѣ ница прѣ ногѧма егѡ въ слезѧми глѧ. прортѣ ма ѡче и благословѣи. **О**и же не млѣтнѣи и лютиѣ ѡвръжеа прѣ брѣми нами глѧ. николѣи же хощѣ е нимъ проѡцѣніа имѣти. ни в сѣи вѣкъ ни в еудѣциѣ. и истѡрѣа ѡ рѣкоу старецѧ тѣ. і акѣи падѣа. и хотѣвшимъ намъ повѣстити егѡ. и ѡбрѣтохѡ егѡ оумѣша. и не могѡхѡ емоу ни роукоу прѡтагнѣти. ни оустѧ свѣтити. **И**ако давно оуже оумѣша. болныйъ же скоро въртѣвъ іако николѣи же

\Арк. 227 36.\

болѣвъ. мѣи оужасѡхѡмеа ѡ напрѣнон смрти егѡ. и ѡ скорои ищѣленіи егѡ. и мноуго плакавше погрѣоухѡ евагриѧ. ѡверѣтѣ имѣи оуста и ѡчи и роуцѣ рагѧженнѣи. въпросихомъ же тита. что еѣ свѣторѣа титѣа казѧше намъ глѧ. видѣ рѣ аггѧлы ѡртѡупнѣша ѡ менѣ. и плачюциѡ ѡ дѣи мои. бѣи радоуютѣа ѡ гнѣвѣ моѣмъ. **И** тогда нача молѣти братѣи да прортѣт ма. егда же привѣрѣти егѡ къ мнѣ. и видѣхѣ аггѧла немлѣтнѣа дрѣжѧца пламенное копѣ. оударѣвъ егѡ и падѣа мртѣвъ. мнѣ же подѧ

\Арк. 228\

стѧ рѣкѣ и въртѣви ма. мѣи сѧ слышавше. оубоахѡмеа ба рѣкшаго. ѡртѣвите ѡртѣватѣа вѧмъ¹⁰⁷⁶. рѣ еѡ гѣ гнѣвааа на братѣ своѣгѡ без оума. повиненъ е еудѣ¹⁰⁷⁷. ефрѣмѣ стѣи рѣ аще комоу слоучитѣа въ вражѣ оумртѣи. неимолѣмъ оу ѡвращѣ такови¹⁰⁷⁸. аще ли сѣи стѣихѣ ра антѡнѣи и феѡдѡсѣа. ѡрады не приимѣ. люте чакѡу томоу сицевою стѣрѣтию повѣженѡу бѣти. **О** неѧ тѣи братѣ елюди. не дѧи же мѣста гнѣбномоу бѣоу. емоу еѡ ктѡ повинѣтѣа томоу и порѣотѣтѣа. но скоро падѣ поклонѣи. бра

¹⁰⁷⁶ Лк 7:37.

¹⁰⁷⁷ Мт 5:22.

¹⁰⁷⁸ Див. Коментар 103.

\Арк. 228 36.\

жѡуѡцѡмоу на тѣ. да не прѣдѣши, ѡудеши, ѡггѡу немилѡтнѡмоу. да ѡ тебе сѡхранишь гѣ ѡ
бѣлѡ гнѣба. тѣ бо рѣ. да не зѡидеть сѡнце вѣ гнѣбѣ бѡшемѣ. томоу слаба сѣ ѡцѣмѣ, ѡ сѣ
сѣмѣ дѣомѣ. нѣтѣ ѡ прѣно ѡ вѣ вѣкѣ вѣкомѣ, ѡмѣнѣ.

Патерик Йосифа Тризни¹⁰⁷⁹

О двою брату о Титѣ попѣ. і Євѡгнѣ дѣаконѣ,

имѣвшѣи вражду мѣжду собою

ва брата бѣста по дѣхѣ, Євѡгнѣ дѣаконѣ, тѣ же по имѣста любѡ великѣ и
нелицеимѣнѣ мѣду собою, ѡко вѣ дѣвнѣтѣ единоумно ѡ и бѣмѣрнѡ любви, ненавидѣѡ
дѡра дѣаконѣ, ѡ вѣгдѣ рѣкѣ ѡко лѣ ница кѡ поглѡтѣ, и сѡтвори има бѣду, и тѣко
ненавидѣтѣ вложи има ѡко і в лице не хотѣхѣ видѣти дѣдѣ дѣдѣ. многадѣ жѣ
братнѣа моливше сѣ, сѣже смирнѣтѣ имѣа мѣдѣ собою. Сѣни же

\Арк. 274\

ни слѡшати хотѣхѣ. сѣдѣ же сѡгѡаше євѡгнѣ в цѣркви идѣщѣ титѡви сѣ кадилицѣю, ѡбегаше
євѡгнѣ дѣаконѣа, сѣдѣ же ли не бѣжаше, то преминѡваше єго титѣ не покадивѣ, и пребѣтѣ
многѡ вѣмѣа во мѣрѣ гнѣхѡвнѣмѣ. титѣ же сѣбѣ сѣжаше прощениѣ не бѡмѣ, євѡгнѣ же
комѣкаше гнѣбѣаѣ на сѣ врагѣ боѡрѣжившѣ ихѣ.

ѣкогда же сѣмѣ титѡви рѣболѣвшѣ велми и сѣже в нѣчѣгѣнѣи лежащѣ, нача плакатисѣа
сѣвоего лишениѣа, и погла сѣ ѡмилениѣмѣ кѣ дѣаконѣ гѣа прѡрѣтѣ мѣа братѣ бѣа ради ѡко
гнѣбѣа на тѣа. сѣ же жертѡкимѣ словѣмѣи проклинѡаше єго. сѣтѣцы же тѣи видѣвшѣ тѣтѣа
ѡмирѡнѣа, влѣчѣхѣ євѡгнѣа нѣждею да прѡрѣтѣтѣа сѣ братѡмѣ. болнѣи же видѣвѣ брата
сѣ мало бѡклонѣа паде ницѣ прѣ ногама єго, сѣ слѣсамѣ гѣа. прѡрѣтѣ мѣа ѡче и бѣголови.
ѡ же немилѡрѣнѣи и лѣтѣи ѡбѣжѣа прѣ вѣмѣи нами гѣа, никѡли же хоцѣ сѣ ни прощениѣ
имѣтѣи ни в сѣи вѣкѣ ни бѣ вѣдѣщѣи, і истѡргѣа ѡ рѣкѣ сѣтѣрѣцѣ тѣѣ, и лѣне падѣа, и
хотѣвшѣи намѣ вѡртѣвнѣтѣ єго. ѡ сѣрѣчѡхѣ єго ѡмѣрѣша, и не могѡхѣ емѣ рѣкѣ прѡтѣгнѣтѣи,
ни сѣтѣ свѣртѣи, ѡко давнѣ ѡмѣрѣша. болнѣи же сѣкѡро сѣтѣ, и ѡко никѡли же болѣѣ. мѣ же
сѣжѡхѡмѣа ѡ напраѣнѣ сѣтѣи єго, ѡ сѣ сѣкѡро ницѣлениѣ сѣго, и мнѣо плакавшѣ погрѣсѡхѡмѣ
євѡгнѣа, ѡбѣртѣи имѣи сѣтѣа ѡ очи, и рѣцѣ рѣтѣажѣнѣѣ. Вѡпрѡсѣхѣ же титѣа что сѣ

¹⁰⁷⁹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

\Арк. 274 зб.\

сотворися. чѣмъ же сказахъ намъ гл҃а. видѣхъ рече анг҃лы ѿстѣпльше ѿ мене, и плачущаго ѡ
дшѣ моеѣ ебѣи же радѣюще о гнѣбѣ моему. и тогда нача молити брата да прорити мѧ,
егда же его приведѣте ко мнѣ, и видѣхъ анг҃ла немилостива держаща пламенное копие, и егда
не прорити мѧ, ударѣ его и падѣ мѣтевъ, мнѣ же подарѣ рѣкѣ и бортави мѧ. мы же, сѣм
слабшавше боахѣмъ еѣ рекшаго оставите оставѣ вамъ¹⁰⁸⁰. рече бо Гд҃ь, всакоу гнѣбавася
на брата своего еѣма повинѣ ерѣ^ѣ¹⁰⁸¹. е.д.ремъ же аще комѣ слѣдити во враждѣ умрети¹⁰⁸²,
немолимъ еѣ ѿбращаѣтѣ такови. аще ли же сѣи свѣтыхъ ради антониа и дѣодониа. ѿрады
не приметѣ, люте члѣкѣ томѣ, сѣцевою страстною пожежденѣ быти¹⁰⁸³. ѿ неѣ же и ты
братѣ елюдѣи, не да мѣста гнѣбавомѣ ебѣсѣ. емѣ же бо кто повинѣа, томѣ и поракотити,
но скоро па поклонѣ радѣющему на тѣа да не предѣ ебѣши анг҃лѣ немилостиво, да и тебе со
хранимъ Гд҃ь ѿ всакого гнѣба, то бо речетѣ, да не сѣдетѣ гл҃це во гнѣбѣ нашемъ, томѣ
слава со ѿцѣмъ, и со ст҃ымъ дх҃омъ ннѣ и присно и во вѣки вѣкомъ аминь.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹⁰⁸⁴

\Арк. 258\

ТѢТЪ за гнѣвѣ пожедѣ, причѣн елѣти: ѿ Анг҃ла подѣтѣ быте. Анг҃лко сѣати.
Житѣ прѣбнѣгѣ ѿца нашегѣ ТѢта презвѣта¹⁰⁸⁵.

**Иже гнѣбавшеа еѣ Дѣакономѣ Евѣгѣемѣ, и видѣхъ тогѣо непротѣва копѣемѣ пламеннымѣ ѿ
Анг҃ла пораженна: ебѣ же прощѣнѣа прощѣа рѣкою Анг҃лкою ѿ болѣзни возстѣвленна.**

\Арк. 258 зб.\

Кѣкѣ ѿкрываеѣа гнѣвѣ Бж҃ий ѣ несе, на гнѣбѣ члѣкѣи¹⁰⁸⁶ такоже и Мирѣ Бж҃ий
превозходѣи всакоу оумѣ¹⁰⁸⁷, кѣко еоблюдетѣ ерѣце и раздѣнѣе, рекѣ же тѣло и дшѣ,
члѣкѣа възискѣющаго мирѣ и звѣсти намъ гѣвѣ ѿ ѿкровѣнѣа своегѣ ТѢтѣ Блѣженнѣи.

¹⁰⁸⁰ Лк 7:37.

¹⁰⁸¹ Мт 5:22.

¹⁰⁸² Див. Коментар 103.

¹⁰⁸³ Далѣ в текстѣ є пропуск на одне слово.

¹⁰⁸⁴ Публикується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

¹⁰⁸⁵ На берегах: **Мѣа Фѣв:** кѣ днѣ.

¹⁰⁸⁶ На берегах: **Рим:** а (Рим 1:18-20).

¹⁰⁸⁷ На берегах: **Филѣ:** д (Флп 4:6-7).

Сей бѣ в Ночертвѣдѣ въ Печѣрскомъ Монастырѣ, сѧномъ Презвѣтерствѣ почитѣнъ сѧи¹⁰⁸⁸, нартѣвленъ бѣ на подвиги дортоѣны елжѣртвѣ рѣдѣхъ: слдчѣвшейсѧ бѣщи ищевой.

Бысть семѣ блженномъ Презвѣтерѣ Тртѣ братѣ по дхѣ, чернорѣзѣ тогожѣ Монастырѣ, именовѣ Евѧгрѣи, сѧномъ дѧакоу¹⁰⁸⁹: сѧ нѣмѣже блженныи сей Презвѣтерѣ Тртѣ, именовѣше любовѣ великѣ и нелицемѣрнѣ, ѣкѡ вѣемъ дивитисѧ единодмѣю и приискрнемъ любленѣю ѣ.

Ненавѣдѣи же добрѣ враѣ, иже ѡбегѣ рѣлѣт и плѣбелы порѣдѣ пшеници¹⁰⁹⁰, вѣлѣ враждѣ имѣ¹⁰⁹¹, и тѣко гнѣвомъ и ненавѣстѣю помрачѣ ихъ, ѣкѡ и въ лицѣ неможѣхъ зрѣтѣ себе, но велѣко оуклонѣшегѧ дрѣгѣ дрѣга. Егда бѣ и дѣше единагѣ ѡ нихъ сѧ Кадѣлницѣю въ Цркви, тогдѣ дрѣгѣи ѡвѣгѣше Оумѣама: ѣще ли когдѣ сей не ѡвѣжѣ, тогдѣ онъ премѣновѣше егѡ не покадѣвѣ. И превѣста

\Арк. 259\

многѣо вѣмѣ въ мнѣзѣ мрѣцѣ грѣхѣвнѣ, ѣкѡ и приносѣти блженныа Дѣрѣ, и причѣстисѧ имъ дерзѣхъ, немирѣшегѣ съ собоѣю нѣже прощенѣ полдчѣше врагѣ вѣѡрѣжѣше ихъ на сѣ. Братѣи же мнѡгажды мѣнѣша ихъ да смирѣтѣ съ собоѣю, но тѣи нѣже слѣшати ѡ сѣмъ хотѣхъ.

Единою же по смѣтрѣнѣю блжѣю, слдчѣсѧ семѣ блженномъ Презвѣтерѣ Тртѣ разколѣтисѧ лютѣ, и оужѣ въ нечѣлнѣи животѣ бѣти¹⁰⁹². Тогдѣ начѣ плакатисѧ горѣко своѣгѣ согрѣшенѣа, и послѣ къ дѧакоу Евѧгрѣю съ мнѣшимъ оумилѣнѣемъ глѣ: Прѣртѣ ма братѣ Гдѣ радѣ, ѣкѡ ѡскорѣнѣхъ тѣ гнѣво мѣмѣ. Ѧ же не тѣчѣю не прѣртѣ, но и жерѣокими словѣбѣ проклинѣше егѡ. Обѣче братѣа вѣдѣвше Тртѣ оужѣ смирѣющѣа, привлѣкѣша Евѧгрѣа нѣждею, да прѣртѣтѣ съ братѣомъ. Болнѣи же тогѡ вѣдѣвѣ, ѣбѣ воклонѣсѧ паде ницѣ прѣдъ ногѣама егѡ, съ слѣзѣми глѣ: Прѣртѣ (sic!) ма ѡче и блжѣи. но Евѧгрѣи не мѣтѣ сѧ и ечѣлѣченѣ, ѡвратѣсѧ ѡ братѣа, и лютагѣа сѧ прѣ вѣемѣ и зрѣчѣ словѣа: Никѣли же хоцѣ снѣмъ прощенѣа и мѣтѣти, ни въ сей вѣкѣ ни въ вѣдѣщѣи. и тѣо рекѣ исторжѣсѧ ѡ рѣкѣ братѣи, и ѣбѣ падегѣ¹⁰⁹³. Братѣа же хотѣша вѣртѣвѣти ѣ:

¹⁰⁸⁸ На берегах: Тртѣ ѣромѣнѣ вѣ.

¹⁰⁸⁹ На берегах: именовѣше любовѣ съ дѧакоу Евѧгрѣи.

¹⁰⁹⁰ На берегах: Мал.: гѣ. (Мт 13:24-26).

¹⁰⁹¹ На берегах: дѣкѣ вѣлѣ враждѣ межѣ Тртѣ и Евѧгрѣи.

¹⁰⁹² На берегах: Тртѣ разколѣсѧ и послѣ прощенѣ прѣлѣ.

¹⁰⁹³ На берегах: Евѧгрѣи не хотѣ прѣртѣти пѣ и дшѣ.

\Арк. 259 36.\

И се ѡберѣтѡша тогѡвѣздѡшна, и немогѡша ѣмѡ ни рѡкѡ согнѡти, ни оуѣтѡ заговѣрѣти, ниже оуѣи свѣтѣи ѡки дрѣвле оумѣршѡ. Болнѡи же Презвѣтерѡ сѣи Блжѣннѣи Тѣтѡ, ѡ тѡже врѣмѡ вортѡ, и ѡкѡ никѡлиже болѣвѡ, здравѡ вѣстѡ¹⁰⁹⁴.

Прѣйтѣ оуѣво оужаѡвѡ вѣрѡхѡ ѡтѡко наприѣно ѡнагѡ смѣрти, сѣгѡ же скѡромѡвѡ ищѣлѣнѣи. и начѡша вопрошѡти ищѣлѣвѡшагѡ, Блжѣннагѡ сѣгѡ Презвѣтера Тѣтѡ, что вѣи сѣ вѣлѡ. Блжѣннѡи же Тѣтѡ ѡвѣщѡ илѡвѡ, икѡзѡлѡ подроѣнѡ ѡкрѡѣннаѡ ѣмѡ вѣлѡ: **Ѣгдѡ** болѣ [рѣчѣ] лѡтѣѣ, вѡ гнѣвѣѣ сѡи, **Видѣхѡ** **Аггѡ** вѡвѡ ѡртѡплѡшнѡхѡ ѡ менѣ, и плѡчѡщиѡхѡ погѣвели дѡша моѡлѡ¹⁰⁹⁵, вѣѣвѡвѡ же рѡдѡщиѡхѡ ѡ гнѣвѣѣ моѡмѡ: и тогѡвѡ рѡди начѡхѡ млѣти вѡрѡ, да шѣдѡше кѡ вѣртѡ процѣнѣи ищѡрѡитѣ мѡи. **Ѣгдѡ** же привѣдѡрте ѣгѡвѡ кѡ мнѣ, и ѡзѡ поклѡнѡхѡ ѣмѡ, **Ѣнѡ** же ѡвѣртѣлѡ ѡ менѣ: **Видѣ** ѣднѡнагѡ **Аггѡ** немѡлѡртѣва, дрѡжѡща плѡмѣнѡѣ кѡпѣи, илѡже ѡдѡри нещѡртѣвагѡ, и ѡѣѣ падѣлѡ **Ѣнѡ** мѡртѡвѡ¹⁰⁹⁶: мнѣ же тѡиже **Аггѡ** подалѣ рѡкѡ и вортѡвѡ мѡлѡ, и сѣ здравѡ ѣсѡмѡ.

Ѣнѣ оуѣтѡрашѣнѣи сѡще вѣртѡлѡ, мнѡгѡвѡ плакаша оумѣрѡшагѡ лѡтѣ **Ѣнѡ**: и

\Арк. 260.\

погрѣѡвѡша ѣгѡвѡ, **Ѣнѣ** и дрѡтѡ илѡвѡ ѡвѣртѣѣ, рѡцѣѣ же рѡртѡжѣннѣѣ¹⁰⁹⁷. **Ѣлѡ**и же начѡша сѡѣло вѡлѡртѣлѡ ѡ гнѣвѡ, процѡѡюще сѣвѣѣ, ѡще вѣи кѡто на кѡгѡвѡ илѡѣлѡ порѣчѣнѣи¹⁰⁹⁸, и помнѡще дѡѣртѣѣ ѡ сѣгѡвѡ накарѡнѣлѡ, словѣлѡ **Гдѡ**: ѡкѡ вѣлѡ гнѣвѡлѡнѣлѡ на вѣртѡ свѡѡгѡ вѣдѣ, повѣнѣнѡ вѡдѣтѡ сѡдѡ¹⁰⁹⁹. кѡ илѡже ѡкѡ **Ѣфрѣмѡ** сѡгѡи рѣчѣ: ѡще кѡмѡ слѡвѡитѣлѡ вѡ вѣрѡжѣѣ ѡмрѣѣти, неищѡмѡлѡмѡ сѡдѡ ѡвѣрѡцѣѣ тѡкѡвѡи¹¹⁰⁰. и вѣѣ тогдѡ глѡти свѡиѡртѡвѣннѡ, ѡ накарѡннѡиѡхѡ вѣртѡлѡхѡ тѣѣхѡ: мѡрѡ мнѡгѡ лѡѡлѡцимѡвѡ зѡконѡ тѡѡи¹¹⁰¹.

Но наипѡче сѡмѡвѡ Блжѣннѡи сѣи Презвѣтерѡвѡ, вѣдѡлѡ ѡкѡ за вѡзѡискѡнѣи мѡира сѡ вѣртѡѡ, ѡвѣртѣѣ мѡрѡ сѡ сѡмѡлѡмѡвѡ **Бгѡмѡ**¹¹⁰², илѡ же свѡлѡдѣнѡвѡ вѣстѡ ѡ смѡрти тѣлѣннѡлѡ же и дѡшѣвннѡлѡ: ѡтѡлѡѣ нѣиже помѡвели гнѣѣ илѡѣѣѣ, но ищѡрѣннѡвѡ ѣгѡвѡ вѣлѡкѡ, сѡтѡжѡ никѡлиже ѡпадѡѡщиѡѡ кѡ

¹⁰⁹⁴ На берегах: **Ѣ** Тѣтѡ вѣнѡзѡлѡвѡ здѡлѡ вѣртѡ.

¹⁰⁹⁵ На берегах: **Аггѡ** плѡчѡщиѡ ѡ гнѣвѣѣ Тѣтѡ вѣѣи рѡдѡхѡлѡ.

¹⁰⁹⁶ На берегах: **Ѣнѣ** не щѡртѣлѡ аггѡ порѡзѡ Тѣтѡ же ѣ смѡртѣлѡ ищѣлѡ.

¹⁰⁹⁷ На берегах: **Ѣнѡ** по смѡрти сѡтѡрѡшѡ.

¹⁰⁹⁸ На берегах: **Кѡлѡ**: **Ѣ** (Кл .3:12-14).

¹⁰⁹⁹ На берегах: **Мѡлѡ**: **Ѣ** (Мт 5:22).

¹¹⁰⁰ Див. Коментар 103.

¹¹⁰¹ На берегах: **Ѣлѡ**: **Ѣнѣ** (Пс 118:165).

¹¹⁰² На берегах: **Ѣтѡ** Тѣтѡ лѡѡѡѡиѡ свѡѡшѡнѡю процѡлѡ.

всѣи ерѣтии по Бѣсѣ любовѣ, ѣже ѣстъ союзу совершенства, ѣки корень мѣра¹¹⁰³: любовѣ же ѿ
чѣта ѣща, ѡ соверѣти елги, ѡ вѣры нелицемѣрны: любовѣ долготерпѣщѣ, мѣрдѣтвѣщѣ,
незавидѣщѣ, ѡ всѣ прочѣа доверодѣтели содержѣщѣ¹¹⁰⁴, наипаче же ея: цѣломѣрїе, пощѣнїе, ѡ
мѣнїе вѣгдѣшнѣе. поглѣщѣе бо Блѣженнѣи еѣ Презвѣтѣ писанїа еѣ:

\Арк. 260 3в.\

Щѣломѣдрїтѣла [рече] ѡ трезвѣтѣла въ мѣлїтвахѣ, прѣже вѣхѣхѣ дрѣгѣ къ дрѣгѣ любовѣ
прнѣжнѣ ѡмѣще: занѣ любовѣ прокрывѣетѣ мнѡжѣство грѣхѣ¹¹⁰⁵. И чѣко совершїи при своїхѣхѣ
Презвѣтерїкѣхѣ жѣртѣхѣхѣ ѡ ѡнѣ смѣлѣннѣи Бѣлїкїи ѡвѣтѣхѣ, Іакѡ любїти Бѣга же ѡ
елїжнѣгѡ, болеѣ ѣтъхѣ вѣхѣхѣ вѣсѡжжѣнїи ѡ жѣртѣхѣ¹¹⁰⁶. Прїѡверѣтѣ же ѡ мѣрѣ совершеннѣи,
ѣкѡ немоцїи ѣмѣ покровѣннѣи ещѣ совершеннѡ любовїю возсѡверѣти, глѣ: Нѣрѣтѣ мѣра въ
кѡрѣтѣхѣ моїхѣхѣ ѡ лицѣ грѣхѣхѣ моїхѣхѣ¹¹⁰⁷. Но пѣче совершеннѣи Прѣнагѡ егѡ Пѡртнїка мѣрѣ
чѣковѣхѣ вѣе, ѡнѣмѣхѣ же ѡполнїла неложнѣе реченое Апѣоломѣ: Нѣрѣтѣ Цѣтѣво Бѣїе ерѣшно ѡ
пїтїе, но прѣвѣда ѡ мѣрѣ¹¹⁰⁸. Тѣмѣхѣ же ѡ нїмѣхѣ ѡ на Нѣїи дортѡннѣхѣ ѡверѣтѣла Тѣтѣхѣ Прѣпѣннѣи
ѡупѡкоенїа: Бѣгѡ же вѡжделѣвѣхѣ, по трѣдѣхѣхѣ Бѣгѡгѡднѣхѣхѣ елїнѣхѣ ѡ мнѡгнѣхѣ, ѡспѣ ѡ
Глѣ¹¹⁰⁹.

И пощѣветѣхѣ Тѣломѣхѣ негѣлѣннѣмѣхѣ, въ Пѣцѣрѣѣ ѡполнѣннѡи етѣлїхѣ, ѣки въ долнѣмѣхѣ Нѣтѣ:
Дѣхомѣхѣ же равнѡѣгѣлнѣмѣхѣ въ гѡрнѣе Нѣо на вѣчнѣи Пѡкѡїи вѡзнѣенѣхѣ, рѣкѣамнѣ прѣжде
ѣвѣлїшнѣхѣ елѣмѣ Агѣгѡвѣхѣ.

Ѧ нї же чѣмо рѣдѣщїнѣхѣ, ѣки ѡ елїшнѣи ѡногѣ грѣшнїцѣхѣ, нїтѣ же етѡлѣпнѣхѣ
пѡкѣлїшемѣ, чѣто елїшнїтѣхѣ¹¹¹⁰ Тѡчїю реченое Пѣвѣломѣ етѣмѣ ѡ Тѣтѣхѣ Апѣолѣ¹¹¹¹: Щѣшнѣ
нарѣ Бѣгѣхѣ прнѣшѣтѣвѣемѣхѣ Тѣтѣвѣмѣхѣ. Нѣмѣхѣ же елѣ рѣдѣщїнѣмѣ, ѡвѣщѣати ѡтѡгѡжде писанїа,
сїще къ жїтѣлемѣхѣ Нѣнѣмѣхѣ лѣпо ѣтъхѣ: Щѣшнѣхѣмѣ ѡ ѡтѣшѣнїи вѣшемѣ¹¹¹², лншнѣ же
пѣче вѡзрадовѣхѣмѣ ѡ рѣдѡрнѣ Тѣтѣвѣхѣ, ѣкѡ пощѣнїа дѣхѣ егѡ ѡ вѣхѣхѣхѣ вѣрѣ. Бѣгѡ же
етѣлїмнѣ Млїтѣвѣамнѣ, да спѡдобїмѣ ѡ мѣи ѡвѣтѣшѣ гнѣва, прѡщѣнїе грѣхѣвѣхѣ ѡ ѡупѡкоенїе

¹¹⁰³ На берегах: Колѣ: г (Кл 3:14-15).

¹¹⁰⁴ На берегах: ѣ Тнѣ ѣ (1Тм 1:5-7).

¹¹⁰⁵ На берегах: ѣ Кѡ: гї (возможно, 1Кор 15:3).

¹¹⁰⁶ На берегах: Мѣ: вї (Мр 12:32-33).

¹¹⁰⁷ На берегах: Вѣ: лѣ (Пс 37:4).

¹¹⁰⁸ На берегах: Рнѣ: дї (Рим 14:17).

¹¹⁰⁹ На берегах: прѣтѣвнѣлѣ: Тѣтѣхѣ.

¹¹¹⁰ На берегах: Лѣк: еї (Лк 15:7).

¹¹¹¹ На берегах: Бѣ кѡ: Зѣ (2Кор 7:6).

¹¹¹² На берегах: Тѣ же.

временноє и вѣчноє полѹчѣти: ѿ Хрѣтѣ Ісѣ Гдѣ ншѣмъ, иже ѣстъ Бгъ любвѣ и мира¹¹¹³,
ѣмѹже слава съ ѿцѣмъ и съ Свѣтымъ Дхомъ, нынѣ и прѣвѣ и въ вѣки вѣкомъ, Аминь.

ПОСЛАНИЯ ПОЛІКАРПА ПЕРЕДМОВА

Основна редакція Патерика¹¹¹⁴

ВТОРАГО НАПИСАНИЯ КО АРХИМАНДРИТУ
ПЕЧЕРСКОМУ АНКУДИНУ О СВЯТЫХ БЛАЖЕННЫХ
ЧЕРНОРИЗЦЕХ БРАТИИ НАШЕЯ, СПИСАНО
ПОЛИКАРПОМЪ. ГОСПОДИ, БЛАГОСЛОВИ

Господу поспѣвающу и слово утвержающу, къ твоему благоумию пречестный архимандрите всея Руси, осподине мой, отче Анкудине¹¹¹⁵. Подай же ми благоприятная твоя слуха, да в ня возглаголю дивных и блаженных муж жития, и дѣяния, и знамения, бывшая во святом сем монастыри Печерском, еже слышах о них от Симона, епископа Володимерскаго и Суждалскаго, брата твоего, а чрѣнца бывшаго печерскаго, иже сказа мнѣ, грѣшному, по святѣм, велицемъ Антонии, бывша начальника руским мнихом, и по святѣм Феодосии, иже по нею честных мних, скончавшихся в дому Божиа Матере¹¹¹⁶. Да слышит твое благоразумие моего младоумия и несвершена смысла.

Вопросил мя еси нѣкогда, веля ми сказати о тѣх черноризцех садѣяннаа; свѣдаа мою худость и неизящное нрава, иже всегда со страхом во всякой повѣсти бесѣдую пред тобою, — то како могу ясно изрещи ими же чюдеса и знамения преславнаа створишася? Мало же убо сказах ти, а множае забых от страха и, постыдѣхся твоего благочестия, неразумно исповѣдах¹¹¹⁷. Понудихся писанием извѣстити, еже о святѣй и блаженѣй братии нашей, да и сущии по нас черноризци увѣдят благодать Божию, бывшую во святѣм сем мѣсте, и прославят Отца небеснаго, показавшаго свѣтила в Русѣй странѣ, в Печерском святом монастыри.

Патерик проложного типу

\Арк. 125 зв.\

Написаніе. Б.е. къ архимандритѣ. и игуменѣ печерскомѣ. Анкудинѣ¹¹¹⁸. ѿ поликарпа съ
Черноризце свѣтѣ. иже въ печерскомѣ монастыри.

¹¹¹³ На берегах: б̄ ко: г̄і (2Кор 13:11).

¹¹¹⁴ Публікується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹¹¹⁵ Див. Коментар 104.

¹¹¹⁶ Див. Коментар 105.

¹¹¹⁷ Див. Коментар 106.

¹¹¹⁸ Див. Коментар 104.

Арсеніївська редакція Патерика¹¹¹⁹

\Арк. 115 зв.\

ЛПИСАНИЄ ВТОРОЄ. Къ архимандритѹ игуменѹ печерскомѹ. акиндинѹ¹¹²⁰. ѿ поликарпа ѿ черноризци стѣи. иже въ печерскомѹ манастыри.

Касіянівська перша редакція Патерика¹¹²¹

\Арк. 228 зв.\

Второго посланія, є къ архимандритѹ печерскомѹ Анкидинѹ¹¹²². ѿ стѣи и блженнѣ черноризецѹ братїи нашеи. списано бы Поликарпоу черноризцеу. того печерскаго манастыря.

Попчешьтвѣдѹи и слово зтвержаѹи и слово зтвержаѹи къ твоѹмѹ благоумїю. прѣчтнѣи архимандрите всеа руси.

\Арк. 229\

Ѿче и гне мои анкидине¹¹²³. посланїе же ми благопрїятнаѹ твоѹ слоуха. да в на възглю днѣи и блженнѣ мойже житїа. и дѣанїа и знаменїа. бывши въ стѹмѹ семѹ манастыри печерскѹ. еже слыша ѿ епкпа сімона володїмерскаго. и оудальскагѹ брата твоѹ. черноризца бывшаго, того манастыря. иже иказѹ мнѣ грѣшномуу. ѿ стѹмѹ и велицѹмѹ антонїю. бывшю наалника рускїи мнїхомѹ. и ѿ стѹмѹ фесѹдоїи. и иже по ни стѣихѹ, и прѣдѣих ѿцы. житїа и посѣбгы. скончавшихѹ в домоу прѣчтнѣи ежїа мѣре¹¹²⁴. да слышитѹ твоѹ блгоразу

\Арк. 229 зв.\

ми. моѹ младаумнѹ. и незтверженѹ смѣла. възпрїи ма еи нѣкогда. велѹ ми сказати ѿ тѣхъ черноризецѹ съдѣаннѹ съвѣдѣи мою грѹеость. и неизѣцноѹ нрѣва. иже вегда съ страхѹ въ вѣкон плѹти вѣдѹѹ прѣ тобою. то како могу ясно ирещи, сътворѣннаѹ ими знаменїа.

¹¹¹⁹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹¹²⁰ Див. Коментар 104.

¹¹²¹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹¹²² Див. Коментар 104.

¹¹²³ Див. Коментар 104.

¹¹²⁴ Див. Коментар 105.

и чюдеса прелѣвнаѧ. и мало нѣчто сказаѧи ѿ тѣх прелѣвнѣх чюдесъ. а множиша забѣи ѿ
страхъ. стѣдѣхѧ твоего благочѣтїа. неразумно исповѣдахъ¹¹²⁵ псѣноудихѧ писанїемъ
извѣстїи твѣе. еже ѿ стѣи блженнѣи братїи нашеи. да

\Арк. 230\

и оуцїи псѣ на чернорїзци, оубѣдѣхѧ елѣтъ ежїю. бѣвшоуѣ въ стѣемъ манастырїи. и
прославлѣхѧ ѿца нѣбнаго. псѣказаваго таковыи свѣтїлники въ роуцѣхъ земли. въ печѣрскѣ
стѣмъ манастырїи.

ЖИТІЄ СВТ. НИКИТИ, ЕПИСКОПА НОВГОРОДСЬКОГО

Основна редакція Патерика¹¹²⁶

СЛОВО О НИКИТѢ ЗАТВОРНИЦЕ, ПОСЕМ БЫСТЬ ЕПИСКОПЪ НОВГОРОДУ

ысть во дни преподобнаго игумена Никона¹¹²⁷ брат един, именем Никита. Желая славим быти от человекъ, дѣло велие замыслив не Бога ради, проси у старца, да в затвор влѣзеть. Игоумень же возбраняше ему, глаголя: «О чадо, нѣсть ти ползы праздноу сидѣти, понеже унѣ еси; уне ти есть, да пребудеши среди братїа, да, тѣм работаа, не погрѣшиши мзды своея. Самовидецъ еси брата нашего святаго Исакия Печерника¹¹²⁸, како прелщен бысть. Аще не бы велия благодать Божїа спасла его, иже нынѣ чюдеса творит многаа?!» Никита же глаголетъ: «Николиже прелщоуся таковою вещию. Прошоу же оу Господа Бога, да и мнѣ подаст чюдотворїа дар»¹¹²⁹. Отвѣщав Никон: «Выше силы прошение; блюди, брате, да не вознесѣся, низпадеши. Велит ти наше смирение слоужити на братїю, егоже ради вѣнчанъ имаша быти за послушание». Оуноша же никакоже внят глаголемых старцем, но, егоже восхотѣ, то и сътвори: заздав о собѣ двери и пребысть не исходя. И ту абие прелщень бысть от диавола. Во время пѣнїа своего слышанїе гласъ молящеся с ним и обоняше благоуханїе неизреченно, и сим имягчися, глаголя в собѣ: «Аще се не аггелъ бы был, не бы молился со мною, ни духа святаго обоняние не бы было». И нача прилѣжно молитися, глаголя: «Господи, яви ми ся сам, да разумно вижу тя». Тогда же и глас к нему: «Не явлю ти ся, занеже унѣ еси, да не вознесѣся, низпадеши». Затворникъ же со слезами рече: «Не прелщуся, научень убо бых от игумена моего, и вся великая тобою сотворю». Бѣсъ же приим область на унѣм и рече: «Невозможно человеку во плоти видѣти мене, и се посылаю аггелъ мой, да будет с тобою, и ты буди, волю

¹¹²⁵ Див. Коментар 106.

¹¹²⁶ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹¹²⁷ Див. Коментар 107.

¹¹²⁸ Див. Коментар 108.

¹¹²⁹ Див. Коментар 109.

его творя». И ту абие ста пред ним бѣсѣ во образѣ аггела. Пад убо мних, поклонися, творя аггелу. И глагола ему бѣс: "Ты убо не молися, но буди почитая книги, и сим обрящешися с Богом бесѣдуя, да от них подаси слово полезно приходящимъ к тобѣ. Аз же присно буду моля о спасении твоём Творца своего». Прелсти же ся мних, никогда помолися, но прилежаше чтению и поучению; бѣса же видяше, беспрестани молящася о нем, и радовашеся яко аггелу, дѣюшу молитву за нь. Бесѣдоваше же о ползѣ души приходящим к нему и нача пророчествовати. И бысть о нем слава велика, яко всѣм дивитися сбытия словес его.

Посылает же Никита ко Изяславу, яко: «Днесь убьен бысть Глѣб Святославич в Заволочьи, скоро послы сына своего Святополка на стол Новугороду». Якоже рече, тако и бысть: по малѣхъ же днех увѣдана бысть смерть Глѣбова¹¹³⁰. И от сего прослу затворник, яко пророкъ есть; и велми послушаху его князи и бояре. Бѣсѣ убо преходящаго быти не вѣсть, но еже самъ сдѣя и научивъ злыя челоуѣкы: убита или украсти, — сиа возвѣщает. Егда прихожаху к затворнику словеси утѣшна слышати, бѣсѣ же, мнимый аггель, повѣда ему случившееся им, и тѣ пророчествоваше, и бываше тако.

Не можаше же никтоже с ним истязатися книгами Ветхаго закона, весь бо изусть умѣяше: Бытие, Исход, Левиты, Числа, Судьи, Царства и вся Пророчества по чину¹¹³¹, и вся книги жидовекия добрѣ свѣдяше. Евангелиа же и Апостолы, яже въ благодати преданыя нам святаыя книги на утверждение наше и на исправление, — сих николиже восхотѣ видѣти, ни слышати, ни почитати, ни иному дасть бесѣдовати к собѣ¹¹³². И бысть разумно всѣм от сего, яко предщен (sic!) есть от врага. И сего не трепяще преподобнии ти отци: Никонъ-игумень, Иван, иже бысть по нем игумен, Пимин Постник, Исаиа, иже бысть епископъ Ростову, Матфѣй Прозорливец, Исакий святой Печерник, Агапит Лѣчец, Григорий Чюдотворец, Никола, иже послѣ епископъ бысть Тмутороканю, Нестер, иже тѣй написа Лѣтописец, Григорий, творец кануном, Феоктисть; иже бысть епископъ Чернигову, Онисифор Прозорливец¹¹³³. Сии вси приидоша богоносци ко прелщеному, помолившеся Богу, отгнаша бѣса от него, и ктому не видѣ его. Изведоша же его вонъ и въпрашаху его о Ветсѣм законѣ, хотяще слышати от него что. Сий же кленяшеся, яко николиже читав книг; иже преже умѣяше изусть жидовския книги, ныне же ни единого слова не свѣсть, непроста рещи, ни азбуку знаяше; сии же преблажени отци едва научиша и грамотѣ.

И отгуду дасть себе на воздержание, чистое, и смиренное, и послушное житие, яко превзити всѣх добродѣтелию; его же послѣ поставиша епископом Новугороду¹¹³⁴ за многую добродѣтель его, иже многа чюдеса сотвори: помолився Богу, дождь с небесе сведе¹¹³⁵ и пожар граду угаси¹¹³⁶. И нынѣ со святаыми чтут святаго и блаженаго Никиту.

¹¹³⁰ Див. Коментар 110.

¹¹³¹ Див. Коментар 111.

¹¹³² Див. Коментар 112.

¹¹³³ Див. Коментар 113.

¹¹³⁴ Див. Коментар 114.

¹¹³⁵ Див. Коментар 115.

¹¹³⁶ Див. Коментар 116.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.¹¹³⁷

\Арк. 130 зб.\

Черноризець Никитъ. глава ѿ¹¹³⁸

БЫТЬ ВЪ ДНИ ПРПЕНАГО НИКОНА ИГЪМЕНА¹¹³⁹. БРАТЪ ЕДИНЪ ИМЕНЕМЪ НИКИТА. ЖЕЛАА СЛАВИМЪ
БЫТИ ѿ ЧЛКЪ. ДѢЛО БЕЛІЕ НЕ БѢ РАДИ ЗАМЫСЛИВЪ. НАЧА ПРОСИТИ ѿ СТАРЦА. ДА Б ЗАТВОРЪ
БЛѢЗЕТЪ.

\Арк. 131\

ИГОУМЕН ЖЕ ВЪЗЪРАНИ ЕМЪ ГЛА. СЪ ЧАДО ПОНЕЖЕ ѿНЪ ИИ. И НѢСТЬ ТИ ПОЛЗЫ СЪДѢТИ
ПРАЗДНЪ. ѿНЕ ТИ ИЕСТЪ ДА ПРЕБЪДЕШИ ПОСРѢДЕ БРАТІА. РАКОУЛА ТѢ. И НЕ ПОГРѢШИШИ МЪЗЫ СВОЕА.
САМОВИДЕЦЪ ИИ. БРАТА НАШЕГО СЪГО ИСАКІА ПЕЧЕРЬСКАГО¹¹⁴⁰. И КАКО ПРЕЦЕНЪ БЫТЬ. АЩЕ НЕ БЫ
БЕЛІА БЛГТЬ БЖІА СПЛА И. ИЖЕ И НЫНѢ МНОГА ЧѢДЕЛА ТВОРИТЬ. НИКИТА ЖЕ ГЛА. НИКОЛИЖЕ
ПРЕЦЕНЪА ТАКОВОЮ ВЕЩІЮ. ПРОШЮЖЕ ѿ ГА БЛ. ДА И МНѢ ПОДАТЬ ЧѢТВОРЕНІА ДАРЪ¹¹⁴¹. ѾВѢЩА
НИКОНЪ. БЫШЕ СИЛЫ ПРОШЕНІА. БЛЮДИ БРАТЕ ДА НЕ ВЪЗНЕГЪА НИЗЪПАДЕШИ. ХЪ БЕЛИТЬ ТИ. НА НАШЕ
СМИРЕНІЕ СЛЪЖИТИ НА БРАТІЮ. ИГОЖЕ РАДИ ВѢНЧАНЪ ИМАШИ БЫТИ ЗА ПОСЛЪШАНІЕ. ѿНОША ЖЕ
НИКАКО ВНАЧЪ ГЛА ИНЫ СТАРЦЕМЪ. НО ИГОЖЕ ВЪХОУТѢ ЧѢ И СЪТВОРИ. И ЗАДА СЪ СЕБѢ ДВЕРИ. И
ПРЕБЫ НЕ ИХОДА. И ТЪ АЕНЕ ПРЕЦЕНЪ БЫТЬ ѿ ДІАВОЛА. ВЪ ВРЕМА БО ПРЕНІА СВОЕГО. СЛЫШАШЕ
ГЛА МОЛЩЕА СНИМЪ. И СЪОНАШЕ БЛГОУХАНІЕ НЕИЗРЕЧЕННО. И СИМЪ ѿМАГЧИА ГЛА В СЕБѢ. АЩЕ
СЕ НЕ БЫ БЫЛЪ АГГЛЪ. НЕ БЫ МОЛИА СЪ МНОЮ. НИ ДХА СЪГО СЪОНАНІА БЫ БЫЛѢ. И НАЧА
ПРИЛѢЖНО МОЛИТИА. ГЛА ГИ ГАБИ МИ ЕА ЕА РАЗУМНО ДА ВИЖЮ ТЪ. ТОГДА ЖЕ И ГЛА К НЕМЪ НЕ
ГАБЛЮА ПОНЕЖЕ ѿНЪ ИИ. ДА НЕ ВЪЗНЕГЪА НИЗЪПАДЕШИ. ЗАТВОРНИКЪ ЖЕ СЪ СЛЕЗАМИ РЕЧЕ. НЕ
ПРЕЦЕНЪА НАУЧЕНЪ БО БЫ ѿ ИГЪМЕНА МОЕГО. И ВСЕ БЕЛИМАА ТОВОЮ СЪТВОРИ. БѢСЪ ЖЕ ПРІИМЪ ВЛАСТЬ
НА^х НѢМЪ. И РЕЧЕ НЕ ВЪЗМОЖНО ЧЛКЪ МЕНЕ ВЪ ПЛОТИ ВИДѢТИ МЕНЕ. И СЕ ПОБЫЛАЮ АГГЛЪ МОИ. ДА
ПРЕБЪДЕТЬ С ТОВОЮ. И ТЫ БУДИ БОЛО ИГО ТВОРА. И АЕНЕ СТА ПРЕДЪ НИМЪ БѢСЪ ВЪ СЪБРАЗѢ
АГГЕЛЬСѢ. ПАДЪ ѿЕО МНИХЪ ПОКЛОНИ

¹¹³⁷ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹¹³⁸ На берегах почерком XVII ст. (?) дописано: «НѢгородскій Никита».

¹¹³⁹ Див. Коментар 107.

¹¹⁴⁰ Див. Коментар 108.

¹¹⁴¹ Див. Коментар 109.

\Арк. 131 зб.\

творѣ аггѣлъ. ѿ гѣла немѣ вѣрѣ чы оубо не молиѣ. но ебди почитѣа книги. ѿ симѣ сѣрацишиѣ сѣ егомѣ вѣведѣа. да ѿ нѣ слово полезно подари приходѣцимѣ к тебѣ. прѣно ебдѣ молаѣ сѣ ипнѣ твоѣмѣ. кѣ творѣцѣ своѣмѣ. прельстивѣ же сѣ мнѣ. никогда же помолисѣ. но прилежаше чтенію ѿ поученію. вѣсѣ же видѣаше беспрестани молаѣца занѣ. ѿ радовашеѣ ѿки аггѣлъ. млѣтѣв дѣѣица за нѣ. вѣрѣ доваѣше же сѣ ползѣ приходѣцимѣ к немѣ. ѿ нача прѣрѣчѣтовати. ѿ бытѣ сѣ немѣ слава велѣа. ѿко вѣрѣмѣ дивитиѣ. сѣбитѣю словѣрѣ ѣго. погла же микита (sic!) ко ѿзѣслабѣ гѣла. ѿко днѣ оубѣенѣ бѣ гѣлѣвѣ рѣославичѣ в заболочѣнѣ. скоро погли сѣа своѣго стѣполка. на стѣолѣ новѣгородѣ. ѿ ѿкоже рече тако ѿ бѣ. по малѣхѣ бо днѣхѣ оубѣдѣна бѣитѣ смѣртѣ гѣлѣова¹¹⁴². и ѿ сего прогѣлѣ затворникѣ ѿко пророкѣ ѿрѣтѣ. ѿ велми ѣго поглѣшахѣ кнѣзи ѿ болаѣре. вѣрѣ оубо приходѣцаго быти не вѣрѣтѣ. но ѣже самѣ здѣлѣ наоучивѣ злыѣ чѣкы. ѿли оубити ѿли оубрѣити. — сѣа вѣзѣвѣцѣетѣ. ѣгда бо приходѣжахѣ кѣ затворникѣ слово полезно слышати. вѣрѣ же мнимѣи аггѣлѣ повѣдаѣше немѣ слышѣшеѣ. чѣемѣ. ѿ чѣзи прѣрѣчѣтоваше ѿ бываѣше тако. ѿ не можаше никтоже стѣзѣтиѣ с нимѣ книгѣми. вѣрѣхѣго закона бѣ бо ѿзѣвѣрѣтѣ оубѣѣѣаше. бытѣѣ же ѿходѣ. лѣвгитѣ ѿ чѣла. сѣдѣнѣ ѿ цѣртѣ ѿ вѣла прѣрѣчѣтѣ по чинѣ. ѿ прочѣа книги добрѣ вѣѣдаѣше¹¹⁴³. сѣуѣлыѣ же ѿ аплѣ ѿже вѣ блѣти предѣнѣа намѣ. стѣлѣа книги на оубѣверженію ѿ на ѿправленію. — снѣхѣ николиже вѣрѣхѣтѣ видѣѣти.

\Арк. 132\

ни слышати ни почитати. ни ѿномѣ дарѣ вѣрѣ довати к сѣѣѣ¹¹⁴⁴. ѿ бѣ разѣмно вѣрѣмѣ. ѿ сего ѿко прѣлѣцѣнѣ ѣрѣтѣ ѿ врага. сего не терпѣѣце прѣпоѣнѣи чѣѣ мѣжи. никомѣ ѿгѣменѣ, ѿванѣ ѿже бѣ по немѣ ѿгѣменѣ. пѣмнѣ портникѣ. матѣ дѣѣнѣ прозорливѣецѣ. ѿскѣнѣ стѣнѣнѣ печернѣнѣ. ѿгапитѣ лѣчѣецѣ. григорѣнѣ чѣдотворѣецѣ. никола ѿже бѣ поглѣѣже ѿпѣѣ. чѣмѣтѣорѣканю. нертѣрѣ ѿже¹¹⁴⁵ ѿже написѣ лѣѣтописѣецѣ. григорѣнѣ творѣецѣ канѣномѣ. феклитѣ (sic!) ѿже ѿпѣѣ бытѣ черниговѣ. сѣнѣфорѣ прозорливѣецѣ¹¹⁴⁶. снѣ вѣрѣ егомѣнѣнѣ придоѣша кѣ прѣлѣцѣномѣ. ѿ помолѣвѣшеѣ. ѿ прогнаѣша вѣсѣа ѿ него. ѿ котѣмѣ не видѣѣ ѣго. ѿзѣведѣоѣша ѿ конѣ. ѿ вѣпрашѣти же ѿ сѣ вѣрѣѣ законѣ. хотѣѣѣце слышати ѿ него чѣто. сѣ же клѣнѣшеѣ николиже читѣвѣ. книги же прѣже ѿзѣвѣрѣтѣ оубѣѣѣвѣ жидѣовѣскыѣ. нынѣ же ни ѣдиноѣго слова не вѣрѣтѣ. ѿспрѣѣтѣ рѣци ни ѿзѣѣѣѣки не знаѣше. чѣѣ же прѣѣлѣжнѣнѣ сѣѣнѣ ѣдѣва наоучиѣша грамотѣ. и сѣтѣоудѣ подѣрѣтѣ сѣѣ на вѣзѣдержанію. ѿ чѣѣѣ ѿ смѣрѣенѣѣ ѿ поглѣшенѣѣ житиѣ. ѿко прѣзити (sic!) вѣрѣхѣ добродѣѣтелиѣ.

¹¹⁴² Див. Коментар 110.

¹¹⁴³ Див. Коментар 111.

¹¹⁴⁴ Див. Коментар 112.

¹¹⁴⁵ В рукописи закреслено червоним.

¹¹⁴⁶ Див. Коментар 113.

ѣго же преже¹¹⁴⁷ за многѹ добродѣтель. поставиша ѿпа новгородѹ¹¹⁴⁸. ѿже многа чюдеса створи. ѿ помолвиша дождь свде¹¹⁴⁹. ѿ пожарѹ новградѹ оугаси¹¹⁵⁰. ѿ нбнѣ съ стѣлами чтѹть. прѣнаго и блжнаго никитѹ.

Арсеніівська редакція Патерика¹¹⁵¹

\Арк. 125\

Бѣ бо днѣ прѣнаго ѿг҃мена никона¹¹⁵², братѣ ѣдинѹ именѣ никитѣ. желаѣ слави быти ѿ чл҃кѹ. дѣло велиѣ не бѣ рѣ замысливѹ. нача проинти оу старца. да в затворѹ влѣзѹ. ѿг҃оумен же възврати немѹ гл҃а. ѿ ча понеже оунѹ еси. ѿ нѣ ти ползы. сѣдѣти прызднѹ. оунѣ ти ѣсть да преждеша погрѣде брѣга работана тѣ. и не погрѣшиши мзды своѣа. самовидецѣ еси братѣ нашего ст҃го ѿсакіа печерска¹¹⁵³. како прелценѹ бѣ. аще не бы велиа бл҃гѣ бж҃іа ѿшла и. ѿже ѿ нѣ чюдеса многа творѣ. никитѣ же гл҃а николиже свблажниола таковою вещью. проши оу гл҃ бѣ да ми подарѣ чюдворѣа дары¹¹⁵⁴. ѿвѣща никонѹ. быше силы прошеніѣ. бл҃уди братѣ да не възнесѣа низпадашиа. и величѣ ти наше смиреніѣ слѣжити на братію. ѿгоже рѣ вѣнчанѹ имаша быти за послѣженіѣ. оуноша же никакоже бнѣ. гл҃ныхѹ.

\Арк. 125 зб.\

старцѣ. но ѿгоже възхотѣ что и створи. зазда ѿ соѣѣ двери. ѿ прѣвѣ не ѿходѣ. ѿ тѣ ѣвѣ прелценѹ бѣ ѿ діавола. во время бо пзнїа своѣго. слышаше гл҃а молщѣа снѣ, і ѿбонаше бл҃годуханїа неѿзрѣнно, ѿ ѿ оумл҃гчнѣа гл҃а в соѣѣ. аще се не ѿгглѣ бы былѣ. не бы молиа со мною. ни дх҃а ст҃го ѿбонанїѣ бы было. ѿ нача прилѣжно молчнѣа гл҃а. гл҃ гл҃би ми еа ѣа раздѣмно да внижу тѣа. тогда же ѿ гл҃а к немѹ не гл҃вола понеже оунѹ еси да възнесѣа низпадеши. затворник же со слезами рѣ. не прелцнѣа наоучен бо бѣ ѿ ѿг҃мена моего. ѿ вел велимаѣа тобою створю. бѣрѣ же прїимѣ влартѣ на оунѣмѣ. ѿ рѣ не възможно чл҃кѹ во плоти видѣти мене. и се посылаю ѿгглѣ мой. да преждетѣ с тобою. ѿ тѣ еѹ волю ѣго творѣ. і ѣвѣ стѣ прѣ нимѣ

¹¹⁴⁷ Явна описка. Мало бути «полаже».

¹¹⁴⁸ Див. Коментар 114.

¹¹⁴⁹ Див. Коментар 115.

¹¹⁵⁰ Див. Коментар 116.

¹¹⁵¹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹¹⁵² Див. Коментар 107.

¹¹⁵³ Див. Коментар 108.

¹¹⁵⁴ Див. Коментар 109.

\Арк. 127 зб.\

иже преіже изоумѣ оумѣ жидовьскыа. кнѣгы. и нѣ же ни єдиного слова не вѣсть. испроста
реци ни азѣбкы незнааше. ти же прѣни ѡци едѣа научиша и грамотѣ. и ѡтѡудѣ подаеть
себе на въздержаніе і чѡѡ и смиреное. и поладшноє житіе. іако превзити вѣѣ добродѣтелью.
Ѣго же полатѣ же за многоу добродѣтель. портавиша Ѣппа новѡгороду¹¹⁵⁹. иже многа чюдеса
сѣтвори. помолвиша дожда вѣде¹¹⁶⁰. и пожарѣ градѡ оугаси¹¹⁶¹, и нѣ съ стѣлами чѡѡ прѣнаго
и блѣжнаго никитѡу.

Касіянівська перша редакція Патерика¹¹⁶²

\Арк. 130\

Ⲛ Никитѣ затворициѣ. иже бѣ поѣ Ѣпкпомѣ новѡгороду.

Вѣсть въ дѣни прѣнаго игоумена никона¹¹⁶³. братѣ ѣдѣ имене никитѣа. єи жєлаа главимѣ
бѣти ѡ чѣкѣ. дѣло вѣліє бѣ рѣди замѣливиѣ. начѣ просити оу игоумена. да в затворѣ
внидетѣ. игоумен же възвѣраша ємоу гѣа. ѡ чѣдо нѣсть ти полѣзы прѣ

\Арк. 130 зб.\

ѣноу сѣдѣти. поѣ юнѣ єи. оуне ти є да превѡдѣши пѣсѣрѣдѣ братѣа. и раѡтѣа чѣмѣ
не погрѣшиши мѣдѣ своєа. єа мѣ вѣделѣ єи братѣа нѣшего. стѣо иєакѣа печѣркаго¹¹⁶⁴. кѣко
прѣцѣнѣ бѣ ѡ вѣѡвѣ. аце не бѣ вѣліа блѣгодѣтѣ вѣжѣа єппа єгѣѡ. и мѣтѣ рѣди прѣнѣ ѡѣ
лѣнтѡнѣа и фѣѡдѡѣа. и иде нѣ чюдеса многа тѣворѣт. Никитѣа гѣаше, никѣкоже прѣцѣ
таковѡю вѣѣтѣ. прошѣ же оу гѣа бѣ да и мнѣ пѡдѣст чюдѡтворѣнѣа дѣрѣ¹¹⁶⁵. ѡвѣѣѣвѣ никонѣ
рѣ, вѣше єнѣа прошѣнѣ тѣѡѣ. Блѡдѣ братѣе да не възнеєѣа нѣзпад

\Арк. 131\

шиєа. хѣ вѣлит ти и нѣше смиренѣ. слѡжити на стѣѡ братѣа. и хѣ же рѣди вѣнѣа и мѣши бѣти,
за поглѡшѣнѣ тѣѡѣ. никитѣа никѣкѣѣ вѣа, гѣемѣмѣ ѡ игоумена. нѡ є вѣхѡтѣѣ, тѡ и сѣтвори.
зѣдѣвѣ ѡ вѣѣѣ дѣрѣ и прѣвѣѣтѣ не иєхѡдѣ. не пѡ многоѣ же дѣнѣхѣ прѣцѣнѣ бѣ ѡ дѣѡла.
вѣ вѣрѣа єѡ прѣнѣа своѣгѡ. єлѣшѣше гѣлѣѣ молѣѣѣєа є нѣмѣ. Ѣ ѡвѡнѣше блѣѣѡѣѣнѣ

¹¹⁵⁹ Див. Коментар 114.

¹¹⁶⁰ Див. Коментар 115.

¹¹⁶¹ Див. Коментар 116.

¹¹⁶² Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹¹⁶³ Див. Коментар 107.

¹¹⁶⁴ Див. Коментар 108.

¹¹⁶⁵ Див. Коментар 109.

НЕИЗРѢННОЕ. И СИМЪ ПРЕЛЪТНИСА ГЛА В СЕБѢ. АЩЕ НЕ БЫ СЕ И АГГЛЪ БЫ, НЕ БЫ МОЛІЛА СО МНОЮ.
НИ ДХА СГО СЪОНАНИЕ БЫ БЫЛО. И НАЧА ПРИЛЪЖНО МОЛІТИ ГЛА. ГИ, АВІ

\Арк. 131 зб.\

МИ СА САМЪ, ДА РАЗУМНО ВІЖУ ТЪ. ТСОГДА ГЛА БЫТЬ К НМОУ. НЕ АВЛОСА ТРЕТЬ. ЗАНЕ ЮНЪ
ЕИ. ДА НЕ ВЪЗНЕЕ НИЗПАДЕШИ. ЗАТВОРНИКЪ СЪ СЛЕЗАМИ РЕ. НИКОСКО ЖЕ ГИ ПРЕЦЮУ. НАУЧЕНЪ БО
БЫХЪ ТИ ИГОУМЕНА МОЕГО. НЕ ВНИМАТИ ПРЕЛЪТИ ДІАВОЛИ. ТСОБОЮ ВСА ВЕЛІМАА МИ СЪТВОРИО. И
ТСОГДА ДШЕПАГОУЕНЪ СМІИ ПРИМЪ СЪЕЛЕТЪ НАД НИМЪ. РЕЧЕ НЕВЪЗМОНО ЧЛКОУ ВЪ ПЛОТИ СЮЦЪ
ВИДѢТИ МЕНЕ. И СЕ ПОСЫЛАЮ АГГЛЪ МОН. ДА ПРЕЮДЕТЬ С ТОКОЮ. И ТЫ БОУДИ БОЛЮ ЕГО ТВОРА. И
АВІЕ СГА РЕ НИ БЪРЪ ВЪ СЪБРАЗЪ АГГЛА. ПАДЪ ОУКО МНИ ПСОКЛОНИСА ЕМОУ АКИ

\Арк. 132\

АГГЛА. И ГЛА ЕМОУ БЪРЪ. ТЫ ОУКО НЕ МОЛІСА. НО БОУДИ ПОЧИТЛА КНИГЫ. И СИМИ СЪБРАЦЕШИ СЪ
ЕГОМЪ БЕРѢДА. ДА ТИ НИХЪ ПСОДАИ СЛОВО ПСОЛЪЗНОСЪ ПРИХОДАЦИМЪ К ТРЕТЬ. АЗЪ ПНО БОУДУ
МОЛА СЪ СПЕНИИ ТВОЕМО. ТВОРЦА СВОЕГО. ПРЕЛЪТНИБЖЕСА МНИ. НИКАКОЖЕ ПОМОЛІСА, НО ПРИЛЕЖАШЕ
ЧТЕНИЮ, И ОУЧЕНИЮ. БЪСА ВИДАШЕ БЕРПРЕТАНИ МОЛАШЕ СЪ НЕМЪ, И РАДСОВАШЕ. ИАКО АГГЛОУ,
ТВОРАЦЪ МЛТВОУ ЗА НЪ. БЕРѢДОВАШЕ СЪ ПОЛЪЗЕ ДШИ, ПРИХОДАЦИМЪ К НМОУ. И НАЧА
ПРРОЧЕТТВОВАТИ. И БЫТЬ СЪ НЕМЪ СЛАВА ВЕЛІА. ИАКО ВРЕМЪ ДИВНТИСА, СЪБЫТИЮ СЛОВЕ ЕГО.

\Арк. 132 зб.\

ПСОБЛАЕШЪ НИКИТА, КЪ КНАСЮ ИЗАСЛАВОУ ГЛА. ИАКО ДНЪ ОУБІЕНЪ БЫ, ГАБЕЪ СГОСЛАВИЧЪ В
ЗАВОЛОЧИИ. ЕКСОРО ПОГЛІ ИНА СВОЕГО СГОПОЛКА НА СГОЛЪ НОВЮГОРОДЪ. И ІАКО РЕЧЕ ТАКО И БЫ. ПО
МАЛЪХЪ ДНѢХЪ, ОУБЕДАНА БЫ СМРТЪ ГАБЕОВ¹¹⁶⁶. И ТИ СГО ПРОЛОУ ЗАТВОРНИКЪ ІАКО ПРРКЪ Е. И
ВЕЛМИ ПОЛОУШАХОУ ЕГО КНАСН И БОЛАРЕ. БЪРЪ ОУЕВ ПРИХОДАЦАГО БЫТИ НЕ ВЪРТЬ. НО ЕЖЕ САМЪ
ЗДѢСА. И НАОУЧИ ЗАБА ЧЛКЫ. ЛИ ОУБИТИ. ИЛИ ОУКРАТИ. СІА И ВЪЗВѢЦАЕТЪ. ЕГДА ПРИХОЖАХОУ К
ЗАТВОРНИКОУ. СЛОВАСИ ОУТѢШНА СЛЫШАТИ ТИ НЕ. БЪРЪ МНИМАИ АГГЛЪ ПОВЕДА

\Арк. 133\

ШЕ ЕМОУ ВСА СЛОУЧИШАЛА ИМИ. ТОИ ПРРОЧЕТТОВАШЕ, И БЫВАШЕ ТАКО. НЕ МОЖАШЕ НИКТСОЖЕ
СГАЗТИ С НИМЪ КНИГАМИ ВЪТХАГО ЗАКОНА. БЕС ОУЕС ИОУЕТЪ ОУМАШАШЕ. БЫТИЕ, ИХОДЪ, ЛЕВГИТЫ.
ЧИЛА. СЮДИИ. ЦРТВА. И ВСА ПРРОЧЕТЪ ПО ЧИНОУ. И ВСА КНИГЫ ЖИДСЪВЪКІА. СЪБЕДАШЕ ДОБРЕ¹¹⁶⁷.
СВУЛІА ЖЕ І АПЛА АЖЕ ВЪ БЛТИ, ПРЕДАНИСА НАМЪ СГЫА КНИГЫ. НА ОУТВЕРЖЕНІЕ НАШЕ, И И

¹¹⁶⁶ Див. Коментар 110.

¹¹⁶⁷ Див. Коментар 111.

исправленіе. ѿ николи възхотѣ видѣти. и слышати. ни почитати. ни иномоу дати себѣ
вѣрѣдовати к себѣ. и быти разумно вѣрмъ ѿ него. ꙗко прельщенъ е ѿ врага¹¹⁶⁸.

\ Арк. 133 зб. \

и него не тръплице препеніи ти ѿцы. никонъ игоуменъ, и исѡаннъ, иже по немъ бѣ игоменъ,
пѣминъ портникъ. іеѡа, иже бѣ епѣкъ градоу рортѡвоу. матфѣи прозоривецъ. иѡакіи епѣкъ
(sic!) и печерни. агѡпитъ лѣчецъ, григѡрии чюдотворецъ. никѡла, и бѣ епѣкъ тмоутѡрокѡно.
нестѣръ иже написа лѣчѡписецъ. григѡрии творецъ канѡнсѡ. фесѡктитъ иже бѣ епѣкъ черниговоу.
ѡниифѡ прозоривецъ¹¹⁶⁹. ѿ вѣи бѣгонѡцы, прійдѡша къ прельщенѡмоу. И помѡшеса бѣи.
ѡгнаша вѣса ѿ него. и ктѡмоу не видѣ его. и иже доша

\ Арк. 134 \

ѡ вѣи и вѣршихотъ ѡ ѡ вѣрмъ змѡнѣ. хсѡтлице слышати ѿ него чѣсѡ ѿи кѡнѡше. ꙗко николи
чѣтѣи иже прѣѡ ѡумѣлше. иже ѡумѣлше. иже ѡумѣлше. иже ѡумѣлше. иже ѡумѣлше. иже ѡумѣлше. иже ѡумѣлше.
ѡниифѡ прозоривецъ¹¹⁷⁰. за прѣмѡсѡгѡ доводѣтемъ ѡсѡ иже и многа чюдѡ створи

\ Арк. 134 зб. \

нѣксѡда вѣрѡждѡ бѣвшу. и помѡшеса бѡу дошъ съ нѣе вѣдѣ¹¹⁷¹. и покѡръ гѡу ѡумѡ¹¹⁷². и нѣе съ стѣлми
чѡутъ ѡсѡ. ѡто и бѣжѡного нѣжѡу.

Патерик Йосифа Гризни¹¹⁷³

\ Арк. 212 зб. \

Ѡ Нѣште зѡтѡнице иже по сѡмъ вѣрѡгѡ новѡградѡ;

Рѡутъ во ни прѣжѡного игомени никѡна¹¹⁷⁴ бѣ иди нѣште иже. ѡ жѡма сѡмъ бѣрѡи ѿ ѡлѡвѣа, дѣло вѣи
не бѣ ради ѡмѡли, нѣа прохѡти игомени дѡ зѡтѡ видѣтъ. иже же бѡранѡше ѡмъ гѡа, ѡ чѡдо нѣрѣти
пѡсѣ прѡдѡ стѣдѣти понѣе ѡ ѡмъ ѡне чѡи ѡтѣ да прѣдѡши пѡрѣдѣ бѡрѡи и рѡкотѡа чѣе не погѡрѡши

¹¹⁶⁸ Див. Коментар 112.

¹¹⁶⁹ Див. Коментар 113.

¹¹⁷⁰ Див. Коментар 114.

¹¹⁷¹ Див. Коментар 115.

¹¹⁷² Див. Коментар 116.

¹¹⁷³ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹¹⁷⁴ Див. Коментар 107.

мзда ѿвѣстѣи еѿ видѣннѣи еѿ брѣтѣи нѣшѣо. Стѣго ѿвѣстѣи пѣрѣниа¹¹⁷⁵ кѣко прѣидѣи еѿтѣи ѿ бѣтѣи, аще не бы велика бѣдѣи бѣжѣна явила еѿ ѿ мѣтѣв¹¹⁷⁶ прѣидѣннѣи ѿ ѿцѣи аѿгонна и дѣдоѿвна. иже и дѣнѣкѣи чѣдеа многа тѣворѣтѣ¹¹⁷⁷. нишѣга же глѣше нишѣко же прѣидѣи тѣжѣкою вѣдѣни, прѣидѣи же ѿ гдѣи бѣга да и мѣтѣи подѣтѣи чѣдо тѣворѣниа дѣ¹¹⁷⁸ ѿвѣдѣи же нишѣо рѣчи бѣше явила прошиѣи тѣсе, еѿмоу брѣтѣи, да не бѣжѣна нишѣдеши бѣлѣи чѣи наше аѿвѣстѣи сдѣлѣи на стѣго брѣтѣи и же рѣчи бѣтѣи нишѣи бѣи за послѣдѣиѣи тѣсе. ни

\Арк. 213\

кѣга же никако же внигѣтѣи глѣемѣи ѿ иѿгѣмѣна, но еже вѣрѣтѣи тѣо и сѣтѣвори за дѣо о сѣтѣи дѣвери и прѣвѣрѣтѣи не неходѣа. не по мношѣи же днѣи прѣидѣи бѣитѣи ѿ дѣнѣвола, ко вѣрѣмѣа ко пѣрѣниа своѣго, сѣлѣшѣже¹¹⁷⁹ глѣи молѣшѣиа еѿ нишѣи и обѣниашѣи вѣниа еѿлѣоухѣниа неѿрѣченно. и нишѣи прѣрѣтѣиа глѣи в сѣтѣи, аще не бы сѣи аѿгѣи бѣи не бы молѣшѣиа со мноу ни дѣха свѣтѣаго обѣниаиѣи бѣ бѣло и нача прилѣжно молѣшѣиа глѣи, Гдѣи. глѣи ми еѿ еѿ расѣдно да видѣи тѣга. тогдѣа глѣи бѣитѣи к нешѣо, не глѣшѣиа тѣебѣи сѣнѣи ѿ еѿи да не бѣжѣна нишѣдеши. затѣворѣникѣи же со лѣсѣами рѣчи никако же Гдѣи прѣидѣи на дѣи ко бѣи ѿ иѿгѣмѣна моего не внишѣати прѣлѣрѣтѣи дѣнѣвола тѣоѣю же вѣга бѣлѣиша ми сѣтѣвио. и тогдѣа дѣшѣпагѣдѣниаи зѣми прѣи облѣтѣи на нишѣи и рѣчи, не бѣожно члѣкѣи ко плѣтѣи сѣшѣи мене видѣтѣи, и сѣи послѣаю аѿгѣи мѣо, да прѣвѣдѣи еѿ тѣоѣю, и тѣи еѿдѣи вѣлю еѿго тѣвѣра, и аѿне стѣа прѣи нишѣи еѿтѣи ко стѣрасѣи аѿнгѣла, падѣи ѿбо мѣнѣшѣи поклѣнѣи еѿмѣи аѿки аѿнгѣлѣи, и глѣи еѿ бѣи, тѣи ѿбо не молѣи но еѿдѣи почитѣаиа кнѣи и нишѣи стѣрѣашѣиа еѿ еѿго мѣи еѿсѣдѣи, да ѿ нишѣи подѣи слово поленѣи прихѣдѣи к тѣебѣи. а же прѣио еѿдѣи молѣи о сѣпѣниаи тѣоѣи тѣвоца своѣго. прѣрѣтѣи вѣжѣиа мѣи, никако же помѣи, но прилѣи

\Арк. 213 зв.\

жѣше чѣтѣнѣи и поѣчениу. еѿтѣа же видѣи еѿспѣрѣтѣани молѣшѣиа о не, и радѣшѣиа еѿко аѿнгѣлѣи тѣворѣшѣи мѣтѣи за нѣ. еѿсѣдѣоашѣи же о пошѣи дѣи прихѣдѣи к нешѣо. и нача прѣрѣчѣтѣовѣати. и бѣитѣи о не глаѣа велика, аѿко вѣрѣмѣи дѣишѣтѣи зѣвѣтѣиоу слово еѿго. послѣи же нишѣиа ко кнѣиу и зѣславѣи глѣи в лѣтѣи сѣфѣи. аѿко днѣи зѣи бѣитѣи глѣи свѣтѣослѣвѣиѣи в зѣволѣчѣниа, скоро послѣи сына своѣго стѣопѣлка на стѣо ношѣгѣра, и аѿко рѣчи тѣако и бѣитѣи. по малѣи же днѣи зѣвѣдѣна бѣитѣи сѣмѣтѣи глѣеѣоѣа¹¹⁸⁰ и ѿ еѿго прѣсѣлѣ затѣвѣникѣи, аѿко прѣрѣкѣи еѿтѣи и вѣлѣи пошѣшѣи еѿго кнѣи, и болѣе. еѿтѣи ѿбо прихѣдѣиаго бѣитѣи не вѣрѣтѣи но еже еѿи годѣиа и наѣчи зѣлѣи члѣки, илѣи зѣнѣтѣи, илѣи зѣкѣрѣтѣи еѿга вѣзѣшѣаѣи. еѿгда ко прихѣдѣи к сѣтѣвѣникѣи

1175 Див. Коментар 108.

1176 В оригіналі написано над рядком.

1177 Див. Коментар 108.

1178 Див. Коментар 109.

1179 В оригіналі написано над закресленим.

1180 Див. Коментар 110.

словае ѡтшениа слышати ѿ него, ебѣ же мнѣмѣ, ангелъ повѣдаше емѡ вса слышашага имъ, то же пророчествоваше и бываше. не можаше же никто же стѣсати с нимъ книгами бѣлаго закона бѣ бо издѣтъ ѡмѣаше, бытиа, и исходъ, левитъ, числа еднѣ црствѣ и вса пророчества по чиню и вса кнѣ жидѡвскѣ, съвѣдаше дѡре¹¹⁸¹. еваглія же и апла, гаже бо блгодѣти предѣноса на стѡга книги на ѡтбѣженне наше и на испрѣленне, си

Арк. 214\

николи же вѡхотѣ видѣти ни слышати ни почитати ни иноу даръ ерѣдовати к себѣ, и быти разумно бѣ ѿ сего тако преце ерѣ ѿ врага¹¹⁸², и сего не чѣпаце препѡбни чини ѡцы, никонъ игумень, Иѡаннъ иже по мѣ быти игумень, пимѣ портникъ, исанѣ иже бытъ епѣпъ градѡ рѡтѡвѡ мѣдѣ проѡливецѣ, исакни свѣтынъ слѡбоникъ, агпѣ лечецѣ, григоринъ чудѡворецѣ, никола иже быти епѣпъ чмѡтороканю, нертѣ иже напѣа лѣтописецѣ, григоринъ творецѣ канонѡ. Феоктистъ иже быти епѣпъ черниговскѣ, ѡнисиѡ проѡливецѣ¹¹⁸³ си би еносца прѣнѣша к прѣценю и помолѣса еѡви, ѡгнаше еѣса ѿ него и к томѡ не видѣ еѡ. ивѣдоша еѡ вѡ, и вопрошахѡ еѡ ѡ бѣртѣ законѣ, хотѣце слышѣ ѿ него что, еѣ же клѣнашега тако николи же читавъ книгъ, глѣ же ни единого слова свѣртѣ, а спрѡта рѣци ни единого слова знааше. си же прѣлаженни ѡцы, еѡ наѡчиша еѡ грамотѣ, и ѡтѡу даръ сеѣ на вѡдержанне, и поелѡшанне и чистѡе и смиренное житѣе, тако пѣбѣти емѡ бѣхѡ дѡродѣтелию; еѡ же поелѣ портѡвиша епѣкопомѡ новѡгѣра, са премногѡю еѡ дѡродѣтѣ¹¹⁸⁴ иже и многа чюдѣа сътворѣ: нѣкогдѣ бѣдѡдию бывшѡ, и помолѣса бѣгѡ дѡдѣ с небѣи свѣдѣ¹¹⁸⁵, и пожѣ гѣра угаси¹¹⁸⁶, ниѣ бо стѣми чѣѡ еѡ стѡго и бѣженѣ никитѡ.

Житіе свт. Никити, написане ігуменом Іоасафом¹¹⁸⁷

Арк. 360\

Мѣа гевара въ л днѣ¹¹⁸⁸: понкѣ ерѣ ѡже имѣтъ аказаніе и житіе и поціаніе и чудотворіе. Прѣзнаго ѡца нашего Никиты в поціаніи великіа лѣкы

¹¹⁸¹ Див. Коментар 111.

¹¹⁸² Див. Коментар 112.

¹¹⁸³ Див. Коментар 113.

¹¹⁸⁴ Див. Коментар 114.

¹¹⁸⁵ Див. Коментар 115.

¹¹⁸⁶ Див. Коментар 116.

¹¹⁸⁷ РГБ, ф. 304. Минѣя Четья мѣсяц генварь, № 673 (1622). Полууст., напис. 1629 г. Германом Тулуповым, в лист, 449 л.

¹¹⁸⁸ На берегах: Глѣ кѣ.

**Иже в Киевѣ и в ѿныхъ бывша епта великомѹ новгородѹ. Спѣсано бывшимъ
спиритниѣ епимонахѹ иакофонѹ игомяноу сѡвѣтени днѣловѣ**

Иже въ тѣхъ прехмелѣнаго прѣлѣго единаго днѣнаго во рѣхъ въ еѣта нѣшнѣ. по бжтвенномѹ прѣдѣдѣ

Арк. 360 зв. \

О бѣемъ елгодарити долѣжни есмѣ. днѣнаго бѣ елабахъ творацѣаго чюдеса¹¹⁸⁹. гакѹ во нехѹде поетѣа¹¹⁹⁰. и ѿ того помѹци о брѣхъ полѣзныѣ. и рѣзѹма проити подоклетъ нѣ. кромѣ ко такѹ хотѣнѣа и помѹци бѣа неполѣзна еѣтъ и не оупѣшна бѣаѣо нѣ. нѣсмѣ ко доволни о себѣ что сотворити, илѣ помѣслити. но доволѣтѣа нѣмъ бѣ ѿ еѣта бѣклетъ по бжтвенномѹ аплѣ¹¹⁹¹. и пакѣ мнѣнѣа что бѣити ничтожъ еѣтъ. и пакѣ еѹльскѣа прѣити оноа боаа. о наченшимъ здѣти етолпѣ. иже не перѣѣе еѣ и разоцтѣ илѣнѣе своѣ на здѣнѣ етолпѣ. егдѣ начѣ здѣти и не возмѹже совершити. и бѣи мѣмоходѣаце и оу еѣ рѣгѣхѣа емѣ глѣце. еѣн члѣкѣ начѣ здѣти и не бѹмѹже совершити¹¹⁹². и пакѣ бжтвеннымъ пѣвелѣ ничтоѹ положѣи онованѣе кромѣ лежѣаго еже еѣтъ хѣ.¹¹⁹³ и егѹ рѣди не напецѣѣ тѣцеслабѣа. илѣ члѣкѣ оѹгѹдѣа хотѣа положѣти онованѣа елова. да возмѹгѣ и на бѣрхъ еловекѣ еѣе взыти и совершити еже о жѣтѣи и поцѣнѣи и чюдотворѣнѣи и во еѣтѣи ѿѣа нѣшего никѣтѣи бѣи

Арк. 361 \

бшаго епта великомѹ новѣ градѣ и пѣковѣ. тѣмже тѣцѣахѣа на кѣмени тѣвѣрде нѣкако онованѣе положѣти еловекѣ¹¹⁹⁴. да не в порѣганѣи ни поемѣхъ едѣ члѣкѣ мѣмоходѣацѣимъ в пѣтъ житѣа егѹ. ниже пакѣ снѣдѣ рѣкѣи мѣсленнымъ, и бѣрѣи прѣразѣтѣа еретѣичертѣи зѣвѣтѣрѣю, и разрѣшитѣа етолпѣ еловекѣимъ. тѣмъ же прѣтѣкаѣо кѣ тѣвѣрдѣ кѣмени, гѣ нѣшемъ еѣд хѣ. ѿ того помѹци проаѣ и рѣзѹма. и припѣаа молѣаа глѣ. на кѣмени мѣ бѣрѣи оутѣвѣрди. рѣширѣ оѹдетѣа моа епѣ моѣ. посѣртѣи еѣзыкѣ моѣи и елова еловжнѣо рѣзѹма, подѣи же мѣи гѣи моѣи е хѣ елова ѿчѣе. и пакѣ, гѣи оѹертѣе моѣи ѿвѣрзеши и оѹертѣа моа возвѣртѣа хѣвалѣ тѣвоѹ. и пролабѣлю егѣла тѣвогѹ днѣ в пѣмѣаѣтѣ егѹ¹¹⁹⁵. егѹ же и тѣи еамъ пролабѣилѣ еѣи в живѹтѣе егѹ. тѣрѣдѣи и поѣвѣнѣи и прѹчимъи доборѣѣтѣелми егѹ. по елѣртѣи же егѹ мнѹгимъи и рѣзлѣчнѣнымъи знѣаменми же

¹¹⁸⁹ Возможно, Пс 71:17-19.

¹¹⁹⁰ Возможно, Вих 34:10.

¹¹⁹¹ 2Кор 3:4-6.

¹¹⁹² Порѣвн.: Лк 14:28-30.

¹¹⁹³ Порѣвн.: Еф. 3:14-19.

¹¹⁹⁴ Тут і далі алюзії на тему «наріжного каменя»: Йв 38:6; Іс 28:16; Зах.4:7; Зх 10:4; 1Пт 2:6; Еф 2:20.

¹¹⁹⁵ Див. Коментар 117. В агіографічній літературі сюжнти з вказівкою на певні (фізичні) рани, яких завдали святим біси. Проте згадка саме про прп. Антонія може свідчити, що автор взяв її з Патерика, оскільки про це згадано в житії прп. Феодосія.

и чюдеса. О си́хъ ео е́мъ рѣкохъ е́и проелава́юща ма прола́влю¹¹⁹⁶. И па́ки при́идѣте ко мнѣ трѣжа́ющи е́а и́а ѿпоко́ю ва́¹¹⁹⁷

\Арк. 361 зв.\

И па́ки при́идѣте е́аѣни ѿ ца́ моѳго̀. наслѣ́дите о́уготова́нное ва́мъ црѣ́тво не́ное ѿ сложе́нїа ми́рд¹¹⁹⁸. и́ паки е́лгїи ра́е вѣ́рнии о́умно́живши да́ннии ти тала́нтъ вни́ди в ра́доу гѣ своѳго̀. в ма́лѣ бы́лъ е́и вѣ́ренъ. тѣ́мже на́ мно́гими тѣ́а порта́влю¹¹⁹⁹. и́ О е́мъ молю́ всеи́ааго е́а мо́гущаго о́умдрѣ́ти младе́нца, и́ ра́зѳмъ нера́зѳмнымъ да́рѣи ти. и́ гѳгнѣ́вымъ е́гола́сїе и́ га́зѳкъ га́ен. га́коже дре́вле ва́ла́млю сѳла́д члѣ́ки про́ла ти да́рѳва́вш¹²⁰⁰. га́ко же в кни́зѣ чїе́лъ прочїта́етсѣ. и́ веле́дѳ е́е́лове́нѳ про́ла ти. га́коже в чюдѣ́хъ стѣ́и е́е́ре́реникъ ко́змѣ и́ да́мїана сѳре́тлѣ́тсѣ на́шегò е́динаго на́де́тлѣ́сѣ, и́ по́моци ѿ не́гò про́ла. кѳпно же и́ стѣ́го до́боле ма́лѣ по́моли́тсѣ, и́ ва́ръ са́мѣхъ на ма́тѳв подвї́зѣ. га́ко е́го́ тѣ́ми же ма́тѳвами и́ ва́шїими по́дает ми е́а сло́во сло́жно ра́зѳма по ѿтѳверзѣ́нїе о́у́тѣ, ѣ́же при́нерти то́мѳ да́ръ сло́ва днѣ́ в па́ма е́гò и́же вѣ́нчѣ́ти по́хвала́ми то́гò свѣ́щеннѣ́ю гла́вѳ е́гò

\Арк. 362\

е́мъ гѣ́ прола́ви и́ аггѣ́и во́хва́лїша, и́ члѣ́и о́уднї́шасѣ, и́ е́ѳове во́-----ша¹²⁰¹ га́ко во́ плоти ма́ртѳенѣ́, и́ на е́ѳплотнїа́ врагѣ́ ма́жеки во́ртѣ. и́ на трї́знице и́збї́де, и́ на трї́жнѣ́нїе порта́ви. и́ а́ще в ма́лѣ о́рта́вленъ бы́тъ е́а́еннїи е́и и́скѳїтсѣ ѿ врагѣ́. сѳва́че же послѣ́дїи вѣ́ конѣ́нѣ́ по́вѣ́дї то́гò и́ е́вѣ́рти со́творї. и́ тѣ́не́цъ по́вѣ́днїи ѿ ца́ хѣ́ е́а во́прїѣ́. га́коже сла́чїе́а и́ногдѣ́ бы́ти ве́а́комѳ а́нтонїю́ портра́дѣ́ти и́ и́нѣ́ ма́ногїма́мъ ѿца́мъ¹²⁰². и́ О е́мъ о́у́е во́зла́еленнїи́ и́ че́сѣ́ днѣ́но ѣ́же в ма́лѣ сѳрта́влѣ́ бы́тъ и́скѳїтсѣ ѿца́ на́шъ е́а́еннїи́ нїкї́гѣ. но по́е́мъ крѣ́пчѣ́нїи во́рта на врагѣ́ и́ по́вѣ́дї то́гò. сѳвѣ́чан ео́ е́ртѣ́ во́ннѳ е́гдѣ́ ѿ врагѣ́ своѳго̀ о́у́га́звїтсѣ, то́гдѣ́ па́че га́роти на́полнїе́а и́ крѣ́пчѣ́нїи порта́ти. по́рѣ́м ео́ бра́нѣ́ и́ ла́нїа́ сѳвца́го на́шегò врагѣ́ дїа́бола. и́ не чюдно. га́ко и́ са́момѳ е́пї́тѣ́лю на́шемѳ е́гѳ при́ра́зїе́а. е́гдѣ́ во́зведѣ́ е́гò на́ горѳ вѳсо́кѳ сѳѣ́ло, и́ по́казѣ́ е́мѳ ве́а́ црѣ́твїа́ ми́ра и́ гла́вѳ и́хъ. и́ рече́ е́мѳ тѣ́е́ѣ́ да́мъ ве́а́

1196 1См 2:30.

1197 Мт 11:28.

1198 Мт 25:34.

1199 Мт 25:14-22.

1200 Порівн.: Чис 22:21-39.

1201 Слово в оригіналі не прочитується.

1202 Див. Коментар 117.

г҃амаа ч҃а творѣмаа ѿ ст҃го чюдеса ѡутай҃тиса мѡг҃чѣ. нѡ ꙗкоже трѡба велѣ҃лно возопіе҃тъ,
и вѣе҃мъ слаш҃атсѣ. не то҃кмо в то҃мъ славномъ великомъ новѣ҃градѣ нѡ и всѣн рѡ҃тен землѣ.
ꙗко понѣ конхѣ степенѣ лѣ҃бѣвица и до г҃амого мѣре г҃адовомъ мо҃квѣ, таковоѣ проелѣ ти
дортнзѣ. и во оушїю иже то҃гда цр҃тѣвующемъ исѡаннѣ слаш҃итсѣ. иже доврѣ в казанѣ на
а҃гараных хр҃абрѣтвобавшаго. такоже и в землѣ либѡнрѣтен на везбѡжнѣи латѣнскѣи г҃зѣкѣ.
и҃нѣ прѣпопѣамѣтнаго великаго кнѣзѣ васїлаѣ иже во иноческомъ сѡбразѣ варлаамѣ на неречѣнѣ
бѣ҃тъ. тако и ст҃ѣишемъ митрополитѣ всеа рѡ҃сїи макарію¹²¹⁰. и всемѣ причѣ и всемъ людемъ,
тако бѡе҃слашанїе г҃ано слаш҃атсѣ. и вси слаблахѣ е҃га сѡ бѣваѣмѣ. г҃лице, дѣвѣнѣ е҃гѣ во

\Арк. 364\

ст҃ѣи своѣ¹²¹¹. мѣи на прѣглемаа да вѡвратїмсѣ. сѡ ѡбрѣ҃тени иже ч҃тнаго телесї е҃го послѣде
икаже. времѣ же ми нѣѣ казѣти вѣамъ ѡкѡдѣ е҃ѣ таковыи свѣ҃тїлникѣ намъ пробѡїа. не еѡ
ѿ іерлїма или ѿ рїма. ниже ѿ констѣнтїнаграда. нѡ ѿ новаго г҃лю е҃гїпта. сїрѣѣ ѿ главноаго
и великаго г҃рада кїева. бѣ ꙗко же дрѣвѣ е҃гїпѣикаа ст҃рана идо҃лолѡженїа и велїкїа нечїстѡтѣ
исполнѣ е҃щи. послѣдї же ч҃амо е҃гѣ рабѡтавшї е҃гїпетскї инокѣ е҃щїа, ꙗко звѣзды нѣныа
ѡмножишасѣ. онїхже г҃анѣиши казѣ е҃ж҃твеннѣи слаш҃итсѣ¹²¹². и҃цѣ и времѣ нѣѣ великѡ
г҃раде кїевѣ бѣ прѣ очїма вѣе҃хъ на бїдетсѣ. и во прѣже не е҃динѣ г҃ра кїевѣ то҃чию исполнѣ
велїкїа нечїстѡтѣ идо҃лолѡженїа нѡ и велѣ роїїникаа землѣ. и прѣже неплоднѣи виног҃ра, нѣѣ
же многоплоденѣ пѣѣ и е҃л҃гоплоденѣ. ѡнележе е҃гдѣ портѣти гѣ люди своа. ꙗко и҃ногдѣ прѣкѣ
вопїетсѣ¹²¹³. и дрѣвѣ неаоднимаа нѣѣ же нарекѡ людинаа. и не возабе҃леннаа нѣѣ же
возабе҃леннаа. е҃гдѣ ѿ ст҃го и е҃динолїцаго и всесїлааго д҃ха. ст҃їи аплїи в все мї

\Арк. 364 зв.\

пѡелани бѣша наоучїти и кр҃тї҃тївѣа г҃зѣки. е҃гдѣ рѣкарѣикаа мрежа по времѣ мїрѣ
распрѡстрѣнїшасѣ. е҃гдѣ глѣ е҃ж҃твенѣи трѡвѣ е҃вѣльскї по велѣ концѣ земнѣаа велѣ҃лно вѡгрѣмѣ.
ꙗко рече дѣдѣ. во всю зѣмлю и҃зѣде пѣ҃щїанїа (sic!)¹²¹⁴ и в концѣ велѣннѣа глѣ и.¹²¹⁵ то҃гда
нашего г҃зѣка рѡкаго дѡнде глѣ ѿ е҃ж҃твеннѣа трѡвѣи великаго г҃лю апла а҃ндрѣа е҃ра҃та петрѡва.
е҃гдѣ во мношїа г҃зѣки сѡбелечѣ. и наоучїи кр҃тї҃тїи. и прїиде на мѣр҃то и҃дѣже нѣѣ е҃тъ г҃ра
кїевѣ. мѣр҃то у҃же сѡномѣ е҃цѣ пѡртѣ всема и не населенѣ. и чѣд портѣви ч҃тнѣи кр҃тѣ. и прѡрече
иже е нїамъ е҃щїи ѡчїнкѡ. ꙗко на семъ мѣр҃те е҃д҃хотѣцїѣ бѣ҃тїи г҃радѣ великѣ и славно и

¹²¹⁰ Див. Коментар 120.

¹²¹¹ Пс 67:36.

¹²¹² Див. Коментар 121.

¹²¹³ Возможно, идетъся про Вих 20:20.

¹²¹⁴ Вірогідно, йдеться про «писання».

¹²¹⁵ Пс 18:5.

многочлѣнѣ. ѿ познаю людѣ си нзѣ¹²¹⁶ и҃стиннаго б҃га на́шего г҃а і҃са х҃а. ѿ вѣровати емѣ и҃мѣ.
ѿ мно́зи¹²¹⁷ ѿ и҃стин¹²¹⁸нѣ сп҃сѣни бѣдѣ. еже и҃тъ по проречѣнію ст҃го апла. не помно́зе бы г҃а
великѣ на то́мъ мѣрѣ. но людѣ е҃ще не бо́иѣ и҃мѣ. до́нде е҃гда послѣ г҃ь. і҃ако мои́рѣѣ и҃ногдѣ
люде́ и҃набѣ божа́ и҃ нартѣвника. и҃ли

\Арк. 365\

і҃ако вѣторѣго великаго цр҃ѣ Константи́на. равна́ апла великаго кнѣзѣ владими́ра с҃на светосла́вѣ.
с҃и же пре́же самѣ кр҃тисѣ. ѿ вѣо зѣмлю своѣю́ аплокимѣ ст҃ы́мъ кр҃сти́е провѣтѣти, ѿ вѣровати
научи́ прѣвѣ и҃стинѣ. ѿ мно́ги цр҃кви ѿ мнѣрѣ портѣвити. ѿ е҃пы и҃ попи о҃у҃стро́н. ѿ вѣл
до́рѣ и҃спра́ви. і҃ако подо́баѣ и҃стинѣ правосла́вном вѣре хр҃ти́анствѣ. ѿ в ст҃ро́ти до́рѣ к г҃у
ѿнде в вѣчнѣмъ по́кѣ. по прѣствлѣніи же е҃го ма́ло лѣто́мъ мимоше́шимъ. е҃гда вопрѣѣ велико́е
кнѣже́ніе е҃лговѣрнѣмъ великѣи кнѣ́ и҃зсла́вѣ і҃аро́лави. ѿ во вре́мѣ цр҃тво е҃го — тѣвѣ¹²¹⁹
великаѣ о́вѣтѣл прѣтѣѣ е҃ца печѣрѣкіѣ в кѣвѣ ѿ анто́ніѣ не́коѣго и҃менемъ прѣпа́го ѿца.
великѣи мѣжа в до́родѣтѣлѣ дѣвѣ ѿ ст҃а прише́ша ѿ ст҃ыѣ а҃дѣнскѣи горы. ѿ тѣ вѣ пѣрѣѣѣ
сѣщѣѣѣ великаѣ о́вѣтѣл. не то́кмо в кѣвѣ но ѿ во вѣ ро́у҃тен зѣмли. по́том же прѣемлѣ
нача́лство тоѣ о́вѣтели е҃лже́ннѣи фѣсѣдо́рен. великѣи в по́ртнищѣ ѿ дѣвѣмъ в тро́удѣхъ ѿ в
по́двизѣхъ

\Арк. 365 зв.\

ѿ в ро́чи до́родѣтѣлѣ. о́ни же пи́ше во сѣтѣчнѣце кѣвѣтѣ. ниѣ же не́рѣтѣ ми вре́мѣ о́
ниѣхъ сказа́ти. но сѣ е҃лже́нномъ і҃емъ то́чию. о́ нем же на не́хъ по́вѣрѣтѣ с҃ю прѣемлѣ ѿ по́ртнищѣ
вѣл прихода́щаѣ к нимъ во сѣвѣтѣлѣ е҃е лѣно́ти е҃лженнѣмъ анто́нен ѿ фѣсѣдо́риѣ. ѿ в ма́лѣ
вре́мени совокоупла́ѣ мно́жеество чѣло е҃ратѣи. ѿ тро́удѣ и҃ по́цѣнѣѣ ѿ мно́ги по́двиги сѣни
мо́ужіе по́емлѣ г҃а ра́ди. ѿ теле́ѣ своѣѣ о҃удроу́чаѣ мно́гимъ по́цѣнѣемъ ѿ сло́ужѣамѣ тѣжкѣмѣ.
мно́зи же е҃лхѣѣ в ни́ мо́ужіе дѣвѣнѣи вели́цы ѿ знаменосѣѣи ѿ чюдотѣворѣѣѣ, і҃ако бы́ти ѿ
чѣло до три́дѣѣтѣ¹²²⁰ в ни́х же мно́зи в жи́тѣи своѣмъ мно́га чюдѣѣ ѿ ра́злічнѣѣѣ со́творѣша.
по прѣствлѣніи ѿхъ па́че е҃гѣ просла́ви и҃. ѿ ѿ грѣо́вѣѣ ѿ то́ча́ целѣѣи мно́ги. ѿ прѣтѣѣ ре́ѣѣ і҃ако
прѣвѣтѣѣѣѣ зѣвѣзды́ свѣтѣтѣѣѣѣ по́ вѣемѣѣѣ мѣроу.

¹²¹⁶ В оригіналі закреслено червоним олівцем.

¹²¹⁷ Літеру дописано червоним олівцем.

¹²¹⁸ Літери закреслено червоним олівцем.

¹²¹⁹ В оригіналі частина слова не прочитується.

¹²²⁰ Див. житіє прп. Лаврентія Затвірника.

НИХЪ ЖЕ БѢ ИЖЕ ПРѢЖДЕ ПОМАЛОВОЕННЫИ ЕЛЖЕННЫИ ѠЦЪ НАШЪ НИКИТА. ДНЬ НА МИ
ПОРЖЕВТВОУ ЕМЫ ТОГО ГРАДА КИЕВА РОДОМЪ¹²²¹.

\Арк. 366\

ЕЩЕ¹²²² МОУ ЮНОШЕСКИ ЦВѢТЮЩОУ. И МЛАДЕНЬСТВУЮЩУ ЛѢТНЫМЪ СЪВХОЖЕНІЕМЪ. ПРИХОДИ В
ПРѢРЧЕННОУ СЪВІТЕЛ ПЕЧЕРСКОУ. И МОЛИ ИГОУМЕНА НИКОНА¹²²³ СЪБЛЕЩИ ЕГО ВО ИНОЧЕСКА. ИГОУМЕНЪ
ЖЕ ВИЖОУ ТѢ РЕЧЕ СЪ ЮНОШЕ ЮНА СОУЩА БОРАТЪ. ЕГДА КАКО НЕБОМОЖЕШИ СКОРКЕ И МЪРТА СЕГО
ТЕРПѢТИ. МНОГИ БО РАТИ БѢСОБІКІА БЫВАЮ НАМЪ. НЧЕ БО НАША БРА КРОВИ И ПЛОТИ. НО К НАЧАЛО
МИРОДЕРЖИТЕЛЕ ТМАИ БѢКА ЕГО, И ДОУХОВОМЪ ЗЛОВЕ ПОНЕНЫ. ІАКО ЖЕ ГЛЕТЪ БЖЕСТВЕННЫИ
ПАВЕЛЪ¹²²⁴. И ПАКИ НИКТО ВОЗЛОЖИВЪ РОУЦЕ НА РАЛО ЗРА ВОПА ОУПРАВІ БРАЗДОУ СВОЮ¹²²⁵. ЕЛЖЕННЫИ
ЮНОША. С РАДОСТІЮ СЪБѢЦЕВЛЕТСА БЛАКІА СКОРКИ ТЕРПѢТИ СО БЛАЦЕМЪ ОУСЕРДІЕМЪ, И МНТРЕКАА
БЛА ПРДАНИА СОХРАНИТИ. ИГОУМЕНЪ ЖЕ ВИДѢВЪ ЕГО НЕПРЕКЛОННА ПОМЫЛО. И ПОТРИЗА ЕГО. СО
ѠІАТІЕМЪ ЖЕ БЛАВЪ, БЛА ПЛОСКАА ИДОЛУ ВЛЕКУЩАА МОУДРОВАНІА СО ѠРБЪЗУЕТЪ ЕЛЖЕННЫИ Ѡ
ЮНОША. И ВДАНЪ БЫВАЕ МОУЖОУ ДХОВНОУ И РАУДНТЕЛНОУ И ВЕЛІКОУ В ДОБРОДѢТЕЛЕ. ІЖЕ НАВЫКНОУ
ТИ Ѡ НЕГО ИНОЧЕСКОМУ ЖИТІЮ И ПОЦЕНІЮ, И БЛАКИ

\Арк. 366 зв.\

МНТРЕКИМЪ ОБЫЧАЕМЪ И ПРДАНИЕМЪ. И БЫВАЕТЪ БО ВЕМЪ СОВЕРШЕНЪ ПОГЛОУШНИКЪ ДХОВНОМЪ
СВОЕМЪ ѠЦѢ. И БЛА СОТВОРИМАА ИМЪ СОВОУ ТЦАШЕА ИПРАВИТИ. И ПОТОМУ БЛАКІА МНТРЕКІА
СЛДЖЕБИ ПРОХОДИТЪ. И П____ОНИЩ¹²²⁶ И МАГЕРНО (sic!) И ПРОЧАА СЛДЖЕБИ. И ДОБРКЕ ОУДРЧАЕ СВОЕ
ТЧЕЛО ПОТГОМЪ И МЛТВАМИ. ЕДЕНІЕМЪ ЖЕ И СЛОТРАДАНІЕМЪ И СМИРЕНІЕ ТЕРПЕНІЕМЪ И ПРОЧИМИ
ДОБРОДѢТЕЛЬМИ СІАА ПОРЕДН БРАТИИ. И ПРОБТО РЕЩИ БЛА ПЛОТЪСКАА МДРОВАНІА ДХОВИ ПОВИНДВЪ.
В ТАКОВЕМЪ ДОБРЕ ОУСТРОЕНІИ В ПРОЧИХЪ ДОБРОДѢТЕЛЕХЪ ПОЖИВЕ ЕЛЖЕННЫИ И ВРЕМА ДОБОЛНО¹²²⁷.
БРАГЪ ЖЕ ВИДА СЕБЕ Ѡ СГГО БЛАЧЕСКИ ПОВЕЖАЕМА СМИРЕНІЕМЪ И ТЕРПЕНІЕМЪ. ОУХИЩРЕНІЕ НККОЕ
ОУМЫШЛАЕТЪ НА СГГО, ІЖЕ ѠТОРГНТИ ТОГО Ѡ ОБІТЕЛИ Ѡ ЛЮБЕ ѠЧЕ ЖЕ И БРАТИИ. ДА ТАМО
БРАНЪ ПОТГАВІ НА НЬ. СІМЪ ЖЕ ТАКО БЫВАЮЩИМЪ НАЧА ЕЛЖЕННЫИ НИКИТА ПОМЫШЛАТИ В СЕБѢ,
ІАКО ИЗЫДЕ ИЗ МНТРА, И ЗАТВОРИТСА ЕДИНЪ В ПЕЩЕРѢ, И ТАМО Ѡ БЕСМОЛВІА МНО

¹²²¹ Див. Коментар 122.

¹²²² Дописано вище пізніше (?).

¹²²³ Див. Коментар 107.

¹²²⁴ Порівн. Кл 3:8.

¹²²⁵ Лк 9:62.

¹²²⁶ В оригіналі слово прочитується не повністю.

¹²²⁷ Див. Коментар 123.

\Арк. 367\

жашншю мзѣ прѣобрацѣ. ѿѧ же брагъ влагаше емѣ во оумъ. и не поманѣ елѣннаго ѿсѡанна
лѣствичника глѣца. горе рече. аще оудиниелъ впаде члѣкъ во оубинѣе, или в разленѣнѣе. или
щчлѣнѣ¹²²⁸. нѣ бодвижан егѣ в чщѣхъ. а идѣ же ерта двѣ или три соборни сѡ имени моѣмъ
тѣ емѣ посредѣ ихъ рече¹²²⁹. и пакн не гавлюа посредѣ собора в ерѣтїи твоѣ прѣпенѣишнхъ¹²³⁰
гавлѣтиса. воединъ же ѿ днїа, приходї ко игѣменѣ нїконѣ. и молї егѣ да повеаи емѣ
затворїтиса едїномѣ в пещере кромѣ мнѣра¹²³¹. игѣмен же возеранаше емѣ глѣ. сѡ чѣдо
нѣетѣ тї ползы прѣзднѣ сѣдѣтї. понѣ юнѣ еїи. оунѣ тї ертѣ да пребѣдешн посредї ерѣтїа и
рабѣтаж тѣмъ не погрешїши мзѣ своѣа. самѣ бо вїдѣлѣ еїи ерѣта нашего стѣго нїакїа
печѣрника¹²³². како прелцѣ бытѣ ѿ есѡвѣ аще не бы ежїа елѣтѣ спсала егѣ. и мѣвѣ рѣди
прѣпнѣ щцѣ антѣонїа и фесѣдѣгїа. иже и донѣ мнѣга подеа творѣа. егѣ прославлѣющѣ егѣ
рѣди мнѣгїи тѣрдовѣ егѣ и воздержанїа. и на мнѣга сказѣвѣ емѣ лажнїа еѣ

\Арк. 367 зв.\

сѡбѣкаа. како подоваертѣ прѣтнѣнїтиса помѣелѣ своѣмѣ. нїкнѣта же глѣше нїкакѣже сѡ (sic!)
прелцѣелъ тѣакобѣю вѣци ю прошѣ оу гѣ егѣ да и мнѣ подарѣтѣ чюдотворѣнїа дѣра¹²³³. ѿвѣца
же игѣменѣ рече. вѣше силѣ прошѣнїе твое. елѣдї ерѣтѣ не бонесїшнелъ нїпадеїшнелъ. велї тї
наше смирѣнїе слѣжїтї на стѣю ерѣтїю. ихѣже рѣди вѣнчлѣнѣ имашн ебїтї за послѣшанїе твое.
нїкакѣ не не -----а¹²³⁴ глѣмѣ ѿ игѣмена. нѣ еже возхотѣ тѣ и сотворї. емѣ бывшѣ вхѣдї
в пещѣрѣ и зазадѣ сѡ себѣ двѣри, и пребѣтѣ не нїходѣа. непомнѣзѣ прелцѣнѣ бытѣ ѿ дїабола.
бо время бо пѣнїа своѣго. слѣшаше глѣсѣ молѣщелъ с нїмъ і обѣнѣше елѣгѣуханїе нїзречѣннѣ.
и сїмъ прелѣтнелъ глѣ все егѣ. аще не бы еїи агѣлѣ былѣ не бы молїелъ со мнѣю, ни дѣха стѣго
обѣнѣнїе ебїло. и начѣа прїлѣжно молїтнелъ глѣ. гї гавї мнѣ еа сѣмъ разѣмнѣ, да вїжю тѣа.
тогда бї глѣ к немѣ не гавлюа тѣетѣ занѣ юнѣ еїи да не бонесїелъ нїпадеїшн. Затворнїкѣ же
рече со слезѣамн. нїкѣ

\Арк. 368\

ко гї прелцѣелъ. наоучѣнѣ бо бї ѿ игѣмена моѣго не внїмѣтн прѣлестн дїабола. тѣобѣю же вѣа
велїмаа сотворѣ. и тогда дѣшепагѣбнѣм змїн. прїїмѣ сѣелартѣ на нїмъ. и рече, не возмѣжно

¹²²⁸ Див. Коментар 124.

¹²²⁹ Мт 18:19-20.

¹²³⁰ На берегах слово виправлено на «прѣпенѣишнѣ».

¹²³¹ Див. Коментар 125.

¹²³² Див. Коментар 108.

¹²³³ Див. Коментар 109.

¹²³⁴ Слово в оригіналі не прочитується.

члѣку во плоти сѣщѣ видѣти ма. и посылаю ангела моего да еѣде с тобою, и ты еѣди бола
 егѡ творѣ. и ѣе егѡ пред нимъ еѣе во сѣразѣ ангела. па оуко никита поклонил емѣ
 ангелѣ. и гла емѣ еѣе, ты оуко не молил нѡ еѣди почитѣл книги, и гимн сѣрѣщениѣ е
 егѡ еѣеѣдѣ. да ѡ ни подѣи слово полѣзно приходѣщимъ к тебѣ. а же прѡно еѣдѣ молилѣ
 ѡ спѣн твоѣмъ творѣ своѣгѡ. и прѣлѣтѣвѣе мнѣхъ, и к томѣ никако же помолѣл. нѡ
 прилежалѣ чтѣнѣю и оуѣнѣю. еѣе же видѣше еѣпрѣтѣни молаѣцаѣ ѡ нѣ и радѡвашѣл ѣако
 ангелѣ творѣщѣ молиѣтѣ за нь. еѣеѣдовашѣ же ѡ полѣѣ дѣи приходѣщимъ к немѣ. и начѣ
 прѣрѣтѣвѡвати. и еѣитѣ ѡ немъ глаѡа велика, ѣако еѣе дивѣтѣл зѣбитѣю словѣмъ егѡ. посылаѣ
 же никита ко кнѣзю и зѡлаѣѣ гла. ѣако днѣ оуѣтѣнъ еѣи глѣеѣ светѡслаѡичѣ. в зѡлочѣи

\Арк. 368 зв.\

икѡро поглѣи еѣа своѣгѡ еѡтѡполѣка на егѡ новѣградѣ. и ѣако же рѣчѣ тѣако и еѣитѣ. по малѣхъ
 же днѣхъ оуѣѣдѣна еѣитѣ смѣртѣ глѣеѡѡа¹²³⁵. и ѡ егѡ прослѣи затѡрникѣ ѣако прѣкѣ ѣртѣ. и
 еѡмнѣ поѡлѣшахѣ егѡ кнѣзи и болаѣл. еѣеѣ оуѣо приходѣщаго еѣити не еѣѣртѣ, нѡ ѣже сѡмъ
 еѡѣѣл и наоучѣи зѡлаѣ члѣки или оуѣити или оуѣкѡртѣи еѣлѣ боѡѣщѣлѣ. егѣда еѡ прихѡжѣхѣ к
 затѡрникѣ словѣи оуѣтѣѣшѣа сѡлѣшѣти ѡ него. еѣе же мнѣмѣи англѣ повѣѣдѣше емѣ еѡ
 сѡѡчѣѡшѣа ѣмъ. тѡи же прѣрѣтѣвѡвашѣ и еѡѡѣше тѣако. не можѣше никтѡ же еѡтѡзѣтѣл с
 нѣи кнѣгами еѡтѡхѡго законѡ. еѣеѣ оуѣо и зѡоуѣртѣ ѣмѣлѣше. еѡтѣѣ и еѡхѣ лѡѡгѣртѣи чѣсѣа дѡѡторѡмнѣ,
 сѣртѣ еѡторѡзакѡнѣе, еѡдѣи цѣртѡѡ, и еѡлѣ прѣрѣтѣѡѡ по чинѣ и еѡлѣ кнѣги жидѡѡѣкѣл¹²³⁶ еѡѣѣдѣше
 дѡѡртѣ. еѡлѣи и ѡпла ѣже еѡ еѡгѡдѣти прѣдѣнѣлѣ нѡмъ еѡѣлѣ кнѣги на оуѣтѡѡѡѣнѣе нѡше и
 на иѡспѡѡлѣнѣе сѣхъ никѡли же еѡхѡтѣѣ видѣти ни жѣ сѡлѣшѣти ни почитѣти. нѣ иномѣ комѣ
 дѡртѣ еѡѣѣдовѡвати к себѣ. и еѡлѣ разѡмно еѡѣмъ ѡ егѡ. ѣако прѣлѣщѣнъ ѣртѣ

\Арк. 369\

ѡ еѡртѣ¹²³⁷. и егѡ не тѣрѡлѣѣе прѣѡѡѡѣи ѡѡѣ ѣи еѡ сѡѡѡтѣлѣи никѡнъ и гѡѡменъ. ѣсѡнъ же по
 немъ еѡитѣ и гѡѡменъ. и пѣмнѣ поѡртникѣ и сѣлѣ ѣи еѡитѣ еѡпѣѡпѣ градѣ рѡртѡѡѣ. мѡтѣѣн
 прѡзорѡлѣѡѡѣѣ. и сѣлѣи еѡѣи пѣѣрѣнникѣ. ѡгѡпѣи еѡѣе гѡгѡрѡен чѡдѡтѡѡѡѡѣѣѣ никѡла иже еѡитѣ еѡпѣѡпѣ
 тѡѡѡтѡрѡкѡнѡ. еѡтѣртѣ иже напѣлѣ лѣѡтѡпѣнѣѣѣѣ. гѡгѡрѡен тѡѡѡѡѣѣѣѣѣ кѡнѡнѡмъ. фѣсѡѡтѣнѣѣѣѣѣ иже
 еѡитѣ еѡпѣѡпѣ чѣрнѣгѡѡѣѣѣ. и сѡнѣиѡфѡртѣ прѡзорѡлѣѡѡѣѣ¹²³⁸. ии еѡи еѡгѡнѡѡѣи ѡѡѣи прѣидѡша к
 прѣлѣщѣнѡмѣ. и помолѣшѣлѣ еѡи, и ѡгнѡшѣа еѡѣе ѡ него и к томѣ не видѣѣ егѡ. и зѡѡѡѡша же
 егѡ еѡнъ. и еѡпрѡшѣхѣ егѡ ѡ еѡтѣемъ законѣѣ хѡтѣѣѣ сѡлѣшѣти ѡ него чѡѡ. ни же клѣнѣшѣлѣ

¹²³⁵ Див. Коментар 110.

¹²³⁶ Див. Коментар 111.

¹²³⁷ Див. Коментар 112.

¹²³⁸ Див. Коментар 113.

глаголю, яко николи же читавъ книги. иже прежде оумчаше изоритъ жидовскіа, ниже же ни единого слова не свѣститъ. и испроста рещи. еже алфавита ни азъки ни единого ѿ нѣ знааше. сн же преблженнии ѿцы едва научиша его грамотѣ. и ѿтолѣ блженнии ѿцы нашъ никита дарятъ себѣ на въздржаніе и поглѣшаніе. и чтоо е смиренное жи

\Арк. 369 зв.\

тѣ и в работы мнѣрскіа тѣжкіа проходи¹²³⁹. пѣмачѣ смертнѣю быишъ пре очима имѣа, да не пакн обрацѣнъ едѣ ѿ врегвѣтелѣа яко по малѣ днѣхъ превзыти емѣ вѣхъ доводѣтелю иже во свѣтели. и обношашеа глаба бѣла доводѣтелѣаго и терпѣлиѣаго житіа его повѣдѣ. тѣмже вѣианаго еѣа болѣю и изѣраніемъ стго дѣа порѣбленъ бываѣ епѣпомъ великомъ новѣ градѣ¹²⁴⁰. многѣи его рѣди доводѣтеле и совершеннаго житіа яко могѣщѣ емѣ оупѣрти хѣо стѣдо словѣннѣи обѣщѣ. в немже еѣе еамъ порѣрадѣ и икѣшѣа. можѣ и напѣрѣтованнымъ помощи. яко глѣтѣ ежѣтѣвеннѣи апѣ¹²⁴¹. многа же чудеса сотвори блженнии ѿцы нашъ никита нѣкода оубо ездѣждѣю многѣ бывшѣ в самомъ томъ велицемъ новѣграде и во вѣхъ предѣлѣхъ его на многы дни. и исыхахѣ всѣ плоды земныа ѿ зноѣа слѣчнѣа. сн же мѣтѣ своѣа прѣтрѣрѣхѣтѣ к еѣд и зѣвѣшаго дрѣвѣа ѿ тѣвѣрдыко каменѣи не покорѣнѣа людемъ бѣдѣ в прѣтѣи. еѣтѣ

\Арк. 370\

же болѣю боѣацихѣа его тѣвори и мѣтѣвѣ и оубѣлшѣи. яко глѣтѣ ежѣтѣвеннѣи дѣдѣ. бываѣтѣ в тѣон чѣа дождѣ доволѣнъ на оупѣшѣніе вѣемъ чѣкомъ¹²⁴². и наполнѣтѣ враздѣ¹²⁴³. и возрадѣвашеа вѣи людѣе, еѣа елагодарѣще и стго. поем же вѣитѣ пожа великѣа вѣграде. еѣдѣ накарѣшѣщѣ на грѣхъ рѣди нашѣи. стѣи же пакн вѣемлѣ мѣтѣвѣи своѣа крѣпѣкоѣ и порамѣноѣ жнѣ. иехѣдѣи прѣтѣвѣа пѣлѣмени. оѣгнѣ же яко оупѣтѣдѣа мѣтѣвѣа стго, в тѣон чѣа еѣоро оупѣаѣтѣ¹²⁴⁴. прѣчаа же чудеса его напредѣи прѣше скаже. бывшѣ же блженномъ ѿцѣа нашѣемъ никитѣе в тѣаковѣмъ оупѣтѣроѣніи чинѣ стѣлѣтѣва своѣго вѣремѣа доволѣно. и оупѣаѣ доврѣе порѣченѣое емѣ хѣо стѣдо словѣннѣи обѣщѣа по елѣгѣтѣи и е прѣпѣи е прѣвдѣе лѣе, гѣ. и дѣ мѣа. и поѣтомъ в недѣгѣа тѣелѣннѣи впадѣ. в немъ же и прѣстѣвѣнѣа к еѣд е вѣчнѣю жнѣзнь. и прѣже прѣстѣвлѣнѣа своѣго

¹²³⁹ Див. Коментар 126.

¹²⁴⁰ Див. Коментар 114.

¹²⁴¹ Евр 2:17-18.

¹²⁴² Див. Коментар 115.

¹²⁴³ Порівн.: Пс 146:7-11.

¹²⁴⁴ Див. Коментар 116.

люди добръ поучивъ и наказавъ. да имать содерзновеніемъ рещи вѣщѣ своемъ. се а и дѣти
ѣже ми еси дѣла¹²⁴⁵. такоже и о самодерце помолѣа і о вѣхъ людѣ. и мнрѣ да въ имъ. и

Арк. 370 зб. |

в сѣмъ на иѣхѣда своегѣ причастіа стѣхъ тѣмъ чѣла и крови гѣ нашего іе хѣ. и предѣстѣ
стѣю свою дшѣ в рѣщѣ гѣн. в лѣтѣ хѣхѣ¹²⁴⁶ мѣа генварѣ въ л, днѣ. на пѣмѣ иже во стѣхъ
щѣа нашего ипполита папы римскаго. собраша же сѣа людѣ ш всего града на погрѣеніе стѣго. и
положиша чѣтныа егѣ мѣщи трѣдолубѣзныа со шлѣмѣ и пѣенъми въ цѣркви стѣхъ прѣпѣнѣ
егѣщѣзъ ісѣлкіма і анны. одѣнѣю странѣ великіа цѣркви бжїа прѣмрѣти. в неѣ же совершѣетѣа
собѣрѣ егѣ. и по вѣхѣхъ цѣркѣа роіиіскїа великіа митрополїа. о хѣтѣ іеѣ о гѣтѣ нашѣ. емѣ же
сѣа со щѣ и со стѣмъ дѣомъ. ннѣ и прѣно и вѣтѣки вѣкѣ, ѣмнѣ.

Мѣа апрїла въ л днѣ¹²⁴⁷. соверѣтеніе четрнаго телесѣ. и въ стѣхъ щѣа нашего никїтѣ еппа.
великѣ новаграда чѣо тѣворѣа.

По прѣтѣвлѣнїи оубо егѣ елѣннаго и прѣновопомнѣмаго иже во стѣхѣхъ щѣа нашего
никїтѣ еппа великого новаграда. мнѣвшемъ лѣтѣомъ четырѣтѣомъ и пѣтїю дѣсѣ, и трѣ
мѣамъ. во

Арк. 371 |

во цѣтѣво елѣчетѣваго цѣрѣ и великаго кнѣза іѣана васїлїевича самодерѣца. егѣдѣ ерѣнѣ
тѣворѣщѣ емѣ. прѣтївѣ егѣмерѣскаго іазыка лѣтѣнѣска иже на рѣщѣа лѣвоныскаа землѣ¹²⁴⁸. и
тѣмо помылѣе вѣла своѣа кѣ градѣ и хѣ рѣднѣ¹²⁴⁹ вѣ влѣхѣзѣе го годѣ. бжїимъ же ишѣолѣнїемъ
и того нѣнрѣчѣннѣми же вѣстѣ едѣамнѣ вѣла пѣлзю на стѣрѣаца ю. ѣкѣ иногѣдѣ бѣстѣ вѣграде
ѣфѣтѣ. гѣ егѣ нашѣмъ чюдѣдѣнѣтѣвѣщѣмъ стѣмнѣи своѣмнѣ едѣмнѣ шроки. и хѣже ісѣрѣ в горѣ нохлїн,
ш егѣмерѣскаго и бѣзѣакѣннаго цѣрѣа дѣкїа. и пѣаша стѣнѣ тнѣ сѣтѣроца в тѣонѣ горѣ нохлїнѣтѣн
лѣ. тѣв. лѣтѣа. и ничѣтоже ш ннѣхъ вѣрежѣно ннѣ сапогѣа нѣгѣ и рѣстѣлѣ. и порѣаша при велицѣ
цѣрнѣ оѣсѣннѣ. на сѣблнчѣнїе ерѣтнѣкѣа елѣдѣщнѣмъ, ишѣтннѣ на лѣжѣ глѣщнѣ, ѣкѣ не бѣстн
воіѣрѣнїа мѣртѣвнѣмъ¹²⁵¹. ищѣе подобно емѣ бѣ и здѣе во цѣтѣвнѣ роіиіскїа землѣ. мнѣошнѣ тѣогѣдѣ

¹²⁴⁵ Евр 2:13.

¹²⁴⁶ Див. стор. 98

¹²⁴⁷ На берегах: Глѣ КБ.

¹²⁴⁸ Див. Коментар 127.

¹²⁴⁹ Див. Коментар 128.

¹²⁵⁰ Літери закреслено в оригіналі.

¹²⁵¹ Див. Коментар 129.

НЕ ПОЛОЖИША В РАЗУМѢ СВОѢ А ПЛА ПАВЛА ГЛ҃ЦЫ¹²⁵². МОЛОУ БѢ ЕРАТІЕ ВЛЮБІТИ ѿ ТВОРАЦИХЪ РАІПРА
И РОБЛАЗНЫ ПАЧЕ ОУЧЕНІА ЕМѢ БѢ НАУЧИТЕСЯ. И ОУКЛОНИТЕСЯ ѿ НИХЪ

\Арк. 371 зб.\

ТАКОВИИ ЕО ГБИ БГ҃Ъ НАШЕМУ И҃Ъ Х҃Ъ НЕ РАБОТАЮ НО СВОМУ. И БЛ҃ГИИ И СЛОВЕСИ И БЛ҃ГОСЛОВЕНІЕМЪ
Л҃ТѢ І҃ЩА НЕ ЗЛОБЕВИХЪ. МНОГИИ ЕО ТОГДА ПОКОЛЕВГМЕА ЕРЕІЮ. НЕКОЕЮ. НЕ ТОКМО ѿ СЦЕННИХ
ИНОКЪ, НО И ѿ ПРОСТЫХ ЛЮДЕИ ОУЧЕНІЕМЪ НЕКОНХЪ МНИХЪ ПОВЕР҃ИНИИ ИМЕНЕМЪ АРТЕМА И ТОГО
ОУЧНИКА ФЕОДОІА¹²⁵³. ИХ ЖЕ А НЕ СДА ГЛ҃Ю ВРАГИ БЫТИ ИСТИНѢ. ИМЖЕ КОНЧИНА ПОГИБЕЛЬ. ИМЖЕ
БГ҃Ъ ЧРЕВО, И СЛАВА БГ҃Ъ ИМЪ. ИМЖЕ ЗЕМНАА МДР҃ВСТВУЮЩЕН. МИРЪ СЕИ И СЛАДОСТЬ ЕГО ВОЗЛЮБИША
ГА ЖЕ НАШЕГО І҃СА Х҃А СЛАВЫ ЕГО ѿВРАТИШАСЯ. СЪЕДИ¹²⁵⁴ ШАСЯ ПОМЫШЛЕННИ СВОИИ, И
СОМРАЧИШАСЯ НЕРАЗУМНАЕ ИХЪ І҃ЩЕ. ГЛ҃ЮЩИ БЫТИ МДРИ ѿ ЮРОДѢША. ТАКОЖЕ ПО СИ БГ҃ЕГДНЫ
БЫША В ЗЕМЛЮ ТБЖД. И ТАКО КОНЕЧНѢ РАСТЛѢШАСЯ ТОЮ ДШЕГДНОЮ ЕРЕІЮ. ГЛ҃ЮТЪ ЕО І҃АКО
ФЕОДО ВОЗЛЮБИ ЛАТ҃ВИНСТВО ИЖЕ ПОІА. ГЛ҃ХЪ ЕО И ОУЧАХЪ НИ СОКАЖНИИ. І҃АКОЖЕ И ѿ ВѢКА БГ҃Ъ
ОУГОДИВША СТИИ. ПО СМРТИ И НИЧТО МОГѢ СОТВОРИТИ. И НИКОЕ ЖЕ ИМѢ ДЕРЗНОВЕНІЕ. НИЖЕ
СОДЕРЗНОВЕНІЕМЪ СГА

\Арк. 372\

ТИ. ВЪ ДНѢ СД҃НЫИ ПРѢ ГМѢ НАШИМЪ І҃И Х҃МЪ ВРѢ ЦР҃ЕМЪ. И МНОЗИ ѿ НИХЪ СГАНѢ СОШЮЮ ЕГО
Б ДНѢ СД҃НЫИ. И НЕ ВѢР҃ЮЩЕ ЧЮДЕЕМЪ СГЫ БЫВАЕМЪ ѿ НИХЪ. ЕГДА СИ СОКАЖНИИ ХОТѢХЪ
ЧЮДЕА СГЫ МОЛЧАНІЕМЪ ОУТАИТИ. ТОГДА ПАЧЕ ЧЮДЕНАА ТРБЕА ВСЕГЛАСИНИШИ СЛЫШИТЕА ВО ВСЕИ
ЗЕМЛИ ЕЛИКА ОНИ ХѢЛАХЪ СОКАЖНИИ. ТОГДА БГ҃Ъ СГЫ СВОИХЪ ПАЧЕ ПРОСЛАВЛАСЯ. ЕЛИКО СНИ
СВѢТІАНИКЪ ПО СПДОМЪ СКРІТИ ХОТѢХЪ¹²⁵⁵. ТОГДА ПАЧЕ СВѢТІАНИЦЫ МЫСЛЕННИИ ВЕСЬ МИРЪ
ПРОСВѢЩАХЪ. ТОГДА ОУЕО НЕ ТОКМО ѿ ГРОБА ВЪ СГЫ НО И ѿ МОЩЕИ И. НО ѿ ЧЕРТНЫХЪ НКѢ ИХЪ
ИДѢЖЕ КОЖДО ИХЪ НАЧЕРТА БЫТЬ. НО ТОГДА ПАЧЕ ВО ВРЕМЯ СЪНО ИНОГДА РАЗЛИЧНЫА ЧЮДЕА
ИЗЛІАШИА ПО ВСЕИ ЗЕМЛИ РОИИСТѢИ. ВО ЕДИНѢ ОУЕО ѿ НОЦИ. ЧЛКЪ НЕКОЕМЪ ИМЕНѢ ИСАКЪ¹²⁵⁶ В
ТОМЖЕ ВЕЛИЦѢ НОВѢГРАДЕ. СПАЩЕ ЕМѢ НА ЛОЖИ СВОЕЮ ГАВЛѢТЕА ЕМѢ СГЫИ БЛ҃ЖЕННЫИ ѿЦЪ НАШЪ
НИКИТА ВО СВОЕМЪ ПОДѢИ. ГЛА ЕМѢ ВОСТАНИ СКОРО СЪ ИСАКІЕ. І҃ ИДИ В СЕБОРНЮ ЦР҃КВЪ ЕЖІА
ПРМРОТИ. СЪЕРѢТОША ЕО СЯ В НЕИ МОЩЫ СГГО ЕПКА НИКИТЫ. И ШЕ РЦА АРХИЕПШ ПІМНИ

¹²⁵² Рим 16:17-18.

¹²⁵³ Див. Коментар 130.

¹²⁵⁴ Літери закреслено в оригіналі. Вище написано декілька літер: «етц».

¹²⁵⁵ Порівн.: Мт 5:15.

¹²⁵⁶ Див. Коментар 131.

\Арк. 372 зв.\

да моли ега со повечеде црква и о говинте плодovy земныи и еринь wгаде (sic!) w него. тож ноци и —¹²⁵⁷ томд архиепископд пиминд. столицу в келии своен на संबично своемз правиле. мало воздремавш емд гавлаетел емд стын гакже ете сбра егд написанз есдо брадз. гак егда познатиса влагомз его иже на брате, во суджде стлвртои¹²⁵⁸. по संबичю молитвд гл. прирече. мнрз тевте брате возлюбленне. архиепископд пиминд пристрашид бившд w видения. и рече емд гавивиса, не бонса брате, а емь не блазнз но епцз, иже преже бивз пре тобою пре многа лте, имла моє речетса никитга. и и w крциа роинскга земла э епцз. ните же благоволи все елгин гб егз нашь гавити мочи моа. тб же не кони ни мало. но возврати всемд соборд гавление моє. и воз———л¹²⁵⁹ w земла. и се рече невидимз бисть. архиепископд же обонвшд и никогд же видте. бившд клепаию по время задрени. приходд прежеренным (sic!) иакиє ко архиепископд. и повечеде емд видте

\Арк. 373\

ние гакже гависа емд стын и повелте казати¹²⁶⁰ епцд. и оувидевз стго сбра и позна га тои есть гавивиса к немд. и превиета сбра и епцз же, и иакин ега елдараше, и чуждахса со бившемз. архиепископд же еboro повелеваетз еверати ещенным соборз. и приходд ко гробд стго. и раскопавше сберетаютз чтноє тело блженнаго wца никиты целы и нетлєнно гак сплцд емд. такд и ризы стго тлєнию не причастны быша но гакд вчерд оволчены¹²⁶¹. показвущд пребгомд нашемд егд своегд стла дшевию чистотд. и бв вте дивитиса зрцимз прелавномд чюдєи и ега проглатити. гак в толи множертво лте не токмо телеи стго целы и нетлєнны быша сохрани гб, но и ризы стго целы и нетлєнны быша. архиепископд же пиминд тогда бо время оутрени на полїелеотє каженїє твора во стей велицей цркви софєн прлроти ежїи. мочем же стго никиты б то время преложеномз ещцимз и ветхїа раки на судре и портавленомз ередї великїа цркви. по поли

\Арк. 373 зв.\

елєи чкете архиепископд вшешд во стбї салта и со времз сщєннымз соборомз. и едлцимз во стемз сщєннымз соборомз. и едлцимз во стемз салтарте. ете во время чтєнию в цркви. со архиепископом же и ещєннонокд едлцид во салтарте. и мало воздремавш. и се зрї стго со

¹²⁵⁷ В оригиналі слово не прочитується.

¹²⁵⁸ Див. Коментар 132.

¹²⁵⁹ В оригиналі слово не прочитується.

¹²⁶⁰ На берегах дописано: «архи».

¹²⁶¹ Про цей одяг див. Додаток 12.

Сѡдра портавши в багрянонѡнемѣ делѡни. и вшеши во стѣи сѡлтарѣ с кадильницею. и наченши
ѣмѣ кадити стѣи прѣтлѣ і архієппа и прочіи сѣнно чинѣ ѿ во сѡлтарѣ в то время бѣвшіи. и
пѡки и зѣ сѡлтарѣ в цркви и зѣ. сѣнноинок же возенѣвѣ и к томѣ не биде ѣго. и во то чѣкѣ
повѣдаше¹²⁶² архієппѣ и вѣмѣ бѣвшимѣ во сѡлтарѣ. и прочимѣ праволавнымѣ прѣтѡлци
в цркви тогдѣ. и пѡки в тои днѣ. егда сѡбрѣтѡшасѣ мѡци стѣго тогѡ. да в тои днѣ¹²⁶³
прійдѡша рѣстїи полци ко градѣ рѣгоднѣ¹²⁶⁴ ѣко и бѣше рѣхѣ апрѣлѣ вѣ, л днѣ сѣботнѣи.
бидѣша мнѡзи ѿ латѣинѣ иже во градѣ в полцѣ рѣски члѣка чѣздѡца на конѣ по брегѣ рекѣ
нерѡвы при зѣ стѣлѣи. и ѡу него нѣбѣтъ ерадѣ прогнающе латѣини ѿ рѣски полковѣ. в рѣцѣ
имѣца

\Арк. 374\

жѣзлѣ ко крѣтомѣ. мнѡзи же ѿ праволавнѣи сѣ видѣнїе повѣдаша ѣлицы сѡбрѣтѡшасѣ во
время взѡчїѣ градѣ рѣгоднѣ в полцѣ рѣски ѣвлѡща и повѣжающе латѣини. и повѣдаша
в новѣграде. пришеши к рѣцѣ стѣго. зрѡще на сѡбрѣ стѣго никитѣ чюдо тѣворѣца. ѣка ищевымѣ
сѡразомѣ ѣвлѡшасѣ стѣи в землѣ латѣинѣ с тен прѣ градѡ рѣгоднѣ. тѣже видѣнїе повѣдаша
по взѡчїи рѣгоднѣскомѣ латѣинѣ имене ѣванѣ нѣ сїи бѣвѣ старѣишина тогѡ градѣ рѣгоднѣ
і ины мнѡзи сѣ повѣдаша, дивѡщасѣ еѣ проглавѡще и величѡще проглавѡщимѣ своѡ
ѡгѡдники. архієппѣ тѡржестѡ отѡрѡ свѣчѣло тогдѣ по сѡбрѣнїе чѣтнаго тѣлѣи иже по стѣи
ѡца нѡшего никитѣ. и портавлѡетѣ трапѣзы мнѡгы и ѡчрежѣ ници и сѣенники і инокѣ. и
бѣбѣ радѡстѣ бѣлѣ во вѣмѣ велицѣмѣ новѣграде. ѣко таковѡе бѣцѣннѡе роковнѣе ікровеннѡе
в землѣ ѿ мнѡги лѣ апѣ гѣ и ѡтѡле ѡстѣвиша прѣздновати брѣтенїе чѣтнаго

\Арк. 374 зѣ.\

тѣлѣи стѣго ѣлѣннѡго ѡца нѡшего никитѣ. мѣца апрѣлѣ вѣ л днѣ на пѡмѣ стѣго ѣкова ерѣта
стѣго ісѡнна бѣголова¹²⁶⁵.

Чѣо аѣ сѡ андрѣи рѣславленем

ГДАЖЕ ѣлѣголи прѣблѣи нѡшѣ блѣка и гѣ бѣгѣ. ѡкрѣити нѡмѣ ракомѣ своимѣ почѣеннѡе прѣ
мнѡги лѣтѣ тако мѡего ікровнѣе чѣтноѣ тѣло глѣо великаго стѣлѣ своѣго и чюдотѣворѣца
никитѣ бѣбѣ радѡстѣ велика в самомѣ томѣ велицѣмѣ новѣграде. и во вѣхѣхѣ прѣдѣлѣхѣ
ѣго иже во сѡкрѣтнѣ. еѣ ко сѣбѣшано повѣдѣ сѡбрѣнїе чѣтнаго тѣлѣе ѣго. и сѡ ѣмѣ вѣи

¹²⁶² Закреслено в оригіналі.

¹²⁶³ Закреслено в оригіналі і на берегах дописано «тогдѣ».

¹²⁶⁴ Див. Коментар 128.

¹²⁶⁵ Див. Коментар 133.

оудивляюща еѣ благодарствующа дѣвнаго по стѣмъ его. и приходѣху вси ѿ всюдѣ цркви
 ежѣа прѣрости. егѣ молашеа и ко гробѣ стго поклонитиа и видѣти того иртное
 тѣло приношаху недѣжныа своа различными недѣги болаци. ѣко в нѣкѣю вѣрченицѣ. и
 ѿтѣдѣ недѣжныи свои здравѣи приимаху. во вторѣи днѣ посѣретеніи телеси чгнаго и блженнаго.
 того великаго но

\Арк. 375\

баграда. члкъ нѣкѣа андрѣи именовѣ вѣртѣ раблаленѣ рѣкама и ногама. ни мѣло что могѣи
 подвигнѣтиа. прѣже многѣ днѣ сѣретеніа чгнаго телеси прѣднаго ѿца. тои приносиа
 быбѣ на сѣдрѣ своѣ в великѣю цркви ежѣа прѣрости. ѣко вѣрою влекѣмѣ поклонитиа моцѣмѣ
 стго. и доболно мѣтѣи своа ко всемогѣщемѣ егѣ приноси з горкимѣ плачемѣ. и моли стго
 никитѣ, ѣко да мѣтѣиаи его ищелѣе ѣже и вѣртѣ. иеходѣи в тои ча на ногѣ свои и цркви
 весьма здравѣи рѣкамаже и ногама. ѿходѣи в домѣ свои радѣаеа еѣа благодарѣ. и стла его
 блженнаго никитѣ. вѣемѣ иповѣда своѣ здравѣи;

Чюдо бѣ сѣ глаѣ поможенѣ ксеніи

нозиче ѿ гражданѣ видѣша и прѣже раблаленнаго андѣа иногдѣ на сѣдрѣ лежѣа.
 ходѣа на ногѣ свои здравѣа. еѣ ко многѣ ѿ града того знаѣемѣ вѣртѣ тои андрѣи.
 и пѣче слава повѣдѣ сѣношашиа ѣко раблаленныи мѣтѣи ми стго никитѣ ищелѣе
 пѣче влекѣми вси людѣе. приходѣа с теплыми мѣтѣиаи

\Арк. 375 зб.\

в великѣю цркви ежѣа прѣрости к чгномѣ тѣлѣ стго никитѣ и мѣци е собою недѣжныа. в
 ниѣ же вѣ женѣ нѣкаа именовѣ зѣнѣа¹²⁶⁶ слѣпа бѣ лѣ бѣ ни мѣло что видѣа приводиа
 быбѣ ѿ свои си в великѣю цркви ежѣа прѣрости. во время ежтвеннаа литургѣа. и мѣтѣи
 своа прѣтирѣтѣ ко всеилномѣ егѣ живѣшемѣ на высоки и на смиреннѣи призывѣающа. вѣспѣ
 же и стго никитѣ на молитѣи призывѣаертѣ. ѣже помолитиа кѣ егѣ о ней кѣко да прозрѣ
 мѣтѣиаи стго. моли же і архѣрѣа пѣмина иже тогдѣ оукрашающаго прѣлаѣ великѣа цркви
 ежѣа прѣрости. ѣко нѣкоѣго ходѣаа кѣ свѣмѣ клеверѣтѣ великомѣ стлю и чюдотѣорѣи никитѣ.
 во оублѣшаніе прѣ вѣемѣ прѣтѣоѣцими тогдѣ людѣи. речѣ со слезѣама молючѣа сѣ прѣиѣнныи
 архѣпѣе. ѣко да помѣлиши своѣго клеверѣпа великаго стла и чюдо тѣорѣа никитѣ, ѣко да
 мѣтѣиаи его прозрѣ. на мнозѣ же еи стѣжающѣ архѣпѣпѣ. видѣвѣ же архѣпѣпѣ непреклонное
 ѣа моленіе и слѣ

¹²⁶⁶ Див. Коментар 134.

\Арк. 376\

зы пролѣи ѿиди ѿ мене старнице ѿиди, і иди ко стѣмъ никитѣ. и ѿко хоще спастѣ тѣ по вѣре твоей. сѡна же вкѣпѣ со гл҃го гл҃а ше ко гробѣ ст҃го. и помолѣла доволнѣ и в тѡн чѣ ѿверзела єдино сѡко єа. сѡна же ѿко прїимши дерзновѣніе пѣки ко архіепѣсху приходї. и припадаетъ к того ногамъ і радостными слезами. и пѣки молї того ѿко да млтва ми єго ѿверзетѣ и др҃гоє сѡко єа ѿвѣща еаже архіепѣсху рече к нѣи, вїжѣ тѣ сѡ старнице со старѣвшѣла многими —————¹²⁶⁷ довлѣетъ тѣ єдиноє сѡко к поглубженїю телесѣ твоегѡ до временѣ смрти твоеа. сѡна пѣче протирѣетъ млтвы своа да створенѣ теплыми слезами. и на мноѣтѣ тѣжла архіепѣсху. архіепѣсху же помыслѣетъ єа гл҃а ко стѣмъ ѿ ѿверзети єдиноє ѿко око ѿверзе тѣ и др҃гоє. сѡна же ѿко прїимши и звѣщенїе. пѣки приходї чудотворнѣи рацѣ ст҃го и прилагѣ со слезами слезы. и прилагѣ млтвы і воздыханїемъ ѿ срца і вѣрою. тѣмже надежды не погрѣши і искомое полѣчи. ѿверзе и др҃гоє сѡко в тѡн чѣрѣ прѣ

\Арк. 376 зб.\

вѣми. и вѣтѣ вѣмъ дивнѣиѣ и бл҃годарити и прослави еѣ и того стѣла и чудотворца никитѣ. женѣ —————¹²⁶⁸ и свѣтлыми сѡчїма ѿходї в домъ свои радѣла ѿко николї же что колѣзнь портрѣда. еѣ бл҃годаряще и ст҃го никитѣ.

Чудо ꙗко сѡ женѣ и мѣщи еѣхъ рѣкѣ

Олышано вѣртѣ во вѣмъ велицемъ новѣграде и вѣрѣхъ предѣлехъ єго. ѿко ѿ ч҃тнаго телесѣ иже во стѣи ѿца нашего никитѣи тѡчатѣла многи целевѣ ѿко ѿ некѡєго истрѡчника почерпѣющимъ. сѡна же пѣче прїизливаше вѣртинѣи (sic!). пѣче же горѣще лѣдїе любовїю еже ко стѣмъ, и вѣрою многою влекѡми. начѣла множицею пѣче приходити ст҃го многоцелѣенѣи моцїемъ поклонитѣла и ѿтѣдѣ недѣжнѣи своимъ здрѣвїе почерити (sic!) хотѣще. приходї же тогда и женѣ некѣла єудѣимѣи и мѣщи єи еѣхъ рѣкѣу лѣ, к. и ѿ многа году оуєрдїа и вѣры єа многи млтвы своа, ѿ оу¹²⁶⁹ пѣче и ѿ сѡчїю єа к еѣ многи слезы проливаютьѣла. и не чѣвѣствѣнѣи (sic!).

\Арк. 377\

пѣртѣремъ еѣхъ рѣкѣ єа ко мысленнѣи ирече слезами вѡимѣи помачаѣ своѣ рѣкѣ. взираетъ же к рацѣ ст҃го. и на мнозе того молї. ежїю же помѡщїю и млтва ми ст҃го в тѡн чѣ вѣмъ зрѣющимъ лѣдѣи оуєрѡшала рѣкѣ єа вnezапѣ протирѣетѣла. и много бл҃годаренїе женѣ сѡна к

¹²⁶⁷ В оригіналі слово не прочитується.

¹²⁶⁸ В оригіналі слово не прочитується.

¹²⁶⁹ В оригіналі слово не прочитується.

бѣхъ приносѣше. и стѣмъ бѣмъ бѣздномъ врачю благаенномъ никитѣ. и бѣи сѣ чюдѣ слышано по
всемъ градѣ и сѣблаетемъ его шхѣдн и радѣла в домъ свои

Чюдо. дѣ о слѣпѣи женѣ еудимѣи

 рѣгла же женѣ некака еудимѣа. слыша гакѣ женѣ оурухшю рѣкѣ ищѣли стѣи. во
оутрѣи тѣа приходѣи в великѣю цркви прѣрости ежѣа. приводима же ш неки. и
припадѣ ко многоцелѣбной рѣцѣ стѣго и блженнаго шца нашего никитѣ еѣ ко
слѣпѣа. и шню нимало что видѣ шчѣма своимъ лѣѣ, еѣ. но мысленныа своѣ Очи
бѣбѣдѣ живѣщемъ, на нѣрѣ да оуцѣдрѣ еѣ. и того оугодника великаго стѣла никитѣ
мѣли со великими слѣзѣми. гакѣ да прѣзрѣи мѣтѣами его. стѣи гакѣ имѣла дрѣзно

\Арк. 377 зв.\

бѣае ко блѣцѣ своѣмъ и бѣхъ. мѣтѣами своимъ дрѣе еѣ в тои чѣа прѣзрѣти и шхѣдн же женѣ
онѣа и цркви в до свои радѣла и велѣла еѣа прославлѣа. и величѣа того оугодника
блженнаго шца никитѣ чюдотѣорца.

Чюдо. еѣ о слѣпѣи женѣ феверѣи

 пѣки того дѣи дрѣгла женѣ феверѣи именѣ слыша еѣа. в тои чѣа приходѣи к рѣцѣ стѣго.
еѣ ко ш многѣа шѣлыа болѣзни и знемогорѣе шчи еѣ не видѣти. и тѣако прѣбѣстѣ
дѣа лѣѣта. имало что видѣ шчѣма своимъ. и тѣа приводима бѣвлѣтѣ своимъ ии к рѣцѣ
стѣго. и подобно прѣвѣчи женѣ еудимѣи. своѣ мѣтѣвы вѣшпѣ со слѣзѣми и зливѣтѣ. и
многимъ шчѣнымъ воздѣхѣнѣемъ же и оумилѣнѣемъ. прѣблѣи нашѣ блѣа и гѣ. и никогдѣ
же хотѣа прѣзрѣти дѣшѣ болѣзню слѣзѣцѣ. пѣче не прѣзирѣа никѣиже мѣтѣвы своѣго стѣла
блженнаго никитѣ. гакѣ рѣчѣ ежѣтѣвнныи дѣдѣ. бѣ ликошцихѣа его сотѣорѣтѣ и молѣтѣвѣ и
оуслѣши. и шхѣдн ш гроѣа стѣго фе

\Арк. 378\

верѣи никѣиже водѣма. и бѣе ш того чѣа гакѣ зрѣше. гакѣ никѣи же что болѣзненѣ портѣдѣ.
и велѣи еѣа блгодѣрѣше и стѣго. и всемъ своѣ пѣче надежда скорѣе прѣзрѣнѣе дѣбрѣ испѣвѣдѣа.

Чюдо шѣ о дрѣзѣи феверѣи

 пѣки дрѣгла женѣ феверѣи именемъ. ш тогоже великаго новаграда. и бѣи слѣпѣа еѣдино
лѣѣто и не видѣ ничѣо мало. приводима бѣвлѣтѣ ш шродникѣ своимъ и блжнникѣ в тои
дѣи еѣдѣа и прѣже еѣа феверѣи прѣзрѣ мѣтѣами стѣго никитѣ. онаже пѣче тѣои многѣ
слѣзѣы. множае пѣче прѣтирѣе своѣ мѣтѣвы к бѣхъ. гакѣ неконмъ оушѣемъ вѣрою

погнѣщяемѣ. тѣмже ѿ надежныа вѣрѣ не пограмажѣтѣ, еже прои́и сице и́ пріа̀. и́сходѣ ѿ
 гроа стго і великою радостію. слы́ши рѣчиима оу́шима глца. і нѣн. по вѣре твоеѣ бѣди твѣѣ
 ѿ женѣ ꙗко́ хощеши. и́ бѣи всѣмъ дивѣтисѣ ежѣи бл҃гти и́ чюдесѣ стго. ꙗко слѣпо́и женѣ
 приводимѣ бѣвши ко́ гроа стго. в то́и ча́ внезапѣ прѣ вѣрѣми прозрѣти;

Арк. 378 зб. \

Чѣдо 3. О слѣпыа женѣ неонилѣ

Иного же чюдеса бѣша бѣваѣю да́же и́ доднѣи ѿ гроа стго ѿца́ нашего никитѣ. в ни́х
 же и́ се да не оумолчано бѣде́ нами. вѣ́ ко нѣкаа́ женѣ и́менемъ неонилѣ. того́
 великого новаграда слѣпотѣю́ ѿдержима вѣ́ к лѣ. и́ тѣ подобно пѣрвыма. приходѣ
 во стѣю великою цркви ежѣа прѣрости приводима ѿ нѣкѣи ѿ елижнихъ своѣи сорѣдѣ
 ко мноцелѣбнои рѣцѣ стго. и́ мл҃твы своѣ вѣрѣхъ бл҃женѣ егѣ, и́ томѣ оу́гѣникѣ стлю
 никитѣ простирѣ. и́ в то́и ча́ внезапѣ прозрѣ́ очима своима. и́ вѣ́ ꙗко зрѣ́ вѣрѣми видено бѣ́.
 и́ ѿ радостѣ многи слѣзы проливѣ. и́ ѿмывѣ́ целѣа многоцелѣбнои ра́кѣ стго ꙗко винѣнѣ
 рѣцѣ прозрѣнію е́. и́ прѣже привѣдима і́ снѣ́ рѣкама ничтѣ́ видѣ. и́ ѿходѣ сама́ никитѣ
 водима¹²⁷⁰ радостію и́ вѣрѣемъ в до́мъ своѣ бл҃годаряще е́а и́ стго стла́ егѣ чюдотѣоца
 никитѣ величя́ющѣ;

Чѣдо 4. О видѣющаи и́сфрѣ

Ине́ ꙗко забвѣю бѣдѣи́ или́ молчя́емъ да
 Арк. 379 \
 заградѣтѣ. но́ паче подсеѣтѣ ми і́ проинѣи стго чюдотѣрѣи на рѣдѣ прѣ вѣрѣми прѣостѣитѣ. и́же ко нѣрѣ
 во оу́глѣ¹²⁷¹ ютѣоно ꙗко́ ѿ вѣрѣи ѿвѣнѣи оу́глѣ¹²⁷². вѣ́ ко вѣрѣми в са́мо́и тома́ величѣемъ новѣградѣ не
 зная́и то́и палочѣиакѣ мѣто́и сѣхѣнѣи ѿ мѣтаго вѣрѣа сѣмѣ страдѣше. вѣ́и мнѣнѣио елижнѣи е́а ѿрѣди
 пѣты железныи ѿвѣше и́сфрѣ, ко стѣи ежѣицѣ цркви приводяще. молѣхѣа егѣ́ о́и нѣмъ, ꙗко да и́зѣде́
 из неѣ́ дѣхъ неѣтѣи то́и же мнѣгаѣи ꙗко́ ѿвѣнѣи вѣ́и елижнѣицѣи тѣоритѣ рѣтѣрѣше пѣты железныа и́
 ѿвѣише, рѣзы своѣ рѣтѣрѣше. и́ чѣи е́ише и́ оу́глѣаше, и́ неѣпѣа глѣи и́ тѣорѣше. и́ хѣлд не то́кмо на чѣи
 и́ на самого е́а глѣи. не сѣнъ ко ꙗко́ глѣи и́ тѣорѣше, но́ жѣвѣи в не́ вѣрѣи слы́шахѣ своѣи е́а ѿ ле́и ѿ бл҃жнѣи
 неѣтѣи ꙗко́ егѣ́ мнѣга чюдѣа тѣорѣи вѣ́о радѣ. паче́ и́ са́ми видѣшиа своима очима ꙗко́ ѿ гроа стго бѣвѣшиа чюдѣа
 ꙗко́ вѣрѣи во сѣрѣи¹²⁷³ жѣвѣи приходѣ́ в велико́и и́ма и́

1270 На берегах дописано: «ко мно́гои».
 1271 В оригіналі закреслено ж і зверху дописано є.
 1272 Закреслено в оригіналі.
 1273 Закреслено в оригіналі.

\Арк. 379 зб.\

тѣю цркви бжїа премѣдрости ко многоцелебной рцѣ блженнаго ѡца никиты чудотворца, имѣши е собою то бжнѣмаго андрѣа. пѣты желѣзными бѣзана держима. и молѣнаа по ѡбычаю и управлюци. и доволно молѣхсѣ е великою вѣрою и е теплыми слезами о бжнѣщемъ. тѣмже и надежда не погрѣшиста. вѣра ко бѣлїа и слезїи николїже пограмаляхсѣа. повелѣваѣтѣ в тои чѣ прѣ вѣсми ѡ ѡзрадрѣшихсѣа бжнѣемши. бѣ ко ѡцидти ѡ себѣ дѡха нечїста ишеша. и нача прѣбо и цѣломѣдрено и смѣлено вѣ глати. и со многою радостїю и бжнѣемъ ѡходїи здра. в домъ свои. и бга блгодараше и стго и к томѣ же ничтоже сла портрадѣ;

Чюдо, ꙗе о стеданѣ слѣпомъ

Иаки дрѡгїи члкъ стеданѣ именовъ того великого новограда жителїи бѣ. прѣ многа врѣмени ѡбрѣтѣнїа чгнѣ телесїи блженнаго ѡца никиты. бѣста слѣпъ очїма своима. и мало что видѣа. слыша ѡ некихъ ѡ прѣреченїи андрѣи,

\Арк. 380\

їако мѣтвѣми стго никиты ишешѣ и негѡ дѡхѣ нечїстѣ. и тои вѣрою їако ѡжемъ долгомъ некою блкѡ. повелѣваѣтѣ себѣ своимъ ии вѣстїеа ко гробѣ стго, їако да мѣтвѣми егѡ прѡзрїи. семѣже бѣвѣшѣ. привола ѡ того стедана ко гробѣ стго. сн же ѡ многоа вѣры многоа мѣтвѣи исплетѣтѣ. и ѡ ѡртѣ свої пѣче же и ѡ рца со многими слезами вкѡпѣ. їако плѡ некии к бгѣ приношїи. и стго намнѡзѣ на мѣтвѣи призывѣа. и в тои чѣ прѣ вѣсми внезапно прѡзрѣ. и на мнѡзѣ ѡ радостїи бга блгодарївѣ и стго никитѣ. е бжнѣемъ ѡходїи в домъ свои;

Чюдо ꙗе о слѣпомъ женѣ мариї

Ириложѣ еце пакїи казанїи и о женѣ некоей того великого новограда мариї именовъ. їиже едмочїсленное лѣто то ѡхоженїе слѣпотѡю ѡдержимѣ бѣти. по малѣи же днѣхъ ѡбрѣтѣнїа моцїи стго ѡца нашего никиты и ѡвѣдѣшїи ѡ многои. їако прелѣбнаа чддѣа илїваютсѣа ѡ гроба стго, -----¹²⁷⁴ не ичѣрплѣмаго иртѡчника. рагарѣтсѣа женѣ онѣ

\Арк. 380 зб.\

вѣрою їже ко стгѣ. їако ѡртнѣ стрѣема (sic!). илї їако желѣет еленько иртѡчникѣ водѣи желанїемъ. ице возжелѣ онѣ ко гробѣ стго. ко еднїи же ѡѣко ѡ днїи. повелѣваѣ вѣстїи себѣ ко гробѣ стго ѡца и чудотворца. в негдѣ бѣти ии в нѣтрїи цркви стѣи прѣвнѣи бгѡѡца їоакїма и

¹²⁷⁴ В оригіналі слово не прочитується.

А́нны о́у гроба ст҃го. сплетѣе сѣ пла́чемъ нѣкѣа мно́гѣа о́умилныа мѣтвы, ꙗко мно́гимъ дивѣтнѣа о́умиле́нїе еѣ и слеза́мъ. и ѡ́бїе внеза́пѣ прѣ вре́мѣ прозрѣ О́чїма своѣма ꙗко николи же колѣбши еи О́чїма своѣма. и кѣхъ тогда ѡ́ радостѣ словесъ бѣгодо́арственѣи неѣглахъ ст҃ѣ. и того́ ст҃лю никѣте чюдотворѣцѣ. и везе́лыма и радостныма О́чїма и срѣ́ѣ ѡ́ходѣи в до́мъ свои ѡ́ню дѣ изыде.

Чюдо, аї, О́ арѣфе еендеицема

Ко мно́жествѣ же чюдесъ ст҃го и сїе да приложено́ едѣ. еѣ о́убо в то́ велице́ новѣ гра́дѣ. члѣкъ нѣкѣи арѣфа и́менемъ сѣдержимъ ѡ́ дѣха нечѣстаго, на мно́ги дѣни прѣ сѣверѣтѣнїа мо́щїеи ст҃го. е́гда прѣбл҃гїи на́шъ вѣка гѣ и хѣ

\Арк. 381\

Хотѣ глади́ющаго наро́да насытѣти чюдѣбыми дарова́нїи, и обогачѣти все́ но́вѣгра́. ѡ́ такова́го чюдѣнаго прекогачаго сокрови́ца. е́гда ео сѣверѣтошама мо́щїи ст҃го, тогда́ бѣсть радостѣ радостѣ¹²⁷⁵ бѣліа ео все́мъ велице́ новѣграде́ і о́бларѣе́ е́го чюдесъ ра́ди быва́емѣи ѡ́ гроба бѣно́снаго ѡ́ца. еѣ ео слышаны бѣша не то́кмо по все́мъ великомѣ новѣгра́дѣ і сѣбларѣе́ е́го но́ и ео все́н велицен ро́итен землѣ. тогда́ привѣдоша ко́ гробѣ ст҃го помѣ́ днѣхъ того́ прѣрѣченнаго арѣфѣ и́мѣща дѣ нечѣстыи. держима крѣ́пце́ пѣты желѣзными еѣ ео лѣ еѣ вѣше живѣше в немъ. чѣсто же разрѣша́шеа и па́корти твора́ше члѣкѣ. е́гдаже бѣша о́у гроба ст҃го никѣты. тогда́ повелѣша цѣ́нникѣ мо́лебнаа совершѣти О́ еендемо́. семѣ же бѣвшѣ разѣмѣ в то́н чѣ еендемыи дѣха нечѣстаго и́зше́ша и́з него́. и повелѣ́ и́зрѣшѣтнѣа ѡ́ о́узѣ. и все́ смѣслено гѣше припадаа к ра́це́ ст҃го ео мно́гою любобїю и мѣтвы ми намно́зѣ. і сѣхъ тогда́ бѣгодо́арнѣи

\Арк. 381 зв.\

словесъ не и́згѣа к ст҃ѣ, и того́ ст҃лю великомѣ чюдотворѣцѣ никѣтѣ. ꙗко вино́внѣ ст҃ѣи ищѣ́ленїа е́го. ео мно́гою радостїю зѣра́въ в до́мъ свои вѣраца́етчѣа;

Чюдо, вї. О́слѣпѣи двѣю о́уліанѣи

По сѣхъже дѣца нѣкаа о́уліанїа и́менѣ. бѣсть слѣпа ѡ́ рожегѣа своѣго. и ничтѣ ѡ́ню бѣдаше своѣма О́чїма нималло. и не разѣмѣва́ше когдѣ днѣ илї когдѣ но́ць. но́ смѣслѣнна своѣ О́чи бѣнѣ вѣвожа́ше не живѣшемѣ на вѣсо́кѣи и наглани рѣченныа призира́ющаго. тѣмже наде́жа тѣцѣне ѡ́па́детчѣ. ео е́динъ о́убо ѡ́ днѣи повелѣ́вае́ верѣнѣа в е́рѣдичнѣю великѣю цѣркѣ е́жїа прѣморѣти, и ко гробѣ прѣнаго ѡ́ца никѣты и тѣмо

¹²⁷⁵ Закреслено в оригіналі.

Чюдо, єї ѿ прокаженѡ инноцѣ Филиппѣ

Ѿ сихъ же мнѣхъ некихъ филиппѣ именованъ иже бѣ прокаженъ лютою проказою.

\Арк. 383\

Ии тои подобно первыи исцѣлѣвший. чѣсто прихожаше к чудотворнои стѡи рѣцѣ к цркви стѣи прѣвыи егѡѡца іоакіма і анны. во єдинъ же ѡ днѣи пришеши кѡ гробѣ стѣго. и тѣмо многи млтвы бгѡви приноятъ рстворены оумилениемъ и многими слезами ѡ срца сокрѣшена. іако глетъ ежтвенни дѣдъ. срце сокрѣшено и емрено етѣ не оунчижи. иице на мнозѣ молащѣа томѣ иннокѣ филиппѣ оу гроба стѣго со многими слезами. і ѡбѣ в тои чѣ внезапно ѡ прокаженіа очистиа. іако в книзѣ еѡльтеи ѡ таковои пишѣа¹²⁷⁶. по ѡчищенію ѡ проказа показати себѣ іерѡви и приноити за ѡчищеніе своѣ по ветхѡмѣ законѣ иице же тои филиппѣ. не токомо показѣтъ себѣ архіерѣю. но и времѣ людемъ. иповѣдѣтъ ежтѣ премѣдрѡтѣ, и прелѣбнаа чудотѣитѣва. и того оугоника стѣго никитѣи чудотворца. и приноити за ѡчищеніе своѣ многое к етѣ блгодареніе иже ѡ радѡсти слезы. и веимѣ бытѣ здрѣвѣ. і радѡстиѡ ѡходитъ вошѡлѣи;

\Арк. 383 зб.\

Чюдо. Сї ѿ раблѣенон женѣ маріе

Иенѣ некая имене маріа бытѣ в томъ же велицемъ новѣградѣ, раблѣенѣи бѣвшѣи єи рѣкама и ногама. и иице страждѣи єи времѣ немало. и слѣши ѡ многѣи многа бѣвѣмаа чюдѣа ѡ гроба иже во стѣи ѡца нашего никитѣи чудотворца. и повелѣаѣ своимъ нертѣи себѣ кѡ гробѣ стѣго. іако да млтвами егѡ и тѣ иицѣлѣетъ. семоу же бѣвшѣи приноѣа ѣа и полагаю ю к цркви стѣи прѣвыи егѡѡца іоакіма і анны блн раки стѣго. она млтвы своѣ вкѣпе со слезами бѣи непрѣтанно приноѣа. и на стѣго многоцелѣенѣю ракѣ чѣсто взираа. и ѡтѣдѣ надѣѣаа болѣзни своѣи и здрѣвѣи почерптѣи. іако ѡ иртѡчника живѣаа водѣи еже во и бытѣ по вѣре ѣа. тогда и збѣитѣа пррчѣскоє слово глѣце. іако и еленѣ хромѣи іагенѣ вѣдѣ іазыкѣ гѡгнѣи. иице же іако иже на она, ихожаше прѣбе на ногѣи своѣхъ. и прѡтирѣаше ѡѣѣ рѣцѣ своѣи іако хотѣше. іако времѣ прѣтѡжѣимъ днѣитѣа и слѣвити ега.

\Арк. 384\

женѣ со многимъ веелѣемъ и радѡстиѡ здрѣва в дѡмѣи своѣи блки вѡвращѣетѣа.

¹²⁷⁶ Порівн.: Мт 8:3; Мр 1:42; Лк 5:13.

Чюдо 31 ѿ дрѣвѣи женѣ мариѣ немонѣ

Паки дрѣвѣа женѣ мариѣ же ѿменемъ. ѿ тогоже великого новаграда. быѣ немѣа ѿнѣ. ничтомоги ѿзыкомоу своимъ проглати. елѣхом же ѿ многи слышавше ѿже ѿ стго бываю чюдеса. ѿ мѣлѣю своею внимаше глѣмѣ. ѿ оумоу свои неперертаннѣа мѣтвѣи боылаше егѣ. ѿ того стѣлю ѿ чюдотворца никитѣ. преблѣниже блѣка ѿ егѣ нашѣ. ѿко ѿцѣ чадо любивѣ. ѿже немованѣа мѣнцѣ свои свѣтѣ. ѿ прошенѣа ѿхѣ николѣже лишѣти хотѣ. ѿце еси молѣцѣеа ѿ оумоу свои. Приходѣ же ѿ цркви стѣи прѣнѣи егѣоуцѣ ѿакѣма ѿ аны со слезѣми ко гробѣ стго емѣднѣа врачѣ ѿ чюдотворца никитѣ. ѿ в тѣи чѣ внезѣпѣ ѿверзѣшасѣ оуѣта еѣ. ѿ рѣверзѣа оуѣа ѿзыка еѣ. ѿ начѣ елѣхѣ прѣ вѣрѣми глати ѿсно. ѿ велми еѣа ѿ того блгодарѣ. паки боырацѣеа едѣомѣ свои великою радостѣю;

Чюдо, 32. ѿ слѣпѣи женѣ евдокѣи

\Арк. 384 зв.\

Да не оумолчѣю еказѣти ѿ дрѣвѣи евдокѣе же нѣ ѿменемъ того великаго новаграда. Си же прѣже многа лѣѣ ѿвертѣнѣа стго ѿ слѣпѣостѣ очѣ еѣ. ѿ ѿнѣ ни мѣло что видѣше. вѣрою подвѣзѣма. по велѣбѣетѣ ердоколеу своимъ ѿ корѣдомѣ вертѣ есе к рацѣ стго. ѿко да мѣтвѣами своимѣи стѣи дѣртѣ ѿи прозрѣти ѿже быѣтѣ. егдѣа привѣдѣша еѣ к рацѣ стго. ѿнѣ в тѣи чѣ ѿсно прозрѣ очѣма своимѣа. ѿ блгодарѣвши еѣа намнѣзѣ, ѿ стго никитѣ. никѣм же водѣма самѣа в дѣомѣ свои е радостѣю ѿходѣтѣ;

Чюдо, 33. ѿ ѿсѣн. д. е ѿроцѣ ѿ екорчѣнѣи рѣками ѿ ногѣма

Да не оумолчѣано едѣѣ ѿже ѿ ѿроцѣ неѣкоѣ того града ѿменемъ ѿсѣнѣ. емѣ же болѣзньѣи намнѣзѣ. ѿ ѿ зѣлнѣа болѣзньѣи екорчѣтасѣ рѣцѣ егѣ ѿ нѣзѣ. ѿ егѣ ради нимѣло могѣци емѣ ходѣти. ѿ егѣ же принѣа ѿ великоюу цркви еѣа прѣрѣти. ѿ ко стго ѿца многоцелѣенѣомѣ грѣбѣ. ѿ молѣа ѿнѣника тѣ быѣшаго вѣ цркви стѣи прѣнѣи егѣоуцѣ ѿакѣма ѿ аны оу грѣа стго ѿко да молѣи

\Арк. 385\

тѣа ѿ болѣщемѣ семѣже быѣшѣа востѣетѣ в тѣи чѣ на ногѣ свои ѿтрокѣ. ѿ прѣтрѣстѣеа рѣцѣ егѣ ѿ быѣтѣ ѿ радостѣи многи ходѣ ѿ екача ѿ хвалѣше еѣа. ѿ ѿнѣеа вѣводеа (sic!). видѣша еѣеа вѣи лѣдѣе. ѿ прослѣвиша еѣа. ѿ в послѣднѣа рѣдѣи тако емѣзѣднѣа врачѣ ѿ быѣшаго ѿмѣ;

Чюдо к̅ ѿ женѣ нѣкоєи ѣвдокуѣи

Иже сѣ до погрѣзѣна во глѣбннѣ молчаниа еже сѡ женѣ нѣкоєи ѣвдокуѣи именемъ. того преловѣщаго великого новаграда. ѿ же прилочиша болѣзнь зѣбнаа на многи дѣни. и ѿ того великѣа болѣзнь ѿгнѣла ползъ вьсѣмъ чѣла еѣ и не владаше единою страною своєю ни рѣкою ни ногою. слѣшавши же ѿ стѣмъ никитѣ. елико бѣтъ творѣи многа чюдеса прелавнаа егѡ рѣди. и повелевѣе оубо во единъ ѿдѣни своихъ сѣ вьстѣи сѣе кѡ гробѣ стѣго. семѣ бѣвѣцѣ. егда приведена бѣуть ели рѣки стѣго. и вѣ тои чѣ оутвердиша по сѡбѣю ползъ чѣла еѣ и вѣл странѣ еѣ рѣкѣ и ногѣ. егда сѡщѣтѣи своѣ здравѣе. и стѣа прѣво на ногѣ свои и хожаше и простирѣше колѣ

\Арк. 385 зв.\

цѣю рѣкѣ своѣ прѣ вѣемѣ. повѣдаша прѣ вѣемъ народомъ своѣ здравѣе. и вѣ до свои ѿходѣи великимъ вьселѣемъ и радостѣю. бѣа блгодараше и стѣго егѡ стѣла никитѣ.

Чюдо. кѣ ѿ глѣхотомъ чѣцѣ

Приложѣ ко множеетѣв чюдесъ стѣго и дрѣгое нѣкоєе вѡвѣстѣити тимѣи _____¹²⁷⁷ и любѣи еже бѣуть. вѣ томъ же велицѣ новѣградѣ. чѣкѣ нѣкоємѣ пришеишѣ вѣ цркви прѣрорѣи ежѣа вѡ время ежѣтвенѣа анторѣа. глѣхотомъ великою свѣцѣ одержимомъ. и нимало чѣтѣ слѣшавѣцѣ ѿнѣ. ои молащѣеа емѣ прилѣжно вѣ цркви и ѣкѣе вьнезѣпѣ вѡкричѣа глѣгомъ вѣлѣемъ. и гѣтѣа рѣкою своєю держѣа глѣвѣ свои. оужашишѣажеа вѣи прѣртолѣцен вѣ цркви и прѣтѣпиша кѣ немѣ вѡпрошающе винѣи вьнезѣпнаго вѡпла егѡ. сѡн же рече. ѣако не вѣемъ кѣтѣ пришеи розадѣи и оудари ма дрѣво во глѣвѣ и егѡ рѣди вѡкричѣа. прѣже ко не слѣшѣа ничѣтѣ оушима своима. ниѣ же вѣе слѣшѣа ежѣтвенѣа пѣнѣи и вѣша глѣи. млѣтѣю ежѣю

\Арк. 386\

и млѣтвами стѣго никитѣи чюдотѡрѣца. и сѣе чюдо вѣидѣвше вѣи людѣе и прѣславѣиша бѣа и стѣго.

Чюдо кѣ сѡ неистовѣмъ сѡтрокѣ

Ио ихже женѣ нѣкѣаа привѣдѣ сѣа своѣгѡ кѣ рѣцѣ стѣго оумомъ неовѣрѣнна свѣца. и вьсѣмѣ неистова бѣвѣши. и незначащи никогѡже ни ѿ елижнѣи своихъ ни ѿ еорѣе своихъ. и на мнозѣе женѣе ѿнон стѣжѣетѣ еѣ. она же чѣрѣто вьнимаше сѣа своѣгѡ. и приходѣаше кѣ рѣцѣ стѣго молаше. ѣако да млѣтвами егѡ вѣдѣе здравѣи и емѣелѣе сын еѣ. и сѣце ѿи приходѣаще на чѣрѣе ко стѣмѣ. сѡтрокѣ же пѣче стѣжѣаше млѣри свои. сѡнаже во единъ ѿ дѣни приходѣитѣ кѣ рѣцѣ

¹²⁷⁷ В оригиналі слово не прочитується.

сѣго сѣ снѣ свѣи. ѿ намнозѣ молѣцисѣ ѿ сѣ здравїи снѣ своѣго. и —————¹²⁷⁸ пѣки прїрече.
сѣ сѣче ежїи прѣблѣннїи сѣлю никїтѣ. ѿце не оу҃гоно еѣде еѣѣ еже ебїти здравѣ снѣ моѣмѣ.
но сѣ сѣмѣ лїки молѣтѣ да прѣстѣвїтѣ ѿ жїтїѣ сѣго снѣ мѣи ѿ снѣце жєнѣ снѣи молѣцїсѣ
ѿ ѿше в дѣ свѣи. ѿ коу҃трїи разѣолѣсѣ снѣ ѿ прѣстѣвїсѣ в тѣи днѣ;

Арк. 386 зв.)

Чѣдо. кѣ. ѿ жєнѣ болѣцїи ногѣми

Выбрѣ в тѣи же велїцїемѣ новѣградѣ нѣкѣла жєнѣ лїна ѿменемѣ. ѿ же елѣчїсѣ болѣзнь
зѣлѣна ногѣма еѣ на многи днї, ѿ ѿнѣ не могѣши ѿ ходїти на ногѣ своѣ сѣлѣнїѣ
снѣи рѣди болѣзнї. ѿ оумьшлѣ ажє во оумѣ своѣ ни ѿкѣдѣ ни ѿ когѣ помѣцї сѣчѣ
полѣчїти, но тѣомѣ ѿ днѣнаго вѣсѣхѣ вѣрѣѣ ѿ еѣѣ ѿ тѣго сѣглѣ ѿ чїдѣтѣвѣрѣца никїтѣ.
ѿ на тѣго вѣ оупѣванїе полѣжїхѣ. тѣѣмѣ же ѿ не погрѣши надѣждѣ своѣѣ. во едїнѣ оу҃бо
ѿ днїи. повелѣвѣ ѿвѣрѣти сѣѣ ко грѣсѣ сѣго, ѣко да ѿкѣомѣ полѣчї еже ебїтѣ мѣтѣвѣми сѣго.
еѣдѣ прїнѣши еѣ полѣжїша елї рѣки сѣго. жєнѣ же снѣи намнозѣ сѣ елѣзѣми ѿ жє вѣерѣю
велїкою помолївшесѣ. в тѣи чѣ вѣскѣрѣ сѣцїдѣтї здравїе ногѣма своїма. ѿ вѣртѣ хѣжѣше прѣ
вѣѣмнї. еѣгодарѣше еѣѣ ѿ тѣго сѣглѣ ѿ чїдѣтѣвѣрѣца никїтѣ ѿ вѣѣмѣ ѿповѣдалѣ своѣ здравїе.
ѿ ѿнѣде в дѣмѣ свої;

Чѣдо, кѣ. ѿ ѿконопїсѣцѣ сїмѣсѣнѣ¹²⁷⁹

Арк. 387)

Нѣкогда же повелѣвшѣ гнѣ архїепѣкѣпѣ пїмннѣ, ѿконопїсѣцѣ сїмѣсѣнѣ ѿменѣ написѣти ѿкѣнѣ
прѣтѣи влѣца нѣшесѣ еѣѣ ѿ прѣодѣвї мѣрїѣ вѣсѣвѣрѣжѣнѣ на прѣтѣлѣ сѣдѣѣцїѣ. оу҃нѣ еѣже
внѣдѣрѣ мѣнѣцѣ снѣ еѣ рѣкѣма. прѣ нїми же написѣти сѣго сѣглѣ никїтѣ сѣтолѣцїи ѿ
молѣцїсѣ прѣртѣртѣма рѣкѣма. еѣ же сѣгнї не ѿмѣлѣ нїмѣло ерѣдѣ. ѿконопїсѣцѣ
помьшлѣѣцїѣ во оумѣ своѣ да напише поне мѣлѣ ерѣдѣ сѣго никїтѣ. еѣ же емѣ
помьшлѣѣцїѣ ѿ вѣдрѣмѣвшесѣ, ѿ ше вѣзлѣже на портѣли своѣи ѿ оу҃нѣ. спѣцїѣ же емѣ в
тѣицѣ снѣ. ѿ внѣзѣпѣ елѣшї глѣ глѣцѣ к немѣ. сїмѣсѣнѣ, помьшлѣѣши ли написѣти ерѣдѣ оу҃
епѣкѣпа никїтѣ¹²⁸⁰, не ебїтѣ во ерѣдѣ оу҃ негѣ, да ѿ прѣчїи ѿконопїсѣцѣмѣ еѣ вѣзвѣртїши. да не
пїшѣ на ѿкѣнѣ оу҃ сѣглѣ никїтѣ ерѣдѣ. сїмѣсѣнѣ же вѣвнѣвѣѣ ѿ внѣдѣнїѣ ѿ нїкогѣ внѣдѣ ѿ екѣро
ше еказѣ внѣдѣнїе архїепѣкѣпѣ пїмннѣ. снѣже оуднѣсѣ ѿ проелѣви еѣ. ѿ написѣ сѣѣрѣ сѣго
ѣкоже еѣмѣ повелѣ сѣгнї;

¹²⁷⁸ В ориґиналі слово не прочитується.

¹²⁷⁹ Див. Коментар 132.

¹²⁸⁰ На берегах дописано: «да к тѣомѣ не помьшлѣи писѣти ерѣдѣ ѣ пѣ (sic!) никїтѣ».

Чюдо. кѣ. ѿ инокинеѣ ѡуртине

И пакѣ по малѣ днѣ помысли архіеппѣ пѣмѣнѣ сотвори́ти покрѡвѣ наре́кѣ стѣго. ѿ побелѣ призва́ти инокиню ѡуртинеѣ и́мене, ꙗ́ко ѡумѣ́юци ѣи сѣ дѣло сотвори́ти. семѣ же бѣвшѣ. ѣгдаже нача́тъ ѡуртинеѣ дѣло. ѿ по малѣ нача́ша сѡчи ѣа̀ болѣ́сти сѣло̀. ꙗ́ко ни возрѣ́ти ѣи могѣ́ци, ѡчи́ма своѣ́ма. ѡна́же бѣвшѣ во скѡрѣи вели́цен. се́го ра́ди ѿ лежа́ци ѣи в болѣ́зни своѣи на ложѣ своѣ. ѿ ѡурне́вши ѣи ма́ло. ѿ се́ гла́ши гла́ глѣцѣ к неѣ. да по́леши рече́ ко архіеппѣ пѣминѣ. ѿ да́ръ тѣи амфо́ра ѣппа никѣ́ты ѿ стѣла́ воды, е́дѣ здрѡви сѡчи твоѣ. ѡна́ возне́вши, в то́и чѣ́ повила́е ко архіеппѣ. архіеппѣ́ же по проше́нїю ѣа̀ да́ръ ѣи ча́рътѣ ѡ́ рѣи стѣго, ѿ вма́ле се́де стѣла́ воды. семѣ же бѣвшѣ. ѣгда́ принесе́ша к неѣ ѡ́ архіеппѣ стѣю́ во́дѣ. ѿ ча́рътѣ ѡ́ рѣи стѣго. ѡна́ порта́въ пока́за сѡчи своѣи стѣю́ во́дою. ѿ ѿ́же ѡ́ рѣи стѣго ча́рътѣ не́кѣю́ принесе́ндо́ то́ю ѡ́те́рши своѣи ѡ́чи. ѿ ѡ́же то́и чѣ́ ꙗ́сно прозрѣ́вши. ѿ бѣ́рътѣ ве́ма здрѡ́ва

ѡчи́ма своѣ́ма. ѿ пакѣ ѣмлет ѣа́ дѣла́. ѿ ѣскѡре́ сотвори́тъ чю́денѣ покрѡвѣ на ра́кѣ стѣго. гла́вѣце ѿ ѣлгодара́ше ѣга ѿ стѣла ѣ́го никѣ́тъ чюдотво́рца;

И но́га же ѿ разли́чна зна́менїа ѿ чюдѣа́ бѣвшѣ ѿ бѣва́ю ѡ́ ра́ки стѣго влѣ́ннаго стѣла́ никѣ́ты да ѿ́же ѿ до́ днѣ. ѡ́ва ѡ́же ѣавлена ѡ́ва же ѿ неѣавлена. ѡ́ ни́х же ма́ло порти́го чѣ́о напи́рати ѣ́ гла́вѣ стѣго́ чюдѣа́ не ѿ́четѣ на́рѣтъ. тѣ́и же ѡ́щїенїа́ гла́вѣ ѿ пре́влѣннѣ. прї́нми ѡ́ моѡю́ рѣкѣ́ не до́ртѡнною сѣ́ прино́и моѡ ма́лоѣ сло́женїе ꙗ́ко да́ръ многощїеннѣ. ꙗ́ко гѣ́ бѣ́ на́шѣ ѡ́ оно́а вдовїца́ двѣ́ ле́пте ѿ ма́но много влѣ́ннѣа ѣи¹²⁸¹. ѿ не́ бо́гноуша́нѣа ѣ́рада́ ра́ди грѣ́хѡвнаго ѡ́ грѣ́шнѣа ѡ́уртене́нѣ моѡхѣ́ прино́и моѡте́ е́те начертѡ́нїе. ꙗ́ко не до́ртѡноченѣ́ ѣа́ похва́лѣ́ твоѣи. по́нѣ кра́токѣ́ ра́зѡмѣ́ ѿ ѿмѣ́хѣ́. па́че же вѣ́звѣтъ ми ѣа́зѣкѣ́ на́вѣ. ѿ во́бранѣ́ ми сло́вѣ́ житїе́. но́ вѣ́рѣ ꙗ́же к те́бѣ. ꙗ́ко не́кѣимѣ ѡ́́жема́ до́лгимѣ́ привѣла́чи ма́, гла́ти. ѿ прї́гча́ ра́ди ѣ́кря́шаго чѣ́ла́нтѣ́ боѡа́хѣ́ бо ѣа́ молча́ти. па́че ѡ́вѣдѣ́ша

ни́а смѣ́рти боѡа́а е́те́ бо ми ввѣ́чено ѡ́ архіеппѣ́ пѣ́мина ѿ́же то́гда ѡ́украша́ющаго прѣ́глѣ́ вели́кїе́ цѣ́рква прѣ́морѣти ѣ́жа. мо́ли да́ровѣ́ти поѣ́дноѣ на вра́ги ѡ́долѣ́нїе цѣ́рю на́шемѣ. ѿ цѣ́ркви́ твоѣ́ ѡ́ вѣ́кїх ѣ́рсеи не́мѣлѣ́жнѣ ѿ непоколебї́мѣ со́блюди ѿ го́внѣ́ пло́ земнѣ́ ма́тѣ́вами

¹²⁸¹ Порівн.: Мр 12:41-44.

дѣрѣи. ѿ меже оубоѣныи ерѣни ѿ забвѣти. мѣтѣами твоимѣ да ѿзвѣвимсѣ. да вѣ мирѣ ѿ вѣ тишинѣ бѣвшѣи. прогласимъ прогласѣшаго тѣбѣ гдѣ нашего ѿца хрѣ. емѣже слава со ѿцѣмъ ѿ со стѣмъ дхѣомъ. ѿ ннѣ ѿпрѣно ѿ бо вѣки вѣкомъ, аминь.

Окрема оповідь (послання) про відкриття мощей свт. Никити Новгородського¹²⁸²

\Арк. 226 зб.\

Послѣ ѿ ѡбрѣтѣнѣи мощѣи Никиты епископа.

 А ЗДѢ ГДНЕ В НОВѢГРАДѢ ГѢВѢ ЕЛГѢТЬ ЕЖІА ѿ МЛѢТЬ ЕЕ ЛѢТѢ. В СОВОРОНОИ ГДНЕ ЦРКВѢИ В СОДѢИИ ПРѢМДѢРТИ ЕЖІИ. ПРОГЛАСИ ГѢ ОУГОНИКА СВОЕГО ЕПИСКОПА НИКИТѢЖ НОВОГОРОДСКА ЧЮТВОРЦА. О НЕЖЕ ПИШЕТЕСѢ В ПАЧЕРИЦѢ ПЕЧЕРКОМЪ. БЫ ОУБѢ ИИ ЕЛЖЕНЫИ НА ЕПИСКОПИИ ВЪ БЕЛИКОМЪ НОВѢ ГРАДѢ ГѢ. ЛѢ¹²⁸³. И ПРѢСТАВѢИ ЛѢТѢХСѢ. ѿ ПОГРЕБѢНЪ БЫ ВЪ СѢТѢ СОДѢИИ. В ПРѢДѢЛ СѢТѢ ПРѢВѢНДѢИ ЕГОСѢЦѢ ИОАННИМА ѿ АННЫ. И ННѢ. ГДНЕ ЕЖІИ ѿЗВОЛЕШЕМЪ ПРѢЦИНДѢИ АРХІЕПИСКОПЪ ПИМНИНЪ¹²⁸⁴. ѿ ОУЗРѢ СѢТГО ЕПИСКОПА НИКИТѢЖ ВЪ ГРѢБѢ ЛЕЖАЩЕ

\Арк. 227\

ВЪ СѢЛБРИТѢИ ГАНЖ ВЪ ПЛОТИ. ѿ ЕЛГОУХАНІИ БЕЛІИ ИСПЖЦАЮЩЕ. ѿ О ЕЕ ОУБЕСѢ ГДРѢ РАСТТИ ИСПЛѢНИИ. ѿ ВЪЗКОРѢ ВЪЗВѢРТИ О ТѢ ПРАВОСЛАВНОМЪ ЦРЮ ѿ ГДРЮ, БЕЛИКОМЪ КНѢЗЮ ИВАНЪ ВАСИЛѢВИЧЮ ВСЕА РЖІИ ѿ СѢТѢИШЕМЪ МАКАРІЮ МИТРОПОЛИТѢЖ¹²⁸⁵. ЦРѢЖЕ ПРАВОСЛАВНЫИ ѿ МИТРОПОЛИИ ѿ ВѢИ ЛѢѢ ПРОГЛАСИША ЕА О ТАКОВОМЪ БЕЛИКОМЪ ЧУДЕСИ. И ПОВЕЛѢША АРХІЕПИСКОПЪ ИИ ТѢ РАКИ КАМЕНЬА ВЪИНАТИ СѢТОЕ ТѢЛО, ѿ ПОЛОЖИТИ В НѢВЖЮ РАКЪ ДРѢВАНЪ ТѢЖЕ СЪВРАЩЮ. ІАКО АЛЕЖЪИ ЧЮТВОРѢ ЛЕЖИ В РАЦѢ. ѿ ПРѢЗНОВАТИ ЕМЪ ВЕА ЛИ ІАКО ПРОЧИИ ЧЮТВОРЦЕ. АРХІЕПИСКОПЪ О ТѢ БЕЛИ ПОВИГЪ СЪТВОРИ КЪ ЕЖѢ МЦѢ АПРѢЛА В ЛѢ. НА ПАМѢ СѢТГО АПЛА ІАКОВА БРАТѢА ІСОАНА ЕГОСЛОВА. СЪТВОРИ

\Арк. 227 зб.\

ПРАЗНИ СЪВѢТѢИ ѡБРЕТѢНИЮ ЧТѢНДѢИ ЕГО МОЩІИ СЪ АРХИМЛАДРИТѢИ ѿ ИГЖМЕНЪИ ѿ СЪ ВѢСѢИ ОУВѢЩИНАИ СЪВѢРОМЪ. МОЛѢБНАА ПѢ ВѢ ГРАДОМЪ НЕ ПО ЕДИИ ДНѢ. И ТѢ ДНИ ЕЛЖИЛО В СОДѢИИ ПРѢМДѢРТИ ЕЖІИ СЪ АРХІЕПОМЪ БЕЛИИ СЪБѢ ІАКО. Ж. ЧЛКЪ ИГЖМЕНОВЪИ ѿ ЦИНИКО ѿ ДІАКОНО. И НА СТОЛОВѢ БЫЛО БЕЛИКО ОУ АРХІЕПИСКОПА В ПОЛѢТѢИ, НЕ ПО ЕДИИ ДНѢ. А ТОГО ДНИ АРХІЕПИСКОПЪ ЗА СТОЛОМЪ СЪ СѢРѢПѢИ, ГАРТИ ѿ ПИТИ СѢГѢИ ВЪ БѢ СТОЛѢИ. И БЫ ТѢ ДНИ ѿ ПОТѢИ ѿ ННѢ ХРѢГІАНО РАСТѢ ІАКО В ПОСЛѢНДѢ ДНИ ПРОГЛАСИ

¹²⁸² Публікується за: (А. Никольский 1905, 11-13).

¹²⁸³ Див. Коментар 114.

¹²⁸⁴ Див. Коментар 119.

¹²⁸⁵ Див. Коментар 120.

ГѢ СВОЕ ОУГОНИКА СГЛА НИКИТЪ Ж ЧЮТВОРЦА! СГЫИ ЛЕЖИ НИЧѢ В РАЦѢ ВРѢМН ВІДИ И ПОКЛАПАЕ
КАКО АЛЕЖУБИ ЧЮТВОРЕ И, ІСОА И СЕРГИИ, И ПРОЧИИ СТИИ ШКОРОВЕНИ ВЪ СГЫ РАКА ЛЕЖА. ИСТАЧАЕ ЦРѢЛБИ
І ВЪРОЮ ПРИ

\Арк. 228\

ХОДАЦИИ А ЛЕЖА ГДНЕ ПОГРЕВЕ. УН. ЛѢ И ТРИ МЦИ! И МЫ ГДНЕ МЛТИ РА СГГО ПОСЛАИ К ТРЕЧѢ
НА БЖМАЗѢ СЪБРА СГГО НИКИТЫ ЕПКА. ДА Ш РИ СГГО ДВЕ ЧАСТИ НА БЛВЕНІЕ ТВОЕМЪ ПРПЕВРЪЖ.
АЩЕ ОУЕО ГДНЕ ПОЛЖИШИ СІИ ДА, И ТЫ И ИНЫ СЮБИ ТАКОВЫА БЛГТИ А І ТОГО ГДНЕ ОБРАЗЦА БЕЛИ
НАПИСАТИ ИКОИЖ СЪБРА СГГО. И БЕЛИ ГДНЕ ЕГО ПИСАТИ БѢ БРАДЫ, ЧТО БЫЛО НЕМНОГО БЛСО НА
БРАДѢ И НА ОУРѢ. ЧТОВБИ БВА ЗНАТИ БЛАБИ БРАНЫЕ НА ЧРѢЛѢ СГДБИ ІАКО БЫ И ПРИ ЖИВОТѢ, ЧАКО
И НИЧѢ ОБРѢТѢ ВЪ ГРО¹²⁸⁶. ТАКО А И К ТРЕЧѢ ПОСЛА ОБРАЗѢ ДА ТРѢ И КОДА СГМЖ ПОСЛА ЖЕ ЕМНИ
ТРЕЧѢ І ТЫ ГДНЕ ПОМАНИ НА ВЪ СГЫ СВОИ МЛТВА А О ТО ГДНЕ НЕ ПОЖМНИ ЧТО СЪ НАПИСА ЕПКО
А НЕ АРХІЕПКО. ПОНЕ ИЗНАЧАЛА БЫША В НОВѢ ГРАДѢ И В РОТОВѢ ЕПКИ

\Арк. 228 зв.\

ДО ІСОАНА АРХІЕПКА НОВОГОРОЦКА ЧЮТВОРЦА. А Ш ІСОАНА ГДНЕ ПОЧАЛИ БЫТИ АРХІЕПКИ И ДО ЕЕ
ВРѢМЕНИ А НИКИТА ГДНЕ БЫ ШЕСТЫ ЕПКПЪ В НОВѢ ГРАДѢ. І ТЫ ГДНЕ БЕЛИ Е ПИСАТИ ЕПКО, И ЗДЕ
Е ПОМИНАЮ ЕПКО.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹²⁸⁷

\Арк. 154 зв.\

НИКИТА ПРЕЦІЕНЪ ВОЛКОМЪ, В ХРАНИТЕЛЪ ВІДѢ:

ДОБРЫЙ СГДА ХВА БЫТЬ ПАРТЫРЪ ПОСЛѢДИ.

ЖИТІЕ ПРПЕ: ШЦА НАШЕ НИКИТЫ ЗАТВОРНИКА¹²⁸⁸.

ИЖЕ ПРЕЦІЕНЪ ЕѢ Ш ДІАВОЛА, ІАБЛАШАСЕА ВЪ СЪБРАЗѢ АГГЛСТѢМЪ. И ЕѢ ТОГДА ПРМЪРЪ И

ПРРКЪ: СГДА ЖЕ ПОКАМСА, ЗАВБИ ВСЕСО. ПОСЛѢДИ ЖЕ БЫТЬ

ЕПКОПЪ НОВОГОРОДСКІИ ЧЮДОВСОРНИИ

\Арк. 155\

ПРЕЖДЕ ИИЧѢХЪ ПОЧИТАЕМИ СЪТЪ ТАКОВЫИ ХРАБРЫИ ВСИ. ИЖЕ НЕ БПОКД БРАНЫ ТВОРИТИ СЪБЫКОША,
НО ЕДИНОМЪ ОУСТРЕМАЛЮТСА НА ВРАГА: ИМЖЕ АЩЕ И МНСОГАЖДИ ПОПЦІАЕТЪ ГѢ НА ВРѢМН
ПАРТИ, ДА НЕ ПРЕВЗОНОСАСА, СЪБАЧЕ ВИДА ПРѢЖНЕЕ ТЧѢХЪ РВЕНІЕ И МДЖЕРТВО, НЕ СЪСТАВЛЕТЪ.
Ш ТАКОВЫ ХРАБРЫ ВСОВЪХЪ ХЫИХЪ, СЪВЕРТЕСА В ПЕЧЕРКОМЪ СГОМЪ МОНАРТЫРѢ, ІАКОЖЕ ПРПЕННИИ

¹²⁸⁶ Див. Коментар 132.

¹²⁸⁷ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

¹²⁸⁸ На берегах: мѣ мѣ дѣ днѣ.

Ѳѳакій Затворникъ, иже и еси блженный Никита: ѿнемже достохвальный Полукрпъ,
извѣщенъ ѿ Симона стагса, свѣдѣтельствуетъ тако.

Бысть бо ни преподанаго игумена никона^{1289,1290} братъ единъ въ Печерскомъ стѣомъ Монастырѣ,
именемъ Никита. Сѣи нача молити Игумена, да блжитъ емѸ подвижатиса на единѣ, въ
затворѣ вшедшѸ. Игуменъ же возеранаше емѸ глагола: ѿ чадѸ нѣстѸ ти ползы ииѸ рѸцѸ
сѣдѣти прѣздѸ. оуиѣ ти естѣ да прѣдѣши съ братією работѣа тѣмъ, и не погрѣшиши мзды
своѣа. Самъ видѣла еси брата ншего Ѳѳакіа Печерника¹²⁹¹, како въ затворѣ прѣлценъ бысть
ѿ ересѸвъ; аще не бы блла блгѣ Бжїа спѣла егѸ, мѣтѣ

Арк. 155 36. \

ради Прпѣныхъ ОцѸ ншихъ АнтѸнїа и Феодосїа¹²⁹². Никита же ѿвѣща, никако же
ѿче прѣлценъ таковоу бѣщю: но крѣпко стѣти желѣю стѣти прѣтѣвѸ кѸзнемъ ересѸвскимъ, и
ѸбколѸеца Бга млити, да и мнѣ подѣтѣ Ѹдотворенїа даръ, іакоже Ѳѳакію ЗатворникѸ,
иже и до ннѣ Ѹдѣа мнѸга твѸритѣ¹²⁹³. гла емѸ пакѣ Игуменъ: вышше силы желанїе твое,
блюдѣ чѣдо да не вознѣа низпадѣши: азъ повелѣаю ти паче слджити на братію, и за
погубшанїе твое вѣнчанъ ѿ Бга и маши бѣти. Никита же никако же можаше внимѣти
глемымъ ѿ Игумена, не могѣи терпѣти рвенїа зѣлана къ затворническомѸ житію: тѣмже еже
вохотѣ то и сотвори. Ибо затворнѣвъ себѣ, заградѣ дѣри крѣпко, и пребысть мѣла единъ
не иходѣ.

Оѳаче¹²⁹⁴ не по мноѸе днѣхъ стѣтѣи дѣволикѣи не извѣже: во время бо прѣнїа своѣгѸ
слышаше гла мѣлѣса кѸпно с нимъ и ѿбонаше блгоуханїе не изреченно. И сїмъ¹²⁹⁵ прѣртиса
гла въ себѣ: аще не бы еси Аггѣа блла, не бы мѣла съ мнѸю, ниже Дха стѣаго ѿбонанїе
было бы здѣ. и нача прилѣжно млитиса гла, Гї іавї ми са самъ разумно да виждѸ тѣ,
тогда глаа бысть к немѸ: не бллаа тѣбѣ

1289 На берегах: Ѳ Никитѣ прѣ Игуменѣ е. Никонѣ еѣ.

1290 Див. Коментар 107.

1291 Див. Коментар 108.

1292 На берегах: рвенїе егѸ къ житію въ затворѣ.

1293 Див. Коментар 109.

1294 На берегах: Никшинїе егѸ ѿ еѣа.

1295 На берегах: глаѸ молитвы и ѿбонанїе прѣрсти е сеѣ.

ЗАНЕ́ Ю́НЪ Е́СНЪ, ДА НЕ ВОЗНЕ́СѦ НИ́ПѦДЕШИ¹²⁹⁶. ЗАТВО́РНІ́ЖЕ СЪ СЛЕЗѦМИ РЕЧЕ́: НИКАКО́ ЖЕ ГИ́ ПРЕ́ЦІ́ДЕѦ, НАЧУ́И ОМА́ (sic!) И́Г҃УМЕНЪ НЕ ВНИМА́ТИ ПРѢЛЕТТИ Е́БЕ́ОВЕРТѢ́: ТОБОУ́ ЖЕ ВЕ́А ВЕЛИ́МАѦ МИ СОТВО́РУ. ТОГДА́ ДШЕПА́Г҃УБЕНѦ ЗМІ́И ПРІ́ИМЪ СЪЕ́ЛѦ НАД НИ́, РЕЧЕ́: НЕ ВОЗМО́ЖНО Е́Р҃ТЪ ЧЛѢКѸ ВО ПЛО́ТИ СДѸ́ВЪ ВІ́ДѢ́ТИ МА́. НО СЕ́ ПОМЫ́СЛАЮ А́НГЕЛА МОЕ́Г҃У ДА ПРЕВѢ́ДЕТЪ І́ ТОБОУ́: ТЫ́ЖЕ БО́ЛЮ Е́Г҃О ТВО́РИ. И́ А́ВІ́Е СѦТА ПРѢ́ НИ́МУЪ Е́БЕ́СЪ ВЪ О́БРАЗѢ́ А́НГЕЛА¹²⁹⁷: НИ́КІ́ТА ПѦ́ ПОКЛО́НИСѦ Е́МДЪ А́КИ А́Г҃ЛА. И́ ГЛѦ́ Е́МДЪ Е́БЕ́СЪ: Ѡ́ТО́ЛѢ́ ТЫ О́УЖЕ́ НЕ МѦ́НІСѦ, НО ПОЧИ́ТАИ КНИ́ГИ, И́ ТАКСО́ СЪЕ́РА́ЩЕШИСѦ СЪ БО́ГОМУЪ ВЕРѢ́ДѦѦ, И́ ПОДА́И СЛОВО́ ПОЛЕ́ЗНО ПРІ́ХОДА́ЩИМЪ КЪ ТЕБѢ́: А́ЗЪ ЖЕ ПРІ́ИСО́ БѸ́ДЪ МѦ́ИТИ ТВО́РЦА ВЕ́БХЪ СЪ І́ПНІ́И ТВО́ЕМУЪ¹²⁹⁸. СѸ́БѢ́РНІ́ЖЕ ЗАТВО́РНИКЪ ГЛѢ́МЫМУЪ, И́ ПРЕ́ЛТНІ́СѦ ПѦ́ЧЕ, НЕМѦ́АШЕ́СѦ ПРѸ́ЧЕ, НО ПРИЛЕ́ЖА́ШЕ БЫ́ИДЪ ЧТѢ́НІЮ КНИ́ГЪ: Е́БЕ́СѦ ЖЕ ВІ́ДѢ́ НЕПРЕРѢ́АННО МѦ́АЩАСѦ СЪ НЕ́МЪ, И́ РАДОВА́ШЕ́СѦ МНѦ́ І́А́КСО́ А́Г҃ЛА ТВО́РИ МѦ́ТВѸ́ ЗАНЪ. ТѦ́ЖЕ СО ПРІ́ХОДА́ЩЫМИ КЪ НЕ́МДЪ ВЕРѢ́ДОВА́ШЕ Ѡ́ ПИСА́НІѦ СЪ ПО́ЛЗѢ́ ДШІ́¹²⁹⁹. НАЧА́ТЪ ЖЕ ПРѢ́ЧЕТВО́РА́ТИ: И́ БЫ́РТЬ СЪ НЕ́МУЪ СЛѦ́ВА ВЕЛИ́КА, І́А́КСО́ ВЕ́Е́МЪ ДИВІ́ТИСѦ СОБІ́ТІЮ́ СЛОВО́Е́СЪ Е́Г҃О.

БѸ́ДИНОУ¹³⁰⁰ ПО́ЛѦ КЪ КНИ́ЗЮ́ І́ЗА́СЛА́ВЪ ГЛѦ́: І́А́КСО́ ДНѢ́СЪ ОУ́БІ́ЕНЪ Е́Р҃ТЪ ГЛѢ́ЕЪ СѸ́ВАТО́СЛА́ВНІ́

Ѣ́ ЗАВОЛО́ЧІ́И¹³⁰¹: І́КО́РО ПО́ЛѦ БЫ́НА СВО́ЕГО СѸ́ВАТО́ПО́ЛКА НА ПРѢ́ТО́ЛЪ НОВА́Г҃РАДЪ. И́ І́А́КО́ЖЕ РЕЧЕ́, ТАКСО́ И́ БЫ́РТЬ. ПО НЕ́КІ́ИХЪ БО ДНѢ́ХЪ ПРІ́ИДЕ, ВЕ́БРТЬ СЪ ОУ́БІ́ЕНІ́И КНИ́ЗА ГЛѢ́ЕѦ¹³⁰². И́ Ѡ́ СЕ́ГѸ́ ПѦ́ЧЕ ПРО́СЛЪ ЗАТВО́РНІ́КЪ І́А́КСО́ ПРѢ́ОКЪ Е́: И́ СѢ́ЛѸ́ ПО́ЛДША́ХЪ Е́Г҃О КНИ́ЗИ И́ БО́ЛА́РЕ. [А́ЩЕ¹³⁰³ БО Е́БЕ́СЪ И́МДЩА́Г҃О БЫ́ТИ НЕ ВЕ́БРТЬ, НО Е́ЖЕ СА́МЪ СОДѢ́А И́ НАЧУ́И ЗАБЫ́А ЧЛѢ́КИ, И́ЛИ ДѢ́ИТИ, И́ЛИ ДИ́КРА́СІ́, І́Ѧ ВОЗВЕ́ЩА́ЕР҃ТЪ¹³⁰⁴: І́ЩЕ́ ОУ́ЕСО́ И́ Е́ГДА ПРІ́ХО́ЖДА́ХЪ КЪ ЗАТВО́РНИКѸ, ХОТѦ́ШЕ СЛОВО́ ОУ́ТѢ́ШЕ́НІѦ СЛѦ́ШАТИ Ѡ́ НЕ́Г҃О, ТОГДА́ Е́БЕ́СЪ МНИ́МАИ́ А́Г҃ЛА, ПОВѢ́ДА́ШЕ Е́МДЪ ВЕ́А СЛѸ́ЧИ́ВШАСѦ И́МЪ, ТО́Й ЖЕ ПРѢ́ЧЕТВО́РА́ШЕ, И́ БЫ́ВА́ШЕ ТАКСО́].

НЕ МО́ЖА́ШЕ ЖЕ НИ́КТО́ЖЕ СѦГѦ́А́ЗА́ТИСѦ І́ НИ́МУЪ, Ѡ́ КНИ́ГЪ ВЕ́ТХѦ́Г҃О ЗАВѢ́ТА¹³⁰⁵. ВЕ́СЪ БО́ І́ЗЪ ОУ́Р҃ТЪ ОУ́МѢ́А́ШЕ: БЫ́ТІ́Е, ПРІ́ХО́ДЪ, ЛЕВУ́ИТЫ, ЧЫ́ЛА, СѸ́ДІ́И, ЦР҃КѸ́, И́ ВЕ́А ПРѢ́ЧЕТѸ́ ПОЧИ́ИДЪ,

1296 На берегах: ГЛѦ́ І́ НИ́МЪ Е́БЕ́ А́КЪ Х҃Ъ И́ ХОТѦ́ І́ВѢ́ТИСѦ.

1297 На берегах: І́А́ВІ́СѦ Е́БЕ́ А́КИ А́НГЕ́, И́ ПОКЛО́НИ Е́МДЪ НИ́КІ́ТА.

1298 На берегах: НЕ́ ВЕ́ЛѢ́ Е́МДЪ Е́БЕ́СЪ МѦ́ИТИСѦ НО ЧЕТЫ́ КНИ́ГИ.

1299 На берегах: ПО́ДЧІ́НІ́Е И́ ПРѢ́ЧЕТѸ́ СКА́ЗОВА́ШЕ Е́МДЪ Е́БЕ́.

1300 На берегах: ВЪ ЛѢ́ХѸ́ ФІ́СЪ Ѡ́ РО́ХЛО́КЪ.

1301 На берегах: ПРѢ́ЧІ́ ДѢ́ИТИ ГЛѢ́Е́ СѸ́ВАТО́СЛА́ВНІ́.

1302 Див. Коментар 110.

1303 На берегах: КА́КО Е́БЕ́ ПРѢ́ЧЕТѸ́ СКА́ЗОВА́ШЕ Е́МДЪ.

1304 На берегах: І́СѸ́: ЗЛѦ́ А́: СОЛѢ́: Г҃Ъ НРА́ВЪ Г҃Ъ.

1305 На берегах: ВЕ́І́ ЗА́КѸ́ БЕ́ХІ́ ДѦ́МѢ́ НОВА́ГО ЖЕ НЕ І́ВІ́ЕНЪ.

и вѣдѣ Книги Жидовскіа свѣдѣше добре¹³⁰⁶: Евлики же и Аптолскихъ стѣхъ книгъ преданнѣхъ намъ вѣдѣти на исправленіе нше и оутверженіе, никогдѣже воухотѣ видѣти, или слабшати неточію почитати, ниже иномѣ даше вѣрѣдовати к себѣ ѿ новаго завѣта, тогдѣ ради разѣмно вѣствѣ вѣствѣ, гакѣ преціенъ ествѣ ѿ вѣрага¹³⁰⁷.

Сего оубо нетерпѣще прійдѣша къ прѣл

\Арк. 157\

ціенномѣ Прѣпныи ѿци: Никонъ Игѣменъ, Исѣанъ иже по немъ вѣствѣ Игѣменъ, Пиминъ портни, Исѣла иже вѣствѣ епископъ Рѣтовскій¹³⁰⁸. Матѣей прозорливый, Исѣкий затворникъ Печерный, Агапитъ врачъ, Григорій чюдотворецъ, Никола иже вѣствѣ епископъ Тмѣтороканскій, Нерторъ Лѣтописецъ, Григорій творецъ Канѣновъ. Деоктирѣтъ иже вѣствѣ епископъ Чернѣговскій, Онисѣфоръ прозорливый¹³⁰⁹: ии вѣи в доверодѣтелехъ іаюции пришѣше, мѣтвѣи творѣхъ къ Бгѣ ѿ Никитѣ, и ѿгнашъ вѣса ѿ него, гакѣ к томѣ не видѣ егѣ.

Тѣже и звѣдша егѣ вѣнъ, вопрошѣхъ да повѣствѣ иамъ что ѿ вѣтхаго завѣта: Он же кленѣшеа гакѣ николи же чгѣше тѣла книги¹³¹⁰, гѣже прѣже и з оутѣхъ оумѣше. к ии же и ни едино слово знаше, гакѣ едва научиша егѣ грамоты¹³¹¹.

Тогдѣ мѣтвѣами Прѣпныихъ ѿци пришѣдъ в себѣ, исповѣдѣ грѣхъ свѣи¹³¹² и плакѣа тогдѣ горко, едѣвъ себѣ на великое воздержаніе и поелшаніе, воспріемъ чистое и емнренное житіе: гакѣ превзѣти емѣ вѣѣ доверодѣтелию¹³¹³.

Чѣлколивѣвий же Гѣ видѣ толѣкое елжѣаго подвижаніе, ниже презираа прѣжнихъ тогдѣ доверодѣтелей, в ии же ѿ юности ѿвѣчалъ себѣ,

\Арк. 157 зв.\

прѣствѣ иртинное егѣ поканѣе. И гакѣже Петрѣ стѣаго ѿвѣршагоа егѣ тѣри крѣты, поканѣе пріемла, гла емѣ: паси агнца моѣ, паси овца моѣ, паси избранныа моѣ¹³¹⁴. Тѣже знаменіе елгопрѣзнаго поканѣа и елжѣномѣ емѣ Никитѣ подадѣ. И сѣ за премнѣгѣю любѣвъ в

¹³⁰⁶ Див. Коментар 111.

¹³⁰⁷ Див. Коментар 112.

¹³⁰⁸ На берегах: котѣри стѣи ѿгнаша ѿ него вѣса.

¹³⁰⁹ Див. Коментар 113.

¹³¹⁰ На берегах: по ииши вѣса вѣ мѣрти завѣ.

¹³¹¹ На берегах: пакѣ читѣи ѣчила.

¹³¹² На берегах: свѣло клѣла.

¹³¹³ На берегах: превзѣде вѣхѣ.

¹³¹⁴ На берегах: Исѣ: кл. (Ин 21:15-17).

храніній вѣѣхъ заповѣдей, глѣвлоу егѡ Партыра словѣномъ своѣмъ стѣдѣ, возвѣ на прѣолоу
Епископства Новгородскаго^{1315,1316}. И дѣже на (sic!) оубѣрѣніе и оутвержденіе и зѣвѣстнѣише,
шпциеніа стѡмъ тогоже прежде бѣвшаго посползновѣніа, проглаголи добродѣтелное егѡ житіе
и чудотвореніа дѣла¹³¹⁷. Некогда во бездождію бѣвшѣ, помлила Бгѣ и дождѣ і Нѣе
сведе¹³¹⁸. Такѡже и пожарѣ градѣ мѣтвами своими оугаси¹³¹⁹: и ина мнѡга чудеса творѣше. И
такѡ добрѣ словѣндоу своѡ икѡшенѣ бысть ѡки златѡ, сѡбрѣтѣла достѡинѣ Вѣнцѣ жизни
вѣчныа. егѡ же ебди и нѡмѣ сподобитисѣ мѣтвами Прѣнага Оца ншгѡ Никитѣ, елѣтїю
же Гѣ Бѣ и епа ншгѡ ꙗ Хѣ: емѡже съ еначалнѣ егѡ Оцѣмъ, и съ прѣгѣмѣ елѣгѣмъ и
животворѣнїи Дхѡмъ, чѣ хѣла и слава подѡвѣетъ ннѣ и прѡ и въ вѣкѡмъ, Аминь.

«Житія святыхъ» свт. Димитрія (Туптала)¹³²⁰

\Арк. 62 зв.\

В той же день¹³²¹.

Житіе прѣнага Оца нашгѡ Никитѣ затворника печерска

епа великомъ новѡграда¹³²²

Прежде ииѣхъ почитаеми сѣтъ такѡвѣи хрѣрѣи Бѡи, иже не ѣ полкѡ еранѣ творити
сѡбикѡша, нѡ по едѣномъ оутремлаютѣ на врага: и мѡже ѡце и мнѡгѡжды пошциѣетъ
Гдѣ на времѣ парти, да не превознослѣтѣ, обѡче видѣ предѣнее чѣ рѣніе, и мѡжество,
не сѡрѣвляѣтѣ ихъ до концѣ, нѡ возрѣвляѣетѣ и непогѣднѣмѣ прѣрѣвляѣетъ. шѡ таковоѣ
хрѣрѣи вѡвѣхъ Хѣихъ, сѡбрѣтѣла ѣ Печеркомъ стѡмъ Монастырѣи, гѡкѡ же

\Арк. 63\

Прѣнаи ꙗкѣи Затворникѣ, еице и еи Блѣеннѣи Никитѣ: сѡнѣмѣже достѡхѣальнѣи
Поликѣрпѣ, и зѣвѣщенѣ шѡ Сѣмона стѡго, свѣдѣтелствѣетѣ такѡ: Бѣитѣ во дни Прѣнага
Нѣсѡна, Братѣ едѣнѣ ѣ Печеркомъ стѡмъ Монастырѣи, и менѣмъ Никитѣ, еи нача молити
Игѣмена, да елѣвитѣ емѡ подвижатисѣ на едѣнѣ, ѣ затворѣ вшѣдѣ. Игѣменѣ же

¹³¹⁵ На берегах: **Портѡвѣ епа новѡгородскѣи**

¹³¹⁶ Див. Коментар 114.

¹³¹⁷ На берегах: **мѣтѡю дождѣ и пожарѣ згаси.**

¹³¹⁸ Див. Коментар 115.

¹³¹⁹ Див. Коментар 116.

¹³²⁰ Публикується за першим виданням (Димитрій (Туптало) 1689).

¹³²¹ 31-го сїчня.

¹³²² **и Патерѣи Печерскѣи**

ВОЗЕРАНАШЕ ЕМД ГЛАГОЛА: СЪ ЧАДО НЧЕЪТЪ ТИ ПОЛЗЫ ЮНЪ СЪЩЕ СЕДЪЕТИ ПРАЗДНЪ, ОУНЕ ТИ ЕСТЬ
 ДА ПРЕВЪДЕШИ ЕЪ БРАТІЮ РАБОТАМЪ ТЧЕМЪ, И НЕ ПОГРЕШИШИ МЗДА СВОЕА; САМЪ ВІДЪЕЛЪ ЕИ
 БРАТА НШЕГО ФЕАКІА ПЕЧЕРНИКА¹³²³, КАКО ВО ЗАТВОРЪЕ ПРЕЦЕНЪ БЫТЬ ѿ БЕСЪВЪЗЪ; АЩЕ НЕ БЫ
 БЕЛІА БЛГЪ БЖІА СПЛА ЕГСЪ, МЛТЪЪ РАДИ ПРПЕНХЪЪ ѿЩЪ НШНХЪ АНТСОНІА И ФЕОДОСІА.
 НИКІТА ЖЕ ѿВЪЩА: НИКАКОЖЕ ѿЧЕ ПРЕЦДЕА ТАКОВОЮ ВЕЩІЮ, НО КРЕПКО СГЪТИ ЖЕЛАЮ
 ПРОТІВЪ КОЗНЕМЪ БЕСЪВЪКІМЪ, И ЧЛВЪКОЛЮБЦА БГА МЛІТИ ИМАМЪ, ДА И МНЧЕ ПОДАРТЪ
 ЧДОТВОРЕНІА ДАРЪ, ІАКОЖЕ ФЕАКІЮ ЗАТВОРНИКЪ, ИЖЕ И ДО НЧЕ ЧДЕА МНОГА ТВОРИТЪ¹³²⁴.
 ГЛАГОЛА ЕМД ПАКИ ИГЪМЕНЪ: ВЪШШЕ СІЛЫ ЖЕЛАНІЕ ТВОЕ, ЕЛЮДИ ЧАДО ДА НЕ БОНЕА НИПАДЕШИ,
 АЗЪ ПОВЕЛЪБАЮ ТИ ПАЧЕ СЛЪЖІТИ НА БРАТІЮ, И ЗА ПОСЛЪШАНІЕ ТВОЕ ВЪНЧАНЪ ѿ БГА ИМАШИ
 БЫТИ. НИКІТА ЖЕ НИКАКОЖЕ ХОТЪШЕ ВНИМАТИ ГЛАГОЛЕМЫМЪ ѿ ИГЪМЕНА, НЕ МОГИ ТЕРПЕТИ
 РЕВЕНІА СЪЛНА КЪ ЗАТВОРНИЧЕСКОМУ ЖИТИЮ: ТЧЕМЪЖЕ ЕЖЕ ВОХОТЪЕ ТО И СОТВОРИ; ИБО ЗАТВОРИВЪ
 СЕБЕ, ЗАГРАДИ ДВЕРИ КРЕПКО, И ПРЕБЫТЬ МЛАА ЕДИНЪ НЕ ИХОДА. ОБАЧЕ НЕ ПО МНОЗЪХЪ
 ДНХЪ СЪТЪЕ ДІАВОЛІИ НЕ ИЗЪЕЖЕ, ВО ВРЕМЯ БО ПЧЕНІА СВОЕГЪ, СЛЫШАШЕ ГЛЪЪ МОЛЪЩІА КЪПНО
 І НИМЪ И СЪБОНАШЕ ЕЛГОУХАНІЕ НЕИЗРЕЧЕНО, И СІМЪ ПРЕЛТІВЕА ГЛАГОЛА ВЪ СЕБЕ: АЩЕ НЕ БЫ ЕИ
 АГГЛЪ БЫЛЪ, НЕ БЫ МЛІЕА СО МНОЮ, НИЖЕ ДХА СГЪГЪ СЪБОНАНІЕ БЫЛО БИ ЗДЪ; И НАЧА
 ПРИЛЕЖНО МЛІТИЕА ГЛА:, ГДН ІАВІМІЕА САМЪ РАЗЪМНЪ ДА ВІЖДЪ ТЪ; ТОГДА ГЛЪЪ БЫТЬ КЪ
 НЕМЪ: НЕ ІАВІЕА ТЕБЕ ЗАНЕ ЮНЪ ЕИ, ДА НЕ ВОЗНЕА НИЗПАДЕШИ. ЗАТВОРНИКЪ СО СЛЕЗАМИ РЕЧЕ:
 НИКАКОЖЕ ГДН ПРЕЦДЕА, НАЧН БО МА ИГЪМЕНЪ НЕ ВНИМАТИ ПРЕЛЕТН БЕСЪВЪТЪЕИ,

\Арк. 63 зв.\

ЧОВОЮ ЖЕ БЛА ПОВЕЛЕННАА МИ СОТВОРИ. ТОГДА ДШЕГДЕИТЕЛНЫИ СМІИ, ПРИМЪ ОБЛАТЬ НА
 НИМЪ, РЕЧЕ: НЕ ВОЗМОЖНА ЕСТЬ ЧЛВЪКЪ ВО ПЛОТИ СЪЩЕ ВІДЪЕТИ МА, НО Е ПОСЫЛАЮ АНГЕЛА МОЕГО
 ДА ПРЕВЪДЕТЪ І ЧОВОЮ, ТЪЖЕ БОЛЮ ЕГСЪ ТВОРИ. И АЕИ СГА ПРЕ НИМЪ БЪЕЪ ВО ОБРАЗЕ АГГЛА.
 НИКІТА ПАДЪ ПОКЛОНИЕА ЕМД АКИ АГГЛЪ. И ГЛА ЕМД БЪЕЪ: ѿТОЛЪ ТЫ ОУЖЕ НЕ МЛІЕА, НО
 ПОЧИТАИ КНИГИ, И ТАКЪ ОБРАЩЕШИЕА ЕЪ БОМУ БЕРЕДЪА, И ПОДАИ СЛОВО ПОЛЕЗНО ПРИХОДАЩИ
 КЪ ТЕБЕ: АЗЪ ЖЕ ПНСЪ ЕДЪ МОЛІТИ ТВОРЦА ВСЕХЪ О СПЕНІИ ТВОЕ. ОУВЪРІВЪ ЖЕ ЗАТВОРНИКЪ
 ГЛАГОЛЕМЫМЪ, И ПРЕЛТІВЕА ПАЧЕ, НЕ МОЛЪШЕА ПРОЧЕЕ, НО ПРИЛЕЖАШЕ ЧТЕНІЮ КНИГЪ: БЪЕАЖЕ
 ВІДЪЕ НЕПРЕСТАННО МОЛЪЩІАА СЪ НЕМЪ, И РАДОВАШЕА, МНА ІАКО АГГЛЪ ТВОРИТЪ МЛІТЪЪ
 ЗАНЪ. ТЪЖЕ СО ПРИХОДАЩИМИ КЪ НЕМЪ МНОГО БЕРЕДОВАШЕ ѿ ПИСАНІА СЪ ПОЛЪЕ ДШИ: НАЧАТЪ
 ЖЕ И ПРОРОЧЕСТВОАТИ; И БЫТЬ СЪ НЕМЪ СЛАВА БЕЛІКА, ІАКО ВСЕМЪ ДИВИТИЕА СОВБІТИЮ СЪБЪЕЪ
 ЕГСЪ. СДИНОЮ ПОСЛА КО КНАЗЮ ИЗАСЛАВЪ ГЛАГОЛА: ІАКО ДНЪ ОУЕИЕНЪ ЕСТЬ КНАЗЪ ГЛЪЕЪ
 СЪАТОСЛАВИЧЪ ВЪ ЗАВОЛОЧІИ; ІКОРСЪ ПОСЛА СІНА ТВОЕГО СЪАТОПОЛКА НА ПРЕТОЛЪ НОВЪГРАДЪ; И

¹³²³ Див. Коментар 108.

¹³²⁴ Див. Коментар 109.

ѣкѡже рече, таѡко ѡ бѣсѣхъ. по нѣкѡихъ во днѣхъ прїиде вѣсѣти ѡ ѡубїенїи Кнѣза Глѣба¹³²⁵. ѡ ѡ сего паче проелѡ Затворникъ ѣкѡ Прѡрокъ ѣтъ, ѡ сѣлѡ послѡшахъ ѣго Кнѣзи ѡ Болѡре. [лице во вѣсѣхъ ѡмѡцаго бѣти и не вѣсѣти, нѡ ѣже сѡмъ содѣлѡ ѡ набуѡ слѡва члѣвѣки, ѡли ѡубїити, ѡли ѡубїити, ѡли возвѣщѡтъ: сѡце ѡѣво ѡ ѣгда прихѡждѡхъ ко Затворникѡ, хотѡщїи слѡво ѡубїенїѡ слѡшати ѡ негѡ, тогда вѣсѣхъ, мнїимѡи Ангѡлѡ, повѣдѡше ѣмѡ вѣлѡ слѡвѡшѡмѡ ѡмъ ѡ тѡѡже прѡрѡчѡваше, ѡ бѣваше таѡко]. Неможаше же никѡѡже стѡзѡтїѡ ѡ Никїтѡю, ѡ Книгѡхъ вѣтѡхѡ завѣта, вѣсѣтѡ ѡ ѡзѡ ѡѣтъ ѡмѡѡше: Бѡгѡтѡ, Нѣхѡдѡ, Левѡитѡ, Чѡсла, Сѡдѡи, Цѡрѡтѡ, ѡ вѣлѡ Прѡрѡчѡтѡ по чїнѡ, ѡ вѣлѡ Книги жидѡвѡскїѡ свѣдѡше дѡбре¹³²⁶: Сѡлѡнѡхъ же ѡ Апѡстѡлѡскїѡхъ стѡлѡхъ Книгѡхъ, предѡнѡхъ нѡмъ вѡ блѡгѡти нѡ ѡправленїѡ нѡше ѡ ѡубїѡвѡрѡженїѡ, никѡгдаже вохѡтѡ бѡдѣти, ѡли

\Арк. 64\

слѡшати негѡѡю почитѡти, ниже ѡномѡ дѡлѡше вѣсѣдовѡти ѡ сѡбѡѡ ѡ Нѡвагѡ Завѣта: Тѡгѡ рѡди разѡмнѡ бѣсѣтѡ вѣсѣмъ, ѣкѡ прѡсѡнѡхъ ѣтъ ѡ врагѡ¹³²⁷. Сего ѡѣво неперѡлицѡ, прїидѡша ко прѡсѡнѡмѡ Прѡпѡнїи Сѡцѡи: Нѣсѡнѡхъ Нѡгѡменѡ, и Сѡлѡнѡхъ ѡже по нѡмъ бѣсѣтѡ Нѡгѡменѡ, Пїмїнѡхъ Пѡртнїкѡ, Нѣѡѡ ѡже бѣсѣтѡ Сѡпѡхъ Рѡстѡвскїѡ, Мѡтѡѡѡ Прѡзорлѡвѡвѡ, Сѡлѡнѡхъ затѡвѡрнїкѡ Пѡчѡрскїѡ, Агѡпїтѡхъ Вѡрѡчѡхъ, Грїгѡсѡрїѡ Чѡдѡтѡвѡрѡецѡ, Никѡла ѡже бѣсѣтѡ Сѡпѡхъ Тѡмѡторѡкѡнскїѡ, Нѣсѡторѡхъ Лѡтѡпнїецѡхъ, Грїгѡсѡрїѡ Тѡвѡрѡецѡхъ Канѡнѡвѡхъ, Аѡсѡкѡтїѡтѡхъ ѡже бѣсѣтѡ Сѡпѡхъ Чѡрнѡѡвѡскїѡ, Сѡнїѡфѡсѡхъ Прѡзорлѡвѡвѡ¹³²⁸; сїѡ вѡи ѡ дѡвѡрѡдѡѡтѡлѡхъ сїѡщїи прїшѡдѡше, мѡтѡвѡ тѡвѡрѡхъ ко Бѡгѡ ѡ Никїтѡѡ, ѡ ѡгнѡвѡше вѣсѡ ѡ негѡ, ѣкѡ ѡ томѡ не бѡдѡѡ ѣго. Тѡже ѡзвѡдѡша ѣго вѡнѡхъ, вѡпрѡшѡхъ дѡ повѣсѣтѡ ѡмъ чѡтѡ ѡ вѣтѡхѡхъ завѣта: Сѡнѡхъ же клѡнѡшеѡ ѣкѡ никѡлїѡже чѡлѡше тѡѡлѡ Книги, ѣже прѡжде ѡзѡ ѡѣтъ ѡмѡѡше: ѡ сѡмѡже ѡ ни ѣдїнѡ слѡво знаѡше, ѣкѡ ѣдѡ набуѡша ѣго Грѡмотѡ. Тѡгда мѡлїтѡвѡми Прѡпѡнѡхъ Сѡцѡхъ прїшѡдѡѡ ѡ сѡбѡѡ, ѡ повѣдѡ грѡѡхъ сѡбѡѡ, ѡ плаѡкаѡлѡ тѡгѡ гѡркѡ, вѡдѡвѡ сѡбѡѡ на вѡлїкѡе вѡздержѡнїѡ, ѡ послѡшѡнїѡ, вѡспрїѡмѡхъ чѡтѡѡ ѡ смирѡннѡе жїтїѡ, ѣкѡ прѡвѡзыѡтїѡ ѣмѡ вѡсѡхъ дѡвѡрѡдѡѡтѡлїѡ. Члѡвѡколѡвѡвѡвѡ же Гѡдѡ вѡдѡлѡ тѡлїкѡе, Блѡженнѡгѡ подѡвїзѡнїѡ, ниже прѡзїрѡлѡ прѡжднїѡхъ тѡгѡ дѡвѡрѡдѡѡтѡлїѡ, ѡ нїѡхъ же ѡ ѡнѡрѡтїи сѡвѡчѡше сѡбѡѡ, прїѡлѡтѡ ѡрѡтннѡе ѣгѡ Поѡкалїнїѡ, ѡ ѣкѡже Пѡтрѡ стѡлѡгѡ ѡвѡргѡшѡгѡѡ ѣгѡ трїи крѡтѡи, Поѡкалїнїѡ прїѡмѡлѡ, Глѡгѡла ѣмѡ: Пѡсїѡ Агнѡца мѡлѡ, пѡсїѡ Сѡвѡцы мѡлѡ, пѡсїѡ Нѡзѡрѡннѡѡ мѡлѡ¹³²⁹; тѡѡже знѡменїѡ блѡгѡпрїѡлѡтнѡгѡ Поѡкалїнїѡ ѡ Блѡженнѡмѡ сѡмѡ Никїтѡѡ подѡдѡ. ѡѡо зѡ прѡмнѡгѡѡ лѡвѡбѡѡ ѡ

¹³²⁵ Див. Коментар 110.

¹³²⁶ Див. Коментар 111.

¹³²⁷ Див. Коментар 112.

¹³²⁸ Див. Коментар 113.

¹³²⁹ Сѡлѡ: Вѡ.

хранѣніи вѣхъ Заповѣдей, сотвори єго Пастыря словесномъ своемъ Стѣдѣ, возвѣдъ на Прѣоловъ Египта Новгородикаго¹³³⁰. Идѣже на оутверѣніе и оутвержденіе и звѣртнѣише, ѡпдѣніа Стѣомъ тогѡ прѣжде бѣвшаго поползновѣніа, прослави добродѣтелное єгѡ житіе и Чудотвореніа Дары. Нѣкогда во вездѡждію бѣвшѡ, помлѣи Бгѡ, и дождъ і Нѣе свѣде¹³³¹.
Тѣкожде

\Арк. б4 зв.\

и пожаръ градъ млѣтвами своими оугаи¹³³²: и ина мнѡга чдѣа творѣше. И тѣкѡ дѡбрѣ словесною своѡ Пастыѡ оупаръ, Претѣвнѣа ко Гдѡ, вѣ вѣчнѡю Жизнь, В лѣто шѣсть тѣсѣць, шѣсть сотъ, шѣстьое, Мѣа Іаннѡрїа во тридѣсѣть пѣрвыи днѣ¹³³³, содержѣ Прѣоловъ великаго Новѡграда тридѣсѣть лѣтъ. погребѡша єго Чтнѡ вѣ Великїа Цркѣ Предѣлѣ стѣхъ Бгѡѡцѣ Ісѡакїма и Анны. По ємѡ четвѣрцѣа и пѣтѣдѣсѣть лѣтъ прѣйдѡша, ѡнелѣже тѣло Блѣнаг Никїты вѣ грѡбѣ сокровѣннѡ вѣше; вѣ лѣто же седмѣ тѣсѣць пѣтѣдѣсѣть дѣвѣтоє, При державѣ Блѡчѣтѣвѣа Црѣа Ісѡанна самодѣржаца вѣсѣа Рѡссїи, вѣна Великаго Кнѣза Васїліа, и при Митрополитѣ Макаріи, при Архїєпѣтѣ же великаго Новѡграда Феодѡсїи, ѡверѣтѡшаєа Моци Стѣа Никїты цѣлы, и вѣсѣа нерѡшїмы, и нїтѣ ищѣлѣнїа мнѡга истрѡчѡютъ, прихѡдѣцымѣ і вѣрою и до сѣсѡ днѣ. Бгѡ ишѣмѡ слава нїтѣ и прѣсѡ и вѣ вѣки вѣкѡ¹³³⁴, АМѢНЬ.

ЖИТІЄ ПРП. ЛАВРЕНТІА ЗАТВІРНИКА

Основна редакція Патерика¹³³⁵

СЛОВО О ЛАВРЕНТИИ ЗАТВОРНИЦЕ

Посем инъ некто брат, именем Лаврентий, восхоте в затвор. Сему же ти святии отци отинудь не повелеша того сотворити. Сий же Лаврентий шед ко Святому Дмитрию во Изяславль монастырь¹³³⁶, затвори себе. И крепкаго Хради его житиа его дарова ему Господь благодать исцелением.

К сему приведен бысть некто от Киева беснуяся; его же затворникъ не возможе изгнати, бе бо лют зело: яко древо неудобь носимо десятию муж и

¹³³⁰ Див. Коментар 114.

¹³³¹ Див. Коментар 115.

¹³³² Див. Коментар 116.

¹³³³ Прологъ.

¹³³⁴ Див. Коментар 136.

¹³³⁵ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹³³⁶ Див. Коментар 137.

сий единъ, взем, заверже. Пребывшу же ему много время неисцелевшу, и повеле его затворник вести в Печерский монастырь. Тогда бесный нача впити: «Х кому посылаеши мя? К печере не смею ни приблизитися святых ради, положеных в ней, в монастыри же тридесятих единех боюся, с прочими борюся». Влекуще же и того ведуще, яко николиже бывал в Печерском монастыри и никогоже в нем знаетъ, вопросиша же того: «Кто суть, ихъже ты боишися?» Бесъ же нарече вся их по имени: «30, сиречь словом едином ижъжденут мя». Бе бо тогда всех черноризецъ 100 и 80.

Глаголаша бесному: «Мы хоцемъ в печере затворити тя». Бесный же рече: «Кая полза мне съ мертвыми боротися? Ти бо ныне большее дръзновение имут к Богу о своих чернцах и о приходящих к ним. Но аще хоцете брань мою видети, ведите мя в монастырь, — и прочте тех 30 по имени, — с прочими же борюся». И нача глаголати жидовскы, и потом немечъскы, таче греческы и спроста рещи, всеми языкы, ихъже николиже слышал¹³³⁷, яко боятися ведущим его изменению речем и разноглаголанию. И преже вшествиа в монастырь исцеле и нача добре смыслити.

Вшедшим же им въ церковь, прииде игумен со всею братиею, и не знаяше игумена исцелевый и ни единого от тех 30, иже нарече, беснуясь. Тогда вопросиша же того приведшей: «Кто есть исцелевый тя?» Сий же, на икону взирая чюдную Богородичину, глаголаше, яко: «Сею усретоша ны святии отци по имени 30 числом, — и тако исцелех». Имена же всех убо сведаше, самех же ни единого от тех старец знаяше. Тии тако вси купно славу воздаша Богу, и его пречистей Матери, и блаженным угодником его.

Сего ради вписах ти, господине Анкудине, да не покрываются тмою невидения дивнаа чюдеса блаженных и преподобных отецъ знамениа, и деяниа, и исправления. Да и прочии уведят святое житие братии нашаа, еже быти тацем во едино время, яко 30, могущим словом изгонити бесы. К печере же не смета ни приблизитися положеных ради в ней святых отецъ Антониа и Феодосиа и прочих ради черноризецъ, ихже имена вписана суть в книги животныа.

Блаженъ сподобивыйся с теми положен быти; блаженъ и спасенъ с теми сподобивыйся написан быти. С ними же и мене Господь да сподобит милости въ день судный молитвами твоими. Аминь.

Четія Мінея. Патерик проложного типу

\Арк. 134\

∞ Лаврентій затвориць. глава 1

Доселъ никто ѿнъ ѿ братіа. именемъ лаврентіа. възхотѣ в затворъ. и семъ ти рѣи чернцы ѿиндѣ не побѣша его створити. се же лавре

¹³³⁷ Див. Коментар 139.

\Арк. 134 зб.\

нѣтїи ѿнчѣ ~~ѡ~~ ера¹³³⁸ шедъ къ стѣомѣ дмитрію. во ѿзслабѣ манастирь¹³³⁹
затвори себе. ѿ крѣпкаго ради его житїа ѿго дарова емѣ гѣ блгѣтъ
ѿщѣленїемъ. ѿ к семѣ приведенъ бысть нѣкто ѡ киѣва еѣенѣа. сїи же
затворникъ не може ѿзгнати еѣ бо люта гѣко древо неѡудовь носимо їю. мѣжь
се ѣдинъ ѿ заберже. пребывшю же много время. недѣжномѣ не ѿщѣлевшю.
затворникъ повелѣ ѿго вєрти въ печеркыи манастирь. тогда¹³⁴⁰ нача вопити къ
комѣ посылаѣши мѣ к пѣрѣ. не могѣ ни приелижити гѣ стѣхъ ради положеныхъ
в ней. в манастири же л. ѣдинѣхъ еѡеа. с прочими же еѡеа. Влекѣще ѡубо
того. вѣдѣще гѣко николиже бывалъ въ печеркѣкомѣ манастири. ѿ никогоже в
немъ знѣть. въпросиша ѿ кто еѣтъ ѿхъ ты ѡубѡишьа. еѣи ѿже вѣхъ
ѿмены нарече. л. сирече словомъ ѣдинѣмъ ѿженѣт мѣ. еѣ бо вѣхъ чернеца
тогда. р ѿ п. гѣше еѣеномѣ. мы хѡщемъ в пещерѣ затворити тѣ. еѣеный
же рече каа полза мнѣ с мѣртвами боротиса. ти бо нынѣ еѡше дерѣзновенїе
ѿмѣтъ. сѡ своѡхъ чернецѣ. ѿ сѡ приходѣщїи к нї. но аще хѡщете. ерань моѡ
видѣти. ведите мѣ в манастирь. ѿ проче тѣхъ л по ѿмени рекъ. с прочими
еѡеа. ѿ нача гѣти жидовьски. таче грѣцкы. ѿ спроста вѣми азыкы. ѿхъ
николиже слышавъ¹³⁴¹. гѣко водыми ведѣщимъ ѿго. ѿзмѣненїю речемъ. ѿ
разногласїа. ѿ преже въшествїа в манастирь. ѿщелї. ѿ нача доѣѣ смыслити.
вшедшимъ же ѿмѣ въ цѣрковь. приде ѿгѣмен с братѣю ѿ не знаѣше ѿщѣливый

\Арк. 135\

ѿгѣмена. ѿ ни ѣдиногѡ ѡ тѣхъ л ѿхъ же нарече еѣенѣа. тогда въпросиша
ѿ приведѣшїи ѿго. ѿ кто еѣтъ ѿщѣливый тѣ. се же на ѿконѣ възираа еѣинѣ
чѡднѣ. гѣше нынѣ сеѡ еѣртоша ны по ѿмени стѣи сїи сѡци. л. чиломъ. ѿ
такѡ ѿщѣливъ. ѿмена ѡубо вѣмъ свѣдаше. самѣхъ же ни ѣдиногѡ ѡ тѣхъ
стѣхъ старецъ не знаѣше. ѿ тако вєи кѣпно слабъ еѣ въздаша. ѿ ѿго прѣчѣнї
матери. ѿ блжнымъ ѡгѡдникомъ ѿго. могѣщимъ слово еѣмы ѿгонити. ѿ недѣжнѣ
ѿщѣлїти¹³⁴².

¹³³⁸ Закреслено в оригіналі.

¹³³⁹ Див. Коментар 137.

¹³⁴⁰ На берегах дописано: **еѣенѣа**.

¹³⁴¹ Див. Коментар 139.

¹³⁴² Див. Коментар 140.

\Арк. 127 зб.\

∞ Лаврентій затворникъ.

Поѣ некто инъ ѿ братїа имени лаврентїи. възхотѣ в затворъ. емѸ ти стїи чернцы ѿтинждѣ не повѣлѣша его створити. съ же лаврентїи шѣ къ игѸменѸ. къ стѸмоу дмїрїю. во ѡзлаблѣ манастырь¹³⁴⁴ затвори себе. и крѣпкаго рѣ житїа

\Арк. 128\

его. дарова емѸ гѣ елгдѣ ѡцѣлѣнїе. к емѸ приведенъ бы некто ѿ кїева еѣсноу҃га. и того же затворникъ не може ѡзгнати. еѣ бо люте. іако древо неодоле носимо їю. мѸжь еѣ єдинъ взѣ заверже. пребывшю же много время. неджжномѸ не ѡцѣлѣвшю. затворнїи повелѣ его верти въ печеркыи манастырь. тогѣ еѣсныи нача вопити. къ комѸ побылаѣши мѣ. к печерѣ не смѣю ни приблизити. стѣ рѣ положены в ней. в манастыри же л. єдинѣ борюа. с прочими же борюа. блекѸции же того, еѣдѸще. іако николиже стѣ быа в печеркѸ манастыри. и никогѸ знаѣ в не. възпросїа и кто еѣ ѡхже ты конши. еѣсныи же вѣ наре по имени. л. инре слово єдинѣ ѡжденю. еѣ бо вѣ чернорїцѣ тогѣ. р и п. глша еѣсномоу. мы хѸце

\Арк. 128 зб.\

в печеркѸкомѣ манастыри затворити тѣ. еѣсныи же рѣ кага полза съ мртвymi боротїи. ти бо ннѣ¹³⁴⁵ болше дрѣзновенїе ѡмоу к еѸоу Ѹ евои чернцыи. и ѿ приходѸции к ни. но аще хѸцете ерань мою видѣти. ведѣте мѣ в манастырь. и прочѣтѣ тѣ л по имени река, съ прочими борюа, и нача глти жидовьскы. и потѸомь римьскы. тѣче грѣчьскы. и спрѸта еѣми іазыкы. ѡхже николиже слышѣ¹³⁴⁶. іако бо іатїи ведѸции его. ѡзмѣненїа рѣмь и разноглѣа. и преже вшертѣа в манастырь ѡцѣлѣ. и нача доверѣ смьслити. еѣшедшим же и въ црѣквь. прїидѣ игѸмѣ съ братїею. и не знаѣше ѡцѣлѣвѣ игѸмена. и ни єдиногѸ ѿ тѣ. л. ѡх же наре еѣсныи. тогѣ възпросїа и привѣдшии его кто стѣ ѡцѣлѣвѣ тѣ. е же на ѡконѸ взираѣ еѣноу чюдноу глше. іако съ

¹³⁴³ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹³⁴⁴ Див. Коментар 137.

¹³⁴⁵ Вискоблено частину тексту.

¹³⁴⁶ Див. Коментар 139.

\Арк. 129\

сею срѣтѣоша ны по имени стѣи сѣи сѣи. ѿ. чило. и тако ищѣлаѣ. имена оубо брѣ въѣдше. самѣ же ни единого ѿ тѣ стѣи черноризца знаиаше. и тако вси кѣпно славу възвѣща бѣи. и его прѣчтѣи мѣри. и блжнѣи оубоудникѣ его. могуще слово брѣи и згонити. и недѣлы ищелити¹³⁴⁷:

Касіянівська перша редакція Патерика¹³⁴⁸

\Арк. 234 зб.\

Ⲛ Лаврентіи Затворнице.

Посемъ инъ некѣто бѣа. именемъ лаврентіи. сѣи въхѣтитѣ в затворѣ вниити. семоу стѣи ти сѣи сѣи не повелѣша того створити. сѣи же лаврентіи ше кѣ стѣоу димитрію, въ иже славу манастырь¹³⁴⁹. и затвори себѣ. и крѣпкаго его¹³⁵⁰ житіа. дарова семоу гѣ блгѣи ищеленіемъ. и к семоу приведенъ бѣ, некѣи члкъ ѿ кѣва, бѣиоула. бѣо не възможе затворникъ

\Арк. 235\

изгнати. бѣ бо лѣтъ сѣло. іако древо неубоде ноимѣо дежтѣо мѣжѣ. сѣи же едины въземъ заврѣзаше. пребывшоу семоу много времѣ и неищелѣвшоу. и повелѣ затворникъ верти его в печерѣкѣи манастырь. тогда бѣиный начѣ възпити. кѣ комуу послѣаши ма ѣзѣ ево не смѣю приближити. к печерѣ стѣи рѣди положѣи в ней. в манастырь, ѿ. тѣи единѣхъ боула. с прѣчимѣ ел еворѣ. влекущій же его ведѣху. іа николиже бывѣ в печерѣкѣи манастырь. и никогѣо знаѣтъ. възпросиша же его. кѣторѣи оутѣ ихѣже тѣи

\Арк. 235 зб.\

боиши. бѣиный нарѣче брѣхъ ихъ поимани. сѣи, ѿ. рече, слово единомъ ижеденуѣт ма. бѣ бо тѣгда брѣ черноризецъ в речерѣ. рѣ. и глаше бѣиномоу, мы хѣщемъ в печерѣ затворити тѣ. бѣиный же рече, кѣ полза мнѣ сѣ мѣртвами брати. тѣи бо нѣкѣ есѣлше дръзновеиѣ имоу кѣ егоу, сѣ бои черноризецѣ молити. и сѣ прихѣдѣи к нимъ. но лице хѣщете ерань мою видѣти. Ведѣте ма въ манастырь. и ижечтѣте тѣ. ѿ. брѣ по имени и рѣ, с

¹³⁴⁷ Див. Коментар 140.

¹³⁴⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹³⁴⁹ Див. Коментар 137.

¹³⁵⁰ В оригіналі дописано над рядком.

прѣсѣчимѣи борюемъ. И начѣ глѣти жидѣвскыи. потѣмъ латыньскѣи, тѣже грѣческыи. и спроста
реции вѣсѣ

\Арк. 236\

ми ѡзвѣки. и хъже николиже слышалъ¹³⁵¹. Иако бо лѣти всѣдацимъ егѣсѣ. и змѣненію ѡзвѣкоу.
и разногласію. и прѣже вшертвѣи в монартѣи ищелѣ. и добро начѣ емѣилити. вѣшѣшим же и мъ
вѣ црковѣ. прійде игоуменъ съ всею ерѣтїю. и не знаашѣ игоумена ищелѣвѣи. ни єдиногѣ ѡ
тѣ. ѡ. и хъже нарѣ. вѣиноуемъ тѣсѣдѣ вѣпросишѣ того привѣшии. ктѣ ѣ ищелѣвѣи тѣ. сїи
же взираѣ на иконѣ бѣишѣ чудотворноуѣ. гла, іако съ сею ѡсрѣтѣша на. пѣ и мени стїи ѡцѣ.
ѡ. чилѣсѣ. И тѣко ищелѣхъ. и мена вѣсѣ ѡуко вѣдѣше. еѣ

\Арк. 236 36.\

мѣхъ ни єдиногѣ ѡ трѣ (sic!) стѣрѣцѣ не знаашѣ. и тѣко всеи коупно славоу вѣздѣша бѣи. и
прѣишѣтѣи егѣ мѣри. и блѣженнѣи ѡгѣдникѣсѣ егѣ. И егѣ рѣди бписѣ ти гѣе ѡнксидинѣ. да не
пѣкрѣишѣтѣ тѣмоѣ невѣдѣніѣ, дѣвнаѣ чюдѣсѣ. Блѣженнѣи ѡнѣхъ. И прѣпѣнѣи ѡца нашіи.
знаменіѣ и чюдѣсѣ. и ишпрѣвлѣніѣ. да и прѣчиѣ ѡвѣдѣѣ. стѣе житїе ерѣтїи нашіи. ѣже бѣти
тѣцѣмъ моужемъ. вѣ єдино вѣремъ. іако до. ѡ. могуцимъ словѣсѣ и згонити вѣсѣ. кѣ пѣчерѣ
же рѣчѣ не емѣти ни прикѣлїжити вѣбѣнѣицимъ. пѣложѣннѣи рѣди вѣнѣ стѣи ѡцѣ. ѡнтѣнѣ
и фѣ

\Арк. 237\

вѣдѣиѣ. и прѣчиѣ стѣи чѣрнорїзѣцѣ. и хъ и мена бписѣна еѣ вѣ книгахъ жибѣтнѣи. блѣженъ иже ѣ
тѣми спѣдѣвѣишѣ пѣложѣнъ бѣти. Блѣженъ и спѣнъ ѣ тѣми спѣдѣвѣишѣ напѣсанъ бѣти.
ѣ нимѣи и менѣ гѣ да спѣдѣвѣнѣ мѣти, вѣ дѣнѣ ѡуднѣи мѣтѣами тѣвоиѣми.

Патерик Йосифа Тризни¹³⁵²

\Арк. 214 36.\

Лаврентїи Затѣвонице.

II ^мо и нѣ нѣкто ерѣ и мѣанѣ лаврентинѣ, еѣ вохѣтѣ в затѣвѣ вшити, емѣ же стїи ѡца ѡнѣ
не повелѣша егѣ ѣвѣрѣ. еѣ же лаврентинѣ шѣ ко емѣу димитрию, в ишпрѣвлѣ мѣтрѣ¹³⁵³, и
затѣвори ебѣ, и крѣпкаго рѣди егѣ житиѣ, дарѣва еѣ Гдѣ блѣдѣ ищелѣнїе. и к емѣ привѣдѣ
бѣишѣ нѣкѣи члѣкѣ ѡ кнѣва вѣнѣишѣ, егѣ же не вѣзѣможе затѣвоникѣ ишпрѣвѣти еѣ ко бѣсѣ

¹³⁵¹ Див. Коментар 139.

¹³⁵² Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹³⁵³ Див. Коментар 137.

лѣо сѣло. ꙗко древо недобъ носимо десятию мѣжь, ѿ же еди все забѣшаше, пребывш же емѣ много время неизцѣлѣвш, и повелѣ затворникъ верти его в печерскіи мнѣрь, тогда бегныи нача вопити, комѣ посылалши ма азъ бо не смѣю прижити къ пещере ради стѣ ради (sic!) положенъ в не, в мнѣри же тридцати единѣ боюга, со прочими же боюга. Влекѣшии же его вѣдяхъ, ꙗко николи же бѣ в печерко мнѣри и никого же знаетъ въ не, вопрошиша же его которий стѣ. иже ты боиши бѣныи же нарече и бѣ по имени, си л. рече словѣ единѣ ижденъ ма. бѣ бо тогда бѣ черноризецъ в пещере. рп. и глаше. бѣномѣ, мы хощѣ в пещере затворити тѣ. бѣныи же рече кага полза мнѣ с мертвыми братиѣ тни бо нѣ болшее дѣзновение. имѣтъ къ бѣ ѿ своихъ черноризцѣ молитиѣ и приходѣ

\Арк. 215\

цихъ к нимъ, но аще хощете бра мою видѣти. ведѣте ма въ мнѣрь, и нача гласти жидовскіи, и потѣ латынскіи, таже гречески, и спроста реции всеми языки. и же николи же слышѣ¹³⁵⁴, ꙗко боѣтиѣ и водации его именованію языкъ и раноглаию. и предѣ вшертъвни в мнѣрь ицѣлѣ и доѣ нача смѣлѣти вшеши же имъ в цѣковъ при игомѣ со всею братиєю, и не наше игомѣна ицѣлѣвыи и ни единого ѿ тѣ. л. и же нарече бѣныиѣа тогда. вопрошиша же того привѣшии, кто стѣ ицѣливыи тѣ, се же взираѣ на иконѣ бѣгородичнѣ чудобѣнѣю и глаше, ꙗко с сею стѣтѣоша на по имени стѣни ѿцы. л. чиломъ, и тако ицѣлѣ. имена же бѣ део стѣдаше, сам же ни единого ѿ тѣ старѣ ненаше, и тако вси кѣпно ви¹³⁵⁵ слава бодахъ бѣ и прѣтѣ его мѣри и бѣженнѣ его ѿгоникѣ.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹³⁵⁶

\Арк. 158\

Лаврентій, Лаври сілѣ, на землі проглані: Проглавлѣюцѣ, проглавлѣнѣ в Нѣтѣ, Црѣмѣ славы

Житіє прѣ: ѿца нашѣ Лаврентія Затворника¹³⁵⁷.

\Арк. 158 зв.\

По иждѣніи Прѣныхъ затворникѣ Печерскихъ, Ієліа и Никиты, сѣрѣтѣѣа подвижѣла ѿ тѣмѣже Печеркомѣ стѣомѣ Монастырѣ бѣженнѣ си Лаврентій: иже такоже дерзнѣ, аки добрый боинъ хѣвъ, ꙗ единъ братиѣ съ сполчаюциѣа врагѣмѣ дѣшепагоуенымъ. и вожелѣ

¹³⁵⁴ Див. Коментар 139.

¹³⁵⁵ Закреслено в оригіналі.

¹³⁵⁶ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

¹³⁵⁷ На берегах: Мѣ Іанѣ: к.д.: днѣ.

сѣло ѣ затворѣ мѣнѣна Бѣ, помышлѣа вѣнѣ, ꙗко ѿ затворничертѣмъ жѣтѣи Гѣ се глѣт¹³⁵⁸: Ты же ѣгда мѣнѣна, помѣнѣа ѿцѣ твоѣмъ ѣ тѣнѣ: ѡ ѿцѣ твоѣ видѣа ѣ тѣнѣ, воза тѣвѣ ꙗвѣ. Но Прѣпѣныи ѿцѣи, вѣбранѣхѣ ѣмѣ ѿнѣдъ сегѣ сотворѣти ѣ Печѣрскѣмъ Монастырѣ, ꙗки пѣче ѡнѣхѣ терпѣцѣ вѣрѣ ѿпрѣлѣртнѣ врагѣ: воспоминахѣ ко, кѣко тѣ ѿдолѣлѣ бѣше вѣрѣ Хѣлѣю ѡ Никѣтѣ, вѣрѣшимѣа сѣи на ѣдѣнѣ: ꙗже ѣдѣа мнѣгимъ сопопѣшеертѣвѣюще мѣтѣамъ, бѣдѣнѣош¹³⁵⁹. Тогда Лаврѣнтѣи процѣнѣа ѡспросѣвѣ, ѿндѣ вѣ Монастырѣ стѣсѣо Великомѣчника Дѣмѣтрѣа, ꙗже создѣнѣ вѣ Кнѣземъ Хѣзаслѣвомъ¹³⁶⁰, ѡ тѣмо ѡночертѣвовѣше ѣ затворѣ¹³⁶¹. Начѣ же сѣло подѣнѣно жѣтѣи, ѡ сѣ Ѣпѣнѣи говѣмъ вѣлѣе тѣцѣнѣе ѡмѣтѣи¹³⁶², по вѣа дни на бѣошѣа тѣрѣдѣа прѣстѣрѣлѣа, ѡумѣрѣцѣлѣа вѣа стѣрѣсти пѣхѣтѣнѣа глѣдѣсѣ бѣдѣрѣжѣнѣа, ѡ порѣкѣа тѣхѣ мѣчѣ дѣхѣвнѣа, сѣ ѣ

\Арк. 159\

глѣомъ мѣтѣвѣ: лѣкѣваго же рѣждѣжѣннѣа вѣа стѣрѣлы, водѣю сѣпокашѣа. ѡ тѣко вѣлѣтѣю Бѣжѣю¹³⁶³, нѣтѣоѣю сѣ ѡумѣвлѣнѣа вѣрѣовѣкагѣо стѣрѣнѣ вѣтѣ, но ѡ прѣлѣтѣ ѿ Вѣедарѣвѣнтагѣо Гѣа дарѣ, ѡцѣлѣлѣти чѣудѣотѣвѣртѣ разлѣчнѣа ꙗзѣвы, ѡ недѣлѣи вѣ людѣ, ѡ ѡзганѣлѣти вѣтѣвѣ.

Кѣ сѣмѣ ѡубѣо Блѣженномъ, межѣдѣ ѡнѣыми прѣвѣденѣ вѣртѣ нѣкѣогѣа ѡцѣлѣнѣа рѣдѣи ѿ Кѣва чѣлѣкѣвѣ, ѿдѣрѣжѣмъ вѣтѣомъ сѣлѣо лѣотѣымъ ѡ крѣпѣкимъ, ꙗкѣо дрѣво нѣдѣдѣвѣ носѣимъ дѣсѣлѣтѣю мѣжѣи, ѡнѣ ѣдѣнѣ вѣземъ забѣрѣзѣше. Блѣженнѣи же затѣвѣртѣи жѣлѣа прѣславлѣннѣѣи вѣбѣти вѣлѣтѣи ѿчѣтѣвѣа сѣоѣгѣо дѣхѣвнѣагѣо Печѣркагѣо стѣгѣо Монастырѣ: повѣлѣтѣ тѣкѣовагѣо чѣлѣка тѣмо вѣртѣи. Тогда вѣтѣнѣа начѣ вѣопѣтѣи: кѣзѣ комѣ поѣылѣлѣши мѣ? ꙗзѣ вѣсѣ нѣ емѣю ѡ прѣлѣажѣтѣнѣа ко Печѣрѣ¹³⁶⁴, стѣлѣхѣ рѣдѣи положѣнѣа ѣ нѣи. ѣ Монастырѣ же тѣрдѣсѣлѣтѣ ѣртѣзѣ жнѣвѣдѣнѣхѣзѣ Чернѣорѣзѣцѣзѣ, ꙗхѣзѣ же вѣоѣлѣа: сѣзѣ прѣоѣннѣи же вѣранѣ ѡмамъ. Сѣа ѿ вѣлѣтѣи Печѣркагѣо стѣагѣо Монастырѣ вѣтѣномъ ѡспѣвѣдѣвѣшѣ, повѣлѣтѣ пѣки Блѣженѣа нѣждѣю ѣсѣо тѣмо вѣлѣцѣи, дѣ глѣаннѣо ѡмъ, пѣче вѣвѣрѣннѣо вѣдѣѣ. Вѣлѣкѣвѣцѣи ѡубѣо вѣдѣдѣцѣе, ꙗкѣо никѣоли же вѣтѣнѣи вѣвѣлѣлѣ ѣ Печѣрѣкомъ Монастырѣ, ѡ никѣожезѣ знѣлѣртѣзѣ вѣ нѣмъ,

¹³⁵⁸ Мѣ: S. (Мт 6:6).

¹³⁵⁹ Див. Коментар 138.

¹³⁶⁰ Див. Коментар 137.

¹³⁶¹ На берегах: Сѣ Лаврѣнтѣи затѣвѣртѣа ѣ монастырѣ Дѣмѣтрѣа.

¹³⁶² На берегах: подѣвѣзѣше крѣпѣи.

¹³⁶³ На берегах: ѡцѣлѣлѣшѣ нѣдѣжнѣа.

¹³⁶⁴ На берегах: прѣнѣдѣи вѣтѣа ѡспѣвѣдѣлѣти сѣлѣзѣ пѣчѣ: монастырѣ.

\Арк. 159 зб.\

въпросиша єгѡ, которіи сѣтъ ѿже ты боишися? вѣ есѡ тогда вѣхъ братїи въ Монастырѣ Печерскомъ сто ѿ ѡмдеалѣтъ. вѣсныи же ѿзочѣ по ѿмени тридеалѣтъ, ѿ гла¹³⁶⁵: ѿи вси словомъ єдинѣмъ изгнати ма могоѣт. И рекоша ємѡ паки тѣиже влекѣции: мы хощемъ є Пещерѣ затворити тѣ. Онь же ѡвѣща, кѣла полза мнѣ єтъ съ мѣртвыми братиѣма: тѣи есѡ нынѣ болше дерзновеніе ѿмѣтъ къ Бгѡ мѣитиѣ ѡ своиѣ о своихъ чернорїцѣ, ѿ ѡ приходѣциѣ к ѿни.¹³⁶⁶ но ѿще хощете ерань мою видѣти, ведѣте ма є Монастыѣ, рѣзѣ есѡ тридеалѣти, [ѿкаже рекохъ,] съ прочіими вѣelmi братиѣма могоѡ. ѿ нача показовати сѣлѡ своеѡ глаѡ Еврейски потѡ Римски Тѣже Гречески, ѿ спрѡста рециѣ вѣемъ ѿзыки: ѿже николиже слышалъ члѣкъ той¹³⁶⁷. ѿка ѡубоѣтиѣма сѣло влекѣциѣ єгѡ. двѣцѣма ѿзмѣненію ѿзыка єгѡ, ѿ разногласію.

Тѣже преже дѣже невнїити ѿмъ є Монастыѣ, ѡвѣже члѣѣка нечїотыѣ той дѡхъ¹³⁶⁸: ѿ нача ѿщѣлѣвыѣ дѡврѣ смѣлїити. Єщїи же с нимъ радѡстни бѣша, ѿ внїѡша є тѣемъ же въ стѣю Чѡдотворѣю Печеркѣю Црковѣ, на воздаѣніе хѣлаы Бгѡ. Єже ѡвѣдавъ Игѡменъ, прїѣде съ всиѡ братїю тѣможде въ

\Арк. 160\

Црковѣ: ѿ не знаѣше ѿщѣлѣвыѣ Игѡмена, ниже єдинагѡ ѡ тѣхъ тридеалѣти, ѿхъ же нарѣе вѣиѡдалѣ. тогда вопрошиша єгѡ: кто ѿщѣли тѣ Онь же взираѣ на Иконѡ Прѣтѣла Бгѡродїци Чѡдотворѣю¹³⁶⁹, глаше: ѿка є тоѡ стѣтѣѡша на сѣтѣи ѡца тридеѣ чїелом: ѿ тѣка ѿщѣлѣхъ. Имена ѡесѡ тѣхъ вѣхъ помнѣше, є лицѣ же ни єдинаѣ знаѣше. Тогда вси кѡпно сѣлѡ воздаша Бгѡ, ѿ єгѡ Прѣтѡй Мѣри, ѿ бѣженнымъ тогѡ Чгѡдникѡмъ.

И тѣко прогласѣла стѡе то мѣрѡ, стѡенїе Бжїимъ ѿвѣщенїемъ чѣ Блѣннагѡ сѣгѡ затворника Лаврѣтїѣ Иже ѿки Варнѣла ѡ Пѣла¹³⁷⁰, рѣлѣчївыѣма на вѣема ѡ братїи Печеркѣма, множайшї плѡ сотворї: ѿ рѣлїчнѣ дѡвродѣтелѣ своиѣ равноѡгласнѣ, мнѡги ѡбразы є Монастырѣ ѿзаслѣли сѡтѣлѣ. вѡвратїѣма паки є Печеркѣи стѣи Монастыѣ¹³⁷¹. Идѣже по иконачѣниѣ своемъ Бгѡгѡднѣемъ, ѿки нехѡждшїѣ ѡ прѣжднїхъ Затворникѡ, ѡзкими браты въ

¹³⁶⁵ На берегах: ѿ вѣ є пѣ: мѡ: слово ѿгонѣциѣ вѣѣы.

¹³⁶⁶ На берегах: Пещѣра сѣло стѣрашна вѣѣѡ.

¹³⁶⁷ Див. Коментар 139.

¹³⁶⁸ На берегах: преже вѣщѣтѣѣ є моѡ пѣ: ѡвѣж вѣѣ.

¹³⁶⁹ На берегах: Иконѣ прѣ вѣче: съ ѿ прѣвнѣхъ ѿгнѣ вѣѣа.

¹³⁷⁰ На берегах: дѣлѣ: єї. (Дїян 15:2-39).

¹³⁷¹ На берегах: ѿбѣлѣлѣ: лаврѣтїѣи, ѿ лежи вѣ пещѣрѣ негѣлѣнїю.

жибо вѣчнѣи бшѣдшихъ, положені ерѣтъ ѿтно в Пещерѣ: в ней же доелѣ ѿдотворныа егѡ
Мѡци прѣкыблѣю неглатѣнны¹³⁷². въ ѿгѣ видѣцаго в глѣнѣ, и бѡдѣющаго Златѡборникѡ гѣбѣ,
хвалѣмагѡ въ Трѣци Бѣ: ѿмѡже глѣба въ вѣки, ѿминь.

ЖИТІЄ ПРП. АГАПИТА ЛІКАРЯ

Основна редакція Патерика¹³⁷³

СЛОВО О БЛАЖЕНѢМ АГАПИТѢ ЛѢЧЦИ¹³⁷⁴

Нѣкто от Кыева пострижен, именем Агапитель, при блаженѢм отци нашем Антонии, иже послѣдоваше житию его аггельскому, самовидец быв житию его¹³⁷⁵. Якоже бо онъ, великій, покрываа свою святость, болныа исцѣляше от своеа яди: мняся тѢм зелие врачевное подаваа, тии тако здрави бывахут молитвою его, — тако и сий блаженный Агапит, ревнуя святому старцю, помагаше болным. Егда кто от братиа разболяшеса, сий, оставив кѣлию свою, — не бѣ бо что крадомаго¹³⁷⁶, — и приходит к болящему брату, и служит ему: подѣмая же, и полагаше, и на своею руку износя, и подавая ему от своеа яди, еже варяше зелие, — тий тако здрав бываше болный молитвою его. Аще ли же продолжашеса недугъ его, сице Богу благоволящу, да и вѣру, и молитву раба своего умножить, сий же блаженный Агапит пребываше неотступно, моля за нь непрестанно, дондеже Господь здравие подасть болящему молитвы его ради. И сего ради прозван бысть Лѣчець, сему дарова Господь даръ исцѣления. И слышано бысть о нем во градѣ, яко нѣкто в монастыри лѣчець, и мнози прихожахуть к нему болящии, и здрави бываху.

Бысть же в сего блаженаго время арменинъ родом и вѣрою, хытръ же бѣ врачеванию, яко таков не бѣ преже его: иже толико видѣ болнаго, познаваше и повѣдаше ему смерть, нарекъ ему день и час, — и никакоже измѣнится слово его, — сего уже никакоже не врачуют. От сих един болный принесенъ бысть в Печерский монастырь, иже первый бысть у князя Всеволода¹³⁷⁷, егоже арменин в нечаание введе, прорекъ ему по осми дний смерть. Блаженный же Агапит, давъ тому зелиа, иже сам ядыше, здрава сотвори. И промчеса слово о нем по всей земли Руской.

Арменин же, утчен быв завистною стрѣлою, нача укаряти блаженаго. Нѣкого, осужена на смерть, посла в монастырь, повелѣ тому дата смертнаго зелиа, да пред ним вкусивъ, пад умреть. Блаженный же, видѣ сего умирающа, дасть ему монастырское яди, и здрава створи молитвою своею, и от смерти избави повиннаго¹³⁷⁸. И отселѣ вооружается на нь иновѣрный, научи иновѣрники своя дата испити зелиа мниху, хотя его уморити смертным зелием. Блаженный же пиаше бес пакости, ничтоже зла пострадав. Вѣсть бо Господь благочестивыа от

¹³⁷² Див. Коментар 141.

¹³⁷³ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹³⁷⁴ Див Коментар 142.

¹³⁷⁵ Див. Коментар 144.

¹³⁷⁶ Див. Коментар 145.

¹³⁷⁷ Див. Коментар 146.

¹³⁷⁸ Див. Коментар 147.

смерти избавлята, иже рече: «Аще и смертно что испиют, ничтоже сих не вредить; на недужныя руки возложить — и здравы будутъ»¹³⁷⁹.

В ты же дъни болѣ князь Володимер Всеволодич Мономах, и прилежаніе ему арменин, врачюя его, и ничтоже успѣ, но паче недуг бываше болий. И уже при конци быв, посылает молбу ко Ивану, игумену Печерскому, да понудит Агапита принта до него, бѣ бо тогда княжа в Черниговѣ. Игуменъ же, призва Агапита, велит ему ити в Чернигов. Отвѣща блаженный: «Аще ко князю иду, то и ко всѣм иду; не буди мнѣ славы ради челоувѣческыа пред монастырскаа врата изити и преступнику ми быта своего обѣта, еже пред Богом, быта ми в манастыри и до послѣдняго издыханіа. Аще ли изгониши мя, иду во ину страну и потом возвращуся, дондеже вещь сии минеть». Не бѣ бо николиже исходил из манастыря до дъне смерти его. Видѣ же посол княж, яко не рачит ити, молить мниха, да поне зелиа дасть. Принужденъ же бывъ игуменом, дает ему зелие от своеа яди, да дасть болящему. Егда же князь вкуси зелиа, ту абие здрав бысть.

Прииде же Володимер в Кыевъ и вниде в манастырь Печерскы, хотя почтити мниха и видѣта, кто есть даровавый тому зелие и здравіе съ Богом, — не бѣ бо его николиже видалъ, — мня его богатством подарити. Агапитъ же, не хотя славим быта, скрыся. Князь же принесеное ему дасть игумену. Потомъ же Володимер ко мниху посла единого от бояр своих со многими дары. Его же посланный удоси (sic!) в келии и положи пред ним принесеное. Отвѣща мних: «О чадо, николиже ни от кого же что взях, нынѣ ли погублю мзду свою злата ради, егоже не требую ни от кого же?» Отвѣща боярин: «Отче, вѣсть пославый мя, яко не требуеши сего, но мене дѣля утѣши сына своего, емуже о Бозѣ даровал еси здравіе, се приими, дай же нищим». Отвѣща мних: «С радостию се прииму тебе дѣля, яко требѣ ми суть. Рци же пославшему тя: «Вся, еже имѣлъ еси, чюжа бяхуть, тебѣ, отходящу, не могущу взяти с собою, нынѣ раздай же требующим, яко сего ради избавил тя Господь от смерти, аз бо ничтоже ти бых успѣлъ. Не же ся ослушай, да не постражеши того же»¹³⁸⁰. Взем Агапит принесеное и изнесъ внѣ кѣліа, поверже, сам же скрыся. И шед боярин, видѣвъ поврѣжено пред враты, иже принесе дары; и взял все, и дасть игумену Ивану, и сказа все князю, еже о чернци. И разумѣша вси, яко раб Божий есть. Князь же не смѣ преслушатися чернца, но все имѣніе свое раздасть нищим по словеси блаженаго¹³⁸¹.

По сихъ же разболѣся сий чернецъ Агапит. Прииде к нему преже нареченный арменинъ посѣтитъ его и нача стязатися с ним о врачевнѣй хытрости, глаголя: «Кым зелием лѣчится таковой недугъ?» Отвѣща блаженный: «Имже Господь подасть здравіе». Разумѣвъ же арменин, отинудъ невѣжу суца, глагола къ своим: «Не умѣет сий ничтоже». И емъ его за руку, и рече, яко: «Сий въ 3-й день умрет. Се же истина, и не измѣнится слово мое; аще ли не тако будет, и аз буду чрънѣцъ».

Блаженный же с яростию глагола: «Се ли суть твоего врачеваніа образи: смерть ми повѣдаешъ, а помощи не можешъ! Аще еси гораздъ, то дай же ми живот; аще сим не владѣвши, то что мя укаряеши, осуждая въ 3-й день умрети? Мнѣ

¹³⁷⁹ Мр 16:18.

¹³⁸⁰ Див. Коментар 148.

¹³⁸¹ Див. Коментар 149.

извѣстил Господь въ 3-й мѣсяць отъити». Глаголетъ арменин: «Яко уже разумѣл ся еси, уже никакоже преидеши третиаго дъне», — бѣ бо изболѣлъ велми, яко не мощи ему двигнути собою.

Тогда принесоша нѣкоего болна от Кыева, вѣстав же Агапит, яко не болѣвъ, взя зелие¹³⁸², еже сам ядыше, показа лѣчцю, глаголя: «Се есть зелие, разумѣй и вижъ». Видѣвъ же лечец, глаголя мниху: «Нѣсть се от наших зелий, но мню, яко се от Александриа приносят». Посмѣвъ же ся блаженный невѣжъству его, дасть зелиа болящему, того здрава сотвори. Глаголетъ же к лѣчцю: «Чадо, понеже убози есмы, не имам чѣм напитати тя». Арменин же рече к нему: «Нынѣ, отче, 4 дни постимся сего мѣсяца»¹³⁸³. И вопроси его: «Кто ты и коеа вѣры еси?» Лѣчець же рече к нему: «Нѣси ли мене слышал, яко аз арменин есмь?» Блаженный же рече тому: “То что смѣлъ еси внити и осквернити кѣлию мою и дрѣжати за грѣшную мою руку? Изиди от мене, иновѣрне и нечестиве!” Осрамленъ же быв, арменин отъиде. Блаженный же Агапит, пребыв 3 мѣсяци и мало поболѣвъ, ко Господу отъиде¹³⁸⁴.

По смерти же его прииде арменин Атанаисин¹³⁸⁵ в монастырь и глагола игумену: «Отселе уже и аз буду чернецъ, и оставляю арменскую вѣру, и истиннѣ вѣрую въ Господа Иисус Христа. Яви бо ми ся блаженный Агапит: Обѣщался еси воспряти мнишескый образ, аще солжеши, съ животом душу погубиши». И тако вѣрую. Аще бы сий хотѣлъ ввѣкы жити, не бы Богъ отвел его свѣта сего; аще же и приять и Господь, но вѣчный живот дарова ему; и мню, яко своею волею отходи от нас, небеснаго царства желаа, могай еще жити с нами. Яко аз разумѣх, 3 дний не бѣ преити ему, и сего ради приложи собѣ 3 мѣсяци; аще бых реклъ 3 мѣсяци, и 3 лѣта был бы; и аще умре сий, живъ есть». Сам же арменин постригся в Печерском монастыри, живот свой сконча в добрѣ исповѣдании¹³⁸⁶.

Таковая и болша сих сдѣяшася от тѣх святых черноризецъ, ихъже воспомяну добродѣтельное житие и дивлюся, како премолчана быша великая исправления пресвятаго отца нашего Антониа? То аще толико свѣтило угасе нашим небрежением, то како от него луча восияют, — сих мню преподобныа братии нашея? Но якоже Господь рече: «Никый же пророкъ приятен есть во отечествѣ своем»¹³⁸⁷.

Аще бых ти написал, честный архимандрите, господине Анкудине, преж намѣненных святых отецъ, — овых блаженных отецъ чюдотвория, иных же исправления, других же крѣпкое, овых же послушное, других же прозерливство, — и сии вси послушествовани вѣрою, знамении и чюдесы, от твоего чрънца, а моего господина епископа Симона. Другым убо неприятна мнятся быти глаголемаа за величество дѣлъ, вина же есть невѣрованю — мене, грѣшнаго суца, свѣдятъ Поликарпа. Но аще ми повелить твое преподобство написати, их же ми умъ постигнуть и память принесть, аще ти и непотребно будетъ, да сущим по нас ползы ради оставим, якоже блаженный Нестер в Лѣтописци написа о блаженных отцихъ: о Демиане, и Еремѣи, и

¹³⁸² Див. Коментар 150.

¹³⁸³ Див. Коментар 151.

¹³⁸⁴ Див. Коментар 152.

¹³⁸⁵ Див. Коментар 153.

¹³⁸⁶ Див. Коментар 154.

¹³⁸⁷ Мт 13:57.

Матфѣи, и Исакии, в Житии святаго Антониа вся си вписана суть житиа ихъ, аще и вкратцѣ¹³⁸⁸.

Но паче реченнии чернци ясно, а не втайнѣ, якоже и преже: и ктому не помянутся имена их, аще аз премолчу, от мене и до конца забвена будутъ, якоже было и до сего дъне. Се же речеса въ 15-е лѣто игуменства твоего, еже не бысть помяновено за бо и 100 лѣт, ныне же твоя дѣля любви и утаена слышана быша¹³⁸⁹.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.¹³⁹⁰

\Арк. 127 зб.\

Огапїти лѣчѣць¹³⁹¹

Нѣкто ѿ кнѣва портрижеса. именовемъ агапїи. при елжномъ сѣцѣ нашемъ антонїи¹³⁹². иже псѣлѣдъствоваше житїа, того, аггльикаго. самовидѣць бывъ исправленемъ его. гаксѣ

\Арк. 128\

Бо сѣнъ покрываа стѣотъ свою. болныа ицѣлаше. ѿ своѣа гадн. мнаса тѣмъ зелїемъ; врачевное подаа. тн, тако здравѣ бываху молїтвами его. тако и сн елжнїи агапїтѣ. ревнѣа стѣому стѣртпїю (sic!). помагаше болнымъ. егда бо ктсѣ ѿ братїа разболаше¹³⁹³ г. и снї сѣртавнѣ своѣ келїю. не бѣ ^с1394 что крадомаго¹³⁹⁵. прише къ болацѣому братѣу служаше ему. понимаа и полагаа того. и на своѣоу рѣкуу изнаса того. подаваа ему ѿ своѣа гадн. или бараше зелїе. и тако здравѣ бывешѣ болнїи млѣтвами его. аще же ли продолжашеса недѣуъ. болацѣому сице бѣоу елгоболацѣоу да и вѣроу. и молїтѣоу раба своѣго оумножитѣ. снї елжнїи агапїтѣ. неѣртоупно пребывааше оу негсѣ. непрертанно моласа зань. дождеже гѣ здравїе подарѣ болацѣому. млѣтѣы его ра. и сего ради прозванъ бѣ лѣчѣць. емуу дарова гѣ даръ ицѣленїа. и въ градѣ слышано бѣ. нѣкто; в манастыри лѣчѣць. и мнозѣ приношаху к нему болацїа. и здравѣ бываху. Бѣ же в сего елжнѣоу время. нѣкто сѣрменинъ родомъ и вѣроу. хытрь же бѣ врачеватн. гакже не бѣ преже его. иже токмо видѣвъ болаго познаваше его. и повѣдаже смертѣ ^с1396 нарекъ днѣ же и чл. и никакоже измѣнитѣа слово его. сего

¹³⁸⁸ Див. Коментар 155.

¹³⁸⁹ Див. Коментар 156.

¹³⁹⁰ IP HBYB, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹³⁹¹ Див. Коментар 142.

¹³⁹² Див. Коментар 144.

¹³⁹³ Літеру закреслено в оригіналі.

¹³⁹⁴ Написано над рядками в оригіналі.

¹³⁹⁵ Див. Коментар 145.

¹³⁹⁶ Написано над рядками.

оу же никакоже не врачѣють. ѿ ѿх болныи единыи принесены бы в печерьскыи манастырь. иже. а. и бы оу князю оу всеволода¹³⁹⁷. егоже арменины во съзачаніе въведе. и прорекъ емоу по съзачаніи днѣи смръть. блжнныи же агапигъ. давъ томоу ѿ зелиа иже самъ гадаше и здрава ство

\Арк. 128 зв.\

ри. прочежа слово съ немъ по всеи земли роукои. арменины же оутченъ бы завистноу стрѣлоу. нача оукарати блжнаго. посла въ манастырь нека¹³⁹⁸кого съоуженаго на смръть. повелѣ въ емоу дати смрътнаго зелиа. да прѣ нимъ вкоусивъ плоу оумрѣ. блжнныи же видѣ въ сего оумирающа. дартъ емоу монастырьскоу гадни. и здра¹³⁹⁹ створи млтвоу своѣю. ѿ смрти избеави повиннаго¹⁴⁰⁰. ѿселе въ роужаестѣа нань. иновѣрныи наоучаѣ тоже вѣрники своа. хотѣа оуморити мниха смрътнымъ зелиѣ. блжнныи пыаше, безъ пакости. ничтоже зла прѣмла. вѣрты бо гѣ блгочѣвѣи ѿ смрти избеавати. иже рече аще и смрътно что испиють. ничто ѿ не вредитъ. на недоужныа роуки възложатъ. и здравѣ боудутъ¹⁴⁰¹. В тѣ же, днѣи, болѣ князь, всеволодичъ володимиръ мономахъ. и прилежаніемъ арменин врачеваше его. ничтоже оуспѣ. но паче недоугъ бываше. болныи оу же при конци бывъ. посла молебу, къ блжнному ивану игоуменуу печерьскомуу. да понудитъ агапига прити до него. етѣ бо тогда князь в черниговѣ. игоумен же призавъ агапига. велитъ емоу ити¹⁴⁰² чернигову. ѿвѣща блжнныи. аще къ князю поиду. и къ вѣемъ поиду. не боуди мнѣ славы рѣ члчкѣи. прѣ врата манастырьска изити. и прертупникуу ми быти еже прѣ емѣ быти ми въ манастыри до послѣднѣго издыханіа. аще ли изгониши ма иду бо иноу страну. и потомъ възвращѣѣа стѣмо. егда вещь си минеть. не етѣ бо николиже ихоудилъ из манастыря. до нн смрти его. видѣвъ же посолъ князь

\Арк. 129\

гако не хощет ити. и нача молити мниха. да поне зельа дартъ. приноуженъ же бывъ игоуменомъ. дартъ емоу зелье ѿ своѣа гадни. да дартъ болицомоу. егда же вкоуси князь елиа. и тоу лѣнѣ здравъ бытъ. приде же к немуу володимиръ. и вниде в манастырь в печерьскыи. хотѣа почитити мниха. и видѣти кто етѣ даровавыи емоу здравіе съ егомъ. не етѣ бо его николиже видѣла. мнѣ сего блгачествомъ подарити. агапигъ же не хотѣа славы быти скрѣса. князь же принесеноу емоу вdartъ игоуменуу. посла же володимиръ къ мнихоу. съ многими дарамн. его же посланныи, и оудуши в келіи. и положи принесеноу. ѿвѣща мнихъ. нынѣ ли погубелѣ мездю своу злата

¹³⁹⁷ Див. Коментар 146.

¹³⁹⁸ Закреслено в оригіналі.

¹³⁹⁹ Написано над рядками.

¹⁴⁰⁰ Див. Коментар 147.

¹⁴⁰¹ Мр 16:18.

¹⁴⁰² Написано червоним чорнилом над рядком.

ради. ꙗкоже не требую ни ꙗкоже. ꙗжеца бо҃а҃ринчъ. ѿче; вѣсть поглавий мѧ. ꙗко не требуеши его. но мене дѣла оутѣши е҃на своѣго. ꙗмоуже сѡ бѣѣ даровалъ е҃и здравіе. се прійми и дажѣ ницимъ. ꙗжеца мнихъ. е радостно се пріймоу тебе дѣла. ꙗко тебе ми оутѣ. рци же к поглавшему еѧ. все еже и҃мѣлъ е҃и чюжа бѣхуу тебе ꙗходѣцѣ и не могуцѣ съ собою взѣти. нынѣ раздѣи все требующимъ. ꙗко сего ради гѣ и҃збавилъ тѧ ꙗ смѣрти. аз же ничтоже ти бѣ оутѣлъ не же еѧ сѣлоушай. да не портражеш чтогоже. взем а҃гапитъ принесе. и҃знеръ конѣ кѣліа поверже. сам же вѣжавъ скривѣ. и ше бо҃а҃ринчъ и видѣвъ повержено прѣ враты еже принесе. и вдаръ все и҃гоуменоу нвану. и сказа кнѣзю еже сѡ черныци. и разоумѣша вси ꙗко раб е҃жн е. кнѣзь же не смѣ прелоушатнеѧ черныца. но все своѣ

\Арк. 129 зв.\

и҃мѣннѣ раздѣа требующимъ по словесѣ бѣжнѣс¹⁴⁰³. по и҃ же разболѣѧ а҃гапитъ. и приде к нему преже намененый арменинъ портити его. и начертѧ стѣзати е нимъ. сѡ врачевнѣи хитрости. кимъ зелѣмъ цѣлнѣѧ каковыи недоуѣ. ꙗжеца бѣженнѣ. и҃мже подаръ гѣ здравіе. разоумѣвъ же арменинъ. ꙗи҃ноу невѣжю оуца. гѣа кѣ своиъ не оумѣрѣѧ его нарече. ꙗковъ третій днѣ оумрѣ. се же и҃стина не и҃змѣннѣѧ слово моѣ. аще ли не тако боудетъ. и азъ боуду черныца. бѣжнѣи же съ іаростно гѣа. се ли оутѣ твоего врачеваніа разоумѣ. смѣрти ми повѣдаѣшь. а помощи ми не моѣши. аще е҃и хитръ подаи же ми животъ. аще емъ не владѣѣшь. что мѧ оукараѣши и сѡоужаемъ въ г. и днѣ оумрети. мнѣ и҃звѣстнѣ гѣ въ г. и мѣ ꙗити. и гѣа арменинъ. ꙗко оуже разоумѣлъ е҃и. никакоже преидеши. г. а годни. еѣ бо и҃зболѣлъ белми. ꙗко не моци е҃моу. и двигнути собою. то҃га принесѣша бо҃на нѣкоѣсѡ ꙗ кнѣѧ. вѣртѧв же а҃гапитъ ꙗко не болѣвъ. взѧ зелнѣ іаже самъ іадаше. показѧ лицю. гѣа се еѣтъ зелнѣ¹⁴⁰⁴ разоумѣи и бнѣжѣ. видѣвъ же личѣ гѣа мниху. нѣѣ се ꙗ нашихъ зелнѣ. но мнѣ ꙗко ꙗ александриѧ приносѣтъ. посмѣѣѧв же еѧ блаженнѣи невѣжерѣвнѣи его. даръ болѣцѣмоу зелнѣ того. и здрава ꙗпоустнѣ. гѣа лѣчыцѣ чадсѣ. не жалуй, понеже оуеозѣ е҃мы. не и҃мамъ чимъ напнтати. арменин же рече к нему. нынѣ сѡче е҃сѣ мѣа. д. днѣ портнѣѧ¹⁴⁰⁵. и вѣпроси его кто ты е҃и. или коѣа вѣрѣ. лѣчыцѣ же слышавъ рече е҃моу.

\Арк. 130\

нѣи҃ менѣ слышалъ ꙗко арменинъ е҃мѣ. бѣженнѣи рече е҃моу. почто смѣлъ е҃и внити сѣкверннѣи кѣлію моѣ. и держати за грѣшную моѣ роукоу. и҃зиди ꙗ мене и҃новѣрнѣ; и нечѣнѣ сѣрамленъ же бѣвъ арменинъ ꙗидѣ. бѣжнѣи же а҃гапитъ пребѣвъ. г. мѣѣ мало поболѣвъ кѣ. е҃гоу

¹⁴⁰³ Див. Коментар 148.

¹⁴⁰⁴ Див. Коментар 150.

¹⁴⁰⁵ Див. Коментар 151.

ѡнде. по смѣрти же єго приде арменинъ в манастирь. и гла игоуменоу ѡвелѣ азъ боудю чернецъ. иртинно вѣроую въ га га хѣ. сѣртавнѣвъ арменскѡу вѣроу и прелестъ. ꙗви бо еѡ мнѣ блжннѣи агпнтъ глѡ. сѣтецалѡ єси въ мнишескѣи чинъ. ꙗце сѣлѣжеши съ животомъ, и дшю погубиши. и тако вѣроую. ꙗце бы сѣи въ вѣкы хотѣлѣ жити. не бы бѣ ѡвелѣ сѣтеца єго. ꙗце же и прилѣтъ гѣ. но животъ вѣчннѣи дарова ємоу. и мнѣ ꙗко своѣю волею ѡнде ѡ наръ. и нѣнаго цѣрѣва желалѣ. мѡгнѣ и ѣще, жити сѣ нами. ꙗко азъ разумѣхъ гѣ. и днѣ и не прѣйтѣи ємоу. и єго дѣла приложи. гѣ мѣтѣ собѣ. ꙗце бы реклѣ. гѣ мѣтѣ. гѣ. лѣѣ жилѣ бы. и аце сѣи оумрѣз и нынѣ живѣ сѣтъ. самъ же арменинъ сѣтригѣ в печерскомъ манастири. животъ своѣи сконча. в добрѣ исповѣданѣи. такоба и болаша и дѣбѣшасѣ¹⁴⁰⁶. ѡ тѣхъ блжннѣихъ черноризецѣ. знаменѣи и чюдеса ꙗже азъ слышавъ. ѡ еппа симона. написахъ товѣ чертннѣи ахимандритѣ киръ акиндинѣ.

Арсеніівська редакція Патерика¹⁴⁰⁷

\Арк. 115 зв.\

Агпнтѣ лѣчыци перьвѣ¹⁴⁰⁸

Кѣкто ѡ Киѣва портрижеѡ имене агпнтъ. при блженѣ сѣци нашѣ антонѣи иже и послѣдствѡваше житѣи того агглыкѣ, самовидецъ бывъ. и исправленѣ єго. ꙗко же бо сѣнъ великѣи покрывалѣ своѣ стѡртѣ. колннѣи цѣлѡше ѡ своѣа гдѣи. мнѡлѣ тѣ зельѣ врачевноѣ подѣгѣти тако едрави бывахъ млтвою єго. тако и сѣ блженнѣи агпнѣ. ревнѡуѣ стѣмъ старцю¹⁴⁰⁹. помагаше колннѣи. ѡгда кто ѡ братѣи разколѡше. сѣи сѣртавнѣвъ келѣю не етѣ бо что же крадомаго¹⁴¹⁰. пришѣ к болацѣмъ братѣ. и слѡжаше ємъ. поймаѣ же и полагаѣ тѣ. и на своѣю рѣкѣ изнаѡлѣ тѣ. подавалѣ ємъ ѡ своѣа гдѣи. єже варѡше зельѣ. и тако

\Арк. 116\

здравъ бываше колннѣи млтвою єго. аце же ли продолжише недѣгъ болацѣмъ. ице етѣ блгоболацѣю. да и вѣрѣ и млтѣж. раба своѣго жмножи. сѣи блжннѣи агпнѣ неѡтѣпно пребываше оу него непрестѣнно молѣ за нь. дондѣ гѣ едравѣ подѣтъ болацѣмъ млтвы єго рѣ. и єго рѣ прозванъ бы лѣчець. ємъ гѣ дарова дары ищѣленѣи. и въ градѣ слышано бы. нѣкто в

¹⁴⁰⁶ Див. Коментар 154.

¹⁴⁰⁷ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁴⁰⁸ Див. Коментар 142.

¹⁴⁰⁹ Див. Коментар 144.

¹⁴¹⁰ Див. Коментар 145.

манастыри лѣчець. ѿ мнози приношахѹ к немѹ болацагѧ. ѿ драви бывахѹ. бѣ же сего бляжнаго
время. нѣкто сѣрменинъ родѹ ѿ вѣроу, хытрь же бѣ врачевати. гакъ же не бѣ прежде сего.
ѿже чокмо видѣвъ болаго познаваше. ѿ повѣдаше смѣрть сѣмѹ нарекъ днѣ же и чѧ. ѿ никакъ
же ѿзмѣнитсѧ слово сего. се оуже никакѹ врачеватсѧ. ѿ сѣ единъ болагий принесеъ бѣ в
печерьскыи манастырь. ѿже прывыи бѣ оу кнѧ оу всеволо

\Арк. 116 зв.\

да¹⁴¹¹. сего же арменинъ в нечаганіе введе. прорекъ сѣмѹ по сѣми днѣ смѣрть. бляженный же агапѣ
давъ томѹ ѿ зелиа еже сѧ бѣдаше драва сътвори. ѿ промчеша славо сѣ не по всеи земли
роукою. арменин же оутѣченъ бѣ забитной стрѣлоу нача оукорлати бляженаго. погла в манастырь
нѣкоего сѣжжена на смѣрть повелѣ въздати сѣмѹ смертнаго зелья. да прѣ ни въсибъ пѧ оумре.
бляженный же сего змиряюща видѣ¹⁴¹². дасть сѣмѹ манастырьскыа гѧди, ѿ драва сътвори мѣтвое
своею и¹⁴¹³. ѿ смѣрти ѿзбави повиннаго¹⁴¹⁴. ѿселѣ възсѣрджаешсѧ на не ѿновѣрныи. науучагѧ
тоже вѣрники своѧ. хотѧ оуморити мниха смѣртыи зелье. бляженный же пѧше без пакорти.
ничтѹ зла прѣемла. вѣреть бо гѣ блгочтивыа ѿзбавлати ѿ смѣрти. ѿже рѣ аще что ѿ смѣртно.
ѿпѣю ничтѹ ѿ не вредѣ. на недѣжныа рѣкы възложѧ и драви едѣю¹⁴¹⁵. в тѣ

\Арк. 117\

днѣ болаѣ кнѣзь всеволодѣ володимеръ монома. ѿ прилѣжаніе арменинъ. врачюа сего. ничтѹ
жпѣ но пѧ недѣу. бываше болаѣи. ѿ оуже при конци бывъ. погла молебъ къ бляжномѹ нванѹ
ѿгюменѹ печерьскомѹ. да пондѣ агапѣта. прѣити до него. бѣ бо тогда кнѧжѧ черниговѣ.
ѿгюмен же призывъ. апѣта (sic!). велѣ сѣмѹ черниговѹ ити¹⁴¹⁶. ѿвѣща бляженный аще къ кнѧзѹ
идѣу. ѿ ко вѣ пондѣ. не бѣ мнѣ славы дѣла члѣчскы прѣ манастырьскѧ врати ѿзити. и
прѣтѣпникѹ быти моѣго сѣбѣта еже прѣ сѣмѹ. быти ми в манастыри и¹⁴¹⁷ до послѣднѧго
ѿздыханія. аще ли ѿзгониши ма. идѣ бо ѿдѣ странѣ. ѿ потѹ възвращѣ сѣмо. сѣ да вещь си
минеть. нѣ бѣ бо николи же ѿходилъ ѿз манастыря. до днѣ смѣрти сего. видѣвъ погалъ
кнѧжь. гакъ не хоцѣ ити. нача молити мниха. да поне зелиа да

¹⁴¹¹ Див. Коментар 146.

¹⁴¹² В оригіналі написано над рядком.

¹⁴¹³ В оригіналі написано над рядком.

¹⁴¹⁴ Див. Коментар 147.

¹⁴¹⁵ Мр 16:18.

¹⁴¹⁶ В оригіналі написано над рядком.

¹⁴¹⁷ В оригіналі написано над рядком.

\Арк. 117 зб.\

сть. принуженъ бывъ игоумено^м дартъ томуу зелиа^м ѿ своѣа іади. да дартъ болацномъ. егда^х вкѣи кнѣ^а зельа. и тѣу аеіе едравъ бѣ. прїидѣ к¹⁴¹⁸ кнѣвж володимеръ. и внидѣ манартырь печерьскыи. хотѣа почтити мнѣха. и видѣти кто естъ даровавѣи томж едравіе^е съ бѣмъ. не бѣ бо его николи видѣа мнѣа его бѣгатырѣ^м подарити. агапї же не хотѣа слави^м быти скрѣа. кнѣзѣ^м принесеное^е емъ^м вдартъ игоуменъ. посла же володимеръ къ мнѣхъ единого ѿ боларъ съ многими дары. его же посланыи и оубѣдѣ в келїѣ. и положи прѣ^а нимъ принесеное. ѿтвѣща мнѣ. ѿ^а чѣа николи же ни ѿ кого^м что вѣа. нѣѣ ли погублю мздѣ^м свою злата рѣ. его же не требѣю ни ѿ кого же. ѿтвѣща боіаринъ. ѿчѣ^е вѣертъ полавѣи ма^м тако не требѣши его. но мнѣа дѣла оутѣши іа^м своѣго. емъ^м ѿ возѣ^м даровалъ еси здравіе. се прїими и дажъ ни

\Арк. 118\

щї^м. ѿтвѣща мнѣхъ. е радостїю се прїимъ тебѣа дѣла. іако требѣ^м ми еѣ. рци же к полавшемъ тѣа. все еже имѣлѣ^м еси чюжа бѣхж. тобѣ^м ѿходѣцю не могѣшу съ собою вѣати. нѣѣ же раздаи^м требѣущї^м. іако его рѣи ижеавил тѣа гѣ ѿ смѣрти. аз же ничто же ти бѣ^м оупѣлѣ. не же еа ѿелѣшай да не постражеши тогѣ. вѣем же агапї^м принесеное. изнеръ вонъ кѣліа^м поверже. сам же бѣжавъ скрѣа. и зше^а боіаринъ видѣ^м повержено прѣ^а враты еже принесе. и вдартъ^м все игоуменъ иванъ. и все сказа кнѣзю еже ѿ чернѣци. и разѣмѣша вси іако рабъ ежїи естъ. кнѣзѣ^м не смѣ^м прелѣшатисѣа чернѣца. но все своѣ^м имѣніе^м раздаи^м требѣущї^м ¹⁴¹⁹. по словѣси елѣжнаго. по іѣ^м же разеолѣсѣа агапї. и прїиде к немъ^м преже намѣненныи арменинъ. поѣтї^м его, и нача стѣзати^м е^м нї^м ѿ^а врачевнѣи хытрости

\Арк. 118 зб.\

гѣа кыимъ зелье^м лѣчитсѣа таковыи недѣгъ. ѿтвѣща елѣжныи. им же гѣ^м подартъ^м здравіе. разѣмѣ^м же арменинъ. ѿтинѣдѣ невѣжю ежца. и гѣа къ свої^м не оумѣтелѣа его нарѣ. и емъ его за рѣкою рѣ. іако вѣ^м гѣ днѣ оумрѣ. се же истина не ижемѣнитсѣа слово моѣ^м аще ли не бѣдѣ^м и азъ вѣдоу чернѣцѣ. елѣжныи же бо е радостїю гѣа. се ли еѣ^м твоѣго врачеванїа^м разѣми. смѣртѣ^м ми повѣдѣши. а^м помощи ми не можеши. аще еси хытръ. то дажъ ми живѣ. аще ли ѿ^а семъ не владѣеши. что ма^м оукарѣши ѿ^а жжѣа ма. вѣ^м гѣ.и днѣ оумрети. и мнѣ

¹⁴¹⁸ В оригіналі написано над рядком.

¹⁴¹⁹ Див. Коментар 148.

і з вѣстилъ гб̄ въ г̄.и мѣѣ ѡити. гл̄а арменинъ. іако жє разѡмѣлѣа єси. и
никако жє прїидеши г̄. годне. вѣ бо і з еолѣлъ велми. іако не мощи ємоу ни
двигнѣти собою. тогда принесоша болна нѣкоего ѡ крѣва. вѣстав жє агапї.
іако не болѣвъ

\Арк. 119\

вза зеліе єже єа̄ ѣдѣше. показа лѣчыцю гл̄а. се єсть зеліе¹⁴²⁰ разѡмѣн и
вижъ. видѣв жє лѣчыца гл̄а мниху: нѣ се ѡ нашїхъ зелїн. но мню іако се ѡ
алеѡанрїа приносѣтъ. поємѣіавжеа елженїи невѣжытѣ єго. дастъ болацємѡ
зелїа того и здрава ѡпѣти. гл̄а жє к лѣчыцю. чл̄ не жалѡн. понѣ оуези
єсмы. не и мамы чї̄ напнтл̄т̄ тл̄. арменин жє рѣ к немѡ. ннѣ ѡче сего мѣл.
д̄. дн̄и поєтїмѣа¹⁴²¹. и вѣпроси єго кто ты єси. или коєіа вѣры. лѣчыцѣ рѣ
ємѡ. не сили мене слышл̄. іако азъ¹⁴²² арменинъ єсмь. елженїи жє рѣ томъ жє
почто смѣлъ єси внити и ѡєквзнити кѣлїю мою. и держати за грѣшнѡу
мою роукоу. и зиди ѡ мене иновѣрне и нечѣвѣ. ѡєрамлен жє бывъ ѡрменинъ
ѡнде. елженїи жє агапї прѣвывъ г̄ мѣѣ и мало поєолѣвъ къ гоу ѡнде. по
єме

\Арк. 119 зв.\

рти жє єго прїиде арменинъ в манастыр. и гл̄а и гѡменъ. ѡєелѣ оуже вѡдоу и
азъ чернеца. иєтїннѡу вѣрѡу въ іа х̄а. ѡєтавнѣвъ ѡрменѣкѡу прѣєєтѣ. іавнѣа
бо мнѣ елженїи агапї гл̄а. ѡєѣшалѣа єси вѣспрїл̄ти мнїшѣкѣи ѡєрл̄. аще
єолжеши єз живѡтѡ̄ и дш̄ю євою погѡєнши. и тако вѣрѡу аще бы єїи хотѣлъ
в вѣкы жити не бы ѡшѣлъ свѣта сего. аще жє и прїл̄тъ и гб̄. но вѣчнїи
живѡ̄ дарѡва ємъ. і мню іако євоєю волею ѡнде ѡ нл̄. нѣнаго цр̄тѡвѣа желл̄а.
мога и єще жити є нами. іако занє азъ разѡмѣ . г̄. дн̄и, не прѣнтї ємъ. и
сего дѣлѣа приложи соєѣ г̄. мѣѣ. аще бы реклъ г̄ мѣѣ. три лѣта жилъ бы.
и аще и оумре єїи живъ єсть. сам жє ѡрменинъ ѡєтргѣа в пѣєєрѣкѡ̄
манастыри. живѡ̄ бо єконча вѣ добрѣ иєповѣданїи. такоєа іа и болша єї̄ єдѣ

¹⁴²⁰ Див. Коментар 150.

¹⁴²¹ Див. Коментар 151.

¹⁴²² В оригіналі написано над рядком.

\Арк. 120\

АВШАСА. ѿ тѣхъ бжтвенныхъ черноризецъ. знаменїа и чюдеса¹⁴²³. ꙗко же азъ слышавъ ѿ еѵпа симона. напишѣхъ къ тебѣ чѣстныи анухимаиритѣхъ киръ акиндиѣхъ:

Касїянївська перша редакція Патерика¹⁴²⁴

\Арк. 234\

СѢМЪ И БЛЖЕННЫИ АГАПИТЪ ВЪЗМЪЗДНО ВРАЧИ¹⁴²⁵

Вѣ некто ѿ кѣва портриже, имене агапѣтѣ. при блаженне сѣци наше антонїи. иже и послѣствова житїю е агглыкомю. самовидецъ бывъ неправленїемъ егѡ¹⁴²⁶. ꙗже ко снз великїи. покрыва своѡ стортѣ. болныи ищѣ

\Арк. 234 зб.\

лше ѿ своеа їди. мнѣла тѣмъ брачевноѡ зелїе подавалъ. И тако здравн бывахюу млтвю егѡ. тако ии блаженныи агапѣтѣ. ревнѡуа стмоу тсмоу стѡрцоу. помогаше есолнѣ. И егда ктѡ ѿ братїи рѣлшеа. И тако сѡртѣн келїю своѡ. и не бѣ чтсѡ крѡдомаго. и прихожаше къ болацемоу братю. и слоужаще емоу. не бѣ ко ничтѡ же крѡдомаго в кѣлїи егѡ¹⁴²⁷. подымаа же и полагаа егѡ. и на свою рѡукоу износа. и подавалъ емоу ѿ своеа їди. еже свараше зелїе. и тако здравъ бываше болныи млтвю егѡ. ище ли продолжаше недѡугъ егѡ.

\Арк. 238\

ище егѡу елговолѡцюу. да бѣроу и млтвюу раба своегѡ ѡмножитѣ. Сїи же блаженныи агапѣи, пребываше неѡстоупно. мола еа занѣ непретѣннѡ. дондеже гѣ здравїе псѡдѣртѣ болацемоу. млтвѣ ради е. и егѡ ради прозванъ бы лѣчїѣ. емоу есѡ дарсѡба гѣ дарѣ ищѣленїа. и слышано бытѣ сѡ не въ градѣ. ꙗко некто сѡ в манастырѣ лѣчїецъ. и мнози болацїи приходѡхюу к немюу, и здравн бывахюу. бытѣ же въ время егѡ блаженнаго. члкъ нектои арменїннѣхъ рсѡдомъ и бѣроу. хбѣтрѣ бѣ врачеванїю. ꙗко такоу не бѣ преже егѡ. и еже толико видѣвъ болацїа,

¹⁴²³ Див. Коментар 154.

¹⁴²⁴ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹⁴²⁵ Див. Коментар 142.

¹⁴²⁶ Див. Коментар 144.

¹⁴²⁷ Див. Коментар 145.

\Арк. 238 36.\

познаваше. и повѣдаша емоу смѣртъ. нарекъ емоу днѣ и члѣкъ. и никако ѡзмѣнаше слово егѡ. и егѡ оуже никако врачюетъ. и ѡ си едиѣ болюи принесеиъ бѣ в печѣрьскыи манартырь. иже бѣ первыи оу кнѣзѣ всеволода¹⁴²⁸. егѡ же арменинъ в печлание введе. прѣрѣ емоу по сѡемѣ днѣи смѣртъ. Блаженый агѣпитъ давъ томоу зѣліе ѣ еѣ ѡдѣше. и здрава сътвори егѡ. и прѣсмчелѣ сѡ немъ слава пѣсѡ бѣи зѣмли тѣси. арменинъ оужъвенъ бѣ забѣтно стрѣлою. и начѣ оукорати блженнаго. и некоего сѡруженна на смѣртъ поглѣ в маи

\Арк. 239\

стырь. повелѣ въздати томоу смѣртнаго зѣліѣ. да пред нимъ вкоуиъкъ оумретъ. блженый видѣвъ егѡ оумирающа. дѣтъ емоу манартырьскіѣ гѣди. и здрава сътвори егѡ млтвою своею. и ѡ смѣрти ѡзѣави повинна смѣрти¹⁴²⁹. и ѡтѡле възсѡружѣтелѣ на нь, ѡновѣрныи тѡи арменинъ и наоучи стѣго агѣпита. единовѣрныи своѣ. дѣти емоу ѡспити смѣртѡнонаго зѣліѣ. хѡстѣ егѡ снмъ зѣліемъ оуморити. блженый пѣл еѣ пакѡрти. ничтѣ же злѣ портрадавъ. вѣртъ бо гѣ блгѡсѡчѣныи ѡ смѣрти ѡзѣавлѣти. иже рѣ,

\Арк. 239 36.\

ѡце и смѣртно чѣтѡ ѡспѣтъ, ничтѡ же ѡ вредѣ¹⁴³⁰. на недоужныѣ роуки възложѣтъ. и здрави вѣдоутъ. В тѡи же днѣ разболѣлѣ кнѣзь владимеръ всеволоди мръ¹⁴³¹. манамѣхъ. и прилежаше емоу арменинъ врачюѣ егѡ. и ничтѡ же оуспѣ. но пѣ недоугъ бываше болюи. и оуже при концѣ бѣвъ. посылѣетъ молебу къ ѡсѡанноу ѡгоуменѣ печѣрькомѡу. да поноудѣ агѣпита, прѣйтѣ до егѡ. еѣ еѣ тогдѣ кнѣжѣ в черниговѣ. ѡгоуменъ призва агѣпита велѣ емоу ѡтѣ в черниговъ. ѡ вѣщѣавъ блженнаѣ. ѡце ко кнѣзю ѡдоу, тѣсѡ и къ

\Арк. 240\

вѣемъ ѡдоу. не коуди мнѣ славы рѣ члѣскыѣ прѣ манартырьскѣ вратѣ ѡзѣити. и прѣстоупникоу бѣити сѡвѣта егѡгѡ. ѣ сѡвѣщѣхѣ прѣ егомъ бѣити ми в манартыри, и до пѣселѣднѣго ѡздыханіѣ. ѡце лѣ ѡзгонѣши ма, ѡдоу въ ѡноу стѣранѡу. и потѣсѡмъ възвращѡу дѡндеже вѣщѣ си минѣтъ. не еѣ бо николѣ же ѡхѡдѣ ѡз манартырѣ, дѡ днѣ смѣрти своѣѣ. Видѣъ же поглѣнныи ѡ кнѣзѣ. ѡко не хѡщѣтъ ѡтѣ. молилъ мнѣхѣ. да поне зѣліѣ дѣтъ. приноуженъ бѣтъ ѡгоуменомъ дѣтъ емоу зѣліе ѡ своѣѣ гѣди. да дѣтъ болаѣце

¹⁴²⁸ Див. Коментар 146.

¹⁴²⁹ Див. Коментар 147.

¹⁴³⁰ Мр 16:18.

¹⁴³¹ Закреслено в оригіналі.

\Арк. 240 зб.\

моу. ¶ Егда кнѣзь вкоушѣ зѣліа. ѡ тоу лѣтѣ Здрѣвъъ бысть. прїидѣ владѣръъ в кїевъ. ѡ вниде в печѣрскїи манасти. хсѡта почтити мнїха. ѡ видѣти ктѡ ѣ даровавши томоу зѣліе. ѡ Зрѣвїе съ бгѡмъ не бѣ ево егѡ николи же видѣ. мнѣ егѡ ѡмѣнїе подарити. агѣпитъ не хсѡта слѣвїмъ быти, съкрївїа. кнѣзь принесеѡ емоу златѡ дѣртѣ ѡгоуменоу. потѡмъ погла владѣмеръ, къ блжѣнному агѣпитѡу. единаго ѡ колаъ своѣ съ многїми дѣры. егѡ псѡелѣннїи болаѣринъ. събрѣте егѡ в кѣліи. ѡ принеъъ положи прѣ нїмъ принесеѣннїа

\Арк. 241\

дѣры. ¶ ѡвѣща мнї, ѡ чѣдо. никако николи ни ѡ когѡ вѣа. нїѣ ли погубїа мѣздуъ своѡ златѡ рѣди. егѡ не трѣбую ни ѡ когѡ же. ѡ вѣща болаѣринъ. съче псѡелѣвїи ма вѣртѣ. ѣко не трѣбуѣши егѡ. но мене рѣ оутѣши ена своѡгѡ. емоу ѡ бѣе дарѡа еси Зрѣвїе. Се прїимї, ѡ даи же нїцимъ. ѡ вѣща е радостїю е прїимѡу тѣе рѣди ѣко трѣбе ми оутѣ. рѣдї къ поглавшемоу тѣ. вѣ еже ѡмѣлъ еси чѡжа блхѡу. тѣеѣ же ѡходѣцоу. не могушоу вѣзати ничтѡ же е совоѡ. нїѣ же разѣан е трѣбующїмъ. ѣ нѣмаши. ѣко

\Арк. 241 зб.\

его рѣди ѡвѣвї тѣ гѣ ѡ смѣрти. азъ ничтѡ же ти бї оупѣлъ. не мошѣ сълоушатиѣ мене. да не тѡже пѡстрѣждѣши. ¶ вѣмъ агѣпї принесеѡе златѡ. ѡзнѣъ внѣ кѣліа повѣрже. еамъ съкрївїа. ѡ ѡшѣ болаѣринъ видѣ пѡвѣржеѡ прѣ вратї принесеѡе златѡ ѡ дѣры. ѡ вѣмъ вѣ дѣртъ ѡгоуменоу ісѡанноу. ѡ сказѣ вѣ кнѣзю ѣ ѡ стѣрци. ѡ разѡумѣша внѣ ѣко рѣеъ ежїи ѣтъ. кнѣ же не смѣ прѣлоушати стѣца. но вѣ ѡмѣнїе своѡ раздѣртъ нїцимъ пѡ словесї блжѣннагѡ¹⁴³². пѡ енхъ разѡолѣа енѣ чернѡрїзецѣ агѣпитъ. ѡ прїидѣ прѣ

\Арк. 242\

рѣннїи арменїнъ пѡсѣтї е. ѡ начѣ стѣзѣтї е нїмъ ѡ вѣвнѣнїи хѣтрѡрти гѣа. кнѣ зѣліемъ цѣлїгѣа, какїи недѡгъ. ѡ вѣща блжѣннїи. нѣмъ гѣ пѡдартъ здрѣвїе. разѡумѣѣ же арменїнъ. ѡнѡ невѣждѡу егѡ оуца. ѡ гѣа къ своїмъ. не оумѣртъ енѣ ничтѡ же. ѡ емъ егѡ зѣ роукѣ рѣ. ѣко е трѣтїи днѣ енѣ оумѣртѣ. ѣ нѣтїно е ѡ не ѡзмѣнїгѣа слово моѡ. ѣще ли не оудѣтѣ тѣакѡ. ѡ азъ оудѡу мнїхъ. блжѣннїи же съ лѡрѡтїю гѣа томоу. енѣвѣа ли оутѣ тѣе вѣрѣвнїа съвѣрѣвї. ѡ смѣртѣ ми повѣдаѣ, ѡ помоцїи ми не можеши. ѣще енѣ хѣдѡ.

¹⁴³² Див. Коментар 148.

\Арк. 242 36.\

тсѡ дѡи же ми живѡ. ѡце ли сѡмъ не владѣвши. тѡ пшчтѡ ма ѡкарѡеши. ѡсѡужѡа вѣ гѣ днѣ ѡмретѣ ми. ми же ѡзвѣртѡлаз ѡртъ вѣ вѣ гѣ мѡа ѡмретѣ. глѣтъ же емѣ арменинъ. ѡко еѣ ѡуже ѡразѡумѣлаз еси. тсѡ ѡуже никѡ же прѣидешь трѣтѣаго днѣ. вѣ есѡ ѡзѡолѣлаз велми. ѡко не мѡци ѡмѡу ни двѣгнути сѡбѡ. **И** тѡгда прѣидѡша нѣкоѡгѡ бѡлна ѡ кѣва. вѣртѡвѣ ѡгѡпитъ ѡко не болѣвѣ вѣа зѣлѣ. ѣ сѡмъ ѡдѡше. пшказѡ лѣчѣцѣ. глѡ еѣ ѣ зѣлѣ¹⁴³³ разѡумѣи ѡ вѣжѣ. видѣвѣ же лѣчѣцѣ глѡ мнѣхѡу нѣ еѣ ѡ нѡши зѣлѣи. нѡ мнѡ ѡко

\Арк. 243\

еѣ ѡ ѡлександрѣ прѣидѡитъ. псѡмѣ ѡвѣеа блѣжѣннѣи невѣжѡтѡу егѡ. дѡртъ зѣлѣ болѡцѡмѡу. **И** тѡгда зѣваа сѡтворѣ глѣтъ кѣ лѣчѣцѣ. чѡдо не жалѡуи поѣ ѡвѡси есми. не ѡмамъ чѡмъ напѣгѡти тѡ. арменинъ рѣ к немѡу. нѣ еѣ ѡче дѣ днѣ портѣмѡа мѡ. сѣгѡ мѡа¹⁴³⁴. Вѣпрѡѣи егѡ блѣжѣннѣи. ктѡ еси тѣи, ѡ коѡа вѣрѡи еси. лѣчѣцѣ рече к немѡу, не слышѡ ли еси менѣ. ѡко ѡзѣ арменинѣ есма. Блѣжѣннѣи рече к немѡ. тсѡ кѡко псѡчтѡ сѡмѣлаз еси вѣити ѡ ѡскѡрѣнитѣи кѣлѣю мѡу. ѡ дрѣжатѣи за грѣшнѡу мѡу рѡуѣ. ѡзѣи ѡ мене ѡновѣ

\Арк. 243 36.\

рне ѡ нечѣтѣе. **В**ермленѣ еѣвѣ арменинъ. ѡ ѡнде. блѣжѣннѣи ѡгѡпитъ прѣбывѣ гѣ мѡа. ѡ мѡло поболѣвѣ. кѣ гѡу ѡнде. по сѡртѣи егѡ прѣидѣ арменинъ вѣ манартѣрѣ. ѡ глѡ ѡгѡуменѣ. ѡсѣле ѡ азѣ вѣдѣ чернѡризецѣ. **И** оставѡлао арменинѡу вѣрѣ. ѡ ѡтѣнѣно вѣрѣю вѣ гѣ еѣа хѣ. ѡвѣ бо мѡ ѡгѡпитъ глѡ. ѡвѣцѣлѡа еси прѣитѣи мнѣшекѣи ѡвѣра. **И** ѡце сѡлѣеши. сѣ живѡтѡ ѡ ѡ дѣю погѡуѣиши. ѡ тѡко вѣрѡуѣ. нѡ ѡце еѣи сѣи блѣжѣннѣи хѡтѣѣ на мнѡгѡ вѣрѣма житѣи зѣѣ. не еѣи вѣ прѣстѡвилѣз егѡ ѡ свѣтѣа сѣгѡ. ѡце же прѣитъ егѡ гѣ. нѡ вѣчнѣи

\Арк. 244\

живѡ дарѡвѣ есѡу. ѡ мнѡ ѡко сѡбѡу бѡлѣу ѡнде ѡ нѡрѣ, неѣнаго цѣртѡа желѡа. мѡглѣ еѣи ѡ ѡце житѣи сѣ нѡми. ѡко ѡзѣ разѡумѣхѣ гѣ днѣ. не вѣѣ прѣитѣи есѡу. ѡ сѣгѡ рѡди прѣложѣи сѡбѣ гѣ мѡа. **И** ѡце еѣи рѣкѣз гѣ мѡи. нѡ и лѣчѣа еѣи прѣвѣи. нѡ ѡце ѡ ѡмре сѣи. нѡ вѣлѣи вѣ ѡвѣтѣели прѣбывѡуциѡа вѣ живѡ вѣчнѣи. ѡ тѡмо живѣз ѣ. тѡже сѣи арменинъ пшѣтрѣжѣ вѣ печѣрекомѣ манартѣрѣ. ѡ тѣ живѡ сѡѡи скончѡ. вѣ дѡбрѣ ѡповѣданѣи¹⁴³⁵. тѡковѡа ѡ бѡлѡа сѣхѣз сѣдѣѣшѡа. ѡ тѣ сѣгѣхѣз чернѡризецѣ. ѡхѣз вѣспѡмѡнуѣвѣз дѡбрѡдѣтѣлѣнѣ

¹⁴³³ Див. Коментар 150.

¹⁴³⁴ Див. Коментар 151.

¹⁴³⁵ Див. Коментар 154.

\Арк. 244 зб.\

житіє. и дивлю како премолчна быша. Великаа исправленіа стѣхъ ѿць нашіхъ, антоніа и фесѡдога. то аще толико свѣтило оугае нашимъ невреженіемъ. то како ѿ него луча възсіяютъ. си мню препѡбныхъ ѿць и братіи нашіхъ. нсѡ іакоже рѣ гѣ. ни кѡторыи же прѣркъ пріятенъ є въ ѡчествіи своѣмъ¹⁴³⁶. аще бы ти написала чѣныи архимандрите гнѣ кѡрѣ анкидине. преже назименанѣ стѣхъ и прѣныхъ ѿць. ѡвѣхъ чудотвореніа. инѣхъ исправленіа. другѣхъ крѣпкоє въздржаніе. ѡвѣхъ послѣшноє. другѣхъ прозорливѣтво. и сии вси послѣшествовани въ роуѡ.

\Арк. 245\

знаменіи и чудеса. ѿ твоѣго брата а моѣго гна єпѣопа симона. другымъ оубо непріятна мнѣти быти глѣмла. величѣтва количества ради дѣла. винѣ єсть невѣрованію. мене грѣшнаго оуща свѣдѣть поликарпа. но аще повелитъ твоѣ прѣбѣство написати. ихъ оумъ постигнѣ. и пѣмѣть принесе. аще ти и непотрѣбно боудѣ. да оущи по на ползы ради ѡстави. іако блженныи нестеръ. в лѣтописецъ написа. ѡ блженныи ѡцѣхъ, ѡ даміанѣ. іеремѣи. и матфѣи, и ісаакѣ¹⁴³⁷. В житіи стѣго антоніа. всѣ житіа ихъ вписана оу. аще и вкрѣ

\Арк. 245 зб.\

тцѣ речеи. но пѣ преже реченіи чернорізци. іако рекоу а не в тлѣнѣ. іако и преже. аще ко¹⁴³⁸ премолчу, ѿ мене до конца забвѣна боудѣть. и к тому не поманутъ имена ихъ. іако было и до сего дни. Сѣ речеи въ єї лѣто твоѣго игоуменства. є не бы помановеніа за рѣ лѣ. ниѣ же твоѣа рѣ любви, и оугаеннаа слышаніа быша¹⁴³⁹.

¹⁴³⁶ Мт 13:57.

¹⁴³⁷ Див. Коментар 155.

¹⁴³⁸ Дописано на берегах: «азъ».

¹⁴³⁹ Див. Коментар 156.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.¹⁴⁴⁰

Арк. 228 зб.

Въ той днь стго и блжнго Агапга. безмезного врача:¹⁴⁴¹

Въ прѣпѣннѣи блжєннѣи агапѣ. етѣ родѣ ѿ Києва. ѿвръжеша мѣра и бѣи мнѣи. при блжєннѣи
сѡци нашѣи антонѣи, иже послѣтѣствовашѣ житѣиу єго аггльскомоу, самѣвидецъ бѣвъ
и исправленѣи єго¹⁴⁴². іако же сѡнь великѣи покрываа своѣ стѣотѣ, и болныа ищѣлаа ѿ
своѣа іадѣи. мнѣлаа тѣмъ врачєбноѣ зелїе подавати. и тако зрѣвѣи бѣвахѣ

\Арк. 229\

млѣтѣвоу єго, и тако сѣи блжєннѣи агапѣ. ревноваша томоу стмж стѣрцѣ. помагашѣ болнѣи, єгѣ
кто ѿ братѣи разболашѣ, и тако сѣртѣвѣи келїю своѣи. и прихѣжашѣ кѣ болѣцѣмѣ братѣоу. и
слажашѣ ємоу, не етѣ еѣ ницѣго крадѣомаго въ келїи єго¹⁴⁴³. подымаа же и полѣгаа єго, и на
своѣи рѣкѣи изнаола. и подаваа ємоу ѿ своѣа іадѣи. иже варѣшѣ зелїе. и тако зрѣвѣи бѣвахѣ
болнѣи молѣтѣвоу єго. аще ли продлѣжашѣ недѣѣ єго. ищѣ еѣу блѣгоболѣцѣи да вѣрѣи и млѣтѣи
раба своѣго оумножѣи. єѣ блжєннѣи агапѣ. прѣбѣвахѣ неѣтѣоупно. доидѣ гѣ подѣ зрѣвѣи
болѣцѣмоу, млѣвѣи єго радѣи. и єєго рѣа прозѣвѣи бѣи лѣчѣцѣи. ємѣ еѣ дарѣоа гѣ дѣрѣи ищѣленѣи.
и слѣшанѣо бѣи сѣи не въ градѣ. іако неѣкто въ монарѣтѣи лѣчѣцѣи. и мнозѣи болѣцѣи
прихѣжѣахѣу кѣ немѣи, и зрѣвѣи бѣвахѣ. бѣи же въ врѣмѣи єго блжєннѣи. члѣкѣи неѣкѣи армєнинѣи
родѣи, и вѣроѣи. хитрѣи же етѣ врачєванѣиу, іако тако не етѣ прѣѣ єго, иже толико видѣвѣи
болѣцѣго познаваашѣ. и повѣдашѣ ємѣ смѣртѣи. нарече ємоу днь и чѣ. и никакѣи же и змѣнѣшѣ
слово єго. и єѣ оуже никакѣи же врачѣи. и ѿ сѣи єдинѣи болнѣи, принєсєнѣи бѣи въ пѣчерѣвѣи монарѣтѣи.
иже прѣвѣи бѣи оу князѣи вѣи

\Арк. 229 зб.\

волода¹⁴⁴⁴. єго же армєнинѣи въ нечѣлѣнѣи вѣвѣдѣ. прѣрєкѣи ємѣ по сѣлми дѣи смѣртѣи. блжєннѣи
же агапѣи. дѣвѣи томоу зелїа, єже іаа адѣшѣ. и зрѣвѣи вѣтѣворѣи єго. прѣмчєлаа глаба по вѣєи землѣи
тѣо. армєнинѣи оуѣзвєнѣи бѣи зѣвѣитѣноу стрѣлоѣи. и начѣ оукарѣлѣти блжєннѣиго. и неѣкоєго
сѣрѣжѣна на смѣртѣи, и посла на смѣртѣи въ монарѣтѣи. и повѣлѣи томоу дѣти вѣмѣртѣиго зелїа. да
прѣи не вѣкѣжєнѣи пѣ оумрѣи. блжєннѣи же єєго видѣвѣи оумирѣоѣца. дѣи ємѣ монарѣтѣи бѣи іадѣи и

¹⁴⁴⁰ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середины XVI ст. з Святооунфрїївського монастиря у Львові.

¹⁴⁴¹ Див. Коментар 142.

¹⁴⁴² Див. Коментар 144.

¹⁴⁴³ Див. Коментар 145.

¹⁴⁴⁴ Див. Коментар 146.

Зрѣва сътвори єго млѣтвоею своєю. и ѿ смѣрти ѡзбави, повиннаго съмѣрѣти¹⁴⁴⁵. и ѿтолѣ въсѡржаѣтъсѣ на нь ѡновѣрныи тѣ арменинѣ. и наѡучи на стѣго агѣпитѣ, єдиноувѣрныи євоѣ. длѣти ємѣ испѣти смѣртоноснаго зєліѣ. хотѣ єго єи зєліє оуморѣти. блѣженый пѣше бѣ пакѡрѣти. ничѣго же злѣ поѣтѣрѣвъ. вѣрѣтѣ бѡ гѣ блѣгочѣстивыиѣ ѿ смѣрѣти ѡзбавлѣти, ѡже рѣ ѡще съмѣрѣно чѣто испѣю, ничѣто же и вѣрѣди, нѣ недѣжнѣиѣ рѣкѣ вѣзложѣ, и зрѣви бѣдѣ¹⁴⁴⁶. Вѣ тѣи дѣни рѣзєолиєѣ кнѣзь. володимѣрѣ бѣволодичѣ. мономаѣ. и прилєжашє ємѣ арменинѣ врачѡѣ є и ничѣто же оупѣтѣ. нѣ пѣ недѣжѣ бѣвашѣ болѣти. и оупѣ при концѣ бѣвъ. посылѣѣ млѣжѣ кѣ ѡннѣ ѡгжменѡу пѣчєрѣкѡ

\Арк. 230\

дѣ понѣди агѣпитѣ прѣитѣи кѣ нѣмоу. бѣ бѡ тогѣ кнѣжѣ вѣ чѣрнѣговѣ. ѡгжменѣ же прѣзѣвѣвѣ агѣпитѣ вѣлѣ ємоу итѣи вѣ чѣрнѣговѣ. и ѿвѣщѣвъ блѣженѣи. ѡще кѣ кнѣзѣ ѡдѣ. тѣо и кѣ вѣтѣ ѡдѣ. не бѣ мнѣ славы рѣди чѣчєскѣиѣ прѣ монастѣискѣи ѡзыитѣи вѣрѣтѣ. и прѣстѣпникѣ ми бѣитѣи сѡвѣтѣѣ своѣго. є сѡвѣщѣѣ прѣ бѣсѣ. бѣитѣи ми вѣ монастѣирѣ. и дѡ поглѣнѣго ѡздыханѣиѣ. ѡще лѣ ѡзгонѣши мѣ ѡдѡу вѣ ѡнѣ стѣрѣнѣ. и поѣто вѣзвѣщѣѣ. дондѣ вѣщѣ єи мнѣтѣ. не бѣ бѡ никѡли же ѡхѡдилѣ ѡз монастѣирѣ. вѣдѣѣ же поглѣнѣиѣ ѿ кнѣзѣ. ѣко не хѡщѣ итѣи. и молѣ прѣнаго. дѣ бѣ зєліѣ дѣлѣ. принѣжѣ бѣ ѡгжменѡ. дѣ ємоу зєліє ѿ своѣѣ ѡдѣ. дѣ дѣ болѣщємоу. єгда же оупѣжѣи зєліѣ. и тоу ѡбѣ зрѣвѣ бѣ. прѣидѣ же володимѣрѣ вѣ кѣвѣ. и вѣнѣдѣ вѣ пѣчєрѣскѣиѣ монастѣиѣ. хотѣ поѣтитѣи мнѣхѣ. и вѣдѣтѣи кѣто є дарѡвѣвѣиѣ томѣ зєліє и зрѣвѣє євѣго. не бѣ бѡ єго никѡли же вѣдѣлѣ. мнѣ єго ѡмѣнѣє подѣрѣтѣи. агѣпѣ жѣ не хотѣлѣше славы бѣитѣи єчѣрѣѣѣ. кнѣ жѣ принѣсноє ємоу злѣто дѣ ѡгжменѣ. поѣто же поєлѣ болѡдимѣ кѣ блѣженѣмоу сѡгѣпитѣѣ єдинѣ ѿ болѣрѣ своѣє вѣ мнѡгѣмиѣ дѣрѣѣ. єго поглѣвѣи болѣринѣ сѡвѣрѣтѣє вѣ кѣлѣиѣ.

\Арк. 230 зѣ.\

и принѣрѣ положи прѣ нѣ принѣсноѣиѣ дѣрѣѣ, и ѿвѣщѣѣ мнѣ, сѡ чѣдо никѡли жѣ ни ѿ кого чѣто вѣзѣѣ. нѣнѣтѣ погжєлѣю мѣзѣдѣ своѣ злѣтѣ рѣди, єго же не трѣбѣжѡ ни ѿ кого же. и ѿвѣщѣѣ болѣринѣ. сѡчѣ вѣрѣтѣ поглѣвѣиѣ мѣ ѣко не трѣбѣжѣши єго, нѡ менѣ рѣ оупѣтѣши єнѣ своѣго, ємѣ сѡ вѣтѣ дарѡвѣлѣ єи зѣрѣвѣє. є прѣими и дѣи же нищѣи. и ѿвѣщѣѣ стѣрѣцѣ. євѣ рѣдѡвѣтѣю прѣимѡу тѣбѣ рѣ. ѣко трѣбѣтѣ ми єѣ. рѣци же поглѣвѣщємоу тѣ. вѣ єжѣ ѡмѣлѣ єи чѡжѣ блѣхѣ, тѣбѣ же ѿхѡдѣцѣѣ не мѡгжѣшѣ вѣзѣтѣи ничѣто євѣ совоѣю. нѣнѣтѣ же рѣздѣи вѣѣє трѣбѣжѡшиѣ, єжѣ ѡмѣши. ѣко єго рѣ ѡзбавѣлѣ тѣ є гѣ ѿ смѣрѣти. ѡзѣ бѡ ничѣто же тѣи бѣ оупѣлѣ. и не

¹⁴⁴⁵ Див. Коментар 147.

¹⁴⁴⁶ Мр 16:18.

мѠзи ѡсѡлжшати мѣне. да не чѡже портражѣши. и въззѣ ѡгапитъ принесеное златѡ, и знерз
внѣ келїа поврзже. ѡ же сзкрѣи. и шѣ боляринѣ видѣ поврзженѡ, прѣ вратѣ принесеное златѡ
и сребрѡ. и въззѣ да и гжменѡу ѡсѡлж. и скѡзавѣ вѣ кнѡзю ѣже ѡ старцѣ. рѡзжмѣша възнѣ ѡко
рѡбѣ вжїи ѣ. кнѡз жѣ не смѣ прѣсѡлжшати старцѣ, нж (sic!) вѣ своѣ имѣнїе рѡздѣ нициѣ, по
словеси блженѡгѡ¹⁴⁴⁷. по ѡ же рѡзболѡ сїи чрзнѡризецѣ агѡпї. и прїнде кз нѣмоу прѣречѣннѣи
арменинѣ портрѣтити ѣгѡ, и нача стѡзати ѣз нї

\Арк. 231\

ѡ врачѣвнѣи хїтрѡстї глѡ. кїи селїѣ цѣлнїгѣл, клїкїи неджгѣ. и ѡвѣща блженнѣи. им же
гѣ подѣ зрѡвїѣ. рѡзжмѣв же арменинѣ. сѡтинѣ невѣдѣща ѣгѡ нїчтѡ, и глѡ кз своѣ не ѡумѣетѣ
ѣз нїчтѡ же. и ѣ егѡ за ржкѣ и рѣ. ѡко въз трѣтїи днѣ сїи ѡумрѣ. ѣ ѣ истїнна. и не и змѣнїгѣл
слово мѡѣ. ѡце ли не вждѣ тѡко. и ѡзѣ вждѣ мнї. блженнѣи же ѣз аррѡтїю глѡ томж. и цѣвѣ
ѣз твоѣгѡ врачѣвнїѣ сѡбрази. смртѣ ми повѣдаѣ. ѡ помѡци ми не мѡжѣ. ѡце ѣси хждогѣ. тѡ
подаж ми жївѡ. ѡце ли ѡ не владѣѣши. тѡ почтѡ мѡ ѡкарѣши. сѡзжѡлѡ нѡ трѣтїи днѣ
ѡумрѣтї ми. мнѣ же и звѣстїлѣ ѣ вѣ. въз трѣтїи мѡѣ ѡумрѣтї. глѣт же ѣмоу арменинѣ. ѡко
ѣ ѡжѣ рѡзжмѣлѣ ѣси. тѡ ѡжѣ никакѡ прѣндѣши трѣтїаго днї, вѣ вѡ болѣлѣ вѣлмї. ѡко не
мѡци ѣмж нї двїгнѣтї сокоѡ. и тѡгѡ принесѡлѣ нѣкоѣгѡ болнѡ ѡ кївѣл. възгѡлѣ же агѡпї,
ѡко не болѣвѣз зѡ зелїѣ, ѣже ѡ ѡдѡшѣ, покѡза лѣчїю глѡ. ѣ ѣ селїѣ¹⁴⁴⁸. рѡзжмѣнѣ и внѣ.
видѣвѣ же лѣчѣцѣ. глѡ мнїхж. ѣ нѣ ѡ нѡшї селїи. нж мнѣ ѡко ѡ ѡлѣзѡрїѣ прїходѣлѣ,
портрѣлѣжѣ блженнѣи невѣжѣтѣвѡу ѣгѡ, да селїѣ болацѣмоу и тѡго зрѡва вѣтѡрнї, глѣтѣ же кз
лѣцїю.

\Арк. 231 зв.\

ѡча не жѡлѡуї. понѣ ѡубѡзи ѣсмы. не и мѡ чїи нѡпнѣгѡтн тѡ. арменинѣ же рѣ кз нѣмоу. ннѣ сѡчѣ
чѣтырї днї портнѣз ѣл ѣгѡ мѡ¹⁴⁴⁹. възпроси же ѣгѡ блженнѣи. ктѡ ѣси тѣи и коѣлѣ вѣрѣи ѣси.
лѣчѣцѣ рѣ кз нѣмоу. не слѡшалѣ ѣси мѣне ѡко арменинѣ ѣсми. блженнѣи же рѣ кз нѣмоу. тѡ
какѡ смѣлѣз ѣси възнїтї. и сѡсквѣрѣннїтн келїю моѡ. и држжѡтн за грѣшнѣю моѡ роукоу, и сїндн
ѡ мѣне иновѣрѣ и нечѣстнѣе. сѡрамлѣнѣ же бѣвѣ арменинѣ ѡндѣ. блженнѣи же сѡгапї. трн мѡѣ.
и мѡло болѣвѣз кз гѡу ѡндѣ. по смртнѣ ѣгѡ прїнде арменинѣ въз монѡртѣрѣ, и глѡ и гжменѡу
ѡселѣ вждѣ и ѡзѣ чрзнѡризецѣ. и сѡртавлѣю арменѣкѣю вѣрѣ. и истїннѡ вѣроуѡ въз гѡ иѡ
хѡ. ѡвнѣ вѡ мнѣ сѡгапитѣ глѡ. сѡвѣщѡлѣ ѣси възпрїѡтн мнїшескїи сѡвѣрѣ. и ѡце сзлѣшнѣ ѣз
жнѣотсѡ дшж погжннѣи. и тѡко вѣроуѡ. нѡ ѡце бѣи сїи блженнѣи хѡтѣлѣз на мнѡгѡ вѣрѣмѡ

¹⁴⁴⁷ Див. Коментар 148.

¹⁴⁴⁸ Див. Коментар 150.

¹⁴⁴⁹ Див. Коментар 151.

жИТІ ЗДѢ. НЕ БЫ БѢ ПРЕСТАВИЛЪ ЕГО Ꙗ СВѢТЛЪ СЕГО. АЩЕ ЖЕ ПРИЛѢЧЪ ЕГО ГѢ НО ВѢЧНЫИ ЖИВО
ДАРОВЪ ЕМОУ. МНОГО ІАКО СВОЕЮ ВОЛЕЮ ꙖНДЕ Ꙗ НА. НЕНАГО ЦРѢВЪ ЖЕЛАА. МОГЫ ЕЩЕ ЖИТИ СЪ НАМИ.
ІАКО ЖЕ АЗЪ РАЗЖМѢХЪ. Г ДНИ НЕ БѢ ПРИИТИ ЕМЖ. И СЕГО РАДИ ПРИЛОЖИ ЕМОУ Г МЦѢ. АЩЕ

\Арк. 232\

БЫ РЕКЪ Г МЦА И НО ТРИ ЛѢТА БЫ ПРЕБЫЛЪ. НЖ АЩЕ И ОУМРЕ СІИ. НО ВЪЗВЕЛИА ВЪ СЪБИТЕЛѢ
ПРЕБЫВАЮЩА ВЪ ЖИВО ВѢЧНЫИ. И ТАМО ЖИВЪ Е. ТА СІИ АРМЕНІИНЫ ПОТРИЖЕ. ВЪ ПЕЧЕРЬСКО
МРАСТЫРИ. И ТЮ ЖИВО СВОИ СКОЧА ВЪ ДОБРѢ ИСПОВѢДАНІИ:

Український переклад Патерикону XVII ст.

\Арк. 279\

Г: АГАПИТА ПЕЧЕРСКОГО

КОЛИ СЪБИ АНТОНІ ПЕЧЕРСКИЙ СТОБИЛЮЮ ЖИВОТА СВОЕГО БИ НЕМАЛѢ ЛЮДЕ СОЧИ НА СЕБЕ СЪБЕРНУ. ТО
АГАПИ ПРОВАДЕЧИ ЛѢТА СВОИ В КИЕВѢ¹⁴⁵⁰ БЕЛМИ СІА ЗАПАЛІ МЛѢЧЮ СТОБИЛЮЮ СНОГО ЖИТІИНА
СЪБЕГО АНТОНІА¹⁴⁵¹: ШЕШИ ТЕДИ ДО СНОНО ПЕЧЕРИ, В КОТОРО СЪБИ АНТОНІ БОЛОГАНІЦЕЮ ПОРТО НЕПАНБЕ
И ТЪБДОЛЕГѢ, НЕПРИНАТЕЛА ДШЪ ИСПАНИА ЛЮКО МОЛІТВОБА, МАНЮТИ СВѢЦКІЕ ПОДОПТА, А СЪГО
АНТОНІА Б СЪРТО ЖИТІЮ НАЛѢДОВАТИ ПОЧА. ꙖТЮ ТАКУЮ ЛАКУЮ СЕЧѢ Ꙗ БЫШОГО ЗЕДНА, ЖЕ
МОГЛЪ ЗЕЛБЕ И КОРЕМЪ, КОТОРИ ЗА ПОКАМЪ ОУЖИВА, ВСИ, А ЧАСИ И ДО ОУЛѢЧЕНА НА ПОДОБНИИ
ХОРОБЫ Ꙗ МНОГИ ЛЮДЕ И ЕРИ ЗАКОННОИ ꙖГОНИА, И СО НА ДО ЗДОРОГА ЗУПОНОГО ПРИКОДИ. РОЗНЕЛОБ
ТО ПО КИЕВѢ И НИИ МѢСТА РУСКИ, ЖЕ СДИ З ЗАКОННИКО СЪГО АНТОНІА, ТАКИ МАЕ ДА Ꙗ БГА, И
ХОРОБЫ ТАКНЕ МОЖЕ ꙖГОНИА КОРЕМЪ, ДО ПОКАРМУ СЕЧѢ НАГОТОВАНО. БЕЗЕНО ПАРАЛИЖО ЗАРАЖОНИ,
ТРОУДОВАТЪ, СПУХЛЪ, КИЖА, ПАНІА, И ВСАКОГО СТАНУ ЛЮДЕ ДО СЪГО АГАПИТА. А СЪ МОЛЧАИ СІА
НА КОЖДИ ГОРАЧЕ ПРѢВѢЧНОМУ СНОМУ ЛѢКАРЕВИ, ЗЕІА И СВОИ ПОКАМОВИИ ДАБА ЕТИ, И НА ТБИ
МѢСТѢ И ОУЗДОРОВІА. И ЕСЛИ ЧАСО ГДА БГЪ ДЛА ПОМНОЖЕІА ВѢРИ И МЛѢЧЪ СЪГО АГАПИТА ІАКУЮ
КОМУ НЕМО ПРОДОЛЖИ, ТЕДИ СЪБИ АГАПИ. СІА З БЕЛНИКОЮ ПИЛНОЮ ХОРОМУ ОУСЛУГУЮЧИ, СІА ПИНѢ
НАБЫШОГО НЕПРЕСТАЮЧИ МЛѢВАМИ ПРОИ А ПОКИ ХОРИ ДО ЗДОРОГА НЕ ПРИШО. ТОГО ТѢ ЧАСУ ЖИ

\Арк. 279 зв.\

НЕІАКИ ЗЛОВѢРНИ АМАНИ В ЛѢЧЕЮ ТА ОУЧЕГЛЫ (sic!) И ТА БЕЛНИ ДОКТО, ІАКИ БИ ЖИДЪ ЗА
СЪГО ВАСИЛИА, И ПОЗНА И ДѢ, И ГОДИНОУ, А НАБЕ И МИНОУТУ ХОРОГО, КОЛИ МѢЛЪ ЛЮКО З СВѢТО
СЪТНИ (sic!) РОСТА, ЛЮКО ТИ МѢ НА ДѢЮ СОЗДОРОЮ. ТРАФИЛОІА В ТО И СДОНОМУ З ДВОРИА КИЖАТИ
ВСЕКОДА¹⁴⁵², ТАКО ЗЕОЛѢЛОМУ, ПОВЕДА ТО АМАНИ ЖАБЫ ТЕРГАМЕТ ОУЧИНИИ, ОУЖЕ ЗАПЕВНЕ ПОКОУ

¹⁴⁵⁰ Див. Коментар 143.

¹⁴⁵¹ Див. Коментар 144.

¹⁴⁵² Див. Коментар 146.

смерти живѣо сво наготовѣа по седми днѣ сѣ радѣ бѣудучи набошѣ живѣоту хотя в хороб бѣудучи
нижли смерти, оуже правѣ зѣопивши сѣ живѣотѣ своѣ, казѣа на везти до стѣго агапита печерского,
слабшачи чаето сѣ его оулаченѣа. а коли его тѣа привезено стѣа агапѣ зарѣа тако бѣа звыкѣа,
выслѣа в побѣртѣа горячюу млѣтѣоу по лѣкѣаство до нека, кинѣа на до веночного неспѣа, до
поклоноу низчи чиненѣа: лежѣа пре сѣразѣо прѣчѣтон дѣчи Бгородици, сѣобликоу помочници
печерскоу абы оу стѣа своего зѣднала здорѣе тому двораниновѣ: потѣо ему дѣа зельѣа того которого
поживѣа стѣа, абы и се пошѣо. и на тѣа мѣртѣа сѣного дворанина до пѣшого здорѣа привелѣа.
довѣдаешнѣа сѣмѣанѣ, же тѣо пѣа оуздоровленѣа которому сѣ смертѣа по седми днѣ сѣбшѣо,
мили бѣже чого задорѣо не роѣи, промышлѣа почѣа сѣ размонгѣа фѣтелѣа жебѣа стѣа агапита людѣа
моглѣа сѣгидѣа, а сѣе начало бѣа

\Арк. 280\

стѣа. послѣа тѣдѣа до стѣго агапита сѣдного чѣлка сѣдавоного на смертѣа, давши ему трѣтизна
такую, жебѣа пре стѣа агапита оумерѣа моглѣа. сѣнѣа чѣлкѣа трѣтизноу заражѣнѣа, конаѣо пре
стѣа агапита почѣа. а законѣа бѣгоновѣа болше дѣуфачи бѣгу лии ли лѣкаѣа злѣсти лѣко, того
зѣаа своего сѣному мѣрто рецѣптѣо кѣалиновѣ¹⁴⁵³ дѣа. и шѣправѣучи горячи млѣтѣа, первое
здорѣе ему дарѣо¹⁴⁵⁴. Сахорѣа потѣо тѣако кнѣзѣа володимѣа всеволодовѣа монома: сѣмѣанѣ тѣа тѣо
перѣаѣчѣоа нерѣа и покраѣеа и кѣналѣа абы што вычѣпѣа на хорѣзѣа кнѣжоуу моглѣа: але вхорѣа
такѣа много, же мѣрто оулаженѣа везноу нѣа чѣа шѣ часу бѣо кнѣжѣти оуправѣа. кнѣа видѣаѣа бѣа
вѣаи зѣолѣбѣа, а немѣа оуже оуфѣотѣа смѣтелноу бѣудучи: выслѣае послѣа до монаѣѣира печерского
в которѣо на тѣо чѣа бѣа игуменѣо стѣа, проѣачи оуѣине игуменѣа абы стѣа агапита до чѣнигова,
в которѣо на тѣо чѣа лежѣа володимѣа, прилѣа. Игуменѣа призѣаши стѣа агапита, проѣи его и роѣказѣе
ему до кнѣжѣти стѣа. шѣповѣдѣа стѣа агапѣа Игуменовѣа: шѣче стѣа, вѣлѣа добре, жеми зѣоубѣа
дѣуши моѣа зѣчи, не хотѣи менѣа в што вѣрѣаѣати, абы подѣвжи хѣлаы свѣѣта того вѣзѣа сѣрѣми
шѣ тѣсѣи тѣю тѣѣнѣую печерѣу оуминѣу, а тѣа менѣа дѣти выслѣа дѣче. видѣачи тѣдѣа

\Арк. 280 зв.\

игуменѣа бѣа мѣжа бѣжо и такоого которѣа незѣчи оѣтѣа, рѣа се зѣ свѣѣцкии марнѣртѣаи
поженчѣавши, сѣнѣа зновоу роукѣа подаѣа: Бо ни гдѣа за монаѣѣа тако зѣртѣа законѣа не
выходѣа тѣо стѣа агапѣа. послѣанѣа зѣа володимѣа вѣрозѣумѣвши, же агапѣа, не хотѣлѣа еѣа, проѣи
игумена, абы принаиѣтѣа сѣного зѣаа и корѣаа, што колѣе сѣдѣжѣа то, и понѣа пнѣу своему. Которѣа
скоро володимѣа искошѣоа, на тѣа мѣртѣаа его тѣакаго хорѣаа сѣпѣрѣа. С радѣстѣи потѣо не

¹⁴⁵³ Идется про рецепти Геленові.

¹⁴⁵⁴ Див. Коментар 147.

БЫМОВНОМ БОЛОДИМІ, же сѧ ѿфорты нѣмѧ смѣтелно ѿверну до кыева тако на проуше ѿхѧ: прѣзавши зарѧ до монастыра печѣскаго шѧ. хотѣши сѧ и мѣщюу стѣму поклонѣи и сѧному мужюу стѣму агапигови, лѣкарѣви чудовному, скѣбы и мѣстнѣо великую сѣферова: а на что шѧ бы бѣи за зарѧ что стѣи агапѣи видѣе, и его приподѣкова ю поклонѣи и оушановаѣ пригѣонѣи оучитѣи. але шѧ чинѣи стѣи. Не хоче бѣи золотою стѣтѣю оуловленѣи, крѣпѣи ани дѣтисѧ оуказѧ нехочѣе. кнежѧ видѣачѣи стѣго агапига цѣло бѣгу на слѣвѣу ѿданого, долго его сѣжидачѣи ѿѿхѧ. Скѣбы и золото которѣе бѣи привезлѣе, сѧное зорѣтивши оу игумена. недолго тѣе потѣо зновѣу, дворянина з великими дарами до стѣго агапига поглѧ, которѣи колѣи его

\Арк. 281\

а стѣи: сѧ стѣу: мѣви, николи еми ѿ жадного заплачѣи жѧнон не брѧ: лѣкарѣтва бо моѣи не натѣурѣнѣи, але на натѣуралнѣи покоеѣ, з ласки ѿ хрѣта мнѣ данѣи зѣвѣклии людѣи помогѣи. Слѣшачѣи то дворянѣи велми сѧ задѣви. не перерѣтѧ сѧнѧ прозѣкою молѣтѣова стѣго агапига, мѣвѣчи, вѣлѣмѣ ѿче стѣи же тѣи давнѣо зненѣвидѣе колѣи сѧ бѣ оукогого хрѣта емо запракѣлѣ: але оучинѣи то сѧнакѣ, прошѣу, дѣла того, абы оучѣиши кнѣзѣа которѣого оуздоровѣи, а прѣими его подѣки: боно что боудѣе тобѣе, гдѣ боудѣе хотѣе сѣверѣи, любо монастырѣви, любо оукогѣи роздѣлѣ рекѣлѣ тѣдѣи сѧнѣи Побожнѣи стѣрѣе: добре, прѣиму тоѣа з хѣоу ѿ тѣе, бо ми того пиано потреба: вѣтѧ тѣдѣи сѧнѣи подѣки, а емо трѣчи на нѣи мѣвѣла до дворянина тѣими словѣи: нѣу и дѣе оуже з гдѣе бѣго, а побѣдѧ кнѣжатѣи ѿ менѣе абы ви свои добрѣи ни и скѣбы на оукогѣи рѣдѣ. дѣла того бо вѣе хѣе гдѣе монѣи корѣми оуздоровѣи его: того еми не оучинѣи нехѧ свои абы зновѣу в тѣишѣу еце а нили перѣе тѣи хорѣвѣу ѿн¹⁴⁵⁵ вѣлѣ. в то колѣи ѿшѧ дворянѣи, стѣи агапѣи вынѣши с кѣльѣи золото сѧноѣе и подѣки кнежѣе по землѣи порѣкидѣа, а сѧе ескриѣлѣ. по малѣо зѧ чѣе трафилѣе дворяниновѣи ити мимо кѣльѣи стѣго агапига, а сѧно сѣвѣчѣи все порѣки дано шѧто колѣекѣ бѣи ѿ кнѣжатѣи ему привѣлѣ. дворянѣи сѧнѧ, позѣнравши то ѿдѣи ѿсѧновѣи,

\Арк. 281 зв.\

игуменовѣи. потѣо зѣвѣнуѣвшисѧ до кнѣжатѣи, повѣдѣа вѣе шѧто чинѣи и шѧто мѣви, такѣе тѣе и шѧто чинѣи кнѣжатѣи казѣа стѣи агапѣи. и кнѣа тѣдѣи боудѣучи послѣшнѣи сѧному стѣому стѣащѣу, ви бѣе сѣмѣкѣа добрѣи тѣи и скѣбыи свои оукогѣи роздѣлѣ¹⁴⁵⁶, а сѧ оубѣтѣа хрѣтѣого розмѣловѣвши, свѣтѣчѣи и его мѣнолѣи сѣпѣтѣи. по тѣа великѣи порѣтѣи и трѣудѣе стѣи агапѣи тѣако захѣрѣа и оуже кѣу смѣти ее прѣлѣжѣа. сѧ чѣо довѣдѣвшисѧ нѣи доктѣо сѣрмѣнѣи прѣшѧ на вѣжѣ стѣго, и розмѣвѣлѣа з нѣи сѧ покоеѣе кѣо зѣи, которѣи бѣи такаѣа хорѣа лѣчѣона бѣи мѣла. А стѣи агапѣи такѣе ему его

¹⁴⁵⁵ Закреслено в оригіналі.

¹⁴⁵⁶ Див. Коментар 148.

замытрёвкѣ мовѣа: тѣмъ се зѣемъ кажда хороба оулучиле которое гдѣ бѣзъ навѣшнѣи сонѣи лѣкѣа
подѣи и оукажѣ. Слѣѣа хитрѣи и никчѣнѣи сѣмѣанѣи, розумѣющѣи его бѣи протѣакѣ, А мовѣи до
своѣи: ничого тѣо законникѣа в лѣкѣаствѣе не розумѣѣе. взѣавши его потѣо за рѣуку, цѣупѣа поулокѣа
з которѣи тѣ стѣому повѣдѣа: третѣего, мовѣи, днѣа за пѣкнѣе гакѣо Бѣгѣа в небо, оумрѣшѣа: е ѣли гѣ
хнѣлю, тѣдѣи тѣе зарѣа свѣтѣа тѣо спущѣу, а законникѣо тѣакѣи гакѣи еси тѣи зорѣанѣу. А стѣи
агапѣи мѣѣ в законѣе докональѣи, а дарѣо Бѣжѣи полнѣи, тѣакѣа ему ѣповѣдѣа: Заложнѣа ео мною
хѣотѣа виднѣи лѣдѣо дѣишѣу и рѣушѣи еа не могу, же не три дни, але три мѣи перетрѣивѣа. Бо
маю вѣдомѣо ѣ забѣитѣла моего, в которѣи чѣа и годинѣу прѣи

\Арк. 282\

де ми на вѣчнѣи покѣо з того падоу сплѣчѣу вѣити. в тѣо до тѣа оуже з хорѣлого стѣо
агапѣа, сѣдного чѣлѣа з кнѣвѣа хоробѣу великѣу тѣпѣачого прѣвѣдено. сѣ днѣнѣи в стѣи тѣвоѣ
гдѣи, вѣтѣа стѣи агапѣи з тѣа тѣакѣи немѣчи, гакѣо бѣи не ходѣи: и вѣавшѣи зѣе, которого еѣ бѣи
зѣвѣкѣа пожнѣа мѣѣтѣо рокошнѣи тѣого свѣтѣа потрѣа дѣа сѣному зѣолѣлому а ѣ зарѣа сѣздорѣѣе.
оуказѣа тѣе зѣе¹⁴⁵⁷ и сѣному сѣмѣанѣовѣи, которѣи прѣгледѣющѣи мнѣмѣа зѣе бѣи зѣѣакѣи сѣ да
мнѣи карѣе а не тѣутѣошнѣе. з чого великѣи докторѣо в наѣучѣе лѣкѣаѣо ее сѣказѣа. А тѣа коли оуже
чѣа бѣи спѣоенѣи дозѣживѣаѣа покѣмѣо, рѣче стѣи агапѣи до сѣного сѣмѣанѣи. Стѣу прошѣу ѣ тѣе
зѣе ео мною, а не мѣѣ за злѣжѣу То еѣж на потрѣаи кошѣтовнѣе не прошѣу, ео есми ѣ гакѣо вѣдѣи
оубогѣи, и не маю тѣеѣ чѣи инѣи чѣѣтѣовѣати. а сѣмѣанѣи ѣповѣдѣа: ерѣти гѣа сѣгодинѣа не могу ѣчѣе;
ео в тѣо мѣу чѣтѣѣри дни поѣу мѣѣ¹⁴⁵⁸. ѣ тѣи вѣѣрѣи докторѣе: ѣповѣдѣа: же ѣ вѣѣрѣи сѣмѣанѣикѣи: а
гакѣа же ѣ мовѣи смѣѣе тѣу до мене вѣити, и цѣупѣа пѣѣсовѣа рѣуки мои; еоудѣу чѣи ѣтѣатѣи ѣ цѣѣкви
Бѣжѣи. И тѣа сѣмѣанѣи зѣвѣѣжѣонѣи прозгнѣѣванѣи ѣшѣолѣ. потѣо зхѣодилѣа третѣи мѣѣа, знѣитѣлиѣа
слова стѣо агапѣи: ео тѣрохѣу захѣравшѣи, попрѣотившѣи зѣа вѣѣю ѣшѣо з того свѣтѣа и тѣѣла,
до сѣнѣи по

\Арк. 282 зѣ.\

жаданѣи радѣртѣе: на которѣе потѣамѣи, волосѣниѣю, мѣтѣвѣами, плѣчѣе, и вѣтѣатѣимѣи Бѣгу мнѣи
цѣотѣами зарѣвѣа, гакѣо вѣѣрнѣи слѣгѣа, и вѣи хѣртѣо. погѣлѣшѣавши сѣмѣанѣи сѣнѣи же оужеѣе перенѣслѣа
з того свѣтѣа на дрѣугѣи, сѣнѣи стѣи мѣѣ алѣѣ кѣа чѣдѣовнѣи агапѣи, прѣшѣо до монарѣтѣѣѣа пѣѣѣского
и рѣкѣа: вѣижѣу мѣо елѣу и ео мнѣѣ и вѣѣѣе моѣе, сѣ тѣоѣа кнѣаю а хѣчу бѣи законникѣо и слѣугоу
Бѣжѣи Правднѣи в вѣѣѣе стѣо кѣѣѣо, гакѣо ее заложѣи и сѣѣцѣа ѣ: агапѣитѣовѣи, которѣи ми еа оуже и
по смѣѣти своѣе покѣзѣа мовѣчи: сѣѣцѣа еа еси вѣтѣупѣи до законѣу, коли ѣ еа зѣо мноюу закѣлѣдѣа

¹⁴⁵⁷ Див. Коментар 150.

¹⁴⁵⁸ Див. Коментар 151.

ѿ мѡ жнѣѡ. чо҃го коли не зѣи҃ти, з҃ ч҃ѣломѡ и ду҃шу з҃гинеши. взѣавши ч҃едѡ га҃и закѡничи, и жнѣѡ ст҃иглѣи в монастѣируу печѣиѡмъ жнѣ ст҃ат҃ечнѣ до см҃рти в великѡ ѿ сп҃асѣннѣ оу чнѣхъ працѣи. З҃ чо҃го б҃гѡ ч҃ѣ слава и поклѡѡ.

Патерик Йосифа Тризни¹⁴⁵⁹

\Арк. 221\

Житие преподѡнаго и бѣженнаго ѡца нашѣ А҃гапитѡ бѣмѣднаго

врачѡ¹⁴⁶⁰

Нже б҃гѡ провѣщеннѣ в себѣ ст҃гажавши бѣ о҃божаѡ быѡаѣ б҃гѡ в немѡхъ пребывающѡхъ, се҃го ради такоуи а҃ки зарѡ ст҃гог҃ацѣи, мнозѣ к немѡхъ, при҃теци ст҃рог҃аенѡхъ, да причастниѡки свѣтѡ о҃ного спѡбѣиа быти менѡ же преподѡннѣ ѡцѣ нашѣ. а҃нтоннѡ и д. еодоннѡ¹⁴⁶¹, иже тако жертѡки и б҃гѡб҃годнѣ житѣ свѣтѡхѡхъ, іа҃ко вѣѣ; ѡ Киевѣ ѡбратити а҃ а҃ки на пи҃шетѡ д҃хѡное т҃щат҃елнѣни при҃тѣкати, и іамѡ х҃ртѡхъ ѡ лѣѡмѡхъ всѣю своѡ полагати, плоть ѡрѣѡвше, и всѡ тѣлѣннаѡ мира се҃дѡ а҃ки кѡлѡхъ вмениахѡ г҃дѡ е҃дина҃го тѡчию любѣма҃го х҃рта приѡбѣрацѣтѣ, и дшѡ своѡ ст҃гажавше ѡбожѣни превѣдѣтѣ. иже и е҃ бѣженнѡи а҃гапитѡхъ, житнѡ и҃мѡи в киеѡ¹⁴⁶². слыша и вѣѡда б҃гѡноннѣ о҃цѡ житие во҃спѡ ревнѡстнѣ желѡи с ними жити. у҃ни в пещерѡхъ и же и послѣѣртѣѡвѡше житнѡ и҃ ангѣлѣскому, паче же самѡвидѣцѡхъ бѣ испѡбленнѣ преподѡна҃го а҃нтоннѡ, іа҃ко же еѡ ѡ великѣ покрѣѡѡа своѡ свѣтѡртѣ, бѡннѡи и҃цѣлѡше ѡ своѡи г҃ди. мнѡ тѣмъ врачѣвноѡ зѣлие подаѡа, и тако здравн быѡаху мѡтѡѡу е҃го тако и е҃ бѣженнѡи а҃гапитѡхъ ревнѡи свѣтѡмѡ тѡму ст҃ацѡхъ помагѡше бѡннѡмѡхъ.

\Арк. 221 зѡ.\

и е҃гда кто ѡ братнѣ раѡѡлѡше. и тако ѡбтаѡи кѣлнѡ своѡ прихѡдаше к болацѣемѡхъ братѡхъ, и слѡжѡше емѡу, и не бѣ еѡ ничѡго же краѡмѡ в кѣлнѣ е҃го¹⁴⁶³, подѡмаѡа же и҃ полагаѡа е҃го, и на своѡ рѡкѡхъ и҃нонѡ, и подаѡа емѡу ѡ своѡи г҃ди іа҃же варѡше зѣлие, и тако здравѡхъ быѡаше боленнѡи мѡтѡѡу е҃го, а҃ще ли продолжѡшѡси неѡдѡгѡхъ е҃го, и҃це бѣѡхъ бѣлѡбѡлѡцѡхъ, да вѣрѡхъ и҃ мѡитѡхъ раѡа своѡго ѡмножнѣ. сѣи бѣженнѡи а҃гапнѣ пребывѡше неѡтѣтѡпно бѣа мола зѡ на неперѣтѡнно, дондеже г҃дѡ здравнѣ подѡртѣ болацѣемѡу мѡтѡѡхъ ради е҃го и се҃дѡ рѡди прѡѡѡ быртѣ лечѣѣцѡ, се҃мѡ еѡ дарѡѡа г҃дѡ да и҃цѣлѡннѡ. и слышѡно быртѣ ѡ неѡ во г҃рѡ, іа҃ко нѣѡкто в мнѡтри лечѣѣцѡ, мнози болацнѣи прихѡдаху к немѡу и҃ дрѡѡи быѡаху. быртѣ же вѡ вре҃мѣ се҃го бѣженна҃го.

¹⁴⁵⁹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹⁴⁶⁰ Див. Коментар 142.

¹⁴⁶¹ Див. Коментар 144.

¹⁴⁶² Див. Коментар 143.

¹⁴⁶³ Див. Коментар 145.

члвкѣ аменѣ родѣ и вѣроу, хитрѣ же еѣ врачеванию, ꙗко чѣковѣ не еѣ прѣде его, иже толико вѣдѣ болицѣго, понавѣше и повѣдѣше емѣ смерть, нарекѣ емѣ день и чѣ, никако ꙗмениашѣ слово его, и сего ѡже никако же врачѣ. ѿ сѣ едѣ боныи, принесе бысть в печеркиѣ манастырѣ, иже пѣвыи бысть ѡ кнѣза всеволодѣ¹⁴⁶⁴, его аменѣ в нечаганиѣ бѣе прорекѣ емѣ по ослѣ днѣ смерти. Блаженныи же агапичѣ давъ томуу зелие, еже самѣ гадѣше и дрѣвѣ сотвори его, и промчеша ѡ немѣ

\Арк. 222\

слава по вѣе земли чѣ. аменѣ же ѡбѣ бысть забвѣтноу стрелюу и нача ѡкорѣти блженнаго, и нѣкого ѡсѣдена на смерть. пола в мнѣтырѣ, повелѣ дати томѣ смѣтнаго зелиѣ. да прѣ нимѣ вкѣи пѣ ѡмреть. Блаженныи же видѣвѣ сего ѡмирающѣ, дартѣ емѣ мнѣтрѣцкиѣ гадѣ, и дрѣва створи его млѣтвюу своєю, и ѿ смерти неавѣ повиннаго смѣти¹⁴⁶⁵. и ѿтоле вооружѣта на неиноувѣрныи чѣ аменинѣ, и налчи на стѣго агапичѣ единоувѣрники своѣ, дати емѣ испѣти смѣртоноснаго зѣлѣа хотѣа его ѡморити имѣ зелиемѣ. Блаженныи пиѣше вѣе пакостѣ, ничѣго же сла пострадѣ¹⁴⁶⁶, вѣбѣе бо гдѣ блгочестивыи ѿ смѣти неалѣ, иже рече ѣще чѣо смѣтно испѣю, ничѣго же и вѣрѣи на недѣныѣ рѣкѣ болѣжѣ, и дрѣвѣ едѣтъ¹⁴⁶⁷. в чѣмѣ же дни раболѣе кнѣзѣ владимѣ всеволодѣ монома, и прилежѣше ѣ армениѣ врачѣа его. и ничѣго же ѡспѣе, но паче недѣ быбѣше болюи, и ѡже при концѣ бѣи, позылѣе мѣвѣ ко иѡаннѣ игѣменѣ печеркомѣ, да понѣдѣ агапичѣ принѣ до него, еѣе бо тогда кнѣжѣ в чѣнигобѣ, игѣмѣ же прибѣвѣ агапичѣ, белѣ емѣ ити в чѣниго и ѿвѣщѣа блженныи, ѣще ко кнѣзю идѣ чѣо и ко вѣе идѣ, не едѣи мнѣе славы ради члвчкѣмѣ прѣ

\Арк. 222 36.\

мнѣтрѣцкаѣ изынѣти вѣрта, и прѣстѣпникомѣ бѣи ѡвѣчѣа своѣго, еже ѡвѣщѣа прѣ еѣо, быти в мнѣтри, и до послѣдѣнаго идыхѣниѣ, ѣще и игониши мѣа и идѣ бо инѣ стѣранѣ, потѣо вѣвращѣѣ, дѣдѣже вѣщѣ сѣи мѣнѣтъ, не еѣе бо николѣи же иходѣи и мнѣтриѣ. видѣвѣ же поглѣннѣи ѿ кнѣза ꙗко не хѣщѣе ити. молѣи мнѣха да поне зѣлѣе дартѣ¹⁴⁶⁸ ѿ своѣа гадѣ, да дартѣ болицѣе, и еѣгда же кнѣзѣ вкѣи зелиѣ, и тѣ ѣене здравѣ быбѣтъ, принѣде же владимѣ в кнѣ, и вѣи в печеркии мнѣтрѣ хотѣа почтѣити мнѣха и видѣѣти кѣо еѣтъ дарѣвавыи томуу зелие и дрѣвѣе з еѣгомѣ, не еѣе бо его николѣи же видѣѣлѣз мнѣа сего имѣнѣемѣ подарити. агапичѣ же не хотѣа славыи мѣ

¹⁴⁶⁴ Див. Коментар 146.

¹⁴⁶⁵ Див. Коментар 147.

¹⁴⁶⁶ Закреслено в оригіналі.

¹⁴⁶⁷ Мр 16:18.

¹⁴⁶⁸ Дописано на берегах: «Принѣждѣ быти игѣменомѣ дартѣ емѣ зѣлѣо».

быти. **СѡБѢА.** Кнѣзь же принесеное емѡ слатѡ дарѣ нгѡменѡ. потѡ же полѡ владимѣ ко
блаженномѡ агапигѡ, единого ѡ боляго своѡ со многими дары, е҃го же погланнѡи болярѡи ѡрѣте
в келіи, и прине положи пре ни принесеныѡ дары. и ѡвѣща, ѡ члдо, николи, и ни ѡ ко҃го что
всѡ нынѣ ли погублю мздѡ свою слатѡ ради е҃го же не рѣвю ни ѡ ко҃го же. и ѡвѣща
боляринѡ ѡче, вѣрѣте поглавыи мѡа како не требѣши сего но мене ради зѣтѣши сѡа своего, емѡ
же о вѣѣ дарова еси зѣрвие, се приѡми и дай же ницимѡ. **И** отвѣща

\Арк. 223\

старецѡ с радостнѡ, сѣе приѡмѡ тебе ради, ако тебе ми сѡть, рѣѣ же поглашемѡ тѡ, все еже
имѣлѡ еси чюже вѡхѡ. тебе же ѡходящѡ не могѡщѡ взѡти ничто же с собою нынѣ же радѡ
все требѡщи, еже имѡши, како сего ради неавѡи тѡа гдѣ ѡ смѣти. а во ничто же ти бѡи зѣпѣлѡ,
и не мози ѡлѡшатѡ мене, да не тѡде потраждеши. и вземѡ агапигѡ принесеное златѡ, инегѡ
внѣ в келіи повѣзе. емѡ же скрыста. и ише боляринѡ видѣвѡ повѣжено принесеное златѡ и дары,
и земѡ все дарѣ нгѡменѡ иоанѡ, и сказа все кнѣзю, еже ѡ стѡце, и разѡмѣша вси ако рѡ
е҃жѡи ерѣ. кнѣзь же не смѣ преѡлѡшатѡ стѡца, и се имѣние свое идрѡтѡ ници по словеси
блаженно҃го¹⁴⁶⁹. по и҃ же раболѣна ^{и҃и¹⁴⁷⁰} ченорнзецѡ агапигѡ. и приде к не пре реченнѡи ѡмени
потѣтитѡ е҃го. и нача стѡзатѡи с нимѡ, ѡ врачѣне хиротѡи глѡа и кѡмѡ зелнѡ, целнѡа кнѡ
недѡ. и ѡвѣща блаженнѡи, и҃ же гдѣ подѡтѡ здравнѡе. и разѡмѣвѡ же ѡмени ѡнѡ невѣжѡ е҃го
сѡца, и глѡ к своѡ недѡмѣрѣти сѡи ни҃гоже, и е҃ е҃го за рѡкѡ рече како во рѣтѡи днѣ сѡи змретѡ,
се же и҃тинна е҃тѡ и не имѣнища слово моѡе аще ли не вѡдѣ како, и а вѡдѡ мнѡ. Блаженнѡи же
сѡ гарѡчнѡ глѡ тѡ, сицева ли сѡ твое҃го врачѣ

\Арк. 223 36.\

ваннѡа ѡрази, смѣтѡ ми повѣдаѡа, а помощи ми не можешѡ ~~и҃и~~¹⁴⁷¹ аще еси хѡдо҃гѡ, что дай же
животѡ аще и҃и не владѣши¹⁴⁷² аще ли симѡ не владѣши, что почто ма зѡкарѡеши ѡрѡждаѡа
во зѡтрѡи днѣ оумрѣти мѡа. мнѣ же и҃вертилѡ е҃рѣтѡ гдѣ вѡ гѡ мѡцѡ змрѣти глѡтѡ же емѡ
ѡменинѡ, како се зже разѡмѣлѡ еси, что зже никако же предеши, третнѡаго днѡ. вѣ во и҃болѣлѡ
вѡлми, како не моци е҃ ни дѡинѡти же собою. **И** тѡда прине҃гоша нѣкое҃го бола ѡ кнѡва.
Востѡв же агапѡ ако не болѣвѡ, взѡа зелнѡ еже сѡ адѡше, показѡа лечѡу глѡа се е҃рѣтѡ
зелнѡ¹⁴⁷³ разѡмѣи и виждѡ видѡ же лечѡцѡ глѡ мнѡхѡ нѣрѣтѡ се ѡ нашѡ зелнѡ, но мнѡ како се
ѡ александриѡ приносіѡтѡ. посмѣлѡвѡе҃на блаженнѡи невѣжѣртѡвѡ е҃го, дарѣ зелнѡ болацѡе, и

¹⁴⁶⁹ Див. Коментар 148.

¹⁴⁷⁰ Написано над рядком іншим чорнилом.

¹⁴⁷¹ Закреслено в ори҃налі.

¹⁴⁷² Закреслено в ори҃налі.

¹⁴⁷³ Див. Коментар 150.

того зрава сотвори. гла же ко лецѣ, чадо гаже не жалѣ, понеже збози емы, и не имам чинѣ
напигати тѣа. амени же рече к не нынѣ ѡче, д^а д^{ни}, портима ми сего мца¹⁴⁷⁴. вѣрѣ же его
блженни кто еси тѣи и кога вѣрѣ еси лѣчещѣ же рече к не не слышаш ли еси мене тако амени
еми. Блаженни же рече к не, то како смѣлѣ еси внити и окрестити келию мою, и держати
за грѣшнѣю мою рѣкѣ. Изыди ѡ мене иновѣрче и нечестивѣа, орамлѣ же бивѣ амени и ѡнде.
Блаженни же агпигѣ пребѣ г

\Арк. 224\

мца, мало поволѣ ко гдѣ ѡнде, по смѣти же его приде аменинѣ в мѣтрѣ, и гла игуменѣ
и ѡрече зже и а бѣдѣ черноризецѣ и ортаблѣа аменскою вѣрѣ, и гдѣ вѣрѣ вѣ гдѣ иа Хрѣта,
гави бо ми блженни агпигѣ гла, обѣцаша еси впрѣгати мнишескии образѣ, и аще сожеши,
ко животѣ и дшѣю погненеши. и тако вѣрѣю, но аще бы ~~нема~~ ~~кѣ~~¹⁴⁷⁵ еси блженни хотѣлѣ
на нѣго время здѣ не бы кѣ прѣставилѣ его ѡ сего аще же и приа его гдѣ, но вѣчнѣи
живѣ дарова емѣ, и мню тако своєю волю ѡнде ѡ насѣ, небеснаго црѣви желаша, мнѣи и еше
жити с нами, ако и а расѣмѣхѣ г днѣ. не вѣ прѣити емѣ, и сего ради приложи себѣ г мцѣ
и аще бы рѣлѣ г мцѣ но и три лѣта бы пребилѣ. но аще и зре си, ~~но~~ ~~всманѣ~~¹⁴⁷⁶ но вѣрѣ бо
свѣителѣ пребыва вѣ вѣчнѣи животѣ и тамо жи ерѣ. Та же и еси амени портирѣеши в
печѣкомѣ мѣтрѣ, и тѣ живѣ свои ~~кѣ~~¹⁴⁷⁷ вѣ дѣрѣ иповѣдани¹⁴⁷⁸. Та же ~~арамни~~¹⁴⁷⁹
ковага и бошага си содѣгаша ѡ тѣи стѣи черноризѣ, и же вспомнѣнѣ, дѣродѣтелное житие,
днѣ како прѣмѣчана быша великаа и ~~прѣвлѣна~~¹⁴⁸⁰ стѣи ѡцѣ наши ачонниа и дѣоина, то аще
толико свѣтило згае наши некрѣженѣ, то ка

\Арк. 224 36.\

ко ѡ него лѣчи воинаѣ, ихѣ мню прѣобнѣи ѡцѣ и братини нши, но такоже рече гдѣ, никѣи
прорѣ прилѣтенѣ ерѣ во отчествѣи своемѣ¹⁴⁸¹. аще бы ти написѣ чѣнѣи ахимандрите жи¹⁴⁸²
гдѣ акиндинѣ, прѣжде наанамахѣ стѣих и прѣподѣнѣи ѡцѣ обѣхѣ чюдѣворениа, ичѣхѣ же
иправлениа, дрѣги же крѣпкое бѣдрѣжанне, обѣи же полѣное, дрѣги прѣсѣлибѣтво и си вси
полѣшѣртѣвовани вѣрѣю, знамении и чюдѣи, ѡ твоего чѣнорица, а ѡ моего гдѣ епѣпа Симона.

¹⁴⁷⁴ Див. Коментар 151.

¹⁴⁷⁵ Закреслено в оригіналі.

¹⁴⁷⁶ Закреслено в оригіналі.

¹⁴⁷⁷ Закреслено в оригіналі.

¹⁴⁷⁸ Див. Коментар 154.

¹⁴⁷⁹ Закреслено в оригіналі.

¹⁴⁸⁰ В оригіналі закреслено і переправлено на берегах: «іпрѣвлѣна».

¹⁴⁸¹ Мт 13:57.

¹⁴⁸² Закреслено в оригіналі.

Другимъ же неприѣма мнѣла быти глѣмага, величѣтва ради дѣла, вина же естъ невѣрованію, мене грѣшнаго едѣнаго свѣдѣтѣ полкѣпа, но аще повелитѣ твое преподѣтво написати ѿ же ми ѡмъ постигнетѣ ѿ памяти принее. аще ти непорѣно едѣ да поне едѣи по на ползѣ ради ѡтавимъ. какожѣ блаженныи нерте в лѣтописце написа о блаженыхъ ѡцѣхъ, о дамгана иереміи ѿ маден і исаакіи. в житіи же стѣго атонама вса житіа ѿ вписана едѣ, аще ѿ вкратце рече¹⁴⁸³. но паче преже реченныи ченоризцѣ, асно рекѣ не в тайнѣ аѿ и преже. аще бо а премолчѣ, ѡ мене до коца сѣвена едѣтѣ, і к то не поманѣла имена ихъ аѿко же было ѿ до сего дни. Се же рече въ і лѣто твоего иѣмненѣтва, еже не бѣ помга

\Арк. 225\

новениа за ѿ и ѿ. лѣ нѣе же твоеа ра любе стѣнна слышано быша¹⁴⁸⁴.

Память любящѣ бѣа прѣо чтома ѿ хвалима, аѿко томѣ стѣдше ѿ ѡ него венчѣ. мнѣ же таковыи краситѣ величѣ едѣ, ѿ ѿ мно покрѣ стѣда моего дѣла, еже токмо воспоманѣ слышанага, и творю, ѿ мно аѿко ѡ мене изысканѣ бѣ, чюдотворениа тѣ. аѿко же бо рече гдѣю радостѣ бывѣе на нѣси о едѣно¹⁴⁸⁵ кающѣа, что кома паче о толицѣ праведницѣ ангелѣ везелитиа, аѿко тѣ жѣ на землѣ, пожѣша ѿ тѣ славы дотѣи тѣ наслѣннико бѣ, аще бо зал¹⁴⁸⁶ о плоти не радѣша, но аѿко еплотни земнага преобидѣша, ѿ вса житѣйскага аѿки стѣты вѣнѣша, да едѣно хрѣта приобрацѣ, того бо единаго болюбѣша, и любе еѣго привезоша, ѿ то всю волю свою предаша да ѡ него ѡбожѣние принѣмѣ, ѿ той дарѣа ѿмъ на земли протѣвѣ тѣдѣ ихъ чюдотвѣнѣла дары вѣмѣне і в едѣдѣемъ же неиреченно о славою проглави. бѣ стѣго бо дѣа, ничто же члѣкѣ дарѣа на сѣли аще не едѣ дано еѣмъ свѣше. тѣ же ѿ а грѣшныи полкѣпѣ твое воли работага державныи акиндине, ѿ спишѣ мало нѣчто о блаженнѣ преподѣне ѡцѣ нѣе григории чюдѣвѣце¹⁴⁸⁷.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹⁴⁸⁸

\Арк. 168\

**Агапѣтѣ Брачѣ зѣліемъ едѣнымъ иѣцѣлше:
Иѣцѣленѣ хрѣтомъ, иже цвѣтѣ ѿ ерашно наше.**

¹⁴⁸³ Див. Коментар 155.

¹⁴⁸⁴ Див. Коментар 156.

¹⁴⁸⁵ На берегах дописано: «грѣшнице».

¹⁴⁸⁶ Написано над рядком.

¹⁴⁸⁷ Щодо фрагмента «Мнѣ же таковыи краситѣ величѣ едѣ» до «и преподѣнѣмъ отци нашемъ Григоріи Чюдотворци» див. Коментар 157.

¹⁴⁸⁸ Публикується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

Житіє прѣ: ѿца нѣше Агапитѣ вѣрача безмѣзднаго^{1489,1490}

Иже ищѣлаше мѣткою недѣжнихъ, подаѣ чѣмъ зѣліе ѿ своего Брѣшна: и Арменина
вѣрача спсе.

\Арк. 168 зв.\

Гдѣ проглагола бѣ Прѣнѣ ѿца нѣше Антѣоній Печерскій ищѣленіа дарованіемъ, прійде
къ нѣмъ ѿ Кіева в Пещерѣ, Блженный сѣ Агапитъ^{1491,1492}, желѣа дшевнаго
ищѣленіа чрезъ Пострыженіе въ стѣи Иноческій Чинъ: еже и полднѣ¹⁴⁹³. И
поелѣдоваше введшичѣ равнѣаггланомъ житію Прѣнаго Антѣоніа¹⁴⁹⁴. Егѣже и
справленіамъ сѣмовѣдецъ бытъ: кѣкъ великій тои мѣжъ сѣмъ сѣжѣше болащѣи, и
мѣткою своєю чѣхъ ищѣлаше; сѣвачѣ покрывѣа дарованіе мѣткѣ своей данное, зѣліе чѣмъ ѿ
брѣшна своего, аки бы то врачевное бѣло, подаше. Се оуко видѣвъ блженны Агапѣ,
многими лѣты трѣждѣшеа, ревнѣа въ подвижѣхъ стѣомъ стѣрцѣ. Ибо егдѣ разболашеа
кто ѿ братіи¹⁴⁹⁵, сѣтавлѣше блженны кѣлію свою, [не еѣ ко ничѣже крадомѣ в ней¹⁴⁹⁶,] и
прихождаше къ болащемъ братѣ, и сѣжѣше емѣ, воздвизѣа, полагаѣа, и на своѣ рѣкъ
иногда: Бѣ же непрегѣно мѣа сѣ спнѣ болащѣаго, аще и продолжѣшеа иногда болащѣи
комѣ: иже бѣа блговолщѣ, да вѣрѣ и мѣткѣ рабѣ своего Агапитѣ ѣмножи. И тѣко
поелѣдѣа подвиго сѣи же блженны Агапитѣ пребываше неотступно, Прѣнаго Антѣоніа,
сподобилѣ блженны сѣи Агапитѣ, причѣстникъ быти

\Арк. 169\

тожде и нѣмъ и блѣти: Ищѣлаше ко мѣткою своєю вѣхъ болащѣи, иже тѣкоже подаше
зѣліе, еже брѣшна ради своего варѣше¹⁴⁹⁷. Того ради и вѣрачъ прозѣа бытъ. Ѿ нѣмъ же
сѣшано бытъ въ градѣ: и мнози болащѣи прохѣжѣху къ нѣму, и здравы ѿхождаху.

Бытъ же в то время въ градѣ Кіевѣ¹⁴⁹⁸, вѣрачъ нѣкто, родомъ и вѣрою Арменинъ, хитръ
сѣло въ врачеваніи, такъ преже тогѣ небѣти таковомоу. Ибо токомъ возрѣвъ на болащѣаго

¹⁴⁸⁹ На берегах: мѣа ѿ а днѣ.

¹⁴⁹⁰ Див. Коментар 142.

¹⁴⁹¹ На берегах: стѣи Агпѣ къ прѣ Антѣонію ѿ кіева прійде.

¹⁴⁹² Див. Коментар 144.

¹⁴⁹³ Див. Коментар 143.

¹⁴⁹⁴ На берегах: сѣновѣше и Антѣонію.

¹⁴⁹⁵ На берегах: сѣжѣше болащѣи.

¹⁴⁹⁶ Див. Коментар 145.

¹⁴⁹⁷ На берегах: прѣа дарѣ ищѣлаши болащѣи зѣліемъ ищѣднымъ.

¹⁴⁹⁸ На берегах: ѿ Арменинѣ вѣрачѣ.

къ смѣрти, ꙗко познаваше, и повѣдѣше емоу днь же и ча смѣрти, и никогдѣже измѣнѣшеся слово егѡ: тѣмъ же таковаго никакоже оуже врачевати хотѣше. **Ѡ** ищевыхъ болащѣхъ принесенъ бысть единъ въ Печерскій Монастыѣ, иже бысть первыи оу Кнѣзѣ Всеволода¹⁴⁹⁹ болярѣ: егѡже Арменинъ въ нечелнѣи бжедѣ, прорекъ емоу по ѡсмѣи днѣхъ смѣрть. Блженный же Агапитъ сотвори въ млтвѡу ѡ немъ¹⁵⁰⁰, даде емоу въ ичѣдъ зѣліѡ, еже самъ гадѣше, и здрава егѡ сотвори: и ꙗко промчѣся ѡ немъ слава, по всеи землѣ Русскійской. Арменинъ же зѣвисти стѣклоу оузвѣленъ, начѣтъ оукарѣти блженнаго: и послѣ въ Печерскій Монастырь некоего на смѣрть ѡужденнаго, еможе смѣрнаго зѣліѡ дѣти повелѣ, да вкоуе въ пре Агапитѡ оумре.

\Арк. 169 зб.\

Блженный же видѣвъ егѡ оумирающа¹⁵⁰¹, дѣтъ емоу тогожде зѣліѡ еже самъ гадѣше, творѣ млтвѡу ѡ немъ: и такъ ижеви ѡ смѣрти, повиннаго смѣрти¹⁵⁰². и ѡтолѣ наипаче въ оуженѣ на блженнаго иновѣрныи тои Арменинъ. и наустѣи единовѣрники бола, да подадутъ самомоу Агапитѡу смѣртное зѣліе испити: Блженный же испѣвъ безвѣда пребытъ. Вѣстъ бо Гѣ блгочертѣвѣла ѡ напастъ ижеблѣти¹⁵⁰³, иже рече: Аще и что смѣртно испитъ, неведѣтъ ичъ¹⁵⁰⁴.

По семъ раболѣе въ Чернеговѣ Кнѣ Владѣмѣ Всеволодичъ Мономахъ¹⁵⁰⁵, егѡже съ прилежаніемъ врачеваше Арменинъ: ѡбѣче ничтоже оупѣ, но паче недугъ бываше болѣи. Тѣмъ же Кнѣзь оуже при кончинѣ быи, послѣ къ ижедменю Печерскому оуже тогда ещюу Іванноу, мола да послѣтъ къ немоу въ Чернеговъ Блженнаго Агапита, врачеванѣа радѣ. ижедменъ же тогѡ призѣвъ, ижевѣстѣи емоу мленіе Кнѣзѣ: Но Блженный Агапитъ¹⁵⁰⁶, [иже николиже видѣнъ бытъ ижеходѣти внѣ вратъ, и врачевати кромѣ Монастыря], съ смиреніемъ ѡвѣща: Аще къ Кнѣзю въ ищевѣмъ дѣлѣ идоу, то и къ вѣемъ идоу. мола тѣ ѡче да не вѣде ми пре Монастырска ижевѣитѣи вратѣ, славы

¹⁴⁹⁹ Див. Коментар 146.

¹⁵⁰⁰ На берегах: ищѣли ст: ѡчелнѣ ѡ аменина врачѣ.

¹⁵⁰¹ На берегах: ищѣли на напоиѣ зѣліемъ смѣртнымъ.

¹⁵⁰² Див. Коментар 147.

¹⁵⁰³ На берегах: А Пет: В (1Пт 5:7).

¹⁵⁰⁴ На берегах: М: СІ (Мр 16: 17-18).

¹⁵⁰⁵ На берегах: ки: влѣми монома болийи прила по стго.

¹⁵⁰⁶ На берегах: стѣи не хотѣ славы не иде ищѣлѣти зъ монастыѣ.

ради члвчскїа, ѿнеаже ѿвѣщахса прѣ Бгѡмъ, до послѣднѣгѡ моѣгѡ издѣханїа вѣжати: аще изволиши въ нѡу паче ст҃рану идѡу, и потѡмъ возвращеши семо, егда нѣжда га мнѣтѣ. Разумѣе же посланный Кнзѣмъ, ꙗко невозможетъ самѣгѡ Блженнагѡ Агапита къ своѣму Гдѣноу призвати, нача молити да понѣ зѣла на ищлѣнїе подѣ. Принуженъ ѡуево Нгѡмену Блженный¹⁵⁰⁷, даде посланному зѣла ѡ своѣго ершина: егѡже принесена еста егда Кнзѣ вкоути, аки здравъ бысть мѣтѣ ради Блженнагѡ.

Тогда Кнзѣ Владѣмирѣ Мономахѣ, прїиде самъ в Печерскїй Монастырь, хотѣ видѣти кто естѣ имже Бгѣ здавїе емоу дарова: никѡли ево вѣ видѣлѣ Блженнагѡ, егѡже и почтѣти даромъ имѣнїа желаше. Но Агапитъ нехотѣ на землї славымъ быти¹⁵⁰⁸, скрѣса: чѣмже Кнзѣ принесено томоу злато, еда Нгѡмену. ѡеаче попомнѡзѣ, послѣ пакѣ тоѡже Владѣмирѣ единагѡ ѡ борѣ свой, съ мнѡгимѣ дары, къ Блженному Агапиту: егѡже посланный в келїи ѡверѣтѣ, положи прѣ нимъ еже принесѣ. Блженный же рече емоу¹⁵⁰⁹: ѡ чѣдо, азъ никѡлиже ѡ когѡ чгѡ взѣхъ, понѣже никѡлиже ищлѣхъ силою моѣю,

но хѡю: негрѣево ѡуево и нѣтѣ сегѡ. Ѹвѣща Болгаринѣ, вѣрѣтѣ ѡче послѣбий ма, ꙗкѡ негрѣеши ничтѡже: но млѡгнїа, ѡтѣшенїа ради сїна своѣгѡ, емѡже Бгѣ тоѡю здавїе дарова, прїимѣ се и дажѣ [аще ѡгѡдно е] ницимъ. Гла ѡуево емоу етарецѣ: понѣже чѣко вѣщаеши, съ радостїю прїимѡу. Рци же послѣвшему чѣ, ꙗкѡ и прочѣа елика имѣ, чѡжа еста, ѡ ниже ничтѡже взѣти возможѣ съ соѡю, ѡ житїа ѡходѣ: чѣмже да раздѣлѣ ницимъ. ѡево Гдѣ самъ иже ѡверѣтѣтѣ в чѣхъ, иже авилѣ егѡ естѣ ѡ смрти: азъ же ничтѡже быхъ ѡспѣлѣ. и моли да негрѣлушѣтѣ ма ѡ томъ, да нечтѡ гѡрѣе портрѣжетѣ. Сїа рекѣ взѣтѣ Блженный Агапитъ¹⁵¹⁰ принесено злато, аки сокровенїа ради: и иже вѣ келїа повержѣ, самъже вѣжѣвъ скрѣса. Болгаринъ же помѣлѣ иже иде, и се видѣ поверженнѣа прѣ вратѣ вѣа дары: и се видѣ поверженнѣа прѣ вратѣ вѣа дары: вземъ ѡуево едаде Нгѡмену Іѡанноу. Таже ѡвратѣвѣа къ Кнзю, повѣдѣ емоу ѡ Блженнѣмъ вѣа ꙗже видѣ и слыша: и разумѣша вси ꙗко истїннѣ Равѣ Бжїи естѣ, ѡ тогѡ единагѡ мѣдѣ трѣеѣа, а не ѡ

¹⁵⁰⁷ На берегах: ищлѣи кнзѣа зѣлим посланнымъ.

¹⁵⁰⁸ На берегах: Ѹ главы кнжїа скрѣса.

¹⁵⁰⁹ На берегах: мѣды никѡлиже взѣмаше.

¹⁵¹⁰ На берегах: Злато прѣелѣно ѡ кнзѣа повержѣ.

члвѣкъ. Кнѣзь же недерзѣа прелюшати стѣгъ, начѣтъ нещадно раздѣлти ѿмѣнїе своѣ
нищинѣ¹⁵¹¹.

\Арк. 171\

По мнѣзѣхъ же трѣдѣхъ, ѿ подвижѣхъ Бгѣоугодныхъ¹⁵¹², разбоѣса самъ безмѣздный сей
врачъ, Блженный старецъ Агапитъ. Ѣже ѡвѣдѣа преждереченный онъ врачъ Арменинъ, прїиде к
нему поубѣщенїа ради: ѿ начѣтъ стѣлзѣтиа снмъ ѡ врачевнѣхъ хитрости, вопрошѣа егѡ:
кацѣмъ селїемъ врачуетеа таковоѣ недугѣхъ ѿвѣщаа Блженный: ѿмже Гдѣ самъ ѿки врачъ дши
ѿ тѣла, здравїе подѣтъ. Разумѣѣ же Арменинъ ѡнїодѣ невѣждоу егѡ быти въ врачеванїи,
гѣла къ своимъ: неумѣетъ сей ничтоже ѡ нашѣа хитрости. Тѣже взѣ егѡ за рѣкоу рече¹⁵¹³:
истинноу гѣло, ѣако въ третїи днѣ ѡумрѣти ѿмѣтъ. Аще ли ѿзмѣнитѣа слово моѣ, тогда ѿзѣ
ѿзменѣ житїе моѣ, ѿ едѣоу самъ таковоѣ же мнѣхъ. Блженный же съ гѣростїю рече: таковоѣ ли
ѣтъ твоѣгѡ врачеванїа ѿбразѣ ѡ смрти пѣче, неже ли ѡ помѡци твоѣѣ скѣзѡуеши. Аще еси
хѡдѡгъ, дажѣ ми живѡтъ: аще ли снмъ невладеши, чтоома ѡкарѣши ѡсѡуждѣа въ третїи
днѣ ѡумрѣти: мнѣ ево ѿзвѣстїа ѣтъ Гдѣ, ѣако по третемъ Мѣю ѿмамъ ѡнѣти къ нему¹⁵¹⁴.
Гѣла емоу пѣки Арменинъ: се оужѣ верѣ ѿзмѣнїа еси, ѣако тацѣмъ николиже жити вѣцше
третїагѡ днѣ еѣ ево ѿзнемѡгъ стѣло,

\Арк. 171 зб.\

ѣако немѡци емоу нїже двннѣтиа ѡ себѣ. Между снмъ, принеѡша къ Блженному
Агапитѡу тѡмъ самѡму болацѣмоу, ѿнѣа нѣкоегѡ бола ѡ Кїева¹⁵¹⁵, ѿщѣленїа ради. Блженный
же прѣчѣдноу Бжїю помѡцию вортѣа ѣѣе, ѿки неколѣ: ѿ вземъ ѡбѣчноѣ своѣ селїе, ѣже ѿмѣлѣше
въ снѣдѣ, показѣа Армениноу, гѣла: се естѣ селїе¹⁵¹⁶ врачеванїа моѣгѡ, виждѣ ѿ разумѣнїи:
ѡнъ же вѣдѣвъ, гѣла егѡмоу: нѣтъ се ѡ нашихъ селїи, но мнѡ ѡ Александрїа быти.
Посмѣлѣвжеа Блженный невѣжертвоу егѡ, дѣтъ болацѣмоу вѡсѡнѣти селїа тѡгѡ, ѿ
помѡнїеа ѣѣе здравѣа егѡ сотвори. Тѣже глагола къ Армениноу: чѣдѡ молю тѣ ѣждѣ тѡ
селїе съ мною, аще ѡгѡдноу ти естѣ, понеже не ѿмамъ чнмъ ѡчредѣти тѣ. ѿвѣщаа емоу
Арменинъ: мы ѡче сѣгѡ Мѣа четѣри днѣ портїма¹⁵¹⁷, ѿ нѣнѣ портѣ ѿмамъ. Слѣшавѣ же
ѣа Блженный, вопрошѣ егѡ: кто еси тѣ ѿ коѣа вѣрѣ онъ же ѡвѣщаа, неслѣшѣа ли еси ѡ

¹⁵¹¹ Див. Коментар 148.

¹⁵¹² На берегахъ: Рѣколѣа ст: ѿ съ Армениномъ стѣла.

¹⁵¹³ На берегахъ: Арменї ѡвѣщаа емоу смртѣ въ Г днѣ.

¹⁵¹⁴ На берегахъ: Хѣ ѿзвѣсти емоу смртѣ по трѣ мѣхъ.

¹⁵¹⁵ На берегахъ: ѿ колѣзни вортѣа ѿщѣленїа.

¹⁵¹⁶ Див. Коментар 150.

¹⁵¹⁷ Див. Коментар 151.

мнѣ, ꙗкѡ Арменїи есмь. Благенныи же рече к нему¹⁵¹⁸: какѡ оубо дерзнуѡ еси вниити здѣ, и ѡсквернити келию мою: еще же и держати за грѣшную мою рѣку. и зыиди ѡ мене иновѣрне, и нечестиве. Онъ же посрамленъ бы ѡиде.

\Арк. 172\

Благенный поемъ Агапитъ¹⁵¹⁹, по прореченію своему, пребываетъ мѣся три: и мало поколебъ въ Гѡу ѡиде. Мѣся триа, а днѣ. И такѡ занеже врачъ бысть на земли безмѣздный, оубо на неси и дѣже несть вѣдѣнн, мзду многую воспрїати. Фѣнѣ же егѡ мѡщи ератїа ѡпрѣтавшѣ, по ѡбѣщанію е пѣнїемъ, в Пещерѣ Прѣнагѡ Антонїа положиша.

По смѣрти же стѡгѡ, прїиде Арменинъ въ Монастырь Печерскїи, и гла Игѡмену: ѡелѣ оубо ѡсталъ а ю Арменїскую ере, и истїно вѣрую въ Глѣа Хл: еможе работати желаню въ Иновчешкомъ стѡмъ Чїноу. Иавночешскїи блженный Агапитъ, гла: Обѣщала еси Иновчешкїи воспрїати образъ, аще сожеши, съ животомъ и дшѡу погубиши. азъ же вѣрую, ꙗкѡ авночешскїи мнѣ стѣ ерѣ: понеже аще бы хотѣлъ на много время жити здѣ, даровалъ бы емоу бгѣ. занѣ азъ разумѣхъ непребвати емоу три дни, бгѣ же приложї три мѣся: и аще быхъ реклъ нежити емоу три мѣся, жилъ бы три лѣта. Ннѣ оубо мнѡ ꙗкѡ самъ восхотѣ ѡити ѡ насъ, аки стѣи желанъ прѣтѣи стѣи и аще прѣтѣи егѡ бгѣ, ѡ житїа временнагѡ въ обѣтели ей, но живѡ вѣчннн даровѣ емоу в обѣтели

\Арк. 172 36.\

Нѣнѣхъ: тѣмъ же желаню исполнити вискорѣ повленїе стѡгѡ мѡужа егѡ. Гла слабшавъ ѡ Арменина Игѡменъ, пострыжѣ егѡ въ Иновчешкїи стѣи Чїнъ, наказавъ доволнѣ врача телеръ чѡждыхъ, ꙗкѡ да едетъ искѡенъ во врѣанїи дшѣ своѣа, послѣдѡа блженному Агапитѡу. Онъ же подвижалъ бгѡугѡднѣ, житїе своѡ препроводї: и в томъ же монастырѣ Печерскомъ блженную воспрїатъ кончину¹⁵²⁰.

¹⁵²¹ Въ чѣть врачѡу дшѣ и телеръ Гѡу ншѡмоу фѡу Хоу, съ безначалнымъ егѡ оцѡмъ, и съ прѣтѣмъ блгїмъ и животворѣцїмъ дхѡмъ, ннѣ и прнѡ, и въ вѣки вѣкѡ, Амїнь.

¹⁵¹⁸ На берегах: иновѣрца иъ келїи иъгнѣ.

¹⁵¹⁹ На берегах: Прѣтѣнн ст: Агапитъ в лѣт ѡ ѡ. СХТ. ѡ Рѡ. АЧѢ.

¹⁵²⁰ На берегах: Арменї въ иновчешкѣ скончалъ.

¹⁵²¹ Див. Коментар 154.

ЖИТІЄ ПРП. ГРИГОРІЯ ЧУДОТВОРЦЯ

Основна редакція Патерика¹⁵²²

Слово о Григории Чюдотворци

Память любящим Бога присно чтома и хвалима, яко тому угожьшеи, от него вѣнчашася. Мнѣ же таковыми краситися величие есть, и сим мнюся покрыта студ моего дѣла: еже токмо въспомяну слышанаа, и творю, яко от мене изискану бы ти чю дотворию тѣх.

Иже бо рече Господь: «Радость бываетъ на небеси о едином грѣшницѣ кающемся»¹⁵²³, — то колма паче о толцѣх праведницѣх аггелом веселитися, яко тѣх житие на земли пожиша, и тѣх славы достоить тѣм наслѣдником быти. Аще бо сдѣ о плоти не радиша, акы бесплотни, пожиша и вся житийскаа яко уметы вмѣниша, да единого Христа приобрящуть. И на того волю вся управить, и от него обожение приемлетъ, таковой может чюдеса творити по благодати, дарованѣй тому. Без Святаго Духа ничтоже дается человѣку, аще не будет дано ему свѣше. Тѣм же и аз, грѣшный Поликарпъ, твоей воли работаа, дрѣжавный Анкудин, напишу ти мало нѣчто о блаженѣм Григории Чюдотворци¹⁵²⁴. Сий убо блаженный прииде къ святому отцю нашему Феодосию¹⁵²⁵ и от него научен бысть житию чрнеческому: нестяжанию, и смѣренію, и послушанию. Молитвѣ же прилежаше паче, и сего ради взя побѣду на бѣсы, еже и далече сущим впити: «О, Григорие, изгониши ны молитвою своею!» Имѣяше бо блаженный обычай: по всяком пѣнии запрещалныа творити молитвы. Не трѣпя же старый врагъ прогонения от него, не могай нѣчим спону житию его сѣтворити, научи злыа человѣкы, да покрадутъ его. Не бѣ бо иного ничто имѣя, развѣ книгъ. Въ едину же ноцъ приидоша татие и стрежахуть мниха, да егда изидеть на утренюю, да, шедше, возмуть вся его. Очютив же Григорий приход их, — всегда не спаше по вся ноци, поя, моляся беспрестани, посредѣ кѣліа стоа. Помоли же ся и о сих: «Боже, дай же сонъ рабом твоим, яко утудишася, врагом угажающе». И спаша 5 дний и 5 ноций, дондеже блаженный, призвав братію, возбуди я, глаголя: «Доколе стрезете, покрасти мя хотяще? Уже идѣте домой!» Воставше же, не можахуть ити, бѣша бо замерли от глада. Блаженный же дав им ясти и отпусти я. Се увѣдавъ градскый властелин и нача мучити татие. Стуживъ же си Григорий, яко его ради предани суть, шед, книги вдасть властелину, татие же отпусти. Прочая же книги продав и дасть убогим, глаголавъ тако: «Да не паки в бѣду впадутъ хотящей покрасти я». Рече бо Господь: «Не скрываете собѣ сокровища на земли, идѣже татие крадут, но на небесѣх, идѣже ни тля тлеть, ни татие крадутъ. Идѣже бо, — рече, — сокровища ваша, ту и сердца ваша»¹⁵²⁶.

¹⁵²² Публікується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹⁵²³ Лк 15:10.

¹⁵²⁴ Див. Коментар 157.

¹⁵²⁵ Див. Коментар 160.

¹⁵²⁶ Лк 12:33-34.

Татие же ти покаяшася чюдеси ради, бывшего на них, и ктому не возвратишася на пръваа дѣла, но вдаша собе Печерскому манастиреви на роботу¹⁵²⁷.

Имѣяше же сий блаженный мал оградац, идѣже зелие сѣяше в кѣлии и древа плодovита. На се паки приидоша разбойници, и егда взяша бремена на ся, хотяще отѣйти, и не возмогоша. И стояша 2 дни неподвижими, угнѣтаеми бремены, и начаша впити: «Григорий, пусти ны, уже каемся грѣха своего и ктому не створим сицея вещи!» Слышавше же, пришедше черноризци, яша я и не моглоша их свести с мѣста того. Вopросиша их: «Когда приидосте сѣмо?» Татие же рѣша: «2 дни и двѣ нощи стоим здѣ». Черноризци же рѣша: «Мы всегда выходяще, не видѣхом вас здѣ». Татие же рѣша: «Аще быхом видѣли вас, и мы молились убо быхом вам, плачюще, да бы ны пустил. Се, уже отнемогше, начахомъ впити. Нынѣ же молитесь, да ны простить». Григорий же, пришед, рече имъ: «Понеже бысте праздни весь живот свой, крадуще чюжая труды, сами не хотяще дѣлати, нынѣ же стойте праздни прочаа лѣта своа до кончины живота. Аще ли хочете дѣлати и от того питати инѣх, то уже вы пущу». Татие же с клятвою рѣша: «Никакоже преслушаемся тебе». Григорий же рече: «Благословенъ Богъ! Отселе будете работающе на святую братию и от своего труда на потребу их приносите». Ти тако отпусти я. Татие же скончаша живот свой въ Печерском манастири, оград предержаще; их же, мню, исчадия и донья суть¹⁵²⁸.

Паки же приидоша трие нѣции, хотяще наругатися сему блаженому. И молита его два, глаголюща лжею: «Сий друг нашъ осуженъ есть на смерть. Потщися избавити его — дай же ему чим искупити ся от смерти». Григорий же восплакася жалостию, вѣдаше бо, яко суженъ на смерть. Блаженный рече: «Лютѣ чelовѣку сему, яко прииде день погыбели его!» Сии же рѣша: «Ты же, отче, аще даси что, то и сий не умреть». Се же глаголаху, хотяще взяти что, да раздѣлять. Григорий рече: «И аз дамъ, и сий умреть». И вприси тѣх: «Коею смертию осужен бысть?». Сии же рѣста: «На древѣ повѣшен будет». Блаженный же рече им: «Добрѣ судисте ему, заутра сий повѣсится». И злѣз убо в погреб, идѣже молитву творяше, да некако ум ему слышит земнаго что, ни очи же его видѣта суетных, — и оттуду же изнес оставшаа книги, дастъ им, рек: «Аще не угодно будетъ вам, возвратите ми». Вземше же, начашася смѣяти, рекше: «Продавше се, раздѣлим собѣ». Видѣвше же дрeвеса плодovита и рѣша: «Приидем в сию нощь, объемлем плод его».

Наставши же нощи, приидоша сии трие и запроша мниха в погребѣ, идѣже бѣ моляся. Единъ же, егоже рѣша на древѣ повѣсити, възлѣз горѣ, нача торгати яблока и яся за вѣть, оной же отломльшися; сии два отбѣгоста, пополошившеся; сий же, летя, яся вотолою¹⁵²⁹ за другую вѣть и, не имѣя помощи, удавися ожерельемъ¹⁵³⁰. Григорий бо запреи бѣ и не обрѣтесе приити к сущи братии въ церковь. И исшедше же вонъ из церкви вси, видѣша висяща чelовѣка мертва и ужасошася. Поискавше же Григориа, обрѣтоша его в погребѣ затворена. И исшедше убо оттуду, повелѣ сняти мертваго и къ другом его глаголаше: «Како се убо збысться ваша мысль! Богъ бо непоругаем бывает».

¹⁵²⁷ Див. Коментар 161.

¹⁵²⁸ Див. Коментар 162.

¹⁵²⁹ Див. Коментар 164.

¹⁵³⁰ Див. Коментар 165.

Аще бысте мя не затворили, пришед, снял бых его съ древа, и не бы сий умрѣль. Но понеже врагъ вы научи хранити суетнаа лжею, тѣм милость свою оставили есте. Слышавше же ругателя та сбытия словесъ его, пришедше, падоша на ногу блаженаго, просяще прощениа. Григорий же осуди я на работу Печерскому монастыреви, да ктому тружajúщеся, свѣй хлѣб ядят и доволны будут иныи напитати от своих трудов. И тако тии скончаша живот свой, и с чады своими работающе в Печерском монастыри рабом пресвятыя Богородица, а ученикомъ святого Феодосиа¹⁵³¹.

Подобно же сказати о нем, яже претръпѣ блаженный страсть смертнѹю. Нѣкака вещь монастырскаа приключися: от падениа животнаго осквернену быти сосуду, — и сего ради сий Григорий сниде къ Днѣпру по воду¹⁵³². В той же час приспѣ князь Ростислав Всеволодич, хотя ити в Печерскый монастырь молитвы ради и благословенна, бѣ бо идый противу половцемъ съ братом своим с Володимером. Видѣвше же отроци его мниха сего, начашася ему ругати, кидающе слова срамнаа. Разумѣв же мнихъ всѣх при смерти сущих и нача глаголати: «О чада, егда бѣ умиление имѣти и много молитвы требовати от всѣх, тогда же вы паче злое творите, яже Богови негодна суть. Плачитесь своеа погыбели и кайтесе своих согрѣшений, да поне отраду приимѣте въ Страшный день, уже бо вы постиже суд: вси вы въ водѣ изомрете, и со князем вашим». Князь же, страха Божиа не имѣя, ни на умѣ собѣ положи сего преподобнаго словесъ, мня его пустошъ глаголюща, яже пророчествова о немъ, и рече: «Мнѣ ли повѣдаеши смерть от воды, умѣюще бродити посредѣ ея?» Тогда разгнѣвався, повѣле его воврещи в воду, связавше ему руцѣ и нозѣ, и камень на шии его, — ти тако потоплен бысть.

Искавше же его братиа два дни и не обрѣтоша. Въ 3-й же день приидоша в кѣлию его, хотяще взяти оставшая его, и се мертвый обрѣтесе в кѣлии, связанъ же, и камень на выи его, портища же и еще бяхуть мокра, лице же сияше свѣтло, сам же акы жив. И не обрѣтесе кто принесый его, но и кѣлии замченѣи бывши. Но слава о сем Господу Богу, творящему дивнаа чюдеса своих ради угодник! Братиа же изнесше тѣло его, положиша чѣстно в печерѣ, иже за многа лѣта пребысть цѣло, нетлѣнно¹⁵³³.

Ростислав же непщева вины о гресѣ, не иде в монастырь от ярости. Не восхотѣ благословенна, и удалися от него; возлюби клятву, и прииде ему. Володимеръ же вниде в монастырь молитвы ради. И бывшим им у Треполя, и полкома снемшимася, побѣгоша князи наши от лица противных. И молитвою преѣхавъ рѣку Володимер, Ростислав же утопе со всѣми своими по словеси блаженаго Григориа¹⁵³⁴. «Имже бо, — рече, — судом судите — судится вам, за нюже мѣру мѣрите — возмѣрится вам»¹⁵³⁵. Разумѣйте опасно обидящии, что рече Господь во Евангелии, притчю: судию немилосерда и вдовицю обидиму, к нему же приходяше часто, стужаше ему, глаголющи: «Мсти мене от супѣрника моего»¹⁵³⁶. Глаголю бо вам, яко сотворию Господь вскорѣ мечь рабомъ своимъ».

¹⁵³¹ Див. Коментар 166.

¹⁵³² Див. Коментар 167.

¹⁵³³ Див. Коментар 168.

¹⁵³⁴ Див. Коментар 169.

¹⁵³⁵ Мт 7:2.

¹⁵³⁶ Порівн.: Лк 18:3-8.

Тъ бо рече: «Мнѣ мѣсть, и аз отдам»¹⁵³⁷. Глаголетъ Господь: «И не преобидить единого от сих малых, яко аггели их всегда видять лице Отца моего, иже еси на небесѣх»¹⁵³⁸. Яко праведенъ Господь правду возлюби, и праваа видѣ лице его¹⁵³⁹. Еже человекъ всѣет, то и пожнет. Сии грѣдым оддание, имже Господь противится, а смѣреннымъ даетъ благодать»^{1540,1541} Тому слава с Отцемъ и Святымъ Духомъ.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.¹⁵⁴²

\Арк. 130\

Ѡ бѣжнемъ Григорїи, чюдотворци. глава. ѿ

Ѡ бѣжнїи григорїи. прииде къ стѣмъ фесѣдоїи¹⁵⁴³. и ѿ него наоученъ бывъ житїи чернецкомъ. нестѣжанию помирению (sic!). и погубланию. мѣтвѣ

\Арк. 130 зв.\

прилежаше. паче и его ради възъ похѣдъ на нечѣстїа дѣхы. имже и далече сѣци бѣити. съ григорїе игоници ны мѣтвѣю. имѣяше ео бѣжнїи събѣчїа. по велкомъ пѣнїи мѣтвѣи запрѣщанїа творити. не терпѣа же старїи врагъ прогоненїа ѿ него. не могїи нѣмъ чинъ (sic!) житїи его спонїи створити. наоучити зѣлїа чѣкы. да покрадѣтъ и. не бѣ ео оу него что крадомаго развѣкъ книгъ. въ единъ же ноцъ придоша татїе. и стрежахъ мнїа. да ѣда идетъ на оутреню. вшедши възмѣтъ велъ съчюти же григорїи приходъ ихъ. всегла не спѣ по вел ноци пребываше григорїи. поа и молаша еспретани. поѣре келїа стѣмъ. помолїи же еа и съ си хъ. бѣ дажъ сонъ рабѣ твоей. іако трѣдиша еа врагъ оугажающе. и спаша е днїи и е ноци. дондеже бѣжнїи призвавъ братїю. гла възвѣдїте еа доколѣ стражете. покрасти ма хотѣще. оуже иждѣте домови. възвѣташе же ити не можахъ. бѣша ео замерли ѿ глада. бѣжнїи же давъ имъ їасти. ѿпѣрїи а. се оубѣдавъ властелинъ градъскїи нача мѣчїти татїи. стѣжнѣ же си григорїи. іако его ради предани сѣтъ. шедъ вдартъ книги властелинъ тати же ѿпѣрїи. проча же книги продавъ дартъ оубогымъ. главъ тако да не пакы в бѣдоу впадѣтъ хотѣщи покрасти а. рече ео гѣ не скрїиваїте себѣ скрѣвица на земли. иждѣже татїе крадѣтъ. но на

¹⁵³⁷ Рим 12:19.

¹⁵³⁸ Мт 18:10.

¹⁵³⁹ Пс 10:7.

¹⁵⁴⁰ Як 4:4-6.

¹⁵⁴¹ Див. Коментар 170.

¹⁵⁴² IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кїнця, кїнець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹⁵⁴³ Див. Коментар 160.

нѣрѣхъ. и дѣже ни тла тлнть. и дѣже бо рѣ скровница баша тѣ и рѣца баша¹⁵⁴⁴. татїе же ти поклашася. чюдеси ради, быбшаго на нѣ.

\Арк. 131\

и ктомѣ не възвратишася на пѣрваа дѣла, но вѣша себе печерекомѣ манастыреви¹⁵⁴⁵. И мѣаше же сїи блжнїи малъ сѣградецъ зелїаной в келїи древа плодовига. на сѣ пакы придоша татїе. и егда възаша времена на сѣ хотѣше ѡзрити. и не возмогоша. и стоїаша два дни неподвижими. оугнѣтаемы времены. и нача впити григорїи пѣсти нѣ. оуже каѣмъ грѣха своего. и ктомѣ не сътворимъ снѣ^ши вѣци. слышавше же чернцы. гаша а шедше. и не могоша вѣсти е мѣста того. възпросиша тѣ. кога сѣмла придоша. татїе же рѣша два дни и двѣ ночи стоїмъ здѣ. чернцы же рѣша мы всегда здѣ быхѡмъцѣ не видѣхомъ васъ. татїе жѣ рѣша аще быхомъ видѣли васъ мы молинемъ оубо быхѡ^ш плачѡще вамъ. да бы нѣ пѣстнлѣ. се оуже бо ѡнемогше начахомъ впити. нынѣ же молитемъ да ны проститѣ. пришѣ же григорїи. и рече имъ понеже праздни пребываше весь свои животъ. крадѣще чюжаа трѣды. сами не хотѣше дѣлати. нынѣ стоїте тѣ прочаа лѣта до кончины своеа. аще ли хоцете страдати. и ѡ того питати и нѣхъ. оуже бы пѣцию. татїе же е клѣтвѡ рѣша никакоже прелѣшасемъ тебе. григорїи же рѣ е блгвннъ еѣ. ѡселе едетъ работѡще на стѣю братнѡ. и ѡ своего трѣда на потребѣ тѣмъ приноснте. и тако ѡпѣтїѣ. и скончаша животъ свой в печерекомѣ манастыри. сѣгра предержаще. и хъ же мнѡ и нынѣ ицадїа едѣтѣ¹⁵⁴⁶. Паки же придоша трїе нѣцѣи. хотѣше нардгатиел семѣ блжномѣ. и молнта два глѣце лжею. сїи дрѣгъ нашѣ сѣднѣ

\Арк. 131 зб.\

на смѣртѣ. потщися ижеавити его. даи же емѣ чїи иксѣпнннел ѡ смѣрти. григорїи же възплака жалостнѡ. вѣдаше бо како сѣджена на смѣртѣ. и рече блжннїи люте семѣ члѣкѣ. како прнде днѣ погнвели его. си ркорта ты сѣче лѣце даси что. снїи не оумрѣ. се же глѣхѣ хотѣше взати что да раздѣлалѣ. Григорїи же рѣ и азъ дамъ и сїи оумреть, " възпроси тѣ кою смѣртнѡ¹⁵⁴⁷ сѣдженъ бы. сѣнѣ же рѣша на дрѣвѣ повѣшенъ едетъ. блжннїи же рече имъ добрѣ едннте заоутра сїи повнннтел. и слѣзъ оубо в погрѣвъ и дѣже млтвѣ дѣгаше. да не како оумъ емѣ слышнтѣ что земна. ни сѣчи его видѣта едѣтнхъ. и ѡтѣдѣ и знеръ сѣрѣавшаа книги. едартѣ имъ рекъ. аще не оубодно едетъ възвратнтѣ ми. вземше же начаша смнїатнел. рекше продавше се раздѣлїи собѣ. видѣвше дрѣвеса плодовига. рѣша прнде сїю нѣ сѣвемлемъ плѡдъ нхъ.

¹⁵⁴⁴ Лк 12:33-34.

¹⁵⁴⁵ Див. Коментар 161.

¹⁵⁴⁶ Див. Коментар 162.

¹⁵⁴⁷ В оригіналі написано над рядком.

наставши же ноци придоша си триє. и запроша мниха в погребѣ. и дѣже еѣ молаша. един же емѣ рѣша на дребѣ повѣсти. вѣлѣхъ горѣ нача торѣати гѣбока. и гѣла за вѣтъ, оной же отломашиса; син два отѣгорта, пополошиса; син же, летга, гаси сѣнои же сѣломлешиса. и си два ѡтѣгорта половаша. сѣнъ же запаша лѣта (sic!) воголоу¹⁵⁴⁸ за дрѣво вѣтъ. и не имѣа помощи. оубиша сѣжерелиемь¹⁵⁴⁹. григорѣи ео еѣ запернъ. и не сѣрѣтеша прити. сѣци братїи въ цркви. и зъшедше же вонъ видѣша члѣка вѣлѣца мртѣа. и оубѣжаша. и поискаше же григорїа. и сѣрѣтеша в погребѣ заперна. и шедше оубо ѡтѣдѣ повелѣ снасти мртѣаго. и къ дрѣгомъ еѣо глѣше. како оубо се съвѣла ваша мысль. еѣ ео непорѣгемъ бывѣтъ. ациѣ

\Арк. 132\

быте ма не затворилѣ. пришедъ инѣлаъ быхъ с древа. и не бы си оумрѣла. но понеже врагъ науби бы хранити сѣтнѣи лжи. чѣмъ мѣтъ свою сѣтавили ете. слышавше же сѣ нардѣтелѣ съвѣлаъ словеса еѣо. пришедше и падорта на ногъ елѣжнаго. пролѣца прощенїа. григорїи же сѣдѣ а в работѣ печерскомъ манастырю. да ктомъ трѣжащеша свою хлѣбъ гѣдѣти. и доволни едѣтъ инѣи напѣти ѡ своѣго трѣда. и тако ти кончаша и с чады своими. работѣще в печерскомъ манастыри. работъ прѣтѣи бѣи. и оубиномъ етѣо д.есѣдога¹⁵⁵⁰. Подобно же сказати сѣ немъ. како претерпѣ елѣжныи. етѣи елѣртнѣи. нѣкака вѣщѣ манастырьскаа. приключиша кнѣзю ростилавѣ. ѡ паденїа животнаго. сѣкверненъ быти. и сего ради се емѣ бѣ. инде си григорїи. по водѣ къ днѣпровѣ¹⁵⁵¹. в то же время припѣ кнѣзю ростилавѣ везолодичѣ. хотѣ инѣи в печерскїи манастырь. мѣтѣи ради елѣнїа. еѣ ео инѣи противъ половцемъ. с братомъ володимиромъ. видѣше же сѣтроци еѣо. сего мниха. и начаша рѣгатиша емѣ. кидѣще словеса грамнѣа. разѣмѣе же прѣпѣнѣи вѣхъ при елѣрти сѣци. нача глѣти имъ сѣ чада еѣда еѣ оумиленїе имѣти много. и мѣтѣи трѣковати ѡ вѣхъ. тогда же бы паче злоѣ творѣте. гѣже бѣи неубоно. плачѣеша своѣа погивели. и кѣтеша своѣго съгрѣшенїа. да понѣ ѡрадѣ прїимете въ страшнѣи днѣ. оубе ео портиже бы оудѣ. гѣко вѣе бы въ водѣ оумрете и сѣ кнѣзѣ вашинъ. кнѣзѣ же стѣраха бѣи не имѣа. ни на

\Арк. 132 зв.\

оумѣ еѣе положити сего прѣпѣнаго словеса. ма еѣо пѣртошь глѣца. гѣже прѣцѣтѣа сѣ немъ. мнѣ ли елѣртѣ поминѣши ѡ водѣ рече кнѣзѣ. оумѣицию вродити посре дѣ ел. тогда разгнѣвава

¹⁵⁴⁸ Див. Коментар 164

¹⁵⁴⁹ Див. Коментар 165

¹⁵⁵⁰ Див. Коментар 166

¹⁵⁵¹ Див. Коментар 167

повелѣ ѿго възврати въ водѣ. свѣзавше ѿмѣ рѣцѣ и нозѣ. и камень на шію ѿго и тако потопленъ бы. и какаше ѿго братиѣ и бѣ днѣ¹⁵⁵² не сѣрѣтѣша. въ третій же днѣ придоша въ келію ѿго. хотѣше взяти сѣрѣтѣша ѿго и се мѣртвыи сѣрѣтѣша въ келіи свѣзанъ. и камень на немъ. порты же ѿго ѿще мокры бѣхѣтъ. и лице ѿго свѣтло самъ¹⁵⁵³ живъ. и не сѣрѣтѣша кто принесеи ѿго. но келіи ѿго замченѣ бывши. братіа же и знесше чѣло ѿго. положиша чѣтно въ пещерѣ. ѿже за многа лѣта пребы чѣло нетлѣнно¹⁵⁵⁴. рогтилавъ же не пщевавъ вини сѣ грѣсѣ. не иде въ манастырѣ ѿ гѣрети. не възхотѣ елѣниѣ ѿ негсѣ. и възлюбенъ клѣтѣ и приде ѿмѣ. володимиръ же видѣ мѣтвы ради въ манастырѣ. и бывшимъ имъ оу треполѣ. и полкома снемшася. повѣгоша кнѣзи наши ѿ лица противныхъ. и мѣтвой приѣха володимиръ. рогтилавъ же оутѣпе съ вѣтми своими. по словеси елѣжнаго григоріа¹⁵⁵⁵. и мже рече сѣдомъ сѣдиге. сѣдиге вамъ. и въ нѣже мѣрѣ миритѣ. възмѣритѣ вамъ¹⁵⁵⁶. гѣ гордымъ противитѣ. а смиреннымъ же даѣтъ блгѣдѣ¹⁵⁵⁷.

Арсеніівська редакція Патерика¹⁵⁵⁸

\Арк. 120\

Елѣжнѣ Григорій чѣтвѣрци. второе:

И елѣжнѣ григорій приде къ сѣтомъ дѣсѣтѣ¹⁵⁵⁹ и ѿ него наученъ бы житію чернеческомъ. и нестѣжанію и смиренію и поелшанію. мѣтвѣ прилѣжаше. паче. и сего рѣ възъ повѣдоу на нечѣтѣ дѣхы. и мже и далече сѣци и вопити. сѣ григоріе. и згониши ны мѣтвой своей. и мѣтѣаше ко елѣжнѣ обычан. по блжѣннѣ мѣтвы запрещалнѣ творити. не трѣпѣ же старѣи врагъ прогоненіа ѿ него, не могаи и нѣ чимъ (sic!) житію ѿго спонъ сътворити. наусти слава члѣкы. да покрадѣтъ и. не вѣ ко ничто иного крадомаго развѣѣ книгъ. въ еди

\Арк. 120 зб.\

ноу же ноцъ придоша татѣ. и стѣражѣ мниха. да ѿгда иде на оутреню. и вшевши възмѣ блѣ. сѣчюти въ же григоріи прихѣ и. вегда ко не спѣ по блѣ ноци пребываше. пога и молѣша беспретгани. покрѣдѣ кѣлїа сѣго. помолн же еѣ и сѣ и. бѣ дажѣ сонъ рабѣ твоемъ. гѣко трѣдишѣ врагѣ оугажавѣ. и спаша е днѣ и е ноци. дондеже елѣжнѣ призва братію. възвѣди, глѣ доколѣ стѣражѣте покрѣти ма хотѣше. оуже идегѣ домовн. възтавшѣ ити не можахѣ. вѣша

¹⁵⁵² В оригиналі написано над рядком.

¹⁵⁵³ В оригиналі написано над рядком.

¹⁵⁵⁴ Див. Коментар 168.

¹⁵⁵⁵ Див. Коментар 169.

¹⁵⁵⁶ Мт 7:2.

¹⁵⁵⁷ Як 4:4-6.

¹⁵⁵⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁵⁵⁹ Див. Коментар 160.

ЕО ЗАМЕРЛИ ѿ ГЛАДА. БЛЖНЫИ ЖЕ ДАВЪ И ЧЕРТИ ѿПЪРТИ А. ЕЕ ОУВЪДАВЪ ВЛАСТЕЛИНЪ ГРАДСКЫИ,
НАЧА МЪЧИТИ ТЯТИ. СТЪЖИВЪ ЖЕ СИ ГРИГОРИИ ТАКО ЕГО РА ПРЪДАНИ БЪ. ШЕ ВДАРТЪ КНИГЫ ВЛАСТЕЛИНЪ.
ТЯТИ ЖЕ ѿПЪРТИ. ПРОЧАГА ЖЕ КНИГЫ ПРОДАВЪ ДАРТЪ ШЕОГЫМЪ. ГЛАВЪ ТАКО ДА НЕ ПАКЫ В БЪ

\Арк. 121\

ДОУ ВПАДЪ ХОТЪЩЕ ПОКРАТИИ. РЕ БО ГЪ НЕ СКРЫВАТЕ СОВЪКЪ ИКРОВИЦЕ НА ЗЕМЛИ. ИДЪЖЕ ТЯТИЕ
КРАДОУ. НО НА НЪСЪ. ИДЪЖЕ НИ ТЛА ТЛИ. ИДЕЖЕ БО РЕ СЪКРОВИЦА ВАШЕ ТОУ И РЪЦЕ ВАШЕ БЪДЕ¹⁵⁶⁰.
ТЯТИЕ ЖЕ ТИ ПОКАША. ЧЮДЕЕ РА БЫВШАГО НА НИ. И КТОМЪ НЕ ВЪЗВРАТИШАСА НА ПРЪВАГА ДЪЛА.
НО ВДАША СЕБЕ ПЕЧЕРКОМЪ МАНАСТЫРЕВИ¹⁵⁶¹, ИМЪКАШЕ СИИ БЛЖНЫИ МАЛЪ СЪГРАДЕЦЪ ЗЕЛЪАНЫ В
КЪЛЪЕ. И ДРЕВА ПЛОДОВИГА. НА ЕЕ ПАКЫ ПРИИДОША ТЯТИЕ. И ЕГДА ВЪАША ЕРЕМЕНА НА ЕА. ЕГДА
ХОТЪЩЕИ ѿИТИ. И НЕ ВЪЗМОГОША. И СТОАША ДЪА ДНИ НЕПОДВИЖИМИ. ОУГНЪТАЕМЪ ЕРЕМЕНЪ. И
НАЧАША БОПИТИ ГРИГОРИИ ПЪРТИ НА, ОУЖЕ КАЕМЪА ГРЪХА СВОЕГО. И КТОМЪ НЕ СЪТВОРИИ ИЦЕГА ВЕЦИ.
СЛЫШАВШЕ ЖЕ ЧЕРНЫЦИ. ПРИШЕШЕ ТАША ТА. И НЕ МОГОША ВЪЕРТИ С МЪРТА ТОГО. СЪПРОСИ

\Арк. 121 38.\

ША ТЪХЪ КОГДА СЪМО ПРИИДОРТЕ. ТЯТИЕ ЖЕ РЕША ДЪА ДНИ И ДВЕ НОЦИ СТОАХО СДЪ. ЧЕРНЫЦИ
РЕША МЫ ВСЕГДА СДЪ ВЫХОДЪЩЕ НЕ ВИДЪХО БА. ТЯТИЕ ЖЕ РЕША. АЦЕ БЫХО ПЛАЧУЩЕ БА. ДАБЫ
НЫ ПЪТИЛЪ. ЕЕ ОУЖЕ БО ѿНЕМОГШЕ НАЧАХО БОПИТИ. НИЪ ЖЕ МОЛИТЕ ДА НА ПЪРТИ. ПРИШЕ ЖЕ
ГРИГОРИИ РЕ ИМЪ. ПОНЕ ПРАЗНИ ПРЕБИТЕ БЪ СВОИ ЖИВО. КРАДОЩЕ ЧЮЖАГА ТРЪДА. САМИ НЕ ХОТЪЩЕ
ДЪЛАТИ. НИЪ ЖЕ СТОИТЕ ТЪ ПРАЗНИ ПРОЧАГА ЛЪТА ЖИВОТА ДО КОНЧИНЫ СВОЕГА. АЦЕ ЛИ ХОЦЕТЕ
СТРАДАТИ И ѿ ТОГО ПИТАТИ НИЪ. И ОУЖЕ ВЫ ПЪЦИО. ТЯТЪ ЖЕ С КЛАТВОЮ РЕША, НИКАКО
ПРЕАДШАЕМЪА ТЕБЕ. ГРИГОРИИ ЖЕ РЕ БЛГВЕНЪ БЪ. ѿСЕЛЪЕ БОУДЕТА РАБОТАЩЕ НА СТЪЮ ЕРАЮ. И ѿ
СВОЕГО ТРЪДА НА ПОТРЕБОУ ТЪ ПРИНОСИТЕ. И ТАКО ѿПЪРТИ А. И СКОЧАША ЖИВО СВОИ В ПЕЧЕРСКО
МАНАСТЫРИ

\Арк. 122\

СЪГРАДЫ ПРЪДЪЖАЩЕ. И ЖЕ МНЮ И НИЪ ИЦАДИГА ОУ¹⁵⁶². И ПАКЫ ПРИИДОША ТРИЕ НЪЦИИ. ХОТЪЩЕ
НАРОУГАТИ СЕМОУ БЛЖНОМЪ, И МОЛИТА ДЪА ГЛЪА ЛЖЕЮ. СИИ ДРЪГЪ НАШЪ СЪЖЕНЪ НА СМЪРТЪ.
ПОТЦИИ ИЗЪАВИТИ ЕГО. ДАЖЕ ЕМЪ ЧИ ИСКЪПИТИ. ѿ СМЪРТИ. ГРИГОРИИ ВЪСПЛАКА ЖАЛОСТЮ. ВЪДАШЕ
БО ТАКО СЪЖЕНА НА СМЪРТЪ. И РЕ БЛЖЕНЫИ. ЛЮТЪ СЕМОУ ЧЛЪКУ. ТАКО ПРИДЕ ДНЪ ПОГЫБЕЛИ ЕГО. СИ
ЖЕ РЕКОРТА. ТЫ СЪЧЕ АЦЕ ДАСИ ЧТО. СИИ НЕ ОУМРЕ. ЕЕ ЖЕ ГЛАХЪ ХОТЪЩЕ ВЪАТИ ЧТО. ДА РАЗДЪЛА.
ГРИГОРИИ ЖЕ РЕ. АЗЪ ДАМЪ И СИИ ОУМРЕ. И ВЪПРОСИ ТЪ КОЕЮ СЪЖЖЕ СМЪРТЮ БЪ. СНИЪ ЖЕ РЕША НА

¹⁵⁶⁰ Лк 12:33-34.

¹⁵⁶¹ Див. Коментар 161.

¹⁵⁶² Див. Коментар 162.

древѣ повѣшенъ еѡде. бл҃жнѣи же рѣ имь. добрѣ еждице заутра сѣи повѣснѣ. и слѣзъ оубо в погребѣ. и дѣже молитвѣ дѣгаше. да некако ѡмъ емѡ. слышнѣ земна чюдѡ. ни ѡчи

\Арк. 122 зв.\

же еѡ виднѣа оубѣтнѣ. и ѡтѡудѡ и знегъ сѡртавшѣа кнѣги, вдарѣ и рекъ. аще ^{не}1563 оубо бѡудѣ вѣзвратнѣ ми. в земше же начаша смѣнѣти. рекше продавши еѡ раздѣлѣи соѡтѣ. видѣвши древѣа плодовиѣа рѣша прѣидѣ в сѣи ноцѣ сѡблѣмѣ плодъ и. нарѣвши же ноци. прѣидоша трѣи си. и запроша мнѣа в погребѣ и дѣже еѣ молѣа. еѡдин же емѡ рѣша на древѣ повѣснѣ. вѣлѣзъ горѣ нача торгати гѣлока¹⁵⁶⁴. и гѣа за вѣтѣ. сѡноѣ ѡломльшиа. си двѣ ѡбѣгорѣа пополошнѣшиа. сѡн же лѣтѣа запѣа вотолю¹⁵⁶⁵ за дрѡгѡю вѣтѣ. и не имѣа помощи оудѣи ѡжерелиѣ¹⁵⁶⁶. григорѣи бо еѣ заперѣ. и не сѡбрѣтѣ прѣити. ещѣи ерѣи вѣ цѣкви. и зшедше вонъ си видѣша чѣка вѣлѣа мѣтѣа. и оубагошѣа. поикавши же григорѣа. сѡбрѣтоша

\Арк. 123\

и заперѣна в погребѣ. и шедже оубо ѡтѡудѡ. повѣлѣ сиати мертвѡго. и кѣ дрѡгомѡ еѡ гѣше. како еѡ оубо сѣбитѣа баша мѣль. еѣзъ непорѣгѣа бѣваѣ. аще бѣице мѣ не затѡорили. прѣше сиалъ бѣи е дрѡва. не бѣи сѣи оумрѣзъ. но понеже врагъ наѡчи бѣи хранити сѡбѣтнѣа и лѣю. чѣмѣ мѣтѣ своѣи сѡртавили еѣте. слышавша же сѡ нарѣгатѣла сѣбитѣа словѣзъ еѡго. прѣшедша падорѣа на ногѣ бл҃женѡмѡ. проѣлѣа проценѣа. григорѣи же сѡждѣ а в работѡу печѣрьскѡмѡ манастѣрьевѣ. да кѡтомѡ трѡжаѡще своѣи хлѣбѣзъ гѣдѣ. и доволни еѡдѡу ины напѣтати ѡ своѣго трѡда. и чѣко чѣи скончашѣа и е чады своѣими. работѡице в печѣрьскѡ манастѣрьѣ раѡ прѣтѣа бѣа. и оубѣнкомѡ еѡго фесѡгѣа¹⁵⁶⁷. подобно же еказати сѡ не. како прѣ

\Арк. 123 зв.\

трѣпѣ бл҃жнѣи. сѡртѣ сѡртнѡю. некако вѣце манастѣрьскаа. приключѣа. кнѣ рѡртилавоу. ѡ падѣнѣа живѡтнаго сѡкверненѡу бѣити. и еѡго рѣ еѡмѣ бѣи. сиидѣ сѣи григорѣи. по водѣ кѣ иѣпровѣ¹⁵⁶⁸. в чѡ же времѣа припѣ кнѣ рѡртѣвѣзъ вѣлодѣи. хотѣа ити в печѣрьскѣи манастѣрь. мѣтѣви рѣи елѣнѣа. еѣ еѡ идыи прѡтивѣ полѡцѣ, еѣ ератѡ володѣимѣ. видѣвши же сѡтрѡци еѡ еѡго мнѣа. начаша рѡгатѣи емѡ. кѣдаѡще словѣа ерамнѣа. разѡмѣ же прѣпѣнѣи вѣѣ при сѡртѣи ещѣи. нача гѣати и сѡ чады еѡда еѣ оумилѣнѣ много имѣти. и мѣтѣви трѣбовати ѡ

¹⁵⁶³ Написано над рядком.

¹⁵⁶⁴ Див. Коментар 163.

¹⁵⁶⁵ Див. Коментар 164.

¹⁵⁶⁶ Див. Коментар 165.

¹⁵⁶⁷ Див. Коментар 166.

¹⁵⁶⁸ Див. Коментар 167.

вѣѣ, тогда же бы паче злоѣ творите. ꙗже бѣи неугодна. плачите своѣа погыбели. и кличѣтѣ своѣа сзгрѣшеніи. да понѣ ѿрадоу приимете. въ стѣра

\Арк. 124\

шныи днѣ. оуже бо портиже бы сѣ. ꙗко вси бы в водѣ оумрете и съ князѣи вашии. князь же стѣра еѣа не имѣа. ни наоумѣе советѣ положи его прѣпенаго словезѣ. мнѣа его прѣтошь глѣща. ꙗже пррѣтѣова сѣ не. и рѣе кнѣзь мнѣ ли смѣрть повѣдаѣши ѿ воды, оумѣющю еродити посреди ѣа. тогда разгнѣваѣа, повѣлаѣ ¹⁵⁶⁹ въверещи в водоу. съазавше ѣмѣ рѣцѣ и нозѣ. и кѣмень на шю его. и тако потопленѣ бѣи, ѣкавше же его ерѣа двѣ днѣ. и не сѣверѣтоша. въ третїи же днѣ придоша в кельѣ его. хотѣще възати ѿртавшѣа его. и се мѣртѣвїи сѣверѣтѣ в кѣльѣи. съазанѣ и камень на не. порти же его и ѣще мѣкры еахѣ. и лице его свѣтло самѣ. сам же акы живѣ. и не сѣверѣтѣ кто принебїи, но и кѣлїи его замченѣ бѣвши.

\Арк. 124 3в.\

ератїа же ѣзнесе тѣло его положиша чѣтно в печерѣ. ѣже за многа лѣта прѣбѣи цѣло и негленно¹⁵⁷⁰. рортислав же нещевавѣ вины сѣ грѣсѣ не ѣде в манастырь ѿ ѣрортїи. не въхотѣ елвенїа и оудалїи ѿ него. възакен клѣтѣи и приде ѣмѣ. володимерѣ же вииде мѣтѣвїи рѣа въ манастырь. и бѣвши и оу трѣпола. и полкома енемшемаѣ. повѣтоша кнѣзи наши ѿ лица противнѣи. и мѣтѣвои приѣха рекѣ володимирѣ. рортислав же оутопе со вѣемїи своїими. по словесїи блаженнаго григорїа¹⁵⁷¹. ѣмже бо рѣе еждѣ оудитѣ. оудитѣа еа¹⁵⁷². и в нюжѣ мѣрѣ оумѣрїте възмѣрїтѣа еа. гѣ бо гордѣи противитѣа. ꙗ смиренїи даѣ еагѣ¹⁵⁷³.

Касїянївська перша редакція Патерика¹⁵⁷⁴

Сѣмѣ Григорїї чудотѣсѣрци

\Арк. 245 3в.\

Памѣть любѣцимѣ еа прѣно чѣома и хвалїма. ꙗко тому оу оугодѣшии, ѿ него вѣнчѣаѣа. мнѣ же чѣковѣимѣ країнїи бѣчѣе ѣ. и ѣмѣ мнѣ покрѣити стѣу моего дѣла.

¹⁵⁶⁹ В оригіналі написано над рядком.

¹⁵⁷⁰ Див. Коментар 168.

¹⁵⁷¹ Див. Коментар 169.

¹⁵⁷² Мт 7:2.

¹⁵⁷³ Як :4-6.

¹⁵⁷⁴ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

\Арк. 246\

Ѣ ТОКОМО ВЪСПОМАНЮУ СЛАШІИНАА. Ѣ НЕ ТВОРИД. Ѣ МНЮ ІА Ѣ МЕНЕ ѢЗЫКАНОУ БѢГТИ. ЧЮДОТВОРЮ
ТЪ. **И**КО БО РЕЧЕ ГѢ РАДОСТЬ БЫВАЕТЪ НА НѢИ, СЪ ЕДИНО ГРѢШНИЦѢ КАЮЩЕА¹⁵⁷⁵. ТО КОЛМА
ПАЧЕ, СЪ ТОЛИЦѢХЪ ПРАВЕДНИЦѢ, АГГЛО ВЕСЕЛИТИ. ІАКО ТЪ ЖИТИЕ НА ЗѢЛІ ПОЖИША. Ѣ ТЪ СЛАВЫ
ДОТЪОТИТЪ ТЪМЪ НАСАДНИКОМЪ БЫТИ. АЦЕ БО ЗДѢ СЪ ПЛОТИ НЕРАДИША. НО ІАКО ВЕСЛОТІИ
ЗЕМНАА ПРЭСЪВИДѢША Ѣ ВСА ЖИТИИСКАА, АКИ ОУМЕТЫ ВМѢНИША. ДА ЕДИНАГО ХА ПРЭСЪБРАЦѢ.
ТОГО ЕСО ЕДИНОГО ВЪЛЮБИША. Ѣ ЛЮБВИ ЕГО ПРИБЪЗАША. **И** ТОМОУ ВЮ БОЛУ СВОЮ ПРЕДА

\Арк. 246 зв.\

ША. ДА Ѣ НЕГО СЪБОЖЕНІЕ ПРИМОУ. Ѣ ТОИ ДАРОВА ИМЪ НА ЗѢЛІ. ПРСОТІВОУ ТРОУДСЪ ИХЪ ЧЮДОТВОРИА
ДАРЫ ВЪЗМѢДИЕ. Б ОУДЪЦЕМЪ ЖЕ НЕИ ЗРѢННОУ СЛАВОУ ПРОСЛАВИ. БЕЗЪ РЪГО ЕСО ДХА НИЧТОЖЕ ЧЛКОУ
ДАЕТЪА НА ЗЕМЛІ. АЦЕ БОУДЕТЬ ДАНО ЕМОУ СВѢШЕ. ТЪМЪ ЖЕ Ѣ АЗЪ ГРѢШНИИ ПОЛИКАРПЪ, ТВОЕИ
БОЛИ РАБОТАА, ДРЕЖАВНИИ АНКИДИНЕ. НАПИШОУ МАЛО НѢЧТЕСО. СЪ БЛЖЕНІЕМЪ ГРИГОРИИ
ЧЮДОТВОРИИ¹⁵⁷⁶. СѢИ ОУКО БЛАЖЕННИИ ГРИГОРИИ. ПРИДЕ К ТОМОУ СЪЦЮ НАШЕМОУ ФЕСОДОСИЮ В
ПЕРЬБИИ МАНАРТАРЬ¹⁵⁷⁷. Ѣ Ѣ НЕГСО НАУЧЕНЪ БИ ЖИТИЮ ЧЕРНЕЧЕСКОМОУ. НЕСТЪЖАНИЮ. ЕМИ

\Арк. 247\

РЕНИЮ. Ѣ ПСОСЛОШАНИЮ. Ѣ ПРОЧИМЪ ДСОБРОДѢТЕЛЕМЪ. МЛТВѢ ЖЕ ПАЧЕ ПРИЛЕЖАШЕ. Ѣ СЕГО РАДИ
ПРИАТЪ НА БѢСЫ ПОВѢДОУ. ЕЖЕ Ѣ ДАЛЕ ОУЩИМЪ ИМЪ ВЪПИТИ СЪ ГРИГОРИИ ИГЪНИШИ НИ МЛТВОЮ
СВОЮ: ИМѢАШЕ БО БЛЖЕННИИ СЪБЫЧА. ПСО ВСАКОМЪ ПѢНИИ, ЗАПРЕЦААНИА ТВОРИТИ МЛТВЫ. НЕ
ТЪПАШЕ ЖЕ СТАРИИ БРАГЪ ПРЪГОНЕИА Ѣ НЕГО. НЕ МОГЪ ЧЕМЪ ИЧЕМЪ ЖИТИЮ ЕГО ПОНЪ
СЪТВОРИТИ. НАУЧИ ЗЛАА ЧЛКИ ДА ПОКРАДОУ Е. НЕ БѢ БО ИНОГО НИЧТО ИМѢА РАЗВѢ КНИГЪ. ВЪ
ЕДИНѢ НОЦѢ ПРИДОША ТАТИЕ Ѣ СТРЕЖАХЪ СТАРЦА. ДА ЕГДА ИЗЫ

\Арк. 247 зв.\

ДЕТЬ НА ЗАУТРЕНЮ. Ѣ ШЕШЕ ВЪЗМОУТЪ ВСА ЕГО. СЪЦЪТИВЪ ЖЕ ГРИГОРИИ ПРИХЪ ИХЪ. ВЕСДА ПСО
ВСА НОЦИ НЕ СПАШЕ. НО ПОАШЕ, Ѣ МОЛАШЕА ВЕСПРЕТАНИ. ПОРЪДѢ КѢЛІА РГОАШЕ. ПОМОЛИ ЖЕ
СА Ѣ СЪ СІХЪ ПРИШЕШИ КРАТИ. БѢ ДАИ ЖЕ ІОНЪ РАБОМЪ ТВОИ. **И**КО ОУТВЕРДИША (sic!) ВСОУЕ.
БРАГО ОУГАЖАЮЦИ. Ѣ СПАША Е ДНЕН, Ѣ Е НОЦИЕН. ДОНДЕЖЕ БЛЖЕННИИ ПРИЗВАВЪ БРАТИИ, ВЪЗБОУДИ И
ГЛА. ДОКОЛЕ СТРЕЖЕТЕ ВСОУЕ. ПСКРАТИ МА ХОГАЦЕ. ОУЖЕ ВИДЕТЕ ДСОМЫ СВОА. ВЪСТАВШЕ ЖЕ НЕ
МОЖАХОУ ИТИ. БѢША ИЗНЕМОГЛИ Ѣ ГЛАДА. БЛЖЕННИИ

¹⁵⁷⁵ Лк 15:10.

¹⁵⁷⁶ Щодо фрагмента «**М**нѣ же такобыми красирити величїе естъ» до «и преподобнѣмъ отци нашемъ Григориѣ Чюдотворци» див. Коментар 157.

¹⁵⁷⁷ Див. Коментар 160.

\Арк. 248\

давъ ѿмъ гартн. и ѿпоустн ѿхъ. И се оубѣдавъ гл҃скіи вл҃стелинъ. и повелѣ моучити тл҃тїе тн. стожн же сн григѡрїи г҃ко егѡ рѣди предани сѡ. и шѣ дартъ книги вл҃стелиноу. тл҃тїе же ѿпоустн. прочл҃ книги прѡдавъ раздартъ оубо҃гимъ. рѣкъ тл҃ко, да не тл҃ко в бѣдоу впадоу. хотл҃це кр҃стн л. рѣ бо гѣ не свкрывати себѣ свкрѡница на землн. и дѣже тл҃тїе пѡкѡпываѡтъ и кр҃доутъ. свкрываѡте себѣ свкрѡницн на нѣстѣхъ. и дѣже ни тл҃л тл҃итъ. ни тл҃тїе кр҃доу. и дѣже есѡ рече свкрѡница вшл. тоу и сѡра вл҃шл¹⁵⁷⁸. тл҃

\Арк. 248 зб.\

тїе же тн пѡкллшл. чюдесн рѣди бѣвшасѡ на нн. И тѡмоу не вѣзвратншл на прѡвѡ дѣла свол. пршшл же в печѣрскіи манастырѣ. вѣдлшл на рабѡтоу братїи¹⁵⁷⁹. и мѣлше же сѣ бл҃женнн малъ сѡградецѣ. и дѣже зѣлїе сѣлше в кѣлїн. и дрѡвѡ плодовига. И на се пакы прїидѡшл тл҃тїе. И егдѡ вѣлшл еременѡ на свол. и стошл в днн неподвїжнн. и оугнетл҃емн еременѡ. и начл҃шл вѡпнн гнѣ григѡрїи поустн ны. оубже покл҃емл грѣхѡвъ своѡ. и ктѡмоу не свтворн снцевѡл бѣсн. слѣшавшѣ чернорїзцн. и пршшл гл҃шл

\Арк. 249\

ѿхъ. и не мѡгѡшл свертн и ѿ мѣста тѡгѡ. и вѡпрѡшл ѿхъ кѡгдѡ сѣмо прїидѡрте. тл҃тїе же рѣшл в днн. и в нѡцн стѡнмъ здѣ се. мнхл рѣшл мѡ вѣгдѡ вл҃ходлше не вл҃дѣхомъ вл҃гъ. тѡ оубо нѡ¹⁵⁸⁰ моллнл вл҃хѡ вл҃мъ сѡ слѣзѡмн. да бѡ нл҃гъ поустн. и се оубже и знемѡгше начл҃хѡ вѡпнн. ннѣ же молнте стл҃рца да поустннѣ нл. григѡрїи пршшл и гл҃л ѿмъ. пѡнѣ прл҃знн прѡвѡрте вѣ жнбѡ своѡ кр҃доуше чужлл трѡдѡ. ѡ сллмн не хотл҃це трѡдннн. ннѣ же стѡнтѣ тоу прл҃знн прѡчлл лѣтѡ до кончннн жнвѡтѡ свогѡ. сѡнн

\Арк. 249 зб.\

сѡ слѣзѡмн моллхѡ стл҃рца к томоу не свгрѣшннн ѿмъ тл҃ковѡго свгрѣшенїѡ. стл҃рцѣ оумнлнл сѡ нн. и рѣ тѡ л҃це хѡщете дѣлатн. и ѿ трѡдѡ свогѡ и ннѣ пнтл҃тн тѡ оубже поущѡ вл. тл҃тїе сѡ клл҃тѡю рѣшл. ннкл҃кѡ прѡлоушлѣмл тѡбѣ. григѡрїи рече, бл҃гвѣнъ еѣ ѡсѣле еѡуднга рабѡтѡуше на стѡюю братїю. и ѿ своѣ трѡдѡ на потрѣеѡу ѿхъ прнноснте. и тл҃ко ѿпоустн ѿхъ. тл҃тїе же скончлшл жнбѡ своѡ в печѣрскѡ манастырїи. сѡгрл прѣдрѣжл҃цн. ѿхъ мнѡ ичл҃дїѡ двннѣ соутъ¹⁵⁸¹. и нѡгдѡ пакы прїидѡшл тл҃тїе

¹⁵⁷⁸ Лк 12:33-34.

¹⁵⁷⁹ Див. Коментар 161.

¹⁵⁸⁰ Закреслено в оригіналі червоним олівцем.

¹⁵⁸¹ Див. Коментар 162.

\Арк. 250\

нѣции. хощѣше ѿскусити егѡ блжѣннаго. и двѣ ѿ нѣ молига егѡго. ложно глѡуще сѣи дрѡгѣ
нашѣ ѣ. ѡсужѣнѣ ѣтъ на смѣртѣ. мѡлим же та пѡтѣциѣ ѿзбавити егѡ. и даи же ѣмоу чѣмѣ
ѿскупити ѣ ѿ смѣрти. григѡрѣи възплакавѣа жалостѣю. прѡвѣдѣ ео ѡ нѣмѣ. ѣако припѣ
конѣцѣ житѣю егѡ. и рече лѡтѣ члѡку томоу. ѣако припѣ днѣ погнѣбѣи егѡ. ѡниже рѣша. тѣ
ѡче ѣще чѣто даи чѡ сѣи не ѡмреть. **Ѣ** глѡху хощѣше ѡ негѡ взѡтити нѣчѣто. да
раздѣлѡчѣ. себѣ. григѡрѣи же рече. и азѣ дамѣ ѡ сѣи ѡмреть. и възпрѡи ѿхѣ кою

\Арк. 250 зб.\

смѣртѣю ѡсужѣнѣ ѣ. ѡни рѣша, на дрѣвѣ пѡвѣшенѣ хѡщѣтъ вѣити. блжѣнный рече ѿмѣ.
дѡбрѣ соудитѣ ѣмоу. заѡтра ео сѣи повѣситѣа. и пакѣ вниде ѣ погрѣвѣ, и дѣ мѡтѣю тѡрѡше.
да неѣко ѡмѣ ѣмоу глѡшитѣ. **зѣа** (sic!) чѣто ѡмѣтѣ¹⁵⁸². нѣ ѡчи егѡ видѣ чѣто ѡмѣтѣ. и
ѡтѡудѣ ѿзнѣрѣ ѡртѡвѣша ѡ книгы. дѡртѣ ѿмѣ рѣкѣ. ѣще негѡдно еудѣтъ възвратѣте ми. ѡни
же ѣзѣмѣи книгы. нашѣа смѣлѣти. глѡуще продавѣе сѣе. и раздѣлѡмѣ себѣ. видѣвѣше дрѣвѣа
пѡсѡдовитѣ и рѣша к себѣ. прѣидѣмѣ в сѣю нѡщѣ. и ѡвѣемѣмѣ плодѣ ѣ.

\Арк. 251\

нартѡвѣши же нѡци. прѣидѡша сѣе трѣе. и запрѡша мнѣха въз погрѣвѣ. и дѣеже еѣ молѡла ѣдинѣ
егѡже рѣша на дрѣвѣ висити. възлѣзѣ горѣ. начѡ торгѡти ѣблока¹⁵⁸³. и ѣаа за вѣтѣвѣ.
ѡнои же ѡлѡмѣшиа. ѡ сѣи двѣ ѡтѣрашиѣше, ѡвѣгѡша. сѣи же летѡ, ѣтѣа рѣзою¹⁵⁸⁴ за
дрѡугѡу вѣтѣвѣ. и не ѿмѣ пѡмѡци ѡдавѣа ѡжерѣлѣмѣ¹⁵⁸⁵. григѡрѣи ео запрѣнѣ еѣ и не
ѡвѣрѣтѣ прѣити к ѡуцѣи брѡтѣи, въз цѣркѣ. **И**зѣдѣше же вѣнѣ ѿ цѣркѣ. и всѣ видѣша висѡца
члѡка мѣртѣа. и ѡужаѡшѣа. поѣскавѣше григѡрѣи. и ѡвѣрѣтѡша егѡ ѣ пѡ

\Арк. 251 зб.\

грѣвѣ затѡрѣнѡ. и сѣше ѡуе ѡтѡудѣ. повелѣ снѡтити мѣртѣагѡ. и кѣ дрѡгѡ егѡ глѡше. кѡко еѣ
ѡуе рѣвѣитѣа вѡша мѣлѣ. еѣ ео непѡрдѡгѡмѣ вѣвѣртѣ. ѣще вѣитѣ ма не затѡрѣли. тѡ азѣ
прѣше снѡлѣ вѣи егѡ въз дрѣва. и не вѣи сѣи ѡмѣрѣа. нѡ пѡнеже брѡгѣ наѡучи хранити ѡмѣтѣа
лжѡу. тѣмѣ мѡтѣ евоѡ ѡртѡвѣли ѣтъ. глѡшѡвѣа рѡгѡтѣа¹⁵⁸⁶ лѡ та рѣвѣитѣа словѣи ѣ и
прѣшеше и падѡша на нѡ егѡ прогѡще проценѣа. григѡрѣи же ѡсудѣи ѿхѣ, в раѡтѡу печѣрѣкомѡу
манѡртѣю. да кѡтомоу трѡужѡѡ

¹⁵⁸² Закреслено в оригіналі.

¹⁵⁸³ Див. Коментар 163.

¹⁵⁸⁴ Див. Коментар 164.

¹⁵⁸⁵ Див. Коментар 165.

¹⁵⁸⁶ Закреслено в оригіналі.

\Арк. 252\

це̄ свѡи хлѣбѣз ѿдѣлѣ. ѿ доволны еоудѡу, ѿ ѿнѣхъ напирѣати ѿ своѡхъ трѡудѡвъ. **И** тѣко тѣ
скончѣша живѡѡ свѡи е члѣды своѡми. рабѡтѡице в печерѣскѡ манартѣрѣ. рабомъ прѣчѣлѣ еѣа. ѿ
оученикѡ еѣго сѡца нашѣго фесѡдѡей¹⁵⁸⁷. пѡдобно ѿ се̄ еказати сѡ немъ. ѡже прѣтрѣзпѣ
елѣжѣнныи стѣртѣ смѣртноуѡ. нѣкакава бѣци манартѣрѣкалѣ приключилѣ кнѣю рѡстиславоу (sic!),
ѿ падѣнѣа живѡтнаго, сѡскверненѡу бѣти еоудѡу. ѿ сего рѣди еѣи прѣпенныи григорѣи. ендѣ кѣ
днѣпрѡ по воду¹⁵⁸⁸. **В** тѡи же члѣз припѣ кнѣз рѡстисла

\Арк. 252 зв.\

всѣбѡдичѣ. хотѣ ѿти ѣ печерѣкѣи манартѣрѣ. млѣтѣи рѣди ѿ бѣговѣнѣа. еѣе еѡ идѣи прѡтѣвоу
рѣтѣнѣи полѡвѣемъ. еѣ ерѣтомъ своѡмъ владѣмерѡ. видѣвшѣ сѡтрѡци еѣго, етѣрѣца еѣго. нашѣа
роугѣти емоу метѣице словеса ерамнѣа. разѡумѣѣ же мнѣхъ вѣѣхъ при смѣрти соѡца. ѿ начлѣ
глѣти. сѡ члѣда еѣда еѣе трѣѣ оумолѣнѣи ѿмѣнѣте. ѿ мнѡсѡгѣ млѣтѣи ѿкаѣти ѿ вѣѣхъ. тѡгдѣ вѣи
пѣче злѡе тѣворитѣ еѣ еѣви неѡуѡдѣна соѡ. нѡ плачитѣ своѣа погѣбѣли. ѿ каѣтѣа своѡ еѣгрѣшенѣи.
ѡ поне ѡрѣдѡ прѣимѣте вѣ етѣрѣ

\Арк. 253\

шныи днѣ. ѡже еѡ вѣи прѡтѣжѣ соѡ. **И**ко вѣи вѣи в водѣ оумѣрте. ѿ еѣ кнѣземъ вѣшимъ. кнѣз
же етѣрѣха еѣа не ѿмѣлѣ. нѣи нѣ ерѣци еѣеѣ положѣ сего прѣпѣнаго словеса. мнѣвѣ еѣго поѡрѣтѡшѣ
глѣци. еѣже прѡрѡчѣтѣвѡвашѣ сѡ немъ. рѣ мнѣ повѣдѣлѣши смѣртѣ ѿ водѣ. оумѣициѣ ерѡдѣити
поерѣдѣ еа. ѿ тѡгдѣ разгнѣбѡвѣа кнѣзь. повелѣ еѣа зѣати емоу роугѣѣ ѿ нѡсѣѣ, ѿ кѣмень на
вѣи еѣго сѡвѣиити. ѿ вѣвѣрѣци ѿ ѣ водѣ. **И** тѣко потѡплѣнѣ вѣи ѿкаѣшѣ еѣго ерѣтѣа. двѣ днѣ,
ѿ не сѡвѣрѣтѡшѣа. вѣ трѣтѣи днѣ прѣидѡшѣа ѣ кѣлѣи еѣго. хотѣ

\Арк. 253 зв.\

це̄ вѣати сѡвѣтѡшѣа еѣго. ѿ се̄ мѣртѣи сѡвѣрѣтѣа ѣ кѣлѣи еѣа зѣанѣ. ѿ кѣмень на вѣи еѣго. рѣзы
же еѣго ѿ еѣце бѣхоу мокрѣ. лиѣѣ еѣашѣ свѣтѣло. еѣа же ѡкѣи живѣ. **И** не сѡвѣрѣтѣа ктѡ принѣсѣи
еѣго. нѡ ѿ кѣлѣи закѡчѣнѣ соѡци. нѡ еѣа сѡ еѣмъ гоѡ еѡу тѣворѣцемоу дѣвнѣа чѡдеѣа своѡ рѣди
оѡуѡднѣкѣ. ерѣтѣа ѿзвѣсѣа тѣло еѣго. ѿ положѣиша в печерѣ чѣтно. ѿже ѿ за мнѡга лѣѣта прѣбѣи
цѣло. ѿ неглѣбно¹⁵⁸⁹. рѡстиславоу неѡцеѣа винѣ сѡ грѣѣѣ. ѿ не ѿде ѣ манартѣ ѿ еѣротѣи. не
вѣехотѣ еѣбѣнѣа. ѿ оудалѣа ѿ него. вѣзѡуѣи кѣлѣтѡу ѿ прѣидѣ еѣмѡ.

¹⁵⁸⁷ Див. Коментар 166.

¹⁵⁸⁸ Див. Коментар 167.

¹⁵⁸⁹ Див. Коментар 168.

\Арк. 254\

владѣмѣ же прїиде ѣ манастѣи мѣтѣи рѣди, и бѣбѣшимъ и оу трепѣла. полкомъ снѣшема. и пѣвѣгѣоша кнѣзи наши ѿ лица противнѣи. владимѣрѣ прѣвѣха рѣкоу мѣтѣвѣ рѣ. стѣихѣ и бѣвѣниа. рѣтисла же оутопе сѣ вѣбѣми вои своѣми. по словеси бѣжѣннаго григѣорїа¹⁵⁹⁰. имѣже рѣ соудомъ соудитѣ. соудитѣа вѣмъ. и в нѣо же мѣбѣроу мѣбѣритѣ. вѣмѣбѣритѣа вѣмъ¹⁵⁹¹. разоумѣитѣ сѣпасно сѣвѣдѣцїи. прїтѣцю рѣноу гѣмъ вѣ стѣмъ ѣвѣлїи. соудню немѣтѣвѣа. и вѣдѣвѣцѣ сѣвѣдѣнмоу. к нѣмоу же прїхожѣше чѣстѣо. стѣоужѣше ѣмоу гѣлоци. ма

\Арк. 254 36.\

стїи менѣ ѿ соупѣрника моѣгѣо¹⁵⁹². гѣлю бо вѣмъ, ѣако сѣтворїи гѣ вѣзѣкорѣ мѣртѣ врагомъ своѣмъ. тѣа бо рѣ. мѣтѣ мѣртѣ. и азѣ ѿмѣцѣ гѣлѣтѣ гѣ¹⁵⁹³. и не прївѣдїтѣ ѣдиногѣо ѿ сїхѣ мѣлѣи. ѣако агѣли и вѣсѣдѣа вѣдѣтѣ лице сѣца моѣго иже ѣ на нѣбѣхѣ¹⁵⁹⁴. ѣако прѣвѣдѣнѣа гѣ. и прѣвѣдоу вѣзѣлюбїи. и прѣвѣаа вѣдѣтѣ лице ѣго¹⁵⁹⁵. ѣ вѣо чѣкѣа вѣбѣрѣтѣ тѣо и пожнѣтѣ. сїцѣвѣаа гѣрдѣмъ ѿмѣцїи. имѣже гѣ прѣтивитѣа. смирѣнымъ дѣтѣа бѣгѣтѣ^{1596,1597} томоу слава сѣ сѣцѣмъ. и сѣ стѣимъ дѣхомъ. нѣтѣ и прѣно и вѣ вѣкѣи вѣкѣо. ѣмїнѣ.

Патерик Йосифа Тризни¹⁵⁹⁸

\Арк. 225 36.\

Житїе преподобнаго Григорїа чюдѣбѣоца, списано поликѣпомъ чернорїзцѣ послѣди ахимандритомъ печѣскаго манастѣира¹⁵⁹⁹

ѣ бѣжѣнный Григорїи прїи ко стѣо ѿцѣ нѣшемѣа. оудосїю в печѣрѣкїи мѣтѣрѣ в лѣтѣо сѣфѣбе при кнѣжѣнїи великаго кнѣзѣа нѣсѣаглава сына Гѣрослава великаго¹⁶⁰⁰, и ѿ него наѣчѣ бѣтѣ рѣжїю ѣрнѣчѣско, нѣртѣажанїю, чїстѣотѣтѣ, и смирѣнїю, и послѣшанїе, и прочїи добродѣтѣлѣ, мѣтѣвамъ же пачѣ прїлѣжѣше, и ѣго рѣди прїи на вѣбѣси поѣвѣдѣ, ѣже идалѣчѣ сѣвѣшимъ вопїтїи: ѿ Григорїе, игонїшїи нѣи мѣтѣвою своєю. и мѣтѣшѣа бо бѣжѣннїи сѣвѣчѣа, по вѣако

¹⁵⁹⁰ Див. Коментар 169.

¹⁵⁹¹ Мт 7:2.

¹⁵⁹² Порївн.: Лк 18:3-8.

¹⁵⁹³ рим 12:19.

¹⁵⁹⁴ Мт 18:10.

¹⁵⁹⁵ Пс 10:7.

¹⁵⁹⁶ Як 4:4-6.

¹⁵⁹⁷ Див. Коментар 170.

¹⁵⁹⁸ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹⁵⁹⁹ Див. Коментар 158.

¹⁶⁰⁰ Див. Коментар 160.

пѣнии запрецаѣныа творити мѣтвы. не тепѣа же старын вѣрѣ прогнаниа ѿ него. не могнѣ чинѣ
 и нѣмѣ житию єго¹⁶⁰¹. не бѣ бо иного ничто же имѣа рѣвѣ книгъ. Во єдинѣ же ноци¹⁶⁰²
 придоша татне, и стрежахѣ стѣна, да егда изыде на зренюю, и шешѣ бѣмѣ вса єго, оцѣтѣнѣ
 же Григоріи приходѣ и, всегда бо по єта ноци не спашѣ, но погашѣ и молишора бѣхѣ бѣспрѣтани,
 посреди кѣліи своєа, помолижѣ и о снх пришеши кратѣ. бже да же со рѣво твонмъ. **И**
 стрдншааа вѣде врагѣ згодѣюще. **И**

\Арк. 226\

и спаша. є днѣи и є ноци дѣдеже бѣженнѣ приѣа ерѣтнѣю. вѣвднѣ и. глѣ доколѣ стрежѣте вѣде
 пократѣи мѣа хощете. бже ѿидѣте в дѣмы своа. вѣтѣще же. и не можахѣ итѣ башѣ бо
 и немогли ѿ глѣа. бѣженнѣ же давѣ и мѣ. жѣти, и ѿпѣти и. и се зѣвѣдавѣ. глѣкнѣи влѣстѣлнѣнѣ,
 и повелѣ мѣчѣи татнѣвѣ тѣ. стѣжнѣ же. сн григоріе. **А**ко єгѣ ради предани єб. и шѣ дѣтѣ
 кнѣги влѣстѣлнѣнѣ, тѣтнѣ же ѿпѣтѣи. прочиа же кнѣги прѣдѣ и рѣдѣтѣ. зѣогнмъ. рѣкѣ тѣако. да
 нѣ како в бѣдѣ впадѣтѣ. хотѣнѣи пократѣи ѣ. рѣче бо гдѣ, не сокровѣнѣте єєтѣ сокровища. на
 земли идѣже татнѣ поковыбѣю и крадѣтѣ. сокровѣнѣте же соѣтѣ сокровище на нѣєтѣхѣ. идѣже
 сокровище вѣше. тѣ и єрѣа баша¹⁶⁰³. татнѣ же тѣи покашѣаа чѣєе ради бѣвшѣаго. на нѣ и к
 томѣ не вѣрѣлѣа на перѣаа дѣлѣа своа. но пришеше в печѣкнѣи мнѣтѣрѣ. вѣдѣаа на рокѣтѣ
 ерѣтнѣ¹⁶⁰⁴. имѣаашѣ же снѣ бѣженнѣи малѣ оградѣцѣ, идѣже зѣлнѣ рѣѣашѣ. и дрѣва плодѣвѣнѣа.
 на є. пакнѣ придоша татнѣ. и єгда вѣааша єрѣмена своа. хотѣаще ѿитѣи. и не вѣомѣоша. и
 стогаашѣ двѣ днѣ непѣвѣжнѣи, и згнѣтѣаємѣ єрѣменѣи. и начѣаша вѣпитѣи. гдѣне григоріе пѣтѣи
 ны, бже покѣємѣа грѣхѣвѣ своѣи, и к томѣ не сотѣорѣмъ снѣєвѣа

\Арк. 226 3в.\

бѣци. сѣбѣшѣашѣ же чернѣнѣи, и пришеше гѣша и, и не могѣша єѣтѣи и ѿ мѣєтѣа того. и
 вѣпроснѣа и когдѣ сѣємо прѣндѣтѣ. тѣтнѣ же рѣша. двѣ днѣ и двѣ ноци стоѣмъ єдѣ. мнѣи
 же рѣша. мѣа всегда вѣхѣдѣаще и не вѣдѣхѣмъ бѣ єдѣ. тѣтнѣ же рѣша вѣхѣмъ вѣмѣ¹⁶⁰⁵
 мѣи вѣдѣлѣи бѣ. тѣ зѣо молилѣа вѣхѣмъ бѣ со єлѣамѣи. давѣи нѣ. пѣтѣнѣлѣ: єє бже и немогѣше
 начѣхѣмъ вѣпитѣи. ннѣ же молнѣте єтарѣа да пѣтѣи нѣ. Григоріи же прише, и глѣ и мѣ, понеже
 прѣднѣи прѣєѣтѣе бѣ жнѣо своѣи, крадѣще чѣжѣаа тѣрѣдѣи ѣ самнѣ не хотѣаще тѣрѣжѣаѣнѣа. ннѣ

¹⁶⁰¹ Далі в тексті пропуск, і пропущене дописано знизу на берегах: «спонѣ сотѣорѣти надѣчи зѣлнѣа чѣлѣи да покравѣтѣ єгѣ».

¹⁶⁰² На берегах на зразок підзаголовка: «Тѣтнѣи пѣвѣи хотѣаще єкратѣи прѣдѣєнѣаго».

¹⁶⁰³ Лк 12:33-34.

¹⁶⁰⁴ Див. Коментар 161.

¹⁶⁰⁵ Закреслено в оригіналі.

сто́йте тѣ прѣдны прѣчаа лѣта до кѣи́ны живота́ своего, о́ни же съ гл҃сами молахѣ ст҃аца, к томѣ не сотворѣ́и́мъ такова́го съгрѣше́ннѣа. Оутарецъ же ѡмилиа о нѣ́и рече. то́ аще хоцете дѣлати ѿ ѿ трѣда́ своего ѿнѣхѣ́ пи́гати. то ѡ́же пѣщѣ́ вы. татнее же рѣша со клятвою, ника́ко же прелѣшаема тебе. Григорі́и же рече́ бѣвенъ бѣ́тъ ѿ́елѣ́ еудѣ́те равогѣюце на ст҃ю братню, ѿ ѿ сво́го трѣда́ на потреву́ ѿ приносите. ѿ тако́ ѿпѣти ѿ. татне же сконча́ша жи́во сво́и в печѣ́комъ мѣтрѣ́ огрѣ́ предержаще́ ѿ же мно́ица днѣ́а. ѿ до́ннѣ́ сѣ¹⁶⁰⁶. ѿногда же па́ки прѣидоша́ тѣри нѣ́щѣ́ хотѣ́аще ѿску́сннѣ́ сего, бѣ́женнаго, ѿ два́ ѿ них моли́ста ст҃аго ло́но

\Арк. 227\

глаголюще: снѣ́ дрѣ́ нашъ сѣ́тъ, ѿ ѿсѣ́ждѣ́ сѣ́тъ на́ смѣ́тъ, моли́мъ же тѣ́а потѣ́ннѣ́ ѿкавити его да́и сѣ́мѣ́ чѣ́мъ ѿску́сннѣ́ ѿ смѣ́ти. Григорі́и же бо́плакавша жа́лостню, провидѣ́ бо ѿ немъ, како прѣпѣ́ конѣ́цъ житню́ его, ѿ рече. лю́тъ члѣ́къ сѣ́мѣ́ како прѣпѣ́ днѣ́ погнѣ́ли его. о́ни же рѣша, тѣ́а же ѿче, аще да́и что́, то снѣ́ не ѡ́мрѣ́, се же гл҃ахѣ́ хотѣ́аще всѣ́ати что ѡ́ него да́ ро́дѣ́лѣ́ сѣ́тъ. Григорі́и же рече, ѿ а́ дамъ а́ снѣ́ оумрѣ́тъ, ѿ вопро́и ѿ ко́ю смѣ́ртню ѿсѣ́ждѣ́, сѣ́тъ о́ни же рѣша на дрѣ́вѣ́ повѣ́шенъ хо́ще́ бѣ́и. бѣ́женнѣ́и же рече́ ѿмъ. до́брѣ́ ѿсѣ́дннѣ́ сѣ́мѣ́ са́дѣ́тра бо сѣ́и повѣ́ннѣ́а. ѿ па́ки снѣ́де́ бѣ́ по́грѣ́ ѿдѣ́же мѣ́тъѣ́ твѣ́рѣ́ше, да не како ѡ́мъ сѣ́мѣ́ слы́шннѣ́ семнаго что́ ни́же о́чи сѣ́го видннѣ́а что́. сѣ́тннѣ́, ѿ ѿтѣ́дѣ́ ѿнѣ́ ѿсѣ́та́вѣ́шаа кнѣ́ги, да́тъ ѿмъ рѣ́. аще не ѡ́годно бѣ́дѣ́ бо́вратннѣ́ мнѣ́. сѣ́ннѣ́ же всѣ́мъше кнѣ́ги, нача́ша смѣ́лннѣ́а гл҃о́це. прода́вше сѣ́, ѿ ра́дѣ́лимъ сѣ́тъ. видѣ́вше же дрѣ́вѣ́а плодѣ́ннѣ́а, ѿ рѣ́ша к сѣ́тъ, прѣ́идѣ́ бѣ́ снѣ́ но́щѣ́ ѿ сѣ́млемъ плодѣ́ сѣ́го, нарѣ́лннѣ́ же но́щннѣ́, прѣ́идо́ша снѣ́ тѣ́ри. ѿ са́проша мнѣ́ха бѣ́ по́грѣ́е ѿдѣ́же бѣ́ моли́а. е́дннѣ́ же сѣ́го же рѣ́ша на дрѣ́вѣ́ повѣ́сннѣ́и. бо́лѣ́ горѣ́ нача́ тѣ́рѣ́ати гѣ́лока, ѿ гѣ́ла са бѣ́тъѣ́. о́ной же ѿло́мльшннѣ́а. а снѣ́ два ѡ́тѣ́рашннѣ́а ѿсѣ́го́ца снѣ́ же легѣ́а ѿста рнзою¹⁶⁰⁷ за дрѣ́вѣ́ю бѣ́тъѣ́ ѿ не ѿмѣ́а

\Арк. 227 36.\

пѣ́моци ѡ́давннѣ́ ѡ́жерѣ́ннѣ́мъ¹⁶⁰⁸. Григорі́и бо, са́прѣ́ бѣ́, ѿ не ѿсѣ́рѣ́тннѣ́а прѣ́ннѣ́и кѣ́ сѣ́щннѣ́ бѣ́ратннѣ́и бо цѣ́ркѣ́. ѿше́дше же бо́ ѿ цѣ́ркѣ́. ѿ бнѣ́ видѣ́ша бнѣ́аца члѣ́ка мѣ́ртѣ́а, ѿ ѡ́жасо́ша. по́искѣ́вше же григорі́а, ѿ обрѣ́то́ша его в по́грѣ́вѣ́ са́творѣ́на. ѿше́ннѣ́¹⁶⁰⁹ же ѡ́бо ѿтѣ́дѣ́ бѣ́женнѣ́и повелѣ́ снѣ́ати мѣ́ртѣ́аго ѿ кѣ́ дрѣ́вомъ его гл҃аше. како се ѡ́бо сѣ́бѣ́тъѣ́а ва́ша мѣ́сль. бѣ́тъ бо непорѣ́гаемъ бѣ́вѣ́а. аще бѣ́ите мѣ́а не са́творѣ́ли, то а́ прнше́ снѣ́а бѣ́ сѣ́го со́ дрѣ́ва ѿ не бѣ́ снѣ́ ѡ́мрѣ́лъ. по́не́же бѣ́а́тъ бѣ́ на́щннѣ́и храни́ти сѣ́тннѣ́а лѣ́ю, тѣ́мѣ́же мѣ́тъѣ́ свою ѿсѣ́та́вннѣ́а сѣ́те. слы́шавше

¹⁶⁰⁶ Див. Коментар 162.

¹⁶⁰⁷ Див. Коментар 164.

¹⁶⁰⁸ Див. Коментар 165.

¹⁶⁰⁹ Закреслено в оригіналі.

же рѣгати елѣ тѣлѣ ѡбѣтїи словѣ его пришеде падоша на ногѣ его, просяще прощѣнїи. Григорїи же оудѣи ѿ в работѣ печерскомѣ мнѣтру да к томѣ трѣжающея своѣмъ хлѣбѣмъ гадати и доволни будѣи и инѣхъ напитати ѿ своѣхъ трѣдѣхъ, и тако тѣмъ скончаше живѣти своѣмъ и с чадѣми своѣми работающа в печерскомѣ мнѣтрѣ работѣ прѣтѣе бѣды и ученикомъ стѣго ѿца нашего Фѣодосїа¹⁶¹⁰. Подобно же и се казати о немъ ѣже претерпѣлѣ бѣженїи ст҃расть смѣртнѣюю. некакова бѣше мнѣтѣрскаѣ приключенїа ѿ падѣнїа животнаго оубверненѣ бѣти соудѣи и его ради сеи прѣнѣи Григорїи сииде къ днепрѣ

\Арк. 228\

по водѣ¹⁶¹¹. В то же время припѣкнѣ книга рѣгатила въ володѣ¹⁶¹² дичѣ, хотѣа ити в печѣвскїи мнѣтрѣ. млѣтѣви ради и бѣвенїа. етѣ бо иди прѣтѣмъ рѣтнѣмъ половцѣмъ. съ братомъ своимъ владимїромъ¹⁶¹³. видѣвшѣ же ороци его старца его начаша рѣгати емѣмъ метяюще словеса грамнѣа. разумѣвъ же мнѣмъ вѣтѣ при смѣрти оубѣи и нача глати ѿ чадѣ. егда етѣ трѣбѣлѣ ѡмилѣнїе имѣти. и многи млѣтѣви некати ѿ вѣтѣ, тогда же вѣмъ паче слоѣ творитѣ, ѣже етѣмъ недѣгона едѣ, но плѣчїи своѣа погнѣли, и каитѣя своѣмъ согрѣшенїи, да поне ѿрадѣ примѣте бо ст҃рашнѣи дѣ, ѡже бо вѣмъ портѣе едѣ. Иже вѣмъ вѣмъ в водѣ оумрете и со кнѣземъ вѣшимъ. книга же, ст҃раха бѣжи не имѣлѣ, ни на едѣмъ соетѣ положи егѣ прѣнѣаго словѣ. мнѣмъ егѣмъ пѣтѣмъ глѣща, ѣже прѣрѣчѣтѣмъ о немъ, и рече мнѣмъ ли повѣдаешн смѣтѣ ѿ водѣ. ѡмѣющѣмъ ерѣдїи посреди ея, и тогда рѣгнѣва книга, повелѣ свѣсати емѣмъ рѣцѣ и носѣ. и каменѣ на вѣи его обѣснѣти, и вѣрѣнїи в водѣ, и тако потоплѣ бѣтѣ. некавшѣ же егѣмъ братнѣа два дни и не ѡверѣтѣмъ, в третїи же день придоша в келию егѣмъ хотѣа

\Арк. 228 36\

це вѣсати ѡставлѣша егѣмъ и се мѣтѣви оверѣтѣя в келии свѣсанѣ, и каменѣ на вѣи его, рѣсѣ же егѣмъ еше вѣхѣмъ мокрѣ. лицѣ же бѣше свѣтло, самѣ же ѣки живѣ. и не оверѣтѣя кто принебїи его, но и келии закнѣнѣмъ оубѣи. но глаба о семѣ егѣмъ творящемъ днѣнѣа чюдѣа своѣмъ ради ѡгоннѣмъ. братнѣа же инѣше тѣло егѣмъ, и положиша в пещерѣ чѣно. иже и са многа лѣтѣа прѣбѣтѣ цѣло и негнѣно¹⁶¹⁴. рѣгнѣла же нещѣва вѣны о грѣтѣ. и не иде в мнѣтрѣ ѿ гѣрѣтнѣ, и не вѣхѣтѣ бѣвенїа и ѡдалихѣ ѿ него вѣлюби кнѣтѣмъ. и приде емѣмъ. владимѣ же приде в мнѣтрѣ. млѣтѣви ради. и бѣвшимъ имъ ѡ трипѣла, и полѣкама снѣмѣшнмама. и

¹⁶¹⁰ Див. Коментар 166.

¹⁶¹¹ Див. Коментар 167.

¹⁶¹² Закреслено в оригіналі.

¹⁶¹³ В оригіналі написано спочатку «е», потім виправлено на «и».

¹⁶¹⁴ Див. Коментар 168.

повѣгоша кнѣзи наши, ѿ лица противнѣхъ. Владимѣ же прѣвѣха рѣкѣ мѣтѣ ради свѣтѣхъ и бл҃гвенна. рор҃гиславъ же што҃пѣ со вѣрми свои҃ми во҃и по словеси бл҃жѣна Григориа¹⁶¹⁵. и҃мѣ же бо едомъ еднѣ еднѣа вѣмѣ в нѣ же мѣрѣ мѣрнѣе комерѣа вѣмѣ^{1616, 1617} раздѣлѣнѣе о҃пасно о҃бидѣнѣи прѣчу реченнѣю. г҃демѣ. бо свѣтѣ е҃вѣли҃и. еднѣ немнѣор҃тываго. и҃ вдовицѣ о҃биднѣю. к немѣ же прихѣдѣше чѣто, и҃ стѣжаше е҃мѣ г҃люци мѣти мене

\Арк. 229\

ѿ едѣрника моего¹⁶¹⁸. г҃лю бо вѣмѣ. іако сотворитѣ г҃дѣ воискорѣ мѣтѣ ракомѣ свои҃мѣ. то҃и бо реч мнѣ мѣтѣ, и҃ а ѿмѣцѣ¹⁶¹⁹. г҃лѣ г҃дѣ. не пребидѣте еднѣного ѿ инѣхъ малѣ іако лн҃гла и҃ веегда видѣ лице ѿца моего и҃же е҃тѣ на невѣрѣ¹⁶²⁰. іако правѣдѣ г҃дѣ и҃ прѣдѣ волюи, и҃ прѣвага видѣ лице его, еже бо члѣкѣ вѣрѣтѣ то и пожнѣ. инѣвага гордымѣ ѿмѣннѣа и҃м же г҃дѣ противнѣтѣа, смиреннѣмѣ же дѣе бл҃годѣ,^{1621, 1622} томѣ слава е҃з ѿцѣмѣ и҃ со стѣмѣ д҃хѣомѣ ннѣтѣ. и҃ прѣно и҃ бо вѣки вѣкомѣ. а҃мнѣ.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹⁶²³

\Арк. 173\

ГРИГОРІЙ смѣрть водою подѣ, правды ради о҃брѣтѣ Бѣды Жнзни, днѣ в г҃сѣрней
О҃градн.

Жнтіе прѣк: ѿца нашѣ Григоріа Чѣдотворци¹⁶²⁴.

И҃же и҃ далѣче свѣи ст҃раше бѣе е҃сѣ: и҃ наказѣ тѣтѣ велѣнннн чѣдѣбѣ. послѣднѣе прорекѣ о҃у҃топлѣннѣ Кнзю, іа ѿ то҃гѣ о҃у҃топлѣ бѣе: и҃ чѣдотворнѣе о҃ е҃рѣтѣа в кѣлнн тѣло е҃гѣо.

\Арк. 173 зв.\

И҃етѣомѣ Нескѣаріа хвѣлнѣтѣа Григоріемѣ Чѣдотворцемѣ, но и҃ стѣа Великаа Чѣдотворнаа Лѣбѣ Печѣрскаа велнчѣетѣа тезоимѣннѣмѣ томѣ Прѣпѣннѣмѣ¹⁶²⁵. Днѣвнѣ Б҃гѣ е҃гдѣ показѣа вѣ стѣхѣ свои҃хѣ, Антѣсннн и҃ Феодѣсннн Печѣрскнхѣ, іа҃лющнхѣ

¹⁶¹⁵ Див. Коментар 169.

¹⁶¹⁶ Після цього слова залишено вільне місце приблизно на одне слово. Вірогідно, переписувач не зрозумів щось із свого оригіналу. Але в Касіянівській другій редакції тут нічого «зайвого» нема.

¹⁶¹⁷ Мт 7:2.

¹⁶¹⁸ Порівн.: Лк 18:3-8.

¹⁶¹⁹ Рим 12:19.

¹⁶²⁰ Мт 18:10.

¹⁶²¹ Як 4:4-6.

¹⁶²² Див. Коментар 170.

¹⁶²³ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

¹⁶²⁴ На берегах: Мѣ Чѣдотворнѣ и҃ днѣ.

¹⁶²⁵ Див. Коментар 159.

различными чюдесы, в тоже время и Григорія Прѣпѣна на чюдотвореніе иже ра, и въ Лаврѣ своѣ
сѣбѣ тѣмъ же призва^{1626.1627.}

Сѣи же блженныи, безмолствующи Прѣпѣномъ Антѣснїю въ Пещерѣ, приде къ Прѣпѣномъ
Аѳеодсїю стрѣльцемъ Монастырѣ¹⁶²⁸: И ѿ него Иноческїи събра воспрїѣ навчѣ еѣ
нертажанїа, чистоты, смиренїа съ послѣдшїемъ, и прочїихъ добродѣтелей, млтвѣ же наипаче
прилежаше. И тѣмъ по многїхъ подвигахъ, паче неж дарованїе имѣти чюдотворенїа. Прѣжде
же вѣбхъ, прїаѣтъ ѿ Бга повѣдѣ на еѣсы, ѣкъ идалече чѣмъ сѣтѣ видѣвшїи возопїити¹⁶²⁹:
ѿ Григорїе, игонїи ны млтвою своєю. **С**вѣдѣнїа ео имѣашъ Григорїи, по великѣмъ пѣнїи
запрещанїа млтвы творїтѣ.

Не терпѣже повѣжденный врагъ прогоненїа сѣбѣ бывающаго ѿ сѣтѣ, помышляше кою бы
злѣбою пакѣ ѣмѣ въ добродѣтелномъ житїи сътворїти; и немогїи самъ ничїеже,

\Арк. 174\

назрѣти злыа человеки, да съкратѣтъ ѣгѣ¹⁶³⁰, немоща ничѣсѣже, рѣзвѣ книгъ къ млтвамъ
и чтенїю. Въ єдинѣ оубо нѣщѣ приде сѣша тѣтїе къ Келїи Григорїа, и оутѣишася стрѣжѣхъ,
дондеже изыидѣтъ старецъ на оутрению въ Црковѣ, да тогда вшѣше бѣзмѣ вѣл ѣгѣ. Блженный
же същѣти приходъ ихъ. Не спѣше ео по вѣл нѣщїи¹⁶³¹, но поредѣ келїи сѣтѣ, мѣлшася Бѣ
епрестѣни. тогда помѣиша и сѣ нїхъ, глѣ: Бже, даждѣ сѣмъ рабѣмъ твоїмъ, иже
оутрѣдїшася вѣде, врагѣ оугажѣюще. И оубышанъ вѣсѣтѣ ѿ Бга: и сѣ спѣша тѣтїе пѣтѣ днїи и
пѣтѣ нѣщїи, дондеже блженный при многїхъ вратїахъ, возвѣдѣ ихъ глѣ: доколѣ стрѣжетѣ
вѣде, съкратїи ма хотѣще? ѿидѣте оубѣ въ дѣмбы своѣ. Снїеже вѣртѣвше неможѣхъ итїи, за
недѣнїе на толико время. Блженный же порѣвнѣ ерашно, и напирѣвѣ ѿпѣрѣти ихъ. И сїе вѣвѣдѣ
влателїи града повелѣ мѣчїтѣ и. Стѣжїи же Григорїи, ѣкъ ѣгѣ рѣднїи предѣни бѣша на
мѣченїе, шѣдѣ къ влателїнѣ, дарѣвѣ ѣмѣ нѣкїа книги своѣ, и тѣтїе же свѣоднї¹⁶³². И ныа
же книги продаде, и раздѣлѣтъ цѣнѣ оубѣогнѣмъ, сїе рѣкъ: да некакѣ ѣще въ вѣдѣ впадеѣтѣ кто,
хотѣ съкратїи ма. ико и Гдѣ

¹⁶²⁶ На берегах: Г Григорїи прїде в пѣ мнѣ: в лѣ ѿ ѿ сѣфов ѿ рѣ лѣд.

¹⁶²⁷ Див. Коментар 160.

¹⁶²⁸ На берегах: ѿ ѣ: дѣ: порѣвнѣ и навчѣ еѣ вѣл добродѣтелїи.

¹⁶²⁹ На берегах: вѣ ѿ дѣлѣ вѣрѣхъ ѣ.

¹⁶³⁰ На берегах: назрѣ на нѣ врагѣ тѣтїи.

¹⁶³¹ На берегах: не спѣше ѣ: по вѣл нѣщїи.

¹⁶³² На берегах: Тѣтїе чѣлѣ свѣоднї.

рече: Продадите имѣніа ваша, и дадите мѣтвию, сотворите себѣ благоулиця неветвляющаа, сокровище не ѿскрѣемое на нѣбѣхъ, и дѣже тѣтѣ не приелижаѣа, ни моль ратрѣбаетъ¹⁶³³. Тѣтѣ же тѣмъ чюдесї ради бывшаго на нѣхъ, к томѹ не возвратишася на перваа дѣла своа, но со поканіемъ пришеше в тѹ же Печерскї монастыѣ, вѣдшася на работѹ братїи^{1634,1635}

Но врагъ не ѿстави злаго начинанїа своего: **Еще** ево имѣаше сей Блаженный Григорїй Вертоградъ малъ, внемѣже сеіае сѣаше, и дровеса плодовїтаа насаждаше. Въ ино же время, надругишѹ томѹ же врагѹ, прїидоша другїи тѣтѣ, и влѣзше въ вертоградъ той, наполниша благоулиця своа ѿвоциемъ. Егда же вѣдша времена на еа хотѣхѹ ѿити, и се не возмогоша: но стоаша два дни и двѣ ноци неподвижими, ѹгнетѣлемї времены¹⁶³⁶. тѣ же начаша вопити: **ѡче** стѣи Григорїе, пѣти ны, покаемя ѹже грѣха своегѹ, и к томѹ не сотвориши ни евоу бѣщи. Слѣшавше же чернорїзцы прїидоша и іаша нѣхъ, но не мѹгоша свѣти ѿ мѣста того. тогда вопроша нѣхъ, когда семо прїидоутѣ тѣтѣ же ѿвѣщаша: два дни и двѣ ноци стоимъ здѣ. глаша имъ чернорїзцы: мы всегда семо

ходаше невидѣхѹ стоащихъ васъ. Тѣтѣ же рѣша: и мы іаще вѣхѹ васъ видѣли ходящихъ, просїи бѣхомъ ѹ васъ съ слезами ходотайства къ старцѹ, и се ѹже иже немогше начахомъ вопити: прїимъ ѹже мольте чюдотворца ст҃аго да пѣтитъ насъ. Пришед же Григорїй гла имъ: понеже прѣзди пребѣте веръ животъ свой, крадѹще чужаа трѣды, а сами не хотѣще трѣждатиа: ѡныи стѹйте тѹ прѣзны прочаа лѣта, до кончанїа животѹ своегѹ. **Они** же съ слезами мѣхѹ старца да пѣти нѣхъ, ѿвѣщающема к томѹ не сотворити такоуаго согрѣшенїа¹⁶³⁷. Старецъ же змнїаа ѿ нѣхъ, и рече: іаще хѹщете рѣкама своимѹ дѣлати, и ѿ трѣда вашего инѣхъ питати, пѣци васъ. Тѣтѣ же съ клѣтвою рѣша: никакоже прелѣшамъ тебѣ. И гла и Григорїй: елѣнъ бѣ ѹкрѣпленъ ба. ѿтсеае работати едѣте на стѹю братїю, и ѿ своегѹ трѣда на потребу нѣхъ приносити. и тако ѿпѣти нѣхъ. Тѣтѣ же за дѣло зло въ вертоградѣ тѣмъ малѣмъ добрѣ дѣлаша, работающе в ѿградѣхъ всегѹ Печерскагѹ Монастырѹ, до скончанїа животѹ своегѹ¹⁶³⁸.

1633 На берегах: **Лѣ** бї. (Лк 12:33-34).

1634 На берегах: **Тѣтѣ** тѣхъ къ поканію приведѣ.

1635 Див. Коментар 161.

1636 На берегах: **Тѣтѣ** другїи стошѹ с него подвижны со ѿѡми в дни и в ноци.

1637 На берегах: и другїхъ тѣтѣ къ поканію приведѣ.

1638 Див. Коментар 162.

Покъсивѣ ѿ третїицею прѣлестнѣи искъвѣителѣ, чрѣ татїи такожде прїстѣпїти къ БлжѣномѸ

\Арк. 175 зв.\

Образомъ прѣлести ищѣвѣла: Прїидоша ѿногда къ Григсѳрїю трїе нѣщїи, не сѳтѣи ѿки тѣтїе, но въ лицѣ ѿки по̀моци требѸющїи, хотѣще искъвѣити ѿгѸ. ѿ два ѿ нїхъ мѣнѣта стѣго, лѸжно на третїаго глѸще: ѿче, сеи дрѸгъ нашъ сѸсѸжденъ ѿрт на смертъ, моли тѣ потщїна ѿзеѣвїти ѿгѸ, даждъ ѿмѸ что, да искъвїтѣ себе ѿ смертї. Блжѣнный же провидѣ дѸхѸмъ, ѿкѸ солгѣнное ѿми сѸсѸдѣла самою ѿтїннѸю, пролезїла жалостнѣ, ѿ рече: лютѣ члѣкѸ семѸ, ѿко прїпѣ день погїбелї ѿгѸ. СѸнї же рекѸста: тѣи ѿче ѿще дасї что, что сѸнъ не Ѹмрѣтѣ. Сѣ же глѣхѸ, хотѣще Ѹ нѣгѸ вѣлїти что, ѿ раздѣлїти междѸ себе. ЧѸдотѸворецъ же прозорлївъ сїи рече: ѿще и ѿзъ дамъ что сеи Ѹмрѣтѣ. СѸвѣче вопрошаю вѣсѣ: коѸю смертїю сѸсѸжденъ ерт?¹⁶³⁹ Они же ѿвѣщѣста: на дрѣвѣ повѣшенъ ѿмѣтѣ бѣгїти. ѿ глѣ ѿмѣ проорлївецъ: доертѣ сѸдїте, задѣтра еѸ сѸсѸдетѣ что. Сѣ рекъ сїидѣ въ ПещерѸ, ѿдѣже [хранѣла ѿ виденїа ѿ слышанїа сѸбты зѣмнѣла] сѸвѣчай ѿмѣше мѣтѣвї творїти, ѿ ѿтѸдѸ ѿзнѣ ѿ сѸстѣвшїа книгѣ, дадѣ ѿмѣ, глѣ¹⁶⁴⁰: ѿ ѿще не ѸгѸдно вѣмъ бѣдетѣ, возвратїте мнї. СѸнї же вѣзѣмше книгѣ ѿзїидѸша, ѿ начаша

\Арк. 176\

посмѣвѣтїна глѸще: продамы что и раздѣлїмъ ѿже вѸзѣмемъ. Сѣ же ѿ дрѣвѣа плодѸвїта видѣще Ѹ стѣгѸ, рѣша къ себе: прїидемъ вѣ сїю ноцѣ, ѿ плодѣ сѣ ѿзѣремъ. нарѣвѣшей же ноцїи, тѣтїе сѸнї трїе прїидѸша: Григсѳрїй же тогдѣ мѣлѣше вѣ Пещерѣ. СѸнї же заградїша ѿвнѣ двѣри Пещерѣа, ѿдѣже еѣ стѣрецъ. ѿ ѿднїхъ ѿ нїхъ, ѿже сѸвѣшенъ бѣгїти наречеѣла, возлѣзъ на дрѣво, нача тѸргѣти ѿвѣлка¹⁶⁴¹: ѿ се вѣтѣвъ ѿлѣже держѣшеѣла, ѿломїла, сѸнѣже падѣла, ѿ стрегѸщїи сѸвѣа Ѹтѣрашїшеѣла ѿвѣгѸста. тогдѣ падѣи ѿгдѣ летѣ, дрѸгою вѣтѣвою¹⁶⁴² похїщїеѣ бѣгѣ, и не ѿмѣла по̀моци, Ѹдавнѣла^{1643,1644} Григсѳрїй же затѸворенъ сѣ, неможѣше бѣгїти сѣ ертїею на Ѹтѣрени въ Црѣкѣ: ертїа ѸѣѸ ѿзшѣдше ѿзъ Црѣкѣи, ѿдѸша вїдѣтї вїнѸ невѣгїта, неѸвѣчнагѸ стѸмѸ мѸжѸ томѸ. ѿ се вїдѣша на дрѣвѣ члѣка вїсѣца мртѣа, ѿ ѸжѣсѸшаѣла. поїсѣвше же Григсѳрїа, сѸверѣтоша ѿгѸ вѣ пещерѣ затѸворенна. сѸнѣ же ѿзшѣдъ повелѣ снѣтї вїсѣцагѸ. тѣже Ѹзрѣ ѿ дрѸгѸвѣ ѿгѸ сѣ ѿнѣмнї прїшѣдшїхъ, ѿ

¹⁶³⁹ На берегах: прѣ сѣмѣ ѿднѸмѸ ѿ татїи.

¹⁶⁴⁰ На берегах: ѿдадѣ кнїгѣ татѣ.

¹⁶⁴¹ Див. Коментар 163.

¹⁶⁴² Див. Коментар 164.

¹⁶⁴³ На берегах: по прѣченїю ѣ: Ѹѣ ѿ дрѣвѣ ѿднѣ ѿ татїи.

¹⁶⁴⁴ Див. Коментар 165.

назирающихъ мертвецѣ, и гла к нимъ: зрите, како скалннѣа вѣша ложъ въ прѣвдѣ прїиде;
Бгѣ ево порѣгѣемъ небывѣтѣ¹⁶⁴⁵. ѿце бысте менѣ

\Арк. 176 зв.\

не затвориши быши, ѿзъ пришеде помогѣ бы емѣ, дабы не змерѣ: но понеже врагъ васъ надчи
хранити съветнѣа и лжѣ, тѣмѣже и мѣтѣ своѣ съртѣвили есте. Видѣвше же рѣгателе тѣи
событїе словесъ Блженнаго, падѣша на ногѣ егѣ, прогѣще проценїа¹⁶⁴⁶: Григѣрїи же съвдѣ
и хъ ѣ работѣ Печерскомѣ Монастырѣ, да ѿтолѣ трѣжающеѣ ѿ потѣ лица своегѣ инѣдѣтѣ
хлѣбъ свѣи, и доволни едѣтѣ напитѣти и прочїихъ ѿ трѣдѣвъ своихъ: и тако и тѣи
скончѣша живѣтѣ своѣ е чѣды своиши, работѣюще ѣ Печерскомѣ Монастырѣ ракъ Прѣтѣла Бѣи,
и Учинкѣ Прѣ: ѿцѣ нши Антѣонїа и Феодѣсїа¹⁶⁴⁷. Но зже подоелѣ сказаѣ стѣрѣ смѣртнѣю
юже ѣ: претерпѣ¹⁶⁴⁸.

Слѣчїеа некогода совдѣ Монастыремѣ, ѿ епадениѣ живѣтнаго съкверненѣ быти:
Блженнѣ зѣо съчицениѣ рѣди инїде къ днѣпрѣ почерпатѣ водѣ¹⁶⁴⁹. и е Кнѣ Рогтиелѣ
Бсеволѣдичѣ, в тоже времѣа тѣмо приспѣ, хотѣа вниѣти ѣ Печеркїи Монастырѣ, мѣтѣви рѣди
и елѣениѣ. и дѣше ево еъ братѣо своимѣ Владимирѣ Мономахомѣ, на ерѣ прѣтѣвѣ Половцѣ.
Видѣвше же стѣроци Рогтиелѣвѣ стѣрѣца егѣ, начѣша рѣгатнѣа емѣ¹⁶⁵⁰, и словесѣ ерѣмннѣм
догажѣти, надѣчениѣ дрѣвнѣ

\Арк. 178\ sic!¹⁶⁵¹

врагомѣ. Стѣрѣцѣ же дѣхомѣ Прѣчерскимѣ проразѣмѣвъ, ѣкѣо блн смѣрти еѣтѣ¹⁶⁵², гла к ннѣ: съ
чѣда, егдѣ вамѣа трѣтѣ еѣмилениѣ мнѣго имѣти, и мѣтѣви трѣеобѣти ѿ вѣѣхъ, тогѣа вы пѣче
злѣа тѣоритѣ, ѣже Бгѣ недѣгодна еѣтѣ: но плѣчитѣа своѣа погнѣели, и кѣитѣа своѣа согрѣшени,
да понѣ ѿрѣдѣ прїимѣте въ стѣрѣннѣ днѣ: еѣжѣ ево порѣжѣе вы едѣзѣ, ѣкѣо вы въ водѣ
потѣоплени едѣте еъ Кнѣзѣ бѣшимѣ. Кнѣ Рогтиелѣвѣ слѣшѣа то, не положи на ерѣци своѣ еи
словесъ Прѣпѣанѣ, и нещѣвѣа зѣкорнѣнѣ егѣ глѣти, ѣ не прѣертѣво, разгнѣвѣа зѣло, и рече: мнѣ
ли смѣртѣ повѣдаешн ѿ водѣ, еѣмѣющеѣ плѣватнн посрѣдѣ еѣ Самѣа тоѣ екѣвнши. И ѣе
стѣрѣха Бжїа не имѣа, повелѣе еѣзѣти рѣцѣ стѣрѣертїи и нѣзѣ, и кѣмень събѣитнн емѣ на

¹⁶⁴⁵ На берегах: Глѣ: ѣ.

¹⁶⁴⁶ На берегах: И третїи татѣ ко поклѣнїю привѣдѣ.

¹⁶⁴⁷ Див. Коментар 166.

¹⁶⁴⁸ На берегах: Ѧ стѣрти смѣртнѣ стѣгѣо.

¹⁶⁴⁹ Див. Коментар 167.

¹⁶⁵⁰ На берегах: стѣроци Кнѣзѣа Рогтиелѣвѣ рѣхѣа стѣомѣ.

¹⁶⁵¹ Так в оригинѣли.

¹⁶⁵² На берегах: стѣа прѣрече зѣтоплнн стѣтрѣкомѣ и кнѣзю и хъ.

вѣю, и во вѣдѣ егѡ вѡвремѣнѣ: и такѡ оутѡплѣнѣ вѣствѣ¹⁶⁵³. Братѣа же иискаша егѡ два дни, и не ѡверѣчѡша. Тѡже въ третѣи днѣ прѣйдѡша в келію егѡ, хотѡще взѡти ѡце бы что нѡбѡднаго ѡстало по стѣмѣмѣ; И се ѡверѣтивѣа в келіи Прѣпѣный мѡртѡвѣ, по рѣкѡу и по нѡгѡ вѣзѡнѣ, камень и мѣлѣ повѣшенѣ на вѣи своѣи: ризы же емѡ еще вѣдѣ мѡкры, и лицѣ свѣтло, вѣеже чѣло ѡки живѡ. и почѡднѣшаа зѣло, кѣ бы, и какѡ вѣнеѣ вѣ¹⁶⁵⁴;

\Арк. 178 зв.\

понѣже и келіа заключѣнна вѣ. Овѡче Возвѣше хвѡлѡ Бѡ творѡщемѡ днѣвнаа чѡдѣлѡ въ стѣмѣмѣ своѣмѣ, и знѣсѡша чѡдѡтворныа тѣла мѡщы чѣтнѡ, и положиша в Пещѣрѣ. и дѣже и до нѣчѣ пребывѡютѣ неглѣнны^{1655, 1656}

Ростиславѣ же нещѣвѡ вѣны ѡ грѣсѣ своѣмѣ, и ѡротію дышѡ ниже в Монастырѣ вѣидѣ, ѡкоже ѡвѣщѡа: но не вѡхотѣ елѣвѣнѣа, ѣже и ѡдалиѣа ѡ нѣгѡ. тѡкмѡ Владыми Мѡномѡ вратѣ егѡ, в Монастырѣ вѣствѣ, мѡтѡвы и елѣвѣнѣа проѣлѡ. Егда же вѣша ѡ Трипѡла, и прѣйдѡша стѡгнѡ рѣкѡ: сотѡриша пѡлкома своѣма вранѣ из Пѡловцѣи, и не ѡдолѣша чѣмѣ, но повѣгоша ѡ лицѡ прѡтивныѣ Рѡссійскѣи Кнѣзи. Тогда Владымирѣ вѣжа прѣѣха рѣкѡ стѡгнѡ, мѡтѡвѣ ради и елѣвѣнѣа Печерскѣх стѡмѣхѣ: Ростиславѣ же из вѣмѣ своѣмѣ вѡннѣствѡмѣ потѡплѣнѣ вѣ в нѣ¹⁶⁵⁷. И такѡ и прѣрѣнѣе стѡгнѡ совѣствѣа, и в нѡже мѣрѡ мѣри злыѣ ѡвѣнца, вѡзмѣрѣа емѡ¹⁶⁵⁸. Незлѡбѣвыѣ же Чѡдѡтворѣцѣ Григоріи ѡверѣтѣ и стѡчнѣи живѣни, и потѡкѡм глѡдѡрти вѣчныа наслажаѣа, при вѡдѡхѣ ѡже превѣшше Нѣсѣ хвѡлитѣ И мѡ Гдѣне: Емѡже подѡвѣстѣ глѡва и хвѡла, нѣчѣ и прѣно и вѣ безѡнѣчныа вѣки, Амѣнь.

¹⁶⁵³ На берегах: кѣ ростиславѣ стѡчнѣ стѡгнѡ в лѣ: ѡ ѡвѣхѣ ѡ рѣ: лѣа.

¹⁶⁵⁴ На берегах: ѡверѣтивѣа ѣ: мѡртѡвѣ и каменьѣ в келіи заключѣнѣ.

¹⁶⁵⁵ На берегах: мѡщы ѣ: полжны в пещѣрѣ и ѡ неглѣнны.

¹⁶⁵⁶ Див. Коментар 168.

¹⁶⁵⁷ На берегах: кѣа рѡстиславѣ по прѣрѣнѣвѣ ѣ: стѡгнѡ.

¹⁶⁵⁸ Див. Коментар 169.

ЖИТІЄ ПРП. ІОАННА БАГАТОСТРАЖДАЛЬНОГО

Основна редакція Патерика¹⁶⁵⁹

Слово о Иванѣ, затворницѣ многотръпѣливем

И одобообразиа, равнострастиа имѣти роженным на земли прьваго челоуѣка, ибо, видѣ красоту овоуца, не удрѣжася, и Бога ослушася, и страстнѣ житие прият. Ибо егда создай бысть, не имы зарока на себѣ, яко Божие создание есть: нашъ Господь Богъ, прстѣ восприим от земля, рукама пречистыма и непорочныма сплескав челоуѣка, блага и удобрена, но он, акы калѣ, земнаа любя, поползеса къ сласти, и сласти приложишася ему; и обладай бысть оттолѣ род челоуѣчь страстию; и во ины страсти уклонися, и боримы есмы всегда.

И от тѣх един аз побѣжаюся, имже и работаю, смущаем помыслы душа моя, и страстнѣ касаяся тѣмъ и неослабно хотѣние имѣя къ створению дѣла злаго тѣм не мнѣ подобна иже на земли во всѣх за многаа согрѣшения, в нихже и до сего часа пребываю.

Той единѣ, иже от всѣх обрѣте истину, себе отлучив на Божию волю и того заповѣди непорочно сохранив, въ чистотѣ же соблюдѣ тѣло свое и душу, кромѣ всякоа скверны плотския и душевныя¹⁶⁶⁰. Сего мню Ивана преподобнаго, затворивша себе во усцѣ мѣсте едином от печерѣ. И пребы въ велицѣ воздержании лѣт 30, многым постом бѣ удручаа, и томяся, и желѣза на всем тѣле нося.

И к сему нѣкто от братии нашея часто прихожаше, смущаем бѣ от дѣйства неприязнина на похоть телесную; и сего моляше блаженаго молитися за нь, да Господь подасть ему ослабу страstem и устави похоти. Се, многажды приходя, глаголаніе. Блаженный же Иванѣ рече тому: «Брате, мужайся и крѣпись, потерпи Господа и схни пути его, и тѣй не оставит тя в руку его и не предасть нас в ловитву зубом его». Отвѣщает страстный к затворнику: «Вѣру ими ми, отче, аще не подаси ми ослабы, не почию, от мѣста на мѣсто преходя». К нему же рече Иван: «Почто хочещи себе предати на снѣдь врагу? Подобишися мужу, стоящу близ пропасти; егда пришед враг, внезапно свержет и долу, бывает падение такового люто, яко не мощи ему встати. Аще зѣло пребудеши во святом и блаженем монастыри, — подобен еси мужу, стоящу далече пропасти; да и врагъ трудится, влекый тя в ню, дондеже Господь изведет тя от рва страстей и от берниа тинна¹⁶⁶¹, и поставит на камени нозѣ твои. Но послушай мене, чадо, да ти исповѣм случышееся мнѣ от юности моя. Много бо пострадахъ, томим на блуд, и не вѣмъ, что не сдѣях своего ради спасения: два дни или три дни пребывах неядый, и тако 3 лѣта скончах; многажды и всю недѣлю ничтоже вкусих, и без сна пребывах по вся нощи, и жажею многаю умаряхся, желѣза нося тяжка на собѣ, — и пребывах в таком

¹⁶⁵⁹ Публікується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹⁶⁶⁰ Див. Коментар 171.

¹⁶⁶¹ Див. Коментар 173.

злѣстраданѣи и до треи лѣтъ, ни тако покоа обрѣтох. Идох убо в пещеру, идѣже святыи отецъ нашъ Антоний лежитъ, и ту на молитву ся обратих, и пребых день и нощъ у гроба его, моляся. Слышах его, глаголюща ко мнѣ: «Иване, Иване! Подобае ти здѣ затворитися, да невидѣнием и молчанием брань упразднитися, и Господь поможет ти молитвами преподобныхъ своихъ». Азъ же от того часа здѣ вселихся, в тѣсное и въ скорбное се мѣсто, и есть ми се 30-е лѣто¹⁶⁶², и в мало лѣтъ покой обрѣтох.

Весь живот свой страстнѣ брався помыслы телесными и жестоко пребывах, проводя толко живот свой пищею. И потом, не вѣдый, что сотворити, не могый брани терпѣти плотския, умыслих нагѣ жити, брони же тяжкы возложити на тѣло свое, и якоже и нынѣ на мнѣ, студению и желѣзом истанчаем. И ину вещь сотворих, еяже ради ползу обрѣтох. Ископав убо яму, до раму досяжущу, приспившим же днем святого поста, влѣзъ въ яму и своима рукама осыпався прѣстиею, яко толико имѣти свободнѣ руцѣ и главу. И тако, угнѣтаем злѣ, пребых весь пост, не могый двигнути ни единѣмъ составом, — то и ту стремление плоти и ражежение телеси не преста. Но и к сему враг-диаволъ пострахы ми творя, хотя мя оттуду отгнати. Ощутих его дѣйство: нозѣ мои, иже въ ямѣ, издцу возгорѣшася, яко и жилам скорчитися и костем трескотати, уже пламению досязающу утробы моея, и удове мои изгорѣша вся, — азъ же забых болѣзнь лютую и порадовахся душею, яко та ми чиста набдѣна есть от всякоа скверны, и се изволих изгорѣти во огни томъ зѣло Бога ради, нежели изити ми из ямы тоя.

И се видѣхъ страшна и люта змия, всего мя пожрети хотяща, и дышуща пламенем, и искрами пожагая мя. И се во многы дни творяше ми, хотя мя прогнати. Приспѣвши же нощи Воскресения Христова, нападе на мя лютый той змий; и главу мою; и руцѣ мои во уста своя вложи; и ополѣша ми власи на брадѣ и на главѣ, якоже мя нынѣ видиши. Азъ же убо в гортани быв, возпих из глубины сердца: «Господи мой! Спасе мой! Воскую мя еси оставил? Ущедри мя, яко ты еси единъ чловѣколюбец. Спаси мя, грѣшнаго, едине безгрѣшне! Избави мя от сквернаго безакониа моего, да не увязну в сѣти неприязинѣ на вѣкы вѣком! Избави мя от устѣ врага моего, се бо, яко лев, ходит, рикаа, хотя мя поглотити! Воздвигни силу твою, приди, да мя спасеніи! Блесни молния твоя и ижжени, да исчезнет от лица твоего!» И яко скончах молитву, и абие молнии бысть — и лютый той змий исчезе, и ктому не видѣхъ его и доныня¹⁶⁶³. И свѣтъ божественый обѣсия мя, яко солнце, и глас оттуду: «Иване, Иване! Помощь ти бысть, прочее же внимай себѣ, да не горѣе тебѣ что будет, и постражеша во ономъ свѣте». Азъ же поклонихся, рѣхъ: «Господи, что ради остави мя злѣ мучиму быти?» Отвѣща ми, глаголя: «Противу силѣ трпѣнїа твоего наведох на тя, да ижжен будеша, яко злато. Не бо попускаетъ Господь чрез силу напасть чловѣку, егда како изнеможеть; но, яко господинъ, рабомъ крѣпкимъ и могущимъ тяжкаа и великаа дѣла поручает, немощнымъ же и слабымъ худаа и легкаа дѣла замышляет. Тако разумѣй: при брани страстнѣй, еяже ради ты молишися, помолися же нынѣ, Иоанне, о себѣ существующему мертвецу противу тебѣ, да ти облегчит брани плотския, сий бо болии Иосифа сотвори и можетъ помагати стражущимъ бѣдне такою страстию. Азъ же, не свѣдыйъ такому

¹⁶⁶² Див. Коментар 174.

¹⁶⁶³ Див. Коментар 175.

имени, и начах впити: «Господи, помилуй!» И послѣдиже увѣдах, яко се бысть Моисѣй, угринь родом.

И прииде на мя свѣтъ неизреченен, в немже и нынѣ есмь, не требовах свѣщи ни в нощи, ни во дние; но и вси достойнии такового свѣта насыщаются, приходя ко мнѣ, зрят явѣ такового утѣщения, еже явѣ нощию освѣти надежа ради оного свѣта. Мы же умь погубили къ плотолюбю, и страсть попускает на ны, стваряя праведное, Христось, николиже нам плода створившим. Брате, аз ти се глаголю: «Помоливѣся сему преподобному Моисѣви, и тѣ поможет ти».

Изъем же едину кость от мощей его и вдасть ему, да приложить к телеси своему. Сему же бывшу. И преста стѣрасть — удове ему умрътвѣша; и оттолѣ не бысть ему пакости. Купно же благодаривше Господа, прославляющаго свята своа: иже в житии ему угодиша, сих и по смерти дары исцѣления обогати и вѣнци нетлѣνια украси. Тому слава со Отцем и съ Святым Духом и нынѣ¹⁶⁶⁴.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї

XVI—XVII ст.¹⁶⁶⁵

\Арк. 133\

Ш ИВАНЪ, ЗАТВОРНИЦЪ: ГЛАВА. ЛІ

РѢЧИМЪ БЛЖЕНЪ БУТЬ ШЛЮЧИВЫЙ СЕБЕ НА БЖІЮ ВОЛЮ. И ТОГО ЗАПОВѢДИ НЕПОРочно ХРАНИВЪ. ВЪ ЧТОТѢ СЪЕЛЮДЪ ТѢЛО ЖЕ И ДШЮ. КРОМѢ ВЪЛКОА ЕКВЕРНЫ ПЛОТНЫА И ДХОВНЫА¹⁶⁶⁶. СЕГО МѢНІЮ ИВАНА ПРІДЕНАГО. ЗАТВОРИВША СЕБЕ ВЪ ОУЗЦѢ МѢСТѢ. ВЪ ЕДИНОИ Ш ПЕЧЕРѢ. И ПРЕБѢ ВЪ ВЕЛИЦѢ ВЪЗДЕРЖАНІИ ЛѢТЪ. Л¹⁶⁶⁷. МНОГОМУ ПОРТОМУ ОУДРЪЦАА И ТОМАЛА. И ЖЕЛѢЗА НА ВСЕМЪ ТѢЛѢ НОСА. К СЕМЪ НКѢКТО Ш БРАТІА НАШЕА ЧАСТО ПРИХОЖАШЕ. СМЪЩАЕМЪ БЫВЪ Ш ДѢИТВА НЕПРІАЪЗНА НА ПОХОТЪ ТЕЛЕИШЮ. И МОЛАШЕ БЛЖНАГО МОЛИТНИА ЗА НЬ. ДА ГѢ ДАЕТЪ СЪЛАВЕ СТРѢТЕМУ. И ОУСТАВИТЬ ПОХОТИ. СЕ МНОГАЖДЫ ПРИХОДА ГЛШЕ. БЛЖНЫИ ЖЕ ИВАНЪ ГЛА СМЪ. БРАТЕ КРѢПИЛА И МЪЖАИЛА. ПОТЕРПИ ГА И ХРАНИ ПЪТИ ЕГО. И ТЪИ НЕ СЪСТАВИТЬ ТЪА В РЪКЪ ЕГО. И НЕ ПРЕДАЕТЪ НАСЪ В ЛОВИТѢВЪ ЗВѢОМУ ИХЪ. ШТВѢЦА СТРѢТНЫА ЗАТВОРНИКЪ. ВЪРЪ ИМЪ ШЧЕ. АЩЕ НЕ ПОДАСИ МИ СЪЛАВЫ. НЕ ПОЧІЮ ПРИХОДА Ш МѢСТА НА МѢСТО.

К НЕМЪ ЖЕ ИВАНЪ РЕЧЕ ПОЧТО БРАТЕ ХОЦЕШИ СЕБЕ

¹⁶⁶⁴ Див. Коментар 176.

¹⁶⁶⁵ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹⁶⁶⁶ Див. Коментар 171.

¹⁶⁶⁷ Див. Коментар 174.

\Арк. 133 зв.\

предати врагъ на смѣдѣ. и оуподоишиша мѡжю. стоѡащѣ елизѣ пропартн. и егда врагъ прише
внезапѣ и звержетъ и долѣ и быбаѣтъ паденіе таковаго люто. іако не моци к томѣ вьртати.
лице же пребдѣши стѡмъ и блжномъ манастыри. подобенъ еси мѡжю стоѡащѣ далече пропартн.
да врагъ трѣднѣша в келіи тѣх в нѣ. додеже гѣ и зведе ѿ рова стѣтѣи. ѿ берніа тиннаго¹⁶⁶⁸.
и портавитъ на камени нози твоѣ. но послѣши мене чадо. да ти исповѣмъ слѣчашеѣша. ѿ
оуности моеа. на блѣдѣ. и не вѣмъ чего не сдѣлавъ. своего дѣла спніа. б. днѣ и. г. днѣ
пребывахъ негдѣи. и тако. г. лѣта скончавъ. многаждѣ и всѣ недѣлю ничтоже вкѣша. и ес
сна повелюци пребывахъ. и жажѣ многоѡ оумараша. желѣза тѣжка на собѣ ногѣ. и пребы
в такомъ злѣ стѣданіи. до трѣи лѣтѣ. ни какогѡ покоиѣ сѣрѣхъ. идохъ оубо в печерѣ.
идѣже стѣи сѡѣ нашѣ антоніи лежитъ. и тѣх пребы~~ше~~¹⁶⁶⁹ днѣ и ноцѣ оу гробѣ егѡ молаша.
слыша егѡ глѣца къ мнѣ. ісѡѣ ісѡѣ. подобѣтъ ти здѣ затворитиша. да поне невидѣніемъ и
молчаніемъ еранѣ оупразднитѣша. и гдѣ поможетъ ти. млитвами стѣихъ и прѣпеныихъ свои. аз
же ѿ того часа сдѣ велихѣша. в чѣсноѣ и скореноѣ мѣсто е. и ерѣ ми оубѣ лѣтѣ. и в
малѣ покои сѣрѣтѣохъ. весь же животъ свой стѣтнѣ еравѣша. і помысли чѣлесными. жертѡко
пребывахъ. провѡда жиѡѣ толико пициѣ. и потомъ не вѣды что створити. не могѣи еранѣ
терпѣти плѡкыѣ.

\Арк. 134\

оумыли нагъ жити. ерѡнѣ же тѣжкы на чѣло вьзложити. іакоже и нынѣ на мнѣ, стѣденіѡ
и желѣзомъ истѡнцаѣмъ. и инѣ вещь створѣ. еѣже ради ползѣ сѣрѣтѣѡ. икопавъ оубо іамѣ.
до рамѣ долажѣициѡ. припѣвшимъ же днѣмъ стѣго порѣа. влѣзъ во іамѣ и своиа рѣкама
сѣыпахѣ перѣтѣи. іако толико имѣти своѡднѣ рѣцѣ и главѣ. и тако оугнѣтѣемъ злѣ
пребыхъ весь порѣа. не могѣи двигнѣти ни еднимъ вьстаѡомъ. той тѣх оустремленіе плоти. и
ражеженіе телерѣ не прѣрѣта. но и к семѣ ми врагъ дѣволъ порѣахи ми твораше. хотѣ ма
и ѡтѣдѣ и згнати. сѡчѣти егѡ дѣиство. нозѣ же мой иже и зднѣвъ згорѣстѣша. іако и
жиламъ искоритѣша. и кортемъ трѣкотати. оубѣ пламени долажѣициѡ оутробѣ моѣѣ. и оудѡе
мой игорѣша. аз же забѣ еолѣзнь лѡтѣю. и порадовѣша дшѣю. іако та ми чѣта наедѣ. на
¹⁶⁷⁰ вѣжѡѣ искверзны. и е и зѡли еѣа ради и згорѣти в згнѣ томъ злѣ. нежели и зѣти
и з іамѣ еѣ. и е видѣхъ стѣрашна и лѡта змиѣ. всего ма пожрѣти хотѣца. и дшѣица
пламенемъ. и икрами пожагаѣ ма. и е многи днѣ твораше ми хотѣа прогнати. Припѣвши

¹⁶⁶⁸ Див. Коментар 173.

¹⁶⁶⁹ Закреслено в оригіналі.

¹⁶⁷⁰ Написано над рядком у оригіналі.

же ноци възкрѣніа хѣа. нападе на ма лѣтѣи тѣ змѣи. главѣ мой ѿ рѣци мой въз оурта своа
вложи. ѿ сѣполѣша влаетѣ на главѣ ѿ на брадѣ ми. іакоже ѿ нынѣ видѣши ма. азъ оубо
въ гортанѣ бывъ. ѿ възпѣи ѿз глѣбини рѣца.

Гѣи мой іисе мой. ѿ възкѣи ма єси сѣртавилъ. оуцедри ма іако ты єси єдинъ члѣколѣеца.

\Арк. 134 зб.\

ѿ іиса ма грѣшнаго єдине безгрѣшне. ѿзбави ма ѿ сквернаго беззаконіа моего. да не ѿгѣзну
въ рѣти непригѣшнѣ въз вѣкы вѣкомъ. ѿзбави ма¹⁶⁷¹ ѿ оуртѣ врага моего. се бо іако лѣвъ
риклѣтъ. хотѣа поглоти ма. въздвигни силѣ твою ѿ приди да ма іисеши. блєни молнію
твою ѿ пожежи. да ищезнетѣ ѿ лица твоего. ѿ іако скончашъ мѣтѣ. ѿ авѣи молніа бѣи. ѿ
лѣтѣи твои змѣи ищезе. ѿ ктомъ не видѣхъ єго ѿ донинѣ. ѿ свѣтѣ бжѣтвеннѣи сѣбѣни ма
ѿ іанце. ѿ гла ѿтѣдѣ сѣ ісана. на помощи ти вѣртѣ проче єже внимай себѣ. да не горѣе
что бѣдетѣ. ѿ портражиши въз сѣномъ вѣцѣ. азъ же поклонивѣа рѣ. гѣи что іако сѣртави ма
злѣ мѣчимъ бѣти. ѿтѣеца ми глѣ. противѣ силѣ терпѣніа твоего наведѣ на тѣ. да
іжѣнъ бѣдѣши іако злато. не бо пощѣетѣ єгѣ чрезъ силѣ напарѣ члѣ. єда како ѿнеможѣтъ.
но іако гѣ ракомъ крѣпкымъ ѿ могущимъ. тѣжкѣа ѿ великѣа дѣла порѣчѣтъ. немощнымъ
же ѿ слабѣи хѣдалѣ ѿ легкѣа дѣла замышлѣтъ. тако разѣмѣ ѿ при бранѣ стѣртнѣи. єаже
ради ты молиа сѣ оубѣ. сѣцемъ мѣтѣи. противѣ твоеѣ. да ти сѣлегчитѣ ѿ брани
плѣтѣныа. іисе бо боле ісѣифа створи. ѿ можѣтъ помагати стѣртнѣимъ єдѣна таковою
стѣртнѣю. азъ же не свѣдѣи таковома імени. ѿ начахъ вопити гѣ помилуѣи. послѣдиже оубѣдѣ.
іако бѣи єє мѣсѣи оугринѣ родомъ. ѿ приде на ма свѣтѣ неізреченѣ. въ немже ѿ нынѣ єсмѣ.
не тѣвѣда свѣци

\Арк. 135\

ни въ ноци ни во дѣи. но ѿ вси достѣиіи таковаго свѣта насыщѣютѣа. приходѣи кѣ мнѣ.
зрѣтъ іавѣ таковаго оутѣшеніа. єже іавѣ сѣтѣ ноциѣ надежа ради сѣного свѣта. мы же
оумѣ пригѣозили кѣ плѣтѣи. ѿ стѣрти поощѣетѣ на ны стѣрѣа правѣное хѣ. никѣже
намъ плоды стѣрѣимъ. братѣ азъ ты глѣ. помоливѣа ємъ прѣномъ мѣсѣи. ѿ тѣ ѿ ты
поможѣтъ ѿземъ же єдинѣ корѣ ѿ моциѣ єго. вѣдетѣ стѣртномъ. да приложитѣ кѣ своѣмъ
оудѣи. ємъ же бѣи єшѣ прѣтѣ стѣртѣ. ѿ оудѣе ємъ оумѣтѣши. ѿ ѿтолѣ не бѣи ємъ пакѣти.
кѣпно же бѣгѣдарѣтѣ бѣа. прославлѣицаго стѣи своа. іже въ житѣи ємъ оугодиша. іисе ѿ по
сѣртѣи дарѣ сѣбогатѣи ѿ вѣнѣи негѣтѣннѣими оукаси¹⁶⁷².

¹⁶⁷¹ Закреслено в оригіналі.

¹⁶⁷² Див. Коментар 176.

Арсеніївська редакція Патерика¹⁶⁷³

\Арк. 129\

О Ісѣа затворницѣ:

Донигиноу бѣженъ ѣстъ ѿлучивъи себе на ежѣю волю. и того заповѣди непорочно съхранивъ. въ чѣотѣхъ съблѣю своеѣ тѣло же и дшю. кромѣхъ великыа скверны плотскыа же и дшѣвныа¹⁶⁷⁴. сего мѣниѣ исѣана прѣданаго. затворивша себе во жзцѣхъ мѣртвѣхъ единомъ ѿ печеръ. и пребѣ въ вѣлицѣхъ въздержаніи лѣ. л¹⁶⁷⁵. многыи портѣмъ ѿдрѣчѣа тѣло. и желѣза на брѣхъ тѣлѣхъ носѣ. к семѣхъ нѣкто ѿ братїа нашиха. чарто прихѣжаше смущѣѣ

БЫВЪ

\Арк. 129 зв.\

ѿ идрѣтѣва неприѣзнена. на похѣ телеинѣю. и моляше сего бѣжнаго. молитѣ за нь. да гѣ подартъ ѿслабѣхъ стѣтѣмъ ѣго. и оутѣвѣи похоти. се многажды прихѣда глше. бѣженныи же рѣ ѣмѣ исѣа. братѣхъ крѣпѣи и мѣжайемъ. погрѣпи гѣ и съхрани пѣ ѣго. и тѣхъ не ѿтѣвѣи тѣлѣ въ рѣкѣю ѣго. и не предартъ на въ ловитѣхъ зѣубѣхъ и. ѿтѣвѣца стѣтѣнныи къ затворникѣхъ. вѣрѣхъ илминѣ ѿчѣ. ѣще не пѣртиши ми ѿслабѣ. не почѣю прихѣда ѿ мѣртѣ на мѣртѣ. к немѣхъ исѣа рѣ. почто братѣхъ хѣщеши предати брѣгѣ на смѣртѣ. и подокишиемъ мѣжю стоѣѣцию близѣ пропасти¹⁶⁷⁶. и ѣгда брѣгъхъ прише внезапноу. ѣвержетъ и дѣлѣ. и бывѣѣ падѣнїе таковаго люто. ѣако не мощи к томѣхъ възтѣати. ѣще же едѣхъ пребѣудеши, въ стѣомъхъ и бѣжнмъ. манастыри. подобенъхъ ѣси мѣжю.

\Арк. 130\

стоѣѣцию далече пропасти. да брѣгъхъ трѣдирѣемъ великыи тѣлѣ въ ню. дондеже гѣ и зѣведетъ ѿ рѣба стѣртѣи. и ѿ брѣнїа тѣмѣнїа¹⁶⁷⁷. и портѣвѣи на камени носѣхъ твоѣхъ. но послѣшай мене чѣа. да ти и повѣтѣмъхъ слѣчьшиемъ мнѣхъ ѿ оунѣрти моѣхъ. много ео портѣрадахъ. томимъхъ на елѣхъ. и не вѣхъ что не едѣѣа. своеѣго дѣла спѣнїа. двѣ днѣ и. три днѣ пребывѣхъ не ѣддыи тако. г. лѣтѣа скончѣхъ. многажды же и чрѣзъ всю нѣлю ничтоже вѣдшѣхъ. и безъ сна по вѣа ночи пребывѣвахъ. и жажею многою оумарѣхемъ. желѣза тѣажка на обѣхъхъ носѣ. и пребѣхъ въ такоу зѣлѣхъ стѣрданїи до трѣи лѣхъ.

¹⁶⁷³ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁶⁷⁴ Див. Коментар 171.

¹⁶⁷⁵ Див. Коментар 174.

¹⁶⁷⁶ Див. Коментар 172.

¹⁶⁷⁷ Див. Коментар 173.

ни тако покоѣ не сѣрѣтъ. и доухъ оубо в печерѣ. и дѣже стѣи сѣца нашѣ антоніи лежи. и тѣ прѣбѣ днѣ и ноци. оубо грова ѣго молжѣ. слышѣ ѣго глѣца ко мнѣ. исѣане исѣа.

\Арк. 130 зв.\

подобаетъ ти едѣ затворитиѣ да поне невидѣнїѣ и молчанїѣ бранѣ оупразнитѣ. и гѣ поможетъ ти. млтвѣми стѣи и прѣпѣнѣи свои.

азъ же ѿ того чѣ едѣ вселѣхѣ, в чѣсноѣ и скорѣноѣ мѣсто се. и естѣ оубо ми лѣ. л. и в малоо лѣ покои сѣрѣтъ. всеъ же живѣи свои стѣртѣнѣ. еравѣа е помысли телеисными. жертвоко прѣбывѣ. проводѣа толико лѣ пицею. и потѣ не вѣдѣи чѣо створити. не моглии тѣрпѣти плотыкыи. оумысли нагѣ жити. ерѣна же тѣжыкы на тѣло своѣ възложити. ѣже и нѣ стѣденїю желѣзноу иртончѣ. и инѣ вещь створѣи еѣже рѣа ползѣ сѣрѣтъ. ископѣвѣ оубо ѣамѣ до рамоу доажуюциу. припѣвши же днѣмѣ стѣго порѣа. влѣзѣ во ѣамѣ своиа рѣкама сѣыпаваа прѣтїю. тако толко и мѣти роуцѣи своихѣ

\Арк. 131\

же и главоу. и тако жгнѣтаѣма заѣ прѣбѣи всеъ порѣа. не моглии двигнѣти. ни еднѣмѣ възтаѣо. тѣон тѣ стѣрмленїѣ прѣти и ражженїѣ телеи не прѣрѣа. но и к семѣ ми врагѣ дѣлѣо порѣахѣ ми тѣрѣше. хотѣа ма и ѿтѣдоу иызгнати. сѣчюти ѣго дѣнѣство. нозѣ же мой. еже вѣ ѣамѣ и зѣнѣвѣ згорѣтаѣа. ѣако и жилѣа искоритѣи. и корѣмѣ тѣрѣкотати. оубо пламениу доажуюциу оутрѣвы моѣа. и оудѣе мой и зѣрѣша, азъ же забѣи болаѣзнь лютѣю. и порадовахѣа дѣшею ѣако тѣа ми чѣга. снаедѣ. на естѣ ѿ вѣкыи искверны. и сеи зволни згорѣти еѣ рѣа во огни тѣо зѣло. нежели и зити ми и зѣамѣ тѣоѣ. и еѣ видѣи стѣрашна и люта змиѣ. всего ма пожрѣти хотѣаца. и пламнѣ дѣшыюца. и искрамѣи пожагаѣа

\Арк. 131 зв.\

ма. и се вѣ многы днѣи тѣрѣше ми хотѣа ма прогнати. припѣвши же ноци възѣрѣнїѣ хѣа. напаѣ на ма лютыи тѣ змиѣ. и главѣ мой и рѣци мой во ѣрта своѣа вложи. и сѣполѣша влѣси на главѣ ми и на ерадѣ. ѣакоже и нѣ видѣши ма. азъ же оубо в гортани бѣвѣ. възопѣи и зѣ глѣбинѣи рѣца. гѣ еѣ мой спѣсе и възкоую ма еси сѣртави. оубо едри ма ѣако тѣи еси еднѣ чѣлкоуеца. еп ма грѣшнаго. еденѣ е зѣгрѣшнѣ. и зѣави ма ѿ исквернаго е зѣаконїѣ моѣго. да не оубѣзѣнѣ в стѣти непрѣзненѣи е вѣкии вѣкѣо. и зѣави ма ѿ оурѣа врага моѣ. се бо ѣако лѣвѣ рѣкаѣ хотѣа ма поглѣтити. възѣвигни силѣ тѣвоѣ и прїиди да ма епѣеши. елѣени молнїѣи и ражденїи. да ищѣзѣи ѿ лица тѣвоѣго. и ѣако искончѣ млтѣвѣ. ѣѣѣ молонїѣи бѣи. и лю

\Арк. 132\

тѣи тѣ и змѣн ищезе. и котомъ не видѣѣ ѿго и доише. и свѣтъ ежѣтѣвнѣи сѣниа ма іако
гланце. і гла ѿтѣдоу ісѣа на помощь ти бѣ. проче еже внимаи оубѣ. да не горчѣѣ что бѣдѣ.
и портражеша вѣ сѣномъ свѣтѣ. азъ же поконивша рѣ. гн что іако ортави ма. зѣлѣ мѣчимъ
быти. ѿтѣвѣца ми гла. противъ силѣ тѣпѣнѣа тѣоѣ на тѣа навѣдо. да ижѣженъ ебдѣши
іако злато. и во пощѣѣ е бѣзъ чрезъ силѣ. напаста члѣкъ еда како и знеможе. но іако гнъ рѣо
крѣпко и могѣщемъ. тѣажкаіа и великаіа дѣла порѣчаѣ. немоцинымъ же и слабымъ. хѣдаіа
и легкаіа дѣла замышлѣѣтъ. тако разумѣ и при ерани стѣртнѣ и. еѣже рѣа ты молнѣа сѣ
оубѣ. сѣцемъ мѣртвѣцю. противъ тѣоубѣ. да ти сѣлегчи ѿ ерани плѣтѣкыіа.

\Арк. 132 зб.\

иіи во воле и сѣи фа створи. и може помагати стѣражющѣи ебѣднѣ такою стѣртнѣю. азъ же не свѣдѣи
таковомъ и мени начѣ вопити гн помилѣи. послѣднѣ оубѣдѣ. іако бѣ сѣ моиѣн оугринъ родѣ.
и рѣидѣ на ма свѣѣ неі зренѣнъ. в немже и нѣѣ еѣмъ. не тѣвѣіа свѣцѣѣ ни в ноци ни во днѣ.
но і ви дѣртѣи и такоба свѣѣта нащѣаѣтѣа. приходѣѣ ко мнѣ зрѣ іавѣ тѣакобаго
жѣтѣшенѣа. еже іавѣ ноцнѣо сѣ свѣѣти. надежа ради сѣногѣ свѣѣта. мы же оумъ пригѣвѣздили кѣ
плѣтолюбію. и стѣрти пощѣаѣ на ны. свѣтѣрѣіа правѣноѣ хѣ. николи же намъ плѣа стѣтворшѣ
(sic!). братѣ азъз ти гла помолнѣвѣа сѣмъ рѣпенѣомъ моиѣѣвѣи и тѣз и ти поможе. и земъ же
еднѣ корѣ ѿ моцнѣи ѿго. вдатѣ стѣртномъ. да приложѣи сѣоѣмъ

\Арк. 133\

оудѣи. сѣмъ бывшю прѣгта еранѣ. и оудѣе еѣмъ оумѣртѣѣша. и ѿтолѣ не бѣ еѣмъ пакѣрѣти.
кѣпно же еѣгѣдѣрѣтѣа гѣа. прославлѣющѣаго стѣиа своа. иже в житѣи еѣмъ оугѣдиша иіи и по
сѣртнѣ про^{сѣмѣи¹⁶⁷⁸} ищѣлѣнѣа дарѣ еѣгѣтѣи. вѣнѣци негѣлѣнѣа оукраи и тѣѣ мѣтѣлами и вѣѣ на
помилѣи^{1679,1680}

Касіянівська перша редакція Патерика¹⁶⁸¹

\Арк. 254 зб.\

ѿ многотѣз

\Арк. 255\

пѣлищемъ. ісѣанѣ затѣвѣрнѣѣ

¹⁶⁷⁸ Написано в оригіналі над рядком.

¹⁶⁷⁹ Фрагмент «вѣѣ на помилѣи» дописано на берегах.

¹⁶⁸⁰ Див. Коментар 176.

¹⁶⁸¹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

Подошва ра́зѣа. и равноу́ра́стѣа. и мѣти ро́женныи́х на́ земли перѣаго чѣка. и не́сѣ видѣ́вѣ
Крѣотѣ́ сѣвоци́а не о́удрѣжа́а и́ еа сѣлоу́шаа. и стѣра́тѣно́е житѣ́е прѣа́тѣ. и не́сѣ е́гда́ сѣздáнѣ
бѣ́. и не́ и́мѣ́ пѣро́ка на сѣбѣ́ ꙗ́ко е́е сѣздáнѣе́. ꙗ́ко бо́ е́зъ нáше перѣ́тѣ вѣспрѣ́имѣ́ ѿ́ земли
роу́кáма прѣ́тѣима. и́ непорочны́ма. сѣздáвѣ́ чѣка е́лѣа и́ о́удобрѣ́на. но́ сѣнѣ́ ꙗ́ки кáлѣ́ земнáа
люе́а. кѣ́ слáстѣи пѣползѣ́а. и́ слáстѣи́ е́моу́ приложѣ́ша́. сѣелáдáнѣ́ бѣ́ ѿ́толе́ рѣ́ чѣ́ стѣра́стѣю.
и́ вѣ́ и́ны́ стѣрѣ́тѣ о́у́кло

Арк. 255 зб. |

ни́а. и́ корѣ́мы е́смы́ все́гда́ и́ ѿ́ тѣ́хѣ́ е́динѣ́зъ пѣсѣбѣ́жа́а. и́мѣ́ рабѣ́тѣю. смѣу́цáемѣ́
пѣсѣмы́слѣ́ ѿ́ дѣ́ша́ моѣа. и́ стѣрѣ́тѣ́ тѣ́емѣ́ кѣ́аа. И́ не́ сѣелáе́но хѣтѣ́нѣ́ и́мѣ́ кѣ́ стѣворѣ́нѣю
грѣ́ и́ тѣ́емѣ́ нѣ́ мнѣ́ подо́бна и́же на́ земли́ вѣ́хѣ́ за мнѣ́глá стѣгрѣ́шенѣ́а мо́а. в́ нѣ́хѣ́ и́
до́ е́го́ чѣ́а прѣ́вѣва́ю. нѣ́ тѣ́ е́динѣ́зъ и́же ѿ́ вѣ́ сѣверѣ́тѣ́ и́тѣнѣ́нѣ́. сѣ́е́ ѿ́лоу́чѣ́вѣ́ на́ е́жѣ́ю́ бо́лю.
и́ то́го́ зáповѣ́ди непорѣ́чно стѣхрáнѣ́вѣ́. вѣ́ чѣ́тѣ́тѣ́ же́ стѣелáде́ и́ тѣ́ело́ сѣо́е. и́ дѣ́шѣ́ крѣ́мѣ́
вѣ́а́ко́а́ сѣвѣ́рны́ плѣ́тѣ́кѣ́а и́ дѣ́шѣ́нѣ́¹⁶⁸². е́го́ мѣ́нѣ́ю́ и́сѣ́а́ннá прѣ́нагѣ́

Арк. 256 |

затѣворѣ́вшáго сѣ́е, в́ тѣ́енѣ́ мѣ́сѣ́те е́динѣ́сѣ́, ѿ́ пѣ́ерѣ́ы. И́ прѣ́вѣ́ е́ вѣ́лицѣ́ вѣ́здѣ́рѣ́жáнѣ́. лѣ́.
л.¹⁶⁸³ мнѣ́гѣ́мѣ́ пѣрѣ́то́мѣ́ о́удрѣ́чáа и́ то́мá тѣ́ело́ сѣо́е. и́ желѣ́зá тѣ́жкѣ́ на́ вѣ́емѣ́ тѣ́елѣ́
сѣо́е́ но́а. и́ ќ́ е́моу́ нѣ́кѣ́то ѿ́ е́рáтѣ́и́ нáшеа́ чѣ́сто́ прѣ́хожáше. то́мѣ́мѣ́ е́тѣ́ ѿ́ дѣ́енѣ́тѣ́а
дѣ́вола́ в́ желѣ́нѣ́ пѣсѣтѣ́кѣ́о́е. и́ е́и́ мо́лáше е́лѣ́жѣ́наго́ и́сѣ́а́нѣ́. мо́лѣ́тѣ́и е́а́ зá нá. дá ꙗ́
пѣдáстѣ́ е́моу́ сѣ́елáе́оу́ стѣрѣ́тѣ́. и́ о́у́толи́ похѣ́тѣ́нѣ́е́ плѣ́кѣ́о́е. и́ е́е́ мнѣ́гáждѣ́ прѣ́хождѣ́ глáше.
Блáженны́и́ и́сѣ́а́ннѣ́зъ глáше́ то́моу́. е́рáтѣ́е́ крѣ́пѣ́ и́ мо́ужáнѣ́а. пѣ́тѣ́рѣ́пѣ́ гá́ и́ пѣ́тѣ́цѣ́и́

Арк. 256 зб. |

стѣхрáнѣ́тѣ́и поу́тѣ́и е́го́. и́ то́и́ не́ сѣ́отáвѣ́ тѣ́а в́ роу́кѣ́ е́гѣ́. и́ не́ прѣ́дáстѣ́ нá́ в́ лѣ́вѣ́тѣ́оу́ зѣ́уе́омѣ́
и́хѣ́. и́ ѿ́вѣ́ци́а е́рá́ ќ. затѣ́ворѣ́нѣ́оу́. вѣ́роу́ и́мѣ́ сѣ́че. ꙗ́ще́ не́ пѣ́дáстѣ́ мѣ́ сѣ́елáе́ы́ то́ не́ тѣ́чѣ́ю́ ѿ́
мѣ́сѣ́тá на мѣ́сѣ́то прѣ́ходá. Блáженны́и́ и́сѣ́а́ннѣ́зъ рѣ́че́ ќ нѣ́моу́. пѣ́чѣ́тѣ́ хѣ́ощѣ́ши́ сѣ́е́ прѣ́дáтѣ́и на
сѣ́тѣ́дѣ́ вѣ́роу́. и́ о́упѣ́дѣ́нѣ́ши́ мѣ́жѣ́оу́. стѣ́о́лѣ́цоу́ е́лѣ́зѣ́а́ прѣ́опáстѣ́и. и́ е́гда́ вѣ́рáгѣ́ е́го́ прáше́. и́
внѣ́зáлѣ́поу́ сѣ́ерѣ́жѣ́ е́го́ дѣ́лоу́. И́ е́вѣ́лѣ́тѣ́ па́дѣ́нѣ́е́ тѣ́ако́вá́ лѣ́ото. ꙗ́ко́ не́ мо́цѣ́и́ е́моу́ вѣ́стáтѣ́и.
ꙗ́ще́ зáдѣ́ прѣ́вѣ́о́удѣ́ши́ вѣ́ стѣ́мѣ́зъ и́ е́лѣ́жѣ́нѣ́мѣ́зъ мánáртѣ́и́и́ е́емѣ́зъ. пѣ́дѣ́о́бенѣ́зъ е́и́

¹⁶⁸² Див. Коментар 171.

¹⁶⁸³ Див. Коментар 174.

\Арк. 257\

моужѣ стоѡщѣ далече прѡпарти. да ѿ врагѣ трѣдѣиѡ блекѣи тѡ в нѡ, ѿ не възмѡжетѣ. дѡндеже гѣ ѿзведе тѡ трѡпѣнїемѡ твоемѡ. ѡ рѡ стѣтѣи ѿ бѣрнїѡ тѡмѣнїѡ¹⁶⁸⁴. ѿ портѡбїи на камени нѡстѣ твоеѡ. ѿ послѡушан менѣ чѡдо да ти повѣмѡ слѡучѣшѣеѡ. ѡ ѡнѡрти моеѡ. мнѡгѡ бо портѡрадѡ томїмѡ на блѡу. ѿ не вѣмѡ что не рѡдѣѣѡ своеѡ рѡди спнїѡ. двѡ днїи ѿли трїи пребыѡ не ѡдѡ. ѿ тако. г. лѣтѡ скончѡ мнѡгажѡ же ѿ всѡ недѣлю ничто же вѡушѡ. ѿ безѣ нѡ пребыѡ по вѣлѡ нѡци. жѡжею мнѡгою ѡморѡхѡ. ѿ желѣза

\Арк. 257 зв.\

тѡжѡка на вѣтѣ нѡеѡ. ѿ пребыѡ в тѡкомѡ злѡстрѡдѡнїи. до трѣю лѣ. нѡ ни тѡко покѡлѡ сѡверѣтѡ. ѿ ѿдѡ ѡуѡ в печѣрѡ. ѿдѣже лежїтѡ стѡбїи сѡцѣ нѡше ѡнтѡнїи. ѿ тѡу на мѡтѡвѡу сѡверѡтїхѡ. ѿ пребыѡ днѡ ѿ нѡци ѡу грѡвѡ ѣго молѡѡ. ѿ слышѡ еѡ гѡлѡца ко мнѣ. ѡсѡнїе. ѡсѡнїе¹⁶⁸⁵. пѡдѡвѡѣ. ти зѡдѣ зѡтворїтї. ѿ невїдѣнїемѡ¹⁶⁸⁶ вѡрѡнѡ ѡупрѡзѡнїтѡ. ѿ гѣ помѡжетѡ ти молїтѡвѡми прѡпенїѡ своиѡхѡ ѡз же вѡрте ѡ чтоѡ чѡ зѡдѣ вѡелїхѡ. **В** тѣеѡе ѿ скѣрѡеѡе се мѣрѡто. ѿ ѣ ми ѡ. лѣ лѣтѡ. **И** вѡмѡло лѣтѡ покѡнї сѡверѣтѡхѡ. вѣѣ жнѡбѡ свѡн

\Арк. 258\

стѣтѣѣ вѡрѡвѡ ѡ пѡсѡмысли тѡелѣнѡми. ѿ жѡртѡсѡкѡми пребыѡ. прѡводѡ тѡлїксѡ жнѡбѡтѡ свѡн пїцѡе. ѿ пѡтѡмѡ не вѣдѡ что рѡтворїтї. не мѡгѡнѡ терпѣтї вѡрѡнї пѡвѡкѡбїѡ. ѿ ѡумѡелїѡ наѡ жїтї. ѿ вѡрѡнѡ тѡжѡкѡ възлѡжїтї на тѣло свое. **И**ѡко ѡтѡде ѿ дѡннѣ на мнѣ. стѡудѡнѡ ѿ желѣзомѡ ѿстѡнѡвѡѡемѡ. ѿ ѿнѡ вѣщѡ рѡтворїѡ ѡ рѡди пѡлѡзѡу сѡверѣтѡ. ѿ копѡвѡу ѡуѡ ѡмѡу до рѡмѡу дѡнѡжѡщѡ. прїспѣвѡшїм же днѡемѡ стѡго портѡ. ѿ внїдѡхѡ вѡ ѡмѡу. ѿ своїмѡ рѡукѡмѡ сѡвѡпѡвѡѡ пѣрѡтїю. **И**ѡко тѡ

\Арк. 258 зв.\

лїко ѿмѡѣтї¹⁶⁸⁷ рѡуцѣ ѿ гѡлѡу. **И** тѡкѡ ѡугнѣтѡѡемѡ зѡѣ. пребыѡ вѣѣ пѡртѡ не мѡгѡнѡ двїгнѡутї. ни ѣднїемѡ рѡртѡвѡ. нѡ ни тѡкѡ стѡрѡмлѣнїе пѡвѡтї. ѿ рѡжѣжѣнїе тѡелѣнї прѡртѡ. нѡ ѿ кѡ сеѡу ми вѡрѡгѡ дїѡвѡ стѡрѡхѡвѡнїѡ ми тѡворѡ. хѡтѡлѡ мѡ ѡтѡудѡ ѡгнѡтї. ѿ сѡцѡутї ѣго зѡдѡдѣнїтѡ. нѡстѣ бѡ мѡнѡ нѡже вѡ гѡмѣ ѿз днѡу вѡгорѣшѡѡ. ѡко ѿ жнѡлѡмѡ ѡкѡрчїтї. ѿ кѡртѡемѡ тѡрѡкотѡтї. ѡуже пѡлѡмени дѡрѡзѡѡщѡ до ѡутѡрѡвѡ моеѡ. ѿ ѡудѡвѡ мѡнѡ ѿзгорѣшѡ. ѡзѡ зѡвѡ лїѡтѡуѡ тѡуѡ вѡлѣзѡнѡ. ѿ порѡдѡвѡхѡ дѡшѡю.

¹⁶⁸⁴ Див. Коментар 173.

¹⁶⁸⁵ В оригіналі написано над рядком.

¹⁶⁸⁶ Дописано на берегах: «ѿ мѡчѡнїѡ».

¹⁶⁸⁷ Дописано на берегах: «сѡвѡднѣ».

\Арк. 259\

іако т́а ми ч́та гвѣлюденà є̄, ѿ таковыа скверны. и се иволи и́згворѣти въ сѡгнѣ тѡѣ сѣло
гá рáди. нежели и́збѣити ми и́зъ іамы тоа. и се видѣхъ сміа страшна и люта сѣло. вьгд
ма пожретѣ хотѣща. и дышуща пламене. и и́крми пожигаа моа. И се въ многы дни
творá ми хотѣ ма прогна́ти. припѣвши но́ци въскрѣніа х́ба. внезапá нападе на ма лютыи¹⁶⁸⁸
сміи. и главоу мою и роуцѣ мой въ о́рета своа вложи. и сѡпалѣша ми влѣси на главѣ и на
брадѣ, іако видѣши ма ннѣ. а́зъ же въ гьртани бѣ. и възпѣ и́з глаубены іаца моѣго. гн̄ бѣ

\Арк. 259 зб.\

спсе мѡн въскоую ма є́и сѡгнѣ. и о́цедри ма в́ко іакѡ тѣ і́дннѣ ч́колювецѣ. спси ма
грѣшнаго. і́днне безгрѣшне. и́збави ма ѿ сквернаго безаконіа моѣго. да не оуба́зною в рѣти
непріазненѣи. И б вѣкы вѣкомѣ. и зеави ма ѿ о́ртѣ врага сего се еѡ іако лѣвѣ х́дннѣ
рѣкаа хотѣ ма поглотѣти. въздвѣгни сілоу твою и прїиди да ма спсиши. Блєни молніа
твоа и нѣжєніи да и́чєзнетѣ ѿ лица твоѣго. и іако скончá молитвоу. ꙗ́кѣ бѣ молніа. и
лютыи сміи и́чєзє̄ ѿ мене. и к томуу и не вѣдѣхъ и до́ннѣ и ѿтоле свѣтѣ ежтвєннѣ

\Арк. 260\

сѡіа ма. Іако и слнце. и слашá гла глѡцѣ мнѣ. ісѡанне. ісѡанне по́моць ти бѣ. прѡчєє
внимáи себѣ. да не горѣє ти что́ оудѣтѣ. и пострáжєши что́ зло б оудѡумѣ вѣцѣ. а́зъ
псѡклонѣла рѣ. гн̄ почто ма сѡртáвиши заѣ моучимоу бѣти. и ѿвѣща ми глá. протнѣв
сілаѣ трѣпѣніа твоѣ. наведѡ на т́а. да "жѣжєнѣ оудєши іако злато. не еѡ попѡцѣтѣ є̄з
чрѣ сілоу напáрти ч́коу. є́гда кáко и́неможетѣ нѡ іако гн̄з ракомѣ крѣпкѣи. и мо́гущимѣ
т́ажькаа. и великаа дѣла врѣчáетѣ. нѣмоцинимѣ и слабымѣ х́удáа и легкаа. дѣла

\Арк. 260 зб.\

замышлáетѣ т́ако разоумѣи. и при ерани стрѣтнѣи. є́а же рá тѣи мо́лншѣ, сѡ себѣ о́цємѡу
мертвєцѡ помѡли. протнѣвоу твѣѣ дáти. сѡлєгчѣти ѿ ерани елоуднѣа. Сн̄ еѡ еѡлн̄ и́сѡифа
сѣтворн̄. и мо́жє помагáти и стрѣжѣнимѣ є́ѣдне, такою смрѣтн̄ю. а́зъ не свѣдѣи таково́моу
имени и начá збáти гн̄ помнлоуи поелѣди же оубѣдá іако се и бѣ мо́нѣи о́гринѣ рѡдомѣ.
и прїидє на ма свѣ̄ неізречєннѣи. в нѣм же и ннѣ є́ема. и не трѣвоую свѣцѣа въ но́ци и въ
днѣ. нѡ и вни до́ртѡннѣи наыщáютѣ т́коваго свѣ́та прїхѡдáци

¹⁶⁸⁸ Дописано на берегах: «что».

\Арк. 261\

ко мнѣ. и зрѣ и гавѣ такового оутѣшенїа еже гавѣ ноцию съвѣти, надежа рѣ оногѣ свѣта. мѣ оумъ погубенїа к павтоликию. и смѣтъ попуцѣетъ нань. сътворѣла прѣведно хѣ. николи нѣмъ плодѣ сътворивши. но брате азъ ти еѣ глѣю, помолѣвѣла семоу прѣпеному мойрѣсѣви. и тои помѣжѣ ти. и изем же единосъ кортъ ѿ мощей егѣ, вдартъ емоу рѣкъ. да приложиши к телесї своемоу. семоуѣвѣши, и тоу акїе прѣста стѣтъ. и оудове емоу съмѣтѣвѣша. и ѿтоле не бы емъ пакорти. коупно же блгодарѣвше бѣ прѣславлѣицагѣ

\Арк. 261 зв.\

стѣла своѣ. иже в житїи емоу оудѣшл. и по смѣрти ищѣленїи дары съвогѣти и вѣнцѣи нетлѣнїа оукраенї. и цѣтѣю спѣви. емоу же слава съ съѣмъ, и съ стѣмъ дѣ нѣтъ и прѣно и въ вѣкѣи вѣком¹⁶⁸⁹.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.¹⁶⁹⁰

\Арк. 357 зв.\

Въ тои днѣ многотрѣпелївагѣ Іѣѣнна Зѣтворникѣ.

ѣ прѣпенїи ѣѣнна. затвори себе. въ тѣмѣ мѣстѣ единосъ ѿ пещерѣи. и прѣбы въ велицѣи въ зѣрѣжанїи лѣ л.¹⁶⁹¹ многѣи портѣ оудржчлѣ и томѣ тѣло своѣ. и желѣза тѣжкѣ на своѣ тѣлѣ ногѣ. и се мѣ нѣктѣ ѿ братїи чѣстѣ прихожшѣ. томїи вѣ ѿ дѣнѣвѣ дїавола. навоженїе плѣскоѣ. и сеи молашѣ блженнагѣ Іѣѣнна молїти бѣ зѣ нь. да гѣ подѣ емѣ съслабѣ стѣтѣ. и оутѣли похотенїе плѣскоѣ. и сеи многѣ глѣше приходѣ. блаженїи же Іѣѣнна глѣше то мѣ. брате мѣжайсѣ и крѣпїсѣ, потѣрѣпи глѣ. и потѣрѣпи съхранитїи пѣти егѣ. и тѣи не състаби тѣ въ рѣкъ егѣ. и не прѣ

\Арк. 358\

дѣ нѣ въ лѣнѣвѣ зѣкѣ и. ѿвѣцѣ брѣ затворникѣ. вѣрѣ и мї ми съче. лице не подаи мї съслабѣ. то не почїю ѿ мѣстѣ на мѣстѣ прѣходѣ. блженїи Іѣѣнна рѣ къ немѣ. почѣто хѣщешї себе предѣти на рѣнѣ врагѣ. и оупѣвѣши мужнѣ стѣоцѣж елїи пропѣрѣти. и егѣдѣ вѣгѣ егѣ прише, и вѣнезѣлѣ съвѣрѣжѣ егѣ долж. и быблѣ паденїе тѣковагѣ люгѣ. гѣко нѣ мощи емоу вѣстѣти. лице зѣ прѣвѣдшїи въ стѣи и блженѣ монарѣвїи и. пѣвѣвѣ елїи мѣжю, стѣоцѣж далѣчѣ пропѣрѣти. да и вѣгѣ трѣдѣтѣ влѣкѣи тѣ в нѣю, и нѣ вѣзможѣ. дѣдѣ гѣ и зѣвѣдѣ тѣ трѣпенїе тѣої ѿ

¹⁶⁸⁹ Див. Коментар 176.

¹⁶⁹⁰ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середины XVI ст. із Святооунфрїївського монастиря у Львові.

¹⁶⁹¹ Див. Коментар 174.

рова ст҃р҃ти. и ѿ еѣрнїа тїмѣнна¹⁶⁹². и пор҃тави на каменї нозѣ твоѣ. и полагшай мѣне ѿ. да
 ти повѣмъ свѣдѣнїя мои ѿ ѿнор҃ти моѣа. много бо пор҃тра тѣмї на елѣ. и не вѣмъ что не
 свѣдѣхъ своѣго рѣ сп҃енїа. два дни или три прѣбывахъ не ѡды. и тако г҃ лѣта скончѣ многажы
 и всю нелю ничто же вѣжшѣ. и бѣ ена прѣбѣ по вѣл ноци. и жажею много оуморѣхъ. и желѣза
 тѣжкы на собѣ ногѣ. и прѣбывахъ въ таково злостранїи до г҃ лѣ. но ни тако покѣмъ свѣрѣтѣ.
 и идѣхъ оубо въ пицерѣ. идѣ же лежитѣ ст҃ыи ѿцы на антонїи. и тж на мѣтѣхъ свѣратїи. и
 прѣбѣхъ днѣ и ноцѣ оу грѣа е҃го молѣхъ.

\Арк. 358 зв.\

и свѣшхъ е҃го гл҃юца къ мнѣ. ісѡаннѣ ісѡѣ. псѣбѣ ти здѣ затворѣти. и невѣдѣнїе и мѣчѣнїе.
 ерѣнь оупрѣзднїтѣ. и г҃ѣ помѣжѣ ти молитвами прѣпѣнѣи свѣи. азъ же ерѣте ѿ того часа здѣ
 вѣелихъ въ тѣсноѣ и скрѣсноѣ мѣртѣ е҃е. и е҃ ми е҃ л и е҃ лѣ. и вѣмалѣ покои свѣрѣтѣ. бѣ
 же живѣи своѣ ст҃р҃тнѣ ерѣвѣ. е҃зъ помысли тѣлесныи. и жѣртѣю прѣбывахъ. проводѣ тѣоликѣ живѣи
 своѣ пицѣю. и потѣмъ не вѣдѣхъ что затворѣти. не могѣхъ трѣпѣти ерѣни пѣзкы. и оумысли
 нагѣ жити и ерѣни тѣжкы вѣзлѣжити на тѣло своѣ. іако же ѿтѣлѣ и донїтѣ на мнѣ.
 ст҃женїю и желѣзо иртѣнѣе. и иноу вещь затвори. е҃а рѣди пѣзж свѣрѣтѣ. икопавѣ ѡмж.
 до рамж доѣжжшѣ, прїспѣвѣши днѣ ст҃го пор҃та. и вѣнидѣхъ въ ѡмѣ. и свѣмѣ рѣкамѣ свѣпѣлѣ
 прѣтїю. іако тѣоликѣ имѣтїи своѣоно рѣцѣ и глѣвѣ: и тако оу҃гнѣтѣ злѣ прѣбывахъ бѣ псѣ не
 могѣхъ двїгнути ни е҃днѣ свѣтаѣ. но ни тако ст҃ремленїе плѣти. и ражеженїе тѣеси прѣстѣ.
 но и къ е҃моу врагѣ дѣволѣ ст҃рахованїа ми творѣ. хотѣ мѣ ѿтѣдоу ѿгнѣти. и свѣжтї
 е҃го злѣдѣнїтѣ. нозѣ бо моѣ иже въ ѡмѣ. издѣхъ вѣзгѣрѣшѣ. іако и жилѣ искрѣвѣши. и
 корѣ троїкогнѣти. оубже пламени

\Арк. 359\

доѣзѣвѣи до оутрѣвѣи моѣа. и оудѣи моѣи изгорѣша. азъ же забѣи лѣтѣю тѣю колѣзнь. и
 порѣдовѣхъ дѣшѣю. іако та ми чѣта свѣлюденѣ е҃ѣ ѿ таковои свѣрѣны. и е҃ и зволѣхъ изгорѣти
 въ сѣгнѣ тѣѣ га рѣди. нежелѣи и зѣити ми и зѣ ѡмѣ тѣоѣ. и е҃ вѣдѣхъ свѣмѣ ст҃рашна. и лѣтѣ
 свѣло, всего мѣ пожрѣтї хотѣшѣ. и дѣшѣи пламени. и икрами пожнѣгѣ мѣ. и е҃ во
 много днѣ тѣвѣрѣше ми хотѣ мѣ прогнѣти. прїспѣвѣши ноци вѣскрѣнїа хѣа. вѣнезѣлѣж нападѣ
 на мѣ лѣтѣи тѣѣ свѣи. и глѣвѣ моѣи и рѣцѣ моѣи въ оутѣ своѣ вѣложнѣ. и ѡпалиша ми
 вѣлѣи на глѣвѣ и на ерѣтѣ. іако же вѣдиши мѣ ннѣ. азъ же оубже въ грѣтѣни е҃ѣ. и вѣзопї
 и з глѣбннѣи рѣца моѣго¹⁶⁹³. Г҃и бѣ е҃пѣ моѣи. вѣжжѣ мѣ е҃ни свѣтавнѣ. оубѣри мѣ вѣко. іа тѣи

¹⁶⁹² Див. Коментар 173.

¹⁶⁹³ Дописано на берегах: «мѣ».

Ѣи Ѣдинѣ члѣколюбѣцѣ. Ѣи мѣ грѣшнаго. Ѣдинѣ Ѣгрѣшнѣ. Ѣзбави мѣ ѿ икверзнаго Ѣзаконїа моѣго. да не оублазижѣ въ грѣтѣи нѣпрїазнѣ. и въ вѣкѣи вѣкѣѡ. Ѣзбави мѣ ѿ оубрѣтѣ врагѣа сего. Ѣ еѡ Ѣако лѣвѣ рикаа хотѣи хотѣи мѣ поглотитѣи. възвѣигни и силѣ твоѡ прїиди да мѣ спѣши. влѣзни мѣ мѣнїа твоѡ. ижѣни да ичезнѣи ѿ лица твоѣа. и Ѣако икончѣ мѣтѣѡ. и Ѣбѣи бѣи мѣнїа и лѡтѣи тѣѡ смїи ичезѣи ѿ мѣнѣ. и к томѣ

\Арк. 359 зв.\

нѣ видѣѣи еѡ и доннѣ. и ѡтолѣи свѣѣи Ѣжтѣвнѣи ѡїа мѣ Ѣако Ѣнцѣ. и слѣшѣи глѣ глѡщѣи кѣ мѣнѣ. ѡѡнѣ, ѡѡнѣ. помощѣи тѣи бѣи. прочѣи же вѣннмаи себѣ. да не горѣѣи тѣи чѣтѡ Ѣждѣ. и портѣражѣши чѣтѡ злѡ въ Ѣждѣщѣи вѣщѣѣ. Ѣз же поклоннѣсѣа рѣѣ. гѣи почѣтѡ мѣ ѡбѣтави злѣѣ моучимѣи бѣтѣи. и ѡвѣщѣа мѣ глѣ. прочѣи вѣи силѣи тѣрѣпѣнїа твоѣагѡ нѣвѣдѣѡ на тѣѡ. да ижѣжѣнѣи Ѣждѣшѣи Ѣако златѡ. нѣ попѣщѣѣи еѡ вѣи чѣѣи силѣи нѣпартѣи члѣкѣѡ. Ѣѣа како ижѣможѣи. нѣ Ѣако гѡподнѣнѣи. рѣѡ крѣпѣкѣи и могѣщѣи. тѣлѣжѣа и великѣа дѣлѣа Ѣрѣчѣѣи. немощнѣи же и слѣбѣи хѣдѣа и легѣа дѣлѣа замѣшлѣѣи. тѣако рѣзѡумѣи и при Ѣрани стѣртнѣи. Ѣѣ же ради тѣи молиши. тѣи же оубѡ ѡ себѣи Ѣщѣемѣи мѣртѣвѣи помолнѣсѣа. прочѣи вѣи тѣѣи лежѣи. да тѣи ѡбѣлѣгѣи ѿ Ѣрани Ѣлѣнѣа. Ѣи еѡ колѣи. Ѣѡнѣфа рѣтѣѡрнѣи. и можѣи помагѣти. стѣражѣщѣи вѣѣнѣи тѣакоѡ стѣртнѣи. Ѣз же не ѣвѣбѣдѣи тѣакоѡмоу имену. и нѣчѣи зѣлѣтнѣи гѣи помѣлѣи мѣ. послѣднѣи же оубѣдѣѣи. Ѣако Ѣ бѣи мѣѡнѣи оубрѣнѣи рѡдѣѡ. и прїѣи на мѣ. свѣѣи нѣнѣрѣченѣи. въ нѣи же и нѣнѣи Ѣмѣ. и не тѣрѣжѣи свѣщѣаи въ нѡщѣи. и въ днѣи. нѡ бѣи дѣѡннѣи нѣлѣщѣаѡтѣѣа тѣакоѡаго свѣщѣа прїхѡдѣщѣи кѣ мѣнѣ. и зрѣи Ѣвѣѣи тѣакоѡаго оубрѣшенїа. Ѣже

\Арк. 360\

Ѣвѣѣи нѡщѣи ѡсвѣщѣтнѣи нѣдѣжѣа рѣди ѡнѡго свѣщѣа. мѣи оубѣи погѣбѣли. кѣ плѡтѡлѡбѣи. и стѣртнѣи попѣщѣѣи нѣ нѣи. рѣтѣѡрнѣи прѣвѣнѡѣи хѣи. нѣколи же нѣи плѡда рѣтѣѡрнѣи. нѡ ѡсвѣѣи Ѣѣ Ѣзѣи тѣи глѣи. помолнѣвѣсѣѣи Ѣмѣ прѣвѣнѡмоу мѣѡнѣсѡвѣи. и чѣтѡ поможѣи тѣи. ижѣем же Ѣдинѣи кѡртѣи ѿ моцнѣи Ѣѡ. и вѣдѣѣи Ѣмѣи рѣкѣи. да приложнѣи кѣ тѣлѣи своѣмѣи. Ѣмоу бѣвѣшѣи. и тѣѡу Ѣбѣи прѣѣтѣа стѣрѣи. и оубѡвѣи Ѣмѣи ѡмѣртѣѣшѣа. и ѡтолѣи нѣ бѣи Ѣмѣи пакѡртнѣи. кѣпнѡ же Ѣлѣгѡдѣтѣвнѣи Ѣѣ. прѣлѣблѣщѣемѣи стѣлѣи своѣи Ѣже въ жнѣтнѣи Ѣмоу оубѡднѣшѣа. и ищѣи прѣвѣннѣи ѡѡнѣи мнѡголѣпнѡ подѣвнѣзѣлѣи. рѣзлнѣнѡ понѣднѣи себѣ на добѣрдѣтѣлѣи. и тѣченнѣи жнѣтнѣа своѣагѡ добѣртѣи ѣвѣрѣщѣтѣѣи. кѣ гѡу ѡнѣдѣи. **И**акоже и прѣи нѣпнѣсѣхѣи ѡ мѣѡнѣи оубрѣнѣи. ѡѡннѣи зѣтѣѡрннѣи. Ѣже рѣдѣлѣи мнѣи въ слѣвѣи своѣи, прѣлѣблѣлѣи и тѣрѣпѣнїа и рѣднѣи. гѣи и послѣртнѣи ищѣлѣннѣи. и дѣрѣи чѣѡ тѣѡрнѣа ѡбѡгѣтнѣи¹⁶⁹⁴.

¹⁶⁹⁴ Див. Коментар 176.

Патерик Йосифа Тризни¹⁶⁹⁵

\Арк. 205 зб.\

Ѡ прѡбѣнѣ и многотѣпеливѣ Ноаннѣ Затвѡнице, чистотѣ
рачигелѣа, еѣаже ради вкопа себѣ жива в зѣлю по рамена;

Подообразна, и рѣнострастна имѣ роженнѣ на земли пѣваго члѣка, не видѣ красоту
ѡвоца неѡдежага, и бѣга ослушаша і ѡтрашное житие приѣа не егда сѣдѣа бысть и не
имѣ порока на себѣ ꙗко бѣже содание себѣ. Гдѣ бо бѣ нѣшь перѣ воспринмѣ ѡ зѣла,
рѣкама прѣтѣима непорочныма содѣ члѣка бѣга и ѡдѡрена, но ѡ акн ка земнага люба ко
сласти поѡсега, и сласти ѣму приложишѣ, и ѡладѣ

\Арк. 206\

бысть ѡтоле рѡ лѣвѣ стравити, и в ѣннѣ і во ѣны¹⁶⁹⁶ сласти ѡклоннага, и боримы емѣи всегда, ѡ
тѣ единѣ апѡвѣждаюга, им же и работѣа смѡцаѣ помысли дѣши моего, и стравитѣ тѣ
каѣага и неѡлавно хотѣние имѣи, к сотворению грѣхѣ и тѣ нѣрѣтѣ мнѣ подобно, иже на
земли вѣѣ, за многа согрѣшѣния моѣ, в нѣ же и до сего часа пребываю, но то ѣдн иже ѡ
вѣѣ окрѣтѣ итгннѣ себе ѡлѣчи на бѣию волю, и того заповѣди непорочно соранивѣ, в чистотѣ
же солю тѣло свое и дѣш кромѣ всѣакиа скѣны плотскѣа и дѣшевныа¹⁶⁹⁷. Сего мени ноанна
прѣпѣна затворившаго себе в тѣенѣ мѣрте ѣдинѣ ѡ пещерѣ. и пребывѣ в велицѣ бѡдежанни,
лѣ. л.¹⁶⁹⁸ и многимѣ портѣ ѡдрѣчага и томѣ тѣло свое, и желѣза така на вѣ тѣле свое
нога, к сему нѣкто ѡ братни чарто прихѡдаше, и томѣ еѣ ѡ дѣстѣа дѣабола на бѡделѣние
плѡское, и еѣ молаше бѣженнаго ноанна молити бѣга за нь, да гдѣ подартѣ ѣму ѡлаѣв
стравитѣ, и ѡтоли хотѣние плѡское. и се многѣады, прихѡдѣа глѣше. бѣженнѣи же ноаннѣ томѣ
глѣше, братѣ мужѣага, и крѣпнѣа, потѣпи гдѣ и поци сораниги пѣти ѣго, и то не остави
тѣа в рѣкѣ ѣго, и не предартѣ на в ловитѣвѣ зѣбѣ нхѣ.

\Арк. 206 зб.\

и ѡвѣца бѣа к затвѡнику, вѣру имѣ ми ѡче, аще не подати ми ѡлаѣвы, то не почи ѡ мѣрта
на мѣрто прѣхѡдѣа. бѣженнѣи же ноаннѣ рече к немѣ, почто хоцѣши себе предати на инѣ
врагѣ, и ѡподобнишиа мѣжѣ, стогащѣ ели пропарти и егда бѣа ѣго прашѣ внезапно свержѣ его

¹⁶⁹⁵ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹⁶⁹⁶ Написано над закреслением.

¹⁶⁹⁷ Див. Коментар 171.

¹⁶⁹⁸ Див. Коментар 174.

долѣ и быблетъ падение такового люто, ꙗко не мощи емѣ востати. ѿце же сдѣ пребѣдешн бо бѣтъ и ежертвеннѣ мѣтри се, подобѣ еси мѣжъ стѣицѣ далече пропасти да и врагъ трѣдѣа блекни тѣа в нѣ, и не воможѣ додеже Гдѣ ибѣдѣ тѣа тѣпѣннѣ твоемѣ ѿ рока стартѣ и ѿ ерениа тмемна¹⁶⁹⁹. и портави на камени нозѣ твоемѣ, но послѣша мене чѣ, да ти исповѣ слѣчившее ми еа ѿ юности моеа, и много бо портрадѣ томѣ на блѣ, и не вѣ что не годѣа ради своего спсениа, два дни или три пребыа не гадни, и тако г. лѣта екобачахъ, многоды же и всю нѣлю ничто же вкушахъ. и бѣ еа пребыа по вса ноци, и жадю многою зморѣа, и желѣсо тѣака на себѣ нога, и пребы в таково в слортрадани до трѣо лѣтъ, но ни тако покоа оверѣтохъ. и ндоухъ збо в пещерѣ, ндѣ же лежи

\Арк. 207\

стѣи ѿцѣ нѣ антонни, и тѣ на мѣтѣв ѡбратѣхѣа, и пребы день и ноцѣ ѣ грѣа е молагѣа, и слыша его глѣца ко мнѣ иоанне, иоанне, подобѣ ти здѣ сатворитиа и невидѣннѣмъ и мѣчаниѣмъ вѣа ѡспраднѣа. и Гдѣ поможѣ ти мѣтѣами преподобнѣ свои, а же ератѣ ѿ того чѣа сдѣ вєлнхѣа в тѣеное и екобное снѣ мѣрѣго, и ертѣ ми се, лѣ лѣто, и в малѣ лѣтѣ покѣ ѡберѣтѣ бѣ живѣ сво стартитѣ вѣа, с помыслѣ теленнѣм, и жертѣо пребыа, проводѣа колико живѣ сво пициѣ, и потѣ не вѣдѣи что сотворити, не могѣ тѣпѣти ерани плѣбѣа, и змысли нагѣ жи и ерони тѣаки боложити на тѣло свое, ꙗко же ѿтоле и доинѣ на мнѣ стѣдению, и желѣсо иртончѣаѣ, и инѣ вѣщѣ говорѣ, еа ради поѣв ѡрѣтѣ. икопѣ збо гѣмоу ~~нѣ~~¹⁷⁰⁰ до рамѣ донаждѣ, припѣвши же днѣмъ стѣаго порта, и внидѣ вѣ гѣмѣ, и своима рѣкама оыпѣвѣа пѣртѣю, ꙗко толико имѣти, своѣнѣ рѣцѣ и глѣвѣ, и тако знѣтѣа злѣ пребы весь портѣ, не могли дѣвнѣ нѣ едннѣ портѣво, но ни тако стремление плоти и рѣжение телеси прѣртѣа. но и к семѣ вѣа днѣво, стѣахованиа ми тѣора, хотѣа мѣа ѿтѣ ѿгнѣ

\Арк. 207зв.\

и ѡцѣтѣ его злодѣртѣво, нозѣ бо монѣ вѣ гѣме и днѣ вѣзгорѣшѣа, ꙗко и жиламъ екочитнѣа и кортѣ трѣокотѣти, зѣе пламени догазѣи до зѣтѣоы моеа, и зѣоѣ монѣ игорѣша, а же забѣа лѣтѣю тѣа болѣзнь, и порѣдѣа дѣю, ꙗко тѣа ми чѣа еблѣдѣна ертѣ ѿ такобѣа еквернѣ, и се иволи игорѣти бо огни зело Гдѣ рѣ, Нежели изыити ми и гѣмы тѣоа. и се видѣ змиа стѣрашна и люта зело, вєго мѣа порѣ хотѣаца, и дышѣца пламенѣ, искрами пожигаа мѣа, и се бо нѣогн дни тѣораше ми хотѣа мѣа прогнати, припѣвши же свѣтоноснѣ ноци воскресениа Хртѣа, вєзѣпѣа нападѣ на мѣа лютаи тѣо змии, и глѣвѣ монѣ и рѣцѣ монѣ бо зѣта

¹⁶⁹⁹ Див. Коментар 173.

¹⁷⁰⁰ Закреслено в оригіналі.

своя вложи, и опалиша ми гла и власы на главы и на радѣ, како же видиши мѧ ничѣ, а же
 ѡже ѡ готани бѣ и возопи и глѣбныи рѣца моего¹⁷⁰¹, Гдѣи Бже спсе мѧ еси ортави,
 ѡщери мѧ вѣко, како ты еси едѣи члѣвколюбѣ, спси мѧ грѣшнаго, едине Бже бегрѣшине, ибави мѧ
 ѡ икѣныи бѣзаконниа моего. Да не ѡбѣанѡ в свѣти неприѣмене во вѣки веко. ибави мѧ ѡ зеть
 врага сего, како лѣ рыкага ходи хотѣи мѧ поглоти бѡдвигни силѡ твою, и прииди да мѧ спсеши
 блесни молниа твоя и иденѣи да ичезнетѡ

\Арк. 208\

от лица твоего, и како скѡча мѣтвѣ, и ѡнеи бѣуть молниа, и люты ти тѡ зми ичезе ѡ
 мене, и к томѡ не видѣе его и доннѣ и ѡтѡле свѣе бжертвенныи Огнѧ како солнце, и слышѣ
 гласѣ глѣуцѣ ко мнѣ, иоанне иоанне помощь ти бѣуть прочее же внима свѣе, да не горѣе твѣе
 что вѡдѣе, и портрѣдѣши что зло, в бѡщѣе вѣщѣе, а же поклонивѣи рѣе, гдѣи почто мѧ ортави
 злѣе мѡчимѡ бѣгти, и ѡвѣщѣа ми глѣа, противѡ силѣ тѣпѣнниа твоего навѣдѡ на тѧ да иженѡ
 вѡдѣши како злато, Не пощѣае бо егѡ чре силѡ напартѣи члѣвкѡ егда како инеможетѡ, но како
 гдѣнѡ рабѡ крѣпкимѡ и могѡщимѡ, тѣажкага и великага дѣла вѡчлѣе, немоцнѣи же и слабымѡ
 худѣага и лѣкага дѣла замышлѣае, тако разѡмѣе при брани стѣртнѣе еѧ же ради ты молишиѣа,
 ѡ свѣе щѣему мѣтвѣцѡ помолѣиѧ противѡ твѣе да ти ѡблегчитѣ ѡ брани блѡдныиа, се бо
 коле ииѣнда сотвори и можѣе помагати, стѣрдѣцимѡ вѣдне таковою стѣртнѣи. А же не вѣдѣи
 таково имени и начѣ зѣа, Гдѣи помилѡ мѧ, поглѣди же ѡвѣдѣа како се бѣуть монѣе ѡгрѣи родѡ,
 и приидѣ на мѧ свѣе иереченѣе в не же и ниѣе еѡмѣ, и не тѣребѡю свѣци в ноци и во ни. но и
 вси дѡртѡнии насыщѣютѣи такобаго,

\Арк. 208 зв.\

свѣта приходѣацаго ко мнѣ и зрѣа гавѣе такового ѡтѣшнниа, ѡже гавѣ ноцию свѣтѣти наѣдѣи
 ради ѡного свѣта, мы же ѡ погѡвени к плѡтолюбѣи и стѣртѣ пощѣае на ны сотвориѣа
 правѣное хртѡвѡ, николи же намѡ плода сѡтѡвошимѡ, но братѣ а ти се глѣо помолѣиѣа сему
 препѡбномѡ монѣю и тѡ поможѣе ти, и иземше едѣиѡ корѣѡ ѡ моцѣе его стѣаго и вѡдѣе еѡмѡ
 рѣкѡ, да приложѣиши к тѣлѣи своѣмѡ, семѡ же бѣвшѡ, и тѣ ѡнеи прѣрта стѣрахѡ и ѡдѡве еѡму
 ѡмѣтвѣшѣа, и ѡтѡле не бѣуть еѡмѡ пѣкорти, кѡпно же блѡгодараше еѣа, прославѣающѣаго свѣтѣиа
 своѣа. еже вѡ житѣи еѡмѡ ѡгодишѣа си хѡ и по смѣрти исцѣленѣи дарѣ ѡбогати и вѣнцѣи
 неглѣбныиа ѡкрасѣи царѣтѣвию своѣмѡ спѡдѡви, еѡ же слава со ѡщѣе и со стѣи дѣхѡ ниѣе и пѣно и
 во вѣки вѣкомѡ ѡминѣ¹⁷⁰².

¹⁷⁰¹ Дописано на берегах: «мѡ».

¹⁷⁰² Див. Коментар 176.

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹⁷⁰³

\Арк. 195 зб.\

Ісѡаннѣ хранѣ дѣтвѣ, живѣ в зѣмлю вкопавѣ, з дѣвствѣнникомъ Напернымъ жити побизавѣ.

Житіє прѣ: ѡца нашѣ Ісѡанна Многострадалнаго¹⁷⁰⁴

Иже дѣтвѣ ради многѣ страдал, живѣ сынъ вкопавѣ в зѣмлю до рама.

\Арк. 196\

Исѡаннѣ вкорени подолѣетъ намъ внигнѣ въ Црѣвѣ Бже¹⁷⁰⁵. оучителю гдѣсьсѣвъ рѣкшѣ: согласиѣ возлюбленныи оучникъ Ісѡаннѣ дѣвствѣнни, иже рече: Азъ Ісѡаннѣ братъ ба и содѣлѣнникъ въ корени¹⁷⁰⁶. Тожде согласиѣ свойствѣнно еретъ и возлюбленномъ оучникѣмъ Прѣвѣа Бѣа Печеркиѣ, Русийскомъ нашемъ дѣвствѣнникѣмъ Ісѡаннѣ, иже нарицаетѣа Многострадалныи. многнѣ ево воетиннѣ корени пострадал дѣтвѣ ради сѣрѣченнаго Нѣномъ женихѣ:¹⁷⁰⁷ Иакже самъ многостралное своѣ все житіє, оуже ели смрти сы иповѣдал нѣжы ради инѣвѣа¹⁷⁰⁸:

Приходяше многѣжды к сѣмъ Прѣenomъ затворившъ себѣ на единомъ тѣенѣмѣстѣ в Пещерѣ Прѣенаго Антоніа, и тѣ все житіє своѣ иждившъ, нѣкто ѡ брати коримъ навѣтомъ дѣволимъ на вождѣннѣ плѣтское, и мѣаше стѣаго, да помолитѣа къ Гдѣ сѣ славѣ стѣагнѣи егѣ. Прѣенныи же Ісѡаннѣ глаше емѣ¹⁷⁰⁹: братѣ, мѣжайѣа и крѣпѣа ерѣце твоеѣ, потерпи Гдѣа и сохрани пѣти егѣ, и той не сѣтави тѣа в рѣкѣ врагѣ нашихѣ, нѣже предѣтѣа в ловитѣвѣ зѣво и хѣ. ѡвѣща емѣ стѣагнныи: вѣрѣа и ми ми ѡче, иакъ аще не подаи ми сѣлабѣа, то не почи ѡ мѣста

\Арк. 196 зб.\

на мѣсто прѣходѣ¹⁷¹⁰. Прѣенныи же Ісѡаннѣ рече к нѣмѣ: почтѣ хѣщеши предѣта себѣ на инѣдѣ врагѣ, и подовѣшиѣа мѣжѣ стѣагнѣмъ близѣа рѣопати, к нѣмѣ же врагѣ прѣшедѣ, внезапѣа вѣрѣетѣа егѣ долѣ, и вывѣетѣа падѣннѣ такѣваго

¹⁷⁰³ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

¹⁷⁰⁴ На берегах: мѣа Ісѡа и днѣ.

¹⁷⁰⁵ На берегах: дѣа: дѣ.

¹⁷⁰⁶ На берегах: апѣ: а.

¹⁷⁰⁷ Див. Коментар 171.

¹⁷⁰⁸ На берегах: е: Ісѡа многѣра ели смрти сы еа житіє своѣ иповѣдал стѣагомъ братѣа пѣзы ради.

¹⁷⁰⁹ На берегах: ювѣ е: Ісѡа и братѣа стѣагомъ.

¹⁷¹⁰ На берегах: хотѣаца з мнѣгѣа изыннѣи кѣмъ сподѣа е: Ісѡ.

лѣто, ѣкѡ не мощи ѣмѡ к томѡ востати. ѣще же пребѡдешн здѣ въ стѣмъ
Монастырѣ, подобенъ бѡдешн мѡжю стоѡщѡ далѣче рѡпарти, ѣгѡже врагѡ
 ѣще и трѡдѡса влекѡи низринѡти, не возмѡжетѡ: и тѡкѡ **Гдѣ** терпѣнѡемѡ
 твоѡмѡ и зведѣтѡ тѡ ѡ рѡба стрѡстѡи, и ѡ ерѣнѡ нечистотѡи. Но послушѡ
 менѣ братѣ! да ти исповѣмѡ слѡчѡвшееѡ и мнѣ ѡ ѡности моѡеѡ. И тогдѡ
 начѡтѡ исповѣдати все житѡе своѡ подрѡбенѡ, еѡце глѡ:

Гдѣ прѡйдѡхѡ [рече] въ **Монастырѣ** сѡи стѡи **Печерскѡи**, и начѡ трѡждатѡса по **Чинѡ**
 стѡгѡ **Агглицкагѡ** **Иночѡскагѡ** **Образа**: мнѡго портрѡдѡхѡ томѡ на елѡдѡ, и не вѣмъ
 что не претерпѣхѡ, мѡегѡ рѡди спѡиѡ¹⁷¹¹. Дѡ два дни ѡвогдѡ же три пребѡвѡхѡ не ѡдѡи,
 мнѡгажѡ же и всю седмѡщѡ ничтѡ же бѡдѡшѡ, и жѡжѡю мнѡгою ѡумѡлѡхѡ: по вѡлѡ же
 ѣ нѡци бодрѡтѡвѡхѡ. и пребѡхѡ ѣ тѡкѡ злѡстрѡдѡнѡи до трѡхѡ лѣтѡ: но ни тѡко покѡлѡ
 ѡверѣтѡхѡ. Идѡхѡ ѡубѡ ѣ **Пещерѡ**, идѣже **Прѡпѣнскѡи** ѡщѡ

\Арк. 197\

нѡшѡ **Антѡнѡи** положѡнѡ ѣстѡ: и пребѡхѡ дѡнѡ и нѡци ѡу **Грѡба** ѣгѡ мѡлѡеѡ. И се слѡшѡ глѡ
Прѡпѣнѡ ко мнѣ: **Исѡанне** **Исѡанне**, подобѡе ти здѣ затѡорѡтѡса, ѣ **Пещерѣ**, да невидѡнѡемѡ и
 молчѡнѡемъ ерѡ ѡупрѡзнѡитѡеѡ, и **Гѡ** помѡже ти мѡтѡвами **Прѡпѣнскѡхѡ** своѡхѡ¹⁷¹². Тѡбѡже [рече]
 ѡзѡ ѡ тогѡ чѡеѡ, здѣ затѡорѡхѡ ѣ тѡбѡнѡемъ и скѡренѡемѡ мѡстѡеѡ емѡ: Идѣже пребѡвѡю
 ѡубѡе тридѡеѡтѡе се лѣто^{1713.1714} И ѣдѡлѡ прѡже мѡла вѡремѡни покѡи ѡверѣтѡхѡ. Вѡлѡже лѣтѡ
 борѡхѡ съ стрѡстѡми, и помѡслѡи тѡелѡнѡми. И жѡртѡко пребѡвѡхѡ, **Перѡвѣ** тѡчѡю портѡ и
 едѡнѡемъ ѡудрѡчѡлѡ тѡело своѡ, не мѡло лѣтѡ. Тѡже не вѣдѡи что сотѡорѡитѡи, и не мѡгѡи
 терпѣти ерѡни плѡтѡскѡи: **Умѡслѡи** нагѡ житѡи¹⁷¹⁵, **Бронѡ** же тѡлѡжи на тѡело своѡ возложѡитѡи:
 и тѡко ѡтѡлѡе дѡже до нѡгѡ, стѡденѡю и желѣзнѡю ѡугрѡзѡнѡемъ и змѡженѡ вѡвѡю. **Обѡче** ѣгѡ
 сѡ вѡ недѡвѡлна бѡшѡ, и нѡдѡ вѡещѡ сотѡорѡи: и ископѡхѡ ѡмѡ глѡбѡкѡ, ѡкѡ до рѡмѡ мѡею¹⁷¹⁶.
Приспѣвшѡ же днѡмъ стѡгѡ вѡлѡскагѡ портѡ, вѡнѡйдѡхѡ ѣ ѡмѡ, и вѡегѡ ѡвѡлѡпѡхѡ перѡстѡю, ѡко
 тѡчѡю и мѡетѡи мѡи свѡбѡднѡе рѡщѡе и глѡвѡ: и тѡко ѡгнѡетѡелѡ землѡю, пребѡхѡ вѡегѡ портѡ не
 мѡгѡи двѡгнѡитѡи и ѣдѡнѡеѡ вѡстѡбѡеѡ. но ни тѡко стѡремлѡнѡе плѡти, и рѡжѡженѡе тѡелѡи прѡстѡ.

¹⁷¹¹ На берегах: по́двиги ꙗ: Исѡана.

¹⁷¹² На берегах: ꙗ: Исѡа ѡ грѡбѡ прѡ: Ан: помѡ на стѡстѡ елѡднѡмѡ прѡлѡ.

¹⁷¹³ На берегах: ѡ лѣ ѣ затѡорѡеѡ вѡлѡ.

¹⁷¹⁴ Див. Коментар 174.

¹⁷¹⁵ На берегах: живѡше на ѣ желѣзѡхѡ.

¹⁷¹⁶ На берегах: ископѡлѡ ѣ зѡлю до рѡмѡ и вѡлѡкѡ поѡ.

К сѣмѣ врагѣ дѣволѣ стравованіа ми творѣше, хотѣ ма ѿтѣдѣ ѿгнати, егѡ же сѡсѡдѣтѣхъ ковѣрствѡ инцѣво: Нѡзѣ моѣ въ іамѣ ео днѣ возгорѣстѣа, іако ѣ жиламѣ вѣ тѣхѣхъ искорчнѣса, ѣ корѣтѣ трокотѣти, пламѣ же дожазѣше оѹже до стрѡбы моѣа, ѣ оѹдове моѣ игорѣша. Азѣ же не радѣ сѡ лѡтѣѣи еѡлѣзни тѡ, но порѡдовахѣа дѣшею, іаксѡ тѣ ми чѣа собаюдѣнна ертѣ ѡ искѣрны: ѣ ѣзѡлѣи паче ѣзгорѣти въ оґни тѡ Гѣ ради, нежели ѣзыитѣи ѣзѣ іамы егѣѡ порѡгѣемѣ. И се вѣ тѡже вѣрема бѣдѣхѣ стравна ѣ лѡта сѣло змѣа пламенѣ дѣшѡцѣ¹⁷¹⁷, ѣ икрани пожигѡуца ма, ѣ пожрѣтѣ хотѣцѣ: еже въ многи дни творѣше хотѣа прогнати ма. Припѣвшеи же свѣтѡноінои ноцѣ Воискрѣніа Хѣа, нападѣ на ма вnezапѣд лѡтѣи тѡ смѣи, ѣ главѣ моѣи ѣ рѡцѣ въ стѣа своѣа вложи, ѣ сѡпалиша ми сѣа влѣбы на главѣ ѣ на ердѣ, іако же нѣче бѣдишѣ ма. Азѣ же дже вѣ горѣани смѣа тѡ смѣи, возопѣи ѣзѣ глѣбннѣи ірѣа моѣ¹⁷¹⁸.

Гѣ бѣ егѣ моѣ, воискѡ ма еси сѡртѣвилѣ, оѹщедри ма Вѣкѡ, іако тѣи еси едѣи чѣколкеѣ. егѣи ма грѣшнагѡ, едѣне еезгрѣшнѣ. ѣзеѣви ма ѡ искѣрны ееззакѡніа моѣгѡ, да не оѹвѣзѣи вѣ свѣти лѣкѣвагѡ въ вѣки. ѣзеѣви ма ѡ поглѡцѣніа врагѣ егѡ, се еѡ

іакѡ Левѣ рѣкѣртѣ хотѣа мѣа поглѡтитѣи. бѡдвигнѣи іналѣ твоѡ, ѣ прѣйдѣи да ма іпѣши: еленнѣ моѡннѣа твоѡ ѣ ѣженѣи егѡ, да ѣчѣзнѣ ѡ лицѣа твоѡгѡ. егдаже скончѣхъ мѣтѣѡ, лѣе свѣтѣхъ Бжѣтѣвннѣи ѣки моѡннѣа елинѡ,¹⁷¹⁹ ѣ лѡтѣи тѡи смѣи ѣчѣзе: егѡже дѣже до нѣче елѣтѣю Бжѣю не видѣ. Слѣшѣа же тѡга ѣ гла Гѣдѣнѣ кѣ мнѣ¹⁷²⁰: іѡанне іѡанне, се ти поѡмоуцѣ еѣртѣ, прѡчѣе внимѣи еѣтѣ, да не гѡртѣе чѣѡ портрѣжѣши вѣ едѣдѣемѣ вѣцѣ. Азѣже [рѣчѣ] поклѡнѣвѣа рѣхѣ: Гѣдѣи почѣто ма сѡртѣвилѣ еси злѣ мѡчѣма еѣрти? ѡвѣцѣа ми гѣлѣи: прѡтивѣ іналѣ тѣрпѣннѣа твоѡгѡ навѣдеа на тѣа, да ѣкѡшнѣнѣ оґнѣмѣ, чѣртѣхъ іѣвѣшнѣа іакѡже злѣто. вѣшше ео іналѣ не поѡуцаѣ Бгѣ ѣкѡшнѣнѣа чѣкѣѡ, да некакѡ ѣзнемѡгѣ, порѡганѣ едѣртѣ смѣемѣ лѣкѣвѣимѣ: но ѣки прѣмѣрѣ Гѣдѣнѣ, крѣпкѣи рѣвѡмѣ ѣ іналѣмѣ великаа ѣ тѣлѣкаа дѣла вѣрѣлѣтѣ, немѡцнѣи же ѣ слабѣи хѣдѣа ѣ лѣгкаа. тѣакѡ разѡумѣи ѣ сѡ ерѣни похѡти тѣелѣннѣа, еѣ же ради тѣи молишнѣа самѣ сѡ еѣтѣ: **ѡ**еѣче мертвѣецѡ помѣнѣа едѣемѣѡ

¹⁷¹⁷ На берегах: смѣи оґнѣ дѣшѡцѣ подрѣтѣ егѡ хотѣ.

¹⁷¹⁸ На берегах: мѣтѣ: і: еѡцѣа въ стѣахѣа смѣа.

¹⁷¹⁹ На берегах: моѡннѣа ѡгна смѣи ѡ ертѣ.

¹⁷²⁰ На берегах: слѣшѣи гла гѣнѣ дѣкрѣплацѣи.

протѣвѣ тебѣ, да съблещи тѣ ѿ стѣрсти елѣдныа¹⁷²¹: сѣи бо волюе ꙗко ѿсѣиша сотвори, и мѡжетъ помагати стѣржащымъ ебѣднѣ стѣрстию сицевою. **А**зъ же. рече не съвѣдѣи

\Арк. 198 зб.\

имени такоуа мѣртвца, начѣ звѣсти: **Г**и помѣ мѣ, млѣтвѣмъ Прѣпѣнагъ сѣ. **П**ослѣди же свѣдѣахъ ꙗко тоу Моуѣеи еаще **У**гри родо¹⁷²². **И** прѣиде на мѣ свѣтъ неизреченный въ нѣмъ же и нѣтѣ сѣмъ не трѣбѣа свѣщии въ нѡщи и въ дни. но и вси дѡстѡннии прихѡдѣаще къ мнѣ насыщѣаху тѣ такоуагъ свѣта, и зрѣахъ гѣбѣ стѣпѣнѣи моѣ, сѣже мѣ въ нѡщѣ оуо възвѣренкѡ съсвѣтѣи, надежда ради ебѣдѣагъ свѣта.

Сице исповѣданѣи многострадалнагъ житѣа своѣгъ Прѣпѣнаи ѡщѣ нѣтъ ꙗко ѿскончѣа съсвѣщѣа къ стѣрстномѣ, наведе: **М**ѣ оуѣво ерѣте сѣми оумъ пригвоздихѡ ко плѡтолюбѣи, тѣмѣже и стѣрсти пощѣаеа на ны **Б**гъ прѣвѣнимъ своимъ ебѣдомъ, занѣ никѡли же сотворишѡмъ плѡды дѡстѡнныи покаѣнѣа. но ерѣте азъ ти сѣ гѣю: помѣнѣа сѣмѣ Прѣпѣномѣ Моуѣею, и тоу помѡжетъ ти. **Т**огдѣ помѣнѣа кѡпнѡ съ стѣрстнымъ: **И** взѣмъ едѣнѣ кѡртѣ ѿ мѡщѣи Прѣпѣнаи **М**оуѣеа, дѣртѣ сѣмѣ гѣа: приложи ю къ телѣи твоемѣ. **С**иже то сотворишѣа, съсвѣщѣи аѣеи ꙗко оуѣгае раждежѣнѣи, прѣртѣ возыгрѣнѣи, и съмѣртѣѣша всѣ стѣрсти елѣдныа въ плѡти сѣгѡ: и ѡтолѣ не ебѣтѣ сѣмѣ пакѡртѣ¹⁷²³. **Т**огдѣ кѡпнѡ, стѣи же и стѣрстный хѣлѣ воздѣаша **Б**гѣ, ꙗко тѣхъ иже проелѣвиша сѣгѡ

\Арк. 199\

въ житѣи своѣмъ чистѡтѡю, проелѣвлѣаху и по смѣрти чѣдѣи дарѡущыми чистѡтѣ¹⁷²⁴.

Таже **М**нѡгострадалный **З**атѡборникъ **П**рѣпѣный ѡщѣ нѣтъ ꙗко ѿсѣиша, емѣлѣ времени по исповѣданѣи мнѡгаго стѣрданѣа своѣсѡ, **М**ѣа **Ю**ла ии днѣа предаде дѣхъ своѣ въ рѡцѣ **Г**ѣи¹⁷²⁵, сѣ нѣмѣже сотрада да сѣ тѣ и възвѣщѣа.

Мѡщи же сѣгѡ стѣа точѣащѣа ищѣлѣнѣи неѡбѣднѡ, аки стѡлѣа крѣпѡсти ѿ лицѣа ерѣжѣа стѡлѣа и до нѣтѣ непоколебѣимо, тѣамъ и дѣеже самъ сѣе до рѣмѣа съкопѣа, прѣвѣе сѣгдѣа подвижѣа, послѣдѣе сѣгдѣа времѣа прѣстѣвлѣнѣа своѣгъ оуѣвѣдѣе.

1721 На берегах: **П**овѣлѣ сѣмѣ **Г**дѣ прѣвѣсти на помѣ сѣ: мѡеа **У**рина.

1722 На берегах: по млѣтѣ кѣ сѣ мѡею **У**рина сѣ и повѣдѣ стѣрстѣи елѣдныа съсвѣщѣе.

1723 На берегах: кѡнѣи сѣ: мѡеа **У**ри ѿ стѣртѣ елѣдныа **У**сѣ сѣ: ии ерѣта.

1724 Див. Коментар 176.

1725 На берегах: прѣстѣви сѣ: **У**сѣнѣа мнѡстѣра:

Млѣтвами оубо Мнѡгострадѣннаго свѣдѣннѣица Прѣпѣнаго ѡца нѣшего ꙗкоже
чѣсто чѣло ѡни повѣдѣвшася стѣлѣннѣи мнѡгимъ стѣдѣннѣи, сотвориша въ стѣлпѣ
домѣ Бѣга] бѣди нѣмъ наставлѣннѣи бѣти ѡни свѣтомъ и ѡбѣннѣи стѣлпѣ прѣмо
Моуѣеа, на ѡбѣтѣованнѣи ѡнѣ нѣннѣи землю, текѣннѣи млѣкомъ и мѣдѣю, ѣже дѣтѣна ѣ при
перѣ стѣннѣи и млѣннѣи нѣннѣи, но ѣкоже наперѣтннѣи Хѣдѣи и семѣ дѣбѣтѣннѣи ꙗкоже, ѣе
ѣтѣ: влѣтѣю и славою въ Тѣрѣи славиѣ Бѣга: ѣмѣже слава нѣннѣи и прѣннѣи и въ вѣки вѣкѣмѣ,
Аминь.

ЖИТІЄ ПРП. МОЙСЕЯ УГРИНА

Основна редакція Патерика¹⁷²⁶

Слово о преподобнѣм Моисѣи Угринѣ.

Господи, благослови

Вѣдѣно же бысть о сем блаженем Моисеи Угринѣ, яко любим бысть святым
Борисом. Сей бо бысть родом угринѣ, братъ же Георгиа, на негоже Борисъ
возложи гривну злату, егоже убиша съ святым Борисом на Алтѣ и главу его
отрѣзаша златыя ради гривны. Сий же Моисей един избыв от горкыа смерти
и горкаго заколения избежа¹⁷²⁷. И прииде к Передѣславѣ, сестрѣ Ярославли, и
бысть ту, и во дни ты нелзѣ преходити никамо¹⁷²⁸. И бѣ моляся Богу крѣпкыи
тъ душею, дондеже прииде благочестивый князь нашъ Ярославъ, не стерпѣвъ
теплоты душевныя къ братома си, на незаконнаго, и побѣди безбожнаго, и
гордаго, и оканнаго Святополка. Сему же бѣжавшу в Ляхы, и прииде паки с
Болеславом, и изгна Ярослава, а сам сѣде в Києвѣ. Возвращался Болеслав в
Ляхы, поятъ съ собою обѣ сестрѣ Ярославля и изъима же и бояры его, с нимиже
и сего блаженаго Моисея веде, окована по руцѣ и по нозѣ желѣзы тяжкыи;
его же твердо стражахуть: бѣ бо добръ тѣлом и красен лицом.

Сего видѣвши нѣкаа жена от великих, красна суци и уна, имуще богатство
много и власть велию. И тако убо приимши во ум видѣннѣи силу, и уязвися
похотию, и восхотѣ сему преподобному. Нача лестными словесы увѣщевати
его, глаголющи: «О человекѣ, всуе таковыя муки подѣмлеши, имѣя умъ, имже
бы избыти мощно таковаго окования и стражбы». Рече же к ней Моисей: «Богу
такъ изволившу». Жена же рече к нему: «Аще ми ся покориши, и аз тя избавлю,
и велика сотворю во всей Лядской земли, и обладати имаша мною и всею
областною моею».

Разумѣвъ же блаженный похотѣннѣи ея скверненое, рече той: «Кый муж поим
жену, покоришься ей и исправился?» Адам прѣвозданный женѣ покоришься и изъ
рая изгнан бысть¹⁷²⁹. Сапсонъ, силою паче всѣх преспѣвъ и ратным одолѣвъ,

¹⁷²⁶ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹⁷²⁷ Див. Коментар 178.

¹⁷²⁸ Див. Коментар 179.

¹⁷²⁹ Бт 3:1-24.

женою предан бысть иноплеменником¹⁷³⁰. Соломон мудрости глубину постигъ, женѣ повинувся, идолом поклонися¹⁷³¹. Ирод, многы побѣды створивъ, женѣ ся поработив, Предтечу усѣкну¹⁷³². То како аз, свободь сый, раб ся сѣтворю женѣ, еяже от рожения не познах? Си же рече: «Аз тя искуплю, и славна сотворю, и господина всему дому моему и мужа тя хочу имѣти себѣ, толко волю мою створи и желание души моей и подаждь твою доброту. Доволна бо есмь твоеа похоти, не трыплю бо видѣти твоеа красоты, без ума погубляемы, да и сердечный пламень престанет, пожагаа мя. Аз же отраду прииму помыслу моему и почию от страсти, и ты убо насладився моя доброты, и господинъ всему стяжанию моему будеши, и наслѣдник моя власти, и старѣйшина бояром». Блаженный же Моисий рече: «Добрѣ вѣжъ, яко не створю воля твоея, ни власти же, ни богатства не хочу, сего всего душевнаа чистота паче телеснаа. Не буди ми труда погубити 5 лѣт, еже ми дарова Господь терпѣти во узах сих. Не повинен сый сицам мукам, ихже ради желаю избавлен быти вѣчных мукъ».

Тогда же жена, видящи собе лишаему таковыя красоты, на другый совѣтъ диаволь приходит, помысливши яко: «Аще искуплю его, всяко и неволею повинет ми ся» Посылаеть же к держащему того, да возмет у нея, еже хочет, сего же да предасть ей. Онъ же, видѣвъ улечение време и богатства приобрѣтение, взя у нея яко до тысячи, Моисея же предасть ей. И с нужею влечашеть его на дѣло непотребно. Яко се власть приемши на нем, повелѣвает причтатися собѣ, раздрѣшивши же того от узъ, и во многоцѣнныя ризы облекши, и съладкими брашны и нужением любовный того объемлющи, на свою похоть нудящи.

Се же преподобный, видѣвъ неистовѣство жены, паче молитвѣ и посту прилѣжаще, вкушаа и во бдѣнии, изволивъ паче сухой хлѣб и воду Бога ради съ чистотою, нежели многоцѣннаа брашна и вина съ скверною. И не токмо себе срачици единая совлекъ, якоже Иосиф, но и всѣх риз себе совлече и избѣжа от грѣха, ничтоже вмѣни житие мира сего; и на такую ярость подвиже жену, яко и гладом уморити его.

Богъ же не оставляет раб своих, уповающих к нему. Нѣкого от раб на милость преклони, подавашеть ему втайнѣ ясти. Другии же того увѣщеваху, глаголюще: «Брате Моисей! Что ти возбраняеть женитися, ибо унъ еси и си вдова суши, живъ с мужем едино лѣто, и есть красна паче чловѣкъ, богатство имущи бесчислено и власть велику в Лясѣх? Аще бы ся и восхотѣла етеру князю, не бы гнушался ей; ты же, плѣнник сый и неволей от сея жены, и господинъ ей быти не хочещи?! Аще ли глаголеши: «Не могу преступи заповѣди Христовы», — и то не ли глаголетъ Христосъ во Евангелии: «Сего ради оставить чловѣкъ отца своего и мать, и прилѣпится женѣ своей; и будета оба въ плоть едину, уже нѣста два, но плоть едина»¹⁷³³. Апостоль же: «Уне есть женитися, негли раздизатися»¹⁷³⁴; вдовицам же велит второму браку причтатися¹⁷³⁵. Ты же, не имѣя обычаа мнишеска, свобод сый от того, почто ся злым и горкым мукам

¹⁷³⁰ Суд 16:1-31.

¹⁷³¹ 1Цар 11:1-5.

¹⁷³² Мт 14:6-12.

¹⁷³³ Мт 19:5-6.

¹⁷³⁴ 1Кор 1:7-9.

¹⁷³⁵ 1Тм 5:14-15.

вдаеши, или что ради стражеша? Аще ли ти ся лучить умрети в бедѣ сей, кую похвалу имаши? Или кто от првѣх и донья возгнушася женѣ, развѣ чернецъ? Авраамъ, и Исаакъ, и Иаковъ? Иосифъ же помалѣ побѣдивъ, и пакы женою побѣженъ бысть¹⁷³⁶. Ты же нынѣ аще съ животом гоньзнеша, и женою же пакы обладай будеша, и кто не посмѣется пакы сего безумия? Уне ти есть покоритися женѣ сей и свободну быти, и господину быти всему.

Он же глагола: Ей, братиа и друзи добрии, добрѣ свѣщаете! Разумѣю, яко лутши змии нашептаниа, иже в рай Евзѣ, словеса предлагаете ми. Бѣдите мя покоритися женѣ, никакоже совѣта вашего прииму. Аще ми ся лучить умрети в сих узах и грѣхных муках, всяко чаю от Бога милость прияти. Аще вси праведнии спасошася с женами, аз же един есмь грѣшен, не могу с женою спастися. Аще бы Иосиф повинулся женѣ Петерфиинѣ, не бы сий потом царствовал: Богъ же видѣвъ его трѣпѣние и дарова ему царство; тѣм и в роды хвалим есмь, яко цѣломудръ, аще и чада прижитъ. Аз же не Египетскаго царства желаю взяти, и обладати ми властью, и велику быти в Лясѣх, и честну явитися во всей Руской земли, — но вышняго царствия ради си вся преобижу. Аще съ животом гоньзну сеа руку, чернецъ буду. Что же убо во Евангелии Христовъ рече? «Всякъ, иже оставитъ отца своего, и мать, и жену, и дѣти, и дом, то есть мой ученикъ»¹⁷³⁷. Христа ли паче послушати или вас? Апостолъ же рече: «Оженивыйся печется, како угодити женѣ, а неженивыйся печется, како угодити Богу»¹⁷³⁸. Прашаю убо вас: кому подобаетъ паче работати — Христу ли или женѣ? Пишетъ же: «Раби, послушайте господий своих, но на благое, а не на злое»¹⁷³⁹. Буди же разумно вам, држашии мя, яко николиже мя прелститъ тоа красота, ниже отлучитъ мене от любве Христовы.

Сии слышавши жена, помыслъ лукав въ сердци приимши, всажаетъ его на кони со многими слугами, и водити его по градом и по селом, якоже довлѣетъ ей, глаголющи ему: «Си вся твоя суть, яже суть угодна тебѣ; твори, якоже хоцещи о всем». Глаголетъ же и к людем: «Се ваш господинъ, а мой муж; да вси, срѣтающе и, поклоняются ему». Мнози же бѣша служащей той рабы и рабыни. Посмѣявъ же ся блаженный безумию жены и рече ей: «Всѣе тружаешися: не можеша мене прелстити тлѣнными мира сего, ни окрасти мя духовнаго богатства. Разумѣй и не трудися все!»

Жена же рече: «Не вѣси ли, како предан ми еси, и кто тя от мене измет? Живого тя не отпущу, но по многих муках смерти предам». Он же бес трепета отвѣща: «Не боюся, еже рече, но предавый мя тобѣ болий грѣх имать. Аз же отседе буду мних».

В тыи же дѣни прииде нѣкто попин от Святыя Горы, Богу направлешу его, и прииде ко блаженному, остригъ и и отъиде. Взыскан же быв таковой и не обрѣтен. Тогда жена, отчаавшися своя мысли, муки тяжкы налагаетъ на Моисеа: растягши, повелѣ бити его жезлием, яко крови наполнити землю. И глаголаху тому: «Створи волю и покорися! Аще ли преслушаешися, сице раздробим тѣло твое на уды; и не мни, яко избѣжиши сих мукъ, но горцѣ предаши душу свою. Помилуй себе сам, и отложи необразныя сия ризы, и

¹⁷³⁶ Бт 41:1.

¹⁷³⁷ Мт 19:28-30.

¹⁷³⁸ 1Кор 1: 32-34.

¹⁷³⁹ Див. Коментар 183.

облещися во многообразныя сия ризы, и избуди бѣды, ожидающих тебе, — даже не коснемся плоти твоей». Отвѣща Моисей: «Повелѣное вам творите, никакоже медляще. Мене же, иже отрещися мнишества и любви Божия, никакое томление, ни мечь, ни раны отлучити не могут мене Богу явися. Помраченаа си жена нудящи мя на осквернение, прелюбодѣянна бестуда, ни ей покорюся, ни тоа оканныа воли сотворю!»

Многу же печаль имущи жена, како бы себе мьстити от срама, посылаетъ ко князю Болеславу, глаголющи: «Ибо муж мой убьен бысть на полку с тобою, ты же ми дай вѣлю, да егоже восхощу, поимъ в дом свой. Азъ же возлюбивши единого уношу от твоих плѣнник, красна суща, и, искупивши, поях его в дом свой, дав на нем злата много, и все мое злато же, и сребро, и власть даровах ему. Он же си вся ни во что же положи. Многажды гладом и ранами томящи того, недоволен бысть ему. 5 лѣтъ оковану бывшу от плѣнившаго и, от негоже искупих; и се 6-е лѣто пребысть у мене, и много мучим преслушания ради по жестосердию своему, иже на ся привлече; нынѣ же остриженъ бысть нѣ от коего чернца. Что велиши о нем сотворити, сотворю».

Он же повелѣ ей приѣхати к собѣ и Моисѣа поимши. Видѣвъ же преподобнаго Болеслав и много нудив его поняти жену, и се приложи: «Кто такъ нечувствен, якоже ты, иже толика добра и чести лишаешися и дался еси горкым мукам?! Отселѣ буди вѣдаа, яко живот и смерть предлежитъ ти: или, сея волю створившу, от нас честну быти и велику власть имѣти, или, преслушавшуся, по многих муках смерть прияти». Глагола же и женѣ: «Никтоже от купления твоего свободъ, но, акы госпожа рабу, створи, еже хочещи, да и прочии не дрзнуть преслушатися господий своих».

Отвѣща Моисий: «Что убо глаголетъ Господь: “Кая убо полза чловѣку, аще весь мир приобрящет, а душу свою отщтит, или что дастъ чловѣкъ измѣну на души своей?”¹⁷⁴⁰ Ты же что ми отвѣщеваеши славу и честь, еяже и ты скоро отпаденіи, и гроб ты прииметь, ничтоже имуща?! И сия скверная жена злѣ убиена будет», — якоже и бысть по проречению блаженаго.

Жена же, взявши на немъ власть болшую, без срама влечашеть и на грѣх. Единоу повелѣ его положите съ собою, лобызаючи и обьимаючи, не може ни сею лестью на свою похоть привлечи. К ней же рече блаженный: «Всуде труд твой; не мни мя, яко не имуща сего дѣла сотворити, но страха дѣла Божия гнушаюся тебе, акы нечисты». Си слышав, жена повелѣ ему по 100 ран давати на всяк день, послѣдиже и тайныя уды отрѣзати ему повелѣ, глаголющи: «Да не пощажю сего доброты, да не насытятся инии сего красоты». Моисей же лежа акы мертвъ от течения крови, мало дыханиа в тѣле имый.

Болеславъ же, усрамився жены величества и любви прьвыа, потакви ей творя, воздвиже гонение велие на чрноризця и изгна вся от области своеа. Богъ же отместие творя рабом своим. Во едину ноцъ напрасно Болеслав умре, и бысть мятеж велик во всей Лядской земли, и воставше же людие избиша епископы своа и бояры своя, якоже и в Лѣтописцы повѣдають¹⁷⁴¹, и сию жену убиша.

Преподобный же Моисей возмогъ от ран и прииде ко пречистѣй Богородицы, в Печерскый монастырь во святый¹⁷⁴², нося на себѣ мученическыа раны и вѣнец

¹⁷⁴⁰ Мр 8:34-38.

¹⁷⁴¹ Див. Коментар 184.

¹⁷⁴² Див. Коментар 185.

исповѣдания, яко побѣдитель, храбор Христовъ. Господь дарова ему силу на страсти.

Нѣкто от брата, борим быв на блуд, сего моляше помощи ему: «Аще ми что рчеши, имам хранити и до смерти таковаго обѣта». Блаженный же рече тому: «Да николиже слова рчеши никацѣй женѣ в животѣ сый». Он же обѣщася с любовию. Сий же, имѣя в руцѣ посох, — бѣ бо не могый ходити от онѣх ранъ, — и сим в лоно удари и, и омертвѣша уды его, и оттолѣ бысть бес пакости брать. Се же в Житии святаго отца нашего Антониа вписано есть, еже о Моисеи, бѣ бо во дни святаго Антониа пришел и скончался о Господѣ в добрѣ исповѣдании, пребыв в монастыри ю лѣт, 5 лѣт въ плѣне страдав во узах, 6-е лѣто — за чистоту¹⁷⁴³.

Помянух же и чрнеческое изгнание в Лясѣх преподобнаго ради пострижения, еже вдатися Богу, егоже возлюби. Сии же вписано в Житии святаго отца нашего Феодосиа. Егда изгнан бысть святой отець нашъ Антоний князем Изяславом Варлаама ради и Ефрѣма, княгини его, ляховица суци, возбрани ему, глаголющи: «Не мысли, ни сотвори сего. Сице бо сотворися в нашей земли: нѣкоеа ради вины изгнани быша черноризци, велико зло сотворися в Лясѣх». Сего ради Моисѣя се сотворися, якоже преди писахом¹⁷⁴⁴. Се уже постигохом и си написахом о Моисѣи Угринѣ и о Иванѣ Затворницѣ, еже сдѣя ими Господь въ славу свою, и прославляя их терпѣния ради, и дары чюдотвория обогати. Тому слава!

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.¹⁷⁴⁵

\Арк. 137\

Ѡ МОИСѢИ УГРИНѢ

Глава бї.

ВѢДАНО ЖЕ БЫТЬ СЪ СЕМЪ БЛЖНѢМЪ МСОУЕИ. ІАКО БЫ ВЕЛМИ ЛВЕНМЪ. СГЫМЪ БОРИСМЪ. ЕЕ
БЫ РОДОМЪ УГРИНЪ. БРАТЪ ЖЕ ГЕСОРГІЕВЪ. НА НЕГОЖЕ БОРИСЪ ВЪЗЛОЖИ ГРИВНЪ ЗЛАТОУ. ЕГОЖЕ
УБИША СЪ БОРИСОМ СГЫМЪ НА АЛТѢ¹⁷⁴⁶. І ГЛАВЪ ѠРЪЗАША ЗЛАТЫА РАДИ ГРИВНЫ. ЕЕ ЖЕ
МСОУЕИ ЕДИНЪ ІЗБЫВЪ УБИИТВА. І ГОРКАГО ЗАКОЛЕНІА ІЗБѢЖАВЪ¹⁷⁴⁷. ПРИДЕ К ПЕРЕДЪСЛАВЪ.
К СЕРГІЕ ІАРОСЛАВЪ, И БЫ ТЪ. І ВО ДНИ ТЫ НЕЗНА БѢ ПРИХОДИТИ ТЛМО¹⁷⁴⁸. І БѢ ТОИ
КРЕПКИИ ДШЕИ. МОЛЖА БѢ ДОНДЕЖЕ ПРИДЕ БЛГОУТВѢИ КНЗЪ¹⁷⁴⁹ ІАРОСЛАВЪ. НЕ СТЕРПѢВЪ ЧЕПЛОТЫ

¹⁷⁴³ Див. Коментар 186.

¹⁷⁴⁴ Див. Коментар 187.

¹⁷⁴⁵ ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹⁷⁴⁶ В оригіналі між «т» і «ѣ» затерто кілька літер.

¹⁷⁴⁷ Див. Коментар 178.

¹⁷⁴⁸ Див. Коментар 179.

¹⁷⁴⁹ На берегах дописано «нашъ».

дѣвнѣнаѣ кѣ братома. на беззаконнаго и безбожнаго. и гордаго сѣканнаго стѣполка. и побидѣи. семѣ же бѣвѣшию в лѣхн. и приде пакы с болеглаво.

\Арк.137 зв.\

и изъгна гаролава. а самъ сѣде в киевѣ. възвращаѣа болеглавъ в лѣхн. полтѣ со сокоу¹⁷⁵⁰ гаролавлѣ. изъимаше же и боѣры его¹⁷⁵¹. с нимже и сего бѣжнаго мовѣа. веде сѣкована желѣзы тѣжкими. по рѣцѣ и по нозѣ. его же тѣвердо стѣрежахѣ. бѣ бо доелъ тѣломъ. и лицемъ краенъ. сего видѣвши нѣкаа жена ѿ великихъ. и та крѣна рѣцию оуна. имѣци богатѣтво много. и блартѣ велию. приимъши въ оумъ видѣнѣа силѣ. и оуѣзвѣла любовию и похотнѣю. и въхотѣ семѣ прѣпеномѣ. и нача льстными словесы оубѣщавати и глѣци. сѣ члѣе въздѣю таковыа мѣкы терпиши. имѣа оумъ имже бы моцно иже быти таковаго. сѣкованъ бы стѣрегомъ. рѣ к ней мовѣи. бѣи тако изволию. жена же рече к немѣ. аще ми сѣ покорнши. азъ тѣа ижебавлю. и велика стѣворию въ всей лѣдыкой земли. и сѣбладатѣ имашн мною. и всею блартѣю моѣю. раздѣмѣвше бѣжныи похотѣнѣе сѣа скверноѣ. рече ии кнѣ мѣжѣ сѣтѣ покорнѣла женѣ. адамъ прѣвроданнѣи послѣшавъ жены. изъ раѣа изъгнанъ быртѣ¹⁷⁵². сѣмонъ силою паче вѣхѣхъ прѣпѣвѣ. и ратнымъ сѣдолѣвѣ. женою преданъ бы инопленникомъ¹⁷⁵³. соломонъ мѣрѣти глѣбнѣи портигѣ. женѣ повинѣвѣа идоломъ поклонн сѣ¹⁷⁵⁴. иродъ многы побѣды стѣворивъ. женѣ сѣ поработнѣвѣ. прѣтѣю оубѣкнѣю¹⁷⁵⁵. то како азъ сѣводенъ бы рабѣ стѣворию сѣа женѣ. сѣаже ѿ роженѣа испозна. ии же речѣ азъ тѣа ижебавлю и славна стѣворию. и гѣна всемѣ домовн. и мѣжа тѣа хочю имѣти собѣ. токмо мою волю сѣтѣво

\Арк. 138\

ри. и желанѣе дѣши моѣи. и даже твою доеротѣ. сѣмѣ бо доволна тѣоа похоти. и тѣе терплю бо видѣти тѣоа красоту. безъ ѣма погѣбелѣемы. да и сѣрѣчный пламень прѣртанѣтъ пожизла мѣа. азъ же ѿрадѣ приимѣ помыслѣ. и почнѣю ѿ стѣрѣти. и тѣы насладивѣа моѣа доеротѣ. и гѣнъ всемѣ стѣжанию моѣмѣ вѣдѣши. и наслѣдникъ моѣа блартн. и стѣрѣи боѣаромъ. рече же мѣсѣнѣ. доерѣе вижѣ сѣако не стѣворию вола тѣоа. ни блартн же ни богатѣтѣва не хочю. сего всего дѣвнѣнаа чѣтѣта паче и тѣелѣнаа. не вѣди ми тѣрѣда погѣбѣнѣи. сѣ. лѣтѣтѣ сѣже гѣ дарова ми терпѣти въ оузахѣ сиухъ. не повиненъ бы симъ мѣкамъ. иже ради желю. вѣчнѣи мѣкѣ ижебавѣнъ быти. тогда жена видѣвши лишаѣмѣе еѣе таковыа красоту. на дрѣвнѣи вѣчѣтѣ дѣаволь приходнѣтѣ.

¹⁷⁵⁰ На берегах дописано *сѣтѣрѣ*.

¹⁷⁵¹ Див. Коментар 181

¹⁷⁵² Бт 3:1-24.

¹⁷⁵³ Суд 6:1-31.

¹⁷⁵⁴ 1Цар 11:1-5.

¹⁷⁵⁵ Мт 14:6-12.

ПОМЫСЛИВШИ ІАКО АЩЕ ІСКУПЛЮ. І ВРАКО И НЕВОЛЕЮ ПОВИНЕТЬ МИ СЯ. ПОСЛА ЖЕ ДЕРЖАЦЕМЪ. І ДА
ВЪЗМЕТЬ ОУ НЕА. ЕГО ХОЩЕТЬ. ЕГО ЖЕ ДА ПРЕДАТЬ ЕИ. СЪН ЖЕ ВИДѢВЪ ПОЛУЧЕНІЕ ВРЕМЕНИ. І
БОГАТЕРСТВА ПРИВѢРЖЕНІЕ. І ВЗА ОУ НЕА ІАКО ДО ТЫСЯЧИ. МСЪВЪЕА ЖЕ ПРЕДАТЬ ЕИ. І С НОУЖЕЮ
ВЕРТЪДНО ВЛЕЩАШЕ ЕИ. НА ДѢЛО ПРѢНАГО. ІАКО ЕЕ ОУЖЕ ВЛАСТЬ ПРИЙМШИ НА НЕМЪ. ПОВЕЛѢВАЕТЬ
ПРИЧТАТИСЯ СОБѢ. РАЗДРѢШИШИ ЖЕ ѿ ѸЗЪ. І ВЪ МНОГОЦѢННЫА РИЗЫ СЪБЛЕКШЕИ. СЛАДКИМИ
БРАШНЫ І НДЖЕНІЕМЪ ЛЮБОВНЫМЪ. ТОГО СЪБЪЕМЛЮЩЕ. НА БОЮ ПОХОТЬ НДДАЦИИ. ЕЕ ЖЕ ПРѢННИИ
ВИДѢВЪ НЕИСТОБОВСТВО ЖЕНЫ. ПАЧЕ ПОРТЪ ПРИЛЕЖАШЕ І МЛТѢБѢ. ИЗБОЛИВЪ ПАЧЕ СДХИИ ХЛѢБЪ І
ВОДЪ БГА РАДИ СЪ

\Арк. 138 зв.\

ЧТОГО. НЕЖЕЛИ МНОГОЦѢННАА БРАШНА І ВИНО СКЕБНОЕ. І НЕ ТОКМО СРАЧИЦѢ СЕБЕ СЪВЛЕЧЕ ЕДИНОЕ.
ІАКОЖЕ ІСЪИФЪ. НО І ВРѢХЪ РИЗЪ СЕБЕ СЪЕНАЖИ. І ІЗБѢЖА ѿ ГРѢХА. НИВОЧТОЖЕ ВЪЗМИНИ МИРА
ЕГО ЖИТИА. І НА ТАКЪ ІАРОСТЬ ПОВИЖЕ ЖЕНЪ. ІАКО І ГЛАДОМЪ ОУМОРИТИ И. БЪ ЖЕ НЕ СЪРТАВЛАА
РАЕЪ СВОИ. ОУПОВАЮЩИХЪ К НЕМЪ. НЕКОГО ѿ РАЕЪ НА МЛТѢЪ (sic!) ПРИКЛОНИ. І ТЪ ВТАИИЦѢ
ПОДАВАШЕ СЕМЪ ЧЕРТЬ (sic!). ДРЪЗИИ ЖЕ ТО ОУВѢЩАВАХЪ ГЛЮЩЕ. БРАТЕ МОИСЕЙ ЧТО ВЪЗБРАНАЕТ
ТИ ЖЕНИТИСЯ. ІНО ОУНЪ Е ІИ ВДОВА СДЦИ. ЖИВШИ С МЪЖЕМЪ ЕДИНО ЛЕТО. І ЕСТЬ КРАИНА ПАЧЕ
ЧЕЛКЪ. БОГАТЕРСТВО ІМДЦИ ПАЧЕ ВРѢ. І ВЛАСТЬ БЕЛЮ В ЛАРЕХЪ. АЩЕ БЫ СИ ХОТѢЛА КНЗЮ ЕТЕРЪ
НЕ БЫ ЕА ГИШАЛЪА. ТЫ ЖЕ ПЛЕННИКЪ СЫИ НЕВОЛЕНЪ ѿ СЕА ЖЕНЫ. ГИЪ ЕИ НЕ ХОЩЕШИ БЫТИ.
АЩЕ ЛИ ГЛШИ. НЕ МОГЪ ПРЕТЪПИТИ ЗАПОВѢДИ ХЪБИ. ТЪ НѢ ЛИ ГЛААЪ БЪ СЪАЛИИ. ЕГО РАДИ
СЪРТАВИТЪ ЧЛКЪ СЪЦА СВОЕГО І МТЪРЪ. І СѢ ПРИЛИПИТЪА ЖЕНѢ СВОИ. І БДДЕТА ВЪ ПЛОТЬ ЕДИНЪ.
І ОУЖЕ НѢРТА ДВА НО ПЛОТЬ ЕДИНА¹⁷⁵⁶. АПЪА ЖЕ ГЛЕТЪ ОУНЕ ЕСТЬ ЖЕНИТИСЯ. НЕЖЕЛИ
РАЗНАТИСЯ¹⁷⁵⁷. ВДОВИЦА ЖЕ БЕЛИ. Б.МЪ БРАКЪ ПРИЧТАТИСЯ¹⁷⁵⁸. ТЫ ЖЕ НЕ ІМѢА СЪБѢЩАНІА
МНИШЬСКАГО. СВОБОДЕНЪ СЫ ѿ ТОГО. ПОЧТО СЕБЕ ЗЛЫМЪ І ГОРКЫМЪ МЪКАМЪ ВДАЕШИ. ІЛИ ЧТО
СТРАЖЕШИ НЕ БГА РАДИ¹⁷⁵⁹. АЩЕ ТИ СЯ ЛЪЧИТЬ ОУМРЕТИ ВЪ БѢДИ СЕИ. КДО ПОХВАЛЪ ІМАШИ. ІЛИ
ѿ ПЕРВЫ ВЪЗГНДШАСА ЖЕНЪ. РАЗВѢ ЧЕРНЕЦЪ. АВРАМЪ ІСАКЪ ІАКОВЪ. ІСЪИФЪ ЖЕ ПОМАЛѢ ПОВѢДИВЪ.
І ПАКИ ЖЕНОЮ ПОВѢЖЕНЪ БЫТЬ¹⁷⁶⁰.

\Арк. 139\

ТЫ ЖЕ СЪ ЖИВОТОМЪ ГОНЗЕШИ ѿ СЕА. І ЖЕНОЮ ЖЕ ПАКЫ СЪБЛАДАНЪ БУДЕШИ. КТО НЕ ІМѢЕТЪА
ТАКОВОМЪ БЕЗЪМНИЮ. ОУНЕ ТИ ЕСТЬ ПОКОРИТИСЯ СЕИ ЖЕНѢ. І СВОЕОДНЪ БЫТИ ВРЕМЪ. СЪН ЖЕ ГЛА ЕИ
БРАТИЕ. ДОБРѢ І ДРЪЗИ ДОБРѢ СВЕЩАЕТЕ. ІАКО ЛЮТѢИША ЗМИИ НАШЕПТАНІА. ЕЖЕ В РАИ СЪЗЪ

¹⁷⁵⁶ Мт 19:5-6.

¹⁷⁵⁷ 1Кор 1:7-9.

¹⁷⁵⁸ 1Тм 5:14-15.

¹⁷⁵⁹ Див. Коментар 182.

¹⁷⁶⁰ Бт 41:1.

СЛОВЕСА ПРЕДЛАГАЕТЕ МН. БЕЛИТЕ МН ПОКОРИТИСА ЖЕНѢ. НИКАКОЖЕ БѢЧЕТА ВАШЕГО ПРИИМУ. АЩЕ МН
 СЯ ЛЮБИТЕ ОУМРЕТИ В СЯ ОУЗѢ. И ГОРКИХЪ МЪКѢ. ВЕЛКО ЧАЮ ѿ ЕТА МЛѢТЬ ПРИИТИ. АЩЕ И БРѢ
 ПРАВЕДНИЦИ СЪ ЖЕНАМИ СПЪЩАСА. АЗЪ ЖЕ ЕДИНЪ ГРЕШНЫЙ НЕ МОГЪ СЪ ЖЕНОЮ СПЪЩИСА. АЩЕ БЫ
 ИСЪИИФЪ ПОВИНУЛСА ЖЕНѢ ПЕТЕРФЪДИИ. НЕ БЫ СИИ ПОТОМУ ЦРѢТВО. БѢ ЕСЪ ВИДѢВЪ ЕГО ТЕРПЕНІЕ.
 ДАРОВА ЕМУ ЦРѢТВО. ЧѢМУ И В РОДѢ ХВАЛИМУ СЯ ТАКО ЦѢЛОМЪДРЪ. АЩЕ И ЧАДА ПРИЖИ. АЗЪ ЖЕ
 НЕ ЕГВЪПЕТЪСКАГО ЦРѢТВА ЖЕЛАЮ. СЪБЛАДАТИ ВЛАСТЬМИ. И ВЕЛИКО БЫТИ В ЛАХЪХЪ. И ЧТЪНЪ БЫТИ
 В РЪКОИ ЗЕМЛИ. НО ВЫШНАГО ЦРѢТѢ РАДИ СИ ВСЯ ПРИСЪБИЖЮ. АЩЕ ЖЕ СЪ ЖИВОТОМУ ГОНЪЗНЪ ѿ
 РЪКИ СЯ. ЧЕРНЕЦЪ БЪДЪ. ЧТО ЖЕ ОУЕО ХЪ ВЪ ЕВЪЛІИ Рече. ВЕЛКЪ ИЖЕ НЕ СЪСТАВИТЕ СЪЦА СВОЕГО И
 МЪТРИ. ЖЕНЫ И ДОМУ. НЕ МОЖЕТЕ МОИ ОУЧЪНИКЪ БЫТИ. ХЪ ЛИ ПАЧЕ ПОСЛАШАТИ НЕЖЕЛИ ВАСЪ. АПЪ
 ЖЕ СЪЖЕНИВЪИИСА ПЕЧЕТСА. КАКО ЖЕНѢ ОУГОДИТИ. А НЕ СЪЖЕНИВЪИИСА ПЕЧЕТСА. КАКО ЕГЪ
 ОГОДИТИ¹⁷⁶¹. ВЪПРАШАЮ ВАСЪ КОМУ ПОДОБАЕТЕ ПАЧЕ РАБОТАТИ. ХЪ ЛИ ИЛИ ЖЕНѢ. ПИШЕТЕ ЖЕ
 ПОСЛАШАЙТЕ РАБѢ ГДѢИ СВОИХЪ. НО НА БЛГО А НЕ НА ЗЛО¹⁷⁶². БЪДИ ЖЕ РАЗЪМНО ДЕРЖАЦИИ МЪ.
 ТАКО НИКОЛИЖЕ МЪ ПРЕЛЪСТИТЕ ТЮА КРАСОТА. НИЖЕ ѿЛЮБИТЕ МЕНЕ ѿ ЛЮ

\Арк. 139 зв.\

БЫ БЖІА. СИ СЛЫШАВШИ ЖЕНА. ПОМЫСЛЪ ЛЮКАВЪ ВЪ СРЦИ ПРИИМШИ. ВЕЛЖАЕТЕ ЕГО НА КОНѢ СЪ
 СЛУГАМИ МНОГЫМИ. И ВОДИТЕ И ПО ГРАДОМУ. И ПО СЕЛО ЕА ГЛЪЦИ ЕМУ СИ ВСЯ ТВОА СЪТЬ ТАЖЕ
 СЪТЬ ОУГОДНА ТВОЕ. ТВОРИ ТАКОЖЕ ХОЩЕШИ СЪ ВРЕМУ. ГЛЪТЬ ЖЕ И К ЛЮДѢ. СЕ ВАСЪ ГНЪ А МОИ
 МЪЖЬ. ДА БЫ СТРЕТАЮЩЕ ПОКЛОНАЮТСА ЕМУ. МНОЗѢ ЖЕ БЪЕША И СЛУЖАЦИ ЕМУ. ПОСЛУШАВЪ ЖЕ
 СЯ БЛЖЕННИИ БЕЗЪДМЪЮ ЖЕНЫ. Рече К НЕИ ТАКО ВЪДЕ ТРЪЖАЕШИСА. НЕ МОЖЕШИ МЕНЕ ПРЕЛЪСТИТИ
 ЧЛѢННЫМИ МИРА СЕГО. НИ СЪКРАСТИ ДХЪВНАГО БОГАТЪСТВА. РАЗЪМЪИ И НЕ ТРЪДНИСА ВЪДЕ:

ЖЕНА ЖЕ Рече НѢ БЪЕШИ ЛИ ТАКО ПРОДАНЪ МН СЯ. И КТО ТЪА ИЗМЕТЪ ѿ МЕНЕ. ЖИВОГО ТБЕЕ НЕ
 ѿПЪЩЮ. ПО МНОГИ МЪКѢ СМЪРТИ ПРЕДАМЪ ТЪА. СЪН ЖЕ БЫ ТРЕПЕТА ѿВЕЩА. НЕ БОИСА ЕЖЕ Рече.
 ѿБНО ПРЕДАВШИ МЪ ТВОЕ БОЛѢИ ГРѢ ИМАТЬ. АЗЪ ЖЕ ОУЖЕ ѿЕЛѢ БЫВАЮ МНИХЪ. ВЪТЪ ДНИ НѢКТО
 ПОПИНЪ ИДЪИ ѿ СЪГІА ГОРЫ. ЕГЪ НАПРАВЛЕШЮ И. ПРИИДЕ КЪ БЛЖНОМУ. И СЪТРИГЪ И ѿИДЕ.
 ВЪЗЫКАНЪ ЖЕ БЫВЪ ТАКОВИ. И НЕ СЪБРЕЧЕСА. ТОГДА ЖЕНА ѿЧАЛЪШАСА МЫСЛИ СВОЕ. МЪКЪ
 ТЪАЖКЪ ВЪЗЛОЖИ НА МСЪНѢА. ПОВЕЛѢ РАСТЪАГШЕ И БИТИ ЖЕЗЛИЕМЪ. ТАКО КРОВИ НАПОЛНИТИ
 ЗЕМЛЮ. И БИЮЩИЮ ЕГО ГЛЪХЪ СТВОРИ БОЛЮ ГЪЖА СВОЕ. И МНОГИ БЛГЪ НАЕЛѢДНИКЪ БЪДЕШИ. АЩЕ ЛИ
 ПОСЛАШАЕШИ. СИ РАЗЪРОБИМУ ТЪЕЛО ТВОЕ. И НЕ МНИ ТАКО ИЗБѢЩИ СИ МЪКЪ. НО ГОРЦЕ ПРЕДАИ

¹⁷⁶¹ 1Кор 1: 32-34.

¹⁷⁶² Див. Коментар 183.

дшю свою. помилуй себе сама. ѿложитѣ мноѡвразныа сна мѡжы¹⁷⁶³. и съелечила въ многоцѣнныа ризы. и ижебдиши ебѣдѣ сѡжидайщиѣ тебе. **Ѧ**вѣща мсѡвѣи повелѣноѣ

\Арк. 140\

бамъ творитѣ никакоже медалци. еже ѡрецила мнишьства. и любѣи ежѣа никакоѣ томленѣ. ни мечь ни раны ѡлбичити не възмогутѣ мене. егѡу габнѣла. помрачена же на си нбдаци ма на ѡкверненѣ. прелѡбодѣиѣи еертѡда. ни еи покорѣла. ни что волѣ сѡканныа створиѡ. многѡ же печаль имѡци жена. како бы себе ѡрамламытити. погла къ кнѣзю болеглавѡ глѣци. мѡжь мой ѡуениѣ бытъ на полкѡ сѣ тобою. ты же дай ми болѡ да егѡ възхоциѡ поимѡ в домъ своѡ. аз же възлюбелши единаго ѡуноши ѡ твоихѡ пленникѡ. краина ебѣца иискѡпихѡ. и давши на немѡ много злата. поа и бѣ дѡмъ мой. и все моѣ злато же и сребро и влартѣ даровахѡ емѡ. еже ни въ что же положи. многажды иже гладомъ и ранами томлѣци егѡ. на своѡ любовь немогѡ привертѣ егѡ. недоволю емѡ бытъ. е. лѣтѡ сѡкованѡ быбшиѡ ѡ плѣнѣшаго и. ѡ негоже иискѡпѣ. с. лѣтѡ пребытъ ѡу не. и много мѡчимъ прелѡшаниа ради. еже на сѣ привлече по жертовердиѡ своѣмѡ. нынѣ же сѡтриженѡ бытъ ѡ нѣкоѣго черныа. что велиши сѡ немъ сотворити етворѡ. сѡн же повелѣ еи прѣехати к ѡбѣ. мсѡвѣи поимѡше. видѣв же прѣпенаго болеглавѡ. и много нбдитѣ ма поаги женѡ. и се приложи глѣ что тако нечѡвѣствѣнѡ гѡкоже ты. иже толика добра и чти лишаѣшила. далѣ еи е горкымъ мѡкѡ. ѡрелѣ ебди ебѣдомо. гѡко смѣртныи животѡ прѣлежитѣ ти. или болѡ еѣ створиши. ѡ на чтиѡ быти имѡши. и великѡ влартѣ имѣти. или прелѡшавшиѡ. по многѡ мѡкѡ смѣртѣ прѣати. глѣ же

\Арк. 140 зв.\

к женѣ. никтоже ертѣ ѡ кѡплѣнѣа твоѣго своѡденѡ. аки гѡла рабѡ своѣмѡ створи еже хоцѣши. да и прочѣи не дерзнѡтъ сѡлбшатила твоихѡ гдѣи. сѡвѣща мсѡвѣи что ѡубо глѣтъ гѣ. клѣ ѡубо члѣкѡ полѣза аще и все мнрѡ присѡрѡцѣтъ. аще¹⁷⁶⁴ и дшю своѡ сѡщегитѣ. или что дартѣ члѣкѡ измѣнѡ на дши своѣи¹⁷⁶⁵. ты же что ѡвѣщаваѣши ми славѡ и чтѣ. еажѣ и ты възкорѣ ѡпадѣши. и грѡбѡ тѣл прѣимѣтъ. ничтоже имѡще. но и сквернаѡ жена заѣ ѡуениѣна ебдѣтъ. гѡкоже и бѣ по прѡрѣченѣю елѣжнаго. жена же въземѡше влартѣ и болѡ болюѡ над ни. еерама (sic!) влѣашѣтъ и на грѣ. единой белѣ положитѣ егѡ сѣ собою. лѡбѣизаюци сѡбѣимѡци. не може ни еѡ лертѣиѡ привлѣци егѡ на своѡ похотѣ. к ней же рѣ елѣжныи вѡдѣ трѡдѣ твоѡ. и не мни гѡко не имѡща сѣго дѣла створити. но стѡраха дѣла ежѣа тебе гнѡшайѣла на всѡкъ днѣ.

¹⁷⁶³ В оригіналі слово закреслено, а на берегах поправлено на «ризы».

¹⁷⁶⁴ Закреслено в оригіналі.

¹⁷⁶⁵ Мр 8:34-38.

іако нечѣты. си слышавши жена повелѣ дати ѣмѣ. ꙗко ранѣ на великѣ днѣ. послѣднѣ и тайныя оуды ѡрѣзати ѣмѣ. гл҃ци не пощажѣ его доброты. да не намытѣмъ ^и его доброты¹⁷⁶⁶. мѡв҃сеи же лежаша а҃ки мѣртвѣ. ѡ теченіа крови. мало дыханіа в телѣ имѣи. колеслав же оуграмивсѣ жены. величїя и любви пѣрвыа. потакви єи творѣ. въздвиже гоненіе веліе на черноризцѣ. и изгна всѣ ѡ области своѣ. вѣ же ѡмѣртвѣтво рѣкамъ своимъ. вѣ єдинѣ ноцѣ ^{когда} напрасно. ѡоумре. и бы ма҃тежь великѣ вѣ вєи ладдыкои земли. възставшѣ и зєиша єппы своѣ. и бо҃ары.

\Арк. 141\

и сию женѣ вєстѣднѣ оуєиша. вл҃жныи же мѡв҃сеи възмогъ ѡ ранѣ. и приде кѣ стѣи вѣи в печерскыи манастирь. носѣ на собѣ мѣченическыа раны. и вѣнець и исповѣданіа. побѣдитель и храбрѣ хѣѣ. гѣ же дарова ємѣ силѣ на стѣи. некто ѡ братіа боремъ бывѣ на вл҃дѣ. сего молаше помощи ємѣ. и аще ми рече ти что имамъ хранити до смѣрти. такобаго ѡвѣта. вл҃жныи же рече томѣ. да николиже речеши слова никации женѣ в животѣ єи. ѡн же ѡвѣщасѣ с любовью. єѣ же имѣа погѣ в рѣцѣ. вѣ бо не могѣи ходити. ѡ ѡнѣхъ мѣкѣ. и симъ в лѣно оударн. ѡмѣртвѣша ємѣ оудовѣ. и ѡтолѣ вє пакости бы братѣ. єѣ же в житіи стѣго а҃нтоніа вписано єсть. єже ѡ морѣи. како приде скончасѣ в добрѣ исповѣданіи. ѡ гѣ преувѣ. і. лѣ в манастири є лѣ. вѣ пленѣ ст҃радавѣ вѣ ѡкованѣ. є лѣ. за чѣотѣ терпѣ стѣи¹⁷⁶⁷. поманѣ же черноризцѣкоє изгнаніє в лѣхѣ. прѣнаго рѣа постриженіа. сеже вписано єсть вѣ житіи стѣго ѡца дєсѣдоїа. єга изгнанѣ бы стѣи а҃нтонієи кнѣзѣ изаславомѣ. вѣрлама рѣа і єфрѣма. кнѣгинѣ же єго лѣховѣца вѣщи. възберани ємѣ гл҃ци. немысли ни стѣвори сего. сице бо стѣворисѣ в насѣ. некоеѣ рѣа вины изгнанѣ быша черноризцѣ. и велико зло стѣиасѣ в земли ладдыкои. сєи же рече кнѣгинѣ. и єже сего ради моу҃сеѣ стѣворисѣ¹⁷⁶⁸.

¹⁷⁶⁶ В оригіналі переправлено на берегах на «красоты».

¹⁷⁶⁷ Див. Коментар 186.

¹⁷⁶⁸ Див. Коментар 187.

Арсеніївська редакція Патерика¹⁷⁶⁹

\Арк. 133\

Ѡ МОИСТЪИ ОУГРИНѢ

вѣдѣно же бѣ ѡ семѣ бѣжнѣмѣ моистѣи оугринѣ. ꙗко бѣ велми лювѣи стѣмѣ борисѣ. съ бо бѣ рѣдомѣ оугринѣ, братѣ же герсѣргѣ. на негоже борисѣ възложи гривнѣ златѣ. егѣже оуѣншѣ съ стѣмѣ борисѣ на ѡлтѣ. ѡ главѣ егѣ ѡрѣзаша златыѣ рѣ гривны съ же моистѣи еднѣи ѡзѣмѣвъ таковаго оуѣнѣтѣва. ѡ горкаго заколенѣи ѡзѣжѣвъ¹⁷⁷⁰. приде к перѣславѣ серѣргѣ ѡрославлѣ. ѡ бѣи тѣ, ѡ бо дѣи тѣ не вѣ прѣходити

\Арк.133 зв.\

камо¹⁷⁷¹. ѡ вѣ крѣпкыѣи мѣлѣлѣ дѣшею (sic!) егѣ. дондеже приде серѣргѣвъ тѣплоты дѣшевныѣ кѣ братѣма. ѡ бѣгѣтѣвыѣи нашѣ кнѣзѣ ѡросла. на безаконнаго ѡ безвожѣнаго ѡ гордаго ѡ ѡканѣнаго стѣплазѣка. ѡ побѣдѣи ѡ. семѣ вѣжѣвшѣ в ѡлѣхы ѡ приде пакы ѣ колеславо. ѡ изгна ѡрослава. ѡ съ еде в кнѣвѣ. възвѣрацѣнаже еолаславѣ в ѡлѣхы поѡтѣ съ собою ѡвѣ серѣргѣ ѡрославлѣ. ѡзѣма же ѡ боѡры егѣ¹⁷⁷². ѣ нимже ѡ него. бѣжнаго моистѣа вѣде. ѡкована желѣзы тѣжыкымы. по рѣцѣ ѡ по нозѣ. егѣ тѣвердо стѣрежѣхѣ. вѣ бо доель тѣломе ѡ краенѣ лицѣ. егѣ видѣвшѣи нѣкаѣа жена ѡ великыѣ. ѡ та краена едѣнѣи оуна. ѡмѣци бѣтѣрѣво многу ѡ властѣ велѣю. приѣмши вѣ оумѣ видѣнѣи илоу. ѡ оуѣзѣнѣа похотѣю. ѡ вѣхотѣ

\Арк. 134\

семѣ бѣженомѣ. ѡ нача оуѣвѣцѣвати льѣтнымыи словесыи глаѣци. ѡ чѣче вѣкѣю таковыѣа мѣкы тѣрпиши. ѡмѣлѣ оумѣ. ѡмѣ бѣ мочно ѡзѣмѣти таковаго. ѡкованѣи бѣи стѣргѣ рѣ же к ней моистѣи бѣи тако ѡзѣвошю. жена же рече к немѣ рѣ. ѡце ми ѣл покорѣши. ѡзѣ тѣ ѡзѣавлю. ѡ велика стѣворю тѣ в земли ѡдыкоѣ. ѡ ѡвладѣти ѡмаши мною. ѡ всею клѣртѣю моѣю. разѣмѣвѣже бѣжнѣи похотѣнѣе скверноѣ. рѣ к ней. кыѣи мѣжѣ ѡправѣи ерѣ. покорѣвѣа женѣ. ѡдѣа прѣвозданѣи погѣвѣа жены. ѡзѣ раѣа ѡзѣнанѣи бѣ¹⁷⁷³. самѣонѣи илоу паче вѣрѣ прѣспѣвѣ. ѡ рѣтѣныѣ

¹⁷⁶⁹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁷⁷⁰ Див. Коментар 178.

¹⁷⁷¹ Див. Коментар 179.

¹⁷⁷² Див. Коментар 189.

¹⁷⁷³ Бут 3:1-24.

СДОЛѢВЪ. ЖЕНОЮ ПРЕДАНЪ БЫ ИНОПЛЕИНИКО¹⁷⁷⁴. СЪЛОМОНЪ МЪДРОСТИ ГЛАВЕНЪ ПОСТИГЪ. ЖЕНѢ ПОВИНУЕА ИДОЛО¹⁷⁷⁵ ПОКЛОНУЕА.

\Арк.134 зб.\

ИРОДЪ МНОГИ ПОВѢДЫ СЪВОРИ. ЖЕНѢ СЪ ПОРАБОТИВЪ. ПРѢЧЮ ОУСРЪКНОУ¹⁷⁷⁶. ТО КАКО АЗЪ СВОБОДЪ СЫ. РАБЪ СЪТВОРО СЪ ЖЕНѢ. ЕЖЕ ѿ РОЖЕНІА НЕ ПОЗНА. СЪНЪ ЖЕ РЕ АЗЪ ТЪА ИСКЪПЛЮ. И СЛАВНА СЪТВОРО. И ГНА ВСЕМЪ ДОМОВИ. И МОУЖА ТЪА ХОЧЮ ИМѢТИ СОВѢ. ТОКМО ВОЛЮ МОЮ СЪТВОРИ. И ЖЕЛАНІЕ ДЪШИ МОЕИ. ДАЖЕ ТВОЮ ДОБРОТУ. ЕСТЬ БО ДОВОЛНА ТВОЕА ПОХОТИ. НЕ ТРЪПЛЮ БО ВИДѢТИ ТВОЕА КРАСОТЫ. БЕЗЪ ѸМА ПОГЪБАЕМЫ. ДА И СРЪЧНИИ ПЛАМЕНЬ ПРЕТАНЕТЬ ПОЖИЗАМЪ МЪ. АЗЪ ЖЕ ѿРАДЪ ПРИИМОУ ПОМЫСЛЪ. И ПОЧІЮ ѿ СТРАСТИ. И ТЫ НАСЛАДИЕА МОЕА ДОБРОТЫ. И ГНЪ ВСЕМЪ СЪТЪАЖАНІЮ МОЕМЪ ОБДЕШИ. И НАСЛѢДНИИ МОЕА ВЛАСТИ. И СТАРЪИ БОГАРО. РЕ ЖЕ МОИЕИ ДОБРЪ ВЪЕЖЕ НЕ СЪТВОРО ТВОЕА ВОЛА. НИ ВЛАСТИ ЖЕ

\Арк.135\

НИ БѢГАТЬСЪТВА НЕ ХОЧЮ, СЕГО ВСЕГО ПАЧЕ ДЪШЕВНАІА ЧЪТОТА И ТЪЕЛЕСНАІА. И НЕ БЪДЪ МНѢ ПОГЪБИТИ ТРЪДА СВОЕ ПЪА ЛѢ. ЕЖЕ ГЪ ДАРОВА ТРЪПѢТИ ВЪ ОУЗЪ И. НЕ ПОВИНЕНЪ СЫИ СИЦЕ МОУКА. ИХЪЖЕ РА ЖЕЛАЮ ИЗБАВЛЕНЪ БЫТИ ВЪЕЧНИИ МЪКЪ. ТОГДА ЖЕНА ВИДѢВШИ ЛИШАЕМЪ ТАКОІА КРАСОТЫ. НА ДРЪГЫИ СВѢТЪ ДІАВОЛЪ ПРИХОДИ. ПОМЫСЛИВШИ ІАКО АЦЕ ИСКЪПЛЮ И. ВЪАКО И НЕВОЛЕЮ ПОВИНЕТЪ МИ СЪ. ПОСЛА ЖЕ ДЕРЖАЦЕМУ ТОГО ДА ВЪЗМЕ ОУ НЕІА ЕЖЕ ХОЦЕ, СЕГО ЖЕ ДА ПРЕДАТЬ ЕИ. ОНЪ ЖЕ ВИДѢВЪ ПОЛЪЧЕНІЕ ВРЕМЕНИ. И БѢГАТЬСЪТВА ПРИОБЪРЪТЕНІЕ. ВЪА ОУ НЕІА ІАКО ДО ТЫМЪЦИИ И МОИІА ПРЕДАТЬ ЕИ. СИ ОУЕО БЕРТЪДНИЕ ВЛЕЧАШЕТЪ И НА ДЪЛО ПРЪБНО (sic!). ІАКО СЕ ВЛАСТЬ ПРИИМШИ НАДЪ НИИ. ПОВЕЛѢБАЕ ПРИЧИТАТИ СЕ¹⁷⁷⁷ БЪ. РАЗРЪШЬШИ ЖЕ СЕГО ѿ ОУЗЪ. И ВЪ МНОГОЦЪЕННАІА РИСИ СЪБЛЕКШЕ.

\Арк.135 зб.\

СЛАДКИМИ ЖЕ ЕРАШНИИ И НЪЖЕНІЕМЪ ЛЮБОВНИИ ТОГО СЪБЪЕМЛЮЩИ. НА СВОЮ ПОХО НЪДЪАЦІИИ. СЪ ЖЕ ПРЪПЕННИИ ВИДѢВЪ НЕИРЪТОВЪРЪТВО ЖЕНЫ. ПАЧЕ ПРИЛЕЖАШЕ ПОРЪЖ И МЛЪТВЪЕ. ИЗВОЛИВЪ ПАЧЕ СЪЖІИ ХЛѢБЪ. И ВОДУ ЕА РА СЪ ЧЪТОТОЮ. НЕЖЕЛИ МНОГОЦЪЕННА ЕРАШНА. И ВІНО СЪКЪВЕРНОЮ. И НЕ ТМО СЪРАЧИЦЕ СЕЕ СОВЛЕЧЕ ЕДИНОА. ІАКОЖЕ ИСИФЪ. НО И ВЪЕ РИЗЪ СЕЕ СЪБНАЖИ. И ИЗЪЕЖА ѿ ГРЕХА. НИЕЗЪЧТОЖЕ ВМѢНИВЪ МИРА СЕГО ЖИТІЕ. И НА ТАКЪ ІАРОРТЪ ПОДЪВІЖЕ ЖЕНОУ. ІАКО ЖЕ И ГЛАДО ЖМОРИТІИ. БЪГЪ ЖЕ НЕ ОБЪАВЛАІА РАБЪ СВОИ КЪ НЕМОУ ЖПОВАНИИ НЪЕКОГО ѿ РАБЪ НА МЛЪТВЪ ПРЕКЛОНИ.

¹⁷⁷⁴ Суд 16:1-31.

¹⁷⁷⁵ 1Цар 11:1-5.

¹⁷⁷⁶ Мт 14:6-12.

¹⁷⁷⁷ В оригіналі «о» переправлено на «е».

и чѣи втайнѣ подаваше ѣмѹ гл҃ти. др҃зїи же того оубѣщавахѹ гл҃це, брате моиѣи что ти възеражаѣтъ женигнѣа. иже сѹ оунѣ ѣси. и си вдова рѹци живши с мжжѣ ѣдино лѣтѹ. ѣртѣ

\Арк.136\

красна паче вртѣ чѣлкѣ. бѣтѣство же имѹци паче вртѣ. и влартѣ белїю в лартѣ ѡце бы си възехотѣла кнѣзю ѣтерѹ. не бы еѡ гнжшала. тѣѣ пѣтѣнникѣ сѣи неволнѣ ѡ ѣѣ жены. и гнѣ ѣи не хоцеши быти, ѡце ли гл҃ши не мож прертѹпити. заповѣди хѣбы. тѣ нѣ ли гл҃алѣ хѣ възѣлїи. еего рѡ сѹртавн чл҃кѣ оца своѣго и мтѣре и прилѣпитѣла женѣ своѣи. и бѹдетѣ сѹба въз плоть ѣдинѹ. оуже нѣтѣ двѡ нѹ ѣдина плоть¹⁷⁷⁸. аплѣ же оунѣ ѣртѣ женигнѣ. нежелн ражѣзнатн¹⁷⁷⁹. вдовицамѣ же велнѣ. ко второмѹ браж причнгл҃тн¹⁷⁸⁰. тѣѣ не имѣлѣ сѹбѣцанїа мнншѣкѣ. свокода сѣ ѡ того. почто еее злѣи. и горкымѣ мкѣ влѣшн. или чтѹ рѡ стражешн бѣ рѡ¹⁷⁸¹. ѡце ти сѣ лѹчнѣ оумрети въз бѣдѣ сн. Кюю похвалѹ имашн. или кто ѡ первѣи доннѣ възгнѣ

\Арк.136 зв.\

шала женѣ. развѣ чернецѣ. абрѡмѣ исаѡкѣ иаковѣ. и оиндѣ же в малѣ побѣднѣ. и пакы женою побѣженѣ¹⁷⁸². тѣ же ѡце ннѣ сѣ животѹ ѡ сѣѡ гонѣзешн. и женою же пакы сѹбладанѣ бѹдешн. кто не поамѣѣтелн инцемѹ бездмїю. оунѣ ти ѣртѣ покорннѣ сн женѣ. и свокодноу быти. и гнѣ быти всемѹ. сѹн же гл҃ ѣи братїе. и доврїи друзи. доврѣ сѹбѣщаѣте. разоумнѣю ѡко лѹтѣнша смїи нашептаниѡ. ѣже в рѡи ѣвзѣ. словеса прѣлагаете мн. нуднѣ ма покорннѣ женѣ. никакже сѹбѣтѣа вашѣго прїимѣ. ѡце мн сѣ лѹчнѣ оумрети в сн оунѣ. и горкѣ мѹкѣ. вѣлко чѡѹ ѡ еѣа млѣтѣ прїл҃тн. ѡце и вн праведнннѣ сѣ женами спѣшѡ. ѡзѣ ѣдинѣ грѣшенѣ ѣмѣ. не могѹ сѣ женою спѣтнѣа. ѡце бы и оинфѣ повинѹла женѣ петерѹ дїинѣ. не бѣ сн потѹ цртѣвѡѣ.

\Арк. 137\

бѣтѣ бѹ видѣвѣ ѣго тѣпнѣнїе. дарова ѣмѹ цртѣво. тѣмѣ и в роды хвалн ѣртѣ. ѡко цѣломѣрѣ. ѡце и чѡд прнжн. ѡз же не ѣгѹпетѣскаго цртѣа желѡю. сѹбладатн влартѣмн. и велнѣ быти в лѡхлѡ. и чгнѣж гавннѣ во всеи рѣскои земли. нѹ вышнѡго цртѣа рѡ. си вѣл прнсѣннѣю. ѡце же сѣ живѹ гонѣзноу ѡ роукѣ сѣѡ. чернецѣ еждоу. что же оуесѹ хѣ възѣлїи рѣ. вѣлкѣ иже не сѹртавн оца своѣго и мтѣре и жены и домѣ. не можѣ мон быти оуннѣкѣ¹⁷⁸³. хѣ погл҃шатн

¹⁷⁷⁸ Мт 19:5-6.

¹⁷⁷⁹ 1Кор 1:7-9.

¹⁷⁸⁰ 1Тм 5:14-15.

¹⁷⁸¹ Див. Коментар 182.

¹⁷⁸² Бут 41:1.

¹⁷⁸³ Мт 19:28-30.

паче или бѣ. аплаз же рѣ сѣженывиисѣ печѣтиѣ како жгодити женѣ. а не сѣженывиисѣ како оугодити бѣи¹⁷⁸⁴. Взпрашаю бѣ комж паче подобѣе работати хѣ ли. или женѣ. пишѣ же и се раби послѣжитѣ гдѣи свои. но на блгоу а не на злоу¹⁷⁸⁵. ежди же размно держаници мѣ. гѣко николиже мѣ прельсти тоѣ красотѣ.

\Арк.137 зв.\

ниже ѡлѣчи мене ѡ любви ежѣа. си слышавши жена. помыслѣ лѣкавѣ. въ срѣци прѣимши. блажаѣт ѣго на конѣ. и съ слѣгами многом и водити и по градѣ. и по елоу еѣ. глѣце емоу си вѣа твоѣ ежтѣ. аще оугодна твоѣ твори. гѣкоже хоцѣши сѣ бѣ. глѣют же и к людѣ. се бѣ гнѣ а мой мжжѣ. да си срѣтаѣще поклоняютѣ еѣ. мнѣзи еѣша и словжаци емоу. помниѣв же еѣ блжнии бездѣи жены. рѣ еи гѣко вѣже тржжѣши. не можеши мене прельстити тѣнними мира сеѣо. ни оскрати ми дѣнаго бѣтѣтѣ. раздѣи не тржжѣв бѣже. жена же рѣ нѣ вѣси ли како преданѣ ми еи. кто тѣ и змѣ ѡ мене. живого тѣе не ѡпжци. по многи мѣкѣ предамѣ тѣ смрти. он же еѣ трепѣта ѡвѣща. не боу же рѣ. а предави

\Арк. 138\

мѣ твоѣ боли грѣхѣ имѣ. азъ ѡсѣлѣ оуже бываю мни. в тѣхѣ дни нѣкто попинѣ и дѣи ѡ стѣи горы. еѣж наставльшем прѣидѣ кѣ еженомѣ. и острѣи и ѡдѣ. vznikан же бѣвѣ такобѣи. и не оѣрѣченѣ. тогда жена ѡчаѣвши мыли сеѣа. мжжѣ тѣжжѣ възлѣжи на мѣнѣа. повѣлѣ рѣтѣгѣше бити и жѣслѣ. гѣко и крови наполнити землю. и еице ѣго глахѣ рѣтвори волю гѣа сеѣа. и многи блѣгѣ наслѣднѣ еждеши. аще ли послѣшаши. сице раздѣи тѣло твоѣ. и не мни гѣко и зѣбѣи ѣ мѣкѣ. но горѣ предѣи свою дѣи. помнѣи сеѣ а. ѡложи многоѡразныѣ еѣ рѣи. и оѣлециѣ во многоѡцѣнныѣ свѣты. и и зѣждеши еѣдѣ ождаѣщи тѣе. ѡвѣща мѣни повѣлѣноѣ бѣ тѣоритѣ. никакоже мѣ

\Арк.138 зв.\

дѣлѣ. а еѣже бо ѡвѣрѣниѣ мнишьтѣ и любѣ ежѣа. никакоѣ томленѣ. ни мѣчь ни раны ѡлѣчити не могѣ мене ѡ еѣж, гѣвиѣ помрачена гѣже на си. ноудѣи мѣ на оскверненѣ. прѣлюбодѣиѣи еѣтѣда. ни еи покорѣ. ни вола сѣканнѣа рѣтвори. многѣ же печаль имѣци жена. како бѣ сеѣ ѡ грама мѣртѣ. погла кѣ князю болеглаѣ глѣци. мжжѣ мой оубѣнѣ бѣ на полкѣ сѣ тобою. тѣ же да ми волю да еѣже вѣхѣци поимѣ в дѣи свои. азъ же възлюбѣи еѣдиноѣ жнѣи ѡ тѣоѣ плѣннѣкѣ краина еѣца. и икжпѣи и. давши на нѣ злата и сѣбра много.

¹⁷⁸⁴ 1Кор 1:32-34.

¹⁷⁸⁵ Див. Коментар 183.

ПОАХЪ И В Д^М СВОИ. И ВСЕ МОЕ ЗЛАТО И СРЕБРО И ВЛАСТЬ ДАРОВАХЪ ЕМЖ. СЪЖЕ НИ ВЪ ЧТО ЖЕ
ВМѢНИ. МНОГАЖЫ ЖЕ И ГЛАД^М И РАНАМИ ТОМАЩИ ЕГО НА СВОЮ БОЛЮ. И НЕ ВЪЗМОГО^О ПРИВЕРТИ ЕГ^О.

\Арк. 139\

НЕДОВОЛНО БЫЕ ЕМЖ. Е. ЛѢ СЪКОВАНОУ БЫВШЮ \bar{w} ПЛѢНИВШАГО И. \bar{w} НЕГО^О ИСКЖП^И И. И СЕ. ЛѢ
ПРЕБЫ ОУ МЕНЕ МНОГО МДЧИ ПРЕЛДШАНИА РА. ЕЖЕ НА ЕА ПРЕВЛЕЧЕ ПО ЖЕРТВОЕРДИЮ СЕ^МЖ. НИЧЕ ЖЕ
СЪТРИЖЕНЪ БЫ \bar{w} НИКОЕГО ЧЕРНЫЦА. ЧТО ВЕЛИШИ СЪ НЕМ^Б СЪТВОРИТИ СЪТВОРИЮ, КНАЗЪ ЖЕ СИ ПО^ЛѢ
ПРИЧЕХАТИ К СЕБЕ. И МОИИА ПОЕМШЕ. ВИДѢВ ЖЕ ПРПЕНАГО БОЛЕЛА, И МНОГО НДНВБИ ПОГТИ
ЖЕНЖ. И СЕ ПРИЛОЖИ ГЛА. КТО ТАКО НЕЧУВСТВЕНЪ ГАКО ТЫ. ИЖЕ ТОЛИКА ДОБРА И ЧТИ ЛИШАЕШИ.
ДАЛЪ ЕИ СЕЕ ГОРКЫ МЖКА. \bar{w} ВЕЛѢ БОУДИ ВЕДАГА. ГАКО СМРТЬ ПРЕЛЕЖИТЬ ТИ. ЛИ БОЛЮ СЕА СЪТВОРИШИ.
И \bar{w} НА ЧТНЖ БЫТИ. И ВЕЛИКОУ ВЛАСТЬ ИМѢТИ. ЛИ ПРЕЛДШАВШЮ. И ПО МНОГЫ МОУКА ЛЮТОУЮ
СМРТЬ ПРИАТИ. ГЛА ЖЕ И К ЖЕНЕ НИКТО СРТЬ \bar{w} КДПЛЕНА ТВОЕГО СВОБОДЪ.

\Арк. 139 зв.\

НО АКЫ ГЖА РАЕВ СЪТВОРИ. ГАКОЖЕ ХОЦЕШИ. ДА И ПРОЧИИ НЕ ДРЪЗНОУ ОГЛШАТИ СВОИ ГДИ. \bar{w} ВЕЩА
МОИИ. ЧТО ОУБО ГЛТЬ ГЪ. КАА ПОЛЗА ЧЛКВ. АЦЕ И ВСЕ МИРЬ ПРИОБРАЦЕ. А ДШЮ СВОЮ СЪТЦЕТИ.
ИЛИ ЧТО ДАТЬ ЧЛКЪ ИЗМѢНОУ НА ДШИ СВОИ¹⁷⁸⁶. ТЫ ЖЕ ЧТО СЪВЕЩАВАЕШИ МИ СЛАВЪ И ЧТЬ.
ЕАЖЕ И ТЫ ВЪКОРѢ \bar{w} ПАДЕШИ. И ГРОЕЪ ТА ПРИИМЕТЬ. НИЧТОЖЕ ИМДЦА. И СИ СКВЕРНАГА ЖЕНА ЗАЕ
ОУБИЕНА ЕДДЕ. ГАКОЖЕ И БЫ ПО ПРОРЕНИЮ БЛЖНАГО. ЖЕНА ЖЕ ВЪЗЕМШИ ВЛАСТЬ. И БОЛЮ БОЛШЮ НАД
НИ. БЕРРАМА (sic!) ВЛЕЧАШЕТЬ И НА ГРѢ. ЕДИНОЮ ПОВЕЛѢ ЕГО ПОЛОЖИТИ С СЕБОЮ. ЛОБЫЗАЮЩИ И
ОБЪЕМАЮЩИ. НЕ МОЖЕ НИ СЕЮ ЛЕТГЮ НА СВОЮ ПОХО ПРИВЕЦИ. К НЕИ ЖЕ РЕ БЛЖНЫИ. СЪ ЖЕНО ВЪКОУЮ
ТРЖДЪ ТВОИ. И НЕ МНИ ГАКО НЕ ИМОУЩА СЕГО ДѢЛА СЪТВОРИТИ. НО СТРАА РА БЖИА ТЕБЕ ГНОУША

\Арк. 140\

ЮА ГАКО НЕЧТЫ. СЕ СЛЫШАВШИ ЖЕНА. ПОВЕЛѢ ДВАТИ ЕМЖ РАНЪ Р. НА ВЛАКЪ ДНЬ. ПОСЛЕДИЖЕ
ТАННЫА ОУДЫ \bar{w} РѢЗАТИ ЕМЖ ГЛЦИ. ДА НЕ ПОЦАЖЮ СЕГО ДОБРОТЫ. ДА НЕ НАБѢТѢЖ ИНИИ СЕГО
КРАСОТЫ. МОИЧЕИ ЖЕ ЛЕЖАШЕ АКЫ МРТВЪ \bar{w} ТЧЕЧЕНА КРОВИ. МАЛО Д^АХАНИА В ЧЕЛЕСИ ИМЫИ. БОЛЕЛАВ
ЖЕ ОУРАМИВЕА ЖЕНЫ ВЕЛИЧЕТВА. И ЛЮБВИ ПЕРВЫА. ПОТЯКОВЪ СИ ТВОРА. ВЪЗБИЖЕ ГОНЕНИЕ БЕЛІЕ НА
ЧЕРНОЦѢ (sic!). И ИЗГНА ВСА \bar{w} ВЛАСТИ СВОСА. ЕГЪ \bar{w} МЕРТИЕ ТВОРА РАЕО СВОИ. ВЪ ЕДИНОУ НОЦИ
НАПРАИНО БОЛѢЛАВЪ ОУМРЕ. И БЫ МАТЕЖЕ ВЕЛИКЪ ВЪ ВРѢИ АЛДЫКО ЗЕМЛИ. ВЪСТАВШЕ ЛЮЕ ИЗЕНИША
ЕППЫ СВОА И БОГАРЫ. И СИЮ ЖЕНОУ БЕРТДНОУЮ ОУНИША. БЛЖЕННИ ЖЕ МОИЧЕИ ВЪЗМОГЪ \bar{w} РАНЪ.
ПРИИДЕ КЪ СЧѢИ КЦѢ. В ПЕЧЕРЬСКИИ МАНАРТАРЫ. НОСА НА СЕЧЕ МЧНЧЬСКИ

¹⁷⁸⁶ Мр 8:34-38.

\Арк.140 зб.\

раны. и вѣнецъ исповѣданія. побѣдитель и храбръ хѣтъ. гѣ же дарова емъ силу на стѣрѣти. некто ѿ братіа борѣ бывъ на блж. его молаше помѣши емж. и лице ми рѣши что. имамъ хранити до смѣрти. такового събѣта. блженъ рѣ емж. да николи речеши слова никацѣи же женѣ в жвотѣ бы. сѣ же събѣщала е любовю. съ же имѣа в рѣцѣ погѣ. еѣ ео не могъи ходити ѿ онѣ мжкѣ. и симъ оудари и в лоно. и о мѣрѣша емъ оудовѣ. и ѿтолѣ еи пакости бы ерѣ. е же и в житіи стго оца нашего антоніа. вписано еѣтъ сѣ мойѣи. како приде и скончала в добрѣ исповѣданіи сѣ гѣ. пребѣ. і. лѣ в манастири. е в плечѣ страдавъ сѣкованъ. сѣ лѣ. за чтоѣ страда въ стѣрѣти¹⁷⁸⁷. поманѣ ео и черноризскоѣ изгнаніе. в лѣхѣ. прѣнаго рѣ портриженіа. еже вписано еѣтъ. въ житіи стго оца

\Арк. 141\

д.сѣѣа. егда изгнанъ бы стѣи антонѣи. князе изглаво. барламъ рѣ и е.д.рѣма. княгини же его лѣховѣца рѣци. възерани емж глѣци. немысли ни сътвори его. сице ео сътвориа в на. некоеа ради вины. изгнани быша черноризци. и велико зло ездѣа в лѣдѣи землі. е же рѣ княгини. еже его рѣ монѣа сътвориа¹⁷⁸⁸.

Український переклад Патерикону XVII ст.¹⁷⁸⁹

\Арк. 484\

В той, день. прѣподобнаго ѿца нашего: Моисѣа, Угрина, пѣчерьскѣго визнѣвца;

Уоли незѣонѣи свѣтѣполкѣ по смѣрти ѿца своего володѣмѣра, свѣтѣоглѣбовичѣ (котѣро на крѣщеніи дано имѣа блѣлѣ) монахи земли рѣки, прѣгнучи плѣтѣа казѣ сѣкрѣгне замѣдовѣ, братѣа своего борѣа, на аѣтоѣ рѣкоѣ: что свѣтѣи моѣе еа тоѣко стѣкѣа, портрадавшѣи тѣа родного своего ерѣа, гесѣгнѣа вѣгринѣ^{1790, 1791} ꙗ при

¹⁷⁸⁷ Див. Коментар 186.

¹⁷⁸⁸ Див. Коментар 187.

¹⁷⁸⁹ IP НБУВ, П.ІІІ, № 583 (353), арк. 533зв.-545. Латино-уніатський збірник XVII—XVIII ст.

¹⁷⁹⁰ В тексті оригіналу є приписка стосовно св. Георгія Угриня: «про котрого згадує Стрийковський». На берегах виноска: «Кн. 5. С. 168» Стрийковський, і справді, згадує про слугу князя Бориса, називаючи його Geor Węgrzyn (Strykowski 1846, 167; Сінкевич 2013, 463).

¹⁷⁹¹ Див. Коментар 178.

\Арк. 484 зв.\

вѣжлѣвшіи до дочині колодімерови, а сестры етго борні, названоі предіславы¹⁷⁹², повѣдѣ, што сѧ з намішии ии братѣ борнісѣ члѣкѣкѣ бѣще етѣи и поконо етѧ и жи при и крѣпчѣи сѧ а вѣми сѧ гду етѣ молѣчи и порѣчи, догда а іарола ерѧ светополковъ, взѣвшіи вѣдомоѣ ѿ сестры предіславы, сѣ замѣдовѣю невинной братниі, и о промышлѣнѣи светопѣкѣ сѣ советѣ, по кнѣвъ прѣтѣи гнѣ з вѣрѣгѣ, а светопѣкѣ знелъ, и загнѣ его а до боеллава хрѣброго короля поского, з которѣи светопѣкѣ зновъ прѣтѣи іаролаву прѣшеши, сѣного е кнѣва выпудѣ¹⁷⁹³, а еѧ сѣрѣлъ, потѣи боеллавъ вѣтѣи сѣ о поциі сѣветѣ сестры іаролавовы взѣ, а з ними много плѣтѣи и шлѣтѣи рѣскои¹⁷⁹⁴, таж етго светого а дѣлѣиного кохѣна чѣстотѣи моіеи, сѣкованного тѣкѣи мѣлѣзѣи на рѣкѣ и на ногѣ провѣдѣ, а казѣ его вѣми пѣно вѣтѣи: ео члѣкѣ бѣи на чѣрѣи сѣи и на кнѣи на тѣлѣи: шѣ невѣи вѣзѣи чѣчѣи слезѣи етѣрѣи, а ромышлѣи чѣи, же неконѣи закѣтѣи светопѣкѣи головѣи в кнѣвъ сѣрѣлъ; а идѣи зѣвѣи сѣеи горѣи прѣи, лѣи его е того светѣи не ерѣ: а бѣи етѣи дѣи живѣи сѣ докона, іако и ии етѣи ѿцѣи пѣчѣи в зѣкѣи, домѣи сѧ што не прѣи дѣи а зѣи чѣи зѣвѣи чѣи, лѣи з сѣтѣи моіеи на потѣи чѣи; не мѣи: скоро бѣи зѣкѣи, влѣи в едѣи сѣи бѣи пѣи, молодѣи анадѣи тѣи его, которѣи пѣи бѣи вдова молодѣи, и в бѣи когѣи сѣи чѣи: тѣи хотѣи по дѣи сѣи нецѣи выгѣи; потѣи етго моіеи сѣи иловѣи, мѣи: на што мѣи сѣи молодѣи анадѣи чѣи мѣи, понеѣи чѣи вѣи и сѣи не чѣи; ю поведеи етѣи моіеи; нехѣи сѣи вѣи етѣи моіеи, етѣи ли хотѣи лѣи чѣи, іа чѣи вѣи, и етѣи в поциі бѣи пѣи, бѣи

\Арк. 485\

мѣлъ и мѣи етѣи в моци тѣи, іи вѣи когѣи моіи. сѣи етѣи хѣи дѣи, вырѣи, вырѣи рѣи не порѣи сѣи пѣи; іакоу еи тѣи и мѣи не бѣи зѣи, тѣи сѣи; поведеи мѣи которѣи жѣи чѣи не вѣи до доброго прѣи; а дѣи колѣи сѣи жѣи: з іаю етѣи выгѣи¹⁷⁹⁵; іакоу сѣи ктѣи бѣи не новѣи цѣи сѣи чѣи поражи, кѣи по лѣи жѣи фѣи етѣи в рѣи дѣи¹⁷⁹⁶: іакоу сѣи в мѣи незрѣи, невѣи етѣи прѣи, бѣи сѣи¹⁷⁹⁷: іакоу дѣи невѣи мѣи. на сѣи іакоу сѣи крѣи етѣи, за поведѣи не поноіи іакоу казано¹⁷⁹⁸. іакоу іа тѣи

¹⁷⁹² Див. Коментар 179.

¹⁷⁹³ Так написано в тексті. На берегах поправлено: «вѣи».

¹⁷⁹⁴ Див. Коментар 189.

¹⁷⁹⁵ Бут 3:1-24.

¹⁷⁹⁶ Суд 16:1-31.

¹⁷⁹⁷ 1Цар 11:1-5.

¹⁷⁹⁸ Мт 14:6-12.

БѸДѸ ВЪЗ НАІ ГА МАЮ В НЕ БОЛЮ ПОДА, КОТОРОИ ѿ ПОРОЖЕГІА МОЕГО НЕ ЗНАЮ. РЕ ПАНИ: ГА ТБЕЕ
 ВЫКУПЛЮ, И ЗА МЪЖА БОМЪ: ПАНЮ ТБЕЕ ДОМУ МОЕМУ ЧИНИЮ, И СЛАНІА В ПОЦІИ, ТЫКО ТЫІА БОЛІ
 МОЕИ НЕ ПРОТІВІ. СГЫ ѿ ПОВѢДА; ПОРОНИА А МОВА ТВОІА ПАНИ, НЕ ХОУД ТВОЕГО ДІГНИТІАСТВА,
 НЕ ХОУД МАЕНОТИ, НЕ ХОУД ДОУТАКО, КО НА ТО ВЕ МІЛЮ ДУШЪ, И ТЧЕЛА МОЕГО ЧІРТО, А ШТО
 СІА ДОУГЧЕ И БЫ МЕНЕ ВЫКУПИИ ТОГО ГА НЕ ПОТРЕБЮ: И СЪВШЕ ПРОШУ НЕХОИ ѿНИМА ЗАСЛУГИ МОЕИ
 Ч ЗАВІНТЕІА, НА КОТОРУЮ В ТЫ СЪКОВА ПРЕ ПІА ЛЕЧЪ, ЗАРОБИ СЕМИ ПРЕ ТПІЛІВО МОЮ, ГАКО
 НЕВІНІА ВІЗЕ, ЗА КОГОРЮ МАЮ НАДБЮ, ЖЕ БУДУ БОЛЕ НА ПОТО ѿ ВЪЧНАІ МЪ: ВІДІАЧИ ПАНИ ЖЕ
 НИЧОГО ПРІКЛАНАІ СЛОВА Ч СГГО МЧКА, СПРАВИ НЕ МОГЛА, ЕЩЕ СОВЕ ПОУДПИ ТІА ЗАМЫСЛІИ И РЕКЛА,
 В СОВЕ: ѿКУПЛЮ ЕГО ГА, А В ТО ЧА ГАКО МО НЕВОНІ, МЫИ МІ БЫ ПОВОНАІ. ПОСЫЛАЕ ТБЕДА ДО СЪНО
 ДЖАВЦА, КОТОРАІ ДЖА СГГО МОІА В ВІЗЕЮ, И СЪВІЦУЕ ЕМУ ДІА ТИСІАЧУ ЗОЛОТЫ ЗА СГГО,
 ДЖАВЦА ВІДІАЧИ ПОГОНАІ ЧА, НА ТІА ДОВЕРЮ ПРОДАЖ, И НА НАБЫЕ ПІЗЕ, ВІЗІА ТИСІАЧУ ЗОЛОТЫ;

\Арк. 485 зв.\

А СГГО СІА ЕИ ВІДА. Ю ЧІРТОТИ ГАКО ЕЕ УДЖЛАА. ВІЗІАВШИ ПАНИ СГГО, ПОЧНЕ ЕЕ ВІГІДУ СЪ
 УТРАТЕ ЧІРТОТИ ЕГО ТРАКТОВА, ІКІДАЕ З НЕГО СЪКОВЫ, ЧБІРАЕ ЕГО В БАЛАТЫ И В ЗОЛОТОГЛАВЫ
 СІДИ ЕГО ЗА СГОЛО РОКОШНАІ ПОТРАВЫ ЗАСТАВЛІА. НЕ НЕ ВПОМІМЕТЫ ДО ГРЕХЪ ТБЕІНОГО, ТІАІА
 НЕВОНІЦА ЧІНИИ СГЫ МОЕ ПРАВДІВЫ СЛУГА ХРІСТ, НИБЫ СЪНАІ ІСЪИФЪ: ВЕ ЗНІДЕ, ЗАВІНТЫЖОНА
 ГА ВЕМИ, З ГНУВЪ ПОВА ЕГО НАКАЗА, И ДО ВЕЗЕНІА ВІДІ, ХОТІАЧИ ЕГО ТІА ГОЛОДО ЧМОРІ. БГЪ
 СНА ВЕМОГУЧИ, ГАКО НЕКОЛИСЪ КОМИ ПАВЛА СГГО ПУРГІНИКА, ГАКО ІЛІЮ ГАКО И ІНАІ ВЕНАІ СЛЪГЪ
 СВОИ, НЕ ЗАПОМНИ И МОІА СГГО СПРАВИ СОВЕЛМЪ ЕЩЕ СЪНОГО З СЛЪГЪ ТОИ ПАНИ, ЖЕ ЕМЪ ПОТІЕНЕ
 ДВА. ДРУГІЕ ЗА СЛЪИ ЧПОМІНАЮЧИ ЕГО МОИ МІЛЫ БРАТЕ, ШТО ТОВЕ ПЕРЕШКОЖАЕ ЖЕНЫ НЕ
 ІУФЕНІА; ТЫ ЕЩЕ В МОЛОТИ КВІНІЧИ, А ТАІА ТБЕ ХО ВДОВА ЕЕ НЕ ПЕРЕТАРКЛАІА; КОТОРАІА ТОКО
 СДИ РО ЗАМУЖЕМЪ БЫЛА, ЕЕ НАДОСНІШОЮ НА ІНШІЕ ПАНИ: ЕСТЬ ДІВНЕ БОГАТОЮ МОЕ НЕЗЛІЧОНЫЕ
 СЛАБЫ; А ЗВІАЦІА ЗНАНОІ И ВЕЛІКОІ ФААМИІ ТУ В ПОЦІИ, ТІА ЖЕ СЛІБЫ. И ЗА НАБОВОГО КНІАЖАТІА
 ХОТЧЕЛА ПОЧИ, ТБЕДА БЫ ПОШЛА; А ТЫ ЗНЕЕ БУДУЧИ НЕВОНІКО, ПАНЮ БЫ СОВЕ СІИ НЕ ЗЫЧИ; ЕЛИ
 БЫ МОИ И НЕ ХОУД ПРІКАЗІА БОЖІЕГО НАРШІА. И ЗА ЛІ ЗАВІНТЕІЕ НЕ МОИ: ДІА ТОГО ЧІКЪ
 СЪПУРТИ ѿЦА И МАТКУ СВОЮ, И ПРІЛЪЧИ СЪ ДО ЖОНИ СВОЕЙ, И БУДУ СЪНИ ТЧЕЛО¹⁷⁹⁹; А СГЫ
 АПРІГЛЪ ПАВЕ МОИ, ЛЧПЕ ЕЕ СЪЖЕНИТІІА АНІЛІ ЧПАЛЕ ТПІЧТИ¹⁸⁰⁰. ВДОВА ЗАНЕ РОКАЗДЕ ВТОРОГО
 МАЖЕИТВА ЗАЖИ¹⁸⁰¹. ДІА ЧОГО ТБЕДА ТЫ НЕ БУДУЧИ ЖІНАІ ЗАКОНІКО, ДО ТОГО СІА НЕМАЕ; АЛЕ НА
 ВЕЛІКІЕ МЫИ НЕВІНЕ СІА ВІДАЕ; А КОЛИ СІА ТОВЕ ПРІДЕТЬ ЧМЕРЕ В ТО НУЖІ, ШТО ЗА ПОЖАЛЪ БУДЕ
 МЧЕЛЪ; ПОНЕВА ПЕ

1799 Мт 19:5-6.

1800 1Кор 1:7-9.

1801 1Тм 5:14-15.

ре тѣмъ в старѣ законѣ, ни хото ея жонѣ не ерѣдѣ, га авраа, ела и иншиѣ; выжѣвши тѣмъ
 теперешнѣ законнѣ, ѡповѣда стѣмъ мѡсе: ераа и товариши мои милыи: радѣвѣша е злопущѣя
 непригѣтелѣ дшевнаго, га лѣко бы мнѣ и ѡмерѣ в тѣмъ вѣзениу пришло, и в тѣмъ немогнѣмъ мукѣ,
 маю надѣю, же ѡ гдѣ мѡего лѣску надѣ: и лѣко много доврѣ лѣде зѣвѣннѣ бѣмъ з жонами, га
 снѣ едѣ грѣшнѣмъ еудѣчи не могу бѣмъ з нею зѣвлѣныи ео їсѣи колибѣ бѣмъ послушнѣмъ невѣртѣ
 путнѣфрѣвѣ, не бѣмъ бы потѣ царѣ египѣтскѣмъ, Але егѣ видѣчи теплѣнѣ его, дарѣвѣ ему царѣтво,
 з великую похвалу ѡнегѣ; гако чиргорѣи милоснѣкѣ, **И** за ани чѣртѣвѣ египѣскѣго прѣгнѣ. ани
 хочу бѣмъ богаѣтѣмъ и великѣмъ панѣмъ в пощѣи, ани тѣмъ глабѣмъ дорѣа в зѣлѣи рѣиконѣ: Але длѣа вѣчнѣаго
 царѣвѣа бѣмъ еми тѣмъ погѣдѣлѣ; а ко менѣ забвѣтѣ з рѣкѣ тѣеи панѣи вынѣе; еудѣ в законѣ
 жѣнѣо провадѣ, в портѣ, в непаю, и млѣтѣа; рѣкѣа еовѣмѣа хѣ мѡ, в стѣмъ евагѣлѣи своѣ; всѣаи
 которѣи сѣртѣви ѡца и млѣку. и жонѣ, и дѣтѣи, и до, тѣмъ е чѣнѣко мой¹⁸⁰², которого га волю
 слѣхѣа лѣпѣ ани лѣа, до того павѣ стѣмъ мѡвѣтѣ, которѣи га сѣженѣ, етарѣея гакобѣи выгѣдѣи
 жонѣ. А которѣи не сѣженѣ етарѣея гако бы выгѣдѣи егѣ¹⁸⁰³. Прошу тѣды, мѣа, повѣдѣртѣ
 ко маю лѣпѣ служѣи; хрѣтѣовѣи ли, чѣи лѣи невѣртѣе, мѡвѣи то в правдѣ пиѣмо, еутѣ послѣнѣи панѣвѣа
 своѣ, але на ероѣ а не на злоѣ¹⁸⁰⁴: вѣдѣртѣ тѣды пѣвнѣ, же никогдѣ менѣ еро невѣртѣея не зѣвѣ,
 ани менѣ ѡ милорѣи хрѣтѣовѣо не ѡлѣчи; послѣшѣшии го невожнаѣа снѣага панѣи, казѣа егѣо на
 конѣа крѣного вѣади, и водѣи его по своѣи мѣртѣа и ела, и мѡвѣи ему вѣеаго тѣвоѣ ертѣа: **Т**а тѣ
 слѣгѣа и подѣнѣи своѣи казѣала ему ея кланѣа,

А стѣмъ мѡсеи смѣкѣчи ея з неврѣлѣнѣовѣи панѣе своѣи, рѣе, не зѣвѣ менѣ богаѣртѣви свѣртѣа
 того которѣи мѣи идѣ, и еказѣ егѣ подѣгѣлѣ; а панѣи заю шо на тѣа ѡповѣдѣти аѣко не вѣдѣа же
 жѣнѣо тѣво в рѣкѣ мои, а не пѣщѣ тѣеа жѣноу мѣроу, але тѣеѣ по незногнѣмъ мѣкѣ смѣртѣиу
 ганѣеион згладѣи кажѣ; бѣи намнѣи снѣа на тѣю грѣву не еа, и то мѡвѣи. га ея смѣртѣи и мѣу не
 боу, ео менѣ гдѣ егѣа хочѣ мѣртѣи законнѣко. в тѣмъ за промысѣо еожнѣи, пришо до егѣо мѡсея
 потѣснѣи гакинѣи законнѣ з егѣои горы афонѣа, которѣи бѣи и ещннѣко, портѣрилѣа его в законѣ,
 пѣнѣ напоминаючи, до хѣвѣаи и етерѣея чиргорѣи, доврѣдѣеяа того невожнаѣа панѣи, кажѣ
 того егѣа з егѣои горы вѣады по дорогахѣ мѣртѣа и ела шѣкѣа, але его гдѣ егѣа тѣа хѣвѣа, же
 его дорѣгнѣи ни гдѣ не можѣно. ѡжѣ ея ѡ еадѣ лѣво не распѣкѣла она панѣи, кажѣ егѣо мѡсеяа тѣа
 тѣако еи кнѣаами, а еѣ зѣла ѡ кровѣ егѣо зарѣмѣнѣла; а тѣе которѣи его еи, мѡвѣили же на

¹⁸⁰² Мт 19:28-30.

¹⁸⁰³ 1Кор 1: 32-34.

¹⁸⁰⁴ Див. Коментар 183.

штукі чее рѣкає зѧ твоє непослушѣтво. Але се рѣкає: ані мѣ ані сѡгѡ, ані жѧныє рѧны не могу мѣне ѿ законѧго живота ѿлѡчѣтѣти; на сѡртѧтѡ кѡ жѧны спороко до мѧжѣнѣтѡ стѣго мѡсѣѧ нѧмовѣи сѡна га____¹⁸⁰⁵ не могла; Ѹдалѧсѧ до короля болѣслава, тѧ пишучѣи до него, зѣ токою сѡ королю на вѡнѣ мѡ мѡ полѣгѡлѡ, а ты мнѣ сѡвѣщає что же кого бѣи соетѣ зѧ мѡжа сѡвѣра, да что самѡ почлѣтѡко своѣи приложѣи мѣлѡлѡ, а и мѣ се сѡдѣи з не твоѣи подобѧ, вложѣиѧ тѣды в тоє лѣбѣи за нѣ бѣи, болѣславѡ хоробрѣи, кѧ зѧ приѣхѧи сѡно, и стѡму мѡсѣсѡвѣи, и тѧ ѣ ромѧнтѣ прѣкладѧ, жѣбы могла в мѧжѣтѡ, з сѡною пѧнѣю вѣтѡпѣи, и грозѣи ѣму смѣтѣи, гнѧ што кѡ нѣчѡго не зѧ мѡсѣ рѣкає, рѡгнѣвѧны бѡдѡчи болѣсла, кѧ зѧ вѣѣ законѣиковѡ, то ѣтѣ вѣѣ чѣнцовѡ з пѧртѡ своѣго выгнѧ

\Арк. 487\

Зѧ што на болѣслава прѡкѡчу смѣтѣ допѡрѣтѣи гдѣ еѣ по которѡ колѣи гѧ великѣи рѡгнѣкѣи в пѡщѣи дѣѧлѣи, и забѡтѡлѡ межѣи пѧны, и тѧ гѧ тѣ пѧнѣи зѧвѣтѡ бѣи. Онѧ зѧ стѣсѡ мѣнка, и зѧ непорѡдѣи своѣи пожадѣливѡстѣи на тѧкую смѣтѣи пришла: бо гдѣ еѣ ѡмѣѣ мѡртѣтѣи зѧ правдѣивѣи слѡгѣи своѣи, стѣи тѣды мѡсѣ по смѣтѣи тоѣи пѧни Ѹдѧлѡ до кѣѣвѧ на жѣвѡ законѣичѣи, до мѧнѧстѡрыѧ пѣчѣсѡкаго, в которѡ по тѧ великѡ и незнонѡ мѡчѣнѣю, до мѡтѡвѡ, порѡтѡ и нѣи законѣичѣи цнѡ бѣи не лѣнѣивѣи; зѧ што сѡдѣжѧ тѣ тѧки дѧ ѿ нѧвѣшѧго, же кѡ се ѣму сѡдѣи бѣи скѡжѣи на покѡры тѣлѣснѣи, и проѣи стѣго лѣбѣи ѣму порѡдѣи гѧ и знѡгѣи мѣлѡлѡ, сѡ зѧказѡвшѣи ѣму. лѣбѣи зѧ жѧноѡ не рѡмовѧлѡ нѣвѣстѡю прѣ вѣ живѡ, дѡчѣнѣлѡ тѣлѡ ѣго посохѡ, которого гѧко змѡчѡны бѡдѡчи до пѡпѣрѧѣи зѧжѣвѡ; на тѣи мѣстѡ покѡры сѡныи, ѿ вѣртѡ сѡного ѿвѣтѡпѣи; бѣи то стѣи мѡсѣ в пѡмѡлѡ, и в ѡковѡ прѣ лѣтѡ пѧи; а шѡстѡго рокѡ нѣнонѣи мѡчѣнѣѧ, зѧ чѣстѡ ѿ пѡщѣи сѡно Ѹтѣпѣлѡ, в мѡнѧстѡрыѡ пѣчѣсѡко жѣлѡ лѣтѡ дѣсѧѡ¹⁸⁰⁶, потѡ на покѡ вѣчнѣи зѧ своѡ чѣстѡ мѡчѣнѣѣство и великѣи тѣды ѿшѡ; гдѣ гдѡ вѡгѡ во тѣрѡцы чѣи и слѡвѡ ѿдѧлѡ; нѣѣ и зѧвѣды и на вѣкѣи вѣкѡ Амѣи.

¹⁸⁰⁵ Слово в оригіналі не прочитується.

¹⁸⁰⁶ Див. Коментар 186.

Патерик Йосифа Тризни¹⁸⁰⁷

\Арк. 200\

О прѣпенѣ Моисѣи угринѣ прѣ_____¹⁸⁰⁸ чиноты рачителна;

И пѣва обѣчене видѣ дѣра брѣ ратѣба (sic!) члѣкѣ тѣленю ст҃ратнию, и рече сладост҃ратниемѣ
ѣко да помрачѣ ѡмѣ и тѣхѣ ѡкалѣтѣ (sic!) ѡборѣ та

\Арк. 20 зб.\

раговѣно і во бою долю повинен кнаковѣ бо ст҃рати рекоша ѡцы радовати бѣго ѡко смѣра
елѣномѣ ниже т҃рати иноѣ ѣко же тѣленѣ екѣне. Сего ради крѣпко корѣла съ рабы ежнѣми
ѣко да ѡлѣчи ѡ бѣга, и дшѣ смѣти і в гонѣ печѣ члѣка вѣдедѣ¹⁸⁰⁹. еже и к елѣженнѣ
ст҃ратѣпцѣ и тѣ ради потрѣ. бѣ же елѣженнѣ моисей родѣ угрѣ, лѣкѣ бѣ стѣи корнѣ бѣ ко
и тѣ его елѣга, брѣ же гѣогна на него стѣи корнѣ боложи грѣну златѣ, его же и ѡеиша со стѣи
корнѣ на лѣте и главѣ его ѡрѣзоша златѣма ради гривны. Сѣ же моисей едѣи иѣкѣ ѡ гѣогна
смѣти и гѣогаго заколениа иѣежа¹⁸¹⁰, и приде к прѣславе сѣтрѣ гароглали¹⁸¹¹, и бѣ тѣ і во ни
тѣ. не зѣкѣ бѣ прѣходѣ никакомѣже. И бѣ моисей егѣ крѣпкѣи тѣ дшѣю дѣдеже прѣи елѣгѣтѣ
кнѣ иѣежѣ ѡрѣлабѣ не тѣпѣвѣ тѣплотѣ дшѣвнѣма еже ко рѣтѣма ии на бѣзакѣогаго и повѣди
бѣеожнаго и гѣогаго и ѡкаганаго свѣтопѣка. Семѣ же бѣежабшѣ вѣ лахи и приде. паки со
болѣлабѣ в лѣтѣхѣ¹⁸¹². и иѣна гарѣлаба, а ѣа сѣде в кнѣе. і бѣвращагѣла болѣла в лахѣ,
поѣа со собою ѡбѣ сѣтрѣ ѡрѣлабли и іможе и болѣре его¹⁸¹³ і ними же и елѣжѣнаго моисея
ведѣашѣ ѡкована по рѣце и по нозѣ желѣзѣ тѣакнѣми, его же тѣбѣдо ст҃режахѣ, бѣ ко крѣпѣ
тѣбѣло и крѣе лице. сего же вѣвѣши жена иѣекага ѡ великѣ крѣана сѣци и юна иѣмѣци боѣгѣтво
много і влѣ велию, и та жео прииши во ѡмѣ дѣротѣ видѣнѣна ѡлѣвѣна вѣ стѣи бѣделѣнѣемѣ
еже бѣхѣтѣ семѣ прѣпенѣомѣ, и начѣ лѣтнѣми словесѣи ѡбѣщѣа его глѣци. ѡ члѣе вѣе такобѣма
мѣки поѣмлеши иѣега рѣзѣ иѣмѣ же бѣи моцно иѣи таковаго ѡкованиа

\Арк. 201\

и ст҃раданиа. Рече же к не моисей егѣ тако иѣволившѣ. жена же рече к не аще ми покорѣши а
тѣ иѣеблѣи і велика сотѣорѣ во всѣи лѣтѣкоѣи сѣли, и бѣла иѣмѣши мною і всѣю бѣлѣтнѣю мою.

¹⁸⁰⁷ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹⁸⁰⁸ В оригіналі не прочитується.

¹⁸⁰⁹ Див. Коментар 177.

¹⁸¹⁰ Див. Коментар 178.

¹⁸¹¹ Див. Коментар 179.

¹⁸¹² Див. Коментар 180.

¹⁸¹³ Див. Коментар 181.

Раздѣль же бѣженъ бѣдѣленіе ея искверное, и рече к не́ что кѣи мѣ пои́ жену́ и покорѣнъ е́
 и́справнѣнъ е́ адамъ пободанны́ женѣ покорѣнъ и ра́ и́гна бытъ¹⁸¹⁴. Самъ же инлю́ паче вѣ
 прѣпѣ́ и ра́нъ одолѣ́ погледѣ́ же женою прѣдѣ́ бы́ иноплемѣннѣ¹⁸¹⁵. и́ Голомо́ прѣрѣти глѣбину́
 потѣ́ женѣ повинѣва́ и́долю́ поклонѣ́¹⁸¹⁶, и́ и́ро́ многи покѣды́ сотвори́ погледѣ́ женѣ
 поракотѣнъ прѣтѣ́ю іоану́ вѣвѣнѣ¹⁸¹⁷. То како́ а́ свое́ бы́ ра́ ея́ сотвори́ ея́ женѣ́ ея́ же ѿ
 рождѣннѣ́ не пона́. Она́ же рѣчѣ́ а́ тѣ́ и́скѣплю́ и глѣна́ го́ворю́ тѣ́ и́ гдѣна́ всемѣ́ до́мѣ́ мое́мѣ́
 вѣтворю́, и́ мѣжа́ тѣ́ и́мѣтѣ́и хоцѣ́ себѣ́, то́кмо тѣ́ волю́ мою́ го́вори́ и́ бѣделѣ́ннѣ́ дѣ́ши́ мое́,
 вѣтѣ́ши, и́ подѣ́ же ми́ твое́а́ дѣ́ротѣ́ наладитѣ́, да́кѣна́ бо́ етѣ́ твое́а́ по́хотѣ́¹⁸¹⁸ не́ могѣ́ бо
 тѣ́пѣ́ красотѣ́ твое́а́ бѣ́ ѿма́ погѣлае́мы́ да́ гедечнѣ́ пла́мѣ́ прѣрѣтѣ́нѣ́ пожига́а́ мѣ́а́ а́ же́ о́тѣ́ра
 прѣнѣ́мъ помѣ́лѣ́ мѣ́, и́ по́чию́ ѿ́ стѣ́рѣти́ и́ тѣ́ ү́бо налади́ мое́а́ дѣ́ротѣ́, и́ гдѣнъ́ всемѣ́ стѣ́жа́ннѣ́
 мое́мѣ́ вѣ́ши́ и́ наса́дѣннѣ́ мое́а́ вла́ти́ и́ стѣ́рѣши́на́ бо́лаго́. бѣ́женнѣ́и́ же́ мо́исей́ рече́ к не́́ дѣ́ротѣ́
 вѣ́дѣ́ ꙗ́ко не́ сотвори́ бо́ли твое́а́, ни вла́ти твое́а́ ни бо́гатѣ́тѣ́а́ хоцѣ́ но́ всего́ сего́ лѣ́ши
 дѣ́шѣ́на́а́ что́та́ паче́ же́ и́ тѣ́блѣ́на́а́. не́ вѣ́ди́ мнѣ́ тѣ́рѣ́да́ погѣ́вѣ́ти. е́. лѣ́ е́же ми́ гдѣ́ дарѣ́а
 тѣ́пѣ́тѣ́и бо́ ѿ́зѣ́ и́ не́ повинѣ́ бы́и́ и́щѣ́вѣ́ мѣ́камъ́ и́ же́ ради́ ѿ́пова́ю́ и́еблѣ́ бы́ти вѣ́чнѣ́и́ мѣ́кѣ́.
 Тогда́ жена́ видѣ́вши́ себѣ́́ лишѣ́нѣ́ тѣ́ако́вы́а́ красотѣ́́ и́ на́ рѣ́гнѣ́ свѣ́тѣ́а́ дѣ́або́лнѣ́а́ прѣ́ходѣ́
 помѣ́ливши́ и́ще́, ꙗ́ко́ а́ще́ и́скѣплю́́ его́́ вѣ́ако́ и́ не́ во́лею́ по́ко

\ Арк. 201 зв. \

рѣ́и́ ми́ ея́. Посыла́етѣ́а́ кѣ́ дѣ́жа́цѣ́мѣ́а́ что́го. да́ во́мѣ́тѣ́ ү́ не́а́ е́лико́ хо́цѣ́тѣ́ мо́исе́а́ же́ прѣ́дѣ́рѣ́а
 е́и́. ѿ́ же́ видѣ́вѣ́а́ дѣ́вѣ́ннѣ́а́ вре́мени́ и́ бѣ́гѣ́тѣ́тѣ́а́ прѣ́о́бѣ́рѣ́тѣ́ннѣ́а́ и́ вѣ́зѣ́а́ ѿ́ не́а́ ꙗ́ко́ до́хѣ́. мо́исе́а́
 же́ прѣ́дае́ е́и́, и́ с́ ну́ждою́ бѣ́тѣ́дѣ́не́ влѣ́чашѣ́́ его́́ на́ дѣ́ло́ не́ прѣ́пно́, ꙗ́ко́ влѣ́ прѣ́и́мши́ на́ немѣ́.
 повеле́вае́тѣ́́ е́ прѣ́чѣ́тѣ́и́ себѣ́́ же́ и́ ра́ѣ́ши́вши́ же́ его́́ о́тѣ́а́ ѿ́зѣ́а́ і́ бо́ мно́гоце́ннѣ́а́ рѣ́зы́ е́го́
 о́блѣ́кѣ́ши́ и́ сла́дкѣ́ми́ кра́шнѣ́и́ что́го́ ко́ма́щи́, и́ нѣ́ждѣ́ннѣ́мѣ́а́ лю́бо́внѣ́мѣ́а́ что́го́ бѣ́мѣ́а́щи́ на
 сво́ю́ по́хотѣ́́ нѣ́дѣ́а́щи́. се́ же́ прѣ́пѣ́ннѣ́и́ видѣ́вѣ́а́ не́и́чѣ́о́стѣ́во́ же́ны́ что́га́, мѣ́тѣ́вѣ́а́ и́ по́ртѣ́а
 прѣ́ле́жа́ше́ паче́ вѣ́дѣ́ша́а́ бо́ дѣ́ннѣ́и́ и́ и́во́ли́ паче́ вѣ́хнѣ́́ хлѣ́бѣ́ бѣ́а́ ра́ди́ и́ во́ со́ что́то́го́ не́же́ мно́гоце́нѣ́но́е
 бѣ́а́но́ и́ вѣ́но́ со́ скѣ́но́ю, и́ не́ то́кмо́ се́бе́ вѣ́а́чи́цы́ е́дино́а́ влѣ́че́ ꙗ́же́ но́и́а́ но́ и́ вѣ́рѣ́ рѣ́ себѣ́́
 со́влѣ́че́ и́ и́е́же́а́ ѿ́ грѣ́хѣ́а. и́ ничѣ́о́ влѣ́бнѣ́и́ житѣ́и́ ми́ра́ сего́́ и́ на́ тѣ́акѣ́а́ ꙗ́ро́чѣ́а́ по́ви́же́ же́нѣ́ ꙗ́ко
 и́ гла́до́ ѿ́морѣ́ти́ его́́. бѣ́тѣ́ же́ не́ о́ста́вѣ́а́е́ ра́́ сво́и́ ѿ́пова́ннѣ́и́ к не́́ не́кѣ́ото́ро́го́ бо́ ѿ́ ра́́ же́ны́
 что́а́ на́ мѣ́тѣ́а́ прѣ́клони́́ и́ пода́ва́ше́ емѣ́а́ пи́щѣ́а. дрѣ́зѣ́и́ же́ что́го́ вѣ́ще́ва́ще́ гла́го́ла́ху́ бра́тѣ́ мо́исе́ю
 что́́ во́бѣ́рѣ́ннѣ́а́ тѣ́и́ же́нѣ́тѣ́и́ е́ще́ бо́ и́ е́и́, и́ сѣ́а́ вѣ́до́ва́ вѣ́щи́ бѣ́ши́ с́ мѣ́же́а́ лѣ́что́ е́дино́

1814 Бут 3:1-24.

1815 Суд 16:1-31.

1816 1Цар 11:1-5.

1817 Мт 14:6-12.

1818 Написано над рядком.

\Арк. 202\

и ерѣ красна паче ннѣ женѣ, богатѣтво имѣщи бесчисленно, и властѣ велию в лгасѣ. и аще бы
снѣ бохотѣла нѣкоемѣ кнѣзю, что не бы еѣ гнушѣа, тѣи же плѣнникѣ быи. и неболе ѿ жены
сѣѣ. и гднѣ е бѣи хоуеши. аще ли же глѣши не могу. прертупити заповѣди хртѣвѣ что не глѣ
ли хртѣ. во еѣглии сѣго ради орѣави члѣвкѣ ѿца своѣ и мѣрь, и прилепитѣ к женѣ своѣ и
бѣдетѣ ѡба во плѣ единѣ ѡже во нѣстѣ два но плѣ едина¹⁸¹⁹. апѣглѣ же, ѡне ерѣ женихѣсѣ,
нежели радизати¹⁸²⁰. вдовица же белѣ второмѣ браку причтѣтѣсѣ¹⁸²¹. тѣи же не имѣѣ
ѡбѣщаниѣ мнишека но своѣ сын того почто злѣи и гѣки мѣка бдѣшиѣ, или что ради
сѣрадѣши. аще слѣчи ти сѣ ѡмрѣти в бѣдѣ еѣ, та кою повлѣ имѣши кто же ли ѿ пѣвѣхѣ и
доннѣ бѣдвигнушѣ¹⁸²² же, рѣвѣ чѣнецѣ. авраамѣ, и исаакѣ, и ѣако. ноиндѣ же в малѣ
повѣднѣ, и пакѣ женою повѣдѣнѣ бытѣ¹⁸²³, тѣи же ннѣ аще со животѣ гѣзѣши, женою же
пакѣ ѡладѣ бѣдѣши, и кто не поглѣѣтѣ тѣвоѣ бѣлю ѡне ерѣ покориѣтѣсѣ женѣ еѣ и своѣю быти
и гднѣ быти бѣемѣ. ѡн же глѣ имѣ еѣ братѣи и добрии моѣ дрѣзи дрѣрѣ ми совѣщебѣтѣ.
разѣмѣю ѣако лѣчи зминѣ нашѣптаниѣ. ѡже в рѣи сѣвѣе словѣѣ прѣлагаѣтѣ ми. бѣдѣтѣ мѣѣ
покориѣтѣсѣ женѣ еѣ никако же совѣтѣ бѣше приимѣ. аще ми слѣчиѣ и ѡмрѣти во ѡсѣ и
гѣки мѣка, всѣако чаю ѿ еѣа млѣтѣ приѣти, аще и всѣи прѣвѣннѣи спасѣа сѣ женами а же

\Арк. 202 3в.\

ѣднѣ грѣше еѣмѣ. не могѣ сѣ женою спѣати. но аще бы ноиндѣ повнѣ сѣа женѣ пѣтѣдннѣ,
то бы снѣ почто цѣтѣвѣа, видѣѣ же еѣтѣ терпѣние еѣго и дарѣва еѣмѣ цѣтѣво тѣѣм же и в рѣдѣ
хѣалимѣ еѣтѣ ѣако цѣломѣдрѣ аще и чаѣа прижѣтѣ. а же не египѣцѣаго цѣтѣѣа желѣю приѣти,
и ѡбладѣти властѣми и великѣ быти в лгасѣ и чѣтнѣ гавитѣсѣ по всѣ рѣикѣ землѣ, но вышнаго
ради цѣтѣѣа всѣа снѣ прѣвѣндѣ, аще же со животомѣ нѣбѣдѣ ѿ рѣки жены сѣѣ, то чѣнецѣ бѣдѣ,
что же ѡво во еѣглии хртѣ рѣчѣ, всѣакѣ иже орѣави ѿца своѣго и мѣрь и жену и дѣти и
домѣ, то ерѣ мо ѡченикѣ¹⁸²⁴. хртѣ ли пачѣ поглѣшатѣ, или вѣрѣ, апѣтѣ же глѣтѣ,
ѡжѣннѣннѣи пѣтѣѣа како ѡгодитѣ женѣ, а не ожѣннѣннѣи пѣтѣѣа, како ѡгодитѣ бгѣ¹⁸²⁵. вопрошѣ
же ѡво вѣрѣ: комѣ подобѣтѣ пачѣ раѣотѣти, хртѣ, илѣ женѣ, пишѣтѣ же раѣи поглѣшѣтѣ гдѣ
и своѣ на бѣгоѣ, а не на злоѣ¹⁸²⁶. еѣднѣ же разѣмно вѣмѣ дѣжаѣимѣ мѣѣ, ѣако николи же

1819 Мт 19:5-6.

1820 1Кор 1:7-9.

1821 1Тм 5:14-15.

1822 Тут маѣ бути «возгнѣцѣвѣа».

1823 Бут 41:1.

1824 Мт 19:28-30.

1825 1Кор 1:32-34.

1826 Див. Коментар 183.

прелѣтити мѧ красотѧ женѣкаѧ, ниже ѡлѣчи мене ѡ любви Хрѣтѡвы, си слышавши жена,
помыслѧ лѣкавѧ в ѣрѣци си принимши,

\Арк. 203\

блажеть ѣго на кони, и со многими слѣгами, и повелѣ водити его по градомѧ и по селомѧ,
ѣже довлѣють ей, глѣши ему, снѧ всѧ твоя сѣтъ. ѣже ѡгодна сѣтъ тебе, твори какоже
хощеши ѡ все, глѧ же и к людемѧ, и се гдѣчь вѣшь, а мѡ мѡжь, еѧхѣ ко мнози служаще тѡ
рабѣ и рабѣнѧ. помыслѧвжеѧ блженныи бездѣлю жены, и рече ѣ, вѣде трѣжаеши мѧ, не можеши
ко мене прелѣтити тлѣнными вещми мира сего, ни окрѣсти ми дѣховнаго богатства, раздѣчи
и не трѣди вѣде жена же рече ѣмѣ, не вѣси ли, како прода ми ѣси, и кто имѣ тѧ ѡ рѣкѣ моею,
и живѧ тебе никако же ѡпѣци, по многи мѡкѣ смѣрти тѧ предамѣ, ѡ же бѣ стѣраха ѡвѣща
ѣ, не боюѧ еже ми рече, но предави мѧ тебе колнѣ грѣ имѣ, а же ѡвелѣ егѡ волѣци едѣ
мнѣ. в тѣѧ же дни приде нѣкто мнѣ ѡ стѣѧ горы, сѧнѣ сын иерѣ, егѡ нартѣлюющѣ ѣго, и
прни ко блженномѣ, и блече и вл агѣлѣкнѣ ѡвѣра и много поѣчи его ѡ чиртѡтѣ, ѣже не предѣ
плещини своѣ на своѣ (sic!), и тѡѧ скѣнавыѧ жены ибѣвѣтисѧ, и снѧ рѣкѣ ѡнде ѡ него.
взыскан же бѣтъ тѧковѣи, и не обрѣтѣнѣ. Тогда жена ѡчѣлѣшиѣ своѣѧ наѣдѣѣ, рѧнѣ
тѧжѣки болагѣ

\Арк. 203 зв.\

на монѣѧ, рѣтѣѧши повелѣ бити его желѣмѣ, ѣко и земли напѡлнитѣѣ крови его, и ениѣи
глѣхѣ ѣмѣ, покорнѣ гѣнѣ своѣ, и ѣборнѣ волю ѣѧ, ѣще ли же прѣслушашѣи, что на ѣдѣ рѣдрѡѣи тѣло
твое; не мнѣ ко ѣко ибѣжѣши ѣ мѡкѣ, но по многи мѡкѣ гѡце предаи дѣшѣ свою. но помнѣлѣ
самѣ себе, и ѡложи имѡдѣныѧ снѧ рѣзы, и блещыѧ в многоцѣнныѧ рѣзы, и ибѣднѣ ѡжидѣю
тебе мѡки, донележе не конѣѧ плоти твое. И ѡвѣща монѣ. Братнѣ повелѣннѡе вамѣ творити,
творитѣ, никако же мѣлѣще, мнѣ же никако же мощно. ѣтъ ѣже ѡрѣциѣ мнѣшѣтѣѧ, и
любѣе ѣжнѣ, никако же томлѣннѣ, ни огнѣ ни мечѣ, ни рѧнѣ, не могѣ мене рѣлѣчи ѡ бѣѧ, и
сего великаго агѣлекаго ѡрѣѧ, и снѧ бѣртѣднѧ и помраченнѧ жена показѧ своѣ бѣртѣдне, не
токмо ѣбоѧвшнѧ бѣѧ, но и члѣчѣкнѣ сѣѧ преѡбнѣѣвши, бѣ сѣѧмѧ нѣдѣѧци на окѣѣнѣннѣ, и
прѣлюѡдѣѣннѣ, ни ѣ покорѣѧ, ни тѡѧ окѣѧннѣѧ волю сотвори. многоѣ печѣ имѣущи жена,
како бѣ себе мѣртѣи от сѣѧмѧ, помыслѣ ко кнѣзю болѣславѣ снѣ глѣши, сѧ вѣси ѣкѡ мѣ мѡ ѣнѣ
ѣтъ на рѧнѣ, с тѡбою, тѣѣ ми дѣ ѣи волю, да его же вохѡщѣ понму себе мѡжѧ, а же

\Арк. 204\

БОЛОБИ ЕДИНАГО ЮНОШѢ ѿ ТВОИ ПЛѢНИИ КРАНА СЪЦА, И ИСКУПИВШИ, ПОГА ЕГО В ДО СВО, ДАШИ НА НЕ ЗЛАТА МНОГО, И ВСЕ СЪЩЕ В ДО МОЕ ЗЛАТО И БРѢРО, И ВЛАСТЬ ВЮ ДАРОВА ЕМУ, О ЖЕ ИГА ВСА НИ БО ЧТО ЖЕ ВМЕНИ, МНОГАДЫ ЖЕ И РАНАМ, И ГЛАМУ ТОМАЦИН ТОГО, И НЕДОВОНО БЫТЬ ЕМУ. Е ЛЕ ОКОВАНН БЫВШѢ ѿ ПЛЕНИШАГО ЕГО. И Е ШЕРТОЕ ЛЕЧТО ПРЕБИТЬ С МЕНЕ, И МНОГО МЪЧЕНЪ БЫТЬ ѿ МЕНЕ ПРЕЛУШАНИА РАДИ, ЕЖЕ ЕА НА СЯ ПРИЛЕЧЕ, ПО ЖЕРТОСЕРДИЮ СВОЕ, НИЧЕ ЖЕ ПОТРИЖЕ БЫТЬ ОТ НЕКОЕГО ЧЕНОРИЦА, ТЫ ЧТО ВЕЛИШИ О НЕ СЪВОРИТИ, ДА СЪВОРИЮ, О ЖЕ ПОВЕЛЪ Е ПРИЧЕХАТИ К СЕБѢ, И МОИСТА ПРИВЕРТИ СО СОБОЮ, ЖЕНА ЖЕ ПРИДЕ БОЛЕЛАВЪ И МОИСТА ПРИЕ С СОБОЮ, ВИДЕБ ЖЕ ПРПЕНАГО БОЛЕЛА И МНОГО НЪДИ ЕГО ПОГАТИ ЖЕНУ, И НЕ ОБЪЩА И РЕЧЕ К НЕ, КТО ТАКО НЕЧИСТЪЕ ТАКО ЖЕ ТЫ, ИЖЕ ТОЛИКИ БЛГЪ И ЧЕРТИ ЛИШАЕШИ, И ВДА СЯ ЕСИ В ГОКИА СНА МУКИ, ШНИЧЕ БЪ ВЪДАГА, ТАКО ЖИВО И СМЕРТЬ ПРЕЖИТИ, ИЛИ БОЛЮ ГДОЖА СВОЕА СОВОШУ ѿ НА ЧТНУ БЫТИ, И ВЕЛИКУ ВЛАСТЬ ИМЪЧТИ, ИЛИ, ПРЕДШАВШѢ ПО МНОГИ МЪКА СМЕРТЬ ПРИГАТИ. ГЛА ЖЕ И К ЖЕНѢ, НИКТО ЖЕ ѿ КУПЛЕНЪ ТОБОЮ ПЛѢНИКЪ БУ СВОБОДЪ, НО АКИ ГЖЪ РАВУ СЪВОРИ, ЕЖЕ ХОЩЕШИ, ДА И ПРОЧИИ ДЪЗНЪ ПРЕЛУШАТИ ГДИИ СВОИ. И ОБЪЩА МОИЕ, ЧТО ОБО ГЛА ГДЕ, КАГА ОБО ПОСА ЧЛВКУ, АЩЕ

\Арк. 204 38.\

АЩЕ (sic!) И ВЕ МИРЪ ПРИОРАЩЕ, ИЛИ ЧТО ДАТЪ ИМЪЕНЪ НА ДШИ СВОЕ¹⁸²⁷, ТЫ ЖЕ ЧТО МИ ОБЪЩАБАЕШИ СЛАВЪ И ЧЕРТЬ, ЕА ЖЕ ТЫ ЕА ИКОРО ѿПАДЕШИ, И ГРѢ ЧГА ПРИМЪ, НИЧТО ЖЕ ИМЪЩЕ И ИГА СКВЕНАГА ЖЕНА ЗАБЪ УВЕНА БЪДЕ, ТАКО ЖЕ И БЫТЬ ПО ПРОРЕЧЕНИЮ ПРПЕНАГО. ЖЕНА ЖЕ ВСЪШИ НА НЕ ВЛАСТЬ БОШЮ БЪТУДНО ВЛЕЧАШЕ ЕГО НА ГРѢХ, ЕДИНОЮ ЖЕ ПОВЕЛЪ ЕГО НЪДЕЮ ПОЛОЖИТИ НА ОРЕ СВОЕ С СОБОЮ, ЛОБЫЗАЮЦИ И ДЕМЛЮЦИ, НО НЕ МОЖЕ НИ СЕЮ ПРЕЛЕРТИЮ НА СВОЕ ЛОЖЕ ПРИВЛЕЩИ ЕГО, РЕЧЕ ЖЕ К НЕ БЛЖЕННЫИ ВЪДЕ ТРЪ ТВО, НЕ МНИ БО МА ТАКО БЕСЪДМА, ИЛИ НЕ МОГЪЩА ЕГО ДЪЛА СЪВОРИТИ, НО СТРАХА РАДИ БЖИГА ТВЕЕ ГИДШАЮЩ ТАКО НЕЧИСТЫ. И СНИ СЛЫШАВШЕ ЖЕНА, ПОВЕЛЪ ЕМЪ ПО СТУ РА ДАГАТИ НА ВСА ДЕНЬ, ПОСЛЕДИ ЖЕ ПОВЕЛЪ ЕМУ ТАНЫЦА ШДИ ШРЕСАТИ, ГЛЮЦИ НЕ ПОЩАЖЪ ЕГО ДОРОТЫ, ДА НЕ НАСЫТИАТЪСЯ ИНИИ (sic!) ЕГО КРАСОТЫ, МОИЕ ЖЕ ЛЕЖАЩЕ АКИ МЕРТВЪ ѿ ТЕЧЕНИЯ КРОВИ, И МАЛО ДЫХАНИА В СЕБѢ ИМЪИ. БОЛЕЛА ЖЕ ШРАМИГА ВЕЛИЧЕСТВА ЖЕНА, И ЛЮБВЕ ПЕВЫГА, ПОГЛАБИ Е ТВОРИА, БОДВИЖЕ ГОНЕНИЕ ВЕЕ НА ЧЕНОРИЦА, И ИГА ВСА ѿ ОБЛАСТИ СВОЕА. БГЪ ЖЕ СЪВОРИ ШМЩЕНИЕ РАБО СВОИ ВКОРЕ. ВО ЕДИНЪ ОБО НОЦЪ БОЛЕЛА НАПРАНО ШРЕ, И БЫТЬ МАТЪ ВЕЛИКЪ БО СЕ ДГАСКО ЗЕМЛИ, И ВОРГА

1827 Мр 8:34-38.

\Арк. 205\

БШЕ ЛЮДНЕ ИВНША ЕПІПЫ СВОГА, И БОЛГАРЕ СВОГА, ГАКО ЖЕ ЛЕЧТОПИСЦЕ ПОВЕДДЕ¹⁸²⁸, ТОГДА И СЮ
ЖЕНУ ДВИША. ПРЕПОБНЫИ ЖЕ МОИЕ БОМО \bar{w} РА И ПРИДЕ КО РТЧЕ БЦЫ В ПЕЧЕРСКИИ СВТЫИ МАНАРТЫРЬ
НОСИА НА СЕБЕ МЧЕЧЕСКИА РАНЫ, И ВЪНЕЦЪ ИСПОВЕДАНИЯ, ГАКО ПОВЕДИТЕ ХРАБО ХРГОВЪ, ГДЪ ЖЕ
ДАРОВА ЕМЪ СЛУ НА СТРАТИ. НЧЕКИИ БО БРА БОРИМУЗ БЫ НА ЛЪ, И ПРИШЕ МОЛГШЕ ЕГО ПРЕПАГО
ПОМОЩИ ЕМЪ, И АЩЕ МИ, РЕЧЕ, ЧТО МИ РЕЧЕШИ, ИМА СХРАНИТИ, И ДО СМЕРТИ ТАКОВАГО ОБЕТА.
БЛЖЕННЫИ ЖЕ РЕЧЕ ТОМУ, ДА НИКОЛИ ЖЕ, РЕЧЕШИ СЛОВА НЧЕКАЦЕ ЖЕНЕ В ЖИВОТЧЕ СВОЕМЪ, ОБ ЖЕ
ОБЕЦА С ЛЮБОВИЮ. СТЫИ ИМЧЕА ЖЕЛЪ В РЦЕ СВОЕ БЧЕ БО НЕ МОГИИ ХОДИ \bar{w} ОНЧЕ РАНЪ, И СИМУ
ДДАРИ ЕГО В ЛОНО, И АБНЕ ОМЕТЧЕША ДДЫ ЕГО, И ШТОЛЕ НЕ БЫРТА ПАКОРТИ БРАТУ. ЕЕ ЖЕ ВПИСАНО
ЕРТА В ЖИТТИИ СТАГО ШЦА НШЕГО АНТОНИА, ЕЖЕ О МОИЧЕИ, БЧЕ БО ПРИШЕ БЛЖЕННЫИ БО ДНИ СТАГО
АНТОНИА, И ИКОЧА О ГДЪ В ДОРЪ ИСПОВЕДАНИИ, ПРЕБЫ В МНТЫРИ ЛЕ. І. А В ПЛЕНЕНИИ СТРАДА ВО
УСА. Е. ЛЕ. СЕ ЛЕЧТО СА ЧИСТОТУ¹⁸²⁹. ПОМАНУ ЖЕ И ЧЕНЕЧЕСКОЕ ИГНАНИЕ В ЛАСЕХЪ ПРЕПОДОВАНОГО
РАДИ ПОТРИЖЕННА ЕЖЕ ВДАТНИА БГЪ, ЕГО ЖЕ БОЛЖЕИ, СЕ ЖЕ ВПИСАНО ЕРТА В ЖИТТИИ СТАГО ОЦА
НШЕГО АЕОДОСИА

\Арк. 205 зв.\

ЕГДА ИГНА БЫРТА СВТЫИ АНТОНИИ КИЗЕ ИСАСЛАВО Барлаама РАДИ И СДРЕМА. КИГНА ЖЕ ЕГО
ЛАХОВИЦА СДЦИ БОБРАНИ ЕМУ ГЛЮЩИ НИ МЛИ НИ СШВОРИ ЕГО, СИЦЕ БО ШВОРИ НЧЕКОГДА В ЗЕМЛИ
НШЕ, НЧЕКОЕА РАДИ ВИНЫ, ИГНАНИ БЫША ЧЕРНОРИЦЫ \bar{w} ПРЕДЪ ЗЕМЛИ НШЕГА, И БЕЛИКО ЗАО СЛАДЖА
В ЛАСЕ ЕГО РАДИ МОИЧЕА ЕЕ СШТВОРИЕ¹⁸³⁰, ГАКО ЖЕ ПРЕДИ НАПИСАХО О МОИЧЕИ ШГРИНЕ, И ИОННЕ
САТВОНИЦЕ ЕЖЕ СОДЧЕА ИМИ ГДЪ В СЛАВЪ СВОЮ, ПРОЛЛАГА И ЧЕПЧЕНИА РАДИ И ДАРЫ ЧЮДОВНИА
ОБОГАТИ И ТОМУ СЛАВА И ДЖАБА НИЧЕ И И ПРНО И БО ВЪКИ ВЪКОМЪ, АМИНЪ;

Друкований Патерик: видання 1661 р.¹⁸³¹

\Арк. 168\

Моисей чѣстѣ ради избѣли терпѣти:

Бговидецъ естѣ, чѣтѣ сѣи възиде бга зрѣти.

Житиє Прѣпаго шца нашего Моисѣя Шгриня.

Еже дѣвствѣ ради страдѣше в Ладской землѣ ш чѣкиа жени вдовицы.

¹⁸²⁸ Див. Коментар 184.

¹⁸²⁹ Див. Коментар 186.

¹⁸³⁰ Див. Коментар 187.

¹⁸³¹ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

Или ꙗче врагъ нечистѣи ѡбыче стѣрѣтию нечистою елѣдною, ерѣ възвизѣти на чѣлка, ꙗко да
тоѣю скверною помраче члвчкѣхъ невзираетъ въ вѣрхъ дѣлехъ своихъ на Бѣга¹⁸³²: понеже
чѣтѣи ерцемъ Бѣ оузрачѣ Подвизѣла на тоѣ ерѣни ꙗче ичѣхъ, злопострадавъ доволнѣ,
ꙗкѡ доврѣ воинъ Хѣзъ, сей Блжѣнный ѡцъ нашъ Моуей, дондеже до конца поведѣ
нечистагѡ врагѣ силѣ: и намъ Овразъ ѡстави. **Ѡ** немъ же пишется сице¹⁸³³:

Увѣданъ бысть¹⁸³⁴ ѡ семъ Блжѣннѣмъ Моуей ꙗкѡ родомъ еѣ Угрии, Лиенѣмъ
Блговѣрномъ и стѣомъ Книзю и стѣратотѣрпцѣ Рѡсѣйскомъ Борисѣ: емѣже сдѣжаше съ
ерѣтѣо своимъ Геѡргіемъ, егѡже оувиша съ стѣимъ Борисомъ падшаго на Гѣдинѣ своемъ,
вѣи безебѣжнаго Сѡлтополка на Алѣтѣ рѣцѣ, и главѣ егѡ ѡрѣзаша златѣмъ рѣди
гривнѣи, ѡже возложи на нѣ стѣи Борисъ. Сей же Блжѣнный Моуей¹⁸³⁵ едѣнъ иже бы
оувиенѣа¹⁸³⁶, прѣиде въ градъ Кѣвѣ, къ Предиславѣ сестрѣ Гѣрослави¹⁸³⁷, и бытѣ крѣпѣла
ѡ Сѡлтополка, и мѣла Бѣ прилѣжно, дондеже прѣиде Блгѣтѣивѣи Книа Гѣрославѣ,
жалостѣю оувиенѣа ерѣтнагѡ влекѣ, и безебѣжнаго Сѡлтополка поведѣ. Егда же
Сѡлтополкѣ иже бѣши

ѣ Лѣдкѣю зѣмлю, прѣиде ꙗки съ Болелавомъ и ижегна Гѣрослава, ѣ самъ ѣ Кѣвѣ сѣдѣ. Тогда
Болелавъ ѡбращѣла въ своѣ зѣмлю¹⁸³⁸, полѣтъ съ собоѡ ѣ плѣнѣ двѣ сестрѣ Гѣрослави, и
Борѣры егѡ мнѡги¹⁸³⁹, ѣ ними же и сего Блжѣннагѡ Моуея ведѡша, ѡковѣнна по рѣкѣ и
по нѡгѣ желѣзы тѣжкими, егѡже тѣврѣдо стѣрѣахѣ: еѣ еѡ крѣпокъ чѣломъ, и крѣпенъ
лицѣмъ.

Видѣ же сего Блжѣннаго въ Лѣдкѣи зѣмлѣ¹⁸⁴⁰ нѣкла женѣ ѡ Блгорѣнѣхъ, крѣтѣи сѣци
и мѣда, и мѣщаа богѣтѣтво мнѡгѡ, и вѣлѣ великѣ, еѣже мѣжъ съ Болелавомъ и дѣи
невозвратѣла, но оувиенъ бытъ на ерѣни: Та же оувиенѣа доврѣтѣ, сдѣзвѣла
вожелѣнѣемъ похѣти плѣтѣкѣа¹⁸⁴¹ къ семѣ Прѣномъ, и начѣ лѣстными словесѣи сѣтѣвѣати

¹⁸³² На берегах: Мѣ: Ѧ (Мт 5:8).

¹⁸³³ Див. Коментар 177.

¹⁸³⁴ На берегах: Мѣ: Ѧ сдѣжаше ѣ: книзю Борисѣ.

¹⁸³⁵ На берегах: По дѣиенѣи ѣ: Борисѣ прѣиде въ Кѣвѣ.

¹⁸³⁶ Див. Коментар 178.

¹⁸³⁷ Див. Коментар 179.

¹⁸³⁸ На берегах: Болелавѣ ѣ Лѣдкѣю зѣмлю плѣненѣ.

¹⁸³⁹ Див. Коментар 189.

¹⁸⁴⁰ На берегах: краютою ѣ: сдѣзвѣла ѣ лѣдкѣю зѣмлю женѣ.

¹⁸⁴¹ На берегах: Начѣ прѣлѣати егѣ женѣ.

ѣгѡ, гл҃яци: ѿ чл҃че воисѡю такѡвѡи мѡки подземеши ѿ мѣл рѣзѡмъ, ѿмъже бы мѡчино ти небѣти такѡваго ѡкованїа ѿ страданїа. ѿвѣща ѣи Моисей: бѣ ище ѿзѡли. Женѧ же та рече къ немѡ: ѡце мнѣ покорнїшиа, ѡзъ тѣ ѿзѡблю, ѿ велика сотвориѡ въ всїи лѣткѡи земли, ѿ ѡбладѧти ѿмѡши мною, ѿ вееѡ ѡблѣтїю моєю. Разѡмѣвъ же бл҃женнїи¹⁸⁴² вождѣлѣнїе ѣл҃ скѣрное, гла ѣи:

\Арк. 169 зв.\

котѡри мѡжъ поглѡща женѣ ѿправнїаа естѣ когѡ Адамъ первозданнїи¹⁸⁴³ женѣ поглѡща, ѿ рѣл ѿзгнанъ бытѣ. Самѡнъ силою пѧче вѣхъ предѣвъ, ѿ рѣтнѡмъ ѡдолѣ, женою предѣ бытѣ ѿноплеменникѡм¹⁸⁴⁴. Соломонъ премѡроти глѣбнѡ портнѣ, женѣ повинѡвел, ѿдолѡм поклонїа¹⁸⁴⁵. ѿродъ мнѡги повѣды створиѡвъ, женѣ пореотнїа, ѿѡанна прѣтѣлѣ¹⁸⁴⁶. Какѡ ѡубѡ ѡзъ ѡбѡдъ вѣдѡ, ѣгдѧ рѣвъ створиѡвел женѣ, ѣл҃же ѡ рѡженїа непѡзнѧхъ ѡнаже рече¹⁸⁴⁷: ѡзъ тѣ ѿскѡплѡ, ѿ слаѡна сотвори, Гд҃ина веемѡ домѡ моѡмѡ ѡутрѡѡ, ѿ мѡжа тѣ ѿмѣти вееѣ хоцѣ: тѡкѡ тѣ вѡлю моѡ сотвори, нетѣрпѡ еѡ вѣдѣти красѡтѣ тѡеѡл ѣѡ ѡумѡ погѡблѣемы. бл҃женнїи же Моисей рече къ ней¹⁸⁴⁸ добрѣ вѣжѡ ѡакѡ не сотвориѡ бѡли тѡеѡл, ни блѣтнѣ тѡеѡл, ниже бѡгѧтѣтѡва хоцѣ: но вееѡ вееѡ лѡчши мнѣ естѣ дѡшевнѡл ѣтѡтѡ ѿ тѣлѣнѡл. не вѣди мнѣ погѡвѣти тѣрѡда пѡтнѣ лѣтѣ, ѡже мнѣ Гд҃е дарѡва тѣрпѣти въ ѡзѡ ѿ не повинѡ вѣщѡ такѡвѡим мѡкам, ѿже рѡди ѡповѡю ѿзѡбленѣ быти вѣчнѡ мѡкъ. Тѡгдѧ женѧ вѣдѣши вееѣ лишѣемѡ такѡвѡиа красѡтѣ, на дрѡгнѣ совѣтѣ дѡбѡлѣкнѣ прѣде, помѡслѣвши ище: ѡакѡ ѡце ѿскѡплѡ ѣгѡ, вѣлѡко ѿ невѡлею покорнѣмнѡ.

\Арк. 170\

Пѡслѡ ѡубѡ къ плѣннѡшемѡ тѡгѡ¹⁸⁴⁹, да вѡзметѡ ѡу неѡ ѣлнѡко хоцѣет, тѡчїю Моисеѡ предѣртѣ ѣи: ѡнѣ же полѡчнѡвъ вѣрѡмѡ прѡвѣрѣтѣнїа бѡгѧтѣтѡва, вѣлѡ ѡ неѡ ѡакѡ до тнѣлѡци злѡтѣ, Моисеѡ же предѣртѣ ѣи. Женѧ же прѣемши властѣ на нѡмъ вееѣтѡднѣ влѣлѡше ѣгѡ ѡ ѡзѡ, въ мнѡгѡцѣннѡи рѣзы ѡблѣчѣ¹⁸⁵⁰, ѿ слѡдкнѡи ерѡшнѡи пнѣлѡше: тѡже ѡблѡзѡннѡмъ лѡбѡвнѡим

¹⁸⁴² На берегах: ѿ ѡ пианѣ поклѡ не поглѡщаи жанѣ.

¹⁸⁴³ На берегах: бѣ: г. (Бт 3).

¹⁸⁴⁴ На берегах: ѡ: Сї (Суд 16:1-31).

¹⁸⁴⁵ На берегах: Г Цѡ: Дѣ (1Цар 11: 1-5).

¹⁸⁴⁶ На берегах: Мѡ: Дѣ (Мт 14:6-12).

¹⁸⁴⁷ На берегах: Пѡк женѣ прѣцѡлѡше ѡтѡго.

¹⁸⁴⁸ На берегах: ѣ: ннѡкѡ поглѡщаи жанѣ.

¹⁸⁴⁹ На берегах: жанѣ кѡпнѣ: ѡ плѣннѡшаго.

¹⁸⁵⁰ На берегах: Рнѣзѡми ѿ ерѡнѡи прѣцѡлѡше ѣ на блѡдѣ.

ѿбѣземлюци егѡ, на чѣлендоу похотѣ нѣдѣше. Блженныи же Моусей видѣвъ наистовертво женѣи тоѡ, млтвѣ и портѣ прилежаше паче, и зволнвз Бга ради хлѣбѣз сѡхъ и водѣз съ ѿтотѡю, нежели многоцѣннаѡ брашна и вино съ екверною. И ѡвѣе красотѣи ризъ себе ѡбнажи¹⁸⁵¹, ѡквоже иногѡ Фѡиофъ: и и зѣтѣже ѡ грѣхѡ, нибо чтоже възмѣнивз житїе мира сего. Порамлѣнна ѡубо женѡ, на чакѡвѣ ѡроте подвижеа, ѡкво змѡблнчи ѣи глѡдомъ ѡморити Блженнагво възверженнагво¹⁸⁵² въ темницѣ. Бѣ же даи пицѣ вѣлкой плѡти, иже препитѡ въ пѣртѣини Илїю иногѡ, чѡже Пѡула Фѡвѣйцагво, и иныхъ мнвогихъ рабъ своихъ ѡповѡицихъ нанѣ, неѡртѡви и сего Блженнагво¹⁸⁵³: Иево нѣкоегво ѡ рабѣ женѣи тоѡ на мѡлостѣ преклони, иже въ члїиѣ подавѣше ѣмѣ пицѣ:

\Арк. 170 зѡ.\

Дрѣзи же двѣщѣвѡхъ егѡ глѡше¹⁸⁵⁴: Братѣ Моусей что возеранѡетъ ти женигиѡ ѣще еѡ младъ ѣи, ѡ ѣа вѡвѡ поживѣ и мѡжемъ чѡчию лѣто ѣдино, и ѣртѣ краса паче инѣхъ женъ: бо гѡтѣтво же и мѡтѣ безчисленно, и влѡртѣ вѣлю в Лѡдской еѣ землѣи, ѡкво ѡце вѣи вохотѣлѡ, ниже вѣи Кнѡзь гнѡцилѡ ѣл: чѡже плѣнникъ ѣи и рабъ, и нехѡщѣши Гѡицъ ѣл бѣти. ѡце ли рѣѣши¹⁸⁵⁵, немогѣ прѣтѣптн заповѣди Хѡи¹⁸⁵⁶ Не глѣт ли Хѣ въ Фѡлїи¹⁸⁵⁷: Сего ради ѡртѡвитѣ члѣбѣкъ ѡца сегогво и млтеръ, и прилѣпитѡ к ѡвѣи своей, и вѡдетѡ ѡва въ плѡт ѣдинѣ. Чѡкоже и Апѡл¹⁸⁵⁸: Чне ѣртѣ женигиѡ, нежели ражи зѡтиѡ. Тѡйже и ѡ вѡвѡицахъ¹⁸⁵⁹: Хоцѣ юнѣи вѡвѡицамъ поглѣти: Ты же неѡѡзанъ Чиномъ Мнишескимъ, но своѡдъ ѣи ѡ тогѡ, почто злѣмъ и гѡркнмъ мѡкамъ вѡѡшнѡ, и чѡко стѡражеши ѡце ти ѣа слѡчитѣ змѡртнѣ вѣвѣдѣ еи, кѡю похвѡлѣ и мѡши Ктѡ еѡ ѡ пѣрвѣихъ Пѡвѡникъ возгнѡшѡлѡ женъ, ѡквоже ѡвѡламъ, Фѡлакъ и Фѡквоѣз ницѡже, разѣтѣ инѣшннхъ чернорїзецъ. Фѡиофъ въ мллѣ¹⁸⁶⁰ ѡ женѣи и зѣтѣже, но поглѣди и чѡи женѣи поѡ: и чѡи ѡубо ѡце инѣ съ живѡтѡмъ ѡ женѣи ѣл и зѡидѣши, поглѣди [ѡкоже мннмъ] женѣи

¹⁸⁵¹ На берегах: мѡвѣи ивѣрѣ рїзи ивѣже ѡ грѣхѡ.

¹⁸⁵² На берегах: глѡдѡ женѣи морѡшѣ ѣ.

¹⁸⁵³ На берегах: Бѡиѣи стѡрѡиѣмъ въ глѡдѣ препитѡнѣ.

¹⁸⁵⁴ На берегах: Слѡгнѣ двѣщѣвѡхъ ѣ женигиѡ.

¹⁸⁵⁵ На берегах: ѡвѣѣ слѣ.

¹⁸⁵⁶ На берегах: ѡ пиѡнѣи сѡ женигѣѣ.

¹⁸⁵⁷ На берегах: мѡ: Фѡѣ (Мт 19:5-6).

¹⁸⁵⁸ На берегах: ѡ Кѡѣ Зѡ. (1Кор 1:7-9).

¹⁸⁵⁹ На берегах: ѡ Тѡиѣ Вѡ (1Тм 5:14-15).

¹⁸⁶⁰ На берегах: Бѡтѣ: Мѡ. (Бт 41:1).

тáкожде ꙗ́ возы́щеши: ꙗ́ кто неосмы́слена твóемѡ беззъмнѣ́ннее ти ꙗ́ покорѣ́тиа женѣ́ еѣ́, ꙗ́ ево́боднѡ́ ебѣ́ти, ꙗ́ Гдѣ́нѡ́ вемѡ́ дóмѡ́ еѣ́. Бл́женнѣ́ же Мωυσέй ѡ́бъещꙗ́ ѿмъ¹⁸⁶¹: **Ѹ́** ерꙗ́тї́ ꙗ́ дóбрыи мои дрѡ́зи, дóбрѣ́ ми совѣ́тываете, раззъмѣ́ю ꙗ́кω лютѣ́иша ѡ́ змѣ́ина шептꙗ́нїа Ѹ́же б́ Рай кꙗ́ э́вѣѣ́, словеса́ прѣлагáете ми: **Нѡ́**днѣ́ ма́ покорѣ́тиа женѣ́ еѣ́, но никакóже совѣ́та вашегω прї́ймѡ́. **Ѹ́**це во ми еѣ́ слѡ́чї́ ꙗ́ ѡ́умрѣ́ти въ́ зꙗ́хъ сїхъ ꙗ́ гóркїхъ мѡ́кахъ, вѣ́акω чáю ѡ́ Б́а́ млѣ́тъ прї́ати: **Нѡ́** ꙗ́ще мнѡ́зи прѣ́ннїци спѣ́шала сꙗ́ женáми, ꙗ́зъ е́днїа грѣ́шенъ э́мъ, немогѡ́ сꙗ́ женѡ́ю спѣ́тиа. **Но** ꙗ́ще бы ꙗ́ **Ф́**оисфъ́ повинѡ́ла пѣ́рѣѣ́ женѣ́ Пентефрї́нѣ́¹⁸⁶², то не бы потóмъ э́гдá своѡ́ женѡ́ поѡ́, **Ц́**рѣ́вова́ въ́ э́гꙗ́птѣ́: **Вѣ́**дѣ́ же **Б́**гъ́ терпенїе́ э́гѡ́ прѣ́жнее, даровá э́мѡ́ э́гꙗ́птїкѡе **Ц́**арѣ́тво: тч́емъ же ꙗ́ б́ рѡ́ды хвалї́ э́тъъ, ꙗ́кω цѣ́ломѡ́ръ, ꙗ́ще ꙗ́ чáда прї́жїтъъ. **А́з** же не э́гꙗ́птїкагω **Ц́**арѣ́тва желáю, нїже ѡ́бладáти влáртїми, ꙗ́ вели́кѣ́ ебѣ́ти б́ **А́**ддкѡ́ еѣ́ землї́, ꙗ́ чертенъ ꙗ́бнїтиа далѣ́че въ́ всѣ́й **Р**ωсї́йкѡй землї́: но вѣ́шнагω ради **Ц́**рѣ́ва вѣ́л́ сїа́ прѡ́вѣ́дѣ́хъ. **Ѹ́**его́ радї ꙗ́ще сꙗ́ животѡ́ ꙗ́зычѡ́дѡ́ ѡ́ рѡ́ки женѣ́ еѣ́, никакóже ꙗ́нїа женѣ́ възы́щѡ́, но чернорї́зѣ́ [Б́ѡ́ ꙗ́звѡ́шѡ́] еѡ́дѡ́¹⁸⁶³.

Ч́тѡ́ еω¹⁸⁶⁴ въ́ **Ѹ́**вѣ́лїи **Х́**рѣ́стогъ́ речѣ́¹⁸⁶⁵: **Вѣ́**акъъ ꙗ́же ѡ́ртáвнїтъ́ дóмъ, ꙗ́ли ерꙗ́тїю́, ꙗ́ли э́ертры́, ꙗ́ли ѡ́ца́, ꙗ́ли мѡ́ръ, ꙗ́ли женѡ́, ꙗ́ли чáда, ꙗ́ли еѣ́ла, ꙗ́мени моѡ́гω рáди, сторї́цею прї́ймѣтъ, ꙗ́ животѡ́тъ вѣ́чнїи наслѣ́дїтъъ. **Х́**а́ ли пáче послáшáти, ꙗ́ли вáръ **А́**птѡ́л же глѣ́тъъ¹⁸⁶⁶: **Не** ѡ́женївѣ́иа печѣ́еѡ́ ѡ́ **Гдѣ́**нїхъ, кáкω ѡ́годїти **Ѓ**бї; а́ ѡ́женївѣ́иа печѣ́еѡ́ ѡ́ **мї́**рскї́, кáкω ѡ́годїти женѣ́ вoпpшáю ѡ́гѡ́ вáръ, комѡ́ подѡвáетъъ пáче рáвотáти, **Гдѣ́**н ли ꙗ́ли женѣ́ **Вѣ́**емъ́ же ꙗ́кω пишѣ́тъ и еѣ́¹⁸⁶⁷: **Рáв**ї послáшáйте **Ѓ**пдї́и сво́нхъ, но въ́ э́лгѡ́е а́ не злѡ́е¹⁸⁶⁸. **Еѡ́**дн ѡ́гѡ́ раззъмнѡ́ вá́ держáцїи ма́, ꙗ́кω нїкóлиже прѣ́лстнїтъ́ ма́ крáсѡтá жѣ́нїскаа́, нїже ѡ́лзчнїтъ́ менѣ́ ѡ́ **лю**бѣ́ **Х́**бї.

Ѹ́е́ ебѣ́шáвши женѣ́¹⁸⁶⁹, ꙗ́нъ́ пóмысáлъ лѡ́кáвъ въ́ э́рѣ́ци сн прї́ѡ́, ꙗ́ повелѣ́е вса́дїти е́лжѣ́наго на конѡ́, ꙗ́ со мнѡ́гїми слáгáми водї́ти по **Г**рáдомъ́ сво́нмъ ꙗ́ е́ломѡ́, глѡ́ци э́мѡ́: сїа́ вѣ́л́ твѡ́л

1861 На берегах: ѡ́бъѣ́ е: на совѣ́ э́лзѣ́.

1862 На берегах: **Б́**а́ **Л.ѡ́** ꙗ́ **М́**а́.

1863 На берегах: ѡ́вѣ́ э́: на **Ѹ́**ночѣ́ткѡ.

1864 На берегах: ѡ́бъѣ́ э́: ѡ́ пїсáнїи ѡ́ не жѣ́нѣ́ѣ.

1865 На берегах: **М́**а́: **ѡ́** (Мт 19:28-30).

1866 На берегах: **А́** **Ќ**: **З́** (1Кор 1: 32-34).

1867 На берегах: **Ѹ́**ѣ́ **Ѹ́** (Еф 6:5-8).

1868 На берегах: нїкѡ́ э́лѡ́ б́ (?) ѡ́ послá. Див. Коментар 183.

1869 На берегах: **Ж**нѣ́ пáки прѣ́цáше э́ ꙗ́мѣ́нїа́ми.

сѣтъ, ѡце оубо годна тебѣ Твори ѡкоже хощеши ѡ вѣмъ. Гл҃а же ѡ кѣ людемъ: се Гл҃ахъ вашѣ, а мѡй мѡжѣ, вѣи оубо ст҃рѣчѣюще поканѣнїе есѣ. Поимѣавше же бл҃женнѣи възвѣстїю женѣ¹⁸⁷⁰, рече ей: вѣде трѣждѣши ея, неможеши бо прѣл҃стїти ма тлѣнными вѣцми мїра сего, ниже ѡкрѣсти негл҃еннаго

\Арк. 172\

дѣховнѣ моѣго богаства: раздѣмѣи ѡ не трѣдѣ ея вѣде. Женѣ же сѣ г҃орстїю рече есѣ¹⁸⁷¹: не вѣи ли ѡкоже продѣи ми еси ѡ кто ѡзметѣ тѣ ѡ рѣкѣ моѣю живѣаго тебѣ никакоже ѡпѣдѣ, но по мнѡгихъ мѡкахъ смрти тѣ предѣмъ. бл҃женнѣи же со дерзновѣнемъ ѡвѣща ей¹⁸⁷²: не деоѣла злѣ никаѣгоже, ѡкоже Гл҃а со мнѡю сѣтъ, есѣ же ѡвѣла [по ѡзволѣнїю егѡ] вѣ Иновческомъ житїи рабѡтѣи желѣю.

И в то время¹⁸⁷³, бл҃гѣ наставлѣющѣ, прїиде кѣ бл҃женномъ Мѡвсѣю ѡ стѣла Горѣ нѣкїи Чернорїзецѣ, сѣномъ фѣренѣ, ѡ вѣлече егѡ вѣ стѣи Агглицкїи Иновческїи Овразѣ: поубїже тогѡ мнѡгѡ ѡ чточѣ, еже не предѣти плѣцми своѣхъ врагѣ, ѡ тоѣ сквернѣи женѣ не деоѣти ея, ѡ тѣкоже ѡнде. Взыкѣнъ же есѣ тѣкобнѣи Чернорїзецѣ вѣдѣ, ѡ не ѡбрѣченъ. Тогда женѣ ѡчѣавши ея вѣде надеждѣ, рѣны тѣжки возложи на Прѣнагѡ Иновка Мѡвсѣя¹⁸⁷⁴: Растѣгши еѡ повелѣ еити егѡ желѣемъ, ѡкоже ѡ землѣи наполнїти ея крѣви егѡ. Бїюци же гл҃ахъ есѣ: покори ея Гл҃аи своѣи ѡ створи волю ея, ѡце ли прѣл҃дшлѣи, то на оубѣи раздрѣемъ тѣло твое. не мнѣ еѡ ѡкоже ѡзвѣжиши сѣхъ мѡкѣ, но по мнѡгихъ мѡкахъ гѡрѣи предѣи дшѣ своѣ. помнѣи

\Арк. 172 36.\

самъ себѣ, ѡложи мнѣи ея ея рѣвы, ѡ вѣлечи ея вѣ мнѡгѡцѣннѣи бола҃рскїа рѣзы, ѡ ѡзвѣдѣи ѡждѣющїи тебѣ мѣ. Овѣща ѡ мѡжертвеннѣи Мѡвсѣю¹⁸⁷⁵: Бл҃гѣи, повелѣннѣи вѣмъ створи еѣ, никакоже ме дѣлѣе. Мнѣ же никакоже мѡчно е ѡрѣци ея Мнѣи ея ѡ любѣи бл҃га, ѡ никаѣеже томлѣнїе ни Огнѣ ни мѣ ни рѣны, не могѣ мене разлѣчїти ѡ бл҃га, ѡ сего вѣ великѣ Агглицкагѡ Овраза. Сѣи же вѣртѣднѣи женѣ, показѣвшѣ своѣ вѣртѣдїе, негѡкмо ст҃ра

1870 На берегах: С^т: порѣга възвѣстїю женѣ.

1871 На берегах: прѣцинїе женѣ на ѣ.

1872 На берегах: дѣховнѣи ѣ: ѡ бл҃гѣ.

1873 На берегах: Иѡ ѡ ѣ: горѣ поубїже ст҃гѡ.

1874 На берегах: Жѣи повелѣ желѣи ертѣ ст҃аго.

1875 На берегах: Мѡжертво ст҃агѡ.

Бжйй но ѿ стѣдѣ члѣскій прѣвѣндѣвшей, бѣтѣдѣ нѣдѣцѣ ма на ѡскверненіе ѿ прѣлюкодѣланіе, никакоже покорѣла, ни тоа ѡкалннла болю сотвори.

Мнѡгѣ же печаль ѿмѣщи женѣ¹⁸⁷⁶, како бы ѡмѣтити погрѣшеніе своѣ, написа послѣди къ Кнзю Болелѣвѣ посланіе сицевѡ: Самѣ вѣси, ѣкѡ мѡжѣ мѡѡ ѡубѣенѣ бѣитѣ на брани ѣ тобою, тѣи же ми далѣ еси болю, да егѡже вохощѣ, поймѣ себѣ въ мѡжа: Азѣ же возлюбѣи единаго ѡношѣ ѡ твоѡхѣ плѣнникѣ краина рѣца: ѿ ѿкѡпѣвши поа егѡ е до евоѡ. Да же за негѡ златѡ мнѡго, ѿ все рѣцѣе е домѣ моѡ златѡ ѿ рѣерѡ нѡ влѣ всю даровахѣ емѣ, точию да ми мѡжѣ бѣити вохощѣ: Онѣ же ела влѣ нивочтоже бѣмѣни: мнѡгажѣи же ѿ глѣдомѣ

\Арк. 173\

ѿ рѣнами томаахѣ егѡ, но ничтоже депѣхѣ. Недовѡлно бѣитѣ емѣ пѣ лѣтѣ ѡкованнѣ бѣити ѡ плѣннѣшагѡ, ѿ се шѣртѡе лѣтѡ прѣбѣитѣ ѡ менѣ, ѿ мнѡгѡ мѡченѣ бѣи ѡ менѣ прѣелдшѣннѣ радн, еже самѣ на ел прѣвлѣчѣ, по жертобѣрѣдѣю своѡмѣ: наинѣ же ѿ портрѣженѣ ертѣ ѡ некоегѡ Чернорѣца. Ты ѡубѣ что повелѣбѣеши ѡ немѣ да сотвориѣ

Кнзѣ же Болелѣвѣ повелѣе причѣхати кѣ себѣ женѣ тоѡ, ѿ Мѡнѣѣ прѣвезти. Егдаже по повелѣнію егѡ бѣитѣ, Видѣвѣ Прѣпѣнѣ, мнѡго нѣдалше егѣдѣ поа ти женѣ тѣ¹⁸⁷⁷: но не ѡубѣцѣлѣ. послѣди же рѣчѣ кѣ немѣ: ктѡ тѣакѡ нечѣвѣтѣенѣ ѣкоже ты, ѿже мнѡгнѣхѣ елагѣ ѿ чѣсти лишѣешиа, ѿ вдалеа еси е горѣкѣа мѡки. ѡнѣнѣ еднѣ ѿзвѣртѣнѣ, ѣкѡ живѡтѣ ѿ смѣртѣ прѣдлѣжѣ ти: ѿли болю Гѣпѣе своѡа сотворшѣ ѡ нагѣ чѣртнѣ бѣити, ѿ великѣ влѣстѣ ѿмѣтити: ѿли прѣелдшѣвшѣ помнѡгнѣхѣ мѡкахѣ, лѣтѣю смѣртѣ прѣлѣти. Глаголаже ѿ къ женѣ: никакоже кѡплѣннѣ тобою плѣнникѣ еднѣ своѡдѣ, но аки Гѣпѣе раѣдѣ своѡмѣ сотвори, еже хѡщеши: да ѿ прочѣи не дерзнѣтѣ прѣелдшѣти Господѣи евоѡхѣ. Прѣпѣнѣ же ѡцѣ нѣшѣ Мѡнѣѣ ѡвѣцѣлѣ кѣ немѣ¹⁸⁷⁸: Кѣла поаза члѣвѣкѣ (глѣтѣ Гѣдѣ)¹⁸⁷⁹ аще мѣрѣ

\Арк. 173 зѡ.\

вѣе прѣѡвѣрѣцѣтѣ, дѣшѣ же своѡ ѡцѣтитѣ: ѿли что дѣстѣ члѣвѣкѣ ѿзмѣнѣ за дѣшѣ своѡ Тѣи же что ми ѡвѣцѣлаѣеши елаѣ ѿ чѣртѣ, елаже ѿ самѣ екорѡ ѡпадѣеши¹⁸⁸⁰, ѿ грѡбѣ тѣа прѣимѣтѣ ничтоже ѿмѣца: тѣакожде ѿ ела екѣрнаѣ же на злѣ ѡубѣена едѣтѣ. Екоже ѿ бѣитѣ по

1876 На берегах: **Ж**ена послѣннѣи нѣшѣ кѣ болелѣвѣ ѡ стѣмѣ.

1877 На берегах: болелѣ нѣдалше е: поа ти женѣ.

1878 На берегах: ѡвѣтѣ е: кѣ Болелѣвѣ.

1879 Мр 8:34-38.

1880 На берегах: Прѣрѣчѣ смѣрѣ Болелѣвѣ ѿ ѡубѣеннѣи женѣ.

проречѣнію Прѣпѣнаго. Но прѣже тогѡ Женѧ взѣмши нѧнѧ вѡлшю влѧрты¹⁸⁸¹, безтѡднѣ пѧче влечѧше ѣгѡ на грѣхъ, ѧкѡ и повелѣ ѣгѡ нѡждѣю положити на ѡдрѣ своѣмъ любвизѡици и ѡбземлюци: но не мѡже ни сеѡ прѣлестію на своѣ желѧніе привлещи ѣ. Рече же кнеи Прѣпѣни: вѣде трѡдѧ твоѧ ѡ жѣно! Не мни во мѧ грѣхѧ сегѡ нетворити ѧкѡ безѡмна некоего, или немогѡща: но стѡрѧха ради Бжїа, гнѡщѧюѧ тебе нечистѧа. Се слышѧвши¹⁸⁸² женѧ завѣщѧ по стѡ рѧнъ длѧти ѣмѡ на всѧ днѣ: послѣдиже и тѧинѧа ѡудѧ ѡрѣзати ѣмѡ повелѣ. Прѣпѣни же Мѡуѣѣ лежѧше ѧки мѡртѡвъ ѡ течѣніѧ крови, ѣдѡ мѧло дѡхѧніѧ въ себѣ имѧи. Семѡ сонзѡлѧа Болелѧвѡ¹⁸⁸³, и хотѧ пѧче ѡгѡднѧа сотворити женѣ, величѣства ради Рѡда ѣа, и любѣ къ нѣй: возвѣже гонѣніе вѣліе на чернорѣзцы, и иѡгна вѡрѣх ѡ ѡвлѧрти своѣа.

Бѣ же стѡвори ѡмщѣніе¹⁸⁸⁴ за рабѣ своѡ вѡскѡрѣ. Въ ѣдинѡ во нѡцѡ Болелѧвѡ напѧрѧнѡ ѡмрѣ,

\Арк. 174\

и бѣ мѡртѣ великѣ въ всѣѧ лѧскоѧ землѧ: и сеѡ вѡстѧвше людіе иѡвѣша ѣпѣи и Болѧры своѡ, и нѧмиже и тѧ женѧ безвѣртѡнѧа ѡвѣѣна бѣ.

О семъ гнѣвѣ¹⁸⁸⁵ Бжїимъ бѧвшемъ по иѡгнѧніи Чернорѣзцевъ за портрѣжѣніе Прѣпѣнѧ Мѡуѣѣа, вѡспоминѧше по лѣтѣхъ мнѡгѧхъ великомѡ кнѧзю Киевкомѡ Іѡакимѡмѡ, Кнѧгинѧ ѣгѡ Лѧховица ѣдци, дци Болелѧва, мѧа со наказѧніем. Да не ѡгонит ѡ ѡвлѧрти своѣа Прѣпѣнагѡ ѧнтѡнѧа и ерѧтѧи ѣгѡ, за портрѣжѣніе бжѣннагѡ Барлѧама и ѣфрѣма ѣвнѡха. ѡвѧче глаголюще ѡ настѡлѧщемъ¹⁸⁸⁶.

Прѣпѣни ѡцѡ нѡщъ Мѡуѣѣѣ¹⁸⁸⁷ мѧло вѡзмѡгъ прѧде в Пещѣрѡ къ Прѣпѣномѡ ѧнтѡнѧю, носѧ на себѣ мѡчнѣскѧ рѧны, ѧкѡ хрѧберѧи вѡинъ Хѡвѡ: и живѧше Бгѡбгѡднѣ, подвиѡлѧа Млѣнѧемъ, Пѡстѡмъ, Бдѣнѧемъ, и вѣрѧми ииѡчѣскимѧ дѡерѡдѣтелѧ, и мѧже до концѧ побѣдѧ начѧстѡгѡ врагѧ всѧ кѡзѧни.

За премнѡгѧ же побѣдѧ¹⁸⁸⁸ стѡрѧстей нечистѧѧ елѡднѧѧ вѡюющѧхъ на сегѡ Прѣпѣнагѡ: дарѡвѧ ѣмѡ Гдѣ силѡ, побѣжѧти вѡюющѧа и на прѡчѧихъ тѡбѧже стѡрѧсти. Нѣкѧи еѡ Брѧтѡ вѡрѧмъ

1881 На берегах: Женѧ нѡждѣю влечѧше стѡ на грѣхѧ

1882 На берегах: Мѡчѣніе стѡ мѡчѡе.

1883 На берегах: Болѣа рѧ стѡ инокѡ вѡрѣх иѡна.

1884 На берегах: ѡвѣѧ прѡрѣчѣніе стѡгѡ.

1885 На берегах: В жѧ Прѣпѣ ѧнѣ и инокѡ.

1886 Див. Коментар 187.

1887 На берегах: Мѡуѣѣѣ прѧде къ прѣпѣ: ѧнѣ в лѣѣ ѡ ѡѡѡѡѡѡ ѡ Рѡѡѡѡѡѡ. Див. Коментар 185.

1888 На берегах: Прѣпѣ елѧ нечистѧѧ вѡ елѡднѧѧ стѡрѧстѣ.

бѣсѣ стꙋрѣтѣю на елѣдѣ, ѡ пришедѣ мѣлѣше сегѡ Прѣпѣнагѡ да помѡжетѣ ѣмѡ: **А**зѣ же [рече]
Аще ми чѣтѡ пѡбелѣши,

\Арк. 174 зб.\

сохранити до смѣрти ѡбѣщанаго. Прѣпѣный же гла ѣмѡ: никогдѣже рѣи слово къ женѣ въ вѣмѣхъ
животѣ своѣмѣ: **О**нже ѡбѣщанаго со оуѣрдѣемъ. **Т**ѣже стѣи¹⁸⁸⁹ подражаа пѣрвагѡ **М**ωυσѣа,
творѣцагѡ жезолмѣхъ чѣдеа, прикоснѣа лѡнѡ телесѣ ерѣтнѣагѡ жезолмѣхъ своѣмѣхъ, без негѡ же
неможѣше ходѣти ѡ себѣ, за еѡлѣзѣ прѣже полатѣ рѡн: ѡ жеи ѡмѣртвѣши вѣлѣ стꙋрѣтнѣ
нечѣстѣа, ѣ телесѣ ерѣта чѡгѡ: ѡ ѡтѡлѣ не бѣсѣ вѣцѣше пѣкорти ѣмѡ.

Достѣже¹⁸⁹⁰ оуѣе ѣи добрый вѡннѣ **Х**ѣхъ, въ стꙋрдѣннѣ ѡ подвизѣ своѣмъ **Б**гѡбгѡднѡ,
шестинадѣсѣтѣхъ лѣтѣхъ. **З**ане пѣлѣ лѣтѣхъ въ оуѣзахъ оу пѣкнѣвшѡго неповѣннѣ мѣчимъ,
елѣртвѣнное терпѣннѣ **Ф**ѡвѣ показѣ: шѣстѡе лѣтѡ мѣжертвѣннѣ за чѣтѡтѣ, пѣче **Ф**ѡнѣфа
портꙋрадѣ: чѣже десѣтолѣтннѣмъ еезмѡлѣемъ пѣцѣрннѣмъ **Р**авноаггѣннѣмъ, предѣннѣмъ ѡ стѣа
Адѡннѣа **Г**орѣ, прѡѣа прѣже **И**нѣ¹⁸⁹¹: **А**ки ѡнѣхъ пѣрѣмъ **М**ωυсѣа десѣточислѣннѣмъ **З**акѡнѡ
дѣтроѣннѣмѣ **А**ггѣхъ предѣннѣмъ, ѡ стѣа **С**инаѣа **Г**орѣ. чѣѣмъ же ѡ ѣи нѣшѣ Прѣпѣный **М**ωυсѣа,
сподѡкнѣа по истиннѣ **Б**гѡвѣдѣцѣхъ бѣти¹⁸⁹²: ѡберѣтѣеѡа достѡннѣхъ елѣженѣтѣа чѣстѣахъ ерѣцѣмѣхъ.
И на зрѣннѣ **Б**жѣе лицѣмѣхъ къ лицѣ прѣелѣа **М**ѣа **Ф**ѡла двѣдѣа шѣстѣагѡ днѣ.

\Арк. 175\

ѣще живѣщѣ Прѣпѣномѣ **А**нтѡннѣю: ѣ ѣгѡже **П**ѣцѣрѣ лежѣ ѡ до ннѣ негѣлѣнно, нерѣтѣлѣвшѣ
чѣтѡтѣ стѣагѡ ѣ мѣжа, чѣдѡтѣорнѣа мѡцнѣ.

Побѣждѣетъ же мѡцѣми своѣми **М**ωυсѣа стѣа ѡ по смѣртѣ нечѣстѣа стꙋрѣтнѣ¹⁸⁹³. **И**акоже оуѣвѣдѣ
Фѡанѣхъ ѣ: **М**ногѡтꙋрадѣлннѣ: **И**ѡе чѡй затѣорнѣа ѣ **П**ѣцѣрѣ, ѡ вѣкопѣвѣ сеѣ до рѣмѣ, прѡтнѣвѣ
мѡцнѣ Прѣпѣнѣ сегѡ **М**ωυсѣа, ѣгдѣ мнѡгѡхъ портꙋрадѣ, побѣжаа елѣднѣю стꙋрѣтѣ: поелѣднѣ
слѣшѣа глѣхъ **Г**днѣ, да помѣнитѣа мѣртѣвѣцѣхъ едѣемѣ прѡтнѣвѣ сеѣ, Прѣпѣномѣ семѣ **М**ωυсѣа
оуѣгрннѣ¹⁸⁹⁴: **Ѣ**же мнѡгѡтꙋрадѣлннѣ ѣгдѣ еѡтѣорнѣ, ѣѣе ѡзеалѣнѣхъ бѣсѣтѣ. **Ѧ** нечѣстѣа ерѣннѣ.
Тѣакоже ѡ дрѣгагѡ ерѣта стꙋрѣтнѣагѡ, ѡ чѡлѣде пѣкорти ѡ ѡзебѣи **Ф**ѡанѣхъ стѣаи чѡнѣже, ѣгдѣ

1889 На берегахъ: **Ж**ѣлѡ своѣмъ ѡгнѣ стꙋрѣ елѣднѣю ѡ ерѣта.

1890 На берегахъ: **К**оликнѣ ерѣменнѣ **Б**ѣ дѣгдѣ.

1891 Див. Коментар 177.

1892 На берегахъ: **П**рѣртѣлѣннѣ ѣ: **М**ωсѣа ѣ лѣ: ѡ **Ѧ** **С** **Ф** **М** **А**. **Ѧ** **Ѧ** **Ѧ** **Ѧ** **Ѧ**.

1893 На берегахъ: **М**ѡцнѣ ѣ: **М**ѡсѣа ѡвѣлѣа ѡ стꙋрѣтнѣ елѣднѣ.

1894 На берегахъ: **М**ѡцнѣ ѣ **Ѧ**: мнѡ стꙋрѣ: ѡцѣлѣннѣ сеѣ ѡ дрѣга ѡ стꙋрѣтнѣ елѣднѣ.

кѡртѣ ѣдинѣ ѿ мѡщей Прѣнаго Моуѣа въздаде стравѣномѣ, да приложитъ къ члвкѣи своѣмѣ:
ѣкоже ѿ томѣ пишетъ въ житїи Прѣнаго Іѡанна Многострадалнаго¹⁸⁹⁵.

Бѣди оубо и на избѣлшимъ ѿ всѣхъ нечистотѣи, Бѣжда имѣти наставляющаго
незаклѣнѣ, млтвѣми своими на пѣ спнний, Прѣнаго свѣ Моуѣа, и инимъ поклонити
Лицѣ въ Трѣци покланѣемаго Бга, ѣмѣже слава ннѣ и прѣи и въ вѣки вѣкомѣ, Аминь.

ЖИТИЕ ПРП. ПРОХОРА ЛОБОДНИКА

Основна редакція Патерика¹⁸⁹⁶

Слово о Прохоре чрноризци, еже зовется Лобедникъ

Икоже изволися чловѣколюбцю Богу, о своей твари на вся времена
промышляа, роду чловѣчьскому полезнаа даруя. Нашего хотя покаанна,
бѣды наводитъ, или глад, или рати за нестроение сущаго властелина. Симъ
бо приводитъ Владыка нашъ чловѣчьское неродство на добродѣяние и на
память дѣл неподобных, ибо злая дѣлающе и неподобнаа предани будут
злым и немилостивым властелином грѣх ради наших, но ни ти убежать
суда: суд без милости не створившему милости¹⁸⁹⁷.

Во дњи княжения своего в Киевѣ Святполкъ много насилие сотвори: дома
силних искорени без вины, имѣнна многы отъемъ, — егоже ради Господь
пусти поганым силу имѣти на нем; и быша брани мнози от половец, к сим
же усобицѣ¹⁸⁹⁸. Бысть в та времена глад крѣпок и скудота велиа при всем в
Руской земли¹⁸⁹⁹.

Бысть же в ты дњи приити нѣкоему от Смоленска ко игумену Ивану, егоже
постригъ, Прохора именована того. Сей же, убо быв чернецъ, вдасть себе во
въздѣржанне, яко и хлѣба себе лишив. Сбираетъ лобеду и своима рукама
стираше, хлѣб себѣ творяше и сим питашеся¹⁹⁰⁰. И се готовляше до года, и въ
приидущее лѣто тоже готовляше, яко доволну быти ему без хлѣба весь живот
свой¹⁹⁰¹. И сего ради прозван бысть Лободникъ, ибо николиже хлѣба вкусил,
развѣ просфиры, ни овоща никаковаже, ни питиа, точию лободу и воду, якоже
выше речеся. Сий не поскорбѣ николиже, но весел работаше Господеви,
радуяся. И не устрасися рати находящая, зане бысть ему житие, яко единому
от птиц: не стяжа ни села, ни житница, идѣже збереть благаа своя. Сий не рече:
«Душе, имаши многа добра лежаща, яжъ и прии! На многа лѣта иного не
имѣяше, развѣ лободы, но и сего приготовляше на приидущее лѣто,
глаголюще: «Чловѣче, в сию ноцъ истяжутъ душу твою от тебе, яже
приготованая лобода кому будет?» Сий исполни слово Господне реченое
дѣлом, еже рече: «Возрите на птица небесныа, яко ни сѣютъ, ни жнутъ, ни в

¹⁸⁹⁵ Див. Коментар 188.

¹⁸⁹⁶ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

¹⁸⁹⁷ Див. Коментар 189.

¹⁸⁹⁸ Див. Коментар 190.

¹⁸⁹⁹ Див. Коментар 191.

¹⁹⁰⁰ Див. Додаток 16.

¹⁹⁰¹ Див. Коментар 192.

житницу собирают, но Отец ваш небесный питаетъ я»¹⁹⁰². Тѣм ревнуя, сий блаженный Прохор лехко преходя путь, идѣже лобода будяше, на своєю раму, яко на крилу, в манастирь приношаше, на свою кормлю готовляше: не на ораннѣй земли ненасѣяннаа пища бываше ему.

Гладу же велику приспѣвшу, и смерти надлежащи глада ради на вся люди. Блаженный же дѣло свое сдержаше, собираа лободу. И, се видѣв, нѣкый чловѣкъ собираше лободу себе же ради и домашних, да тѣм препитѣются въ гладное время¹⁹⁰³. Сему же тогда блаженому паче умножашеся лобода на пищу болий труд собѣ творя в ты дѣни: своима рукама собирая таковое зелие, якоже преже рѣх, собирая, хлѣбы творяше и раздаваше неимущим, от глада умирающим. Мнози же бѣша у того требующе в гладное время, он же всѣм раздааше, и всѣм сладко являшеся, яко с мѣдом суще; и не тако хотѣти кому хлѣба, якоже от сего руку блаженаго прияти. Кому убо даяше со благословением, свѣтел и чистъ являшеся и сладок бываше хлѣб.

Нѣкто же, втайнѣ крад, бес того повелѣния ясть, и не можаше, зане обрѣташеся в руку его акы персть и горек паче мѣры бываше. Се створи многажды. Стыдя же ся от срама и не могый повѣдати блаженому своего согрѣшения. Гладенъ же быв, не могый тръпѣти нужда естественна, видя смерть пред очима ему, вопия, приходитъ ко Ивану-игумену, повѣдая свою съдѣтель, прощениа прося о своем согрѣшении. Игуменъ же, не вѣрова реченым, повелѣ иному брату се сотворити: втайнѣ хлѣб взяти, да разумѣють истово, аще тако есть. И принесену бывшу хлѣбу, и обрѣтеша тако же, якоже и крадый брат сказал, и не може ни един брат вкусити его от горести. Сему же суцу в руках его, посла игумен испросити хлѣбъ. «Да от руку его, — рече, — возмѣте; отходяще от него, другый, — рече, — хлѣб украдите». Сима же принесеным бывшим, украденый же хлѣб пред ними премѣнися и бысть яко пръсть и горек, яко и пръвый; взятый же хлѣб от руку его — акы мед, свѣтел явися. И сему чюдеси бывшу, прослу таковый муж всюду, многы прекормив алчныя, многим на ползу бивъ.

Егда же Святополкъ съ Давидом Игоревичем рать зачаста про Василкову слѣпоту, еже ослѣпи Святополкъ, послушав Давида Игоревича, с Володарем и съ самим Василком ¹⁹⁰⁴, не пустиша гостей из Галича, ни лодий от Перемышля, — соли не бысть во всю Рускую землю¹⁹⁰⁵. Такова неисправления быша, и к сему граблениа незаконная, якоже рече пророкъ: «Снѣдающи люди моа въ хлѣба мѣсто Господа не призваша»¹⁹⁰⁶. И бѣ видѣти въ велицѣ бѣдѣ тогда суцаа люди, изнемогша от рати и от глада, без жита и без соли¹⁹⁰⁷.

Тогда же Прохор имѣя кѣлию свою и собра множество попелу от всѣх келий, сего не вѣдущу никомуже, и се раздаваше всѣм, и бываше чиста соль¹⁹⁰⁸. Елико раздаваше, паче множашеся. И ничтоже не взимаше, се туне раздаваше, комуждо елико кто требовашеть; не токмо сдѣ довольно бысть манастиреви, но и мирским, к нему приходяще, обилно взимаху на потребу домом своимъ. И

¹⁹⁰² Див. Коментар 193.

¹⁹⁰³ Див. Коментар 194.

¹⁹⁰⁴ Див. Коментар 195.

¹⁹⁰⁵ Див. Коментар 196.

¹⁹⁰⁶ Пс 13:4.

¹⁹⁰⁷ Див. Коментар 197.

¹⁹⁰⁸ Див. Коментар 198.

бѣ видѣти торгъ упражняем, монастырь же полнъ приходящих на взятие соли. И оттого же воздвижесе зависть от продающих соль, и сотворися имъ неполучение желанна. Мнѣвшесе в ты дѣни всего мира приобрѣсти богатство в соли, се же бысть им тщина велиа: якоже е преже драго цѣняще, по двѣ головажнѣ¹⁹⁰⁹ на куну, нынѣ же понебрегомѣ.

Въсташа же продающии, навадиша ко Святополку на мниха, глаголюще, яко: «Прохор-чернецъ отъял ны есть богатство, и мы обнищомъ». Князь же, хотя угодити им, двое же помыслив: да сущую молву упразднить и притяжетъ же себѣ богатство. Сим бывает мыслию, купец свѣщаа своими точники цѣну многу на соли, да отъем у чернца, продавца ей будетъ. Крамолником тѣмъ обѣщевается: «Вас ради, — рече, — пограблю чернца», — крѣя в себѣ мысль приобрѣтѣния. Хотя мало угодити им, многу же им спону творя, зависти бо не вѣдая, еже на ползу сотворити. Посылаетъ же князь, да возмуть соль у чернца. Привезенѣй же соли всей, и прииде князь, хотя видѣти ю, с тѣми крамолники, иже на блаженаго навадиша, и видѣша вси, яко попел есть видѣти очима. Много же дивившесе: «Что — рече, недоумѣваху. Вѣрнѣе же хотяху увѣдати, что будетъ таковое дѣло, обаче повелѣ ю съхранити за 3 дни, да разумеють истовое. Нѣкоему же веляше вкусити — попел обрѣташесе во устѣх его. Приходяще же по обычаю множества народа, хотяще взимати соль у блаженаго, увѣдѣвше пограблена суца, возвратишася тщи, проклинаящи сътворшаго си. Блаженный же тѣм рече: «Егда иссыпана будет, шедше, разграбите». Князь же, держав за 3 дни, повелѣ нощю исъсыпати. Исъсыпану же бывшу попелу, ту абие преложиша в соль. Увѣдѣвше же гражане, разграбиша соль.

И сему дивному чюдеси бывшу, ужасесе створивый насилие, не могый скрѣта вещи, зане пред всѣм градом створися, и нача испытювати, что есть сдѣтель сии. Тогда сказаша ону вещь князю, юже створи лобедою кормя множество людей, и во устѣх их хлѣб сладок бываше; нѣкоторый же украдоша един хлѣб, и обрѣтесе акы персть и горек, акы пельнь. Се слышав, князь постыдѣся о сотворенѣм и шед в монастырь ко игумену Ивану, покаася к нему. Бѣ бо преже вражду я на нь, зане обличаще и несытства дѣля богатства и насилия ради. Его же емъ, Святополкъ в Туровъ заточи, аще бы Володимѣръ Мономах на сего не встал, егоже убоявсѣ Святополкъ востаниа, скоро возврати, и съ честаю, игумена в Печерскый монастырь¹⁹¹⁰. Сего же ради чюдеси велику любовь нача имѣти ко святѣй Богородици и ко святыма отцема Антониа и Феодосиа, чернца же Прохора велми чтяше и блажаше, вѣдѣй его раба Божиа воистину.

Дастъ же слово Богу ктому не створити насилия никомуже. И се слово утверди к нему князь: «Аще убо аз по Божии воли умру у тебе, и ты своими руками вложи мя въ гроб, да сим безлобие твое явится на мнѣ. Аще ли ты преже мене преставишися, на раму свою в пещеру внесу тя, да тѣм Господь прощение дастъ о многотворенем тобѣ гресѣ».

Блаженный же Прохор многа лѣта поживѣ в добрѣ исповѣдании богоугоднымъ, чистым житием и непорочным. Посѣм разболѣвсѣ, князю же суцу на войнѣ. Тогда посылает нарѣчие к нему, глаголя, яко: «Приближися час исхода моего от тѣла; но, аще хоцещи, прииди, прощение да возмевѣ, скончаеши обѣщание,

¹⁹⁰⁹ Див. Коментар 199.

¹⁹¹⁰ Див. Коментар 200.

да приимеши отдание от Господа и своима рукама вложиши мя во гроб. Се бо ожидаю твоего прихода, аще умедлиши, аз отхожу; и не тако исправится брань, якоже пришедшу ти ко мнѣ». Си слышав, Святополкъ воя распусти и прииде скоро ко блаженому. Много же поучив князя о милостини же, и о будущем судѣ, и о вечнѣй жизни, и о бесконечнѣй муцѣ, давъ тому благословение и прощение и цѣлова вся суцаа со князем, простеръ руцѣ горѣ, предаст духъ. Князь же, взем того, с черньци внесе в пещеру, своима рукама въ гроб вложи¹⁹¹¹. И по погребению его ѣха на войну, побѣду сотвори на поганья, взя всю землю Половецкую и вынесе въ свою землю¹⁹¹². Се бо бысть Богом дарованаа война в Руской земли, по проречению блаженаго.

Оттолѣ убо Святополкъ, егда исхожаше или на рать, или на ловы, прихожаше в монастырь со благодарением, пресвятѣй Богородици поклоняся и гробу Феодосиеву, и в пещеру вхожаше ко святому Антонию и блаженому Прохору, и всѣм преподобным отцем поклоняся¹⁹¹³, исхожаше в путь свой. И тако добрѣ строяшеся Богом набдимое княжение его. Сам свидѣтел быв, ясно исповѣдаа чюдеса же и знамениа бывша преславнаа Прохора же и инѣх преподобных, с нимиже всѣм нам буди милость получитьи о Христѣ Иисусѣ.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї

XVI—XVII ст.¹⁹¹⁴

\Арк. 141\

Ω Прохорѣ черноризцѣ: Глава: гї

Ръ дни кнѣженїа своего в киевѣ стѣполкъ. мно
Арк. 141 зв. \

го насилие стѣвори. и дома гнаниѣ и скорени еѣ были. и мѣнїа многымъ шїимъ. сегоже ради кѣз попусти поганїи и мѣти гнаниѣ нанѣ. и брани быша многы шї Половецѣ. к ним же и оубоици^{кнѣ1915,1916} та времена гладомъ крѣпокъ. и скѣдота велиа в рѣкой земли при времѣ¹⁹¹⁷. в ты же дни приде некто шї смоленска. кѣз и гѣменѣ и банѣ. эгоже и эстригъ прохора именовал. еѣ же оубо быкъ чернецѣ. вдартъ себе вѣздержанїю. іако и хлѣба себе лишивѣ. венраа локодѣ. и своима рѣкама стирал. хлѣбѣз собѣ твораше. и имъ питаше¹⁹¹⁸. и его гоблаше до года. и вѣз придѣе лѣто. тѣ гоблаше. іако доволно еѣмъ быти. безъ хлѣба весь живот свой¹⁹¹⁹. и его ради прованѣз бытъ локѣдникъ. ико николи¹⁹²⁰ вкѣси разѣз прогѣры. ни эвоца же

¹⁹¹¹ Див. Коментар 201.

¹⁹¹² Див. Коментар 202.

¹⁹¹³ Див. Коментар 203.

¹⁹¹⁴ IP НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

¹⁹¹⁵ Написано над рядком.

¹⁹¹⁶ Див. Коментар 190.

¹⁹¹⁷ Див. Коментар 191.

¹⁹¹⁸ Про це див. Коментар 9.

¹⁹¹⁹ Див. Коментар 192.

¹⁹²⁰ На берегах дописано: «Хлѣб».

какого ни тѣла. точию лободѣ и водѣ. іакоже и быше рече сїи николиже ни скорей. но бегеи работаше бѣи радуга. и не оустрашил рати находящїи. зане бѣ емѣ житїе іако единомѣ ѿ птица. не стажа ни села ни житница. и дѣже свереть блгаа своа. сїи не рече дш имаша многа добра лежащи. на многа летѣ. иного не имѣгаше развѣ лободы. но и его приготовавѣ на придыще летѣ. глше члче в сїю ноцѣ дшю твою истажю сѣ тебе. а еже приготовавша лобода комѣ бѣдетѣ. сїи слово гнѣ реченоѣ дѣломѣ исполни. еже рече възрите на птица нѣныа. іако ни сѣютѣ ни жнѣтъ. ни в житницю собираю. но сѣць баша нѣныи питаѣтъ а. тѣмѣ рѣвнѣ сїи блжннїи прохорѣ¹⁹²¹. легко прехождѣ пѣтъ и дѣ

\Арк. 142\

лобода бѣдѣше. и на своєю рамѣ іако на крилѣ приношаше в манастырь. на свою кормлю готовлѣше. на не сѣранѣ земли негѣана пища бываше емѣ.

гладѣ же великоу припѣвши. и смрти належащи глады ради. блжннїи же своѣго дѣло держаше. собираа лободѣ. се же видѣвѣ ичѣ некто члкъ. собираше лободѣ. себе ради и домашнїи. да тѣмѣ препитаѣтъ вѣ гладыное время¹⁹²². емѣ же блжномѣ паче множаше лобода на пищу. и боиѣ трѣдѣ соетѣ твораше в тѣ дни собираа. такоже зелїе и своиа рѣкама. іакоже преже рѣ стираа. хлѣбы твораше. и раздаваше неимѣщнїи. и ѿ глады оумирающнхѣ. мнозѣ же быша оу того требующе. вѣ гладыное время. сѣн же времѣ раздаваше. и времѣ гладко іавлѣше. іако мнѣти тѣ е медомѣ рѣце. и тако хотѣти хлѣба. іакоже его ѿ рѣкѣ блжнаго прїати. комѣ ео дагаше съ блгнїемѣ. свѣтелѣ и чѣ и сладокѣ бываѣтъ хлѣбѣ. некто же ѿ братїа втайнѣ се крадыи. хлѣбѣ же взимаа безѣ того повелѣнїа. іасти не можаше. зане сѣрѣтѣше вѣ рѣкѣ его аки перѣтъ. и горко паче мѣры бываше. се створи еа многажѣ стѣдѣше же еа и ѿ грама и не могнїи исповѣдати блжномѣ. своѣго съгрѣшенїа. глады бывѣ. и не могнїи терпѣти нѣжа ѣтвеннїа. видѣ смртѣ пре сѣчнма. емѣ. възна приде къ игѣменѣ иванѣ. повѣдаа свою дѣтелѣ. и проценїа проеа сѣ створенемѣ дѣлѣ. игѣмен же не вѣрѣва реченымѣ. повелѣ иномѣ братѣ се сотворити. втайнѣ хлѣбѣ въза

\Арк. 142 зб.\

ти. да развѣетѣ ирѣгово аще тако ѣтъ. принесенѣ же бывшѣ хлѣбѣ. сѣрѣтѣеа такѣ іакоже крадыи братѣ казывалѣ. и не може ни единѣ братѣ въднѣти его. емѣ же рѣце в рѣкѣ ичѣ. пославѣ игѣменѣ прохорови. испроси хлѣбѣ да ѿ рѣкѣ его рече възмите. а ѿходѣще же оубо ѿ него дрѣгнїи хлѣбѣ оукрадите. ина же принесенома бывшима. оукраденнїи хлѣбѣ пре нимн

¹⁹²¹ Див. Коментар 193.

¹⁹²² Див. Коментар 194.

преминуиѧ. ѿ бѣи ѡни перѣтъ. ѿ горекъ ѡни перѣвѣи. възлѣтъи же хлѣбъ ѿ рѣкъ е҃го. ѡни медвенъ ѿ свѣтелъ гавѣиѧ. ѿ семѣ чюдѣи бѣвѣшию. проглы таковыи мѣжь вѣдѣ. ѿ многи прекорни ѡлучныи. ѿ многи на ползѣ бѣвѣ. е҃га же ст҃ополкъ. съ дѣдомъ ѿгоревцемъ рать зачарта. про банилкоѣ слѣпотѣ. е҃же съслѣпи ст҃ополкъ. поглѣшавъ двѣ ѿгоревца. с володаремъ. ѿ съ самимъ баникомъ¹⁹²³. ѿ не пѣтиша горти ѿз галича. ни лодѣи ѿ перемышла. ѿ соли не бѣи въ вѣи рѣкѣи землѣ¹⁹²⁴. така ѿправленѣи того ст҃роениѧ. семѣ гравленѣи безаконнаѧ. ѡкоже рече прѣрокъ снѣдѣици люди моѧ въ хлѣба мѣрто. е҃га не призвартѣ¹⁹²⁵. ѿво видѣти въ белици бѣдѣ тѣ сѣщаѧ люди. ѿзнегоша ѿ рати. ѿ ѿ глѣда, безъ жита ѿ безъ соли¹⁹²⁶. тогда же прохоръ ѿмѣѧ кѣлѣю своѣю. ѿ в ню събра попела мнѣрство ѿ вѣѣ кѣлѣи. сего не свѣдѣще никомѣже. ѿ се раздаваше вѣѣ ѿ бѣваше чѣѣ соль¹⁹²⁷. ѿ е҃лико раздаваше. толко паче множашеѧ. ѿ ничтоже вѣишаше. но тѣне раздаваше комѣждо. е҃ликоже

\Арк. 143\

кто требоваше. ѿ не токмо се доволно бѣи манастыреви. но ѿ мирьскымъ к немѣ приходѣще. ѿбило вѣишашѣ на потребѣ домомъ своимъ. ѿ бѣ видѣти торѣи ѿпражнѣемъ. манастырѣ же полнъ на възлѣѣ соли. ѿ ѿтого же вѣзвѣжеѧ забирѣѣ ѿ продаѣици соли. ѿ створиѧ имъ непѣлченѣе желанѣи. мнѣвжеѧ в тѣи дѣи всего мира е҃гачество приверѣрѣти в солѣ. ѿ се же бѣи имъ тѣщина белѣи. ѿже прѣже драгоцѣнѣще по двѣ главѣжнѣ¹⁹²⁸ на кѣнѣ, нынѣ же по ѣ невѣрѣгомѣ. възгаша же ѿѣо продаѣици соли. ѿ навадиша ст҃ополкъ на мнѣха. глѣще ѡко прохоръ чернецъ ѿтѣѧ ны е҃ богачество. ѿ мы ѿбеницахомъ. кнѣзь же хотѣѧ ѿгодити имъ. двоѣ же¹⁹²⁹ помысливѣ. да сѣщѣио молѣѣ ѿпразнить. ѿ пригѣжѣи богачество сим. ѿ бѣвѣѣтъ мыслѣю кѣпещѣ. ѿ свѣщаѧ е҃тъ своими точникы. цѣнѣи многѣ на соли. да ѿимъ ѿ чернеца продаѣѣць е҃и бѣдѣтъ. ѿ крамоликомъ тѣемъ ѿбѣщаваѣ. вѣсъ рѣ рече пограбѣио чернца. крѣиѧ в солѣ мыслѣ приверѣченѣи. ѿ ѿ хотѣѧ мало ѿ ѿгодити. ѿ многѣ же спонѣу тѣвѣра. забирѣѣ бо не видѣше е҃же на ползѣ ст҃ворити. послѣ кнѣзь да вѣзмѣи вѣио соль ѿ чернца. привезенѣе же е҃и бѣвѣши. приде кнѣзь хотѣѧ вѣити ѿ. с тѣми крамоликы. ѿже навадиша на е҃лжнаго. ѿ видѣша вѣѣ ѡко попелъ е҃тъ видѣти ѿчимѧ. ѿ много дѣвѣшеѧ чѣо рѣци недоѿумѣваѣѣ. вѣернѣи же хотѣѧ ѿвѣдѣти чѣо е҃тъ таковоѣ дѣѣло. ѿ повелѣѣ ѿ съхранити. за. ѣ дѣи. да раздѣмѣѣтъ ничтовоѣ.

¹⁹²³ Див. Коментар 195.

¹⁹²⁴ Див. Коментар 196.

¹⁹²⁵ Пс 13:4.

¹⁹²⁶ Див. Коментар 197.

¹⁹²⁷ Див. Коментар 198.

¹⁹²⁸ Див. Коментар 199.

¹⁹²⁹ В оригіналі написано над рядком.

\Арк. 143 зб.\

и емъ же бѣлаше възвѣстити. и попелъ ѡбрѣташеа въ ѡгнѣхъ ихъ. Приходяще же по ѡбичаю множетва народа. хоташе взимати соль ѡу елѣнаго. и ѡубѣдѣвши пограблена едци. и възвѣрающеа тцѣ. проклинахъ створшаго се. елѣный же чѣмъ глше. егда расыпана еддетъ. шедше разграбите. кнѣзь же державъ за. г. дни. повелѣ в ноцѣ ирызипати. ирызипанъ бѣвшю попелъ. и тѣ лѣнѣ преложилъ в оль. ѡубѣдѣвъ же гражданѣ. разграбиша соль. и семъ днѣномъ чюдеси бѣвшю, ѡужаеа створный наинѣ. и не могли скрыти вещь. зане предъ брѣмъ градомъ створиа. и нача ипытывати что е дѣтель си. тога сказаша ѡнъ вещь кнѣзю. юже створи корма людинъ множетво лободою. и въ ѡгнѣхъ имъ хлѣбъ гладокъ бѣваше. некторый же ѡукрадша единъ хлѣбъ. и ѡбрѣтеа аки переть горекъ. се слышавъ кнѣзь портыднѣа ѡ сотворенемъ. и шѣ в манартырь къ игуменъ иванъ. покасаа к немъ. етѣ бо прѣ враждѣ на нь. зане ѡбличае его немытства ради богатства и наинѣ. его же имъ стѣполкъ в тѣровъ зачочн. аще бы володимѣръ мономъ. за его не взѣтавъ. егоже ѡубоавъа стѣполкъ възтанѣ. скоро възврати съ чѣнѣ. игумена в печерскыи манартырь¹⁹³⁰. его дѣлаа чюдеси нача великъ любовъ имѣти къ стѣнѣ едци. и къ стѣма антонѣю и феѡдоѣю. чернеца же прохора велми чтѣше. и бѣлаше. вѣдѣи его раба ежѣа въ истинѣ. дартъ же слово к бѣи ктомъ не сътворити наинѣ никомъже. и се

\Арк. 144\

слово ѡутверди к немъ кнѣзь. то аще азъ по ежѣи волѣ ѡумрѣ прежде тее. ты свойма рѣками бложи ма въ гробъ. да имъ безлобѣтвѣе гавитѣа на мнѣ. аще ли ты прѣтавишиа прежде мене. и на рамъ в печерѣ внерѣ тѣа. да чѣмъ проценѣ гѣ дартъ дартъ ми. ѡ многостворенемъ теегѣ грѣгѣ. Блаанныи же прохоръ многа поживъ лѣта егѡѡгодныи житиѣмъ. чѣтымъ и непорочнымъ. поемъ раболѣеа. кнѣзю же тогда едцию на воинѣ. и поела к немъ елѣный гла. аако приближиа чаръ. разлѣченѣю ми тѣла. да аще хоцешн приди проценѣ възмевѣ. и скончѣши ѡбѣцанѣ. да примешн ѡданѣ ѡ га. и свойма рѣкама бложи ма въ гробъ. се бо ѡжидѣю твоего прихода. аще ли ѡумедлѣши азъ чѣж¹⁹³¹ ѡхожю. и не тако исправитѣа ерань. аакоже и пришедшю ти ко мѣ. си слышавъ стѣполкъ. воа распѣти. и прииде скоро къ прѣномъ. много же поучивъ кнѣза ѡ млтнѣ. и ѡ еддѣциемъ еддѣ. и ѡ вечнѣи жизни. и ѡ есконечнѣи мѣцѣ. давъ емъ елѣнѣ и проценѣ. и цѣлова възѣ едциа съ кнѣземъ. проттеръ рѣцѣ горѣ предартъ дѣхъ¹⁹³². кнѣзь же въземъ того с чернеци в печерѣ внерѣ свойма рѣкама. въ гробъ бложи.

¹⁹³⁰ Див. Коментар 200.

¹⁹³¹ Закреслено в оригіналі.

¹⁹³² Див. Коментар 201.

по погребеніи же єго чѣха на воинѣ. и побѣдѣ великѣ створи на поганыя. и взя всю землю
половецкыи. и вынесъ въ свою землю. и е бо бы егдарованнаѣ война в рѣскои земли. по
прореченію блжннго. ѡтолѣ оубо стѣполкѣ егда ихожаше или на ратѣ или на ловы. прихожаше
в манастырьъ съ

\Арк. 144 зв.\

блгодареніемъ. поклонягася прѣстѣни еци. и гробѣ дѣвдосѣвѣ. и в печерѣ вхожаше. къ стѣмѣ
антонію. и блжнномъ прохорѣ. и вѣемъ прѣпеніи ѡцѣмъ поклонягася¹⁹³³. ихожаше в пѣть свои.
и тако добръ стѣроашеѣ егонабдимое кнженіе єго. самъ свѣдитель бывъ. іако исповѣдалъ
чюдеса же и знаменія. прохора и ичѣхъ прѣпеніи. с нимиже ебди вѣемъ намъ полѣчити жизнь
вѣчнѣю. ѡ хѣтѣ ісѣ гѣ нашемъ.

Арсеніівська редакція Патерика¹⁹³⁴

\Арк. 141\

Ѡ Прохорѣ Черноризцѣ.

Дѣни княженія своего киевѣ стѣполкѣ ижаславиць. много насилѣ стѣтвори. и дома
ишлии икорени безъ вины. и мѣниа многіи ѡи. єго рѣ егъ попжети поганіи илж и мѣчти
нань. и быша рати многи ѡ половець. к ним же и оубоенцѣ¹⁹³⁵. и бы в та времена гла
крѣпокъ. и кудотѣ веліа в рѣскои земли бо вѣ¹⁹³⁶. в ты же дѣни пріде нѣкто ѡ
смоленька. къ ижменѣ ісѣаню. єго постригъ прохора именовѣ. єъ же оубѣ

\Арк. 141 зв.\

бы чернецъ. вдартъ єєе въздержѣю. іако и хлѣба єєе лишивъ. ебирагѣ же лѣбедѣ¹⁹³⁷, и своимѣ
рѣкама стѣрагѣ. хлѣбъ єєѣ тѣворѣше. и єи питашѣ. и єго готѣвлѣше до года. и въ пріидуцѣє
лѣто. то же готѣвлѣше. іако доволноу ємж быти безъ хлѣба¹⁹³⁸. бы въ животѣ свои проводити.
и єго рѣ прозѣлѣ бы лѣбедникъ¹⁹³⁹. и бо николи же хлѣба вѣди. разѣѣ просѣды. ни сѣвоцѣ
какого. ни питѣя. точію лѣбедѣ¹⁹⁴⁰ тѣи водѣ¹⁹⁴¹. іакоже и быше рѣж. єи не покорѣѣ николиже.

¹⁹³³ Див. Коментар 203.

¹⁹³⁴ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

¹⁹³⁵ Див. Коментар 190.

¹⁹³⁶ Див. Коментар 191.

¹⁹³⁷ В оригіналі: правка. Первісно було написано «лободѣ».

¹⁹³⁸ Див. Коментар 192.

¹⁹³⁹ В оригіналі: правка. Первісно було написано «лободникъ».

¹⁹⁴⁰ В оригіналі: правка. Первісно було написано «лободѣ».

¹⁹⁴¹ Про це див. Коментар 9.

НО ВЕЕ РАБОТАШЕ БИ РАДОУАША. НЕ ОУРАШИЛА РАТИ НАХОДАЦАГА. ЗАНЕ БИ ЕМЖ ЖИТІЕ. ІАКО
ЄДИНОМЖ О ПТИЦЬ. НЕ СТЕЖА НИ СЕЛА НИ ЖИТНИЦА. ІДЕЖЕ СЪВЕРЕТЪ БЛГАГА СВОА. СИИ НЕ РЕ ДШЕ
ИМАШИ МНОГА ДОБРА НА МНОГА ЛЕЧТА ЛЕЖАЦА. ІНОГО БО НЕ ІМБАШЕ РАЗВЕЕ ЛОБОДА. НО І Е
ПРИГОТО

\Арк. 142\

БАВЪ НА ПРИДЖУЕЕ ЛЕЧТО ГЛШЕ. ЧЛЧЕ В ІЮ НОЦЬ ДШЮ ТВОЮ ИСТАЖЮ О ТЕБЕ. А ІАЖЕ
ПРИГОТОВАНАГА. ЛОБЕДА¹⁹⁴² КОМЪ БОУДЕ. СИИ СЛОВО ГНЕ РЕНОЕ ІСПОЛНИ ДБЛО. ЕЖЕ РЕ ВЪЗРИТЕ НА
ПТИЦА НЕНБІА. ІАКО НИ СЕЮ НИ ЖНОУ НИ В ЖИТНИЦА СЪБИРАЮТЬ. НО ОЦА ВАШЕ НЕНБІИ ПИТАЕТЬ
ІА. ТЧЕМЪ РЕВНОУА ІИ БЛЖНИИ ПРОХОРА¹⁹⁴³. ЛЕГКО ПРЕХОДА ПЖТЬ. ІДЕЖЕ ЛЕБЕДА¹⁹⁴⁴ БОУДАШЕ І НА
СВОЕЮ РАМЪ ІАКО НА КРИЛЪ В МАНАРТИРЪ ПРИНОША. НА СВОЮ КОРМАЮ ГОТОВАШЕ. НО НЕ СЪРАИТЬ ЗЕМЛИ.
НЕСЕГІАГА ПИЦА БЫВАШЕ СМЪ. ГЛАДЪ ЖЕ БЕЛИКЪ ПРИПЕВШІ. І СМРТИ НАЛЕЖАЦИ ГЛАДА РА НА ВЪ.
БЛЖЕНИИ ЖЕ ПО СВОЕ ДБЛО ДЕРЖАШЕ. СБИРАГА ЛОБОДЖ СЕЕ РА І ДОМАШНИ. ДА ТЧЕМЪ ПРЕПИТАЕТЬ
ВЪ ГЛАДНОЕ ВРЕМА¹⁹⁴⁵. СЕМОУ ЖЕ ТОГДА БЛЖНОМЪ ПАЧЕ ОУМНОЖАШЕ ЛОБОДА. І БОЛИИ ТРЖДЪ СОВЕ
ТВОРАШЕ В ЧЫ ДНИ СЪ

\Арк. 142 зб.\

БИРАГА ТАКОВОЕ ЗЕЛІЕ. И СВОИМА РЪКАМА ІАКОЖЕ ПРЕЖЕ РЕ СТИРАШЕ ХЛББИ ТВОРАШЕ РАЗДАВАШЕ
НЕИМЦИИ. І О ГЛАДА ОУМИРАЦИИ. МНОЗИ ЖЕ ВЧША ОУ ТОГО ТРЕБЮЩЕ ВЪ ГЛАДНОЕ ВРЕМА. ОН ЖЕ
ВРЕ РАЗДОВАШЕ. І ВРЕ СЛАДО ГЛАВШЕ. ІАКО МНЧТИ С МЕДО СДЦЕ. І ТАКО ХОТЧТИ КОМУ ХЛББА.
ІАКОЖЕ СЕГО О РОУКУ БЛЖНАГО ПРИАТИ. КОМЪ БО ДАШЕ СЪ БЛНИЕМЪ. СЧЕТЕ І ЧТЪ І СЛАДОКЪ
БЫВАШЕ ХЛББЪ. НЕКТО ЖЕ О БРА ВТАИЧЕ Е КРАДЫИ. ХЛББЪ ЖЕ ВЗИМАГА БЕ ТОГО ПОВЕЛЕНІА.
ІАТИ НЕ МОЖАШЕ. ЗАНЕ СЪВЕРЕТАШЕ В РЪКУ ЕГО АКИ ПЕРЕТЪ. И ГОРЕКЪ ПАЧЕ МЕРЫ БЫВАШЕ. СЪ ЖЕ
СЪТВОРИ МНОГАДЫ. СТЫДАШЕ ЖЕ І О СРАМА, НЕ МОГЫИ ІПОВЕДАТИ КЪ БЛЖНОМЪ СВОЕГО
СЪГРЕШЕНІА. ГЛАДЕНЪ БЫВЪ НЕ МОГЫИ ТРПЧТИ НОУЖА СЪТРЕГВЕНІА. ВИДА СМРТЬ

\Арк. 143\

ПРЕ СЪИМА ЕМЪ. И БОПІА ПРИПАДЕ КЪ ИГЖМЕНЪ ИВАНУ. ПОВЕДАГА СВО ДБЛО¹⁹⁴⁶. ПРОЩЕНІА ПРОСА
СЪ СВОЕ ДБЛЧЕ СЪТВОРЕНЕ. ИГЖМЕН ЖЕ НЕ ВЕРОВА РЕНІА К НЕМЖ. І ПОВЕЛЧЕ ІНОМЪ БРАТЮ Е СЪТВОРИТИ.
ВТАИЧЕ ХЛББЪ ВЪАТИ ДА РАЗДМЧЕТЪ ИСТОВО АЦЕ ТАКО СЕТЪ. И ПРИНЕСЕНОУ БЫВШЮ ХЛББЪ.
ОБРЕЧЕ ТАКЪ ЖЕ. ІАКО І КРАДЫИ БРА СКАЗА. І НЕ МОЖЕ НИ ЄДИНЪ О БРА ВКОУСИТИ ЕГО. СЕМЖ ЖЕ

¹⁹⁴² В оригіналі: правка. Первісно було написано «лобода».

¹⁹⁴³ Див. Коментар 193.

¹⁹⁴⁴ В оригіналі: правка. Первісно було написано «лобода».

¹⁹⁴⁵ Див. Коментар 194.

¹⁹⁴⁶ В оригіналі слово написано замість іншого, довшого, яке було вискоблене.

еще в рѣкѣ ѿ поела къ прохорови. испроси хлѣбъ. да ѿ рѣкѣю еѣго рече възмѣте. ѿходѣще же оуѣ ѿ него оукрадити рѣ дръгѣи хлѣбъ. симѣ же принесенама бывшема. оукраденѣи хлѣбъ прѣ ними преминѣи. ѿ бѣи ѣкѣ перьстѣ. и горекъ ѣкѣ пельнѣ. възмѣтѣи хлѣбъ ѿ роукѣ еѣго. ѣки медъ ѿ свѣтѣль зѣло ѣвѣаѣ. ѿ семѣ чюдѣи бывшию. проелѣ чѣковѣи мѣжъ вродѣю. ѿ многѣ прѣ

\Арк. 143 зв.\

корми ѣлчнѣи. ѿ многѣ на ползѣю бывъ. егда же стѣполкѣ съ дѣдомѣ ѿгоревичемѣ рѣчѣ зачѣста. про василковѣ слѣпотѣ. ѣже сѣлѣпи стѣполкѣ. поелѣшавъ дѣда ѿгоревѣи. съ влодарѣ ѿ самѣемѣ василкѣ¹⁹⁴⁷. ѿ не поурѣтиша горѣти. из галича. ѿ лодѣи ѿ перемѣшлѣ. ѿ соли не бѣи въ вѣи рѣкѣи землѣ¹⁹⁴⁸. чѣка исправленѣи того стѣроѣнѣи. ѿ к семѣ гравленѣи безаконѣи. ѣкоже рѣ прѣркѣ. снѣдѣюще люди моѣа въ хлѣба мѣрѣто. ѣа не призвѣла¹⁹⁴⁹. ѿ бѣи видѣти въ вѣлицѣ бѣдѣ тогда. ещѣаѣ люди. ѿзнемогша ѿ рѣчѣи. ѿ ѿ глада безъ житѣа ѿ безъ соли¹⁹⁵⁰. тоѣа же прохоръ кѣлью своѣю. ѿ въ ню сѣбра множѣство попѣла ѿ вѣи кѣлѣи. сѣго не свѣдоущю никомѣ. ѿ се разѣбавше вѣи. ѿ бываше чѣа соль¹⁹⁵¹. ѿ ѣлико раздаваше. толико пачѣ множащѣ. ѿ ничѣо възимашѣи, чѣуне раздаваше комѣждо. ѣлико кѣо трѣво

\Арк. 144\

ваше. ѿ не токмо се доволно бѣи манѣрѣвѣи. но ѿ мирѣкѣи к немѣ приходѣще ѣенѣно възимахѣ. на потребу домѣ своѣи. ѿ бѣи видѣти торѣжъ оупражнѣи манѣрѣ же полнѣ приходѣщѣ на възмѣтѣе соли. ѿ ѿтого же възѣбѣи забѣтѣ ѿ продающѣи соль. ѿ сѣтворѣи имѣ непѣлѣченѣи хотѣнѣи своѣго. мнѣвѣе въ чѣи дѣи. всего мира ѣгѣтѣство приѣверѣти въ соли. ѿ се же бѣи имѣ тѣщина белѣи. ѿже прѣже драгоцѣнѣще. по дѣвѣ головажни¹⁹⁵² на коуноу. нѣче же ѿ по ѣи небрегомѣ. възѣташа же оуѣо продающѣи соль. ѿ навадиша къ стѣполкѣю на прохора. гѣще. ѣко прохоръ чернѣца ѿгалнѣ сѣтѣ ѣгѣтѣства, ѿ мѣи ѣеницахѣ. кнѣзь же хотѣа оугодити имѣ. двѣе же оуѣо помѣсливѣ. да ещѣоуѣо молѣвѣ оупразнѣи. ѿ пригѣжѣи ѣгѣтѣство симѣ. ѿ бывѣтѣ мѣи

\Арк. 144 зв.\

слѣо кѣпѣць. свѣщѣаѣ съ своимѣи точникѣи. цѣнѣмногѣ соли. да ѿѣ оу чернѣца продавѣць ѣи вѣудѣ. ѿ крамолникѣо тѣемѣ ѣвѣщѣавѣи. вѣа рѣа рѣа пограбѣю чернѣца. крѣи въ советѣ мѣи слѣа приѣверѣтѣнѣи. ѿ снѣ хотѣа мало имѣ оугодити.

¹⁹⁴⁷ Див. Коментар 195.

¹⁹⁴⁸ Див. Коментар 196.

¹⁹⁴⁹ Пс 13:4.

¹⁹⁵⁰ Див. Коментар 197.

¹⁹⁵¹ Див. Коментар 198.

¹⁹⁵² Див. Коментар 199.

многѸ ѿ спонѸ твора. зависть бо не вѣдаше на ползѸ творити. погла же кнѣзь да възмѸ соль оу чрънца. привезене же еи бывши. приде кнѣзь хотѣ ѿ видѣти с тѣми крамоликы. ѿже навадиша на елѣжнаго. ѿ видѣша вси ꙗко попелѣ естъ видѣти ѡчима. ѿ много дивившѣ. что рѣ недоумѣахѸ. винѣ же хотѣ ѿвидѣти. что едѣ таковоѣ дѣло, повелѣ ю съхранити за три дѣни. да разумѣють истовоѣ. ѿ им же велаше. вкѣрнти попелѣ оберѣташѣ въ ѡртѣх ѿхъ. приходѣщѣ по обычаю множества народа.

\Арк. 145\

хотѣше взимати соль оу елѣжнаго. ѿ ѿвидѣвше ѿ пограблена едѣца. възвратишѣ тѣци. проклинающе твораго еѣ. елѣжный же тѣм глѣше. егда ѿсыпана едѣше шедше разграбнѣте. кнѣзь же державѣ за три дѣни повелѣ ю ѿсыпати вонѣ. ѿсыпаню бывшю попелѸ. ѿ тѸ аѣе преложисѣ в соль. ѿвидѣвше же гражане разграбнѣша соль. ѿ семѸ дивномѸ чудеси бывшю. ѿжасеѣ створившѣ насильѣ. ѿ не могли съкрыти вещи. зане прѣ вѣм градѸ створи. и нача испытювати что естъ, дѣтѣ ин.

Тогда сказаѣша кнѣзю ѡнѣ вещи. ѿже сътвори кормла лободою множества люди. ѿ въз ѿртѣх ѿ хлѣбѣ сладокѣ бываше. нектори же ѿкрадоша единѣ хлѣбѣ. ѡверѣтѣ аки перетѣ горекѣ. се слышавѣ кнѣзь портыдѣсѣ.

\Арк. 145 36.\

О створѣнѣ. ѿ шѣ в манастырь къ ѿгѣменѸ ѿЗанѸ. показасѣ к нему. еѣ бо преже враждюа нанѣ. зане же ѡбличаша еѣо неспитовѣства. рѣ егѣтѣства ѿ насильѣ. еѣо емѣ стѣполкѣ в тѣровѣ заточи. аще бы володимерѣ монома на сеѣо не вѣрталѣ. еѣоже възвратѣ ѿубогаѣ стѣполкѣ. скоро възврати сѣ чѣю ѿгѣмена в печерскыи манастырь¹⁹⁵³. сеѣо дѣла чудеси великѸ любовѣ нача ѿмѣти къ стѣнѣ еѣи. и къ стѣма ѡцма ѿнтонѣ и феѡгѣи. черныѣ же прохора белми чѣаше и елѣаше. вѣды ѿ еѣо раба еѣѣа. въз истинѣ дартѣ же слово къ еѣи. котомѣ не сътворити насильѣ никомѣже. ѿ се слово ѿтверди кнѣзь. аще ѿеѣо по еѣѣи воли ѿзѣ ѿумрѣ преже тѣеѣ. тѣи еѣома рѣками вложи ма въз гробѣ. да ѿи безлобѣе тѣоѣ на мнѣ ѿвнѣсѣ. аще ли тѣи прѣстѣвнѣсѣ.

¹⁹⁵³ Див. Коментар 200.

\Арк. 146\

преже мене. вземь на рамоу в пещеру внесъ тѣло. да тѣмь прощеніе гѣ дастъ ми.
О многотворѣніи к тѣбѣ грѣше. блжнныи же прохоръ многа поживъ лета.
бѣжѹ годно чѣмь житіемъ непорочно. посе раболечеа. кнзю же тогда идѣщу
на воинѣ. погла к немѣ блженыи глѣ. іако приелижеа чѣ исхода моѣго ѿ
тѣла. да ѡце хоцеши приди прощеніе възмѣвѣ. и скончаѣши ѿбѣщаніе. да
пріймеши ѿданіе ѿ га. и своима рѣкѣма вложи ма въ гробъ. се бо ождаю
твоѣго прихода. ѡце ли оумедлиши и ѡзъ ѿхожю. и не тако исправитѣтѣ
брань. іакоже пришедшу ти ко мнѣ. и слышавъ стѣполкъ. боіа рапѣти. и
прінде скоро къ рѣпомѣ. много же поучивъ кнза ѿ млѣтныи. и о будуще
сждѣ. и ѿ вѣчнои жизни.

\Арк. 146 зб.\

и ѿ бесконечнои мѣщѣ. давъ ѣмж елвеніе и прощеніе. и цѣлова вѣла сжцаіа
со кнзѣ. протеръ рѣцѣ горѣ предасть дѣхъ. кнзъ же взѣ того с чернѣци. в
пѣрѣ носе. своима рукама и въ гробъ вложи. по погребеніи же, ѣго ѣхавъ на
воинѣ побѣдѣ великѣ створи на поганѣа. вѣла всю землю половецкѣю. и внесе
въ свою землю. се бо бы егомь дарованіа война на рѣскои земли по проѣнію
блженаго. ѿтолѣ оубо стѣполкъ. ѣгда ихожаше. или на рать или на ловы.
прихожаше в манастиръ съ блгодареніемъ. покланіаѣа прѣтѣи еѣи. и гробу
деѣтѣевѣ. и в пѣщерѣ вхожаше къ стѣмж антонію. и къ блженомж прохорѣ. и
всѣмъ рѣпеннымъ ѿцѣмъ¹⁹⁵⁴ покланіаѣа ихожаше в пѣть свои. и тако добрѣ
строшѣ. егонабдимое ѣго княженіе. Самъ свидѣтель бывѣ. и іако и

\Арк. 147\

сповѣдаіа чюдеса же и знаменіа. прохора и инѣ рѣпенѣ. с нимиже буди вѣмь
на полѣчити жизнь вѣчною:

¹⁹⁵⁴ Див. Коментар 203.

Касіянівська перша редакція Патерика¹⁹⁵⁵

\Арк. 274\

Ѡ Прѡхворѣ чернорі́зци, ѿ мѣтвоею вѣ бѣліи глѣмемъ лебедѣ творѣше хлѣбы. ѿ бѣ пепелѣ солъ. Ѡсѡ. к.ѣ.

\Арк. 274 зб.\

Ико ѿзболѣа члкъслѣцѣ ѣѣ ѡ своѣи тѣлѣи. на всѣхъ временѣхъ ѿ лѣтъ. прѡмышляѣа рѡдѣ члчкѡмѡу ѿ пѡслѣзнаа дѣрѣа. ѡжидѣа нѣшего пѡкѣнїа навѡднѣтъ на ны. ѡвогдѣ глѣ. ѡвогдѣ ли рѣти, за неѡустроѣнїе, соущаго властелина. Ѡнѣмъ бо привѡднѣтъ бѣла нѣшь, члчкѡѣ нерадѣнїе на дѡсвѡродѣтелѣ. на пѣмѣ дѣлѣ неподѡбнѣ. ѿбо дѣлѡще злѣа, ѿ неподѡбнаа дѣла. предѣни боудѣтъ злымъ ѿ немѣтвивымъ властелинамъ. грѣ рѣди нѣшихъ но ни тнїи ѡубѣжатѣ соуда. ѡу бо ѣѣ мѣти не свѣтворившемѡу мѣти¹⁹⁵⁶. **Бѣ** ѡубѡ вѣ

\Арк. 275\

днїи княженїа свѣтѡпѡлѣ в кїевѣ. много насїлїе людѣмъ свѣтворї свѣтѡпѡлѣкѣ. дѡмы бо сїлнѣ до ѡнованїа безъ вїннѣхъ ѿкоренїевъ. ѿ ѿмѣнїа многымъ ѡѣмъ. ѿ сего рѣди пѡпѡуѣтнї пѡгѣннѣмъ сїлоу ѿмѣтнї над нїмъ. ѿ бѣша ерѣни много ѡ полѡбѣцѣ. к сїмъ ѡубѡвица бѣ в тѣ временѣ¹⁹⁵⁷. **Ѡ** глѣ крѣпѡкѣ. ѿ екоудѡртѣ бѣліа при вѣемъ в рѡукоїи землї¹⁹⁵⁸. **Бѣ**ртѣ вѣ днїи тѣи. прїидѣ нѣкѣи¹⁹⁵⁹ ѡ смолѣнѣска кѣ ѿгѡумѣноу їѡанноу. хотѣ бѣтнї мнї. ѣгѡ ѿ пѡетрїгѣ. прѡхѡра тогѡ ѿменовѣ. сѣи ѡубѡ бѣвѣ чернорїзѣцѣ. вѣдѣ

\Арк. 275 зб.\

сѣѣ в пѡсѡлушанїе. ѿ хлѣба сѣѣ лишнѣвѣ. свѣнрѣѣтъ ѡубѡ лебѣдѡу. ѿ своїма рѡукѣма сѣнрѣа. хлѣбѣ сѣѣ свѣтворѣше. ѿ сїмъ пнѣтаѣше¹⁹⁶⁰ ѿ сѣ прїгѡтовѣше ѣако дѡволноу бѣтнї ѣмоу ѣѣ хлѣба бѣѣ живѡ свої. ѿ видѣ гѣ трѣпѣнїе егѡ. ѿ великоѣ вѣздрѣжанїе. прѣложнї емѣ гѡрѣетѣ ѡноу на глѣдѡртѣ. ѿ пѡ печѣли бѣѣ емѡу рѣдѡртѣ пѡ рѣннѡмѡу. бѣчерѣ вѣдѡврнѣтѣа плѣчь. ѿ зѡутѣра радѡртѣ. **И** сего рѣди прѡзвѣанъ бѣѣ лебѣднї. ѿбо никѡли хлѣба вѣзѡуїтѣ. рѣзѡѣ прѡ

¹⁹⁵⁵ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

¹⁹⁵⁶ Див. Коментар 189.

¹⁹⁵⁷ Див. Коментар 190.

¹⁹⁵⁸ Див. Коментар 191.

¹⁹⁵⁹ На берегах дописано: «члкъ».

¹⁹⁶⁰ Про це див. Коментар 9.

\Арк. 276\

сфирѣи ѿ ѿвоца. никаквоѣ же питїа. но точию леведоу ѿ бодоу. ѿ тако ѿ выше рѣж¹⁹⁶¹. сїи не поскорѣѣ николиже. ѿ не оутраши николїи нахвдѣциѣ рѣти. зане бѣтъ житїе егѡ тако единогоу ѿ птици. не стжажѣ елѣз ни житница. и дѣѣ сзверѣтъ блгаѣ своѣ. сїи не рѣ тако же бвгѣтѣи. дше, имашн многа блгаѣ лежѣща на многа лѣтѣ. таже пїи ѿ величїа. иного бѡ не имашн. развѣ точию леводоу. но се приготавлиаше токомо на преидоущеѣ лѣтѣ. глаше же к себѣ. члѣе в сїю ноци дшѣ твоѣ стжажѣтъ ѿ тебе аггли. ѿ таже приуготованнаѣ ле

\Арк. 276 зб.\

беда комоу еудет. сїи дѣломѣ исполни слово гнѣ речѣноѣ е рече. взрїте на птица небнїа. тако ни стѣтѣ ни жнѣ ни в житницѣ сзверѣтѣ. но ѿцѣ вашѣ небнїи питѣтѣ ихѣ. Снмѣ ревнѣѣ и сїи прпѣннїи прохорѣ¹⁹⁶². легко прохвдѣ поутѣ. и дѣже бо бывѣше лѣдѣ. то ѡтоудѣ на своѣю рѣмоу, тако на крвлюѣ, вѣ манастѣрь приношѣше. на своѣ кормлю готовѣше. на неврѣннѣи землї. ненастѣлннѣ пїща бвѣѣ емоу. глѣдоу великоу прїспѣвшоу ѿ смѣрти належащи глѣдѣ рѣ. бвѣѣющаго на бѣлѣ людн. блженннѣи иже дѣло своѣ сздрѣжѣше.

\Арк. 277\

сзверѣлѣ леведоу. ѿ се видѣвѣ нѣкїи члѣкѣ. сзверѣѣща леведоу. начѣтѣ и сзверѣтн леведоу. Себе же рѣдн ѿ домѣшннхѣ своѣ¹⁹⁶³. да тѣмѣже препитѣѣтѣѣ вѣ глѣдноѣ вѣремѣ. емоу же тогдѣ блженнѣмоу. пѣче оумножѣшеѣ леведѣ на пїщоу. ѿ болн тѣроу себѣ твѣрѣше в тѣѣ днн. сзверѣ таковоѣ зелїе. тако же ѿ прѣже рѣѣ. ѿ своїма роукѣма стнрѣлѣ. твѣрѣше хлѣбѣ. ѿ раздѣваше неїмоуцимѣ. ѿ ѿ глѣдѣ и знемогаѣцимѣ. мнози же елѣхѣ тогдѣ. к немѣ прїходнѣ вѣремѣ. онѣ вѣремѣ рѣдѣваше. ѿ вѣремѣ

\Арк. 277 зб.\

сѣлѣко лѣвѣшеѣ. тако мнѣтн то, е мѣдомѣ соуце. ѿ не тако хотѣтн комоу хлѣба. ѿ же ѿ роукѣѣ егѡ блаженнѣноѣ сзтвѣрѣннѣноѣ ѿ днвїѣноѣ селїѣ прїѣтн. комоу бо дѣаше сѣ блвѣннѣемѣ тѣѣ свѣтѣлѣ ѿ чтѣѣ лѣвѣшеѣ. ѿ слѣдѣ бвѣѣше хлѣбѣ. нѣкто же ѿ брѣтїѣ в тѣннѣѣ оукрѣдѣ хлѣбѣ. бѣе тогѡ повелѣннѣѣ ѣтѣѣ ѿ не можѣше ѣтн. зане ѿвѣрѣтѣшеѣ в роукѣѣ егѡ акѣ пѣлннѣ. ѿ горекѣ пѣ мѣрѣ лѣвѣшеѣ. ѿ се сзтвѣрѣлѣ многажѣ. стѣдѣдѣѣ сѣ срама. не могнн спѣвѣдѣтн блженнѣмоу своѣгѡ сзгрѣшннїѣ. глѣденѣ же

¹⁹⁶¹ Див. Коментар 192.

¹⁹⁶² Див. Коментар 193.

¹⁹⁶³ Див. Коментар 194.

\Арк. 278\

бѣвъ. и не могѣ трѣпѣти ноуж ѣтвѣныа. видѣи смѣрть прѣ ѡчиама своима. и приходитъ къ ѡсѡанноу игоуменю. глѣ вѣдѣ събѣвшѣа. прѡцѣниа прѡгѣ ѡ своѣмъ съгрѣшѣнїи. игоуменѣ не вѣрѡва речѣнїи. повелѣ иномю братю еѣ сътворити. в тѣице хлѣбъ взати. да разумѣютъ иртинно, аще тѣко ѣ, и принесеноу бивати хлѣбъ. и ѡверѣтѣа тѣко ѣко же и крадѣи братъ повѣда. и не можааше никтоу вкоуити егѡ ѡ горестн. семюу соушѣ в роукѣ егѡ. да ѡ року, егѡ рече вѣзметѣ. ѡходѣце

\Арк. 278 36.\

ѡ негѡ. и другѣи хлѣбъ ѡкратитѣ. иама же принесѣныа бѣвшама. ѡкратеннїи хлѣбъ прѣ нїи прѣмѣнїа. и бѣитѣ ѣко пѣрѣтѣ. и горекъ аки пѣрвыи взѣтѣ иже хлѣбъ ѡ роукѣ егѡ: аки мѣ. и свѣтѣла гавїа. семюу чюдеси бѣвшюу прѡгѣ тѣковыи мюужъ вродю. много прѣкорми алына и многымъ на ползюу бѣвъ. егѣдѣ стѡполкъ съ дѣдомъ игѡрѣвѣчѣмъ ратъ зачѣрта. прѡ васѣлѡвою слѣпочюу. егѡ же ѡслѣпи стѡполкъ¹⁹⁶⁴ дѣда игѡрѣвѣчѣ. с володаромъ. и съ самѣмъ вѣлѡкомъ¹⁹⁶⁵. и не поутѣша

\Арк. 279\

горѣ. и з галича. ни лодѣи ѡ перемьшлѣ. и не бѣи солѣ въ всеи роуикѡи зѣмли¹⁹⁶⁶. иицева неѡуправлѣнїа бѣша. к семюу же и гравлѣнїа безакѡннаа. ѣкоже прѡрокъ рѣ. ииѣ дѣоце лѡди моа въ хлѣба мѣрто. глѣ не призѣшлѣ¹⁹⁶⁷. и еѣ видѣти тогѣдѣ соуцаа лѡди б велицѣи печѣли. и знемогшихъ ѡ глада и ѡ рѣти. и не имѣхюу бо ни пшеница, ниже солѣ. чѣи бѣ икоудорѣтѣ прѣпроводити¹⁹⁶⁸. елѣннїи же тогѣдѣ прѡхоръ имѣа кѣлю свою. и съвѣраа множѣство попелюу ѡ вѣрѣхъ кѣлей. не вѣдѣцюу егѡ никомюу. и еѣ раздѣ

\Арк. 279 36.\

бѣше приходѣцимъ. и вѣбѣ бѣвѣше чѣрта солѣ¹⁹⁶⁹. млѣтвами егѡ. И ѣлико раздаваше толико пѣче множаше. И ничтѡ же взиамѣа. нѡ тоуне вѣрѣмъ подаваше. ѣлико хтѡ хотѣше. И не токмѡ манартырьѡ доволно бѣитѣ нѡ и мѣркѣа чѣда к немюу приходѣце ѡбѣлно. взимахюу на потрѣбу домѡмъ своимъ. и еѣ видѣти торжице ѡупрѣнѣмо. манартырьѣ же полнъ

¹⁹⁶⁴ Дописано на берегах: «пвѣдѣшѣ».

¹⁹⁶⁵ Див. Коментар 195.

¹⁹⁶⁶ Див. Коментар 196.

¹⁹⁶⁷ Пс 13:4.

¹⁹⁶⁸ Див. Коментар 197.

¹⁹⁶⁹ Див. Коментар 198.

приходящихъ на пріятіе соли. И ѿ того възвѣже забыветь, ѿ продающіи соль. И сътвориша имъ неполученіе желаніа. мнѣвше себѣ в тѣ дни. евога

\Арк. 280\

творство много привербети в соли. бытъ же имъ со то печѣ бѣліа. юже есо прѣ драго продавахоу, пѣ две головѣжнѣ¹⁹⁷⁰ на коуноу. ннѣ же по і. и никто же възимаше. и възтѣшѣ бы прудѣющіи соль. и прійдоша къ стѣпвалкоу. и навадиша на мнѣха глѣоци. іако прѣхоръ чернорізецъ иже ѣ в печѣрикомъ мнартыри. ѿлтѣ ѿ насъ еогатѣство много. мѣ сѣниціахомъ. кнѣсъ же. хотѣ и ѡгодити. двоѣ же помысли в себѣ. да ѡуцую молвоу в ннѣ ѡпразнитѣ. Себѣ же еогатѣство привербѣцетѣ. Ою мѣслѣ имѣѣ въз ѡумѣ своѣмъ.

\Арк. 280 зв.\

съвѣщавъ съ своими съвѣтниками цѣноу многоу соли. да ѡемъ ѡ мнѣха продаващѣмъ ѡгодіе еѡдетѣ. тѣгда крамоликѣмъ тѣмъ. съвѣщавѣтѣ глѣ, вѣсъ рѣ пограбѣлю чернѣца. ікрѣа в себѣ мѣсли привербѣтѣніа еогатѣства. имѣ хотѣ мало ѡгодити имъ. пѣче многоу имъ спѣноу творѣа. забыветь ео не вѣетѣ прѣпсѣчитѣти. ѣ полѣзноѣ сътворити. пѣмѣлѣтѣ кнѣсъ. да възмоутѣ соль ѡ мнѣха. быд. привезенѣ соль бѣвши. и прійде кнѣсъ хотѣ видѣтѣ іѡ. и с тѣми крамолики. иже навадиша на елѣ

\Арк. 281\

женнаго. и видѣша бы іѡ пѣпелъ ѣ видѣти сѣнѣма. много днѣвшѣ. что рѣ се еѡдетѣ. и недоѡумѣѣахоуѣа. и звѣстнѣ хотѣ ѡвидѣти. что еѡдѣ таковоѣ дѣло. съвѣче же пѣвелѣ съхранити до. і. ю дни. да разѡумѣѣютѣ иртѣнно. нѣкоемоу же повелѣ искоусити. и съвѣтѣа пѣпелъ въз ѡстѣхъ егѣ. приходящѣ по съвѣчѣю мнѣжерѣво народа. хотѣще възимѣти соль ѡ елѣженнаго. и ѡвидѣвше пѣграбленіѣ стѣче. възвращающѣ тѣцѣама рѣкама. прѣклинающѣ сътворшаго іѡ. Блѣженнѣи тѣмъ рѣ. егда ирѣвѣпана

\Арк. 281 зв.\

едѣтѣ. и тѣгда шѣше разгѣритѣ іѡ. кнѣсъ же дрѣжѣвъ іѡ. до. і. хъ дни. повелѣ ноцию ирѣвѣпатѣ іѡ. ирѣвѣпанѣ же бѣвшѣ пѣпелѣ. и тѣ ѣкѣ прѣложнѣ соль. и се ѡвидѣавше гѣрѣжанѣ прншѣдше разгѣрѣши соль. и семѣу днѣвному чѣдѣи бѣвшѣ. ѡужаѣа сътворѣвѣи насѣліѣ. не могѣи съкрѣити вѣци. Занѣ прѣже вѣемъ гѣрѣдомъ сътворѣа и нача ипрѣбѣватѣ что ѣртѣ дѣло іѡ.

¹⁹⁷⁰ Див. Коментар 199.

ТОГДА СКАЗАША КНЬЮ ИНОУ ВЕЩЬ. ꙗко сѣтвори блжєнный и кормлѣ леведоу множество народа. и въ сѣтѣ ихъ хлѣбъ сладокъ бываше. нектою же взлѣ

\Арк. 282\

ша єдинъ хлѣбъ. ꙗко блгвеніа его. и сѣрѣтеея¹⁹⁷¹ пѣреть. и горекъ акы пелынь въ оутѣ ихъ. Ои слышавъ кнѣзь. оутѣдѣвѣа сѣ сѣтворѣннемъ. И вше въ манартырь къ игоумену ісѣанну. покѣлѣа к нему. етѣ ево прѣже браждоу имѣа нань. зане сѣмичлѣше его. несѣтѣства рѣ богаптѣства. и наила рѣди. егѣо емъ стѣполкъ, в тѣуровъ заточи. аще бы владимѣръ маинахъ, на сего не встѣлѣ. его же оубола стѣполкъ, встѣнѣа на сѣ. скоро вѣвртѣ сѣ чѣю, игоумѣна въ печѣрѣкыи манартырь¹⁹⁷². сѣсѣ рѣди чюдесѣ. Великъ лѣбѣ

\Арк. 282 зб.\

начѣ имѣти къ стѣи еци. и къ стѣимъ сѣцѣмъ антѣнѣю и фесѣдѣю. чернорѣца прѣхора. ѡтѣле велми чѣлѣше, и блажѣше. вѣдѣи его въ иртѣннуу раѣа ежѣа оуца. дѣртѣ слово егѣи кѣ тому не сѣтворѣти наила нѣкому. еце и сѣ слово, оутѣврдѣ к нему кнѣзь глѣ. аще оубо азъ пѣ и зѣолѣнѣю ежѣю. прѣже тѣе сѣтонѣоу сѣѣта сѣго. И тѣи своѣма рѣкама въ грѣвѣ пѣложѣ ма. да сѣмъ лѣвѣтѣа на мнѣ вѣзлѣе тѣоѣ. аще ли тѣи прѣже менѣ прѣтѣвѣши и пѣидѣши кѣ неумѣтѣному оудѣи. тѣо азъ на рѣмоу своѣю в печѣроу вѣроу тѣа. да тѣо

\Арк. 283\

рѣди гѣ прѣцѣнѣе пѣдѣртѣ ми. сѣ многосѣтворѣннемъ к тѣеѣ грѣтѣ. и сѣ рѣкъ ѡнде ѡ нѣ. Блжєнный прѣхоръ. мнѣга лѣѣта пѣживѣ. В дѣртѣ ипѣвѣданѣи. егѣоубѣдѣи чѣтѣи и непѣрѣчѣи житѣемъ. пѣемѣ и рѣзѣлѣа стѣи. кнѣю же тогда на боѣнѣ оуца. тогда стѣи нарѣчѣе пѣвѣлѣртѣ к нему глѣ. ꙗко прѣвѣлѣа чѣ и хѣда моѣ ѡ тѣла. да аще хѣцѣши. прѣидѣ да прѣцѣнѣе вѣзмѣвѣ. и икончѣеши сѣвѣцѣнѣе своѣ. да прѣимѣши ѡданѣе ѡ егѣ. и своѣма рѣкама пѣложѣши ма въ грѣвѣ. О ево сѣжидѣю тѣоѣ при

\Арк. 283 зб.\

хѣда. да аще оубѣдѣиши и ѣ ѡхожоу. и не тѣако ипѣрѣвѣи тѣи сѣ ерѣнѣ. ꙗко прѣшешѣ тѣи ко мнѣ. и сѣа слышавѣ стѣполкъ. в тѣи чѣа воѣа рѣпѣртѣвѣ. и прѣидѣ скоро къ блажєнному. прѣвѣнѣи же мнѣго пѣоубѣвѣ кнѣа. сѣ млѣтѣиши и сѣ оубѣдѣемъ оудѣ. и сѣ вѣчѣнѣи житѣи. и сѣ вѣконѣнѣи мѣртѣ. дѣвѣ емоу блгѣобѣнѣе, и прѣцѣнѣе. и цѣловѣвѣа вѣа оуца сѣ кнѣемъ

¹⁹⁷¹ Дописано на берегах: «акъ».

¹⁹⁷² Див. Коментар 200.

и въздѣвъ рѹцѣ горѣ преддѣтъ дхъ. кнѣзь же взѣмъ стго стѣрца. и несе и в печѣроу. и своима рѹкама въ гробѣ и положи. И по грѣбѣніи стгѡ пѡнде на воиновѣ, и многовѣ

\Арк. 284\

пѡвѣдоу створи. на бѣбожныа агѣрѣны. и взѣ всю зѣмлю и. и приведе въ свою зѣмлю. Сѣ ево бѣ егѡмъ дарѡбаннаѡ пѡвѣда в рѹскои зѣмли. по прѡрѣнію прѣнаго. и ѡтѡле ѡѹесо стѡспѡлкѣ. егда ихожаше. или на рѣтъ. или на лѡбы. и прихѡжаше в мнѣстѣрѣ съ блгодарѣніемъ, покѣла стѣи еци. и грѡвѣу фесѡдѡйѣвоу. и вхожаше в печѣроу къ стѡмоу ѡнтѡнию. и блжѣнномуу прѡхорѣ. и въ прѣпѣніи сѡцѣмъ пѡклѡнѣа¹⁹⁷³. и ихожаше в поѹ еѡн. И тѣко дѡбрѣ стѡрѣше. егѡмъ наедѣмоѣ кнѣжѣніе егѡ. еѡ съвѣдѣтель бѣвъ. іѣно ипо

\Арк. 284 зѡ.\

вѣдал. чюдѣѡ и знаменіѡ. ѡ бѣша прѣлѣвнаѡ. прѡхѡра же и ичѣхъ прѣпѣніи. с нимѡ еѡди вѣемъ на мѣ пѡлоучити мѣтъ. ѡ хѣтѣ, сѡ стѣ ишемъ. емоу же слаѡ съ сѡцемъ и съ стѣимъ дхѡмъ. нѣнѣ и прѣно и вѣкѣ вѣкомъ ѡминѣ.

Патерик Йосифа Тризни¹⁹⁷⁴

\Арк. 229\

**В прохорѣ чернорѣцѣ, иже молигѡю в бѣліи глѣмѣи лѣвѣдѡ¹⁹⁷⁵
твораше хлѣбы и в пѣпелѣ солѣ**

Икоже иѡлима члѡколюецѣ егѣ, сѡ своѣй тѡари на всѣѡ времѣна и лѣтъ, промышлѣѡ ро члѡкомѣ, и полѣнаѡ дѣрѣѡ сѡжидѣѡ нашего покѡнѣнѣѡ, наѡдѣи на ны, ѡѡгда глѣ, ѡѡгда ли рѣти, ѡѡ недѡтрѣеніе сѡцаго влѣстѣлина, іимѣ еѡ приѡдѣи блѣка нѣшъ члѣкѡе нерѡдѣніе на дѡвродѣтѣль, на пѡмѣѡ дѣлѣз неподѡнѣѡ, иѡ дѣлающѣѡ слаѡ, и неподѡнѣѡ дѣлѣ, предѡни бѹдѣ слѡимъ и немилѡстѣивѣимъ влѣстѣлинамъ, грѣ ради

\Арк. 229 зѡ.\

нашихъ. ни ни тѣи дѡѣжѡ сѡда, сѡ еѡ еѣ милѡсти, не стѡѡшемѣ мѣти¹⁹⁷⁶. бѣтѣ ѡѡѡ вѡ дни кнѣжѣнѣѡ стѡпѡча в кѣвѣѣ. много насилѣнѣ лѡдѣмъ стѡтвори сѡѡтѡпѡкѣ, да бѣѡ¹⁹⁷⁷ іѡнѣѡ,

¹⁹⁷³ Див. Коментар 203.

¹⁹⁷⁴ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

¹⁹⁷⁵ В оригіналі було «лѡѡда», слово переправлено чорним чорнилом.

¹⁹⁷⁶ Див. Коментар 189.

¹⁹⁷⁷ Так в оригіналі. Вірогідно, переписувач не зумів прочитати свій протограф.

до онованія єє вини іскорєннєвъ, и и́мѣнїа, многимъ ѿемъ, сего ради поубѣти гдѣ поганымъ. снѣ имѣти на нїмъ. и бѣша ерани многи ѿ половѣць. к снмъ же и збоица бѣтъ в та времена¹⁹⁷⁸. гла крѣпокъ. и скудотъ бѣла при всемъ в рѣкѣ земли¹⁹⁷⁹. бѣтъ же во нн тѣи, приде нѣкин члкъ. ѿ смоленка. къ игомєнѣ иоаннѣ хотѣа бѣти мнѣ. егѣже и портрѣгъ, прохора того. именовѣ. сѣи же збо бѣ чєнорїсець, бѣдѣтъ себѣ в полдшаннє. и бѣдѣжаннє бѣмѣрнѣе. како и хлѣба себѣ лишївъ. собирѣе збо леведѣ¹⁹⁸⁰, и своїма рѣкама стирѣа. хлѣб себѣ творѣаше. и снмъ пирѣашеа¹⁹⁸¹, и се приготавлиаше до годѣ, и во приидѣще лѣтѣ что же приготавлиаше. како доволнѣ емѣ бѣти. бѣ хлѣба бѣ живѣ свої¹⁹⁸². и вїдѣ гдѣ чѣпѣннє сго. и велїкое бѣдѣжаннє, преложи емѣ горѣтъ онѣ на гладѣтъ, и по пѣли бѣтъ емѣ радѣтъ, по речєннѣмѣ. бѣчѣ бѣдворїеа плѣчь, и сѣдѣтра радѣтъ¹⁹⁸³ и сего ради пробанъ бѣтъ левѣннѣ¹⁹⁸⁴, ико николи же хлѣба бѣвѣи, рѣвъ профїры, ни овоца никакова же, ни пирѣа

\Арк. 230\

но тѣчїю леведѣ¹⁹⁸⁵. и бѣдѣ. како и бѣше речѣсѣа. сѣи не покорѣтъ николи же, но вєгда работаше гдѣи, радѣсѣа. и не зѣтрашїеа николи же нахѣдѣщїеа рѣти, сѣане бѣтъ житїи егѣо їако єдинѣмѣ. ѿ птицѣ. не стѣжѣа ко сѣлѣ. ни житїннѣ, и дѣже собѣрѣ бѣгага своѣа. снїи не рече како богагѣ дѣше и маши многага бѣгага. лежаща на многага лѣтѣа. єжѣ пїи¹⁹⁸⁶ вєселїсѣа¹⁹⁸⁷, иного бо не имѣаше, рѣвъ тѣчїю леведѣ¹⁹⁸⁸, но и се приготавлиаше тѣчїю на приидѣще лѣтѣо. глѣше же къ себѣ члче, в снѣ ноцѣ дѣшѣ твою иртѣажутѣ ѿ тебе ангїли, а їаже приготавлианага леведѣ¹⁹⁸⁹ комѣ вѣдѣ, и снѣ дѣломъ исполнѣвъ главо гдѣне речѣннѣе: єже рече борїте на птицѣи. нѣнѣа. їако ни сѣбѣ, ни нѣтѣ. ни в житїннѣ собирѣютѣ. но оцѣ бѣшѣ некѣснѣи пирѣетѣ и, снѣмъ рѣвнѣа сѣи прѣпѣннѣи прохѣ¹⁹⁹⁰ лѣгко прѣходѣа пѣтъ и дѣже бѣвѣаше леведѣ¹⁹⁹¹, что ѿтѣдѣ на свою

¹⁹⁷⁸ Див. Коментар 190.

¹⁹⁷⁹ Див. Коментар 191.

¹⁹⁸⁰ В оригіналі: «локодѣ», переправлено чорним чорнилом.

¹⁹⁸¹ Про це див. Коментар 9.

¹⁹⁸² Див. Коментар 192.

¹⁹⁸³ Пс 29:6.

¹⁹⁸⁴ В оригіналі «левѣннѣ», переправлено чорним чорнилом.

¹⁹⁸⁵ В оригіналі «локодѣ».

¹⁹⁸⁶ Написано над закресленим.

¹⁹⁸⁷ В оригіналі «вєселїсѣа». Правка є дуже цікавою. Очевидно, як і правки в слові «локода» пов'язані з перебуванням рукопису в Московії. Але тут є ще один нюанс. Особа, яка зробила ці правки, вимовляла слово, як московїт, але сприймала літеру «ѣ» як «і» чи «и», як українєць.

¹⁹⁸⁸ В оригіналі «локодѣ».

¹⁹⁸⁹ В оригіналі «локода».

¹⁹⁹⁰ Див. Коментар 193.

¹⁹⁹¹ В оригіналі «локода».

рѣмѣ. ꙗко на крылѣхъ възмѣръ приношаше, на свою кормлю готоваше. на необрѣннѣи земли, неначѣннана пища бываше емѣ. Гладѣ же великѣхъ припѣвѣшѣ и смѣрти належащи. глѣда ради бывѣющаго на всѣхъ людѣхъ. бѣженнѣи же дѣло свое содежаше собирѣлѣ лебедѣ¹⁹⁹², сего ради видѣнѣ нѣкѣи члѣкѣхъ собирѣюща лебедѣ¹⁹⁹³, начѣ и тои собирѣти лебедѣ¹⁹⁹⁴, себѣ же ради и домашни свои да члѣ

\Арк. 230 зб.\

препитѣющаго во глѣное врѣмѣ¹⁹⁹⁵. Семѣ же тогда бѣженномѣ паче змножѣющаго лебедѣ¹⁹⁹⁶. на пищахъ и болий тры себѣ творѣше в тѣхъ дни. собирѣлѣ таковоѣ земли, ꙗко же и преже рѣ и своима рѣкѣма стѣрага творѣше хлѣбы. и радаваше немѣщимѣхъ, и ѿ глѣда ичемогающимѣхъ. мнози же бѣхѣхъ тогда к немѣхъ приходѣще. в глѣное врѣмѣ он же врѣмѣ раздаваше и врѣ¹⁹⁹⁷ глѣко габлѣшега. ꙗко е медомѣхъ рѣще. и не тако хотѣти комѣ хлѣба. ꙗко же ѿ рѣкѣхъ се бѣженного сотворѣнѣо отѣхъ днѣнаго земли прилти. комѣ бо даше со бѣгнѣи, то свѣтѣ и члѣхъ габлѣшега, и глѣдѣ бываше хлѣбѣхъ. ꙗще ли кто възимаше отѣи, ѿверѣташега хлѣбѣ аки пѣльнѣ. нѣкто бо ѿ брѣтѣи бѣ тайнѣ, зкѣлѣ хлѣбѣ се того повелѣнѣи гѣтѣ, и не можаше гѣти, занѣ ѿверѣташе в рѣкѣхъ его аки пѣльнѣ, и гѣрѣкѣхъ паче мѣры габлѣшега. и се гѣворѣга многожды стѣдаше же га ѿ ерѣма, не могѣи повѣдати бѣженномѣ своего ѿсгрѣшенѣи. глѣденѣхъ же бѣвѣхъ, и не могѣи терпѣти нѣжды стѣртѣвѣннѣи. видѣа смѣртѣ прѣ очѣма своима. и приходѣтѣ ко ѿсѣннѣхъ и гѣменѣхъ глѣа повѣдага гѣбѣвѣшега проценѣиа прога ѿ се ѿгрѣшенѣи. и гѣменѣхъ же не вѣрѣваѣхъ рѣченѣимѣхъ. повелѣ иномѣхъ брѣтѣхъ се сотворѣти. в тайнѣхъ хлѣбѣхъ всѣа да расѣ

\Арк. 231\

мѣиотѣхъ истинно ꙗще тако етѣ, и принѣенѣхъ бѣвѣшѣ хлѣбѣхъ, и ѿверѣтега такоде. ꙗко и крадѣи повѣда брѣ. и не можаше никто же вкуситѣи его ѿ горѣти, семѣ же рѣшѣ, и еще в рѣкѣхъ его, пола и гѣменѣхъ ипрѣитѣи хлѣбѣ, да ѿ рѣкѣхъ его рече бѣмѣте, и ѿходѣще же ѿ него и дрѣгнѣ хлѣбѣхъ зкѣрѣдѣте, гѣма же принѣенѣима бѣвшѣма. зкѣрѣдѣннѣи же хлѣбѣ прѣ нимѣи прѣменига и бѣитѣ ꙗко перѣтѣ гѣрѣкѣхъ аки первѣи. а всѣтѣи же хлѣбѣхъ ѿ рѣкѣи его. аки мѣ и свѣтелѣхъ габѣга. и семѣ чюдѣен бѣвѣшѣ. прога таковои мѣхъ видѣлѣ. многи прѣкомнѣхъ ачнѣи. и многимѣхъ на поѣвѣ бѣи.

¹⁹⁹² В оригіналі «ловодѣ».

¹⁹⁹³ В оригіналі «ловодѣ».

¹⁹⁹⁴ В оригіналі «ловодѣ».

¹⁹⁹⁵ Див. Коментар 194.

¹⁹⁹⁶ В оригіналі «ловода».

¹⁹⁹⁷ Написано над рядком: «в глѣное врѣмѣ он же врѣмѣ раздаваше и врѣ».

ГДА СВЯТОПОКЪ СО ДАВЫДОМЪ ИГОРЕВИЧЕМЪ РА ЗАЧАСТА, И ПРО БАЙНКОВЪ СЛѢПОТЪ¹⁹⁹⁸ ИЖЕ
 ОБЛЕПИ СТОПОКЪ. ПОЛЪША ДАВЫДА ИГОРЕВИЧА. С БОЛОДАРЕ И ГАМЪЕМЪ БАЙНКОМЪ¹⁹⁹⁹, И НЕ ПЪРТИША
 ГОРТИ И ГАЛИЧА. НИ ЛОДИ ѿ ПЕРЕМЫШЛА, И НЕ БЫТЬ СОЛИ ВО ВСЕЙ РЪКОИ ЗЕМЛИ²⁰⁰⁰. СИЦЕБЛА
 СЪ НЕДПРАВЛЕННА БЫША, КЪ СЕМЪ ЖЕ И ГРАБЛЕНИЕ БЕСАКОННО. ТАКО И ПРОРОКЪ РЕЧЕ, СНАДАЮЩА ЛЮДИ
 СВОЯ БЪ ХЛѢБА МЪРТО. ГДА НЕ ПРИБАША²⁰⁰¹. И БЪЕ ВИДѢТИ ТОГДА СЪЩИИ ЛЮДИ БЪ ВЕЛИЦѢИ ПЕЧАЛИ
 И ИНЕМОШИИ ѿ ГЛАДА. И ѿ РАТИ И НЕ ИМЯХЪ БО НИ ПШЕНИЦѢ НИ СОЛИ. ЧИ БЫ ИСУДОТЪ
 ПРЕПРОВОДИТИ²⁰⁰². БЛЖЕННЫЙ ЖЕ ТОГДА ПРОХОРЪ

\Арк. 231 зв.\

ИМѢА КЕЛИЮ СВОЮ И СЪВРА МНОЖЕСТВО ПЕПЕЛА ѿ ВРѢ КЕЛИИ, НЕ ВЪДЪЩЕ ЕГО НИКОМЪ ЖЕ И ЕГО
 РАДАВАШЕ ПРИХОДЯЩИМЪ, И ВРЕМЪ БЫВАШЕ ЧИТА СОЛЬ МОЛИТВАМИ ЕГО²⁰⁰³, И ЕЛИКО РАДАВАШЕ,
 ТОЛИКО ПАЧЕ МНОЖАШЕИ, И НИЧТО ЖЕ ВСИМА, НО ТЪНЕ ВРЕМЪ ПОДАВАШЕ ЕЛИКО КТО ХОТЯШЕ.
 И НЕ ТОКМО МНТРО ДОВОЛЬНО БЫТЬ, НО И МИРСКАЯ ЧА К НЕМЪ ПРИХОДЯЩЕ ОИНО ВСИМАХЪ. НА
 ПОТРЕБУ ДОМОМЪ СВОИМЪ. И БЪЕ ВИДѢТИ ТЪРЖИЩЕ СЪРАНАЕМО, МНТРО ЖЕ ПОНЪ ПРИХОДЯЩИИ НА
 ПРИИТИЕ СОЛИ. И ѿ ТОГО БОДВИЖЕИ САЗИТЬ ѿ ПРОДАЮЩИИ СО, И СОТВОРИИ ИМЪ НЕПОЛЧЕНИЕ
 ЖЕЛАННА, МНѢВШЕ СЕБѢ В ТЫЛА ДНИ БОГАРТВО ПРИОБРЕТИТИ МНОГО В СОЛИ. БЫТЬ ЖЕ ИМЪ О ТОМЪ
 ПЕЧАЛЬ ВЕЛИКА, ЮЖЕ БО ПРѢДЕ ДРАГО ПЕДАВАХЪ, ПО ДВѢ ГОЛОВАЖНИ²⁰⁰⁴ НА КЪНЪ. НИЧѢ ЖЕ ПО. И
 НИКТО ЖЕ ВСИМАШЕ, И ВОРТАВШЕ ВСИ ПРОДАЮЩИИ СО ПРИИДОША КЪ СТОПОКЪ. И НАБАДИША НА МНИХА
 ГЛЮЩЕ. ТАКО ПРОХО ЧЕРНЕЦЪ И СЪТЬ БЪ ПЕЧЕИКОМЪ МНТРОЕ ѿА ѿ НА БОГАРТВА МНОГО. ДАЕ СО ВРѢ К
 НЕМЪ ПРИХОДЯЩИМЪ НЕВОБРАННО, МЫ ЖЕ ОБНИЦАХОМЪ. КНИА ЖЕ ХОТЯ ИМЪ СГОДИ, ДВОЕ ПОМЫЛИ
 В СЕБѢ ДА СЪЩИЮ МОВЪ В НИ СЪРАНИ СЕБѢ ЖЕ БОГАРТВО ПРИОБРАЩЕТИ. СИЮ МЫСЛЬ ИМѢА ВО СМЪ
 СВОЕМЪ, СОВѢЩАВЪ СО БОИМИ СОВѢНИКИ ЦЕНЪ МНОГЪ В СОЛИ ДА Е СЪ МНИХА

\Арк. 232\

ПРОДАЦА Е БУДЕ. ТОГДА КРАМОЛНИКОМЪ ТЧѢ ОБЕЩАВАЕИ ГЛА БА РАДИ ПОГРАБЕЛЮ ЧЕРИЦА КРЫИ БЪ
 СЕБѢ МЫСЛЬ ПРИОБРЕТЕНИЯ БОГАРТВА. ИМЪ ЖЕ ХОТЯ МАЛО СГОДИ ИМЪ, ПАЧЕ ЖЕ МНОГУ ИМЪ ИПОИ
 ТВОРИ. САЗИТЬ БО НЕ БЪЕТЪ ПРЕПОЧИТАТИ. СЪЖЕ ПОЛЕЗНОЕ СОТВОРИТИ. ПОСЫЛАЕ ЖЕ КНИАДА БОМЪТЬ
 СО ВЮ СЪ МНИХА. ПРИВЕЗЕНТѢИ ЖЕ БЫВШИ СОЛИ, И ПРИДЕ КНЪ. ХОТЯ ВИДѢТИ. Ю И С ТЪЕМИ
 КРАМОЛНИКИ, ИЖЕ НАБАДИША НА БЛЖЕННАГО И ВИДѢША ВСИ. ТАКО ПЕПЕЛЪ СЪТЬ ВИДѢТИ ОЧИМА,

¹⁹⁹⁸ На берегах дописано: «В лѣто. SAS».

¹⁹⁹⁹ Див. Коментар 195.

²⁰⁰⁰ Див. Коментар 196.

²⁰⁰¹ Пс 13:4.

²⁰⁰² Див. Коментар 197.

²⁰⁰³ Див. Коментар 198.

²⁰⁰⁴ Див. Коментар 199.

мно́го же дивѣшесѧ, что рече се еѡдетѣ. и недомѣахѡсѧ. и вѣстнѡ же хотѧ оубѣдати что дѣтѣ таковоѡ дѣло. Обачѣ же повелѣ ѡ сѡхрани́ти. до трѣ днѣи, да разсѡмѣѡ и́стинно. нѣкоемѡ повелѣ вѣдѣти. и обрѣтесѧ пѣпелъ во зѣтѣхъ его. приходѧцимъ же по обѣчаю мно́жества наро́да. Хотѧще вѣнмѧти ѡ ѡ блѣннаго. и зѡвѣдавше пограблѣние стѣрче. бѡвращѧющѣ. тѣи́ма рѡкама. проклина́юще сотворѣшаго ѡе. блѣнный же тѣмъ рече. егда и́спана еѡде и тогда шѣше раграбнѣти ю. кня же державѣ ю до трѣ днѣи. повелѣ но́цию и́спати ю. и́спанѡ же бѣвшѡ пѣпелѡ, и тѡ ани преложѣа в ѡ и се зѡвѣдавше гражда́не, пришѣше раграбнѣа ѡ, и семѡ днѣномѡ чюдѣи бѣвшѡ зжарѣа сотворѣвѣи насѣлѣе. не могѣи

\Арк. 232 зб.\

же сокрѣти вѣци, зане прѣжде вѣмъ гражда́номъ сотвори, и нача и́спѣтывати что еѣтъ дѣло се. тогда ика́ша кнѣзю и́нѡ вѣщѣ. еже сотвори блѣнный, ко́ма лебедю²⁰⁰⁵ мно́жество наро́да. и въ зѣтѣхъ и́хъ хлѣбъ сладокъ бѣваше, нѣкоторѣи же вѣа́ша едѣи хлѣбѣ. еѣ его блѣвниа, и обрѣтесѧ акн пѣрѣтъ, и горѣ акн пѣлѣи во зѣтѣхъ и́хъ. ии глѣшавѣ кня, и зѣтѣдѣвѣа ѡ сотворѣннѣм, и шѣ в мѣтрѣ ко и́гѡменѡ и́сѡлнѡ, покаясѧ к немѡ, еѣ во прѣжде вѣдѣи и́мѣа на нь, зане обѣчѧше его неѣвѣства ра́ди бога́тства, и насѣлѣа ра́ди его же е́мъ стѡпѡкъ в тѣрѡвѣ зѡточѣи. и а́ще бы владѣи́и моно́ма, на сего не вѡртѧлъ, еѣ зѡга́вѣа стѡпѡкъ вѡртѧниа на сѧ. икѡро бѡврати сѣ чѣрѣнию и́гѡмена в пѣчѣи́кѣи мѣтрѣ²⁰⁰⁶. еѣ ради чюдѣе вели́кую лю́бовѣ нача и́мѣти кѣ стѣ еѣцѣи, и ко стѣимъ о́цѣмъ. антонию и дѣодѡ́нию. чернѡри́ца же прохѡра. ѡтѡлѣ вѣми чѣгѧше и елажѧше, вѣдѣи его во и́стиннѡ раѡа е́жнѣа рѡца. да́тъ же слово еѣгови, к томѡ не сотвори́ти насѣлѣа никомѡ же. е́ще же и се слово зѣтверди к немѡ кня гла, а́ще зѡ а по и́воленѣиу е́жнѣиу прѣже тѣе ѡндѡ свѣѣта сего, и тѣи сво́има рѡкама во грѡ положи́ ма. да сѣмъ глѣвѣа на мнѣ. еѣлобѣи твое, а́ще ли тѣи прѣжде мене

\Арк. 233\

прѣртѣвнѣи, и пойдѣши кѣ недѣмѣтнѡмѡ еѡдѣи то а на ра́мѡ своѡю в пѣщѣрѡ внѣзѣ тѣа да того ра́ди процѣ́ние гѣа подѣтъ ми. ѡ многѡсотворѣннѡмъ кѣ тѣеѣтѣ грѣѣтѣ. и сѣцѣ рѣкѣ ѡнде ѡ него. блѣнный же прохѡрѡ мно́га лѣѣта по́живѣ, и в дѡбрѣ испѡвѣдѣннѣи, еѣгѡдѡнѣимъ чѣтѣимъ и непѡрѡчнѣимъ житѣиѡ по́сѣмъ же раѡолѣвѣа стѣи́и кнѣзю же тогда на вѡнѣ сѣци. тогда стѣи²⁰⁰⁷ наречѣние поѡлаѣтѣ к немѡ гла. глако приѣлѣжѣиа чѣ и́хѡда моего ѡ тѣла. а́ще процѣ́ние бѡмѣвѣтѣ. и скончѣаши обѣѣцѧ́ние своѡ да при́имѣши ѡдѣ́ние ѡ еѣа. и сво́има рѡкама вложѣши ма во грѡвѣ.

²⁰⁰⁵ В оригіналі «леводю».

²⁰⁰⁶ Див. Коментар 200.

²⁰⁰⁷ Написано над рядком.

ѣ бо Ожидѣю твоего прихода, да лице змѣдлѣши, ꙗко ѿхожу, и не тако испрѣви ти се брань. ꙗко же пришею ти ко мнѣ. и сѣна слышавъ стѣпоу, в тои ча бон распрѣтивъ и приде скоро ко бжнѣому. прѣпный же много побывъ кнѣзя о мѣтѣни. и о бѣдѣемъ сдѣ, и о бѣчнѣи жини, и о бѣконечнѣи мѣцѣ дѣвѣ емѣ. бжнѣе. и процѣне и цѣловѣвѣ всѣа сѣцига со кнѣземъ, и бѣдѣвѣ рѣцѣ горѣ предѣтѣ дѣхѣ. кнѣя же всѣмъ стѣго стѣрѣца, и несе и бѣ пѣцѣроу, и своѣма рѣкама вѣ грѣ положи, и по погрѣвѣннѣи бжнѣннаго поѣде на воѣнѣ, и много побѣдѣ сотворѣвѣ на бжнѣжнѣа агѣрѣаны, и всѣа всю землю и, и прибеде ко всю землю и хѣ. ѣ бо бжнѣ бжнѣомъ

\Арк. 233 зв.\

даровѣннага побѣда бѣ рѣкѣи земли, по прорѣчѣннѣи прѣпнаго. и ѿтолѣ збо стѣпоу. егда неходѣше. или на рѣ, или на лѣвы, и приходѣше в мѣтѣ со бжнѣдареннѣемъ, поклонѣлѣа. стѣи еѣы, и грѣу дѣодѣнебѣ, и бжнѣше бѣ пѣцѣрѣ ко стѣомѣ антоннѣи и бжнѣннѣомѣ прохорѣ, и вѣемъ прѣпнѣннѣемъ оѣемъ поклонѣлѣа²⁰⁰⁸, неходѣше бѣ пѣтѣ своѣи, и тако дѣбрѣ стѣрѣлѣа пѣ своѣи бжнѣ надѣимѣе кнѣжѣннѣе его, сѣмъ свѣдѣтелѣвѣ бжнѣвѣ, сѣсно испѣвѣдалѣ чюдѣлѣ же и наменнѣа. ꙗже бжнѣ прѣлѣбнѣа. прохора же и инѣхѣ прѣпнѣннѣхѣ. е нимѣи же бжнѣ вѣемъ наѣмъ. злѣчнѣи милѣтѣ, о хрѣтѣ иѣ гѣ наѣшемъ, емѣ же слава. со оѣи и со стѣимъ. дѣхѣомъ. нѣи и прѣно и бо вѣки вѣкѣомъ аминѣ.

Друкований Патерик: видання 1661 р.²⁰⁰⁹

\Арк. 199 зв.\

Прохоръ з зѣлѣи е пѣпѣла пѣцѣ здѣ прѣтѣвнѣ: Хрѣта бжнѣ Члѣвѣка днѣ насыщѣннѣи сѣлѣвѣ.

Житѣе прѣпнѣ: ѿца нашѣ Прохора чѣдотворца²⁰¹⁰.

Иже ѿ зѣлѣа глѣмагѣсѣ лѣвода творѣше хлѣбѣ сѣлѣкѣи, ѿ пѣпѣла же соль мѣтѣвою своѣю.

\Арк. 200\

Прогѣтѣи вѣ цѣдрѣтѣхѣ и мѣтѣи бжнѣ, мнѣгажды побжнѣетѣ злѣа нарѣдѣ члѣвѣкѣи, да тако наказѣвѣ, не рѣзѣмѣ привлѣчѣтѣ здѣлѣннѣи, и надѣла понѣдѣи бжнѣлѣ: сѣбѣлѣе лице и казнѣннѣи, и цѣлѣвѣ на рѣны подавѣтѣи немѣдлѣннѣи. ꙗкѣже лѣпо еѣ видѣтѣи ѿ житѣа сѣгѣо Прѣпнѣнагѣо Прохора, свѣдѣтелѣствѣлѣннѣагѣо сѣце²⁰¹¹.

²⁰⁰⁸ Див. Коментар 203.

²⁰⁰⁹ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

²⁰¹⁰ На берегах: мѣа фѣрѣи днѣ.

²⁰¹¹ Див. Коментар 189.

Въ дни Кнѣженіа Свѣтополка ꙗзыславича въ Кіевѣ, много насилѣа ѿ Кнѣзя сотвориша людемъ: дома ево силныхъ бѣ вины и корени, и имѣніа многихъ ѿлѣтъ. Се гв ради бгъ похвѣти поганымъ силѣ имѣти нанѣ, и вѣстѣаша рѣти многѣ въ державѣ егв ѿ половцѣ, кѣ имъ же и междобѣнаа брань: ѣакъ быти тогда глѣдѣ многажѣ, и скѣдѣти вѣліей въ Русскій землі^{2012,2013}.

Въ тѣмъ же дни прѣде ѿ Смоленска въ Печѣрскіи Монастырь²⁰¹⁴, сей Блженный Прѣхоръ, къ игѣменѣ ѿолани, и ѿ негв воспрѣлѣтъ стѣий Анггльскій и Ноческій Овразъ.

Начѣтъ же подвѣзѣтиа крѣпко въ доводѣтелехъ, и вѣдѣ себѣ въ возѣржаніе велико, ѣакъ и хлѣба събычнаго лишѣ себѣ: но свирѣла лободѣ²⁰¹⁵, и своима рѣкѣма стирѣла, хлѣбѣ себѣ творѣше:

\Арк. 200 зв.\

и тѣмъ питѣшеа²⁰¹⁶. Се же приготоваѣше въ время лѣтнее на вѣсь годъ, и пришѣдшѣ пакѣ лѣтѣ, тѣжде творѣше на годъ приходѣцій: ѣакъ не требѣан ѣмѣ събычнагѣ хлѣба по всѣ дни животѣ своѣгв. и того ради прозѣанъ бѣ Лободникъ²⁰¹⁷, занѣ рѣзѣтъ Профѣры въ Цркви, въ кѣліи ниже Овоцие когдѣ ѣдѣше, но тѣю лободѣ: ѣакъ же ни ино что пѣше, крѣмѣ вѣдѣ.

Видѣ же бгъ терпѣніе стѣгв въ толѣцѣмъ возѣржаніи, прѣтвори ѣмѣ горѣть онѣ хлѣба творѣмагв ѿ лободѣ, въ глѣдѣтѣ²⁰¹⁸. И быстѣ ѣмѣ въ печѣли мѣсто радѣтъ. Не покорѣе бо сей Блженный никѣлиже, но всѣгда радѣлаа работѣше Гдѣви. Ниже оутрашилѣа когдѣ никѣли нахѣдѣційа рѣти²⁰¹⁹, занѣ живѣше ѣки птица, рѣзѣтъ лободѣ ничѣгоже ино имѣи, ѣакъ немѣщѣ ѣмѣ съ богѣтымъ хвалѣтиа²⁰²⁰: Дше, имѣши многа бѣга, лежѣца на лѣтѣ многа, почивѣи ѣжѣ пѣи веселиа. но пѣче и за сѣліе что приготоваѣнное на годъ, вкарѣше себѣ глѣ: Прѣхорѣ въ ино нѣцѣ дшѣ твоѣи итѣжѣтъ ѿ тебе, а ѣже оутѣговѣлъ еси комѣ вѣдѣтѣ Исполни

²⁰¹² Див. Коментар 190.

²⁰¹³ Див. Коментар 191.

²⁰¹⁴ На берегах: ꙗ: Прѣхоръ ѿ смоленскѣ.

²⁰¹⁵ На берегах: пица егѣ еѣ хлѣбѣ ѿ лободѣ.

²⁰¹⁶ Про це див. Коментар 9.

²⁰¹⁷ Див. Коментар 192.

²⁰¹⁸ На берегах: горѣ лободѣ прѣложѣа ѣмѣ въ глѣдѣтѣ.

²⁰¹⁹ На берегах: неволиши брани.

²⁰²⁰ На берегах: Лѣ: зѣ.

ей Блженный деломъ слово Гдне реченное²⁰²¹: Возрите на птици нынѣ, ꙗко ни сеютъ, ни жнутъ, ни собираю въ житницы,

\Арк. 201\

и ѿцъ вашъ Нѣный питаетъ ѿ²⁰²². птицамъ во реводѣ стѣи, легко прохаждаше пѣтъ, и дѣже ратѣше леводѣ: ѿже ѿтѣдѣ на своѣ рѣмѣ, ꙗко на крѣмѣ, приношаше въ Монартыръ. и тако ѿ неѡраннаа землѣ нескѣннаа пица, ꙗкоже птици бываше ѣмѣ.

Егдаже иже подвижашеа стѣи, припѣ въ Російской земли²⁰²³, при воедѣшнихъ ерѣнѣхъ гладъ великъ: ꙗко того ради смѣтъ належаше людемъ. Бгъ же хотѣ прославити Угодника своего, и помиловати люди свои, умножи тогѣ леводѣ сѣло, паче иже лѣтъ чѣмъже Блженный Прохоръ трудъ болий творѣше себѣ, собираа безъ претѣни зѣлѣ то, своиа же рѣкѣмѣ стирѣа, и хлѣбы ѿ негѣ творѣ: ꙗже раздаше неимѣющимъ, и ижемагѣющимъ ѿ глѣда. Видѣвше же егѣ неѣци собирающа леводѣ, начаша и тѣи собирать такожде себѣ, да препитаѣа въ гладѣ²⁰²⁴: но неможахъ ѿ горести ѣсти²⁰²⁵.

Тогѣ вси тѣеѣции сѡбратишаа къ стѣмѣ: Онь же времѣ невозерѣнно Хлѣбъ своѣ ѿ леводы рѣци, подаваше. И времѣ едѣнѣ тѣо слако, аки бы е мѣдомъ смѣшено бывѣ, ѣвѣлашеа: ꙗко негѣхъ хотѣти имъ Хлѣба ѿ пшеницы рѣцагѣ, ꙗкоже

\Арк. 201 36.\

негѣ ѿ былаа печѣнагѣ рѣкѣмѣ Блженнаго Прохора. Веаче и се чѣдно ѣтъ, ꙗко Хлѣбъ тои, тоѣю со елѣнѣмъ ѿ Блженнаго едѣнъ быи, свѣтелъ и чистъ ѣвѣлашеа, и сладокъ въ сѣдѣ бываше. Но иже кѣмъ сѣтѣи взѣтъ еѣ, чѣрнъ аки Переть, и горекъ аки Пелѣ сѡбрѣтѣлашеа²⁰²⁶. Ибо некто ѿ братѣ, еѣ елѣнѣа взѣ въ чѣнѣ оу Блженнагѣ Хлѣбѣ, и хотѣше ѣсти: И се сѡбрѣтѣа въ рѣкѣ егѣ аки переть, въ дѣтъ же горекъ паче мѣры: чѣмъ же неможаше ѣсти. сеже многажѣ сотвориа ѣмѣ. Онь же стѣдѣлашеа повѣдѣти Блженномѣ согрѣшенѣа того, и съ елѣнѣ Хлѣба просѣти оу него: Веаче глѣдѣ быи сѣло, и не могѣ терпѣти нѣжѣ ерѣбенѣа, видѣа смѣтъ пре сѣчимъ своиа, прѣде къ Игѣменѣ Юанѣ, и иповѣда ѣмѣ быше, процѣни проѣа. Игѣмѣ же не вѣробѣа речѣномѣ, повелѣ иномѣ братѣ взѣти Хлѣбъ сѣ стѣгѣ сѣтѣи, да раздѣлѣе ирѣтинѣ, иже тако е Принесѣнѣ же иже бышѣ Хлѣбѣ, сѡбрѣтѣла

²⁰²¹ На берегах: ма⁴: ѣ.

²⁰²² Див. Коментар 193.

²⁰²³ На берегах: препита людъ въ гла хлѣбо слаки ѿ леводѣ.

²⁰²⁴ Див. Коментар 194.

²⁰²⁵ Див. Коментар 194.

²⁰²⁶ На берегах: хлѣбъ егѣ елѣнѣи бы сладо скраденѣи горекъ.

такоже, яко же и първыи Брѣаказѣ: не можахше во никто же вкѣнѣтѣ егѡ ѿ горести. Семѡ оубо хлѣбѡ сѡшѡ еше в рѡкаѣ и, послѣ пакѣ Нгѡмѣ кѡ стѣмѡ, испросити хлѣбѡ, да ѿ Блѣенїа егѡ вѡде: ѿходѣще же [рече] ѿ негѡ возмѣте и дрѡгѣ хлѣбѡ сѡтѣи. Сѣмѡ же принесеннымъ вѣвшѣи, хлѣбѡ

\Арк. 202\

в таинѣ вѡзѣтѣи, премѣнїа прѣ нимѣи, и вѣстѣ чернѣ акѣ перѣте, и горекѡ акѣ пелѣи, якоже и първыи: ѡ вѡзѣтѣи хлѣбѡ ѿ рѡкѡ егѡ вѣтѣтѣ гѡвнїа, и слѣдѡ вѣстѣ акѣ мѣдѣ. И тако же семѡ чѡдеи вѣвшѡ, прослѡ Блѣеный Прѡхорѡ вѣдѡ: и мнѡги препитѣвѡ ачнїа, мнѡгимѡ на полѡзѡ вѣстѣ.

Посѣмѡ Сѡлтополкѡ Іѡзлѡвнѣчѡ Кнѡзь Кїевскїи, зачѡ междѡбѡвнѡю брѡнѡ сѡ Дѣдомѡ Ігорѡвнѣмѡ Кнѡземѡ Володымерскїмѡ: за елѣпотѡ Василикѡ Ростислѡвнѣа Кнѡза на Треѡвля²⁰²⁷: егѡже ѡелѣпїтѣи повелѣ Сѡлтополкѡ прѣлѣченѡ Дѣдѡ Ігорѡвнѣчѡ. Тако же и сѡ Володарѣмѡ Ростислѡвнѣемѡ Брѡтомѡ Василиковѣи Кнѡземѡ на Прѣмѣшлѣ, и сѡ самѣи Василикомѡ: за вѡлостѣ ѡца своѣгѡ Іѡзлѡва, юже Ростислѡвнѣи держѡхѡ²⁰²⁸. И оубѡ возвратїлѣа еше ѿ брѡнїи самѡ Сѡлтополкѡ в Кїевѡ, Дѣда прогнѡ в Лѡхї, и послѣднѣ во градѣ егѡ Володымерѣ снѡ своѣгѡ Мрѣнѡла: Володарѡвнѣи же и Василиковѣи не сѡдолѣѣ, но послѡвѡ дрѡгаго снѡ своѣгѡ Іѡроелѡа по оугрѡи на нїхѡ.

В то оубѡ времѡ вѣлю нестрѡенїю сѡщѡ, и гравлѣнїю беззакѡннѡмѡ, не прѣтїша кѡпцѣвѡ кѡ Кїевѡ ѿ Гѡлнѣа и Прѣмѣшлѡа: и не вѣтѣ оѡли во вѣей Русїнскѡи землѣ²⁰²⁹.

\Арк. 202 3в.\

и еѣ вѣдѣтѣтѣ тога сѡщѡ лѡди вѡ велицѣ печѡлѡ²⁰³⁰.

Блѣеннѣи же Прѡхорѡ вѣдѣвѡ искѡдѡтѡ, сѡбрѡ в кѣлїю своѡ мнѡжерѣво пѣпѣла ѿ вѣрѣхѡ кѣлїи, и помѡнїлѣа Гѡвнѣи, начѡтѣ раздавѡтѣи вѣрѣмѡ оѡли трѣвѡцимѡ пѣпѣлѡ тоѡи, и з негѡже вѣрѣмѡ вѣвѡше сѡ чїрѣта мѡтѡвѡми Блѣенѡгѡ^{2031, 2032}: юже елѡико раздавѡше, толико пѡче оумножѡше: яко не тоѡкмѡ доѡльно вѣстѣ Мѡнарѣврѡ, но и Мїрѣтїи лѡдїе прїходѡще кѡ немѡ, вѡзїмѡхѡ и зѡвѣнѡно на потрѣбѡ дѡмомѡ своѡмѡ. Не вѡзїмѡше стѣиїи ничѡтоже, но тѡне вѣрѣ раздавѡше,

2027 На берегах: в л: ѿ ѡ сѡхе. ѿ р: лѡз. по что неѡлѡ солѡ в рѡи.

2028 Див. Коментар 195.

2029 Див. Коментар 196.

2030 Див. Коментар 197.

2031 На берегах: Прѡхѡ прѣложїи мѡтѡвою своѡю пѣпѣ в ѡ, и рѡдѡще в вѣоѡлїе тѡи.

2032 Див. Коментар 198.

ѣлико ктѡ требоваше. И еѣ видѣтѣ тоѡжице зпразниѣемо, Монастыѣ же полнѣ приходѣщихѣ на пріѣтїе соли.

Тогда воздвижѣ врагѣ бѣлю забвѣтъ въ продающихѣ солѣ на торжици, ѣкѡ не полчиша желанїа своѣго²⁰³³. мнѣша еѡ бѣ тѣмѣ дни всегѡ мїра еогѣтѣтво прїверѣети за солѣ, и се бѣтѣ имѣ тѣцѣта бѣлїа: ѣкѡ ѣже прѣжде продавахѣ драго никтоѡже кѡповаше. Востѣвше дѣѡ вси продающїи солѣ, прїидѡша къ Кнѣзю Сѡлтополкѣ, и навадиша на блѣженнаго глѡще: ѣкѡ Прѡхорѣ Чернорїзецѣ Печѣрикагѡ Монастыѣра, ѡзѣтѣ ѡ насѣ еогѣтѣтво многѡ. Сѡбратї еѡ къ себѣ по солѣ вѣрѣхѣ невозеранно, мѣ же даню

\Арк. 203\

данюче тѣбѣ, и зѣбѣти своѣмѣ соли немѡжемѣ, и рѣди ѣгѡ сѡбнищѣхомѣ. Кнѣ же се слышѣвѣ, двоѣ бѣ себѣ помысли: да и сѡщю вѣ нїхѣ молѣвѣ оупразниѣтѣ, и сеѣтѣ еогѣтѣтво прїверѣащѣтѣ. тогда советѣцѣ съ советѣтѣники своѣми, да цѣнѣ соли еѡдетѣ многѡ, и да ѡѣмѣ оу Прѡхора, ѣмѣ продаѣца ѣи еѡдетѣ чрѣзѣ своїхѣ. и советѣцамѣ крамѡлѣникомѣ тѣмѣ: вѣсѣ рѣди [рѣчѣ] погрѣблю Мнїхѣ. краѣше же бѣ себѣ мѣлѣ прїверѣѣтѣнїа своѣгѡ, хотѣ нѣчѣтѡ згодїти имѣ, пѣчеже забвѣтїю своѣю вѣщшѣ спѡнѣ тѣмѣ творѣ: забвѣтъ еѡ не вѣрѣтъ инымѣ полѣзнамѣ предѣпочитѣти.

Поглѣ оуѣсѡ Сѡлтополкѣ да вѡзмѣтѣ солѣ вѣдѣ оу Прѡхора. И ѣгда привезѣна бѣтѣ, прїидѣ ѣмѣ хотѣ видѣти ю и сѣ тѣми крамѡлѣники, иже навадиша на блѣженнагѡ: и видѣша вси, ѣко пѣпелѣ ѣвїелѣ вѣ оуїю иѣ²⁰³⁴. рѣчѣ же Кнѣзѣ нѣкїимѣ да вѣдѣтѣ: и пѣпелѣ тѣкожде сѡверѣѣлѣ вѣ дѣтѣ. тогда много днѣишѣмѣ измѣненїю томѣ, и недѡмѣвѣхѣмѣ. Тѣже и зѣбѣтѣнїѣ хотѣ зѣвѣдѣти, чтѡ поглѣди ѡ видѣнїа тѣкоѡвагѡ еѡдетѣ; повелѣ Кнѣзѣ сохраниѣти тѡ до трѣ днїи. Мнѡжерѣтво же нѣрѡда по сѡбычѣю прїхождѣхѣ ко блѣженѡмѣ хотѣще вѣнимѣти солѣ: но оуѣвѣдавѣше

\Арк. 203 36.\

погрѣленїе ѣлѣ, вѡбращѣхѣмѣ тѣци, проклинѣющѣ сотѡборшагѡ се. блѣженный же тѣ рѣчѣ: ѣгда и зѣбѣпана еѡдетѣ ѡ Кнѣзѣмѣ вѡнѣ, тогда вѣи шѣдше советѣтѣ себѣ. Кнѣзѣ оуѣѡ предѣрѣжѣ ю до трѣхѣ днїи, и ничѣтѡже разѣѣ пѣпелѣ полчиѣвѣ, повелѣ ноуїю и зѣбѣпати вѡнѣ.

²⁰³³ На берегах: Сѡлѣтѣ бѣтѣ прѣхѡ Кнѣзю стѡполкѣ ѡ продающїи со.

²⁰³⁴ На берегах: кнѣзѣ погрѣбѣи дѣтѣ со, и тѣ прѣложѣлѣ бѣ пѣпелѣ.

Пепелъ же той ѿзыпанъ сѣи, аже преложиша пакы въ солъ: и оубѣдаше Гражәне, сотекошася и взимахъ радующеся²⁰³⁵. Семъ предивномъ чудей бывшъ, оубаже Князь сотвори въи наслѣе. И не могъи сократи бѣци, зане предъ вѣмъ грядомъ сотвориша, нача испитовати, что естъ дѣло е? Тогда казаша емъ всѣ творима Блженнымъ Пророкомъ, не токмо съ солн той въ пепела бывшей: но и съ хлѣбѣхъ въ Локодѣ, имже множество народа препитѣ. И какъ еладце съверѣташе, егда въ рѣкѣ егѣ прѣймаше ктѣ съ Блвеніемъ: какоже горце, егда ктѣ сътѣи взимаше.

Сѣи слышавъ Князь Свѣтополкъ, оубаже дѣла своегѣ, и шедъ въ Печерскій Монастырь, смириша съ Нгдменомъ Исѣанномъ²⁰³⁶: прѣжде ево вѣждѣ имѣаше на нь, съелчѣнѣ ради съ неспитѣевогѣ богагѣево, и съзобленіи людѣи: чѣмъ же и въ Тѣровѣ тогѣ еаше заточилъ.

Арк. 205\|²⁰³⁷

Сѣи оубаже вортѣи на еа, Хртѣи Князь Владимѣр Мономахъ, скоро оубрати съ чѣртѣи въ Печерскій Монастырь²⁰³⁸.

Сѣи же ради чудей, нача ѿтолѣ любовъ имѣти великѣ Свѣтополкъ къ Прѣтѣи Бѣи, и Прѣннимъ Сѣемъ Антѣи и Феодѣи Печерскимъ. Пророка же Блженнагѣ ело почиташе и еаше: вѣдѣи егѣ рабѣ Бжѣи истиннаго бѣти. Прѣ нимъ же и дѣслово Бѣи, к томѣ не творити наслѣи никѣмъ же. еше же и ее слово оубѣрди, къ Блженномъ глѣ: какъ аще азъ, по ѿзобленіи Бжѣи, прѣже чѣе ѿидѣ въ мѣра егѣ, чѣи своѣма рѣкама въ грѣ ма вложѣ: да такъ езобѣе твоѣ гѣи на мнѣ. аще ли чѣи прѣтавиши прѣже менѣ, то азъ на рамѣ моѣ вземъ, въ Печерѣ внесѣ чѣ²⁰³⁹: да тогѣ ради съ многѣсотворѣннѣмъ к чѣе грѣе моѣмъ, Гдѣ прощѣеи подѣртъ мнѣ.

Сѣи словѣ оубѣрженнѣ бывшѣ, Блженнѣ Пророкъ пожѣ лѣта доволна Бгѣгѣднѣ, житѣемъ непорочнымъ и жетѣокимъ, поемъ разболѣе: Княже Свѣтополкъ ѿзше еаше на еранѣ прѣтѣи половцемъ. Тогда послѣ к немѣ Блженнѣ глѣ²⁰⁴⁰: Какъ прѣближися оже чѣи ехѣда моѣгѣ ѿ чѣла, аще хоцѣши оубѣ съѣчѣнѣи исполнитѣи, и съртѣвеніе грѣхѣвѣ

²⁰³⁵ На берегах: ѿзыпанъ ѿ князя пѣлаго преложиша пакы въ солъ.

²⁰³⁶ На берегах: Князь поклася чѣе ради егѣ.

²⁰³⁷ Так в оригиналі.

²⁰³⁸ Див. Коментар 200.

²⁰³⁹ На берегах: князь едрожилъ егѣ дѣи дрѣла вложѣ въ грѣвѣ.

²⁰⁴⁰ На берегах: ѿзвѣрѣи князю емѣ своегѣ егѣ.

\Арк. 205 зб.\ (sic!)

пріѣхати ѿ Бѣга, прійди да процѣниѣ възмевѣ, и своѣма рѣкама вложѣ ма въ гробѣ: еѣ ево ѿжидѣю твоѣгво пришеѣтѣѣа. ѿце ли замедлиши, и еѣ тебѣ ѿидѣ, то ѿзѣ винѣ не ѿма: и еранѣ не тѣко ти еа исправитѣ, ѣакѣ же пришеѣдѣ ти кѣ мнѣ. Сѣа елѣша Сѣа-тополѣ, ѣеѣ воа ѿртѣвнѣ, прійде скоро кѣ Прѣхорѣ еолаѣемѣ²⁰⁴¹: Прѣпѣный же много побѣи Кнѣза ѿ млѣбини, ѿ еѣдѣемѣ еѣдѣ, ѿ вѣчноѣ жизни, и ѿ еѣконѣчноѣ мѣцѣ. дартѣ же еѣмѣ процѣниѣ и елѣвѣнѣ: и цѣловѣ вѣѣхѣ еѣцихѣ еѣ Кнѣземѣ. Тѣже воздѣѣ рѣцѣ своѣ гѣрѣ, предѣртѣ дѣхѣ еѣ рѣцѣ Бѣжѣ²⁰⁴².

Кнѣ же еѣ чернорѣзца, вѣземѣ тѣело Прѣпѣна, неѣ еѣ Пѣцѣрѣ: и въ грѣ вложѣ рѣкама своѣма²⁰⁴³.

По погрѣвѣнѣи еѣгво пѣде на еѣа, и многѣ побѣдѣ пріѣ на еѣзѣожнѣа ѣгарѣнѣ: плѣнѣи еѣа еѣранѣ Половѣцкѣа, и привѣдѣ ѿхѣ еѣ зѣмлю своѣ²⁰⁴⁴. Сѣ же еѣитѣ побѣда Бѣгомѣ дарѣваннѣа Рѣсѣѣйскѣи зѣмлѣ, по прѣрѣчѣнѣю млѣтѣвѣвѣющѣа Прѣпѣнагѣ Прѣхора. И ѿтолѣ Кнѣзѣ Сѣа-тополѣкѣ, на еѣранѣ ѿли на лѣвѣи ѿдѣѣи, вѣегдѣа прихѣждѣше еѣ Пѣчѣрѣкѣи Мѣнарѣѣѣрѣ елѣвѣнѣа рѣдѣ: и еѣ мнѣсѣгѣи ѣѣсерѣдѣемѣ и елѣгрѣнѣемѣ покланѣшеѣа еѣ Цѣркѣи Бѣгомѣоздѣннѣи, прѣ Чѣудѣотѣвѣорнѣю Иѣкѣвнѣю Прѣтѣѣа Бѣца,

\Арк. 204\ (sic!)

и прѣ Гѣрѣомѣ Прѣпѣнагѣ Аѣсѣдѣѣѣа: тѣакоже и еѣ Пѣцѣрѣкѣ прѣдѣ Гѣрѣомѣ Прѣпѣнагѣ Аѣнтѣсѣнѣа и Прѣхора, и прѣѣиѣхѣ вѣѣхѣ Прѣпѣнѣхѣ²⁰⁴⁵: и тогдѣа иѣхѣждѣше еѣ пѣтѣ своѣ. И тѣако дѣбрѣ еѣтрѣолашеѣа Кнѣжѣнѣе еѣгѣ, по мнѣсѣгѣи кѣзнѣхѣ Бѣгомѣмѣловѣаннѣе, чѣрѣ Прѣпѣнагѣ Прѣхора: ѣакѣѣже еѣамѣ Хѣртолѣвѣнѣвѣи Кнѣ Сѣа-тополѣкѣ Іѣзѣаѣлаѣвѣи вѣѣдѣртѣ еѣѣ, ѣаѣно вѣѣ ѿповѣдѣа чѣдѣѣа же и знѣаменѣа еѣгѣ ѣѣгѣдѣннѣа Бѣжѣа.

Сѣсѣѣже еѣтѣѣми млѣтѣвѣми, еѣдѣи и нѣѣѣ людѣ Рѣсѣѣйскѣимѣ, при еѣранѣхѣ вѣегдѣашиѣхѣ, не лиѣшѣтѣѣа еѣраѣшнѣа, наѣпѣаѣеже прѣвѣвѣѣѣющѣа въ живѣтѣ вѣѣчнѣи, и еѣгѣ на зѣмлѣ, еѣже еѣ Тѣворѣтѣи вѣлю Бѣжѣю, и сѣзнагѣ на Нѣѣи²⁰⁴⁶, еѣже еѣртѣ: Наѣвѣтѣтѣѣѣа еѣгдѣа ѣаѣѣѣа елѣѣѣа еѣгѣ²⁰⁴⁷⁻²⁰⁴⁸. Сѣже еѣтолѣѣпнѣе Бѣраѣшно да наѣладѣртѣ наѣгѣ, еѣ Прѣхѣорѣомѣ Прѣпѣнѣимѣ, ѣѣже не

²⁰⁴¹ На берегах: кнѣ еѣа ѿртѣвнѣ пріѣде кѣ еѣ: еолаѣемѣ.

²⁰⁴² На берегах: прѣртѣѣѣѣа еѣ: Прѣхѣ.

²⁰⁴³ На берегах: кнѣ внѣѣе еѣ еѣ Пѣцѣрѣ.

²⁰⁴⁴ На берегах: по прѣрѣчѣю еѣ кнѣ побѣдѣ пріѣ.

²⁰⁴⁵ Див. Коментар 203.

²⁰⁴⁶ На берегах: Іѣсѣ: дѣ (Ін 4:34).

²⁰⁴⁷ На берегах: Вѣѣа: еѣѣ.

²⁰⁴⁸ Див. Коментар 204.

и́мѣдїю зѣлїи лободнїихъ и пѣпела: но видѣнїемъ прежде вѣкъ цвѣтѣшагѡ ѿсѣтѣва бж҃їа, и ѿ землѣ възлѣтагѡ ѿсѣтѣва члѣвѣчагѡ, еже ѿсѣтъ въ хр҃стѣ бж҃ѣ и флѣвѣцѣ, ѿмѡ же съ бж҃е значалнымъ ѿсѡ ѿцѣмъ, и съ пр҃тымъ бл҃гїмъ и животворѣщимъ ѿсѡ дх҃омъ, подоевѣтъ всѣкаа глаба, ннѣ и пр҃нѡ и въ вѣки вѣкѡмъ, А́ми́нь²⁰⁴⁹.

ЖИТІЄ ПРПП. МАРКА, ІОАННА І ФЕОФІЛА

Основна редакція Патерика²⁰⁵⁰

Слово о блаженѣм Марцѣ печерницѣ.

Господи, благослови, отче

ревних²⁰⁵¹ убо святыхъ подражающе мы, грѣшнии, писанию, еже они изъясниша, многымъ трудомъ възискаша в пустыняхъ, и в горахъ, и в пропастьехъ земныхъ; инѣхъ сами видѣвше, инѣхъ же слышавше, житїа, и чюдеса, и дѣлеса богоугоднаа преподобныхъ мужъ написаша; инѣхъ же слышавше преже ихъ бывшихъ житїя же, и словеса, и дѣянїа, еже есть патерикъ²⁰⁵², в тѣхъ же сложше, сказаша о нихъ, еже мы, почитающе, наслажаемъсея духовныхъ тѣхъ словесъ. Азъ же, худый, и ни разума истины не постигъ, ничтоже о тѣхъ таковаго видѣв, но слушанию послѣдуя; еже ми сказа блаженный епископъ Симонъ, и се написахъ твоему отъству. И нѣсмь исходникъ святыхъ мѣстъ, ни Ерусалима видѣл, ни Синайския горы, да быхъ что приложилъ к повѣсти, якоже обычай имуть словесници симъ краситися. Мнѣ же да не буди похвалитися, но еже о блаженѣмъ семъ монастыри Печерскомъ, в немъ бывшихъ святыхъ черноризецъ; тѣхъ житїемъ и чюдесы, ихже поминаю, радуяся, желаю бо азъ, грѣшный, святыхъ цѣхъ отецъ молитвы.

Отсюду бо начало положу повѣсти, еже о Марцѣ Печерницѣ преподобнѣмъ, яко сїй бѣ мужъ, имы житїе в пещерѣ, при семъ изнесенъ бысть святыи Феодосей ис пещеры въ святую и великую церковь²⁰⁵³. Сїй блаженный множайшая мѣста пещеры ископавъ своима рукама, и на свою раму прѣсть износя, и бѣ по вся дньи и нощи тружаяся о дѣлѣ Божїи. Ископа же мѣста многа на погребение братїи, и от сего ничтоже взимая, но еже кто самъ что даяше ему, и се приимъ, убогимъ раздаваше.

Единою же ему копающе по обычаю, изнеможе, утрудився, остави мѣсто уско и нерасширено. Лучи же ся единому от братїа, болѣвшю, умрети во ту днь, и не бѣ иногѡ мѣста, развѣ сего тѣснаго. Принесенъ же бысть мертвый в пещеру, и нудима сего вложивше тѣсноты ради. Ропотъ же бысть и от братїа на Марка, не могуще мертваго опрятати, ни масла на нь возліяти, зане бѣ мѣсто уско²⁰⁵⁴. Печерникъ же со смиренїемъ всѣмъ кланяяся и глаголаше: «Простите мя, отци,

²⁰⁴⁹ Див. Коментар 205.

²⁰⁵⁰ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

²⁰⁵¹ Див. Коментар 206.

²⁰⁵² Див. Коментар 208.

²⁰⁵³ Див. Коментар 209.

²⁰⁵⁴ Див. Коментар 211.

за худость, не докопах». Они же болѣ сваряхуся на нь. Марко же глагола мертвому: «Ибо тѣсно есть мѣсто се, сам, брате, покрѣпися и, прием масло, возлий на ся». Простеръ же руку мертвый, мало восклонся, взем масло, взлиа на ся крестом, на перси и на лице, сосуд же отдасть; самъ же пред всѣми опрятався, возлегъ, успе. И сему чудеси бывшу, прият вся страх о сотворенѣм. Паки же инъ брат, болѣвъ много, умре. Нѣкто же от друг ему иде в пещеру, хотя видѣти мѣсто, идѣже хошет положитися тѣло, любимое им, вопросы блаженаго сего. К нему же отвѣща Марко: «Брате, иди, рци умръшему: «Пожди до утрия, да же ископаю ти мѣсто, и тако отъидеши на он житиа покой»». Пришедый же брат глагол еть ему: «Отче Марче, азъ отрох губою тѣло его мертво. Кому велиши ми глаголати?» Сий Марко рече: «Се мѣсто, видиши, не dokonчано велю ти, иди, рци умръшему: «Глаголетъ ти грѣшный Марко: «Брате, пребуди еще сий день и утро отъидеши. Да приготворю ти мѣсто в положение, пришлю по тя». Пришедый же брат, послушавъ блаженаго, прииде в манастирь, обрѣте всю братию, обычное пѣние над ним свершающе. И, став у мрътваго, рече: «Глаголетъ ти грѣшный Марко, яко мѣсто нѣсть ти уготовано, пожди до утрия». И удивишася вси сему словеси. Яко сия изорече пред всѣми, и ту абие прозрѣ мертвый, возвратися духъ его во нь, и пребысть день тѣй весь и ноцъ, отворстѣ имѣя очи, и никтоже имый глаголати. Заутра же иде в пещеру онъ брат, приходивый преже, хотя увидѣти, аще мѣсто кончано есть. К нему же рече блаженный: «Шед, рци умирающему: «Остави живот сий временный и прииди на вѣчный, се бо мѣсто уготовано ти есть на пріятие тѣлу твоему; отдай же Богу духъ твой, тѣло же твое со святыми отци еде да положено будет в пещерѣ»». Пришед же брат сий, вся изглаголавъ ожившему, и ту абие смѣжися и отдасть духъ пред всѣми пришедшими посѣщениа его ради. Ти тако честно положенъ бысть въ преже реченѣм мѣсте в пещерѣ. Сему чудеси вси удивишася: како оживе мертвый словом блаженаго, паки преставися повелѣнием его.

Духовнаа брата бѣста в томъ же велицем манастири Печерском, сопряжена любовию сердечною от уности, единоумие имуще и едину волю. Сии умолиста блаженаго Марка, да има устроит мѣсто обще, и ту абие положена будета, егда Господь повелит²⁰⁵⁵. По времени же мнозѣ отъиде потребы дѣля нѣкамо Феофил, старийши брат. Уный²⁰⁵⁶ разболѣвся, умре и положен бысть во уготованом мѣсте. По дьнех же нѣколицѣх прииде Феофил. Увѣдав о брате, сжаливси велми. Поим нѣкыа съ собою, иде в пещеру, хотя увидѣти умершаго, гдѣ и на коем мѣсте положенъ бысть. Видѣвъ же его, положена на вышнем мѣстѣ, негодоваше и ропташе много на Марка: «Почто его сдѣ положил еси? Яко аз старѣй есмь тоего, ты сего положил на моем мѣсте». Печерникъ же, муж смѣрен сый, кланяяся тому, глаголаше: «Прости мя, брате, согрѣших к тобѣ». Во имя рекъ умершаго: «Брате, встани, дай же мѣсто неумръшему брату, сам же лязи на нижнем мѣстѣ». И ту абие словом блаженаго вста мертвый и лежа на долнѣм мѣсте пред всѣми пришедшими. И бысть видѣти грозно чудо, полно ужасты²⁰⁵⁷. Тогда брат, прѣтивый и которавый на блаженаго положения ради братня, припад к ногама Марковыма, глаголетъ ему: «Отче Марче,

²⁰⁵⁵ Див. Коментар 212.

²⁰⁵⁶ Див. Коментар 213.

²⁰⁵⁷ Див. Коментар 214.

согрѣших, подвигнув брата от мѣста. Молю ти ся, повели, да паки ляжет на своем мѣсте». Блаженный же рече тому: «Господь отъять вражду между нама. И се сотвори прещения твоего ради, да не въ вѣкы враждовав, соблюдеши злобу на мя. Но и тѣло бездушно являет сущую любовь к тобѣ, подаваа тебѣ старѣйшинство. Хотѣх, да не изидеши отсюда, да свое старѣйшинство наслѣдиши, в сий час сдѣ положенъ бы был, но, понеже нѣси готов на исход, иди, попецися о души своей, по малѣ дѣний сѣмо принесенъ будеши. Иже бо мертвеца воставляти Божие есть дѣло, азъ же человекъ грѣшенъ есмь. Но сий мертвый, бояся твоего досаждения и моего укорения, еже от тебе не тръпя, оставил ти есть мѣсто обще вама поль. Богъ воздвигнути может, аз бо не могу рещи умершому: «Въстани! — и паки: Лязи на вышнем мѣстѣ!» Въспрѣти ему ты и рци, еда тебе послушает, якоже и нынѣ?» Сии слышав, Феофил, оскорбѣ зѣло страшных словесъ Марковых и мнѣвъ, яко, ту пад, абие умрет, не вѣдый, аще дойдет до монастыря²⁰⁵⁸. И пришед во свою кѣлию, приять плачь неутѣшим. Раздаав же все, даже и до срачица, остави едину свиту, иже мантию, и бѣ, ожидаа часа смертнаго. И никтоже сего може уставити от горкаго плача, никтоже може принудити сего сладких брашен вкусити. Дѣни убо наставшю, «Не вѣм, — глаголаше, — аще постигну до вечера». Ноци же пришедши, плачася, глаголаше: «Что сотворю, аще дойду до свѣта? Мнози бо, въставше, вечера не достигоша, и, легше, не въсташа от ложь своих; то како аз, иже возвѣщение от блаженнаго приим, яко помалѣ скончати ми ся?» Моляшеся Богови со слезами даровати ему время на покаание. Сице творя, алча, и моляся, и плачася на всяк час, и ожидаа отинудъ дѣне, чая отлучения от тѣла, и тако плоть истни, яко съставом всѣм изъчтеным быти. Мнози же, хотѣвше утѣшити сего, на болшее рыдание приведоша. И от многа плача изгуби сий очи. И тако пребысть во вся дѣни живота своего в велицѣ воздержании, Богови угажаа добрым житием. Час же разумѣвъ, иже къ Богу своего отшествиа, блаженный же Марко призывает Феофила и тому глаголет: «Брате, оскорбих тя на многа лѣта, прости мя. Се уже отхожу свѣта сего, моли о мнѣ. А зъ же, аще прииму дрѣзновение, не забуду тебе, да сподобит ны Господь тамо видѣния и обрѣстися в мѣсте отца Антониа и Феодосиа». Феофил же с плачем тому глаголетъ: «Отче Марче, почто мя оставлявши? Или поими мя съ собою, или даруй ми прозрѣние». Марко же рече к нему: «Брате, не тужи, понеже Бога ради ослѣпися очима телесныма, но духовныма на разум того, прозрѣлъ еси. Брате, азъ бых вина твоему ослѣплению: повѣдах ти смерть, хотѣх души твоей ползу сотворити и высокый твой разум на смѣрение привести, сердца бо скрушена и смѣрена Богъ не уничижит». Феофил же рече: «Вѣдѣ, отче, яко грѣх ради моих, падся, умрѣлъ бых пред тобою в печерѣ, егда мертваго въстави, но Господь святых ради твоихъ молитвъ дарова ми живот. Нынѣ сего прошу, да с тобою умру или прозрю». Марко же рече: «Нѣсть ти требѣ видѣти свѣта сего временнаго, проси у Господа, да тамо узриши славу его; ни смерти желай, прииде бо, аще и не восхощеши. Но се, ти знамение твоего отшествиа: преже 3-й дѣнь прозриши, ти тако ко Господу отъидиши, и тамо узриши свѣтъ некончаемый и славу неизреченную». И се рекъ блаженный Марко, преставися

²⁰⁵⁸ Див. Коментар 215.

о Господѣ, положенъ бысть в печерѣ, идѣже сам ископа^{2059,2060} Феофил же сугубо рыдание приим, язву во сердци имѣя о отчи разлучении, проливаше, источники слез, ему же паче множашеся. Имѣяше же сосуд²⁰⁶¹, егда упражняшеся на молитву, и прихожаху слезы ему, и поставив сосуд, над тѣм плакашеся, того наполнивъ слезъ за многа лѣта, бѣ бо ожидаа проречения блаженаго. И разумѣвъ, еже о Бозѣ ему скончание, моляшеся Богови прилѣжно, приятнам быти слезам его пред ним. И ту абие нѣкто красен, ставъ пред ним, глаголя тому: «Что ся хвалиши о тщетѣ слезъ?» Взят сосуд, паче болии того, благоухания исполненъ, яко миро добровонно: «Се, — рече, — от твоих же слез, иже въ молитвѣ къ Богу от сердца излиал еси, еже рукою, или убрусом, или ризою отре и на землю отпаде от твоею очию, — сии вся избрах в сем сосудѣ и скрых повелѣнием Творца нашего, и нынѣ послан есмь подати радость тобѣ, да с веселием отъидеши к нему, тѣй бо рече: «Блажени плачущиися, яко тии утѣшатся»²⁰⁶². Сии рече, невидим бысть. Блаженный же призва игумена и сказа ему явление аггела и глаголение, сосуда два показа ему, исполнена слез; единъ же быв, паче ароматы, благаа воня, еже повелѣ возляти на тѣло свое. Самъ же въ 3-й день преставися. Сего достойно в печерѣ положиша близ Марка Печерника, помазавше того от сосуда аггелова, яко сей наполнитися печерѣ благоуханна; слезный сосуд на нь возлявше, да сѣяный слезами пожнет в радости рукояти своя: «Плакаху бо ся, — рече, — вмѣтающе сѣмена своя, сии о Христѣ утѣшени будут». Ему же слава со Отцем и съ Святым Духомъ

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.²⁰⁶³

\Арк. 144 зб.\

Ѡ марцѣ черноріцѣ. ѿ ѿ феѡфелѣ. глава. дї

В ії прѣвѣный марко. имѣи житїе в печерѣ. ѿ множайшаа мѣр҃та ископав печеры своиаа рѣкама. ѿ на своѡ плещю перетѣ ѿзноса по вса днї ѿ ноци. оутрѣждала сѡ дѣла ежїи. ископа ѿ мѣр҃та многа. на погребенїе братїи. ѿ ѿ всего ничтоже взїмаа. но еже кто самъ что дагаше емѣ. ѿ іїи прїимъ раздавала оубоогымъ. при семъ ѿзненъ бѣ в манартырь. въ великоуѡ цр҃квѣ ѿ печерѣ. ѡдиною же емѣ копающю по ѡбычаю. трѣжала ѿзнеможе. и ѡт҃ави мѣр҃то оузко. ѿ нераширено. л҃чи же еа братѣ нѣкоемѣ оумрети во тѣи днѣ. ѿ не етѣ ѿного мѣр҃та. развѣ сего тѣснаго. принесенъ бѣ мр҃твїи в печерѣ. ѿ нѣдима сего вложившѣ тѣсноты ради. ропотъ же бысть на марка ѿ братїа. не могуще мр҃твца ѡспратити.

²⁰⁵⁹ Див. Коментар 216.

²⁰⁶⁰ Див. Коментар 217.

²⁰⁶¹ Див. Коментар 218.

²⁰⁶² Мт 5:4; Лк 6:21.

²⁰⁶³ ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

²⁰⁶⁴ На берегах дописано: «ѡт҃їи д.сѡїи».

²⁰⁶⁵ Див. Коментар 209.

ни масла на нь възлиаѣти. зане еѣ мѣсто оуско^о. печерникъ же вѣмѣмъ смиреніемъ кланяла
гѣше. протитѣ ма сѣци за хѣдортѣ не копах. сѣни же боле екарахѣла на нь. маркъ же гѣла
мѣрѣвомъ иѣо тѣсно еѣтъ. самъ

\Арк. 145\

братѣ покриниса. и пріймъ масло възлаѣи на са. протитѣ же рѣкъ мѣртвѣи. и мало възкониса
и въземъ масло възлаѣ на са кѣртмъ. на лице же и перѣѣ. и сѣдѣ ѡдавъ. сам же сѣпрѣтавса
прѣ вѣѣми. възлегу оуспе. и емъ чюдеси бывшю. пріаѣтъ стѣра вса ѡ створенемъ. паки же ичъ
братъ болаѣвъ много оумре. нѣкто ѡ дрѣгу емъ иде въ печерѣ. хотѣ видѣти мѣсто. идѣже
положитиѣа хоцетъ. тѣло лѣвимаго имъ. възпроеи бѣжнаго еѣго. к немъ же ѡвѣѣца маркъ.
братѣ иди рци оумрѣшемъ. пожи до оутренѣго дѣи. даже ископаѣтъ ти мѣсто. ти тако
ѡидѣши на сѣнъ житіиѣиѣи покой. пришедѣи же брат гѣла емъ. сѣче марче азъ сѣтрѣ гѣбою
тѣло мѣрѣвого. и комъ велиши ны сѣ гѣти. маркъ же рече. се видѣ мѣсто недокончано. велию
ти иди рци оумрѣшемъ. гѣтъ ти маркъ грѣшнѣи. братѣ преѣди еѣце сѣи дѣи. и оутро оумрѣши.
да оуготоваѣ ти мѣсто в положеніе. и пришаю по тѣ. и прише в манастырь. сѣбрѣѣте всю
братію. сѣбичноѣ пѣніе над нѣ сѣвершаѣще. и ставъ оу мѣрѣвого рече. гѣтъ маркъ іако мѣсто
нѣѣ ти оуготовано. пожи до оутрѣи. и оудившасѣа вси емъ словеси. егда си и иѣрече прѣ вѣѣми.
и тѣ аѣе прозрѣ мѣртвѣи. и възвратиса дѣхъ еѣго конь. и преѣи дѣи тои всѣи и ноцѣ. ѡверѣтѣи
сѣи имѣи. и ничѣже имѣи гѣти. заоутрѣ же иде в печерѣ сѣнъ братъ. прихѣдѣиѣи преже
хотѣ оувидити. аѣце мѣсто кончано еѣтъ. к немъ же рече бѣженѣи. ше рци оумираѣщемъ сѣста

\Арк. 145 зв.\

ви животъ сѣи временнѣи. и преѣди на вѣчнѣи живѣ. се бо мѣсто оуготовано еѣтъ на приаѣтиѣ
тѣла. ѡдаи же еѣви твои дѣхъ. тѣло же твоѣ сѣ стѣми сѣци здѣ да положено еѣдетъ в
печерѣ. пришедъ же братъ си вса иѣгѣла сѣжившемъ. и тѣ аѣе смѣжиса и ѡдартѣ дѣхъ прѣ
вими пришешнми. порѣценіа еѣго рѣ. ти тако чѣно положенъ еѣи. въ преже реченѣи мѣрѣте в
печерѣ. дѣвнаѣа брата еѣста в тѣсѣ же манастыри печерѣскомъ. спрѣжена любовию еѣчною ѡ
оунорти. единоумиѣемъ. имѣѣца еѣдинѣ волю. сѣи оумолитѣ еѣго бѣжнаго марка. да има оутроитѣ
сѣѣѣ мѣрѣго. и тѣ сѣба полона еѣдетѣ. егда^ѣ повелитѣ²⁰⁶⁷. по временѣи мнозѣ ѡидѣ
фесѣфилъ. потреѣи ради нѣкамо. стариѣиши братъ. оуныи²⁰⁶⁸ разболѣвса оумре. и положенъ
бытъ въ оуготованѣи мѣрѣте. по дѣхъ же нѣколиѣѣи приде фесѣфилъ. оувѣдавъ сѣ братѣ. и
ежалиси велми. и пой нѣкыѣа сѣ собою иде в печерѣ хотѣ оувидити оумрѣшаго. гѣѣ и на коѣмъ

²⁰⁶⁶ Див. Коментар 211.

²⁰⁶⁷ Див. Коментар 212.

²⁰⁶⁸ Див. Коментар 213.

мѣртѣ положенъ ѣсть. видѣвъ же єго на вышнѣ мѣртѣ. недоваше много ѡ ропташе на марка. гл҃а почто єго едѣ положила єси. іако азъ старѣи єго єсмь. ѡ ты єго на моремъ мѣрте положила єси. печерникъ же мѡжъ смѣреннѣи. выкланяіа гл҃а томѡ гл҃аше прости ма брате. възгрѣши к тебе. потомъ во іма рекъ оумршаго. брате възтани. ѡ даі же мѣрто змершемѡ братѡ. самѡ лѡзи на нижнемъ мѣртѣ. ѡ тѡ авиє словомъ бл҃жнаго възта мртвѣи. ѡ лежа на нижнемъ мѣртѣ предъ вѣми пришедшими. ѡ бытъ

\Арк. 146\

видѣвши грозно чѡдо вѣмъ. ѡ полно оужасти. тогда братъ притивъ ѡ коравъ. на бл҃жнаго положеніа рѡ братна. припаде к маркови гл҃а сѡче възгрѣши. подвигнувъ брата с мѣрта. но молѡ ти еѡ повелѣ да лажетъ на своємъ мѣртѣ. бл҃жнѣи же рече томѡ. гѡ ѡіагъ враждѡ межѡ нами. ѡ се створи преценіа твоего ради. да не въ вѣкы враждовавъ зблѡудиши злѡ на ма. но ѡ тѣло безъдѣно іавлаєтъ ѡщѣиѡ лѡбовѡ к тебе. подаваѡ тобѣ старѣишинство. наслѣдиши вѣи ѡ чаръ. едѣ бы положенъ бѣиѣ (sic!). но понеже нѣи готовъ ѣ (sic!) на ѡходъ. ѡди попечисѡ сѡ своѣи дѣи. ѡ по мали дѣи стѣмо принесенъ едѣши. єже мртвѣца възтавлѡти. ежѣ єтъ дѣло. азъ же чл҃къ грѣшенъ єсмь. но се мртвѣи боіаѡ твоего догаженіа. ѡ морго оукореніа. єже ѡ тебе не терпа. сѡтавилъ ти єтъ мѣрто. ѡ сѡбѣць вама полъ. еѡ възвигнути можеть. азъ во не могѡ рѣци оумршемѡ възтани. ѡ пакы лѡзи на вышнемъ мѣртѣ. възприти ємѡ ты рѣци. еда тебе послѡшаєтъ іакоже ѡ нынѣ. си слышавъ фесѡфилъ сѡкорѣн сѣло. страшнѣ ради словѣ маркови. мнѣвъ іако тѡ па авиє оумреть. не свѣдѣи ѡце доидеть до манастыра²⁰⁶⁹. ѡ пришедшѡ ємѡ въ свою келію. прѣтѡ плачь неутѣшимъ. раздѣавъ же вѣе даже ѡ до рачицѣ. сѡтави свитѡ єдинѡ ѡже мантѣю. ѡ еѣ сѡжидалѡ чага ѡ дѣи смртнаго. и никтоже может оутѣвити ѡ ѡ горкаго плача. никтоже єго принѡдити може. когда гладѣкѡ брашнѡ вкѡити. дѣи оубо

\Арк. 146 зв.\

наставшѡ гл҃аше не вѣ (sic!) ѡце портигну ли вечеръ. ноци же пришедши плачаѡ гл҃аше что створиѡ. ѡце доидѡ свѣта. мнози же възтавшѡ вечера не портигоша. ѡ легше не възташа ѡ ложѡ своихъ. что како азъ ѡзвѣщеніе прѣимъ ѡ бл҃жнаго. іако помалѣ скончати ми еѡ. ѡ молѡша бѣи сѡ слезами. даровати ємѡ время покаіанію. ѡ сице творѡ ѡ ѡла ѡ молѡша. ѡ плача на вѣкѡ чѡ. сѡжидалѡ ѡинѡдѡ дѣи. чаѡ ѡлѡченіа ѡ тѣла. тако плоть ѡтгни. іако ѡ възтавомъ вѣмъ ѡцтенымъ быти. мнозѣ же хотѣвшѡ оутѣшити єго. на болшеє рыданіе подвигшай. ѡ ѡ многого плача изъгѡбен си сѡчи. ѡ тако прѣбѣ въ вѣ дѣи живота своѣго.

²⁰⁶⁹ Див. Коментар 214.

вѣ белици вѣздержаніи бѣѣ оугажаа. добрымъ житиємъ. раздмѣвъ же члвкъ еже к бѣѣ своего
 ѿшертваа. блжнныи же маркъ призва фесѡфила. гла емѣ брате ѡскорей тѣ на многа лѣта.
 прости ма се оуже ѿхожо свѣта сего, и моли ѡ мнѣ. ^{лице} пріймѣ дерзновеіе. не забвѣ
 тебе. да сподобит ны гѣ тамо видѣніа. и ѡбретисѣ въ мѣстѣ ѡца антоніа и д.сѡдога.
 д.сѡд.и же съ слезами глше: ѡче марке почто ма ѡтбавлѣши. или пойми ма со събоѡ.
 или дарѡи прозрѣніе. маркъ же рече к немѣ²⁰⁷⁰ не стѣжи брате. понеже ѡслѣпениа бѣа ра ѡчима
 телесныма. но дѣховныма того на раздмъ прозрѣлѣ єи. брате. азъ бѣи в вини твоємѣ
 ѡслѣплениѡ. видихъ ти смѣрть хотѣа дѣи твоєи ползѣ створити. и высокыи раздмъ на смиреніе
 привертти. ^{рца} бо скрѣшена и смирена бѣ не оуничжитѣ. д.е.

\Арк. 147\

ѡфилъ же вѣдѣѣ ѡче іако грѣ ради моихъ падѣ са прѣ твоѡ оумрѣлѣ бѣи в печерѣ. єгда
 мѣртвого вѣстѣи прѣ твоѡ. но гѣ стѣи ра твоихъ. млтвѣ дарова ми животѣ. и нынѣ прошю
 сего да с твоѡ оумрѣ. или жа прозрѣ. маркъ же рече нѣ ти тревѣ видити временныи єи
 свѣтѣ. проси оу гѣ да тамо оузриши славу мою ^{го}²⁰⁷¹. ни смѣрти желай. приидетѣ бо лице и не
 вѣхоцѣши. но се ти знаменіе є твоєго ѿшертваа. преже трій днѣ оузриши свѣ неконечныи. и
 славу неізреченнѣю. си рекѣ престависѣ. и положенъ бѣи в печерѣ. и дѣже самъ ископа²⁰⁷²⁻²⁰⁷³
 фесѡфилъ же сѣгдео рыданіе пріймѣ. и іавѣ въ рци имѣа. ѡ ѡчии раздчениа проливаше
 источникѣ. имѣіаше ^{свѣ}²⁰⁷⁴ и єгда оупражнѣше на млтвѣ. и прихожахѣтѣ емѣ слезы.
 портавивѣ свѣ. на тѣмъ плакашеа. и того наполни слезѣ за многа лѣта. вѣ бо ѡжидал
 прореченіа блжнаго. и раздмѣвъ є ѡ вѣтѣ емѣ скончаніе. молашеа бѣи прилѣжно. прілтнѣ
 быти слезѣ. єго прѣ нѣ. и тѣ нѣкто краенъ стѣвъ прѣ нѣ. гла емѣ что са хвалиши ѡ тцетѣ
 слезнѣи. и іза свѣд²⁰⁷⁵ паче болѣи. и блгоууханіа преполненъ. іако мѣро добровонно. сѣ рече
 ѿ твоѣ же слезѣ. є въ млтвѣ к вѣ. ѿ рца ізлілѣ єи. и єже рѣкоѡ ѡтерлѣ єи. или ризоѡ
 или оубрѣцѣмъ. еже на землѡ ѿпаде ѿ твоєю ѡчю. си вѣа ізѣрѣ. в сѣи свѣд и свлѡдѡ
 повелѣніємъ творца нашего. и нынѣ подати ти радостѣ поганъ єемъ. да с величїемъ к немѣ
 поидѣши. что бо рѣ блженныи пла

²⁰⁷⁰ Написано поверх закресленного «томѣ» і ще одного вискобленого слова.

²⁰⁷¹ Написано над закресленным.

²⁰⁷² Див. Коментар 216.

²⁰⁷³ Див. Коментар 217.

²⁰⁷⁴ Див. Коментар 218.

²⁰⁷⁵ На берегах дописано: «того».

\Арк. 147 зб.\

чющїи҃на іако҃ тѣ оутѣшати҃а²⁰⁷⁶. и҃ рекъ невидѣи҃ бѣ. бл҃жнѣи҃ же призвавъ и҃г҃мена. и҃ и҃кѣла҃ ем҃
а҃г҃льскоѣ видѣнїе. и҃ г҃ланїе. и҃ і҃с҃да два і҃сполнена слезъ. е҃дин же паче а҃раматѣ. бл҃гѣла҃ конѣ
і҃сполненъ. е҃же повелѣ възлѣти на тѣло своѣ. сам же въ третїи҃ днѣ прерѣави҃а. се҃го до҃стоїно
в печерѣ положиша. близъ марка пѣрника. помазавше того ѿ і҃с҃да а҃г҃ла. іако҃ сеи҃ печерѣ
наполнитисѣ бл҃гоу҃ханїа. и҃ сленѣи҃ съѣ на нь възліаша. да стѣавше съ слезами радостїи҃
пожнѣтъ рѣкоа҃ти своа. си ѿ х҃тѣ е҃ддѣтъ оутѣшенѣ. ем҃ же слава съ ѿѣмъ и҃ і҃номъ и҃
стѣимъ дх҃мъ.

Арсенїївська редакція Патерика²⁰⁷⁷

\Арк. 147\

Ѡ Марцѣ печерниці. и҃ Ѡ Феодилѣ черныци:

и҃и прѣбнѣи҃ марко. имѣи҃ житїе в печерѣ. и҃ множайшаѣ мѣста і҃скопа печеры рѣкама своїма.
и҃ на своѣ плещїи҃ перѣтъ изно҃а по всѣ днї и҃ ноци. трѣжаѣа҃ съ дѣла҃ е҃жїи҃. і҃скопа же
и҃ мѣста мно҃га на погребенїе братѣи҃. и҃ ѿ се҃го ничто҃же взи҃маа. но е҃же к҃то самъ что даѣше
ем҃. и҃ се прїимъ оубѣгымъ раздобаше. при се҃ и҃знесен бѣ стѣи҃ Феодїи҃. не печеры в манастырѣ
ѣ великѣю цр҃кѣ²⁰⁷⁸. е҃диною же ем҃ копаюцї трѣжѣа҃ і҃знемо҃же. и҃ сѣтави мѣста жзко и҃
неразширено. л҃чи же е҃а е҃диномъ ѿ брѣа. болѣвѣшо оумретїи. и҃ не е҃тѣ і҃ного мѣста

\Арк. 147 зб.\

развѣе҃ се҃го тѣна҃го. принесенъ же бѣвъ мр҃тѣи҃ в печерѣ. и҃ ноудѣма се҃го вложиша тѣно҃ты
рѣ. ропот же бѣ на марка ѿ брѣа. не могѣше мр҃тѣца сѣпратати. ни масла на нь възліати.
зане҃ жѣ мѣста жзко е҃тѣ²⁰⁷⁹. печерникъ же съ смиренїемъ вѣкѣ кланѣше г҃ла. прорѣте ма
сѣи҃. за х҃дортѣ не докончѣ. сѣни же боле і҃карахѣ на нь. маркъ же г҃ла мр҃тѣомъ. и҃еѣ тѣно
е҃тъ іа҃ братѣ покрѣпи҃а. прїимъ масло възліи҃ на е҃а. прорѣртъ же рѣкѣ мр҃тѣи҃. и҃ мало
вѣиконѣ. вѣемъ масло възліа на е҃а кр҃томъ на лице и҃ пернї. и҃ съ е҃дѣ ѿдавѣ. сам же прѣ
вѣемнї сѣпратавѣа възле҃тъ оу҃спе. и҃ семъ чюдесн бѣвѣшо. прїа҃тъ вѣкѣ стѣа ѿ сѣтворѣнѣ. пакы
же і҃нѣ брѣ болѣвѣ мно҃го змре. некто же ѿ дрѣгъ ем҃ иде въ печеру

²⁰⁷⁶ Мт 5:4; Лк 6:21.

²⁰⁷⁷ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

²⁰⁷⁸ Див. Коментар 209.

²⁰⁷⁹ Див. Коментар 211.

\Арк. 148\

хотѣ видѣти мѣр҃то. ѿдеже положи҃ти хо҃цѣ тѣло людинаго ѿмь. възпроси елѣжнаго сего. к немѣ же ѡбѣща марко брате ѿди рци оумрѣшемѣ. пожди до ѡтребнаго. даже ѿскопаю ти мѣр҃то. ти тако ѡидеши на сѡнѣ житїа покой. пришедѣи же ерѣ глѣ емоу. сѡче марко, азѣ сѡтрохѣ гдѣоѡ мр҃твого тѣло. и кѣ комѣ велиши ми глѣти си. марко же рѣ, се видиши мѣр҃то недокончано. вѣлю ти ѿди рци оумрѣшемѣ. глѣтъ ти грѣшныи марко. брате преѣди е҃ще сїи днѣ. и оутре оумрѣши. даже оуготовлю ти мѣр҃то в положенїе. ѿ пришла по тѣ. пришедѣи же ерѣ послѣшавѣ елѣжнаго. прише в манастырь. оберѣте всю братїю. обычноѣ пѣнїе надѣ мр҃твѣмѣмъ съвершавѣце. ѿ стѣвѣ оу мр҃твого рече.

\Арк. 148 зб.\

глѣтъ марко. ѿко мѣр҃то нѣ оуготовано ти. пожди до оутрїа. и оудивишѣ вси семѣ словеси. е҃гда ѿзрѣ пре вѣкми. ѿ тѣ ѿбїе прозрѣ мр҃твѣи. ѿ възвратилѣ дхѣ е҃го вонь. и преѣднѣ днѣ тѣ вѣкѣ ѿ ночь. ѡверѣтѣ сѡчїи имѣи. ѿ ничтоже ѿмѣ глѣти. заоура же ѿде в печерѣ сѡнѣ ерѣ. приходивѣи преже хотѣ оубѣдѣти ѿце мѣр҃то кончано е҃тъ. к немѣ же рѣ елѣжныи. ше рци оумираѡцемѣж. сѡстави живѣ си временныи. ѿ прїиди на вѣчныи. е҃ бо мѣр҃то жготовано ти е҃тъ на приѣтїе тѣлоу. ѡдаже твоѡ дхѣ. тѣло же твоѣ съ стѣими сѡци. едѣ положено е҃дѣ в печерѣ. прише же ерѣ си вѣл ѿзглѣ оживѣшемѣ. и тѣ ѿбїе смѣжисѣ. ѿ животѣи дхѣ ѡдарѣ. пре вѣкми пришешими. порѣценїа е҃го рѣ. ти тако чѣтно положенѣ е҃и. вѣ преже рѣ е҃нѣ мѣр҃те в печерѣ:

Хѣнаѣ братѣ е҃р҃та ^{дѣа2080} в том же мана

\Арк. 149\

стѣри печерѣтѣ. съпражена любовью е҃р҃чною ѡ ѡнор҃ти, е҃диноѡмїе ѿмѣца е҃динѣ волю. си оумоли҃та сего елѣжнаго марка. да ѿма оутронѣ мѣр҃то сѡеце. ѿ тѣ оѣа положена е҃детѣ. е҃гда гѣ повелитѣ²⁰⁸¹. по времени же мнозѣ ѡиде нѣкама потребы дѣла. фесѡднѣлѣ старѣнїишїи ерѣ. оуныи²⁰⁸² разѡлѣвѣлѣ оумре. ѿ положѣ е҃и вѣ оуготованѣ мѣр҃тѣ. по днѣх же нѣколицѣ приде дѣсѡднѣлѣ. оубидѣвѣ сѡ братѣ е҃жалнии велми поѡ нѣкѣиѣ е҃ совоѡ ѿде в печерѣ хотѣ оубидѣти оумрѣшаго. кдѣ и на коѣ мѣр҃тѣ положѣ е҃тъ. видѣв же е҃го положена на вѣшнѣ мѣр҃тѣ негодоваше, ѿ много ропѣаше на марка. глѣл почто е҃и

²⁰⁸⁰ В оригіналі надписано над рядком.

²⁰⁸¹ Див. Коментар 212.

²⁰⁸² Див. Коментар 213.

положилъ его дѣѣ. ꙗко ѡзъ его старѣе ѣмь. и ты его на моемъ мѣстѣ положи. печерники же мжжъ смирѣнь бы. кланяѣся томъ глѣше. пророчи ма брате

\Арк. 149 зб.\

сзгрѣши к тобѣ. потому во има оумрѣшемъ рекъ. брате възтани. и дажъ мѣсто: большемъ братъ. самъ лажн на нижне мѣстѣ. тѣ ѡбѣе слово блжнаго бѣта мртвыи. и лаже на нижне мѣстѣ прѣ вѣми пришешими. и бы видѣти чю грозно вѣм. и полно жжати²⁰⁸³. тогда братъ прѣтвыи. и которавыи на блжнаго. положеніа рѣ братна. припѣ к ногама маркови глѣ. Оче сзгрѣши подвигнувъ брата с мѣста. но молюти побели пакы. да лажеть на свое мѣстѣ. блжныи же томъ рѣ. гѣ ѡгѣтъ враждж межю нама. и се сзтвори прещеніа твоего рѣ. да не в вѣкы враждовавъ съблюдеши соль на ма. но и тѣло бездѣшно ꙗвлѣе сщюю любовь к тобѣ. подави тобѣ старѣшинство наслѣдиши. и веи и ча

\Арк. 150\

дѣѣ²⁰⁸⁴ положенъ былъ. но понеже нѣси готовъ на нехсѣ, иди попецна о своѣи дѣи. и по малѣ дѣи сѣмо принеенъ вѣдеши. ѣже бо мртвецѣ възтавлѣти. еиѣ дѣло ѣтъ.

Аз же члкъ грѣшенъ ѣмь. ѡ се мртвыи боѣса твоего долаженіа. и моего жкореніа. ѣже ѡ тебе не трѣпа. ѡтавила ти ѣтъ мѣсто. и сѣщъ вама полъ. егѣ възвигнѣти можѣ. ѡз бо не могъ реци оумрѣшемъ възтани. и пакы лажн на вышне мѣстѣ. възпрѣти емъ ты и рѣи. ѣда и тебе послѣшаѣтъ ꙗкоже и нѣѣ. си слышавъ фесѣднлѣ сѣкорѣѣ зѣло. страшниѣ рѣ словесъ марковѣ. мнѣвъ ꙗко тѣ ѡбѣе оумрѣтъ. не свѣдыи аще доидеть манастира²⁰⁸⁵. и пришеши емъ въ свою келью. приатъ плачь неутѣшии. раздава же бе даже и до граници. ѡтавивъ свитѣ и ма

\Арк. 150 зб.\

натю. и еѣ сѣжидата дѣи и чѣа смѣртнаго. и никтоже може его ѡ плѣа оутѣшити горкаго. и може кто его принѣдти когда сладкѣи бршнѣ вѣдѣти. дѣи зѣо насгавши глѣше. не вѣсь аще портигнѣ вечера. ноциѣи пришедши плачѣса глѣше. чѣо сзворю аще доидѣти свѣта. мнози бо възтавшѣ вѣра не доидѣгоша. и легше не възтавшѣ ѡ ложѣи свои. тако ѡзъ. иже извѣщеніе ѡ блжнаѣ прии ꙗко помалѣ скончѣти ми сѣ. и молаша бѣи съ слезами. даровати емъ время

²⁰⁸³ Див. Коментар 214.

²⁰⁸⁴ Дописано на берегах: «бы».

²⁰⁸⁵ Див. Коментар 215.

покаіаіію. и ііце твора ала и молаа и плача на валакѣ ча сѣждаа. сѣтнѣдѣ днѣ. днѣ чаа ѡлѣченіа ѡ тѣла. и тако плоть иртни. іако же и ортавсѣмъ вѣмъ ііщпенѡ быти. мнози же хотѣвшей оутѣшити еего. на болшее рыданіе подвигнуша и. и ѡ многоаго плача изгуби си очи. и тако пре

\Арк. 151\

бѣ вѣа днѣ живота своего. в велицѣ въздержаніи. бѣи оугажаа доверѣи житіе. разѡмѣвшѣ члвк своего ѡшертѣе. елѣнни марко. призва фесѡд. ила. и гла емѣ брате сѣкоренх тѣа на многа лѣта протти ма. се оуже ѡхожоу свѣта еего и моли сѣ мнѣ. аз же азе прїимѣ дерзновеніе. не завѣдоу тебе. да сподобит ны гѣ тамо видѣніа. и оверетѣи в мѣртѣ сѣца антоніа и д.есѡгїа. фесѡд. ила же с плачемъ томѣ глше: Оѣе марко, почто ма ортавлѣши ма. или понми ма і собою. или дарѣи ми прозрѣніе. марко же рѣ к немѣ. брате не тѣжи. понеже сѣлѣпнѣ еа рѣ очима телесныма. но дшѣныма на разѣ того прозрѣлаз еи. брате. азѣ бѣ в бини твоѣмѣ ослѣпленію. повѣдаѣ ти смѣртѣ. хотѣа ползѣ сѣтворити дшѣи твоѣи. и быо

\Арк. 151 зб.\

кыи твоѣи разѡмѣ на смирѣніе привертти. ірца бо сѣкрдѣшена и смирѣна бѣѣ не оуничжитѣ. фесѡфилѣ рече видѣ сѣче. іако грѣхѣ рѣ моѣ. падѣ еа пре твоѣю оумерлаз бѣ в печерѣ. егда мѣртвоа възтави. но гѣ стѣи рѣ твоѣи мѣтѣвѣ. дарова ми живѡ. и ннѣ еего прошю да с твоѣю ѡмрж. или да прозрю, марко же рѣ нѣ ти трѣбѣ. видѣти времьнанѣ еего свѣта. прои оу гѣ да тамо ѡзриши слабѣ еего. ни смѣрти желан. прїдетѣ ко аце и не възхоцѣши. но еѣ ти знаменіе твоѣа ѡшертѣа. преже трїи днѣ прозриши. ти тако к еѣ ѡдѣши. и тамо ѡзриши свѣтѣѣ неконечнїи. и слабѣ неізрѣннѣю. си рекѣ прѣтавилѣ. и положенѣ бѣ в печерѣ. іадеже еа никопа^{2086,2087} фесѡд. ила же ежгѣо рыданіе прїимѣ и іавѣ въз ірци имѣла сѣ очи разлѣченїи проливалше ірточнїи слезѣ. емѣ же

\Арк. 152\

паче множахѣла. імѣіаше же сѣдѣ²⁰⁸⁸. и егда оупражнѣше на мѣтѣ. и прихожахѣ емѣ слезы, портавилѣ сѣсѣ. на нимѣ плакашѣла. и того наполни слезѣ за многа лѣта. вѣе бо сѣждаа прощенїа елѣнааго. и разѡмѣвѣз еже сѣ возѣ емѣ екончїе. молашѣла бѣи прилѣжно. прїатнѣа быти слезамѣ. еего пре нимѣ. и тѣ аеіе нѣкто красенѣ. етавѣ пре нимѣ гла емѣ. что еа хвалиши сѣ тѣетѣ слезнѣи. и ізѣ сѣсѣ паче того боіи. елѣгожѣанїа преполненѣ, и іако

²⁰⁸⁶ Див. Коментар 216.

²⁰⁸⁷ Див. Коментар 217.

²⁰⁸⁸ Див. Коментар 218.

мѹро добровоіно. еѣ рѣ ѿ твоеѣ же слезѣ. ѣже въ мѣтвѣ къ егѹ ѿ рѣца нзлігалъ еси. или рисою или оубрѣцѣмъ. и ѣже на землю ѿпаде ѿ твоеѹ очію. и си вѣлъ речеѣ в сиі речеѣ. и речелюдоѹ повѣніе твораца нашего. и ннѣ подати ти рѣгѣ посланъ есмь. да е вѣлѣѣ к немѹ ѿидеши. тѣ бо

\Арк. 152 зб.\

рѣ блженнѣи плачущемѣ іако тн жтѣшатѣ²⁰⁸⁹. си рѣ невидимъ бѣ. блжныи же призвавъ нгѹмена. каза есмѹ іавленіе агглово и гланіе. и речеѣ да два показа нсполнена слезѣ. єдин же паче араматѣи блгѣіа вонѣ. ѣже повелѣ възліати на тѣло своѣ. сам же въ третѣи днѣ прерѣтѣи. сего дортоннѣ в печерѣ положиша елизѣ марка печерника. помазавше того ѿ речеѣ да агглова. іако се наполнитѣ. и печерѣ блгодѣханіа. и сленнѣи речеѣ на нь възліаша. да рѣіавѣи и слезамнѣи пожнѣ рѣкоіати своѣ. плакахѹ бо еѣ рѣ в мѣтѣице рѣмена своѣ. си ѿ хѣ оутѣшени ебдѣ. есмѹ же слава еѣ ѿцѣмъ и еѣ прѣтѣиѣ:

Касіянівська перша редакція²⁰⁹⁰

\Арк. 284 зб.\

Ѿ прѣнемъ мѣрцѣ печерницѣ. егѹ повелѣніа мѣтѣи послѣшахѹ.

рѣвнѣи оубѣсѣ стѣхѣ пѣдражѣице²⁰⁹¹. мѣи грѣшнѣи. писанію ѣже ѿннѣ нзѣлннѣиша. и мнѣгѣи трѣдѣмъ възѣкаша. в поустѣннѣи и гѣрѣ. и прѣпѣтѣ земнѣи. ннѣ оубѣсѣ іамнѣи видѣвше. ннѣх же слышавше. житіе и чюдѣл. и дѣ

\Арк. 285\

ла егѹгѣоднаѣ, прѣпѣнѣхѣ мѣрѣи написѣша. ннѣх же слышавше прѣже ннѣхѣи блѣвшѣи. желаніа же и словѣл, и дѣаніа. ѣ егѣ патернѣ печернѣи²⁰⁹². в томъ слѣше еѣзѣша ѿ ннѣ ѿннѣ ѿцѣи ѣже мѣи пѣчитѣице. наслажѣемѣ дѣхѣвнѣи ти словѣтѣ. ѣзѣ неразѣумнѣи, ни рѣзѣума нѣстннѣи не пѣстнѣгѣ. и ничтѣ ѿ тѣѣ такоѣаго видѣѣ. нѣ слышанію пѣелѣдѣлѣ, ѣ ми каза прѣпѣнѣи еѣпѣи іамѣи. и іа написѣ тѣбѣмѣи ѿчѣртѣл. и нѣемъ николнѣ ѿвѣхѣднѣлѣ стѣхѣ мѣртѣ. ни іерлѣма видѣхѣ. ни синѣнскіа гѣрѣ. да блѣхѣ чтѣ прѣложнѣи къ

²⁰⁸⁹ Мт 5:4; Лк 6:21.

²⁰⁹⁰ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

²⁰⁹¹ Див. Коментар 206.

²⁰⁹² Див. Коментар 208.

\Арк. 285 зб.\

пѡвѣстѣ ꙗко сѡбѣчѣи ѿмоу хитрословѣници ѿмъ крѣпнѣа. мнѣ же да не боуди
пѡхвалѣнѣи. но тоѡмо сѡ стѣ ѿмъ манартѣри печѣрѣкѡвъ ѿ в ѿмъ бѣвшѣи стѣхъ чѣрноризець.
ѿ тѣхъ житѣемъ ѿ чюдесѣи. ѿхже поминѣю рѣдѣа. же²⁰⁹³ бо ѿ ѿзъ грѣшнѣи стѣхъ тѣхъ сѡцѣ
мѣтѣи. ѡбѣдоу ѡубо нѣло пѡложю пѡвѣсти. ꙗко сѡ прѣнемъ мѣрѣи печѣрнѣи. вѣаше ево²⁰⁹⁴
стѣи мѣркѡ: житѣе ѿмѣа в печѣрѣ. ѿ при ѿмъ ѿзнесѣнъ бѣ стѣи сѡцѣ нѣше фѣсѡдѣи ѡ
пѣрѣ²⁰⁹⁴. Въ стѣюу великѣюу церкѡвъ. сѣи же прѣнѣи мѣрко. мнѡга мѣрѣа в печѣрѣ

\Арк. 286\

сѡиѡма роукама ѿскопѣвъ. ѿ на сѡеѡ плещѣ перѣтъ ѿзно. ѿ вѣ по вѣлѣ днѣи ѿ по вѣлѣ нѡци
трѣжаа сѡ дѣлѣ ежѣи. ѿскопѣ же ѿ мѣрѣа мнѡга на пѡгрѣвѣнѣи брѣтѣи. ѿ ѡ сѣго ничтѡже
взимѣше. но ѿже ктѡ сѡмъ. чтѡ далше ѿмоу, ѿ сѣ прѣимъ ѡубѡгѣмъ раздалше. при ѿмъ ѿзнесѣнъ
бѣ стѣи фѣсѡдѣи в манартѣрѣ в великѣюу црѣковѣ ѿ печѣрѣ²⁰⁹⁵. ѿдѣноѡ ѿмоу копѣицѣ по
сѡбѣчѣю. ѿ ѡтрѡудѣа ѿзнемѡже сѡртѣи мѣрѣо ѡубѡ. ѿ неразшѣрѣнѣо. лѡчи же ѿдѣноѡу ѡ
брѣтѣи болѣвшѡу, кѡ гдѣ ѡнѣтѣ в тѣи днѣ. ѿ не вѣ ѿнѡго мѣрѣа. рѣзѣтѣ тогѡ

\Арк. 286 зб.\

тѣснѣаго. принѣсѣнъ бѣ мѣртѣи в печѣрѣ: ѿ ноудѣа сѣго вложѣша тѣснѣаго рѣ. рѡптѣнѣе же
бѣ на мѣрка ѡ брѣтѣи. пѡнѣ немѡжѣхѡу мѣртѣаго сѡпрѣтѣти. ни мѣсла нѣ не вѣзлѣитѣи. занѣ
вѣ мѣрѣо ѡубѡ²⁰⁹⁶. печѣрнѣи сѡ смирѣнѣемъ вѣемъ клѣнѣа глѣше, прѣсѡртѣе мѣ сѡци зѣ
немѡцѣ не докончѣхъ. сѡнѣ же еѡлѣмѣ ѡубѡрѣхѡу егѡ догажѣице ѿмоу. мѣрко же глѣ мѣртѣоу.
ѿко ꙗко тѣснѣо мѣрѣо сѣ. сѡмъ брѣтѣе покѣрѣнѣа. ѿ прѣимъ мѣсло вѣзлѣи на сѣ, мѣртѣи ѿ прѡртѣрѣ
роука. мѣло вѣикѡнѣа. вѣ мѣсло вѣзлѣа на сѣ крѣтѡ сѡбрѣ

\Арк. 287\

зно. на перѣи ѿ на лицѣ. сѣсѡу же ѡдѣртѣ. сѣлѣ же прѣ вѣемѣи сѡпрѣтѣвѣа. вѣзлѣицѣ ѡубѡ. ѿ сѣмоу
чюдесѣи бѣвшѣи прѣитѣ вѣлѣ стѣа, ѿ трѣпетѣ, сѡ сѣтворѣнѣемъ. пѣкѣи ѿнѣ брѣтѣ мнѡго болѣвѣ
ѡубѡ. ѿ нѣкѣтѡ ѡ дрѡгѣ егѡ. ѿ гоубѡю сѡтѣрѣ егѡ, ѿ ѿде в печѣрѣ. хѡтѣлѣ вѣдѣтѣи мѣрѣо.
ѿдѣже хѡщѣтъ положѣтѣи тѣло. Дѡбѣмагоѡ ѿмъ, ѿ вѣпрѣсѣи бѣжѣнѣаго сѣго. к немѡу же
ѡвѣщѣа прѣнѣи мѣрко брѣтѣи ѿдѣ. ѿ рѣи брѣтѣ ѡубѡрѣемѡу. пождѣ до ѡтрѣа, дѣ жѣ ѿскопѣицѣ
мѣрѣо. И тѣко ѡнѣдѣши на сѡнѣ житѣа покѣсѣи. прѣшѣдѣи же брѣтѣ глѣ ѿмѣ

²⁰⁹³ Дописано на берегах: «лѣю».

²⁰⁹⁴ Див. Коментар 209.

²⁰⁹⁵ Див. Коментар 209.

²⁰⁹⁶ Див. Коментар 211.

\Арк. 287 зб.\

Оче мάρко. љзѣ и гоукою ѿтрого егдо, тчело егдо мертво еуце. т комоу ми велиши еи глати. марко пакы ре. Се мёрто видиши не докончано. Велю ти иди, и рци оумершему. гле ти грешный марко. ерате прекоуди еце еи днб. и утро видешн кз желаемому гоу нашему. донели же приготоваю мёрто. Вположене. и пришло по тл. пришедыи ератч, поелушавз прпена приде в манастырь. и сберече всю ератчу. и сбвчное пкние на нилмз сврзшаюца. и етлвз оу мёртваго, и рече ю гле ти марко. гак мёрто нче ти оуготовано ерате. но по

\Арк. 288\

жди еце до утра. и оудившася вси словеси семоу. егда сѧ и зре ератч пре вчелми. и тоу аке прозрбвз мртвыи. и дша его ввзврати конь. и преки днб тои. и вси ноци. швереткн и мвн счи. и ничтоже глати могви никомб. заутра ератч онз прихсодивши пре. иде в печероу. хотл оубедити аце мёрто, оуготовано е к немоу ре блженныи, ше и рци оумраоцему. глетч ти марко. ссртлви живи еи временныи. и преиди на вчелныи. се ево мёрто оуговотовано ти е. на прїатие тчелоу твоемоу. водан же егви дхз твои. тчело же твое

\Арк. 288 зб.\

сз стлми сци зде. да пположено еудет в печерк. прише же ератч всл сѧ и згла сжившему. и тоу аке смкжи счи свои. и предатч дхз пре вчелми пришешими порециениа ради егдо. И тлго чтно положенз еи в пре речением мёртк в печерк. и семоу чудеси вси вси оудившл. како словомз блженнаго сживе мртвыи. и пакы повелением его престависл. пакы ина двл ератч дховнал ебста, в том же велицемз манастыри печеркомз. свпражена любовию срчною ш юности. и единоумие имоуца, и единоу волю еже кз егоу. еи же оу

\Арк. 289\

молиша блженнаго марка. да илмз оутронит мёрто сбеце. и тоу аке пположена еудета. егда гб псвбел²⁰⁹⁷. по времени мнозк фесфназ стартеший ератч. виде некамо потрбкы дтлл. юныи²⁰⁹⁸ разволбвсл. виде на онз житиа покони. и пположенз еи на оуговотаваним мёртк. по днх же неквалицехз. приде фесфназ. оубедтк же с ератк свжалиши стлб. и поимз некил сз собою, иде в печероу, хотл видети оумершаго. гдч и на коемз мёрте положенз еи. Видтк же его полужен на вшынемз мёртк. и него

²⁰⁹⁷ Див. Коментар 212.

²⁰⁹⁸ Див. Коментар 213.

\Арк. 289 зв.\

дováше и роптáше мнóгѡ и́ мáрка. глá. почтѡ егѡ пwложилъ еси здѣ. **И**́ко азъ старѣиши егѡ емь. тѣи́ полужѣ егѡ на моѣмъ мѣстѣ. печѣрникъ мѡужь смирѣнъ си́и. клáнлелъ тѣмѡу глáше протѣи́ ма́ брáтѣ, съгрѣшихъ къ тебѣ. и́ си́ рекъ. глá оумѣршемоу. брáтѣ въстáни. и́ дáи же мѣсто неумѣршемоу брáтѡу. сáмъ лáси на нижнемъ мѣстѣ. и́ тоу áвѣ елѡвомъ прѣнаго. **В**ъстá мѣстѡи́ и́ лáже на нижне́ мѣстѣ. прѣ вѣ́ми прише́шми. и́ вѣ́ видѣти чюдо грѡзно. и́ оужасти по́лно²⁰⁹⁹. тwгда́ ерá роптáвѣи. и́ которлѣвѣи на

\Арк. 290\

блáженнаго. пwложѣнiа рáди брáтнá. и́ припá къ ногáма мáрковима. и́ глá емоу²¹⁰⁰ мáрко. съгрѣши́ пwбѣгнѡвъ брáтá и́ мѣстá. молю́ ти сá пwвелѣи́ емоу́. да пáкы лáжетъ на своѣмъ мѣстѣ. **Б**лáженнѣи́ рече́ емоу́. гѣ́ ѡгáтъ вражоу́ междѡу́ нáми. **С**ъ сътворѣи́ роптáнiа твоегѡ рáди. да не б́ вѣ́кы́ враждовáвъ, соелю́дѣши злѡбу́ нá ма́, нѡ́ и́ тѣ́ло беззвѣдно́е áвлáетъ оу́щю́ люво́вк къ тебѣ́ подавá, тебѣ́ и́ по смѣрти́ старѣишиньство. хотѣ́хъ да не и́звѣдѣши ѡ́судѡу́. да своѣ старѣишиньство наелѣ́доуши. и́ в́ си́и чá здѣ́ положѣнъ бѣ́лъ.

\Арк. 290 зв.\

нѡ́ понѣ́ не готѡвъ еси́ на и́хсѡдъ нѡ́ и́дѣи́ попецнелъ ѡ́ своѣи́ дши́. и́ по мáлѣхъ днѣхъ сѣ́мо прине́енъ бо́удѣши. е́же ко мѣ́стѣи́ въстáвлáти бжѣ́ дѣ́ло е́тъ. áзъ чáкъ грѣшенъ емь. нѡ́ и́ е́ мѣ́стѣи́ еwáлъ твоегѡ́ дwсáждѣнiа́ и́ моѣго́ оу́корѣнiа́. е́же ѡ́ тебѣ́ не трѣпá. ѡ́стáвилъ ти́ е́ ползъ мѣ́стá. **О**́бще бáмъ оу́готѡбáннаго. вѣ́ ко можетъ възвѣгнѡу́ти́ áзъ ко не могу́ рещи́ оу́мршемоу́. **В**ъстáни и́ пáкы лáси, на нижнемъ мѣ́стѣ. **В**ъспрѣ́ти́ емоу́́ тѣ́и, и́ рци́. е́гда́ тебѣ́ поелѡу́шáетъ гáкъ и́ ннѣ́. **С**iа́ сáвѣшавъ́ фесѡ́фи́ ѡ́коретѣ́ сѣ́лѡ ѡ́ стáршинѣ́и́ сло

\Арк. 291\

вѣ́ръ мáрковѣ́и. и́ мнѣ́въ гáко тоу́ áвѣ́ оумрѣ́: не вѣ́дѣи́ áци́ дѡ́ндетъ до манагѣ́р²¹⁰¹. и́ прише́ въ своѡ́ кѣ́лѣю́. прiáтѣ́ша пáлчы́ неоу́тѣ́шимъ. рáздáвъ же вѣ́ своѣ́ дáже и́ до рáчицы. то́кмо ѡ́стáвилъ севѣ́ е́диноу́ свѣ́тоу́. тѣ́ и́ манагѣ́ю. и́ вѣ́ ѡ́жидáлъ чѣ́лá смѣ́тнагѡ́. **И**́ никтѡ́ же можáше егѡ́, оу́рѣ́вити ѡ́ горкáго пáлчы́. и́ никогдá́ ктѡ́ можáше сего́́ прино́ути. сáдкѣ́и́ брáшенъ б́кѣ́ити. днѣ́и́ оу́ко нартáвшѡ́. глáше в́ севѣ́ не вѣ́мъ áци́ портѣ́гноу́ до вѣ́ра. нѡ́щѣ́и́ припѣ́вши пáлчы́лá глáше. чтѡ́ сътворѣ́и́ áци́ дѡ́ндѡу́ до ѡ́трiа́. мнѡ́си́ ко вѣ́ртáвше вѣ́чера,

²⁰⁹⁹ Див. Коментар 214.

²¹⁰⁰ Дописано на берегах: «ѡ́че».

²¹⁰¹ Див. Коментар 214.

\Арк. 291 зб.\

не достигоша. и на ложѣ своихъ легиши. не вьзгаша ѿ ложа своего. тсѡ како азъ иже
извѣщеніе приимъ ѿ прпенаго. **И**ко псѡмалѣ скончати ми. и молашея еби еъ слезами.
дарсѡвати емоу время покланіа. и еице твораше всѧ днь. алча и мола. и плача на всакъ
члѣ. ѡжидала ѡтинуѣ днѣ, и чѣла смртнаго чла ѿ тѣла разлученіа. и толма плѡ свою
истни. **И**ко и вьзгавомъ егѡ всѣмъ извѣстѣмъ быти. мнози хвѣвши оутѣшити егѡ и на
болше раданіе привѣдѣша егѡ. и ѿ многаго плача изгуби еи ѡчи. **И** тако пребѣ

\Арк. 292\

во всѧ дни животѣ своего, въ велицѣ вьздржанинн. **Б**гви оугажаа добрымъ житіемъ. прпены
и маркоу видѣ члѣ. иже къ гоу ѡшергѣи своего. и призвѣвъ феофилѣ. и ре емоу, брате феофилѣ
протѣ ма. поше ѡкоренѣ тѣ на многа летѣ. **С**ѣ ево оуже ѡхожоу свѣта егѡ. и моли ѡ
мнѣ. азъ аще прииму дръзновеніе. не забудѣ тебе. да сподобитъ ны гѣ тамъ видѣніа. и
ѡверстѣла е мѣстѣ, ѡца антоніа и фесѡдога. феофилѣ е плачемъ ѡвѣща томоу глѣ.
Оче марко почтѡ ма ѡртѣвлѣши. или поимѣ ма е евоу. или даруи ми

\Арк. 292 зб.\

прозрѣніе. марко к нему ѡвѣща. понеже еѣ ради ѡслѣпѣ ѡчи ма телѣныма. но дхѡныма
на разумъ того првзрѣла еи братѣ. азъ еѣ вина твоемоу ѡслѣплѣнію. повѣдахъ ти смртѣ.
хотѣ дши твоеи ползуу створити. и выдѡки твѡи разумѣ на смиреніе привертѣ. **И**ца ево
сзкрѡшена и смирена еѣ не оуничжиѣ. феофилѣ ре емоу. вѣдѣ Оче, како грѣ ради мой. плаѣ
пре токоу оумерзѣлъ быхъ е печѣрѣ. егда мѣртѣваго вьзгави. но гѣ стѣхъ ради твѡи млѣвъ,
покланіа моего, ѡжидала. ниѣ же егѡ прошѣ тебе. да е то

\Арк. 293\

коу ѡндоу къ гоу. или даруи ми прозрѣти. маркоу рече, неѣтъ ти трѣѣ видѣти
маловременнаго свѣта егѡ. проси оу гѣ да тамъ зриши славоу егѡ. ни же смрти желѣи. приидѣт
ко аще и не хѡцѣши. но еѣ ти бѡудѣ знаменіе твоего ѡшергѣа. прѣже ко тѣ, днѣ твоего
претѣвлѣніа прозриши. и тако къ гоу ѡндеши. и тако оузриши свѣтъ некончѣемнн. и славоу
неизрѣннѣю. и еѣ рекъ елѣенннн маркоу. претѣвѣ ѡ гѣ. и псѡложѣ еѣ в печѣрѣ, идѣже елмъ
еѣѣ **И**копа^{2102.2103}. феофилѣ оугѣбо раданіе вьспримъ. и азъ вѣ къ ерци и мѣла. О ѡчи разлу

²¹⁰² Див. Коментар 216.

²¹⁰³ Див. Коментар 217.

\Арк. 293 зб.\

чѣніи. и прѣлибѣла истрѣчѣи слѣзъ. емоу паче множише. и мѣлаше съзѣ²¹⁰⁴. и егда оупрѣжнѣлаше на мѣтвѣ. прихѣжахъ емоу слѣзы. и портѣви съзѣ. и на тѣмъ плакашесѣ и того наполивъ слѣзъ за многа, лѣтъ. етѣ ево по вѣдѣ днѣи ѡжидаа прѣрѣніа прѣпѣнаго егда же разумѣ. еже сѣ еостѣ емоу скончѣніе. и молаше бѣи прилѣжно прѣятнымъ бѣти слѣзамъ егѣ прѣ нимъ. и въздѣвъ рѣцѣ гѣрѣ. и начѣтъ молатисѣ ице гѣла^{2105,2106} **Вѣксѣ** гѣ чѣколюбче. ісе хѣ мон, цѣю прѣтѣи. и не хѣтъ смѣрти грѣшникѣ. нѣ ѡжидаа ѡбращѣніа. свѣдѣ

\Арк. 294\

неможеніе наше. оупрѣшнѣтелю елѣи. **Колѣцимъ** здравіе. грѣшникомъ іпѣніе. и немогаѣцимъ оупрѣшнѣтелю. падающимъ възрѣніе. молати гѣ вѣдѣ іи. оудивѣ на мнѣ недрѣтѣи мѣтъ своѣ. **И** ислѣи елѣвоупрѣіа твоегѣ неисчерпѣемъ поучіноу. е не икоуіи тими въздѣушнѣи кнѣа мѣтѣрѣтѣви. и несѣбладѣноу бѣти ми ими. мѣтѣ ми оудѣникъ твоѣ. **Великѣ** ѡцѣ нашіи анѣгѣи и фесѣдѣіа. и вѣтѣ стѣіхъ иже ѡ вѣка оудѣвшѣи ти ѣминѣ. **И** тоу ѣіе некто красѣнъ стѣ прѣ нимъ. и рѣ к немоу дѣбре по

\Арк. 294 зб.\

молатисѣ. нѣ что елѣ хѣвалиши ѡ тѣетѣ слѣзъ. и възѣтъ емоу паче колѣи того. елѣвоухѣніа ислѣнѣнъ, іако миро елѣговѣно. е рѣче ѡ твоѣхъ слѣзъ. е въз мѣтѣ кѣ егѣ ислѣіа еи ѡ ірѣа. е рѣкою илѣ оупрѣгомъ, илѣ рѣзоу ѡтѣрохъ. илѣ на землю ѡпадѣ ѡ ѡчию твоѣю. и іа вѣдѣ събрахъ в ѣмъ съзѣдѣ и съкрѣи повелѣніемъ твоѣа нашего. и нѣтѣ поеланъ емоу пѣвѣдати к тѣетѣ радѣтѣ и іе вѣііемъ ѡидѣши к немоу тѣ ео рѣ елѣіи плачѣущисѣ. **Іако** тѣи оупрѣшатисѣ. и іи рѣкѣ невидимъ бѣ. **Клѣіи** же фѣѣи призвавъ игоу

\Арк. 295\

мена. и еказѣ емоу ѣвлѣніе агѣла и гѣліе, и съзѣда двѣ. показѣ емоу едѣнъ ислѣнѣнъ слѣзъ. дрѣугѣи бѣвъ паче ірѣмѣтъ, елѣіа вѣнѣ. е повелѣ възлііати на тѣло моѣ. еамъ въз третѣи днѣ кѣ гоу ѡидѣ. и егѣ довтолѣпно іе печѣрѣ пѣложіша. елѣзъ мѣрка печѣрника. помѣзавше того ѡ емоу агѣла. іакоі в іен печѣрѣ наполивѣи елѣвоухѣніа. и слѣзѣи и съзѣ на нѣ възлііавше. да елѣвѣи еъ слѣзамъ. поженѣ в радѣти рѣколѣти своѣ. плакахоу елѣ ео рѣ елѣтѣіце елѣмена своѣ. іи ѡ хѣ оупрѣшнѣи еудѣтѣ²¹⁰⁷. емоу же елѣа еъ ѡцѣмъ и еъ

²¹⁰⁴ Див. Коментар 218.

²¹⁰⁵ На берегах виноска: «мѣ».

²¹⁰⁶ Див. Коментар 219.

²¹⁰⁷ Мт 5:4; Лк 6:21.

\Арк. 295 36.\

с҃тѣмъ дх҃омъ, нѣтѣ ѿ пр҃нои въ вѣкы вѣкомъ, аминь.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.²¹⁰⁸

\Арк. 170\

Въ тѣ днѣ прѣгнаго Мάρка печерника. ѿго же повелѣнїа мѣртвѣи поглышахъ²¹⁰⁹.

2110 с҃тѣмъ²¹¹¹ бѣдѣмъ бѣмъ. рабѣмъ тѣмъ въсѣмъ ѿрцѣмъ житїе ѿмѣлѣ въ печерѣ. ѿ пр҃и ѿ
и́знѣенъ бѣтѣ с҃тѣмъ ѿцѣмъ нѣшъ. ѿсѣмъ ѿ печерѣ. въ с҃тѣмъ великѣмъ цѣрковѣ²¹¹². с҃тѣ же
прѣгнаго мѣрѣмъ мнѣмъ мѣрѣмъ въ пѣрѣмъ своѣмъ рѣкамъ ѿкопѣмъ. ѿ на своѣмъ плѣцѣмъ прѣтѣ
и́знѣмъ. ѿ вѣ по въсѣмъ днѣмъ ѿ по въсѣмъ днѣмъ ѿ въсѣмъ нѣщѣмъ тѣрѣмъ ѿ дѣлѣмъ вѣмъ. ѿкопѣ же
ѿ мѣрѣмъ мнѣмъ на погребѣнїе ерѣтѣмъ. ѿ ѿго ничтѣмъ же възимѣмъ. нѣ ѿже ктѣмъ ѿ чтѣмъ даѣше
ѿмѣ. ѿ ѿ

\Арк. 170 36.\

прѣмъ ѿкопѣмъ рѣзѣмъ. ѿднѣмъ же ѿмѣмъ кѣпѣмъ по сѣбѣмъ. ѿ ѿтѣрѣмъ и́знѣмъ.
сѣтѣмъ мѣрѣмъ ѿзѣмъ ѿ нерѣмъ, лѣчѣмъ ѿднѣмъ ѿ ерѣтѣмъ болѣмъ кѣ гѣ ѿнѣмъ в
тѣ днѣ, ѿ не вѣмъ ѿногѣмъ рѣзѣмъ ѿ тѣмъ. прѣнѣмъ же бѣмъ мѣртвѣмъ въ печерѣ, ѿ нѣдѣмъ
ѿго вълѣжѣмъ тѣмъ радѣмъ. рѣтѣмъ же бѣмъ на мѣрѣмъ ѿ ерѣтѣмъ. понѣмъ не мѣжѣмъ мѣртѣмъ
сѣмъ, нѣ мѣмъ нѣмъ възлѣмъ. занѣмъ вѣмъ мѣрѣмъ ѿзѣмъ²¹¹³. печерникъ же въ сѣмъ ѿ мѣрѣмъ
поклѣмъ. ѿ глѣмъ прѣтѣмъ мѣмъ сѣмъ за немѣмъ недѣмъ. сѣмъ же бѣмъ ѿкарѣмъ ѿго ѿ
дожѣмъ ѿмѣмъ. мѣрѣмъ же глѣмъ мѣртѣмъ. ѿкопѣмъ мѣрѣмъ тѣмъ ѿ. ѿ ерѣтѣмъ покрѣмъ ѿ прѣмъ
мѣмъ възлѣмъ на сѣмъ. мѣртѣмъ прѣтѣмъ рѣмъ мало въклѣмъ. възѣмъ мѣмъ възлѣмъ на сѣмъ кѣмъ
сѣмъ. на прѣмъ ѿ на лѣмъ. сѣмъ же ѿдѣмъ. сѣмъ же прѣмъ върѣмъ сѣмъ възлѣмъ ѿспѣмъ.
ѿ сѣмъ чѣдѣмъ бѣмъ. прѣмъ въсѣмъ сѣмъ ѿ тѣмъ сѣмъ сѣмъ. пакѣмъ же ѿнѣмъ ерѣмъ мнѣмъ болѣмъ
ѿмѣ. нѣкѣмъ же мѣмъ дрѣмъ сѣмъ гоуѣмъ ѿре ѿго. ѿ ѿде въ пѣмъ хѣмъ видѣмъ мѣрѣмъ ѿде же
полѣжѣмъ хѣмъ тѣмъ лѣмъ. ѿце ѿ мѣрѣмъ на полѣжѣмъ ѿспѣмъ
ерѣтѣмъ. кѣ немъ ѿвѣмъ прѣмъ мѣрѣмъ. ерѣтѣмъ нѣмъ рѣмъ ерѣтѣмъ, пождѣмъ до сѣмъ. дондѣмъ
ѿкопѣмъ тѣмъ мѣрѣмъ. ѿ тако ѿнѣмъ на сѣмъ житѣмъ покоѣмъ. прѣмъ же ерѣмъ глѣмъ сѣмъ
марко. ѿзѣмъ ѿ гоуѣмъ сѣмъ тѣмъ ѿго мѣртѣмъ ѿмѣмъ. коуѣмъ мнѣмъ глѣмъ. мѣрѣмъ же пакѣмъ

²¹⁰⁸ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

²¹⁰⁹ На берегах рукопису скоропис пізнішого часу: ѿго мѣрѣмъ, цѣмъ мѣрѣмъ ѿвѣмъ.

²¹¹⁰ Див. Коментар 206.

²¹¹¹ На берегах рукопису дописано: марко ѿ ѿнѣмъ своѣмъ.

²¹¹² Див. Коментар 209.

²¹¹³ Див. Коментар 211.

ре. еѣ мѣсто видѣши недокончано. велѣ ти ѿдѣ рѣци оумрѣшему. глѣтъ ти грѣшныи марко. братѣ преждѣ ѿ еще сѣ днѣ. ѿ утро ѿидѣши кѣ желѣмомѣ вѣ нашемѣ. донелѣже пригѣтоваж ти мѣсто въ положеніе ѿ приша по тѣ. пришедѣи же братѣ послѣшавѣ прѣпаго. прѣидѣ въ монарѣириѣ и сѣрѣте въсю ерѣтию сѣвѣчноѣ пѣнѣ на нѣ сѣврѣшѣице. ѿ стѣвѣ елѣ оумрѣшаго. глѣтъ ти марко ꙗко мѣсто нѣ ти оумрѣвано братѣ. нж пожди еще до стѣи. ѿ видѣшиша словесѣи еѣмѣ. егда ꙗа ѿзрѣ ерѣ прѣо върѣми.

\Арк. 171\

ѿ авѣе прозрѣ мѣрѣви. ѿ дѣи еѣо възвѣрѣти вънѣ. ѿ прѣвѣи днѣ тѣ. ѿ въсѣлѣ нѣоцѣ ѿврѣзѣтѣ ѿмиѣи стѣи. ѿ ничтѣо глѣ никѣомѣ же. Заутро же братѣ сѣнѣ прихѣдѣвиѣи прѣже ѿ ѿде въ пѣцѣрѣж хотѣ видѣти. ѿце мѣсто оумрѣвано еѣ. кѣ нѣмоу же рѣче елѣжѣви. шѣ рѣци оумрѣшемѣ. глѣтъ марко, сѣстѣви живѣо сѣ врѣмѣнѣви. ѿ прѣидѣи на вѣчѣви. еѣ еѣ мѣсто оумрѣвано ти еѣ на прилѣте тѣлоу тѣоѣмѣ. ѿдѣи же еѣи дѣхѣ тѣоѣ. тѣло же тѣоѣ сѣ стѣми сѣци здѣ положѣно еждѣ въ пѣцѣрѣ. прѣшѣ же ерѣ въсѣлѣ ꙗа ѿзгѣла сѣжившемѣ. ѿ авѣе смѣжи стѣи. ѿ прѣдѣ дѣхѣ прѣ върѣми пришешиѣи посѣценѣи еѣо радѣи. ѿ еѣмѣ чѣдѣи въси оудѣвиша. тѣко словѣ елѣжѣнаго сѣживѣ мѣрѣви. ѿ пакѣ повелѣнѣи еѣо прѣставѣлѣ.

Пакѣ же ѿ ѿна двѣ ерѣта еѣстѣ. въ тѣо же велѣцѣ мѣнарѣири пѣчѣрѣкѣ. сѣпрѣжена лиѣвѣиѣи ерѣнож ѿ ѿнорѣи. ѿ еѣдиноѣумѣи ѿмѣца. ѿ еѣдинѣ вѣла еѣ кѣ еѣу. еѣ оумѣлиѣта елѣжѣнаго марко. да ѿ утроѣи мѣсто сѣвѣи ѿ тѣу авѣе положѣна еждѣта²¹¹⁴, егда гѣ повелѣи. по врѣмѣни же мнѣсѣ Феѣфиль старѣишиѣи братѣ ѿидѣ нѣкамо потрѣвѣи дѣла. ѿнѣи²¹¹⁵ же разѣолѣвѣи ѿидѣ на сѣнѣ житѣи покоѣи. ѿ положѣнѣ еѣи на оумрѣваноѣ мѣстѣ. по днѣ же нѣколицѣ. прѣидѣ феѣфиль. оубѣвѣже сѣ ерѣтѣ сѣжалѣви стѣло. ѿ поѣи нѣкѣлѣ сѣ оѣвож. ѿде въ пѣцѣрѣж хотѣ видѣти оумрѣшѣ. гдѣ ѿ на коѣ мѣстѣ положѣнѣ еѣи. вѣдѣвѣ же еѣо положѣна на вѣшиѣ мѣстѣ неѣодѣвѣше. ѿ рѣптѣше мнѣоу на марко глѣ. почитѣо еѣо здѣ положѣилѣ еѣи. ꙗко ѿзѣ старѣишиѣи еѣо еѣмѣ. тѣи положѣилѣ еѣо на моѣ мѣстѣ. пѣчѣрѣник же мжж смѣрѣнѣи сѣи. клѣнѣжѣлѣ тѣомѣ глѣше прѣти ма ерѣте сѣгрѣшиѣ к тѣвѣ сѣнѣ же не прѣстѣлѣше рѣци. прѣпѣныи глѣ оумрѣшемѣ братѣ въстѣани. ѿ дѣи же мѣсто не оумрѣшему ерѣтѣу. еѣ же лѣзи на нѣнѣ мѣстѣ. ѿ тѣ авѣе словѣ прѣпаго въстѣлѣ мѣрѣви. ѿ лѣже на нѣнѣ мѣстѣ. прѣ върѣми пришешиѣи. ѿ еѣ видѣти чѣдо стѣишиѣо.

²¹¹⁴ Див. Коментар 212.

²¹¹⁵ Див. Коментар 213.

и ѡужаѣти исплазно²¹¹⁶. тогда ерѣ рѡптавши и котѡрѡвши на блаженѡго. положенїа ради ерѣтна. припѣ къ нѡгама марковѡма. гла ѣмоу оче марко. съгрѣши подвигнѡвѣ ерѣта с мѣста. мѣа ти сѡ повели ѣмѡ. да пакы лѡжетъ на своѣ мѣстѣ. блаженши же рѣ ѣмоу. гѣ ѡѡтъ вѣрѡжъ межъ нами. се же сътворѣ рѡптаниа твоѣго ради. да не вѣ вѣкѣ вѣрѡжавѣ, съелюдеши злобѣ на мѣ. нѣ и тѣло бездѡшноѡ. гѡвѣе ѡщѡжѡ лѡбовѣ к тѣбѣ. подѡва тѣѣ и по съмрѣти старѣшишиство. хотѣ да не изыидеши ѡсѡдѡ. да своѣ старѣшишиство наслѣдиши. и вѣ сїи чѡ положенѣ вѣлѣ. нѣ понѣже негѡтовѣ еси на исхѡ. нѣ иди и попѣцисѡ ѡ своѣй дшїи. и по малѣ днѣ сѣмо принесеиѣ вѣдеши. и еѡ мрѣвѣ вѣставлѣти вѣїе дѣло ѣ. а же чѡкъ грѣшенѣ ѣмѡ. нѣ и сѣ мрѣвѣи боѡсѡ твоѣго доѡженїа и моѣго ѡкорѣнїа. ѣ ѡ тѣбѣ не трѣпа ѡставилѣ ти ѣ полѣ мѣста. ѡеще вѣ ѡгѡтовѡннаго. вѣ еѡ мѡжѣ вѣздѡвнѣти ѣго. азъ еѡ не мѡгѣ рѣци ѡмрѣшемѡ. вѣстѡни и пакы лѡзи на вѣшнѣ мѣстѣ. вѣспрѣти ѣмѡ тѣи и рѣци. ѣгда тѣбѣ поѡлѡшѡѣ гѡкѡ и ннѣ. сїа слышавѣ. ѡеѡфилѣ ѡкрѣвѣ сѣлѡ. ѡ стѣшнѣи глѡвѣ марковѣи. и мнѣвѣи гѡко тѡ ѡвѣ пѡ ѡмрѣ. не вѣ дѡи ѡще доидѣ до монастирѡ²¹¹⁷ и прише вѣ своѡ кѣлїѡ. приѡ ѣго пѡ неѡтѣши. раздаѡ же вѣсе своѣ дѡже и до сѣчица. тѡкмо ѡстави сеѣѣ единѣ вѣнѣж. тѡже и мѡнтїѡ. и вѣѣ ѡжїдаѡ чѡсѡ съмрѣтнаго. и никтѡ же мѡжѡ ѣго ѡставити ѡ гѡркаго плача. и никѡгда же ктѡ мѡжѡше сѣго принѣднѣти сѡкѣи вѣрѡшенѣ вѣкѣснѣти. днїи ѡеѡ нартѡвѣшѡ гѡлаше вѣ сѣѣѣ. не вѣѣ ѡще поѡтнѣж до вѣчѣра. нѡци же пришеши, и плачѡсѡ гѡлаше. чтѡ сътворѡ, ѡще доидѣ до ѡтрїа. мнѡси еѡ вѣстѡвѣше вѣчѣра не доѡстигѡшѡ. и на лѡжнѣ своѣ лѣгше. не вѣстѡшѡ ѡ лѡ своѣ. тѡ кѡко азъ иже и звѣщенїе прїи ѡ прѣнаго, гѡко помѡлѣ днѣи скончѡтимнѣи. и мѡѣшѣсѡ еѣи сѣ сѡзѡми дарѡвѣти ѣмѡ вѣрѣмѡ пока...²¹¹⁸

²¹¹⁶ Див. Коментар 214.

²¹¹⁷ Див. Коментар 215.

²¹¹⁸ Текст зберїгся не повнїстю.

Патерик Йосифа Гризни²¹¹⁹

\Арк. 233 зб.\

Ѡ прѣпѣнѣмъ ѡцѣ нашемъ Марцѣ, Печерицѣ, ѿгó же повелѣнна мѣртвѣи послушаху. В лѣтѣ ⚘⚙⚗⚛⚗.²¹²⁰

\Арк. 234\

рѣвнѣхъ збо стѣхъ подражающе²¹²¹ мы грѣшнѣи писанню еже они и живиша и многимъ трудомъ въискаша б̄ пѣртвѣи, и горѣ и пропасти земнѣи и инѣ збо самѣи видѣвше. инѣ же слышавше житиѣи и чудеса, и дѣла егда бѣ годъ годнаго прѣпѣнѣ мѣ написаша. инѣ же слышавше прѣже и бывши житиѣи же и чудеса. и дѣлаи. еже стѣ. патерикъ печерикѣ²¹²² в томъ же слóше, и сказаша онѣ оцѣ, еже мы почитающе наслаждаемса дх̄овнѣи тѣ словесъ: **Ѡ** же недостойнѣи. ни рясма иттинны не портигъ, и ничтò же ѡ тѣхъ таковаго видѣ, но слышанию полѣдѣи. еже мѣ сказа. прѣпѣнѣи. **Ѹ**пкпъ симонъ^{і пп̄а}²¹²³ написъ. ко твоємъ ѻчертвѣ, и нѣмъ николѣ же ѻходилъ стѣхъ мѣртѣи. ни иерлѣма видѣ, ни синѣи киѣи горы. да бѣ что приложилъ к̄ повѣрти. **Ѡ**ко же обѣчай. имѣтъ ми прѣсловесниѣи сиамъ краситиѣи, мнѣ же да не бѣди похвалитиѣи но тóкмо ѡ стѣмъ мнѣтрѣ печеркомъ и в нѣмъ бывши стѣхъ чернориѣецѣ. и тѣ житиѣи и чудеса, и же поминаю радѣма. желаю бо и ѡ грѣшнѣи. стѣхъ тѣ ѡцѣ мѣтвѣи. ѡнѣдъ збо начало положъ. повѣрти, еже о прѣпѣнѣмъ. марцѣ печерицѣ. вѣаше всо сей стѣи мѣко. житиѣи имѣти б̄ печерѣ и при сѣмъ инѣе бѣтѣ стѣи ѡцѣ нашѣ. **Д**еодонъ ѡ печерѣи бо стѣю и великую цр̄ковъ²¹²⁴.

\Арк. 234 зб.\

Ѹи же прѣпѣнѣи марко многа мѣтѣи б̄ печерѣ. своѣма рѣкамъ ископа, на своѣю плецѣи пѣреть иноѣи, и бѣ по вса дни. и со вса ноци трудѣма ѡ дѣле бѣжи, и ѡ него ничтò же вѣнимаше, но еже кто самъ что. дааше емъ. и сѣ примѣ збогимъ радѣваше. единою же емъ коплѣи по обѣчай. и зтудниѣи. и неможе ѻрѣви мѣрто зко. и нерѣширѣно. слѣчиже единомъ ѡ ераттиѣи болѣвшѣ и кз бѣтѣ ѡити в той дѣнѣ, и не бѣ иноѣи мѣтѣи, рѣвѣ того тѣснаго прѣнеи же бѣтѣ мѣтѣи в печерѣ и нѣма его вложиша тѣиотѣи рѣ. **Р**ѣтѣниѣи же бѣтѣ на мѣко ѡ

²¹¹⁹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

²¹²⁰ Див. Коментар 209.

²¹²¹ Див. Коментар 206.

²¹²² Див. Коментар 208.

²¹²³ Написано над закресленим.

²¹²⁴ Див. Коментар 209.

братий понѣже не можѣхъ мѣртваго оупрачати. ни мѣла на неѣ болиати. занѣ еѣ мѣртваго
 ѿко²¹²⁵. печеникъ же смиреннѣ вѣрѣмъ поклонѣа глше, протрѣте мѣ оцѣи сѣ немоще недокочѣ.
 онѣ же еѣма ѿкорѣхъ его догдѣюще емѣ. марко же глше мѣртваго, нѣбо тѣсно еѣтѣ мѣртваго
 се. самъ братѣ покропѣ, и принѣмъ мѣло возлѣн на неѣ. мѣртвѣи же протѣрѣ рѣкѣ мало
 возклонѣа, вѣрѣмъ. мѣло болиа на неѣ, крѣга ора на пѣи и на лице. соуд же ѡдѣтъ. самъ
 же предо вѣми оупрачѣа болѣгъ ѡпе. и семѣ чюдѣи бѣшѣ. приѣа вѣа стѣа и трепѣтъ. о
 сотворѣнѣма! Паки же инѣ братѣ много колѣвъ ѡмре, нѣкто же ѡ дрѣгъ емѣ губою оѣе его
 нѣде в ѿверѣ. хотѣа видѣти мѣртваго нѣдѣ же поло

\Арк. 235\

житиѣа хотѣетѣ тѣло. любѣмаго нѣма: и вопрои елѣннаго сего. к немѣ же ѡвѣща прѣпѣный
 мако, братѣ нѣди рѣи братѣ пожди до ѡтриѣа, да же нѣкопѣа ти мѣртваго, и тако ѡнѣдѣши. на
 ѿ житиѣа покѣи. пришедѣи же братѣ глѣ емѣ. оѣе марко. а и губою оѣрѣ тѣло его мѣртваго
 оѣе. ко мѣу велиши глѣти. мако же пѣкѣ рече се мѣртваго видѣши некончѣнно вели ти нѣди и
 рѣи ѡмершомѣ, глѣ ти грѣшнѣи мако братѣ прѣвѣди еѣе сеѣ дѣнь, и ѡтро ѡнѣдѣши кѣ
 желѣмомѣ гдѣ нѣшемѣ, донѣа же ѡготѣваѣ. мѣртваго ѣ положенне. и пришли по тѣа. пришедѣи
 же ера. погубѣшавѣ прѣпѣнаго. приѣде в мнѣрѣ, и оѣрѣ всю братѣию, оѣбѣчноѣ пѣенне. на нимѣ
 совершѣющѣ, и стѣаѣ ѡ мѣртваго. и рече глѣ ти марко. Иако мѣртва нѣтъ ти ѡготѣвано братѣ
 но поди еѣе до ѡтриѣа. И удивѣшѣаа вѣи словѣи семѣ. И егда сѣа нѣрече братѣ прѣ вѣми, и
 тѣу аѣне прѣрѣ мѣртвѣи, и дѣа его вѣвратиѣа вѣнѣ, и прѣвѣитѣ дѣнь тѣи, и вѣи нѣоцѣ, ѡвѣрѣтѣ
 нѣмѣ оѣи, и ничѣто же глѣ никомѣ же. Зѣтра же братѣ ѿ приходнѣи прѣжде, нѣде в пѣцѣрѣ
 хотѣа вѣдѣти, аѣе мѣртваго ѡготѣваѣ еѣтѣ. к немѣ же рече елажѣнѣи, шѣ рѣа ѡмершомѣ. глѣтѣ
 ти мако, оѣтѣви живѣ сѣи вѣрѣмѣи, и прѣидѣи

\Арк. 235 зѣ.\

на вѣчнѣи еѣе ко мѣртваго ѡготѣвано ти еѣтѣ, на приѣтѣи тѣелѣ твоемоу ѡдѣи же еѣовѣ дѣхъ
 тѣоѣи, тѣло же тѣоѣе со стѣими оцѣи. сдѣѣ да положѣно еѣдѣ. ѣ пѣцѣрѣ. прише же братѣ вѣа
 сѣа нѣгла ѡжившемѣ, и тѣу аѣне смѣжи оѣи вѣи. и прѣдѣтѣ дѣхъ. предо вѣми пришешнѣи
 поѣкѣнѣниѣа ради его. и тѣако ѣтнѣа положѣнѣа вѣтѣ ѣ прѣрѣчѣннѣмъ мѣртваго в пѣцѣрѣ, и семѣ
 чюдѣи вѣи ѡдѣнѣшѣаа, кѣако слово мѣ елѣннаго ѡживѣ мѣртвѣи, и пѣаки повелѣннѣмъ
 прѣтѣаѣнѣа! Пѣаки же нѣа дѣа братѣа вѣрѣа в тѣомъ же велицѣмъ мнѣрѣ пѣчѣрѣкомъ. сопрѣжѣна
 любѣвию еѣчною ѡ нѣнѣти, и еднѣомнѣ нѣмѣѣе, и еднѣ волю еѣе кѣ еѣдѣ, сѣи ѡмолиѣа елѣннаго

²¹²⁵ Див. Коментар 211.

мáрка да ѿмъ зѣтрѣти мѣрсто ѿце, и тѣ ѡбне положѣна еудѣта, ѣгда гдѣ повелѣтъ²¹²⁶. по времени же мнѡсѣ, Феѡфѣ старѣиши брѣ, ѡнде нѣкамо потребы радн. юнѣи²¹²⁷ же раколѣѣа, ѿ ѡнде на ѿ житна покой, и положѣнъ бѣтъ. на зготѡваннѣмъ мѣртѣ. по днѣ же нѣколищѣ. прииде Феѡфѣ, зѣдѣти ѡ братѣ сожалинѣ сѣло, ѿ поимѣ нѣкниа со сокою, ѿде в пещерѣ хотѣ видѣти ѡмѣршаго гдѣ на коѣ мѣртѣ положѣ бѣтъ. видѣвъ же ѣ

\Арк. 236\

положѣна на вѣшнѣ мѣртѣ, негодѡсѡвѣше ѿ роптѣше мнѡ на мáрка, глѣ. почтѡ ѣго положѣ ѣи, ꙗко ѡ старѣиши ѣго ѣмъ, тѣ положила ѣи ѣго на моѣмъ мѣртѣ. Печерникъ же мѡ смирѣ сѣи кланѣа томѣ глѣше, протн ма братѣ ѡрѣши к тебѣ, ѿ снѣ рѣкъ глѣ змерзшомѣ братѣ вортани, даи же мѣртѣ старѣше недѣршемѣ братѣ ѣа же лѣз на нижнѣ мѣртѣ. ѿ тѣ ѡбне слово прѣ (sic!) прѣнаго ворта метѣи, ѿ леже на нижнѣ мѣртѣ, прѣ вѣрми пришешими. ѿ еѣ видѣти чюдо стѣраши, ѿ зжарти поно²¹²⁸. тогда же братѣ роптѣи. ѿ которѣи на бѣжѣнаго, положѣниа ради братѣна, припа к ногѣма. мáрковѣма. глѣ ѣмѣ. ѡче мако согрѣши подѣвигнѣвъ братѣ с мѣрта. молю ти ѣа повели ѣмѣ, да паки лѣжѣ на своѣмъ мѣртѣ. бѣжѣннѣи же рече ѣмѣ гдѣ ѡятѣ браждѣ меѣ ѡнама. ѣе сотвори. рѣтаниа. ради твоего, да не во вѣки браждѡвѣвъ слѣдѣши слово на ѣа, но и тѣло бѣдѣшное ѣвѣиѣ сѣидю лѣво к тебѣ, подаѣа тебѣ ѿ по смѣти старѣишиствѡ. Хотѣ да не ѿбѣши. ѡрѣдѣ. да своѣ. старѣишинствѡ. наслѣдѣши. и в ѣи ѣа сдѣ положѣ бѣла, но понѣже

\Арк. 236 зв.\

неготѡвъ. ѣи на нѣхѣ, ѿди попечѣ ѿ своѣи дѣи. и по малѣ днѣ. сѣмо принесеи еудѣши. ѿже со мѣртѣи вортѣвѣти ѣже дѣло ѣтъ, ѡ же. чѣкъ грѣшенъ ѣсма. но и сѣи метѣи. боѣна твоего доѣдѣниа, ѿ моего зкорѣниа, ѣже ѡ тебѣ. не терпа, ѡртѣи ти ѣтъ. по мѣрта. ѡбце вамъ. зготѡваннаго еѣ со можѣ бѡдѣвигнѣти ѣго, ѡ бо не могѣ рѣци. змѣшемѣ. вортани, ѿ паки лѣси на вѣшнѣмъ мѣртѣ, вѡпрѣти ѣмѣ тѣ рѣи, ѣгда тебѣ поглѣшѣ. ꙗко же ѿ нѣтѣ. снѣа сѣиша Феѡфѣ. ѡскорѣтѣ сѣло. ѡ стѣраши. словоѣ. мáрковѣи. ѿ мѣвѣ. ꙗко тѣ ѡбне па змѣ. не вѣдѣи ѡце доидѣ до мѣтра²¹²⁹. ѿ прише во свою кѣлию. приѣтъ. ѣго не зѣтѣшимъ плачѣ. раѣаи же все своѣ. даже. ѿ до сраици тѡкмо ѡртѣи сѣтѣ едѣнѣ сѣитѣ, ѿ мѣтнѣ, и еѣ ѡндаа чаѣа смѣртнаго. ѿ никѡгда же²¹³⁰ кто можѣше ѣго зѣтѣвѣти ѡ гѡркаго плача ѿ ни^{когда} же кто можѣше ѣго. приѣдѣти. сѣаки бѣрѣшенѣ бѣвѣти. Дни зѣо нартѣвѣшѣ

²¹²⁶ Див. Коментар 212.

²¹²⁷ Див. Коментар 213.

²¹²⁸ Див. Коментар 214.

²¹²⁹ Див. Коментар 215.

²¹³⁰ Закреслено в оригинали.

глаголю к себѣ. не вѣдѣхъ лице портигнѣ до вечера. ноциѣ пришеши плачѣ глаголю. что сотворю. лице доидѣ до зѣрниха. мнози бо востахше вечера не дозѣвѣша. и на ложѣ свои. легше не восташа ѿ ложѣ свои то ка

\Арк. 237\

ко а и ивѣщеніе приемъ ѿ прѣнаго глаго помалѣ исочахми. и молишега егови бо лѣсамъ даровати емѣ времѣ покаянію, и сице творѣше на всякъ день. ача молиахъ и плача на всякъ ча ождаахъ отниѣ дне и часа смѣтнаго чаа ѿ тѣла рлѣченна. и тоама плоть свою иртни. глаго и востахомъ его времѣ ичтѣнымъ вѣрти. мнози же хотѣхше зѣрѣшнги сего, и на боше риданіе приведоша его. и отъ многого плача ичтѣи си очи. и тако пребѣтъ бо вся днѣ живота своего. в велицѣ бодежаніи, егови згодѣа. добрымъ житиемъ. прѣнаи же мако звѣдаа ча. иже ко гдѣ ѿшествіа своего, и призваа Феодила. и рече емѣ. брате Феодиле. протѣ ма, понѣже оубоѣи тѣа. на многа лѣта. Се бо зже ѿхожу свѣта сего. моли о мнѣ. а же лице приимѣ дерзновеіне не забѣдѣ тѣе. да сподобн ны гдѣ. тѣамо видѣніа, и зрѣтїа. въ мѣстѣ оца антоніа. и деодоніа. Феодилъ же съ плачемъ ѿвѣща томѣ. гла. оче марко, почто ма оубавѣаши, или пойми ма съ собою. или дарѣ ми просрѣіне. марко же к немѣ рече. брате, не скорен, понѣже ега ради. оубѣпѣ очіама телѣныма

\Арк. 237 зб.\

но дѣвнаго на разѣмъ. того прѣрѣ, еи. и а бѣи брате вина твоемѣ оубѣплѣнію. повѣдаа ти смѣтъ, хотѣа днѣ твоѣи поѣсѣ сотворити, и высокіи твоѣи рлѣмъ на смиреніе привеити. зѣца бо сокрѣшеіна. и смирена. егѣ не зничжѣ. Феодилъ же рече емѣ вѣдѣ оче. глаго грѣхъ ради моухъ плаа прѣ тобою зме бѣи вѣ пецѣрѣ, егда мѣртѣаго востаи но гдѣ. егѣ ради твоѣи млѣтѣ дарѣа ми животѣ, покаяніа моего ождаахъ. ннѣ же сего. прошѣ з тѣе да с тобою ѿидѣ ко гдѣ, или дарѣ ми прѣрѣти. марко же рече, нѣсти третѣ видѣти маловременнаго свѣта сего, проси з гдѣ да тѣамо зрѣши. главо его. ниже смѣрти желѣи. приидѣ бо. аце и не хѣщѣши, но се ти ебди знаменаніе твоего ѿшествіа, прѣжде бо трѣ днѣи твоего прѣтѣвлѣніа. прѣрѣши, и тако ко гдѣ ѿидѣши. и тѣамо зрѣши свѣтъ некѣаемай, и главо неирѣеннѣю. и снѣ рекъ блженнѣи мако прѣтѣвнѣа о гдѣ и положѣнъ бѣтъ вѣ пецѣрѣ идѣже сѣмъ себѣ ископа^{2131,2132}. Феодилъ же згдѣо риданіе воспріимъ. и авѣ в зѣци имѣа ѿ очіи. рлѣченіи, и проливаше иртѣчнѣкъ гла емѣ плаче множашега, имѣташе соз²¹³³. и егда зпрѣлѣшега. на млѣтѣ. прихѣдѣ емѣ

²¹³¹ Див. Коментар 216.

²¹³² Див. Коментар 217.

²¹³³ Див. Коментар 218.

\Арк. 238\

слезы и поргави сордъ, и на чѣмъ плакаше. и того напои въ слезъ многа лѣта, етѣ бо по вса дни. Ожидала прорѣниа прѣнаго. егда же разумѣ ѿ о есѣ емоу искочанне. и молише етѣ прилѣжно пригатинымъ бѣи слезамъ его прѣ нимъ. и бодѣвъ рѣцѣ горѣ, нача молити ице гла²¹³⁴. **В**ѣко гдѣ члѣкоубче. ие хрѣте, мой црю претѣи, не хотѣи смѣрти грѣшникомъ, но Ожидала брѣниа, свѣдѣи неможѣние наше. дѣшнтелю елѣи болацимъ сдрѣви, грѣшникомъ спарѣние. инемогающимъ. дѣшнтелю. падающимъ востание, молишн гдѣ б чѣ еи, дѣи на мнѣ недостоинѣмъ. млтѣ свою. и илѣи елѣгодѣбнѣ твоего. неицѣпѣемъ пѣчинѣ. еже не искоуити мѣи еа ѿ бодѣшнѣ. кнѣ, мѣтѣтѣи. и не оладѣнѣ бѣти ми ии. млтѣами дѣониковъ твоѣи великиѣ оцѣи нѣи. **А**нтониа и Феодосиа, и вѣхъ свѣтѣи. иже ѿ вѣка. дѣдѣшнхъ ти. аминь. и тѣ ае некто красѣнѣ. ета прѣ нимъ, и рече. к немѣ. дѣрѣ помолѣиа, но что еа хвалѣши ѿ цѣтѣ слезъ. и всѣтѣ сордъ пѣче болии того елѣгодѣниа. иполнѣнѣ, тако миро елѣговѣно. е рече ѿ твоѣи же елѣ, еже вѣ млтѣѣ кѣ етѣ илѣи еи ѿ ерѣа. еже рѣкою. или обрѣсомъ²¹³⁵, или рѣсою отре, или на землю ѿпаде ѿ очию твоею

\Арк. 238 зб.\

и ена вса сорѣ в емъ сордѣ. и сорѣхъ повелѣниемъ. творца нашего. и нѣтѣ поеланѣ емъ повѣдати тѣтѣ радѣтѣ и е всѣлимъ ѿндеши к немѣ. той бо, рече, елѣжѣи плѣчюции. **И**ако тѣи дѣшнѣтѣи. и е рѣкѣ невидимъ бѣтѣ ѿ него. елѣжѣи же Феодосиѣи прѣва иѣмѣна и екаса емѣ. **И**влѣние анѣла. и глѣни, и сорѣда два покаса емѣ. еднѣнѣ испѣнѣнѣ слезъ, дѣгнѣи же пѣче бѣи. арамаѣтѣи. елѣниа вѣниа еже илѣиати на тѣло свое, самъ же бо тѣтѣи дѣнѣ, ко гдѣ ѿнде. и его достолѣпно в пѣцѣрѣ положиша. елѣи мѣрка пѣчѣрѣкого, помѣсавше того ѿ сорѣда. анѣлоба. **И**ако и всѣи пѣцѣрѣ напоишнѣ. елѣгодѣниа. и слѣзныи же сорѣ на нѣ болилѣше. да елѣзвыи со слезами пожнѣтѣ в радѣсти. рѣкоити своѣа. плакахѣ бо еа рече вѣтѣтѣице елѣмѣна своѣа. и о хрѣтѣ дѣшнѣи еудѣтѣ²¹³⁶. емѣ елѣва со оцѣемъ и со етѣимъ дѣхомъ. нѣтѣ и прѣи и бѣ вѣки вѣкомъ аминь.

Друкований Патерик: видання 1661 р.²¹³⁷

\Арк. 274 зб.\

Марко глаголетъ етѣ Архѣлѣикъ мртѣви возбѣжающѣ.

²¹³⁴ Див. Коментар 219.

²¹³⁵ Див. Коментар 220.

²¹³⁶ Мт 5:4; Лк 6:21.

²¹³⁷ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

Феофилаъ симъ потѣомъ слезъ ѿда оугашающъ

Житіе прѣнаго ѿца нашѣго Марка Печерника.

Его же повелѣніа мртвѣи погашахъ.

Симъ же и прѣнаго Феофила

Емъже мртвѣи стѣи Іоаннъ²¹³⁸ похвртѣи вѣшнее мѣрто: и егѣже слезъ бѣша два годѣи.

\Арк. 275\

Дрѣвнимъ гавленіемъ²¹³⁹, и ближайшѣм, Езекиілю Прркъ первѣе²¹⁴⁰, послѣди же Наперникъ Хбъ²¹⁴¹, показана в лика Анггльскѣи животно, междѣ и нѣми, подобіе Два имѣще²¹⁴². Свойственнѣо естѣ знаменіе то таинственнѣо Маркъ стѣомъ, и емѣ нашемъ Печеркомъ²¹⁴³. Ибо іакоже Лебъ, мртвѣи своѣмъ порожденіа, глаголю своимъ возвѣщаетѣ: ице и егѣ Прѣнаго глаголю, даде Бгъ еилю таково, іако и мртвѣи братѣи возвѣщаети, и погашати егѣ. К симъ же и вѣ Ангглькомъ Лицѣ Прѣнаго егѣ видѣти лѣпо естѣ: Ибо Анггльскѣи Овразъ, в Чинѣ Ноческомъ по достоінію ногѣ, Равноггльскѣи поживѣ. іакоже стѣолѣпное житіе егѣ свѣдѣтельствуетѣ ѿ немъже началѣ по вѣсти полагаемъ ице:

Времѣ подвижаніа егѣ Блженна Марка, пѣче вѣе знаменій свѣдѣтельствѣ достохвална вещь еіа: іакѣ при немъ пренесены бѣша Чтныа Моци Прѣнаго ѿца нашѣ Феофанѣа ѿ Пещеры, вѣ стѣю великѣю Цркѣ^{2144, 2145}. Сей оубѣ Блженный пріемъ е: Анггльскѣи Ноческѣи Овразъ, живѣше в Пещерѣ, копѣи в нѣ рѣкама своіма мѣрта мнѣга, не токомѣ на сбраженіе кѣ мѣртѣи, но и на погребеніе братѣи оумершей²¹⁴⁶ и на своихъ плѣцахъ переть и зногѣ: и ице

²¹³⁸ Див. Коментар 213.

²¹³⁹ Див. Коментар 206.

²¹⁴⁰ На берегах: **Езекиі, ѿ.**

²¹⁴¹ На берегах: **Апокѣ: ѿ.**

²¹⁴² Див. Коментар 207.

²¹⁴³ На берегах: **знаменіе егѣ: мѣ: ле и печѣ ма свѣртвѣно.**

²¹⁴⁴ Див. Коментар 209.

²¹⁴⁵ На берегах: **ѿ: марко бѣи прѣненіи мо: прѣ: фео:**

²¹⁴⁶ На берегах: **копѣи пещерѣ и в нѣ грѣбы.**

\Арк. 275 зб.\

трьддашеа бынѸ в дѣлѣ БгѸдгоднѣмъ, чл мзды на нѣи мнѸнїа, на землї же коеже хотѸ взимати. Невъ аще кто нѸжею, самъ любѣ ради, вещь нѣкѸю даше ѣмѸ, за копанїе грѸбѸ, то ѡбїе Ѹбогїмъ ѡдаваше.

Къ ии же боложи Блженный на чреглъ своа желѣза^{2147,2148}, ѡже по вїа дни животѸ своѣгѸ ношаше: БодрствѸа днѣ и ноцї дни животѸ своѣгѸ ношаше: БодрствѸа днѣ и ноцѸ на мѡтвѣ.

Ѹ веегдашнѣа же мѡтвѸ нерѡдчаше [ѣже БѸ сочегѸ] и Поценїа зѣлна: понеже и вѸдъ въ мѣрѸ пїаше, ѡ Мѣрїла ПрѣнагѸ, мѣдѸна КрѸта²¹⁴⁹. и тѸкѸ похотѣтвѸющагѸ на ДѸхѸ, врагѸ своѣгѸ домашнагѸ до концѸ повѣдї, не тѸкмѸ темнїцею, но и трьдомѸ и ѸкобѸми, неспанїемъ же и глѸдомъ. Умертвї [глаголю] плоть своѸ не тѸкмѸ безмѸлїемъ в темной Пещерѣ, но и копанїемъ и препѸлнїемъ желѣзнымъ, едѣнїемъ же и портомъ. тѣмъже въ Ѹбразѣ АнгѸлкомъ ѡки безплѸтенъ показѸа, ѡкѸ не боѸтнѣа ѣмѸ смѣти, но пѸче смерть боѸшеа глаа ѣгѸ ѡки трьбѸ АрхѸгѸскїа²¹⁵⁰.

Прїатъ еѸ Прѣпѣный ѡцѸ ншѸ Марко, ищевѸ ѸдѸотворенїе ѡ Бга, ѡкѸ и мртвїи послѸшѸхъ повеленїа ѣгѸ²¹⁵¹. ѣже мнѸгїми знаменїи свѣдїтелствѸаа.

\Арк. 277\ (sic!)

ѸдиноѸ копїцѸ ѣмѸ по Ѹбѣчаню грѸбѸ, бѸтѸ ѡко Ѹтрьднѣа инемѸже, и ѸртѸви мѣрто тѣсно и не рѸшїрѣно. СлѸчїежеа нѣкоемѸ ѡ ерѸтїи болѣвшѸ Ѹмрѣти²¹⁵², и не вѣ ѡнаго на погребенїе мѣрта рѸвѣ того. принеѣ ѸвѣсѸ бѸтѸ мртвїи въ ПещерѸ, и ѣдѸа вѸмогѸша вложїти ѣгѸ в грѸбъ тѣснотѸ ради. Тогда роптанїе бѸтѸ ѡ ерѸтїи на Марка, ѡкѸ не можахъ мртѸваго ѸспрѸтати, ни ѣлѣа нанѸ возлѸти за тѣснотѸ мѣрта²¹⁵³. Печернї же еѸ смїренїемъ вѣемъ поклонѸшеа глѸ: Простїте ма ѡци, за немоцѸ моѸ недокончѸхъ. Ѹнї же болѸма ѸкорѸюще, дожажѸхъ ѣмѸ. Тѣмъ же Блженный мртѸвомѸ рече: Понеже мѣрто тѣсно ѣть, самъ ератѣ подвигнїаа, и прїимъ ѣлѣй возлїи на еа. Мртвїи же простерѸ рѸкѸ, мало воклонїаа, и взѣмъ ѣлѣи,

2147 На берегах: болож на еа желѣзѸ.

2148 Див. Коментар 210.

2149 Див. Коментар 217.

2150 На берегах: Ѹ ко: ѣи и Ѹ олѸ дѸ (1Кор 15:52; 1Сол 4:16).

2151 На берегах: Прїатъ елѣи мртвїи вѸвѸждѸтѸ.

2152 На берегах: Повелѣ мртѸвѸмъ полїати ѣлѣемъ.

2153 Див. Коментар 211.

ВОЗЛІА НА СА КРѢТОВѢРАЗНО, НА ЛИЦѢ И НА ПѢРСИ, И ПАКИ СОУДЪДЪ ВѢДАЮТЬ: СЯ ЖЕ ПРѢ ВРЕМНИ
СОПРАТНО ВОЗЛЕГЪ ОУПѢ. И СЕМѢ ЧУДЕИИ БЫВШѢ, ПРИА ВРѢ ДЖАГЪ И ТРѢПѢ.

ПАКИ, ИИЗЪ БРАТЪ МНОГО ВОЛѢВЪ ОУМРѢ, НЕКТО ЖЕ ВЪ ДРЪГЪ И ГЪБОУ ПО СЪБѢЧАНУ ТОГѢ СЪТѢРЪ,
ИДЕ БЪ ПЕЩЕРѢ ХОТѢ ВИДЕТИ МѢРТО, ИДЕ ЖЕ ПОЛОЖИТИЕЛ ИМАШЕ ТѢЛО ЛЮБИМАГО ЕМѢ²¹⁵⁴: И
ВОПРОСИ БЛЖЕННАГО ПЕЩЕРНИКА МАРКА СЪ ТОМУ. БЛЖЕННЫЙ ЖЕ ЕМѢ ОТВѢЩА: ИДИ

\Арк. 277 зб.\ (sic!)

РЦИ БРАТЪ ДА ПОЖДЕТЪ ДО ОУТРА, ДОНДЕЖЕ ИСКОПАЮ МѢРТО, И ТОГДА ИДИ НА СЪН ЖИТИА
ПОКОИ. ГЛА ЖЕ ПЕЩЕРНИКЪ БРАТЪ: ОУЧЕ, АЗЪ И ГЪБОУ СЪТРОХЪ ТѢЛО ЕГѢ МЕРТВО СЪЩЕ, КОМУ
ВЕЛИШИ МИ ГЛАТИ СИ МАРКО ЖЕ ПАКИ РЕЧЕ: СЕ МЕРТО ВИДИШИ ЕЩЕ НЕ ДОГOTOBАННО, ГЛА ТИ ИДИ
И РЦИ ОУМЕРШЕМЪ СИЩЕ: ГЛАТЪ ТИ ГРЕШНАИ МАРКО, БРАТЕ ПРЕВДИ ЕЩЕ ЗДЕ СЕИ ДНЬ, ОУТРО ЖЕ
ИДИШИ КЪ ЖЕЛАЕМОМУ ТЕМѢ ХЪ, ДОНЕЛѢ ЖЕ ОУГОТОВАЮ МЕРТѢ, И ВОЗВЕЩУ ТИ. ПОСЛШАВЪ
ОУЧЕ БРАТЪ ИДЕ БЪ МОНАСТЫРЪ, И СЪВЕРШЕТЕ ВСУ БРАТИЮ, ПЧЕНИЕ СЪБѢНОЕ СОВЕРШАЮЩЕЮ НА ОУМЕРШИИ.
ТОГДА КЪ ОМЕРШЕМЪ РЕЧЕ: БРАТЕ ГЛАТЪ МАРКО, СЯКЪ МЕРТО НЕ ДЪ ТИ ЕСТЬ ОУГОТОВАННО, ПОЖДИ
ЕЩЕ ДО ОУТРА. ЕГДА ЖЕ СА ИЗРЕЧЕ, ДИВАЩИМЪ ВРЕМЪ АКИ ПРОЗРЕ МЕРТВЫИ, И ДША ЕГѢ
ВОЗВРАТИЕЛ ВОНЪ: И ПРЕБИТЕ ДНЬ ТОИ И НОЦЪ ЖИВЪ СЫИ, НИКОМУЖЕ НИЧТОЖЕ ГЛА, ТОКМО
ВЪЕРЪТИМА СЪЧИМА ЗРА. НАОУТРЕЖЕ ДВАТИ СЪНЪ ПРИХОДИВЪИ ПРѢЖДЕ, ИДЕ ПАКИ БЪ ПЕЩЕРѢ, ДА
ОУВЕРЪТЪ СЪ МЕРТѢ АЩЕ ОУГОТОВАННО ЕСТЬ РЕЧЕ ЖЕ ЕМѢ СЪБИИ: ШЕДЪ РЦИ СЪЖИВШЕМЪ: ГЛАТЪ
ТИ МАРКО, СЪСТАВИ ДЖЕ ЖИВОТЪ СЕИ ВРЕМЕННЫЙ, И ПРЕДИ НА ВѢЧНЫЙ²¹⁵⁵: ВѢДАЮЩЪ ДХЪ ТВОИ
БГВИ, ТѢЛО ЖЕ ЗДЕ БЪ ПЕЩЕРѢ СЪ СЪБИИ

\Арк. 278\

ИЩА, ПОЛОЖЕНУ ДА ВЪДЕТЪ: СЕ ЕМУ МЕРТО ГОТОВО ЕСТЬ. ПРИШЕДЪ ЖЕ БРАТЪ, ВЕЛЪ СА ИЗЪГЛА
СЪЖИВШЕМЪ. ОНЪ ЖЕ АКИ СМѢЖИВЪ ОЧИ СВОИ, ПРЕДАЮЩЪ ДХЪ БЪ РЪЦѢ БЖИИ. И ТАКО ЧТИТЕ
ПОЛОЖЕНЪ БЫТЕ БЪ ПЕЩЕРѢ, НА МЕРТѢ ОУГОТОВАНИЕМЪ. И СЪ СЕМЪ ПРЕЛАННОМЪ ЧУДЕИИ ВСИ
ОУДИВАШЕМА, КАКЪ СЛОВОМЪ БЛЖЕННАГО СЪЖИВЕ МЕРТВЫИ, И ПАКИ СЛОВОМУ ЕГѢ ПРЕСТАВИЕЛЪ:
ПРОСЛАВИША БГА СЪБЛЪ.

ПАКИ, ДВА БРАТА БЪРѢГА БЪ ТО ЖЕ МОНАСТЫРѢ ПЕЩЕРКОМУ, СОПРАЖЕННА ЛЮБОВИЮ СЪЧНОЮ ВЪ ИНОСТИ
САМЪА, ЕДИНОВМІЕ ИМЪЩА, И ЕДИНО РВЕНИЕ КЪ БГѢ, ИСОАНЪ И АСОФИЛЪ: СИИ ОУМОЛНѢТА
БЛЖЕННАГО МАРКА, ДА ОУТРОНИТЪ ИМЪ МЕРТО ЕДИНѢ СЪЩЕ, НА ПОГРЕБЕНИЕ ТЕМЪ СЪБОУ²¹⁵⁶, ЕГДА

²¹⁵⁴ На берегах: ПОВЕЛѢ МЕРТВЫИ ЖИВЪ БЫТИ ДНЬ И НО.

²¹⁵⁵ На берегах: ПОВЕЛѢ ОЖИШЕМО ОМЕРѢТИ.

²¹⁵⁶ На берегах: ИСОАНЪ И АСОФИЛЪ ЕДИ ГРОБЪ СВОИ ИКОИ.

Гдѣ повелитѣ²¹⁵⁷. По времени же мнозѣ, старѣишии братѣ Афсофилѣ ѿиде нѣкѣмѣ, погрѣби ради монархѣрикѣа: ѿныи же ѿсѣанѣ²¹⁵⁸, доврѣ Ггѣ ѿгоднѣвѣ, разболѣла ѿ ѿмрѣ²¹⁵⁹: ѿ положенѣвѣ вѣрѣтѣ, на ѿготованнѣмѣ мѣртѣ. По днѣхѣ же нѣколицѣхѣ, возвратиѣла ѿ пѣти Афсофилѣ, ѿ ѿвѣдавѣ сѣ смрти брата своѣгѣ, начатѣ болѣти сѣла: ѿ поѣмѣ нѣкѣа съ собою идѣ в Пещерѣ, хотѣ видѣти ѿмѣршагѣ, на коѣм мѣртѣ положенѣвѣ ѣртѣ; видѣѣ же ѣгѣ положенѣна

\Арк. 278 36.\

въ сѣщемѣ тѣм грѣтѣ на мѣртѣ вѣшнемѣ, негодоваше ѿ роптѣше многѣ на Марка, глѣ²¹⁶⁰: Почтѣ ѣгѣ положѣ ѣси здѣ на мѣртѣ моѣмѣ понѣже ѣзѣ старѣишии ѣгѣ ѣмѣ. Пещерникѣ же смрѣнѣ сѣи, кланѣшеа томѣ глѣ: Протѣи мѣ Братѣ согрѣшиѣша. Тѣже сѣвращѣа ко ѿмѣршемѣ, рече: Братѣ вортѣни, даждѣ то мѣрто старѣишемѣ твоѣмѣ Братѣ, ѣмѣ же ѣзѣ на нижнемѣ мѣртѣ²¹⁶¹. И ѣѣ по глѣ Блженнагѣ вортѣ мртѣви, ѿ ѣже на мѣртѣ нижнемѣ: зрѣцимѣ вѣмѣ тамѣ пришѣдшимѣ, ѿмѣже чѣдо ѣ вѣрѣ стѣрашно сѣла, ѿ ѣжлѣти полно²¹⁶².

Тогдѣ Братѣ роптѣви на Блженнагѣ Марка, припадѣ кѣ ногѣмѣ ѣгѣ, глѣ²¹⁶³: согрѣши ѿче подвигнѣвѣ брата з мѣрта, молю тѣ повелѣи да пѣки тѣмо ѣжѣ. Блженнѣ же ѣмѣ рече²¹⁶⁴: Гдѣ ѣмѣ ѿѣмѣлѣ враждѣ мѣждѣ наѣма, роптѣниѣ ради твоѣгѣ, да не вѣндѣ враждѣа собою ѣши злоѣдѣ на мѣ, ѣ сътвори: ѣакѣ тѣлѣ ѿмѣршагѣ ѣгѣ, показѣ сѣциѣу кѣ тѣѣ ѿ по смрти люѣ, подѣлѣ ти старѣишинѣтво, ѿ вортѣлѣ ѿ вѣшнемѣ чѣсти сѣще вѣмѣ ѿготованнагѣ Грѣа: Мѣртѣвѣхѣ бо возрѣвѣлѣти Бжѣ дѣло ѣртѣ. ѣзѣ же чѣкѣ грѣшенѣ ѣмѣ, тѣмѣже немогѣ ѿжѣ

\Арк. 208\ (sic!)

ѣмѣ собою везвинѣ рѣци ѿмѣршемѣ сѣмѣ: Вортѣни ѿ пѣки ѣзѣ на вѣшнемѣ мѣртѣ. повелѣи ѣмѣ тѣ, ѣдѣ тѣѣ погѣдѣшѣртѣ? ѿвѣче ѿ ѣ вѣждѣ, ѣакѣ подѣваше ти не ѿзыитѣ ѿѣдѣ, да вѣ наслѣдѣлѣ ѣси ѣѣе своѣ старѣишинѣтво, ѿ в ѣѣ чѣртѣ здѣ положенѣвѣ вѣлѣ: Иѣ понѣже

²¹⁵⁷ Див. Коментар 212.

²¹⁵⁸ Див. Коментар 213.

²¹⁵⁹ На берегах: ѿсѣанѣ прѣртѣвѣа.

²¹⁶⁰ На берегах: Афсофилѣ сѣкорѣвѣа ѿ пѣжнѣи ѿсѣана на вѣшнемѣ мѣртѣ.

²¹⁶¹ На берегах: ѣ мѣко повелѣ мѣтѣвомѣ ѿсѣ: лѣгѣти на нижнемѣ мѣртѣ.

²¹⁶² Див. Коментар 214.

²¹⁶³ На берегах: Афсофилѣ начѣ клѣтиѣа.

²¹⁶⁴ На берегах: ѣвѣциѣниѣ ѣ мѣка кѣ дѣѣфи.

нѣи готѡвъ на нѣхѡдъ, иди попецїа ѿ спєнїи своѣа дшѣ: и помалъ днїи, сѣмѡ принесєнъ
вѣдєши.

Сїа слышалъ, Феѡфїлъ, ѡкорєтѣ сѣлѡ и ѡстранисѣа, мнѣвъ їакѡ тѣ ѡбїе пѡдъ ѡмрєтѣ:
ниже надѣлшєа Монастырѣ²¹⁶⁵ доити.

Сѡба же пришедъ в себѣ, прїиде в келїю свою, плачемъ не ѡтѣшїмымъ сѡдержїмъ.

Тогдѣ раздѡдѣ нѡжднаа своѡ вѣа, єдїнѡ тѡкмѡ Свѣтѣ и Мѡнтїю сєтѣ ѡртѡвїѣ²¹⁶⁶: По
вѣа же днї ѡжидѡше чѡса смѣтнагѡ.

И нїктѡ же можѡше єгѡ вортѡгнѣти ѡ гѡркагѡ плачѡ, но хотѡщїи ѡтѣшїти на бѡлшеє
рѡдѡнїе подвижѡхѣ. Нїже прїидѣти когдѡ можѡхѣ єгѡ, да чтѡ вкѡнїтѣ ѡ слѡдкнѣхѣ
вѡршенъ, но вѣша ємѡ слѣзы єгѡ Хлѣбъ днѣ и нѡщї. Днѡ бѡ нарѡбшѣ, слезѡми лицѣ своѡ

\\Арк. 208 зв.\\ (sic!)

ѡмывѡше, глѡ: не вѣмъ ѡце доити вѣчєрѡ Нѡщїи же пришедшєй, слезѡми пакї свѣтѣ
ѡщїю своєю помрачѡше, глѡ: Кто вѣртѣ ѡце допѣю до ѡтѣрїѡ мнѡзи бѡ ѡ снѡ вѣрѡбшє
рѡнѡ, не доити вѣчєра, и снѡ инагѡ развѣ смѣрти: и мнѡзи ѡснѡбшє, ѡ лѡжѣ не вортѡша:
тѡ кѡкѡ ѡзѣ надѣюсѣа жївѣ бѣти, иже и звѣщєнїе прїѡхѣ, їакѡ вѣ малѣ скончѡтїсѣа и мамѣ.
Сѡбѡче, да подѡртѣ ємѡ Гдѣ поне и змѣрнымъ цєдрѡтѡмъ своїмъ, вѣрѣа покѡлнїѡ,
молѡшєа к нємѡ вѣнѡ, ѡлчѡ и плачѡ: и сїце многїми лѣтѡи тѡворѡ, тѡлѡа плѡтѣ своѡ
нѣтнї, їакѡ и сѡртѡвомъ єгѡ и зчѣтєннѡмъ бѣти мѡщїнѡ бѣ: и ѡ мнѡгѡгѡ плѡча лишєнъ
бѣтѣ свѣтѡ ѡчєрѣ²¹⁶⁷.

Прѣпєнїи же ѡцѣ нѡшѣ Мѡрѣко ѡвѣдѡв чѡсѣ ѡшєртѡл своєгѡ кѣ Гдѣ²¹⁶⁸, прїзѡвѡ Феѡфїла
и рєчѣ ємѡ: Прѡстї ма вѣртѣ, їакѡ ѡкорєнѣхѣ тѡ на лѣтѡа мнѡгѡ, и молї Бгѡ ѡ мнѣ, єє
бѡ ѡжѣ ѡхождѣ ѡ мїра сєгѡ: ѡзѣ же ѡце прїимѡ дерзновєнїе, не забѡдѣ ѡ тѣбѣ молїти, да
спѡдѡвнїт нѡ Гдѣ ѡбѡю, зрѡщїхѣ Лицѣ єгѡ Прѣтѡе, тѡамѡ ѡзрѣтї сєбѣ дрѡгѣ дрѡга, и прѣ

\\Арк. 210\\ (sic!)

бѣлѡти и тѡмо на мѣстѣ Прѣпєнїхѣ ѡцѣ нѡшѣхѣ Антѡнїѡа и Феѡдѡсїѡа Пєчєрєкнѣхѣ.

²¹⁶⁵ Див. Коментар 214.

²¹⁶⁶ На берегах: покѡлнїе Феѡфїла жєртѡкоє.

²¹⁶⁷ На берегах: ѡслѣпѣа ѡ плѡча Феѡфїлѡ.

²¹⁶⁸ На берегах: є: мѡрѣко ѡвѣдѡв чѡ смѣрти своѡ.

Φεωφίλῃ же съ плáчємъ ѡвѣща ємѸ, гл̄а²¹⁶⁹: Почтѡ ма ѿѿче ѡставлáвши ѡли поими ма съ собою, ѡли подáждь ми здѣ прозрѣнiе. Вѣмъ ѡкѡ грѣхъ рáди моихъ пáдѣлъ ѡ Пецѣрѣ, Аѣе предъ тобою бѣхъ ѡумерáлъ, ѣгда ты мѣртвагѡ Брáтá возстáви: Но Гдѣ ѿтѣихъ рáди твоихъ Мл̄тѣвъ пощáди ма, покáлнiа моего ѡждиáл. И нiчѣ ѡѿеѡ мѡжеши подáти ми, ѣже молю тá: Или да ѣ тобою ѡидѸ къ ГдѸ, ѡли да прѡзрѣѡ.

Прѣпѣнiи же Мáрко рече к̄ нѣмѸ²¹⁷⁰: Брáтє не скорѣи, ѡкѡ Бгá рáди ѡчiма телѣнными ѡслѣпiисá, ѡнѣ дѡхѡнными на рáздѡмъ ѡтгнiи прозрѣлъ єси. Азъ пáче блáговолiхъ вина бѣти твоѣмѸ ѡслѣплѣнiю: повѣдáхъ єѡ ти смѣрть хотѣá дшiи твоѣй пѡлзѸ сотворiти, ѡ вышкѡумiе твоѣ плѡтское на смiрѣнiе привѣрти. Занѣ ср̄ца сокрѡшенá ѡ смiрѣнна (á нестáртѣшинствѡ хвáлáцисá) Бгѣ не днiичижитъ. тѣмъ же нѣрѣтъ ти трѣбѣ видѣти малѡврѣменáгѡ сѣгѡ свѣтá, проӣ ѡ Гá да ѡзриши слáвѸ єгѡ въ прѡсѡщiнѣмъ свѣтѣ. ниже см̄ти желáи, прiидетъ єѡ áще би ѡ не хотѣлъ єси.

\Арк. 210 зв. \ (sic!)

ѡбáче ѣе ти бѣди знáменаниѣ ѡшѣртѣлá твоѣгѡ, ѡкѡ прѣжде трѣхъ днiи кончiи твоѣлá прѡзриши²¹⁷¹: ѡ тáкѡ къ ГдѸ ѡидѣши, ѡ тáмѡ ѡзриши свѣтѣ некочáемый, ѡ слáвѸ неiзрѣчѣнiю. ѿѿе ѡ скончáнiи Φεωφiлá, нелѡжное своѣ Прр̄чѣтѣѡ, Прѣпѣнiй ѡцѣ ншѣ Мáрко ѡстáвлъ: Самъ ѡ Гдѣ жизнь своѡ врѣмению на землiи скончá: ѡ зачáтѣ на Нѣсiи, áки повелiтѣль мѣртѡвѡхъ ѡ Прр̄окѣ, съ Начáлникѡ Воскр̄нiá самыѡмъ ѿѿомъ, ѡ съ вѣми Прр̄ки, вѣчнiй живѡтѣ²¹⁷².

Мѡщи же єгѡ чѡдѡтворнылá положены сѡтъ ѡ Пецѣрѣ, ѡдѣже сáмъ сѣтѣ грѡбѣ ѡскопá^{2173,2174} ѡ подáютъ неѡкѡднá ѡщѣленiá вѣмъ съ вѣрою приходáщимъ къ ѿтнѡй єгѡ Рáцѣ. Идѣже лежáтъ ѡ желѣзá, ѡже ношáше на сѣтѣ Прѣпѣнiй, И Кр̄тѣ мѣдáлнiй²¹⁷⁵ ѡз негѡже бѡдѸ пiлáше: ѿѿе же ѡтгнáми своiми ѡще сѡртiи, ѡкѡ чѡдѡтворнѸ томѸ бѣти. ѡсѡ єлiцы вѣрѡщиѡ съ пѡртѡмъ прiшѣдше, ѡспiютъ ѡ Кр̄тá того ѿтнáгѡ бѡдѸ стѡю, пáче вѣхъ водъ вѣрѣннiхъ, нелѡжное вѣрѣваниѣ вáше ѣртѣртѣенное, на нѣдѡги своѡ прiѣмлютѣ.

2169 На берегах: ѡѿе Φεωφiлá ѡ рáздѣнiи мѣркá.

2170 На берегах: дѡтѣшнiе мáркоѡ ко Φεωφiлá.

2171 На берегах: прр̄чѣ Φεωφiлá прозрѣнiе ѡ смѣртѣ.

2172 На берегах: прѣстáвлъ є: мáрко.

2173 Див. Коментар 216.

2174 На берегах: мѡ: є мѣркѣ чѡдѡвѡны.

2175 Див. Коментар 217.

\Арк. 211\ (sic!)

Влѣченъ же **А**сѡфѣ прѣѣ ѣзвѣ въ рѣци своѣѣ, зачѣ рѣдѣнїе сѡгѡвѡ: рѣдѣ гѡрѣцѣ и рѣдѣченїа ѡца и **Н**астѣнника своѣго **П**рѣпенѣ **М**ѣака, и своѣа кончїны, ѣа же по велѣ днѣ ѡжидѣше воспоминаѣа проречѣнїе разлѡчївшагоа чогаже **Б**лѣженѣаго **П**ечѣника²¹⁷⁶. Проливѣше ѡубо иртѡчнїки слѣзѣ и пѣче множахѡделѣ ѣмѡ.

\Арк. 211 зв.\ (sic!)

Имѣѣше же **Б**лѣенный **А**сѡфѣлѣ ѣи ѡбѣчїаѣ, ѣакѡ ѣгдѣ ѡупражнѣшесѣ на мѣтѣѡ, и прихождахѡ ѣмѡ слѣзѣ: тогдѣ порѣвѣлѣше **с**оудѣ²¹⁷⁷, и на чѣмѣ плакаше: ѣгоже и наполи слѣзѣамнѣ, за многа лѣта²¹⁷⁸.

Тѣже свѣѣ ѡчию своєю воспрїемѣ и прозрѣвѣ, по ѡбѣщанїю **П**рѣпенѣаго **М**ѣарѣа, проразѡмѣ ѣкончанїе своѣ бѣтнѣ блїзѣ²¹⁷⁹: **Т**ѣмѣ же начѣ мѣлїтнѣа **Б**гѡ прилѣжно, да прїѣ едѣдѣтѣ слѣзѣ ѣгѡ: и воздѣ рѡцѣ гѡрѣ, глаше **и**нце^{2180, 2181}

Вѣко **Ч**лѡковѣче **Г**дѣ **И**ѣе **Х**рѣте **Б**же мѡѣ, не хотѣѣѣ ѣмрѣнї грѣшнїкомѣ, но ѡжидѣѣ ѡбращенїа чѣхѣ, свѣдѣѣ немѡженїе нѣше, **Ц**рю **П**рѣтѣѣ, **У**чѣшнїтелю **Б**л҃гїѣ, волѣщнѣмѣ здравїе, грѣшнїкомѣ епѣнїе, изнемагѣющнѣмѣ ѡукрѣпнїтелю, падающнѣмѣ вѡртанїе: **М**олѣтнѣа ѣ чѣрѣ ѣей, ѡуднѣ на мнѣ недѡртѡннѣмѣ мѣтѣ своѡ, прїѣмнѣ ислѣанїе **Г**ѡркнѣхѣ мѡнѣхѣ слѣзѣ, и ислѣѣ на ма **Б**л҃годѣтѣрѡвїа тѣоѣсѡ не ищѣрпѣемѣю пѡчїнѣ: ѣже не ищѣдѣтнѣ мнѣ ѣа ѡ воздѣшнѣхѣ мѣртѣрѣтѣ, нїже ѡбѣладѣнѣ бѣтнѣ **К**нѣземѣ чѣмѣ: **М**ѣтѣ раднѣ велїкнѣхѣ ѡгѡдннѣхѣ тѣоѣхѣ, **П**рѣпенѣѣ **С**ѡцѣ ншнѣхѣ **А**нтѣѡнїа и **А**сѡдѡвїа **П**ечѣркнѣхѣ, и вѣѣхѣ етѣлѣхѣ ѡ вѣѣка тѣеѣѣ **Б**л҃годѣднѣвшнѣхѣ.

\Арк. 212\ (sic!)

Сѣа **Б**лѣенномѣ **А**сѡфѣлѣ илѣглѣвшѣ, ѣе вѣ ѡбразѣ иѡноши крѣна предѣтѣ ѣмѡ **А**ггѣ **Г**дѣнѣ, гла²¹⁸²: **Д**ѡбрѣ молннѣа **А**сѡфѣле, но что ѣа хѣлѣннѣ ѡ тѣцѣтѣ ѣлѣ ѡбѣрѣннѣѣ ѣ **с**оудѣѣ **И** ѣѣе показѣ ѣмѡ своѣѣ **с**оудѣѣ бѡлнѣ тогѡѣ, ипѡлнѣ бл҃годѣханїа, ѣки ѡ мѣра многѡцѣннѣа, и рѣчѣ: **С**ѣ ѡ тѣвоѣхѣ же слѣзѣ, ѣже вѣ мѣлнѣтѣѣ кѣ **Б**гѡ илѣлѣлѣ ѣи ѡ рѣца, и ѡтѣрѣлѣ рѣкѡю, илнѣ ѡвѣрѣщѣемѣ, илнѣ илѣзою, илнѣ ѣже на землѣ ѡ ѡчию тѣоѣю епадѣ: чѣа ѣо велѣ ѡбѣрѣхѣ ѣ **с**оудѣѣ

²¹⁷⁶ На берегах: по ѣмрѣннѣ прѣ мѣрѣа **Г**дѣ **А**сѡфѣ кѣко пѡбнѣзѣлѣ.

²¹⁷⁷ Див. Коментар 218.

²¹⁷⁸ На берегах: **Г**дѣ **А**сѡфѣ илѣлѣ слѣзѣмѣ своѣмѣ **с**оудѣѣ.

²¹⁷⁹ На берегах: прозрѣ ѡчнѣмѣ **Г**дѣ **А**сѡфѣлѣ и ѣмрѣтѣ своѡ проразѡмѣѣ.

²¹⁸⁰ На берегах: **М**ѣтѣа. **Г**дѣ **А**сѡфѣла.

²¹⁸¹ Див. Коментар 219.

²¹⁸² На берегах: **А**ггѣлѣ показѣ **А**сѡфѣлѣ **с**оудѣ бл҃годѣханнѣ слѣзѣамнѣ ѣгѡѣ.

ѣи и съвладѡхъ повелѣнїемъ Бл҃ги моѡго и Тѡбѡца И нїѣ посланъ ѣмъ повѣдати тѣбѣ радостѣ,
да съ вєрлїемъ ѡидеши къ Рѣкшемъ²¹⁸³. Бл҃женнїи пл҃чущїи ѣакъ тїи оутѣшашася. ѣа рѣкъ, и
ѡст҃авль соудъ свой, невидимъ бысть.

Бл҃женный же Феофїлъ, призвѣвъ Фг҃мена, каза ѣмѡ ѣвлѣнїе и глаголь Аг҃ла: Тѣже и
соудѡ Два показѡ исполнѣтсѣ слѣзъ²¹⁸⁴, ѣдинъ свой, др҃гїи же Аг҃лскїи бл҃говѡнный паче
Ар҃матъ, ѣже молї и злїати себѣ по Претавлѣнїи своѡмъ на тѣло.

И тѣко въ Трѣтїи Днѣ по Прозрѣнїи своѡмъ, ѡиде къ Гд҃у на зрѣнїе Трїс҃цѣтелнаго
Бж҃тва²¹⁸⁵.

\Арк. 212 зв. \ (sic!)

Чт҃ное же ѣгѡ тѣло положиша въ Пещерѣ достѡиннѣ, съ лѡвїимъ ѣмѡ братѡмъ Бл҃женнымъ
ѡв҃анномъ, елїзъ Прѣнаго Мѡрка. и помѡзаша ѣгѡ ѡ соудѡ Аг҃ла, ѣакъ всѣи Пещерѣ
наполнѣтсѣ бл҃говѡнїа: послѣди же и др҃гїи соудъ слезный возлїаша нанъ, ѣко да сѣлѣви
на землї слезами, пожнѣтъ на Нѣи радостїю²¹⁸⁶. ѣжеи полднї ходотѣнствомъ Прѣнаго
Наст҃авника своѡго Мѡрка Печерника Чудотѡрнаго, бл҃гтїю же Бга всѣкїа оутѣхи²¹⁸⁷:
ѣмѡже въ Трїици хвалїмомѡ подѡеѣ слава, нїѣ и пр҃но и въ вѣки вѣкѡмъ, Амїнь.

ЖИТІЄ ПРМЧ. ФЕДОРА І ВАСИЛІА

Основна редакція Патерика²¹⁸⁸

Слово о преподобных отцихъ Феодоръ и Василии

Ико речено есть, милости бл҃гынїамъ — нестяжание, такоже и корень есть
милости всѣмъ злымъ — сребролюбїе²¹⁸⁹. Якоже рече Лѣствичникъ: «Таковїи
бл҃юсти имѣнїа не может, но растачает благолѣпно, всѣмъ требующимъ
подаа»²¹⁹⁰. Рече же Господь: «Человѣкъ, аще не отречетсѣ всего сущаго, не
может быти мой рабъ»²¹⁹¹

²¹⁸³ На берегах: ма⁺: ѣ (Мт 5:4).

²¹⁸⁴ На берегах: двѣ соудѡи вѣшїи слѣзъ: д.ѡфїла.

²¹⁸⁵ На берегах: Прет҃внїи ѣ: д.ѡфїл.

²¹⁸⁶ На берегах: ѡдѣ: рѣсѣ (Пс 125:5-6).

²¹⁸⁷ На берегах: вѣ крї⁺: ѣ (2Кор 1:12).

²¹⁸⁸ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

²¹⁸⁹ Див. Коментар 222.

²¹⁹⁰ Див. Коментар 223.

²¹⁹¹ Лк 14:26-27.

Сему въслѣдова, Феодор оставле убо вся мирскаа, богатство раздаа нищим, и бысть мних, добрѣ подвизася на добродѣтель. Повелѣнием игуменим бысть жителинѣ в печерѣ, еже зовется Варяжскаа, в той многа лѣта пребысть воздержася.

Сему враг нанесе стужение имѣния, разданаго им нищим, якоже помышляше длъготу лѣтъ и изнеможение плоти, яко не мощно тому пребыти монастырскою ядию. Искушаа, враг то ему нанесе, не разсудив же себе, ни помяну Господа, рекшаго: «Не пецѣтеса на утрия, что ямы, или что прием, или во что облечемся. Возрите на птица небесныа, яко Отець ваш небесный питает я»²¹⁹². Многажды смущает того враг, от скорби и ко отчаанию хотя привести нищеты ради истъщеннаго богатства, еже убогим поданое. Сий во многы дни омрачаем, недостатка дѣля, къ своим другом свою тугу ясно исповѣдаа. Единѣ же нѣкто от свершеннѣйших, именем Василий, того же монастыря чернецѣ, рече ему: «Брате Феодоре, молю ти ся, не погуби мзды своя. Аще ли имѣнию хочещи, все, еже имам, дам ти, токмо рци пред Богом: «Все, еже раздах, твоя буди милостыни», — и ты бес печали будещи, приим богатство, аще стерпит ти Господь». Си слышавѣ, Феодор убоявся страха Божиа. И слышав от того створшееса в Константинѣ-граде расказаанна дѣля, еже о златѣ, иже въ милостыню: какѣ падѣ посредѣ церкви, умре, обоего себе лишив, — со златом и душою, и живот погуби²¹⁹³. Сия во ум приим, Феодор плакашеся своего согрѣшения и брата хваляше, воздвигѣ и от таковаго недуга. О таких рече Господь: «Изводяй достойное от недостойнаго яко уста моя еси»²¹⁹⁴. И оттолѣ возраzte велика любовь между има. Сему убо Феодору, добрѣ спѣюще в заповѣдех Господних и тому угоднаа свершающе, велика язва бысть диаволу; яко невозможно того богатства имѣнием прельстити, пакы вооружается противный, ину кознь своя погыбели представляет.

Василий же послан бывает игуменом на нѣкое дѣло, и время покосно врагѣ обрѣтъ своего зломудриа, преобразився в того брата подобие и входит к печернику, преже полезнаа глаголя: «Феодоре, како нынѣ пребываещи? Или преста ти рать от бѣсов люблением имѣния, или и еще пакость ти творят, память принося разданаго дѣля имѣния?» Не разумѣв же Феодор бѣса его суца, мнѣвъ: брат ему сиа глаголетъ, к нему же отвѣща блаженный: «Твоими, отче, молитвами добрѣ нынѣ спѣет ми ся; тобою утвержен бых и не имам послушати бѣсовских мыслей. Аще что велиши, со усердием створю, не преслушаюся тебе, зане ползу обрѣтох велику души твоим наказанием. Бѣсъ же, мнимый брат, приим дрзновение, зане не помяну Господа Бога. Глаголетъ ему бѣсъ: «Другый свѣтъ даю ти, имже покой обрящещи и скоро воздание приимещи: токмо проси у Него, дасть ти злата и сребра множество; не дай же входить к собѣ никомуже, ни сам исходи ис пещеры своя». Печерник же яко обѣщася. Тогда отъиде от него бѣсъ.

И се невидимо помышления приношаше ему проныривый о скровищи, яко подвигнута сего на молитву, и да просит у Бога злата, аще получит, то въ милостыню раздася. И се видѣ во снѣ бѣса, свѣтла же и украшена, акы аггела, являюща тому скровище в печерѣ, — и се многажды видѣвъ Феодорѣ. И днем

²¹⁹² Мт 6:31-32.

²¹⁹³ Див. Ко ментар 224.

²¹⁹⁴ Возможно, 1См 2:6-9.

многым минувшим, пришед на показаное мѣсто и нача копати, обрѣтесе скровище — злата и сребра множество и съсуды многоцѣнии.

И в то время паки приходит бѣсъ во образѣ брата и глаголетъ печернику: «Гдѣ есть скровище, даное тебѣ? Сей, явивыйся тобѣ, тот ми сказа, яко множество злата и сребра дасть ти ся по твоей молитвѣ». Феодор же не хотя тому сказа скровища. Бѣсъ же явѣ убо печернику глаголаше, втайнѣ же тому помышления влагаше, яко, взявши злато, отъйти на ину страну. Глаголетъ: «Брате Феодоре, не рѣхъ ли ти, яко вскорѣ отдание приимеши?» Тѣй бо рече: «Аще кто оставит дом, или села, или имѣния мене ради, стократницею приимет»²¹⁹⁵. Се уже в руку твоею богатство, сотвори о нем, якоже хочещи». Печерникъ же рече: «Сего ради просих у Бога, аще ми дасть, все въ милостыню раздаю, яко сего дѣля дарова ми Богъ». Супостат глаголетъ: «Брате Феодоре, блюди, да не паки враг стужит ти раздаанна дѣля, якоже преже, но се дасть ти ся во оногѣ мѣсто раздааннаго тобою убогым. Велю ти, да, се взем, идеши на иную страну и тамо притяжеша села и еже на потребу, можеша бо и тамо спастися и избыти бѣсовскихъ козний, и по своемъ отшествии дати сиа имаша, аможе хочещи, и сего ради память ти будетъ». Феодоръ же рече к нему: «Да не стыжу ли ся, яко оставив мир и вся, яже в нем, обѣщався сдѣлати свой скончати, в печерѣ сей, а нынѣ бѣгунъ бываю и мирский жителин? Аще ли ти годѣ есть, да в монастыри живу и все, елико же речеши ми, сотворю». Бѣсъ же, мнимый брат, рече: «Утаити не можеша сокровища, — увѣсть и взято будет, но приими мой совѣтъ, еже ти велю. Аще бы се не угодно Богу, не бы тебѣ даровая, ни мнѣ извѣстилъ». Тогда печерникъ вѣру ему, акы брату, готовит свое исхожение, пристроивъ возы и ларца, в нихъ же скровище сберет, да изидет, аможе бѣсъ повелитъ ему. Богъ же, не хотя ни единому погибнути от сего мѣста, и сего спасе молитвами святыхъ своихъ.

И в то время прииде Василий от посланна игумена, иже преже спасый печерника от помышления злаго. И прииде сий в печеру, хотя в ней видѣти живущаго, ему брата. Глаголетъ ему: «Брате Феодоре, како о Бозѣ пребывавши нынѣ?» Удививъ же ся Феодоръ вопрошению, что вѣщаетъ тако, яко длъго время не видѣвся: «Вчера, и ономъ дни, и всегда бѣ со мною и поучаа мя, и се иду, аможе велиши ми». И рече Василий: «Рци ми, Феодоре, что се есть глаголь, еже рече: «Вчера, и ономъ дни, и всегда бѣ со мною, поучаа мя?» Или ты, поучаа мя, отходиши, еда что бѣсовское привѣдѣние есть? Не утай мене Бога ради.» Феодоръ же тому со гнѣвомъ рече: «Что мя искушавши и почто смущаа душу мою, овогда сице ми глаголя, а овогда же инако? И коему словеси вѣру яти?» И тако отгна и от себе, словеса жестькаа давъ ему.

Братъ же, си вся примый, иде в монастырь. Бѣсъ же паки во образѣ Василиевѣ прииде к нему: «Погубилъ ти, брате, окаянный умъ. Не вспомянухъ досады твоеа, еже от тебе си ночь пряхъ, но ся, изиди скоро в сию ночь, вземъ обрѣтеное». Сии изглаголавъ, бѣсъ отъиде от него.

Дни же убо наставшу, прииде Василий к нему, поимъ съ собою нѣкыя от чернеца, глаголетъ печернику: «Сиа преведохъ в послушство, яко 3 мѣсяци отнележе ся с тобою видѣхъ, и се 3-й день имамъ в монастыри. Ты глаголеши: «Вчера и ономъ дни», — яко нѣчто бѣсовское дѣйство. Но тому приходящу, не

²¹⁹⁵ Мт 19:29-30.

дай же ему бесѣдовати съ собою, преже дай же молитву сотворит, тогда разумѣвши, яко бѣсъ есть». Сотворе же молитву запрещению, святѣа призвав на помощь и иде во свою кѣлию, утвердив печерника.

Бѣсъ же ктому не смѣ явитися, разумѣся лествь диаволя Феодору. Всякого же приходящаго к нему преже нужаше помолитися и ти тако бесѣдоваше с ним. Оттолѣ же утвердися на врагы и разумѣ пронырство их. Господь избави его от мысленых звѣрий и работну не быти, якоже многым случается, в пустыни пребывающим, или в пещерах, или в затворѣ живущим особѣ. Велико утверждение требѣ есть, да не погыбнет от бѣсов, якоже и сего не погубят хотяще быти.

Обрѣтеное же скровище, ископав яму глубоку и тамо вложе, засыпа, яко от тѣх дѣний и донинѣ и никтоже не вѣсть, идѣже скровено есть.

Сам же дася себе в работу волею, да не паки празденѣ бывѣ, мѣсто подасть лѣности, от того родится бестрашие, и паки ту же дерзость бѣсом будет. Постави же в пещерѣ жерновы и, от сусѣка пшеницу взимаа, ту своима рукама измалаше. По вся ноци без сна пребываніе, тружаяся в дѣлѣ и въ молитвѣ, заутра же убо в сусѣкъ муку дааше и паки взимаше жито. И тако во многа лѣта творяше, лгота бываше рабыням; не стыдяшеса бо о такомѣмъ дѣле, Бога же беспрестани моля, да бы отъялъ от него память сребролюбиа. Господь отъя страсти и свободи и, яко не помыслити о богатствѣ. Злата и сребро яко калѣ вмѣнися ему.

Году же многу минувшу в такомѣ дѣле. Сего видѣв кѣларь въ злострадани, нѣкогда привезену бывшу житу от селѣ, посла к нему в печеру 5 воз, да не всегда приходя возма жита, стужит си. Сей же, жито ссыпав в суды, нача молоти, поя Псалтирь изусть. Абие утружеса, возлеже, мало хотя опочити. И се внезапно гром бысть, и начаша жерновы молоти. И разумѣвѣ бѣсовское дѣйство суще, вѣстав же блаженный, нача Богови молитися прилѣжно и рече велием гласом: «Запрещает ти Господь, вселукавый диаволе!» Бѣсъ же не престаняше меля в жерновы. Феодоръ же паки рече: «Во имя Отца, и Сына, и Святаго Духа, свергъшаго тя съ небесъ и давшаго тя в попрание своим угодником, велит ти мною, грѣшным, не престанеши от дѣла, дондеже измелеши жито, да и ты поработаеши на святую братию!» Си рек, ста на молитвѣ. Бѣсъ же не смѣ преслушатися, измоло жито все до свѣта 5 возѣ. Феодоръ же возвѣсти кѣларевы, да пришлетъ по муку. Удивлеса кѣларь дивному видѣнію, яко 5 возѣ единою ноцию измоло, и вывезе ис печеры муки 5 возѣ, таче и другаа пять возѣ прибысти муки.

И се дивно бысть слово тогда и нынѣ слышащим, — сбытса реченое въ Евангелии: «И бѣси повинуются вам о имени моем». Се бо рече: «Дах вам власть на змию, и на скорпию, и на всю силу вражю»²¹⁹⁶. Хотѣвше убо бѣси пострашити блаженаго, соузу себѣ работную приискаша, еже впити им к тому: «Сде не обрящемся!»

Феодоръ же и Василий совѣтъ богоугоден положиша между собою, иже николиже мысли своя не утаити от себе, но сиа раздрѣшити и разсудите, еже на Божию по совѣту. Василий же в печеру входит, Феодоръ же старости ради ис печеры исходит, келию собѣ поставите на ветхом дворѣ²¹⁹⁷ хотя.

²¹⁹⁶ Лк 10:17-21.

²¹⁹⁷ Див. Коментар 225.

Бѣ бо тогда пожжен манастирь²¹⁹⁸, и плотом привезеным на брегъ на строение и церкви, и всѣм кѣлиам, извозником наятым возите на гору. Феодоръ же, не хотя быти инѣм тяжек, сам на собѣ нося дрѣва. Еже что возносяше Феодор, строя дѣля кѣлии своей, бѣси же, пакости дѣюще, сметаша з горы: симъ хотяше прогнати блаженаго. Феодоръ же рече: «Во имя Господа Бога нашего, повелѣвшаго вам во свиния ити, велит вы мною, рабом своим, да всяко древо, иже на брезѣ, на гору възносите, да будут бес труда работающии Господеви, и тѣм устроятъ дом молитвенный Госпожи Богородици и кѣлии себѣ уготовят. Да престанете им пакости творяще и увѣсте, яко Господь на мѣсте сем есть». В ту же ноцъ не престаша бѣси несущи дрѣвеса от Днѣпра на гору, дондех не остана ни трѣска долѣ, яко сим возградиша церковь же и кѣлии, покров и помость, еликоже доволно всему манастиреви на потребу.

Заутра же вѣставше, извозници ехаша на брегъ, хотяще возите древо, — ни единого же обрѣтше на брезѣ, но вся суще на горѣ, то же все не во едином мѣсте складено, но все разное, с чим коему быти вмѣсте: покров, особни — помость, особно — великое дубие, неудобь носимо за долгость, — все цѣло на горѣ обрѣтеша. Се дивно бысть всѣм видѣвшим и слышавшим, еже створися выше чловѣчскыя силы. Се же иновѣрным мнозѣмъ вмѣнися невѣрно величества дѣля, но свидѣтели сему прославиша Бога, творящему предивнаа чюдеса своих ради угодникъ. Якоже рече Господь: «Не радуйтеся, яко дуси вам повинуются, радуйте же ся паче, яко имена ваша написана суть на небесѣх»²¹⁹⁹. Се убо сдѣя въ славу свою, молитвѣ дѣля святою отцю нашею Антониа и Феодосиа²²⁰⁰.

Бѣси же не трѣпяху укоризны, иже иногда от невѣрных чтоми и поклоняеми от поганых, мними яко бози, нынѣ же от правовѣрных угодник Божиих небрегомы, уничижаемы, без чести, акы смерди, мелют и древо носят на гору, и от чловѣкъ отгоними бѣгают, боящися прещения преподобных, ибо вся льсти их Феодором и Василием всѣми облѣчишася. Видящи же бѣсѣ чловѣкы, укаряста та: «Не престану, ни почию, дондеже до смерти боряся с вама!» Не вѣдый диаволь, яко болшую вѣнцю ходатаи будет има. Навади злыя чловѣкы погубите ею, иже напругоша лук свой, вещь горку, и оружие их вниде во сердца их, еже послѣди скажемъ.

Егда бо Мьстислав устрѣлен бысть под пазуху, обрѣтеша стрѣла его в нем, еуже Василиа застрѣли. «Якоже умираю, — рече, — днесъ Феодора дѣля и Василиа». Прорече бо Василий, егда застрѣли и, иземъ стрѣлу от утробы, вергъ стрѣлу ко князю и рече: «Сею сам уязвен будеши», — еже и збысися, о нем же послѣди скажемъ.

Наимитии же извозници воздвигоша тяжу на блаженаго, просяще провоза, глаголюще тако: «Не вѣмы, коею кознию сему деревню велѣлъ еси на горѣ быта». Неправедный же судна, мзду взят от тѣх, присуди на блаженѣмъ мзду тѣм взяти, рече тако: «Да помогутъ ти бѣси платити, иже тобѣ служат», — и не помня осужения на ся Божиа, еже не по правдѣ судай²²⁰¹.

²¹⁹⁸ Див. Коментар 226.

²¹⁹⁹ Лк 10:20.

²²⁰⁰ Див. Коментар 227.

²²⁰¹ Див. Коментар 228.

Паки ратник диавол въставляеть бурю на благочестивыя: обрѣтает нѣкоего от княжих совѣтник, люта и сверѣпа, неподобна нравом, и дѣлом, и всею злобою. Приходит к сему боярину бѣсъ во образѣ Василивѣ, понеже знаем бѣ ему Василий, глаголетъ боярину: «Иже преже мене в печерѣ быв Феодоръ обрѣте сокровище — злата много, и сребра, и сосуди многоцѣннии, — со всѣм тѣм хотѣвъ бѣжати на ину страну, азъ же удрѣжах и. И се нынѣ уродствуеть: бѣсом велит молоти и з брега древо носити, — и бывает тако, а сокровище до времени хранит, да мене утаився, изидет с ним, а може умыслив. Вы же ничтоже обрящете».

То слышав боярин от бѣса, мнѣвъ Василя суца, и приведе его ко князю²²⁰², и болша сих, и рече: «Се скоро сего имѣте, а сокровище возмѣте. Аще ли не дасть, попрѣтите ему ранами и муками; и тако ли не дасть, предадите его мукамъ многим; и еще ли не дасть, мене призовите, и аз обличю и пред всѣми и мѣсто покажу, идѣже скровено есть». Сице изглаголавъ бѣсъ к ним злое совѣщание, изиде от очию их.

Рано же князь, акы на лов или на нѣкоего воина крѣпка, сам ѣха со множеством людей, и емъ блаженаго Феодора, и приведе и домов. Преже убо ласканием вопрошаше того: «Аще сокровище обрѣте? Се бо, — рече, — раздѣлю с тобою, и будещи отець отцю моему и мнѣ». Бѣ бо тогда Святополкъ в Туровѣ²²⁰³. Феодоръ рече: «Ей, обрѣтох, и нынѣ есть скровено в печерѣ». Князь же рече: «Много ли, отче, злата, и сребра, и сосудов? Кым, слышится, то скровено?» Феодоръ же рече: «В Житии святаго отца нашего Антония повѣдается, варяжскый поклажай есть, понеже съсуди латинстии суть, сего ради Варяжскаа печера и донынѣ зовется. Злата же и сребра бес числа много»²²⁰⁴. Князь же рече: «Что ради не да мнѣ, сыну своему? Себѣ же возми, елико хочещи». Феодоръ же рече: «Аз не требую ничтоже, или велиши ми взяти сего не требующу? Не помню, все бых вам повѣдал, яко сему работаете, аз же свобод сый от сего».

Тогда князь съ гнѣвом рече слугам: «Сего чернца, не хотѣвша милости моя, велю оковати по руцѣ и по нозѣ и за 3 дѣни не дати ни хлѣба, ни воды». И паки вопрошен бысть: «Повѣжь скровище!» Всяко рече: «Не свѣм, гдѣ скрых». Князь же повелѣ его мучити крѣпка, яко омочитися власяницѣ его от крови; и таче потом в дымѣ велицѣ повѣсити его повелѣ, и привязати опаки, и огонь възгнѣтити. Тогда удивишася мнози трѣпѣнию мужа, яко в росѣ, въ пламени пребываше, но ни пласяници его огонь прикоснуса. Нѣкто от позаратаи тѣх сказа о Феодорѣ, яже створи чудеса. Во ужастии быв, князь глагола чернцю: «Почто погубляеши себе, не дадый скровища, еже нас достойно?» Феодоръ же рече: «Истину глаголю, молитвою брата моего Василя тогда спасену бых, егда обрѣтох, и нынѣ отъятъ Господь от мене память сребролюбиа, не вѣмъ, гдѣ скрых».

Скоро же и не хотѣвша нужею Василя приведоша ис печеры. К нему же князь рече: «Все, еже велѣлъ еси сотворити, злomu сему сотворих, тебе же хошу отца имѣти». Василий рече: «Что ти повелѣх?» Князь рече: «Повѣда ми скровище, сий же не повѣсть его, и мучих его». Отвѣща Василий: «Познах кознь злаго

²²⁰² Див. Коментар 229.

²²⁰³ Див. Коментар 230.

²²⁰⁴ Див. Коментар 231.

бѣса, прельстившаго тя, а на мене солгавша и на сего блаженаго, мене бо не видѣлъ еси от рожения своего исходяща от пещеры своеа лѣт 15». То же вси предостоящии рѣша: «При нас еси глагола ко князю». Василий рече: «Всѣх вас бѣсъ прелстил есть, нѣсмь видал князя, ни вас».

Разгнѣвав же ся князь, повелѣ сего мучити без милости. Не стерпѣвъ обличения, шумен быв от вина, възъярився, взем стрѣлу, уязви Василиа. Повелѣ сею разнo затворити, да утро мучити ею злѣ. И в ту ноцѣ оба скончастася о Господѣ. Се увѣдавше братиа и пришедше, взяша телеси ею мученѣи, погребоша честно в пещерѣ Варяжской; в нейже подвизастася, ту положена быста во одежи кровавѣи Василий же и Феодоръ во власяници, юже мню и донынѣ цѣлу суцу: еюже бо постыдѣся огонь, како си тлѣнию причастится?²²⁰⁵

По малѣхъ же днех сам Мьстислав застрѣлен бысть въ Володимери на забралѣх, биася съ Давидом Игоревичем. Познав стрѣлу свою, еюже застрѣли Василиа, и рече: «Се умираю днесъ блаженаго дѣля»²²⁰⁶.

Да сбудется реченое Господомъ: «Всяк, взямаяй ножъ, ножем умираеть»²²⁰⁷. Понеже без закона убивъ, без закона убиен бысть. Сии же мученический вѣнец приаста о Христѣ Исусѣ, Господѣ нашем.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.²²⁰⁸

\Арк. 147 зб.\

Ѡ фесѡртѣ черноризцѣ. ѿ сѡ васїлїи. главл. єї

Икоже корень є. ѿ мѣти бл҃гымъ нестѣжанїе. тако ѿ корень єрѣть, ѿ мѣти вѣрѣмъ злымъ ереролоубїе²²⁰⁹. іакоже рече лѣрѣтвничникъ. такобыи бл҃гѣрѣти не можеть ѿмѣнїа. но раргачає бѣголѣпно. комждо тревѣвцимъ подаѣ²²¹⁰. ѿ гѣ рече²²¹¹ аще чл҃къ не ѡрѣтетъ всего сѣщаго. не можеть быти мой рабъ. семъ възлѣдова фесѡдоръ. сортавлѣ оубо вл҃ мирскаѣ. богачество раздавъ ницимъ. ѿ бѣ мнѣ. ѿ добротѣ подвизавлѣ на добродѣтель. повелѣниемъ ѿг҃мнимъ бѣ жителнѣмъ въ пещерѣ. єже зоветьсѣ варяжскаѣа. в тоѣ пребѣ многа лѣта въздержавлѣ. семъ принесе врагъ стѣженїе ѿмѣннїа рѣ раздаѣнаго. іакоже семъ помышлѣти долготѣ лѣтѣ. ѿ ѿнземоженїе плоти. ѿ іако не мощно томъ пребити манаргырьскоѣ гадїе. ѿ сїи ѿкѣшлѣ врагъ томъ нанесе.

²²⁰⁵ Див. Коментар 232.

²²⁰⁶ Див. Коментар 233.

²²⁰⁷ Мт 26:52.

²²⁰⁸ ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мїнея на травень мїсяць. Без початку і кінця, кїнець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

²²⁰⁹ Див. Коментар 222.

²²¹⁰ Див. Коментар 223.

²²¹¹ Лк 14:26-27.

\Арк. 148\

Не раздѣнь же соубѣ. ни поманѣ гѣ рекшаго. не печителѣ оутреннимъ. что гѣрте или что пишете. или въ что събелечетелѣ. възрите на птица нѣнѣа. ꙗко ѡцѣ вашѣ нѣнѣи питлѣтъ ѡ²²¹². мнѡгаждѣ смѡцаѣ его врагъ ѡ корѣн. и къ ѡчаганію хотѣа его привертн. ницетѣ рѣ. иртцаннаго рѣ богатертѣа. еже оубогымъ поданіе. имъ оубо многы дѣни сѡмрачаѣмъ. недортатка ради. и къ своѣмъ дрдгомъ своѣмъ тѡгѡ ꙗсно исповѣдал. един же нѣкто ѡ свершенѣишиѣ именемъ базилиѣ. того манартыра чернецѣ. и рече емѣ брате фесѡдоре молѡ ти еѣ не гѡбен мѣзды своеѣ. ꙗще ли и мѣнѣа хоцешн все ѣлико и мамъ дамъ ти. токмо рѣи прѣ егомъ. все ѣже раздаѣхъ твоѣ мѣтнн. и ты все печалн бѣдн пріймъ егѣтертѣо. ꙗще стертнѣ гѣ. си слышавъ д.есѡдоръ оубоѣвѣа стѣраха ежѣа. и слышавъ ѡ того створшеѣа в ксѡнстантинѣ градѣ расканиа дѣла. сѡ златѣ ѣ въ мѣтнѡ. како поредѣ цркви пѣ оумре. сѡоего себе лишнѣ. еѣ златомъ дѣшю и животъ погубѣ²²¹³. си в ѡмъ пріймъ д.есѡдоръ. плакашеѣа своѣго стѣрѣшеніа. и братѣа хвалашеѣа²²¹⁴ вѣдвигше его ѡ ѡковаго недѣга. сѡ таковоѣ рече гѣ. и зводѣа дортѡноѣ ѡ недортѡннаго²²¹⁵. ꙗко оурѣа моѣ еси. и ѡтолѣ възрете велика лѡеовѣ межю и ма. емѣ фесѡдоръ доерѣ спѣѡциѡ. в заповѣдѣ гѣахъ. и томѣ оубоднаѣ свершаѡциѡ. велика гѣзѣа бѣ дѣволѣ. ꙗко немѡ тѡ егѣтертѣа и мѣнѣиѣмъ прельститн. пакы възрѣжнѣа сѡпротивнѣиѣ. и и нѣ кознь

\Арк. 148 зв.\

своѣа погыбелн томѣ прѣтавлѣѣтъ. базилиѣ ѡеланъ бѣ на сѡрдѣе и гѣменомъ. и время покосно сѡертѣтъ врагъ своѣго мѣрѣа. прѣѡразнѣа в того брата подобнѣ. приде къ печерникѣ. и прѣже нача гѣти полезнаѣ. д.есѡдоре како нынѣ спѣѣши. или прѣта ти рѣтъ ѡже ѡ бѣса лѡбленіемъ и мѣнѣа. не разоумѣѣ же д.есѡдѡ сѡцаго бѣса. мнѣвѣ ꙗко си ерѣ емѣ гѣтъ. к немѣ же ѡвѣща печерникѣ. мѣтѣамн твоѣмн сѡѣ нынѣ доерѣ спнѣтъ ми еѣ. тобою оутверженъ бѣ. и не и мамъ послѣшатн еѣровѣкѣ мѣлѣиѣ. и ꙗще велиши что еѣ оуберзднѣмъ и створѡ. не прѣлѣшавѣа тѣеѣ. занѣ ползѣ великѣ сѡертѣтѡ дѣшн твоѣмъ наказаніемъ. бѣсѣ же мнѣмѣи ерѣ. пріймъ дерзновеніе нанѣ. занѣ не поманѣ гѣ еѣа. Гѣла емѣ бѣсѣ. дрдгѣи свѣтѣа даѡ ти и мѣже покѡ²²¹⁶ сѡерѣцешн. и възкорѣ възданіе пріймешн. токмо проси оубо него и дастѣ ти. злата и сѣвера много. и не даже възходитн к соубѣ никомѣже. ни сам нѣходн иѣ печерѣ еѣа. печерникѣ же²²¹⁷

2212 Мт 6:31-32.

2213 Див. Коментар 224.

2214 Закреслено в оригіналі.

2215 Возможно, 1См 2:6-9.

2216 В оригіналі написано над рядком.

2217 На берегах дописано: «ѡкѡ».

свѣщася. и тогда ѿиде ѿ него етеръ. и се невидимо принесше пронарибый и скровици. и тако подвигнути его на млтвѣх. да проситъ оу ега много злата. и аще получишь и все въ многынию раздартъ. и видѣ въ снѣ етера. свѣтла же и оукрашена. и аггла показавца емѣ скровица. се многы видѣвъх фесдоръ. и днѣмъ многы минувшимъ. пришедшимъ на показаное мѣсто. нача копати и сберете скровице злата и серебра множествѣх

\Арк. 149\

и издаде многоцѣнныи. и в то время приде паки етеръ. въ сберазѣ брата. и гла печерникѣх гдѣ естъ скроце даное тобѣ. се бо гави^{ва}ла тебе се ми сказа. тако множество злата и серебра дартъ ти еа. по твоѣи млтвѣх. десдоръ же не хотѣ показати емѣ скровица. етеръ же гавѣ оуко печерникѣх глше. втайнѣ же томѣ помышленіа благаше. тако семѣ въземшию злато ѿити на инѣ странѣ. глѣ бо емѣ брате десдоре. не рѣхъ ли ти тако възкорѣ ѿданіе пріймеш. то бо рѣ аще кто сретавитъ домъ. или села или имѣніе мене рѣ р кратицею прійметъ. се оуже в рѣхъ твоѣю богатертво. и сотвори сѣ немъ тако хощеши. печерникъ же рѣ сего рѣ прои оу еа. аще ми дартъ все в млтнѣх раздано. и мною тако сего рѣ да ми еъ. сбератъ глѣ ю. блуди брате фесдоре. да не паки врагъ стѣжитъ ти разданіа ради. такоже и прѣ. но се дартъ ти еа въ сѣного мѣсто. издаанаго тобою оубога. и велю ти да се взѣ идеши на инѣю странѣ. и тамо притажеши села и еже на потребѣ. можеши бо и тамо иптѣ. и избыти етеровскыи козныи. и по своѣмъ ѿшертыи дати еа амо хощеши. и сего ради памѣ ти едетъ. десдоръ же рече к немѣ. что не стѣжю ли еа тако сретавивъ миръ. и еа в немъ. и свѣтла здѣ животъ скончати в печерѣ сей. и нынѣ етерѣхъ бываю. и мирскыи жителинъ. аще годѣ ти етъ да в манастыри живѣ. и все елико же речеши ми сотворю. етеръ же рече не моши оутайти скровица. оубертъ еа и в за

\Арк. 149 36.\

то ти едетъ. но прійми мой свѣтъ е ти велю. аще бы се не оугодно бѣи. не бы тебе даровалъ. ни мнѣ избѣртилъ. тогда печерникъ етерѣхъ аки братѣх готовитъ свое ихоженіе. притронѣхъ возы же и ларци. в не же скровице сбереть. да изидетъ аможе етеръ иведетъ и. еъ же не хотѣ ни единомѣ ѿ сего мѣста погнѣити. и сего сѣе млтвами стѣи своѣ. В то время приде ваиліи ѿ погланіа игумена. и прѣ сѣи пѣрника. ѿ помышленіа зла. иде въ печерѣ хотѣ видѣти в ней же живѣцаго брата. и гла емѣ десдоре како сѣ взѣ нынѣ пребываеши оубже еа десдоръ вопрошенію. что вѣщаеъть како. тако долго время не видѣвѣа вчера и сѣномъ днѣ. и всегда же еъ ною еѣ поучаѣ ма. или како ѿходши. егда что етеровскоѣ привидѣніе етъ. не оутан мене ега рѣ. фесдоръ же еъ гнѣвомъ томѣ рече. что ма икѣшаеши.

и почто смѣщѣши дшю мою. ѿвогда ꙗже ми глѣши. иногда же инако. коѣмѣ словеси вѣрѣ
ѣти. тако ѿгна и ѿ себе. словеса жертвока давъ емѣ. братѣ же си вѣл пріймѣ. иде в манастырь.
бѣрѣ же паки приде к немѣ въ ѿвразѣ васильѣвѣ. и рече емѣ. погубилъ ти вѣрѣ ѿкланнѣи
ѿмѣ. не възпоманѣ же емѣ догады. еже си ночи пріахъ. но се ти глѣи скоро изиди в ноцѣ сѣю.
вѣе въземѣ ѿвѣрѣтенѣ. и изгавѣ бѣрѣ ѿидѣ него. дни же ѿубо нартавшю. приде василій к немѣ.
понмѣ со рѣвою нѣкыа ѿ чернецѣ. и гла печерникѣ. ии приведѣ в погубшѣтво. ꙗко триѣ мѣци
ѿнелѣже еа с тобою видѣхъ.

\Арк. 150\

и се третій днѣ имам в манастыри. а ты глѣши вчера и ѿномѣ дни. и всегда быти с тобою.
мноѣ братѣ ꙗко бѣговьскоѣ дѣиѣтво. но томѣ приходѣцию. не дай же емѣ бегѣдовати к собѣ.
преже даже мѣтвѣ створитѣ. и тога разѣмѣѣши ꙗко бѣрѣ емѣ створже мѣтвѣ запрѣченѣю. и
стѣа призвалѣ на помощѣ. иде въ своѣ кѣлїю. ѿтвердивѣ печерника. бѣрѣ к томѣ не смѣ
ѣвигнѣа д. есѣдорѣ. и разѣмѣѣа лѣтѣ дїавола. вѣако же приходѣцаго к немѣ. преже нѣжашѣ
помолитнѣа. и тако бегѣдовашѣ с нимѣ. ѿтолѣ же ѿкрѣписѣа на врагы. и тако разѣмѣ
пронѣрѣтво ихъ. и ижеави и гѣ ѿ мыслѣнѣи звѣрїи. работнѣ не быти имѣ. ꙗкоже многымѣ
слѣчаѣтѣа в пѣрѣци пребываѣцимѣ. или в печерѣ или в затвори живѣцимѣ. велико ѿтверженїѣ
трѣбѣ емѣ да не погынемѣ ѿ бѣрѣ. ꙗко и емѣ хотѣашѣ быти. ѿвѣрѣтенѣе же икровице.
ископавѣ емѣ глѣбокѣ. и тамо вложи засыпа. ꙗко ѿ тѣхъ дни. и доннѣ никтоже не
вѣрѣтѣ. и дѣже икровѣно емѣ. сам же вдарѣ себе в работѣ волю. да не како празденѣ бывѣ.
мѣрѣго подарѣ лѣнотнѣ. и ѿ того родитѣа бегѣрашїѣ. и тѣ бѣгомѣ дерзотѣ едѣтѣ. порѣави
же в печерѣ жерновы. и сѣрѣка пшеницїю взималѣ. и тѣ своима рѣкама измалашѣ. по вѣа
ноци вѣна пребывашѣ. трѣжаѣа въ дѣлѣ и въ молитвѣ. заѿтѣрѣа мѣкѣ даѣашѣ в сѣрѣкы.
паки взимашѣ житѣ. и се въ многа лѣта та творѣашѣ. и лѣота велїа еашѣ рабѣнѣмѣ. и не
стѣдашѣа

\Арк. 150 зв.\

ѿ тако дѣлѣ. ега же молѣашѣ бегѣрѣтани. да бы ѿгалѣ ѿ него памѣтѣ ерееролѣенѣ и свободн
ѿ тоа стѣти. ꙗко не помѣлитнѣи ѿ богатѣтвѣ злата и ереера ꙗко калѣ вминнѣа емѣ. годѣ
же многѣ минѣвшю. в такомѣ дѣлѣ. сего видѣвѣз келарѣ въ злотраданиї. нѣкогда привезенѣ
бывшю житѣ и зѣ сѣлѣ. прила к немѣ в печерѣ. емѣ возѣ да не вѣгда приходѣа житѣ взимѣ.
стѣжитѣ си се же житѣ сѣыпав сѣды. нача молитнѣ. поа псалтирь и зѣрѣтѣ. и ѣнѣ трѣжѣа. и
възлѣгѣ хотѣа ѿпѣнѣти мало. и се грѣ емѣ. начаша жерновы молотнѣ. и разѣмѣ бѣговьскоѣ
дѣѣтѣо сѣце. вѣрта елѣжнѣи нача молитнѣа прилѣжно. и рече велїимѣ глѣмѣ запрѣчаѣтѣ ти

гѣ вселѣкавыи дѣлове. етѣрѣ же не претганаше мела в жерновы. фесѣдорѣ же пакы рѣ. бо ѿмла
сѣца ѿ сѣна ѿ стѣго дѣла. свергъшаго тѣла е нѣрѣ. ѿ давшаго тѣла в попраѣнїе своѿмѣ оугодникѣмъ.
белитѣ тѣ мноу грѣшныи не претгати ѿ дѣла. дондеже житѣ ѿзмелеши. да ѿ тѣла на стѣбу
кратїю поракотаѣши. сѣ рекъ стѣла на мѣтѣвѣ. етѣрѣ же не смѣ сѣлоушатиѣла запреценїа. ѿмоло
житѣ все до свѣта. д.есѣдорѣ же възвистѣ келареви. да пришлетѣ по мѣкѣ. оудивлеѣ келарѣ
днѣномѣ дѣла. ꙗко ѣ боѣдѣ ноциѣ ѿзмелено. ѿ шедѣ в печерѣ ѿвезе ѣ возѣ мѣкѣ. тѣче ѿ
дрѣгаѣ ѣ возѣ привѣи ѿ се бѣ днѣно. тогѣ нынѣ слышацимѣ. ѿ се бѣ днѣно. тогѣ ѿ нынѣ
слышацимѣ. ѿ свѣла вѣ еѣлїи рѣноѣ. етѣси повинѣтѣ сѣ ѿ ѿмени гѣни. се бо рече дѣла вѣмѣ
вларѣ нартѣ

\Арк. 151\

пачѣ на змїа ѿ скоропїа²²¹⁸. ѿ на все ѿмла вражїи. хотѣвѣ оуѣо етѣси портрашѣти елїзнаго.
сѣвѣ сеѣтѣ работѣ прїиѣкаша. ѣже ѿ впитѣ ѿмѣ. к томѣ здѣ не сѣраѣѣла. д.есѣдорѣ жѣ ѿ
васїлїи. свѣтѣвѣ егѣоугоднѣ положнїта межѣ совоѣ. ѣ мѣлїи своѣла не оутѣитѣ ѿ себе. но сїа
расѣднѣти ѿ разѣрѣшнѣти ѣже на ежїи. по свѣтѣ оуѣо сѣвоѣ васїлѣ в печерѣ вхѣднѣти. д.есѣдорѣ
же стѣротѣ ради вѣхотѣ келїи соѣтѣ портравнѣти. на вѣтѣхѣ двѣри²²¹⁹. етѣ бо тогѣ поѣженѣ
манѣртѣрѣ²²²⁰. ѿ плѣтомѣ привезенѣ на ерегѣ. цѣркѣ ѿ вѣ келїамѣ. ѿзвѣзникѣ налѣтѣ вознѣте
на горѣ. д.есѣдорѣ же не хотѣ ѿнѣмѣ тѣажко еѣти. самѣ на соѣтѣ носн тѣ дрѣва. ѿ ѣже что
ношаше. д.есѣдорѣ стѣроѣ дѣла келїа своѣла. етѣрѣ же пакортѣ дѣѣнѣ. ѿ ѿметѣла е горѣ. сѣ
хотѣѣце прогнѣти елїзнаго. д.есѣдорѣ же рече бо ѿмла гѣ егѣ нашего. повелѣвѣшаго вѣ свнїи
вннѣти. белнѣтѣ вѣ мноу раѣомѣ своѿмѣ. да вѣлѣко дрѣво ѿже на ерегѣ вѣзнѣнѣте на горѣ. да
еѣдѣтѣ етѣ трѣда раѣотаѣнѣнѣ. оуѣгїи тѣ оуѣтѣроѣ домѣ мѣтѣнѣнѣ гѣнѣ еѣнѣ. ѿ келїа соѣтѣ
оуѣготовѣтѣ. да претганѣте пакортѣ тѣ ѿ тѣворѣнѣ. ѿ оуѣвѣрте ꙗко гѣ ѣ на мѣ мѣртѣ. в тѣ
же ноцѣ не претгаша етѣрѣ неѣоуѣе дрѣво. ѿ нѣпра на горѣ. дондеже ннѣ трѣсѣка не сѣртѣла на
ерегѣ. ꙗко снѣмѣ вѣзѣграднѣша цѣркѣ же ѿ келїа. ѿ покрѣвѣ ѿ помортѣ. дондеже доѣлно вѣемѣ
манѣртѣрѣвнѣ. на сограженїе ѿ вѣ келїамѣ на потѣрѣвѣ. заѣутѣра же вѣртѣвѣше

\Арк. 151 36.\

ѿзвѣзннѣнѣ. ѿ тѣхѣла на ерегѣ хотѣѣце вѣлѣтѣ дрѣво. ѿ ннѣ еѣдногѣ же не сѣвѣрѣтѣоша на ерегѣ.
но все еѣще на горѣ. то не вѣ еѣдно мѣртѣо клѣдено. но все разѣно. коѣмѣу е чнѣмѣ еѣтѣ
вмѣртѣтѣ. покрѣвѣ сѣоѣноѣ помортѣ. ѿ великоѣ дѣнѣ. ѣже неѣдѣо вѣннѣ. за все цѣло
сѣвѣрѣтѣла на горѣ. се днѣно бѣ вѣрѣмѣ вѣдѣвѣшнѣ ѿ слышацимѣ. ѣже стѣворнѣла вѣше

²²¹⁸ Лк 10:17-21.

²²¹⁹ Див. Коментар 225.

²²²⁰ Див. Коментар 226.

человѣчьскыѣ силы. се же ѿ невѣрно вѣстїи о величїи дѣла. но свидѣтели семъ проглаголаша бѣга. творѣщимъ предивнаѣ чюдеса. своихъ рѣ оудодникъ. стго антонїа ѿ десодона²²²¹. Къ сѣ же не терпѣше оукоризны. иже ѿногда ѿ невѣрныѣ чтоми ѿ поклонѣми г҃ако вѣтѣ. нынѣ ѿ вѣрныѣ оудодникъ вѣжнѣи неерегомѣ. оунчиженѣ. ѿ ѿ члѣкъ вѣжнѣи неерегомѣ. оунчиженѣ. ѿ ѿ члѣкъ ѿгоними. вѣпїахъ сѣ злаѣ лѣтѣа сѣпортѣта. не почиѣмъ не прерѣѣмъ. дондеже смѣрти предамы бѣо. наймитѣ же ѿвозници. вѣзѣвоша тѣжѣо на вѣжнаго. прогаше провоза. г҃люще тако не вѣммы коѣо козній семъ дребѣ на горѣ быти. неправедныѣ же сѣднѣ мѣздѣ ѿ тѣхъ прїймѣ. прїебди на вѣжнемъ вѣжти наймѣ. рекъ тако помогѣ еѣси платити. иже тѣѣтѣ г҃бжѣть. не помнѣ на сѣ сѣдѣ вѣжїа. еже не по правдѣ сѣдѣ. рѣ бо правдѣи вилосеи на сѣдѣ. иже не свенноватїи о лица илано. ѿ немноватїи оица на сѣдѣ²²²². Паки рѣтнїкѣ дѣволъ вѣзѣвїа сѣри. на вѣгочертївїа. свѣрѣтѣ нѣкого ѿ кжїи свѣтнїкѣ. лѣта ѿ свѣрѣпа. неподобнаѣ вѣдѣтѣ о (sic!) ѿ словомѣ.

\Арк. 152\

ѿ нравом ѿ злобой. прїеде к семъ боаринѣ еѣ. вѣ свѣрѣтѣ вилїа. понеже знаѣмъ еѣ емъ вилїи. г҃ла боаринѣ еѣ. ѿ прѣже мене вѣвїи в печерѣ десодорѣ. свѣрѣтѣ икровице много злата ѿ сребра. ѿ сѣдѣ многоцѣнїи ѿ сѣ вѣтѣ тѣмъ еѣжати хотѣ на ѿнѣ странѣ. ѿз же оудержѣ ѿ. ѿ се нынѣ оурѣтѣвѣтѣ. еѣгомъ велитѣ молотн. ѿ древо з берега возитн. ѿ вѣ вѣвѣтѣ тако. а икровице до времени скрѣвѣ да мене оутѣвѣа ѿзидѣтѣ с нимъ. ѿмѣ оумвїи. ѿ вѣ ничтоже ѿ него свѣрѣтѣ. то слышавъ боаринѣ ѿ еѣ. ѿ мѣвїи вилїа сѣца. ѿ прїеде къ кнѣзю мѣртилавоу стгополциѣ²²²³. Къ сѣ же ѿглавъ кнѣзю кнѣ²²²⁴ боша ихъ. ѿ рече скоро ѿмѣтѣ ѿ. крѣвѣвѣзмїтѣ ѿ (sic!). ѿще ли не дѣтѣ попритїтѣ емъ ранами. ѿ мѣками многоми. ѿще ли не дѣтѣ мене прїзовїтѣ. ѿзъ свѣлїю прѣ вѣлїи вами. ѿ мѣрто покажѣ ѿдѣже икровено сѣтѣ. ѿ ѿглавъ к нѣ еѣ к зло свѣцїанїе. ѿзидѣ ѿ очїи ѿхъ. ранѣ кнѣзѣ ѿкы на лобы. ѿли на коѣго воїна крѣпка самъ тѣхъ. сѣ множертвомъ лѣдїи. емъ вѣжнаго фесодора. ѿ прїеде ѿ домовѣ. прѣже оубо лѣкнїемъ вѣпрѣшаше еѣго. ѿще икровице свѣрѣтѣ. се рече раздѣлїо с товою. ѿ вѣдѣши ѿѣ сѣцю моѣмъ. еѣ бо тогда стгополкѣ в тѣрѣтѣ²²²⁵. десодор же сѣ рѣ свѣрѣтѣ. ѿ нынѣ сѣ икровено в печерѣ. кнѣзѣ же рече много ли сѣче злата ѿ сребра ѿ сѣдѣ. ѿ кымъ слышнїтѣа то икровено. десодорѣ же рече. в жнїїи стго сѣца

²²²¹ Див. Коментар 227.

²²²² Див. Коментар 228.

²²²³ Див. Коментар 229.

²²²⁴ Закреслено в оригіналі.

²²²⁵ Див. Коментар 230.

нашего ѿнгоиѿ повѣдѣтсѧ варѡжыскїи покляжїи ѿ. понеже и ѿдѣлѣ латиньскїи сѣтъ. сего рѧ варѡжыскаѧ печера зоветсѧ и доньинѣ. золотѧ и сребра много есѣ чїсла²²²⁶. кнѣзь же рече что рѧ не даи мнѣ ѿнови своѣмѣ. собѣ же възѣми ѣлико хоцїеши. д.есѣдоръ же рече. азѣ не требѣю ничтоже. ты велиши ми собѣ взѧти не помнїю есѣ бѣи бѣи повѣдалѣ. ѣако семѣ работѣтсѧ. азѣ свободенѣ ѣсмѣ ѿ сего. тогда кнѣзь сѧ гнѣвѣмѣ рече кѣ глѣгамѣ сего черныца не хотѣвшѣ млѣти моѣѧ. велиѣ сѣковати по рѣцѣ и по нозѣ. за. г. днїи не дати хлѣба ни воды. пакы вѣпрошенѣ бѣи. даи же скровици. вѣако рече. не свѣмѣ гдѣ скрѣи. кнѣзь же повелѣ мѣчїти крѣпко. ѣако сѣмочїтїсѧ вѣакиници ѿ крови. тѧче потѣ в дымѣ велицѣ повѣнїтї и. и привѣзатї и пакы. и сѣгнѣ сѣ немѣ възгнѣтїтї. тогда ѿдївишасѧ мнозѣ терпѣнїю мѣжа. ѣако в рѣкѣ пламени пребывашѣ. но ни вѣакиници ѣго сѣгнѣ приконѣлѣ. нѣкто ѿ позаратїи тѣѣ. иказа сѣ д.есѣдорѣ ѣа створи чѣдѣлѣ. въз ѿжарїи бѣвѣз кнѣзь. глѣ чернїю погѣбѣлѣши сѣе. не давиѣи скровици ѣже нарѣ дортоїно. д.есѣдоръ же рече истинѣ глѣ. млѣвоѣ братѣ моѣго вѣнїлїѧ. и тогда спїенѣз бѣи. ѣгда сѣверѣтѣохѣ и нынѣ глѣ ѿгѧтѣ ѿ мене памѣть сребролюбїнѣ. не вѣмѣ гдѣ скрѣи. скоро же и не хотѣшѣ вѣнїлїѧ. привѣдоша иѣ печеры. к немѣу же кнѣзь рече. есѣ ѣже велѣлѣ ѣси семѣ зломѣ створихѣ. тѣѣѣ хоцїю сѣца имѣтї. сѣ же рѣ что ти повелѣхѣ.

кнѣзь рече ѣже ми повелѣ кровѣ. сїи же не повѣртѣ сїи мѣчїи и вѣнїлїи рече познѧ козни зѣаго. вѣсѣ. прѣлѣстївѣша тѣѧ ѧ на мене сѣзѣгѣвѣша. и на сего бѣжнѣаго. мене во не вїдѣлѣз ѣси и ѿ роженїѧ своѣго. ни ѣсмѣ иѣсходїлѣ иѣ печеры лѣтѣ ѣї. вѣкѣ же прѣтѣгѣѣнїи рѣшѣ. при нарѣ ѣси глѣз кнѣзю. вѣнїлїи рече. вѣкѣ бѣ вѣкѣ прѣлѣстїлѣ. ни ѣсмѣ кнѣзѣ вїдалѣ ни вѣсѣ. рѣгнѣбѣвѣлѣ кнѣзь повелѣ сего мѣчїти бѣ млѣти. и не стѣрпѣ сѣблїченїѧ. шїюменѣз бѣвѣз ѿ вїнѣ. възѣзѣарївѣлѣ вѣземѣ стѣрѣлѣю. ѿзѣви (sic!) вѣнїлїѧ. повелѣ сїю разнѣо зѣтѣворїтї. да ѿтѣрѣ мѣчїи ѣю злѣ. и в тѣѣ ноцѣ сѣѣа иконѣарѣсѣлѣ сѣ вѣзѣ. сѣ ѿвїдѣдавѣше братїѧ. вѣзѣшѣ пришедѣше тѣелѣкѣ ѣю мѣчїнѣнїи. и погрѣвоша и чѣтѣ в печерѣ варѡжыскої. в неїже подѣвїзѣтѣсѧ. чѣу и положѣна бѣсѣтѣ. во сѣдѣжѣ кровѣвѣнїи. вѣнїлїи же и д.есѣдорѣз вѣз вѣакиницѣ. ѣже мнїю и доньинѣ цѣлѣз ѣвѣцїю. ѣже погѣдїсѣлѣ сѣгнѣ. и како сїи тлѣнїю причѣтнѣа бѣдѣтѣ²²²⁷. По малѣѣ днѣхѣз сѣмѣз мѣртїсѣлѣвѣз зѣстѣрѣлѣнѣз бѣи вѣ володїмѣрїи на зѣерѣлѣ. бѣсѣсѣлѣ сѣз дѣдомѣз иѣгорѣвїцѣмѣз. и познѣвѣз стѣрѣлѣз своїю. ѣюже зѣстѣрїлїи вѣнїлїѧ. и рѣ сѣ ѿумїрѣю днѣ бѣжнѣаго дѣлѣлѣ. да сѣвѣдѣлѣ

²²²⁶ Див. Коментар 231.

²²²⁷ Див. Коментар 232.

реченоу гѣмъ: вѣлѣхъ вхѣтмаа ножь. ножемъ погнаеѣтъ. понеже безъ закона оубивѣхъ. безъ закона оубивѣхъ бѣи²²²⁸. сїи же мѣнцикии вѣнецъ приаѣта:

Арсеніівська редакція Патерика²²²⁹

\Арк. 152 зв.\

О Фесѡрѣ Печернице. и свѣдѣтнице его Василіи. глава. ѿ

Коже корень ерѣтъ. и мѣти бл҃гымъ нертѣжаніе. тако корень ерѣтъ ерееролоубіе²²³⁰. іакоже рече

\Арк. 153\

Лѣстѣвничникъ. таковыи елѣсти имѣніа не можѣ. но рѣтѣаетъ е҃голепно. комѣждо тѣреѡубиши подаіа²²³¹. и гѣ рѣ члѣкѣ аще не ѡрѣтѣ всего ежцаго. не можѣ мои быти рабѣ²²³². емѣ вѣелѣдѡвѣ фесѡрѣ. ѡртѣавъ оубо вѣл мирьскага. и елѣстѣво раздаіавѣ ниции. бѣи мнѣ добрѣ подвиіаѣ на добродѣтель. повелѣніемъ игжмена бѣи житѣлиниѣ въ печерѣ. еже зовѣтѣа барѣжьскага. в тои прѣбѣи многа лѣта вѣздѣржаѣа. емѣ врагѣ принесе стѣженіе имѣенна рѣа раздаіаінаго. іакоже емѣ помышлѣти долготѣ лѣѣ. и изнеможеніе плоти. и іако не моцно томѣ прѣбыти в то манастырѣскою іадію и сїи некѡшаіа и врагѣ тоѣмѣ нанесе. Не разѣдѣи же соѣѣ. ни помѣнѡвѣ га рекшаго. не пѣцѣтѣ оутренѣи что іаѣи или что пѣемъ. или вѣ

\Арк. 153 зв.\

что ѡблечемѣа. вѣзрите на птица нѣнѣіа. іако оѣѣ нѣнѣи пѣгаѣтъ а.²²³³ многажды же емоуцаіа е҃го врагѣ. ѡ скорѣи и кѣ ѡчлѣнію хотѣа е҃го привѣрѣти. ницѣты рѣа нѣтѣенаго елѣтѣва. еже оубоіаіа поданоѣ. емѣ оубо во многы дѣни ѡмрачаѣ недорѣатѣка рѣа. и іако евои дрѣго евои тѣдѣж іасно іповѣдаіа. един же некѣкто ѡ свѣршенѣиши имене Василіи. того манастырѣ чернецѣ. рѣ емѣ братѣ фесѡрѣ. молю ти еа не погѣи мѣды евоѣа. аще ли имѣнію хоцѣши. вѣе иже имѣа дам ти. токмо рѣи евоѣ прѣ емѣ. вѣе еже раздѣ твоа еѣд мѣтѣни. и тѣи вѣе печали еѣдѣши прѣи елѣтѣтѣво. аще ти стѣрпѣи гѣ. ии слышавѣ дѣсѡрѣ оубоіавѣа стѣраха еіа. и слышавѣ ѡ того свѣтворшеѣа в корѣнѣтинѣ граде. расклѣніа дѣлаѣа ѡ златѣе еже в мѣтѣни.

²²²⁸ Див. Коментар 133.

²²²⁹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

²²³⁰ На берегах дописано: «вемѣ злѣ».

²²³¹ Див. Коментар 223.

²²³² Лк 14:26-27.

²²³³ Мт 6:31-32.

\Арк. 154\

како поредѣ цркви падъ оумре. овоѣго себе лишивъ. съ златомъ и дшю и жибѣ погуби²²³⁴. и въ оумъ прїи д.есѡдоръ. плакашея своего съгрѣшенїа. и брата хвалаше възбигшаго и ѿ таковаго недѣла. ѡ таковоѣ бо рѣ гѣ. и зводлѣ дортонноѣ ѿ недортонна іако оутта мога еси. и ѿтолѣ възрасте велика любовь межи има. емъ оубо феоѡдоръ добрѣ спѣицию въ заповѣдѣ гнѣхъ. и томъ оуднага съвършающую. велика іазва бѣ діаболъ. іако невъзможе того бѣтвѣтва имѣнїе прельстити. пакы въсѡрджилъ съпротивныи. и инъ кознь своѣя погыбели томъ прѣтвѣвлѣ. василїи ѿланъ бывъ на сѡрдїа игуменовъ. и время покорно сѡбрѣтъчъ врагъ своѣ сломдѣрствїа. пресѡбразилъ въ того брата подобию. прїиде къ п

\Арк. 154 зб.\

черникъ. и преже гла полезная. д.есѡдрѣ како нѣтъ спѣиши. или прерта ти еранъ іаже ѿ етѣсовъ люеленїе имѣнїа. или и еце пакортити творїи памѣ приноса. раздѣланаго дѣла имѣнїа. не раздѣлѣвъ же д.есѡръ іацаго его етѣса. мнѣвъ іако ерѣ емъ си глѣть. к немъ же ѿвѣща печернїи. твоими сѡче млтвѣами добрѣ нѣтъ спѣет мнѣ. тобою оутверженъ бѣ. и не имѣ послѣшати етѣсовыкѣ мыслии, и аще велиши что съ оубрѣдїе сътворю. не прелѣшалага тебѣ. зане же ползъ великъ сѡбрѣтѣо дшн твою наказанїемъ. етѣсъ мнїмѣи братъ. прїимъ дерзновенїе нанъ. зане не поманъ га ега. гла емъ етѣсъ. и дрѣгѣи съвѣ даю ти. имже покон сѡбращеши. и вскорѣ възданїе въпрїимеши. токмо прои оу него. и даръ ти злата и еребра множѣтво.

\Арк. 155\

и не даже входити ни єдиному же к себѣ. ни сам иѣходи ѿ печеры еѣ. печерникъ іако обѣщѣ. и тогда ѿнде ѿ него етѣсъ. и се невидимо помышленїе приношаше пронирїивѣи ѡ скровици. и іако подвигнѣти сего на млтвѣ. да прїи оу бѣ злата. и аще полѣчи все въ млтню раздартъ. и видѣвъ бо инѣ етѣса свѣтла же и оукрашена. алы аггла показанца емъ скровици. се многожды видѣвъ фесѡръ. и днѣмъ много минѣшимъ. прише на показанѣ мѣрго. нача копати. и сѡбрѣте скровици злата и еребра множѣтво. и съж многоцѣнны. и въ то время пакы прїиде етѣсъ въ образѣ брата. и гла печерникъ. кдѣ етъ скровици данѣ тебѣ. е бо іавилъа тебѣ тоѣ ми сказа. іако множѣтво злата и еребра даръ ти по твоѣи

\Арк. 155 зб.\

млтвѣ. д.есѡръ же не хотѣ показѣ томъ скровици. етѣсъ же іавѣ печерникъ глаше. вганичѣ же томъ помышленїа влагаше. іако емъ вземше злато ѿнѣти на инъ странъ. глѣть бо емъ

²²³⁴ Див. Коментар 224.

БРАТѢ ДЕСѢРѢ НЕ РѢХЪ ЛИ ТИ ІАКО ВЪКОРѢШЬ ВѢДАНІЕ ПРІИМЕШИ ЧЪЗЪ КО РѢ АЦЕ КТО ОБТАВІ ДОМА. ІЛИ СЕЛА. ІЛИ ІМѢНІА МЕНЕ РѢ. ЕТО КРАТНИЦЕЮ ПРІИМѢ. СЕ ОУЖЕ ВЪ РѢКѢ ТВОЕЮ БѢТЪРЪТВО. СЪТВОРИ О НЕ ІАКО ХОЩЕШИ, ПЕЧЕРНИКЪ ЖЕ РѢ СЕГО РѢ ПРОСИ ОУ БѢ. АЦЕ МИ ДАРТЪ ВСЕ ВЪ МЛѢТНЮ РАЗДАЮ. І МНЮ ІАКО СЕГО РѢ ДАРОВА МИ БѢ. СЪПОРТАТЪ ГЛѢТЪ. ЕЛЮДИ БРАТѢ ФЕСѢРѢ. ДА НЕ ПѢ ВРАГЪ СЪДЪЖИ ТИ РАЗДАГАНІА ДѢЛА. ІАКОЖЕ І ПРЕЖЕ. НО СЕ ДАРТЪ ТИ КО ОНОГО МѢРТО. ІЗДАНАГО ТВОЮ ОУБОГЫМА. БЕЛЮ ТИ ДА СЕ ВЪЗѢ ІДЕШИ НА ИНЮ СТРАНѢ. І ТАМО ПРИТЪЖЕШИ СЕЛА. І ЕЖЕ НА ПОТРЕБѢ. МОЖЕШИ

\Арк. 156\

ЕО І ТАМО ПИТНИСА. І ІЗБЫТИ БѢГОВЫКЪ КОЗНИИ. І ПО СВОѢ ШЕРТЪИ ДАТИ СІА АМОЖЕ ХОЩЕШИ. І СЕГО РѢ ПАМА БѢДѢ ^{ТИ2235}. ДЕСѢРѢ ЖЕ КЪ НЕМѢ РѢ ЧТО НЕ СЪБИЖУ ЛИ СѢ. ІАКО ОБТАВИ МИРЪ. І ВЕЛѢ ІАЖЕ ВЪ НЕ. І СЪБѢЩАВША ЗДѢ ЖИВО СКОУЧАТИ ВЪ ПЕЧЕРѢ СЕИ. І НИГѢ БѢГЪНЪЗЪ БЫВАЮ. И МИРЪСКИИ ЖИТЕЛИНЪ. АЦЕ ГОДѢ ТИ ЕСТЬ ДА ВЪ МАНАРТЪИРИ ЖИВѢ. І ВСЕ ЕЛИКО РЕШИ СЪТВОРИЮ. БѢРЪ ЖЕ РѢ НЕ МОЖЕШИ ПОГАНТИ СКОУВИЦА. ОУБѢРЪТЪСА И ВЪАЧТО ТИ БѢДѢ. НО ПРІИМИ МОИ СВѢ ЕЖЕ ТИ БЕЛЮ. АЦЕ БЫ СЕ НЕ ОУГОДНО БѢ. НЕ БЫ ТОВА БѢ ДАРОВАЛЪ НИ МНѢ ИЗВѢСТИИ. ТОГДА ПЕЧЕРНИКЪ ВѢРЪСѢ АКИ БРАТѢ. ГОТОВИ СВОЕ НЕХОЖЕНІЕ ПРИТРОНЪЗЪ ВОЗЫ ЖЕ І ЛАРЦѢ. ВЪ НЕ ЖЕ СЪКРОВИЦЕ СЪБЕРЕ. ДА ІЗИДЕ АМОЖЕ БѢРЪ ІЗВѢДѢТИ И. БѢЗЪ ЖЕ НЕ ХОТЪА НИ ЕДИНОМѢ ПОГЫВЪТИ ВЪ СЕГО МѢРТА

\Арк. 156 зв.\

І СЕГО СПЕ МЛѢВАМИ СЪБИ СВОУХЪ:

ПТО ВРЕМА ПРІИДЕ ВАИЛЪИ ВЪ ПОСЛАНІА ИЖМЕНА. ІЖЕ ПРЕЖЕ СПЕИ ПЕЧЕРНИКА ВЪ ПОМАШЛЕНІА ЗЛА. ІДЕ ВЪ ПЕЧЕРѢ ХОТЪА ВИДѢТИ ВЪ НЕИ ЖИВЪЩАГО, І ГЛА ЕМЪ ДЕСѢРѢ КАКО О ВЪЗѢ НИГѢ ПРЕБЫВАЕШИ. ОУДИЖЕША ФЕСѢРѢ ВЪПРОШЕНІЮ. ЧТО ВѢЩАЕШЪ ТАКО. ІАКО ДОЛГО ВРЕМА НЕ ВИДѢВША. ВЧЕРА І СЪНО ДНЕ. І ВСЕГДА ЖЕ СО МНОЮ БѢ ПОЖУГАІА МА. ІЛИ КАМО ВЪХОДИШИ. ЕГДА ЧТО БѢГОВЫКОЕ ПРИВИДѢНІЕ ЕСТЬ НЕ ОУТАИ МЕНЕ БѢ РѢ. ФЕСѢРѢ ЖЕ СЪ ГНѢВОМЪ СЕМѢ РѢ. ЧТО МА ИСКЪШАЕШИ. І ПОЧТО СМЪЩЕШИ ДШЮ МОЮ. ОВОГДА ЖЕ ІНАКО. КОЕМѢ СЛОВЕСИ ВѢРЪЮ ТИ. І ТАКО ВЪГНА І ВЪ СЕБЕ. СЛОВЕСА ЖЕРТОВАІА ДАВЪ ЕМѢ. БРАТЪ ЖЕ СИ ВЕЛѢ ПРІИМЪ ІДЕ ВЪ МНАРТЪИРѢ. БѢРЪ ЖЕ ПАКЫ ВЪ ОБРАЗѢ ВАИЛЪСВѢ ПРІИДЕ КЪ НЕМѢ І РЕЧЕ.

\Арк. 157\

ПОГЪБИЛЪ ТИ ВРАГЪ СЪКАННАИ ОУМЪ, НЕ ВЪЗПОМАНЪВЪ ЖЕ ТВОЕА ДОСАДА ЕЖЕ ЕИ НОЦИ ПРІА. НО Е ТИ ГЛА. СКОРО ІЗИДИ ВЪ НОЦЬ СІЮ. І ВСЕ ВЪЗѢ ОБРѢЧѢНОЕ. СИ ІЗГЛЪЗЪ БѢРЪ ВЪИДЕ ВЪ НЕГО. ДНИ ЖЕ ОУБЕ НАРТАВШЮ. ПРІИДЕ ВАИЛЪИ КЪ НЕМѢ. ПОИ СЪ СОВОЮ НѢКЫА ВЪ ЧЕРНЕЦѢ. І ГЛА ПЕЧЕРНИКОУ. СИ ПРИВЕДО ВЪ ПОСЛЪЩЕТВО. ІАКО ТРИЕ МЪЦИ. ВЪНЕЛЕЖЕ СѢ СЪ ТОВОЮ ВИДѢ. І СЕ ТРЕТИИ ДНѢ ИМА ВЪ

2235 В оригіналі дописано над рядком.

манаргыри. а ты глши. вчера и снѡ дне. и всегда быти с тобо мнѡ брате іако нѣчто. дѡволюко ѣсть дѣиство. но томѡ приходящю не даже емѡ ерѣ довати к себѣ преже дондеже млтвѡ створи. и тогда раздмѣѣши іако ерѣ ѣсть. створиже млтвѡ заперциню. и стѣи призвавѡ на помощь. иде въ свою кѣлію оутвердивѡ печерника. ерѣ же к томѡ не смѣ гавитисѡ

\Арк. 157 зв.\

десѡрд. и раздмѣѣл лертѡ дѡвола. вѡкого приходящю к немѡ. преже нѡдашетѡ и помолитѡ. и тако ерѣ довавшѡ с нѡ. ѡтолѣ же оукрѣписѡ на врагы. и тако раздмѣ пронирыство и. и ижеави и гѣ ѡ мысленѡ зѡвѣрїи работнѡ не быти. іакоже многымѡ глѡчѣстѡ. в пѡртыни пребывающїи или в пещерѣ. или в затворѣ живущїи. велико жтвѣрженїѡ трѣбѣ ѣсть. да не погубенѡ ѡ ерѣ. іако же семѡ хоташѡ быти. ѡбрѣченѡ же сѡкровище. икопавѡ іамѡ глѡбокѡ и тамо вложи засыпа. іако же ѡ тѣ дни и дѡннѣ никтоже не вѣрѣтѡ. и дѣже сѡкровено ѣсть. сам же вдарѣ сеѡ в работѡ волеѡ. да не како празденѡ бѡвѡ мѣрѡ подартѡ лѣнѡсти. и ѡ того родитѡ бѡтравшѣ. и тѡ дерзортѡ ерѣ бѡдѣ. поргави же в пещерѣ жерновы.

\Арк. 158\

и ѡ жѡрѣка пшеницю взиимаѡ. и тѡ свонма рѡкама измилашѡ. чрезѡ всю ноць бѡ на пребывашѡ. трѡжаіасѡ в дѣлѣ и въ млтвѣ. наурїа же оубѡ мѡкоу даіашѡ в сѡтѣкѡ. и пакы житѡ взиимашѡ. и се во многа лѣта та тѡрѡшѡ мелѡ житѡ. и лѡта многа бѡвѡшѡ рабынамѡ. и не стѡдѡшѡ сѡ такоѡмѡ дѣлѣ. бѡ же молѡшѡ бѡспрѡгани. да бы ѡіалѡ ѡ него. памѡ сѡерѡлюкїа. и гѣ свѡводї и ѡ тоѡ стѡрѡти. іако ни помыслити сѡ вѡтѡрѡтѣ. златѡ и сѡера іако калѡ вѡтѣнисѡ емѡ. годѡу же многѡ мнѡвшю в такоѡ дѣлѣ. сѡ видѣвѡ келарѡ въ злѡтѡраданиѡ. нѣкогда привезѡнѡ бѡвшю житѡ нѣ сѡлѡ. погѡ к немѡ в пещерѡ. ѣ возѡ. да не всегда прихѡда житѡ взиимѡтѡ стѡжїи си. сѡ же житѡ сѡсыпавѡ в сѡдѡды. нача молѡтити поіа плѡрѣ и зѡуетѡ.

\Арк. 158 зв.\

і абїѣ трѡжѡлѡ вѡзлѡже хотѡ оупочити мало. и се громѡ бѡ. и начашѡ жерновы молѡти. и раздмѣвѡ ерѡвѡско дѣиство жѡще, вѡстѡвѡ бѡжнїи нача молѡтитѡ прилѣжно. и рѣ велїимѡ глѡмѡ запрѣцаѣтѡ ти гѣ вѡелѡкавыи ерѣ. ерѣ же не прѡтѡлѡшѡ мелѡ въ жерновы. фѡсѡрдѡ же пакы рѣ. во имѡ оѡца и сѡна и стѡго дѡха. свѡргѡшѡго тѡ с нѡвѡ. и давѡшѡго тѡ въ прогнаниѡ своѡ оубѡдникѡ. велїи ти мною грѣшнѡ. не прѡтѡти ѡ дѣла сѡго. дондеже житѡ вѡ и змѡлѡши. да и ты на стѡуѡ брѡю порѡтѡѣши. си рѡка стѡ на молѡтѡвѣ. ерѣ же не смѣ сѡлоушатї

запрещенія. и и́змолѡлѡ житѡ все до свѣта. ѿ возъ. фесѡръ же възвѣсти кѣрѣви. да пришлетъ по мѡкѡ. оудивльене²²³⁶ же кѣларѡ днѣномъ дѣла. ꙗко ѿ возъ единою ношю и́змелено. шѣ в пещерѡ ѡбѣзе мѡукы.

Арк. 159\

ѿ возъ. таче и дрѡгага ѿ возъ приебы. и се слово бы дивно. и тогда и ннѣ слышации. и събѣла реченоѡ въз еѡлїи. ꙗко еѣи повиндуютѡ бѡ сѡ имени моѡ. се бо рѣ да власть настѡпати на змїа и на скоропї²²³⁷. и на всю инѡ вражью. хотѣеше бо еѣи портрашити елѣнаго. рѡ оуздъ еѣе работнѡ прїискаша. еже възпити и. к томѡ здѣ не сѡбращемѡ. д.есѡръ же и василїи. свѣтъ оугоденъ положитѡ межн собою. еже мысли своѡ не оутантн ѡ себе. но сїа разрѣшитн. и разоудитн еже на ежїе. по свѣтъ оубо оубо василїи вхѡдї оубо в пещерѡ. д.есѡръ же старостн ра възхотѣ келїю соетѣ портавитн на ветхѡ дворѣ²²³⁸. еѣ бо тогда пожженъ манастырѡ²²³⁹. и плотѡ привезенѡ на потребѡ цркви и вѣ келїамъ. и́звозникѡ нагѡтѡ възвозитн на горѡ. фесѡръ же не хо

Арк. 159 зб.\

тѡ и́нѣмъ тѡжекъ быти. самъ на соетѣ нача носитн дрѡва. и еже чѡ възношаше д.есѡръ строѡ дѣла кѣлїѡ своѡ. еѣи же пакостн дѣюци. ниметаша е горы. инѡ хотѡще прогнати елѣнаго. д.есѡръ же рѣ во имѡ гѡ бѡ нашего. повелѣшаго бѡ въз свинїѡ внитн. велитѣ бы мною рабѡ мой. да вѡко дрѡво и́же на ерѣзѣ на горѡ възноситѣ. да еѡдѡ все трѡда работѡции гви. и чѣ оустроѡ. до млтвннїи гжи бци. и кѣлїѡ соетѣ оуготовѡ. да претанете пакостн и твѡраще. и оубѣртѣ ꙗко гѣ еѣтѣ на мѣртѣ се. в тѡ же ноцѡ не преташа еѣи. не оуцѣ дрѡво. ѡ днѣпра на горѡ. дондѣ не ортаниѡ ни треска на ерѣзѣ. и ꙗко сї възграднша соетѣ цркви же и кѣлїѡ. и покровъ и помостъ. елѣко доволно всемѡ манастыреви на съграженїе. и вѣ кѣлїѡ на потребѡ.

Арк. 160\

заутра же вѣташе и́звозници. и ехаша на ерегъ хотѡще возитн дрѡво. и ни единого сѡрѣктоша на ерѣзѣ. но вѡ ежца на горѣ. тѡ все не въз единою мѣртѣ кладено. но все раздно. коѡмѡ е чн вѣртѣ бѣтн. покровъ оубоной помостъ. и великоѡ дѡбене. еже не оудѡбѡ носимо за долготѣ. все цѣло на горѣ сѡрѣтѣ. се днѣно бы вѣ видѣвшн и слышации. еже сътворилъ быше члѣкыѡ инѡ, и се же невѣрно мнозѣ вѣннѡ величѣтва дѣла. но свидѣтели семѡ

²²³⁶ Закреслено в оригіналі.

²²³⁷ Лк 10:17-21.

²²³⁸ Див. Коментар 225.

²²³⁹ Див. Коментар 226.

прославиша бѣ. творѡцемъ предивнаѣ чюдеса, своѣмъ ѡудодникъ ѡнтоніа и фесѡдіа²²⁴⁰. бѣсѣи не
трьпѡще ѡкоризны. иже иногда ѡ невѣрныѣ. чгоми и поклонѡеми іако бѣзи. ннѣ ѡ вѣрныѣ
ѡудодникъ ежїи. неерегоми и ѡуничижени, ѡ члкъ ѡгоними възпїахъ. ѡ злаѣ и лѡтѡга съпортѡга.
не почиѣ ни пре

\Арк. 160 зв.\

станемъ. дондеже смѣрти предѡ баю. нанмити же иъвозници. възвѣнгоша тѡжю на бѣжнаго.
просѡще провоза. глѡще тѡко. не вѣмы коѣю кознѣ семъ дѡревъ белѣлѡ бѣи на горѣ быти.
неправедныи же еждїа мздаѣ ѡ тѣ възѣ. приѡди на бѣжнѣ възѡти тѣ наѣ. рекъ тѡко да
пѡмогъ ти бѣси платитїи иже тѡвѣ слѡжатъ. не помнѡ на сѡ ѡ ежда ежїа. еже не правѣ
еждїи. рѣ ко гѣ. правѡа висловеса на сѡдѣ. иже не ѡениоватисѡ лица снанаго²²⁴¹. ниже
помилѡвати ница на сѡдѣ. пакы рѡтникъ дїѡволъ. възвѣнзаѣ ежрю на блѡчтѡвнѡа. ѡберѣте
нѣкого ѡ кнѡжи ѡвѣтнїи люта и свирѣпа. неподѡенаѣ вѣдѣ лѡ. и слѡвомъ и нрѡвѡ и всею
злѡею. прїиде к семъ боляринъ вѣрѡ въз ѡбразѣ василїа. понѣ знаѣ бѣ емъ василїи. глѡ
боляринъ вѣрѡ. иже преже мене бывѡи в пещерѣ д.есѡрѡ. ѡберѣте съкрови

\Арк. 161\

це много злата и сребра. и възѡ многоцѣннѡи. и съ вѣ тѣ хотѣвъ еѣжати на ииѡ странѡ.
ѡз же ѡудрѡжѡ и. и еѣ ннѣ ѡурѡдѡтѡвѡуѣтѣ. бѣсѡ велїи молѡти. и дѡреѡ съ брега носити. и все
тѡко бывѡѣ, а икровице до времеи сѡхранивъ. да мене ѡутѡивѡ иъидѣ съ ии. ѡможе ѡумѡсливъ.
и вы ничтѡ ѡберѡцѣте ѡ сѡго. еѣ слышавъ боляринъ ѡ вѣса. и мнѣвѡи василїа ежца. привѣде
и ко кнѡзю мѡртислѡвѡ стѡполѡчнїю²²⁴². бѣѣже сїи иъглавъ кнѡзю. и бошѡ ии. и рѣ еѣ. сѡго скоро
имѣте и. крѡви възлѡѣте. ѡще ли не дѡтѣ. попрѣтитѣ емъ рѡнами и мѡклѡми. ѡще ли и тѡко
не дѡтѣ. предѡднѣте и мѡклѡ многои, ѡще ли не дѡтѣ мене призовитѣ. ѡзѡ ѡблнчю и прѣ вѣѣми
вѡми. и мѣрѡпо покажю идѣже съкровѡено еѣтѣ. сѣи иъглавъ к ннѣ вѣрѡ съ злѡ съвѣцѡнїе. иъидѣ
ѡ ѡчнїи и. рѡнѡ кнѡзѡ

\Арк. 161 зв.\

ѡкы на лѡвы. или нѣ на коѣго воина идѡи крѣпка. іа бѣха со множѡтѡвѡ лѡдїи. и емъ бѣжнаго
фесѡра. привѣде и дѡмѡвѡ. преже ѡубо лѡкѡнїѣ възпрѡшѡше тѡго, ѡще съкровице ѡберѣте. еѣ рѣ
раздѣлю сѡ тѡкою. и еѡдѣши ѡцѣ ѡцїю моѣмъ ж и мнѣ. бѣ бо тѡгда стѡполѡкѡ тѡрѡвѣ²²⁴³.
д.есѡрѡ ж рѣ еѣ ѡберѣтѡ. и ннѣ еѣтѣ икровѡено в пещерѣ. кнѡзѡ же рѣ много ли ѡѣе злѡта и

²²⁴⁰ Див. Коментар 227.

²²⁴¹ Див. Коментар 228.

²²⁴² Див. Коментар 229.

²²⁴³ Див. Коментар 230.

сребра и серебра. и кнѣ слышнѣша что серебро. д.сѣръ же рѣ в житїи сѣго оца нашего антонїа. повѣдашеша варяжскыи поклажан сѣтъ. понеже съвѣди латиньскыи гж. и сего ра варяжская пещера зовещя и доинѣ. златѣ и сребра есѣ цинсѣ (sic!) много²²⁴⁴. кнѣ же рѣ что ра не даш мнѣ иновн своѣмъ. соѣтъ вѣзми елико хоцещи. д.сѣръ рѣ азъ не требѣю ничтоже. а ты велиши ми соѣтъ вѣзати. не помню все бы вѣ повѣдалъ іако семю

Арк. 162\

работаете, аз же свобода (sic!) емь ѿ сего. тогда кнѣ съ гнѣво рѣ слѣга. сего черница не хотѣвша мѣти моѣа. веляю окопати по рѣцѣ и по нозѣ. и за три дни не дати хлѣба ни воды. и пакы вѣпрошенъ бы. вѣда же серебрице. вѣлко рѣ невѣтъ (sic!) кдѣ искрѣ. кнѣ же повелѣ мѣчити тѣи крѣпко. іако омочитиша и вѣланици ѿ крове сего. таче потѣ в дымѣ вѣлицѣ повѣнті и. и привѣзатї и сѣпакы. сѣгнѣ о не вѣзгнѣтити. тогда оудившиа мнѣснї трѣпѣнїю мѣжа. іако в рѣцѣ вѣ пламени пребываше. но ни вѣланици сего огнѣ приконѣла. и нѣкто ѿ позарѣтїи тѣе пѣза о д.сѣрѣ іако сѣтвори чюдѣа и вѣ оужати елѣвз іанѣ глѣ чернцо пожелѣши все не дадан серебрица. сѣже на дортоню. д.сѣръ же итѣнѣж глѣ мѣтѣоу брѣта мо

Арк. 1623в.\

сего вѣнїа и тогда итѣнѣ бы сѣгда сѣрѣтѣ и нѣтѣ гѣ вѣла пѣлѣ ѿ мене сѣромѣи. не вѣ гдѣ пѣрѣ пѣрѣ и не хотѣвша нѣжао вѣнїа привѣдѣша и прѣрѣ к нѣмъ же іанѣ рѣ вѣ сѣже вѣлѣнѣ снѣ вѣмъ зломѣ сѣтвори тѣе хоцю оца нѣрѣтнѣ и же рѣ что ти вѣлѣ. іанѣ рѣ сѣже ми повѣдѣ кровѣ ии же не повѣрѣтъ сего. и мѣнѣ нѣ вѣнїа рѣ познїа козѣ слѣго вѣвѣ прѣлѣтѣнїаго тѣа. а на мѣна сѣлѣвша и на итѣо елѣнїаго. мене во не вѣдалѣ снѣ ѿ рѣжнїа своѣго. ни сѣмѣ иходѣи ѿ прѣрѣ сѣ лѣ. вѣнѣ же прѣтѣошнїи рѣвша при на снѣ іанѣ глѣлѣ вѣнїа рѣ вѣ вѣ вѣвѣ прѣлѣтнѣа сѣтъ и нѣвѣмѣ вѣдѣ іанѣа ни вѣ рѣзѣтѣвѣжѣа іанѣа повѣлѣ и итѣо мѣчити вѣз мѣтнѣ и не стѣрѣвѣз сѣлѣнїа шѣошѣа елѣвз ѿ вѣнїа вѣзѣнѣрѣвѣа вѣз стѣрѣлѣ оуіажен вѣнїа и повѣлѣ

Арк. 163\

іако рѣзно зѣтворити да на стѣрѣа мѣчитнѣ а слѣтѣ. и в тѣж ноцѣ сѣа пѣкнѣтѣа сѣ гѣ. и оуѣнѣдѣдѣше бѣра прнѣше вѣзаша тѣвнѣ снѣ мѣчнѣнѣ и погѣкѣша и чѣтнѣ в прѣрѣ вѣрѣжѣскѣ в нѣжѣ подѣнѣзѣтѣ и тѣо положнѣ елѣвѣа вѣз оѣдеки кровѣвѣ. вѣнїа же и д.сѣръ во вѣланици же мнѣо и доинѣ сѣрѣлѣ сѣцѣа сѣлѣже ео потѣдѣвѣа огнѣ како ии тѣлѣнїо прѣтнѣ едѣ²²⁴⁵ по малѣ же дѣе сѣмѣ мѣстнѣлѣвѣз зѣтрѣлѣнѣа вѣ на зѣрѣлѣ во лоднѣнѣрѣнѣ бѣмѣа сѣ дѣдомѣ игорѣнѣ. и познѣвѣз стѣрѣлѣ своѣо вѣске стѣрѣли вѣз вѣнїа и рѣе и оуѣнѣнїо днѣвѣ елѣнїаго дѣлѣа да

²²⁴⁴ Див. Коментар 231.

²²⁴⁵ Див. Коментар 232.

вѣдѣти ꙗко нѣ гнѣ вѣлики възимѣи нѣкоже нѣкоже оумираетъ²²⁴⁶. понеже безъ закона оубѣиѣ вѣиѣ. янѣ же
мужичьскѣи вѣнцѣ прѣста:

Касіянівська перша редакція Патерика²²⁴⁷

\Арк. 295 зб.\

СѢДѢХЪ И ПРѢВНѢХЪ СѢЦѢХЪ ФѢДОРЪ И ВАСІЛІЙ

ИКО НѢКОМУ СѢТЬ, И ЛУТИ ВѢ БѢГЪНАМЪ, НЕПЪЛЪКѢИ ТѢЛО И КОРѢ БѢ И ЛУТИ ВѢ ЗАКОНЪ ПЕРЛОМѢ²²⁴⁸. ЯКО ЖЕ
РЕ ЛѢТѢВѢИ МѢЛѢ И НѢВѢИ СѢВѢТИ ПИРѢВѢ И ГЛА РАДИ ДО СЛѢТИ ТРѢЖАЕТЪ А НЕ МѢЛѢ И НѢВѢИ ТАКО СѢВѢИ
МОТИ И НѢВѢИ НЕ МОЖЕ НО РАТОУАЕТЪ БѢЛОУБѢИНО ВѢЛѢМЪ ТРѢЖУАЧИМЪ ПОДАВА²²⁴⁹. ЯКО ЖЕ ГѢ РЕ ВЪ ЯНѢИ²²⁵⁰.
ЧѢМЪ ЛѢ НЕ УРѢИТЪ БѢДО ОУЦИГО. НЕ МОЖЕТЪ БѢТИ МѢИ ОУВѢИВЪ БѢМОУ

\Арк. 296\

словаи пшлѣдѣва, фесѣрѣ, сѣртѣвѣ оубо вѣлѣ мѣркалѣ. и бѣгѣтѣво раздѣ нѣцимѣ. и бѣ
мнѣхѣ. и дѣверѣ пшдвизѣлѣ на дѣверѣдѣтелѣ. Пшвелѣнѣем же нѣоуменимѣ. бѣиѣтѣ житѣлѣ в
пѣчѣрѣ. ꙗко звѣтѣлѣ вѣрѣкалѣ. И БѢ ТОМУ МНОГА ЛѢТА СѢТВОРИ ВЪЗДѢРЖАЛѣ. И БѢМОУ ПРИНѢСѢ
ВРАГЪ СТОУЖѢНІЕ, И ПѢЧАЛѢ НЕ МАЛОУ ИМѢНІА РАДИ, РАЗДАИНАГО ИМЪ НИЦИМЪ. ЯКО ПОМЫШЛАШЕ
ДѢЛОУТОУ ЛѢ. И ИЗНЕМОЖѢНІЕ ПЛѢТИ. ЯКО НЕМОЩНО ТОМОУ ПРЕБѢАТИ МАНАРѢГѢСКО ГАДІО.
И КОУШѢНІЕ БѢ ТО ВРАГЪ БѢМОУ ПРИНѢСѢ. ОНѢ НЕ РАЗЕОУДИ БѢ СѢТѢ. НИ ПШМА

\Арк. 296 зб.\

ноу гѣ рѣкшаго. не пѣчѣтелѣ сѣ оубрѣнѣмѣ что гѣмѣ или что пѣемѣ. или вѣ что сѣблѣиѣ.
вѣзрѣтѣ ꙗко нѣ птица нѣнылѣ. яко ни сѣбѣтѣ ни жноу. и сѣцѣ вѣшѣ нѣнылѣ пшгѣтѣ ꙗ.²²⁵¹
многѣмѣ же смѣцѣшѣ тогѣ врагѣ. и кѣ вѣчлѣнѣю хотѣлѣ егѣ привѣрѣти нѣцѣтѣ ради. и рѣоцѣнѣ
ради бѣгѣтѣтѣ. ꙗже оубѣогѣмѣ вѣдѣноѣ. и сѣе вѣ многи дѣни помѣшлѣлѣ. помѣчлѣмѣ врагѣомѣ
недорѣгѣтка ради. и кѣ своимѣ дроугѣмѣ своѣ икорѣвѣ гѣино ипсѣвѣдѣ. едѣнѣ нѣкто вѣ
сѣршѣнѣнѣшѣ. и менѣмѣ васіліѣ. тогѣ манарѣгѣрѣлѣ мнѣхѣ. ꙗ

²²⁴⁶ Див. Коментар 233.

²²⁴⁷ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

²²⁴⁸ Див. Коментар 222.

²²⁴⁹ Див. Коментар 223.

²²⁵⁰ Лк 14:26-27.

²²⁵¹ Мт 6:31-32.

\Арк. 297\

ѐмоу, бра́те фео́доре. молю́ ти не погуби́ мѣздѣ́ своеѣ. а́ще ли ѿмѣ́ниѣ́ хощеши. всѣ́ ѿ ѿмамъ да́м ти. то́кмо ты рѣ́ды прѣ́ е́гомъ. **Всѣ́ ѿ раздѣ́,** твоеѣ́ боудѣ́ млѣ́тѣни. ѿ тѣ́ есѣ́ печѣ́ли боудѣ́, прѣ́имъ ѿмѣ́ниѣ́ своеѣ. но́ боудѣ́ а́ще стѣ́рпѣ́ ти гѣ́. сѣ́ слѣ́шавъ фео́доръ. ѿ оубо́га сѣ́трахо́мъ бѣ́лѣмъ гнѣ́ва бѣ́жа. ѿже́ слѣ́шавъ ѿ́ того сѣ́творѣ́ша еѣ́ в конста́нтинѣ́ гра́дѣ́. раскѣ́ниѣ́ ра́ди. ѿ́ златѣ́ и́хъ вѣ́ милѣ́нѣ́ раздѣ́нѣ́ ка́ко па́дъ пѣ́редѣ́ цѣ́ркви оумре. ѿ́ боого́ себе́ лиши. сѣ́ златѣ́омъ дѣ́шю ѿ́ живѣ́тъ погуби́²²⁵². сѣ́ вѣ́ оумре́ прѣ́имъ фео́доръ.

\Арк. 297 36.\

пла́каше боого́ сѣ́творѣ́шенѣ́. ѿ бра́та оубо́лажа́ше. вѣ́звѣ́гшаго е́го ѿ́ такова́го недоу́га. ѿ́ такова́и бѣ́ рече́ гѣ́. а́ще кѣ́то ѿ́звѣ́дѣ́тъ догѣ́нѣ́ноѣ́, ѿ́ недогѣ́нѣ́наго. ка́ко оубѣ́тѣ́ моѣ́ оубѣ́тѣ́. **И ѿ́то́лѣ́** вѣ́зрѣ́тѣ́ вели́ка любо́вь межѣ́ ѿ́ми. сѣ́моу́ же оубѣ́ фео́дору, до́бре спѣ́шюму́ в за́повѣ́дѣ́хъ гѣ́нѣ́хъ. ѿ́ то́мѣ́ оубѣ́днаѣ́ сѣ́творѣ́ша. вели́ка ка́зва бѣ́ дѣ́волу. ка́ко не вѣ́змо́же то́го, бога́тѣ́ства ѿ́мѣ́нѣ́мъ прѣ́лѣ́стѣ́ти. ѿ́ па́кы вѣ́зроу́жае́тѣ́ прѣ́тивѣ́нѣ́. ѿ́ и́ноу ко́знь своеѣ́ пога́бѣ́ли то́моу прѣ́тѣ́вѣ́тѣ́. ва́силий оубо́ погла́нъ бѣ́вѣ́тѣ́

\Арк. 298\

ѿ́гоу́мено́мъ на нѣ́кое дѣ́ло. ѿ́ вре́мѣ́ поко́сно бра́гъ оубѣ́ свое́го злѣ́мѣ́нѣ́. прѣ́вѣ́рѣ́нѣ́ в то́го бра́та по́доѣ́ѣ́. ѿ́ вхо́дѣ́тъ к печѣ́рникѣ́. прѣ́же по́лѣ́знаѣ́ гла́. фео́доре ка́ко нѣ́ѣ прѣ́вѣ́лѣ́ши. ѿ́ли прѣ́тѣ́ ѿ́ тебе́ ра́тъ е́бѣ́овѣ́скѣ́. ѿ́ли е́ще́ па́корѣ́ ти тѣ́ворѣ́, любе́нѣ́мъ ѿ́мѣ́нѣ́, па́мѣ́тъ прино́саѣ́щи ти рѣ́дѣ́ннаго ра́ди ѿ́мѣ́нѣ́. не разо́умѣ́вѣ́ фео́доръ е́ѣ́ е́го оубѣ́. мнѣ́вѣ́ ка́ко бра́гъ ѐ́моу сѣ́ гла́тѣ́. к не́моу ѿ́вѣ́ща́ е́лѣ́нѣ́нѣ́. тѣ́воѿми о́че́ млѣ́твами, нѣ́ѣ до́бре, спѣ́ѣ́тѣ́ ми еѣ́. то́боѣ́ оубѣ́вѣ́рѣ́нѣ́ бѣ́. ѿ́ не ѿ́мамъ по́лоу́шѣ́

\Арк. 298 36.\

ти е́бѣ́овѣ́скѣ́ мѣ́лѣ́нѣ́. ѿ́ нѣ́ѣ а́ще чѣ́го по́вѣ́лиши. сѣ́ ра́доу́тѣ́ю сѣ́творю. ѿ́ не прѣ́лоу́шаѣ́вѣ́ тебе́. за́не вели́кѣ́ по́лѣ́зѣ́ оубѣ́рѣ́тѣ́хъ дѣ́шѣ́, тѣ́воѿмъ нака́зѣ́нѣ́мъ. е́ѣ́ мнѣ́мѣ́ бѣ́ прѣ́имъ до́вѣ́нѣ́нѣ́ на́нѣ́. за́не не по́мѣ́ноу́ га́ еѣ́. ѿ́ гла́ ѐ́моу е́ѣ́ до́ругѣ́нѣ́ сѣ́вѣ́тѣ́ да́ю ти. ѿ́мъ по́кон оубѣ́рѣ́цеши. ѿ́ вѣ́корѣ́ вѣ́здѣ́нѣ́ прѣ́имѣши. то́кмо тѣ́ про́си оубѣ́ не́го. ѿ́ да́тѣ́ ти златѣ́ ѿ́ е́ре́рѣ́ мно́же́ртѣ́во. ѿ́ не да́и́ же вхо́дѣ́ти к се́бѣ́ никѣ́моу. ни сѣ́мъ ѿ́хо́дѣ́ти ѿ́ печѣ́ры своеѣ́. печѣ́рникѣ́ ка́ко оубѣ́ща́еѣ́. то́гда ѿ́нде́ ѿ́ не́го е́ѣ́. ѿ́ е́ не́вѣ́дѣ́мо по́мышлѣ́нѣ́ прино́ша́ше

²²⁵² Див. Коментар 224.

\Арк. 299\

ѣмоу прѣвнѣннѣи ѿ скрѣвници іакѡ повѣнѣнѣи егѡ на млѣтѣоу. да прѡидѣтъ оу егѡ злѣта. и
лице прѡлоучитѣ, тѡ въ млѣтнѡ раздѣлитѣ. и сѣ видѣе въ снѣ егѣса. свѣтла же и оукрашенѣа ѣки
ѣггѣ. ѣвѣлюща томоу скрѣвнице в печѣрѣ. и сѣ многажѣи видѣвъ феѡдорѣ. днѣмѣмъ многиѣмъ
инопѣшнѣи. прѣшѣ на прѡказѣннѡе мѣрѣто. и ѡбрѣтѣ скрѣвнице. злѣта же и сребрѣа множаѣство, и
сереѡу многиѣннѣихѣ. И в тѡ вреѣмѣ пѣкѣи прѣхѡдитѣ егѣсѣ въ ѡбразѣ брѣта. и глѣтъ
печѣрнѣкоу. гдѣ етъ скрѣвнице данѡе тѡбѣ. сѣ бо ѣви

\Арк. 299 зв.\

виѣла тѣбѣ тои ми не²²⁵³ сказа. іакѡ множаѣство злѣта и сребрѣа дѣитѣ ти по тѡбѣи млѣтѣвѣ.
феѡдорѣ не хотѣашѣ томоу повѣнѣти скрѣвница. егѣсѣ іавѣ оубѡ печѣрнѣкоу глѣше. в тѣинѣ же
томоу прѡмышленѣиѣ благѣше. іакѡ взѣмши злѣто ѡитѣи на иноу²²⁵⁴. и глѣтъ брѣте феѡдоре,
не рѣ ли ти іакѡ въскѡрѣ ѡданѣи прѣимѣши. тѡ бо рѣ, ѣще ктѡ ѡбтѣвѣтъ дѡмѣ, и сѣла, илѣи
имѣнѣиѣ менѣ рѣди стѡкратнѣцею прѣимѣтъ и живѡтѣ вѣчнѣиѣ наслѣдѣитѣ. и сѣ оубѣе в роукоу
тѡбѣи етъ бѡгатѣѣство. свѣтворѣи ѡ нѣмѣмъ іакѡ хѡщеши. печѣ

\Арк. 300\

рнѣкѣ рѣчѣ. сего рѣ прѡсѣхѣ оу еѣ. тѡ лицѣ ми вѣдѣтъ сѣе тѡ всѣ в млѣтнѡ раздѣи. іакѡ да сего
рѣди дарѡвѣа ми. сѡпрѡстѣтѣ же глѣтъ. брѣте феѡдоре. бѣлюди да не пѣкѣи стѡужнѣтъ ти брѣгѣ
раздѣленѣиѣ рѣди. іакѡ и прѣже. нѡ сѣ дѣитѣ ти сѣа въ ѡногѡ мѣрѣто раздѣннѣаго тѡбѡи оубѡегиѣмъ.
бѣлю ти дѣмѣ сѣе да идѣши на иноу стѣранѡу. и тѣамѡ прѣтѣжѣши сѣла ежѣ на потрѣѡу. мѡжѣши
бо и тѣамѡ спѣтѣиѣ. и иѣвѣрѣти егѣсѡвѣкѣи кѡзненѣи. и по своѣмъ ѡшѣрѣнѣиѣ дѣти сѣа иѣмѣши ѣмѡ
хѡщеши. и сего рѣди пѣмѣ ти бѡудѣтъ. феѡдорѣ к немѡу рѣ, тѡ не

\Арк. 300 зв.\

стѣжѡуліѣсѣ. іакѡ ѡбтѣвѣи мѣрѣ, и всѣ іажѣ в нѣмѣмъ. и ѡбѣщѣхѣ еѣи зѣѣ живѡтѣ свѡи
сконѣитѣ в печѣрѣ сѣи. и нѣѣ егѣгоуѣнѣ бѣвѣлю. и мѣрѣкѣиѣ житѣлѣ. ѣще ли ти гѡдѣ етъ. да
в манѣстѣрѣи гѡдѣ. и всѣ ѣлико рѣши. ми свѣтворѣи. егѣсѣ мнѣиѣи рѣтѣ рѣ. оубѣитѣи не мѡжѣши
скрѣвница. оубѣдѣннѡ бѡудѣ всѣко. и взѣтѡ бѡудѣтъ. нѡ прѣимѣи мѡи свѣтѣтѣ ежѣ ти бѣлю ѣще
бѣи не не оубѡгѡдно бѣло бѣ не бѣи тѣбѣ дарѡвѣлѣ ни мнѣ иѣвѣстѣлѣ. тѡгдѣ печѣрнѣи егѣсѡвѣкѣ
іакѡ брѣтоу. и гѡтѡвѣитѣ своѣ иѣхѡженѣиѣ иѣ печѣрѣи прѣитрѡнѣвѣ вѡзы и лѣрѣиѣ.

²²⁵³ Закреслено в оригіналі.

²²⁵⁴ В оригіналі дописано на берегах: стѣранѣ.

\Арк. 301\

в на́ же съкроувице съверѣтъ. да ѡзвѣдѣтъ ѡмо же хощеть повелѣнїе бѣгоубїкѣ. да сътворитъ
ѡмоу что²²⁵⁵ своѡмъ крѡзодѣнїтѣ. ѡ ѡже ѡ ба ѡлоучити, ѡ стго мѣрта. ѡ ѡ домъ прѣтѣлѣ.
и прѣбѣ ѡца́ нашіѡ антонїа ѡ фесѡдога. бѣ же не хотѣ ни ѡднѡмоу погубѣноути. ѡ сего
стго мѣрта. ѡ сего стѣ мѣтвоеѡ стѣлхъ ѡца́. в тоѡ времѣ, прїнде васїлїи ѡ посланїа ѡгоумена.
ѡже прѣ стѣмѣ печерника ѡ помышленїа злаго. ѡ прїде стѣ в печерѡ хотѣ видѣти живѡущаго
ѡмоу в нѣн брата, ѡ глѣтъ ѡмоу. брата фѡдоре, како ѡ еѣ прѣбываѣши нѣкѣ. оуди

\Арк. 301 зв.\

внѣжеѣ фѡдоръ въпросѣнїю чтоѡ вѣщѣетъ. како ѡко долго времѣ не видѣвѣл. и рѣ ѡмоу вчерѡ
ѡ ѡнѡмъ днѣ. ввѣгда бѣ со мноѡ. ѡ поучѣа ма ѡ сѣ ѡдоу ѡмо же велѣши ми. васїлїи же рѣ
рѣа ми фѡдоре. чтоѡ сѣ еѣтъ глѣ ѡже глѣши вчерѡ ѡ ѡнѡмъ днѣ ввѣгда²²⁵⁶ чтоѡ бѣгоубїкоѡ
привидѣнїе еѣтъ не оутѣн менѣ ба радн. фѡдѡ съ гнѣвомъ рѣ ѡмоу. чтоѡ ма ѡкоушаѣши. и почитѡ
ма смѣщѣѣши дшю мою. ѡвогда стѣ ми глѣ. ѡвогда ѡнако. ѡ коѡмоу словесѣ вѣрѡ лѣти. и
тѣко ѡгна ѡго ѡ сѣ. словеса жѣртѡка дѣвѣ ѡмоу. васїлїи же сѣ вѣлѣ прїемъ. ѡде

\Арк. 302\

в манастѣрь. бѣръ же па́кы въ ѡбразѣ васїлїевѣ прїнде к ѡмоу. ѡ рѣ ѡмоу. пѡгоубѣлѣ ти
братѣ ѡкала́ннннѣ оумъ. не въпомѣноу догада твоѡл. ѣ ѡ тѣвѣ в стѣ ноцѣ прїахъ. нѡ сѣ ти
глѣ ѡзвѣднѣ еѡро в стѣ ноцѣ, вѣ вѣмъ ѡверѣтѣнѡе. ѡ сѣ ѡзглавѣ бѣръ ѡнде ѡ него. днѣ же
оубѡ нартѣвшоу. па́кы прїнде к ѡмоу васїлїи. поѣтѣ нѣкѣа съ собою ѡ стѣрѣцѣ. глѣ печерникау.
сѣ привѣдохъ в полоушерѣвѡ. ѡко. г. мѣнѣ оутѣ. ѡнелѣ же с тобою видѣхѣл. ѡ сѣ третїи днѣ
ѡма въ манастѣрнѣ. тѣ глѣши, вчерѡ ѡ ѡнѡмъ днѣ. ѡко нѣчто бѣгоубїкоѡ ѣ дѣнѣтѣвѡ.

\Арк. 302 зв.\

нѡ томоу приходѣцѡу. не дѣи же ѡмоу вѣрѣдовати ѣ собою. прѣ да ѡже мѣтвоеу сътворитъ.

И тогда разѡумѣѣши ѡко бѣръ еѣтъ. сътвори же мѣтвоеу запрѣщенїѡ. стѣлѣ призвавѣ на
помощѣ. ѡ ѡнде въ своѡ кѣлїю оутѣрѣднѣвѣ печерника. бѣ же к томоу не смѣ ѡвнѣтѣ печерникау.
ѡ разѡумѣѣлѣ лѣтъ дѣвола фѡдорѡ. ѡ ѡтоле вѣакого приходѣца к ѡмоу, прѣ помолїтнѣлѣ
ноудѣше. **И** тѣко вѣрѣдовѣше к нѣмъ. ѡ ѡтоле оукрѣпнѣлѣ на врагѣ. **И** тѣко разѡумѣѣ
пронѣрѣтѣво ѡ. ѡ гѣ ѡзвѣнѣ ѡго ѡ мѣслѣннѣ звѣрїи. ѡ

²²⁵⁵ Написано на берегах: «злѡ».

²²⁵⁶ Дописано на берегах: «съ мноѡ. ѡ поучѣа ма. ѡгда».

\Арк. 303\

рабѣтнѣ не бѣти и. ꙗко мнози мѣзъ глаучаѣтѣ. ꙗко поустѣни пребываѣшѣ. или ꙗ печерѣ. или въ затворѣ живѣшѣмъ сѣбѣ. да не погубиѣтѣ ѿ бѣгѣмъ. ꙗко и егѣ хотѣша погубити. но иже ави егѣ гѣ. сѣрѣтѣннѣе сѣкровице. ископавъ ꙗмоу глаубокоу. и тамо вложѣ. и закопавъ ѣже ѿ днѣи тѣ и доннѣ. никто же свѣтъ, и дѣже сѣкровѣнно ѣ. ꙗмъ же дартъ себѣ въ рабѣтѣ болѣю. да не ꙗкы прѣдѣнъ бѣвъ. мѣсто подартъ лѣнѣнѣ. ꙗко ѿ тѣ рѣднѣтѣ естѣтѣ. и ꙗкы тѣ же дѣрзѣтъ бѣгѣмъ бѣдѣтъ. поустѣнѣ ꙗко пе

\Арк. 303 зб.\

чѣрѣ жѣрновы и ѿтолѣ нача рабѣтати на стѣюу братѣю. ѿ ²²⁵⁷сѣка пшеницоу взиимаше. и тоу своѣма рѣкѣма и змиимаше. и чѣрѣ велѣ нѣци бѣ снѣ пребываше. трѣжааѣ в дѣле и мѣтѣ. заѣтѣра ѣже в сѣрѣкѣ моукоу ѿдавѣше. и ꙗкы взиимаше житѣ. и се въ многа лѣта творѣше. рабѣта на стѣюу братѣю. и лѣсѣта бѣвѣше рабѣтамъ ²²⁵⁸ и не стѣдѣше сѣ такоуѣ рабѣтѣ. и молѣше бѣ естѣтѣни дабѣ ѿ ꙗлѣ ѿ негѣ памѣтъ сѣролѣбѣи. и гѣ свокоди егѣ ѿ такоуѣго не дѣга ꙗко ни помѣслити емоу к томоу сѣ бо гѣтѣтѣтѣ злѣта и

\Арк. 304\

сѣрѣ. ꙗко кѣлѣ вѣнѣнѣ емоу. времени многу минуѣшѣ емоу в тацѣи рабѣтѣ. въ злѣрадѣнѣи трѣжаѣшѣ ²²⁵⁹ нѣкогда привезѣноу бѣвшѣу житѣу ѿ сѣлѣ. и погѣ к немоу в печѣроу. ѣ. вѣзѣ. да не вѣгда приѣдѣ взиимѣ житѣ стѣжитѣ снѣ сѣи же сѣпавѣ житѣ въ соудѣ нача молѣти поѣ псалтѣрѣ и зѣѣтѣ. ꙗко оутрѣжѣ вѣзѣжѣ. мѣло хотѣ опочѣнѣти. и се вѣзѣлапоу грѣмъ бѣ. и начаша жѣрновы молѣти. и разѣумѣ бѣсѣвѣкоу дѣнѣтѣ. соуце. вѣстѣвъ же бѣжѣннѣи, нача мѣслѣти бѣи прилѣжно. и се вѣлѣмъ гѣромъ. запрѣ

\Арк. 304 зб.\

циѣтѣ ти гѣ, вѣлѣкѣвѣи дѣволе. бѣрѣ не прѣтѣше мѣлѣ в жѣрновы. фѣсѣдорѣ ꙗкы се. вѣо имѣ сѣца и снѣ и стѣго дѣа, сѣрѣтѣшаго бѣ сѣ нѣрѣ. и давѣшаго ꙗко по прѣнѣи своѣмъ ѣгѣднѣкомъ. велѣ ти мноу грѣшнѣи не прѣтѣни ѿ рабѣты. дѣндѣ и змѣлѣши вѣ житѣ. да и тѣи порѣкѣтѣши на стѣюу братѣю. и снѣ рѣкѣ стѣвъ на мѣтѣтѣ бѣрѣ не сѣтѣ прѣлѣшѣтѣ. и змѣлѣвъ житѣ вѣ дѣ свѣтѣ. ѣ. вѣ. фѣсѣдорѣ вѣзѣвѣтѣи кѣларѣи да пришлѣтъ по моукоу. ѣднѣвѣжѣ кѣларѣ дѣвѣному чѣдѣи. ꙗко. ѣ. вѣ ѣднѣноу нѣцию и змѣлѣтѣ. и

²²⁵⁷ Дописано на берегах: «в».

²²⁵⁸ Закреслено в оригіналі.

²²⁵⁹ Дописано на берегах: «зѣло. видѣвъ же егѣ кѣларѣ тако трѣжаѣшѣ».

\Арк. 305\

вѣвезе ѿ печѣры. ꙗко вѣзъ мѣкы. тѣже и дрѣвѣа. ꙗко вѣзъ приебѣ мѣкѣ. и се дивно чюдѣо бѣ тогдѣ и нѣтѣ слышашѣи. събѣ бо еа рѣнио вѣ ѣвѣи. И ꙗко вѣи пѣвниоуѣтѣа бѣмъ сѣ имени мѣ. се бо рече дѣстѣ бѣмъ вѣстѣ, нарѣуѣати на смѣа и на скорѣио, и на вѣо сѣлоу вѣрѣи²²⁶⁰, и прочее. хѣтѣвше оуѣо вѣи портѣшѣти еѣжѣнаго. и вѣоуѣо себѣ рабѣтѣноуоу приѣскѣвше. ꙗко бѣити и мъ к томоу здѣ не сѣрѣцѣемѣа. фѣсѣдоръ же и вѣилѣи съвѣтѣтѣ еѣоуѣгѣденъ пѣложѣша межѣ собоѣ. и никѣли же мѣсли своѣа оуѣтѣити ѣ себѣ. но сѣо рѣзѣрѣи

\Арк. 305 зб.\

ти и рѣсѣдѣити ꙗко пѣ вѣио съвѣтѣоу. вѣилѣи бо вѣ печѣроу вѣхѣдѣтѣ. фѣсѣдоръ стѣрѣити рѣди ѿ печѣры и сѣхѣдѣтѣ кѣлѣио себѣ портѣвѣити хѣтѣа на вѣтѣхѣомъ дворѣ²²⁶¹. вѣе бо тогдѣ пѣжѣнъ манѣтѣрѣ²²⁶². И пѣтѣомъ привѣзѣнымъ нѣ ерѣтѣ на стѣрѣнѣи цѣркѣи. и вѣемъ кѣлѣам. и иѣвѣозникоу наѣтѣи на горѣ вѣзѣити. фѣсѣдоръ не хѣтѣа бѣити и нѣемъ тѣжѣкѣ. ꙗко на себѣ начѣа носѣити дрѣвѣо. ꙗко чѣо вѣзношѣше фѣсѣдоръ стѣрѣнѣи рѣди кѣлѣиа своѣа вѣи же пѣкорѣи емоу дѣѣоуе сѣтѣше з гѣрѣи. и мъ хѣтѣаце прогнѣити еѣжѣнѣа

\Арк. 306\

фѣсѣдоръ рѣ бо и мѣа гѣ еа нѣше. повѣлѣвшаго бѣмъ вѣ свѣнѣи ити. вѣлѣтѣ бѣ мноѣо рабѣо своѣомъ. да вѣлѣко дрѣво, иже нѣ ерѣтѣ, на горѣу вѣзѣнѣтѣ. да еѣдѣоу вѣе тѣоу дѣа рабѣтѣицѣи бѣи. и тѣемъ оуѣтѣрѣѣтѣ дѣомъ мѣтѣвѣнѣи стѣи вѣлѣци нѣшеи бѣи. и кѣлѣи себѣ оуѣгѣтѣвѣтѣ. да прѣтѣанѣтѣ пѣкорѣи и мъ тѣворѣце. и оуѣвѣтѣе ꙗко ꙗко на мѣертѣе еѣмъ. в тѣоу нѣице не прѣтѣашѣа вѣи носѣаце дрѣвѣа. ѣ дѣтѣпрѣа на горѣу дѣндеже не оуѣтѣа нѣдѣино дрѣво дѣлѣе. ꙗко сѣмъ вѣзѣградѣша цѣркѣ и кѣлѣиа. покѣрѣвѣ же и помѣртѣ. И елѣико дѣвѣоно вѣемѣоу

\Арк. 306 зб.\

манѣтѣрѣо на потѣроу. заѣтѣрѣа вѣтѣвѣша иѣвѣозници. и тѣхѣашѣа нѣ ерѣтѣ. хѣтѣаце вѣзѣити дрѣво. и ни едѣиноѣо оуѣрѣтѣошѣа нѣ ерѣтѣ но вѣе оуѣце на горѣе. тѣо же вѣе не бо едѣиномъ мѣертѣе клѣдено. но вѣе рѣзно е чѣи мъ коѣмоу бѣити. е мѣертѣе пѣкѣрѣвѣ и оуѣоно помѣртѣ. И оуѣоно вѣлѣкоѣ дѣѣе. неѣдѣоѣе носѣмо зѣ долѣгѣтѣ. но вѣе цѣлѣо на горѣе оуѣрѣтѣе. Се же дѣвѣно бѣи вѣемъ вѣдѣвѣшимъ и слышашѣи. ꙗко сътѣвѣрѣаа вѣше чѣлѣкѣи сѣлы. Се иновѣрѣнѣи мѣоуѣемъ неѣѣроу е мѣнѣнѣа. Вѣлѣчѣтѣа рѣди чюдѣи. но вѣдѣтѣели сѣмъ

²²⁶⁰ Лк 10:17-21.

²²⁶¹ Див. Коментар 225.

²²⁶² Див. Коментар 226.

\Арк. 307\

прѡглавиша бѣ. творѣща предѣла чюдеса. своихъ ради оугодникъ. ꙗко рече гѣ. не радуйте ꙗко дѡсти вамъ повинуются. радуйтеся паче. ꙗко имена ваша написана сѡуть на небесахъ²²⁶³. но се оубо съдѣа гѣ въ славоу свою. мѣтвѣ ради стѣихъ сѡце нашіи. антоніа, и феоdorf²²⁶⁴. бѣи не терпѣще оукорѣны. иже иногда ѿ небѣрныи чюдми и поклонѣми. и мнѣми ака бѡзи. и нѣче же ѿ оугодникъ хвѣихъ небрегомѣ и оуничижѣми. и нечествоуѣми. и акы раби коупленіи рабѡтѣю. и дрѣва нѡсѣтъ и гсѡроу и ѿ члкъ ѡгоніми бы

\Арк. 307 зб.\

бѡиго. еоѡщесѣ преценіа препены. вѣа ео лѣтѣ и хъ василіе и феоdorfъ сѡеличишасѣ. видѣше же бѣи сеѣ члкъ оукорѣми. и вопіаше. сѡ злаа и лютаа ми супортѣта. не прертѡю ни почию до смѣрти вѡю борѣа сѣ вами. не вѣди дѣволъ ꙗко еволшоу вѣнцоу и сѡхдѣтѣи оудѣ има. и навадитъ на на злыа члкъ пѡгубѣти ео иже напѣгѡша лѣ свои бѣце горкоу. и сѡроужіе и хъ видѣтъ въ срѣа и хъ, сѣ послѣди скѣже. наимити и и звѡзници вѣзвѣгѡша крѣмшоу на бѣжѣннаго проѣще наима своего. глѡще тѣакъ. не вѣмы коѣю кѡзнію семоу дрѣ

\Арк. 308\

воу псѡвелѣа еи на горѣ бѣти. неправедныи оудѣа мѣдѡ вѣлѣтъ ѿ тѣ. и псѡвелѣ и на препенемъ мѣдѡ вѣлѣти. тѣко рѣкъ да пѡмогѡуть и бѣи платити. иже тѣеѣ слоужатъ. не поминѣа на сѣ сѡроуженіа бѣіа. сѣ неправѣно оудѣи сѣмъ сѡроуженъ оудѣ. рѣ ево прѣа ави елѡвѣа на оудѣ. иже не сѡенновѣтѣи лицѣ инаго²²⁶⁵. иже не помѣлобати нѣца на оудѣ. И пѣкы рѣтѣи дѣавѡ вѣздѣнзѣтѣ оубоу и препеныа. сѡрѣтѣтѣ нѣкоѡго ѿ княжихъ съвѣтѣи. люта и свѣрѣпа и неподѡбна нѣво и вѣю злобѡю. прихѡдитъ кѣ семоу болярноу бѣвѣ

\Арк. 308 зб.\

въ сѡвѣрѣ василіевѣ. псѡнѣ знѣемъ еѣ василіе. и глѣтъ болярноу ице. и прѣже менѣ рѣе, бы²²⁶⁶ и бѣ печѣрѣ, феоdorfъ. ии сѡвѣрѣ съкрѡвѣце. злѣт и рѣвѣра мнѡжѣтѣво. и ооудѣ мнѡгоцѣннѣи. и съ вѣтѣ тѣемъ хотѣще бѣжѣти на иноу стѣраноу. ꙗзѣ оудрѣжѣхъ его. и се нѣче оурѡтѣвоуѣтѣ. бѣсѡмъ велѣтѣ молѣти. и зѣ рѣвѣа дрѣва носѣти на гороу и бѣвѣтѣ тѣакъ а

²²⁶³ Лк 10:20.

²²⁶⁴ Див. Коментар 227.

²²⁶⁵ Див. Коментар 228.

²²⁶⁶ На берегах дописано пропущений склад: «вѣо».

сѣкровице храни́тъ до времени. да мене не оутѣи́вѣлѣ и ѿ нимѣ ѡидѣтъ ѡможе хоцетъ. бы же ничтѣ же сѣбрѣцѣте. и тѣо сѣбѣшавѣ бола²²⁶⁷ нѣ ѡ бѣга. и мнѣвѣ егѣо базилиѣ соуца

\Арк. 309\

приведе егѣо кѣо кнѣю мѣтислѣвѣ, стѣопсѣлѣичи²²⁶⁸. бѣсѣ ѿлѣ нѣзгѣлѣвѣ кнѣю, и бола ѿ. и рѣ егѣо егѣо илѣтѣ. и сѣкровице вѣзмѣтѣ. ѡце ли не дѣтѣ тѣо рѣнами пѣспрѣтѣтѣ емоу и моукамн. ѡце ли и тѣко не дѣтѣ предѣитѣ егѣо моукамѣ мнѣбѣ. ѡце ли же и тѣко не дѣтѣ. тѣо мене призовѣтѣ. и ѡзѣ сѣблѣичю егѣо прѣ вѣемн бѣмн. и мѣртѣво покажѣу. и дѣж сѣкровѣно е сѣкровице. и ице и зѣгѣлѣвѣ бѣсѣ к нимѣ злѣе сѣвѣцѣлѣнѣ. и и зѣде ѡ сѣчию и хѣ. рѣно же кнѣсѣ ѡкѣ на ловѣ илѣ на нѣкоегѣо вѣннѣ крѣпкаго сѣмѣ тѣха. сѣ мнѣ

\Арк. 309 зв.\

жѣртѣо вѣн. и елѣ бѣжѣнѣ фѣсѣдора. приведе егѣо в дѣмѣ сѣон. и прѣже оуѣо лѣскѣнѣвѣ вѣспрѣшѣше тѣо гѣлѣ. ѡце пѣвѣжѣ мн. ѡце сѣкровице сѣбрѣтѣ. еѣ ео рѣчѣ, рѣзѣблѣо е тѣокоѣ. и вѣудѣши сѣцѣ сѣцоу моѣмоу и мнѣ. бѣше ео стѣопѣлѣкѣ в тѣоурѣвѣ²²⁶⁹. фѣсѣдорѣ же рѣ еи сѣбрѣтѣохѣ и ннѣ сѣкровѣно е в пѣчѣрѣ. кнѣсѣ рѣ, мнѣо ли ѡце злѣта и сѣбрѣ, и сѣоудѣвѣ. и кнѣ сѣбѣшнѣтѣлѣ тѣо сѣкрѣвѣнѣно е фѣсѣдорѣ рѣчѣ вѣ житѣн стѣаго ѡнтѣонѣлѣ пѣвѣдѣтѣлѣ. вѣрѣскѣнѣ пѣвѣлѣжѣнѣ е. пѣсѣнѣ сѣоудѣ лѣтѣнѣнѣкѣнѣ соутѣ и егѣо рѣднѣ вѣрѣскѣлѣ пѣчѣра зѣ

\Арк. 310\

бѣтѣлѣ, и дѣннѣ. злѣтѣ и сѣбрѣ вѣзѣчѣлѣнѣо мнѣожѣтѣво²²⁷⁰. кнѣсѣ же рѣчѣ, чѣсѣ рѣднѣ не дѣннѣ мнѣ, еиоу сѣоѣмоу. сѣбѣ же вѣзмѣ елѣнѣко хѣсѣцѣши. фѣсѣдорѣ рѣ, ѡзѣ ѡ егѣо не тѣрѣвоую ничтѣо же. илѣ вѣлѣши мнѣ вѣзѣтѣ. е мнѣ на пѣлѣзоу не тѣрѣвоую еи хѣ. ѣко сѣоѣвѣдноу мнѣ вѣлѣшѣ ѡ егѣо. не пѣмнѣ ео. ѡ вѣ бѣлѣ вѣлѣмѣ пѣвѣдѣлѣ. ѣко сѣмоу рѣбѣтѣлѣтѣ. ѡзѣ сѣоѣвѣ сѣнѣ ѡ егѣо. и тѣогдѣ кнѣсѣ сѣ гнѣвѣомѣ рѣчѣ сѣлѣгѣлѣмѣ. егѣо мнѣнѣха не хоцѣвѣша мѣлѣртнѣ моѣлѣ. вѣлѣо сѣкоѣлѣтнѣ по рѣцѣ и пѣ нѣсѣтѣ. и зѣ тѣрнѣ дѣннѣ не дѣтнѣ хлѣбѣа и вѣдѣлѣ. и пѣкѣ вѣспрѣшѣнѣнѣ

\Арк. 310 зв.\

бѣлѣ пѣсѣвѣ мнѣ сѣкрѣвѣнѣце. фѣсѣдорѣ рѣчѣ не вѣлѣмѣ. гдѣ сѣкрѣлѣхѣ егѣо. кнѣсѣ же пѣвѣлѣтѣ моучнѣтнѣ егѣо крѣпѣко. ѣко сѣмоучнѣтнѣ и вѣлѣлѣннѣцѣ егѣо ѡ кровнѣ. и пѣ сѣмѣ пѣвѣлѣтѣ егѣо в дѣлѣмѣ вѣлѣннѣцѣ пѣвѣснѣтнѣ. и пѣвѣзѣлѣтнѣ егѣо сѣпѣкѣ. и ѣгнѣ вѣзѣгнѣтѣтнѣтнѣ. и тѣогдѣ мнѣснѣ оуднѣвѣшѣлѣ тѣрѣпѣннѣю моуѣжѣ. ѣко в рѣчѣ и вѣ пѣлѣмѣннѣ прѣбѣлѣше нѣо ннѣ вѣлѣлѣннѣцѣ егѣо ѣгнѣ прѣкоѣнѣоуѣлѣ. и нѣкѣтѣо

2267 В рукописи на берегах вставлено пропущенный склад: «ри».

2268 Див. Коментар 229.

2269 Див. Коментар 230.

2270 Див. Коментар 231.

ѡтѡудѡ прѣстоѡщїи сказѡ ѡ феоѡдорѣ. ѣже сътворї чюдо ѡ вѣ ѡужасти бѣвѣ князѣ ѡ глѡ
стѡрцѡ пѡчтѡ погѡублѡши себѣ ѡ не дамъ съкрѡ

\Арк. 311\

вица ѣ намѣ дѡстѡнно. феоѡдорѣ рече ѡртїнїноу чї глѡ, млїтѡвою брѡта моегѡ. васїлїѡ, тогдѡ
спїсѡнѣ бѣхѣ ѡгдѡ ѡверѣтѡхѣ. ѡ нїчѣ ѡгѡ гѣ пѡмѡть. сребролюбію ѡ менѣ ѡ не вѣмѣ гдѣ
съкрѣ егѡ. князѣ же екорѡ поглѡ ѣ печѣру по стѡго васїлїѡ. семѡу же не хотѡщѡу прїїтї. ноужѣю
прїведѡша егѡ ѡ печѣры. кнѣзѣ же рѣ емоу. вѣ ѣже велѣлѣ ми ѣнї сътворїтї семѡу злѡму ѡ
сътворї. тѣѣ хоцѡу вѣ ѡцѡ мѣстѡ ѡмѣтї, васїлїи же рѣ. чтѡ чї повелѣхѣ сътворїтї. кнѣзѣ
жѣ рѣ ѣже ми ѣнї пѡсѡвѣдалѣ съкрѡвнїце. ѣнї не пѡсѡвѣрѣть

\Арк. 311 зв.\

егѡ. ѡ моучнѣхѣ егѡ. ѡ ѡвѣщїѡ васїлїи пѡзнѡ кознї злѡ вѣса, прѣлѣстївшѡго чѡ. ѡ на менѣ
сълѡгѡвѡша. ѡ на егѡ прѣпѣнагѡ. менѣ еѡ не вїдѣлѣ ѣнї. нїкогдѡ²²⁷¹ ѡнї печѣры своѡ ѣ лѣ. тѡже
ѡ вїнї прѣстоѡщїи рѣшѡ, прї нѡ се ѡ глѡлѣ кнѣзѡ. васїлїи же рече. вѣѣ вѡсѣ вѣсѣ прѣлѣстїлѣ ѣ.
нѣемѣ вїдалѣ князѡ ѡ вѡсѣ. рѣзнѣвѡвѣжѣ кнѣзѣ. ѡ пѡсѡвелѣ вїтї егѡ вѣзѣ млѣтї. не трѣпѣвѣ
еѡ ѡблїчѣнїѡ. ѡ шѡумѣнѣ бѣвѣ ѡ вїнѡ. ѡ вѣзѣлѣрѣвѣлѣ вѣзѣмѣ стѣрѣлоу ѡгѡзѣнї васїлїѡ. ѡ егдѡ
зѡтрѣлѡ егѡ. васїлїи же ѡзѣмѣ стѣрѣлѡ ѡ ѡтрѣбѣ своѡ. вѣрѣе ю кѣ

\Арк. 312\

кнѣзѡ ѡ рече. еѡ стѣрѣлоу сѡмѣ ѡгѡзѣнѣхѣ еѡудѣшї. ѣже събѣлѣлѣ. ѡ повелѣ кнѣзѣ рѡзно
зѡтворїтї еѡ, да ѡтрѣ моучнѣхѣ еѡ злѣ. ѡ вѣ тѡу нѡщѣ ѡвѡ екончѡстѡ ѡ гѣ. ѡ се ѡвѣдѣвшѣ
брѡтїѡ. ѡ прїшѣше вѣлѡша тѣлѣѡ еѡ мѡчннѣнїѡ. ѡ пѡгрѣвѡша ѡ вѣ печѣрѣ вѡрѣскѡн. вѣнї
пѡдвїзѡстѡ. тѡу же ѡ положѣнѡ бѣтѡ васїлїи же ѡ феоѡдорѣ вѣ ѡдѣжнї крѡвѡвѣнїѡ. ѡ вѣ
власнїцѡ. ѡко ѡ дѡннѣ цѣлѡ сѡгѣ. еѡ еѡ портѡдѣлѣ ѡгнѣ. како еѡ тлѣнїю
прїчѡстѡстѡ²²⁷². не по мнѡзѣхѣ же днѣхѣ сѡмѣ мѣстїлѡвѣ зѡтрѣлѣнѣ бѣ. ѣ вѡлоднїмерѣ на
зѡбрѡлѣ по прѡрѣ

\Арк. 312 зв.\

нїю васїлїѣвѣ. еѡлѣ съ двѡ. ѡгѡрѣннѣ. ѡ тогдѡ пѡзнѡбѣ стѣрѣлоу своѡ. еѡ зѡтрѣлѡ васїлїѡ.
ѡ рѣ се ѡумнїрѡ днѣ. прѣпѣннѣ рѡ васїлїѡ ѡ феоѡдора. да съкѡудѣтѣлѣ рѣннѡе гдѣмѣ вѣлѣкѣ вѣзнїмѡлѣ
ѡ нѡ. но нѡжѣмѣ ѡумнїрѡстѣ. понѣ вѣзѡкѡнно ѡвѣнѣхѣ. ѡ сѡмѣ вѣзѡкѡнно ѡвѣнѣнѣ бѣ²²⁷³. еѡ же

2271 Тут в оригіналі явно пропущено слово.

2272 Див. Коментар 232.

2273 Див. Коментар 233.

мѣнческѣи вѣнецъ прѣиша. ѿ хрѣста ѿ гдѣ нашему. емоу глава съ ѿцѣмъ и съ стѣмъ
дѣломъ. нѣтъ и прѣно и вѣкѣи вѣкомъ аминь:

Патерик Йосифа Тризни²²⁷⁴

\Арк. 239\

Встаѣи прѣвнѣи ѿцѣхъ, Феодорѣ и Василии иже быста в лѣто

жсха во дни бѣговѣрнаго великого кнзѣ великаго Гѣпополка

Михаила Изяславича. гаршлавича²²⁷⁵.

Множе реченно естъ, мати вѣмъ елгнѣмъ нертѣжѣние. тако же и корень естъ и мати вѣмъ
слабѣи еревролюне²²⁷⁶. тако рече лѣтѣвничникъ. любѣи совѣрати. имѣние ищевѣи. и глы ради
до смѣрти трѣдѣе. а не любѣи имѣнни. еи гда болюбѣи. и заповѣди его сохрани. такоуѣи
елирѣи имѣнни не мѣжетъ, но рѣтѣчѣ еѣолѣпно вѣмъ трѣвѣюцимъ. подава²²⁷⁷, тако
гда рече во еѣлнѣ члкъ лице не ѿречѣга всего еѣцаго, не мѣжетъ бѣти мой дѣчикъ²²⁷⁸. И семѣ
словѣи поглѣдова Феодорѣ. ѿртавлѣ же мирѣкага и богаѣтво рѣда ницимъ. и бѣтъ мнѣ. и
дѣрѣ подвизѣга на добродѣтель. повелѣемъ (sic!) же и гдѣменовымъ бѣтъ житѣль в пещерѣ.
еже советѣга варѣкага. и в тоѣи многа лѣта сотворѣи бодрѣга. и семѣ принее врагъ стѣжѣние.
и печаль не малѣ. имѣнни ради рѣдѣнаго и мъ ницимъ. тако помышлѣше дѣготѣ лѣтѣ, и
и земѣжѣние плоти, тако недѣвѣмъ емъ бѣти. мнѣрѣкою. гдѣню. и гдѣшѣние бо то врагъ емъ
принее. ѿ же не рѣдѣи вѣ себѣ. ни помѣни. Гда рѣкшаго. не пещѣтѣ ѿ оутрѣнѣ

\Арк. 239 зѣ.\

что гамы или что приемъ, или во что ѣлечемѣга, бо зрѣте же пѣче на птици. нѣнѣга гѣко ни
себѣ ни ждѣтъ. и ѿцъ вѣшъ нѣнѣи питѣетъ и²²⁷⁹. многѣды же емѣцаше того врагъ ко
ѿчаганию хотѣга его привѣсти нищѣга ради ирѣчѣннаго богаѣтва. еже ѣбѣгимъ вѣданноѣ. и инѣ
во многи дни помышлѣга. помрачѣемъ врагомъ недѣртѣка ради, и къ своѣмъ дѣгомъ свою
искорѣ гѣно исповѣдага. едѣнѣ же нѣкто ѿ совѣшеннѣишѣи. и менемъ Василии, того же мнѣрга
мнихъ. рече емъ вѣратѣ. Феодорѣ, молю ти га не погѣби мѣды своѣга. лице ли имѣннию хѣщеши

²²⁷⁴ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

²²⁷⁵ Див. Коментар 221.

²²⁷⁶ Див. Коментар 222.

²²⁷⁷ Див. Коментар 223.

²²⁷⁸ Лк 14:26-27.

²²⁷⁹ Мт 6:31-32.

все еже имамъ. дамъ ти, токмо ты рцы. прѣ егомъ. вса га радѣ твоѣ ебди млтвни и ты
ѣ печали ебди примъ. имѣние свое, но елюди. аще стери ти гдѣ. силъ слышавъ д. еодѣ, и
убоаса страхомъ великимъ гнѣва ежна. иже слышавъ ѿ того сотворшеса. в константиѣ.
градѣ. раскаяннѣ ради. еже. о слатѣ и в мтвни радаянѣмъ. како па поредѣ цркви умре. и
оного себѣ лиши, со слатомъ же животъ погуби²²⁸⁰, снѣ во умѣ примъ. д. еодѣ плакаше
своего согрѣшннѣ, и брата збелажаше, бодвншаго его ѿ таковога недѣга: о таковоухъ ко
рече гдѣ аще кто ибедѣ достоннаго ѿ недостоннаго гако оуста моя ебтъ. и ѿтолѣ возрати
велика любѣ

\Арк. 240\

мѣдъ нми. емъ же жео д. еодорѣ добрѣ спѣющѣ в заповѣдѣ гднхъ. и то згонѣ совѣшущѣ.
велика габа. бѣтъ диволъ гако не боомѣ того. богаѣтва имѣниемъ прѣртити. и пакы
вооружаетсѣ протвни. и инъ конъ своѣа погубели томъ. прѣтавлѣетъ. вasilii жео поланъ
бываетъ. и гдменомъ на нѣкое дѣло. и время. покоино врагъ оберѣтъ своего сломдрина
преобразивсѣ в того брата подобие и входитъ к пещерникѣ. прѣжде полезнаѣ гла, д. еодоре како
нѣ пребываѣши. или прѣта ѿ тебе ра ебговикаѣа, или еще пакорти ти творятъ. любеннѣ
имѣннѣ памѣа приносѣще ти радаяннѣа ради имѣннѣа. не расумѣвъ же д. еодоръ ебса его
сбца. мнѣвъ, гако братъ емъ се глѣ, к немъ же ѿвѣща елженнѣй твоимъ. оче млтвлами
нѣ добрѣ спѣетъ мнѣ. тобою зтвѣженъ бѣ. и не имамъ полшати ебговикѣ мислей. и нѣ
аще что велиши с радостно сотворю, и не прелашаѣа тебе. сѣне великую пошѣ орѣтѣ дши.
твоимъ наказаниемъ. ебсѣ же мнимѣй братъ, примъ, (sic!) примъ дерзновѣние сѣне не
поманъ гдѣ ега. и гла емъ ебсѣ дрдннѣ советѣ даю ти имъ же покой орѣиши, и викорѣ
боданиѣ. приимѣши. токмо ты прои ѣ него, и дѣтъ ти слатѣ и ереѣра. множѣтво и не дѣи к
себѣ входити никомъ же, ни самъ иходи и пещерѣ

\Арк. 240 зв.\

своеѣа. Печерникъ же гако обѣщѣсѣа. тогда ѿидѣ ѿ него ебсѣ, и се невѣднмо помышленнѣа
приносѣще емѣу. пронѣрливѣй и сокровици. гако подвннѣти его на млтвѣ, да прои ѣ ега
слатѣ. и аще полштитъ, то в милоствнию раздѣтитъ, и се видѣвъ во снѣ ебса. свѣтла же и
оукрашѣна. аки ангѣла. гавѣяѣща томъ сокровициѣ в пещерѣ. И се многожды. видѣвъ д. еодѣ.
днемъ же многимъ минѣвшимъ, прише на показанное мѣрто и нача копѣти, орѣтѣ сокровициѣ
слатѣ же и ереѣра множѣтво, и собди многоцѣннѣй, и в тѣо время. пакы приходитъ ебсѣ, во
орѣсѣ брата и глѣ. печерникѣ. гдѣ етъ сокровициѣ дѣннѣе тобѣ. се ево лививннѣа тебѣ. тои

²²⁸⁰ Див. Коментар 224.

ми сказа, ꙗко мнозерство сла҃та и серебра да҃тъ ти еѧ по твѡей молитвѣ. **А**ѳѡдо́ же не хотѧ. томуу покаса́ти сокровища. бѣръ же гавѣ збо печерникѡ. глѧше, въ тѧинѣ же томѡ помышлениѧ влѧгѧше, ꙗко вземѡши сла҃то и шѡити. на инѡ странѡ. и глѣтъ, брате **А**ѳѡдорѣ не рѣ ли ти. ꙗко взокорѣ. шѡдѧние приимѡши. той бо рѣче. ꙗще кто отѧвритѡ домѡ или еѧла или имѣниѧ мене ради. ето кратѡицею приимѣ. и живѡ вѣчный. наследитѣ. и се ѡже в рѡкѡ твѡей е҃тъ бо҃гѧство, еотвори ѡ немѡ. ꙗко жѡ хо҃цѡши.

\Арк. 241\

Печерник же рече. се҃го ради прои́х ѡ е҃ѧ, что аще ми да҃тъ. еие все в мѡлостыню радамѡ, ꙗко се҃го ради и дарова́ ми. еспорѧтъ же глѣтъ е҃мѡ. брате **А**ѳѡдорѣ. влѡди, да не паки врати́. етѡжи́ ти. радаганиѧ ради ꙗко же и пре҃жде, но се да҃тъ ти бо оно҃ мѣсто раданна҃го. тобоу збо҃гимѡ велѡ ти да вземѡ е҃и. и҃деши. на инѡ странѡ. и тѧмо. спартѡ, и небѡти е҃е҃совскихѡ коней, и по своѡмѡ шѡшѣтвѡи. да҃ти еѧа имѡши амо же хо҃цѡши, и се҃го ради па́мѧ ти еѡде. **А**ѳѡдор же к немѡ рече, что не стѡждел ли. ꙗко отѧвнѡ мѡръ и вѧа, аже в немѡ. и обѣщаѧ е҃гови едѣ живѡ своѡ скончѧти в печерѣ е҃и, и ни҃ѣ е҃егѡнѡ бываю и мѡрекии житѡлиниѡ. аще ли ти годе е҃тъ. да б мѡтри живѡ. и все елико рѣшиши то еотворию. бѣръ же мнѡмѡи братѡ, рече е҃тѧити не мѡжеши сокровища, оубѣдѧно еѡдетѡ вѧѡко, и вѧѡто еѡдетѡ, но приими. моѡ советѡ. еже ти велю. аще бы се не ѡгоно бѡло е҃гѡ, не бы тѣеѣ даровѡлѡ. ни мнѣ ивѣртѡи, то҃гда печеникѡ вѣрѡвавѡ. ꙗко братѡ. и готовѡ свое. ихо҃ждение пещерѡ, приетронѡ вѡзы и ла҃ца. в неѧ же сокровище советѣ да нѡы

\Арк. 241 36.\

де. амо же хо҃цѡтъ повелѣниемѡ е҃е҃совскимѡ, да еотвори е҃мѡ. что сло своѡмѡ конодѣитѡвомѡ, еже ш е҃ѧ шѡлѡчити, и е҃ѧго мѣста и ш домѡ прѣтѡла и прѣпенихѡ о҃цѡ нашиѡ. антѡниѡ. и дѡдосѡиѡ. е҃ѡ же не хотѧ. ни единомѡ. по҃гиенѡти, ш се҃го е҃ѧго мѣста, и се҃го е҃ѡе млѡтѡами еѡтѡи своѡ. и в то вре҃мѡ. приидѣ вѡсили ш пола҃нѡ. и҃гѡменѡ иже пре҃жде спѡсиѡ. печеника. ш помышлениѧ сла҃го. приидѣ е҃и в пещерѡ, хотѧ видѣти живѡца҃го е҃мѡ в ней брата. и глѣ е҃мѡ. **А**ѳѡдоре брате. како о еѡѣ пребывѡеши. ни҃ѣ еднѡи҃жеѡ **А**ѳѡдорѡ. вопрошѡнию. что вѣщаѣ тѧко ꙗко до҃лго вре҃мѡ. не видѣвѡа, и рече е҃мѡ вѡера и оно҃мѡ. дни всегда еѣ со мноу и поѡчѡа мѡ, и се и҃дѡ. амо же велѡши ми. вѡсили же рече, рѡы ми **А**ѳѡдоре что се е҃тъ глѡ, еже глѡши, вѡера и оно҃мѡ дни всегда еѣ е҃ мноу, и поѡчѡа мѡ, е҃гда что е҃е҃совское приидѣние е҃тъ, и не у҃тѧ мене е҃ѧ ради. **А**ѳѡдо́ же со гнѣѡо рече е҃мѡ, что мѡ и҃зкушеши и по҃что е҃муцаеши дшѡ мою, ово҃гда е҃ицебы ми глѡ, ѡво҃гда же и҃нако, и коему словѡи вѣрѡ

гачи, и тако ѿгна его ѿ себе, слова жертокала давъ ему. Василии же сна вѣл прии, иде в мнѣтрѣ. вѣ же пакн во образѣ

\Арк. 242\

василіевѣ прииде, и рече к нему. погуби ти брате окаянныи ѿмъ, не воспоману досады твоея, еже ѿ тебе в сию нощь прии, но се изыди скоро в ю нощь всемъ ѿрѣченное, и сна игла вѣ ѿиде ѿ него. дни же збо нарташи, пакн прииде Василии к не, поемъ нѣкыи со собою ѿ стѣре, гла печернику, сна приведе в полушертво, яко три мѣа су, ѿнелѣ же с тобою видѣхса, и се третии день имѣ в мнѣтрѣ, ты же глѣши, вчера и сномъ дни, яко нѣчто вѣсовское ѣ дѣиство. Но токомо приходаци, не да же ему вередова с собою, преже даже молитву сотвори, и тогда рѣмѣши яко вѣ ѣ. Сотвори же мѣтву запрещенію. Сѣтѣна привавъ на помощъ, и ѿиде во свою келию, стверди печеника. вѣрѣ же к томъ не емѣ гѣвнига печерникъ. и разумѣ летъ днавола феодоръ, и ѿтолѣ вѣакого приходациаго к нему преде помолитса нудѣше, и тако вередоваше с нимъ. И ѿтолѣ стверпенига на врагы, и разумѣ пронѣство и. И гдѣ ижеави его ѿ мысленнѣ свере, и работнѣ не бѣти имъ, яко же многимъ глѣастиа в прѣтѣни пребывающимъ, или в пещерѣ, или в створѣхъ живущихъ оговѣ, велико стверженне третѣ ѣ, да не погине от вѣсовъ. яко же и сего хотѣша погубити, но ижеави его гдѣ. сѣрѣченное же стверѣнице ископавъ тамъ глѣокъ, и тамо вѣл и сѣвѣпа, еже

\Арк. 242 36.\

ѿ днии тѣ и донѣ никто же свѣрѣтъ, идѣже сокровенно ѣ. Сам же вѣл себе в работу велию, да не пакн прѣдѣн бѣ мѣрто да лѣнотн, и ѿ того родитса бесѣтраши, и пакн та же дерзостѣ вѣсомѣ едѣ. Порѣави же в пещерѣ жерновы и ѿтолѣ нача работати на свѣтѣю братню, ѿ стѣка пшеницу вѣмлаа, и тѣ свонма рѣкама иѣмлаше, чѣрѣ вѣа нощи без сна пребываше, трѣждаага в дѣле, и молитвѣ, заѣтра же збо, вѣ стѣкѣ мѣкѣ ѿдаваше. И пакн вѣмлаше житѣ, и се вѣ много лѣта твораше, работаа на свѣтѣю братню, и легота бѣваше работъ, и не стѣдѣашеа о такобѣи работѣ. и молаше бѣа безпрѣстани, дабы ѿѣ ѿ него памятъ среброленѣа, И гдѣ свободи его ѿ такобаго недѣга, яко ни помѣлѣти емѣ к тому о богатѣствѣ злата, и сребро яко калѣ вѣени ему. Времени же много минѣвшѣ емѣ в тацѣн работѣ, и слостраданиі, тружациуага сѣло. видѣв же сего келарѣ како тружациага. нѣкогда же привезену житѣ бѣвшѣ ѿ сѣлѣ, и пола к немѣ во пещеру платѣ вѣсѣ, да не вѣегда приходѣа вѣмлати житѣ,

\Арк. 243\

стѣжи си. Сеи же събѣпѣ житю в соудѣ, и нача молотѣи пога псалтырь идрѣть. и леѣе ѡтѣрѣжси
болеже, мало хотѣа опочинутѣи. И се ввезаѡдъ громъ вѣрѣть, и начаша жорновѣи молотѣи, и
разѡмѣѣ еѣеовское дѣиство еѣце. вортавъ же блженныи, и нача молитвѣи еѣови прилѣжно и
рече велиимъ глагомъ, запрецаетъ ти гдѣ вселѣкавыи дамаволе. еѣеъ же не прертанѣше мела
в жорновѣи. Феѡдоръ же пакѣи рече. во имя ѡца, и сѣа и свѣтаго дѣа, свергшаго вѣ с небѣ, и
давашаго в попрание своимъ дѣнникомъ, велит ти мною грѣшныи не прертати ѡ работѣи дондеже
имелѣши все житю, да и ты поработаѣши на свѣту Братнию, и сѣа рекъ еѣа на молитвѣи. еѣеъ
же не смѣ прелѡшатѣи, и ималѡвъ житю все до свѣта. ѣ бо мѡки. Феѡдоръ же вѡвѣрѣти
келарѣи да пришлетъ по мѡку. ѡднѣижеѣа келарѣи днѣномъ чюдѣи тако пятъ бо мѡки, тѣже
и дѣругаа пятъ бо мѡки, тѣже и дѣругаа пятъ бо приѣвѣтъ мѡки. И се днѣно чюдо бѣи тоѡда
и нѣѣе слышацимъ. съѣѣи бо сѣа реченное вл еѣлии, тако и еѣеи повинѡютѣи вамъ, ѡ имени
моемъ. рече бо дѣа вамъ влѣ наѣтупѣа на имю и на скопю, и на всю еѣи бражню²²⁸¹. И ро

\Арк. 243 36.\

чеѣ хотѣѣша ѡво еѣеи портрашитѣи блженна и соудъ советѣи работнюю поникѡвша, еже вопитѣи
имъ к томѡ сдѣѣ не обрацѣмѣа. Феѡдѡ же и вasilii, советѣи еѣоѡгоденъ положиѣа междѡ
собѡю, и николѣи же мысли своѣа ѡтѣит ѡ себе, но сѣю радѣрѣшитѣи и радѣдѣитѣи еже^{по2282} еѣжю
советѣу. вasilii ѡво в пещерѣ входитъ. Феѡдоръ же старостѣи ради и пещерѣи иходитъ, келию
сеѣѣ портравитѣе хотѣа на вѣтхомъ дворѣ²²⁸³. еѣе бо тоѡда пожжѣнъ мѣнѣрѣ²²⁸⁴, и плотомъ
привезенымъ на брегъ на ѡтѣроѣниѣи цѣркѣи и вѣемъ келиямъ. и ивѡзникомъ наѣтѣимъ вѡнѣи
на горѡ. Феѡдѡ же не хотѣа вѣити ничѣмъ тѣажекъ, самъ на сеѣѣ нача носитѣи дрѣвѣ, и еже что
вѡзношашѣ Феѡдѡ стѣроениѣа ради кѣлиѣи своѣи. еѣеи же еѣму пакостѣи тѣвѡраѣце сметѣаша с горѣи,
симъ хотѣаѣце прогнѣити блженнаго. Феѡдоръ же рече во имя Гдѣа, Бѣа нашего повелѣвшаго
вамъ во свѣнниѣи вѣитѣи, вѣлѣи влѣ мною ракомъ своимъ да вѣако дрѣво иже на еѣеѣѣ на горѡ
вѡзнеситѣе, да бѣдѣтъ еѣе тѣрѣда работаѣциѣи еѣови, и тѣемъ ѡтѣроѣетъ домъ молитвѣенныи,
свѣтѣи влѣѣи нашѣ еѣѣи, и келиѣи сеѣѣ ѡготовѣатъ, да прертанѣте пакѡсти и тѣвѡраѣце, и ѡвѣрѣте
ако Гдѣ ѣ на мѣстѣе еѣ.

²²⁸¹ Лк 10:17-21.

²²⁸² В рукописи написано над рядом.

²²⁸³ Див. Коментар 225.

²²⁸⁴ Див. Коментар 226.

В тѣ же ноцѣ не прертѣаша еѣши ногаца дробеса ѿ днѣ прѣ на горѣ, дондеже не ѡртѣа ни единое древо долѣ. тако имѣ възградѣша цѣрковь, и келїи, покров же и помѡтъ, и елико доволно вемѣ мнѣрю на потребѣ. задѣра же возтавше нѡвозницѣ, и чѣхати на брѣ хотѣаще возити дрѣвѣ, и ни единого же обрѣтъше на ересе, но все едѣше на горѣ, то же все во единомѣ мѣртѣ клѣдено, но все рѣнощымѣ кому быти, вѣмѣте покровѣ и оѡ помѡ и ооено и келѣное дѣне, не ѡдо ноимѡ за дого но все цѣло на горѣ обрѣтѣа. се же днѣно бѣ вѣмѣ вѣдѣвшимѣ, и слѣшацимѣ, еже сотвориша выше члѣвекїи силы; се иновѣрнѣи мнозѣмѣ невѣрно мнѣтѣа величѣства ради чюдєи, но свидѣтели имѣ проглавѣша еѣа, тѣворищаго предѣнага чюдєа своѡ ради ѡгонниковѣ. тако рече гдѣ, не радѡтѣа тако дѣи вамѣ повинѡутьсѣа. радѡтѣеа паче тако имена ваша написана едѣ на небесѣхѣ²²⁸⁵. но се ѡбо родѣа гдѣ во славу свою, млѣтѣа ради стѣхѣ оѡ нашихѣ, Антонїа и Феѡдогїа²²⁸⁶. еѣши же не тѣрѣаще ѡкорїзны иже иногда ѿ невѣрныхѣхѣ чѣомѣ и поклонѣемѣ, и мнѣмѣ акї еосї, нѣче же ѡгонникѣ Хрѣтовѣ нѣрегѡмѣ ї уничижѣемѣ ї бѣчѣтѣвѣемѣ, їаки рави

кѡплениї работѡютѣ, и дрѣвѣ нѡнѣтѣ на горѣ, и ѿ члѣкѣ ѡгонїи бѣвѡютѣ, богащѣа прецѣнна прѣпѣнѣ; все во лѣти ѣ, вѣснѣмѣ и феѡдоромѣ обличѣшасѣа. бѣдѣаше же еѣрѣа сеѣе члѣки ѡкорѣема, ї вѡпнѣаще, ѡ слава и лютаѣа ми едѣпортѣа, не прертѡю ни почю, до смѣрти вѡртѣа сѣ вами. не вѣдѣи дѣаволѣ тако болшѣ вѣнцѣ нѣходѣтѣї еудѣтѣ има: ѣ навѡдї на нѣа злѣиа члѣки погѣнтї, ею иже напѣагѡша лѡкѣа свои вещь горкѡу, и сѡрѡжне нѣхѣ внѣдѣтѣ вѣ рѣца нѣхѣ, еже послѣди скажемѣ. И нѣимнѣтѣи и нѡвѡзницѣ въздѣнѡша крамолѣ на блѣженнаго прѡстѣаще нѣїма своѡго глѣнѣе тако, не вѣемѣ какою кѡннѡ семѣу дрѣву повелѣ еи на горѣ быти. и неправѣднѣи же едѣниа мздѣ всѣа ѿ тѣе и повелѣ имѣ на прѣпѣнѣмѣ мздѣу всѣѣти тако рѣкѣ да помогѣтѣ ти еѣши платїти, иже тѣеѣ слѣжѣ, не поминаѣа на нѣа оѡѣдениа бѣнѣа, еже неправѣдно едѣнѣ самѣ ѡрѣдѣ еудѣ²²⁸⁷. И пакї рѣтнїкѣ дѣавѡ вѡдѣнѣлетѣ еурю на прѣпѣнѣа, ѡрѣтѣлетѣ нѣкѡеѡ ѿ кнѣжїи совѣтнїкѣ люта и свѣрѣпа и неподѡена нрѡвомѣ и дѣломѣ ї всею слѡвою. прїходї к семѣу болѣрнѣу еѣе во ѡбрасѣ вѣснѣнѣе, понеже знѣемѣ еѣе емѣ вѣснѣнї глѣтѣа болѣрнѣу нѣнѣе, иже прѣже мене рѣчѣ бѣвѣи в пѣцѣре

²²⁸⁵ Лк 10:20.

²²⁸⁶ Див. Коментар 227.

²²⁸⁷ Див. Коментар 228.

Фѣодоръ, еѣ оверѣтъ сокровище злата и сребра множеттво, и соуды многоцѣннїи и со времѣмъ тѣмъ хотѣа бѣжати на инѣ странѣ. а же держѣхъ его, и се ннѣ корѣтвуетъ; бѣсомъ велитъ молоти, и берега дерева носити на гору, и бывѣтъ тако, а сокровище хранитъ до времеи, да мене не ѡтанбѣа, и с нимъ ѡидетъ амо цѣтъ, бы же ничто же оверѣцете. И то слышавъ боляринъ ѡ бѣса, и мнѣвъ его василиа суща, приведе его ко кнѣзю мстиславу стѣполчичѣ²²⁸⁸. бѣ же инѣ игла кнѣзю и бола инхъ. и рече; скоро его имитъ, и сокровища боимте. аще ли не да то раиами попрѣтитъ ему, и муками. аще ли и еще не да, предадите его мукамъ многимъ. аще ли же и тако не да, то мене призовите, и а обличю его прѣ времѣи вами, и мѣрто покажу, идѣже сокровенно ѣ сокровище. И инѣ иглавъ бѣръ к ннѣ злое совѣщание, и нбде ѡ очю ихъ. рано же кнѣзь аки на ловъ, или на нѣкоего воина крѣпка самъ тѣха со множеттвомъ бои, и емь блженнаго фѣодора приведе егѡ в домъ своѣ. И преже ѡбо ласканиемъ вопрошаше того гла; ѡче повѣждь ми, аще сокровище дрѣте. ѡе бо рече раздѣлю съ тобою и будеши оцъ ѡцѣ моѣ

и мнѣ. вѣаше бо стѣполкъ в тѣровѣ²²⁸⁹. фѣодо же рече си ѡрѣтохъ, и ннѣ сокровенно ѣ в пещерѣ. Кнѣзь же рече. много ли оче злата и сребра и соудовъ, и кимъ слышитѣа то сокровенно. фѣодо же рече. в житїи свѣтаго антонїа повѣдаетъ варѣскїи поклѣжен ѣ понѣже соуды латинскїи ѣ, и сего ради варѣскага пещера советсѣа и доинѣ, злата же и сребра бѣчленное множеттво²²⁹⁰. кнѣзь же рече что ради не даи мнѣ инѣ своемѣ. себѣ же боми елико хоцешн. фѣодо же рече, а ѡ сего не трѣбую ничто же, или велиши ми всѣати, еже ми не на полсѣ; не трѣбую бо инѣ, тако свободнѣ ми ѡ сего бввшѣ; не помню бо, а все бѣ вѣмъ повѣдалъ, тако ему работаете. а же свободнѣ си ѡ сего. тогда кнѣзь со гнѣвомъ рече слѣгамъ; сего мнѣха не хотѣвша милостн моѣа, велю оковати по рѣцѣ и по носѣ, и са три дни не дати хлѣба и водѣ, и паки вопрошенъ бѣ повѣждь сокровище. фѣодо же рече не вѣемъ гдѣ сокровищъ ѣ. Кнѣзь же повелѣ мучити его крѣпко, тако омочити ѣ влаганицѣ ѡ крови. и по емъ повелѣ его бо дымѣ велице повѣити и привѣзѣа его опаки и онѣ боитѣти. и тогда мнози ѡднѣшаста тѣпѣнню мѣжа, кромѣ пламене

²²⁸⁸ Див. Коментар 229.

²²⁸⁹ Див. Коментар 230.

²²⁹⁰ Див. Коментар 231.

прекыва́ше, но ни благаници его о́нь прикомнѣла, и нѣкто ѿтѣду прѣстогащѣи сказа о́ фео́доре, еже сотвори чюдо, ꙗко во ѡжарти бывъз кни́а, и гла старцу почто погубилаеши себе; и не даши сокровища еже намъ достѡбно. фео́до же рече, истинно ти глаю мачвою брата моего Василия тогда спае́ бывъз, егда оберѣтохъ. и ны́нѣ ѿгати Гдѣ памѣа срекролюбена ѿ мене, и не вѣмъ гдѣ есрѣ́ его. кни́а же скоро посла в пещерѣ по стѣго Василиа. Сему же не хотѣащѣи принити, нѡждею привлекоша его в пещеры. Кнѣзь же рече емѣ все же побелѣаъ ми еси сотворити семѣ зломѣ, и сотвори́. тебе же хоци́ во ѿца мѣсто имѣти. Васили́ же рече что ти побелѣ́ сотворити. Кнѣзь же рече. еже ми еси повѣда́ сокровище. Се́и же не повѣтъ его и мѡчихъ его. И ѿвѣща Васили́. поаи кони само е́ва прѣмтвешмогъ что, а на мѣе ѡтавши, и на го прѣныго, мѣе во не видѣаъ ни никогда же нхѡдаци и пещеры своа мѣе. Е́. Таке ви прѣстогащѣи рѣша. при на ви гламъ и́нѣа Васили́ же рече вохъ ба е́ прѣти (sic!) етъ, и нѣемъ видѣаъ и́нѣе ни ба и рѣнѣбаке кни́а и повелѣ бити его ѣ мѡти и нѣтѣрѣва ѡемниа и шлѣе бивъз ѿ виа и богаеаа вѣе стрѣлу, и ѡаи Василиа. И егда сѡтрѣли его Васили́ же неаъ стрѣлу ѿ стрѣаи своа, и вѣе ко и́нѣе, и рече. то стрѣло само ѡавѣе будаши, еже и сѣвѣтъа по прѣвѣню его. И повелѣ и́нѣе рѣно сѡтворити га, да стѣ мѡрѣе го самѣ, ꙗко в ту нѡца она якончатая о Гдѣе. И е ѡвѣдавше ерѣтиа прѣвѣе вѣаши чѣва во мѡвѣен, и погрѣаши ꙗко чѣно в пещерѣ Васи́а, в нем же поавѣага, ту же и положиа еѡта во сѡдрѣи кроавѣе ꙗко благаница ꙗко дои́нѣе стѣла ѡаи, еа же е́е портѣдѣаа отѣ, како она члѣенно прѣвѣтѣа²²⁹¹. Не по мнѡзѣе же дѣе в мѣтѡсѣа само мѡтиаа стѡполковнѣ сѡтрѣааъ еѡтъ въ володинѣе на заемѣ по прѣвѣню Василиеву. внааа ко дѣловъ нѡрѣннѣвъ. И тогда поавѣа стрѣлаъ своа во же сѡтрѣли Василиа, и рече е ѡавѣа дѣе прѣвѣе ради Василиа и фео́дора; да будѣта рѣнне Гдѣаъ, вѣааъ езнѣма нѡкъ, нѡжѣмъ и ѡмѣа²²⁹² понеже бѣаконю ѡвѣаъ и сам бѣаконю ѡвѣаъ еѡтъ²²⁹³. О́на мѡвѣащѣи е́е прѣааши о хрѣте и́нѣ гдѣе нашѣаъ, ему же сама ко ѡщѣаъ и ко стѣаъ дхѡвъ и́нѣе и прино ꙗко вѣаи вѣкѡвъ мнѣе.

Друкований Патерик: видання 1661 р.²²⁹⁴

АЕСОДОРЪ за́ е́ о́пѣаъ и́нѣаю за́го
ВАСИЛІИ тѡжде стрѣлкѣи копи́емъ вѣаго.
ЖИТІЕ прѣвѣнхъ ѡи́въ нашѣхъ **АЕСОДОРА** и **ВАСИЛІА**²²⁹⁵.
 Иже поградѣа ѿ Кнѣа **Мѡтиаа** Сѣагополѣаи
 сѡквѣтаи е́е дѣволѡвъ сѡ кѡрѣвѣ²²⁹⁶.

²²⁹¹ Див. Коментар 232.

²²⁹² Мт 26:52.

²²⁹³ Див. Коментар 233.

²²⁹⁴ Публикується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

²²⁹⁵ На берегах: **Мѡа** дѣа а́и дна.

²²⁹⁶ Див. Коментар 221.

Орєнь вѣмѣ злымъ сребролюбїе єсть, бжѣтвенный Апѣтолъ Павелъ рече²²⁹⁷. Исполнилъ речєніе то дѣло ѣ допѣхвалїемъ житїи семъ, и дѣже не иноу вѣщїю, рѣзвѣ сребролюбїемъ, врагъ злоначалникъ, зла дшевна [глїю] на дшѣ блженна Феодора, страданїа же и смѣрть на тѣло не токму тогѣ, но и на совѣтника єго блженнаго Васїліа. сѣ нїхъ же пишеться сїце:

Блженный Феодоръ имѣаше ѣ житїи мїрекомъ имѣніе многѣ²²⁹⁸. Слѣша же въ Евліи Гдѣ рекша²²⁹⁹: Вѣлкъ ѡ вѣс иже не ѡречеться всегѣ своѣгѣ имѣнїа, не мѣжетъ бѣти мой оучникъ. и семѣ словєи поелѣ дова. Ортѣвль оуѣе вѣл мїрекаа, и богагѣтво раздѣвъ нїщїмъ,²³⁰⁰ бѣстъ Чернорїзецъ ѣ монастырѣ Печерскѣ: и дѣрѣ подвижѣа на добродѣтелѣ.

Повелїемъ же Игѣмен бѣстъ жителъ ѣ Пещерѣ, ѣже нарицѣа Варѣжика²³⁰¹: и дѣже многа лѣта пребѣт воздержанїю прилежа.

Семѣ блженномъ Феодорѣ принеє нѣкѣгѣ врагъ стѣуженїе и печѣ немалѣ²³⁰², имѣнїа рѣди, разданнагѣ нїщїмъ, прибода ємѣ на мыслѣ долготѣ лѣтѣ, и знеможенїе плѣти, и сѣкѣдѣнїе монастырскїа пїща. Феодоръ же

не рѣсѣдї иксѣшенїа, нїже поманѣ Гдѣ рекша: Не пещѣтѣа дшѣю вѣшею что ѣстѣ или что пїетѣ? возрїтѣ на птїца нѣныа, ѣкѣ ни сѣютъ, ни жнѣтѣ, ни сѣврѣютѣ ѣ житница, и ѡцѣ вшѣ нѣный пнтѣетъ ѣ²³⁰³. и начѣтѣ ѡ скѣбен кѣ ѡчалнїю приходїти нищѣтѣ рѣди, вѣ многи дни помрачѣемъ врагѣмъ: и сїю скорѣ ѣвѣ дрѣгомъ своімъ испѣвѣдѣаше.

2297 На берегах: ѣ тїѣ ѣ Див. Коментар 222.

2298 На берегах: Гдѣ Феодѣ ѣ мнозѣ богагѣ бѣ.

2299 На берегах: Лѣ: дї. (Лк 14:26-27).

2300 На берегах: рѣдѣдѣ богагѣ нїщї и подыжѣа.

2301 На берегах: жнѣаше ѣ пещерѣ варѣжкѣ.

2302 На берегах: Бѣ прнєє ємѣ рѣкѣнїе сѣ рѣдѣнїемъ богагѣтѣ.

2303 На берегах: мѣ: ѣ (Мт 6:31-32).

Вистъ же некто тогоже Монастыря Черноризѣ, имени **Василій**, ѿ совершѣннѣхъ еди²³⁰⁴.
 Сей хотѣ оутѣшити, и ѿ рѣва ѿчашнѣа извлекши **Фесѡдора**, гла емоу: **Брате**
Фесѡдоре, млю тѣа не погуби мзѣи своеѣа. аще ево имѣнѣа раздѣнагво ницимъ, пакы
 раскѣвѣа желѣши, азъ тебѣ вѣа воздѣати потщѣѣа, токмо тѣа рци прѣ **Бгомъ**, да
 млтвѣна твоѣа мнѣ бмѣнигѣа: и аѣе бепечаленъ еудеши, прѣимъ имѣнѣе свое. Но
 елюди аще стерпѣгъ ти **Гдѣ**? **И**ео такоже в **Константинѣ** градѣ, раскѣвѣа некто
 ѿ златѣ вѣа млтвѣноу раздѣненемъ²³⁰⁵, и бмѣни то прѣ **Бгомъ** дрѣгомъ, ѿ негоже взимаше
 еже раздѣ. но егда рече: не азъ **Ги** створихъ млтвѣноу, но егѡ ерѣгъ. аѣе падъ поредѣ **Цркве**
 ишѣе, и сѡбое кѣпно погуби, злато же и живѡтъ.

Сѣа слышавъ **Фесѡдоръ** и вѣа оумъ прѣемъ,

Арк. 214 зб. \

Плакѣше своего согрѣшенѣа, и ерѣга дѣлѣаше, возвѣншагѡ и ѿ таковога недѣга²³⁰⁶. ѿ
 таковогъ ево рече **Гдѣ**: аще ѿ лѣчиши чѣртное ѿ недорѣйнагво, гѣкво оутѣа моѣа еудеши. и
 ѿтолѣ возрастѣ велика любѡ междѡ има.

Посемъ оумѡ **Фесѡдоръ** дѡбрѣ предпѣвѣаше в заповѣдѣхъ **Гднихъ**²³⁰⁷, и гѣже прѣна,
 елгѡгодна, стѣа, и непорѡчна еѡтъ, вѣа еѣа совершѣаше. Тогда великѡ гѣзѡ прѣемъ дѣволъ,
 гѣкво не возможе тѣмъ ообразѡмъ на ереолокѣе прельстѣти²³⁰⁸: пакы вѣа рѣжѣа нѣн, и ишѣ
 кѡзи тожде погубеаи прѣртѣви. **Василій** бо единою ѿелѣнѣи еѣртѣ **Ирѡменѡмъ** на некое
 поелѣшѣнѣе, и дѣже оумедлѣи **Мѣей** трѣи. **Врѣгъ** же сѡберѣгъ своегво злохѣтрѣа врѣмѣа,
 прѣообразѣа вѣа подѡбѣе **Василѣа**²³⁰⁹, и прѣиде кѣ **Щеѣрномъ**, аки ѿ полѣзѣнѣи с нимъ ерѣѣ доѡати
 творѣа: **Фесѡдоре** [рече] какѡ нѣче спѣеши прѣртѣа ли оу тебѣ ерѣнѣ еѣсѡвѣкаа, или еѣче ти
 пакорѣти тѡорѣгъ, приногѣа любѣнѣе стѣжѣнѣа, и возѣжѣа памѣа раздѣнагѡ ницимъ имѣнѣа.

Фесѡдоръ же не раздѣвѣа еѣѣа егѡ еѡца, но мнѣвѣа гѣкѡ ерѣгъ емоу еѣа глетѣ, ѡвѣѣца:
 твоими ѡче млтвѣами дѡбрѣ спѣерѣ ми еа: тобою ево оутѣвердѣнъ непослѣшаю

²³⁰⁴ На берегах: г: **Василі** еѣе инокъ соверше и стѣверѣашѣ **д.ѣдоръ**.

²³⁰⁵ На берегах: **кѣдѣ** в **л ѿ рѡ**: **Фнг** прѣдѡ **мѣа** **іанѣа** **д.ѣ** **днѣа**. Див. Коментар 224.

²³⁰⁶ На берегах: **д.ѣсѡдоръ** **дѣверѣнъ** **Василіемъ** прѣиде вѣа чѣверѣво.

²³⁰⁷ На берегах: **повѣзѣа** **д.ѣсѡдоръ** **крѣпко**.

²³⁰⁸ На берегах: **ишѣшѣнѣи** **д.ѣсѡдоръ** **вторѡе** **чѣ** **когѣртѡе**.

²³⁰⁹ На берегах: в **неѣлѣгѣи** **Василі** еѣе вѣа **ообразѣ** **егѡ** прѣиде кѣ **д.ѣсѡдоръ** **совѣртѡ** **емѡ**.

ѿ вѣса наносимыхъ мыслей. и нѣкъ лице чгѡ повелиши съ оуердѣемъ сотвориѡ не преглшала тебе: занѣ же ползѡ великѡю събрѣтѡхъ дши моиѣ наказаниемъ твоимъ.

Бѣръ же, мнимый братъ, прїимъ дерзновѣнїе, ѣкѡ не поманѡ Аѣсѡдоръ имени Гда Бга гла ѣмѡ²³¹⁰: ѣще дрѡгїи совѣтъ даю ти, ѣмъже покѡи ѡбращеши, и вокѡръ ѿ Бга прїимешъ воздаиѣе раздѣннаго твоего ѣмѣнїа. Проиѡ ѡ Гда Бга да подѣтъ ти злата и сребра мнѡжертво, и не дажда ѡходити ни ѣдиномаѡже къ себѣ, ниже ѣамъ ѣхѡди ѣзъ Пещеры еѣла. Пещерный же събѣщала вѣла ѣа сотворити. Тогда ѡнде ѿ негѡ проириный бѣръ, и невидимо принола ѣмѡ помышленїе съ събрѣтѣнїи сокровища, подвижаше ѣгѡ на млтвѡ съ ѣемъ. Молашеа зѣв Аѣсѡдоръ къ Гдѡ да полѡчитъ ѿ негѡ сокровище, събѣщала вѣла въ милоутию раздѣти²³¹¹. тѣже денѡ, и се видѣ въ снѣ вѣса, свѣтла же и оукрашенна ѡки Аггла, показѡща ѣмѡ сокровище въ Пещерѣ²³¹², Се же видѣнїе не ѣдиною но многѡжды Аѣсѡдоръ бѣтъ. Снѡ же денѡмъ нѣконмъ минѡшимъ, прїиде на показанное себѣ въ снѣ мѣсто, и наченъ копѣти, събрѣтѣ сокровище²³¹³ злата же

и сребра мнѡжертво, и согдн многѡцѣнны.

Посѣмъ прїиде паки бѣръ въ събратѣ Василя, и гла Пещерномѡ: Гдѣ ѣтъ сокровище даиѡе твѣбѣ се въ ѣбнѣла твѣбѣ, каза и мнѣ, ѣкѡ мнѡжертво злата и сребра дѣтъ ти ѣа по твоей млтвѣ. Аѣсѡдоръ же нехѡтѣ ѣмѡ показѣти сокровища. И ѡбїе начѣтъ злохитрїи бѣръ и гавѣ Пещерномѡ глати, и въ тайнѣ помышленїи ѣмѡ благѣти, да взѣмъ сокровище, ѡндѣтъ на ѣнѡ странѡ. Но перѣбѣ снѣе рече: Брате Аѣсѡдоре, не рѣхъ ли ти ѣкѡ вокѡръ прїимеши ѿ Бга возданїе раздѣннаго твоего ѣмѣнїа, тѡй еѡ рече²³¹⁴: Вѣлкѡ иже съртѣвитъ дѡмъ, ѣли еѣла, ѣмени моѣгѡ радн, сторицею прїиметь, и живѡтъ вѣчный наследитъ. нѣкъ оужѣ въ рѡкъ твоею богѣтство ѣтъ. сътвори съ нѣмъ ѣкѡ же хѡщеши. ѡвѣща ѣмѡ Пещерный сего радн проихъ оу Бга, да ѡще подѣтъ ми, все въ млтѣию раздѣмъ: и мнѡ ѣкѡ тогѡ радн и дарѡка ми. Сѡпортѣтъ же ѣмѡ рече: Блуди Брате Аѣсѡдоре, да не паки врагъ нанеѣтъ ти

²³¹⁰ На берегах: совѣтѡла Аѣсѡдоръ бѣ проиѡ ти ѡ Бга богѣтѣла.

²³¹¹ На берегах: Аѣсѡдоръ прѣцинь пролаше ѡ Бга богѣтѣла.

²³¹² На берегах: бѣръ въ събрѣтѣ аггла показѡ Аѣсѡдорѡ сокровище.

²³¹³ На берегах: Аѣсѡдоръ събрѣтѣ сокровище.

²³¹⁴ На берегах: ма.д.: дѣ (Мт 19:29-30).

и́ко́рѣѣ разла́нїа рѣдн, іакѡже и прѣжде: се́ еѡ дѣрѣѣ ти еѡ е́ мѣр҃то сѡно҃ѡ раздѣнна҃ѡ то҃боіу оубо́гнмѣ. **А́зѣ** тебѣ́ совѣ́тъ даю, да вѣ́ се́ и́деши вѣ́ и́нѣ стѣра́нѣ²³¹⁵,

\Арк. 216\

и́ та́мо прѣтѣ́жеши се́ла на по́трѣбѣ́ своѣ́: **Мо́жеши** еѡ и́ та́кѡ іпѣ́тїа, и́ еѡсѡ́вскїхъ і́звѣ́стїи кѡ́зней. **Е́гда** же ѡше́ртѡе́ твоѣ́ ѡ́ міра сего́ припѣ́етѣ́, пода́и то́ е́мѣ́ же вохѡ́щешїи: и́ та́кѡ па́мѣ́ твоѣ́ прѣбѣ́детъ по́ тебѣ́. **Аѡсѡ́дѣ́** же ќ не́мѣ́ рече́: **Не** стѣжѣ́дїа еѡ іакѡ сѡ́тѡвнїхъ мї́ръ, и́ вѣ́ іакѡже в не́м, и́ сѡ́вѣща́хїа жнѡ́тѣ́ своѣ́ іконча́ти е́ пещѣ́ре сїи́, а́ нїѣ́ еѡгѡ́нѣ́ вѣ́дѣ́ и́ мї́рскїй житѣ́ль; **Аще** ѡгѡ́дно ти е́тъ, е́ монастѣ́рѣ́ да жнѡ́, и́ прѡ́чаа вѣ́ е́лі́са рече́ши ми сотво́рї²³¹⁶. **Сѡ́вѣща** е́мѣ́ еѡе́ѣ, не мо́жеши зѣ́ іу́таїтїи сокрѡ́внїца, оубѡ́етѣ́вѣ́а и́ вѣ́а то́ тебѣ́ вѣ́детѣ́: **Но** прї́ймї мо́й совѣ́тъ, и́ е́же ти глѡ́, воіко́рѣ́ сотво́рї²³¹⁷. **Аще** еѡ се́ не ѡгѡ́днѣ́ еѡ бї́ло бѣ́ да іта́жїа імаши, не бї́ тебѣ́ дарѡ́вѣ́лѣ́, нїже бї́ мнѣ́ ізвѣ́стїа да іу́тѡвѣ́жѣ́ тѣ́.

Тогдѣ́ Пещѣ́рнїй вѣ́рѡвѣ́ еѡе́дѣ́ а́ки брѣ́тѣ́, нача́тѣ́ прїдѡготовѣ́а́ти сѡ́тѡй Коле́нїи́ѣ же і́ сокрѡ́внї, е́ на́ же бї́ сокрѡ́внїце сѡ́вѣ́рѣ́лѣ́, да і́звї́детѣ́ і́з пещѣ́ры, а́може і́звѣ́детѣ́ е́сѡ вѣ́рѣ́²³¹⁸, хотѣ́а прѣлетїю́ своѣ́ю ѡ́лѡ́чнїи то҃ѡ ѡ́ мѣ́р҃та сѣ́ѡ, **Прѣ́пнїѣ́ ѡ́цѣ́ Антѡ́нїа** и́ **Аѡсѡ́дѡ́їа**, и́ сама́а **Прѣ́ѡа** **Бѣ́ѡа**, па́че же ѡ́ **Бѣ́а**.

У́ако́люнїеѡї же **Гѣ́** не хотѣ́а нї е́днїо́мѣ́

\Арк. 216 3в.\

ѡ́ мѣ́р҃та то҃сѡ сѣ́ѡѡ погнѣ́нѣ́тїи, спа́се и́ сего́ раѡѣ́ своѣ́ѡѡ **Аѡсѡ́дѡ́ра** мѣ́тѡамн **Прѣ́пнїѣ́** своѣ́хъ. **В** то́ еѡ вре́мѣ́ во́звѣ́рѣ́нїа ѡ́ пѣ́тїи **Васї́лїи**, іпѣ́їи прѣ́жде **Аѡсѡ́дѡ́ра** ѡ́ помышлѣ́нїа злѣ́ѡѡ, и́ прї́де е́ Пещѣ́рѣ́²³¹⁹ хотѣ́а вї́дѣ́тїи жнѡ́ща҃ѡѡ в не́й брѣ́тѣ́, е́мѣ́ же глѣ́: **Аѡсѡ́дѡ́ре** **Брѣ́тѣ́**, ка́кѡ сѡ́ **Бѣ́ѣ** нїѣ́ прѣ́вїѡвѣ́шїи́ мнѡ́ѡ еѡ вре́мѣ́ не вї́дѣ́хъ тѣ́.

Оубнѣ́їеѡа **Аѡсѡ́дорѣ́** і́нѡеѡмѣ́ цѣ́лѡвѣ́нїю, ѡ́вѣ́щї²³²⁰: **чтѡ** глѣ́шї іакѡ мнѡ́ѡ вре́мѣ́ не вї́дѣ́ ма, вѣ́рѣ́а и́ прѣ́жде то҃сѡ днѣ́, и́ вѣ́гдѣ́ бї́лѣ́ е́сї со мнѡ́ѡ поѡчѣ́а ма, и́ се́ а́зѣ́ ѡ́же і́дѣ́ іакѡже поѡѡвѣ́лѣ́ ми е́сї. **Васї́лїи** же па́че ѡ́днѣ́їа і́нѡеѡмѣ́ ѡ́вѣ́тѣ́ѣ́, и́ вѣ́прѡсї: **Рѣ́** ми **Брѣ́тѣ́** **Аѡсѡ́дѡ́ре**, **чтѡ** е́тъ глѣ́ е́сї, іакѡ глѣ́ши ма вѣ́рѣ́а и́ прѣ́де то҃ѡ днѣ́, и́ вѣ́гдѣ́ бї́тїи е́

2315 На берегах: совѣ́товѣ́а **Аѡсѡ́дорѣ́** вѣ́ іпѣ́тї вѣ́ і́нѣ стѣра́нѣ́ е́ сокрѡ́внїцеѡѡ.

2316 На берегах: **Аѡсѡ́дѣ́** не хѣ́тѣ́ і́звѣ́тї е́ і́нѣ стѣра́нѣ́.

2317 На берегах: вѣ́ па́ки совѣ́товѣ́а **Аѡсѡ́дорѣ́** і́звї́тїи.

2318 На берегах: **Аѡсѡ́дѣ́** прѣ́лѣ́щїе́ гѡ́товїшеѡа і́ пещѣ́ры іпѣ́тїи.

2319 На берегах: **Васї́лї** бо́вѣ́рѣ́нїа ѡ́ поѡчѣ́шїи́.

2320 На берегах: **Аѡсѡ́дорѣ́** ѡ́днѣ́їа цѣ́лѡвѣ́нїю **Васї́лїа**.

тогою и побѣдѣти тѣхъ Или како идѣши Азъ ево нѣкъ ѿ пѣти возврати хъ, и ничегоже свѣдѣмъ. Еда не что бѣтъ ѿ евоискаго дѣитва; молю тѣ не стѣи мнѣ Бѣга ради²³²¹.

А есдоръ же съ гнѣвомъ рече емоу: что ма нехшашеши, и почто смѣлаеши дѣшъ мою, съвогда ище ми глѣ, съвогда же инакъ, коемъ словеси вѣровати имамъ. И тако догадѣвъ ѿгна егѡ ѿ себе. Сѣа прѣимъ Василии ѡиде е Моастыръ²³²². вѣръ же пакѣ

Арк. 217\

въ Овразѣ Василиа прѣиде к ѣмоу глѣ²³²³: ерате погвѣнѣвъ емоу съкалннѣи оумъ инаа ти глѣ, егѡ ради не въспоминаю догады юже ѿ тебе прѣхъ, но се глѣ ти пакѣ: и зидѣи скору ѡидѣ въ градѣшю нощѣ, съвертѣнное сокровище вземъ. и сѣа рекъ ѡиде ѿ негѡ.

По емоу пакѣ Василии к ѣмоу, по емоу съ собою некиа ѿ старецѣ, и глѣ Пещерномъ²³²⁴: сѣи стѣтъ свѣдѣтели, ѣксо три Мѣи стѣтъ ѡнѣлъ же видѣхъ тѣа: ѡгланъ ево ехъ Нгѡменѡ потреба ради моастыркѣа, и се нѣкъ третѣи днѣ ѣксо прѣидѡхъ е Моастыръ: тѣи же едѣа пришѣдшѡ глѣлъ еси мнѣ, ѣкво вѣра и прежде тогоу днѣ, и вѣгда ехъ оу тебе: тогоу ради нещѣю ѣко евоиское здѣ бѣтъ дѣитво въ Овразѣ моемоу. и ѣще хощеши иртиннѡ раздѣмѣти, ище сотвори: Не даждѣ никомъ приходѣщемъ к тебе вѣрѣ довати съ собою, дондеже мѣтѣвъ сотвори²³²⁵: ѣще ево не вохощетъ, тогда раздѣмѣеши ѣко вѣръ стѣ. сѣа и зглавъ Василии, сотвори мѣтѣвъ запрѣщенѣа, призѣа стѣла на помѡ: и доверѣ оутвердѣвъ Аесдора, ѡиде къ моастырѣ е кѣлю своѡ. И по емоу вѣръ не дерзнѡ прѡче е гвѣтѣа Аесдорѡ.

А есдоръ же раздѣмѣ гавѣ прѣлѣ пронарибагѡ:

Арк. 217 36.\

И ѡтолъ вѣагѡ приходѣца к ѣмоу, прежде мѣтѣвъ ѣговѡ сотвори²³²⁵и нѣдѣше, таже вѣрѣ доваше е нѣ и тако оукрепѣша на врага, и Гдѣ и зѣаби егѡ ѿ оутѣава ищѣца поглѣти: ѣквоже и мнѡгѣи едѣагѣа е пѣтѣнѣа скитѡющимъ и въ пропастьхъ зѣмныхъ, и е затѣорѣхъ емоу стѣвающимъ на еднѣ, и мже вѣла крѣпорти и Бѣла помѡци третѣ стѣ, да не едѣтъ на ерѣни еднѡмѣжноу повѣжѣни, и поклоцѣни ѿ свѣрѣ дѣшегвѣнѣ.

²³²¹ На берегах: *василіи познѣ прѣимѣнѣ Аесдорѡ.*

²³²² На берегах: *Аесдорѡ ѡгнѣ вѣліа.*

²³²³ На берегах: *вѣръ третѣе въ Овразѣ василіи прѣимѣше Аесдорѡ.*

²³²⁴ На берегах: *василіи свѣдѣтели пришѣ и зѣаби ѿ прѣлетѣи Аесдорѡ.*

²³²⁵ На берегах: *како познати вѣла.*

ѿ толика оубо рѡва погнелн ѡзбавленъ снй Блженный Ѧсѡдоръ, начатъ тцятнел сѣло, да паче врагъ вѡпадѣтѣл въ гѡмъ ѡ не ѡнъ: ѡ въ пѣрвѣхъ ѡскопѡ зѣмлю глѣбоко, ѡ тѡмъ враждѡюще на себѣ сокровище сѣрѣтеное вложивъ закупа. Сегоже сокровища да погнелетъ ѡ пѡмѡтъ еъ шѡмомъ, мѡлше Блженный Гдѡ Бга непретѡнно, да бѣ дарѡвѡ ѣмѡ забѣненіе мѡрта тогѡ на немже сокрѣл, ѡ да бѣ ѡгѡлъ ѡ негѡ вѣлѣд стѣл сѣролѡвѣл. ѡкѡже ѡ ѡпѡлн Гѣ мленіе ѣгѡ. ѡгѡ ѡтѡлѣ нѡколнже вѣдѡше сѡ мѣртѣ сѡномъ²³²⁶, ѡ ннже помѣлн когдѡ сѡ стѡжѡнн: но златѡ ѡ сѣро ѡкн ереніе влѣннел ѣмѡ.

Прочеже да не пѡкн тѡл же дѣрѡвѡ вѡдѣт нѡн вѣрѣ, ѣгдѡ бѣ прѡзденѣ снй подѡлъ мѣрто

\Арк. 218\

лѣнѡтн, ѡ нѣл же рѡднтѣл ѣертѡлше, ѣдѡт себѣ Блженный снй Ѧсѡдоръ ѣ работѡ вѣлнѡ: Портѡвн еѡ ѣ Пецѣрѣ жернѡвѣ, ѡ начѡ работѡт на вѣртнѡ, нѡгѡ ѡ монѡстѣрѡ жнѡго, ѡ сѡмъ сѡнѡмѡ рѡкѡмѡ ѡзмнѡл²³²⁷. ѡ тогдѡ по вѣл нѡцн ѣ снѡ прѣвѣлше, трѡжѡлел ѣ дѣлѣ рѡномъ ѡ мѡтѣѣ: днн же прнпѣвѡшѡ мѡкѡ ѡношѡше, ѡ пѡк жнѡго прнношѡшѣ. ѡ ннѣ мнѡг лѣтѡ работѡл, сѡелѡвѡ немѡлѡ рѡесѡ монѡстѣрѡкн тѡворѡше, не стѡдѡлел сѡ тѡковѣмъ дѣлѣ.

Времени же мнѡсѡгѡ мнѡвѡшѡ, вѣдѣѣ Келѡр Пецѣрѡгѡ ѣ тѡцѣ работѣ ѡ злѡтѡрдѡннн трѡждѡющѡгѡл, ѡмннлел: ѡ нѣкогдѡ прнвѣзенѡ ѣвѡшѡ ѡ сѣл жнѡѣ ѣ Монѡстѣрѡ, погѡ к нѣмѡ ѣ Пецѣрѡ пѡтѣ возѣ, да не вѣгѡ прнходѡ ѡнъ сѡмъ ѣзмѡтн, трѡдѡ на трѡдѡ себѣ влѡгѡртѣ. Ѧсѡдоръ же ѡлпѡл жнѡго ѣ сѡдѡдѡ²³²⁸, нѡчѡ молѡтн поѡ ѡсѡлѡтн ѡзѡртѣ: ѣгдѡ же ѡтѡрднел, хотѡше мѡло почнѡтн, ѡ се внѣзѡлпѡ глѡсѡ ѣвѡтѣ ѡкн грѡмѡ, ѡ нѡчѡшѡ жорнѡвѣ сѡмн молѡтн²³²⁹. Блженнѡ же рѡзѡмѣѣ вѣсѡвѡскоѣ дѣнѡтѡ, вѣртѡ ѡ начѡт мннѡтнел Бгѡ прнлѣжно, тѡже рѣѣ вѣлнѡмъ глѡсом: зѡпрѡцѡет тн Гдѡ вѣлѡкѡвѣ вѣрѣ. вѣѣ же не прѣтѡлше мѣлѡ ѣ жернѡвѡхѣ. тогдѡ Ѧсѡдоръ пѡкн рѣѣ: въ Нмѡ Ѧѡцѡ ѡ Гнѡ ѡ

\Арк. 218 зѡ.\

стѡго Дѡлѡ, ѣвѡртѡгѡ тѡ ѣ Нѣрѣ, ѡ дѡвѡшѡгѡ въ попѡрѡннѣ сѡнѡмѡ ѡгѡдннѡмѡ, Пѡвелѣѡю тн ѡзѡ грѣшнѡѡ не прѣртѡтн ѡ дѣлѡ сѣгѡ, дѡндеже вѣѣ ѡзмѣлешн жнѡго, да ѡ тѣл порѡботѡлешн на стѡдѡ Брѡтнѡ²³³⁰. Ѧѡл рѣкѡ стѡ стѡнн на мѡтѣѣ, вѣрѣ же не дерзнѡвѡ прѣлоушѡтн зѡпрѡцѡеннѡ, ѡзмѣлѣ вѣѣ жнѡго нѡцн тоѡ. въ ѡтѡрнѣ же Ѧсѡдоръ возвѣртн Келѡрѣвн да прншлѡртѣ по мѡкѡ.

²³²⁶ На берегах: Ѧсѡдоръ сокровище зѡкѡпѡ мѡлѡше да бѣ забѣл.

²³²⁷ На берегах: нѡчѡ трѡдѡтн дѡдѡ мѣлѡ ѣ жернѡвѡ.

²³²⁸ На берегах: Ѧсѡдоръ мѡлѡ поѡлѡ ѡсѡлѡтн ѡзѡртѣ.

²³²⁹ На берегах: вѣѣ ѣ глѡсѣ грѡмѡ прншѣдѡ мѡлѡшѣ ѣ жнѡвѡ Ѧсѡдора.

²³³⁰ На берегах: дѡдѡ повелѣѣ вѣрѣ зѡмолѡтн ѣ бѡ жнѡгѡ.

Келаръ же оудивиса чѣдномъ томѣ дѣлѣ, како пѣ възъ единою ноцию измѣлено бысть: и шедъ самъ къ Пещерѣ, выведе изъ нея пѣ възъ мѣки. И се пакы дрѣво бѣ чѣдо нѣо ѿ тогожде житга, и дрѣво сѣрѣтѣла пѣ възъ мѣки²³³¹. И събытѣла здѣ къ дѣлѣхъ Блженнаго Аесѣдора, словѣ Апѣтолѣ иногда глѣвшихъ: Гдѣи и еѣсы повинѣются намъ съ имени твоѣмъ²³³². чѣкожде и речѣние самѣмъ слова Бжѣа ѿа, иже рече: Се даю вамъ властѣ настѣпати на змѣю и на скорѣпю, и на всю глѣвѣ вѣрѣию. хотѣша ево вѣрѣкѣвѣи еѣсы сѣтрашити егѣво раба Бжѣа, и сѣтѣ поракотитѣ ѣкоже прелстѣли чѣ еѣшѣ: но прѣвѣрѣтоша сѣми на сѣе оузы работѣ, ѣкѣ и возопити имъ тогдѣ глѣще: оужѣ к томѣ здѣ не сѣрѣтѣла.

Тѣже Аесѣдоръ и Василиѣ, совѣтѣ Бгѣодѣ положѣта мѣдѣ собою²³³³, мысли своѣа никѣлиже

\Арк. 219\

оутѣити ѿ сѣе, но сѣю разѣдѣати сѣею вѣпѣ, ѣще по Бжѣю оужѣдѣнѣю сѣтѣ. По разѣдѣнѣю оужѣ сѣею, Василиѣ къ Пещерѣ безмолствѣвати вниде, Аесѣдо же стѣрѣти рѣди иѣ Пещерѣ изѣидѣ, да сѣвѣтѣтѣ вѣ вѣтѣмъ монастѣрѣ^{2334,2335}.

Бытѣ же тогдѣ сожжѣнъ вѣтѣи монастѣрѣ²³³⁶, и дрѣва на сѣтѣрѣнѣ Цркви и вѣемъ кѣлѣамъ, на еѣгѣ днѣпра плѣтомъ привѣзѣла лежѣхѣ, ѣже на горѣ звѣзѣти звѣзѣники налѣти бышѣ: Аесѣдоръ же хотѣ кѣлю сѣтѣ портѣвити, самъ на сѣтѣ начѣ носити съ еѣга на горѣ, не далѣ инѣмъ трѣда своѣмъ²³³⁷. Оѣачѣ лжѣвѣи еѣси забѣша, ѣкѣ не оу дрѣвѣ принѣдѣны ѿ Аесѣдора вѣ работѣ, сѣтѣцѣаша не сѣрѣтѣтиа ѣ нѣгѣ, и пакы пакѣ творѣхѣ. Еѣнѣко ево Аесѣдоръ возношѣше дрѣвѣ на горѣ, съ трѣдомъ вѣлѣимъ чрѣзъ днѣ, стѣрѣнѣа рѣди кѣлѣи своѣа: еѣсы ноцию вѣа тѣа низѣргѣхѣ съ горѣ, хотѣще тѣко прогнѣти Блженнаго. Аесѣдоръ же познѣвъ пакѣтѣ еѣсѣвѣ, рече к нимъ: Вѣ Имѣ Гдѣа Бгѣа нѣшегѣ ѿа Хѣа, повелѣшагѣо бѣа вѣ свѣнѣа вниѣти, повелѣвѣю вамъ ѣзѣ грѣшнѣи рабѣ егѣ, все дрѣво ѣже на еѣзѣ сѣтѣ, вознѣити на горѣ, да еѣтѣа, работѣющаа Гдѣви, еѣ трѣда прѣвѣдѣтѣ²³³⁸, и домѣ млѣтѣ Пѣтѣи Гѣпѣи Бѣци, и кѣлѣа сѣтѣ

²³³¹ На берегах: зѣ плѣти бо житга ѿдѣа аесѣдоу бо мѣки.

²³³² На берегах: Аѣ: ѣ. (Лк 10:17-21).

²³³³ На берегах: аесѣ: ѣ: вѣ: мыслѣ еѣтѣ ѿкрыхѣ.

²³³⁴ На берегах: Аесѣдоръ ѣ пещерѣ изѣидѣ: Василиѣ вниде.

²³³⁵ Див. Коментар 225.

²³³⁶ Див. Коментар 226.

²³³⁷ На берегах: Аесѣдоръ дрѣва на Кѣлю ношаше, еѣсы низѣргѣхѣ.

²³³⁸ На берегах: Пшелѣ Аесѣдоръ еѣсѣомъ знѣити дрѣва на горѣ къ занѣо вѣегѣ монастѣра.

\Арк. 219 зб.\

Ѣ ПАКОРТИ БЛШЕА ЗДАТИ ВОЗМОГЪТЪ: ѿ да оубѣрте ѿкъ Гдѣ стѣ на мѣстѣ семъ. И ѡе
бѣи тоажѣ ноци вознесѡша ѡ брега на горѣ все древо, ѡлико доболно бѣ на оутроеніе врегѡ
Монастырѣ, не токмо ѡднина Кѣлиѡ Феодорѣ. Въ оутрѣ же ѡзвѡнцы вѣртѣше, чѣша
на брега хотѣще возити на горѣ древо: ѿ се ни ѡдинаго же сѡбрѣтоша. гззерѣюще же стѣмѡ
ѿ тѣмѡ, видѣша ѿкъ все оуже на горѣ вознесѡ бѣти, ниже вкѡпѣ на ѡдномъ положѡно
мѣстѣ, нѡ вѣ рѣзни коемѣ ѿ чѣмъ бѣти, сѡбѡвъ покрѡвъ, сѡбѡвъ помѡртѣ, сѡбѡвъ же великоѣ
дѣе недѡбѡвѣ номѡе за долготѣ. И бѣти сѣ вѣщѣ оудивѣтелна стѣлѡ, вѣшше еѡ чѣкѣа
сѣлы содѣлѣа. врегѡ видѣшим и слышацим, еже гзтворисѣа, вѣше челоѣчѣвѣкѣа сѣлы
содѣлѣа. чѣмѣе прогласисѣа стѣ въ сгоднищѣ своѣ Феодорѣ, кѡпѡ же ѿ совѣтѣнищѣ сего
Басиліѡ, ѿхѣ же рѣди поѡвигѡвъ бѣти сѣ предѣноѣ чѡдо: **Вѣче** сѣи ѡдиноѡшнѣи рѣи
Гдѣи, не красѡвѣстѣа сѡ повиноѡеніѡи стѣсѡвѣстѣмъ, по рѣченномѣ: **Не** рѣдѣтѣеа ѿкъ дѣи
бѣмъ повинѡитѣеа, рѣдѣтѣеа ѿкъ ѿмена бѣша написѣна стѣ на Нѣи^{2339.2340}.

Бѣи же за прѣлѣ своѡ, Феодорѡм ѿ Басиліѡм ѡвѣ сѡвеличѣми стѣе, не можѣхѣ стѣрѣтѣи
своѣа сѡкорѣзны: ѿкъ ѿногѡ ѡ невѣрѣицѣ

\Арк. 220\

чѡмѡ, ѿ поклѡнѣемѡ бѣша ѡки бѡзи, погѣди же ѡ вѣрѣицѣ сѣхѣ оугѡдѣицѡвъ Бжѣихѣ
Феодора ѿ Басиліѡм, видѣша сѣе небрегѡмѣхѣ оунѣижаѣемѣхѣ вѣзчѣтѣвѣемѣхѣ, ѿ ѡки рѣѡвъ
кѡплѣнѣицѣ рѣѡтѣицѣ чѣмѣ сѡбѡдѣ жѣтѡ мѣлюще, сѡбѡдѣ дрѣва на горѣ погѣе: кѣ сѣмѣе
ѿ ѡ чѣкѣ ѡганѣемѣи стѣе прецѣнѣмъ чѣхѣ. тогѡ рѣди слышани бѣша въ врегѡ ношѣнѣа дрѣвѣ
возопѣти²³⁴¹: сѡ злѣа ѿ люгѣа нѣмѣ стѡпортѣа Феодорѣ и Басиліѡм! неперѣганѣмъ ниже поѡемъ
корѣеа сѣ бѣми, дѡндеже сѡртѣи предѣмѣ вѣсѣ. И ѡтолѣ злѡдѣкѣвѣи бѣи [невѣдѣще ѿкъ
чѣтѣишемѣ вѣнцѣ ходѣтѣи бѡдѣтѣ Блжѣнѣимъ] начѣша вѣлкѡ поѡщрѣлѣти злѣа чѣвѣки
да погѣѣтѣ ѿхѣ. тогѡ еѡ ѡе по бѣвшемъ чѡдѣи, воздѣвигѡша наѡжѣнѣемъ стѣсѡвѣскѣи
кѡмѡдѣ, наѡтѣи ѡзвѡнцы, ѿ рѣша Блжѣнномѣ Феодорѣ: дѣдѣ нѣ нѣимъ нѣшѣ, не вѣемѣ
мѣ еѡ кѡю кѡнѣю, соглѣшѣа сѣ Басиліѡм гѡворѣа сѣи семѣ дрѣвѣ на горѣ бѣти; мѣ же
готѡвы бѣхѡмъ возвѣтѣи²³⁴². **Щѣ** же ѿ сѡдѣа неперѣвѣдѣи²³⁴³ злѣтѣа дѣромъ поѡѣжѣенъ,

2339 На берегах: **Лѣ. ѿ.** (Лк 10:20).

2340 Див. Коментар 227.

2341 На берегах: **ѿрѣ** вѣѡѡ ѿ Феодорѣ ѿ Басиліѡм.

2342 На берегах: **наѡртѣи** бѣи **нѣнѣкѡ** на Феодора.

2343 На берегах: **сѡдѣ** бѣи Феодора.

(непоминала на еа съзждѣніа Кѣіа, іакѡ нерѣвно сѣдлаи еа съзждѣнѣ бѣдѣ) прииди да
Фесѡдоръ чѣмъ наёмникѡмъ воздартъ мздѣ,

\Арк. 220 зб.\

тако истреци дерзидѣ: да помогѣтѣ ти еѣсы и платити, иже помогѡша возити²³⁴⁴.

Лѣто (sic!) бѣи сѣло толико наваждѣніе еѣсовское на нестѣжательнаго старца Фесѡдора,
кѡпно же и советника егѡ Васіліа²³⁴⁵. Сѡбаче семѡ не довлѣющѣ къ деиствѣ: ииѡ
сѣртонѡиѡю еѣрю, воспоминаѡ вѣци пѣрвѣа своѣа повѣдѣ рѣтнѣ діаволѣ воздѣиже. Прииде въ
сѡразѣ Васіліа, езмолѣтѣвѡцагѡ тогда ѣ Пецѣрѣ Варѣжскѡ, къ нѣкоемѡ ѡ советнѣи
Кнѣжѣ Болѣринѣ лѣтѣ сѣло и сверѣпѣ, слѡвомъ и дѣломъ злочертѣвѣ сѣиѣ, емѡже знаемъ
еѣ Васіліи, и глагола томѡ прѣлестникѣ сѣце²³⁴⁶: Фесѡдорѣ прѣже менѣ бѣвѣи ѣ Пецѣрѣ,
сѡверѣтѣ сокровище мнѡго, злата же и сѣбера сѡсѣдѣ многоцѣннѣи, еѣже вѣе хотѣе в ииѡ еѣжати
сѣранѣ, азѣ же ѡдержажѣ егѡ. и се нѣче ѡродѣ еа бѣити тѡри, и сѣвѣцѣертѣа еѣсомъ, повелѣвѣа
иѡмъ молѡти, и дрова сѣ еѣга носити на горѣ: сѡбаче сокровище сѡпѣно храни до вѣмени
елѣгопѡдѣна, да сѡтѣи менѣ ѣ чѣмъ ѡидѣтѣ аѡже вѡхѡцѣртѣ. Кнѣзѣ же ничѡже сѡвѣцѣртѣ
ѡ тогѡ. Сѣе слѣшаѣ болѣринѣ ѡ еѣса мнѣмагѡ Васіліа, привѣдѣ егѡ къ Кнѣзю Мѣтислѣвѣ
Сѣлѣтопѡлчнѣ²³⁴⁷. еѣсѣ же еа вѣа Кнѣзю иглѣвѣ, приложи и тѡ:

\Арк. 221\

икѡро зѣвѡ иѡмѣтѣ донѣлѣже неиѣеѣже, и сокровище приимѣтѣ. аще еѣи вѡлею дѣти не вѡхотѣлѣ,
рѣны доволны возложѣтѣ нанѣ, и ѡдѣртѣ: аще ли и тако не иѣправитѣа, предѣвѣе егѡ
мѡкамъ мнѡгимъ; менѣ призовѣтѣ, и азѣ прѣ вѣеми вѣми сѡеличѣ егѡ, и мѣртѡ иѣдѣже
сокровѣнно ѣ сокровище покажѣ: сѣо прѣлестѣ вѣеѣвѣ и зѣидѣ ѡ сѣю иѣ.

Вѣѡутрѣе же Кнѣа аки на лѡвѣ или на нѣкоего вѡнна крѣпка, еамъ еѣха сѣ мнѡжерѣвѡ вѡи, и
поѣмъ Блѣженнагѡ Фесѡдора²³⁴⁸, привѣдѣ егѡ ѣ домъ своѣи, иѣдѣже прѣжде лѣскѣиѣемъ начѣ
вѡпрошѣти егѡ глѣ: повѣждѣ ми ѡче аще сѡверѣлѣ еи сокровище іакѡ же слѣшахѣ сѣвѣцѣа
емѡ Фесѡдорѣ еи сѡверѣтѡхѣ, и нѣче сокровѣнно ертѣ ѣ Пецѣрѣ. Вѡпросѣ же егѡ пѣки Кнѣзѣ:
слѣшитѣа ли сѣѣе кто еѣше сѣкрѣвѣиѣи тѡ, и мнѡгѡ в немъ злата и сѣбера и сѡсѣдѡвѣ?
ѡвѣцѣа Блѣженнѣи: іакѡ еѣе живѣциѣ Прѣеномѡ ѡцѣ нѣшемъ Лѣтѣсѡниѡ, повѣдѣлѣхѣ варѣжское

²³⁴⁴ Див. Коментар 228.

²³⁴⁵ На берегах: ѡ сѣртѣи сѣртнѡ сѣѣиѣ.

²³⁴⁶ На берегах: еѣсѣ вѣ сѡразѣ Васіліи сѡклеверѣа фесѡдора къ Кнѣзю Мѣтислѣвѣ сѣгопѡдѣѣ ѡ сѣртѣнѣи сокровища.

²³⁴⁷ Див. Коментар 229.

²³⁴⁸ На берегах: кнѣа іакѣ фесѡдора и сѣлѣе ѣ ѡ сокровищѣ.

бѣти хранилице ѣ той Пещерѣ, ѣже тогѡ рѣди и Барлаамъ нарицаетца и до нынѣ. Сѣаче
злата и сѣбра бесчисленно видѣхъ видѣхъ мнѡжество, соуды же сѣтъ Латинскѣи²³⁴⁹. Тѣже
рече ѣмѡ Кнѣзь: почтѡ оубо ѡче не даси

\Арк. 221 зб.\

тогѡ мнѣ, азъ бо раздѣлю съ тобою, и ѣлико ти трѣбѣ возмеш, к ѣмѡ же едѣши ѡцъ
ѡцѡ моѣмѡ и мнѣ. [всѣтъ же тогда ѡцъ ѣгѡ Кнѣ съаѡполкѣ ѣ Тѡровѣ²³⁵⁰]. Блженный
же Фесдоръ рече: азъ ничтѡже трѣбу приѣти ѡ тогѡ ѣже нѣртѣ ми на ползѡ, все вѣхъ
вѣм ѡдѣлъ, понѣже томѡ работаете, ѡ нѣсѡже азъ свободъ ѣмъ: но ѡчѣ ѡ мене Гдѣ
пѣмѡ мѣрта тогѡ на нѣмъ же сокрѣхъ.

Тогда Кнѣзь съ гнѣвомъ глѣ едѣмъ²³⁵¹: сѣгѡ мнѣха по рѣкамъ и ногѣмъ повелѣваю
сѡкѡати, ниже за три дни хлеба и воды дѣти ѣмѡ, понѣже мѣлѡти моѣа не вохотѣ.
Тѣже сѡкованъ сѣи пѣки вопрошенъ всѣтъ: повѣжѣ гдѣ ѣртѣ сокровищѣ Фесдоръ же ѡвѣща:
не свѣмъ ѣкѡже глѣхъ гдѣ сокрѣхъ. Повелѣ оубо Кнѣзь мѣчѣти ѣгѡ мнѡгими рѣны, ѣкѡ
сѡмѡчѣнѣа всѣи Власиѣни ѡ крови. Тѣже повелѣ ѣ дѣмѣ велицѣ повѣсѣти: И поѣмъ
прѣвѣзѣти ѣгѡ сѡпѣки, и сѡгнѣ по нѣмъ возгнѣтити, ѣкѡ мнѡгимъ дѣнѣнѣа терпѣнѣю
мѡжа, ѣкѡ во пламени ѣкѡ ѣ рѡгѣ прѣвѣваше: ѣгѡже и власиѣни не прикосѣа сѡгнѣ²³⁵².
И нѣкто ѡ прѣдѡлѣнихъ ѣе видѣвѣ, сказа Кнѣзю: Оубо же оубѡмомъ содержѣмъ, глѣ къ
стѣрѣцѡ: Почтѡ погѣвѣши сеѣ

\Арк. 222\

не подаѡ сокровища, ѣже нѣмъ дѡртѡнтѣ Фесдоръ же рече: Истинѡ ти глѡ, ѣкѡ мѣнѣамѣ
Брата моѣгѡ Василя, и тогда сѣенъ вѣхъ ѡ сѣролѡвѣа, ѣгда сѡрѣтѡ, и ниѣ [ѣкѡже
глѣхъ] ѡчѣ ѡ мене Гдѣ пѣмѡ мѣрта тогѡ, на нѣмъ же сокрѣхъ. Кнѣзь же се слышѣвѣ,
скѡро погѣ ѣ пещерѡ, по Блженнагѡ Василя: ѣгѡже не хотѣца приѣти, нѡждею привѣдѡша²³⁵³.
Тогда глѣ томѡ Кнѣзь: Все ѣже повелѣлъ ми ѣси сотворѣти, сѣмѡ злѡмѡ стѣрѣцѡ сотворѣхъ,
но ничтѡже оубѣхъ. Теѣ оубо самѣгѡ, ѣгѡже во ѡца мѣрто имѣти хотѣд, въ свѣдѣнѣльство
призѣахъ. Василя же оубѡмѣвѣа рече къ нѣмѡ: Чтѡ ти азъ сотворѣти повелѣхъ Глѣ
Кнѣзь: ѣже и звѣстѣлъ ми ѣси сѡ сокровищѣ сѡрѣтѣнѣем ѡ нѣгѡ, не хотѣтъ ми повѣсѣти
сѡ томъ, аще и мѣчѣхъ ѣгѡ. Рече же Василя, познѣхъ кознь лѡкѡвагѡ еѣа, прѣстѣнѣагѡ

²³⁴⁹ Див. Коментар 231.

²³⁵⁰ Див. Коментар 230.

²³⁵¹ На берегах: Повелѣ кнѣ мѣчѣтѣ Фесдора.

²³⁵² На берегах: сѡгнѣ Фесдоръ не рѣдѣ ниже власиѣни ѣ.

²³⁵³ На берегах: Василя ѣша къ Кнѣзю.

тѣ, ꙗко на менѣ солгавша²³⁵⁴, и на сего Прѣгнаго: менѣ бо никогдаже видѣлъ еси иже ходѣща иже въ пещеры, ѿ палатъ дѣлаати лѣтъ. И се бы предтолющии рече: при нагъ вѣхъ глалъ еси Кнзю. Василии же рече: вѣхъ вѣхъ престѣлъ естъ вѣхъ: Азъ ниже Кнзѣ видѣхъ ниже вѣхъ. Разгнѣвавше Кнѣ,

\Арк. 222 36.\

повелѣ и сего мѣчати безъ мѣти. И нестерпѣвъ сѣличеніа своего, возгарилъ плече, шѣменъ сѣи ѿ вина, и взѣ стрѣлъ, оуазви Глженнаго Василиа²³⁵⁵.

Василии же изѣтъ стрѣлъ ѿ оутрѣбы своей, и верже ю къ Кнзю, глагола: сею стрѣлою непомнозѣ сѣмъ оуазвенъ вѣдеш²³⁵⁶. Сже и совѣтъ по Прореченію стго. Но прежде того, ели живѣмъ сѣцимъ ѿ мѣчѣнѣ стѣмъ, повелѣ ихъ Кнзѣ сѣбѣ въ темници затворити, да оутрѣе горшимъ мѣкамъ предатъ.

И в тѣ ноци оуидѣта чѣною своею предъ Гдемъ смртю сѣа Прѣныи, и ижеде Гдѣ не темници дѣа ихъ исповѣдѣтисѣ имени сего стгомъ въ свѣтъ прѣцинѣмъ²³⁵⁷.

Сѣдѣавше же Братѣи прѣдоша, и бѣлаша телеѣ стѣхъ страдалецъ: Ихъ же погребѣша чѣно въ Пещерѣ Варлажской, в ней же трѣдолѣнѣ и Гбодгѣ подвизѣтисѣ²³⁵⁸.

Сѣаче потѣмъ пренесѣны сѣтъ в пещерѣ Прѣнаго Антѣнѣ: ижеже и до нѣ лежѣ неплѣнно, въ сѣдѣдахъ и влажнѣцахъ сѣкробавленнѣхъ, такожде пребывающѣхъ не иотлѣнно^{2359,2360}.

Не по мнозѣ же ѿ Глженнѣ ихъ кончины,

\Арк. 223.\

сѣбѣтѣ прореченіе Прѣнаго Василиа.

Ибо Кнзѣ Метилѣвъ Сѣлтополчѣхъ поргрѣленъ бытъ въ градѣ Володѣмери на забрѣхъ, вѣла сѣ Кнзѣмъ Дѣдомъ Ггоревичемъ²³⁶¹, и тогда познавъ стрѣлъ свою, сѣ же оуазви Глженнаго Василиа, рече: се змиряю днѣ Прѣнѣ ради Асѣдѣра и Василиа. И тако

²³⁵⁴ На берегах: Василии сѣличѣ еѣдикое дѣство.

²³⁵⁵ На берегах: Повелѣ кнѣ мѣчѣтѣ Василиа и стрѣлѣ сего.

²³⁵⁶ На берегах: Василии прѣчѣ кнѣ смртѣ ѿ тожде стрѣлѣ.

²³⁵⁷ На берегах: ижеде сѣа стѣ в темници в лѣ: ѿ ю: сѣа. ѿ рѣ: аѣ.

²³⁵⁸ На берегах: положѣны бышѣ в пещерѣ варлажской.

²³⁵⁹ На берегах: пренесѣны сѣ въ пещерѣ прѣ:

²³⁶⁰ Див. Коментар 232.

²³⁶¹ На берегах: кнѣ пораже стрѣлою сѣмъ прѣзѣ Василиа.

ЗЛЫЙ ЗВѢЙЦА ѿмѣненіе прїаѣтъ по дѣломъ своимъ²³⁶². Прїенныи же страдаѣлци ѡки побѣдїтели
сребролюбїемъ побѣждающагѡ дїавола, не сребромъ тлѣннымъ и златомъ, Но славою и Чтїю
вѣчною вѣнчартася, и получїста вѣнецъ ѿ Камене Чтїна иже естъ Хръ: емѡже чертъ и слава,
съ Бгомъ ѿцѣмъ и стѣмъ Дхомъ, нїкъ и прїсо, и въ вѣки вѣксѡмъ Аминь.

ЖИТІЄ ПРП. СПИРИДОНА І ПРП. АЛИМПІЯ

Основна редакція Патерика²³⁶³
СЛОВО О СПИРИДОНѢ-ПРОСКУРНИЦѢ²³⁶⁴

И О АЛИМПѢИ²³⁶⁵ ИКОННИЦѢ

Рска душа проста свята есть, не имѣеть лукавства в собѣ, ни лести въ
сердци²³⁶⁶. Таковый истиненъ есть къ Господу и челѡвѡком, сицевый не
можетъ безумна творити, яко съсуд Божїй есть и Духу Святому жилище
бываетъ, от того бо освящается тѣло же, и душа, и умъ, якоже рече
Господь: «Азь же и Отець к нему приидевѣ и обитель в нем створимъ»²³⁶⁷.
«Вселю бо ся, — рече, — в ня, и похожу, и буду им Богъ, и ти будут ми
людие»²³⁶⁸. Апостоль же: «Вы есте церкы Бога жива, и Духъ Святый живет в
васъ»²³⁶⁹. Таковии на земли аггельскы пожиша, и на небесѣх с тѣми ввѣкы
радуются: яко в жизни неразлучени от тѣхъ быша, и сии и по смерти с ними
веселятся, еже и на конци слова скажем о семъ²³⁷⁰.

Блаженный Спиридон проскурам печецъ бываше повелѣнием игумена нашего
Пимина Постника, и с ним Никодимъ²³⁷¹. Сии единоумно и единомравно добрѣ
послужиша в пекленици за лѣт, честно, непорочно свершивша²³⁷². Сей убо
селянин, невѣжа, не от града в чернечество прииде, извык весь Псалтирь
изусть. В пекленицю прииде, руками свершаше работу со всяцѣм говѣнием,
жертву чисту Богови принося от своего труда. Плод же устенный, — жива
словеснаа жертва, — из того приношашеся от всѣх и за вся всемогущему Богу:
беспрестани поя Псалтирь, ту на всяк день скончеваше; или дрова сѣка, или
тѣсто мѣся, се въ устѣх имѣяше.

И сему обычную работу творящу со всяцѣм говѣнием, лучися убо нѣкогда сему
блаженому вжеша пещъ, якоже и всегда, на испечение проскурам, и от паления
огня зажже покров храму. И се, взем мантию свою, закры устие пещи; свитѣ же
завязав рукава, сию взем, тече на кладязь, и ту налиав воды, скоро течаше,

²³⁶² Див. Коментар 233.

²³⁶³ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

²³⁶⁴ Див. Коментар 234.

²³⁶⁵ Див. Коментар 235.

²³⁶⁶ Пс 31:2.

²³⁶⁷ Ін 14:23.

²³⁶⁸ 2Кор 6:16.

²³⁶⁹ Можливо, Дії 14:14-18.

²³⁷⁰ Див. Коментар 236.

²³⁷¹ Див. Коментар 238.

²³⁷² Див. Коментар 239.

зовый братию всю, да угасят печь и храм. Они же, притекше, видѣша дивную вещь, како не истече от свиты вода, еуже угасиша силу огненую²³⁷³.

Много тщание, еже воспомянути всѣх, и похвалити, и ублажити сдѣ о Господѣ скончавшихся, въ божественном монастыри Печерском. Давидьскы ркуще: «Радуйтеся, праведнии, о Господѣ, праведным подобаетъ похвала! Добрѣ пѣвше ему со восклицанием в десятиструннѣй псалтири!»²³⁷⁴ Но 12 час Богу молившеся, тому угоднаа творяще, иже от уности себе Богу предавше; насажени бывше в дому Божиа Матере, ти во дворѣх процветут Бога нашего и еще умножатся в старости маститѣй, якоже сий²³⁷⁵.

Блаженный Алимпѣй предан бывает родителема своима на учение писания иконам. Егда бо греци-писци изо Царяграда Божиимъ изволением и его пречистыа Матере нужею приведени быша с лодиею писать церкви Печерскыа, во дъни благовѣрнаго князя Всеволода Ярославича, при игуменѣ Никонѣ, якоже о них сказано въ грамотѣ Симоновѣ²³⁷⁶, еже присла Богъ ко мнѣ чюдо страшно.

Во церкви мастером оltарь мусиею кладущим, и образ пресвятѣй и пречистѣй владычици нашей Богородици, приснодевѣй Марьи сам вообразися, сим всѣм внутрь сущим оltаря, покладываху мусиею, Алимпѣй же бѣ помогаа и учася. И видѣвше вси дивно и страшно чюдо: зрящим им, просвѣтися Образ Владычица нашея Богородица и приснодевья Мариа паче солнца, не могуще зрѣти, падоша ниць, ужасешя. И мало возникоша, хотѣвше видѣти бывшее чюдо, и се изъ усть Богородичен излетѣ голубъ бѣл, и летяше горѣ, ко образу Спасову, и тамо скрыся. Си же вси смотраху, аще из церкви излетѣл есть, и всѣм зрящим, пакы голубъ излетѣ от усть Спасовѣ и летяше по всей церкви. Коемуждо святому прилѣтаа, овому на руцѣ сѣдаа, иному же — на главѣ; слетѣв же долу, сѣде за иконою чюдною Богородичиною намѣстною. Долѣшнии же хотѣша яти голубъ, приставиша Лѣствица, и се не обрѣтешя и за иконою, и за завѣсою. Смотривше всюду, не вѣдуще, гдѣ скрыся голубъ, и стояще вси, зряще ко иконѣ, и се паки пред ними излетѣ голубъ от усть Богородичинѣ, идяше на высоту, ко образу Спасову. Возпиша горѣ стоящим: «Имѣйте, имѣйте!» Они же прострѣше руки, хотяху яти, голуб же летѣ во уста Спасова, отнюду же изиде. И се пакы свѣтъ тѣх осиа паче солнца, изимаа зраки чловѣку. Си же, падше, поклонишася Господеви. С ними же бѣ блаженный Алимпѣй, видя дѣтель Святаго Духа, пребывающую в той святѣй честнѣй церкви Печерской.

Егда скончаша ю пишуще, блаженный же Алимпѣй пострижен бысть при игуменѣ Никонѣ²³⁷⁷. Всему дѣлу изучився: иконы писати хытрѣ бѣ велми. Сему ремесству не прибытка дѣля се творяше, еликоже доволно бысть всѣмъ, игумену и всей братии, от сего ничтоже взимая, писаше иконы. Аще ли не будяше дѣла сему, взаем взимая злато и сребро, еже иконам на потребу, и здѣлав же, имже бѣ длѣжень, се взем, отдаваа икону за таковой длѣгъ. Многожды же моляше другы своя, да въ церкви видѣвше обетшавшиа иконы, да принесутъ к нему; сих обновив, поставляше на своих мѣстех.

²³⁷³ Див. Коментар 240.

²³⁷⁴ Пс 32:1-4.

²³⁷⁵ Див. Коментар 242.

²³⁷⁶ Див. Коментар 244.

²³⁷⁷ Див. Коментар 245.

Все же се творяше, да не празден будет, понеже святии отци рукодѣлие чернцю велѣли имѣти и велико се пред Богом положиша, якоже рече апостоль Павел: «Мнѣ же и сущим со мною руцѣ мои послужиста, и ни у кого же туне хлѣба ядох»²³⁷⁸. Также и сий блаженный Алимпѣй на 3 части раздѣляше: 1-ю часть — на святых иконы, 2-ю часть — въ милостыню нищим, а 3-ю часть — собѣ на потребу и своему тѣлу. Се творяше по вся лѣта, не дадый себѣ покоа по вся дѣни: нощи же на пѣние и на молитву упражняся, дѣни же приспѣвшу, на дѣло себе отлучаше, — праздна николиже себе видя, но и сбора церковнаго виною дѣля николиже не отлучашеся²³⁷⁹. Игуменъ же сего за многую его добродѣтель и чистое его житие постави и попом, и в такомъ ряду святительства добрѣ и богоугодно пребысть.

Нѣкто от Кыева богатых прокажен и много от волхвъ и от врачей лѣчим бываше, и от поганых челоуѣкъ искаше помощи и не получи, но и горшее собѣ приобрѣте. Понуди сего нѣкто от друг ити в Печерскы монастырь и молити от отецъ. Оному же приведену бывшу в монастырь, игуменъ же повелѣ напоити и губою от кладязя святаго Феодосиа; главу же и лице ему помазаша, — и тако въскыпѣ весь гноем за невѣрованіе его, якоже всѣм бѣгати смрада ради. И се возвратись в дом свой, плачяся и сѣтуя, не исходя оттуду во многы дѣни смрада дѣля. И глагола другом своимъ: «Покры срамота лице мое. Чуж бых братии моей и страненъ сыном матери моеа»²³⁸⁰, понеже не с вѣрою приидох къ святыхъ Антонию и Феодосію. Бѣ ожидаа смерти.

Поздѣ нѣкогда сий, собравъ умъ, помыслив своа согрѣшениа, прииде ко Алимпию и покаяся к нему. Блаженный же рече к нему: «Чадо, добрѣ сотворил еси, исповѣдав Богу своа грѣхы пред моимъ недостойнством, рече бо Давидъ: «Исповѣм на мя безаконіа моа Господеви, и тѣй отпустит нечестіе сердца моего»²³⁸¹. И много поучив его, еже о спасеніи души, взял вапницу и шаровными вапы, имиже иконы писаше, и лице ему украси, струпы гнойнаа замазав, сего на первое подобіе, благообразіе претвори²³⁸². И приведе его въ церковь божественую Печерскую, и дает причастіе Святыхъ Тайнъ, повелѣ ему умытись от воды, еуже попове умываються, — ту абие спадоша ему струпы, исцелѣ.

Вижь разума блаженаго! Христу подобитя: якоже бо Господь, прокаженаго исцѣливъ, повелѣ показатися жрецем, принести дар за очищеніе его, сице убо и сий блаженный бѣгаа величаниа; якоже Христосъ слѣпаго исцѣливъ, не ту абие прозрѣ, но повелѣ ему ити в Силуамли купѣли и измытись²³⁸³, также и сий преже вапными шарами украшает образ, смердящій невѣрна ради, честь же творит служителем Божиим, да общници с ним чюдеси будут. Водю же того не токмо телесныхъ проказъ очисти, но и душевныхъ. Егоже и правнукъ окова киотъ златомъ над святою трапезою за очищеніе того. Сего скорому исцѣленію вси удивишася. К ним же рече блаженный Алимпѣй: «Сему, братіе, внимайте, рекшему: «Не можетъ рабъ двѣма господинома работати»²³⁸⁴. Якоже и сий преже

²³⁷⁸ 2Сол 3:7-9.

²³⁷⁹ Див. Коментар 246.

²³⁸⁰ Пс 68:20-21.

²³⁸¹ Пс 31:5.

²³⁸² Див. Коментар 247.

²³⁸³ Див. Коментар 248.

²³⁸⁴ Мт 6:24; Лк 16:13.

поработися врагу чарованиа грѣхом, послѣдиже прииде къ Богу, отчаався своего дѣла, болма от прокаженѣи невѣрства ради. «Просите бо, — рече Господь, — и не просто просите, но с вѣрою просите, и примите»²³⁸⁵. Егдаже покася къ Господу, мене постави послуха, и готовый милостию сего ущедри. Отъиде в дом свой, исцѣлев, славя Бога, и того рожшую Матерь, и святою отъцю нашею Антониа и Феодосиа, и блаженаго Алимпѣа, се новый нам Елесѣй, иже Немана Сурянина от проказы исцѣливъ²³⁸⁶.

Инь нѣкто христоробец от того же града Кыева церковь постави и той на украшение великих иконъ: 5 дѣисуса и 2 намѣстнѣи²³⁸⁷. Сий вдасть сребро чернцема 2-ма монастыря Печерскаго, да створита ряд со Алимпѣем, еже хошет, возмет от иконъ. Си же ничтоже рекше Алимпиеви, вземше от мужа, еже хотѣста. И пакы христоробец возвѣсти чернцема, аще иконы кончаны суть. Сии же рѣста, яко и еще злата требует. И се взяста, и истеряста. Пакы нарѣчие воспушаета мужеви, глаголавша тако на блаженаго: «И еще просит толика же, елико же взять». Он же христоробец с радостаю вдасть. Пакы рѣста чернца: «И еще Алимпий толика же требует». «Аще десятижды, — рече, — воспросит, се дам, токмо молитвы его хошу и дѣла руку его». От сего ничтоже вѣдушу Алимпиеви, еже чернца творяста.

Присылает убо муж, хотя видѣти, аще иконы написаны суть, чернца же возвѣстиста ему о Алимпии: «Поимаю товар, не хошет писати икон твоих». Христоробец же тый прииде в монастырь ко игумену Никону со мною дружиною, входит тягати съ блаженным Алимпѣем, и все сказа ему. И рече ему игумен: «Брате, что се неправда бысть от тебе къ сынови нашему? Многажды молив тя, дая, что хощеша, иногда туне пишеша». Блаженный рече: «Отче честный, вѣсть твоа святыни, яко не имѣхъ лѣности о сем дѣле николих. Ныне же не свѣмъ, еже глаголеша». Игумен рече, яко: «3 цѣны взем от семи иконъ». И се, яко на обличение тому, повелѣша принести доски иконныя, чернца же призвати, имавшая товар, да ся тяжутъ с ним.

Послании же видѣша тыи, написаны велми хытры, принесоша пред игумена. Яже видѣвше, вси удивишася и ужасни бывше, с трепетом ници на земли падоша, поклонишася нерукотворенному образу Господа нашего Исуса Христа, и его пречистыа Матере, и святых его, якоже о сих велика молва промчеша во всем градѣ Кыевѣ. Приидоста же она чернца, глаголавшая на блаженаго, не вѣдуща о сем ничтоже, стязаетася со Алимпием, глаголавша, яко: «3 цѣны взял еси, а икон не пишеша». Отвѣщавше тѣма вси, рѣша: «Се иконы Богом написаны суть». Си же, видѣвша, ужасостася о бывшем чюдеси.

Си же чернца, обличена бывша, крадша монастырь, и вещей всѣх отпадша, и изгнана бывша от Печеры. Но ни тако своеа злобы не оставшася, хулу творяще на блаженаго и глаголюще ко всѣм, яко: «Вѣ написаховѣ иконы, и господинъ тѣх, не хотя нама дата мзды, се замыслил есть, лишивъ наю найма», — и лгаста на иконы, яко сама сия сдѣласта, а не суть самы воображены. И тако устависта народ, притекающъ на позор, тѣм хотящим кланятися, си же возбраняста, сего ради людие вѣроваша чернцема, облыгающим блаженаго Алимпиа²³⁸⁸.

²³⁸⁵ Мт 7:7-8.

²³⁸⁶ Див. Коментар 249.

²³⁸⁷ Див. Коментар 250.

²³⁸⁸ Див. Коментар 251.

Но Богъ, прославляя святыя своа, якоже рече во Евангелии: «Не может град, верху горы стоя, укрытися, такоже ни свѣтилника, вжегше, подставляют под спудом, но на свѣтилнѣ, да свѣтит всѣмъ приходящимъ»²³⁸⁹. Такоже и сего блаженаго Алимпия не утаися добродѣтель. Доиде же до князя Володимера чюдо, бывшее о иконах. Бысть же волею Божию от пожара изгорѣ Подолие все²³⁹⁰, и та церькы изгорѣ, в нейже иконы тыи.

По пожарѣ обрѣтошяся иконы тѣ 7 цѣлых, а церькы изгорѣвше всей. Се слышав, князь идѣ видѣть бывшаго чюдеси, еже о иконах, како единою ночью написашася Божиимъ манием, прослави Творца всѣх, сдѣвая преславнаа чюдеса молитвами угодникъ своихъ Антониа и Феодосиа. Взем же Володимеръ едину икону, святую Богородицу, посла в град в Ростовъ, в тамо сущую церковь, яже самъ созда, иже и донынѣ есть, ейже самовидецъ бых. Се же при мнѣ сотворися в Ростовѣ: церкви той падшися, и икона та без вреда бысть; внесена бысть в деревяную церковь, яже изгорѣ от пожара, икона же та без вреда бысть, ни знамениа огненаго имущи²³⁹¹.

Приидемъ паки ко иному сказанию, еже о Алимпии. Инѣ нѣкто боголюбецъ дасть сему блаженному икону писати. По малехъ же днехъ разболѣся блаженный Алимпий, иконѣ же сущи не писанѣ. Боголюбецъ же пристужаше блаженному. Блаженный же рече к нему: «Чадю, не приходи ко мнѣ, не стужай ми, но возверзи на Господа печаль свою, еже о иконѣ, и тѣмъ сотворить, якоже хочеть; икона ти въ свой праздникъ на своемъ мѣсте станеть». Порадовася мужъ, понеже икона до праздника напишеться, вѣру емъ словесемъ блаженаго, иде въ свой домъ, веселяся. Прииде же паки боголюбецъ на канунъ Успения, хотя взяти икону, и видѣ икону не писану, сего же Алимпиа велми болна суща. И досажаше ему, глаголя: «Почто нѣси ми возвѣстилъ своеа немощи, и азъ быхъ далъ иному икону писати, дабы праздникъ честенъ и свѣтелъ былъ, нынѣ же посрамилъ мя еси, удржавъ икону». К нему же блаженный кротцѣ отвѣща: «Брате, еда лѣнностью се сотворихъ? Или невозможно Богу икону своеа Матере словомъ написати? Азъ бо отхожу свѣта сего, якоже яви ми Господь, всяко утѣшить тя Богъ по моемъ отшествии». Негодуя же, мужъ отходит от него домови.

И по сего отшествии вниде нѣкто уноша свѣтелъ, вземъ вапницу, нача писати икону. Алумпий же мнѣвъ, яко: «Разгнѣвася на мя господинъ иконы, писца иногю прислалъ есть», — понеже исперва акы челоуѣкъ бѣяше, но скорость дѣла сего бесплотна показа. Овогда бо златомъ покладываше иконы, овогда же на камени вапы тряше, и всѣмъ писаніе, — въ 3 часы икону доспѣ и рече:

«О калугере, еда что недостаточно или чѣмъ грѣшихъ?» Блаженный же рече: «Добрѣ сотворилъ еси. Богъ, помогаяй тобѣ славно написати сию икону, се тобою сдѣлалъ ю есть». Вечеру же приспѣвшю, и се невидимъ бысть, и со иконою. Господинъ же иконы без сна пребысть всю ночь от тугы, понеже иконы на праздникъ не бысть, недостойна сего и грѣшна нарицаа такоа благодати. Вставъ убо, иде въ церковь: «Да ся тамо поплачу своего согрѣшения», — отврѣзь двери церкви, видѣ икону, сияющую на мѣсте своемъ, и паде от страха, мнѣвъ, яко видѣние нѣкое явися ему. Возбнувъ же от Страху мало и разумѣ: икона бысть. В трепетѣ и во ужастии мнозѣ текъ же и возбуди домашняя своя. Они же с

²³⁸⁹ Мт 5:14-15.

²³⁹⁰ Див. Коментар 252.

²³⁹¹ Див. Коментар 253.

радістю текоша въ церковь со свѣщами и с кадилы, и видѣша икону, сиящу паче солнца, падше и поклонишася ници на земли, и целоваша с веселием душа. Боголюбець же тый прииде ко игумену, нача повѣдати створившееся чудо, еже о иконѣ. Все купно идоша ко Алимпѣви, видѣша сего уже отходяща свѣта сего. И вопросы его игумень: «Отче, како и кымъ написана бысть икона?» Он же повѣда им все, еже видѣ, яко: «Аггелъ есть, — рече, — написавъ ю, и се предостойт, пояти мя хотя». И се рек, предасть духъ. Сего опрятавше, несоша въ церковь, обычное пѣние над ним отпѣша, положиша и честно в печерѣ съ преподобными отци²³⁹².

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.²³⁹³

\Арк. 155 зв.\

Спиридонѣ. С прокѣрницѣ²³⁹⁴. гл҃. ѿ

Пл҃жнѣи спиридонѣ. прокѣрам печецѣ. бѣ побеленїемъ ѿгнана нашего пимина поучниотника. ѿ с нимъ никодимъ²³⁹⁵. си два єдиноумно. єдиноравно доврѣ послѣжиша в пекленицѣ. за л҃ лѣ что ѿ непорочно дѣло свершиша. се оубо селанинъ невѣжа. ѿзъ града приде в нечерничертво. ѿзвыче весь псалтирь ѿзверте²³⁹⁶. ѿ в пекленицѣ на дѣло неходѣ. рѣкама свершаше работѣ съ времъ говенїемъ. жертвѣ чѣл҃ приносѣще бѣи ѿ своєго трѣда. плѣ оутеннѣи. ѿ живѣ ѿ словеснаѣ жртѣ. ѿ него прїимаше. ѿ вѣхъ ѿ за всѣ всемогцемъ бѣ. вепреетани по л҃ псалтирь. чѣ на всѣхъ днѣ скончаваше. ѿли дрова сѣка. или чѣрто мѣла. се въ оутѣ ѿмѣлаше. ѿ семъ ѿобычнѣо работѣ творѣще. ѿ лѣчил семъ бл҃жномъ вѣжеци пецѣ на ѿпеченїе прокѣрамъ. ѿ ѿ паленїѣ сѣгна зажжеѣ покровѣ храмѣ. се же вземъ своѣ мантѣю закрыѣ оутѣ пецѣ. свитѣ же завѣза рѣкава. снѣо вземъ тече на кладѣзѣ. ѿ чѣ налїѣ воды. скоро течаше. зовѣи братнѣо да оугасѣть храмннѣ. сѣни же пришедеши видѣша днѣнѣо вецѣ. како не ѿтече ѿ свитѣ вода. сеюже оугасиша снѣ сѣненѣо²³⁹⁷.

²³⁹² Див. Коментар 254.

²³⁹³ ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

²³⁹⁴ Див. Коментар 234.

²³⁹⁵ Див. Коментар 238.

²³⁹⁶ Див. Коментар 239.

²³⁹⁷ Див. Коментар 240.

\Арк. 146 зв.\

Ⲓ Спїрдсѡнѣ о проскоурникѣ²³⁹⁹:

Лѣжнѣи спїрдсѡнѣ. проскоурамь печець бѣи. побелѣнїемь ѿгоуменї

\Арк. 147\

нашего, пѣмина портника. ѿ сѣ нїи никодимѣ²⁴⁰⁰. сїи двѣ ѣдиноѡмно ѿ ѣдиноѡравно. доврѣе полѡжнѣши в пекленицѣ. за лѣ лѣ чѣтно непорочно дѣло сѣвршнѣша. сѣ оубо²⁴⁰¹ селанинѣ ѿ неврѣжа²⁴⁰². ѿзѣ града в печерѣтѣво прїиде²⁴⁰³. ѿ ѿзвѣче плѣтрѣ ѿздрѣтѣ²⁴⁰⁴. ѿ в пекленицѣ на дѣло ѿходѣ. рѣкама работѣ свершаше со велѣцѣмѣ говѣнїемѣ. жертвѣ чѣтѣ приношѣ бѣи ѡ своѣго трѣда. плодѣ же оурѣтѣнїи ѿ живѣ ѿ словесна жертвѣ ѡ него. приношашѣ о врѣ ѿ за велѣ. всемогѣцѣмоу бѣж. беспрѣстани поѡ плѣтрѣ. тѣ на велѣкѣ днѣ скончаваше. ѿли дрова сѣкнѣи. ѿли чѣрѣто мѣселѣ. сѣ вѣ оурѣтѣ ѿмѣсѣше. ѿ семѣ ообычною работѣ чѣборѣцию. лоучнѣл оубо нѣкогда семѣ блѣжнѣомѣ вжѣции печь на испѣченїе проскоурѣмѣ. ѿ ѡпаленїѣ огна зажжѣл похро

\Арк. 147 зв.\

вѣ храмѣ. сѣ же вземѣ свою монахию закрьи оурѣтѣе печи. свѣтѣе же завѣзавѣ рѣкава. ѿ сѣо бѣзѣ тѣече на кладѣзѣ. ѿ тѣ налнѣа водѣ. скоро тѣчаше. зовѣнїи брѣю да оургасѣтѣ. они же прѣтѣкше видѣша дивноуѣ вещь. како не итѣече ѡ свѣтѣи вода²⁴⁰⁵. сѣоже оургариша снѣл оогненюуѣ²⁴⁰⁶. бѣл нашѣмѣ слава. всегда ѿ ннѣ ѿ прѣно ѿ вѣкѣкѣ вѣкѣо. аминѣ.

Зачало ѿ конѣцѣ. велѣкомѣ дѣлѣ хѣ. да сѣтнїи оѣци. лѣтоненї, ѿ дѣсѣтнїи ѿ вси прѣкнїи. Ⲓ хѣ.

Аминѣ²⁴⁰⁷.

²³⁹⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824), 1497 г., в четверть, 504 л.

²³⁹⁹ Див. Коментар 234.

²⁴⁰⁰ Див. Коментар 238.

²⁴⁰¹ На верхньому березі дописано: прїиде ѿ града вѣ манастѣрѣ ѿ чернечѣтѣво прїа.

²⁴⁰² На берегах дописано: прѣтѣ чѣкѣ.

²⁴⁰³ Закреслено в оригіналі (див. прим. 2401).

²⁴⁰⁴ Див. Коментар 239.

²⁴⁰⁵ Дописано на верхньому березі: а манастѣю ѡ пламени не ѿзгорѣвшѣ вѣ оурѣтѣи пѣциномѣ.

²⁴⁰⁶ Див. Коментар 240.

²⁴⁰⁷ Див. Коментар 241.

и емоу нѣкогда събычноуѣ рабѣтѣу свершаѣшѣ. со вѣщѣемъ говѣніемъ. прилучиша нѣкогда емоу блжѣнномуу. вѣжеци пѣць гакѣ и вьсгдѣ. на испечѣніе профирѣ. и ѿ пламени о҃гненаго загорѣша покрѣвъ храмны. о҃н же взѣмъ мантию свою. и закрѣ о҃утіе пѣци. свѣтѣ

\Арк. 314 зв.\

своей завѣзавъ рукава. и сѣѣ взѣмъ течаше на клѣдѣзѣ и тоу наліѣ воды. скоро течаше зовыи братіи. да о҃угасѣ пѣць. и храмъ. братіи же притѣкши. видѣша дѣвнѣю вѣць. како не иречеѣ вода ѿ свѣты. еѣ же о҃угасиша иша о҃гненоу²⁴¹⁶. многа же тѣцѣніа трѣбе. ѣ възпоманути вѣѣ и похвалити и о҃ублѣжити. ѿ о҃ (sic!) гдѣ скончавшихѣ здѣ. вѣ блжѣннемъ емъ манартири печѣрекомъ. дѣдѣкы рекѣци рѣутѣ праведниѣ о҃ гѣ, правѣ днѣмъ подобѣтѣ похвалѣ. добрѣ поитѣ емоу съ восклицѣніемъ вѣ дежѣторѣуниѣи плѣти²⁴¹⁷. не ѿ первѣго на де

\Арк. 315\

сать чѣ. гоу помолѣшеша. и томѣ о҃угодна творѣще. но ѿ юности сеѣ бѣѣ предаѣше. и многа лѣта пожиша. и вѣ добрѣи стѣрѣти кѣ гоу ѿидѣша. и ни единаго днѣ и чѣа правила своего измѣниша. насаждѣни бо бѣша ѣ домоу ежѣи мѣре. тѣи процвѣтѣоу вѣ дворѣхѣ ѣа нашего. и еще о҃умножатѣ вѣ стѣрѣти мѣтитѣ. гакѣ и сѣи блжѣнниѣ.

прѣбныи алимпиѣ. прѣданъ бывѣтѣ родитѣлема своимъ на о҃учѣніе иконнаго писѣніѣ. егдѣ бо грѣчетѣи писци и зѣ цѣраграда. ежѣимъ и зѣволѣніемъ и прѣчѣи егѣ мѣри приѣдѣни бѣша ноу҃жею писѣти цѣрки

\Арк. 31 зв.\

печѣрѣкѣ. бо днѣ блговѣрнаго кнѣа вьсѣолода а҃роглавнѣа. при прѣбѣемъ и҃гоуменѣ никонѣ. иакѣ ѿ ни скѣзано ѣ вѣ пѣелѣниѣ симоновѣ. еже показѣлѣ етѣ бѣ. и стѣвори чѣо стѣрашно вѣ цѣрки своей. мѣрѣомъ бо сѣлтѣрѣ мѣуѣиѣю клѣдоуцимъ. и прѣнодѣи мѣиѣ. емъ вѣсѣеразиѣа. вѣемъ емъ вѣноутѣрѣ о҃уцимъ сѣлтѣрѣ. покѣдыбахѣу мѣиѣю. алимпиѣ же вѣѣ помагѣ и о҃учѣа. и видѣвше вѣи дѣвноѣ и стѣрашноѣ чѣдо: зѣа иѣмъ на сѣрѣ. и еѣ вѣнезапоу. прѣсѣвѣтѣиѣа сѣрѣа вѣлѣца ише еѣа. и прѣнодѣи мѣиѣ. пѣче

\Арк. 316\

елѣца, и не могуѣе зѣрѣти паѣдо ницѣ о҃ужѣени. и мѣло вѣзникѣше. хотѣхѣ видѣти бѣивше чѣдо. и еѣ и зѣа зѣтѣ прѣчѣи егѣомѣре. и злетѣѣ голоуѣкѣ вѣлѣ. и летѣше горѣ. кѣ сѣеразѣ

²⁴¹⁶ Див. Коментар 240.

²⁴¹⁷ Пс 32:1-4.

сповоу. и члмъ скрѣл. сѣ же вси смѣрѣхѹ. ѡце и зъ цркви и зълетѣлъ ѣ. и вѣмъ зрѣцимъ. и пѣкы голубѣ и злетѣ ѿ оуцѣ сповѣ. и летѣаше по всѣи цркви. и к коѣмоу жѹ стѣмоу прилетѣл. сѣбомъ на роуцѣ сѣдѣл. и номоу же на главѣ. летѣѣ же долъ сѣде за иконоу чюдною егѡродичю. намѣстною. долоу стѡиѣщи хотѣшл

\Арк. 316 зв.\

ѣти голубѣ. И приѣбвиши лѣстѣицѹ. и се не сѣрѣтѣе за иконоу, ни за зѣвѣю. смѡтрѣѣ же вѣдѣ, не вѣдѣху гдѣ скрѣл голубѣ. и стѡиѣху вси зрѣце ко иконѣ и се пѣкы прѣ нимѣ и злетѣ голубѣ, и зъ оуцѣ егѡродичинѣ. и идѣше на высоу кѣо сѣбразоу сповоу. и вѣзопишл горѣ стѡиѣщи. и мѣте. сѣни прѡстрѣшл роуки. хѡтѣхѹ ѣти егѡ. голубѣ же пѣкы влетѣ вѣ оуцѣ спѡвѣ ѡниодже и зѣде. и се пѣкы свѣ, пѣче слнца сѣи чѣхѣ и зимѣл зрѣкы члчекѣи. ии падѡшл ницѣ, и поклонишл гѣи. ☩ нимѣ же еѣ и сеи блже

\Арк. 317\

и ниѣ алимпѣи. вѣдѣвѣ дѣтѣл стѣго дѣл. прѣвѣбѡицѹ в тѡи стѣи и чѣтѣи цркви печѣрѣкон. ѣгда ископѣшл ю пишѣце. тѡгда блженѣи алимпѣи прѡстрѣженѣ вѣ прѣ и гѡменѣ нѣконѣ²⁴¹⁸. дѡбрѣ и вѣкѣ хѣтрѡсти и кѡниѣи. и иконы писѣти хѣтрѣ еѣ сѣло. ☩и хѣтрѡсти вѣхѡтѣ на учѣти. не бо гѣтѣтѣ рѣ, нѡ бл рѣ се тѣворѣше. раѡтѣше бо. ѣлико дѡвѡлно вѣстѣ вѣмъ и гѡменѣ и вѣ брѣтѣи. писѣше иконы. и ѿ сѣго ничтѡ же ѣзимѣл. ѡце ли когда не имѣаше дѣла сѣѣ, сеи прѣниѣи. тѡ вѣзѣмъ ѣзимѣл, злѣто и сѣрѣо, ѣ

\Арк. 317 зв.\

и кѡнамъ на потрѣоу сѣдѣѣше, и мѣ же еѣ дѡлженѣ. и се ѣзимѣл ѡдаѣаше и кѡнѣ за такѡвѣи дѡлѣ. мнѡгажѣ же молѣаше дрѡугѣ сѡ да вѣ цркви гдѣ вѣдѣѣше сѣвѣтѣшлѣшл иконы. И тѣи к немѡу принеоутѣ. и сѣ сѡбнѡвѣ прѡтѣвѣлѣше на своѣхъ мѣстѣхѣ. Вѣ се тѣворѣце да не прѣдѣ боудѣтѣ. пѡнѣже стѣи сѣи рѣкѣ дѣлѣ мнѣхѡ пѡвѣлѣшл и мѣтѣи. и велико се прѣ егѡмъ пѡложѣши. Иѣкѡ рѣче аплѣ пѣвѣлѣ. мнѣ и оуциѣ сѣ мною. пѡелѡужитѣ роуцѣ мой. и ни ѣдиноѡ тѡне хлѣѣл дѡхѡмъ²⁴¹⁹. тѣкѡ и сѣ блженѣи алимпѣи. нѣ

\Арк. 318\

г. члѣсти раздѣлѣлѣше роукодѣлѣе своѣ: ѣдинѣ члѣстѣ на стѣи иконы. ѣ вѣторѡю члѣстѣ вѣ млѣтѣниѡ ницимъ. ѣ трѣтѣю члѣстѣ на потрѣѣ чѣлоу своѣмоу. и се тѣворѣше по вѣлѣ лѣтѣ. не дадѣше сѣѣ пѡкѡл по вѣлѣ дѣи²⁴²⁰. в нѡцѣ на пѣниѣ и млѣтѣѣ оупражнѣше. дѣи же

²⁴¹⁸ Див. Коментар 245.

²⁴¹⁹ 2Сол 3:7-9.

²⁴²⁰ Див. Коментар 246.

приспѣвшѣ, ѿлоучаше сѧ на дѣло прѣзднѣ же николи бѣше видѣти его. но събора црквиного
винѣ ради дѣланѣ ѿлѣчаше николи же. игоуменѣ за многоу его дверодѣтѣ, и чѣоѣ житїе.
псѣтѣви его щеннико. и в таковоу чину щенства доврѣ и бѣо

Арк. 318 зв. \

оугодно пребѣ. и некто ѿ кѣва богаѣтѣ. прѣкаженѣ быи. и много ѿ бохвѣ, и ѿ врачѣвѣ,
врачѣемѣ бывашѣ и ѿ иновернѣ члѣкѣ. искаше пѣмоци, и не получи. но и горшеѣ себѣ
прѣверѣтѣ. и некто ѿ другѣ его понуди его ити в печерскѣи манастѣи и молити некиѧ ѿ
оца. да помѣлѣтѣ сѧ немѣ. сономѣ приведѣноу бѣвшоу, в манастѣирѣ. игоуменѣ повелѣ
напѣити его оубою ѿ клѣдѣзѣ стѣго феоѣоїѧ. главѣ же и лице помазѣша емоу. и акѣе
взвѣсѣтѣ бѣе гноѣмѣ за неврѣтѣе его. **И**ко вѣгати его вѣемѣ смрѣда ради.

Арк. 319 \

онѣ вѣзвратѣ в домѣ свои. плача и сѣтѣоуѧ. и не иеходѣ ѿтѣоудѣ вѣ многои дни смрѣда ра.
и гла кѣ другѣмѣ свои. псѣкѣи срамсѣтѣ лице моѣ чѣожѣ бѣ братѣи моѣи. и стѣренѣ стѣ мѣри
моѣѧ. пѣнеже не с вѣроу прѣидѣохѣ, кѣ стѣѧма, антѣоно и феоѣоїю. еѣ по вѣлѣ дни сѣждаѣ
смрѣти. и пѣздѣ некогода прѣидѣ в сеѣ помѣѣли своѣ съгрѣшенѣѧ. и прѣидѣ кѣ прѣпѣномѣу аѣипѣо.
и покаѣсѧ кѣ немѣ. **Б**лженнѣи рѣчѣ емоу. чѣдо доврѣ сѣтворѣѧтѣ еи. испѣвѣдавѣ бѣи грѣхѣи
своѣ прѣ моимѣ недѣтѣоинѣтѣомѣ. рѣ бо прѣкѣ дѣдѣ, испѣвѣмѣ на сѧ бѣза

Арк. 319 зв. \

кѣнѣ моѣ гѣи. **И** тѣон ѿпѣрѣѧтѣ²⁴²¹ ерѣѣ моѣго. и многоу поѣучѣвѣ его. ѣ сѣ епѣнѣи дѣи. и
взѣмѣ бѣпницѣ. и шарѣбнѣими бѣпѣи. иѣи иконы писѣше и сѣмѣ лице емоу оукраси. и стѣроупѣ
гнонѣнѣѧ замѣзѣ и его на прѣвѣо пѣдѣѣе. и елѣговерѣсѣе прѣтѣвѣри. и привѣдѣ его вѣ еѣтѣвѣноу
цркви печерскоу. и дѣрѣтѣ емоу причѣстѣе стѣлѣхѣ тѣѣнѣ. и повелѣ емоу оумѣитѣ водоу. еѣо же
щѣнниѣи оумѣѣѣѣтѣѧ. **И** тѣоу акѣе спѣдѣоша емѣ стѣроупѣ. и иѣцѣлѣѣ. бѣжѣ ми рѣзоумѣ
блженнѣо. **Х**ѣ еѣ оупѣдѣнѣѧ. **И**ко еѣ прѣкаженнѣо иѣцѣлѣвѣ. и пѣвѣ

Арк. 320 \

лѣ емоу щѣннико пѣказѣтѣ. принѣртѣ дѣрѣ за сѣщѣенѣе его. и иѣце оубо и сѣ стѣнѣи еѣгѣѧ
вѣлѣчнѣѧ. **И**ко и хѣ сѣпѣѧго иѣцѣлѣвѣ. и не тѣоу акѣе прѣзрѣѣ. и повелѣ емоу ити кѣ сѣлоуѧмѣи
коупѣѣи иѣзмѣитѣ²⁴²². тѣѣкоже и сѣи блженнѣи прѣже бѣпѣи оукрашѣтѣи. и оѣвѣрѣзѣ смѣрдѣѣѣи
неврѣра ради чѣтѣ же тѣворѣтѣ. и сѣлоужѣтѣемѣ еѣи. да итѣи ѣвѣщѣнниѣи сѣ нѣмѣ оубѣдѣ чѣдѣи.

²⁴²¹ Дописано на верхньому березі: нечѣтѣѣ.

²⁴²² Див. Коментар 248.

Водѡю же того сѡмѡвъ. не токмо телѣныи прокѣ сѡчисти. но и дшѣвыи. тогои ищѣлѣйнаго правнѡукъ, сѡковѣ кивѡтъ златомъ. на стѡю трапѣзю. за сѡчищѣнїе того. и егѡ скорѡму ищѣлѣнїю

Арк. 320 зв. \

вѣи ѡудивїша. рѣ же к нїмъ прѣпѣныи алимпїи. братїе внимайте емоу рѣкшѣмоу не мѡжетъ рѣкъ двѣма гнѡма рѣкѡтати²⁴²³. ꙗко же и сїи прѣ. порѣкѡти врагѡу. чѣрсѡвѣнїа грѣхѡмъ. пѡслѣдїи прїиде къ егѡу. ѡчѣлѣва ео прѣже ипѣнїа евогѡ. и еолма прѡкѣза нападѣ на нь, невѣрѣтвїа рѣди егѡ. прѡсїте ео рѣ гѣ. и не прѡсто прѡсїте и прїимѣте²⁴²⁴. ꙗ егдѣ поклѣва еѣ и менѣ поелѣха портѣви. и скорѣи на млѣтъ егѡ ѡщѣдри. и ѡнде ищѣлѣвъ в дѡмъ евои елѣва еа. и того рѡжшѡю прѣтѣю мѣръ. и прѣпѣныхъ сѡщѣ нашїи антѡнїа. и фѣѡ

Арк. 321 \

їа. и елѣйнаго алимпїа. еѣ ео нѡвыи намъ, ѣелиеи. иже несѡмана еѣрѣнина ѡ прѡкѣзы ищѣли²⁴²⁵. И нїкъ некѣто мѡужъ хрѣтѡлюбѣецъ, ѡ того гѣрѣа кїева. цѣкви еевѣ портѣви. и вѣхѡтѣ еѣтворїти цѣкви на ѡукрашѣнїе. великїи иконъ. е. дѣнѣва. и двѣ намѣстнїкїи. сїи же хрѣтѡлюбѣецъ. вѣдѣтъ еребрѡ двѣма мнїхѡма. манастырѣ печѣркагѡ. да еѣтворѣ рѣ, ез алимпїемъ. и е хѡщѣтъ вѣзметъ ѡ кѡнъ. сїи же мнїи нїчтѡ же рѣкѡша алимпїевн. ꙗ вѣзѣта ѡ мѣжа елїко хѡтѣѣта. и пѣкѣ хрѣтѡлюбѣецъ послѣ ко мнїхѡма. ꙗще иконы

Арк. 321 зв. \

еѣдѣланы еѣ. сѡнї же рѣѣта. ꙗко еѣще златѣа трѣкѡѣѣтъ. И пѣкѣ вѣзѣша ѡ хрѣтѡлюбѣца златѡ, и иѣтерѣѣта. и пѣкѣ нарѣчїе вѣспѡустнїѣта мѣжеви. глѣбше на стѣго еїѣ. ꙗко и еѣще прѡсїтѣ толїксѣ елїко вѣзѣто. ѡн же хрѣтѡлюбѣецъ е радѡстїю вѣдѣ. и по малѣ пѣкѣ чѣрнорїзїца рѣкѡтѣ ꙗ еѣще алимпїи тѣвнїка же трѣкѡѣѣтъ. хрѣтѡлюбѣецъ рѣчѣ. ꙗще и десѣтїжѣ вѣпрѡсїтѣ тѡ дѣмъ. тѡкѡмо елѣвнїа егѡ хѡщѡу и млѣвы. и дѣла рѡуѣ егѡ. алимпїевн нїчтѡ же вѣдѡущѣ сѡ еѣмъ. е мнїи тн еѣтворнїѣта. прїемлѣѣтъ ѡуко мѡужъ хѡтѣлѣ вїдѣтн, ꙗще

Арк. 322 \

икуны написаны еѣтъ: сѡнѣ чѣрнорїзїца вѣзвѣртнїѣта емоу. тѣко глѣѣ. ꙗко алимпїи поїмавѣ златѡ и еребрѡ. и е лїхѡѡ. и не хѡщѣтъ пнѣлїти иконъ тѣвои. хрѣтѡлюбѣецъ же тѡн прїиде в манастырѣ ез многѡу дѣвѣнїю. и вѣхѡдї къ игоуменѣ нїконѣ. хѡтѣлѣ вѣзвнїгѡути крамѡлу на прѣпѣнаго алимпїа. игоуменѣ прїзѣвѣвъ егѡ, и рѣ емоу ератѣ, чѣтѡ еѣ неправѣда еїа еѣ ѡ тѣвѣ

²⁴²³ Мт 6:24; Лк 16:13.

²⁴²⁴ Мт 7:7-8.

²⁴²⁵ Див. Коментар 249.

ѣнѣи на́шемоу, мно́гажѣ бо моли́въ тѣа да́ти что хо́щешѣи. ѡногдѣ что́не пи́шешѣи. Бл҃же́нныи́ же рече́. Сѡче чѣ́нныи́ вѣ́рѣтъ тѣо̀л҃ ст҃ни. ꙗ́кѡ никогдѣ ѡ́мѣхѣтъ ле́норѣи сѡ дѣ́

|\ Арк. 32 зв. |\

лѣ́ се́мъ. нѣ́че же не свѣ́мъ сѡ че́мъ гл҃ешѣи. ѡго́уменѣ́ рече́ ꙗ́ко трѣ́и цѣ́нѣи взѣ́лѣ ѣ́и. ѡ се́дмѣи ѡ́нонъ. ѡ се́ ꙗ́ко на сѡблѣ́неніе то́моу пѡвеле́ша прине́рѣи дѣ́кѣи ѡ́нонѣи. мни́хѣи призва́ти ѡ́мѣшѣи цѣ́нѣи на сѡблѣ́неніе е́го, да прѣ́тѣа сѣ́ нѣмъ. пѡслѣ́ннѣи видѣ́ша тѣ́а ѡ́нонѣи напѣ́саны, сѡло́ хри́стѣи, ѡ́ прине́рѣша прѣ́ ѡ́го́умена. ꙗ́же видѣ́ше всѣ́и о́уднѣшѣа. ѡ́ о́ужасѣи бѣ́шѣа. сѣ́ трѣ́петѡ́ нѣица падо́шѣа. ѡ́ поклони́шѣа не́рѣкѡтѡворѣ́ннѡмѡ О́бразѡу гѣ́ на́шего ꙗ́сѣа х́а. ѡ́ прѣ́чѣтѡи е́го мѣ́ре, ѡ́ стѣ́хѣтъ е́го. ѡ́ прѣ́сѡмѣ́е вели́ка сла́ва сѡ се́мъ въ вѣ́мъ гѣ́рѣдѣ́ кнѣ́вѣе. прѣ́и

|\ Арк. 323 |\

до́шѣа же сѡ́нѣ мни́ха. гла́вшаа̀ на бл҃же́ннаго. не вѣ́доу сѡ се́ ни́что же. **И** на́ша стѣ́зѣ́ти сѣ́ ѡ́нѣи мѣ́мъ тѣ́ако гл҃ѣи. ꙗ́ трѣ́и цѣ́нѣи взѣ́лѣ ѣ́и. **И** ѡ́нонъ не пи́шешѣи. ѡ́вѣ́щѣ́ше всѣ́и тѣ́ма рѣ́ша. ѡ́ се́ нѣ́че ѡ́нонѣи бѣ́омъ напѣ́саны со́утѣ. **Сѣ́и** же видѣ́ше. ѡ́ о́ужасѣшѣа сѡ бѣ́шемоу чю́деи. **Сѣ́и** же чѣ́рнорѣ́ца. кра́шаа̀ мѣ́нѣи сѡблѣ́ненѣи бѣ́шеа. ѡ́ ѡ́ вѣ́хѣтъ вѣ́щѣи ѡ́па́дѣа. ѡ́ ѡ́згнѣ́на бѣ́ста ѡ́ мѣ́нѣи пѣ́чѣ́ркаго. нѡ́ ѡ́ тѣ́ако своѣ́а злѡ́бы не сѡ́ртѣ́тѣа. гл҃ѣе х́а́лоу на бл҃же́ннаго. ѡ́ вѣ́е гл҃ѣе. ꙗ́ко мѣ́и се́мѣи напѣ́саны ѡ́нонѣи. гнѣ́ же не—тѣа²⁴²⁶ тѣ́е

|\ Арк. 323 зв. |\

не хо́тѣа да́ти ѡ́мъ мѣ́зды. ѡ́ се́ замѣ́слилѣ́ е́ ли́шѣвѣ́ наю́ на́ймѣа. ѡ́ солга́рѣа на́ ны. ꙗ́ бѣ́омъ напѣ́сана со́утѣ. ѡ́ не со́утѣ сѣ́мѣи вѣ́о́бращѣ́нѣа. **И** тѣ́ако о́урѣ́вѣ́ста на́рѡ́ прирѣ́кѣ́щѣе на пѡзо́рѣ тѣ́хѣ. ѡ́ хо́тѣ́щѣи ѡ́мъ пѡклони́ти сѣ́и же вѣ́зѣ́рѣнѣа. ѡ́ се́го́ рѣ́а лю́дѣи вѣ́рѡвѣ́ша мни́хомъ. сѡблѣ́гѣ́щѣи ѡ́нѣи бл҃женнаго²⁴²⁷. нѡ́ вѣ́ прѡ́славлѣ́тъ стѣ́а сво́а. ꙗ́ко́ рече́ гѣ́ вѣ́ ѡ́нѣи. не мо́жетѣ́ гѣ́а о́у́крѣ́ти вѣ́рѣ́у го́рѣи стѣ́а. нѣ́же вѣ́жѣ́ютѣ́ свѣ́чѣ́лѣ́нѣи, и по́ставлѣ́ютѣ́ пѡ́ со́о́удѡмъ нѡ́ на свѣ́щѣ́нѣице́ да свѣ́чѣ́тъ вѣ́е́мъ прихо́дѣ́щѣи²⁴²⁸. тѣ́ако́

|\ Арк. 324 |\

ѡ́ се́го́ прѣ́пѣ́наго ѡ́нѣи. не о́урѣ́вѣ́тѣа до́бродѣ́телѣ́ное житѣ́е. до́нде же и до́ кнѣ́а владѣ́мера, чю́до бѣ́ше сѡ ѡ́нонѣи. бѣ́рѣ́е нѣ́когдѣ ни́цево волею е́жѣ́ю. ѡ́ пожа́ра згорѣ́ пѡдо́лѣе вѣ́²⁴²⁹. ѡ́ тѣ́а цѣ́ркви згорѣ́ вѣ́нѣи же х́а́оу ѡ́нонѣи стѣ́а. ѡ́ пѡ́ пожа́рѣ сѡ́рѣ́тѡшѣа. **З.** ѡ́нонъ тѣ́хѣ цѣ́лы. ѡ́ цѣ́ркви вѣ́а изго́рѣ́. **И** се́ сла́шавѣ́ кнѣ́а, ѡ́де видѣ́ти бѣ́шеаго тѣ́амо чю́деи, е́ сѡ ѡ́нонѣи.

²⁴²⁶ Закреслено в оригіналі.

²⁴²⁷ Див. Коментар 251.

²⁴²⁸ Мт 5:14-15.

²⁴²⁹ Див. Коментар 252.

како единою ноцию писаша ежимъ мановенемъ. и прелаби вѣ творца, съдѣбавшаго предивнаа чюдеса. млтѣми оугодникъ н²⁴³⁰ свои, антониа, и фесодоиа. Взем же бл

\Арк. 324 зб.\

димеръ единому икону стюю ецѣ. и посла въ гл рортѣвъ. в тѣмо стюю цркви юже га създа. иже и доиѣ стѣи и же азъ самъ видецъ бѣ. ѣ при мнѣ сътвориса в рортѣвъ. цркви пашиса. И тѣ икона без вредна пребѣтъ. и вносенѣ бѣ въ древяную црковь. гаже и згсорѣ ѿ пожара. иконѣ тѣ без вредѣ пребѣ. ни знаменѣ огненаго на себѣ имоуци²⁴³¹. и прѣде ко иному сказанѣю. ѣже со блженемъ алимпѣи. и нѣ нѣкто хртѣлювецъ. дѣтъ семѣ блженному икону писати. по малѣхѣ днѣхъ. разеолѣса блженниѣ алимпѣи. и

\Арк. 325\

кѣиѣ же стюю и не написанѣ. Бгѣлювецъ притѣжаше блженному. рече к нему блженниѣ и чѣдо не приходѣ ко мнѣ, ни стѣжѣи ми. нѣ възверзи на гѣ печѣль своѣю. ѣже со иконѣ тѣ сътвори, гаже же хѣщеть. икона ти въ своѣи прѣзди на своѣмъ мѣстѣ стѣнеть. и прѣдѣла моужъ. пѣнѣже икона дв прѣздики написанѣ. и вѣроуѣ словѣи блженнаго. нѣ в доѣ своѣи рѣуѣса. и прѣде пакы бгѣлювецъ онѣ наканѣнѣ оупѣнѣ. хотѣ възати икону и видѣ и не написану. блженнаго алимпѣи велми боляѣ стюю. и двѣжаа емоу глѣ.

\Арк. 325 зб.\

почтѣ не възвертиѣ ми еи своѣѣ немѣци. и азъ бѣ далъ иному икону писати. дабѣ прѣздики свѣтелѣ и чѣнѣ бѣлѣ. и нѣ же прѣрамѣл ма еи. оудрѣжавъ икону. кѣ нему же блженниѣ и крѣтѣѣ ѿвѣца. брѣте. егда се лѣнѣстѣю сътвори. или невѣзможно бѣ икону своѣѣ мѣре словѣмъ написати. а ео ѿхождѣ свѣта сеѣо. гаже гѣви ми гѣ. и по моѣмъ ѿшертѣи блѣко оутѣшѣтѣ тѣ бѣ. мѣ тѣи ѿнде ѿ неѣо печѣлюѣ в доѣ своѣи. по ѿшертѣи же егѣ видѣ нѣкто юноша свѣтѣ и взѣмъ вѣпницѣ, начѣ писати икону. агѣпѣи (sic!) же мнѣвъ

\Арк. 326\

гѣко разгнѣбѣса наѣ гнѣ иконы. и писѣа иного приѣлѣ ѣ. понѣ ипрѣва. акы члѣкъ блше нѣ и икѣрѣтъ дѣлѣ. сеѣо ееплѣтна показѣ. свѣогдѣ ео злѣтѣо покѣлѣдыбашѣ икону. свѣогдѣ на кѣмени вѣпы творѣше и вѣемъ писѣше. и въ. г. чѣи икону написѣ. и рѣ со кѣлоугѣре едѣ чтѣ недѣртѣочно. или чѣмъ грѣши. прѣпѣниѣ рече. дѣбрѣ сътвориѣ еи. вѣ помѣжетѣ тѣвѣ. свѣло

²⁴³⁰ Закреслено в оригіналі.

²⁴³¹ Див. Коментар 253.

хитрѡ написати, сѣю иконоу, сѣ товою съ дѣлалъ ю ѿ. Вечерѡ же припѣвшѡ. и сѣ невидимъ
бѣитъ съ иконою. гнѣ же иксѡны бѣ сна прѣбѣи всѡ ноци

\Арк. 326 з6.\

ѡ печѣли. понеже не бѣ иконы на прѣзники. недобрѡина сѣе и грѣшна нарицѣла такобыла
блѣти. и възтѣвъ оубо иде въ цркви. да тѣло плачетѣа своего сзгрѣшенїа. и ѡверзе двѣрь
цркви. и видѣ иконоу сїающѡ на мѣртѣе своѣмъ. и падѣ ѡ стѣраха. и мнѣвъ гѣко привидѣнїе
нѣкое ѡви емоу. бѣенѡе же мѣло ѡ стѣраха. разоумѣвъ гѣ икона ѿ. въ трѣпетѣ и оужасти
мносѣе бѣвъ поманувъ гѣи прѣпагѡ и тѣкъ и възвѡудѣ домѣшнїа своѣ. сѡни же с радостїю
тѣко въ цркви съ свѣщїами и с кандѣлы. и видѣша ико

\Арк. 327\

ноу сїающѡ пѣче глнца. и падѡша ница на земли, поклонїшасѣ иконѣ. и лобызѣша с
вѣелїемъ дѣа. егѡубеѣтѣ тои прїиде къ игоуменуу. и начѣ повѣдати сзтворѣшеа чѡдо. ѿже
сѡ иконѣ. и ви²⁴³² идоша къ прѣпѣному ѡлїмпїю. и видѣша егѡ. и възпросї егѡ игоуменъ,
оубо. како и кѣмъ написана бѣ икона. онѣ же повѣда имъ всѣ ѿже видѣ. гѣко ѡглѣ ѿ рече
написѣ ю. и сѣ прѣртѡиѣтъ полчи мѣ хотѣ. и сїѣ рекъ предѣртѣ дхѣ. и сѣгѡ опраѣавше негѡша
въ цркви. ѡбѣчное прѣнїе на нїмъ сзтворѣше. полсѡжїша егѡ

\Арк. 327 з6.\

чѣно бѣ печерѣ съ прѣпѣными сѡщїи²⁴³³. да и нѣсъ сподѡенѣ гѣ м²⁴³⁴ ми и хѣ и неѣвѣтїа
ѡ сѣтѣи лѡвѣцаго нѣсъ дѣвола. и сѡберѣтѣа бѣ мѣртѣе оца ѡнтѡнїѣ и фесѡдѡїѣ. и призовѣмъ
брѣтїе блѣжїннѣа тѣлѣ сѡца и чѡдотѡрѣа. помѡщїнїкы. и мѣтѣнїкы тѣлѣ сѡберѣтїи къ гоу
егѡ. ѿже не ѡлѡучѣномъ нѣмъ бѣти. прѣпѣнѣ тѣхѣ чернорїзѣцѣ. ни ѡверѣженѡмъ ѡ блѣжїннѣа,
и сѣтого мѣртѣа. и прѣнепорсѡчнѣлѣ и прѣтѣлѣ дѣылѣ жнлї²⁴³⁵ не лїшеномъ бѣти. ѿже с²⁴³⁶
мѣ²⁴³⁶ сѡвѣщїѣлѣ. нѡ потѣщїмѣлѣ и прѡчѣа днї своѣ бѣ покѣлїнїи прѣпрѡводїти и оубодїти

\Арк. 328\

хѡ егѡ. емоу слава съ сѡцѣмъ, и съ сѣлїмъ дхѡмъ. нїѣ и прїсно и въ вѣкѣи вѣкѣи (sic!)
вѣкомъ ѡлїнѣ.

²⁴³² Дописано на берегах: вкѡнѣ.

²⁴³³ Див. Коментар 254.

²⁴³⁴ Втрата тексту.

²⁴³⁵ Втрата тексту.

²⁴³⁶ Втрата тексту.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.²⁴³⁷

\Арк. 136\

В то днь²⁴³⁸ прѣпѣны ѡцѣ нашѣ Спиридон²⁴³⁹. ѿ Никодима.

пѣвнѣхъ въ печарскомъ монастыри:

ѿи ѡбъ прѣпѣныи спиритонъ бѣше невѣжа словѣ. но не разумомъ не ѡ града бо приде в чернечьствѣ но ѡ некоего ела. въспрѣать стѣра бжїи въ рцїи си. нача оучити книгамъ. ѿ ѿзвѣче бѣ псалтѣи ѿзвѣстѣ²⁴⁴⁰. повелѣниемъ ѿгоумена пѣмїна постника. печаше просфоры. ѿ с нимъ братѣ некто нїкодимъ ѿименемъ²⁴⁴¹. емоу единомумену. ѿ единоравенъ. ѿже доврѣ послужилъ. ѿ въ пекалицѣ за мнѡга лѣта. чисто ѿ непорочно свѣршишише свою службу. бжнїи же спиритонъ. ѡнеже приде в пекалицѣ. ѿ не ѿзмѣни своѣго пѣвнѣга ѿ трѣда дѣховнаго. но свою работѣ свѣршилъ съ вѣщемъ говѣнїемъ. ѿ съ стѣрахомъ бжїимъ. жерѣтвѣ чистѣ своѣго трѣда приносѣ бѣи. плѣ же ѿже жерѣтвѣ ѡ того приносилъ. ѿ вѣхъ ѿ за вѣа всемогущемоу боу вѣрѣ прѣтани псалтѣрь поѣше. ѿ тѣ на вѣлкѣ днь скончала. ѿли дрова стѣкѣ. ѿли тѣрѣто мѣла. ѿ сїе вѣ прѣтани въ оутѣхъ ѿмѣлаша. ѿ емоу некого сѣбичнѣю работѣ свѣршилъ. съ вѣщемъ говѣнїемъ. приоучилъ некого емоу бжнїи бжїи пѣци, ѿко же ѿ вѣга. на ѿпеченїе просфорамъ. ѿ ѡ пламени сѣгнаго загѣрѣла покровѣ хрѣмоу. сѣн же вѣземъ мантїю свою ѿ закрѣ оутѣе пѣци. ѿ свитѣ же своѣи забѣла въ роукава. ѿ сїю вѣземъ тѣчаше на кладѣзѣ ѿ тѣу наливѣ воды

\Арк. 136 зв.\

скоро тѣчаше. зовѣи братїю да оугалять пѣць. ѿ храмъ братїа же прѣтекше видѣвша днѣнѣ вѣць. како не ѿзгорѣ риза. ѿ не ѿстече вѣда ѡ свитѣ си же оугасиша ѿлѣ сѣгненѣ²⁴⁴². мнѡга же тѣцанїа трѣбѣ. еже въспоманѣти вѣхъ добродѣтелихъ. ѿ похвалити ѿ вѣлажити ѿ. не ѡ прѣваго оубѣ на дѣлѣть чѣ. гоу помолише ел ѿ томоу оубѣднѣа тѣвораше. но ѡ оубѣнѣи бѣгу еѣе. прѣдаша. ѿ мнѡга лѣта пожилъ. ѿ въ доврѣ стѣрѣи къ гоу ѡндоша ѿ нї единого днѣ ѿ чѣ правила своѣсѣ ѿзмѣниша насажѣни бѣ бѣша. в домоу вѣжїа мѣре. тѣи процѣвѣтѣуть въ двѣрѣхъ бѣ нашего. ѿ еце оумножатѣ въ стѣрѣи мѣрѣтѣ.

²⁴³⁷ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

²⁴³⁸ 31 жовтня.

²⁴³⁹ Див. Коментар 234.

²⁴⁴⁰ Див. Коментар 239.

²⁴⁴¹ Див. Коментар 238.

²⁴⁴² Див. Коментар 240.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.²⁴⁴³

\Арк. 437\

Въ то̃ днь прѣнѣ сѣца нше Длѣпѣ²⁴⁴⁴. Нѣонѣ.

Въ елѣнѣ алѣпѣи поргтриженѣ бѣ. при игжменѣ нѣконѣ²⁴⁴⁵. добрѣ извыкѣ хитротѣи нѣконѣи. и нѣконы писати хитрѣ бѣ сѣло. сѣи же хитротѣи наѣчитѣлѣ възхотѣ. не богаѣтва рѣ, нѣ бѣ рѣ рѣтѣборашѣ. работашѣ ко елѣко дѣлѣно бѣ бѣ. игжменѣ и бѣи бѣратѣи

\Арк. 437 зв. \

пѣише нѣконы. и ѿ егѣ ничтѣ възимашѣ. и ѿ егѣ ничтѣ възимашѣ. лице лѣ кога не имашѣ дѣла бѣтѣ сѣи прѣнѣи. то възимал възимал златѣ и рѣбѣрѣ. и еже нѣкона на потрѣбѣ. и дѣлаше им же дѣлѣнѣ бѣ. и ѿдавашѣ нѣконы за такавѣи дѣлѣ. многѣждѣ молѣшѣ дѣлѣи своѣ. да въз цѣркѣи гдѣ бѣдѣвшѣи. сѣбѣтѣшѣла нѣконы. и тѣи кѣ немѣу принѣжѣ. и сѣа сѣеновѣнѣ поргтавлѣшѣ на своѣ мѣртѣ. бѣ то тѣборѣшѣ. да не прѣздѣнѣ еждѣ. поне рѣи сѣи рѣкодѣлѣи мнѣхѣ полѣшѣ (sic!) имѣтѣи. и велико е прѣ егѣ положишѣ. тако же рѣ апѣлѣ павѣлѣ. мнѣ же ежѣи рѣ мнѣо. поглѣжитѣ рѣцѣ моѣ и ни единогѣ тѣне хлѣбѣ дѣ²⁴⁴⁶. тако и сѣи елѣнѣи алѣпѣи на тѣи чѣлѣи рѣдѣлаше рѣкодѣлѣи своѣ. едѣнѣ чѣ на рѣгѣлѣ нѣконы. а вѣторѣо чѣ въз мѣтѣнѣи нѣцѣи. а тѣрѣтѣо чѣ на потрѣбѣ тѣлѣ своѣмѣ. и е тѣборѣшѣ бѣа лѣтѣа. не дадѣшѣ бѣтѣ оупокоѣ по вѣлѣ дѣи²⁴⁴⁷. въз ноцѣи на пѣнѣи и мѣтѣжѣ оупрѣнѣшѣ. дѣи же прѣпѣвѣшѣ ѿлѣжѣашѣ еѣе на дѣло. прѣздѣнѣ нѣколѣи бѣшѣ бѣдѣтѣи е. нѣ и рѣбора цѣркѣвнагѣо вѣнѣи рѣ дѣла не ѿлѣчѣшѣ нѣколѣи. игжменѣ же за мнѣо жѣо егѣ дѣборѣдѣтѣлѣ чѣтѣноѣ егѣ житѣи. поргтавѣи егѣ сѣенѣнѣи. и въз такавѣо чѣнѣ сѣенѣничѣтѣа добрѣ и вѣоуѣсѣнѣе прѣбѣи. и нѣкѣтѣо ѿ кѣва богаѣтѣи. прокаженѣ бѣ. и мнѣо ѿ вѣлѣхѣ. и ѿ вѣрѣвѣ вѣрѣноѣ бѣшѣ. ѿ нѣовѣрѣнѣи чѣкѣ нѣкашѣ помѣци

\Арк. 438\

и не полжчи. но и горшеѣ еѣтѣ прѣсѣрѣтѣе. и нѣкѣтѣо ѿ дрѣ понжѣи егѣ, итѣи въз пѣчѣкѣи мѣнѣртѣи. и молѣти нѣкѣи ѿ оцѣ да помѣлѣтѣлѣа сѣ не. сѣномѣу прѣвѣденѣ бѣвшѣ въз мѣнѣртѣи. игжменѣ же повѣлѣ напоитѣи егѣ ѿ клѣдѣзѣ рѣгѣо дѣсѣлѣа. главѣ и лице елѣ

²⁴⁴³ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середины XVI ст. з Святооунуфрѣвѣскогѣо монастиря у Львовѣи.

²⁴⁴⁴ Див. Коментар 235.

²⁴⁴⁵ Див. Коментар 245.

²⁴⁴⁶ 2Сол 3:7-9.

²⁴⁴⁷ Див. Коментар 246.

помазаша. и а҃гїе вѣскїпѣ бѣ гнѡѣ за невѣрѣтвїе єго. іако вѣгати вѣмѣ смрада радї. сѡн же вѣзвратиса вѣ дѡмѣ своѣмѣ плачаєа и рѣтѣа. и не исхожаши ѿтѣдѣ вѣ многї днї смрада радї. и гла кѣ дрдѣмѣ своѣмѣ. покрїи срамотѣ лицѣ мое. чїо бѣ братїи моеїа. и страненѣ снѡмѣ мѣре мѡеа. поне кѣ стѣмѣ прїидѡ не сѣ вѣроѡ, антѡнїю и дѣсѡнїю. вѣ по вѣлѣ днї сѡжїдала сѣмѣрїи. и поздѣ нѣкогда прїидѣ в себѣ, помѣсли своа сѣгрѣшенїа, прїидѣ кѣ прѣпѡеномѣ алаїпїю. и поклаєа кѣ нѣмѡ. бжєннїи рѣ кѣ нѣмѡ. чїа добрѣ сѣтворїи єи исповѣдавѣ єѡу грѣхѣ своа. прѣ моѣмѣ нѣдѣсїнїтѣсѡ. рѣ бѡ прѣкѣ двѣ. исповѣ на єа бѣзаконїа моа гѣи. и чѣ ѿпѣстї нечѣстїа сѣца моєгѡ. и много поѡучивѣ єго єжѣ сѡ спѣнїи дшїи. и вѣзѣ вѣпницю, и шаровнїмнї вѣпнї, и мнї жѣ иконы пїєа. и єи лице ємѡ ѡукраєи. и стѣпнї гнонїа замѣзавѣ. и єго на прѣвоѣ поєїє и єгѡбѣразїє прѣтворїи. и прїведѣ єго вѣ вѣчѣвнїю цѣркѣвѣ печѣкѣ, да ємѡ причастїє стѣмѣ тѣннѣ. и повѣлѣ ємѣ ѡумѣтиса вѡю.

Арк. 438 зв. |

єѡ сѣеннїи ѡумѣваютѣа. и тѣ а҃гїе ипѣдоша ємѣ стѣрѣпнїи и ищѣлѣ. вѣ бжєннѣгѡ рѣзѣ²⁴⁴⁸ рѣзѣ хѣ єѡу пѣсѣлѣ. и іако вѣ прокѣженнѣгѡ ищѣлѣвѣ. и повѣлѣ ємѡ сѣеннїкѡ поклазѣтї. и принѣстї да за сѡщѣщенїє є. ищѣ ѡѡѣ стѣмнї вѣгѣа вѣлнчанїа. іако іїє слѣпа ищѣлѣвѣ. и не тѣла прозїи. и повѣлѣ ємѣ итї кѣ сїлѣамнїи кѣпелї²⁴⁴⁹, и измѣтї. чѣко и єє бжєннїи. прѣ вѣпнї ѡукрашѣ. сѣбра смрѣдѣцїи невѣрїа рѣ чѣ жѣ творитѣ. и сѣжїтѣлѣ бжїи. да и тї сѣбѣщнїи сѣ нї єждѣ чюдєнї. водою тѡгѡ сѡмѣвѣ, нѣ чѣкмѡ чѣлєннї прокѣ сѡчїстї. нѣ и дшѣвнї. тѡгѡ ищѣлѣнѣгѡ прѣвнѣкѣ. сѣковѣ кнѣвѣ златѣмѣ на стѡѡ трапѣзоѡ. за сѡщнїє тѡгѡ. и сєгѡ сѡроумѣ ищѣлѣнїю, вѣснї ѡднѣвнїа. рѣчѣ кѣ нї бжєннїи алаїпїи. брѣ вѣннїмѣтѣ сѣмѣ рѣкшѣмѡ. не можѣ рѣбѣ двѣмѣ горѣнѣмѡ рабѡтѣтї²⁴⁵⁰. іако и єє порабѡтиса вѣрѣгѣ. чѣробанїа грѣхѣсѡ. послѣднї прїидѣ кѣ єѡу. ѿчлѣвнѣ прѣ спнїа своєгѡ, и кольмнї прокѣза нѣпадѣ на нѣ, невѣрѣтвїа радї єгѡ. пронїтѣ бѡ рѣчѣ гѣ. и нѣ прѡртѡ пронїтѣ. нѣ сѣ вѣроѡ пронїтѣ и прїмѣтѣ²⁴⁵¹. єгда поклаєа кѣ єѡу. и менѣ поєлѣха порѣвнї. и сѡрѣнї на мѣтѣ єгѡ ѡщѣрїи и щѣлнї. и ѿндѣ ищѣлѣвнїи вѣ дѡмѣ своѣмѣ слава бѣ. и тѡгѡ рѡжшѣмѡ прѣчѣжѡ мѣрѣ. и прѣпѣннї ѿцѣ нашнї антѡнїа и дѣсѡнїа.

Арк. 439 |

и бжєннѣгѡ алаїпїа. єє бѡ новнїи на нѣлїєнї. иже нѣѡма сїрїанннѣ ѿ прокѣзѣ ищѣлнї²⁴⁵². и ичѣ нѣкѣтѡ мѣ хѡлїєцѣ ѿ тѡгѡ же града кнѣвѣ. цѣркѣвѣ сѡбѣ порѣвнї. и вѣсхѡтѣ сѣтворїтї цѣкѣннї

²⁴⁴⁸ Закреслено в оригіналі.

²⁴⁴⁹ Див. Коментар 248.

²⁴⁵⁰ Мт 6:24; Лк 16:13.

²⁴⁵¹ Мт 7:7-8.

²⁴⁵² Див. Коментар 249.

на оукрашеніе великіи иконъ. е двѣиже. и двѣ намѣртнии. сии же хольбецы вѣдѣ сребро двѣма мнѣхѣма монартырѣ печекаго. и доки иконныи: да сътворѣ рѣ съ алиппем, и еже хоще възмѣ ѿ иконъ. сии же мнѣи. ничто же рекоша алиппевѣ. а възвѣста ѿ мѣжѣ елико хотѣста. и пакы хольбецы поглѣ къ мнѣхѣ. аще иконы егѣ съдѣланы еж. сѣни же рѣста. іакѣ ещѣ злата трѣежѣ. и пакы възвѣша оу хольбеца златѣ. и итерѣста. и пакѣ наречіе възпѣтиста мѣжеви. глѣвше на стѣго ице, іакѣ ещѣ прои. толико елико възвѣ. он же хольбець. съ радѣстию, и по малѣ пакы чрѣноризци рекоста. ещѣ алиппе толико трѣежѣ. хольбець же рѣ аще до деѣтижѣ възпрои то дѣ. тѣкмо елѣни егѣ хощѣ и мѣтѣи и дѣла рѣкѣ егѣ. алиппевѣ ничто вѣдѣжѣ сѣ е. еже мнѣи тѣи сътвориша. пригласѣ оубѣ мѣ хотѣ видѣти. аще иконы еж написаны. сѣнѣ чрѣноризца. възвѣтиста емѣ тако глѣвше. іакѣ алиппи поймавѣ златѣ и сребро съ мѣхѣ, и не хоще писати иксѣ тѣи. хольбець же тѣ. приде въ монартырѣ

Арк. 439 зв. \

съ многою дрѣжиною. и възходѣ къ игжменѣ никонѣ. хотѣ и възвѣнгитѣ крамолю на прѣнаго, алиппа. игжмен же призва алиппа и рѣ емѣ. братѣ что е неправѣ іа бѣ ѿ тебе сѣи нашѣмѣ. многожѣ еѣ молѣ тѣ. да възмѣши что хощѣши, иногдѣ тѣне пишѣши. елѣнныи рѣ. сѣче чѣнѣи вѣ тѣоѣ стѣни. іакѣ никогдѣ имѣ лѣнорѣи сѣ дѣлѣ е. нинѣ не съвѣ сѣ чѣ глѣши. игжмен же рѣ. іакѣ гѣ ценѣ възвѣлѣ еи ѿ зѣ иконъ. а иконѣ не пишѣши. и е іакѣ на ѣличеніе томѣ. повѣлѣша принѣсти доки иконныи. мнѣхѣи призваѣти имавѣшаѣ цѣнѣ на сѣличеніе егѣ. да прѣтѣѣ съ нѣ. поглѣни же видѣша тѣиѣ иконы написаны. сѣло хѣтѣи, и принесѣша рѣ игжмена. аже видѣша вси и оудивѣша. и оужаснѣ бѣвше, съ стѣхѣ на земли нѣ пѣдоша. и поклонѣша нержкотворѣннѣмѣ сѣроу гѣ нашѣго іѣ хѣ. и прѣтѣи егѣ мѣри и стѣи егѣ. и прочѣѣ елики слава сѣ нѣ. въ вѣ гѣдѣ кнѣвѣ. придоша сѣнѣ мнѣхѣ. глѣвшаѣ на елѣннаго. не вѣдѣша ѿ еѣ ничто, и начаѣ стѣзатиѣ съ алиппѣ, тако глѣвше іакѣ трѣи цѣны възвѣлѣ еи. иконъ не пишѣши. вѣвѣцѣвше вси рѣша. и е нинѣ иконы еѣмѣ написаны еж. іа видѣвше и оужакоша сѣ бѣвше чюдѣи. іа чрѣноризца кѣвшаѣ монартырѣ сѣличена бѣвша. и ѿ вѣвѣ вѣциѣи ѿпашѣ. и

Арк. 440 \

згнѣнѣ бѣтѣ ѿ монартырѣ печекаго. но и такои своѣ не сѣтавѣста. глѣвше хѣлѣ на елѣннаго, и вѣвѣ глѣвциѣ. іакѣ мѣ написали иконы. гнѣ же тѣ не хотѣше дѣти на мѣ. е замѣлиѣ еѣ лишѣвѣ наѣ наѣмѣ. и елѣгѣ на иконы. іакѣ егѣ написаны еж. а не еѣ имѣ възвѣрѣжѣнѣ. и тако оутѣвѣста нарѣ, прѣтѣкаѣвѣ на позѣ тѣ иконъ. и хотѣциѣ и поклонѣти. сии же възвѣранѣста. и еѣго рѣ людѣ вѣрѣвѣста мнѣхѣ. сѣлѣгѣвциѣ елѣннаго

а́лїпїа²⁴⁵³. нѣ просла́вѣе стѣла́ своа́. іако́ рѣ́ гѣ въ є́вѣліи. не може́ гра́ о́укрытіеа́ вѣрѣхъ́ горѣ́
 стгоа́. нѣ вѣзжгаю́ свѣтѣ́нїа²⁴⁵⁴. и́ портавлаю́ пѣ́ рѣждѣ́. нѣ на свѣщницѣ́, да свѣтѣ́тѣа́.
 вѣ́ прїхо́дѣа́. тѣако́ и́ се́го прѣ́наго а́лїпїа. не о́утаниа́ до́бродѣ́телно́е жїтїе́. до́нде́ до
 кнѣ́са́ влѣ́мїра. чю́ бѣ́ше о́ іко́нахъ. бѣ́ же нѣ́когѣ́ іи́це воле́ю бж҃їею, ѿ́ пожа́ра²⁴⁵⁵ и́зго́ре
 пѣ́а́ вѣ́²⁴⁵⁶. и́ тѣ́ цр҃кви́ и́зго́ре́ши. въ́ нейъ́ еа́хю́ іко́на́ тѣ́а. и́ по пожа́ре́ сѣ́рѣ́тоша́ е́мь
 іко́на́ тѣ́хъ́ цѣ́лы. а́ цр҃кви́ вѣ́а и́зго́ре. и́ е́ слышавъ́ кнѣ́ і́де́ вѣ́дѣ́тї бѣ́шаго́ чю́де́и. ѣ́ сѣ́
 іко́на́. како́ не и́зго́ре. и́ ка́ко написа́а́ бж҃їи́ ма́новенїе́. и́ просла́ви вѣ́ тѣ́во́рца́. рѣ́дѣ́ваю́щаго́
 прѣ́сла́ваа́ чю́деа́. ма́вами о́у҃гѣ́нїкы́ своѣ́. а́нтонїа́, и́ де́воїа́. вѣ́зе́ же блѣ́мї е́ди́нж іко́на́
 стѣ́жо́ е́ю.

\Арк. 440 зв.\

и́ погла́ въ́ гра́ ро́ртовѣ́. въ́ тамо́ і́щю́ цр҃кѣ́ ю́же е́а́ рѣ́зда́. и́же и́ до́нинѣ́ стго́. є́нже́ а́
 гла́мовїде́ць бѣ́. е́ прї́ ма́нѣ́ рѣ́тѣ́во́рїа́ въ́ ро́ртовѣ́. цр҃кви́ тѣ́ па́ши. и́ тѣ́ іко́на́ е́ вѣ́да
 прѣ́бѣ́. и́ вѣ́не́на бѣ́ въ́ дре́вѣ́нѣ́ цр҃квѣ́. и́ а́же и́зго́ре ѿ́ пожа́ра, іко́на́ тѣ́ е́ вѣ́да бѣ́. нѣ
 зна́менїа́ сѣ́гне́на на со́вѣ́ і́мѣ́це²⁴⁵⁷. и́ прї́де́ о́у҃де́ къ́ і́номѣ́ склѣ́занїю́, є́же сѣ́ бж҃енно́ а́лїпїи́.
 и́нѣ́ нѣ́кто́ хо́любе́ць. да́ е́мѣ́ бж҃енно́мѣ́, іко́на́ на́мѣ́ртїнѣ́ на́писа́тї. по́малѣ́хъ́ же́ днѣ́.
 разѣ́болѣ́вѣ́ бж҃енно́и а́лїпїе́. іко́на́ і́щи не на́писа́нѣ́. бѣ́голюбе́ць же прї́тѣ́жашѣ́ бж҃енно́мѣ́.
 рѣ́че́ къ́ не́мѣ́ бж҃енно́и. чѣ́ не прї́хѣ́ къ́ ма́нѣ́. не́ стѣ́жаи́ ма́. нѣ вѣ́звѣ́зи на́ гѣ́ печаль тѣ́во́,
 є́же сѣ́ іко́на́. и́ тѣ́ рѣ́тѣ́во́рїа́ іако́ хо́це́. іко́на́ тѣ́ въ́ своѣ́ прѣ́зникѣ́ на́ своѣ́ мѣ́ртѣ́ стѣ́не́. и́
 пора́дова́сѣ́ ма́ по́нѣ́ іко́на́ до прѣ́зникѣ́ пишѣ́тѣ́а́. и́ вѣ́рѣ́мѣ́ сло́вїи бж҃енно́го. и́ ѿ́нде́ въ́
 дѣ́ своѣ́ ра́оу́а́. и́ прї́де́ па́ки бѣ́голюбе́ць сѣ́нѣ́. на́канѣ́ о́у҃спенїа́. хо́тѣ́ и́ вѣ́зѣ́тї іко́на́. и́
 вѣ́де́ іко́на́ не на́писа́нѣ́. бж҃енно́го́ же́ а́лїпїа́ вѣ́лми́ бо́лна́ і́ща́. и́ до́ра́жашѣ́ е́мѣ́ глѣ́. по́что
 не вѣ́звѣ́ртиль ма́ є́нї своѣ́а́ не́моци. и́ а́зѣ́ бѣ́ далѣ́ іко́на́ і́номѣ́ на́писа́тї. да́е́ прѣ́зникѣ́
 бѣ́ свѣ́тѣ́лѣ́ и́ чѣ́нѣ́. нї́нѣ́ же́ по́рамїа́ ма́ є́нї о́у҃дрѣ́жа́вѣ́ іко́на́. къ́ не́мѣ́ бж҃енно́и крѣ́це́
 ѿ́вѣ́ца́.

\Арк. 441\

сѣ́ чѣ́ е́га́ ле́но́ртїю́ е́ рѣ́тѣ́во́рїа́. и́ли́ не́вѣ́змо́но е́ю́ своѣ́а́ ма́нѣ́ сло́во́ на́писа́тї. а́зѣ́ е́о́ ѿ́хо́жѣ́
 свѣ́та́ се́го іако́ а́бї́ ма́ гѣ́. и́ по́ моѣ́ ѿ́ше́вїи́ вѣ́ако́ о́утѣ́ши́ тѣ́ вѣ́. ма́ тѣ́ ѿ́нде́ пѣ́чалѣ́ въ́
 дѣ́ своѣ́. по́ сѣ́ше́ртѣ́и́ же́ се́го вѣ́нде́ нѣ́кто́ ю́ноша́ свѣ́тѣ́лѣ́. и́ вѣ́зе́ ба́пницю́, нача́ писѣ́тї

²⁴⁵³ Див. Коментар 251.

²⁴⁵⁴ Мт 5:14-15.

²⁴⁵⁵ В оригіналі описка: поража́.

²⁴⁵⁶ Див. Коментар 252.

²⁴⁵⁷ Див. Коментар 253.

и́конѣ. а́липи́и же мнѣвъ ꙗ́ко рѣ́згнѣваѣа́ на ны́ гнѣ́ и́конѣ. и́ пи́сца́ и́ного̀ прила́ла ѿ́ по́нѣ и́спрѣ́а ꙗ́кн члѣ́къ вѣ́шѣ. на и́ко́рѣ́ дѣ́ла е́го̀ бѣ́плагна́го̀ показавѣ́. сѣ́богдѣ́ бо́ злагѣ́ и́конѣ́ покла́доваше́. сѣ́богдѣ́ на ка́мени вѣ́пѣ́и тѣ́ворашѣ́. и́ вѣ́ѣ́ пи́сашѣ́. и́ вѣ́ гѣ́ чѣ́ и́конѣ́ на́писѣ́. и́ рѣ́ сѣ́ калѣ́гирѣ́ е́гдѣ́ чѣ́о̀ недо́рѣ́га́точно. и́ли́ чѣ́и́ грѣ́ши́. прѣ́пѣ́ныи́ рѣ́ до́брѣ́ сѣ́творилѣ́ е́и. вѣ́́ помо́же тѣ́вѣ́ сѣ́ло́ хитро́ на́писати́ и́конѣ́ и́ѣ́. е́́ то́вою́ сѣ́ дѣ́лала́ ю́ ѿ́. вѣ́чѣ́рѣ́ при́спѣ́вѣ́шѣ́. и́ е́́ не́вѣ́ди́и́ бѣ́и́ сѣ́ и́коно́ю. гнѣ́ же и́конѣ́ е́́ е́на прѣ́вѣ́и́ вѣ́о̀ но́цѣ́ ѿ́ пѣ́чали́. по́нѣ́ не́ бѣ́и́ и́конѣ́ на прѣ́зникѣ́. не́дѣ́и́на се́е и́ грѣ́шна́ се́е́ на́рицаше́ та́ко́вѣ́а́ е́лѣ́ти. и́ вѣ́сѣ́та́вѣ́ о́убо́ и́де́ вѣ́ цѣ́рквѣ́. да́ та́ пла́чѣ́те́а́ сво́е́го̀ сѣ́грѣ́шені́а. и́ ѿ́вѣ́рѣ́ дѣ́вері́ цѣ́рквѣ́. и́ вѣ́дѣ́е́ и́конѣ́ сѣ́а́ющи́ѣ́ на́ мѣ́ртѣ́е́ сво́е́. и́ па́дѣ́ ѿ́ стѣ́раха́. мнѣ́вѣ́ ꙗ́ко́ при́видѣ́ніе́ не́кое́ авѣ́а́ е́мѣ́. вѣ́зѣ́нжѣ́вѣ́ же́ ма́ло ѿ́ стѣ́раха́. рѣ́зѣ́мѣ́вѣ́ ꙗ́ко́ и́конѣ́ ѿ́. вѣ́ тѣ́рѣ́тѣ́е́ и́ о́у́жа́стѣ́е́ мнѣ́о́зѣ́ бѣ́и́ помѣ́нжѣ́вѣ́ глѣ́и прѣ́пѣ́наго̀. и́ тѣ́къ вѣ́зѣ́ѣ́ до́маши́нѣ́а́ сво́а. сѣ́ни́ сѣ́ радо́стѣ́ю́ тѣ́коша́ вѣ́ цѣ́рквѣ́ сѣ́ свѣ́ци́а́ми, и́ сѣ́ ка́дѣ́лы. и́ вѣ́дѣ́ша́

Арк. 441 зб. \

и́конѣ́ сѣ́а́ющи́ѣ́ па́ е́лѣ́ца. и́ пла́ше ни́цѣ́ на зѣ́мли по́кло́ниша́ и́конѣ́ ло́бѣ́завѣ́и́е́ сѣ́ вѣ́е́лѣ́и́ дѣ́ша. е́го́ло́бѣ́и́ же́ тѣ́ прѣ́идѣ́ кѣ́ и́гѣ́мѣ́нѣ́. и́ нача́ по́вѣ́дати́ сѣ́творѣ́вѣ́ше́ чѣ́о́, сѣ́ и́конѣ́. и́ вѣ́и́ вѣ́зѣ́жѣ́вѣ́ и́доша́ кѣ́ прѣ́пѣ́номѣ́ а́липи́ю. и́ вѣ́дѣ́ша́ е́го́ о́у́же́ ѿ́хо́дѣ́и́а́ свѣ́та́ е́го̀. и́ вѣ́проси́ и́гѣ́менѣ́ сѣ́ѣ́. ка́ко́ и́ ки́ на́писана́ и́кона́ бѣ́и́. сѣ́ни́ же́ по́вѣ́да́ и́и́ вѣ́е́ е́же́ вѣ́дѣ́е́. ꙗ́ко́ а́гѣ́ла́ ѿ́ на́писавѣ́и́ ю́ рѣ́. сѣ́ прѣ́рѣ́тои́ по́лѣ́ти́ ма́ хотѣ́а́. и́ сѣ́а́ рѣ́къ прѣ́да́ дѣ́хѣ́. е́го̀ сѣ́прѣ́чѣ́вѣ́ше́ не́го́ша́ вѣ́ цѣ́рквѣ́. сѣ́бѣ́ично́е́ прѣ́ніе́ на́ ни́ сѣ́творѣ́и́ша. положи́ша е́го́ вѣ́ пѣ́щѣ́рѣ́ сѣ́ прѣ́пѣ́ныи́и́ сѣ́ѣ́и²⁴⁵⁸. е́ѣ́ на́ше́мѣ́:

Патерик Йосифа Тризни²⁴⁵⁹

Арк. 252 зб. \

Ѡ́ преподо́бнѣ́мѣ́ Спири́до́ѣ́ про́скѣ́ннику²⁴⁶⁰ и́ Нико́дѣ́мѣ́.

Рѣ́ка дѣ́ша прѣ́ста́ е́та́ е́рѣ́, не́ и́мѣ́ла́ а́чка́вѣ́та́ в се́бѣ́ ни́ ле́сти́ вѣ́ сѣ́рѣ́и, та́ко́вѣ́и́ и́стѣ́нѣ́нѣ́ е́рѣ́ к е́гѣ́ и́ че́ло́вѣ́комѣ́, си́цевѣ́и́ не́ мо́же́ со́грѣ́шити́ кѣ́ е́гѣ́, па́че́ же́ не́ хо́щѣ́тѣ́, ꙗ́ко́ со́дѣ́ бѣ́жи́и́ е́рѣ́, и́ е́томѣ́ дѣ́хѣ́ жи́ли́це́ бѣ́вѣ́а́, ѿ́ то́го́ бо́ о́сѣ́цѣ́а́етѣ́а́ дѣ́ша,

²⁴⁵⁸ Див. Коментар 254.

²⁴⁵⁹ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

²⁴⁶⁰ Див. Коментар 234.

тѣло и ѡмъ тако же рече гдѣ. а и оца к немѣ придема. И обителъ ѡ него сотворимъ²⁴⁶¹. вѣлю бо ея рече в нѣа и похождѣ и буду имъ бѣгъ, и тѣи будѣ мнѣ людне²⁴⁶². апль же, братїе вы ерце цркви бѣа жива, и дхъ стѣми живеть во вѣ. Тако вси на земли англѣски пожнша и на неберѣ с тѣми бо вѣки радѣюга, тако же во вѣ жини нерллучени быша ѡ тѣхъ, ище и по смѣти с нѣми беселитсѣа. еже и на концѣ слова скажемъ о сѣмъ²⁴⁶³. сѣи жео преподобныи спиридонъ бѣаше невѣжа словомъ не не разумомъ. не ѡ града бо приде в ченечертвѣ, но ѡ нѣкоѣ бѣси, и восприѣ стрѣ бжїи в рдцѣ сї, и нача зчитисѣа книгамъ и нѣвѣче бѣ вѣтѣрь идрѣ²⁴⁶⁴. повелѣниемъ же нгдмена пѣмина поеника печаше просфирѣ, и с нѣ бѣа нѣкто имене никодѣмъ²⁴⁶⁵ единомѣ сѣму и единомрѣвѣ, иже добрѣ послужнша в пекленицѣ за нѣга лѣта. чѣо и непорѣно

\Арк. 253\

совершнше свою слѣвѣ. бжѣнныи же спиридѣ ѡнелѣже в пекленицѣ приде, не имѣни своего побнга, и трѣда дхѣвнаго, но свою работѣ совѣшаше со вѣщѣемъ говѣниемъ, и со страхомъ бжїимъ, жѣтвѣ чїстѣ приносѣа ѡ своего трѣдѣ бѣгови. плѣ же ѡ бртѣ егѣ, жива и словесна жѣртѣа ѡ того приношашесѣа ѡ вѣхъ и за вѣа вѣмогѣщемъ бѣгѣ. бѣ прѣтѣни бо вѣтѣи поѣаше, и чѣ на вѣа дѣнь скѣчавѣа, или дрѣва сѣкнїи, или чѣрѣто мѣсѣ, и сѣ бѣ прѣтѣни во бртѣхъ имѣаше. и сѣмѣ нѣкогда обѣчнѣу раѣѣ совершашѣ со вѣщѣемъ говѣниемъ. прилѣчнѣа нѣкогда сѣмѣ бжѣнномѣ вжѣщїи печь тако же и вѣсгдѣ, на испечѣние просфирѣмъ. и ѡ пламене огненаго загорѣсѣа покровѣ храмнны. сѣ же вѣсѣ мантию свою, и сѣкрѣи бртнїе пещерѣ (sic!) свѣтѣ же своѣи завѣзѣа рѣкова, и снѣо вѣсѣмѣ тѣчаше на кладѣа, и чѣу налнѣа водѣ скѣро тѣчѣаше зовѣни братнїю. да згасѣа пещѣ и храмъ. Братнїа же прнтѣкше, вѣдѣшѣа днѣвнѣю вѣщѣа како не истече водѣ ѡ свѣтѣ, сѣо же згаснѣа снѣа ѣгнѣнѣ²⁴⁶⁶. многа же тѣцѣннѣа тѣрѣбѣ, еже воспомѣнѣти вѣхъ, и пѣвалннѣи и зѣлажннѣи ѣ гдѣ скончѣашннѣа зѣбѣ,

\Арк. 253 зѣ.\

во бжѣртѣвннѣмъ мнѣтри печѣикомъ. дѣдѣски рѣкѣщн. радѣтсѣа правѣннїи ѣ гдѣ, правѣи подѣвѣтѣ похѣлаа. добрѣ поѣтѣ сѣмѣ со вѣклнцѣннѣмъ, в дѣсѣтѣртѣрѣдннѣмъ пѣлѣтѣри²⁴⁶⁷. не ѡ первого жео на дѣсѣа чѣсѣ гдѣ потѣрдншасѣа, и томѣ згѣнѣа тѣворѣщѣе, но ѡ юностн сѣе бѣу сѣе

²⁴⁶¹ Ин 14:23.

²⁴⁶² 2Кор 6:16.

²⁴⁶³ Див. Коментар 236.

²⁴⁶⁴ Див. Коментар 239.

²⁴⁶⁵ Див. Коментар 238.

²⁴⁶⁶ Див. Коментар 240.

²⁴⁶⁷ Пс 32:1-4.

предѣвше, и много лѣта пожиша ѿ в добрѣ стѣорити ко гдѣ ѿидоша. и ни единого дне и часа
правила своего имѣниша. насаждени бо быша в домъ ежиа мѣре, тѣи процвѣтѣу во двѣрехъ
бѣа нашего емѣ же слава нѣкѣ и прѣно ѿ во вѣки вѣкомъ аминь.

\Арк. 215 зб.\

Житие прѣвнаго ѿца нѣго Алимпиа²⁴⁶⁸ иконописца и чюдѣвца

гда придоша и цѣраградѣ иконнии писцы Грецы волею ежию и прѣчѣнаго ѿго мѣре. во ни
елѣговѣнаго Кнзя Всеволода Грѣславича, и преподѣному никону игумену, реда бывѣ
родительма своимъ, ка наѣчению иконнаго писаниа, оиже с иныи и алимпии иже быти
самовидецъ стѣрашно ономо чюдѣи еже говори бѣа вѣ церквѣ своѣ, мастѣро ко ѿгѣ мѣнею
ѣ кладѣцимъ, и ѿра прѣчѣна влѣдѣца нѣнеа Бѣца и прѣнодѣвѣи мариѣ. ѣа бообразна, бѣа же
имъ внѣтрѣ ѣцимъ ѿгѣра, покладѣвахъ мѣнею. алимпии же бѣа помагала имъ и ѣчаа, и
видѣше вѣи дѣно и стѣрашно чюдо, рѣацѣи и на ѿра. и се внѣзапѣ просвѣтѣи ѿра влѣдѣца нѣнеа
ѣца и прѣнодѣи мариѣ паче ѣнца, и не могѣца зрѣти, падоша ницъ ѣжѣни и мало бѣнише,
хотѣахъ видѣти бывѣше чюдо²⁴⁶⁹. И се исо ѣртъ прѣчѣна бѣоматѣре илетѣе голѣвѣ бѣла, и
лѣтѣаше горѣ ко образѣ спѣнтѣлѣвѣ, и тамо сокрѣна. они же вѣи смѣтѣахъ аце и цѣрквѣ,
илѣтѣлаз ертъ. И вѣремъ зрѣацѣимъ. и пакѣ голѣвѣ илетѣе исо ѣртъ, ипѣовѣи и лѣтѣаше по вѣе
цѣрквѣи и коемѣдо бѣтомѣ прилетѣа ѣномѣ на рѣцѣе рѣдаа, иномѣ же на главѣе, елѣ

\Арк. 216\

тѣвѣже долѣ рѣде за иконою чюдною бѣгородичною намѣртною, долѣ же стѣоацѣи хотѣеша ѣти
голѣвѣа и пригѣвѣиша лѣртѣвѣцѣ, и се не ѣртѣеи за иконою, ни за свѣтѣою. ѣмѣрѣвше же
вѣидѣ не вѣдѣаху гдѣ сокрѣна голѣ, и стѣоаху вѣи зрѣаце ко иконе, и се пакѣ прѣ нимѣи илетѣе
голѣ, исо ѣртъ бѣордичѣи. и иѣдѣаше на вѣиотѣу ко ѿра ипѣовѣ, ѿ возѣпѣиша горѣ стѣоацѣи имѣтѣ,
они же прѣртѣроша рѣки хотѣахъ ѣти его, голѣвѣ же пакѣ влетѣе во ѣгѣа ипѣова, ѿнюдѣже иѣвѣи.
и се пакѣ свѣе паче ѣнца оиѣа тѣе, иѣнѣмаа зрѣаки члѣвѣкѣиѣа. ииѣи пѣше ницъ, и поклонѣишаа
гдѣи, с нимѣи же бѣе и се бѣжѣннѣи, алимпии видѣе дѣтѣе стѣаго дѣа, прѣвѣвѣающѣу в тѣо стѣо и
ѣртѣно цѣрквѣи пѣчѣрѣко. ѣгда же икопѣаиѣа пѣшѣщѣе, тогда бѣжѣннѣи алимпии прѣртѣриѣе вѣитѣ,
при игѣмене нѣиконе, в лѣтѣо ѣфѣ²⁴⁷⁰. дѣре иѣвѣкѣз хитѣротѣи иконнѣе, иконы пѣла хитѣрѣ бѣе
сѣло се же хитѣротѣи вѣохѣтѣе наѣчѣитѣиѣа не бѣгѣртѣа радѣи, но бѣа радѣи се тѣвѣраше, рабѣоаше

²⁴⁶⁸ Див. Коментар 235.

²⁴⁶⁹ На берегах дописано: **Зри чѣда великаго.**

²⁴⁷⁰ Див. Коментар 245.

бо, елико же добоно быти въѣ, и гдмѣну и вѣ братни писалше нконы, и ѿ него ничто возимаа. аще ли же когда не имаше дѣла себѣ е преподоныи то взимаа в сая слато и ерѣро,

\Арк. 216 зв.\

ѣже нконамъ на поревѣ, и дѣлаше, ниже еѣ доже, и ѿдаваша нкону са таковыи догъ. многѣды же молагше дрѣги своа, да цркви гдѣ видѣвшѣ обѣтшавша нконы и²⁴⁷¹ стѣа к немѣ приневѣ. и сиа оновѣвъ портавлѣше на свонхъ мѣстѣ. бо еже се твораше, да не прѣдѣ едѣтъ, понеже стѣи ѿца рѣкодѣние мнхѣ повелѣша имѣти, и велико се прѣ егѣ положиша имѣти, и велико се прѣ егомъ положиша, ꙗко же рече аптлѣ павелѣ мнѣ же и сущи со ною послужите рѣце мой, и ни ѣ единого же туне хлѣба гадох²⁴⁷². тако же е блженныи, аипни на три чарти рѣделаше рѣкодѣлие свое, единѣ чартѣ на стѣа нконы, и вторѣю чартѣ в милостинѣ ници, а третѣю чартѣ на поревѣ тѣлу своемѣ, и се твораше по вѣа лѣта, и не дадѣше себѣ покоа по стѣа дни²⁴⁷³. в ноци же на прѣние и млтѣвѣ. впрѣашиа, дню же припѣвшѣ ѿлучаше себѣ на дѣло прѣдна же николи же еѣ видѣти егѣ; но и себора црконоаго вини ради дѣла не ѿлучашеа николи. и гдмѣн же са многую егѣ доводѣтѣ и чтѣе житие, портави егѣ свѣщенникѣ, и в таково чинѣ свѣщенства доврѣ и егѣдоно превѣтъ и нѣто ѿ кнѣа богатыи прокажѣ сии, и много ѿ бохѣ и ѿ врачѣ врачѣ бываше и ѿ иновѣрныи человекъ чело

\Арк. 217\

вѣкъ икаша помоци, и не почи (sic!), но и гоше себѣ приобреѣтѣ, и нѣкто ѿ дрѣгъ егѣ, понудн егѣ ити в печерекии мнѣрѣ, и молити нѣкниа ѿ ѿцѣ, да помолѣа ѿ не. ѿному же привѣдену бывшѣ в мнѣрѣ. и гдмѣн же повелѣ напони егѣ губою ѿ кладѣа стѣаго дѣодонѣа, глабѣ же и лице егѣ помѣаа, и аеи востипѣ вѣь гноѣмъ, са невѣртѣие егѣ, ꙗко же еѣгати егѣ вѣемъ смрада ради. ѿ же вобратнѣа в до сво, плачѣа и сѣтѣа и не исхода ѿтѣдѣ во многѣ дни смрада ради, и гла дрѣго своимъ, покрѣ смраота лице мое, чюждѣ еѣ братни мое, и странѣ сии матери моеа, понеже не е вѣрою приидѣ ко стѣама, антонию и дѣодонию. и еѣ по вѣа дни ѡжидѣа смѣти. и подѣ нѣкогда приидѣ в себѣ, помысли гоа согрѣшениа, приидѣ къ препоено аипнию, и покаѣа к нѣмѣ. блженныи же рече е чадѣ, доврѣ говорѣ еи, иповѣда грѣхъ своа еѣви, прѣ моимъ недорѣонитѣво рече бо пророкъ дѣдъ иповѣ на стѣа вѣзаконѣа моа гдѣи, и то ѿпѣтѣи нечетни едѣа моего. и много побчикъ егѣ еже ѿ спасении дѣи, и вѣ

2471 Закреслено в оригіналі.

2472 2Сол 3:7-9.

2473 Див. Коментар 246.

вапницѹ и шаровными вапы и мѣ же иконы писаше, и симъ лице его украси и стѹпы гноныа самазавъ, и сего

\Арк. 217 зб.\

на пѣвое подовие и елоразне претвори, прие его в кожертвенную црковъ печекую, дартъ емѹ причтне свѣтъ тай повелѣ емѹ омьити водою, ею же ещѣнници омываюга, и тѹ агне спаша емѹ стѹпы и исцелѣ²⁴⁷⁴. вижд ми разѹ блженнаго, хртѹ подобна, тако же ко гдѣ прокаженѹго ищѣли, и повелѣ емѹ показати ещѣнникѹ. и принести да са очищение его. ище део и е стѹпи бѣгага белчаниа, тако же и хртѹ слѣпаго ищели, но повелѣ емѹ ити к сидамли кѹпели и мьисл²⁴⁷⁵. тогдаже и е блженныи, преже вапы украсяе образъ емердациии невѣрна ради чертъ же твори и слѣжителе бжнимъ, да и тии обещеницѣ бѣдѣ с ни чудеси, водою же того омывъ, не токмо тѣлеснѣ прокѹ очисти, но и дшѣвнхъ. того же ищѣленнаго правнѣкъ, окова кнѣѹ златѹ на стѹю трапезю, са очищение того, и сего скоромѹ ищѣленню вси удивиша. рече к нимъ преподобныи алимпнѣ. братне внимате семѹ рекшемѹ, не можѣ рѣ двѣма гдѣнама работати²⁴⁷⁶. тако же и е преде поработиса врагѹ, чарованне грѣхѹ, послѣди же приде кѹ бгѹ ѡчавасл ко преде спѣенна своѹго, еолма проказа нападе на невѣртвнн ради его просите ко рече гдѣ и не просто просите, но с вѣрою просите, и примчѣте²⁴⁷⁷, и егда же покагасл к бгѹ, и мене полѹха потави

\Арк. 218\

и скорѣи на млтъ его щѣри, и ѡидѣ ищелѣ в до сво слава ега, и того родшѣю прѣтѹю матерѣ, и преподобнѣ ѡцѣ ншн антонина и дѣодоина, и блженнаго алимпна, е е но выи намъ елисе, иже немана сирианина ѡ проказы ищѣ²⁴⁷⁸. и некто мѹ хртѹлюбецѹ ѡ того же гра кнѣва црковъ себѣ потави, и вѹхотѣ говортн цркви на украсенне великѣ ико. е дѣнедѣо, и дѣ намѣртнни. е же хртѹлюбецѹ вдатъ еро двѣма мнѣхома мнѣга печекѹго, да гортѣ рѣдъ со алимпнѣ, иже хоцѣ болѣ ѡ иконѣ, снн же мнѣнн ничто же рекѹша алимпнѣнн, а всѣгѣта ѡ мѣжа елико хотѣрта, и тѣко хртѹлюбецѹ посла ко мнѣхома, ище иконы его содѣланы сѣ, они же рѣчѣта, тако ещѣ златѣа трѣбѣ и пакн взѣгѣта ѹ хртѹлюбца златѹ и истрѣгѣта и пакн наречнн воспѹртнѣта, мѣжеви глаше, на стѣго ище, тако и ещѣ проситѣ толико же, елико всѣа, ѹ же хртѹлюбецѹ с радортнн вдатѣ. и по малѣ пакн чѣнортнн рекѹша, и ещѣ алимпнн толико же трѣбѣртѣ. хртѹлюбецѹ же рече, ище и до десѣтидѣи вопроснѣ то да токмо блгословенна его

²⁴⁷⁴ Див. Коментар 247.

²⁴⁷⁵ Див. Коментар 248.

²⁴⁷⁶ Мт 6:24; Лк 16:13.

²⁴⁷⁷ Мт. 7:7-8.

²⁴⁷⁸ Див. Коментар 249.

хощѣ, и молибѣи ѿ дѣла рѣкѣ его. ѿлимпиеви же ничто же вѣдѣшѣ о сеѣ, еже мниси тѣи сотвориша. При

\Арк. 218 зв.\

былаѣ же о мѣ, хотѣа видѣти, аще иконы написаны сѣ. она же ченорница вобертиша ему, тако глѣюще, како лимпини понма злато ѿ сребро е ликою ѿ не хощѣ пиати ико твое. христолоубѣ же то приде в мнѣрь со мноюу держиною, и ходитѣ ко игѣменѣ никонѣ, хотѣа вѣдвигнѣти крамоу на преподаѣнаго ѿлимпиа, игѣменѣ же призѣа его ѿ рече емѣ, брате что се непрада²⁴⁷⁹ бытъ ѿ тебе синови нше, многоу бо моли тѣа даати хощеши, иногда же тѣне пишеши. Блаженни же рече ѿче чѣтнѣу вѣрѣтѣ твоя свѣтѣни, како никогда же имѣ лѣнорти ѿ дѣле се, нне же не свѣѣ ѿ чель глѣши. игѣме же рече. како три цены всѣа еи ѿ семѣ иконѣ, ѿ се гѣко на ѣличение томѣ повелѣша принети доски иконниа, мнѣхи же приѣати, имавшаа цѣнѣ, на ѣличение его, да прѣага е ни. послани же видѣша тѣа иконы, написаны сѣло хитры ѿ приегоша предѣ игѣмена, гѣже видѣвше, ви ѣднѣшаса ѿ ѣжаси бѣша, е трепетѣ на земли лица падоша, ѿ поклонѣшаса нерѣкотворенномѣ образѣ гѣа ншего нѣа хрѣта и прѣтѣа е матере, ѿ свѣтѣ его, ѿ прочеа велика слава о сеѣ во вѣѣ градѣ кѣбе. придоша же она мнѣа, гла

\Арк. 219\

бѣша на блаженнаго, не вѣдѣшѣ о сеѣ ничто же, ѿ начаша стѣзатиша со лимпи, тако глѣюще како три цены всѣа еи, ико не пишеши ѿвѣщавше же ви тѣемѣ рѣша, ѿ се ннѣ иконы бѣомѣ написаны, свѣтѣ си видѣвше и ѣжасошаса. ѿ быше чюдени, снѣ ченорница, крашаа мнѣрь, ѣличена бѣша, ѿ ѿ вѣѣ вѣще ѿпадоша, игнана бытъ ѿ мнѣря печѣкаго, но ѿ тако своѣа злобы не стѣртѣа, глѣюще хѣлѣ на блаженнаго, ѿ вѣѣ глѣюще, како мы семѣ написали иконы, гѣнѣ же тѣѣ не хотѣа дати на мѣдѣ, ѿ се самѣли сѣтѣ, лишивѣ наю найма, ѿ сѣгѣа на иконы, како бѣомѣ написаны бытъ, а не сѣ нами вѣображены, ѿ тако ѣртѣвнѣа нарѣ приѣкающѣ на поѣо тѣхѣ, ѿ хотѣаши имѣ поклонѣтиша, снѣ же вѣранѣа ѿ сего ради люде вѣрѣваша мнѣхома, ѣбѣающѣ блаженнаго ѿлимпиа²⁴⁸⁰, но боуѣ прослабѣаѣтѣ свѣтѣа своа, гѣко же рече гѣа во еѣли, не можѣ гра ѣкрыти бѣху горы стѣа, ниже вѣжигѣтѣ свѣтѣлика и порѣбѣаѣо по сѣрдѣ, но на свѣцинице да свѣтѣи вѣѣ прихѣдѣаши²⁴⁸¹, тако же и сего преподаѣнаго

²⁴⁷⁹ У рукописі дописано над рядком.

²⁴⁸⁰ Див. Коментар 251.

²⁴⁸¹ Мт 5:14-15.

Алимпина, не зганага доводѣтелное житие, доиде же и до кнѣга владимира чюдо бывшее о
иконахъ.

Бысть же некоегда иже волею ежию, ѿ пожара изгорѣ подолѣе все в киевѣ^{2482,2483} и та црковь
згорѣ в не же вяхъ иконы

\Арк. 219 зв.\

тыма, и по пожарѣ оубрѣтѣша еемь нкоу чѣбы, а црковъ виа згорѣ, и се слыша кнѣзь иде
видѣти бывшаго тамо чюдеса, еже о иконахъ, како единою ноцию написаша ежи маноуени
и прослави вѣ тѣоца, содѣлаваша прелавнага чюдеса, мѣтвами згоникъ свои антониа и
додориа. все же владимѣ единъ нконъ сътыма еца и поела въ гра рортѣ в тамо ециу црковь,
уже са сода иже и доннѣ стѣи. е же а самовидецъ бы и се при нѣ сотвори в рортѣ цркви то
пашина и та икона е вѣда пребыть, и внесена бысть в древаидю цркѣ еже изгорѣ ѿ пожара
икона же та е вѣда пребыть, ни намениа огненнаго на себѣ имѣци²⁴⁸⁴. и придемъ збо ко
иноу сказанію, еже о блаженномъ алимпии. инъ некто хртолюбецъ даецъ е блаженномъ нконъ
на мѣртнѣю писати. по малѣ же днѣхъ раболѣса блаженныи алиппе нконѣ же еци не написане
еголюбецъ же притѣжаше блаженномъ, рече же к не блаженныи, чюдо, не приходи ко мнѣ, ни
стѣжѣ ми, но бѣси на гда печѣ тѣю, еже о иконѣ и то овори еко же хоще, икона ти во
сво прадникъ на своемъ мѣсте стѣнетъ и порадоба мѣжъ, понеже икона до прадника напишѣа,
и вѣрде словеси блаженнаго

\Арк. 220\

и ѿнде в до сво радѣага. приде же пакы еголюбецъ о на канѣ зипениа прѣна еца²⁴⁸⁵, хотѣа
взѣти нконъ, и видѣ нконъ не написанъ, блаженнаго алимпиа вѣми боа еца и дождаше емъ
гѣа, почто не бѣстѣла ми еи своа немоци, и а бы да нконъ иноу писати, дабы праникъ
свѣтѣ и чѣртѣнъ былъ, нѣ же порамилъ мѣа еи здежати нконъ. К семъ же блаженныи крѣ
ѿвѣща, сѣ чюдо егда лѣнортнѣ се сотвори хъ, или неможно етѣ нконъ своа мѣре слово
написати, а ео ѿхожу свѣта сео, еко же гѣа ми гдѣ, и по моѣмъ ѿшѣртѣи вѣако стѣши
та етѣ». мѣ же то ѿнде ѿ него печалѣа в до сво. по ѿшѣртѣи же его, вѣ некто зноша
свѣтѣ, и все вапницѣ нача писати нконъ. алимпин же мнѣвъ, ако рагнѣва на гдѣ иконы, и
пица иноу прилаа етѣ, понеже иперва аки чѣвкъ еаше, но скорѣтѣ дѣла сео беспѣна
показа. обогда збо слатѣо покладѣваше нконъ, обогда же на камени вапы тѣаше, и вѣ

2482 На берегах: в лѣтоу с.д.д.

2483 Див. Коментар 252.

2484 Див. Коментар 253.

2485 Дописано над рядком.

пилаша, и в три часа иконѣ допчѣ, и рече, съ калѣгѣре, ѣда что недорѣчочно, или чимъ грѣши. препобный же рече дѣрѣ борѣ еси о етѣ поможетъ тебѣ съело хитро сию икону написати, и се чѣкою годѣла ю ѣтъ». вечерѣ же припѣвшѣ, и се невидимъ

\Арк. 220 зб.\

бытъ со иконою. гднч же бѣ ена пребытъ всю ночь ѿ печали, понеже не бытъ иконы на прѣдникѣ, недорѣона себе и грѣшна нарицаа чѣкована блгодати, и борѣавъ збо иде во цѣковѣ, да тамо плачѣна своего согрѣшенна, и ѿбѣзе дѣри цркви, и бѣ иконѣ сияющѣ на мѣсте своемъ, и паде ѿ страха, мнѣвѣ гѣко пребидѣние нѣкое, гавнѣ емѣ, и бѣнѣ же мало ѿ страха. разѣмѣ гѣко икона етъ, в-пещере²⁴⁸⁶ дѣжартѣ мнѣзѣ бывѣ помганѣ глы преподѣнаго, и тѣ всѣу домашниѣ. они же с радостноу чѣкоша во цѣковѣ со свѣщами и с кандилы, и видѣша иконѣ сияющѣ паче слнца, и паше нищѣ на земли, поклониша иконе и лѣбызаша с верелѣ дша. Кголюе же тѣ приде ко игѣменѣ, и нача повѣдѣ сотворившееса чюдо, ѣже ѿ иконѣ, и вси вкупѣ идоша к преподѣно алимпю, и видѣша егѣ дже ѿходѣща свѣта егѣ, и вопрои егѣ игѣмѣ, ѿче како и кимъ написана бытъ икона, ѿ же повѣда и все ѣже видѣ, лѣко ангѣлѣ етъ рече, написавѣи ю, и се прѣртѣи погати мѣ хотѣа, и ена рекѣ предаѣтъ дхѣ, и егѣ опрѣтѣаше негѣша в цркви, обычное пѣние на нимъ сотѣоше, положиша егѣ в пещере съ прѣподѣными ѿци²⁴⁸⁷ ѿ хртѣ исе гдѣ нше емѣ же слава со ѿце и со стѣи дхѣ, и нѣе и прино ѣ во вѣки вѣко. аминь.

Друкований Патерик: видання 1661 р.²⁴⁸⁸

\Арк. 229 зб.\

СПІРИДОНЪ И НИКОДИМЪ

З ѡлмы готовѣта Хлѣвѣ Хѣвѣ: З глѣсомъ дѣгѣвѣ снѣдѣ славы прѣлѣта.

Житіе прѣбныхъ ѿцѣ нашіхъ

Спиридѣонѣ и Никодѣмѣ Прокѣрникѣвѣ²⁴⁸⁹ Печѣркихѣ²⁴⁹⁰.

Иже на всѣхъ днѣ свѣршахѣ и з ѡутѣ верѣ ѡлѣтѣрѣ. Егда же ѿ пѣци зажжѣла храмниѣ,

Спиридѣонѣ Мѣнтѣею пѣци закрѣи, Владеицею же воды принеѣ Пламенѣ ѡгѣси.

\Арк. 230\

²⁴⁸⁶ Закреслено в оригіналі, натомість на берегах дописано: во триѣте.

²⁴⁸⁷ Див. Коментар 254.

²⁴⁸⁸ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

²⁴⁸⁹ Див. Коментар 234.

²⁴⁹⁰ На берегах: Мѣнѣ сѣтѣ: лѣ днѣ.

Дѣла дѣла блѣнна прѣрта ѣртѣ²⁴⁹¹, не имѣла ѣ себѣ лѣкѣвѣтѣ ни лѣтѣ, гѣкѣ сорѣдѣ
 ѣ жилище самѣгѣо бѣ: занѣ бѣ дѣхѣ прѣртѣ ѣртѣ. тѣмѣже ѣ апѣтолѣ глѣтѣ: вѣла
 мѣра ѣзерѣ бѣ, да прѣмѣла портрамѣ^{2492,2493}. **Ѡ** сицѣвѣхѣ ѣзерѣннѣхѣ бѣ прѣпѣннѣ
 ѣцѣ нѣцѣ спѣрдѣннѣ, ѣ нѣмѣже намѣ здѣ прѣлѣжитѣ глобо.

Сей бѣо блѣженнѣ²⁴⁹⁴ рѣдомѣ сѣи не ѣо гѣрѣда, но ѣо нѣкѣла бѣси, прѣртѣ бѣше ѣнѣдѣ
 хѣтрѣртѣю кнѣжнѣю, ѣ невѣжа глобомѣ: но не рѣзѣмомѣ дѣхѣннѣмѣ, ѣ не дѣлы бѣгѣгѣднѣмнѣ.
Неѣо стѣрахѣ бѣжѣннѣ, ѣже ѣртѣ зачѣло прѣмѣртѣ, вѣ рѣцѣ своѣ имѣ, прѣидѣ вѣо монастѣрѣ
 печѣрѣкѣннѣ²⁴⁹⁵ ѣ воспрѣлѣтѣ житѣе ѣночѣекоѣ жѣртѣоко. **Н**е вѣдѣннѣ же писѣннѣ, начѣ оучѣтѣннѣ
 кнѣгамѣ²⁴⁹⁶, ѣще ѣ лѣтѣ немлѣдѣ сѣ: **И** ѣзѣвѣе вѣрѣ ѣлѣтѣрѣ ѣзѣвѣртѣ. ѣ тѣко тѣрѣждѣше
 сѣо спѣннѣ дѣла своѣла кѣрѣпко, бѣспѣртѣннѣ ѣлѣтѣрѣ полѣ, ѣ вѣрѣ на кѣнѣждѣо днѣ скончѣвѣла^{2497,2498}

Видѣ же ѣгѣомѣннѣ тогѣдѣ сѣи прѣмннѣ прѣртнѣ, бѣртѣ ѣгѣо мѣжа смѣрѣнна и тѣрѣдолѣвѣва,
 млѣтѣѣ ѣ прѣртѣ прилѣжѣца прѣнѣ, ѣ вѣлѣко непорѣчна, млѣтѣѣ ѣ прѣртѣ прилѣжѣца прѣнѣ, ѣ
 вѣлѣко непорѣчна, вѣрѣчѣннѣ емѣдѣ послѣшѣннѣ бѣопрѣлѣтнѣ²⁴⁹⁹, да печѣртѣ хлѣбѣзѣ прѣноснѣннѣ

\Арк. 230 зб.\

кѣ бѣжѣтѣвѣннѣо лѣтѣрѣгѣннѣ, на тѣннѣ тѣла хѣртѣова: прѣофорѣ глѣю.

Блѣженнѣ же спѣрдѣсѣннѣ, оучѣрднѣ ѣ пѣкарѣню вѣше, не ѣзмѣннѣ своѣгѣо пѣдѣнга ѣ тѣрѣда
 дѣхѣннѣо²⁵⁰⁰, но вѣрѣчѣннѣю себѣ раѣотѣдѣ соѣрѣшѣше сѣ вѣлѣкѣннѣ елѣгоѣвѣтѣннѣмѣ, ѣ стѣрахѣ бѣжѣннѣ.
Трѣдѣ бѣо рѣкѣ ѣгѣо бѣше прѣдѣгоѣтовѣннѣе чѣртѣо ѣ непорѣчно, жѣртѣвѣ прѣносѣмѣла ѣо ѣрѣла²⁵⁰¹.
Плѣдѣ же оучѣртѣннѣ прѣносѣшѣше ѣо нѣгѣо, жѣртѣва хѣвалѣннѣла вѣннѣ бѣгѣдѣ. **Н**еѣо ѣли дѣрѣвѣа стѣкѣннѣ,
 ѣли тѣбѣртѣо млѣла, непѣртѣннѣно вѣо оучѣртѣхѣ своѣхѣ ѣлѣмѣ дѣвоѣвѣ имѣлѣше, да на вѣлѣкѣ днѣ
 по сѣзѣбѣчѣю своѣмѣдѣ скончѣе бѣ ѣлѣтѣннѣ: гѣкоже ѣ бѣ.

Нѣкогѣдѣ же соѣрѣшѣла сѣи блѣженнѣ сѣзѣбѣчѣннѣю своѣо раѣотѣдѣ, вѣожѣе пѣцѣзѣ на ѣпѣчѣннѣе прѣофѣ:
 ѣ сѣ ѣо плѣмѣннѣ ѣсѣходѣлѣца, вѣогорѣла покѣрѣвѣзѣ хѣрамннѣ. тогѣдѣ блѣженнѣннѣ вѣзѣмѣ Мѣнтѣю

2491 На берегах: прѣннѣ аѣ. (Пр 11:25).

2492 На берегах: ѣ кѣо аѣ (1Кор 1:19).

2493 Див. Коментар 236.

2494 На берегах: гѣ спѣрдѣннѣ не кнѣжѣ вѣѣ.

2495 На берегах: пѣрѣжѣла вѣ ѣ: ѣо ѣо сѣхѣмѣ. ѣо рѣ. лѣдѣ. Див. Коментар 237.

2496 На берегах: налѣчѣ кнѣ ѣ ѣночѣѣѣѣ.

2497 На берегах: прѣлѣ вѣѣ вѣѣ ѣлѣтѣннѣ ѣ вѣлѣ дѣѣ.

2498 Див. Коментар 239.

2499 На берегах: послѣшѣннѣ ѣ вѣѣ пѣчѣннѣе прѣофѣ.

2500 На берегах: кѣко пѣвннѣлѣлѣ.

2501 На берегах: сѣрѣ: гѣ (Євр 13:15-16).

своѣ²⁵⁰², закрѣи ѿ зѣтїе пѣци: блаженїи же своѣи забавѣ рѣкавѣ, къ клѣдѣзю с нею печѣ, и наполнїи ю водою: и скоро возвращѣла е водою, збѣше братїю да помогѣтъ ѣмѣ оугасити. Братїа же прїтѣкше бѣдѣша днѣвнѣо вецѣ, кѣкѣ не изгорѣ Мѣнтїа, ѣюже закрѣи Блаженнїи зѣтїе пѣци: и кѣкѣ не иртѣе ѿ Блаженїи вода, ѣюже оугасїша вожженїе Храминїи и прославиша Б҃га с҃ѣло²⁵⁰³.

\Арк. 231\

Бѣит же емѣ Блаженномѣ Спиридѣонѣ спопѣшникѣ, братѣ некто, именовѣ Никодї²⁵⁰⁴, иже въ вѣмѣз єдиноумѣнѣз емѣ вѣ, и єдиноуравѣнѣз, в мѣтѣвѣ же и дѣлѣ рѣчномѣ.

Сїи зѣв сѣка дѣрѣѣ и Б҃гоугоднѣе поглажїитѣ в печенїи Прѣфорѣ тридѣлатѣ лѣтѣ²⁵⁰⁵: чїсто и непорѣчно совершѣюще своѣ дѣло.

Тѣмже и в дѣрѣемѣз иповѣданїи прѣтѣвѣше, налицѣютѣ слѣбы Б҃жїа, юже зрѣт не к томѣ под бѣдомѣз принѣснагѣ Хлѣба, но лицѣмѣз къ лицѣ.

Иже стѣими мѣтѣами, да налицѣи дѣтѣино и мѣи Хлѣба живѣотѣнагѣ, Бл҃гїи и слѣбы Хрїста І҃а: емѣже сѣ Б҃гомѣз ѿцемѣз, и стѣимѣз Д҃хомѣз, подѣветѣз чѣртѣ слѣва, и поклонѣз, нїчѣ и прїно, и въ вѣки вѣкѣомѣз, Аминѣ.

\Арк. 160 зѣ.\

ДЛУМПІИ писѣ вѣпы зракѣ стѣи, жїзні дѣлы:

Образѣ неопїеаннїи зрїтѣ Б҃жїа і҃абы

Житїе прїе: ѿца ншѣ ДЛУМПІА²⁵⁰⁶ и҃кѣнопїица²⁵⁰⁷,

Иже еѣ мзды И҃кѣны къ цр҃кѣи писѣше, и бѣи вѣрѣ чѣдѣотѣорнѣи и҃кѣнопїицнїи Вѣпы: а негѣже напиѣшѣла невидѣмо И҃кѣны Чѣдѣотѣорнѣа: поглѣди же и видѣмо Д҃г҃лѣз И҃кѣнѣз напиѣл.

2502 На берегах: мѣтїи е: спиридѣон сѣнѣ и вѣдѣ: вѣла нїцѣ жѣ водо не прѣтѣе.

2503 Див. Коментар 240.

2504 На берегах: е Никодї дѣрѣ вѣ спиридѣонѣ єдиноуравнѣи Див. Коментар 238.

2505 На берегах: л лѣ прѣфорѣи печѣхѣ.

2506 Див. Коментар 235.

2507 На берегах: мѣа лнѣ зѣ днѣ.

Подражателъ гавиѣл Бжѣтвенномѣ Аѡцѣ Сѡлнстѣ Прпѣнѣи єѣ ѡцѣ ншѣ Алумпій Печерскі. Нѣво сотворшешѣ наѣ по сѣобразѣ своємѣ и по подобію Гдѣви²⁵⁰⁸, тѣкожде работаше, и сѣобразѣ чѣдотворитѣ негочію лицѣ стѣихѣ на Иконахѣ, но и доверодѣтели стѣихѣже на дшѣи своѣи: кѣ семѣ же и врачѣ показѣла чѣденѣ. Єгсѡже бл҃гочертное житіє и сѣобразѣла намѣ сице:

Въ днѣ бл҃гочертнаго Кнѣзя Киевскаго Васѣолода Гѣголабича, при игоменѣ Прпѣнѣи Никонѣ, по строенію Бжїю, и советчанію Прпѣныхѣ Сѡцѣ Антсѡніа и Асѡдоіа, гѣблшихѣла єѣ дѣлатѣ летѣтѣ ѡ Претѣвлѣніа своѣго єѣ Константинѣ градѣ, Пришѣдшимѣ на оукрашеніє стѣіа Печерскіа Цркви Греческїи Иконописцемѣ²⁵⁰⁹, предѣнѣ ебѣтъ Родителема своіа єѣ на чѣніє Иконнаго и зображеніа, бл҃женный єѣ Алумпій. И ебѣтъ самовідецѣ предѣнѣномѣ томѣ чѣдеи, єже пишетьєл єѣ сказаніи ѡ Цркви стѣи Печерскїи²⁵¹⁰, єгдѣ оукрашающимѣ Иконописцемѣ мѣію Сѡтѣа, самѣ в немѣ Икона Прѣтѣіа Бци и зображеніа, тѣже просвѣтитѣла пѣче гл҃нца, и посѣм гѡлѣ и з оутѣ єл и злетѣ, и посѣм гѡлѣ и з оутѣ єл и злетѣ, и по мнѡгомѣ летѣніи в з оутѣ Иконы спителевѣ гѡртѣ сѡци блетѣ:

тогда во сѣи Алумпій оучѣла, мѣнштерѣмѣ своімѣ помагаше: и дѡбрѣ напиѣл в з оумѣ своѣмѣ, гѣко дѣншѣтѣмѣ Прѣтѣаго Дѣа пребѣветѣтѣ єѣ той стѡи Цркви Печерскїи²⁵¹¹.

Скончѣвшїи оубѡ дѣло своѣ Иконописцемѣ и оукраившимѣ ообразѣ написѣнными стѣію Црковѣ: оукрашенѣ ебѣтъ Алумпій доверодѣтелнымѣ ообразомѣ стѣаго Аггѣликаго Иноческаго чїна, ѡ Прпѣнѣи Игомена Никона^{2512,2513} И начѣтѣтѣ сѡбѣчѣтѣла доверодѣтели дѣховныа стѣихѣ и зображѣти, иже дѡбрѣ и зображеніє вецертвеннѣа лицѣ ихѣ дже свѣдѣлаше.

Тогда тѣко премѣрѣ етѣ в з своѣ дѣлѣ чѣдожнїи, гѣко и ѡ вецертвеннѣи Икѡ, елѣтїю Бжїю, дѣховныа доверодѣтелныа ообразѣ прѣтѣвнѣтѣ можѣше²⁵¹⁴. Нѣво чѣдожерѣтѣ Иконнаго писѣніа

²⁵⁰⁸ На берегах: вѣ: ѧ (Бт 1:1-31).

²⁵⁰⁹ На берегах: гл҃мпій иконописѣ пѣ: грѣко дѣннѣ етѣ.

²⁵¹⁰ На берегах: вѣдѣтѣ чѣдѣ прѣ оукрашеніи цркѣ пѣ: ѡ иконѣ прѣ: еи и ѡ гѡлѣтѣ.

²⁵¹¹ Див. Коментар 243.

²⁵¹² На берегах: порыже е: в лѣ: ѡ ѡсѣфтѣ. ѡ ро: апз.

²⁵¹³ Див. Коментар 245.

²⁵¹⁴ На берегах: Дѡбрѣтѣл єѣ при иконѡ писѣніи.

ИЗВѢСТЕ, СОВРАНИА РА НЕ БОГАТСТВА РАДИ, НО ДОБРОДѢТЕЛЕ: РАКОТАШЕ БО ИЗОБРАЗѢ ИКОНЫ ЕЛИКО ТРЕБѢ БЫТЬ ВЪЕМЪ, ИГЪМЕНЪ ЖЕ И БРАТИИ, НИЧТОЖЕ ЗА ТРѢДЪ СВОЙ ВЗИМАА²⁵¹⁵.

Наипаче же молаше мнѡгѡхъ, да видѣвше въ коей Церкви събветшавшиа Иконы, возвратѣа ѿмѡ: Ои же никоеа же мзы на земли тревѡа, рѡкодѣлемъ своимъ оукрашаше.

Аще ли когда неимѣаше комѡ дѣла творити, тогда злато и сребро еже на потребѡ Иконѡ, взаниа

\Арк. 162\

взимала на трѡды своѡ оупразнѡшеша, и имже долъженъ быти, Иконами ѡдавѡше. Се же твораше да непраздненъ бѡдетъ²⁵¹⁶: понеже дрѣвнии стѣи ѡцы Инока рѡкодѣлю прѡво прилежаща, великаа быти прѣ Бгомъ нарекоша, и равна Верховномъ Апѡ Павѡ, иже сѡ себѣ рече²⁵¹⁷: ѡакѡ тревѡанию моѡмъ, и оции со мною погляджитѣ рѡце мои си.

Аще пакѡ слъчилъа когда приверѣтѣнне ѿмѡ, некое ѡ рѡкодѣлаа, тогда на три чѡсти раздѣлаше²⁵¹⁸: перѡю чѡсть ѡдѡчаше на нѡжднаа Иксонамъ, вторѡю въ мѡтѡвию ниции, третѡю на потребѡ Монарѡвѡкѡю²⁵¹⁹. Оице оубѡ творѡ по всѡ лѣта, и не даше себѣ покоѡ днѡ и нѡ. В ноци бо на едѣнне и мѡтѡви и поклонѡи оспрашеша²⁵²⁰: Дни же приспѣшѡ, съ всѡкии смиренне, нертажанне, чтотою, терпенне, любовию, Бгомъшленне, прилежаши рѡкодѣлю: прѡзна же никѡли же еѣ видѣти ѿго. Оеаче и собѡра Црѡковнѡ дѣла ради никѡлиже ѡдѡчашеша²⁵²¹.

Видѡ же Игъменъ толикѡе Прѡпѣнагѡ сегѡ Иконѡписца добродѣтелное хѡдожерство, ѡакѡ дортѡнъ (sic!) быти при оеразѣ Аггѡлѡкѡмъ Иночекѡмъ, и зѡбержати на себѣ дѣитѡвие и единоѡцинагѡ оебразѡ Бжѡа ѿа, ѿреа по чинѡ Мелхиседековѡ²⁵²²: возведѣ ѿгѡ

\Арк. 162 зв.\

тѡцинемъ своимъ на стѣпень ѿреѡтѡва. Тогда Прѡпѣный ѡки свѣции портѡвлѣ на свѣциниѡ, елижѡеже рекѡ ѡки оебразѡ на високо мѣстѣ, болаше оубѡвѡхъ добродѣтелеи Иночекѡхъ же и

2515 На берегах: пишѣ ѿ: Иконы еѣ мзды.

2516 На берегах: пишѣ Иконы да не прѡдѣ бѡдетъ.

2517 На берегах: Дѣла: к (2Сол 3:7-9).

2518 На берегах: прѡверѣтѣнне на три чѡсти рѡдѣлаше.

2519 Див. Коментар 246.

2520 На берегах: въ ноци молашеша въ дни дѣлаше.

2521 На берегах: въ Црѡкѣ еѣ видѡ.

2522 На берегах: Портѡвлѣ ѿреа.

ѿрѣвѣикухъ красотоу проїа, ѿкѡ показатиа ѿмѡ Образѡ непорѣтѡ но чѡдотворѣнѡ²⁵²³. ѿ ѿгѡже мнѡгѣ чѡдотворѣнїи воспоманѣти нѣклаа лѣпо ѿртѡ здѣ.

Бѣитѣ нѣкто ѿ богатыи града Кїеа прокажѣ²⁵²⁴, и мнѡгѡ ѿ врачевѡ, бѡлхевѣ же и иноверникухъ людѣи врачевѡ помѡци икаше: но не полѡчи, паче же гѡршеѣ себѣ прїѡверѣтѣ. Тогда нѣкто ѿ дѡргѡвѡ понѡди ѿгѡ ити ѣ Печѣрскїи Монастырь, и молїти Оцѡ тѣ да помѡлатѣа сѡ нѣмѡ: Оиже ѣдѡа иѡзболї. Тѡже ѿгѡа привѣденѡ бѣитѣ, повелѣ Игѡменѡ водѡю ѿ клѡдѡзѡ Прѣпѣнагѡ Феодосїа, напоити ѿгѡ, и помѡзати ѿмѡ главѡ же и лицѣ. и ѡбїѣе вокипѣе бѣѣ гнѡемѡ за невѣрѣвїе своѡ²⁵²⁵, ѿкѡ вѣемѡ смрада ради вѣгати ѿ негѡ. возвратїа ѡбѡ ѣ дѡмѡ своѡи плачѣа и сѣтѡла: ниже иѡходѡше на свѣтѡ мнѡги дни, зарѡдѡа смрада, глѡа кѡ дѡргѡмѡ своѡимѡ: Покрїи срамѡтѡа лицѣ моѡ, чѡжѡа бѣихѡ брѡтїи моѡи, и стѡранѣнѡа сынѡмѡ мѡтѣ моѡа²⁵²⁶, ѿкѡ не сѡ вѣроу прїидїхѡ кѡ Прѣпѣнымѡ ѡцѣмѡ

\Арк. 163\

Антѡсїю и Феодосїю: и по вѣлѡ дни смѡрти сѡждаше. Веѡче прїшедѡ нѣкогда ѣ себѣ, помѡсли иѡповѣдѡти вѣлѡ согрѣшѣнїа своѡ: тѣмѡже прїидѣ паки ѣ Печѣрскїи монастырь кѡ Прѣпѣномѡ ѿмѡ Алѡпїю, и иѡповѣдѡа прѣ нимѡ. Прѣпѣный же ѿмѡ рече: дѡбрѣ сотворїаѡ ѿси чѡдо иѡповѣдѡвѡ Бгѡ грѣхї своѡ прѣ моимѡ недѡртѡнїемѡ, тѡкѡ ко и Прѡрокѡ сѡ себѣ свѣдїтелѡствѡетѣ, кѡ Гдѡ глѡа: Рѣхѡ и иѡповѣмѡ на мѡа беззакѡнїе моѡ Гдѡи, и тѡи ѡпѡртїаѡ ѿси нечѣстїе ѡца моѡгѡ²⁵²⁷. Пѡдѡчи же ѿгѡ мнѡгѡ сѡ ипїи дѡши, и вѡемѡ Иконописниа бѡпы лицѣ ѿгѡа ѡкраїи, стѡрѡпы гнѡїниа помѡзавѡ²⁵²⁸. таже вѡвѣдѡа вѡ Цѡркѡвѡ, дѡстѣ ѿмѡ прїчѡстїе Бжѡтѡвеннїхѡ тѡинѡ, и повелѣ ѡумывѡтиа по прїчѡстїи: и тѡа ѡбїѣе спадѡша ѿмѡ стѡрѡпы, и пѣрѡе здѡвїа елѡгѡвѡразїе возвратїа. И тѡкѡ сѡобразѣ бѣитѣ ѣ чѡдотворѣнїи ѿмѡ Прѣпѣнѡи ѡцѣ Алѡпїи Хрѡтѡ самѡмѡ²⁵²⁹. ѿкоже ко Хѣ иѡцѣлаа прокажѣннагѡ повелѣ ѿмѡ да покѡжетѣа ѿрѣвѣи, и прїнесѣ дѡрѡ за сѡщїцїнїе своѡ²⁵³⁰: иѡце и ѿси Прѣпѣнѡи повелѣ прокажѣномѡ своѡмѡ, да покѡжетѣа прѣ нїи ѣ чїнѡ ѿрѣвѣикагѡ слѡженїа сѡщїимѡ, и прїнесѣтѡа дѡрѡ тѡи,

2523 На берегах: На ѿрѣвѣикухѡ пѡказѡше творѣти чѡдѣи.

2524 На берегах: Чѡдо ѿ сѡ иѡцѣлїи прокажѣннагѡ.

2525 На берегах: прокажѣнїа за невѣрѣвїе ѣ пѣчѣ: моѡа: не иѡцѣлаѣ но пѣче иѡкѡзѡ.

2526 На берегах: ѡбїѣ: ѡи (Пс 68:20-21).

2527 На берегах: ѡмѡ, лѡ (Пс 31:5).

2528 На берегах: ѿ: Алѡпїи иѡмѡзѡ прокажѣнїа бѡпы.

2529 На берегах: ѡподѡвїа Хѡ прокажѣннагѡ иѡцѣлїшѡ.

2530 На берегах: мѡ: и (Мт 8:1-4).

\Арк. 163 зб.\

Съ немъ же Прѣкъ гл҃еть: Чѣто воздѣмъ Гд҃и съ вѣхъ ѣже воздѣртъ ми? Чѣто воздѣмъ Гд҃и съ вѣхъ ѣже воздѣртъ ми Чашѣ сп҃на прїимѣ²⁵³¹.

Вспоманѣ же здѣ даръ ѣ сѣи, ѣкѣ правнѣкъ сего прокаженнаго, за съчищенїе егѣ, съковѣ Кѣмъ златѣ на ѣ: Прѣоло в Цркви Печерскѣ. К семѣ же соображенѣ вѣртъ Прѣпнѣи пѣки Хр҃тѣ ѣ слѣпорожденнаго ѣщѣлѣвш²⁵³². ѣкѣ же еѣ Хѣ ѣщѣлѣлѣ тогѣ, пѣрѣѣе помазѣ емѣ Оѣ ерѣнїемъ, тѣже повелѣѣ змѣртнѣлѣ в кѣпелѣ сѣлѣмъ, ѣже кѣздѣтѣлѣ Послѣн²⁵³³: сѣще ѣ сѣи Прѣпнѣи пѣрѣѣе помазѣ стрѣпы прокаженнаго сего Иконопѣиными вѣпы, послѣднѣе повелѣѣ оуммытѣлѣ емѣ водѣю съвѣчною по причѣртїи послѣннѣкѣмъ Бж҃имъ, ѣерѣшѣмъ. ѣ имъ Образѣмъ ѣщѣлѣ егѣ ѣ прокѣзы тѣлѣнылѣ, кѣпно же ѣ слѣпотѣ грѣхѣнылѣ: Сѣже скорѣмъ ѣщѣлѣнїю вѣи тогѣ прїшѣдшїи вѣкѣпѣ ѣ градѣ, зѣло оуднѣшлѣлѣ.

Но Прѣпнѣи Алѣмпїи глаголѣ к нимъ: Брѣтїе, вѣнимайтѣ рѣченѣмъ: Никѣто же мѣжѣ двѣмъ Гд҃инома рабѣтѣти²⁵³⁴. сѣи еѣ члѣвѣкъ прѣжде порабѣтнѣлѣ елѣше вѣрдѣ чарѣвѣнїлѣ грѣхѣмъ²⁵³⁵, послѣднѣе же сѣмо прїхѣжѣше кѣ Бѣ ѣчѣлѣлѣ сего сп҃на по сѣвѣртѣ вѣрѣжїю, нѣже вѣрѣвѣлѣ ѣднѣмъ сп҃на по сѣвѣртѣ вѣрѣжїю, нѣже вѣрѣвѣлѣ ѣднѣмъ сп҃тїи мѣгѣщѣемъ Гд҃и, тѣемъ же болѣ прокѣзѣ нападѣ нѣ, невѣртѣвїлѣ рѣднѣ егѣ:

\Арк. 164\

Прѣитѣ еѣ рѣчѣ Гд҃ѣ, ѣ не прѣрто прѣрѣчѣтѣ, но вѣрѣбѣще, ѣ дарѣлѣ вамъ²⁵³⁶. Сѣдѣ же нѣнѣ съвѣрѣлѣлѣ тѣѣже, кѣлѣлѣ тогѣ прѣ Бгѣмъ, послѣшѣющѣмъ мнѣ: Кѣ еѣгѣтѣ сѣи вѣ мѣтнѣ, ѣщѣлѣ егѣ²⁵³⁷. Сѣлѣ елѣшѣлѣлѣ поклонїшлѣлѣ лѣдїе, ѣ ѣндѣсѣша рѣ ѣщѣлѣннѣмъ вѣпѣлѣ, елѣвѣщѣ Бгѣ, ѣ тогѣ рѣжшѣю, Прѣпнѣнѣхъ же ѣщѣ Анѣсѣнїлѣ ѣ Фѣодѣсѣлѣ, ѣ тѣхъ оѣчннѣкѣ Прѣпнѣаго сего ѣщѣ нѣшего Алѣмпїлѣ: Сѣ немъ же глѣхѣ, ѣкѣ вѣнѣртннѣе еѣ ѣ нѣвѣ нѣ Слѣсѣнѣ, ѣже лѣкн Нѣемѣна сѣрїлннѣа ѣ прокѣзѣ мѣжѣ сего ѣщѣлѣнѣ²⁵³⁸.

²⁵³¹ На берегах: Ψ λλὸ ρεῖ (Пс 115:3-7).

²⁵³² На берегах: δ ποδοῖν πάκι χ ρῖ σλѣпорожденнаго ѣщѣлѣвшѣ.

²⁵³³ На берегах: $\dot{\iota}$ σο: δ . (Див. Коментар 248).

²⁵³⁴ На берегах: μ α: δ (Мт 6:24).

²⁵³⁵ На берегах: почтѣ прокаженнѣи пѣвѣѣ вѣ пѣ мѣ: не ѣщѣлѣлѣ потѣмѣ ѣщѣлѣлѣ.

²⁵³⁶ На берегах: μ α: δ . (Мт. 7:7-8).

²⁵³⁷ На берегах: ϵ φε, β . (Еф 2:4).

²⁵³⁸ На берегах: δ ψ αφ̄ ϵ Див. Коментар 249.

Бѣ же и дрѣги нѣкто ѿ тогоде града Кіевѣ мѣ Хрѣтолюбивыи, иже постави Цркви²⁵³⁹, и възхоутѣ сотворити на украшеніе ѣликіи Иконѣ седмѣ²⁵⁴⁰: тогда вдартъ ерееро двомъ знаемымъ Монастыра Печерскаго мнѣхомъ, и доки иконныа, молѣ да совѣщаютъ со написаніи тѣхъ Иконъ съ Алѹмпіемъ. мнѣи же тѣи ничтоже рекѣста Алѹмпіеви, а ерееро присвоѣста²⁵⁴¹. Времени же нѣкоемѣ минѣши, послѣ мѣжъ къ мнѣхѣ, ѣще иконы егѣ написаны сътъ сѣни же ѿвѣщѣста, ѣкѣ вѣщше ереера требѣтъ Алѹмпіи. и пѣки взыста присланное ѿ мѣжа ерееро, ѣже такожде присвоѣста. тѣже сѣми бѣтѣдны съще, послѣста к мѣжеѣ,

\Арк. 164 зб.\

непрѣвѣжѣ глѣще на стѣго, ѣкѣ и ѣще требѣтъ толикоже ѣлико взы. мѣжъ же Хрѣтолюбивыи и третѣцею дартъ глѣ: ѣкѣ токмѣ мѣтѣвы хоцѣ и бѣвѣиѣ ѿ дѣла рѣкѣ егѣ. Алѹмпіи же ничтоже вѣдаше, ѣже мнѣи тѣи творѣхѣ. Посѣмъ ѣкѣ прилѣ мѣжъ, хотѣ и звѣстѣно ѣвѣдѣти ѣще Иконы егѣ написаны ѣже сътъ мнѣи же сѣны несѣрѣтѣше что ѿвѣщѣти, възвѣртѣста ѣмѣ: ѣкѣ Алѹмпіи взы ерееро тѣое въ три цѣны, нѣѣ же не хоцѣтъ писѣти Иконѣ. тѣѣмѣже Хрѣтолюбивыи той мѣ, приде к монастырѣ Печерскѣи съ мнѣгою дрѣжиною къ Прѣ: Игѣменѣ Иконѣ, и повѣда ѣмѣ внидѣ печѣли своѣа ѿ Алѹмпіа. Игѣменъ же тогѣо призѣвѣвъ рече ѣмѣ: почтѣо брѣте такоѣа непраѣда быста ѿ тѣеѣ сѣиови семѣ нашемѣ ѣкѣ мнѣогажды молѣ тѣа да ѣлико хотѣѣ еѣи, тѣѣже сѣвѣщѣвѣа, и толико ереера взыѣ Иконѣ ѣмѣ не пишеши, иногѣа же и тѣне пишеши. ѿвѣщѣѣ ѣмѣ Алѹмпіи: ѿѣѣ ѣтѣныи, вѣста тѣоѣ стѣи, ѣкѣ никогѣа же имѣхъ лѣнѣстѣ в дѣлѣ еѣ; нѣѣ же не вѣѣмъ со ѣѣмъ глѣши. Игѣменѣ же ѣмѣ пѣки рече: ѣкѣ три цѣны взыѣ еѣи ѿ седми Иконѣ, и ѣще доѣлѣѣ не писѣлъ еѣи ихъ. и ѣѣе на сѣблѣнѣе стѣаго послѣ да принѣѣтѣ Иконъ

\Арк. 165\

тѣхъ доки, ѣже прѣ тѣою нѣцѣю вѣдѣны вѣша ненаписаны в ѣдиной храмнѣ Монастырской. такоѣѣ и мнѣхѣ тѣѣ чѣѣ нѣхѣ мѣжъ даѣше цѣнѣ стѣомѣ, повелѣ приѣти, да нанѣ възглѣтѣ. Послѣннѣи ѣкѣ по доки прийдѣша: И еѣ сѣвѣртѣоша на нѣхъ иконы написаны съѣло хѣтѣѣ, и принѣоша ихъ прѣ Игѣмена и сѣцѣи с ним: ѣже вѣдѣвѣше вси ѣднѣишаѣа. и ѣжѣи вѣѣше, съ трѣпетѣо ницѣ на землѣ падѣша, и поклонѣшаѣа нерѣкотѣорѣннымъ тѣѣмъ Ѧбразѣомъ, Гѣдню, Прѣчѣвѣа Бѣгомѣтере, и стѣихъ егѣ²⁵⁴². Посѣмъ и сѣны два мнѣи солѣвѣши на Алѹмпіа

2539 На берегах: Чѣдо ѣ сѣ иконахъ невѣдѣмѣ написаны за негѣо.

2540 Див. Коментар 250.

2541 На берегах: написѣ на ѣ Алѹмпіа.

2542 На берегах: сѣмъ икѣ написаны Бѣгомѣ на сѣпрѣдѣни ѣ: алѹмпіа.

прійдѣсѣрта. и невѣдѣще сѣ бѣвшемъ чюдесѣ, начаша стѣзатиа съ стѣмъ, глѣюще: гакѡ три
цѣни бѣла ѣи, а Иконы не пишешѣ. Слышавше же ію напаргѣ тѣмо сѣциѣи вѣи, показаша
имъ Иконы, глѣюще: гакѡ се нѣче Иконы тѣла написаны сѣтъ самѣмъ Бгѡмъ
свѣдѣтелствѣющимъ неслѡбѣ Алѹмпіа. Онѣже видѣвше ѡжасѡрта сѣ бѣвшѣ чюдесѣ. тогда
лѣе за дѣло тѣтѣи и лжи своѣи Игѡменомъ сѣбличѣни бѣвшѣ, и зѣ монартырѣ и згнани быста,
и бѣщѣи своѣи вѣѣ ѡпадѡрта. **С**еачѣ ни тѣко злоѣдѣ своѣ сѣртѣвѣста²⁵⁴³: глѣюще бо хѣдѣ на
Прѣна Алѹмпіа, проповѣдѣстѣ людемѣ

\Арк. 165 зв.\

вѣ градѣ, гакѡ мы самѣ написѣховѣ Иконы тѣла. Гдѣи же и хѣ не хотѣлѣ воздѣти намъ
мѣдѣи, и лишѣлѣ нарѣ наймѣ, се самѣли, и солгѣ на Иконы, лѣки вѣи написаны были Бгѡмъ
сѣсправдѣющимъ Алѹмпіа. и тѣко ѡртѣвѣста нарѣдѣ прѣтѣкающѣ на позѡрѣ Иконъ тѣхѣ. и
хотѣщѣ поклониѣтиа имъ. Но лѣдѣе лѣще и вѣрѡбаша тогда тѣемъ мнѣхѡмъ, сѣблагѣющимъ
Прѣнагѡ Алѹмпіа: сѣбачѣ Бѣ иже прославлѣтѣ стѣхѣ своѣ, гакѡже самѣ речѣ вѣ **Е**влѣи²⁵⁴⁴:
Не можѣтѣ градѣ ѡкрѣтитѣа верхѣ горѣи стѡлѣ, ни вжигѣютѣ свѣтѣлника и поставлѣѡтѣ егѡ по
спѣдѡ но на свѣциниѣ, и свѣтитѣа вѣемъ: не стѣи добродѣтелныхѣ подѣвѣгѡвѣ егѡ Прѣнагѡ
мѡжа. Дѡнде бо дѣже до Кнѣзѣ Владѣмѣра Мономахѣ бѣвшѣ стѣгѡ рѣди сѣ тѣхѣ
Иконахѣ чѣдо: **И** ещѣ пѣче ѡвѣрѣно быста ещѣ.

Быстѣ нѣкогда пощѣенѣ Бжѣимъ ѡ пожарѣ и горѣти всемѣ подѡлѣе вѣ Кѣвѣ²⁵⁴⁵, и дѣже и цѣкѡ
имѣщѣа Иконы тѣла и горѣ: сѣбачѣ по пожарѣ сѣверѣтѣсѡшѣа тѣла Иконы вѣа едѣмѣ цѣлы
и еѣ вѣдѣ²⁵⁴⁶. **С**же слышавѣ Кнѣзѣ, прѣидѣ самѣ видѣти тѣмо бѣвшѣ чѣдо: **И** видѣвѣ
сѣртѣвѣша Иконы, слышѣ сѣ нѣхѣ и зѣвѣно, како пѣрѣе едѣною нѡщѣю написѣшѣа

\Арк. 166\

Бжѣимѣ манѡвенѣемѣ и зѣблѣющимѣ ѡ напарги Прѣнагѡ Алѹмпіа. Прослави ѡѣво тогда сѣлѡ
Кнѣзѣ Владѣмѣрѣ Мономахѣ Тѡрѣа вѣхѣ Бга, содѣлѣшѣаго толѣка чѣдѣа
добрѡдѣтелѣй рѣди Прѣнагѡ Алѹмпіа. **И** вѣзѣмъ едѣнѣ ѡ тѣхѣ, Иконѣ Прѣтѣа Бѣи,
погѣлѣ вѣ градѣ Рѣсѣтовѣ, кѣ сѣщѣи тѣмѡ камѣнной Цѣкви, иже самѣ содѣлѣ. Слѣчѣиѣа
едѣною и тѣѡ Цѣкви вѣ Рѣсѣтовѣ парги, сѡбачѣ іа Икона вѣзѣ вѣдѣа прѣбѣтѣ²⁵⁴⁷. Тогда

²⁵⁴³ На берегах: Хѣдѣ на Иконы алѣтѣиѣи.

²⁵⁴⁴ На берегах: Мѣ: еѣ (Мт 5:14-15).

²⁵⁴⁵ Див. Коментар 252.

²⁵⁴⁶ На берегах: Иконы алѣтѣиѣи не и горѣша.

²⁵⁴⁷ На берегах: пѣкѣ едѣнѣ ѡ Иконѣ алѣтѣиѣи неокрѣшѣа нѣжѣ и згорѣ.

внесена въѣтъ ѣ древлѣндоу Црковѣ нос ѣ та по времени ѣзгорѣ ѿ пожара, Иксона же пакѣ без
вѣда сѣрта, ни знаменѣа о҃гненѣа на свѣѣ ѣмѣща. Сѣаже велѣ Прѣнагѣ ѿца нѣшегѣ
Алѣмпѣа, ѣгоже ради Иксона тѣла нерѣкотворѣннѣ ѣзѣбразѣшасѣ²⁵⁴⁸.

Но ѣже прѣидѣ къ сказѣущемѣ екочанѣе сѣаго Чѣденѣ: какѣ въ оѣразѣ прѣидѣ, чѣлкѣ сѣ
оѣразѣвѣ хѣдожнѣи чѣдотворнѣи, ѿ жѣтѣа временнѣагѣ на вѣчноѣ.

Еще бо нѣкто ел҃гочертѣвѣ сѣи, дадѣ емѣ Прѣномѣ ѿцѣ нѣшемѣ Алѣмпѣю, Иксоу
намѣертнѣоу зѣпенѣа Прѣтѣа Бѣаи написати²⁵⁴⁹, мола да оѣготовитѣ на Прѣзникѣ Зѣпенѣа
тогожде. И непомнѣзѣх днѣхѣ

\Арк. 166 зѣ.\

разѣолѣсѣа Прѣнѣи, ѣ къ своѣмѣ пѣче оѣпенѣю смѣртномѣ приближѣшесѣ²⁵⁵⁰, Иксоу
ненаписѣннѣ сѣщѣ. чѣлкѣ же тѣоѣ стѣжѣше ѣ на сѣагѣ скорѣшѣ: но Алѣмпѣи гѣа емѣ: чѣдо
нерѣжѣи приходѣ къ мнѣ, но вѣзѣвѣрѣи на Гѣ печѣ твоѣ, ѣ тѣоѣ сотѣорѣи ѣакоже хѣще: Иксо
ти вѣ своѣ Прѣзникѣ на своѣ мѣертѣ стѣанѣ²⁵⁵¹. мѣжѣ же вѣрѣвѣ словѣи Прѣнагѣ, ѿнде ѣ
домѣ своѣ радѣсѣа. ѣ прѣидѣ пакѣ ѣ навѣчерѣе оѣже прѣзника зѣпенѣа Прѣтѣа Бѣаи: вѣдѣвѣже
Иксоу ненаписѣнѣ, ѣ Прѣнагѣ Алѣмпѣа пѣче еѣна сѣща, догажѣше емѣ гѣа: почтѣо не
возвѣртѣлѣ ми еѣи сѣ толѣцѣѣи твоѣи нѣмоци, ѣ ѣзѣ да еѣи Иксоу дрѣгомѣ написѣти, да
еѣи Прѣзникѣ свѣтѣелѣ ѣ чѣтенѣ вѣлѣзѣ: нѣче же порамѣи ма еѣи. ѿвѣщѣа кѣоцѣ Прѣнѣи сѣ
чѣдо, еда лѣнортѣю се сотѣорѣхѣ сѣбѣче возмѣжно бѣ Иксоу своѣа мѣре, словѣ едѣннѣ
написѣти: ѣзѣ бо оѣже ѿхождѣ ѿ мѣра сѣгѣ, ѣакоже ѣвѣи ми Гѣа²⁵⁵², тѣе же не имѣа сѣртѣвѣти
скѣрѣна. ѿнде зѣвѣ мѣжѣ тѣоѣ печѣлѣа сѣѣло. И се по ѿшѣртѣи еѣгѣ, вѣнде нѣкто ѣноша
свѣтѣѣ къ Прѣномѣ Алѣмпѣю, ѣ нача писѣти Иксоу мѣжеви томѣ²⁵⁵³. Алѣмпѣи же мнѣвѣ
ѣако рѣгнѣвѣлѣа нѣ Гѣнѣ Иксона, ѣ Писѣа ѣногѣа присѣлѣлѣ зѣртѣ: ѣперѣва чѣлка тѣгѣ вѣтѣи

\Арк. 167\

непѣщѣвѣше: но екоѣдѣ ѣ краѣотѣа дѣла, Аггѣа еѣгѣ показѣ. сѣвоѣа бо злѣто покладѣше на Иксоу,
сѣвоѣа же вѣпѣи разлѣчнѣа на кѣмени трѣшѣ, и тѣѣмѣ писѣшѣ: ѣ тѣако вѣ трѣи чѣсѣи Иксоу
написѣа зѣѣло кѣанѣ. тѣаже къ Прѣе: рѣче: ѿче еда чѣто недовѣѣѣтѣ зѣѣ, ѣли ѣ чѣ погрѣшѣи

²⁵⁴⁸ Див. Коментар 253.

²⁵⁴⁹ На берегах: Чѣдо ѣ: сѣ Иксоу Аггѣомѣ написѣнѣо за нѣгѣ.

²⁵⁵⁰ На берегах: ѣ: Алѣмпѣи Иксоу вѣзѣ писѣти рѣѣолѣсѣа.

²⁵⁵¹ На берегах: колѣ сѣи прѣрѣѣ ѣако нѣ написѣнѣо вѣтѣи на своѣ чѣ.

²⁵⁵² На берегах: ѣвѣи емѣ Гѣа сѣмѣ.

²⁵⁵³ На берегах: Аггѣа написѣ Иксоу ѣ мѣертѣо еѣ за ѣ чѣи.

Прѣнѣи же ѡбѣща: дѡбрѣ сотвориша єси, бѣ помѡгл ти єице бл҃гоуспѣхѣ написати, и ѡн
 єе тобою ѡдѣлал є. Вѣчерѡ же приспѣвшѡ, невидѣмѡ бѣ Писецъ тои съ Иконою²⁵⁵⁴.
 Гдѣи же иконы, бѣ сна прѣбѣ всю ноцѣ ѡ печалѣ, ѡтѣх не приспѣ Икона на прѣзникѣ, недорѡиша
 себѣ нарицаѣ такоуа елѣти, и сѣло грѣшна. Воставѣ оубо ѡдѣ къ Цркви, да плѣчетѣ
 тѣмо своѣго согрѣшенѣа. И ѡверзѣ двѣри Цркве, видѣ Иконѡ ѡбѣщѣ сѣло на мѣртѣ своѣм:
 тогда падѣ ѡ стѣха, мнѣвѣ ѡко привидѣнѣ некое ѡбѣа ємѡ: тѣже мѣло вознѣ, и
 раземотрѣ, познѣ ѡтѣ Икона єгѡ є. Тѣмѣже въ трѣпетѣ и ѡжѣрѣ мнѡзѣ сѣ, воспоманѡ
 гдѣ Прѣнѣ Алумпѣа, ѡже рече готѡвѣи бѣти Иконѣ²⁵⁵⁵ на єи прѣзникѣ и тѣкъ возвѣдѣ
 домѣшнѣа своѣ. Снѣ же съ радостѣю ѡдѡша скѡро понѣмѣ въ цркви, съ свѣщѣами и кандѣлы,
 и видѣвѣ Иконѡ ѡбѣщѣ ѡки єлѣце, пѣше нѣ на землѣ, поклонѣша єи, и лѡбѣзѣша ѡ съ
 вѣрѣлѣ дѣи.

\Арк. 167 зв. \

Поѣ елѣтѣи тои мѡж прѣде къ Игѡменѡ, и начѣ повѣдѣти ємѡ сѡ Иконѣ бѣвшѣе чѡдо.
 ѡдѡша оубо бѣспѣ къ Прѣномѡ Алумпѣю, и видѣша тогѡ дѣе ѡходѣца ѡ мѣра єгѡ.
 сѡбѣче вопрои єгѡ Игѡменѡ: ѡче, како и кѣ написана бѣти Икона мѡж сѣмѡ ѡнѣ же
 повѣдѣ илѣ все єже видѣ, и рече ѡтѣ Аггѣа написѣ ѡ, и се тоиже предѡитѣ поѣти мѣ
 хотѣ²⁵⁵⁶. Сѣа рекѣ прѣдѣ дѣхѣ єи ѡ рѣцѣ Гдѣи, Мѣа Аѡгѡста ємнѣдѣлѣтѡ днѣ^{2557,2558}
 Братѣа же тѣло єгѡ сѡпрѣтавшѣ нессѡша въ Цркви, и сотѡрѣше нѣ нѣмѣ пѣнѣе сѡбѣчно,
 положѣша ѡ Пещѣрѣ Прѣнагѡ Антѣснѣа.

И тѣко ѡукраєи єи єтѣи чѡдотѡрнѣ Иконописецѣ Нѣо и землѣ, тѣмо возшѣ докродѣтелноу
 дѣю, здѣ же єи тѣло. Въ четѣ Иконописецѣвѣ Начѣлникѡ Бѣѡ ѡѡцѣ, ѡже рече,
 сотѡрѣмѣ чѣвѣа по ѡбразѡ и по подѡбѣю нѣшемѡ²⁵⁵⁹: тѣкоже и ѡбразѡ Ипортѣи єгѡ Бѣѡ
 Снѣ²⁵⁶⁰, ѡже ѡбразѡ сѡрѣтѣєа ѡтѣ чѣвѣ²⁵⁶¹: кѡпѣ съ єтѣи мѣ Дѣомѣ²⁵⁶², ѡже въ ѡбразѣ
 видѣнѣа голѡбѣна, и ѡненнѣхѣ ѡзыѡкѣ²⁵⁶³, съхождѣше: Иѣже въ єдинѡмѣ сѡцѣтѣѣ сѡцихѣ,

²⁵⁵⁴ На берегах: Аггѣа ѡнѣ Иконѡ тѣ къ цркви.

²⁵⁵⁵ На берегах: свѣѣа прѣтѣво г сѡ иконѣ.

²⁵⁵⁶ На берегах: Аггѣа написѣ Иконѡ прѣде по єтѣо.

²⁵⁵⁷ На берегах: прѣтѣлѣ г: ѡлѣтѣи.

²⁵⁵⁸ Див. Коментар 254.

²⁵⁵⁹ На берегах: бѣ: ѡ. (Бт 1:1-31).

²⁵⁶⁰ На берегах: єѣ: ѡ (Мт.1:21-23)

²⁵⁶¹ На берегах: филѣ б (Фл 2:6-8).

²⁵⁶² На берегах: мѣ: г (Мт 3:16-17).

²⁵⁶³ На берегах: Дѣлѣ б (Дѣян 2:1-3).

ЕДИ НАМЪ СЪ ЕДИНИВШИМА СЪ ПРѢПЕНЬМЪ ѠЩЕМЪ НИШИМЪ АЛУМПИЕМЪ, ХВАЛИТЪ ВЪ БЕЗКОНЕЧНЫМЪ ВѢКѢ
ВѢКОМЪ, АМИ²⁵⁶⁴.

ЖИТІЄ ПРП. ПИМЕНА ХВОРОГО

Основна редакція Патерика²⁵⁶⁵

Предслова конецъ оставлешеса, здѣ начало слову, еже о Пиминѣ, вземше^{2566, 2567} на исповѣдание снидем того крѣпкаго страдания, еже со благодарением терпѣти болѣзни доблествено.

Сий Пимин болель родися и възрасте, и сего ради недуга чисть бысть от всякоа скверны, от утробы материя не позна грѣха. Многожды моли родителя своа, да ся пострижеть. Они же, яко чаанию своему житию, сего хотяще наслѣдника имѣти, възбраняхуть ему²⁵⁶⁸. И сему же изнемогшуся, уже отчаяньи бывшу, и принесенъ бысть в Печерскій монастырь, да исцѣлѣеть тѣх святых отецъ молитвою или от тѣх руку примет святыи аггельскый образ. Родители же, имѣюще сердечную любовь, своего чада не остависта, но всѣх моляста молитися за сына ею, да исцелѣет. Много же потрудившеса преподобнии ти отъци, ничтоже ползоваша ему, сего бо молитва преодолѣваше всѣх, ибо не прошаше здравиа, но приложение болѣзни, да не како здравъ бывъ, исторжен будет родителема своима от монастыря и погрѣшит мысли своа. Отъцю и матери не дадуще его пострижи и присѣдающе ему, стужив же си, блаженный нача Богови молитися, да исполнить его хотѣние. И се въ едину ноцъ, всѣм спящим внѣ, внидоша акы скопци свѣтли съ свѣщами, идѣже лежаше Пиминъ, нося съ собою Евангелие, и свиту, и манатию, и куколь²⁵⁶⁹ — все, еже на потребу пострижения, глаголаша ему: «Хощеши ли, пострижем тя?» Он же с радостию обѣщася им, глаголя: «Господь посла вы исполнити желание мое». Они же ту абие начаша вопросы творити: «Что прииде, брате, припадая ко святому жертвенику и къ святѣй дружинѣ? Любиши ли сподобитися мнишескому аггельскому образу?» Все бо по ряду створиша, якоже есть писано, таче и в скиму постригоша его, и облѣкше его в скиму, и в манатию, и в куколь, и все, еже пѣвше, еже великаго образа управив, устроивше того и цѣловавше, Пумина того именовавше, свѣщю вжегше, рекоша: «До 40 дньи си да не угаснетъ». Сии вся сдѣявше, отъидоша, власы же, вземше во убрѣсѣ, положиша на гробѣ святаго Феодосиа.

Братиа же, сущии в кѣлиах, слышаша глас пѣνια, и ти, возбужше сущих окрестъ себе, мнѣвше, яко игуменъ нѣ с которыми постригаеть или уже преставился есть, вси купно приидоша в кѣлию, идѣже бѣ лежа болный, и обрѣтоша вся спяща: отъца же, и матеръ, и рабы. С тѣми внидоша ко блаженому, вси наполнишася благоуханиа, и видѣша сего весела и радостна, облечена во одежу мнишескую. Вопросыша его: «Кым постриженъ бысть? Что мы слышахом глас пѣνια? Си же твои родители, у тебе бывше, ничтоже сего

²⁵⁶⁴ Див. Коментар 255.

²⁵⁶⁵ Публикується за виданням Л. Ольшевської (Древнерусские патерики 1999, 121-124).

²⁵⁶⁶ Див. Коментар 256.

²⁵⁶⁷ Див. Коментар 257.

²⁵⁶⁸ Див. Коментар 258.

²⁵⁶⁹ Див. Коментар 259.

разумѣша». Рече же к ним болный: «Аз мню, яко игумень, пришед со всею братиею, постриже мя, Пумина мя прозва. И тѣх пѣние бываше, еже вы слышасте, свѣщи же, рѣша, до 40 дѣний горѣти, власы же мои взявше, идоша въ церковь».

Си же слышавше от него, идоша, видѣша церковь замчену, возбужше пономаря, впросивша ихъ: «Аще кто входил есть въ церковь от вечерняя?» «Нѣсть кто входил в ню, но ключа у полатника суть»²⁵⁷⁰. Вшедше въ церковь, видѣша на гробѣ святаго Феодосиа во убрустѣ власы его, и возвѣстиша игумену; искавше тѣх, кто се есть постригль, и не обрѣтесе. Разумно же бысть всѣм, яко се есть промысль, от Бога бывающъ.

Смотри же умно о бывшем, аще вмѣнится сему во уставное пострижение. Понеже послушество имѣяше: церкви замчені бывши, и власом ту обрѣтшимся, на гробѣ святаго Феодосиа, и свѣча доволна единому дѣню горѣнию, за 40 дѣний в нощи и во дѣне непрестанно не изгорѣ, — и ктому пострижения не сотвориша, глаголавше ему: «Довлѣет ти, брате Пимине, от Бога дарованный ти талантъ и нареченное имя».

Вопросиша того: «Каци быша постригѣшии тя?» Показаша ему книги постригания, аще что от сего не суть исправили. Пиминъ же игумену рече: «Что мя искушаеши, отче? Сам со всею братиею створив, еже о мнѣ, по писаному сих книгъ, рек ми, яко: “Подобает ти пострадати в болѣзни. Егда будет исход твой, здравие подасть ти ся и своима рукама понесеши одрѣ”²⁵⁷¹. И моли за мя, честный отче, да подасть ми Господь терпѣние».

Пребысть же Пимин много лѣтъ в тяжцѣй болѣзни, якоже гнушати служащим тому. Многожды оставлеше его гладна на два или на 3 дѣни, и жадна. Сий же с радостию трѣпаше и Бога о всем благодаряше.

Инъ же нѣкто, таков же болень, принесенъ бысть в Печеру и постриженъ. Чернци же, учинении на то болным служити, взявше сего, несоша къ Пиминови, да обѣма купно и равно послужат. Небрежение же имуще о таковѣй службѣ, сею в забытие ввергоша, изнемогаше болный безводием. Пиминъ же рече к нему: «Брате, понеже гнушаются служащий нама, смрада ради бывающаго от наю, то аще вѣставит тя Господь, можеши ли пребыти въ службѣ сей?» Болный же якоже обѣщася до смерти своеа послужити болным со усрѣдием. Пиминъ же рече к нему: «Се Господь отъемлет болѣзнь твою, и ктому здравъ быв, исполни твои обѣты: служай ми и подобным мнѣ. Не на родивыя же о службѣ сей наводитъ Господь болѣзнь смертную, яко да тѣм наказани бывше, спасутся». Ту абие вста болный, служаше ему до дѣне смерти его. Лѣнивья же, не хотѣвшая служити болным, всѣх недуг обиатъ по словеси блаженаго. Исцѣливый же брат, мало согнуса въ себѣ укланяшесе от Пимина, сего алчна и жадна оставити смрада раду ютробнаго. Нѣкогда же сему брату слегшу во особой храминѣ, и ти тако зажъже его огонь, не могый встати за 3 дѣни, и не стерпѣ жажа водныа, нача впити: «Помяните мя Бога ради, се умираю безводием!» Слышавше же въ другой кѣлии, приидоша, видѣша того одржима недугом, возвѣстиша о нем Пиминови. Рече же блаженный: «Еже чловѣкъ сѣеть, то и пожнетъ; понеже остави мя гладна и жадна, се и сам восприял есть, солгав Богови, презрѣвъ мою худость. Но обаче учими есмы не

²⁵⁷⁰ Див. Коментар 260.

²⁵⁷¹ Див. Коментар 261.

воздаати зла за зло, шедше, рцѣте ему: «Зовет тя Пимин, встав, прииди сѣмо». Егда си рече, болный сам прииде, никымже водим, акы не имѣвъ болѣзни и от того часа. Блаженный же рече тому: «Маловѣре, се цѣль еси, ктому не согрѣшай! Не вѣси ли, яко равну мзду имѣета служба и болю? Но тръпѣние убогих не погибнет до конца: сдѣ убо скорбь, и недугъ, и туга, а тамо радость и веселие, идѣже нѣсть болѣзни, ни печали, ни въздыханиа, но жизнь вѣчнаа. Того ради, брате, сиа тръплю. Богъ, иже тебе исцѣливый мною от недуга твоего, той может и мене воставити, но не хочу. «Претръпѣвый убо до конца, — рече Господь, — той спасется»²⁵⁷². Уне ми есть в жизни сей всему изгнити, да тамо плоть моа без истлѣниа будет: сдѣ смрадное обоняние — тамо благоухание неизреченно. Добро убо церковное предстоание, въ свѣтлѣ и чистѣ пресвятѣмъ мѣсте, со аггельскы ми силами невидимо трисвятую пѣснь всылати велми благоприятно и богоугодно; церковь бо небо земное наричется, стоящи в той на небеси стояще мнятся. Что же ли, брате, темная си и смрадная храмина — не преже ли суда суд и бесконечныя муки? Иже болѣзнуюй достойнѣ глаголетъ: «Тръпя, потръпѣх Господа, внят ми». Сих дѣла апостоль глаголетъ в тѣле болящим: «Аще наказание тръпите, убо яко сыновом обрѣтается Господь; аще ли без наказания весте, рабичичи, а не сынове»²⁵⁷³. Симъ рече Господь: «В терпѣнии вашем стяжите душа ваша»²⁵⁷⁴.

В таковѣй страсти Пиминъ лежа лѣтъ 15. Во время же преставления его явишася 3 столпи над трапезницею и оттуду на връхъ церкви преидоша, о нихже речено бысть в Лѣтописци. Свѣсть же Господь, знамение показавый или сего дѣла блаженаго, или иное кое смотрение бысть Божие²⁵⁷⁵.

В той бо день здрав бывъ Пимин, обхожаше вся кѣлиа, всѣм поклоняся до земли, прощениа просяше, повѣдаа свой исход от житиа. Болящим же от братиа глаголаше: «Въставше, проводите мя!» — иже словом его отступаше болѣзнь, и здрави быша, идоша с ним.

Сам же, шедъ въ церковь, причастився, и, взем одръ, несяше в печеру, в ней же николиже бывал ни тоя же от рожениа видалъ; вшед, поклонися святому Антонию и мѣсто показа, в немже положитися. «Сдѣ, — рече, — 2 положисте сего лѣта, егоже брата без скымы положисте, и сего въ скымѣ обрящете. Хотѣ убо многажды постриженъ быти, и небрегом от братиа нищеты ради, им же вмѣнится въ грѣх; сий же дѣла достойна показа образу, и сего ради дарова ему Господь скыму: имущему бо дѣла добраа дасться, а от неимущаго, иже мнится, отъимется от него, дасться имущему»²⁵⁷⁶. Другаго же брата, егоже въ скымѣ положисте, взять бысть от него, понеже в животѣ не восхотѣ еа²⁵⁷⁷, но умираа, рече: «Аще видѣте мя уже отходяща, ти тако озтризите мя». Сего ради отъяся от него благодать, не разумѣ глаголавшаго: «Не мрътвии восхвалят тя, Господи, но мы, живии, благословим Господа»²⁵⁷⁸, «Во адѣ бо, — рече, — кто исповѣсть ти ся?»²⁵⁷⁹ Симъ пострижение скимное ничтоже успѣет, аще сего дѣла

²⁵⁷² Мт 10:22; Мт 24:11-13; Мр 13:13-14.

²⁵⁷³ Див. Коментар 262.

²⁵⁷⁴ Лк 21:19.

²⁵⁷⁵ Див. Коментар 263.

²⁵⁷⁶ Мт 13:11; Мр 4:25.

²⁵⁷⁷ Див. Коментар 264.

²⁵⁷⁸ Пс 113:25-26.

²⁵⁷⁹ Пс 6:5-6.

добраа от муки не избавят. Третий же сдѣ от давныхъ лѣтъ положеный, того скыма безстлѣнна есть, блюдется ему на обличение и на осужение, яко недостойна дѣла образу стяжав: в лѣности и во гресѣхъ житие все проводи, не вѣдый рекшаго: «Емуже дасться много, многа и истяжут от него»²⁵⁸⁰. Аще сего молитва Антониа и Феодосиа не варить, повиненъ есть сицевый суду. Си изглаголавъ, брати рече: «Приидоша постригшии мя, пояти мя хотяще». И возлегъ, успе о Господѣ. Его же положиша с великою честію в печерѣ. Откопавше предреченое мѣсто, обрѣтоша тако по словеси блаженаго з чернци: единого исглѣвша всего, скыма же едина цѣла бяше; два же чернца ново умершаа, иже в скымѣ положеный, съ сего скыма снята и на другаго възложена, иже бѣ не пострижен. Много дивившеса неиздреченному суду Божию, яко: «Ты воздаси комуждо по дѣлом его».

²⁵⁸¹ Да отселе, братие, мнит ми ся разумѣти: еже в болѣстѣ постригался с вѣрою, просить у Бога живота, да в чернечествѣ поработаетъ ему, обладаа животом и смертию, аще сего отведеть, въ п час пришедша равна праведнымъ створилъ есть Господь. А глаголавый тако: «Аще видѣте мя уже умирающа, и то же пострижете мя», — сего суща вѣра и пострижение.

Патерик проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст.²⁵⁸²

\Арк. 151\

 ПУМНИКЪ. СЪ ЧЕРНОРИЦЦѢ. ГЛАВА: 51.²⁵⁸³

\Арк. 151 зв.\

Иже сѣ ПУМНИКЪ ВЗЕМШЕ СЛОВО НА НІПОВѢДАНІЕ ИДИЕМЪ. ТОГО СТРАДАНИА КРѢПКАГО. ЕЖЕ СЪ БЛАГОДАРЕНІЕМЪ. БОЛѢЗНИ ТЕРПѢТИ ДОБЛЕДНО. СІИ ПУМНИКЪ БОЛЕНЪ РОДИЛЪ НІ ВЪЗРАСТЕ. НІ СЕГО РАДЪ НЕДЪГА ЧТЪ БЫ. Ѡ ВЛАКОА ИКВЕРНЫ. Ѡ ОУТРОБЫ МЪТРИА НЕ ПОЗНАВЪ ГРЕХА. НІ МНОГАЖЫ МОЛИВЪ РОДИТЕЛА СВОЕА. ДА СА ПОСТРИЖЕТЪ. СЪНИ ЖЕ ЧАХЪ СВОЕМЪ ЖИТИЮ СЕГО ХОТЯЩЕ НІМѢТИ НАСЛЕДНИКА. ВЪЗВРАНАХЪТЪ СМЪ²⁵⁸⁴. СЕМЪ ЖЕ НІЗНЕМОГЪШЮ НІ ОУЖЕ ВЪ ѠЧАГАНІЮ БЫВШЮ. НЕСЕНЪ БЫ В ПЕЧЕРЬСКИИ МАНАСТЫРЬ. ДА НІЦѢЛѢЕТЪ ТѢХЪ СЪТЪХЪ ѠЦѢ МЛІТВОЮ²⁵⁸⁵. НІЛИ Ѡ ТѢ РЪКЪ ПРИИМЕТЪ СЪТЪИ АГГЛЫКЫ СЪБРАЗЪ. РОДИТЕЛА ЖЕ НІМѢЮЩА ГРѢЧНОЮ ЛЮБИЮ СВОЕГО ЧАДА. НЕ ѠСТЪПИСТА Ѡ НЕГО. НО ВЪСѢХЪ МОЛАСТА МОЛИТИСЯ ЗА НІА СЮ ДА НІЦѢЛѢЕТЪ. МНОГО ЖЕ ПРПЕНІИ СЪЦІИ ПОТЪРДНІВШИА. НИЧТОЖЕ ПОЛЪЗОВАША СМЪ. СЕГО БО МЛІТВА ВЪСЪ ПРЕѠДОЛѢ. НЕ БО

²⁵⁸⁰ Мт 25:29; Лк 12:48.

²⁵⁸¹ Див. Коментар 265.

²⁵⁸² ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Четъ-Мінея на травень місяць. Без початку і кінця, кінець XVI або початок XVII ст., в лист, на 644 арк.

²⁵⁸³ Див. Коментар 256.

²⁵⁸⁴ Див. Коментар 258.

²⁵⁸⁵ В оригіналі написано «МЛІТВАМИ», але потім переправлено на берегах.

проси здравіа. но ѿ приложеніа болести. да не како едревъ быбъ истрорженъ ебдетъ. родителемъ
своима ѿ манартыра. ѿ погрешитъ мысли своѣа. сѣцю ѿ мѣри не дадѣцю е²⁵⁸⁶ портрици. ѿ
присѣдацимъ емъ. стѣжне же ѿи блжнѣи. нача бѣи молитиса. да емъ исполнитъ хотѣніе.
ѿ се въ единѣ ноци, времъ спацимъ вѣтѣ: ѿ видоша акн скопци свѣтлѣи съ свѣщамн.
идѣже лежа пѣмнѣ. носѣце ел собою ѿваліе. свитѣ, ѿ мантѣю ѿ кѣколь²⁵⁸⁷. ѿ все еже на
потребѣ портриженію. ѿ глаша емъ. хоцешн ли портрициса портрижемъ тѣ. ѿ такоже съвѣщѣа

\Арк. 152\

ѿмъ е радостію. гѣ вы посла исполнити моѣ желаніе. сѣни же тѣ лѣне начаша въпросы творити.
Что приде брате. припада къ стѣомъ жртвеникѣ. и къ стѣи дрѣжинѣ. лѣнши сподобиса
мнишыскомъ ѿ аггломъ сѣразѣ. ѿ все оубо створиша порядѣ. тако писано естѣ. тѣче ѿ въ
икимъ портригоша ѿ. ѿ съблѣкша ѿ въ свитѣ ѿ въ кѣколь. ѿ въ мантѣю. ѿ все пѣніе ѿже великого
сѣразѣ оуправѣ оустройвшѣ. ѿ целовавшѣ сего пѣмина именовавшѣ. ѿ свѣщю въжгѣше рекоша
до м. днѣи си не погаснетъ. ѿи вѣа едѣавшѣ ѿидоша. влѣтѣ же въземше въ оубрѣте положиша
на гробѣ стѣо десѣдогѣа. братѣа едѣе в келнѣ. слышаша гла пѣніа. ѿ тѣе възвѣжше едѣинѣ
сѣкрѣтъ себе. ѿ мнѣвши тако ѿгѣменъ нѣскѣмн портригаѣтъ. ѿли оу прѣставлѣа е. вѣтѣ кѣпно
придоша в келнѣ. идѣже етѣ лежа болнѣи. ѿ сѣрѣтоша вѣтѣхъ спѣца. сѣца же ѿ мѣрѣ ѿ его
рабѣ. ѿ е тѣеми видоша к болномъ. ѿ вѣтѣ наполниша елгоуханіа. ѿ видѣша сего вѣела ѿ
радостна. съелечена въ сѣдежю мнишыскѣю. ѿ въпросиша ѿ кимъ портриженъ бѣ. ѿ что мы
слышахомъ гла пѣніа. си же тѣвои родители оу тѣе быбше. ничтоже сего разѣмѣвшѣ. рече же
к нимъ болнѣ азъ мнѣ. тако ѿгѣменъ прише вѣсею братѣю портриже ма. ѿ пѣмина ма прозва.
ѿ ѿ тѣехъ пѣніе быбашѣ. еже вы слышашѣ. свѣщѣи горѣти до м. днѣи рѣца. влѣтѣ мой
въемше идоша въ цѣркѣ. ѿ си же слышавшѣ ѿ него. скоро придоша ѿ видѣша цѣркѣ замченѣ.
ѿ възѣѣ

\Арк. 152 зб.\

жше понѣмѣ. ѿ въпросиша ѿхъ. аще кто вхѣди естѣ въ цѣркѣ. ѿ вечернѣа нѣ кто въхѣднѣ
в нѣ. но ѿ ключѣе оу полѣтника ебтѣ²⁵⁸⁸. ѿ вшедше въ цѣркѣ видѣша на гробѣ стѣо десѣдогѣа.
въ оубрѣте влѣсы его. ѿ се възвѣстнѣша ѿгѣменѣ. ѿ икавѣ тѣе кто ѿ портриглѣ естѣ. ѿ не
сѣрѣтоша. разѣмнѣ вѣтѣмъ бѣ. тако се етѣ ѿ етѣ промышлѣ быбавѣцѣ. ѿли агглы своими. ѿли
нѣкѣи стѣими. сего портриженіе створиа. смѣтрѣе же много сѣ быбшемъ. аще емъ²⁵⁸⁹ вминитѣа

²⁵⁸⁶ Тут в оригиналі вискоблене слово. Прочитуются дві літери: «мѣ» (?).

²⁵⁸⁷ Див. Коментар 259.

²⁵⁸⁸ Див. Коментар 260.

²⁵⁸⁹ Закреслено в оригіналі.

сѣмъ въ оуставноѣ портриженіѣ. но поне послѣшество имѣгаше. цркви замченѣ бывши. и благомъ
 тѣ сѣрбегтигаша. на гробѣ стго д. есѣдогаша. и свѣча доволна единого днѣ горѣнїю. и за м.
 днѣ и во днѣ и в ноци непрерывно не изгорѣ. и котомъ портриженїа не сотвориша. и глш
 емъ довлѣѣ ти брате пвминѣ. ѿ бга дарованныи ти сѣразъ. и нарѣноѣ ма прогнша того.
 кацѣ бѣша портригшїи тѣ. показаше емъ книги портриженїа. аще ли что ѿ сего не свѣтъ
 исправли. пвминъ рече и гдменъ. что икоушашеши ма сѣче. самъ со всеѣ братїѣѣ створишъ. еже
 сѣ мнѣ по писанїю ѿ книгъ. рекъ ми подобаетъ ти потрадати въ болѣзни. егда бѣдетъ
 иходъ твоѣ. едравнѣ подарѣ ти сѣ. и своѣма рѣкама сѣдръ понесеши²⁵⁹⁰. и моли за ма сѣче
 да дарѣ ми терпѣнїѣ гѣ. Пребѣ же пвминъ многа лѣта. в тѣжцѣ болѣзни. іако гнѣшатигаша
 слѣжащимъ томъ. и многожды сѣртавлеше гладна и жадна. на двѣ днѣ или на три.

\Арк. 153\

сѣн же е рѣтнїѣ все терпѣше. и бга сѣ всемъ елгодараше. и нѣкто такоѣ же боленъ.
 принегенъ бѣ в печерѣ. и портриженъ. чернѣци же иже на то оучїнїѣ болнѣ слѣжити. вземше того
 негоса к пвминови. да сѣбѣма кѣпно и равно слѣжатъ²⁵⁹¹. неврѣнїѣ имѣще сѣ такоѣ слѣжѣѣ.
 тою в забытъ сѣртавиша. и знемагѣ болнѣи безводиѣмъ. пвмин же рече к немъ. брате понеже
 гнѣшатигаша слѣжащїи нама смрада ради бывающаго ѿ насъ. то аще възтавитъ тѣ гѣ. можеши
 ли пребѣти въ слѣжѣѣ сѣ. болнѣи же іако сѣбѣцагаша до смрти своѣа послѣжїи болнымъ. со
 оусердиѣмъ. пвмин же рѣ²⁵⁹² к немъ се ѿмлетъ гѣ болѣзнь твоѣ. к томъ едрѣ бывъ исполни
 своѣ сѣбѣчѣ. слѣжа мнѣ и подобнымъ мнѣ. на неродивїи іаже сѣ слѣжѣѣ. се наводитъ гѣ
 болѣзнь смртнѣю. іако да тѣмъ наказанѣ. бывше іпѣдѣгаша. и тѣ лѣтѣ възта болнѣи. и
 слѣжаше емъ до днѣ смрти его. линибїа же не хотѣвша слѣжити болнымъ. вѣѣ недѣгъ
 сѣенїтѣ. по словесѣ елженаго. ищелнѣи же братъ мало възгнѣнїгаша. оукланѣшеша ѿ
 пвмина. и сего ачна и жадна сѣртави. смрада дѣла оутробнаго. нѣкогда же легшию въ
 сѣгоенѣ храмнѣ. ти тако сѣгнѣ възъже и. и не могли възтати за г. днѣ. и не стерпѣ жажн
 воднѣа. и нача выпити помнѣ ма бга дѣла. се оумираѣ безводиѣмъ. слышавше же въ дрѣгой
 кѣлїи. пришедше же видѣвше того сѣдержима недѣгомъ. възвѣстигаша сѣ сѣмъ пвминови.

\Арк. 153 зв.\

іако браѣ оумираѣтъ. рече же елженѣи. еже члкъ свѣтъ то и пожнетъ. понеже сѣртави ма
 гладна и жадна. се и самъ възпрїгалъ есѣ. солгавъ бѣ. презрѣвъ моѣ худотѣ. но сѣбаче
 оучнѣи елмы. не въззати зла за зло. шѣше рцитѣ емъ зовѣтъ тѣ пвминъ. възтавъ приде

²⁵⁹⁰ Див. Коментар 261.

²⁵⁹¹ Див. стор. 1023.

²⁵⁹² Написано над рядом.

сѣмо. ѿгда си рече болный самъ приди сѣмо. никимже бо дѣи. ѿки не имѣа бѣзны и ѿ того чага. бѣжныи же поноши томъ. малобѣре се цѣлаз еси. и котомъ не свгрѣшаи не вѣши ли ѿко равнъ мзды имѣета. болаи гдѣжа томъ. но терпѣнне ѡубогаи не погинетъ до конца. зѣѡ ѡубо скорѣи и болѣзнь и тѣга в малѣ. а тамо радостъ и веселиѣ. и дѣѡ нѣѡ болѣзны. ни печали ни вѣзѣханіа. но жинѣ вѣчнаа. того дѣла брате стѣрпаѡ. егѣ же и исцѣлѣнныи тѣа мноѡ ѿ неѣа тѡѡго. то можѣи и мене вѣзѣавити но не хочѡ. претерпѣвныи бо рече гѣ до конца. тѡ спсѣтѣа²⁵⁹³. ѡуне ми ерѣтъ вѣз жинѣи сеи всемъ свгнѣти. да тамо плоть ми едѣтъ безъ иштѣннѣа. ѿраднѡѣ се сѡбонаннѣа. тамо бѣгоѡуханнѣа нешреченно. добро ѡбо цѣрковнѡѣ прѣртѡганнѣа. вѣз свѣтлѣи и чѣбѣи. прѣтмѣ мѣртѣѣ се ѡгѣкыми силлами. невидимо прѣртѣѡ пѣнѣ вѣзѣлѣти. белми бѣгоприѣтнѡ и бѣгоѡгоднѡ. цѣркѣ бо неѡ земнѡѣ наричѣтѣа. стоѡще в тѡи. на неѣи стоѡще мнѣтѣа. что же ли брате темнаа си храмѣна. не прѣ ли сѣдѣца сѣдѣ. бесконечныа мѣкы мѣченнѣа. иже болѣзньѡа дѡстѡиѡ глѣтъ. терпѣа потѣрпѣѡ гѣ вѣнѣт ми. и хѣз дѣла ѡплѣз глѣтъ.

\Арк. 154\

ѡутшаиѣте болацаѡ. ѡще кѡзаннѣа терпѣтѣе ѡубо. ѿко шѡмѣз вамѣз сѡбрѣтѣѣтѣа гѣ. аще безъ наказаннѣа ерѣте ѡубо. рабѣнѣнѣи ерѣте а не шѣнѣ²⁵⁹⁴. симѣз рече гѣ вѣз терпѣннѣи вѣшемѣз. стѣажитѣ дѣша вѣша²⁵⁹⁵. вѣз тѡкоѡ стѣртѣи пѣмѣнѣз лежа. лѣѣ. кѣ. вѣз времѣа же прѣртѣвнѣа еѣго. ѡбѣнѣаѣа тѣри стоѡпы на тѣрапѣзѣнѣиѣ. ѡтѣдѣ на верѣхѣ цѣркѣи придоша. сѡ ни хѣже речѣно бѣѡ в лѣтѡпѣнѣѣ. свѣртѣе же гѣ показѣвнѣи знаменнѣа. и ли еѣго дѣла бѣжнаѣго. и ли на кѡѣ смѡтѣреннѣа бѣѡ вѣжнѣ²⁵⁹⁶.

Дтѡ бо днѣ сѣдрѣвѣз бѣѣаѣ пѣмѣнѣз. и сѡвхожашѣе вѣа кѣлнѣа. и вѣремѣз поклѡнѣѣаѣа до землнѣ²⁵⁹⁷. прѡценнѣа прѡѡще. повѣдѣа своѡи нехѡѡ ѿ житнѣа. болацѣмѣз же ѿ братнѣа глѣа. вѣзѣтѣвѣше прѡвѡдѣтѣе мѣа. словѣѡ еѣго ѡутѣпашѣе болѣзнь. и гѣрѣвѣа бѣѣѣше идоша с нимѣз. сам же шѣѣ вѣз цѣркѣѣ. причѣстѣвѣѣа. и вѣзѣмѣз сѡдрѣз и неѣаѣше к печѣртѣѣ. в неѣѣ никѡлнѣѣ бѣѣѣаѣ. ни тѡѡ вѣнѣдѣаѣ. и вѣшѣѣ поклѡнѣѣа стѡмѡ ѡнтѡннѣѡ. и мѣертѡ показѣа в неѣѣѣѣ положнѣтѣа. едѣѣ рече положнѣтѣе. дѣа еѣго лѣѣтѣа. еѣгоже вѣе скнѣми положнѣтѣа. еѣго вѣз скнѣми осѣѣрѣѣѣтѣе. хотѣа ѡубо многажѣи портѣрѣженѣз бѣтѣи. и неѣреѣгомѣз ѿ братнѣа ницѣтѣа раднѣ. иже вѣннѣтѣа вѣз грѣѣ. си бо дѣла дѡстѡиѡна сѡѣрѣзѣ стѡрѣи. и еѣго раднѣ гѣ дарѡѡа еѣмѡ скнѣмѡ.

²⁵⁹³ Мт 10:22; Мт 24:11-13; Мр 13:13-14.

²⁵⁹⁴ Див. Коментар 262.

²⁵⁹⁵ Лк 21:19.

²⁵⁹⁶ Див. Коментар 263.

²⁵⁹⁷ В оригиналі «земля». Переправлено на берегах.

нѣмѣемъ ео дѣла добраа даетса. а ѿ немѣщаго неже мнитса нѣма възметса ѿ него и дартса нѣмѣемъ²⁵⁹⁸. дръгаго же брата. ѣгоже въ екими положиша. вѣлѣта быти ѿ него. понеже в животѣ сѣа видѣно оумираа

\Арк. 154 зв.\

рѣ²⁵⁹⁹. аще видѣте ма оу ѿ ходоца. ти тако сѣтриште ма. ѣго же дѣла ѿгаса елѣтъ ѿ негсѣ. не разѣмѣ глѣбшаго. не мертвѣи възхвалѣа га. но мы живѣи елѣвимъ га²⁶⁰⁰. въ адѣ же рѣ²⁶⁰¹ кто иповѣсти ти са²⁶⁰². сѣмъ портриженіе екимноѣ ничтоже оустѣ. аще дѣла ѣго добраа ѿ мѣкы не извавѣтъ. Третій же едѣ²⁶⁰³ ѿ давнѣхъ лѣтъ едѣ положенъ. ѣго же кѣма вѣстѣнѣнѣ ерѣтъ. и елѣдетса емъ на сѣлчненіе. и на сѣрѣженіе. тако недортоина дѣла сѣбразѣ стѣжа. в лѣнорти и въ грѣѣ. все житіе проводи. не вѣдѣи рекшаго емъ же дартса. много и стѣжѣтъ ѿ него. аще его мѣтѣа антоніеѣа. и д. есѣдосѣѣа не вѣрѣтъ повиненъ ерѣтъ инцевѣи едѣ. и иглѣвѣ братіи. и рече придоша портригшіи ма. погѣтъ мене. и възлегу оустѣ сѣ гѣ. ѣго же е великоу чѣію положиша в пѣ. ѿкопавше прежерѣное мѣрѣго. и сѣрѣтоша тако по словѣтѣ елѣжнаго гѣ чернеци. единогѣ иглѣвѣша всего. екима же елѣше едина цѣла. два же новѣоумерша чернца. иже въ екимѣ положеніи. еъ его екима елѣта бѣ. и положена на дръгаго иже еѣ не портриженъ. и много дѣвѣшеа нейзреченномъ едѣ вѣію. тако тѣ въздартѣ комѣжо по дѣломъ его. да ѿ него мнит ми са разѣмѣти. иже в еолѣсти портригагаа. и е вѣроу проситѣ ѣ еѣ живота. да в чернѣтѣѣ порѣкотѣетѣ емъ. сѣладаѣтъ ео животѣ и смѣтѣю. аще его ѿведеѣтъ въ аі. чѣрѣ пришедша равна рѣпѣнымъ стѣбори

\Арк. 155\

лѣ е гѣ. а глѣбѣи тако. аще видѣте ма оумираѣца. тоже портрижете ма. его едѣтна вѣра и портриженіе еѣдѣ нашѣмъ слаба:

Арсеніївська редакція Патерика²⁶⁰⁴

\Арк. 163 зв.\

О Поуминѣ пѣчерницѣ²⁶⁰⁵:

²⁵⁹⁸ Мт 13:11; Мр 4:25.

²⁵⁹⁹ Див. Коментар 264.

²⁶⁰⁰ Пс 113:25-26.

²⁶⁰¹ Написано над рядком.

²⁶⁰² Пс 6:5-6.

²⁶⁰³ Закреслено в оригінлалі.

²⁶⁰⁴ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). 1497 г., в четверть, 504 л.

²⁶⁰⁵ Див. Коментар 256.

же о пѹмнѣ въземше слово. на исповѣданіе снѣде. того крѣпкаго страдаіа. еже съ
бл҃годареніемъ болѣзни трыпѣти доелетѣнѣ. сн пжмнѣ боленѣ родилъ и възрарте. и сего
ра недѣга чѣтъ бѣи ѿ вѣскоа еквиерны. ѿ оутробы мѣрныа не позна грѣха. и многажды
моливѣ родителѣа своа. да сѣа пострѣжѣ. они же аки чаганію своѣмъ. сего хотѣше имѣти
ѣ наслѣдника. възеранѣхѣ емъ²⁶⁰⁶. емъ же и знемогшию. и оуже въ ѿчлѣнн бѣвшю. несенѣ
бѣ въ печерскыи манатгырь. да ищѣлѣеть тѣ ради стѣхъ ѿца мѣтвоя. или ѿ тѣ рѣкж
прѣимѣ стѣи аггльскыи образѣ. родителѣа же сего имѣюща грѣчюю любовь. своѣго чада не
ѿстѣпартѣ. но вѣѣ молаща. молителѣа за сѣа сѣа да ищѣлѣеть. много же прѣеніи ти

\Арк. 164\

мѣжн трыднѣшеа ничтоже ползобаша емъ. сего бо мѣитѣа вѣѣ прѣѡдолѣѣ. не бо пролаше
сдравіа. но и приложеніа болѣзни. да не како сдравѣ бѣвшѣ. и трыженѣа вѣдѣ родителѣаа своа
ѿ манатгыря. и погрѣшии мысли своѣа. оцѣю и мѣри не дадѣщю сего пострѣци. и прѣѣдѣщю
емъ. стѣуживѣа сн блжнныи. нача бѣи молитѣи да емъ исполнитѣ хотѣніе. и сѣ въ ѣдинѣ
нощѣ вѣемѣ спѣции вѣнѣ. внидоша аки скопци свѣчѣаи съ свѣчѣаами. и дѣже вѣѣ лежа пѹмнѣа. носѣще
съ собою ѣвѣліе. свѣтѣ манатѣю кѣколь²⁶⁰⁷. и вѣе еже на пострѣвѣ пострѣженіа. и глаша емъ
хощеши ли пострѣжемъ тѣа. и іакоже с радостію свѣчѣаи имъ. гѣ погла исполнити моѣ желаніе.
они же тѣа аѣеѣ начаша възпросы творити. что прѣде вратѣ при

\Арк. 164 зв.\

падаіа къ стѣмъ жѣртѣвеникѣа сѣмоу. и къ стѣи дрыжинѣа. любиши ли сподобитиѣа мнишьскомъ
і аггльскомъ образѣ. и вѣе оубо порадѣ створиша. іако же писано ееть, тачѣ и въ скимъ
пострѣгоша и. и облекше и въ скимъ мантѣю и в кѣколь. и вѣе прѣвше еже вилкаго образа
оуставѣ. и оутрониша сего и цѣловаше пѹмина сего именоваше. и свѣщю възжегше рекоша. до
мѣ. днѣи сн да не погарнѣ. сн вѣа дѣѣвшѣ ѿндоша. вѣаы въземше въ оубрѣѣ. положиша на
гробѣ стѣго дѣсѣіа. вратѣа же ещѣи в келіахъ слышаша гла прѣніа. и ти възвѣдѣше ещѣи
окрытѣ сѣе. и мнѣвшѣ іако и гѣменѣа нѣскыи пострѣгаеть и. или оуже прѣстѣвилѣа ееть. вѣи
кжпно прѣдоша в кѣлью и дѣже вѣѣ лежа болныи. и оѣрѣтоша вѣѣ спѣца. оца

\Арк. 165\

же и мѣрѣ. и сего рабы. и с тѣѣми внидоша къ болномъ. и вѣи наполнишасѣа бл҃гожханіа. и
внидѣша сего вѣела и радостна и облекена въ оѣдежю мнишьскѣю. възпросиша же и кимъ
пострѣженѣа бѣи. и что мы слышахѣ гла прѣніа. сн же тѣвои родителѣа оубѣ тѣе бѣвшѣ. ничтоже

²⁶⁰⁶ Див. Коментар 258.

²⁶⁰⁷ Див. Коментар 259.

сего раздумѣша. ꙗко же к нѣмъ болныи азъ мною ꙗко и гдѣменъ прише съ всею брѣю портриже ма. и прозваша ма пвѣмина. и ѿ тѣхъ печеніе бываше еже слышаше. свѣци же сѣи рѣша. до м. дѣи горѣти. власы же моѣ въземше идоша въ цркви. си же слышавше ѿ него. скоро придоша и видѣша цркви замченѣ. и възвѣдъжше пономарѣ. възпроиша и. аще кто входилъ естъ въ цркви ѿ вечернаго. и рекоша некто вхходилъ в ню. но и како

\Арк. 165 зв.\

всѣ оу полатника оу²⁶⁰⁸. и вшеше въ цркви и видѣша на горѣ. стго д.с.с.г.а въ оубрѣе власы его. и се възвиртиша и гдѣменѣ. и кающе тѣхъ кто естъ портриглъ и. и не оберѣте. раздумно же бы вѣ. ꙗко естъ се ѿ ба промыслъ бывающъ. или агглы своимн. или некими стѣими емѣ портриженіе сътворивъ. смотривше же оумно о бывше. аще вменише емѣ во жтавное портриженіе. но поне поглъшветъ имѣгаше цркви замченѣ бывше. и власѣ тѣ оберѣтиша. на горѣ стго д.с.с.г.а. и свѣча доволна единого дне горѣтию. за м. дѣи и во дѣи и в ноци и во дѣи (sic!) непрерывно не и згорѣ. и котомъ портриженіа не сътвориша, главоше емѣ довлѣеть ти блгтъ пвѣмине. ѿ ба дарованныи образъ. и нарекоше имѣ. възпроиша же того, кази бѣша портри

\Арк. 166\

гшии тѣ. показаше емѣ книги портриженіа. аще что ѿ сего не исправили сѣуть. пвѣминъ же ꙗко и гдѣменѣ. что и кающеши ма оѣ. ꙗко съ всею братію створивъ еже о мнѣ. по написанію сѣи книгъ. рекъ ми ꙗко подоваеть ти пострадати в болѣзни. егда вѣде и ходоу твою. едравіе подарить ти. и своима рѣкама одръ понесеши²⁶⁰⁹. и моли за ма чѣныи оѣ: да дарить ми гѣ трыпчѣніе. пребы пвѣминъ многа лѣта. в тѣжце болѣзни. ꙗко гнѣшатъ слѣжащій томѣ. и многожды ортавлеше и гладна и жадна. на двѣ или на три дѣи. онъ же с радостью всѣ трыпаше. и ба о всѣ блгодарше. и нѣже некто таково же боленъ. принесенъ бы в печерѣ и портриженъ. чернцы же еже оучиненіи болныи слѣжити.

\Арк. 166 зв.\

воземше сего негоша и к пвѣминови. да обѣма кѣпно и равно слѣжа. невреженіе же имѣше с таковои слѣже. сею в забить сѣтавиша. и и знемаше болныи безводіе. пвѣминъ же ꙗко к немѣ брате понеже гнѣшаютъ слѣжащій нама. смрада рѣ бывающаго ѿ наю. то аще възтавить тѣ гѣ. можеш ли пребити в слѣже сѣи. болныи же ꙗко обѣца послѣжити до смрти своѣ болныи съ оубрѣе. пвѣминъ же рече к немѣ. се гѣ ѿемлетъ болѣзнь твою. и к томѣ едравъ бывъ

²⁶⁰⁸ Див. Коментар 260.

²⁶⁰⁹ Див. Коментар 261.

и́сполни свои́ оубѣтъ. слѣжа мнѣ и подоенѣ на неродивѣи́ же о́ слѣжеѣ мнѣ. наводѣи́ гѣ
болѣзнь смѣртнѣ. ꙗ́ко да тѣ наказани бѣвшѣ спѣсѣтѣ. и тѣ ѡбѣи́ вѣрѣга болнѣи. и́ слѣжашѣ
ѣмѣ до днѣ смѣрти своѣ. лѣнивыѣи́ же не хотѣвшѣа слѣжити болнѣи́ вѣрѣ недѣгѣ оубѣтъ по
словесѣи бѣже

\Арк. 167\

наго. ищѣливѣи́ же братѣ мало сѣзгнѣивѣ сѣтѣ. оубкланѣше²⁶¹⁰ ѿ пѣмнина. и́ сего ѡлучна и́
жадна оубѣгаи смрадѣ дѣла оутробнаго. нѣкогда ѣмѣ легши. во оубоенѣ храмннѣ. ти тако
оубнѣ вѣже и. не могли вѣрѣтати за. г. днѣ. и́ не сѣтерпѣвѣ жажѣ воднѣи. нача вопити
помнѣитѣ ма бѣ ра. се оумираю безводѣи. сѣвшѣвшѣ же вѣ дѣгон кѣлѣи. прѣидѣша и видѣша
того недѣгѣ оубѣга. вѣзвѣрѣтѣша о немѣ поуминови. ꙗ́ко бѣ оумираѣ. рѣ же бѣжнѣи. ѣже
чѣкѣ сѣга то и́ пожнѣ. понеже сѣрѣгаи ма гладна и́ жадна. се и́ сѣ вѣспрѣиѡлѣ ѣрѣ. солгавѣ
бѣи. и́ презрѣвѣ моѡ хѣдорѣ. но оубачѣ оучимнѣ ѣмѣ не вѣздавати зла за зло. шѣдше рѣтѣ
ѣмѣ зовѣтѣ пѣмнинѣ. вѣрѣгавѣ прѣде сѣмо. ѣгда си рѣ. болнѣи сѣ прѣде. никнѣже воднѣ. акѣ не
и́мѣѣа во

\Арк. 167 зв.\

лѣзни ѿ того чѣ. бѣжнѣи же понои томѣ. маловѣрѣ. се цѣлѣ²⁶¹¹ ѣи котомѣ не сѣгрѣшѣи.
не вѣси ли равнѣ мѣдѣ и́мѣѣга и́ болнѣи и́ слѣжа томоу. но тѣрпѣнѣи оубогаи́ не погыбнѣ до
конца. рѣ оубо искорѣ и́ тѣга и́ не дѣгѣ в малѣ. а́ тамо радѣтѣ и́ вѣселѣи. и́дѣже нѣ болѣзни
ни печали ни вѣзѣхѣнѣи но жизнь вѣчнаѣа. того дѣла ератѣ си тѣрпѣю. бѣ же иже тѣе
ищѣливѣи мноу ѿ недѣга тѣоѣго. тѣ можѣ и́ мене вѣрѣгавити. но не хоци. прѣтѣрпѣвѣи́ во
рѣ гѣ до конца тѣ спѣсѣнѣ едѣ²⁶¹². оуне ми ѣрѣ в жизни сѣи вѣсѣмѣ сѣгнѣити. да тамо плѣ едѣ
ми безо и́тлѣнѣи. смраднѣ едѣ оубоѣнѣи. тамо бѣгоѣхѣнѣи нѣнѣрѣннѣ. добро ѣво цѣрковнѣоѣ
прѣрѣгоѡнѣ. вѣ свѣтлѣ и́ чистѣи прѣтѣм мѣсѣтѣ сѣ ѡгѣлѣкѣи силами. невидимо прѣтѣю
вѣсѣлати пѣ вѣлми бѣгопрѣиѣтно и́ бѣгоугодно. цѣркви во нѣо земнѣо

\Арк. 168\

нарѣчѣтѣ. и́ стоѣще в тѣон. на нѣси стоѣѣще мнѣтѣ. что же ли ератѣ тѣмнѣа си и́ смраднѣа
храмнѣ. не прѣже ли сѣда оубѣ. и́ бѣконѣчнѣа мѣуѣкѣ мѣчѣнѣи. и́же болѣзнѣа дѣртѣнѣ гѣтѣ.
тѣрпѣа потѣрпѣ гѣ и́ вѣлѣт ми. си дѣла ѡплѣ гѣтѣ. оутѣшѣи тѣ болѣцѣа²⁶¹³. ѡще наказнѣи

²⁶¹⁰ Слово написано поверх вискобленого.

²⁶¹¹ Фразу «маловѣрѣ. се цѣлѣ» написано поверх вискобленого.

²⁶¹² Мт 10:22; Мт 24:11-13; Мр 13:13-14.

²⁶¹³ На берегах дописано: «наказнѣтѣ малѣцнѣа».

Трѣпите оубо ꙗко ꙗкоу вамъ събрѣтаѣтсѧ гб. ѡце ли безъ наказаніа есте. оубо рабичици есте. а не снби²⁶¹⁴. ѿ рѣ гб в терпѣній вашѣ стѣжигте дша ваша²⁶¹⁵. в таковѣн страти пуминъ лежа. к. лѣ. въ время же преставленія его. ꙗвиша триѣ столпи надъ трапезницею. ѿ ѿтѣдѣ на верхъ цркви²⁶¹⁶ придоша. о ниже рено бѣ ѿ в лѣписци. ѡверте же гб показавиі знаменіе. ѿли его рѣ блжлаго. ѿли і коѣ смотреніе бѣ ежіе²⁶¹⁷. в тѣ бо днѣ здравъ пуминъ бѣ. оеухаше вѣ кѣліа.

\Арк. 168 зв.\

ѿ вѣѣ поклонѡаѣа до земля. проценіа проаше повѣдаіа своіа нехѣ ѿ житіа. бо мцим же ѿ братіа глѣ вѣтаваше проводите ма. словом же его ѡтѣпаше бо лѣзнь. ѿ едрави быше идоша с нимъ. сам же вшеше в цркви ѿ причастивѣа. в зѣ одръ неаше к печерѣ. в ней же николи же бывалъ. ни тоа ѿ роженія видалъ. ѿ вше поклонилъ стѣмъ ѡнтонію. ѿ мѣрто показа въ немже положитсѧ. едѣ рѣ двѣ положитте его лѣта. ѿ егоже брата еѣ скимы положитте. его в скимѣ събрацете. хотѣа оубо многажѣа портриженъ быти. ѿ неберѣѣ ѿ братіа ницетѣ ради. имже вѣтѣнитсѧ въ грѣхѣ. сн бо дѣла събразѣа достоіна показа. и его рѣ гб дарова емѣ скимѣ. имѣщемѣ добраіа дѣла даѣтсѧ. ѿ ѿ немѣцаго еже мнитсѧ имѣа возме

\Арк. 169\

тсѧ ѿ него. ѿ даѣтсѧ имѣщемѣ²⁶¹⁸. дѣругѣ брата егоже възикимѣ положитте. в зѣта бѣ ѿ него. поѣ в животѣ еѣа не хотѣ видѣти²⁶¹⁹. но ѡмираіа рѣ. ѡце видитте ма оубе ѿходѣца. ти тако ѡтритѣте ма. его дѣла ѡнаѣа ѿ него блѣтѣ. не разѣмѣе бо глѣвшаго. ни мртѣи възѣвалаѣтѣ гл. но маі живіи елаелови (sic!) гл. въ адѣ же рѣ кто ѿповѣрѣтѣ ти²⁶²⁰. емѣ портриженіе²⁶²¹ ничтоже оупѣе, ѡце кого дѣла добраѣа ѿ мѣкы не ѿзѣваѣа. третіи же ѿ давнѣи лѣ едѣ положенъ. его же скима вѣтѣлѣнна еѣтѣ. ѿ елѣдетсѧ емѣ на ѡбличеніе ѿ на ѡбженіе. ꙗко недостоіна събразѣа дѣла стѣжа. в лѣнорти, ѿ въ грѣсѣе житіе все проводи. не вѣдыи рекшаго. емѣ же даѣтсѧ много. многа ѿ стѣжигте ѿ него. ѡце его мѣтѣа ѡнтонѣва ѿ дѣсѣѣва не баритѣ. повинѣ

²⁶¹⁴ Див. Коментар 262.

²⁶¹⁵ Лк 21:19.

²⁶¹⁶ Дописано над рядом.

²⁶¹⁷ Див. Коментар 263.

²⁶¹⁸ Мт 13:11; Мр 4:25.

²⁶¹⁹ Див. Коментар 264.

²⁶²⁰ Пс 6:5-6.

²⁶²¹ Дописано над рядом.

\Арк. 169 зб.\

нѣ ѣтъ ищевый еждѣ. си изглавѣ бранѣ. и рѣ придоша портригшеи ма хотаще ма побѣти. и възлеги оупе сѣ гѣ. его же е великою чтию положиша в печерѣ. ѿкопавше прежереноѣ мѣрто. и обрѣтоша тако по словеси блжнаго. г чернеца. единого иглавѣша всего. екима же едина цѣла баше. двѣ же чернеца новозмерьшага. иже въ екимѣ положеныи. съ него екима инѣта. а на дрѣгаго възложена. иже етѣ не портриженѣ. и много дивнѣшеа. неиъреченномѣ еждѣ ежѣю. гако тѣ въздагѣ комѣждо по дѣлѣ его. да ѿ него мнит ми еа раздѣлѣти. иже въ болѣзни портригаша. и е вѣрою проситѣ оу бѣа живота. да в чернѣчѣрѣвъ поракотѣ емѣ. сѣладагаи же животѣ и смѣртѣ. аще его ѿведе. въ аѣ. чѣ пришеша. равна правѣныи сътворѣи етъ гѣ. а главыи тако

\Арк. 170\

аще видите ма оумирающа. портризѣте ма. его оуе вѣра и портриженіе:

Касіянівська перша редакція Патерика²⁶²²

\Арк. 328\

ѿ прѣвѣнѣмѣ, и многотрадѣнемѣ. ѿци Пиминѣ. и ѿ хотѣщѣи преже смѣрти въ иноческѣи сѣлѣщѣи сѣразѣ²⁶²³.

Прѣловѣа ксѣнеѣ. сѣртѣвльше здѣ нао словоу²⁶²⁴. ѣ сѣ пѣминѣ езмѣце, на исповѣданіи инѣдемѣ того крѣпкаго стрдѣніа. ѣ съ блгодарѣніемѣ. трѣпѣти еволѣзни доелетѣнѣ. ѣ ео блжѣнныи пѣминѣ еолѣнѣ родѣа. и возрѣтѣ. и того рѣди недѣга чѣтъ еыотѣ ѿ елѣкѣа екѣрѣзныи. и ѿ оутрѣвыи мѣтернѣа. не пѣзнѣ грѣхѣ. и многажѣи молѣщеи родѣтѣ

\Арк. 328 зб.\

ла своѣ, да пѣортрижѣтѣа въ иноческѣи сѣрѣа. сѣни же гако чѣдолѣвѣци надѣахѣ своѣмоу житѣю его хотѣбѣши наелѣдника имѣти. и бѣзѣрѣахѣ емѣ²⁶²⁵. емоу же оуѣо иънемѣгшѣ. и въ ѿчѣлѣнѣи еыѣшоу. принесѣнѣ же еыотѣ е печѣрѣкѣи манагѣрьѣ. да ищѣлѣѣтѣ. тѣ стѣхѣ мѣтѣвами. илѣ ѿ тѣхѣ рѣкоу приѣметѣ. стѣи аггѣлскѣи сѣрѣа: родѣтелѣ его илѣще ерѣноую любѣвѣ к ѣмоу своѣго чѣда не сѣртѣвнѣта нѣ етѣ молѣщеи молѣтѣа за ѣна еѣ, да ищѣѣтѣ (sic!) ѿ недѣга. много же прѣвѣнѣи тѣи ѿци пѣортрдѣнѣшеа. и ничтѣо

²⁶²² Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

²⁶²³ Див. Коментар 256.

²⁶²⁴ Див. Коментар 257.

²⁶²⁵ Див. Коментар 258.

\Арк. 329\

же по́лзоваша егѡ. сегѡ есѡ мліитѣ пре́одоле́ваше вѣ́хъ и́бо не праша́ше здра́віа. но́ приложеніа
болѣ́зни. да не ка́ксо здра́въ бы́въ, и́ и́ертѡрже́нъ бо́удеть ро́днѣтелема своѣ́мъ ѿ ма́нртырѣ. и
не полу́читѣ ма́ли своеѣ, сѡ́щѡ же и́ мѣтери прѣсѣ́дѣци́мъ ѣмоу. не да́дѣци́мъ егѡ портри́ци.
и́ стѡужѣвъ еи́ елѣ́нныи́ нача́ егѣ́ моли́тиелѣ приле́жно. да и́по́лнитѣ жела́ніе егѡ. и́ еѣ въ
ѣди́ноу но́щъ вѣ́мъ спѣ́циъ вѣѣ. и́ еѣ внидо́ша ќ нему́ а́кы екопца́ съ свѣ́циами. и́дѣ́же
лежѣше пи́минъ. нога́ще съ собоу, ѣ́вліе. и́ свѣ́тоу. и́ ма́нтію, и́ коу́кѡль²⁶²⁶. и́ вѣ

\Арк. 329 зб.\

ѣ на по́требѡу пѣсѡтрига́ннѡ. и́ глѣше ѣмоу, хо́цеши ли по́триже́м тѣа. О́нъ же е ра́доствію
сѡвѣ́циелѣ и́мъ глѣ. гѣ бы́ поела́ гдѣ́ мой. и́по́лзнитѣ жела́ніе е́рца моего́. сѡ́ни же тѣ́ а́кы
нача́ въпро́бы тѡро́ити. что́ прѣ́детѣ. припа́дѣа къ е́тому́ жерътвени́коу семоу. и́ къ стѣ́и
дрѡжѣ́нѣ еи́. желѣеши ли спѡдо́вити́ мни́шьскому́ вели́ко́му о́бразѣ. и́ прѡчѣ́а вѣ́а по ра́дѣ
сѡтѡро́иша іа́ко ѣ́тъ пи́санно. тѣ́ и́ е вели́кій о́бра́ по́триго́ша егѡ, и сѡ́локоша егѡ въ
ма́нтію, и́ в коу́кѡль. и́ вѣ́ е́же тѣ́рѣѣ́ прѣ́вше вели́каго а́ггѣ́скаго

\Арк. 330\

о́браза. и́ о́управѣвше и́ о́устро́ише. и́ цѣ́ловѣше егѡ. пи́мина того́ нареко́ша. и́ свѣ́циѡ вѣ́гѣ́ша.
до. м. днѣи́ и́ но́щи и́. еи́а свѣ́циѡ да не о́угаснетѣ. еи́а вѣ́а ездѣ́вше, ѡ́идѡша въ цѣ́кви. Вла́сы
взѣ́мше въ о́уверѣѣ́ полужѣ́ша на грѡвѣ́ е́тго фесѡдо́рѣа. ера́тѣа же со́уциелѣ е́ кѣ́ліѣ. слы́шаша
глѣ́ пѣ́ннѣа. и́ тѣи́ възѣ́уша со́уци́ сѡ́крѣ́тъ сеѣ́. мнѣ́вше іа́ко и́гоу́менъ нѣ́копѡро́ими
по́трига́нѣтъ и́. или́ о́уже прѣ́ставилѣа ѣ́тъ. и́ вѣи́ ко́пно прѣ́идѡша е́ кѣ́лію. и́дѣ́же еѣ́ ево́лннѣи
лежѣ́. и́ сѡ́брѣ́тѡша вѣ́а пѣ́циѡ. сѡ́ца же и́ мѣ́ръ егѡ и́ рабѣ́и. и́

\Арк. 330 зб.\

е тѣ́ми внидо́ша къ елѣ́нному́. и́ вѣи́ и́по́лнни́ша елѣ́гоу́ханнѣа. и́ вѣ́дѣ́ша сегѡ́ вѣ́ела. и́
ра́доствна. и́ сѡ́лоченѣ́а въ сѡ́дѣ́ж мни́шьскоу́. въпросѣ́ша того́. и́ ко́и́мъ по́триже́нъ бы́. и́
что́ слы́шахо́му пѣ́ннѣа. еи́и́ же ро́днѣтели́е тѡво́ оу́ тѡвѣ́а бы́вшѣ́ и́ ничѣ́го же ѿ сегѡ́ слы́шавѣ́ше
реѣ́ же ќ ни́мъ бо́лннѣ́ а́зъ мнѣ́ іа́ и́гоу́менъ прѣ́ше съ ера́тѣ́ю пѣсѡтриже́ ма́. и пи́мина ми
и́ма на́ре. и тѣ́ пѣ́ннѣ́ бы́вѣ́ше. е́же бы́ слы́шастѣ, и́ свѣ́циѡ рекѡ́рта до. м. днѣи́, и́ но́щи.
гѡрѣ́ти. вла́сы же мой́ взѣ́мше. и́до́ша въ цѣ́кви. еи́а же ѿ него́ слы́шавше. и́до́ша

²⁶²⁶ Див. Коментар 159.

\Арк. 331\

видѣша цркви заключеноу. възвѣждаше пшоморѣ. и възпрѣиша ѿ. ѡце кто възхдѣлъ естъ
въ цркви. поеле пѣвечернѣ мѣтвы. Онь же ѡвѣщавше рѣкоша. ѡко никто же възхдѣлъ е в
нѣ. нѣ и ключѣ оу никомѣ оутѣ²⁶²⁷. Вземше же ключѣ идоша въ цркви. и видѣша на
гровѣ фесѣдѣевѣ въ оубрѣѣ влѣвы егѣ. и възвѣрѣиша игоуменѣ. и поискаше тѣхъ, кто егѣ
е псѣтригѣ и не сѣрѣтоша. разумно е вѣстѣ вѣемъ. ѡко е е прѣмыслѣ свѣше ѡ еѣ
бывающѣ. разумѣнѣже доерѣ сѣ бывшемѣ чюдесн. ѡце вѣннѣтѣ рѣ емѣу въ оу

\Арк. 331 зв.\

сѣбное портриженѣ. поѣ послѣшѣтѣ ѿмѣаше. цркви заключенѣи оуци. и влѣомѣ тоу
сѣрѣтѣшнѣ на гровѣ стѣ фесѣдѣиѣ. и вѣщѣ доволна единаго днѣ горѣнѣ. за мѣ днѣ и
ноци непрѣтѣнно горѣ и не згорѣ. И к томоу портриженѣ не сѣтворѣиша. глѣвше емѣу
двѣлѣтѣ ти братѣ пѣмине, ѡ еѣ даровѣннѣи ти тѣлѣнтѣ и нарѣнное ти, ѿмѣ. Вѣпрѣиша
же того. каковѣи вѣша портригѣиѣ тѣ. псѣказѣше емѣу книгѣ портриганѣиѣ. ѡце что ѡ егѣ
не оутѣ ипрѣвнѣи. пѣмнѣ рече игоуменѣ. что мѣ икоуша

\Арк. 332\

ѣши Оѣе. тѣ еѣмѣ съ всеѣ ерѣтѣиѣу прише, и сѣтворѣиѣ еѣже сѣ мнѣ, псѣ написанѣмоу книгѣ
иѣхѣ. и рѣкъ мнѣ. ѡко пѣдѣвѣтѣ ти портрадѣти въ еолѣзни. и егдѣ еѣдетѣ иѣхѣ тѣоѣ. тогдѣ
здѣвѣе подѣтѣ тѣ. и своѣма рѣкѣма пѣнѣвѣши Одрѣ²⁶²⁸. нѣ молѣ за мѣ четтнѣи Оѣе. да
пѣдѣтѣ мнѣ тѣ тѣпѣнѣе. прѣвѣтѣ еѣженнѣи пѣмнѣ, въ тѣщѣи тѣоѣ еолѣзни много лѣтѣ.
ѡко гнѣшѣтѣ егѣ. и слѣжѣцимѣ томоу. многожѣ ео сѣтѣвѣше егѣ. глѣдна, и жѣдна,
на двѣ днѣ. илѣ и гѣ. ии же вѣлѣ еѣ е радѣстѣиѣ

\Арк. 332 зв.\

тѣпѣше. и еѣ сѣ вѣемѣ еѣгодѣрѣше. иѣнѣ нѣкто тѣко еолѣнѣ. приѣенѣ еѣвѣ е пѣчѣрѣ. и
портрижѣ. мнѣи жѣ на тѣ оубрѣенѣиѣ. еолнѣи слѣжѣти, вѣемѣши, и егѣ неѣшѣ кѣ пѣмнѣнѣ.
да обѣма коупно равнѣ послѣжѣтѣ. неѣрѣженѣе же иѣмѣе сѣ тѣковѣиѣ слѣжѣтѣ. еѣ е забѣтѣ
повѣгѣоша. и иѣнемогѣша еолнѣи еѣзѣдѣемѣ пѣмнѣ рече кѣ немѣу братѣ поѣже гнѣшѣтѣ еѣ
слѣжѣциѣи нѣма. еѣрѣда рѣди еѣвѣющѣ ѡ нѣ. тѣ ѡце вѣстѣвѣтѣ тѣ гѣ, моѣши ли прѣвѣвѣти
въ слѣжѣтѣ еѣи. еѣлнѣи же сѣвѣщѣлѣ еѣженѣ

²⁶²⁷ Див. Коментар 260.

²⁶²⁸ Див. Коментар 261.

\Арк. 333\

номѸ до смѣрти своѣѧ съ оубѣрдіемъ послужити болюѧ. пѣмни же рече к немуѸ. се гѣ ѡмлетъ болюѣзнь твоѸ ѡ менѣ (sic!). ѡ к томуѸ здравъ бѣвъ. испѡлни съветѣтъ свои служай ми. ѡ подобнымъ мнѣ. на нерадѣвила же съ службуѣ сеѡ навѡдитъ гѣ болюѣзнь лютеѸ. ѡко да тѣбѣмъ наказыани бѣвшѣ спѡсѡутѣа. **И** тоѸ ѡбѣе воста болюѧ. ѡ служашѣ емоѸ до дне смѣрти егѸ. нерадѣвила же ѡ нехо²⁶²⁹тѣвшаша службути болюѧ. **В**сѣхъ съветѣтъ недоугъ, псѡ словеси блжѣннаго. **и**щѣлибѣши братѣ ѡ недоуга. мало никѡгда съгнѣивъ себѣ. ѡ оу

\Арк. 333 зв.\

клонѣа ѡ пѣмина. ѡ сегѸ ачна, ѡ жадна съртѣви, смра̃ дн̃ оутрѣбнаго. ѡ лже въ съобенѣ хрѣминѣ. ѡ везлапоу Огнь зажже егѸ. ѡ не могѡи вѣртѣти. за гѣ дни. ѡ не стѣрпѣ жажѡи болюѧ начѣ вопити. поманѣте ма гѣ радѡ. се ео оумираю безвѡдіемъ. слышавше въ друзѣѡи кѣлиѡ прѣидоша к немуѸ. ѡ видѣша егѸ съдръжѡма недоугѸ. ѡ вѣзвѣтиша съ немъ пѣминуѸ. ѡко братѣ служай ти оумиетѣ. рече блжѣнныѧ. еже члкъ влѣетѣ то ѡ пожнет. псѡнѣ съртѣви ма глѣдна. ѡ жадна. ѡ сѣмъ вѣспрѣят

\Арк. 334\

ѡе. солгѣвъ бѣи. ѡ моѸ хѸдортѣ презрѣвъ. нѡ събѣ оучѡми еми. не вѣздагѣти злѣ за злѸ. шѣше рѣитѣ емоѸ зовѣтъ тѣ пѣминъ. вѣртѣвъ, прѣидѡ пѣмо. ѡ егдѣ прѣшѣи ѡзвѣлаша емоѸ. тогдѣ еволнѣ здравъ бѣ. ѡ в тоѡ чѣ прѣидѣ къ блжѣнномуѸ. ѡ никимъ жѣ водимъ. прѣпѣныѧ же поноѡи емоѸ. рѣкъ маловѣре. се здра̃ еи к томуѸ не съгрѣшѣи. не вѣси ли ѡко равнѸ мздѣ ѡмѣетѣ. есолѣ ѡ служай. нѡ трѣпѣнѣе оубѡгѣ не погнѣнетѣ до конца. здѣ оубѣе искѡрь ѡ тоугѣ. ѡ недоугъ въ малѣ. ѡ тѣмъ радортѣ ѡ вѣелѣ. ѡдѣже нѣ ни болюѣзни ни печѣли ни въ

\Арк. 334 зв.\

здѣхѣнѣ. нѡ жизнь вѣчна. тогѸ ео радѡ братѣ еѣ терѣплю. богъ же ѡже тѣе мноѸ ищѣлибѣши ѡ недоуга твоѣ тоѡ можетѣ ѡ менѣ вѣртѣвити ѡ одрѣ егѸ. ѡ немоцѣ моѸ ищѣлитѣ. нѡ не хоцѣ. прѣтрѣпѣвыѧ ео до конца рече гѣ тоѡ спѣетѣа²⁶³⁰. оубѣ ми ѣ в жизни сеѡ всемоѸ съгнѣити. да тѣмо плѡтъ моѸ еудѣтъ безъ иртлѣнѣи. ѡ смраднѣе съонѣнѣ. тѣмо же блгѡоухѣнѣ неѡзрѣнѣнѣ. доврѸ оубѣе братѣ цѣковнѣе прѣтѡнѣе. **В**ъ свѣтлѣ ѡ чѣтѣ ѡ прѣтѣмъ мѣетѣ съ аггѣльскѣми силѣми. невидѣмо прѣтоѸю пѣенъ вѣвилѣ

²⁶²⁹ Перші чотири літери дописано на берегах.

²⁶³⁰ Мт 10:22; Мт 24:11-13; Мр 13:13-14.

\Арк. 335\

чи. велми бгѡугоднѡ и блгопріятнѡ. цркви есѡ нѡ земнѡе нарицаетсѡ. и стоѡщій в тѡи на нѡи стоѡщїи мнѡтсѡ. что же ли братѣ, темнаѡ сѡ и смраднѡѡ храмина. не прѣ ли еудѡ. еудѡ и прѣже бесконѣчнѡѡ мѡука мѡука. иже еволѣзѡуѡи дорѡиѡнѣ глѣть. терпѡ потрѣпѣхѡ гѡ и внѡт ма. сѡхѡ рѡди аплѡ глѣть. ѡутѣшайте вѡ плоти болащѡѡ. ѡце ли без наказѡнїѡ ѣте. рабїиѡѡ ѣте ѡ не ѡнѡи²⁶³¹. сѡ сѡхѡ ео рече гѡ. в терпѣнїиѡ вѡшемѡ стѡжѣте

\Арк. 335 зв.\

дѡѡ вѡша²⁶³². и в таковѣмѡ стѡдѡнїи лежѡ прѡпѣнїи пїмннѡ. лѣ. к. Вѡ времѡ прѣстѡвлѣнїѡ егѡ ѡвнѡѡ тѡи столапѡ на трапѣзницѡ. и ѡтѡудѡ на вѣрхѡ цркви прїндѡша. сѡ нїхѡ же речѣно бѡша в лѣтѡпїснїѡѡ. свѣтѣтѡ гѡ знѡменїе сѡе показѡ илн егѡ рѡ блженѡго. илн иѡ кѡе смѡтрѣнїе бѡѡ ежїѡ²⁶³³. В тѡи ео днѡ ео нѡ хотѡше прѣстѡвїтї здравѡ бѡ прѡпѣнїи пїмннѡ. и сѡехѡжѡше вѡ кѣлїѡ. и вѣемѡ поклѡнѡѡѡ до землѡ прѡценїи прѡшѡше. повѣдаѡ иехѡ еѡн ѡ жнѡтїѡ егѡ. глѡше же и кѡ болащнѡѡ братїѡмѡ. дрѡси и братїѡ мѡѡ вѡстѡбѡше проѡ

\Арк. 336\

днѡте ма. ѡ блїе слѡѡѡмѡ егѡ ѡтѡупѡше еолѣзѡнѡ ѡ нїхѡ. и здѡрѡвн бѡша и дѡша е нїмѡ. сѡмѡ же бѡше вѡ цркѡѡ. прнчлѡстїѡѡ жнѡѡтѡѡрѡщїѡ хѡѡ тѡїнѡ. и тѡѡко ѣземѡ сѡдрѡ неѡѡше кѡ пѣрѣѡ. в нѡї ннѡлїѡ бѡѡѡлѡ. и ннѡлїѡ же вндѣѡ ѣѡ ѡ рѡженїѡ еѡегѡ. и вшѣдѡ поклѡнїѡѡѡ стѡѡмѡу ѡнѡѡнїѡ. и мѡѡѡтѡ показѡ. в нѡмѡже пѡложїтї хотѡше, здѣ, рѣ дѡѡ братѡ полѡжїѡте в сѡе лѣтѡ. и егѡ братѡ ѣѡ еклїѡмѡ полѡжїѡтѡ. егѡ вѡ еклїѡмѡ сѡѡрѡщѡте. хотѣѡ ѡѡѡ мнѡгаждѡ пѡстѡрїѡннѡ. и неѡреѡѡмѡ бѡѡтѡѡ ѡ братїѡѡ, нїщѡтѡѡ рѡди. илѡ же вѡмѡѡ

\Арк. 336 зв.\

нїѡѡ вѡ грѣхѡ. сѡѡ дѣлѡ дорѡиѡнѡ пѡказа сѡѡрѡщѡу. и егѡ рѡди дарѡѡ ѣмѡу гѡ еклїѡмѡу, иѡмѡуѡемѡу ео дѣлѡ дѡѡрѡлѡ. дѡѡтѡѡѡ ѣмѡу, ѡ неѡмѡуѡѡгѡ, и ѣ мнїѡтѡѡ илѡѡѡ. ѡнїметѡѡ ѡ негѡ. иѡмѡуѡемѡѡ ѡѡѡ вѡздѡѡ дѡнѡ вѡдѡѡтѡ²⁶³⁴. дрѡгѡѡго же братѡ. егѡ вѡ еклїѡмѡѡ полѡжїѡте. вѡѡтѡ бѡѡ ѡ негѡ. пѡнѣ ѡ жнѡѡтѡѡ не вѡѡхѡтѡѡ ѣѡ²⁶³⁵. нѡ ѡѡмнїѡлѡ рѣ²⁶³⁶ ѡѡѡ вїднїте ма ѡѡѡ же ѡхѡдѡѡѡ. и тѡѡко пѡстѡрїѡннѡ ма. и егѡ рѡди ѡѡѡтѡѡ ѡ негѡ блѡтѡѡ. не рѡѡѡѡмѡѡ ео рѣѡѡѡѡго. не мѡѡтѡѡѡ вѡѡѡѡѡѡѡѡ тѡ гѡ. нн внн ннѡхѡдѡѡщїѡ вѡ ѡдѡ. нѡ мѡѡ жнїѡн блго

²⁶³¹ Див. Коментар 262.

²⁶³² Лк 21:19.

²⁶³³ Див. Коментар 263.

²⁶³⁴ Мт 13:11; Мр 4:25.

²⁶³⁵ Див. Коментар 264.

²⁶³⁶ Див. Коментар 264.

\Арк. 337\

гловѣмъ гл²⁶³⁷. во адѣ ко рѣ кто ѿповѣреть ти ел²⁶³⁸. такоуѣмъ псортрѣнїе (sic!) екимноѣ ничтѣо
пѣлазурѣтъ. аще егѣ дѣла добраа ѿ мѣуки не ѿзбавѣа. третїи же здѣ ѿ давнѣи лѣ. пшложѣнъ.
тѣго же екима неглѣнна ѣ. а елюдѣтъ емоу на сѣбличенїе и на сѣрѣженїе. ꙗко егѣ недортѣнна
сѣразу дѣла. стлжѣвше. в лѣнортн же. и в грѣсѣ житїе своѣ провѣдїша. не вѣдѣи
рѣкшаго. емоу жѣ дѣръеа много. много ѿстлжеть ѿ него. ꙗ аще еѣ аѣтѣнїеа и фесѣдѣеа
молѣтъ не прѣварїтъ. пшвѣнъ ѣ еѣебѣи сѣдоу. и сїа ѿзъ

\Арк. 337 зв.\

глѣвъ рѣ къ ерѣтїи. еѣ прїидѣша портрѣнїей ма. пшѣти ма хотѣаце. и сїе рече, вѣзлѣгъ оуспе
сѣ гѣ. еѣго же е великою чѣио в печѣрѣ положиша. сѣкопѣше прѣже рѣнѣо мѣрѣо. и
сѣрѣтѣоша²⁶³⁹ по словесн елѣеннаго. гѣ чернорїзцн. едїного вѣгѣ ѿстлѣвша. кѣколѣ едїнъ
цѣлѣ елѣше. двѣ же мнїха нѣо оумрѣша. ѿже оубѣ в екимѣ пшложѣнѣ. и сѣ егѣ екима
енлѣа бѣ. и на дрѣгѣго пшложѣнѣ ѿже еѣ не пшортрѣнѣнъ. и много днѣвшеа неѣрѣенѣоу
сѣдоу ежїи. и рекѣша. ꙗко тѣ гѣ вѣздаи комѣ

\Арк. 338\

жѣо по дѣломъ егѣ²⁶⁴⁰. да ѿееле ерѣтїе мнїтѣ ми ел разѣумѣти. ѿже е болѣзнн портрѣнїеа
е вѣроѣ, прѣи оу ел живѣтѣ. да е чернѣчетѣе пшравѣтѣе емоу. сѣладаа и живѣтѣомъ и
емѣртїю гѣ. аще егѣ ѿведеть что вѣ аї чѣ сѣ прїшедѣшннн равнѣ прѣвѣнѣмъ. сѣтворїтъ егѣ
гѣ. а глѣ ѿже еѣе. аще вѣднѣ ма оумнрѣѣца. тѣсѣдѣ портрѣнїеа ма. егѣ оуѣтна вѣра и
пшортрѣнїеѣ.

Стишний пролог. Список середины XVI ст.²⁶⁴¹

\Арк. 408 зв.\

Вѣи еѣ елѣеннѣ пїмннѣ болѣнъ роднѣа и вѣзрѣтѣ^{2642,2643}. и того рѣдн недѣга чѣа бѣ. ѿ
вѣакоа екврѣнѣ. ѿ чѣеа мѣрнѣ не пѣзнѣ грѣхѣа. многожѣ молѣце роднѣтелѣа своѣ. да
пшортрѣнѣтѣлѣ вѣ ѿночнѣкѣ сѣрѣа. сѣнн ꙗко чѣлѣеѣнн. нѣдѣлѣхѣлѣа своѣмѣ житїю еѣго
хѣтѣвше наслѣннѣа ѿмѣтн. и вѣзѣрнѣлѣхѣ емѣ. емоу оубѣ ѿзнемѣшж. и вѣ ѿчлѣннѣ

²⁶³⁷ Пс 113:25-26.

²⁶³⁸ Пс 6:5-6.

²⁶³⁹ Дописано на берегах: «тако».

²⁶⁴⁰ Див. Коментар 265.

²⁶⁴¹ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середины XVI ст. із Святоонофрїївського монастиря у Львові.

²⁶⁴² Див. Коментар 256.

²⁶⁴³ Див. Коментар 257.

бѣишѸ. принесеиъ бы въ печенскыи монастыѣ. да ищѣлаѣе тѣ стѣи оца мѣтѣамѣ. или ѿ тѣ
 рѣкѣ прѣимѣ, стѣи аггльскыи сѣбра. родителѣ ѣго имѸше ирѣнжю лѣвокъ кѣ немѸ. своѣго чада
 не ѡставаста. но вѣе молѣциѣ молити за сна ѣго. да ищѣлаѣе ѿ недѣга. много же прѣенѣи
 тѣи сѸци потрѣдѣише, и ничтѸ пѣзѸваши ѣго, его во мѣтѣва пресѸдолѣваше вѣе. иѣо не
 прошашѣ зрѣвѣа. нѣ прелѸженѣа болѣзѣи. да ни кѣко зрѣвѣ бы. и истрѣженѣ бѸдѣ родителѣмѣ из
 монастыра. и не полѣчи мѣила своѣа сѸци же и мѣри пресѣдѣциѣ тѣ. и не дадѣциѣ того
 потрѣциѣ. и стѣживѣ си бѣженныи. нача бѣи молити прѣлаѣно. да ислѣзѣи желаниѣ ѣго. и ѣе въ
 ѣдинѸ но вѣе спѣциѣ вѣе. и ѣе вѣнидоша кѣ немѸ акѣ екопциѣ съ свѣциамѣ. иѣе лѣжѣше
 пѣмѣнѣ. ноѣциѣ съ совоѸ еѸлѣе. и кѣколъ. и свиѸкѣ и мѣнтѣю. и вѣа ѣже на потрѣеѣ
 потрѣганѣю. и глаше ѣм. хоциши

\Арк. 409\

потрѣиѣ тѣ. сѸн же съ рѣтѣю и гла. гѣ бы поѣла гоепсѸа моѣ. ислѣзѣи желаниѣ ѣца моѣго.
 сѸн тѣ ѣе. начашѣ вѣпрѣбѣ творѣти. чтѸ прѣидѣ ерѣтѣ. прѣпадаѣ кѣ стѣмѸ жрѣтѣвѣникѣ емѣ.
 и кѣ стѣи дрѣжинѣе. желѣши ли спсѣвѣти мѣиѣкомѣ великомѸ аггльскомѸ сѣбрау. и прочѣа
 бѣа по рѣу свѣтворѣша. ѣко ѣ писѣно. тѣже въ великѣи сѣбра потрѣгоша ѣго. и ѡбѣкѣша ѣго
 въ мѣнтѣю и въ кѣколъ²⁶⁴⁴. и вѣе ѣже тѣеи. пѣвѣше великѣго сѣбраза аггльскѣ. Ѹпрѣвѣише и
 ѸстрѸиѣше и цѣловѣише пѣмѣна. того нарекѣше. и свѣциѣ зажегѣше рѣша до мѣ дѣи и ноциѣ.
 ѣа свѣциѣ да не Ѹгасѣе. ѣа вѣа свѣдѣлѣши и ѿидоша въ цѣрковѣ. вѣлѣи вѣзѣше въ сѣбрѸтѣ.
 поѸложѣша на грѸбѣ стѣго д.есѸиѣа. ерѣтѣи ѣциѣи въ кѣлиѣ слышашѣ гла пѣнѣа. и тѣи
 вѣзѣдѣиша ѣциѣ сѣбрѣтѣе. мѣвѣше ѣко иѣжѣмѣнѣ. нѣе е кѸтѸрымѣи потрѣиѣе и. или Ѹже
 пресѣвѣнѣа ѣе. вѣи кѣпѣно прѣидѸша въ кѣлиѣ. иѣе боѣныѣ лѣжѣ. и сѣбрѣтѸша вѣа спѣца. сѸца
 же и мѣтѣ ѣго и рабѣи. и съ тѣемѣи вѣнидоша кѣ бѣженномѣ, и вѣи ислѣзѣиша бѣгоѸханѣа. и
 вѣдѣише ѣго вѣелѣ и радѸтна. и сѣбѣзѣна въ сѣдѣжѣ мѣишѣекѣю. и вѣпрѸиша того. кѣ
 потрѣиѣеи бы. и чтѸ слышѣхѸ гла пѣнѣа. ѣи же и родителѣе тѣоѣ Ѹ тѣеѣ бѣише. и ничтѸ ѿ
 ѣе

\Арк. 409 зв.\

слѣшѣише. рѣе кѣ ни боѣныѣ. а мѣю ѣко иѣжѣмѣнѣ прѣше съ ерѣтѣиѣи и потрѣиѣе мѣ. и пѣмѣна
 иѣмѣ нарѣ. и тѣе пѣнѣа бѣише ѣе вѣи слышѣтѣе. и свѣциѣи рѣкѸрта до мѣ дѣи и ноциѣи грѸбѣтѣи.
 вѣлѣи моѣ вѣзѣше иѣдоша въ цѣрковѣ заключѣнѣ. и вѣзѣиѣциѣ помѸнарѣ (sic!). и вѣпрѸиша и
 ѣце кѸтѸ вѣхѸдѣилѣ ѣе въ цѣрковѣ. поѣлѣ пѣвѣрѣнѣа молѣтѣвѣи. сѸнѣи ѿвѣцѣавѣше рѣкоша. ѣко

²⁶⁴⁴ Див. Коментар 259.

никто же взходилъ е в ню. нѣ и ключа оу икономѣ еж²⁶⁴⁵. взземше ключа. идоша въ цркви. и видѣвшѣ на гробѣ фесѣевѣ. въ сѣрѣбѣ влѣси егѡ. възвѣртиша и гжмѣнѣ. и поикавшѣ тѣхъ кто е портригъ и, и не обрѣтоша. рѣзѡмно бы вѣе гако рѣ е, промыслъ съвыше ѡ ел бѣваѡциѣ. рѣзжмѣнѣмо дѡбрѡ сѡ бывшѣ чюдесѣ. аще въмѣнитѣ рѣ емѣ. въ оуставнѡе портриженіе. поѣ послѣшеетѣ имѣашѣ. цркви заключинѣ ежци. и влѣсѡ тѣхъ сѣрѣтшиѣ на гробѣ стѣго д.есѣиѣ. и свѣща дѡвѣнѣ единагѡ днѣ горѣнѣ. за м днѣи и нѡциѣи непрѣстаннѡ горѣ. и не изгорѣ, и к томѣ портриженіѣ не сътвориша. глѣбше емѣ. довлѣеть ти братѣ пѣминѣ. ѡ ел дѣннѣи ти да и нарѣеннѡе имѣ ти. въпросиша егѡ. каковѣ еѣша портригши тѣ. показашѣ емѣ книгы портриганіѣ. аще что ѡ егѡ не еж исправилѣ. пѣминѣ

\Арк. 410\

рѣ что ма икѡшлѣши сѡче. тѣ ел рѣ вѣе братѣиѡ прише. и сътворивѣ ежѣ о мнѣ. по напѣсѣннѡмѣ книгѣ еѣ. и рѣк ми. гако побѣе ти въ болѣзнѣи портрѣти. и ега ежѣ твоѣ и хсѡ. тога зравѣе подѣтиѣ. и евоѣма рѣкѣма вънѣеши сѡдрѣ²⁶⁴⁶. нѣ молѣи за ма чѣннѣи сѡче. да подѣтъ ми гѣ тѣзпѣнѣ. пребѣ же елѣннѣи пѣминѣ. въ тѣжцѣи тѣхъ болѣзнѣи много лѣ. гако гнѣшатѣ егѡ и елжжациѣ томѣ, многожѣи еѡ сѣртѣвѣше егѡ. глѣнѣ и жѣнѣ. двѣ днѣ илѣи тѣри. еѣи же елѣ ел рѣ дѡртѣиѡ тѣзпѣшѣ. и ел сѡ вѣе елѣгодаршѣ. и иже нѣкто болѣнѣи тѣкожѣ. принеерѣнѣ бы въ пѣчѣрѣ и портриженѣ. мнѣи на тѣ оустроенѣи болнѣи елжжѣти. възѣше и егѡ негѡшѣ къ пѣминѡви. да обѣма равнѡ послѣжѣ²⁶⁴⁷. неерѣженіе же имѣцѣ сѡ тѣковѣи елѣѣ. еѣи въ зѣбѣтѣи повѣзѣша. и изнѣмогоша болнѣи безѡдѣе. пѣминѣ же рѣ къ болацѣемѣ братѣи понѣже гнѣшаѡтѣлѣ. елжжациѣи на смрѣда рѣ бѣваѡциѣгѡ ѡ на. то аще въстаѣи тѣ гѣ. мѡжеши ли пребѣвѣти въ елѣѣе рѣ. болннѣи сѣвѣциѣ до смрѣти евоѣлѣ. рѣ оустрѣдѣ елжжѣти болнѣи. пѣминѣ же рѣ къ немѣ. еѣ гѣ ѡемлѣ болѣзнѣи твоѣи ѡ тѣе. и к томѣ зравѣ бы. испѣннѣи обѣѣ твоѣи елжжѣи им и пѣеннѣи мнѣ. на нераднѣвѣлѣ же сѡ елѣѣе рѣ. навѡдѣи гѣ

\Арк. 410 зѣ.\

болѣзнѣи лѡтѣ. гако да тѣѣ накарѣннѣи ежѣ епѣжѣлѣ. и тѣхъ лѣи въртѣ болннѣи и елжжашѣ емѣ. не нараднѣвѣлѣ (sic!) же не хотѣциѣлѣ болннѣи елжжѣти. вѣѣ сѣѣлѣ нежѣ. по словѣи елѣннѣиѣгѡ. ищѣлѣбѣи же елѣ ѡ нежѣгѣ. мало нѣкога съгнѣи въ сеѣѣ. и оуклонѣи ѡ пѣминѣ. и егѡ алѣна и жѣнѣ сѣртѣви. смрѣда рѣ стѣроѣнагѡ. и лежи въ сѣроѣнѡи хрѣминѣ. и възапѣ сѡгнѣи зажежѣ егѡ. и не мѡгѣи въртѣти за г днѣи. не сътѣзпѣе жѣжи вѣднѣиѣ. нача въпѣти помѣнѣе ма гѣи рѣ пѣминѣ. еѣ еѡ оуже оумираѡ безѡдѣе. елѣшавше ежѣ въ иноѣи келѣи. прѣдоша къ немѣ.

²⁶⁴⁵ Див. Коментар 260.

²⁶⁴⁶ Див. Коментар 261.

²⁶⁴⁷ Див. стор. 1023

ВИДѢША ѿГО НЕДЖГО СЪДРЪЖИМА. ВЪЗВѢСТИША СЪ НЕ ПИМИНЪ, ІАКО БРА ТВОИ ОУМИРА. РЕЧЕ
 БЛЖЕННИ. ѿЖЕ ЧЛКЪ СЪЕ ТО ПОЖНЕ. ПОНЕ СЪРТАВИ МА ГЛАНА И ЖАНА. И ІА ВЪСПРІАЛЪ ѿ СЕ. СЪЛАГ
 БИ И МОЮ ХЖДСЪ ПРЕЗРѢВЪ. НЖ СЪБЛЧЕ ОУЧИМНІ ЕМЫ. НЕ ВЪЗДАВАТИ ЗАЛ ЗА ЗЛО. ШЕШЕ РЪЦѢЧЕ
 ЕМЪ ЗОВЕ ТЪА ПИМИНЪ. ВЪСТАВЪ ПРИИДИ СЪМО. И ѿГА ПРИШЕШИ ГЛАША ЕМЪ. ТОГА БОЛНИ ЗРАВЪ БИ. И
 ВЪ ТЪ ЧА ПРИИДЕ КЪ НЕМЪ НИКИ ЖЕ БОДМ. БЛЖНИИ ЖЕ ПОНОСИ ТОМЪ, РЕКЪ МАЛОВѢРЕ. ІЕ ЗРАВЪ ЕСИ
 КЪ ТОМЪ НЕ СЪГРЕША. НЕ ВЪСИ ЛН ІАКО РАВНЪ МЪЗЪЖ ИМЪБѢТА, БОЛНИ И СЛЖЖАН. НЖ ТРЪПЕНІЕ
 ОУБОГЪ НЕ ПОГЫБЕНЕ ДО КОНЦА. ЗДЕ ОУЕО ИСРЪБЪ. И ТЖГА. И НЕДЖГЪ ВЪ МАЛЪ. А ТАМО РАДЪ И
 ВЕРАІЕ. ИДЕ НЪ БОЛЕЗНИ. НИ ПЧАЛИ. НИ ВЪЗІХЛА.

\Арк. 41\

НЖ ЖИЗНЬ ВЪЧНАА. ТОГО РА БРАТЕ ІА ТРЪПЛО. ВЪ ЖЕ ИЖЕ ЧЕБЕ ИСЦѢЛИВЫИ МНОЮ. Ѿ НЕДЖГА
 ТВОЕГО. ТО МОЖЕ И МЕНЕ ВЪСТАВИТИ Ѿ ОДРА БОЕГО. И НЕМОЩЬ МОЮ ИСЦѢЛИТИ. НЖ НЕ ХОЩЪ.
 ПРЕТЪРЪПѢВЫИ БО ДО КОНЦА РЕ ГЪ ТО СПЕЧЕА. ОУНЕ МНІ Е ВЪ ЖИЗНИ СЪ ВСЕМЪ ИЗГНЪТИ. ДА ТАМО
 ПЛО МОА ЕЖДЕ ЕЕ ИСТЛЕНІА. И СМЪРАНОЕ СЪБОЛНИЕ. ТАМО ЕАГОУХАНИЕ НЕИЗРЕНОЕ. ДОБРО ОУЕО БРАЕ
 ЦРКОВНОЕ ПРЕТЪОЛНИЕ. ВЪ СВѢТЛѢ И ЧИСТѢ ПРЕТЪЕ МЪСЪТЪ. И СЪ АГГЛКИМИ СИЛАМИ НЕВИДИМО
 ПРЕТЪЮ ПЪ ВЪСИЛАТИ. БЕЛМНІ ЕГОУГЕНО, И ЕАГОПРИАТНО. ЦРКВИ БО НЕО ЗЕЛМОЕ НАРЦАЕТЕА. И
 СТОАЦИИ Е ТОИ НА НЕСИ СТОАТИ МИНТЕА. ЧТО ЛИ БРАТЕ, ЧЕНА СИ, И СМЪРАНА ХРАМИНА. НЕ ПРЕЖЕ
 ЛН ІАДА ІЖ. И ПРЕЖЕ ВЕКОНЕЧНАА МЪКЪ МЪКА. ИЖЕ БОЛЕЗНЮ И ИСТИНЪ ГЛЕ. ТРЪПА ПОТРЪПЪ
 ГА И ВЪНА МНІ²⁶⁴⁸. СИ РА АПЪ ГЛЕ. ВЪ ПЛЪТИ БОЛЦИИ. АЦЕ ОУЕО НАКАЗАНИЕ ТРЪПИТЕ. ІАКО СИ БА
 СЪВРЕТЛЕНА ВЪ. АЦЕ ЛН БЕЗ НАКАЗАНИА Е РАБИНИЦА СЪТЕ. А НЕ СИОВЕ²⁶⁴⁹. СЪ СИ БО РЕ ГЪ. ВЪ ТРЪПЕНИИ
 БАШЕ СЪАЖЕТЕ ДША ВАША²⁶⁵⁰. И ВЪ ЧАКОВЪ СЪРАНИИ ЛЕЖА, ПРПОБНЫИ ПУМИНЪ ЛЪ К. ВЪ ВРЕМЪ
 ПРЕТЪАВЛЕНІА ѿГО. ІАВНИША ТРИ СЪЛЪПЫ НА ТРАПЕЗОВ. И ѾТЪДЪ НА ВЪ ЦРКВИ ПРКНДОША. СЪ НИ
 ЖЕ РЕНО БИ ВЪ ЛЕЧОПИСЦИ. СЪВЪСТЪ ГЪ ЗНАМЕНІЕ СЕ, ПОКАЗАВЫИ. ИЛИ СЕГО РА, БЛЖЕННАГО, ИЛИ ИНО,
 КОЕ СЪМОТРЕНИЕ

\Арк. 41 зв.\

ЕЖЕ БИ²⁶⁵¹. ВЪ ТЪ БО ДНЪ. ВЪ И ЖЕ ХОТЪШЕ ПРЕСТАВИТИСА. ЗРАВЪ БИВЪ ПИМИНЪ. И ОБХОЖШЕ
 БЕА КЕЛІА. ВЪЕ ПОКАЛЕНЪАДО ДО ЗЕЛА ПРОЦЕНИА ПРОСАШЕ. ПОВЪДА ИХЪ СВОИ Ѿ ЖИТИА СЕГО. ГЛАШЕ
 БОЛЦИИ БРАТИАМЪ. ДРЪЗИ И БРАТИЕ МОИ. ВЪСТАВШЕ ПРОВОДИТЕ МА. И АЕЕ СЛОВО ѿГО ѾСЪЖПИША
 БОЛЕЗНИ Ѿ НИ. И ЗРАВИ БЫВАШЕ И ИДОША СЪ НИ. ІА ЖЕ ВЪШЕ ВЪ ЦРКВЪ. ПРИЧАСТИВА. ХЪИ
 ЖИВОТВОРАЩИИ ТАИНЫ. И ТАКО ВЪЗЕ СЪДРЪ. НЕАШЕ КЪ ПЕЦЕРЪ. ВЪ НЕИ НИКОЛИ ЖЕ БЫВАЛЪ. И

²⁶⁴⁸ Мт 10:22; Мт 24:11-13; Мр 13:13-14.

²⁶⁴⁹ Див. Коментар 262.

²⁶⁵⁰ Лк 21:19.

²⁶⁵¹ Див. Коментар 263.

НИКОЛИ ВИДѢЛЪ ЕА ѿ РОЖЕНІА СВОЕГО. И ВЪШЕ ПОКЛОНІЛЪ СѢМѢ АНГОНІЮ. И МЕРТВО ПОКАЗА. ВЪ НЕ ЖЕ ПОЛОЖИТИ ХОТѢШЕ. ЗДЕ РЕ ДѢА ЕРАТА ПОЛОЖИТЕ. ВЪ ЕЕ ЛЕЧТО, ЕГО ЖЕ ЕРАТА ЕЕ ИКИМЪ ПОЛОЖИТЕ. ЕГО ВЪ ИКИМЪ СЪБРАЦІЕТЕ. ХОТѢ ОУБО МНОГАЖЫ ПОРТРИЦІИ. И НЕБРЕГСѢ БѢ ѿ ЕРАТИИ НИЦІЕТИ РАДИ. ИМ ЖЕ ВЪМѢНИЛЪ ВЪ ГРѢ. РЕ ДѢЛА ДОСТОИНА ПОКАЗА СЪБРАУ. ЕГО РА ДАРОВА ЕМЖ ГѢ СКѸМЪ. ИМѸЦЕМЪ ДѢЛА ДОБРАА. ДѢЛА ЕМЪ ѿ НЕИМѸЩАГО. И ЕЖЕ МНИЛЪ ИМѢА ѿИМѢТЕА ѿ НЕГО. ИМѸЦЕМЪ ЗДЕ ДАНО БѸДЕ²⁶⁵². ДРУГАГО ЕРАТА ВЪ ИКИМЪ ПОЛОЖИТЕ ВЪЗЛАТА БѢ ѿ НЕГО. ПОИЕ ВЪ ЖИВОТѢ НЕ ВЪХОТѢ ЕА. НЖ ОУМИРАА РЕ. АЦЕ ВИДИТЕ МА ОУ ѿХОДАЦА. И ТАКО ПОРТРИЗѢТЕ МА. И ЕГО РА ѿАЧЕА ѿ НЕГО ЕЛГѢ. НЕ РАЗЖМѢ РЕКЪШАГО НЕ МРТВІИ ВЪХВАЛА ТѢ ГИ. НЖ МА ЖИВИИ ЕЛВИ ГА. БѢ АДѢ БО РЕ КТО ИСПОВѢТИ

\Арк. 412\

ТАКОВА БѢ ПОРТРИЖЕНІЕ ИКИМНОЕ НИЧТО ПЛѢЗЖЕ. АЦЕ ЕГО ДОБРАА ѿ МЖЫ НЕ ИЗЕВИ, ТРЕТИИ ЖЕ ЗДЕ ѿ ДѢВНА ЛѢ ПОЛОЖЕНЬ. ТОГО ИКИМА НЕГЛЕИНА Е. И ЕЛЮДЕА ЕМЪ НА ОБЛИЧЕНІЕ. И НА ОБЖЕНІЕ. ІАКО НЕДОИНА (sic!) СЪБРАУ ДѢЛА СѢЖАША. ВЪ ЛЕНОТИИ И ВЪ ГРЕСѢ ЖИТИЕ СВОЕ ПРОВОДИША. НЕ ВЪДВИ РЕКЪШАГО. ЕМЖ ДА МНОГО. МНОГО ИРТАЖЖ ѿ НЕГО. И АЦЕ ЕГО АНГОНІЕА И ДЕСОИЕА МЛТВѢ НЕ ПРЕВАРИ. ПОВИИЕНЪ ИЦЕВИИ ЕЖДЪ. И СІА ИЗГЛАВЪ РЕ КЪ ЕРАТИИ ЕЕ ПРИДОША ПОРТРИГШЕ МА, ПОЛТИ МА ХОТѢЦЕ. И СІА РЕКЪ. ВЪЗЛЕГЪ ОУСЕ СѢ ГДИ. ЕГО ЕА ВЕЛИКОЮ ЧТИЮ ВЪ ПЕЩЕРѢ ПОЛОЖИША. ѿКОПАШЕ ПРЕЖЕ РЕИНОЕ МЕРТВО, И ОБРЕТОША ТАКО ПО СЛОВЕИ ЕЛЖЕННАГО, ТРИ ЧРЪНОРИЦІИ. ЕДИНОГО ВСЕГО ИРТАЕВША. КЖКОЛЬ ЦЕЛЪ ЕАШЕ ДѢА МНИХА НОВО ОУМЕРЪШАА ИЖЕ ОУБО ВЪ ИКИМЪ ПОЛОЖЕНІИ ЕГО ИКИМА ИНАТА БѢ И НА ДРУГАГО ПОЛОЖЕНА. ИЖЕ ЕЕ НЕ ПОРТРИЖЕНЪ. И МНОГО ДИВИВЪШЕ НЕИЗРЕИНОМЪ ЕЖДЖ ЕЖИЮ. И РЕКОША ІАКО ТѢ ГИ ВЪЗДАСИ КОМЖЖО ПО ДѢЛО ЕГО. ДА ѿЕЛѢ ЕРАТИЕ МНИ МИ РАЗЖМѢТИ. ИЖЕ ВЪ КОЛЕЗНИ ПОРТРИЖЕА ЕА ВЪРОЮ. ПРОИ ОУ ЕА ЖИВОТА ДА ВЪ ЧРЪНОРЪКѢ ПОРАБОТА ЕМЪ. И ОБЛАДАИ ЖИВОТСѢ И СМРТИЮ ГѢ. АЦЕ ЕГО ѿБЕДЕ. ТО ВЪ АИ ЧА ЕА ПРИШЕШИМИ. РАВНА ПРЕВИ СЪТВОРИ ГѢ. А ГЛАИ ИЦЕ. АЦЕ ВИДИТЕ МА ОУМИРАЮЩА КОГА.

\Арк. 412 зв.\

ПОРТРИЗѢТЕ МА. ЕГО ЕЖЕТНА ВЪЕРА. И ПОРТРИЖЕТЕ МА.

²⁶⁵² Мт 13:11; Мр 4:25.

Український переклад Патерикону XVII ст.²⁶⁵³

\Арк. 262 зб.\

В то́ же дѣ²⁶⁵⁴ житиє стго ꙗца ншго Пимина печерекого²⁶⁵⁵

Коли члвкз правдивѣи мѣе портѣпо служити гдѣ иѣ законѣ, бгѣз виедѣжитѣе такѣз речн
епоргажѣе, же хочѣбѣи жѣемѣз такѣз родичи пречн

\Арк. 263\

Кли, сѣ единакѣ доикѣткѣ замьилѣз елѣги евоого прибодинѣ. Стѣи то́ пимѣи еце з молодѣи
лѣтѣз хорѣи бѣи, што ему помогало велми до доброгѣ, еѣз чистѣо телеснѣю и дѣховною
захобѣи коли чедѣи прѣ лѣтѣз много прозвѣю ѣ прикрѣига родитѣлѣ да и ему позволили за
закѣничи взиати живѣо, сѣни тако велми его милѣючи пречили²⁶⁵⁶, зжѣчачи нартѣѣцю его мѣе по
животѣе евоѣе. виако чагу единаго велми бѣи хорокою змѣдобанѣи, и привезли его родичи до
монарѣира печерекого, прогачн ꙗцо стѣи печереки, лебѣи гдѣа, которѣи здорѣемѣз и хорокою владѣе,
горячо проилѣи сѣ здорѣе милого сына иѣ. Стѣи пимѣи в пречнѣи а горячо гдѣа проиѣи, такѣзбѣи
моглѣз бѣи закѣникоѣ, сѣ здорѣе недеачѣи для того жебѣи его зновѣ здорѣового родичи з
монарѣира не вьитѣагнѣли. Бгѣз виедѣжитѣе зложѣи нѣшшто ѣгоникоѣ евоѣе, а пимина стго вьилѣхѣ.
А такѣз сѣнон ноѣи коли вѣи спали, вшли до него лѣглѣи, в евоое игѣменѣи и ератѣи ѣже из
свѣчамнѣи, принѣли з евокою вѣлѣгелнѣи, ножнички, вологаницѣ, кѣколь²⁶⁵⁷ и вѣе гаѣи закѣничи, и
мовѣи до него и хочѣшли бѣи закѣникоѣ; а стѣи пимѣи з великою радѣю ꙗповѣдѣ: того еми цаѣи
ѣецемѣз прагнѣлѣз равно лебѣи га манорѣирами вѣѣтѣа того не вѣвѣи, толко спачнѣелѣвн в законѣе
з иньими елѣгамнѣи его елѣжѣи. Зара чедѣи млѣдѣци пыгачн его вѣдѣлѣгѣз зѣвѣчѣю в закѣнѣи
живѣо по

\Арк. 263 зб.\

Стрижѣиѣа, захѣвѣючи вѣи которѣе бѣи принадлежали до актѣе такового еѣколичнѣости: еѣколоклѣи
ѣго в гаѣи доикѣналѣи, и дали ему свѣчѣу мѣвен. до чѣтыри дѣиѣ днѣ чага свѣѣа не²⁶⁵⁸ мѣе
згаснѣе горячн во дни и ноѣи: то спрѣвѣиши, ꙗшли до ѣѣкѣвнѣи, а вѣолоѣи его еѣбрижѣнѣи и в
еѣрѣѣѣе положиѣи, на грѣѣѣ стго дѣсеѣдоиѣ. ератѣиѣа которѣе бѣили еѣколо в кѣлиѣа, елѣшѣачн
спѣвѣѣе в кѣи его, мнѣимали же игѣмѣе з иньими еѣколоклѣе в гаѣи стго пимина. дрѣгнѣе за

²⁶⁵³ IP НБУВ, П. III, № 583 (353), арк. 533зв.-545. Латино-уніатський збірник XVII–XVIII ст.

²⁶⁵⁴ 27 травня.

²⁶⁵⁵ Див. Коментар 256.

²⁶⁵⁶ Див. Коментар 258.

²⁶⁵⁷ Див. Коментар 259.

²⁶⁵⁸ Закреслено в оригіналі.

роздумѣли же уже умелъ и пришли въспра до кѣи, гдѣ хоръ стѣи пимѣ лажѣ; видѣачи быи спѣачи
ѡца и маѣ и чела, а стѣи пимѣна в габитѣ уже законичѣ велми радоного, в кѣи, за его запѣ
вдѣачи чѣучи задивившиѣ спѣчѣю: хѣто тебе в габи братѣ милы ѡволокъ. во емо слышали
и спѣваѣ и слова, которми е ѡвѣтѣ чини: родичи за твои ничего того свѣдаѣ. ѡповѣдаѣ
стѣи пимѣ. мнѣмаю же ѡтѣ нгѣмѣ пришеши з ерѣю ѡволоклъ менѣ и пимѣно назвѣ, ѡни то
праве спѣвали, што ерѣ слышали. ѡ том и дали и свѣчѣ, прѣ мѣ дни и ноѣ маѣ горѣти, а
волосы мои взявши ѡнегли до цѣкви. Брѣта пошли до панамарѣ пѣчѣачи. бѣи ли хѣто в цѣкви
по ѡправѣ павѣчени. панамѣ мѡби. не тоѣко жаде не бѣи, але и клѣчи не ѣ мене тепѣ да еми и
икономѡви манастѣрѣкомѣ²⁶⁵⁹.

\Арк. 264\

Ѣпросилъ тебѣ ерѣа клѣчѣ ѣ икономѣ шлѣ до цѣкви, и ѡбачивши волосы его в ѡверѣѣ на
гробѣ стѣи дѣсѡдонѣ ѡповѣдали нгѣмѣнови се. Нгѣмѣ видѣчи бѣи справѣ Бжѣю, велми хрѣту
спирителѣви дяковѣ. в то спѣчѣ стѣи пимѣна: што за ѡробѣ бѣилѣ тѣи, которме тебе в
законичѣ габи ѡволоклѣ. ѡповѣдаѣ стѣи пимѣ: ѡче стѣи вѣако тѣи еѣ пришеши з ерѣю мене е
ѡволоклъ, и повѣдаѣ еи мнѣ, же маю завѣгды в тѣако хорѡвѣ бѣи, а прѣ ѡхожѣемъ з того
здорѣе доконалоѣ, ѡдежа²⁶⁶⁰. А тѣ ѡче стѣи проси навѣшого гѣа, лебѣ мнѣ тѣпливѡрѣи ѣзѣчи
ако ѡбѡви стѡму. вѣе еѣ з часѣ то ирѣло. хорѣ стѣи прѣ много лѣ велми тѣако, тѣ же тѣи
которме ему послѣговали. ѡверидилѣ его бѣилѣ ѡвѣѣ, ерѣи пирѣи часѣ дни (sic!) леѡ и три дни
не дѣчи хорѡ. тѣпѣлѣ стѣи пимѣ, а за навѣжѣ зѣавилѣви ѡеѡмѣ дяковѣ, бѣи намнѣ не
елизѣачи, аѣко зѣыкли в тѣаки хорѡвѣ дрѣгѣ. рѣфилѡгѣ же ѡдноѣ хорѡѣ тѣаѣѣ ѡволочено
в габи в пѣчѣко манастѣрѣи. Брѣта которме до ѣлуги томѣ хорѡму бѣилѣ приданѣ ѡнегли его
до той кѣи, в которѣ стѣи пимѣ лежѣ. и за лѣнѣвѣтѣѡ бѣи на мнѣ ѡвѣдѣѡ нѣѣ слѣговали, за
чѣи хорѣи дѣвнѣ недѣгѣ понозили. видѣачи стѣи пимѣ нелакѣу ерѣ²⁶⁶¹ ѡ ерѣи рѣѣ до хорѡѣ: братѣ,
пѡнебѣ се нами по

\Арк. 264 зв.\

слѣгачи ерѣдѣа, пѣчѣаю тебе: бѣде ли хѣтѣ тѣу послѣгу ѡколо хорѡѣ ѡправѡвѣ коли бѣи
ѡздорѡвѣ; ѡповѣдаѣ ему то ерѣ: ѡче стѣи присѣгаю тоѡвѣ прѣцѣи бѣи неленѣвѣи до смѣти моѣ.
рѣклѣ стѣи пимѣ: ѡто зѣавитѣ моѣ ѡдалѣ хорѡвѣ твоѣ ѡ тебе: и на тѣи мѣрѣтѣѣ ѡнѣи хорѣи
ерѣ здорѡвѣи зѡртѣа: слѣжѣи ему прѣвѣдѣе нѣѣшто: але и то зѣридѣвши его ѡвѣ до иѣшон еѣ кѣи
перѣнѣлѣ: видѣачи стѣи пимѣ неѣдѣганиѣа ничего не мѡби, але вѣдлѣ хрѣга гѣа, котормѣ занѣ

²⁶⁵⁹ Див. Коментар 260.

²⁶⁶⁰ Див. Коментар 261.

²⁶⁶¹ Закреслено в оригиналі.

пріѣтели свои, молитвѣи роказѣ, прои́ гдѣ ѿ ѿпѣщѣ грѣхѣ его, и абы ему дѣ ѿ паметѣе. в то́ захорѣе знобѣ ѿны́ ерѣ тѣко на горѣчкѣ, в своѣ ѿробливѣ кѣи, и не дано ему воды, ѿ днѣныи судѣи ежини, прѣ три дни пити а тѣе бо́лилавѣе просити тѣи почѣ, абы его чѣи ѿхоложано. ерѣа дрѣгнѣи пришеши до кѣи стѣго пи́мина, ѿзна́мѣю мѣвечи. ерѣ тѣво которѣи тѣовѣе поглѣгобѣ белми болѣе. ѿповѣдае стѣи, какъ хѣто ебѣе тѣа и жнѣи. не бдѣчевдѣче бѣи пѣшон ласки ежѣон, которѣа его ѿздоровила, дѣла мене негѣоного, и дѣла того ему се то тѣакъ стѣало. ѿднѣа подѣтѣе а повѣдѣте ему, же тѣеке стѣарѣи тѣво пимѣи зѣбѣе, ерѣа пришеши до ѿного хорѣго скоро рекѣи стѣарѣи тѣво пимѣи зѣбѣе тѣеке до себѣ. На тѣи мѣертѣе вѣтѣа и пришедо до стѣго пи́ми

\Арк. 265\

на, тѣакъ здоровѣи какъ бы і пѣе. Напоминѣа его стѣи мѣвечи к чѣму тѣа ленивѣи а не вѣдѣешѣе братѣ милѣи, же ѿднѣкѣю зѣплатѣу тѣакъ ѿлѣгѣючѣи стѣиро хорѣму како и еѣа хорѣи возмѣу. а моѣи дѣакѣю ѿробливѣи зѣавитѣлѣви моему на то́ падѣлѣе плачу, вѣа цѣртѣе его ношѣ, жебѣи вѣчнѣи мѣкѣа ѿшо, ерѣа напо́мненѣи ѿхотнѣе поглѣгѣу хорѣму потѣо ѿправѣбѣа, жалѣючѣи белми неѣдѣачнѣости своѣи. коли тѣедеи ѿже дѣвѣцѣа лѣтѣа стѣи пимѣи в то́ хорѣе тѣрѣа приелижнѣа чѣа ро́злѣчѣа его з тѣелѣо и видѣны бѣли три стѣопѣи на трапѣзѣоу стѣогачнѣе, которѣе потѣо на бѣхѣ цѣкѣви стѣанѣли²⁶⁶²: а стѣарѣе²⁶⁶³ стѣи како ему бѣи зѣавитѣе при вѣзѣю чѣенѣцѣа прирекѣа до здоровѣа докѣоного пришедо. ѿ ежѣе какѣо з стѣими се своими ѿсѣходѣи, ѿздоровѣае коли хочѣе, вкидѣе в хорѣбѣ коли вола тѣога. Тѣакъ ѿздоровѣнѣи стѣи, иде по вѣи братнѣи кѣа, ко́дому се з ерѣи нико клѣнѣе, а ѿ прощѣнѣе ѿвѣрѣзѣи ели бѣи какоа бѣла прои́и мѣвечи. ѿже мене зѣавитѣе мо́ ерѣа милѣе до себѣ взыѣае, ѿже мнѣе тѣю лепѣакѣу тѣѣла ѿпѣртнѣи роказѣе, а на еѣи чѣа еѣа свѣчѣлѣости прѣвѣчнѣоу кажѣе; прѣтѣвѣаѣвѣтѣа зѣавитѣла моего ѿгледѣа вѣдѣ. што днѣнѣа, пришеши до хѣорѣлѣи нѣкѣоторѣон ерѣи, ѿ прощѣнѣе прои́и и моѣи,

\Арк. 265 зѣ.\

на́мнѣише ерѣа моѣи вѣтѣтѣе а ѿдѣте мнѣе ѿстѣанѣю поглѣгѣу прошѣ, ео ѿже мнѣе перенѣтнѣа ѿ бѣа до хѣртѣа моего чѣа пришедо. На тѣи мѣертѣе ѿнаѣа братнѣа. повѣтавали. какъ бѣи николи не хорѣѣючѣи, и вѣпрѣвадѣли его. Потѣо шѣо до цѣкѣви и пришеа прѣе: тѣаны тѣѣло и крѣо хѣртѣа зѣавитѣла нѣше, а тѣрѣнѣо своѣо вѣзѣаши принегѣа до печѣри, в которѣо мѣѣлѣа похѣбѣа бѣи, хочѣ в не прѣе в вѣе чѣае како хорѣи не бѣѣа. тѣа поклѣнѣишеѣа стѣму ѣтѣоннѣю, ѿказѣа мѣертѣе гдѣ мѣѣлѣа лежѣа. и рекѣа: то то́ мѣѣщѣо погрѣѣли еѣтѣе дѣо братнѣи, ѿднѣому еѣтѣе дѣли гаѣи сѣими хотѣа еи за живота не прагнѣо ѿно прѣе смѣтнѣю. а дрѣвѣго еѣтѣе, ѿ погледѣли, хотѣа за живота еѣдѣчнѣе иде

²⁶⁶² Див. Коментар 263.

²⁶⁶³ Дописано над рядком.

дѣ. что бѣ спрѣвѣливыи, которіи бѣща и штробѣи дозвѣчѣе чирѣю сохоту и жаждѣе, братѣа того видѣачи, по смѣти еѣму з тѣаго знавши, которому ерѣ выдалн даровѣ ехимѣ. ѿкопано тѣа тѣю брѣю и все тѣа блѣне нашлн тако стѣи пимнн проповедѣ. которн то рекшии зложн рѣки, а мнле взодхнѣ, и леко мвечи. прнмн сѣ хрѣте мѣ, прнмн мене гдн мѣ прнмн мене штрѣхо мога, шмелз которому гдѣ нехѣ бѣдѣ чѣ и слава з ѿцѣ и с: дхѣ на вѣки а на ѿпущѣе злоѣ нши. Амнн

Патерик Йосифа Тризни²⁶⁶⁴

\Арк. 248\

Ѿ прѣнѣмз, и многотрадѣнѣмз оцѣ ншѣ пимнѣ, нже анѣлы по бѣжнѣу штроеннѣу, портрнженз бѣуть во мнншескнн чннз²⁶⁶⁵

Начало слову еже о пимнне, взѣмше на исповѣданне снндетѣ того крѣпкаго штраданнѣа еже со блѣсодареннѣмз терпѣчн болѣснн доклетѣѣне. Онн бо блженнн Пимннз в болѣснн вѣз родннѣа, н бѣорѣте. и того ради недѣга чнстѣз бѣуть, ѿ вѣакнн скѣнѣнн, и ѿ штрѣбн матернѣа не пона грѣха. и многѣжды молѣаше роднтелѣа своѣа, да портрнжетѣа во ннчѣскнн шѣрѣа. Онн же тако чадолюбѣцѣа, надѣѣѣхѣѣа, своѣмѣ жнтнѣю. сеѣо хотѣѣша наслѣѣннѣа нмѣтн, н бѣѣраннѣхѣу емѣ²⁶⁶⁶. емѣу же шѣо ннѣмогѣшѣ прннесѣнз бѣуть в печѣрскнн мнѣтрѣ, да нщѣлѣѣте тѣѣхѣз стѣи мѣтѣамнн, нлн ѿ тѣѣ рѣкѣ прннметѣ стѣи анѣльскнн шѣрѣа. роднтелѣа же сеѣо нмѣщѣе шрѣнѣю лѣбовѣ к немѣ, своѣо чада не штравнѣтѣа, но вѣѣ молѣѣше молнтнѣа за нѣа еѣо н да нщѣлѣѣте ѿ недѣга. много же прѣнннн тнн оцѣа потрѣднѣшѣѣа н ннчѣо же позовашѣе сеѣо, сеѣо мѣтѣа прѣодолѣѣвѣше вѣѣхѣз нѣо не прошашѣе здравнѣа но прнложеннѣа болѣнн да не како здравѣз бѣвѣз ннѣѣженз бѣдѣ роднтелѣа своѣмѣ ѿ мнѣтрѣа, н не полѣчнтѣ мѣслн своѣѣа. оцѣу же н мѣтѣрн прнѣѣдѣѣцннѣмз емѣ. н не дадѣцннѣмз

\Арк. 248 3в.\

еѣо портрнцнн. н штрѣжнѣз нн блженннн начѣ бѣѣовн молнѣтн н прнлѣѣжно да нсполннтѣз желаннѣе сеѣо, н се во едннѣу ноцѣ, вѣѣм шпѣцннѣмѣ внѣѣ, н се вѣзнндоша к немѣ акн шѣопѣѣа свѣѣтлн свѣѣцѣамнн (sic!), ндѣѣже лежѣше пимнннз, носѣѣѣе сѣ соѣоѣу сѣѣлнѣ, н свнтѣѣ н мѣтнѣю, н кѣѣколѣз, н все еже на потрѣѣѣу портрнѣгѣннѣю, н гѣлше емѣ, хѣѣѣшн лн портрнѣжемз тѣа. ѿ же сѣ радѣртнѣю

²⁶⁶⁴ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

²⁶⁶⁵ Див. Коментар 256.

²⁶⁶⁶ Див. Коментар 258.

обѣщана имъ гла. гдѣ бы посла гдѣ мои, исполните желанне срца моего. Они же ту лени
 начаша вопрошати творити, что прииде брате. припадаша ко етому жертвовникъ емъ, и ко етому
 дрѣжинѣ сей. желалши ли сподобитица мнишекомъ велико англѣскомъ обра; И прочаша вса
 сотвориши, како естъ писано. таже в великии обра портригоша его. И овлѣкше его в мѣтню и
 в кѣколь и все еже третѣ²⁶⁶⁷ пѣвше великаго англѣскаго образа, управивше и штрѣвше, и
 целовавше его, пимина того нарекше, и свѣщъ вожегше и рѣша, до м. днѣи и ноцнѣи снѣ
 свѣща да не угаснетъ и снѣ вса содѣлавше ѿндоша въ црковь. власы же всемше во штрѣ
 положиша на гробѣ етого д. еодѣниѣ. Братниѣ же рѣши въ келнѣ слышаша гла пѣнниѣ и тнѣ
 боудниѣ рѣши окрѣтъ се

\Арк. 249\²⁶⁶⁸

мнѣвше тако и гдѣмениѣ некотѣрими портригаѣ ихъ или шже прертавилега е, и быи кѣпно
 придоша в кѣлию, идѣже еѣша болныи лежѣ, и оверѣтоша вса спѣца, оца же и матерѣ его
 и рабы. И с тѣми видѣша ко блжѣнному, и быи испѣнишаша блгоуханнѣ, и видѣша его весела
 и радостна, и обѣчена во одежу мнишекую. и вопрошиша того, кимъ портриженъ бытъ и что
 слышахомъ гла пѣнниѣ, снѣ же родителѣ твоѣ ш тебе бывше, и ничто же ѿ него слышаше. рече
 же к нимъ бѣныи а мню тако и гдѣмениѣ прише со братнею портриже мѣ, и пимина ми имѣа нарече,
 и тѣхъ пѣнниѣ бываше, еже быи слышаше, и свѣщѣи рекорта до м. днѣи и ноцнѣи горѣти. власы
 же мои всемше идоша во црковь. снѣ ѿ него слышавше идоша и видѣша црковь заключѣну.
 и боудяще же пономарѣ, и вопрошиша и аще кто входѣ етъ в ню по ключа ш иконома е²⁶⁶⁹.
 всемше же ключа идоша во црковь и видѣша на гробѣ д. еодѣниѣе во штрѣ власы его и
 боверѣтиша и гдѣмениѣ и поникавше тѣ кто его портри, и не оверѣтоша и разумно же бытъ
 вѣмъ тако се естъ промыслъ свѣше ѿ еѣа бывающъ. раздѣмем же дѣрѣ о бывшемъ чудесѣ.
 аще вѣнниѣ рече емъ во штавное портриженне понѣже послѣшество имѣгаше,

\Арк. 249 зб.\

цркви заключеннѣ рѣши, и власомъ оверѣшимсѣ тѣ на гробѣ етого феодеиѣ, и свѣща доволна
 единаго дне горѣниѣ, за м. днѣи и ноцнѣи непрерыванно горѣ, и не игорѣ. и к томъ портриженнѣ
 не сотвориша главше емъ. долѣетъ тнѣ брате пимине ѿ еѣа дѣнныи тнѣ дѣрѣ, и нареченное
 третѣ имѣ. Впрошаше же его каковы еѣша портригшии тѣа, показавше емъ кнѣи портриганиѣ.
 аще что ѿ него не е исправили. Пимин же рече, что мѣа искѣшашеи оѣе, тѣа самъ съ всею

²⁶⁶⁷ Див. Коментар 259.

²⁶⁶⁸ Над сторінкою на берегах дописано знаки:

²⁶⁶⁹ Див. Коментар 260.

братнѣиу пришѣ и сотвори въ еже о мнѣ по написанному кни҃и си҃хъ. и рекъ ми яко подобѣе ти
погрѣдати въ болѣни и егда бѹдетъ и҃хѡ твои, тогда здравіе подарѣ ти ея, и евома
рѣкама понесеши оръ²⁶⁷⁰. Но моли за мѧ чѣтныи о҃че. да подарѣ ми гдѣ терпѣніе. пребывѣть
же бл҃женныи пѣминъ в тѣлѣнѣи то болѣни много лѣ и яко гнѹшатѣ его и слѣжащимъ
томъ. многажды бо оставльшимъ его гл҃ана, и жадна два дни или три еѣи всѧ еи с радостію
терпаше, и б҃га о сем бл҃годаряще. инъ же нѣкто тако боленъ принесенъ бытъ в пещеру и
погрѣженъ, мнѣи на то штрѣеніи. болнымъ служити. вѣше его немоша къ пиминѣи, да
обѣма кѣпно

\Арк. 250\

равно послѣжатъ, некреженіе же имѹще о такоуѣи слѣжеѣ, и сеи в забѣтїе повергоша і
инемоуоша болни бѣводнемъ. пѣминъ же рече болащемѹ, брате понѣже гнѹшаютѣ ея слѣжащїи
нама, смрада ради бывающаго ѿ на то аще вѣставитѣ тѣ гдѣ, можеши ли пребывати въ
слѣжеѣ еи. болнѣи же обѣщаеа бл҃женномъ до смѣрти своѣи, со штрѣнемъ послѣжити болнымъ.
Пѣминъ же рече к немъ. се гдѣ ѿемлетѣ болѣнь твою ѿ тебе. и к тому здравъ бывъ исполни
обѣт твои слѣжа ми, и подобнымъ мнѣ. на нерадѣвѣи же о служеѣ еѣ, наводитѣ гдѣ болѣнь
лютѣ, яко да чѣмъ наказани бывше спасѣтѣя. и тѣ лѣне ворта болныи, и служаше емъ. на
нерадѣвѣи же и не хотѣвшая слѣжѣи болнымъ вѣхъ бѣтъ недѣгъ по словеси бл҃женнаго.
ищѣлѣвыи же брѣ ѿ недѣга мало нѣкогда согнѣи в советѣ, и шклонѣи ѿ пѣмина, и сею а҃чна
и жана орѣави смра ради штрѣенаго. и леже во своеноу храмичѣ і вnezапъ огнь сѣже же²⁶⁷¹
его, и не могїи. вортати за три дни не стѣрпѣе жадѣи водныи. нача вопїити. Поминитѣ мѧ
Гдѣ ради. се бо шмираю бѣводнемъ и слышаша в дрѣзѣи кѣлнїи приндоша к немъ, і видѣша
его сдѣержима недѣгомъ

\Арк. 250 зв.\

бобѣртиша о немъ пѣминъ, яко слѣжаи ти братѣ шмираѣтѣ. рече же бл҃женныи, еже члѣкъ
сѣетѣ что и поженѣтѣ. понѣже орѣави мѧ гл҃ана и жана, и самъ воспригалъ етѣ, еи со҃гавъ
е҃гови, и мою хдѣотѣ прѣрѣвъ. Но сѣаче шчнмы емы не бодагати зла са зло, шѣше рцѣтѣ
емъ, соѣе тѣа пѣминъ, і вортавъ приди сѣмо. Егда пришѣше и гл҃аше емъ. тогда болныи
сдравъ бѣвь, і в то чѣъ приде ко бл҃женномъ никїмъ же воднѣмъ. прѣпенныи же понои томъ,
рекъ маловѣре, се здравъ еи к томъ не согрѣшїи, не вѣси ли яко равнъ мздѣ имѣетѣ болни
и слѣжаи, но терпѣніе шбогнѣхъ не погнѣетѣ до конца. здѣ ти шео шкорѣз и тѣгѣ, и недѣ

²⁶⁷⁰ Див. Коментар 261.

²⁶⁷¹ Закреслено в оригіналі.

в мѡлѣ; а тамо радость ѿ беселие, и дѣже нѣтъ болѣни ни печали, ни бо дѣхання, но живѣ
вѣчнаго. Того бо ради брате снѣ терпѣлѣ, вѣтъ же иже тебе мною ищѣливыи ѿ недуга твоего,
тот можеть и мене воставити ѿ одрѣ егѡ, и немощь мою ищѣлити но не хощѣ. претерпѣвыи
бо до конца, рече Гдѣ тот спасетсѣ²⁶⁷². и оне ми етъ в живи се всему игнѣти, да тамо плоть
мога бѣде бѣ и глѣбнига и смрѣное оеонѣние. Там же блгодѣхание неирѣчено. Добро же брате,
црковное

\Арк. 251\

Прѣтоиание в свѣтлѣ и чѣтѣ прѣтемѣ мѣртѣ, и бо англѣскими силами, невидимо прѣтѣю пѣснь
воземлѣти. вельми блгодѣно и блгоприятно, црковѣ бо не бо земное, нарицаетсѣ, стѡициѣ в
тот на нескѣ стѡити мнѣтсѣ. Чтѡ же ли брате темнаго снѣ, и смрѣнаго храмнига, не прѣже
ли сдѣ сѣ, и прѣже бесконечнаго мѡки мѡ²⁶⁷³ мѡка. Иже болѣнѣга и дѡртѡнѣ глѣтѣ. Терпѣ
потерпѣхѣ Гдѣ ѿ вниат ми. Снѣ ради аплѣ глѣтѣ, бо плоти болѣцимѣ. Аще же наказѣние
терпѣте, тако снѡвомѣ вѣмѣ оберѣтаетсѣ вѣтъ. Аще бѣ наказанига етѣ. равенцига етѣ, а не
снѡвѣ²⁶⁷⁴. снѣ бо рече гдѣ, в терпѣнии вѣшемѣ стѣажѣте дѣша вѣша²⁶⁷⁵. ѿ в чѣковѣмѣ стѣадѣнии
лежа прѣподѡнѣи пѣмниѣ, лѣтѣ кѣ.

По времѣ же прѣтѣвѣнига егѡ²⁶⁷⁶, гавиша три стѡлпы на трапѣнициѣ, и ѡтѣдѣ на верхѣ
црковѣи приидѡша о нѣ же реченно бѣтѣ в лѣтѡпѣицѣ. Свѣртѣ же Гдѣ знѣмѣние снѣ
показѣвыи. или егѡ ради блженѣи или ино кое смѡтрѣние вѣже бѣтѣ²⁶⁷⁷, в чтѡ бо день бо
иже хотѣашѣ прѣтѣвѣти, здѣ бѣвѣ прѣпенѣи пѣмниѣ, и оеходѣше вѣа кѣланѣ ѿ вѣемѣ
поклѣнѣиѣ до сѣлѣи процѣнига прошашѣ, повѣдѣи нѣхѡ свои ѿ житѣнига своего глѣше кѣ
болѣциѣ братѣиѣ. дрѣси и рѣтѣнига мога востѣашѣ проводѣте мѣ.

\Арк. 251 зб.\

ѣне слѡвомѣ егѡ ѡтѣдѣашѣ болѣнѣ егѡ ѿ нѣхѣ и дрѣви бѣвѣашѣ идѡша с нимѣ. Сам же шѣ
бо црковѣ, причѣтѣи животѣвѡрѣциѣх хрѣтовѣ тѣниѣ. И тѣко, вѣемѣ одрѣ негашѣ кѣ пещерѣ.
в не же никѡли же бѣвѣлѣ, и кѡли же видѣ еѣ ѿ роѣденига своего. ѿ вѣше поклѡниѣи стѡму
дѣтѡниѣ, и мѣртѡ показѣ, в немѣ же положѣтѣнига хотѣи. Зде рече двѣ братѣа полѣжитѣ в
снѣ лѣтѡ, и егѡ же братѣа бѣ сѣими пѣложитѣ, егѡ в сѣимѣ дрѣцѣте. Хотѣ же многѣдѣи
портѣициѣ, и неерегомѣ бѣтѣ ѿ братѣи ницѣтѣи ради, имѣ же вѣмѣнига в грѣхѣ снѣ же дѣла

²⁶⁷² Мт 10:22; Мт 24:11-13; Мр 13:13-14.

²⁶⁷³ Закреслено в ориѣналі.

²⁶⁷⁴ Див. Коментар 262.

²⁶⁷⁵ Лк 21:19.

²⁶⁷⁶ На берегах дописано: «в лѣтѡхъ СХИИ».

²⁶⁷⁷ Див. Коментар 263.

дортѡнна показа ѡбразѸ. и сего ради дарова емѸ Гдѣ схиму. имѸщемѸ бо дѣла добраа дарѸтся ему. ѿ немѸщего же, и еже мнѸтѸа имѣа ѿимѸтѸа ѿ него, имѸщемѸ бо бѣдѣ дано бѸдетѸ²⁶⁷⁸.

 рѸгаго же брата е҃го же въ схимѣ положите, вса҃р҃та бѣтѣ ѿ него понѣже в животѣ не восхотѣ е҃а но Ѹмираа рече, аще видите мѧ Ѹже ѿходѧща, и тако портризите мѧ, и сего ради ѿгнѧтѧ ѿ него бл҃гѣтѣ, и не разѸмѣ бо рекша не мертвѣи бохвѧлѧтѧ Гдѣ, но мы живѣи бл҃гобѣимѸ Гдѣ. бо аде бо рече кто неповѣрѣтѣ ти е҃а. такобѣимѸ бо портриженне мнѡе ничтѡ же пользѸетѣ, аще се҃го дѣла добраа ѿ мѡки не и҃блѧтѣ. Трѣтѣи же здѣ

\Арк. 252\

ѿ да҃внѣи лѣтѸ положенѸ того же е҃кима не҃тлѣнна е҃тѣ, и бл҃удѸтѸа емѸ на обличѣнне и на о҃бжденне, тако недортѡнна о҃бра дѣла ст҃гажѧвша. в лѣнотѣи же и бо грѣсѣхѸ, житѣе свое проводивша не вѣдѣи рекшаго, емѸ дѧтѣа много, много не҃тлѣжѸтѣ ѿ него. аще се҃го антѡннеа, и феоѡсинеа млѧтѣа не прѣварѸтѣ, повѣненѸ е҃тѣ и҃цевѣи сѸдѸ. и сѧа и҃главѸ рече ко братѣи. се придоша портри҃гшини мѧ по҃гати ма хотѧще, и сѧа ре҃кѸ вослегѸ Ѹпе о гдѣ, е҃го же сѸ великою чертѣи в пе҃щѣрѣ положиша. окопѧвше же прѣде речѣнное мѣсто, и окрѣтѡша тако по словесѣи бл҃женнаго три чернорѣцѣи, е҃дино҃го не҃тлѣвша всего кѡкѡ же е҃динѸ бѣаше. двѧ же мнѸха ново Ѹмѣшаа. иже Ѹбо в схимѣ положѣнѣи, с се҃го схима сѧа҃та бѣтѣ. и на другѧго положена, иже е҃тѣ не портриженѸ. много дививше҃а не҃нреченному сѸду е҃жнѣ, и рекѡша тако тѣи Гдѣ бо҃дѧи кому҃ждо по дѣломѣ е҃. да ѿсе҃лѣ братѣе, мнѣи ми е҃а разѸмѣтѣи, иже бо болѣнѣи портрижетѸа сѸ вѣрою, про҃иѣ Ѹ бѣа животѧ, да в чернѣчертѣе поравѡтѧе емѸ, о҃бладаа же животѡмѸ и смертѣи Гдѣ аще се҃го ѿведѣтѣ, то въ аи чѧ со прише҃мѣи равна прѣвѣнѣимѸ сотвори е҃ Гдѣ. а гла иже и҃ще аще видите мѧ Ѹмираю҃ща то҃гда портризѣтѣ мѧ е҃ сѸена

\Арк. 252 зв.\

вѣра и портриженне

Друкований Патерик: видання 1661 р.²⁶⁷⁹

\Арк. 223 зв.\

**ПАМНѢ ТѣломѸ не҃мо҃щенѸ, Дѣомѣ е҃лше и҃ленѸ:
ѿ А҃г҃ловѸ портриженѸ, сѸ А҃г҃лы вчѣненѸ.**

²⁶⁷⁸ Мт 13:11; Мр 4:25.

²⁶⁷⁹ Публікується за виданням ори҃налу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

ЖИТІЕ ПРПЕ: ѠЦА НАШЕ ПІМНИНА МНОГОВОЛѢЗНІЕННАГО,

ИЖЕ ВЕЕ ЖИВОТЪ СВОЙ ВЪ БОЛЕЗНИ ЛЕЖАШЕ БЛАГОДАРЯЩЕ:

И ПОТРИЖЕНЪ БЫТЪ Ѡ АГГЛОВЪ ВЪ НОЧЕИКИИ ОВРАЗЪ^{2680,2681}

\Арк. 224\

БЛАЖЕННѢМЪ СЕМЪ ПИМИНѢ СЛОВО ВЗЕШЕ, НА ИСПОВѢДАНІЕ СНИДѢ КРЕПКА ѢГѠ СТРАДАНІА,
ДА ЗВѢМА КАКѠ СЪ БЛАГЕНІЕ ИМАМА БОЛЕЗНИ ТЕРПѢТИ ДОВЕРТВЕННѢ; И КАКО СИЛА БЖІА
ВЪ НЕМОЩЕХЪ СОВЕРШАЕТСЯ²⁶⁸².

СЕЙ ОУЖЕ БЛАЖЕННИИ ПИМИНЪ, БОЛЕНЪ РОДИСЯ НА СВѢТѢ, БОЛЕНЪ И ВЪЗРАСТѢ²⁶⁸³. И СИ
ТЕЛЕНАМЪ БОЛѢЗНЬ, МѢРТА ВНЕ ДШЕВНѢ НЕ ДАДЕ. ЧИТЪ ЕѠ Ѡ ВЕЛКАГО ПОРОКА БЫТЪ, И Ѡ
ОУТРОБИ МАТЕРНА, СКВЕРНАГО НЕ ПОЗНА ГРѢХА.

МНѠГАЖДЫ МОЛАШЕ РОДИТЕЛЕИ СВОИХЪ, ДА БДАДѠТЪ ѢГѠ ВЪ МОНАСТЫРѢ, ПОТРИЦИНА ВЪ
НОЧЕИКИИ ОВРАЗЪ²⁶⁸⁴: НО ТЫИ АКИ ЧАДОУЕЦЫ, ХОТѢЦЕ ѢГѠ ПО СВОЕМЪ ЖИТІИ НАСЛЕДНИКА
ИМѢТИ, И ВОЗЕРНАХЪ ѢМѠ²⁶⁸⁵.

ѢДИНОУ ЖЕ [БЪ ЛУЧШЕ ПРЕЗРѢЦИ] ИЗНЕМОЖЕ БЛАЖЕННИИ ПАЧЕ МѢРЫ, И ОУЖЕ В НЕЧАЛНИИ ЖИВОТѠ
ЕѢ²⁶⁸⁶. ТОГДА И НЕБОЛЕУ ПРИНУЖДЕНИ, ПРИНЕОУСТА ѢГѠ РОДИТЕЛИ ВЪ ПЕЧЕРИКИИ МОНАСТѢ, ПРОСѢЦЕ
ЖИВѠЩИХЪ В НЕМЪ ПРПЕННИХЪ ѠЦЪ, МЛІТИСЯ СЪ СЫНѠ ЕѠ, ДА ИЩЕЛѢЕТЪ Ѡ НЕДѠГА. ПРПЕННИИ ТЫИ
ѠЦѠ МНОГО ПОТРѠДНИШЕСЯ ВЪ МЛѢВАХЪ, НИЧТО ЖЕ ПОЛЗОВАША БОЛѢЩЕМЪ: ТОГО ЕѠ МЛІТВА
ПРЕѠДОЛѢВАШЕ ВРЕХЪ. ЗАНЕ САМЪ СЕБѢ НЕ ПРОСѢШЕ ОУ ГѠ ЗДРАВІА, НО ПАЧЕ ПРИЛОЖЕНІА БОЛЕЗНИ²⁶⁸⁷,
ДА НЕКАКО ЗДРАБЪ БЫВЪ,

\Арк. 224 36.\

ИСТОРИЖЕНЪ БДЕТЪ РОДИТЕЛЕМА СВОИМА Ѡ МОНАСТЫРѠ, И НЕПОЛЪЧИТЪ ЖЕЛАЕМАГО.

ОБАЧЕ ѠЦѠ И МАТЕРИ ПРИСѢДѠЩИМЪ ѢМѠ, И НЕ ДѠЩИМЪ ѢГѠ ПОТРИЦИ, ПЕЧАЛЕНЪ ЕѢ СЪЛО
БЛАЖЕННИИ. И НАЧАЪ МОЛІТИСЯ БГѠ ПРИЛѢЖНО, ДА ИСПОЛНИТЪ ЖЕЛАНІЕ ѢГѠ, ИЛИЖЕ САМЪ ВЪЕРЕТЪ
СЪДЕАМИ. И СЕ ВЪ ѢДИНѠ НѠ, СПѠЩИМЪ РОДИТЕЛЕИ ѢГѠ И РАЕѠМЪ, ВНИДѠША КЪ НЕМѠ АГГЛИ

²⁶⁸⁰ На берегах: МѠ АБГѠСТА 3 ДИѠ.

²⁶⁸¹ Див. Коментар 256.

²⁶⁸² 2Кор 12:9.

²⁶⁸³ На берегах: ПИМИ БОЛЕНЪ РОДѠСЯ И БОРАСТѢ.

²⁶⁸⁴ На берегах: ЖЕЛАШЕ БЫТИ ИНО НО РОДѠТЕЛА ВОЗЕРНАХЪ.

²⁶⁸⁵ Див. Коментар 258.

²⁶⁸⁶ На берегах: ПРИШЕ БЪ ВЪ ПЕЧЕРИКИИ МОНАСТЫРѠ И ИЩЕЛѢЕ.

²⁶⁸⁷ На берегах: ПРОСѢШЕ ЕѢ 8 БГѠ БОЛЕЗНИ.

свѣтлы²⁶⁸⁸, ѿныи въ Ѡбразѣ ѿноу краіныхъ, ѿныи же въ Ѡбразѣ Игѡмена ѿ братіи, носяще въ рѣкахъ свѣща, тѣже **Евѡліе**, **Влажницѣ**, **Мѡнтію**, **Кѡколь**, ѿ вѣла ѣже сѣтъ на потребѣ портрѣженіа²⁶⁸⁹. ѿ глаголахъ томъ: хощеши ли да портрѣжемъ тѣа **Блаженный** же съ радостію ѡвѣща: **ѿ хощѣ**, **Гѣ** послѣ вѣръ **Гдѣ** мой: мѡю исполнѣте желаніе срѣца моѣго. **Онѣ** же ѡбѣ начаша вопрошати творити, ѿ вѣла порядѣ ѣже пишѣтъ въ **Уртѣвѣ** **Иночелкаго** портрѣженіа. **И** тѣакъ портрѣгоша **ѣгѡ** въ **Велікѣй** **Аггелікѣй** **Ѡбразѣ**, свѣлѣше ѿ **Мѡнтію** ѿ **Кѡколь**: **Пѣимномъ** же тогѡ нарекоша. **Дѣвше** же по свѣбчю свѣщѣ горѣщѣ, рѣша: до чтыридеѣтъ днѣ ѿ ноціи ѣа свѣща да не згѣнетъ. **Ѣще** же ѿ прорекѡш ѣмѡ страдѣніе болѣзни вѣндѣ: **Полѣченіе** же здѣвѣа, знаменіемъ бѣти смѣти. **Тѣже**

\Арк. 225\

совершивше вѣла, цѣловаша **ѣгѡ**, ѿ ѡндѡша въ **Црковѣ**, вѣзѣмше вѣла **ѣгѡ** въ **Уербѣ**, ѣже положиша на **Грѣвѣ** **Прѣпагѡ** **Аресѡдіа**.

Братіа же **елізѣ** сѣщѣи **ѣ** **келіахъ** своихъ, свѣлѣше глагола прѣніа, вѣздѣша прочіихъ свѣрѣтъ **сѣвѣ**²⁶⁹⁰, мнѣвше ѣакъ **Игѡмен** ѿ нѣкоторыми портрѣгѣетъ вѣлѣцагѡ, ѿлѣ ѡже прѣстѣвилѣа **ѣртѣ**. ѿ вѣн кѡпно прѣидѡша **ѣ** **келію** тѣ, ѿдѣже **Блаженный** лежѣше. свѣрѣтѡша же тамѡ вѣла спѣца, ѡца же **ѣгѡ** ѿ **мѣтѣ** ѿ **рѣковѣ**, ѿже вѣздѣша, ѿ **блѡгодхѣніа** исполнѣшаа вѣн: **Вѣлѣцагѡ** же вѣдѣша радостѣ ѿ вѣелѣа исполнѣнна, ѿ свѣлѣнна во иночелкѡю сѣдѣждѣ. **Вопрошѣ**ша ѡѣв тогѡ **Братіа**: **Кѣмъ** **Портрѣженѣ** **ѣ** ѿ **коѣ** мѣ прѣніе свѣлѣхомъ здѣ, **ѣгѡже** **Родитѣли** твоѣ, ѡу тѣеѣ вѣвше не свѣлѣа рѣ ѡвѣща болѣна: мнѡ ѣакъ **Игѡмен** прѣшедъ съ **братію**, портрѣже мѣ, ѿ **Пѣимна** мѣ нарѣче: **Тѣи** ѡѣв ѿ прѣніе полѣхъ **ѣ**же вѣ свѣлѣа рѣ, ѿ свѣщѣ ми мѡю ѡже вѣдѣте вѣдѣша²⁶⁹¹, рѣше: ѣакъ ѿмѣ до чтыридеѣтъ днѣ ѿ ноціи непрерывѣно горѣти: вѣла же мѡла вѣзѣмше въ **Уербѣ**, ѿдѡша ѿ нѣмѣи въ **Црковѣ**. **Ѣла** свѣлѣавше **Братіа**, ѿдѡша ѡбѣ къ **Црквѣ**, ѿ свѣрѣтѡша ѿ **заклѡченнѣ**. **Тѣмже** вѣздѣша **Панамаѣа**,

\Арк. 225 3в.\

ѿ вопрошѣша ѿхъ: **Ѣще** ктѡ вхѡдѣлъ **ѣртѣ** въ **Црквѣ** по **Павѣрней** мѣтѣѣ **Онѣ** же ѡвѣщааша: ѣакъ **никтѡже** вхѡдѣлъ **ѣртѣ**, ѿ **ѣв** ѿ **кѡчѣ** ѡу **Ѣкклѣіаѣрха** **сокрѡвѣннѣ** **ѣ**²⁶⁹². **Возвѣдѣнѣ** же вѣитѣ ѿ **Ѣкклѣіаѣрхѣ**. ѿ вѣзѣмше **кѡчѣ** [ѣже **никѡмѣже** тѡѣ **дѣлѣше** **нѣже** вхѡждѣше ѿ нѣмѣи **ѣлѣ**], вѣидѡша въ **Црквѣ**: **И** **ѣ** свѣрѣтѡша на **Прѣпагѡ** **Аресѡдіа**.

²⁶⁸⁸ На берегах: **Аггелі** **Портрѣгоша** **ѣ**.

²⁶⁸⁹ Див. Коментар 259.

²⁶⁹⁰ На берегах: **ѣлѣ** **живѣщѣи** **свѣлѣхъ** **прѣні** **аггѡ** **портрѣгошѣ** **ѣ**: **родитѣли** **ѣ** **негѡ** **спѣше** **не** **свѣлѣхъ**.

²⁶⁹¹ На берегах: **прѣлѣ** **свѣщѣ** **чѣнѣ**.

²⁶⁹² Див. Коментар 260.

Грѣбѣ, лежаща во дерѣбѣ влѣсы²⁶⁹³: тогда возвратиша Нгѣменѣ сѡ вѣмъ. Нгѣменъ же оуднвлѣа (sic!) зѣлѡ, начатъ възискати влѣкѡ, ктѡ бы Блжѣннагѡ егѡ Пимина портрѣглъ? Но не сѡбрѣте. токмо вѣмъ разѡмно бысть, ѣкѡ прѡмыслъ сѣи свѣшше еѣ ѡ Бга, чрезъ Агглы ѣгѡ стѣла. Разѣжѣхѣ оубѡ добрѣ Нгѣменъ же и Братѣа сѡ вѣвшемъ чѡдесѣи, ѣще вѣмѣнитѣа то Блженномѣ вѣ оутѣавное портрѣженіе; Но понѣже свѣдѣтельство имѣѣше и зѣвѣтно, ѣгѡ по словесѣи ѣгѡ, и Цркѣи заключѣннѣи вѣвшей, сѡбрѣсѡшаа в неѣ вѣдѣа ѣгѡ на грѣбѣ Прѣпѣнаго Агѡдсѡсѣа: и свѣща доволна ѣдинагѡ дне горѣнію, чѣтырѣдѣлѣтъ днѣи и нѡщѣи не оугасѣа горѣ. чѣмѣже ктомѣ портрѣженіа не сотвориша ѣмѣ, но рѣша: Довлѣетъ ти братѣ Пиминѣ ѡ Бга дарованныѣ сѡбразъ, и наречѣнное имѣ.

\Арк. 226\

ѡвѣче рци налѣмъ [въпросѣи ѣгѡ Нгѣменъ, съ книгами портрѣженіа прѣшѣдъ,] какобы еѣша портрѣгшѣи тѣѣ и ѣще не сѡртѣавиша чѡдѣ написаннаго вѣ книгахъ сѣихъ Блжѣнный же Пимѣ къ Нгѣменѣ рече: чѡдѣ ма икѡшѣеши ѡчѣ ты елѣмъ со вѣю братѣю сѣмо прѣшѣдъ, сотвориѣлъ ѣси сѡ мнѣ сѣѣ влѣ, ѣже написана сѡтъ вѣ книгахъ сѣихъ. Ѣще же к томѣ рѣклъ ми ѣси и се: ѣкѡ подоѣетъ ти портрѣдѣти ѣ болѣзни вѣе живѡтъ, и ѣгда еѡдетъ и сѡдѣ мѡи, тогда здравіе подѣрѣтѣмисѣа, ѣкѡ своѣма рѣкѣама сѡдрѣ смртнѣи понертѣи вѡмогѣ²⁶⁹⁴: но моли сѡ мнѣ ѡчѣ стѣи, да подѣетъ ми Гѣ терпѣніе. сѣѣ слышавше, сѡртѣавиша ѣгѡ.

Блжѣнный Пиминъ, по проречѣнію портрѣшѣихъ ѣгѡ, лежѣше многѡ лѣтъ, ѣ болѣзни чѣлѣжкѡи зѣло и мѣрзкѡи, ѣкѡ гнѣшѣащѣа ѣгѡ и слѡжѣннѣи: иже многѣмѣ сѡртѣавлѣхѣ тогѡ глѣдна и жѣждна²⁶⁹⁵, на два или на чѣри днѣ²⁶⁹⁶, сѡнѣже со радѡстію вѣл терпѣше, и Бга сѡ вѣмъ Блѣгѣше.

Слѡжѣеа неѣкогда, ѣкѡ и нѣ чѣакожде болнѣи, принесеѣи вѣстѣ ѣ Печѣрѣкѣи Монастѣрѣ и портрѣженѣ. Братѣа же оутѣроѣннѣи на слѡжѣніе болнѣмъ, вѣзѣмше и егѡ, вѣнесѡша ко Блженномѣ Пиминѣ, да сѡвѣѣма кѡпно и

\Арк. 226 3в.\

равно поглѡжѣать. ѡвѣче неереженіе имѣѣше сѡ такоѣтѣи слѡжѣеѣ, ѣ забѣтѣи сѡеѡи поверѣѡша, ѣкѡ и зѣнемощѣи болнѣи ѡ безѡдѣа. Тогда Блжѣнный Пиминъ къ дрѡгомѣ болѣщемѣ рече: Братѣе, понѣже слѡжѣннѣи нама гнѣшѣающѣа, смрѣда радѣи вѣвѣающагѡ ѡ нагѣ, ты оубѡ ѣще

²⁶⁹³ На берегах: влѣы ѣгѡ вѣнесѣи ѣ цркѣѣ заключѣннѣи.

²⁶⁹⁴ Див. Коментар 261.

²⁶⁹⁵ На берегах: слѡжѣннѣи оутѣлѣхѣ ѣгѡ.

²⁶⁹⁶ На берегах: болѣѣ тѣлѣко вѣгѣдѣ.

ВОЗРѢВИЛЪ БЫ ТѢ ГДѢ, ХОТѢЛЪ БЫ ЛИ ЕСИ ПРЕВѢСТИ ВО СЛЪЖЕБѢ СЕИ БОЛЬНЫИ ЖЕ СЪВѢЩАЛА
БЛЖЕННОМЪ, ЯКЪ ДО СМРТИ МОЕА СО ЗВЕРДЕМЪ СЛЪЖИЛЪ БЫМЪ [РЕЧЕ] БОЛѢЦИМЪ. БЛЖЕННЫИ ЖЕ
ПРИМНИ РЕЧЕ ТОМО: **СѢ** ГДѢ ШЕМЛЕТЪ БОЛЕЗНЬ ТВОЮ Ш ТВОЕ, И К ТОМО ЗДРАВЪ СЫИ ИСПОЛНИ
СЪВѢТЪ ТВОИ, СЛЪЖА МНѢ И ПОДОБНЫМЪ МНѢ: НА НЕРАДИВЫА ЖЕ СЪ СЛЪЖЕБѢ СЕИ, НАВЕДЕТЪ
ГДѢ БОЛЕЗНЬ ЛЮТЪ, ДА ТАКЪ НАКАЗАНИ БЫВШЕ СПЕЧЕА²⁶⁹⁷. И ТЪ АЕИ ВОСТА БОЛНЫИ, НЕ
ХОТѢВШИА СЛЪЖИТИ БОЛНЫМЪ СЪВѢТЪ НЕДЪГЪ ПО СЛОВЕИ БЛЖЕННАГО.

ИЩЕЛѢВШИИ ЖЕ Ш НЕДЪГА БРАТЪ МАЛО ПОСЛЪЖИ, НО И ТОИ ПОТОМУ СЛЪЖИВЪ СЕБѢ СМРАДА РАДИ,
ОУКЛОНИЛА Ш ПРИМНА, И СЪСТАВИ ЕГО АЛЧНА И ЖАЖДА: САМЪ ЖЕ ШЕДЪ ЛАЖЕ ВО ИНОЙ ХРАМИНѢ.
И СЕ ВНЕЗАПЪ НЕДЪГЪ СЪГНЕ РАЖДЕЖЕ ЕГО²⁶⁹⁸, И НЕ МОГИИ ВОСТАТИ ЧРЕЗЪ ТРИ ДНИ, НЕ СТЕРПИѢ
ЖАЖДЫ БОДНЫА, И НАЧА

\Арк. 227\

ВОПИТИ: ПОМЛДИТЕ МА ГДА РАДИ СЕ ЕВО ШМИРАЮ Ш БЕЗВОДИА. БРАТИА ЖЕ СЛЫШАВШЕ Б ДРЪГОИ
КЕЛИИ СЪЩИИ, ПРИДЪША К НЕМЪ, И ВИДЕВШЕ НЕДЪГОМЪ СЪДЕРЖИМА ЛЮТЪ, ВОЗВЕРТИША СЪ НЕМЪ
БЛЖЕННОМЪ ПРИМИИ, РЕКШЕ: ЯКЪ БРАТЪ СЛЪЖАИ ТИ ОУМИРАЕТЪ. БЛЖЕННЫИ ЖЕ ПРИМИИ РЕЧЕ: ЕЖЕ
АЖЕ СЕБѢ ЧЛКЪ, ТО И ПОЖИЕ²⁶⁹⁹: ПОНЕЖЕ СЪСТАВИ МА ГЛАДНА И ЖАДНА, СЕ И САМЪ ВОСПРИАЛЪ СЪТЪ,
СОЛГАВЪ БГВИ, И МОЮ ХЪДОСЪТЪ ПРЕЗРЕВЪ. **У**БАЧЕ ЯКЪ ОУЧИМИ СЪМЫ НЕ ВОЗДААТИ ЗА ЗА ЗЛО,
ШЕДШЕ РЦЕТЕ ЕМЪ: ЗОВЕТЪ ТѢ ПРИМИИ ВОСТАВЪ ПРИДИ К НЕМЪ. **С**ГДА ПРИШЕДШИИ ИЪГЛАША
ЕМЪ СЕ, **Т**ОГДА БОЛНЫИ АЕИ ЗДРАВЪ БЫРЪ, И ВОСТАВЪ САМЪ ПРИДЕ КЪ БЛЖЕННОМЪ, НИКИМЪ ЖЕ
ВОДИМЪ²⁷⁰⁰. БЛЖЕННЫИ ЖЕ ЗВѢЩА ТОГЪ ДОВОЛНЪ ИЩЕ ГЛА²⁷⁰¹:

МАЛОВѢРЕ, СЕ ЗДРАВЪ ЕСИ, К ТОМО ПАКИ НЕ СОГРЕШАИ. НЕ ВЪСИ ЛИ ЯКО РАВНЪ МЗДЪ ИМѢТИ
ЕДЪДЪТЪ, БОЛѢИ И СЛЪЖАИ ТОМО: ТЕРПѢНІЕ ВО ЗЕОГИХЪ НЕ ПОГИНЕЕТЪ ДО КОНЦА. НО ИМЪЖЕ ЗДѢ
СЪТЪ СКОРЕ И ТЪГА ИДѢЖЕ НЕДЪГЪ Б МАЛЪ, ТЪБМЪ ЕДЪЕТЪ РАДОСЪТЪ И ВЕСЕЛІЕ, ИДѢЖЕ НЪЕРЪТЪ
БОЛЕЗНИ, НИ ПЕЧАЛИИ, НИ ВЪЗДАХАНІА, НО ЖИЗНЬ БЕКОНЕЧАА: И ТОГЪ РАДИ БРАТЕ АЖЪ [РЕЧЕ] СІА
ТЕРПИО. **Б**Ъ ЖЕ, ИЖЕ ТВОЕ МНОЮ ИЩЕЛѢИ Ш НЕДЪГА ТВОЕГО, ТОИ МОЖЕТЪ И МЕНЕ

²⁶⁹⁷ На берегах: **О**ВѢЩАША СЛЪЖИТИ БОНЫ СЛЪО ИЩЕЛѢИ: И ХОТѢШИ ЖЕ Б БОЛѢИ ВЪЗВЕРЖЕ.

²⁶⁹⁸ На берегах: **С**ОЛГАВШИИ СЪМЪ ВОБОЛѢ ПКИ.

²⁶⁹⁹ На берегах: **Г**ЛА: С.

²⁷⁰⁰ На берегах: **П**КИ СЛЪО ИГО БОНЫ ИЩЕЛѢИ.

²⁷⁰¹ На берегах: **Н**АКАЗАНІЕ Б: ПРИМИИ КЪ ИЩЕЛѢИМЪ О СЛЪЖИИ БОНИ.

ВОЗСТАВИТИ ѿ О́дра сегѡ, и́ немо́щъ моѡ и́щелѣити, но ѡ́зъ не хоцѣ: претрпѣвѣи́й ево до концѧ [рече Гѡдѣ] тоѡ спѣенъ е́бдетъ²⁷⁰². о́у́не ми ѣсть ѣ́ жизни еѣ́ всемѡ сзгнѣити, да въ сѡно́й плотѣ моѡ е́бдетъ безъ и́стлѣнїа: и́ здѣ смра́дное сѡконѧнїе терпѣти, да тѧмо е́лгобѡхѧнїа неи́зречѣннагво и́сполнїеа. доврѡ ѣтъ е́рате Црковное прѣстоѡнїе, ѣ свѣтлѣ и́ чѣтѣ и́ прѣтѣм мѣртѣ, и́дѣже съ Аггѣскимъ невидїмо сїлами прѣсї́ вѡмылати Бѡ, сѣло е́лгобѡгѡдно и́ е́лгопрїѧно: цркви ево Нѣо зѣмное нарицѣетсѧ, и́ стоѡщїи въ неѣ на неѣи стоѡти мнѧтсѧ. Чтѡ же ли сїа тѣмнаѧ и́ смра́днаѧ храмина? не прѣже ли сѡда сѡ? и́ прѣже ѣ́конечныа мѡки мѡка. сѡеѣ съ е́лгренїемъ здѣ терпѧи, дортѡнчѣ глѣтъ: Терпѧ потерпѣхъ Гѧ и́ внѧт ми²⁷⁰³. сицеѡѣ́ сѡтѣшаѧ и́ Аплъ рече: Аще наказѧнїе терпите, ѣ́кво сынѡмъ сѡбрѣтѣетсѧ вамъ Бѣтъ: а́ще ли ѣ́ наказѧнїа ѣ́те, ѡ́ево прѣлюбоудѣичица ѣ́те ѧ́ не сынсѡе²⁷⁰⁴. Прѡче сѧмъ Гѡдѣ о́убѣщѧвѧетъ наръ е́ратѣ глагола: В терпѣнїи ѧ́шемъ стѧжїте дѡа ѧ́ша²⁷⁰⁵. Сицеѡѣ́ о́убѣщѧнїемъ доврѣ́ ератъ наказѧнї ѿ Бѧжѣннаго, ѡ́тѡлѣ не ѡ́ртѡпѧше сѡбжѧ ѣ́мѡ.

Довлестѣнѣ́ же стѡдѧлецъ, и́ Прѡнагво ѣ́сѡва и́стїнѣ́ подражѧтелъ Пїмнїи стѧ²⁷⁰⁶, ѣ́перстѧни

е́лгѡмъ Бѣта, лежѧшъ во стѡдѧнїи своѡ́ двѧдѣѧ лѣ́.

Тѧже припѣ́ вре́мѧ прѣстѡвлѣнїа ѣ́гѡ. И ѣ́и́тъ знѧменїе ѣ́ Печѣ́рскомъ Моноастыри. Иѡ́вишаѧ три столапѣ́ О́гненны ѣ́ но́щи на́д Трапѣзѡю, и́ ѡ́тѡдѡ на верхъ Цркви прѣдѡша²⁷⁰⁷. Сѡвѣ́етъ же Гѡдѣ, кѡю веицъ знѧменїе что е́казѡѧше: сѡеѣ́ се и́стїнна е́тъ, ѣ́кво тѡворѧи́ Аггѣлы своѡ́ дѡи, и́ сѡбжї своѡ́ О́гна пѧлѧцъ²⁷⁰⁸, Бѣтъ въ Трѣци, о́ужѣ е́ѧше приѧлѧ́ Аггѣлѡ́ своѡ́хъ, по дѡшѡ́ Мнѡгѡболѣзѣннагво Пїмнїа, ѧ́ки по Лѧзаревѡ^{2709,2710}: В тоѡ ево днѣ́ внѣзѧлѡ́ здравъ ѡ́и́тъ Мнѡгѡболѣзѣннѣ́, и́ повѣ́дѧше припѣ́вѡшїй сво́ и́схѡдъ, ѣ́квоже прѡрекѡша портрѣгшїи ѣ́гѡ. Ворѡвъ о́у́ево сѡвхождѧше всѧ кѣлїи, поклѧнѧѧа вѣ́емъ, и́ проценїа прѡѧ. Болѧцимъ же е́ратѣѧмъ глѧ: е́ратѣѧ и́ дрѡзї мѡи, ворѡвѡше прѡводїте мѧ. и́ ѧ́еѣ́ сѡвоѡ́ ѣ́гѡ ѡ́ртѡпї́ болѣзнь ѡ́ нїхъ, и́ здравѧ ѡ́и́вѡше и́дѡша с нимъ. О́нѣ́же вшедъ въ Црковъ, причѡстїеа

2702 На берегах: мѧ́: і. (Мт 10:22).

2703 На берегах: ѡ́ѧ: лѣ́.

2704 Див. Коментар 262.

2705 На берегах: Лѡ́: ѣ́а. (Лк 21:19).

2706 На берегах: Лежѧше ѣ́ болѧни ѣ́ лѣ́тъ.

2707 На берегах: трѣ́ столапѣ́ сѡнѣ́ны знѧменѧша сѡртѣ́ ѣ́гѡ.

2708 На берегах: ѡ́ѧ: рѣ́.

2709 На берегах: Лѡ́: ѡ́и.

2710 Див. Коментар 263.

Бѣжѣвѣнныѣхъ тѣлнѣхъ²⁷¹¹. и посеѣмъ погрѣбѣлѣтелный въземъ ѿдръ, неѣ ѣгѡ [никимъ же на пѣтъ нартавлѣн] ко Пещерѣ²⁷¹², в ѣей же никѡли же еѣ, и никѡл же ѣл видѣ ѡ роженіѣ своѡго. Вшед же в Пещерѣ, поклонилъ Гробѣ прѣпѣл Антѡніѣ, и показѣ мѣсто на не же положѣ быти хотѣше²⁷¹³.

\Арк. 228 36.\

Тѣже тѣлнѣ пречѡднѣ ѡкрѣл, показѣл грѡбѣл ерѣтїи тѣмо елнзѣ лежащнѣхъ²⁷¹⁴: здѣ [рече] два брѣта полужнѣте в сѣ лѣто, ѣдинагѡ безѣ хїмѣ, дрѡгаго же во хїмѣ²⁷¹⁵. Ѣгѡже жѣво полужнѣте безѣ хїмѣ, тогѡ ѡбращѣете вѣ хїмѣ. хотѣ еѡ многѣжды портрїцилѣ в ню, но неереженъ еѣ: ѡбаче дѣла ѡбразѣ томѡ дортѡнна показѣ, и сѣгѡ рѣди по смѣрти дарѡбѣ ѣмѣ Гдѣ хїмѣ. дрѡгаго же брѣта, ѣгѡ же полужнѣте в хїмѣ, сѣгѡ ѡбращѣете безѣ хїмѣ. в жнѣтїи еѡ не хотѣ ѣл, ннже дѣла дортѡнна показѣ, но тѣкѡ глѣ: Аще ѡубнѣдите мѣ ѡходѣлца ѡ жнѣтїѣ сѣгѡ, и ѡже ѡумнрѣющѣ, тогдѣ портрїжнѣте мѣ вѣ хїмѣ. не помѣнѣже рѣкшагѡ: не мѣртѣвнн возхѡлѣтѣ тѣ Гдѣ, ни внн ннхѡдѣщїи во Адѣ, но мѣ живннн елѣвнмѣ Гдѣ. и сѣгѡ рѣди ѡѣтѣлѣ ѡ негѡ сїѣ хїмннчѣскѣ блѣтѣ, и данѣ ѣртѣ показѣшемѣ дѣла дортѡнна. нмѡщѣемѣ еѡ [дѡбрѣл дѣла] вѣздѣ данѡ еѡдѣт, и прензѣдѣтѣ: ѡ ненмѡщѣагѡ же [дѣлѣ дѡбрѣх] и ѣже мннѣтѣл нмѣтнн, вѣлѣто еѡдѣ²⁷¹⁶. Трѣтїи ѡ многн лѣтѣ, здѣ [рече] положѣн ѣрт брѣ, и сѣи вѣ ннртлѣ, но Ѣхїма ѣгѡ нертлѣнна прѣвнѣлѣт²⁷¹⁷. елѡдѣт еѡ ел ѣмѣ на ѡблнчѣннѣ и

\Арк. 229\

ѡбдѣннѣ, ѣкѡ недортѡна ѡбразѣ Ѣхїмннчѣкомѣ дѣла ертлѣлѣ. занѣ в лѣнѡрти и в дѣлѣ грѣшннѣхъ, вѣе жнѣтїе своѡ прѣпроводн, не помннѣ Рѣкшагѡ: Ѣмѣ же данѡ еѡдѣт многѡ, многѡ вѣлнщѣтѣлѣ ѡ негѡ²⁷¹⁸. и аще сѣгѡ не ннзѣлнѣтѣ мѣтѣл прѣвннхъ Ѣѡцѣ Антѡніѣ и Аѣодѡсїѣ, ертлѣшнаго Ѣѡдїи не ннзѣлнѣтѣ еѡдѣ. Портрїженнѣ еѡ хїмннчѣскѡе ннчѣтоже полѡдѣ таковѣл ннже дѣл дѡбрѣл не нмѡт, ннзѣлѣлѡщнн мѣ:

2711 На берегах: прнчѣтїѣл.

2712 На берегах: рѣлѣ своѡ еѣ неѣ.

2713 На берегах: в пещерѣ показѣ еѣ мѣсто.

2714 На берегах: ѡкрѣннѣтї пнмннѣ ѡ хїмѣ.

2715 На берегах: ѡкрѣл ѣкѣ дртѡномѣ днѣ хїмѣ по смѣрти з недортѡнѣ ннлѣт.

2716 Мт 13:11; Мр 4:25.

2717 На берегах: пѣ ѡкрѣл ѣкѣ недѡбннѣ по смѣрти вѣ ннзннѣ, хїма же вѣл цѣлѣл.

2718 На берегах: Адѣ: елѣ.

Сїю Тѣмъ прѣнѣи ѡцѣ нѣмъ Пѣмнѣ ѡкрѣвѣ, рече къ братїи²⁷¹⁹: Се прїйдѡша портрѣгшїи ма, полати ма хотѣще. И акїе по глѣхъ тѣхъ, возлѣ шїе сѡ Гдѣ^{2720,2721} Братїа же со великою чѣстїю положиша ѣ на показанїѣ ѡ него мѣстѣ в пещерѣ.

Ѧкопаше же грѡбы сѡ нѣхъ ѡкрѡвѣнїе сказа, сѡбрѣтоша по словесїи сѣго Трѣ чернорїзцевъ²⁷²². Дѡ новѡдмѣрша: Дѡ новѡдмѣрша: ѡ нїже нїже вѣ положенъ въ схїмѣ, съ сего схїма снѣта бѣтъ, и возложенна на дрѡгаго, нїже положенъ еѣ схїмы.

Третїаго же дрѡвѣ оумрѣша сѡбрѣтоша сего нѣтлѣвша, схїма же сего ѣдина бѣше цѣла. И много днѣшаша нѣнзрѣномѡ сѡдѡ Бжїю, гакѡ Тѡй воздѡ комѡждо по дѣломъ сего. Сѡмѡже сѡба Чѣстї и держѡва подѡбѣтъ, нѣтѣ и прѣмъ и въ вѣки вѣкѡвъ, Амїнь.

ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЇ СВТ. НИФОНТА НОВГОРОДСЬКОГО

ЛІТОПИСНІ ОПОВІДІ ПРО ПРЕСТАВЛЕННЯ СВТ. НИФОНТА

Іпатїївський літопис²⁷²³

лѣто. *схъдъ [6664 (1156)] Приде бжнннн епѣз Новгородскнн Ннфонтъ. ждѡ мннтрополнтѡ Контѡнтнн²⁷²⁴. ннзъ Црѡгорода. бѡшетъ бо емѡ вѣстѣ. гакѡ оѡже. пошелъ естѣ мннтрополнтъ. н портнже н болезнѣ. болѣвшю бо емѡ гї. днн н тѡко оупе с миромъ. мѡа апрнлѡ въ еї днѣ порозночѣ недѣлѣ в сѡботѡ²⁷²⁵. н положенъ бѣ оѡ Печерскѡмъ мѡнарѡгнн. оѡ Федорѣвѣ Печерѣ²⁷²⁶. вѣ бо нмѣѡ великѡ любовъ къ сѣтѣн Бжїи н къ ѡцїо Федосѡ. днѣно же бндѣнннн сказа. прѣже своѣѡ болезнн. трѣмн днѣмн бндѣ сонъ. прншедшю емѡ съ зѡлѡтренѣ. н сѡпочнвѡнцю н се сѡбрѣтохѣлъ въ црѣвн. Печерскѡн на сѣтѡшннѣ мѣстѣ²⁷²⁷ н молѡцю мн сѡ много съ слезѡмн. прѣстѣн Бжїи дѡ бѣхъ бнднлѡ ѡцѡ Федосѡ. н бнрѡнцннѡ много братѣ вѣ црѣвѣ н прнстѡпннѡ едннъ рѣ мн. хоцѣшн лн бнднтн ѡцѡ Федосѡ. мнѣ же ѡвѣщѡвшю. лцѣ ѡзможнѡ естѣ покѡжн мн. н поемъ ма н

²⁷¹⁹ На берегах: Дггн портрѣшн прїдѡша по днѣ ѣ.

²⁷²⁰ На берегах: прѣтѡвн ѡ: бѡ: ѡ ѡ схмъ. ѡ рѣ лѣлѡ.

²⁷²¹ Див. Коментар 263.

²⁷²² На берегах: ѡкрѡвѣнїе сего нѣтїно вѣ.

²⁷²³ Цитується за ПСРЛ: Ипатьевская летопись 1962, 483-485.

²⁷²⁴ Див. Додаток 20.

²⁷²⁵ Див. Коментар 266.

²⁷²⁶ Див. Коментар 267.

²⁷²⁷ Про мїсцѡ, пов'язанї з прп. Ннколѡю у Лѡврї днв. Коментар 89.

взведе въ солтаре. и ту показа ми ѿца Федосѣа. и шедъ поклонихѣа ему. и възставъ нача елѣбати мѣ. и съзвѣстѣ мѣ рукама своимѣ. и начатъ цѣловати мѣ. и рѣ ми доверѣ приде. брате снѣ Нифонтѣ. ѿселѣ будещи с нами неразлучно. держаше бо свитокъ в руцѣ. и мнѣ проецию его. И тако вѣда ми. и развертѣхъ прочтохъ его и бѣ в немъ написано в началѣ се азъ и дѣти моя. таже ми естъ далъ Бѣ и ѿтолѣ възвѣнухъ. то бо Нифонтъ. епѣкъ бы поборникъ всен Рускон земли. бѣ бо ревнивъ но жѣтвенѣмъ егоже Климу²⁷²⁸ понуживаше служити съ собою. сн же. ему тако мољашеть. нѣси приалъ елѣоловlenia ѿ стѣи Софѣѣ. и ѿ стѣи великаго сора. и ѿ патриарха тѣм же не могу с тобою служити. ни възпоминати тѣе въ стѣи служеѣ но поминю патриарха. сному же мучащюа с нѣи и науцацю на нь Назлаба. и своа поборники. не може ему оупѣти. ничтоже. патриархъ же прила к нему грамоты блажа н. и причитаа къ стѣмъ его²⁷²⁹. сн же боле. крѣпашеть послушиваа грамотъ патриаршѣ. любовъ же имѣста съ Стѣславомъ. съ Ѡлговичѣмъ. бѣ бо Стѣславъ елѣъ без него Новѣгородѣ²⁷³⁰.

Хлебніковський літопис²⁷³¹

\Арк. 210\

лѣ *СХЪД [6664 (11560)]. приде елжѣннѣи епѣкъ новѣгородскѣи нифонтъ. ждѣ митрополита константина²⁷³². и црѣграда. еашеть бо емоу вѣреть. тако оуже поше ѣ митрополѣи. и портиже и болезнь. и еолѣбшю бо емоу. гѣ. днѣи. и тако оуже с миро. мѣца апрѣ въ еѣ дѣ. прѣзньла нѣли в жѣотѣ²⁷³³. и положѣ бѣ в печерѣко манастири. въ Ѡсѣдѣвѣ печери²⁷³⁴. бѣ бо имѣѣа великоу любовъ къ стѣи еци. и къ ѿцу Ѡсѣдѣю. Днѣно видѣнѣе скѣза. прѣже своеа еолезни трѣми дѣ. Видѣ еѣ, пришѣшю емоу съ залѣрѣни. и опочивающю. и се обрѣтѣла въ цркви печерѣкоу на стѣшинѣ мѣртѣ²⁷³⁵. и молѣщюмиа много съ слѣзами прѣтѣи еци. да бѣ видѣ ѿца Ѡсѣдѣа. и свенрающѣа много ерѣтѣи въ цркви. и прѣтѣпивъ едѣ рече ми. хоцѣши ли видѣти ѿца Ѡсѣдѣа. мнѣ же ѿвѣщавшю. лице възмоно ѣ покажи ми. и поѣ мѣ и веде въ солтаре. и тоу ми показѣ ѿца Ѡсѣдѣа. и ше поклонихѣ емоу. и възставъ нача елѣи мѣ, и обѣатѣ мѣ

²⁷²⁸ Див. Коментарі 268, 269, 270.

²⁷²⁹ Див. Коментар 271.

²⁷³⁰ Див. Коментар 272.

²⁷³¹ Цитується за: Гарвардська Бібліотека Давнього Українського Письменства 1990, 435-436.

²⁷³² Див. Додаток 20.

²⁷³³ Див. Коментар 266.

²⁷³⁴ Див. Коментар 267.

²⁷³⁵ Про місця, пов'язані з прп. Николею у Лаврі див. Коментар 89.

рѣкама своима. и нача цѣловати мѧ. и рече ми, добрѣ прииде брате, снѹ нифонтѣ. ѡгелѣ еждеш
 е нами неразлучно. дрѣжаше бо свѣтъ въ рѣцѣ. и мнѣ проглаголюи егѡ. и тако вѣдѧми, и развѣрстѣ
 прочѣтѡ егѡ, и бѣ въ не написано в началѣ. еи азъ и дѣти моѧ. ѡ ми е да бѣ. и ѡтолѣ
 възвеноу. тѣ бо нифонтѣ епискѣ, бѣ поборнии в сѣи роукои зѣмли. бѣ бо рѣвнивъ но ежтвенеѣ. егѡже
 кли²⁷³⁶, понуживаше слоужити съ собою. ѡ же емоу тако мѡвѧше, нѣси приалъ бѣвѣнѧ ѡ
 стѣла софѧ, и ѡ стѣго великаго събора, и ѡ патриарха. тѣ же и не могу е тѡбою слоужити.
 ни възпоминати тебе въ стѣби слоужѣ. но поминѧ патриарха. ѡномоу мѧчѧца е ни. и наущашию
 на и заглаба, и своѡ поборники, не може емоу оупѣти. ни чѣтѡ. патриарх же приелъ къ немоу
 грамоты бѣжа и. и причитаъ къ стѣмъ е.²⁷³⁷ ѡн же бо ле крѣплѧше е. послѡушиваъ грамѡ
 патриаршѣ. либов же имѣста съ стѡглаво оловичѣ. бѣ бо стѡглавъ стѣ е него в новѣгородѣ²⁷³⁸.

Новгородський перший літопис²⁷³⁹

Въ лето 6664... Той же весне преставися архиепископъ Нифонтъ, априля въ
 21²⁷⁴⁰: шель бѧше Киеву противу митрополита²⁷⁴¹; инии же мнози
 глаголаху, яко, полупивъ святую Софию, пошль Цесарюграду; и много
 глаголаху на нь, нь себе на грехъ²⁷⁴². О семь бы разумети комуждо насть:
 который епископъ тако украси святую Софию, притворы испѣса, кивотъ
 створи и всю извѣну украси²⁷⁴³; а Пльскове святого Спаса церковь създа
 камяну²⁷⁴⁴, другую въ Ладозе святого Климента²⁷⁴⁵. Мню бо, яко не хотя богъ,
 по грехомъ нашимъ, дати намъ на утеху гроба его, отведе и Киеву, и тамо
 преставися; и положиша и въ Печерьскомъ монастыри, у святей Богородици въ
 пещере. В то же лето събрася весь град людии, изволиша себе епископъ
 поставити мужа богомъ избрана Аркадия; шьдъше весь народъ, пояша и из
 монастыря от святыя Богородицы, и князь Мьстиславъ Гюргевиць, и весь
 клиросъ святыя Софие, и вси попове городьстии, игумени и черньци, и
 въведоша и, поручивъше епископю въ дворе святыя Софие, дондеже придетъ
 митрополитъ въ Русь; и тѣгда поидеши ставиться.

²⁷³⁶ Див. Коментарі 268, 269, 270.

²⁷³⁷ Див. Коментар 271.

²⁷³⁸ Див. Коментар 272.

²⁷³⁹ Див.: Новгородская первая летопись 1950, 29.

²⁷⁴⁰ Див. Коментар 266.

²⁷⁴¹ Див. Додаток 20.

²⁷⁴² Див. Коментар 273.

²⁷⁴³ Див. Коментар 274.

²⁷⁴⁴ Див. Коментар 275.

²⁷⁴⁵ Див. Коментар 276.

Лаврентіївський літопис

Р лѣ. 6664 [1156] Преставиша Феодоръ. Игуменъ Печерскыи. и по немъ Нифонтъ епископъ Новгородскыи. мѣца. априла. въ . ии. днѣ ²⁷⁴⁶. И положиша ѿвъ Печерскѣмъ монастырѣ. В то же лѣ. приде митрополитъ изъ Царяграда Константинъ ²⁷⁴⁷. и пригачъ его князь с чертѣю и людеи быи.

Тверський збірник ²⁷⁴⁸

Р въ лето 6664... Тоя же весны поиде владыка Новгородский Нифонтъ противу митрополита Константина ²⁷⁴⁹, и на пути преставися, месяца априля 21 ²⁷⁵⁰; инии же мнози глаголаху, яко полупивъ святую Софію пошолъ къ Царюграду ²⁷⁵¹. Посемъ бо разумети комуждо насть: который епископъ тако украси святую Софію? притворы исписа, кивоть сътвори, и всю извну украся, и церкви постави ²⁷⁵². Но не хотя Богъ, по нашимъ грехомъ, дати намъ гробъ его на утешение, отведе ко Киеву, и тамо преставися; и положиша его у святыхъ Богородицы въ Печерскомъ монастыри. Въ то же лето събравшеся весь градъ, людеи, избраша на епископію мужа боговзбранна игумена Аркадіа; и шедъ князь Мьстиславъ Юріевичъ, и весь клиросъ святей Софен, попове, нгумени, и чернцы и весь народъ, пояша его изъ монастыря святыхъ Богородица, именована(ниа)го его именемъ Аркадіа, и поручиша ему епископію святыхъ Софіа Великаго Новгорода и Пскова, глаголющи ему: «коли митрополитъ будетъ на Руси, тогда станеша епископомъ».

Новгородський Карамзінський літопис ²⁷⁵³

Р лето 6664. Прииде блаженный архиепископъ Новгородский Нифонтъ в Киев, жда митрополита Константина ²⁷⁵⁴ из Царяграда, бѣше убо ему вѣсть, яко уже пошолъ естъ митрополит. И постиже и болезнь, болевшу бо ему 13 днии, и тамо успе с миром, месяца априля 15 день ²⁷⁵⁵, и положен бысть въ Печерскомъ монастыре у Феодосьева печеры ²⁷⁵⁶, бе бо имѣя велику любовь к святой Богородици и къ отцу Феодосію. Дивно же видение сказа: «Преже своеа болезни тремя дньми виде сон. Пришедшу ему от заутрени и опочивающу, и се обретохся в церкви Печерской на Святошине месте, и молящу ми ся много съ слезами пресвятеи Богородици, да бых видель отца Феодосіа. И собирающимся многымъ братіамъ в церковь, и приступив единъ рече ми: «Хощеши видети отца Феодосіа?» Мне же отвѣщавшу: «Аще възможно естъ, покажи ми». И поемъ мя, и веде въ олтарь, и ту показа ми отца Феодосіа, и шедъ поклонихся ему, и вставъ, нача благословляти мя, и объятъ мя рукама

²⁷⁴⁶ Див. Коментар 266.

²⁷⁴⁷ Див. Додаток 20.

²⁷⁴⁸ Див.: Тверская летопись 1863, 224.

²⁷⁴⁹ Див. Додаток 20.

²⁷⁵⁰ Див. Коментар 266.

²⁷⁵¹ Див. Коментар 273.

²⁷⁵² Див. Коментар 274.

²⁷⁵³ Див. Новгородская Карамзинская летопись 2002, Друга вибірка, 103.

²⁷⁵⁴ Див. Додаток 20.

²⁷⁵⁵ Див. Коментар 266.

²⁷⁵⁶ Див. Коментар 267.

своима, и начатъ целовати мя, и рече ми: «Добре прииде, брате и сыну Нифонте, отселе будеши с нами неразлучно». Дръжаше бо свиток в руце, и мне просящу его, и вда ми, и развертев, почтох его, и бе в немъ написано в начале: «Се аз и дети моа, аже ми есть даль Богъ» и оттоле възбнух. Тъи бо Нифонтъ епископъ бысть поборникъ всеи Рускои земли, бысть бо ревнив по божественому, егоже Клими²⁷⁵⁷ понужеваше служити с собою, онже ему так рекъ: «Неси приаль благословения от святеи Софеи, и от святого великаго събора, и от патриарха, тем же не могу с тобою служити, ни възпоминати тебе в святеи службе, но поминаю патриарха». Оному же мучащуся с нимъ и научающу на нь Изяслава и свои поборники, неможе ему успети ничтоже. Патриархъ же присла к нему грамоты, блажа его и причитая и к святым, он же боле крепляшеся, послушеваа грамот патриарш²⁷⁵⁸. Любав же иместа съ Святославом Олговичем, бе бо Святослав сель без него в Новеграде²⁷⁵⁹. И инии же новгородци мнози глаголаху, яко Нифонтъ пошел есть к Царюграду, полупив святую Софию, но се на нь глаголаху собе на грех²⁷⁶⁰. О сем бы разумети комуждо нас, которыи епископъ тако украси святую Софию, притвори исписа, кивот створи и всю извну около извистью омаза, и свинцемъ поб²⁷⁶¹. А въ Пскове святого Спаса церковь създа камену на Завеличьи²⁷⁶², а другую в Ладозе святого Климента²⁷⁶³. Мню бо, яко не хотя Богъ по грехом нашим дати нам на утешение гроба его, отведе и к Киеву. И новгородци Аркадиа игумена взведоша на сени.

Никонівський літопис²⁷⁶⁴

Ръ лето 6664. Преставися Θεодосій игумень Печръскій. Поставлень Константинъ митрополить въ великій градъ Кіевъ и на всю Русь Того же лета постави патриархъ во Цареграде Константина митрополитомъ въ Кіевъ и на всю Русь²⁷⁶⁵, и отпусти его отъ себя изо Царяграда въ Кіевъ. Епископъ же Новгородской Нифонтъ, слышевъ отъ купцевъ, пришедшихъ изъ Новагорода, яко во Царѣградѣ патриархъ въ соборнѣй церкви святей Софіи постави Константина митрополитомъ въ великій градъ Кіевъ и на всю Русь, сіа слышевъ возрадовася зѣло, и не мня себя на земля суца, но яко ва воздухъ на крылехъ летати непщева, и съ скоростію въ радости духа теченіе сотворяше шествовати въ великій в славный градъ Кіевъ, въ матере и главу всѣмъ градомъ Русскимъ, видѣти, и поклонитися и благословитися отъ пресвященнаго и святѣйшаго Константина митрополита Кіевскаго и всея Руси, поставлена суца во Царѣградѣ отъ патриарха Цареградскаго. Тъи бо Нифонтъ епископъ бысть поборникъ и ревнитель священнымъ и божественымъ вещемъ, и съгласенъ пресвященнымъ в святѣйшимъ патриархомъ Цареградскимъ. Бысть же сиче нѣкое нестроеніе въ великихъ князехъ Кіевскихъ, и многи рати, и убійства и кровопролитіа сотворяхуся, и

²⁷⁵⁷ Див. Коментарі 268, 269, 270.

²⁷⁵⁸ Див. Коментар 271.

²⁷⁵⁹ Див. Коментар 272.

²⁷⁶⁰ Див. Коментар 273.

²⁷⁶¹ Див. Коментар 274.

²⁷⁶² Див. Коментар 275.

²⁷⁶³ Див. Коментар 276.

²⁷⁶⁴ Никоновская летопись 1862, 205-207.

²⁷⁶⁵ Див. Додаток 20.

вси убо тшахуся и подвизахуся на великое княженіе Кіевское. Сей бо Кіевъ слава, и честь, и мати, и глава всей Руской землѣ бысть, и того ради вси подвизахуся о немъ, яко вси князи единъ родъ, единоплеменные вси суще; отъ сихъ же нестроений многа бываше и пресвященнымъ митрополитомъ Кіевскимъ и всея Руси нестроения. Отшедшу же пресвященному Михаилу митрополиту Кіевскому и всея Руси къ патріарху въ Царьградъ за нѣкое волненіе, и тамо ему сущу, услыша наипаче многи волны и которы въ Кіевѣ и во всей Русской землѣ, и того ради не приложи возвратитися на свой столъ въ Кіевъ²⁷⁶⁶. Тогда убо по многихъ волнений сѣде на великомъ княженіи въ Кіевѣ Изяславъ Мстиславичъ, внукъ Владимира Маномаха, и времени мимошедшу, и митрополита не бѣ во всей Руси, и о семъ многа скорбь и печаль бѣ всѣмъ, въ Русскихъ же князехъ ие единомысліе бѣ, но разгласіе и вражда. Князь велики же Кіевскій Изяславъ Мстиславичъ многихъ ради волнений не восхотѣ послати въ Царьградъ, но съ своими шестью епископы совѣщався поставиша митрополита на Кіевъ и на всю Русь инока Климента, ѳилософа, Смолнянина, молчалника суща²⁷⁶⁷, и о семъ мнози вознегодоваша отъ священныхъ, и отъ иночествующихъ, и отъ мирскихъ²⁷⁶⁸ и отъ князей мнози, и паче же ненависть имущей на великого князя Изяслава Мстиславича, къ симъ же и Ниѳонтъ епископъ Новгородскій, егоже Климентъ митрополитъ нужаше служити съ собою, онъ же глаголаше ему сице: «не убо по благословенію избранъ еси и поставленъ отъ святаго патріарха Ковстантиноградскаго, якоже отъ начала законъ имама». Сие же и князи нѣци, вражду имущей на Изяслава, сему епископу спомогаху, но и отъ патріарха Константиноградскаго многа в чясто посланія къ нему посылахуся, ублажающе его о семъ; онъ же наипаче крѣпляшеся²⁷⁶⁹. Климентъ же митрополитъ устрашаше и воспрещаше ему о семъ, и нужаше его съ собою служити; онъ же не хотяше, «ве смѣю, рече, патріарха, яко не отъ него еси поставленъ»; и тако вражда бысть многа. Таже по семъ поставлену бывшу отъ патріарха Константиноградскаго на Кіевъ и на всю Русь митрополиту Константину Греку²⁷⁷⁰, и еще ему не пришедшу въ Русь на свой столъ въ Кіевъ, поиде къ нему изъ Новагорода поклонитися в благословитися Ниѳонтъ, епископъ Ноугородцкій; и пришедъ въ Кіевъ ждаше его, и вѣсть по вѣсти приходяше, яко грядетъ Константинъ митрополитъ, онъ же наипаче съ радостію ждаше его. Таже прииде на него болѣзнь, и за три дни преставленія своего видѣ сонъ, сице непщевашася ему, яко обрѣтеша въ Печерьскомъ монастырѣ въ церкви на мѣстѣ блаженнаго князя инока Николы Святоши²⁷⁷¹, и молящуся ему пречистой Богородици, дабы видѣлъ преподобнаго игумена Феодосія, и мняшеся ему многимъ братіамъ пришедшимъ въ церковь, и единъ отъ нихъ, приступивъ, рече ему: аще хоцеша видѣти Феодосія, поиди во алтарь, и введе его во алтарь, и покажа ему преподобнаго игумена Феодосія; онъ же поклонися ему. Феодосій же обіае его руками своими, и цѣловаше, и рече ему сице: добрѣ сѣмо прииде, Ниѳонте епископе, и уже отнынѣ будеша съ нами неразлучно. И потомъ три дни

²⁷⁶⁶ Див. Коментар 287.

²⁷⁶⁷ Див. Коментар 268.

²⁷⁶⁸ Див. Коментар 270.

²⁷⁶⁹ Див. Коментар 271.

²⁷⁷⁰ Див. Додаток 20.

²⁷⁷¹ Про місця, пов'язані з прп. Николою у Лаврі див. Коментар 89.

пребывъ, успе сномъ вѣчнымъ, мѣсяца апрѣля въ 15 день, на свѣтлой недѣлѣ въ субботу²⁷⁷², и положень бысть въ монастыри Печерскомъ святаго игумена Феодосія, къ нему же велію вѣру имяше. Бѣ же сему Нифонту епископу любовь и согласіе съ великимъ княземъ Юрьемъ Долгорукимъ и съ великимъ княземъ Чръниговскымъ съ Святославомъ Олговичемъ²⁷⁷³, и съ иными со многими князи въ согласіи и любви бѣ, имъ же всѣмъ съ великимъ княземъ Киевскимъ Изяславомъ Мстиславичемъ несогласно бѣ, такоже и сему Нифонту епископу Новгородскому. И о семъ убо Нифонтѣ епископѣ нѣщѣи Новгородци глаголаху сице, яко Нифонтѣ епископѣ церковнаго святаго Софіи имѣнія много истоши, и раздаде ово патриарху Константиноградскому и прочимъ сущимъ тамо, ово митрополиту Киевскому и инымъ многимъ; но сіе суетно глаголаху на нь, и сими укоризвами содѣваху ему спасеніе, а себѣ грѣхъ²⁷⁷⁴. Разумно убо о вемъ да естъ всѣмъ, яже украси святую церковь Софію и свинцомъ покры²⁷⁷⁵, и во Псковѣ церковъ созда камену Спаса Вседръжителя²⁷⁷⁶, и иную церковъ созда въ Ладозѣ святаго Климента²⁷⁷⁷, и убогихъ и нищихъ прекрѣми. Того же лѣта прииде изо Царяграда Константинъ митрополитъ на столъ митрополитъ на Киевъ и на всю Русь. Князь велики же Киевскій Юрьи Долгорукій срѣте его самъ и з дѣтми своими и з бояры честнѣ, и въ той день пированіе свѣтло бысть, и честь веліа святителю, и отъ всѣхъ радостнѣ учествовася.

Густинський літопис²⁷⁷⁸

Ръ лѣто 6664. 1156. Нифонтѣ, епископѣ Новгородскій, въ Печерскомъ монастырь ожидаая пришествія изъ Грекъ Константина митрополита²⁷⁷⁹, идеже и преставися августа 15²⁷⁸⁰, и положень бысть въ пещерѣ Феодосіевой²⁷⁸¹; и не хотъ до смерти кланятися Климентію митрополиту, понеже не имѣяше благословенія отъ свѣтѣйшого патриархи Цариградскаго, якоже о томъ пространѣ въ Житіи сего преподобного Нифонта и Конъстантина митрополита.

ПАТЕРИКОВІ РЕДАКЦІІ ЖИТІЯ СВТ. НИФОНТА

Касіянівська перша редакція Патерика²⁷⁸²

\Арк. 351 зв.\

Ръ лѣтъ *хѣдъ. Прииде блжѣннѣи епѣпъ новгородскій нифонтъ. къ градуу киевѣ. съжидла митрополита константина и царяграда²⁷⁸³. Бѣше ко ѣмоу вѣрѣтъ іако оуже поше естъ митрополѣ. И повѣстиже єго евлаѣзнь. Болѣвшѣ же ѣмѣ гѣ дѣни. И тѣако оуспе є мироу.

²⁷⁷² Див. Коментар 266.

²⁷⁷³ Див. Коментар 272.

²⁷⁷⁴ Див. Коментар 273.

²⁷⁷⁵ Див. Коментар 274.

²⁷⁷⁶ Див. Коментар 275.

²⁷⁷⁷ Див. Коментар 276.

²⁷⁷⁸ Густынская летопись 2003, 87.

²⁷⁷⁹ Див. Додаток 20.

²⁷⁸⁰ Див. Коментар 266.

²⁷⁸¹ Див. Коментар 267.

²⁷⁸² Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 713 (1825). Полууст., нач. XVI в., в четверть, 367 л.

²⁷⁸³ Див. Додаток 20.

мца, апрѣи. ѿ. В соубоѣтѣу свѣтлѣи нѣли²⁷⁸⁴. ѿ положѣнѣу бѣитѣу ѣ печѣрѣкоу манастири. В печѣрѣ
фесѣ

\Арк. 352\

доидѣи²⁷⁸⁵. бѣ ево ѿмѣла любовѣ великѣ, кѣ стѣи еѣи. ѿ прѣбѣнѣи ѡцѣмѣу нѣшимѣу, ѿнѣтѣи
ѿ фесѣдоидѣи. дѣнѣо видѣнѣи пѣвѣдавѣ прѣ болѣзѣни своеѣи трѣмѣ дѣнѣми. Видѣ ево рѣчѣ соѣнѣ.
прѣшѣшѣ оубѣо ми еѣ заѣтрѣни. ѿ ѡпочѣбѣиѣи. ѿ еѣ ѡбѣрѣтѣиѣу еѣу цѣркѣи печѣрѣкоѣи, на
стѣошинѣи мѣртѣи²⁷⁸⁶. ѿ молѣщѣи мнѣо еѣ слѣзѣми прѣтѣи еѣи. да бѣи бѣдѣлѣу стѣо ѿ
прѣбѣнаѣо ѡца фесѣдоидѣи. ѿ еѣвѣрѣиѣи мнѣогѣмѣу брѣтѣамѣу. В цѣркѣи, ѿ прѣтѣиѣи еѣдѣнѣу
брѣтѣу, ѿ рѣ ми. хоѣиши ли бѣдѣти стѣо ѡца нѣшеѣо фесѣдоидѣи.

\Арк. 352 зв.\

мнѣ же ѡбѣщѣлѣшѣ, ѿце еѣмѣожѣо ти еѣ покажи ми. ѿ пѣнѣи мѣ вѣдѣ еѣ ѡлѣтѣи. ѿ тоѣу ми
пѣказѣ стѣо ѡца фесѣдоидѣи. ѿ прѣшѣ пѣклѣнѣиѣу еѣмѣ до землѣи. ѿ вѣрѣвѣу начѣтѣу еѣлѣнѣи
мѣ. ѿ ѡбѣлѣтѣ мѣ рѣкама своѣиѣи. ѿ начѣу цѣлѣобѣтѣи мѣ. ѿ рѣ ми, дѣбѣрѣ прѣидѣ брѣтѣи ѿ еѣоѣу
нѣфонѣтѣи. ѡѣле еѣдѣши еѣ нѣми нѣразѣоѣнѣи. дрѣжѣшѣ стѣиѣи ѡцѣ фесѣдоидѣи еѣ рѣцѣи своѣи бѣитѣи.
мнѣ же прѣлѣшѣ еѣго. ѿ ѣко бѣдѣ ми. ѿ разѣнѣоѣвѣу, ѿ прѣчѣтѣоѣу еѣго. ѿ еѣшѣ еѣ нѣмѣу нѣписѣно еѣ
нѣлѣлѣи еѣице: **Гѣ** ѿ ѿ дѣтѣи. ѣже ми еѣ далѣ еѣ. ѿ ѡтѣоѣ

\Арк. 353\

вѣзѣоѣдѣиѣу. тоѣи еѣ еѣпѣу нѣфонѣтѣи. бѣи пѣвѣорѣнѣи еѣи рѣкоѣи землѣи. бѣитѣу еѣ рѣнѣи ѡ еѣжѣвѣнѣо
пѣнѣнѣи. еѣго же клѣмѣу мѣтѣропѣлѣнѣтѣи²⁷⁸⁷, прѣнѣоѣжѣшѣ еѣлѣжѣнѣи еѣ еѣоѣи. ѡнѣ же гѣлѣше еѣмоѣу.
пѣнеже нѣ прѣлѣшѣ еѣи еѣлѣвѣнѣи ѡ стѣиѣи еѣоѣи. ѿ ѡ стѣо вѣлѣнѣеѣкаѣо еѣвѣора, ѿ ѡ пѣтрѣиѣрѣха. тѣѣмѣу
нѣ моѣоѣу еѣлѣжѣнѣи еѣ тоѣоѣи. нѣ вѣспѣмѣнѣнѣи тѣеѣ, еѣ стѣиѣи еѣлѣжѣеѣи. нѣ помѣнѣиѣо пѣтрѣиѣрѣха.
ѡномоѣу же тоѣмѣлѣшѣи еѣ нѣмѣу. ѿ нѣлѣжѣиѣи нѣ нѣ кнѣзѣи ѿзѣлѣбѣи. ѿ еѣо пѣвѣорѣнѣиѣи. ѿ нѣ
моѣе еѣмѣ оѣспѣтѣи нѣчѣоѣе. Пѣтрѣиѣрѣхѣ прѣлѣ еѣ нѣмоѣу гѣрѣмотѣи.

\Арк. 353 зв.\

еѣлѣ еѣго, ѿ прѣчѣтѣи кѣ стѣиѣи. ѡнѣ болѣѣе кѣрѣпѣлѣшеѣу. пѣлѣоѣшѣвѣу гѣрѣмотѣи пѣтрѣиѣрѣши²⁷⁸⁸.
Любовѣ же ѿмѣстѣи еѣ кнѣзѣмѣу стѣоѣлѣвоѣу еѣ ѡлѣгѣвѣиѣи. бѣи еѣ прѣ тоѣо стѣоѣлѣвѣу дрѣжалѣу
еѣ нѣвѣгѣро²⁷⁸⁹.

²⁷⁸⁴ Див. Коментар 266.

²⁷⁸⁵ Див. Коментар 267.

²⁷⁸⁶ Про мѣсѣа, пов'язанѣ з прп. Никѣлоѣу у Лѣврѣ див. Коментар 89.

²⁷⁸⁷ Див. Коментарѣи 268, 269, 270.

²⁷⁸⁸ Див. Коментар 271.

²⁷⁸⁹ Див. Коментар 272.

Патерик Йосифа Гривни²⁷⁹⁰

\Арк. 275\

Ѡ бѣжннѣмъ ннд.онгѣ архипѣпѣ новгородомъ како во рѣкѣмъ монитѣи печеромъ бѣжнмъ ѡкроуѣомъ видѣ рѣкѣсѣ Ародойа Тамомъ і прѣавнѣ.

Рѣжннѣи ннд.онгѣ бѣуть чернорѣцѣ прѣвого мѣтра, во иѣмъмътво бѣжннѣного тимодея²⁷⁹¹, чѣѣ бѣмътѣх
жннѣно рѣнѣмъ и за многѣю его добродѣтѣмъ в то время архипѣпѣ ісѣмнѣ новгородомъ волю свою сѣтавнѣшѣ
ѡ прѣтома к мѣтѣмъ ядѣмъ на нѣ, яго бѣжннѣного ннд.онга мѣжа бѣта бѣгобѣнѣмъ потѣмъ мѣтрополѣи мнхнѣ
архипѣпѣомъ новгѣрѣ в мѣто *жсхлѣ*, мѣрѣ гнѣмъмъ вѣ *лѣ* прѣдѣ кѣмъ градъ и дѣрѣтѣ стѣмъше бѣомъ бѣжннѣно
мѣ прѣмъ²⁷⁹². Нѣкоѣмъ же потѣмъ бѣци во кнѣзѣ гарполѣмъ мономахѣмъно кнѣжнѣмъ ю вѣволодомъ мѣтѣмънѣ
Прѣдѣ прѣбѣжннѣи мѣтрополѣмъ мнхнѣмъ к новгѣрѣ молѣ и зѣповѣдѣмъ да не рѣмъмъмътѣмъ кроуѣ хрѣтѣанѣмъмъ
вѣволодъ же мѣтѣмънѣ і новгородѣи не послѣмъшѣше мѣтрополѣмъ, понѣмъша рѣтѣно²⁷⁹³ бѣдалѣ на рѣтѣ и мнѣмъ падѣ
лѣнѣхъ мѣжѣ новгородѣмъ отѣмънѣ мѣчѣ. И ютѣмърѣше мнѣ мѣдѣсѣ кроуѣ. Прѣдѣмъша порамъмънѣ. И ѡпрѣтѣнѣша
мѣтрополѣмъ кѣ кнѣжѣ. А на бѣждѣмъи ндѣмъи не прѣтѣнѣша. Ѡ же ннѣмъ мѣбѣмъше не ходнѣтѣ

\Арк. 275 36.\

мене бѣтѣмъ погѣмъшѣмътѣмъ. како же и бѣмътѣ²⁷⁹⁴. по іѣ кнѣжѣ вѣволодѣ і архипѣпѣмъ ннд.ѡтѣмъ заложнѣша
цѣркѣмъ камѣннѣ прѣтѣмъмъ бѣцѣмъ. порѣдѣтѣмъ града на торгѣ²⁷⁹⁵. тога же зѣмъмъ понѣмъ в рѣ бѣжннѣи
ннд.ѡтѣмъ і болшннѣи мѣжнѣи новаграда зарѣмъмъ кнѣнѣмъ і черннѣговѣцѣи рѣтоѣцѣи прѣтѣмъмъ сѣтѣ
множѣмътво бѣмъ хотѣмъцѣи бнѣтѣи, и бѣжннѣю помѣмъцнѣю мнѣрѣи²⁷⁹⁶. егда же новгородѣи кнѣзѣа своѣго
вѣволода нѣмънаша. и прѣдѣ рѣтѣмълѣ Ѡговнѣмъ того же мѣтѣмъ в нѣгородѣтѣмъ вѣнѣмъмъмъа своѣмъи попы.
архипѣпѣмъ ннд.ѡтѣмъ не вѣнѣмъчѣа его, ни своѣмъмъмъ ерѣомъмъ не повѣлѣтѣ на вѣнѣмъчѣмътѣмъ итѣи. глѣа. како не
дѣрѣтѣомътѣмъ еѣмъ понѣмътѣи²⁷⁹⁷. таже повѣлѣннѣи бѣжннѣного ннд.онга цѣркѣмъ свѣтѣиѣа ю.д.нѣи прнѣтѣмъбѣрѣи
нѣпнѣсѣмъша нѣконопнѣцѣи и свѣцѣмъ нѣвнѣтѣмъ вѣхъмъ еѣа покѣрѣ²⁷⁹⁸. того же мѣтѣмъ и цѣркѣи собѣшнѣша
кѣмъннѣнѣю прѣтѣмъмъ бѣцѣмъ на торгѣ²⁷⁹⁹. в тѣмъ лѣтѣмъ во бѣхѣмъмътѣмъ рѣцѣтѣмъ дѣа нѣрѣ в водѣтѣмъ шѣтопѣмъша, ни
і повѣлѣтѣ бѣжннѣи ннд.ѡтѣмъ прѣтѣи на ннѣмъ²⁸⁰⁰. кнѣзѣмъ же зарѣтѣмъшнѣмъмъ. и кроуѣ хрѣтѣанѣкѣмъ
лнѣюцнѣмъ. и сѣмъмъ кѣмъ своѣю зѣмълѣю плѣнѣнѣцѣи огннѣмъ шѣо слѣннѣа пожнѣраше, мѣчнѣ же множѣмътѣмъ

²⁷⁹⁰ Публикується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

²⁷⁹¹ Див. Коментар 278.

²⁷⁹² Див. Коментар 279.

²⁷⁹³ На берегахъ *жсхлѣ* дѣкѣрѣа вѣ *лѣ*.сѣ.

²⁷⁹⁴ Див. Коментар 280.

²⁷⁹⁵ Див. Коментар 281.

²⁷⁹⁶ Див. Коментар 282.

²⁷⁹⁷ На берегахъ *жсхлѣ* Див. Коментар 283.

²⁷⁹⁸ Див. Коментар 274.

²⁷⁹⁹ Див. Коментар 281.

²⁸⁰⁰ Див. Коментар 284.

народа клаше на землю нѣлаташе. и бѣ видѣние плачу дортоино и змиленна полно: и га видѣ бѣженнѣи нн.д.ѡтѣ. партыркнѣи дѡшею поболѣвѣ.

Рлѣтѡхъ сѣхнѣс. поиде и нова града в соуждаль мира дѣла. И пригати его
|Арк. 276|
кнѣзь великнѣи георгнѣи дѡгорѡкнѣи. съ любовью и цркви преевѣтѣла еѣи поѡти великимъ
сѡвѣщенемъ. и новоторжцы выправи вѣкѣ и горѣти вѣкѣ цѣлы. пола его со чѣтнѣи паки
к новѡгоро. но мирѡ мѣдѡ кнѣн не ѡтѣро зане крѣпко заратишала²⁸⁰¹. ежнѣи уео снѣ
промыслѡ вѡрчнѣи емлетѣа прочнѣихъ тѣрдѡ. велию же же вѣрѡ и любовь имѣ ко сѣѣ
вѣкѣ, и кѣ прѣкнѣи ѡцѣмъ аѣтоннѣи и д.еодоснѣи печерекнѣи. ꙗ в то время прѣде бѣженнѣи нн.д.ѡтѣ
в кнѣвѣ пованѣ великнѣи кнѣемъ нѣслабѡмъ, и мнѣрополнѣи климомъ²⁸⁰². ѡтабѣи ео его
великнѣи кнѣзь. свонми епѣпы рѡкнѣми, не посылала кѣ црѣградѡ. ко патрѣнарха и не прѣимъ
бѣгловеннѣи. и прѣдѡдаше еѣтѣ еаженнѡго²⁸⁰³ бѣженнѡго нн.д.ѡтѣ мнѣрополнѣи кнѣмъ сѡджити
сѡбою, ѡ же глагоше емѡ понеже не прѣиѣ еи бѣгловеннѣи ѡ сѣаго вселенекѡго патрѣнарха црѣ
града. са снѣ нехѡщѡ сѡджити с тобою ни вѡспомнѣти тѣе вѡ сѣтѣ сѡджѣтѣ, снѣ не дѡртѡне
еи сѣа, и не прѣвѣне мнѣрополие рѡко вѡехити прѣстѡ. ꙗ именѡшнѣа партыркѣ, и опомнѣа
патрѣнарха вселенекѡго. гако ѡтѡдѡ елѣвнѣиу начало прѣнахѡмъ. климѣт же тѣако гнѣбѡшнѣа
на бѣженнѡго, и понѡждаше великѡго кнѣа нѣслаба и своа поборнѣи. да нѣкако вѡртѡсло
сѡтворѣтѣ емѡ, или в сѡточеннѣи пошлетѣ. но не бѡможе сѡлоа ничѡже прѡтивѡ дѡбрѡдѣтѣ.
Вѣрѣтѣ ео нѣтѣдѣтнѣи еѣа, и еего ради великнѣи кнѣзь

|Арк. 276 36. |

не пѡрѣты его в нѡгоро, но посади в печерекѡмъ мнѣтрѣ, ꙗ пребывати в нѣ дѡндеже великнѣи кнѣзь
георгнѣи манамахѡвѣи побѣдѣи нѣслаба мѣстнѣлавнѣа и начатѣ кнѣжити в кнѣе. и еего бѣженнѡго
бѣми почиташе ꙗ по малѣи временѣи с чѣтнѣи ѡпѡрѣти его к новѡгоро на сво прѣтѣ. ꙗ видѣвѣше
новѡгороцѣи своѡго ѡцѣа и партыркѣа прѣшѣша сѣло ѡбрѡдовашѣа. патрѣнархѣ же слышавѣ гаже ѡ
нѣ колѣко мѡжѣтѣво покѡза по законѡ прѣла к немѡ посланнѣи. ѡбѣжала его сѡ величѣтѣкѣ
рѡсѡма и крѣпорѣти, прѣчетѣа его кѣ древннѣи сѣимъ ѡцѣмъ ꙗ тѣвѣдѣ сѡ правѡславнѣи
подвнѣзѡшнѣа. ѡ же патрѣнаршѣе бѣгловеннѣи прочѣтѣ. сѣлнѣнѣишею ревнѡртнѣи сѣе ѡтѣбѣждаше²⁸⁰⁴.
слышав же бѣженнѣи нн.д.ѡтѣ гако ѡ вселенекѡго патрѣнарха. нде кѡртѣнтѣи мнѣрополнѣи²⁸⁰⁵ в

²⁸⁰¹ Див. Коментар 277.

²⁸⁰² Див. Коментарі 268, 269, 270.

²⁸⁰³ Закреслено в оригіналі.

²⁸⁰⁴ Див. Коментар 271.

²⁸⁰⁵ Див. Додаток 20.

роуїю, радости дѣхъныи исполнивша помысли в себѣ тако да оубо исполнитъ. в до прѣвша еѣды
будеть и прѣвнѣи ѡцѣмъ поклонїиа і ѡ стѣла бл҃гословенїе прїиметъ. и такобыиа ради выны
прїиде къ гра кїевѣ.²⁸⁰⁶ и пребывающѣ емѣ тамо ожидающѣ митрополита пришеетъ, вѣшла
ко емѣ вѣдомо и звѣртно тако ѡ црѣтвѣющаго града выде митрополитъ, живаше же в
печеркомъ стѣомъ мнѣтрѣ белїю вѣрѣ имѣ ко прѣвнѣи ѡцѣмъ, тако же прѣде речено бысть. не по
мнозѣ же времени портї его болѣнь в не же сѣтѣю дшѣ свою в рѣцѣ гдѣни предартъ и прѣде
того болѣни трѣми дѣми дивно видѣнїе

\\Арк. 277\\

повѣда. пришедшюу ми рече ѡ садѣтрени, и мало опочивающѣ. авне в тоно сонъ свѣде бѣтчи²⁸⁰⁷,
и се оверѣтѣи в цркви печерко на стѣошинѣ мѣртѣ²⁸⁰⁸, и могацѣдмїиа много со слезами
прѣтѣ. еѣды, да бѣ видѣ стѣаго прѣвнѣаго ѡца д.еодонїа. и собирающїиа братїиамъ многимъ
во цркви, и прїетѣпї ко мнѣ единъ ѡ братїи, и рече ми, хоцеш ли видѣти сѣтаго ѡца
ншїего д.еодонїа. мнѣ же ѡбѣщавшѣ и сѣло желаю, аще бѣоможно ти естѣ покажи ми его, и
пой мѣ вѣведѣ ко стѣарѣ, и тамо покаса ми сѣтаго ѡца д.еодонїа. а же видѣ прѣвнѣаго, и
ѡ радости прїтѣкѣ пѣ на носѣ его и поклонїа емѣ до земли. стѣ же вортѣви мѣ, и начѣ
бл҃гословїати. и бѣтѣ мѣ рѣкама своимѣ и начатѣ любѣно лѣсати мѣ, и рече ми доврѣ прїиде
братѣ и снѣ нн.д.ѣтѣ, ѡрѣле вѣдешї е нами нерѣлѣчно. и дѣжащѣ прѣвнѣомѣ в рѣцѣ своѣ свїтѣокѣ
мнѣ же просїащѣ его, и тако вѣда ми рѣгнѣ и прочѣо, бѣше же в не написано в началѣ сїце се
а и дѣтчи іа ми дѣ естѣ егѣ, и ѡтолѣ бѣенѣхъ, и ннѣ вѣемъ тако снѣа болѣнь порѣцїенїе ѡ
егѣ, болѣвшѣ емѣ гї дни и тако бѣпе сѣ миром мѣа апрѣла в не свѣтлыиа ндѣи²⁸⁰⁹. и
положенъ бытѣ чѣртно в печерѣ прѣвнѣаго д.еодонїа²⁸¹⁰, к любнмомѣ прїиде и е нн соводворїта,
такоже обѣщѣ емѣ прѣвнѣи д.еодонїи вкѣпѣ вѣцѣ

\\Арк. 277 зб.\\

Хрѣтѣ прѣстѣоаще, насладѣющїиа нерѣченнѣи онѣ небеннѣи краєотъ и о нѣ могацїиа о своѣ
чадѣхъ. сїцевнї чюднїи мѣжи в томъ стѣо печеркомъ мнѣтрї бѣша и мнози ѡ ннхъ апѣ
прїчартнї. и прѣстѣоло нхъ намѣртнїцѣ. Іакоже нарѣоаще слово нѣвѣртно бѣвнѣтѣ нам.

Друкований Патерик: видання 1661 р.²⁸¹¹

\\Арк. 261 зб.\\

²⁸⁰⁶ На берегах: В лѣто*сѣзд.

²⁸⁰⁷ Закреслено в оригіналі.

²⁸⁰⁸ Про місця, пов'язані з прп. Николою у Лаврі див. Коментар 89.

²⁸⁰⁹ Див. Коментар 266.

²⁸¹⁰ Див. Коментар 267.

²⁸¹¹ Публікується за виданням оригіналу: Патерик или Отечник Печерский... 1661.

Нѣфонтъ ѡубѣщанъ, ѣ Нѣтъ неразлучно жити, не дадыи ѿ Востѡка Рѡсовъ разлучити
Житїе прѣѣ: ѡца ншѣ Нѣфонта²⁸¹². Иже бысть Епископъ Новгородскїи
неизволивый ѡсѣщенъ быти Митрополитъ Киевскомъ кромѣ елѣніа
Патріарха Константина града: Имѣаже смирѣти видѣ Прѣнаго
Аѣодосїа ѡубѣщанца емѡ мѣсто съ собою.

\Арк. 262\

Ѣвнортъ домѡ Гдѣа инѣсть ма²⁸¹³. Сїмъ дортѡитъ знаменати написанїемъ Ѣтный
Грѡвъ, Великаго ѡ Православїи Рѡсїиискѡ Ревнїтелеа елѣнаго сгѡ Нѣфонта: иже
добрѣ подвижал, гакѡ да Рѡсїиетїи инѡве не ѡпадѡтъ счїенїа Востѡчнїа Цркви,
кѡпноже и еамѡгѡ Гдѣа, емѡже имѡ Востѡ ѡртъ²⁸¹⁴. гакѡже ѡ еказанїа ѡубѣмы
сїцевагѡ.

Блженный Нѣфонтъ, въ дни Нгѡмена Тимѡдѣа²⁸¹⁵, бытъ Черноризецъ сгѡго Печерскѣ
Монастырѣ. и ревноваше попремнѡгѡ житїю великихъ прѣеныхъ ѡцѡ: трѡждѣлаа Бгѡвѡднѣ,
Млѣткою, Бдѣнїемъ, Пѡртомъ, и елѣкими добродѣтельными нрѣвы.

Егда же елѣнный Исѡанъ Епископъ Новгородскїи болю ѡртѣви своѣ прѡголъ, на немѣже двадесѣ
лѣтъ потрѡжал, припѣвшѡ иже неможенїю видѣ на езмѡлвїе въ Монастырѣ: Тогда
Блженный сїи Нѣфонтъ, сїаа и ѣ далѣкїа страны мнѡгнхъ добродѣтелей своїхъ лѡчїами,
неволенїемъ Бжїимъ иже рѣанъ бытъ ѡ вѣхъ соглѣно, на прѡголъ Епискїи Нѡвѡ градѡ²⁸¹⁶: и
ѡсѣченъ ѣ Киевѣ прѡсѣщеннымъ Митрополитомъ Мїхѡиломъ, тогѡ имени вѡторымъ.

\Арк. 262 36.\

И гакѡ на прѡголъ своѣ возшедъ, аки свѣчїанникъ поргавленъ сїи на свѣчїици, мнѡго лѣче
свѣчїаѣе, великою ревнортїю ѡ Блгочинномъ стрѡенїи Православїа проїа²⁸¹⁷: прилежѡ сѣло
ѡмнѡженїю славы Бжїа, и елюденїю животѡ, временнагѡ же и вѣчнаго, словеннхъ ѡбѣцѡ²⁸¹⁸.

²⁸¹² На берегах: Мѣа лпр: и днѡ.

²⁸¹³ На берегах: Уѣа: Еи (Пс 68:10).

²⁸¹⁴ На берегах: Лѣ: а (Лк 1:76-79).

²⁸¹⁵ На берегах: ѣ: Нѣфонъ емѡ инѡ пѣ повннїи. Див. Коментар 278.

²⁸¹⁶ На берегах: поргавленъ епископѡ ногородскїи ѣ л: ѡ ѡ ѡсѣлѡ. ѡ рѡ: ѡрѣлѡ. Див. Коментар 279.

²⁸¹⁷ На берегах: тѡчїиивїи стрѡитїа прѡславїа бытъ.

²⁸¹⁸ Див. Коментар 286.

И҃ко прѣже всегѡ ѡмножаа Славѣ Б҃жю, тѣлѣннѣмъ своимъ Цркви каменнѣмъ Пѣтѣмъ Б҃гъ, поредѣ Новаграда заложн, и Б҃жю помощю во малѣ сѣмѣхъ²⁸¹⁹. Црковѣ же прертѣмъ сѣмѣмъ Софїи, вѣ то же градѣ Иконнымъ писаннѣмъ всѡмъ ѡбразѣмъ да же до притѣмъ: и сѣмъ вѣрхѣ всѣмъ покрь²⁸²⁰.

Таже блуднѣмъ вѣрнѣмъ животѣмъ словѣннѣмъ Свѣцѣмъ, прѣмъ вѣременнѣмъ, Свѣтѣмъ Пѣтѣмъ сѣмъ добрымъ вѣ добродѣтели сѣмъ:

Аще когда сокоуплѣхъ православннѣмъ на междѣмъ брѣ, онѣмъ тѣмъ примирити²⁸²¹.

Сѣмъ ѡбразѣмъ единомъ²⁸²², стѣмъмъ прѣмъмъ Крѣмъ, и Чернѣмъмъ сѣмъ мнѣмъмъ вѣмъ, хотѣмъмъ брѣмъ стѣмъмъ: Тѣмъмъ мѣмъ поемъ со сокою Вѣмъмъ Новаграда, прѣмъ кѣ сѣмъмъ, и Бѣмъмъ смирнѣмъ. Таже и во прѣмъмъ брѣмъмъ блѣмъмъ лѣмъ Гдѣмъ мѣмъ, сокоуплѣхъ вѣременнѣмъ мѣмъ животѣмъ²⁸²³.

\Арк. 263\

Ико наипѣмъ печѣмъ Свѣмъмъ вѣченнѣмъ Свѣцѣмъ словѣннѣмъ животѣмъ.

На сѣмъ же вспоминѣмъ словѣмъ Гдѣмъ глаголаннѣмъ Свѣмъмъ [сѣмъ] гѣмъмъ заповѣмъмъ сѣмъмъ животѣмъ вѣченнѣмъ сѣмъ²⁸²⁴: И тогѣмъ ради, всѣмъ сѣмъмъ забѣмъмъ Православннѣмъ, не ѡдалѣмъмъ сѣмъ заповѣмъмъ Гдѣмъ, и сѣмъ Правннѣмъмъ прѣмъмъ Цркви сѣмъ²⁸²⁵, да не ѡдалѣмъмъ вѣченнѣмъ животѣмъ. ѡдалѣмъмъ и творѣмъмъ законпрѣмъмъ, сѣмъмъ ненавидѣмъ²⁸²⁶, проповѣмъмъ гѣмъ, гѣмъмъ погнѣмъмъ за беззаконнѣмъ: настѣмъмъ блѣмъмъ и безъ вѣременнѣмъ, Свѣмъмъ, запрѣмъмъ, и мѣмъ сѣмъмъ долготерпѣмъмъ, гѣмъ же Апѣмъмъ побѣмъ²⁸²⁷.

ИЗвѣмъмъ сѣмъ сѣмъмъ Пѣтѣмъ добрагѣмъ, вѣмъ прѣже мѣмъ сѣмъ: ИЗГнѣмъмъ вѣмъмъ Гдѣмъмъ Новагородѣмъ, Кнѣмъмъ Вѣмъмъ Вѣмъмъ, прѣмъ кѣ мѣмъ на Кнѣмъмъ, прѣмъмъ, Свѣмъмъ Олѣмъмъ, и сѣмъмъ [по правннѣмъ прѣмъмъ] не вѣмъ

2819 На берегах: вѣмъ Цркви. Див. Коментар 281.

2820 Див. Коментар 274.

2821 На берегах: Ходѣмъ мѣмъ.

2822 На берегах: В лѣмъ сѣмъ СХМГ. мѣмъ *АРЛЕ.

2823 Див. Коментар 282.

2824 На берегах: Исѣмъ. вѣмъ. (Ин 12:49-50).

2825 На берегах: сѣмъмъ сѣмъ О хрѣннѣмъ Канѣмъ.

2826 На берегах: вѣмъмъ. (Пс 73:22-23) ?

2827 На берегах: вѣмъ Тѣмъмъ (2Тм 4:1-2).

дортѡнно: Тогдѧ Бл҃женный сѣи Архїерей, не тѡкмѡ вѣнчѧти тогѡ, не вохотѣ, но всемѡ
Клѣръ своемѡ запрѣтити ѡ вѣдѣти ѣгѡ вѣнчѧніѧ ѡки бѣзакѡннагѡ, ѣгда вѣнчѧла ѡ Іерусѡвъ
пршѣдшыхъ і нимъ²⁸²⁸.

\Арк. 263 36.\

И ѡвеличѡше кнѣзѧ дерзновѣніѧ сѡ законпретѡплѣніи ѣгѡ, ревнѡла рѣкшемѡ Псалѡмкѡ: гл҃ахъ
свѣдѣніѡ твоеѡ прѣ цр҃кѡи ѡ не ст҃ыдѡла²⁸²⁹.

Ѡбѧче ревнѡтъ снѣца ѡце ѡ велика бѣ, но бѡшла несоравнѣнно пршпѣ, ѡже мѡжертвѣнный
сѣи Ревнѣтель показѧ, ѡзимала ѡ Правилнагѡ претѡплѣніѧ еамѡю Руссїйскѡю Цр҃ковѡю,
[ѡнѡдѡже нѡбѡшла елаба, семѡ правѡславїѧ Настѧникѡ воїѧ:] ѣже снѣце бѣ.

Дортѣже бл҃женала кончинѧ Превѡщеннагѡ Митрополїта Кїевскагѡ Мїхѧйла, ѡ негѡ же сѣи,
с҃тѡиѡ Епѡкопѡ Нїфонтѡ ѡщенїѡ прїѧтѡ²⁸³⁰.

Белїкїѡ же Кнѣзь Кїевскїѡ Ізаславѡ Мстиславичѡ, ѡзерѡ вѡ ѣгѡ мѣрѡ на прѣглѡ
Архїерейскїѡ Митрополїю Кїевскїѧ, Клѣмѡ Филѡсѡфа, Чернорїзца ѡуже вѡ сѡимѣ еѡца²⁸³¹: ѡ
вохотѣ ѡщенїѡ емѡ вѡртѣ, не посылѧла по бл҃вѣніѡ кѡ Велѣнскѡмѡ Патрїархѣ Кѡнстантїна
градѧ. ѡвѡраже на еѡ собѡръ Епѡкопѡ Руссїйскїѧ землї, ѡ нїхъ снѣдѡшала снѡ: ѡнѡфрїѡ
Чернѣговскїѡ, Феѡдѡръ Бѣлогородскїѡ, Евфїмїѡ Переѡславскїѡ, Дамїѡнѡ Юревскїѡ,
Феѡдѡръ Володымерскїѡ, с҃тѡиѡ Нїфонтѡ Новгородскїѡ, Мандїѡлѡ Смолѣнскїѡ, Ісѡ
Тѡровскїѡ, Козмѡ Полоцкїѡ. На томѡ ѡже собѡрѣ сѣи с҃тѡиѡ Нїфонтѡ

\Арк. 264\

Епѡпѡ Новгородскїѡ, нїкѡже ѡволаше, да еѡми Епѡкопи Руссїйскїѡ дерзѡтъ ѡщенїѡти еѡ бѣ
Митрополїта, крѡмѣ бл҃вѣніѧ Велѣнскагѡ своегѡ Патрїархї Кѡнстантїна градѧ²⁸³².
И повѣдѡше еѡ дортѡвѣрно ѡ тѡвѣрѡ, ѡкѡ еѡ прѡтївно ѣртѣ Правѡславномѡ предѧнію с҃тѡїѧ
Вѡртѡчнѡла Цр҃кѡе, ѡже Крѡщенїемѡ с҃тѡїѡмѡ, ѡ прѣтѡла своегѡ Кѡнстантїнополїскагѡ, снѡсѡвъ
Руссїйскїѡхъ прѡвѣтѡти, ѡ снѡми самѡгѡ Вѡртѡка, прѣтѡтившагѡ нѡсѡ вѡвїше снѡ ертѣ Бж҃иннї,
сѡтворїѡ. Ѡтѡдѡ же ѡ перѡвѡ Кїевѡ Митрополїта подалѣ Мїхѧйла: ѡже рѡкопїсѡнїемѡ
ѡтѡвѣрднѡ, ѡкѡ недортѡнтѡ ѡномѡ бѡтѡти бѣ Кїевѣ Митрополїтѡ, тѡчїю ѡ бл҃вѣніѧ прїѡнагѡ

²⁸²⁸ На берегах: кнѣзѧ неправилно жѡнѡцѡ ѡвеличїѡ. Див. Коментар 283.

²⁸²⁹ На берегах: Псалѡмкѡ. (Пс 118:45-46).

²⁸³⁰ На берегах: ѡ не прїшла ѡщенїѡ мїрополїта Клѣмѡ еѡ бл҃вѣніѧ Патрїархї Кѡнстантїнѡ градѧ. Див. Коментар 287.

²⁸³¹ Див. Коментарї 268, 269, 270.

²⁸³² На берегах: Нїфонтѡ прѡтїво неправилномѡ ѡщенїю мїрополїта какоѡв рѡнѡ показѡ.

своѣгѡ, Велѣніагѡ Патріархи Константинаграда ²⁸³³. Сѣла глѣ̀ доелетвѣнный сѣи
 ѿповѣдникъ, прецѣше ѿсѡмъ Рѡсїиикимъ мѡжетвѣннѣ, да не кѣкѡ прѡтивленїемъ своѣмъ
 ѡпадѡ ѡубнѣнїа, Востѡнагѡ кѡпно ѿ Бжїа: Градѣ бо [рече] гнѣвъ Бжїи на сыны
 прѡтивленїа ²⁸³⁴. Иакоже и ѡдержѣхъ ѿтїннагѡ ѣгѡ ѿповѣданїа неподвижїмо ²⁸³⁵, пѣтѣ
 Ѣпкопѡвъ Рѡсїиикихъ, Козмѣ полоцкїи, Їсаакїмъ тѡровскїи, Мандїѣ Смолѣнскїи, Ѣвфїмїи
 переѣлабскїи, Ауродсѡрѡвѣ еѣлогорѡвскїи. Оубѣе Кнѣзь

\Арк. 264 зб.\

да не не пограмлѣ еѡдетѣ сѡ непраѣдномъ хотѣнїю своѣмъ, непослѡша Бжїенагѡ, но ѣже вохотѣ
 то ѿ сотворї, со прѡчїими прѣцѣнїими ѡ себѣ Ѣпкѡпы. И тѣкѡ повелѣнїемъ Кнѣзя, сѡщїенъ
 Климу ѡ Ѣпкопѡвъ члѣкодѡдникъ, главою сѡгѡ Климентѣ Папы Римскагѡ, ѣмѣето
 елѣбнїа живѣгѡ природнагѡ Патріархи Константинаграда, по советѣ ѡнофрїа Ѣпкопа
 Чернѣговскаго: ѿ сѣде не попраѡилсѣ на прѣтолѣ Архїерейскѡ Митрополїю Кїевскїа. Начѣ же
 принѡжѣти сѣгѡ елѣбнѣнаго Ѣпкопа Нїфонтѣ слѡжїти Бѣтвѣннѡ Луцѡргїю со советѡю. Но
 Ревнїтель правослѣбїа Нїфонтѣ сѣбїи глаше ѣмѡ ²⁸³⁶: понѣже не прїѣлѣ сѣи елѣбнїа ѡ
 Велѣніагѡ ншїегѡ Патріархи Константинаграда, за сѣе не хоцѡу слѡужити ѣ тобою, ни
 възпомяти тебе въ свѣтѣи слѡужбѣ, но недѡртѡннѣ ѿ непраѣднѣ вохщїенїемъ нещѣбѣлѣ сѣи
 рѣбенѣ бѣти ѿтїномѡ Пѣртѣрѣви, тѣи же ѿтїннїи вѡлкѣ сѣи: іакоже неозволахъ на твоѣ
 сѡщїенїе, сїце ѿ ннѣ за сѣе ѿтоѣ дѣлѡ, не дѡртѡнтѣ ми слѡжїти ѣ тобою, нїже помїнѣти
 тѣлѣ при моѣ слѡжїенїи ѿмамъ, понѣже тѣи не помїнѣешѣ Патріархи, ѡ ѣгоже прѣтола началсѡ
 елѣбнїа прїѣхомъ. Тогдѣ Климу ненавїдѣлѣ прѣбды, зѣблѡ гнѣбѣшесѣ на Бжїенагѡ, и наѡцѣшѣ
 нанѣ Кнѣзя.

\Арк. 265\

Їзаслѣба ѿ своѡ побѡрники, да на затѡченїе послѣѡ ѣгѡ, ѿли ѿсѡ коѣ злѡ сотворѣлѣ ѣмѡ. Но
 невозмѡже злобѣ прѡтивѣ добродѣтели:

Иѣв Кнѣзь Їзаслѣбѣ, тогѡ рѣди не пѡтї Бжїеннагѡ ѣ Нѡвгородѣ на прѣтолѣ Ѣпкопїи
 ѣгѡ, но ѡдержѣлѣ Печѣрскѡ монастырї ѣ затѡченїа мѣрто ²⁸³⁷. Оубѣе Бжїеннїи прѣбѣвѣше

²⁸³³ Див. Коментар 288.

²⁸³⁴ На берегах: Колѣ: г. (Кл 3:5-6).

²⁸³⁵ На берегах: пѣтѣ Ѣпко ѣ правослѣбїи ѡбѣдѣ.

²⁸³⁶ На берегах: сѣ митрополїтѡмъ климѡ не прѣвїнѣсѣ сѡщїеннїи слѡжїти нехотѣ.

²⁸³⁷ На берегах: за Правослѣбїе не пѡщѣ бѣи ѿ прѣтолѣ.

тѸ зѣло рѣдоуаа и бл҃га б҃га, ꙗкѡ и лишѣа прѣтола правослѣвѣа ради, и возвратѣа кѡ
везмѣномѸ своѣмѸ житїю съ ст҃ым.

Ѹгдаже Хр҃тоуеивый Кнѣзь Гесѡргїй Мономаховичъ ѿзаслава Метислѣвича поутѣди²⁸³⁸, и
Кнѣженїе Кїевское воспрїѣа: тогда со великою ч҃тїю ѡпрѣти бл҃женнаго въ Новгородѣ на прѣтола.
Новгородци же иже бл҃хѸ смл҃тени и ѡверженѣ ꙗкѡ ѡбца немѣщаа Партыра²⁸³⁹, съ радостїю
нейзглаголанною прїѣша ѿгѡ.

Тѣже Велѣнскїй Ксѡнстантинаграда Патрїархъ слѣшавъ ѡ бл҃женѣмъ ѿа вѣа, колико мѡжертво
по законѸ показа: прїѣа к немѸ посланїе, велѣаа ѿгѡ ѡ величествѣ рѣзѡма и крѣпортѣ, и
принитѣа тогѡ кѡ дрѣвнимъ ѡцѣмъ, иже тѣвѣрдѣ ѡ правослѣвїи подвижѣшаа. Ѹнже Патрїарше
бл҃венїе прочѣтѣ, зѣланѣншею рѣвностїю себѣ ѡутѣрѣжашѣ²⁸⁴⁰. Тѣ же и не лишѣа Партырей
началника ѿа, достѡннаа

Арк. 265 зб. \

тредѡ своимъ мзди, ꙗкоже бл҃женнаа ѿгѡ и зѣвѣстїи кѡчина: ѡ не же на сказанїе прїѣдемъ.

По времени нѣкоемѸ возвращенїа своѣго въ Новгородѣ на прѣтола, оублѣшѣ бл҃женный ѿи
Ѹпокопъ Нїфончъ ꙗкѡ ѡ Велѣнскаго патрїарха зѣ Ксѡнстантинаграда, и дѣтѣ въ Русїю
Митрополитѣ Константины²⁸⁴¹ да Кліма митрополита Кїевскаго, неправѣнно ѡсѣенна, и
правослѣвныѸхъ возмѡтнѣшаа низложитѣа, самже взѣидѣ на прѣтола. Тогда радостїи дх҃овныа
исполнѣваа, помысли въ себѣ ѡбоѣ кѡпнѡ исполнѣти: и ѡ ст҃ла бл҃венїе воспрїѣти, и въ
ѡбнѣтели стѡмъ Печерской поклонитѣа прѣтѣи б҃ци и прѣпѣнымъ ѡцѣмъ. тоа ради винѣ прїѣде
паки кѡ градѸ КїевѸ, и ѡжидашѣ прїшествѣа и зшедшаго оуже и зѣ цр҃тѣвѡщаго града,
Митрополита: ꙗкоже и зѣвѣстнѡ оубѣдѣ. Живѣашѣ же въ Печеркѡ стѡмъ Монартырѣ, вѣлю
любовѸ имѣа кѡ прѣтѣи б҃ци, и кѡ прѣпѣнымъ ѡцѣмъ. И не по мнѡзѣ портїже ѿгѡ тѸ
вѡлаѣзныа стѣла, [ѿже ч҃тнѡю прѣ Гдѣмъ смѣртѣ себѡ прѣпѣнаго прѣварнѣ.] Тогда поутѣди
братѣмъ днѣвнѡ видѣнїе, ѿже прѣжде трѣхъ днѣи нежели разѡлѣваа, видѣ²⁸⁴².

ПрїшедшѸ ми [рече] по оутрнѣ прѣннѣ въ кѣлю

²⁸³⁸ На берегах: кнѣ гонивѣ стѡго поутѣженѣ, стѣа жѣ ѡпрѣнѣ на прѣтола.

²⁸³⁹ На берегах: Мѣ Ѹ. (Мт 9:35-36).

²⁸⁴⁰ На берегах: Патрїархъ полнѣемъ своѣмъ прѣтѣго кѡ дрѣвнѣмъ иповѣдникѡмъ. Див. Коментар 271.

²⁸⁴¹ На берегах: градѡщѣ митрополитѣ ѡ парѣахъ прїѣде гѣ Нїфончѣ въ Кїевѣ посланїе бодалѣ. въ лѣѣ ѡ ѿ *СХѣД. ѡ рѣ:
*АРНС. Див. Додаток 20.

²⁸⁴² На берегах: прѣже колѣни смѣнѣа бл҃венїе видѣ.

нѡжда вѣстѣ мѡлѡ починѣти: лѣѣже ѣ тѡнокѣ сонѣ сведѣнѣ вѣхѣ. ѡ ѣ сѡрѣтѡхѣлѣ вѣ Цркви сѣи рѣѡи Печѣрскѡи, на мѣртѣ Никѡлы Сѡлѡтѡшѣ²⁸⁴³, ѡ мѡнѣлѣ мнѡгѡ сѣ слѣзѡми кѣ Пѣрѣнѣ Бѣнѣ, да вѣхѣ вѣдѣлѣ дѡбрагѡ стѡроитѣлѣ, ѡ по смѣрти тѣцѡнѣ ѡмѡца ѡ ѡумнѡженѣи дѡвѡродѣтелѣи ѣ ѡбѣтели своѣи, Прѣнагѡ Феѡдѡсѣя. Тѡже сѣвѣраѡцимѣлѣ вѣ Црковѣ вѣртѣлѣ мнѡгѣи, ѣдинѣ ѡ нѣхѣ прѣтѡплѣ кѣ мнѣ рѣчѣ: хѡщѣши ли вѣдѣти Прѣнагѡ ѡца нѣегѡ Феѡдѡсѣя ѡ жѣ ѡвѣщѡхѣ: ѣи желѡю, ѡщѣ возмѡжнѡ ти ѣтѣ, покажи ми ѣгѡ. ѡнѣ же поѣмѣ мѣ вѣвѣдѣ вѣ ѡлтарѣ, и тѡмѡ показѡ ми стѡгѡ Феѡдѡсѣя. ѡ жѣ тогѡ вѣдѣвѣ, ѡ рѡдѡсти прѣтѣкѣ, падохѣ на нѡзѣ ѣгѡ, ѡ поклонѣхѣлѣ ѣмѡ до лицѡ землѣи. ѡнѣже возѣтѡвѣвѣ, ѣлѡговѣ мѣ, и глѡ мнѣ²⁸⁴⁴: дѡбрѣ прѣидѣ вѣртѣ ѡ сѣдѣ Нѣфонѣтѣ, ѡвѣлѣ ѣдѣши ѣ намѣи неразлѡчнѡ. Дѣржѡше же ѣ рѡцѣ своѣи свѣтѡкѣ, ѣгѡже ѣгдѡ просѣхѣ, ѣдадѣ мнѣ. ѡ жѣ разгнѣ прочѣтѡхѣ, ѡ вѣстѣ напѣлѡсѡ ѣ началѣ тѡкѡ: **Ѣ ѡ жѣ и дѣти ѣже мнѣ далѣ ѣтѣ бѣгѣ**²⁸⁴⁵. Ѣмѡ вѣдѣнѣю вѣвѣшѣ, ѡ жѣ [рѣчѣ Блѣженнѣи Нѣфѡтѣ] ѡвѣ вѣ ѣ вѣтѣ: ѡ нѣтѣ вѣлѣмѣ ѣкѡ ѣлѣ вѡлѣзнѣ поѣщѣнѣи ѡ Блѣ ѣтѣ.

И тѡкѡ поѡлѣвѣ тѣрнѡдѣлѣтѣ днѣи, ѡрѣпѣ ѣ мѣромѣ ѡ Глѣ. Мѡца Априлѣлѣ вѣ ѡ днѣ, свѣтлѣ Нлѣ ѣ сѡвѡтѣ²⁸⁴⁶. И положѣно вѣстѣ Тѣло ѣгѡ чѣнѡ ѣ Пѣцѣрѣ Прѣнагѡ Феѡдѡсѣя²⁸⁴⁷, дѡхѡмѣ ѣтѣлѣмѣ дѡронменѣтѣи Прѣнагѣмѣ прѣдѣтѡнтѣ Пѣтѡлѣ Влѣки Хлѣ. ѡдѣже неразлѡчнѡ наслаждѡющѣлѣ неизрѣченнѣи Нѣнѣи красѡтѣ, ѡ ѡ нѡгѣ чѡдѣхѣ своѣи ѣдѣи да помѡлѣтѣлѣ, ѡ похѡлѡлѣтѣлѣ кѡпнѡ глѡщѣ: Ѣ мѣи ѡдѣти ѣже далѣ ѣтѣ намѣ Бѣгѣ. Ѣмѡжѣ вѣ Тѣци нераздѣлѣимѡи хѡвалѣмомѣ, Ѣѡцѣ кѡпнѡ ѡ снѣ ѡ стѡмѣ Длѣ, подоѣлѣтѣ вѣлѣкѡлѣ слѡба чѣртѣ ѡ поклонѣнѣи, нѣтѣ ѡ прѣсѡ ѡ вѣ вѣзѡконѣчнѣлѣ вѣѣки, ѡминѣ.

Стишний пролог

Вѣ тѣ днѣ прѣнагѡ ѡца нѣше Нѣфанѣтѣ еѣпа новѡгѡрѡсѣкѡгѡ²⁸⁴⁸:

²⁸⁴³ Про мѣсѣя, пов'язанѣ з прп. Никѡлою у Лаврѣ див. Коментар 89.

²⁸⁴⁴ На берегах: ѣвѣлѣ ѣ жѣ прѣ Феѡ: ѡвѣщѡлѣлѣ мѣртѡ сѣ ѡвѡи.

²⁸⁴⁵ На берегах: Нлѣ: ѡ (Іс 8:18); На берегах: Сѡр: ѣ (Євр 2:13).

²⁸⁴⁶ На берегах: прѣтѡвлѣлѣ вѣ лѣ: ѡ ѡвѣщѡхѣ. ѡ рѡцѣи ѡ положѣ ѣ Пѣцѣрѣ прѣ Феѡсѣ. Див. Коментар 266.

²⁸⁴⁷ Див. Коментар 267.

²⁸⁴⁸ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першѡи чѡртѣ XVII ст. з Дѡбрѡмѣльскѡгѡ монастиря.

Лжєнный Нифантъ. бѣ ѡубо чрзнѣцъ печѣрскаго монастырѧ²⁸⁴⁹. чѣбѣ стѣѣ ѡца житію
рєбнѡу ж. и за многѡу егѡ добродѣтѣ. портабленъ бѣ еппѣ новѣгородѣ²⁸⁵⁰. и бѣ вєлію
вѣрѡ имѣѧ и любѡ. къ прѣтѣи еци. и къ прѣпєныѣ ѡцѣ печѣрскѣи. антонію и дєсѣію. лєіє
же слышѧ іако сѡтѣ вѣселєнѣкаго патрїарха в роуію и дѣ. Константїнѣ мѣтрополї²⁸⁵¹.
радостнѣ же дхѡвныѧ исполнїѧ. помыслї бѣ сєвѣ, іако дѧ сѡкоѣ сѣвєршїи. вѣ домѡу
присѣтѣи есѡудѣ. и прѣпєныѣ поклоннѣѧ. и ѡ стѣлѣ елѣвнїє прїимѣ. и такобїа рѧ винѣ прїдѣ къ
грѡу кїєвоу. в лѣтѡхъ хѣдѣ. и прєвєбѣѡущнѣ емоу. и сѡждѣѡущнѣ мѣтрополїтѧ прїшєствїѣ. елѣше
бѡ емоу вѣдомо. іако и звѣстѣно ѡ црѣтвѡѡущаго грѡу, и дѣ мѣтрополї. тѡгда клї мѣтрополї
стѣлѣ стѣльскїи прїѣ. не патрїаршїи елѣвнїє црѣградѧ. сєгѡ елжєннаго еппѧ нїфантѧ принѡужѣше
клї слѡужїтнѣ сѣ собѡю. сѡнѣ глѣше емоу. не прїѧ еи елѣвнїа ѡ вєселєнѣкаго патрїарха црѣградѧ²⁸⁵².
За сїѣ не хоцѡу слѡужїтнѣ сѣ собѡю. нї вѣспомнѣтнѣ чєкѣ вѣ стѣѣ

\Арк. 193\

слѡубѣ. нѡ помнѣѡу патрїарха црѣградѧ. клїмоу вєлїи принѡудѣѡущнѣ егѡ наѡучѣѡущнѣ на нѣ кнѣзѧ
и зѧслабѧ. и своѡ побѡннїкнѣ. и не вѣзѡмѡ емоу сѧлѣ сѣтворїтнѣ ничѣѡ. патрїархѣ црѣградѧ слышѧ
іа ѡ нѣ. прїелѧ к ѣмоу поглѣнїѣ. и цѣ елжѧ егѡ, сѡ вєлїчєствѣ раѡума егѡ. и крѣпѡ. и причнѣлѧ
егѡ къ прѣнї стѣи. и же тѣвѣрдо сѡ правѡслѡбїи стѣбшїи. сѡнѣ патрїаршѣ написѣнїє прочѣ, и сѣбло
вєлїи крѣпѡртїю сєкѣ ѡртѣвѣждѣше²⁸⁵³. любѡвѣ имѣстѧ сѣ кнѣ стѡслабѡ. сѡлѡвнїчѣ. бѣ бѡ прѣдѣ
тѡгѡ стѡглѧ стѣдѣѣ бѣ новѣ гѡродѣ²⁸⁵⁴. бѣвѣш жѣ емоу елжєннѡму еппѣ нїфонтѡу. вѣ стѡ
печѣрскѡ монастырї. вєлію же вѣроу имѣѧ къ прѣпєныѣ. іакоже прѣждѣ рєчєннѡ ѣ. не по мнѡсѣѣ
же врѣмєннїи портнїжѣ егѡ бѡлєзнѣ. дївнѡ же вїдєнїє повѣдѧ. прѣждѣ бѡлєзнї своѣѧ трїмнї днѣмнї.
прїшєшємоу рєчѣ сѣ заѡрнї. и мѧло сѡпочнѣѡущнѣ. лєіѣ бѣ тѡнѡ сѡнѣ сѣвєдєнъ бѣ. и еѣ сѡвѣрѣтѡѣѧ
вѣ цѣквнѣ печѣрскѡнѣ. на стѡшннѣ мѣстѣ²⁸⁵⁵. и млѧцѡумнїѧ мнѡгѡ сѣ слєзѧмнї прѣтѣи еци.
дѧ бѣ вїдѣѣ прѣпєнаго ѡца дєсѣіѧ. и сѣвєрѡѡущнїѧ мнѡгнѣ брѣтїѧ вѣ црѣкѡ. и прїстѡупнѣ еднїчѣ
от брѧ и рєчѣ мнї. хоцѣшїи вїдѣѣтнѣ прѣпєнаго ѡца нѧшєго дєсѣіѧ. мнѣ же ѡвѣщѣѡвѣш жѣ. сѣбло
желѣю. іацѣ

2849 Див. Коментар 278.

2850 Див. Коментар 279.

2851 Див. Додаток 20.

2852 Див. Коментарі 268, 269, 270.

2853 Див. Коментар 271.

2854 Див. Коментар 272.

2855 Про мїсцѧ, пов'язанї з прп. Нїколоу у Лаврї див. Коментар 89.

\Арк. 193 зб.\

взъзмоно ѿрѣтъ покажи ми ѿго. и поѣ ма и въведе въ солѣа. и тамо показѣ ми прѣнаго ѿца
дѣсѣна. азъ видѣ стго. и ѿ радостн притѣ па на носѣ ѿго. и полонил до земли. съи же
въстави ма. и нача блгословити. и съблѣ ма ржкѣма своима. нача любѣнѣ любезѣти ма. и
рече дѣрѣ прѣнде ерѣте и снѣу нифонтѣ. ѿелѣ еудешн с нами неразлѣно. и дрѣжѣцѣ прѣнагоу
в рѣцѣ своѣи свѣтѣ. мнѣ же прожѣцѣ ѿго. и ѣко въда ми. и рагноу и прѣто. и блше въ не
написано. въ началѣ снѣе. ѿ а и дѣти ѣже ми ѿрѣтъ да еѣ. и ѿтолѣ вънеуѣ. и ннѣ въ ѣко
ѣа колѣн потѣшенѣ бѣ ѿ бѣ. и колѣбшѣ же емѣ гѣ днѣи. и како оупѣ съ мѣрѣ. мѣа апрѣлѣа
въ и. свѣтѣлѣа нлн²⁸⁵⁶. и положѣнѣ бѣ чѣно въ пецѣрѣ дѣсѣнѣвѣ²⁸⁵⁷. и ко любѣномоу прѣнде.
ѣкоже събѣцѣлѣа емѣу дѣсѣнѣ прѣнаи. въкоупѣ блѣцѣ хѣу прѣтоѣце. наслѣдѣоцѣеа сънѣ
нензрѣнѣ краѣо. съ на молѣцѣеа съ своѣ чадѣ.

\Арк. 109 зб.\

Въ тѣ днѣ прѣнаго ѿца нашего Нифонта еѣпа. Новогорѣскаго²⁸⁵⁸

\Арк. 110\

Плѣженнѣи нифонтѣ. бѣ оубѣ чрѣнѣцѣ печѣрскаго монарѣтѣрѣ²⁸⁵⁹. чѣ стѣ ѿца жнѣгѣо
рѣбноуа, и за многѣо ѿго добродѣтѣ поѣтабленѣ бѣ еѣпѣ новѣгородѣ²⁸⁶⁰. и еѣ блѣно
вѣрѣ и любѣвь имѣѣа къ прѣтѣнѣ еѣи. и къ прѣнѣи съцѣмѣ печѣрскѣи, анѣтонѣи и дѣсѣнѣ,
абѣ же слѣшавѣ ѣко ѿ бѣелѣнскѣ паѣрѣарѣа в рѣнѣи и дѣтѣ корѣтѣлѣтнѣ мнѣрополнѣ²⁸⁶¹.
радѣстнѣ же дѣхѣнѣи исплѣнѣа. помѣли въ сеѣѣ, ѣко да ѿбоѣ съвѣршнѣ. въ домѣ
прѣтѣлѣа еждѣ. и прѣнѣи поклѣнитѣсѣ. и ѿ стѣлѣ блвенѣе прѣнѣе. и чѣковѣи рѣднѣ вѣнѣи прѣнде
къ градѣу кѣевѣ. в лѣхѣхѣдѣ. и пребывѣоци емѣ и ѿжнѣдѣоци мнѣрополнѣа прѣнѣеѣтѣе. еѣ блше
ѣо емѣу вѣдомо ѣко и звѣстѣно ѿ цѣрѣтѣвоуѣцѣа града, и дѣтѣ мнѣрополнѣа. тоѣа клн мнѣрополнѣ
стѣоль стѣлѣскѣи прѣнѣ, не паѣрѣарѣшн блвенѣе цѣрѣградѣ²⁸⁶². еѣго блжнѣ еѣпа нифонтѣа прннѣужашѣ
клн слѣжнѣтѣ съ собоѣ, сънѣ глѣшѣ емѣу. не прѣлѣ еѣн блвенѣа ѿ стѣго бѣелѣнскаго паѣрѣарѣа
цѣрѣградѣ. клнѣмоу блѣн прннѣжѣоцѣу ѿго. наѣучѣоцѣоу нанѣ князѣ и зѣслаба и своѣ побѣрннѣи,

²⁸⁵⁶ Див. Коментар 266.

²⁸⁵⁷ Див. Коментар 267.

²⁸⁵⁸ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середины XVI ст. із Святооноуфрѣвського монастиря у Львові.

²⁸⁵⁹ Див. Коментар 278.

²⁸⁶⁰ Див. Коментар 279.

²⁸⁶¹ Див. Додаток 20.

²⁸⁶² Див. Коментарі 268, 260, 270.

и не възможє ємоу злѣ сътворити ничтѣже. патрїархѣ же цр҃квѣ града слышѣ ѡже ѡ немѣ приєла кз немѣ посланїе. и҃це

Арк. 1103в

бл҃жѣ єгѡ сѡ величїе ст҃вѣ разжма єгѡ и крѣпѡстїи. и прїичїтаѣ єгѡ кз прѣжнїи ст҃вѣ, и҃же твєрдѣ сѡ правѡславїи ст҃л҃шии, сѡнѣ патрїарше написанїе прочѣ. и ст҃ло велѣмї крѣпортїю себѣ оутвєржаше²⁸⁶³. любѡв же имѣста съ князѣ свѣтславѡ сѡлговичѣ, вѣ бѡ прѣжѣ того свѣслава ст҃дїлѣ в новїи гѡродѣ²⁸⁶⁴ бѣвшѣ же ємоу бл҃жєніоמוу єппѣ нїфонтѣ, вѣ ст҃ѡ печєрѣкѡ мѡнархїи. велѣнѣ вѣроу имѣѣ кз прѣнѣи. ѡкоже прѣжеречєноѣ. не помнозѣ же врѣмєнї портиже єгѡ колѣзнѣ. дивнѡ же вїдєнїе повѣдѣ. прѣ колѣзнї своѣѣ трємї днѣмї. прїишѣ мї рече съ зѡурнї. и мало сѡпочїваюцїю. ѡбїѣ к тѡнокѣ сонѣ съведєнѣ бѣи, и сѣ сѡрѣтѡѣѣ вѣ цр҃квї печєрѣкѡи. на свѣтошинѣ мѣртѣ²⁸⁶⁵. и молѣщїи мѣл мнѡгѣ братїамѣ вѣ цр҃квѣ. и прїстѣпївѣ єдїнѣ брѣ и рече мї. хѡщєши лї вїдѣтї прѣнѣ сѡца нашегѡ Дѣсѣиѣ. мнѣ же ѡвѣщавшю ст҃ло желѣнѣ. ѡце възможнѡ тї є покѡжнї мнѣ єго, и пої мѣ и вєдѣ вѣ сѡлтѣрѣ. и тѣмо покѡза мнѣ ст҃гѡ сѡца Дѣсѣиѣ. ѡз же вїдѣ прѣнѣгѡ. и ѡ рѣдѡртї прїтєкѣ пѣ на нозѣ єгѡ. и поклонїѣ до зємлѣ. ѡн же възстѣлѣ мѣ. и начѣ бл҃вити, и сѡбїѣт мѣ рѣкѣма своїма. нача любєзнѣ лѡбєзѣтї мѣ. и рече доврѣ прїидѣ вратѣ

Арк. 111

и єноу нїфонтѣ, ѡвѣлѣ єждєшїи сѣ нѣмї неразл҃чно. и дрѣжациѣ прѣнѣомѣ вѣ роуцѣ своєи свѣтѡкѣ. мнѣ же проєлѣцїю єго. и ѡко въздамї. и разгнѣ и прочтѣ. и бѣше вѣ нѣ написанѡ. вѣ начѣлѣ и҃це. сѣ ѡзѣ и҃дѣтї ѡже мнѣ далѣ єртѣ вѣ, и ѡтолѣ въззєнѣ. и нїнѣ вѣ ѡко єѣ колѣзнѣ порѣщїнїемнѣ ѡ бѣ. и бѡлѣвшѣ же ємѣ. гї днїи. и тако оупѣ съ мїрѡм. мѣдѣ ѡпрѣ вѣ и. свѣтлѣѣ нѣлї²⁸⁶⁶. и положєнѣ бѣ ч҃тно вѣ пєцѣрѣ Дѣсѣевѣ²⁸⁶⁷, и ко любїмомѣ прїидѣ, ѡкоже сѡвѣщавѣ ємѣ Дѣсѣиѣ прѣнѣи. вѣкжпѣ вѣцѣ хѡу прѣстѡѡцїє. наєлѣждѣѡщємѣ нєизрѣнѣи ѡнѣ бнѣ крѣгѡ сѡ нѣ молѣщємѣ сѡ свої чадѣ

Новгородське житїє свт. Нифонта²⁸⁶⁸

Мѣсѣца апрїлїѣ вѣ П дєнѣ.

²⁸⁶³ Див. Коментар 271.

²⁸⁶⁴ Див. Коментар 272.

²⁸⁶⁵ Про мїсѣя, повѣзанї з прп. Никѡлоу у Лаврї див. Коментар 89.

²⁸⁶⁶ Див. Коментар 266.

²⁸⁶⁷ Див. Коментар 267.

²⁸⁶⁸ Публїкуєтѣ за: (Памятники старинной русской литературы 1862, Т. 3-4, 1-9).

Житіе преподобнаго отца нашего Нифонта, бывша въ пощеніи въ велицѣи лавры Киевскія пещеры, въ начальствѣ преподобныхъ отецъ Антонія и Θεодосія, посемъ бывша епископомъ въ Великомъ Новѣградѣ и достойно памяти исправивша дѣла. Списано священноинокомъ Варламомъ, смиреннымъ мнихомъ.

Благослови, отче

Благословенъ Богъ Отецъ вседержитель, творецъ небу и земли, видимымъ же всѣмъ и невидимымъ. Благословенъ единачадный Сынъ Слово Божіе, безначале иже отъ Отца родися Богъ, отъ Отца премудрость, всѣхъ составленіе содержай и сила всея твари сотворша. Благословенъ параклитъ святыи и животворящій Духъ, отъ Отца исходяи и Сыномъ являемъ человекомъ, всесоставная единасушная святая Троице, Отецъ и Сынъ и святыи Духъ, содержавная славою, собствомъ, царство неискоренимое, безначальное естество, владычне достоинство, естественная благостыни!

Въ Троицы единый Богъ, содѣтель и содержитель и промысленникъ всѣхъ, дая просящему мудрость и разумъ, не презря согрѣшившаго, но положи во спасеніе покаяніе, егоже поють небесныя силы и славятъ воинства аггелъ, того убо преблагаго и премилостиваго Бога благодарствуя и азъ недостойный и худый во всѣхъ мнѣхъ священноинокъ Варлааміе, аще нѣсмъ достоинъ на славословіе, того благостыня, тому и приношу исповѣданіе и велелѣпоту и молюся оуслышати мя, въ онъже день аще призову тя, яко дати ми слово ко отверженію устъ моихъ, яко да исповѣмъ слово добродѣтели, пользы душевныя исполнено; воистинну бо того достойно благословити и молитися емоу непрестанно и призывать на помощь, сошедшимся вамъ въ память святаго великаго отца, яже о немъ нынѣ списаніе впереди да глаголется, Нифонта реку, бывшаго въ велицѣи лавры Печерскія божественныхъ отецъ Антонія и Θεодосія ангельскимъ житіемъ и пребываніемъ, пришедша и посемъ священія столпъ украсивша Великаго Новаграда, многи же души спасше и Богоу приведша, и равноапостольскую благодать пріимша отъ Бога, и проповѣда во всемъ мирѣ слово истинно, исправляше вѣру святаы Троицы. Понеже Божій даръ человекомъ даровася сей отецъ нашъ, воистинну святыи великіи Нифонтъ, преже созданія его, иже въ оутробѣ матерна избранъ бѣ Богомъ вышнимъ и преже роженія своего освященъ бѣ Духомъ святымъ на великіи престолъ Великому Новоуграду, пасти стадо христоименитое словесныхъ овецъ новокрещеныхъ людей яко и житія иноческаго оуставъ емоу имѣти и священія истинаго образъ праведный емоу хранити.

Аще боле есть силы моя начатокъ положихъ житія святаго великаго отца Нифонта, но оубо нѣчто зачнетъ ми честная и милостивая она душа, многогрѣшному и недостойному своему рабоу, таковаго бисера во уста своя скверная прияти ми, или во умъ свой скудный вмѣстити. Овому же оуразумлено будетъ, разумѣйте же вси душеполезнаго сего житія послуши, ничтоже еже къ силѣ недостаточествующа. Аще болѣ къ достоянію недостаточествую, подобаетъ же мало бывше слово приведша, яко отъ нѣкоеа таковыи великіи сей моужь благочестноу и святоу и милостиву родителю

рождься; в о имени же отца его, такоже и матери, въ повѣстехъ нигдѣже писаніе не объяви, иже многа лѣта прешла соуть до написанія сего, иже въ первая лѣта его не написана быша о имени родителейъ его. И сего не свѣмы писанію предати, но токмо вѣмы, яко отъ благочестноу родителю и святоу рождься сей великій отрокъ.

Бяху же благочестніи родителіе святаго отрока отъ великаго и столнаго града Києва, отъ окрестныхъ мѣсть града того, во благочестіи живуще и много милостыню отъ своего имѣнія дающе церквамъ Божиимъ и причетникомъ церковнымъ, и трапезы имъ оустраяше въ домоу своемъ, в оучрежаше доводне сей моужь благочестивый и съ соупругою своею многажды; такоже нищихъ в странныхъ и маломощныхъ миловаше, и трапезу имъ поставляше множицею, и тако творяхоу родителі блаженнаго отрока и до исхода души своя еже отъ тѣлеси; и паки всегда хождаху въ церковь Божию ближняго мѣста веси тоя родителіе же блаженніи они, и моляху Бога и пречистую Богородицу со многими слезами, чтобо имъ послалъ Богъ плодъ чревныи, понеже бо безчадни бяху они. И оуслыша Богъ чистую молитвою ихъ, и дастъ имъ плодъ чревоу моужескіи полъ, сего блаженнаго отрока, о немже намъ повѣсть впереди предлежитъ, якоже древле пророка Самойла. И абіе рождшуся семоу великому отроку отъ таковоу родителю благочестноу, понеже Богъ не презри молитвы родителейъ онѣхъ и дастъ имъ плодъ чрева о милостыни ихъ ради многи и чистоты я добраго ихъ житія иже къ Богу, и тако родителіе великою радостію и желаніемъ сердечнымъ принесоша отрока въ церковь Божию, иже близъ домоу ихъ, идѣже и молебныя глаголы възсылахоу къ Богу, и тоу крестиша и во имя Отца и Сына и святаго Духа, во единосуцноую и нераздѣлимую Троицоу, и нарекоша имя ему въ святомъ крещеніи Никита²⁸⁶⁹. И о семъ бысть радость велика въ домоу родителейъ онѣхъ о рожденіи блаженнаго отрока, и милостыня бѣше многа, оучреженіе въ той день прозвитеромъ и причетникомъ церковнымъ, и сосѣдомъ и нищимъ. Якоже древле Іоакима и Анноу оуслыша Богъ паче надежа и неплодная има ложесна разверзе и дастъ имъ плодъ чревоу пречистую Дѣву Богородицоу Марію, иже породила намъ Господа нашего Іисуса Христа, спасителя всему миру, спасша насъ отъ прелести діаволя; такоже и сего святаго отрока родителейъ не презрѣ Богъ моленія ихъ, и милостыня ихъ ради и добрыхъ дѣлъ дастъ имъ плодъ чрева. И о семъ вси славяху Бога и пречистую Богородицу, и отхождаху въ дома своя.

И по семъ отроку оному устрабившуся мало нѣчто возрастомъ, и вданъ бываетъ родительми своими оучитіся божественнымъ книгамъ. И абіе вскорѣ никако извыкшу книжное ученіе, и нимало исхожаше съ сверстники своими на игры дѣтскія, но паче прилежаше къ церкви Божіи и въ сласть почиташе божественная писанія, и внимаше оумомъ еже спастися в въ разумъ истинный пріити и преставити чиста предъ Богомъ и предъ святыми ангелы, и предъ тмы тмамы святыхъ — отъ всѣхъ злыхъ дѣлъ во второе пришествіе Христово. И печашеся блаженный отрокъ о души своей, вещи безсмертнѣй, и ничтоже вмѣняше житіе се, но паче сѣнь и сонъ, или яко цвѣтъ травный вмалѣ является и вскорѣ погибаетъ. И тако блаженный отрокъ Никита отъ того времени

²⁸⁶⁹ Див. Коментар 285.

никакоже печашеся о плоти своей, но врагъ немилостивый бываше плоти своей, и нача воздержатся постомъ и бдѣніемъ и молитвами, в сладкихъ не ясти отнюдъ, но чтяше день архангельский, первой недѣли, сирѣчь понедѣльникъ, такоже и среду, иже въ среду предаша жидове на пропятіе владыку Господа нашего Исуса Христа архиереомъ; такоже святыи добръ чтяше и пятокъ, иже въ пятокъ въ шестый часъ распять бысть Господь отъ жидовъ, волную страсть подъятъ за родъ чловѣчскій, за созданіе свое, оучитель нашъ Христосъ крестъ, копіе, трость, гвоздіе въ честныя и святыя руцѣ свои в нозѣ, такоже и оцетъ со желчию смѣсивъ, напоиша гоуб, на трость привесоша ко устомъ Господнимъ окаяннии ти жидове; Христосъ же, вся сия терпя насъ ради и нашего ради спасенія, сие все понесе на пречистѣй плоти своей, хотя насъ избавите созданіе рукоу своею, отъ работы вражия, иже праотець нашъ Адамъ перевозанный и съ праматерию нашею Еввою заповѣдь Божию преступиша въ рай, прельшени быша отъ злаго діавола зміа, и паки же Христосъ на крестѣ распася и рукописаніе Адамле раздра на древѣ, иже преда Адамъ на собя и на весь родъ свой, и въ то время честною кровію Христовою крестися Адамъ, истекшею исъ честныхъ и со святыхъ его ребръ и съ ногъ Господнихъ; и посемъ самъ Господь нашъ Исусъ Христосъ сниде въ преисподняя страны земли и сокруши адскія верей, и заклепы вѣчныя излома, и самого діавола сатану связа нерѣшимыми оузами желѣзными во вѣки и на вѣки, а Адама же и Евву и вся пророки в праведники, иже отъ вѣка держимыя, изведъ съ собою отъ преисподняго ада, и паки внидоша онн во святыи градъ Іерусалимъ и явишася многимъ по воскресеніи Господни; а нечестивіи же остаха въ преисподнемъ ада тмы мрачныя и несвѣтимыя со діаволомъ и со слугами его. И сие доздѣ. О немъ же слово да глаголется.

Отроку же блаженному Никиты тые три дни хранящоу во всемъ, ядь же баше блаженнаго хлѣбъ и вода, и то въ мѣроу емоу баше. Не оугожаше святыи нимало плоти твоей, но души повиноваше плоть свою, якоже рабыню томяше ю алчбою и жаждею и бдѣніемъ и на земли леганиемъ, и молитва баше во оустѣхъ его всегдашня со слезами сердечными. Аще и въ мирѣ живяше и бѣлыя ризы восяще, но вся емоу баше чловѣчская исправленія.

О ПРЕСТАВЛЕНІИ КЪ БОГОУ РОДИТЕЛЕЙ БЛАЖЕННАГО ОТРОКА

По малѣ же времени родителемъ святаго отрока отшедшимъ отъ соуетнаго житія сего къ Богу въ вѣчный покой, блаженный же отрокъ единъ остася въ домоу родителей своихъ. И тако ихъ сохранивъ и предавъ гробу честнѣ и добръ, оуправивъ но нихъ поминаниемъ и милостынею многою, якоже лѣво бѣ по умершихъ творити, и понеже желаніе велие имѣя отъ оуны версты святыи отрокъ Никита, еж отрещися мира сего соуетнаго и яже въ немъ долоу влекущая мудрованія и обещися во иноческій чинъ и аггельскаго спребыванія, — еже и бысть, — и по семъ родителей своихъ имѣніе раздай нищимъ и маломощнымъ, а ино, еже отъ имѣнія своего, церквамъ Божиимъ, блаженный отрокъ Никита, понеже бо и самъ святыи желаніе быти церковъ святому Духу, еже и бысть, и по семъ самъ отшедь святыи въ Печерскій монастырь Киевскаго мѣста, и тамо паки молитъ игоумена монастыря того со слезами, да острижетъ и во иноческій чинъ. Игоумень же паки повелѣ его пострищи во иноческій чинъ, и абіе постриженъ бысть, и нарекоша имя его

иноческое Нифонтъ²⁸⁷⁰. И добръ предався Богу і игоумену и братіи, и отъ того времени вдасть себе святой на труды дѣломъ тѣлеснымъ, и бдяще по вся ноци во славословіи Божіи, мало сна приімя, и воздержася отъ всѣхъ похотей тѣлесныхъ; въ среду же и въ пятокъ, также и понедѣльникъ, ни единости вкоушаше хлѣба, по въ молитвахъ пребываніе и въ колѣнопоклоненіихъ, также и въ посты четыре постяся и бдя и на земли легая, тѣло свое изнуряя в своиа рукама дѣлая на братію, яко дивитися игоумену и всей братіи смиренію и покоренію, и великому послушанію святаго Нифонта и воздержанію его и бодрости. И тако игоумень и братія велми о немъ прославнста всемилостиваго Бога и пречистую Богородицу, яко такова свѣтилника и свята моужа дарова Богъ Печерскія честныя обители.

О ПОСТАВЛЕНІИ СВЯТАГО ОТЦА НИФОНТА НА ЕПИСКОПІЮ
ВЕЛИКОМОУ НОВОУГРАДОУ, И ВИДѢ СВЯТАГО ѲЕОДОСИЯ
ПЕЧЕРСКАГО ВЪ БОЖЕСТВЕННОМЪ ОТКРОВЕНІИ

Блаженный отецъ Нифонтъ бысть оу черноризецъ Печерскаго иже въ Кіевѣ святаго монастыря, тѣхъ святыхъ Печерскихъ житію ревнуя. И за премногоую его добродѣтель, избравнемъ святаго Духа, по правилному извѣщенію, поставленъ бысть епископомъ Великомоу Новоуградоу, при великомъ князи Новгородцкомъ Всеволодѣ Мстиславичѣ²⁸⁷¹. И добръ пасяше стадо Христова новопросвѣщенное словесныхъ овецъ, и оучаше люди съ прилежаніемъ вѣрѣ Христовѣ и всѣмъ заповѣдемъ Божіимъ. И многія церкви во имя святыхъ поставляше въ Великомъ Новѣградѣ блаженный Нифонтъ, также и монастыри строяше святой со блаженнымъ княземъ Всеволодомъ Мстиславичемъ, нареченнымъ во святомъ крещеніи Гаврииломъ. Посемъ же блаженный князь Всеволодъ преставися въ богохранимомъ градѣ Псковѣ, живѣ едино лѣто, тамо и положены быша честныя его и святаыя мощи, въ церкви святаго великомученика Димитрія Селоуньскаго въ Дамантовѣ стѣны; и паки по лѣтѣхъ многихъ обрѣтены быша святаыя его мощи цѣлы и ничимже вреждены, и пренесены быша въ соборную церковь святаыя Троицы, и тоу положены быша въ предѣлѣ святаго Благовѣщенія пречистѣй Богородици; и тако многа и различна исцѣленія источаютъ отъ всѣхъ недоугъ съ вѣрою приходящимъ даже и до днесь въ память его; но паче же сами чюдеса свидѣтельствуютъ отъ честныя его раки²⁸⁷². — Сіе доздѣ, но на подлежащее взыдемъ о блаженномъ Нифонтѣ, о немже слово да глаголется впрѣдѣ.

И по семъ блаженный Ниѳонтъ въ богохранимѣмъ градѣ Псковѣ созда церковь во имя боголѣпнаго Преображенія Господа Бога и Спаса нашего Іисуса Христа, между двою рекою — Великія рѣки и Малыя Мирожі, во славу Божію; и созда монастырь превеликъ зѣло и честенъ, и оукраси и вельми, и села вдаде многы на оустроеніе монастырю своему, и братію собра многоу на славословіе Божіе. И тоу святой остави во обители боголѣпнаго Преображенія Христова жезлъ свой на воспоминаніе братіи и въ память родомъ грядущимъ (жезлъ же той святаго Нифонта цѣлъ даже и до днесь молитвами его святаыми пребываетъ въ большей церкви святаго Преображенія всѣмъ видимъ), и старѣйшиною имъ игоуменомъ постави единаго отъ братіи честнаго и свята, и

²⁸⁷⁰ Див. Коментар 278.

²⁸⁷¹ Див. Коментар 279.

²⁸⁷² Про житіе та фрагменти щодо свт. Нифонта див. Додаток 22.

все емоу святой преда — строение монастыря своего и попечение еже о паствѣ; а самъ святой Нифонтъ отъиде въ Великій Новѣградъ²⁸⁷³.

И тамо бывшоу емоу на епископїи въ Великомъ Новѣградѣ довольно время, и паки слыша святой, яко отъ вселенскаго патріарха въ Россию иде во градъ Киевъ Константинъ митрополитъ²⁸⁷⁴, и абїе радости духовныя наполнився блаженный епископъ Нифонтъ и помысливъ себѣ, рече, яко «да обое совершоу: во обители пречистыя Печерския боуду и преподобнымъ отцемъ Антонїю и Феодосїю поклонюся» (понеже бо велию вѣроу имѣя святой къ пречистѣй Богородици и къ преподобнымъ отцомъ Антонїю и Феодосїю) «и отъ святителя благословенїе прїмоу». И по семъ таковыя ради вины отъиде святой ко граду Киевоу, въ лѣто 6664. И тако пребывающоу святомоу во градѣ Киевѣ въ Печерскомъ святомъ монастырѣ, ожидаше святой митрополита пришествїя, бѣше бо святомоу отцоу Нифонту вѣдомо, яко извѣстно отъ царствующаго града выиде Константинъ митрополитъ.

Въ то же время Клима митрополитъ²⁸⁷⁵, столпъ святительскїй прїимъ Кїевскїя митрополїи не патріаршимъ благословенїемъ вселенскаго патріарха Царяграда, но своимъ изволенїемъ, и сего блаженнаго Нифонта понуждаше Клима служити съ собою. Святой же Нифонтъ глаголаше емоу: понеже не прїялъ еси, отче, благословенїа отъ святаго вселенскаго патріарха Царяграда, ни воспоминати тебе во святѣй службѣ, во поминаю въ божественнѣй службѣ святаго патріарха Царяграда. И такоже паки Климоу вельми разъярившуся и приноужающоу святаго служити съ собою, и поминати повелѣваше себе въ божественнѣй службѣ, святой епископъ Нифонтъ никакоже не хотя сего сотворити, еже поминати Клима и служити съ нимъ. И за сие тако наоучаше Клима на святаго Нифонта князя Изяслава и своя емоу поборники, яко да сотворятъ святому нѣкое зло за преслушанїе святаго. И паки не возможе Клима митрополитъ съ своими поборники нимало зла святомоу отцоу сотворити, но Божїя благодать храняше его за его праведное страданїе, якоже рече Богоотецъ во словесѣхъ своихъ святой пророкъ и царь Давидъ, глаголя: тїи съпяти быша и падоша — неправеднїи поборники, а святой воста и исправися предъ Богомъ; не пренеможе бо злоба наносимое на святаго никогдаже, и паки воспрїятъ святитель Христовъ Нифонтъ вѣчное наслажденїе со святители во царствїи небеснѣмъ.

Патріархъ же Царяграда, слышавъ яже о святѣмъ Нифонтѣ, наносимую скорбь на святаго отъ Клима митрополита, восхитившаго санъ святительскїй на ся своимъ изволенїемъ, и присла вселенскїй патріархъ Царяграда ко святомоу посланїе, сице рекъ:

ПОСЛАНИЕ²⁸⁷⁶

Святѣмъ Дусѣ сыноу и сослужебннкоу нашего смиренїа радоватися о Господѣ, добромоу пастырю Христова стада словесныхъ овецъ, господиноу епископоу Великаго Новаграда Нифонтоу. Слышахомъ, господине, о твоємъ праведномъ страданїи, иже Бога ради страждеша противоу Клима митрополита, иже безъ нашего благословенїа взялъ на ся Киевскую

²⁸⁷³ Див. Коментар 275.

²⁸⁷⁴ Див. Додаток 20.

²⁸⁷⁵ Див. Коментарі 268, 270.

²⁸⁷⁶ Див. Коментар 271.

митрополію своїмъ изволеніємъ, и ты емоу, честный отче, запрещаючи о таковѣй велицѣй дерзости святительскія и не хочещи, отче, съ нимъ слоужити, ни въ божественнѣй слоужбѣ поминавши его; и много отъ него досажденія злаго и оукоризны претерпѣлъ еси, святче Божіи. И ты, страдалче, и еще терпѣ о правдѣ Бога ради и не пренемогай отъ злаго сего аспіда Клима и отъ его злыхъ совѣтниківъ, и боудеши причтенъ отъ Бога, брате, къ прежнимъ святымъ, иже твердо о православіи пострадавшимъ і иже по тебѣ бывшемъ святителемъ въ Роуской земли, и всѣмъ покажеши образъ терпѣнія своего. Миръ тебѣ, отче, и нашего смиренія, страдалче Христовъ, боуди на тебѣ благословеніе во вѣки, аминь.

Святый же, приимъ патриарше посланіе и прочетъ, и вельми крѣпостию себе утвердивъ на противника Христоваго закону Клима митрополита. И тако блаженный отецъ нашъ Нифонтъ, любовь имѣя велию духовную со княземъ Святославомъ со Олговичемъ (бѣ бо прежде того Святославъ сѣдѣ въ Новѣградѣ), бывшоу же семоу блаженному Ниѳонтоу епископу во святѣмъ Печерскомъ монастырѣ и велию вѣроу имѣя святыя къ преподобнымъ отцемъ Антонію и Ѳеодосію, якоже речено бысть прежде, и абіе не по мнозѣ времени постиже святаго отца Нифонта болѣзнь; оуже бо небесному званію пришедшу. И тако хотяше святый тѣлеснаго союза разрѣшиться и естества отдати долгъ небесному царю и владыцѣ Христоу. И тако преже болѣзни своя за три дня дивно видѣніе видѣ, и всѣмъ тоу повѣда — игоумену и братіи видѣніе оно, глаголя: «Пришедшу ми, рече, отцы святіи, отъ заутрени и мало почившоу, и абіе въ тонокъ сонъ сведенъ быхъ. И се обрѣтохся въ церкви Печерскія пресвятѣй Богородицы честнаго ея Оуспенія, на Святошинѣ мѣстѣ²⁸⁷⁷; и молящу ми ся много со слезами пречистѣй Богородици, да быхъ видѣлъ святаго преподобнаго отца Ѳеодосіа, и паки собирающимся братіямъ многимъ въ церковь святѣй Богородици, и приступивъ во мнѣ единъ братъ и рече ми: хочещи ли видѣти святаго отца Ѳеодосіа? И паки же отвѣщахъ и рекохъ братоу, явившему мнѣ, глагола: зѣло желаю, честный отче, видѣти святаго отца Ѳеодосіа; аще ти есть ношно, покажи ми его. И паки поимъ на старецъ онъ, и введе мя во сватыи олтарь, и тамо показа ми святаго отца Ѳеодосіа. Азъ же смиренный, мніи епископъ Ниѳонтъ, видѣхъ преподобнаго, и отъ радости, притекъ, падохъ на нозѣ его и поклонихся святому до земли. Сватыи же Ѳеодосіи востави мя отъ земли и нача благословити, и обымъ мя святыма своима роукама отецъ Ѳеодосіе, и нача любезно лобызати и рече ми: добрѣ, прииди, отче господине пречестным и сыну Ниѳонте, и отселѣ боудеши съ нами неразлучно. И тако держащоу преподобному Ѳеодосію въ руцѣ своей свитокъ, и мнѣ же просящу его, яко вда ми; и разгноухъ свитокъ онъ и прочтохъ. Бяше же въ немъ написано въ началѣ сице: се азъ и дѣти, аже ни есть даль Богъ. И въ той часъ возбноухъ, и не видѣхъ никогоже. И нынѣ, отцы святіи, вѣмъ, яко сия болѣзнь — посѣщеніе ни отъ Бога бысть».

О ПРЕСТАВЛЕНІИ СВЯТАГО ОТЦА НИФОНТА

И по сихъ блаженный отецъ нашъ Нифонтъ епископъ нача тѣломъ изнемогати, иже душею крѣпкіи, духъ же восхотѣ къ желаемому Христоу преди послати. И тако болѣвшу блаженному отцоу епископу Ниѳонтоу въ

²⁸⁷⁷ Про місця, пов'язані з прп. Николею у Лаврі див. Коментар 89.

Печерскомъ монастырѣ 13 дней, і абие святыє, причастився на честный исходъ души своея честномуу и святоноу тѣлоу и крови Христа Бога, и тако всѣмъ миръ давъ и благословеніе игоуменоу и братіи, и отъ нихъ взя благословеніе и миръ. И начать, на образъ Господа нашего Іисуса Христа взирая, и молити со слезами, глаголя:

МОЛИТВА

Ио обаче молю ти ся, владыко мой Іисусе Христе, милостивъ боуди души моей, да не оусрящутъ ея противъныхъ лукавство, но да пріимуть ю ангели твои, проводятъ ю отъ темныхъ мытарствъ, и приводяще ю къ твоего милосердія свѣтоу.

И сие изрекъ, крестнымъ знаменіемъ знаменався, и глаголя: Господи, въ руцѣ твои предаю душу мою. И тако оупе съ миромъ, мѣсяца апрѣля въ иі день, на свѣтлыя недѣли въ субботоу²⁸⁷⁸. Пасъ же святыи Нифонтъ церковь Божию въ Великомъ Новѣградѣ лѣта 25 и осмь мѣсяць. И положено бысть честное и святое тѣло отца въ пещерѣ Ѳеодосіевѣ²⁸⁷⁹. Бысть же святыи средній тѣломъ, брадоу же имѣя продолгоу не велми и не широкоу, тьмяноу, вполсѣдоу, свилася на четверо. И по семъ паки отъ раки честныя святаго много чюдеса и различна бывають вѣрнымъ даже и до сего дни, молитвами его святыми. И тако къ любимому отцоу прииде, якоже обѣщася емоу Ѳеодосіе преподобный, вкоупѣ владыцѣ Христоу предстояще и наслаждающеся неизреченныхъ онѣхъ небесныхъ красотъ и о васъ молящеса, своихъ чадѣхъ. Сичевы чюдніи моужи въ томъ святомъ Печерскомъ монастырѣ быша, иже мнози отъ нихъ апостоломъ сопрічастницы быша и престоломъ ихъ намѣстницы; понеже бо сей блаженный отецъ нашъ чудотворецъ Нифонтъ епископъ многи церкви Христовы во имя святыхъ оустрои, и монастыри въ Великомъ Новѣградѣ и по мѣстомъ, и многа чюдеса сотвори о Христѣ въ животѣ своемъ, и отиде отъ житія сего соуетнаго и плача достойнаго въ вѣчный покой и въ непроходимую и неизреченную радость, и преселися ко святымъ, иже отъ вѣка оугождшимъ Богоу, и тамо любимыхъ своихъ отецъ Печерскихъ Антонія и Ѳеодосія обрѣтъ и съ ними водворился еси въ небесныхъ селѣхъ, и нынѣ со всѣми святыми молять непрестанно о православномъ и христоролюбивомъ цари и великомъ князѣ, имярекъ²⁸⁸⁰, самодержцы всеа Русіи Великія, и о всѣхъ благовѣрныхъ князѣхъ и о воехъ ихъ, иже Рускою землею пекущихся, и о всѣхъ православныхъ христианѣхъ, иже даровати на враги, на невидимыя и видимыя, побѣдоу, на бесерменство и латинство и на вся иновѣрныя языки, иже блоудящихъ отъ истинныя вѣры христіанскія и не пріимшихъ святаго крещенія во единосоущную и нераздѣлимую Троицу, и не почитающихъ Господа Бога и Спаса вашего Іисуса Христа, единосоущна и сопрестолна и нераздѣлна Отцу и Святому Духоу и сѣдяще одесную Отца со единосушнымъ и животворящимъ Духомъ Святымъ. И паки пріити имать второе на землю Господь нашъ Іисусъ Христосъ съ пречистою Богородицею, матерію своею, и со Предтечею, и со святыми апостолы и со всѣми небесными силами соудити живымъ и мертвымъ и

²⁸⁷⁸ Див. Коментар 266.

²⁸⁷⁹ Див. Коментар 267.

²⁸⁸⁰ Див. Коментар 289.

воздати комуждо по дѣломъ его, праведнымъ — животь вѣчный, а грѣшнымъ — моужу безконечную, ейже конца не имущій во вѣки.

ПОХВАЛА СЯТИТЕЛЮ ХРИСТОВУ НИФОНТОУ,
ЕПИСКОПУ НОВГОРОДЦКОМОУ

Ты же, пречестный отце, святителю Христовъ прекрасный Нифонте, избѣжалъ еси темныхъ и лоукавыхъ духовъ мытарствія добродѣтельнымъ житіемъ и добрымъ изволеніемъ и страданіемъ праведнымъ отъ злаго аспида Клима, митрополита Киевскаго, и добрѣ, отче, преплылъ еси, яко въ бури носимъ, море житія сего, лютаго миродержца непостоянную поучиноу, и побѣдилъ еси полки темныхъ бѣсовъ, и дошелъ еси, честный отче, святче божіи, горняго Іерусалима, идѣже Отець и Сынъ и Святый Духъ і идѣже святыхъ отецъ ликове водворяются и праведныхъ дуси веселятся, и тамо наслаждаются неизреченныя радости царя царствующимъ владыки Христа, идѣже око не видѣ, ниже оухо слыша, ни на сердце челоуку възде, яже оуготова Богъ любящимъ его и творящимъ волю его и хранящимъ заповѣди любящимъ. Ты же, святителю Христовъ Нифонте, вся заповѣди Божия дѣлы добрыми сохранилъ еси и со всѣми святители въ горнемъ Сионѣ водворился еси въ неизреченнѣй радости, идѣже всѣмъ веселящимся есть жилище.

И нынѣ, святителю Христовъ, оугодниче Нифонте, како тя похвалимъ, или кими похвалными вѣнцы вѣнчаимъ верхъ твоя добродѣтели, или которыми похвалами почтемъ мы, смиреиніи и недостойніи раби твои? Понеже бо хвалоу приялъ еси и вѣнецъ терпѣнія побѣды отъ вседержителя Бога. Хвалить бо Римъ великій и со окрестными грады Петра и Павла, иже просвѣтиша святымъ крещеніемъ иновѣрныя языки и наоучиша вѣровати ихъ во единосущную и нераздѣлимую Троицу. А Иоанна Богослова, дѣвственника и наперстянка Христова, Ефесъ градъ великій и Патмоскій островъ и вся страна Асійская похвалными пѣснями почитаетъ, яко много капища бѣсовскія сокрушившаго силою Іисуса Христа, Сына Божія, и наоучи(в)ша вѣровати многи языки Отцоу и Сыноу и Святому Духоу, во единосущную и нераздѣлимую Троицу, и во вся концы вселенныя яко громъ възгремѣлъ еси: искони бѣ Слово и Слово бѣ къ своему родитетю; таже и прочее. Марка же великая Александрия хвалить, яко многи церкви во славу Христову создавшаго и епископы и попы и діаконы освятившаго, и люди наоучившаго вѣровати во Христа. Также хвалить и Лоуку градъ Аньтиохія и со окрестными грады и весми, яко врача хитростію искуснѣйша, и многа исцѣленія цѣлбы творяща челоукомъ о Іисусовѣ имена во славоу Христовоу, и написавъ часть божественнаго евангелія болѣ инѣхъ евангелистъ, и Дѣянія Апостольска сложивъ къ нѣкому Теофилу князю, и во дни Траиана царя безбожнаго собравъ христіанъ множество моужей и женъ и младенецъ на мѣсто нѣкое, отъ града яко три поприща, идѣже себѣ святый мѣсто оуготова, и поучивъ ихъ о пользѣ душевнѣй и о возданіи боудущихъ и вѣчныхъ благъ отъ Господа нашего Іисуса Христа, иже воздасть комуждо по дѣломъ его, и тако оуспе съ миромъ и погребенъ бысть вѣрными на мѣстѣ томъ. Также хвалить и Греческая земля царя Константина съ матерію Еленою, равноапостольское дѣло сотвори(в)ша, и крестъ Христовъ и копіе и гвоздие обрѣтша. И градъ же Кіевъ и вся Руская земля великаго князя Владиміра похваляетъ; сей же Владиміръ просвѣтилъ бяше Роускую землю святымъ крещеніемъ. Московская же земля Петра митрополита, иже во ученіи

превеликаго. Ростовская же — святителя своего Леонтія епископа, сокрушившаго капища идольская и породившаго люди Ростовский божественнымъ крещеніемъ. Псковская земля оублажаетъ своихъ чудотворцевъ, великаго князя Всеволода Мстиславича, нареченнаго во святомъ крещеніи Гавріила, и преподобныхъ отецъ Еѳросина и (с)постника его Савоу, Крыпецкія обители начальника, иже во мнозѣхъ и различныхъ чудесѣхъ і исцѣленіи просиявши, такоже и нынѣ творять непрестанно отъ честныхъ и святыхъ своихъ ковчеговъ, идѣже лежатъ святыя ихъ мощи; въ житияхъ ихъ святыхъ свидѣтельствуеть о чудотвореніи ихъ. О пречистнѣйшии святителю Христовъ Ниѳонте! тебе же хвалить Великій Новѣградъ и вся земля Новгородцкая и Псковская, епископа своего, нелѣнностнаго во оученіяхъ и крѣпкаго въ терпѣніи, и многи души спасша добродѣтельнымъ своимъ оученіемъ и ко Христу приведшаго, и церковь Божию просвѣтившаго, и отъ ересей соблюлъ еси непоколебимоу и немятежноу.

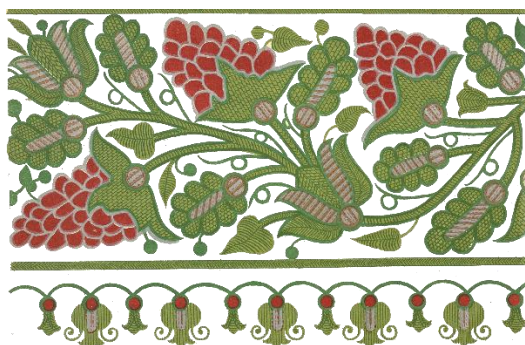
Земля же Киевская и священныхъ множества и Печерская обитель, въ нейже сподобился еси яремъ Христовъ прияти, и стада иночестіи и твоя ограды иноцы, юже составилъ еси во градѣ Псковѣ надъ Мирожю рѣкою, вси тебе духовными пѣснми воспѣвають, и похваляюще, глаголють:

Радоуйся, отца благочестива и матери благоговѣйны и доброплодны вѣтвь. Радоуйся, отче Ниѳонте, иже измлада Христа возлюбилъ еси и пречистоую Богородицу, ейже и слоужитель бысть. Радоуйся, отче Ниѳонте, иже въ Печерскія обители всѣмъ на оустѣхъ былъ еси инокомъ, и вси, по Божѣ ревнующе твоему добродѣтельному житію, спасошася. Радоуйся, святителю Христовъ Ниѳонте, иже отъ столнаго града Кіева яко Свѣтозарное солнце восиялъ еси Великому Новоуградоу, и престоль мудрости Божіа оукрашилъ еси, и нелѣнностно апостольски люди своя наоучилъ еси оученіи божественныхъ словесъ медоточнаго языка, и всѣмъ всякъ былъ еси по апостолю, да вся и приобрѣлъ еси отъ Христа (Христу). Радоуйся, святителемъ изрядна похвало отче Ниѳонте, и нищимъ, бѣднымъ и вдовицамъ застоупникъ и кормитель былъ еси. Радоуйся, свѣтозарное солнце святителю Христовъ Ниѳонте, иже отъ Великаго Новаграда свыше званіе приялъ еси отъ вышнихъ десницъ владыки Христа, и предтекль еси, отче, радуясь, яко на аерѣ къ славному граду Киевоу во свое отечество, идѣже яремъ Христовъ сподобился еси прияти въ пречистыя обители Печерскія, и тамо преподобнымъ отцемъ Антонію и Ѳеодосію поклонился еси, извѣщеніе отъ святыхъ приялъ еси, отче прекрасне Ниѳонте, о своемъ преставленіи къ Богу. Радоуйся, отче Ниѳонте, преоудобренный благодатию Святаго Духа и преоукрашенный истинною и правдою оболченныи. Радоуйся, отче прехвалне Ниѳонте, иже святыхъ аггелъ ликове съ радостию предстрѣтаху ты и честно приимаху пресвятоую душу твою, почестъ творяху, отче, души твоей и радостно съ духовными пѣснми припошаху душоу твою ко престолу владыки Христа. Радоуйся, иже честно и радостно святоую душу свою въ руцѣ Господеви предалъ еси, яко пресвѣтлая лоуна къ незаходимому солнцу Христу прииде и со всѣми святыми во дворѣхъ Господа Саваофа препочилъ еси, и любимыхъ своихъ отецъ Антонія и Ѳеодосія обрѣтъ и съ ними же Христу предстоиши, и тамо наслаждаешися доброты владыки Христа, челоуколюбца всѣхъ Бога. И моли о мирѣ всего мира, о благосостояніи

святыхъ Божіихъ церквахъ. Радоуйся, отче Нифонте, иже сподобился еси честнымъ твоимъ мощемъ положеномъ быти со отцы преподобными въ Киевския пещеры, и тамо духи лоукавыя прогоними бывають отъ вѣрныхъ; но и на всякомъ мѣстѣ призваніемъ святаго твоего имени вси исцѣляхоуся во имя Христово.

Помоли же ся Христу Богу, священный отче Нифонте, за пречестнѣйшаго архиерея Макария, иже престоль держащаго пречистѣй Богородици честнаго ея Оуспенія во всей Великія Россіи і исправляющаго слово Божія истинныя вѣры православныя, иже оуставльша праздновати соборнѣ память твоего честнаго и святаго преставленія, и предавше святымъ Божіимъ церквамъ. Также, отче святой, помолися и о архиепископѣ Великаго Новаграда, имярекъ²⁸⁸¹, правящаго престоль твой Софіи, премоудрости Божіи, и о всемъ священноиноческомъ, священническомъ и діаконскомъ чиноу, да молитвами твоими святыми преидемъ немятежно жизнь вѣка сего соуетнаго, и полоучимъ животь вѣчный на небесныхъ кроузѣхъ, идѣже самъ, пречестный архиерею, пребываеши съ чинми ангельскихъ воинствъ и со всѣми святыми.

О пречестнѣйшіи и великіи святителю Христовъ Нифонте пречюдне! помяни мене недостойнаго раба твоего священноинока Варлама, смиреннаго мниха, во святыхъ своихъ молитвахъ, но да и азъ спасенъ боуду і избавлюся моукъ вѣчныхъ, написавшаго въ похвалу и въ честь святому твоему имени малоую сию слоужбицу, и во славоу святѣй и единосущнѣй и животворящей и нераздѣлимѣй Троицы, Отцоу и Сыну и Святому Духоу, нынѣ и орисно, и во вѣки вѣковъ. Аминь.

²⁸⁸¹ Див. Коментар 289.

КОМЕНТАРІ

Тексти, присвячені Полікарпам XII і XIII ст.

Коментар 1

Ім'я «Полікарп» (грецькою Πολύκαρπος), походить від двох слів:

- πολύς, πολλή, πολύ — 1) численний, 2) великий, значний, 3) сильний
- καρπός — плод

Тож у перекладі — «плодовитий».

Коментар 2

Ймовірно, йдеться про найближчий вівторок по смерті прп. Полікарпа, який помер у п'ятницю, 28 липня 1182 р.

Коментар 3

Про цього архімандрита див. у нашому дослідженні з історії Лаври (Жиленко 2005, 123-126).

Коментар 4

Гора Щекавиця (сучасна Юрковиця, Татарка) отримала назву від напівміфічного Щека — брата засновника Києва — Кия. Характер забудови цього району в домонгольський час ще не до кінця не вивчено. Проте вже нині відомо, що населення його було доволі значним. На це, зокрема, вказує і знахідка чималого християнського кладовища того часу, на жаль, нині знищеного під час будівництва мечеті. Церква ж Св. Василія, ймовірно, містилася десь у районі садиби №2 32 по вул. Олегівській, де під час розкопок було знайдено шматки плінфи та вапнякового розчину (П. Толочко 1983, 88).

Коментар 5

Митрополит Никифор, грек, прибув до Києва з Константинополя 6690 (1182) р. Помер після 6705 (1197) р.

Коментар 6

Єпископ Никола Полоцький, можливо, грек, близький до митрополита Никифора, і який прибув до Києва у його почті, хоч і названий у літописному тексті Полоцьким єпископом, але був висвячений лише наступного 1183 (6691) р., але не на Полоцького, а на Ростовського єпископа, звідки невдовзі його було вигнано (згідно з Лаврентіївським літописом, це сталося 1185 (6693) р. та замінено Лукою, ігуменом Спаського на Берестові монастиря. Николу ж невдовзі було послано на єпископство до Полоцька.

Коментар 7

Фрагмент «*ї́а же кни́гы прѣ написаны ебыша. нарицаемыи ѿ патерикъ печерскѣ житїа чюдеса ст҃ыхъ ѿцѣ*» наявний лише у Касіянівській першій редакції і, можливо, запозичений Касіяном із попередніх редакцій. Однак, у Касіянівській другій редакції він уже зник. На нашу думку, наявність цієї ремарки може свідчити, що вже в той час прп. Полікарпа асоціювали з Полікарпом, автором Патерика. Касіян, переписавши його фразу з попереднього тексту, в подальшому видалив її, можливо, тому, що не був певен у її змісті. Можливо, автор редакції Касіян звернув увагу на хронологічні невідповідності між оповідями про цього Полікарпа і інформацією про поставлення святителя Симона уже у XIII столітті.

До XVII ст. ототожнення повністю усталилося. Зокрема, у польськомовному Патериконі у короткому повідомленні про преставлення прп. Полікарпа, знаходимо таке: «Святий Полікарп, що описав життя святих отців Печерських, був архімандритом цього монастиря і помер у день святих мучеників Бориса і Гліба, року 1182 після Різдва Господнього місяця липня, і був похований з великою шаную та належними молитвами» (Сінкевич 2013, 567). Визнається автором Патерика цей Полікарп і у Патерику Йосифа Тризни (див. Коментар 158).

Коментар 8

Йдеться про князя Ростислава-Михайла Мстиславича († 14.03.1167) Князь смоленський (1125—1154, 1154—1159, 1161) і великий князь київський (8.12.1154 — 15.12.1154, 12.04.1159 — 12.02.1161, 6.03.1161 — 14.03.1167) (Войтович 2006, 462).

Коментар 9

Тут мовиться про митрополита Київського Іоанна IV (1164—1166). Оповідь про нього — літописного походження, найвірогідніше, взята із літопису Іпатіївської групи чи пізнього київського літописання. Порівн.:

Іпатіївський літопис:

ПРИДЕ МИТРОПОЛИТЪ ИВАНЪ В РОУСЬ. И НЕ ХОТѢ ЕГО РОСТИСЛАВЪ ПРИЯТИ . ЗАНЕЖЕ ѿРДНАЛЪ БЛШЕ РОСТИСЛАВЪ ГЮРАТУ СЕМКОВИЧА. КЪ ЦРЬИ ХОТѢ СЪПРАВИТИ КЛИМА. ВЪ МИТРОПОЛЬЮ. И ВЪЗВРАТИСА СЪПАТЬ. ГЮРАТА ИЗЪ ѠЛЕСЬЯ. С МИТРОПОЛИТОМЪ И С ЦРЬОМЪ ПОСЛОМЪ. И ПРИСА ЦРЬ ДАРЫ МНОГЫ. РОСТИСЛАВУ СЪКАМОТЫ И ПАКОЛОКЫ. И ВСѦ ОУЗОРЧЬ РАЗНОКЛИНАЯ. ПОСОЛЪ ЖЕ ЦРЬЪ МОЛБАШЕ РОСТИСЛАВУ. МОЛВИТЬ ТИ ЦРЬ АЩЕ ПРИМЕШИ С ЛЮБОВЬЮ. ЕЛГВНИИ ѿ РТЪЯ СОФЬЯ.

Тверський збірник:

Прииде изъ Царяграда (въ) Кіевъ митрополитъ Іоанъ, князь же великій Ростиславъ не хотѣ приати его; царь же присла ему дары многы, в пріа его Ростиславъ.

Коментар 10

Ця інформація має літописне походження. Порівн. у Іпатіївському літописі під 6676 (1168) р. (Іпатъевская летопись 1962, 339-332): «...ВИДИВШИ ЖЕ РОГНЕДЪ. СЕСТРА ЕГО БЕЛМИ ИЗНЕМАГАЮЩА БРАТА. И НАЧА МОЛИТИСА БЕЛАЧИ ЕМУ ЛЕЧИ СМОЛЕНЬКИ. ВЪ СВОЕМЪ ЕМУ ЗДАНЬИ. СОН ЖЕ РЕ РЕ. НЕ МОГУ ЗДЕ ЛЕЧИ ПОВЕЗИТЕ МА КИЕВУ АЩЕ МА БЪ ѿИМЕТЪ НА ПУТИ. ЧТО ПОЛОЖИТЕ МА ВЪ СЪТНИ. ЕЛГВНИИ О РТГО ФЕДОРА АЩЕ МИ БЪ ѿДАТЬ БОЛЕЗНЬ ИЮ. МОЛБАМИ ПРЧТЪЯ ЕГО МТРЕ И РТГО ѿЦА НАШЕГО ФЕДОРА. ПЕЧЕРЬСКАГО МАНАРТЬРА. ЕГДА БО ѿХОДА ЖИТЬЯ ЕГО МАЛОБРЕМЕННОГО. И МИМОТЕКУЩАГО МОЛБАШЕ СЕМЬЯКОВИ И ПОПОВИ ѿЦЮ СВОЕМУ ДХОВНОМУ ЧОБЕ ВЪЗДАТИ СЛОВО. С ЧТОМЪ К БУ ЗАНЕЖЕ ВЪЗБОРОНИ МИ ѿ ПОРТРИЖЕННЯ. МОЛБАШЕ БО РОСТИСЛАВЪ ЧАРТО ЧТО СЛОВО. КЪ ИГУМЕНУ ПЕЧЕРЬСКОМУ. ПОЛИКАРПУ ЧТОГДА ИГУМЕНЕ ѿ ПОРТРИЖЕННЯ ЕГДА ЖЕ ПРИДЕ МИ ВЪЕРТЬ. И ЧЕРНИГОВА. С СГОСЛАВАН СМРТИ ѠЛГОВИЧА²⁸⁸². МОЛБАШЕ ЖЕ И ЧТО ВРЕГДА КЪ ИГУМЕНУ ПОРТАВИ МИ ИГУМЕНЕ КЕЛЮ ДОБРУ БОЮСА НАПРАСНИЛА СМРТИ А ЧТО ИИ С МНЧЕ БЪ ОУТРОНТЬ. И БАША МАТЪБА ОУРТАВИЛЪ ЖЕ БЛШЕ И Ю ДОБРОДѢТЕЛЬ В СЕБѢ. ОУ БЕЛИКИИ ПОРТЪ. ВЪ БЕЛКУЮ СУБОТУ И В НЕЛЮ. САЗАШЕ НА СЕБѢ ДѢ. ОУ СЕБЕ БІ ЧЕРНЫЦА. ТРЕТИИ НА ДЕЛЪТЪ ИГУМЕНЪ ПОЛИКАРПЪ. И ТАКО ТЪ НАКОРМИ НИЦИХЪ ѿПУЩАШЕ. САМЪ ЖЕ ПО ВСѦ НЕЛН ПРИЧАЩЕНИЕ ИМАШЕ СЛЕЗАМИ СЪМЫВАЯ ЛИЦЕ. СВОЕ И ВЪЗДЫХАННЕМЪ. ЧАРТЫМЪ СМИРАЯ. СЕБЕ. И РТОНАННЕ ѿ РЦА. СВОЕГО ИСПУЩАЯ. БИ ВИДАЩИ ЕГО В ЧОЛИЦИ СМИРЕНЬИ. РТОГША. И ТАКО НЕ МОЖАХУ ОУДЕРЖАТИСА ѿ СЛЕЗЪ. ЕГДА ЖЕ СКОНЧЕВАШЕ

²⁸⁸² На думку Б. Рибакіова «Розповідь здається вкрай штучно і непереконливо; непросто пояснити, чому великий князь збирався знати з себе «вінець і багрянлицю» після смерті свого давнього ворога. Найвірогідніше, доброзичливець Святослава, котрий писав після смерті Ростислава, намагався заднім числом примирити цих князів в очах читачів. Князь Ростислав після смерті Святослава поріднився з Ольговичами, видавши свою доньку Агафію у 1165 р. за Олега Святославича. У літописі в цей період багато і співчутливо мовиться про всіх синів Святослава — Олега, Ігоря (героя поеми) і Всеволода» (Рыбаков 1972, 36). Втім, згадка про свого старого ворога і його «славний шлях» феодалного вояки, «слава» якого не врятувала від смерті, дійсно, могла навести князя на думку про тлінність його власної діяльності.

БѢШ ПОРГЪ. И ТАКО ОУЧРѢЖАШЕ БЮ БРАЮ. А В ЛАЗОРѢКУ СУКОТУ. БИ ПЕЧЕРАНЫ ВЗИМАШЕ И ПО БИ МАНАРГЫРѢ
 ЗВАШЕ. А БО ИНЫ ДНИ ВЪ СРѢ И В ПЛКЪ ОУТЧѢШИВАШЕ БРАЮ. ПЕЧЕРСКЮ БЕЛИКУЮ ЛЮБОВЬ ИМѢАШЕ. КЪ СГЪБИ
 БЦИ И КЪ СГОМУ ШЦЮ ФЕДОБЮ. И ЧТО ПОВѢРГОВАШЕ С ПОЛИКАРПО. ПО БЛА ДНИ ХОТѢЛЪ БЫХЪ СВОБОДИТИСЯ
 Ш МАЛОВРЕМЕННОГО. И СУРГНАГО СВѢТА ЕГО. И МИМОТЕКУЩАГО И МНОГОМАТРЕЖНАГО ЖИТИТЪА. ЕГО ЕЖЕ
 ПРЕДИ ВЪСПОМИНАХЪ ТИ. СОН ЖЕ ЕМУ ТАКО МОЛЕАШЕ ВАМЪ БЪ ТАКО БЕЛѢЛЪ БЫТИ. ПРАВДУ ДѢЯТИ НА СЕ
 СВѢ. ВЪ ПРАВДУ СЪ СУДИТИ. И ВЪ ХРГНОМЪ ЦѢЛОВАНЬИ БИ СТОЯТИ. РОСНИСЛАВЪ ЖЕ ЕМУ ТАКО РЕ ШЦЕ
 КНАЖЕНЬИ И МИРЪ НЕ МОЖЕТЪ. БЕЗЪ ГРѢХА БЫТИ. А ОУЖЕ ЕМУ БЫЛЪ НЕ МАЛО НА СВѢТѢ СЕ А ХОТѢЛЪ БИ
 ПОРЕВНОВАТИ ТАКОЖЕ И БИ ПРАВОБѢРНИИ ЦРИ ПОРГРАДАША. И ПРИАША ВЪЗМЪЗДИ. Ш ГА БА СВОЕГО. ТАКОЖЕ
 И СГНИ МЧНИЦИ КРОВЬ СВОЮ ПРОЛЫАША ОУПРИАША ВЪЕНЦА НЕПЛАБЕНЬНА. ТАКОЖЕ И СГНИ ШЦИ ОУДРУЧИШЕ
 ТѢЛО СВОЕ ПОРГО И ОУЗКЪИ И ТЧЕНЬИМЪ ПУТЕМЪ ХОДИШЕ ВЪПРИАША ЦРГКО НЕНОЕ. ТАКОЖЕ И САМОГО.
 ПРАВОБѢРНАГО ЦРА КОНСТАНТИНА. СЛЫШАХЪ ГЛАВША. АЦЕ БИ ВЪДАЛЪ СЕЛЪ ЧГНЪ АНКЪ ЧЕРНЕЦЬСКИИ.
 ВЪХОДАЦА СЪ АНГЛЪ КЪ ПРГЛУ ГНЮ БЕЕ ПРИТАБА СНАЛЪ БИ ВЪЕНЕЦЪ. И БАГРЯНИЦЮ И ТАКО ЕМУ
 ПОВѢРГАЦЮ С ПОЛИКАРПО ИГУМЕНО. И РЕ ЕМУ ИГУМЕНЪ. АЦЕ СЕГО ЖЕЛАЕШИ КНЖЕ ДА БОЛА БЖИГА ДА БУДЕТЬ.
 РОСНИСЛАВЪ ЖЕ СЛЫШАВЪ. Ш ИГУМЕНА. ПОЛОЖИ ВЪ СРЦИ СВОЕМЪ РЕКЪ ЕМУ. ПЕРЕЖДУ И ТѢЦЕ МАЛО ВРЕМЪ.
 СУТЬ МИ СОРУДИЦА. И ТАКО ЕМУ БЕРѢДОВАВШИ С НИ. И БЛГОСЛОВИВЪ ЕГО ШПУРТИ И. МЫ ЖЕ НА ПРѢДНЕЕ
 ВЪЗВРАТИМЪА. И ПОНДОША С НИ И СМОЛЕНЬСКА. А ОУЖЕ ЕМУ БЕЛМИ ИЗНЕМАГАЮЦЮ. А И БИ В СЕЛѢ В
 РОГЪИЧЕДИНѢ. В ЗАРУЧѢ И НАЧА МОЛВИТИ ИБАНКОВИ ФРОЛОВИЧЮ. ПОКЛАДНИКУ СВОЕМУ. И БОРИСОВИ
 ЗАХАРЬИЧЮ. ВЗОВИГА МИ СЕМЬЮНА ПОПА. АТЬ СГВОРИТЬ МАТЪБУ А САМЪ ВЪЗДѢВЪ РУЦѢ СВОИ. НАЧА МАТЪБУ
 ТВОРИТИ. ЗРА КЪ ИКОНѢ СГОН БЦИ ПРГАГА БЦЕ ВЛЫШИШИ ЕИ АНГЛЪ АРХГЛЪ БЕСЕА ТВАРИ ЧГНЧНИШЮ
 ПОМОЩНИЦЕ СОВИДИМЪ. НЕ НАДѢЮЩИМЪА НАДѢЯНИЕ СИРОТАМЪ ЗАСТУПНИЦА. ОУБОГЫМЪ КОРМИТЕЛЬНИЦЕ .
 ПЕЧАЛНЪ ОУТЧѢШЕНЬИ. ГРѢШНЪМЪ СПѢНЬИ. ХРГЪАНО БИ ПОМОЖЕНЬИ. МАТЪА ЕИ ГЖЕ МАТЪЮ СВОЮ ПОМЛАУИ
 МЕНЕ. ГРѢШНАГО РАБА СВОЕ МИХАИЛА РИЗОЮ МА ЧГНОЮ ЗАЩИТИ. И ОУМОЛИ ВЪПЛОЩЕЩАГОА НЕ ТЧЕЕ БА
 ПРЕПОАШИ МА. СИЛОЮ СВЫШЕ НА НЕВИДИМЪА И ВИДИМЪА ВРАГЪ. ВРЕМАТЪАГА БЛДНИЦЕ БЦЕ ВЪЗДВИГНИ МА
 ИЗ ГАУЕННЫ ГРѢХОВНА. И ПРОВѢСТИ МИ СЧИ СРЧЕН. И СПѢННА СПОДОИ МА. ГРѢШНА РАБА СВОЕГО ТАКО
 ДЕРЖАВА ХА БА НАШЕ СЪ ШЦМЪ И СНИМЪ И СГМЪ ДХОМЪ. ВЪЗРѢВЪ НА ИКОНУ САМОГО ТВОРЦА. НАЧА
 ГЛАТИ ТИХО ГЛАМЪ СЛЕЗЫ ИПУЩАА Ш ЗЪЕНИЦЮ НЫНЧЕ ШПУРТИ РАБА СВОЕГО БЛКО ПО ГЛУ ТВОЕМУ С МИРОМЪ.
 И БѢ ВИДИТИ. СЛЕЗЫ ЕГО. ЛЕЖАЧИ НА СКРАБЮ ЕГО. ТАКО ЖЕНЧЮЖНАА ЗЕРНА. И ТАКО СЧИРАА СЛЕЗЫ ОУВРУЩЕМЪ
 ОУПЕ МЦА МАРГА. ВЪ. ДІ. А ВЪ. КА. ВЛОЖЕНЪ БИ. ВЪ ГРОБЪ. ОУ СГГО ФЕСОДОРА ВЪ СЧТНИ ЕМУ МАНАРГЫРИ.
 ПРИЛОЖИВЪА КЪ ШЦМЪ СВОИМЪ БИ ЖЕ КНЖЕНЬИ ЕГО КИЕВЪ. И. ЛЕЧЪ БЕЗ МЪБЛАЦА».

Коментар II

Ця інформація має літописне походження. Порівн. в Іпатіївському літописі під 6677 (1169) р. (Іпатьевская летопись 1962, 366-367):

Начало Начало кнжения. Мьстиславъ в Киевѣ. снѣ Изславъ. вниде Мьстиславъ въ градъ. мѣца мая въ. оі. днѣ и сѣде на столѣ роулавли. и шѣца своего и дѣдъ свой и нача Володимиръ Мьстиславичъ. думати на Мьстислава. и ту еѣ в то. берема мужъ Дѣдъ. Василь Наргачичъ. и приѣхавъ повѣда кнзю своему. Дѣдъ же гави брату Мьстиславу.

Володимиръ же оубѣдавъ ѿже Мѣстиславу габлена бѣдѹма его. и приѣха ѿправливатсѧ и
 приѣха Мѣстиславъ. оу Печерьскѣи манастырь. и за нимъ Володимиръ приѣха. и повелѣ ему
 съсѣсти въ нѣкомѣи кельи а самъ съсѣде въ игуменъи кельи и пославъ к нему Мѣстиславъ
 и рече брате что дѣла еси приѣхалъ. а га по тѣмъ не послаалъ. и приела Володимиръ дѣачка.
 Нормыжа. рече брате слышалъ есмь. ѿже сѹтъ молвили на ма зли члѣци рече Мѣстиславъ.
 побѣдалъ ми брѧ Дѣдъ. и послаша къ Дѣдѣи Вышегороду. и приела Дѣдъ Василѧ на тѣжю.
 и пристаби к нему Радилѧ тѣмъчьскаго и Васильѧ Волковичѧ. и пакы преждавъ. г. дѣи и
 приѣха тѹ же въ Печерьскѣи манастырь. и Володимиръ приела мужи свои. Рагуна Мѣхалѧ.
 и начаша спирайтсѧ с Васильемъ. и былѣзе послухъ по Василю Дѣдъ Борынчѣ. Мѣстиславъ
 же положи что на Бѣзѣ и рече Володимиру брате хрѣтѣ еси цѣловалъ а и еще ти ни оутѣ. не
 съхлѧ. но събаче что естѣ ѿца нашѣи. и дѣдъ нашѣи оутѣверженне а что прѣстѹпитѣ а Бѣзѣ ему
 бѹди. судѣа. а нѣи тако на ма еси не дѹмалъ и не ищѣши. ми лиха . цѣлуи ми крѣтѣ.
 Мѣстиславъ же ѿпусти и въ Котелницю.

Коментар 12

Нижче подано різні літописні тексти, де описується одне з найбільших плундрувань
 Києва — ордами, зібраними Андрієм Боголюбським. Для житія прп. Полікарпа було
 використано текст із Іпатіївського літопису:

В лѣтѣ 8004 [6679 (1171)] *снѧшасѧ брѧта Вышегородѣ и пришедше сташа на Дорогожичи.*
подъ стѣмъ Кѹрилѣ Фѣсѣдоровы нѣли. и второгѣ нѣли. състѹпиша въск градъ Києвъ.
 Мѣстиславу затворившюа въ Києвѣ. Бѣахутсѧ из города. и бѣи бранѣ крѣпка ѿвѣоду
 Мѣстиславу и знемагающю. въ градѣ. Берендичи же и Торци лѣстѧху подъ Мѣстиславомъ.
 и стогаша г. дѣи оу города. и снѣдоша вѣнхъ кнѣзини дружина Герховицею. и ринѹша к нѣи.
 доловъ оу задъ Мѣстиславу начаша стрѣлѧти. Мѣстиславу же начаша дружина молвити
 что кнѣже стонши поѣди из города. намъ ихъ не перемочи. и поможе Бѣзѣ Андрѣевичю
 Мѣстиславу съ брѣю. и вѣзаша Києвъ. Мѣстиславъ же Изяславичѣ бѣжа из Києва на
 Василевъ. и портигше и Бартѣева. чадѣ. начаша стрѣлѧти. въ плечи ему и много изонмаша
 дружины ѿколо его. гаша Дмитра Хороорого. и Ѡлекеу Дворьскаго. Себислава Жирѣславичѧ.
 и Иванка Творимирчѧ. Рода тивѹна его. и инѣи многыа братомъ же Ярославомъ снѧсѧ
 за Ѹновью. и тако идогѧ Володимиру.

Взѧтъ же бѣи Києвъ. мѣца марта въ .и. въ второгѣ нѣдѣли. порѣа. в середу. и грабиша за .б.
 дѣи вѣск грѧ Подолье и Гору. и манастыри. и Софью. и Дѣлѧтиньнѹю Бѣю и не бѣи
 помилованнѣа. никомѹже ни ѿкудѹже црѣкѧмъ горѧцимъ. крѣтъаномъ оубиваеомъ другѣи
 вѣжемьимъ. жены вѣдоми бѣша въ плѣнѣ. разлѹчаеми нѹжею ѿ мужици свои. младенци рѣдаху

зраце мѣринъ своихъ. и вѣдѣша имѣнья множьство. и цркви сънажиша иконами и книгами. и ризами и колоколами. и знесоша. ерѣ Смоланѣ и Оуждалци и Черниговци. и Олгова дружина. и вѣдѣша рѣчи вѣдѣти бѣи зажеже бѣи и манастырь Печерскыи рѣчи бѣи ѿ поганыхъ но бѣи мѣрами рѣчи бѣи рѣблюде и ѿ таковоша. нужа. и бѣи в Киевѣ на бѣи члѣцехъ рѣчание и туга. и скорѣе не оутѣшимага. и слезы непрѣстанныа си же вѣдѣша грѣхъ. ради нашихъ

Лаврентієвський літопис не був відомий в Україні до XIX ст. Але його версія привертає увагу тим, що саме тут літописець зауважив, що був, на його думку, зв'язок між знуцанням митрополита над архімандритом Полікарпом і нападом. Про це див. у вступі.

В лѣтѣ 867 [6676 (1168)]... Тоѣ же зимы посла князь Андрей и Оуждала. ѿна своего Мстислава. на Киевскаго князя Мстислава. с Рогговци. и Володимирци. и Оуждалци. и инѣхъ князин. аи. Глѣбъ Переяславскыи. Романъ. Смолныскыи. Дѣдъ Вышегородскыи. Володимеръ Андрѣевичъ. Дмитръ. и Георги Мстиславъ. Рюрикъ. с братѣмъ Мстиславомъ. Олгъ Олгоевичъ с братѣмъ Игоремъ. Изяславичъ же Мстиславъ. затворилъ в Киевѣ городѣ. и вѣхутѣа [крѣпко] с города. и рѣчаша оу города. г. дни. и поможе бѣи. и рѣчи бѣи. и сотна и дѣдна мѣра. князю Мстиславу Андрѣевичю. с братѣю своею вѣдѣша Киевъ. иго не было никогдаже. а Мстиславъ Изяславичъ ерѣжа с братѣмъ не Киевѣ Володимерю. с малою дружиною. а княгыню иго гаша. и ѿна иго и дружиню иго изымаша. и вѣдѣша Киевъ погравиша. и цркви. и манастырь. за. г. дни. и иконы понмаша. и книги. и ризы. се же вѣдѣша за грѣхъ ихъ. паче же за митрополитю неправду. в то ео время запрѣтилъ ерѣ Полкарпа игумена Печерского. про Гдѣскыи праздникы. не белл ему чѣсти маала ни молока. вѣ среды. и в пѣткъ. вѣ Гдѣскыи праздникы. помагашеть же ему и Черниговскыи епѣ. Антонию. и князю Черниговскому. многождѣи бранашеть чѣсти маалъ. вѣ Гдѣскыи праздникы. князю же Олгоаву и не хотѣшю ему изверже и изъ епѣ. да внимаемъ мы оубѣ кто жо на. и не противилъ бѣю закону (Лаврентієвская летопись 1962, 355).

Тексти, присвячені свт. Симонам XII і XIII ст.

Коментар 13

Іоанн, еп. Ростовський — духовник Володимирського-на-Клязьмі князя Всеволода Юрійовича Велике гніздо. Призначено на єпископію у Києві 23 січня 1190 р. на прохання того ж князя. Брав участь у побудові ряду церков. Вірогідно, був причетний до канонізації свт. Леонтія Ростовського.

У Ростово-Суздальській землі свт. Іоанна певний час вшановували разом із місцевими святими.

Після смерті Всеволода, між його синами Георгієм і Костянтинопом почалась війна. Внаслідок 1214 р. свт. Іоанна було вимушено позбавлено кафедри. Про цю подію існує ціла низка різних літописних повідомлень. Так, у Лаврентієвському літописі знаходимо

повідомлення «**В лѣтѣ СѴРКѢ [6722 (1214)] ꙗко ѿ еписѣ СѴЗДАЛЬСКИИ ѿПИСАНА ЕПИПЫ БРЕГА ЗЕМЛА РОСТОВСКИИ. И ПОТРИЖЕА В ЧЕРНЫЦѢ В МОНАСТЫРИ В БОЛЮКОМѢ**»²⁸⁸³. Йдеться про Боголюбський монастир Явлення Боголюбської ікони Богородиці (Різдва Богородиці).

Однак, як ми вже згадували у передмові (див. стор. 14), свт. Симон не був спадкоємцем ростовського єпископа Іоанна, ним став Пахомій. Святитель був першим єпископом окремої Володимирсько-Суздальської єпархії. Ростовську кафедру після Іоанна посідав Пахомій, пізніше на похованні якого був святитель²⁸⁸⁴.

В інших літописах, похідних від т. зв. «загальноруських» (пізніх київських), під 1213 р. міститься інформація, яку знаходимо і у Патерику: «Того же лѣта Иоанъ, епископъ Володимерьскы и Ростовъски, остави епископью, иде в келию в Суздаль къ Козмѣ Дамиану, и бысть черноризецъ. Князь же Георгии Всеволодич взведе на его мѣсто игумена Симона от Рождества святѣи богородици» (Московский летописный свод 1949, 110).

У Тверському збірнику, що також мав за першоджерело пізніє київське літописання, використане у багатьох патерикових редакціях, під тим же 1213 р. є інформація про скинення свт. Іоанна, але у скороченні: «Того же лѣта остави Иоанъ епископъ епископію; князь же велнкій Юрій възведе на его мѣсто Симеона Рожественаго» (Тверская летопись 1863, 312). Тож вірогідно, в його протографі був текст, що збігався із наведеним вище — про прийняття свт. Іоанном схими у Борисо-Глібському монастирі, який і було використано у написанні житія свт. Симона.

Так, свт. Симона у житті було оголошено спадкоємцем Іоанна.

Коментар 14

День пам'яті свт. Симона є притягненням до пам'яті св. апостола Симона Зилота. Про нього відомо вельми небагато. Власне, ми на сьогодні недалеко просунулися від оповіді, яку знаходимо у свт. Димитрія:

МѴЦА МАІА, ВЪ І ДЕНЬ.

ПАМЯТЬ СГО АПА СИМОНА ЗИЛОТА.

Сей стѣи Симонъ, родомъ еѣ ѿ Каны Галилейскѣа, знаемыи Хрѣтѣмъ Гдѣмъ и Прѣтѣи того Мѣрѣа, понеже Кана недалече ѿртѣтѣа ѿ Назарѣта. и егда законѣмъ еракъ Симонъ²⁸⁸⁵ сочѣтѣшеа, званъа бысть на еракъ егѣ ꙗко съ оученики и Прѣтѣа Дѣа, и дѣже недорѣавшъ винѣ, егда Хѣ Гдѣ бѣдѣ прѣтворѣ въ Винѣ, ѣѣе женихѣа бѣдѣвши таковое чѣдѣ, вѣрѣва Гдѣ ꙗко бѣти истиннаго Бга, и сѣртѣавъ еракъ и домѣ, послѣдовѣ томѣ оуѣрдѣно, чѣсѣ рѣди и Зилѣтѣа, и сѣртѣа ревнитель нареѣа, понеже тѣоа бѣаю бжѣтѣвнѣю къ Хрѣтѣмъ разжѣа любовію, ѣако и невѣртѣа своѣа и вѣа мѣркаа презрѣа любѣа рѣди бжѣа, и оуневѣртѣа дшѣа своѣа Женихѣа Бжѣмѣртѣномѣ, и причѣтѣнъа бысть къ ликѣа оучениковѣа Хрѣтѣовѣахѣа, и еѣ единъа Апла Дха Прѣртѣаго въ огнѣннѣахѣа ѣзѣщѣахѣа сошѣдшѣаго, прѣидѣ

²⁸⁸³ У Переяславському літописі церковні події того часу подано так: «Того же лѣта володимирци съ княземъ своимъ Гюръемъ изъгнаша Иоанна изъ епискупства, зане неправо творяше, а Симона поставиша еп(и)ск(о)помъ, игумена с(вя)того Р(о)ж(е)ства г(оспод)а нашего Ису(са) Х(ри)с(т)а въ градъ Володимири. Того же лѣта поставиша еп(и)ск(о)помъ Пахомия въ градъ Ростовъ, бывша игумена С(вя)того Петра и Павла. Того же лѣта заложѣ Константинь ц(е)рк(о)въ съборную с(вя)тѣа Б(огороди)цѣа въ градъ Ростовъ. Се ж(е) быстѣ(ь) лѣто високоосное» (Летописец Переяславля Суздальского 1995, 132).

²⁸⁸⁴ **В лѣтѣ СѴРКѢ [6724 (1216)] Прѣртѣавѣа еписѣ Ростовскѣи Пахоми... Корѣлантинъ же Хѣомѣнѣвѣи кнѣа съ еписѣомъ Симоноѣ. и го вѣрѣми черноризци. прѣртѣавѣше тѣело его чѣтно вложѣшиа и в грѣбѣ ѣ стѣаи Бѣа Ростовѣа** (Лаврентьевская летопись 1962).

²⁸⁸⁵ **Никѣфѣсѣ: кнѣга ѣ: глава, ѣ.** Можливо, йдеться про писання Никифора Каллиста Ксанфопула «Церковна історія».

Мавританію і Африку проповідує Христ, і ревнує по нємъ ревностію Огненною. Таже єз Вританіи євєць, і мнєсгїа словомъ Свѣтлїкїмъ просвѣтївъ, расплѣтъ євєтъ ѿ невѣрныхъ, і скончѣа страданїемъ юсѣбразнымъ Хрїтѣмъ (Димитрій (Туптало) 1700, 522).

Нині місце проповіді апостола в Іудеї, Єгипті, Лівії та Мавританії не підлягає сумніву. Складніше визначити місце його преставлення. У житії, написаному свт. Димитрієм, описано найбільш поширену версію. За іншою традицією апостола було вбито у Гластонбері: його не розп'яли, а розпиляли.

Крім цього переказу є два інших. За одним із них апостола було страчено у Вавілоні разом із апостолом Юдою Фаддеєм.

Існує також версія про убивство апостола у Грузії, на території, де в кінці XIX ст. було засновано Ново-Афонський монастир.

З'ясування того, яка з традицій є правильною, виходить за межі нашого дослідження, однак, наведене вище житіє з «Житій святих» свідчить про версію, яку здавна визнавали беззаперечною в Україні.

Коментар 15

Тут згадано розповідь про іудейського першосвященника Симона, яка міситься у гл. 50 неканонічної біблійної книги Ісуса, сина Сирахова (Премудрості Шимона бен Єшоуа бен Елазар бен Сіра) (Рождественский 1911). Нижче подаємо цей текст повністю у перекладі Івана Хоменка. Річ у тім, що між нею і житієм свт. Симона простежуються явні аналогії. Тут не йдеться про текстуальні запозичення, але манера викладу за умови повної відсутності у авторів житія будь-яких фактів про життя святителя, загальні фрази, використані у Патерику 1661 р. було написано за аналогією до викладу Ісуса, сина Сирахового.

Книга 50-а з Книги Ісуса, сина Сирахового. Подано у перекладі Івана Хоменка:

«Симон, син Онїї, первосвященник, за життя свого полагодив храм і за днів своїх укріпив святиню. Подвійного муру висоту спорудив він, підмурівок стрімкий в огорожі храму. Водозбір було за днів його висічено — ставок великий, неначе море. Зберегти старавшися свій народ від занепаду, місто укріпив він на випадок облоги. Який же гарний був він, оточений народом, виступивши з-поза святилища завіси! Як рання зоря між хмарами, як місяць у повні, як сонце, що сяє на Всевишнього святиню, як веселка, що виблискує в оболочках слави, як троянди квіт весною, як лілея у джерелах водних, як парость ладан-дерева за літньої пори, як вогонь і куріння в кадьниці, як посуд із кутого злата, оздоблений різним цінним камінням, як та маслина, що плодами рясна, як кипарис, що аж до хмар височіє! Коли він зодягався у шати пишні й вбирив на себе прекрасні оздоби, й до вівтаря священного сходив угору, — то він прикрашав святині огорожу. Коли з рук євреїв він брав частки жертв, стоячи сам біля вівтаря вогнища, оточений навколо вінком братів, неначе паростками кедрів ливанських, неначе стовбурами фінікових пальм, усі ж сини Арона у славі своїй, Господні офіри в руках тримаючи, перед сукупною громадою Ізраїля стояли — аж до закінчення служби на вівтарях, щоб прикрасити жертву Всевишньому Вседержителеві, а він простягнув свою руку над чашою й виливав дещо виноградної крові, возливав із неї на вівтаря підніжок для приємного запаху Всевишньому Всецареві. Тоді сини Арона підносили голос, у ковані сурми сурмили, і відлуння від того далеко розносилося, на спомин перед Всевишнім, тоді й весь народ негайно ниць до землі припадав, воздавши поклоніння Господові своєму — Вседержителеві, Богові Всевишньому. І співаки звеличували його голосами своїми, і в гомоні потужному той спів був солодкий, — і народ благов Всевишнього Владика, молитву підносив перед Милосердним, аж поки Господня служба тривала і поки не закінчувалось те священнодійство. Тоді він сходив униз, свою руку підносив над синами Ізраїля громадою, устами вирікав благословення Господне й іменням його возносив славу, — і народ удруге на коліна падав, щоб від Всевишнього благословення прийняти.

Житіє прп. Нестора

Коментар 16

Біографічні примітки є у двох творах прп. Нестора.

Авторська приписка у житії прп. Феодосія Печерського (див. повні тексти у першому томі Антології (Жиленко 2015)):

Успенський збірник	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тринизи
<p>Ѣ БО ЕЛИКО ЖЕ БЫШЕ О БЛАЖЕНЧѢМЪ И БЕЛИЦѢМЪ ОЦИ НАШЕМЪ ФЕОДОСИИ. ОПЫТЫВАА СЛЫШАХЪ Ѡ ДРЕВНИХЪ МЕНЕ ОЦѢ. БЫВШИХЪ ВЪ ТО ВРЕМѢ.</p> <p>ТА ЖЕ ВЪПИСАХЪ АЗЪ ГРЕШНЫИ НЕСТОРЪ. МНИИ ВСѢХЪ ВЪ МАНАСТЫРИ БЛАЖЕНАГО И ОЦА ВСѢХЪ ФЕОДОСИИ.</p> <p>ПРИАТЬ ЖЕ БЫХЪ ВЪ НЬ ПРЕПДЕННЫИ ИГУМЕНЧМЪ СТЕФАНЧМЪ. И ІАКО ЖЕ Ѡ ТОГО ПОСТРИЖЕНЪ БЫВЪ И МНИШЕСКЫИ ОДЕЖА СПОДОБЕНЪ.</p> <p>ПАКЫ ЖЕ И НА ДІАКОНЬСКЫИ САНЪ Ѡ НЕГО ИЗВЕДЕНЪ БЫИ.</p> <p>ЕМУ ЖЕ НЕ БѢХЪ ДОСТОИНЪ ГРУБЪ БЫИ И НЕБѢЖДА. НАИПАЧЕ ЖЕ И МНОЖЕСТВЪМЪ ГРЕХОВЪ НАПЪЛНЕНЪ БЫИ Ѡ ЮНОСТИ.</p>	<p>Ѣ БО, ЕЛИКА ЖЕ БЫША О БЛАЖИЧѢМЪ И БЕЛИЦѢМЪ ОЦИ НШМЪ ФЕОДОСИИ, ОПЫТЫВАА, СЛЫШАХЪ Ѡ ДРЕВНИХЪ МЕНЕ ОЦѢ, БЫВШИХЪ ВЪ ТО ВРЕМѢ.</p> <p>ТА ЖЕ И ВПИСАХЪ АЗЪ ГРЕШНЫИ НЕСТОРЪ, МНИИ ВСѢХЪ Ъ МАНАСТЫРИ ПРЕПЕНАГО ОЦА НШГО ФЕОДОСИИ.</p> <p>ПРИАТЬ ЖЕ БЫХЪ ВЪ ОНЪ ПРЕПЕННЫМЪ ИГУМЕНОМЪ СТЕФАНОМЪ, ІАКО ЖЕ ѠТОГО ПОСТРИЖЕНЪ БЫВЪ, И МНИШЕСКИИ ОДЕЖИ СПОДОБЕНЪ.</p> <p>ПАКЫ ЖЕ И НА ДІАКОНЬСКИИ САНЪ Ѡ НЕГО ВЪЗВЕДЕНЪ БЫИ, ЕМУ ЖЕ НЕ БѢХЪ ДОСТОИНЪ, ГРУБЪ БЫИ И НЕБѢЖДА, МНОЖЕСТВОМЪ ГРЕХОВЪ НАПОЛНЕНЪ БЫИ Ѡ ЮНОСТИ,</p>	<p>Се бо, елико же выше о блаженѣмъ и велицемъ отъци нашемъ Феодосіи, испытываа слышахъ отъ древнихъ мене отецъ, бывшихъ в то время, тожде исписахъ азъ грешный Несторъ, мній всехъ въ монастыри преподобнаго отца нашего Феодосіа. Приать же быхъ въ нь преподобнымъ игуменомъ Стефаномъ и якоже от того пострыжень быхъ и мнишескыя одежда сподобень, пакы же и на діаконьскыи санъ отъ него възведень сый, ему же не бехъ достойнъ, грубъ сый и невежда, наипаче и множество греховъ наполненъ сый отъ юности.</p>	<p>Ѣ БО ЕЛИКО ЖЕ БЫШЕ О БЛАЖЕНЕМЪ И БЕЛИЦЕМЪ ѠЦѢ НШЕМЪ ФЕОДОСИИ, ИСПЫТЫВАА СЛЫШАѠ ДРЕНИ МЕНЕ ѠЦѢ БЫВШИ, Ъ ТО ВРЕМѢ.</p> <p>ТОЖЕ ИСПИСА ГРЕШНЫИ НЕСТОРЪ, МНИИ ВСѢ Ъ МНСТЫРИ ПРЕПЕНАГО ѠЦА НШЕГО ФЕОДОСИИ.</p> <p>ПРИАТЬ БЫѠ ПРЕПОДБНЫИ ИГУМЕНОМЪ СТЕФАНОМЪ, И ІАКОЖЕ Ѡ ТОГО ПОСТРИЖЕНЪ БЫ, И МНИШЕСКИИ ОДЕЖИ СПОДОБѢ</p> <p>ПАКИ ЖЕ И НА ДІАКОНЬСКИИ СА Ѡ НЕГО ВОЗВЕДѢ БЫИ, ЕМУ ЖЕ НЕ БѢ ДОСТОИИ, ГРУБЪ БЫИ, И НЕБѢЖА, НАИПАЧЕ ЖЕ И МНОЖЕСТВО ГРЕХѠ НАПОЛНѢ БЫИ Ѡ ЮНОСТИ.</p>

Авторська приписка у літописній статті 1051 р. (див. у другому томі Антології (Жиленко 2015-а)):

Літописна стаття 1051 р. (Іпатіївський літопис)	Літописна стаття 1051 р. (Хлебніковський літопис)	Стаття про заснування Печерського монастиря, дописана до Арсеніівської редакції Патерика	Стаття про заснування Печерського монастиря з Касіянівської першої редакції	Стаття про заснування Печерського монастиря з Касіянівської другої редакції	Житіє прп. Антонія з Патерика Йосифа Тризни	Житіє з Патерика 1661 р.
ФЕДОСЬБИ ЖЕ ЖИВѸЦИЮ МАНАСТЫРѢ ПРАВЪЦЮ ДОБРОДѢТЕЛНОЕ ЖИТІЕ ЧЕРНЕЦЬКОЕ ПРАВИЛО и принимающе всѣакого приходящаго к нему. к нему же и азъ придохъ худѣи и недостойны рабъ приять ма лѣтѣ ми рѣцию ЗѢ ѿ роженія моего.	Д.Е.ѦСІЕБИ ЖЕ ЖИВУЮЩЮ БЪ МАНАСТЫРН, И ПРАВЪЦІ ДОБРОДѢТЕ ЛНОЕ ЖИТІЕ. И ЧЕРНЕЦЬКОЕ ПРАВИЛО, и принимающе всѣакого приходяща го к нему. к нему же и азъ пріидѡ хуудѣи. и недостойны и рабъ. пріятѣ ма. лѣтѣ ми рѣцию ЗѢ ѿ роженія моего.	Д.Е.ѦДОИѢБИ ЖЕ ЖИВУЮЩІ Б МАНАСТЫРН. И ПРАВЪЦІА ДОБРОДѢТЕЛН ОЕ ЖІТІЕ. И ЧЕРНЕЦЬКОЕ ПРАВИЛО. и принимающе всѣакого приходящаго о к нему.	ФЕѦДОСИЮ ЖЕ ЖИВУЮЩІ Б МАНАСТЫРН. И ПРАВЪЦІА ДОБРОДѢТЕЛНО ЖИТІЕ И ЧЕРНЕЦЬКОЕ ПРАВИЛО. и принимающе всѣакого приходящаго к нему. к нему и ѡ пріидохъ. хуудѣи и недостойныи рабъ. и пріят ма лѣтѣ ми рѣцию. ЗѢ ѿ роженія моего	Еодосію же живущу въ манастыри и правяшу добродѣте льное житіе и иночьское правило, и примающе всякого приходяша го к нему, приидох же и азъ к нему, худый и недостойн ый азъ рабъ Несторъ, и пріяты мя, тогда лѣтъ ми сущу 17 от рожденія моего.	ѦДОСИЮ ЖЕ ЖИВУЩІ Б МНѢТРН. И ПРАВЪЦІА ДОБРОДѢТЕЛНО Е ЖИТІЕ. И ИНОЧЬСКОЕ ПРАВИЛО. и пріимаше всѣакого приходящаго к нему. пріидѡ же и ѡ к нему худѣи и недостойныи рабъ нестеръ. и пріят ма. тогда лѣтѣ ми рѣцию ѦМИНАДЕЛѢТѢ Ѧ РОЖЕНІА МОЕГО.	ѦДОСИЮ, ѢМЕНЕ РѢЦИЮ ПЕЧЕРКОМЪ: ТОГДА ЖИВУЩІ СЕМЛ БЪ МАНАСТЫРН, И ПРАВЪЦІА ДОБРОДѢТЕЛНО Е ЖІТІЕ ПО ѦСТАВЪ, и пріемляюще всѣакого приходящаго къ себѣ, пріиде и Прѣпѣный ѡцъ Несторъ Лѣтѣопіеицъ Рѣвнійскій, спіаитѣль жѣтїа сего и и мѣи лѣтѣ сѣдмѣнадеѣлѣт Ѧ роженія своего, ѡкоже самъ ѡ себѣ пишетъ Здѣ: сгоже Прѣпѣный

Літописна стаття 1051 р. (Іпатіївський літопис)	Літописна стаття 1051 р. (Хлебніковський літопис)	Стаття про заснування Печерського монастиря, дописана до Арсеніівської редакції Патерика	Стаття про заснування Печерського монастиря з Касіянівської першої редакції	Стаття про заснування Печерського монастиря з Касіянівської другої редакції	Житіє прп. Антонія з Патерика Йосифа Тризни	Житіє з Патерика 1661 р.
						Ѡ, еѡ дѡѡїи, по совѣтѣ ѡ бл҃гѣнїю Прѣнагѡ ѡца нашегѡ Антѡніа, оусерднѣ прїаѣтъ. Ѡнѣже ѡпобѣдѣа, чєсѡ рѣди оусерднѣ прїаѣтъ.

Можна зробити висновок, що за коментованим фрагментом для його написання взято інформацію з обох частин.

Вищенаведені матеріали ілюструють той діапазон інформації, який був у лаврських книжників під час написання про прп. Нестора. Власне, нічого більше й не було. Нині нам відомо, що друге повідомлення могло бути написане і не прп. Нестором, а кимось із його попередників. Однак, певності тут нема.

Коментар 17

Ця інформація взята із деяких ремарок Житія прп. Феодосія. Порівн.:

Успенський збірник	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
Бл҃гдарю тѣ бл҃дѣко мон, ꙗкѡ сподобилѣ мя еси недорѣннаго сповѣдателя быти ст҃ымъ твоимъ угоди- никомъ. Се бо исперѣа писавшю ми о житїи, ѡ погубе- лени и о чудесѣхъ ст҃ю	Бл҃гдарю тѣбѣако ГИ мон, ꙗкѡ сподо- билѣ мя еси недорѣннаго сповѣдателя быти ст҃ымъ твоимъ угодни- комъ. Се бо исперѣа писавшѣ ми о житїи, ѡ погублени и о чудесѣхъ ст҃ю и	Благодарю тя, Гос- поди, владыко мой, Ісусе Христе, яко спо- добилъ мя еси недо- стойнаго сповѣдателя быти святым твоим угодником.	Бл҃гдарѣ тѣа бл҃дѣко мо ГДИ ꙗкѡ сподо- билѣ мя еси недорѣннаго, ѡповѣдалѣ быти ст҃ымъ твоимъ угодником. Се бо исперѣа писавшѣ ми ѡ житїи и убїєнїи, ѡ чудесѣхъ ст҃ымъ бл҃женнѣ

Успенський збірник	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
и бл҃женюу стр҃г҃от҃р҃пцѣю бориса и гл҃ѣа. понудохъ ѿа и на другое исповѣданіе принти. еже быше моего имы, ему же и не вѣхъ дог- тоннъ грубъ сы и не разумичень, къ сим —— не вѣхъ ѡученъ —— же хитрости. нъ въпоманухъ г҃и слово твое рекше е. аще имате вѣру яко зерно горшине. и речете горѣ се и преиди и въверзиса въ море. и абие послушаетъ васъ. си на умѣ азъ грѣшныи нестеръ принмъ. и оградивъ сѧ вѣрою и упованіемъ. яко въ ѿа възможна отъ тебе сѹть. начаткъ слову списаніа поло- жихъ.	бл҃женюу стр҃г҃от҃р҃пцѣю, Бориса и Гл҃ѣа, понудохъ ѿа и на другоє исповѣданіе принти, еже и быше моего имы, ему же и не вѣхъ дог- тоннъ, грубыи си и не разумичень, ѿ к симъ же яко не вѣхъ ѡученъ ни- коєй же хитрости, но въпоманухъ, Г҃и, слово твое, рекши: аще имате вѣрѣ, яко зерно горшине Си на умѣ азъ грѣшныи нестеръ принм и оградивъ вѣрою и упо- ваніемъ яко въ възмо- жна ѿ тебе сѹть, на- чатокъ словъ списаніа по- ложѣ,	понудихся и на второе исповѣданіе приити. Еже и выше моя силы, ему же и не бѣх достойнъ, грубъ сы и неразумичень, к сим же яко, и не бѣх учень никоєждо хитрости, но въспоманух, Гос- поди, слово твое, рек- шее; «аще имате вѣру яко зерно синапно, и речете горѣ сеи: преиди и верзиса въ море, и абие не усум- нится, но послушаетъ вас». Сіе на умѣ и азъ грѣшныи Несторъ приим и оградився вѣрою и упованіемъ, яко вся възможна от тебе суть, начатокъ слову списаніа поло- жихъ,	стр҃г҃от҃р҃пцѣю Бориса ѿ Гл҃ѣа. понудохъ ѿа и на второе исповѣданіе принти, еже і быше моего имы, ему же ѿ не вѣхъ дог- тоннъ. Грѣ сы и нераз- умичень, к сим же пакыи не вѣхъ ѡученъ, ни- кождо хитрости. но въпоманухъ Г҃и, слово твое рекшее. аще имате вѣрѣ, яко зерно синапно, ѿ речете горѣ се, преиди и въверзиса въ море ѿ абие не усумнитсѧ, но послушаетъ васъ, ѿ ѿа на умѣ и азъ грѣшныи нестеръ принмъ, ѿ оградивъ вѣрою ѿ упо- ваніемъ, яко въ возможна ѿ тебе сѹть. Начатокъ словъ списаніа положи,

Коментар 18

Основою для цього повідомлення була літописна оповідь про перенесення мощей прп. Феодосія (Жиленко 2015, 91, 229).

Послання свт. Симона

Коментар 19

Д. Абрамович зазначав вплив на текст Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 175) із збірки «Паранесис». Тут, зокрема, знаходимо таку фразу: «сѣдѧщю же ти въ безмольби въ кельи своєи. свєрши помыслъ рекъ къ г҃и своєму. члѣче нѣбили оргавилъ мира. по плѣти родитель. и други и бл҃гѣство г҃у поспѣшьствѹюцѣю. то кыи спѣхъ.

лице и едѣ пришедеѣ на спенѣе сопортатѣнага дѣлаещи. и игрѣшаещи предѣ гѣмъ. токмо въ праздно
има обользавѣа еси»²⁸⁸⁶

Коментар 20

Д. Абрамович зазначав вплив на текст Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 175) із збірки «Паранесис». Тут, зокрема, знаходимо таку фразу: «блѣжмъ еси знаеѣмии ї друзѣи. ѡ рекуть ти блжнѣ ерѣ оньсїи како възненавидѣла ерѣ мира еего. и славу и прелерѣе ѣго. и к тому не печетѣла ѡже ни чимъ же земьнымъ. ѡшелъ ко ерѣе и бѣи мнихъ ѡ се тѣи здѣ не мнишьки живещи. кага грамота портигнетъ ны. во црѣтво неное. коликъ жеко страхъ и трепетъ ерѣцетъ ны. лицѣ блжацие и нагъ нынѣ. и кланяюще еа и глѣце помолитѣся за ны грѣшныа раби хѣи. ти обращаютѣя в покон. и мы же въ тѣбнотѣе прегрѣшенѣа ради нашего. тѣеѣ же възлюбленїи възспрачѣмъ къ гѣу»²⁸⁸⁷.

Коментар 21

Основна редакція	Фрагмент із Феодосі- ївської редакції за ви- данням Р. Попа	Касіянівська перша ре- дакція	Касіянівська друга редакція
Свидѣтель же ми еѣтъ Господь, яко ни- чому же бых не прися- гль ко иному брашну, развѣ четверти и го- роху, устроенаго на святую братию.	СВИДѢТЕЛЪ МИ ЕРѢ ГѢ, КАКО НИЧЕМОУ ЖЕ БЫХЪ ПРИСАГЛЪ КО ИНОМУ БРА- ШНУ РАЗВѢ ЧЕТВЕРТИИ ГОРОХУ УСТРОЕНАГО НА СѢЮ БРАТІЮ.	СВИДѢТЕЛЪ МИ Е ѡ ТОМУ ГѢ. КАКО НИЧЕМОУ БѢ ПРИСАГЛѢА ИНОМУ БРАШНУ. РАЗВѢ ОУКРУХА ХЛѢБА. И СОЧИВУ, ОУСТРОЕНАГО НА СѢЮ БРАТІЮ.	Свидитель ми еѣтъ о том Господь, яко ни- чему же бы причас- тился иному бра- шну, развѣ укруха хлѣба и сочиву, устроенаго на святую ту братію.

Як бачимо, у найбільш ранніх редакціях Патерика набір їжі, яку готували у Печерському монастирі і за якою явно ностальгував свт. Симон, описується інакше, ніж у наступних.

Що ж до гороху чи назви каші — «сочива», то це особливих питань не викликає. Докладніше див. Коментар 84. Питання виникає стосовно слова «четверть». У Феодосіївській редакції автор інтерпретував вислів, як «четверть гороху», тобто якийсь об'єм горохової каші. Слово «чверть» відоме в Україні, як міра, об'єм і ваги, однак, у всіх варіантах різних часів йдеться про величини, які використовували переважно в оптовій торгівлі (Енциклопедія історії України 2013, 488). Тож це ніяк не може бути порція їжі, як вважав редактор. Звернімося до більш пізніх редакцій. Там йдеться про «укрухъ хлѣба».

Отже, Касіян чи його попередник вважав, що «чверть» тут вжито стосовно хліба. Ми знаємо, що у римській традиції хліб пекли у вигляді більш чи менш великих паляниць із ризиками зламу, які дозволяли ламати його на частини за радіусами. Нині подібні особливості у «рудиментній формі» можна побачити серед випічки пекарень із західним спорядженням.

Можна припустити, що у Печерському монастирі хліб традиційно випікали приблизно так, і невелику паляницю можна було розламати на чверті, кожна з яких була

²⁸⁸⁶ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сирина Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 19-19об.

²⁸⁸⁷ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сирина Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 19об.

порцією хліба на кожного ченця. Не слід забувати, що на той час хліб становив значно більший відсоток у раціоні, тому великі порції не можуть викликати здивування.

Коментар 22

Як відомо, римляни-чоловіки на трапезі не сиділи, а лежали. Отже, подібне словосполучення характерне для античної літератури, в т. ч. і православної. Проте у нас це був лише евфемізм: в нашій історії не зафіксовано випадків лежати за трапезою навіть серед мирян. І до того ж — у Лаврі.

Коментар 23

Цікаво, що джерело цієї цитати не зумів знайти навіть В. Яковлев (Яковлев 1875, 111). Вдалося це тільки Д. Абрамовичу, який знайшов паралель у Скитському патерику за рукописом XV ст. із зібрання Троїце-Сергієвої лаври (Абрамович 1902, 178-179). «**Повѣдаше ѿтеръ ѿць. како г. сѣтъ вели мнѣхомъ. ѿтъ ны сѣ. к нимъ же нѣ подобаетъ внимати. съ стѣрахомъ и трепетомъ. и радостью дѣхноу приготупати. ѿбщению стѣхъ танихъ и трапеза братомъ. и ѿмываніе нмъ. приношаше же и при тѣю сицю глѣ. како бѣ ѿтеръ великъ старецъ прозорливъ. и приключѣа ѣмоу вкоуити со мною братѣю. и ѣгда іадѣху видаше дѣмъ да видаше старецъ сѣда на трапезѣ. и зрѣше ѿвѣхъ іадущіе медъ. а ѿви іадѣхъ хлѣбъ. а дрѣзни мотыла. и днѣлѣшеа в себѣ. и молѣшеа боу глѣ. ги іави ми таниу сиѣ. како та же брашна вѣемъ прѣложена сѣтъ на трапезѣ вѣ сиѣдѣ. почто тако ізменена іаблѣотѣа и ѿви ѿубо іадѣтъ медъ. а ѿви хлѣбъ. а дрѣзни мотыла. " глѣ приде ѣмѣ свѣше глѣ. како іадущей медъ си сѣтъ. иже съ стѣрахомъ и трепетомъ. и радостью дѣхноу. сѣдѣтъ на трапезѣ. и непретанно молѣтъа боу. и мѣа ихъ како кадило вѣхѣодитъ къ боу. тѣмъ же и медъ іадѣтъ. а іадѣщен хлѣбъ си сѣтъ. иже хвалѣтъ вѣдшениа. дарованаа нмъ ѿ бѣа. а иже мотыла іадѣтъ си сѣтъ роіциюще и глѣце. се добро а оно лихѣ плѣѣниѣо и гнило. не подобаетъ же сице глѣти. ни помышлѣти. но паче ѿ всемъ славити бѣ. и похвалѣти пѣѣ вѣылати ѣмѣ. да и в нарѣ кончатѣа реченоѣ аплѣмъ павломъ. аще іагте аще ли пѣѣте аще что тѣворите вѣе вѣ славоу бѣю тѣворите»²⁸⁸⁸.**

Коментар 24

Йдеться про цитату з Апостола: «Чи ви, отже, істе, чи п'єте, чи що-небудь робите, усе робіть на Славу Божу!» (1Кор 10:31). Втім, цитата в цьому ж місці наявна в цитованому вище тексті Скитського патерика (див. Коментар 23).*

Коментар 25

Д. Абрамович зазначив вплив на цей фрагмент Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 176): «**аще всемъ приключитѣти оклеветани быти ѿ кого. и пришедѣ дрѣгъ иѣвѣртитѣти. како ониица брѣ потѣзѣа злѣ. та и ѣбо поразумѣи чѣе наваженіе сѣтъ и не гѣнѣбайѣа на брѣ своѣго. рекъ же иѣвѣртѣишѣмоу ти тако. аще и потѣзалъ ма сѣтъ "о братъ ми сѣтъ. нео догтоицъ ѣмъ клеветѣе. токмо не ѿ себѣ потѣзалъ ма сѣтъ но братъ приготѣвалъ сѣтъ. како да браждѣ положитѣ межѣ нама. ги же да проклѣнетѣ лукаваго. брата же да помилѣѣтъ»²⁸⁸⁹.**

²⁸⁸⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троїце-Сергієвої лаври, № 37 (2020). Патерик скитский (сравн. Оп. рук. Царск. № 291) и Лимонис, полууст. XV в., в лист, 242 л., л. 106.

²⁸⁸⁹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троїце-Сергієвої лаври, № 7 (2016). Єфрема Сиріна Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 41.

Коментар 26

Д. Абрамович зазначив вплив на текст Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 176-177): «ѦГДА ЖЕ ВЪЖАШЕ ДѢДЪ Ѡ ЛИЦА ѠВЕЛААМЛА ѦНА СВОЕГО. ТО ЇЗАЧЪЗЪ ЛИ БЕМЪН ДОСАЖАШЕ ЦРЮ ДѢДУ. ПРѢ ВЪБѢМН ГРАДУЩИМН. ЕДА СВѢНЕ ѢДИНЪ ДОСАЖАШЕ ЦРЮ. ДАРѢТЬ КТО ІАКО ЕГО РА ПРИАТЪ ДОСАЖЕНЪ. ТЕРПѢЛИ ВЪЗЫ. НЕ ТОКМО ДОСАЖАШЕ НО І ПРОКЛАТЪ І И КАМЕНЬЕМЪ МЕТАШЕ ІАКО ЖЕ І ГЛГН КОМУ БЛИЖНІ ДРУГЪ ЦРЬ ПРИШЕДЪ ѠНМУ ГЛАВУ ЕГО. ЦРЬ К НЕМУ. РЕ ЧТО МНѢ І ТОВѢ ІНЕ САРУШЪ. СРТАБИТЬ ТАКО ПРОКЛИНАТИ МЪ. ІАКО ГЪ РЕ ЕМУ ПРОКЛИНАТИ ДѢДА. И КТО РЕ ЕМУ ЧТО СТВОРИ ѠРТАБИТЕ І. ІАКО ДА ВІДИТЬ ГЪ СМЪРЕНЪ МОѢ. И ВЪЗВРАТИТЬ МИ БЛГА. И КЛАТЪЫ РАДИ ЕГО...»²⁸⁹⁰

Коментар 27

Вірогідно, йдеться про монастир святих безсрібників Косьми і Даміана у Суздалі на Яруновій горі. Монастир засновано на місці давнього поганського капища (Варганов 1946, 133-134), у другій половині XII ст. Його заснування пов'язували із Ростовським єпископом Іоанном (1190—1213) (Спасский 1947, 50) або з Андрієм Боголюбським (Макарий (Булгаков) 1888, 55), оскільки ігумен цієї обителі відслужив першу панахиду за вбитого князя.

На кінець XVII ст. обитель занепадала, будови її згоріли і на її місці збудовано дерев'яний приходський храм, 1725 р. замінено кам'яною будовою.

Коментар 28

Д. Абрамович зазначав близькість цих слів до фрази з Скитського патерика, яку він, щоправда, виводив із «Vitae partum»²⁸⁹¹ (Абрамович 1902, 179). Тут прочитується: «Рече старець. Іако древо не может плода створити часто пресажаемо. тако и мнихъ преходѧ Ѡ мѣста на мѣсто не створить плода»²⁸⁹².

Коментар 29

Йдеться про архімандрита Печерського Акіндіна II (1203—1232). Див. Коментар 104.

Коментар 30

Д. Абрамович зазначив близькість цього вислову до фрагмента слова 4 Лествиці (Абрамович 1902, 177). Тут читаємо: «Нужа морю възмутити. и възгрѣзити възливати. да тогда вещь. юже рѣкы стѣны плавы. и всякъ гнон въ той снегоша. чѣмъ пакы на землю низвержеть. расмнотримъ и ѡбращаемъ въ мори. побѣдены и велицѣ. възмуценъ велико бывающе»²⁸⁹³.

Коментар 31

Про цей монастир див. у томі Антології, присвяченому прп. Феодосію Печерському (Жиленко 2015, 594-597, Коментар 40).

²⁸⁹⁰ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сиріна Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 41об.-42.

²⁸⁹¹ Йдеться про перекладний патерик «Vitae Patm», імовірний залишок Великого Лимонаря.

²⁸⁹² Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 37 (2020). Патерик скитский (сравн. Оп. рук. Царск. № 291) и Лимонис, полуст. XV в., в лист, 242 л., л. 34-34об.

²⁸⁹³ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 10 (2028). Иоанна Лествичника лествица, напис. устав. 1334 г., в четверть, 216 л., начальная тетрадь утрачена, л. 36об.

Коментар 32

Д. Абрамович зазначав вплив на текст Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 177). Тут читаємо: «но **СВЪХОДИШИ КЕЛЫА МНІХОВЫ. СВАЖАА БРАТА І БРАТОМЪ, И ЗЛОБЫ НЕПРИЯЗЫННЫ ПРЪДЪЛАГАА НАМЪ...**»²⁸⁹⁴.

Коментар 33

Д. Абрамович зазначав вплив на текст Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 177). Тут читаємо: «ица **ѸНѸ ИЗЪЦЕРГЪА**²⁸⁹⁵. ица **ѸНѸХЪ СМЪРЕННАА МУДРОСТИ**»²⁸⁹⁶.

Коментар 34

Д. Абрамович зазначав вплив на текст Послання свт. Симона одного з повчань св. Єфрема Сиріна (Абрамович 1902, 177): «**ВЪЗЛЕБЕНЕ АЩЕ ПОЛУЧИ ПРЪДЪСПЕГАНЬЮ. ІАКО СТАТИ НА ВЪШНѸ СТЕПЕНИ. НЕ ЗАБЫВАИ СМЪРЕННАА МУДРОБЪ ДА АЩЕ КОГДА ПРИКЛЮЧЕТЬСЯ СЪСТУПИТИ СЪ СТЕПЕНИ. ѸБРАЩЕШИ ПЪТЬ І НЕ ВПАДЕШИ ВЪ ГРѸ...**»²⁸⁹⁷.

Коментар 35

Йдеться про Верхуслава-Анастасія Всеволодівна, донька Всеволода Велике Гніздо († 1212). Народилась близько 1180—1188 рр. 1188 р. її видали заміж за Ростислава Рюриковича (нар. 5 квітня 1172 р.) (Соболевский 1909, 1). Шлюб мав виключно політичний характер і був пишно відсвяткований. Навряд чи він був безхмарним. Так, коли вже у 18 років, взимку 1198 р. Верхуслава народила доньку, Смарагд-Єфронія, то її забрали з Вишгорода, де у цей час князувала пара, до діда в Київ, Рюрика Ростислава, котрий у цей час там князував.

1204 р. Рюрик Ростиславич з дружиною і донькою були насильно пострижені в ченці за наказом князя Романа Мстиславича Галицького. А Ростислав опинився у полоні у Галичі, звідки звільнений на вимогу батька Верхуслави Всеволода Юрійовича і ув'язнений у Києві. Про долю його жінки за цей час відомостей нема.

Після смерті Романа Мстиславича у Польщі 19 червня 1205 р. Рюрик негайно скинув чернечі ризи, і міжусобна війна продовжилася. Ростислав Рюрикович помер 1218 р. Після цього Верхуслава повернулась до Володимира-на-Клязьмі до свого брата Юрія Всеволодовича. Тут, як повідомляється у Патерику, вона брала активну участь у церковному житті, серед іншого, листувалася із свт. Симоном і Полікарпом, а святий, вірогідно, був її духовником. Дата її смерті невідома, але сталося це після написання Послання свт. Симоном (Карпов б. д., Верхуслава).

О. Соболевський звернув увагу на давню пам'ятку під назвою: «Послання від Ізосими святого до доньки [духовної] своєї Анастасії» (див. Додаток 2), яке, на його думку, було адресоване саме їй. Автор послання вважає свт. Симона, причому ім'я «Зосима» у заголовку твору, на його думку, могло бути схимницьким ім'ям свт. Симона або звичайною помилкою переписувача, до чого він більше схилився (Соболевский 1909, 2): «Зміст послання дає нам зрозуміти, що Анастасія була черницею. Отже, послання написано значно пізніше після 1206 р., коли (за Лавр. сп. літ.) вперше згадується ігумен Симон, отець духовний дружини Всеволода Велике Гніздо, матері Анастасії-Верхуслави... Цілком ймовірно, вона

²⁸⁹⁴ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сиріна Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 52.

²⁸⁹⁵ Дописано на берегах.

²⁸⁹⁶ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сиріна Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 72.

²⁸⁹⁷ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сиріна Поучения, устав. в два столбца, XIII в., в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 40-40об.

жила у Володимирі, в тамтешньому жіночому Княгининому монастирі, побудованому її матір'ю, «Всеволожою», де Всеволожа померла також черницею, — отже, в епархії Симона» (Соболевский 1909, 2). На думку О. Соболевського, це послання написане близько 1225 р. (Соболевский 1909, 2).

Коментар 36

Антоній Новгородський — Антоній (Добриня) Ядрейкович, архієпископ Новгородський у 1211—1219; 1225—1228; 1229 рр. (з перервами).

Коментар 37

Лазарь Смоленський — єпископ Смоленський. Сучасник прп. Авараамія Смоленського. † до 1225.

Коментар 38

Олексій, єпископ Юр'ївський. Поставлений на межі XII, XIII ст. † до 1125/1126 р.

Коментар 39

У тексті Святого Письма сказано:

1 Вірне це слово: коли хто єпископства хоче, доброго діла він прагне.

2 А єпископ має бути бездоганий, муж однієї дружини, тверезий, невинний, чесний, гостинний до приходнів, здібний навчати.

3 Не п'яниця, не заводіяка, але тихий, несварливий, не срібллюбєць.

4 Щоб добре рядив власним домом, що має дітей у слухняності з повною чесністю.

5 Бо хто власним домом рядити не вміє, як він зможе пильнувати про Божу Церкву?

6 Не новонавернений, щоб він не запишався, і не впав у ворожий осуд.

7 Треба, щоб мав він і добре засвідчення від чужинців, щоб не впасти в догану та в сітку диявольську.

(1Тм 3:1-7).

Коментар 40

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
Аще бы ты был достоин такового сана, не бых ты пустил от себе,	НО АЩЕ БЫ ТЫ БЫЛ ДОСТОИНИЧЪ ТАКОВАГО САНА. ТО НЕ БЫ ТЕБЕ ПУСТИЛЪ СЕБЕ.	Но аще бы ты былъ достоинъ такового сана, то не бых тебе пустилъ от себе,	ТО АЩЕ БЫ ТЫ БЫЛ ДОСТОИНИЧЪ ТАКОВА САНА, ТО НЕ БЫ ТЕБЕ ПУСТИЛЪ СЕБЕ,
но своима рукама намѣстника ты собѣ поставил бых во обѣ епископы, Володимерю и Суждалю, якоже князь Георгий восхотѣл	НО СВОИМА РУКАМА СЪПРѢТЛОВНИКА ТЯ СЕБѢ ПОСТАВИЛ. БЫ ВЪ ОБѢ ЕПИСКОПИ ВЛАДИМЕРЮ И СУЖДАЛЮ. ЯКЪ ЖЕ КНЯЗЬ ГЕОРГИИ ХОТѢЛЪ	но своима рукама съпрестольника ты себѣ поставилъ бых въ обѣ епископы, Владимирю и Суждалю, яко же князь Георгій хотѣлъ,	НО СВОИМА РУКАМА СОПРѢТЛОВНИКА СЕБѢ ПОСТАВИЛ БЫ, ВО СЪБѢ ЕПИИ, ВЛАДИМЕРЮ И СУЖДАЛЮ. ЯКО КНЯЗЬ ГЕОРГИИ ХОТѢЛ

У різних редакціях Патерика у словах свт. Симона про можливість поставити Полікарпа, буцімто, на свою кафедру. В Основній редакції, як і, вірогідно, в оригіналі, він живає слово «**намѣстник**». У пізніших текстах говориться про «**съпрѣтловника**».

Я. Щапов прокоментував це так: «Найважливішим органом церковного управління стали владичні намісники. Їх вперше згадано в джерелах 20—30-х рр. XIII ст. Тут йдеться про

високу церковну посаду помічника єпископа в столичних містах Володимиро-Суздальської землі. У записах писаря на Євангелії, які І. І. Срезневський відносив до 1232 р., згадується Яків як «намісник владичий». Правило Володимирського собору 1273 р. містить заборону ставити намісника за плату («на мзде»). Ця вигідна церковна посада приваблювала, ймовірно, багато охочих. «Лаврентий наместник владычинь» названий серед свідків у Смоленську під час підписання грамоти 1284 р. про торгівлю Смоленська з Ригою. Владичні намісники здійснювали свої функції як у великих містах єпархії, так і при самому єпископові, як видно з наведених свідчень. Ця посада виникла, ймовірно, у XII ст. або дещо раніше. Можливо, що вона з'явилася при кафедрах спеціально для відправлення суду в пору значного розширення церковної юрисдикції на Русі, яке відбувалося у XII — початку XIII ст. Владичні намісники термінологічно не пов'язані з візантійськими патріаршими посадами, і це дає змогу вбачати в них інститут, викликаний місцевими особливостями, причому такий, що з'явився не з початку виникнення церковної організації, коли запозичувалася грецька термінологія, а з часу її розвитку в нових умовах політичної структури другої половини XI — XII ст. Можна вважати, що намісник у великих містах єпархії поза столицю не обов'язково міг бути тільки емісаром, якого надсилають на певний час, а й главою окремого намісницького округу, які створювалися в окремих частинах єпархії. Зокрема, намісники Новгородського архієпископа управляли Церквою в Псковському князівстві (Щапов 989, 70-72).

У Києві митрополіччі намісники управляли митрополією в часі відсутності київських митрополитів, яких Орда змушувала перебувати переважно у Московському улусі.

Можливо, саме тому у XV ст. у тексті Патерика відбулась заміна. Слово «намісник» передбачало для українських редакторів відсутність свт. Симона у своїй єпархії, а малозначуще «сопрестольник» могло сприйматися, фактично, як призначення єпископом за життя свого наступника.

Коментар 41

Георгій Всеволодович — син Володимирського на Клязмі князя Всеволода Георгійовича. Народився 1187 р. у Суздалі. 1211 р. батько залишив йому Володимир і Ростов, проте він, внаслідок домовленості з братом, віддав останній йому. 1216 р. вигнаний братом з Володимира, був змушений осісти в містечку Радиліві Городці. 1217 р. отримує у володіння Суздаль, і у тому ж році, по смерті брата Костянтина — Володимир. 1221 р. заснував Нижній Новгород. 1237 р. Георгій Всеволодович відмовився надати рязанським князям допомогу проти татар, боротися з якими бажав самотужки. А тому послав проти нападників свого сина Всеволода, який під час взяття татарами Москви потрапив у полон. Того ж року татари розорили Володимир, і загинула сім'я Георгія. Проте йому вдається втекти. Втім, того ж року загинув у бою з татарами на р. Ситі. Похований у Ростовському Богородицькому храмі. Згодом до тієї ж раки поклали його відрубану голову, знайдену пізніше. 1239 р. тіло Георгія перенесено до Володимира.

Коментар 42

Про цього святителя ми писали у попередньому томі нашого дослідження (Жиленко 2019, 221-231, 475-482).

Коментар 43

Зрозуміло, що в часі написання твору цей вираз не мав того негативного значення, якого він зажив нині. В устах свт. Симона воно означало лише згадку варягів-мучеників, які не були українцями, але загинули у Києві, і свт. Леонтія, який загинув у Київських володіннях, але за межами, власне, Русі. Отже, їх не називали русинами, вони були святими громадянами «Руського світу», що на той час означало «Київського світу».

Коментар 44

Мучеників свв. Федора й Іоанна, хоча за походженням і варягів, можна вважати першими нашими національними святими, оскільки їхнє вшанування було започатковане в Києві раніше, можливо, ще до офіційного хрещення Русі, що, власне, брав до уваги і св. Симон. Коментуючи його зауваження, О. Хорошев писав: «Отже, легенда про варягів-мучеників була відома на Русі (Симон не дає докладного опису подвигу двох християн, розраховуючи на знання його Полікарпом)» (Хорошев 1986, 49). Про мученицьку смерть двох варягів-мучеників оповідається у статті 983 р. нинішнього тексту «Повісті минулих літ» (у Густинському літописі — 984 р. (Густынская летопись 2003, 39)), а також у різних редакціях Прологу, у яких О. Шахматов виділив шість редакцій життя святих мучеників XIII—XVII ст. Імена святих — Федір й Іоанн — є лише в частині проложних текстів і частині пізніх літописних кодексів. Ім'я молодого варяга — Іоанн — на думку О. Шахматова, увійшло до Прологу не пізніше XIV ст. Що ж стосується св. Федора, то появу його імені у святцях О. Шахматов датує XVII ст. (Шахматов 1907, 264) Про походження цих імен див. у нашій монографії, присвяченій пізнім життям св. рівноапостольного князя Володимира (Жиленко 2013, 243, дод. 2). Мощі молодшого варяга²⁸⁹⁸ за середньовіччя були перенесені звідкись до Лаврських печер, але це сталося пізніше за написання Послання свт. Симона.

Коментар 45

Про цю цитату див. у томі Антології, присвяченому прп. Антонію Печерському (Жиленко, 2015-а, Коментар 21, 231-233).

Коментар 46

В останньому фрагменті перераховано єпископів-пострижеників Печерського монастиря:

Никола Переяславський. О. Шахматов вважав, що тут ми маємо справу з помилкою св. Симона, оскільки Николу згадано у літописі під 1072 р. не як єпископа, а як ігумена Переяславський (Шахматов 1916, 230; Приселков 2003, 72). Таку дивну титулатуру М. Присольков пояснив тим, що на церемонії перенесення мощей свв. Бориса і Гліба, яка тут описана, він був єдиним некиївським ігуменом. Проте можливо, у джерелі свт. Симона Николу, дійсно, було названо єпископом. Втім, інших відомостей про цю особу як єпископа чи як ігумена у нас немає.

Єфрем Переяславський. Про нього див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 196-206).

Ісайя Ростовський. Про нього див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 232-242, 483-485).

Герман Новгородський. Про лаврського постриженника Новгородського єпископа Германа відомо дуже мало. Ряд дослідників ототожнювали його з ігуменом Спаського монастиря на Берестові, за яким ця обитель отримала назву Германича монастиря (Приселков 2003, 72; Филарет, архиеп. Черниговский 2011, 231-232)²⁸⁹⁹.

Поставлений на Новгородську кафедру 1078 р. митрополитом київським Іоанном (Приселков 2003, 83; Софийская первая летопись 1994, 53). Про діяльність свт. Германа з управління єпархією нічого не відомо. В. Янін припускав, що одна з опублікованих ним печаток (№ 331) могла належати Герману (Янин 1970, 152, 224). 1095 р. «иде владыка Герман к Киеву и тамо преставися» (Новгородская Карамзинская летопись 2002, 71-72;

²⁸⁹⁸ Дослідження мощей печерських святих довели, що мощі Іоанна є не останками підлітка, яким він описаний у житійній літературі, а немовляти. Саме тому в текстах, присвячених святим мученикам, не фігурують його власні слова чи дії. А нині ми знаємо, що саме немовлята чи зовсім малі діти становили значний відсоток, яких приносили у жертву наші пращури.

²⁸⁹⁹ Цього ігумена Германа згадано під 1072 р. (Софийская первая летопись 1994, 51), як учасник перенесення мощей свв. Бориса і Гліба. Однак, крім близькості хронології нема ніякого підтвердження, що йдеться про одну й ту саму особу. Гіпотетичним є також поставлення його з ігуменів Святославового монастиря Св. Спаса у Чернігові (Амвросий (Орнатский) 1807—1813, Т.1, 68; Новгородские летописи 1841, 122, 213).

Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского 2004, 62). Його приїзд пов'язують із сплундруванням половцями «Германича» монастиря (Филарет, архиеп. Черниговский 2011, 231-232).

Канонізований у соборі Новгородських святителів 1439 р. (день пам'яті 10 лютого) (Филарет (Гумилевский) 1865, 173; Хорошев 1986, 140).

Свт. Германа згадано у «Правилі» свт. Петра Могилы серед святителів (Дива печер Лаврських 2011, 157), однак, це не означає, що його вшановували у Печерському монастирі і навіть на те, що він тут був похований.

Між 1549 р. і початком XVIII ст. канонізований як святий «Київської» (Московської) митрополії, разом з іншими новгородськими владиками (Голубинский 1894, 97). Московські «справщики» XVIII ст. визнали інформацію про те, що Герман був печерським пострижеником, вигадкою й вилучили його ім'я з переліку св. Симона (Абрамович 1902, 130).

Стефан Володимирський. Про нього див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 207-208).

Нифонт Новгородський. Його житіє див. із стор. 874.

Марин Юрїївський. 1091—1113 (?). Згаданий під 1095 р. внаслідок переходу людей із міста Юр'єва на Вітачів пагорб (Густынская летопись 2003; Амвросий (Орнатский) 1807—1813, Т. 1, 223).

Мина Полоцький. Поставлений 20 грудня 1105 р. В Полоцьку сидів на той час Гліб Всеславич, великий прихильник Печерського монастиря, на власні гроші збудував тут 1108 р. трапезну. Він і його дружина пожертвували по смерті монастиреві великі маетки. Можливо, цей їхній зв'язок з обителлю і спричинився до обрання на цю кафедру саме печерського постриженника. † 20 липня 1117 р. (Амвросий (Орнатский) 1807—1813, Т. 1, 228).

Никола Тмутараканський. Про нього див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 435).

Феоктист. Див. стор. 958.

Лаврентій Туровський згаданий у літописі лише один раз — під 1182 р., як присутній під час висвяти печерського архімандрита Василія. Іноді його пов'язують із затворником Лаврентієм, описаним у 26-му слові Печерського патерика. Проте це абсолютно невірогідна версія.

Лука, єпископ Білгородський згаданий у джерелах під 1088 та востаннє під 1089 р. під час освячення Великої Церкви. Після нього навіть титул такий не трапляється у писемних джерелах аж до 1113 р. Серед графіті Софійського собору С. Висоцький знайшов напис про його смерть:

МЦА АВЪГОУСТА ВЪ

КВ ПРЕРТАБИНА РАБЪ

БЖИ ЛУКА ЕПЪ БЪЖЕ

НИИ БЪЛОГОРОДСКИИ

Цей напис розташовано в Апостолському приділі (південній галереї) на стовпі з давнім фресковим зображенням Онуфрія, на висоті 2,55 м від умовної підлоги XI ст. Хоча в написі відсутній рік преставлення єпископа, але на підставі згадок про нього, С. Висоцький датував його 22 серпня у межах 1089—1091 рр. (Висоцкий 1966, 45-47).

Б. Рыбаков ще більше звузив ці рамки: «Ми маємо відкинути 1090 рік, як можливу дату смерті Луки, оскільки не можна уявити собі, щоб така важлива кафедра залишалася порожньою впродовж майже цілого року. Найімовірніше, Лука не зміг взяти участь в торжествах 14 серпня 1091 року тому, що був на смертному ложі й через тиждень помер» (Рыбаков 1964, 19).

Єфрем Ростово-Суздальський згаданий у Воскресенському літописі під 6499 р. у списку ростовських єпископів п'ятим (Летопись по Воскресенскому списку 1856, 314).

Коментар 47

Про Ростовський літопис див. у томі нашої Антології, присвяченому прп. Антонію Печерському (Жиленко 2015-а, 349-350).

Коментар 48

Свт. Симон брав до уваги дві церкви, будівництво (а, точніше, поновлення) яких відбувалося за його безпосередньою участю. Перша з них — Ростовський Успенський собор, який 1204 р. завалився, і в 1213—1231 рр. був поновлений (Воронин 1961, Т. 1, 187). Про цей храм див. Коментар 253. Друга — собор Різдва у Суздалі, який на початку XIII ст. став валитися, і 1222 р. «великий князь Гюрги заклав церкву кам'яну Різдва Пресвятої Богородиці у Суздалі на попередньому місці, зніши стару споруду, оскільки почала руйнуватися від старості, і верх її завалився був» (Воронин 1962, Т. 2, 19). 1225 р. церкву було збудовано і 8 вересня освячено свт. Симоном (Воронин 1961, Т. 1, 19).

Оповідь про прп. Онисифора

Коментар 49

У первинному тексті ця розповідь є невіддільною від попередньої вступної статті, а тому не має окремого заголовка, однак вже у тексті з Прологу ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с та Арсеніївській редакції з'явився окремий вступ, який, втім, пов'язаний із вилученням передмови. У першій Касіянівській редакції Патерика, де такого вилучення ще не було, заголовка ще нема.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
	<p>Сказаніє симона епископа боло- димерьскаго.</p> <p>О печерьскѣ черно- низци иже в кѣвѣчѣ. в лаврѣ сѣго феѡгѣа. гѣ блви оѣе. за матѣв стѣа.</p>		<p>Сказаніє Симона, епис- копа Влади- мерьскаго и Суждальскаго, о святых черно- ризцах Пе- черьских,</p>	<p>Сказаніє симона епископа бо- лодимерьскаго.</p> <p>О печерьскѣ черно- ризцѣхъ. иже в кѣвѣчѣ. в лаврѣ сѣго антонѣа. и деѡдоѣа. глава а.</p>	<p>Сказаніє</p> <p>О блженнѣмъ Онисиѡрѣ преви- терѣ. і о братѣ лѣгитно пожив- шемъ, и направно змешемъ, і во- мердѣшемъ в пещерѣ.</p>

И се ти, брате,
скажу,

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
что ради мое тщание къ святому Антонию и къ святому Феодосию		что ради имѣти тщаніе и любовь къ свѣдѣнію Антонію и Феодосію. отцемъ печерскимъ: И еѣ ти ерѣте кажу. что ради мое тщаніе, слышѣ вещь и вѣра къ свѣдѣнію Антонію и Феодосію.	что ради имѣти тщаніе и любовь къ преподобнымъ Антонию и Феодосію, отцемъ Печерскимъ. Слово 5.		
Слышах вещь предивну от блаженных тѣх старецъ, яко рѣша слышавше от самовидецъ тѣх таковаго чудеси, бывшаго	Слышѣ вещь предивну от блаженных тѣх старецъ, яко рѣша слышавше от самовидецъ тѣх таковаго дивеси, бывшаго	Слышѣ вещь предивну от блаженных тѣх старецъ, яко рѣша слышавше от самовидецъ тѣх, таковаго чудеси бывшаго,	Слышах вещь предивну от блаженных тѣх старецъ, яко рѣша слышавше от самовидецъ тѣх таковаго чудеси, бывшаго	Слышѣхъ вещь предивну от блаженных тѣх старецъ, яко рѣша слышавше от самовидецъ тѣх, таковаго дивеси бывшаго.	Слышѣ вещь предивну от блаженных тѣх старецъ, яко рѣша слышавше от самовидецъ тѣх, таковаго чудеси бывшаго,

У друкованому Патерику оповідь про прп. Онисифора увійшла до житія прп. Антонія Печерського.

Коментар 50

Ігумен Пимен обіймав цю посаду з 1132 по 1141 р. Докладніше про нього див. Додаток 5.

Коментар 51

Насправді, мовилося про п'ятдесят праведників. Порівн.: «Господь же сказал: “Коли знайду в Содомі, в місті п'ятдесят праведників, помилую все місто заради них”» (Бт 18:26).

Коментар 52

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
и сего окааннаго душу помиловах Антониа дѣля и Феодосиа, рабу моею, и	и сего окааннаго души помиловахъ Антоніа ради раба моего. и сущи е	и сего ѡканнаго души помиловахъ Антоніа ради. и Феодосіа рабу мою	и сего же окааннаго душу помиловах Антоніа ради и Феодосіа, рабу моею, и сущих	и сего ѡканнаго души помиловахъ Антоніа ради раба моего и ²⁹⁰⁰	и сего же окааннаго души помиловахъ Антоніа ради и

²⁹⁰⁰ Дописано пізніше над рядком і, можливо, іншою рукою.

сущих с нима святых чрно- ризец молит- вою.	НИМЪ СЪТЪ ЧЕРНО- РИЦЕЦ МЛТВОМН.	МОЕЮ. И СЪЦИИ С НИМА СЪТЪХЪ ЧЕ- РНОРИЦЕЦ МЛТВОЮ.	сь нима святых черно- ризец молит- вою.	Д.ЕУДОМЪ. И СЪ- ЦИМЪ С НИМЪ. СЪТЪХЪ ЧЕРНОРИ- ЦЕЦ МЛТВОМН.	Д.ЕОДОМЪ, РАБУ МОЕЮ, И СЪЦИИ С НИМА СЪТЪ ЧЕРНО- РИЦЕЦ МЛТВОЮ,
--	---------------------------------------	---	--	--	--

Як можна простежити з вищенаведеної таблиці, в Арсеніївській редакції Патерика відсутнє ім'я прп. Феодосія. Якщо уважно поглянути на інші тексти — зрозуміло, що там ім'я другого засновника Лаври є вставкою. Є всі підстави твердити, що в оригінальному тексті згадано лише ім'я прп. Антонія. З цього виникає питання про можливість походження оповіді з поширеного втраченого житія прп. Антонія. Однак, згідно з інформацією, поданою в житії, чудо відбулося у другій чверті XII ст., тобто, через багато років після написання житія прп. Антонія (див. Коментар 50). Втім, прп. Онисифора, як учня прп. Антонія, цілком могли згадувати в житії. Можливо, з цим пов'язана відсилка прп. Симона до житія прп. Антонія у кінці зазначеного житія (див. Коментар 55, також див. Коментар 53).

Коментар 53

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
И вси насла- дишася доб- ровониа, про- славиша Бога и святыа его угодники.	И ВСИ НАСЛАДИШЕ ШЕ ДОБРОВОНІА. ПРОСЛАВИША БГА. И СЪТЪА ЕГО УГОД- НИКИ.	И ВСИ НА- СЛАДИШЕ ДОБ- РОВОНІА. ПРОСЛАВИША БГА И СЪТЪА ЕГО УГОДНИКИ, АНТОНІА И ФЕУДОСИА О СПІЕНІИ БРАТНИ.	Вси насладив- шеся добро- вонія, просла- виша Бога и святыа его угодники, Антонія и Фе- одосію, о спа- сеніи братцѣ.	И ВСИ НАСЛАДИШЕ ШАСЯ ДОБРО- ВОНІА. И ПРОСЛА- ВИША БГА. И СЪТЪА ЕГО УГОД- НИКИ.	ВСИ НАСЛАДИША ДОБРОВОНІА, ПРО- СЛАВИША БГА, И СЪТЪА ЕГО УГОД- НИКИ, АНТОНІА И ФЕ- ОДОСИА О СПІЕНІИ БРАТНИ.
Сего дѣла аз, грѣшный, епи- скопъ Симонъ, тужю, и скор- блю, и плачу,	СЕГО ЖЕ ДѢЛА И АЗЪ ГРѢШНЫИ ЕПІСКЪ СИМОНЪ. ТЪЖЮ И СКОРБЛЮ И ПЛАЧУ.	И СЕГО РАДИ АЗЪ ГРѢШНЫИ ЕПІСКЪ СИМОНЪ. ТЪЖЮ И СКОРБЛЮ. И ПЛАЧУ.	И сего ради азъ грѣшный, епископъ Си- монъ тужю и скорблю и плачу,	СЕГО ДѢЛА АЗЪ ГРѢШНЫИ ЕПІСКЪ СИМОНЪ. ТЪЖЮ И СКОРБЛЮ И ПЛАЧУ.	И СЕГО РАДИ А ГРѢШНЫИ ЕПІСКЪ СИМОНЪ, ТЪЖЮ И СКОРБЛЮ И ПЛАЧУ.

Як можна простежити з вищенаведеної таблиці, у Касіянівських редакціях, як і у Патерику о. Йосифа Тризни ще одна згадка про двох співзасновників Лаври є вставкою.

Коментар 54

В. Яковлев зазначав близькість цього сюжету до однієї з оповідей із «Діалогів» свт. Григорія Двоєслова (Яковлев 1875, 114). Близькість цих оповідей, а до того ж, походження сюжету свт. Симона від цього твору, відомого в слов'янському перекладі, як «Римський патерик», підлягає аж надто великим сумнівам. Однак, оскільки т. зв. давньоболгарський слов'янський переклад «Римського патерика» було здійснено до XIV ст.²⁹⁰¹ (Патерик Римский 2001, II), є всі підстави стверджувати, що свт. Симону він міг бути

²⁹⁰¹ Перекладено за грецьким перекладом середини VIII ст. православним римським папою Захарією, греком за походженням. Цей самий переклад став першоосною для перекладу на арабську та грузинську мови.

відомий. Отже, наводимо цей сюжет за давньоболгарським перекладом (Патерик Римский 2001, 477-479):

Іоанна же въ градѣ ѿ бывша епарха. коєа истинны мѹжъ еѣ вси свѣѣмъ. ѿи повѣдаше. како Валеріанъ патрикіи. в градѣ глѣмѣмъ рика. слѹчи сѧ емѹ быти и тѹ сѧ скончати. епѣкъ же онаго града мѣзѹ ѿ мѹжъ его вѣзѣтъ. и мѣсто емѹ дартѣ на погребеніе въ цркви. сѧмѹ оуєо Валеріанъ патрикіи. до старости тако живѣъ безъ вѣзѣжаніа. въ онѹ же ныщѣ в нѹже чѣло его погребѣ сѧ. въ цркви. Фауретинъ блженныи мѹникъ. егоже еашѣ цркви. пономарю сѧви сѧ глѧ. иди и повѣжѣ епѣпоу. да избережѣтъ ѿиудѹ смрадѹцѹю ѿю плоть. юже погребѣ еде. аще бо его не свѣторитѣ въ днѣи днѣ ѹмретѣ. се видѣніе видѣвъ оуєо сѧ стражѣ повѣдат епѣпѹ. и второе повелѣнъ повѣдати епѣпѹ ѿрече сѧ. въ тридцѣтныи же днѣ епѣпѹ направнѹ ѹмре.

Коментар 55

У Арсеніївській редакції і в проложному тексті з рукопису IP НБУВ, ф. 312, №281/133с наявна ремарка з відсилкою до житія прп. Антонія Печерського:

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
да понеже малу отраду приял бых от многих ми грѣхов молитвъ ради святых отець	да поне, малѹ ѿрадѹ пріалѹ быѹ многиѹ ми грѣховѹ. чѣхѹ рѧи стѣхѹ.	и малѹ ѿрадѹ пріалѹ быѹ многиѹ ми грѣховѹ. млтвѹ рѧ стѣхѹ ѿцѹ,	и малу отраду пріалъ бых многих ми грѣховъ, молитвъ ради святых отець	да поне малѹ ѿрадѹ пріалѹ быхъ многихъ ми грѣховъ стѣхъ ради.	и малѹ ѿрадѹ пріалъ быѹ многиѹ ми грѣхѹ млтвѹ рѧи стѣхѹ ѿцѹ.
о Христь Иисъ нашем.	и ѿна такова ѿбращени братѣ поликарпе. в житїи стго антонїа.	ѿ хѣ ісѣ ѿ гѣ нашемъ. ѣмоу же слава нынѣ и прѣно, и въ вѣкѹи вѣкомъ ѡмїнь.	о Христь Исусъ, о Господъ нашем, ему же слава нынъ.	и ѿна такова ѿбращени. братѣ поликарпе. в житїи стго антонїа.	

Ми вже аналізували цей фрагмент як одне з першоджерел для інформації про зміст втраченого поширеного житія прп. Антонія (Жиленко 2015-а, 48-49). Дослідники Патерика цю ремарку вважають випадково збереженою лише в Арсеніївській редакції (Шахматов 1898, 108). Проте ми знайшли його також у проложному тексті.

У результаті вивчення фрагмента ми дійшли висновку, що він не вказує на походження з вищезгаданого житія оповіді про прп. Євстратія тому, що на 1096 р., з якого починається оповідь про прп. Євстратія і прп. Никона, і житіє на той час, вочевидь, вже було

написано. Посилання ж на житіє прп. Антонія означає тільки те, що означає: в житії описувалися численні чудеса самого святого і його учнів, про які й нагадує свт. Симон Полікарпу, *добре знайомому з текстом житія*.

Після додаткового аналізу текстів, присвячених прп. Онисифору, ми також припустили, що поява цієї ремарки у кінці житія пов'язане не з житієм прп. Євстратія, а з житієм прп. Онисифора, який міг бути згаданий у житії прп. Антонія, як його учень.

Коментар 56

Наступний фрагмент у Патерику Йосифа Тризни перенесено до даного тексту з закінчення сюжету про прп. Никона Сухого і дещо відредаговано.

Житіє прп. Євстратія

Коментар 57

Ім'я прп. Євстратія (Еυστράτιος) з грецької перекладається, як добрий воїн. Вірогідно, свт. Симон взяв це до уваги, як і автор використаного ним грецького житія. Але безпосередньо про це сказано лише в житії з Патерика 1661 р.

Коментар 58

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ²⁹⁰²	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁰³	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
Нѣкто	К <small>не мѣ же</small>	Сѣи прѣнїи	Сѣи прѣнїи	Нѣкїи члѣкѣ	Нѣкый человекѣ	К <small>не мѣ же</small> нѣкто	Нѣкїи члѣкѣ
прииде из Кїева, хотя быти чрънецѣ.	прїиде ѿ Кїѣва нѣкто. хотѣ быти чернецѣ.	прїиде ѿ Кїѣва въ печѣрѣ. хотѣ быти чрънецѣ.	прїиде ѿ кїѣва въ печѣрѣ хотѣ быти чрънецѣ.	прїиде ѿ кїѣва ѣ печѣрѣ. хотѣ быти чернорїзецѣ мѣ	прииде с Кїева в печеру, хотя быти чернорїзецѣ;	прїиде ѿ кїѣва. хотѣ быти чернецѣ.	прїиде ѿ кїѣва в печѣрѣ. хотѣ быти чернорїзецѣ.
		ѿ побелѣ ѿгуменѣ ѣгѣ портрїцїи ѿ нарече ѿмѣ	ѿ побелѣ ѿгжмѣ ѣгѣ портрїцїи ѿ нарече				

²⁹⁰² ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. з Добромільського монастиря.

²⁹⁰³ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святооунфрїївського монастиря у Львові.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ²⁹⁰²	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁰³	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
раздаавъ же все убогим, мало нѣчто оставив ближним, да по нем издѣютъ.	РАЗДАВАЪ ЖЕ ВСЕ ОУБОГИМЪ. МАЛО НѢЧТО ОСТАВИ БЛИЖНИМЪ. ДА ПО НЕМЪ ИЗДѢЮТЬ.	ѢМОУ ѢВѢ ТРАТИИ. ѠНѢ РАДА ВѢ ИМѢНІЕ СВОЕ ОУБОГИМЪ. МАЛО НѢЧТО ѠСТАВИ БЛИНИ СВОИ ДА ПО НЕ РАЗДАѢ.	ИМА ЕМОУ ЕУСТРАТИИ. СОН ЖЕ РАДАВЪ ВЪСѢ ИМѢНІЕ СВОЕ ОУБОГИМЪ. МАЛО НѢЧТО ОСТАВИ БЛИЖНИМЪ. СЪСТАВИ БЛИЖНИМЪ СВОИ, ДА ПО НЕ РАЗДАѢ.	РАЗДАВЪ ЖЕ ВСЕ ИМѢНІЕ СВОЕ ОУБОГИМЪ. МАЛО НѢЧТО ОСТАВИ БЛИЖНИМЪ СВОИМЪ, ДА ПО НЕМЪ РАЗДАЮТЬ.	РАЗДАВЪ ЖЕ ВСЕ ИМѢНІЕ СВОЕ УБОГИМЪ, МАЛО НѢЧТО ОСТАВИВЪ БЛИЖНИМЪ СВОИМЪ, ДА ПО НЕМЪ РАЗДАЮТЬ.	РАЗДАВАЪ ЖЕ ВСЕ ОУБОГИМЪ. МАЛО НѢЧТО ѠСТАВИ БЛИЖНИМЪ. ДА ПО НЕМЪ ИЗДѢЮТЬ.	РАДАВАЪ ЖЕ ВСЕ ИМѢНІЕ СВОЕ ѠБОГИМЪ, МАЛО НѢЧТО ѠСТАВИ БЛИЖНИМЪ. ДА ПО НЕМЪ РАДАЮТЬ.

Коментар 59

В часи створення Касіянівської другої редакції етнічна назва «половці» була вже неактуальною, тому він змінив назву традиційним для церковної літератури «агаряни»²⁹⁰⁴.

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
Бѣ бо сий Еустратій плѣнен от половецъ и продан бысть жидовину со инѣми многими.	БѢ БО СИИ ЕУСТРАТИИ. ПЛѢНЕНЪ БЕЗБОЖНЫМИ АГАРЯНЫ. И ПРОДАНЪ ЖИДОВИНУ.	Бѣ бо сий Еустратіе плѣненъ безбожными Агаряны и проданъ Жидовину	БѢ БО СИИ ЕУСТРАТИИ ПЛѢНЕНЪ БЕЗБОЖНЫМИ АГАРЯНЫ, И ПРОДАНЪ ЖИДОВИНУ.

У деяких текстах назву людоловів пропущено.

І лише у друкованій редакції Патерика 1661 р. знову знаходимо розлогу статтю, яка свідчить про знайомство автора з літописом: «**Ѣгдаже пощѣніемъ Бжїимъ, прїиде нѣкогда злочертѣвий Конякъ, со мноужертвомъ Половцѣ, и пленї Ршїїицкю зѣмлю: тогда и сей Блженный, ѣ пѣдшїи поганїи ѣ Печѣрскїи Монастырь, и многихъ мѣчи съсѣкшимъ, взѣтъъ бысть со другиими въ плѣнъ...**»

Коментар 60

Коментуючи наявну, на його думку, хронологічну невідповідність життя, Г. Літаврін (Литаврін 2001) зазначав: «Якою мірою цей сюжет — агіографічний топос... бранці,

²⁹⁰⁴ У Візантії агарянами називали арабів — за біблійною легендою про походження арабів від рабині й наложниці Авраама Агарі, яка була родом із Єгипта. Агар мала від Авраама сина Ісмаїла, звідки інша назва арабів: «ісмаїліти». З XI ст. так називали всіх мусульман і, серед іншого, це слово було синонімом українського «потурчак», тобто, представників немусульманських народів, які прийняли іслам. Отже, це визначення може відноситися до татарів, але не до половців, оскільки в наших степах, представники цього етносу аж до татарського нашестя переважно лишалися поганами.

гребуючи брати нечисту їжу від «поганих», мали почати голодування з дня полону, тоді як в «Слові» йдеться лише про 14 днів, протягом яких вони усі, крім Євстратія, померли, і про те, що бранці голодували, вже будиши проданими іудеєві. Визнаючи частку істини в повідомленні «Слова» про самогубство полонених внаслідок голодування, чи можна повірити, що на це виявилися здатними усі 50 русів? Вельми сумнівно ...» (Литаврин 2001). Слід зауважити, що шановний автор не враховує тут обставин релігійної вмотивованості нещасних, що заморили себе голодом. Так вчиняють тільки за крайніх обставин. Саме собою полонення не могло призвести до цього, до того ж, що й на батьківщині ці люди не обов'язково були особисто вільними. Половці ж не лише не змушували полонених приймати їхню релігію, але цілком могли забезпечувати релігійні потреби бранців, а також, можливо, харчування, до якого не входило «ідоложертвенного» (якнайменше). Адже зрештою, прп. Никон вижив у тих умовах, хоча, як монах, мав ще більше обмежень у харчуванні. І якими б тяжкими не були поневір'я бранців у цей час, але реально борня прп. Євстратія та інших полонених із хазяїном почалась не з часу полону, а коли іудейський екстреміст став змушувати їх до прийняття своєї віри чи якимось інакше утискати їхні релігійні права (Литаврин 2001). Чи дійсно всі 50 бранців померли з голоду, чи до них долучилась якась пошесть, швидко подолала ослаблених полоном і голодом людей — стверджувати ми, звичайно, не можемо. Але будь-який варіант не применшує їхнього мученицького подвигу.

Коментар б1

Основна редакція	Арсені-ївська редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. 2905	Стишний пролог. Список середини XVI ст. 2906	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
И бысть видѣти душу преподобнаго, несущу колесница огнена,	И бысть видѣти душу преподобнаго, несущу колесница огнена.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.	И бысть видѣти душу преподобнаго, носиму на колесницѣхъ огненѣхъ.
и кони огнени,	и кони огнени.	и кони огнени.	и кони огнени.	и кони огнени.	и кони огнени.	и кони огнени.	и кони огнени.	и кони огнени.

2905 ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. із Добромилського монастиря.

2906 ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. із Святооунуфріївського монастиря у Львові.

Основна редакція	Арсені-івська редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. 2905	Стишний пролог. Список середини XVI ст. 2906	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
	дшю прпенаго негдѣца.					дшю прпенаго негдѣца.		ѣмиже дша ликѣю цагѡ того Повѣдон оца неена бѣотѣ на нео.
и глас, глаголя греческыи:	и гла глад греческыи		и гла бѣ глад греческыи,	гла бѣ глад греческыи и.	и глась бысть глаголя греческыи:	и гла глад греческыи.	и гла бѣотѣ глад гре- ческыи.	и гласъ слашанъ бѣотѣ, Гречески слад глас:
«Се добрый града небеснаго гражанин нареченый!»	се до- брыи града ненаго жителинъ наре енныи.	се добрыи гражданин ъ на- реченыи нееныи гра.	се добрыи граж- данинъ наренныи ненаго градл.	се до- брыи града ненаго гра- жанинъ на- реченыи.	«се добрый небеснаго града гражанинъ нареченны»,	се добрыи града ненаго жителинъ наресл.	се до- брыи ненаго града, гражданин ъ наречен- ныи,	се до- брыи ненаго града жи- телинъ.
Сего ради протостаторъ зоветься в поминании нашемъ.	сего рад прото- статоръ зоветься в поми- наний ба- шемъ.	того ради прото- статоръ зоветься в по- минаний.	и того ради протостатора тсѡ зове- тъся помина- ний.	и сего ради протостатора аѣоръ зоветься. в по- минаний башемъ.	и сего ради Протостаторъ зоветься в поминании нашемъ.	сего ради прото- статоръ зоветься. в поми- наний ба- шемъ.	и сего ради про- стотаторъ зоветься в помина- нии башемъ.	

Цей фрагмент, визнаний М. Присьолковим «грекофільським» (ну де ж таки, якщо сказано було грецькою, то — ворогом русинів), була одним із головних його доказів походження зазначеного тексту з втраченого поширеного житія прп. Антонія (Приселков 2003, 136)²⁹⁰⁷. Вище ми торкалися цієї теорії і пояснили, чому не визнаємо її переконливою²⁹⁰⁸. Однак, це не означає, що фрагмент не вартий уваги і вивчення.

Отже, що ми знаходимо? 1) По преставленні святий був вознесений на небо у вогняній колісниці; 2) З неба почувся вигук грецькою мовою, який свт. Симон переклав як «це є добрий громадянин Небесного граду»²⁹⁰⁹; 3) Свт. Симон зауважив, що зважаючи на вищесказане, святого у Лаврському пом'янику («у поминанні вашому») згадано як протостратора. Чому святий використав слово «вашому»? Можливо тому, що у Володимирі святого не поминали²⁹¹⁰. Та в будь-якому разі, походити це прізвисько могло тільки з грекомовного середовища, тобто, з Херсонеса.

Почнемо з видіння колісниці. Під час преставлення святого були присутні лише його вбивця і, можливо, його спільники. Серед них, як ми вже припускали, був і той, хто доніс про це херсонеським християнам (див. стор. 42). Можливо, йому належить і цей опис. Чи бачив він колісницю, чи якийсь інший світловий ефект, якими часто супроводжуються чудеса — нині, звичайно, не відомо. Втім, нагадаємо, що вознесення пророка Ілії на вогняній колісниці²⁹¹¹ визнають як іудеї, так і християни. До свідчень іудея могло належати і зазначення, що з неба чувся голос саме грецькою мовою. Якщо, приміром, його рідною мовою був іврит або будь-яка інша мова, якою розмовляли у Хазарії чи слов'янських землях, то це було вмотивоване зауваження. Навряд чи всі, чи більшість херсонеських іудеїв після цього чуда хрестилися. Але той, хто його описав — цілком можливо. І ще одне зауваження: стверджується, що Ілія був взятий на небо живим — з тілом. Це співзвучно із заявою свт. Симона, що має підґрунтя, вірогідно, його першоджерела, що мощі святого не було знайдено.

Тепер перейдемо до прізвиська «Протостратор». Так у Візантії називали начальника царської стайні. Ця посада була однієї з головних придворних і була високим військовим чином, одним із головних помічників великого доместика, і фактично міг керувати армією імперії чи її частиною. Очевидно, не пов'язавши цей титул із текстом житія, Є. Голубинський писав, що такого слова в грецькій мові нема. А тому він атрибутував його як неправильне прочитання слова «протостатор» — «першоподвижник» (Голубинський 1894 765-766.). Вже С. Розанов вважав, що йшлося саме про придворний титул, який він порівнював із званням «конюшого боярина» у Московії XVI ст. Він зауважив, що таке прізвисько святий мав отримати не в Києві, а в грекомовному Херсонесі (Розанов 1914, 39-40). Однак, і він не поєднав зміст житія з титулом і вважав, що до того, як потрапити в руки іудею, святий був конюшим-стратором, можливо, того самого єпарха. Термін «протостратор» замість «стратор» міг з'явитися від того, що саме він, а не «стратор» був добре відомий в Русі з

²⁹⁰⁷ Втім, М. Присьолкову належить лише розвиток ідей О. Шахматова, який у своїх роботах розробив теорію про поширене житіє прп. Антонія Печерського і його вплив на печерське літописання (Шахматов 1908, 276).

²⁹⁰⁸ Див. Коментар 55.

²⁹⁰⁹ На думку Г. Литавріна: «Вірогідний оригінал: Τοιοῦτος ἀγαθός ὁ τῆς πόλεως οὐράνιας πολιτῆς ὠνομασθεῖς. Διὰ τοῦτου ὁ πρωτοστράτωρ καλεῖται ἐν τῇ μνημοσύνῃ υἱών» (Литаврин 2001).

²⁹¹⁰ Литаврін, втім, вважав, що свт. Симон розповідав про вшанування прп. Євстратія у Херсонесі (Литаврин 2001). Однак, якщо його вже вшановували там як святого, то не міг бути у поминанні, в яке вписували ктиторів, подвижників, але не святих. А от у Лаврі, по-перше, на той час вшанування прп. Євстратія як святого, могло й не скластися, а, крім того, як свідчить лаврський пом'яник XV ст., членів собору святих Печерських також було внесено до поминання, можливо, для пам'яті під час використання їхніх імен у Службі Божій.

²⁹¹¹ І сталося, як вони все йшли та говорили, аж ось з'явився вогняний віз та вогняні коні, і розлучили їх одного від одного. І вознісся Ілля в вихрі на небо... А Єлисей це бачив, і він закричав: Батьку мій, батьку мій, возе Ізраїлів та верхівці його! Та вже не побачив його... І схопився він сильно за одягу свою та й роздер її на дві частині (2Цар 2:11-12).

літератури (Розанов 1914, 42). Остання версія не має сенсу, оскільки нема підстав стверджувати, що святий мешкав у Херсонесі десь крім того місця, де зберігав свій живий товар його убивця.

Дуже складною побудовою була теорія М. Присьолкова, нагадаємо, пов'язаною з визнанням джерелом оповіді втраченого поширеного життя прп. Антонія, буцімто створеного при «про-грецькій» митрополії, і «антипечерського». У рамках доведення цієї теорії він пише: «Слова, наведені Симоном як небесні: “се добрый небеснаго града гражанин нареченный”, — неповні. З подальшого тексту: “И сего (ради) Протостраторъ зоветься въ поминаніи вашемъ”, — видно, що “наречення” Євстратія небесним голосом, що не наведене Симоном, дало останньому право зблизити Євстратія з Протостратором “Поминання” монастирського. Не можна собі уявити іншого напряму складання єпископом Симоном цієї розповіді про Євстратія, як читання і вивчення життя прп. Антонія з монастирським “Поминанням” в руках. Знайшовши в житії розповідь про Євстратія, а в “Поминанні”, ймовірно, лише ім'я мученика, його прізвисько (Протостратор) і день поминання — Симон вирішив достовірність цієї розповіді життя прп. Антонія у позитивному сенсі і вніс його в переробці у задуману низку оповідань про подвижників Печерської обителі. Але “наречення” Євстратія, яке читалося в житії прп. Антонія, Симон пропустив, і нам непросто нині уявити мотив цього вчинку. Чи не стояло в “нареченні” — першомученик (πρωτομάρτυς), і чи не читались там слова небесного голоса: “се добрый небеснаго града гражанинъ нареченный первымъ”? Цілком імовірно, що Симон пропустив прозвання Євстратія першим мешканцем небесного міста (тобто, першомучеником), оскільки вважав це прямою суперечністю зі звичайним руським рахунком наших мучеників за Христа, що підтверджується порівнянням уривка Симонового послання, де згадується св. Леонтій, єпископ Ростовський» (Приселков 2003, 136-137).

На нашу думку, переконливим був висновок Г. Літаврїна: «Зважаючи на контекст, автор-перекладач розумів, чому Євстратій, прозваний на Русі Постником, у херсонітів став іменуватися Протостратором. Розгадка шуканого причинного зв'язку укладена в значенні терміна «протостратор». В кінці XI — першій половині XII ст., за Комніних (тобто, цікавий для нас період), цей титул (який пережив, як і інші титули, тривалу еволюцію) отримували носії однієї з вищих придворних посад. Чоловік Анни Комнін (доньки Олексія I) Никифор Врїєнній писав якраз в той час, що чин протостратора “завжди вважався у царів високою посадою і надавався найважливішим особам”»²⁹¹². Н. Іконодіміс, підбиваючи підсумок вивченню історії цього титулу, зазначив, що протостратору були безпосередньо підпорядковані ἀρμοφύλλακες, тобто «стражі колісниць» (gardiens de chars), а функції протостратора полягали в охороні особи імператора і транспортуванні зброї та провіанту для армії, тобто, в обов'язках конюха». Отже, розглянутий пасаж отримує логічну ясність лише в тому випадку, якщо визнати, що терміну «протостратор» у тексті «Слова» надано саме це значення — «начальник над правоохоронцями колісниць», «головний з варті». *Євстратія прозвали Протостратором тому, що він вознісся на небо на (вогненій) колісниці* (Литаврїн 2001).

Згадка прп. Євстратія з грецьким прізвиськом «протостратор» у лаврському пом'янику може свідчити про те, що на час створення тексту свт. Симона вшанування святого вже існувало не лише в Херсонесі, а й у Києві (хоча така згадка не свідчить про канонізацію).

Коментар 62

Утиски з боку Візантійської влади та інших християнських країн іудеїв призвели до появи певної кількості вихрестів, які лише позірно приймали християнство, а таємно лишалися іудеями. Є всі підстави твердити, що цей прошарок населення зродив суттєві проблеми, оскільки їм присвячено окреме 8-е правило Сьомого Вселенського собору. Оскільки цей документ є істотною ілюстрацією до подій, пов'язаних із мучеництвом

²⁹¹² Прим. Г. Літаврїна

прп. Євстратія, наведемо їх повністю з коментарями за спеціальним виданням (Правила святих вселенських соборів 1877, 655-658).

Правило 11

Поєли́хъ не́которые изъ Евре́йскихъ е́рониповѣданіа, елѣжа́а, возмни́ли рѣгати́а Хрѣ́ста Бг҃а на́шемъ, пригво́рню дѣла́аа Хрѣ́стіанами, вта́инѣ же ѡвѣра́ааа Егѡ, и скрѣ́пнѡ ебѣѡтѣгѣѡа, и прочее́ Іуде́йское́ исполна́а: то̀ ѡпредѣла́емъ, и́хъ ни во ѡсѣ́неніе, ни къ моли́твѣ, ни въ Цр҃ковь не приима́ти: но іа́вно вѣ́рнѣ и́мъ, по и́хъ вѣ́рониповѣданію, Евре́ями: и́ дѣте́й и́хъ не крестѣ́ти, и́ раба́ и́мъ не покѣ́пати, и́ли не прѣ́верѣгати́. Аще́ же кто̀ изъ ни́хъ еъ и́скреннею вѣ́рою ѡвѣрати́гса, и́ иповѣ́дѣгъ ѡнѡ ѡ́ всегѡ́ е́рдца, то́ржегтвеннѡ ѡвѣра́аа Евре́йскіе и́хъ ѡвѣча́и и́ дѣла́, дабы́ чре́з то̀ и́ дрѡгнѣ́хъ ѡвеличѣ́ти и́ исправѣ́ти: сегѡ́ приима́ти и́ крестѣ́ти дѣте́й Егѡ, и́ ѡутѣрежа́ти и́хъ въ ѡвѣре́ннѣ Евре́йскихъ ѡ́мышлені́й. Аще́ же не таковы́ ебѡ́гъ: ѡнѡ́да не прѣ́има́ти и́хъ.

Зонара. Деякі іудеї про людське око звертаюся до віри і вдавали ніби стають християнами; а тим часом знущалися з Христа, тобто сміялися, потай відцуравшись Його і таємно дотримуючись суботи та здійснюючи інші іудейські звичаї, наприклад, обрізаючи своїх дітей, вважаючи нечистими тих, що доторкнулися до мертвих, і прокажених, і сім'яточивих і таке інше, що було заборонено древнім законом. Отже, собор визначив не брати таких в спілкування, не молитися разом з ними і зовсім не дозволяти їм входити до церкви; а бути їм знову відкрито євреями, їхніх дітей не хрестити, і не дозволяти їм купувати рабів. Бо і цивільний закон забороняє іудеєві купувати християнського раба; а тим, які вже прийшли до віри, що не заборонялося, як християнам, купувати рабів. А позаяк вони потай робили це; то собор говорить, що не дозволяється їм купувати рабів, або набувати інакше, наприклад, через дар, або обмін, або по іншому. Якщо ж хто з них навернеться, увірувавши щирою і чистою вірою, тобто, чисто, а не удавано, і сповідує від щирого серця, тобто, говорить те саме, що і ми, — і урочисто відкидає, тобто виставляє перед усіма власні звичаї і все, що робиться у них, і погоджується не робити того, так щоб і інші єдиновірні з ним були викриті і виправлялися, такого приймати і хрестити, і дітей його, і ретельно спостерігати за ними, щоб відстали від єврейських звичаїв, а інакше їх не приймати. І Василій Великий в п'ятому правилі говорить: тих, хто кається належить приймати, але не без розгляду, а вивчити, чи істинно і насправді чи каються. І цивільний закон наказує робити точне розслідування щодо іудеїв, котрі навертаються.

Аристин. Євреїв не варто приймати, якщо не виявиться, що вони навертаються від щирого серця. Ясно.

Вальсамон. Деякі іудеї, піддавшись звинуваченням у якихось справах і бажаючи уникнути їх, переходили в православну віру і робили вигляд, що вони мислять по християнськи, а, насправді, мислили по-юдейському, таємно відправляючи суботи і принижуючи наші обряди. Вони хрестили і дітей своїх і робили щось інше благочестиве, щоб краще здаватися православними. Отже, отці говорять, не брати таких ні в яке спілкування, не дозволяти їм хрестити своїх дітей, ні в якому разі не набувати християнського раба, але відкрито жити їм по єврейській релігії. Якщо ж хто з них від іудейської релігії звернеться до православної віри з чистим налаштуванням і без потреби, або удавання відстане від іудейських звичаїв, і від щирого серця урочисто відкине їх, і сповідує, що робиться деякими з них, але лукавством і хилиться до осміяння віри християн, щоб тим і цих викрити і виправити, — такого приймати в спілкування і дітей його і хрестити із спостереженням, щоб вони утримувалися від іудейських переказів і звичаїв. Отже, зауваж це для тих священників, які хрестять дітей агарян, і що шукане цими для тілесного зцілення хрещення не має допускатися. — Сорок четверта глава 1-го титулу 1-ї книги Василик каже: «іудей, котрий удавано виявляв намір бути християнином, щоб, перебуваючи в церкві, уникнути звинувачення проти нього, або стягнення з нього боргу, якщо не сплатить боргу, або не

визволиться від звинувачення, не має бути прийняте». Шукай ще 47 главу тієї ж книги і титулу: «іудей не повинен мати християнина рабом, і не обрізувати оглашенного; і інший єретик не повинен мати рабом християнина»; і 54-й розділ: «жоден самаритянин не повинен мати слугою християнина, але разом з тим як придбає його, негайно оголошувати його вільним; якщо ж слуга буде однакового з ним зловір'я, то буде дозволено йому, по прийнятті християнської віри, негайно отримати і римську свободу».

А ось вже коментар визначного історика XIX—XX ст. І. Малишевського: «З нього видно, що в епоху Собору були в Візантійській імперії євреї, які удавано ставали християнами, і кількість їхня була настільки значною, що на них вважав за потрібне звернути увагу Вселенський собор. Звідси можна вивести, що існували підстави, які змушували євреїв удавано приймати християнство. Одні з них могли робити це саме внаслідок прямого примусу їх до хрещення, про який говорять арабські письменники, відносячи цей факт до названої епохи. Ці удавані були вихрестами, отже, невірними вихрестами. Таких не могло бути багато, — і вже тому, що сама міра прямого примусу до хрещення і тепер, як колись, не могла бути застосовувана строго і повсюдно. Більш було таких, які приймали християнство внаслідок, так би мовити, непрямого примусу до того. Таким примусом виявлялося загалом переслідування євреїв, про яке говорять арабські письменники і яке впливало з чинної в законодавстві системи різних утисків щодо євреїв, тепер посилювався внаслідок більш суворого виконання або застосування цієї системи. Так, наприклад, за цією системою євреї позбавлені були різних прав, якими користувалися християни. І ось вони удавано робляться християнами, щоб користуватися такими правами. Це можна вбачати в свідоцтві Собору. Євреї, які удавано ставали християнами, домагалися, як видно, щоб хрестили дітей їхніх. Це вони робили не лише з бажання вважатися християнами, отже, користуватися правами християн, але зокрема з бажання забезпечити собі ті права за заповітом, а дітям ті права у спадщину, в яких вони, як сказано вище, були обмежені законами Візантії. Далі, Собор позбавив удаваних християн з євреїв права купувати і загалом мати рабів. Це означає, що євреї приймали християнство, між іншим, саме для того, щоб отримати це право, яке повертало їм можливість здавна улюбленої і вигідної для них торгівлі рабами. Були, звичайно, й інші права, інтереси, вигоди, заради яких євреї удавано ставали християнами, тому що інакше не могли досягти їх, користуватися ними тепер, при більш строгому нагляді щодо їхньої зазначеної вище системи» (Малышевский 1878, 13-15).

Коментар 63

Дуже цікаво, чи взяті свт. Симоном незмінні з його писемного першоджерела заключні слова оповіді, де сказано, що місцезнаходження мощей прп. Євстратія невідоме, чи так було і в XIII ст. Так чи інакше, пізніше вони були перенесені з Корсуня до Печерського монастиря, що, до речі, є додатковим доказом існування вшанування святого в цьому місті (інакше мощі навряд чи могли б бути знайдені через тривалий час по смерті).

Ще одна особливість вражає тим, що текст не зазнав змін навіть зважаючи на давнє вшанування прп. Євстратія у лаврських печерах. Тільки у Патерику 1661 р. знаходимо пояснення цього епізоду: «**Но неѣкіимъ смотреніемъ бжїимъ ѡбрѣтѡшася въ Пещерѣ, и дѣже ѡ до нѣинѣ пребывають неглѣнны**».

Коментар 64

Точного розуміння, що відбулося тоді в Херсонесі, наразі нема. Подія з вихрестом у Константинополі навряд чи пройшла б повз хроністів. Тому Г. Літаврін вважав це легендою. Але зазначає, що вона — не безпідставна. «І такі справжні події, що стосувалися саме єпарха Константинополя, приблизно в ті роки, відбувалися у цьому разі. На жаль, в описах Анни Комніни й Іоанна Зонара для подій кінця XI — початку XII ст. не наводиться точних датвань.

Анна повідомляє, що єпарх столиці Варда Ксир разом з іншими сановниками був ув'язнений за участь у змові Анемадів проти імператора. Видавці й дослідники «Алексиади» Б. Лейб і П. Готьє датують змову 1097—1104 рр., Я. М. Любарський — 1105 р. Точність датування у цьому разі аж ніяк не вирішальна обставина: легенда творилася багато років по тому, уривчасті спогади і неясні чутки про злочин єпарха і про заповідяне йому суворе покарання були пов'язані агіографією з Євстратієм і витлумачені потрібним для її мети способом (попередник Ксира або сам Ксир був при цьому «перетворений» на іудея, принципового значення не має)» (Литаврин 2001).

Разом із тим, у Херсонесі таки тоді відбулась якась акція, яка сильно вплинула на життя місцевих іудеїв. Власне, в цьому нема нічого дивного. Такий жахливий злочин проти святого ченця в християнському місті у разі розголосу не міг не спричинити масового виступу проти винуватця і проти його общини. С. Розанов припускав, що йшлося не про законну страту злочинця, а щось подібне до погрому, що торкнувся не тільки вбитого натовпом злочинця і співучасників його злочину, але й інших іудеїв (Розанов 1914, 40-41). Втім, і місцева влада також не могла лишитися осторонь. Тому цілком вірогідно, що рацію має М. Кизилів, який вважав, що після цього часу іудейське життя на території Криму призупинилося. «Звичайно, можна уявити, що якась незначна частина євреїв залишилася на території Таврики. Проте відсутність джерел свідчить, скоріш за все, на користь гіпотези про перерву єврейського життя в Криму на півтори століття — до появи там у XIII ст. татаро-монголів і генуезців, з якими на півострів переселилися нові єврейські поселенці. Це були караїми, що не визнавали Талмуд, а також європейські та східні євреї-талмудисти, які пізніше склали кістяк етнічної спільності, відомої з другої половини XIX ст. під ім'ям «кримчаки» (Кизилів 2014).

Житіє прп. Никона Сухого

Коментар 65

Привертає увагу те, що у тексті друкованої редакції Патерика 1661 р. помітна близькість із Стишним прологом з ВР ЛННБ середини XVI ст.²⁹¹³:

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹¹⁴	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Другый же мних, именем Никонъ,	Другый же мнихъ иже немъ ни конъ.	Другый мнихъ иже немъ никонъ.	Другый же мних, именем Никонъ,	Другый же мнихъ иже немъ ни конъ.	Съ прпъныхъ мнихъ иже никонъ	Другий же мнихъ иже никонъ	Съи оубо Блаженный оузыникъ Никонъ бѣи рода велика, ѿ града Кіева. Пришедъ же бѣ Печерскій

²⁹¹³ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

²⁹¹⁴ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹¹⁴	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
въ плѣнѣ сый, окован дръжим бѣяше.	въ плѣнѣ ѡко_ банъ дръжимъ бѣше	въ плѣнѣнїи ѡкоба дръжимъ бѣше.	въ плѣнѣнїи сый, окованъ дръжим бѣяше.	въ плѣнѣ ѡко_ банъ дръжимъ бѣше.	и ѡкованъ и дръжимъ бѣше	во плѣнѣнїи окованъ дръжимъ бѣше,	<p>Монас_ тѣрьъ, плѣннї сѧмъ пѣрвѣе рѧзѡмъ своѣ, и ввѣгѡ себѣ б поглѡщѧнїе Хѣи, и ввѣгѡ нѣнокъ инокѣн.</p> <p>Потѡм же пришѣдши злоч_ стнѣвѣмъ Половцѣмъ, плѣнѣнъ тѣми бѣт, [в то же времѧ егда и ѡстрѧтїи стѣи Печѣрскїи:] и зведѣ и з Монастырѧ въ стѣнѣ и хъ.</p> <p>И дѣже ѡкованъ дръжимъ бѣше.</p>

Коментар 66

У житті прп. Никона Сухого згадано полоненого разом з ним ченця на ім'я Герасим. Водночас зауважується, що половці передали його євреям на розп'яття. Тож, очевидно, ідеться про прп. Євстратія, хоча ім'я відрізняється. ВУдеяких редакціях помітно спробу в цьому розібратися. Так, у Пролозі НТШ 237 у перших словах житія до повідомлення про полон святого, додано, що він був полонений «сз братѣмъ своимъ герасимѣмъ». У друкованій редакції 1661 р. знаходимо таке: «Потомъ же пришѣдшии злочестивыи Половциемъ, плѣненъ чѣмъ бы, [в то же время егда и Евстратий Стблн Печерскій:]»

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список се-редини XVI ст. ²⁹¹⁵	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р...
Сий же глаголаше, яко: «Христось избавляет мя туне от рукъ ваших,	ѡ же глаголаше к нимъ. ꙗко хъ избавлает мя туне от рукъ вашихъ.	Ѡнъ глаголаше к нимъ. ꙗко хъ избавитъ мя туне от рукъ вашихъ.	Онъ же глаголаше к ним, яко Христос избавитъ мя туне от рукъ ваших,	ѡ же глаголаше к нимъ. ꙗко хъ избавлает мя туне от рукъ вашихъ.	Ѡнъ же глаголаше къ нимъ ꙗко хъ туне избавитъ мя ѿ рукъ вашихъ.	Ѡнъ же глаголаше к нимъ ꙗко хъ туне избавитъ мя тѣмъ не ѿ рукъ вашихъ.	Тѣ же къ мѡчителемъ своимъ глаголаше: ꙗко хъ туне избавитъ мя
уже бо извѣщение приахъ: явися ми брат мой,	ѡуже бо извѣщеніе приахъ: ꙗви бо ми братъ мой.	ѡуже бо извѣщеніе приахъ: ꙗви бо ми братъ мой.	уже бо паръщеніе приахъ, яви бо ми ся братъ мой,	ѡуже бо извѣщеніе приахъ: ꙗви ми братъ мой.	ѡже бо извѣщеніе приахъ: ꙗви бо ми братъ мой.	ѡже бо извѣщеніе приахъ: ꙗви бо ми братъ мой.	ѡже бо извѣщеніе приахъ: ꙗви ми братъ мой.
егоже предасте жидом на распятие.	ѡго же бы предасте жидомъ на распятие.	ѡго же продасте жидомъ на распятие.	его же продаете жидом на распятие.	ѡго же предасте и жидомъ на распятие.	ѡго же продасте жидомъ на распятие.	ѡго же продасте жидомъ на распятие.	ѡгоже бы продасте жидомъ на распятие.

І трохи далі:

²⁹¹⁵ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

Основна редакція	Арсені-івська редакція.	Касіянівська перша редакція.	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст..	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Тако бо ми рече святыи Герасим, яко:	тако ми ре стѣми герасимъ. ако	тако ево ми ре стѣми ге- расимъ. ако	Тако бо ми рече святыи Герасим, яко	тако ево ми рече стѣми ге- расимъ. ако	тако ево ми рече стѣми герасимъ. ако	Тако ево ми рече стѣми. ако	Мнѣ же гавнѣмъ иже рече: ако
«В третий день имаши в манастири быти	въ Гн днѣ въ мана- стыри быти	въ третїи днѣ имаши в мона- стыри быти	въ третїи день имаши въ манастири быти	въ тре- тїи днѣ. в мана- стыри быти	въ г днѣ имаши въ манастыри быти	во третїи день имаши в манастыри быти	въ третїи днѣ имаши въ Монастыри быти. мнѣ же ради стѣмъ ѿ Антонїа и Дородѣа, и прочїихъ иже сѣ ними Прпѣмъ Печерскихъ

Ще раз святого згадано у кінці житія, у звертанні до Поликарпа:

Основна редакція	Арсеніівська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу
Како возмогу, братие, исповѣдати святых муж, бывших в честнѣм том и блаженом манастири?!	како възмогу брате поликарпе, по чинѣ исповѣдати. бывши стѣмъ мужь. въ чтѣемъ томъ и блаженемъ манастыри (sic!).	како възмогу братїе исповѣдати стѣмъ мужь бывши въ чтѣемъ томъ и блаженемъ мана- стыри печерско ^а .	К Поликарпу. Како възмогу, брате, исповѣдати святых мужь, бывших въ честнѣм том и блаженнѣм мана- стыри Печерском	како възмогу брате поликарпе. по чинѣ испо- вѣдати. бывшихъ стѣмъ мужь. въ чтѣемъ томъ блаженемъ мана- стыри.
Ими же и поганини чернцы быша,	ими же поганини быша чернцы.	ихъ ради доб- родѣтельна житїа, родѣтельна житїа,	их же ради доб- родѣтельнаго житїа и поганини крестишася и быша мниси,	ими же поганини быша чернцы.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу
оного ради блаженана мученика Герасима жидове крестисаша,	Оного радн мчника герасима жидове крѣтишася.	и поганин крѣтиша и бѣша мниен. Я ко же она ради блженанаго прѣрѣнна хѣа мчника герасима, жидове крѣтишася.	яко же оного ради блаженанаго, предреченаго Христова мученика Герасима Жидове крестисаша,	оного ради мчченика герасима. жидове крѣтишася.
сего же дѣлма стратотерпца половци чернци быша.	сего же дѣлма блженанаго стрѣтотерпца, половци чернци быша:	сего ради стратотерпца никона. половци бѣша черноризци.	сего же ради стратотерпца Никона Половци быша черноризци.	сего же радн стрѣтца половци чернци быша.

Існування двох імен є цілком умотивованим, якщо припустити, що одне з них було мало-, а друге великосхимницьким. Цілком можливо, що на час смерті прп. Євстратій, навіть перебуваючи в полоні, встиг прийняти велику схиму (таємно?). У такому разі зрозуміло, що в монастирському пом'янику мало зберегтися його малосхимницьке ім'я (очевидно — Герасим, оскільки так називає його далі в Патерику прп. Никон Сухий), а в оповіді про мученицький кінець святого, записаній зі слів якогось грека-корсунянина, використано ім'я Євстратій²⁹¹⁶.

Є ще одне припущення. Якщо оповідь про прп. Євстратія було взято з грецького за походженням житія, а оповідь про прп. Никона — переважно з літописного, то прп. Никон міг згадувати якусь іншу особу, іншого святого мученика, пам'ять про якого була забута пізніше, але зрозуміла прп. Нестору, який (і таке може бути) міг і не знати про долю прп. Євстратія.

Коментар 67

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XV ст. ²⁹¹⁷	Патерика Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Ти тако во церкви положень бысть	ти тако положенъ бѣ въ цркви	и тако въ цркви печерьскую прѣтѣла бѣа, принесенъ бѣ невидимъ	И тако въ церковь Печерскую пресвятыя Богородица принесень бысть невидимо	ти тако въ цркви положенъ бытъ.	и тако въ црковѣ печерьскѣ прѣтѣла бѣа принесень бѣ невидимо	и тако во цркови печерьскую прѣтѣла бѣа принесе бытъ невидимо,	и таково принесенъ бѣтъ стрѣти невидимо, въ цркви прѣтѣла

²⁹¹⁶ Наразі О. Шахматов цей нюанс змісту вважав ще одним доказом походження тексту житія від поширеного втраченого житія прп. Антонія Печерського: «Цікаво, що Євстратій... названий тут Герасимом, так само, як і вище в пророчих словах, вкладених у уста Никону... Мені здається, звідси випливає висновок, що у Симона було писемне джерело, де Герасима ототожнювали з Євстратієм (мирське і чернече імена), а таким джерелом, як зазначено вище, могло бути саме житіє Антонія» (Шахматов 1888, 108).

²⁹¹⁷ ВР ЛНБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

Основна редакція	Арсені- ївська редак- ція	Касіянів- ська пе- рша редакція	Касіянів- ська друга редакція	Патерик пролож- ного типу	Стишний пролог. Список середини XV ст. ²⁹¹⁷	Патерика Йосифа Тризни	Друко- вана ре- дакція 1661 р.
							Кѣни Печерскѣю

Коментар 68

Основна редакція	Арсеніїв- ська ре- дакція	Касіянів- ська пе- рша ре- дакція	Касіянів- ська друга ре- дакція	Патерик пролож- ного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹¹⁸	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
во время кѣна- ника.	вѣ вѣрѣмѣ кѣноника.	вѣ вѣрѣмѣ ѣгда начѣша кѣнаникъ пѣти.	въ вѣрѣмѣ, егда на- чаша ки- нарникъ пѣти.	вѣ вѣрѣмѣ кѣнаника.	вѣ вѣрѣмѣ. ѣгда начѣша кѣнарникъ пѣти.	во вѣрѣмѣ егда начѣша ки- ноник пѣти,	вѣ то вѣрѣмѣ, ѣгда начѣша на кѣтѣвѣной Лѣтѣрѣи пѣти Ки- ноникъ.

Вищенаведені варіанти слова «киноникъ» («кѣноникъ») означали в давнину не лише канон, а конкретно Причасний Канон («Причастен») (Горбач (1988) 1993, 122; Горбач (1965) 1993, 8; Пишна 2014).

Коментар 69

Чудесне визволення свт. Никона відбулося через три роки після полонення, а отже, 1099 р. Преставився він, згідно з деякими писаннями з історії Печерського монастиря, близько 1101 р. у віці 60—65 років, і на його мощах до сьогодні помітні сліди тортур, заподіяними йому половцями: «Прп. Никон Сухий за життя переніс тяжке запалення лівого колінного суглоба. Це хронічне захворювання охоплювало у нього всю ліву кінцівку від гомілки до нижньої частини стегна. В. Гінзбург 1939 р. писав, що прп. Никон мав хронічний остеомієліт, супроводжуваний свищами і стіканням гною» (Дива печер Лаврських 2011, 207).

Коментар 70

Серед половців хрещення було рідкістю (див. Додаток 4). Та це не означає, що подія, описана в Патерику, не є історичною. Навіть більше, саме собою навернення «традиційно дикого» половця могло сприйматися, як чудо (Тимар 2021, 17-18). У печерах нині про особливий притвор з похованнями половців не відомо, що не є підставою для сумнівів щодо його наявності у XIII ст.

Коментар 71

Дослідники звертали увагу на сумнівність цього сюжету, на його фантастичність. Проте чи це дійсно так? Культ предків мав велике значення у релігійних уявленнях половців (Плетнева 2010, 149-150) Про їхні поховальні традиції нам нині відомо доволі багато. До поховання долучалась туша бойового коня чи його опудало. Кінь зазвичай був у вуздечці й під сідлом, а померлий — похований зі зброєю, прикрасами, казаном, запасом харчу та ін. Над могилою насипали курган (Плетнева 2010, 147-149). На кургані заможних половців — як

²⁹¹⁸ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

чоловіків, так і жінок — ставили «бабу» (П. Толочко 2003, 96-99). Робили їх як із каменю, так і з дерева (Плетнева 2010, 137). У минулому ці містилися знаходилися у квадратних кам'яних «святинищах». Іноді по периметру цих святинищ ставили невеликі фігури тварин, які мали супроводжувати предка — коня, верблюда, барана, кабана, ведмедя. С. Плетнева зазначала, що «мабуть, виготовленню їх не надавалося особливо важливого значення (можна припустити, що чимало з них було зроблено з дерева і не збереглися до нашого часу), оскільки «ваялися» вони досить недбало: вважалося достатнім, щоб у фігурці вгадувався хоча б вид тварини» (Плетнева 2010, 135-136). Висновки археологів доповнюються і писемними джерелами. Так, описуючи побут татар, Вільгельм де Рубрук торкається й бачених ним половців (він називає їх, як і інші західноєвропейці, команами), які втекли від татар до Криму. Зокрема, він описує і бачений ним половецький похорон: «Комани насипають великий пагорб над покійним і споруджують йому статую, звернену обличчям на схід і яка тримає у себе в руці перед пупком чашу. Вони будують також для багатіїв піраміди, тобто гострі будиночки, і де-не-де я бачив великі вежі з цегли, подекуди кам'яні будинки, хоча каменів там і нема. Я бачив одного недавно померлого, біля якого вони повісили на високих жердинах 16 шкур коней, по чотири з кожної сторони світу; і вони поставили перед ним для пиття кумис, для їжі м'ясо, хоча і говорили про нього, що він був охрещений. Я бачив інші поховання в напрямку на схід, саме великі площі, вимощені камінням, одні круглі, інші чотирикутні, і потім чотири довгих каменя, споруджених з чотирьох сторін світу по цей бік площі» (Путишества... 1957, 102-103).

Отже, половці практикували встановлення вішаків із шкурами коней біля могили. Також приносили людські жертви під час поховання, хоча, можливо, і не регулярно. Чи не можна припустити, що фантазія хворого половця могла розвинутися до того, аби замість шкур коней над його могилою повісили, скажімо, шкіру ненависного йому полоненого? Що стосується розп'яття, то це, дійсно, могло бути вигадано й християнами, а можливо, й ні. Коли щось подібне міг зробити іудей у Херсонесі, то чим швидше це міг задумати половець.

Житіє прп. Кукші і прп. Пимена

Коментар 72

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
О Кукшѣ	<p>ⲠⲚⲔ ⲘⲚ</p> <p>пши</p> <p>ⲛⲟ Ⲡⲛⲟⲛⲏⲕⲏⲗ</p> <p>(sic!)</p>	<p>Ⲡⲟ ⲟⲩⲙⲗ</p> <p>ⲟⲩⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲓⲗⲏⲗ</p> <p>ⲕⲟⲩⲕⲏⲗⲏⲗ.</p> <p>ⲛⲟ ⲟⲩⲙⲓⲛⲏⲗ</p> <p>ⲛⲟⲩⲟⲩⲛⲏⲗⲏⲗ.</p>	<p>О святѣм священному-ченицѣ Кукши</p> <p>и о Пиминѣ Постъницѣ. Слово 8.</p>		<p>Ⲡⲟ ⲟⲩⲙⲗ</p> <p>ⲟⲩⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲓⲗⲏⲗ</p> <p>ⲛⲏⲕⲟⲩ Ⲙⲕⲏⲏⲏ,</p> <p>ⲛⲟ Ⲡⲛⲓⲛⲏⲗ</p> <p>ⲛⲟⲩⲟⲩⲛⲏⲗⲏⲗ</p>	<p>Житіє прѣбывающихъ ѿца и шестерыхъ Кукшии священномъченика, и Пимина постника. Ⲡⲟⲩⲟⲩⲛⲏⲗⲏⲗ же прѣбывающий невѣрныа</p>

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тринизи	Друкована редакція 1661 р.
Волею премину сего блаженнаго и священномученика того же манастиря Печерскаго чрънца Кукшу,	Волею же премѣню бл҃жнаго и священномѣника тогоже манастиря черньца кѡкшю.	Волею преминухъ сего бл҃жйнаго и священномѣника. того манастиря черньца Печерскаго черньца Кукшю.	Волею како премину сего блаженнаго и священномученика, тогоже манастиря Печерскаго черноризца, Кукшу,	волею же преминѣ бл҃жнаго и священномѣника. того же манастиря черньца. кѡкшю.	Волею како премину сего бл҃жйнаго, и священномѣника, тогоже манастиря Печерскаго черньца Кукшю.	Кѡкшю Усѣченихъ бѣствъ: Другий смѣтъ ѣго прозъ рѣкъ, в то же днѣ оумре. Нѣсть трѣтъ глаголати много, идѣже дѣла свѣдѣтелъ тѣмъ тѣмъ: ѣкъже и ѡ снѣхъ Бл҃жнныхъ. Бл҃жнныи [кѡ] Свѣщенно Мѣникъ, нарицаемый Кѡкша, ѣдинъ ѡ Ѣмъ сѣго Печерскаго Манастиря, всѣмъ знаемъ бѣ.

У вищенаведеній таблиці вміщено заголовки і початкові фрази оповіді про прп. Кукшу. Як можна спостерігати, заголовки у різних редакціях суттєво відрізняються. У Пролозі з ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с заголовка немає. В інших редакціях до імені прп Кукша часом додається приписка на зразок «і про Пимена Постника». Суттєві відмінності знаходимо лише в Арсеніївській редакції. Тут прп. Кукшу не тільки названо «Купшею», але й у заголовку замість імені Пимена Постника знаходимо помилкове «і про Никона». Ця редакція, як ми вже неодноразово згадували, не була відома в Україні у давнину, вона була написана у Твері і поширення набула на території Московії. Однак, варіант імені «Купша» міститься і у Пролозі з ІР НБУВ, ф. 312, №281/133с, тож можна зробити висновок, що таке прочитання є дуже давнім, і може передувати Арсеніївській редакції. До того ж форма імені «Купша» ближча до української, бо може бути визнана не за автохтонне ім'я, а за форму

імені Кипріян (Карпов б. д., Преподобный Кукша) (староукраїнською пишеться, як «Квприян», що часто читалося, особливо в Московії, як «Куприян»).

Така форма імені нагадала М. Присьолкову про Купшин монастир, що існував колись у Києві²⁹¹⁹ (Приселков 2003, 138). Цей зв'язок нічим не підтверджується. Водночас згадка про Купшин монастир зродила цілу окрему традицію (переважно в межах неотрадиції легенд про святого, які розвинулися у РФ), яка вже відверто називає прп. Кукшу засновником Купшиного монастиря, чи місцевістю, де якийсь час зберігалися його мощі (Карпов б. д., Преподобный Кукша). Навіть Б. Флоря, не залучений до створення легенд, присвячених прп. Кукші у землі в'ятичів, однак пов'язував монастир саме з прп. Кукшею, і саме зважаючи на його преставлення 1110 р., датує заснування монастиря часом до цього: «В обох випадках монастир міг отримати таку назву лише після смерті Купші, тобто, після 1110 р. Отже, і «перст» Іоанна Предтечі не міг бути «покладений» в Купшиному монастирі 1092 р. і правильним слід визнати саме вказівку, що реліквія була «пренесена» до Києва в правління Мономаха» (Флоря 1989, 186).

Звичайно, така теорія не має ніякого підґрунтя. Київський Купшин монастир міг отримати назву як від свого невідомого засновника Кипріяна, так і від якоїсь місцевості.

Що ж до приписки про «Никона», то вона походить, оскільки вона характерна для Арсеніївської редакції, але відсутня у Пролозі з ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с. Отже, є всі підстави вважати, що приписка з іменем Никона з'явилась внаслідок створення заголовка, можливо, самим же Арсенієм Тверським. У його першооснови не було назви (як у проложному тексті), і він поновив її, але випадково дописав ім'я з назви попереднього життя — прп. Никон.

Отже, об'єктивно ця приписка не має жодного інформаційного значення. Однак, Арсеніївська редакція Патерика, майже невідома в Україні, була однією з найвідоміших у Московії. І, цілком закономірно, що приписка з іменем прп. Никона Сухого була прийнята за ім'я учня прп. Кукші. Зважаючи на малоосвіченість деяких авторів, які писали про місце і обставини проповіді прп. Кукші в історії Патерика, ця помилка прижилась (Бессонов 2015), і нині наявна у всіх легендарних «дослідженнях» з історії проповіді прп. Кукші в землі в'ятичів, навіть у тих, які ще почасти зберігають наукову основу (Пясецкий 1881, № 18, 1052-1053; Кашкаров 1903, 47; Ливцов 2013-а, 217; Пясецкий 1880, № 19, 1370). Так, навіть архімандрит Ієрофей, автор опису Мценського Петропавлівського монастиря повідомляє про поховання у печерах не тільки прп. Кукші, але й другого мученика — його учня (Ієрофей 1900, 9). А більше, ще Г. Пясецький припускав, що цей учень походив із Лаври, звідки й поїхав до в'ятичів із своїм духовним наставником (Пясецкий 1881, № 18, 1052-1053). Вже нині дофанантазували, що «Никон» був келейником преподобного (Ливцов 2013-а).

Коментар 73

Г. Пясецький коментував ці слова так: «цей вираз має такий сенс, що св. Кукша своєю проповіддю, наверненням невірних до Христа і побудовою в їхній землі християнських храмів, зруйнував і привів у запустіння поганські святилища, припинив ідолослужіння і звільнив цілий край від панування темної сили. Хоча за днів св. Кукші і не всі в'ятичі просвітлені були хрещенням; але як нічний морок поступово слабшає і розсіюється під променятим сходу сонця, так і царство сатани падає і валитися перед всесильним Хрестом Спасителя, коли він гніздиться в серцях вірних» (Пясецкий 1881, № 13, 781-782). Більш поширений коментар знаходимо у статті В. Безсонова: «Першим у переліку здійснених священномучеником чудес стоїть боротьба з бісівськими силами, які протегували поганам. Використання множини у фразі “бісів прогнав” дає змогу припустити, що Кукші протистояло кілька злих духів. Слід звернути увагу, що святий не виганяв, а проганяв бісів. Така форма

²⁹¹⁹ Про нього див. стор. 423.

дієслова дає змогу говорити про присутність злої сили не в людині, а в якомусь місці. Наприклад, святий апостол і євангеліст Іоанн Богослов, проповідуючи на острові Патмос, ім'ям Христа, прогнав трьох злих духів, які допомагали волхву Кінопсу. Так само він вчинив з духом в образі вовка, який вимагав людських жертв, і з духом, що жив у лазні, який задушив сина жерця Зевса. Священномученик Антипа, що прийшов у “житло сатани” — малоазійське місто Пергам, прогнав своєю появою бісів, котрі жили в поганських ідолах. Можливо, кажучи про прогнання Кукшою бісів, єпископ Симон згадував про знамення, яке вразило багатьох поган, аналогічне тому, яке здійснив святий Панкратій Тавроменійський. Його направили апостоли Петро і Павло єпископом в сицилійське місто Тавроменію... Це чудо стало першим кроком Панкратія на шляху навернення мешканців міста до віри Христової. Так само Кукша міг прогнати бісів із якогось священного для в'ятичів-поган місця, зруйнувавши його, і цим зримо продемонструвати силу Христа над уявними богами. Ймовірно, для досягнення цієї мети священномученик і “дождь с небесе сведе...”» (Бессонов 2015).

Коментар 74

В'ятичі — одне з літописних східнослов'янських «племен» (точніше, надплемінних утворень), перелік яких відомий із «Повісті минулих літ». Прп. Нестор у недатованій частині «Повісті минулих літ» записав легенду про походження слов'янських племен, і серед них — в'ятичів: «**Радимичи бо и Балтичи ѿ Лаховъ. Балта бо два брата в Ласѣхъ. Радимъ. а другыи Балтокъ. и пришедша сѣдоуга. Радимъ на Ръжю. и прозваши Радимичи. а Балтокъ сѣде своимъ родомъ по Ѡцѣ. ѿ него прозваши Балтичи**» (Ипатьевская летопись 1962).

Це повідомлення у різні часи сприймали або буквально (Леонид (Кавелин) 1862, 2), або як свідчення «запрошення князя» з моравського або чеського княжого роду, який, втім, до самого переселення і не був причетний (Майоров 2013, 50-51). Найвірогідніше, в'ятичі зродилися з декількох переселень слов'ян, балтійських та фіно-угорського конгломератів (Моця 2012, 64-72).

Нині у напівнаукових публікаціях назву «в'ятичі» виводять із слова «в'ящі», тобто — ліпші. Походить ця ідея, як здається, з досліджень М. Граціанського (Грацианский 2014, 265). Власне, останнє припущення є цілком реальним для народу, традиційно ворожого всьому світу.

На час входження свого під патронат Києва у IX ст., після розгрому Хазарії, якій вони підлягали, в'ятичі були найменш розвинутим субстратом, замкнутим у собі, зятим у поганстві і вельми умовно підданим київським князям. А. Арциховський зазначав, що у літописах в описі подій XII ст., які стосувалися в т. ч. і боротьби за землі в'ятичів, ніде не згадуються князі в'ятичів, говориться лише «в'ятичі». З цього він робить висновок про збереження у в'ятичів родоплемінного устрою (Арциховский 1930, 157-158).

Попри свою закритість населення, в'ятицькі землі, як і землі Залісся, дуже рано стали частиною трансконтинентальної торгівлі. Початок активного функціонування Балтійсько-Волзького шляху датується серединою восьмого століття н. е. (Мельникова 2010, 54). Можна припустити, що частина місцевих мешканців жила з грабунку тих караванів, а інша — з їх охорони від своїх же співвітчизників (Майоров 2015, 9-10). Надавалися місцевими й інші послуги, оскільки тут для перевезення товарів ріками залучали людську силу, звідки походять відомі ще на початку XX ст. «бурлаки». Згадка про «богатиря» Зюзю, який займався таким промислом, є серед оповідей, пов'язаних із прп. Іллею Муромцем (Пясецкий 1880, № 4, 236). Однак, саме розбій на дорогах на багато століть став «візитівкою» «Лісу»²⁹²⁰. Відомий із билин сюжет про св. Іллю Муромця і Соловія розбійника²⁹²¹ відноситься,

²⁹²⁰ У центрі території в'ятичів розташовувався знаменитий Оковський ліс (Ливцов 2013).

²⁹²¹ Образ цього знаменитого розбійника неодноразово розглядався у науковій літературі, зокрема, з точки зору соціально-політичної, як представника «старого боярства». Однак, правильне ім'я цього персонажа — не «Соловей», а «Соловій», воно ніяк не стосується до назви відомої співучої пташки. «Соловій» — від дієслова «соловіти» (етимологічно «ставати брудним», «бруднитися»), як «палій» — від «палити», «колій» від «колоти»,

найвірогідніше, саме до цього місця²⁹²². Розбій був для місцевих занять систематичним і, як свідчать розкопки Супрутського городища на притоці Оки р. Упі, це часом призводило до винищення місцевих населених пунктів варяго-слов'янськими ватагами, які займалися перевезенням вантажів (Майоров 2015, 10-11).

Перші форпости української влади, як правильно вважали місцеві історики, з'явилися на землі в'ятичів ще за св. рівноапостольного Володимира, в часі його будівництва городищ для захисту від половців (Попов 1866, 147). Однак, розташовані по Десні на периферії в'ятицького світу, значного впливу на становище вони не мали. Володимир Мономах близько 1092—1093 рр. здійснив два зимових походи до землі в'ятичів, ідучи замерзлими ріками, оскільки придатних для війська доріг тут не було: «**ка въз Балтичи ходишѣ по дѣбѣ зимѣ. на Ходотѣ и на гнѣ него**²⁹²³. и ко Корьднѣ ходишѣ. А ю зимѣ» (Лаврентьевская летопись 1962) зауважує він у своїх записах.

Похід Володимира Мономаха на в'ятичів.
Радзивілівський літопис

У кінці XI ст., після Любецького з'їзду 1097 р. в'ятицькі землі остаточно було віднесено до Сіверського і Рязанського уділів Чернігівського князівства. До першого увійшли землі по Десні й Оці, а до другого — вся течія р. Сосни. Пізніше із цих земель виділилися три самостійних князівства: Чернігівське, Новгород-Сіверське і Муромське. Однак, вони всі ще були під управлінням Чернігівських

єпископів (Ливцов 2013, 126).

Навіть Залісся було цивілізоване (у всякому разі — в межах міст) київськими, новгородськими та варязькими вихідцями раніше, ніж в'ятичі. Мав рацію А. Арциховський, висловивши думку, що «підкоренню в'ятичів початок було покладено не з заходу, а зі сходу, де перепона лісів була рідшою» (Арциховский 1930, 155-156). Так, перші відомі за назвами міста на території в'ятичів згадуються з XII ст. і, на думку А. Арциховського вони виникли дещо раніше на основі лісових дитинців — традиційних місцевих осередків для захисту навколишнього населення. Але до XII ст. ці осередки не цікавили літописців, і привернули їхню увагу лише тоді, коли у них стали сидіти князі й княжі посадники (Арциховский 1930, 159). Серед таких населених пунктів були міста, які нині пов'язують з іменем прмч. Кукші — Серенськ і Мценськ (Арциховский 1930, 160).

«водій» від «водити» та ін. (Брайчевський 2009, т. 1, 182-183). Вірогідно, це прозвання з'явилося первісно з негативного ставлення більш культурних українців до лісових племен, предків московитів. Втім, існує й більш просте пояснення — що йдеться про конкретну особу, яка мала таке ім'я.

²⁹²² Місцева легенда пов'язує перебування Соловія розбійника у Карачаївських лісах. Зокрема, Карачев — «Карачев» із тюркської — «Чорний ліс» (Пясецкий, Никольский 1889, 3). Конкретніше, йдеться про місцевість, відому, як село Дев'ятидуби, за кілька верст від м. Карачів (Пясецкий 1880, № 4, 237; Пясецкий, Никольский 1889, 8-9). Зважаючи на збіг і давність топоніму, є всі підстави стверджувати, що цей спогад є більш реальним, ніж квазі-легенди про прп. Кукшу, а, отже, цей спогад був для місцевих значно вагомішим.

²⁹²³ Переважно припускають, що Ходота загинув, хоча з вищенаведеного тексту це ніяк не витікає (Ливцов 2013, 126). Що ж до неназваного за іменем сина в'ятицького зверхника, то про нього так само нічого невідомо. Проте серед псевдоісторичних легенд про Кукшу є й така, що цього самого сина малолітнього вивезли до Києва, де хрестив його прп. Кукша! Не варто говорити, що не те, що доказів цього, але й причин припустити щось подібне наразі немає.

З огляду на зміст нашого дослідження, нас, зрозуміло, найбільше цікавить релігійна історія в'ятичів. У «Повісті минулих літ» знаходимо певний опис поганського побуту в'ятичів та інших племен, з відзначенням того, що він ще зберігався на межі XI—XII ст. У деяких більш пізніх літописних кодексах знаходимо певні уточнення, доповнення і навіть узагальнення цього опису:

Іпатіївський літопис ²⁹²⁴	Літописець Переяслава-Суздальського ²⁹²⁵	Новгородський Карамзінський літопис. Перша вибірка ²⁹²⁶	Тверський збірник ²⁹²⁷	Вологодсько-Пермський літопис ²⁹²⁸
<p>РАДИМИЧИ И ВЯТИЧИ. И СЪВЕРЯНО СЪДИНЪ СЪВЪЧАИ ИМАХУ.</p> <p>ЖИВЯХУ ВЪ ЛѢСѢХЪ ЯКО ЖЕ БЛАЖЫИ ЗВѢРЬ.</p> <p>И ДУЩЕ ВСЕ НЕЧИСТО.</p> <p>И СРАМОСЛОВЕ ВЪ НИХЪ ПРѢДЪ ОЦИ И ПРѢ СНОХАМИ.</p> <p>И БРАЦИ НЕ БЫВАХУ ВЪ НИХЪ. НО ИГРИЩА МЕЖУ СЕЛЫ.</p> <p>И СХОЖАХУСЯ НА ИГРИЩА И НА ВСЯ БЪСОВСКАА ПЛАСАНИЯ.</p> <p>И НА БЛА БЪГОВЫКЫИ ПЪНИ.</p> <p>И ТУ УМЫКАХУ СЕБЪ ЖЕНЫ.</p>	<p>А радимичи, и вятичи, и съвера единъ обычаи имаху:</p> <p>начаша же по малѣ и тии ясти нечисто, живуще в лѣсех,</p> <p>и срам(о)словие и нестыдение, диаволу угажаючи, възлюбиша, и прѣд отци, и снохами, и матерми, и браци не възлюбиша, но игрища mezi сѣлъ,</p> <p>и ту слѣгахуса, рищюще на плясания,</p> <p>и от плясания познаваху, котораа жена или д(е)в(и)ца до</p>	<p>А радимичи, и вятичи, и съверяне единъ обычаи имуть:</p> <p>живяху в лѣсех, якоже и всякый звѣрь,</p> <p>ядуще все нечисто, срамословие в них пред родители, и племяни не стыдятся,</p> <p>браци не бываху в них, но игрища mezi селы;</p> <p>и схожахуса на игрища и на вся бѣсовская плясания,</p> <p>и ту умыкаху себѣ жены,</p>	<p>О Радимечехъ . А Радимичи, и Вятичи, и Съверяне одинъ обычаи имуть:</p> <p>живяху въ лѣсѣхъ, якоже и всякый звѣрь,</p> <p>ядуще все нечисто, срамословіе въ нихъ предъ родители, и племены не стыдятся;</p> <p>браци не бываху въ нихъ, но игрища mezi селы,</p> <p>и схождаахуса на игрища и на вся бѣсовская плясания,</p> <p>и ту умыкаху себѣ жены,</p>	<p>А Радимичи и Вятичи, и Северяне один обычаи и закон имуть:</p> <p>живяху в лесѣх, аки звѣри,</p> <p>и ядуше все нечисто, и срамословие пред родители не стыдятся.</p> <p>И браци у них не бывають, но игрища mezi селы;</p> <p>и схожахуса на игрища и на вся бесовская дѣла,</p> <p>и ту умыкаху себѣ жены,</p>

²⁹²⁴ Публікується за ПСРЛ: Іпатьевская летопись 1962, 5-6.

²⁹²⁵ Публікується за ПСРЛ: Літописець Переяслава Суздальського 1995, 3.

²⁹²⁶ Публікується за ПСРЛ: Новгородская Карамзинская летопись 2002, 22.

²⁹²⁷ Публікується за ПСРЛ: Тверская летопись 1863, 30.

²⁹²⁸ Публікується за ПСРЛ: Вологодско-Пермская летопись 1959, 10.

Іпатіївський літопис ²⁹²⁴	Літописець Переяслава-Суздальського ²⁹²⁵	Новгородський Карамзінський літопис. Перша вибірка ²⁹²⁶	Тверський збірник ²⁹²⁷	Вологодсько-Пермський літопис ²⁹²⁸
<p>с неюже кто свѣщевашѣ. имяху же по двѣ и по три жены.</p> <p>и аще кто умрѣше творяху тризну надъ нимъ. и по семъ творяху кладъ велику. и възложатъ на кладъ мрътвецѣ. и сжигяху. и по семъ събравше кости вложяху въ судъ малу. и поставляху на путь. на столпѣ.</p>	<p>младых похотение имать, и от очного взорѣния, и от обнажения мышца, и от прѣсть ручных показание, и от прѣстнеи даралагания на прѣсты чюжая, таж потомъ целованиа с лобзаниемъ, и плоти съ с(е)рдцемъ раждегшися, слагахуся, иных поимающе, а других, поругавше, метаху на насмѣание до см(е)рти.</p> <p>Имяхут же и 2 и по 3 жены: зане слабъ сущи женскыи обычаи, и нач(а)ша друга прѣд другою червити лице и белимъ трѣти, абы уноша възжелель ея на похоть.</p> <p>И егда кто умираше в них, творяху тризну велию, и потомъ склад грамаду дровъ велию, полагаху мрътвецѣ и сжигаху, и по семъ събравше кости, възкладаху въ судъ, и поставляху на распутии на стлпѣ,</p>	<p>с неюже кто свѣчався, и имяхут же и по две и по три жены.</p> <p>Аще кто умряше у них, и творяху тризну над нимъ, и по сем творяху кладу велику, и възложат на кладу мрътвця и сжгути, и по семъ събравше кости и вложяху в судину малу, и поставляху на путех на стлпѣх;</p>	<p>съ неюже кто свѣчався; имяху же и по двѣ и по три жены.</p> <p>И аще кто умряше у нихъ, и творять тризну надъ нимъ, и посемъ творяху колоду велику, и възложатъ на колоду мертвецѣ, и сжгутъ его, в посемъ събравше кости и възложатъ въ судину малу, и поставляху на путехъ на столпѣх;</p>	<p>и имяху себѣ жены по две и по три.</p> <p>Аще кто умрет у них, творять над ним тризну велику.</p> <p>И по сем възложатъ мертвецѣ на кладин велик и сожгутъ, и, собравше кости, вложат в судину малу, и поставляютъ при пути на столпѣх.</p>

Іпатіївський літопис ²⁹²⁴	Літописець Переяслава-Суздальського ²⁹²⁵	Новгородський Карамзінський літопис. Перша вибірка ²⁹²⁶	Тверський збірник ²⁹²⁷	Вологодсько-Пермський літопис ²⁹²⁸
<p>иже творять Вятчи и нѣѣ.</p> <p>и же събычани творяхъ и Кривѣчи.</p> <p>и прочии поганини.</p> <p>не вѣдуще закона Бѣжи. но творяхъ</p> <p>сами себѣ закона</p>	<p>и в курганы ссыпаху, иже творять вятчи и нинѣ, и кривичи, и прочий поганини,</p> <p>не вѣдуще закона божия, сами суть законъ». (Летописец Переяславля Суздальского 1995, 6-7)</p>	<p>еже творят вятици и до сего дне.</p> <p>Си иже творят обычаи и кривичи и прочии поганини,</p> <p>не вѣдуще закона Божия, но творяще сами собѣ законъ. (Новгородская Карамзинская летопись 2002, 23)</p>	<p>еже творять Вятчи и до сего дне.</p> <p>Си иже имуть обычаи и Кривичи и прочии поганини,</p> <p>не вѣдуще закона Божия, но творяще сами себѣ законъ (Тверская летопись 1863, 24).</p>	<p>Тако творят Кривичи и Вятчи, вси невѣгласи,</p> <p>не вѣдуще закона божия, но сами себѣ законъ творять (Вологодско-Пермская летопись 1959, 12).</p>

Літописець Переяслава-Суздальського є унікальним, хоча в деяких інших літописах також бачимо сліди правки, але вона неспівставна з обсягом вставок у ньому.

Ранньомодерна українська історіографія не лише не знає подібних приписок, а здебільшого цей епізод в них взагалі відсутній. Це, очевидно, свідчить про неприсутність у нас на той час не тільки подібних явищ, як збереження поганських анклавів, але й те, що традиційна для Європи наявність певних поганських пережитків вже стала переходити на зовсім інший рівень.

Отже, в'ятичі довго зберігали поганські традиції, переважаючи в цьому навіть фіно-угорські племена Залісся. Прп. Нестор у їх описі обмежився загальним оглядом їхніх забобонів, який ніколи не задовольняв цікавість нащадків, до того ж і деякі із використаних літописцем термінів, вповні зрозумілих у його час, пізніше вже сприймалися не однозначно.

Б. Рибаків (Рыбаков 1987, 89-92), як здається, перший помітив, що первинні коментарі до повідомлення прп. Нестора містилися ще у Переяславському літописному кодексі, куди увійшов літопис, доведений до 1214 р. Цей фрагмент тут дещо розширений і доповнений, що свідчить про вдумливу роботу редактора, який прагнув пояснити і адаптувати оповідь прп. Нестора до сприйняття XIII ст., а також доповнити опис реаліями, які, вірогідно, існували ще в його часи. Є ще декілька правок і нюансів, наявних і в інших першоджерелах, тому ми торкнемося їх докладно.

Першим торкнемося слова «тризна». Б. Рибаків зазначав, що слово «тризна» було ще зрозумілим в часі створення Переяславського літопису. «Під словом “тризна”, що твориться над покійником, потрібно розуміти, звичайно, не поминальний бенкет за померлим (який мав назву “страви”), а бойові ігри, ристання, особливі обряди, покликані відганяти смерть від тих, хто залишилися живим, що демонстрували їхню життєздатність. У пам'ятках XI ст. слово “тризна” (трызна) означає “боротьба”, “змагання” і відповідає грецьким словам, що означають змагання в палестрі або на стадіоні. “Тризнице” — арена, стадіон, місце змагань» (Рыбаков 1987, 89-92). Незвичним для переяславського літописця було словосполучення «**клада велика**», яке він змінює на «**грамадъ дровъ велию**». Наразі Новгородський Карамзінський літопис повторює давнє читання «и по сем творяху кладу

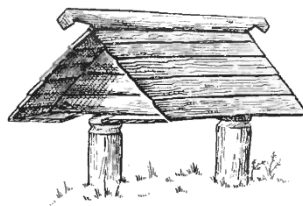
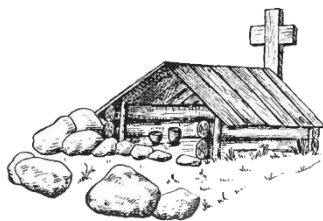
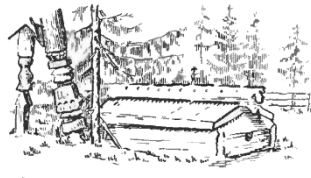
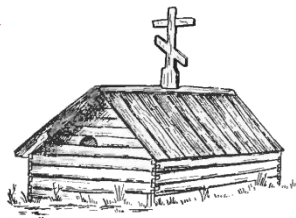
велику», а от Тверський докладав зусиль також подати більш зрозумілий варіант «и посемь творяху колоду велику».

Приписку в Переяславському літописі про *кургани*, Б. Рибаків прокоментував, як свідчення того, що на початку XIII ст. у в'ятичів існував курганний обряд поховання, але прп. Нестор пише про більш ранню форму поховання, яка побутувала в його часи (Рыбаков 1987, 89-92). Йдеться про т. зв. «столпи», в яких дослідник вбачав не дерево чи колону, зверху якої ставили урну, а значно складнішу споруду, схожу на казкову хатинку Баби Яги. Б. Рибаків описує їх, як «дерев'яні зрубні будиночки (1,5×2 м) з двосхилим дахом і маленьким, товщиною однієї колоди, віконцем. Іноді четвертої стіни у зрубі немає, і це дає змогу ставити всередину домовини різні «припаси» під час поминання мертвих» (Рыбаков 1987, 89-92). Дерев'яну конструкцію-домовину пізніше будували й під курганом (Рыбаков 1987, 106-108), але і «стовпи»-будиночки дожили в лісових краях Тульської й Калузької губерній до XX ст., як обряд розведення вогню на могилі, як символ трупоспалення (Рыбаков 1987, 777).

Підкурганне поховання складно назвати християнським, але в такому разі заміна способу поховання (включаючи трупопокладення, а не трупоспалення) сприймається дослідниками, як результат християнізації, хоча такий висновок навряд чи є аргументованим (Рыбаков 1987, 519; Недошивина 1976, 49).

І все ж поступова християнізація відбувалась, головню, через Чернігів, його князів та Чернігівську єпархію (Пясецкий 1880, № 20, 1446). Є. Голубинський пояснював повільність цього процесу тим, що українська влада була на цій території обмежена у своєму політичному домінуванні (Голубинский 1900, т. 1, ч. 1, 208-209). І доки це домінування не настало — ніяка місія за будь-яких обставин не могла змінити умови. Навіть після XII ст., коли до культурного розвитку цих територій доклалися умовно, але хрещені території Залісся²⁹²⁹, і у містах вже було багато християн, сама традиція не припинилась. У містах XII—XIV ст.

ДОМОВИНИ-«СТОВПИ» XIX СТ

курганний спосіб поховання поступово припинив своє існування. Але у селян ця традиція існувала масово до XIV—XV ст. і, рідше, дожила до XIX ст. (Арциховский 1930, 160-161; Мавродин 1945, 340).

Важливу роль у поганських ритуалах в'ятичів, запозичених у фіно-угрів, мало поклоніння великим валунам, причому це вшанування збереглося до XIX ст. (Кашкаров 1903, 9-10), а почасти, й донині²⁹³⁰. Крім того, поклонялися дерев'яним ідолам і окремим деревам (Кашкаров 1903, 19). Не

одне століття панування подібних культів вплинуло й на місцеві християнські традиції. Ми простежуємо їх, зокрема, і в оповідях про прп. Кукшу, і в культурах, які нині дотичні до нього у

²⁹²⁹ Б. Рибаків припустив, що активна християнізація почалась не раніше часів Юрія Долгорукого (Рыбаков 1987, 518).

²⁹³⁰ Камням стали приписувати не лише магічні функції, а й вбачати у них якісь атрибути чужинців. Деяким із них, приміром такому собі «Коню-каменю» присвячені окремі сторінки у «Вікіпедії». Відомі також спроби надати цим камням значення православних пам'яток у межах популярної серед московських дослідників ідеї «народного православ'я».

місцевих квазіісторичних писаннях. Однак, і не лише там. Так, Пясецький вважав впливом дерев'яних ідолів ту особливість, що у цих містечках вклоняються саме різьбленим іконам, на зразок Мценської чудотворної ікони свт. Миколая Мирлікійського (Пясецький 1880, № 3, 159). А ось архімандрит Леонід вбачав такі зближення також у численних легендах про появу на деревах (частіше — на дубі й липі) чудотворних ікон (Кашкаров 1903, 20-22).

Важливу роль як у первісних поганських віруваннях в'ятичів, так і у пережитках його відіграло поклоніння воді, особливо — колодязям і струмкам (Кашкаров 1903, 24-27). Однак, такі вияви існують у всіх слов'ян, і ширше — у всіх європейців. І скрізь вірування у них були успадковані Церквою. У в'ятичів, зокрема, була відома забобонна традиція, наявна і серед українських народів — обливання водою на Великдень (Жиленко 2013, 224). Г. Пясецький пов'язував це з колишніми людськими жертвами воді (Пясецький 1880, № 3, 163).

Щоб зрозуміти обставини появи місцевих квазі-легенд стосовно християнізації і, зокрема, прп. Кукші²⁹³¹, коротко розглянемо історію землі в'ятичів у наступні століття. У потатарський час ці землі увійшли до Литовсько-Руської держави (Пясецький 1883, № 23, 1475-1477), і лише у XVI ст. були захоплені московитами. Та й до цього часу, особливо у XIV—XV ст. московіти здійснили звірячі за своєю кривавістю напади на Брянськ, Трубчевськ та інші міста (Пясецький 1883, № 23, 1477-1478). Можна припустити, що вже тоді московський уряд залучав до захвату порубіжних земель злочинців, яких звільняли від покарання за умови переселення сюди. Так чи інакше, після ряду звірячих нападів і пограбувань, взяття в рабство місцевих людей, у кінці XV ст. більшість території шляхом примусової присяги була переведена у підданство Москві, і Литві вже не вдалося повернути свої території (Пясецький 1883, № 23, 1879). Проте спроби це зробити спричинили продовження військових дій на цій території (Пясецький 1883, № 23, 1480). До цього слід також додати регулярні напади кримських татар — як самостійні, так і за співучасті від їхніх данників із Московського улусу (Пясецький 1884, № 6, 362-368).

У період московського верховенства, воно остаточно перетворило зазначені території на місце заслання різного криміналу (Пясецький 1884, № 6, 371-372). Такий традиційний для цієї території розбій навіть прихильник московського панування Г. Пясецький назвав «похмурою атмосферою» (Пясецький 1884, № 6, 372). Розбій із лютими кровопролиттями і тортурами спричиняв місцеві селянські повстання, виникненню яких також сприяли часті голодні роки, а селяни-втікачі поповнювали ряди розбійницьких ватаг. Все це продовжувалося аж до XVIII ст. (Пясецький 1884, № 8, 473-478, 481-489; № 9, 536-551). Серед іншого цими територіями пройшла «історія» всіх Лжедмитріїв. За таких умов усі сторони піддавали своїх опонентів жакливим тортурам і стратам (Пясецький 1883, № 23, 1481-1486; 1884, № 8, 478-481).

У такій, дійсно, похмурій атмосфері, яку не прикрашав навіть культурний поступ, не дивно, що ця місцевість зберегла спогади про своїх розбійників, а не христителів.

Коментар 75

Як відомо нині, в роки перебування прп. Кукші з проповіддю у в'ятичів, були роками похолодання і засухи (Слепцов, Клименко 2005, 128). Похолодання мало негативний вплив на сільське господарство, а засуха могла призвести у цих маловрожайних місцях до голоду. У таких умовах чудо, здійснене прп. Кукшою, значно вплинуло на збільшення бажаючих христитися (Пясецький 1881, № 13, 782-783).

²⁹³¹ Про них див. стор. 89 і далі.

Коментар 76

Мета висушення озера могла бути пов'язана з голодом або з якимось іншим наслідком кліматичних явищ. Так, під 1108 р. у різних новгородських літописних зведеннях та Никонівському літописі повідомляється про велику повінь влітку, яка поширилась, зокрема, на Дніпро, Десну і Прип'ять, що веде нас до території в'ятичів (Борисенков, Пасецкий 1988, 248-249). Якби в житті точно було б сказано про усунення результатів повені, ми б мали змогу датувати й саму проповідь. Однак, згадки про озеро для цього мало. До того ж, висушування могло мати й інші мотиви. Озеро могло бути культовим центром, навіть пов'язаним із людськими жертвами (Пясецкий 1881, № 13, 783-784; Ливцов 2013-а).

У літературі зазначалося, що таке чудо мало сприяти хрещенню (Бессонов 2015, 28-29).

Коментар 77

Точним значенням цієї фрази у сучасній українській мові є «зарубаний був». Це повідомлення є вповні точним, що підтверджує наявність реальних обставин мучеництва святого в часі написання тексту свт. Симоном. Адже, згідно з висновками антропологів: «на черепі прп. Кукші виявлено лінійний руб в області правої тім'яної кістки, що має щільовидну форму — від гострого рублячого предмета. Це ушкодження не супроводжується ознаками кісткової регенерації, отже, напевно, й було причиною смерті» (Дива печер Лаврських 2011, 207).

Г. Пясецький написав дослідження з роздумами, хто міг убити святих місіонерів — волхви, старійшини в'ятичів, чи ще хтось (Пясецкий 1881, № 18, 1051). Не менш складні побудови знаходимо у роботах інших дослідників (Бессонов 2015; Ливцов 2013, 128). Проте ми навіть не наводимо цих роздумів у нашому дослідженні, оскільки жодних даних про обставини смерті святих нема, а зробити це міг будь хто — і волхви, і старійшини, вони могли загинути у результаті масового нападу, як свт. Леонтій у Ростові, і навіть від рук грабіжників. На жаль, подробиць ми ніяких не маємо, тому нема підстав виводити гіпотези.

Щодо перевезення мощей святого до Києва, то підтвердження цього також містяться у дослідженнях антропологів, які досліджували їх у Лаврі: «Проводилися також і дослідження з виявлення в мощах антисептичних речовин рослинного і тваринного походження, які використовуються для муміфікації тіл. У вивчених 36 тілах не було виявлено ані дубильних сполук типу таніну, ані компонентів меду чи масляної кислоти як продуктів окислення ліпідів і восків. Це вказує на те, що ніякого бальзамування лаврських преподобних не проводилося. Лише мощі прп. Кукші, здається, були оброблені якимись рідинами або перебували у вологому середовищі, що, напевно, пов'язано з тривалим перевезенням його тіла із землі в'ятичів до Києва» (Дива печер Лаврських 2011, 208).

Житіє прп. Афанасія

Коментар 78

Про первісний поховальний обряд у печерах див. у монографії: (Дива печер Лаврських 2011, 18-23).

Коментар 79

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
и молитесь, да скончається сдѣ и со святыми	и молитѣ да икончаѣтѣ едѣ. ѿ св	ѿ молитѣ гоу ѿс хѣ, ѿ прчтгоу егѣ	и молитесь Господу Иисусу Христу и пречистѣи	ѿ молитѣ да скон чаѣтѣ	и молитѣ Гѣс Ісѣ Хрѣс, и	ѿ Млѣтѣ Гѣс Ісѣ

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
отци погребени быти в пещерь.	с҃тыми о҃ци погребени быти в пещьрѣ.	м҃трѣи ѿ прѣпѣ_ номуу антонію ѿ фео́доію. да сконча́ете живо́тъ своѣ здѣ. ѿ с҃_ тыми о҃ци погребени быти сподо́битѣ в пещьрѣ.	его матере и преподоб- ным Анто- нію и Фе- одосію, да скончаєте живо́тъ свой зде и съ святыми отци поgre- бены быти сподоби- теса в пе- черѣ.	здѣ с҃_ тыми о҃ци. погребени быти в пе- черѣ.	прѣто́ его м҃трѣи и прѣпѣнымъ Антонію и Фео́доію да сконча́ете жи- во́тъ своѣ зде, и с҃тыми о҃ци пог- ребени быти сподо́битеса в пещьрѣ.	Х҃ѣ, ѿ с҃гѣ прѣто́ М҃трѣи, ѿ Прѣпѣнымъ О҃цемъ Антонію ѿ Фео́доію, да сконча́ете живо́тъ своѣ здѣ, ѿ с҃_ тыми О҃ци пог- ребени быти сподо́битеса в Пещьрѣ.
Се болъ всѣхъ вещей трия сиа вещи суть;	се бо еоуе вѣрѣ добродѣтелиѣ трии си вещи.	Се бо еоуиѣ всѣхъ вещиѣи, трии сиа вещи суть.	Се бо болѣи всѣхъ вещей три сиа вещи суть,	се бо еоуе вѣрѣ добродѣтелиѣ трии си вещи.	Се бо еоуеиѣ всѣхъ вещиѣи трии сиа вещи суть.	сѣ бо трѣи вещи, бо́лша сѣхъ всѣхъ доб- родѣтелиѣи.
аще ли кто постигнет сѣ вся исправите почину, — то́кмо не възно́сѣ.	ѿ аще ли кто постиг- нетъ си вѣла исправити по- чину. то́кмо не възно́- ситѣ.	ѿ аще ли кто постигнетъ. сѣ вѣла исправити по- чину. то́кмо не възно́ситѣ.	аще ли кто постигнетъ сѣ вся ис- правити по- чину, — то- чию не възносѣ.	ѿ аще ли кто кто постиг- нетъ си вѣла исправити по- чину. то́кмо не възно́ситѣ.	Аще ли кто постигнетъ сѣ вѣла не- правити по- чину. то́кмо не бо́но́ситѣ.	И аще ли кто по- стигнетъ сѣ вѣла исправити почину, бо́лше вѣла не- правити почину да непре- възно́ситѣ.

Коментар 80

Це — дуже цікаве зауважання, яке ілюструє збір свт. Симоном наведених ним даних — від писемних джерел до переказів і спогадів свідків.

Коментар 81

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Патерик Йосифа Тризни
Аще кому невѣрно мнится се написано, да почти житиа святых отець Антониа и Феодосиа, началника рускым мнихом, — и тако да вѣруеть.	Аще ли комѸ невѣрно мнитѸа напи_ саноѸ е. да по_ чтетѸ житѸя сѸго Антонїа сѸца нашего началника рѸ_ кым мнихом. и тако да вѣрѸ_ еть.	ац ли комѸ невѣрно мнитѸа еѸ написанноѸ. да почтетѸ житѸе сѸихъ сѸца нашихъ Антонїа. и Феодосїа. на_ чалника рѸским мнихом. И тако вѣруеть.	Аще ли кому невѣрно мнится се написаніе, да почтетъ житіа святых отець наших Антонїа и Θεодосїа, началника Рускым мнихом, и тако да вѣруеть.	Аще ли комѸ невѣрно мнитѸа. е пи_ сано сѸца да почтетѸ житѸе сѸго сѸца на_ шего Антонїа. началника рѸ_ кым мнихомъ. и тако да вѣрѸеть.	Аще ли комѸ невѣрно мнитѸа е написаніе, да почтетъ жи_ тїа сѸихъ сѸцъ нашихъ Антонїа и Феодосїа началника рѸскимъ мнихомъ и тако да вѣруеть.

Як можна спостерігати, у різних редакціях тут згадуються або преподобні засновники Лаври разом, або лише прп. Антоній. Останній випадок простежується в Арсеніївській редакції і в Пролозі ІР НБУВ, ф. 312, №281/133с. О. Шахматов, який вперше помітив цей нюанс, долучав до них ще й Касіянівську першу редакцію, цитуючи за виданням Яковлева: «**И** е сльшашѸ ѿ того **Вавила**, ищѸеленнаго имѸ; аще ли комѸ невѣрно мнитѸа е написанноѸ, да почте житїе сѸго сѸца нїго **Антонїа**, началника рѸскимъ мнихомъ, и тако вѣрѸеть» (Яковлев 1872, ХСІХ). У наявному у нас тексті Касіянівської першої редакції, як можна бачити з наведеної вище таблиці, згадані обидва святі.

Оскільки йдеться про подію досить пізню, яку автор чув від самого зціленого, то неможливо припустити, аби цей сюжет містився у житії прп. Антонія. О. Шахматов, втім, припустив, що «вірогідність надзвичайного чуда, зцілення розслабленої людини від дотику до тіла св. подвижника, підтверджується посиланням на житіє Антонія, де розповідалося про аналогічний випадок зцілення хворого від кістки, виїнятої з мощей Мойсея Уग्रина» (Шахматов 1898, 109). Насправді ж, як здається, вищенаведена фраза не означає нічого більшого, ніж означає. Маємо всі підстави припустити, що житіє прп. Антонія загалом містило цілу низку оповідей про чудеса. Саме на це натякає і ремарка з Патерика.

Житіє прп. Николи Святоші

Коментар 82

У патерикових редакціях прп. Николу переважно названо князем Чернігівським.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹³²	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Слово о преподобнем князь Святоши Черниговском	О князи в Сѣтѣши	Ѹ прѣпѣ_ немъ сѣтѣши кнѣзи черни_ говъскомъ:	О преподобнѣмъ Святоши, князи Черниговском. Слово 20.	ѡ сѣтѣши. глѣ г	Въ тѣ же днѣ Сѣтѣши кнѣзи Черни_ говъском	Житіе прѣпѣнаго ѡца нашего ніколы ніколы сѣтѣ кнѣзи че_ рниговского.	Житіе прѣпѣ ѡца нашего ніколы Сѣтѣши, кнѣзи Чернигов_ ского.

Це порушує здивування, оскільки єдиний стіл, який посідав впродовж життя прп. Никола, був Луцьк. Деякою мірою пов'язання святого з Чернігівським столом може бути виправдано тим, що він був спадкоємцем свого батька і, це спадкоємство на ментальному рівні асоціювалося з ним і після постригу. Однак, це не пояснює появу його титулу в тексті свт. Симона (є всі підстави вважати, що там він був). Пояснити, чому так сталося, можна лише зважаючи на джерело свт. Симона. Ми вже припускали, що зазначене джерело і джерело «слова про князів» становили один текст, який так чи інакше належав до чернігівської літератури (див. стор. 71). Для чернігівця прп. Никола Святоша завжди лишався представником рідного міста й іземлі. Для цього йому не потрібно було бути офіційним князем. Вірогідно, потвердження цього було сприйнято свт. Симоном як титул «чернігівського князя». У подальшому таке прозвання стало традиційним.

Коментар 83

Ця вставка літописного походження з пізніх редакцій бере свій початок з Касіянівської першої редакції. Щодо літописного повідомлення про постриг прп. Николи Святоші див. стор. 952.

Коментар 84

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹³³	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Пребысть убо в поварни 3 лѣта, работаа на братію; и своима рукама дрова сѣка на	пребывъ убо в по_ варници Г лѣт. рако_ таа на братію. своима рукама	и пребы же в поварни Г лѣта. работаа на братію. и своима рукама	Пребысть же убо в поварни 3 лѣта работая на братію, и, своима рукама древо сѣкаше	пребы убо в повар_ ници Г лѣта. ра_ ботаа на братію. своима рѣ_ кама дрова	пребытъ же убо в поварни Г лѣта. ра_ ботаа на братію. и своима рѣкама	пребытъ же убо в поварни Г лѣта работаа на братію. и своима рѣ_ кама дрова	Пре_ бысть ра_ ботаа на братію в поварни, своима рѣкама

²⁹³² ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

²⁹³³ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Середина XVI ст. Пролог. 180 арк.

потребу горохови,	ДРОБА СЪКА. НА ПОТРЕБУ ВАРЕНІА ГО_ РОХОВИ.	ДРОБА СЪЧАШЕ, НА ПОТРЕБУ СОЧИВУ.	на пот- ребу со- чиву	СЪКА. НА ПОТРЕВЪ ВАРЕНІА ГО_ РОХОВИ.	ДРЕБО СЪКСОША. НА ПОТРЕВА СЪЧИВЪ.	СЪКАШЕ НА ПОТРЕВЪ СОЧИВЪ.	ДРОБА СЪКІИ, І НА СЪОЕО РАМЪ СЪ БРЕГА МНОГАЖБИ А НОЛА, І ІНА ІАЖЕ НА ПОТРЕВЪ ВАРЕНІА НЕЛЕНОТНО ТВОРА.
----------------------	--	---	-----------------------------	---	--	---------------------------------	--

Загальновідомо, що в давнину в українській кухні значно більше, ніж нині, вживали бобові, зокрема, горох і сочевиця. Власне, від останнього походить назва монастирської каші — «сочива». Зокрема, горох вживали не лише у перших стравах, а й як каша (окремо чи з якоюсь крупою), як начинка до пирогів. Молодий горох також квасили на зиму. Чому свт. Симон застосував тут це слово? Відповіді на це у нас нема, як і стосовно використання ним слова «ягли» (див. стор. 721).

Щодо заміни слова «горох» на «сочиво» у Касіянівських редакціях, то воно є абсолютно мотивованим, оскільки у монастирських уставах суподібні страви називалися варивом, а «друга страв» — сочивом.

Коментар 85

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹³⁴	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Сий же истинный послушник с молбою испроси,	се же ИСТИННЫЙ ПОЛЪШ НИКЪ. І МОЛБОУ ИПРОСИ.	се же ИСТИННЫЙ ПОЛЪШ НИКЪ. СЪ МОЛБОУ ИПРОСИ.	се иже ИСТИННЫЙ ПО_ МОЛЪШНИКЪ, І МОЛБОУ ИПРОСИ.	Сей же истинный послушник съ молбою испроси,	сеи же ИСТИННЫЙ ПОЛЪШНИКЪ І МОЛБОУ ИПРОСИ.	Сей же истинный ПОЛЪШЦЕ НИКЪ СЪ МОЛБОУ ИПРОСИ,	Но сий ИСТИННЫЙ ПОЛЪШНИК СЪ МОЛЪШНИ ИПРОСИ,
да единого лѣто яглы варит на братію.	да единого ЛѢТО ЯГЛЫ БА_ РИТЬ НА БРАТІЮ.	да единого ЛѢТО ЯГЛЫ БА_ РИТЬ НА БРАТІЮ.	да единого ЛѢТО ЕЩЕ В ПОВАРНИ ПОВАРЮТ НА БРАТІЮ.	да единого лѣто еще в поварни поработаете на братію.	да единсво ЛѢТО ЕЩЕ ВЪ ПОВАРНИ ПОВАРЮТ НА БРАТІЮ	да единого ЛѢТО ЕЩЕ ВЪ ПОВАРНИ ПОВАРЮТ НА БРАТІЮ.	да еще единого ЛѢТО ТАКОЖЕ НА БРАТІЮ ПО- ВАРЮТ:

Як можна спостерігати, у первісному тексті послання прп. Симона згадано страву «ягли». Сьогодні це слово у літературній українській мові не вживається. Однак, у діалектах

²⁹³⁴ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

воно відоме і означає «пшоняна каша». І як така страва, належить, мабуть, до найдавніших видів каш в історії України. (Шило 2008, 286; Онишкевич 1984, 400).

У бойківських діалектах існує форма «яглуша», що перекладають, як сорго. «Яглуша подібна до проса найк таке насінні має, як просо, а з стебір його роб'я віники» (Словник буковинських говірок 2005, 685) Сорго почали вирощувати на півдні України лише у ХІХ ст., отже, спершу таким словом називали іншу рослину. Порівняємо назву села Яглуш Роганського району Івано-Франківської області.

Позначаються також деякі відмінності, наприклад, «ягин» (щоправда, автор словника назвав його «род кушанья», без деталізації) (Пискунов 1882, 302). Наявна й форма «ягле» з таким самим значенням — пшоняна каша (Корзонюк 1987, 266). Водночас слово «ягли» також є у багатьох примовках і прислів'ях.

Цікавим є і лексичний матеріал, зібраний В. Далем. У його словнику словам з коренем «ягл» присвячено чималу статтю. Наведені тут варіації не записані на території України, але мають сенс щодо варіабельності слів із зазначеним коренем ще в часі широкого побутування слова «ягли». Не всі ці слова можна однозначно асоціювати із зерном чи стравою. Але от приміром, дієслово «яглись» в розумінні «кипет, гореть желанием, нетерпеливо, страшно хотеть чого» може бути похідним від каші. Ще один приклад «яглисья» «двигаться, шевелить, сжимаются, сгибаются». Зазначено тут і назву моху «ягель». Є й прикметник «Яглая земля, тучная, черная почва, чернозем». Особливо цікаве значення слова «Ягловая каша», яку дослідник визначає, як каша *ячна* (нагадаємо, що пшоно виготовляється із проса, а ячна крупа — це ячмінь). Слово «ягольник» — із тамбовського діалекту — «великий горщик для щів» (Даль 1882, 693).

І. Срезневський, не надто знайомий із діалектами української мови, допустив помилку, вважаючи що **яглы** — якийсь овоч. Як приклад, він називає коментований фрагмент із життя прп. Николи, і рецепт із вказівок до посту — **Вѣто и в ѣ горѣтъ ѣз яглы**. (Срезневский 1912, 1638).

Відоме це слово і в інших слов'янських народів. Наприклад, у словенській мові це слово «jâgla» “зерно для каши”, “просо”, «jâglo» “просяная каша”; у чеській і польській мові, відповідно — «jáhla» і «jagła» — “просо” та ін. Ще й на сьогодні ужитковим є слово «ягли» у Білорусі.

Аналіз слова «ягли» ускладнюється тим, що це слово побутує у кулінарії багатьох більш чи менш близьких до України народів, але з іншим значенням. Так, у турецькій мові олію називають «yağ»²⁹³⁵. Останнє слово, але із значенням «жир», наявне у азербайджанській мові. Все це дало початок цілій низці різних жирних кулінарних назв у різних народів. Так, у Казахстані відомі «яглы нан, яглы чорек» — бездріжжовий хліб, вчинений із салом. У туркменській кухні відома каша під назвою «ягли шуле» — рисова каша з олією²⁹³⁶. Існує також аналог цієї страви з тваринним жиром «Шуле мал ягли біле».

Отже, на одній порівняно не такій вже й великій території існувало два значення кореню «ягл». Втім, саме його поширення може дати змогу припустити, що в його основі лежить якийсь термін, який побутував в Ойкумені з давніх давен, можливо, ще з часів неоліту²⁹³⁷, з того часу, коли закладалися перші посіви проса. Приміром, у сучасній грецькій мові просо називається «Κεχρί» [kechri], але звучить досить схоже на ягли. Зазначимо, що у кримсько-татарській мові теж є слово yağ зі значенням «жир», тому, якби ми говорили не про ХІ ст., то найпростіше було б говорити про пряме запозичення.

²⁹³⁵ Страви з овочів без м'яса називаються «Зейтін йагли», оскільки в них використовують оливкову олію.

²⁹³⁶ Рецепт її такий: «Ріпчасту цибулю підсмажують на олії до коричневого кольору. Після чого цю цибулю видаляють і кладуть свіжау цибулю, яку смажать до рожевого кольору. Потім додають воду, сіль, перець і промитий рис. Ягли Шуле готують як напівв'язку рисову кашу».

²⁹³⁷ Це навряд чи означало просто «кашу», оскільки це слово звучить однаково у всіх слов'янських народів, і є також дуже давнім.

Звичайно, нашу розвідку навряд чи можна вважати вичерпною, та й глибоке вивчення цієї проблеми виходить за рамки мети і змісту нашого дослідження, але на тлі вищенаведеного припускаємо, що обидва значення кореня «ягл» могли на якомусь етапі мати одне значення, таке як ситна їжа, яка включала пшоно, жир і, можливо, якісь спеції. Тобто, те саме «ягли шуле», але з використанням просяної чи ячмінної крупи. Щодо спецій, то така можливість витікає з наявності серед назв рослин, які ендемічні для території України рослини з назвою «яглиця» (місцеві варіанти снитка, борщівка, насерник)²⁹³⁸. Нині вона поширена в дикому вигляді, і городники вважають її бур'яном. Однак, вона є лікарською і харчовою рослинами. Вирощувалась в т.ч. і як приправа. Можливо, первісно «ягли» були жирною (?) пшоняною кашею з додатком такої приправи?²⁹³⁹

Згадка у тексті свт. Симона слова «ягли», як і вище гороху, ще не означає, що у Лаврі харчувалися лише пшоном чи горохом. Чому автору заманулося згадати саме пшоняну кашу? Тут, звичайно, можливі, лише припущення. Або слово «ягли», таке популярне у прислів'ях, існувало у вигляді місцевого евфемізму в монастирському слензі, або, приміром, прп. Никола добре навчився варити ту кашу. Можна вигадати тут ще щось, але ключовим буде слово «вигадати».

Окремо слід сказати дещо про приміщення, у якому підвизався прп. Никола. Йдеться про першу кам'яну лаврську трапезну, яка зводилась на гроші мінського князя Гліба Всеславича, і була добудована 1108 р. (Лаврентьевская летопись 1962, 283). Фундаменти трапезної було знайдено й вивчено на Соборній площі Верхньої лаври у 1984—1986 рр. Повністю роботи закінчено до 1991 р. Як повідомляв В. Харламов, «розкопана площа складає 200 кв.м., товщина культурного шару 1,30—1,50 м від рівня сучасної денної поверхні. Будова була великою капітальною спорудою з двох камер, розташованих по осі північ—південь, і третьої камери у північно-західній частині споруди. Розмір споруди з півночі на південь 13 м, із заходу на схід 10 м. Стіни, завтовшки до 1 м, збереглися на висоту до 1,0 м. Насподі фундаментів видні отвори для згнилих дерев'яних субструкцій, подовжно покладених на дні фундаментних ровів. Простежується кілька періодів будівництва від початкового ядра, виконаного в техніці *opus mixtum* до рівношарової кладки з використанням малоформатної плінфи розміром 29×20×4,5 см. Будова була оштукатурена і пишно розписана сюжетними фресковими композиціями, на що вказує велика кількість фрагментів розпису, на деяких є староруські графіті. Підлоги, мабуть, було викладено поливними кольоровими прямокутними і фігурними плитками. Крім того, виявлено фрагменти шиферних мозаїчних плит підлоги й окремі шматочки смальти. На рівні підлоги виявлено прошарок, насичений дрібними кістками домашніх тварин, птахів і риби. Біля північно-західного зовнішнього рогу будови знайдено товстий диск жорен. У північно-західній камері виявлено закопані у підлогу чотири великі широкогорлі корчаги. Біля східної стіни споруди розкопано п'ять поховань у дерев'яних трунах: два староруських і три XV ст., датованих кримською монетою Гирейів» (Харламов 1987, 425-426).

Зважаючи на невелику площу будівлі, є підстави твердити, що вона була двоповерховою і, розкопана площа була господарчим приміщенням. У літописній розповіді про явлення вогненного стовпа у 1110 р. згадано хрест, що був на трапезній. Це дає змогу припустити, що, крім поварні і столової палати, трапезна містила і церкву. О. Реутов припустив, що і в XII ст. вона була освячена на честь св. апостолів Петра і Павла (Реутов 1995, 37-38). Проте мала площа споруди і відсутність у ній вираженої апсиди дає підстави

²⁹³⁸ І. Срезневський асоціює слово «ягли» із словом «ягель» — мох, лишайник і ягло «вид рослин» (Срезневский, Материалы 1912, 1638). Очевидно, під останнім словом йдеться про варіант назви яглиці.

²⁹³⁹ Порівн., також існування в Азербайджані дикоростучої приправи, яка називається «ягни тья». На жаль, нам не вдалося дізнатися про неї більше.

припустити, що вона мала східну стіну з мозаїчним оформленням, подібно до каплиці, але не повноцінний престол і жертвник.

Серед багатого археологічного матеріалу, виявленого у трапезній, значне місце посідає кераміка XII—XIII ст. Серед неї — кухонний та столовий посуд місцевого виробництва, а також імпортований візантійський — червоноглиняні амфори і тарелі (Харламов, Гончар 1993, 303). Знайдені тут голосники позначені тавром Гліба Всеславича — тризубом (Харламов, Гончар 1993, 306) (відомий за знайденою печаткою цього князя XII ст.) (Загорульский 1982, 285), що підтверджує літописне повідомлення.

Коментар 86

У житті прп. Николи на диво мало для агіографічного твору відведено життю у монастирі. Тож важливо проаналізувати те, що ми маємо.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р
И тако игуменею волею и всея братия, принужень бысть кѣлюю собѣ имѣти,	и тако игуменею волею и всеѣ бра ^т и принуженъ бы кѣлюю сече ^т имѣти.	и тако игуменею волею и всеи братиѣ. принуженъ бы кѣлюю имѣти сече ^т .	И тако игуменею волею и всея братія, принужень бысть келію собѣ имѣти,	и тако игуменею волею и всеѣ братиѣ, принуженъ же бытъ келію сече ^т имѣти,	Такъ оубо стѣпени по ^с лѣшаніа елѣгично проше ^д ъ, прин ^д ъ жденъ бы ^т сече ^т омъ игумена и всеѣ братиѣ, кѣлюю оубо без ^м ола ^т твоути, и спийю сече ^т омъ б ^т тишинѣ вни ^м ати.
юже и сотвори,	юже и сътвори.	юже и сътвори.	юже сътвори,	юже сътвори,	оубо по ^с лѣшаніе и б ^т то ^м сътвори ^т ъ,
яже и донынѣ есть зовема «Святошина»,		ѣ и донынѣ є зовома стѣши ^н	яже и донынѣ есть зовема Святошина,	ѣже и донынѣ єтъ зовома свѣтоша.	
и оград в ней же своиа рука насади.	и оградъ в ней. єго же своиа рѣкама насади.	и оградъ. єго же своиа рѣкама насади.	и оград, его же своиа рука насади.	и о градъ єго же своиа рѣкама насади.	насади рѣкама своиа при келіи свои вертоградъ.
Глаголють же о нем се, яко вся лѣта чрнчества его не видѣ его никтоже	глаголють же о немъ и се. ѣко вѣла ²⁹⁴⁰ чернече ^т стѣ єго. не	глаголють о немъ и се. ѣко вѣла ^т лѣта чернече ^т стѣ єго. не видѣ єго	Глаголють же о нем и се, яко вся лѣта чернчества его не видѣ его	глаголють же о нем и се, ѣко вѣла ^т лѣта чернече ^т стѣ єго не	и по вѣла ^т лѣта и ночертѣла свои ^т о, николіи ^ж

²⁹⁴⁰ На берегах: лѣта.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р
николиже сѣдяща праздна,	вѣдѣ е҃го никто же николи же празна.	никто҃же ни колиже празна. но вьегда ѿмаше рѣкодѣліе в рѣка҃хъ своихъ.	николи же никто праздна, но всегда имяше рукодѣліе в руках своих,	вѣдѣ е҃го ни коли же никто прадна, но вьегда ѿмаше рѣкодѣліе в рѣка҃хъ своихъ.	вѣдѣнѣхъ бытихъ празденѣхъ: но вьегда бѣ рѣка҃хъ своихъ ѿмаше рѣкодѣліе,
и сим доволни быти одежи его от такового рукодѣліа,	ѿ симъ доволнѣ быти ѿдежи е҃го. ѿ такового рѣкодѣліа.	ѿ симъ доволнѣ быти ѿдежи е҃го ѿ такова҃го рукодѣліа.	и сим доволне быти одежи его от такового рукодѣліа.	и симъ доволни быти одежи е҃го ѿ такового рѣкодѣліа.	
или сѣдя, или поа рѣцѣ имаше.	ѿли сѣда или поа рѣцѣ имаше.	вѣ ѿустѣхъ вьегда ѿмаше мл҃тву ѿбоу прертани. г҃и ѿ х҃е ѿне бж҃и по мл҃ну ма.	Въ устѣхъ же всегда имяше молитву Ісусову беспрестани: «Господи Ісусе Христе, сыне божій, помилуй мя».	во ѿустѣхъ же вьегда ѿмаше мл҃тву ѿбоу прертани. г҃и ѿне х҃е ѿне бж҃и помилуй ма;	вѣ ѿустѣхъ же вьепрертани мл҃тву ѿбоу с҃но: г҃и х҃е с҃не бж҃и помилуй ма.
Не вкуси иного ничтоже;	не вкѣи же ни коли же ничто же.	не вкѣи же ѿного ничтоже.	Не въкуси же иного ничто же,	не вкѣи же иного ничто ж,	Невкѣи же ѿнаго ничтоже,
		токомо ѿ мана стѣрскіа їади питаше.	только от монастырскія яди питашеся;	токомо ѿ мн҃трскаїа їади питаше,	токомо мало ѿ ѿщїа пища Монастѣрскіа на трапезѣ.
аще и много имяше,	аще и менше вьзмаше.	аще и много имаше,	аще и много имяше,	аще и много имаше.	аще и когда слѣчилъ е҃мъ имѣти что ѿ неболею, ѿки Кн҃зю ѿ своихъ и:

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р
та вся на потребу имяше странным и нищим	та бѣа на потрѣбѣ страннымъ бѣаше.	но та бѣа на потрѣбѣ. страннымъ и нищимъ" подааше.	но та вся на потребу странный и нищим подаваше,	но та бѣа на потрѣбѣ страннымъ (и). и нищимъ подалаше	то же бѣа раздааше на потрѣбѣ страннымъ и нищимъ,
и на церковное строение.	на црковноѣ строеніѣ.	и на црковноѣ строеніѣ.	и на церковна строение.	и на црковноѣ строеніѣ.	и на црковноѣ строеніѣ:
Суть же и книги многы и донынѣ у вас.	суть же книги многы и донынѣ сѣ бѣ.	суть же и книги его многы, и донынѣ	Суть же и книги его многы и донынѣ.	суть же и книги его многа донынѣ.	какъ бѣхъ и донынѣ въ цркви книгамъ многимъ.
Самъ же от монастырския яди всегда питашеся.	самъ же ѿ манастирскоѣ яди питашеся.				

Окремо варто навести також фрагмент із польськомовного Патерикону, виданого 1635 р. майбутнім київським митрополитом Сильвестром Косовим. Тут текст суттєво перероблено, хоча, наразі не знаходимо нічого нового: «Тоді ігумен, учинивши із братією належну раду, дозволив йому і наказав мати спокійну келію, яку він для себе облаштував, і садок гарний насадив, дерева і трави корисні нащепив і насіяв. Пишуть про того святого й те, що жоден брат ніколи не бачив його без діла, бо він завжди щось робив руками своїми і промовляв звичну для монахів молитву: "Господи Ісусе Христе, змилуйся наді мною". Не їв нічого іншого, окрім тих страв, які у [встановлений] час їла братія. Князь багато [майна] надав святому монастирю і що мав із князівства, то все розділив поміж паломниками і убогими» (Сінкевич 2013, 537-539).

На загал в оповіді про монастирський побут преподобного вказано таке:

1) Побудова келії, яка і у XIII ст. ще стояла і мала назву «Святошиної». Само собою це викликає певне здивування, оскільки дерев'яні житлові споруди не часто існували стільки часу поспіль, але ми нічого не знаємо про будову будинків-келій того часу, тому нема сенсу теоретизувати. Привертає увагу те, що згадку про «Святошину келію» викинуто в Арсеніївській редакції і в Патерику 1661 р. Останнє зрозуміло, оскільки на той час про розташування келії було забуто або, вірогідніше, переросло у легенду про заснування Миколаївського монастиря.

2) При келії святий власноруч насадив «оградъ». Оградъ — огорожене (захищене) місце, сад, город (Срезневский 1902, 609-610; Slovník jazyka staroslověnského 1970, 514; Іларіон (Іван Огієнко) 1988, 344-345). Отже, може йтися як про сад чи город, так навіть і про квітник. У друкованій редакції 1661 р. вжито слово «вертоградъ», що однозначно того часу означало «сад».

3) В усіх редакціях Патерика говориться, що прп. Никола повсякдень трудився, і носив одяг, виготовлений власноруч. Вірогідно, тут йдеться про виготовлення найпростішого взуття чи плетіння шкарпеток (копитець), а також роботу в саду (городі). З певною вірогідністю можна також припустити виготовлення прп. Николюю для себе повсякденного чернечого одягу та

в'язання скуфій чи, приміром, тієї знаменитої власяниці. У Патерику 1661 р. деталізації щодо одягу нема — вірогідно, автор того часу вже не міг собі уявити щось подібне.

4) Повідомлення про харчування преподобного тільки монастиським харчем.

5) Продовжуючи розпоряджатися й після постригу певними статками (серед яких земельні володіння не згадано, але цілком могли бути, оскільки могло йтися про данини з землі), преподобний, як зазначається, віддавав їх на добродійство та для церковних потреб.

6) Він подарував обителі багато книг, про які в тексті свт. Симона говориться, як про наявні в обителі, а в Патерику 1661 р., що «**іако вѣсти ѿ того въ Цркви Книгамъ многимъ**».

До всього варто додати також «кладки» святого й інші його святині, подаровані монастирем його брату (див. Коментар 89). Ще у XII ст. у Великій Церкві було відомо «місце Святошине».

Все це вказує на те, що про прп. Николу у Лаврі ще у XIII ст. побутувало дуже багато переказів й існувала велика кількість пам'ятних місць, пов'язаних із ним. Чи було це оформлено в якийсь окремий текст? Дуже сумнівно. У скупих записах свт. Симона поза використанням ним писемним джерелом, пов'язаним із родом Давида Святославича, не відчувається текстової першооснови. Докладно про легенду про будівельну діяльність, приписуваної прп. Николі див. у вступі на стор. 89.

Коментар 87

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁴¹	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакції 1661 р.
Не бо хоцет Богъ чресь силу поста или труда, но точию сердца чиста и сокрушена; иже обыкль еси той нужи, юже твориши, работаа, яко сѣтний холоп.	не бо хоцетъ бгъ чресь силѣ трѣдѣ или пѣрѣта. но точію срца чѣта. ниже ѡбыкль еси такоу нѣжи. ѡже твориши іако сѣтній холопъ раборѣ.	не бо хоцетъ бгъ чресь силѣ трѣдѣ или порѣта. но токмо срца чѣта. ниже ѡбыкль еси такоу нѣжи. ѡже твориши іако же конзній холопъ раборѣ.	нехоцетъ есѣ бѣ чресь силѣ порѣта или трѣдѣ. но точію срца. чиста и сѣкрѣшена. ниже ѡбыкль еси тоу нѣжи. ѡже твориши раборѣта іако нѣжній рабѣ.	не хоцетъ бо бѣ чрѣ силѣу, пѣрѣта или трѣдѣ. но точію срца чѣта и крѣушенѣ. ниже ѡбыкль еси тоу нуѣжи, ѡже твориши раборѣта. іако нуѣдній рабѣ.	Не хоцеть бо Богъ чресь силу поста или труда, но точію сердца чиста и сѣкрушена, ниже обыкль еси той нужди, юже твориши работай, яко нужный рабѣ.	не хоцетъ бо бгъ чрѣ силѣ порѣта. или трѣдѣ. но точію срца чѣта и сокрѣшенѣ. ниже ѡбыкль еси тоу нѣжды ѡ твориши раборѣта. іако нѣжнин рабѣ.	Нехоцетъ бо бѣ вышше силѣ порѣта или трѣдѣ, но точію срца чѣта и смнрѣна. Раборѣеши чѣр- норіземъ іаки кѣплени рабѣ, неѡбыкль еси такоу нѣжѣ, ниже достигти кнѣзю свѣцѣ.

²⁹⁴¹ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

Як простежуємо, у різних редакціях варіюється слово «холоп»-«раб». Тут ситуація досить проста, ці слова є синонімами (див. стор. 927). А от прийменник при даному слові уже вимагає окремого пояснення. Найчастіше у давніх пам'ятках фігурує словосполучення «**обельный холопъ**». Припускають, що йдеться про юридичний термін, який передбачає існування повного холопа (обельного) і неповного, тобто, в останньому разі — не зовсім безправного чи рабство було тимчасовим. Втім, однозначного визначення на сьогодні нема (Долгов 1999, 122-123).

Тут ми маємо й інші прикметники.

Перший варіант — **сѣтныи холоп**. Це слово походить від **сѣта** — скорбота — приклад, наведений Срезневським: «**Наведе есо ми къ сѣтѣ великъ**» (Срезневский 1912, 901). Від цього кореня, зокрема, походить слово **сѣтование** — скорбота, печаль (Срезневский 1912, 901). Отже, і слово **сѣтныи** означає — смутний, печальний (Срезневский 1912, 903; Slovník jazyka staroslověnského 1989, 388-389).

Другий варіант — **конънии холопъ**. Оскільки навряд чи тут може йтися про коня, вважаємо за можливе, що йшлося про слово на заразок «**конъчънии**» яке знаходимо у словнику І. Срезневського. Там воно подане, як прикметник від слова **конъць**, переклад, серед іншого — прикінечний, останній (Срезневский 1893, 1276-1277).

Третій варіант — **нужныи рабъ**. У словнику І. Срезневського знаходимо слово **нужныи**. Серед його значень — тяжкий, важкий. Є також слово **нужныи** — примучування, примус, необхідність, причина (Срезневский 1902, 475-476). Тож вищенаведене словосполучення може означати щось подібне, як раб із примусу. Варіантом цього слова є й словосполучення **нуждыи рабъ**. — тяжкий нелегкий (Срезневский 1902, 473).

Отже, зміни у всіх редакціях є, власне, синонімами і містять порівняння важкого підвизу прп. Николи з працею раба, який тяжко працював з примусу, а не за власним бажанням.

Коментар 88

Йдеться про Ізяслава Давидовича — одного із чільних авантюристів і кровопроливців епохи, який за своє життя княжив у різних місцях, у т. ч. і в Києві. Втім, зважаючи на переважно чернігівські відомості у першоджерелі свт. Симона, можна припустити, що ця подія сталась близько 1151—1157 рр. у часі княжіння його у Чернігові.

Коментар 89

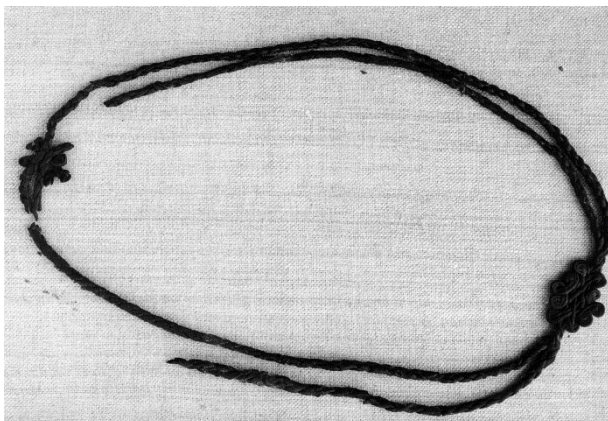
Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
И се увѣдав, брат его	и се увѣдѣвъ братъ его изъславъ	и се увѣдѣвъ братъ его изъславъ	и се увѣдѣвъ братъ его	И се увѣдавъ братъ его,	и се увѣдавъ братъ его	и ни́хъ же изъславъ ²⁹⁴² ,

²⁹⁴² Дописано на берегах: **коѣ насѣдѣ поемъ къ изъсѣ братъ ѣ изъславъ**.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
посла с мольбою, кланяся,	пригла молѣся ѿ кланѣшѣ.	Пригла молѣся ѿ кланѣшѣ. ѿгѣменѣ.	ѿ пригласѣтъ ѿ молѣю кѣ ѿгѣмену, гѣла.	приславъ с мольбою къ игумену, глаголя,	поглаа ѿ мо- лею ко игѣмену гѣла, просѣ гѣгѣ	приглаа гѣ молѣю кѣ ѿгѣменѣ,
прося на благословение хрестьца, иже у переманаткы его	просѣ на блѣгѣнїѣ хрѣтѣца. ѿже ѿ парамано- ткѣ ѿго.	просѣ на блѣнїѣ хрѣтѣца. ѿже ѿ пѣрѣманна- ткѣ но- шашѣ.	просѣ гѣгѣ на блѣгѣнїѣ кѣртѣ. ѿ ѿ параманди ѿго, ѿ възгѣбница.	прося себѣ на благосло- веніе кре- ста, иже у параман- діи, и възглав- ница	просѣ гѣгѣ на блѣгѣлобѣ- нїѣ кѣртѣ, иже ѿ па- раманди ѿго, и възгѣбница	просѣ да дѣртѣ ѿмѣ на блѣнїѣ же ѿ ѿгѣтѣшенїѣ, кѣртѣ ѿмер- шашѣ, възгѣбницѣ
и подушки его, и колодки, на нейже кланяшешя.	подѣшкѣ же ѿ колѣнцѣ на ней же гѣ кланѣшѣ.	ѿ подѣшкѣ же и колѣнцѣ на ней же кланѣшѣ.	подѣшкѣ ѿго, и кладкѣ ѿго, на нейже кланѣшѣ.	и кладки ѿго, на ней же кланя- шешя.	и кладкѣ ѿго, на ней же кланѣшешѣ.	ѿ кладкѣ, на ней же колѣнцѣ лонїѣ тѣворѣшѣ.

Отже, маємо цілу низку предметів із особистого ужитку святого. Серед них:

Хрест з параманди святого

Параманда, знайдена у лаврських печерах

Цей предмет представлено у назвах, що відрізняються один від одного — переманатка (як можна припустити, що літера «ять» тут прочитується як «е»), параманотка, параманда, парамандія. А у Патерику 1661 р. сказано лише про хрест. Йдеться про параман (параманду) одну з частин чернечого одягу, що мала в давнину практичне значення, а нині має лише символічне. Найкращий опис парамана і нинішнього схимницького аналава знаходимо

у книзі Є. Голубинського: «Аналав — ἀνάλαβος від ἀναλαβάνω, приймаю, одягаю на себе (у деяких ἀναβολουεϋς і ἀνάβολος від ἀναβάλλω, накидаю, кладу на себе), був особливою перев'яззю хітона на плечах і під пахвами, щоб зручніше було працювати. Параманд нинішніх мантийних ченців, що є стародавнім аналавом, певною мірою близький за формою до останнього, який, ймовірно, виробляли не з шнурів або вузької тасьми, як робиться тепер перший, а з тасьми або шкіряних ременів більш-менш широкіх. Він був перев'яззю, вельми схожою на ту, яку дякон робить з ораря на Літургії після виголошення: “Благодатію и

щедротами” і, цілком ймовірно, запозичений саме зі зразка дяківського. Якщо читач візьме два ремня і обидва зшиє в кільця таких розмірів, щоб кожне, будучи покладений на одне плече і просмикнуто під іншу пахву, щільно облягало перше і підхоплювало другу, якщо він вставить ці кільця одне в одне так, щоб із їхнього з’єднання виходив Андріївський хрест, і зшиє їх в місцях з’єднання, то це й буде древній аналав. Вдягнуто на плечі і просмикнуто по під пахви з’єднання ременів (тасьми) утворювало хрест (Андріївський) спереду і ззаду, чому аналаву і надавалося (і надається) духовне значення підняття на рамена хресного ярма Христового. Сьогодні стародавній аналав знаходимо у ченців у подвійному вигляді — у вигляді параманда, який носять ченці малого образу або мантиїні й у вигляді так званого аналава, який носять крім параманда монахи великого образу. Цей останній за своєю формою те саме, що й параманд, відрізняється від параманда тим, що не підхоплює під пахви, а зроблений набагато просторішим, вільно звисає на схимнику, не маючи ніякого конкретного призначення й утворюючи ніби надягнуту прикрасу; він виробляється із «плетей» (плетінь) або шнурів і прикрашається (у вигляді китиць або китичок) безліччю маленьких хрестиків, від чого по-грецьки називається ще *πολυσταυριον* — багатохрестя. Параманд носять манатейні монахи і схимники на сорочці, а аналав останніми на підряснику. Безсумнівно, по-перше, що стародавній аналав потрібно вбачати не в нинішньому авалаві схимників, а в нинішній параманді, спільній з монахами мантийними, бо стародавні описи аналава зрозумілі й не мають суперечностей; по-друге, що аналав носили у давні часи монахами не на сорочці, а на хітоні або рясі, нинішньому підряснику, на якому носять нинішній аналав схимники; по-третє, монахи великого образу або схимники мали у давні часи один аналав, а не два, як нині (параманд або стародавній аналав і так званий нині аналав). Від чого сталося, що стародавній аналав перенесено з хітона на сорочку (і втративши свою стародавню назву отримав нове параманда); від чого у ченців великого образу або схимників аналав подвоєний, причому новітній його дублікат посів місце старого: на питання ці, за відсутністю вірогідних вказівок, можна відповісти лише більш чи менш вірогідно. Перейменування аналава на параманд — *παράμανδυ, παραμάνδιον* нічого в цьому разі не пояснює; назва *παραμάνδιον*, що походить від *παρά* і *μάνδιος*, не вповні зрозуміла, бо складно визначити, що означає *παρά*; але чи означає воно близько чи замість, у всякому разі показує лише, те що стародавній аналав був у найближчому контакті з мантиєю і, отже, одягався не на сорочку, а на хітон або рясу, нинішній підрясник. Коли хітон розрізаний був спереду і став одягом запашним, то ченці почали приймати за хітон сорочку під ним, бо хітон — означає сорочку, а тому і перенесли аналав із справжнього хітона на уявний або з нинішнього підрясника на сорочку: так з імовірністю можна пояснювати перенесення. Що ж до того, що монахи великого образу чи схимники, перенісши дійсний аналав з підрясника на сорочку, одягли на перший так званий нині аналав, то це, ймовірно, для відмінності від мантийних і для показання, що вони ніби особливі монахи, чи навпаки, сталося так, що перенісши аналав разом з мантийними монахами на сорочку, вони хотіли залишити його для збереження стародавнього звичаю, і на хітоні, причому другому надали дещо іншу форму, щоб не виходило повної подвійності. У «Сказанні о черноризчесті чину», який приписують Кирилу Турівському, аналав називають «плетцями», а в Чині поховання чернечого за старими рукописами «плетьми»; оскільки ця назва більш притаманна нинішньому аналаву схимників, ніж параманді, то з цього можна вивести, що перший з’явився у значно давніші часи» (Голубинский 1900, 571-572). На жаль, в інших дослідженнях нам не вдалося знайти не тільки визначнішого опису, але й настільки ж вдумливого (Романенко 2002, 140; Феофан 1892, 107; Реньє 2008, 68-70). Ми не

*Хрест, знайдений
у лаврських
печерах*

претендуємо на знання цього предмета. Єдине, що ілюструє питання в контексті історії Лаври — знайдені у печерах фрагменти шкіряних плетених аналавів (параманів).

Відомо, що ченця ховають разом із його параманом (аналавом). Проте після поховання прп. Николи лишився хрестик, який він носив на своїй параманді (параманатці). Нині такі хрестики носять безпосередньо на параманді і відрізняються вони від звичайних натільних тим, що мають не одне, а два або навіть чотири кріплення. Наразі в печерних похованнях такі хрести не знайдено, як не знайдено й вишитих платів, які носять на парамандах нинішні малосхимники. Отже, наявний у літературі висновок, що брат прп. Николи отримав саме останній (Харин 2007, 50) — залишається під сумнівом, оскільки така річ, навіть якщо вона в той час і побутувала, мала бути похована разом із святим. На підставі усього вищесказаного, висловимо дуже обережний висновок, що цей хрест, найвірогідніше, був енколпіоном, який не був функціональною частиною параманди як такої, а його носили «при ній», про що, власне, і розповідається у житті.

Чернечі пояси із зображенням Дванадцятих свят, знайдені в лаврських печерах

Подушка/възглавница

Далі у списку названа подушка святого. Вона представлена в різних редакціях або словом «подушка», або «възглавница». Водночас останнє слово представлено в пізніх редакціях. А у Касіянівській першій редакції є поряд обидва варіанти. Як свідчить цей приклад, обидва слова є давніми. У словнику преосв. Іларіона (Огієнка) слову «подушка» присвячено велику й цікаву статтю (Іларіон (Іван Огієнко) 1995, 77). Зокрема, згідно з його дослідженнями, слово «подушка» не походить від слів «под-ушка», як припускається у російських етимологічних словниках (Преображенский 1910—1914, 87), оскільки в такому разі в українській мові це слово хоча б у діалектних формах перейшло б у «підвушка». Натомість преосв. Іларіон доводить, що коренем тут є «дух», наводячи існування у старопольській мові слова «duchna» — перина, пухова нічна шапочка. Найвірогідніше, в основі слова лежить праслов'янське «dux-», як назва надуті речі (Етимологічний словник... 2003, т. 4, 477-478). Порівняємо: у бойківському діалекті «подушкою» називають клунок з особистими речами, які молода бере з собою до будинку чоловіка, та деякий реманент (Онишкевич 1984, 96).

Щодо слова «взглавница», то воно наявне у сучасній болгарській мові, тому, найвірогідніше, потрапило до нас із книжною старослов'янською мовою. На це вказує його наявність у словнику о. Памви (Беринди), де знаходимо таке: «**Възгльвіи: Взгльвница, възгльвѣ, ѿлко подъшка**» (Памво (Беринда) 1627, 19).

Отже, у житії прп. Николи йдеться саме про подушку, яка у пізніх редакціях Патерика названа «більш книжним» старослов'янським словом.

Колодки/колбиці/кладки

Найбільш таємниче слово у переліку реліквій прп. Николи Святоші є «колодки/колбиці/кладки» — у різних редакціях. Колодки-кладки — власне, однокореневі слова, а от слово «колбиця», найвірогідніше, є спробою пояснення вже не знайомого редактору слова. Можливо, йшлося про «ковбицю» — колода, на якій рубають дрова (Словник української мови 1973, 203). Як колода для рубання дров могла стати реліквією святого — нема сенсу питати. Зрештою, а як нею стала подушка? Вірогідно, так і вважав редактор. Річ у тім, що як йому (вірогідно), так і нам нині невідомо, що таке «колодки/кладки». Зазначимо схожість слова із староукраїнським «клада» (колода) (Срезневський 1893, 1211), але це мало що нам пояснює, крім, хіба, зміну на «колбиця». Порівняємо ще етимологію із словом «кладина», що означає балку чи камінь, все, що покладене (Етимологічний словник... 1985, т. 2, 455). У бойківському діалекті є слово «кладина», що означає «риштування» чи «підвищене місце» (Онишкевич 1984, 355). Однак, все це дає нам розуміння не більше, ніж «ковбиця».

Існує навіть думка, що це щось подібне до католицьких генофлєкторіїв (клячників) — спеціальної лави з підставкою для комфортної молитви «навколішках» (Гончаренко 2014, 29-30). Але православні в Україні ним не користувалися, та й в будь-якому разі складно уявити таке пристосування у справжнього подвижника. Однак, що ж це було? Слово «кладка» має дуже багато значень, а вже близьких за звучанням слів так і то — безліч. Можна тільки потвердити, що мовиться про дерев'яний виріб.

Звернімося до більш пізніх джерел, зокрема, літературної мови та діалектів, і використаємо слово «кладки», оскільки тут значно легше знайти якісь маркери для ідентифікації. У літературній українській мові слово «кладка» означає місток чи дошку, перекину через рівчак чи калюжу. Це слово наявне у народній мові на Київщині та у деяких інших діалектах української мови (Пискунов 1882, 106; Этимологический словарь 1983, 178-180; Словник української мови 1973, 172). У поліському діалекті слово «кладка» означає лавку біля тину, де збираються погомоніти. Існує також зменшувальна форма «кладочка» (Лисенко 1974, 97). Вірогідно, від цього значення слова ми й можемо відштовхуватися. Прп. Кукша значну частину життя прожив на Чернігівщині і міг вживати це слово, яке, найвірогідніше, усталилося у Лаврі, оскільки свт. Симон у листі не пояснює, що це означає. Можна припустити, що йдеться про сидіння на зразок ослона. Преподобний провів багато років у послуху воротаря, а це передбачає перебування при воротах, і він міг запам'ятатися братії та відвідувачам саме на цьому ослоні, особливо, якщо він його зробив власноруч. Міг він вповні використовувати цей ослін і для поклонів, як імпровізований клячник, особливо у старості. Наш висновок підтверджується деякою мірою наявністю опису цієї реліквії в посланні московського царя Івана Грозного (див. стор. 953).

Коментар 90

Про кого мовиться — невідомо. М. Присьолков пояснював ці слова неприйнятністю для єпископів-українців перебування на настоятелстві Печерського монастиря Феодосія Грека (Приселков 2003, 138-139). Як і всі теорії цього автора, висновок є малодоказовим. До того ж, свт. Симон явно писав про якісь події, добре відомі йому й Полікарпу, що давало змогу йому не деталізувати. Ми не можемо визначити, про який час йдеться, навіть про те, чи це було за життя святого, чи вже по смерті. А те століття було рясне на мирські й церковні котори.

Коментар 91

Ізяслав Давидович помер 6.04.1161 р. і, дійсно, на полі бою — під Боличем. Поховав його племінник Святослав Володимирович у Чернігові в церкві Бориса і Гліба (Войтович 2006, 376).

Коментар 92

Йдеться про фрагмент із Лествиці (Абрамович 1902, 178): **Радуеться жидовинъ суетъ. и празньныи чернецъ глартикъ. суетъ и недѣли. Предъ годомъ до белика днѣ почитаетъ. и предъ днѣми башна готовитъ. Чребныи рабъ чтетъ. кыми красныи попраздѣтъ. бѣжи же рабъ кыми блгодатьми обатѣтъ**²⁹⁴³.

Коментар 93

Цю фразу взято з повчання «Слова про замилування душі», відомого під авторством Євагрія (Абрамович 1902, 181) і наявного в Поширеному простому пролозі під 27 жовтня (Оглавление Пролога... 2016—2017). У друкованому пролозі цей текст такий:

В тоѣже днѣ слово ст҃го ꙗ҃ца нашего ѡб҃ави́а ѡ ѡуми́а́ннн дѣшнѣ.

Рече старецъ, горе дѣшнѣ согрѣшившѣи по ст҃омъ кр҃щеннн. и должнъ оубо ѡи не ве печали быти до послѣдняго издыханнѣа. чл҃къ оубо припадаетъ, и молитъ гдѣви, мл҃ти просѣ, плачетъ же и печалуется днѣ иноць, бо домъ горко ѡ соверти своеѡ, чл҃а сѡмъ ѡ темници чл҃вѣчнѣа изыти, и к сдѣи прїити, и невѣетъ что сдѣетъ и напослѣдокъ. оубоги мнѣхъ, илн сдѣженнѣ свое сдѣет исправилъ, илн мл҃твѣ сдѣетъ погубѣ к сдѣи, а не вѣетъ оубо лце ѡбращѣна ст҃тъ, сдѣали прїа҃та сдѣет. чл҃мже да сдѣетъ мл҃твѣ бж҃г҃ла. не вѣетъ ко чл҃къ како градѣтъ к сдѣи сгоже прогнѣва. чтоко чаетъ дша сдѣ, токо рѣн и стдѣа, и мѣки. и пакн ѡ себе рече, множе ѡ нас гл҃а. горе мнѣ, гакѣ вѣренъ сѣ слѣшѣ, и быетъ невѣрнѣхъ горѣе. онико не познаша ст҃а, ни ѡверговашѣа сдѣ. лза же познавъ и, и блгодатъ дх҃овнѣю прїимъ ѡ него, ѡквернѣхѣ дѣлы слѣми, и далече ѡ себе изгнахъ, и преданное ми бога҃твѣтъ варгочнѣхъ слѣе. горе тебе дше, гакѣ вѣдѣши согрѣшѣаши. горе тебе дше, гакѣ и сцѣе неперстѣаши согрѣшѣаючи. горе тебе дше, гакѣ и сцѣе неперстѣаши согрѣшѣаючи. горе тебе дше, гакѣ согрѣшѣши, и сцѣе прилагѣаши. горе тебе дше, гакѣ прилагѣаши негѣднѣшнѣа, но и ны прилагѣаши. горе тебе дше, гакѣ ѡ соверти своеѡ мѣчнѣшнѣа, и пакн вѣры не имашн. горе тебе дше, колы кратысѣ гдѣви ѡбѣщавѣаши, и пакн сѣла творѣши. горе тебе дше, како прертѣпѣаши заповѣдъ бж҃г҃ю, и бездѣвѣ примѣшѣаши мнѣхѣхъ. горе тебе дше, гакѣ чл҃ломъ согрѣшѣаши, и пакн чл҃вѣ оуба҃жѣаши. горе тебе дше, гакѣ смерти чаеши, а гзыка неатворѣаши. горе тебе дше, дѣлнн ст҃гхѣ нетворѣши. а пѣмлти лза чтеши. да чрево толико насыщѣаши. горе тебе дше, праздникн бж҃г҃ла чтеши, да ѡ ерѣшнѣ печалѣаши. а прѣздникн дх҃овнѣхъ не знаеши. горе тебе дше, ни сдѣ помнѣши гакѣ иже ктѣ согрѣшнѣтъ к стдѣ, тои прѣдника на землн не имѣтъ, но плачь всегда и окрѣшеннѣ ст҃а. горе тебе дше, гакѣ днѣ за днѣ ѡлагѣаши, и самѣ себе льстѣаши глаголюци, оутрогѣ покѣю, а не вѣдѣши оутреннаго днѣ, доидѣаши, илн ни горе тебе дше, колы краты тѣ ет помѣлоба, и пакн падѣ. колы краты тѣ ет помѣлоба, и пакн падѣ. колы краты тѣ на денѣ оуми́а́ннѣа ст҃тъ, и пакн разлѣнѣа. колы краты

²⁹⁴³ Цитується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, 10 (2028). Иоанна Лествичника лествица, напис. устав. 1334 г., в четверть, 216 л., начальная тетрадь утрачена, л. 85.

тѧ прѡсвѣтѣи, ѿ тѣи не раздѣмѣ. колы крѣтѣ тѧ наладѣи, ѿ тѣи неприлѣжѧ. колы крѣтѣ тѧ оукрѣпѣи, ѿ тѣи оулагеѣ. колы крѣтѣ тѧ ѿцѣли, ѿ тѣи оуажѣи. колы крѣтѣ тѧ наоучѣи, ѿ тѣи не прѣбѣтъ в тѡмѣ оучѣнѣи; Оухъ дѣше, оубѣи ѡжико, ѡ горѣ свѣроужнице молѧ. чтѡ прѣвѣе ѿ стѧжютѣ тѧ ѡнгѣли, ѿ за чтѡ прѣвѣе ѡвѣтѣ воздѣи, ѿ ѡ котѡромѣ дѣлѣ ѡвѣщѣаеши. Вспомани оубѡ стѧшнаго сдѣдѧ ѿ грѡзнаго воздѣнѣа, ѿже согрѣшила еси, ѿ прѣсѡбѣдела еси творѣдѧ своѡго заповѣди словомѣ, лѣ дѣломѣ, лѣ помышлѣнѣи, ѿ стѧрѧха ѡного оудѣцаго настрѧшно сдѣдѣи, прѣ мѣи тѣмѣи ѡнгѣлѣ, ѿ прѣд тѣмѣцѣми чѣлѣ. ѿ по сдѣдѣ оудѣнѣе во ѡгнѣ ѿ во тѣмѣ, ѿ вѣ скрѣжетѣ здѣнѣи, ѿ чѣрѣ неѡубѣлаюциѣи, ѿ грѡздѣ неѡумолимыѡ. ѡ лютеѣ оубѡгѡа дѣше. вѣки ѡкѡ елѣдѣнѣи во ѡгнѣ ѿдѣтѣ, ѧ тѣи елѣдѣнѣи. вѣки ѡкѡ тѣтѣи во тѣмѣ (Пролог 1642, 27 октября).

Житіє прп. Еразма

Коментар 94

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
И се днесь явиста ми ся святаа Антоний и Феодосий, глаголюща ми:	ѿ се днѣ ѡвѣнѣга ми елѣ ѡнтонѣи и дѣоѡнѣи гѣлѣа.	ѿ се днѣ ѡвѣнѣга ми елѣ ѡнтонѣи. гѣлюща ми	ѿ се днѣ ѡвѣнѣга ми елѣ ѡнтонѣи ѿ фѣоѡнѣи. гѣлюци ми,	И се днесь явиста ми ся святаа Антоніе и Феодосіе, глаголюще ми:	и се днѣ ѡвѣнѣга ми (sic!) елѣа, ѡнтонѣи и фѣо-доѡнѣи, гѣлюще ми:

О. Шахматов не знав про існування особливості тексту, наявної у рукописі Четії Мінеї Проложного типу, інакше б це потрапило б до його досліджень як доказ походження тексту оповіді від поширеного житія прп. Антонія Печерського. Та вже в Основній редакції ми бачимо не лише імена двох засновників Києво-Печерської обителі, а й слово «явиста» у формі двоїни. Те саме трапляється і в Арсеніївській редакції Патерика. До того ж, така сама форма слова наявна і в рукописі Четії Мінеї Проложного типу. Тому в останньому випадку йдеться про помилку.

Коментар 95

Свт. Симон цитує заамвонну молитву, яка виголошується наприкінці Літургії:

Мѧтѣа за Амѣнѣа

Бѣлѣи Бѣлѣица тѧ Гѣи, ѿ сѡщѣлѣи нѧ тѧ оупѡвѡюциѣа: ѡтѣи лѡди своѡ, ѿ елѣи дѡртоѡнѣи тѣоѡ: ѿполнѣнѣе Црѣкѣ тѣоѡа сѣхрани: ѡртѣи лѡвѣлѣцихъ елѣголѣпѣе Храма тѣоѡгѣо: тѣи тѣа вѣзпро-слави Бѣжѣвѣнѣою ѡлою тѣоѡю: ѿ не сѡртѣаи наѣз оупѡвѡюциѣи нѧ тѧ. мирѣ мѣровѣи тѣоѡѣмѣ дарѣи, Црѣкѣ тѣоѡнѣи, ѿрѣсѣмѣ, Вѣлѣкомѣ Королѣи нѣшѣмѣ ѡмѣ, ѿ вѣрѣмѣ елѣгѣтѣвѣи Гѣрѣмѣ Кнѣзѣмѣ, ѿ Пѡнсѡмѣ нѣшиѣмѣ, Вѣсѡнѣтѣвѣ, ѿ вѣрѣмѣ Лѡдѣмѣ тѣоѡнѣи: Гѣксѡ вѣлѣксѡ далѣнѣе елѣгѣе, ѿ вѣлѣксѡ дарѣ свѣврѣшенѣнѣи ѡвѣшѣше ѡтѣа сѣхѡдѣ ѡ тѣеѡ Оѡдѣ свѣтѣсѡ, ѿ тѣеѡ сѣлѣвѣ, ѿ елѣгрѣнѣе, ѿ поклѡнѣнѣе вѣзѣвѣлѣемѣ, Оѡдѣ ѿ Гѣнѣи ѿ ѡтомѣ Дѣхѣ, нѣчѣ ѿ прѣсѡ, ѿ вѣз вѣкѣи вѣксѡмѣ. (Літургіаріон... 1639, 380-382).

Заамвонна молитва, прикінцева молитва Літургії, яка виголошується за межами амвона, з'явилась у складі Літургії близько VII ст. На сьогодні вона є доволі сталою, але в давнину (у т. ч. і у нас) існували окремі заамвонні молитви для різних свят (Желтов 2007, 327-328; Слуцкий 2005).

Коментар 96

Мовиться про цитату з Синайського патерика (Абрамович 1902, 179-180).

ПОВЕДАШЕ НЕКІКОТО ѿ СѢ. ІАКО ОУНОША НЕКІКОТО ЕЛГОДЕТНЫ. ВЪШЕДЪ НАУЧИ ЕА НЕ ОУ КОГО ЗЛАТАРА. И НАВЫЧЕ ДО КОНЦА ХЫТРОСТИ. ПОВЕЛѢ ЖЕ ЕМОУ НЕКІКОТО ѿ ПАТРИКНИ. КРѢТЪ СЪ ДРАГОМЪ КАМЕНЬМЪ СЪКОВАТИ. ДА ПРИНЕСЕТЬ ЦРѢБН. И ПОНЕ ЖЕ ЗЪЛО ЕБѢ ЧЪРТИВЪ ОУНОША. ПОВЕЛѢ ЕМОУ СТАРѢИ ЕГО ДѢЛО ЕГО СЪДѢЛАТИ. ПОМЫСЛИ ЖЕ ЖНОША. ІАКО АЩЕ СЪ ТОЛИКО ИМѢНИЕ ПРИНОСИТЬ ХОУ. ПО ЧТО И АЗЪ НЕ СЪМѢШЮ МЪЗДА МОЕА ВЪ КРѢТЪ СЪ. ДА ВЪЗМѢНИТЬ МИ ХЪ. ІАКО И ДЪВѢ МѢДЪНИЦИ ВЪДОВИЦА ОНА. ПОМЫСЛИ ЖЕ КОЛИКЪ ЕМЪ МЪЗДЪ ВЪЗДАТИ. И ВЪЗЪМУЪ ВЪЗМѢИ ВЪ КРѢТЪ. ПРѢЖЕ ЗАКЛЮЧЕНІА ДРАГАГО КАМЕНИА. ОБРѢЧЕ КЪОЛЫКИ ЕЖ ЖЕ ДАРЪ ИМѢЩЕ ИЗЪОБИЛА. НАЧА ЖЕ СЪ ЗАПРѢЩЕНІЕМЪ ИСТЪЗОВАТИ ОУНОШЮ. ІАКО ЗЪЛОЕОЖ Є СЪТВОРИАЪ. КОУЕ БѢА СЪ ЗЛАТО. ТОГДА ГЛА ЕМОУ ОУНОША. ЄДИНЪИ СЪВѢДЫ ІРДЦА. ВѢРЪТЪ ІАКО НИЧЕГО ЖЕ ТАКОВА СЪТВОРИХЪ. НЪ ВИДѢХЪ КОЛИКО ИМѢНИА ПРИНЕСЕ ХЪ. ПОМЫСЛИХЪ ПРИЛОЖИТИ СЪЗДЪ МОЖ. ДА И АЗЪ ЧАСТЬ СЪ ТЪОЕОЖ. ДА ПРИНЕСЕТЬ МА ХЪ. ІАКО ДЪВѢ ЦАТѢ МѢДЪНИЦИ ВЪДОВИЦА ОНОА. ЧУДИВЪ ЖЕ ЕА ОНЪ РЕЧЕ. ЕИ ЧАДО. ТАКО ЛИ МИ ЄИ ПОМЫСЛАЪ. ГЛА ЕМОУ ЕИ. ПАТРИКНИ ЖЕ РЕЧЕ ЕМОУ. ПОНЕ ЖЕ ТАКО ПОМЫСЛИ. ЕЕ БѢ ДОБРОЕ ИЗЪОЛЕНІЕ ТЪОЕ. И ДАРЪ ХЪ. ХОТЪА СЪ МНОЖ ИМѢТИ ЧАСТЬ. ЕЕ ѿ ДНѢСЪ СНА ТАА НАРЕКОУ. И ПРИЧАСТЪНИКА ПОЛЪТЪ И СЪ СОБОЮ. И СЪТВОРИ ЕГО ПРИЧАСТЪНИКА (Голышенко, Дубровина 1967, 334-335).

Втім, цей самий сюжет трапляється і в неодноразово цитованих у цих коментарях Скитському патерику²⁹⁴⁴

Житіє прп. Арефи

Коментар 97

На початку оповіді про прп. Арефу свт. Симон повідомляє, що сам був очевидцем описуваних подій. Як можна простежити у наступній таблиці, це повідомлення з не зовсім зрозумілої причини відсутнє у Касіянівській другій редакції, а також у редакціях о. Йосифа Тризни. Однак, у друкованій редакції 1661 р. бачимо хоч і відредаговане, та все ж забазоване на первісному повідомленні. Це дуже цікаво, оскільки на загал Патерик 1661 р. створено на основі Касіянівської другої редакції із залученням Патерика Йосифа Тризни. Ми вже зазначали деякий вплив проложних матеріалів на друковану редакцію. Цілком можливо, що тут джерелом впливу був текст на зразок того, який ми знаходимо у рукописі Четії Мінеї Проложного типу, або Касіянівської першої редакції.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Друкована редакція 1661 р.
Се видѣх тамо суцу ми в пещерѣ	И се видѣхъ тамо ми сѣши в пещерѣ.	И се видѣхъ тамо ми сѣши в пещерѣ	И се видѣхъ тамо суциѣ ми в пещерѣ.	Ѿ немыъ же самовидецъ сѣи блжѣнный епископъ симонъ тако свидѣтелствѣетъ.

²⁹⁴⁴ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 37 (2020). Патерик скитский (сравн. Оп. рук. Царск. № 291) и Лимонис, полууст. XV в., в лист, 242 л., л. 217-217об.

Коментар 98

Цікаве редагування знаходимо у друкованій редакції 1661 р. Тут вказано, що Арефа мав багатство «**ѡ҃҃҃҃ѣ**», тобто таємно. Вірогідно, редактору XVII ст. не вірилося, аби в легендарні часи історії Печерського монастиря чернець міг мати в келії багатство. Крім того, в часі написання редакції у монастирі була відома історія, записана свт. Петром Могилою.

Точна дата події невідома, а зазначена у спотвореному втратою реченні в кінці розповіді дата є, звичайно, лише датою запису. В оповіді повідомляється: «За архімандрита Печерського Єлисея Плетенецького був один старий чернець у печерському монастирі, в Троїцькій лікарні, хворий, який мав дещо з грошей своїх. Коли помирав, за звичаєм монастирським, архімандрит, відвідавши його, запитав, чи нема нічого такого, чого б через забудькуватість чи через сором не сповідав отцю своєму духовному; чи речі якої окремо для себе не мав — [то] нехай сповідається йому. Він каже: “Все, що міг згадати, висповідав, і речі, які мав, віддав духовному своєму батькові”. І це сказавши, помер. За звичаєм, замотавши тіло його [в мантію], несли до гробу, і вже провід співали, і архімандрит був із ними, [як] лікарняний брат прийшов до архімандрита, несучи тоболу грошей в руках, і каже: “Отче святий! На ліжку брата, що помер, під постелею його, коли застеляв її, знайшов це і приніс до тебе. Куди накажеш віддати?” Той, побачивши, здивувався і вельми зажурившись, каже: “Горе тобі, окаянна душе, що не сповідалась стосовно цього, аж [доки] в святотатстві не відійшла на осуд!” І запитавши духівника його, чи не казав йому про те (там же і духівник на погребі був). Дізнавшись від нього, що не оповів йому, вигукнув [архімандрит], сказавши: “Уже загинув! О горе мені! Горе, братіє, і цьому окаянному, бо, заховавши срібняки, засуджений із Ананією і Самфірою!”²⁹⁴⁵. І наказав їм припинити відспівування, кажучи: “Візьміть окаянне це тіло, і вкиньте його в гріб, недостойне бо є християнського поховання”.

І вкинули його в гріб; архімандрит взяв гроші і, плачучи, поклав їх на тіло в гріб, кажучи: “Оскільки, як Ананія і Самфіра, перед Апостолами заховав це, не сповідавши [перед] духовним батьком, — срібло твоє та буде з тобою на погибель”. Тут напав на всіх страх, і швидко розійшлися, жаліючи про себе і плачучи, по своїх келіях, [так і] не здійснивши поховального співу... в літо 1629, місяця жовтня, 12-го дня» (Жиленко 2011, 453-454)²⁹⁴⁶.

Коментар 99

У різних редакціях Патерика тут використано відмінні слова на означення дрібних коштів:

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁴⁷	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Много бо- гатство	много ѡ҃҃҃҃ѣ	много ѡ҃҃҃҃ѣ	мнѡ҃҃҃҃ ѡ҃҃҃҃ѣ	мнѡ҃҃҃҃ ѡ҃҃҃҃ѣ	Много бо- гательство	много бо- гательство	И҃же мнѡ҃҃҃҃ѣ

²⁹⁴⁵ У тексті Нового Завіту про Ананію і Самфіру оповідається так: «А один чоловік, на ймення Ананій, із своєю дружиною Самфірою, продав був маєтка, та й з відома дружини своєї присвоїв частину з плати, а якусь там частину приніс та й поклав у ногах апостолів. І промовив Петро: Ананію, чого сатана твоє серце наповнив, щоб ти Духу Святому неправду сказав та присвоїв із плати за землю? Хіба те, що ти мав, не твоє все було, а продане не в твоїй владі було? Чого в серце своє ти цю справу поклав? Ти не людям неправду сказав, але Богові! Як Ананій зачув ці слова, то впав та й умер... І охопив жах великий усіх, хто це чув! Юнаки повставали, обгорнули його і винесли та й поховали. І сталось, годин через три прийшла й дружина його, про випадок нічого не знавши. І промовив до неї Петро: Скажи мені, чи за стільки ви землю оту продали? Вона відказала: Так, за стільки. До неї Петро: Чому це ви змовилися спокушувати Господнього Духа? Он ті входять у двері, що чоловіка твого поховали і тебе вони винесуть... І вона зараз упала до ніг його та й померла. Як ввійшли юнаки, то знайшли її мертвою і біля мужа її поховали. І охопив страх великий всю Церкву та всіх, що чули про це...» (Діян 5:1-11).

²⁹⁴⁶ Оригінал оповіді див. у тому самому виданні (Жиленко 2011, 98-99).

²⁹⁴⁷ ВР ЛННБ, ф. НТШ. № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁴⁷	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
имый в кѣлии своей, никогда не пода ни единая въкши убогому, ни хлѣба	ѢМЫИ ВЪ СВОЕ КѢЛІИ. И НИКОГДА ЖЕ НИ ѢДИНОѢ ВЪКШИ И ДАВЪ ѢГОМЪ. НИ ХЛѢБА	ѢМЫИ ВЪ СВОЕИ КЕЛІИ. И НИКОГДА ЖЕ ДАВЪ ВЪКШИИ ѢГОМЪ. НИ ѢДИНО	ѢМѢ ВЪ КѢЛІИ СВОЕИ. Ѣ НИКОГДА ЖЕ ПОДАДЕ НИ ѢДИНЫА ЦАТЫ ѢГОМЪ, НИЖЕ ХЛѢБА.	ѢМЫИ ВЪ КѢЛІИ СВОЕИ. Ѣ НИКОГДА ЖЕ ПОДАДЕ НИ ѢДИНОА ЦАТЫ ѢГОМОМУ. НИЖЕ ХЛѢБА.	имъ в келіи своей и никогда же подаде ни единое цыты убогому, ниже хлѣба,	ИМѢА В КѢЛІИ СВОЕ, И НИКОГДА ЖЕ ПОДАДЕ НИ ѢДИНЫА ЦАТЫ ѢГОИМЪ НИЖЕ ХЛѢБА.	БОГѢТСТВО Ѣ КЕЛІИ СВОЕИ ѢМѢАШЕ ѢТАИ. Ѣ ТОМА ЕКЪПОРТИЮ ѢДЕРЖИМЪ ЕЪ, ІАКЪ НИКОЛИ ЖЕ ПОДАДЕ Ѣ ѢДИНЫА ЦАТЫ ВЪ МЛЪТВИЮ ѢГОМЪ:

«Векша» чи «вивериця» безпосередньо означає вивірку, білку. Це слово належить до ряду назв, пов'язаних із платіжними засобами, які походять від назв пушних звірів. Адже з глибокої давнини хутра були дуже значною частиною експорту і, фактично, платіжним засобом. Роль таких «хутових грошей» в історії російськомовної нумізматичної історіографії традиційно переоцінювалась. Зокрема, ще з кінця XVIII ст. побутувала теорія про існування шкірок і фрагментів шкірок з хутром чи взагалі без хутра, але з якимись позначками, як засобів платежу, на зразок асигнацій, які в часі створення теорії вводилися у Російській імперії. Було навіть створено термін «шкіряні гроші» («кожаные деньги»). Як і асигнації, вони мали б обіг нарівні з іноземною монетою та зливками дорогоцінних металів, яким у тих теоріях не надавалося великого значення (Заблоцкий 1854, 10; Спасский 1962, 21-24; Руссов 1835; Янин 2009, 14-17).

Така теорія втрачала свою переконливість по мірі того, як протягом XIX ст. археологам і нумізматам все більше ставало відомо про обіг металів та металевої монети у Київській державі, вже не беручи до уваги карбування власної монети (Спасский 1962, 21-24). Втім, попри неправильність теорії про «шкіряні гроші», використання як еквівалент грошей хутра не викликає сумніву, «поки, всупереч фактам, які не починають претендувати на єдиність і загальність для всієї Київської Русі з її різними історико-географічними регіонами» (Спасский 1962, 21-24).

Наразі, вже в глибоку давнину «хутряні» назви отримали свої металеві і монетарні відповідності. Тож під кунами і векшами (виверицями), які неодноразово згадані в різних пам'ятках княжої доби (Срезневский 1893, 485-486), не завжди йшлося про хутра. Вже у XI ст. склалась система, де хутрам «відповідали певні злитки срібла або ж т. зв. монетні гривні. Гривні були засобом платежу та нагромадження, а після припинення ввезення іноземних монет вони стали головною одиницею грошового обігу руських земель» (Дорофєєва, Комаринська 2000, 39-40). Зокрема, «куною давні слов'яни називали римський денарій.

Схожа, співзвучна назва з'явилась на означення римського денарію у Північній Європі — coin (від лат. cupens — кований)» (Дорофеева, Комаринська 2000, 39-40).

Дослідники висувають теорії стосовно відповідності срібла і хутра: «Скажімо, у X—XI ст. співвідношення гривні срібла до гривні кун було 1 : 4 (гривня срібла містила 204,7 г срібла, гривня кун — 51,19 г, ногата — 2,56 г, куна — 2,05 г, резана — 1,02 г). Дещо змінюється вагове співвідношення у XII—XIII ст.: гривня срібла — 204,7 г, гривня кун — 51,19 г, ногата — 2,56 г, куна — 1,02 г, векша — 0,34 г.» (Дорофеева, Комаринська 2000, 41). На час написання цієї роботи ціна срібла була близько 13 грн за грам. Отже, векша в часи життя прп. Арефи коштувала близько 5 грн, але не є науковим результатом, оскільки для таких визначень потрібно враховувати ще й масштаби цін. Так чи інакше, йдеться про невелику суму, виражену, найвірогідніше, радше у монетах чи шматка срібла.

Щодо слова «цята», то не підлягає сумніву, що для авторів, з XV ст. воно означало те саме: дрібну монету (Срезневский 1912, 1334-1436). На XVII ст. це слово вже було застарілим, що пояснює появу його у словнику о. Памви (Беринди): **ЦА́ТА: Ё́ллински, динна́ръ, нарица́теяныѣ, цю́ дѣла́ в ѿвѣ́ мѣ. ѿвѣ́тъныѣ, грѣ, цю́ дѣла́тъ пѣ́назѣй пла́ти** (Памво (Беринда) 1627, 302). Сучасний Етимологічний словник української мови коментує це слово, як давнє запозичення з готської мови (гот. kintus, «гріш, шеляг»). Втім, логічніше виводити його, як свідчить той самий словник, від народної латини centus — виду римської дрібної монети, що виникло внаслідок скорочення лат. centesimus — сота частина грошової одиниці (Етимологічний словник... 2012, т. 6, 272).

Коментар 100

Йдеться про цитату із Синайського патерика (Абрамович 1902, 180):

Глаше некто ѿ старьць. како приде къ намъ старьць. добронравьнь. и чьтѣшемъ намъ в рани тѣхъ словеса стѣхъ оубо. любааше бо старьць прино почитати. и чьсто въ на дьхаше. чѣмъ и ѿ нихъ плодъ възъа въземъ добронравно. егда же придохомъ къ старьцю. како придоша разбоиници и рекоша ему. како бѣа ежцаа въ клѣтъци твои пришли есмъ въззати. ономъ же рекъшию. елико видите чьда възьмѣте. възьмъше бѣа и отъшъдъше забьши маринионъ. еже еѣ въ домъ вѣа. старьць же възьмъ е. гънаше въ слѣдъ ихъ възпѣа и гла имъ. чьда възьмѣте. и е ѿ мене его же забьте въ клѣтъцѣхъ вашехъ. они же чюдивъше еа о безълобии старьчи. отъавиша ема бѣа еаже еѣша въззали. и поклаша еа рекъше къ себѣ. въ иотинъ е члкъ ежни ерѣ. и како е почьтохомъ. (Голышенко, Дубровина 1967, 353-354).

Втім, цей самий сюжет трапляється у неодноразово цитованому у цих коментарях Скитському патерику²⁹⁴⁸.

Коментар 101

Згідно зі студіями Д. Абрамовича, йдеться про текст із Синайського патерика (Абрамович 1902, 180). Він є продовженням тексту, наведено у попередньому Коментарі (див. Коментар 100).

«И рече ми некогда оубо ми на мѣ (sic!) ѿрдана почтохъ е и чюдъхъ старцю. и глахъ гнъ сподоби ма по стопамъ ихъ ходити. иже м а сподоби въ сьбразъ ихъ прити. какоже имѣхъ желание е. по двю днью. е разбоиници нападоша. и како ѡдарыша въ дьери разьмѣхъ како разбоиници

²⁹⁴⁸ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 37 (2020). Патерик скитский (сравн. Оп. рук. Царск. № 291) и Лимонис, полууст. XV в., в лист, 242 л., л. 222.

сѣтъ. и рекохъ к собѣ бл҃гѣтъ къ еѡ. се время показати плодъ ж елан ѿл. ѿверзъ же приахъ с тихотти. и възвѣгъ свѣщю нацѣ показати имъ гл҃л. не говорите вѣрѣю еѡи. како не поглагола въ ничтоже. и рѣша ми имаше ли злато. и рѣхъ имъ еи. имамъ златицю. и ѿверзохъ съсѣдъ предъ ними. и вземше ѿндоша с миромъ. азъ же радостно рекохъ еѡм ѡ брати шалити како и еѡномъ ст҃арцю и рече ми не имать еѡ ст҃борити не хотѣ хъ ко еѡго да еѣша ѿвергити²⁹⁴⁹.

Житіє прп. Тита

Коментар 102

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Касіянівська перша редакція
И се и еще ино дивно скажу, еже сам видѣх, сице убо сотворися в том свягъм монастыри	Ино дивноѡ же самъ видѣх. в том стѣмъ монастырѣ.	Ино дивно и самѣ видѣхомъ. в том же стѣмъ манастири.	И се ти, и еѣще ино дивно чюдо скажю. е самъ видѣх. сице оубо сътворѣн в томъ монастыри печеркомъ

Цей фрагмент свідчить, що свт. Симон був очевидцем чуда. Незрозуміло, чому він зник у більш пізніх редакціях.

Коментар 103

Основна редакція	Арсеніївська редакція	Патерик проложного типу	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Ефрем же рече: «Аще кому лучится во враждѣ умрети, неизмолим суд обрящут».	Ефрѣм же рече аще комѡ лѡчитѣ въ браждѣ оумрети. неизмолимъ ѡбращют.	Ефрѣм же аще комѡ лѡчитѣ въ браждѣ оумрети. неизмолимъ сѡдъ ѡбращютъ.	Ефрѣмъ стѣи рече аще кому слоучитѣ въ браждѣ оумрети. неизмолимъ оубо ѡбращютъ таковѣи.	Ефрѣм же: «аще кому случится въ враждѣ умрѣти, неизмолим суд обрящють таковѣи».	Ефрѣмъ же аще комѡ слѡчитѣ во браждѣ умрети, неизмолимъ ѡбращютъ таковѣи.	Ефрѣмъ стѣи рече: аще комѡ слѡчитѣ въ браждѣ умрѣти, неизмолимъ сѡдъ ѡбращютъ таковѣи.

Як можна простежити, тут є інформація про те, що цей фрагмент взято із писань св. Ефрема Сиріна. Оскільки дані про походження цієї цитати відсутні як у друкованому Патерику, так і в дослідженні Д. Абрамовича²⁹⁵⁰ — можна зробити висновок, що і їм не вдалися аналогічні пошуки. Ми, врешті, знайшли подібну цитату: «а иже умрутъ на ел гнѣвъ»

²⁹⁴⁹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 37 (2020). Патерик скитский (сравн. Оп. рук. Царск. № 291) и Лимонис, полууст. XV в., в лист, 242 л., л. 222.

²⁹⁵⁰ У примітках до видання Касіянівської редакції Патерика він обмежився вказівкою «Цитата з “Паренезіса” Ефрема Сиріна» (Киево-Печерский патерик 1931, 222. Прим. 139).

то ли еа нмъ лучитѣ ѿмрети не ѿзмолимъ судъ сберациють. и како мерзци во тму кромѣшнюю саютъ. ѿмжеху вѣрби не гаша»²⁹⁵¹.

Передмова до Послання Полікарпа

Коментар 104

За княжої доби відомо два настоятеля Печерського монастиря на ім'я Акіндін. Про діяльність першого, котрий управляв Лаврою протягом восьми років, з 1156 по 1164 р. нам майже нічого невідомо. Приписуване часто цьому настоятелю отримання 1159 р. для свого монастиря ставропігії, а для себе звання архимандрита, насправді, слід віднести до часу настоятельства Полікарпа I (Жиленко 2005, 113).

Другий — Акіндин II — керував обителлю протягом 1203—1232 рр. Про його діяльність нам також нічого не відомо. Наразі, саме він, вочевидь, був адресатом Полікарпового послання.

Коментар 105

На основі цієї фрази базується думка про те, що свт. Симон збирав чудеса печерських святих.

Коментар 106

В. Яковлев коментує цю частину передмови як таку, що була «складена за звичаєм візантійських агіографів, таким самим скромним способом, як Нестор починає житіє Феодосія» (Яковлев 1875, 136).

Житіє свт. Никити Новгородського

Коментар 107

Житіє прп. Никона Великого ми публікували у третьому томі нашого дослідження (Жиленко 2019, 57).

Коментар 108

Про Ісакія Печерника див. у його житії (Жиленко 2019, 35, 82, 164).

Святого згадано у цьому житії двічі: як приклад того, що не варто йти у затвірництво і, ще живий, серед старців, які виводили свт. Никиту із затвірництва.

Коментар 109

Випадково чи ні, але зміст наступної фрази у різних редакціях має різне значення:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсені-ївська редакція	Касіянівська Перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.	«Житія святих» свт. Димитрія
Самовидець еси брата нашого святого Ісакія Печерника, како	самови_ дець еси_ брата на_ шого стго ісакіа пе_ черькаго. и како	самови_ дець еси_ брата нашого стго ісакіа печерька.	самъвидецъ еси брата нашего. стго ісакіа печерькаго. како пре_ лцинь бѣ	Самъ видѣль еси брата нашого, святого Ісакія Печерника, како	самъ видѣль еси брата нашого. стго ісакіа печерькаго. како	самъ видѣль еси брата нашого. стго ісакіа печерькаго, како	самъ видѣль еси брата нашого. ісакіа печерькаго, како

²⁹⁵¹ Публікується за: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 7 (2016). Ефрема Сирина Поучения, устав. в два столбца, XIII в, в лист, 246 л., с заглавною заставкою, л. 211.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніівська редакція	Касіянівська Перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.	«Житія святих» свт. Димитрія
прелщен бысть.	ПРЕЛЩЕНЪ БЫСТЬ.	КАКО ПРЕЛЩЕНЪ БЫ.	Ѡ БѢСѠВЪ.	от бѣсовъ.	ПРЕЩЕНЬ БЫТЪ	ПРЕЛЩЕНЪ БЫСТЬ.	ПРЕЛЩЕНЪ БЫСТЬ.
Аще не бы велиа благодать Божиа спасла его,	АЩЕ НЕ БЫ ВЕЛІА БЛАГДАТЬ БОЖІА СПАСЛА	АЩЕ НЕ БЫ ВЕЛІА БЛАГДАТЬ БОЖІА СПАСЛА	АЩЕ НЕ БЫ ВЕЛІА БЛАГОДАТЬ БОЖІА СПАСЛА ІГО. И МЛТВЪ РАДИ ПРЕПОДЪ СЪЦЪ АНТОНІА И ФЕОДОСІА.	Аще не бы велиа благодать божиа спасла его и молитвъ ради преподобных отецъ Антоніа и Феодосіа,	АЩЕ НЕ БЫ ВЕЛІА БЛАДАТЬ БОЖІА СПАСЛА ЕГО И МЛТВЪ РАДИ ПРЕПОДЪ ПОДОБЪ ѠЦЪ АНТОНІА И ФЕОДОСІА. СПАСЛА ЕГО И ДОНЫНЪ ЧУДЕСА МНОГА ТВОРЯТЬ.	АЩЕ НЕ БЫ ВЕЛІА БЛАГДАТЬ БОЖІА СПАСЛА ЕГО И МЛТВЪ РАДИ ПРЕПОДЪ РАДИ ОЦЪ ИШНЪ АНТОНІА И ФЕОДОСІА.	АЩЕ НЕ БЫ ВЕЛІА БЛАГДАТЬ БОЖІА СПАСЛА ЕГО И МЛТВЪ РАДИ ПРЕПОДЪ РАДИ ОЦЪ ИШНЪ АНТОНІА И ФЕОДОСІА.
иже нынѣ чудеса творит многаа?!"	И. ИЖЕ И НИЧЕ МНОГА ЧУДЕСА ТВОРИТЬ.	И. ИЖЕ И НИЧЕ ЧУ ДЕСА МНОГА ТВОРИТЬ.	И ИДЕ НИЧЕ ЧУДЕСА МНОГА ТВОРИТЬ.	иже и донынѣ чудеса многаа творять".	ИЖЕ И ДОНЫНЪ ЧУДЕСА МНОГА ТВОРИТЬ.		
Никита же глаголетъ: "Николіе прелщися таковою вещію.	НИКИТА ЖЕ ГЛА. НИКО ЛИЖЕ ПРЕ ЛЩИСЯ ТАКОВОЮ ВЕЩІЮ.	НИКИТА ЖЕ ГЛА НИКО ЛИЖЕ СЪБЛАЖ НИКО ТАКОВОЮ ВЕЩІЮ.	НИКИТА ГЛАШЕ, НИКАКОЖЕ ПРЕЛЩЕ ТА КОВОЮ ВЕЩІЮ.	Никита же глаголаше "никако же прелщися таковою вещію.	НИКИТА ЖЕ ГЛАШЕ НИКАКО ЖЕ ПРЕЩЕ ТА КОВОЮ ВЕЩІЮ,	А НИКИТА ЖЕ ѠБЪЩА, НИКАКО ЖЕ ѠЧЕ ПРЕЛЩИСЯ ТАКОВОЮ ВЕЩІЮ:	НИКИТА ЖЕ ѠБЪЩА: НИ КАКОЖЕ ѠЧЕ ПРЕ ЛЩИСЯ ТА КОВОЮ ВЕЩІЮ,

Як простежується в Основній редакції, Патерику проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст. та в Арсеніївській редакції, тут говориться, що Благодать Божиа врятувала прп. Ісакія, який і донині чудеса творить. Вірогідно, ця фраза походить із літописного джерела Полікарпа. Пізніші редактори звернули на це увагу і переробили фразу, внаслідок чого до неї було додано імена прп. Антонія і Феодосія, і зазначено, що це вже вони постійно чудотворять. Автори друкованого Патерика 1661 р. явно знайомі якщо не з ранніми редакціями Патерика, то з наведеною нами проложною редакцією, уникнули цього різночитання, вилучили фразу і подали її нижче, і саме за раннім варіантом:

Основна редакція Патерика	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Патерик 1661 р.	«Житія святих» свт Димитрія
Прошу же у Господа Бога, да и мнѣ подаст чюдотвория дар.	прошиже оу гѣ бѣ. да ѿ мнѣ по дасть чюдотвореніа даръ.	проши оу гѣ бѣ да ми подаръ чюдотворѣа даръ.	проши же оу гѣ бѣ да ѿ мнѣ псѣдарт чудо твореніа даръ.	Прошу же у Господа Бога, да и мнѣ подасть чюдотворенія даръ.	проши же ѿ гѣ бѣ да ѿ мнѣ подартъ чудо творе ніа да.	но крѣпко стѣти желѣю стѣти протѣвѣ кѣзнемъ кѣзнемъ кѣзнемъ, ѿ члѣвѣколюбца бѣ мѣти ѿмамъ, да ѿ мнѣ подартъ чюдотвореніа даръ, чудо твореніа даръ, ѿкоже ѿакію за творникъ, ѿже ѿ до ннѣ чюдеса мнѣ творитъ.	но крѣпко стѣти желѣю протѣвѣ кѣзнемъ кѣзнемъ, ѿ члѣвѣколюбца бѣ мѣти ѿмамъ, да ѿ мнѣ подартъ чюдотвореніа даръ, ѿкоже ѿакію Зачторникъ, ѿже ѿ до ннѣ чюдеса мнѣ творитъ.

Вірогідно, на основі згадки у тексті прп. Ісакія, В. Яковлев вважав за можливе ототожнювати згадку в житті прп. Никити біса у вигляді янгола із повідомленням у житті прп. Ісакія (Яковлев 1875, 136). Такий висновок є доволі дивним, і добре ілюструє численні й неточні асоціації цього автора між повідомленням Патерика і візантійською агіографією.

Коментар 110

Тут згадано про подію, описану у «Повісті минулих літ» так: «В лѣтѣ 6586 (1078)... в се же лѣтѣ убьенъ бысть Глѣбъ Святославль ѿнъ в Заволочьи. бѣ же Глѣбъ мѣтѣ на вогниа. и страннолюбецъ. тццань имѣа къ црѣвѣмъ. теплѣ на вѣрѣ и кротокъ. в зоромъ краенъ. его же тѣло положено бысть в Черниговѣ за Спѣмь. мѣа юля. кѣ днѣ. сѣдѣцѣ в него мѣрсто Сѣполкъ в Новѣгородѣ. ѿнъ НЗаславлю» (Ипатьевская летопись 1962, 190). Порівняємо з Густинським літописом: «В лѣто 6586 (1078). Олег Святославич избѣже от Всеволода ко Тмутороканю апрѣл 10. Въ се лѣто убиень бысть Глѣбъ Святославич въ Заволочии и положен бысть въ Чернѣговѣ за святымъ Спасомъ июля 23» (Густынская летопись 2003, 60).

Повідомлення про убивство Гліба Святославича наявне також у Новгородському літописанні, щоправда, під 6587 р., але тут названо дату смерті князя: «Въ лѣто 6587. Убита за Волокомъ князя Глѣба, мѣсяця майя въ 30» (Новгородская первая летопись 1950, 18). У пізньому Новгородському літописанні маємо поєднання повідомлень: «В лето 6587(1079). Убыен бысть Глеб Святославич в Заволочьи маиа 30, и положено бысть тело его в Чернигове за Спасомъ июня въ 23. Седе Всеволодъ опять в Киеве на столе и посади сына Володимера в Чернигове, а Ярополка в Володимере, а Святоплѣку Изяславичю седшу в Новеграде, а Ярополку в Вышеграде, а Володимиру в Смоленце» (Новгородская Карамзинская летопись 2002, 98).

У писаннях о. Феодосія (Софоновича): «Року 6586-е тыхъ часовъ Глебъ, снъ Святославов, князя черниговского, от своихъ подданыи: в Заволочъ и былъ забить, и положень в Чернегове у Свгто Спаса» (Софонович Феодосій 1992, 76).

Заволоччям у Новгородсько-Псковській землі, а пізніше і в Московії, називали місцевості за межами волоків, які зв'язували Онезьке озеро з о. Білим і р. Шексною (сучасна Вологодська обл. РФ). Втім, цю назву у різні часи присвоювали різним частинам району, населеного чужддю та іншими фіно-угорськими народами, яких Новгород поступово змушував платити собі данину, а пізніше — загарбував. Фактично назва означала для новгородців те саме, як значення «Залісся» щодо Ростово-Суздальської Русі для українців — далекі, незвідані і населені незрозумілим населенням території. Після завоювання Московією Новгорода ці землі перейшли у її володіння.

Коментар 11

Наразі цей перелік книг є першою згадкою про існування більш чи менш усталеного зібрання Старого Завіту в українській історії (Мальшевський 1878, 73-74). Можна висловити обережне припущення про існування їх у перекладі на слов'янську мову.

Коментар 12

У науковій літературі ще з XIX ст. з'явилась тенденція «раціонального пояснення» тих чи інших чудесних подій, зокрема, й описаних у Патерику. Це слід пов'язати з поширенням атеїзму ще до оголошення його державною ідеологією за комуністичного режиму. Водночас висновки істориків-атеїстів часом бувають більш фантастичними ніж ті чудеса. Оповідь про спокушення свт. Никити у цьому контексті зацікавили не лише атеїстів, а й сionістів, оскільки любов й інтерес затвірника до книг Старого Завіту чомусь викликала у них асоціацію з прихильниками іудаїзму. Внаслідок цього було висловлено ідею про якогось проповідника-іудея, який не лише проповідував, а й перекладав для Никити тексти, відвідуючи його в затвірництві (Мальшевський 1878, 73-74). Теорія абсолютно невірогідна. Бо цитував той Старозавітні книги якою мовою? Вже легше придумати, що затвірник володів івритом. Крім того, небайдужість до старозавітних книг не є апіорі доказом приналежності до іудаїзму чи навіть якоїсь його секти, якщо вважати, що київські «жиди» належали до неї (Жиленко 2015, 624). Як нам відомо, крім традиційних християнських Церков, без ліку різних релігійних збочень і сектантських рухів користалися і користаються тими текстами без будь-якого зв'язку з іудаїзмом як релігією. Якщо навіть абстрагуватися від релігії, то в ті часи не так багато було белетристики, а значна частина біблійних книг є вельми цікавою белетристикою. Радше, цікавим було б питання: чому затвірник заперечував Євангеліє, але простіше пояснити це біснуватістю, ніж вибрати одне з можливих інших відповідей.

Попри всю абсурдність наявності іудейського проповідника у лаврських печерах, І. Малишевський розвинув цю ідею, посилаючись на згадку про православно-іудейську полеміку у житті прп. Феодосія і наполягаючи на тому, що для «іудействующих» було важливо мати в Печерському монастирі своїх емісарів (Мальшевський 1878, 72-73). За таких обставин не береться до уваги, що йдеться про проповідь невідомою особою (хоча б і не явним

іудеєм) у межах монастиря, та ще й в печерах культового призначення! Зважаючи, що Никита перебував у затворі, довгі розмови з ним не міг би вести навіть член братії. Попри ці уваги, фантастичні побудови дали змогу І. Малишевському «пояснити» пророцтва затвірника. Нібито інформацію йому надавала єврейська спільнота (Мальшевский 1878, 76-84).

Фантастичне «раціональне пояснення» розвинув сіоніст Г. Барац. Він описав святого, як єврейського хлопчика, якого заслали до Печерського монастиря, аби відірвати від єврейського оточення! Для підтвердження такої можливості він наводить приклад вилучення в іудеїв дітей і відправлення їх до шкіл кантоністів за часів царя Миколи I (Барац 1906, 303-304). Зрозуміло, що нічого спільного тут бути не могло: жодних державних гонінь на «жидів» у Київській Русі не було, вони потрапляли часом під удар міських заворушень разом із зажерливими боярами, отже, мотив був виключно економічний.

Наразі Г. Барац на цьому не зупинився, доводячи, що в Печерському монастирі на той час вже існувала якась іудейська опозиція таких самих засланих сюди «для перевиховання» євреїв! Один із них, буцімто, й став наставником Никити, даючи йому для вивчення «жидівські книги». На думку Г. Бараца, йдеться про Талмуд і Мідраші (Барац 1906, 302-310), хоча в тексті йдеться про зовсім інші книги, які завжди визнавали й православні.

Коментар 13

У переліку святих, які звільнили майбутнього святителя від біснування згадані:

Никон ігумен — див. його житіє у третьому томі Антології (Жиленко 2019, 213).

Ігумен Іоанн був на печерському настоятелстві спадкоємцем прп. Никона Великого, який преставився 1088 р. Відомий своєю дотичністю до освячення Великої Церкви Печерської, будівництва при ній Іоаннівської хрещальні й канонізації прп. Феодосія Печерського²⁹⁵².

О. Шахматов припускав також, що ігумен був одним із авторів Печерського літописання.

У Патерику ім'я ігумена подано у по-різному. Зокрема, у житії прп. Прохора:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
Бысть же в ты дъни приити нъкоему от Смоленска ко игумену Ивану	в ты же дѣни приде нѣкто ѿ смоленска. къ игумену иванѣ.	в ты же дѣни приде нѣкто ѿ смоленска. къ игумену исѣанѣ.	Бѣсть же въ дѣни ты. приде нѣкий ²⁹⁵³ ѿ смоленска къ игумену исѣанѣ.	Бысть же въ дъни тыи прииде нъкий челоуѣкъ от Смоленска къ игумену Іоанну,	Бѣсть же во ѣни ты, приде нѣкий чѣкъ. ѿ смоленска. къ игумену исѣанѣ.

Привертає увагу те, що у більш давніх редакціях його тут і в інших місцях названо українським мирським іменем Іван, а пізніше ім'я подається вже у церковнослов'янській редакції. З цього можна зробити висновок, що саме Іваном ігумена звали за життя, і що саме так було записано його ім'я в авторській редакції «Повісті минулих літ».

Як зазначалося вище, ігумен Іоанн управляв Печерською обителлю з 1088 р. Отже: прп. Прохор прожив тут не надто довго — близько 10 років. Чи мав він шанс винайти все, чим рятував голодних людей за цей час? Можливо, що й ні. Певно він вже прийшов до Києва зі своїми химерними науковим зацікавленням. Втім, цілком імовірно, що в авторській

²⁹⁵² Докладніше про ці події див. у попередніх томах (Жиленко 2015; Жиленко 2019).

²⁹⁵³ На берегах дописано: «чѣкъ».

редакції «Повісті минулих літ» оповідь про нього починалась так: «в часи ігумена Іоанна». Тобто, про постриг саме за цього ігумена не йшлося.

Прп. Пимен Постник – див. стор. 125.

Житіє **свт. Ісайї Ростовського** див. у третьому томі нашої Антології (Жиленко 2019, 59, 232, 463). У проложному тексті й Арсеніївській редакції Патерика у переліку цього святиителя не згадано. Йдеться про помилку, чи про якусь іншу мету — твердити складно.

Житіє **прп. Матфея Прозорливого** див. у третьому томі нашої Антології (Жиленко 2019, 35,83,156).

Про **прп. Ісакія Печерника**, див. Коментар 108.

Про **прп. Агапіта Лікаря** див. стор. 109, 349.

Про **прп. Григорія Чудотворця** див. стор. 112, 380.

Про **Свт. Николу Тмутараканського** згадано у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 435).

Про **прп. Нестора Літописця** див. стор. 16, 146.

Про свт. **Феоктиста**, настоятеля Печерської обителі, а потім єпископа Чернігівського див. стор. 958.

Про прп. **Онисифора Прозорливого** див. стор. 29, 176.

Григорій, творець канонам. Цьому Григорію зазвичай приписують авторство служби та канонів прп. Феодосію Печерському, відомих з XII ст. (перший відомий список датується 1156—1163 рр.) (Никольский 1906, 452). Різні автори намагалися приписати йому низку творів богослужбового спрямування: Службу і канони св. рівноапостольному князю Володимирі; Службу і канони прп. Феодосію Печерському; Службу і канон на перенесення мощей свмчч. Бориса і Гліба; Службу і канон на перенесення мощей св. Миколая Мирлікійського (Никольский 1906, 442-452; Филарет (Гумилевский) 1859, 23; Срезневский 1882, 31). Насправді, можна говорити лише про написання ним богослужбових текстів, пов'язаних із прп. Феодосієм, оскільки Служба святому мала бути написана приблизно у цей час і, вірогідно, в обителі. Щодо інших наших святих — *ми не маємо змоги це ніяк потвердити, як, втім, і заперечити*. Та все ж складно щось твердити, оскільки цей перелік є єдиною згадкою про цього подвижника.

Преосв. Філарет брав за основу датування час преставлення Григорія близько 1120 р. лише тому, що його згадано у переліку Полікарпа до свт. Феоктиста († 1123) (Филарет (Гумилевский) 1859, 35). Навряд чи цю теорію можна сприймати вповні, проте у деяких популярних виданнях ця дата іноді з'являється.

Прп. (?) Григорія, творця канонів іноді ототожнюють із Григорієм Чудотворцем. Однак, про цього святого згадується у цьому переліку як про окрему особу.

Мощі Григорія, творця канонів, у печерах невідомі. Натомість є прп. Григорій Іконописець, про якого теж нічого не відомо (Дива печер Лаврських 2011, 36). Ще один прп. Григорій упокоєний у Дальніх печерах. Про нього відомо лише, що він був цілителем (Дива печер Лаврських 2011, 104). Ми не маємо жодної інформації, яка б дала змогу ототожнити Григорія, творця канонів із цими особами.

Коментар 114

Свт. Никиту було поставлено на єпископство 1096 р.: «В лѣта 6604-го. Поставленъ бысть єпископъ Новуграду Никита, и бысть въ єпископїи лѣтъ 13; и преставися генваря въ 30 день, и положенъ бысть во святѣй Софѣе въ предѣле у Акимаи Анны» (Новгородские летописи 1879, 131). Інші літописні повідомлення про святого див. стор. 97.

Коментар 115

На жаль, нам не відома літописна інформація про посуху в Новгороді в часі перебування свт. Никити на Новгородському єпископстві. Проте наявні дані, що літо 1097 р. у Західній Європі було дуже спекотним, а навесні 1099 р. у Чехії була сильна посуха

(Борисенков, Пасецкий 1988, 246). Спика була у Німеччині весною і влітку 1102 р. (Борисенков, Пасецкий 1988, 248).

Характерним потеплінням позначився й досліджуваний регіон, що підтверджується свідченнями сучасних студій про зазначений період (Клименко та ін. 2012, 156).

Коментар 116

Оскільки ця інформація записана у Києві, не дивно, що ніяких подробиць тут нема. Однак, у Новгородському літописанні є низка повідомлень про пожежі. Зокрема, під 6605 р. знаходимо таке: «Томъ же лѣтъ, на ве... горѣ²⁹⁵⁴ онъ поль, а 3-и день Дѣтиныць съгорѣ городъ...» (Новгородская первая летопись 1950, 19). Ще про одну пожежу повідомляється під 6613 р.: «и погорѣша хороми от ручия, мимо Славно, до святого Илие» (Новгородская первая летопись 1950, 19). Нема певності, що в цих записих описувані саме ці події, але в умовах потепління (див. Коментар 115), пожежі, зрозуміло, почастишали.

Коментар 117

В агіографічній літературі сюжети із відзначенням певних (і фізичних) ран, яких завдавали святим біси. Проте згадка саме про прп. Антонія може свідчити, що автор взяв її із того ж Патерика, оскільки про це говориться в житті прп. Феодосія.

Коментар 118

Фраза «*и проглаголю стѣла твоего днѣ в пѣматѣ его*» у житті авторства Іоасафа означає, що житіє фігурувало не лише як окремий агіографічний твір, але її могли читати у дні пам'яті святителя у Софії чи в приділі, де лежали мощі.

На те вказує і ще одна фраза нижче: «*и ценныи соборъ ѿцы²⁹⁵⁵ вси сповне црквное. кто оубо ѣтъ идѣшнии днѣ прѣднѣмы никѣта*».

Коментар 119

Архієпископ Новгородський і Псковський Пимен (? — 25.09.1571) зведений на кафедру з кліриків Кирило-Білозерського монастиря, а за іншими даними — зі старців Адріанової пустині у Заволжі. Поставлений 20 листопада 1552 р. Увійшов в історію, як суперечлива фігура, причетна до опричнини й співучасті у розправі над митрополитом Філіпом. Незважаючи на це, став жертвою Івана Грозного і зазнав знущань від його опричників. Помер в ув'язненні у Веневі (Великий Новгород 2007, 381-382).

На підставі наступного фрагмента вважається, що замовником житія, написаного Іоасафом, був безпосередньо Пимен (Великий Новгород 2007, 177).

Коментар 120

Макарій, митрополит Московський (1481/1482 — 31.XII.1563). Постриженник Пафнутієво-Боровського монастиря, після 1523 р. був архімандритом Лужецького монастиря. 4 березня 1526 р. поставлений на Новгородську кафедру, де виявив себе як захисник московських інтересів. Водночас, відзначився місійною роботою серед північних народів, прикрашав і перебудовував новгородські храми. Особливо уславився літературною, книгописною і редакторською діяльністю. Згуртував книжників, разом з якими уклав колосальне дванадцятитомне видання «Великі Четії Мінеї». 16 березня 1542 р. поставлений на Московську митрополію. Тісно пов'язаний із царським двором, став царським радником, вирішував найважливіші державні проблеми. Був провідником доктрини, за якою затверджувався теократичний характер царської влади і необхідність спілки влади мирської з Церквою, за пануючої ролі останньої. Однак, становище в

²⁹⁵⁴ Втрата тексту. Вірогідно, в оригіналі читалося: «на весну погорѣ».

²⁹⁵⁵ На берегах дописано: *всечетнии и ерѣтиа и добрыи послѣшникии*.

Московській державі було нестерпним і 1547 р. намагався повернутися до Пафнутієво-Боровського монастиря, що, втім, йому не вдалося.

1947 і 1949 рр. провів у Москві канонізаційні собори, на яких було зараховано до вшановуваних у всій Московії святих різних регіонів, завойованих московітами.

За його митрополитства у Москві відбувся т. зв. Стоглавий собор, який затвердив низку канонічних постанов, що суперечили православним звичаям. Причиною цьому було не стільки бажання відділитися від Православ'я, як дуже низький рівень освіти архієреїв.

Впродовж усього свого митрополитства Макарій обстоював погляди іосифлян, і сприяв засудженню як нестяжателів, так і представників місцевих єретичних течій.

В останні роки життя, з 1560 р. Макарій керував роботою над «Степенною книгою».

Похований в Успенському соборі Московського кремля.

Коментар 121

Очевидно, тут маємо ремінісценцію на твір свт. Іоанна Золотоуста «Похвала єгипетським мученикам».

Коментар 122

У житті, написаному Іоасафом, сказано, що свт. Никита походив із Києва. Нема підстав вважати, аби це не було правдою, хоча в українських житіях цього нема.

Інформація про київське походження свт. Никити не визнається московським друкованим Прологом:

«Сѣи оубо елжєнный никита, выистъ черноризѣ обителн печерскїа, ѣже в кїевѣ. Родєніє же єго кѡегєо града илї єєи, и родителема именованїа не сѡерѣтѡхєо: нѡ точїю свидѣтѣство прїахєо ѿ оцѣ тогѡже мѣгнрѣ, и дѣже елжєнный агглицкоє оѡраза подѡбєлѣ (Пролог 1675, 565зв.).

У житті святителя, написаному о. Варлаамом (Василієм) подано мирське ім'я святителя — Никифор (Великий Новгород 2007, 177-178). Проте походження цієї інформації також не відоме.

Коментар 123

В українських житіях свт. Никити нема інформації про його монастирський підвиз до затвірництва. У житті, написаному Іоасафом, про це згадується, але оповідь складається із загальників і явно вигадана.

Коментар 124

Порівняємо у першому слові «Лествиці»:

«Въ трїєхъ довлѣствныхъ стѡропѣхъ сѣдѣлицѣхъ, єє инокѣскоє житѣльство оѡдржѣтєлѣ. въ стѡрадалечѣствѣмъ ошѣльствѣи и зѣдїненїи. илї сѣдїнѣмъ илї мнєго двѣма безмѣзѣствовати. илї въ оѡцѣмъ житїи трѣпѣливо сѣдѣти:

Не зкланѣнєлѣ рече сѣворникъ на дєсна илї лѣваа (Притч 4:27), нѣ пѣтємъ царєкѣмъ ходї. сѣдїнїи єє прѣждєрєчєннѣхъ, мнєсѣствѣмъ ключємъ єє. єдїному оубо, гѡре рече. ѣко ѣце въпадєтѣ въ оубнїє (Еккл 4:10). илї єнѣ. илї разлѣненїє. илї ѡчлѣнїє. нѣ възѣнїжцаго и въ члѣцѣхъ. ѣ и дѣже єста сѣвѣра двѣ илї трїє о моємъ имени, тоу єємъ посѣдѣтѣ и рече гѣ:» (Мт 18:20).

Коментар 125

Беручи до уваги текст життя, написаного Іоасафом, він не надто уявляв собі топографію Лаври, і там ніколи не бував. Для представника Московії чи півночі з їхніми

колосальними просторами було закономірно вбачати у понятті «поза монастирем» якийсь далекий скит, який фактично розташовувався поза контролем керівництва монастиря. Такий самий погляд знаходимо у московському друкованому Пролозі, де читаємо: «**ПѢ НѢКОѢ ЗЪКѢ ВРѢМЕНИ Ъ МЛАЧѢ ХИЖИНАѢ СЕБѢ ЗАТВОРИ...**» (Пролог 1675, 566).

Коментар 126

В автентичному тексті життя ніде не вказано, аби майбутнього святиителя було якось покарано за свій непослух і, як наслідок, поневолення бісом. Найвірогідніше те, що з ним сталося вже вважали покаранням. Проте для москвіта такий епізод був незрозумілий, тому він припустив, що того покарали тяжкими роботами в монастирі.

Коментар 127

Лівонська війна — одна із військових авантур Московського улусу, пов'язана із бажанням анексувати землі Лівонської конфедерації. Протягом десятиліть у цій війні з різних сторін брали участь Велике князівство Литовське, союзна держава Данії та Норвегії, а також Шведське королівство. Необхідність оборони від московських орд сприяла, зокрема, утворенню Речі Посполитої. Війна закінчилась капітуляцією Московії перед Річчю Посполитою (Ям-Запольський мир, 1582 р.) та Швецією (Плюський мир, 1583 р.), однак, це вже не врятувало Новгород і Псков від московської окупації.

Коментар 128

Тут згадується м. Ругодив (давня назва Нарви). Місто було захоплено Московською ордою під керівництвом касимівського хана Шаха-Алі, воевод Глинського та ін. у липні 1558 р.

У Псковському літописанні знаходимо такий текст: «В лето 7066-го. Разгневался царь и великий князь Иванъ Васильевичъ на ливонския Немцы, и послал на них рать свою, царя Шихалея и воеводъ своих со множеством воинства князей и детей боярьских, и Черкасы пятигорские и Татары и Черемиса, а большой воевода былъ князь Михаило Васильевич Глинской. И тот князь Михаило людьми своими, едоучи дорогою, сильно грабил своих, и на рубежи люди его деревни Псковьские земли грабили и живот секли, да и дворы жгли христианския. И царь и великий князь про то на него опалался, и велел обыскати кого грабили дорогою, и на нем иным доправити в те грабежи. А воевали месяца генваря, почен от Нового городка Немецкую землю и за Юрьевъ и за Раковоръ и до Роугодива, а иное торонщики воевали по всему рубежу охочие, и полоноу много вывели; а сами божию милостию все здрави вышли, а сила вышла из земли мимо Сыренець на Козловъ берегъ. А зима была тогда гола без снегоу съ Рожества Христова, и ходъ былъ конем ноужно грудовато; а ходили пол 4 недели. Того же лета божиимъ гневомъ загореся город немецкий Ругодиво, месяца майя в 11 день, а сказывают от того: варил Чюдин пиво, да образ чюдотворца Николы тотъ Чюдин подкинул под котель, и от того пламень шибся и весь город выгорел, а образ съблюдеся цель. И наши воеводы, с Ъванягорода Алексеи Басмановъ с товарищи, видевь тоу их погыбель божиимъ гневомъ, и вскоре прешли рекоу Норовоу и, приступивъ, взяли град, а Немець отпустиша и Чюдь из града, и тоуто же в городе нашли Пречистыя Богородица образъ Одигитриа, Пядницоу и Николин образ в пепелоу цѣлы. А по том того же месяца взяли Сыренець городок и Адежь городок. А по те образы чюдотворныя царь и великий князь велел богомольцу своему архиепископоу Пиминоу послати из Новагорода юрьевского архимандрита Варфоломея да протопопа диакономъ, а изо Пскова печерского игоумена Корнилья да святаыя Троица протопопа Илариона да протодиякона Ивана в Роугодиво: и по его государеву наказоу около градовъ Иवानягорода и Ругодива со кресты ходили, и молебны пели, и церкви свящали, и за теми образы и до Новагорода последовали. И из Новагорода архиепископъ Пимин съ всем священным собором и-з бояры и со гражданы стретили те образы оу скоуделницы, а на Москве царь и митрополит

со всем священным собором и з боляры и всенародное множество тако же стречали за градома» (Псковская III летопись 1955, 235-236).

Якась допомога від святителя у загарбницькій московській різні, зрозуміло, нічим не підтверджується, це — результат московської пропаганди. Але знайдення мощей і взяття Ругодыва були подіями одного часу, і могли поєднуватися у спогадах сучасників.

У Новгородському літописанні знаходимо таку статтю: «В лѣто 7060 шестаго, мѣсяца іюля в 23, в субботу, привезъ изъ Ругодиво изъ Н[ѣм]едкого города ар[и]мандритъ Юр[і]ева монастыря иконы: Пречисты[я] образъ Одегитрие пядница на золотѣ, да Ни[ко]линъ образъ, Власей святыи, святыя Козма и Демянь, скорописные на краскѣ; и стрѣчаль ихъ архнепнскопъ Пиминъ со всѣмъ соборомъ, со множествомъ народа, и внесоша иконы в цѣрковь святую Софію, и положени быша на нолои. Да того же мѣсяца іюоя в 24, в недѣлю, послѣ обѣдни, поѣхаль к Москвѣ архидияконъ владыченъ Генадей, дождати ему, с Москвы, с гостемъ Мустохой Андрѣ[я] и Якова ко Царюграду, и отъ Царяграда ему ѣхати со архимапдритомъ Святогорьскимъ во Иерусалимъ, и во Святую гору, и во Египегъ, по монастыремъ давати милостыню царьскую и обычеи во странахъ тѣхъ писати ему. Да того же мѣсяца іюль 26, вторникъ, поѣхаль архимандритъ Юр[ъ]евъской к Мос[к]вѣ, повезъ иконы тѣ, кои привезли изъ Ругодиво, да игумень Благовѣщенъского ма[на]стыря Трифонъ, а повезъ шапку Іо[а]на Златаустаго Лисья монастыря да ризы Никиты чюдотворьца епископа Новъгородцкого к царю государю великому князю» (Новгородские летописи 1879, 90-91).

Реліквії, загарбані в Ругодиві, вивозили до Москви разом із святинями свт. Никити, що сприяло поширенню московських брехнів.

Детальніше зазначена політична агітка подана у житті авторства Зиновія Отенського: «Після повідомлення про встановлення раки у розширеній церкві Іоакима й Анни розповідається історія подій в Ругодові. У Зиновія вона більш детальна, ніж у ред. Іоасафа; Зиновій детально розповідає про пожежу в місті та її причини (наруга над іконами), описує захват Ругодыва російськими солдатами. Як і Іоасаф, Зиновій подає усні розповіді про явлення Никити і його допомогу руським воїнам під час узурпації Ругодыва» (Великий Новгород 2007, 177-178).

Коментар 129

Згадується оповідь про сім отроків Ефеських: Максиміліана, Памветиха, Мартиніана, Іоанна, Діонісія, Ексакустодіана й Антоніна. Вони жили у III ст., а батьки їхні — знатні ефесяни. Вони були християнами, а відтак — відмовилися під час приїзду імператора Декія (249—251) взяти участь в офіційному заході жертвопринесення. Вигнані з війська, юнаки деякий час були на волі, оскільки Декій надіявся, що вони змінять своє рішення, доки він повернеться з походу. Однак, юнаки втекли з міста і ховалися у печері гори Охлон. Повернувшись до Ефеса і дізнавшись про схованку, Декій звелів замурувати їх живою. Двоє служок, яким це було наказано, були також таємно християнами. Та все ж вони виконали наказ, лиш вклали серед каміння скриньку з двома олов'яними дощечками, на яких були імена отроків та обставин їхнього мучеництва.

Та Господь навів на юнаків чудесний сон, в якому вони перебували впродовж двох століть. На той час гоніння на християн вже минулося. Однак, за імператора Феодосія Молодшого (408—450) з'явилися єретики, які заперечували воскресіння мертвих. Для їхнього напоумлення Господь відкрив таємницю юнаків. Коли власник землі для будівництва наказав робітникам розібрати каміння, то відкрився вхід у печеру, а Господь оживив юнаків, і вони прокинулися, не усвідомлюючи, що пройшло 200 років. Їхні тіла та одяг повністю збереглися. Вони, як і раніше, послали наймолодшого купити хліба до міста. Підійшовши до міста, юнак здивувався, побачивши хрест. А почувши, як вільно прославляють Ім'я Господнє, він засумнівався, чи потрапив у своє місто. Розплатившись же монетою часів Декія, його затримали і привели до градоначальника, у якого в цей час перебував Ефеський єпископ. Розпитавши юнака, вони попрямували до печери. Там єпископ знайшов скриньку із записами імен.

У цьому чуді, зокрема, вбачали підтвердження Господом таїни Воскресіння мертвих. Звичайно, оповідь про таку подію облетіла всі навколишні землі. Навіть імператор прибув до Ефеса і говорив із юнаками в печері. Тоді ж отроки перед всіма присутніми схилили голови і знову заснули, на цей раз успівши. Коли імператор захотів тіло кожного покласти у дорогоцінну раку, вони, явившись йому уві сні, попрохали лишити їхні тіла на землі в печері.

Коментар 130

Йдеться про одну з характерних для Московії того часу єретичних течій, поява якої пов'язана із загальним тяжким станом духовності й Церкви в умовах мусульманського за своїми звичаями устрою і повної відсутності плюралізму в будь-яких сферах. Малограмотне духовенство в умовах темного невченого мало християнізованого населення шукало відповіді у Старому Завіті й, частково, іудейській літературі. На півночі Московії можна говорити також про певний вплив з боку протестантських течій європейських країн.

Історія ігумена Артемія є прикладом зародження єретичного напрямку, трагічного для самого ченця, оскільки його можна назвати радше вільнодумцем, ніж єретиком, але його приклад зродив декількох дійсних єресіархів. Артемій був пострижеником прп. Корнилія Комельського, і 1536 р., за благословенням цього святого, вдався до Порфірійової пустині Кирило-Білозерського монастиря. Тут він зажив великої слави подвижника і книжника, і по преставленні прп. Корнилія 1548 р. його покликали назад. 1551 р. братія Троїце-Сергієвої лаври звернулася до царя з проханням призначити його настоятелем у цій обителі. Ідеаліст Артемій витримав шість місяців і втік до улюбленої пустині — подалі від політики і стягання. Можна припустити, що нестяжательні ідеї і духовний авторитет Артемія стали наслідком доносів на нього, як на єретика. Втім, Артемій дійсно ставив під сумнів деякі складові релігійного життя, як і постанови Стоглавого собору, пізніше, до речі, відмінені в самій Московії. Відомо, що він насміхався над особливо охочими безкінечно співати акафісти, а натомість не дотримуватися Заповідей Божих. Все це не свідчить про якесь віровідступництво. Проте з'явилися і звинувачення Артемія в поїздках його із Псково-Печерського монастиря до німецького Нейхузена, де він вивчав протестантизм, і ніби навіть хвалив його. Отже, Артемій, як це було типово для нестяжательів, гостро критикував церковну, а почасти і політичну дійсність Московії, але навряд чи можна назвати його прихильником місцевих єретиків. Подібно до інших нестяжательів, його засудили церковним судом і заслали на Соловки. Тут він не затримався і втік до Литви, де, до речі, не тільки не долучився до наявного тут руху московських єретиків різного кшталту, але й виступив проти нього²⁹⁵⁶.

У цей час в Московії, дійсно, існували квазірелігійні течії, не лише протестантського, але й антитринітарного напрямку, які частково ґрунтуються на європейських вченнях, частково — на текстах Старого Завіту й іудейській літературі: всьому матеріалі, який був приступний у Московії. Часто представники цих течій врешті опинилися у Литовсько-Руській державі, де була традиційна віротерпимість.

Серед них був і визначний єресіарх Феодосій Косой, ідеї якого поєднували більш ранню ідеологію «жидовствуючих» із європейським протестантизмом. Ця ідеологія поширювалась у заволзьких монастирях. Феодосій був дворовим у Москві, який утік і постригся на Білому Озері, де зажив репутації духовного лідера. На початку 1554 р. Феодосія привезли до Москви й засудили. Втім, він зумів втекти до Литовсько-Руської держави, де став не лише протестантом, а й прихильником «аріан»-антитринітаріїв. У своїх писаннях Феодосій особливо наполягав на вивченні П'ятикнижжя Мойсеєвого, який називає «Столповими книгами» за утвердження там єдинобожжя.

Отже, хоча обидві вищеописані особи походили із одного середовища Кирило-Білозерського монастиря, та вважати їх учителем і учнем не можна, бо Артемій лишився

²⁹⁵⁶ Порівн. його твори: (В. Борисенко 2011).

православним, а Феодосій Косой належав до угруповання, яке навіть протестанти Європи вважали єретиками.

Коментар 131

У житті свт. Никити, написаному о. Василієм (Варлаамом) видіння приписується Федору Сиркову (Великий Новгород 2007, 177-178). Він належав до відомої купецької династії Сиркових, переселених із Москви Іваном III для підтримки московської політики у недавно анексованому місті і, конкретно, контролю над торгівлею, тому Сиркови обіймали посади новгородських купецьких старостів. Федір Сирков відомий, як ктитор і дипломат, який брав участь у переговорах під час Лівонської війни. Федір і його брат були провідниками промосковської політики, та були вбиті під час розгрому Новгорода Іваном Грозним 1570 р. (Великий Новгород 2007, 450-451; Брюсова 1966, 44-46).

Щодо згаданого тут Ісака, то ми мало що можемо сказати, оскільки жодних коментарів до цього твору, крім того, що подав ще його видавець, нам знайти не вдалося. Однак, згадка його в двох текстах, нами опублікованих, найвірогідніше, свідчить про те, що це була реальна людина, мирянин, але, вірогідно, наближена чи хоча б відома архієпископу.

Коментар 132

У стародавньому іконописному оригіналі зовнішність свт. Никити описано так: «Святитель младъ, без брады, въ шапкъ грибоватой, ризы камчатны» (Толстой 1862, Приложения, 8). Цей опис, насправді, є доволі дивним для Новгорода чи Москви, де чоловіка (а до того ж — священнослужителя) без бороди сприймали як нехристиянина. Зрозуміло, що така особливість може походити лише враховуючи знайдені мощі. Найкраще це простежується у чуді з іконописцем Симеоном (включаючи окремих твір-послання (див. стор. 332), найвірогідніше, адресований іконописцю Симеонові). Йому до Москви було послано малюнок на папері й фрагменти одягу, в якому святителя було знайдено. Симеонові звеліли написати святителя без бороди, але щоб хоч трохи було видно бороду й вуса — «чтобы еѣа знати власкѣ ерѣныѣ на чѣлѣ ерѣды како бы и при животѣ тако и нынѣ обрѣтѣ въ грѣ». Згідно з переказом, Симеон вирішив послухатися. Однак, задрімавши, він відчув уві сні голос: «Симеон, ты думаешь написать браду у епископа Никиты! Не помышляй об этом, ибо не было брады у него. И прочим иконописцам возвести, чтобы не писали на иконах епископа Никиту с брадою» (Святитель Никита... Б.д.).

У 30-х рр. ХХ ст. мощі Новгородських архієреїв були оглянуті антропологами. Збереглась доповідь політичного чільника цієї справи, професійного атеїста В. Гінзбурга. Результати огляду свт. Никити були ним опубліковані. Звичайно, постає питання, наскільки можна вірити цій публікації, як і всім іншим писанням зазначеного суб'єкта. Порівняння наявних у Києво-Печерському заповіднику результатів з його писаниною на цю тему підтверджує, що в останніх В. Гінзбург припускався прямих фальсифікацій. Втім, за відсутності якихось інших досліджень, наведемо деякі дані. Отже, було виявлено, що мощі святителя непогано збереглися. Він мав високий зріст (180 см., або й вище). Збереглося волосся, але не було бороди. На підставі деяких особливостей мощей атеїсти дійшли висновку, що йдеться про людину віком близько 20 років, і поквапилися повідомити, що останки не могли належати свт. Никиті, який помер у похилому віці (Гінзбург 1940, 85-86).

В. Янін, посылаючись на роботу В. Гінзбурга, вважав теорію про підміну мощей неспростовною, оскільки, буцім, вік досліджуваної особи не відповідав даним про єпископа. Однак, він навіть перевершив В. Гінзбурга, вважаючи, що йдеться не про помилку, а про вмотивовану підміну (Янін 1988, 172-173). Цей висновок намагався відкинути О. Мусін, який

доводив, що якщо брати до уваги можливість надто раннього постригу, святителю на час преставлення було не більше 42—48 років (Мусин 2013, 26-27).

На нашу думку, тут може йтися про наявність у святителя за життя якоїсь генетичної видозміни, і вигляд мощей ніяк не може бути доказом підміни. Подібна аномалія, щоправда, за наявності бороди, зафіксована, зокрема, у останків Ярослава Володимировича (Рохлин 1965, 253).

Коментар 133

В нинішньому церковному календарі в цей день пам'яті свт. Іоанна Богослова не позначено.

Коментар 134

Можливо, йдеться про зцілену, згадану в новгородському літописанні: «В лѣто 7060 (1558) шестаго, мѣсяца октябрия 28, в четвертокъ, игумень Спасско[го] Маркель Хутынского монастыря, оставя игуменство, жиль в Онѣтонове монастырѣ 6 мѣсяць, при игумене Варламе при Антоновскомъ при Царици; да сотвориль Маркель житие Никите епископу Новгородскому и канунъ, да поѣхаль Маркель изъ Новагорода к Моск[в]е. Да того же лѣта поновляли предѣль в Софїи святыхъ отецъ Акіма і Анны. Да того же лѣта, мѣсяца априля в 30 день, обретоша мощи епископа святаго Никиты цѣлы, и положнша ихъ в новой ларець, и святиша воду с мощей его и послаша к Москвѣ. Да того же лѣта, мѣсяца маіа в 19, в Възнесениевъ день, у телесѣ Никиты епископа простиль Богъ женушку очима...» (Новгородские летописи 1879, 89).

Коментар 135

Маловірогідно, аби тут згадувався архієпископ Новгородський Алексій. Напевно, згадано митрополита Київського (з перебуванням у Москві) Алексія.

Коментар 136

Свт. Димитрій переважно використав у «Житіях Святих» текст Патерика 1661 р. (як і у публікації житій інших печерських святих). Житіє свт. Никити — виняток. Святитель змінив дату пам'яті з київської на новгородську — 31 січня, і додав завершення, з посиланням на «Прологъ». Є всі підстави твердити, що це була не якась із рукописних редакцій, а московське видання з такою назвою. Цей текст не можна назвати пам'яткою літератури, навіть московської, це пізній текст, складений на основі дуже короткого переказу якогось новгородського прологу, який включає переказ Патерика і новгородські записи про святителя. Тому ми наводимо лише останню частину, для порівняння з твором свт. Димитрія.

«И за премисловѣю егѣ доврѣдѣтель въ цѣнныи помѣеа клирѣ, на еѣпкитѣво великомѣ новѣ градѣ. Сѣтѣи же пѣтѣвѣ своѣ прїимѣ, и рѣлнчнѣми доврѣтѣми оучредѣ ѣ, наипѣчеже сеѣ оукраси бѣдѣрѣаннѣмѣ, молчаннѣмѣ, пощеннѣмѣ, смиреннѣмѣ, и любѣви, и млѣтѣниѣю совершенѣю, чистѣотѣже и цѣломѣдрїѣ, и правѣдою, и вѣрѣми елѣгнѣми дѣлѣи еѣгови оугоди. Прѣтѣвѣ же елѣгомѣ егѣ и непорѣчномѣ житїѣ, дадѣ емѣ егѣ дарѣ чудѣтворѣнїѣ. Нѣкогда оуѣсѣ безѣдождїю елѣвшѣ, и помолнѣвѣ егѣ, дождѣ еѣ нѣ нѣе седе. Иногдаже и пожарѣ градѣ млѣтѣвою оугаснѣ. и оупѣе стѣадо хрѣтѣво доврѣе. содерѣжѣ прѣтѣолѣ великагѣ новѣ градѣ, тринѣдѣелѣтѣ лѣтѣтѣ. И прѣстѣавнѣа кѣ гдѣ въ вѣчнѣю жнзнь, в лѣтѣ, шѣстѣтѣлѣцѣ, шѣстѣсѣтѣ шѣстѣе, млѣа іаннѣарїа, въ трнѣдѣелѣтѣ пѣрѣвїѣ дѣнь. И погрѣбѣоша егѣ чѣртнѣсѣ, великїѣ црѣкѣ, въ прнѣдѣлѣ стѣлѣхѣ еѣосѣцѣ ісѣакїма и аннѣ. Поѣемѣ четѣверѣта и пѣтѣдѣелѣтѣ лѣтѣтѣ прѣндѣоша, ѣнѣлѣже чѣѣло елѣженнѣгѣ ннїтѣи вѣ грѣбѣе сокрѣвѣно елѣше. В лѣтѣ едѣмѣ тѣлѣцѣ, пѣтѣдѣелѣтѣ

ДЕВЛ'ТОЕ, ПРИ ДЕРЖАВѢ ЕЛГОЧЕРТІВАГО ЦРѢ ІСОАИНА САМОДѢРЖЦА ВСЕЛѢ РОССІИ, ЕНА ВЕЛІКАГО КНЗѢ ВАСІЛІА, І ПРИ МИТРОПОЛІТѢ МАКАРІИ, І ПРИ АРХІЕПІКОПѢ ВЕЛІКАГО НОВАГРѢ Д.ЕОДОСІИ, СЪВЕРѢТОШЛА МОЦИ СГЛА НИКИТЫ ЦРѢЛЫ, І ВСЕМА НЕРУШИМЫ. И НИЧѢ ИЩЕЛЕНІА МНОГО ИРТОЧАЮТЪ, ПРИХОДАЩИМЪ І ВѢРОЮ І ДО СЕГО ДНѢ. БГѢ НАШЕМОУ СЛАВА, НИЧѢ І ПРѢСО, І ВО ВѢКИ ВѢКСѢ» (Пролог 1675, 566).

Житіє прп. Лаврентія Затвірника

Коментар 137

Тобто, Димитрівський монастир. Про цей монастир див. у томі, присвяченому прп. Феодосію (Жиленко 2015, Коментар 40, 594).

Коментар 138

Автор Патерика 1661 р. слушно звернув увагу на зв'язок між описаними у Патерику фіаско із затвірництвом прп. Ісакія і свт. Никити з небажанням керівництва монастиря пізніше дати благословення на затвірництво прп. Лаврентію.

Коментар 139

Цікаво, що за такої малої варіабельності житія у межах редакцій, назви мов, якими говорив біс, суттєво відрізняються. Точніше — відрізняються назви латинської мови:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
И нача глаголати жидовскы, и потом нѣмечьскы, таче греческы и спроста рещи, всѣми языки, ихъже николиже слышал	и нача глаголати жидовьскы. таче грѣцкы. и спроста врьми языкы. ихъже николиже слышавъ	и нача глаголати жидовьскы. и потомъ римьскы. таче грѣцкы. и спроста врьми языкы. ихъже николиже слышавъ	И начл глаголати жидовьскы. потомъ латыньскы, таже греческы. и спроста рещи врьми языкы. ихъже николиже слышалъ.	И нача глаголати жидовьскы и потом латыньскы, таже греческий, и спроста рощи, всѣми языки, их же николи же слышалъ	и нача глаголати жидовьскы, и потомъ латыньскы, таже греческы, и спроста рещи врьми языкы. ихъже николиже слышавъ,	и нача показовати еилъ своо глаголати врьски потомъ римьскы таже греческы, и спроста рещи врьми языкы. ихъже николиже слышавъ, ихъже николиже слышавъ члвкъ тои.

Коментар 140

У Патерику проложного типу у складі Четії Мінеї XVI—XVII ст. й Арсеніївській редакції відсутнє звернення Полікарпа до Акіндіна і тексти закінчуються невеликою вставкою:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Тии тако вси купно славу воздаша Богу, и его пречистей Матери, и блаженным угодником его.	и тако вси купно слава бгъ въздаша. и его прчтѣи матери. и блжнимъ оудникомъ его.	и тако вси купно слава въздаша бѣи. и его прчтѣи мѣри. и блжнимъ оудникомъ его.	и тако вси купно славу въздаша бѣи. и прчтѣи его мѣри. и блжнимъ оудникомъ его.	И тако вси купно славу въздааху Богови и пречистѣи его матери и блаженным угодником его.	и тако вси купно вси слава бодахъ бгъ и прчтѣи его мѣри и блженно его оудникомъ	Тогдѣ вси купно слава бо... здаша бгъ, и его прчтѣи мѣри, и блжнимъ тогдѣ оудникомъ.
Сего ради вписах...	могущимъ слово бѣи и згонити. и недѣжнѣи ищелити:	могуще слово бѣи и згонити. и недѣжнѣи ищелити:	И сего ради вписах...	И сего ради вписах...		

У пізніх редакціях Патерика, де також у цьому місці відсутнє звертання Полікарпа, немає й цієї вставки.

Коментар 141

У друкованому Патерику 1661 р. замість звертання до Акіндіна є інша, вповні оригінальна вставка, присвячена твердженню, що прп. Лаврентій пізніше повернувся до Печерського монастиря і, врешті, був похований у печерах, де й зберігаються його нетлінні мощі. Звідки це взято — на жаль, не відомо. Бажано б вважати, що це повідомлення походить, приміром, із напису над похованням, але нам це не відомо. Можливо, це є здогадкою автора чи авторів редакції.

Житіє прп. Агапіта

Коментар 142

Цікавим у текстах є використання прозвання прп. Агапіта. У більш ранніх текстах використано слово «лѣчѣцѣ», а пізніше — «врачѣ».

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ²⁹⁵⁷	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Слово					Въ тоиже днѣ	Житіє	Житіє

²⁹⁵⁷ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. з Добромильського монастиря.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ²⁹⁵⁷	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
О блаженѣм			Ѡ свѣтъмъ ѿ блженемъ	О святѣмъ и блаженѣмъ	свѣто ѿ блжнаго	препоѡнаго ѿ блженнаго	прѣ:
Агапить	Ѡ Агапѣти	Ѡ Агапѣти	Агапѣти	Агапѣти,	агапитѣ.	агапитѣ	Агапитѣ
Лѣчи	лѣчѣць	лѣчѣци	врачѣи	безмъздномъ врачѣи,	врачѣ:	врачѣ	врачѣ безмъзднаго Ѡ

І далі:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ²⁹⁵⁸	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
И сего ради прозван бысть Лѣчець,	ѿ сего ради прозванъ бы лѣчѣць.	ѿ сего ра прозванъ бы лѣчѣць.	ѿ сего ради прозванъ бы лѣчѣць.	И сего ради прозванъ бысть Лѣчець	ѿ сего ра прозванъ бы лѣчѣць.	и сего ради прозванъ бы лѣчѣць.	Того ради ѿ врачѣ прозванъ бы.

Нині слово «врач» лишилося в російській мові, водночас в українські «лѣчѣць» трансформувалося як «лікар». У давній книжній українській мові побутували обидва слова.

У житії застосовуються й інші слова, дотичні до лікування, проте вони також відрізняються у різних редакціях:

Основна Редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ²⁹⁵⁸	Український переклад Патерикону	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
глаголя: «Кым зелиємъ лѣчѣтся таковий недугъ?»	кимъ зелѣмъ цѣлѣтъся каковыи недугъ.	глѣ кимъ зелѣмъ цѣлѣтъся каковыи недугъ.	глѣ. кимъ зелѣмъ цѣлѣтъся каковыи недугъ.	глаголя, кимъ зелѣмъ цѣлѣтъся какій недугъ.	глѣ. кимъ зелѣмъ цѣлѣтъся каковыи недугъ.	А свѣтъ агапѣ такъ емъ его за мѣтрѣви мовѣ: тѣи се зѣемъ	глѣ ѿ кимъ зелѣмъ, цѣлѣтъся каковыи недугъ.	воп. рашѣл ѿгѣ: ка цѣлѣмъ зелѣмъ врачѣтъся

²⁹⁵⁸ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. з Добромильського монастиря.

Основна Редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. 2958	Український переклад Патерикону	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Отвъща блаженный: «Имже Господь подасть здравие».	Ѡвѣща бл҃женнѣи. имже по- дасть г҃ь здравіе.	Ѡвѣща бл҃женнѣи. им же г҃ь подасть здравіе.	и Ѡвѣща бл҃женнѣи. имъ г҃ь псѡдасть здравіе.	И отвъща блаженный: «им же Господь подасть здравіе»	и Ѡвѣща бл҃женнѣи. им же г҃ь пода- сть здравіе.	ка́да хоро́ба за́чале кото́рое гдѣ е́сть набѣши сонѣ лѣка по- да и ска- же.	и Ѡвѣща бл҃женнѣи, им же гдѣ подасть здравіе.	тако́быи недѣл҃ъ Ѡвѣща а бл҃женнѣи: имже гдѣ смы аки брачѣ дши и чѣла, здравіе подасть.

Коментар 143

У Патерику Йосифа Тризни на початку житія є доволі велика передмова, відсутня в інших редакціях. Вона не увійшла до редакції 1661 р. Тут використано короткі початкові слова про прп. Антонія.

Український переклад Патерикону	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
	<p>же е́сть просвѣщеніе в себѣ ст҃гажѣбыи бѣ о́жжаа бѣбаѣ бг҃ъ в немъ прѣбывающѣ, се́го ради тако́быи аки зара сѣгочасѣи, мно́зе к немѣ, притѣци сѣгочасѣи, да причастники свѣта́ оного спобѣаи быти меню же препо́дони Ѡца́ нши. а́тони́а и а. одо́ниа²⁹⁵⁹, и́же тако́ жертво́и и бг҃оугодны́ житіе́ свѣтлѣ, іако́ брѣ?</p>	<p>И́же и́сцѣла́ше Мѣтѣю недѣжнѣхъ, пода́а чѣла́мъ зѣліе Ѡ своѣсѡ Бра́шна: и́ Арме́нина бра́ча сѣе.</p>

²⁹⁵⁹ Див. Коментар 144.

Український переклад Патерикону	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Коли рѣкѣ антоніи печерскій отобелѣ бою живота своего бѣи немалѣ людѣ сочи на себе оберну.</p> <p>тѣо ѣ агапѣи провадени лѣтѣа свои в киевѣ</p>	<p>Ѡ Киевѣ обертити ѣ ѣки на пише... тво дѣхонѣ тццателѣни нѣи притѣкати, и ѣамѣ хртѣвѣ ѣ лекомѣ бѣиѣ своѣ полагати, плоть ѣрѣвше, и всѣа тлѣннаѣ мира сеѣѣ ѣки кѣлѣз вменихѣ гдѣ ѣдинаѣго тѣочню любѣимаѣго хртѣа приобращѣтѣ, и дѣшѣ своѣю стѣлажѣвше ѣбожѣни прѣвѣдѣтѣ.</p> <p>иже и се блѣженнии агапѣи, житѣнѣа и ѣмѣи в киевѣ.</p>	<p>Ѡгда прогласѣ бѣи Пѣпѣнѣи ѣцѣи нѣиѣз Антѣснѣи Печерскѣи ѣсцѣленѣа даробѣнѣемѣ,</p> <p>прѣидѣ кѣ немѣѣ Ѡ Кѣва в Печерѣ,</p> <p>Блѣженнѣи сеѣи Агпѣи,</p>

Коментар 144

Прп. Антоній, як відомо, преставився 8 травня 1073 р. Тож прп. Агапіт, якщо він був його учнем, мав прийти до Печерської обителі не пізніше, як за декілька років до преставлення прп. Антонія.

Коментар 145

У Касіянівській другій і більшості наступних редакцій зникає повідомлення про те, що у келії прп. Агапіта не було нічого, що можна було б вкрасти. Цілком вірогідно: для Касіяна навіть думка, що у давньому Печерському монастирі щось могли вкрасти, видавалась крамольною. Втім, для джерелознавця тут є один нюанс: річ у тім, що пізніше, у Патерику 1661 р., ця примітка знову з'явилася. А це означає, що автори редакції знайомилися з цілою низкою редакцій Патерика, а не лише з пізніми.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. 2960	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Егда кто от братіа разболяшеся, оставив кѣлию свою,</p>	<p>Ѡгда бо ктѣѣ Ѡ братѣи разболяше тѣлѣ. и сиѣи сѣртѣвѣи своѣи кѣлиѣ.</p>	<p>Ѡгда кто Ѡ братѣи разболяше. и сиѣи сѣртѣвѣи своѣи кѣлиѣ.</p>	<p>Ѡ Егда кто Ѡ братѣи разболяше. и тако оставив кѣлиѣ своѣ.</p>	<p>И егда кто от братіа разболяшеся, и тако оставив кѣлиѣ свою,</p>	<p>Ѡгда кто Ѡ братѣи разболяше, и тако сѣртѣвѣи кѣлиѣ своѣ.</p>	<p>и егда кто Ѡ братѣи разболяше. и тако сѣртѣвѣи кѣлиѣ своѣ.</p>	<p>Ибо егда разболяшеся кто Ѡ братѣи, сѣртѣвѣи блѣше блѣженнѣи кѣлиѣ своѣ,</p>

²⁹⁶⁰ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. з Добромильського монастиря.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. 2960	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
- не бѣ бо что крадомаго,	НЕ БѢ БО ЧТО КРАДОМАГО.	НЕ БѢ БО ЧТО ЖЕ КРАДОМАГО.	И НЕ БѢ ЧТОСЪ КРАДОМАГО.				[НЕ БѢ БО НИЧТОЖЕ КРАДОМА Б НѢН.]

Коментар 146

Князь Всеволод перебував на київському столі з 3.10.1078 по 13.04.1093 р.

Коментар 147

Деякі дослідники використовували це повідомлення для тих чи інших висновків щодо існування смертної кари у той час. Проте С. Чебаненко дійшов висновку, що йдеться не про засудженого до смерті судом чи внаслідок кровної помсти, а до людини, чия смерть була передбачена самим вірменом, і якій для надійності той ще дав отруту (Чебаненко 2006, 403-404).

На нашу думку, навряд чи людина, яка мала добрий достаток і непогано жила у Києві, ризикнула б, вбивши пацієнта. Насправді, сюжет описано настільки коротко, що винаходити якісь складні побудови неможливо через відсутність реальних підстав.

Коментар 148

У житії прп. Федора Студита серед інших його зцілень описано таку подію, що сталась під час його ув'язнення у Смирні: «У той час відомий Варда, родич імператора, якому була довірена посада тамтешнього стратига, тяжко захворів і був прикований до ліжка в Смирні, ледве дихаючи і готуючись скоро піти з життя. Оскільки він звідусіль шукав допомоги, перебуваючи в такій хворобі, то один із службовців, який належав до партії православних, нагадав йому про преподобного і про те, яку велику благодать він має від Бога. “Чи хочеш, — каже, — звернутися до нього і попросити його допомоги тобі, який перебуває вже в крайній небезпеці?” Отримавши на ці слова його згоду (бо всякий змучений потребою поступливий), він поспішно пішов до святого, благав його і просив дарувати здоров'я хворому. А оскільки преподобний знав про хворого, який він, то зволікав поки дати йому зцілення, давно знаючи лихі звичаї цього чоловіка і визнаючи для такого хворобу особливо корисною. Але сповістив йому таке, що якби він хоч трохи прийшов до тями, могло б багато сприяти його виправленню в житті. “Дивись, — каже, — що ти скажеш на своє виправдання в день виходу [з тіла], провівши так своє життя і зробивши стільки зла православним? Бо ти, крім багатьох інших, піддав жадливим лихам і моїх ченців і побоями довів до смерті великого і незрівнянного за чеснотою Тадея, якого життя і сповідання подвійно прикрасили вінцем. Але блаженний Тадей нині насолоджується вічними благами разом зі святими. А тебе — хто позбавить від покарань, коли ти вмираєш з такими клеймами? Пізнай же тепер, хоча і в кінці, самого себе і дай відповідь Богу, Якому маєш дати звіт у своїх справах”.

Коли святий сповістив це хворому, то вразив розум його страхом і змусив усвідомити, в чому згрішив він у своєму житті; бо тверде слово в сприятливий час багато краще м'якого. Тому він негайно послав просити у преподобного прощення за те, що погано зробив, і позбавлення від явної небезпеки. “Надалі, — каже, — я буду жити за твоїми заповідями, тільки сам даруй мені свою милість”. Зворушений співчуттям до прохача, жалісливий зцілив його хворобу частими молитвами до Бога і разом з тілом дав полегшення душі його,

пославши йому ікону Божої Матері і заповівши мати її хранителькою усього життя²⁹⁶¹. «Бо, — каже, — дивлячись на Неї, і сам ти матимеш успіх у справах; заперечуючи ж її, зазнаєш жахливих страждань, яких ніхто не побажав би зазнати».

Але той, нерозумний і вельми дурний, коли з ним не сталося ніяких змін, знову змінився і повернувся до колишньої думки [єресі], слухаючись поганого радника, єпископа Смирнского, від якого прийняв і єлей в якійсь посудині, звичайно, для благословення і кращого одужання. Але як тільки він помазав себе ним, відразу хвороба напала на нього і знову повернулася на його нечисту голову. Зразу батько возвістив йому смерть і засудження за віроломство. «Бо, — каже — не безкарна справа — спілкування з лукавими». Так нещасний вельми скоро помер і знайшов досить поганий кінець лихої ради. Такий для нього наслідок його нерозумності» (Федор Студит 2010, 139-140).

Життя преподобного було добре відоме у Печерському монастирі, тому цілком можливо, що настанови прп. Агапіта князю Володимирі Мономаху, який був таким благочестивим лише у власних спогадах і контрольованих ним літописних зведеннях, були подані за аналогією з цим сюжетом.

Коментар 149

Зрозуміло, що роздавання Мономахом усього свого майна є легендою і зважаючи на джерела (про таке б повідомили всі можливі й неможливі літописи), і з огляду на логіку. В. Яковлев характеризує це повідомлення так: «Вельми цікаве своєю наївністю наступне місце» (Яковлев 1875, 139). Але навряд чи Полікарп це вигадав. Вірогідно, така вимога, дійсно, була і якісь пожертви у зв'язку зі своїм одужанням Володимир зробив. Власне, розуміли це також Сильвестр Косов і автори Патерика 1661 р., де йдеться не про повну роздачу майна, а про суттєву милостиню.

Коментар 150

Частина слів у давній книжній українській мові має ряд значень, часом далеких від сучасного розуміння у східнослов'янських мовах. Тому їх використання нашими предками вимагає додаткового пояснення. Це вповні відноситься до слова «зілля» і однокореневих із ним слів. Проте у всіх відомих нам дослідженнях не було визначено двох головних, пов'язаних між собою складники:

- Що, власне, означало для наших предків слово «зілля», «зільник», «зелейник» та інші однокореневі слова. Чи вони так називали ліки, отруту чи їжу.
- Питання про наявність вододілу в давнину між поняттям лікувальної рослини і їжі.

Перше питання є доволі складним до розгляду. Річ у тім, що слово **ЗЕЛІНІЄ** (**ЗЕЛІНЬЄ**, **З'БЛІНІЄ**) мало в давній писемній мові дуже багато значень. І. Срезневський першим трактував його як «злак, olus (В.) — травяное произростание, употребляемое в пищу» («трав'яниста рослина, що вживається в їжу») (Срезневский 1893, 969-970). Можна заперечити його висновок, зважаючи, зокрема, на житіє прп. Феодосія, де йдеться радше про городину, овочі²⁹⁶². Однак, згідно із Словником української мови XVI — першої половини XVII ст., слово, дійсно, може бути синонімом слова «рослина», тобто є значення злаків і овочів. Різновидом слова є «**ЗЕЛКО**, **З'БЛКО**» (Словник української мови... 2004, 222-223).

²⁹⁶¹ Варда, як і згаданий далі єпископ, були іконоборцями.

²⁹⁶² «И тако блаженни възвезли сѧ съ братиєю на обѣдѣ величїемъ дѣобными. етѣ же самъ едѧ хлѣбъ сухъ и зелие варено безъ масла и боду пина се же едѣ его етѣ бьегда. и николи же его етѣ видѣти дѣхала. или сѧнезвѣша сѧ на обѣдѣ едѣдѣ сѧ братиєю. нѣ бьегда бьело лице ймуща. и бѣгодатно бѣжю етѣ ѡтѣшала сѧ». (Жиленко 2015, 204).

Іншим значенням є ліки, а також — отрута, і трави, що використовують при чаруванні (Срезневский 1893, 970). Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. подає лише значення ліків (Словник української мови... 2004, 222).

Діалекти української мови, які іноді дають змогу побачити давню мовну традицію, тут не є визначальними, але деяку тенденцію мають. Так, у поліському діалекті слово «зелó» означає бур'ян (Аркушин 2000, 188), або є синонімом літературного слова «зілля» (Лисенко 1974, 83). У гуцулів є слово «зіл'и», що означає цілющі трави. А от у похідному від української мови діалекті козаків-некрасівців слово «зелийа» має значення отрути (Сердюкова 2005, 85). Вірогідно, останній діалект, який зберіг дуже давні слова, відображає якісь відмінності у забарвленні подібних слів. Однак, не слід забувати, що діалекти відображають народну традицію, в якій всілякі шарлатанські магичні дії могли й не сприйматися, як однозначно негативні. А також все більше поширення городніх лікувальних трав і спецій, що також називалося «зіллям», знищувало негативне значення слова. Так, наприклад, у бойківському діалекті є слово «зільник» — город із зіллям, і «зільничка» — квітничарка (Онишкевич 1984, 310). Цікаве значення є у гуцурів. Тут словом «зеленец» називають тютюн (Гуцульські говірки 1997, 82). У Наддніпрянщині це означало «зелений льон» (Шило 2008, 127).

Тож ми маємо повернутися до давніх однокореневих слів. Там більш визначальними є слова *зелинища*, *зелиничьство*, які, згідно з висновками І. Срезневського означають *лише* магичні дії з використанням рослин у т. ч. отруйних. Саме в цьому розумінні, як він зауважує, слово вживається в Уставі св. рівноапостольного Володимира²⁹⁶³ (Срезневский 1893, 970).

Отже, нема підстав вбачати у слові «зілля» якесь окреме значення для отрути чи магичних дій із рослинами. Натомість, «зелиничьство» цілком могло в давнину мати негативне забарвлення терміна, яким називали «магів» і виробників отрути. А це означає, що в ті часи досить чітко (хоча й не завжди) відрізняли лікарську справу, яка здійснювалась хрещеними народними лікарями та повитухами від поганського спадку, злочинів і різних облудників.

Вирішення **другого питання** загалом витікає з першого, але й не повністю. Слово «зілля» неодноразово згадане в Патерику і як їжа (овочі)²⁹⁶⁴, і як лікування. Чи є у цьому суперечність? Автор життя прп. Агапіта Полікарп повідомляє, і неодноразово наголошує, що прп. Агапіт лікував не ліками, а молитвами. Однак, щоб прикрити лікування своєю молитвою до Бога, давав хворим свого харчу — варених овочів (які, як ми згадували, теж називали «зіллям»). Як довели дослідження антропологів, прп. Агапіт лікував людей і ліками (див. стор. 110). Зрозуміло, що Полікарп написав те, що вважав за потрібне написати. Але як бути з його джерелом? Якщо ми виходимо з того, що основною інформацією у написанні життя, була авторська редакція «Повісті минулих літ», то автором первісних записів був прп. Нестор. Він не був лікарем, і навряд чи розумів, як і чим лікував його старший сучасник. Та чи належить йому визначення про виключно молитовне лікування? Нам не відомо. Наразі є всі підстави твердити, що як і у випадку з прп. Прохором, у сприйнятті прп. Нестора не було особливого вододілу у сприйнятті «зілля» як їжі, і як лікувального засобу. Власне, так визначає це повідомлення й А. Малахова (Малахова 2009, 98). Однак, справа полягає не в безграмотності автора запису, ким би він не був, а в тому, що в часи середньовіччя значна частина трав, відомих нині в медицині, мали більш широке використання (Болтарович 1990, 76-77).

Дослідники їстівних рослин України М. Рева і Н. Рева вперше звернули увагу на фрагмент із «Енеїди» Котляревського, де серед харчу, що споживали на учті названі:

²⁹⁶³ Про нього див. стор. 905. **Помилка! Джерело посилання не знайдено.**

²⁹⁶⁴ Я. Щапов припускає, що йшлося про якісь «трави» (Щапов 2002, 22), що може бути визнано лише частково, оскільки в той час вживали чимало дикоростучих рослин.

«Часник, рогіз, паслін, кислиці,
Козельці, терн, глід, полуниця,
Круті яйця з сирівцем» (Рева, Рева 1976, 8; Зубков 1989, 4).

Та все ж не все, згадане тут, ми нині вживаємо у харч. Європейці в часи середньовіччя вживали значно більше диких овочів, фруктів та інших рослин, ніж тепер. Значною мірою це пояснювалося браком вітамінів і їжі навесні, але й не тільки. Нові й більш прості для використання овочі витіснили їх пізніше з ужитку. В цілому, на сьогодні з 500 тисяч видів рослин людство вживає лише 5,5—6 тисяч, а культурно вирощує близько 90 видів. Годують людство якихось 16—20 видів: пшениця, жито, ячмінь, овес, кукурудза, рис, просо, сорго, горох, боби, картопля, батат, соняшник, арахіс тощо (Рева, Рева 1976, 3-4). Проте дикоростучі харчові рослини не лише не поступаються своїм культурним родичам за вмістом фізіологічно активних речовин, а й часто перевершують їх (Зубков 1989, 6). Для нас більш звичним є використання диких рослин, як прямих, однак в давнину вони їх вживали як додаток до основного харчу. Зазвичай для їжі збирали лише молоді й ніжні частини рослин: листя, пагінці, паростки, прорості, кореневища, бульби. Їх вживали вареними, печеними, маринованими, квашеними, солоними (Рева, Рева 1976, 14-15). Також, безперечно, як і нині, використовували дикоростучі фрукти й ягоди. Інша річ, що деякі ягоди (як от бузина чорна (*Sambucus nigra* L.) (Зубков 1989, 14-15), сьогодні мало використовують в харч). З іншого боку, дикі пряні рослини, ягоди й гриби, які ще кілька десятиліть тому збирали в природі, на сьогодні стали домашніми (як от лохина, приміром).

Значна частина рослин, які раніше вживали як харчові, нині відомі лише як лікарські. Щоб не бути голослівними, назвемо декілька з них: настурція (*Nasturtium officinale* L.) R. Br.) (Зубков 1989, 23-24), кульбаба (*Taraxacum officinale* Web. S. L.) (Зубков 1989, 28-30; Рева, Рева 1976, 19-22), любисток (*Levisticum officinale* Koch.) (Зубков 1989, 31-32), суріпка звичайна (*Barbarea vulgaris* L.) (Зубков 1989, 45-46), цикорій дикий, петрові батоги (*Cichorium intybus* L.) (Зубков 1989, 48-49; Рева, Рева 1976, 40-41), щавель (мех L.) та щавель кучерявий (мех *crispus* L.) (Зубков 1989, 58-59; Рева, Рева 1976, 49-51), кропива (*Urtica* L.) (Рева, Рева 1976, 22-24), глуха кропива біла (*Lamium album* L.) (Рева, Рева 1976, 24), грицики звичайні (*Capsella bursa-pastoris* L.) Medie (Рева, Рева 1976, 24-26), жовтий осот (*Sonchus* L.) (Рева, Рева 1976, 27-28), квасениця звичайна (*Oxalis acetosella* L.) (Рева, Рева 1976, 33-34), молодило руське (*Sempervivum thenicum* (Koch.) Schnittsp. et Lehm.) (Рева, Рева 1976, 42-44), щириця (*Amaranthus* L.) (Рева, Рева 1976, 52-53), заяча капуста велика (*Sedum maximum* L.) Suter (Рева, Рева 1976, 56).

Корневища багатьох рослин, які нині вважають лікувальними, використовували в харч як корнеплоди та їхня зелень, їх солили про запас. Приміром: буркун (*Melilotus officinalis* L.) Pall.) (Зубков 1989, 15-16; Рева, Рева 1976, 73), борщівник (*Heracleum* L.) (Зубков 1989, 12-13; Рева, Рева 1976, 38-40), рогіз (*Typha* L.) (Рева, Рева 1976, 63-64) і рогіз широколистий (*Typha latifolia* L.), лопух (*Arctium* L.) (Рева, Рева 1976, 53), алтея лікарська (*Althaea officinalis* L.) (Рева, Рева 1976, 60-61), залізник бульбистий (*Phlomis tuberosa* L.) (Рева, Рева 1976, 63).

За відсутності чи великої вартості всім відомих нині спецій місцеві дикоростучі широко використовували як приправу до страв та для засолювання городини. Список таких рослин великий і специфічний для різних регіонів. Однак, серед найбільш відомих: бугиля (*Anthriscus*) (Зубков 1989, 13-14; Рева, Рева 1976, 29-31), гісоп лікарський (*Hyssopus officinalis* L.) (Зубков 1989, 20), материнка звичайна (*Origanum vulgare* L.) (Зубков 1989, 32-33), солодець голий (*Glycyrrhiza glabra* L.) (Зубков 1989, 43-44), чебрець звичайний (*Thymus serpyllum* L. S. I.) (Зубков 1989, 51-52).

З іншого боку, лікувальні властивості має й культивована нині усім відома городина (Болтарович 1990, 112). Наприклад, гарбуз (як і олія з його насіння) (Зубков 1989, 18-19) чи кориандр (*Coriandrum sativum* L.) (Зубков 1989, 28), меліса лікарська (*Melissa officinalis* L.)

(Зубков 1989, 33-34), селера запашна (*Apium graveolens* L.) (Зубков 1989, 40-43), спаржа лікарська (*Asparagus officinalis* L.) (Зубков 1989, 44-45). Як культурну рослину, так і дику використовують редьку. Зокрема, дика редька (*Raphanus raphanistrum* L.) трапляється на території всієї України. На Поліссі відома редька біла, на приморських пісках Одещини та в Західному Криму — редька одеська або приморська. У харч вживають як її клубні, так і весняні паростки (Рева, Рева 1976, 34-35).

Колосальний лікувальний потенціал є у часника (Зубков 1989, 50-51) й цибулі — як городньої, так і дикої. Часник вживали і як харчову, і як лікарську рослину ще давні єгиптяни. Давнє і систематичне вживання часнику характерне для всіх європейців. Він був своєрідною рослиною-універсалом. Крім найширшого використання в кулінарії, часником лікували ледь не всі недуги, хоча найвідоміше його використання як протизапальні ліки, зокрема, при захворюваннях простудного характеру. На сьогодні, доведено, що фітонциди часнику вбивають різні мікроби, бактерії тифу, холерні вібриони, дифтерійну паличку, затримують ріст туберкульозної палички, а також навіть притлумлюють ріст ракових пухлин (Болтарович 1990, 112-115). Зазначимо також, що лікування за його допомогою «доповнювалися» амулетами й іншими «магічними» діями, зокрема, відганяли навроки.

Так само по-різному застосовували й цибулю. В Україні ботаніки нараховують 43 види їстівної цибулі (Рева, Рева 1976, 31-33), яку не лише вживали у харч, але й використовували як дезінфікуючий засіб, який сприятливо діяв на дихальні шляхи, при лікуванні виразок, фурункулів, ран, бородавок та ін. Під час епідемій холери її рекомендували вішати в хаті під стелею, вважаючи, що вона очищає повітря (Болтарович 1990, 112-115).

Досить різноманітною була сфера застосування капусти. Крім використання в харч, свіже її листя клали на чоло та скроні для зниження температури, прикладали до гнійних ран, а варену в молоці — до набряків. Соком квашеної капусти гоїли уражені коростою місця, пили при шлункових захворюваннях, розбавленим з водою — лікували опіки (Болтарович 1990, 115-116). Квашена капуста взимку була головним джерелом вітамінів, зокрема, вітаміну С, і така її роль і на сьогодні ще є вповні актуальною. Профілактику захворювань та поповнення вітамінів здійснювали також за допомогою багатих вітамінами відварів сушених фруктів (яблук, груш, слив, вишні, черешні), які навіть стали ритуальною їжею, зокрема, до Різдва (Болтарович 1990, 55-56).

Дуже корисні властивості має буряк (Зубков 1989, 7-8).

Сухі білі гриби, розмочені в молоці, використовують для лікування гнійних ран і наривів (Болтарович 1990, 102).

Використовувалися для лікування й злаки. Так, в українській народній медицині використовували відвари із сім'ян льону (Отамановский 1965, 22) (як і олія з льону в харчуванні). Проте найбільше як ліки використовували овес — найчастіше у вигляді відвару, з додаванням інших інгредієнтів як внутрішньо, так і зовнішньо (Болтарович 1990, 118-119). Зовнішньо використовуються також інші зернові (Болтарович 1990, 118-119). Зокрема, відвар ячної і перлової круп є пом'якшувальним і обволікаючим, також його рекомендують як зміцнюючий засіб після тяжкої хвороби (Зубков 1989, 8).

Окремо варто назвати топінамбур (земляну грушу) (*Helianthus tuberosus* L). Клубні цієї рослини культивували як городину впродовж століть, але її витіснила картопля та інші корнеплоди. Нині топінамбур знову активно культивують, але вже як складову «здорового харчування». Клубні земляної груші вживають і сирими, з них також готують вінегрети, повидло, овочеву ікру, сиропи, їх можна квасити і сушити (Зубков 1989, 46-47).

І нарешті, не лише в харчуванні, а й у народній медицині здавна більше ніж сьогодні вживають мед (Отамановский 1965, 35-36) і молоко (гаряче і часто — з рослинними інгредієнтами) (Болтарович 1990, 124).

Для чіткого розуміння ролі саме їстівних рослин у вітчизняній медицині наведемо один із рецептів з пізньої пам'ятки під назвою «**Лѣкарствѣ списаниѣ**», оригінал якої колись належав досліднику А. О. Титову, а нині зберігається в книгозбірні ІР НБУВ (Передієнко 1984). Рецепт рекомендується, як засіб від болю в голові за гарячки.

«Озми оцтѣ. На ко голови з розпаленіѣ б горѣки. Озми оцтѣ мощного, виппѣ до него коли лео селѣтри, придай коффор, з цукромѣ зтертон, змочай хѣбѣ, прикладѣ к головѣ, скронѣ и шинѣ» (Передієнко 1984).

Як можна простежити, більшість інгредієнтів тут вповні їстівні.

Таке ми бачимо і в інших рецептах. Наприклад:

«Оцѣть ви́нній, вѣка вѣзинова, вѣлка з гайца, змѣшѣ на разѣ, придай галѣнѣ, влочай хѣбѣ и окладѣ пѣли, лео скронѣ, и затилѣ голови» (Передієнко 1984).

Все зазначене вище не є узагальненням. У Лаврі здавна розвивалося садівництво і городництво. Був наявний і аптекарський город. Проте відомо було і про лікарські особливості звичайної городини. На це вказує лаврський рукопис 1826 р. авторства Івана Мартоса «Садівництво чорноризця Святої Києво-Печерської лаври Іларіона». Описуючи досвід лаврського садівництва садівника Іларіона, автор особливо наголошує на лікувальні особливості городини (Литвин 2019, 67-86). Щоправда, він посилається на видання «Источник здравия» П. Сумарокова²⁹⁶⁵, однак це, як він вважав, надавало роботі науковості, і не суперечило наявності близьких традиційних уявлень про лікувальні особливості овочів у Лаврі того часу.

І, нарешті, говорячи про цілющість їжі, не можна не наголосити й на віросповіданні. В Україні завжди вважали цілющими всі ритуальні страви, воду й сіль, освячені під час релігійних свят (Болтарович 1990, 177).

Коментар 151

Вірменські купці з'явилися у Києві не пізніше X ст. (Дашкевич 2012, 167), тому присутність тут у XI ст. вірмена за національністю і вірою не викликає ніяких сумнівів.

Чотириденних постів, відмінних від православної традиції у Вірменській Апостольській церкві нема. Але в її традиції є 12 тижневих постів — з понеділка по п'ятницю. Оскільки є всі підстави вважати, що прп. Агапіт, дійсно, помер 1 червня, то тут, найвірогідніше, йдеться про т. зв. арцивуруїв піст (вірменською «арачворк») — «передовий» або «перший» піст, притаманний тільки Вірменській церкві, що провадиться за три тижні до Великого посту (Езник (Петросян) 1998). Цей піст було встановлено свт. Григорієм Просвітителем. Як свідчать Отці Церкви, свт. Григорій Просвітитель проповідував, хрестив, наставляв, навчав, 65 днів до хрещення царя Трдата, намагався знайти корисні ліки, як мудрий лікар, з молитвою підготував давнє Євангеліє для вірменського народу, в пам'ять про просвітлення Вірменії. Цар і служителі постилися п'ять днів і були врятовані від тяжких хвороб. Григорій Просвітитель потвердив цей піст в пам'ять про такий порятунок і наказав, щоб він тривав щорічно. І оскільки цей піст був першим у Вірменії, його називали «постом адвентним» і вважали першим національним постом Вірменії. П'ятниця цього посту є днем пам'яті пророка Іони, як приклад покаяння й посту.

²⁹⁶⁵ Сумароков П. П. Источник здравия или словарь всех употребляемых снедей, приправ и напитков, из трех царств природы извлекаемых, с описанием их лекарственных сил и пользы и вредных действий в теле человека... Изд. 2-е. М., 1808. Цит. за: (Литвин 2019, 35. Прим. 2).

Для розуміння праці Полікарпа важливо згадати, що саме цей піст був ледь не наріжним каменем антивірменської полеміки. Зокрема, існує спеціальний пасквіль проти нього (див. Додаток 14). Він міг вплинути на писання автора Патерика.

Але чому ж у житті згадується саме про чотири дні? Сказати складно. Найвірогідніше, Полікарп не знав, скільки продовжується цей піст, а може київська вірменська діаспора, як це буває з віддаленими громадами, мала якусь специфіку в традиціях. У XVI ст. Мартин Груневег чимало написав про київських вірмен, один із яких був його слугою і супутником у далеких подорожах (Ісаєвич 2013). Він зазначав, що тут серед вірмен було прийнято одружуватися з українками. За таких обставин цілком могли утворюватися якісь гібридні звичаї.

Коментар 152

У друкованому Патерику 1661 р. давню дату пам'яті прп. Агапіта — 1 червня — відзначено, як дату його преставлення. З огляду на те, що ця дата 1) є «оригінальною», тобто не пов'язана з іншими святими-тезками; 2) вписується у хронологію життя — є підстави вважати це правильним. Дата могла походити, приміром, із напису над похованням у печерах.

Складніше з роком преставлення. У Патериконі знаходимо таке: «Написаний святим Полікарпом печерському архімандриту Акіндину. Жив близько року Господнього 1084» (Сінкевич 2013, 435). Натомість, на берегах у Патерику 1661 р. подано іншу дату: «**Прептѣбнїѣ ст: Агапітѣ в лѣтѣ ѿ роꙗ *СХІ. ѿ Рѣ: *ЛЧѢ**» (6603 або 1095 р.). Звідки взяли обидві дати — не відомо. Можна припустити, що дата преставлення преподобного була відома з давнини (припустимо, з того ж напису над його похованням). Але тоді вона була б однаковою в різних публікаціях. Тому, найвірогідніше, вона є продуктом обчислення.

Щодо дати 1095 р., виникає лише одна асоціація. Володимир Мономах князував у Чернігові до 1094 р. Можливо, на такій підставі з'явилась і дата з Патерикону, але чомусь автор помилився із її поданням.

Так чи інакше, ніщо не свідчить про те, що преподобний помер саме цього року.

Коментар 153

У давньому списку Патерика, віднайденому у Києві українським етнографом Ю. Яворським і вивезеному до Москви близько жовтневого перевороту, який став основою публікації Л. Ольшевської, (Жиленко 2019, 12) на полях є цікава примітка з іменем Вірмена — «Атанаисин» (Древнерусские патерики 1999). Щодо її походження і вірогідності — твердити наразі взагалі нічого не можна, але список є давнім і походить від давнього протографа.

Коментар 154

Після цієї частини життя у різних редакціях починається післямова. У Патерику проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст. й Арсеніївській редакції вона подана дуже коротко. Але це — скорочення, пов'язане з уведенням тексту Патерика до Прологу. У Стишному пролозі приписка відсутня взагалі. Оригінальну приписку Полікарпа знаходимо в Основній та Касіянівській першій редакціях. Текст поширений, містить авторське звертання до архімандрита Акіндина II і хронологічні відсилки.

Касіянівська друга редакція і Патерик Йосифа Тризни містять також приписку загального характеру і перехід до життя прп. Григорія.

У Патерику 1661 р. видалено всю авторську приписку, і є лише традиційне завершення життя.

Коментар 155

Про ці тексти див. у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 35-52).

Коментар 156

На згадці про те, що текст було написано в 15-й рік архімандритства Акіндіна, закінчується оригінальна приписка Полікарпа. Про цю дату ми писали раніше, під час аналізу даних стосовно життя прп. Антонія Печерського (Жиленко 2015-а, 57).

Житіє прп. Григорія

Коментар 157

Між життями прп. Агапіта і прп. Григорія є певний «буферний» текст. Це — звертання Полікарпа до Акіндіна з мотивацією його роботи. Завдяки існуванню цього буфера деякі дослідники вважали, що Послання Полікарпа було написано у два етапи і цей фрагмент є закінченням першого. Але такий висновок базувався на тексті Касіянівської другої редакції, де він відноситься до життя прп. Агапіта. А проте в Основній редакції він співвідноситься вже з життям прп. Григорія. Це ще раз підтверджує, що первинно текст Послання не був поділений на окремі розділи, а, отже, «буфер» є однією з ремарок Полікарпа, точніше — її частиною, тобто, саме тим буфером між життями. Див. таблицю нижче:

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція (в житті прп. Агапіта)	Патерик Йосифа Тризни (в житті прп. Агапіта)
Память любящим Бога присно чтома и хвалима, яко тому угожьшеи, от него вѣнчашася.	Памлатъ любяцимъ бѣ прно чтома и хвалима Ико томѡ згождьшей, ѡ него вѣнчаша.	и память любящим Бога присно чтома и хвалима, яко тому угожьшеи от него вѣнчася.	Памлатъ любяцимъ бѣ прно чтома и хвалима ико томѡ згождьшеи ѡ него вѣнча.
Мнѣ же таковыми краситися величие есть, и сим мнюся покрыта студ моего дѣла:	мнѣ же таковымъ красити величє є. и симъ мню покрыти стѹ моего дѣла.	Мнѣ же таковыми краситися величє єсть, и сим мню ся по- крыти студа моего дѣла:	мнѣ же таковыми кра- сити величє єсть, и симъ мню покрѣ стѹда моего дѣла,
еже токмо въспомяну слышанаа, и творю ,	є токмо въспоманд слышанаа. и не творю. и мню	еже токмо въспомяну слышанна, и творю, и мню,	єже токмо въспоманд слышанаа, и творю, и мню
яко от мене изискану быти чудотворию тѣх.	и ѡ мене изисканд быти. чудотворию тѣх .	яко от мене изискану быти чю- дотворию тѣх.	яко ѡ мене изисканд быти, чюдотворениа тѣх .
Иже бо рече Господь: «Радость бываетъ на небеси о едином грѣшницѣ кающемся», —	Ико бо рече гѣ радостъ бываѣтъ на небси, сѡ едино грѣшницѣ кающемъ.	Яко же бо рече Гос- подь, радость бываетъ на небеси о едином грѣшницѣ кающемся,	Ико же бо рече гѣ радостъ бываѣ на небси о едино ⁹⁶⁶ каущемъ.
то колма паче о толцѣх праведницѣх аггелом веселитися,	то колма паче, сѡ толцицѣхъ праведницѣхъ, аггело вееанги.	то кольма паче о то- лицѣх праведницѣх аггелом веселитися,	то колма паче о толцицѣхъ праведницѣхъ аггело вее- ангиса,
яко тѣх житие на земли пожиша, и тѣх славы достоить тѣм наслѣдником быти.	яко тѣхъ житѣ на землѣ пожиша. и тѣхъ славы	яко тѣх життя на не- беси поживша, и тѣх славы достоить тѣм наслѣдником быти.	яко тѣхъ жиѣ на землѣ, пожиша и тѣхъ славы до- стои тѣхъ наслѣдникѣ бы,

²⁹⁶⁶ На берегах дописано: «грѣшницѣ».

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція (в житії прп. Агапіта)	Патерик Йосифа Тризни (в житії прп. Агапіта)
<p>Аще бо сдѣ о плоти не радиша, акы бесплотни,</p> <p>пожиша</p>	<p>ДОУГОУТЪ ТЧѢМЪ НА СЛѢДНИКОМЪ БЫТИ.</p> <p>АЩЕ БО ЗДѢ СЪ ПЛОТИ НЕРАДИША. НО ЯКО БЕПЛОТНИ</p>	<p>Аще бо здѣ о плоти не радиша, но яко бесплотни</p>	<p>АЩЕ БО ЗДѢ О ПЛОТИ НЕ РАДИША, НО ЯКО БЕПЛОТНИ</p>
<p>и вся житийскаа яко уметы вмѣниша, да единого Христа приобрящуть.</p>	<p>ЗЕМНАА ПРЕБИДѢША И БЛАЖИТИЙСКАА, АКЫ ОУМЕТЫ ВМѢНИША. ДА ЕДИНАГО ХА ПРИСЪБРАЩУЮТЪ.</p> <p>ТОГО БО ЕДИНОГО ВЪЗЛЮБИША. И ЛЮБВИ ЕГО ПРИВЪЗАСЯ.</p>	<p>земнаа преобидѣша и вся житийскаа акы уметы вмѣниша, да единого Христа приобрящуть,</p> <p>того бо единого възлюбиха и любве его привязашася,</p>	<p>ЗЕМНАА ПРЕБИДѢША, И БЛАЖИТИЙСКАА АКЫ ОУМЕТЫ ВМѢНИША, ДА ЕДИНО ХРСТА ПРИОБРАЩУЮТЪ,</p> <p>ТОГО БО ЕДИНАГО БОЛЮБИША, И ЛЮБВЕ ЕГО ПРИВЪЗАСЯ,</p>
<p>И на того волю вся управить,</p> <p>и от него обоженіе приемлетъ,</p> <p>таковый может чудеса творити по благодати, дарованъй тому.</p>	<p>И ТОМУ ВЪСЮ БОЛЮ СВОЮ ПРЕДАША.</p> <p>ДА О НЕГО СЪБОЖЕНІЕ ПРИИМУЮТЪ.</p>	<p>и тому всю волю свою предаша,</p> <p>да от него обоженіе примуть,</p>	<p>И ТОМУ ВЪСЮ БОЛЮ СВОЮ ПРЕДАША</p> <p>ДА О НЕГО СЪБОЖЕНІЕ ПРИИМУЮТЪ,</p>
<p>Без Святаго Духа ничтоже дается чловѣку,</p> <p>аще не будет дано ему свыше.</p> <p>Тѣм же и аз, грѣшный Поликарпъ, твоей воли работаа, дрѣжавный Анкудин,</p>	<p>И ТОУ ДАРОВА ИМЪ НА ЗЕМЛИ. ПРОСЪТВИВУ ТРОУДОУ ИХЪ ЧУДОТВОРИА ДАРЫ ВЪЗМЪЗДИЕ.</p> <p>И ВЪ БУДУЩЕМЪ ЖЕ НЕИЗРЕЧЕНОЮ СЛОВОЮ ПРОСЛАВИ.</p>	<p>и тѣй дарова им на земли противу трудом ихъ чудотворіа дары възмѣздіе,</p> <p>и въ будущемъ же неизреченно о славою прославить.</p>	<p>И ТОУ ДАРОВА ИМЪ НА ЗЕМЛИ ПРОТВИВЪ ТРОУДОУ ИХЪ ЧУДОТВОРИА ДАРЫ БОЛЪДІЕ</p> <p>И ВЪ БУДУЩЕМЪ ЖЕ НЕИЗРЕЧЕНО О СЛОВОЮ ПРОСЛАВИ.</p>
<p>Без Святаго Духа ничтоже дается чловѣку,</p> <p>аще не будет дано ему свыше.</p> <p>Тѣм же и аз, грѣшный Поликарпъ, твоей воли работаа, дрѣжавный Анкудин,</p>	<p>БЕЗ СЪГО БО ДХА НИЧТОЖЕ ЧЛКВЪ ДАЕТСЯ НА ЗЕМЛИ.</p> <p>АЩЕ НЕ БУДЕТЪ ДАНО ЕМУ СЫШЕ.</p> <p>ТЧѢМЪ ЖЕ И АЗЪ ГРѢШНИЙ ПОЛИКАРПЪ, ТВОЕЙ БОЛИ РАБОУТАА, ДРѢЖАВНИЙ АНКИДИНЕ.</p>	<p>Безъ святаго бо Духа ничто же чловѣку дастся на земли,</p> <p>аще не будетъ дано ему свыше.</p> <p>Тѣм же и азъ грѣшный Поликарпъ твоей воли работаая, дрѣжавный Акиндине,</p> <p>и сіа ти написах. Но рци, и еще ти</p>	<p>БЕЗЪ СЪГО БО ДХА, НИЧТОЖЕ ЧЛКВЪ ДАЕТСЯ НА ЗЕМЛИ</p> <p>АЩЕ НЕ БУДЕТЪ ДАНО ЕМУ СЫШЕ.</p> <p>ТЧѢМЪ ЖЕ И АЗЪ ГРѢШНИЙ ПОЛИКАРПЪ ТВОЕЙ БОЛИ РАБОУТАА ДРѢЖАВНИЙ АКИДИНЕ,</p>

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція (в житті прп. Агапіта)	Патерик Йосифа Тризни (в житті прп. Агапіта)
напишу ти мало нѣчто о блаженѣм Григории Чюдотворци.	напишѣ мало нѣчто. ѿ блаженнаго григоріи чудотворци.	исповѣм мало нѣчто о блаженѣм и преподобнѣм отци нашем Григории Чюдотворци.	и пишѣ мало нѣчто ѿ блаженнаго преподобнаго ѿца нше григории чудотворца.

Як можна простежити, різниця у цих текстах не виходить за рамки найпростішого редагування. І найбільшим із них було перенесення заголовка життя прп. Григорія під час створення Касіянівської другої редакції. Виникає питання, чи не було залучено до формування цієї редакції не тільки Касіянівську першу та літописні й інші матеріали, але й давні патерикові редакції, які на той час, до татарсько-московського нападу 1482 р., ще точно були в Печерській обителі.

За змістом найцікавішими є останні три рядки таблиці. У Касіянівській другій редакції тут є вставка, яка і спонукала дослідників вбачати розрив тексту. Неначебно Полікарп написав частину тексту, про що повідомляє: «и сіа ти написах. Но рци, и еще ти исповѣм мало нѣчто...» Але цей текст наявний лише в Касіянівській другій редакції, і відсутній навіть у похідній від неї редакції Йосифа Тризни. Це означає, що він користувався текстом, де цього, найвірогідніше, не було.

Коментар 158

Тут у заголовку життя з Патерика Йосифа Тризни згадано про те, що автором життя був Полікарп, майбутній архімандрит Києво-Печерський. Наразі маємо справу з тим самим ототожненням Полікарпа, автора Патерика з прп. Полікарпом, архімандритом Києво-Печерським XII ст.

Коментар 159

У Патерику 1661 р. часто подається ремарка про великих святих тезоіменитих печерським. В цьому разі йдеться про св. Григорія Чудотворця (Неокесарійського), ранньохристиянського святого, єпископа Нової Кесарії в Малій Азії († 269).

Коментар 160

Повідомлення про прихід прп. Григорія до Печерської обителі за прп. Феодосія (а отже, до 1074 р.) наявне у всіх редакціях життя.

Згідно з висновками антропологів, він прожив 50—60 років. Як нам відомо, що помер святий 1093 р., отримуємо діапазон часу його народження — від 1033 до 1043 р. Тож хронологічно тут все абсолютно точно.

Однак, існує ще одна дата. У Патерику Йосифа Тризни і друкованому виданні 1661 р. наведено дату приходу прп. Григорія до Печерського монастиря — 1064 р. Походження дати не відоме, однак воно вписується до вищезгаданих і ми маємо змогу лише припускати, що ця дата походила з напису над похованням святого чи збереглась у якійсь писемній пам'ятці, що походила, зрештою, від авторської редакції «Повісті минулих літ». Хронологічно вона вповні вписується до вищевказаних хронологічних рамок.

Отже, можемо припустити, що святий. Дійсно, прийшов до прп. Феодосія близько 1064 р., коли йому було від 21 до 31 років.

Коментар 161

Цей сюжет вважався багатьма дослідниками неоригінальним (Чебаненко 2006, 402-403; Дуйчев 1969; Чебаненко 2017, 82). Зокрема, І. Дуйчев навів кілька сюжетів, які вважає однотипними із ним. Першим він називає біблійний текст із Першої книги Царств (Дуйчев 1969, 91). Тут читаємо: «А ось чоловік Божий прийшов за Господнім словом із Юди до Бет-

Елу. А Єровоам стояв при жертovníку, щоб кадити. І кликнув чоловік Божий при жертovníку за словом Господнім і сказав: Жертovníку, жертovníку, так сказав Господь: Ось у Давидовому домі народиться син, Йосія ім'я йому, і він на тобі принесе в жертву священників пагірків, що на тобі кадять, і кості людські спаляться на тобі. І створить він того дня чудо, говорячи: Оце те чудо, про яке говорив Господь: Ось цей жертovníк розпадеться, і висиплеться попіл, що на ньому! ... І сталося, як цар почув слова цього Божого чоловіка, що кликав до жертovníка в Бет-Елі, то Єровоам простяг руку свою від жертovníка, говорячи: Схопіть його! І всохла рука йому, яку він простяг до нього, і він не міг вернути її собі... А жертovníк розпався, і попіл висипався з жертovníка, за тим чудом, що дав Божий чоловік за словом Господнім... А цар відповів і сказав до Божого чоловіка: Умилостиви лице Господа, Бога твого, і помолися за мене, і нехай вернеться рука моя до мене! І чоловік Божий умилостивив Господнє лице, і царська рука вернулася до нього, і була, як перед тим... І сказав цар до Божого чоловіка: Увійди зо мною до дому й попоїж, і я дам тобі дара! А чоловік Божий сказав до царя: Якщо ти даси мені пів дому свого, не ввійду я з тобою, і не їстиму хліба, і не питиму води в цьому місці! ... Бо так наказано мені за словом Господнім, говорячи: Ти не їстимеш хліба, і не питимеш води, і не вернешся дорогою, якою пішов! І пішов він іншою дорогою, і не вернувся тією дорогою, що нею прийшов був до Бет-Елу. А один старий пророк сидів у Бет-Елі. І прийшли його сини, і розповіли йому про весь чин, що зробив Божий чоловік сьогодні в Бет-Елі, про ті слова, що він говорив до царя, і оповіли їх своєму батькові. І промовив до них їхній батько: Де ж та дорога, якою він пішов? А його сини бачили ту дорогу, якою пішов Божий чоловік, що прийшов був з Юди. І промовив він до синів своїх: Осідлайте мені осла! І вони осідлали йому осла, і він сів на нього». (1Цар 13:1-13).

Ми навмисно навели цей фрагмент не книжною мовою, а сучасною літературною, щоб було зрозуміліше: *між обома оповідями майже немає нічого спільного*. І. Дуйчев, зокрема, бачив спільність лише в тому, що «злочинець не може рушити з місця, у нього віднімається рука, ноги, а потім молитва приносить йому зцілення». Однак, таке широке трактування «мотиву», при абсолютній відмінності сюжетів робить цей висновок абсолютно недоказовим.

Наразі це не заважає І. Дуйчеву навести ще ряд різних оповідей із подібними (на його думку) випадками (Дуйчев 1969, 91-92). Всі вони, вірогідно, не можуть бути джерелом цієї оповіді навіть теоретично. Для ілюстрації проблеми наведемо ще один сюжет, що походить від «Лугу духовного», і дійсно, близький до описуваного сюжету: «В Клізмі²⁹⁶⁷ поганин сарацин розповів місцевим мешканцям, а разом з тим і нам: Одного разу я вирушив на полювання на гору авви Антонія. Підходжу до гори і бачу ченця, що сидить. В руках у нього була книга, яку він читав. Іду прямо до нього, щоб пограбувати його, а можливо, і вбити. Але коли я наблизився до нього, він простяг до мене свою праву руку і мовив: “Стій!” І я простояв дві доби, будучи не в змозі зрушити з місця. — Заради Бога, Якого ти шануєш, відпусти мене, — став я просити. — Іди з миром! — сказав чернець. І я отримав змогу піти з того місця, на якому стояв» (Іоанн Мосх 2010, 208). І. Дуйчев робить висновок, повторений іншими дослідниками, що сюжет із життя прп. Григорія «очевидно, не має ніякої історичної цінності. Він є лише так званим “загальником”, на основі якого навряд чи можна будувати висновок про побут згаданої епохи».

На нашу думку, якщо описуваний сюжет із життя прп. Григорія і є продуктом певної фольклорної трансформації серед лаврської братії, то він, дійсно, міг бути створений на основі вищенаведеного фрагмента з «Лугу духовного». Однак, схожість тих чи інших агіографічних сюжетів найчастіше є не результатом запозичення, а результатом схожих обставин життя, особливо в чернечому середовищі. Отже, сюжет не є жодним «загальником», він є розповіддю реальні події.

²⁹⁶⁷ Клізма, по-арабськи — Колцум, фортеця за милю від Суєца.

З іншого боку, подібні події навряд чи могли відбуватися на території монастиря. Тому, це підтверджує нашу думку, що святий жив не на огороженій території обителі, а в місцевості навколо неї, відомої пізніше, як Святі гори (див. Коментар 162).

Коментар 162

Як свідчить житіє, святий мав не лише садочок, а й окремий город, де вирощував «зілля», тобто овочі (див. коментар 150). Дослідники висловлювали сумніви у можливості мати свій окремий город на території монастиря (Чебаненко 2006, 403). Насправді, як свідчить Патерик, на той час монахи мали особисте майно, а прп. Никола — навіть садочок (або й город). Однак, він був князем. Вже в одному з найбільш ранніх описів Лаври XVI ст. його автор Мартин Груневег вказував на наявність в обителі не лише садів загалом, але й більш чи менш особистих ділянок. Зокрема, це стосувалося осель чільників монастиря на Царській дорозі Верхньої лаври, де, згідно з його описом «проходить довга вулиця, з обох боків якої ченці мають келії. І в кожного свій окремий будиночок та город. Всі будівлі гарно споруджені з дерева» (Ісаєвич 2013). Цілком можливо, що маленькі садочки і городики були й у інших місцях Лаври.

І все-таки, обставини життя прп. Григорія наштовхую на думку про його проживання на Святих горах (про них див. у попередніх томах Антології (Жиленко 2015-а, 296-297). Тому найвірогідніше, наявність саду й грядки свідчить, що вони містилися за межами обителі, на Святих горах.

Коментар 163

Із усіх описів обкрадання прп. Григорія лише тут говориться, що йшлося про яблука. Це привертає увагу вже тим, що є, мабуть, першою згадкою про їх вирощування в Україні. Не підлягає сумніву, що яблуня — одна з найперших плодових дерев, які культивувалися на наших теренах. Однак, настирливий інтерес злодіїв саме до садка прп. Григорія наштовхув на думку про якусь особливість саме його саду (Чебаненко 2017, 84-85).

Звідси — ідея про те, що саме він (а, точніше — Печерський монастир) були причетні до введення в Україні *садових* видів яблунь, на відміну від *яблунь-дичок*, які здавна росли в наших садах.

Ще знавець садівництва Російської імперії А. Регель жалкував, що не було написано історію «руського» садівництва (Регель 1896, 145). Наразі й до сьогодні узагальнюючого дослідження цього питання в Україні не створено, як, утім, і аналогічної роботи для Росії. Втім, існують локальні роботи про історію землеробства і садівництва у тих чи інших археологічних культурах.

Власне, у харчуванні українців яблука у різному вигляді вживалися настільки широко, що, безсумнівно, культура їхнього споживання сягає найдавніших пластів історії, і склалась, ще коли вирощували яблуні-дички, які мали кислі плоди. Історія українського садівництва, як і історія використання й культивування яблунь, зокрема, має свій початок, щонайменше, з історії трипільської культури. Хоча, звичайно, збирання плодів походить із кам'яного віку (Грязев, Тафинцев, Пшеничний 2009). Втім, і для трипільської культури нема певності, що сади тоді вже існували, оскільки площі лісів були значно більшими, ніж нині, і давали змогу обходитися без спеціального вирощування, зокрема, плодових і ягідних культур (Пашкевич, Відейко 2006, 15-16; Відейко 2007, 113). Та в будь-якому разі, палеоботанічні дослідження доводять вживання малини, ожини, суніці, бузини, ліщини, дикої яблуні, жолудів, кизилу, дикої груші, дикої вишні, терену, калини (Пашкевич, Богуславський 2019, 135).

Що ж стосується більш пізнього часу, то садівництво відоме вже у III—II ст. до н. е. В часи Київської Русі у садках вирощували не тільки яблука, а й груші, сливи, вишні (Артюх 1977, 19-20; Ржига 1929, 78). Рештки саду, в яких були, зокрема, і яблуні, досліджено навіть у Новгороді. Знайдені в цьому місті насіння і цілі плоди яблунь X—XIII ст. підтверджують, що

виросли ще яблука-дички (Колчин 2005). Хоча, напевно, чи це показово для садів Києва, оскільки Новгород — вельми північне місто. Тому нема змоги твердити, коли у нас з'явилися «домашні» сорти яблук²⁹⁶⁸.

Дослідники сходилися на думці, що садові сорти яблуні було занесено до нас ззовні. Питання полягає тільки: коли і звідки. Абсолютно традиційно це пов'язували з Грецією і конкретним місцем називали Херсонес. Однак, нині вважають, що джерелом походження яблуні домашньої (*Malus domestica* Borkh) була Азія (Пономаренко, Пономаренко 2012, 228). Основою для виведення слугував дикий вид, відомий, як яблуня Сиверса: *M. sieversii* (Ledeb.) M. Roem. (Пономаренко 2009, 203). «Процес формування ареалу яблуні домашньої відбувався, очевидно, з первинного вогнища вирощування спочатку до сусідніх суміжних народів (Іран, Афганістан, держави Закавказзя). Іран визнають країною давньої культури, на його території проходили незліченні торговельні караванні шляхи з півночі на південь і з заходу на схід, що було своєрідною перевалочною базою для інтродукції яблуні в інші країни. Є також вказівки на те, що яблуня культивувалася в Єгипті за часів Рамзеса II (1317—1251 рр. до н. е.), але й кліматичні умови Єгипту, як і Палестини, не сприяли зростанню яблуні. Тому культура цього плодового дерева не отримала там поширення. Навпаки, кліматичні умови Вірменії й Малої Азії сприяли процвітанню культури яблуні і збільшенню кількості сортів. Як можна припускати з коротких відомостей, в останньому тисячолітті до нашої ери яблуня з цих країн проникла до Стародавньої Греції, а звідти в Давній Рим. Грецький філософ-натураліст Теофраст (IV ст. до н. е.) дав опис двох сортів яблуні — Епірського і Солодкого. У той час в Греції плідництво досягло свого розквіту. Настільки ж високорозвиненим було плідництво в Малій Азії (Понт, Фрігія, Карія). Після Теофраста років через 200 Катон — римський письменник і агроном — навів 7 назв яблук. Після нього Варрон приєднав 2 назви, а Колумелла додав до переліку ще 6 сортів. У I ст. н. е. Пліній додав 17 сортів яблуні, довівши список до 36 назв. За часів Римської імперії існувало вже значне розмаїття плодкових культур, серед іншого, і яблуні...

Римляни після завоювання Галлії (Франція) занесли туди свої сорти яблунь, а з ними і способи їх розмноження — щеплення. В Англії та Ірландії плідництво, як вважає Пліній, проникло в I ст. н. е. завдяки походам римлян. У Німеччині плідництво досягло високого рівня за часів Карла Великого, який звернув увагу на стан садівництва в своїх маєтках, і в капітуляріях дав вказівку щодо сортів і способів догляду за ними. Плідництво в Західній Європі набуло поширення, особливо в монастирях.

Як свідчать історичні документи, завдяки монастирям збереглися сорти яблунь під час середньовічних хрестових походів, коли культура землеробства взагалі була занедбана, коли чимало було і внутрішніх міжусобиць в Європі, які розоряли селища й міста. Монастирі вцілили і зберегли багато сортів плодкових. У північні країни Європи яблуня потрапила через Францію й Німеччину. З часів Карла Великого до XV ст. включно асортимент яблуні в Європі збільшувався незначно. Андре Леруа назвав 32 сорти яблунь, що виводились в середні століття. Жан Баугін (1598, 1613) описав 60 сортів яблуні. У каталозі Ле Лектьє за 1628 р

²⁹⁶⁸ Проте дикі сорти все ж вирощували чи збирали. Їх до сьогодні використовують у народній кулінарії. Зокрема, саме їх додають на Поліссі до квашення капусти (Артюх 1977, 22). Крім того, «у лісостепових районах України і на Поліссі здавна готували фруктові і ягідні кваси, здебільшого використовуючи лісові груші — дички («гнилички») і яблука («кислички»). Перемиті злежалі плоди всипали у підготовлену діжку і заливали холодною кип'яченою водою. Щоб квас швидше вкисав, іноді додавали з десяток ложок ліспи, завареної з житнього борошна. В їжу вживали і квас, і квашені плоди, що вважали за ласощі. Подібний спосіб застосовували і для приготування квасів з ягід (здебільшого дикоростучих) калини, журавлини, брусниці. Ягідні кваси переважно виготовлялися на Поліссі і мали відповідні назви: «калиновник», «ягідник», «брусничник». Власники садів, що мочили на зиму яблука, використовували в їжу й квас від яблук» (Артюх 1977, 60).

Узвар із сухих плодів, серед іншого — і яблук — не лише вживали, він здавна був і обрядовою стравою, зокрема, на Різдво (Артюх 1977, 105). Первісне значення свята Спаса, яке збереглося і до сьогодні, полягало у святкуванні досягання садових плодів (Артюх 1977, 117). Використовуються ягоди і, серед іншого, яблука й для виготовлення спиртних напоїв (Артюх 1977, 132-133). Водночас у Європі й Азії відома низка диких сортів яблунь (Брежнев, Коровина 1981, 236-244).

названо вже 78 сортів. З 768 р. по 1643 р. було вже відомо 129 сортів яблунь. Розквіт плідництва в Західній Європі почався з другої половини XVI ст. З'явилися друковані твори з плідництва, створювали розплідники, розробляли методи агротехніки. Наприклад, в розплідниках А. Леруа за 28 років (з 1845 по 1873 р.) кількість сортів збільшилася з 108 до 571. Матьє в 1889 р. наводить список сортів яблунь, що нараховує близько 10 тис. назв... Інші види яблунь не брали участі в створенні сортів в Західній Європі, за винятком європейської дикоростучої яблуні лісової — *M. sylvestris* (L.) Mill. Можливо, відбувалися спонтанні схрещування її з культурними формами-сортами» (Пономаренко 2009, 203-204). Втім, і пізніше давні сорти яблук використовували як основу для прищеплення більш культурних сортів (Симиренко 1972, 23).

Отже, «домашня» яблуня могла потрапити до України з багатьох згаданих земель, і це не обов'язково мали бути території Візантії чи Західної Римської імперії. В сучасних московських студіях вважають, що окультурені форми яблуні Сіверса могли потрапити сюди з Центральної Азії через Поволжя (Пономаренко 2009, 205-206). Цей шлях також можливий, як і будь-який інший. Для нашого дослідження тут головне те, що не обов'язково джерелом набуття «домашньої» яблуні була Візантія, а отже, нема підстав пов'язувати це із монастирськими садами. На відміну від Західної Європи, садки в Україні навіть у містах є абсолютно традиційними. Можна припустити, що процес заміни в цих садах кисличок на різні сорти «домашньої» яблуні відбувався в різних місцях, за різних обставин і різними шляхами.

Отже, нічого не свідчить про те, що поява у Києві «домашньої» яблуні якось пов'язана з Печерським монастирем чи конкретно з прп. Григорієм. З іншого боку, ця ідея має свою доволі давню історію. Перші витoki цієї теорії ми початково відносили до публікації М. Дубенського «Монахи — первые садоводы в России», опублікованій у випуску «Московских ведомостей» № 359 від 30 грудня 1887 р. Посилання на цю статтю часто можна знайти у різних публікаціях, хоча припускаємо, що абсолютна більшість дослідників його не вивчала. Однак, як виявилось, там ідеться переважно про запровадження розведення яблук у *Заліссі*. Про Україну там повідомляється лише таке: «Із запровадженням православного грецького християнства в Росії, 900 років тому, переселилися в неї і грецькі ченці, які не тільки просвітлювали занурену у пільму язичництва “велику Скіфію і країну Гіпербореїв” світлом вчення Христового, а й потужно сприяли загальній її цивілізації. Так, ми знаходимо звістку, що з XI ст. вони розводять, починаючи звичайно з Києва і Київського князівства, при княжих теремах і при запроваджених ними монастирях сади з культивованими плодовими деревами та кущами: вишнями, яблунями, грушами, сливами, порічкою, малиною, агрусом та ін.» (Дубенский 1887). Жодної цінності зазначена публікація не має, і ми навели цитату лише для того, щоб на майбутнє відкинути її використання.

Втім, ця публікація надихнула А. Регеля, який розвинув повідомлення, написавши таке: «Особливо знаменитим був Києво-Печерський “Яблуневий сад”, один з найстаріших у всій Росії, оскільки Києво-Печерський монастир заснований за Ярослава Великого св. Антонієм, після повернення з Афонської гори, у 1051 р. Про яблуні саду цього монастиря є легенда в Патерику...» (Регель 1896, 148-150). На основі останнього тексту в публікаціях іноді з'являється ремарка про запровадження яблуневих садів у Печерському монастирі за Ярослава Мудрого (часом, на манер XIX ст., пишуть «за Ярослава I») (Грязев, Тафинцев, Пшеничный 2009).

Коментар 164

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
сий же, летя, яся во-толою за другую вѣть и,	сѣнѣ же запала лѣта во-толою за дрѣво вѣть.	сѣн же лѣта запала во-толою за дрѣво вѣть.	ий же летѣ, лѣта ризою за дрѣво вѣть.	сий же летя, яться ризою за другую вѣть	ий же летѣ лѣта ризою за дрѣво вѣть.	тогда падѣи егда летѣ, дрѣво вѣтью по- хитѣи вѣть.

Про слово «вотол» див. у попередньому томі нашої монографії (Жиленко 2019, 331-334). У цьому фрагменті бачимо підтвердження нашого висновку, що слово «вотол» не побутувало в Україні вже в пізньосередньовічний час, оскільки слово було замінено на «ризу». А у друкованій редакції 1661 р. слово взагалі, так би мовити, «обійшли». Що, до речі, підтверджує: для написання цього тексту використані були і докасіянівські редакції, і проблема була відома авторам видання.

Коментар 165

Слово «ожерельє» в українській книжній мові княжої доби означало комір. У московському діалекті воно означало високий прикрашений комір, характерний для московських можновладців, а також опліччя риз і стихарів. Вірогідно, що саме на тих теренах з'явилося і сучасне російське значення — прикраси на шиї (Срезневский 1902, 630; Словарь церковно-славянско... 1847, 53). Натомість, в українській мові і в значенні коміра, і в значенні прикраси усталилися зовсім інші слова. Прикладом того, наскільки різноманітними були «замінники» вже в давній час є приклад русинського діалекту, де значною мірою зафіксувалися слова ранньомодернового і навіть пізньосередньовічного часу (Керча 2012, 34). Що ж до слова «ожерельє», то в українській мові, навіть у діалектах воно зовсім не використовується. Хоча похідним від цього кореня може бути слово «ожелес» (залоза на шиї), наявне в бойківському діалекті (Онишкевич 1984, 16).

Водночас у Патерику це слово використовувалося навіть у XVII ст. Але в Патерику 1661 р. його вже нема — вірогідно, автори не зрозуміли його.

Коментар 166

Цей сюжет нагадує попередній, і до нього можуть бути застосовані уваги, наведені нами вище (див. Коментар 161).

В. Яковлев (Яковлев 1875, 141-142) знайшов для цього сюжету паралельний у Лавсаїку в оповіді про авву Феона. Тут сказано: «У пустелі, недалеко від міста Александрії, бачили ми й іншого святого чоловіка, на ім'я Феона. Він замкнувся в тісній келії один і впродовж тридцяти років підвизався у мовчанні. Чудеса його були такі численні, що жителі Александрії називали його пророком. Щодня приходило до нього безліч хворих, і він через отвір покладав на них руки і відпускав їх здоровими. Обличчя в нього було як у Ангела, погляд веселий і дуже ласкавий. Одного разу (це було не так давно) глибокої ночі напали на нього розбійники, з тим щоб убити його, сподіваючись знайти у нього золото. Святий помолівся, і вони до ранку залишилися нерухомі біля дверей його. Коли ж став збиратися до нього народ і хотів спалити їх, святий, через крайнощі, мовив народу лиш такі слова: «Відпустіть їх неушкодженими, а якщо не відпустите, від мене відступить благодать зцілення». Народ послухався, бо ніхто не наважувався суперечити йому, а розбійники негайно пішли в сусідні монастирі до монахів і, розкавшись в колишніх справах, змінили своє життя» (Палладий 2013, 48).

Описана у цій частині життя подія, привернула інтерес дослідників права, які пов'язували його з юридичною практикою того часу, боротьбою з кровною помстою і заміну її вирою²⁹⁶⁹. С. Чебаненко дійшов висновку, що ця подія відображає ситуацію, характерну для останньої третини XI ст. (Чебаненко 2017, 87-94). Такий висновок виглядав би доволі доказовим, але існує певний нюанс. Щоб обґрунтувати його, будь-якому автору довелося б наперед довести, що прп. Григорій настільки добре розбирався у юриспруденції свого часу, що міг би відрізнити реальну подію від вигадки шахраїв, і потім, що такими глибокими знаннями володіли послідовно прп. Нестор і Полікарп, аби точно юридично описати подію. Насправді ж, таких доказів нема. Шахраї виклали доброму старцю жалісливу історію, яка більш чи менш вірогідно була описана у «Повісті» і відтворена Полікарпом. Шкода, але нема сенсу виводити складні побудови на такому нетривкому матеріалі.

Коментар 167

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Нѣкака вещь мана-настырскаа приключиса:	нѣкака вещь мана-настырскла̃. приключиса.	нѣкако вещь мана-настырскаа. приключиса.	нѣкакава бѣща мана-настырскла̃. приключиса.	Нѣкакова вещь мана-настырскаа приключиса:	нѣкакова бѣща мнѣнастырскаа приключиса.	Сла̃чила нѣкогда мнѣнастырскомъ, ѿ падѣнїа животнаго
от падения животнаго осквернену быти сосуду, —	ѿ падѣнїа животнаго. ѿсквернену быти.	ѿ падѣнїа животнаго. ѿсквернену быти.	ѿ падѣнїа животнаго, ѿсквернену быти соудѣ.	от паденїа животнаго осквернену быти сосуду,	ѿ падѣнїа животнаго. ѿсквернену быти соудѣ.	Сѿсквернену быти:
и сего ради сий Григорий сниде къ Днѣпру по воду.	и сего ради сѣ сѣмъ бѣ. снїде сїи григорїи. по водѣ къ днѣпрувѣ.	и сего ра̃ сѣ сѣмъ бѣ. снїде сїи григорїи. по водѣ къ днѣпрувѣ.	и сего радї сїи прѣпѣнїи григорїи. снїде къ днѣпру по водѣ.	и сего ради преподобный Григорий сниде къ Днепру по воду.	и сего ради сѣи прѣпѣнїи Григорїи снїде къ днѣпру по водѣ.	Бл̃жѣннїи ѿбо сѣнїцїнїа радї снїде къ днѣпру почерпѣти водѣ.

Тут ми маємо цікавий зв'язок між Арсеніївською редакцією і текстом Патерика з Четїї Мінеї — Патерик проложного типу. В обох є характерна помилка — вставка з іменем Ростислава. Але таку саму помилку знаходимо і в Касіянівській першій редакції. Це означає, що йдеться про походження з одного спільного першоджерела, у якому була ця помилка.

Коментар 168

Інформація про нетлінність мощей прп. Григорія є свідченням, що його вшановували як святого вже невдовзі по преставленні. Втім, як мученик, прп. Григорій і не потребував особливого потвердження святості. Радше, навпаки, роль нетлінності в ідентифікації святості

²⁹⁶⁹ Історіографію цієї проблеми, відносно до описаного сюжета див. у роботі С. Чебаненка (Чебаненко 2006, 403-407). Ми її не розглядатимемо з огляду на описане нижче у тексті.

може брати свій початок саме з обставин преставлення. Однак, головним тут є те, що на час написання Послання Полікарпа мощі святого вже було відкрито й вшановувалися (хоча, вперше його мощі ми бачимо на плані Ближніх печер 1638 р.) (Дива печер Лаврських 2011, 36). Після всього вищевказаного, вже не дивно, що преподобного здавна вшановували під датою, яка, ймовірно, й була датою його преставлення — 25 травня (Дива печер Лаврських 2011, 154). Однак, вже у могилянську добу його день пам'яті змістився на 8 січня. На якій підставі? На 8 січня не припадає пам'ять однойменних святих, тому цьому має бути якась інша фактична основа. Можемо припустити, що підставою були певні незручності у відзначенні первісного дня пам'яті, бо на цю дату припадає третє обретіння глави Предтечі й Хрестителя Господнього Іоанна.

Коментар 169

Поразка українського війська від половців 1093 р. і загибель убивці Ростислава отримала поширений опис у «Повісті минулих літ». Є всі підстави думати, що в авторській редакції тексту йдеться про подію, пов'язану з прп. Григорієм. Після перлюстрації ім'я вбитого зникло з тексту. Володимир Мономах — батько політичного піару — не мав підстав приховувати смерть свого брата, але приховав її зв'язок із убивством.

Нижче ми наводимо таблицю із певною кількістю літописних повідомлень, які описують події того року. Про прп. Григорія говориться лише у Густинському літописі. Однак, порівняння текстів у різних редакціях дає змогу зробити деякі висновки.

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
1.	приде сѣгопо_ лкѣ Києвѣ...	Прийде Святополкъ Изяславичъ въ Києвъ	Въ лѣто 6001, мѣсяца априля 24, на память святаго мученика Саввы стратилата, сѣде на великомъ княженіи, въ Києвъ, Святополкъ Изяславичъ, внукъ валикого князя Ярослава.	Пришоль Ми_ ханль сѣгопо_ лкѣ Изяславо_ вичъ до Києва поглѣ Воскресе_ ниа Хрѣтѣа в недѣлю Про_ вѣннуа року 6601-г	Въ неделю Антипасхи, априля въ 24, седе Свяполкъ Изяславичъ, внукъ Ярославлъ, въ Києве на столе отца своего.
2.		априля 24 дня и сѣде на пр[е]столю отчемъ, въ недѣлю Антипасхи.			
3.	изыдоша про_ тивѣ емѣ Ки_ яне с покло_ номъ. і при_ гаша с радостью	Изыйдоша же противу ему кияне с поклономъ и радостію.		и спокны, і вдѣачне ѿ кне_ вскіа жителѣ принятѣ,	
4.	і сѣде на столѣ сѣца			сѣлѣ на сѣ_ лицѣ ѿца сегого	

²⁹⁷⁰ Публікується за ПСРЛ: Іпатьевская летопись 1962, 208.

²⁹⁷¹ Публікується за ПСРЛ: Густынская летопись 2003, 63-64.

²⁹⁷² Публікується за ПСРЛ: Тверская летопись 1863, 182.

²⁹⁷³ Публікується за: Софонович Феодосій 1992, 77-78.

²⁹⁷⁴ Публікується за ПСРЛ: Летопись по Воскресенскому списку 1856, 6.

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенсь- кий літопис ²⁹⁷⁴
5.	СВОЕГО. И СТРАША СВОЕГО.			ИЗСТАЛА ГИРО- СЛАВЧА. А ВЛАДИМЕРЪ ВЕКОЛОДИЧЪ САДЪ НА ЧЕНИ- ГОВЪ, БРАТЪ ЗА ЕГО РОСТИСЛАВЪ НА ПЕРЕСЛАВЪ.	
6.	В СЕ ЖЕ ВРЕМЯ ПОИДОША ПОЛО- ВЦЕ НА РУС- КЮ ЗЕМЛИ. СЛЫШАВШЕ ЯКО УМЕРЛЪ БИТЪ ВЕКОЛОДЪ ПОСЛАША ПОСЛЫ КЪ СЪТОПОЛКЪ СО МИРЕ.	Въ се же лето слышавше По- ловцы,	И придоша тогда По- лавцы мнози,	ПОСЛАШАШИ ПОЛОВЦЫ, ЖЕ СЪТОПОЛКЪ СЪЛЪ В КИЕВЪ КИЯ- ЖАТИ,	Половци же слышавше, яко умре Все- волод, и при- доша на Русь
7.	ПОСЛАША ПОСЛЫ КЪ СЪТОПОЛКЪ СО МИРЕ.	послы своя по- саша ко Свя- тополку о мире	и прислаша къ нему о миру послы,	ПРИСЛАША ПОСЛЫ СВОИХЪ КЪ СЪТО- ПОЛКУ, АБЫ З НИМИ СЪНИЛИ ПРИМИЕ, ЯКЪ ЕГО ВЪЦЪ ЧИ- НИ, И ДАЛЬ ИМЪ, ЩО НАЛЕЖИТЬ.	и послаша по- слы своя ко Святополку о мире;
8.	СЪТОПОЛКЪ ЖЕ НЕ ЗДУМА С БОШЕЮ ДРУЖИ- НОЮ ВЪНЕЮ И СТРОГА СВОЕГО НО СЪБЪТЪ СТВОРИ С ПРИШЕДШИМИ С НИМЪ. І ЗДУМАВЪ ПОСЛЫ БЛАЖА БЪ ПОГРЕБЪ.	Лядские лето- писци глаго- лють, яко по дань прислаша Половцы, якову же и Всеволод им давалъ.		СЪТОПОЛКЪ ТЪ ПОСЛО БЛАДИЛЪ ДО БЯЗЕНЪА.	онъ же не съдумавъ съ боляры от- чими, по сътвори съветъ со пришедшими съ нимъ,
9.	СЪТОПОЛКЪ ЖЕ НЕ ЗДУМА С БОШЕЮ ДРУЖИ- НОЮ ВЪНЕЮ И СТРОГА СВОЕГО НО СЪБЪТЪ СТВОРИ С ПРИШЕДШИМИ С НИМЪ. І ЗДУМАВЪ ПОСЛЫ БЛАЖА БЪ ПОГРЕБЪ.	Святополкъ же не здума со мудрыми ста- рцы о том,			
10.	ПОСЛАША ПОСЛЫ КЪ СЪТОПОЛКЪ СО МИРЕ.	но пойма пос- лов, воверже ихъ въ тем- ницу,	онъ же пои- мавъ ихъ по- сади въ по- рубъ,		и изнимавъ послы посади ихъ въ по- рубъ.

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
11.		сеґо же не похвалиша ему братия.			
12.	слышавше же се Половцѣ по чаша боевати. и приидоша Половцѣ мнози.	Слышавше же Половци о семъ, приидоша въ силе тяжце на Рускую землю,	и начаша Половци воевати;	Што по слышаша, по локыци заръ бегли в Рускую землю и почали согнемъ и мечемъ пущати.	Слышавше же се Половци начата воевати, приидоша бо мнози
13.	и оступиша Торчеськии градъ.	и обступиша Торческий град.			и оступиша Торчеекий градъ.
14.	Святополкъ же слышавъ Половцѣ погла прола мира.	Видевъ же Святополкъ, яко зле сотвори, отпусти послов и проси мира у Половцовъ,		Видячи Святополкъ, же нехоще быхнути по гла Половцѣи и соголаа до Половцовъ, проиачи у нихъ примие,	Святополкъ же отпусти послы Половечьскія, хотя съ Половци мира;
15.	и не бохъ хотѣша Половцѣ мира. и пущаша по землѣ боююще.	но ничтоже успе, и пустишася Половцы по земле воююще		але Половцы, розгневахшиа, не хотѣли примия з нимъ чинити, пущаху земли.	они же не вохотеша, но распущаша по земли воююще.
16.	Святополкъ же нача свирати бою. хотѣ на ны. и рече емо мѣжи емыслени. не кѣшана прогнѣна. како мало имаши	Святополкъ же нача собирати дружину, хотя пойти на ня.			Святополкъ же нача воя собирати, хотя ити на ня, и реша ему смыслении мужи: «не покушайся противу имъ, яко мало имаши вой;» онъ же рече: «имею

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
17.	<p>вон. сон же ѿ имъ имѣю сѡтрокъ бо нхъ ѿ. хотъ. иже могутъ противѣ имъ стати. начаша же дрѣззи не смысленчи. мо лвити поїди кнѣже.</p> <p>смысленчи же гѣхъ. аще бы пристронахъ ѿ. ѿ. тыаши не лихо ти етъ. наша земля сѡкѣдила етъ ѿ ратни. и продажъ. но пошаниа къ братѣ своему. Володимерѣ да бы ти помо гъ. Сѡтополкъ же послѣша ѿ. ѿ посла к Во лодимерѣ. да бы помогъ емъ.</p>	<p>И глаголаша ему смысле ныи старцы: «Яко не думай самъ пойти, но посли по бра тию».</p>		<p>Посла теда Сѡтополкъ до Владимера Чернеговского и до Ростислава Переяславского, кнѣзѣ, прогачи нхъ к себѣ на помочъ.</p>	<p>отрокъ сво ихъ осмьсотъ, иже могутъ противу имъ стати;»</p> <p>начаша дру зиі смысле ная глаго лати: «аще бы при строиль и 8000, не лихо есть, но зе мля наша оскудела есть отъ рати и отъ продажъ; но послѣ ко брату своему Володимеру, да бы ти по могъ.» Онъ же посла къ Володимеру.</p>
18.	<p>Володимеръ же собра вон. вон. и посла по Ростислава брата свое до Переяславлѣ. белѣ емъ</p>	<p>И посла Свято полкъ въ Чер неговъ къ Во лодымеру Все володычу Мо номаху, Воло дымер же по сла по брата своего Рос тислава до Пе реяславлѣ.</p>		<p>Которыи, со браши вон. вонка, пришли до Ки ева,</p>	<p>Володимеръ же собра вое и посла брата своего Рос тислава изъ Переяславлѣ, веля ему по магати Свято полку,</p>

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
19.	<p>ПОМОГАТИ СѦТОПОЛКѦ. ВОЛОДИМЕРѦ ЖЕ ПРИШЕДШЮ КИ- ЕВѦ. И СОБОКѦ ПИСА Ѹ СѦТО МИХАИЛА. И ВЗЛАГЛА МЕЖИ СОБОЮ РАСПРѦ И КОТОРЫ. И СЛА- ДИВШАСЯ ЦРѦЛОБЛАГЛА КРѦТЪ МЕЖИ СО- БОЮ.</p>	<p>И тако прийде Володымеръ и Ростиславъ въ Києвъ ко Свя- тополку, и со- вокупистася у святого Ми- хаила Выдуби- цкого. И имеяху со со- бою которю и распря,</p>		<p>СВАРИЛИСА НА СѦТОПОЛКА, ИЖЕ НЕГАУШИЕ ПРОТНВЪ ПРАБУ ПОГЛО ПО- ЛОВЕЦКІИ СЯЖА ДО БИЗѦНА, А ПО- ТОМЪ, Ѹ СѦТГО МИХАИЛА ПОСѦ- БШИНА,</p>	<p>и самъ приде къ Києву, и со- вокупистася у Святого Ми- хаила; и бывши рас- при межи ими, потомъ же смирив- шися цело- ваша крестъ межи собою.</p>
20.	<p>А ПОЛОВЦЕМЪ БОЮЮЩИМЪ ПО ЗЕМЛѦ</p>	<p>а Половцы во- юют землю.</p>			
21.	<p>И РЕША ЕМѦ МЪЖКѦ СМЫСЛЕНЧЕН. ПО ЧТО БЫ РАСПРЮ ИМАГА МЕЖИ СОБОЮ. А ПОГА- НИИ ГДЕЛТЬ ЗЕМЛЮ РУСЬСЮ ПОГЛЕДѦ СЯ СМИРИГА. А НИѦ ПОНДИГА ПРО- ТНВѦ ИМЪ ЛИБО С МИРОМЪ ЛИБО РАТЪЮ.</p>	<p>И рекоша им смысленнии: «Почто вы рас- прю имеете межи собою, а Половци пленят землю нашу? Но поидете, любо с миром, любо з ратию, на по- ганыхъ».</p>			<p>Реша же имъ боляре ихъ: «почто мед- лите и рас- прю имеете межою собою, а поганыи губяць землю Рускую? но любо рать имейте съ ними, или смиритесь.»</p>
22.	<p>ВОЛОДИМЕРѦ ЖЕ ХОТѦШЕ МИРА . СѦТОПОЛКѦ ЖЕ ХОТѦ РАТЪЮ.</p>	<p>Володымер же хотъ мирити, а Святополкъ рати.</p>			<p>Володымеръ же миру хотяше, а Святополкъ хотяше ити ратию;</p>
23.		<p>Идущимъ же им на брань, Володымер</p>			

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
24.	и поидѣ Сѣѣполкѣ и Володимѣрѣ и Ростиславѣ къ Треполю. и приидоша ко Стугице	Мономах поиде въ Печерский монастыр по молитву и благословение. Такожде и брать его сверепый Ростислав еха до Печерского монастыря, и се стрете на пути святого Григория, чудотворца печерского, его же уничижив повелѣ въ Днепрѣ утопити, и возвратися, не бывъ въ Печерскомъ монастырь, поиде на брань (якоже о том пространнее въ Житии сего святого Григория.) И посем поидоста вси князи ко Триполю и пришедше къ Стугне реце,	князь же великій Святополкъ Изяслав(ич)ъ и братіа его, Володимѣръ Манамахъ и Ростиславъ Всеволодичи, поидоша противу имъ къ Треполю,	пошли брѣ три з боярами къ Стугни реце	и поидоша Святополкъ, и Володимѣръ, и Ростиславъ ко Треполю, и приидоша ко Стугие реце,
25.	Сѣѣполкѣ же и Володимѣрѣ и Ростиславѣ. сѣзбаша дръ- жинѣ свою на сѣвѣтѣ. хотѣше порубити че- рѣзъ рѣкѣ. и	сотвориша совет, пойти ли през реку, или не.		и тамъ думали и радили дѣла кнѣзи Сѣѣполку не босятиа с полоцями, але поглати сѣ примѣ,	и начата думати.

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
26.	начаша дѣлати. и глѣше Володимѣрь како едѣ ст҃гоише. черезъ рѣкѣꙋ ꙋ грозѣ си. створиша миръ с нимъ. и прѣтѣша свѣтъ семꙋ смьсленѣи мѣжи. И нь и прочи.	Володымеръ глагола: «Зде творемъ миръ съ Половцами». И прѣтѣша к сему совету Янь и прочии смьсленнии.			И рече Володымеръ; «зде стояще чрезъ реку, во грозе сей, сотворимъ миръ съ ними;» и прѣстаху совету сему смьсленнии мужи.
27.	К ианѣ же не воухотѣша свѣта сего. но рѣкоша хоцѣмъ ед бити. погтѣпимъ на сѣнѣ ст҃оронѣ рѣкѣ. излюбиша свѣто съ.	Святополкъ же и кияне не хотѣша мирити, но глаголаша: «Хоцѣмъ ся бити».		лѣчъ кибѣкнѣи бѣка крѣкнѣи на С вѣтополка,	Кияне же не восхотѣша, но рѣша: «хоцѣмъ ся бити, пойдемъ за реку,»
28.	и придоша С тѣ рѣкѣ. бѣко тогда набодинаааа белми.	И тако пойдѣша за реку.	и перешедъ Стугну,	абы воѣа и ишѣ за С тугну.	и придоша за реку; бе же поведъ велика въ то время.
29.	С вѣтополкъ же и Володымеръ и Ростиславъ. исполчившеа пондоша. и дѣше на деснон ст҃оронѣ С вѣтополкъ. а на шкѣѣ В олодымеръ. а	Исполчившеа, поставиша Ростислава в чело, а Володымера на шуйей стране, а Святополка на правой,		И такъ пошли бѣе три кнѣзи протнѣвъ половець	И исполчившеа пойдѣша: на десней стране идѣше Святополкъ, а на шуйей Володымеръ, посреди же Ростиславъ,

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
30.	посередѣ Рос- тиславѣ. ї минѹше	и сице пой- доша и за Три- пол,	прошедѣ Тре- поль,	и, скоро минули	и минуше
31.	Треполь. прои- доша влѹ. и се Половци			Триполье,	Треполь проидоша валь; и се Половци идяху про- тиву, стрелци же предѣ ними,
32.	и се Половци идяху про- тивѹ. и стрелци про- тивѹ предѣ ними .				
32.	нашимѣ же сгавшимѣ межи валома. ї портавиша сгави своа. и изидоша стрелци из влѹ.	идеже сразив- шеся с Поло- вцы, бишася крепко.	съступишася межи валовѣ,	Зарѹпокали ихъ половци и бѣвѹ моцнѹю ѹчинили. Сѹтополкѣ наипѣвѣ ѿ стрѣцовѣхъ полове- цкихъ зѣ бѣвѣ ѹбѣгѣ до Три-	нашимѣ же ставшимѣ межи валома и поставив- шимѣ стягы своя, и изыдоша стрелки изъ валу;
33.	и Половци пришедше к валови. порта- виша сгави своа. на вѣгоша пер- вое на Сѹтопо- лка. и вѣзла- миша полкѣ его. Сѹтополкѣ же сгавше крѣпко. и побѣгоша людѣ. не терпѹще рѹч- ныхъ противѣ- ленѣа. ї пос- лѣже побѣже	Потом же По- ловци прело- миша Святопо- лка, таже и Ростислава, последи же и Володымера.	и одолѣша Половци;	полкѣ ї вночи причѹхѣ до Ки- єва. Потомѣ половци ѹдарили на Владимѣра и Ростислава и ро- згромли ихъ вѣска. И такѣ гдѣ ѹтекали,	Половци же пришедше кѣ валу, и поста- вите стягы своя, и нале- гоша первое на Святопо- лка, и возло- миша полкѣ его. Святопо- лкѣ же сто- яше крепко, людѣ же его побегоша, таже и самѣ побеже. И на- ступите на Володымера, и бысть брань люта зело, и одолѣша По- ловци;

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
34.	<p>Сѣтополкъ. и налегоша на Володимера . і бѣи брань люта. і побѣже и Володимеръ с Ростиславомъ и кон его. и приеѣгоша к рѣцѣ Стугнѣ. и въеродъ Володимеръ с Ростиславомъ.</p>	<p>И тако христи-яне побеждены, яшася бегу и прибегше ко Стугне реце. Володымеръ со дружиною своею перебрідь,</p>	<p>а князь великий Святополкъ съ братією побѣгоша.</p>		<p>Володимеръ же побеже и Ростиславъ, и съ нимъ вой его, и прибегоша къ реце къ Стугне. И побреде Володимеръ съ Ростиславомъ,</p>
35.	<p>и нача ѹтопати Ростиславъ. перъ сочима Володимеровѣ</p>		<p>И тогда Ростиславъ бѣжа утопе въ Стугнѣ:</p>	<p>Ростиславъ князь ѹтопулъ в рѣцѣ Стугнѣ, ко бѣла в тѣ чѣ широко, а Володимеръ, з малою дружиною перебѣши реку,</p>	<p>и нача Ростиславъ утопати предъ очима Володимерима;</p>
36.	<p>и хотѣ похва-тити брата своего. и мало не бѣгонѣ самъ.</p>		<p>тогда же и Владимиръ Всеволодичъ Манамахъ мало не утопе, помагаа брату своему.</p>		<p>и нача хватати за него, како бы помощи ему, и мало и самъ не утопе,</p>
37.	<p>и тако ѹтопе Ростиславъ. иъ себеоложь.</p>	<p>а Ростиславъ, иже утопи святого Григория, чудотворца печерского, утопе, по проречению святого Григория.</p>			<p>Ростиславъ же утопе.</p>
38.	<p>Володимеръ же перебрѣдъ рѣкѣ с маломъ дружины. мнози же падоша ѿ</p>	<p>Володымеръ же возвратися въ Чернеговъ,</p>			<p>Володимеръ же перебрѣде реку съ маломъ дружины, мнози бо падоша отъ полка</p>

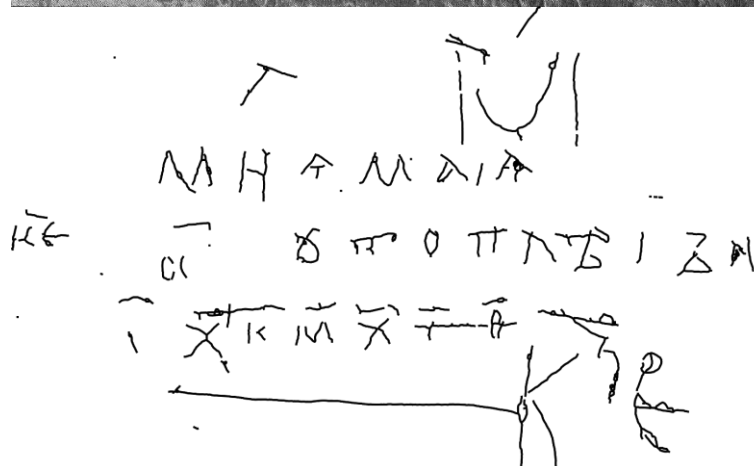
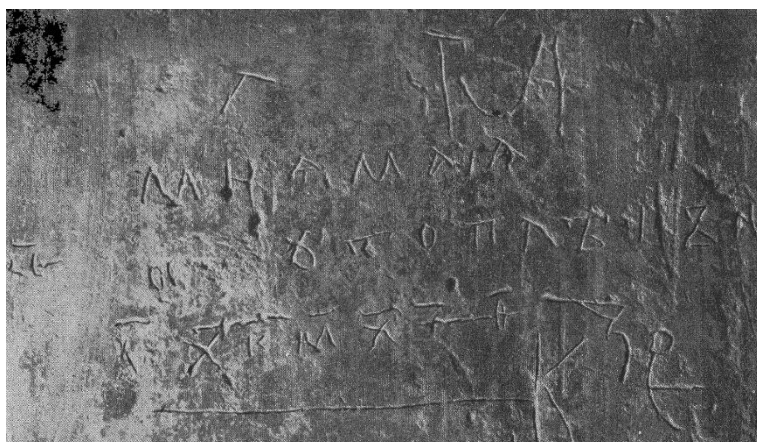
Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
39.	<p>полка его. и коварѣ ѿ тѣго падоша. і при- шедъ на сонѣ створонѣ Днѣпра. пла- каа по брѣ своемъ. и по дрѣжини свои. иде Чернеговѣ печаленъ белми. Сѣтополкъ же ѡбѣже во Тре- поль. и затво- рилъ тѣ. і бѣ до вечера. и в тѣ ноць приде Киевѣ .</p>	<p>а Святополкъ убеже въ Три- пол, ноцию же поиде въ Ки- евъ.</p>			<p>его, и иде къ Чернигову въ печали ве- лице о брате своемъ и по дружине своей.</p>
40.	<p>Половци же видѣше еѣ пѣ- тиша по зе- млѣ воиуче. а дрѣзини ѡзвѣра- тиша к То- рочькомѣ.</p>				<p>Половци же видѣше, яко одолели кня- земъ Русскимъ, и распустиша воя по всей земли, а дру- зиіи возврати- шася къ Тор- чьску.</p>
41.		<p>Такожде и Рос- тислава прине- соша въ Киевъ и положиша его во святой Софии.</p>			
42.	<p>и же еа злоба соклучи въ днѣ стѣго възнесе- нѣа. Гѣ на- шаго ѿа Хѣ. мѣа. мана. кѣ.</p>	<p>Сия же победа бысть мая 26 дня, на самое Вознесение го- сподне.</p>	<p>Сіаже сѣклю- чися злоба на Вознесеніе Господне, маіа 25, на третіе об- рѣтеніе главы Предтечы.</p>		<p>Си же злоба сключися на Вознесеніе Господне, маіа въ 26.</p>

Номер рядка	Іпатіївський літопис ²⁹⁷⁰	Густинський літопис ²⁹⁷¹	Тверський збірник ²⁹⁷²	Феодосій Софонович ²⁹⁷³	Воскресенський літопис ²⁹⁷⁴
43.	<p>РОСТИСЛАВА ЖЕ ИСКАВШЕ СЪБРЕЧТОША И Б РЕЦЬ. И ВЗЕМШЕ И ПРИНЕСОША И КИЕВЪ. І ПЛА_ КАША ПО НЕМЪ. ЛѦТИ ЕГО. І БѦ ЛЮДЕ ПЛАША ПО НЕМЪ ПО БЕЛИКЪ УНОСТИ ЕГО РАДИ. И СОБРА_ ШАСЪ ЕПѦПЫ И ПО_ ПОВЬ. І ЧЕРНО_ РИЦЬ. И ПЬЕШИ СЪБЕЖНЫМА ПЬЕШЕ. И ПОЛО_ ЖИША ВЪ ЦРѦВН ИГОРЬ СОФЬ. И СЪЦА СВОЕГО.</p>			<p>ВИГНАГНУЛЪ ТѢЛО БРАТА СВО_ ЕГО РОСТИСЛАВА И ПЛАКА НАД НИМЪ БЪЗО. И ПРИБѢШИ ДО КИЕВА, ПОХО_ БАЛИ ЕГО В ЦРѦВН СВѦТО СОФІИ В ГРОБѢ ѦЦСЬКОМЪ.</p>	<p>Ростислава же искавше и обретоша й въ реце, и принесоша и ко Києву, и плакася по немъ мати его и людіе повелику, уности его ради; и певше надъ нимъ епис_ копи и по_ пове надгро_ бныя песни, и положите и во святей Софеи, идеже и отець его.</p>

Як можна простежити з вищенаведеної таблиці, згадка про убивство прп. Григорія є лише в Густинському літописі (пункти 23 і 37). Основна коротка оповідь (із посиланням на житіє) наявна у пункті 23. Наявність посилання — зрозуміла, оскільки автор літопису був, імовірно, добре знайомий із пам'яткою. Та чи було повідомлення в літописному джерелі літопису? Можна припустити, що – так. Тоді це джерело мало походити в кінцевому результаті, від тієї самої авторської редакції «Повісті», якою скористався Полікарп. Власне, питання лишається. Але звернімося «до протилежного боку». Пункт 43 свідчить наявність оповіді про тяжкий плач за Ростиславом у правках, уведених до літопису Мономахом. Зокрема, є це повідомлення і в писанні Феодосія Софоновича. А от у Тверському і у Густинському літописах цієї частини нема. Тому, можна обережно припустити, що останні репрезентують якщо не варіант, де говорилося про убивство прп. Григорія (автор Тверського літопису міг випустити це повідомлення, як не важливе для Твері), то у всякому разі, варіант, де розповіді про поховання Ростислава не було. Звичайно, це є тільки припущенням, але не фантастичним. Уявімо собі той час, коли писалась «Повість». Хай ці записи і не були зроблені в найближчі дні чи навіть місяці за подіями. Але для печерянина убивство і відомщення убивці було важливим, майже настільки ж, як плюндрування половцями все і всього. А от похорон убивці – навряд. Звичайно, в місті людей і духовенство на похорон зігнали, хоча, може він і не був настільки помпезний, як описано у літописному тексті. Адже в Києві в той час правив не Володимир Мономах.

Маємо дуже рідкісний випадок дізнатися, що думали про цю подію кияни, і не насельники Печерського монастиря. Свого часу видатний дослідник, київський графіті

С. Висоцький знайшов у Софії Київській цікаве графіті. Як він пише у своїй книзі «Древнерусские надписи Софии Киевской. XI—XIV вв.»: «Запис виявлено у вівтарній частині Георгіївського приділу на південному стовпі, на висоті 1,75 м від рівня підлоги XI ст.

Графіті складається з трьох рядків. Перші два рядки читаються і переводяться з упевненістю: «Місяця травня в 25-е втоплений... У третьому рядку, мабуть, міститься ім'я

Мѣа **мага**

кѣ **ѡтоплѣнъ**

хѣмъ

У першому рядку запису вказано місяць

події — травень. Над цим рядком праворуч накреслено подобу великої літери **м**. Під «**мѣа**», у другому рядку, було зазначено число місяця, але воно не вціліло через випадання штукатурки; видно тільки залишки титла. Однак ліворуч, трохи в стороні від напису, на рівні другого рядка дописано **кѣ**, тобто 25-е. Далі, у другому рядку прочитується: **ѡтоплѣнъ** (втоплений, занурений). Загадковим є вміст третього рядка, в якому під титлами поміщено низку букв:

хѣмъ

У кінці її, також під титлом, трохи більшими літерами зазначено:

кѣ

Перші два рядки прочитуються і перекладаються з упевненістю: «Місяця травня в 25-е втоплений». У третьому рядку, мабуть, міститься ім'я потопельника, яке з якихось міркувань зашифровано і не піддається дешифруванню. Визначити зміст запису скрутно. Однак, дуже цікавим є те, що «втоплення» відбулося 25 травня. Мимоволі пригадуються літописні події 1093 р., пов'язані з поразкою давньоруських князів на річці Стугні і загибелі в ній молодого «уноші» Ростислава Всеволодовича... Чи не йде в ньому мова про смерть Ростислава Всеволодовича? Деякі ознаки вказують на користь нашого припущення. Ростислава Всеволодовича, як і його батька, було поховано у Софійському соборі. Факт

важливий, враховуючи, що в графіто, накресленому в Софії, гранично близько збігається число і місяць події; нарешті, дуже схоже, що слово під титли третього рядка потрібно читати як «князя». Тоді запис в цілому перекладається: «Місяця травня в 25-е втоплений ... князя ы...» (Высоцкий 1966, 47-48).

Є. Кабанець звернув увагу, що в криптограму легко підставляється ім'я Григорія, включаючи дві літери «х», якими замінено «г» (Кабанець 1992, 93). Отже, найвірогідніше, у графіті було згадано саме Григорія, а не його вбивцю. Це свідчить про рівень того «суму», яким супроводжувалась смерть убивці. І чи можна після цього сумніватися, що оповідь про прп. Григорія однозначно була у «Повісті минулих літ» до того, як вона була перлюстрована літописцями Мономаха²⁹⁷⁵?

Наразі, наведена тут дата підтверджує правильність припущень. Адже саме під цією датою — 25 травня — вшановували в давнину прп. Григорія (див. Коментар 168). Варіант знайомства печерян із графіто ми, зрозуміло, спростовуємо. Тому 25 травня, дійсно, було днем преставлення прп. Григорія, а його убивця утонув через день — 26 травня.

Наша спроба знайти якусь відому систему тайнопису, яка б відповідала зазначеному напису, не увінчалась успіхом. Тут ми маємо справу з так званою «літореею», точніше — з «мудрою літореею» (Сперанский 1929, 97). Найбільш близькою до нашого випадку є система, відома, як «метафрастова» (Сперанский 1929, 104), але вони не тотожні. На жаль, досліджень з історії українського тайнопису, особливо раннього, на сьогодні катастрофічно бракує, а цитоване тут дослідження М. Сперанського належить переважно до пізнього московського письменства.

Коментар 170

На закінчення життя Полікарп подає низку цитат зі Святого Письма, які ілюструють Господню відплату за християн. У Патерику проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст., як і у Арсеніївській редакції вони скорочені, як скорочені й інші ремарки Полікарпа. Але що цікаво, відсутній він і у Патерику 1661 р., де замінений короткою післямовою. Можливо, це було зроблено з огляду на певну політкоректність, адже Володимир Мономах був особою, яка високо стояла в історичних поглядах як українців, так і Московії.

Житіє прп. Іоанна Багатостраждального

Коментар 171

Різні редакції житія не надто відрізняються один від одного. Але суттєві відмінності є в передмові та післямові (див. Коментар 176). Порівн.:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Подобообразия, равнострастия имѣти			Подобообразіа ѿ равнострастїа.	Подобообразіа и равнострастїе имѣти	Подобообразїа, и равнострастїа	

²⁹⁷⁵ Інакше дивилися на описану подію в дружинних колах. Так, у «Слові о полку Ігоревім», створеному виключно для розваги князя та дружини, знаходимо вияв щирого жалю за убивцею: «Не така ж, говорять, ріка Стугна; мало води маючи, пожерши чужі ручаї і струмки, розширена в усті, юнака князя Ростислава погребла на дні при темнім березі. Плаче мати Ростиславова за юнаком князем Ростиславом. Поникли квіти жалобою і дерево з туги до землі приклонилось». (Слово о полку Ігореве 1983).

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>роженим на землі прьваго челоуька,</p> <p>ибо, видѣ красоту овоща, не удръжася, и Бога ослушася, и страсътнѣ житие прият.</p>			<p>и́мѣти ро́женнѣи́хъ на́ земли прѣваго чѣлака.</p> <p>и́ко видѣвъ красоту овоща не удръжѣ и́ бо страстьное житіе пріятъ</p>	<p>роженнымъ на землі прьваго челоуька,</p> <p>ибо, видѣвъ красоту овоща, не удръжася и Бога ослушася, и страстьное житіе пріать.</p>	<p>и́мѣ ро́женнѣи́хъ на́ земли прѣваго чѣлака,</p> <p>и́ко видѣвъ красоту овоща не удръжася, и́ бо ослушася і́ о́трашное житіе пріятъ</p>	<p>Мисѣгими скорени по- добратъ наму внѣтѣ въ Прѣгѣе Бже. Счигелю гъзѣксѣвъ рѣкшѣ: сог- лаиѣ возлю- блѣннѣи Счникъ Гѣвъ Гѣланъ Дѣгѣннѣи, иже рече: Азъ Гѣланъ братъ ба и́ осѣѣщникъ въ скорен. Тѣжде со- глаиѣ свои- чѣнно сѣтъ и́ возлю- блѣнномъ Счникъ Прѣгѣа Бѣм Печерскѣа,</p>

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Ибо егда со- здан бысть, не имы за- рока на себѣ, яко Божие со- здание есть:</p>	<p>Въи́тъѡ бл҃женъ ѡ҃тъ ѡлѡчивый себѣ на бж҃ію болю. и́ того запо- вѣди́ непоро- чно схранивъ. въ чѣстѣ свѣлоу чѣло же и́ дшю. кромѣ всакѡ скверны плот- ныи́ и́ дхѡвныи́.</p>	<p>Вонѣтинъ бл҃женъ ѡ҃тъ ѡлѡчивый себѣ на бж҃ію болю. и́ того запо- вѣди́ непоро- чно схра- нивъ. въ чѣстѣ свѣлоу своѣ чѣло же и́ дшю. кромѣ всакѡ скверны плотыскыи́ же и́ дшѣвныи́.</p>	<p>и́ко егда сзданъ бы и́ не имѣ порока на себѣ ꙗко бже сзданіе ѡ҃-</p>	<p>Ибо егда сзданъ бысть, не имѣ порока на собѣ, яко божіе сзданіе есть:</p>	<p>и́ко егда сзда бысть и́ не имѣ порока на себѣ ꙗко бж҃іе содание ѡ҃тъ.</p>	<p>Рѡмѣнскомъ нашемъ дѣвственникъ Ѳсѡанъ, иже нарицаетъ Многѡрт- радѡль. мнози бо вонѣтинъ скорби по- страда дѣтѣ рѡди сберченнаго Нѣномъ же- нихъ:</p>

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
нашъ Господь Богъ, прсть восприим от земля, рукама пречистыма			ГЪ БО БЪ НАШЪ ПЕРСТЪ ВЪСПРИИМЪ Ѡ ЗЕМЛА РЪКАМА ПРЕЧЪТЫМА. И НЕ ПОРОЧНЫМА. СЪЗДАВЪ ЧЛКА БЛГА И ДО БРЕНА. НО СЪНЪ АКИ КАЛЪ ЗЕМ НАА ЛЮБЯ, МНАА ЛЮБЯ.	Господь бо Богъ нашъ, персть въсприим от земля, ру кама пре чистыма,	ГДА БО БГЪ НШЪ ПЕРТЬ БО СПРИИМЪ Ѡ ЗЛА, РКАМА ПРЕЧЪТЫМА НЕПОРОЧНЫМА СОДА ЧЛКА БЛГА И ДОБРЕНА, НО АКИ КА ЗЕМ НАА ЛЮБЯ КО СЛАСТИ ПО ПОЗЕЯ, И СЛАСТИ ЕМУ ПРИЛОЖИША, И ОЛАДА БЫТЬ ѠТОЛЕ РО ЛВЪ СТРА СТЮ, И ВЪ ИНЫ СЛАСТИ УКЛО НИСА, И БО РИМЫ ЕСМЫ ВСЕГДА, Ѡ ТЪХ ЕДИНЪ АЗЪ ПОБЪЖАЮ, ИМЪ РАБОТАЮ, СМУЩАЕМЪ ПОМЫСЛЫ ДУША МОЕА, И СТРАСТНЪ КАСАЯСЯ ТЪМ И НЕ ОСЛАБНО ХОТЪНИЕ	
и непорочныма сплескав чловѣка, блага и удобрена, но он, акы калъ, земнаа любя,			КЪ СЛАСТИ ПОПОЛЗЕЯ. И СЛАСТИ ЕМУ ПРИЛОЖИША. СЪКЛАДАНЪ БИ ѠТОЛЕ РЪ ЧЛЧЪ СТРАСТЮ. И ВЪ ИНЫ СТРТИ СКОНИА. И БОРИМЫ ЕСМЫ ВСЕГДА И Ѡ ТЪХЪ ЕДИНЪ АЗЪ ПОБЪЖАЮ. ИМЪ РАБОТАЮ. СМУЩАЕМЪ ПОМЫСЛЫ Ѡ ДУША МОЕА. И СТРАСТНЪ ТЪМЪ КАСАЯСЯ. И НЕ ОСЛАБНО	къ сласти поплъзеса, и сласти ему преложи шася, и обладанъ бысть от толъ род че ловѣчь стра стию, и въ ины сласти укло нися, и бо римы есмы всегда. От тѣх единъ азъ побѣжаю, им же и ра ботаю, сму щаемъ помыслы душа моя, и страстнѣ тѣм касаася и неослабно хотѣние имый къ сътворенію	непорочныма члкъ блга и добрена, но аки калъ зем наа любя, къ сласти по плъзеса, и сласти ему приложиша, и олада бысть Ѡтоле ро лвѣ стра стию, и въ ины і бо ины сласти склониса, и боримы есмы всегда, Ѡ тѣхъ Ѡдинъ азъ побѣждаю, им же и работую смушаемъ помыслы душ ноя, и страстнѣ тѣмъ касаася и неослабно хотѣние	
поползеса къ сласти, и сласти приложишася ему;						
и обладай бысть оттолъ род чловѣчь страстию;						
и во ины страсти уклонися, и боримы есмы всегда.						
И от тѣхъ единъ азъ побѣжаю, имже и работаю, смущаемъ помыслы душа моя,						
и страстнѣ касаася тѣмъ и неослабно хотѣние						

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
имѣя къ створенію дѣла злаго			<p>Х҃ОТѢНІЕ ИМѢИ КЪ СЪТВОРЕНІЮ</p>		<p>ИМѢИ, КЪ СОТ- ВОРЕНІЮ</p>	
тѣм не мнѣ подобна иже на земли во всѣх за многаа согрѣшения,			<p>ГРѢ И ТѢМЪ НѢ МНѢ ПОДОБНА ИЖЕ НА ЗЕМЛИ ВЕРѢХЪ ЗА МНОГА СЪГРѢШЕНІА МОА.</p>	грѣха, и тѣм нѣсть мнѣ подобна иже на земли всѣх за многаа согрѣшенія моя,	<p>ГРѢХА И ТѢМЪ НѢСТЬ МНѢ ПОДОБНО, ИЖЕ НА ЗЕМЛИ ВЕРѢ, ЗА МНОГА СЪГРѢШЕНІА МОА,</p>	
в нихже и до сего часа пребываю.			<p>В НИХЪ И ДО СЕГО ЧА ПРЕБЫВАЮ.</p>	в них же и до сего часа пребываю.	<p>В НИХЪ И ДО СЕГО ЧАСА ПРЕБЫВАЮ,</p>	
Той единъ, иже от всѣх обрѣте истину, себе отлучив на Божию волю и того заповѣди непорочно сохранив,			<p>НѢ ТОТЪ ЕДИНЪ ИЖЕ Ѡ ВЕРѢ СОБРАТЕ ИСТИННЪ. СЕБЕ ѠЛЧІВЪ НА БЖІЮ БОЛЮ. И ТОГО ЗАПОВѢДИ НЕ- ПОРОЧНО СОХРАНИВЪ.</p>	Но тѣй единъ, иже от всѣх обрѣте истинну, себе отлучивъ на божію волю и того заповѣди непорочно съхранивъ,	<p>НО ТОТЪ ЕДИНЪ ИЖЕ Ѡ ВЕРѢ ОБРАТЕ ИСТИННЪ СЕБЕ ѠЛЧІ НА БЖІЮ БОЛЮ, И ТОГО ЗАПО- ВѢДИ НЕПОРО- ЧНО СОХРАНИВЪ,</p>	
въ чистотѣ же соблюдѣ тѣло свое и душу, кромѣ всякоа скверны плотския и душевныя.			<p>ВЪ ЧИСТОТѢ ЖЕ СЪБЛЮДЕ И ТѢЛО СВОЕ. И ДУШУ КРОМѢ ВСЯКОА СКВЕРНЫ ПЛОТСКІА И ДУШЕВНЫА.</p>	въ чистотѣ же съблюдѣ тѣло свое и душу кромѣ всякыя скверны плотскыя и душевныя.	<p>ВЪ ЧИСТОТѢ ЖЕ БОЛЮ ТѢЛО СВОЕ И ДУШУ КРОМѢ ВСЯКІА СКВЕРНЫ ПЛОТСКІА И ДУШЕВНЫА.</p>	

У Четїї Мінеї Патерик проложного типу, а відтак і у Арсеніївській редакції Патерика, первинну передмову вилучено і замінено коротким вступом. Така сама робота пророблена у редагуванні для друкованого видання 1661 р. Втім, текст не має нічого спільного зі скороченим проложним текстом.

У Стишному пролозі передмова відсутня зовсім.

Коментар 172

В Арсеніївській редакції Патерика є суттєва смислова зміна:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
К нему же рече Иван: «Почто хощеш себе предати на снѣдь врагу?»	К немѡ же ѿбаниꙗ рече почто братѣ хощеш себе предати на брагѡ на снѣдь.	к немѡ ꙗсаꙗ рѣ. почто братѣ братѣ хощеш предати на смѣть.	Б лаженныи ꙗсаꙗ рече к немѡ. псѡчтсѡ хощеш себе предати на снѣдь брагѡ.	Блаженный же Иоаннь рече к нему: «почто хощеш себе предати на снѣдь врагу,	Б лаженныи же ꙗсаꙗ рече к немѡ, почто хощеш себе предати на снѣдь брагѡ,	П рѣпеныи же ꙗсаꙗ рече к немѡ: по что хощеш предати себе на снѣдь брагѡ,

Втім, складно твердити, чи була ця зміна спеціальною, чи це є помилкою.

Коментар 173

«**Б**ерниа тинниа» — власне, брудна грязюка (Срезневский 1893, 212). Таке саме значення має і видозміна «**б**рѣниа тимѣниа» (Срезневский 1912, 959).

Коментар 174

У всіх редакціях — 30 років, однак у Пролозі зі збірки НТШ²⁹⁷⁶ — 30 і 5. Втім, цілком можливо, що це результат неправильного прочитання запису типу «30-е».

Коментар 175

В. Яковлев (Яковлев 1875, 145-146) спробував оголосити про можливе походження цього сюжету від оповіді про прп. авву Мойсея у Лавсаїку (Палладий 2013, 24-26). Там, дійсно, є подібна оповідь, але саме доволі велике життя не має нічого спільного з нашим. Він був колишнім розбійником і нечестивцем. І непристойні думки були спрямовані бажанням повернутися до попереднього життя, що, втім, святий і здійснив. Тому нема сенсу навіть наводити тут частину тексту, оскільки про паралелі не йдеться.

Можливо, більш близьким до певної частини життя прп. Іоанна є одна з розповідей авви Макарія з Лавсаїка: «Казав нам цей безпристрасний чоловік ще таке: “Коли пройшов я все подвижницьке життя, яке обрав, виникло в мене інше духовне бажання: я забажав здійснити те, щоб розум мій впродовж лише п’яти днів не відволікався від Бога і ні про що інше не мислив, але до Нього одному звернений був. Зважившись на це, замкнув я свою келію і сів перед нею, щоб не відповідати нікому, хто б не прийшов. Почав я це з іншого ж дня, давши розуму своєму такого наказу: “Дивись, не сходи з небес: там ти з Ангелами, Архангелами, з усіма горніми Силами — Херувімами, Серафимами і з Самим Богом, Творцем усього; там будь, не сходи з неба і не впадай у чуттєві помисли”. Провівши так два дні і дві ночі, я до того роздратував демона, що він зробився полум’ям вогненным і спалив все, що було у мене в келії; сама рогожа, на якій я стояв, охоплена була вогнем, і мені здавалося, що я весь горю. Нарешті, вражений страхом, я на третій день залишив свій намір, що не мігши зберегти розум свій зосередженим, і зійшов до споглядання цього світу, щоб не зараховано було це мені в гордість» (Палладий 2013, 22; Яковлев 1875, 146).

Звичайно, крім згадок про вогонь, нічого спільного між двома сюжетами нема.

Коментар 176

Завершення життя в різних редакціях є доволі різноманітним:

²⁹⁷⁶ ВР ЛННБ, ф НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁷⁷	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Купно же благодаривше Господа, прославляющаго святаа своа: иже в житии ему угодиша,	кѹпно же бл҃годарн_ р҃та бл҃. проглаб_ лавѹцаго р҃тыа своа. иже в житиѣ емѹ ѿгодиша.	кѹпно же бл҃годарн_ р҃та г҃а. проглаб_ лавѹцаго р҃тыа своа. иже в житыи емѹ ѿго_ днша.	кѹпно же бл҃го_ дарнѣше бл҃ дарнѣше бл҃ проглаб_ лавѹцаг сво р҃тыа своа. иже в житиѣ емѹ ѿгодиша.	Купно же благодарите Бога, прославляющаго святаа своя: еже в житии ему угодиша,	кѹпно же бл҃годарѣннѣ шѹ бл҃. про_ славлѹюще мѹ р҃тыа своа еже в житиѣ емѹ ѿгодиша.	кѹпно же бл҃годараше бл҃га, про_ славлѹю_ цаго свѣтыа своа. еже в житыи емѹ ѿго_ днша.	Тогда кѹпно, р҃тыи же и ст҃ртныи хвалѹ во_ здаша Б҃гѹ, г҃ако ч҃ч҃хѹ иже проглавиша е҃сѹ в житиѣ своѣм чистотѹ, прогла_ бла҃гѣннѣ и по см҃рти ч҃д҃еи дарѹющым и чистотѹ.
сих и по смерти дары исцѣлѣния обогати и вѣнцы нетлѣннаа украси.	и и по см҃рти дары своко_ гачѣ и вѣнцы не_ тлѣнными ѿкраси.	и и по см҃рти про_ слави ицѣлѣннѣа дары свокогачѣ. вѣнцы не_ тлѣннѣа ѿкраси	и и по см҃рти ицѣлѣннѣа дары свокогачѣ и вѣнцы нетлѣннѣа ѿкраси.	сих и по смерти исцѣлѣннѣа дары обогати и вѣнцы нетлѣнныа украсни,	и иже прѣпѣннѣи ѿанѣ мно҃гола҃бѣннѣ о по_ двѣзавѣлѣ. р҃зличнѣ пон҃ждѣ себе на до_ бродѣтель. и ч҃ечнѣи житиѣа	и и по см҃рти не_ целении дары своко_ гачѣ и вѣнцы не_ тлѣнныа ѿкраси царствѣннѣо своѣмѹ спо_ добн,	и и по см҃рти не_ целении дары обогати и вѣнцы нетлѣнныа украсни, и царствѣннѣо своѣмѹ сподоби.

²⁹⁷⁷ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святооноуфрїївського монастиря у Львові.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁷⁷	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Тому слава со Отцем и съ Святым Духом и нынѣ.			<p>ѸмѸ же слава съ со^Ѹщ^Ѹемъ, ѿ съ ст^Ѹымъ ду^Ѹннѣ ѿ пр^Ѹно ѿ въ вѣкы вѣкомъ.</p>	<p>Ему же слава съ Отцем и съ святым Духом нынѣ и присно и въ.</p>	<p>своѸго до^Ѹрѣ съ^Ѹр^Ѹц^Ѹтвѣ . къ г^Ѹ ѿ^Ѹнде. ꙗкоже ѿ пр^Ѹе напи. съ^Ѹс^Ѹ. со м^Ѹс^Ѹо^Ѹв^Ѹен^Ѹ Ѹ^Ѹр^Ѹнѣ. ѿ^Ѹи^Ѹаннѣ за т^Ѹвор^Ѹн^Ѹщ^Ѹѣ. Ѹ^Ѹже съ^Ѹдѣ^Ѹл^Ѹ м^Ѹн^Ѹгъ въ сла^Ѹвѣ сво^Ѹю, про сла^Ѹвл^Ѹѣ ѿ тр^Ѹепен^Ѹіа ѿ рад^Ѹн^Ѹ. ѿ ѿ по^Ѹм^Ѹр^Ѹт^Ѹ ѿ^Ѹщ^Ѹр^Ѹлен^Ѹн^Ѹ. ѿ^Ѹд^Ѹры ч^Ѹю т^Ѹвор^Ѹїа Ѹ^Ѹбо^Ѹг^Ѹа^Ѹти.</p>	<p>Ѹ^Ѹ же слава со ѿ^Ѹц^Ѹѣ ѿ ѿ ст^Ѹы^Ѹ ду^Ѹх^Ѹ ннѣ и пр^Ѹно ѿ бо вѣ^Ѹки вѣ^Ѹкомъ ѿ^Ѹл^Ѹни^Ѹ.</p>	

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁷⁷	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
		<p> $\hat{\text{н}} \text{т}^{\text{ѣ}}$ $\text{м}^{\text{л}}\text{т}^{\text{в}}\text{а}\text{м}\text{н}\text{и}$ $\text{н} \text{в}^{\text{р}}\text{ѣ} \text{н}^{\text{а}}$ $\text{п}\text{о}\text{м}\text{н}\text{а}\text{з}\hat{\text{н}}.$ </p>					<p> $\text{Т}^{\text{л}}\text{ж}\text{е}$ $\text{М}^{\text{н}}\text{с}^{\text{ѡ}}\text{г}^{\text{о}}$ $\text{с}^{\text{т}}\text{р}^{\text{а}}\text{д}^{\text{а}}\text{н}^{\text{н}}\text{ы}$ $\text{н} \text{З}^{\text{а}}$ $\text{т}^{\text{в}}^{\text{ѡ}}\text{р}^{\text{н}}\text{и}^{\text{к}}\text{а}$ $\text{П}^{\text{р}}\text{ѣ}^{\text{н}}\text{н}^{\text{ы}}\text{й}$ $\text{ѡ}^{\text{ц}}\text{ѣ} \text{н}^{\text{и}}\text{ѣ}$ $\text{Ѣ}^{\text{с}}\text{ѡ}^{\text{л}}\text{н}^{\text{ѣ}}$ $\text{Ѡ}^{\text{м}}\text{а}^{\text{л}}\text{ѣ}$ $\text{в}^{\text{р}}\text{ѣ}^{\text{м}}\text{е}^{\text{н}}\text{н}\text{и} \text{п}^{\text{о}}$ $\text{н}^{\text{и}}\text{п}^{\text{о}}$ $\text{в}^{\text{ѣ}}\text{д}^{\text{а}}\text{н}^{\text{н}}\text{и}$ $\text{м}^{\text{н}}\text{с}^{\text{ѡ}}\text{г}^{\text{а}}\text{г}^{\text{о}}$ $\text{с}^{\text{т}}\text{р}^{\text{а}}\text{д}^{\text{а}}\text{н}^{\text{н}}\text{ѡ}$ $\text{с}^{\text{в}}^{\text{ѡ}}\text{ѣ}^{\text{с}}\text{ѡ}$ $\text{М}^{\text{ѡ}}\text{ѡ}$ $\text{Ѣ}^{\text{ѡ}}\text{л}^{\text{а}} \text{н}^{\text{ѣ}}$ $\text{д}^{\text{н}}\text{ѡ} \text{п}^{\text{р}}\text{ѣ}$ $\text{д}^{\text{а}}\text{д}^{\text{ѣ}} \text{д}^{\text{л}}\text{ѣ}$ $\text{с}^{\text{в}}^{\text{ѡ}}\text{н} \text{ѣ}$ $\text{р}^{\text{ѡ}}\text{ц}^{\text{ѣ}} \text{Г}^{\text{ѣ}}\text{н}^{\text{н}}$ $\text{ѣ} \text{н}^{\text{и}}\text{м}^{\text{ѡ}}\text{ж}^{\text{е}}$ $\text{с}^{\text{ѡ}}\text{т}^{\text{р}}\text{а}}\text{д}^{\text{а}}$ $\text{д}^{\text{а}}\text{р}^{\text{т}}\text{ѣ} \text{н}^{\text{ѣ}}$ $\text{в}^{\text{ѡ}}\text{ц}^{\text{ѣ}}\text{н}^{\text{ѣ}}\text{ѡ}.$ $\text{М}^{\text{ѡ}}\text{ѡ}\text{ц}^{\text{н}}$ $\text{ж}^{\text{е}} \text{ѣ}^{\text{с}}\text{ѡ}$ $\text{с}^{\text{т}}\text{ѡ}^{\text{л}}$ $\text{т}^{\text{ѡ}}\text{ч}^{\text{а}}\text{ѡ}^{\text{ц}}\text{н}^{\text{ѡ}}$ $\text{н}^{\text{и}}\text{ц}^{\text{ѣ}}\text{л}^{\text{ѣ}}\text{н}^{\text{н}}\text{ѣ}$ $\text{н}^{\text{ѣ}}\text{с}^{\text{ѡ}}\text{н}^{\text{ѡ}}\text{д}^{\text{н}}$ </p>

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁷⁷	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
							<p> ѿ, ѿки стѡлпѣ крѣпѡсти ѿ лица вѣрѣжѣ стѡлѣ ѿ до нѣнѣ непо колибѣмо, тѣмѡ ѿдѣже самѣ себѣ до рѣмѣ сѡкопѣ, пѣрѣкѣ ѣгда под визѣлѣ, поглѣдиже ѣгда вѣрѣмѣ пре стѡвленѣнѣ своѣмѡ ѡбѣдѣ. Мѣтѣвѣлѣми ѡсѡ Мнѡсѡго стѡрдѣлѣнаг ѡ себѡ за тѣвѡрника Прѣпенѣгѡсѡ ѿца нишѣгѡ ѣсѡнна, [ѣгѡже чѣтноѣ чѣло ѿки </p>

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ²⁹⁷⁷	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
							<p> побѣдиши агса ст҃ра теленю мнѣгнмъ страдані емъ, сот борилъ въ столпъ домъ [ЖІА] бѣди на́мъ нарта бленнымъ бѣти ѿки свѣтомъ ѿ сѣреніемъ столпъ свѣцъ прѣмо Мо́уѣа, на свѣтовѣн ню онъ нѣнъ зе млю, текѣнью мѣкомъ ѿ мѣдо, гаже дортѣна ѣ при перѣ свѣцъ ѿ мѣлице неинѣ, но гаже наперѣт никъ Хѣд </p>

Нѣмѣа ѡбѣчене видѣѣ дѡра брѣа ратѡва (sic!) члѣкѣ
тѣлѣною ст҃ратниѡ, и речѣ еладортратнѣмѣа ѣако да пом-
рачѣи ѡмѣа и тѣхѡ ѡкалѣтѣ (sic!) ѡборѣа та ратѡвѣно і
ѡ ѡю долю повинен ѡнаковѡ ѡ ст҃ратнѣ рекоша ѡцѣи
радѡвѣтнѣ еѣѡ аѡ ѡмѣа елѡномѣа ниже т҃ратнѣ ино ѣако
же тѣлѣнѣ еѣѡне. Сего ради крѣпко борѣа еѣ рабѣ
вѣнѣи ѣако да ѡлѡчѣи ѡ еѣа, и дѣшѣ имѣтнѣ і в гонѣу
печѣа члѣкѣ вѣдѣѣ. еѣе и кѣ елѣженнѣ ст҃рѣтѣтѣцѣа ии тѣа
ради пот҃ра.

Найпѣче брѣаѣ нечѣстѣи ѡбѣчѣ ст҃ратнѣ нечѣстѣю елѡд-
ноу, брѣа вѡзвѣзѣти на члѣкѣ, ѣако да тѡю еѣѡрною по-
мрачѣ члѣкѣкѣ нечѣстѣтѣа вѣа брѣхѣа дѣлѣхѣа еѡнѣхѣа на
Б҃га: понеже ч҃тѣи еѣѣмѣа Б҃а ѡузрѣтѣа Подвизѣла на
тѡѣ брѣани пѣче ичѣхѣа, злопѣт҃радѣа доѡлѣнѣ, ѣако
дѡѡрѣ бѡинѣа Хѣѣа, еѣи Блѣженнѣи ѡцѣа нѣшѣа Мѡуѣей,
дѡндеже до концѣа пѡвѣднѣ нечѣстѣаѡв брѣаѣа илѡѣ: и намѣ
ѡбразѣа ѡстѣаби.

Ѡ немѣа же пишѣтѣаа иѣѣ:

Коментар 178

Інформація про Мойсеевого брата і його убивство разом із свмч. Борисом міститься у різних писаннях про святих мучеників Бориса і Гліба. У значній частині з них згадується про убивство Борисового слуги Георгія Угруна, Мойсеевого брата, якому, аби зняти з шиї дорогоцінну гривню, убивці відрізали голову.

«Чтение о житии и о погублении блаженную стратотерпца Бориса и Глѣба»

«И се единъ отъ престоящихъ ему слугъ паде на немъ, они же и того пронизоша, и мнѣвъ же блаженаго мертва суща, изидоша вонъ» (Абрамович 1916, 11).

«Съказание и страсть и похвала святую мученику Бориса и Глѣба.

«Видѣвъ же, отрокъ его вържѣся на тѣло блаженнаго рекыи: «да не остану тебѣ, господине мой драгыи, да идеже красота тѣла твоего увядаеть, ту и азъ сподобленъ буду съкончати животъ свой». Бѣше же съ родѣмъ Угринѣ, имѣнѣмъ же Георгий, и бѣше възложилъ на нь гривнѣу златѣу, и бѣ любимѣ Борисѣмъ паче мѣры... (Абрамович 1916, 35).

...Избиша же и отроки многія; съ Георгия же не могуще съняти гриввѣны, и отсѣкъше главу, отъвъргоша и кромѣ, да тѣмъ и послѣдѣ не могоша познати тѣла его (Абрамович 1916, 37).

«Чюдо 1-ое: о хромѣмъ. Бѣше жѣ мужъ, именѣмъ Миронѣгъ, иже бѣ градѣникъ Вышегородѣ. Съ имѣ отрокъ, у того отрока и бѣше нога ему суха и сѣкърчѣна, и не можааше на неи ходити, ни малы еѣ чюяше, нѣ подѣдѣлавъ деревяну, и тако хожааше. И пришедъ къ свѣтѣиѣма, и припадъ къ грѡбома свѣтою, моляшѣся къ Богу, исцѣления прося отъ свѣтою. И въ единѣу ноцѣ явѣстѣся ему свѣтая стрѡтѣтѣрпѣца Романъ и Давидъ, и глаголаста: «что въпиѣши къ нама?» Оному же показѡющѣу ногу и исцѣления просящѣу. И имѣша ногу сухѣу, прекрѣстѣистѣа ю тришѣды. И убужѣся отъ сна, видѣся сѣдравъ, и вѣскочи, славѣа Бога и свѣтая, и испѡвѣда людѣмъ, како псѣѣлиста и. И повѣдааше, съ нѣма видѣвъ Георгѣиѣа оногѡ, отрока свѣтагѡ Бориса, ходѣща съ нѣма и носяща свѣщѣу. И видѣвъше людѣе таковѡе чюдо, и прославиша Бога о бѣвъшимъ и сыну его Миронѣгови градѣнику» (Абрамович 1916, 54).

Оповѣдѣ про убивство Борисѡвѣ з Лаврѣнтѣевѣсѣкѡгѡ лѣтописѣу

«И се нападоша акѣ звѣръе дѣвѣи ѡколо шѡтра, и насунѣуша и копѣи, и пробѡдоша Бориса, и слѣгу его, падша на немъ, пробѡдоша с нимъ. Бѣ бо се любимѣ Борисѡмъ. Бѣше отрокъ съ родѡмъ сынѣ Угрѣскѣ, именѣмъ Георгѣи, егѡже любѣляше повѣлику Борисѣ, бѣ бо възложилъ на нь гривнѣу златѣу велику, в неѣже предѣстояше предѣ нимъ. И избиша же и инѣ отроки Борисѡвѣ многѣ. Георгѣвѣ же сѣму не могуще вѡрзѣ съняти гриввѣны съ шиѣ, усѣкнуша главу его, и тако сънята. И тѣмъже послѣже не обрѣтоша тѣла сѣго въ трупѣи» (Абрамович 1916, 69).

Оповѣдѣ про убивство Борисѡвѣ з Іпатѣевѣсѣкѡгѡ лѣтописѣу

«Бѣше бо отрокъ съ родѡмъ Угринѣ, именѣмъ Георгѣи, егѡже любѣляше повѣлику Борисѣ, бѣ бо възложи на нь гривнѣу златѣу, в неѣже престѡяше ему. Избиша же огроки

многы Борисовы. Георгиеви же не могуще сняти вборзѣ гривны съ шѣи, и ускънуша главу его, и тако снята гривну ту, а главу отвѣргъше прочь: тѣмже не обрѣтоша послѣже тѣла его въ трупѣи» (Абрамович 1916, 74).

Оповідь про убиство Борисове з Переяславського літопису

«Избиша отроки его многы, а съ Георгія не можаху гривны златыа снята, усекнуша главу с гривною и връгоша окромѣ, да темъ и не можаху познати и наити тѣло его» (Абрамович 1916, 74).

Печерським книжникам так і не стало відомо, що насправді братів було троє. І головою святого було підібрано третім братом Єфремом, який пішов із нею з Києва на північ, де біля м. Торжка заснував спочатку притулок для прочан, а потім обитель, що отримала назву Новоторзького Борисоглібського монастиря та церкву Свмчч. Бориса і Гліба, де уславився святим життям. Помер преподобний Єфрем 28 січня 1053 р. Його мощі було відкрито 1572 р., разом із головою його брата Георгія, яка була упокоєна в його гробниці.

Коментар 179

Предслава Володимирівна була старшою донькою св. рівноапостольного князя Володимира від Рогніди, єдиноутробна сестра Ярослава. Про неї мало відомо. Існує інформація, що з нею хотів одружитися польський король Болеслав, але чомусь шлюб не відбувся (Галл Аноним 1961, 35).

У якийсь час після убиства св. рівноапостольних Бориса і Гліба вона мала певну, не зовсім визначену роль. Можливо, живучи в сільці Предславине, заснованому на Либеді її матір'ю, вона створила осередок супротивників Святополка, втім, навряд чи вагомий, оскільки він його не знищив. Це здійснив польський король Болеслав Хоробрий. Він захопив її разом із сестрою, і згвалтував Предславу (Новгородская Карамзинская летопись 2002; Тверская летопись 1863, 137).

Останню інформацію підтвердив Титмар Мерзебургський (Титмар Мерзебургский 2009, 177) і Галл Анонім, який прямо говорить про згвалтування (Галл Аноним 1961, 36) (хоча вказане джерело навряд чи можна визнати за надійне). Подальша доля Предслави невідома (Войтович 2006, 272-273).

Коментар 180

Цю дату Йосиф Тризна міг взяти як із давнього київського літописання (зокрема, наявна ця дата у Тверському збірнику (Тверская летопись 1863, 136)), так і з літопису Іпатіївської групи (Ипатьевская летопись 1962, 130). Про події того року див. стор. 118, Коментар 181.

Коментар 181

Забирання полону для продажу в рабство на той час було абсолютно усталено (див. Додаток 3). Тут забирання Болеславом киян у рабство підтверджує Титмар Мерзебургський (Титмар Мерзебургский 2009, 177). Однак, згідно з пізньосередньовічним київським літописанням, в якому, можливо, відобразилися якісь повідомлення з авторської редакції «Повісті», святий був взятий у полон не під час можливого полонення Предслави, а дещо раніше, під час битви Болеслава з Ярославом. Зокрема, у Новгородському Карамзінському літописі про битву між Болеславом і Ярославом читаємо: «И ту убиша Буди воеводу; и инѣх множество побѣдиша, а еже ихъ руками изимашя, то расточи Болеслав по Ляхом, а самъ вниде в Киев съ Святоплѣком и сѣде на столѣ Володимери. И тогда Болеслав положи себѣ на ложи Предславу, дщерь Володимирю, сестру Ярославлю» (Новгородская Карамзинская летопись 2002, 61).

Більш поширено цю статтю подано у *безпосередньо* пов'язаному з пізньосередньовічним київським літописанням Тверському збірнику: «...и воеводу Блуда убиша, и иныхъ множество, а ихже рукама яша, тѣхъ расточн Болеславъ по Ляхомъ. На томъ

бою изымаша Моисея Угрину, брата Георгієва, иже бѣ убить съ княземъ Борисомъ; бѣ бо и той слуга Борисовъ, и много пострада въ Лятской землѣ отъ вдовы нѣкыя, млада суща, еяже мужъ, болярннъ сый Болеславль, убиень на семь бою; Монсей же, по страданіи своимъ, приде въ Кієвъ, въ Печерскій манастырь, и бысть чудень старецъ, красень тѣломъ и душею, о немъ же лежать повѣсти въ Отечницѣ Печерьскомъ. Болеславъ же вниде въ Кієвъ съ Святополкомъ, и съде на столѣ Владимери» (Тверская летопись 1863, 137).

У Густнському літописі святого хоча й згадано, але оповідь ближча до літописів Іпатіївської групи.

«Увидѣвъ же сию лествъ Святополкову Болеславъ, разгнѣвася на Святополка велми и даст своему лядзкому войску Кієвъ на разграбление, а самъ поиде зъ Кієва, вземъ со собою все богатство и красоту, яже тогда Кієвъ имѣяше. Такожде и боярь Ярославлих и двѣ сестрѣ Ярославль, дщеря Володымерови, и Моисея У грина, и людей множество; и веде со собою въ Ляхи».

Коментар 182

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська друга редакція
Ты же, не имѣя обычаа мнишеска, свобод сый от того, почто ся злым и гор- кым мукам вдаеши, или что ради стра- жеши?	ТѢ ЖЕ НЕ ИМѢА СЪБѢЩАНІА МНИШЬКАГО. СВОБОДЕНЪ СЫ ѿ ТОГО. ПО- ЧТО СЕБЕ ЗЛЫМЪ И ГОР- КЫМЪ МУКАМЪ ВДАЕШИ. ИЛИ ЧТО СТРАЖЕШИ НЕ БѢ РАДИ.	ТѢИ НЕ ИМѢА СЪБѢЩАНІА МНИШЬКА. СВОБОДЪ СЫ ѿ ТОГО. ПОЧТО СЕБЕ ЗЛЫИ И ГОРЬКЫМЪ МУКАМЪ ВДАЕШИ. ИЛИ ЧТО РА СТРАЖЕШИ БѢ РА.	Ты же, не имѣа обычаа мнишеска, но свободъ сый того, почто злым и горкым мукамъ вдаешися, или что ради отра- жеши?

Тут добре простежується доказ того, що текст із Четії Мінеї ІР НБУВ був джерелом Арсеніївської редакції. Як зрозуміло із Основної редакції, співрозмовники прп. Мойсея негативно висловлювалися щодо його дій. У Четії Мінеї текст дещо видозмінено. Тут святому кажуть, що його дії «не бѣ ради». Натомість, свт. Арсеній автоматично чи не вчитавшись у текст, випустив слово «не». Маємо підстави вважати, що це не випадкова описка²⁹⁷⁸.

Коментар 183

Цей текст є в усіх редакціях житія, однак лише автор редакції конкретизує джерело, посилаючись на пункт 17 глави 1 Пандектів Никона Черногорця. Тут читаємо: «**С** поглѣшани. **И** не побаргъ пріемати **И**ма поглѣшаніа безловертнѣ **ѣ** поглѣшати дѣволу. **н**жъ внимати **О**пасно **ѣ**жтѣвнѣ пиганісѣ. **И** вѣтти коє **ѣ** поглѣшаніе **ѣ**жѣ, коє ли **ѣ** вѣковско. **И**а дѣѣ поглѣшани **ѣ**жъ **И**акоже **р**екохсѣ. **И** **И**це не внимаѣ, **в**зпаднѣти **И**мамы **в**з **д**ѣавоикыя **с**ѣтї»²⁹⁷⁹.

Коментар 184

У житії є посилання на «літописець» — як можна вважати, авторську редакцію «Повісті минулих літ»²⁹⁸⁰, чи створений на її основі «Старий літописець Ростовський»²⁹⁸¹.

²⁹⁷⁸ Порівн.: ОР РГБ, ф. 173.1, № 215, л. 141.

²⁹⁷⁹ ОР РГБ, ф. 304.1. Главное собрание рукописей библиотеки Троице-Сергиевой лавры, № 14. Пандекты Никона Черногорца. XIV в., л. 11.

²⁹⁸⁰ Про неї див. у томі Антології, присвяченому прп. Антонію (Жиленко 2015-а, 330-334).

²⁹⁸¹ Про нього див. у томі Антології, присвяченому прп. Антонію (Жиленко 2015-а, 349-350).

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська друга редакція	Український переклад Патерикону	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Богъ же отместие творя рабом своим. Во едину ноцъ напрасно Болеслав умре, и бысть мятежъ велик во всей Лядской земли, и воставше же людие избиша епископы своя и бояры своя, якоже и в <u>Лѣтописцы повѣдають</u> , и сию жену убиша.	БѢ ЖЕ ѠМЕ... СТѢТВО РАБАМЪ СВОИМЪ. БЪ ѢДИНѸ НОЦЬ БОЛЕСЛА ВУМРЕ. И БЫ И БЫ МАТЕЖЪ БЕ... ЛИКЪ БЪ ВСЕИ ЛАДЪ... ЗЕМЛИ. ВСТАВШЕ ИЗБИША ЕПЫ СВОИ. И БОАРИ. И СИЮ ЖЕНУ БЕРТЪ ДНЮ УБИША.	БѢ ЖЕ ѠМЕРТІЕ ТВОРА РАБО СВОИ. БЪ ѢДИНУ НОЦЬ НАПРАНО БОЛЕСЛАВЪ УМРЕ. И БЫ МАТЕЖЪ БЕ... ЛИКЪ БЪ ВСЕИ ЛАДЪ... ЗЕМАН. ВСТАВШЕ ЛЮ ДИЕ ИЗБИША ЕПЫ СВОИ И БОАРИ. И СИЮ ЖЕНУ БЕРТЪ ДНЮ УБИША.	Богъ же сътвори отмыщеніе рабом своим въскорѣ. Въ едину убо ноцъ Болеславъ напрасно умре, и бысть мятежъ великъ въ всей Лядской земли, и вѣставше людие избиша епископы своя и бояляре своя, <u>яко же в Лѣтописца еть</u> . Тогда и сію жену убиша.	ЗА ШТО НА КОЛЕЛАВА ПРЮКУЮ СМѢТЬ ДОПРІТИ ГДѢ БѢЖ ПО КОТОРО КОЛИ СІА ВЕЛИКІЕ РОТЪІКІ Б ПОЦІИ ДѢІАЛІ, І ЗАБОРТА МЕЖІ ПАНІ, И ТАІА ТѢ ПАНІ ЗАБИГА БЫ.	БѢЖ ЖЕ СВОРО ѠМЦЕНІЕ РА... КО СВОИ ВИКОРЕ. ВО ѢДИНѸ ЗЕО НОЦЬ БОЛЕЛА НАПРАНО ЖЕ, И БЫТЬ МАТЕ ВЕЛИКЪ ВО РЕ ДІАКО ЗЕМАН, И БО... СТАВШЕ ЛЮ... ДНЕ ИЗБИША ЕПЫ СВОИ, И БОАРЕ СВОИ, ЯКО ЖЕ ЛѢТОПИ... ЦЕ ПОВѢДАЕ, ТОГДА И СИЮ ЖЕНУ УБИША.	БѢ ЖЕ СТВОРИ ѠМЦЕНІЕ ЗА РАБИ СВОИ ВОКОРЕ. БЪ ѢДИНѸ БО НОЦЬ КОЛЕЛАВЪ НАПРАНО УМРЕ, И БЫ МАТЕ БЕ... ЛИКЪ БЪ ВСЕИ ЛАДСКОЙ ЗЕМЛИ: НЕО ВОСТАВШЕ ЛЮДИЕ ИЗБИША ЕПЫ И БОАРИ СВОИ, И НИМЖЕ И ТА ЖЕНА БЕЗВѢСТНА ЗБИГА БЫ.

Згадка про літописець є тільки в Основній, Касіянівських і у Патерику Йосифа Тризни. У тексті з Четїї Мінеї ІР НБУВ, ф. 312, № 281/133с та у Арсеніївській редакції й посилання пропущено, можливо, з метою спростити і скоротити текст. Те саме, вірогідно, можна сказати й стосовно Патерикону. А от автори друкованої редакції 1661 р., вірогідно, вилучили цю згадку вповні осмислено, оскільки у літописах Іпатіївської групи (точніше – у нинішньому тексті «Повісті минулих літ») ця інформація подана дуже коротко.

Водночас наведена у цій редакції дата приходу прп. Мойсея до прп. Антонія (див. Коментар 185), імовірно, похідна від дати 1030 р.

Коментар 185

У друкованій редакції 1661 р. на берегах є приписка з датою: «**М**Ѡ **С**ЕИ **П**РІДЕ **К**Ъ **П**РІЕ:
АИ: **Б** ЛѢ: **Ѡ** **С**ФЛА **Ѡ** **Р**Ѡ: **А**И» Йдеться про 6539 (1031) р. Пояснення її появи не становить проблеми: автор²⁹⁸² додав рік до повідомлення у нинішньому тексті «Повісті минулих літ» про заколот у Польщі. Таке повідомлення знаходимо, зокрема, в Іпатіївському літописі: **Б** ЛѢ: **Ѡ** **С**ФЛИ. [6538 (1030)] ... **Б** **Е** **ЖЕ** **В**РЕМЯ. **У**МРЕ **Б**ОЛЕСЛАВЪ **В**ЕЛИКОМЪ **Б** **Л**АХУХЪ. **И**

²⁹⁸² Невідомо, чи така побудова належить до творчості автора, чи авторів друкованої редакції 1661 р. Наразі О. Шахматов вказував на приписку, зроблену в одному із списків Касіянівської другої редакції Патерика — у т. зв. Рум'янцевському № 305, де в перших рядках оповіді про прп. Мойсея сказано: «прииде къ преподобному Антонию въ лето 6539» (Шахматов 1908, 270).

БЫ МЛЧЕЖЬ БЕЛИКЪ В ЛАДЫКОМ ЗЕМЛИ. И БЫТАВШЕ ЛЮДЬС. ИЗВЕНША СЪПЫ. И ПОПЫ И КОГАРЫ БОГА. И
 БЫ МЛЧЕЖЬ. ВЪ НИХЪ (Ипатьевская летопись 1962, 137). Можливо, результатом заколоту, а
 відтак, і ослаблення польської держави є повідомлення на перемогу над поляками князів
 Ярослава і Мстислава наступного року: **В лѣтѣ 6539. [6539 (1031)] Ярославъ и Мстиславъ.**
говерата бога многы. и идорта на Лахы. и загарта градъ Червенъскага сплать. и побосворта Ладъкъю
землю. и многы Лахы прибедрота. и раздѣлиста я. (Ипатьевская летопись 1962, 137). Цілком
 вірогідно, що автор друкованої редакції взяв цю дату, припускаючи, що Ярослав привів не
 тільки поляків у рабство, але й визволив своїх полонених.

О. Шахматов зазначав: «Можливо, Полікарп запозичав наведену звістку з літописця,
 хоча посилення його на останній може бути витлумачено так, що про цей заколот говорить
 не лише житіє Антонія (де було вписано житіє Мойсея), але й літописець» (Шахматов 1908,
 262-263). Дослідник схилився до думки, що Нестор датував 1030 р. не смерть Болеслава, а
 «заколот». Адже польський король насправді помер 1025 р., що, можливо, спонукало
 автора Густинського літопису перенести інформацію про повернення прп. Мойсея на
 1025 р.: «Въ лѣто 6533. 1025. Умре Болеславъ, кроль Полский. Наста по немъ сынъ его
 Мечиславъ Вѣторый, или Мешко, лѣнивый и пьяница, и ни в чом не радивый. Имѣяше бо
 жену подобну себѣ, именем Риксу, иже нимъ владающе. Сего ради от всѣхъ ненавидимъ
 бѣше. И во время его царства многая зла быша во Лясахъ, и междособныя брани, яко единъ
 дрогаго убиваху. Въ то время многих пановъ, бояръ и бискуповъ побиено бысть. Въ то же
 время и оную безъстудную убиша, еже мучаше преподобнаго Моисея Угриня. Еже все бысть,
 якоже мню, за изгнание иноковъ изъ области Лядзкия, якоже о том в Житии святого Ефрема
 Скопѣца и Моисея Угриня. Еще же и иныи околичныи народы и Цареве плѣниша землю
 Лядзкую без всякаго возбранения» (Густынская летопись 2003, 52).

О. Шахматов вважав, що вищевказана дата логічно впливає із арифметичних
 обчислень на основі даних житія, оскільки св. Мойсей 5 років був у полоні, а 6 років страждав
 за чистоту. Отже, якщо він потрапив у полон 1018 р., то, дійсно, міг звільнитися 1030 р. Але в
 хронологічні розрахунки вкралася помилка. Насправді, якщо добре вчитатися в текст, стає
 зрозуміло: святий був у полоні не 11, а 6 років: 5+1 (шостий!) — «за чистоту» Отже,
 хронологічна вказівка Патерика веде нас радше до дати, поданої Густинським літописом —
 1025 р. Невідомо, звідки взялась літописна дата 1030 р. (так само, як і 1031), однак, із
 хронологією страждання прп. Мойсея у полоні це ніяк не пов'язано.

Маємо в нинішньому тексті «Повісті» ще одну статтю, пов'язану з Польщею того часу:
«В лѣтѣ 6551. [6551 (1043)] ... в сии же времена. бѣдартъ Ярославъ сертру свою. за Казимиръ. и бѣдартъ
Казимиръ. за вѣно люди. ѿ бо. еже бѣ полонилъ. Болеславъ побѣдильч Ярослава» (Ипатьевская
 летопись 1962, 142). Шлюб, згідно зі студіями О. Шахматова, відбувся 1041 р. (Шахматов
 1908, 280-285). Прп. Мойсей міг повернутися до Києва і цього року.

Як поєднати літописну хронологію з тими шістьма роками перебування святого у
 неволі, нам не відомо. А ще більше: з якої б дати повернення прп. Мойсея ми не виходили,
 це сталося до дійсного заснування Печерського монастиря, яке датується 1051 р. (насправді,
 це сталося трохи раніше (Жиленко 2015-а, 33)) Крім того, згідно зі студіями антропологів,
 прп. Мойсей Угрин помер у віці 35—40 років. Тож навіть якщо він 1015 р. був ще, на наш
 сучасний погляд, підлітком (тобто, народився приблизно 1000 р.), то міг померти близько
 1035—1040 р. Отже, доходимо висновку, що прп. Мойсей не був насельником печери за
 прп. Антонія, а, вірогідно, підвизався у Варязькій печері ще до заснування печерки
 митрополитом Іларіоном. В житті повідомляється, що він мешкав тут десять років. З таким
 висновком синхронізується і ustalена в монастирській традиції дата смерті святого — 1043 р.

Якщо святий підвизався тут раніше від заснування обителі – стає зрозумілим, чому прп. Нестор до якогось часу не знав подробиць його життя. Можливо, ці дані зібрав невідомий автор життя прп. Антонія.

Коментар 186

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська друга редакція	Український Переклад Патерикону	Патерик Йосифа Тризни
<p>пребыв в монастыри 10 лѣтъ, 5 лѣтъ въ плѣне страдав во узах, 6-е лѣто — за чистоту.</p>	<p>пребывѣ ꙗко лѣтъ въ монастыри ѣ лѣтъ. въ пленѣ страдавѣ въ сѣкованѣ. ѣ лѣтъ. за чѣтоу чрепа стѣти.</p>	<p>пребыл ꙗко лѣтъ в монастыри. ѣ в пленѣ страдавѣ сѣкованѣ. ѣ лѣтъ. за чѣтоу страда въ стѣти.</p>	<p>пребывъ в манастыри лѣтъ 10, а въ плененіи страдавъ въ узах 5 лѣтъ, 6-е лѣто за чистоту.</p>	<p>бѣи то стѣи моуѣ в помѣи, ꙗко окоу пре лѣтъчѣ пѣа; а шортого рокѣ нѣно ныѣ мѣчѣнѣа, за чѣтоу ѡ пощѣи сѣно стѣпѣла, в монастырю печѣко жѣлаз лѣтъчѣ депаѡ,</p>	<p>пребыл в манастыри лѣтъ ꙗко лѣтъ в плененіи страдавѣ во ѡсѣ. ѣ. лѣтъ. ѣ. лѣто ѣа чѣ тоу.</p>

Тут подано зібрану хронологію щодо життя прп. Мойсея: перебував у полоні 6 років (5+1), потім прийшов до прп. Антонія і перебував тут до преставлення 10 років.

Коментар 187

Тут Полікарп посилається на історію з ляховицею із життя прп. Феодосія. У друкованій редакції фрагмент не лише перенесено в інше місце – там посилання є вже не на житіє прп. Феодосія, а на новоутворені житія, для написання яких було використано матеріал із життя.

Коментар 188

У друкованій редакції 1661 р. на берегах дописано: **Прѣстѣви ꙗко: Мѡсеѣ в лѣтъ ѡ со
ѡфѣа. ѡ ꙗко ѡмѣ.** Йдеться про 6549 (1041) р.

Житіє прп. Прохора Лободника

Коментар 189

У передмові до «Слова» є цікаве і чітке пояснення тієї, дійсно, жахливої ситуації, в якій опинилась Київська держава у 90-х рр. XI ст. — між неврожаями, тривалими і жорстокими княжими которами і систематичними нападами половців, які доходили до Києва. Пояснення це *особливо важливе*, оскільки є всі підстави вважати, що це була *особиста думка* автора. Ця концепція тісно пов'язана із блискучим емоційним описом епохи, наявним у нинішньому тексті «Повісті минулих літ» під 1093 р., який дослідники приписують тому самому ігумену Іоанну, і якого у цьому житті згадано, як палкого викривальника Святополка. Нема певності, що це був, дійсно, Іоанн (існує навіть теорія, що це був сам прп. Нестор), але це був певний погляд монастиря і його чільників і, до того ж, незалежно від авторства. Нема підстав вважати, щоб його не було в авторській редакції «Повісті», і воно не було відоме прп. Нестору. Отже, передмова до життя є його власний висновок із них, можливо, з додачею поглядів Полікарпа. Так чи інакше, це була гостра критика всієї монархічної системи Київської держави.

Не дивно, що у Патерику 1661 р. цю концепцію було замінено іншою, що не містила конкретних звинувачень можновладців, та в цілому — ніякого особливого викриття, лише обмеження загальниками. Для історіографії того часу давні київські князі були виключно позитивними персонажами, та до того ж численна шляхта виводила свій родовід від тих осіб. Тому тут обмежилися лише негативом стосовно князя Святополка Ізяславича (див. Коментар 190), тай то, до того, як він покаявся, як про те говорить у житії. І писали про це, незважаючи на те, що відоме їм літописання стверджує протилежне.

Д. Абрамович зауважив, що дехто з дослідників зазначав текстуальну залежність цього фрагмента від тих чи інших грецьких творів, що втім, він вважає недоказовим (Абрамович 1902, 182).

Саму ж ідею про кару Божі можна також пов'язати з твором, який з певною мірою вірогідності приписують прп. Феодосію Печерському (Жиленко 2015, 157, 539).

Коментар 190

Йдеться про Святополка-Михаїла Ізяславича, сина київського князя Ізяслава і внука Ярослава Мудрого (1050—1113). Київський князь з 1093 по 1113 р. У В. Татищева знаходимо таку його характеристику: «Сей великий князь був зростом високий, сухий, волосся чорняве і пряме, борода довга, зір гострий. Читач був книг і вельми пам'ятний, їв мало через слабкість здоров'я, і пив рідко, тільки для того, щоб догодити іншим. До війни не був охочий і хоча на когось осердився, але скоро й забув. Водночас вельми сребролюбивий був і скупий...». Негативну характеристику князя мали б вважати вигадкою мономахівських літописців. Однак, є всі підстави твердити, що Святополк, дійсно, був не лише поганим князем, але й людиною безчесною. Це підтверджує і житіє, яке вже точно не пов'язане з правками в «Повісті минулих літ».

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Во дъни княжения своего в Киевѣ Святополкъ много насиліе сотвори:	Въ дѣни кнѣженіа своего в ки евѣ стѣпо лкѣ. много насиліе сѣтвори.	Въ дѣни кнѣженіа своего кнѣвѣ стѣполкъ ізяславичѣ. много насиліе лѣ сѣтвори.	Кѣи зѣсѣ въ дѣни кнѣже ніа свѣтѣполѣ в киевѣ. много насиліе людемъ сѣтвори свѣтѣполкъ	Бистъ убо въ дъни княжения Святополча въ Киевѣ. Много насилія людемъ сѣтвори Святополкъ,	бѣгѣ зѣо бо дѣни кнѣже ніа стѣпоча в киевѣ. много насиліе лиа людемъ сотвори свѣ тѣполкъ,	Въ дѣни Кнѣженіа Свѣтѣполѣ Ізяславича в Киевѣ, много насиліа ѿ Кнѣза стѣ вориа людѣмъ:
домы сильных искорени безвины, имѣния многы отъемъ, —	и дома сильнѣ иско рени бѣ винѣ. имѣніа мно гымъ ѿимъ.	и дома сильнѣ иско рени бѣз винѣ. имѣніа мно гѣ ѿи.	дома бо сильнѣ до снованіа бѣз винѣнѣ искоренивъ. и имѣніа многымъ ѿемъ.	бо сильных до основанія безвины искоренивъ и имѣнія многым отъемъ.	да бѣ въ сильнѣ, до снованіа бѣ винѣ искоренивъ, и имѣніа, многимъ ѿемъ,	дома бѣз сильныхъ бѣ винѣ иско рени, и имѣніа многихъ ѿотъ.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
егоже ради Господь попусти поганым силу имѣти на нем;	егоже ради ѣзъ попусти поганѣмъ имѣти силѣ нань.	его же ради попусти поганѣмъ имѣти силѣ нань.	и его ради попусти поганымъ имѣти надъ нимъ.	Сего ради пусти Господь поганым силу имѣти надъ нимъ,	его ради попусти гдѣ поганымъ. силѣ имѣти надъ нимъ.	Сего ради Къ попусти поганымъ силѣ имѣти нань,
и быша брани мнози от половецъ,	и брани быша мнози ѿ половець.	и быша рати мнози ѿ половець.	и быша брани мнози ѿ половець.	и быша брани мнози от Половецъ,	и быша брани мнози ѿ половець.	и быша брани мнози ѿ державѣ ѿ половець.
к сим же усобиць.	к сим же и убоици	к сим же и убоиць.	к сим же убоица бы	к сим же и усобица бысть	к сим же и убоица бысть	к сим же и междоубица брани:

У Патериконі Сильвестра Косова його «заслуги», описано інакше: «Коли на Руському князівстві сидів Святополк, який чинив багато прикостей киянам й усім підданим своїм, нищив роди великих панів руських, відбирав маєтки і дивився, як багатьох людей половці у неволю забирають» (Сінкевич 2013, 477).

Коментар 191

До війни, є всі підстави твердити, що як 1096, так і 1097 рр. були посушливими. Зокрема, можемо припустити, що 1097 р. було занадто спекотне літо і сильні проливні дощі восени, оскільки так було в Західній Європі (Борисенков, Пасецкий 1988, 246).

Коментар 192

Тут, починаючи з Касіянівських редакцій наявна чимала вставка, яка, втім, не містить жодної додаткової інформації.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни
яко доволну быти ему без хлѣба весь живот свой.	яко доволно ѣмъ быти. безъ хлѣба весь жи- вотъ свой.	яко доволнѣ ѣмъ быти безъ хлѣба. весь животъ свой прово- дити.	яко доволнѣ быти емѣ бе хлѣба весь животъ свой.	яко доволну ему быти безъ хлѣба весь живетъ свой. И видѣ Гос- подь терпѣние его и великое въздържаніе, преложи ему горестъ ону на сладость,	яко доволнѣ емъ быти. бе хлѣба въ живѣ свой. И видѣ гдѣ терпѣние его. и великое въздържаніе, пре- ложи емѣ горестъ онъ на сладость,

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни
И сего ради прозван бысть Лободникъ,	и сего ради прозванъ бысть Лободникъ.	и сего ради прозванъ бысть Лободникъ.	ГОРЮЕТЬ СОНД НА СЛАДОТЪ. и по печали бысть ему радость, по реченному. вечеръ въдворитъ плачь, и завтра радость. И сего ради прозванъ бысть Лободникъ.	и по печали бысть ему радость, по реченному: «вечеръ въдворится плачь, и завтра радость». И сего ради прозванъ бысть Лободникъ,	и по печали бысть ему радость, по реченному. вечеръ въдворитъ плачь, и завтра радость. и сего ради прозванъ бысть Лободникъ,

У друкованій редакції цей фрагмент перенесено далі за текстом.

Коментар 193

У попередніх фразах автор використав одну з Господніх притч: «І Він розповів їм притчу, говорячи: В одного багатія гоино нива вродила була. І міркував він про себе й казав: Що робити, що не маю куди зібрати плодів своїх? І промовив: Оце я зроблю, порозвалю клуні свої, і просторіші поставлю, і позбираю туди пашню свою всю та свій достаток. І скажу я душі своїй: Душе, маеш багато добра, на багато років складеного. Спочивай, їж та пий, і веселися! Бог же до нього прорік: Нерозумний, ночі цієї ось душу твою зажадають від тебе, і кому позостанеться те, що ти був наготовив?... Так буває і з тим, хто збирає для себе, та не багатіє в Бога. І промовив Він учням Своім: Через це кажу вам: Не журіться про життя, що ви будете їсти, і ні про тіло, у що ви зодягнетесь. Бо більше від їжі життя, а тіло від одягу. Погляньте на гайвороння, що не сіють, не жнуть, нема в них комори, ні клуні, проте Бог їх годує. Скільки ж більше за птахів ви варті! Хто ж із вас, коли журиться, додати зможе до зросту свого бодай ліктя одного?» (Лк 12:16-25).

Коментар 194

Основна редакція	Четія Мінея Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
И, се видѣвъ, нѣкый человѣкъ собираше лободу	се же видѣвъ инъ некто члкъ. собираше лободъ.		и се видѣвъ некий члкъ. собирающа лободъ. начать и събирати лободъ.	Сего видѣвъ нѣкый человѣкъ собирающа лобеду, начать и тый събирати лобеду,	сего ради видѣ некий члкъ со. собирающа лободъ, начъ и тый собирающа лободъ,	тѣмже Блаженный Пророкъ трдъ болій твораше себѣ, со. биралъ езу прегани

Основна редакція	Четія Мінея Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
себе же ради и домашних, да тѣм препитѣются въ гладное время.	себе ради ѿ домашних. да тѣмъ препитаетсѣ въ гладное время.	себе ра ѿ домашних. да тѣмъ препитаетсѣ въ гладное время.	Себе же ради ѿ домашнихъ своихъ. да тѣмъже препитаетсѣ въ гладное время.	себе же ради и домашних своих, да тѣм препитаются въ гладное время.	себе же ради ѿ домашнихъ своихъ. да тѣмъ препитаетсѣ въ гладное время.	Зѣле то, своимъ же рѣкамъ стирала, ѿ хлѣба ѿ негсѣ творѣ: гѣже ра здалше немѣщнымъ, ѿ ѿзнемагѣющимъ ѿ глѣда. Видѣше же егсѣ нещѣи собирающа Локсѣ, на чаша ѿ тѣи собираѣти тѣкожде себѣ, да препитаетсѣ въ глѣдъ: но неможѣхъ ѿ гѣрети гѣрети.

Ці фрагменти є цікавими з огляду на наявність інформації про вживання лободи. У докасіянівських редакціях говориться, що прп. Прохора за збором лободи побачив якийсь чоловік, який *робив те саме*. Тобто, всі навколо знали про вживання лободи (саме зерна), і прп. Прохор зумів вдосконалити цей процес. У Касіянівських редакціях стверджується, що той *чоловік навчився збирати лободу від святого*. Складно твердити, чи в Києві на час створення редакцій було настільки хлібно, що традиція вже зникла, чи про неї не знав Касіян. А от у Патерику 1661 р. автор чи автори *дуже добре* знають про хліб із лободи, вони навіть чітко усвідомлювали, що він — гіркий. Писалося це під час Рїїни. Цілком можливо, що в тяжкі літа українці перейняли заново традицію збирати насіння лободи у московських солдатів.

У Патериконі ми також не знаходимо слідів знайомства із вживанням лободи, хоча й існує позначка, що прп. Прохор вживав «гірку лободу». Однак, автор пише, що той перетирив лободу в руках і їв замість хліба. Про зміну її смаку тут не сказано (Сінкевич 2013, 477). Автор явно не знав про вживання лободи, хоча далі він писав про хліб із неї (Сінкевич 2013, 479),

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
						<p> ѸЗЛАВА, ѸЖЕ РОТГЛАВНИ ДЕРЖАХЪ. И ѸЖЕ ВОЗ- БРАТНІА БЛШЕ Ѹ БРАНИ СІМЪ СВЯТОПОЛКЪ Б КІЕВЪ, ДѢДА ПРОГНА Б ЛАХИ, И ПОСАДИ Б ГРАДЪ Б БО- ЛОДЫМЕРЪ Б ИА СВОЮ С МТИЛАВА: БОЛОДАРЕВИ ЖЕ И БИЛКОВИ НЕ СДОЛЪ Б, НО ПОСЛАВЪ ДРЪГАГО ИА СВОЮ С ИАГОЛАВА ПО ѸГРЫ НА НИХЪ. </p>

У житті дуже коротко, але обґрунтовано описано події після осліплення Василька. Це не дивно, зважаючи на літописне походження усього матеріалу. У Патерику Йосифа Тризни і друкованій редакції 1661 р. на берегах з'явилася приписка з датою:

— Патерик Йосифа Тризни — 6606 (1098) р.

— друкований Патерик 1661 р. — 6605 (1097) р.

Остання дата, дійсно, є датою осліплення Василька. Але негаразди відбувалися і в наступні роки, тому о. Йосиф Тризна не помилився.

Цікавий опис подій у Патериконі Сильвестра Косова. Цей автор завжди приділяв велику увагу мирській історії як поясненню до патерикових оповідей. Але в цьому разі у нього про ці події повідомляється особливо коротко: лише те, що Святополк воював із Давидом Ігоревичем (Сінкевич 2013, 479). Вірогідно, вся історія з осліпленням Василька і співучасті в цьому Святополка виглядала в його очах занадто гидкою для згадки.

Коментар 196

Йдеться про торгівлю сіллю, що була на той час значною частиною купецьких доходів. На той час сіль ще не поставляли з Криму, її не добували на Донеччині, тому сіль із Прикарпаття була цінною сировиною не лише в Галичині. Солеварне виробництво зародилося в Прикарпатті ще в кінці III — на початку II тис. до н. ери (Грабовецький 1982, 36). Вірогідно, тоді ж склалися і шляхи її збуту, серед іншого, і до Середнього Подніпров'я.

Значними центрами торгівлі були Галич, Сіль-Галицька (нині м. Солигалич), літописні Удеч, Родна, Городок та ін. (Орленко, Орленко 2012, 126-127). Власне, вже з тексту Патерика

зрозуміло, наскільки вагомими для Києва були соляні каравани. Основними постачальниками солі для Києва вважається саме Галич і Перемишль (Орленко, Орленко 2012, 126-127), хоча, можливо, такий висновок зроблений більше на основі Патерика (Аристов 1866, 69-70). У будь-якому разі, йдеться не про виробництво солі в містах Галичі та Перемишлі, а про постачання їх до Києва через названі міста (Грабовецький 1982, 36). Висловлювалися також думки про існування у Києві складів солі (Аристов 1866, 69-70; Грабовецький 1982, 36).

На основі патерикового тексту і деяких інших джерел М. Аристов дійшов висновку, що торгівля сіллю була дуже прибутковою, і до неї долучався навіть князь (Аристов 1866, 69-70). Проте здається, князь міг отримувати з того лише податки, й цим пояснюється його бажання відібрати сіль у Прохора. Основні продавці солі були, вірогідно, заможні київські купці, які брали участь у здирицтві князя, і серед яких могли бути й українці, і «жиди»²⁹⁸⁴, яких пізніше, разом із наближеними до князя боярами, громили кияни по смерті Святополка.

Коментар 197

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни
изнемогша от рати и от глада, без жита и без соли.	и́знемогша ѡ рати. и ѡ глада, безъ житга и безъ соли.	и́знемогша ѡ рати. и ѡ глада безъ житга и безъ соли.	и́знемогшихъ ѡ глада и ѡ рати. и не имахъ бо ни пшеница, ниже соль. чи бы скюдотъ пре- проводити.	и изнемог- ших от глада и от рати, и не имяху бо ни пшеница, ниже соли, чим бы ску- дось пре- проводити.	и́ и́немогши ѡ глада. и ѡ рати и не имахъ бо ни пшенице ни соль. чи бы скюдотъ пре- проводити.

Вважається, що в давнину в нас вживали переважно жито (див. стор. 1033). І дійсно, у ранніх редакціях Патерика згадано жито. Але пізніше у житті воно замінено на пшеницю. Така заміна не могла бути випадковою, але докладно вивчати це питання мають фахівці.

Коментар 198

Найбільш красномовно історію з сіллю описано у Патериконі Сильвестра Косова, де чітко окреслено, що тут йдеться саме про чудо: «Святий Прохор, споглядаючи це велике горе людське і нарікання, що не мають ні хліба, ні солі, почав збирати з усіх келій братських попіл і, піднявши руки й очі до Неба, просив над ним гаряче Спасителя свого, щоб перетворив його на сіль для тих людей, які споживатимуть його. Всемогутній Бог, який є поруч з усіма, хто Його закликає, усіх, хто закликає Його в правді, виконує волю тих, хто Його боїться, і вислуховує їхні прохання, Він прийняв молитви вірного слуги свого і дав попелу силу солі — силу і смак під час їжі. Тоді святий Прохор усім людям, які до нього приходили, почав давати цей попіл, який завдяки молитвам і благословенню святого ставав кожній людині сіллю. І чим більше його роздавав, тим більше його примножувалося. Так не лише у монастирі вдалося солі було, а і в інших містах» (Сінкевич 2013, 479-481).

Косов пропустив деталізацію цін на сіль, що є вмотивованим, оскільки він не міг перевести їх у знайомі йому одиниці. Але, що цікаво, й було відмічено перекладачем Патерикону Н. Сінкевич, він ніде не говорить про те, що роздавання солі було безоплатним.

²⁹⁸⁴ Про цю релігійно-соціальну спільноту в часи Київської держави див. у томі, присвяченому прп. Феодосію (Жиленко 2015, 624), також вище, на стор. 862.

Крім того, нижче, розповідаючи про донос від купців і подальші дії Святополка, він пише: «Пішли тоді повз старшого над святим печерського ігумена до князя Святополка, скаржачись за це на святого Прохора. Святополк немилостивий (якого разом з народом його Творець світу покарав двома тими лихами, чекаючи на навернення [його]), схилився охоче до слів тих торговців сіллю і подумав про вигоду свою (а не монастирську), яку б отримав від продажу цієї солі та пообіцяв відібрати у святого Прохора усю сіль за звичкою своєю — силою і несправедливо. Тоді князь Святополк послав дворян своїх, щоб забрали силою у святого Прохора усю сіль монастирську» (Сінкевич 2013, 481).

Описана тут подія істотно відрізняється від житійної. Отже, Косов вважав, що монастир, отримавши молитвами прп. Прохора солі, став її роздавати (не безплатно). А купці, замість узгодити ціни з керівництвом монастиря, донесли на нього князю. Князь же, який би мав дбати про монастирську вигоду, схилився (у всякому разі — безчесно) на бік купців.

Якщо вже ситуацію так бачив Косов, то не дивно, що дослідники, особливо неправославні й маловірні, часом дуже цікаво коментували історію роздавання солі. Так, М. Аристов вважав, що Печерська обитель продавала людям сіль із своїх запасів (Аристов 1866, 69-70). То звідки ж у монастиря, навіть у багатого, можуть з'явитися великі запаси солі? Були й більш екстравагантні ідеї. Одна з них настільки одіозна, що ми не можемо позбавити себе задоволення її навести: «Якщо очистити цю розповідь від казкових подробиць про солодкий хліб з лободи і попелу, що благодаттю перетворився на сіль, перед нами залишиться той історичний факт, що Печерський монастир постачав найбільш бідні верстви київського населення борошном (мабуть, не без сторонньої домішки) і сіллю, чим і придбав багатства, що збудили заздрість князя Святополка Ізяславича... цим скористалися конкуренти монастиря, торговці сіллю (яку отримували тоді з нинішньої Галичини), мабуть, зовсім витіснені монастирем з ринку: вони домоглися від князя заборони монастирської торгівлі. Автор-монах інсинує, що зробили вони це з метою встановити монополні ціни на сіль... Але і крім цього протест дрібного торгового капіталу проти зародження великого, в особі монастирів, був занадто зрозумілий. Святополк же, сам вельми типовий представник "первісного нагромадження", заступився за дрібних торговців небезкорисливо, а з цілком певною метою: змусити монастир поділитися з ним баришами, чого, очевидно, й досяг» (М. Покровский 1933, 88). Атеїстичні дурниці про «спекулювання монастирями сіллю» й досі доволі поширені, особливо у московській історіографії, де навіть знаходимо спробу пов'язати це з майбутнім повстанням у Києві після смерті Святополка Ізяславича (Петр (Гайденко), Филиппов 2011, 175) (але не пояснюється, чому тоді громили київських «жидів» і бояр, пов'язаних із корупцією, а не Печерський монастир).

Якщо абстрагуватися від усіляких дурниць, то, дійсно, тільки прп. Прохор міг допомогти людям, які страждали від голоду. Потреба в солі, вірогідно, посилювалась також тим, що сурогатний хліб, і особливо, хліб із лободи, надто солили (див. стор. 1030) — не всі ж отримували хліб за технологією святого. Якщо технологія, за якою прп. Прохор виготовляв хліб, є надто складною (див. стор. 1033), то виробництво солі виглядає доволі зрозуміле. Цей спосіб давно відомий спеціалістам із практичної археології. У попелі міститься певна кількість NaCl. Тому його можна використовувати замість солі, але краще виділити сіль.

Для цього, дійсно, потрібен попел із листових порід дерев (найкраще — з ліщини, дехто свідчить про придатність дубу і вільхи). У якійсь посудині попел потрібно залити гарячою водою і дати відстоюватися 3—5 годин, а то й довше. Після цього вода буде уже солонуватою. Її можна випарити. Зрозуміло, що коли таке робити не в лабораторних умовах, то випарена сіль буде мати суттєві домішки, і буде схожою на попел. Вірогідно, саме таким способом скористався прп. Прохор.

Слід зазначити, що в лісі цілком можна знайти й інші заміники солі. Наприклад, кислицю (заячу сіль), якою можна замінити сіль, а також лимон до чаю. Для отримання солі потрібно випарувати її сік. Видобувають сіль також у солончаках²⁹⁸⁵.

Звичайно, все свідчить про те, що прп. Прохор скористався саме випарюванням попелу. Зважаючи на геніальність, він міг якось вдосконалити цей процес. І все ж, навряд чи отримана сіль могла мати «товарний вигляд», особливо у порівнянні з чистою прикарпатською сіллю, до якої звикли у Києві. З цим і пов'язано те, що князь врешті вирішив її викинути.

Коментар 199

Головажня — форма, у якій сіль перевозили і, вірогідно, продавали. Це грудка конічної форми. Пізніше замінена назвою «топка» (толпка, товпка) (Грабовецький 1982, 38).

Коментар 200

А. Насонов вважав, що замирення Печерського монастиря з князем сталося між 1096—1097 і 1107 рр. (Насонов 1969, 60). Проте згадка про осліплення Василька веде нас до більш точної дати — з середини 6605 р. і, можливо, до середини 6606 р. що, згідно з сучасною хронологією, припадає на кінець 1097— початок 1098 рр. Діяння прп. Прохора справили на князя надзвичайне враження — з недавнього гонителя він перетворився на палкого адепта обителі.

Це, до речі, є досить вагомим психологічним аргументом на підтвердження правдивості повідомлень Патерика. Бо коли припустити, що ніяких визначальних подій не було — що ж тоді вплинуло на Святополка — людину не схильну до докорів сумління?

Коментар 201

Преставився прп. Прохор у віці 40—50 років. Тобто, народився з 1057 по 1067 р.

Коментар 202

Подія відноситься до 1107 (6615) р. Іноді в літературі, присвяченій історії Лаври, трапляється 1103 р., але цей рік не може бути правильним.

Оповідь про преставлення прп. Прохора — однозначно літописного походження, хоча в нинішньому тексті «Повісті минулих літ» її надто спотворено.

Під цим роком у літописах Іпатіївської групи²⁹⁸⁶ і Лаврентіївському читаємо доволі поширені статті, які, на жаль, у більш пізніх редакціях було скорочено й частково доповнено подіями у Суздалі. Оповідь було скорочено і у більшості списків, які ми традиційно залучаємо, як залежні від пізнього київського літописання. Так, у Московському зведенні 1480 р. тут: в Уварівському списку втрачено одну сторінку, а у Ермітажному списку статтю дуже скорочено, а частина про Печерський монастир зникла зовсім (Московский летописей 1949, 388). У Тверському збірнику статтю також скорочено і також немає згадки про Печерський монастир (Тверская летопись 1863, 189). Тому єдиним джерелом, яке хоча б якоюсь мірою зображає, як могла виглядати стаття цього року в авторській редакції «Повісті минулих літ», є Густинський літопис. Його повідомлення не є прямо похідними від літописів Іпатіївської групи, він представляє пізнє київське літописання, ще й суттєво правлене в процесі створення самого літопису (Жиленко 2015, 415). Тому годі чекати текстуальної тотожності. Однак, він представляє те, як *могла виглядати стаття* в авторській редакції «Повісті минулих літ». Втім, не слід забувати, що велике наявне повідомлення про прп. Прохора тут теж було вирізано в процесі скорочення — з відсилкою до його життя.

²⁹⁸⁵ Сіль нині також замінюють сумішшю спецій: «взяти кумин, чебрець, сушену петрушку, корінь селери, тоді жменю лісових горіхів змолотити на горіхомолці і перемішати зі спеціями, додати сушений часник, приготувати таку суміш і нею приправляти страви. Пропорції тих чи інших складових варто варіювати за власним смаком» (Делікатна 2016).

²⁹⁸⁶ У Іпатіївському списку тут втрата, яка не зовсім поновлюється з Хлебніковського.

Іпатіївський літопис ²⁹⁸⁷	Хлебніковський літопис ²⁹⁸⁸	Лаврентіївський літопис ²⁹⁸⁹	Густинський літопис ²⁹⁹⁰
<p>в се же время прѣстѣвися Болодимера княгини. мѣца мѣна. вѣ. 3. днѣ того же мѣца. боѣба Бонякъ и заа конѣ Ѹ Переяславѣ.</p> <p>томъ же лѣтѣ прииде Бонякъ и Шарѣканъ старыи. и нини князи мнози. и рѣша ѿколо Лубна.</p> <p>Сѣтополкъ же и Болоди- меръ. и Олегъ. Сѣтославъ. Мстиславъ. Вачеславъ. Ярополкъ. идоша на Половцѣ. къ Лубенѣ.</p>	<p>в се лѣто прѣстѣвися, волсѣдимера. мѣца маа вѣ. 3. днѣ. Того мѣца боѣба конѣ и заа конѣ б переяславѣ.</p> <p>в то же прииде бонякъ. и шарѣканъ старыи. и ини князи мнози. и рѣша ѿколо лбена.</p> <p>сѣтополкъ же и волсѣд- меръ. и олгъ. сѣто- славъ. вачеславъ. ярополкъ. идоша на половци. к лбенѣ.</p>	<p>в се же лѣ. прѣстѣвися Болодимера. мѣца. маа. вѣ. 3. днѣ. того мѣца. боѣба бонякъ. и заа конѣ Ѹ Переясла- ва.</p> <p>то же. лѣ. прииде бонякъ. и Шарѣканъ старыи. и нини князи мнози. и рѣша ѿколо Лубна.</p> <p>Сѣтополкъ же и Болоди- меръ. и Олегъ. Сѣто- славъ. Мстиславъ. Вачеславъ. Ярополкъ. идоша на По- ловци къ Лубенѣ.</p>	<p>В тоє жь лѣто повоева Бонякъ съ Половцами около Переяславля, стояша около Лубень; бысть же с нимъ и Ша- руканъ старый, и инии мнози князи.</p> <p>Собра же ся на них Святополкъ, Воло- дымеръ Мономах, Олгъ Святославич, Мстиславъ, Вячеславъ, Ярополкъ и пойдоша на Половѣцов.</p> <p>И се преподобный Прохоръ присла ко Святополку, повѣда ему представление свое и зовый его к себѣ, да придетъ и исполнить обътъ свой, еже «положите тѣло мое въ пещеръ». Святополкъ же, абие остави своихъ, возвра- тился въ Печерский мо- настырь, идеже препо- добный Прохор наказа его боятися Бога и лас- кавости ко людем и проч., и благослови его и объща ему побѣду на враги, и тако преставися во гос- подь. Святополкъ же по объщанию своему, самъ несе въ пещеру</p>

²⁹⁸⁷ Публікується за ПСРЛ: Іпатьевская летопись 1962, 258.

²⁹⁸⁸ Публікується за: Гарвардська Бібліотека Давнього Українського Письменства 1990.

²⁹⁸⁹ Публікується за ПСРЛ: Лаврентьевская летопись 1962, 282.

²⁹⁹⁰ Публікується за ПСРЛ: Густинская летопись 2003, 72.

Іпатіївський літопис ²⁹⁸⁷	Хлебніковський літопис ²⁹⁸⁸	Лаврентіївський літопис ²⁹⁸⁹	Густинський літопис ²⁹⁹⁰
<p>вѣ. 3. чл҃ъ днѣ. бродн_ шл҃а чѣрѣзъ Сулу. и кли_ коша на нѣ.</p> <p>Половци же бжалошл҃а ѿ страха. не възмогоса и ст҃лага поргавити.</p> <p>но побѣгоса хвѣтаючи конни...</p>	<p>вѣ чл҃. 3. днѣ. брѣднѣ чрѣ сѣлѣ. и кликоша на на.</p> <p>половци же бжалоша ѿ страха. не възмогоса и ст҃лага поргавити.</p> <p>но побѣгоса.</p> <p>наши же начаша рѣчи ѿ.</p> <p>а дрѣвѣи рѣками имати. и гнаша ѿ до хорола.</p> <p>бѣнша же тѣлѣ за бѣнѣкоба брата.</p> <p>а брѣгаша и брата его.</p> <p>а шарѣканѣ едѣа бѣтече.</p> <p>ѿбѣгоса же товѣравоего.</p> <p>и бѣзаша рѣскии кони.</p> <p>мѣца лѣгѣ вѣ. бѣ. днѣ. и възвратиша възволи и побѣдою великою.</p>	<p>и вѣ. 3. чл҃ днѣ. броднѣл чрѣзъ Сѣлѣ. и кликнуша на ни.</p> <p>Половци же бжалошл҃а. ѿ страха не възмогоса ни ст҃лага поргавити.</p> <p>но побѣгоса хвѣтаючи кони.</p> <p>а дрѣвѣи рѣши побѣгоса.</p> <p>наши же нача[ша] рѣчи женѣци га.</p> <p>а дрѣвѣи рѣками имати. и гнаша поли до Хорола.</p> <p>бѣнша же Тѣза. Бѣнѣкоба брата.</p> <p>а брѣга гаша и брата его.</p> <p>а Шарѣканѣ едѣа бѣтече.</p> <p>ѿбѣгоса же товѣра своего.</p> <p>еже бѣзаша Рѣскии кони.</p> <p>мѣца. лѣгѣ. вѣ. бѣ. и възвратишл҃а б своа и побѣдою. великою.</p>	<p>тѣло преподобного Прохора и погребе со честию, возвратися ко своим воем въ полкъ (якоже о том въ Житии святого Прохора про- страннѣ).</p> <p>И тако со вышпомя- нутыми князи пой- доша на Половцов и, прешедше през рѣку Сулу, кликнуша въне- запу.</p> <p>Половци же, яко гро- момъ поражены, убоя- шася и, оставивше все свое, побѣгоса,</p> <p>а християне по нихъ бѣжаху, сѣкуще,</p> <p>даже до Хорола и избѣнша ихъ безъ милости много, яко едва кто утече.</p> <p>Сию же побѣду на по- ганъ даде господь тогда Святополку мо- литвами преподобнаго отца нашего Прохора. Не по мнозѣ же потом християне и землю По- ловецкую взяша, яко будеть ниже о том.</p> <p>А Святополкъ со всѣми князи возвратися со великою радостію и користію.</p>

Втрата у рукописі

Іпатіївський літопис ²⁹⁸⁷	Хлебніковський літопис ²⁹⁸⁸	Лаврентіївський літопис ²⁹⁸⁹	Густинський літопис ²⁹⁹⁰
<p>ЗАВЪТРЕНО В ПЕЧЕРСКИИ МАНАСТЫРЬ. НА УСПЕНЬЕ СЪТЪА БЦА.</p> <p>И БРАТЪА ЦЕЛОВАША. И РАДОСТЬЮ БЕЛИКОУ.</p> <p>КАКО БРАЗИ НАШИ ПОБЕЖЕНЫ БЫША. МЛЪТВАМИ СЪТЪА БЦА. И БЕЛИКОГО ФЕДОСЬА ВЪЦА НАШЕГО.</p> <p>И ТАКО БО СЪБЫЧАИ ИМАШЕ СЪТОПОЛКЪ. КОЛИ ИДАШЕ НА БОННЪ ИЛИ ИНАМО. ОЛИ ПОКЛОНИВЪА. ВЪ ГРОБА ФЕДОСЬЕВА. И МЛЪТВУ ВЪЗЕМЪ Ѹ ИГУМЕНА СЪЦАГО.</p> <p>ТОЖЕ ИДАШЕ НА ПЪСЪОН</p>	<p>СЪТОПОЛКЪ ЖЕ ПРИДЕ В ПЕЧЕРСКИИ МАНАСТЫРЬ. НА ЗАВЪТРЕНО, НА УСПЕНЬЕ СЪТЪА БЦА.</p> <p>И БРАТЪА ЦЕЛОВАША ЕГО. И РАДОСТЬЮ БЕЛИКОУ.</p> <p>КАКО БРАЗИ НАШИ ПОБЕЖЕНЫ БЫША. МЛЪТВАМИ СЪТЪА БЦА, И БЕЛИКОГО ФЕДОСЬА ВЪЦА НАШЕГО.</p> <p>И ТАКО БО СЪБЫЧАИ ИМАШЕ СЪТОПОЛКЪ. КОЛИ ИДАШЕ НА БОННЪ ИЛИ ИНАМО. СЪЛИ ПОКЛОНИВЪА Ѹ ГРОБА ФЕДОСЬЕВА. И МЛЪТВУ ВЪЗЕМЪ ВЪ ИГУМЕНА СЪЦАГО.</p> <p>ТОЖЕ ИДАШЕ НА ПЪСЪОН.</p>	<p>СЪТОПОЛКЪ ЖЕ ПРИДЕ В ПЕЧЕРСКИИ МАНАСТЫРЬ. НА ЗАВЪТРЕНО. НА УСПЕНЬЕ СЪТЪА БЦА.</p> <p>И БРАТЪА ЦЕЛОВАША И РАДОСТЬЮ БЕЛИКОУ.</p> <p>КАКО БРАЗИ НАША ПОБЕЖЕНЫ БЫША. МЛЪТВАМИ СЪТЪА БЦА. И СЪТО. СЪЦА НАГО ФЕДОСЬА.</p> <p>ТАКЪ БО СЪБЫЧАИ ИМАШЕ СЪТОПОЛКЪ. КОЛИ ИДАШЕ НА БОННЪ. ИЛИ ИНАМО. ОЛИ ПОКЛОНИВЪА Ѹ ГРОБА ФЕДОСЬЕВА. И МЛЪТВУ ВЪЗЕМЪ Ѹ ИГУМЕНА СЪЦАГО.</p> <p>ТОЖЕ ИДАШЕ НА ПЪСЪОН.</p>	<p>И оттоль Святополкъ имѣ обычай, егда имѣяше ити на брань, приходдаше въ Печерский монастырь и поклонися пред гробомъ преподобного Феодосия, приймаше благословение от игумена</p> <p>и тако идяше на брань.</p> <p>Егда же возвратися от брани, паки приходдаше въ Печерский монастырь, благодарение творя богу и молитвамъ святых печерскихъ, сего ради и бог благословяше его и вездѣ пособствовавше ему на супостать, дая ему побѣду.</p>

О. Шахматов зауважував: «Не можна не визнавати, що розповідь Полікарпа цільніша, ніж повідомлення «Повісті минулих літ»: прихильність Святополка до Печерського монастиря поставлено в причинний зв'язок з благословенням Прохора, який дарував Святополку перемогу; в «Повісті минулих літ» залишається нез'ясованим, чому Святополк після перемоги біля Лубен відвідав Печерську обитель, чому братія могла приписати цю перемогу саме молитвам св. обителі і чому саме в цьому випадку літописець говорить про звичайну прихильність Святополка до Печерського монастиря» (Шахматов 1914, 49).

У наведеному очевидні особливості перлюстрації літописців Володимира Мономаха: у правленому тексті йдеться про те, що він мав такий звичай — заїжджати до Печерської обителі перед якимись походами (що робив і Володимир), а у Густинському літописі чітко визначено, що саме з тих пір у Святополка з'явився такий звичай. Володимир не любив

Святополка, але він не міг допустити, аби той виявився в чомусь залежним від «якогось» ченця. Саме тому тут також було вилучено і ім'я ігумена. Бунтівний Іоанн мав зникнути із літописання разом із святим, який «мав нахабство» керувати князем. Однак, завдяки Патерику, цього не сталося.

Коментар 203

У всіх відомих нам редакціях життя тут говориться про «усіх преподобних» у печерах, проте про прпп. Антоній і Феодосія, як і про прп. Прохора говориться окремо. Це є дуже важливим нюансом, бо означає, що у XIII ст. у Печерському монастирі вже вшановували певну кількість преподобних Печерських, і що їхнє існування визнавали иряни.

У Сильвестра Косова у «Патериконі» ця частина прочитується так: «І з цього часу князь Святополк, коли випадало йому їхати на війну або на лови, приїжджав до святого монастиря Печерського, вклонявся іконі Пресвятої Богородиці і перед гробом святого Феодосія» (Сінкевич 2013, 487). Тут не йдеться про відвідини печер. Вірогідно, саме так було заведено для великих можновладців часів самого Косова.

Коментар 204

Вірогідно, йдеться про текст у кінці 16 Псалму, який у лаврському виданні XVII ст. (Полуустав 1643) був таким:

Божіи, гди, предвари ѿ ѿ запни ѿ ѿзми душ мои ѿ нечестивѣх, сръжѣ твоѣ ѿ врагсѣхъ рѣки твоѣа. Гни, ѿ мѣль ѿ землѣ: раздѣли ѿ въ животѣ ихъ, ѿ окрѣпленнѣхъ твоихъ непобѣди сѣтѣи твоѣа. Насыщаша ѿ мѣль, ѿ ѿгнѣши ѿгнѣши младенцѣ свои. Азъ же въ правдѣ ѿблѣа лицю твоѣмѣ, насыщѣа, внигда ѿбѣт ми ѿ славы твоѣи (Пс 16:13-15).

В українському перекладі він такий:

«Устань же, о Господи, його попередь, кинь його на коліна! Мечем Своім душу мою збережи від безбожного, від людей рукою Своєю, Господи, від людей цього світу, що частка їхня в цьому житті, що Ти скарбом Своім наповняеш їхнє черево! Ситі їхні сини, останок же свій для дітей вони лишать. А я в правді побачу обличчя Твоє і, збудившись, насичусь Твоєю подобою!» (Пс 16:13-15).

Коментар 205

Кінцівка життя є традиційною. Однак, у друкованій редакції 1661 р. її переписано і містить дуже цікавий нюанс. Крім традиційного прохання про духовну поміч, автори просять у прп. Прохора також захисту від голоду в часі війни.

Житіє прп. Марка Печерника, прп. Феофіла й прп. Іоанна

Коментар 206

Полікарп написав до життя прп. Марка чималу передмову, чи ремарку, яка зберігалась у всіх редакціях аж до друкованої редакції 1661 р., за винятком проложної та похідної від неї Арсеніївської. У цій передмові йдеться про те, що автор у своїй роботі спирається на зразки давніх патериків, в яких описано віддалені для українців-русинів місця. Полікарп зізнається, що нічого подібного до описаного там не бачив («ни **Брѣлліма видѣа, ни Синайскѣ горы**»), а пише по пам'яті почуте від свт. Симона про Печерський монастир — для архимандрита Акіндина. У Стишному пролозі передмову вилучено і замінено однією фразою-перехідником. Не можна відкинути, що таке редагування вплинуло на редакторів друкованого Патерика 1661 р., де цю передмову повністю вилучено і замінено на іншу, лейтмотивом якої є тезоіменитство прп. Марка зі св. Марком Євангелістом.

Д. Абрамович вважав, що цей фрагмент свідчить про значно менше знайомство Полікарпа у царині церковної літератури, ніж у інших авторів Патерика. Однак, нічого подібного він не зазначав. Ніщо не свідчить, аби прп. Нестор чи свт. Симон були у Святій Землі чи на Афоні, в інших осередках давнього чернецтва. А що свої знання, як, вірогідно, і сам текст чи вказівку на текст авторської редакції «Повісті» він отримав від свого наставника — це й так само собою зрозуміло. Дійсно, цитувань патристичної літератури у його писаннях порівняно менше, але його знайомство зі Святим Письмом було досить глибоким.

Коментар 207

Порівн.:

«4 І побачив я, аж ось бурхливий вітер насував із півночі, велика хмара та палючий вогонь; а навколо неї сяйво, а з середини його ніби блискуча мідь, з-посеред вогню.

5 А з середини його подоба чотирьох живих істот, а оце їхній вид: вони мали подобу людини.

6 І кожна мала чотири обличчі, і кожна з них мала чотири крилі.

7 А їхня нога проста, а стопа їхньої ноги як стопа телячої ноги, і вони сяяли, як ніби блискуча мідь.

8 А під їхніми крилами були людські руки на чотирьох сторонах їхніх, і вони четверо мали свої обличчя та свої крила.

9 Їхні крила прилягали одне до одного, не оберталися в ході своїй, кожне ходило просто наперед себе.

10 А подоба їхнього обличчя людини та обличчя лева мали вони четверо з правиці, а обличчя вола мали вони четверо з лівиці, і обличчя орла мали вони четверо.

11 А їхні обличчя та їхні крила були розділені вгорі; у кожного двоє крил злучувалися одне з одним, і двоє закривали їхнє тіло.

12 І кожна ходила просто перед себе. Туди, куди бажав дух ходити, вони йшли, не оберталися в ході своїй.

13 А подоба тих істот була на вид вугілля з вогню, вони палали на вигляд смолоскипів; той вогонь проходжувався поміж істотами. І вогонь мав сяйво, і з вогню виходила блискавка.

14 І ті живі істоти бігали й верталися, немов блискавка.

15 І придивився я до тих істот, аж ось по одному колесі на землі при тих живих істотах, при чотирьох їхніх обличчях.

16 Вид тих колес та їхній виріб як вигляд хризоліту, й одна подоба їм чотирьом, а їхній вид та їхній виріб ніби колесо в колесі.

17 Вони ходили в ході своїй на чотири боки, не оберталися в ході своїй.

18 А їхні обіддя були високі та страшні; і їхнє обіддя довкола в чотирьох їх було повне очей.

19 І коли ходили ті живі істоти, ходили й ті колеса при них; а коли ті істоти підіймалися з-над землі, підіймалися й ті колеса.

20 Куди бажав дух ходити, ішли, куди мав той дух іти; і ті колеса підіймалися з ними, бо в колесах був дух істот.

21 Коли ті йшли, ходили й вони; а коли ті стояли стояли й вони; а коли ті підіймалися з-над землі, підіймалися з ними й ті колеса, бо був дух істот у тих колесах.

22 А на головах тих живих істот була подоба небозводу, ніби грізний кришталь, розтягнений над їхніми головами згори.

23 А під цим небозводом були їхні прості крила, звернені одне до одного. У кожної було по двоє крил, що закривали їм їхні тіла.

24 А коли вони йшли, чув я шум їхніх крил, як шум великої води, як голос Всемогутнього, звук гамору, як табору. А коли вони ставали, опадали їхні крила.

25 І розлягався голос з-над небозводу, що над їхньою головою. І коли вони ставали, опадали їхні крила.

26 А згори небозводу, що над їхньою головою, була подоба трону на вигляд каменя сапфіра; а на подобі трону була подоба на вигляд людини, на ньому згори.

27 І бачив я ніби блискучу мідь, на вид вогню в середині його навколо, від виду стегон його й вище, а від виду стегон його й додолу бачив я ніби вогонь та сяйво навколо нього.

28 Як вигляд веселки, що буває в хмарі в дощовий день, такий був вигляд сяйва навколо. Це був вигляд подоби Господньої слави! І коли я це побачив, я впав на обличчя своє, і почув голос, що говорив

(Єз 1:4-28)»

А також:

«6 І перед престолом як море скляне, до кристалю подібне. А серед престолу й навколо престолу четверо тварин, повні очей спереду й ззаду.

7 І перша тварина подібна до лева, а друга тварина подібна до теляти, а третя тварина мала лице, як людина, а четверта тварина подібна до орла, що летить.

8 І ті чотири тварині, кожна з них мала навколо по шість крил, а всередині повна очей. І спокою не мають вони день і ніч, промовляючи: Свят, свят, свят Господь, Бог Вседержитель, що Він був, і що є, і що має прийти!

9 І коли ті тварини складають славу, і честь, і подяку Тому, Хто сидить на престолі й живе віки вічні,

10 тоді падають двадцять чотири старці перед Тим, Хто сидить на престолі, і вклоняються Тому, Хто живе віки вічні, і складають вінці свої перед престолом та кажуть:

11 Достойний Ти, Господи й Боже наш, прийняти славу, і честь, і силу, бо все Ти створив, і з волі Твоїї існує та створене все!

(Об 4:6-11)»

Коментар 208

У передмові до житія (див. Коментар 206) є цікавий нюанс. Полікарп, пишучи про те, що у нього не було змоги побачити Святу Землю та інші давні християнські терени, згадує оповіді про східних святих, описані в патериках (він використовує однину).

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
Древних убо святих подражающе мы, грѣшнии, писанию, еже они изъясниша, многым трудом възискаша в пустынях, и в горах, и в пропастьех земных;	Дрѣвнѣхъ убо свѣтѣхъ подражающе. мы грѣшнѣи. писанію еже сонѣ изъясниша. и многѣмъ трудомъ възискаша. в пустыниахъ и горахъ. и пропастьехъ земныахъ.	Древних убо святих подражающе мы грѣшнии писанию, еже они изъясниша и многым трудом възискаша въ пустынях и горах и пропастьех земных:	Дрѣвнихъ убо свѣтѣхъ подражающе мы грѣшнѣи писанію еже сонѣ и изъясниша и многимъ трудомъ възискаша въ пустыниахъ, и горахъ. и пропастьехъ земныахъ.
инѣх сами видѣвше, инѣх же слышавше, житиа, и чюдеса, и дѣлеса богоугоднаа преподобных муж написаша;	инѣхъ убо сами видѣвше. инѣхъ же слышавше житиѣ и чюдеса. и дѣлеса богоугоднаа, преподобныхъ мужъ написаша.	и инѣх убо сами видѣвше, инѣх же слышавше житія и чюдеса к дѣлеса богоугодная преподобных мужъ написаша,	и инѣхъ убо сами видѣвше. инѣхъ же слышавше житиѣ. и чюдеса, и дѣлеса богоугоднаа преподобныхъ мужъ написаша.
инѣхъ же слышавше преже их бывших житья же, и словеса, и дѣяния, еже есть патерикъ	инѣхъ же слышавше преже инѣхъхъ бывшихъ житиѣа же и словеса, и дѣяніа. еже есть патерикъ печерскѣи.	и инѣхъ же слышавше преже их бывших житія же и чюдеса и дѣянія, еже есть Патерикъ Печерський	инѣхъ же слышавше преже и бывшихъ житиѣа же и чюдеса. и дѣяніа. еже есть патерикъхъ печерскѣи

Проте Касіян, чи хтось із його попередників, неправильно зрозумів написане, і виправив на «Патерик Печерський».

Коментар 209

Цей фрагмент (винесений, зокрема, в Патерику Йосифа Тризни у заголовок) може свідчити, що в авторській редакції Повісті про прп. Марка йшлося як про учасника відкриття мощей прп. Феодосія (Жиленко 2015, 651; Дива печер Лаврських 2011, 21,64; Шахматов 1916, XXVI). Звичайно, є певна вірогідність, що Полікарп дізнався про це з іншого джерела, приміром, із напису над похованням святого, але він про це знав.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Отсюду бо начало положу повѣсти, еже о Марцѣ Печерницѣ преподобнѣмъ,			Ѡи́доу зо́ на́ло пѣ́сложѣ повѣ́сти. ѿ сѣ́ прѣ́немъ ма́рце печѣ́рницѣ.	Отсюду убо начало положу повѣсти еже о преподобнѣм Марцѣ Печерницѣ.	Ѡи́доу зо́ нача́ло по_ ложѣ. повѣ́сти, еже о́ прѣ́немъ. ма́рце печѣ́рницѣ.	
яко сий бѣ муж,	Сий прѣ́нний марко.	Сий прѣ́нний марко.	е́же бо сѣ́ сий бо сѣ́н ма́рко:	Бяше бо сий святыи Маррько	е́же бо сѣ́ сѣ́н ма́рко.	Вре́мѣ под_ визаніа
имы житие в пещерѣ,	имый житиѣ в пещерѣ.	имый житиѣ в пещерѣ.	житиѣ имѣа в пещерѣ.	житіє имѣа в пещерѣ,	житиѣ имѣа в пещерѣ	Блаже́ннѣ́ Марка, па́че всѣ́ зна́меній свѣ́дичеа.
при сем изнесен бысть святыи Феодосей ис пещеры въ святую и великую церковь.			и при немъ изнесенъ бы свѣ́тъ сѣ́н нашъ фео́досій Ѡ́т пе́рв. Въ сѣ́н великѣю церкѣ́вь.	и при сем изнесенъ бысть святыи отець нашъ Феодосіе от пещеры въ святую и великую церковь.	и при сѣ́мъ и́нше́ бытъ сѣ́н Ѡ́цъ нашъ. О́д о́днихъ Ѡ́ пещѣ́рв ко сѣ́н и великѣю церкѣ́вь.	Хва́лаи вѣ́щъ е́а: іа́ко при немъ прене́сенъ бы́ша чѣ́стнаѣ Мо́щи Прѣ́наго Ѡ́ца на́ше́ фео́досіа Ѡ́ Пещѣ́рв, въ сѣ́н великѣю Церкѣ́вь.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
но еже кто сам что даяше ему, и се приим, убогым раздаваше.	но ѿже кто самъ что даѿше ѿмѡ. и ѿи приимъ раздаваше ѡбогимъ.	но ѿже кто самъ что даѿше ѿмѡ. и се приимъ ѡбогимъ раздаваше.	но ѿже кто самъ. что дааше ѿмѡ, и се приимъ ѡбогимъ раздааше.	но еже кто сам что дааше ему, и се приимъ, убогым раздаваше.	но ѿже кто самъ что. дааше ѿмѡ. и се приимъ ѡбогимъ раздааше.	земли же коже хотѣ взимати. Ибо аще кто нѡже, самъ любѣ ради, бещи нѣкъю дааше ѿмѡ, за копаніе грѣбѡ, что аѿе ѡбогимъ ѡдаваше.
	при самъ ижененъ бѣи ²⁹⁹¹ в ма нартѣрь. вѡ великъю цркъвь ие пѣчерь.	при се ижененъ бѣи стѣи фсѡѿи. ие пѣчерь в ма нартѣрь в великъю цркъвь.	при самъ ижененъ бѣи стѣи фсѡѿѡѿи в манартѣрь в великъю цркъвь ие пѣчерь.			

Моці прп. Феодосія, як відомо, було знайдено і перенесено до Великої Церкви 1091 р. (Жиленко 2015, 91). Ця дата є єдиним хронологічним репером у житті прп. Марка. У пізніх редакціях Патерика вона міцно увійшла до складу твору. Хоча прп. Марко помер пізніше. Втім, оскільки прожив, з нашого погляду, дуже мало (див. Коментар 216) — навряд чи значно пізніше.

Повідомлення про зв'язок між прп. Марком і перенесенням мощей прп. Феодосія наявне у всіх редакціях Патерика, включаючи Патерик проложного типу в складі Четії Мінеї XVI—XVII ст., і похідну від них Арсеніївську редакцію (хоча й не в тому самому місці). Зокрема, наявне воно і в Основній редакції. Тож нема підстав вважати, щоб воно було вставкою і не належало до тексту Полікарпа. Це спростовує припущення авторів монографії, присвяченої хресту прп. Марка, що він міг жити у XIII ст. (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 46-48, 52-54). До того ж, в останньому випадку він був би сучасником свт. Симона і Полікарпа, що явно відбилося б у тексті.

²⁹⁹¹ На берегах дописано: «стѣи д.сѡѿи».

Коментар 210

Інформація про вериги прп. Марка відсутня в інших джерелах. Нині їх при мощах немає.

Коментар 211

Про uzливання елеєм на мерця див. Коментар 218.

Коментар 212

Парні поховання не були рідкістю в історії печер.

Зокрема, таке поховання зображено на малюнку Ван-Вестерфельда (1621—1692).

Коментар 213

Про прп. Іоанна, брата прп. Феофіла, майже нічого не відомо. Саме ім'я Полікарп явно

не знав. Воно з'явилося лише у Патерику 1661 р. У більш ранніх редакціях ім'я не згадано навіть тоді, коли прп. Марко звертається до Феофілового брата.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Во имя рекъ умершаго: «Брате, въстани, дай же мѣсто неумръшему брату, сам же лязи на нижнем мѣстѣ».	пoтoмъ бo имѧ рекъ ѡмръшаго. братѣ въстани. ѡ даѡ же мѣсто ѡмер- шемъ братѣ. самъ лѧзи на нижнемъ мѣстѣ.	пoтoмъ бo имѧ ѡмръшемъ рекъ. братѣ въстани. ѡ даже мѣсто: большемъ братѣ. самъ лѧзи на ни- жнѣ мѣстѣ.	ѡ сѡ рекъ. глѧ ѡмершемъ. братѣ въстани. ѡ даѡ же мѣсто неѡмершемъ братѣ. самъ лѧзи на нижнем мѣстѣ.	И сѡ рекъ, глагола умершему: «брате, въстани, дай же мѣсто не умръшему брату, сам же лязи на нижнем мѣстѣ».	ѡ гнѧ рекъ глѧ ѡмершемъ братѣ вoстани, даѡ же мѣсто старѣше неѡмершемъ братѣ сѧ же лѧз на нижнѣ мѣстѣ.	Глѧже сѡбратиѧ ко ѡмершемъ, рекѣ: Братѣ вoстани, даже то мѣсто старѣшемъ твоѡмъ братѣ, самъ же лѧзи на нижнемъ мѣстѣ.

Як можна бачити з вищенаведеного тексту, у цьому місці ім'я святого не згадується і у Патерику 1661 р., що явно пов'язано з використаним ним текстом, в якому його також не було. Але воно наявне у заголовку житія.

На планах печер ім'я Іоанна з'являється лише у XVIII ст. (Дива печер Лаврських 2011, 39). Проте ще Ерїх Лясота у кінці XVI ст. записав короткий переказ житія, але не називаючи імен (Дива печер Лаврських 2011, 125), а отже, мощі вже було віднайдено.

Павло Алеппський, який відвідав Київ у середині XVII ст. описав побачені ним мощі святих Феофіла й Іоанна так: «Інший, підвизаючись перед Богом у цій печері, провів там усе життя і був похований у могилі. У нього був брат — пустельник Святої гори. Цей брат прийшов відвідати брата і, знайшовши його мертвим, поселився в його печері, пробув там до смерті. Тіло його хотіли покласти разом із братом, але могила виявилась тісною; тоді брат, що помер за кілька років до того, повернувся, аби дати місце братові, і досі лишився з піднятими коліньми на подив прочан на славу Божу» (Дива печер Лаврських 2011, 129). Цей опис містить цікаві подробиці, та й сюжет дещо змінено, що характерно для цього автора, у якого патерикові оповіді подано вельми неточно. Хто винен в цьому — сам автор, чи ті, хто водив його печерами — нікому наразі невідомо. Так чи інакше, імені святого нема й тут.

Вперше ім'я прп. Іоанна ми знаходимо у Правилі святим Печерським свт. Петра Могили. Але ясно, аби опинитися там, ім'я і вшанування прп. Іоанна вже мали б бути давно усталеними. Водночас те, що пам'ять прп. Феофіла і прп. Іоанна є притягненням до пам'яті прп. Марка Печерника — свідчить про те, що їх вшанування усталилося значно пізніше за цього святого. Вірогідно, це сталося вже у XVII ст. Джерело, з якого взято ім'я — не визначено.

Коментар 214

В. Яковлев (Яковлев 1875, 150-151) пов'язував цей сюжет із оповіддю про якогось ченця із «Діалогів» свт. Григорія Двоєслова:

Про настоятеля з Пренестинської гори і його пресвітера.

Григорій. Поблизу міста Пренести височіє гора, на якій розташувався монастир з храмом на честь святого апостола Петра. У той час, коли я був в цьому монастирі, від тамтешніх ченців я мав нагоду вислухати розповідь про диво, якому вони, за їхніми словами, самі були свідками. Настоятелем цього монастиря був достойним поваги за своє життя. При ньому жив чернець, яким він сам управляв у житті благочестивому.

Угледівши, що чернець утвердився в страху Божому, настоятель виклопотав йому сан священства.

Після посвячення було ченцю одкровення, що наближається його смерть. Тому він став просити у настоятеля дозволу приготувати собі могилу. «Я ще першим помру, — мовив йому настоятель, — втім, іди і, за своїм бажанням, приготуй собі могилу». Чернець пішов і приготував. Через кілька днів старий настоятель, замучений хворобою і перебуваючи вже при останніх хвиликах життя, дав пресвітеру, котрий був при ньому, наказ поховати його в приготовленій для себе могилі. «Ти знаєш, — заперечив пресвітер, — що я скоро піду за тобою, а могила двох вмістити не може». — «Зроби так, як я тобі кажу, — мовив знову старець. — Твоя могила вмістить нас обох».

Отже, старець помер і був похований в могилі, яку приготував пресвітер для себе. Відразу після цього почав слабшати в тілесних силах і пресвітер і, по посиленні цієї слабкості, незабаром помер. Коли братія принесли тіло пресвітера для поховання до могили, приготовленої їм у свій час, і розкопали її, — всі присутні побачили, що в ній не було місця для поховання пресвітера, бо перш поховане в ній тіло монастирського настоятеля займало все місце. Тим часом як братія, що принесли тіло пресвітера, були в скруті, як поховати його в цій могилі, один з них вигукнув: «Отче! Як же ти говорив, що могила вмістить вас обох?»

Після цієї відозви на очах усіх тіло перш похованого настоятеля, яке лежало навznak, повернулося на бік і дало в могилі простір для поховання тіла пресвітера. Отже, старець, як напорочив за життя, що могила вмістить їх обох, так і виконав це по смерті» (Григорій Двоєслов 1858, 214-216).

Спільним тут є лише те, що мрець посунувся. Тож сюжет не має нічого спільного з Печерським патериком.

Коментар 215

За нашим міркуванням, всі описувані події відбувалися на території монастиря — Києво-Печерської лаври. Однак, Полікарп відрізняє Ближні печери, в яких відбулися ці події і, власне, монастир у Верхній лаврі — як різні місцевості, і лише останній називає монастирем. Цей нюанс зберігся навіть у тексті XVII ст.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкowana редакція 1661 р.
Сии слышав, Феофил, оскорбъ зѣло	и слышавъ Фѣофилъ ѡскорбѣ	и слышавъ Фѣофилъ ѡскорбѣ	Сїа слышавъ Фѣофилъ ѡскорбѣ	Сїа слышавъ, Ѧиофилъ оскорбѣ зѣло от	и слышѣ Фѣофилъ ѡкорбѣ	Сїа слышавъ, Фѣофилъ, ѡкорбѣ зѣло

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
страшных словесъ Марковых и мнѣвъ, яко, ту пад, абие умрет, не вѣдый, аще доидет до манастиря.	сѣло. ст҃ра- шныѣ радн слобѣ мар- ковѣ. мнѣвъ ѣко тѣ па авнѣ ѡмреть. не вѣдый ѣще доидеть до мана- стиря.	зѣло. ст҃ра- шныѣ ра гла- вѣ марковѣ. мнѣвъ ѣко тѣ авнѣ ѡмреть. не вѣдый аще доидеть ма- настиря.	сѣло ѡ ст҃рашныѣ слобѣ марковѣ. ѣ мнѣвъ ѣко тѣ авнѣ ѡмрѣ: не вѣдый ѣще доидеть до мана- стиря.	страшных словесъ Марковых и мнѣвъ, яко ту абие пад умрет, не вѣдый, аще доидет до манастиря.	сѣло. ѡ ст҃рашныѣ слобѣ. марковѣ. ѣ мнѣвъ. ѣко тѣ авнѣ па ѡмрѣ. не вѣдый ѣще доидѣ до мнѣвъ.	ѣ ст҃рашныѣ, мнѣвъ ѣко тѣ авнѣ падѣ ѡмрѣ: ниже надѣшеся монастиря доидти.

Коментар 216

Св. Марко помер у віці 35—40 років (Дива печер Лаврських 2011, 209). З якого часу його вшановують — невідомо, але є всі підстави свідчити, що це сталося майже з часу його преставлення. В будь-якому разі, його ім'я знаходимо у недописаному списку собору святих Печерських у першому збереженому пом'янику Печерського монастиря, заведеному 1483 р. (Дива печер Лаврських 2011, 153). І вже точно його вшановували у XVI ст., коли 1594 р. його мощі бачив у печері один із подорожніх, що описував відвідини Києва — Еріх Лясота (Дива печер Лаврських 2011, 125).

Дату його пам'яті — 29 грудня — знаходим вже в «Анфологоні» 1619 р. (Дива печер Лаврських 2011, 154). Пам'ять Феофіла, брата Іоанна, з'явилась як наслідок притягнення до пам'яті прп. Марка Печерника (Дива печер Лаврських 2011, 161).

У Патерику 1661 р. про святого розповідається як про цілителя: «**Мѡѡци же ѣго чюдотворныѣ положены сѣтъ в Пещерѣ, и дѣже самъ себѣ гробъ ископѣ: ѣ подлѡгъ неѡкъдна ищеленѣ вѣремъ съ вѣрою приходѣцимъ къ Ч҃тної ѣго Рѣцѣ**». Це не зовсім відповідає тексту життя і може свідчити про давню історію вшанування в печері.

Коментар 217

У Лаврі здавна зберігався хрест, який приписується прп. Марку. Нині він зберігається у фондах Національного заповідника «Киево-Печерська лавра». Власне, це є одна з частин (вірогідно — нижня) великого складня із заглибиною, в яку можна, як у ложку, набрати води. Звідси й традиція напувати з нього прочан. У Заповіднику зберігаються також копії хреста, також і спробу відновити його другу частину.

Хресту прп. Марка присвячено спеціальне колективне монографічне дослідження (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020), до якого увійшов багатючий матеріал до історії святині. Почасти автори торкнулися й біографії прп. Марка. Порушені тут питання можна поділити на декілька пунктів, серед яких:

1. Час життя прп. Марка.
2. Датування й походження хреста та його копіювання.
3. Інші святині, пов'язані зі святим.
4. Датування появи традиції напувати прочан у печерах із хреста прп. Марка.

Безперечно, блискуча джерелознавча робота, втім, спонукає до деяких узагальнень, які ми й наведемо згідно з вищенаведеними пунктами.

1.

Див. Коментар 209.

2.

В усіх виданнях хрест прп. Марка датовано відповідно до згадки про час його життя, тобто, близько 1091 р. Однак жодне джерело до XVII ст. не свідчить про наявність хреста і зв'язок його з прп. Марком (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 48). Першою відомою на сьогодні згадкою про хрест є запис чуда у щоденнику свт. Петра Могили (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 15-18) — див. Додаток 17. Однак це, звичайно, не свідчить про його побутування чи вшанування на початку XVII ст. Подія, описана в чуді, не могла б бути можливою, аби хрест, як святиня, не був вже досить широко відомим. Зрештою, в історії Лаври є безліч речей і подій, які підтверджують лише пізні записи традиції, яку цілком можна датувати і не часом Київської держави.

Автори колективної монографії спробували датувати хрест, беручи до уваги склад сплаву, форму і зображення. Вони помітили схожість між ним і хрестами-дароносцями XVII—XVIII ст. (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 101), а також порівняли його з цілим рядом аналогічних пам'яток різного часу з усього православного світу, із залученням також до вивчення складу металу (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 103-140). Цікаво, що «вся внутрішня поверхня хреста вкрита свинцево-олов'яним сплавом. Таку техніку лудіння зафіксовано у Пізньому Середньовіччі. У XV ст. вона набула поширення у Західній Європі, в Україні — ближче до XVII ст.» (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 116, 131). Втім, ніщо не свідчить про лудіння в час створення святині. Найвірогідніше, воно було зроблено в Лаврі, коли хрест стали масово використовувати, що не могло не вплинути на його стан. Було висловлено також думку, що хрест міг бути зроблений в часи свт. Петра Могили за прикладом схожих хрестів у давніх зображеннях Київської Софії та Михайлівського Золотоверхого собору. Проте ця, дійсно, дуже цікава схожість свідчить радше про широке побутування таких хрестів у Візантії XI—XII ст. Власне, «з урахуванням киево-печерської традиції, що пов'язала мощовик із прп. Марком Гробокопачем, слід відкинути носіння аскетом і відлюдником релікварію з власним портретом. Було цей хрест принесено у Київ за життя Марка Печерника чи пізніше — у будь-якому разі, його покладання на мощі місцево вшанованого тоді святого є непрямою вказівкою на відповідні зображення верхньої ступки релікварію однойменних святих. Найвірогідніше, на ній було зображення св. апостола і євангеліста Марка» (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 142). І саме це, на думку дослідників, призвело до появи зв'язку між хрестом і прп. Марком Печерником: «через зображення на лицьовій ступці св. Марка Євангеліста чи іншого, за тезоіменитвом мощовик поклали на раку прп. Марка Печерника. Отже, зародилася місцева монастирська традиція, яку посилили і закріпили записи святителя Петра Могили і ченця Афанасія Кальнофойського про чудотворіння, яким проявився хрест-релікварій на мощах Марка Гробокопача у 1621 р.» (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 147). Здогад цікавий, але повторимося, ситуація, описана в чуді, могла скластися лише в умовах, коли вшанування хреста і традиція напувати з нього прочан були вже достатньо давніми.

Що ж до відсутності хреста на ілюстраціях Патерика 1661 р. (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 69), де його згадано, то тут нема нічого дивного. Гравюри до Патерика було створено 1) явно до написання остаточного тексту, тобто, згідно з Касянівською чи якоюсь іншою попередньою редакцією, і 2) для них використовували давні лаврські ікони, що не дійшли до нашого часу. На зображенні прп. Марко виконує найважливіше в його житті — копає локули, які добре впізнавані, і нагадують зображення на картах печер.

Врешті автори доходять висновку, що «за стилістичними, іконографічними, епіграфічними спостереженнями, включно з технічними характеристиками, можна стверджувати, що хрест № 1²⁹⁹² не є виробом киеворуського майстра або твором суто візантійського походження, а є прикладом синтезу візантійської та італійської шкіл. Замовлення хреста-релікварію могло бути отримано іноземним майстром не обов'язково за кордоном, а й у Києві, втім, реконструкція обставин появи його в Києво-Печерському монастирі має забагато варіантів» (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 149). Цей висновок привертає увагу з точки зору контактів Києва і православних тоді монастирів Апенінського півострова. Що ж до обставин появи хреста у прп. Марка — можна тільки фантазувати. Нагадаємо, що навіть наявність однієї ікони у пересічного ченця було великою цінністю. Можливо, хрест був єдиною келійною святинєю преподобного. І не факт, що друга скойка його вже тоді була наявна, бо в цілому вигляді хрест був надто коштовною річчю.

Як зазначалося вище, в Києво-Печерському заповіднику зберігаються також копія хреста та пізня «кришка» — доповнення до хреста прп. Марка (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 49-51). До нашого дослідження ця інформація не має прямого стосунку, але цілком можливо, що в світі існує чи існувала ще не одна копія. Втім, не відомо, аби Лавра їх масово продукувала. Вже в нинішній час у Заповіднику налагоджено випуск мініатюрних копій хреста у вигляді натільних хрестиків та трохи більших мощовиків із різних металів.

3.

Зі св. Марком пов'язували різні артефакти. Так, у друкованому Патеріку 1661 р. згадано не лише його хрест, а й вериги. Поховання з веригами є рідкістю (О. Мельник 2017, 135) і, безперечно, лише в тих випадках, коли людина, дійсно, їх носила. Нині місцезнаходження їх не відоме.

Явно у ХХ ст. з'явилась благочестива легенда про шапочку прп. Марка, яку автори монографії вповні слушно вважають переродженням в умовах антирелігійних гонінь легенди про шапочку прп. Іоанна Багатостраждального (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 12).

4.

Традиція напування мирян у печерах із хреста прп. Марка ніяк не пов'язано з життєвим досвідом преподобного. До того ж фантастичною є її розвинута версія синодального періоду, що хрест був мірою вживання ним води за день. Це, звичайно ж, є виключно легендою (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 83).

Наразі у час, коли жив прп. Марко і, мабуть, щонайменше, два століття по тому, прочан до печер не водили, та й пізніше це не було масовим явищем — аж до середини ХVІІ ст. Тому традиція напування не могла існувати в часи написання Патерика. Сама ідея напувати хрестом могла виникнути від фізичної можливості такої дії та від того, що, як доречно підмітили автори монографії, присвяченої святому, біля його поховання згідно з планом печер 1638 р., стояла чаша з водою (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 42-43). Якщо вона стояла там у попереднє століття чи раніше — це могло й призвести до появи традиції. Коли це сталося — визначити неможливо, але верхньою межею є ХVІ ст., оскільки у наступному столітті традиція вже була усталеною.

²⁹⁹² Так дослідники називають саму святиню, на відміну від копій.

Коментар 218

Вірогідно, прп. Феофіл володів посудиною, відомою, як сльозниця (lachrymatory). Подібні посудини відомі в світовій культурі з глибокої давнини. Зокрема, в античному світі їх використовували для збору сліз під час похорону. Цьому призначенню відповідали форми посудини — з вузькою шийкою, специфічної незвичайної форми. Її можна було притискати до куточка ока. У Давньому Римі сльозницями користувалися професійні плакальниці. Та цілком можливо, що тут існувала радше символіка і в посудини наливали парфуми. У інших місцях, зокрема, в Персії і пізніше у Візантії сльозниці використовували дружини, чоловіки яких надовго відлучилися з дому. За кількістю наплаканих сліз визначали ступінь суму дружини за чоловіком.

Сльозниці античного часу

У античній Фанагорії було знайдено посудину з речовиною, аналіз якої нашттовхнув на думку, що може йтися про сльозницю, в якій крім сліз могли міститися і парфуми (Найденный при раскопках... 2019).

Сльозниці знову стали використовувати у вікторіанській Британії як атрибут вдів. Тут вони мали різну форму й спосіб використання. Один їх вид було призначено для випаровування сліз, і містив смужку. Коли рідина випаровувалась нижче неї — можна було припинити траур. Інші міцно закривали і після року трауру їх вміст виливали на могилу. Виробляють їх почасти і сьогодні — радше, як дивовижу чи вінтаж, і у них збирають не лише сльози горя, але й радості.

В житті оповідається, що сльозницю поклали до поховання прп. Феофіла. Це веде нас до іншої традиції, пов'язаної із поливанням останків елеєм із покладанням посудини з ним до труни, чи, як у нашому випадку — до локули.

Ми неодноразово досліджували традицію печерних поховань (Дива печер Лаврських 2011, 18-23; Жиленко 2019, 76-78), однак, для кращого розуміння саме цього питання подаємо нижче тексти, які містять вказівки про особливості чернечого поховання за часів Київської держави.

Фанагорійська сльозниця

1.

Перший походить із Олексіївського уставу. Ми вже згадували, що цей текст не стосувався безпосередньо до запровадження Студійського уставу у Печерському монастирі (Жиленко 2019, 408). Однак, житіє прп. Марка свідчить, що студійські поховальні звичаї явно побутували і у Лаврі. Звичайно, у нас із самого початку існував і нюанс у вигляді печерних поховань у печерах.

о погрѣбани

подобаетъ намъ о оутѣвѣ погрѣбаниа. брѣи повелѣниемъ коупно. и скоро възмѣннати. и оуже глѣмъ. тако аще кзѣто ѿ мнѣ починаеть. елмаже не дорѣонтъ телесе его измыбати. нъ ни видѣти отиноудѣ нага. иже на то ѡстроены. потѣрѣ трѣупѣ его. теплою водою и гоукою сице. пѣрбокѣ оубо тѣорѣи крѣтѣ гоубою на челѣ оумѣршаго. по ѣ на пѣрѣ. и на роукоу и на ногоу. тѣгда потѣрѣ все тѣло его елгообразнѣ. възложѣ роукоу възноутрѣ ризѣ. по потѣрении всего тѣла. приносити новоу свѣоу. съвлагитѣ мѣртвѣца. на назѣ чѣрти положивѣ паполомоу. и обелчитѣ его въ новоую ризоу. никакоже. ни самъ ни нѣзъ никтоже. того наготы видѣвѣ. развѣ аще не тѣ иже съ нимъ прикасаютѣ тѣла того. но одѣнни же възложитѣ на нь коуко. аще великыи сикмьникъ боудѣ. възложѣ наглавнѣ върху главы его. и покрывѣ до ерады. тако не видѣноу быти лицу. по ѣ. възложѣ на нь аналавѣ. и прѣпоашетѣ и погарзъмѣ. и оеуѣетѣ и въ погрѣбальныа сандалиа. сирѣ. прѣенѣцѣ. и възнезъ одрѣ оустроеныи на изнееннѣ кѣ погрѣбанию. прѣтѣрѣ върху его паполомоу. и положитѣ възголовице мало. върху же папаломы прѣтираютѣ мантнѣю его. не прѣкы такоже въ ѣходѣ. нъ прѣто и въздѣже. и положитѣ на неи мѣртвѣин. върху же мѣртвѣца прѣтираютѣ. а дрѣугѣ паполома. и тако възъмѣше одрѣ погѣблѣю. и внѣутрѣ папѣрти прѣмо црѣкымъ дѣбрѣ. и прѣномарѣви дѣонцѣ оударшѣю въ еило великоѣ. събираютѣ въл брѣга въ папѣртѣ. и дадѣ имъ по одиноѣ свѣци. въ единѣ оубькию. таже и възжѣше и окрѣтѣ прѣкѣтѣвѣше. по рѣкши. елѣнѣ еѣ нашѣ въгда ны. и начинѣю. елѣни непорѣ. гла ѣ по почѣтнѣи же тѣаковѣмѣ. лѣнѣ покадѣ по окрѣтѣ одра одиною. начѣнѣ ѿ главы и сѣтворивѣ по г крѣты. на чѣтырѣхъ чѣстѣхъ одра. по ѣ покадѣ брѣю. и пакы прѣкѣтанѣ оу одра. и сѣтворивѣ г. крѣты глаба. дарѣтѣ парамонарѣви кадильнѣ. поѣтѣ же елѣни непорѣ възѣ алѣж...²⁹⁹³

снмѣ пѣблѣмомъ. оустроеныи на то иж погрѣбѣнѣ. ножъмѣ оурѣзѣвъ краѣ мантнѣныа. таже на обою сторѣноу. нъ и краѣ же кѣ ногама. по ѣ на дѣѣ раздѣливѣ. и покрѣвѣ мантнѣю по краинѣи сторѣнѣ. и лѣвоую сторѣноу и правоую. акы ремѣньмѣми тѣоу сѣпрѣмѣнѣмама. и съвѣла сѣтѣварѣютѣ крѣты. г. единѣ надѣ главою. а дрѣугѣ. на пѣрѣ. а г. на колѣ. и оутѣвѣшию чѣстѣю обою оузгоу. съвѣжатѣ нозѣ. по ѣ. по. възъмѣ съоудѣ мало. възлѣкѣтѣ върху телесе. тѣорѣ.

²⁹⁹³ Далі ведеться перелік піснеспівів.

Г. крѣты. а на лицѣ. б на перѣхъ. а г на колѣнѣ. и тако възмыше мощи погрѣвѣ. поюще прѣстолицѣ трѣ ... (Пентковский 2001, 416-418).

Остання фраза (виділена) саме свідчить про узливання елею і посудину для нього.

2.

Однаке, як можна припустити, ближчим до нашої практики був текст, збережений у московському рукописі XVI ст. Цей текст близький до Олексіївського, але не є його копією. Проте якщо в Олексіївському тексті використано ціну свічки, похідну від грецького, то в нижченаведеному тексті ціна її — векша. Це свідчить про його походження з київської доби. На жаль, московський його переписувач був малограмотним, і спотворив деякі слова, які, втім, дещо поновлюються з Олексіївського тексту.

Чѣи, како псѣлае погрѣвати братїю: Аще мнѣ почіесть, не доргоѣ челее ѣ видѣти, ни ѣзмывати ѣ на чо ѣтроѣныи. потрѣ чѣла ѣго гѣкою, ѣ теплою водою. первое ѣтворѣи крѣтъ гѣкою на челѣ ѣмрѣша ѣрата. поѣ на перѣхъ, ѣ на рѣкѣ. ѣ на ногѣ. ѣ потѣ вложѣ рѣкѣ вѣдѣтрѣ рѣзѣ. ѣ потрѣ вѣе чѣло ѣ ѣлѣосѣрѣнѣ. по потрѣнѣи ѣвлѣе ѣ мрѣвѣца на носѣ ѣ чѣрти положѣ на половинѣ. ѣ ѣвлѣе ѣ в новѣю ѣвѣтѣ. никакѣ никаѣ, ни ѣго наготѣ не вѣдѣи, по ѣколѣнѣ аще ѣдѣ великѣи ѣкимнѣ. ѣзложѣ на нѣ кѣколко, на главѣе вѣрѣхѣ главѣ. покрѣвѣ ѣ до ѣрады како не вѣдѣнѣ быти лицѣ ѣго. А малаго ѣкимника клеѣкѣ, ѣвѣма ѣо ѣдино ѣличѣе. поѣ ѣзложѣ на нѣ плѣти. ѣ препомѣ ѣго. ѣ ѣдѣѣтѣ ѣ. ѣ вѣнерѣ ѣдрѣ ѣѣтроѣныи и погрѣанѣю. прѣтрѣ вѣрѣхѣ ѣго наполомѣ. ѣ положѣ ѣззѣлѣкѣи ѣе малѣ. ѣ монѣтѣи ны крѣди, вѣи ножѣ ѣрѣзѣ. ѣ прокон ѣз манѣтѣю по крѣнѣкѣи ѣторѣнѣ. прѣтирѣе ѣо на ѣдрѣ. вѣрѣхѣ поломѣ. не перѣкѣи како в ѣнѣ ходѣи но прѣрто надѣль. ѣ положѣтѣлѣ на ѣнѣ мрѣвѣ. ѣ ѣѣкрѣи раздѣлѣвѣз надѣвоѣ. деѣнѣю ѣ лѣвѣю ѣтранѣ манѣтѣю. ѣко ременѣмѣ ми тѣ ѣпрѣмѣнѣлѣ ѣ ѣвѣлѣе. а прѣкрѣи манѣтѣнѣныи ѣззѣлагѣ на главѣ. ѣвѣлагѣтѣ тѣворѣе, трѣи крѣты. ѣдѣи на главѣю. двѣ. на перѣхъ. ѣ трѣи, на колѣнѣ. ѣ ѣртѣальше ѣо ѣлѣ чѣртѣю ѣвою ѣзѣ. ѣвѣжѣ нѣвѣтѣ. вѣрѣхѣ же мрѣвѣца прѣтирѣѣтѣлѣ. вѣторѣлѣ паполома. и прѣталѣѣ ѣдрѣ. вѣдѣтрѣ паперѣти, прѣлѣмо ѣрѣкѣи двѣрѣи. ѣ положѣ ѣконѣ на перѣрѣхѣ мрѣвѣомѣ. ѣгда целѣкѣе ѣдѣе. целѣю прѣже ѣконѣ, тѣ ѣрата. пономѣрѣвѣи, двѣи ѣдѣрѣвѣши в ѣилѣо великоѣе. ѣратѣи ѣлѣ зѣвѣрѣѣтѣлѣ в паперѣтѣ. ѣ дадѣ ѣ по ѣвѣцѣкѣ ѣз ѣдинѣ вѣкѣшѣ. ѣ вѣжѣтѣ, ѣ ѣкрѣтѣ ѣтѣлѣше ѣвѣе поѣз кадѣтѣ ѣкрѣтѣ ѣдрѣ. начѣ ѣо главѣ. и ѣтворѣи. по г крѣты на дѣхо чѣртѣе. по ѣе поѣкадѣи ѣратѣю. ѣ ѣтанѣ ѣ ѣдрѣ. и ѣтворѣи г. крѣты в голоѣ. ѣ рѣтѣ. блѣнѣз ѣе ѣз ѣлѣ. ѣ потѣо. ѣлѣжѣни ѣпорѣдѣни. ѣко же ѣ ѣѣтѣлѣно по прѣвилѣо. ѣ неѣ ѣго кѣз грѣѣвѣ поюще ѣтѣлѣнѣи, трѣѣдѣри. и вложѣвѣше ѣ вѣз грѣо. поѣз ѣзѣ ѣѣдѣтѣ мѣло. ѣззѣлѣе вѣрѣхѣ чѣлѣе тѣворѣлѣи. трѣи. крѣты. на лицѣ, на перѣхъ. ѣ на колѣнѣ. по лѣлѣѣ. глѣ. а. а прѣѣтѣоѣцѣи поѣ. ѣцѣзѣѣхѣ ѣо ѣлѣжнѣи мѣѣ. по ѣѣ по мѣлѣтѣѣ. разрѣлѣлѣнѣю. ѣ тако погрѣѣѣтѣ ѣ. ѣ поѣе ѣтѣи ѣжѣ. ѣ ѣкѣтѣлѣ. в ѣнѣи поминаѣтѣлѣ ѣѣопѣшѣи ѣо ѣрѣлѣ. и глѣтѣи. гѣи поѣи. мѣ. поѣе ѣѣѣѣ. (РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 315. Псалтырь возследованием XVI в, л. 504-504об.).

Тут ми знаходимо ту саму фразу про поливання елеєм (виділено).

3.

Найбільш близько до життя цю традицію описує митрополит Кипріяні у відповідях на канонічні й церковно-ужиткові питання ігумена Афанасія (1390—1405) Тут читаємо: «Какѡ убо погрести священника мірянина? въпрошаеши. Мірянина священника погрести сице: измывь его и въ срачицу нову оболокъ, и въ свиту такоже, таже и во стихарь и епитрахиль и фелонь, лице же и главу покрывъ завесомъ, и тако певъ надъ нимъ и въ гробъ положивъ, **таже вина мало съ масломъ деревянымъ смѣсивъ, преливаетъ священникъ крестаобразно отъ главы первое, таже у ногу, потомъ же отъ десна, таже лѣвую сторону; чашу же, въ нейже масло съ виномъ, повержетъ у ногу; таже доску поставивше, засыпують, якоже всякого мертвеца.** А черньца попа управити, якоже и всякого черньца; аще и по грѣхомъ прилучится, и не испѣеть ся чернець въ скиму постричи, но умреть тако, или будетъ попъ или дьяконъ или простъ чернець, не годится на мертваго класти скиму. Всякого же чернца умерша не годится умывати, ниже обнажите тѣло его, но теплыя воды доспѣти, и тако губою морською или платцемъ чистымъ лицо его утерти, таже перси, потомъ длани ручныя обаполь, потомъ колѣна, таже плесна ножнаа, и въ срачицу чисту облещи и потомъ манатією обвити, якоже уставлено есть; таже пѣти надъ нимъ; егда же въ гробъ положить его, **тогда преливаютьъ его виномъ и масломъ крестаобразно, якоже и преже сказахомъ**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 245-246).

Що посудину слід класти до гробу – цього у вищезазначених текстах не вказано. Однак, зважаючи на нашу традицію класти в могилу не тільки використане під час сповіді й відспівування, але й давні ікони, антимінси та ін. — це не порушує загальноприйнятих правил. Зокрема, поховання з такими посудинками було знайдено як в Україні (Ситий 2013), так і у Московії (Панова 2004, 153-157). В. Івакін вказував на ряд поховань у Києві часів княжої доби із скляними кубками (Івакін 2012, 404), що було зумовлено їхнім поширенням в Україні (Жиленко 2019, 276).

Описуючи поховання з посудинами, дослідники переважно не виявляють обізнаності із вищенаведеними текстами, а посилаються саме на житіє прпп. Марка, Феофіла й Іоанна. А це приводить до закономірного змішування сльозниці і посудини для єлею. Ні Т. Панова, ні В. Івакін ще не називають ці посудини сльозницями. Однак, у дослідженні, присвяченому новим розкопкам у Троїце-Сергієвій лаврі, повідомляється, що «такі посудини називали єлейницями або сльозницями. По суті, вони виконували ритуальну функцію, тому їх можна назвати і ритуальними» (Столярова, Енговатова 2016, 410). Наявна така плутанина і в українській історіографії. Зокрема, так названо посудини, знайдені в похованнях Любеча (Ситий 2013, 157). Ототожнення посудин, які використовували для поливання єлеем із сльозницями знаходимо і в роботі О. Мельник (О. Мельник 2017, 137-138). Останнім часом таке ототожнення стало настільки усталеним, що дослідники, яких аж ніяк не можна запідозрити у невігластві, намагаються провести паралель між посудинками з могил і справжніми античними сльозницями. І, оскільки це є неможливим, то Л. Петрушко доходить висновку, що сльозниці зовсім не використовували для збирання сліз (Петрушко 2018, 123-126).

Зазвичай сльозниці — посудини крихітні. Але у прп. Феофіла цілком могла бути посудина більша — подібна до знайденої у Фанагорії²⁹⁹⁴. Натомість, як видно з гравюри до Патерика 1661 р. (див. стор. 122) й ілюстрацій наступних часів, у Лаврі ці посудини асоціювали з великими корчагами. Водночас посудину, принесену ангелом, було зображено як декоративний предмет, вірогідно — металевий. Оскільки Ілля явно послуговувався майже

²⁹⁹⁴ Л. Петрушко зазначає, що посудина була великою, оскільки прп. Феофіл плакав над нею багато років (Петрушко 2018, 123-126), однак, сльози — не та тілесна рідина, якої можна зібрати повний горщик.

не збереженою до нашого часу середньовічною іконописною традицією Лаври — можна припустити, що така інтерпретація тексту є на кілька століть більш ранньою. Зрештою, навіть прп. Полікарпу навряд чи була відома практика використання сльозниць.

Наразі автори монографії, присвяченої хресту прп. Марка, зазначили можливий зв'язок між посудинами прп. Феофіла і традицією напувати прочан із хреста прп. Марка. Однак, такий зв'язок ніяк не впливає із життя. Ніде навіть не сказано, що прп. Марко бачив ту сльозницю до свого преставлення.

Коментар 219

У Касіянівській першій редакції у житті з'являється вставка з молитвою прп. Феофіла.

Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкowana редакція 1661 р.
<p>Ѳ въздѣвъ рѣцѣ горѣ, и начѣтъ молитиѣ ице гл҃а²⁹⁹⁵.</p> <p>Вл҃ко г҃и чл҃колюбче. ꙗже х҃е мой, цр҃ю пр҃твыи. и не хотѣѣ смр҃ти грѣшникомъ. но сѣждиѣ сѣрациѣиѣ.</p> <p>сведѣѣ неможѣнѣ наше. сѣтѣши҃телю бл҃гый.</p> <p>Болаци҃мъ здравѣѣ. грѣшникомъ ꙗвѣнѣ.</p> <p>и немогаѣци҃мъ сѣрѣпит҃телю. падаѣци҃мъ востанѣ. молю҃ти г҃и чл҃а с҃и. зднѣи на мнѣ недостойнѣмъ мл҃ть свою.</p> <p>И излѣи бл҃госѣтробѣиѣ твоегѣ неисчерпѣмю пѣчинѣ. ꙗже не икѣнѣти мѣ въздѣшнѣи кнѣзѣ мытарѣтвыи. и несѣладѣнѣ бѣоти ми и ми.</p>	<p>и въздѣвъ руцѣ горѣ, начѣтъ молитися, сице глаголя. Моли- тва.</p> <p>Владыко Господи, че- ловѣколюбче Ісусе Христе, мой царю пресвятой, не хотя смерти грѣшником, но ожидаа обраще- нѣи,</p> <p>сведѣый неможѣнѣ наше, утѣшителю бла- гый, болящим здравіе, грѣшником спасеніе,</p> <p>изнемогающим укрѣпителю, падаю- щим встаніе! Молю- тисѣ, Господи, в часѣ сѣи, удиви на мнѣ не- достойнѣмъ милость свою</p> <p>и излѣи благоутробіа твоего неисчер- паемую причину, еже не искусити ми сѣ от възѣдушных князь мытарѣтвыи и не об- ладану быти ми ими,</p>	<p>и въздѣвъ рѣцѣ горѣ, начѣ молити ице гл҃а.</p> <p>Вл҃ко г҃и чл҃колюбче. ꙗже х҃р҃те, мой цр҃ю пр҃твыи, не хотѣѣ смр҃ти грѣшникомъ, но ожи- даѣ брациѣиѣ,</p> <p>сведѣѣи неможѣнѣ наше.</p> <p>сѣтѣши҃телю бл҃гый болаци҃мъ здравѣѣ, грѣшникомъ ꙗвѣнѣ.</p> <p>и немогаѣци҃мъ сѣрѣпит҃телю. падаю- ци҃мъ востанѣ, молю҃тисѣ г҃и бл҃га с҃и, зднѣи на мнѣ недо- стойнѣмъ мл҃ть свою.</p> <p>и илѣи бл҃госѣтробѣиѣ твоего. не исчерпѣмю пѣчинѣ. еже не икѣнѣти мѣ на ѿ въздѣшнѣи кнѣзѣ, мытарѣтвыи. и не обладѣнѣ бѣоти ми и ми.</p>	<p>и въздѣѣ рѣцѣ горѣ, гл҃аше ице.</p> <p>Вл҃ко Чл҃колюбче Г҃и ꙗже Х҃р҃те Бже мой, не хотѣѣ смр҃ти грѣшникомъ, но сѣждиѣ сѣрациѣиѣ тѣх.</p> <p>сведѣѣ неможѣнѣ наше, цр҃ю пр҃твыи, сѣтѣши- телю бл҃гый, болаци҃мъ здравѣѣ, грѣшникомъ ꙗвѣнѣ,</p> <p>и немогаѣци҃мъ сѣрѣпит҃телю, падаѣци҃мъ востанѣ: Молю҃тисѣ бл҃- га с҃и, зднѣи на мнѣ недостойнѣмъ мл҃ть свою, прѣими ислѣѣнѣ горкихъ моу҃хъ слѣзѣ, и ислѣи на мѣ бл҃госѣтробѣиѣ твоегѣ не исчерпѣмю пѣчинѣ: еже не икѣнѣти ми на ѿ въздѣшнѣи мытарѣтѣ, ниже</p>

²⁹⁹⁵ На берегах виноска: «мсѣ».

Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>мѣтва ми згодникъ твоѣ. Великіѣ оцѣ нашиѣ Антоніа и Феодора. и вѣхъ стѣхъ иже ѿ вѣка згодившиѣ ти ѡминь.</p>	<p>молитвами угодникъ твоих, великихъ отець нашихъ Антоніа и Фе- одосіа, и всѣхъ святыхъ, иже отъ вѣка угодив- шихъ ти. Аминь.</p>	<p>мѣтвами згониковъ твоѣ великіѣхъ оцѣ нашѣ. Антоніа и Феодора, и вѣхъ свѣтѣ. иже ѿ вѣка. згодившихъ ти. ѡминь.</p>	<p>сѣладанъ бѣти Княземъ тмѣ: Мѣтѣ ради великіѣхъ згодникѣ твоихъ, Прѣпѣнѣ оцѣ нашѣхъ Антоніа и Феодора Печерскихъ, и вѣхъ стѣхъ ѿ вѣка твѣѣ Благозгодившихъ .</p>

Цей текст не було змінено у наступних редакціях, за винятком невеликих змін у Патерику 1661 р. Це спонукає припустити, що, можливо, текст молитви існував окремо і, можливо, навіть був однією з усталених молитов у чернечому правилі Печерського монастиря.

Коментар 220

Йосиф Тризна, вірогідно, не знав слова «убрус». Тому він замінив його на «образ».

Житіє прмчч. Федора і Василя

Коментар 221

У Патерику Йосифа Тризни і друкованій редакції 1661 р. у заголовок вставлено різні за змістом приписки, забазовані на згадці у тексті літописного повідомлення про смерть князя-вбивці.

Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Ѿ стѣ прѣпѣнѣ оцѣхъ, Феодорѣ и Василю иже быста в лѣтѣ СХА во дни бѣгоубрнаго бѣ- ликого князя великаго Сѣтополка михила и Зславича. Гарслагвича.</p>	<p>ЖИТІЄ прѣпѣнѣхъ ѿцѣ нашѣхъ Феодора и Василя. Иже поругаѣша ѿ князя Мстислава Сѣвчополчича сѣклетаны едце діаволомъ сѣ рок- рсевице.</p>

Про це див. Коментар 233.

Коментар 222

Цю цитату із Святого Письма подано у різних редакціях Патерику у досить різних і не завжди точних посиланнях. Тому нижче подаємо її в сучасному перекладі І. Огієнка: «Бо ми не принесли в світ нічого, то нічого не можемо й винести. А як маєм поживу та одяг, то ми задоволені будемо з того. А ті, хто хоче багатіти, упадають у спокуси й в тенета, та в численні нерозумні й шкідливі пожадливісті, що ведуть людей на загибаль і загибель. Бо корінь усього лихого то грошолюбство, якому віддавшись, дехто відбились від віри й поклали на себе великі страждання. Але ти, о Боже людино, утікай від такого, а гонися за правдою, благочестям, вірою, любов'ю, терпеливістю, лагідністю! Змагай добрим змагом віри, ухопися за вічне життя, до якого й покликаний ти, і визнав був добре визнання перед свідками багатьма (1Тм 6:7-12).

Цілком можливо, втім, що цитата «прийшла» до Патерика через її використання у «Лествиці», де вона згадана у Слові 17: «кѡрєнь вѣѣ злѣи ѿ ѿ глѣтєа, ррєроакѣѣ. нанавѣти ево ѿ тлѣтєи. ѿ ѡбѣиѣтєа ѿ разлѣчєнїа. ѿ вѣрѣжѣ ѿ ревнѡсти. ѿ памлѣтѡзлѡбїа. ѿ немлѣдїа. ѿ збѣити тѡ глѣтєорн»²⁹⁹⁶

Коментар 223

Ще Д. Абрамович аналізував цю відсилку (Абрамович 1902, 182). Однак, цитату із «Лествиці» подано у різних редакціях Патерика по-різному:

Основна редакція	Четїї Мінеї Патерик проложного типу	Арсенїївська редакція	Касїянівська перша редакція	Касїянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни
Якоже рече Лѣствичник:	ѿакоже рече лѣствичникѣ.	ѿакоже рече лѣствичникѣ.	ѿако же рече лѣствичнїѣ любаѣ имѣнїа свѣрѣтнї. си. цєвѣѣ ѿглы ради до смѣрти тружѣтєа ѿ не люба имѣнїа.	Яко же рече Лѣствечникѣ: любяѣ събирати имѣние, сицевыѣ иглы ради до смерти тружается, а не любя имѣнїа, сей Господа, възлюби и заповѣди его съхрани;	ѿако рече лѣствичникѣ. любаѣ ѡбѣрѣтнї. имѣнїе сицевѣѣѣ. ѿглы ради до смѣрти тѣрдѣѣѣа. ѿ не любаѣ имѣнїа. сїи гда бѡгѡвєн. ѿ заповѣди его ѡхранї.
Таковѣѣ блюсти имѣнїа не может, но растачает благолѣпно, всѣм требующим подаа.	таковѣѣ блѡсти не можетъ имѣнїа. но растачаѣ еголѣпно. ко мѡждо тѣрѣбѡцимъ по даа.	таковѣѣ блѡсти имѣнїа не можетъ. но растачаѣтѣ еголѣпно. ко мѡждо тѣрѣбѡциѣ подаа.	тако сѡвѣѣ люти имѣнїа не можетъ но расточаѣтѣ еголѣпно вѣрѣмъ тѣрѣбѡцимъ подаа.	таковѣѣ блюсти имѣнїа не можетъ, но расточаетъ боголѣпно, всѣмъ требующимъ подава,	таковѣѣ блѡсти имѣнїа не можєтѣ, но расточаѣтѣ еголѣпно вѣрѣмъ тѣрѣбѡцимъ. по даваа,

У Патерикі 1661 р. цитату замінено невеликою передмовою, і мотивацію цього можна простежити у наступному викладі.

Посилання на Лествичника є в усіх редакціях. Однак, не все тут однозначно. Перша частина цитати ґрунтується на тексті зі Слова 27 «Лествиці» і в дещо відмінному від сучасних перекладів давньому тексті звучить так: «шѣдѣ расточї имѣнїа своа вѣкорѣ. ѣже ео продан, конѣнїа ѿ ѿ дан ѡбогѣѣ ѿнокѣѣ, ѿако дати млѣтѡю кѣ вѣзмлѣвїю стєкоутєа. ѿ возми кѣтѣ свои поглѡшанїемъ тѡго нѡа, ѿ тлѣаготѡу ѡрѣчєнїа своа болѣ кѣрѣщѣ тѣрѣпа. ѿ глѣди прѡчє поглѣдѡу ми кѣ ѡвокоупленїю блѣнаго вѣзмѡлѣа. ѿ наѡучю тѣ ѡумнѣѣ ѿглѣ вїднѡе дѣлѣнїе ѿ

²⁹⁹⁶ Публікується за: РГБ, ф. 304/1. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 156. Лествица с прибавлениями, преп. Иоанна Лествичника, л. 117об.

ЖИТЕЛЬСТВО^{2997, 2998} У сучасному російському перекладі йдеться не про убогих іноків, а про убогий люд: «Иди, и расточи имъние твое вскорѣ (ибо слово: продаждь, требуетъ времени) и даждь нищимъ, чтобы они молитвою помогли тебѣ въ обрѣтеніи безмолвія (Лествица 1898, 220).

Вірогідно, редактори Патерика шукали посилання на цитату у Словах 16 і 17 «Лествиці», як спеціально присвячених нестяжательству. Не знайшовши там першої цитати, Касіян додав фрагмент із 17-го Слова: «**Нѣверегыи сѣ вещи, ѿзависѣла правдогловѣиа и прекословѣиа. любоутгажатеиный же, игылы ради до смѣрти туюжлетѣла**»²⁹⁹⁹.

Автори друкованої редакції, вірогідно, не знайшли можливості дати посилання на цитату, що складалась із різних частин, та ще й наводилась не дуже точно, а тому зовсім вилучили її з тексту.

Коментар 224

Прп. Василій нагадав прп. Федору сюжет, відомий у Поширеному простому пролозі. Туди він потрапив із хроніки Георгія Кедріна (Абрамович 1902, 181), однак, у нас поширення набув саме через Пролог. Зважаючи на це, прп. Василій і прп. Федір могли й не знати його. А от прп. Полікарп точно знав, і його цитування ще раз підтверджує, що Поширений простий пролог вже існував і набув поширення на початку XIII ст.

Текст подаємо за списком першої чверті XVI ст.³⁰⁰⁰

Ѣ ТО ДѢИ СЛОВО СѢ СПИШИМЪ СѢ БОЛѢЗНИ МЛѢТНИА РѢ. ѿ ПАКЫ РАКАЛѢСѢ ОУМѢ:

Члѣкъ нѣкто еѣ Ѣ коиталитинѣ градѣ разболѣсѣ. ѿ смѣрти оубоѣсѣ. ницимъ дѣтъ, ѿ лигѣръ. ѿ тоѡ ради млѣтна зрѣвъ еѣ. ѿ дѣвольскимъ наоученіемъ нача туюжити по златѣ. ракалѣсѣ сѢ млѣтнини ѿже еѣ створилъ. ѿ повѣдавъ се елижемъ си држѣ тж оуцѣ. сѢи же глѣ ѣмъ никакоже члѣче пріемли ѣвѣта еѣго злато. ѣда прогнѣбавши еѣа крѣсѣшаго тѣ млѣтнина ради. ѣда ѿ смѣтъ напраѣнъ навѣдетъ на тѣ. ѿ ѿидеши еѣпоклѣніа. семоу же не поглѣшаѣшъ. но паче гнѣвомъ ѿвѣгаѣшюу. ѿ рече ѣмъ дрѣтъ, ѿце мѣнхъ глѣ не поглѣшаѣши ѿже на спеніе твое пріемлѣши. ѿзъ ти рекъ држѣи ѣвѣтъ. сѢи же рѣ кѣторѣи ѿ какъ, итгиньный же млѣтвѣцъ ѿвѣцѣ. гради со мноѡ въ црѣкѣ. ѿ рѣци не ѿзъ ги створилъ еѣмъ млѣтниню. но еѣго ѣтъ. ѿ ѿзъ ѣдамъ ти. ѿ лигѣръ. сѢи же сѣвѣцѣа тѣако створити. ѿ кѣ црѣкви пріше ѿ злато Ѣ ржѣ пріимъ. ѿ понеже еѣ емъ ѿзѣгла. ѿ ѣходѣ же ѿзъ дѣрѣи црѣковънѣ, падѣ ѿ оумѣ. ѿ вѣѣ сѣрѣтѣшиѣ тж стѣ ѿ трѣпѣтъ прілтѣ. ѿ правѣномоу еѣдѣи еѣжъ пѣ възлѣша. клирикомъ же вѣлѣцемъ господинъ златѣ того ѣзлати ѣвоѡ. ѿвѣржеѣ рѣкѣ не еѣди ми того ни помышленіемъ ѣзлати. еѣа ко намѣнѣ еѣжъ еѣгоу того ѣтъ. ѿ въ вѣшнѣи ѣкровицѣ написана еѣтъ, да не могуѣ еѣго ѿмѣти въ ѣлатѣ. иѣце же ѿ ѡнаніа еѣ женоѡ самѣфироѡ ѿда стѣцѣнъ

²⁹⁹⁷ Публікується за: РГБ, ф. 304/1. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 156. Лествица с прибавлениями, преп. Иоанна Лествичника, л. 183.

²⁹⁹⁸ Цей фрагмент має в своїй основі Євангельський текст: «Исусъ каже йому: Коли хочеш бути досконалим, піди, продай добра свої та й убогим роздай, і матимеш скарб ти на небі. Потому приходь та й іди вслѣд за Мною» (Мт 19:21).

²⁹⁹⁹ Публікується за: РГБ, ф. 304/1. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 156. Лествица с прибавлениями, преп. Иоанна Лествичника, л. 117об.

³⁰⁰⁰ Публікується за: РГБ, ф. 98. Пролог на сентябрь—февраль. № 21. Первая четверть XVI в. 363 л. л. 277об.-278.

бгѣу сла своѣго. ѿ оутѣиѣша ѿ цѣны напрасно оумрѣта. но бгѣ не оуничижитѣа. ѿ бси
слашавше ползѣ прѣша. ѿ даша ницимѣ оумѣршаго л лиѣрѣ.

Коментар 225

Йдеться про територію Дальніх печер.

Коментар 226

Найвірогідніше, згадано про стан території Дальніх печер після половецького нападу на Печерську обитель 1096 р. (див. стор. 30). Звичайно, можна припустити, що могли бути й інші пожежі, але 1) нам про це не відомо; і 2) у тексті житія сказано в адаптації до сучасної української мови «спалений», а не «згорів», як би написали у разі звичайної пожежі.

Отже, події з деревом для будівництва слід віднести до часу близько 1097 р. Це підтверджує, що між згаданими подіями і убивством святих пройшло небагато часу.

Коментар 227

Розповідаючи про події з перенесенням дерева на територію Дальніх печер, Полікарп вставив невелику власну ремарку, яка в різних редакціях є такою:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Се же иновѣрнымъ мнозѣмъ вмѣнися невѣрно величества дѣля, но свидѣтели сему прославиша Бога, творящему предивнаа чюдеса своихъ ради угодникъ.	се же ѿ невѣрно вмѣнися величства дѣла. но свидѣтели семѣ прогласиша бга. творящему предивнаа чюдеса. своихъ ради угодникъ. стго ангонія ѿ д. ес. до мѣ.	ѿ се же невѣрно мнозѣ вмѣнися величства дѣла. но свидѣтели семѣ прогласиша бѣ. творящему предивнаа чюдеса, своихъ ради угодникъ ѿ ангонія ѿ фес. ѿ мѣ.	ѿ иновѣрнѣмъ мнозѣмъ невѣрно вмѣнѣа. величства ради чудесѣ. но свидѣтели симѣ прославиша бѣ. творяща предивнаа чюдеса своихъ ради угодникъ.	Се иновѣрнымъ мнозѣмъ невѣрно мнится, величества ради чудеси, но свидѣтели симъ прославиша Бога, творящаго предивнаа чюдеса своихъ ради угодникъ,	се иновѣрнѣмъ мнозѣмъ невѣрно мнѣтѣа величства ради ради чудесѣ, но свидѣтели симѣ прогласиша бга, творящаго предивнаа чюдеса свои ради угодникъ.	тѣмъ же про славиша бгѣ въ згоднищѣ своѣ. Фес. до рѣ, кѣпно же ѿ советнищѣ семѣ Василян, ихъ же ради подвигсѣвъ кѣтѣ се предивное чдо: Се же си единодѣшнии раби гдѣни, не красоваѣтѣа съ повинѣнии величствѣмъ, по речѣномъ: Не радѣтѣа како дѣи вѣмъ повинѣтѣа. радѣтѣежеа
Якоже рече Господь: «Не радуйтеся, яко души вамъ повинуются, радуйте же ся паче, яко имена ваша написана			како рече гѣ. не радѣтѣа како дѣи вѣмъ повинѣтѣа. радѣтѣежеа паче. како	яко же рече Господь: «не радуйтеся, яко души вамъ повинуются, радуйте же ся паче, яко имена ваша	како рече гдѣ, не радѣтѣа како дѣи вѣмъ повинѣтѣежеа	

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
суть на небесѣх».			ИМЕНА БѢША НАПИСАНА СЪУТЬ НА НЕБЕСѢХЪ.	написана суть на небесѣх».	Паче како ИМЕНА БѢША НАПИСАНА СЪУТЬ НА НЕБЕСѢХЪ.	КАКО ИМЕНА БѢША НАПИСАНА СЪУТЬ НА НЕБЕСѢХЪ.
Се убо сдѣя въ славу свою, молитвъ дѣля святою отцю нашею Антоніа и Феодосіа.			НО И ОУЧЕ СЪДѢА ГѢ БЪ СЛАВУ БѢ. МЛѢТВЪ РАДИ ОТЦѢ НАШИХЪ, АНТОНІА, ФЕОДОСІА.	Но се убо сдѣя Господь въ славу свою молитвъ ради святых отець наших Антоніа и Феодосіа.	НО И ОУЧЕ БО ДѢА ГѢ БО СЛАВУ БѢ, МЛѢТВЪ РАДИ ОТЦѢ НАШИХЪ, АНТОНІА И ФЕОДОСІА.	

З огляду на неї, автора Патерика турбували дві речі: можлива недовіра до його опису і ставлення до справ прп. Федора. Тут є певний нюанс. Заклинання бісів переважно було традиційною справою чорнокнижників. Тому Полікарп ще раз наполягав, що йдеться про подію, згадану у Євангелії, і що прп. Федір діяв на Славу Божу й молитвами прпп. Антонія і Феодосія. Ці ідеї було особливо розвинуто у друкованій редакції 1661 р.

Коментар 228

У житті не вказано, чим, власне, закінчився позов перевізників. Полікарп цього явно не знав. Втім, якщо ми говоримо про події 1097 чи наступного року, то є всі підстави вважати, що справа тривала й у часі убивства святих.

Сильвестр Косов у своєму «Патериконі» розширив оповідь, подавши її так: «Диявол, однак, не перестав [робити] своє, напоумив тих робітників і наказав їм йти і просити платню свою у святого старця. Теслі пішли і сказали: “Ти найняв нас вивезти це дерево на гору і невідомо як переніс його сам. Але ж ми готові були [зробити це], то заплати нам”. Але оскільки святий старець не збирав скарбів на землі, то у нього зовсім не було своїх грошей, а зі спільного монастирського [скарбу] за дурно платити не хотів. Ремісники покликали святого до ігумена, який вислухав [обидві] сторони і, побачивши діяння Боже, відпустив святого у мирі, і тих [ремісників] повчав, щоб більше не допомагали винахідливому дияволу творити неправду» (Сінкевич 2013, 499). Ця версія подій не включає навіть суду. Складно визначити, чи вона побутувала в той час в усних переказах монастиря, чи її написав сам автор редакції.

Коментар 229

Йдеться про незаконнонародженого сина Київського князя Святополка Ізяславича Мстислава (1074—1099).

Коментар 230

Київський князь Святополк Ізяславич (див. Коментар 190) був Турівським князем впродовж 1088—1093 рр. Вірогідно, у нього там лишилися зв'язки, оскільки саме сюди свого часу він зіслав інтернованого ним ігумена Печерського Іоанна.

Коментар 231

Цей фрагмент ми аналізували у томі Антології, присвяченому прп. Антонію Печерському (Жиленко 2015-а, 63-64).

Коментар 232

Основна редакція	Патрик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкowana редакція 1661 р.
Се увѣдавше братіа и пришедше, взяша телеси ею мученѣи, погребоша честно в пещерь Варлжыскои;	се оубидѣдаше братіа. взяша пришедше телесѣ ею мученѣи. и погребоша и что в пещерѣ барлжыскои.	се оубидѣдаше брата. пришеше взяша телеси ею мученѣи. и погребоша и что в пещерѣ барлжыскои.	и се оубѣдѣвше братіа. и пришеше взяша телесѣ ею мученѣи. и погребоша и в пещерѣ барлжкон.	И се увѣдавше братіа, пришедше, взяша телеса ею мученнѣи и погребоша их честно в пещерь Варяжской;	И се убѣдаше братіа. пришеше взяша телеса ею мученнѣи, и погребоша их что в пещерѣ барлжко,	Убѣдавше же братіа. придоша, и взяша телеса ею мученнѣи, и страдалецъ: их же погребоша что в пещерѣ барлжской, в ней же трѣдолѣбнѣ и ггодгднѣ подвизастася.
в нейже подвизастася,	в нейже подвизастася.	в нейже подвизаста.	в ней посодвизаста	в ней же подвизастася,	в ней же трѣдолѣбнѣ и ггодгднѣ подвизастася.	
ту положена быста во одежи кровавѣи Василий же и Феодоръ	ту и положена быста во одежи кровавѣи. баилии же и д.сѣдоръ	и ту положена быста. взя одежи кровавѣи. баилии же и д.сѣдоръ	ту же и положена быста. баилии же и фсѣдоръ взя одежи кровавѣи.	же и положена быста въ одежи кровавѣи и власеници в ней же подвизастася, ту, яже и донынѣ цѣла суци: ея же бѣ постыдѣся огонь, како сіа тлѣнію причастится?	ту же и положена быста во одежи кровавѣи. баилии же и доничѣ цѣла суци, ея же бѣ постыдѣся огонь, како сіа тлѣнію причастится.	
во власяници, юже мню и донынѣ цѣлу суцу: еюже бо постыдѣся огонь, како сіа тлѣнію причастится?	вз блаженницѣ. юже мню и доничѣ цѣлу суци. еяже постыдѣся огонь. и како и тлѣнію причастна едетга.	во блаженницю же мню и доничѣ цѣлу суци. еяже бо постыдѣся огонь. како и тлѣнію причастна едетга.	и вз блаженницы. бако и доничѣ цѣлу суци. еяже бо постыдѣся огонь. како и тлѣнію причастна едетга.			

Убѣче
погломъ пре-
несены естѣ б

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Редакція Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
						<p>пещерѣ Прѣ- наго Ангеліа: идеже и до ннѣ лежа не- тлѣнно, въ сѣдѣждахъ и благоннцахъ сѣрва- вленнхъ, такжде пребывающихъ не итлѣнно.</p>

Розповідь Полікарпа про поховання преподобномучеників є одним із небагатьох згадок у його творі про поховання святих. Автор описує навіть вигляд їхніх мощей, які за його часів ще лежали у закривавленому одязі, і були поховані у Варязькій печері. Де конкретно — визначити складно. У Варязькій печері нині нема локул. Однак, Полікарп явно бачив їхнє поховання. Втім, можна припустити, що місцем їхнього упокоєння була одна з більших підземних споруд, в яких пізніше влаштували молільню³⁰⁰¹.

Однак мощі святих було перенесено до Ближніх печер, де на той час утворювався своєрідний пантеон (Дива печер Лаврських 2011, 30). Коли це сталося — наразі невідомо. Але є всі підстави твердити, що це сталося задовго до XVII ст. Однак, Сильвестр Косов повторив інформацію про Варязьку печеру (Сінкевич 2013, 505). Так само і в Патерику Йосифа Тризни. А от у друкованій редакції 1661 р. вже говориться про перенесення мощей.

Преставилися святі у віці: прп. Василій — 50—60, а прп. Федір — 40—50 років. Отже, перший святий був старшим, хоча з життя простежується інше. Можливо, мощі святих ще в давнину було переплутано.

На планах Лаврських печер, які беруть свій початок з 1638 р., священномучеників завжди поміщають в одному місці в Ближніх печерах. На експлікації про них зазначено доволі поширено, і вказано на наявне у Тератургімі, з якої походить цей план, оповіді про чудо із спробою викрадення частини мощей прп. Федора (Дива печер Лаврських 2011, 38). Це чудо первісно записав свт. Петро Могила і дещо доповнив автор «Тератургіми» Афанасій Кальнофойський. Нижче ми наведемо цю оповідь в адаптації до сучасної української мови.

«Року 1606, місяця „³⁰⁰², коли Димитр розстрига з лягами на царство Московське пішов, один цирульник, тобто хірург³⁰⁰³, німець родом, прийшов з іншими багатьма воїнами до Печерського монастиря і, увійшовши до печери святого Антонія, аби поглянути на мощі

³⁰⁰¹ Див. Альбом ілюстрацій.

³⁰⁰² У датуванні цієї події є певні суперечності. Так, в «Тератургімі» вказано дату 22 травня, у неділю. Проте тут помилка. 22 травня 1606 р. був четвер.

³⁰⁰³ «Тератургіма» подає ще додаткову інформацію: так, щодо хірурга-святокрадія сказано, що це був Тінна Януш, хірург хорогви «його мосці пана Струша», котрий саме тоді їхав разом із ним до Москви.

святих, одному зі святих³⁰⁰⁴ ногу, відрізавши, вкрав і, заховавши у себе, пішов. І подався із нею в град київський, в своє житло, і там таємно поклав її на полиці.

Коли настала ніч, і всі полягали спати, засяяло світло велике з тієї полиці у [всій] будівлі; господиня дому, прокинувшись, побачила світло і подумавши, що будівля загорілась, зі страху голосно закричала: “Вставайте, дім горить!” Чоловік³⁰⁰⁵ її та інші домочадці всі попркидалися, і побачивши, що освітлена вся будова, перелякавшись, підскачили і вибігли геть, аби побачити, з якого боку загорівся вогонь.

Вийшов з ними і хірург той. Вийшовши назовні і нічого не побачивши, повернулись знову до дому свого і вже і в домі світла того не побачили, і подумавши, що це маячня якась є, полягали спати. Перед північчю один із них знову прокинувся і, побачивши світло, закричав так само, як і перед тим господиня. Повстававши знову і світло побачивши, всі, вийшовши назовні, обійшли дім і, з усіх боків оглянувши, нічого не побачили. В страхові й жахові знову повернулись додому і дивувалися видінню, бо, повернувшись, не побачили світла.

Полягали знову втретє спати і, як вони ще не поснули, з полиці тієї полилося світло, як від блискавки, так, що надзвичайно всі перестрашилися і підбігли до тої полиці. І підійшовши, знайшли ногу людську суху відрізану і ще сильніше вжахнулись. Знайшовши ногу, вже не бачили світла, яке виходило із неї. Негайно почали розпитувати, хто приніс ногу ту. Хірург той, перестрашившись, вкляк перед ними, кажучи: “Я є той, хто сотворив це, і знаю, що согрішив перед Господом Богом і через те одкровення це було”. І почав оповідати їм, як в печері одному зі святих відірвав ногу, глузуючи і не віруючи, що святим є. А тому відірвав, аби іншим показуючи її, насміхатись над руськими святими. Господар дому зі своїми домочадцями, почувши це, з великою честю взявши святу ногу ту, постелили рушник на столі і свічу запаливши [поряд], поклав, доки світати почне.

Як розсвіло, пішов [і] звістив старійшинам граду; вони, дізнавшись, і під присягою довідавшись і від господаря дому, і від хірурга того, взявши святі мощі, з честю пішли, понесли їх до Печерського монастиря³⁰⁰⁶. Тодішній архімандрит Єлисей Плетенецький з крилосом і з усіма іноками, зі свічами та кадилами, пішли назустріч їм. І взявши від них святі мощі, внесли їх до святої печери і поклали, прив'язавши до святого тіла, од якого відірвані були, дякуючи і славлячи Бога за преславне чудо, яким прославив угодників своїх Печерських.

Хірурга того звідтоді не бачили у Києві, оскільки від великого страху та жаху, що напав на нього, втік. Шукали його клевети його довго, але не знайшли. Це здійснилось за Божим промислом, аби ще більше прославились святі його угодники Печерські, що їх Сам нетлінням та чудесами прославив у славу Пресвятого Свого імені, що Преславне і Благословенне є на віки віків. Амінь» (Жиленко 2011, 492-494).

Оригінал тексту див. у виданні (Жиленко 2011, 205-207).

Коментар 233

Події, під час яких загинув князь-убивця є продовженням тих гидких обставин осліплення Василька й наступних которів, після яких прп. Никола Святоша назавжди відійшов від політичного життя, а в Києві був голод, із яким боровся прп. Прохор Лободник. Мстиславів батько Святополк Ізяславич зіграв у всіх тих подіях на рідкість негативну роль. Втім, і безпосередній виконавець осліплення Давид Ігоревич був персонажем не менш негативним. Тому в тій битві, де загинув бастард Мстислав, не було правої сторони.

Ці події в літописанні описано так:

Іпатіївський кодекс:

³⁰⁰⁴ В «Тератургімі» сказано, що святим, над яким поглузився лікар, був прп. Федір мученик. Зважаючи на нинішній стан мощей, викрадено було не всю ногу, а лише її голеностоп. Правий чи лівий — не відомо.

³⁰⁰⁵ Ім'я господаря дому — Богдан Сльозко.

³⁰⁰⁶ У «Тератургімі» також названо тих, хто переносив мощі знов до Лаври — ігумени: Миколаївського монастиря Ігнатій та Межигірського — Агафон, з київським кліром та «радними панами» з ратуші; а також «сила народу».

В лѣтѣ *СХЗ [6607 (1099)] ... **В се же лѣто убьенъ бы Мъстиславъ сынъ Сѣтополчъ**
у Володимери. мѣца. июня. бѣ. днѣ (Ипатьевская летопись 1962). Аналогічне повідомлення
знаходимо і у Лаврентіївському кодексі: **В лѣтѣ *СХЗ** [6607 (1099)]... **в се же лѣтѣ убьенъ**
Мъстиславъ. сынъ Сѣтополчъ. в Володимери. мѣца. июня. вѣ. бѣ. днѣ (Лаврентьевская летопись 1962)

Як можна спостерігати, повідомлення дуже коротке. Попрацювали перлюстратори Володимира Мономаха.

Поглянемо на нюанси оповіді про цю подію в джерелах, у яких відбилось пізнє київське літописання. Так, у Тверському збірнику події описано детальніше: «Ярославецъ же Святополчичъ бѣжа въ Ляхы, а Давыдъ Игоревичъ иде ис Червеня къ Володимерю на Мстислава Святополчича, онъ же затворнся въ градѣ, и ту устрѣлиша его съ забралы, и тако умре» (Тверская летопись 1863, 188).

У Феодосія Софоновича читаємо: «Давыдзась Игоревичъ, звитязствомъ тымъ поднесшися, пошоль и облежь Володимер. И гды штурмоваль Давыд до мѣста, там же в мѣсте пострелен оа штурмуючихъ застал Мъстислав, снь Сѣтополковъ и умерль з тою вѣдомостью» (Софонович Феодосій 1992, 80).

Найбільш поширено про смерть Мстислава розповідається у Московському зведенні 1480 р.: «А Давыд Игоревичъ, заем Сутѣск и Учерьвен, прииде внезапу и зая Володимерцѣ, а Мъстислав затворися въ градѣ, и бѣша у него въ осады Берестяне и Пиняне, Выгошевци. И ста Давыд оступивъ град и часто приступаше. Единою поступиша къ граду под турами. Они же бяху с города и стрѣляху межи собою. И идяху стрѣлы, яко и дождь. Мъстиславу же хотящу стрѣлити, и внезапу ударен бысть под пазуху стрѣлою на заборолѣ квозѣ дѣску съкважнею; и съведоша и, и на ту ночь и умре. И таиша 3 дни, и въ 4 день повѣдаша на вѣчи, и рѣша людие: «се князь убьен, да еще ся вдамы, Святополкъ погубить нас всѣх». И послаша къ Святополку, глаголюще: «се сынъ твои убьен, а мы изнемагаем гладом; да еще не приидеши, хотят ся людие прѣдати, не могуще глада терпѣти» (Московский летописный свод 1949, 23).

Чи згадувалося тут також про убивство святих. Є всі підстави твердити, що про вбивство повідомлялося під 1097 р. Адже у Густинському літописі саме під цією датою розповідається про смерть Мстислава: «В той же брани застрѣленъ бысть Мстиславъ Святополчичъ на забралѣхъ стрѣлою под сердце, идеже абие умре, по проречению преподобномученика Василия Печерьского. Его же со Феодоромъ сокровище убилъ бѣше сей Мстиславъ, якоже о томъ пространнѣ во Житии сих святихъ» (Густинская летопись 2003, 69). Можна припустити, що перенесення дати смерті вбивці пов'язане з тим, що під 1097 р. у пізньому київському літописанні говорилося як про преставлення преподобномучеників, так і про смерть вбивці. Це підтверджує припущення, що святі загинули саме 1097 р.

Наразі неясно, звідки у Патерику Йосифа Тризни, а відтак — і у друкованому Патерику 1661 р. взялась дата ***СХА**. (6601), а саме 1093 р. від Різдва Христового. Звісно, що дату було звідкись взято і не випадково. Вона не є результатом обчислень. Єдині можливі обчислення на основі згадки прп. Васи́лієм свого п'ятнадцятилітнього перебування у монастирі. Однак, перебував він там не безвихідно. Зважаючи на те, що його знали київські можновладці і він мав певні статки — він міг походити із їхнього середовища, тому міг сказати, що 15 років провів у монастирі і не спілкувався із середовищем, з якого походив. Цілком можливо, що посланий кудись ігуменом, він не бував у Верхньому Києві. Втім, це все є лише припущенням. Головне ж, що маніпулювання цією цифрою не може пояснити появи дати 1093 р. Тому лишається припустити, що Йосиф Тризна мав у руках літописний документ, де була вказана дата преставлення преподобномучеників. Підтвердженням цього є те, що в його Патерику літописна оповідь про сплюндрування Лаври половцями 1096 р. зазначена безпосередньо після життя прп. Федора і Васи́лія.

В. Яковлев (Яковлев 1875, 152-153) вважав, що ця оповідь походить від сюжету одного із східних патериків про прп. Мілісія: «Розповідали про авву Міліса: коли він жив зі своїми двома учнями в перських межах, одного разу два царських сина, брати по плоті, виїхали, як звичайно, на полювання; розтягнули мережі на просторі близько сорока миль — і ловили все, що траплялося в них, і вбивали списами. У мережі попався також і старець з обома учнями своїми. Побачивши авву всього в волоссі, страшного виглядом, вони здивувалися і запитали його: скажи нам, чи ти людина: чи дух? Я людина грішна, — відповідав він їм, — прийшов сюди оплакувати гріхи свої; поклоняюся Ісусу Христу, Синові Бога Живого! Діти царські сказали йому: немає іншого Бога, крім сонця, вогню і води, — яким віддавали вони божеську честь. — Піди, принеси їм жертву. Старець відповів: боги ваші — тварюки, і ви: помиляєтесь; але прошу вас, наверніться та пізнайте Бога істинного, Творця всього! Ти сповідуєш Богом істинним людину, засуджену і розіп'яту? — зі сміхом сказали принци старцю. Так! — відповів старець, — я сповідую істинним Богом Того, Який прибив на хресті гріхи наші і умертвив смерть. Але вони стали мучити його і учнів його і примушували їх принести жертву. Після багатьох мук обезголовили двох братів, а старця після багатьох мук кілька днів, нарешті, поставили на середину між собою, як це буває на полюванні, і пускали в нього стріли: один ззаду, а інший спереду. Тоді старець мовив: Оскільки ви: обидва разом зважилися проливати кров невинну, то завтра миттєво, в цей самий час, мати ваша позбудеться вас, позбудеться своєї любови: ви: самі своїми стрілами пролете кров один одного. Вони не звернули уваги на слова старця і вийшли на наступний день на полювання. Під час лову втекла з мереж одна лань: вони сіли на коней і поскакали наздоганяти її і, пустивши в неї стріли, встромили їх один одному в серце — і померли, за словами старця» (Древний патерик 1899, 61). Аби ототожнити ці сюжети, потрібна добре розвинута фантазія.

Житіє прпп. Спиридона й Алімпія

Коментар 234

В житії прп. Спиридона в різних редакціях використано два варіанти назви богослужбного хліба — проскура і просфора (та їх варіанти).

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰⁰⁷	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
И сему обычную работу творящу со всяцѣм говѣнием,	и семѣ обѣичнѣю ра- ботѣ творяще.	и семѣ обѣичнѣю работѣ творяще.	и семѣ нѣкогда сѣбѣичнѣю работѣ свершающѣ. со блжцѣмъ говѣніемъ.	И сему нѣкогда обидную работу съвершаюшу со всяцѣм говѣнием,	и семѣ нѣкогда сѣбѣичнѣю работѣ свершающѣ. со блжцѣмъ говѣніемъ.	и семѣ нѣкогда обѣичнѣю работѣ свершающѣ со блжцѣмъ говѣніемъ.	Нѣкогда же совершаа сей блаженний сѣбѣичнѣю работѣ, божже пеще на испеченіе профѣ: и се ѿ пламени ихѣодѣца,
лучися убо нѣкогда сему блаженному вжеша	и блжнѣ семѣ блжнѣ	лучнѣ оубѣ нѣкогда семѣ	прилучнѣ нѣкогда семѣ	прилучися нѣкогда сему блаженному вжеша	прилучнѣ нѣкогда семѣ блжнѣ	прилучнѣ нѣкогда семѣ	профѣ: и се ѿ пламени ихѣодѣца,

³⁰⁰⁷ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст. 180 арк.

пещь, якоже и всегда, на испечение проскурам,	вѣжеци пещь на испеченіе про_ исѣрамъ.	блѣжноу вжеци печь на испеченіе происѣраъ.	блѣжноу. бжеци пещь якоже и вє_ гдѣ на испеченіе про_ сѣро.	пещь, яко же и все- гда, на по- печеніе просфо- рам,	бжеци пещь, якоже и всѣга. на испеченіе про_ сѣорамъ.	блѣжноу вжеци пещь якоже и всѣгдѣ, на испеченіе происѣраъ.	богорѣла покровъ хра- минѣ.
и от пале- на огня зажже по- кров храму.	и ѿ плаенія сѣгна за_ жжеа по_ кровъ храмъ.	и ѿ опале_ ніа огня зажжеа покровъ храмъ.	и ѿ пламени огненаго загорѣла покровъ храминѣ.	и от пла- мени огне- наго за- горѣся по- кровъ хра- мины.	и ѿ пламени сѣгнаго загорѣла покровъ храму.	и ѿ пламени огненаго за_ горѣа по_ кровъ храминѣ.	

На сьогодні українською літературною формою слова є саме форма «проскура». Але всі численні форми: проскура, просфора (скор. просфірка), просвіра (просвора, просвірка) є різними видозмінами грецького слова «тросфора», що означає «дар, приношення» (Етимологічний словник... 2003, т. 4, 601-603), і можуть вважатися діалектизмами української мови. Наявність такої великої кількості словоформ, на думку А. Гончаренко, свідчить про засвоєння грецького терміна в усній формі (Гончаренко 2016, 133).

Проте слід зазначити, що безпосередньо стосовно прп. Спиридона застосовано прізвисько «Проскурник», що свідчить про використання впродовж багатьох століть у Лаврі саме цієї версії слова.

Коментар 235

Щодо імені святого іконописця, то виникає певне питання — на честь якого святого його було пострижено. У східному місяцеслові згадано св. *Аліпія* з пам'яттю 26 листопада і мч. *Олімпія* з пам'яттю 30 липня. Ім'я прп. *Алімпія* є чимось середнім між цими іменами. Водночас не підлягає сумніву, що його ім'я було саме таким і під таким іменем його вшановували протягом століть у Лаврі. В синодальний період міцно усталилося, що йшлося про постриг на честь св. *Алімпія* Стовпника (Словарь исторический... 1862, 16). Тому нині нашого святого іконописця усталено називають у церковних документах *Аліпієм*. Проте чи дійсно ця традиція походить із синодальної епохи?

Передусім зазначимо, що свмч. *Олімпія* не згадано у давніх місяцесловах, починаючи з Остромирового Євангелія і аж до Требника свт. Петра Могили (Лосева 2001, 395-396; Анфологеон 1619, 914; Требник... 1646, 423).

Св. *Аліпія* Стовпника у різних місяцесловах переважно названо саме *Аліпієм* (Анфологеон 1619, 449; Требник... 1646, 419; Лосева 2009, 211). З іншого боку, в Полууставі 1643 р. святого Стовпника названо *Алімпієм* (Полуустав 1643, 598), а нашого святого *Аліпієм* (Полуустав 1643, 800). Останню версію знаходимо і в «Анфологоні» (Анфологеон 1619, 975).

І нарешті, згадаймо, що видатний український художник XVIII ст., печерський чернець, називався саме *Аліпієм* чи *Олімпієм* (Галиком). Втім, він-то був пострижений на честь нашого святого.

Це порівняння можна було б продовжити, але навіть наведених прикладів достатньо, аби дійти висновку, що ім'я св. Олімпія, найвірогідніше, не було відомо в Києві протягом багатьох віків, а відтак, святого іконописця таки було пострижено на честь св. *Аліпія* Стовпника. А ім'я «*Алімпій*» чи «*Олімпій*» — не окреме ім'я, а українська форма імені «*Аліпій*»³⁰⁰⁸.

³⁰⁰⁸ Такого самого висновку дійшла В. Брюсова (Брюсова 1986, 91).

Коментар 236

Текст оповіді про прп. Спиридона розпочинається розлогим вступом із загальними роздумами про святість і, зокрема, про святість «простої душі», що, вірогідно, пов'язано з особистістю прп. Спиридона. Завершення передмови відсилає до частини, присвяченої прп. Алімпію.

Ця передмова не увійшла до проложних редакцій, але наявна у Касіянівських редакціях і Патерику Йосифа Тризни (в останньому — в окремому житті прп. Спиридона). Друкована редакція містить перші слова передмови, але далі її скорочено, лишилась, по суті, тільки одна фраза.

Коментар 237

Оригінал тексту життя не містив жодних дат. Стосовно прп. Спиридона в Основній редакції Патерика знаходимо лише повідомлення про його *тридцятилітній* підвиз. Однак, у Патерику 1661 р. раптом з'являється приписка на берегах: «*пѣрижѣлѣ в ѿ ѿ іо сѣмз. ѿ рѣ. ѿ ѿ.*». Дати від Створення світу і від Різдва Христового тут не тотожні. У першому це — 1139 р., а в другому — 1039 р. За логікою викладу, і згадки в тексті ігумена Києво-Печерського у 1132—1141 рр. Пимена Постника, тут може йтися тільки про 1139 р., отже, можна вважати, що дата від Різдва Христового є помилкою.

Звідки взято цю дату? Найвірогідніше, вона походить від фрази із польськокомовного Патерикону, де повідомляється, що прп. Спиридон «Жив близько року Господнього 1139 за печерського ігумена Пимена» (Сінкевич 2013, 517). Отже, Сильвестр Косов не знав точних дат, коли Пимен управляв Печерською обителлю, він знав одну дату, в часі якої той був ігуменом. Звідки вона взята — не зовсім ясно, однак джерел могло бути багато. Автор чи автори редагування 1661 р. використали цю дату безумовно, чітко позначивши її, як дату постригу святого. З іншого боку, вона вповні вписується у дані життя. Тому цілком могла бути правильною, приміром, походзячи з напису над первісним похованням святого. *Тому нема підстав відкидати її автентичність апріорі.*

Коментар 238

Про прп. Никодима нам нічого фактично не відомо. Вірогідно, він був побратимом чи учнем прп. Спиридона, тому Полікарп і пом'янув його у своєму тексті. Це мало бути підтверджено тим, що обох святих поховано в одній могилі. Однак, чи так було від початку? На плані печер 1638 р. позначено двох похованих у Ближніх печерах Спиридони.

Один із них спочивав у парному похованні і мав цікаву приписку: «Святих двох братів, Спиридона і Онисифора лежать тіла. З них то, коли один почив у Бозі, другий йому з місця посунувся, аби мав краще [місце] спочинку» (Дива печер Лаврських 2011, 35). Окремо існує також поховання святого, підписане, як «Святий Спиридон, монах чудовний» (Дива печер Лаврських 2011, 35). Подвійне поховання прпп. Спиридона і Никодима відоме лише з XIX ст. (Дива печер Лаврських 2011, 35). Крім того, окреме поховання прп. Никодима фіксувалося протягом XVIII—XIX ст. в іншому місці (Дива печер Лаврських 2011, 39).

Можна припустити, що у XVII ст. в печерах було кілька святих із іменами Спиридон і Никодим. Що ж до першої розлогої оповіді, можна, звичайно, припустити, що йдеться саме про наших святих, і гравер переплутав імена. А оповідь нагадує ситуацію з прпп. Феофілом й Іоанном, але, найвірогідніше, ми тут маємо справу з іншою однотипною подією. Тож ця оповідь могла б бути цікавим доповненням до патерикової оповіді, але, на жаль, ми не можемо однозначно твердити, що йдеться саме про Спиридона і Никодима, описаних у житті. Редакторам Патерика не вдалося доповнити інформацію про прп. Никодима. Мабуть, у зв'язку з цим, починаючи з Касіянівських редакцій, у текст вставили своєрідний його епітет «братъ нѣкто». Подана в іншому місці у Патерику 1661 р. приписка, насправді, не містить додаткової інформації.

Ми можемо додати лише те, що, згідно з дослідженнями антропологів, прп. Никодим преставився у віці 35—40, а прп. Спиридон — у 50—60 років. (Дива печер Лаврських 2011, 209). Отже, прп. Никодим був, найвірогідніше, учнем прп. Спиридона.

Коментар 239

Оповідь про прп. Спиридона в різних редакціях піддана редагуванню, проте дуже добре простежується, що воно відбувалося поступово — від Касіянівських, до тексту 1661 р.

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Спи-сок середини XVI ст. ³⁰⁰⁹ (тільки житіє прпп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
		<p>Сей убо преподобный Спиридонъ бяше невѣжа словомъ, не не разумомъ,</p> <p>не от града бо прииде в чернечество, но от нѣкоего села.</p> <p>И въсприять страхъ божій въ сердци си,</p> <p>и нача учитися книгамъ, и извыче весь</p>	<p>Сѣи ѹбо прѣподобный спирѣдонъ бѣаше невѣжа сло́во. но не разѹмомъ не ѿ града бо приде в чернечество, но ѿ нѣкоего села.</p> <p>въсприять ст҃раха бж҃и въ ср҃дци си.</p> <p>нача ѹчитися книгамъ. и</p>	<p>сєи ѹбо прєподобныи спирѣдонъ бѣаше невѣжа словомъ не не разумомъ. не ѿ града бо прииде в чєнечєство, но ѿ нѣкое бєи,</p> <p>и въсприѣ ст҃раха бж҃и въ ср҃дци си,</p> <p>и нача ѹчитися книгамъ и</p>	<p>Сѣи бєо бл҃женный рєсѣдомъ бж҃и не ѿ града, но ѿ нѣкѣа бєи, прорѣчь бѣаше ѿиодѹхъ хитроєтїю книжною, и невѣжа словомъ: но не разумомъ дѹховнымъ, и не дѣлы бж҃обг҃одными.</p> <p>Нєсо ст҃раха бж҃и, иже ст҃раха зачало прємфостї, въ ср҃дци своє имѣи, прииде въ монастѣръ Печєрскїи, и бо спрѣлѣчь житїє нѣночєскоє жєртѣко.</p> <p>Нє вѣдѣи же писанїа, нача</p>

³⁰⁰⁹ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰⁰⁹ (тільки житіє прпп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Блаженный Спиридон проскурам печецъ бываше повелѣнием игумена нашего Пимина Постника,</p> <p>и с ним Никодим.</p> <p>Сии единоумно и единомравно добръ послужиша в пекленици за 30 лѣт, честно, непорочно свершивша.</p>	<p>Ⲛⲉ ⲡⲣⲉⲛⲉⲛⲓ ⲛⲉ ⲡⲓⲣⲓⲃⲟⲛⲗ ⲡⲟⲛⲉ ⲛⲉⲗⲉⲃⲛⲓⲉⲛⲏⲙⲗ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲁ ⲡⲓⲛⲓⲛⲁ ⲡⲟⲣⲧⲛⲓⲕⲁ. ⲡⲉⲕⲁⲗⲓⲃⲏⲉ ⲡⲣⲟⲛⲉ ⲡⲣⲟⲑⲏⲣⲓⲛⲁ, ⲛⲓ ⲉ ⲛⲓⲙⲗ ⲛⲓⲕⲟⲃⲓⲙⲗ.</p> <p>ⲡⲓⲛⲓ ⲉⲃⲓⲛⲟⲩⲙⲛⲟ ⲛⲓ ⲉⲃⲓⲛⲟⲩⲛⲣⲁⲃⲛⲟ. ⲃⲟⲃⲣⲉ ⲡⲟⲩⲁ ⲗⲟⲩⲟⲭⲓⲃⲏⲁ ⲃⲁ ⲡⲉⲕⲁⲗⲁⲛⲓⲕⲓⲕⲓ, ⲛⲁ ⲙⲛⲟⲑⲁ ⲗⲉⲃⲧⲁ ⲕⲓⲕⲟ ⲛⲓ ⲛⲉⲡⲟⲣⲟⲃⲛⲟ.</p>	<p>Псалтырьъ изоустъ.</p> <p>Повелѣнием же игумена Пимина Постника печаше просхвурь,</p> <p>и с нимъ братъ нѣкто, именемъ Никодимъ,</p> <p>ему единоумень и единомравень. Иже добръ послужиша в пекленици за многа лѣта, чисто и непорочно съвршивше свою службу.</p>	<p>ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ ⲃⲉ ⲡⲉⲗⲁⲗⲧⲏⲗⲓ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ.</p> <p>ⲡⲟⲃⲉⲗⲉⲃⲛⲓⲉⲛⲏⲙⲉ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲁ ⲡⲓⲛⲓⲛⲁ ⲡⲟⲣⲧⲁ ⲛⲓⲕⲁ. ⲡⲉⲕⲁⲗⲓⲃⲏⲉ ⲡⲣⲟⲑⲏⲣⲓⲛⲁ.</p> <p>ⲛⲓ ⲉ ⲛⲓⲙⲗ ⲉⲣⲁⲗⲧⲏⲗ ⲛⲉⲕⲉⲕⲧⲟ ⲛⲓⲕⲟⲃⲓⲙⲉ ⲃⲓⲙⲗ ⲛⲓⲙⲉⲛⲉⲙⲗ. ⲉⲙⲟⲩⲟ ⲉⲃⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ. ⲛⲓ ⲉⲃⲓⲛⲟⲩⲛⲣⲁⲃⲛⲉⲙⲗ. ⲛⲓⲛⲉ ⲃⲟⲃⲣⲉ ⲡⲟⲩⲁ ⲗⲟⲩⲟⲭⲓⲃⲏⲁ. ⲛⲓ ⲃⲁ ⲡⲉⲕⲁⲗⲁⲛⲓⲕⲓⲕⲓ ⲛⲁ ⲗⲓⲛⲓⲕⲟ ⲛⲓ</p>	<p>ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ ⲃⲉ ⲡⲉⲗⲁⲗⲧⲏⲗⲓ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ.</p> <p>ⲡⲟⲃⲉⲗⲉⲃⲛⲓⲉⲛⲏⲙⲉⲛⲉ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲁ ⲡⲓⲛⲓⲛⲁ ⲡⲟⲩⲛⲓⲕⲁ ⲡⲉⲕⲁⲗⲓⲃⲏⲉ ⲡⲣⲟⲑⲏⲣⲓⲛⲁ, ⲛⲓ ⲉ ⲛⲓⲙⲗ ⲉⲣⲁⲗⲧⲏⲗ ⲛⲉⲕⲉⲕⲧⲟ ⲛⲓⲙⲉⲛⲉ ⲛⲓⲕⲟⲃⲓⲙⲉⲛⲉ</p>	<p>ⲟⲩⲟⲩⲛⲓⲕⲁ ⲕⲛⲓⲑⲁⲙⲗ, ⲗⲓⲕⲉ ⲛⲓ ⲗⲉⲃⲧⲏⲗ ⲛⲉⲙⲗⲁⲃⲧⲏⲗ ⲃⲁ: ⲛⲓ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ ⲃⲉⲣⲗⲏⲗ ⲡⲉⲗⲁⲗⲧⲏⲗ ⲛⲓⲛⲟⲩⲙⲉⲛⲉ. ⲛⲓ ⲧⲁⲕⲟ ⲧⲣⲟⲩⲟ ⲛⲁⲗⲓⲃⲏⲉⲙⲗ ⲃⲟ ⲉⲡⲓⲛⲓ ⲃⲓⲗⲁ ⲃⲟⲟⲩⲁ ⲕⲣⲉⲑⲓⲕⲟ, ⲉⲑⲣⲉⲗⲟ ⲉⲑⲁⲛⲓ ⲡⲉⲗⲁⲗⲧⲏⲗ ⲡⲟⲗ, ⲛⲓ ⲃⲉⲣⲗⲏⲗ ⲛⲁ ⲕⲓⲛⲓⲑⲟ ⲃⲛⲓ ⲉⲕⲟⲛⲕⲉⲃⲁⲗ.</p>

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰⁰⁹ (тільки житіє прпп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Сей убо селянин, невѣжа, не от града в чернечество прииде, извык весь Псалтирь изусть.	<p>Ѣ ОУКО ПРПОЕНЫИ ПУМННЪ.</p> <p>БѢШЕ НЕ ВѢЖА СЛОВОМЪ, НО НЕ РАЗУМОМЪ НЕ ШО ГРАДА БШ ПРИДЕ Б ЧЕРНЕЧЕСТВО НО НѢ ШО КОЕГО БЕЛА. И ВЪСПРІА СТРАХЪ БЖІИ СРЦИ АИ. И НАЧѢ ОУЧИТИ КНИГАМЪ. И ИЗЪВЫЧЕ БЕШЕ ПСАЛТІРЬ НОУУЕТЪ.</p>		непорочно сверъшннше своѡ слова.		

Коментар 240

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція (тільки житіє прп. Спиридона)	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁰ (тільки житіє прпп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Они же, притекше, видѣша	СѢНИ ЖЕ ПРИШЕДУШЕ БИДѢША	ѢНИ ЖЕ ПРИТЕКШЕ БИДѢША	БРАТІИ ЖЕ ПРИТЕКШИ. БИДѢША	Братія же притекше видѣша	БРАТІА ЖЕ ПРИТЕКШЕ БИДѢША	БРАТІИА ЖЕ ПРИТЕКШЕ,	БРАТІА ЖЕ ПРИТЕКШЕ

³⁰¹⁰ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція (тільки житіє прп. Спиридона)	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁰ (тільки житіє прпп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
дивную вещь, како не истече от свиты вода, еюже угасиша силу огненую.	ДИВНУЮ ВЕЩЬ. КАКО НЕ ИСТЕЧЕ Ѡ СВИТЫ ВОДА. ЕЮЖЕ ОУГАСИША СИЛА ОГНЕНУЮ.	ДИВНУЮ ВЕЩЬ. КАКО НЕ ИСТЕЧЕ Ѡ СВИТЫ ВОДА [А МАНТИЮ Ѡ ПЛАМЕНИ НЕ ИЗГО- РЬШЬ ВЪ ОУГЪИ ПЕЦИНОУ]. ЕЮЖЕ ОУГА- СИША СИЛА ОГНЕНУЮ.	ДИВНУЮ ВЕЩЬ. КАКО НЕ ИСТЕЧЕ ВОДА Ѡ СВИТЫ. ЕЮ ЖЕ ОУГАСИША СИЛА ОГНЕНУЮ.	дивную вещь, како не истече вода от свиты, сюже угасиша силу огнену.	ДИВНУ ВЕЩЬ. КАКО НЕ ИЗГОРЕ РИЗА. И НЕ ИСТЕЧЕ ВЪДА Ѡ СВИТЫ СЮ ЖЕ ОУГА- СИША СИЛА ОГНЕНУ.	ВИДѢША ДИВНУЮ ВЕЩЬ КАКО НЕ ИСТЕЧЕ ВОДА Ѡ СВИТЫ, СЮ ЖЕ УГА- СИША СИЛА ОГНЕНУ.	ВИДѢША ДИВНУЮ ВЕЩЬ, КАКОС НЕ ИЗГОРЕ МАНТИА, ЕЮЖЕ ЗА- КРАИ БЛЖЕННИИ ЗРТЕ ПЕЦИИ И КАКОС НЕ ИСТЕЧЕ Ѡ БЛА- СЛНИЦИ ВОДА, ЕЮЖЕ ОУГАСИША ВОЖЖЕНІЕ ХРАМИНИ И ПРО- СЛАБИША БГА СЪБЛО.

Згідно з сюжетом, прп. Спиридон закрит устя печі мантиєю, а із свити (ряси) зробив імпровізовану посудину для води. В Основній редакції розповідається про останнє, але не сказано, що мантия не згоріла. Вперше про це згадано у приписці на берегах у публікованому нами списку Арсеніївській редакції³⁰¹¹. Однак, ця приписка не є вставкою автора списку, оскільки знаходимо його і в інших списках всередині тексту³⁰¹². З іншого боку, цієї вставки немає у Патеріку проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст., з протографа якої походить текст Арсеніївської редакції. Вірогідно, приписка належить до творчості самого свт. Арсенія, оскільки у лінії Касіянівських редакцій і подальших, включаючи й Патерик

³⁰¹¹ РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 712 (1824). Патерик Печерский с избранными житиями на месяц май, полууст. разный, напис. 1497 г., в четверть, 504 л., л. 177.

³⁰¹² РГБ, ф. 173. Собр. МДА, № 94. Минея четья на май 1558 г. 1; 295 л. + VI; РГБ, собр. МДА, ф. 173, № 215. Киево-Печерский патерик и сборник выписей из Толковой Палеи начала XVI в.; 4°; I + 302 л. (4 чист.); полууст., л. 175.

Йосифа Тризни цієї вставки нема. Знаходимо її у Патериконі (Сінкевич 2013, 519) і друкованій редакції Патерика 1661 р. Можливо, це свідчить, що Сильвестр Косов знайомий із проложним текстом, хоча, власне, міг вписати це й сам.

Коментар 241

Кінцівка в цьому місці у Арсеніївській редакції є кінцівкою всього патерикового тексту. Однак, у цій приписці є відмінності у різних списках³⁰¹³.

Коментар 242

Оповідь про прп. Спиридона завершується розлогими роздумами Полікарпа, текст яких суттєво відрізняється у різних редакціях. А у проложних, переважно або зовсім відсутній, або суттєво скорочений.

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁴ (тільки житіє прп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Много тщаніе, еже воспомянути всѣх, и похвалити, и ублажити сѣ о Господѣ скончавшихся, въ божественом манастыри Печерском.	мнѡга же тѣщаніа требѣ. ѿ вспоманѹти врѣ и похвалити и ублажити. сѡ Ѿ (sic!) гдѣ скончавшихъ здѣ. въ блжениемъ ѿмъ манастыри печерскомъ.	Многа же тщанія трѣбѣ, еже въспоманути всѣх и похвалити и ублажити о Господѣ скончавшихся здѣ, въ блаженнѣм сем манастыри Печерском.	многа же тѣщаніа требѣ. еже вспомансѹти врѣ доводѣте ли. и похвалити и блажити ѿ.	многа же тщаніа требѣ, еже бо поманѹти врѣхъ, и побла жити и бл лажити ѿ гдѣ скончавшихъ здѣ, во блжениемъ мнѣри печерскомъ.	
Давидьскы ркуще: «Радуйтеся, праведнии, о Господѣ, праведным подобаеъ похвала!»	дѣдскы рекѹци радѹте праведнѣи Ѿ гдѣ, правѣднымъ по добаеъ похвалѣ.	Давидьскыи рекущи: «радуйтеся, праведнии, о Господѣ, праведным подобаеъ похвала!»		дѣдски рекѹци. радѹтеся пра вѣднѣи Ѿ гдѣ, правѣднѣи подобаеъ похвала.	
Добрѣ пѣвше ему со восклицанием в десятиструннѣй псалтыри!»	добрѣ поитѣ ѿмѹ съ во склицаніемъ въ десятиструннѣй псалтыри.	Добрѣ пойте ему съ восклицанием въ десятиструинѣ псалтыри!»		добрѣ поитѣ ѿмѹ со во склицаніемъ, в	

³⁰¹³ Порівн.: РГБ, ф. 173. Собр. МДА, № 215. Киево-Печерський патерик и сборник выписей из Толковой Палеи начала XVI в.; 4°; I + 302 л. (4 чист.); полуус., л. 175.

³⁰¹⁴ ВР ЛННБ, ф. НТШ, № 237. Пролог. Середина XVI ст., 180 арк.

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁴ (тільки житіє прп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Но 12 час Богу молившеся, тому угоднаа творяще,</p> <p>иже от уности себе Богу предавше;</p>	<p>НЕ Ѡ ПЕРВАГО НА ДЕСЯТЬ ЧА. ГОУ ПОМОЛЫШЕ. И ТОМЪ ОУГОДНАА ТВОРАЮЩЕ.</p> <p>НО Ѡ ЮНОСТИ СЕБЕ БГѸ ПРЕДАВШЕ.</p> <p>И МНОГА ЛѢТА ПОЖИША. И Б ДОБРѢ И СТАРОСТИ КЪ ГОУ ѠИДОША. И НИ ЕДИНАГО ДНЕ И ЧА ПРАВИЛА СВОЕГО ИЗМѢНИША.</p>	<p>Не от перваго убо на десять часа Господу помолившеся и тому угодная творяще,</p> <p>но от юности Богу себе предавше,</p> <p>и многа лѣта пожиша и в добръ старости къ Господу отидоша, и ни единого дне и часа правила своего измѣниша.</p>	<p>НЕ Ѡ ПРЪВАГО ОУЕО НА ДЕСЯТЬ ЧА. ГОУ ПОМОЛЫШЕ. Е. И ТОМОУ ОУГОДНАА ТВОРАШЕ.</p> <p>НО Ѡ ОУНОСТИ БГѸ СЕБЕ. ПРЕДАША.</p> <p>И МНОГА ЛѢТА ПОЖИША. И БЪ ДОБРѢ СТАРОСТИ КЪ ГОУ ѠИДОША И НИ ЕДИНОГО ДНЕ И ЧА ПРАВИЛА СВОЕГО ИЗМѢНИША</p>	<p>ДЕСЯТОС_ ТРЪДИНЕМЪ ПЛАТЪРИ.</p> <p>НЕ Ѡ ПЕРВАГО УБО НА ДЕСЯ ЧАСА ГДѸ ПОТРЪДИШАСА, И ТОМЪ УГОДАА ТВОРАЮЩЕ,</p> <p>НО Ѡ ЮНОСТИ СЕБЕ БГѸ СЕБЕ ПРЕДАВШЕ,</p> <p>И МНОГО ЛѢТА ПОЖИША І Б ДОБРѢ СТАРОСТИ КО ГДѸ ѠИДОША.</p> <p>И НИ ЕДИНАГО ДНЕ И ЧАСА ПРАВИЛА СВОЕГО ИМѢНИША.</p>	<p>Синъ же сѣба доверѣ и бже доверѣмъ исповѣданіи предъбаше, насыщавше славы бже, иже зрѣт не к томъ подвѣдомъ пріобщаемо хлѣба, но лицемъ къ лицу. Иже</p>

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁴ (тільки житіє прп. Спиридона і Никодима)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>насажени бывше в дому Божия Матере, ти во дворѣх процветут Бога нашего</p> <p>и еще умножатся в старости маститѣй, якоже сий.</p>	<p>насажѣни бо быша в домѣ бжїа мѣре.</p> <p>тїи процвѣтутъ въ дворѣхъ бѣ нашего.</p> <p>ѿ еще оумножатся въ старости маститѣи. яко и сїи блаженни.</p>	<p>Насажени бо быша в дому божїа матере, тїи процвѣтуть въ дворѣх Бога нашего</p> <p>и еще умножатся въ старости маститъ, яко же и сїи блаженный.</p>	<p>насажѣни бо быша в домѣ бжїа мѣре.</p> <p>тїи процвѣтутъ въ дворѣхъ бѣ нашего.</p> <p>и еще оумножатся въ старости маститѣи.</p>	<p>насажѣни бо быша в домѣ бжїа мѣре, тїи процвѣтутъ во дворѣхъ бѣ нашего.</p> <p>ѿмѣже слаба нїкѣ и прно і во вѣки вѣкомъ аминь.</p>	<p>сѣбїи мѣтѣами, да насажѣа до-стоїно и мѣи Хрѣеа животоунаго, бл҃г҃ти и славы Хр҃та ꙗ:</p> <p>ѿмѣже слаба бл҃гомъ ѿцемъ, и сѣбїи дх҃омъ, по-добавитъ чїстї слаба, и по-клонъ, нїкѣ и прно, и въ вѣки вѣкомъ, аминь.</p>

Коментар 243

У друкованій редакції 1661 р. майже повністю вилучено оповідь про чудо у Великій Церкві. Цю частину перенесено до Сказання про заснування Великої Церкви Печерської (Жиленко 2019, 137-138).

Обставини тих подій проаналізовано у коментарях до Сказання (Жиленко 2019, Коментар 28).

Коментар 244

Д. Абрамович відмічав цю фразу як підставу вважати, що Послання Полікарпа написано після «Сказання» свт. Симона (Абрамович 1902, ХХІХ). Про нього див. у третьому томі нашої Антології (Жиленко 2019).

Коментар 245

В усіх редакціях життя повідомляється, що прп. Алімпій був пострижений після закінчення розпису Великої Церкви Печерської, але за життя прп. Никона Великого († 1088)³⁰¹⁵. Проте у Патерику Йосифа Тризни, а також у друкованій редакції 1661 р. (на берегах), подано точну дату постригу 6595 (1087) р. Можна припустити, що її отримано простим обчисленням, взявши рік до преставлення прп. Никона. У польськомовному Патериконі цієї дати немає (Сінкевич 2013, 423).

Коментар 246

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁶ (тільки життя прп. Алімпія)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>Все же се творяше, да не празден будет, понеже святии отци рукодѣлие чернцю велѣли имѣти и велико се пред Богом положиша</p>	<p>Всѣ же се творяше да не празденъ будеть, понеже стѣи сѣци рѣкоудѣліе мнихѣмъ псѡбелѣша имѣти. и велико се прѣ бгѡмъ псѡложисѣ.</p>	<p>Все же се творяше, да не празденъ будет, понеже святии отци рукодѣлие мнихомъ повелѣша имѣти и велико се пред Богом положиша,</p>	<p>всѣ то творяше. да не празденъ бждѣ. поне стѣи сѣци рѣкоудѣліе мнихѣмъ полѣша (sic!) имѣти. и велико се прѣ бгѡмъ положиша.</p>	<p>во еже се твораше, да не прѣдѣ ебдеть, понеже стѣи ѡцы рѣкоудѣліе мнихѣмъ полѣша белѣша имѣти, и велико се прѣ бгѡмъ полѣжиша имѣти, и велико се прѣ бгѡмъ полѣжиша,</p>	<p>Ѣ же творяше да непразденъ ебдеть: понеже дрѣвни стѣи ѡцы Нюка рѣкоудѣліе прѣсо при лежѣца, велика быти прѣ бгомъ нарекоша,</p>
<p>якоже рече апостоль Павел: «Мнѣ же и сущим со мною рущѣ мои послужиста, и ни у кого же туне хлѣба ядох».</p>	<p>Ѣкоже рече апѡлѣ павелѣ. мнѣ и сущимъ съ мною псѡслужистѣ рущѣ мои. и</p>	<p>якоже рече апостоль Павел: «мнѣ же и сущимъ съ мною послужистъ рущѣ мои, и ни у единого же</p>	<p>Ѣкоже рече апѡлѣ павелѣ. мнѣ же ежци съ мною. послужистѣ рущѣ мои. и ни</p>	<p>Ѣкоже рече апѡлѣ павелѣ мнѣ же и сущимъ со мною послужистѣ рущѣ мои, и ни Ѹ</p>	<p>и рабна Верхѡвномъ Апѡлѣ Павѡлѣ, иже со ебѣ рече: Ѣкоже туне кованію моѣмъ,</p>

³⁰¹⁵ Його житіє ми публікували у попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 213-220).

³⁰¹⁶ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святоонофріївського монастиря у Львові.

Основна редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰¹⁶ (тільки життя прп. Алімпія)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Такоже и сий блаженный Алимпѣй на 3 части раздѣляше:	ни єдиного тѣмѣ хлѣба а дохома. такѣ и сий блжєнный алимпѣй. на г. чѣсти раздѣляше рукодѣліе свое:	туне хлѣба ядох». Тако же сий блаженный Алимпѣе на три части раздѣляше рукодѣліе свое:	єдиного тѣмѣ хлѣба а до. такѣ и сий блжєнный алимпѣй на три чѣсти раздѣляше рукодѣліе свое.	єдиного же туне хлѣба а дох. такѣ же є блжєнный, алимпѣй на три чѣсти раздѣляше рукодѣліе свое,	и єдѣи со мною поладжитѣ рѣче мои сий. Аще пак слѣчилъ когда присѣрѣченіе ємѣ, нѣкое ѿ рукодѣліа, тогда на три чѣсти раздѣляше: первоу чѣте ѿдѣляше на нѣжднаа иксѣнаа, вторѣю є млатѣню ници, третѣю на по- трѣбѣ мона- стѣкѣю.
1-ю часть — на святѣа иконы, 2-ю часть — въ милостѣню ницим,	єдинѣ чѣте на стѣла иконы. а вторѣю чѣте єз млатѣню ницимѣ.	єдину часть на святѣа иконы, а вторѣю часть въ милостѣню ницим,	єдинѣ чѣ на стѣла иконы. а вторѣю чѣ єз млатѣню ницимѣ.	єдинѣ чѣте на стѣла иконы, і вторѣю чѣте є млатѣню ни- цимѣ,	первоу чѣте ѿдѣляше на нѣжднаа иксѣнаа, вторѣю є млатѣню ници, третѣю на по- трѣбѣ мона- стѣкѣю.
а 3-ю часть — собѣ на потребу и своему тѣлу.	а третѣю чѣте на по- трѣбѣ тѣла своему.	а третѣю часть на потребу тѣлу своему.	а третѣю чѣ на потрѣбѣ тѣла своему.	а третѣю чѣте на потрѣбѣ тѣла своему,	третѣю на по- трѣбѣ мона- стѣкѣю.

Цей фрагмент добре ілюструє погляд як Полікарпа, так і авторів редакцій на працю прп. Алімпія. Для автора Патерика не існує поняття творчості в сучасному розумінні цього слова. Він розглядає роботу іконописця виключно як ремесло, і ремесло — як джерело прибутку. Заняття прп. Алімпія він сприймає лише як підвиз монаха, якому належить мати рукоділля і, в ідеалі жертвувати зі своїх доходів бідним.

Звідси й повідомлення про розподіл отриманих від своєї діяльності коштів, які святий ділив на три частини³⁰¹⁷. Цікаво, як описано цей поділ у різних редакціях. Полікарп написав, що третину доходів преподобний лишив собі на життя. Така була реальність Печерського монастиря кінця XI — початку XII ст., де вже майже не лишилося загальної рівності Феодосієвих часів. Наступні редактори повторили цю інформацію. І лише в Патериконі (Сінкевич 2013, 425) і Патерику 1661 р. прп. Алімпію приписують передачу «своєї долі» монастирю.

³⁰¹⁷ Вірогідно, такий поділ був традиційним, оскільки такий самий опис поділу доходів знаходимо у житії прп. Агапіта

Коментар 247

Навряд чи описана тут хвороба — проказа. Гнійники на обличчі, (вугрі) зокрема, і з виділенням гною з поганим запахом, бувають не тільки у підлітків, і можуть з'являтися з різних причин. Діагноз тут може становити суттєву проблему навіть сьогодні. Універсальним засобом від вугрів є регулярне промивання прищів. Також рекомендується протирати уражені ділянки засобами, які мають антибактеріальну дію, зокрема, настоєм нагідок (календули) чи ромашки. Таку процедуру слід проводити після кожного вмивання — до трьох разів на добу. Тому, сильне виділення гною після обмивання святою водою вже могло свідчити про початок одужання. Що стосується фарб, то це тільки в наш час подібні вироби можуть викликати алергію чи отруєння. До речі, відвар із нагідок використовують для фарбування яєць на Великдень. Можливо, подібну дію могли мати і фарби прп. Алімпія. Це питання вимагає подальшого вивчення.

Цікаво інтерпретовано цей сюжет у Патериконі. Зокрема, тут хворобу бідолахи названо «паралічем». Не зрозуміло, чим керувався Сильвестр Косов, коли вносив таку правку і, можливо, він неправильно прочитав текст у вихідному документі. Бо далі він пише, що у хворого через його невірство після помазання водою з колодязя прп. Феодосія «великі і смердючі виразки і велика пухлина, так що всі тікали від нього» (Сінкевич 2013, 425).

Коментар 248

Йдеться про фрагмент із Євангелія від Іоанна (Ін 9:1-7), де в українському перекладі І. Огієнка читаємо:

- 1 А коли Він проходив, побачив чоловіка, що сліпим був з народження.
- 2 І спитали Його учні Його, говорячи: Учителю, хто згрішив: чи він сам, чи батьки його, що сліпим він родився?
- 3 Ісус відповів: Не згрішив ані він, ні батьки його, а щоб діла Божі з'явилися на ньому.
- 4 Ми мусимо виконувати діла Того, Хто послав Мене, аж поки є день. Надходить он ніч, коли жоден нічого не зможе виконувати.
- 5 Доки Я в світі, Я Світло для світу.
- 6 Промовивши це, Він сплюнув на землю, і з слини грязиво зробив, і очі сліпому помазав грязивом,
- 7 і до нього промовив: Піді, умийся в ставку Сілоам визначає це Посланий. Тож пішов той і вмився, і вернувся видющим...

Коментар 249

Тут йдеться про оповідь із Старого Завіту із 4 Книги Царств (за слов'янською Біблією) і 2 Книгою Царств (2Цар 5:1-27) за сучасною структурою. В українському перекладі І. Огієнка текст звучить так:

- 1 А Нааман, начальник війська сирійського царя, був муж великий перед своїм паном, вельми поважаний, бо через нього Господь дав перемогу Сирії. І був це муж дуже хоробрий, але прокажений.
- 2 А сирійці вийшли були ордами, і взяли до неволі з Ізраїлевого краю малу дівчину, і вона usługувала жінці Наамана.
- 3 І сказала вона до своєї пані: Ох, коли б пан мій побував у того пророка, що в Самарії, то він вилікував би його від прокази його!
- 4 А Нааман прийшов, і доніс своєму панові, говорячи: Отак і отак говорила та дівчина, що з Ізраїлевого краю.
- 5 І сказав сирійський цар: Тож піді, а я пошлю свого листа до Ізраїлевого царя. І той пішов, і взяв із собою десять талантів срібла та шість тисяч шеклів золота, і десять змін одежі.
- 6 І він приніс до Ізраїлевого царя такого листа: Ось тепер, як прийде оцей лист до тебе, то знай: ото послав я до тебе свого раба Наамана, а ти вилікуєш його від прокази його.

7 І сталося, як Ізраїлів цар перечитав цього листа, то роздер свої шати й сказав: Чи я Бог, щоб убивати чи лишати при житті, що той посилає до мене, щоб я вилікував чоловіка від прокази його? Тож знайте й дивіться це він шукає проти мене зачіпки.

8 І сталося, як почув Єлисей, Божий чоловік, що Ізраїлів цар роздер шати свої, то послав до царя, говорячи: Нащо роздер ти шати свої? Нехай той прийде до мене, і пізнає, що є пророк ув Ізраїлі!

9 І прибув Нааман зо своїми кіньми та з колесницею своєю, і став при вході Єлисеєвого дому.

10 І послав Єлисей до нього посла, говорячи: Іди, і вимиєшся сім раз у Йордані, і вигоїться тіло твоє тобі, й очистишся.

11 І розгнівався Нааман, і пішов і сказав: Ось я подумав був: він вийде до мене, і стане, і закличе Ім'я Господа, Бога свого, і покладе свою руку на те місце, і вилікує прокаженого...

12 Чи ж не ліпші Авана та Парпар, дамаські річки, від усіх Ізраїлевих вод? Чи не міг я вимитися в них, і стати чистим? І повернувся він, і пішов у гніві.

13 І підійшли його раби, і говорили до нього, і сказали: Батьку мій, коли б велику річ говорив тобі той пророк, чи ж ти не зробив би? А що ж, коли він сказав тобі тільки: Умийся і будеш чистий!

14 І зійшов він, і занурився в Йордані сім раз, за словом Божого чоловіка. І сталося тіло його, як тіло малого хлопця, і став він чистий!

15 І вернувся до Божого чоловіка він та весь табір його. І прийшов він, і став перед ним та й сказав: Оце пізнав я, що на всій землі нема Бога, а тільки в Ізраїлі! А тепер візьми дарунка від свого раба.

16 Та Єлисей відказав: Як живий Господь, що стою перед лицем Його, я не візьму! А той сильно просив його взяти, та він відмовився.

17 І сказав Нааман: А як ні, то нехай буде дано твоєму рабові землі, скільки понесуть два мули, бо твій раб не буде вже приносити цілопалення та жертву іншим богам, а тільки Господеві!

18 Тільки оцю річ нехай простить Господь твоєму рабові: коли мій пан прийде до Ріммонового дому, щоб там поклонитися, і опиратиметься на мою руку, то й я схилюся в Ріммоновім домі. Коли я кланятимуся в Ріммоновім домі, то нехай простить Господь твоєму рабові цю річ!

19 А той відказав: Іди з миром! І відійшов від нього на невелику відстань.

20 І сказав Гехазі, слуга Єлисея, чоловіка Божого: Ось мій пан стримав цього сиріянина Наамана, щоб нічого не взяти з руки його, що він приніс. Як живий Господь, побіжу за ним і візьму щось від нього! ...

21 І погнався Гехазі за Нааманом. І побачив Нааман бігуна за собою, і зіскочив із воза навпроти нього й сказав: Чи все гаразд?

22 А той відказав: Гаразд! Пан мій послав мене, говорячи: Ось тепер прийшла до мене з Єфремових гір двоє юнаків, пророчі сини. Дай їм талант срібла та дві зміни одежі!

23 А Нааман відказав: Будь ласкав, візьми два таланти! І він упрошував його. І зав'язав він два таланти срібла в дві торбі, та дві зміни одежі, і дав своїм слугам, а вони понесли перед ним.

24 І прийшов він до згір'я, і взяв з їхньої руки, і вмістив у домі, а тих людей відпустив, і вони пішли.

25 А він прийшов та й став перед паном своїм. І сказав до нього Єлисей: Звідки ти, Гехазі? А той відказав: Нікуди не ходив твій раб, ані туди, ані сюди...

26 І сказав Єлисей до нього: Чи моє серце не ходило з тобою, коли обернувся той муж зо свого воза назустріч тобі? Чи час брати срібло та брати одежі, і оливки, і виноградника, і худобу дрібну та худобу велику, і рабів, і невольниць?

27 Тож Нааманова проказа нехай приліпиться до тебе та до насіння твого навіки! І той вийшов від нього прокажений, побілівши, як сніг! ...

Цю подію також згадано у Новому Завіті (Лк 4:27).

Коментар 250

У різних дослідженнях побудови цих ікон визначають з року преставлення

прп. Алімпія — 1114 р. (див. Коментар 254).

Незалежно від умовності цієї дати, у

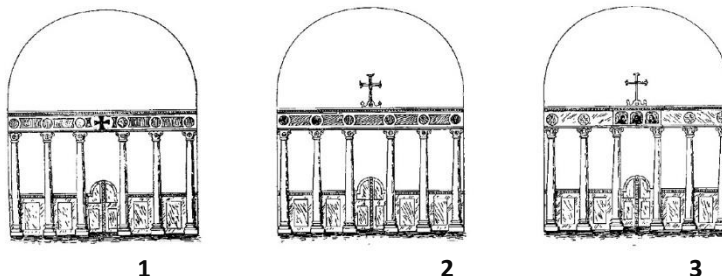
оповіді описано зовсім інший період історії

Печерської обителі. Тут згадано ігумена

прп. Никона Великий, який преставився

1088 р. Отже, фактично, це сталося відразу після розпису Великої Церкви, коли прп. Аліпій був ще зовсім молодим художником.

Розвиток Вівтарної огорожі за Є. Голубинським

1. Вівтарна огорожа, на лицьовій стороні архітрава або козьмитиса зображено хрест.
2. Вівтарна огорожа, поверх архітрава або козьмитиса поставлено хрест.
3. Вівтарна огорожа, на лицьовій стороні архітрава або козьмитиса зображено триморфій або Деїсус, Спаситель з Матір'ю Божою і Предтечею, а зверху поставлено хрест (Голубинский 1906, 25)

Тут йдеться про Деїсуса (від грецьк. δέισις — моління). Це ікона або низка ікон, на яких зображено молитву різних святих перед Спасителем за людство. Ідея походить від візантійських вотивних ікон, які відомі також і в Україні, як ікони з пристоячими чи ікони обраних святих. Однак, Деїсусний іконографічний тип нині зовсім інший. Його центром є зображення Святителя, якому в молитві пристоять Пресвята Богородиця (праворуч) та св. Іоанн Предтеча (ліворуч). Ідейною основою ікони є текст Літургії, зокрема — Літії. Наразі Деїсусні зображення відрізняються за кількістю і складом святих, а також іконографією.

По Хрещенні Україна успадкувала від Візантії не іконостас в сучасному розумінні, а

вівтарну огорожу, яка відділяла вівтар.

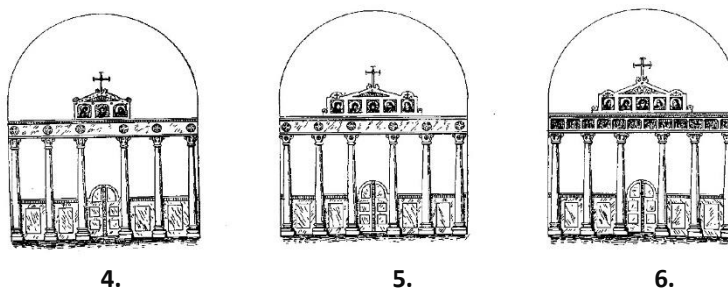
Первинно огорожа складалася з ряду колон й архітрава.

У процесі розвитку над ними і між ними розміщували ікони.

В Археологічному атласі Є. Голубинського поміщено ілюстрації й

описи, які пояснюють його погляд на розвиток вівтарних огорож.

Згідно з висновками М. Петрова, огорожа храму, для якого прп. Аліпій замовили Деїсус, «складався тоді з двох ярусів, верхнього ярусу або Деїсуса, і нижнього з намісними

4. Вівтарна огорожа, на вершині архітрава або козьмитиса якого розміщений темплон (тябло), з іконами в ньому триморфія або деїсуса, тобто Спаситель, Мати Божя і Предтеча.
5. Вівтарна огорожа з темплом на архітраві, в якому до попередніх трьох ікон додані ще дві ікони - ангели.
6. Вівтарна огорожа з тим же темплом і, крім того, з дванадцятими святами, поміщені в чотирикутних заглибленнях (западини, ніші), зроблених в архітраві або козьмитисі» (Голубинский 1906, 25)

Згідно з висновками М. Петрова, огорожа храму, для якого прп. Аліпій замовили Деїсус, «складався тоді з двох ярусів, верхнього ярусу або Деїсуса, і нижнього з намісними

іконами. У такій формі, тобто, з двома ярусами Деїсуса і намісних ікон, іконостас зберігся в Південній Росії, в невеликих церквах, до пізніших часів, як, наприклад, у цвинтарній церкві села Желян, поблизу Києва, перенесеної в другій половині XIX ст. у село Будаївки, Київського повіту» (Н. Петров 1914, 7).

Традиційно з XIX ст. історію складу Деїсуса в Україні виводять на основі пам'яток Московії. Однак, останнім часом В. Александрович запропонував більш вірогідні матеріали для дослідження, зокрема, перемишльські Моління XV—XVI ст. (Александрович 2001, 13). Серед них, зокрема, Деїсуси, до складу яких входили прпп. Антоній і Феодосій Печерські (Александрович 2001, 16). Аналізовані ним пам'ятки представляють окрему переяславську іконографію святих (Александрович 2001, 17-18), та постає питання, чи не належить ідея поміщення до Деїсуса засновників Печерської обителі до творчості прп. Алімпія як автора ікони Печерської Богородиці? І чи не належали до згаданого Деїсуса саме такі ікони, що було додатковою мотивацією для господаря каплиці, прихожанина Печерського монастиря? На жаль, відповіді на це питання нема.

Коментар 251

Сильвестр Косів у своєму польськокомовному Патериконі вніс у цей сюжет певні корективи. Наприклад, тут ми читаємо таке: «Знову, коли пройшло багато часу (той муж аж дивуватися почав), послав чи не вдесьте до тих монахів [запитуючи], чи готові ці ікони» (Сінкевич 2013, 427).

В оповіді Полікарпа йшлося про те, що дошки для ікон були надані самим замовником. Було це винятком чи звичаєм того часу — невідомо. У знайдений у Верхньому Києві майстерні художника-мирянина (див. стор. 1040) знайдено також і знаряддя для роботи з деревом (див. стор. 1043), що дає змогу припустити підготовку дощок на місці. З іншого боку, можна припустити, що в наданні готових дощок був сенс, оскільки можна було відразу відкинути будь-які проблеми з помещенням ікон до вже наявної вівтарної огорожі.

У XVII ст. оповідь про готові дошки для ікон також була не зрозумілою. Однак, тільки Сильвестр Косов звернув на це увагу: «Тоді одразу прикликали тих двох братів, щоб вони присоромили святого і в очі йому сказали про ціну, а крім того, наказали ще принести дошки, на яких мали бути намальовані комусь інші якісь ікони. Ті, яких посилали, прийшли до келії і побачили красиві і досконало намальовані ікони, які коштували ту ціну золота, срібла і грошей, яка була дана» (Сінкевич 2013, 427-429). Завершення фрази традиційне для Сильвестра Косова, який уважно ставився у своєму редагуванні до фінансових деталей. Найвірогідніше, він враховував, що його не особливо побожна, і не завжди православна польськокомовна аудиторія замислиться над цим питанням, і тому має отримати пояснення.

Коментар 252

В Іпатіївському літописі під 1124 р знаходимо повідомлення про величезну дводенну пожежу на Подолі та Горі, що сталася 24—25 червня³⁰¹⁸, що переважно і пов'язується з інформацією житія. Але тоді виходить, що оповідь про пожежу потрапила до Полікарпового писання не з «Повісті минулих літ», хронологічні рамки якої були вужчими. Наразі існує ще одна, набагато вагоміша невідповідність: подія відбулась за рік до смерті Володимира Мономаха, а отже, він мав вже небагато часу, аби перенести ікони на схід. Проте у близькому до пізнього українського літописання Тверському збірнику знаходимо повідомлення про дві інші пожежі — 6613 (1105) та 6619 (1111) рр.³⁰¹⁹

³⁰¹⁸ «Въ лѣто 6632 (1124)... оу се же лѣто бы бездожье. что погорѣ Подолье бы на каньнѣ стго рѣчѣа Ивана Крѣла и Предѣтѣча. въ оутрѣни же днѣ погорѣ Горд. и монорѣчѣе бы что ихъ на Горѣ въ градѣ и Жидобѣ» (Ипатьевская летопись 1962, 288).

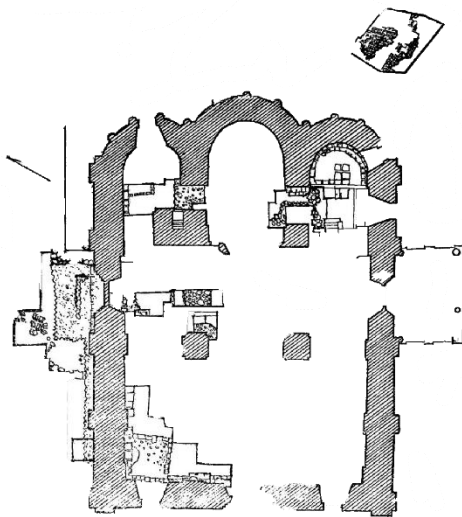
³⁰¹⁹ «Въ лѣто 6613... и погорѣша въ Киевѣ хоромы отъ ручѣа, мимо Славно, до святаго Илиі» (Тверская летопись 1863, 189)

У Патерику Йосифа Тризни використано другу дату, як дату чудесного збереження ікон: «в лѣто 6111». Як слушно зазначав ще Д. Абрамович — дату подано неправильно (Абрамович 1902, 105). Вона прочитується як 6019 р. Проте не підлягає сумніву, що автор згадував саме 1111 р. Особисто ми переважно схилилися б до іншої дати — 1105 р., оскільки мовиться про той час, коли слава прп. Алімпія досягла апогея, і тоді напевно згорів саме Поділ. Однак, впевнено тут твердити нічого не можна.

Коментар 253

У тексті життя згадано два, а фактично, й три соборних Ростовських храми Успіння Пресвятої Богородиці, які стояли на місці четвертого, який існує й нині. Однак, до будівництва жодного з них не був причетний Володимир Мономах (Жиленко 2019, 281, Коментар 35). Сьогодні зрозуміло, що перший Ростовський храм — велику дерев'яну соборну церкву було засновано не ним, а першим Ростовським єпископом свт. Леонтьєм,

Ростовський Успенський собор. Результати сучасних досліджень

Зведений план розкопок у Ростовському Успенському соборі з 1954 по 1992—1994 рр. (Иоаннисян та ін. 1994, 202)

убитим пізніше поганами. У цьому храмі було поховано свт. Ісайю (А. Мельник 2012, 75). Однак, Полікарпові писання свідчать, що в його часи в Ростові існувала легенда про заснування храму саме Володимиром Мономахом (Воронин 1961, Т. 1, 37)³⁰²⁰, і він не знав про те, що це не так.

Згадану церкву в науковій літературі тривалий час вважали ледь не міфічною, але археологічні дослідження останніх десятиліть дали змогу краще розібратися в стратиграфії ростовських

храмів, передусім — храму XIII ст., побудованого автором Патерику свт. Симоном (Иоаннисян та ін. 1994, 208; Леонтьев 1993, 162). Було знайдено й сліди згарища дерев'яної соборної церкви³⁰²¹.

³⁰²⁰ «Въ лѣто 6619... Того же лѣта погорѣ Подоліе въ Кіевѣ, и Черниговѣ, и Смоленскѣ и Новгородѣ» (Тверская летопись 1863, 190). Порівн. також це повідомлення у Воскресенському літописі (Летопись по Воскресенскому списку 1856, 22).

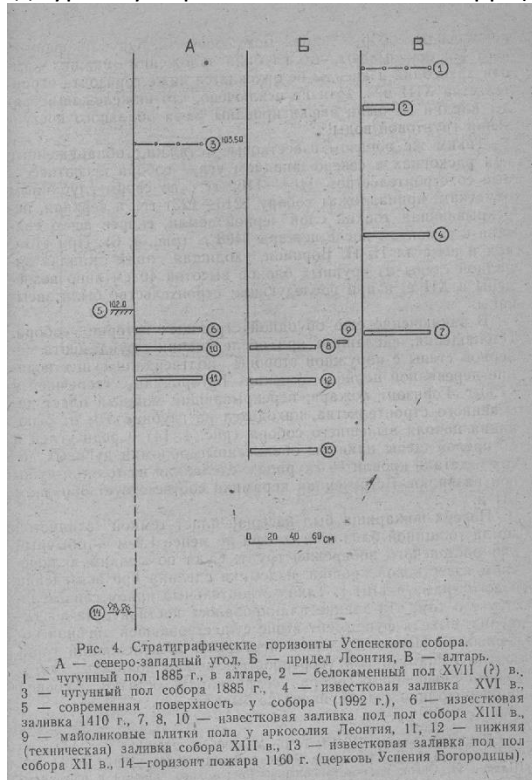
³⁰²⁰ Пізніше будівництво приписувалося вже св. рівноапостольному князю Володимиріу.

³⁰²¹ «Зробити важливі висновки дали змогу спостереження стратиграфічних шарів, що залягають на рівні конструкцій заснування собору XII ст. Виявилось, що рівень материка, в який опущені нижні частини фундаментів собору 1162 р. різко падає в північному напрямку, і північна стіна собору стоїть на досить крутому схилі. З огляду на це, будівельники Андрія Боголюбського зробили планування території, застосували потужну підсіпку ґрунту. У цю підсіпку й опускається верхня частина стародавніх фундаментів собору». План і стратиграфічну таблицю храму див. в Альбомі ілюстрацій.

В основі зазначеної підсіпки були простежені сліди згорілої якоїсь споруди. Найвірогідніше, ми стикаємося тут з пожежею 1160 р., у вогні якої загинув дерев'яний Успенський собор X ст. «велика дубова церква». Сліди будівництва цього собору було простежено ще нижче — у горизонті культурного шару, що передує шару пожежі 1160 р. (Иоаннисян та ін. 1994, 213).

«На завершення ще про одну сторінку історії собору. Спостереження, зроблені під час обстеження фундаменту північної стіни із зовнішнього боку підтвердили існування дерев'яної церкви Успіння Богородиці, яка згоріла в 1160 р. Горизонт пожежі, що перекривав потужний пласт дерев'яного будівництва, заглиблений на 3 м від основи цоколю нинішнього собору. Серед вугілля й обгорілої тріски знайдено обпалені уламки дубових

Всі три наступні кам'яні храми, включаючи й нинішню будову XV ст., мали в основному той самий фундамент, а останній храм — і стіни попереднього (Иоаннисян та ін. 1994, 210). Дослідникам, зокрема, вдалося з певною мірою вірогідності знайти місце первісного упокоєння свт. Ісайї (Леонтьев 1993, 166-168). М. Воронін свого часу вважав, що розкопав храм Андрія Боголюбського, однак виявилось, що він не дістав до цього шару, його підмурки було розкопано лише в 90-х рр. (Иоаннисян та ін. 1994, 213).

Стратиграфія розкопок ростовського Успенського собору (Леонтьев 1993, 169)

Рис. 4. Стратиграфические горизонты Успенского собора. А — северо-западный угол, Б — придел Исаия, В — алтарь. 1 — чугунный пол 1885 г., в алтаре, 2 — белокаменный пол XVII (?) в., 3 — чугунный пол собора 1885 г., 4 — известковая заливка XVI в., 5 — современная поверхность у собора (1992 г.), 6 — известковая заливка 1410 г., 7, 8, 10 — известковая заливка под пол собора XIII в., 9 — майоликовые плитки пола у аркосолия Леонтия, 11, 12 — нижняя (техническая) заливка собора XIII в., 13 — известковая заливка под пол собора XII в., 14 — горизонт пожара 1160 г. (церковь Успения Богородицы).

Хоча Володимир Мономах не будував дерев'яну ростовську церкву, він однак міг взяти ікону як для соборної церкви, так і для якоїсь іншої³⁰²². Отже, ікона опинилась у соборній церкві, яка згоріла близько 1161 р. (А. Мельник 2012, 76; Воронин 1961, Т. 1, 38). Однак, ікона лишилась неушкодженою, як і, найімовірніше, поховання свт. Ісайї (А. Мельник 2008, 76), і пізніше вшановувалась у новому храмі (Жиленко 2019, 61).

1204 р., коли Полікарп, ймовірно, мешкав у Ростові, ця церква завалилася і поновлювалася з 1213 р. (Воронин 1961, Т. 1, 55). Ікона тим часом була перенесена до іншої дерев'яної церкви (можливо, тимчасового кафедрального собору), яка невдовзі згоріла, вірогідно, у великій пожежі 1211 р.

(Лаврентьевская летопись 1962, 435-436)³⁰²³. Ікона вціліла, але подальша доля її не відома.

дошок і деталь покрівлі «курка», зробленої з товстої дубової розвилки. Кераміка, що траплялася, відповідна зразкам.

Поверх згарища було насипано шар темної глинистої землі біля стін товщиною собору не менше 1,2 м — звичайний для ростовського узбережжя ґрунт. Враховуючи дрібні включення вапняної крихти, підсіпку зроблено під час зведення нового храму в 1161 р. Такий будівельний прийом свідчить, що будівлю планувалося поставити на узвишші, вивісивши фундамент вище існуючої денної поверхні. Насип надійно перекрив нижній горизонт, і з впевненістю можна твердити, що в глибині нинішнього собору збереглися рештки дубової церкви «только чудной, якова не бывала...» (Леонтьев 1993, 170).

³⁰²² Таку можливість припускав М. Воронін (Воронин 1961, Т. 1, 37).

³⁰²³ С. Сазонов висунув власну версію стосовно повідомлення Полікарпа (Сазонов 1995). Він звернув увагу на опис пожежі 1211 р. у Лаврентіївському літописі. Тут читаємо: «В днь викрнѣ Гѣл. въ Сворѣ стѣхъ съѣ. з. нѣ. по плѣ по лигѣрѣнн. загорѣла градъ Ростовѣ. и погорѣ мало не вѣе. и цркви изгорѣ. еѣ. и много зла створи. Бѣ пощѣиши за умноженѣ грѣшнѣ. и неправдѣ. е же е дивно цркви в Ростовѣ въ имѣ стѣлѣсана прѣтча на дворѣ въ сѣпнѣ оу стѣе Бѣн. и сторѣ цркви та вѣлѣ вѣрха и до землѣ и иконы что не утѣгли бымчати. и гроби в землѣ днѣ. и еѣ в цркви что икона. на нѣже написанѣ стѣнѣ мѣлѣ Десѣдора Тиронѣ. и воцаница е вѣнѣ. иже нѣщнѣ мнѣхѣ тако еѣ Десѣнова еѣпа. прѣ бывшаго в Ростовѣ. пришедши же на пожарѣ мѣрѣта црквиного. и видѣша вѣлѣ согнемѣ вѣзѣта. что ико икона та стѣлѣ мѣлѣ Десѣдора. е воцаницу цѣла поредѣ согналѣ» (Лаврентьевская летопись 1962, 435-436).

На цій підставі вищезазначений автор припустив, що Полікарп використав цю розповідь у своєму Посланні. Однак, зауважимо, що й у той час миряни відрізняли ікони Пресвятої Богородиці від ікони Федора Тирона, і прп. Алімпія від свт. Леонтія. На початку XIII ст. Ростов був вповні християнізованим містом, і у ньому була не одна церква. 15 із них згоріли в тій пожежі. І в одній із них лишилась неушкодженою Богородична ікона, написана прп. Алімпієм. Але для автора ростовського літописання ікона, що належала хрестителю міста свт. Леонтію, мала велике значення.

Коментар 254

Преставився прп. Алімпій, за даними антропології, у віці 40—45 років (Дива печер Лаврських 2011, 92). У деяких виданнях з історії Печерського монастиря названо дату його смерті 1114 р. Походження цієї дати невідоме, але з певною вірогідністю можна припустити, що вона отримана шляхом обчислення, і що автором цього обчислення був преосв. Євгеній (Болховітінов) чи хтось із авторів матеріалів, які митрополит використав у написанні свого «Опису Лаври». На нашу думку, у визначенні цієї дати було враховано згадку в житті про ікону, взяту Володимиром Мономахом до Ростова, і що це сталося за життя прп. Алімпія. З 1113 р. Володимир став київським князем (Ипатьевская летопись 1962, 275-276). Однак, у Лаврентіївському літописі його вокняження в столиці датовано 1114 р. (Лаврентьевская летопись 1962, 290). Саме так і написано в «Описі Лаври»: «жил до 1114 г.» (Евгений (Болховитинов) 1826, 182). Ну а те, що наступні автори перетворили 1114 р. на усталену дату преставлення святого (Логвин 1970, 17) — це вже на їхній совісті.

Що ж до дня преставлення, то наразі нема підстав вважати, що він був неправильний. З життя витікає, що преподобний помер на Успіння Пресвятої Богородиці чи на наступний день. Здається, що 17 серпня — це чималий час для наявного опису. Цілком можливо, що святий помер 16-го чи навіть 15-го серпня за старим стилем. Однак, для Лаври було притаманно вводити дні пам'яті й великі свята, і навряд чи святкування призначили на Успіння чи наступний день. Втім, прп. Алімпій, дійсно, міг померти 17-го. Так чи інакше, вибір дня пам'яті не міг вважатися «довільним», як стверджував С. Сазонов (Сазонов 1995, 63-74).

Коментар 255

Більшість редакцій життя мають лише стандартне коротке закінчення. Однак, як можна простежити з наведеної таблиці — у деяких закінчення суттєво розширене.

Касіянівська перша редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>да ѿ наꙋꙋ ꙗко доиде гѣ м___ ми ѿ хъ ѿ неавнтима ѿ рѣтѣи ловацаго наꙋꙋ дѣвола. ѿ сѣрѣртѣа бѣ мѣрте оца антонїа ѿ фесѣдоїа. ѿ призовемъ братїе блжєннѣа тѣа сѣа ѿ чюдотворца помѣщеникы ѿ мѣтвеникы тѣа сѣрѣртѣи къ гоу бѣ. ꙗже не ѿлоученомъ на мъ бѣти. прѣпѣнїа чѣхъ чернорїзецѣ. ни ѿверженомъ ѿ блжєннѣаго, ѿ сѣго мѣрта. ѿ прене порѣчнѣа ѿ прѣчнѣа дѣа лжнїа не мшєномъ бѣти. ꙗже е___ма сѣбѣцїа. но потїнїма ѿ прочаа днї евоа бѣ пшканиї прѣпровождїти ѿ ѿго дїти хъ бѣ.</p>	<p>О ХРІСТЕ ИИЕ ГДѢ НИИ ЕМЪ ЖЕ ГЛАВА 50 ЩЕ И СО РТѢ ДХО.</p>	<p>И тако оукраи сей стїи чюдотворнїа Иконописецъ Нео ѿ зѣмлю, тѣмо возшѣ до родѣтелноу дшєю, здѣ же стїи тѣло. Въ чертѣ Иконописецъ Началникъ Гѣлѣѣ, ѿже рѣтѣ, Сотворемъ чѣлка по образѣ ѿ по подѣю ншємъ: такоже ѿ Образѣ Ипортїи егѣ Гѣлѣѣ, ѿже Образѣ сѣрѣртѣа ѿкѣ чѣлкѣ: кѣпно еъ стїамъ ДХомъ, ѿже въ Образѣ видѣнїа голбенина, ѿ оненнѣхъ азїѣ, еъхождаше:</p>
<p>емоу глава еъ сѣцїемъ, ѿ еъ стїамъ дХомъ. ншѣ ѿ прино ѿ въ вѣкѣ вѣкѣ (sic!) вѣкомъ амїнь.</p>	<p>Ихъже въ єдиноу сѣцїртѣѣ сѣцнхъ, еднї намъ еъ єдинївшнмъ еъ Прѣпѣнїа щѣм ншнїа Алумпїемъ, хвалїтѣ въ безконєчнѣа вѣкѣ вѣкѣ, Амїнь.</p>	

Касіянівська перша редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
	и нѣѣ и прѣно ꙗко вѣки вѣко. АМИНЬ.	

Житіє прп. Пимена Хворого

Коментар 256

Житіє прп. Пимена не у всіх редакціях має спеціальну назву. Так, відсутня вона у деяких списках Основної редакції³⁰²⁴ і Стишному пролозі. Але в інших і, серед іншого, проложних редакціях вони є. І тут знаходимо деякі нюанси в ідентифікації святого.

Почнемо з написання імені Пимен. Первісно воно писалося як «Пүмен». Великої фонетичної різниці тут нема, оскільки іжиця прочитувалась, як «і» або «и». Хоча, можливо, наші предки їх вимовляли дещо відмінно. Однак, не всі автори редакцій читали це правильно. Тому іноді святого називали «Пүменом». Водночас варіанти наявні і в межах одного тексту. Варіант написання «Пимин» або «Пимен» усталився пізніше.

Дещо можна сказати і щодо епітетів, застосованих до святого:

Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>ѿ пүминѣ.☺</p> <p>ѿ черноризцѣ.</p> <p>ГЛАВА: ѿ:</p>	<p>ѿ пүминѣ</p> <p>печерницѣ:</p>	<p>Ⲓ</p> <p>ⲁⲓⲡⲓⲛⲉⲙⲗ, и</p> <p>мно̀го</p> <p>стра̀дла̀немⲗ.</p> <p>ѿци</p> <p>пиминѣ.</p> <p>и ѿ хвѣта̀ци</p> <p>преже смѣрти вѣ</p> <p>иночѣска̀ ѿбелѐ</p> <p>ци ѿбразѣ.</p>	<p>О преподобнѣм и многострадалнѣм отци</p> <p>Пиминѣ</p> <p>и о хотящихъ преже смерти въ иноческый образъ. Слово 35</p>	<p>Ⲡ прѣнѣⲙⲗ,</p> <p>и много̀стра̀</p> <p>дла̀нѣⲙⲗ о̀цѣ</p> <p>ишѐ</p> <p>пиминѣ,</p>	<p>Житіє</p> <p>прпѣ: ꙗ́ца на́ше</p> <p>Пі́міна</p> <p>мно̀го</p> <p>бола̀зні́наꙗѿѿ,</p> <p>И́же вѣ́в</p> <p>Жи́вотѣ́ сво́й б́</p> <p>бола̀зни лежа́ше</p> <p>бл́го дѣ́рзавѣ́:</p>

³⁰²⁴ У деяких списках назва є. Тут знаходимо такі варіанти «ѿ бл҃женнѣ пиминѣ р҃славлѣннѣⲙⲗ». (РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 800. Киево-Печерский патерик и сборник слов и житий XVII в.; 4; 277 л. + V; скоропись, л. 195); «Слово ѿ прѣнѣⲙⲗ черноризци пиминѣ». РГБ, ф. 310. Собр. В. М. Ундольского, № 388. Ркп. нач. XVII в.; 4; 335 л., полууст., л. 172; «Слово ѿ прѣнѣⲙⲗ черноризци пиминѣ». РГБ, ф. 205. Собр. ОИДР, № 157. Ркп. начало XVI в.; 4; 226 л. (24 чист.); полууст. и четкая мелкая скоропись нескольких почерков, л. 119; «ѿ пүминѣ. Черноризцѣ». РГБ, ф. 299. Собр. Н. С. Тихонравова, № 159. л. 218об.

Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
				ниже англы по бѣжю строгости, портриженъ бѣиць бо мни_ шеиши чинъ	И портриженъ бѣиць ѿ Аггловъ въ Иночѣиш Шеразъ

Наразі в Арсеніївській редакції прп. Пимена названо «печерником». Це не відповідає його джерелу — Патерику проложного типу в складі Четії Мінеї XVI—XVII ст., де його названо чорноризцем. Як нам відомо, прп. Пимен не жив у печері, а тому, на нашу думку, його ніяк не могло бути названо печерником. Однак, є всі підстави твердити, що Печерський монастир впродовж багатьох віків навіть насельники називали Печерою. Таку назву знаходимо і в Патерику, зокрема, і в житії прп. Пимена:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁵	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Инъ же нѣкто, таков же боленъ, принесень бысть в Печеру и пострижень	и́нъ нѣкто такоѡ же боленъ. принесенъ бѣи б пѣ_ черѡ. и портри_ женъ.	и́нъ же нѣкто такоѡ же боленъ. принесенъ бѣи б пѣ_ черѡ и по_ стриженъ.	и́нъ нѣкто такоѡ бо_ ленъ. при_ несенъ бѣиць б печерѡ. и портриже́.	Инъ же нѣкто, тако же боленъ, принесень бысть в печеру и пострижень;	и́ и́же нѣкто коленъ такоже. принесенъ бѣи въ печерѡ и портриженъ.	инъ же нѣкто такоѡ бо_ ленъ при_ несенъ бѣиць б печеру и портри_ женъ,	Слѣдчийже нѣкогда, іакѡ и́нъ такоже боланци, при_ несенъ бѣиць б Печерскій Монастырь и портриженъ.

Зміну назви на сучасну бачимо тільки в Патерику 1661 р.

Отже, у вустах свт. Арсенія Тверського епітет «печерник» означає тільки те, що він був членом братії Печерського монастиря.

Починаючи з Касіянівських редакцій святого називали Багатостраждальним (Многострадальним). Вірогідно, це був традиційний печерський епітет. І лише в Патерику 1661 р. знаходимо сучасний епітет — Хворий (Многоболезненний, Багатохворобливий). Останній точніше передає описане в його житії, але є похідним від літературної мови і навряд чи склалося в середовищі монахів, які не всі добре нею володіли.

Коментар 257

Як зазначалося вище, в Основній редакції житіє прп. Пимена не завжди має окремих заголовок, а відтак, відсутній і вододіл між житіями. У Касіянівській першій редакції він є, але тут також зберігся давній «перехідник» від житія прп. Спиридона й Алімпія (також ніяк не розділених в оригіналі), і цим житієм. А згадка «предословія» свідчить, що між закінченням

³⁰²⁵ ВР ЛНБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святоонофріївського монастиря у Львові.

оповіді про прп. Алімпія і початком оповіді про прп. Пимена мав бути якийсь перехідник. Для розуміння, ми поміщаємо таблицю переходу тексту у вищезгаданих редакціях.

	№ фрагмента	Основна редакція	Касіянівська перша редакція
Житіє прп. Алімпія	0	Сего опрятавшє, несоша въ церковь, обычное пѣние над ним отпѣша, положиша и честно в пещерь съ преподобными отци.	и сего опрятавшє неѡша въ цркъвѣ. ѡбѣчноѡ прѣнїе на нїмъ свѣтѡрїше. полсѡжїша егѡ чѣтно ѡ пещерѣ съ прѣпѣными сѡци.
	1		да и нагъ сподобитѣ гѣ м... ми и хъ и неавитиѣ ѡ свѣтѣи лѡвѣцаго нагъ дїавола. и сѡбрѣрѣтїѣ ѡ мѣртѣ оца антонїа и фесѡдоїа. и призовѣмъ братїѣ блжѣнїѣ тѣѣ сѡца и чудотѡрца. помѡщники. и мѣтѡвники тѣѣ сѡбрѣрѣтї кѣ гоу егѡ. еже не ѡмучѣномъ нагъ бѣгти. прѣпѣнї тѣѣхъ чернорїзецѣ. ни ѡверѣженомъ ѡ блжѣнїаго, и сѡго мѣрта. и пренепорѡчїѣ и прѣтѣѣ дѣѣ лжїѣ не лишенѡмъ бѣгти. еже с... мѣ сѡвѣщїѣ. но потѣщїѣ и прѡчѣ дїѣ своѣ ѡ пѡсклѣнїѣ прѣпровождїти и сѡгдїѣти хѡ егѡ.
Житіє прп. Пимена	2		ѣмоу глава съсѣмъ, и съ сѣѣмъ дѣомъ. нїѣ и прїѣно и въ вѣкѣѣ вѣкѣѣ (sic!) вѣкомъ ѡмїнѣ.
	3	Предслова конца оставлешєся, здѣ начало слову, еже о Пиминѣ, вземше,	(Вставний заголовок) Прѣлѡвїѣ ксѡнїѣ. сѡртѣѣвшє здѣ нало слову. ѣ сѡ пѣмїнѣ ѡзѣмѣцѣ,

В Основній редакції «Предсловія» не знаходимо³⁰²⁶. Тут наявне лише завершення попереднього житія (фрагм. 0). А от у Касіянівській першій редакції тут є ще один фрагмент тексту (фрагм. 1). На перший погляд, це вставка Касіяна. Але у Касіянівській другій редакції його нема. Тому є всі підстави вважати, що він більш ранній і, можливо, походить із

³⁰²⁶ Ми проглянули декілька списків рукописів, які Л. Ольшевська подає, як підвиди Основної редакції: РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 800. Киево-Печерский патерик и сборник слов и житий XVII в.; 4; 277 л. + V; скоропись, л. 195; РГБ, ф. 310. Собр. В. М. Ундольского, № 388. Ркп. начало XVII в.; 4; 335 л.; полууст., л. 172; РГБ, ф. 205. Собр. ОИДР, № 157. Ркп. начало XVI в.; 4; 226. (24 чист.); полууст. и четкая мелкая скоропись нескольких почерков, л. 119-120; РГБ, ф. 205. Собр. ОИДР, № 158. Ркп. XVI в.; 4; 167 л., VI; полуустав, л. 164об.; РГБ, ф. 299. Собр. Н. С. Тихонравова, № 159, л. 218об. Всі вони не містять перехідного тексту.

первісного тексту Полікарпа. Після нього йде вже явно вставка, яка розмежовує житіє (фрагм. 2), потім заголовок, а потім вже початок житія прп. Пимена (фрагм. 3).

Коментар 258

Приклад редагування тексту житія:

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁷	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Многажды моли родителя своа, да ся пострижеть	И́ многажѣ моливъ ро- дителя своа. да ся постри- жеть.	И́ многа_ жды мо- ливъ роди- теля своа. да сѧ по- стрижѣ.	И́ многажѣ молѣще родителя своа, да пострижѣ телѧ	И многа- жды моляще родителя своя, да постри- жеться	многажѣ молѣще родителя своа. да пог_ стрижетьсѧ	и многа_ жды молѣше родителя своя, да постри- жетьсѧ	Многа_ жды молѣше родителя своихъ, да бѣдадѣтъ сѣсѣ бѣ мо- нартырь, пострици а въ Ино- чійскій оубразъ:
Они же, яко чаданію своему житію,	Сѣни же чадѧхъ своемоу житію	Сѣни же ѧки чаданію своемоу.	Сѣни же ѧко чадолѣцн надѣлахъ своемоу житію	Они же, яко чадолу- бцн, надѣхусѧ я, своему житію	Сѣни ѧко чадолѣцн надѣлахъ своемоу житію	Сѣни же ѧко чадолу- бцы, надѣлахъ своемоу житію.	но тѣи ѧки чадолу- бцы, хотѣше сѣсѣ по своемоу житію на-
сего хотяще наслѣдника имѣти, възбраняху ему.	сего хотѣше имѣти наслѣд- ника. възбраняху сѣмѣ.	сего хотѣше имѣти наслѣд- ника. възбраняху сѣмѣ.	сего хотѣше на- слѣдника имѣти. и възбраняху сѣмѣ.	сего хотѣша наслѣд- ника имѣти, и възбра- няху ему.	сего хотѣше наслѣдника имѣти. и възбраняху сѣмѣ.	сего хотѣша наслѣдника имѣти, и възбраняху сѣмѣ.	слѣдника имѣти, и възбраняху сѣмѣ.

³⁰²⁷ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святооуфрїївського монастиря у Львові.

Коментар 259

Полікарп описує тут основні атрибути одягу ченця. Свита, свитка чи ряса, пізніше — однорядка — аналог сучасного підрысника, куколь — гостроверху шапочку. Власяниця — свита, але з грубої тканини (Жиленко 2019, 333).

Коментар 260

Привертає увагу правка тексту, де змінено монастирські посади осіб, які фігурували під час перевірки наявності волосся прп. Пимена на гробі прп. Феодосія у Великій Церкві.

Грецький монах
(Голубинський 1906, 32,
л. LXIII)

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Си же слышавше от него, идоша, видѣша церковь замчену, возбужше пономаря, впросивша ихъ: «Аще кто входилъ есть въ церковь отъ вечерня?»	и си же слышавше ѿ него. икоро придоша и видѣша цркъвъ замченѹ. и възвѣдъжше пономарѣ. и впрошиша ихъ. аще кто входилъ естъ въ цркъвъ. ѿ бѣ черниа	и же слышавше ѿ него. икоро придоша и видѣша цркъвъ замченѹ. и възвѣдъжше пономарѣ. впрошиша и. аще кто входилъ естъ въ цркъвъ ѿ бѣ черниа	сиа же ѿ него слышавше. идоша видѣша цркъвъ замчену. възвѣдъжше пономарѣ. и впросиша и. аще кто входилъ естъ въ цркъвъ. послѣ павечерниа мѣтвѣ.	Сіа же от него слышавше, идоша, видѣша церковь замчену, и възбужше же пономаря и вприсиша их, аще кто входилъ есть въ церковь послѣ павечерня молитвы —	и сиа ѿ него слышавше идоша и видѣша цркъвъ замчену. и възвѣдъжше пономарѣ, и впрошиша и аще кто входѣ етъ въ ню но ключа ѹ иконома еѢ.	Сіа слышавше братіа, идоша аще къ цркви, и сѣрѣтѣша ѿ замченнѹ. Тѣмже възвѣдѣша Панамарѣ, и впрошиша ихъ: Аще кто входилъ естъ въ цркъвъ по павечерней мѣтвѣ. Они же ѿвѣщавша: іако никтоже входилъ естъ, и есо и ключа ѹ екслеіаρχа сокровенны еѢ.
«Нѣсть кто входилъ въ ню, но ключа у полатника суть»	нѣ кто входилъ въ ню. но и ключевѣ оу полатника сѹтъ.	и рекоша нѣкто входилъ въ ню. но и ключевѣ оу полатника сѹтъ.	Онѣ же ѿвѣщавше рѣкоша. іако никтоже входилъ е в ню. но и ключа оу иконома сѹтъ.	Они же отвѣщавша рѣкоша, яко никтоже входилъ есть въ ню, но и ключа у иконома суть.		

Отже, ченці, бажаючи пересвідчитись у правдивості слів новопостриженого, пішли до пономаря, а той каже, що храм замкнено, а ключі зберігаються у полатника (економа, еклесіарха).

Пономар (параномар, строїтель церковний) — посада, яка передбачала догляд за церквою, обов'язком якого було навіть доглядання за лампадами, прибирання і ще ряд справ, які могли передаватися іншим служителям, якщо храм був великим. Тому наявність у нього ключів від Великої Церкви було цілком логічним і вмотивованим. Проте пономар віддав їх еклесіарху. Це — монастирська посада, яка передбачає керівництво церквою, головним розпорядником дій у ній, богослужіння, а також і ремонтні роботи. Віддати йому ключі після прибирання пономар цілком міг.

А от на якій підставі у Касіянівських редакціях його замінено на економа — твердити складно. Економ видав господарством монастиря, і в Лаврі мав другорядне значення. Особливої ваги ця посада набула близько XVI ст., коли до маєтків Лаври рвалися поставлені владою і не завжди адекватні особи. Для захисту від них обитель виробила структуру, якою передбачалося недоступ архимандритів до її статків. Чому економ з'явився в тексті — не зрозуміло. Вірогідно, це пов'язано з якимись реаліями в побуті монастиря другої половини XV ст.

У друкованій редакції 1661 р. повернуто згадку про еклесіарха.

У Стишному пролозі текст суттєво спотворено помилкою переписувача.

Коментар 261

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁸	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
«Подобает ти пострадати в бользни. Егда будет исход твой, здравие подасть ти ся и своима рукама понесеши одръ».	ПОДОБАЕѢТЬ ТИ ПО_ СТРАДАТИ ВЪ КОЛѢЗНИ. ЕГДА БУ_ ДЕТЬ ИХОДЪ ТВОИ. ЗДРАВИЕ ПОДАТЬ ТИ СЯ. И СВОИМА РУКАМА СЪДРЪ ПО_ НЕСЕШИ.	ПОДОБАЕѢТЬ ТИ ПО_ СТРАДАТИ Б КОЛѢЗНИ. ЕГДА БУДЕ ИХОДЪ ТВОИ. ЗДРАВИЕ ПОДАТЬ ТИ. И СВОИМА РУКАМА ОДРЪ ПО_ НЕСЕШИ.	ІАКО ПОДОБАЕѢТЬ ТИ ПО_ СТРАДАТИ ВЪ КОЛѢЗНИ. И ЕГДА БУДЕТЬ ИХОДЪ ТВОИ. ТОГДА ЗДРАВИЕ ПОДАТЬ ТИ. И СВОИМА РУКАМА ПОНЕГЕШИ ОДРЪ.	«яко подобает ти пострадати въ бользни, и егда будете исход твой, тогда здравие подасть ти ся и своима рукама понесеши одръ».	ІАКО ПОБАЕ ТИ ВЪ КОЛѢЗНИ ПОСТРАТИ. И ЕГА БУДЕ ТВОИ ИХОС. ТОГА ЗРАВИЕ ПОДАТИ. И СВОИМА РУКАМА ВНЕШИ СДРЪ.	ПОДОБАЕ ТИ ПО_ СТРАДАТИ ВЪ КОЛѢНИ И ЕГДА БУДЕТЬ ИХО ТВОИ, ТОГДА ЗДРАВИЕ ПОДАТЬ ТИ СЯ, И СВОИМА РУКАМА ПОНЕШИ ОРЪ.	ПОДОБАЕТ ТИ ПО_ СТРАДАТИ Б КОЛѢЗНИ ВИБ ЖИВОТЪ, И ЕГДА БУДЕТЬ ИХОДЪ МОИ, ТОГДА ЗДРАВИЕ ПО_ ДАТЬМИА, ІАКСО СВОИМА РУКАМА СДР СЛРТИ

³⁰²⁸ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святооуфрїївського монастиря у Львові.

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁸	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
							понеґти бомогѣ:

Переважно тут обігрується Євангельський сюжет: «Після того юдейське Свято було, і до Єрусалима Ісус відійшов. А в Єрусалимі, біля брами Овечої, є купальня, Віфесда по-єврейському зветься, що мала п'ять входів. У них лежало багато слабих, сліпих, кривих, сухих, що чекали, щоб воду порушено. Бо Ангел Господній часами спускався до купальні, і порушував воду, і хто перший улазив, як воду порушено, той здоровим ставав, хоч би яку

Ліжка стародавнього світу

Хто то Він, бо Ісус ухилився від народу, що був на тім місці. Після того Ісус стрів у храмі його, та й промовив до нього: Ось видужав ти. Не гріши ж вже більше, щоб не сталось тобі чого гіршого!» (Ін 5:1-13).

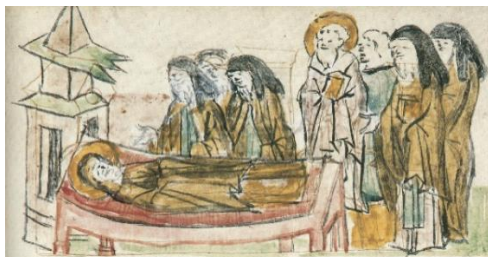
Однак, тут складність у тому, що в житії описано реальне ліжко. У Євангельській оповіді йдеться про щось легке, на зразок ношів. Проте й звичайні давні ліжка були досить легкими.

Ми помістили два зображення ліжок із Радзивілівського літопису. Тут і ошатне ложе – велике, і покривало висить до землі. А от у ілюстраціях до оповіді про перших чорноризців Печерських зображено ложе,

яке могло бути у прп. Пимена: досить масивне, на ніжках і з тонким покривалом. Майже так

мав хворобу. А був там один чоловік, що тридцять і вісім років був недужим. Як Ісус його вгледів, що лежить, та, відаючи, що багато він часу слабує, говорить до нього: Хочеш бути здоровим? Відповів йому хворий: Пане, я не маю людини, щоб вона, як порушено воду, до купальні всадила мене. А коли я приходжу, то переді мною вже інший улазить. Говорить до нього Ісус: Уставай, візьми ложе своє та й ходи! І зараз одужав оцей чоловік, і взяв ложе своє та й ходив. Того ж дня субота була, тому то сказали юдеї вздоровленому: Є субота, і не годиться тобі брати ложа свого. А він відповів їм: Хто мене вздоровив, Той до мене сказав: Візьми ложе своє та й ходи. А вони запитали його: Хто Той Чоловік, що до тебе сказав: Візьми ложе своє та й ходи? Та не знав уздоровлений,

Зображення ліжок у Радзивілівському літописі

Чернече ліжко з оповіді про перших чорноризців Печерських

Розкішне ліжко з оповіді про осліплення Василька

само зобразив ліжко Ілля на ілюстрації до Патерика 1661 р. Отже, є всі підстави твердити, що подібні ліжка були традиційними у Лаврі. Таке ліжко цілком могло бути перенесене однією людиною. І хоча в житті не сказано, що преподобний, дійсно, його ніс після зцілення — таке цілком можливо, хоча б як наслідування Євангелії.

У друкованій редакції Патерика 1661 р. говориться зовсім про інше. Тут йдеться про «ложе смертне». Вірогідно, це дошка, на якій лежали і лежать мощі в печерах. А от раки з'явилися пізніше.

Коментар 262

У різних редакціях Патерика подано дещо відмінні за текстом, але не за змістом ремінісценції на Євангельський текст, де читаємо: «Тож і ми, мавши навколо себе велику таку хмару свідків, скиньмо всякий тягар та гріх, що облутує нас, та й біжим з терпеливістю до боротьби, яка перед нами, дивлячись на Ісуса, на Начальника й Виконавця віри, що замість радості, яка була перед Ним, перетерпів хреста, не звертавши уваги на сором, і сів по правиці престолу Божого. Тож подумайте про Того, хто перетерпів такий перекир проти Себе від грішних, щоб ви не знемоглись, і не впали на душах своїх. Ви ще не змагались до крові, борючись проти гріха, і забули нагад, що говорить до вас, як синів: Мій сину, не нехтуй Господньої кари, і не знемагай, коли Він докоряє тобі. Бо Господь, кого любить, того Він карає, і б'є кожного сина, якого приймає! Коли терпите кару, то робить Бог вам, як сином. Хіба є такий син, що батько його не карає? А коли ви без кари, що спільна для всіх, то ви діти з перелюбу, а не сини. А до того, ми мали батьків, що карали наше тіло, і боялися їх, то чи ж не більше повинні коритися ми Отцеві духів, щоб жити? Ті нас за короткого часу карали, як їм до вподоби було, Цей же на користь, щоб ми стали учасниками Його святости. Усяка кара в нинішній час не здається потіхою, але смутком, та згодом для навчених нею приносить мирний плід праведности! Тому то опущені руки й коліна знеможені випростуйте, і чиніть прості стежки ногам вашим, щоб кульгаве не збочило, але краще виправилось (Євр 12:1-13)»

Коментар 263

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁹	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
Во время же преставления его явишася 3 столпи над трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша	въ время же преставления его явишася три столпы на трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша.	въ время же преставления его явишася три столпы на трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша.	Въ время же преставления его явишася три столпы на трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша.	Въ врѣмя же прѣставления его явишася три столпы над трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша.	въ врѣмѣ прѣста- вленія его явишася три столпы на трапѣзницѣ и ѿтѣдѣ на връхъ церкви преидоша.	Во время же преставления его явишася три столпы на трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша.	Тѣже при- стѣ время прѣста- вленія его явишася три столпы на трапезницею и от туду на връхъ церкви преидоша.

³⁰²⁹ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень—серпень середини XVI ст. з Святоонофрїївського монастиря у Львові.

³⁰³⁰ На берегах дописано: «въ лѣтѣ 7000».

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁹	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
о нихже речено бысть в Лѣтописци.	Ѡ НИХЖЕ речено бѣ в лѣтопи_ сцѣ.	Ѡ НИЖЕ рѣно бѣ и в лѣписци.	Ѡ НИХЪ ЖЕ речѣно бѣша в лѣтописци ѣ.	О нихъ же реченно бысть в лѣтописци.	Ѡ НИ ЖЕ рѣно бѣ вѣ лѣтопи_ сци.	О НИ ЖЕ реченно бѣртѣ в лѣто_ писцѣ.	ѠГОЛБИ ѠГНЕННА Б НОЦИ НАД ТРАПЕЗОЮ, И ѠТЪДЪ НА ВЕРХ ЦРКВИ ПРЕДСѢША.
Свѣсть же Господь, знамение показавый или сего дѣля блаженнаго, или иное кое смотрение бысть Божие.	СВѢРТЪ ЖЕ ГѢ ПОКА_ ЗАВИИ ЗНАМЕНИЕ. ИЛИ ЕГО ДѢЛА БЛЖНАГО. ИЛИ НА КОЕ СМОТРЕНИЕ БѢ БЖІЕ.	СВѢРТЪ ЖЕ ГѢ ПОКА_ ЗАВИИ ЗНАМЕНИЕ. ИЛИ ЕГО РА БЛЖНАГО. ИЛИ І КОЕ СМОТРЕНИЕ БѢ БЖІЕ.	СВѢРТЪ ГѢ ЗНАМЕНИЕ ІЕ ПОКАЗЫ ИЛИ ЕГО РА БЛЖНАГО. ИЛИ ИНО КОЕ СМОТ_ РЕНИЕ БѢ БЖІЕ.	Свѣсть же Господь, знамение сіе показавый, или сего ради блаженнаго, или иное кое смотрение божие бысть.	СВѢРТЪ ГѢ ЗНАМЕНИЕ ІЕ, ПОКАЗАВИИ. ИЛИ ЕГО РА, БЛЖНАГО, ИЛИ ИНО, КОЕ СМОТРЕНИЕ БЖІЕ БѢ.	СВѢРТЪ ЖЕ ГДѢ ЗНАМЕНИЕ ІЕ ПО_ КАЗАВИИ. ИЛИ ЕГО РАДИ БЛЖЕННА ИЛИ ИНО КОЕ СМО_ ТРЕНИЕ БЖІЕ БѢРТЪ,	СВѢРТЪ ЖЕ ГДѢ, КОЮ ВЕЩЬ ЗНАМЕНИЕ ТО КА_ ЗОВАШЕ: ОБЪЯЧЕ ЕЕ ИСТИННА БѢ, ГЛГО ТВОРАИ АГГЛЫ СВОД ДХИ, И СЛБИ СВОД ѠГНЬ ПАЛЛЦЪ, БГЪ ВЪ

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰²⁹	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
							<p>Трици, оуже елше прислаа Аггласъ своихъ, по дшъ Мно гсволѣзи ѣнагс Піміна...</p>

Як можна простежити, Полікарп чітко вказує на джерело інформації про *три* стовпи. І походить ця інформація з «Літописця». Того самого «Літописця», якого, згідно з писаннями Полікарпа, написав прп. Нестор (див. стор. 298). Чому стовпів було три? О. Шахматов припустив, що йшлося про час смерті трьох подвижників: самого святого, прп. Кукші та його учня. Тож Полікарп чітко вказує, що в «Літописці» говориться про ті стовпи.

Однак, у нинішньому тексті «Повісті» у статті 1110 р. (за О. Шахматовим — остання стаття в хронології авторської редакції «Повісті») йдеться про один стовп: «**В** то же лѣто бы знаменье в Печерскомъ манастыри. февраля. въ .лѣ. днѣ. гавица столпъ огненъ ѿ земли до небѣ. а молния вьвигнѣша вю землю. и на небѣ погремѣ в чарѣ. а. ноци. бѣе миръ видѣ. сѣе же столпъ ста на трапезници каманѣи. како не видѣти хрѣта елше. и стого мало стѣпи на црѣвь. и ста надъ гробомъ Федосѣвомъ. и потомъ надъ верхѣ вьстѣпи. аки ко вьзрѣокѣ лицемъ. и потомъ невидимо бѣ». Отже, Полікарп згадував не цей наявний нині текст, а авторську редакцію «Повісті». Можна припустити, що для монахівського перлюстратора троє Печерських святих були «недостойні» «небесної уваги», а для самого Мономаха було «достатньо» одного стовпа³⁰³¹. Це видіння ще автор (чи, вірогідніше, перлюстратор) прокоментував, як появу янголів³⁰³².

³⁰³¹ Цілоком можливо, що має рацію О. Шайкін, який припустив, що явище, безперечно, бачене з різних масць Києва, могло спонукати до формування дуже різноманітних пояснень і версій, серед іншого і промонахівської (Шайкин 2011, 555-556).

³⁰³² «и же елше не огнь. но видѣ англьскыи. англь ео ише гавлазѣтѣ тѣ. шбо столпомъ огненомъ. шбо же пламеномъ. какоже рѣ Дѣдѣ твора англы своа дхъ. и слдгы своа огнь пламанъ. и слемн сътѣ побеленьемъ Бжнмъ. аможе хоцетѣ блка вьнхъ творецѣ. Англомъ и чѣбкомъ. англь ео приходитѣ кдѣ елгана мѣрта. и молитвенни домове. и тѣ показуютѣ нѣчто. мало видѣнѣя своего. шбо ео огнемъ. шбо столпомъ. шбо инако како мощно зрѣти нлѣ. а не мощно ео зрѣти чѣбкомъ. ертѣ англьскаго видѣти. аце и Монн беликѣи не возможе видѣти. англьскаго ертѣртѣ. бо дѣшетѣ ео га бо днѣ столпѣ шелаченъ. а в ноци столпѣ огненъ . то е не столпѣ бо дѣше нхъ но англь Бжнн. идѣшепред нимѣ. в ноци и бо днѣ. тако и гл авеленье которе показываше . емѣже быти хотѣш . еже ео и бѣ на второе лѣто. не ни ли англь. боже бы на иноплеменикы споргачѣ бытѣ. какоже рѣче англь. предѣ твоею предѣидетѣ. и пакы англь твон ездн с твоею. какоже прркъ Дѣдѣ . глѣтѣ. како англомъ своимъ заповѣтѣ ѿ тебе хранирѣ тѣ. какоже пишѣтѣ премъдрѣи Епифанин. къ коиже твари англь пригавленъ. англь шелакомъ и мѣгламъ. и снѣгѣ и градѣ. и мразѣ. англь глагомъ и громомъ. англь зими и знобы. и оени. и бѣны. и

Але причина такої янгольської з'яви лишилась ніби без чіткого пояснення, що це видіння адресувалося «помазану Божему». Внаслідок цього з'явилась приписка, що свідчить: «млт҃вами ст҃иѣа Б҃҃ѣа и ѿ а҃н҃ла ѿумилоерднѣа Б҃҃ѣа. и посла а҃н҃ла в помощь Р҃ѣскимъ княземъ на поганѣа. какоже рече к Монгекеѣ. се а҃н҃ла мон прѣдѣа пондет҃ь прѣдѣа лицемъ тѣомъ» (Ипатьевская летопись 1962, 261). І нижче ще раз повторено дату й час знамення: «какоже рекохомъ прѣже знаменѣе се бѣ. мѣа фебрала. вѣ. А҃ѣ. днѣ . иходацѣ семѣ лѣтѣ. И҃ѣ» (Ипатьевская летопись 1962, 261). Вже ця остання приписка свідчить — якщо значна частина роздумів про ангелів, наведених у прим. 3033, належить прп. Нестору, то кінцівка, вірогідно, належить іншому автору. І саме цей мономахів автор змінив спрямування статті, пов'язавши її з князями. У статті ж наступного, 1111 р., той самий (?) автор, з винахідливістю істинного царедворця, розширює свою думку, вже безпосередньо говорячи про Володимира Мономаха: «се бо а҃н҃ла вложи вѣ ср҃це Володимерѣ Маномахѣ. поустрити братѣю свою на иноплеменики Р҃ѣскии князи. се бо какоже рекохомъ виднѣе виднѣа в Печерскомъ манастѣри. еже стоѣаше стѣолѣа вогненѣа на трапезници. таже прѣтѣпѣ на цр҃кѣ и ѿдѣа к Городцю. тѣ бо бѣше Володимерѣ в Радобинѣ. и тогда се а҃н҃ла вложи Володимерѣ вѣ ср҃це нача понѣжати какоже рекохомъ» (Ипатьевская летопись 1962, 268).

Єдине, чого не зумів «пояснити» прибічник Мономаха, так це — чому в такому разі знамення сталося все-таки в Печерському монастирі.

Вірогідно, Полікарпу були відомі обидві версії, тому він засумнівався у мотивації появи стовпів, однак, все ж, наполіг на тому, що їх було три. Власне, таким поєднанням є й

лѣта. в семѣ дѣхѣ тѣари его на земли и танныѣ бездны и сѣт҃и кровены подѣа земли. и припоудннѣа тѣма и сѣци бо безны бѣвшина дѣбае верхѣа земла. ѿ неѣже тѣма бечерѣа и ноцѣа. и свѣтѣтѣа и днѣа. ко вимѣа тѣаремѣа а҃н҃ла прѣтаблани. тако же а҃н҃ла прѣтабленѣа. кѣ которон ѿуеа земли да коблѣають . кѣюжѣтоа земла. аще сѣтѣа и погани. аще Б҃҃҃ѣи гнѣвѣа еѣдетѣа. на кѣю ѿуеа земли. повелѣбаа а҃н҃ла. томѣа на кѣю ѿуеа земла бранѣа ти тоа оноа земла а҃н҃ла не вопротѣвѣа повелѣнѣа Б҃҃҃ѣи. тако и се бѣше и на ны навелѣа Б҃҃҃ѣа грѣхѣа ради нашихѣа иноплеменики. поганѣа. и побѣжахѣтѣа ны повелѣнѣа Б҃҃҃ѣи. они бо бѣхѣа водни а҃н҃еломѣа. по повелѣнѣа Б҃҃҃ѣи. аще ли кто рече҃тѣа тако а҃н҃елѣа нѣрѣтѣа ѿ поганѣихѣа. да слыши҃тѣа како Ѡлекандрѣ Макидонскомѣа. вполучиши на Дарѣа. и пошедиши емѣа и поидиши землаа вѣа. ѿ вѣрѣокѣа до западѣа. и поидиши землаа вѣрѣтѣа. и поидиши Дарѣа. и приде в орѣвѣа морѣа. и брати лице своѣа взыти. вѣ вѣрѣамѣа поидити Жида. занеже бѣхѣа мѣри со Дарѣемѣа. и понде со вѣнѣон его. и ста на тѣоварици и почѣа. и припѣа ноцѣа. и лежа на ложѣа своѣмѣа пошедѣа шатра. ѿверѣа вѣнѣи своѣа. мѣжа стѣаца над нимѣа. и мѣчѣа нагѣа в рѣцѣа его. и вѣлѣнѣа мѣа его тако молонѣа. и заплѣаже мѣчѣа своѣмѣа на глабѣа цр҃кѣа . и ѿжаваа цр҃кѣа бѣлаа. и рече не бѣи мене. и рече емѣа а҃н҃ла посла ма Б҃҃҃ѣа ѿумати цр҃кѣа бѣлики прѣдѣа тѣою. и люди многи. азе же хожѣа прѣдѣа тѣою помагаа ти. а нынѣа вѣдан тако ѿмерѣши. понеже помѣааа еи взыти вѣ вѣрѣамѣа. зло стѣорити ерѣкѣа Б҃҃҃ѣи и к людямѣа его. и рѣа цр҃кѣа молю тѣа ѿ Г҃҃҃ѣи ѿпѣрѣтѣа нынѣа грѣхѣа раба тѣога. аче не ликоа ти борѣаа домѣа моѣмѣа. и рече а҃н҃ла не бѣа. иди пошеди тѣою кѣ Нѣрѣамѣа. и ѿзриши тѣа вѣ вѣрѣамѣа. мѣжа вѣа елѣнѣа моѣа и борѣаа пади на лицѣа своѣмѣа. и поклонѣа мѣжѣа томѣа. и бѣе еже рече҃тѣа к тѣоѣ стѣорѣа не прѣтѣвѣа рѣчи емѣа . бѣнѣе днѣа прѣтѣвѣа рѣчи его и ѿмерѣши. и вѣрѣаа цр҃кѣа иде вѣ вѣрѣамѣа. и пришедѣа вѣспрѣа ерѣкѣа. иди ли на Дарѣа. и показаша емѣа книги Данила прѣаа и рекоша емѣа тѣа еи козѣа. а онѣа вѣнѣа. и пошолѣаши и бозмѣаши цр҃кѣа его. се ѿуеа не а҃н҃ла ли бѣа Ѡлекандрѣа. не поганѣа ли побѣжашѣа. и бѣи вѣлики кѣмирогажѣеници. тако и ѣа погани пошѣени грѣхѣа ради нашихѣа . се же вѣдомѣа еѣди тако вѣа хрѣтѣаа҃нѣа единѣа а҃н҃ла. но елико крѣтишаа. паче же кѣа елѣнѣа бѣнѣа крѣтѣаа҃нѣа крѣтѣаа҃нѣа . но прѣтѣвѣа Б҃҃҃ѣи повелѣнѣа не могѣтѣа прѣтѣвѣа. но молѣтѣа Б҃҃҃ѣа прилѣжно за хрѣтѣаа҃нѣаа люди какоже и бѣ...

текст Густинського літопису: «В то лѣто фев[руаря] 11 преставися многотерпеливый Пиминъ, о немъ же пространнѣе въ Патерику. В то время явися над трапезою столпъ огонь от земля до неба, и молния освѣти всю землю. И стояще сей столпъ над трапезою, яко и креста не бѣ видити, и потом поиде и ста над гробом святого Феодосия, и потом на верхъ церкви зъступи, аки ко востоку, и потом невидимъ бысть; и поgrimъ во первый час нощи. Сия же знаменія весь мир тогда видѣ» (Густынская летопись 2003, 73). Тут збереглося повідомлення про один, а не три стовпи, але зв'язок між знаменням і прп. Пименом наявний, як зберігся і докладний опис самого чуда, який вказує на очевидця. Автор Густинського літопису активно користувався літописом Іпатіївської групи, на зразок Хлебніковського, і обрав версію з нього, із одним стовпом, оскільки асоціював його лише з прп. Пименом, не беручи в залежність із прп. Кукшою та його учнем. Такий самий зв'язок позначено й у Патерику Йосифа Тризни, який вповні правильно датував час преставлення прп. Пимена 1110 р.

У друкованій редакції 1661 р. про дату преставлення прп. Пимена розповідається в іншому місці й під іншою датою: «*преггави ѿ: бл: ѿ го зхмз. ѿ ро арл.*». Йдеться про 1139 р., а отже, взято дату преставлення однойменного настоятеля Печерської обителі, що, звичайно, не має жодного підґрунтя.

Чим же могли бут ті стовпи? У Лаврських авторів ранньомодерної доби таке питання не виникало. І це стосується не лише віри в святість чи у янголів. Річ у тім, що світові стовпи у Лаврі очевидці бачили ще після Другої світової війни. Нині їх нема змоги бачити через постійну підсвітку території в темну годину доби. Що таке ці стовпи? А що таке інші «світлові ефекти», які кожен пов'язаний із печерами, там бачив? Лавра є Лавра, і автор цієї роботи — історик, а не фізик. Тому можемо лише підтвердити, що у печерах подібні явища бачили особисто ми й інші. Отже, йдеться про об'єктивні речі, дослідження яких є справою майбутнього. Можливо припустити, що йдеться про явище, порівнюване з визнаними наукою 1989 р. т. зв. «спрайтами».

У московській літературі (і не тільки радянського часу) світлові стовпи пояснюють різноманітними природними явищами, притягненими з майстерністю письменника-фантаста. М. Карамзін натякає на можливість того, що це було північне сяйво³⁰³³ (Карамзин 1818, 106). Д. Святський вважав, що йшлося про падіння метеорита (Святский 2007, 405). Є. Борисенков і В. Пасецький пов'язують цю інформацію з вірменським джерелом, де йшлося про падіння вогню у озеро Ван (Борисенков, Пасецкий 1988, 173), що дійсно нагадує метеорит. Отже, їхній висновок є навіть не фантастикою, а притягненням фактів.

Ще складнішими є побудови, які пов'язують опис стовпа з різноманітними есхатологічними, філософськими поглядами літописця, чи навіть поганськими пережитками, або якоюсь «семантикою» (Ранчин 2007; Шайкин 2011, 270). Всі ці побудови настільки одіозні, що нема сенсу їх коментувати, а обмежимося вказівкою на бібліографію в публікації Д. Пузанова (Пузанов 2015, 109-113).

³⁰³³ У його писаннях знаходимо також цікаву ремарку: «розсудливі люди намагалися підбадьорювати забобонних, тлумачачи їм, що незвичайні знамення віщують іноді надзвичайне щастя для держави, або перемогу, бо росіяни не знали тоді іншого щастя. Найбільше мирні ченці наставляли князів вбивати злісних супостатів, відаючи, що Бог миру є також і Бог воїнства, яке спонукається любов'ю до добра вітчизни» (Карамзин 1818, 141). Яскравий приклад вже московського «державницького» мислення, де і у заводі не було поняття про святість і її важливість для світу. Воістину і для сьогодні для росіян Бог обмежується «Богом воїнства».

Коментар 264

Основна редакція	Патерик проложного типу	Арсеніївська редакція	Касіянівська перша редакція
Другаго же брата, егоже въ скымъ положисте, взять бысть от него, понеже в животъ не восхотъ еа,	Дрѹгаго же брата. ѿгоже въ скими положиста. взъаѹа бысть ѿ него. понеже в животѣ еѹа видѣти	Дрѹгаго брата ѿгоже въ скимѣ положисте. взъаѹа бы ѿ него. поне в животѣ еѹа не хотѣ видѣти.	Дрѹгаго же брата. ѿго въ скимѣ положисте. взъаѹа бы ѿ него. поне в животѣ не въхотѣ еѹа.

У цій таблиці простежується цікавий нюанс редагування. У Патерику проложного типу в складі Четїї Мінеї XVI—XVII ст. виділено фрагмент — явний результат помилкового написання. А от свт. Арсеній Тверський у своїй редакції спробував відредагувати текст із помилкою. Це ще раз доводить, що в основі його редакції лежав протограф Патерик проложного типу.

Коментар 265

Далі в житїї ведеться проповідь Полікарпа проти мирян, які хочуть постригу перед смертю. Проповідь вповні актуальна як для його часу, так і до наступних віків. Проте в друкованих редакціях її випущено, вірогідно, з огляду на поширення такого звичаю серед можновладців у ранньомодерновий час.

Літописна інформація та житія свт. Нифонта Новгородського

Коментар 266

Як не дивно, але преставлення святителя подано у різних джерелах під абсолютно різними датами:

Текст	Дата	Місяць	Інші дані
Літописи Іпатіївської групи	15	квітень	У суботу Великої седмиці
Густинський літопис	15	квітень	
Лаврентіївський кодекс	18	квітень	
Новгородське літописання, зокрема, Синодальний список Новгородський	21	квітень	
Карамзінський літопис	15	квітень	
Никонівський літопис	15	квітень	У суботу Великої седмиці
Касіянівська перша редакція	8	квітень	Протягом Світлої седмиці
Касіянівська друга редакція	8	квітень	Протягом Світлої седмиці
Патерик о. Йосифа Тризни	8	квітень	Протягом Світлої седмиці
Друкована редакція Патерика 1661 р.	8	квітень	?
Новгородське житіє	18	квітень	У суботу Великої седмиці

Найцікавіше тут те, що жодна з численних дат ні за вересневим, ні за березневим роком не припадає на Велику (Світлу) седмицю. Можна лише припустити, що з якоюсь метою до дати преставлення святителя 15 (?) квітня було приписано інформацію про Світлу седмицю, а всі інші зміни пов'язано з бажанням якось узгодити інформацію. Але й таке

пояснення теж є маловірогідним, оскільки наші предки добре розбиралися в Пасхалії і змогли б визначити дату точно. Наявність у Патерикових редакціях дати 8 квітня підтверджує лише те, що святителя вшановували у Лаврі під цією датою. За преосв. Болховітінова було зроблено спробу надати йому новгородський день пам'яті — 18 квітня (Дива печер Лаврських 2011, 164), але він наразі не прижився.

Коментар 267

Свт. Нифонт упокоєний нині у Ближній печері (Дива печер Лаврських 2011, 35). Відомі випадки, коли деяких святих переносили з однієї печери до іншої. Таке перенесення було б виправдане, оскільки саме у Ближніх печерах у пізньосередньовічний час існував певний пантеон найбільш шанованих печерських святих (Дива печер Лаврських 2011, 30).

Моці свт. Нифонта з'явилися на планах печер з XVIII ст. (Дива печер Лаврських 2011, 35). Втім, є всі підстави припустити, якщо його моці, дійсно, було перенесено, то це сталося значно раніше. До дуже раннього часу є всі підстави віднести і початок його вшанування. Так чи інакше, на час написання новгородського житія у його автора о. Варлаама були всі підстави написати не лише про вшанування святителя в сонмі Святих Печерських (див. стор. 664), а й про те, що його, зокрема, вшановували як чудотворця й цілителя.

Коментар 268

Події, пов'язані з поставленням на митрополію Климентя Смолятича є одними з найяскравіших у церковному житті XII ст. Однак, вони не надто добре висвітлені в першоджерелах, що дає змогу для досить широких варіантів висновків дослідників. І «доповнювалися» різноманітними аналогіями, а ще найгірше, політичними, а не науковими.

Початок цьому покладено 1415 р., коли єпископи Київської і всієї Русі митрополії вимагали відділення Московської єпархії і перебування митрополитів на території Литовсько-Руської держави. У документах тієї доби явно було спільне джерело, у якому було згадано прецедент з обранням Клима. Пізніше цю ідею перехопили московські історики, які в подальшому провадили аналогію між тими подіями й самочинним відділенням від Матері-Церкви Московської митрополії та напівканонічним отриманням патріаршества. Найбільш постулованої форми такий погляд на проблему набув у працях російського дослідника XIX—XX ст. М. Присьолкова, який вважав геть не головним лейтмотивом історії XI—XIII ст. *критичне протистояння між грецьким і місцевих духовенством* (Приселков 2003; Приселков 1996).

А ще пізніше вже українські вчені шукали у тих подіях, «розвинутих» московською пропагандою, аналогії у обґрунтуванні української автокефалії XX ст. Як це не дивно, з такою кардинальною різницею у політичних поглядах — ніякої суттєвої відмінності між аргументами не знаходимо.

З часом за цим величезним фасадом дійсні події вже геть загубилися. Студії останніх десятиліть доводять, що ідея надавати протистоянню між русинами і греками значення *головного чинника церковних стосунків того часу* нема жодних підстав. Хоча безперечно, якісь тертя були, але якби конфлікт досяг істотного розвою, — поряд були католики, які швидко б замінили православне духовенство. Зокрема, детальне вивчення наявних першоджерел чимраз більше веде до думки, що у таких подіях, як поставлення Клима, чи Іларіона, відіграла роль чимала кількість чинників, деякі з яких нам і нині невідомі, а деякі стали відомі останнім часом. Водночас *національні конфлікти, як ми розуміємо їх нині*, там остаточної ролі не грали. Та й самі події *не можна вважати тотожними*.

Коментар 269

Про біографію Климента Смолятича до обрання його на митрополію майже нічого не відомо. Прозвання «Смолятич» ніби веде нас до Смоленської землі³⁰³⁴, хоча це й не є однозначним. За однією з версій, це було ім'я по батькові від імені «Смолята» (Раппопорт 1972, 21. Прим. 5).

Князь Ізяслав Мстиславич вивів його до Києва із монастиря у населеному пункті під назвою «Заруб». Відомо кілька міст із такою назвою:

1. **Заруб**³⁰³⁵ у Переяславській землі. Відомий у літописанні з 1096 р. (Тихомиров 1956, 33). Був розташований поблизу нинішнього с. Зарубинці (Етимологічний словник літописних географічних назв 1985, 60-61, Янко 1998, 142-143). Ще Л. Похилевич писав, що згідно з народним переказом у м. Зарубі було 70 церков і два монастирі (Похилевич 1864, 467).

З 1907 по 1948 р. тут було здійснено ряд розкопок, але пам'ятка зазнала варварських руйнувань від московського війська в часі Першої світової війни й пізніше, після 1918 р.³⁰³⁶ Впродовж розкопок 1948 р. тут було досліджено дві частково збережені церкви (Каргер 1950, № 13; Беяшевський 1889, 210-213). М. Каргер пов'язував їх не з м. Заруб, а із Зарубським монастирем, який вважав місцем життя Кліма. Монастир не мав тривалої історії і, вірогідно, зникнув близько середини XVI ст. (Каргер 1950, № 13, 61-62). Існування Зарубського монастиря підтверджується також тим, що з нього вийшов ще один український письменник княжої доби — Георгій. Єдиний відомий твір Георгія знайдено в українському списку повчань Єфрема Сиріна XIII ст. Це слово має назву «**Отъ грѣшнаго Герсѳага черноризца. Зарубьскыя пещеры. повчѣніе к дѣвѣному чаду**» (Срезневский 1867, 54). Слово Георгія написано для повчання якомусь юному чаду у дотатарський період (Срезневский 1867, 57).

Останнім часом В. Ластовський заперечив існування Зарубського монастиря за княжої доби на Київщині. Зокрема, він оголосив його і зв'язок із ним Кліма витвором наукової фантазії М. Біляшевського (Ластовський 2019, 196). Однак, доказів цього наведено не було. А вищенаведена інформація вказує на те, що монастир у цій місцевості, дійсно, існував і що це був не малий центр, зважаючи на наявність у ньому щонайменше двох кам'яних церков.

Л. Похилевич зазначав, що при селі Монастирку, за 3 версти від Зарубинців «є також печера на подобу Київських з підземними церквами, в яких ще й нині помітні ознаки богослужіння. Знаходять підстави вважати, що один з храмів печерних був на честь Св. Параскеви» (Похилевич 1864, 466-467). Втім, найвірогідніше, ці печери пов'язані з існуванням у ранньомодерновий час Трахтомирового монастиря.

2. **Заруб у Смоленській землі**³⁰³⁷. Однойменний населений пункт відомий у Смоленській землі з XII ст., коли княжа адміністрація оволоділа землями радимичів і заснувала там податні території під назвою Пачинь і Заруб (Алексеев 1980, 47). Точне розташування міста не відоме. П. Голубовський вважав, що йдеться про «перше місце зупинки суден, які входили в Смоленську землю Дніпром» (Голубовський 1895, 82). П. Раппопорт ототожнював його із розкопаним 1969 р. городищем біля с. Осовик. Це місто

³⁰³⁴ Свт. Димитрій чітко повідомив, що Клим був із Смоленська, але з тексту не простежується однозначно цитування свого першоджерела.

³⁰³⁵ Назву виводять із слова «заруб», що могло означати як «засіка» в розумінні військового дерев'яного укріплення, так і «відмітка кордону серед лісу», «просіка», мала кошара для худоби (Нерознак 1983, 74). П. Лашкар'єв пояснював його так: «У згаданій місцевості високий хребет київських гір, вдаючись гострим мисом в Дніпро, робить ніби злам, зарубину в Дніпрі, від чого ця місцевість називалася “Зарубом”, як показує й назва сусіднього села “Зарубинці”» (Лашкар'єв 1889).

³⁰³⁶ Матеріали справи про плундрування пам'ятки та її огляд опубліковано В. Козюбою (Козюба 2008).

³⁰³⁷ Назва міста явно походить від українського Заруба. Власне, в світовій історії відомо дуже багато випадків, коли населені пункти колонізованих земель отримували назву міст метрополії. Проте існує теорія, згідно з якою такі прозвання міст Залісся пов'язані конкретно з Юрієм Долгоруким (Алексеев 1980, 129-130).

було засновано у XII ст. й проіснувало до XIII ст. На думку дослідника, це було невелике місто, що не мало «суттєвого економічного значення» (Раппопорт 1972, 22-23; Соколов 1913, 61).

3. Заруб, нині Зарубинці Скалатського району, Тернопільської області (Янко 1998, 143).

Було висловлено досить обґрунтоване припущення, що Клим отримав вищу Константинопольську освіту, тому відносив себе до «філософів», як називали себе випускники тих шкіл (Див. Додаток 21). Та попри високу освіченість, він чомусь не посів високих ієрархічних посад, а тому, можливо, відчував себе обійденим долею. Про його честолюбство свідчить і раннє прийняття великої схими. Втім, зважаючи на часи, він не міг мати вибору.

Коментар 270

Обставини поставлення Кліма на митрополію є важливою частиною всіх агіографічних творів, присвячених свт. Нифонту. Коротке повідомлення є навіть у літописному тексті про преставлення святителя. Надалі наступні редакції здебільшого акумулюють літописну інформацію та, власне, й погляди авторів. Враховуючи зміст і обсяг нашого дослідження, ми не претендуємо на всебічний розгляд подій і спробу поставлення Кліма на митрополію, однак все ж не обійдемо основні події чи їхні інтерпретації.

Основні писемні джерела

В Іпатіївському літописі:

В то же лѣто³⁰³⁸. погуби НЗаславъ митрополитомъ Клима. Смоленска быведъ изъ Заруба. бѣ бо черноризецъ и кимникъ. и бѣ книжникъ. и философъ. такъ также в Рускои земли не башеть. рѣ бо Черниговьскыи епископъ Унофрии Бѣлогородьскыи епископъ Фесѡръ. Переяславьскыи епископъ Соуфимни. Георгиевскыи епископъ Демьянъ. Володимирьскыи Федоръ. Новгородьскыи Нифонтъ. Смоленьскыи Мануилъ. рекорта не етъ того в законѣ како ставити епископъ митрополита. безъ патрарха. но ставитъ патрархъ митрополита. а не поклонитъ ти ел. ни служитъ е тобою. зане не вдалъ еи елѣбниа. оу стѣе Софи ни ѿ патрарха. аще ли ел исправши елѣгловниа. ѿ патрарха. и тогда ти ел поклонитъ. бѣ вдала. ѿ Михаила ѿ митрополита. рукописание како не достонте намъ безъ митрополита. в стѣи Софи служити. сонъ же на на про то тяжко рѣче нмѣа. Унофрии же Черниговьскыи рѣ азъ вѣде достонте нѣи погубити. а глава оу насъ етъ стѣо Климентъ. также ставитъ Греци рукою стѣо Ивана. и тако ггадавше епи славою стѣо Климентъ. погубиша митрополитомъ.

У Лаврентіївському літописі:

НЗаславъ погуби митрополита Клима. Калугера. Русина собою е шертъю еппы. мѣа. июля. вѣ. кѣ. на памѣ стѣа Пантелеимана.

³⁰³⁸ 1147 р.

У Никонівському літописі:

Поставленіє Климента митрополита своїми єпископы на Руси. Того же лета князь велики Кіевскій Изяславъ, сынъ Мстиславль, внукъ Володимера Манонаха, правнукъ Всеволожь, праправнукъ Ярославль, прапрааравнукъ великого Владимера, советова съ єпископы своїми Русскими, яко, метежа ради и многихъ волненій, не возможно ити въ Константиньградъ къ патріарху ставитися митрополиту на Русь. И сице советовавше, совещавшесе по священному апостольскому правилу, глаголющему: два или три єпископа да поставляютъ единого єпископа; и сице собравшесе шесть єпископовъ, поставиша себе митрополита Кіеву и всей Руси ннока Клименьта, Смолянина, выведше его изъ молчяльна келіи его. Бе бо сей во премногу [любя] безмлъвіе, и удоляяся огь всехъ, и прилежа молитве и прочитавію божественыхъ писаній, и бе скимникъ, и зело книжень, и учитилень, и философъ велій, и много писанія написавъ предаде; поставиша же его въ Кіеве, місяца іюля 27 дня, на память святаго великомученика Пантелеймона. Мнози же убо о семь негодоваху, и отъ єпископовъ, и отъ прочихъ священныхъ, и отъ иночествующихъ и отъ мирскихъ, паче же на князя Изяслава Мстиславича Кіевскаго негодоваху, глаголюще: «яко сей понудихъ єсть тако сотворити не по благословенію святаго патріарха Константиноградскаго и священнаго собора; законъ бо єсть Русскимъ митрополитомъ поставлятися отъ святаго патріарха Константиноградскаго и отъ священнаго собора, тамо сущаго во святей Софіи» (Никоновская летопись 1862, 172-173).

З Густинського літопису:

Въ лето 6655 (1147). Юрий Володымерич, помагая Святославу Олговичу, повоева Новгородскую волость. Въ то же лето преставися Михаилъ митрополить, и бысть смятение велие въ духовныхъ, и Изяславъ бо Мстиславич Киевський собра на соборъ въсехъ єпископовъ и повеле им самемъ, кроме патриархи, посвятити себе митрополита Климентия Смолнянина, его же он имъ избра (понеже въ то время не бысть патриархи в Цареграде: Михаил бо Окситес, оставивъ патриаршество, поиде въ монастырь, а Козма, иже по нем наста, не може сидети, понеже мнози противляхуса ему, и многа тогда смущения быша во патриарсехъ). И едины єпископы никако же хотеша святити Клима сами, но хотяху ждати патриархи праваго, друзии же, угаждающе князю, посвятиша его главою Климентия, папы Римского; о семь чти пространее Житие преподобного Нифонта, єпископа Новгородского, и Константина, митрополита Киевского. Въ сие лето многия брани и смущения быша Изяславу Киевському, сего ради и Богъ не благоволи ему долъго на княженіи седети.

У «Хроніці з літописців стародавніх» о. Феодосія Софоновича:

Того ж часу Изяслав вывел з порубу Клима Смолятича, чернорисца и скимника, и казал поставити митрополитомъ в Кіеве. И зъехавшися єпископы мовили, же патриарху, а не намъ годится поставляти митрополита. А потом, же не могли послати до патриархи цригородского, головою свтго Климента, папы рымского, котрую былъ привезль Владимиръ зъ Корсуня посветили митрополита.

У В. Татищева³⁰³⁹:

Тогоже году умре въ Кіеве Михаилъ Митрополить. По смерти онаго Великій Князь Изяславъ Мстиславичъ созвалъ Єпископовъ въ Кіеве, и съехались Онуфрій Черниговскій, Феодоръ

³⁰³⁹ Останній текст є цікавим вже тому, що може представляти більш поширений літописний матеріал. Однак, не слід забувати, що В. Татищев не завжди відтворював свої літописні першоджерела точно. І в такому разі, саме він був одним із засновників ідеї про аналогію між обранням Кліма і відстороненням Московської митрополії від

Владимирській, Нифонтъ Новаграда, Мануиль Смоленській, Федоръ Переяславській. Съ сими Князь Великій учинилъ о поставленіи Митрополита советъ, объявля имъ тако: «Ныне Митрополитъ рускій умре, и церковь, осталась безъ пастыря и начальника правленія духовнаго, котораго прежде Великіе Князи избирая, посылали для посвященія въ Константинополь, и ныне избрать въ моей воли, но въ Царьградъ къ Патріарху послать для учинившагося смяшенія и многихъ между усобій не можно: къ тому же отъ онаго Митрополитовъ посвященія чинятся напрасно великіе убытки, а паче всего чрезъ сію Патріарховъ въ Руси власть, Цари Греческіе ищутъ надъ нами властвовать и повелевать, что противно нашей чести и пользе. По правиламъ же святыхъ Апостоль и вселенскихъ Соборовъ, положено два или три Епископа сошедшись поставляютъ единого, вась же здесь есть более: того ради изберите достойнаго и посвятите на Митрополию Рускую». И по многомъ советованіи представилъ имъ Клима Смолятича, Кіевлянина родомъ, въ затворничестве [схиме] бывшаго. Сей монахъ вельми былъ ученъ философии и богословіи и учитель церкви православной, какова прежде въ Русіи не было, и многіе книги къ наученію народа написавъ издалъ, которому несколько Епископовъ воспротивились, объявляя: «якобы того, чтобъ Митрополита Епископомъ поставлять, въ законехъ, не написано, и не достойно; ибо како мы его посвята будемъ отъ него благословеніе принимать, съ имъ служить, и ему поклоняться, не взявъ благословенія отъ Патріарха; мы имеемъ рукописаніе отъ Михаила перваго Митрополита Рускаго, которымъ запрешилъ Епископомъ, безъ Митрополита въ церкви святыя Софіи служишь, по сему естьли онъ приметъ благословеніе отъ Патріарха, тогда будемъ его за Митрополита почитать, и отъ него благословеніе принимать». Противо онымъ Онуфрій Черниговській возразилъ, глаголя: «Мы довольно известны, что правило Апостольское соизволяетъ двумъ или тремъ Епископамъ Епископа поставитъ: Епископъ же Архіепископъ и Митрополитъ суть въ чине посвященія равны, но разнствуютъ токмо властію имъ определеною, да и то видимо, не Патріархи равные ему, но Патріарха Митрополиты и Епископы поставляютъ, и съ нимъ служа, благословеніе отъ него пріємлють. При Ярославе же поставили въ Русь Епископы Митрополита: мы жъ имеемъ главу Климента Папы Римскаго, и много о томъ преніія имея, наконецъ все, кроме Нифонта Новгородскаго, согласясь, поставили Климента Митрополитомъ Іуліа 27 дня» (Татищев 1773, 331-332).

Канонічне підґрунття подій

Канонічні правила, які так чи інакше можуть бути використані для коментаря описуваних подій і ступінь їхнього застосування є окремою темою, яка вимагає спеціальних знань. Тому, оскільки обійти це питання також неможливо, ми обмежимося наведенням головних першоджерел і дуже коротким коментарем.

Відразу зауважимо, що тут постає два питання:

1. Про право обрання митрополита помісним чи архієрейським собором.
2. Про поставлення митрополита без участі Матері-Церкви.

В обох пунктах московські вчені й українці, які перелицьовували їхні «відкриття», посилалися на одне з правил Святих Апостолів. Нижче ми наводимо його текст, а також коментар до нього визначних православних юристів. Ці коментарі подаємо мовою видання, щоб уникнути можливих неточностей перекладу.

З правил святих Апостолів:

Правило ꙗ Епископа да поставляютьъ два или три Епископа (Правила святих апостол... 1876, 13).

Матері-Церкви. Тому наведеним тут промовам, а особливо затвердженням «права» Ізяслава обирати митрополита, і ставити його «своїми» епископами радше сягають реалій XVI ст. (а почасти і XVIII ст.) ніж XII ст.

Тлумачення:

Іоанн Зонара. Ныне хиротонією называється совершение молитвъ посвященія надъ избраннымъ во священство и призываніе на него Святаго Духа, потому что архіерей, благословляющій рукополагаемаго, простираетъ руку (τείνει τήν χεῖρα). А въ древности и самое избраніе называлось хиротонією. Ибо, когда городскому народу дозволялось избирать архіереевъ, народъ сходилъся, и одни желали одного, другіе другаго. Итакъ, дабы голосъ большаго числа получилъ перевѣсъ, производившіе избраніе, говорятъ, протягивали руки и по нимъ считали избирающихъ каждого. Желаемый большимъ числомъ почитаемъ былъ избраннымъ на архіерейство. Отсюда и взято наименованіе хиротоніи; это наименованіе въ томъ же смысле употребляли и отцы соборовъ, называя и избраніе хиротонією. Ибо лаодикійскій соборъ въ пятомъ правиле говоритъ: хиротоніи не должны быть въ присутствіи слушающихъ: а хиротоніями соборъ назвалъ избранія; такъ какъ на посвященіе архіерея более обычно сходится многимъ, а при избраніи, по причине предъявленія какихъ либо обвиненій противъ избираемыхъ мужей, запрещено некоторымъ присутствовать и слушать сіи (обвиненія). — Посвящать епископа сіе правило дозволяетъ и двумъ епископамъ; а избирать епископа четвертое правило перваго собора определяетъ всемъ епископамъ той епархіи, или по крайней мере тремъ, когда и прочіе письменно изъявляютъ согласіе на сіе.

Алексій Аристенъ. Два или три епископа рукополагаютъ епископа. А избирать епископа непременно должны три, а не менее того, если затруднительно всемъ епархіальнымъ епископамъ собраться для этого. Ищи еще правило 4-е никейскаго собора, 13-е карфагенскаго и 19-е антиохійскаго.

Феодоръ Вальсамонъ. Это апостольское правило говоритъ о хиротоніи, совершаемой архіереемъ въ церкви, какъ и великій Павелъ говоритъ: руки скоро не возлагай ни на кого же, ниже приобщайся чужимъ грехомъ (1Тм 5:22), а не объ избраніи, чрезъ простертіе рукъ бывшемъ тогда, когда избранія архіереевъ совершались городскимъ народомъ, какъ говорили некоторые, последовавъ неписаннымъ сказаніямъ. Ибо хотя Лаодикійскій соборъ въ пятомъ правиле говоритъ, что хиротоніи не должны быть въ присутствіи слушающихъ, и хотя изъ этого некоторые заключали, что и правило это говоритъ объ избраніи; но, мне кажется, не хорошо они говорятъ, потому что и въ церкви совершаемая хиротонія совершается чрезъ таинственныя молитвы, хотя и бываетъ предъ глазами многихъ. И сверхъ того, когда четвертое правило святаго никейскаго перваго собора определяетъ, что избраніе епископа совершается всеми епископами епархіи, или по крайней мере тремя, при изъявленіи согласія и прочими чрезъ писанія; то я недоумеваю, какъ некоторые говорили, что сіе правило, говорящее о рукоположеніи епископа двумя, или тремя епископами, заключаетъ въ себе мысль объ избраніи архіерея.

Це правило стосується до зовсім інших обставин, ніж подія обрання Клима. П. Соколов стверджує, що зв'язок між цим правилом і обранням з'явився вже 1415 р. внаслідок використання якоїсь підробної Кормчої, але весь його виклад спрямовано радше не на пояснення події 1147 р., як на оголошення собору 1415 р. якоюсь жадливою ерессю, хоча там на відміну від московських подій наступного часу зовсім не йшлося про відділення від Матері-Церкви. Втім, такою завжди була московська пропаганда, і хоча П. Соколов не може бути визнаний пропагандистом, але... але... (Соколов 1913, 70-72).

Але якого б значення не надавалось ситуації, все ж правило «вказувало лише на вибір епископа, а не на вибір митрополита. На цьому й наголошували Нифонт і Мануїл, що порушили питання про дозволеність висвячення митрополита собором місцевих епископів, без попередньої згоди патріарха Константинопольського» (Соколов 1913, 73). Насправді, існує багато канонічних правил, які стосуються правил обрання і поставлення епископа:

порівняємо коментар до цього й іншого правил у виданні Никодима (Никодим (Милош) 1996, т. 1, 181-190). Але всі вони не належать до нашого випадку.

Дещо менш однозначним є питання про інше порушення, пов'язане з тим, що Клим був схимником. Канонічне право не передбачає можливості архієрейства для схимників, до того ж: архієреї приймають схиму, аби залишити кафедру. У потвердженні цього зазвичай посилаються на рішення Помісного Константинопольського Софійського собору 879 р., де у 2-му правилі знаходимо таке: «Съспредѣлилъ: ѡце который Епископъ, или кто Архїерейскаго сана, вохощетъ инити въ монашеское житїе, и стѣти на мѣсто покаянїа: таковои въпредѣ уже да не възыскетъ спотребленїа Архїерейскаго дортонїетва. Ико обѣты монашескіи, содѣржатъ въ себѣ долгъ повинненїа и зчїнїетва, а не зчїтєльства, или начальствованїа: они обѣщяютъ не инїихъ партї, но пасомыми бѣти. Того ради, какъ выше речено, порганоулаемъ: да никто изъ нахощащихъ въ согласїи Архїерейскъ и паствырей не низводитъ самъ себѣ на мѣсто пасомыхъ и кающихъ. Аще же кто дерзнетъ сотворити се, полатѣ провозгласенїа и приведенїа въ извѣстность пронзносимаго наичѣ спредѣленїа: таковои, самъ себѣ зстранїемъ ѡ Архїерейскаго мѣста, да не возвращетъ къ прѣжнему дортонїетву, которое самымъ дѣломъ ѡложїа» (Правила святых поместных соборов... 1880, 870-871).

Це правило з'явилося тоді, коли єпископами призначалося біле духовенство. Однак, після того, як на єпископії стали ставити чинців, воно застосовувалося до схимників і, відповідно: архієрей, який приймає схиму, відмовляється від архієрейства (Б. Успенский 1998, 272-273. Прим. 26). Водночас схимник міг стати єпископом. «Зі схимників було поставлено, наприклад, константинопольського патріарха Афанасія I (1289—1293, 1303—1309): ім'я Афанасій він отримав у великій схимі. Слід визнати, що схимників в єпископи ставили не часто, і що питання про можливість їхнього поставлення на практиці могло вирішуватися по-різному» (Б. Успенский 1998, 272-273, прим. 26).

Отже, навіть якщо Клим знав якісь прецеденти поставлення на єпископство схимників, він знав (і не міг не знати) й те, що це суперечить канонічним правилам. Власне, не підлягає сумніву, що бажання зійти на митрополічу кафедру схимника ніяк не можна пояснити чимось, крім тієї «п'явки» честолюбства, яку обговорює у «Посланні до Фоми» (Соколов 1913, 64).

Обставини подій і погляд на них різних сторін конфлікту

Для розуміння реальної ситуації описуваних подій, ми нижче коротко змалюємо їх із точки зору різних сторін:

Ізяслав

Фактично, Ізяслав Мстиславич від початку був налаштований проти митрополії, але не тому, що митрополит був чи не був греком. Сьогодні зрозуміло, що тут не йшлося про якусь національну романтику, як це здавалося дослідникам і популяризаторам XIX—XX ст. Не підлягає сумніву, що люди того часу відрізняли русинів-українців від греків чи поляків. Всередині держави різко відрізнялися представники різних завойованих Київською державою земель. Феодальні війни сприяли укоріненню місцевого патріотизму, втім, пов'язаного більше з адміністративними центрами. Але всі ці вияви патріотизму розвивалися у середовищі місцевого народу і боярства, а не самих рюриковичів. Навіть після Андрія Боголюбського, який вперше зробив ставку на східні володіння Київської держави, вони

вільно переходили зі столу на стіл, і мало хто цурався бажання набути Київський. У цій борні, безпредметній і непотрібній, можливість мати «власного» митрополита мала всі підстави стати вагомим чинником для набуття і збереження Києва. Це не було ноу-хау від Ізяслава Мстиславича, бо на той час вже існувала певна кількість прецедентів із поставлення «своїх» єпископів. Однак, аби щось подібне тоді усталилося стосовно митрополії — кожен претендент на київський стіл приходив би з власним митрополитом. Це — не припущення, бо так бувало з єпископськими кафедрами³⁰⁴⁰.

Якщо говорити про Ізяслава, то йому було зрозуміло, що, оскільки Візантія продовжувала борню з Угорщиною, митрополит автоматично підтримував би його ворогів, навіть буди налаштованим зберігати безсторонність. З іншого боку, за Ізяславом, як і за Юрієм Долгоруким, вже були спроби використовувати Церкву в своїх політичних цілях. Ці порушення не досягали такого рівня, як пізніше у діяльності Андрія Боголюбського, однак, Ізяслав вже встиг «відзначитися» інтернуванням Турівського єпископа 1146 р., після захоплення ним Турова (Соколов 1913, 59).

Найвні дуже обмежені джерела не дають нам змоги з докончою вірогідністю припустити обставини, які виникли у Київській митрополії безпосередньо перед отриманням влади над Києвом Ізяславом Мстиславичем, а також від'їзд митрополита Михаїла і його «рукописання» (див. Коментар 287, 288). Можна з вірогідністю твердити, що митрополита в Києві на той час вже не було. Уявімо собі, як у Києві довгі місяці чекали архієрея чи хоча б звістки про його обрання, а отримували лише повідомлення про котори в Константинополі. Можливо, мав рацію П. Соколов, який припустив, що ініціатором обрання Кліма Ізяслав став виключно під пером літописця (Соколов 1913, 69).

Як Ізяслав познайомився із Климом — ми ніколи не дізнаємося, у всякому разі — із наявних нині джерел. Можна припустити, що той був його духівником, але це — лише припущення. Не відомо навіть, чи була згода на обрання обопільною. Цілком можливо, що у Кліма не було вибору, хоча не підлягає сумніву, що в подальшому він якомога міцно тримався за свою посаду.

Єпископи

Значно більш цікавим є ставлення до обрання Кліма єпископату. Це були різні люди, різних національностей, із різним рівнем освіти та життєвим досвідом. Ступінь їхньої участі в самому задумі і виборі кандидатів є абсолютно невідомим, оскільки, як зазначалося вище, нам не відомо доконче і ролі самого Ізяслава. Однак, на етапі виконання якихось которань ми не бачимо. На слушну думку П. Соколова, *взагалі не йшлося про обрання особи, запропонованої чи схваленої Ізяславом, йшлося про необхідність схвалення його Константинополем* (Соколов 1913, 65-68).

Склад архієрейського зібрання (навіть чи це можна назвати собором), яке обрало Кліма, у різних пам'ятках подано з суттєвими відмінностями. У ранньомодернових виданнях до списку додано Козьму Полоцького та Йова (Іоанн, Іоаким) Туровського. Останній точно мав бути на цей час у Києві, оскільки його раніше інтернував Ізяслав, отже, більш пізній список є точнішим. І тільки в українських ранньомодернових писаннях чітко зазначено прихильників і противників обрання Кліма. Хоча останні спираються на пізні

³⁰⁴⁰ Порівн. долю свт. Симона.

київське літописання, — певність у правдивості тих повідомлень не є докончою. Натомість є всі підстави вважати, що Клима на тому етапі підтримали більшість архієреїв.

		Іпатіївський літопис ³⁰⁴¹	Татищев ³⁰⁴²	Никонівський літопис	Друкована редакція 1661 р.	Житіє свт. Костянтина з Патерика ЙТ
Федір	Білгородський	△			△●	△●
Федір	Володимирський	△	△		△	△
Нифонт	Новгородський	△	△		△●	△●
Євфимій	Переяславський	△	△ (тут — Федір)		△●	△●
Козьма	Полоцький				△●	●
Мануїл	Смоленський	△	△		△●	△●
Йов	Туровський				(тут — Іоаким) △●	△ (тут — Іоаким, в іншому — Іоанн?) ●
Онуфрій	Чернігівський	△	△	тут про шість єпископів	△	△
Даміан	Юр'ївський	△			△	△

△ — наявність у списку

● — противники Клима

Отже, якщо єпископи в основному прийняли ідею обрання митрополита і навіть його особу (як зрозуміло із наведених нами даних, Клима, дійсно, був авторитетним каноністом і, вірогідно, отримав вищу візантійську освіту³⁰⁴³, хоча і не посідав високих щаблів у Церкві), то головним для них стало питання поставлення без участі Вселенського патріарха. Проте навряд чи в їхній згоді слід вбачати виключно тиск з боку Ізяслава. Дехто з архієреїв (а може й усі) дійсно, могли відчуті себе покинутими Константинополем напризволяще, особливо якщо переоцінювали негаразди, які на той час там відбувалися. Тому питання стоїть не в тому, хто з архієреїв був готовий поставити Клима у Києві, і захист деякими архієреями прогресивної політики. Питання стоїть: хто з архієреїв мав достатню освіту, аби розуміти, що неканонічне поставлення не є виходом, і чому це так.

Згідно з наявною у нас інформацією «альтернативу» канонічному поставленню вигадав Чернігівський єпископ Онуфрій, якого П. Соколов вважав «лиш знаряддям Ізяслава» (Соколов 1913, 69), що, насправді, це навряд чи так. Він є автором концепції, канонічно нікчемної, але дуже цікавої щодо розвитку християнської свідомості українців. Власне, його теорії ледь не найбільш привертають увагу в описі архієрейського зібрання, а також і відмінності в описі цього у різних пам'ятках:

³⁰⁴¹ Публікується за ПСРЛ: Іпатьевская летопись 1962, 208.

³⁰⁴² Татищев 1773, 302-303.

³⁰⁴³ Див. Додаток 21.

Іпатіївський літопис	Густинський літопис	Хроніка Феодосія Софоновича	Патерик Йосифа Тризни (Житіє свт. Костянтина)	«Житія святих» (Житіє свт. Костянтина)	Друкована редакція 1661 р.
<p>Ѡнофрин же Черниговскни рѣ азъ свѣдѣ доутоитъ ны поргавити</p> <p>а глаба Ѹ наръ естъ рѣго Климентъ. такоже еглабать Греци рѣкою рѣго Нбана. и тако гадабше епѣи главою рѣго Климентъ. поргавиша</p>	<p>И единъ епископы никако же хотѣша свѣдѣти Клима елми, но хотѣхъ ждати патрѣрхи прѣаго, дрѣзни же, Ѹгаждающе князю,</p> <p>повѣдѣиша его главою Климентина, папы Римского</p>	<p>А потом, же не могли послати до патрѣрхи цригородского,</p> <p>головою свѣго Климентъ, папы римского,</p>	<p>Онодрні же епѣкѣ черниговскнї рече. а свѣдѣ тако доутоитъ намъ поргавити и глаба Ѹ на естъ рѣгас ѱоанна</p> <p>и тако еглабшеши наѣци ѿ епѣкѣ поведеши на слаба, главою рѣго Климентъ</p>	<p>Ѡпѣи же свѣын не соизволахъ, не дерзавше рѣити безъ блѣвѣнїа Патрїарха Цриградскаго, свѣынже Ѹгаждающе Князю,</p> <p>Ѡрѣиша Клима Главою рѣго Климентъ Папы Римскаго,</p>	<p>И тако повелѣни емъ Кнзѣ, свѣиенъ Клима ѿ епископовъ члѣковъ годникъ, главою рѣго Климентъ Папы Римскаго, блѣвѣго блѣвѣнїа жиблѣго прѣрѣдѣаго Патрїархи Константинскаго, по свѣдѣтѣ Ѡнофрїа епископа Черниговского: и едѣ не поправилъ на прѣголаѣ Архїерейско Мнтрополїю Кїевскїа.</p>

Іпатіївський літопис	Густинський літопис	Хроніка Феодосія Софоновича	Патерик Йосифа Тризни (Житіє свт. Костянтина)	«Житія святих» (Житіє свт. Костянтина)	Друкована редакція 1661 р.
митрополи- томъ.		котрѣю была привезъль Бла- димѣръ зъ Ко- рѣниа поведе- тели митропо- лита	портавиша его митрополи- томъ.	ѡже стѣи Бладимѣръ ѡзъ Херсона б Кѣвъ принеє.	

Головний інтерес, звичайно, становить повідомлення Іпатіївського літопису. Отже, Онуфрій Чернігівський висловив твердження, що у Константинополі патріарха «ставлять» головою св. Іоанна, а, отже, у Києві для цього можна використати голову св. Климента, папи Римського³⁰⁴⁴. Про те, що це було «квазіпоставлення» — літописець або не знав, або просто не написав. Письменники ранньомодерної доби вповні усвідомлювали неканонічність такої дії, але з поваги до історії також не розглядали її докладно. Вони переважно повідомляють про «поставлення» Кліма головою святителя-мученика. Оцінки самої дії і пропозиції Онуфрія тут ми не знайдемо. Навіть дуже скрупульозний свт. Димитрій нічого не написав із цього приводу. Можна припустити, що наші ранньомодернові автори не знали, звідки могла взятися подібна дика пропозиція.

У житті з Патерика Йосифа Тризни є цікавий нюанс. Він спочатку говорить про наявність «у нас» голови св. Іоанна, а потім про поставлення головою мч. Климента. Про це ми говоритимемо нижче. А поки наведемо коментарі різних дослідників стосовно самої концепції Онуфрія.

Нам відомо, що у Константинополі існувала святиня, яку використовували під час висвяти патріарха, чи, у всякому разі, так вважали у нас. В описі відвідання Константинополя свт. Антоній Новгородський серед святинь Софії Константинопольської згадує, що там була «*германова рѣка. ѡже стѣи патріархи*» (Савватинів 1872, 14). Тож, хоча Онуфрій суттєво помилявся, та саму ідею він навряд чи вигадав. Свого часу преосв. Макарій зазначав: «Не тільки випадків поставлення в сан єпископа рукою святого Іоанна Предтечі, але й випадків подібного обрання на єпископа ми не знаємо. Обрання імператором (а не патріархом) Василем студійського ігумена Алексія в сан Царгородського патріарха, що сталося 1025 р., сюди не відноситься, оскільки, хоча Алексій, прийшовши відвідати хворого імператора, і приніс із собою заради хворого главу святого Іоанна Хрестителя, але імператор Василь, який зненацька призначив Алексія на патріаршу кафедру, зовсім не осіяв його святою главою на знак нового обрання». Водночас преосв. Макарій припускав, що якийсь першоджерело в Онуфрія дійсно було. Цей випадок, дійсно, міг бути відомий Онуфрію.

А. Литвина і Ф. Успенський дуже цікаво прокоментували пасаж із «головою святого Климента». Не зовсім зрозуміло, чому вони вважали, що мало читатися «*славою* святого Климента». Втім, для викладу подій це суттєвого значення не має. Значно цікавішими є наведені ними прецеденти, які могли сприяти утворенню фантазії про поставлення за допомогою мощей святого: «В ефіопському Синаксарі згадується, що при поставлених 88-го

³⁰⁴⁴ Цю святиню привіз із Херсонеса св. рівноапостольний князь Володимир.

архієпископа Александрії Матвія йому на груди поклали голову євангеліста Марка, першого Александрійського єпископа, яка під час церемонії злетіла і поцілувала його у уста, а голос з небес вимовив: «Гідний, гідний, гідний! ...» Про чинні в Єгипті традицію поставлення в єпископи рукою щойно померлого попередника — єпископа, який раніше обіймав цю кафедру, пише, зокрема, що жив у VI ст. карфагенський диякон Лібераті...» (Литвина, Успенский 2010-а, 27-28).

Проте найбільш вірогідною основою для концепції Онуфрія була все-таки згадка руки св. Германа. П. Соколов пояснює, що йдеться про патріарха Германа I (715 — 18 січня 730), святого захисника іконошанування, сучасника Лева Ісавра, за якого і почалося іконоборство. «Обряд поставлення рукою Германовою є спогадом про цю боротьбу проти іконоборців... і мав подвійний зміст: новий патріарх заявляв цим про свою приналежність до іконошанувальників і одержував посмертне благословення від свого святого попередника на Константинопольському престолі... Навряд чи Онуфрій міг згадувати який-небудь інший звичай і, мабуть, замінив ім'я "Герман" більш звичним ім'ям "Іван"...» (Соколов 1913, 81).

Наважимося дещо не погодитися із останнім коментарем. З одного боку, так, найвірогідніше, йшлося про ту саму «Германову руку». З іншого боку, архієрей, навіть якщо він не мав серйозної освіти, навряд чи переплутав би її з «Іоанновою головою». Вірогідно, «честь» помилкового запису належить автору його чи зводчику, який неточно передав слова Онуфрія і звів до однієї неточної фрази обговорення суттєвого обсягу. Чернігівський єпископ міг, знаючи про «поставлення рукою» св. Германа запропонувати навзамін наявну в Києві святиню — палець Іоанна Хрестителя, а ще більше, якщо він знав про прецедент, описаний преосв. Макарієм. У процесі обговорення цю святиню було замінено на іншу — голову мч. Климента. Така заміна стає зрозумілою, коли згадаємо, що мощі цього святого були вельми шанованою реліквією в Києві. Можливо, рештками більш правильного запису про ті події є текст життя свт. Нифонта з Патерика Йосифа Тризни, хоча це може бути й більш пізня спроба пояснити слова Онуфрія, згадавши, що в Києві була (можливо, на той час вже втрачена) частка мощей св. Іоанна Хрестителя (про це див. Додаток 6).

Однак, як би не звучав текст пропозиції й ухвали єпископів, не підлягає сумніву, що будь-який її варіант був помилковим і суперечив канонічним правилам. «Пропозицію Онуфрія було засновано на юридичному нерозумінні висвяти... Для Онуфрія... патріарше благословення здавалося не більш, як якимось благочестивим актом; за потребою його можна було замінити благословенням мощами. Онуфрій не розумів, що і благословення рукою Германовою аж ніяк не було юридичним актом утвердження кандидата на патріаршество, не було тим актом благословення, про яке велася суперечка з Нифонтом» (Соколов 1913, 80-81). І ось тут дуже добре простежується різниця в освіті архієреїв. Єпископи могли щиро вірити, що можуть замінити канонічне поставлення на символічний жест. Однак, більш освічені з них, чи лише знайомі з реальною практикою Вселенської Церкви, розуміли абсолютну неправильність такого рішення.

Клим

Майже ніде у повідомленнях про Кліма ми не знаходимо нічого про його позицію стосовно тих чи інших подій, до нього дотичних. Чи він закинув Ізяславу ідею про своє обрання, чи, навпаки, той наполіг на цьому? Яка була його роль у появі концепції Онуфрія? Є всі підстави вважати, що Клим отримав вищу візантійську освіту. Як тоді він міг погодитися на фантазії Чернігівського єпископа? Чи йому було байдуже? Чи у нього не було вибору? Це нам не відомо. Із творів Кліма зрозуміло, що він тримався своєї посади, але це мало про що говорить стосовно обставин його обрання. П. Соколов припустив, що подробиці про звичай з рукою Германа Онуфрій почув саме від Кліма (Соколов 1913, 81), але, як здається, бувши

прекрасним каноністом, той вигадав би щось дотепніше. Втім, можна припустити, що Клим мав надію на позитивне рішення питання з Константинополем. Однак, цього не сталося.

Історія митрополитства Клима

А. Литвина і Ф. Успенський на основі повідомлення Лаврентіївського літопису, припустили, що ім'я Пантелеймон отримав у хрещенні Ізяслав Мстиславич і, отже, поставлення відбулося в день його іменин (Литвина, Успенський 2010-а, 22-27). Навіть якщо це дійсно було так — нема підстав вбачати у цій події якусь особливу знаковість.

«Поставлення» Клима відбулося. Проте він не був визнаний більшістю єпархій, по суті всіма, хто був за межами найближчого київського, чернігівського та володимирського центру (якщо і в них визнання було повсюдним, про що ми наразі відомостей не маємо). Величезні єпархії — Новгородська, Полоцька, Смоленська, Ростово-Суздальська (Нестор Суздальський на соборі не був присутній) спротивилися владі Климента.

Завдячуючи своєму союзеру обранням, Клим Смолятич став вірним «кишеньковим митрополитом» Ізяслава. І коли Юрій Долгорукий витіснив Ізяслава з Києва, за ним слідом поїхав і Клим. Однак, невдовзі Клим повернувся до Києва, вірогідно, ще за правління Юрія, бо коли Ізяслав 1151 р. повернувся до Києва, його зустрічало все духовенство на чолі з митрополитом. На цей раз Клим перебував у Києві до повернення Юрія 1153 р. (Д. Лихачев 1948). Саме до цього часу П. Соколов відносить послання свт. Нифонту відомої грамоти від патріарха Миколая Музалона (Соколов 1913, 84-85).

Коментар 271

Можна припустити, що грамота на архієпископство була надіслана свт. Нифонту після того, як Юрій Долгорукий звільнив святителя від інтернування у Києві (Д. Лихачев 1948).

В українських житіях про патріарше послання свт. Нифонту сказано дуже коротко. Розташування цього фрагмента у різних редакціях тексту доволі різноманітне, але текст явно споріднений:

Іпатіївський літопис	Хлебніковський літопис	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ³⁰⁴⁵	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰⁴⁶	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
патрнархъ же	патріархъ же	Патріархъ	Патріархъ же Царяграда слыша яже о немь,	патріархъ цѣрѣграда слышѣ ꙗ ѡ не.	патріархъ же цѣрѣграда слышѣ ѡже ѡ не.	патрнархъ же слышавъ ѡже ѡ не колико мѡжестьбо	Тѡже Велѣнскій Ксон стѣтина града Па тріархъ слышавъ ѡ Кажичѣ ѡл велъ, колико

³⁰⁴⁵ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 675, 440 арк. Стишний пролог на березень—серпень першої чверті XVII ст. з Добромильського монастиря.

³⁰⁴⁶ ВР ЛННБ, ф. 3 (МВ), од. зб. 1283, 477 арк. Стишний пролог на березень —серпень середини XVI ст. з Святоонофріївського монастиря у Львові.

Іпатіївський літопис	Хлебніковський літопис	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. 3045	Стишний пролог. Список середини XVI ст. 3046	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
пригла к нему гра- моты блажа и.	приглѧ къ немѸ грамоты блѧжа ѿ.	пригла ꙗ немѸ грамоты. блѧжа егѸ,	присла к нему посланіе, сице блажа его о величест- ве разума его и крепо- сти	приглѧ ꙗ немѸ по- сланіе. сице блѧжа егѸ, сѸ величест- вѣ раѸма егѸ. ѿ крепѸ.	приглѧ къ немѸ по- сланіе. сице блѧжа егѸ сѸ величест- вѣ раѸма егѸ ѿ крепѸсти.	показа по законѸ пригла к нему по- сланіе. блѧжага его сѸ велич- ествѣ четѣ раѸма и крепѸсти,	мѸжетѸ по законѸ показѧ: приглѧ к немѸ по- сланіе, блѧжага егѸ сѸ величест- вѣ четѣ раѸма ѿ крепѸсти,
и причи- тага къ стѸма его	ѿ причиталѧ къ стѸма ѿ.	ѿ при- читалѧ къ стѸмаѸ.	и причи- тая его къ прежь- ним святым, иже тверде о право- славіи ставших.	ѿ при- читалѧ егѸ къ прежни стѸма. ѿже твердо сѸ православіи стѸмаши.	ѿ причиталѧ егѸ къ прежни стѸма, ѿже твердѣ сѸ православіи стѸмаши,	причетага его къ древнимѣ стѸма ѿцѣмъ. ѿ тѣмѣ сѸ право- славні по- д- визавшѣга.	ѿ при- читалѧ того сѸ къ древнимѣ ѿцѣмъ, ѿже тѣмѣ сѸ православіи под- визавшѣга.
сон же боле. креплаше тѣ по- лушинага грамоты патриарше.	Ѹже боле креплаше а. по- лушинага грамотѸ па- триарше.	Ѹже боле креплаше а. по- лушинага грамоты патриарши.	Он же патриарше на- писание прочѣсть и зело ве- льми крепос- тію себе утврѣжда- ше	сѸже патриарше написаніе прочѣ, и зѣло вѣлми крепѸстию себѣ Ѹтѣрѣждаше	сѸже патриарше написаніе прочѣ. ѿ зѣло вѣлми крепѸстию себѣ Ѹтѣрѣждаше	Ѹже патриарше блѧгословѣ- ніе про- четѣ. зѣланѣи- шею ревно- стию себѣ Ѹтѣрѣждаше	Ѹже Патриарше блѧвеніе прочѣтѣ, зѣланѣише ю ревностию себѣ Ѹтѣрѣ- ждаше. Тѣ же ѿ не лишѣлѧ

Іпатіївський літопис	Хлебніковський літопис	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Стишний пролог. Список початку XVII ст. ³⁰⁴⁵	Стишний пролог. Список середини XVI ст. ³⁰⁴⁶	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
							<p> ПАТЬРИК НАЧАЛНИКА ѲА, ДО СТОННА ТРЯДО СВОИМ МЗДЬ, ІАКОЖЕ БАЖАНА ѲЕСЬ ІЗВѢСТИ КОЧИНА: СѢ НѢ ЖЕ НА ІКАЗАНІЕ ПРЕИДЕМ. </p>

Додаткову інформацію знаходимо у новгородському житті свт. Нифонта. Тут подається не лише інформація про послання, але й його зміст (див. стор. 660).

Дослідники пов'язують це послання також із даруванням (першим) Новгородському архієрею статусу архієпископа, що ставило його майже на один щабель із київським митрополитом і полегшувало боротьбу з Климом³⁰⁴⁷. Саме до того часу належить антимінс Николо-Дворищенського собору, на якому святий назвав себе архієпископом (див. стор. 897), що є доказом наявності у нього такого титулу (Хорошев 1980, 31).

Коментар 272

Ремарка про цю «любов» святого із Святославом Ольговичем є досить дивною, оскільки в літописанні відомий лише один випадок їхньої взаємодії, і він вельми не дружній: святий не погодився вінчати князя і заборонив це новгородському священству (див. Коментар 282).

Невдовзі єпископ отримав від князя грамоту з фундуванням частини доходів Церкви. І, незважаючи на це, святий 1138 р. очолив депутацію до Києва, з проханням забрати Святослава Ольговича із Новгорода. «Побоюючись розправи, Святослав з дружиною втік з вічового міста 17 квітня 1138 р., але дружину його захопили і засадили у Варваринський монастир у Новгороді, «а самого Святослава яша на пути смолняне и стрежахуть его на Смядине в монастыри». Однак через півтора року новгородці, давши клятву вірності, знову запросили Святослава, а незабаром ще раз відмовилися від нього. Ранньою весною 1141 р. він назавжди покинув Новгород, втікши вночі з якимось Якуном» (Рыбаков 1972, 37-38).

³⁰⁴⁷ Історіографію поглядів на отримання чи неотримання свт. Нифонтом титулу архієпископа див. (Парфенов 2014, 82-84).

Першу ж підтримку князеві святитель надав після вбивства його брата Ігоря (Рыбаков 1972, 37-38).

Коментар 273

П. Соколов припустив, що невдоволення новгородців вимусило святителя заплатити митрополії данину, яку навряд чи платив впродовж останніх одинадцяти років, і що ці кошти, найвірогідніше, лишилися в казні Печерського монастиря (Соколов 1913, 86). Це цілком вірогідно, і додамо ще й повідомлення Никонівського літопису про те, що кошти було надано також у Константинополь — за поставлення Костянтина.

Коментар 274

Серед оповідей про будівничу діяльність свт. Нифонта в українських ранньомодернових писаннях є повідомлення про розпис на його замовлення Софії Новгородської і покриття її свинцем (Патерик Йосифа Тризни) чи оловом (Патерик 1661 р.).

Патерик Йосифа Тризни	Патерик 1661 р.
таже поболѣниѣ блженногѣ нидонга цркви свтѣл содни притворѣ исписаша иконописцаи и свѣцо ивнѣ вѣхъ еѣ покрѣлѣ.	Црковъ же претболнзю рѣчѣл Софѣи, в то же градѣ Никонимъ писаниѣмъ вѣдъ зкраѣи дѣже до притвора: и сѣловомъ вѣрхъ вѣсѣл покрѣлѣ.

Зображення святих Костянтина й Олени із Софії
Новгородської

Отже, у **Патерику Йосифа Тризни** йдеться про:

1. Розпис притворів церкви.
2. Покривання верхів церкви свинцем.

У **Патерику 1661 р.** йдеться про:

1. Розпис усієї церкви.
2. Покривання верхів церкви оловом.

Можна припустити, що повідомлення з Патерика Йосифа Тризни ближче до пізнього київського літописання, оскільки подібну інформацію знаходимо також у Новгородському Карамзінському літописі, де сказано про свинець (див. стор. 640).

Інформацію розпису притворів Софії Новгородської знаходимо у Новгородському літописанні (Новгородская первая летопись 1950, 27) — див. стор. 638; а також у Тверському збірнику (Тверская летопись 1863, 203) — див. стор. 639.

Про нову покрівлю Софії у Новгородському першому літописі згадано в іншому місці: «Въ лето 6659... Въ то же лето архиепископъ Нифонтъ поби святую Софию свиньцемъ всю прямъ, извистию маза всю около» (Новгородская первая летопись 1950, 28-29). У Тверському збірнику аналогічне повідомлення під тією самою датою звучить так: «Того же лета владыка Нифонтъ въ Новегороде поби святую Софию свинцомъ» (Тверская летопись 1863, 217).

Отже, наявна у Тверському збірнику інформація повністю відповідна наведеній у Патерику Йосифа Тризни, і підтверджує можливість отримання її із літописного тексту, *зіставного з цим кодексом*. Складніше з текстом Патерика 1661 р. Нам не вдалося знайти джерело його повідомлень. Звичайно, можна припустити, що розпис всієї Софії є художнім перебільшенням, а заміна свинцю на олово відображає реалії XVII ст. Однак, цілком можливо, що в тут використано якесь окреме першоджерело. Річ у тім, що Патерика 1661 р. є точнішими. Вірогідно, стіни і склепіння собору у XI ст. не було повністю розписано (Великий Новгород 2007, 505). Розпис почався відповідно до благословення свт. Никити 1088/1089 р. (Великий Новгород 2007, 328-329). Ще частину розписів, зокрема, зображення св. Костянтина і Єлени в Мартирівській паперті Софійського собору зазвичай датують близько 1090 р., хоча є спроба їх датування XIII ст. (Великий Новгород 2007, 328-329). Та навряд чи варто ставити під питання можливості проведення свт. Нифонтом розпису хоча б певної частини храму.

Коментар 275

У часі перебування свт. Нифонта на Новгородській кафедрі, до неї відносився Псков. Тому він займався будівництвом також у цьому місті. О. Варлаам, як ми зауважували вище, не використовував у житті свт. Нифонта літописного матеріалу, звідси й відсутність у нього точного переліку будівничих проєктів, пов'язаних із святителем. Однак, він знав місцеві псковські перекази про зв'язок свт. Нифонта із Спасо-Мірожським монастирем. З викладу не зрозуміло, отримав автор ці відомості у письмовому вигляді чи з усних переказів. Така невизначеність дала змогу деяким дослідникам поставити написане ним під сумнів (Круглова 1997, 35). Однак, навіть якщо о. Варлаам не мав писаних першоджерел, — його запис в будь-якому разі представляє давню і розвинену традицію. Зауваження Т. Круглової, що цей матеріал є вигаданим на підставі того, що заснування монастиря свт. Нифонтом не згадано у написаному пізніше о. Варлаамом Сказанні про Мірожську ікону Знамення Пресвятої Богородиці, навряд чи є доказовим. Ікона з'явилась у монастирі через значний час після преставлення свт. Нифонта, і оповідь про неї не означала автоматично переказ усієї історії обителі. Зв'язок свт. Нифонта з цією обителлю підтверджується новгородським літописанням, будівництво церкви Спаса тут згадано у похвалі святителю під 1156 р. (див. стор. 638), щоправда, тут таки йдеться про церкву, а не про заснування монастиря. У Тверському збірнику в цій статті Псковського монастиря не згадано, що пояснює її відсутність в українських житіях.

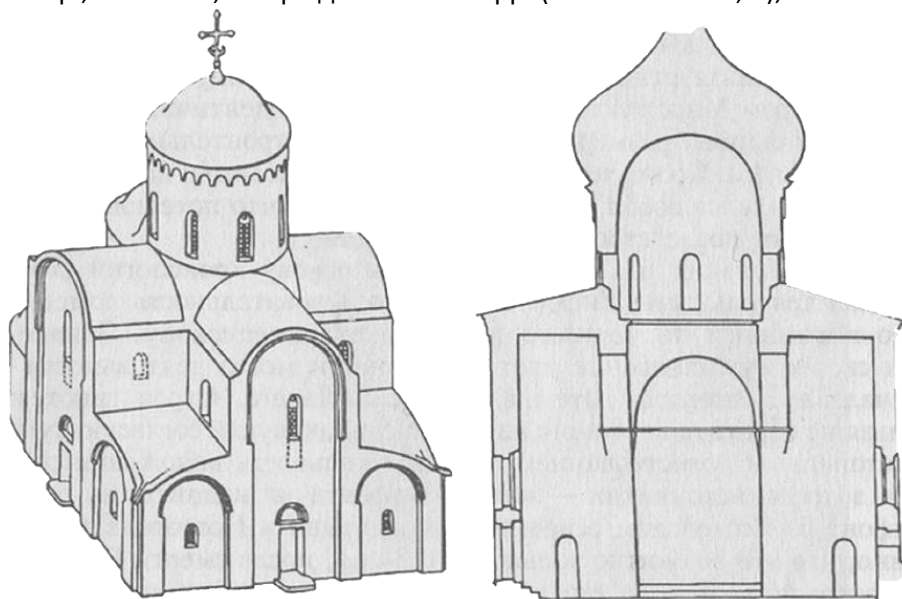
Крім короткого літописного повідомлення і, власне, життя авторства о. Варлаама, записи про зв'язок свт. Нифонта із Мірожським монастирем наявні у Служебнику Стефанівської церкви Мірожського монастиря (не пізніше 1539 р.), де читаємо: «Помяни господи архиепископа Нифонта, создавшего храм боголепное Преображение Господа нашего Иисуса Христа» (Круглова 1997, 34). У Синодику Мірожського монастиря (рукопис 1699 р.) свт. Нифонта було записано першим: «Помяни, господи, архиепископа Нифонта, создавшего храм боголепной Преображения...» Потім його ім'я було викреслене (Круглова 1997, 35-36; Соболева 1968, 39-40). Можливо, це й спонукало оголосити цю інформацію вигадкою. Однак, тут все простіше: святих і звичайних ктиторів завжди вписували у різні списки, а його спочатку записали до списку ктиторів.

Втім, заснування головного храму монастиря і заснування самого монастиря — різні речі. І було висловлено припущення, що заснування монастиря було приписано свт. Нифонту не раніше XVII—XVIII ст. (Круглова 1997, 36-37). Серед можливих засновників монастиря називають кн. Ярослава Володимировича (Мудрого) і псковського князя Судислава Володимировича (Круглова 1997, 38).

Новгородська революція 1136 р. істотно вплинула й на васальний до нього Псков. Внаслідок місто отримало, врешті, свого окремого князя, яким став вигнаний із Новгорода Всеволод Мстиславович. В цей же час у Пскові розпочалося кам'яне будівництво (Комеч 1993, 35-43).

Перша згадка про Мірожський монастир — 1156 р. і саме цей рік вважали датою його заснування. Власне, в цьому загалом є сенс. Монастир, найвірогідніше, було збудовано до 1156 р., можливо, в період 1144—1153 рр. (Соболева 1968, 8), оскільки 1153 р. свт. Нифонт

Список-Преображенський собор Мірожського монастиря. Аксенометра-реконструкція первісного задуму Г. М. Штендера і М. І. Мильчика

заснував Климентовський храм у Ладозі, де, як вважають, використано ту ж будівельну артілю. З іншого боку, слід зважати на те, що 1149 р. святий пішов до Києва і був там затриманий за виступи проти Кліма. Однак, це лише здогадки, тому варто обмежитися думкою, що монастир було засновано до 1156 р., і що про це було відомо в часі написання статті 1156 р. в Новгородському літописанні (Серебрянський 1908, 215-216). Наразі О. Комеч вважає, що будівництво тривало й після преставлення святого (Комеч 1993, 40-41).

Більшість дослідників відмічали архітектурні особливості храму не характерні для новгородської чи київської традицій, а близькі до пам'яток Херсонеса і Малої Азії і, , візантійської регіональної архітектури (Комеч 1993, 44-49; Соболева 1968, 9-10). Вони не мають аналогів у північній архітектурі, крім закладеного 1153 р. свт. Нифонтом храму Св. Климента у Старій Ладозі, від якого, втім, лишилися фундаменти (Соболева 1968, 39-41).

Проте цими особливостями загадки архітектурного ансамблю храму не вичерпуються. О. Комеч зауважує: «Тут ми підходимо до дуже цікавого і важливого для подальшого розвитку архітектури питання — про хори. Спочатку їх не було, кутові частини піднімалися до середини висоти рукавів хреста і мали підвідне завершення. Але вже в процесі будівництва задум змінився. Над західними кутами було надбудовано замкнуті камери, через арочні отвори колишніх вікон, перетворених на двері, що з'єдналися із західним рукавом хреста; тут вони сполучалися вузьким дерев'яним настилом уздовж західної стіни. На стінах західного рукава від рівня настилу піднімався пояс фрескового

розпису, який імітував полілітію, що був теж явним доказом існування хор до часу розпису храму» (Комеч 1993, 52-54).

Отже, утворилося певне приміщення, про яке вже встигли з'явитися різноманітні благочестиві легенди, зокрема, що вона були місцем життя для якогось затвірника. Потім Т. Круглова припустила, що келія могла бути збудована для попередника свт. Нифонта на Новгородській кафедрі Іоанна Попьяна (Мусин 2013, 29-30), який прийняв велику схиму і, отже, саме він був засновником обителі (Круглова 1998, 40-41). Втім, абсолютно не зрозуміло, для чого житлову келію було влаштовано у церкві. Крім того, живучи в храмі, ніхто не міг бути затвірником. Більш вірогідною здається думка, що перебудови були пов'язані з експлуатацією храму у складних північних умовах (Соболева 1968, 39), які, можливо, спершу було не враховано.

Особливою

перлиною Спаського храму є його розписи, випадково знайдені 1858 р. під побілкою. В кінці століття вже відкриті святині було «благолепно раставровано а ля Синод» суздальськими богомазами. На сьогодні більшість цієї мазні, як можемо простежити у публікаціях, таки вдалося зіскоблити і відреставрувати розпис (Соболева 1968, 9).

Серед святинь монастиря у тексті о. Варлаама згадано також посох свт. Нифонта, подарований ним обителі. 1805 р. його викрали з ризниці храму під час читання Євангелії над померлим архімандритом Іаковом. «Відомостей про цю зниклу монастирську реліквію у нас збереглося дуже мало. Відомий псковський краєзнавець І. І. Василів у своїй роботі надав її монастирський опис: «довжиною мірою аршин і шість вершків, позолочений по дереву і вгорі обкладений сріблом гладким, на ньому каміння — кристаль білий і лазуровий». Що стосується тексту на срібній пластині, то всі псковські краєзнавці минулого століття запозичили його з історичної праці Миколи Іллінського, який на власні очі бачив жезл до його зникнення. Він пише: «Сего Святого Епископа посох и чаша хранятся в Спасо-Мирожском монастыре: посох и чаша деревянные, первый с позолотой, а другая

Фрески Мірожського Спаського храму

Мірожський Спаський храм.
Загальний вигляд розписів

Пієта

Пієта. Фрагмент

выкрашена красною краскою, сверх того по местам обложены серебром; на них следующие надписи вырезанные на серебре старинным писмом: на посохе: лета 6664. Сей посох Святителя Нифонта Епископа Новгородского чудотворца Создателя Мирожского монастыря построения (тобто обкладання сріблом — І. Ж.) Михайлы Сарпунова» (Круглова 1997, 36-37).

Однак, це не єдина святиня Мірожського монастиря, яку традиція пов'язує із святителем. Ще одна святиня — чаша — згадана 1707 р. разом із посохом, як «обкладені» сріблом відомим псковським майстром Михайлом Бенедиктовичем Сарпуновим. Найвірогідніше, вона була не оригінальною, а «поновленням», виконаним тим самим майстром (Круглова 1997, 36-37).

Коментар 276

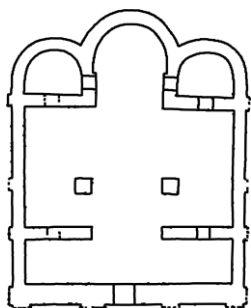
1152 р., «иде боголюбивый архиепископ Нифонт в Ладугу, и заложи церковь камяну святого Климента» (Новгородская первая летопись 1950, 128). Храм Климента збудовано свт. Нифонтом на території давньої Ладого, нинішнього т. зв. Староладозького городища³⁰⁴⁸, у північно-східній його частині (Равдоникас 1949, 10). У XVII ст. кам'яна церква вже лежала в руїнах, і на них було збудовано дерев'яну церкву, яку 1703 р. перенесено до Нової Ладого. Але вже у 40-х рр. XVIII ст. її замінено на кам'яну. А на місці руїн у кінці XIX ст. стояла каплиця, побудована на кошти Археологічного товариства (Сабанєєв 1886).

Ще у XIX ст. було відмічено, що фундамент давньої церкви значно постраждав від самовільного добування піску місцевими мешканцями, внаслідок чого утворилися підземні ходи (Сабанєєв 1886, 2; Раппопорт 1980, 28-29). З 80-х рр. XIX ст. й до 1978—1980 рр. тут було проведено ряд досліджень (Раппопорт 1980, 28-29; Л. Большаков 1981, 7). Знайдена протягом цих і попередніх досліджень значна кількість фрескової штукатурки із зображеннями привернули інтерес дослідників як «паралельний матеріал» до Мірожських фресок (Васильєв 1988, 188-197).

Результати досліджень храму П. Раппопорт узагальнено коментує так: «У

багатьох місцях рештки будівлі виявилися повністю знищеними, і лише на південно-західному куті вціліла ділянка стіни висотою до 1 м. Незважаючи на погану збереженість, план будівлі визначився досить впевнено. Це була триапсидна церква, довжиною близько 24 м та шириною близько 18 м. Західну її частину (нартекс) було відокремлено від основного приміщення стінкою з трьома прорізами.

Церква св. Климента у Ладозі

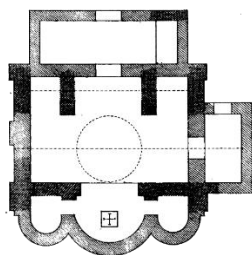

Сучасний план.
(Раппопорт, 1982, 191)

Дослідження XIX ст.
(Сабанєєв 1886)

Кладка сучасної будівлі.
Кладка первісна.

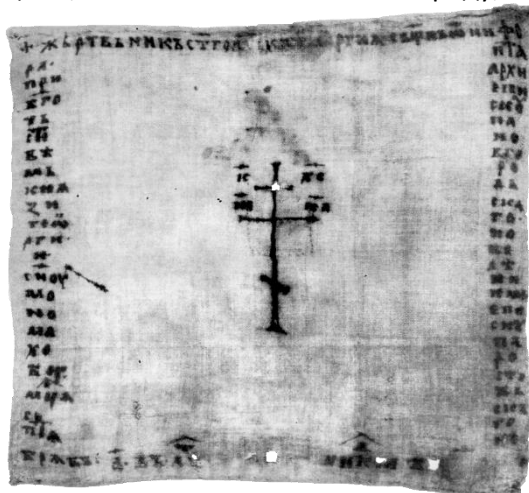
Дослідження XIX століття (Сабанєєв 1886)

³⁰⁴⁸ На початку XVIII ст. за забанкою Петра I м. Ладога було перенесено на інше місце, після чого старий населений пункт отримав назву Стара Ладога.

Західні підкупольні стовпи квадратні в плані, а східні не виділені як самостійні опори мають вигляд кутів стінок — поздовжніх, які поділяють апсиди, і поперечних — поперек бічних апсид. При такому плануванні бічні фасади мали членування лопатками не на 4, як зазвичай, а на 3 частини. Отже, східну частину храму було вирішено подібно до такого ж собору псковського Мірожського монастиря, тобто, з помітно заниженими бічними апсидами. Про подібність з Мірожським собором свідчить також і пропорційна побудова плану храму, зокрема, незвично великий розмір підкупольного квадрата — близько 5,5 м. Зіставлення розкопаного плану храму з рештками його зруйнованої західної стіни, розкритої розкопками В. І. Равдонікаса протягом 1938—1939 рр., дає змогу отримати досить чітке уявлення про композицію об'єму будівлі. Фундаменти церкви Климента стрічкові, складені з валунів на розчині, завглибшки близько 1,5 м. Стіни зведено з рядів вапнякових плит, що чергуються з цеглою на розчині з цем'янкою. Підлога храму вапняна. Знайдено багато уламків штукатурки з фресковим розписом» (Раппопорт 1982, 193-194). Порів.: (Раппопорт 1993, 58-59).

Коментар 277

Новгородський літопис розповідає про це так: «Въ то же лето ходи архиепископъ Нифонтъ Суждалю, мира деля, къ Гюргеви; и приятъ и съ любвьью Гюрги, и церковь святы святей Богородици великимъ священіемъ, и новотържъце все выправи и гость всь цель, и посла съ цъстію Новугороду; нъ мира не дасть» (Новгородская первая летопись 1950, 28). У Тверському літописі знаходимо те саме повідомлення: «Того же лета ходи архієпископъ Нифонтъ изъ Новгорода въ Суждаль, мира деля, и пріа его Юрій съ любовью, и церковь святей Богородици святы великимъ священіемъ, и Новоторжъци выправи все и гости вси целы, и посла съ честію къ Новугороду; но миру ие бысть» (Тверская летопись 1863, 212).

До нашого часу зберігся один із антими́нсів, підписаних святителем під час тієї поїздки. Його було знайдено у Новгороді, у церкві Николи на Ярославовому дворіщі. Він квадратний, довжина сторін 37 см. В середині намальовано хрест. Напис прочитується майже повністю, але дату не було видно вже у 1913 р. Тому її у нижченаведеному написі взято у квадратні дужки і подано за даними перших дослідників, які бачили її у 1858—1866 рр.:

✠ жьртвѣникъ стго мѣтника георгиа свѣцнѣ ѿ
 нифонта архієпископа новгородскаго величїемъ
 єпископа ростоцькаго не(сто)ра. при вѣчѣтвѣемъ
 князи георгии ѿ мономаховъ мѣа снтгера в а лѣт [914] индикта вѣ.

Отже, антими́нс було освячено для церкви Св. Георгія на прохання Юрія Долгорукого. Для переведу дати доводиться користуватися не березневим, а усталеним тоді в Константинополі вересневим літочисленням, оскільки за першим ми отримуємо 1 вересня 1149 р., проте в цей час Юрій Долгорукий змагався за київський стіл, а свт. Нифонта було інтерновано і він перебував у Печерському монастирі. Відповідно з вересневим літочисленням йдеться про 1 вересня 1148 р., коли, дійсно, святитель відвідував Суздаль. Про яку церкву мовиться — не зрозуміло, у всякому разі — це не храм, згаданий у літописному тексті — Суздальський Успенський собор (Рыбаков 1964, 28-32). М. Воронін припускав, що може йтися про Георгіївський приділ у Спаському соборі в Суздалі (Воронін 1961, Т. 1, 66). Натомість Б. Рыбаков вважав, що тут згадано про освячення одного із храмів Георгія в час княжіння Юрія. Таких храмів відомо два — у Володимирі та у Юр'єві-

Польському, причому вищезгаданий дослідник схилявся до останнього (Рыбаков 1964, 28-32).

Коментар 278

Про постриг свт. Нифонта у Печерському монастирі розповідається в українських житіях святителя, починаючи з Касіянівської другої редакції, а також у новгородському житті. Однак, це зрозуміло з усіх наявних пам'яток. З іншого боку, ця інформація відома без будь-яких подробиць. Тому о. Йосиф Тризна, автор Патерика 1661 р. і о. Варлаам активно доповнювали її загальниками.

У Патерику Йосифа Тризни та друкованій редакції 1661 р. зазначено, що святитель постригся за Печерського ігумена Тимофія (1124 (1128)—1131 рр.). Вірогідно, це лише здогадка, забазована на тому, що під 1130 р. в Іпатіївському й Густинському літописах згадано про цього ігумена у зв'язку з обкуванням Георгієм Симоновичем гробу прп. Феодосія Печерського (Ипатьевская летопись 1962, 294; Густынская летопись 2003, 77).

У другій половині XIX ст. у деяких публікаціях про історію Святогірського монастиря на Волині, з'явилися повідомлення, що свт. Нифонт перед поставленням на єпископство якийсь час був настоятелем у цьому монастирі. Це повідомлення відоме в літературі переважно за публікацією о. Андрія Хойнацького. Воно дуже коротке, і не представляє жодних доказів цього твердження (Хойнацкий 1878, 70; Хойнацкий 1873, 442-443). Проте там є ряд посилань (Н. Петров 1867, 51), які привели нас до однієї публікації у «Волинських губернських відомостях», ознайомитися з якою нам, втім, не вдалося. Проте з огляду на інші публікації, у нас виникла думка, що маємо тут справу із «художнім розвитком» однієї з теорій В. Татищева. Автор у другому томі своєї історії, серед іншого, згадував про свт. Нифонта: «Іоаннъ Епископъ Новгородскій правя церковь 20 лѣтъ сошелъ въ монастырь, а на его мѣсто поставленъ отъ Митрополита въ Епископы Нифонтъ Игумень Печерскаго монастыря» (Татищев 1773, 241). І далі, що свт. Нифонт міг бути літописцем, і про те, що він був ігуменом не у Києві, а на Волині (див. стор. 900). Аналізуючи можливість появи цієї інформації, варто вказати, що серед його першоджерел були літописи українського походження, вірогідно, пізньосередньовічного часу. А для української історіографії характерне плутання топонімів, наявних на території України й Білорусі з наявними у Московії та Новгородсько-Псковській землі. Зокрема, плутали Новогрудок і Новгород Великий. Так зв'язок свт. Нифонта з Новгородом міг «перемістити» його на Волинь. Настоятелем Лаври свт. Нифонт, звичайно, не був, але якщо така думка виникала, і була певна асоціація з Новогрудком — все це могло лягти в основу «Волинської теорії».

Коментар 279

Першою реальною інформацією з життя свт. Нифонта є його поставлення на єпископію.

У новгородському житті не простежується користування якимись літописними матеріалами, повідомлення взято з Касіянівської другої редакції, із додаванням згадки про його перебуванні на кафедрі за кн. Всеволода.

В українських житіях визначено кілька епізодів, які варто проаналізувати. Перший із них — повідомлення про двадцятилітнє перебування на єпископському престолі попередника свт. Нифонта Іоанна. Це повідомлення не стосується біографії святителя, але важливе щодо визначення джерельної бази українських житій. У новгородському літописанні є два повідомлення з цього приводу. Під 6616 (1108) р. знаходимо запис: «Преставися архиепископъ новгородскыи Никита, месяца генваря въ 30; а на весну почяша псати святую Софию, стяжаниемъ святого владыкы» (Новгородская первая летопись 1950, 19). Як зрозуміло з подальшого викладу, йшлося про благословення новопреставленого єпископа. Нижче, під 6618 (1110) р. зазначено: «Приде архиепископъ

Иоанн въ Новъгородъ месяца декабря въ 20» (Новгородская первая летопись 1950, 19). Тож повідомлення про двадцятилітнє перебування свт. Іоанна на єпархії є вповні достовірним. Проте літописи Іпатіївської групи не містять вищенаведеної інформації. Є вона наразі у Тверському збірнику, який, як ми зазначали в попередніх томах Антології, прямо стосується пізнього київського літописання (Тверская летопись 1863, 189-190). Отже, це повідомлення потрапило до Патерика явно з літописання, але не з літопису Іпатіївської групи, оскільки там, як і в Густинському літописі, інформації про поставлення святителя немає.

Це повертає нас до питання: звідки первісно взято до Патерика оповідь про преставлення свт. Нифонта, на основі якої пізніше було скомпоновано наступні житія. Ніби відповідь на користь літописів Іпатіївської групи є однозначною. Але питання залишається.

Однак, повернімося до дат із біографії свт. Нифонта. У Патерику Йосифа Тризни і Патерику 1661 р. з'явилася дата його приходу до Новгорода. Водночас у першому подано й число — 1 січня. Однак, тут названо 1131, а не 1130 р.

У Новгородському літописанні про це оповідається доволі розгорнуто, під 6638 (1130) р. «Въ се же лето отъвержеса архепископъ Иоанн Новагорода, и поставиша архепископа Нифонта, мужа свята и зело боящяся бога; и приде Новугороду месяца генъвря в 1 день, на святого Василья, на обедню» (Новгородская первая летопись 1950, 22). Таке саме повідомлення знаходимо і у Тверському літописці (Тверская летопись 1863, 196).

Звідки ж узялась дата 1131 р.? На нашу думку, це пов'язано з іншим літописним повідомленням. У літописах Іпатіївської групи та Густинському літописі про прихід до Києва митрополита Михаїла згадано саме під останньою датою (Ипатьевская летопись 1962, 294; Густынская летопись 2003, 77). Разом із тим, у о. Йосифа Тризни чи у якомусь його першоджерелі виявилась інформація про висвячення свт. Нифонта саме цим митрополитом. Тому дата його поставлення була перенесена на 1131 р.

Свт. Нифонт був останнім Новгородським владикою, обраним і поставленим у Києві. Його наступників обирало Новгородське віче і тільки поставлялися у Києві. У сучасній історіографії свт. Нифонта визнано вважати одним із творців Новгородської республіки (Д. Лихачев 1948). Однією з особливостей її політичного устрою була незалежність від князя Софії Новгородської, яка стала духовним центром республіки. Отже, безвідносні до Новгорода події, які змусили свт. Нифонта боротися за увільнення від впливу митрополії, знайшли підтримку в середовищі місцевого боярства та купецтва, які ждали незалежності від Києва (Хорошев 1980, 26). Саме тому, вірогідно, знайшлися недобррозичливці, які засуджували відновлення ним виплат митрополії після обрання митрополита Костянтина (див. Коментар 273).

Свт. Нифонт мав тісний зв'язок із визначним новгородським подвижником прп. Антонієм Римлянином, якого висвятив на священство. Святитель же санкціонував і написання житія святого³⁰⁴⁹.

³⁰⁴⁹ «Божією помощію и пречистыя Богородица и молитвами преподобнаго начать обитель распространятся, и братія собиратися. и начать преподобный з братією советъ совещавати, дабы избрати игумена себе во обитель, многу же избранію бывшу, и не обретоша такова человека. и начата братія молити преподобнаго Антоніа, глаголюще ему. отче преподобный Антоніе. молимъ ты мы убозіи, послушай насъ пищихъ. да пріимеши чинъ священнической, еще же и совершенный намъ отецъ буди игумень, да приносиши жертву Богу чисту и безкровну о нашемъ согрешеніи. да пріята будетъ жертва твоя к Богу въ пренебесныи жертвенникъ, видехомъ бо толики твоя труды и подвиги въ мeste семь, яко никакоже мощи по плоти человеку толикихъ трудовъ понести, аще не Господь поможетъ, и рече преподобный, добре советъ вашъ братіе. но азъ недостойнъ есмь такового великаго сана, но изберемъ себе отъ братіи мужа добродетельна и достойна на толикое дело. братія же со слезами вопіяху. отче святой, не преслушаися насъ нищихъ, но спаси ны. преподобный же рече. буди воля Господня, аще что восхощетъ Богъ, то и сотворить, шедше же братія ко архієпископу Нифонту со преподобнымъ Антоніемъ, бе

В. Татищев свого часу доводив, що «Сей Нифонтъ продолжитель лѣтописи Несторовой и описатель житія нѣколикихъ Преподобныхъ Печерскихъ...» (Татищев 1773, 467, Коментар 384). Далі він писав: «По Силвестре дополнителя имя неизвесно, но видимо, что был на Волыни, или в Кіеве, понеже часто восточную страну Днепра к Чернигову за Киевом и за Днепром имянует. Он о себе 1146 году сказует, что в 1143 году с Игорем вторым в Володимире в церкви часто певал, когда Силвестр уже умер, а Симон или не родился или весьма мал был, он же видимо что искусен был в живописи, что едва не всех в его время бывших князей лица и возраст описал, что во многих списках пропущено и сокращено, но видим многіе древніе манускрипты с лицами находятя, и в его время мнится инаго писателя не было, ибо во всех кроме сокращеній порядок сказаній един. Сей же как жил во Волыни, все тамошняа обстояательства у него пространнее писаны, а дела белой Руси некоторыа умолчаны, и мню, что Нифонт бывшей на Волыни³⁰⁵⁰ Игуменом, а потом в Нове городе Епископом, писав житія преподобныхъ Печерскихъ, и сію историю дополнил, в чем в патерике упомянуто. В Четъей минеи хотя житіе его пространно описано, но о Истории ничего не упомянуто, въ прологе Марта 8. токмо имя положено, и как он жил во время Георгия втораго, то и продолженіе его кончиною онаго кончилось, а Нифонт умре 1156» (Татищев 1768, 57-58).

Ми не будемо тут аналізувати походження наведеної В. Татищевим інформації, оскільки його висновки дослідники вже не розглядають ґрунтовно. Втім, попри недоказовість припущень В. Татищева про участь свт. Нифонта у київському літописанні, яке лягло в основу літописів Іпатіївської групи, він мав певну причетність до новгородського. Зокрема, саме він поставив на священство знаменитого новгородського літописця Германа Вояту, і явно протегував його роботі (Д. Лихачев 1948).

На сьогодні знайдено ряд іменних єпископських печаток свт. Нифонта (Янин 1966, 204; Янин, Гайдуков 1998, 119).

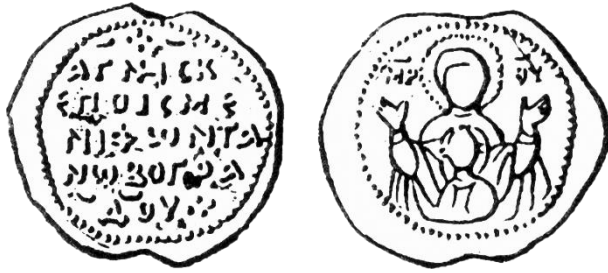

Напис з п'яти рядків: По колу точковий ободок. Поясне зображення Богоматері Оранти. 20—22 мм. Новгород, Городище, 1970 р., знайдена М. П. Пахомовим. НМ №. 33656-3 (Янин, Гайдуков 1998, 119)

бо въ то время ему святительскій престоль дръжашу. и возвещаютъ ему о вещи, святитель же Нифонтъ вельми радъ бывъ благому совету ихъ. бе бо любляше преподобнаго за премногую его добродетель. и поставляеть преподобнаго въ діаконы, потомъ въ священники, таже и игуменомъ, и поживе преподобный во игуменстве летъ 16, в добре исправленіи упасе стадо Христово» (Памятники древле-русской духовной письменности 1858).

І далі: «и по благословенію преподобнаго архієпископъ Нифонтъ поставляеть во игумены ученика преподобнаго священноинока Андрея, сеи же Андреи поведа архієпископу Нифонту и княземъ града того и всемъ людемъ. еже слыша отъ преподобнаго о чудесехъ сихъ, архієпископъ же и вси людіе вельми почудившеся и воздаша хвалу Богу и пречистой Богородицы, и великому чудотворцу Антонію, и оттоле начать зватися Антоніи римлянинъ, и после архієпископъ Нифонтъ сіе житіе преподобнаго изложили и написати и церкви Божіи предали, на утверженіе вере христіанстѣй и на спасеніе душамъ нашимъ, а римлянномъ еже отступиша отъ православныа греческія веры, и преложишася въ латынскую веру, на посрамленіе и на укоризну, и проклятіе, въ славу же и въ честь животворящей Троицы. Отцу и Сыну и Святому Духу, ныне и присно и во веки векомъ, аминь» (Памятники древле-русской духовной письменности 1858).

³⁰⁵⁰ Про це див. стор. 825.

Напис з п'яти рядків: По колу точковий ободок. Поясне зображення Богоматері Оранти. 25—26 мм. Новгород, 1994 р. (Янин, Гайдуков 1998, 119)

Згідно із студіями В. Яніна і П. Гайдукова, такий тип печатки свт. Нифонт перейняв у свт. Никити Новгородського (Янин, Гайдуков 2006, 232).

Коментар 280

Повідомлення про ці події наявне серед житій лише у Патерику о. Йосифа Тризни, де особливо ретельно вибрано літописні повідомлення. В інших редакціях цього фрагмента немає. Це можна пояснити тим, що безпосередньо святителя у літописних повідомленнях не згадано, хоча його участь не підлягає сумніву. Події описано у новгородському літописанні (під 6642 (1134) р.) так: «Почаша мълввити о Суждальстеи воине новъгородци и убиша мужь свои и съвъргоша и съ моста въ субботу Пянтикостъную... Томь же лете ходи Всеволодъ съ новгородъци, хотя брата своего посадити Суждали, и воротишася на Дубне опячь; и на томь же пути отяша посадницьтво у Петрила и даша Иванку Павловицю. А Изяславъ иде Киеву; и раздърася вся земля Русьская. Томь же лете рубоша новгородць за моремъ въ Дони. И иде Исаяя игумень съломъ Киеву; приде опячь съ митрополитомъ Михаиломъ Новугороду, декабря въ 9. В то же лето, на зиму, иде Всеволодъ на Суждаль ратью, и вся Новгородская область, месяца декабря въ 31; и сташа денье зли: мразъ, въялица, страшно зело. И бишася на Ждани горе, и много ся зла створи: и убита посадника новгородьскаго Иванка, мужа храбра зело, месяца генъваря въ 26, и Петрила Микульциця и много добрыхъ мужь, а суждальць боле; и створше миръ, придоша опячь. И пустиша митрополита Киеву, месяца феурря въ 10, въ мясопустную неделю, а на Суждаль идуце, не пустиша его, а онъ мълвляше имъ: “не ходите, мене богъ послушаеть”» (Новгородская первая летопись 1950, 23).

У Тверському збірнику цей сюжет описано менш заплутано, але без додаткової інформації й розписано на два роки: «Въ лето 6642. Почаша молвити о Суздалстей войие Новгородци, и убвша мужа своя, в свергоша съ моста. ... Того же лета ходи Всеволодъ съ Новгородци къ Суздалю, хотя брата своего посадити на Суждале; и воротишася з Дубны, а Изяславъ иде къ Кивву. Тогда отяша посадниьяство у Петрила и даша Ивану. И раздърася вся земля Рускаа. Того же лета рубиша Новогородецъ за морень. Того же лета иде Исаиа игумень посолствомъ къ Киеву, и приде съ митрополитомъ Михаиломъ къ Новгороду, месяца декабря 9.

Въ лето 6643. Князь Юрій Володимеричъ Долгорукий испроси у брата, у великого князя Ярополка, Переяславль Русский, а ему дасть Суждаль и Ростовъ. Жданской бой. Тои же зимы Всеволодъ Мьстиславичъ иде на Суждаль и Ростовъ ратью, а съ нимъ вся Новгородскаа область, и сташа дние зли, мразъ и въялица страшень зело; они же съвокупнвшеся сретоша нхъ ва Ждане горе, и ту бишася, в много ся зла сътворвша. Ту убиша посадника Иванка, мужа храбра зело, и Петрила Микулинича, в многихъ добрыхъ мужей побиша; а Суждалцевъ пало боле. Всеволодъ же беже къ Новгороду, а Новгородци съ Суждалци сътворше миръ, придоша опячь посрамлени. И пустиша митрополита Михаила къ Киеву, месяца Феврала въ 10, а на Суждаль идучи не пустиша его; а онъ молвляше имъ: «не ходите, мене Богъ послушаеть» (Тверская летопись 1863, 197-198).

У літописах Іпатіївської групи цього повідомлення немає, як і в Густинському літописі, хоча в цілому котори тих років там описано доволі розгорнуто. У новгородському житії

свт. Нифонта цього фрагмента немає. Він є тільки в житії кн. Всеволода, написаному о. Варлаамом (див. Додаток 22).

Отже, ми могли б однозначно твердити, що повідомлення потрапило до життя з літопису, який, серед іншого, був протографом Тверського збірника, тобто, з київського («загальноруського») пізнього літописання. Однак, проблема полягає в тому, що текст житія не надто вже схожий на літописний. Тому питання лишається відкритим.

Коментар 281

Йдеться про будівництво храму, відомого, як Успення Богородиці на Торгу («на Козьей бородке», «на Козьем броде»).

У новгородському житії будівництво храмів у Новгороді не деталізовано, що й зрозуміло, оскільки його автор не користувався літописами. Але в українських житіях знаходимо повідомлення про будівництво:

Патерик Йосифа Тризни

по ꙗкѣ кнѣзь всеволодъ і архієпископъ нѣдѣлѣ заложиша
цркви каменнѣ прѣдѣлѣ ецѣи. Порѣдѣтѣ града на торгѣ...

...того же лѣта и цркви собѣиша каменнѣю прѣдѣлѣ
ецѣи на торгѣ.

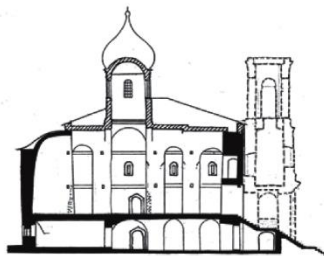
Друкована редакція 1661 р.

Нѣво прѣже всегдѣ змножила слава бжїю, гциніемъ
своимъ цркви каменнѣ прѣдѣлѣ ецѣи, порѣдѣтѣ нова
града заложи, и бжїю поміщи во малѣ рѣзѣрзи.

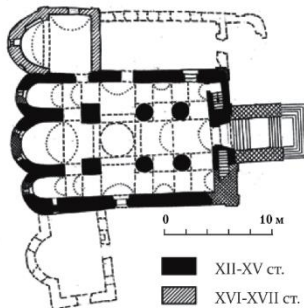
У новгородському літописанні відомо про будівництво цього храму в дереві у 1133 р.: «Въ лето 6541. И томъ же лете обновите мость цересь Волхово, рушивъше; и церкви сьрубиша 2 деревяне на Търговищи: святую Богородицу и святого Георгия, при князи Всеволоде» (Новгородская первая летопись 1950, 23). Майже аналогічний текст знаходимо у Тверському збірнику (Тверская летопись 1863, 197).

Однак, вже 1135 р. свт. Нифонт за фінансової підтримки кн. Всеволода Мстиславича почав будівництво кам'яної Успенської церкви: «Въ то же лето заложи церковь камяну святяя Богородица на Търговищи Всеволодъ, Новегороде, съ архєпископъмъ Нифонтѣмъ» (Новгородская первая летопись 1950, 23). Те саме повідомлення знаходимо й

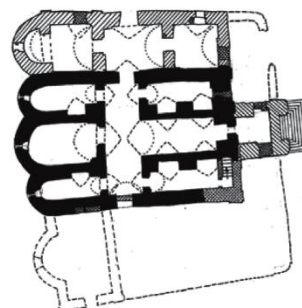
Новгородська Успенська церква на Торгу (Великий Новгород 2007, 514)

Повздовжній розріз

План нижнього поверху

План верхнього поверху

у Тверському збірнику (Тверская летопись 1863, 198) і, вірогідно, так само прочитувалося в київському пізньосередньовічному літописанні.

Будівництво храму пов'язують із пам'яттю загиблих 26 січні 1135 р. на Жданій горі новгородців і, зокрема, двох новгородських посадників Іванка й Петрили Микульчиця (Великий Новгород 2007, 514; Комеч 1993, 39).

Спорудження завершено 1144 р. Церква «була великою шестистовпною, трьохнавною, триапсидною будівлею, складеною з вапнякових плит, які чергувалися з цеглою на розчині цем'янки, на фундаменті з валунів, пролитих цем'янкою. Під час розкопок, проведених О. Песковим 1980 р., було виявлено, що стародавні стіни збереглися на висоту до 1,2 м. Тоді ж було знайдено рештки штукатурки з фресковим розписом» (Великий Новгород 2007, 514). Церква Успіння Пресвятої Богородиці суттєво відрізняється від традиційної новгородської архітектури (Великий Новгород 2007, 514) Можливо, такі привнесення пов'язані з особистими вподобаннями свт. Нифонта.

Храм витримав декілька пожеж, а 1458 р. його повністю перебудовано.

Коментар 282

Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>того же знымы понде в рѣ блженныи нидѣотъ с болшими мѣжи новаграда зартавѣ кїанъ с черни говцы етогациѣ противѣ себеѣ множетво бо хотгациѣ бити, и бжїею помощю смирїѣ.</p>	<p>Аще когда собокѣплахѣса праволабнїи на межѣоенѣю ерѣ, онѣ вѣско тццашеа примирїти ѣ. Оце оуслышѣ єдиноу, етолцихѣ противѣ себеѣ Кисеалѣнѣ, и Чернѣговцевѣ рѣ мисѣжетвомѣ вѣсѣи, хотѣлцихѣ еранѣ сотворїти: Тѣмѣже ѣбѣи поемѣ со собою Велможы Нова града, прїйде кѣ сѣполчївншїимѣ, и бѣ содѣнїтѣвѣщѣ смирїѣ ѣхѣ. Такоже и во прочїи еранѣ блгѣлше люди Гдѣмѣ мїроѣ, соблюдалѣ вѣременнїи ѣхѣ живѣотѣ.</p>

Порівняємо у Новгородському літописанні: «Въ лѣто 6643. Ходи Мирославъ посадникъ из Новагорода мирить кыянь съ черниговьци, и приде, не успевь ницто же: сильно бо възмялася вся земля Русская; Яропѣлкъ к себе зваше новѣгородьце, а черниговьскїи князь к себе; и бишася, и поможе богъ Олговицю съ черниговчи, и многы кыяны исеце, а другыя изма руками. И не то бѣше зло, нѣ боле почяста копити вой и Половче и всѣ... Въ то же лѣто, на зиму, иде въ Русь архепископъ Нифонтъ съ лучыиими мужи и заста кыяны съ черниговьци стояце противу себе, и множество вой; и божиею волею съмиришася» (Новгородская первая летопись 1950, 23).

Те саме знаходимо і у Тверському збірнику: «Въ лѣто 6643. Ходи посадникъ Мирославъ мирити Кїань (съ) Черниговци, и не успѣвь ничтоже: силно бо възмялася вся земля Рускаа. Княвь великїи Ярополкъ зваше кѣ собѣ Новгородци, а Черниговскїи квязь Святославъ Олговичъ зваше кѣ собѣ, а бишася про то, и поможе Богъ Святославу Олговичу съ Черниговци, и многіе Кїане иссѣче, а другыя рукама изыма, мѣсяца августа; не то бѣше (зло), но и злѣе того, поча копити вои Половци... Ту же зиму вде въ Русь владыка Нифонтъ Новгородскїи, съ мужи болшими, заставѣ Кїань съ Черниговци стоащихѣ противу себе, нвожество вой, хотящихѣ битися; и Божїею волею смиришася» (Тверская летопись 1863, 198).

Коментар 283

Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>егда же новгородцы князя своего вьволода игнаша. и прїиде етогла Оговичъ того же лѣта в ѣгородѣ</p>	<p>Изгнавшимѣ вѣ дни блжѣннаго Новгородцемѣ, Кнѣзѣ вѣоѣгѣ Вѣволода Вѣтигѣлѣвича, прїиде к нїмѣ</p>

Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
<p>вѣнчана ѡномъ попомъ архипипѣ ннѣ дѣтѣ невѣнча его, ни ѡномъ ереомъ не побелѣ на вѣнчаветь ити. гла. како не догонтѣ еѣ понѣти.</p>	<p>на Кієвіні, призвавъ сѣи, Свѣтлоглавъ Олговичъ, и сѡженнѣ і неже [по правилномѣ преданіи] не бѣ догтоино: Тогдѣ Блженный сѣи Архїерей, не токмо вѣнчати тогѣ, не вохотѣ, но вемѣ Кларѣ ѡбоѣмѣ запрѣти — вѣдѣти ѣгѣ вѣнчаннѣ ѡки бѣзаконнаго, — вѣнчана ѡ іерѣѣвъ пришедшыхъ і ннѣ. И сѣличѣ ю кнѣзѣ дерзновннѣ сѣ законопретѣ плѣннѣ ѣгѣ, ревноѣ рекшемѣ ѡлоки: глѣхъ свѣдѣннѣ твой прѣ црѣ и не стѣдѣлѣ.</p>

Цей фрагмент прочитується у Новгородському літописанні під 6644 так: «Въ то же лето оженися Святославъ Олговидь Новегороде, и веньцяся своими попы у святого Николы; а Нифонт его не веньця, ни попомъ на сватбу, ни церенцемъ дасть, глаголя: “не достоить ея пояти”» (Новгородская первая летопись 1950, 24). У Тверському збірнику — майже той самий текст (Тверская летопись 1863, 199).

Що, власне, сталося — не визначено. Стосовно цього існує низка припущень. За одним — Святослав збирався женитися на доньці посадника (Рыбаков 1972, 37-38), за іншою: його наречена була вдовою, а шлюб із вдовою не було притаманним для оточення Рюриковичів (Литвина, Успенский 2010-а, 49-55). Однак, для автора житія в Патерику о. Йосифа не мала значення конкретна подія, головню, це було додатковим підтвердженням стійкості святителя в канонічних питаннях. У Патерику 1661 р. подано редакторську правку наявної інформації.

Коментар 284

Порівн. у Новгородському літописанні: «Въ лѣто 6653... Въ то же лѣто утопоста 2 попа, и не да епископъ надъ нима пѣти» (Новгородская первая летопись 1950, 27). У Тверському літописанні: «Въ то же лѣто утопоста два попа, и не дасть владыка пѣти надъ ними» (Тверская летопись 1863).

Підставою для такого рішення могла бути підозра на участь священнослужителів у якомусь напівпоганському ритуалі. Можливо, мовиться про занурення у воду на Великдень, про що згадували ще й у XVII ст., як про великий гріх (Жиленко 2013, 224-225).

Коментар 285

Оповідь про походження і хрестильне ім'я свт. Нифонта наявна тільки у новгородському його житії. Більшість інформації, поданої тут, є агіографічними загальниками. Про це зізнається і о. Варлаам, зауважуючи: «о имени же отца его, также и матери, въ повѣстехъ нигдѣже писаніе не объяви, иже многа лѣта прешла соуть до написанія сего, иже въ первая лѣта его не написана быша о имени родителейъ его». Тому він описує лише їхнє походження з Києва (оскільки знав, що святитель був киянином), а все інше доповнює, погоджуючись з думкою, що у святого мали бути благочестиві батьки. У вищенаведеній фразі звертаємо увагу на ще одну важливу деталь: якщо про батьків святителя не було ніяких записів, то чи не означає це, що все інше, що наводить о. Варлаам — десь було записано? Тобто, крім використаної ним Касіянівської другої редакції Патерика? Чи мав він якесь новгородське, чи псковське джерело? Це видається вповні можливим.

І як наслідок: наскільки переконливим є його повідомлення про київське походження святителя? Адже це суперечить вповні усталеному висновку, який затвердився в літературі, що Нифонт був греком.

Однак, на сьогодні ми з великою долею вірогідності можемо говорити лише про навчання святителя у Візантії. Що ж до грецького походження, то воно виводилося із його протидії Климу Смолятичу і перебуванні «в одному таборі» з греком Мануїлом. На сьогодні всі ці висновки вже не є настільки однозначними. Тож є всі підстави довіряти твердженню новгородського житія.

Коментар 286

Свт. Нифонт зарекомендував себе знавцем і стійким поборником канонічного права, оскільки у церковних правилах він вбачав єдину протидію тому кривавому гармидеру, який розворушився тоді в Київській державі. До нас дійшли його відповіді у канонічному творі новгородського письменника Кирика «Се есть въпрашание Кюриково еже въпраша епископа Новгородьского Нифонта и инѣхъ». Зміст цього унікального твору полягає у наданні допомоги духовнику, оскільки сам Кирик й інші стикалися із ситуацією, коли різні правила рекомендували різні покарання. Втім, серед його питань також і богословські (Парфенков 2014, 81-82). Беручи до уваги тему нашого дослідження, відповіді свт. Нифонта цікаві тим, як він особисто характеризував ту чи іншу подію. Так, його ставлення до влади добре помітне з фрази святого, записаної Кириком: «**Ѹже пакы се в пророцѣствѣи і мѹже иметъся за ризѣ жидовина. уже было прѣвнениѣ и запѣчѣнниѣ: имѹхѹбося за ризы влартнѣи своихѹ, а уже бѣ никомѹже ни дочегоже**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 30). Відстоюючи свої позиції перед можновладцями він був послідовним і невблаганним, як це підтверджує його відмова вінчати князя Святослава.

Також свт. Нифонт був категорично проти багатих учт у монастирях, які влаштовували можновладці, маючи за богоугодну справу. На думку святого, «**ни ревнотѣ не о Козѣ, но ѿ лукаваго бываѣтъ ревнотѣ ни**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 16-17). У цьому він ставав всупереч усталеним традиціям того часу. Адже навіть св. Полікарп Печерський визнавав це заслугою князя Ростислава (Ипатьевская летопись 1962, 530). Неухильно виступав свт. Нифонт проти розрахованої лише на багатих людей практики, коли за єпитимію замовляли Літургії, які звільняли винуватого від церковного стягнення. Святому така практика «**не Ѹгїдна**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 44).

Святитель різко протестував проти лихварства. Проте прекрасно розуміючи, що йому того не викоринити, вимагав покарання тільки для священнослужителів, іншим же лихварям наказує не брати зайвого (Памятники древнерусского канонического права 1908, 24-25).

Він також був проти позірного благочестя паломників, які в ті часи, як і нині, часто прикривали таким «подвигом» звичайне дармоїдство. «**А иже се рѣхѹ: иѣдѹтъ въ стѹронѣ въ Ѹбрѣалимѣхъ къ вѣлѣтимѣхъ, а дрѹбимѣхъ ѡзѣ борони, не вели иѣти: гдѣ вели добромѣ ѣмѣ быти. Наниѣ дрѹбоѣ Ѹтѣвнхѹ: ерѣ ли ми, владдыко, въ томѣ грѣхѹ. — Вели ми, рече, добро тѹбориши: да того дѣла иѣдетѣ, абы порознѣ ходачѣ иѣти и пити; а то ино зло борони, рече**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 27)³⁰⁵¹.

Проте виборюючи чистоту та незмінність церковних устроїв, святий не був прихильником винятково грецької церковної практики. На запитання Кирика, чи можна священнику причащати свою дружину, святитель відпові: «По всій грецькій землі і областях її не дають своїм жінкам попове [Причастя]. [Проте], якщо не буде іншого попа близько, то [належить] робити» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 29). Кирик запитав те саме і у Клима і отримав відповідь: «**иерѣ ти ѡконо помолча**» (Памятники

³⁰⁵¹ Було висловлено думку, що наслідком такого ставлення свт. Нифонта до паломництва було те, що Єрусалим в його часи був під владою католиків (Костромин 2014, 95-96).

древнерусского канонического права 1908, 29). На жаль, однозначно перекласти відповідь Кліма неможливо, оскільки не відоме значення слова «оконо».

Як і належить кожному святителю, свт. Нифонт боровся проти поганських пережитків. Не менш вимогливо ставився свт. Нифонт і до такого, очевидно, поширеного на півночі пережитку поганства, як багатоженства, перелюбу з рабнями (Памятники древнерусского канонического права 1908, 41-42).

Надзвичайно різкі вислови свт. Нифонта на захист чистоти. Коли Кирик запитав його, чи можна причащатися тому, хто протягом Великого посту мав стосунки із жінкою, святий вигукнув: «**РАЗГНѢВАНЪ: ЦИ ЗЧИТЕ РЕЧЕ ВЪЗДЕРЖАТИСЯ ВЪ ГОВѢНИИ ѿ ЖЕНЪ. ГРѢХЪ БЫ ВЪ ТОМЪ**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 37-38). Особливо жорсткий його присуд до духовенства. Так, на запитання Кирика, як вчинити із священником, який п'яний чи ще з якоїсь причини, «пав», він відповідає однозначно: «**АЩЕ Ё МЪРТВЫЙЪ, РЕЧЕ, ВЪСКРЕШАЙ, НЕ МОЖЕТЪ ПОПОМЪ БЫТИ, ТАКОЖЕ Ё ДѢАКОНОМЪ**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 46).

Водночас він прагне вберегти істинну віру від позірно-благочесних еретичних напластунів. Так, Кирик пише: «**ПРОЧТОУХЪ ЖЕ ЁМЪ ІЗЪ НѢКОТОРОЙ ЗАПОВѢДИ: “ОЖЕ ВЪ НЕДѢЛЮ Ё ВЪ СБОРѢ Ё ВЪ ПАТОКЪ ЛЕЖИТЬ ЧЕЛОВѢКЪ, А ЗАЧНЕТЪ ДѢЛА БѢДЕТЬ ЛИБО ТАТЬ, ЛИБО РАЗБОЙНИКЪ, ЛИБО БЛѢДНИКЪ, ЛИБО ТРЕПЕТНИКЪ, А РОДИТЕЛМА ОПИТЕЛМА ДВѢ ЛѢТА”**». Ця абсолютно дика «заповідь» походить із широковідомої пам'ятки — «Нѣкоторой заповѣди», що належить до т. зв. «худых номоканунцев», тобто, збірників правил, які містять неканонічні твердження (Смирнов 1912, 282-298). Ця пам'ятка, згідно зі студіями С. Смирнова, є західнослов'янською, проте, створеною на грецькій основі (Смирнов 1912, 288-291), з'явилася на світ не раніше IX ст. (Смирнов 1912, 292). Реакція свт. Нифонта на вищеназване твердження безапеляційна: «**А ТЫ КНИГЫ ГОДАТЫА СЪЖЕЧИ**» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 43-44).

Привертає увагу ставлення свт. Нифонта до різниці між харчовими звичаями греків і жителів різних регіонів Київської Русі, де він не схиляється на бік грецької практики. Зокрема, це простежується в його позиції щодо відпущення постів на великі церковні свята (Памятники древнерусского канонического права 1908, 50). Крім того, святий добре розумів, що не вся його паства має фізичну можливість відмовитися від тих чи інших харчових продуктів, особливо в не надто багатій новгородській землі. А тому, не вдаючись у особливі подробиці, яке м'ясо можна вживати, а яке ні, він зазначає: «Все, — каже, — і з риби, і з м'яса [можна їсти], якщо сам не засоромиться [того вживати], ні погребує; якщо ж засоромиться, а їсть, гріх є йому» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 47). Проте він рішуче проти вживання крові та «удавленини» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 47). Забороняє їсти молозиво, оскільки в ньому є кров, хоча, коли один із присутніх у розмові священників нагадав, що в місті багато хто вживає його, святий змовчав (Памятники древнерусского канонического права 1908, 48). Таке невимогливе ставлення до своєї пастви святий не поширював на себе і своє оточення. Коли йому принесли тетерука на учту, повелів його викинути «**ЧРЕЗЪ ТЫНЪ**», додавши, що таке ївши — не можна й причащатися (Памятники древнерусского канонического права 1908, 47).

На завершення наведемо заключне запитання Кирика, адресоване святителю: «**ПРАЦАУХЪ ЁГО Ё ЕГО: АЖЕ ДАЮТЪ ГОРОКЪТЪЕ СЛЪЖИТИ ЗА ДѢПОКОЙ, Ё ЁЖЕ ЖИВИ СЪЦЕ**». Святий поставився до цього не менш немислимого, ніж деякі вищенаведені звичаї, терпимо, говорячи, що не можна забороняти того, оскільки «**ПРИНОСАТ ПЛАЧѢНІА ХОТЯЧЕ ДѢШИ СВОЕЙ**». А тому, хоча краще було б ці гроші використати на милостиню чи ще щось корисне, потрібно взяти плату за Сороковуст, але не забути наставити вірного, аби надалі не грішив, кажучи:

«БРАТѢ, АБЫ ТИ КАКО НЕ СЪГРѢШАТИ БОЛѢ; ВИДИШИ ЛИ: МЕРТВЫЦѢ НЕ СЪГРѢШАЮТЪ» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 51).

Отже, усе вищезазначене вказує на те, що свт. Нифонт — людина благочестива, бездоганно освічена та надзвичайно стійка в своїх поглядах. Святитель — сповнений терпіння й милосердя до своєї пастви, глибоко розуміючи її душевні убоління. Проте до духовенства і можновладців його вимоги жорсткі й безкомпромісні.

Коментар 287

Близько 1145 р. Київська митрополича кафедра виявилась вакантною. Митрополит Київський Михаїл, який перебував на кафедрі з 1131 р.³⁰⁵², залишив її.

У літописах Іпатіївської групи про від'їзд чи смерть митрополита не зазначено. Інформацію про це знаходимо у Лаврентіївському кодексі: «**В лѣѣ. 73хѣтѣ. [6653 (1145)]... и митрополитъ Михаилъ. Цѣюгороду**». Зазвичай між двома останніми словами видавці вписують у квадратних дужках «иде къ», але в оригіналі цього нема. Зокрема, зауважимо, можна прочитати і «**ходилъ ко**». Отже, маємо простір для здогадок.

На разі, у ранньомодернових українських пам'ятках, які спиралися на пізньосередньовічне київське (т. зв. «загальноруське») літописання, знаходимо зовсім іншу версію. У багатьох взагалі нема повідомлення про від'їзд чи поїздку. Так, у «Палінодії» читаємо: «Михаилъ митрополитъ, Гречинь родомъ, отъ тогожь Іоанна патріархи посвяченый и въ послушенстве оного пребывалъ. Тому царикъ Нагайскій Татарскій давалъ дань на каждый рокъ, ижь цорку его уздоровиль, былъ бовемъ святой и чудотворный. За того митрополита жилъ патріарха Леонъ Стипіотъ» (Палинодия 1878, 1013). Схожим з цим повідомленням є запис у переліку Київських митрополитів, доданому до «Патерикону»: «Дванадцятим митрополитом був Михаїл, року 1127. Родом із Греції, слухняний Константинопольському патріарху. Людина побожна. Йому царьок ногайських татар кожного року давав певну данину» (Сінкевич 2013, 589). На думку перекладача Патерикону Н. Сінкевич, повідомлення про царька ногайських татар взято Косовим із писань Кревзи. Однак, вірогідно, і Кревза, і Сильвестр (Косов) і Захарія (Копистенський) взяли його з якогось спільного першоджерела. Так чи інакше, ця легенда пізнього походження, оскільки Ногайська орда виникла лише у XIV ст.

А от Густинський літопис під 6655 (1147) р. повідомляє про смерть митрополита (у Києві?), але не про від'їзд (Густинская летопись 2003, 82).

У житії свт. Костянтина також не повідомляється про його від'їзд:

З Патерика Йосифа Тризни	З «Житій святих» свт. Димитрія
<p>БЫВШО СМЯТЕННО БО КНЗѢХЪ ИЗНАСЛАБЪ МРТИЛАВИЧЪ МАНАМАХОВЪ. И ГЕОРГИЮ ДѢГОРЪКОМЪ РЕЧЕ ЧТОМЪ СЪВЪ ДИМЕРА МАНАМАХА. СЪ КИЕВКОЕ КНЯЖЕННЕ. В ЧТО ВРЕМЯ ПРЕСТАВИСА ПРЕСВѢЩЕННЫИ МИХАИЛЪ МИТРОПО- ЛИТЪ КИЕВСКІИ.</p>	<p>СЪЧЕИШИИ Митрополитъ Кіевскій Михаилъ иже бысть второйи того сѣ имени престависа къ ГДѢ, не мнѣсгили прежде сѣиша Игорова дѣиши.</p>

³⁰⁵² «ТОМОУ ЛѢТѢ ПРІДЕ МИТРОПОЛИТЪ МИХАИЛЪ. В СЕ ЖЕ ЛѢТО ПОТРАВИСА ЗЕМЛА. ИВЛА КД. ВЪ Г ЧА ДНИ. ТОМОУ ЖЕ ЛѢ. СЦЕНА БЫ ЦРКВИ СГГО АНДРЕА ГАНЪЧИНА МАНАРЪЦА» (Ипатьевская летопись 1962, 294). Порівн. також у Густинському літописі 2003, 77.

Свт. Димитрій джерелом цього життя називає «Печерський літопис», що підтверджує літописне походження інформації.

Можна припустити, що у київському літописанні, дійсно, подібно до літописів Іпатіївської групи, було відсутнє повідомлення про преставлення (чи від'їзд) митрополита Михаїла, звідки виникла версія про його смерть у Києві (?) і з'явилося принагідне пояснення обрання Кліма, причому таке, що не паплюжило пам'ять Ізяслава Мстиславича, доволі популярного у ранньомодерновій українській історіографії. Цей висновок підтверджується інформацією, наявною у В. Татищева, серед джерел якого було пізнє українське літописання. Тут знаходимо таке: «Тогоже году умре въ Киевѣ Михаилъ Митрополить» (Татищев 1773, 301).

У пізньому московському літописанні натомість чітко сказано, що митрополит поїхав до патріарха, однак не названо ні мету, ні будь-яку іншу подробицю: «Въ лѣто 6653... Михаилъ митрополить иде въ Константинъ градъ. Того же лѣта иде господиныхъ пресвященныи Михаилъ митрополить Киевскій в всеа Руси въ Константинъ градъ къ патріарху» (Никоновская летопись 1862, 168). Пояснення знаходимо нижче, в описі поставлення Кліма: «Того же лѣта князь велики Киевскій Изяславъ, сынъ Мстиславль, внукъ Володимера Манонаха, правнукъ Всеволожь, праправнукъ Ярославль, праправнукъ великого Владимера, совѣтова съ епископы своими Русскими, яко, метежа ради и многихъ волненій, не возможно ити въ Константинъградъ къ патріарху ставитися митрополиту на Русь» (Никоновская летопись 1862, 172). Зважаючи, що Никонівський літопис було створено на підґрунті великої кількості різнопланових матеріалів, можна припустити, що перше повідомлення кінцевим джерелом має Лаврентіївський кодекс, а друге — якесь українське джерело, що підтверджує літописне і доволі давнє походження цієї версії в українському літописанні.

Преосв. Євгеній був, здається, першим, хто об'єднав обидва варіанти і знайшов пояснення від'їзду: «Цей митрополит, що прагнув примирити руських князів, від незгоди їхньої нарешті залишив престол свій 1145 р і повернувся до Константинополя, де 1147 р. помер» (Євгеній (Болховитинов) 1825, 75). Він не називає першоджерела цього повідомлення, але, вірогідно, йдеться про Каталог Новгородської Софійської бібліотеки, на який посилається преосв. Макарій (Макарий (Булгаков) 1857, 269, Прим. 16). Втім, останній автор оповідає лише про те, що митрополит поїхав до Греції і там помер (Макарий (Булгаков) 1857, 11), а не про причини від'їзду чи відсутності заміни, тому, вірогідно, що саме так було написано і у вищевказаному каталозі. Отже, саме преосв. Євгеній є автором ідеї, що від'їзд митрополита пов'язано із которами у державі, а неприслання нового зовсім ігнорувалося.

Вже преосв. Філарет розвинув думку преосв. Євгенія, долучивши до неї пояснення, відоме йому з ранньомодернових українських джерел. Він припустив, що «1145 р. Михайло 2, переймаючись міжусобицями князів, пішов з Росії; сей довільний вчинок не міг подобатися Росії: однак, чекали на повернення або смерть Михайла. Тим часом на патріаршому престолі відбулися безладдя. Патріарх Михайло змушений був 1146 р. відмовитися від кафедри; наступник його Косма 2 відкрито виявляв любов до викритого богомила Нифонта, і за те (лютого 26, 1147 р.) його скинули з престолу; за тим кафедра залишалася вакантною до грудня 1147 р., коли зійшов на неї Микола Музалон. За такого безладу, в. к. Ізяслав зважився наслідувати приклад Ярослава. У 1147 р. скликав він собор єпископів, для обрання і поставлення першого єпископа Росії» (Филарет (Гумилевский) 1849, 169).

П. Соколов писав: «У 1145 році цей Михайло подався до Константинополя, як видно, не цілком добровільно, і не повернувся. Відлучення його збігається з утворенням антигрецької партії як в Києві, так і на Волині» (Соколов 1913, 55-57).

Детальніше описував події А. Карташов: «В ту пору Київ був ареною запеклої, часто недобросовісної, віроломної боротьби двох князівських ліній — Мономаховичів і Ольговичів. Доблесний митр. Михаїл-грек докладав чималих зусиль, щоб зупинити бурхливі міжусобиці і примирити ворогуючі сторони, йому і вдавалося іноді досягати цього... ..успіхи примирливої політики митрополита щоразу окупалися поступками з боку Мономаховичів і закінчилися переходом київського столу в руки Ольговича. Не дивно, коли представник скривдженого роду Ізяслав Мстиславич, який повернув собі 1146 р. владу порушивши присягу, дану Всеволоду Ольговичу, не відчував прихильності не лише до митрополита, а й до митрополитів-греків, яким, як зрозуміло з прикладу митр. Михаїла, чужі були родові пристрасті князів і найдорожче була нейтральна політика миру. Ізяслав забажав мати митрополита партизана, захисника інтересів свого роду. Таким міг бути тільки росіянин і при тому в повному розумінні його креатура, тобто, поставлений за волею князя, без запиту у патріарха. Ось можливий мотив дій великого князя. Стійкість митр. Михаїла лише сприяла крутій постановці питання» (Карташев 1993, 170-171).

До сьогодні всі теорії щодо зникнення з київського виднокола митрополита Михаїла базуються на вищенаведеному матеріалі. Найчастіше ж використовують (не завжди посилаючись) висновки П. Соколова. Насправді ж, не є аксіомою навіть від'їзд митрополита до Константинополя, і вже точно ніде не говориться, що це була втеча від своєї пастви.

Про діяльність Михаїла відомо небагато, лише те, що він прибув із Візантії, а, отже, міг бути етнічним греком, що, втім, не аксіома, бо у Візантії жили люди різної національної належності. Початок діяльності митрополита припав на порівняно стабільний період у Київській Русі — княжіння Мстислава Великого. Митрополит брав участь у його діяльності, серед іншого і в будівництві храмів. Зокрема, у проложному житті Мстислава читаємо таке: «**Киевъ же създа цркъ въ имя свое стго Федора и стги ю ацинимъ великимъ. съ митрополитомъ Михаиломъ нны многы цркви събгн въ дни своя**» (Лосева 2009, 342-343). Щодо будівельної активності Мстислава (і митрополита) відомо також ще про низку храмів, освячених Михаїлом за княжіння Мстислава. Це і Пирогоща на Подолі, і Андріївська церква в Янчиному монастирі, а також, можливо, Кирилівська та Георгіївська в Каневі. Також митрополит Михаїл мав стосунок до заснування Смоленської єпархії. Поставив декількох єпископів і, зокрема, свт. Нифонта.

Можна припустити, що митрополит був причетний і до спроби канонізації князя, у всякому разі, до створення його проложного житія. Останнє, до речі, важливе тим, що, вірогідно, митрополит також був причетний до однієї з редакцій Прологу.

Після смерті Мстислава розбрат у Київській Русі суттєво посилювався, і митрополиту довелося якомога маневрувати між різними угрупованнями, зокрема, між смоленсько-волинським та суздальсько-галицьким. Зауважимо, що і Володимир Мономах, і Мстислав Великий були в добрих стосунках із Візантією. А от Ізяслав Мстиславич належав до угруповання, яке, зокрема, підтримувало Угорщину в її боротьбі проти Візантії. Зрозуміло, що Михаїл, попри своє бажання бути безстороннім у княжих которах, тяжів до суздальсько-галицького угруповання (Пашуто 1968, 188; Соколов 1913, 57-58). З іншого боку, подібні котори були невід'ємною частиною тодішнього політикуму і вже точно ніяк не стосуються до міфічного протистояння греків і українців, вигаданого М. Присьолковим.

За відсутності інших даних, дослідники коментують поїздку митрополита Михаїла до Новгороду у спробі припинити війну Новгороду і Суздаля, коли він не тільки не досяг успіху,

але й був затриманий новгородцями (див. Коментар 280). Зазвичай невдачу митрополита пояснюють відсутністю у нього авторитету, у всякому разі, у Новгороді (Соколов 1913, 55-57). Але, здається, зважаючи на обставини — шансів у нього й не було. Якщо згадаємо всі військові й церковні авантюри того часу, то чи міг хтось «аби й янгол зійшов з небес», як казали наші предки, щось там вдіяти? І жоден інший митрополит не залишав від того свою кафедру.

І все-таки митрополит Михаїл поїхав до Константинополя. Однак, чи було це втечею? Наразі є всі підстави вважати, що подібні поїздки не були чимось унікальним і мали різні причини. Власне, в наших умовах митрополит міг відбутися туди на початку навігації і повернутися в кінці. На слушну думку А. Карташова, саме складні обставини в Константинополі змусили його поїхати туди (Карташев 1993, 171). Факт полягає в тому, що митрополит не повернувся. Чому? Перенаправлення на іншу єпархію тоді були рідкістю. Можна припустити, що він помер чи тяжко захворів, чи, дійсно, прийняв схиму і відмовився від кафедри.

Власне, єдиним потвердженням того, що від'їзд якимось пов'язано із конфліктом, є згадкою в подальшому якогось «рукописання», яке залишив митрополит, із заборонаю служити у Софії за його відсутності (див. Коментар 288). Оскільки зі змістом і призначенням тієї грамоти, зважаючи навіть на відомі нині джерела, залишається занадто багато питань, а відповідей занадто мало — однозначно пояснити причини неповернення неможливо.

Лишається ще одна нез'ясованість: чому йому не було прислано заміну? Власне, про це вже згадувалося у цитатах, наведених вище джерел і досліджень. Однак, наведемо також більш поширений огляд, який знаходимо в писанні П. Соколова. Він пояснював це обставинами, що склалися у той час у Вселенській патріархії так: «Після зречення престолу Михаїлом Окситом, на патріаршестві опинився Козьма Аттік, якого викрили у схильності до богомилства і за рік був скинутий синодом. Становище Візантії, яка розривалась між анексіями мусульман і нападами хрестоносців, які ненавиділи православних так само, як і мусульман (особливо це виявлялося, коли була нагода грабувати) було дуже тяжким. Навіть патріарша кафедра впродовж 10 місяців лишалась вакантною. У таких умовах в Константинополі було не до Києва (Соколов 1913, 60). Тут можна додати, що і не до Угорщини, бо митрополит був необхідний для утримання коаліції проти неї (Лашкарев 1892, 328).

Свого часу П. Лашкарьов висунув оригінальну версію подій того часу, яку не можна оминати, розглядаючи питання. Йшлося про те, що митрополит Михаїл не поїхав із Києва, а був інтернований у Печерському монастирі, де й преставився, причому мощі святого митрополита Михаїла, упокоєного у Лаврі, автор вважає останками саме цього митрополита (Лашкарев 1892, 329-335).

Наразі, нічого не свідчить про приналежність мощей свт. Михаїла саме цьому митрополиту Михаїлу, маловірогідною є і сама версія його смерті у Києві. Однак, на наш погляд, певний зв'язок між двома митрополитами Михаїлами таки можливий (див. Коментар 288).

Коментар 288

З літописного тексту про поставлення відомо, що, від'їжджаючи до Греції, митрополит залишив грамоту, в якій заборонив до свого приїзду службу в Софії Київській (див. стор. 877). Можна припустити, що місцєблюстителем митрополичого престолу був чернігівський єпископ Онуфрій. Він, власне, і повідомив про ту грамоту, зміст якої суттєво визначив подальшу позицію єпископів, та найбільш шанованого з них — свт. Нифонта.

У літературі є безліч коментарів з припущеннями про зміст «рукописання». Ми наведемо лише дві версії, які здебільшого репрезентують загальний зміст цих коментарів: «І на час своєї відсутності в Києві, за угодою з односторонніми з ним єпископами,

митр. Михайло наклав свого роду інтердикт на архієпископське служіння у своєму кафедральному Київському Соборі св. Софії. Явно, що він передбачав якісь можливі зазіхання на права і владу митрополита. Вірогідно, вже знав про задум явочного поставлення російського митрополита без благословення патріарха. Так воно й вийшло» (Карташев 1993, 171). Власне, інтердиктом вважали й конфлікт Михайла з новгородцями. Наскільки взагалі це було можливо у Православ'ї, і наскільки це могло бути дієвим в умовно охрещеній країні. Ще більш емоційний коментар знаходимо у, М. Присьолкова, який припускав, що йшлося не лише про заборону Служби Божої в кафедральному храмі столиці, але й про заборону всіх єпископських служб в країні в часі відсутності у Св. Софії митрополита (Приселков 2003, 203), та такий висновок впливає швидше не з першоджерел, а з побудов вищезгаданого дослідника.

Насправді, до сьогодні жоден із спеціалістів із канонічного права не зумів до пуття пояснити, чим же могло бути те «рукописання». Визначальним, зокрема, є висновок такого видатного фахівця, яким був П. Соколов. З одного боку, він вважає, що така грамота була і що вона пов'язана, буцім, із страхом, що після його від'їзду могло відбутися таке, що, врешті, й відбулося. Але, з іншого боку, дослідник не може знайти подібного прецедента: «Якщо літопис передає заперечення Нифонта правильно, то виходить, що перед від'їздом у Константинополь, митрополит Михайло розіслав єпископам грамоти із суворою заборонаю їм здійснювати без митрополита богослужіння в церкві Св. Софії Київської. Але навряд чи таке розуміння було б правильним. Посилання на існування подібного звичаю в Константинополі в розглянуту епоху чи допустиме. Звичай, за яким в період вдовства патріаршої кафедри єпископам заборонялося навіть входити до храму Св. Софії, і тому саме обрання патріарха відбувалося не у Софійському, а у Влахернському храмі, виник лише в часі палеологів. Патріарха обирали в катехуменіях Св. Софії або Нікейського кафедрального храму. Отже, в константинопольській практиці XII ст. Михайло не міг би знайти прецедента для своїх розпоряджень. Та й саме розпорядження в такому вигляді не досягало б мети» (Соколов 1913, 73-74). Адже, зрештою, Клим міг бути висвячений в іншому храмі, а, отже, легко обійти заборону (Соколов 1913, 75).

П. Соколов запропонував версію «читати це місце — не “в св. Софії”, а “від Св. Софії”, тобто, без митрополита від Св. Софії Константинопольської». У такому разі заперечення Нифонта наголошувало б: «Ми взяли від митрополита Михайла рукописання, що не належить нам без митрополита від Святої Софії служити». І далі: «Тільки при читанні “від Св. Софії” заперечення Нифонта і Мануїла набувають і повну логічну послідовність, і завершеність, і зовсім зрозумілий сенс. Вони говорили: “У законі (новелах Юстиніана) немає того, щоб єпископи могли ставити митрополита без патріарха; митрополита ставить патріарх. Ми не будемо ані визнавати тебе (Клима) за митрополита, ні служити з тобою, бо ти не взяв благословення ані у Св. Софії, ні у патріарха. Якщо ти виправишся і благословишся у патріарха, тоді ми визнаємо тебе за митрополита...” Нифонт і Мануїл чудово розрізняли юридичність і сакраментальність поставлення єпископа. Вони не заперечували за Ізяславом права пропозиції кандидата на підставі Юстиніанового закону і не заперечували за собором права висвятити великокнязівського кандидата; але вони вимагали збереження за патріархом попереднього затвердження кандидата в митрополита» (Соколов 1913, 75-77). Версія П. Соколова цікава, але слід зважати на те, що існує дуже багато різних згадок про рукописання, що походять із різних літописних й агіографічних традицій і, однак, коментовану фразу скрізь подано однаково. Отже, маємо всі підстави вбачати у «рукописанні» щось інше.

Натомість версію знаходимо ще в Патерику Йосифа Тризни. Тут єпископи відповідають: «мы прияхомъ ѿ михаила перьаго митрополита рукописание тако недротоуно намъ еѣ

митрополита во рѣѣ годни сѣжити»³⁰⁵³. Але ж Михаїлом першим у XVII ст. називали не цього Михаїла, а Михайла Сиріянинина, упокоеного у Лаврі! Власне, це точно означено у Патерику 1661 р.: «**Ѣтѣдѣ же ѿ перва Кіевѣ Митрополита подаде Михаїла: ѿже рѣкописаніемъ ѣтверди, ѿксо недорѣбитъ ѿномъ быти ѿ Кіевѣ Митрополитѣ, точію ѿ елѣніѣ прирѣнагѣ своѣгѣ, Великагѣ Патріархи Константинограда**».

Насправді, якщо подумати про те «рукописання» як про певний документ, який було видано в процесі Хрещення Русі за св. ріваноапостольного Володимира чи навіть ще за Аскольда (оскільки є питання стосовно часу підвизу свт. Михаїла Сиріна), то тоді подібна ситуація цілком можлива. Приміром, виникало питання, чи не хотів св. Володимир вивести Десятинну церкву з-під безпосередньої влади митрополита. Ось за таких обставин і міг з'явитися певний документ, стосовно конкретного змісту нам мало що відомо, але заборона служити у кафедральному храмі цілком могла бути вірогідною, водночас, як у XII ст. це є маловірогідним.

Коментар 289

На підставі відсутності імені архієпископа у житті авторства о. Варлаама, Є. Голубинський вважав, що воно було написано між 21 грудня 1550 р. і 14 червня 1551 р., або між 29 жовтня 1552 р. і 22 листопада того ж року, тобто, в часі, коли Новгородська кафедра була вакантною (Голубинский 1903, 103-106). Однак, там «ім'ярек» вставлено і замість імені мирського правителя. Отже, причина була не в тому. Вищенаведені дати були важливі для дослідника тим, що давали змогу визнавати канонізацію на Макаріївських соборах свт. Нифонта передумовою написання житія, тоді як, найвірогідніше, житіє було написано для сприяння визнання московською церковною владою святителя.

³⁰⁵³ Таку саму фразу повторено у В. Татищева (див. стор. 241), який не надав їй значення. Але це підтверджує як певною мірою точну передачу ним своїх першоджерел, так і те, що автор житія у Патерику о. Йосифа також не вигадав її сам.

ДОДАТКИ

Додаток 1

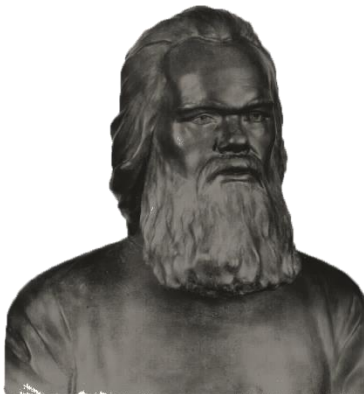
Свт. Симон і прп. Полікарп — печерські святі XII ст.

Прп. Полікарп, архімандрит Києво-Печерський († 1182)

Прп. Полікарпа неодноразово згадано у Київському літописі XII ст., що входить до складу літописів Іпатіївської групи.

Сучасна історіографія приписує йому лаври літописця. Особливо складну побудову щодо можливих ведених ним літописних записів розробив свого часу Б. Рыбаков. Він доводив, що близько 50-х рр. з'явився новий печерський літопис, який охоплював період 1141—1171 рр. (Рыбаков 1972, 43), а, можливо, сягав і 1082 р. Цей літопис він виділив у складі видубицького зведення 1200 р., більш відомого як Київський літопис, у складі літописів Іпатіївської групи (Рыбаков 1972, 36-59). Втім, на думку дослідника, повний текст цього твору перебував і в руках складачів Никонівського зведення (Рыбаков 1972, 44). Автором літопису дослідник вважав архімандрита Полікарпа, а ініціатором відновлення літописання, можливо, його попередника на настоятельстві Акіндіна I (Рыбаков 1972, 48). Втім, Б. Рыбаков припустив також, що основу літопису було закладено набагато раніше, коли, ще до свого постригу, прп. Полікарп, тоді білий священник, був наближеним до Святослава Ольговича і якийсь час мешкав зі своїм сюзереном у Новгороді. На думку дослідника, на манеру викладу Полікарпа вплинув відомий новгородський книжник і математик Кирик (Рыбаков 1972, 58). Не пізніше 1139—1141 рр. молодий «попин» Полікарп започаткував свій літопис, присвячений тоді лише сюзерену та його родові (Рыбаков 1972, 58). Між 1156 і 1163 рр. він постригся в Печерському монастирі, де почав вести новий Печерський літопис, для якого використав свої попередні записи (Рыбаков 1972, 58). Одним із компонентів зведення могли, на думку Б. Рыбакова, бути записи київського боярина-літописця Петра Бориславича, які належать до тих років, що й літопис Святослава і Юрія. Вони могли потрапити в руки Полікарпа після сварки Петра Бориславича з великим князем у 1168 р., коли великокнязівський літопис Мстислава Ізяславича став вести Полікарп чи хтось із близьких до нього людей (Рыбаков 1963, 340-341).

Ось такою є теорія Б. Рибаківа, теорія дуже струнка і, наскільки нам відомо, до сьогодні ніким не спростована. Цілком можливо, що вона правдиво описує життєвий і творчий шлях прп. Полікарпа. Проблема, однак, в тому, що це всього лише теорія. Ми не маємо стосовно неї застережень, але, як і з студіями інших дослідників, маємо пам'ятати, що це, можливо, дуже логічні й чіткі, але лише припущення.

Значно більш вірогідною є інформація про церковну діяльність прп. Полікарпа на посту архімандрита Києво-Печерського.

Серед них — участь у складних церковних негараздах середини XII ст., зокрема, полеміці щодо питання про роздрішення постів, які припадають на свята.

Проблема стосовно можливості чи неможливості роздрішення постів у дні великих свят ніяк не зродилася на наших теренах. У Візантії цього часу також точилося змагання між студійською традицією, яка дозволяла роздрішення постів у середу й п'ятницю на великі свята³⁰⁵⁴, традицією, що усталилася, зокрема, на Афоні та в уставі багатьох інших великих монастирів, і більш строгою практикою, підтримуваною патріархією. Остання традиція вважається більш близькою до ранньохристиянської, і її підтримували такі авторитети чернецтва, як Касіян, Сава Освящений, Никон Черногорець.

Боротьба між двома напрямками бере свій початок із кінця IX ст., і з часом набувала напруження³⁰⁵⁵, проте Константинополю не вдалося настояти на своєму на Афоні і у великих монастирях Візантії. Тим гостріше сприймала Київська митрополія вже вповні усталений у XI ст. звичай роздрішення постів як серед чернецтва — у Києво-Печерській обителі, й інших обителях, так і серед мирян³⁰⁵⁶. Такий звичай поширився разом із студійськими настановами, але з часом став сприйматися як *національна традиція*, і навіть використовувався в антилатинській полеміці. Отже, спроба, приміром, ростовського єпископа Леона у XII ст. боротися проти неї, була сприйнята як єресь. Реально митрополії вдавалося тільки впливати на кількість свят, в які роздрішався піст (Соколов 1913, 105-109).

У Никонівському літописі, де було використано не збережені до сьогодні в інших джерелах київські та чернігівські літописні записи, під 6676 р. читаємо: «Того же лета Константинъ митрополитъ Киевскій и всеа Руси заточи Поликарпа игумена Печерскаго манастиря про Господьскія праздники, не веля ему сыра, и масла, и яиць и млека ясти въ Господьскія праздники и въ великихъ нарочныхъ святыхъ, егда прилучится въ среду или въ пятокъ, иже есть Рожество Пречистыа Богородици, и Введение, и Сретение, и Успение, и Преображение Господне, и святаго пророка и предтечи и крестителя Господня Іоанна Рожество и Усекновение, и святыхъ апостоль Петра и Павла, и святаго апостола и евангелиста Іоанна Богослова, и святыхъ велкомученикъ Георгіа и Дмитрія и другихъ великихъ нарочитыхъ святыхъ, в отъ светлыа недели до пятностиа въ средехъ и пятцехъ сыра, и млека, и яиць и масла кравіаго отшаятися, соблюдаяще правило апостольское; масло же древяно и рыбы ямы, аще бо и распятыю Господню тропари поемъ, но паче и въскресныа сими поеяъ, и светло и радостно празднуеть Воскресение Христова. Помогаше же Константину митрополиту и Антоней епископъ Чръниговскій и [Феодоръ], епископъ Переаславскій. Антоній же епископъ Черниговскій много браняше своего князя Черниговскаго и боарь его, да не ядятъ мясь въ Господьскія праздники; князь же Святославъ и боаре его не внимаху ему о семъ; Антоній же епископъ крепко браняше, князь же Святославъ, Чръниговскій не стерпе досады отъ епископа своего, и изгна его изъ града своего Чернигова и отъ всего княженія своего; онъ же иде къ Константину митрополиту въ Киевъ, и пребываше тамо и съ сущими его» (Никоновская летопись 1862, 236).

³⁰⁵⁴ Пости роздрішались на Дванадцяті свята, свята Апостолів, Різдва й Усікновення глави Іоанна Предтечі, а також у дні пам'яті деяких святих.

³⁰⁵⁵ Докладний аналіз перипетій з цього приводу у Візантії див. (Соколов 1913, 105-106).

³⁰⁵⁶ Настанова про це наявна навіть у творах прп. Феодосія Печерського.

Детальніше описано ці події у В. Татищева: «Сего же году (1168 — / Ж.) Поликарпъ Игуменъ Печерскаго Монастыря съ братією положили, во всѣ господскіе праздники, ежели прилучатся въ среду и пятокъ, ѣсть сыръ, масло, яйца и молоко, которому согласоваль Святославъ Князь Черниговской и другіе Князи и Епископы; но Митрополитъ возбраняль, и было, о томъ прѣніе многое и распря великая. Мстиславъ же Великій Князь, положилъ созвать на соборъ всѣхъ Епископовъ, Игуменовъ, священниковъ и монаховъ ученыхъ, и сошлося ихъ до-ста пятидесять, отъ Андрея Юрьевича пришелъ Ѳедорець Игуменъ Суздальскій, у которыхъ было прѣніе многое, одни держались Митрополита, Антоній Епископъ Черниговскій и Антоній Епископъ Переяславскій, и другіе благоразумные Игумены, священники и монахи, другіе утверждали мнѣніе Поликарпово, отвергающе уставы Студитовы³⁰⁵⁷, большее же число отъ сошедшихся не хотя Митрополиту ни Князьямъ досады наносить, отговаривались незнаніемъ истинны, и никакого мнѣнія не объявили, полагая болѣе, что то состоитъ въ воли Митрополита и Игуменовъ въ ихъ монастыряхъ; иные полагали послать сіе на рассмотрениеъ и опредѣленіе къ Патріарху, какъ онъ положить. Но Князи не хотѣли сіе на Патріарха, но паче на уставы вселенскихъ соборовъ полагали. Андрей Юрьевичъ писалъ ко Мстиславу, дабы Митрополита ссадить, и выбрать Епископамъ инаго, и потомъ на соборъ безпристрастно рассмотретьъ, представляя, что отъ власти Патріарховъ въ Руси великій вредъ и напрасные убытки, о чемъ Ѳедорець паче всѣхъ прилѣжалъ. Мстиславъ же Великій Князь хотя самъ довольно письма ученъ былъ, и законы зналъ, но вѣдая многихъ Князей на себя ненависть, опасался Епископовъ раздражать, дабы оные паче Князей не возмутили, и его Кіева не лишили, оставилъ безъ рѣшенія; и какъ всѣ, несогласные Митрополиту Епископы Смоленскій, Владимирскій и Галицкій, разошлись, тогда Митрополитъ со Антоніями Черниговскимъ и Переяславскимъ осудили Поликарпа въ заточеніе: а Святославъ Всеволодовичъ Черниговскій изгналъ изъ Чернигова Антонія Епископа, понеже онъ поносилъ Князя за яденіе мясь. Онъ же шедъ въ Кіевъ и былъ при Митрополитѣ, а Ѳедорець шедъ въ Царьградъ, и тамъ великими дарами испросилъ себѣ Епископство ростовское, и поставленъ возвратился въ Ростов» (Татищев 1774, 160-161).

В середині XII ст. боротьба традицій набула політичного значення й істотно вийшла за межі суто церковної проблеми. Митрополит Костянтин II, який посів митрополію після Климента Смолятича і свого попередника мч. Костянтина I (див. Додаток 20), як можна зрозуміти, дотримання Константинопольської практики вважав за ідентифікатор лояльності до митрополії. Внаслідок цього стосунки між прихильниками студійської практики на чолі з Печерською обителлю і митрополією досягли критичної межі.

За тих обставин аж надто велика запопадливість митрополита Костянтина II навряд чи всім подобалась навіть у Константинополі. У всіх на пам'яті ще були події, пов'язані з Климом Смолятичем і, якщо вірити В. Татищеву, загрози обрання «свого митрополита» звучали і в цей час. Митрополит Костянтин II, не отримав однозначної перемоги³⁰⁵⁸, і зумів накласти покарання тільки на архімандрита Полікарпа. Втім, це не завадило преподобному в подальшому бути одним із чільних борців за давню студійську традицію і проти митрополії, хоча йшлося про інтереси зовсім різні. Зокрема, Лавру підтримував Андрій Боголюбський, головним інтересом якого в боротьбі проти митрополії була організація власної митрополії у Заліссі. Це була ситуативна спілка. Однак, вона допомогла Лаврі уникнути плундрування

³⁰⁵⁷ Не зовсім зрозуміла фраза. Насправді, якраз позиція о. Полікарпа була розвитком студійської традиції.

³⁰⁵⁸ Цікавим було ставлення до проблеми свт. Нифонта. На запитання Кирика: «*Аще, рече, вѣдѣть праздники господскыи въ средѣ и въ пѣтѣкъ, или свѣтъа Когородица и свѣтаго Ѳоана, аще гѣдѣтъ*», святитель відповів: «*добро: аще ли не гѣдѣтъ, а лѣче*» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 50), але обмежував цю можливість для іноцтва: «*А черницѣмъ и черницемамъ, рече, ни маглѣ гѣти въ средѣ и въ пѣтѣкъ, аще и трепарѣ вѣдѣтъ*» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 25; Мильков 2014, 249).

Києва ордою Андрія 1169 р. 12.03.1169 р. Цікаво, що Лаврентіївський літопис і саме те нашестя пов'язує з обставинами навколо постів³⁰⁵⁹.

Репресії проти відомого своєю святістю керівника найбільшого монастиря, стосовно якого і у Візантії не було спільної згоди, аж ніяк не сприяло спокою у митрополії. Тому патріархія посприяла, щоб обитель отримала ставропігію — юридичний статус великих монастирів, які згідно з наданням патріарха, не підлягати місцевому архієрею, а безпосередньо — патріархії. В умовах, коли Печерська обитель була почасти багатша і деякою мірою впливовіша за митрополію, це питання виникало впродовж XI—XII ст. неодноразово. Першим із печерських ігуменів, до якого застосовано титул архімандрита, що в цьому разі вказує на ставропігію його монастиря, був Феоктист (1103 (1108?) — 1112). Проте справа набуття ним цього титулу є досить сумнівною й епізодичною — пов'язаною з надзвичайною прихильністю до обителі великого кн. Святополка Ізяславича і, в жодному разі не закріпленою юридично — відповідною *патріаршою* грамотою. Можливість надання Феоктистові титулу архімандрита й незалежності його монастирю могла бути досягнута певною домовленістю між князем та митрополитом Никифором так само, як і канонізація прп. Феодосія 1108 р.

Справжня ж *канонічна* ставропігія Константинопольського патріарха була набута Києво-Печерським монастирем на кілька десятиліть пізніше — після трагічних подій пограбування Києва 1169 р., оскільки вже під 1171 р. печерського настоятеля прп. Полікарпа вперше згадано у літописі з титулом «ігумен архімандрит» (так було названо титул керівників ставропігійних грецьких монастирів).

«Офіційна версія» набуття Лаврою ставропігії є туманною і, хоч як це не дивно, до сьогодні не вивченою. З одного боку, не підлягає сумніву, набуття її до 1171 р., а з іншого — єдиним документом з цього питання є т. зв. «ставропігійна грамота в. кн. Андрія Боголюбського», яка збереглася у списку, протограф якого походить із кінця XVI ст., і є доволі своєрідним «поновленням» втрачених давніх документів, здійсненим за архімандрита Мелетія Хребтовича (Жиленко 2005, 117-122). Грамоту написано тогочасною розмовною українською мовою. Щоправда, загальновідому нині копію було отримано після пожежі 1718 р. з Сенату (про що свідчить приписка після її тексту в копії, опублікованій преосв. Євгенієм Болховітіновим), а тому її текст вельми зрусифіковано тамтешніми писцями. На сьогодні цю грамоту більшість дослідників відносять до фальсифікованих документів, що, втім, є занадто категоричним висновком. Відтак, залишалось під сумнівом і набуття Лаврою ставропігії у XII ст.

Безсумнівно, грамота є творчістю XVI ст. і містить реалії, які можуть бути властивими тільки цьому часу, особливо у питанні маєтків. З іншого боку, в її основі лежать певні актові документи, які зберігалися у цей час у патріархії, і серед них *якась* грамота Андрія Боголюбського. Втім, навіть набувши після розгрому Києва доволі великої влади в Русі, він, як мирський правитель, не міг надати Печерській обителі ставропігію. Свого часу ми, проаналізувавши зміст грамоти (Жиленко 1998, 323-334), дійшли висновку, що подібна грамота, дійсно, існувала, але пов'язана радше з майновими, ніж із віросповідними питаннями. Автентичної ж ставропігійної грамоти уже не було у монастирі у XV ст., оскільки ніяких посилань на її текст у аналізованих документах не знаходимо. Не збереглась вона і в Константинополі, можливо тому, що до джерела, яке було використане для написання грамоти патріарха Єремії (про нього — нижче), за княжої доби не вносились документи вихідні, а лише фіксувалися різноманітні грамоти, що надходили з Києва. Отож, вважаємо, що фундушна грамота Андрія *була єдиним збереженим там документом княжої доби, пов'язаним з Печерським монастирем*. І саме вона та пізніша грамота патріарха Максима й були представлені патріаршому синоду посланцями архімандрита Мелетія. Розглянувши з синодом ці рештки, патріарх наказав канцлеру Єраксу знайти першоджерела документів. Той знайшов якусь книгу, зміст якої також зазначено у вступі до грамоти. Туди було вписано

³⁰⁵⁹ Див. Коментар 12.

привілеї православної церкви, надані різними українськими можновладцями які беруть початок зі св. Ольги — св. Володимиром, його дружиною Анною, їхніми синами і нащадками. Звичайно, постає питання: чи були це справжні привілеї, чи їхнє поновлення здійснене в помонгольський час? На користь останнього висновку ніби свідчить як інформація про якісь дарунки св. Ольги, так і, переважно, про фундуші св. Володимира на монастирі — адже з літописів нам про те нічого не відомо. Наразі, цей чинник не є однозначним, і відкинути можливість існування в Константинополі того часу невідомого нам актового збірника, який вівся ще з X ст. — неможливо. Все сказане у вступі підтверджує реальність існування грамоти Андрія Боголюбського, що містилася у спеціальному кодексі серед інших українських документів, а, отже, в жодному разі не була вигадкою, хоча б і часів патріарха Максима. Все це доводить, що існування в XII ст. якоїсь (фундушевої, а не ставропігійної, втім, можливо, пов'язаної з набуттям ставропігії) грамоти кн. Андрія, а не автентичність нині відомого тексту. *На нашу думку, в текст створеного у XII ст. документа у XVI ст. було введено значні вставки, пов'язані з володіннями Лаври.*

Разом з тим, все вищевказане підтверджує сам факт надання Лаврі ставропігії за прп. Полікарпа.

Свт. Симон — архієрей XII ст.

ро похованого у лаврських печерах свт. Симона відомо не багато. Його традиційно називають єпископом Суздальським. Наразі окрему єпархію було засновано у цьому місті у 1347 р. й ліквідовано за синодального періоду. Тому зазвичай вважають, що йдеться про ростово-суздальського єпископа. Однак, всі єпископи Ростовські цього періоду відомі. Дослідники робили спроби датувати час життя святителя періодом після преставлення єпископа Ростовського Ісайї: «Симон I міг жити і жив, ймовірно, в першій половині XII ст. Він був після Єфрема, який, згідно з літописом Лаврентіївським, побудував разом з Володимиром Мономахом перший храм Різдва Божої Матері в Суздалі і, можливо, ще до вступу на Київський престол Володимира Мономаха до 1113 р., але не пізніше кончини Мономаха в 1125 р. й не раніше 1090 р., коли помер св. Ісайя, єпископ ростовський. Між цим Єфремом і Нестором (1149) не відомі єпископи ростовські згідно з відомими нам літописами» (Сергий, архиеп. 1899, 11-17). Однак, нині відомо, що у той період окрема Ростовська єпископія не існувала, і Залісся духовно окормлялося із Переяслава. Можна припустити, що йдеться про єпископа на ім'я Симеон, згадка про якого відноситься до 1101 (6609) р. Відомий також його тезка, єпископ Смоленський, згаданий 1197 (6705) р. Ще менш вірогідним є те, що єпископом Суздальським було названо єпископського намісника — «съпрестолник»³⁰⁶⁰. Втім, нічого з вищевказаного довести на сьогодні неможливо, тому залишимо питання відкритим.

Краєзнавець початку XIX ст., ключник Суздальського собору Ананія Федоров, у своїй роботі «Историческое собрание о богоспасаемом граде Суздале», написаній після 1846 р., у переліку Ростово-Суздальських єпископів вписав свт. Симона після єп. Єфрема, причому про нього сказано, що він «був в літа 6600³⁰⁶¹, преставився ж, і покладений був за бажанням своїм в Києво-Печерському монастирі, цей святитель написав частину Патерика Печерського» (Федоров 1855, 22). На підтвердження своєму писанню він наводить, зокрема, місцеві джерела: «У книгах дому архієрейського Суздальського витратних 7180 року значиться, пам'ять його відправлялася в соборній церкві урочисто травня 10 дня» (Федоров 1855, 22). Походження цієї традиції він обґрунтовує так: «Під час перебування на Суздальській єпархії

³⁰⁶⁰ Про них див. у дослідженні Я. Щапова (Щапов 1989, 70).

³⁰⁶¹ Ця дата не є, власне, датою, бо цифрою 6600 московські переписувачі мали звичку позначати всі невідомі дати в межах ста років. Фактично, це означало 66xx.

преосвященний Варлаам єпископ, який був 1719, цей повелів у церковних молитвах за святителів Іоанна і Феодора згадувати тако: іже во святих отців наших Іоанна, Феодора і Симона єпископів суздальських чудотворців, (як вживалося у все його Преосвященства перебування в Суздалі)» (Федоров 1855, 22). Тут мовиться про українця Варлаама (Линицького), який посідав кафедру Суздальську і Юр'ївську з 1719 по 1724 р. (з перервою). Не підлягає сумніву, що цей архієрей, випускник Києво-Могилянської академії, привіз із собою з Києва печерську інформацію про свт. Симона, вважаючи його автором Патерика, оскільки у печерах цього святителя називали саме єпископом Суздальським, безвідносно від патерикової атрибуції.

Українцем був і митрополит Суздальський і Юр'ївський Сильвестр (Гловацький), з яким Ананія Федоров пов'язує ще один щабель у встановленні вшанування свт. Симона у Суздалі: «1756 року Серпня 1 дня, з благословення Преосвященного Сильвестра митрополита Суздальського і Юр'ївського, згаданого святителя Симона єпископа образ із іншими Суздальськими святителями написано й поставлено в суздальській соборній церкві, між раками великих святителів Іоанна і Феодора єпископів суздальських чудотворців» (Федоров 1855, 22).

Отже, вищенаведені вказівки аж ніяк не свідчать про наявність у Суздалі місцевої писемної чи усної пам'яті про свт. Симона, і походження його вшанування пов'язано тільки з привнесеною київською традицією.

Додаток 2

Повчання і послання Ізосими святого до Настасії, (духовної) доньки своєї³⁰⁶²

II осланиє ѿ изосима сѣго дщери своєи анастасіа. (рѣкла ми мнѣ бѣаше) прилагати грамоту ѿ ѿтѣшеніи своємъ, но азъ хуудни и грѣшныи не могу ѿ свѣтѣ научити, тобѣ чадо что речу. но бѣу чадо бѣ оутѣха твоя и рѣла бѣа. аще ми ти ѿ чємъ печаль тѣ побѣ ми. что сѣрцавила еси бѣ мнрѣ красотоу мира єго погнєлнago и оуветнѣ и скороминующаго. бѣ малє габлѣла а вкоре погнєла, тѣи ча не печалуи. но пѣ рѣуиєа како нєблѣз тѣ ерѣ гѣ. ѿ погнєлнago мира єго. и прибѣ тѣ є на покоаніє. тѣи чадо рємотри мира є. како ти морє мѣтитєа. егда бѣура вѣтанєтѣ. тогѣ мѣтєтєа аки бѣ морѣ сємь вєгѣ в тишинѣ потоплємѣа. рѣла єо жєны вѣзнєнавдѣвшє мира єго красотоу не токмѣ вѣзнєнавдѣшєа. но и в манастєрѣ ѿндоша, а другѣа в пуртынѣ жѣтєи єкѣнѣшєа, помѣни чадо како ти дѣи патрѣкѣа, рѣшєа. тѣи оуцѣнѣка не вѣхотѣла мира єго єгѣ рѣтєла єа хотѣтєа дати замѣ. сѣнѣ помѣли свѣтѣа єго оуветѣу. и вѣжа бѣ пѣрѣтѣни тѣи вѣдѣ ю нагоу вѣсоцѣ єдѣлѣу. вѣлаше тѣло єа чернѣ ѿ зноа єлнѣного. и вѣпрѣи єа старєцѣ. много ли жила еси бѣ пѣрѣтѣни, єи. сѣнѣ пѣ лѣ. рѣзы моєа издѣлашєа. тако по тѣрѣ днѣ. ѿнде свѣтѣа єго бѣ жєнѣ вѣчнѣюу, старєцѣ слѣ сѣкомѣ єдинємѣ тогѣ прозрѣєа кѣа оуєо полѣзѣа нѣа. аще тѣло нѣмѣємѣ краснѣ. а дѣа почєрнѣла. лѣчє єо нам ѣа тѣло нѣмѣєтѣ чернѣ портѣ и мѣтѣю тѣмѣ єо дѣа краєтєа. кто вѣє краєтѣє єкатєринѣ. и кто ли вѣє єа мѣрѣ. вѣлаше єо дѣи цѣрѣа. или которѣи книгѣ не ѣмѣлаше. ѣ и є, гѣзыкѣ, что вєє нѣрѣ оуветѣу. шѣши сѣєлѣни єазкѣнѣнѣа цѣрѣа. цѣрѣ же днѣи прѣмѣрѣтѣи. и нѣдѣлаше ю прѣтѣупити кѣ єго зѣлѣи вѣрѣ сѣна же пѣчє оукори цѣрѣа. и нѣрѣєа нѣвѣрѣга хѣа. рѣзнѣєлѣ же єа цѣрѣа. повєлѣє мѣучити єа многими мѣукамѣи. сѣнѣ проєлѣви єгѣа. и повєлѣє цѣрѣ мѣчѣє глѣвѣ єа оуєєкнѣутѣи. єи же лѣи днѣєлѣхуєа красѣтѣє лица єа. вѣлаше свѣтѣло како єлнѣє. сѣнѣ цѣрѣи рѣє и вѣє лѣюдѣ. не днѣвѣтєа красѣтѣє моєи. вѣє єо красѣта тѣєлєнѣа черѣє вѣуѣє в єнѣ. мнѣжєрѣтѣєо лѣудѣи пѣлакахуєа. хотѣєшєа тѣло єа вѣзѣти и погрѣєтѣи. сѣнѣ помѣли гѣи. да не вѣзмѣтѣ тѣєла чѣлѣє. прѣиєшєа агѣли

³⁰⁶² Див. Коментар 35. Публікується за виданням О. Соболевського 1909 р.

БѢША ТѢЛО ЕА. И ПОЛОЖИША НА АНАРТАГѢН ГОРѢ. ТѢИ ЧА АНАРТАГѢ ПОМЫСЛИ. КАКО СВѢТА ЕГО СЛАВА. ГДѢ ЦРЬ И
 КНѢЗ. ГДѢ ЛИ БѢГТИ И ОУБѢЗНИ. ГДѢ ЛИ БѢГТЕРТВО И СЛАВА. ГДѢ ЛИ КРАСОТА. НЕ ВСЕ ЛИ ЧЕРКѢ РАСТЪЛША. НЕ ВСЕ
 СМРТЬ ИЗМѢНИ, НЕ БЛА ЛИ ГРОБѢ ПОКРЫИ. БѢГАТА И ОУБѢГА, ЦРЬА И КНѢЗ. ВРѢМЪ СМРТНАА ЧАША ПИТИ, ИАКО РЕ ІСОА
 ЗЛАТАУРЪ. ДНѢ СЛАВНІИ И ЧТѢНІИ, А ОУТРО ВЕРЧЕТНИИ, ДНѢ КРАСН ТѢЛО И БОНАМИ МАЖОУ, А ЗАУТРА ЛЕЖИТЪ ВЪ
 ГРОБѢ ЗЛОВОНІИ СМЕРДАЦЕ, ТѢИ ЧАДО ПОМЫСЛИ СМРТНІИ ЧЪЗ, ТРИЖЫ ДНЕМЪ. НЕ ТОКОМО СМРТНЫИ ЧЪЗ. НО ГРѢХИ. СМРТЬ
 БО СТРАШИТЪ. А ГРѢХИ Б ВѢКЫ МЪЧАТЪ ДШОУ И ТѢЛО. СТРАШНО РАЗЛУЧИТИСА ДШИ И ТѢЛА. ЕГА ПРІИДУ ПО НЮ
 АГГЛЫ ЛЮТИИ ГРОНИИ И В ТОН ЧЪЗ ЕГОЖЕ НЕ ЧАЕТЪ. ЕГО НЕ ВѢРЪТЪ. ЕГА ВЪХИТЪ ТЪ СЪ СОБОУ. КАКО СТЕРПИМЪ СОНО
 СТРАШНОЕ СУДЦЕ ПРИШЕРТВІЕ ГНЕ НА ИСПЫТАНІЕ ВСЕЛЕННЫА. ИДѢ БО И СВѢРА ЕГО ВЪСУРИТЕА И ЗВѢДЫ СПАДОУ. И СЛІЦЕ
 ПОМЕРКНЕ. И ЛУНА ПОГИНЕТЕ. АГГЛЫ ВЪЗМУТЪА. ХЕРУБИМИ ВОЗОПІЮТЪ. И СЕРАФИМИ ВЪСКРИА, И ВСИ ВОЗОПІЮТЪ
 ГЛЦЕ. БЛГВЪЗ ГРАДЫ ВЪ ИМА ГНЕ ОУТИ ЖИВЫИ И МРТВЫИ. ТОГА ПОСТАВАТЕА ПРГЛИ. И КІГИ РАЗНЮТЕА. СВЕЛЧАЮЩИ
 ДѢЛА НІША. ДНѢНАА И НОЦНАА. РЕКА БО СОГНЕНАА ПРѢ СУДЦЕ ТЧЕТЪ, ПОЕДАЮЩИ БІЮ ЗЕМЛЮ. ИДѢЖЕ ПРѢТАНЕМА
 НАЗИ. КОЖО ИМА ДѢЛА СВОА ПРѢ СОБОУ ВИДАЦЕ. И ПОВЕЛИТЪ ГЪ АГГЛСО РАЗЛУЧИТИ ПРАВЕНАА И ГРѢШНИКЪ. И КАКО
 СТЕРПИМЪ ТОГА. РЕТЪ ПРАВЕДНЫМЪ ПРІИДѢТЕ. ЦРЬТВЮИТЕ СЪ МНОУ СЪТВОРШЕ БОЛЮ МОЮ. КАКО СТЕРПИМЪ. ЕГА ИЗЫДЕТЪ
 ГЛА НА ГРѢШНИЦЫ, ИДѢТЕ И МЕНѢ ПРОКАЛАТИ СЪ ДИАВОЛО ВЪ СОГНѢ ВЪЧНЫИ ТВОРИШЕ БОЛЮ ЕГО. ВЪ СОГНИ ВѢЧНЕ
 МОУЧИТИСА І НИ. ИАКО РЕ БЛЖНЫИ ЕФРЕ ГОРѢ ПОГРУЕАЮЩИИ ВРЕМА ПОКОАНІЮ ВЪ СМѢИИ И ГАУМЛАКѢ СВЪЗАНІИ БО
 БОУДУТЪ ИАКО ПЛЕНИЦАМИ ГРѢХИ СВОИИ. ИАКО БО МНОЗИ СЪЕРАЗИ ПОКОАНІЮ. ТАКО МНОЗИ СЪЕНТЕЛИ ВЪ ЦРЬВНИ
 НЕНѢМЪ. ИАКО БО СЪЕРАЗИ ГРѢХО. ТАКО И МНОЗИ СЪЕРАЗИ МОУЧЕНІЮ. ТѢИ ЧАДО ПОМЫСЛАИ КАКО ТИ Е СМЪ СТРАШНАА
 ВРѢМЪ БОУДЕТЪ КАКО ТИ СТІИ БОАХУ СМРТНАГО ЧАА, А БЕДУЩЕ ИАКО ЖИЗНѢ ВѢЧНАА ПРІАТИ, КАКО ТИ СТІИ АРЕНЕИ
 ВЪПИАШЕ ПО ВЛА ДШИ (ПЛАЧЪ) СМРТНАГО ЧАА. И ТЕМНАГО. ПЪ ИКОРЕАХУ СМРТИ. МАИ ЧА ДОКОЛЕ ДОЛЪЖИИ ЕМИ
 ПЛАКАТИСА, И ВЪЗЫХАТИ, ПОМИНАЮЩЕ СМРТЬ. НЕ ПО МНОЗЕ БО ВРЕМЕНИ ВЪХИТИТИ. НЕМАТИВНО АКЫ ЛЮТЪ ЗВѢРЪ.
 ЧТО ОУЕО ОУСПЕРЕТЪ ТОГА, ЕГА ПРІИДУ АГГЛЫ ТЪЖЕ БЪДѢ МНОЖЕТВО БѢСОВЪ, КЪ АГГЛО НАЧЕМЪ МОЛИТИСА ГЛЦЕ.
 СТІИ АГГЛЫ ИДАДИТЕ МИ ДА ПОМОЛОУ И ПОПЛАЧУ ГРѢХО СВОИ, И ТОГА АГГЛИ СЪ ГИЧЕВОМЪ ИВѢЦІАЮ К НАМЪ СЪКОАНІАА
 ДШЕ ГРѢШНАА И СВЕРНАА НЕЧГЛА. КОЛИКО ЛѢ ИЗЖИЛА ЕИ, ПО ВЛА ДШИ СЪГРѢШАЮЩЕ ПОЧТО НЕ ПОКАЕА ГРѢХО СВОИХЪ,
 А БЕДУЩИИ СЪКОАНІАА ДШЕ ЕА СМРТНА ЕИ, ОУЖЕ БО КОНЕЦЪ ЖИТИЮ ТВОЕМОУ ПРИЕАЖИЕА. ОУ І ТОРОУ РАЗИДОША. ОУ НЕ
 ЛЪЗѢ КОУПИТИ НИЧТО ОУЖЕ БО СЛІЦЕ ТВОЕ ЗАШЛО Е. И СВѢ СМЕРЧЕА. ОУЖЕ НЕ МОЖЕШИ ПОМИЛОВАНА БѢТИ. ПОНДИ
 СЪКОАНІАА ДШЕ В МОУКУ ВѢЧНОЮ. НЕ ИМОУЦИЮ КОНЦА МЪЧЕНІЮ. ТОГА СЪКОАНІИ ТИ БѢИИ ВЪХИТЪАТЪ ДШОУ ГРѢШНОЮ.
 И ТОУ БОУДѢ ПЛАЧЪ НЕУТѢШИМЪИ. И СКРЕЖЕ ЧЕРВЪ НЕУСЫПАЕМЪ. ГРОЗА НЕВЪГРѢМАА. И ТОУ ЖДѢ ГРѢШНАА ДОНДѢ ПРІИДѢ
 ГДЕ СУДИТИ ЖИВЫИ И МРТВЫИ ТОГА СЪОУЖЕНА БОУДЕТЪ ГРѢШНАА ДША. ВЪ СОГНЕНЫА МОУКЫ. И ПОМЫСЛИ ЧА АНАРТАГѢ.
 КОЛИКО ИМУ ПЛАКАТИ НЕ ПЛАКАШЕН ЗДѢ. ТѢИ ЧАДО ПЛАЧИСА ЗДѢ ГРѢ СВОИХЪ. ПОБЕАЕТЪ БО НАМЪ БИПРЕТАНИ ПЛАКАТИ
 ДНѢ И НОЦЪ. РЕ БО СТГАРЕЦЪ ВЛАКЪ ГРѢ СПРОУЧЪ ТѢЛА Е. А ТВОРИА ГРѢ ВЪ СВОЕ ТѢЛО СЪГРѢШАЕТЪ. ТАКО И ВЛАКОА
 ДОБРОДѢТЕ КРОМЪ ТѢЛА Е. А ПЛАЧЕТЕА ГРѢ СВОИ ТѢЛО СВОЕ СОУЧИАЕТЪ І ВѢХУ БО ВЪХОДАЦІАА СЛЕЗА ВЕ ТѢЛО
 СЪМЫВАЕ. ЧЛКЪ БО ДААЕА ВЪ СКОРБИ ЕГА РА ПЛАЧЕА ГРѢ СВОИ. ВМЕНИТЪ БО СЛЕЗЫ ЕГО СЪ КРОВІЮ МЧЕНІЧЕСКОУ. СТІИ БО
 МЧІИЦЫ ПРОБЫАША КРОВЬ СВОЮ ХА РА. А НА СЛЕЗЫ СВОА ПРОЛИВАТИ СЪ ГРѢ СВОИ. ПОРТЪ БО ТОМОИТЪ³⁰⁶³ ТѢЛО, ЕДѢНІЕ
 ЧИСТИТЪ ДШО. А БМОЛБІЕ ПРИНОИ ПЛА, ПЛА ЖЕ СВѢШАЕ ЧЛКА И СЪТВОРИ ЕГО БГРѢХА. АЦЕ ПРІИДУ СЛЕЗЫ ПЛАЧИСА СЪ
 ГРѢ СВОИ ПРИАБЖНО Б ТАННЕ, И НЕ ХВАЛИСА СЛЕЗАМИ СВОИМИ. НО РЪЦЫ БРАТІЕ НА ПОБЕАЕТЪ ПО ВЛА ДШИ ПЛАТИ, АЦЕ
 КТО ХВАЛИТЕА СЛЕЗАМИ СВОИМИ. ИЛИ ИНО ЧТО СЪТВОРИЕА. ИМѢ БГЪ СЛЕЗЫ И НЕГО. И БОУДЕТЪ ТѢЛО ЕГО ЖЕРТОКО
 ИАКО КАМѢ, И ТАКО ПОГИЕНѢ. ПОМЫСЛИ ЧА АНАРТАГѢ. КАКО (ТА) ТІЕ И РАКОННИЦЫ БОАША ГРѢ СВОИ, И КОЛИКО ПРОБЫАША
 СЛѢ, И ТѢЛМИ ОЧИСТИША. ПОМАНИ ЧА АНАРТАГѢ, КАКО ТИ ІІА БОУДНИЦА ЗЪ ЛѢ ПЛАКЪ ДРОУГАЪ БОУДНИЦА П ЛѢ

3063 Так в оригиналі.

плака̃ затворишася в кѣлїи своен. и гл҃ечнаго свѣта не видѣвши. но вѣгѧ въ тѣмѣ сѣдѧщи. Помѧни̃ чѧдо
 соноу елоуднищѸ и принесе къ гѣу. оукропѸ не топлениѸ. (а верѣе не швѣ и не тѣкѧ что же оукрѣслѣзѣ а) оукроу̃
 не тѣканѸ вл҃азы еа. іа̃ принесе къ гѣу. и припѧша к ногѧма іѣуѡвѧма. мочаше нозн егѡ слезѧми. и вл҃азы своими
 сотираше. ничтѡ ео колѣ слезѸ ерѣ. Помѧни̃ чѧ анастасїе како егѧла еуѡпраѣѣла, колико проліа слезы не свѣтѡрше
 грѣхѧ. ни соквернивши тѣла своего **З**лѣ вшѣши в монарѣырѣ. и дарѣтѸ тѣло свое на въздѣржанїе, и толіми
 подвизася яко и вѣзы прогнати и вѣгаше слуга не токъмо игѡуменїи ино и вѣе̃ еерѣра̃, и мнози напарѣи ѡ
 діабѡла претѣрѣѣ. Помѧни̃ чѧ анастасїе ерѣѡ ефройїнио колико егѧтерѣво состваниши, иде в монарѣѣ мѡужевскии
 и пострижеся. и служаше вѣе̃ и не вѣдома вѣгаше никѡму̃ ни соцу̃ своему вѣгаше ео краеня тѣлоомѸ потѡ же
 и мѧтѡю и едѣнїемѸ доерѡтѡу тѣленѡю изменїше. и лице свое оумываше слезѧми. тѣи̃ чѧ анастасїе помысли
 ерѣѣ женѸ житїе, нарицающе имѧ гнѣ и тѸи тѧ оукрепїтѣ, даѣ ти помощѣ свое, токъмо еудн послѡушаниа,
 имѣн игѡуменїю яко егѧ и еудн вѣе̃ слуга. етарѣамѣ и младѣи, яко нванѸ егѡсловѸ гѧтѣ, прѣбываа ѣ любѣи въ
 еѡѣ прѣбывае. и егѸ в не прѣбываеѣ, и колн етаршн ерѣ. ѣ ѣ еѡѣ прѣбываѣти. и егѸ въ нѧ любѣи ѣ. ПабелѸ
 аплѸ гѧтѣ. аще вѣерѡу имамѸ іа̃ и горы прѣтавлѧти. а любѣе не имѧ ничтѡ ѣ. любѡѣ имѣн дѧховнѡю. іаже ре̃ гѣ
 любѣте браги вѧша и доерѡ тѡорїте ненавидѧщїи вѧрѸ. аще кто догадї ти помѧни̃ хѧ прїимшаго догадѸ на рѧ.
 аще кто соеднїтѣ тѧ или соклеветаетѣ, и не възан зла за зло. но нѧ моли еѧ не содолѣн злое злоею, но
 содолѣн злоеу елѡртѡвїнею. любѡѣ имѣн к ницимѸ. и к еерѣра̃ своимѸ прогаше оу тоѡе дан чѡ имѣнше, і
 мирѧнши же не имѣн любѣи, не токъмо і мѡжи но и еѸ женами любѣи мира егѡ вражда еѡу ерѣ. аще любѣтѣ
 мирѸ любѣе вѣїи нѣ в немѸ. іакѡ гѧтѣ аплѸ не любѣте мира ни іаже еѡтѣ ѣ мирѣ еемѣ. Похѡтѣ сочїма горѣдїни.
 іа̃ нѣ (ѡ еѧ. но) ѡ мира егѡ ерѣ. къ оумымѸ вѣрѣтою не прѣтаван. еѸ елоуднищѧми еерѣдѣ не оумѡжи. да не
 впадеши в сѣтнї и прн вѣе̃ же чѧдо имѣн егѧ. никѡ не соедн. ни соклеветѧщи к тоѡѣ не послѧшн, ни еѡлѣжн,
 но гѡуентѸ гѣ вѣл гѧншаа ѡжѡу аще кто тѧ нѡуднѣтѸ пїтїемѸ оупїватї никѡ послѧшн, мерѣко ео ерѣ прѣ
 егѡмѸ пїаньтѡ, іакѡ поганѧ наеднѣтѸ еѸ, пїанищѣ възненавидѣтѣ гѣ. вѣемѡу ео злѡу мѧтѣ ерѣ, пїаньтѡ агѣлѸ
 ео храниѣель ѡ пїанаго егѣгетѣ. не терѣпа смрада пїаньтѡвѧнаго іакѡ аплѸ гѧтѣ. іакѡ нѡнхѡме соѡѣа зѡмаго.
 да по имѸ соѡѣа нѣнаго. іакѡ чернечѣтѡ поновленїе. аки вѣторѣ крїценїе. не то ео ерѣ чѣнечѣтѡ еже порѣты
 нѡннї чернѣ, или мѧла не іастн, нѡ чернечѣтѡ ерѣ правѡе, еже терѣпѣтн догадѡу егѧ рѧ и понѡ и оукорѸ. **И**
 оукїи пѡутѣ со вѣемѸ изволиши широкаго пѡутншѣтѣїе, елѡднѣа сопѧно. занѣ со вѣе̃ томѸ. имѧеши ѡвѣѣ дѧтн
 ѣ днѣ оуныи. имѧтѣ ео вл҃азѣ за малѸ грѣхѸ мѡучнїтн, днѣ ео ншн іакѡ егѣнѣ мнѡ идѡутѣ. и вѣкорѣ
 мнѡоутѣа. іакѡ дѣѸ гѧтѣ, днѣ ншн іакѡ ео еѣнѣ оуклонншася. и азѸ іакѡ еѣно нехѡ. жїтн ео свѣта егѡ мало.
 а мѡука соного вѣѣка ѣ велика. и не имѧтѣ мѡученїю концѧ. егѡу ншѣмѸ іа̃.

Додаток 3

Нариси історії людоловства і обставин работоргівлі в нашій частині Ойкумени за княжої доби

До термінології. Раби, челядь і ін. у Печерському патерику

Патерику неодноразово згадуються раби — особисті і навіть монастирські. Проте річ у тім, що «раб» тут є евфемізмом, залученим із перекладів грецької літератури. Це не означає, що рабів в Україні того часу не було, і навіть не означає, що особисто залежні люди не жили чи не могли належати монастирю. Останнє маловірогідно, але можливо. У нашій писемності евфемізм «раб» ні про що не свідчить, це лише наслідування античної літератури. Так називали будь-яких найманих і часто вповні вільних працівників. Залежні люди і, зокрема, раби в нашому понятті тоді були, але їх називали інакше, про що йтиметься нижче.

Нарис 1. Рабовласництво і работоргівля в історії Київської Русі на тлі історії Ойкумени

Історія людства є абсолютно невіддільною від володіння рабами і работоргівлею. Від праці невільників залежала не тільки економіка, але часто й культурне життя багатьох народів, і насамперед тих, яких нині прийнято вважати першоосновою європейської демократії.

Рабство, як соціальний інститут, виникало на певнім щаблі розвитку у всіх народів, хоча рівень його поширення був різним. Вивчення цього явища, як економічної категорії, не вимагає емоційного визначення, однак у дослідженнях агіографії ми не можемо дозволити собі такого, бо християнські тексти *априорі* мають моральну складову і нема потреби її оминати. Крім того, християнство свого часу поступово призвелось до його несприйняття в цивілізованому суспільстві.

Найбільшого свого розвитку інститут рабства досяг у античному світі та, пізніше, в Османській імперії. Рабами ставали різними шляхами, але чи найголовнішим із найдавніших часів було захоплення в результаті бойових дій самих воїнів і (ще частіше) їхніх сімей. І вже з тих найдавніших часів цими людьми торгували. По мірі збільшення потреби в рабах, їх стали масово закупавати у «варварських країнах» і перепродувати. Дослідник історії рабства Дж. К. Інгрэм писав: «Крім продажу рабів, що була результатом захвату міст і взагалі війни, в Греції проводилася і систематична торгівля рабами. Закупували їх у Сирії, Понті, Фрігії, Лідії, Галатії, Пафлагонії і, особливо, у Фракії. Єгипет і Ефіопія також поставляли значну кількість рабів, а почасти й Італія. З іноземців найдорожче коштували азіати, як найбільш слухняні й знайомі з усіма хитрощами витонченої розкоші. Але найвище цінувалися греки, яких збували переважно за кордон. Власне, Греція й Іонія постачали наложницями, музикантками й співачками гареми розпещених східних государів. Важливим ринком работоргівлі були Афіни, причому місто стягувало певний податок з кожного продажу; але головними центрами її були Кіпр, Самос, Ефес і, особливо, Хіос. Пізніше набув великого значення також Делос; розповідають, що там, в перебігу одного дня, продавалося іноді до десяти тисяч рабів» (Ингрэм 1896, 17-18).

Навіть відкинувши вульгарно-марксистські побудови, не можна не визнати, що поширенню рабства завжди і скрізь сприяла економічна вигода. Рабською працею

забезпечувалося не лише більш чи менш значна частина виробництва (у залежності від часу і держави), вони широко використовувалися у домашніх роботах і в управлінні виробництва. Існували також раби державні чи храмові. Навіть культурний розвиток значною мірою залежав від талановитих і освічених рабів.

Врешті, в Греції поширення рабства досягло того рівня, що геть убило працю вільних людей (Ингрэм 1896, 43). Дж. К. Ингрэм припускав, що співвідношення між рабами і вільними в Греції становило 3:1. (Ингрэм 1896, 23). Не кращим був стан і в Римі, де з патріархальної своєї першооснови дійшло до рівня чи не більшого, ніж у Греції (Ингрэм 1896, 50-51). Торгівля, як і спеціальна освіта, для рабів з метою майбутнього перепродажу були дуже поширеними.

У деяких місцевостях Ойкумени раби іноді мали певні невеликі юридичні права і мали певний шанс на свободу (Ингрэм 1896, 26-28), та це ніяк не впливало на усталений погляд на них, як на худобу на двох ногах. Так, покарання господарем раба, за деяким незначним винятком, впродовж усієї античної цивілізації нічим не обмежувалися. Втім, слід зазначити, що й від самих рабів не часто чекали наявності моральних норм (Ингрэм 1896, 63-65)³⁰⁶⁴

Поганські релігії завжди толерували такий стан речей (Ингрэм 1896, 21-22). Такий погляд був характерний і для більшості філософських течій. Так, Аристотель, погляди якого лягли в основу сучасного суспільства та науки, і навіть вплинули на Отців Церкви, вважав рабство *природним і необхідним явищем*. Платон також оголошував рабство інститутом необхідним, і засуджував лише звичай греків мати за рабів своїх співвітчизників. Він гудить жорстоке ставлення до них, але не ставить їх на один щабель із вільними. Не особливо переймалися цією проблемою й епікурейці та стоїки (Ингрэм 1896, 28-30). І хоча й у античній Греції ми знаходимо часом ідеї рівності всіх людей (Ингрэм 1896, 31), але навряд чи це якось впливало на погляди навіть освічених верств суспільства.

Лише після Різдва Христового погляд на рабів став змінюватися. Так, Плутарх вважав аморальним жорстокість до рабів і звичай позбуватися старих і немічних (Ингрэм 1896, 106). У творчості Сенеки знаходимо погляди, що збігаються з нашими поглядами на зазначену проблему³⁰⁶⁵. Радник Траяна Сіон Хризостом — перший грецький письменник, який оголосив рабство протиприродним (Ингрэм 1896, 83-84). З часом послабленням становища рабів опікувалися також римські імператори — Діоклеан, Адріан, Антонін Пій, Марк Аврелій. Ці люди не були християнами, і навряд чи зазнали особливого християнського впливу (Ингрэм 1896, 111-112). Радше навпаки, поява в суспільстві хоч невеликого потягу до моралі й людинолюбства сприяли поширенню християнства.

Втім, навіть прийняття Християнства на державному рівні не припинило усталену систему рабовласництва. Церкву часто звинувачують у тому, що вона не розпочала негайну боротьбу проти цього інституту, а натомість церковні організації, так би мовити, імплементавали його, оскільки часто самі володіли рабами. Однак, якщо брати до уваги все вищесказане, чекати на таке було б смішно. Ні загальний розвиток економіки, ні вплив

³⁰⁶⁴ Аби дати зрозуміти сучасникам, як ставилося античне суспільство до раба, наведемо такий приклад. Грек чи римлянин купував собі раба тоді і так, як сучасна людина купує собі пральну машину. Вона має право її експлуатувати, ремонтувати (або ні), розбити у поганому настрої. Якщо викине ту машину за вікно багатоквартирного будинку — може мати проблеми лише тоді, що кидає сміття на вулицю, чи коли в когось влучить. «Доля» самого виробу нікого не цікавить. Так само ставилися в описуваний час до рабів. Наразі, якщо щось і викликало моральний дисонанс — продаж у рабство свого співвітчизника за борги чи внаслідок якогось іншого звичаю. Тому цей спосіб набуття рабів часом обмежувався. Однак, це ще більше сприяло набуттю рабів у результаті як війн самих греків чи римлян, так і закупівлі їх у різних варварських народів.

³⁰⁶⁵ Наразі його погляди настільки близькі до християнства, що Тертуліан говорив про нього: «Seneca, saepe poster». Існує також передання про його знайомство з апостолом Павлом і Святим Письмом, підтвердження цьому, втім, немає.

християнства не могли одночасно змінити обставини. Якщо хтось вважає це величезним негативом для християнських інституцій, нехай подумає про наш «освічений вік». У нас батько не може продати свою дитину у рабство, однак у більшості країн закон толерує дітовбивство матерями, коли живий плід видають із утроби. Церква бореться з гріхом абортів у всі тисячоліття свого існування, але мало що досягла. Та все ж, можна було чекати негайної зміни надто поширеного звичаю.

Навіть апостоли проповідували радше моральний чинник. У *всякому разі, вони вбачали у рабах людей*: «А як віра прийшла, то вже ми не під виховником. Бо ви всі сини Божі через віру в Христа Ісуса! Бо ви всі, що в Христа охристілися, у Христа зодягнулися! Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви єдине у Христі Ісусі!» (Гал 3:25-28). Отже, проповідувався погляд на раба, як на частину «дому», на ставлення до нього, як до домочадця і, відповідно, вимагали такого самого ставлення від раба до свого господаря: «Раби, слухайтеся тілесних панів зо страхом і тремтінням у простоті серця вашого, як Христа! Не працюйте тільки про людське око, немов угодники, а як раби Христові, чиніть від душі волю Божу, служіть із зичливістю, немов Господові, а не людям! Знайте, що кожен, коли зробить що добре, те саме одержить від Господа, чи то раб, чи то вільний. А пани, чиніть їм те саме, занегайте погрози, знайте, що для вас і для них є на небі Господь, а Він на обличчя не дивиться! Нарешті, мої брати, зміцнійтеся Господом та могутністю сили Його!» (Еф 6:5-10). Ставлення до рабів було мірилом суспільних стосунків, які вимагали позитивного впливу Віри: «І все, що тільки робите словом чи ділом, усе робіть в Ім'я Господа Ісуса, дякуючи через Нього Богові й Отцеві. Дружини, слухайтеся чоловіків своїх, як лицює то в Господі! Чоловіки, любіть дружин своїх, і не будьте суворі до них! Діти, будьте слухняні в усьому батькам, бо це Господові приємно! Батьки, не дратуйте дітей своїх, щоб на душі не впали вони! Раби, слухайтеся в усьому тілесних панів, і не працюйте тільки про людське око, немов підлещуючись, але в простоті серця, боячися Бога! І все, що тільки чините, робіть від душі, немов Господові, а не людям! Знайте, що від Господа приймете в нагороду спадщину, бо служите ви Господові Христові. А хто кривдить, той отримає за свою кривду. Бо не дивиться Бог на особу!» (Кл 3:17-25).

На рівності господарів і рабів перед Богом, зокрема, наголошували Ориген, св. Климент і Тертуліан (Ингрэм 1896, 113). Зокрема, вони були проти жорстокості до них (також використання рабів, як гладіаторів і мимів³⁰⁶⁶). Імператор Костянтин увів новий спосіб звільнення, яке здійснювалося у церкві за участі священників, усунув обмеження у справі звільнення, які існували до нього (Ингрэм 1896, 90). Особливо церковний вплив простежується у законах Феодосія, і свого апогея досягло у кодексі Юстиніана (Ингрэм 1896, 86-89). Церква сприяла звільненню рабів і викупу полонених.

Раб, що приходив у монастир, вважався вільною людиною (щоправда, існували в різний час обмеження щодо такої можливості) (Ингрэм 1896, 90, 118-119). Студійський устав категорично забороняв використання рабів як слуг особистих, монастирських чи працівників у монастирських помістях (Браунинг 1958, 46). Такий припис є в уставі Лаври св. Афанасія (Литаврин 2001). Але саме наявність таких приписів підтверджує, що такі випадки траплялися.

У Візантії встановилася більш м'яка, ніж у Римі система рабоволодіння. Рабська праця не була вже головною рушійною силою економіки. У містах було багато вільних ремісників, а в селах — селян-общинників (История Византии 1967, 66-67). Візантійське право виробило не завжди виконувані, але наявні правила володіння рабом-християнином. Легітимним це визнавалося, коли 1) раб був народжений від іншого раба; 2) раб був хрещений своїм нинішнім господарем; 3) був засуджений до рабства судом. Неодноразово наголошувалося

³⁰⁶⁶ Боротьба з останніми велась з перемінним успіхом. З одного боку, рескриптами імператорів Церкві давалося право звільняти рабів, які хотіли уникнути гладіаторства чи професії комедіанта. Однак, пройшло декілька століть, доки було досягнуто заборони жорстоких і аморальних публічних видовищ (Ингрэм 1896, 115).

також на праві на звільнення для тих, хто не підпадав під вищеназвані категорії (Литаврин 2001).

Однак, слід визнати, що християнська проповідь не дуже вплинула на домашнє рабство, яке мало чим відрізнялося від попередніх епох (Ингрэм 1896, 118-119; Браунинг 1958, 38-55). Не припинялося і «виробництво» скопців (История Византии 1967, 240). Навіть у Х ст. у юридичних документах погляд на рабів як на двоногу худобу, мало змінився (Браунинг 1958, 46).

Серед джерел Р. Браунінг називає полон внаслідок військових дій, але говорить про захват саме імператорської армії (Браунинг 1958, 48-50). Торгівлю рабами він ставить на другий план, хоча зрозуміло, що саме цей спосіб впродовж століть був головним набуттям рабів як у Візантії, так і у Західній Європі, пізніше — і в Османській імперії. І навіть згадуючи про торгівлю, автор називає здебільшого перевалочні пункти, приміром, в Італії (Браунинг 1958, 50). Як джерело рабів і центр работоргівлі згадано Болгарію й Угорщину (Браунинг 1958, 50-51). Аж занадто скупо згадано Україну (у Р. Браунінга — «Южная Россія»).

Україна, як частина Ойкумени, ніяк не уникнула, та й не могла уникнути існування інституту рабства. Воно тут існувало здавна, але слід пам'ятати, що окремі території нинішньої нашої держави в різні епохи належали до різних держав і цивілізацій. Міста Північного Причорномор'я були частиною греко-римського світу, отже, історія рабовласництва і работоргівлі тут мало чим від нього відрізнялися. Степову частину України почергово займали декілька кочових народів. А вище по Дніпру жили слов'янські племена і пізніше утворилась Київська держава. Не слід забувати й про Хазарію.

І кочівники, і слов'яни мали давню традицію рабовласництва, і рабська праця займала значне місце у їхньому економічному житті. Колосальні потреби наявності рабів у греко-римському світі закономірно призвелися до особливого його розвитку, до того, що раби стали поширеним і дорогим експортним товаром. Як наслідок, місцеві чільники робили свої і сусідні народи майже невичерпним джерелом рабів. В усі часи вони разом із продуктами бджільництва та пушниною, становили головний продукт імпорту з наших територій.

На жаль, це питання на сьогодні є дуже мало дослідженим через суттєвий брак джерел. Але свою роль відіграло і те, що участь наших предків у масовій торгівлі співвітчизниками суперечить патріотичним легендам про вільний і демократичний люд, які розвивалися як українськими, так і московськими істориками. Це не є чимось оригінальним. Така проблема існує і в історіографії західноєвропейських народів.

Великий обсяг торгівлі рабами на території Київської Русі та у навколишніх землях простежується, зокрема, із записів мусульманських письменників. Так, Абуль-Абас Ахмет ібн Яхія ібн-Джабира й Абу-Джафар Мухаммед ібн-Джарвра ібн-Язида ат Табарі згадують про полонення у Хазарії 20 000 слов'ян (Гаркави 1870, 37-38, 76). Втім, О. Гаркаві зазначав, що така кількість слов'ян, оселених у Хазарії, в межах, до яких могли дійти арабські війська, викликає сумнів (Гаркави 1870, 41-43). Декілька арабських письменників, зокрема, Абуль-Касим Убайдаллах ібн-Абдаллах (у 60—70-х рр. IX ст) та Абул-Касим Мухамед (близько 976—977 рр.) згадують про торгівлю слов'янськими євнухами у мусульманських країнах (Гаркави 1870, 48, 222). Та ніхто не говорить про те, що цих невільників було куплено чи захоплено саме на території України чи навіть у межах Київської Русі (Гаркави 1870, 50-51). Гаркаві також припускав, що до «слов'янських рабів» долучали германців і представників інших європейських народів (Гаркави 1870, 236). Абуль-Касим Убайдаллах ібн-Абдаллах (у 60—70-х рр. IX ст.) описував широкі торгові контакти купців із Русі, які доходили аж до Багдада, однак серед їхніх товарів не називає рабів, а переважно хутро і мечі (Гаркави 1870, 49). Значно інформативно арабські автори описують важливі для них справи. Так, Абуль-Хасан Алі ібн-Хусейн (Аль-Масуд) (у 20—50-х рр. X ст.) повідомляє про послання римським царем Маврикієм перському царю Хозру Парвизу ста двадцяти дівчат «з царівен бурджан,

Джалалікі, Слов'ян, Васканса й інших народів, сусідніх з Румом; на голові їх були корони з дорогоцінних каменів» (Гаркави 1870, 134).

Слід пам'ятати, що повідомлення арабських письменників неточно поминають «слов'ян» чи «русів», вони можуть називати європейські чи навіть угро-фіномовні народи у Східній Європі. Крім того, работоргівля для них — справа звичайна. І раб — не є товаром унікальним, і работоргівлю не варто було описувати, як особливості місцевих звичаїв. Їх значно більше цікавив мед, хутро і, наприклад, звичаї місцевих похоронів. Крім того, однотипний опис останніх із трупоспаленням і людськими жертвами, чи інші релігійні обряди, змальовано у багатьох записах, причому доволі одноманітно, з чого можна зробити висновок, що не всі автори самі щось таке бачили, а деякі прямо посилаються на попередників. Водночас у цих побутових записах фігурують не лише дружини померлих чи рабині, яких віддають у жертву під час поховання господаря, а наприклад, і спосіб поводження із хворими, щоб запобігти пошесті, як описує Ахмед ібн-Фадлан ібн Аббаса ібн-Рашида ібн Хаммада (у 20-х рр. X ст., цитуючи Ібн-Федлана)³⁰⁶⁷, де згадано чіткий поділ на вільних і рабів. Однак, чи має це стосунок до нас?³⁰⁶⁸

Особливо цікавими серед арабських джерел є повідомлення Абу Хаміда Мухамеда ібн Абд ар-Рахим ал-Гарнаті ал-Андалусі, який, дійсно, у XII ст. був у Києві (О. Большаков, Монгайт 1971, 33-34), що значно ближче до описуваного в Патерикових житіях періоду. Про торгівлю зброєю з ісламських країв на півночі він зазначає: «А ці мечі, які привозять з країн ісламу в Булгар, приносять великий прибуток. Потім булгарці Звезут їх у Вису, де водяться бобри, потім жителі Вису везуть їх у Йуру, і [її жителі] купують їх за соболине хутро, і за невільниць, і невільників». Безпосередньо про Русь і Київ він описував існування «шкіряних грошей» (про це є окремі наукові дослідження) і, серед іншого зазначає, що за ці гроші «купують будь-які товари: невільниць, і невільників, і золото, і срібло, і бобрів, й інші товари» (О. Большаков, Монгайт 1971, 35-36).

Залежні особи Київської Русі

Отже, на кінець XI ст., тобто в епоху, коли жили і потрапили у неволю прпп. Євстратій і Никон Сухий, рабство і работоргівля ще були вповні усталеними. Проте нам відомо про це дуже мало. З Руської Правди і різних писемних пам'яток відомо про існування низки залежних верств населення Київської держави, однак дуже непросто визначити, наскільки кожне з них відповідало античному чи мусульманському поняттю про раба. Ця тема має на сьогодні колосальну історіографію, однак ще потребує ґрунтового вивчення³⁰⁶⁹. Спробуємо коротко розповісти про проблему залежних верств.

³⁰⁶⁷ «Коли один з них захворіє, то вони ставлять йому намет далеко від них, кидають його туди і кладуть з ним дещо з хліба і води, але не наближаються до нього, не говорять з ним, навіть не відвідують його увесь час (хвороби), особливо коли він бідний чи невільник. Якщо він одужує і встає, то повертається до них; якщо ж вмирає, то вони його спалюють, а якщо він раб, то залишають його в тут, поки його не з'їдять собаки і хижі птахи» (Гаркави 1870, 96).

³⁰⁶⁸ Те саме можна сказати і про описи величезних гаремів місцевих князів (Гаркави 1870, 100). Нам відомо, що гареми були, але ті його розміри, які міг собі дозволити до хрещення св. Володимир навряд чи можна порівняти із можливостями місцевих князів. Крім того, є всі підстави твердити, що не всі жінки з гарема були рабинями чи колишніми рабинями.

³⁰⁶⁹ Ці дослідження мало торкалися, власне, работоргівлі, особливо зовнішньої. Про це імперські історики в різні часи намагалися не згадувати. А «Радянська історична наука прагнула встановити, чію працю переважно використовували землевласники і бажання це зрозуміло. Від вирішення цього питання багато в чому залежало встановлення типу суспільно-економічної формації. Проблема в тому, що джерела не дають змоги визначити це повною мірою. Саме тому історики віддавали переваги різним способам експлуатації, в залежності від власних теоретичних уявлень, від того, яку формацію вони вбачали в соціально-економічному устрої Київської Русі. Виходило так: висновки робили, зважаючи на первинні припущення, а не показники джерел, але видавали за дані останніх, як підтвердження теоретичних поглядів авторів. Витримані в такому дусі дослідження були цілком переконливими. Насправді, висновки, що містяться там, не завжди обґрунтовані. У нашому випадку виявлення основного способу експлуатації не має принципового значення. Чію б працю не використовували землевласники, це не впливало на характер їхніх стосунків і тому не мало вирішального впливу на формування типу цивілізації. Це дає змогу поставитися до наявних даних з більшою об'єктивністю» (Поляков 2010, 253-260).

Смерди. Сільськогосподарську верству смердів різні дослідники визначають як неповноправну або навіть особисто вільну, що платила данину князю (Яковенко 1997, 54-55). В будь-якому разі їх не можна розглядати як рабів, як ми це розуміємо.

Холопи. Вірогідно, саме під цим словом можна вбачати справжніх рабів. Холопів вважали майном, річчю, і їх використання господарем було нічим не обмежене, навіть вбивство. Однак, проблема полягає у тому, що існує ще один термін — «челядь» — і цей термін також означає дещо схоже. Вивчення статей в Руські Правді підтверджує думку, що це були різні поняття. Там обидва терміни *ніколи не змішуються* (Поляков 2010, 253). Статті Правди, що згадують челядь і холопів переважно стосуються різних судових справ. Втім, можна звернути увагу на статті 32³⁰⁷⁰ і 38³⁰⁷¹, у яких йдеться про челядь, і статтю 112, яка повідомляє про холопів³⁰⁷². На сьогодні не зовсім зрозуміла соціальна відмінність між челяддю і холопами (Поляков 2010, 253-260), але для нашого дослідження це не має суттєвого значення — у будь-якому разі, маємо справу з інституцією рабства. З початку XII ст. у джерелах знаходимо назву **закупів**, людей, що були у борговому рабстві. Серед закупів також могли опинитися й збанкрутілі купці, підсудні, що не мали чим сплатити судового штрафу, палії, конокради (Яковенко 1997, 54-55).

Якщо зважати на дослідження, то, власне, рабами були тільки холопи (і челядь?), хоча шлях від інших залежних верств до рабства був недалекий. На відміну від Західної Європи, у нас колишній раб, викупившись, ставав повноправною людиною, найчастіше, потрапляючи до категорії «ізгоїв», що не визначало його неповноправності, а лише тимчасову невизначеність соціального статусу (Долгов 1999, 125).

Складно твердити, коли саме сформувалися ці суспільні інституції, та вже після Хрещення становище їхнє систематично поліпшувалося Церквою, якій належало покровительство над ними. Як і в античному світі, Церква не вимагала звільнення всіх рабів, а пропагувала людяність. За продаж дітей, насильство над невольниками, убивство раба накладалися епітимії.

Внутрішня работорівля

Існування рабства передбачало й існування работорівлі. Про це вказано у цитованих вище документах (Підгородинський 2009, 177). Можна припустити, що на час створення Руської Правди у суспільстві вже усталилась недопустимість продажу в рабство співвітчизників (Підгородинський 2009, 177), чи було бажання контролювати цей процес. Однак, чи вплинуло це на експорт рабів із території Київської держави, чи через її територію?

Експорт рабів

Вище ми зазначали про скупі повідомлення щодо зовнішньої работорівлі, але це не є підставою вважати її легендарною. Вона була і була дуже поширена. Наразі скіфи-раби відомі в Греції від середини I тисячоліття. А греки не розрізняли вихідців із степів від землеробів, однаково називаючи всіх скіфами. Міста Північного Причорномор'я, зокрема, Боспорське царство, займали позицію посередників у торгівлі, обмінюючи рабів та інший імпорт — вино, олію, вироби ремісництва. Великим центром работорівлі всього регіону був Хазарський каганат. У той час, вірогідно, Київ також став центром торгівлі, в т. ч. і торгівлі

³⁰⁷⁰ «О челядинѣ. Аже челядин скрываетъ, а заканчивѣ на торгѣ, а за гѣ дни не быведѣтъ его, а познаетъ и третей день, что свои челядин полати, а оному платити гѣ гривѣ продажѣ» (Правда Русская 1940, 170).

³⁰⁷¹ «Оже кто познаетъ челядин. Аже кто познаетъ челядин свои окраде, а поиметъ и, то оному берти и по конам до гѣлго свода; полати же челядинѣ в челядина мѣста, а оному дати лицѣ, а тын идѣтъ до конечнаго свода, а то ѣ не скот, не лзе рече: не бѣдѣ ѣ кого имѣ копина, но по изыскѣ ити до конца; гдѣ едѣтъ конечный татъ, то шплатъ борочитъ челядинѣ, а свои поиметъ, и проторы томѣ жѣ платити, а князю продажу бѣ гривѣ в челядинѣ нам окраде» (Правда Русская 1940, 171).

³⁰⁷² Аже холоп бѣжитъ, а заповѣсть господинѣ, иажъ слышатъ кто или знаа и бѣдал, оже ѣ холоп, а дартъ емѣ хлѣба или скажетъ емѣ пѣть, что платити емѣ за холопа ѣ гривѣ, а за робѣ ѣ гривѣ (Правда Русская 1940, 177).

рабами. І з падінням Хазарії його роль не зникла. Варто лиш згадати Іпатіївський літопис: «**Рѣ** **Сѣтослѣвъ кѣ мѣръ ѿбо си и кѣ бождѣ ѿбоимъ. не аже ми сѣтъ в Києвѣ жити. хочю жѣти в Переславци.** **в Дунаи.** **аже то сѣтъ гредѣ земли моєи.** **аже тѣ блѣ елагал хѣдѣтъ. ѿ Грѣкъ паволокы. золото.** **вино.** **и сѣвоци различьни.** **и и Щѣховъ.** **и изъ Обгоръ сѣрєро и комони.** **изъ Рѣи же икорѣ.** **и болѣ.** **и медѣ.** **и челядь».**

Інформацію про особливості експорту рабів знаходимо також у мирних угодах із греками, вставлених до нинішнього тексту «Повісті минулих літ» (Підгородинський 2009, 1774; Левченко 1956, 158-159). У літературі відома й поширюється ще одна цитата, вперше (?) наведена М. Левченком. У посиланні 1 на стор. 395 він пише: «У Мінеї за грудень (рукопис Троїцької лаври, № 90, арк. 223) говориться про купців руських в Константинополі: “ідеже рускии купци приходяще, челядь продают”» (Левченко 1956, 395). На жаль, ні під таким номером, ні під схожими, не вдалося знайти рукопис із такою назвою й тематикою ні в описах бібліотеки Троїце-Сергієвої лаври, ні на сайті монастиря, де поміщено це рукописне зібрання.

Чи змінилося щось із Хрещенням? І якою була ситуація на межі XI—XII ст.? Безперечно, і в цей час у країні все ще побутував рабський стан (Юшков 1992). Безперечно, що рабовласниками передусім ставали можновладці-землевласники й заможні міщани (Юшков 1992). Рабів передбачено здебільшого економічними обставинами (Юшков 1992). Але, не підлягає сумніву, що рабами ставали військовополонені (особливо, із місцевого населення східних частин Київської Русі), або й потрапляли внаслідок работоргівлі з інших регіонів.

Яка була роль у тому князів, бояр, які безпосередньо виступали работорговцями, перевозили рабів із Києва до Візантії чи земель, захоплених мусульманами? Тут ми мало що можемо сказати. Значно більше відомо про людоловство кочових народів українського степу, зокрема, про половців, та перепродування полону далі. Зважаючи на тему коментованих житій, ми зосередимося саме на останніх.

Нарис 2. Половці і людоловство в українських степах

Половці³⁰⁷³ прийшли до наших степів вже у XI ст. з території Кімакського каганату — тюркського державного утворення, розташованого в Євразійському степу між Об'ю та Іртишем в середині XI ст. На початку 50-х рр. XI ст. опанували

³⁰⁷³ Половці відомі під різними іменами: Половці, Plauci, Balwen або Blawen, Walwen, Κόμανοι, Cumani, Cuni, Кипчаки (Голубовский 1884, 36; П. Толочко 2003, 90). Етимологія східнослов'янської назви «половці» й донині здебільшого здається дослідникам незрозумілою і має величезну кількість варіантів (П. Толочко 2003, 89-90). Найбільш поширеною є асоціація слова «половці» зі словом «солома» (чому — солома?! Радше б уже полова... — І. Ж.), що пов'язували з кольором волосся (солом'яно-жовтим?) (Марченко 2012, 60). С. Плетньова визнає світловолоість цього народу цілком вірогідною: «Здається, що нове звучання імені (слов'янське) половці отримали не без підстави: численні з-поміж них були світловолосі і навіть руді, що вважалося серед тюркських і монгольських етносів знаком особливої відмінності людини-воїна (нагадаємо, що Чингісхан був рудим)» (Плетнева 2003, 152). Проте більшість населення Київської Русі також не були темноволосим, отже це не було незвичним. Вірогідно тут маємо проблему з розумінням через незалучення до пояснення власне української мови. Звертаючись до мови, дуже просто пояснити назву від слова «поле» (зафіксована пізніше назва степів — Дике Поле, в літописах — Половецьке поле). У російській мові, зокрема, словом «поле» називають тільки засіяну територію, де ростуть злаки.

Половці поділялися на 11 колін або племен, чи орд із окремими керівниками-ханами. До кожного з колін входили т. зв. курені, об'єднання певної кількості патріархальних сімей (Марченко 2012, 61). Ці сім'ї самі кочовики, вірогідно, називали «кош» або «коч», звідки московське слово «кочевье» і вживане в українській козацькій термінології, багато в чому похідній від степових традицій — «кіш». Від цього кореня походить і казкове

степи Дніпровського Лівобережжя. На Правобережжі вони з'явилися дещо пізніше (Пилипчук 2013, 79-81) і до кінця століття освоїли всі східнослов'янські степи (Плетнева 2010, 128). Перше військове зіткнення їх із українськими воїнами відбулося 1061 р.

З огляду на літописні записи XI—XII ст., ставлення народів Київської Русі до половців було однозначно негативним, у чому, звичайно ж, нема нічого дивного. Дещо інакше було у вищих ешелонах влади. Князі не лише активно використовували половецькі орди у феодалних війнах. Стосунки між можновладцями і половецькими чільниками будувалися на підставі взаємної поваги і ледь не військового братства. Найбільш теплі стосунки були з половцями у Ольговичів (Голубовский 1884, 176-177). Відомі також численні династичні шлюби. Зокрема, Святополк Ізяславич був одружений з донькою хана Тугоркана, тому й поховав його неподалік від своєї Берестовської резиденції. Шлюби між князями і половчанками сприяли появі також половецьких няньок і годувальниць, служниць, що вплинуло на своєрідне ставлення до них у князівських і боярських родинах. Нащадки змішаних шлюбів могли також володіти обома мовами (Плетнева 2010, 155). Та все ж, відмінність між обома народами дуже чітко враховувалася, зважаючи на поганство половців. Зокрема, жінки з князівських родин ніколи не потрапляли до гарему поган-половців, у всякому разі, з благословення своїх родин.

Половецьке суспільство не могло існувати без пограбувань не тільки через свої адміністративні чи релігійні особливості. В степах не вистачало ресурсів для забезпечення зростаючого населення кочовиків (Плетнева 2010, 127). Навіть особливий їхній тиск на Русь, що почався в 90-х рр. XI ст., пов'язують із економічним ускладненням в степах (Каргалов 2008, 60). Під час нападів половці забезпечували себе не тільки грабуванням, а й людоловством. Вони захоплювали в полон людей, яких використовували як рабів, але частіше — для отримання викупу у родичів чи продажу на південь. Ця степова работорівля все більше розвивалась, у той час, коли серед християн вона поступово викорінювалась, в усякому разі — позірно. Бо князі, які залучали половців до внутрішніх которів не лише сприяли работорівлі, вони, найвірогідніше, брали в ній безпосередню участь (Малышевский 1878, 89-92). А це лише, так би мовити, верхівка піраміди. До того ж, взятих в бою половців у полон, у нас теж перетворювали на рабів, чи на залежних осіб (Плетнева 2010, 143-144).

Нарис 3. Система работорівлі й іудейські купці

и мало що можемо сказати про работорівлю за участю наших місцевих можновладців чи купців. Однак, можна припустити, що такою специфічною антилюдяною справою займалися окремі «спеціалісти», які працювали як із князями й боярами, так і самостійно. За аналогією ставлення в Римі до греків-работорівців можна припустити, що ці люди не користувалися повагою серед населення (Ингрэм 1896, 50-51), але отримували прибутки, значно більші, ніж інші купці. Вірогідно, у нас до подібного прошарку потрапляли люди різних національностей. Могли це бути українці, половці, греки. Однак, зважаючи на історію регіону, значну роль у торгівлі загалом, і безпосередньо у работорівлі відігравали іудеї. Ми не можемо називати їх євреями,

«кощій», як називали, зокрема, половецького хана Кончака. Керівник найбагатшого кошу був і головою роду, який включав декілька великих сімей. Вірогідно, цей рід називали курін, що також зближує його з козацькою термінологією. Роди об'єднувалися в орду, і глава її отримував найвищий титул — хан (Плетнева 2010, 139-140). Все населення половецького степу, включаючи навіть молодих жінок, були воїнами, які виступали в похід чи на полювання (Плетнева 2010, 144).

оскільки в нашій частині Ойкумени до іудейської релігії належали не лише вихідці з Палестини³⁰⁷⁴. Зважаючи на зміст Патерика, ця частина работоргівців цікавить нас особливо.

Прошарок іудеїв у містах Північного Причорномор'я був наявний з I—II ст., коли прямували все нові хвилі євреїв-емігрантів з Палестини (Мальшевский 1878, 4-5). Тут вони обулися, створивши великі й потужні общини, які мешкали тут впродовж декількох століть досить спокійно, користуючись широкими правами самоуправління, засновували синагоги. Іудеї ставали істотним чинником у демографії Римської імперії і посідали суттєву нішу в економіці її міст і, зокрема, в торгівлі з сусідніми територіями і, серед іншого, однією з найбільш грошової його галузі — работоргівлі. У цьому обставини на території України мало відрізнялись від інших теренів.

З часів Костянтина Великого стосунки нехристиянських релігійних спільнот із владою поступово ускладнювались. Серед іншого було введено й суттєві обмеження у царині самоуправління іудейських общин (Мальшевский 1878, 6). Були періоди, коли робилися навіть спроби насильницького хрещення усіх інославних, що призводило до нових переселень євреїв та представників інших релігій до кордонів римського світу (Литаврин 2001; Мальшевский 1878, 16-18). У Візантії, на відміну від Західної Європи, зберігалася величезна єврейська діаспора, а іудейсько-християнська полеміка зрідка призводила до репресій, і ще рідше — до реальних погромів (Хазанов 2003). Крім того, відома низка візантійських імператорів, які були особливо прихильними до іудеїв (Хазанов 2003). Ніколи не обмежували і торгово-промислової діяльності, що призводило до накопичення ними великого багатства, а отже і впливовості іудейських общин Візантії (Хазанов 2003). Арабський письменник Абуль-Касим Убадаллах ібн-Абдаллах у 60—70 рр. IX ст. згадує купців євреїв-«раданитів»³⁰⁷⁵, які «говорять персидською, румською, арабською, французькою, андалузською і слов'янською; вони подорожують із заходу на схід і зі сходу на захід морем і сушею» (Гаркави 1870, 48).

У Херсонесі іудеї з'явилися близько III—IV ст. (Кизилів 2014). Їхня іудейська община тут стала однією з найпотужніших у Візантії. В Херсонесі було свого часу розкопано синагогу, яку первісно прийняли за християнський храм. Вона функціонувала між IV і VII ст., коли була знищена з невідомих причин, можливо, внаслідок якихось антиіудейських заходів. Проте община продовжувала існувати, як і общини у Пантікапеї та Феодосії. У писемних джерелах йдеться про існування в цих містах іудейських молитовень (Айбабін 2009, 14-16).

Представники цієї спільноти й посприяли наверненню частини вищих верств Хазарії до іудаїзму (Мальшевский 1878, 4). Інтерес хазарських каганів до іудаїзму слід вважати наслідком їхнього позиціонування між християнським і мусульманським світом. Ця ідея не була оригінальною. Згадаймо, зокрема, спробу св. рівноапостольного кн. Володимира до Хрещення провести місцеву реформу «свого» поганства і його вагання між декількома релігіями, серед яких був також іудаїзм. Чільники хазар обрали той самий шлях «проміжного» рішення. Втім, обидві світові релігії також широко були представлені серед населення Хазарії, включно з поганством, яке сповідувало більшість пересічного люду (Мальшевский 1878, 19-22). Наразі виникнення такого феномену, як іудейська Хазарія став можливим саме тому, що прозелітизм ще до того часу не був для місцевих іудеїв чимось неприйнятним. Адже у написах перших віків нашої ери з міст Північного Причорномор'я та Криму наявні згадки про відпускання на волю євреями своїх рабів-прозелітів за умови

³⁰⁷⁴ Вищевикладене викликає здивування, оскільки на сьогодні в іудаїзмі відсутній прозелітизм — іудеєм може стати тільки той, хто має бодай децицію єврейської крові. Однак, у минулому зазначеного звичаю могли або зовсім не дотримуватися, або вигадувати для того різні оригінальні пояснення. Ми вже торкалися цього питання, аналізуючи повідомлення житія прп. Феодосія про його проповідь серед іудеїв (Жиленко 2015, 624-627), і можна сказати напевно: в нашій частині Ойкумени прозелітизм в іудейських общинах існував.

³⁰⁷⁵ А. Гаркаві припускав, що це слово означає євреїв-раввіністів (Гаркави 1870, 52-54).

дотримання ними іудаїзму (Нариси з історії та культури євреїв... 2009, 9-10). Серед написів на надгробках вписано, крім єврейських, грецькі і римські імена (Нариси з історії та культури євреїв... 2009, 12; Малышевский 1878, 4)³⁰⁷⁶. Щоправда, акт прийняття іудаїзму хазарами іудеї оголосили не проявом прозелітизму: хазарів «зарахували» до т. зв. «втрачених колін Ізраїлевих», які нібито прийшли сюди близько 693 р. до н. е.³⁰⁷⁷ Це мало заспокоїти найбільш ортодоксальних талмудистів, до того ж наявність іудейської держави, хоча б і за межами Палестини довгі роки була легендарною і надихаючою ідеєю для всієї єврейської діаспори (Малышевский 1878, 23-24).

Оповіді про іудейське царство у Хазарії ширилися між єврейськими общинами, і в цих розповідях велич і могутність царства часом значно перебільшувалися (Малышевский 1878, 23-24). Це притягувало сюди все більше іудейських переселенців з Візантії та завойованих мусульманами територій. Хоча іудеї не становили значного відсотка населення країни, та тут з'явилась іудейська еліта — не лише фінансова, але й державна, культурна. Можна припустити, що іудейське населення Хазарії складалося з представників різних течій — як талмудистів, так, вірогідно, і майбутніх караїмів. І все-таки, іудаїзм не став ні єдиною, ні пануючою релігією Хазарії, не він також зміг принести їй необхідної консолідації й сприяти її збереженню. Як релігія, доволі замкнута навіть за сприйняття прозелітизму, іудаїзм не зумів надати Хазарії необхідного поштовху для подальшого розвитку власної самобутньої культури (Малышевский 1878, 25-30). І, нарешті, вплив Хазарії ніяк не досяг того, аби припинити утиски єврейського населення у Візантії чи в інших місцях (Малышевский 1878, 37-38). Але можна припустити, що мешкаючи серед великої кількості кочовиків, іудейські купці стали особливими торговими «спеціалістами» і, серед іншого, роботоргівцями.

Київ певний час перебував під владою Хазарії, і це, на думку І. Малышевського могло зродити у хазарських іудеїв надію на організацію нового іудейського царства в Русі (Малышевский 1878, 44). Цим пояснюється спроба повернути до своєї віри св. Володимира. І попри те, що їхні надії не справдилися, значна частина іудеїв продовжила жити у Києві. Традиційні контакти між іудейськими общинами сприяли розвитку торгівлі, зокрема, і торгівлі Києва зі степом і Північним Причорномор'ям (Малышевский 1878, 42-43). Вірогідно, значна роль у цій діяльності відводилась роботоргівлі (включаючи і викуп бранців).

Однак, у Візантії та інших християнських країнах Ойкумени існувало регулярно поновлюване обмеження на роботоргівлю представників нехристиянських релігій і, зокрема, іудеїв. Врешті, їм було заборонено взагалі мати рабів-християн. Головною мотивацією цього називали саме схильність іудеїв повертати своїх рабів до іудаїзму (Малышевский 1878, 5-7). Та зауважимо: нема жодних доказів, аби такі повернення завжди були насильницькими. Можна припустити, що погани, звичні до системи, коли раб набував «захисту» божків свого хазяїна, приймали іудаїзм вповні добровільно, поповнюючи багатонаціональні іудейські общини. Згідно з іудейськими законами, вони через певний час отримували звільнення. Це також могло сприяти добровільному прозелітизму (Кизилов 2014). Інакше було з християнами, хоча й серед них, звичайно, знаходилися бажані набуті можливого звільнення завдяки зміні релігії. Таку дію у Візантії визнавали злочинною, і найперше, до господаря рабів — і іудеїв, і тих, хто продав християн іудею. Оскільки цю заборону було внесено не тільки до мирських юридичних текстів, а й до канонічного права,

³⁰⁷⁶ Втім, слід зазначити, що прозелітизм не є безпосередньо особливістю наших теренів. Він був наявний також у Західній Європі, до цього ж, найбільшу кількість звісток про таке отримуємо, зокрема, за період кінця XI ст. (Карпов 1997, 11-15).

³⁰⁷⁷ Вже у XIX ст. на основі цієї фантастичної історії було засновано не менш фантастичні теорії про походження від тих первісних «колін», зокрема, кримських караїмів, які сповідували іудаїзм первісного кшталту, відмінний від пізніших талмудистів (Малышевский 1878, 1-4).

то після Хрещення перейшла до Київської Русі. Зокрема, згідно з настановами великого святителя і просвітителя митрополита Іоанна II (1077—1088) заборонялося продавати християн поганам й іудеям: «**П**рашалъ еси о нѣкыихъ, иже кѹпцѣ челады, створиившимъ обещанихъ молитвѣ, гдѣше с ними, поглѣди же продаше в поганыя, которѹю имъ пригати спитемью. **И** речемъ, такоже речено естъ в законѣ: крѣтъгана челоуѣка ни жидовинѣ, ни епиникѣ продати. **И** же продатъ жидомъ, естъ безаконникъ, а не токмо законодавцю, но и Богѣ прѣтъклетъа. **И** бѣ вниман о Салъфирѣ и о Ананьи образа [и] развѣмѣи: они бо цѣнѣ своего обещаша Петромъ, верховнимъ Апостоломъ, принерти Богѣ, дажѣ малѣ часть оудержавше, смерти обѣжени, оукрадше часть, иже обѣщаша Богѣ принерти. **К**ѹпца же, иже знаменоваше знаменье Божие и молитвѣ иже ѿ нихъ кѹпленье челади, иже еси псалъ: «знаменоваше [и] молитвѣ давшѣ», такоже и поганымъ продаше, не тинное стгрѣшенье, но гавлено къ Богѣ ѿлѣченье крадше и чуже собѣ створше, и так они еа мнитъ ладно со онѣма стгрѣшати, иже гонивше нашу вѣрѣ и многы ѿ вѣры в невѣрство приведше. **И**мже дортонитъ ѿвѣрци еего злаго начинання науученемъ и наказанемъ многимъ; аще не поглѣшетъ, како иноязычникъ и мытаръ имѣти» (Памятники древнерусского канонического права 1908, 10-12).

Додаток 4

Харчові заборони українських православних вірних і відсутність поступу в християнізації мешканців українських степів

к відомо, мешканці степів — печеніги, пізніше — половці так і не піддалися християнізації. Принаймні, хрещені серед них були рідкістю. Припускають, що основною причиною цього стала тотальна ворожнеча степовиків із українцями (Инков 2015, 35). Однак, контакти рюриковичів із керівниками половецьких орд були досить тісними, включаючи шлюби. Християнізації могла сприяти й велика кількість полонених, які перебували серед них. Власне, так сталося і з «господарем» прп. Никона Сухого (Инков 2015, 38). І все-таки подібні випадки були дуже поодинокими.

Зауважимо, що вже в часі перебування половців у складі Кіпчакського каганату вони не піддалися поширенню в тій місцевості мусульманства та маніхейства. С. Плетньова вважає причиною такої стійкості достатню пасіонарність їхнього поганства, яке сприяло активному рухові цих племен для пошуку нових пасовищ, а також грабунку інших народів (Плетнева 2003, 149-150). Можливо, саме реалії кочового і воєнізованого життя (навіть незаміжніх дівчат) і сприяло продовженню побутування поганства. Важливою складовою цього було поєднання військово-адміністративних і жрецьких функцій, а також сукупність традиційних для азійського поганства забобонів. Зокрема, у половецькому суспільстві велику роль відігравали також шамани («кам»).

Так само дуже мало піддавалися половці й християнізації з боку українців, греків, угорців та, можливо, інших народів. Деякі люди у тісному контакті приймали християнство, що, власне, описано у Патерику. Відомо також про хрещення тільки жінок-половчанок, які одружувалися з християнами. Прийняття ж християнства чоловіками (вільними) відоме лише у XIII ст. — як на території Київської Русі, так і в Угорщині. Однак, і тоді цей процес пов'язують із загрозою перед татарами (Тимар 2021, 17-18). Часом половців згадано у літописанні з християнськими іменами. Історії побутування таких імен у високопоставлених половців останнім часом було присвячено спеціальну монографію (Литвина, Успенский 2013). Автори дійшли висновку, що незалежно від існування у середовищі високопоставлених половців з християнськими іменами, нема підстав асоціювати це з

християнізацією цих осіб, і загалом з християнізацією половців (Литвина, Успенский 2013, 87-88). Однак, не було в них переважно і ненависті до християн. Зокрема, Ігорю в часі його полону ніхто не забороняв мати при собі священника і служити Службу Божу (Голубовский 1884, 176-177).

Православні місіонери за княжої доби хрестили (хай, часто-густо, і не до кінця) величезну кількість різних народів. То чому ж це не вдалося з половцями, а пізніше — з татарами? Можна припустити, що справа тут була не в «пасіонарності» поган. Для розуміння цього варто повернутися до XIII ст., коли, попри татарського нашестя, українські степи ще називали «Країна половців» (Плано Карпіні згадує про «країну команів» (Путишествия... 1957, 70). Трохи далі він пише про двох команів, «що були з-поміж татарів» (Путишествия... 1957, 81). Є всі підстави вважати, що спосіб життя пересічних татар мало відрізнявся від життя половців, і що в цей час відбувалась активна асиміляція татарами останніх. А тому і для половецького суспільства так само вагомим спостереженням Вільгельма де Рубрука, який відвідав у той час цю територію, і який був дуже уважний до релігійних питань у відвіданих ним місцях. Зокрема, описуючи свій візит до хана Скатаха, він зазначав: «Він також запитав у нас, чи хочемо ми пити кумис, тобто кобиляче молоко. Бо християни, які серед них русини, греки й алани, хочуть стало дотримуватися свого закону, не п'ють його і навіть не вважають себе християнами, коли вип'ють, і їхні священники примиряють їх тоді [з Христом], як ніби вони відмовились від християнської віри. Тоді я відповів, що у нас ще є достатньо, що пити, а коли це питво закінчиться, нам слід пити те, що він нам дасть» (Путишествия... 1957, 105). І далі: «Питали також вони і багато інших християн, руських і угорців, чи можуть вони врятуватися, тому що їм доводилося пити кумис і їсти м'ясо тварин, або полеглих, або убитих сарацинами та іншими невірними, що навіть самі грецькі й руські священники вважають за падло або як ідоложертвене...» (Путишествия... 1957, 106).

І ще такий, особливо вагомий, сюжет: «У день П'ятидесятниці прийшов до нас якийсь сарацин, під час розмови з нами ми почали викладати віру. Чуючи про благодіяння Божі, надані людському роду Втіленням і Воскресінням мертвих, і про майбутній Суд, а також про те, що обмивання гріхів полягає в хрещенні, він виявив своє бажання хреститися. Коли ми стали готуватися до його хрещення, він несподівано сів на свого коня, кажучи, що поїде додому і порадиться зі своєю дружиною. На наступний день в розмові з нами він сказав, що ніяк не наважується прийняти хрещення, оскільки тоді не зможе пити кумис. Саме християни тієї місцевості говорили те, що жоден справжній християнин не має пити його, а без цього напою він не може жити в цій пустелі. Я ніяк не міг відвернути його від цієї думки. Звідси знайте напевне, що вони дуже далекі від віри через цю думку, яка вже утвердилась серед них завдяки руським, кількість яких серед них дуже велика» (Путишествия... 1957, 107).

Остання інформація має бути розглянута з точки зору харчових заборон, наявних протягом XI—XIII ст. в українців. Ми згадували про них, коли описували звинувачення прп. Феодосія Печерського католиків (Жиленко 2015, 706-715, Коментар 148). Тому обмежимося коротким викладом цього питання. Харчові заборони європейців прийнято виводити виключно чи майже виключно з біблійної традиції. Однак, велику роль мали тут і давні традиції кожного народу.

Що стосується біблійних традицій харчових заборон, то вони б не мали впливати на християн, оскільки про це переконливо повідомляється у Євангелії: «І Він покликав народ, і промовив до нього: Послухайте та зрозумійте! Не те, що входить до уст, людину сквернить, але те, що виходить із уст, те людину сквернить. Тоді учні Його підійшли й сказали Йому: Чи Ти знаєш, що фарисеї, почувши це слово, спокусилися? А Він відповів: Усяка рослина, яку насадив не Отець Мій Небесний, буде вирвана з коренем. Залиште ви їх: це сліпі поводитарі для сліпих. А коли сліпий водить сліпого, обоє до ями впадуть... А Петро відповів і до Нього мовив: Поясни нам цю притчу. А Він відказав: Чи ж і ви розуміння не маєте? Чи ж ви не

розумієте, що все те, що входить до уст, вступає в живіт, та й назовні виходить? Що ж виходить із уст, те походить із серця, і воно опоганює людину. Бо з серця виходять лихі думки, душоубства, перелюби, розпуста, крадіж, неправдиві засвідчення, богозневаги. Оце те, що людину опоганює. А їсти руками невмитими, не опоганює це людини!» (Мт 15:10-20). Власне, у християнстві не мало б бути харчових заборон (крім постів)³⁰⁷⁸. Лишається, втім, заборона вживання крові, оскільки воно наявне також у апостольських правилах. Крім того, ще від перших християн під заборону була «удавлення» (через наявність у ній крові), падло і, головне, «ідоложертвене», тобто вживання м'яса тварин, убитих під час поганських жертв: «...Бо зволилось Духові Святому і нам, тягара вже ніякого не накладати на вас, окрім цього необхідного: стримуватися від ідолських жертв та крові, і задушеніни, та від блуду. Оберігаючись від того, ви зробите добре. Бувайте здорові! ...» (Діян 15:28,29).

В українському народі наявні стійкі харчові заборони на вживання мертвечини, падла, м'яса плазунів і земноводних, дрібних хижаків (вовк, лисиця тощо), комах (Артюх 2005, 25). Можна припустити, що джерела цих звичаїв повністю чи значною мірою мають більш глибоке коріння, ніж християнізація³⁰⁷⁹. На це вказує, зокрема, те, що попри всі церковні заборони, у нас так і не виникло справжнього несприйняття їжі із вмістом крові.

Складніше з кониною. Археологічні дослідження доводять, що ранньослов'янські племена, починаючи з зарубинецької культури, вживали конину, свинину і м'ясо рогатої худоби, птицю і звірину. Про систематичне вживання конини свідчить також нинішній текст «Повісті минулих літ», в якому описано звичаї кн. Святослава Ігоревича. Це свідчить як про традиції того часу, так і про те, що вживання такого м'яса не викликало питань у літописців XI ст. Водночас вже в Уставі св. Володимира читаємо: **«ДЩЕ КТО ЧТО ПОГАННОЕ СЪБЯРТЬ ПО СВОЕЙ БОЛИ, ИЛИ КОБЫЛИНУ. ИЛИ МЯКОДИНЪ, ИЛИ ИНО ЧТО СЪРЪНОЕ, МИТРОПЛИТЪ Ё ВИНЪ И Ё КАНИ»** (Щапов 1976, 89). І вже через одне чи два століття вживання конини стало стійкою харчовою заборону (Артюх 2005, 25). Цілком вірогідно, що причини тут полягали не лише у

³⁰⁷⁸ У різні часи різні секти намагалися наслідувати старозавітні настанови, зокрема, стосовно свинини. Так, «нечистість» свинини визнавала частина старообрядців на території Московії (Кабакова 2015, 171-172)

³⁰⁷⁹ Церква також порушувала питання вживання у їжу дрібної мисливської здобичі, яку переважно ловили за допомогою різноманітних капканів. Причиною цього було ставлення до тварин як до нечистих, так і те, що вони задавилися, а, отже, підпадали під категорію «удавлення», харчування якою було заборонено Церквою. Власне, тому в Україні вживали тільки зайців, і то під сумнівом. У Московії у старообрядців існує заборона на вживання зайчатини (Кабакова 2015, 172-173). Так само не їдять барсуків і білок, хоча в Україні барсуче м'ясо, а особливо сало, вважають їстівним і навіть корисним (Кабакова 2015, 173). У Московії зафіксовано випадки невживання окремих органів тварин (Кабакова 2015, 174). Для єврейської традиції в Україні характерне невживання разом молока і м'яса. Цю заборону перебрали і деякі українці, зокрема, на Поділлі (Кабакова 2015, 173). У харч вживали всіх домашніх птахів і їхні яйця, хоча у московських старообрядців також існували заборони з цього приводу (Кабакова 2015, 174). Нам особисто ще відомі від старших заборони на вживання курячих лап «бо кури загребуть». Що стосується диких птахів, то традиції тут різноманітні (Кабакова 2015, 174-175) і навіть у старообрядців не завжди пов'язані не стільки з біблійними харчовими заборонами, як із місцевими традиціями. Із риби часом не вживають ті її види, які не мають луски. Тому московіти часом не їдять сома, і навіть наліма чи стерлядь. До них належать жаби і раки (Кабакова 2015, 175-176). Українці не вживають тільки жаб. Натомість, у нас є традиція вживання як сома, так і лина, тобто риби «голих», а також вугрів, яких також іноді не вживають через схожість із зміями (Кабакова 2015, 176).

Біблійні приписи ніяк не регламентують вживання рослинних продуктів. Тому заборони тут характерні лише для окремих старообрядських груп, які не їдять «нових» овочів (Кабакова 2015, 177). Відомі також інші заборони, але вони характеризуються як старообрядські забобони, не пов'язані з Біблією. Від місцевих традицій походить невживання ведмедя на підставі того, що він «був колись людиною» (Кабакова 2015, 177). На такій самій підставі в окремих місцевостях не їли журавля, дятла, посмітюху та ін. (Кабакова 2015, 178). Рака, козла, зайця не їли, бо вважали їх «чортовим творінням» (Кабакова 2015, 178), що також варто віднести до традиційних забобонів.

Частина заборон впливає з казкових сюжетів, де оповідається про допомогу чи, навпаки, спроби певних тварин завадити новонародженому Спасителю (Кабакова 2015, 178-179). Вірогідно, такі казкові сюжети з'явилися завдовго до прийняття Християнства і пізніше набули християнської атрибутики.

церковних правилах. Аби розібратися в тому, згадаймо, що вживання конини аж до ХХ ст. визнавали виключно прерогативою татар (точніше, мусульман), своєрідним доказом їхньої нечистоти чи нерозважливості, як от невживання євреями свинини завжди визнавалося українцями своєю перевагою над іудеями. Несприйняття українцями своїх головних протягом віків ворогів — половців і татар — і призвело до стійкості харчової заборони і навіть у появі низки апокрифічних оповідей на цю тему (Артюх 2005, 26).

Не слід забувати, що у раціоні українців, як народу землеробського, завжди переважали зернові, бобові й овочеві, кількість яких в останні два тисячоліття поступово збільшувалась. Головним же і ледь не найбільш сакралізованим продуктом був хліб із різних видів зерна — печений і варений³⁰⁸⁰. Постійними стравами були страви з круп — каші, юшки, крупники та ін. Крупи додавали також у різні види борщу (вміст їхній суттєво змінювався з часом) та у капустак. Значне місце посідали молочні продукти, а також продукти бджільництва. М'ясо й риба у харчуванні середнього українця минувшини було обмежено. Поза святами (Різдва та Великодня) вживали переважно сало й солонину, нутрянний жир, смалець. Заможні варили на неділю та менші свята курятину. Яйця були важливою сировиною, тому безпосередньо в харч їх поза Великоднем вживали переважно в особливих випадках — для хворих чи породіль. Рибу готували свіжу, а також солили в діжках і в'ялили. Наш клімат навряд чи дозволяв регулярне використання мороженої риби. Значну роль у харчуванні мали різні види олії, які до появи соняшника давили із конопляного, лляного, макового, рижієвого насіння. *Тож кочовикам — як половцям, так і татарам, степ не пропонував варіантів і відмова від будь-якого м'ясного харчу їм була не властива. Зокрема, було відомо, що татари їли навіть падло. У наших умовах хрещення людей, які ведуть такий специфічний спосіб існування, здійснюється без вимог щодо змін у харчуванні. Вірогідно, за княжої доби, можливі місіонери не були настільки поступливими. Як наслідок, християнство було відкинуте більшістю степовиків усіх часів.*

Додаток 5

Питання про святих з іменем Пимен у Печерському патерику

м'я Пимен було досить популярним у Печерському монастирі XI—XII ст. Тому в Патерику неодноразово згадувалися особи з таким ім'ям. Зокрема, святих на ім'я Пимен описано і в Посланні свт. Симона, і в Посланні Полікарпа. Свого часу О. Шахматов припустив, що ведеться про одну особу. Аби розібратися в цьому питанні — спробуємо розглянути переконання О. Шахматова щодо цих житій і згадок інших осіб на ім'я Пимен (зауважимо до всього, що більшість із них мають прозвання Пісник)³⁰⁸¹. І всі вони жили від останніх десятиліть XI до 40-х рр. XII ст.

Передусім зазначимо, **святих з таким іменем, упокоєних у печері**. У Ближніх печерах відомо два святих Пимени, а у Дальніх — один.

Про **прп. Пимена із Дальніх печер**, згідно з давньою монастирською традицією, опублікованою іг. Модестом³⁰⁸², відомо таке: **«Прѣпѣный Пименъ портникъ мѣлъ тѣю благадате,**

³⁰⁸⁰ Найпоширенішим із останнього на сьогодні є вареники і галушки, але в минулому їх видів було набагато більше.

³⁰⁸¹ Велика кількість ченців, пострижених з іменем Пимен не є дивним, якщо згадати популярність цього імені в історії чернецтва. Відомо про декількох східних святих із цим іменем, особливо вшановуваних монахами. Це, зокрема, прп. Пимен Великий і прп. Пимен Палестинський, згаданий у 167 главі «Луга духовного». Вони мають один день пам'яті — 27 серпня, і саме до цього дня притягнуто пам'ять прп. Пимена Постника, якого пов'язують із святим, описаним у посланні свт. Симона. *Отже, названа дата ніяк не дотична до печерської традиції чи до дати преставлення прпп. Пимена і Кукші*. А прізвисько Пісник часто трапляється серед преподобних Печерських, і може бути як позитивним прозванням, так і вказівкою на конкретний підвиз зазначеної особи (як це було у Греції). Приміром, такий чернець міг не їсти скоромного *навіть з огляду на чернечі обмеження*.

³⁰⁸² Докладніше її опис і перевидання див. (Дива печер Лаврських 2011, 103-104).

ниже разъ только въ тридцать мало бѣдалъ, а безпрестанно послѣшаніе мѣтѣрыкоѣ ѿправлялъ; а нѣгды ѿ портѣ не влабѣлъ, и въ жорнахъ мелючи, дрова на себе нозачи, а чрезъ ночь на мѣтвѣ стогаъ, за которые труды въ нѣѣ почибають». Згідно з висновками антропологів, цей преподобний помер у 50—55 років (Дива печер Лаврських 2011, 209). Беручи до уваги його високий для того часу зріст (170—175 см) він мав бути досить фізично міцним для тяжкої праці. Більшість упокоєних у Дальніх печерах святих жили після XIII ст., тож є всі підстави твердити, що так було й з ним. День пам'яті цього святого запроваджено у XIX ст. притягненням до пам'яті прп. Пимена Постника із Близніх печер. Очевидно, що до нашого переліка він не належить.

Звернемося до **святих Пименів із Близніх печер**. Тут упокоєний, зокрема, і **Пимен Хворий (Багатохворобливий)**. День пам'яті 7 серпня. Атрибуція мощей описаному в Патерику святому є достовірною, оскільки згідно з висновками антропологів, «прп. Пимен Многоболящий має виразні дегенеративно-дистрофічні зміни хребта. Розбіжність амінокислотних показників, вивчених для визначення давності поховання (в загальній сумі амінокислот міститься більший відсотковий вміст аміаку, ніж в інших мощах), виникає думка, що вони спричинені важким прижиттєвим функціональним захворюванням» (Дива печер Лаврських 2011, 207). Помер святий у віці близько 55 років.

Ще одого **прп. Пимена Постника** із Близніх печер традиційно асоціюють з описаним свт. Симоном. Проте не слід забувати про існування у Патерику згадки ще про двох Пименів Постників. Перший із них — ігумен Києво-Печерський у 1132—1141 рр. Як настоятель Печерської обителі XII ст., ще й святого життя, він мав бути похований у Близніх печерах. Тож є підстави саме його визнавати другим прп. Пименом із Близніх печер.

Ще одну особу з таким ім'ям і прозванням згадано Полікарпом в описі зцілення свт. Никити Новгородського. Ця подія відбулася після 1079 р., але до преставлення прп. Никона (1088). І це, безсумнівно, не прп. Пимен Хворий, оскільки він за станом здоров'я не міг ходити. Та й хронологія життя святого не збігається. Так само хронологічно дуже маловірогідно, щоб це був майбутній настоятель. Отже, маємо ще одного святого. І становище з атрибуцією всіх Пименів до наявних у печерах мощей ще більше ускладнюється. У нас нема відповідей на ці питання.

Однак, повернемося до двох преподобних Пименів, згаданих відповідно у Посланнях свт. Симона і Полікарпа. Першого Пимена популяризатори оповідей про хрещення в'ятичів, мало знайомі з історією Лаври, вважали його ігуменом Пименом Постником, тож преставлення прп. Кукші «відкладалося» до 1141 р. (Попов 1866, 155). Втім, з огляду на інші наявні дані, це неможливо. Навряд чи живий був на час преставлення прп. Кукші й таємничий прп. Пимен, згаданий у житії прп. Никити.

Постає закономірне питання: чи може оповідатися в обох Посланнях про одну й ту саму особу — прп. Пимена Хворого? Нам не відомо, як сприймали це питання в Україні ранньомодернового часу. Paterikon (Patericon abo żywoty ss. оусов Rieczarskich... 1635, 132-136, 144) і слов'янський Патерик редакції 1661 р. (Патерик или Отечник Печерский... 1661, 241об., 223об.-229) не дають однозначної відповіді, не заперечуючи тотожність двох Пименів, але й не наголошуючи на ній. Так чи інакше, обидві оповіді не поєднуються.

Однак, вже у кінці XIX ст. О. Шахматов обґрунтував теорію, що обидва сюжети стосуються однієї людини: «Зіставте передбачення майбутньої смерті з Пимен Постником і Пименом Багатостраждальним; обидва після цього отримали дар провидіння і зцілюють недужих; той і інший входить у церкву перед самою своєю смертю» (Шахматов 1914, 50, прим. 15). На думку дослідника, дні пам'яті (які він вважає датами смерті) прп. Пимена (7 серпня) і прп. Прохора (10 лютого) були ще в давнину переплутані (Шахматов 1914, 49). Так, на його думку, стають зрозумілими й деякі аспекти висвітлення в печерських джерелах біографії прп. Прохора Лободника та первісний зміст геть попсованої Мономаховими

прибичниками статті 1110 р. (див. Коментар 263). Але, насправді, таке пояснення непотрібне. Прп. Пимен Хворий має «оригінальний» день пам'яті 7 серпня, відомий, найперше з «Анфологіона» (Дива печер Лаврських 2011, 154). Отже, з певною обережністю можна припустити, що він, дійсно, дотичний до біографії святого — дати його преставлення чи знайдення мощей. З огляду на наведене в коментарях може йтися про дату знайдення мощей.

Що стосується, пам'яті прп. Кукші і Пимена (тобто, прп. Пимена, згаданого у свт. Симона), то, як вже зазначалося, їхня пам'ять 27 серпня³⁰⁸³ є притягненням до дня пам'яті прп. Пимена Великого і, отже, *ніяк не пов'язана з біографією будь-кого з них*.

Дні пам'яті навряд чи можуть допомогти нам у підтвердженні теорії О. Шахматова, як і відкинути її. Однак, вона виглядає вповні вірогідною, оскільки зв'язок святого з появою стовпів є цілком вмотивованим. Гіпотезу О. Шахматова підтверджував також М. Присьолков (Приселков 2003, 137-138), однак, останнім часом його заперечив О. Карпов, причому головною підставою для його заперечень є неможливість ототожнення прп. Пимена Хворого з Пименом Постником, згаданим у житії свт. Никити на підставі постригу першого не раніше 1091 р. (Карпов б. д., Преподобный Кукша). Цей висновок базується на повідомленні житія, що після чудесного постригу прп. Пимена Хворого його волосся було знайдено на гробі прп. Феодосія, який з'явився у Великій Церкві 1091 р. Та коли ми не намагтимемося ототожнювати прп. Пимена Хворого із згаданим у житії свт. Никити, то помітимо, що хронологічний вододіл 1091 р. вповні вкладається у хронологію життя святого.

Додаток 6

Купшин монастир у Києві

літературі, присвяченій рівноапостольному прп. Кукші, часто згадується таємничий київський Купшин монастир. Зважаючи на вагомість цього чинника у багатьох історичних і білісторичних побудовах, маємо за потрібне навести дані про нього.

Цю обитель згадано лише в одній відомій на сьогодні пам'ятці — проложному сказанні про перенесення до Києва перста св. Іоанна Предтечі³⁰⁸⁴. Походить оповідь із особливої редакції поширеного простого Прологу, характерної для України (О. Лосева величає місце створення його як «на периферії») (Лосева 2009, 228; Чистякова 2011, 24-25). Фрагмент міститься під 7 січня — Собору Св. Іоанна Предтечі і дня перенесення його десниці із Антіохії до Константинополя 956 року (Лосева 2009, 228).

Тут читаємо:

³⁰⁸³ Цей прп. Пимен був згаданий ще в «Правилі», але день пам'яті (27 серпня) ми знаходимо вперше в Патерику 1661 р.

³⁰⁸⁴ Вірогідно, цей перст був частиною десниці Іоанна Предтечі, яка зберігалась у Великому Палаці Константинополя, хоча відомий і перст святого, який зберігався у Студійському монастирі (Флоря 1989, 187-188). В описі подорожі Новгородського архієпископа Антонія до Царгорода XII ст. читаємо: «А у Лахерны во церковныхъ полатахъ святыи Феодоръ Стратилать лежить, и щить и мечь его ту же; надъ нимъ же стоить икона Іоанна Крестителя, в нейже замчены и запечатаны царською печатію власы Іоанна Крестителя; а верхъ святого Іоанна Крестителя главы его и перси и перст его и зуб лежат в Студійском монастири у святого Феодора...» (Савватинов 1872, 111-112).

Хто й кому саме послав святиню — не відомо.

Оскільки з десницею св. Іоанна Предтечі пов'язано поняття про вінчання на царство візантійських імператорів, то перенесення цього перста до Києва сприймалося як політична подія, і в подальшому його було згадано у зв'язку зі спробою прибичників Ізяслава увести висвячення київських митрополитів головою св. Климента.

Б. Флоря вважає, що саме прислання цього пальця лягло в основу легенди про «шапку Мономаха» (Флоря 1989, 188).

**Въ тѣ днѣ³⁰⁸⁵, пренесеніе чѣнаго прѣста іованна крѣла, деанѣа
его рѣки, в рѣ ѿ црѣа грѣ.³⁰⁸⁶**

Говѣ боу нашемуу ꙗко Ховѣ, не токмо грѣкоу стѣау просвѣтившоу крѣеніе, и свое имѣ
прославившоу, ꙗко стѣа своа оугодники. но и роукоу землю просвѣтившоу стѣамъ крѣеніе. ꙗко ѿ
ндѣкѣа лерѣтѣ

\Арк. 99 зв.\

вератившоу. ꙗко въ вѣе велеенѣ прослави стѣа своа славаца ꙗко и многи тѣрѣдо и тѣрѣпеніе, неное
црѣтво полуучиша. и по смѣрти акн жнѣевоуце слави ми ѿ на. еего ко іовѣ прѣтѣю нрѣ оуѣече.
слави мо же ꙗко тѣкло его въ градѣ себастѣкѣ. глаба его и роука слави ми и чѣтѣа въ црѣградѣкѣ. въ
роуѣн слави ми чѣтѣа его прѣ, въ градѣ кѣевѣкѣ. вѣгдѣ имѣ его слави мо ерѣ. оуже ко гѣн боу
нашемуу постѣтившоу ноба своѣ виногрѣа. земла роукиа, ꙗко наба деаница его. ꙗко своѣ изволеніе да
прѣити. Чѣтѣа роуки прѣтѣебы прѣвѣтоу, ѿ црѣа грѣа въ роу ꙗко принеѣ ба въ грѣа велики кѣ, при
кнѣн блѣмерѣкѣ мномаѣкѣ. в лѣтѣ ѿ шѣотное. И полонѣ ба въ въ црѣкви стѣго іовѣ, на стѣтомли,
оу коушнѣа монаѣтырѣа. Слави же ꙗко блѣгодаримъ ѿ вѣкѣ блѣговѣрнѣи кнѣе, ꙗко ѿ вѣкѣ хрѣтолюбѣи
роукиа снѣб. еего іовѣ прѣтѣю, тѣа болши оуѣа вѣкѣ прѣкѣ. чѣе и слави ми чѣтѣа его прѣзѣнѣ, тѣа
тѣо спѣбѣа прѣачѣа за вѣкѣ стѣа агнѣца вѣжѣа, въземлюѣа грѣхѣи вѣего мѣра. емоу же слаба
(Никольский 1909, 56-57).

У різних списках проложної статті монастир має назву Купшиного, Кукшиного і Купльшиного (Лосева 2009, 227; Флоря 1989, 186). Хоча назва монастиря «Купшин» наявна лише у зазначеному тексті, та у Києві того часу відомий Іоаннівський храм, заснований 1122 р. який, втім, містився на Копиревому кінці, тобто, у гірській частині міста. І це ніяк не асоціюється зі згадкою про р. Ситомль³⁰⁸⁷. Відомо, що вона протікала на «болоні», тобто на території нинішньої Оболоні, і була притоком р. Почайни. Назву Ситомль згадано лише у «Повісті минулих літ» та Київському літописі, і всього тричі³⁰⁸⁸. Пізніше такий гідронім на Оболоні не відомий. Деякі киевознавці впевнені, що річка протікала неподалік сучасної

³⁰⁸⁵ Тобто, 7 січня.

³⁰⁸⁶ З рукописної Четїї Мінеї Київської духовної академії, Почаїв № 103, XVI ст. 334 арк.

³⁰⁸⁷ В оригіналі назва пишеться, як **Сѣтомль**, отже, правильна назва Ситомль або Сітомль. Російська назва «Сетомль» походить від неправильного прочитання літери «ять», як «є».

³⁰⁸⁸ 1) Під 6542 (1034) р. в описі переможної битви Ярослава Володимировича з печенігами на цій ріці. Цікаво, що битва відбувалась на місці сучасної Софії Київської, а потопилися печеніги у Ситомлі.

2) Також у статті 1065 р. згадано про знайдення рибалками у Ситомлі мертвої дитини-інваліда. Хто написав текст — не відомо, але автор стверджував, що на мертвого дивилися до вечора. Можна припустити, що це були дитячі спогади літописця.

3) Під 1150 р. Ситомль на Оболоні згадано, як місце зустрічі князів із Юрієм Долгоруким.

станції метро «Почайна»³⁰⁸⁹, тому була ініціатива перейменувати її та деякі навколишні топоніми назвою «Ситомль» і похідними від цього слова. Втім, врешті, новою назвою стала «Почайна».

Є також концепція про тотожність рік Ситомля і Сирця. Ця теорія видається цілком вірогідною, хоча їй і нема підтвердження. Аби зрозуміти можливі варіанти, варто враховувати, якою була Оболонь за княжої доби. Слово «болонь» не є топонімом, точніше, первісно це не було топонімом, а лише характеристикою місцевості, як от «беріг», «болото» та ін. «Болонье» (болоня) — розлога рівнина, вкрита травою, велике пасовисько (Тимченко 1930, 120), навіть стежка через болото. Власне, воно і є однокореневим зі словом «болото» (Етимологічний словник... 1982, т. 1, 226).

Багато століть Поділ і Оболонь розділяла р. Глибочиця, яка нині протікає у трубах під вулицями Верхній і Нижній Вал. Втім, перші висилки за Глибочицею відносяться до дуже раннього часу. Вірогідно, ще до того, як Поділ остаточно «переступив» через вододіл, тут існували різні поселення, але переважно ця місцевість складалась із луків, верболозів, струмків, озер і боліт (Закревський 1868, 586-587).

Протягом тисячі років тут неодноразово перероджувався ландшафт. Навіть Почайна за свою історію змінювала річище, поки частину її не було спотворено гідротехнічними роботами московської влади у XVIII ст. і вона злилась із Дніпром, а інша — пересохла, перетворившись на низку озер, здебільшого знищених злочинними комуністичними забудовами і нинішнім будівництвом житломасиву Оболонь (Пономаренко, Різник 2003, 56).

Хоча в літописах повідомляється, що р. Ситомль була досить великою, та вона могла як зникнути, так і змінити назву. Останнє є цілком вірогідним, якщо згадаємо, р. Глибочицю, у якій змінювалась назва щонайменше тричі — Глибочиця — Кудрявець — Канава. Тож для р. Ситомль така зміна є цілком умотивованою. Її назва походить від кореня, пов'язаного зі словом «сито» чи «ситник». Остання — рід рослин родини ситникових, яка часто росте на берегах водойм, і стебла якої здавна використовували для плетіння, серед іншого і виробу сит. Є припущення, що це слово надзвичайно давнє й існувало вже в часи Трипільської культури (Губерначук 2014, 57). Структура слова також є традиційною для утворення гідронімів³⁰⁹⁰. Однак, можна припустити, що вже в часи Київської Русі така назва не була очевидною, і пізніше могла змінитися на «Сирець». Остання ще у XVII—XVIII ст. була досить великою і повноводною, з безліччю водяних млинів. Етимологія цієї назви споріднена з поняттям «сирість», в розумінні вологості. Подібні гідроніми є характерними для України (Словник гідронімів... 1979, 502). Отже, річка, що протікала через вологі луки, верболози і болота, вповні могла отримати назву Сирець³⁰⁹¹. Втім, підтвержень цієї теорії нема.

Інший погляд на можливе місцезнаходження р. Ситомль, а відтак і Іоаннівського храму, запропонував О. Толочко, доводячи, що первісно Щекавицею називалась не нині відома під цією назвою гора, що у XVII ст. була відома, як Скавиця (О. Толочко 1997). Аргументи автора щодо локалізації Щекавиці на території давньоруського Копиревого кінця

³⁰⁸⁹ Л. Пономаренко і О. Різник стверджують, що Ситомль (Ситомля) — не річка, а історична місцевість — піщана коса між Дніпром і Почайною, поросла травою і чагарником (Пономаренко, Різник 2003, 63). Насправді, в літописі чітко зазначено, що це — річка.

³⁰⁹⁰ «Річкові назви з тематичним -ля можуть бути іменниками, які утворились від злиття кореневого -л з суфіксом -ја (у назвах: Вабля, Грезля, і субстантивованими, а в гідронімії відтак і фемінізованими, прикметниками з посесивним суфіксом -ль), за нашим припущенням, у назві Радомля (<Радомль <Радом), Буромля, Бативля (хоч є і нефемінізовані: Сітомль)» (З. Франко 1979, 85).

³⁰⁹¹ Сирець — також інша назва синьої польової волошки (Етимологічний словник... 2006, т. 5, 241).

є переконливими. Єдине, в чому нема певності, якби в ті часи глибина яру Глибочиці була настільки великою, щоб обидві місцевості, які розташовані майже поряд і відділені лише тим самим яром, сприймалися, як різні. Втім, таке припущення стане більш вірогідним, якщо згадати, що всі прилеглі до схилів частини Київської гори суттєво змінили свою конфігурацію за ці століття. До всього, назва «Копиревого кінця» належить до назви частини міської забудови Києва, а «могила Олега» і Щекавиця — назви місцевостей. Отже, обидва могли пересікатися. Для прикладу: вулиця Володимирська пролягає на Старокиївській горі, але це не тотожні поняття. Та ще — Володимирська вулиця закінчується за територією Старокиївської гори. То могла бути і залежність між поняттями Копиревого кінця чи більш пізнього топоніму Кудрявця і Щекавиці чи місця Олегової могили. І саме візуальний, але чіткий поділ в пізніші часи цієї місцевості глибоким яром міг призвести до зміни назв і збереження за частиною гори назви не Щекавиці, а Скавиці.

Однак, повернемося до локалізації р. Ситомль згідно з побудовами О. Толочка. Головним (але не єдиним) доказом в роботі О. Толочка є описи ряду битв середини XII ст. Спираючись на них, і переважно на опис розташування військ у битві 1151 р., він робить висновок про існування Ситомля поряд із Копиревим кінцем (О. Толочко 1997, 154-157).

Дуже важливим у цьому контексті є зауваження в описі битви 1151 р., що берендії стали «въ огородъ святаго Іоанна». Вірогідно, йдеться про ту саму церкву Іоанна, розташовану в Копиревому кінці, будівництво якої було згадано у статті 1121 р. (О. Толочко 1997, 156). «У Копиревому кінці на ім'я відомо лише дві церкви: Св. Іоанна і Св. Симеона. Але із Щекавицею пов'язана (як вказано у статті 1151 р.) лише одна з них — Св. Іоанна. Крім того, "Св. Симеон" був монастирем, а з огляду на форму згадки Василя (піп), до виборів на архімандрита той мав пресвітерський сан, і отже, його церква була парафіяльною, що дає змогу ототожнити її саме зі Св. Іоанном. У такий спосіб здобуємо ще одне свідчення того, що Щекавиця містилася у Копиревому кінці» (О. Толочко 1997, 157). Із усім вищезазначеним, О. Толочко звертає увагу і на наведений проложний текст. Церкву Іоанна на Копиревому кінці він вважає спеціально побудованою для принесеної з Константинополя святині. Цілком вірогідно, що храм можна пов'язати з фундаментами, знайденими у Несторівському провулку, однак повної певності тут, звичайно, нема, оскільки згідно з літописним текстом, є більш вірогідним, що храм (і монастир) були розташовані поза міськими стінами, неподалік від них (О. Толочко 1997, 158). Головним, втім, тут є те, що «унікальне, однак, свідчення того, що Св. Іоанн розташовувався "на Ситомлі", що дає нам змогу зв'язати воедино цю річку, Олегову Могилу, Щекавицю та церкву в Копиревому кінці» (О. Толочко 1997, 158).

З огляду на вищесказане про слово «болонь», ці теорія не позбавлена логіки. Отже, у Києві, з його великою кількістю рік, крім великого «болоння» могло існувати багато інших, в т. ч. «болоння» р. Либеді, до якого, згідно з наведеною вище картою могла належати і р. Ситомль.

Ми не маємо на сьогодні достатньо даних, аби навіть приблизно локалізувати «Купшин монастир». І ще менше даних для того, аби якось пов'язати його появу з іменем прп. Кукші.

Додаток 7

Різні документи, дотичні до історії вшанування прп. Кукші у Московії

№ 1 (Гавриил, еп. Орловский и Севский 1825, 429-443)

«ПЕРЕПИСКА.

Отъ Преосвященнаго Гавріила, Епископа Орловскаго и Сѣвскаго — о Тайникѣ, найденномъ въ городѣ Мценскѣ.

Отъ 2-го Апрѣля 1825.

М.Г.П.П. !

Читая издаваемые вами Отечественныя Записки, всегда я съ удовольствіемъ останавливался на тѣхъ статьяхъ, гдѣ указываете вы на какіе — нибудь памятники древности; между тѣмъ и скорбѣлъ, что живу въ такомъ краю, въ коемъ ни что не носитъ на себѣ печати протекшихъ столѣтій, а потому и не заслуживаетъ преданія чрезъ васъ, м. г., любопытству соотечественниковъ нашихъ. Но Всевѣдущій, обличивъ въ томъ мою ошибку, утѣшилъ меня съ тѣмъ вмѣстѣ: ибо за нѣсколько недѣль назадъ, въ городѣ Мценскѣ ввѣренныя мнѣ паствы, имѣлъ я удовольствіе видѣть тайникъ или потаенный кладезъ древнѣйшихъ города Мценска обитателей, доселѣ остававшійся въ неизвѣстности, но открытый въ половинѣ прошедшаго 1824 года, и теперь снова всѣми съ пользою употребляемый; удивлялся изобилію водъ онаго, вкушалъ ихъ пріятность, и съ любопытствомъ смотрѣлъ на ожестѣлые и почернѣлые дубы, изъ коихъ состоитъ срубъ колодца, при чемъ обращаютъ также на себя вниманіе, каменное двадцати-двухфунтовое, въ окружности 13-ти вершковъ съ половиною, ядро, и двѣ серебряныя монеты, Русская и Татарская, близъ колодца въ одно время найденныя. Въ какомъ же мѣстѣ этотъ тайникъ, кѣмъ, по какому случаю, и какимъ образомъ открытъ, обстоятельства сіи, довольно любопытства достойныя, честь имѣю изложить въ строкахъ нижеслѣдующихъ.

I.) Соборная Николаевская, каменнаго строенія, въ городѣ Мценскѣ, церковь, основана на каменной горѣ, обтекаемой съ сѣверо-восточной стороны судоходною рѣкою Зушею, съ западной малымъ потокомъ — Нижняя Мецня, впадающимъ въ Зушу, отъ котораго, вѣроятно и названіе свое заимствуетъ городъ Мценскъ, съ южной тѣмъ же потокомъ, съ рѣкою снова соединяющимся, и — Верхняя Мецня — именуемымъ. Высота горы, по вѣрному измѣренію, отъ Зуши простирается до 65 аршинъ, столько же отъ запада и юга, а крутизна оной почти перпендикулярна. Изъ чего само собою явствуетъ, что она почти неприступна; между тѣмъ какъ число усердствующихъ къ Николаевскому Собору, ради древняго Чудотворнаго въ немъ образа Святителя Николая Чудотворца и Животворящаго креста Господня, весьма многочисленно; ибо не только природные жители города Мценска и Губерніи Орловской, но и изъ другихъ странъ притекаютъ въ оный сонмы поклонниковъ благоговѣйныхъ, особливо въ весеннее время къ празднику Угодника Христова, Николая Чудотворца.

II-е.) По симъ причинамъ во всѣ времена, казалось, необходимымъ облегчить восходъ на гору срытіемъ нѣкоторой части ея, и провести на высоту, ежели не обширную дорогу, по крайней мѣрѣ тропу, способнѣйшую къ безопасному восхожденію и нисхожденію для всякаго возраста людей. Но недоставало къ тому ревности тѣхъ лицъ, отъ коихъ нѣкогда зависѣло устройство города Мценска, а болѣе представлялось невозможнымъ почти, коснуться Гиганта, утвердившагося въ нѣдрахъ земли стопами своими, можетъ быть, съ того самаго времени, какъ Всемогушій возгласилъ: “Да соберется вода, яже подъ небесемъ, въ собраніе едино, и да явится суша, которую и нарекъ потомъ землею”.

III-е.) Впрочемъ ежели съ вѣрою скажетъ кто: двигнися, гора! — и двигнется. Подобное сему послѣдовало и здѣсь. Поощряемый Начальствомъ, а болѣе по привычкѣ къ дѣятельности, въ воинской еще службѣ пріобрѣтенной, движимый собственнымъ своимъ раченіемъ и усердіемъ къ общей пользѣ, Г. Штабсъ-Ротмистръ, Мценскій Полиціймейстеръ Иванъ Антоновичъ Сементовскій рѣшился поколебать твердыню горы и заставить ее, такъ сказать, поникнуть хребтомъ. Къ сему многотрудному предпріятію въ 1823 году и приступилъ онъ. Многіе оному удивлялись, другіе шутили насчетъ его; но послѣдствіемъ онъ доказалъ, что неусыпный трудъ все побѣждаетъ, — ибо въ прошломъ 1824 году дѣйствительно кончилъ начатое свое дѣло, и со стороны потока Нижняя Мецня отъ самой подошвы горы до верха оной, вдоль по рѣкѣ Зушѣ, снявъ значительный слой каменнаго грунта и сдѣлавъ притомъ чрезъ протокъ Мецню мостъ, проложилъ на гору и обратно съ оной преудобную и обширную дорогу, не только для пѣшеходцевъ, но и для проѣзжающихъ въ экипажахъ. Такимъ образомъ превратились: удивленіе въ радость, шутки въ благодарность назидателю общаго блага, особливо со стороны духовныхъ лицъ, которыхъ обязанность есть ежедневно отправлять въ Соборѣ Николаевскомъ Божественное славословіе.

Между сими-то занятіями Господинъ Полиціймейстеръ Сементовскій открылъ и древній тайникъ. Съ горы, прошивъ самой Соборной церкви, внизъ до рѣки Зуши, видна не весьма широкая впадина или провалъ, подобный оврагу бывающему въ мѣстахъ покатыхъ. Г. Полиціймейстеръ, любопытствуя, замѣтилъ въ сторонѣ онаго ключикъ воды, который проникая изъ подъ основанія громады, течетъ подъ насыпнымъ берегомъ Зуши, и потомъ каплями теряете ся въ глубинѣ сей рѣки. Онъ спустился внизъ, призвалъ рабочаго человѣка, и при первомъ удареніи лопаткою ощутилъ дерево, а по устраненій набережной земляной и песчаной насыпи, нашель, что это дубовый желобъ, покрытый такою же толстою доскою, и имѣющій окружность около двухъ аршинъ съ половиною; дубъ почернѣлъ и окрѣплъ почти до окаменѣлости. Такая новость могла ли не усугубить его любопытства? Въ ту же минуту стали копать, по направленію жолоба къ основанію и внутренности горы, не щадя трудовъ, ни терпѣнія, и когда прошли около 10 аршинъ, тогда обнаружился уголъ деревяннаго дубоваго сруба, въ средину котораго скрылся и руководитель къ нему. Говорится: хорошее начало — половина дѣла. Но здѣсь было болѣе чѣмъ половина; ибо едва открылся уголъ деревяннаго сруба, какъ вдругъ показался и весь потаенный предковъ нашихъ довольно длинный и широкой колодець. Онъ состоитъ изъ толстыхъ дубовыхъ бревенъ, со многими переводами, или перекладами, огражденъ и покрытъ былъ сводомъ, построеннымъ изъ камня на известкѣ: (который однако обрушился и массою своею подавлялъ благотворный источникъ; равно и путь къ нему, изъ камня изсѣченный, былъ непроницаемъ для взора подъ густою глыбою земли, насѣянной рукою продолжительнаго времени, и составлялъ ту самую впадину или провалъ, о которомъ упомянуто выше). Удивленные и обрадованные жители Мценска спѣшили видѣть столь ясныя слѣды глубокой отечественной старины. Но Иванъ Антоновичъ не удовольствовался удовлетвореніемъ одному любопытству, а обратилъ плодъ своей дѣятельности во всеобщую пользу и употребленіе: ибо разобравъ обрушившійся сводъ, и вынувъ изъ

источника дубовый разсыпавшийся срубъ, сдѣлалъ надъ водою изъ камня, въ видѣ пещеры новый сводъ; построилъ также новый срубъ съ прочимъ къ тому нужнымъ; и такимъ образомъ доставилъ жителямъ Мценска и проѣзжающимъ не только удовольствіе взирать на слѣды протекшихъ столѣтій, но и при жаждѣ — питіе; при зноѣ — прохладу, тѣмъ вожделеннѣйшую, что любители отечественнаго почерпая оную изъ того же самага источника, черпать могутъ много предметовъ для размышленія.

При разбираіи обрушившагося свода попалась въ руки серебряная монета Россійской Державы а въ 50 саженьяхъ отъ сего мѣста, на горѣ, подъ довольно высокою и обширною насыпью найдено и каменное ядро, съ упомянутою же серебряною Татарскою монетою. Новость всегда бываетъ предметомъ общаго разговора. Такимъ образомъ появились и записки по разнымъ мѣстамъ и рукамъ, отрывками разсѣяныя: изъ коихъ явствуетъ, что на насыпи была прежде высокая башня, для предохраненія города отъ непріятельскихъ нападений, въ случаѣ же оныхъ для наблюденія движеній полчищъ иноплеменныхъ. На башнѣ состоялъ несмѣнный и неусыпный караулъ, и висѣлъ вѣстовый колоколь пудовъ двадцати вѣсомъ. Дѣйствительно оный колоколь и усмотрѣнъ нынѣ на Соборной Николаевской колокольнѣ, съ надписью вокругъ онаго: **ЗРШ**³⁰⁹² Февраля во в день Великаго Государя, казенный вѣстовый колоколь въ Мценскѣ.

Николаевскій Мценскій Соборъ самъ по себѣ достоинъ историческаго обозрѣнія; ибо будучи довольно огроменъ и обнесенъ каменною съ богадѣльнями оградой, въ которой блистаетъ желѣзная, мѣстами вызолоченная, рѣшетка, и украшаемый внутри и внѣ плодами усердія гражданъ и иногородныхъ благоговѣйныхъ Божества поклонниковъ, при особливомъ стараніи о томъ Протоіерея сего Собора Стефана Оболенскаго, стоя на высокой каменной горѣ, владычествуетъ, можно сказать, надъ всѣми другими города Мценска великолѣпными церквами и ихъ пажитями. Но не сіе въ особенности важно, а болѣе то, что мѣсто, гдѣ возвышается Соборная церковь, освящено благодатнымъ присутствіемъ Божиимъ уже за четыре столѣтія назадъ, именно около 1415 года по Р. Х.; ибо тогда для обращенія въ вѣру Христіанскую, и для просвѣщенія Святымъ Евангеліемъ идолослужителей, посланъ былъ во Мценскъ отъ Великихъ Князей и Преосвященнаго Фотія Пресвитеръ, котораго Апостольство и увѣнчано было желаемымъ успѣхомъ. Мецняне, Ходанъ, Юшинка, Зикія съ прочими сперва ратовали, какъ говорится въ древнихъ рукописяхъ, на пришедшихъ спасти души; но, поражены будучи, за непокорствіе Духу Святому, слѣпотою, тотчасъ почувствовали свой грѣхъ, и въ Пятокъ десятый недѣли по Св. Пасхѣ пріяли Святое крещеніе, и прозрѣли, будучи орошены струями новаго чудеснаго Іордана. Къ сему случаю, обрѣтенъ якобы и животворящій Крестъ Господень, изъ камня изсѣченный и образъ Святителя Николая Чудотворца. Во славу имени Тріпостаснаго Божества, крестившіеся Мецняне соорудили на томъ мѣстѣ, гдѣ теперъ Соборъ, церковь, а въ память новосозданія своего о Христѣ нарекли ее Пятницею. Пятницкая церковь при Николаевской Соборной

³⁰⁹² 7188 (1660 года).

состоить нынѣ придѣльною, а настоящая таковая деревянная, которую помнятъ еще нѣкоторые старожилы, лѣтъ за 58 отъ пожара уничтожилась. Сообщая вамъ сіи свѣдѣнія, желалъ бы я, м. г., чтобъ вы дали имъ мѣстечко въ Отечественныхъ Запискахъ³⁰⁹³: желаю сего потому, что думаю доставить тѣмъ пріятность по крайней мѣрѣ обитателямъ края нашего, которымъ покажется статья сія уважительною. Притомъ можетъ быть она возбудитъ въ другихъ рвеніе, къ открытію и вящшихъ по здѣшнему мѣсту памятниковъ отечественной древности. И проч.»

№ 2 (Разные акты и статьи 1833, № 1)

«**Легенда о крещеніи Мценянь, въ 1415 году.** Въ лѣто отъ сотворенія міра 6953, а отъ Рождества Христова 1445³⁰⁹⁴, правяшу скипетры Великаго Княжества Василия Димитріевича, и брата его Андрея Димитріевича, въ предѣленъ и градехъ и во всѣхъ весехъ, невѣрующихъ просвѣщаху во Христову вѣру. Во градѣ Мценскѣ мнози невѣрующіи во Христа Бога нашего; тогда послани бывше отъ Князей Великихъ вои, со многимъ воинствомъ, и отъ Преосвященнаго Фотія пресвитеръ. Живущіе Мецняне устрашишася, и ратоваша на нихъ, и одержимы быта слѣпотою. Ови-же прихождаху и увѣщеваху ихъ къ Св. Крещенію. Десятой недѣли по Пасцѣ, въ пятокъ, пріемъ Святое Крещеніе Мецняне Ходона, Юшинка и Закій, и прозрѣша, и обрѣшоша Крестъ Господень, яко камень изсѣченъ, и образъ Святителя Николая, яко воинъ въ руцѣ имуще литый ковчегъ, въ коемъ имать залогъ тѣла и крови Господня. Во градѣ вѣроваху и всякихъ недуговъ свобождавшася; окрестъ страны живущіе прихождаху, всякія болѣзни свобождахуся, и создавше церковь десятиа недѣли пятка».

№ 3 (Торжество встречи св. иконы с частицей мощей священномученика Кукши, просветителя Орловского края 1905, 934-937)

1905 року в Орловських епархіальних відомостях було опубліковано звіт про вшанування пам'яті прп. Кукші:

«**Торжество встрѣчи св. иконы съ частицей мощей Священномученика Кукши, просвѣтителя Орловскаго края.**

Въ то время, какъ послѣ крещенія Св. Владиміра, въ 988 году, вѣра Христова широкой волной разливалась по многимъ областямъ земли русской, предки наши, обитавшіе у берега р. Оки и извѣстные подъ именемъ Вятичей, продолжали оставаться грубыми язычниками, идолопоклонниками: глубокая, непроглядная тьма язычества царила здѣсь, и отрадные лучи свѣта Евангельскаго не доходили еще до насельниковъ Орловскаго края. Правда, въ окрестныхъ съ Орловскимъ краемъ областяхъ существовали уже въ то время православныя епископскія каѳедры, но по непроходимости тогдашнихъ путей сообщенія они не въ состояніи были распространять вѣру Христову въ языческой странѣ Вятичей. Впрочемъ, теперъ недалеко было уже въ то время,

³⁰⁹³ Съ величайшею благодарностію помѣщаю сіи любопытныя свѣденія въ Отечеств. Запискахъ и покорнѣйше благодарю Почтеннѣйшаго Архипастыря за уврашеніе имъ моего изданія. *Изд.*

³⁰⁹⁴ Так в оригіналі. Дата від Створення Світу також відповідна 1445 р.

когда надъ мрачнымъ горизонтомъ земли Вятичей должна была взойти заря Евангельскаго свѣта, когда и въ то этой, по выраженію лѣтописцевъ, «искони погибельной странѣ» имѣлъ раздаться мощный голосъ христіанскаго проповѣдника. Ту зарю свѣта несъ съ собой дивный проповѣдникъ и чудотворецъ Св. Іоаннъ-Кукша, честный инокъ Кіево-Печерской Лавры. Изъ какого рода былъ онъ, кто были его родители, въ какое время и вслѣдствіе какихъ причинъ оставилъ онъ міръ и поселился въ святой обители Печерской, кѣмъ и когда посвященъ въ священнической санъ, равно какъ и многія другія обстоятельства его жизни — остаются неизвѣстными. Но, языческое имя «Кукша» и самое званіе проповѣдника Вятичей даютъ твердое основаніе предполагать, что преподобный Кукша самъ былъ уроженцемъ страны Вятичей и святая любовь къ соплеменникамъ вызвала его на многострадальный среди нихъ подвигъ. Въ началѣ XII в. онъ оставилъ покой иноческаго житія въ Кіево-Печерской Лаврѣ и прибылъ съ словомъ благовѣстія вѣры Христовой въ поселенія Орловскаго края; здѣсь то и открылись его Апостольскіе подвиги: съ проповѣдью Евангельскаго ученія онъ прошелъ до предѣловъ Мценскихъ, гдѣ и закончилась его просвѣтительная дѣятельность. По преданію, послѣ многихъ мукъ онъ былъ убитъ здѣсь вмѣстѣ съ ученикомъ своимъ Никономъ. Честныя мощи его перенесены были въ Кіево-Печерскую Лавру и положены въ Антоніевскихъ пещерахъ, гдѣ и донинѣ почитаются въ нетлѣніи.

Уваженіе къ прошедшему есть прекрасный задатокъ для будущаго. И Слово Божіе учитъ объ этомъ, искривляли исторіи подтверждаютъ это. Читить и хранить память своего просвѣтителя внушать каждому изъ насъ голосъ нашего нравственнаго чувства, нравственный долгъ нашъ предъ нашимъ Апостоломъ просвѣтившимъ насъ свѣтомъ христіанскаго ученія и принявшимъ вѣнецъ мученической. Къ сожалѣнію, память Св. Кукши до настоящаго времени не праздновалась въ Орловской епархіи съ достоюлжною торжественностью. На такое, столь прискорбное явленіе, обращено вниманіе въ состоявшемся подъ предсѣдательствомъ Преосвященнаго Киріона, 21 марта текущаго года, въ засѣданіи Орловскаго Церковно-Археологическаго Комитета. Въ этомъ засѣданіи Комитетъ единогласно постановилъ: 1) возбудить установленнымъ порядкомъ ходатайство о разрѣшеніи торжественнаго празднованія памяти Св. Кукши; 2) соорудить икону сего святого въ иконописной мастерской Кіево-Печерской Лавры, и 3) просить Высокопреосвященнаго Флавіана, Митрополита Кіевскаго и Галицкаго, объ отдѣленіи частицы св. мощей Св. Кукши для вложенія въ сію икону.

16 сего августа, въ отвѣтъ на ходатайство Преосвященнѣйшаго Киріона, полученъ указъ Св. Синода о разрѣшеніи Орловскому Епархіальному Начальству установить въ Орловской епархіи торжественное празднованіе въ честь Св. Кукши, въ день памяти сего святого — 27 августа. Въ тотъ же день поступило отношеніе Духовнаго Собора Кіево-Печерской Лавры съ извѣщеніемъ, что по благословенію Первоіерарха Кіевской церкви, Высокопреосвященнѣйшаго Флавіана, дарована г. Орлу величайшая для насъ святыня, — частица мощей просвѣтителя «нашего края, которая вложена въ изготовленную и священную въ Лаврѣ икону. Для полученія сей святыни, по распоряженію Его Преосвященства, были командированы въ г. Кіевъ — Членъ

Консистеріи, свящ. М. Аѳонскій, Членъ Церковно-Археологическаго Комитета, протоіерей И. Ливанскій и Экономъ Архіерейскаго Дома, іеромонахъ Тарасій.

Прибытіе св. иконы въ Орель, въ особомъ вагонѣ, предоставленномъ по распоряженію г. Министра Путей Сообщенія, послѣдовало 26-го августа, въ 6 час. вечера. О предстоящемъ торжествѣ населеніе г. Орла было оповѣщено еще наканунѣ — путемъ раздачи листковъ соотвѣтствующаго содержанія. изданныхъ Церковно-Археологическимъ Комитетомъ, и напечатанія въ мѣстныхъ газетахъ церемоніала встрѣчи св. иконы. Къ назначенному времени на вокзалѣ собралось множество народа всѣхъ сословій. Сюда же прибыли члены Церковно-Археологическаго Комитета, ректоръ семинаріи, каѳедральный протоіерей, благочинный церквей г. Орла, о.о. протоіереи И. С. Поповъ, И. Ѳ. Рождественскій, А. И. Донорскій, нѣкоторые городскіе іереи и діаконъ и архіерейскіе пѣвчіе. Въ 6 часовъ на вокзалѣ прибылъ Преосвященный Владыка и, облачившись, въ сопровожденіи духовенства и съ преднесеніемъ хоругвей вышелъ на платформу. Прошло нѣсколько минутъ. Вдали послышался шумъ поѣзда, — еще мгновеніе, и предъ платформою замелькалъ рядъ вагоновъ почтоваго поѣзда М.-К. ж. д. Въ концѣ этого поѣзда находился и тотъ вагонъ 1-го класса, въ которомъ находилась св. икона. Пріѣхавшіе пассажиры присоединились къ собравшимся на платформѣ духовенству и горожанамъ, наперерывъ разбирая листки о подвигѣ св. Кукши, которые іздавались о. ключаремъ каѳедрального собора. Такъ какъ поѣздъ остановился на второмъ пути, то для удобства выноса св. иконы вагонъ съ св. иконою отцѣпили и перевели на первый путь. Настала минута благоговѣйнаго молчанія.

Взоры всѣхъ устремились на дверцы вагона. Владыка вошелъ туда и преклонился предъ св. иконою, которую затѣмъ іереи вынесли изъ вагона на платформу. Отсюда, по прочтеніи псалма 142-го и при возглашеніи протодіакономъ стиховъ «Богъ Господь и явился намъ», открылся крестный холъ въ Троицкій Соборъ Архіерейскаго Дома.

Это было въ высшей степени торжественная картина. Въ тихій ясный вечеръ, при звонѣ колоколовъ всѣхъ городскихъ церквей, въ сопровожденіи многочисленныхъ богомольцевъ, крестный ходъ, съ Преосвященнымъ во главѣ, сопровождалъ шествіе св. иконы по всему городу отъ вокзала до Архіерейскаго Дома. Чѣмъ ближе подходила процессія къ центру города, тѣмъ больше и больше присоединилось къ ней народа, и, наконецъ, за св. иконою шли уже тысячи молящихся. Изъ находящихся по пути слѣдованія крестнаго хода церквей Покровской Черниговскаго полка, Сергіевской кладбищенской, Крестовоздвиженской, Покровской, Преображенской, Богоявленской, Введенской. Срѣтенской и Каѳедрального Собора выходили на встрѣчу св. иконѣ крестные ходы съ мѣстнотимыми святынями, причемъ совершалась краткая литія, послѣ чего крестный ходъ возвращался въ свою церковь. Крестный ходъ изъ Архіерейскаго Дома встрѣтилъ св. икону у моста, ведущаго въ Монастырскую слободу. Отсюда, послѣ краткой литіи, св. икону внесли въ Троицкій Соборъ. Здѣсь Архіерейскимъ служеніемъ было совершено всенощное бдѣніе. Народа было множество, такъ что многіе стояли даже внѣ храма. Всенощное бдѣніе закончилось около 11 час. ночи.

На другой день, 27-го, въ томъ же Соборѣ Преосвященнымъ, въ сослуженіи съ городскимъ духовенствомъ, была совершена божественная литургія. Прот. И. С. Поповъ происнесъ на литургіи слово, посвященное памяти св. Кукши. Послѣ литургіи былъ отслуженъ молебень съ многолѣтіемъ. Во всѣхъ приходскихъ храмахъ г. Орла въ день прибытія св. иконы было совершено всенощное бдѣніе, а на другой день — поздняя литургія съ молебномъ св. Кукше» (Торжество встречи... 1905, 937-940).

Додаток 8

Фантастичне житіє прп. Кукші і «його учня Никона», яке побутує нині у РФ³⁰⁹⁵

Житіє Преподобного священномученика Кукши Печерского, просветителя Брянского края и ученика его Преподобного Никона

(память 27 августа / 9 сентября, в Соборе Брянских Святых)

Вятой Кукша был священноиноком Киево-Печерской Лавры, откуда в начале двенадцатого века (в 1115 году) пришел он в землю вятичей — язычников для проповеди им Святого Евангелия. Вятичи — наши предки, это небольшое славянское племя, обитавшее в древности по берегам рек Оки и Десны, в пределах нынешних Брянской, Орловской, Калужской и Тульской областей, которые в то время представляли собой непроходимые леса и дебри. Поселившись в стране лесной и дикой, наши предки ничем не отличались от дикарей. По свидетельству Святого Преподобного Нестора Летописца «они живут в лесах как всякий зверь и едят все нечистое», у них «браки не бывают, а сходятся между селами на игрища и на всякия бесовския песни и тут умыкают себе жен; имели же они и по две, и по три жены». Так была жалка жизнь наших предков, пока они оставались во мраке язычества. Вятичи, проживавшие в нынешней Центральной части России удаленные от тогдашних культурных центров — Киева, Новгорода и прочих городов — значительно отставали от других славянских племен в духовной и материальной культуре. Но вот и среди них раздался голос Евангельского благовестия.

В Святом сонме праведников и подвижников Киево-Печерской Лавры в древности проводил свою подвижническую жизнь блаженный Кукша, происходивший из княжеской отрасли вятичей. Ни в житии Священномученика, ни в службе ему не упоминается о том, почему он, имея христианское имя Иоанн, сохранил языческое имя Кукши. Есть об этом несколько предположений, но, во всяком случае, народное имя провозвестника христианства не должно нас смущать, так как обычай иметь кроме христианского имени еще и народное сохранялся на Руси долгое время после принятия ею Православия.

³⁰⁹⁵ Публікується в оригінальному тексті за сучасною брошурою (Житие Преподобного священномученика Кукши... 2013).

Подвизаясь в непрестанной молитве, посте и бдении, этот ревнитель веры с великой скорбью взирал на то, что его соплеменники коснеют во мраке язычества и, быть может, не раз приходило ему на мысль взять на себя подвиг Апостольской проповеди среди родного языческого племени. И только отдаленность страны вятичей, грубость и жестокость своевольных обитателей этой области, тяжесть Апостольского подвига и нежелание расставаться со Святой и дорогой обителью Печерской удерживали блаженного Кукшу от исполнения его заветной мысли.

2-го мая 1115 года в Киеве происходило великое торжество, перенесение Святых мощей Мучеников князей Бориса и Глеба из старой деревянной церкви в новый каменный благолепный храм, заложенный Святославом Ярославичем и оконченный сыном его Олегом Святославичем Северским, владельцем вятичей, Ко дню этого торжества в Киев кроме Олега прибыл брат его Давид Святославич Черниговский и Владыка Феоктист, Епископ Черниговский, которые много говорили о необходимости просвещения светом Христовой веры доброго, но в то же время дикого племени вятичей.

Именно теперь Святой Кукша принял решение взять на себя подвиг проповеди веры Христовой среди своих соплеменников. Брянский край служил передовым постом проповеднической деятельности Святого Кукши и опорой для дальнейших успехов веры Христовой в земле вятичей.

Из летописи известно, что Святой Кукша отправился на проповедь к вятичам со своим учеником Никоном по реке Десне, так как в древности лучшими и удобнейшими путями сообщения служили реки. Таким образом, с достоверностью можно предположить, что первая Евангельская проповедь Святого Кукши началась в пределах нынешнего города Брянска. Вот почему для брянцев должна быть в особенности достопамятна Равноапостольная деятельность Священномученика Кукши.

Из Печерского Патерика известно, что проповедь Кукши сопровождалась великими знамениями и многими чудесами, что привлекало умы и сердца наших предков к проповеднику Христианской веры, свидетельствуя о Божественном посланничестве угодника Божия.

Для вятичей, добывавших средства к жизни земледелием, большое значение имели благоприятные погодные условия. Известно, что во время проповеди Священномученика Кукши, при случившейся долговременной засухе, местные ведуны и бабки к своему окончательному посрамлению истожили все заклинания и заговоры, чтобы вызвать благодетельный дождь, но дождя все не было. И тогда Святой Кукша, помолившись Господу Богу, даровал нашим предкам столь понятное знамение всемогущества Божия, как обильный дождь на их изсохшие поля.

Но не всем была по душе деятельность Кукши. Если колдуны и чародеи даже и доньше имеют особое значение для некоторых людей, то в древние языческие времена они всецело владели душами народа. Понятно, что появление проповедников Христианства лишало их былого влияния. Вот почему языческие жрецы и поклонники всякого колдовства разжигали в себе чувство глубокой ненависти к проповедникам Истины, которые отняли у них народное доверие, и многочисленными чудесами, преимущественно же исцелением больных, привлекали к себе многих. Ревнителям старины распространение

новой веры казалось крушением прежних устоев жизни. А проповедники Евангелия являлись в их глазах врагами народа, влекущими его к неизвестному и, по их мнению, худшему будущему. Эти ревнители старины и идолопоклонничества решили убить Святого Кукшу и его ученика и сподвижника инока Никона.

Священномученик Кукша сознавал, какую ненависть возбуждал он среди языческих жрецов, и, конечно, мог предвидеть, что эта ненависть побудит их к насилию.

Поэтому Святой подвижник постом и молитвой готовил себя к мученической Христианской кончине. Само собой разумеется, что пламенная любовь к людям и ревность к Богу, которая вела его к просвещению во тьме сидящих, также понудила его пренебречь опасностями дальнего пути и жизни среди не знающих законов людей, которые не вменяли себе во грех грабеж и убийство. Так о чудесах и подвигах Святого Кукши в Печерском Патерике свидетельствует Святой Симеон, Епископ Владимирский: «Могу ли умолчать, говорит он, и о сем Священномученике, черноризце того же Печерского монастыря, Кукше, о котором все ведают, как он бесов прогнал, вятичей крестил, дождь свел с неба, озеро изсушил и многие чудеса сотворил и, после многих мук, усечен был с учеником своим Никоном». Святой Кукша был предан мучению и умерщвлен с учеником своим в пределах города Мценска (Орловская область). Так закончилась многотрудная и преславная земная жизнь просветителей нашего Брянского края — Священномученика Кукши и ученика его Никона. Что сделалось с мощами Святого Никона остается неизвестным. А тело Святого Кукши, по его завещанию, из Мценска было перенесено в город Брянск, а затем по реке Десне доставлено в Киев, где и донныне Святые мощи его почивают в нетлении в Ближних пещерах Киево-Печерской Лавры.

В 1903 году в Брянск был доставлен образ Святого Кукши с частицей его мощей. В настоящее время о местонахождении этой Святыни ничего не известно.

Решением Священного Синода Русской Православной Церкви, прошедшего в 4 октября 2012 г. под председательством Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Кирилла, благословлено открытие мужского монастыря во имя святого Кукши в деревне Фроловка Орловской области).

Члены Синода, рассмотрев прошение Высокопреосвященнейшего архиепископа Орловского и Ливенского Антония, приняли также решение о назначении иеромонаха Алексия (Заночкина) на должность наместника (игумена) этой обители.

Додаток 9

Літописні згадки про прп. Николу Святошу

рп. Николу чотири рази згадано у літописанні — три рази у хронологічних рамках «Повісті минулих літ» і один раз — у Київському літописанні XII ст.

З оповіді попа Василія про осліплення князя Василька

Перші дві згадки належать власне не до тексту «Повісті минулих літ», а до *оповіді про осліплення Василька*, написаної духовником цього князя о. Василієм і вставлено до «Повісті

минутих літ» під 1097 р. явно вже після її написання прп. Нестором. Оповідь написано до постригу прп. Николи і ці повідомлення не стосуються його чернечого підвизу. Внаслідок цього — вони індивідуальні щодо оцінки його, і дуже скупі у повідомленнях, оскільки князь Святоша ніколи не був чільним гравцем на політичному олімпі, до якого належав від народження, але вжитись у який так і не зміг.

Перша згадка є саме згадкою. Василій акцентує увагу на ще одній зраді в. кн. Святополка Ізяславича. Вповні закономірно підозрюваний у співучасті в злочині, для історії середньовічної України унікальному своєю жорстокістю й бузувірством, він був змушений виступити проти основного винуватця Давида Ігоровича. Однак, перемігши його, негайно захотів відібрати володіння осліпленого Василья і брата його Володаря.

Іпатіївський літопис	Лаврентіївський літопис
<p>«Сѣтополкъ же прогнавъ Дѣда нача думати на Володаря и на Васиака. гла како се ерть володѣтѣ сѣца мѣѣ и ерта. и понде на на и се слышавъ. Сѣтополкъ и Васиакѣ пондогта протнѣюу вземше хрестъ и Дѣду рѣша на цѣлобѣ прише еи. и рѣ Дѣдъ пришеаъ. емь бама хочю имѣти миръ. и лѣбовь. и прѣтѣупи Сѣтополкъ. надѣага на множетво вон. и свѣтѣупишага на поли на. жни. исполнѣшишѣа имъ сѣконмъ Васиакѣи же оузвѣи хрестъ гла. чѣго еи цѣлобавъ. се како вѣааъ еи. зракъ оу мѣ сѣчю мою. а се нѣ ѡгати хоцѣши дшю мою. і межѣ боуди нами хрестъ. ни четнѣи. и пондоша сѣкон протнѣюу юетѣ к воєи. и свѣтѣупишага полци. и мнози чѣлѣци елѣговѣрнѣи видѣша крѣтъ надъ Васиакѣимъ вон. оузвѣишѣиша белѣи. ерани же белѣцѣ еавѣи. и многѣмъ падающѣмъ ѡ сѣкою полкѣ. видѣ Сѣтополкъ како мѣта ерань. и повѣже. и приѣже к Володѣмери. Володаръ же и Васиакѣ повѣдѣиша стѣрта тѣу [рекуца]. довлѣе на на межѣ своѣи стѣти. и не идѣта никаможе. Сѣтополкъ же приѣже Володѣмери. и с нимъ ѣна его дѣа. и Сѣоша ѣнѣ Дѣдѣ Сѣлтѣславичѣ и прочага дружина» (Ипатьевская летопись 1962, 244-245).</p>	<p>«Сѣтополкъ же прогна Дѣда нача думати на Володаря. и на Васиака гла. како се ѣ володѣтѣ ѡца моего [и] ерта. и понде на на. се слышавъ Володаръ и Васиакѣ. пондогта протнѣюу взѣше крѣ. негоже ерѣ цѣлобавъ к нѣма. на се како на Дѣда пришеаъ еамъ. а се бама хочю имѣти миръ и лѣбовь. и прѣтѣупи Сѣтополкъ крѣтъ. надѣага на мѣртво вон. и свѣтѣошага на поли на Рожни. исполнѣшишѣа сѣкою. и Васиакѣ вѣзвѣи крѣтъ гла. како него еи цѣлобавъ. се прѣвѣе вѣааъ еи зракъ сѣчю мою. а се нѣнѣ хоцѣши вѣати дшю мою. да боуди межѣ нами крѣтъ е. и пондоша к юетѣ к воєи и стѣупишага полци. и мнози чѣлѣци елѣговѣрнѣи видѣша крѣтъ надъ Васиакѣи вон. вѣзвѣишѣа белѣи. ерани же белѣцѣ еавѣи. и мнозѣмъ падающѣмъ ѡ сѣкою полкѣ. и видѣвъ Сѣтополкъ како мѣта ерань. и повѣже. и приѣже Володѣмери. Володаръ же и Васиакѣ повѣдѣиша стѣрта тѣу [рекуца]. довлѣе на на межѣ своѣи стѣти. и не идѣта никаможе. Сѣтополкъ же приѣже Володѣмери. и с нимъ ѣна его. ѣ. и Ярополчѣа. ѣ. и Сѣоша ѣнѣ Дѣдѣ Сѣлтѣславичѣ. и прочага дружина» (Лаврентьевская летопись 1962, 270)..</p>

Згадка тут Святоші епізодична, вона лише свідчить, що він був у часі тієї несправедливої виправи при Святополкові. Вищенаведені події у деякому скороченні описано у багатьох літописних редакціях і кодексах (Владимирский летописец 1965, 55; Никоновская летопись 1862, 136). Тож згадку про Святошу, як не надто важливу, часто вилучено.

Із цікавих особливостей можна згадати текст Густинського літопису, де нема згадки про Святошу, але є згадка про Святополкового бастарда Мстислава як того, хто замордував печерських свмчч. Федора і Василя Мстислава (див. стор. 842).

Наступне повідомлення стосується низки прикрих для прп. Николи Святоші подій, які сталися по тому, в часі його перебування на столі в Луцьку, який був відданий йому ще Любецьким з'їздом. Після того, як печально відомий убивством печерських мчч. Федора і Василя незаконнонароджений син Святополка Мстислав був убитий під час оборони Володимира від Давида Ігоровича:

Іпатіївський літопис	Лаврентіївський літопис
<p>«Сѣтополкъ же посла Прутѣтѣю своеѣ воєводуу. Прутѣтѣ же пришедеъ сѣ вон к Луцькѣу. къ Сѣтоши инѣу Дѣдовѣу. и тоу еажѣу мужи Дѣви оу Сѣтошѣ. заходилъ ео етѣ Сѣтоша рѣтѣ. аще пондегѣ на тѣ Сѣтополкъ. повѣмъ ти. и не створи его Сѣтоша. но изнима мужѣ Дѣбѣ. а самъ понде на Дѣда. и приде Сѣтоша и Прутѣтѣ. авгѣу. въ ѣ днѣ. Дѣови съележациу градъ. в полуднѣ а Дѣди спацию. и нападоша на нѣ и начаша рѣци. и горожане искочиша съ града. и почаша рѣциъ вон Дѣбѣ. и повѣже Давыдъ. и Мстиславъ инѣецъ его Сѣтоша и Прутѣтѣ. переагѣта городъ и посадника Сѣтополча Василя посадиета и приде Сѣтоша Луцькѣу. а Прутѣтѣ Кибѣу. Дѣдъ же повѣже Половцѣ. и оуриѣте и оу Бонакъ Половцѣ. и понде Дѣдъ и Бонакъ на Сѣтоши. к Луцькѣу. и съртѣпиша Сѣтоши оу городѣ. и створиша миръ. и изиде Сѣтоша из города. и приде къ сѣю своему Чернигову» (Ипатьевская летопись 1962, 247-248)..</p>	<p>«Сѣтополкъ [же] посла Прутѣтѣю воєводуу своего. Прутѣтѣ же сѣ вон пришедеъ к Луцькѣу. к Сѣтоши инѣу Дѣдовѣу. и тоу еажѣу мужи Дѣви оу Сѣтошѣ. заходилъ ео етѣ рѣтѣ Сѣтша к Дѣви. аще понде тѣ Сѣтополкъ то повѣмъ ти. и не створи его Сѣтоша. но изнима мужи Дѣбѣ. а сѣ приде на Дѣда. и приде Сѣтша и Прутѣтѣ. авгѣу въ ѣ днѣ. Дѣдовѣ воємъ съележациу градъ. в полуднѣ Дѣдови спацию. и нападоша на нѣ. и почаша рѣчи. и горожане искочиша з града. и почаша рѣчи вѣтѣ Дѣдовѣ. и повѣже Дѣдъ и Мстиславъ инѣецъ его. Сѣтша же и Прутѣтѣ. приагѣта градъ. и посадиета посадника Сѣтополча. Василя. и приде Сѣтша Луцькѣу. а Прутѣтѣ Кибѣу. Дѣдъ повѣже в Половцѣ. и оуриѣте и Бонакъ. и понде Дѣдъ и Бонакъ на Сѣтоши к Луцькѣу. и съртѣпиша Сѣтоши в градѣ. и створиша миръ. и изиде Сѣтоша из града. и приде къ сѣю своему Чернигову» (Лаврентьевская летопись 1962, 272)..</p>

Вищенаведені фрагменти у деякому скороченні подано у багатьох редакціях і кодексах. Використав їх також В. Татищев (Татищев 1773, 191). Однак — цікавий нюанс — ніде не вказано, що редактор якимось асоціює згаданого тут Святошу із святим Николою Святошею. Те саме бачимо і в літописі о. Феодосія (Софоновича).

Інформація про постриг прп. Николи

ітописне повідомлення про постриг прп. Николи у «Повісті минулих літ» є надзвичайно коротким. Нині складно визначити: чи вийшло воно таким з-під пера прп. Нестора, чи було пізніше скорочене: так чи інакше, ніякі вказівки стосовно останнього нам не відомі. Як не дивно, це повідомлення у літописних кодексах різних часів має суттєві текстуальні й хронологічні відмінності. Очевидно, первісним (якщо відкинути думку про більш поширену статтю в авторській редакції «Повісті») слід вважати повідомлення, яке збереглося у складі Лаврентіївського кодекса під 1107 р.: «в то же лѣ. порстрижеа Сѣтослава. инѣ Дѣдовѣ. внукуъ Сѣтослава. мѣца. дѣбрѣ. въ зѣ днѣ» (Лаврентьевская летопись 1962, 281). На жаль, підтвердження цьому нема, бо в Іпатіївському кодексі цей фрагмент спотворено втратами.

Зауважимо, що у вищенаведеному тексті нема згадки про чернече ім'я святого — «Никола», а також подано повне його ім'я, а не прозвання «Святоша», і згадка про його батька та діда.

Не підлягає сумніву, що це повідомлення (можливо, ще з якимисьь подробицями у наступних статтях) містилося в авторській редакції «Повісті минулих літ». Ю. Лимонов проаналізував його подальшу історію, зокрема, у складі т. зв. загальноруських літописів. Це дослідження було йому необхідне в контексті виявлення повідомлення в авторській редакції «Повісті», збереженого у згаданому свт. Симоном «Літописці старому Ростовському», і впливу цього останнього на ростовське літописання (Лимонов 1967, 32). Втім, для нашого дослідження ці висновки не мають особливого значення, оскільки 1) і так зрозуміло, що «Літописець старий ростовський» був найвірогіднішим джерелом усіх літописних запозичень свт. Симона; 2) у подальшому патериковий текст, найвірогідніше, міг бути поширений саме з печерського літописання, що мало підґрунтя більш раннього київського літописання, яке у скороченні й відобразилося у «загальноруських літописах».

У пізніших кодексах дату постригу віднесено до різних років — від 1105 до 1108. Звідки такі зміни — не ясно, але є всі підстави твердити, що це пов'язано з редагуванням змісту. І, на нашу думку, редагування такої другорядної для незнайомого з біографією прп. Николи статті є ще одним підтвердженням редагування літопису саме у Києві, оскільки у Московії та Новгородській землі святого у пізньосередньовічний час не вшановували — аж до кінця XVIII ст. Щоправда, відомо про інтерес до його особи московського царя Івана Грозного. У своєму посланні у Кирило-Білозерський монастир від 1573 р. той згадує святого: «Како же и великий князь Святоша, преддержавшый великое княжение киевское, и пострижеса в Печерстем монастыри и пятнадцать лет во вратарех бысть, и всем работаше знающим его, ими же преже сам владыше. И да толики срамоты Христа ради не отвержеса, яко и братьям его негодovati нань. Своей державе того ради укоризну себе вменяху, но ниже сами, ниже наречие инеми к нему посылающе, не могоша его отвратити от такового начинания до дне преставления его, но и по преставлении его от стула деревянаго, на нем же седяше у врат, беси прогоними бываху»³⁰⁹⁶ (Послиния Івана Грозного 1951). Втім, попри психопатію цього московського царя, він був дивовижно начитаний на тлі майже неграмотних московітів-мирян, тому показником ця згадка бути не може. Можна сказати, що у Московії Києво-Печерський патерик був доволі поширеним, особливо у монастирях. Але у статті свт. Симона прп. Николу названо за його чернечим іменем тільки в кінці. Тобто, припустимо, що будь-хто досить обізнаний із літописною інформацією, міг асоціювати Святослава Давидовича і Святошу, а от щодо його чернечого імені — тут набагато складніше. Найвірогідніше, правка була зроблена в Києві, і вже звідти перейшла до різних місцевих більш чи менш скорочених літописів.

Якою була оповідь про постриг у пізньому київському літописанні? Можна припустити, що певною мірою подібний до нього був саме т. зв. Тверський збірник, де знаходимо такий текст: «Святоша. Въ лѣто 6613. Князь Святоша Давыдовичъ Святославича пострижеса въ чрънци и нарече(нь) бысть Николае, Февраля 17, на память великомученика Еоодора Тирона» (Тверская летопись 1863, 189)

Як можна простежити, тут є суттєві доповнення. По-перше, з'являється прозвання «Святоша» замість «Святослав», по-друге, подано його чернече ім'я — Никола, а по-третє,

³⁰⁹⁶ Явно варіант оповіді про «кладки». Звідки взято легендарні подробиці — сказати складно. Втім, вони могли бути і результатом власних фантазій Івана. Що стосується властивості цієї реліквії відганяти бісів, то про це українська агіографія мовчить. Можна припустити: або це була особиста думка Івана, або ця реліквія мала свою історію поза Печерським монастирем. Свого часу, під час пограбування московітами Чернігова, звідти було вивезено до Москви всі святині. Можливо, серед них були і «кладки» прп. Николи, або щось інше, що було визнано за них.

до дати постригу додано пояснення, що сталося це на пам'ять Федора Тирона. Однак, з якоїсь підстави дату постригу перенесено з 1106 (6614) р. на 1105 (6613) р.! Навряд чи тут йдеться про банальну помилку. Можливо, у редактора були якісь свої резони? Звернімося до дня тижня, на який припадало 17 лютого 1106 р. Це була субота. *Ніхто ніколи не довів остаточно*, що постриг за княжої доби відбувався тільки у неділю. Однак, і субота тоді не була «другим вихідним». Будь-які визначальні події у суботу могли тлумачити як «жидівство». Складно стверджувати, чи міг відбуватися постриг у такий день. Але визначеності в цьому питанні, знову ж таки нема. З іншого боку, 1107 р. 17 лютого припадає на неділю, тому деякі дослідники датують постриг прп. Николи саме цим роком.

Чи могли бути подібні обчислення в основі перенесення дати постригу у пізньому українському літописанні? Навряд. Радше, тут може бути інша підстава. Давно відомо, що польські пізньосередньовічні та ранньомодернові історики мали суттєві проблеми з переведенням дати «від створення світу» на дату від Р. Х. Відомі такі проблеми і в українських пам'ятках. Власне, можна припустити, що в Україні датування «від створення світу» втратило практичне значення ще в середньовіччі, чим і викликане бажання переводити дати. З іншого боку, митрополичі літописці прекрасно знали, що на території колишнього Залісся датування від Р. Х. не використовували. Тому називали, як це характерно і для ранньомодернної літератури, обидві дати. У подібних обчисленнях виникали непорозуміння, а у створенні коротких літописних вибірок на території Московії та Новгородсько-Псковської землі могли виникати додаткові помилки.

Та як би там не було, датування постригу прп. Николи має хронологічну розбіжність в межах 1105—1108 рр.

Під 1105 р. поміщено постриг прп. Николи у манускриптах, пов'язаних з вищезазначеним текстом Тверського збірника. Проте у них інформацію подано у скороченні. Між собою вони ідентичні: «В лѣто 613, Пострижесе Святоша в черньцы, февраля 17, и бысть имя его Никола» (Летописный свод 1497 1963, 25; Летописный свод 1518 1963, 180; Львовская летопись 1910, 102). Виняток має лише Холмогорський літопис, де замість «Никола» помилково написано «Никон» (Холмогорская летопись 1977, 40).

Частина пізніх варіантів статті датуються 1106 р. На нашу думку, вони споріднені із Хлебніковським літописом, і мають результати долучення до пізнього українського літописання на певному етапі літописів Іпатіївської групи. У Хлебніковському літописі стаття прочитується, як: «**Въ то же лѣто пострижесе Святославъ, сынъ Давыдовъ, внукъ Святославъ Никола мѣа фебръ. въ зѣ**»³⁰⁹⁷ Тут до первинного тексту додано лише чернече ім'я святого. Ім'я Святослав не змінено на Святошу. Однак, ідеться саме про літопис Іпатіївської групи, а не про його вплив на певний етап київського літописання. Бо в інших схожих варіантах статті під цим роком тексти мають більшу варіабельність, порівняно з вищенаведеними під 1105 р., і не в усіх фігурує прозвання Святоша та чернече ім'я святого:

«В семь же лѣте пострижесе князь Святоша сынъ Давыдовъ, внукъ Святославль, Никола, мѣсяца, февраля 17 день» (Владимирский летописец 1965, 56).

«Пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ, а внукъ Святославль, февраля 17» (Новгородская Карамзинская летопись 2002, 99).

«В се жъ лето пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ Святославича. Февраля 17, наречень бысть Николаи» (Московский летописный свод 1949, 389).

«Того же лѣта пострижесе князь Святоша, сынъ Давыдовъ, внукъ Святославль, в бысть имя ему во иноческомъ чину Никола, мѣсяца Февраля в 17 день» (Никоновская летопись 1862).

³⁰⁹⁷ Публікується за: URL: hudce7.harvard.edu/~ostrowski/pvl/index.html. The Pověst' vremennykh lět. An Interlinear Collation and Paradosis. Compiled and edited by Donald Ostrowski, Associate editor David J. Birnbaum, Senior Consultant Horace G. Lant. [http](http://).

«Въ се же лѣто пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ Святославича, Февраля 17, и наречень бысть Никола» (Летопись по Воскресенскому списку 1856, 20).

«Того же лета пострижесе Святослав, рекше Святоша, сын Давыдов, внук Святославичъ» (Холмогорская летопись 1977, 40).

В останньому — у Холмогорському літописі знаходимо два повідомлення про постриг, під різними датами (див. ще один варіант вище). Це ще раз доводить, що ця стаття містилася у різних джерелах під різними датами і з відмінним текстом.

Щоб потрапити до вищенаведених кодексів, першооснову цитованих фрагментів мало бути створено до кінця XV ст. або й раніше. Цілком можливо також, що вона стосувалася до редагування давнього печерського літопису «Нестора», оскільки у його скороченій і редагованій версії — Густинському літописі — знаходимо схоже повідомлення під тим самим роком: «Въ то ж лѣто февруаря 17 пострижесе Святоша Давыдович, внукъ Святославль, а правнукъ Ярославль» (Густынская летопись 2003, 72).

Цілком вірогідно, що саме варіант Густинського літопису, а не Хлебніковського, був першоосною вищенаведених повідомлень під 1106 р., однак, ми утримаємося від кардинальних висновків, бо не маємо змоги простежити як повне й доконче дерево перебігу київського літописання, включаючи «Нестор», так і етапи впливу на нього літописів Іпатіївської групи.

Окрему редакцію, можливо, найбільш споріднену з варіантом 1106 р. становлять статті, датовані 1107 р.:

«В лѣто 6615. Пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ, а внук Святославль» (Никаноровская летопись 2007, 140).

«В лѣто 6615. Пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ, а внук Святославль» (Вологодско-Пермская летопись 1959, 47).

«Пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ, а вноукъ Святославль февраля 17» (Софийская первая летопись 1994, 57).

Тут, як можна простежити, присутнє прозвання «Святоша», але відсутнє ім'я «Никола». Можна припустити, що ця редакція не належить до київських, і була створена на новгородському ґрунті. Вірогідно, звідти його взято і до білоруського «літопису Авраамки», яке характеризується значним новгородським впливом. Втім, тут статтю датовано 1108 р.: «В лѣто 6616. Пострижесе Святоша, сынъ Давыдовъ, внукъ Святославль» (Летопись Авраамки 1889, 43).

Отже, стаття про постриг прп. Николи у різних літописах характеризується більшою варіабельністю, ніж можна було б чекати від такого короткого і малозначущого для загального викладу літопису фрагмента. А тому, хоча ми не можемо по-справжньому вивчити давність і перебіг правок у ній, та їхня наявність свідчить про існування у Києві, а почасти і за його межами, великого інтересу до особи прп. Николи, а також про ранній початок його вшанування у Києві. Про останнє свідчить також наявність імені Святослава Давидовича саме у формі «Святоша» у переліку князів Воскресенського літопису (Летопись по Воскресенскому списку 1856, 232).

Діяльність прп. Николи як дипломата

станнє літописне повідомлення про прп. Николу знаходимо лише у Київському літописному зведенні, наявному в Іпатіївському літописі під 6650 (1142) р.:

«В то же время идущю Рютиславу. съ Смоленскимъ полкомъ. къ злати своему Киеву. и слышавъ оже вилася Волговичи оу Переяславля. съ стрѣмъ его с Бачеславомъ. и съ братомъ его Изяславомъ. и поиде на волотъ ихъ. и вѣдъ около Гомни.»

ВОЛОСТЬ НХЪ ВЮ. ИЗАСЛАВЪ ЖЕ СЛЫШАВЪ. СЪЖЕ БРАТЪ ЕГО КОУЕТЬ ВОЛОСТЬ НХЪ. И БѢХА НЕ ПЕРЕАСЛАВЛА В БОРЗБѢ. В ЗЕМЛЮ ЧЕРНИГОВЬСКОУЮ. И ПОКОВА СЪКОЛО ДЕРЖИ ВЛА НХЪ. И СЪКОЛО ЧЕРНИГОВА. И ТАКО ПОКОВАВЪ ВОЛОСТЬ НХЪ. ВЪЗРАТИСЯ ВЪ СВОЯСИ СЪ ЧТЪЮ БЕЛИКОЮ. ИГОРЬ ЖЕ СДОУМАВЪ. С БРАТЪЮ СВОЮ ХОТѢЧЕ МЪРТИТИ СЕБЕ. И БѢХАША К ПЕРЕАСЛАВЛЮ ДРУГОЕ И СТАША ОУ ПЕРЕАСЛАВЛА. И БИВШЕЛ ТРИ ДНИ И НЕ ОУСПѢВШЕ НИЧТО ЖЕ ВОРОТИШАСЯ ВЪ СВОЯСИ. И ПОСЛА ПО НИХЪ ВЕКОЛОДЪ БРАТА СВОЕГО СЪГОШЮ. РЕКА ИМЪ БРАТЪЯ МОЯ. ВОЗМИТЕ ОУ МЕНЕ С ЛЮБОВИЮ ЧТО БЫ ДАЮ. ГОРОДЕЧЬ РОГАЧЕВЪ. БЕРЕСТИИ ДОРОГИЧИНЪ. КЛИЧЕСКЪ. РЕКЪ ИМЪ БОЛЕ НЕ КОУЕТЕСЯ СЪ МЪРТИСЛАВНИИ. И СНИИ СТАША НА ВОЛИ ЕГО. И ПОЗВА БѢ К РОУБѢ КИЕВУ. И ПРИБѢХАША К НЕМОУ ВСИ НА ЕДИНО МЪРТО» (Ипатьевская летопись 1962).

Додаток 10

Чернігівська пам'ятка «Слово про князів»

Знайдення і публікація пам'ятки

«Слово про князів» вперше виявив і опублікував М. Погодін у журналі «Москвитянин» за 1843 р. (ч. VI). Нам не вдалося ознайомитися з цим виданням, але пізніше інформацію про відкриття було перевидано цим автором у своїй книзі «Исследования, замечания и лекции о русской истории» (Погодин 1856). Там він називає його серед знайдених ним давніх духовних слів (Погодин 1856, 393) і подає текст, опублікований раніше у «Москвитянині» (Погодин 1856, 406-408). Він зазначив, що цей текст, зокрема, став основою оповіді про Давида Святославича у Степенній книзі (Погодин 1856, 408).

1893 р. Х. Лопарев здійснив першу і останню на сьогодні досить поширену публікацію пам'ятки за декількома редакціями (Лопарев 1894). Пізніше тільки перший текст із його публікації взято до видання «Памятники литературы Древней Руси». Останню публікацію повторено у низці популярних видань. Отже, *всі варіанти* твору на сьогодні почасти не відомі навіть дослідникам. Тож, повторимо у цьому додатку видання Х. Лопарева *майже повністю*. Лише останній текст із Степенної книги замінено на взятий із сучасного її видання.

Щодо першості якоїсь із редакцій Х. Лопарев не висловився однозначно, проте зазначав, що перший текст відрізняється від другого і третього відсутністю передмови. Водночас він схиляється до думки, що давнішими є варіанти з передмовою, хоча текст першого твору (крім відсутності передмови) був ближчим до авторського. Другий текст «зберігаючи часто старі форми і слова... віддалилися від основи і став втрачати характер слова, що звернене до князів: слово «князи» замінюється тут словом «братие», погани (половці) словами «злые люди», та й заголовок перероблено на «Похвалу и мучение» (Лопарев 1894, 3-4). У третьому тексті маємо низку невиправданих редакторських змін, які свідчать про пізню переробку, хоча він більш зберіг ознаку проповіді (Лопарев 1894, 4).

До думки про близькість до первісного варіанту першого тексту долучився і П. Голубовський (Голубовский 1899, 502-504), однак, він припускав, що всі три редакції походять від спільного першоджерела, яке не збереглося. Так, перший текст він розглядає, як «Слово» на пам'ять свв. Бориса і Гліба, створене на основі первинної проповіді (Голубовский 1899, 507). Другу і третю редакцію він розглядає, відповідно, як повчання князям і повчання християнам про миролюбство (Голубовский 1899, 505-506).

Четвертий текст — із Степенної книги — це написана на основі того самого матеріалу біографічна замітка про князя Давида Святославича, за якою подано життє прп. Николи Святоші.

Спрямування і датування твору

азагал, «Слово про князів» є текстом (точніше, різними редакціями тексту), створеними на основі проповіді, виголошеної на день пам'яті свв. Бориса і Гліба — 2 травня (Голубовський 1899, 492; Лопарев 1894, 4) і, безперечно, у Чернігові (див. прим. 3104).

Однак, специфіка викладу полягає в тому, що хоча в заголовку всіх варіантів твору (крім Степенної книги) згадано свв. Бориса і Гліба, та саме питання міжкнязівських творів посідає у ньому чільне місце (Голубовський 1899, 492). Твір «подає потужно сказану проповідь проти князів, які не хочуть коритися старшим. Головний мотив проповіді — це вимога припинення княжих міжусобиць, загроза відлученням за них від Царства Божого. Автор так починає, так і закінчує» (Голубовський 1899, 492). Це вповні правильно, але Х. Лопарев зазначив особливості пам'ятки: автор напучує аудиторію не богословськими роздумами, а оповіддю про одного князя, причому подає сюжет, невідомий у літописанні. Він відмічає аналог подібного твору серед візантійської спадщини. Це проповідь архієпископа тавроменійського Феофана Керамевса в неділю Православ'я (Лопарев 1894, 7-8).

Є. Голубинський вважав, що твір не був проповіддю, безпосередньо виголошеною у церкві, оскільки «викривати князів в обличчя і з безцеремонною різкістю навряд чи зважився б якийсь проповідник» (Голубинський 1900, т. 1, 824, Прим. 1). Однак, цей висновок базується на старомосковських традиціях «холопства», українські ж звичаї таке допускали, хоча, звичайно, проповідь мала бути виголошена людиною непересічною — чи в духовному, чи в церковно-адміністративному розумінні.

М. Погодін датував написання «Слово про князів» останньою чвертю XII чи першою чвертю XIII ст. (Погодин 1856, 408), а Є. Голубинський — другою половиною XII ст. (Голубинський 1900, т. 1, 824). Х. Лопарев обмежувався поняттям «домонгольський період» (Лопарев 1894, 4-7). П. Голубовський доклав зусиль, щоб звузити цей період, дослідивши особливо вагомні міжусобиці на чернігівській землі у другій половині XII ст., якими він вважав боротьбу між чернігівським князем Святославом Всеволодовичем і його братом Олегом Святославичем, князем Новгород-Сіверським (Голубовський 1899, 500-507).

Точність і вірогідність даних у тексті

межах нашого дослідження, головними є не стільки художня якість твору чи його редакцій, і навіть не історія виголошення проповіді, а історичні підвалини тексту, зокрема, подана тут інформація про чернігівського князя Давида Святославича — про його праведність у житті й стосунках з іншими можновладцями та чудеса в час його преставлення, серед очевидців яких згадано й колишнього архімандрита Києво-Печерського, на той час чернігівського єпископа Феоктиста. П. Голубовський про цей опис зауважує: «Характеристика жива, як могла бути подана лише сучасником князя, або ж за життя тих осіб, які знали князя особисто. Це підтверджує жвавність характеристики: вона не розпливчата, не витіювата, не хвалебна, а навпаки, стиснута, уривчата: так говорить людина, яка згадує свої особисті враження» (Голубовський 1899, 493-494). Однак, супутна, так би мовити, інформація про Давида Святославича († 1123), батька прп. Николи і його сім'ю, є доволі неточною. Так він названий старшим сином Святослава Ярославича, коли він був третім і мав старших братів Гліба († 1078) і Романа († 1079). Згідно зі словом — Давид

прожив 90 років, а правив у Чернігові 73 роки, що не може бути правдивим, оскільки його батько народився 1027 р. Не правдивим є й те, що князь не брав участі у бойових діях, а це не той час абсолютно нереально та й суперечить літописним даним. Легендарною є також наявність у Давида титулу великого князя — «въ Черниговѣ болшемъ княженіи». Що ж до синів Давида, то їх у нього було не троє, а п'ятеро. Ці невідповідності Х. Лопарев не зміг пояснити (Лопарев 1894, 9-13). П. Голубовський пояснював це написанням твору через певний час після преставлення згаданих там людей (Голубовский 1899, 496).

Наразі чіткий і яскравий опис чуда з не надто точними іншими повідомленнями передбачає наявність у творі якогось першоджерела. П. Голубовський припускав, що це був місцевий чернігівський літопис. Втім, він не заперечує й існування цієї інформації у вигляді окремого літературного твору, що, на його думку, було б ще однією вказівкою на розквіт чернігівської літератури того часу, що, з іншого боку, свідчить про велику вірогідність існування чернігівського літописання (Голубовский 1899, 508-510). З цим можна погодитися з певною поправкою: йтися може про місцевий князівський літопис, запроваджений вже самим Давидом, оскільки до нього не потрапила інформація про братів Давида, і навіть частина інформації про дітей. Водночас яскравий опис чудесної події майже спростовує випадковий запис лише цієї події — його було зроблено професійним книжником. Втім, все це лишається у межах можливих припущень. Значно більш доказовими є дослідження тексту «Слова про князів».

Описане у творі чудо і головні його герої

ентральним сюжетом твору є опис чуда, яке відбулося в час преставлення Давида Святославича і за участі свт. Феоктиста, єпископа Чернігівського.

Батько прп. Николи **Давид Святославич** був сином Святослава Ярославича і внуком Ярослава Володимировича. В. Татищев повідомляв, що, посівши 1073 р. великокнязівський стіл, Святослав «брату Всеволоду далъ Черниговъ со всею областію; сына Бориса посадилъ въ Вышградѣ, Глѣба въ Переяславли, Давида въ Новѣградѣ, а Олга въ Ростовѣ» (Татищев 1773, 127). Попри недовіру дослідників до цього повідомлення, підтвердженого т. зв. «загальноруськими» літописами, В. Коваленко вважає це повідомлення вповні вірогідним. Після цього Давид Святославич посідав ряд князівських столів великих міст, і тільки за рішенням Любецького з'їзду отримав батьківський Чернігівський стіл, від якого Святополк Ізяславич і Володимир Мономах усунули його неспокійного брата Олега (Коваленко 2013, 106-107). Тут він перебував до останніх днів життя 1123 р.

На перший погляд, біографія Давида Святославича мало чим відрізняється від більшості представників його родини у той час. Проте інформація із «Слова про князів» дає змогу стверджувати, що він відрізнявся від своїх буйних родичів хоча б певною побожністю і особистою порядністю. Про його дружину Феодосію, матір прп. Николи, нам нічого не відомо. Є припущення, що вона походила з Візантії (Коваленко 2013, 105).

Попри його імідж людини, яка в тих складних умовах прагнула зберегти совість чистою, інформації про канонізацію князя Давида, наразі, нема (Святі, прославлені... 2013). Втім, є припущення про його вшанування у Чернігові XII ст. (Коваленко 2014, 82; Чугаєва 2014; Коваленко 2015), хоча початковим джерелом для такої думки є саме коментоване нині «Слово», бо інших доказів, наразі, нема.

Свт. Феоктист, вірогідно, близько 1103 р. був обраний на настоятеля Печерської обителі. Вперше його ім'я згадано у літописі під 1108 р. Він перший з-поміж печерських настоятелів, до якого в джерелах застосовано титул архімандрита, що свідчить про ставропігію його монастиря. Але дійсною патріаршою ставропігією Печерський монастир став значно пізніше. Вірогідно, в цей час могло йтися виключно про якісь тимчасові заходи щодо надання монастирю незалежності, пов'язані з особливою прихильністю князя Святополка Ізяславича.

12 січня 1112 р. Феоктиста висвячено на єпископа Чернігівського (Лаврентьевская летопись 1962, 289). Вже будучи єпископом, разом із своїм наступником Прохором 1 травня 1115 р. брав участь у перенесенні мощей свв. Бориса і Гліба. Помер у Чернігові 6 серпня 1123 р. (Лаврентьевская летопись 1962, 293).

Що стосується питання про вшанування єпископа Феоктиста Чернігівського на нинішньому етапі, то до офіційного переліку канонізованих в Україні святих його не вписано (Святі, прославлені... 2013). Однак, в окремому популярному виданні, присвяченому чернігівським святим, зазначено як святих і князя Давида, (Демиденко, Казновецкий 2007, 32) і єпископа Феоктиста (Демиденко, Казновецкий 2007, 32). Цьому явно посприяла низка робіт В. Коваленка (Коваленко 2015; Коваленко 2011-а; Коваленко 2014).

Отже, на сьогодні приналежність згаданих осіб до святих є спірною, однак канонізація їх обох у Чернігівській землі XII ст. вельми вірогідною, як і наявність їхніх житій, хоча б і коротких. Можливо, саме звідти взято опис чуда до «Слова про князів». Однак, слід не забувати, що це лише припущення.

I

Не їй по вѣрѣхъ стѣихъ. Слово ѡ ѡзвѣихъ³⁰⁹⁸

Одѣшите, князи протѣвѣща старѣишеи братѣи ѡ рачѣ вѣзѣвѣжже ѡ поганѣи на своѡ брѣлю возводаще, не ѡвеличѣ ти ѣсть Бѣ на стѣрашнѣмъ сѣдници. Како стѣи Бѡриѣ ѡ Глѣбѣ претѣрпѣста братѣ своѡмъ не токмо ѡиачиѣ влѣсти, но ѡиачиѣ жибота. Вы же до слова братѡу стѣрпѣти не можете ѡ за малѣ ѡиѣдоу враждѡу смѣртоноиоуѡ вѣзѣвѣжете, помощь приѣмлетѣ ѡ поганѣихъ на своѡ брѣю. Неколи члѡцимъ ѡзраильтаномъ рати халдѣиѣкиѡ на ѣрѣмъ, послаша къ фараѡноу Егѡупетѣ помощи проѣще, да быша халдѣи не плѣнили ѣрѣма, Бѣ посла пророка къ ѡзраильтаномъ, глѣ: «понеже не оуповѣте на Бѣ сѣзѣвшего вы, но надежю выѡ возложише на егѡуптанѣ, халдѣи же ѡвожжѣ ѡ вѣрѣ, но ѡ егѡуптанѣ, плѣнени бѡдетѣ, на нихъ же оуповѣте, ѡ тѣхъ погыенѣти вы вѣлю»³⁰⁹⁹, такоже ѡ вы. Апѡлу Павлу глѣциж: «бѣга, тако ли не ѡмѣте вѣры межю собоѡ ѡ могуща вы родити тако прѣ невѣрнѣиѡ глѣдетѣ на оудѣ соѣ»³¹⁰⁰. † Еѡалистоу †ѡлу глѣциж: «ѡще кто глѣти, како Бѣ люблю, ѡ братѣ своѡго ненавижю, ложь ѣ»³¹⁰¹. Самъ же Гѣ рече: «ѡ семъ знаютъ вы, како моѡ ѣсте оученици, ѡще любовь ѡмѣте межю собоѡ»³¹⁰². Познайѣте, князи, своѡ величѣстѡ и свою чѣстѣ. Кнѣза дѣда ѡмѣте стѣго Володѣмера, привѣдше къ Боу тѣсѣща тѣсѣщами ѡ тѣмъ тѣмами дѣшѣ правѣднѣи, какоу брѣю ѡмѣте ѡиѣ великѣиѡ чюдотѣорца Борисѡ ѡ Глѣба. Сѣма порѣвнѡуйѣте, сѣю ѡбѣрѣ ѡмѣиѣте, сѣма накажетѣсѣ. Дѣце ли соѣтона коли враждѣ вѣвѣржетѣ межжѣ братѣсѣю, да помѣнетѣ сѣю стѣю, како смѣртѣ оулюбѣста пѣ

³⁰⁹⁸ Оpubлiковано X. Лопаревим за рукописом XV ст., вiдомого пiд № 1024 Погодiнського давньоосховища (Лопарев 1894, 1-2).

³⁰⁹⁹ Прим. X. Лопарева: «Розповiдаються подiї, викладенi в Исѣи XXXI. 1-3, але цих слiв у пророцтвi нема».

³¹⁰⁰ Прим. X. Лопарева: «Текст св. Павлу не належить».

³¹⁰¹ Прим. X. Лопарева: Ін 4:20.

³¹⁰² Прим. X. Лопарева: Ін 14:35.

прїагнї, нежели браждоу ѿдержати; и что кто претеряпитъ и миръ преже начнетъ, то сима ѿ
Ба рабнѡу мѡзѡу прииметъ.

Скажу же въ прїгнѡю ѿ семѡ не в чюже странѣ бывшо³¹⁰³. Дѣѡ Сѡголавичѡ, а Сѡголавѡ Гѡролавичѡ,
сѡго Борис и Глѣба братѡ, чотѡ Дѣѡ ни с кѣмѡ не имѣлше вражбы; аще кто на нь ратѡ възвѣгнетъ,
ѡн же покоренїемѡ своїмѡ ратѡ оутѣблѡше. Княжаше в Чернигове въ бо́лшемѡ княженїи, понеже бо
старїи братѡи своїи. Аще кто крѣдоу створѡше к нему ѿ братѡи, ѡн же все на собе притирѡше; комѡ
ли крѣѡ цѣловаше, в всеѡ живѡтѡ своѡ не стѡупаше; аще кто к нему не исправлѡше цѣлованиѡ, ѡн
же ѣдинако исправлѡше; никого приѡвѣдѣ, ни зла створи. Братѡя же ѣго, видѡше чѡко оуца, ви
слушахоуѡтѡ ѣго яко ѡца и покорѡютѡл ѣмѡ, яко гнѡ. В велицѣ тишинѣ бѣ княженїе ѣго. Сѡга
же и зболи ѣѡ поѡгнї дшѡ ѣго ѡ чѣла, и болѣбшѡ ѣмѡ недолго, позна сѡпѡ Аектирѡ, яко оуже
кнѡзь претѡвѡитѡл хоцѣтѡ, повѣлѣ пѣти канѡнѡ крѣѡ, ѣдиною рѡсѣдеѡ верхѡ теремѡ, и бѡи
оужакошѡлѡ, и блѣтѣ голоубѡ вѣлѡ, и сѣде ѣмѡ на грѡдѡхѡ; и князь дшѡу ипоурѡи, голѡбѡ же
невидимѡ бѣ, и наполниѡ храмѡ блѡгѡи бѡнѡ. И нерѡша князь в сѡпѡ сѡгнѡ долго по вечернѣ.
Пришедши звѣзда сѡга на крѣомѡ. Сѡголаѣ нерѡша и вѡ црѡкѡ Борис и Глѣба гѡзѡноу ѡ него.
Звѣзда же ѡ сѡга претѡупнѡ на мѡченическоу црѡкѡ. Пѣвшѡ сѡпѡу на княземѡ, грѡбѡ не докѡчѡнѡ
бѣ. Сѡпѡу рѣкшѡ: «се оуже сѡнце заходитѡ; заутра похоронимѡ и. Вѣемѡ сѣдѡцимѡ на княземѡ,
шедѡше вѡ црѡкѡ, повѣдѡша сѡпѡ: «сѡнце не заходитѡ, нѡ бо ѣдиноѡ мѣртѣ стѡитѡ». Сѡпѡ же
оудивнѡлѡ и похѡли Ба. Дондеже камень сровнѡша и князь вложиша вѡ грѡбѡ, тогда сѡнце заидѣтѡ.

Разумѣитѡ, чѡдо, како Бѡѡ прогѡблѡлѣтѡ своѡ оугодниѡ и ходѡцаѡ в побелѣнїиѡхѡ ѣго и сѡѣ
чѡкобѡими чюдѡи: агѡелѡ гѡбнѡ вѡ голоубинѣ ѡбразѣ, блѡгодѡхѡнїе ѡ чѣла гѡбнѡ звѣзда, с нѡи пришеши,
на чѣломѡ сѡга, сѡнце заити не имѣлше побелѣнїемѡ Влѡчнїмѡ, дондеже вѡ грѡбѡ чѣла сѡѡе вложено
бѣ, какоу слаѡѡ приѡмлетѡ на нѡи. Рѣ чѡ ли ктѡ, яко женѡ ннѣ (sic!) имѣ, нѡ и дѣтнѡ имѣлше.
Прѡпеннѡ Никола Сѡгоша ѣго снѡ вѣ и ина двѡ снѡ³¹⁰⁴. Или речѣтѡ кто, яко доѡу не имѣ, чѡго рѡ
заповѣдѡ Гнѡу ипѡравити возѡже, многѡжѡ бо слышѡхѡ нѣкѡиѡ невѣглѡи глѡща: «сѡ женѡѡ и сѡ
чѡды своїми не можѡ ипѡгнѡлѡ. Сѡ бо князь не ѣдинѡ доѡу имѣлше, нѡ многи, кнѡзь всеї земли
черниговѡскої; заповѣдѡ Влѡчнѡ ипѡравнѡ в семѡ живѡтѣ своѡмѡ, ни с кѣмѡ вражбы имѣ. Порѡйдитѡ
враждѡуѡци на брѡѡ своѡ и на ѣдиновѣрнїкѡ своѡ, възтѡрепѡцѣтѡ, възпѡчѣтѡ прѡ Бѡѡ, пакѡи слаѡи
ѡпадаѣтѡ за ѣдино зѡпомнѡнїе. Нѡ не дѡи же вѡ Гѡѡ, сѡ слышѡвшимѡ, ѡпѡгнѡи слаѡи сѡ сима
стѡртѡпѡцѡма, ѣѡ же днѡ оубиѣннѡ прѡзнѡбѡмѡ, ѣѡ же чюдѡа прѡдѡ ѡчѡма вѡшѡма прѡлѡжитѡ. Сѡѡ
прогѡбнѡлѡ и сѡѡ възвѡличимѡ, сима възпоимѡ. Прѡи, Дѡде, и рѡци: «радѡуйтѡлѡ, правѡднїи ѡ Гѡѡ»³¹⁰⁵.
Вѡпоѡи, Сѡломѡнѡ: «правѡднїци в вѣкѡи живѡутѡ и ѡ Гѡ мѡзѡ иѡхѡ»³¹⁰⁶. Сѡ бо сѡ Бѡ прогѡблѡлѣтѡ

³¹⁰³ Ця фраза свідчить, що текст має безпосередню належність до Чернігівщини, і первісний текст проповіді виголошено саме тут (Лопарев 1894, 4-7).

³¹⁰⁴ П. Голубовський звернув увагу на те, що у більш первісній версії імен синів Давида Святославича (крім прп. Николи) не згадано. У більш пізньому варіанті (текст III) їх вписано (див. стор. 423).

³¹⁰⁵ Прим. Х. Лопарева: Пс 32:1.

³¹⁰⁶ Прим. Х. Лопарева: Псн 5:16.

себѣ стѣю, гла: «праведници просвѣтлѣа іако глѣ въ славѣ ѿца ихъ»³¹⁰⁷. «идѣже идѣже (sic!) еудѣу азъ, и ти еудѣутъ съ мною»³¹⁰⁸. Гдѣ хѣ съ ѿцемъ на прѣлѣ, и си стѣа оу прѣла съ арханглы безъ спрегани (sic!) поубѣ пѣ агглыкоу: стѣ ѿцѣ, стѣ снѣ и прѣглы дхъ въ единомъ вѣтъ въ бесконечныа вѣкы:

II

Похвала и мучение стѣхъ мученикѣ Бориса и Глѣба. Глѣби ѿ.³¹⁰⁹

Лышарте, братиѣ, что глѣтъ Гѣ въ стѣмъ ѣвлѣни: «Мнози приидутъ ѿ востока и запада, стѣбера и моря и възлагутъ въ црѣвнѣ съ Авраамомъ, Исакомъ, Иаковомъ въ славѣ ѿца небаго»³¹¹⁰. И пакы рече Гѣ: «Мнози еудѣутъ послѣдний первий, а первий послѣдний»³¹¹¹. И се мнози еѣша в первомъ законѣ оубоудыше бѣи, и тѣ прославлени бытъ Глѣмъ, мнози же въ второмъ законѣ мѣнци іавишася, чюдеса сътвориша, силы великыи и по смерти показаша. Разумѣйте же, братиѣ, како силѣ хрѣбра хѣ мученика Бориса и Глѣба к послѣднему родѣ ѡбрѣтошася, мнози стѣги поѣали, и многа чюдеса бѣими показа в Русьскѣй земли, и донныѣ ищелениѣ недоужнымъ подаѣта. Сима ео исполниа слово Глѣмъ реченоѣ: «Вѣруѣа в м. силы велики сътвориши покажетъ и боша ихъ чюдеса сътворитѣ, іако же и азъ сътворихъ»³¹¹². Разумѣйте, братиѣ, что глѣтъ Гѣ и какоу славу подаваѣтъ ракомъ своимъ на земли в родѣ члѣвчѣтѣ и какоу же чѣтъ даруѣтъ на нѣси прѣ агглы бжн. Сима ео стѣа снѣ еѣрта любима ѡцу своему равно апломъ князю Владимѣру, самодержцу земли Русьскыа. Сима же стѣи Борисъ и Глѣбъ не възкочѣрта власти и славы снѣ мимочѣщиа, руки поѣати на ерта своего на ѡкаіаннаго стѣполка. Сима же стѣи двѣ ерта съверширта заповѣдѣ бжнѣ. Выхотѣ же ѡкаіанныи ерта ихъ стѣполкѣ ѡіати власти ихъ и житиѣ ихъ скончати, ѡни же того не ѡбергошася, едины оубо копнѣмъ в река прокоденъ бѣ, другий же ножемъ закланъ бытъ іако агнецъ непороченъ. Тѣ же двѣ стѣа не чокмо житнѣмъ непорочнымъ послѣдобарта Гѣу Бѣу своему, но правдоу, чѣтоу и любовиу, кротости и смиреннѣмъ и терпѣннѣмъ: ни на кожоу бражды имѣа, но и смртнѣи чашн Глѣ не ѡбергортеа и даровавѣ имъ има бышыше именъ въ вси понѣноі. Слышите, братиѣ, како поѣа волю дѣитѣву[а] ѡкаіанныи стѣполкѣ, бражду имѣ, противашеа свои ерати старѣишии, ратѣ възводаше поганыхъ на свои ерати; сима же стѣа бражды не имѣрта, въ скоромноуѣемъ семъ житнѣ вѣа та претерпѣша и вѣнецъ ѿ хѣ приѣша. Внемлѣте себѣ, братиа, не ѡбличитѣ ли насъ бѣ на стѣрашномъ судѣ сима стѣима ѣдници. Како претерпѣрта ератѣу своему власти ѡіатиѣ, но и животѣ мы же и до слова не

³¹⁰⁷ Прим. Х. Лопарева: Мт 3:43.

³¹⁰⁸ Прим. Х. Лопарева: Ін 18:24.

³¹⁰⁹ Опубликовано Х. Лопаревим за рукописом середины XV ст. Погодинського давньосховища № 833 (Лопарев 1894, 2).

³¹¹⁰ Прим. Х. Лопарева: Лк 13:29; Мт 8:11.

³¹¹¹ Прим. Х. Лопарева: Мт 19:30.

³¹¹² Прим. Х. Лопарева: Ін 14:12.

можемъ стѣрпѣти, а зѣ малоу ѡбидоу враждоу смѣртоносноу възвѣжемъ и помощь приѣмлюще ѿ злыхъ члѣкъ на своѣ братиѣ. Скажю же вамъ притчию сиѡ. Нѣкогда чаѡцимъ и зѣрлѣтѣномъ рати халдѣйскиѣ на Иѣрлѣмъ, и пошла къ фарѡноу въ Егѣптыскыи помощи пролаще, дабы халдѣи не плѣнили Иѣрлѣмъ; и пошла къ прѣрка ко и зѣрлѣтѣномъ, гла: «понеже не ѡповарте на Бѣ създавшаго быи, но надеже вию възложите на Егѣптяны, Азѣ же халдѣянныѣ ѡвожю ѿ васъ но ѿ Егѣптянъ плѣнени боудете, на нихже ѡповарте, ѿ члѣкъ и погненоути быи», іакоже и бысть. Апѡлу же Павлоу глѡщю: «Братиѣ, чѣко ли вѣрна межю собою могуща бы рассудити, за что имате ити на судъ преди невѣрныхъ». Іѡанноу Еѡалистоу Иоанноу глѡщю: «Аще кто глѣтъ, іако Бѣ люблю, а брата своѣго ненавижю, ложь естъ». И пакы Гѣ рече: «Аще любовь имате межю собою и ѿ семъ ко ви познаѡтъ іако Мои ѡученици ете». И се же познаѡте, братиѣ, како князи подыгали смирениѣ и терпѣниѣ, и вражды не имѣли ни на кого же, а чѣко имѣіа своѣ величество и своѣ чѣ. Какова имѣіте стѣко князя Владимира, множество людиѣ приведеша къ Боу, тылца тылцями, тма тмами праведныхъ дшѣ; како ли сиѡ стѣко князиѣ имате великоу чудотворцѣ Бориса и Глѣба. Сима поревнѡте, ихъ ѡбразъ приимѣте, сима накажетеѣ. Аще сѣтана вѣржетѣ враждоу междѣ братиѣѣ и друзи, и бы поманете сиѡ стѣко Бориса и Глѣба, іако паче смѣрте възакенета приѣти, нежели враждоу держати. И пакоу кто дѣетѣ, днѣволу ѡгодиѣ творитѣ, а кто прѣтерпитѣ, что і сима стѣма мѣнкома ѿ Бѣ равнѡ мздоу приимѣтъ; ѡни же кровь своѣ прилигѣта, сѣ же премногиѣ вѣ^н равно ѿ Бѣ вѣнець приимѣтъ и почаетѣ ѿ Бѣ.

Братиѣ, ѿ семъ скажю ви притчию. Не в чужѣи странѣ бытъ князь Дѣдъ ичѣ Стѣславъ, а внукуъ Ярославъ, а братѣ стѣко Бориса и Глѣба. Той же Дѣдъ ни с кимже вражды имѣіаше; аще кто на него ратѣ възвѣгнѣ, ѡнже своімъ смирениѣмъ и поженіѣмъ³¹¹³ ратѣ ѡтѡлитѣ. Житиѣ же ѣго в Черниговѣ болшемъ княженіѣ же ѣго лѣтъ ѡ и г, и тоѣ вѣ князь старѣйшиѣ въ братіи своѣи. Аще которыѣ братѣ кривиноу к нему творѣше, ѡн же ви на сѣтѣ полагаше, или кто мѣтѣ³¹¹⁴ цѣловаше или коли самъ тоѣ целоваше, никакоже прѣтѡупивъ безъ жнѡт своѣ; аще кто к нему не ипсравлѣше цѣлованиѣ, ѡнъ же ѡдинако ѡпсравлѣа вражды не имѣіаше, а самъ нина кого же не враждѡа, никого же прѣвѣдѣ, никому же зла сътвори, но ви елѣгоѡгодно живѣаше. Братиѣ же ѣго видѣше елѣгоѡшноѣ ѣго терпѣниѣ и ви слушѡхутъ ѣго іако ѡца, и покорѡхутъѣ ѣму, іако гноу. И бытъ въ величѣ тишинѣ княженіѣ ѣго за елѣговѣрноѣ ѣго житиѣ. И егда же и зѡли къ възѣти дшѡу ѣго ѿ чѣла, и не в долзѣ бы колѣзнь ѣго. Спѣ же Феѡктитѣ ѡуразумѣ, іакѡ князь прѣтѣвѣтѣ іа повелѣ прѣти канѡнъ. И внезѣлоу разетѡупиѣа верхъ храмниѣ, и деже князь лежитѣ, и чѡу ѡжѡсѣаа ви людиѣ, и влетѣ голубъ вѣла, и вѣде князю на чѣнѣа ѣго перѣи, и сѣгну ногу въ ѡрта; князь же дшѡу ипсурти, и голубъ невидимъ бытъ, и наполниѣа храмниѣ елѣгоѡхѡниѣ. ѡни же сѡутѣае чѣноѣ чѣло ѣго и неѡша въ цѣркѣ Спѣа. Сѣ же бытъ: по вѣчѣрни

³¹¹³ Прим. Х. Лопарева: покорніѣмъ^н

³¹¹⁴ Явна помилка. Х. Лопарев вповні вмотивовано стверджував, що тут мало бути «клетѣ».

іавнїа звѣзда нѧ стѣмъ сѣіомъ. Ѡни же неюша тѣло кнѧже ѡтолѣ и положиша въ цркви стго Бориса и Глѣба, ѡ негоже ѡ рѣздана бытъ. И се звѣзда прергупи ѡ ста нѧ стѣмъ Борисом и Глѣбомъ. сѣіоу же пѣвшоу нѧгровеноуѡ пѣнь нѧ кнѧземъ, ѡ сѣіу же сѣде ѡ рече: «гровъ не кончанъ, ѡ снцѣ зайдеть заутра похранимъ тѣло стго Дѣда». И вѣмъ сѣдѧцимъ нѧ кнѧземъ, ѡ вшше люднѣ въ цркви, глѡще сѣіоу: «не зайдеть снцѣ, но стогѣтъ въ єдиномъ мѣстѣ»; сѣіу же, ѡудивнѣа, похвали Бѧ. Ѡни же сравнаше камень и положиша кнѧза въ гробъ. И тогда снцѣ заиде.

Разумѣйте же, братїа, кїю Бѣ промѣлѣ своѡ ѡгоднїи, хрѧциѡ в заповѣдѣхъ сго, и не ѡнѣа вѣрѣдї ни на ксѣо же. Зае тѣмнїи чѡдѣа промѣнїа: мѣтъ въ гомѣнѣ ѡвѣзѣ іавнїа, ѡ ємоуѡнїа ѡполнїа хрѧннїа ѡ тѣмъ сго, и звѣзда прїде с нѣн, ѡ нѧ тѣломъ сго, ѡ снцѣ Бѣнїа покѣлѣнїемъ заїти, дондеже тѣло стѣ въ гробѣ вложїо бытъ. И пїкї кїюу ли смѡу ѡгоднїи на нѣнї прѣнѡурѣ. Дїе рѣтъ, іавѡ жѣ ѡнѣа, но дѣтї, кїю іавѣа. Нѣо прѣнїи Нїколіи іавѣ сго сгѣша ѡ іна двѡ іа³¹¹⁵, что вїи Кѡу ѡгоднїа. Нїи кїто рѣтъ доуу не ѡнѣа, ѡ не нїмаъ что вѣздѣти Кѡу, и не вѣмъ чїнъ іавнїа; что вѣрѣдї не ѡнѣа, а въ аѡдѣстї мѣзї ѡ іавѣ кѣ Кѡу прѣнїи іавнїа. сѣ же ѡвѣрѣтъ, братїѣ, іавѡ ѡ іє іавнѣ Дѣдѣ не тїкомъ єднїа доуу ѡнѣа, но вѣ іавнїаѣ Чѣнїоѡнїаѣ сѣдѣка, ѡ заповѣдѣ Гнѡ іавнїаѣ въ вѣнъ жѣвѣтѣ вѣомъ, ни с іавѣмъ же вѣрѣдї не ѡнѣа, ни за помнѣа. Ѡ, чѣнїи, покѣлѣнїа, вѣрѣдоуѣце на вѣоу братїѡ нїи на дрѡзї єднїовѣрѣнїа; покѣнїа ѡ памѣнїа кѣ Кѡу ѡ тѣмъ снцѣ рѣѣ, и размѣшлѣнїе вѣѣ: тѣмъ іавнїа іавнїа ѡ чїнъ хѣцѣте мїнїнїа за єднїо заповѣнїѣ ѡ вѣрѣдоу. Но іавѣ смѡшше, ѡвѣрѣнїа вї ѡ вѣрѣдї и ѡ заповѣнїа, а не мїнїнїа вї сѣ смѣнїа Бѣнїа, и с іавнїа стѣрѣтѣрѣнїа вѣчѣснѣ ємъ ѡумѣнїи. И стѣснѣ вѣснѣ чѡдѣа лѣкѣтѣ прѣ ѡнїа нїнїа сѣо промѣнїа, ѡ вѣздѣнїа, ѡ іавнїа прѣнїа вѣоѡнѣа. Прїидї, Дѣдѣ, ѡ рече «іавнїа прѣвѣднїа [ѡ] Гнѡ». Вѣзїкѣ, Соломонѣ: «іавнїа вѣ вѣнїа жѣвѣрѣтѣ ѡ ѡ Гѧ мѣзда іавнїа сгѣ». сѣ вѣ стѣоу сѣмъ Гѣ прѣвѣрѣнїа іавѡ снцѣ вѣ смѣѣ Гнѡ. Гѣ рече: «Нѣрѣ Дѣзѣ вѡдуу, ѡ чѣѣ вѡдуу ѡ Мнѣо» — іавнїа же Хѣ сѣ ѡнїа на прѣнїа. А вѣа стѣа ѡ прѣнїа, ѡ хѣрунїнїа ѡ вѣрѣнїа, ѡ іавнїа и мѣнїи и стѣнїа нѣмѣнїаѣ вѣрѣнїа вѣнїаѣ, вѣ прѣнїа покѣе прѣнїа іавнїаѣ стѣ ѡнїа, стѣ снцѣ, стѣ Дѣзѣ вѣ єднїоѡнѣ вѣнїаѣ вѣ вѣнїаѣ вѣнїа Дѣнїа.

III

Мѣа мѣнїа вѣ бѣ днѣ сѣоѡ покѣлѣнїѣ на прѣнїѣ стѣи стѣрѣтѣрѣнїаѣ вѣнїа іавнїа. Да ѡ прѣнїи не вѣрѣдоуѣ на вѣрѣнїѣ вѣоѡ єлѣнї ѡнѣ³¹¹⁶

мѣшѣте братїѣ что глѣтъ гѣ вѣ вѣнїаѣ єнѣлїи мнѡзїи прѣнїаѣ ѡ вѣрѣнїѣ ѡ западѣ и сѣвѣрѣ ѡ мѣрѣ. і вѣзлѣнїаѣ вѣ цркви ѡ лѣнїаѣ, і нѣлїаѣ, і нѣлїаѣ вѣ смѣѣ ѡнїа іавнїа і пїнїи рѣѣ, мнѡзїи єдѣнїаѣ покѣлѣнїи стѣрѣнїи, і прѣнїи покѣлѣнїи. іавѣ єлїа мнѡзїи вѣ прѣнїаѣ заїснѣѣ ѡгоднїа вѣѣ. но не іавнїѣ промѣнїи єлїа гѣнїа мнѡзїи іавѣ єлїа і вѣ нѣрѣмъ заїснѣѣ мѣнїаѣ лѣнїаѣ, і чѡдѣа вѣнїаѣ ѡ іавнїаѣ по ємѣнїи покѣлѣнїа. но іавѣ вѣнїаѣ хѣрѣнїа хѣ вѣнїаѣ ѡ вѣрѣнїаѣ єлїа мнѡзїи стѣрѣнїаѣ прѣнїаѣ і мнѡзїи

³¹¹⁵ Див. прим. 3105.

³¹¹⁶ Опубликовано Х. Лопаревим за збірником Товариства любителів давньої писменості № F. CLXXXIX, що датується XVII ст. (Лопарев 1894, 3).

Чюдѣа ѿ нѣи бѣъ показа бѣ землѣ рѣчѣи ѿ до нѣѣ црѣлѣи недѣкнѣиуъ поддѣтъ о ѿхъ во ѿпѣмнѣа слово гдѣиуъ
 рѣчѣиуъ вѣрѣлѣи в мѣа ѿмѣа велѣни сотворѣи ѿ чюдѣа бѣша показатѣа, ѿже ѿзѣа творѣа рѣзѣмѣнѣиуъ ерѣтѣиуъ чюдѣо гдѣ
 бѣмѣа мѣѣ чюдѣа сотворѣиуъ како сѣмѣо поддѣтъ рѣчѣиуъ бѣиуъ на землѣи, ѿ како бѣ чюдѣо дѣѣтъ на нѣи прѣ ѿтѣмѣа
 ерѣтѣиуъ ѿце во ѿнѣи ѿнѣи вѣрѣга мѣнѣа ѿрѣдѣа бѣмѣа, велѣкомѣа самодрѣкѣа землѣа рѣчѣа, рѣчѣомѣа ѿ рѣчѣиуъ ѿрѣ
 бѣмѣиуу. нѣ не вохотѣбѣа бѣмѣи мѣмо чюдѣиуъ. нѣи поѣтѣи рѣчѣи на ерѣга бѣиуъ. по заповѣдѣи вохотѣбѣиуъ же
 ерѣтѣа жѣво ѿнѣи ѿрѣтѣа, ѿ чюдѣо не ѿрѣсѣтѣа. ѿвѣа копѣиуъ провѣдѣа бѣиуъ ѿнѣи же нѣже заклѣиуъ бѣиуъ не чюдѣо
 жѣтѣиуъ ѿпѣрѣчѣиуъ прѣбѣдѣи ѿ чюдѣоуъ мѣсѣиуъ ѿ рѣчѣиуъ чюдѣиуъ ѿ ѿнѣиуъ поклѣбѣа бѣиуъ гѣи бѣмѣа.
 нѣи ѿрѣтѣи чѣишѣа гѣа не ѿрѣсѣтѣа. чюдѣиуъ ѿ бѣъ превознѣа ѿ ѿ дарѣа ѿмѣа бѣше ѿнѣиуъ по вѣи поѣнѣа сѣмѣиуъ
 ѿнѣи прѣтѣмѣиуъ ерѣтѣиуъ старѣиуъ ѿ рѣа воздѣкѣиуъ. ѿи поѣнѣа на бѣоу ерѣтѣиуъ воздѣкѣиуъ. не сѣмѣиуъ ли нѣжѣ
 бѣъ на рѣчѣиуъ рѣдѣа ѿмѣа рѣчѣиуъ како прѣтѣрѣа ерѣтѣа бѣмѣа не чюдѣо ѿрѣтѣи бѣмѣи, нѣи жѣвоѣа ѿрѣтѣи.
 бѣи же ѿ до слова ерѣтѣа не можѣте стѣрѣтѣи ѿ за мѣмѣоу сѣнѣа бѣмѣа ѿрѣтѣиуъ воздѣкѣиуъ, ѿи поѣнѣа прѣмѣиуъ
 ѿ поѣнѣа на ерѣтѣиуъ бѣоу. ѿкоже ѿногдѣа нѣбѣоли чѣишѣи ѿ ѿнѣиуъ рѣчѣиуъ хѣлѣиуъ на ѿрѣмѣиуъ поклѣиуъ кѣ
 фѣиуъ во ѿнѣи поѣнѣиуъ прѣмѣиуъ. да бѣиша хѣлѣи не поѣнѣи ѿрѣмѣиуъ. бѣъ поклѣа прѣа ко ѿнѣиуъ гѣа:
 поѣнѣа не ѿрѣкѣте на бѣа бѣдѣиуъ бѣи нѣи надеждѣа бѣоу воздѣкѣиуъ на ѿнѣиуъ хѣлѣиуъ ѿ бѣа ѿрѣкѣа ѿ
 ѿнѣиуъ поѣнѣиуъ бѣдѣиуъ, на нѣжѣ, ѿрѣкѣте ѿ чюдѣа поѣнѣиуъ бѣи бѣиуъ. ѿко же ѿ бѣъ ѿрѣдѣа дѣа поклѣа гѣиуъ
 чѣако ли не ѿнѣиуъ вѣрѣа мѣжѣа бѣоу, ѿи можѣи бѣи рѣдѣиуъ ѿко прѣ нѣрѣчѣиуъ гѣдѣиуъ на ѿ ѿрѣмѣиуъ гѣиуъ бѣиуъ
 мѣе ѿгдѣа гѣиуъ ѿко бѣа мѣмѣа ѿ ерѣга бѣоу нѣмѣкѣа ѿкѣа ѿрѣи. сѣмѣа же рѣе гѣ. ѿ сѣмѣа поѣнѣиуъ бѣи ѿко мѣи ѿрѣ
 ѿрѣчѣа ѿце мѣсѣа ѿнѣиуъ мѣжѣа бѣоу. поѣнѣиуъ ѿнѣи бѣоу бѣмѣиуъ, ѿи бѣоу чюдѣо какогѣо дѣдѣа ѿнѣиуъ рѣчѣиуъ бѣмѣиуъ
 прѣмѣиуъ кѣ бѣоу чюдѣиуъ чюдѣиуъ ѿ чюдѣиуъ чюдѣиуъ дѣиуъ прѣмѣиуъ како ли ерѣтѣиуъ ѿнѣиуъ ѿ бѣмѣа чюдѣиуъ
 бѣиуъ ѿ гѣиуъ ѿмѣа ѿнѣиуъ поѣнѣиуъ. ѿце ли ѿтѣи бѣрѣкѣиуъ бѣмѣа мѣжѣа ерѣтѣиуъ да поклѣиуъ ѿнѣиуъ ѿко сѣмѣиуъ
 воздѣкѣиуъ нѣкѣиуъ бѣмѣа дѣрѣкѣиуъ ѿ когдѣа ѿгдѣа стѣрѣиуъ ѿи мѣиуъ прѣе нѣчѣиуъ чюдѣо ѿ ѿнѣиуъ мѣнѣа рѣчѣиуъ мѣдѣа
 ѿ бѣа прѣмѣиуъ ѿнѣиуъ бѣоу поклѣиуъ. ѿи же бѣе прѣмѣиуъ, рѣчѣиуъ ѿ гѣа вѣнѣиуъ.

Скажѣ же бѣи прѣтѣиуъ ѿ сѣ. не в чюдѣиуъ рѣчѣиуъ бѣиуъ. дѣдѣа свѣтѣосѣмѣиуъ. ѿ свѣтѣосѣмѣиуъ
 ѿрогѣлѣиуъ. рѣчѣиуъ бѣиуъ ѿ гѣиуъ ерѣга. чюдѣо ѿрѣко дѣдѣа нѣи сѣ кѣе не ѿнѣиуъ бѣмѣа. ѿце
 кѣдѣо хѣтѣиуъ на нѣгѣоу рѣчѣиуъ воздѣкѣиуъ. ѿ же поѣнѣиуъ, ѿи сѣмѣиуъ рѣчѣиуъ ѿрѣтѣмѣиуъ.
 кѣнѣиуъ же бѣ чѣрнѣиуъ бѣ бѣоу кѣнѣиуъ. жѣиуъ лѣѣ чѣа кѣнѣиуъ ѿгдѣа ѿг. лѣѣа. чюдѣо ерѣ кѣнѣа
 старѣиуъ ѿнѣиуъ бѣ ерѣтѣиуъ бѣиуъ. ѿце кѣдѣо к нѣмѣа прѣвѣдѣа чюдѣиуъ. ѿнѣиуъ же бѣе на сѣе полагѣиуъ. ѿи
 комѣа ли кѣрѣиуъ црѣлѣиуъ, во бѣиуъ жѣвоѣа бѣиуъ не прѣрѣдѣиуъ. нѣкогѣо же не прѣбѣдѣа ни сѣла
 сотворѣи. брѣтѣиуъ же ѿгдѣа бѣдѣиуъ чѣакоуъ сѣиуъ. бѣиуъ сѣдѣиуъ ѿко ѿрѣдѣа. ѿ бѣ велѣиуъ чѣишѣиуъ бѣи
 кѣнѣиуъ ѿгдѣа. ѿгда же ѿрѣчѣиуъ поѣтѣиуъ дѣиуъ ѿгдѣа ѿ чюдѣа. бѣмѣиуъ ѿмѣа не мѣоу, бѣмѣа.
 поѣнѣа ѿрѣчѣиуъ фѣоѣтѣиуъ, ѿко ѿрѣже кѣнѣиуъ прѣрѣлѣиуъ хѣиуъ. поѣнѣа прѣчѣиуъ канѣиуъ кѣрѣиуъ, ѿ сѣ
 ѿдѣиуъ бѣнѣиуъ рѣчѣиуъ бѣиуъ. ѿи бѣиуъ ѿрѣжѣиуъ. ѿи бѣиуъ гѣлѣиуъ бѣиуъ, ѿ сѣдѣа на

грѣхѣ кнѣзю. и ѡтѣмъ нѣко во оубѣтѣ егѡ. и въ чѡмъ чѣкъ кнѣзь дшѣ испѣти. голѣбъ же невѣдимъ
бытъ. и напѡлниша храмѣна елѣгоуханіа. и негѡша кнѣзя въ церковь етѣго епа. и тогда по
вечѣрни пришѣши зѣкъзда етѣ на цѣрковію. и шѡтѡлѣ негѡша егѡ въ цѣрковь етѣхъ мѣнкъ боріа
и глѣба розданнѣю ш негѡ. зѣкъзда же прѣтѣпнѣ ш епа. и етѣ на мѣнкѣ цѣркви. пѣвшѣ же
епѣкѣ на кнѣземъ, а грѣбъ не докѡнчанъ бытъ. епѣкѣ же рѣкшѣ. еѣ оубѣ елѣнце захѡднѣтъ,
заоутра погрѣбѣмъ егѡ. и брѣмъ едѣащѣ на кнѣзѣ. бшѣшии же въ цѣрковь повѣдѣтѣ епѣкѣ, елѣнце
не зѣндѣтъ. нѡ во еднѡмъ мѣстѣ стѡитѣ. епѣкѣ жѣ оуднѣа и похвалѣ епа. дѡндеже кѡмѣ
сравнаша, и кнѣзя бѡжнѣша во грѣбъ. тогда и елѣнце зѣнде.

Раздѣлѣйте оубѣ чада кѡко етѣ проѣлабѣащѣ своѡ оубѡдники. ходѣащѣа бѣ заповѣдѣхъ егѡ.
здѣ такіи чюдѣбѣ оуднѣа агѣа бѡвѣа бѣ голѣбнѣкѣ оѣразѣ, и елѣгоуханіе шѡ чѣла бѡвѣа.
Какѣ ли слабѣ прѣимѣтъ на нѣси. рѣчѣ ли ктѡ еѡко жены не імѣа. нѡ и дѣтѣ імѣаше. нѣо
прѣподѡбнѣи нѣкѡла свѣтѡшѣ етѣ егѡ етѣ, и нѣа двѣ епа етѣ. и зѡслабѣа и бѣаднѣмѣ³¹¹⁷. нѣи
рѣчѣтъ ктѡ еѡко дѡмѣ не імѣе чѡгѡ рѡди заповѣтѣ гнѡ испрѡвнѣти возмѡже. нѡ понѣже во бѣемъ
жнѡтѣ своѡмъ нѣ е кѣмъ враждѣ імѣа. погѣднѣтѣа враждѡщѣей на брѣтѣю своѡ. и на
еднѡвѣрнѣа своѡ. вѡтѣрѣщнѣтѣ и вѡсплѡчнѣтѣа прѣ гѣдемъ. Какѡвѣ слабѣа лишнѣтѣа хѡщѣтѣ,
за еднѡ слѡпомнѣніе. нѡ не дѣждѣ бѣ гѣ еѣ слѡшавшнѣа лишнѣтѣа слабѣа гнѣа. нѡ еѣ снѣи
стѣтѣтѣрѣпѣа, еѡже днѣ оубѣніе прѣзднѣмъ спѡдѡвнѣтѣа. снѡ проѣлабѣа снѣа пѣенѣа вѡспѡмѣа.
прѣндѣ дѣде и рѣдѣ. радѣнѣтѣа прѣвѣднѣи о гѣтѣ. вѡспѡи солѡманѣ. прѣвѣднѣцы вѡ вѣкѣ жнѣѡ,
и шѡ гѣа мѣдѣа нѣмъ. еѣ вѡ елѣмъ проѣлабѣащѣ снѡ етѣю глѣа. прѣвѣднѣцы проѣвѣтѣащѣа еѡко
елѣнце, бѣ слабѣа шѣа нѣхъ. нѣдѣже вѣдѣа зѣ и чѣи вѣдѣтѣа со мною. і дѣже хѣа со шѣемъ на
прѣтѡлѣ. и снѣ етѣи боріа і глѣбѣа, со архѡгѣла и сѣрафнѣа. со апѡстѡлы и мѣнкѣ, і со етѣли.
наѣлажѡщѣа свѣтѣа ежѣтѣвнаго. еѣпрѣтѣани поѣтѣа пѣенѣа агѣа еѣдѣю. етѣа шѣа. етѣа етѣа. етѣа
прѣтѣа дѣа. во еднѡмъ ежѣтѣвѣ, бѣ вѣконѣчнѣа вѣкѣа амнѣ.

IV

О блаженомъ князѣ Давыдѣ Свѣтославнѣ, вѣнкѣ

Ярослава Владимѣрнѣа, чюдѣснѣа повѣстѣи³¹¹⁸

Его же великаго князя Свѣтослава Ярославича сынъ, блаженный Давидъ, господствуя въ Черниговѣ, и ни къ кому же не имѣяше вражды. Аще ли кто на него и подвизашеся бранію, онъ же своимъ покореніемъ брань утолѣваше: и аще кто и лукавоваше къ нему отъ братіи, онъ же на себѣ претерпѣваніе. Егда ли кому чѡто словомъ завѣщаше, или честнымъ

³¹¹⁷ Див. Прим. 3105.

³¹¹⁸ Наведено за більш новим виданням Степенної книги (Книга Степенная... 1908, 179-180), ніж скористався Х. Лопарев.

крестомъ о чемъ увѣряшеса, и того во вся дни живота своего не пременяше; или кто къ нему не исполняше правды, онъ же вся сія собою исправляше, и самъ никого же не обидѣ и никому же зла не сотвори. **Чюдо.** Братія же его, видяще его такова правдива суца, и вси послушаху его, яко отьца, и повиновахуся ему, яко господину. И тако пребысть господствуя въ велицей тишинѣ. Егда же изволи Богъ взяти душу его отъ тѣла, и болѣвшу не долго, и тогда бѣше у него Черниговскій епископъ Феоктистъ и позна, яко уже князь преставити хочеть и повелѣ пѣти канунъ кресту. **Чюдо.** И видѣша, яко расѣдѣся верхъ теремьца, и вси ужасошася. И влѣтѣ голубъ бѣлъ и сѣде у князя на персехъ, и абіе князь испусти душу; голубъ же невидимъ бысть. И наполнися храмъ благовоія, и несоша князя въ церковь Преображенія Христова. **Чюдо.** По вечерни явися звѣзда и ста надъ крестомъ церкви, и оттоле несоша его въ церковь святыхъ мученикъ, Бориса и Глѣба, иже отъ него созданную. Звѣзда же преступи отъ церкви Спасовы надъ мученическую церковь. Епископу же пѣвшу надъ княземъ, гробъ же еще не додѣланъ бысть. **Чюдо.** Епископъ же рече: «Се уже солнце заходитъ. Заутра погребемъ его». Нѣщыи же, вшедше въ церковь, повѣдаша епископу, яко солнце не заходитъ, но во единомъ мѣсте стоить. Епископъ же удивися и похвали Бога. **Чюдо.** Егда же камень сравниша и князя вложиша во гробъ, и тогда солнце зайде. Разумѣйте, братіе, како здѣ прославляетъ Богъ угодники своя таковыми чюдесы ходящая въ повелѣніихъ его, яко аггела своего посла Богъ въ голубинѣ образѣ, святое же тѣло угодника Своего благовоіемъ обогати, звездѣ повелѣ надъ тѣломъ его стояти и преходити солнцу же заповѣда не зайти, дондеже святое тѣло во гробъ положено бысть. Аще здѣ сице прославляетъ Богъ святыя Своя, кольми паче на небеси неизреченную славу воспріемлють отъ Него. Мнози невѣгласи глаголють: «Не имѣя жены и кромѣ міра пребывая, заповѣди Господня исправити можетъ. А з женою и съ чады живуще не можемъ спастися». Сей же князь, иже бѣ четвертый отъ святого Владимера, не въ міре ли пребывая, не въ сей ли земли Черниговстей господствуя, иже тогда бѣше большее княженіе кромѣ Кіева? И како заповѣдь — Владычию исправити во всемъ? не имѣя ли, жены, не чада ли породи? како спасесе и каковѣй славе сподобленъ бысть отъ Бога, его же чада преподобный Никола Свѣтоша и ина два сына.

Додаток 11

Прп. Никола Святоша і Феодосій Грек

о нашого часу дійшов текст, відомий, як переклад «Епістолії папи Лева на ересь Євтихія», тобто, антимонафізитського твору римського папи Лева I Великого³¹¹⁹. Переклад і його актуальність на той час на наших теренах — питання, яке вимагає

³¹¹⁹ Посилання на цей текст поширене у різних дослідженнях з історії літератури, але є неправильними. Зазвичай посилання формулюється приблизно так: «Бодянский О. Славянорусские сочинения в пергаменном сборнике И. Н. Царского // ЧОИДР. 1848. Год. 3, № 7. XV—XXII. 1-20». Однак, такого видання не існує. ЧОИДР виходили з розбивкою за роками видання, але вони не збігалися з календарними. Третій рік видання виходив із червня 1847 по травень 1848 р. і входило до нього всього 9 книг. Наступний — четвертий рік видання містив лише одну книгу, яка побачила світ у червні 1848 р. Річ у тім, що ЧОИДР того часу було виданням радше українофільським і антистаромосковським. Саме тут було започатковано постійну публікацію пам'яток української літератури та історіографії. Відтак, у червневій книзі за 1848 р. О. Бодянский помістив записки Дж. Флетчера про Московію, які містили вповні об'єктивний погляд на її устрій другої половини XVI ст. Це спричинило дуже різку реакцію з

додаткового дослідження. У цьому разі для нас важливі передмова і післямова до пам'ятки, де згадано прп. Николу Святошу.

У передмові автор перекладу, що називає себе Феодосієм, звертається до людини, на ім'я Никола, підтверджує свою освіченість певним «резюме»³¹²⁰. Він вперше, хоча і цілком прогнозовано, беручи до уваги пряму вказівку в тексті, пов'язав переклад із прп. Николою Святошею, в якому вбачав замовника перекладу (Бодянский 1848, XVIII-XIX). О. Бодяньський пов'язував із його замовленням повідомлення Патерика про книги прп. Николи, подаровані ним Печерському монастирю (Бодянский 1848, XIX). Приписку в кінці «Христорлюбивому и Благородному Святоши вѣчная пам'ять» він пояснював тим, що на час завершення перекладу святий вже преставився (Бодянский 1848, XXI). А. Лященко, втім, відкидав цей висновок (Лященко 1900, 9).

О. Бодяньський ще не мав на меті ідентифікувати перекладача Феодосія, як якусь відому в історії особу (Бодянский 1848, XXI). А. Лященко натомість дійшов висновку, що Феодосій був греком, і навчався у Візантії (Лященко 1900, 4-5), зокрема, зважаючи на стиль його перекладу (Лященко 1900, 5). Він приписує цьому автору рід текстів, хоча й визнає, що єдиний твір, який *точно* належить йому — це переклад епістолії (Лященко 1900, 3-4).

Є. Голубинський припускав, що Феодосій був кліриком, або чиновником при митрополії, жив у Русі давно і був греком (Голубинский 1900, 859).

Деяко пізніше перекладача Феодосія стали беззаперечно асоціювати з архімандритом Києво-Печерським Феодосієм Греком (Лященко 1900, 9-10). У літописанні цього настоятеля згадано двічі: в Іпатіївському літописі — як учасника посольства до Чернігова 1148 р. (Ипатьевская летопись 1962, 365-366). У Лаврентіївському літописі під 1156 р. розповідається про преставлення настоятеля (Лаврентьевская летопись 1962, 347). Ми не в змозі з певністю твердити, хто вперше пов'язав автора перекладу і цього архімандрита. Однак, вже у роботі О. Шахматова «Киево-Печерский патерик и Печерская летопись» знаходимо цю теорію в повному її розвитку. На слушну думку дослідника, Феодосія Грека було обрано на Печерське настоятельство близько 1142 р. і був на цій посаді до останніх днів життя (Шахматов 1897, 35-36). А щоб бути обраним, Феодосій мав бути пострижеником Печерського монастиря, чи довго мешкати тут. Нам відомо, що у XI ст. в монастирі мешкало щонайменше кілька греків. Тож А. Лященко доречно зазначав, що Феодосій тривалий час жив у Києві (Лященко 1900, 11).

Є всі підстави вважати, що в которах, пов'язаних із спробою поставлення на митрополію Клима Смолятича, архімандрит Феодосій Грек підтримав лаврського постриженника Нифонта Новгородського, та й чи могла бути у нього, книжника, із знанням канонічного права, інша реакція на неканонічну дію? Водночас, кількість вчених у Києві того часу була невеликою, і це пояснює зауваження Лященка близькість початку послання Клима до пресвітера Фоми і початку Епістолії (Лященко 1900, 10).

боку царя Миколи I. ЧОИДР були закриті, а О. Бодяньського звільнили з Московського університету. Видання журналу поновилося 1858 р., коли О. Бодяньський знову став секретарем спільноти.

Ми проглянули журнал № 7 за третій рік видання. По-перше, на титулі вказано 1847-й, а не 1848-й рік. А по-друге, у цьому томі вищезгаданої роботи О. Бодяньського немає.

Можна припустити, що незначна кількість дослідників, які все-таки бачили публікацію, користувалась, як і ми, *окремим відбитком роботи*, на титульному листі якої, дійсно, вказано 1848 р., але посилання оформляла за баченими у своїх попередників. І так вже ледь не 200 років.

³¹²⁰ Серед іншого він згадує, що у молоді літа був знайомий із творами Гомера і риторів. О. Бодяньський був зачудований цим повідомленням, яке визнавав доказом існування у нас в ті часи класичної освіти (Бодянский 1848, XVII—XVIII).

Говорячи про Феодосія, автора XII ст., варто згадати про визначну особистість з цим іменем, про якого йдеться у пам'ятці канонічного права того часу, «Запитаннях» Кирика. Деякі з його запитань адресовано святителю Новгородському Нифонту, постриженнику Печерського монастиря, так що посилання тут на монаха нашої обителі є цілком зрозумілим. Зазвичай дослідники наводять з цього «Запитання» лише окремі слова і фрази й так доводять чи докладають зусиль довести тут цитування прп. Феодосія Печерського чи печерського архімандрита Феодосія II. Наведемо це «Запитання» повністю: **ПРАШАХЪ: ДОТВОИТЬ ЛИ ДАТИ ТОМОУ ПРИЧАЩАНИЕ, АЖЕ ВЪ ВЕЛИКИЙ ПОСТЪ СЪВКОУПЛАЩЕЧЕА СЪ ЖЕНОЮ СВОЮЮ — РАЗГНѢВАА: ЦИ ОУЧИТЕ РЕЧЕ, ВЪЗДЕРЖАТИСЯ ВЪ ГОВѢНИИ ѿ ЖЕНЪ ГРЕХЪ БЫ ВЪ ТОМЪ! — РЕХЪ: НАПИСАНО, ВЛАДЫКО, СЪТЬ КО ВЪ ОУСТАВѢ ВЪ БѢЛЧЬСКОМЪ, ІАКО ДОБРО СЪТЬ БЛЮСТИА, ІАКО ХРИТОВЪ ПОСТЪ СЪТЬ. АЩЕ НЕ МОГУТЬ, А ПРѢДНОЮ НЕДѢЛЮ И ПОСЛѢДНОЮ. И ФЕОДОЪ, РЕЧЕ, ОУ МИТРОПОЛИТА СЛЫШАВЪ, НАПИСАВЪ. — ТАКОЖЕ НЕ НИ НАПИСАВЪ, РЕЧЕ, НИ МИТРОПОЛИТЪ, НИ ФЕОДОЪ, РАЗВѢ НЕДѢЛА ПРАЗДНИКЪ; А ПРАЗДНОЕ НЕДѢЛИ ВСИ ДНИ, АКИ ДНИЕ НЕДѢЛА. АЩЕ ЛИ СТВОРИТЬ ТАКО, ЗАПРЕТИ СМОУ ПАКИ ТВОРИТИ. А ХОТЯЧЕ КОМОУ ПРИЧАЩАТИСЯ ВЪ НЕДѢЛИ, ТО ВЪ ОУКОУ ИЗМЯТИА РАНО, И ПАКИ КЪ ЖЕНѢ ВЪ ПОНЕДѢЛНИКЪ НА ВЕЧЕРЪ» (Русская историческая библиотека 1880, 37-38).**

Загальний зміст статті абсолютно зрозумілий: святитель заперечує послаблення для мирян заборони шлюбних стосунків у Великий піст і зауважує, що ніхто, а також і «Федос» нічого такого не говорив. Тут — зрозуміло. Але в тексті є певна доволі темна «фраза»: **«ТАКОЖЕ НЕ НИ НАПИСАВЪ, РЕЧЕ, НИ МИТРОПОЛИТЪ, НИ ФЕОДОЪ, РАЗВѢ НЕДѢЛА ПРАЗДНИКЪ; А ПРАЗДНОЕ НЕДѢЛИ ВСИ ДНИ, АКИ ДНИЕ НЕДѢЛА».** Спроба перекладу тут натикається на великі проблеми. Ніби говориться щось таке: «Хіба неділя — свято? А не працюють у всі недільні, якщо день неділя». Втім, ми не певні в точності такого перекладу. Можна припустити, що Кирик, як новгородець, не зовсім розумів свт. Нифонта, українця, і заплутався у визначенні слова «неділя» — як дня тижня, і як назви самого тижня. Власне, це не має особливого значення для нашого викладу. Головне, що цей фрагмент не може бути вказівкою на використання одного з послань прп. Феодосія, т. зв. «Запитання князя Ізяслава», оскільки зміст того твору не стосується питання дотримання Великого посту. Є. Голубинський і А. Лященко припускали, що тут йдеться про якийсь твір канонічного спрямування, написаний Феодосієм Греком (Голубинский 1900, 860; Лященко 1900, 11-12). Само собою це цілком можливо, та однозначної вказівки на це у тексті Кирика не простежується. Наразі він говорить лише про чутки, що митрополит чи Федос усно вважав послаблення заборони шлюбних стосунків у Великий піст можливим, що заперечував свт. Нифонт. Посилання на якийсь *писаний текст* тут не спостерігається.

Найвірогідніше, «Федос» згаданий у запитанні, дійсно, був тим перекладачем Епістолії, оскільки навряд чи в один час могло існувати два таких достойних книжника з одним іменем³¹²¹. Інша справа — чи йдеться про настоятеля Печерського монастиря. Втім, ми не бачимо й підстав заперечувати таку можливість.

Крім вищезазначеного тексту, з Феодосієм Греком пов'язують також текст, відомий як «Слово писано святымъ Феодосіемъ мнихомъ». Серед іншого, цей твір приписують прп. Феодосію Печерському. Однак, твір є компілятивним і надписується в різних списках як іменем св. Пагкратія, так і прп. Феодосія. О. Шахматов посилається на один із списків твору «въ сборникъ Новг. Соф. библ. XV в. № 578» (де поміщена особлива редакція Патерика) це

³¹²¹ Наразі Чаговець стверджував, що в Запитаннях Кирика згадано прп. Феодосія (Чаговец 1901, 200-201). Однак, на той час прп. Феодосія мали б називати святым, та цього не знаходимо у тексті.

слово: «Поученіє святаго Панкратія о крещеніи обѣда и питія, въ первую недѣлю поста св. Апостоль, списано Феодосіємъ худымъ мнихомъ»... Непросто сумніватися в тому, що під св. Панкратієм слід розуміти князя Святошу..., а під Феодосієм мнихом — Феодосія Грека (Шахматов 1897, 35-36). Такого самого висновку дотримується і А. Лященко (Лященко 1900, 7). Ми вже аналізували цей текст у контексті пошуку творів прп. Феодосія Печерського і дійшли висновку, що, оскільки він є компілятивним, то неправомірно й порушувати питання про авторство.

Досліджуючи тексти, присвячені святому рівноапостольному князю Володимиру, Є. Голубинський припустив, що саме Феодосій Грек був автором оповіді про обрання Віри і Хрещення св. Володимира, яка лягла в основу літописної (Голубинский 1900, 860)³¹²². Докладний розгляд цього питання передбачав би ґрунтовне дослідження, присвячене не лише сучасним поглядам на тексти, пов'язані зі св. рівноапостольним князем Володимиром, але й історіографію питання. Однак, в цьому, проблеми немає. Річ у тім, що, як зазначав ще О. Соболевський (Соболевский 1888, 12), *жодного реального зв'язку між Володимирівськими текстами і якимись особами з ім'ям «Феодосій» наразі не існує*. Єдиною згадкою в такому контексті імені «Феодосій» є приписка імені редактора чи переписувача на агіографічних текстах, які О. Соболевський ідентифікує як «виписку із Початкового літопису». Проте йдеться зовсім про інший текст, який зазначений Є. Голубинським (Соболевский 1888, 12).

Свого часу, розглядаючи творчість прп. Феодосія Печерського, ми торкалися обставин, за яких деякі дослідники приписували його послання «Про латинян» до католицької пропаганди, а відтак і «Запитанні князя Ізяслава». Навряд чи потрібно додавати щось до тих висновків. Послання було написано прп. Феодосієм Печерським, адресоване князю Ізяславу Ярославичу, і Феодосій Грек не має до них ніякого стосунку.

Все вищезазначене свідчить, що не лише більшість творів, приписуваних Феодосію Греку, не мають нічого спільного з ним, та навіть і сама тотожність Феодосія-перекладача й архімандрита Феодосія Грека є вірогідністю, а не аксіомою.

М. Приселков у своїй теорії тотальної ворожнечі вітчизняного і грецького духовенства відкинув всі застереження, апріорі вважаючи всі згадки про книжника на ім'я Феодосій як такі, що належать одній людині — архімандриту Києво-Печерському Феодосію II Греку. А відтак, зважаючи на національність останнього, зробив його головним персонажем у доказах якогось особливого грецького засилля, а, отже, і приниження Печерської обителі в часі його управління обителлю (Приселков 2003, 198-199). Пізніше «антинаціональна діяльність» архімандрита Феодосія буцімто призвела до того, що його особу постаралися викреслити з історії і його твори приписати прп. Феодосію Печерському. Зокрема, і у розповіді свт. Нифонта, який бачив у видінні прп. Феодосія, також, на думку автора, первісно був Феодосій Грек (Приселков 2003, 200-202). Навряд чи все це варто всерйоз аналізувати.

³¹²² Порівн. аналогічний висновок у роботі А. Лященко (Лященко 1900, 27-31).

Фрагменти Послання папи Лева I на ересь Євтихія, в яких описуються обставини перекладу³¹²³:

1 (Бодянский 1848, С-Д)

Понеже твоє елгородное болюєне. по оубврзениѣ рѣниа къ ху разгарагася. не вехотѣ оцѣ свой свѣтъый влрати ѿцвигаяциа, какоже рѣша книги. но мрѣнию елгую и бохвалную чартѣ и зера, какоже не ѿиметѣ ѿ тебе. и того цѣща. на прѣнла спѣа пѣ и паче. не тако инѣ вецехъ прѣлежа, какоже ползуюциѣ. свѣ же і инѣмъ понужаѣши наше неключимьство начати. и свершити дѣло драго, и и зацино. и еце и выше моего видѣниа. вѣдѣ ео ги мой вѣдѣ. іако оучившимѣя ѿ младъ ноготъ ѿмирскихимъ и ритторьскимъ книгамъ, таково ертѣ дѣло, еже ѿ рима твоеа вѣры рѣ кнамъ прѣиде. исполнь дха стго и прѣмудрости. комудрага си и догматьскаа епистола. его же рѣ и столпъ правобѣрнѣа. ѿ стго і вселенского четвертѣаго собора нарѣна ертѣ. іаки оуашналюци ежѣтво же и вьплощеніе. имъ же разньствитѣ овецьствуа. имъ же єдиньству ертѣ ежѣтво члвчтву, и члвчтво ежѣтву. его же нѣщии недоумѣваюцие. інако и зглѣше погнѣоша. ѿни ео, еже ертѣ євѣтїхнїи. о немъ же намъ слово. і зже свѣдѣи моего оучениа немощь. и недорѣизаа вьсортѣ глѣ. и къ величѣтву разума недоумѣваа, боажеа и злаго прѣслѣшаниа и ѿ оюду тѣсно имѣа. оѣа еъ вьдѣханиѣ и страхѣ начахъ, вьшнла моего оума вѣци. еже ѿ грѣскаго словѣники прѣложити. Вѣдѣ же ги мой киръ николаѣ. Іако никакоже дѣтїи твоѣа чаганиа прѣложениѣ. моѣа же илы не хужѣ. оѣа ни ертѣ моѣа мысли дѣаниа, нъ твоѣа. очнѣтї, тѣпльа вѣры плодове. призываю же рабъ твоѣи інокїи феѡнїи, моего патрїарха мѣтѣи. и на имъ, суропѣтнаго кондака разумъ, и вше болюєне на помощь. вѣхъ же прощениа проаа мой гурѣости. и дѣи еезьмльвнѣа неймѣи на іагнортѣ, прѣоудокреному емѣ коварѣтву. молю же ео да не зазорѣ ебдетѣ неумѣнїе наше нъ прощениѣмъ напѣлаоѣ:

2 (Бодянский 1848, К)

Єуалльскаа же рѣ заповѣди. ине посланїе іаки таллантѣ трѣжнїкѣ. намъ прѣдавшему. христѣолюєнѣому. и єородному. стгоши. вѣчнаа памѣт. Ію вѣчнаа памѣ.

³¹²³ Збірник, який містить цей текст, є доволі відомим кодексом, оскільки тут також знаходимо твори митрополита Іларіона (Бодянский 1848, IV). На сьогодні існує лише одне видання Епістолії, тому ми розуміємо необхідність повної публікації твору. Епістолію вставлено до тексту про четвертий Халкідонський собор, тому О. Бодянский опублікував і його (Бодянский 1848, XV-XVI).

Епістоля є доволі розлогою і, головне, вимагає додаткового коментування змісту, та це виходить за межі нашого дослідження. Тому ми публікуємо лише два фрагменти, які стосуються прп. Николи.

Артефакти свт. Никити

мощами свт. Никити було знайдено велику кількість добре збереженого одягу. Його було знято і він став окремою святинєю Новгороду.

Все облачення складається з фелона, епитрахилі, поручів, палиці, штофник коричневого кольору, гарусного пояса, омофора із білого люструну і синьої гродетурової шапочки.

Ці артефакти було опубліковано у 1-му розділі 13-томного видання «Древности Российского государства» 1849—1853 рр. і у «Трудах» 15-го Археологічного з'їзду (Н. Покровский 1914). Нижче подаємо їх опис і зображення за вищеозначеними виданнями.

Митра. Шапочка синього кольору із гродетура — щільної шовкової тканини, назва якої походить від м. Тура, де її вперше стали виробляти. На шапочці є окантовка з хутра горностая. На ній вишито золотом хрести і серафими, зі словами: «**СѢРАФИМЪ**» (Древности Российского государства 1849, 149).

Така шапочка схожа на давнє лаврське чернече вбрання, і слугувала на той час митрою. На думку Є. Голубинського, такими богослужбовими шапочками, власне, користувалися у Московії до XVI ст. (Голубинский 1901—1904, ч. 2, 234-235). Аналогічною з цією митрою шапочка прп. Іоанна Багатостраждального. На слухну О. Дмитрієвського, такі шапочки місцевого походження, в чому їхня схожість із князівськими (Дмитриевский 1914, 222).

Микола Покровський докладний опис цієї митри: має вигляд скуфії, зшиті із трикутних відрізків; шовкова, синього кольору, мала обрамлення, від якого збереглися фрагменти; зсередини підшита голубою узорчатою шовковою матерією. Ззовні прикрашена чотирма золотошитими зображеннями шестикрилих серафимів і херувимів. Ангельські чини зображено однаковими, але є єдина відмінність, вірогідно, в тому, що на крилах херувимів вміщено крапки, які позначають цей чин «багатоокими». Між фігурами ангельських чинів поміщено чотиконечні хрести; під фігурами чинів підписи **ХѢРУВИМЪ**, **СѢРАДИМЪ**. Внизу бордюр із хрестиків, складених із чотирьох кругів. Як хрестики, так і підписи вишито золотом. Тканина і шиття — прекрасні: збереженість головної частини нормальна. Проте шрифт написів дещо відрізняється від шрифту рукописів XI—XII ст., але його відхилення можна пояснити тим, що це не звичайне письмо, а вишивка на тканині... До останнього часу ніхто не заперечував автентичності цієї шапочки, хоча ми не могли не бачити слідів деякої модернізації, неминучої, зважаючи на ті умови, у яких вона зберігалась впродовж 800 років» (Н. Покровский 1914, 109).

На XV Археологічному з'їзді було виголошено також дослідження митри свт. Никити О. Дмитрієвського (Дмитриевский 1914). Автор припускав, що шапка з'явилась вже після відкриття мощей святителя (Дмитриевский 1914, 216).

думку
були
полягає і
шапками

подав
«Шапочка
чотирьох
темно-
горностаєве
лише
блідо-

Микола Покровський заперечив цей висновок і слушно назвав його необґрунтованим³¹²⁴. Натомість, він навів висновок іншого визначного вченого — І. Шляпкіна, висловлений ним у листі до Петровського. На основі палеографічного дослідження вишитих написів, той вважав, що особливості дійсно вказують на XIV—XV ст., але це може бути як результатом поновлень, так і особливістю відтворення літер у вишивках. Микола Покровський схилився до останнього (Н. Покровский 1914, 110), і на підставі власного дослідження вважав шапочку автентичною святинєю святителя (Н. Покровский 1914, 114).

Нині ця шапочка зберігається у Новгородському музеї-заповіднику (НГМ КП 3763 ГК 4189713).

³¹²⁴ Можна припустити, що підставою для недовіри О. Дмитрієвського було унікальне збереження одягу поряд із мощами. Зокрема, в Києві тканини зберігалися лише фрагментарно. Однак, у закритих склепах часом створюється специфічний мікроклімат, і така збереженість є цілком вірогідною.

Фелон свт. Никити. Описаний Миколою Покровським так: «изъ прекрасной шелковой матеріи свѣтло-кофейпаго цвѣта съ выпуклымъ рисункомъ. Рисунокъ орнамеита крупный съ кругами и разводами, вазами, фигурами въ видѣ сердца и др. Оплечье изъ другого матеріала съ другимъ рисункомъ: сѣрыя полоски по зеленому фону. Фелонъ ветхая, поврежденная. Чрезвычайно сложный и широко разработанный рисунокъ матеріи, по своему характеру, не имѣеть аналогій въ однородныхъ памятникахъ отдаленной русской старины» (Н. Покровский 1914, 114).

Фелон свт. Никити преосв. Макарій описує так: «Із наявних у Новгороді святительських фелонів перше місце за давністю має риза святителя Никити (1097—1108), яка зберігається в ризниці Софійського собору. У цій самій ризі святителя було поховано 1108 року; а 1558 року, під час відкриття мощей його, вона була знайдена нетлінною, і з тих пір давня святиня зберігається у соборній ризниці. Про цю ризу відомо, що її разом із шапкою Іоанна Златоуста у рік відкриття мощей св. Никити (1558) возили до государя в Москву, і звідтіля повернули, вірогідно, разом із новгородськими іконами 1572 року. Ризу святителя пошито з давнього темно-коричневого травчастого штофа; опліччя її із дрібно-смуғастої зеленої шовкової тканини, схожої на атлас; наподольник із зеленої тафти; хрест і зоря невеликі крашенинні; підкладка під всім фелоном крашенинна цегляним кольором. Передня і задня частини його рівні; спереду пришиті гудзички для підняття фелона, а ззаду петлі для приєднання до нього омофора» (Макарий, архим. 1860, ч. 2, 321).

Довжина фелона — 150 см, що дає змогу припустити: свт. Никита був для свого часу високого зросту, не менше 170 см.

Нині фелон зберігається у Новгородському музеї-заповіднику (НГМ КП 2117 ГК 4188158).

Посох, приписуваний свт. Никиті. «Вірогідно, на ознаменування Животворної Трійці, цей посох складено із трьох паличок деревника з кістяними різбленими яблуками чи шишками; роги чи поперечини його, і під ними перше поле обкладені моржовою кісткою, з якої вирізано різних святих. Зображення деяких із них випали; але з написів зрозуміло, що на поперечині були лики святителя з Богородицею і Предтечою, архангелів Гавриїла і Михаїла, апостолів Петра і Павла, Вселенських святителів, далі на першому полі московського свт. Петра і ростовського Леонтія, благовірних князів, Володимира першого в зубчатій короні, Бориса і Гліба, у князівських шапках, з хрестами в руках, прпп. Феодосія і Антонія Печерських, Сергія Радонезького, св. Євфимія, св. Онуфрія і Макарія Єгипетського та ін.» (Древности Российского государства 1849, 157).

Зрозуміло, що вибір святих, які жили набагато пізніше часу життя святителя, відкидають можливість приналежності посоха йому. Втім, була висловлена думка, що посох зберігався у Новгородській Софії і пізніше використовувався якимось з новгородських владик, що і був замовником декору (Древности Российского государства 1849, 157-158).

Микола Покровський підтримував цей висновок, припускаючи, що переробку було зроблено через те, що ручка в процесі використання зламалася (Н. Покровский 1914, 122-123).

Крім вищезазначених святинь у склепі святителя знайдено залізні вериги вагою 20 фунтів, а також поручі та омофор.

Крім того, існує залізна лампада — фундуш новгородців в часі знайдення мощей з написом: «Свѣча Великого Новгорода вѣхъ православныхъ христѣлянъ, поргблена новымъ чудотворцѣмъ Никитѣмъ в лѣто. 323, Априла в 1 день, при Архїєпископѣ Пименѣ» (Древности Российского государства 1849, 149).

Додаток 13

До історії медицини в давній Україні

До нашого часу дійшов дуже незначний об'єм інформації про українську медицину княжої доби, і Печерський патерик є для неї головним, а у деяких аспектах — і єдиним джерелом її вивчення. Тож необхідно долучити коментарі історико-медичного змісту до будь-якої роботи з печерської агіографії. Також було б доцільно скористатися дослідженнями фахівців, які вже існують. Однак, на жаль, у невеликої кількості наукових праць, які було написано з кінця XIX ст., переважає неприємна тенденція, яку сучасний дослідник окреслює так: «модель розвитку давньоруської медицини в цих роботах вибудовується перенесенням сучасного уявлення про медичну справу на давньоруські реалії, базуючись на лаконічних писемних свідченнях» (Хамайко 2015, 101-102). Додамо деяке уточнення: йдеться навіть не про сучасні реалії, а про реалії медицини кінця XIX ст., а потім і першої половини XX ст. з її антихристиянською спрямованістю і безапеляційністю в перевагах навіть найдикіших «наукових» практик над традиційними (народними) засобами

лікування. Крім того, неодноразово робилися спроби виокремити лікування від соціальної допомоги, а це для середньовіччя неприпустимо.

Нині виникла нагальна необхідність нового ґрунтовного дослідження історії української медицини³¹²⁵. Ми не претендуємо на вичерпне дослідження, і не лише тому, що ця тема виходить за межі змісту нашої роботи, а й переважно тому, що питання історії медицини вимагають численних засадничих визначень, долучитися до яких може тільки спеціаліст у спеціалізованій монографії. Тож коротко окреслимо ті обставини, які склались в Україні з медициною у XI—XII ст., спираючись передусім на наявні першоджерела і їх вивчення на сьогодні.

Короткий огляд бібліографії

снову джерельної бази, що й до сьогодні залучають у вивченні історії української медицини закладено в роботах вчених ще царської доби Л. Змеєва (Змеєв 1896) і М. Загоскіна (Загоскин 1891). Ще одну фундаментальну з точки зору першоджерел роботу написав вже після жовтневого перевороту М. Богоявленський (Богоявленский 1960).

Переважно на джерелах, розглянутих у цих публікаціях і на наявних там висновках й донині базуються всі дослідження історії української медицини. Автори загальних оглядів і підручників часто використовують їх навіть без посилань, вже не кажучи про перевірку³¹²⁶. Тому, попри те, що наше дослідження є далеким від історії медицини, для розуміння багатьох нюансів нинішнього тому Антології (як і попередніх) ми приділимо цій темі більше уваги (і не лише монастирській медицині).

В. Отамановський — найвизначніший історик давньої медицини України

Україна має свою власну історіографію середньовічної та, головню, пізньосередньовічної й ранньомодерної історії медицини, і тут визначальними є роботи українського дослідника В. Отамановського. Найвідомішою його опублікованою роботою є монографія із назвою, яка більше пасує пропагандистській брошурці, ніж науковій роботі: «Борьба медицины с религией в Древней Руси» (Отамановский 1965). А проте це дуже цікава

³¹²⁵ Про необхідність такого дослідження і його складність В. Отамановський писав ще 1930 р. (Отамановський 1930, 322).

³¹²⁶ Особливо позбавлені нових фактів підручники, хоча й не тільки. Часом деякі з них нагадують гру в «зіпсований телефон» (Заблудовский та ін. 1981, 72). Наприклад, читаємо про «давньоруські» травники XVI—XVII ст. (Драч, Н. Борисенко 2018, 191). Цей період в Україні «давньоруським» не називають. Це означає бездумне запозичення з московської літератури. Так само бездумним запозиченням є залучення муромської пам'ятки «Повісті про Петра і Февронію» (Драч, Н. Борисенко 2018, 197), яка не стосується до України, і загалом є доволі сумнівною, оскільки описане там «лікування» Февронії явно навіть не про народну медицину, а про волхвування (Медведь 2013, 180).

Знаходимо у подібних роботах також згадки такого кшталту: «Досягнення медицини цього часу були викладені в писемних пам'ятках: рукописах, лікарських довідниках (підручниках), «Шестодневі Івана Болгарського» (1263), «Фізіолозі», «Ізборнику Святослава» та ін. У XI ст. написано збірник законів князя Ярослава Мудрого «Руська правда», згідно з яким церкви мали будувати лікарні та лазні, надавати безкоштовну медичну допомогу» (Колесникова, та ін. 2014, 91) Можна зробити висновок з цього тексту, що автори навіть не бачили згадуваних ними пам'яток. Навіть у надзвичайно обізнаній у своїй темі З. Болтарович знаходимо ту саму згадку про Февронію, і міфічний «лікувальний центр», збудований у Переяславі свт. Єфремом (Болтарович 1990, 15). Про останнє, зокрема, див. у нашому дослідженні про будівництво свт. Єфремом у Переяславі (Жиленко 2019, 461-462). Теорію про існування у Переяславі медичного центру висловив Л. Змеєв на підставі тексту Никонівського літопису (Змеєв 1896, 113-115). Тобто, подібний заклад там вповні міг бути, але повідомлення Никонівського літопису, звідки взято цю інформацію, помилково вважали за лікарню терми, які, дійсно, існували і розкопані археологами у Переяславі. На сьогодні атрибуція є неоднозначною, тому повідомлення Никонівського літопису давно знецінено. До всього, що дехто з дослідників ставив оповідь Никонівського літопису під питання і раніше (Богоявленский 1960, 161-162; Отамановский 1965, 5), що не заважає тиражувати цю теорію й досі.

робота, і щоб розібратися в ній та інших роботах цього автора, нам доведеться звернутися до його біографії.

Валентин Дмитрович Отамановський — один із тих українців першої половини ХХ ст., надзвичайно щедро обдарованих Богом і з величезним науковим потенціалом, чия наукова кар'єра була брутально знищена безбожною владою. Він — один із засновників Української Центральної Ради, громадсько-політичний діяч, унікально обдарований вчений — краєзнавець і пам'яткознавець, фахівець з історії та права українських міст середньовіччя, історії медицини й аптечної справи, історик науки, бібліограф, видавець, перекладач і знавець багатьох мов, письменник, педагог, організатор науки, просвітянин та освітянин (Пономаренко, Тумак 2016). Народився 14 лютого (за ст. ст.) 1893 р. 1912 р. закінчив 5-ту Київську гімназію із золотою медаллю і вступив на юридичний факультет Київського університету. 1913 р. перевівся до Київського політехнічного інституту. Тут він увійшов до складу напівлегальної студентської організації «Українська громада». З 1914 р. став членом таємної організації «Братство самостійників». «Братство» працювало переважно серед молоді, поширюючи націоналістичні ідеї. В. Отамановський, захоплюючись старою українською культурою, навіть опанував той стиль письма, яким володіли українці доби гетьманів. Вже під час війни «самостійники» почали видавати нелегальний друкований орган — «Вільна думка» (Робак, Савчук 2013, 23). Врешті, діяльність В. Отамановського привернула увагу поліції, і він був змушений перервати навчання, вступивши до громадської організації сприяння армії «Союз міст», та відбути на Південно-Західний фронт (Кот 1991, 134).

Після Лютневої революції Валентин Дмитрович долучився до активної політичної діяльності. Був депутатом Центральної Ради (Робак, Савчук 2013, 18-19). Брав участь у битві під Крутами (Робак, Савчук 2013). Однак і в цей час не залишав культурологічну роботу, зокрема, в українофільському видавництві «Вернигора». Це видавництво в першій половині 1917 р. під його орудою випустило велику кількість листівок з портретами гетьманів і антиросійськими написами та патріотичними цитатами. Також «Вернигора» видало низку брошур націоналістичного змісту (Робак, Савчук 2013).

За гетьманату В. Отамановський переїхав до Відня, де навчався у Віденському університеті. Щоб мати змогу платити за навчання (3—4 тис. крон) та якимось заробити на прожиття, за підтримки віденських професорів українського походження Валентин Дмитрович влаштувався працювати відповідальним коректором Київського педагогічного видавництва «Українська школа», яке у найбільшій Віденській друкарні Адольфа Гольцгаузена друкувало масовими тиражами підручники та посібники (Кот 1991, 134). Також заробляв перекладами з французької на українську художньої літератури (Воловик, Григорчук 2002, 110).

В. Отамановський мав особливі здібності до вивчення мов. На кінець життя володів чотирнадцятьма мовами і, серед іншого, латиною, що стала в подальшому його головним фахом (Робак 2012, 134; Робак, Савчук 2013, 115).

1920 р., через тяжку хворобу батька, В. Отамановський повернувся до України й оселився з родиною у Вінниці. Тут він займався створенням із націоналізованих поміщицьких бібліотек та інших книгозбірень (Робак Савчук 2013, 33-34) Центральної наукової книгозбірні Поділля, зробив її філією Всенародної бібліотеки ВУАН (Робак, Савчук 2013, 34), докладав зусиль зібрати літературу про Поділля, видану різними мовами. Спочатку працював завідувачем українського відділу, а з 1923 р. став директором Філії (Робак, Савчук 2013, 34). У квітні 1924 р. при ній було відкрито Кабінет вивчення Поділля, що мав на меті систематичне вивчення краю та поширення знань з його історії, культури, природи, народного господарства (Кот 1991, 135). До роботи у Кабінеті було залучено близько 30 вчених. Від 1925 р. й до арешту 1929 р. В. Отамановський очолював науково-координаційну діяльність

Кабінету та працював над історією Вінниці XIV—XVIII ст. (Воловик, Григорчук 2002, 110-111; Пономаренко, Тумак 2016; Кот 1991, 135-137).

26 серпня 1929 р. В. Отамановського разом із братом Михайлом було заарештовано за звинуваченням у членстві «Спілки визволення України» (Робак, Савчук 2013, 69). Досліднику «пощастило» — він вижив. Проте відбувши п'ятилітній термін, знову був засуджений у липні 1934 р. — до заслання у Татарстан. Там не відразу знайшов роботу за спеціальністю та, врешті, працював у науковій бібліотеці Казанського університету (Воловик, Григорчук 2002, 112; Кот 1991, 136-140). Дослідники припускають, що його архів у Вінниці чомусь не було конфісковано, тому він зміг отримати його і продовжити попередню наукову роботу (Воловик, Григорчук 2002, 112). Дослідники зауважували маловивченість біографії В. Отамановського після арешту. (Робак 2012, 133; Робак, Савчук 2013, 6-7). Це викликає жаль, оскільки саме в цей час дослідник повернувся до медичної тематики. Він викладав латину у трьох Казанських вишах одночасно. А 1944 р. МОЗ РРФСР відрядив його на 1944/1945 навчальний рік у м. Краснодар на посаду завідувача кафедри латинської мови Кубанського медичного інституту для зміцнення кадрового складу після реевакуації, це дало йому можливість скласти іспити за повний курс Краснодарського педагогічного інституту зі спеціальності «історія» і 1945 р. отримати офіційний радянський диплом історика. А вже 1946 р. захистити у Московському університеті дисертацію за темою: «Винница как тип украинского города Южного Правобережья XIV—XVII вв.» Так, вчений ніби повернувся до історико-юридичних студій. Втім, він продовжував викладати латину. 1947 р. вчена рада Кримського медичного інституту обрала В. Отамановського за конкурсом завідувачем кафедри іноземних мов, і він перебрався у Сімферополь. Того ж року отримав учене звання доцента (Робак, Савчук 2013, 79-80).

З 1949 по 1958 р. він жив у Саратові, де працював на посадах, пов'язаних із викладанням латини у вишах. Нарешті, 1956 р. В. Отамановський захистив у Ленінградському університеті докторську дисертацію на тему «Города Правобережной Украины под владычеством шляхетской Польши от середины XVII до конца XVIII в.: Проблема возникновения и развития украинского феодального города», загальним обсягом 50 друкованих аркушів (Робак, Савчук 2013, 86; Воловик, Григорчук 2002, 112-113).

З 1958 р. професор В. Отамановський жив і працював у Харкові, викладав латину в місцевому медичному інституті. Тут він продовжив вивчати історію медицини, до якої мав інтерес ще з молодих років (Робак, Савчук 2013, 122).

У кінці 50-х рр. історики Вінничини дізналися, що автор відомих їм робіт ще живий. Вони звернулися до нього стосовно написання розділу історії Вінниці. На той час В. Отамановський працював завідувачем кафедри латини Харківського медичного інституту. Він спершу відмовився брати участь у цій роботі, мотивуючи це зайнятістю написанням монографії «Історія медицини в Україні» й слабким здоров'ям (гіпертонія). Однак, після наполягань все ж погодився й став автором розділу книги про Вінницю. Монографія вийшла друком у 1964 р. (Воловик, Григорчук 2002, 108-109).

Помер вчений 10 березня 1964 р. Посмертно реабілітований 11 серпня 1989 р.

Його кандидатську дисертацію було знайдено у московському архіві і видано під назвою «Вінниця в XIV—XVII століттях».

Як зазначалося вище, В. Отамановський долучився до історії української медицини з молодих років. 1930 р. (вже після його арешту?) було опубліковано його статтю «До історії медицини та аптечної справи у Вінниці і Вінницькому повіті другої половини XVIII ст.» (Отамановський 1930). Стаття містить багатий унікальний матеріал³¹²⁷.

³¹²⁷ Тут він пише: «Працюючи 1924—1928 рр. в архівосховищах над обиранням матеріалів до більшої розвідки: («Вінницька міщанська громада від XV до кінця XVIII ст.», автор принагідно занотував найважливіші та найцікавіші епізоди, що стосувалися до культурної історії Вінниці та Вінницького повіту. Оці невеликі знадоби є

Зміст статті не має прямого стосунку до нашої теми, але є показовим для пролиття світла на погляди дослідника, зокрема, на народну медицину. Говорячи про незадовільний стан охорони здоров'я у Вінниці описуваного часу, він, зокрема, згадує згубну діяльність міщанина-знахаря Заїки під час пошесті у Вінниці восени 1770 р.: «Район практики знахаря був досить значний, бо у вересні того року запросили його для боротьби з пошестю, за постановою міського уряду, мешканці містечка Браїлова (25 клм. од Вінниці). Методи локалізації пошесті, що їх застосовував цей знахар, були досить оригінальні: Заїка викопував з могил труни жертв пошесті та закопував їх біля меж сусідніх сіл, промовляючи: «Нехай отак пошесть відокремиться, знесилиться, піде геть». Але, звичайно, наслідком отаких заходів було ще більше поширення пошесті, як це занотував тогочасний літописець-калуцин» (Отамановський 1930, 323). У не менш чорних фарбах він змальовує декількох вповні самозваних докторів і провізорів того часу і, ще більше — практикуючих цирульників (Отамановський 1930, 325-328). Дійсно, перелік «документів», представлених ними під час перевірки 1790 р. (Отамановський 1930, 328-330) вражають своєю «доказовістю». Звичайно, серед них не було людей із медичною освітою. Вірогідно, більшість із них таки були шарлатанами. Але оскільки «наукова» професійна медицина того часу надзвичайно часто не сприяла одужанню, то цілком можливо, що звертатися до народного лікаря чи ось такого аптекаря з великим досвідом було навіть кращою ідеєю.

Що ж стосується монастирської медицини, яку, за даними самого автора було широко представлено, зокрема, при католицьких обителях Вінниці (Отамановський 1930, 335), то автор зазначає, що шпиталь при кляшторі домініканців, який існував як на церковні кошти, так і на приватні пожертви, побутував не тільки за Речі Посполитої, а й навіть після російської окупації Брацлавщини (1793), при чому «містячись в одній із нечисленних тогочасних міських кам'яниць, отже в однім із найкращих тодішніх приміщень», що свідчить про його значення в історії міста. В. Отамановський не висловлювався про цей заклад негативно, але з іншого боку, і не подавав жодних додаткових даних про нього, що, втім, могло витікати як із можливих атеїстичних поглядів автора, з цензури атеїстичної влади, чи з огляду на відсутність даних. Відтак, можемо говорити лише про відсутність у автора спеціального атеїстичного апломбу, що важливо для наших наступних студій.

Так чи інакше, дослідження «До історії медицини та аптечної справи у Вінниці й Вінницькому повіті у другій половині XVIII ст.» вповні варті тієї позитивної оцінки, яку вона отримала в дослідженнях, присвячених В. Отамановському (Робак, Савчук 2013, 63).

В останнє десятиліття свого життя, після захисту докторської дисертації В. Отамановський повернувся до свого давнього зацікавлення історією медицини і аптекарської справи в Україні. Зокрема, він опублікував статтю «Реформи в Речи Посполитой, направленные на создание государственной системы здравоохранения, и их значение для Правобережной Украины» (Отамановский 1959), яка фактично продовжила його публікацію 1930 р. Її зміст не торкається нашого дослідження, отже, нас цікавить лише загальне ставлення дослідника до народної і «наукової» медицини. Зі статті зрозуміло, що так само, як і інші історики медицини того часу, автор не вважав за лікарів не лише народних цілителів, але навіть і «цирульників», діяльність яких контролювалась цехами навіть краще, ніж тодішніх «наукових» лікарів. Цей погляд явно був традиційний для В. Отамановського.

те, що міг дати для історії медицини та аптечної справи у Вінницькому повіті перегляд сотень актових книг з багатьма тисячами актів. Наслідки наших архівальних студій, давши лише матеріяли з другої половини XVIII ст., виразно свідчать, що спеціальні розшукування джерел в архівосховищах для майбутнього дослідника історії медицини та аптечної справи в Україні будуть не легкими. Опубліковуючи ці знадоби, автор жадає так хоч трохи допомогти отому майбутньому дослідникові. Є оця невелика розвідка й прояв тої великої шани, що її віддає Поділля своєму видатному співгромадянину — неб. академікові Т. Яновському» (Отамановский 1965, 322).

Вже у 60-х рр. В. Отамановський опублікував дослідження про аптечну справу в Україні (Отамановський 1960; Отамановський 1963).

Тут знаходимо деякі уваги і до досліджуваного нами періоду, які ми розглянемо принагідно до теми. Для нас важливо, що автор не виявляв особливого негативу до цехової медицини, але майже не поминав традиційну для Києва й інших міст із великою кількістю монастирів, монастирську медицину з її притулками, місцевим створенням ліків на основі зібраних чи вирощених на лікарських грядках рослин. Він не поминав навіть лаврський шпиталь, а лише про цехову медицину і вважав вповні переконливим звертання Патрика Гордона 15.V.1684 р. до Москви з проханням прислати професійного лікаря (хоча там у той час професійних лікарів взагалі переважно не було) (Отамановський 1960, 67). Безумовно, В. Отамановський про це знав, але не міг написати без ризику піддатися новим репресіям³¹²⁸. Про монастирські лікарні й аптеки він писав тільки принагідно до католицьких кляшторів (як от у Перемишлі, Галичі, Львові та ін.) (Отамановський 1963, 49), і тут він навіть зауважив деякі позитивні особливості (безоплатність) тих католицьких організацій (Отамановський 1963, 55). Про православні медичні структури не сказано й того. Втім, можна припустити, що в процесі чергового витку гонінь проти Православної Церкви та релігії загалом, інформацію про це було вилучено під час редагування статей в журналах. У всякому разі, ніякого особового негативу проти релігійних медичних організацій тут нема.

Ще одна невелика робота (вийшла окремою книгою) цього періоду мала назву «Отечественные лекари-новаторы второй половины XVIII в., создавшие более прогрессивное направление в лечении чумы, и роль их как зачинателей рациональной терапии», побачила світ 1958 р. Тут ідеться про локальну історію — розробку лікарями-українцями нового способу лікування чуми. В. Отамановський тут яскраво описав, як поширена у середовищі професійних лікарів у Європі метода лікування чуми суттєво сприяла смертності від неї. І лише висновки українських лікарів протягом епідемії 70-х рр. XVIII ст. припинили використання усталених практик (Отамановський 1958).

Отже, у статтях, які передували посмертному виходу книги В. Отамановського, нема визначальних негативів, які є особливостями цієї книги: невмотивованої антирелігійної риторики, коли монастирська медицина апіорі ототожнювалась із якимось шаманством; надання лазні занадто високого статусу, майже лікувального закладу, на рівні, який не можна засвоїти навіть античним лазням, і дещо інше, про що ми звернемося принагідно до викладу матеріалу.

Статті з медичної тематики, опубліковані В. Отамановським протягом 50—60 рр., були частиною майбутньої великої монографії. У книзі І. Робака і З. Савчук про неї сказано так: «Останні роки життя, працюючи у Харківському медичному інституті, В. Отамановський присвятив великій синтетичній праці “Історія медицини на Україні”. На початку 60-х рр. він розповів одному з авторів цього доробку, що закінчив кількарічну роботу над її рукописом обсягом 40 друкованих аркушів і нині “пробиває” його до друку. При цьому додав, що планується його поїздка до Варшави, де має відбутися міжнародний конгрес істориків медицини. Але якщо на той час не видадуть друком підготовленої монографії, він

³¹²⁸ Стаття містить, зрозуміло, значні ідеологічні «поплавки», якими є не тільки цитати В. Ульянова, а й закиди про позитивний вплив Московії на розвиток медицини в Україні (де вона розвивалась об'єктивно краще і стабільніше (Отамановський 1963, 50-51). Але це було для публікації того часу неминучим.

відмовиться від участі в конгресі. “Всі приїдуть туди з останніми своїми працями, — пояснював Валентин Дмитрович, — а я не збираюсь перед колегами червоніти з порожніми руками”. Та монографія так і не побачила світу. Вже після смерті дослідника була опублікована одна з останніх великих його праць медичної тематики...» (Робак, Савчук 2013, 98). У тій роботі читаємо: «В. П. Воловик і П. С. Григорчук у своїх спогадах стверджували, що останні роки життя, працюючи в Харківському медичному інституті, В. Д. Отамановський присвятив монографії «История медицины на Украине» і закінчив її рукопис. Проте факти говорять про інше. Зокрема, в архіві ХНМУ зберігся лист тодішнього проректора вишу з наукової роботи начальника Головного аптечного управління МОЗ УРСР, написаний 13 березня 1964 р., тобто одразу після смерті Валентина Дмитровича. У ньому йдеться про видання монографії «Аптечное дело на Украине в XIV — начале XIX вв.» Вона мала обсяг 6 друкованих аркушів і 1963 р. була рекомендована до друку Держмедвидавом. Але світу так і не побачила (Робак, Савчук 2013, 148).

Безумовно, це питання вимагає ще суттєвого дослідження, а за можливості необхідне і видання збережених пам’яток творчості В. Отамановського, які можуть збагатити історіографію історії медицини в Україні. Нам же вдалося розшукати у Харкові і ознайомитися із частиною роботи, датованої 1952 р., написаної дослідником ще у Саратові. Рукопис має назву: «Медицинское прошлое южного Правобережья Украины XVIII века. Материалы по истории русской и украинской медицины. Историко-медицинское исследование». В літературі, присвяченій творчості В. Отамановського, можна знайти згадку, що цю роботу було опубліковано. Адже монографія «була подана на обговорення теоретичної конференції відділу історії медицини Інституту організації охорони здоров’я й історії медицини імені М. О. Семашка при Академії медичних наук СРСР», і там її назвали «оригінальної і актуальною науковою роботою» (Робак, Савчук 2013, 109-111). Однак, нам не вдалося знайти цього тексту опублікованим.

Як вказує вже назва, ця робота не дотична до нашої теми, але варто зазначити в ній ті самі особливості, які притаманні його вищезгаданим статтям, і які не відповідають висновкам у друкованій книзі В. Отамановського. Ба, більше, торкаючись лікарської практики у Вінниці у другій половині XVIII ст., він відзначав, що «Як доводить широка лікувальна практика знахарів і знахарок у Вінниці навіть у другій половині XVIII ст., коли в місті було вже досить практикуючих лікарів, лікувальну допомогу населенню південного Правобережжя (Брацлавщини) мали надавати в кінці XVII — першій чверті XVIII ст. в селах виключно знахарі, а в містах — цирульники і знахарі». Автор не виявляв тут особливого негативу до цирульників та народних цілителів. Він лише констатує конкуренцію їхню із «справжніми лікарями», при чому, не тільки у Вінниці, але й у Києві, де здавна існував цех цирульників. Цирульники, як він відзначав, переважно лікували рани і робили кровопускання (Отамановський 1952, 11-13), що було характерно для всієї тогочасної європейської медицини. І зважаючи на всезагальне здійснення медичної допомоги на Правобережжі, саме цирульниками і знахарями (Отамановський 1952, 14) — особливо негативне ставлення автора до цього явища могло б означати лише наявність певного ідеологічного «поплавка». І тут ми цього не бачимо.

Ми мали нагоду ознайомитися лише з початковою частиною роботи, де є невеликі згадки про більш давній період історії медицини. Тому наводимо висновок про загальний зміст твору з публікації І. Робака і З. Савчук: «У тексті праці, як було властиво В. Отамановському, цитується багато джерел XVIII ст. латинською, французькою, польською і німецькою мовами. Здебільшого ці джерела Київського центрального архіву давніх актів було знищено внаслідок пожежі під час боїв за Київ у 1943 році. Безумовно, ця обставина значно підвищує цінність монографії (Робак, Савчук 2013, 109-111).

Виклавши все вищенаведене, можемо повертатися до єдиної великої опублікованої роботи В. Отамановського «Борьба медицины с религией в Древней Руси» (Отамановский 1965). Вже сама одіозна назва книги відштовхувала дослідників, тому на неї посилаються менше, ніж на інші визначальні роботи з історії медицини. Однак, є всі підстави вважати, що шановний український дослідник у цьому не винен. Публікація вийшла, коли вже не стало автора, під редакцією одіозного комуністичного діяча медицини проф. М. І. Барсукова і доцента І. О. Устинова. Є всі підстави твердити, що книгу було заново написано цими особами на основі матеріалів В. Отамановського³¹²⁹.

Це пояснює суперечності не тільки назви, але й змісту роботи. Адже поза сумнівом, її можна назвати *найзмістовнішим і найкращим монографічним дослідженням із давньої історії східнослов'янської медицини, написаним у ХХ ст.* Варто подивитися на рівень володіння джерелами, до якого не наближався жоден історик медицини, із тих, що нам доводилося прочитати. Книга, втім, справляє трохи дивне враження, оскільки в ній надзвичайно глибоке володіння першоджерелами поєднується не лише з *вульгарноатеїстичними* висновками (що було б зрозуміло, беручи до уваги час видання), а з висновками, часом *абсолютно антилогічними і не пов'язаними із загальним викладом матеріалу*. Особливо простежується це у частині, де йдеться про роль релігії в історії медицини. Бо, приміром, в роботі міститься вповні обґрунтоване відкинення можливості вивчення історії медицини слов'ян на основі знань про скіфську медицину (Отамановский 1965, 15-16) на підставі нетотожності слов'ян і скіфів. Сьогодні ми не висловилися б так однозначно. Безперечно, всі народи в межах Європи, як мінімум, ще з часів кам'яного віку мали активний обмін товарами та ідеями, і цей обмін навряд чи не поширювався на інформацію про лікарські (і їстівні) рослини, різні інші засоби лікування. Однак, для того часу такий висновок був вельми вагомим — автор зробив «заміну» в традиційній схемі історії «русской медицины» скіфів на антів (Отамановский 1965, 17). Остання назва, згадана у Прокопія Кесарійського та візантійських істориків, нині пов'язується з т. зв. археологічною Пеньківською культурою VI—VII ст. Наразі наявність серед предків українців археологічних культур, які явно не належали до московитів, завжди замовчувалося московськими пропагандистами, а тому згадка в цей час і в названому виданні антів пов'язана радше з тим, що «редактори», які готували роботу до видання після смерті автора, не розбиралися в археології і пропустили «крамольну» для радянської ідеології думку.

Отже, є підстави твердити, що в оригіналі книга містила значно більше справжньої науки, ніж її лишилося у виданні. На жаль, не завжди можна відрізнити той оригінал і привнесення. Ми переглянули ряд публікацій, пов'язаних із М. І. Барсуковим, але його «дослідження» складаються переважно з цитат «класиків марксизму-ленінізму», текстів постанов та іншого комуністичного офіціозу. Водночас, не потребує додаткового підтвердження його ворожості до народних лікарів і навіть фельдшерів, які практикували окремо. І, так само, увага до лазень, передусім, загальних. Останнє втім, було вповні вмотивовано, зважаючи на ті жахливі умови життя, які встановилися у містах внаслідок війни та інших заходів режиму³¹³⁰.

Як простежується, знову ж таки, із вищезазначеного, В. Отамановський не був особливо релігійною людиною (чи із зрозумілих причин не афішував цього), і дійсно, висвітлював негативну роль «неофіційних», так би мовити, лікарів і аптекарів. Тому, як нам здається, очистка праці В. Отамановського від комуністичних правок вимагає окремої кропіткої роботи. Сподіваємось, що така робота буде проведена. Наше завдання — описати

³¹²⁹ У літературі зазначається, що робота обговорювалась на спільному засіданні кафедр суспільних наук Харківського медінституту 13 березня 1961 р., але ніде не сказано, що це була саме та робота, яка побачила світ 1965 р. (Робак, Савчук 2013, 136-139).

³¹³⁰ Порівн. у його писаннях (М. Барсуков 1951, 269).

проблему, що сприятиме коментуванню висновків В. Отамановського, оскільки вони дуже важливі для нашого дослідження. Адже до його володіння джерелами не наближався жоден історик медицини, принаймні із тих, з якими нам довелося ознайомитися.

Зауважимо, що книга В. Отамановського отримала дві публічні рецензії, опубліковані в журналі «Советское здравоохранение» за 1966 р. Це є цікавим доповненням до наших коментарів, оскільки, як це не дивно для того часу, є доволі об'єктивними. Зокрема, перший рецензент Б. Петров зазначав, що «в основу рецензованої роботи покладено численні і різноманітні джерела. Це підвищує цінність монографії і дає змогу на одне й те саме питання пролити світло з різних позицій, дати критичне визначення того чи іншого факту. Позитивним є також розбір питань, висвітлених В. Отамановським, яких зазвичай не торкалися в історичній та історико-медичній літературі, однак, разом з тим є питання, з яких, навпаки, літератури дуже багато» (Б. Петров 1966, 72). Далі автор рецензії відмічає якість роботи, хоча й те, що не з усіма висновками можна погодитися. Всім професійним історикам відомо, що подібне формування будь-якої рецензії є традиційним, і хоч якийсь недолік там має бути вказано. З іншого боку, за комуністичної влади подібні рецензії дуже часто використовували для шельмування авторів. Але тут ми цього не простежуємо. Зокрема, автор зауважує, що походження давніх слов'ян не від скіфів, не дозволяє однозначно твердити про відсутність впливів їхньої культури і, зокрема, медицини, не мали впливу на слов'ян (Б. Петров 1966, 73). Це, як ми вказували вище, є вповні об'єктивний висновок.

Ще один нюанс стосується нашої теми. «Неправильним трактуванням» той же автор називає й інсинуації проти монастирської медицини: «Автор без жодних підстав протиставляє монастирську медицину народній, наполягаючи на тому, що монастирські лікарі використовували лише містичні способи лікування і не застосовували ні ліків, ні іншого раціонального лікування. Натяжки і одностороннє використання джерел, з яких автор бере лише те, що підкріплює його погляди і спростовує все, що їм суперечить, створить лише видимість аргументації. Звичайно, поряд з релігійними маніпуляціями в монастирях надавалась і раціональна медична допомога. Це відомо з історії російських монастирів. В. Отамановський поєднує дві різні речі — погляди церкви на походження хвороб та їх лікування і реально існуючу (нехай примітивну) медичну допомогу, яку надавали у монастирях» (Б. Петров 1966, 73-74). Ми навмисно навели цю велику цитату, аби стало зрозуміло: якщо не зважати на комуністичну риторичку, рецензент не сказав нічого такого, чого б ми не сказали нині. І переважно виділив те, що, на нашу думку, було введено до тексту редакторами.

Другу редакцію підписано В. Грицкевичем і Г. Довгяло. Після обов'язкових проатеїстичних «поплавків» вони позначають фактично ті самі недоліки: відкинення ролі монастирської медицини (Грицкевич, Довгяло 1966, 74-75), вплив скіфів на медицину слов'ян (Грицкевич, Довгяло 1966, 75-76).

Ще одна рецензія відомого українського дослідника С. Верхратського, опублікована у праці І. Робака і З. Савчук: «Робота проф. В. Д. Отамановського оригінальна за задумом і насичена за своїм змістом. Автор скрупульозно вивчив відповідну літературу й архівні джерела, які дали змогу йому дати читачам більш певне уявлення про взаємини в давній Русі між молодістю, ще не глибоко вкоріненою в народі, християнською релігією, народною медициною і ремісничою медициною, яка зароджувалась» (Робак, Савчук 2013, 136-139). Автори публікації, у зв'язку з цим вважають вищенаведені рецензії в «Советском здравоохранении» замовними. Однак, йдеться про рецензії на різні тексти, оскільки автор рецензії писав ще за життя В. Отамановського. Про це свідчить і рецензія С. Верхратського, який навряд би обійшов дійсні недоліки, наявні в друкованому тексті.

Організація і побутування охорони здоров'я в Україні впродовж X—XII ст.

Ще ми виклали наші погляди на фактично єдину в українській історіографії роботу з історії вітчизняної медицини В. Отамановського, яку, як ми припускаємо, було суттєво перлюстровано після його смерті і видано вже в такому вигляді. Тому це дослідження є вагомим, але ми не в змозі скористатися нею для безпосереднього коментування фрагментів Патерика, пов'язаних із лікуванням. І, оскільки альтернативи поки не маємо, створили власний короткий огляд, який аж ніяк не може замінити спеціалізоване дослідження, але доповнить попередні розробки.

Зокрема, ми вважаємо в основному (лишень в основному!) правильним поділ *організаційного устрою* медичної допомоги того часу на народну медицину, монастирську і міську (ремісничу). Такий поділ дає змогу зручніше розглядати порушену тему, до того ж, що такий поділ визнається і у сучасній історіографії (Новіков 2012, 74; Верхратський, Заблудовський 1991, 194).

Однак, вже в процесі розгляду ми відзначимо деякі нюанси, які здаються нам у цій структурі не доконче відповідними.

Народна традиція лікарства в Україні за княжої доби

Яку б форму організації чи здійснення середньовічного лікарства ми не досліджували, та народна медицина завжди буде тією базою, з якої маємо виходити. По-перше, давність такої традиції — колосальна, вона сягає тих часів, коли homo ще й не були sapiens. По-друге, аж до кінця XIX ст. народна медицина була єдиним засобом лікування для мільйонів наших співвітчизників та інших європейців. А, по-третє, нинішній рівень медицини, як і її майбуття, були б неможливими без засвоєння давньої лікарської традиції.

Найбільш повним дослідженням, присвяченим народній медицині українців є монографія З. Болтарович (Болтарович 1990). Наразі воно належить до сучасності, чи, у всякому разі, до останніх століть історії України. Оскільки маємо справу з явищем глибоко традиційним, застосування цього й інших досліджень є правомірним, хоча і не без застережень.

Народна медицина не завжди потребує лікаря-професіонала. Лікарське мистецтво в селянському середовищі поєднувалося з роботою в сільському господарстві і передавалося, переважно, у межах однієї сім'ї³¹³¹. Займалися лікарством як чоловіки, так і жінки (Отамановский 1965, 43). Здебільшого вони були, так би мовити, вузькоспеціалізовані (Отамановский 1965, 43-44). Однак, існували і професійні народні лікарі. «Окрему категорію народних лікарів становили сільські акушерки (“баба”, “баба-повитуха”, “пупорізка”, “баба-бранка” — в українців; “пуповніца”, “баба-пуповязница”, “баба-прыродуха” — у білорусів; “бабка-повитуха” — у росіян). Вони не лише приймали пологи; ці сільські гінекологи і педіатри давали раду при жіночих захворюваннях, лікували різноманітні дитячі недуги. І користувались при цьому як раціональними, так і магічними засобам» (Болтарович 1990, 42). «Варте ствердження те, що саме серед них були справжні народні цілителі, які застосовували раціональні засоби» (Болтарович 1990, 53). Ще один із перших істориків медицини в Російській імперії Л. Змеєв, поділяв народну медицину на два «напрями»: «прогресивніше

³¹³¹ Власне, способи лікування найбільш поширених, нетяжких хвороб і травм були відомі більшості дорослих, хоча, вірогідно, переважно це стосувалося жінок, зайнятих домашніми справами. «Зрозуміло, що арсенал ліків, застосовуваних широким загалом, включав традиційні «домашні засоби», які завжди були під рукою — в полі, на городі біля хати, в домашньому господарстві (городні, садові, технічні культури, дикоростучі трави, тваринні продукти, мінерали та ін.)» (Болтарович 1990, 38-39).

вдівство (знахарство), яке хоч і містило елементи містики, однак ґрунтувалося на застосуванні народних лікарських засобів, народних прийомів лікування і рукодіяства; волхвування (шаманство), засноване на поганській медичній демонології, на вірі в силу заклинань, замовлянь і амулетів» (Змеев 1896, 62-111). Навіть у нігілістичних роботах про народну медицину XIX—XX ст. знаходимо позитивні висновки щодо першої (Отамановський 1965, 19-20; Загоскин 1891, 6; Верхратський 1929, 129).

Безумовно, і в той час, і пізніше, серед народних цілителів побутували сатанинські течії, відьомство та ін. Як відомо, здебільшого відьмами були жінки. С. Смирнов свого часу написав цікаву роботу з промовистою назвою «Бабы богомерзскія», де він аналізує роль жінок у підтриманні пережитків поганства і відівства, зокрема (Смирнов 1909). Робота проблематична, що властиво для російських, де змішують релігійні обставини на території України і майбутньої Московії, але деякі нюанси цікаві. Він зазначив, що свого часу жінки відіграли визначальну роль у становленні раннього християнства (Смирнов 1909, 217-219). Проте у Київській Русі ми бачимо протилежну ситуацію — попри існування великої кількості святих і побожних жінок, значна їхня частина ще довше за чоловіків чіплялися за поганство (Смирнов 1909, 219-220). Це, зі свого боку, викликало насторожене ставлення Церкви до жінок із народу (Смирнов 1909, 221). Автор пояснює такий стан меншою освіченістю і соціальною роллю жінки у суспільстві, а також тим, що саме вони куховарили і виконували інші домашні роботи, що невіддільно від домашньої медицини та пережитків давніх вірувань (Смирнов 1909, 237-243).

Навіть на межі XIX—XX ст. «етнографи зафіксували широку сферу побутування загальнонародного переконання про істотну різницю між чарівником і знахарем. Діяльність першого пов'язана із зв'язком з нечистою силою і спрямована на спричинення зла, наслання недуг, лиха. Усі найважчі захворювання і серед них психічні, у народній уяві дуже часто — справа рук чарівника... Знахар, навпаки, не знався з нечистим, не запродував йому своєї душі, а одержував свої знання від Бога, використовував свою надприродну силу з доброю метою. «Що чарівник зіпсує, знахар направить», — говорить українське прислів'я... Разом з тим маємо численні матеріали, які свідчать про те, що в народній уяві функції знахаря і чарівника досить часто не розрізняли, поєднували» (Болтарович 1990, 43).

Безумовно, навіть вповні об'єктивне вживання цілющих трав зродило величезну кількість різних легенд і забобонів (Левицький 1909, 149-150), але це не заважало тогочасним лікарським методам бути більш чи менше ефективними. Крім того, не всі забобони є безпредметними³¹³². Приміром, поширена практика збирання трав відповідно до певних календарних дат (в наш час — церковного календаря) (Болтарович 1990, 39-40, 69-70) цілком може мати в основі вповні раціональне знання про час, коли вони особливо цілющі.

У Європі з XVIII ст. було прийнято визнавати, що професійними лікарями були поганські жерці, зокрема, відомі, як друїди. Фантазії навколо останніх, а також певною мірою вірогідна інформація щодо сибірського шаманства вплинула на погляди дослідників нашого поганства, які приписували відомим із нечисельних літописних повідомлень і полемічних писань волхвам всі можливі функції, які змогли вигадати (Загоскин 1891, 8-9; Отамановський 1965, 18; Левицький 1909, 147; Мирский 2000, 106-107). Питання історії поганської релігії виходять за рамки головної теми нашого дослідження, зауважимо лише те, що *на сьогодні практично нема підтверджень, які б довели чільну роль волхів чи інших професійних жерців (якщо такі були протягом століть в Україні) у професійному лікуванні населення.*

³¹³² У характерному для всіх східнослов'янських народів заговорі називають імена численних «лихоманок», причому їхні імена змінюються від народу до народу і навіть мають відмінності в різних регіонах (Кузнецова 2003). Це свідчить не лише про фантазію тих, хто їх «редагував», а й про те, що в певних місцевостях їхнє наповнення не було випадковим — це, дійсно, могли бути назви конкретних хвороб чи хвороб, пов'язаних із підвищеною температурою.

Радше, ця ідея зродилась на підставі паралелей із пізнішою роллю в медицині монастирів. Можна припустити, що різноманітна система організації лікарської допомоги існувала у нас здавна, але ми навряд чи можемо тут щось змалювати з певною вірогідністю.

Отже, народна медицина, навіть з огляду на наявну дуже обмежену інформацію, ніколи не посідала «низову нішу» (Герасимова, Мильков 2015, 245) у житті України, оскільки навіть після Хрещення вона була безальтернативною для абсолютної більшості населення, і вельми не лише для бідних (Мирский 2000, 106-107). Їх використовували і заможні, коли не отримували допомоги від лікарів-ремесників³¹³³. Яке б значення не надавати народній медицині, та все ж вона допомагала людям, і саме це було головним, а не сатанинські практики волхвів (якщо такі були) і різноманітні забобони, які в реальних традиційних знаннях відігравали роль піни.

Головне ж, що ми маємо пам'ятати про народну медицину: вона завжди була основою «наукової» медицини³¹³⁴, про який її вид за організацію чи за національною приналежністю ми не говорили. Вона змогла подплати багатолітні гоніння, й зберегтися до нашого часу³¹³⁵. Єдине, шкода, що забобони теж не тільки пережили, вони якимось чином розцвіли на проблемах сучасної української медицини, сплотивши цілу плеяду шарлатанів різного кшталту. Але народні знання в тому вже точно не винні.

Візантійська медицина як приклад для православної організації медицини

літературі атеїстичного спрямування можна знайти твердження, що Християнство, починаючи з Євангелія, негативно ставилося до лікарської справи (Отамановский 1965, 68-70; Герасимова, Мильков 2016, 180-181)³¹³⁶. Проте, це не так. Численні чудеса Спасителя й апостолів вказують не на те, що не потрібно лікуватися, там ідеться про хвороби на той час невиліковні. Ніхто б не звертався до Спасителя для лікування звичайної нежиті.

Насправді, греко-римський світ, який перший сприйняв Християнство, мав доволі всебічні нароби в практичному лікуванні, і про їх відкинення ніколи не йшлося, а лише про відкинення різноманітних магічних поганських забобонів і їхніх носіїв. І навряд чи сучасний лікар, навіть якщо він атеїст, вважатиме останнє за негатив.

³¹³³ Так, ще у публікаціях XIX ст. окремо виділялися «Болезни, от которых помогают одне травы», і серед них згадані, зокрема, і сухоти.

³¹³⁴ Так, приміром, у XVIII столітті Лубенська аптека виготовляла з дикоростучої лікарської сировини велику кількість медикаментів для медичного постачання військовим частинам та населенню України. Для заготівлі лікарської сировини аптека мала спеціальний обоз. Через те, що запаси диких лікарських рослин поступово зменшувалися, Лубенська аптека виряджала заготівельні експедиції не лише до прикордоння за Києвом, але навіть на південну Київщину, що до 1793 р. входила до складу Речі Посполитої. І причиною її занепаду був саме брак сировини через винищення природних рослинних ресурсів внаслідок заселення Лубенщини (Отамановський 1963, 58-59).

³¹³⁵ «Народна медицина на сучасному етапі — це, з одного боку, масові повсякденні медичні знання, які постійно збагачуються і розвиваються під впливом професійної наукової медицини. Одним із шляхів поширення цього впливу є популярна медична література, книги про лікарські рослини, які мають значний попит у населення. З іншого боку, це те раціональне зерно, що є складовою частиною професійного прошарку народної медицини. Тому з метою використання багатих надбань народу в професійній медичній практиці необхідно чітко відмежувати раціональні методи від магічних. А зробити це можна лише на основі даних наукової медицини» (Болтарович 1990, 11).

³¹³⁶ Власне, таке ставлення до медицини, дійсно, існувало й існує у певних сектанських колах. Наявний був такий погляд також у московському старообрядництві, хоча нині вже значною мірою нівелювався. Подібний погляд мав тенденцію формуватися там, де медицина, дійсно, була на дуже низькому рівні, як от у середньовічній Московії.

Візантія успадкувала і значно розвинула греко-римську традицію (Іванов 2012, 53). С. Ковнер свого часу опублікував огляд середньовічної медицини (Ковнер 1893) і, зокрема, візантійської (Ковнер 1893, 39-166). Дослідження розкриває надзвичайно високий рівень її розвитку і візантійська медицина стояла на рівні явно вищому від західного. Втім, нас цікавлять не висоти медичної науки, представники якої могли потрапити до нас хіба з якоїсь особливої причини, як-от мусульманська експансія, яка змушувала їх тікати до віддалених християнських країн (так міг потрапити до Києва Петро Сиріянин³¹³⁷). Головне, що ми могли набути у Візантії — соціальна медично-притулкова система, добре там розвинена. Можливо, ті лікарні не могли запропонувати пацієнтам високого рівня медицини, але вони давали і прихисток хворим та убогим, якого вони не могли отримати в інших місцях без коштів для оплати дорогого приватного лікаря. Християнські заклади для лікування хворих і богадільні відомі з IV ст. (Іванов 2012, 53-55).

Соціальні обов'язки держави становили значну частину християнського життя Візантії (Іванов 2012, 46). «У Візантії, в епоху першої християнської держави, ми бачимо не лише продовження еллінської медицини, але і її вдосконалення. Тут застосовувалась високорозвинена фармакологія, лікувались інфекційні захворювання, проводились найрізноманітніші операції. Але найбільшим досягненням цього часу було застосування медицини в широкому громадському спектрі: відповідно до християнських ідеалів піклування про нужденних створювались притулки для сиріт і вдів, госпіталі для бездомних і жебраків, лікарні для прокажених і немічних: *posocomium* — для хворих; *brephotrophium* — для підкидьків; *orphanotrophium* — для сиріт; *ptochium* — для бідних і немічних; *gerontochium* — для старих; *xenodochium* — для бідних і хворих прочан... З 325 по 843 р. у Константинополі було 164 філантропічних установи: 59 будинків для прочан, 49 лікарень, 22 притулки для незаможних, 10 будинків для людей похилого віку, 8 «дияконій» (водо- і зерносовищ), 7 пологових будинків, 6 лепрозоріїв, 2 дитячих будинки і 1 будинок для сліпих. У латинському тексті житія св. Пульхерії, сестри імператора Феодосія II, сказано, що «вона побудувала багато будинків для мандрівників і бідняків» (Іванов 2012, 50-51).

Говорити про якийсь негатив щодо медицини з боку православних християн безпідставно. Однак, існували певні нюанси, особливо опуклі у середовищі монахів. І варто звернути на них особливу увагу, аби на майбутнє відхилити всі інсинуації атеїстів. Деякі питання ми вже виклали у попередньому томі Антології, та маємо за потрібне повторитися. У Пандектах Никона Черногорця є спеціальне слово (сорок сьоме), де розглядаються питання *про можливість ченцям займатися різноманітними мирськими професіями* (Никон Черногорець 1670, 365 зв.-371). Чільну роль у цьому розділі приділено ставленню чернецтва до лікувальної науки: *можливості ченців бути лікарями і чи можна приймати лікування*. У зв'язку з цим наведено цілий ряд виписок. Першим є текст, пов'язаний із св. Варсонофієм Великим (палестинський святий † 563 р.). Святий відповідає на питання: **«ДОБРО ЛИ ЇТЬ ТВОРИТИ БРАЧЕНІЮ ХІТРОСТЬ ІЛИ НІ?»**. У відповіді знаходимо зауваження, що краще надіятися на Бога, ніж на лікаря. І навіть звертаючись до останнього, варто пам'ятати, що зцілення походить від Бога і без Того нічого не може бути. Також привертає увагу зауваження, *звернене саме до ченця-лікаря: «Прнлагай оубо себѣ, въ имѣ бжїе долженъ єсть ѡблагѣти. ѡ помагати ємоу браченнаѣ хитростѣ. не ерннѣтъ комѣ благочестъвовѣти, но имѣѣтъ тѣ ѡко рѣкодѣліѣ ерѣтнѣѣ. ѡ со стрѣхомъ бжїимъ творѣ, єже творѣши. ѡ сохрннѣтъ тѣ молѣтвами стѣѣхъ»* (Никон Черногорець 1670, 366). Переклад Пандектів доволі плутаний, і все ж, зрозуміло, що у відповіді дозволяється мати лікувальну справу як послух, але лише тоді, коли чернець не зазнається від своїх умінь та в усьому покладеться на Бога.

³¹³⁷ Про нього див. стор. 62.

Наступний текст Никон Черногорець подає з посиланням на свт. Василя Великого. Він містить відповідь на питання, чи варто приймати допомогу лікарів. У відповіді наголошується, що кожна з професій «*нѣмѣхъ къ сѣрѣтѣвнѣй нѣмоци ѿ вѣа дарована бытъ*». Так земля родить за допомогою землероба, для ткання необхідна праця ткача. Так само і професія лікаря, дана нам, оскільки ми страждаємо від хвороб, які потрапляють у нас ззовні, і зсередини, разом із харчем. «*Хитрость въ образъ дѣшевнѣа цѣлѣбѣа*» — наголошується тут. У раю їжа подавалась нам без застосування праці, не потребували ми там і лікарів. Коли ж людей було вигнано з раю, то стали хворіти, і вже потребували лікарів. Далі порівнюється біль від різання і припалювання, випивання гірких ліків із духовним зціленням, яке також не безболісне. Наголошується ще на одній аналогії із землеробством — коли землероб щось сіє, то надіється на Бога, чекаючи урожаю. Так само і хворий. Бо звертаючись до лікаря, він має також молитися Богу (Никон Черногорець 1670, 366-368зв.).

Потім, з посиланням на свт. Іоанна Златоуста подано текст із дещо іншими настановами. Тут стверджується, що муки хвороби — це фактично мучеництво, і віднімають у людини частину посмертних мук. І що краще страждати, ніж поклонятися ідолам. Як можна зрозуміти, йдеться про неможливість прийняти допомогу від лікаря-поганина чи іудея (Никон Черногорець 1670, 368 зв.-370).

Та не слід забувати, що *тут ідеться про особисті моральні норми, які людина встановлювала сама для себе*. Що ж стосується соціальної відповідальності, то навіть такий строгий аскет, як прп. Никон Черногорець, писав про необхідність давати притулок будь-якому подорожньому, навіть католику чи бусурману, а в разі потреби — і лікувати його (Никон Черногорець 1795, 19 зв.-20 зв.).

Не дивно, що в Православ'ї вшановується ряд святих цілителей, які лікували з Божою поміччю, але й із використанням ліків (Іванов 2012, 64-65). Сучасний дослідник лікарської справи у Візантії повідомляє: «Найвідомішою в Константинополі була лікарня св. Самсона. Прп. Самсон Гостинник був сином заможних і знатних римлян. В молоді роки він отримав прекрасну освіту, вивчив лікарське мистецтво і з любов'ю, безоплатно лікував хворих. Одного разу тяжко хворому імператору Юстиніану (527—565) було одкровення, що він може отримати зцілення тільки через св. Самсона. Помолившись, святий доторкнувся до хворого місця рукою, й імператор отримав полегшення, а незабаром видужав. На знак подяки він хотів нагородити цілителя золотом і сріблом, але святий відмовився і просив Юстиніана побудувати будинок для прочан і лікарню. Імператор охоче виконав прохання... Св. Самсон до кінця свого життя присвятив служінню ближнім. Він був похований у церкві Свмч. Мокія. Від труни св. Самсона відбувалися численні зцілення. Його будинок для прийому прочан і лікарня залишалися відкритими, і святий не полишав свої турботи про страждених... Лікарня св. Самсона існувала з IV по XIV ст.» (Іванов 2012, 58-59).

Однак, переважно подібні установи існували при монастирях (Іванов 2012, 61). Докладний опис роботи й фінансування такої установи при константинопольському імператорському монастирі Пантократора на підставі монастирського типікона склав О. Дмитрієвський (Дмитриевский 1895, LXXVII-XCIII). Ми подаємо великий фрагмент цього твору, оскільки він є найкращою із можливих ілюстрацій того, як в ідеалі (а йдеться про одну з найбільших і найбагатших за утриманням лікарень) мав виглядати монастирський шпиталь-странноприймниця:

«Странноприимница³¹³⁸ с больницею была устроена на 50 кроватей для постоянно находящихся в ней больных, из коих 10 кроватей предназначались для страдающих ранами и получивших повреждения, 8 кроватей — для больных глазами, желудком и некоторыми другими острыми болезнями, 12 для больных женщин, а остальные были предоставлены страждущим обыкновенными болезнями. Если количество больных ранами, или глазами, или другими острыми болезнями не превышает нормы, и остаются места свободными, то

³¹³⁸ Щоб уникнути проблем із передачею термінів і назв, подаємо текст мовою оригіналу.

они занимаются обыкновенными больными. Каждая кровать должна иметь ковёрчик, войлочный тюфяк с подушкой и одеяло, а для зимы два лооникья. Все эти кровати распределяются между пятью отделениями, при чем в каждом отделении положено было еще по одной сверхкомплектной кровати на случай, если бы все места в больнице были заняты и настояла необходимость принять больного по крайности его болезни. Сверх упомянутого числа кроватей, при больнице существовало отделение на шесть кроватей с тюфяками, имеющими по середине отверстия, для больных, неспособных двигаться или по причине остроты и тяжести болезни, или, чаще, по причине тяжёлых ран. Для больных вообще и страдающих тяжкими болезнями, в частности, имелись при больнице постоянно до 15 или 20 сорочек и верхних одежд, в которые переодевают больных, по их поступлении в больницу, собственное же белье и одежды их моют и выдают по выздоровлении, при выходе из больницы. Негодное спальное белье и остальные одежды ежегодно переменяются, тюфяки и подушки починяются, шерстяное расчесывается, разорванные простыни переменяются и снова сшиваются для дальнейшего употребления. Переменяемые одежды и постельное белье, если годны к употреблению, берегутся заведывающим больницю для больных, а негодное раздается бедным.

На каждое из пяти отделений в больнице полагалось два врача, три штатных фельдшера, два сверхштатных и два служителя. Женским отделением заведовали два врача, одна акушерка, четыре фельдшерицы штатные, две сверхштатные и две прислуги. Ночью при больных дежурили четыре фельдшера и одна фельдшерица, т. е. по одному лицу в каждом отделении. Назывались эти дежурные экскувиторами. Из положенных, по штату, в пяти отделениях врачей два первые называются протоминитами, два следующих за ними приммикириями, два помощниками их и один учителем врачебного искусства. Для приходящих больных были назначены четыре сверхштатных врача, из коих два по внутренним болезням и два хирурга. Врачи хирурги приглашались и в женскую палату, когда кто либо из женщин нуждался в их помощи. Четырём врачам для приходящих больных полагалось иметь четырёх штатных фельдшеров, четырёх сверхштатных, из коих двое посменно дежурили по месяцу в монастырской больнице.

Все врачи делились на две смены: одна половина их отправляла свои обязанности один месяц, а другая половина следующий. Подобным образом исполняли свою должность два протоминита и два приммикирия. Протоминиты посещают больницу от начала мая до праздника Воздвижения непременно каждый день, после утреннего псалмопения, при чем с тщательным вниманием осведомляются о болезни каждого, приписывают нужные лекарства и делают необходимые распоряжения относительно всех больных. В свою очередь и каждый из приммикириев обходить также ежедневно все постели, расспрашивает со вниманием и заботливостью каждого больного о том, как он лечится, с подобающим-ли усердием и старанием прислуживают ему лица, на то назначенные, и старается дурное исправлять, нерадивому делает замечания, и немедленно удаляет все то, что совершается вопреки долга. Он смотрит также за хлебом для больных и за всем, что положено им выдавать ежедневно. В виду этого старшие врачи, по Типику, и не должны иметь на руках своих отделений, так как одного этого наблюдения им достаточно, вместо всякого дела.

Если из приходящих больных окажется кто либо серьезно больным, то врач, назначенный для приёма таковых, объявляет о нём приммикирию, по приказанию которого, приглашается к больному другой врач, более искусный, чем остальные. Последний, после тщательного диагноза, приписывает необходимое лекарство. Из числа штатных врачей избирались заведующий больницю и старший. Им вменялось в обязанность иметь все необходимое для больницы в достаточном количестве и щедро издерживать не только для находящихся в больнице, но и для приходящих больных.

В виду тех забот и многотрудных обязанностей, какие возложены были императором на врачей больницы и служащих при ней, признано было необходимым

пополнить штаты врачей, фельдшеров и прочих служителей следующими лицами в таком количестве: начальник аптеки один, штатных аптекарей три, сверхштатных два, один швейцар, пять прачек, один котельщик, два повара, один конюх, ухаживающий за мельничными животными и лошадьми врачей, вовремя их визитов, привратник, второй хлебник, два священника при больничной церкви, из коих один, в силу архиерейской грамоты, имел право исповедовать больных, два чтеца, две булочницы, четыре гробокопателя, один священник для совершения погребения, один наблюдающий за каналами и один мельник.

Сверх указанного выше числа врачей, Типикон предписывает иметь еще двух особых сверхштатных врачей для больницы внутри монастыря, в которой лечились только больные монахи. Врачи эти избирались из сверхштатных, положенных по уставу, и исполняли свои обязанности в обители, чередуясь помесячно. Служба в монастырской больнице была для них переходною ступенью для получения высшей штатной должности и большого оклада жалованья при странноприимной больнице. Сначала исполняли эти обязанности врачи женского отделения, а потом сверхштатные врачи других отделений по порядку и старшинству. Лекарства, пластыри, разного рода вспомогательные средства и другие необходимые для больных предметы в больницу монастыря доставлялись из больницы странноприимницы. В виду этого, чтобы не иметь никогда отказа, император приказал выдавать ежегодно заведующему больницею, сверх положенных сумм на больницу, еще 20 монет ипернир.

На содержание пятидесяти человек больных, четырёх, фельдшеров-эскуваторов, четырёх служителей, одной фельдшерицы, одной прислуги и котельщика выдавалось ежедневно по одному чистому хлебу весом в 1/15 часть морского модия на каждого, на приварок всем вообще отпускался один морской модий бобов и другого сорта бобов такой же модий. Если есть горох, то он выдавался в двойном количестве. На два блюда для приправы полагалось 100 головок луку и достаточное количество елея. Иногда один сорт бобов заменялся зеленью или капустою. На вино и десерт каждому больному ежедневно выдавалось по одному аспру, а в праздники насколько больше. В воскресенье каждый больной получал на мыло для бани по три фоллия или обола, в субботу, в качестве помина по ктитором обители, по одному аспру, в великий четверток, при омовении игуменом ног всех больных, по одной трикефальной монете и в храмовые праздники по одному трахею или аспру.

Что касается годичного содержания больницы вообще, то оно было определено в Типике самым точным образом до мелочей. Елей для приготовления пластырей и других лекарств, для освещения храмов и жилых помещений больницы, а равно коридоров, отхожих мест, помещений для врачей и для всего прочего заведующему больницею отпускался в количестве 69 морских метров, из коих два метра было старого елея и два нового, мёд для лекарственных надобностей и для сыты, которую пили во время праздника Преображения и первого ноября, когда праздновалась память св. Бессребреников, — в количестве 50 морских метров, уксус на разные надобности — в количестве 40 метров и горючий дровяной материал для приготовления кушаний, лекарств, соков и колива — в количестве 20 писс. На покупку ладану и чистого воску для церквей в количестве 100 литр определено было выдавать ежегодно две иперпиры, на благовонное вино — три богородичные монеты, на покупку чашек, тарелок — 10 аспр, хирургических инструментов — две богородичные монеты, на приобретение кандил — одну богородичную монету, семидала ежемесячно в количестве пяти монастырских модиев, сахару на целый год в количестве 100 двойных литр, трёх бочонков винограду, двух бочонков гранатовых яблок, четырёх бочонков соку из дикого винограду для питья во время названных двух праздников, ячменя в количестве четырёх морских модиев для приготовления по одному сладкому ячменному хлебцу на каждый день, на покупку свечей больным, врачам и прочим служащим при больнице в неделю ваий и в страстную

седмицу — по две иперпиры, для заготовки различных лекарств, вспомогательных средств, пластырей и прочего, не включая сюда ядовитые лекарственные вещества, в начале лета выдавалось две иперпиры, для двух церквей больницы — в мужском и женском отделениях на просфоры отпускалось 10 морских модиев хлеба и вина 10 морских метров. Но этим не ограничивалось содержание больницы при странноприимнице. Вторым после носокома заведывающим лицеем в больнице был старший, который исполнял и обязанности келаря. Ему на содержание той же больницы отпускалось 36 морских метров елея, из которых он выдавал ежедневно на приправу двух кушаний для больных, для тёплых ванн, клистиров и для всего другого необходимого в больнице, — меду для жидких мазей, пластырей и прочего — 50 морских метров и 48 морских метров в пищу, уксусу — 30 таких же метров, вина для виноградного клею, тёплых ванн и повязок — 36 метров, горчицы 30 модиев, соли 30 модиев, рису 8 модиев, полбы 8 модиев, миндалю 18 модиев, на покупку мастики, смирины, ладану, аммонияка и прочих простых лекарственных веществ, сверх того фиников, слив, яиц, корпии и прочего каждый месяц — по три иперпиры, на приобретение ежегодно манной крупы и студня в количестве трёх модиев, свеклы и других необходимых припасов для соления — одну иперпирную монету, на два постоянно кипящие в больнице котла — большой и малый вместе с кухней ежемесячно выдается ему дров 40 морских писс. Помимо всего этого, старший получает каждый месяц одну колоду для лучины, 12 монастырских модиев ячменя для ячменного бульона, для сухих ванн, для ячменной муки, ячменной крупы и прочего, один такой же модий пшеничной муки, полмодия муки из бобов, полмодия гороху, чечевицы, проса и четверть модия гороховой муки; на покупку козьего и свиного сала, гусяного жиру, оленьего мозга и тому подобного выдается старшему одна иперпира, на покупку двух модиев маринованных маслин цельных и битых, 4 модиев изюму, 12 модиев смокв, 50 литр розовой воды, пуху для подушек, наволочек, посуды, табуретов, губок, опилок, отрубей, тряпок, гребешков и прочего на год — 4 иперпиры, на песок и чистку больницы, которая должна была производиться служителями два раза в месяц, — половина иперпиры на год, для больничного большого камина и двух малых — в хирургическом отдалении и в женском выдавалось 20 возов угля.

Годичное жалованье врачам и другим лицам, служащим при больнице, выдавалось деньгами и хлебом. Два приммикирия в качестве руги, получали $41\frac{1}{2}$ золотые монеты, существующие в обращении, на приварок половину золотой номисмы и хлебом 45 годовых модиев; два первых врача или протоминиты получали подобных 7 номисм, на приварок половину номисмы и хлебом 38 модиев; два первых хирурга имели тоже содержание; другие четыре после них получали по 6 золотых номисм, на приварок по одной трети номисмы и хлеба по 36 модиев; два врача женского отделения получали тоже содержание; два монастырские врача получали по 4 номисмы, на приварок четверть номисмы и 30 модиев хлеба; два врача по внутренним болезням и два хирурга, для приходящих больных, как сверхштатные, — по 4 номисмы, на приварок по одной четверти номисмы и по 30 модиев хлеба; заведующий больницей — номисм 8, на приварок две части номисмы, хлеба 50 модиев, ячменя 60 модиев и сена одну хиляду; женщина врач (акушерка) вместе с приварком — 3 золотых номисмы и 26 модиев хлеба; два помощника — по 3 номисмы, на припарок по $\frac{1}{6}$ номисмы и 28 модиев хлеба; старший, исполнявший и обязанности келаря — 4 номисмы, па приварок $\frac{1}{3}$ номисмы и 46 модиев хлеба; начальник аптеки — три с половиною и одною третью золотой номисмы, на приварок $\frac{1}{3}$ номисмы, на вино и приварок для аптекарей, когда они заняты приготовлением лекарств, денег 25 оболлов или трахеев, хлеба 42 годовых модия, на сита одну богородичную номисму и в мае месяце для ботаника или собирателя трав — шесть старых иперпир и хлеба девять модиев; 16 штатным фельдшерам с четырьмя фельдшерицами выдавалось по $21\frac{1}{2}$ новые номисмы, находящиеся в употреблении, на приварок по $\frac{1}{6}$ номисмы и хлеба по 24 модия; 8 сверхштатным фельдшерам и фельдшерицам — по 2 подобные номисмы, на приварок по $\frac{1}{12}$ номисмы и хлеба по 20 модиев; трём штатным аптекарям — по $31\frac{1}{3}$ подобные

номисмы, на приварок по 1/6 номисмы и хлеба по 24 модия; двум сверхштатным аптекарям — по 2 1/2 номисмы, на приварок по 1/12 номисмы и хлеба по 20 модиев; тоже самое содержание получают и 4 сверхштатные фельдшера, которые присутствуют при приёме приходящих больных и прислуживают в больнице монастыря; 8 служителей и 3 женские прислуги получают по 4 номисмы, на приварок по 1/4 номисмы, хлеба по 30 модиев и месячного жалованья каждый месяц по 8 трахеев или оболов; два священника с приварком — по 6 номисм и хлеба по 25 морских модиев, вина по 28 подобных метров, и месячного каждый из них получал четыре трахея; два чтеца с приварком — по 3 иперпиры новые, хлеба по 12 морских модиев, вина по 9 метров и помесечно каждому выдавалось по 4 номисмы; швейцар, в качестве руги с приварком, получал три новые номисмы, хлеба 24 годовых модия и месячного каждый месяц четыре трахея; котельщик — три подобные номисмы, на приварок 1/4 номисмы, хлеба 30 подобных модиев и помесечно четыре трахея; два повара с хлебником — по 3 номисмы с приварком, хлеба по 30 подобных модиев и помесечно по 4 трахея; пять прачек по 1 1/2 номисмы, хлеба по 12 подобных модиев и помесечно по 4 номисмы (трахея), и сверх сего каждое воскресенье на мыло для мытья белья больных, лежащих в больнице, по 12 фолиев; священник для погребений с приварком получал 3 новые номисмы, хлеба 20 модиев, ежемесячно по 4 трахея; 4 гробокопателя — по 2 подобные номисмы, хлеба по 12 модиев; привратник — 2 1/2 новые иперпиры, на приварок одну шестую номисмы и хлеба 25 годовых модиев: два булочника — по 4 иперпиры, на приварок по одной номисме и хлеба по 30 годовых модиев; конюх, ухаживающий за мельничными лошадьми и исправляющий обязанности кучера, во время визитов врачей — 4 подобные иперпиры и хлеба 24 подобных модия, к тому же для продовольствия трёх мельничных лошадей выдается ему ячменя 547 годовых модиев, сена три хилиады и достаточное количество мякины. Для печения хлебов больным и призреваемым старцам ежегодно отпускалось дров 180 морских писс, на сита для булочной ежегодно по 2 богородичные номисмы, для корытец, льняных покрывал и всего прочего обихода, — три другие богородичные номисмы. Мельник при двух мельницах получал 2 иперпиры и хлеба 16 годовых модиев, а при одной половину всего; наблюдающий за каналами — 2 новые иперпиры, на приварок 1/6 подобной номисмы и хлеба, 25 монастырских модиев; точильщик, который обязан был открывать кровь больным и заботиться о чистоте врачебных инструментов, находящихся в больнице, так как в больнице должны быть непременно всякого рода ланцеты, железа для прижигания ран, зонды, инструменты для зубов желудка, головы и прочие необходимые на всякий случай, а также медные рукомойники по одному для каждого отделения, в коих врачи омывают руки после операций, — получал полторы новые иперпиры и хлеба 12 годовых модиев; дровосек — 3 1/3 новые иперпиры, на приварок 1/2 и хлеба 30 годовых модиев; лудильщик и бондарь получает 2 подобные иперпиры и хлеба 20 модиевъ.

Врачи больницы и фельдшера с фельдшерицами, кроме годичных окладов, получали еще определённые месячные. Всем им ежемесячно выдавалось по пяти трикефальных номисм. Врачу протоминиту за помощь, оказываемую им приходящим больным, выдавалась одна такая же трикефальная монета, а фельдшерам-экскувиторам — 36 номисм трахеев. Сверх всего этого, в храмовые монастырские праздники, в другие торжественные дни года и в дни царских поминовений были добавочные наградные деньги для всего состава служащих лиц в больнице. В храмовой праздник Преображения Господня в монастыре врачам и прислуге выдавалось 50 номисм трахеев и 920 тетартиров; в праздник Сретения — 309 номисм тетартиров; в 1 число ноября месяца, когда празднуется память патронов медицины св. врачей бессребреников Космы и Дамиана — 15 монет трахеев; в великий четверг, когда игумен омывает ноги, врачам и всей прислуге, выдавалось 42 трахея, и на свечи, сверх того, три иперпиры; в каждую субботу, когда совершалось царское поминовение, врачи и больничная прислуга получали четыре номисмы иперпиры; в начале каждого месяца на коли во и просфоры по 6 модиев хлеба, что в год составляло 72

монастырских модия; в три поминальные субботы, т. е. в мясопустную, сыропустную и Пятидесятницы, ради поминовения братии, скончавшихся в этой больнице, врачи и прислуга больницы всякую субботу получали хлеба по 15 монастырских модиев и деньгами по 250 фолиев.

Принимая во внимание все эти получки и прибавки к жалованью, а равно и то, что врачи, служащие при больнице, пользовались даровою квартирою, освещением и даже монастырскими лошадьми, не удивительно несколько, что император совершенно возбрал им частную практику вне города, а особенно визиты к лицам высокопоставленным, начальственным и приближенным к императору, за исключением, впрочем, тех случаев, когда последует на это распоряжение самого государя. Это делалось императором, с одной стороны, в виду того, чтобы врачи оставались всегда на своём посту при больнице и не доверяли бы больных кому либо из своих подчинённых, а с другой, чтобы врачи эти не злоупотребляли больничными лекарствами, выдавать которые на сторону строго возбранялось.

Попечительность свою о врачах император простёр до того, что взял на себя заботу даже о детях их. В видах обучения их врачебному искусству, он открыл при больнице неофициальную школу и назначил в нее из опытных врачей больницы учителя, который в жалованье был уравнен во всем с заведующим больницею, чтобы тем самым побудить его усердно и прилежно исполнять возложенные на него обязанности. Достойного и усердного учителя император рекомендует награждать, небрежного в исполнении своей обязанности наказывать лишением жалованья и даже совершенно удалять от должности, с заменою другим более старательным.

При больнице в отделениях мужском и женском были устроены церкви, в которых для больных совершались литургии по средам, пятницам, субботам и воскресениям, а также и праздничные дни; имелись две мельницы, на которых работали три лошади, булочная, а равно и другие заведения, полезные в большом хозяйстве, как напр., слесарня, кузница, бондарня, баня, хорошо обставленная всем необходимым, и проч. Баня для больных, по требованию врачей, была всегда готова к услугам их. Они посещали ее в сопровождении фельдшеров и достаточного количества прислуги. Обыкновенно больные мылись в бане два раза в неделю.

Вторым филантропическим учреждением при Пантократорском монастыре была богадельня для увечных, хромых, бесприютных и беспризорных стариков в количестве 24 мужчин. Сюда, по воле императора, не могли принимать стариков здоровых, мужчин сильных, монахов монастыря, людей знатных господь, или принадлежащих церкви, или рабов, одним словом, лиц способных к труду и могущих снискивать себе пропитание. Каждому из призреваемых старцев полагалось ежегодно выдавать 20 морских модиев хлеба, 18 таких же метров вина, 2 модия бобов, 50 литр сыру, один морской метр еля, три морские ниссы дров, а в качестве руги и на одежду — 2 номисмы иперпиры. В дни поминовений царской фамилии и в праздники они получали прибавку наравне с теми, которым была выдача у ворот обители, а в великий четверг, после омовения ног старцам, игумен раздавал по одной иперпире на восемь человек, т. е. три иперпиры на всю богадельню.

Главным надзирателем в богадельне был благочестивейший монах обители, который обязан был со всяким старанием наблюдать за призреваемыми. В распоряжении заведующего богадельнею были шесть служителей, которые за свой труд получали, в качестве руги, — по 2 иперпиры, хлеба по 20 морских модиев, вина по 16 таких же метров, на приварок по 2 морских модия бобов и сыру 50 литр.

При богадельне была церковь и свой особый священник. На содержание церкви положено было 2 морских метра еля, вина 6 метров, на просфоры хлеба 6 морских модиев, роекку 24 литры и фимиама 6 литр. Священник богадельни с приварком получал 6 иперпир, хлеба 24 морских модия, вина 18 метров, а чтец половину священнического содержания.

Призреваемые два раза в месяц мылись в бане больницы. В случае болезни кого либо из старцев, по заявлению священника богадельни, приглашали из больницы врача или же фельдшера, и принимались меры к облегчению страждущего. В случае тяжелой болезни, старца переводили в больницу, где он находился до полного выздоровления, когда снова возвращался в богадельню.

Умерших в больнице и богадельне хоронили или в общей усыпальнице при церкви св. апостола Луки, или в других усыпальницах города и по ту его сторону, поэтому император Иоанн Комнен приказал устроить в монастыре Мидикария, находящемся напротив монастыря Пантократора, на земле его величиною в 2 модия, усыпальницу с храмом и окружить ее со всех сторон глиняною стеною, покрытою оловом, с одною лишь дверью для входа на кладбище. В этом храме-усыпальнице один из монахов монастыря Мидикария в пятницу должен совершать вечерню с панихидою, а в субботу заупокойную литургию по всем усопшим братьям. За свой труд он не получал особенного вознаграждения, кроме положенного по штату, за исключением лишь тех случаев, когда на это последует специальное распоряжение погребаемых на данном кладбище. На содержание храма из монастыря Пантократора выдавалось ежегодно 12 литр воску, полтора аннонического метра елея, 6 литр ладану, на просфоры 6 монастырских модиев хлеба и столько же метр вина.

Для братьев, страдающих душевно, император устроил психиатрическую лечебницу — третье богоугодное заведение. Так как часть города, где находился Пантократорский монастырь, была густо населена жителями, то место для ее построения избрано императором вдали от города. Это делалось, с одной стороны, чтобы доставить больным необходимые покой и тишину, а с другой, удалить от глаз соседей, обитателей данной местности, таких больных, которые своим поведением могут причинять беспокойство и служить причиною соблазнительных сцен. Заботу об этой лечебнице и продовольствии в ней больных император возложил на монастырь»

Отже, тут ми бачимо заклад майже ідеальний. Зрозуміло, що можливості інших лікарень, особливо при монастирях, які не отримували постійних державних вливань, були значно меншими. Однак, подібні заклади все ж існували, і їхній рівень був достатньо високим, аби їхніми медичними послугами користувалися не тільки бідні люди, але й заможні (Иванов 2012, 57-58).

Окремо слід зазначити про соціально-медичну діяльність в історії Студійської обителі. Це особливо важливо тому, що Печерський монастир був багато в чому спадкоємцем Студійської традиції, хоча, як ми вже зазначали вище, прийнятий ним статут був індивідуальною творчістю прп. Феодосія і вже точно не був тотожний відомому в московському письменстві Олексіївському уставу³¹³⁹. І все-таки, наявна інформація про соціальну традицію Студійського монастиря, хай і збережена в переробленому тексті Олексіївського уставу є дуже важливою, як найближче до того підґрунтя, яке було використане прп. Феодосієм і його спадкоємцями. Отже, в Олексіївському уставі читаємо: «о недужьнѣхъ и о старыхъ. коньчнѣхъ намъ бѹди слово. како еѣ кто краьными стѣнами. лѣпыи двѣрии покровъ. иже о ел҃гортѣ трѣбѹющимъ. или старость озлоблена бѹдетъ. или недужьмъ одержима бѹдетъ. или екоудотню ноужьныхъ отажена бѹдѣ. таковоуму же словоу соущю намъ. о прилежании перѣемъ потужьно. и о възнѣшньихъ двѣрии. подобаетъ игоумену тѣщати ел҃. како да врачь свои. или въ манастыри бинию живьи. въ быстрыхъ недужьомъ. и скорого пролѣчимъ ицѣлениа. аще не придетъ кѣто ани. старати же призрѣл. и подабаѣ недужьномуу здравнѣ толики еѣды. нъ врачьноу бо въ манастыри. какоже речено еѣтъ быти потѣщати. суртронѣ же емоу масло различно и плартыра. иноѣ

³¹³⁹ Про нього ми писали в попередньому томі Антології (Жиленко 2019, 408).

же подокаеть оуготовати. иже на тѣхъ изданіи. ѿ хранильника подаваемо. да кѣгда кто въ тѣхъ требовани тѣхъ еудеть. аице подобныхъ получати. побелитъ же игуменъ хранильнику. все на оуде не доужнымъ поспѣваемо. прѣже купити и полагати. тако се медъ. орѣзъ. и зелие. оушеное вино. сливы. смоквы. и елико врачев мнитъ е. елма же кто оуцихъ въ манастыри мнихъ. или ебальць. недоугъма окатъ еудеть. все емоу приносятъ прилежаніе. игумену оуко чашце къ томуу приходящю. и промышляющю неединогоже того тѣхъ оуцихъ лишити. ни хлѣба чиста. ни вина добра. ни иного чьо врачев же все хитротъ подвижши крѣпостню. да дартъ съдранице стѣрающюмоу. повелѣемъ же дати стѣранюлюбцю ѿ хранильника. ѿ вѣхъ реченыхъ видъ. и екимысе. миндалъ же и проча. елико недоужнымъ тѣхъ оустъ. приемающемоу же сина полагати оу келара гостиньнику. и къ братомъ приходящемоу. и тѣхъ оуцимъ подавати нечьо ѿ ихъ. дондеже имать. и пакы ѿ хранильника приимати. и прино тѣхъ оуцимъ подавати. аице ли кто тако се много съкляеть е. стѣранъ и бездомъ въ гостиньницу придетъ. недоугъма одержимъ. и тѣ того же промышления. иже въ манастыри съ недоужными. ѿ игумена и ѿ врача да получитъ въ всемъ. вѣлгъ габѣ въ създанѣмъ нами недоужнымъ храмѣ. къ притвору стѣю еергия и бакха. дондеже вѣтраентъ. тѣгда же подобно на оуть тѣхъ ѿ игумена приимъ. съ мѣткою да ѿпущенъ еудеть. понеже и стѣрымъ [поконце]. оу тогоже притвора нами създанъ бытъ. подокаеть и колнчѣтѣ стѣрьце иже въ немъ. и о прѣбывани въ малѣ рѣци. стѣрьце оуко прино немоцнымъ отиноудъ. и всеякоа помощи не имущемоу. и въ помощи стѣрыхъ. оутротити же тѣхъ оуцихъ наолажатъ е. повелѣемъ. ико одри тѣмъ равночисельни въ немъ портавлени быша. на покон стѣрыхъ. тѣхъже прѣбывани еуди иице. кѣждо таковыхъ стѣрьце. да емаеть на всекъ днѣ ѿ манастыря. чашце хлѣба оукроа два. а замѣнитаго дѣва. вина ѿ негоже мниси пикютъ. по д чашцѣ оуроченыѣ. а бологы равнѣо съ мнихы. вариво же и сокъ. егдаже имати оуроку манастырь. аице ли едина мига еуде. и ти ѿ того да възимають. аице ли б ѿ кождою. аице ли г что ѿ двѣю. а еже за тѣ да възимають половиноу. додѣтъ же имъ за одѣниѣ по б златьника. аице ли что холькеныхъ придетъ въ манастырь почьсти дѣла кнѣ. съ тѣми и ти възимаю. да мыють же мѣмъ. без мѣзды банныя. емающе за мыло по а стѣбернику. да имѣють слоугу единого егоже хотѣ. такоже имъ възимати на пищу и на ризы. и вѣмъ инѣмъ имъже ѿчтохомъ. и какобыи слоуга на принеениѣ пища въ ню. и на оутроениѣ портелам. и проча. оми ими слоужащимъ стѣрьце. а пѣрание ризъ ихъ. ѿ единого ближнихъ женъ. аже за троудъ свои приметъ ѿ манастыря. пшеницѣ спуды д вина мѣры д златьникъ единъ да дартъ е. реченымъ стѣрьце на всекъ не. и дѣва и оугли. за оукропъ же имъ. и за съгреваниѣ егда зима еуде. такоже и масло дѣва на кыждо мѣ в кандило идеже почиваютъ. мѣрѣ в. и по свѣци по дѣ. оуныки на кыждо мѣ по е не толико же. нѣ елишды мниси свѣща възимають. въ наже празнь оутѣбихъ. и ти тако възимають. да поѣщаеть же ихъ единою или двѣци не игуменъ. и да ночьюетъ да прѣбендими еуде. аице ли ключитъ комуу разболѣти. манастырьскомоу врачев. прилежаніе недоужнаго повелѣеть. вино же оучьше хлѣбъ чистъ на всекъ днѣ. и ино все елико на что оудне неокудно емоу ѿ манастыря да дартъ повелѣениемъ. николиже негъвршеноу стѣрыхъ числѣ ни на малѣ прѣзрѣти

връмени. нъ аще кто ѿ осми тѣхъ ѿстоупи. въ того мѣсто аще иного въчинити. аще кто въ манастыри ѿ просьбы. и ѿ свободныхъ. или ѿ рабъ въ глубоку старость доиде. такоже немощную уже слоубы которыа сътворити. быжеко иного чьтвѣнша творити его на изпълненіе чиста. аще ли да иного аще въ оксѣдѣвшаго мѣсто въводити. таковымъ же осми старыце. въ поконци старыхъ жити повелѣваемъ. а не нгдѣ прѣбывати. приимти же ѿтоуду ортавленна оуроки. его бо ради одры имъ рабьночислы ѿлучаемъ. и слоужити имъ даемъ. и о номъ ихъ покон промышляемъ. тако се въ рѣчьнѣмъ поконци старыхъ коупно живутъ. аще нѣкдѣ кто ихъ възвѣстити еа къ кому орудыа дѣла къ другу. или къ елижньому хотѣти начынетъ. его бо не възбранаемъ» (Пентковский 2001, 394-396).

Цей текст важливий тим, що тут описано не тільки спосіб надання допомоги, а її організації — тобто, підтверджено, що при обителі існувала не одна соціальна організація. При ньому (за його стінами³¹⁴⁰) була странноприймниця³¹⁴¹, де також надавали лікарську допомогу. Також, монастир мав окремий притулок для старих і немічних, рівень допомоги яким також чітко обумовлено, і був досить високим для свого часу. Крім того, позначено список свят, на які мають роздавати милостиню, причому з позначанням складу і обсягу милостині (Пентковский 2001, 396). Проте для нашого дослідження важливе і повідомлення на початку тексту, де йдеться про хворих *монахів*. Тут не розповідається про організацію *внутрішньомонастирської* лікарні, однак обумовлено бажаність наявності в монастирі свого власного лікаря чи запрошення із мирян для лікування братії. Також ігумену чітко прописано необхідність повністю забезпечувати їх як ліками, так і необхідними для посилення організму й лікування продуктами, і загалом, брати недужого чи хворого під особистий контроль, аби він не мав ні в чому відмови.

Спроби В. Отамановського чи, радше, його редакторів (Отамановский 1965, 108-110), знецінити ці повідомлення — безглузді і не варті навіть коментарів. Проте він (вони) відзначили відсутність окремої монастирської лікарні. Це, дійсно, важлива інформація, хоча, зрозуміло, не в плані атеїстичної пропаганди. Кількість братії у грецьких монастирях в цілому була незначною, і тут не завжди не потрібна була окрема чернеча лікарня.

Вищесказане підтверджується даними із творів і життя прп. Федора, згідно з якими при монастирі існувала ціла низка притулків для подорожніх, хворих, немічних (Федор Студит 2010, 89-90). Серед монастирських послухів — гостинник (ξενοδόχος) і больничник (βοσκόμος) з почтом прислужників для хворих із ченців (οί βοσκομοῦντες). За потреби до лікарні запрошували лікаря (ιατρός) із мирян (Федор Студит 2010, 91).

Із творів святого не зовсім ясно, чи опікувався больничник одночасно і хворими гостями, і хворими монахами. Але, найвірогідніше, так воно й було, хоча територіально існували два госпіталі, чи, точніше, госпіталь і певні відведені приміщення у монастирі.

Прп. Федір після всіх перенесених від іконоборців мук, був нездоровою людиною і, вірогідно, серед його ченців таких було немало, оскільки він часто звертався до хворих ченців і медичного персоналу. Це й зрозуміло: його твори адресувалися братії, от і торкався він не стільки странноприймниці з тамтешніми хворими, а своїх духовних чад. Больничника згадано ним серед чільних посад братії (Федор Студит 2010, 232). У Другому Сповідненні прп. Федора знаходимо такий фрагмент: «Всі види монастирських робіт і послухів спасительні. Від здорових Бог вимагає посильної роботи: якщо не приховувати її помилковими відмовками, то у нас її достатньо для кожного. Але, з іншого боку, не слід через це хвалитися собою, як ніби ви виконуєте щось особливо важливе... Хворі мають виявляти вдячну і ласкаву прихильність до тих, хто за ними доглядає, — нехай вони

³¹⁴⁰ На території візантійських монастирів заборонялося перебування мирян.

³¹⁴¹ Відомо, що странноприймниця тут була, оскільки саме тут за браком вільної келії мешкав свого часу св. Симеон Новий Богослов (Иванов 2012, 57-58).

вдовольняються тим, що їм дають, хоча б то був навіть сам хліб, бо ви самі так обіцяли. Горе вам, якщо ви після такої обіцянки наріканням втягнете себе в загибель! Вам же, що доглядають за хворими, якщо ви зі страхом і трепетом виконуєте свою роботу, буде за те велика нагорода ...» (Федор Студит 2010, 191).

У Сповідненні 4 читаємо також спеціальне звертання до больничника: «Третій, про який я хочу тут згадати, — ти, чадо больничник; роби, як тобі заповідано, — у своєму великотрудному, невпинному, випробуваному, високому і гідному високих нагород служінні ти гідний і великих вінців. Не шукай собі тут відпочинку, ти отримаєш його там; якщо ти насправді виконаєш тут свою працю, то, поза всяким сумнівом, досягнеш спокою там» (Федор Студит 2010, 196). Ще з того ж Сповіднення 4: «Від ченця вимагається акуратність у всьому. Одні нехай читають, інші нехай моляться, деякі нехай мовчать або займаються іншими будь-якими похвальними справами: ти йдеш нарівні і навіть перед ними. Як тільки починається день, обходи всіх хворих, кожного поодиноці, дізнавайся про їхні хвороби, готуй їм потрібне, зважаючи на вік, звички і обставини... Виконуючи це, ти увійдеш увінчаним в Царство Небесне. Ви ж, болящі, з вдячністю приймайте догляд, задовольняйтеся тим, що вам дають. Якщо ж вам що потрібно буде попросити, то нагадайте про це і, як приставлений до вас брат виконає ваше прохання, будьте задоволені цим, вдячні, аж ніяк не припускаючи нарікання або буркотіння. Бо досить вже і того, що брат ваш заради любові Божої робить себе рабом і по достатку монастиря доставляє кожному можливій зручності. Якщо ви не станете так робити, то опинитеся гідними великих покарань (Федор Студит 2010, 197). Хворі й ті, за ними доглядають, згадані й у інших писаннях прп. Федора Студита (Федор Студит 2010, 254-255, 294-295, 345-346, 408, 414, 548). В одному з творів він, звертаючись до хворих, свідчить, зокрема й про те, як за ними доглядали: «Все-таки, по благодаті Христовій, у нас з вами дещо є, і ви, невдячні, віддайте за це славу Богу, адже ми пили вино, їли з маслом, куштували рибу, лежали в лікарні і лікувалися не один-два рази, а, правду сказати, щодня. У нас обраний брат, знає і лікарське мистецтво, старший больничник, у нього від трьох до п'яти помічників, свій кухар, свій келар. Він [больничник] виготовляє мазі, корпію, постійно зайнятий своєю справою. І витрат [на лікарню] чимало: щодня майже дають рибу — її доставляють три-чотири призначених на це заняття брати або ж купують. Скільки і якого витратили і витрачається вина! Скільки масла, меду! Дається чистий свіжий хліб та інше, щоб дріб'язковим переліком не обтяжувати слова... І за все це, невдячні, [як] можна не дякувати, не хвалити, не прославляти, не прославляти Бога? Ви не думаєте, що ми самі нічого не принесли в монастир, і доходів від нашої роботи немає. Ви тут, як варений буряк, як цибуля, одягнені, мов діти, безтурботні; нам залишається тільки ходити і дивитися, і більше нічого немає: ми не змушені стояти біля воріт, ні подавати за трапезою, вони не залучають ніякої іншої, навіть дитячої або старечої, справи» (Федор Студит 2010, 358).

Юридична сторона християнської медицини в Україні у кінці X — на початку XI ст.

ищенаведений матеріал вже «попрощав» нас із двома стереотипами — особливою відсталістю як народної медицини, так і візантійської з її медико-соціальними структурами. Є ще один давній стереотип: про боротьбу церкви з народною медициною (Новіков 2012, 75-76). Нашим завданням є не стільки спростувати цю нісенітницю, що могло б бути надто просто, а вдумливо поглянути на проблему змін в організації лікарської справи в Україні у зв'язку з Хрещенням. На жаль, до заснування Печерського монастиря нам про це відомо надто мало. Тому звернемося до головних для нас джерел — церковно-юридичних документів.

Безумовно, що перейнявши від Візантії віру й багато культурних здобутків, Україна мала перейняти хоча б частку традицій соціального захисту. Те, що у поган було переважно сімейною справою — прихистку для хворих і старих членів окремої сім'ї, у Християнській державі ставало справою всього суспільства. Звичайно, на втілення цього потрібно було не

мало часу, але констатація факту про необхідність соціальної допомоги має бути дуже давньою. І дійсно, знаходимо це у найдавніших церковно-юридичних документах. Св. рівноапостольний князь Володимир, а пізніше — Ярослав Мудрий заклали основу вітчизняного канонічного права у своїх церковних Уставах. І там знаходимо, зокрема, юридичні норми щодо лікарської справи.

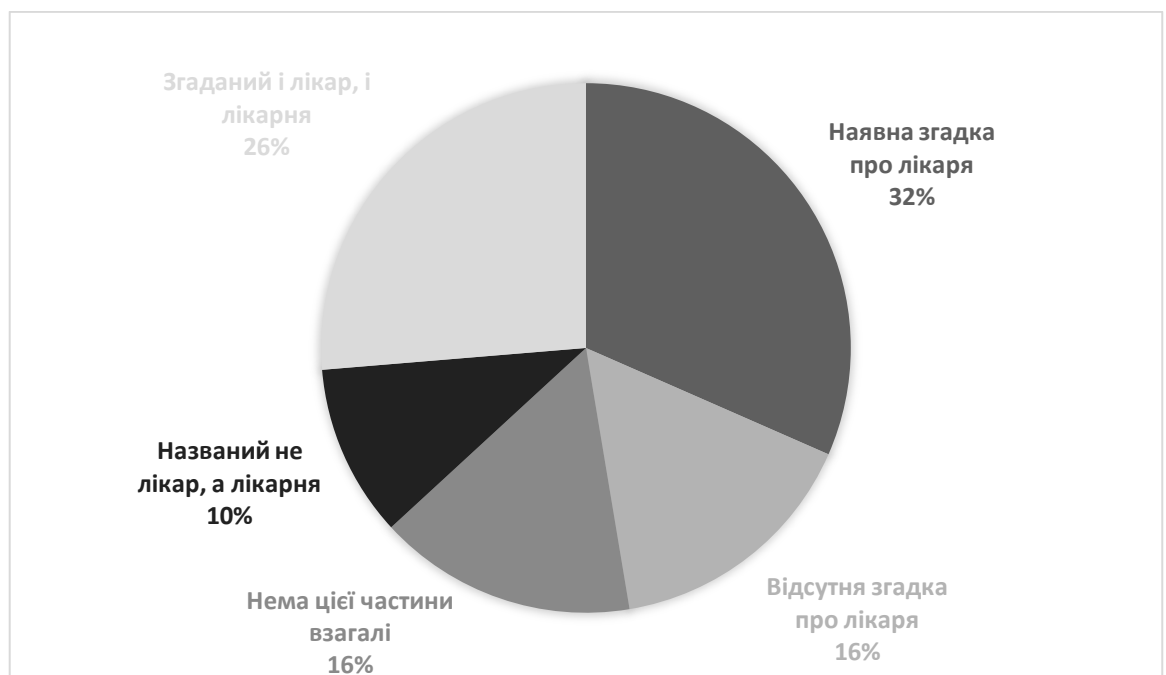
Вперше залучив цей матеріал до наукових студій з історії медицини Л. Змеєв (Змеєв 1896, 111-113). Потім інформацію про це використовували інші дослідники, хоча дехто з них, не маючи під рукою різних редакцій Уставу, опублікованих пізніше, залишили його написання за св. Володимира під питання (Богоявленский 1960, 161-165). Наразі академічну публікацію різних редакцій тексту було здійснено Я. Щаповим значно пізніше, а сучасні дослідники повторюють більш ранні висновки без ознайомлення з нею. Хоча, ця пам'ятка є не менш вагомим для історії давньої української медицини, ніж Патерик (Мирский 2001, 63). В. Отамановський наводить порівняно докладний аналіз Уставу, щоправда, з вищезазначеної причини, у пізній редакції, і долучаючи до нього пізній переспів XVIII ст. На основі цього матеріалу він (явно не його редактори) дійшов хибного висновку, що у XV ст. згадок про лікарів і лікарні в Уставі не було. Відтак, появу перших церковних лікарень відносить до XIII ст. (Отамановский 1965, 97-99).

Насправді ж, Устав св. рівноапостольного князя Володимира у всій сукупності своїх варіацій є надзвичайно цікавим джерелом для висвітлення історії медичної справи, і не лише за часів Київської Русі, оскільки пам'ятку багато разів редагували у різний час і у різних місцях. На жаль, первісний текст пам'ятки на сьогодні не виявлено, і це ускладнює дослідження.

В Уставі є дві вказівки, які стосуються нашого питання.

Перша: наявність переліку людей, якими мусила опікуватися Церква (Щапов 1976, 16). В одній із найдавніших редакцій Уставу — Архангельському ізводі Оленинської редакції XV—XVII ст. серед церковних людей крім «**клик**» (прочан, безхатченків), а також інвалідів («**хромець, слѣпецъ**»), окремо зазначено «**лѣчецъ**» (Щапов 1976, 19). Однак, у різних варіантах тексту існують суттєві відмінності.

У текстах, опублікованих Я. Щаповим:

Як видно з вищенаведеної діаграми, у деяких текстах згадано не лікарів, а лікарні, або й ті, й інші. Це — важливо, оскільки лікарня в церковному слензі, особливо у Московії могло означати притулок, дуже мало пов'язаний із дійсним лікуванням.

Нема особливих підстав вважати, щоб згадки про лікаря не було у первісному тексті Уставу, але така можливість є. Висновок ускладнюється тим, що не відомо, який варіант ближчий до оригіналу, як не завжди вдається однозначно простежити й історію редакцій. Тому, найбільше, що можемо здійснити — звернутися до текстів однозначно українських, з огляду на те, якщо це й не найбільш ранні версії, та вони побутували і склалися на основі найдавніших матеріалів і мали менше нагоди зазнати впливів старообрядництва й інших напівпоганських московських матеріалів.

Зокрема, йдеться про до два тексти із Волинської Кормчої 1286 р., який Я. Щапов відносить до т. зв. Варсонофіївської редакції (Щапов 1976, 62)³¹⁴². Однак, Волинський варіант порівняно з іншими текстами, що входять до цієї редакції, має одну суттєву особливість, яка відносить його до суто української традиції, а саме: згадку про митрополита Київського Михаїла Сиріна, ім'я якого увійшло до московської традиції дуже пізно.

Митрополит Михаїл (як і патріарх Фотій) згадуються у ряді версій Уставу. Я. Щапов цей нюанс змісту взагалі ігнорує, а проте українське походження того чи іншого тексту тут здебільшого поза сумнівом. Наразі ми не в змозі на підставі лише цієї особливості виділити якусь окрему систему редакцій, але якоюсь мірою це має сенс, оскільки вставка зі згадкою митрополита у них є доволі однотипною.

Редакція за Я. Щаповим	Датування списків	Згадка про митрополита Михаїла	Згадка про церковні злочини	Згадка про лікарів та лікарні
Оленинська редакція, Іпатіївський вид	XV—XVII ст.	Наявна	БЕДЧТВО, БРЕКАНІЕ, БЗЛЫ, ЗЕЛЪЕ, БРЕТНИЧЕ- ТВО	Відсутні
Оленинська редакція, Пушкінський ізвод	«Зберігся у єдиному і дефектному вигляді: на збереженому чистому аркуші юридичного збірника XIV ст. пізніше, почерком кінця XV — початку XVI ст., написано лише початок, статті 1-3, причому останню фразу ст. 3 не закінчено» (Щапов 1976, 16)	Наявна	Відсутні	Відсутні
Оленинська редакція, Маркелівський ізвод	XVII ст.	Наявна	БЕДОБЫТВА, ЗЕЛЪА, БКОРЕ- НИЕ, БРЕТНИЧТВА,	Відсутні

³¹⁴² Устав представлено тут двічі: «Статут двічі вписано до Кормчої, обидва тексти належать до однієї й тієї ж редакція, але мають відмінності (зокрема, другий переписаний із дефектного протографа, який не мав початку), що дає змогу віднести їх до різних типів» (Щапов 1976, 68-69).

Редакція за Я. Щаповим	Датування списків	Згадка про митрополита Михаїла	Згадка про церковні злочини	Згадка про лікарів та лікарні
Оленинська редакція, Архівський ізвод Синодальна редакція. Румянцевський ізвод	З «Літописця Переяслав-Суздальського» XV ст. XV ст.	Наявна Наявна	БѢДОВѢСТВО, ЗЕЛІЕ, ЗРЕКАНІЕ ЄРЕТНИКОМ БѢДОВѢСТВО, ПОТВОРИ, ЧАРОДѢАНІЕ, ВЪЛХУВО- БАНІЕ, ЗЕЛЕНИЧЕСТВО, ЗРЕКАНІА ТРИ: БЛАДНОЮ, И ЗЕЛІИ, И ЄРЕТИЧЕСТ- ВОМЪ	Відсутні ЛѢЧЕЦЬ... БОЛНИЦИ, ГОРТИН- НИЦИ, СТРАННО- ПРИИЦИ
Синодальна редакція. Волоколамський ізвод	XVI ст.	Наявна	БЕДОВѢСТВО, ПОТВОРЫ, ЧАРОДѢАНІЕ, ВЪЛХУВОБ- АНІЕ, ЗЕЛЕНИИ СТВО, ЗРЕКАНІА ТРИ: БЛАДНОЮ, И ЗЕЛІИ, И ЄРЕТИЧЕСТВО	ЛѢЧЕЦЬ... БОЛНИЦИ, ПЪРЪТЫН- НИЦИ, СТРАННОП- РІИИЦИ
Синодальна редакція. Львівський ізвод (латиномовний) Волинська редакція (із Володимиро-Волинської кормчої 1286 р.	XV—XVI ст.	Наявна	БѢДѢСТВО, ЗЕЛЕНИЧЕ- СТВО, ЗРЕКАНІА ТРИ: БЛАДНОЮ И ЗЪЛІИ, ЄРЕТІ СТЬО ЗЕЛЕНИЧЕСТВО	ЛѢЧЕЦЬ... БОЛ- НИЦЫ, ГОС- ТИНИИЦИ, СТРАННО- ПРИИИЦИ.
Печерська редакція (з Патерика Йосифа Тризни)	XVII ст.	Наявна	ЗЕЛЕНИЧЕСТВО	БОЛНИЦЫ, ПОС- НИЦЫ, СТРАННО- ПРИЕМНИЦЫ
Троїцька редакція ³¹⁴³	XVI—XVII ст.	Наявна	ЄРЕТИЧЕСТВО, БЕ- ДОВѢСТВО, ПОТВОРЫ, ЧАРОДѢАНІЕ, БОЛХУВОБАНІЕ, КОБЕНІЕ, ЗЕЛЕНИЧЕСТВО; АЦЕ ЗКОРИ КТО КОГО НЕ ПО БИИЧЕ РЕКЪ ЛЮ- КОДѢЕ, БОХУБААНІЕ, ИЛИ ЄРЕТИЧЕСТВО І ДАЛІ: ЛЮКОДѢА-	И БАНИ ИХ, И БРАЧИ И, БОЛНИЦИ И БРАЧИ ИХ, ПЪРЪТЫН- НИЦИ, СТРАННОП- РІИИЦИ

³¹⁴³ Троїцька редакція — явно змішана, тому тут знаходимо як українську першооснову, так і вплив інших редакцій, а також реалій, характерних для Московії.

Редакція за Я. Щаповим	Датування списків	Згадка про митрополита Михаїла	Згадка про церковні злочини	Згадка про лікарів та лікарні
			<p>ніє, или бѣхъ баваніе, или еретичество ї далі: номацихъ наубы ї далі: лице молѣна тварн, гнѣхъ, лѣнѣ, звѣзда, облако, бѣт рамъ, кладѣзія рѣка, дѣбѣ, гора, каменѣ, или йоденикоє ослепленіе, рѣфанѣ, денници, Молохъ молвничкомѣ и долѣ слѣженіе, или пагхъ празнѣ кто съ нуден</p>	

Отже, у текстах Уставу, які виявляють явний зв'язок із Україною, завжди засуджується зелейництво, але не завжди згадано лікарів чи лікувальні заклади. Чи не свідчить це про те, що в первісному тексті могло не бути останніх згадок, і вони потрапили до нього пізніше, під впливом Студійського чи якогось іншого монастирського уставу, або Номоканону, який згадано у багатьох варіантах пам'ятки. Тут ми ступаємо на терен припущень. І серед різних можливостей: походження тексту з періоду більш раннього, ніж навіть часи св. Володимира. Річ у тім, що митрополит Михаїл, вірогідно, не жив у часи Хрещення, нині його ім'я пов'язують із невдалою спробою християнізації за часів Аскольда. Цілком імовірно, що першооснову Уставу було створено саме за останнього³¹⁴⁴, тож він не міг містити медичних згадок, оскільки тоді не йшлося про загальне Хрещення і передачу Церкві соціальних функцій. Таке могло з'явитися виключно за св. Володимира, який приділяв велику увагу допомозі хворим і немічним. *І ось тут є підстави сказати, що, або Устав взагалі не було імплементовано, або, що найбільш вірогідно — церковні (монастирські) лікарні-притулки починають свою історію задовго до заснування Києво-Печерської лаври* (Загоскин 1891, 10-11; Мирский 2000, 109-110; Отамановський 1960, 60).

Про можливість існування в Україні лікарень і до прп. Феодосія зауважував ще Л. Змеєв (Змеєв 1896, 113-115). А В. Плющ припускав, що йдеться про запровадження св. Володимиром спеціального податку для утримання інвалідів та хворих (Плющ 1970, 14). Проте найвірогідніше, згадано про наслідування соціальних інститутів Візантії. Навряд чи мовиться про запровадження такого рівня структури, але організацію певних лікарень-богаділень при церковних установах великих міст ми вповні можемо припустити. Що стосується «прав» Церкви на лікарів, то, вочевидь, тут зазначалося не про всіх здатних

³¹⁴⁴ Вперше ідею про походження тексту Уставу з часів Аскольдового Хрещення було висловлено М. Браичевським (Браичевський 2009, т. 2, 603-605). Однак, він писав цей текст до публікації В. Щапова і, отже, не був знайомий із великою кількістю його редакцій.

лікувати, а про тих, хто був причетний до тих притулків. Ще одним аспектом могла бути «професійна оцінка» інших лікарів: щоб серед них не було волхвів і відвертих шарлатанів³¹⁴⁵.

Окремо слід зауважити про перелік злочинів, які належало судити церковним судом (див. його із Уставу Володимира у таблиці на стор. 999). Єдине слово, яке можна тут віднести до лікарської справи, це — «зелейництво». Однак, більшість значень цього слова — дуже далека від лікування³¹⁴⁶. У цьому контексті воно явно не «медичне», тут ведеться про шарлатанів, які готували всілякі «приворотні», «відворотні» та інші «зілля». Зокрема, ще М. Загоскін вважав, що «зелейництво» — варіант відовства. (Загоскин 1891, 10).

Отже, Устав Володимира, як і інші церковно-юридичні документи було покликано не забороняти лікарську практику, натомість він запроваджував в Україні візантійську соціальну модель, найкращу в тодішньому світі, і ставив медицину в юридичні рамки, підпорядковуючи її церковному управлінню (Новіков 2012, 75-76).

До того ж, абсолютно фантастичними є побудови про міфічний систематичний терор щодо лікарів-волхвів (Отамановский 1965, 62-64). До «доказів» тут було залучено і дійсну боротьбу проти поган і єретиків, і політичні убивства на зразок страти Федорця³¹⁴⁷.

Дещо більше матеріалу додає нам церковний Устав Ярослава Мудрого. В Уставі князя Ярослава про церковні суди не знаходимо повтору приписів, наявних в Уставі Володимира, що й зрозуміло, якщо той ще продовжував побутувати, проте є деякі інші уваги.

Як і у разі з Уставом св. Володимира, нам не відомо, який варіант Уставу Ярослава був більш раннім (Щапов 1976, 85), тому й нема змоги точно простежити розвиток його редакцій. Тексти розпадаються на Коротку і Поширену редакції, які містять досить відмінні матеріали. У так званій Поширеній редакції Уставу Ярослава, про який Я. Щапов пише, як про варіант тексту, в якому «об'єднані тексти, що значно відрізняються один від одного і представляють ряд важливих переробок Статуту» (Щапов 1976, 85), лише два пункти належать до нині описуваного питання. Хоча, власне, в обох ведеться про одне: право на розлучення. Воно заборонялося у разі, **«АЩЕ БѢДѢ ЖЕНѢ ЛИХЫИ НЕДѢ, ИЛИ СЛѢПА, ИЛИ ДОУГА БОЛЕЗНЬ»**. Аналогічно, і дружині не можна за таких обставин розлучитися (Щапов 1976, 87).

Ще один припис повідомляє, що **«АЩЕ ЖЕНА БѢДѢ ЧАРОУБНИЦА, НАЗНИЦА, ИЛИ БОУВА, ИЛИ ЗЕЛЕННИЦА, ДОЛНИЦА, КАНІ Ю, А НЕ ЛИШИТГА»** (Щапов 1976, 89).

Устав переважно захищає права хворих, не даючи позбавляти їх годувальника. І навіть жінку-відьму забороняє лишати без чоловіка. Чи могли підпасти під останню категорію жінки-повитухи та народні лікарі? Навряд, оскільки під «зеленницями» явно згадували спеціалістів з приворотного чи відворотного зілля і зовсім не цілющих настоїв. І навіть їх церковний суд насправді не карав, а захищав³¹⁴⁸.

³¹⁴⁵ В «Руській правді» є згадка про плату лікарю у разі нанесеної рани (Загоскин 1891, 15-16). Роботу лікаря вона ніяк не регулює, це лише констатація самого факту його наявності.

³¹⁴⁶ Про різноманітні значення цього слова див. стор. 697.

³¹⁴⁷ На жаль, обсяг і зміст цієї роботи не дає змоги докладно розкласти все, на що посилається автор чи редактори книги. Можна припустити, що цю частину досліджень В. Отамановського, дійсно, було переписано, бо загалом набір фактів — надзвичайно якісний, на відміну від їхньої інтерпретації. Втім, під час написання цього коментаря ми ознайомилися з «доказами» із книги, і вони, насправді, складаються із такої кількості нічим не поєднаних свідчень, що лише коментування зайняло б не одну сотню сторінок, а результат був би саме таким, як і нині — реальних доказів там нема. Сподіваємося, що їх буде розглянуто в майбутньому автором, який напише промовисту історію нашої медицини.

³¹⁴⁸ Після цього дуже дивно виглядає «висновок», поміщений у книзі В. Отамановського явно не ним, оскільки автор фрагмента зовсім не бачив тексту пам'ятки: «В уставі князя Ярослава (1017—1054) про церковні суди вказано, що справи там розбиралися за «грецьким Номоканоном», тобто, згідно з візантійськими церковними

Такі приписи знаходимо і в Основному ізводі Поширеної редакції Уставу, але там вони трапляються у різних варіаціях. Приміром, в Археографічному і Маркелівському ізводах крім заборони розлучатися з жінкою-відьмою наявний також штраф митрополиту — 6 гривень (Щапов 1976, 97, 102).

Крім вищенаведеного, специфіку «стосунків» між Церквою і народними лікарями добре ілюструє сьомий пункт Канонічних відповідей митрополита Іоанна II (1080—1089) Тут читаємо: «**Иже волхвованья и чародѣианья творяще, аще мужю и женѣ, словеса и наказаньемъ показати и обратити ѿ злыхъ; а оже ѿ зла не предложатъся, а ро казнити на възвращеннѣ зла, но не до смерти убивати, ни оубѣзати ихъ тѣлес: но ео приимають [его] церковноѣ наказаннѣ и ченнѣ**». (Памятники древнерусского канонического права 1908, 4). Як бачимо, тут вельми поблажливе ставлення навіть до дійсних волхвів і чародіїв, і взагалі не згадано навіть «зелійників».

Наведені тут матеріали, звичайно, дуже обмежені, оскільки докладний аналіз всіх можливих джерел, також і полемічних, склав би окрему монографію. Такі дослідження виходять за рамки обсягу і змісту нашої роботи. Тому зазначимо лише деякі нюанси. Зокрема, В. Отамановський приділив значну увагу вивченню покаянно́ї дисципліни, як джерелу ставлення Церкви до народної медицини (Отамановский 1965, 61). Насправді, ідеться не про народну медицину, а про участь сповідника у напівпоганських і магічних ритуалах, однак сама ідея подібного дослідження вельми цікава. Наразі ми не маємо можливості проаналізувати усі відомі пам'ятки покаянно́ї дисципліни, тому обмежимося тільки печерською традицією, зокрема, Номоканоном лаврського видання 1624 р.³¹⁴⁹ Це видання є навіть не настільки виданням Кормчої (чи Номоканона грецькою), скільки саме посібником з покаяльно́ї дисципліни і відображає традицію її застосування в Київській і всієї Русі митрополії (не Московської). Нам не відомо, чи був у цієї збірки більш ранній рукописний протограф, але зрозуміло, що навіть у разі його створення у XVII ст., він неминуче відображав давно вкорінені місцеві потреби і місцеву традицію.

Найцікавішими в нашому дослідженні є пояснювальні статті з визначенням чародійства і виготовлення трутизни. Наводимо їх повністю:

«**ѿ Чарованій.**

Чаровници ии суть: иже негли Дѣдскія ѿ алми поюще, Мѣнческя имена, и самбѣа Прѣбѣа Бѣа възпоминающе, и сими, еже ѿ вѣсѣвъ свглагют чарованія. Чарованія оубо, вѣсѣвъ слотворныхъ имѣть призыванія, окрестъ грѣсѣвъ събавѣмаа, ако еже разславити зды комѣ, или житиѣмъ въ слѣ жити, и не житиѣлно емѣ бѣти житиѣ, нице чарованія преименовашаа, ѿ еже на грѣбы вопла и плача. Чаровни, и събавѣтел, единѣ суть. Чарованіе оубо суть: еже събаваніемъ, и призываніемъ вѣсѣвъ, свтворити некое дѣланіе аково либо, на вѣдѣ инимъ: акоже, на разслабленіе оудомъ, и на продолженіе болазны, или на чрѣзъ везжителное възлежаніе, и на инаа симъ подобнаа.

ѿ **Отрабахъ.**

законами. Проте візантійське духовенство наполегливо домогалося від князів застосування до церковних «злочинців» смертної кари (Отамановский 1965, 55). Після цього йде декілька сторінок абсолютно голослівних і фантастичних звинувачень, які виходять за межі реальності (Отамановский 1965, 57-58).

³¹⁴⁹ З іншого боку, у творах, пов'язаних із покаянною дисципліною, подібний перелік запитань про гріхи є доволі традиційним (Алмазов 1894).

Отрѣва же ѣтъ, ѣже напоѣнми смертоносными оутроити нечѣтно, и отрѣвити чѣлка, илѣ ѿ рѣзѣма иъверти, и желѣтели оутворити смертѣ стѣждѣцемѣ, илѣ ѣже приличными чѣлкѣ, илѣ любовныѣ рѣди, иногда бываемѣа низѣмѣлѣти, и тѣкѣ оготовѣлѣти, в лѣпотѣ же си, сѣ ѣициами рѣбно запрѣщавѣютѣа, ѣкоже глѣтъ бѣ: **Василій. Иже чаробаніе, илѣ отрѣвѣ исповѣрѣть, оубѣици лѣта покланіемѣ исполнитѣ»** (Номоканонъ... 1624, 30-31).

Як простежується, лікування, тут не згадано, хоча чарування з метою видужати теж вповні реальна річ. Однак, ще раз наголосимо, тут нічого такого не згадано. Такий висновок підтверджують і запитання священника сповіднику, де знаходимо таке: **«Рци ми чѣдо: нели чародѣитѣвоѣа ѣи; илѣ волхѣѣа лѣше боіѣ, илѣ олово; нели привоѣилѣ ѣи волхѣа вѣ домѣ своѣ, и иъвѣлѣше тѣ чаробаніа; нели іа іамѣ тѣоріши, илѣ тѣорѣше иногда и на брѣдѣ иномѣ тѣорѣше»** (Номоканонъ... 1624, 9). І тут ідеться про дії, які можна приписати до народної чи ще якоїсь медицини лише із застосуванням фантазії. Те саме стосується і заборони носіння різноманітних амулетів, зокрема, аби не з'їв вовк, про використання приворотного зілля і таке інше, за що рекомендується позбавляти Причастя на 6 років, але тільки для тих, хто користувався послугами відьми чи відьмака. **«А худѣожникѣ иже іа тѣоритѣ, запрѣщѣтѣа іакѣ ѣици: іорѣчѣ, двѣдѣлѣ лѣтѣ»** (Номоканонъ... 1624, 9-10). З огляду на суворе покарання, проблема, вочевидь, була, однак, знову ж таки, все це не стосується лікування як такого.

Більш «медичні» запитання зі зрозумілої причини були жінкам. Серед них передусім запитання щодо протизаплідних засобів і трутизни для викиднів. До подібних засобів, вочевидь, відносили і магичні дурниці, і дійсне зілля. Подібні засоби вповні вмотивовано ототожнювали із покаранням за убивство (Номоканонъ... 1624, 18)³¹⁵⁰. Наступний пункт про використання жінками різноманітних амулетів та інших магичних предметів на дітях чи домашніх тваринах (Номоканонъ... 1624, 18). Третій пункт про ворожіння з метою дізнатися про майбутнє дитини **«илѣ дѣ познѣтѣ чѣдѣ ѿ недовѣдомѣѣ»** (Номоканонъ... 1624, 18-19).

У пояснювальній частині Номоканону знаходимо статті, які безпосередньо відносяться до чародійства: **«Чародѣи, іорѣчѣ, волхѣѣ и прорицѣтель, воколѣи, и оловоѣи, илѣ превѣзѣѣ животнаѣ, дѣ не інѣтѣ ѣ волхѣѣ, илѣ чародѣитѣѣѣ вѣ бѣрѣ, двѣдѣлѣтѣ лѣтѣ дѣ непричаститѣа»**. Священника, дотичного до таких дій, відлучали від Церкви (Номоканонъ... 1624, 29-30).

Окремо подано статтю про ворожіння, але ця тема заходить геть за рамки нашого викладу, як і категорична заборона брати участь у поганських ігрищах (Номоканонъ... 1624, 65).

Все вищевказане підтверджує лише те, що в Київській і всій Русі митрополії, на відміну від Московії, робота лікарів, навіть якщо це були доволі забобонні народні лікарі, переважно толерувалась, так само, як традиційно толерувалось існування лікарів іншого віросповідання. Але тільки до того часу, коли лікар не використовував відвертих магичних ритуалів, не плодив дурних амулетів і не займався абортами³¹⁵¹.

³¹⁵⁰ Порівн. те саме далі (Номоканонъ... 1624, 49).

³¹⁵¹ Тут слід зауважити: ті, хто використовував заговори у християнізованих формах, не викликали відчуття, що вони творять щось антихристиянське. Тобто, це було зрозуміло духовенству, іншим освіченим людям, але малограмотний знахар, лікуючи людей травами та іншими засобами, з різними примовками, і не вважав, що творить щось недозволене, до того ж, що використання християнської символіки й імен перетворювала їх на щось схоже на молитву. Такі люди зазнавали церковних покарань, але не завжди, і щиро могли визнавати себе добропорядними християнами та, власне, такими й були.

Література природничого змісту і питання про її вплив на нашу медицину

пошуках додаткових даних про давню українську медицину дослідники ще з царських часів звернули увагу на згадки про хвороби, їх лікування і загалом антропологію у перекладній літературі, яка потрапляла до нас або безпосередньо з Візантії, або через південнослов'янські землі. Особливого значення їм надавалося у вимушено атеїстичній літературі часів СРСР, де автори не могли говорити вповні схвально навіть про народну медицину, і шукали їй «альтернативну заміну» у «професійній» медицині міських медиків. Згадка про якусь медичну літературу надавала цій майже вигаданій «науковій» медицині статусу ледь не «сучасної». Зокрема, М. Богоявленський аналізував «Шестоднев» Іоанна Болгарського, якому надавав виняткового значення «для історії природознавства і медицини у російського народу». Дійсно, це дуже вагомий твір, який акумулював і подав для слов'янського читача природничі погляди попередніх античних авторів. В результаті утворилося щось подібне до природничої енциклопедії. М. Богоявленський описує з особливим пієтетом «медико-біологічні» повідомлення. У творі є описи лікарських чи токсичних дій певних рослин і речовин. Але навіть М. Богоявленському довелося визнати, що «анатомія і фізіологія “Шестоднева” ще вкрай обмежені, подібно до того, як були обмежені, бідні, сухі і не позбавлені найгрубіших помилок стародавні літературні запозичення, не перевірені ні власним досвідом в процесі анатомічних розтинів, ні експериментальними спостереженнями функцій живого організму». Наслідком такої обмеженості він, звичайно, вважав релігійність автора (Богоявленський 1960, 19-23). Проте, «Шестоднев» — не лікарський трактат, це, як би ми висловились нині, література науково-популярна, література для читання і загальної ерудиції, а не для професійних медиків (Медведь 2013, 168-169). До того ж, це відноситься до Ізборника Святослава, «Фізіолога», «Слово про Віру» Іоанна Дамаскіна та ін. (Хамайко 2015, 101-102; Отамановский 1965, 139).

М. Богоявленський не зупинився на цьому, і відзначає низку згадок про хвороби і їх лікування у нашій літературі, які беруть свій початок з митрополита Іларіона Київського. Насправді, жоден із названих ним авторів не був лікарем, і не був причетний до лікарської справи. І наявний тут «просторечний язык», який так сподобався автору, не дає змоги пов'язати їх із першоосною Лічбників, давні списки яких на сьогодні не відомі (Богоявленський 1960, 23-24). Що ж до згадок у літописах та інших пам'ятках хвороби тих чи інших можновладців (Богоявленський 1960, 113-114), то ці записи ще менше можна назвати «медичними». У своїх дослідженнях М. Богоявленський вивів низку слів із назвами хвороб, які використовувалися у літописах³¹⁵², але, знову ж таки, це не доводить того, що до створення останніх були причетні більш чи менш професійні медики.

Останнім часом всю цю «білялікарську» літературу було проаналізовано російським автором О. Медведєм (Медведь 2013). Ми не повторюватимемо його докази. Головним є те, що науково-популярна література, яка потрапила до нас за княжої доби, не могла мати

³¹⁵² «Літописи у порівнянні з іншими літературними пам'ятками значно детальніше вводять сучасного читача у сферу давньоруської нозології, знайомлячи з такими назвами форм хвороби та клянічних признаков, як “корчі”, “корчення” (хорея, тік), “прикорчення” (анкілози й контрактури), “падуча неміч” (епілепсія), (тримтячий параліч), “сказ” і “помутніння розуму” (різні форми психозів), “сухотія” й “сухотка” (чахотка), “водяний труд” (водянка), “камчуг” (артрит, подагра, кам'яна хвороба), “дна” (жовчнокам'яні і ниркові коліки), “трясця” (малярія), “вогневиця”, “вогняна хвороба”, “огнь” (тиф), “воспа” (натуральна віспа, кір, скарлатина, вітряна віспа), “прокаження” й “облива” (проказа і банальні форми захворювань шкіри), “прищ”, “угліє” (найчастіше форма сибірської виразки), “простріл” (чума), “мор харкотний” (легенева чума), “мозоліє”, “жлоза”, “жолоза”, “жлеза”, “железа”, золоза (бубонна форма чуми), “коркотія” (судомна форма ерготизму) та ін. Крім того, дуже часто згадуються назви багатьох хірургічних, дитячих, жіночих, захворювань шкіри, хвороб очей, та їхні симптоми» (Богоявленський 1960, 120-121).

Власне, у нас є питання до деяких інтерпретацій цього автора, але без медичної освіти утримаємося їх коментувати.

практичних наслідків для практикуючих лікарів. Інша справа, що в подібній літературі, як зазначав український автор Левицький, читач знаходив ті самі етичні проблеми, пов'язані з лікарською справою (Левицький 1909, 145).

На сьогодні знайдено декілька пам'яток, які можуть бути названі перекладними медичними чи білямедичними трактатами. Найбільш відомий із таких творів «Галеново на гіппократа» (Герасимова, Мильков 2016, 185-186). Пам'ятку знайдено на території Московії, але так збереглися сотні пам'яток, написаних чи перекладених в Україні. У Московії списки перекладних текстів природничого спрямування групувалися в різних кодексах (Герасимова, Мильков 2016, 186), що також може свідчити про їхнє походження із якоїсь літератури більш раннього часу, перекладеної у Києві чи у південних слов'ян. Однак, такої літератури було небагато, і дослідники визнають, що лікарі радше користувалися особистим досвідом, ніж ними (Герасимова, Мильков 2016, 187-188).

Додамо, втім, до цього ще одне: творіння античних авторів-лікарів є дуже вагомим в історії медицини, але з точки зору сучасної медичної науки щодо практики — в них є безліч невідповідностей, тож нема певності у тому, що ж краще для навчання лікарів: читання цієї літератури, чи багатолітнє навчання у народного лікаря, який мало розумівся в анатомії, але володів давньою традицією і мав власний талан лікаря.

Медицина, як ремесло

ак званий «справжній» лікар, ідеалом якого для багатьох поколінь були земські лікарі, або лікарі, які практикували у віддалених районах СРСР, став для істориків медицини антагоністом релігії, і вже точно — народної медицини, яку сприймали виключно, як забобон. Можна заперечити, що такий погляд не був притаманний багатьом тисячам практиків, але ми говоримо про «теоретиків». Ця пізньовікторіанська ідея протистояння «науки» і релігії вповні знайшла відбиток у роботах з історії медицини кінця XIX і першої половини XX ст. За відсутності «земського» лікаря, його місце в поглядах їхніх авторів зайняли «лікарі-ремесники», які практикували в містах (Загоскин 1891, 15). У цьому сприйнятті мало що змінилося до сьогодні (Заблудовский та ін. 1981, 73; Отамановский 1965, 133).

Проте якими ж були ті міські лікарі княжої доби? Відповідь знаходили, відносячи до «професіоналів», описаних у Патерику іноземних фахівців. Безперечно, вони репрезентують певний різ суспільства. Петро Сиріянин (чомусь прозваний деякими дослідниками «арабом») (Отамановский 1965, 130; Верхратський, Заблудовський 1991, 194) був явним біженцем від арабської навали, яких, мабуть, в Україні не бракувало. Вірменин — однозначний заробітчанин, можливо, навіть народжений у нас, або приїжджий, але який мешкав тут заради заробітку. Зазвичай пишуть, що подібні лікарі, умовно кажучи — «греки» — з'явилися у нас після Хрещення (Драч, Н. Борисенко 2018, 194), хоча могли вони тут бути й раніше. Мав рацію ще М. Загоскін, який зауважив, що вже почт княгині Анни точно не міг обійтися без лікарів (Загоскин 1891, 17). Скільки таких лікарів було у Києві? Радше, потрібно казати не «в Києві», а при дворі певних князів чи, можливо, і великих бояр. Хоча, щодо Вірмена, його приналежність саме до конкретного княжого двору не доведено. Так чи інакше, нам занадто мало відомо про цих людей, аби робити однозначні висновки. Лишається тільки зазначити, що навіть згідно з логікою, це були лікарі дуже дорогі, а у Києві жили не лише багаті люди. Менш заможних киян мали лікувати все ті ж народні лікарі й баби-повитухи, можливо, більш умілі, православні. І саме вони, а не «зірки», на зразок Вірмена, могли підпорядковуватись Церкві (Герасимова, Мильков 2016), яка не тільки контролювала їхнє ставлення до релігії, але й давала їм роботу, зокрема, у своїх притулках та й певною мірою рекламуючи їхню роботу.

І саме у Києві та інших містах кращі народні лікарі могли існувати за рахунок свого ремесла, ставши професіоналами, у той час, коли інші, особливо в селах, продовжували займатися сільським господарством чи іншими ремеслами. Отже, вододіл між народною і «професійною» медициною є надзвичайно хитким і надуманим (якщо не враховувати лікарів-іноземців).

Переважно, говорячи про медицину, ми говоримо про діяльність чоловіків. Наявність жінок-лікарів «визнають» тільки для народної медицини. Однак, жінки були серед лікарів у Візантії, хоча їх не визнавали офіційно. Такі самі обставини були, вочевидь, і в Україні. Жінкам відводилась надзвичайно вагома роль баб-повитух — гінекологів, педіатрів того часу. І в містах явно існували професіонали такої справи. Проте відомо й існування професійної медицини з «жіночим обличчям». Зокрема, йдеться про написання внучкою Володимира Мономаха Добродеею книги грецькою мовою під назвою «Мазі». (Богоявленский 1960, 24-26). До речі, в житіях святих жон неодноразово згадано їхній інтерес до грецьких медичних писань, хоча вищенаведений приклад є єдиним свідченням про написання нашою співвітчизницею медичного трактату. Проте чи практикували лікування заможні жінки за межами найближчого оточення — це питання, на яке поки нема відповіді.

Як могла функціонувати «жіноча» медицина, свідчить приклад із часів набагато пізніших. Такий собі доктор Бок, який отримав західну освіту, практикував протягом 30—50-х рр. у Глухові і мав значну медичну практику. Його жінка «докторша Бок» або «Бокша» практикувала як лікар дитячих та жіночих недуг (Отамановський 1963, 51). Отже, могли практикувати й професійні міські лікарі княжої доби — медицина могла бути сімейною справою.

Україна княжої доби не знала аптек, як правильно зауважив В. Отамановський, лікарі самі готували ліки (Отамановський 1960, 60). І звичайно, ліки виготовляли у монастирських лікарнях (порівняємо події, описані в житії прп. Агапіта). Саме там, вірогідно, і з'явилися перші професійні провізори. Коли саме з'явилися комерційні аптеки — не відомо. Проте вони існували вже у XV ст. Вже у 1490 р. відомо про існування аптеки у Львові (Отамановський 1960, 64).

Монастирська медицина. Печерський шпиталь

наведеного вище матеріалу можна вивести, що церковні шпиталі існували в Києві та, можливо, в інших містах Київської Русі, з часів св. рівноапостольного князя Володимира. Найвірогідніше, подібно до Печерського шпиталю, вони локалізувалися при монастирях, хоча могли бути і шпиталі при єпископських кафедрах.

Завдяки неодноразовим згадкам про медицину в Патерику, у науково-популярній, а почасти, і у науковій літературі Печерська обитель визнається колискою вітчизняної медицини. І хоча це не так — вивчати явище монастирських шпиталів ми можемо переважно на прикладі нашої обителі.

З огляду на недостатнє знання візантійської медико-соціальної традиції та ідеологічних забобонів, більшість дослідників обмежуються переказом житій, і як «узагальнення» наводять хіба що полеміку між прп. Агапітом і Вірменином як «тенденцію боротьби монастирської “псевдомедицини” із “високонауковою” ремісничою медициною» (Отамановський 1965, 85-86; Адрианова-Перетц 1964, 54). Не настільки негативні варіанти

однак часто-густо є фантазіями³¹⁵³. Насправді ж, з огляду на вищенаведені традиції візантійських монастирів, а також релігій, описаних у Патерику, можна виділити три головних питання, які варто розглянути як окремі явища³¹⁵⁴:

- ❖ Лаврська странноприймниця і лікарня для мирян.
- ❖ Лікування й догляд за старими і хворими ченцями.
- ❖ «Приватна практика» лаврських ченців.

Лаврська странноприймниця і лікарня для мирян

ершу згадку про монастирський шпиталь і странноприймницю знаходимо в житті прп. Феосія Печерського. Безперечно, святого на те надихнули не лише юридичні норми, але й твори прп. Федора Студита, який дуже тепло описував добротність обителі. Прп. Нестор писав про це так: «**Таково ко бѣ мѣднѣ великаго оца нашего дѣодошнѣ. аще ко видѣше ница или оубога въ скръби оуща и въ одежи худѣ. желаше си его ради и велики тѣужаше ѡ семь. и съ плачьмь того миноваше. И его ради сътвори дворъ близь манастыря своего. и цркъвь възградѣ въ немь стѣлаго първомѣтника стѣфана. тѣмъ же повелѣ прѣбывати ницимъ и слѣпымъ и хромымъ. и трѣудобатымъ. и ѿ манастыря подаваше имъ еже на потребу. и ѿ всего оущаго манастырскаго деѣлѣтѣмъ чартѣ даваше имъ» (Жиленко 2015, 205).**

У Візантії обмеження щодо входу і виходу монахів з обителі були настільки строгими, що притулки для подорожніх, хворих, старих та ін. влаштовували за межами стін. Києво-Печерський монастир, як, вірогідно, й інші київські монастирі не знали такої тотальної заборони. Однак, традиції заснування странноприймниці за монастирськими стінами прп. Феодосій дотримався. Як ми зазначали вище, у Візантії заклади для лікування і для догляду за старими й інвалідами були різними. У нашому випадку, вірогідно, монастир не міг дозволити собі такого розподілу. Але існування будь-якого місця, де хворий міг отримувати допомогу і хороше харчування, вже було великим поступом.

У літературі неодноразово висловлювалася думки про низький рівень лікарської справи у монастирських шпиталях, називаючи її теотерапією і порівнюючи з шаманством (Герасимова, Мильков 2016, 183-184; Отамановский 1965, 73-74; Верхратський, Заблудовський 1991, 194). Обґрунтовували це вказівками на життя, що прп. Агапіт був «неуком» і лікував тільки Словом Божим (Медведь 2013, 171-172). Не будемо тут висловлюватися стосовно порівняння Слова Божого з шаманством, нагадаємо лише, що

³¹⁵³ Ось приклад фантазій на тему лаврського лікувального закладу «у виконанні» М. Богоявленського: «Ще при Феодосії було заведено порядок, за яким усі хворі, які приходили в монастир, попередньо показувалися настоятелю, який направляв їх до одного з ченців — «лічця» залежно від хвороби. У Алімпія лікувалися переважно хворі з шкірними захворюваннями. Дем'ян допомагав переважно дітям... Практикувалося також заочне лікування — видавали ліки посланцям від тяжкохворих, які перебували у себе вдома, як це видно з епізоду, коли Агапіт лікував Владимира Мономаха.

У монастирській лікарні були ліжка зі спеціальним штатом лікарняних служителів. Вони забезпечували елементарний догляд за хворими... Не всі лікарняні служителі з однаковим завзяттям виконували свої обов'язки, нерідко залишали хворих без нагляду, не давали їм вчасно воду і їжу... «Небреженню» піддавалися найчастіше безпорадні хворі з хронічними захворюваннями, яких служителі іноді залишали «гладна и жадна два дѣни или три». Для утримання психічно хворих монастир мав певну подоби «ізолятора» (Богоявленский 1960, 169-170). Чи варто це коментувати? Ще далі заходять у своїх фантазіях нинішні автори, яким ввижаються світлі сучасні «лікарні» в монастирі, де подібно до сучасних лікарів працював прп. Агапіт, при чому уявляють собі Больничський монастир, як притулок для всіх хворих і немічних (Драч, Н. Борисенко 2018, 194-196; Верхратський, Заблудовський 1991, 194).

³¹⁵⁴ В історії медицини вагоме місце мають пошесті. Однак, повідомлень про них надто мало, до того ж, окремий аналіз історії боротьби з ними виходить за межі нашої теми.

преподобний лікував також «справжніми» ліками, і що лікарські засоби тоді не так різьчє відрізнялися від харчових продуктів, як нині. Отже, мала рацію частина дослідників, які відзначали, що у монастирській медицині гармонічно поєднувалися ліки духовні й фізичні (Аникин 1991, 61; Драч, Н. Борисенко 2018, 196). Однак, хіба не такою має бути справжня медицина?

Втім, зауважимо, що навіть про наступну долю закладу за княжої доби, вже не зважаючи на рівень лікувального мистецтва і навіть організацію роботи, нам майже нічого не відомо. Можна припустити, що його обслуговували як ченці монастиря, так, можливо, і лікарі-ремісники, на зразок Петра Сиріянина. Однак, логіка підказує, що незалежно від соціального статусу лікарів, там переважно працювали православні «народні» (насправді, давно професійні) лікарі (Мирский 2000, 109-110). Але це не були відомі з Патерика прп. Агапіт і прп. Даміан. Перший не виходив за межі обителі, а другий явно помер до заснування странноприїмниці.

Отже, наші знання дуже обмежені. Можна стверджувати лиш одне: саме Лаврський шпиталь і інші лікарні-странноприїмниці та інші монастирські (церковні) соціальні заклади, продовжуючи передусім традиції народної медицини та Слово Боже й молитви, стали найкращими доступними не тільки заможним, лікувальними осередками в Україні на багато століть (Мирский 2001, 63). Так візантійська традиція поєдналась в Україні з народною. З іншого боку, мав рацію М. Богоявленський: монастирські лікарні не могли, звичайно, витіснити приватних лікарів і народних цілителів, навіть явних поган. Бо, як і нині, хворі були готові платити будь-кому за надію на зцілення (Богоявленский 1960, 169-170).

Ми вже мали нагоду говорити, що Печерський монастир, вірогідно, не був ні єдиною, ні найпершою обителлю, де існував шпиталь. Проте як наша обитель вплинула на всі аспекти релігійного й культурного життя на території Київської Русі, так мала вона вплинути і на організацію медичної справи. Зокрема, є певні підстави припускати, що печерська традиція медицини потрапила до Новгороду не без участі свт. Никити Новгородського. Адже у соборі Різдва Богородиці Антонієвого монастиря у Новгороді, до заснування якого був причетний святий, досліджені розписи, на яких зображено ряд православних святих-цілителів.

На підставі наявності цих фресок автори публікації припускають, що медична допомога відігравала значну роль у житті Антонієвого монастиря (Герасимова, Мильков 2014, 116). Втім, святі цілителі завжди були особливо шановані у всіх православних народів.

Монастирський шпиталь у Лаврі діяв аж до початку ХХ ст. Існували й інші. За даними В. Отамановського, у Києві у другій половині ХVІ ст. функціонувало 13 шпиталів, тобто, лікарень-притулків для хворих, калік і людей похилого віку» (Отамановський 1960, 60).

Лікування і догляд за хворими і похилого віку ченцями

Гідно з візантійською традицією, ченці не лікувалися у лікарні для прочан, бо не мали права без особливої потреби виходити за монастирські стіни. Втім, лікарі-миряни, які практикували в лікарні, або й в інших місцях, лікували ченців, за відсутності в обителі свого лікаря-монаха або у разі складної хвороби. Ця традиція збереглась і вилась у наявності у пізнішій історії Києво-Печерської лаври двох лікарень — для мирян при готелях і Больницького монастиря у Верхній лаврі, який був притулком для хворих і ченців похилого віку, а також почасти іншого духовенства. Будівництво цього окремого підрозділу в обителі, а також Троїцької надбрамної церкви по сусідству, щонайменше із ХVІІ ст. пов'язували із прп. Николою Святошею. Проте інформації про будівництво цим святим шпиталю для ченців нема навіть у житті його у друкованій

редакції 1661 р. Знаходимо її лише у Патериконі Сильвестра Косова, та й там розповідається про «шпиталі», а не про лаврський Больницький монастир.

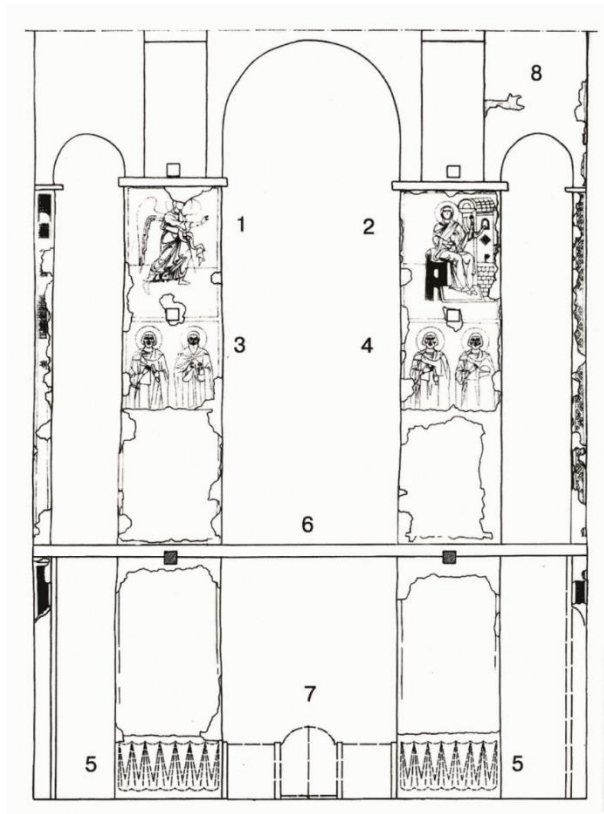

Схема розписів передвітарних стовпів храму Різдва Богородиці Антонієвого монастиря (Герасимова, Мильков 2014, 114)

Композиція на передвітарних стовпах і святі цілителі, яких зображено нижче (зліва направо: свв. Іоанн, Кир, Флор, Лавр (Герасимова, Мильков 2014, 115)

Фрол і Лавр. Фреска на передвіторному стовпі храму Різдва Богородиці Антонієвого монастиря (Гордиенко 2010, 18)

Касиянівська друга редакція	Патерикон (за перекладом Н. Сінкевич)	Патерик Йосифа Тризни	Друкована редакція 1661 р.
увы мнѣ, господине мой и добродѣтелю мой и драгий мой животе!	Горе мені, горе, пане, добродію мій і дороге життя моє. Ти маєш іти?	УВЫ МНѢ ГДНЕ МОН. ДОБРОДѢТЕЛЮ МОН. И ДРАГИИ МО ЖИВОТЕ.	УВЫ МНѢ ГДНЕ МОН, ДОБРОДѢТЕЛЮ МОН, И ДРАГИИ МОН ЖИВОТЕ!
Кто призреть на страстьє мое,	Ти мене убогого залишаєш?	КТО ПРИЗРИТ НА СТРАСТВИЕ МОЕМ.	КТО ПРИЗРИТЪ НА СТРАСТВИЕ МОЕ
и кто напитаєть многу чадъ требующих,	Батьку усіх сиріт і нудженних, хто буде опікуватися шпиталями і захищати скривджених,	И КТО НАПИТАЕТЪ МНОГЮ ЧА ТРЕБУЮЩИИ.	КТО ПРЕПИТАЕТЪ СИРОУХЪ И ОУБОГИХЪ
и кто заступитъ от обидимых, кто помилуетъ нищих?		И КТО ЗАСТУПИТЪ ОБИДИМЫИ КТО ПОМИЛУЕТЪ НИЩИИ.	КТО ЗАСТУПИТЪ ОБИДИМЫХЪ КТО ПОМИЛУЕТЪ МНОВОЖЕРТВО ТРЕБУЮЩИИ ПОМОЩИИ
Не рѣх ли, о княже, оставити имаши плачь неутѣшимый братома си?	хто буде утіхою для братів князів твоїх?	НЕ РЕХЪ ЛИ О КНЯЖЕ ОСТАВИТИ ИМАШИ ПЛАЧЪ НЕУТЕШИМЫИ БРАТОМА СИ.	НЕ РЕХЪ ЛИ ТИ О КНЯЖЕ, КАКО ОСТАВИТИ ИМАШИ БРАТІАМЪ СВОИМЪ ПЛАЧЪ НЕУТЕШИМЪ

Наразі, за відсутності джерел, нема змоги підтвердити будь-який зв'язок між прп. Николою і Больницьким монастирем, як, втім, і з Троїцькою церквою. Найвірогідніше, він був збудований набагато пізніше. *І нам не відомо, в який час братія монастиря стала настільки великою, що для догляду і лікування старих і хворих знадобився той самий окремий внутрішній шпиталь.* У Студійському монастирі, як згадано вище, його не існувало чи не існувало певний час. Там було заведено виділяти певні приміщення для хворих. Саме про таку келію розповідається у житті прп. Пимена Хворого. Отже, в кінці XI ст. шпиталю ще не було. Далі — *нам не відомо.*

Власне, найбільш рання відома згадка про заснування Троїцької церкви і Больницького монастиря прп. Николою міститься у лаврському польськомовному виданні 1638 р. «Тератургіма» Афанасія Кальнофойського. Тут, в експлікації до карти Києво-Печерської лаври і Києва Больницькому монастирю відведено кілька пунктів. Зокрема, у пункті 37 сказано, що Троїцьку церкву було засновано прп. Николою, як і Больницький монастир, призначений для хворих і немічних ченців. (Афанасий (Кальнофойский) 1638, 23). Зв'язок між Святими вратами і прп. Николою не відмічений також у Київському Синописі (Иннокентий (Гизель) 1674, 83).

У деяких публікаціях наголошується на першій згадці про Больницький монастир у Пом'янику Печерського монастиря XV ст., де згадано рід ігумена Троїцького (Вортман 1998, 185-188). Проте це твердження помилкове: «Рѣчь и҃гумена трѣцко҃го и҃мѣюи҃а ѿ вни҃а за ѿ҃гласи харати҃и» (Голубев 1892, 68). Однак, тут явно йдеться не про Троїцький монастир, а про Симеонівський з Троцького воеводства Литви (з центром у місті Trakai). Найточніше історію ранніх згадок про Троїцький Больницький монастир подає О. Крайня: «Найраніші згадки про спеціалізацію монастиря відносяться до XVI—XVII ст. Хронологічно першою з відомих на сьогодні є “Privilej Starzom Bolnickim Swetoie Troycy monastyra Pe[ct?]ersko”

1567 р.³¹⁵⁵. Згадка про шпиталь міститься також у панегирику архімандриту Лаври Єлисею Плетенецькому від 1618 р., де сказано: «всюды гденоколбек естесь преложоним, церковь, шпиталь, убогий, не есть обнажоним»³¹⁵⁶ (Крайня 2014, 41-43) Однак, не зрозуміло, про який із шпиталів тут йдеться. Можливо, про обидва.

Троїцька “бол[ь]ница” Печерського монастиря часів архімандрита Єлисея Плетенецького (1599–1624) згадується у щоденнику архімандрита Петра Могили під 1629 р (Жиленко 2011, 99).

Подальша історія Больницького монастиря ґрунтовно досліджена у спеціалізованій роботі О. Крайньої (Крайня 2014), однак, до змісту нашого дослідження вона не дотична.

«Приватна практика» лаврських ченців

Печерському патерику є декілька оповідей про лаврських святих-цілителів і, зокрема, порівняно розлоге життє прп. Агапіта. Проте монастирський шпиталь там ніде не згадано. Це ще одне підтвердження того, що не існувало якогось єдиного печерського лікувального центру. І окремого шпиталю для монахів тоді ще явно не було — прп. Агапіт сам переселявся до келії хворого. Отже, лаврські святи цілителі ніколи не працювали ні в яких спеціалізованих закладах. Вони починали з лікування найближчого оточення — ченців, постійних прихожан, їхніх родичів. У майбутньому, зі зростанням їхньої слави, їм, вірогідно, влаштували якісь можливості для «прийому» на території монастиря. Отже, у монастирі з’явилась своєрідна «поліклініка». Тож прп. Агапіт був таким самим лікарем-ремісником, за одним винятком, що зверталися до безкоштовно (Мирский 2000, 112). Окремо стоїть питання про прп. Антонія, відомий як цілитель, але навряд чи займався тим систематично через брак умов, і прп. Алімпій, якого до лікарів приписують на підставі одного відомого зцілення помилково.

Додаток 14

Пасквіль на вірменський Арцивуріїв піст за публікацією І. Франка (Франко 2015)

«У рукописі, що містить на початку «Палею» і в р. 1549 переданий був ковельським священником Кузьмою Василевичем в дарі на Афон, находимо на карті 377 r[ecto] наступний текст:

«Иже в святих отца нашего Ларіона єпископа Мегленскаго о арменстеи ереси.

Сей святии арменскіи пост по истиннѣ исповѣда, в своем бо граде множество армен в православіе обрати. Яко Сергіє нѣкто арменскіа ереси учитель був, имяше пса, зовома Арцивурціє. Бѣ в же вѣстник предреченному Сергею и пришествіе его множицею преходя возвещаваше бесовским возмагаем дѣиством. Хотя бо пріити в нѣкіи от градов или в вес(ь) [Букви в скобках не находятъся в рукопису, а доповнені нами – І. Ф.], в них же живяху ученици и причастници пагубі ег(о), і егда предреченнаго пса видяху, исхождаху прежде єдинаго дне на поприща нѣколика в срѣтеніе учителю. Некогда же на скверную таковую службу пес послан був, и от волков снѣден быс(ть). И во утріи день поиде Сергіє идеж(е) послал бѣше пса, и никомуже стрѣтшю его по обычаю зѣло оскорби ся и увѣда яко не пріиде к ним предтеча (его) пес, посла на взысканіе его. І яко познаша кости, еж(е) волком снѣден быс(ть), повелѣ всѣм арменом постити с(я) о скончаніи его, печаловаті и сѣтовати на дни уречены в лѣте, и пост той Арцивурцев именована.

³¹⁵⁵ ЦДІАК України, ф. КМФ-32, оп. 2, спр. 1698, 4 арк. Прим. О. Крайньої.

³¹⁵⁶ Визерун[о]к цнот превелебного в Б[о]зе Его Милости, Господина Отца Єлисея Плетенецького, Архимандрита Киевского, Монастыря Печерского / Крайня О. О. «Визерунок цнот...» як історичне джерело до біографії архимандрита Єлисея Плетенецького // Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури : Зб. наук. праць. Київ, 2002. Вип. 7. С. 266. Прим. О. Крайньої.

И сего рад(и) армени того уставу последующе таковыи постятся пост, егда в нас неделя о мытарі и о фарисеи. И того ради святій отци разришиша нам в той недели не постити, но во среду и пяток ясти мяс миряном, а мнихом сыр і яйца и пити вино, да не с ними приобщаемся их посту треклятому Арциурціеву».

І. Франко опублікував три варіанти цієї оповіді, однак мало що міг повідомити про неї, крім походження з життя Іларіона Могленського. Пізніше Аг. Кримський розглянув цей сюжет у різних його видозмінах і висловив свої ідеї стосовно його походження і поширення (Кримський 1928). Ми не будемо тут подавати ці висновки з подробицями. Для нас важливо, що грецькою мовою запис про «собачий піст» з'явився не раніше XII ст., а його слов'янський переклад сягає, на думку дослідника, XIV ст. (Кримський 1928, 57)³¹⁵⁷. Отже, в будь-якому разі, прп. Алімпій навряд чи міг знати його. Але свт. Симон і Полікарп могли бути з ним знайомі.

Проте більш вірогідним джерелом є інше, також згадане Аг. Кримським. Він пише: «В Часословцях, за якими й досі правиться в православних церквах Служба Божа, а саме на початку розділу “Послѣдованіе святыя Четыредесятици”, після зазначення тропаря для тижня Митаря та Фарисея ми читаємо: “Подобаеть вѣдати, яко въ сей седмицѣ постятся треклятіи армени мерзкій ихъ постъ, глаголемый Арцивуріевъ. Мы же, монаси, на кійждо день (се же и въ среду и пятокъ) вкушаемъ сыръ и яйца (въ д. часъ). Міряне же ядятъ мясо, развращающе онѣхъ велѣніе толикія ереси» (Кримський 1928, 52).

Нам не вдалося знайти цей фрагмент у лаврських друкованих часословах, що, втім, ні про що не свідчить, оскільки цей фрагмент наявний у синодальному Типіконі, і має глибоке коріння. Вірогідно, питання ще вимагає окремого дослідження. Але ми знайшли його у Лаврському виданні Пісної Тріоді 1727 р. Тут читаємо:

«Подобаетъ вѣдати, ѡко въ сей седмицѣ поглатитъ треклятіи Армени, мерзкій ихъ постъ, глаголемый Арцивуріевъ. Мы же [Монаси] на кійждо день [се же, и въ Средѣ и Пятѣ:] вкушаемъ сыръ и яйца: [в д. часъ]. Міряне же ядятъ мясо, развращающе онѣхъ велѣніе толикія ереси» (Тріодіон... 1727, арк. 8 зв.).

Додаток 15

«Притча о женской злобѣ»

Сказание и бѣседа премудра и чадолюбива отца, предание і поучение к сыну, скнискателна от различныхъ писаниі богомоудрыхъ отецъ, и премудрагw Соломона, Иисуса Сирахова, и от многихъ философовъ і искусныхъ, о женстеі злобѣ³¹⁵⁸

Послушаі, сыне мои, преклони ушеса свои, внуши словеса усть моихъ, да скажу ти. И сперва сотвори Богъ чловѣка единаго отъ всѣхъ стихии і нарече ему імя Адамъ; і потомъ успе Адамъ, і взятъ Богъ ребро его, и сотвори ему жену. И Адамъ не прелстися, но жена его прелстися совѣтомъ змиінымъ, і тоя ради вины вѣсе отъято самовѣластие у жены. И рече Богъ ко Евѣе: «отныне будя ты покоренъна мужу своему во всемъ, и повянуіся ему, и не буди тебѣ ни единыя вѣласти надъ нимъ: то

³¹⁵⁷ Втім, у грузинських пам'ятках негативний погляд на вірменський піст і на недопустимість його дотримання фіксується з XVI ст. (Меликсет-Беков 1916).

³¹⁵⁸ Публікується за рукописом: Румянц. муз. № 363 (Кушелев-Безбородко 1860, Т. 1-2, 461-470).

глава тебѣ и господинѣ, да владѣеть тобою во всемѣ, преступила бо еси повелѣние мое и не восхотѣла еси свободна быти». Зъри же, сыне мои, сия: яко отъя Богъ у жены самовластие, да не вопреки глаголють мужу своему; единою бо поучи Евъва Адама, і всему миру клятву наведе, я запрещение пріять прабаба наша — в печалѣхъ родити чада.

Рече сынъ ко отцу: Отче, обоимъ симъ вѣщемъ писание свидѣлствуетъ быти истинъне, благовѣствуетъ бо Богъ своему созданию посла архангела своего Гавъриила к дѣве Маріе: вмѣсто древние печали Евъвъ, радость Богородицѣ принесе, рече: «радуіся, благодатная! Господь с тобою, и благословенна ты в женахъ!» Сия радость сопротивна клятвы, і вмѣсто Адама новыі Адамъ — Христосъ, і вмѣсто Евъвы — благословенная Богородица Марія, и безъ болѣзни Адама породы, тояже чистотѣ дѣвичестіи лица ревнующе и жены по Христѣ мучившеся, на уди разсекаеміи, в ко Христу приведошася; того ради въся нова бысть, и женское племя благословися, и яко жена добра мужа своего и по смерти спасетъ, и дому строителница бываетъ, і венець похвалный мужу своему сплетши полагаетъ, и яко сладкия воды от устъ ея истекаетъ, сердечную мужу своему усложаетъ, милосерда, чадолюбива своимъ дѣтемъ бываетъ, и домъ свой въсякими добродѣтели наполняетъ, бѣзкривныхъ покрываетъ, беспомочнымъ помогаетъ, бѣдныхъ призираетъ, нагихъ одѣваетъ, алчныхъ і жадныхъ накормляетъ, больныхъ і въ темъницахъ посѣщаетъ. І по писанному въсего силнѣе жена бываетъ: жена и цареі породы, и одеяние имъ сотвори, ибо всякъ человекъ отъ жены рождаетъца и сосцами ея питаетъца. И прирече: Не суть зло естество женское. Рече отецъ к сыну своему. Сыне, аще бы не благословилъ Богъ отъ жены родитися і водою креститися і на крестѣ распятися, то уже бы приближися весь родъ ко вѣратомъ адовымъ. О семъ, сыне, известно буди тебѣ: в нынѣшнихъ лѣтѣхъ едина жена отъ тысящи такова, якоже ты глаголеши, обрящетца. А сия в Бытіи глаголется: «позна Адамъ жену свою и роди отъ нея сына: не Евъва роди но Адамъ; і во евангелиі глаголетъ: «Авраамъ роди Ісаака»: слыши, сыне мой, не Сарра роди, но Авраамъ. Но аще и сосцами питаемъся, но мвожицею отъ нихъ кровию венчаемъся. От женъ бо многие крови пролияшася и царства разоришася, и царие от живота гонѣзнули, села и дома раскопашася. Горе граду, в немже владѣтелствуетъ жена! Горе дому тому, имже владѣеть жена! Зло и мужу тому, иже слушаетъ жены! Въ нынѣшнихъ вѣцѣхъ мнози человекы грады многими вледѣють, а женамъ своимъ работаютъ; извыкли бо жены ихъ в зеркало приизирати і вапами лица своя, помазовати, і вѣжда свои возвышати, и черновидно лица своя вооброжати, и многимъ себе уряжениемъ украшати, и многихъ очеса на видѣние красоты своя превращати и приводити: украшаютъ бо тѣлеса своя, а не души; уды своя связали шолкомъ, лбы своя потягнули жемчюгомъ, ушеса своя завесили драгими рясами, да не слышатъ гласа Божия, ни святыхъ книгъ почитания, ни отцовъ своихъ духовныхъ учения. Жены познали заблуждения, мужие же возлюбили на женахъ своихъ многая украшения, а сами восприяли убогое одѣяние носити на себѣ, въсе для женъ своихъ украшение. О мужие! от ково естъе пріяли сия обычаі, еже многая полагають на женахъ своихъ украшения? От сего вамъ несть ползы, толко ваше злое погубление, ибо женское украшение въсѣгдашніе мужу сухота, и приводитъ до острого меча. Много бо сего бываетъ, еже в великтя долги себя вѣлагаетъ, и от того вѣчно погибаетъ, понеже своего не имуть, а женъ украшаютъ.

Аще ли кто хотѣния ея не исполнить, тогда она зѣльне въздыхаетъ, слезить, и шенчить, ни худа ни добра не глаголетъ, очи свои изменить, носъ потупнтъ, и зубы своими скрегчетъ, и что речетъ мужъ еѣ, и она что медвѣдица пыхнетъ, і пред нмѣмъ плачетъ день и ношъ, и мужу своему покоя не дастъ, гневъ імѣеть, и мужъ ея от неѣ покоя не имать, а она глаголетъ: «иныхъ мужеі жены ходять красно, і вси ихъ чтуть; азъ же бѣдная, в женахъ возненавиденная, і всѣми незнаема, и отъ всѣхъ укоряема!

Почто ты мнѣ ныне мужъ? дабы азъ не знала! Азъ была отца богатого дочь и матери добрая, и племяни славного, и таковыхъ родителейъ дочь — і тол (ко) бы азъ была дѣвица, былъ бы мнѣ мужъ отца богатого сынъ, и была бы азъ госпожа добру многу, і вездѣ бы была азъ честна и хвална, і почитаема отъ всѣхъ людей!»

Хочетъ убо жена, дабы всѣ хвалили, любили и почитали; аще ли иную похваляютъ, то она возненавидитъ, і вмѣняетъ в недружбу, в чужую похвалу в студъ вѣлагаетъ. Аще ли мужъ ея угодити хочетъ еі, то всѣхъ ему любити, ихже она любитъ, тако і всѣхъ сихъ в ненависти имѣти, ихже она возненавидитъ, і всегда хочетъ болшину имѣти, і никому не хочетъ покоритися ни послушати, то вѣсегда хочетъ повелѣвати, і всего хочетъ повелѣвати, і всего хочетъ вѣдати, и поучати, и умѣти; аще же не умѣетъ і не знаетъ, а глаголетъ умѣю і знаю; аще будетъ прекрасна и лѣпа, многи очи имутъ на ню, якоже бо в луже вода, семо и овамо проходя, погибають, тако и яко вѣтрило наверху горъ скорообразно вертящася. К таковымъ бо женамъ мнози человекы прелщаютъ — овъ добролѣпиемъ женъ, овъ разумомъ, а инъ смѣхотъ утѣхами, инъ красноглаголіемъ и дарованіемъ, и прочими лестями прелщуются, якоже речено есть: лутче купити коня, или вола или ризу, нежели злу жену поняти, понеже не мощно познати, какова обычаемъ: аще и не добролѣпна, или буя, или болна, иди блядлива, или горда, или гнѣвлива, или инымъ покоромъ повѣреждена, и к тому невозможно такая за себя пояти, доколѣ она жива. Аще хочешн, сыне моі, бесъ печали жити, то лутче не женитесь и опослѣ но тужити. Речи сынъ ко отцу своему: Отче, во евангеліи речено: «сего ради оставитъ человекъ отца своего и мать и прилепитца жене своей, и будета оба в плоть едину». Богъ же ми дастъ жену добронравну, вѣсякими добродѣтели украшену — смрениемъ, молчаниемъ, послушаніемъ, пощеніемъ, доброуміемъ, нищелюбіемъ, рукодѣліемъ, нескверноложіемъ: таковыя жены у Бога милости просятъ о мужахъ своихъ, и когда в дому буду, и о доброй женѣ возрадуюся и о дѣлехъ ея; чюжеи же радости не зазрю, навсегда радость в дому моемъ будетъ.

Рече отецъ к сыну своему. Сыне, аще будетъ тебѣ якоже реклѣ еси, блаженъ еси, и добро тебѣ будетъ, жена твоя яко лоза плодovitа; аще же грѣхъ ради житие злѣ проводиши, а такову жену не обрящещи, якоже хочещи, — вѣсегда от нѣе сердцемъ поскорбишь і в горести сердца речешъ: блаженъ тоі, иже дѣвствомъ живетъ, да сицевыя жены не обращетъ, яко ты, сыне моі! Последи злонравную жену не возлюбишь і в раскаяние прийдешъ. и ничто тебѣ успѣетъ; аще ли сицеву обрящещи — пронырливу, льстиву, лукаву, крадливу, бдядливу, злоязычну, обавницу, еретицу, медвѣдицу, лвицу, змню, скорпию, василиску, аспиду.

Рече сынъ ко отцу своему. Отче, не могу разумѣти словесъ твоихъ, скажи ми известно.

Рече отецъ сыну своему. Слыши, сыне моі, про льстивую и пронырливую. Сия рукодѣлия дѣлати не хочетъ, а какъ мужъ еѣ приидетъ, і она лежитъ — шипитъ, стонетъ, востаетъ — охаетъ, и мужъ ея сия рече: «жено, что и о чемъ скорбишь і о чемъ нерадишь?» І она хотя і здорова, а рече: не могу! Сия строителница дому своему и мужу своему не помощница, і ножного одѣяния не сотворитъ; аще что мужъ ея припасетъ, и она пронырствомъ вѣсе изнуритъ. — Слыши, сыне моі, про сварливую и злоязычную. Имѣетъ языкъ яко бритву изошрену, на всякаго человека наскачетъ аки левъ, всѣхъ злословитъ в укоряетъ, и осуждаютъ і на всѣхъ адъ своего языка іспущаетъ. — Слыши, сыне мой, про крадливую и лукавую. Лукавство женское сице: имѣетъ умъ остръ, пред мужемъ своимъ показываетъ, і никакоже мужъ ея лукавства женскаго разумѣетъ, ібо с мужемъ живетъ аки единомушна, а въ сердцы своемъ мыслитъ: аще мужъ моі умретъ, а живота своего не прикажетъ мнѣ, і мнѣ за иного мужа поити не с чемъ, і никто мена за себя не возьметъ. І се глагола, мыслитъ: ныне есми вѣсему добру госпожа; учиню себѣ сокровище таіное! И начнетъ у мужа своего красти, а онъ не вѣдаетъ, і сице к веі речетъ: «жено, что обнищавомъ, і в велицеі

скудости домъ нашъ сотворися?» И она речеть: «а то, господвне, грѣхъ ради нашихъ, а я не крадливая! Иже вѣсе имѣние мужа своего погубить і оба обницають! — Слыши, сыне моі, про лстивую и блядливую. Таковая жена мужу своему во стретение изыдетъ ланитами склаблящиіся уничижающіся, и за руцѣ мужа приімающе, і одѣяние совлачаю(ще), словесы лъстящі и усты лобызающе, сице глаголюще: «пойди, государь моі, светъ очию моею, сладость гортани моему, зрѣние свѣта моего! Не могу ни единого слова промолвити! Лице мое поекло(?) и сердце мое окаменило; и егда возрю на тя, света моего, тогда зѣло возрадуюся: составы моі рогутъ, і вси уди тѣла моего трепещуть, и руце моі ослабѣвають! Бракъ ты моі любезный, і всегда пред очима моіима есть, егда услощѣ сладкая твоя словеса, тогда не смѣю что отвѣщати: не отверзутся ми уста, огонь в сердцы горитъ, и лицо мое палитъ, і всѣ составы грѣются!» И аще будетъ онъ мужъ ея, и она его вскоре оболститъ; аще в дому его не прилучится, і она близ оконъца приседитъ, сѣмо и овамо колеблющеса, а со смиреніемъ не седятъ: скачетъ и пляшетъ, і всѣмъ тѣломъ движетъ, сандалиями стучитъ, руками плещитъ, и пляшетъ яко прелстивъшаяся блудница Иродиада, бедрами трясеть, хрептомъ вихляетъ, головою киваетъ, гласомъ поетъ, языкомъ глаголетъ, бѣсовская ризы многи премяняетъ, і в оконце часто призираетъ, подобна Иродиаде чинитца, и многимъ юнымъ угодитъ, і всякого к себѣ лъстятъ. — Слыши, сыне моі, про обавницу и еретицу. Издѣтска начнетъ у проклятыхъ бабъ обавничества навькати и еретичества іскати, і вопрошатъ будетъ многихъ. како бѣ еі замужъ выйтитъ и какъ бы еі мужа обавити на первомъ ложе і в первой бане. І възыщеть обавниковъ и обавницъ. і волшебствъ сатанинскихъ, и над ѣствою будетъ шепъты ухищряти, і под нозе подсыпати. і в возглавѣ і в постелю въшивати, і в порты рѣзаючи, і над чѣломъ вътыкаючи, і всякия прилучившиися к тому промышляти, и корениемъ и травами примѣшати, і всѣмъ над мужемъ чаруетъ: сердце его выссеть, тѣло изсушитъ, красоты в лице не оставитъ, і во очесехъ свѣтлость погубитъ, і разумъ погубитъ всякому в поношение вложитъ его. Сицевая сотворитъ мужа своего і тако его возненавидитъ, юныхъ же возлюбитъ, умершвляющѣе зелие същеть, и подобна въремя обрящеть, и смертнымъ вѣкусомъ мужа своего покуситъ, якоже власъ прежде времени історгнетъ. — Слыши, сыне моі, про медвѣдицу и львицу. Якоже от таковыхъ звѣрей едина, егда узритъ человѣка, тогда главу свою похилитъ, и очи свої посупитъ в землю, и злобою пыхнетъ, на человѣка нападетъ и задушитъ его въскоре: тако и злая жена главу свою наклонитъ, і очи посупитъ, и уста стиснетъ, даже злобою на мужа своего дыхнетъ, и на выю его сило наложитъ, і гортанное дыханье займетъ, і зле скончаеть его. А львица в пустыни на всякого человѣка и зверя наскочетъ и заторзаеть: тако и злая жена яко львица, и домочадецъ возненавидитъ, и ризы растерзаеть, и тѣло кровию обагретъ, і власы искореняетъ, і на мужъ рыкаетъ, злобою восхищаетъ; не лвовы зубы ухапаетъ во ножемъ, ниже мечемъ, ниже копия мужа своего закаляетъ, но нравомъ злѣе львицы бываетъ. — Слыши, сыне моі, иро змию и скорпию. Ибо змиинъ родъ велми въползающихъ зъллобою зълѣши иныхъ гадовъ. Ізначала бо велика зъла сотвори человѣку и проклята от Господа зъмья: того ради пресмыкаяся по земљи ходитъ чревомъ своимъ, того же ради и скорпия, і жаба, і черепаха, аще бьешъ или колешъ или стреляешъ, ничтожо ея не возметъ, точию розжещи клещи и імати ю і во огни созжещи; а секнутіе ея таково зло скоростію и до смерти приводитъ: тако і злая жена во человѣцехъ інѣхъ злѣши суть. — Слыше, сыне моі. Ис куста исходитъ змия, я узритъ человѣка, и от него бѣжитъ; а злая жена подло человѣка лежитъ, а змиинымъ ядомъ дышитъ — семъ истинная запазушная змия; данелижъ мужъ еѣ по неі ходитъ і вопреки ничего не глаголетъ, то и она ему терпитъ; а егда еі мужъ чѣмъ погрозитъ или досадитъ, и она на вето яко змия шипитъ; и аще ю бьетъ жезлиемъ или пинаниемъ или за власы рваниемъ, то злую жену ничто нейметъ, но точию раздражаетъ, и она злобою своею что змия шипитъ, в сердце его злохитрѣствомъ

секнетъ, но времени же и сама умереть: еще не покаетца, то во огонь въвергнетца, да тамо окаянная накажется. — Слыши, сыне мои, про ехидну. Такова суть, ибо своихъ чадъ ненавидить; еще хочетъ родити, подшится ихъ съѣсти, они же погрызають у нѣе утробу, и на древо от нея отходятъ, и она от того умираетъ. Сеі же уподобишася ехидне нынешнія дѣвицы многія: не бывають мужемъ жены, а во утробѣ имѣють, а родити не хочетъ, и помышляетъ: егда отроча от чрева моего изыдетъ, и азъ его своими руками удавлю. Аще дѣвическую печать разорить, а дѣвицею имянуется; образъ бо яко дѣвица, а нѣравомъ яко окаянная блудница, ибо кому при лучится таковою женитись. Видь и разумѣя: та бо ходитъ быстро, и очима обзорлива, и нѣравомъ буй, і во вѣсемъ несчастлива. — Слыша, сыне мои, про змию і василиску. Такова суть ібо зрѣниемъ убиваетъ человекъ: гдѣ завидитъ, тамо и побиваетъ: такова бо есть змия василиска, стрелами своими смертными люта велми человекъ умерщвляетъ. Такожъ прокудливая жена нѣравомъ змия василиска, ибо прехитро себя украшаетъ, но приятни сандалия обуваетъ, і вежда своя ошиплетъ, і духами учинитъ, и лицо і выю вапами повапитъ, и черности во очесѣхъ себѣ украсить, і во одѣяніе себѣ облечетъ, и перси на руже возлагаетъ, і верхъ главы своя златомъ и каменіемъ драгимъ украшаетъ, и на лукавыя дѣла тѣщитъ; егда же ли грядетъ, ступаетъ тихо і выю кротце обращаетъ, и очима не вѣскоре, і зрѣніемъ умилно вѣзираетъ, и устѣне гладце отверзаетъ, і вся составы своі к прелести ухищряетъ, і многая души огне полными стрѣлами устрѣляетъ яко ядомъ зминымъ вѣдѣніемъ своимъ юныхъ убиваетъ, яко разслабленны удове ихъ бываетъ. Сыне мои, глаголахъ ти про аспида, иже зѣло золь вѣлми в роде змиевомъ въ 70 родехъ, а сей аспидъ перѣвый от нихъ злобою, і в которую страву вѣселится, и сотвориго ю пустыю; и нравомъ таковъ есть, иже не можетъ слышати гласа тѣрубнаго, но разбиетъ себѣ о камень і скончается: тако и злонѣравная жена не можетъ слышати добраго еі поученія в уши своя затыкаетъ непослушания каменіемъ и непокоренія жемъчюговъ драгимъ, яко аспидъ хоботомъ; в которой домъ таковая жена вѣселится, і сотворитъ его пуста, ібо всяка печехъ ало бываетъ, а корень вѣсемъ женѣская зѣло(ба).

Рече сынъ ко отцу своему. Отче, апостоль рече: лутче женити, нежели разжизатись якоже палима пещь огненъ, также и юношеская пѣлотъ к вождѣлѣнію і женѣскому разжизаетъ, ибо огонь естествонный не ветромъ разгнещается, но вндѣніемъ красныхъ лицъ прелщается, і время і мѣсто согрѣшения врагъ полагаетъ бываетъ; женѣская красота мя прелщаетъ, на нюже вѣзарая весель.

Рече отецъ к сыну сѣвоему. Сыне мои, еще не разумѣеши словесъ моихъ, якоже рекохъ тебѣ, слыша, да і скажу ти извѣстѣно подробнѣу. Сотвори Богъ человекъ единаго и помысла, яко недобро единому быти ему; и успи его в породе раістеі, і взя ребро его, і сотвори ему помощницу, рекъше жену. Егда же прабаба наша Евѣва прелстись совѣтомъ зминымъ, также и мужа своего прелсти, і посѣти Богъ Адама в раі, и рече ему: Адаме! Онъ же рече: се азъ, Господи! Господь же рече к нему: почто заповѣдь мою преобидѣлъ еси? Адамъ же ко Господу рече: Господи мои Боже, жена мя прелсти, еже ми еси далъ. И рече ему Господь: послушалъ еси совѣта жены своеі! азъ бо далъ тебѣ сию не совѣтницу, ни вѣладѣтелницу над тобою, но поручницу и помощницу тебѣ. И тогда ради изгна Богъ Адама и жену ево от раіские пищн. І по изгнаниі нача Адамъ плакатися, седя в сѣтуя плачемъ вѣзываше: увы мне, раю мои прекрасныі, яко меня ради сотворенъ еси! увы мнѣ, раю мои прекрасныі, яко меня радв сотворенъ еси! увы мнѣ, яко погубитъ Божіе человекѣлюбие и духа святаго благодати ралихся! И войнѣ плачемъ восплачюся или которымъ рыданиемъ возрыдаю, или коимъ сетованиемъ возсѣтую от рая мое изгнание, і в постѣ і в трудѣхъ терновѣное прозябѣние, і в преісподнихъ адскихъ мѣстехъ въздыхание помяну! И сице рече: увы мнѣ, вѣся злая содѣлашася і внезапно постигошася тебѣ ради, жено, прелстися, ты мнѣ незрѣлое

безсмертіе пожала еси серпомъ лукавства змиіна, ты бо мою власть на рабство преложила, і во очесѣхъ свѣтлость помрачнѣя, и нуждею рече слезъ изливаю! увы мнѣ! о жено безумная, почто отлучи мя ангельского ликованія і студнымъ дѣломъ принуди мя? ты прелстивѣшая мя, отиди от мене, уж бо к тому не требую совѣту твоего пагубного и лукаваго, ниже будетъ о тебѣ промышление мое от сего вѣремени! И от Адама правнуцы его многими напастями и бѣдами пострадали от жены. — Слыши, сыне мой, како святіи отцы посѣтрадали от жены. Ноі праведнѣи от жены нападѣнь бысть квасомъ смешенымъ с травою и увѣщаемъ от нея о таинѣ, иже заповѣда ему ангель Господень запрещениемъ, еже никому повѣдати; но умъ его не возможе терпети от вонянія травного, и отбѣже от главы его, и в забытне прииде память его о запрещенні, і сказа таіну женѣ своеі; и яко отщетився и врииде на мѣсто, идѣже ковчегъ дѣлаа, и видѣ яко разсыпая дѣло его і всѣхъ живущихъ на земљи, і плакася на мѣсте томъ 40 днѣи. Такожѣ и Лотъ праведнѣи в Содомѣ живяше з беззаконными людми и не прикоснуся і не поколебася имъ, і никакоже осуждая, и того ради содомского запаления убѣжа, но от лукавства дщереі своихъ неможе убѣжати, но напоенъ бысть винограднымъ виномъ, і падеся со дщерми своими, и зачатъ во чревахъ; последн же увѣдавъ грехъ свой, начатъ сумневатися душою ужасатися, і плакася на горахъ горко, и бысть Лотъ дщеремъ своимъ посягатель, отецъ и мужъ. — Слыши сыне мой, про Осифа праведного. Якоже рече писанія, в рабъ проданъ бысть Иосифъ живяше чистотою душевною и красотою телесною, и лице его яко солнце сияи. Зряще же на него господина его жена и желаше насытитися красоты его, и тыщашеся ласканіемъ запяти Иосифа і бѣз мужа своего и призва его в ложницу свою, і нача его увещевати лѣстящи его, і напрасно его охапи руками своими к падению себя, тоі же отторгнуся отъ нея; она же ятъ за ризу его; онъ же оставивъ ризу свою в руцехъ ея, и отбѣжа от нѣя вѣнѣ двора. Прииде ж мужъ ея от полаты цареvy, она же въземъ ризу Иосифову і показа мужу своему, і с великою злобою поношаше на Осифа: «сеі рабъ твоі восхотѣ ругатися женѣ твоеі; азъ же не восхотѣ осквернити ложа твоего, і возва иже в дому нашемъ; онъ же оставль ризу, бѣжа от мене». Потерѣирий же ятъ вѣру словесемъ ея, і повеѣ Иосифа затворити в темънице, и смириша во оковахъ нозѣ его, лукавья ради жены, и избави его Богъ, і сотвори царя Египѣту.

Слыши, сыне мой, про царя Давида. блуда ради хотя смерть приняти. Богоотецъ великий во пророцехъ царь Давидъ, егда виде Вирсавию, жену уриіну, красну лицемъ і величествомъ, і повелѣ ю привести во свою полату и падеся с нею; и по сотворенію блуда, узрѣ вся вѣспять, і виде ангела стояща и держаща мечъ обнаженъ над главою его, і паде ницъ на землю, молящеся і плакася горко, глаголющи: «Безвѣстная и таіная премудрости твоея явилъ ми еси!» И паки рѣхъ: «возсмердеша і согнишася раны моя, от лица безумія моего пострадахъ; яко беззаконно мое азъ знаю, и грѣхъ мой предо мною есть вѣсегда; тебѣ единому согрѣшихъ и лукавое пред тобою сотворихъ; отврати лице твое от грѣхъ моихъ і вся бѣззаконія моя очисти!» И услыша Господь моление его, и прия Давидъ Духа святого благодать и глаголаше: «азъ рѣхъ во обилмі моемъ: не подвижуся во вѣкн».

Рече сынъ ко отцу своему. Отче, прияхъ поучение твое і во увереніи ми бысть; приточникъ рече: не пощади жезла своего, его же любиши; азъ слышахъ о тебѣ все по раду, и от словесъ уразумѣвъ и смыслъ свой укрѣпихъ, и разума наполнихся, наказанію твоему і опасному житію научихся, и укрѣпихся, и искусенъ быхъ.

Рече отецъ к сыну своему. Сыне мой, несть то ти тако, якоже рекълъ еси: ібо дивная сия вещь — жена злая кротима выситя, а биема бѣситца, сваритя, а подобна болѣзни нѣкакоі. Не превозносися, сыне мой, не рцы во умѣ твоємъ, і не уповай на смерть твою і на мужество свое и на храбрость, еже жити со зверемъ симъ, что укротити его: свирѣпие и безстуднѣе суще полскихъ зверей, невозможно сущи убѣжати лютости ея.

Обрѣли бо еси и в писаниихъ: кто Соломона премудрого премудрой, или кто Самсона силнѣе, и Александра храбрѣе, и они от женъ пострадали и скончались. — Соломонъ в юности своеі наполни разума, яко река многотекущая исполнися притчами и гаданиі, яко звезда утренняя, яко луна полна, і во дни сияя яко солнце, и яко маслина славы, из нея же сладкіи плодъ приходитъ; имя его и мудрость во вся коньцы и страны прослышася; жены же лукавыя умъ его помрачаше и яко реку многотекущую пресушиша, доброту его погубите, обратиша его на пагубу и блудомъ растлиша его, и прелстиша его во идолобѣсие, и сотворила его поклонятися твари, і тоя ради прелести пророческого дара лишень бысть. — Слыши, сыне моі, про Самсона сильного, еже по благовестию родися, яко да будетъ силенъ, и глаголаше: «аще бы Богъ укрѣпи колце, то бы моглъ всею вселенную поворотить», и челюстию по 1000 на день иноплемянныхъ побивалъ; а жена любодѣица не убоися силы его, и напоивъ на коленахъ своихъ успи его, і власы, имиже силенъ бысть, остриже, и очи ему ископа, і на поругавие иноплемянныхъ его предаде. — Слыши, сыне мои, про царя Александра, яко храбръ бѣ, от палестинския страны от востока солнечнаго вся царствія мира сего своею храбростию къ себѣ приклониша, а от жены отравленъ бысть зелиемъ травнымъ і скончася. — Илія пророкъ славный бѣ во пророцехъ, иже молитвою своею на три лѣта и на шесть мѣсяцовъ небо заключи и не одожди земли. толико время і огонь с небѣсе сведе, і пятидесятниковъ пожеже, ібо елико имуть святіи житія; і сия въся имѣя святіи Иоанънъ, і прія от Бога ангеломъ наречень бысть, і в рожденныхъ женами болши не бысть. Терпенія ж и проповѣданіе ужесѣся дияволъ і нача трепещущи глаголати «горе мнѣ! что сеі мужъ и кто ми возвѣститъ будущаго гнѣва убѣжати? горе мнѣ, яко будущая возвѣщаетъ, единъ стоитъ пришедши у народа і всѣхъ учитъ и укоряетъ, и обличаетъ Ирода и совѣтницу мою Иродіаду; и наполню ея гнева». И скверная любодѣица испусти гнѣвъ свой на праведнаго, не убоися великого во пророцѣхъ, скакавъши и плесавши Иродова; и полюбися плесание Ироду, и клятся еі Иродъ дати и до пол-царствія; а она же, научена матерію своею, испроси главу Иоанъну предтечи; Иродъ же повелъ Иоанъну главу усѣщи, и усѣченою главою предтечевою яко яблокомъ поигравъ на блюде его. В пустыни дивіи зверіе убояшая, зѣмий и аспиды честно нозѣ его лижуца, а жена зла такова свѣтилника не убоися. И великого во апостолехъ і евангелнста Иоанъна-богослова, наперстника і возлюбленника и друга Господня, со ученикомъ его Прохоромъ, злая жена по ланитомъ бияху; І великого во святителехъ, покоянию проповѣдника, вселеннѣи учителя и свѣтилника Иоанна-Златаустаго, учение же его во всю вселенную проіде, яко река многотекущая, царица же властолюбица не терпя обличения его, с престола его изгна, і в далнія страны в заточение засла его. — Слыши сыне моі: уразумѣлъ ли еси словеса моя, яко тебѣ про патрїархъ и праотець и про пророкъ и святыхъ апостолъ святыхъ отецъ рекохъ? Елико онн пострадаша от неистовства женского, толико и разумныхъ пострадали от нихъ; ібо дияволъ не можетъ самъ сотвори» таковыя пагубы святымъ, якоже наводитъ злыми женами: та бо есть оруже дияволе, и меч сатанинъ, и оболгателница святымъ. И обрѣтохомъ азъ написано в старчествѣ. Нѣкто человекъ добронравенъ живяше со злою женою, імѣя 7 сыновъ, а всѣ в совершенномъ возрастѣ, и многого ради злонравія ея, наказа ю мужъ жезломъ; она же, окаянная, убѣжа в нѣкую пустыню, к затворнику старцу толкнїся, глаголюще: «сего ради пришла к твоеі святїни, да избуду напрасныя смерти». Онъ ж принтъ ю в пещеру свою, и помалу прелсти его окаянная, и падеся с нею, яко своею женою; и елико мужъ ея бияще, она же к затворнику убѣгаше в пустыню и глаголаше: «уморю мужа своего!» Потомъ же мужъ ея бияше про злонравіе ея, она же умори мужа своего, и шести сыновъ умори же по единому; а седмый сынъ, шедъ во градъ, сказа народу, и ізыдоша людие в пещеру, яша старца и жену ту, і испытавшѣ ихъ, огнемъ сожгоша. И сеі повѣсти не могу глаголати без слезъ многихъ и горького въздыханія, понеже очи

мої зълне плачють, а душа зълне въздыхая трепещеть. Слыши, сыне мои: кто не прослезитца о семъ великомъ старце погибѣли? Здѣ огнемъ скончася, а в будущемъ веце злѣ лютѣ адскої муцѣ предастся! О лютѣ! очи мої слезы многия испустиша, а душа моя жжалѣся и сердце мое восколѣбася! Колико сеі старецъ подвизався в пустыни, со многочисленными бѣсы борясь, а з женою злонравною вмалѣ прелстився і погибѣ: о семъ всякъ да восплачетъ умильными слезами и горкимъ въздыханиемъ, сердечнымъ възрыданиемъ!

Слыши, сыне мої, про некоего мужа: пришедше в домъ к женѣ вѣдовице, и хваляху людие ему, да ся оженить ею, понеже юнѣ бѣше; она же окаянѣная злонравно с нимъ живяше неколико лѣтъ. По времени же умрѣ жена; онѣ же начатъ продавати дети своя и ея, людие же кляняху его, что тако творить; онѣ же рече: «егда возрастуть и будутъ обычаемъ в матеръ свою, тогда и меня продадутъ!» И плакася по женѣ своеї. Людно же глаголаху: «почто плачешися?» Онѣ же рече: «плачуся, дабы другая такова не была». Нѣкїи человѣкъ рече: былѣ есть в трехъ нуждахъ: в темнице, у шибаницы, и от дву нуждъ убѣжахъ, а отъ третия нужды — от злыя жены, не могу убѣжати.

Рече сынѣ ко отцу своему. Отце! отяготехъ тягостию; рцы ми слово вкратце, что лихая жена и что злоба ея; скажи ми, і напиши на сердце моемъ!

Рече отецъ к сыну своему, Слыши, сыне мої: жена злая домовни буря, многимъ потопѣ, неудержимое стремление, сердцу копие, і никомъ (?) зжение, і очесомъ поползение, таинамъ обичение, покоище змиіно, смертоносная бѣседа, не оставляющая трясавица, неутолимая огневица, мужу спящая, лествъ востающая, печаль самахотная, злая ратница, грѣховѣ учительница, темныи вождѣ, хоругви адова, неспадаемое желание, вѣтвѣ диаволя, спасаемымъ соблазнѣ, болезнь неисцелная, злоба безувѣтная, удобѣ уловляющая дерзость; жена злая — вѣтрѣ северѣ, день неведрянѣ, гостинница жидовская, совокупленница бѣсовская, несытная похоть; якоже ровѣ глубокѣ не наполнится водою и огонь дровами, тако і злая жена николиже наполнится хотѣния своего, и злоба ихъ не умаляется, имѣя сокровище злобы, источникѣ зла кипя непрестанно.

Рече сынѣ ко отцу своему. Отче! слухи моя наполнишася твоего наказания: уже душа моя ужасеся, и разумѣ мов умилеся, и сердце мое восколебася, стоя пред очима твоима!

Рече отецъ к сыну своему. Сыне мої! не буди укоряти собою: естество женское велми есть зло. Приточникѣ же рече: бѣжи і не озираіся красоты женскої, яко Ної от потопа и яко Логѣ от содомскаго запаления, и не буди с прилежаниемъ зрѣти на чюжие жены и объятъ буди руками ихъ, и не жалаі ея: та бо погубляетъ человѣки острѣиши, меча. Нѣкто рече: стрѣхъ бѣхъ на пути льва, а на распутии разбойника, і обоихъ сих убѣжа, а злыя жены не могохъ убѣжати. Аще кому случитца злая жена поняти, то над чюжимъ мертвецомъ не ходи плакати: всегда бо ти у себѣ въ дому плачь. Сыне мої и любимое мое чадо! вся сия видѣхъ і в писаниі обрѣтохъ, и согласию твоему рекохъ (о) злобости и неразуміи женѣ. Лѣта, в няже правляху римскую власть и папы, тогда случися быти в римскїи совету велику о градскихъ великихъ дѣлехъ; снидоша же на семъ велицы сенатыриі в великую на то устроену полату, и за единымъ сенатыремъ вшедшу в ту полату дѣтищу младу, сущу імеvemъ Папиру, начата же о таіныхъ великихъ советовати дѣлехъ, отрока же не вѣдяху; яко с ними в полате тої. Папирѣ же въся глаголемая. прилѣжно слушаниі и сладце възимаше. Егдаже совершися совѣтъ, о немже дѣла совѣтовахъ(ша), и разыдешася во свояси. И узрѣша нѣцїи отрока вслѣдѣ отца ис полаты грядуще, но не рѣша ннчтоже о пребываниі отрока в полатѣ, яко младѣ есть и ничтоже вѣсть. Егда же Папирѣ приде в домъ свої, мати же начатъ вопрошати его: гдѣ, рече, чадо, в толико время былѣ еси? Папирѣ — былѣ, рече: в полатѣ со отцомъ моимъ, идѣже творится совѣтъ о градскихъ дѣлехъ. Мати же ето, яко едина отъ бѣзумныхъ и яко жена вси хочеть вѣдати и слышати, егда же и мало услышитъ, во

многого скажетъ, и повсюду разнесетъ, начать сына своего увещевати лестными глаголы: скажи, рече, чадо мое любимое, что сенатыри ти мали и о чемъ совѣтовали? Отрокъ же, разумичень сый, в такомъ малолетствіи показа совершенныхъ мужъ разумъ, о сицевыхъ же слыша в полатѣ нечтоже матери своеі рече, извѣща всяко отрицаяся сказати в невѣданиемъ скриваше таину; видѣвъ же неотложное притужение матери своя: яко истинну сице, рече, слышалъ яко сенатырство советъ творили о семъ, да всякому мужу имѣти себе по две жены, иніи же рекоша яко женамъ подобна имѣти по два мужа, на семъ же утвердиша рѣчь, яко быти у всякаго мужа по двѣ жены. Сеже умысли отрокъ сказать да о прочихъ не вопрошаетъ. Мати же слышавши у Папира и вмѣнивши истиннѣ быти, созва к себѣ великихъ римскихъ господинъ (госпннъ?), и точныхъ (?) к себѣ разумъ к сыновію речению свое ложное многое присвоение, и увѣща итти в полату к сенатыремъ. Наутрия же собравшиися жены многа, идеша до податы, сказывающе да сенатыреі велику рѣчь; сенатыри же воздвигшися, повелѣваша имъ с честью внити и глагола глаголемыхъ хотяху увѣдать, рекоша к женамъ «что приѣдоста к намъ, госножи, и чего требуете, и что есть намѣрение ваше?» Жены же рекоша к нимъ: «мы рѣчь и совѣтъ вашъ, яко умышляете і хотите сотворити — единому коемуждо мужу две жены имѣти, а сие намъ не угодно; но молимъ васъ, велможнѣишиі, приимѣ совѣтъ нашъ і исполите прошение наше, да будетъ единої женѣ два мужа». Сенатырие е сия слышавше, воздвигшися о глаголахъ нелѣпыхъ гласныхъ (глаголаннхъ) от женъ, другъ же на друга възирающе и мало ослабляющея, кождо отрицающея реченѣ техъ, яже глаголють жены; вопрошаютъ же ихъ: откуда произнесетъ такое ложное слодение? Мати же отрока повѣда, яко сынъ ея Папиръ, бывшій с ними, промзвести еі сия; нача же сице с прилѣжаниемъ моиити ихъ, да будетъ женѣ по два мужа. Сенаторове же, сия слышавше, руце на устѣхъ положиша, помняще, яко вчерашного дне отрокъ Папиръ с ними в полату входилъ; слово же, ихъже глаголють жены, чюждахуся, понеже ни сами глаголаху, от кого слышаша; женамъ же общавшися, яко бы по воли ихъ сотворити, і отпустиша ихъ с честью. Жены же ідоша в дома радующіися, и чающіи, яко збудетъ прошение ихъ. По отпущению же ихъ призваша отрока Папира, начаша его вопрошати; туже бѣ і отецъ его. Отрокъ же изрече въся по ряду, како при нихъ в полатѣ пребываше, и како и о чемъ они совѣтоваша, и како мати его принуждаше сказати сенатырские совѣты, и како замысли сказа матери своеі ложная і неслышанная, да о прочихъ не вопрошаетъ: а что же вы рекли, велможнѣиши, о потребныхъ граду и людемъ, ни единого извѣститъ сдова. Сенатырове удивилася разуму отрока, восхваляюще же его и лобызающе, женамъ же, бѣзстудству, и неразумію, и прелестному нѣраву, і немощи, и несытъному хотѣнію, зазирающе ідивляющея, и оттолѣ совѣщавшися жены в наказаніи і во всякомъ соблюденіи имѣти, і нѣ в чѣмъ имъ не вѣрити, и совѣту ихъ не слушати, і своихъ тѣаинъ не объявляти; отрока же зело возлюбилша і всякому наказанию научилша, и прилѣжаша его в сенатырство, учинилша же ему надъ многими высочайше мѣсто, потомъ и потомъ, (?) бысть.

О муже подобна. Соломонъ, премудрый царь, помысли испытати, какова мудрость мужа и целомудрие, тако же и жены хотя искусити. Призва нѣкоего ему предстоящаго сынъклита от ведикихъ, именемъ Даркира, в глагола ему: «любезнѣишиі Даркире! вѣси яко надо всѣми люблю тя; наипаче же мнѣ возлюбленъ будешь, аще повелѣнное мною сотвориши, і велицеі честя надо всѣми сподобишися». Даркиръ же глагола ому: «О царю! аще повелиши, сотворю волю твою». И яко общася, рече ему царь: «Се повелѣние мое, да усечеши главу жены своя; азъ же дамъ ти в жену от дщереі царьскихъ, паче же и сопрестолникъ мнѣ будеши». Даркиръ же о семъ ужасенъ бысть, обаче повинуется сотворити волю цареву. Царь же дастъ ему преострыі свои мечъ: «симъ, рече, соверши повелѣние мое, и егда главу женѣ отсечеши, на извѣщенію ю мнѣ да принесеши». Даркиръ же возмущашеся и жалостію превобѣждашеся, страха же

царьска ваіпаче бояшеса, взем же мечъ у царя, и приіде в домъ свої, и обрѣте жену свою спящу, и по обою страны ея дѣти, младенци суща. Видѣвъ же сѣя і восплаха, и рече в себѣ: «Како утѣкну мечемъ сожительницу мою, толико ми лѣтъ с нею поживше? кто же ли по смерти ея утѣшитъ дѣтища моя, і вскормитъ я? И аще сѣя сотворю чтись ради земнаго царя, но что отвѣщаю царю царевъ и господу господень?» Отложи сотворити повелѣние цареву. Призва же его царь и глагола: «сотворилъ ли повелѣнное мною?» Даркиі же рече: «о ведикіи царю! лутче ми есть самому при вѣсеі твоеі воли быти, неже сожительницу мою умертввити и младыхъ же чадъ матери лишити». Царь же яко-бы разъярился, зане преслушалъ поведѣние его и часто презрѣлъ, поведѣ его послати во иныи градъ; призываетъ же жену к себѣ и глагола еі: «воистинну ты еси добрая в жонахъ, прекрасная и премудрая, и мною прелюбезная; но како еси за таковымъ мужемъ? достоіна венъцу цареву! Но аще что реку тебѣ, сотвори волю мою, в аще волю мою сотвориши, будеши мнѣ прелюбезная царица і всему царству владѣтельница». Она же, окаянъная, рече: «еже аще глаголеши, царю, сотворю волю твою!» Глагола же еі: «сѣя воля хотѣния моего, да вегда мужъ твоіи приидетъ во градъ і в домъ свої, ты же, яко радуйся приходу его, напоивъ его виномъ, отсеци ему главу; азъ же тебѣ данъ острый мечъ, да без замедления дѣло скончаеши». Она же, бѣсомъ подустрѣкаема, возненъщева, яко зъбудется еі все, еже царь рече, обѣщася со усердиемъ повелѣнное исполнити. Пославъ же царь, повелѣ мужу еѣ без вѣсякаго страхованія к себѣ быти и во своемъ ему чину пребывати, якоже и прежде; видѣвъ же и разумѣ царь, яко жена готова мужа своего погубити, дастъ еі мечъ зѣло претупленъ и глаголетъ: «иди, превозлюбленъная! сотвори волю мою, да многу добру госпожа будеши». Она же мнѣвъ, яко острой мечъ, и принесе его в домъ свої. Даркиі же по цареву велѣнію приіде в домъ свої, совѣщанія же жены своей не вѣдѣше; жена же ласкосердствующіи, яко бы во много время не выдавши его, въздыхающи, слезящи, и лобызающи, яко да вскорѣ вѣкуситъ брашъна и на одрѣ да възляжетъ, яко да ослабу вѣскорѣ от печалѣ прииметъ, ничто не содѣвающе, еже бы еси вѣскорѣ желаниѣ совершите и женѣ царю быти. Даркиі же, не вѣдая злыхъ умышленія жены своея, и вкисилъ брашъна, и испивъ мало вина, вѣскорѣ възлегъ на одрѣ и успе; жена же его спяща и храплюща, въземъши мечъ, наложивши на гортанъ мужу своему, и яко жена, не имѣя обычая мечемъ, яко пилою сюдум и сюду преводити и ничтоже успѣ, яко претупленъ бѣ мечъ. Мужъ же ея вскорѣ вѣскочи от сна, мня яко нѣкое дяволе злохитрство мечътуется; жена же мало утаивъшися. Даркиі же паки вѣскорѣ възлегъ и успе, жена же его, любоначалствомъ несытства одержима, паки нача мужа мѣчемъ по гортани сюду и сюду преводити, и паки вичтоже успѣ, но велми ему досади, мало мечемъ не удави. Даркиі же вѣскорѣ услыша и трепетенъ воскочи, повелѣ же и свѣщу принести; видѣвъ жену свою с мечемъ стоящу, ужасеса ужасомъ великимъ и рече одержимъ к женѣ: «что снцеву зло умыслила еси надо мною, и за какое зло убита мя хочещи?» И мало ю понаказавъ, ничтоже сотвори, восповѣдася сѣя царю. Царь же разумѣвъ, каковы жены к прелести готовы и злонъравъны, како ни Бога убоасъ, ни мужнихъ сѣдинъ устыдѣся, ни чадъ помилова, и рече царь: «обрѣтохъ в тысящиі много мужеі мудрыхъ, жены же мудрыя не обрѣтохъ ни во тмѣ единыя». И глагола Даркию, да ннчтоже еі зло сотвори.

И паки глаголетъ: умъ женъскіи нетъвердъ, яко храмъ непокровенъ; или паки: оплотъ неокованъ до вѣгъра стоитъ, тако и мудрость женъ до прелестного глаголанія и до сладкого увѣщанія тѣверда; егда же ли и по маломъ прелститъся, никакоже Бога убоится, ви чадъ помилуетъ, ни священъника почтитъ, ни святителя усрамитъся, ни пророка убоится. И сие вѣсякъ да вѣнимаетъ, и жены прелестны совѣта не принимаютъ; аще и медомъ реченъная отъ усть ея каплетъ, последи же горъчая польни обрящется. И прирече: злая жена — стрела сатанина, уязвляющая многихъ сердца; по истинънѣ неукротимыи зверь, скорпия многожалная, болячка смертная. И

паки: тяжко бремя стражу, идѣже соблюдаю великую казну, еще и нетѣверду имѣющу храмину; тако и мужу имѣти всякую жену: аще будетъ злообразна, мука ему есть; аще ли прекрасна, то въси на ню зѣрѣти будутъ, мужу же бѣзутѣшная плачь.

Додаток 16

Сурогати хліба і вживання у харч лободи

Сурогати хліба

итання про те, що і як пік прп. Прохор Лободник, завжди лишалося не до кінця з'ясованим. Ми свого часу припускали, що могло йтися не про лободу, як інгредієнт хліба, або не тільки про лободу (Жиленко 2005). Водночас ми брали до уваги те, що до хліба додавали бадилля лободи. Однак, вивчення досвіду XIX ст. дало змогу по-новому поглянути на проблему.

Нині досить складно уявити роль хліба у житті наших пращурів. З хліба і крупи отримують близько 3% денної норми калорій (Кириленко 2014, 69). Хіба читаючи про Голодомори, війни, масові ув'язнення, такі характерні для історії України минулого століття, можна уявити, чому їжу ділили на головну — «пайку» (хліб) і «приварок» (рідку страву, баланду³¹⁵⁹). Хліб лише в останні півсотні років втратив (і то не скрізь) роль головного денного раціону.

Що ж стосується наших далеких пращурів, то роль хліба для них була колосальною, і набувала сакрального характеру, з ним було пов'язано безліч заборон, легенд і звичаїв (Новгородський 2009, 60). У літературі знаходимо твердження, що хліб як українці, так і білоруси, вживали переважно житній, бо жито добре росло і було досить урожайним (Новгородський 2009, 60; Українська минувщина 1994, 81). Пшеницю сіяли також, але вживали її більш для святкових страв і. Наявність білого хліба на столі ще наші бабусі визнавали як добробут. Недарма, у селах і нині хлібом називають саме чорний хліб, а білий — булкою, калачем та ін. Втім, на півдні України вже у XIX ст. стан дещо змінився внаслідок колосальних посівів пшениці (Артюх 2010, 3), яка масово вивозили у Європу і Туреччину (Артюх 2014, 6-7). Однак, всі ці дані відносяться до позаминулого і початку минулого століття.

У більш ранній час, вірогідно можна говорити, що частка пшениці у харчуванні пересічної людини варіювалась відповідно до змін клімату. Про це свідчить заміна у XV ст. у житті прп. Прохора згадки жита на пшеницю, що може свідчити про зміну основної хлібної культури (див. Коментар 197). Вірогідно, це питання вимагає додаткового вивчення.

Із зерна не тільки пекли хліб. Постійним, ще більш давнім способом вживання зерна, були каші і різноманітні рідкі страви з крупою чи борошном. Не без підстав слово «каша» є спільним у всіх слов'янських народів. Кашу варили з гречаних, ячмінних, пшоняних, вівсяних і житніх круп. Крупи могли вживати як цілі, так і подрібнені (січка, толокно та ін.). (Новгородський 2009, 64; Артюх 1977, 46-47).

Вище ми писали лише про злаки, які вирощували у процесі сільськогосподарських робіт. В часі засвоєння нашим народом — ще з неоліту — різноманітних привнесених сільськогосподарських рослин, не втрачалася й дуже давня традиція збирання і вживання дикоростучої городини, грибів та злаків (Пашкевич, Богуславський 2019, 135). Деякі з цих

³¹⁵⁹ До речі, слово «баланда» походить із литовської і первісно означала легку весняно-літню рідку страву з лободи, бурякового бадилля та ін.

останніх з часом також стали вирощувати спеціально, деякі так і лишилися дикими, але також вживаються в їжу. Найактивніше використовувалося дике зілля в народній кулінарії весною, коли запаси їжі вичерпувалися, бракувало вітамінів, особливо у Великий піст (Артюх 1977, 23-24). Однак, що особливо важливо для нашого дослідження, використовували й дики борошністі рослини. Протягом багатьох тисячоліть людство нагромадило величезний досвід добування й приготування дикого хліба. Є такі види рослин, з яких можна отримати борошно не з дорідного звичного зерна, а з кореневищ, стебел тощо. Хоча вони й багаті на крохмаль та білки, проте у такому борошні бракує клейковини, тобто тісто не має достатньої для випікання в'язкості. Щоб поліпшити якість тіста, потрібно додавати зернове борошно (Рева, Рева 1976, 78-79). Серед таких рослин:

- ❖ насіння Лепешняка водяного — *Glyceria aquatica* (L.) Wahlb, відоме, як «польська крупа» або «пруська манка» (Рева, Рева 1976, 79-82).
- ❖ бульби перстача прямостоячого чи калгану — *Potentilla erecta* (L.) Hampl. (Рева, Рева 1976, 82).
- ❖ бульби і насіння Латаття — *Nymphaea* L. (Рева, Рева 1976, 82-85).
- ❖ бульби Глечиків жовтих — *Nuphar luteum* (L.) (Рева, Рева 1976, 85).
- ❖ коріння Пирію повзучого — *Elytrigia repens*.
- ❖ насіння Мишію сизого — *Setaria glauca* (L.) та Мишію зеленого — *S. viridis* (L.).

цей список є дуже великим (Рева, Рева 1976, 89-98). З часом активність їхнього використання як харчу зменшувалась, зростаючи лиле в часі різноманітних соціальних і природних катаклізмів. Нині ж ці традиції вивчають і розвивають «віруючи в здоровий спосіб життя», часто не враховуючи головного нюансу: *те, що не стало культивуватися в давнину, мало підставу, щоб так сталося*. І недаремно дослідники XIX ст. називали їх не окремими (новими, старими, суперфудними, їстівними дикоростучими) овочами чи зерном, а *сурогатами*.

Враховуючи зміст нашого дослідження, нас передусім цікавлять хлібні сурогати. Як ми підкресливали вище, люди завжди пекли ті чи інші хлібні вироби із багатьох злаків і їхніх сумішей³¹⁶⁰. Зазвичай у літературі це пов'язано із нестачею «справжнього» зерна, але нині така випічка є надзвичайно популярною, хоча й набагато дорожча від звичайної. Втім, її складно назвати справжнім сурогатом, оскільки харчуються нею не з голоду, а з жиру. Зовсім інакше — коли хліб із домішками розглядається як єдиний, чи майже єдиний харч в часі голоду. Щодо такого харчу існують певні вимоги, визначені ще у XIX ст.: «1) сурогати мають містити живильні речовини; 2) вони не мають містити навіть у вигляді домішок речовини отруйні для людського організму; 3) необхідно, щоб поживні речовини в сурогатах могли протягом більш-менш тривалого часу перетравлюватись і засвоюватись організмом» (Кириленко 2014, 69-71). Проте в часи голоду таких вимог не часто дотримуються. В результаті, сурогати ще у XIX ст. поділили на три групи: «1) Речовини, поживність яких не підлягає сумніву і які вже вживають у їжу в іншому вигляді; 2) речовини, хоча і мають деяку поживність, але зазвичай не вживають безпосередньо в їжу; 3) речовини, що містять досить мало поживних речовин, або навіть зовсім не поживні» (Стефановский 1893, 68-69). До перших належать різні злаки й овочі, які культивуються (ячмінь, овес, гречка, пшоно, горох, сочевиця, картопля, ріпа, їстівні гриби тощо) (Стефановский 1893, 68-69). Власне, як ми зазначали вище, такі домішки використовували не лише від нестачі хліба, а й в пошуках нових смаків. До другої групи належать домішки, харчова цінність яких значно нижча, але вони не шкідливі. Це — висівки, макуха, пирій та інші дики злаки, жолуді й ін. (Стефановский

³¹⁶⁰ Так, на Бойківщині переважно вживали вівсяний хліб і вівсяні «ощіпки», які пекли на пательні і їли із часником і картоплею (Гуслистий 1960, 450). На Полтавщині й Слобожанщині — житній хліб з гречаними домішками. На Поліссі — з картопляними, у Західній Україні — ячмінними, кукурудзяними, вівсяними, а в Карпатах пекли чистий вівсяник (Артюх 2010, 3).

1893, 68-69). Деякі з цих домішок і нині використовують любителі експериментів. Втім, добре помелені і в помірній кількості вони все ж непотрібні організму, але й не шкідливі. До третьої групи належать сурогати, які не мають жодної харчової цінності, а проте й шкідливі. Не всі вони належать до органічного світу. До них Ф. Стефановський відносить борошно із сухої шкіри, кісток, дерева, кори; капустияні качани, солому, різноманітне бадилля (Стефановский 1893, 68-69).

Внаслідок майже постійного браку харчу в багатьох місцевостях Російської імперії хронічне голодування, яке триває впродовж років і десятиліть, виробило цілу субкультуру вживання сурогатів, часом навіть таких, які в інших умовах без навиків заготівлі і вживання призводило до смерті. Наприклад, кору цілком безпечно вживали у харч в Карелії³¹⁶¹, але від неї вмирали українці в часі Голодомору.

Звичність до подібних сурогатів призводила навіть до спроби їх усталення в Російській імперії. Так, за даними Ф. Стефановського, якийсь поміщик Арсеньєв зайнявся масовим виробництвом борошна і крупи з лободи, причому зумів отримати визнання свого виробу від Медичної ради. 1848 р. селянин Архангельської губернії Болотов запропонував робити хліб із горобини. Навіть лікарі 1863 р. визнали можливим випічку хліба з суміші жита і моху. Серед «рекомендованих» сурогатів називали також серцевину очерету (Стефановский 1893, 62-63)³¹⁶². Ф. Стефановський негативно висловлювався щодо таких спроб, як вельми не корисних для організму споживача, і наголошував на необхідності прикласти зусилля до того, аби нагодувати населення справжнім хлібом (Стефановский 1893, 65-67).

Лобода, як сурогат хліба

дна з цільних ролей серед дикоростучих їстівних рослин України, без сумніву, належить лободі. Всього описано 250 видів лободи як диких, так і таких, що культивуються (Лобода садова 2020; Замятина 1994). Чимало видів лободи росте й на наших теренах. Найбільш відома, як харчовий продукт, власне лобода (*Cheopodium* L.), найпоширенішими є три її види: біла (*Ch. album* L.), червона (*Ch. bm* L.) і міська (*Ch. urbicum* L.). До лободи належить і лутига садова, яку переважно в Україні і в Росії також називають лободою (лободою садовою) — *Artiplex hortensis* L. Інші назви рослини:

³¹⁶¹ Такого висновку дійшли дослідники-ентузіасти, проаналізувавши традиції використання борошна з кори (лубу).

³¹⁶² У рамках дослідження сурогатів, проведеного при Казанському університеті, Ф. Стефановський знайшов у колекції сурогатного хліба такі домішки до хліба: житні висівки, пшеничні висівки, ячмінь, овес, просо, полба, гречка, горох, катопля, лобода, жолуді, берізка, солома, кора, глина й ін. (Стефановский 1893, 69-70). Автор проаналізував їх усі і більшість визнав неїстівними, навіть висівки (Стефановский 1893, 70-75), хоча в наш час висівковий хліб подобається. Ще більш дивним для сучасного читача є заперечення корисності хліба з ячміню (Стефановский 1893, 75), чи вівса (йдеться не про вівсяне печиво, а про хліб, спечений із суміші вівса і висівок, який вживався як головна і постійна їжа) (Стефановский 1893, 76). Так чи інакше, записи практикуючих лікарів того часу про біль у шлунку у тих, хто його вживав, не підлягає сумніву (Стефановский 1893, 77). Постає питання: чи корисні нинішні модні сурогати. Негативним було ставлення автора і стосовно просяного хліба, але, йшлося про лепешаники з розтертого на ручному жорні непровіяного проса, спеченого на відкритому вогні (Стефановский 1893, 77-78). Використання змішаної з іншим борошном гречки автор не визнавав, як здається, сурогатом, однак він зазначав, що мав справу з хлібом, спеченим із жита з гречаною половиною, що, звичайно, робить його сурогатним (Стефановский 1893, 79-80). Так само негативно автор сприймав і використання як сурогатів гороху й сочевиці (Стефановский 1893, 80-81), картоплі (Стефановский 1893, 81-85), жолудів (Стефановский 1893, 88-89) та ін. (Стефановский 1893, 90-96). Що стосується лободи, то, згідно із Ф. Стефановським, у Казанській губернії використовувалась переважно *Cheopodium album* (Стефановский 1893, 85-88).

французький салат, швейцарський мангольд, гірський шпинат³¹⁶³ (Лобода садова 2020). Її зелень має не лише харчові, а й лікувальні властивості.

Лобода як овоч і сьогодні активно використовують в українській кухні. Найбільш традиційним є використання її в борщах. Однак, нині різноманітні брошури й сайти для любителів екзотичного харчування рекомендують лободу не лише для салатів, але й для омлетів, супів (не тільки борщу), котлет, пюре і паштетів (Зінченко 2014; Харчове використання Лободи 2020). Також можна знайти рецепт лободи в сметані (традиційна бойківська страва) (Ганущак 2017) та ін. (Рева, Рева 1976, 51-52). Увійшла лобода навіть до «офіційної кухні» Російської імперії. Так, у О. Молоховець лободу подано лише як салатну страву, але рекомендовано готувати з неї соус, за тим самим рецептом, що й зі шпинату (за книгою рецептів № 585) (Молоховець 1901, 150).

Аби зрозуміти, як міг виглядати хліб із плодами лободи в часи прп. Прохора, звернімося до його описів, які з'явилися з уже згаданими пошуками способів боротьби з неврожаями у Нечорнозем'ї в кінці XIX ст. Тоді про роль лободи, як сурогату, писали не тільки лікарі, а навіть А. Чехов і Л. Толстой (Сюткин 2016). На жаль, нам не вдалося ознайомитися з усіма визначними публікаціями з цього питання, але мали нагоду прочитати книгу лікаря Ф. Стефановського «Материалы для изучения свойств «голодного хлеба». (Стефановский 1893) Маючи вже в «гігієнічному кабінеті» Казанського університету 81 одиницю прикладів «голодного» хліба, автор вирішив дослідити його вміст (Стефановский 1893, 3). Це дослідження мало 1) визначити приблизний вміст усіх прикладів, 2) оцінити ступінь травлення найбільш вживаного сурогатного хліба — з лободи, 3) знайти можливість оцінювати склад хліба для боротьби із зловживаннями. І найголовніше — «Вказати, які

³¹⁶³ Не підлягає сумніву, що садова лобода має високі харчові і лікувальні якості.

Калорійність лободи садової — 368 ккал на 100 г, з них:

Білки — 14,12 г;

Жири — 6,07 м;

Вуглеводи — 64,16 р.

У складі лободи садової:

Близько 40% клітковини, прискорює кишковий метаболізм і нормалізує обмінні процеси.

Вітамін А, який відповідає за функцію зорового нерва, підвищує працездатність репродуктивних органів і покращує якість шкіри.

Вітамін В2 бере участь в кровотворенні, зокрема стимулює вироблення червоних кров'яних тілець, і спалює вуглеводи.

Вітамін В6 бере участь у вуглеводно-ліпідному обміні. Без цієї речовини схуднути неможливо.

Вітамін РР нормалізує артеріальний тиск і розчиняє шкідливий холестерин на стінках судин.

Вітамін С підвищує імунний статус, бере участь в окислювальних процесах, зміцнює стінки капілярів. 100 г свіжого листа — половина добової норми речовини.

Вітамін К відповідає за згортання крові, стимулює білок-казеїн, необхідний для формування м'язової тканини. На 100 г свіжої біосировини — цілих 4 добових норми.

Бетаїн — обов'язковий учасник жирового обміну, транспортуючий корисний холестерин з організму.

Бета-каротин необхідний для росту волосся, підтримки стабільного імунітету і зорової функції. На 100 г листа лободи — кількість бета-каротину, необхідного людині впродовж доби.

Вітамін Е попереджає вікові зміни, підвищує тонус шкіри і стінок судин.

Щавлева кислота прискорює перистальтику і підтримує верстати кишечника в тонусі.

Алкалоїди надають анестетичну, жовчогінну й седативну дію.

Сапоніни прискорюють переміщення еритроцитів кровотоком і стимулюють вироблення гемоглобіну.

У складі лободи також є макро- і мікроелементи. На 100 г продукту:

1/4 денної норми магнію;

1/4 частина необхідного кальцію;

1/5 частина норми міді;

1/10 від добової дози калію.

(Лобода садова 2020).

власне наслідки неправильного вживання сурогатного хліба для людського організму» і «якщо можливо, зібрати свідчення про те, як впливало на населення вживання сурогатного хліба в межах досліджуваного району» «щоб вказати, які фактичні наслідки для людського організму мають виникнути від неправильного харчування при вживанні хлібних сурогатів» і «зібрати інформацію про те, як і чим вплинуло на населення споживання сурогатного хліба в межах досліджуваного району» (Стефановский 1893, 11).

Ця територія Московії була вельми перспективною для подібного дослідження, оскільки лободу та інші сурогати у Нечорнозем'ї вживали з метою економії, навіть тоді, коли хліб був. В емоційному записі Л. Толстого читаємо: «У тому дворі, в якому мені першому показали хліб з лободою, на задвірках молотила своя молотарка на чотирьох своїх конях, і вівса, зі своєї і найманої землі, було 60 копиць, що давали по 9 мір, тобто, за нинішніми цінами, на 300 рублів вівса. Жита, правда, залишалося мало, чверті 8, але, крім вівса, було до 40 чвертей картоплі, була гречка, а хліб з лободою їла вся сім'я з 12 душ. Отже, виявлялося, що хліб з лободою був в цьому випадку, і в рясні роки хазяйновитий мужик ніколи не дасть теплого і навіть м'якого хліба, а все сухий. "Борошно дороге, а на цих шибеників хіба настачишся! Їдять люди з лободою, а ми що ж за пани такі!"» (Л. Толстой. Из статьи «О голоде») (Сюткин 2016). Такі дикі звичаї селян Нечорнозем'я відмічав і Ф. Стефановський. Він згадував також і нашого прп. Прохора (Стефановский 1893, 85-86), проте, звичайно, нема жодних підстав вважати, аби збережена з давнини традиція вживання лободи в разі голоду набувала у нас колись такого поширення за врожайних умов.

Щодо технології випічки Ф. Стефановський зазначає, його або випікали із закваскою, як звичайний, або частіше, як прісні коржики, оскільки звичайний хліб з малою домішкою звичайного борошна спекти не вдавалося (Стефановский 1893, 85-88). Серед багатьох досліджених Ф. Стефановським варіантів домашнього хліба з додаванням сурогатів (Стефановский 1893, 147-181), більшість, крім інших домішок, містила лободу. Автор називає їх «змішаними лободовими хлібами» (Стефановский 1893, 147). *Цікаві описи їхнього смаку й вигляду*³¹⁶⁴.

³¹⁶⁴ Наведемо деякі з них:

«№ 1. Голодний хліб із села Ошли, Манадишського повіту Казанської губ.; доставлений у грудні 1891 р. доктором Котельниковим після об'їзду з п. губернатором.

Зовнішні властивості. Невеликий шматочок висохлого хліба, що має в найтовщому місці 4 см; кірки помірної товщини, з невеликими тріщинами; м'якуш досить пористий; кольору зовні бурого, всередині темно-бурого; запах хлібний, чи не затхлий; смак задовільний, хрускіт на зубах незначний. Утворення цвілі не помітно» (Стефановский 1893, 147).

«№ 2. Хліб доставлено з села Баликове Лаїшевського повіту Казанської губ. в грудні 1891 р. лікарем Котельниковим.

Зовнішні властивості. Невеликий коржик з твердими шкірками, в окружності близько 10 см; висота 1,7 см; зовні землісто-сірого кольору; всередині майже чорна; має вигляд засохлого коров'ячого посліду; компактний, запах неприємний (затхлий); смак незадовільний; на зубах хрумтить. Сухий, місцями цвіль» (Стефановский 1893, 147-148).

«№ 5. Хліб узятий у учня з Баймурзінської школи Тетюшського повіту Казанської губ. і доставлений інспектором народн. училищ Г. Карповим у грудні 1891 р.

Зовнішні властивості. Невеликий коржик: близько 8 см. В діаметрі висотою 2 см; кірки тверді з невеликими тріщинами; зовні сіро-землистого кольору, всередині чорного-торфоподібного; м'якуш компактний без пригару. Висушена...» (Стефановский 1893, 149).

«№ 10. Хліб доставлено редакцією «Волзького Вісника» в листопаді 1891 р. З доданої записки видно, що він випікався з 1/3 лободи і 2/3 житнього борошна грубого помолу, з добавкою пропареної солі...

Зовнішні властивості. Невеликий шматочок, заввишки 6 см; кірки помірної товщини, з невеликими тріщинами; м'якуш досить пористий; кольору зовні бурого, всередині темніший; смаку гіркуватого; помітний хрускіт; запах нагадує звичайний, хлібний, висушений...» (Стефановский 1893, 151-152).

Цікавими є описи хліба з лободи, надіслані Ф. Стефановському колегами-лікарями. Деякі з них ми наведемо, як опис подібної випічки з перших рук, причому таких, які бачили його ще свіжим. Отже:

Серед іншого, досліджувався і спеціально випечений хліб, який брали за зразок. Такий хліб Ф. Стефановський описує так: «№ 25. Хліб приготовлений з лободи на замовлення для гігієнічної лабораторії Казанського університету в селі Вел. Менисар Казанського повіту селянином Губайдулліним, 30 вересня 1891 року. У лабораторії підсушений. *Зовнішні властивості.* Половина підсушеного короваю висотою 10 см; верхня кірка відстала від м'якушки, посипана борошном, з численними поверхневими тріщинами; м'якуш дрібнопористий, легкий, кольору землисто-чорного (торфоподібного); при розламуванні помітні рослинні оболонки (висівки); смаку і запаху неприємного; значний хрускіт...» (Стефановський 1893, 159). Окремо, і це особливо важливо для наступного дослідження, в лабораторії Казанського університету було зроблено «чисті» проби виробів із насіння лободи. Це дослідження Ф. Стефановський описує так: «№ 71. Чисте насіння лободи без оцвітину, приготоване в гігієнічній лабораторії Казанського університету; насіння з оцвітину сушиться, ретельно перетирається руками і відсіваються на низці сит); потім це насіння перетворюють в борошно на звичайній кавомолці. *Зовнішні властивості.* Борошно з чистого висушеного насіння лободи має загалом вигляд сірого порошку, в якому можна розрізнати майже білий вміст насіння (білок) і світло-сірі і темно-бурі уламки насінневої шкірки; смак неприємний; на зубах відчувається хрускіт...

№ 72. Борошно з насіння лободи з оцвітину, приготоване також в гігієнічній лабораторії тутешнього університету, приблизно так, як його вживають: рослини лободи підсушені в печі, обтрушені і змолоті на кавовому млинку. *Зовнішні властивості.* Горошок має зеленувато-сірий колір; при обстеженні тонкого шару можна розрізнити: бурі уламки шкірки насіння, зеленуваті частинки квіткових покривів, білуватий вміст насіння і пісок». (Стефановський 1893, 177-178).

Завершимо цю підбірку висновком Ф. Стефановського: «Отже, всі дані, викладені при порівнянні «голодних» хлібів з нормальним житнім, вказують на те, що досліджені зразки хліба за своїм поживним значенням мають вкрай низький рівень і рішуче не можуть становити головну харчову поживність, підтримати півень організму і останній прирікає себе на неповне (хронічне), голодування» (Стефановський 1893, 196)³¹⁶⁵. І однак, він підкреслює щодо засвоєності хліба з лободи: «вона все-таки певною мірою поживна, і могла підтримувати голодуюче населення, хоча робоча спроможність значно зменшилася» (Стефановський 1893, 202-204).

Історія вживання дикоростучих рослин і, зокрема, лободи в Україні, суттєво відрізнялася від Нечорнозем'я. Давня традиція їхнього вживання за умов значно кращого харчового забезпечення втратилась, і лишилося переважно вживання бадилля як зелені й

«Хліб з лободи і борошна мало поживний, обтяжує шлунок і кишковик, спричиняє розлад кишковика, не надає сил, бадьорості духу. Хліб з однієї лободи, якщо їдять його гарячим, діє на кшталт горілки дурманно, спричиняє головний біль, нудоту, блювоту і понос, (п. Бородін). «Поживність мізерна; при значній кількості домашки сурогату смак гіркуватий; викликає катаральний стан шлунково-кишкового каналу» (п. Чистів).

І ще:

«Лободовий хліб ледь гіркуватого, трав'янистої смаку, віддає затхлістю. З метою хоча б частково замаскувати неприємний смак лободяного хліба, його «круто» (багато або сильно) солять, внаслідок чого після такого хліба відчувається сильна спрага; почуття ситості немає; лободовий хліб виходить здебільшого з відсталими від м'якушки скоринками, швидко черствіє і пліснявіє, землистою кольору» (п. Перов). «Хліб з лободою має землистий, неприємний смак. Всі визнавали його несмачним і вживали більше з гарячою їжею. Після прийняття їжі відчувалася спрага, тому пили більш, ніж зазвичай, за розповідями селян. — Що стосується поживності цього хліба, то, за зовнішнім виглядом споживачів, вона має бути дуже низькою. Селяни заявляли, що з такого хліба мало сили, які в роботі дуже скоро виснажувалися» (п. Заболотнов).

³¹⁶⁵ На завершення свого дослідження Ф. Стефановський згадує схожу за змістом дисертацію Н. Сульменева (Стефановський 1893, 199) «Лебеда, ее химический состав и усвояемость азотистых веществ». Не маючи можливості ознайомитися з нею, зазначимо так, що, згідно з цитатами, висновки цього автора мало відрізняються від висновків наведеної публікації (Стефановський 1893, 202-204).

овочів. В часі ж Голодоморів ХХ ст., особливо штучного Голодомору 1932—1933 рр., створювали нові рецепти, часом смертельні для голодних людей. Так, на Роменщині, «в цей період складали нові рецепти сурогатних страв. Молоде листя клену, липи, буряка чи кропиви сушили в печі, добре перетирали і готували на воді паляниці. З сушеної конюшини пекли хліб. Весною з розтертих бруньок липи пекли коржички, які називали “щоденники”. Листя з липи добавляли до половини та картоплі і пекли маторжаники. Також пекли млинці з лісового моху, дубового листя, збирали качани з ремези в озерах, у лісі жолуді. У різних регіонах України також пекли млинці з тертого осердя качанів, робили берестову муку, яка була дуже жорстка і не придатна для їжі... вживали дертяники, полов’яники, хроняники, лопушаники. Кропиви та листя буряка їли вареними у воді. Якщо у кого була картоплина — додавали і картоплю, то це була така “смакота”, яку їли не щодня, бо й картоплі теж не було...» (Коцур 2011, 57).

Зелень лободи переважно сушили і товкли на борошно або варили з додаванням дрібки чогось на зразок висівок. Від такої їжі розпухали ноги, тріскалася шкіра (Стасюк 2006, 98). Досліджуючи процеси, які викликали в організмі вживання хліба з лободою та інших сурогатів, Ф. Стефановський навів суто медичні висновки (Стефановський 1893, 204). Обсягом нашого дослідження не передбачено подібну тему, тому обмежимося висновком, що вживання хліба із лободи спричиняло у багатьох (але не у всіх) біль у животі й проблеми з травленням (Стефановський 1893, 204-207).

Звичайно, зелень і плоди різних сурогатів по-різному впливають на різних людей. Одна реакція буде у ситої, здорової людини, не обтяженої працею, крім спортзалу. Інші симптоми у голодуючого, як в часі Голодомору. Ще інакше — у більш-менш здорової людини, яка харчується так роками, не вмерла від тієї дієти в дитинстві, але змушена тяжко працювати. Вірогідно, саме тому від лободи в Україні в часі Голодоморів було більше шкоди, ніж у Нечорнозем’ї. Але негативний вплив лободи при постійному вживанні як зелені, так і її плодів не викликає сумніву. Як можна припустити, перше переважно використовували в Україні в часі Голодоморів (оскільки людям не було часу чекати, доки лобода зріє, а крім того, за умов втрати звичаю збирати насіння лободи, про нього могли й не знати)³¹⁶⁶.

Адже лобода об’єктивно має *при систематичному вживанні* негативні наслідки для організму. Не слід забувати, що в народній медицині її також застосовують як блювотний і проносний засіб (Рева, Рева 1976, 51-53). Останнє вже само собою свідчить, що не все так однозначно із використанням цієї рослини в харч. Насправді, не варто складати раціон на основі лободи. Це рослина хоч і корисна, але може спровокувати інтоксикацію, алергію й запаморочення. Є також ціла низка протипоказань (Лобода садова 2020).

Окремо слід сказати про родича нашої лободи, який, дійсно, можна вживати в їжу і робити з нього борошно для випічки. Це квіноа, кіноа (*Chenopodium quinoa willd.*) і каньяуа (*Chenopodium pallidicaule aellen*), рисова лобода) (Жуковский 1971, 272; Декілька фактів про кіноа 2016). Це однолітня високогірна рослина Анд, що дає врожай дуже дрібного насіння. З насіння цих рослин готували кашу, з листя готували суп (Жуковский 1971, 272). Дуже цінували інки, які вживали його не менше картоплі та кукурудзи, що становили основу їхнього раціону харчування. Нині **його** вирощують у Гімалаях та на деяких морських побережжях з кліматом, що передбачає великий перепад температур (Жуковский 1971, 272; Декілька фактів про кіноа 2016).

³¹⁶⁶ Цікаво, що незважаючи на негативну практику вживання зелені лободи під час Голодоморів (а, можливо, й не знаючи про неї), її помістили до цікавої брошури, виданої в часі блокади С.-Петербурга у Другій світовій війні під назвою «Главнейшие дикорастущие пищевые растения Ленинградской области», 1942 р. З огляду на передмову, у написанні видання взяли участь кваліфіковані спеціалісти в галузі біології й хімії. Опис безпосередньо лободи створено О. Сметанниковою. Тут, зокрема, міститься детальний опис поживних якостей рослини. Автор пропонує для використання не лише плоди, а й його бадилля — як вітамінну сировину для перших страв та салатів. Додано цікаві рецепти, перевірені спеціалістами й мінімалістичні.

Останнім часом ця крупа, відома на ринку, як кіноа, стала ще одним «суперфудом», «особливо корисним» засобом для витягування грошей із кишень «віруючих у здоровий спосіб життя». Насправді, це зерно поживне і корисне, хоча не слід визнавати його чимось надприродним.

Кіноа варять як гарнір, а також, як кашу — самостійну страву, приправлену спеціями або соусом за смаком. Перед приготуванням **кіноа** дуже важливо добре промити — невідлучені частинки можуть дати гіркоту, як у «справжньої» лободи, а також важливо не переварити, оскільки **крупа** швидко розмокає. З борошна **кіноа** роблять пасту, випікають хліб та готують вітамінні напої (Жуковский 1971, 272; Декілька фактів про кіноа 2016).

Смак зерна, який у Інтернеті рекламують, як «горіховий» чи схожий на шліфований рис (Жуковский 1971, 272; Декілька фактів про кіноа 2016), нагадує навар поганого пшона на бадиллі, бо смак зелені відчувається дуже сильно, а запах самого зерна майже відсутній. І все ж, реклама між людьми з явним надлишком коштів відіграла свою роль. 2013 р. проголошено Міжнародним роком **кіноа** і його навіть визнають одним із способів подолання голоду на Землі (Жуковский 1971, 272; Декілька фактів про кіноа 2016), що звичайно, ніяк не назвеш, лише дурницею. З іншого боку, не помічено, щоб воно спричинило негативні реакції, таких, як інші види лободи.

Так що ж зробив із лободи прп. Прохір

а час життя прп. Прохора, Україна мала розвинуте сільське господарство. Вирощували пшеницю, жито, просо, овес, горох, сочевицю, гречку, коноплі, льон, ришій (Гуслистый 1960, 74-76). Українська кухня цього періоду була досить розвинутою. Зокрема, випічка з дріжджового тіста була вже дуже різноманітною. Борошняна їжа урізноманітнювалась рибою, грибами, лісовими ягодами, овочами, молоком і, рідше, м'ясом. При княжих дворах існували професійні кухарі (Смоляр 2008, 64). Хліб тоді переважно випікали з жита і ячменю (Артюх 1977, 46-47). Проте вірогідно, дикоростучі рослини застосовували в харчуванні значно більше, ніж нині.

Прп. Прохор обрав собі підвиз вживання тільки дикоростучих рослин. Такий вид підвизу широко відомий на сході, але за нашого клімату є доволі проблемним, хоча і можливим. Зокрема, відлюдника, який харчувався дикими грушами і медом, описує у своїх записах свт. Петро Могила (Жиленко 2011, 466). Підвизалися із вживанням дикоростучих рослин навіть подвижники Соловецьких островів (Соловецкий патерик 1873, 74-77). Проте це були відлюдники, *не пов'язані з обителлю*, а наш преподобний займався цим *в обителі*.

Згідно з житієм, преподобний випікав хліб із лободи. Майже однозначно можна сказати, що йшлося про зерно, оскільки бадилля лободи може бути тільки домішкою до хліба. Втім, вищенаведені уваги доводять, що плоди лободи є не найкращим джерелом борошна і з неї випікається, м'яко кажучи, не найсмачніший хліб, особливо, якщо в нього додавати дуже мало іншого борошна або не додавати зовсім. Чи міг прп. Прохор прожити на такому раціоні? Так, власне, міг. До того ж, його підвиз полягав у вживанні не лише лободи, а й інших диких рослин. Добре володіючи збереженою на той час стародавньою традицією вживання дикоростучих рослин, він за життя явно розвинув її. З житія нам відомо лише про випікання ним хліба із лободи. І цей хліб аж ніяк не асоціюється із свідченням людей, які бачили подібний хліб в Нечорнозем'ї.

Є всі підстави твердити, що прп. Прохор мав явну схильність до біології та харчової хімії, і створив цілу технологію випічки хліба, з додаванням борошна з лободи. У Патерику такі його дії описуються як чудо, але навіть за описом зрозуміло, що йдеться про технологію. І де знайти вододіл між чудом як таким, і чудом Божого дару до якоїсь справи?

Історик медицини М. Богоявленський, добре знайомий із діяльністю лікарів зі створення сурогатів хліба, припустив, що прп. Прохор зумів «чи то додаючи якихось домішок до хліба, чи то використовуючи цільні частини диких рослин, виготовити, за одному йому відомим рецептом, настільки високоякісний сурогат хліба, що завдяки цьому було

підтримано життя як самого винахідника, так і багатьох бідняків, які приходили до Прохора по хліб» (Богоявленский 1960, 168-169). У Патерику про інші інгредієнти не розповідається, але це ще ні про що не свідчить. Знову ж таки, згадаємо про висновки дослідників XIX ст. — хліб із домішками лободи був настільки ж несмачним.

Під час розмелювання лободного зерна, ламка шкірка його розпадається на темні гострокутні уламки, які бувають настільки малі, що проходять через найдрібніше сито. Ядро на розломі можна вважати цілком білим (крохмаль), так що колір його різко відрізняється від темного кольору насіння оболонки. Відділити цю чорну частину, яка є джерелом гіркоти хліба, Ф. Стефановський вважав майже неможливим, і зауважував, що селяни Нечорнозем'я навіть не намагалися це робити (Стефановский 1893, 85-88). Зробити хліб із лободи не отруйним і смачним прп. Прохор міг лише відділивши половину. Отже, така процедура все ж таки можлива. Вірогідно, цей висновок вимагає практичного підтвердження, наприклад, із залученням ручного жорна, яке використовували у Лаврі. Але якщо преподобному вдалось це зробити, то є всі підстави твердити, що з певними домішками та ще й для голодної людини, хліб міг виявитися дуже смачним і, головне, не отруйним.

Додаток 17

Запис свт. Петра Могили про зцілення від води з хреста прп. Марка Печерника

ерша згадка про традицію напувати прочан із хреста прп. Марка міститься у записах свт. Петра Могили і оповідає про зцілення хворого ока прочанина (католика) Павла Курцевича. Ця оповідь є дуже цікавим свідченням, тому подамо її нижче:

«Літа 1621 князь Павло Курцевич, настільки хворий на очі, що не лише нічого не бачив на одне око, а від великої хвороби ледве й ходити з підтримкою міг, прийшов до Печерського монастиря відвідати свою матір, яка іноцтвує в жіночому монастирі. Братія святої обителі, побачивши, наскільки він страждає, пожаліла його (найбільше тодішній намісник Кипріян Лабунський), [і] сказали йому: “Пане Курцевичу, ця свята Лавра є чудотворною, і багато з тих, хто з вірою приходять сюди, молитвами преподобних отців наших Антонія і Феодосія отримують зцілення. І ти також (хоча і не Православної нашої, але латинської є Віри) попроси іерея, аби на ранок відслужив у печері преподобного Антонія Службу, ти, послухавши Святу Літургію, від хреста святого Марка печерного, що на раці з мощами його лежить, водою святою очі з вірою промивши, зцілення, молитвами святого (який багатьох силою Христовою зціляє), надіємось, отримаєш”. Той, це чувши, відразу, з радістю, попросив отця Кипріяна Божественну в печері здійснити Службу і на ранок, коли служив той, з благоговінням стояв, слухаючи Святу Літургію. По здійсненні помолився Богу і святого Марка закликавши про молитву, промив очі свої з хреста святою водою і, приклавшись до святих мощей, пішов. І в той же час, припинилась його хвороба, але ходити ще не міг. І сівши в карету свою, поїхав до міста Києва. Коли він їхав, і піднявся на гору, яка називається Уздихальницею, зняв покров, що покривав його очі (від світла ще більше боліли), і лиш зняв — побачив перед собою річище та все інше, і обидва береги Дніпра вдалину. І так з того часу зір повернувся до нього і став здоровим. Тут почав славити Бога і дякувати святому Марку Печерському, молитвами якого зцілення прийняв. Сам князь Курцевич в літо 1629, місяця серпня 15 дня, на свято Успіння Богородиці, коли був у монастирі Печерському, вустами своїми перед свідками повідав мені чудо се, що було з ним, у славу Богу, Йому належить всяка слава, честь і поклоніння у віки. Амінь» (Жиленко 2011, 446-447).

Пізніше чудо з деякими доповненнями опублікував Афанасій Кальнофойський у «Тератургімі» 1638 р.³¹⁶⁷

Інформацію про родину Павла Курцевича див. у колективній монографії, присвяченій прп. Марку (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 20-33).

Додаток 18

До питання про можливість збереження творінь прп. Алімпія

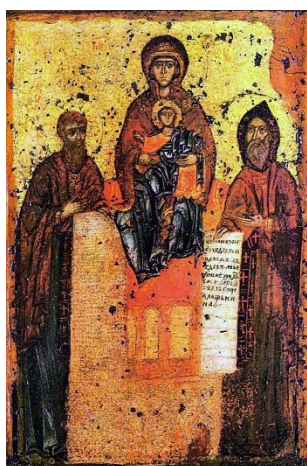
Ак видно з життя, слава прп. Алімпія як іконописця ширилася як у Києві, так і за його межами. Однак на сьогодні не існує жодного зображення, яке б однозначно пов'язувалося з ним. Зважаючи на трагічні обставини історії Києва й України загалом, у цьому нема нічого дивного.

З XIX ст. відомі спроби приписати прп. Алімпію ті чи інші стародавні ікони. Проте це вже була навіть не легендарна традиція, це була бібліографія. А що ми знаємо про думки з цього приводу давніх українців?

Одну відповідь маємо. До творчості прп. Алімпія здавна відносили список Печерської Богородиці з пристоячими прпп. Антонієм і Феодосієм Печерськими, збережений у Свенському Печерському монастирі поблизу Брянська, куди він потрапив із Лаври. Нам вже доводилося писати про цей образ (Жиленко 2019, 266) і про те, що, хоча ця ікона є чудотворною, та сама технічна її якість, як і стиль робить таку атрибуцію маловірогідною, може йтися тільки про копію XIII ст. (Анисимов 1928, 54; Пуцко 2010, 663; Овсійчук 1996, 73-74). З іншого боку, оригінал ікони вповні міг бути написаний прп. Алімпієм, який, отже, є автором іконописного типу Печерської Богородиці (Овсійчук 1996, 73-74).

Прп. Алімпій. Лаврська іконописна школа. Фонди НЗКПЛ

Свенська Печерська ікона Пресвятої Богородиці

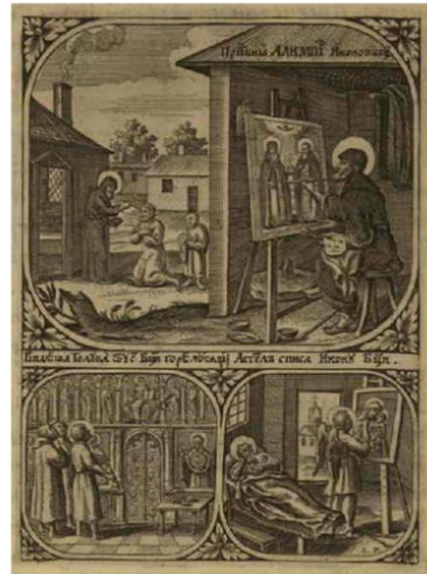
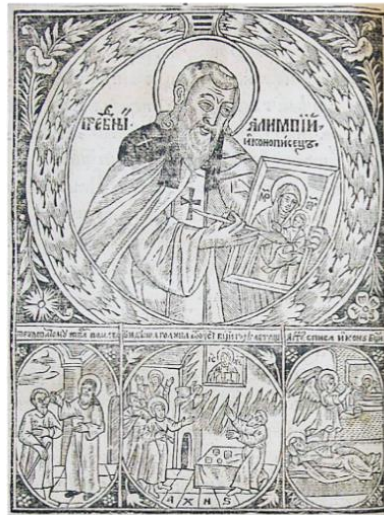
Чи приписували прп. Алімпію в Україні XVII ст. ще якісь ікони? Писемних свідчень про це не нема. Однак, є сенс звернути увагу на гравійовані ілюстрації до Патерика 1661 і 1702 рр. Останні виконав визнаний український художник о. Леонтій Тарасевич. Їхня композиція хоча й спирається на гравюри іншого видатного українського художника о. Іллі, який зробив гравюри до Патерика 1661 р., але є власною творчістю Л. Тарасевича. З іншого боку —

³¹⁶⁷ Текст польською мовою і в українському перекладі О. Крайньої опубліковано в колективній монографії, присвяченій прп. Марку (Пивоваров, Крайня, Курлов 2020, 17-18).

гравюри о. Іллі є всі підстави пов'язати із лаврською іконописною традицією. Отже, проаналізуємо зображення прп. Алімпія у обох галереях.

У гравюрі до Патерика 1661 р. бачимо кілька ікон, пов'язаних із прп. Алімпієм (див. нижче). Святого зображено з іконою Одигірії в руках. Чи зазначено було конкретну ікону — не ясно. Є всі підстави вважати, що так. Але зображення аж надто мале і схематичне для точної атрибуції. В ілюстрації до написання Янголом ікони під час хвороби святого, ікона — Успіння Пресвятої Богородиці. Це не однозначно, але логічно витікає з самої оповіді. Якщо для замовника було неймовірно важливо отримати ікону до свята Успіння — отже храм був саме Успенський і в день Успіння, вірогідно, мав бути освячений.

Наразі на ілюстрації о. Леонтія Тарасевича бачимо зовсім інші ікони. Прп. Алімпія зображено за написанням ікони Печерської Богородиці, але не схожій на Свенську Богородицю, а ту її версію, яка була поширена у його час. Янгол пише ікону, що належить до іконописного типу Замилування.

Ілюстрації до життя прп. Алімпія із видань 1661 і 1702 рр.
1661 р. 1702 р.

у

нижньому лівому кутку гравюри зображено іконостас, в якому чітко видно ікону Знамення. Саме тому виникла ідея, що це може бути зображенням Ярославської Оранти у першому місці її перебування (Логвин 1970, 18; Міляєва, Гелитович 2007)³¹⁶⁸. Однак, зважаючи на напис на гравюрі, цей сюжет зображає появу голуба у Великій Церкві. Можна мати претензії до Леонтія Тарасевича, і роздумувати, чому цю ікону розміщено в іконостасі, але це явно не визнається іконою, написаною святим.

На межі XIX і XX ст. у московських істориків та широкої громадськості виник особливий інтерес до прп. Андрія Рубльова, якому зопалу приписали авторство десятків, якщо не сотень ікон. Водночас звернули увагу і на прп. Алімпія. Як здається, вперше в російській імперській історіографії на ікони, які могли б належали творчості прп. Алімпія звернули М. і В. Успенські (Успенский, Успенский 1901). Пізніше той самий список з більш детальнішою інформацією про українські ікони княжої доби опубліковано у визначній роботі М. Петрова (Н. Петров, 1914). У цьому списку — декілька ікон.

Передусім — список Печерської Богородиці із Свенського монастиря, згадку про якого імперська історіографія запозичила з ранньомодерної української традиції.

³¹⁶⁸ Г. Логвин помилково відносить гравюру до 1661 р. (Логвин 1970, 18).

Не часто нині згадують також про приписувану прп. Алімпію ікону з іконостаса Успенського собору в Москві — «Царь царемъ» чи «Предста Царица», але яку на початку XVIII ст., переписав іконописець К. Уланов. На іконі зображено Спасителя, що сидить на високому престолі у священницькому вбранні (Н. Петров 1914, 9). На сьогодні зрозуміло, що нема жодних підстав твердити про її приналежність святому.

Більш реальним з точки зору дослідників XIX—XX ст. був пошук ікони прп. Алімпія у Ростові, оскільки про перевезення її до Ростова оповідає житіє.

Спершу припустили, що йдеться про копію *Володимирської Богородиці з Ростовського собору* (Успенский, Успенский 1901, 16; Н. Петров 1914, 14). Однак, сьогодні нам відомо, що наявна ікона належить до XVII ст. (Сазонов 1995), хоча дехто з дослідників вважав за можливе виводити її не з самої Вишгородської Богородиці, а з копії, колись зробленої прп. Алімпієм (Гусева 1993, 4).

Вже у XX ст. було знайдено пам'ятку, приналежність якої до творчості прп. Алімпія є логічно обґрунтованою. Йдеться про ікону, яка в науковій літературі отримала назву *Ярославської Оранти* (насправді, це зображення належить до іконографічного типу «Знамення»).

Цю унікальну пам'ятку³¹⁶⁹, було знайдено 1919 р. серед мотлоху в Ярославському Спасо-Преображенському соборі (Брюсова 1986). У 1925—1927 рр. ікону було очищено від записів XVII—XIX ст. За слідами окладу було визначено, що ще у XVII ст. ікона перебувала у храмі. Наразі

В. Брюсова не знайшла ніякого зв'язку між іконою і Успенським собором Ярославля, де її знайшли. Їй вдалося довести, що ще 1787 р. ікона містилася у вівтарі Спасо-Преображенського собору в Ярославлі. Однак, як вона туди потрапила — не відомо (Брюсова 1986, 91-95).

³¹⁶⁹ «Автор створив вражаючий урочистий образ: статність Марії, зображеної в анфас, її дзвоноподібний силует, досягнутий завдяки розширеному донизу мафорію, контрастують з її невеликим жіночним ликом та непропорційно маленькими кистями рук. Уславлюють Велику Панагію архангели, розміщені в медальйонах у кутках ікони. Медальйони з білим обрамленням підтримують білий німб навколо голови Марії. На сяючому золотому тлі вони полегшують верхню частину ікони, посилюють поетичність тендітного лику Марії. Золоту в іконі надано великого значення: крім тла, золотими смугами промениться мафорій Марії, одяг Спаса Еммануїла» (Міляєва, Гелитович 2007).

В часі реставрації було висловлено припущення, що вона належить до княжої доби (Брюсова 1986, 73; Антонова, Мнева 1963, 52-53). Водночас було помічено, що «пам'ятку слід віднести до періоду, коли ще тільки склалися принципи давньоруського живопису. Художник не робив якісної відмінності між мозаїкою, фрескою й іконою ні в трактуванні художнього образу, монументально-узагальненої, ні в мальовничих прийомах, поєднуючи в одному творі особливості різних видів мистецтва. До того ж, створюється враження, що митець прагнув манерою виконання максимально наблизити іконопис до мозаїки, можливо, в розрахунок на те, що створений ним твір буде сусідити з нею» (Брюсова 1986, 83). Нема жодних підстав твердити, що ікону було написано у Ярославлі й Володимирі (Брюсова 1986, 95). Ікона явно відноситься до названих Л. Міляєвою і М. Гелітович україно-візантійськими, створеними українцями, які отримали свої вміння у середовищі грецьких митців (Міляєва, Гелітович 2007). Богородична ікона Знамення відома на фресковому розписі приділу Йоакима й Анни Софії Київської, тому не підлягає сумніву, що часи прп. Алімпія такі ікони вже були відомі Києві (Шевлюга 2015). Відомі зображення Знамення і на печатках тогочасних ієрархів.

Все зазначене вище веде до думки, ікону було створено у Києві близько XI—XII ст., а, відтак, є підстави твердити про авторство прп. Алімпія (Антонова, Мнева 1963, 52-53; Живопись домонгольской Руси 1974, 40, 45), оскільки навіть у той час тут навряд чи було багато місцевих мозаїстів, які того, писали й окремі ікони.

Зрозуміло, що з'явилися теорії стосовно тотожності цієї ікони з конкретною описаною в Патерику (Логвин 1970, 17; Антонова, Мнева 1963, 52-53; Шевлюга 2015, 369). Однак, єдиним підтвердженням цього зображення Богородиці Знамення на гравюрі Леонтія Тарасевича (Шевлюга 2015, 367-369), що, втім, навряд чи можна визнати переконливим (див. стор. 1036). Втім, київські ікони замовляли, купували, грабували і вивозили з Києва на схід масово (Овсійчук 1996, 50), а святий, як можна зрозуміти, за життя написав багато ікон.

Ярославська Оранта (Знамення) 367-

до
в
у
що
крім

Є велика спокуса пов'язати Ярославську Оранту із зображенням Оранти у наві Великої Церкви Печерської, що не збереглося (Жиленко 2019, Коментар 19). Хоча та мозаїка була Орантою, а не Знаменням, однак ці зображення є багато в чому подібні. Зокрема, В. Пуцко, який датував її XIII ст., а відтак не пов'язував із прп. Алімпієм (Пуцко 2010, 663), погоджується із тим, що вона є наслідуванням техніки мозаїки. Натомість він припускає, що такий зв'язок став результатом копіювання композиції з апсиди Великої Церкви (Пуцко 2010, 663; Пуцко 2015, 127-129).

Однак, якщо ми поглянемо на порівняльну таблицю, поміщену нижче- побачимо, що на збережених, нехай і схематичних зображеннях Печерської Оранти у наві храму навіть одяг Пресвятої Богородиці виконано інакше.

За будь-яких обставин, маємо пам'ятати, що атрибуція «Ярославської Оранти» не є аксіомою, а лише теорією, стосовно якої навіть прихильниця її В. Брюсова зауважувала, що «через відсутність творів, які могли б бути достовірно визнані належними цьому найбільшому руському живописцю XI—XII ст., на користь нашої гіпотези поки не можна навести строго наукових доказів» (Брюсова 1986, 85).

Дійсно, в літературі відома ідентифікація її, як київської княжої доби, але без зазначення теорій про авторство (Алпатов 1978, 299; Пуцко 2010, 663). С. Масленицин, не вдаючись в особливості ікони, датує її XIII ст., аби мати нагоду пов'язати її з неоднозначним за своєю діяльністю, але, безперечно, інтелектуально розвинутим князем Костянтином Всеволодовичем. Не підлягає сумніву, що цей князь багато зробив для Ярославля, серед іншого, заснування бібліотеки й будівництво кам'яних храмів. За його життя було завершено храм «на княжому дворі». Отже, мало бути підготовлене і внутрішнє оформлення, включаючи ікони. До них він відносив і Ярославську Оранту, в якій бачив бажання будівника храму мати паралель із збудованою засновником Ярославля Ярославом Мудрим Софією Київською (Масленицин 1986, 100-103).

Атрибуція Ярославської Оранти прп. Алімпію і її яскрава індивідуальна манера зродили у дослідників припущення стосовно інших пам'яток, які можна пов'язати з прп. Алімпієм.

Зокрема, мистецтвознавцями було відмічено стилістичну схожість ікони з мозаїками Михайлівського Золотоверхого монастиря. Г. Логвин розвинув цю ідею, зі свого боку припустивши, що два мозаїчні зображення — Димитрія Солунського й архідиякона Стефана — виконані тим самим художником, що і Ярославська Оранта, отже — прп. Алімпієм (Логвин 1970, 17). Він наголошує: «найбільш вражає схожість облич у згаданих творах. Всі вони мають трохи асиметричні очі, з ледь помітним косооким поглядом. Тіні як в іконі, так і в мозаїках, виконано в одній манері... Малюнок очей та брів абсолютно однаковий, так само, як і характерна зморшка на шиї. Важливо відзначити, що брови накреслено широкими дугами, які, плавно закруглюючись донизу, зливаються з лінією верхньої повіки. Ця пластична структура очей має зв'язок із стилем софійської мозаїки. Вуста теж однакові: маленькі, з ямкою на верхній губі і широкою тінню під нижньою. Руки й ноги помірно видовжені, з маленькими ступнями та кистями. Навіть окремі деталі мають велику

схожість. Так, наприклад, орнаменти з дрібних, ритмічно переплених галузок на передвітарній огорожі в «Євхаристії», на червоній подушці — підніжжі ікони... та на штанях Димитрія Солунського однакові. Модулем пропорційної побудови постатей була голова (Логвин 1970, 17).

Дійсно, прп. Алімпій міг бути залучений до розписів цього храму (Шевлюга 2015, 367; Гординський 1978, 10; Асєєв 1966, 326-328; Міляєва, Гелитович 2007; Логвин, Міляєва, Свенцицька 1976, 6), оскільки неодноразово зазначалося, що в створенні мозаїки Михайлівського собору брало участь багато майстрів. В. Лазарєв вважав саме вищезгадані зображення свв. Стефана і Димитрія грецькою творчістю (Лазарєв 1966, 85), хоча й допускав створення вітчизняними художниками деякої іншої мозаїки (втім, без згадки про прп. Алімпія) (Лазарєв 1966, 87-88).

Схожу думку висловив Н. Козак, який допускає участь у розписах українців, але чільну роль відводить грекам, оскільки програма розписів відображає візантійські тенденції в малярстві того часу (Козак 2003, 150).

Додаток 19

Опис житла і майстерні художника XIII ст., дослідженого в районі Михайлівського монастиря

Лється про житло багатого художника-мирянина, тому прямого стосунку до прп. Алімпія опис не має. Але це єдина знахідка майстерні художника у Києві, яку докладно описав М. Каргер в Археологічних дослідженнях Давнього Києва (Каргер 1950). На жаль, це видання давно стало бібліографічною рідкістю, а от у фундаментальній «Історії Києва» цей опис надається неповно і фрагментарно (Каргер 1958, 478-479).

Тож подаємо текст (Каргер 1950, 19-42) з невеликими купюрами і, серед іншого, і з власними висновками М. Каргера. Однак, сучасному читачу варто пам'ятати, що цей автор вважав досліджені ним підвали багатопверхових будинків — напівземлянками, в яких, на думку дослідників-комуністів, жили тоді пересічні мешканці Києва. Безперечно, у Києві було багато незаможних мешканців, але ремісники, що жили в дослідженій місцевості біля Михайлівського монастиря, такими не були. М. Каргер, до речі, відмічає наявність шару решток будинку над «землянкою», але не відмовляється від своєї концепції. Отже, знецінюються і роздуми М. Каргера на тему приналежності знайдених під час розкопок цінних речей — вони цілком могли належати сім'ї, що мешкала у будинку. А підвал був господарчим приміщенням і, можливо, спільна для всього дому піч, яку могли використовувати і для потреб ремесла. План розкопаного підвалу і знайдені там посудини поміщено нами в Альбомі ілюстрацій.

У чому М. Каргер мав абсолютну рацію, так це в тому, що на попелище ніхто не повернувся. І пізніше цю територію не було заселено, вона стала частиною монастирського саду. Найвірогідніше, знищення будівлі пов'язано з татарським нападом 1240 р. Текст подається мовою оригіналу.

«В южном конце раскопа была обнаружена последняя землянка, являющаяся памятником совершенно исключительного научного значения. Можно без преувеличения сказать, что по степени сохранности постройки, а особенно по количеству и сохранности инвентаря, найденного в ней, она превосходит все, что было известно до сих пор в области археологии древнерусского жилища. Как и все описанные выше, землянка VIII вырыта в лессе и сверху перекрыта мощным культурным слоем; стенки ее обмазаны глиной и докрасна обожжены. Первые признаки землянки обнаружались на глубине 1,30—1,35 м: показались разрушенные стенки из обожженной глины, куски обгорелого дерева,

обломки костей животных и птиц, фрагменты керамики, куски ручных жерновов и пр. Границы землянки хорошо прослеживались благодаря красноватой полоске обожженных стенок, внутри которых лежал гумусированный слой с большим количеством обугленного дерева, угля, золы, обломков глиняных стенок землянки и многочисленного инвентаря. За пределами землянки — плотный материковый лесс. Высота сохранившихся стенок колеблется от 0,80 до 0,20—0,25 м. Толщина глиняной обмазки — 0,08—0,10 м. Длина северной и южной стенок — 3,20 м, западной — 3,00, восточной — 3,70 м. В восточной стенке, на расстоянии 1,35 м от юго-восточного угла землянки, обнаружены следы входа. Ступенек лестницы не сохранилось, но имеющееся углубление в материке за восточной стенкой несомненно свидетельствует о существовании здесь спуска в землянку. Пол, хорошо утрамбованный и обожженный, находился на глубине 2,00 м от современной поверхности; глиняная обмазка его неоднократно подновлялась: слои плотно утрамбованной и обожженной глины легко расчленились при снятии. Засыпь, толщиной около 0,70 м, лежавшая между полом и уровнем верхних сохранившихся частей стенок, представляла обвал верхних (наземных) частей землянки, состоявший из кусков обожженной глины и обуглившегося дерева, под которым полностью сохранился весь инвентарь, находившийся в жилище в момент обвала. В северо-восточном углу прекрасно сохранилась глиняная печь, сделанная на небольшом возвышении, поднятом над уровнем пола на 0,20 м. Это возвышение представляет площадку из материкового лесса, оставленного при устройстве землянки, на которой лежит слой битой глиняной посуды, покрытый сверху глиняной обмазкой, неоднократно подновлявшейся. Эта своеобразная конструкция пода печи... была широко распространенным явлением в киевских жилищах XI—XIII вв. В некоторых случаях битая посуда заменялась битым или даже целым кирпичом.

Площадка, на которой поставлена печь, больше самой печи, края ее выступают на несколько сантиметров. Свод печи, имеющий полусферическую форму, сделан из глины на деревянном каркасе, следы которого сохранились внутри в виде вертикальных желобков-каналов... Верхняя часть свода обвалилась, из-за чего невозможно установить конструкцию дымохода. Нет даже возможности установить, представлял ли этот дымоход просто отверстие в своде, через которое дым выходил в землянку (топка по-черному³¹⁷⁰), или же над отверстием печи устраивалась деревянная, обмазанная глиной труба, выводившая дым наружу. Необходимо отметить, что печь чрезвычайно велика, особенно если принять во внимание небольшие размеры самой землянки. Размер печи (по поду): длина — 1,50 м, ширина — 1,17 м, толщина стенок свода — 0,15—0,17 м, высота сохранившихся частей свода

³¹⁷⁰ Непросто уявити собі дво- чи більш поверховий будинок із пічкою, яку б топили «по-чорному». Тому, звичайно, про це не мовиться.

— 0,35—0,40 м, ширина устья печи (по поду) 0,55 м, кверху челюсть печи суживается. Внутри печи были найдены обгорелые кости животных и птиц, обугленные куски хлеба и два фрагмента стеклянного браслета.

К западу от печи на полу землянки находились четыре неглубоких ямки небольшого диаметра, внутри которых при зачистке были найдены истлевшие остатки деревянных столбиков. По-видимому, это остатки от ножек стола. Нижняя часть еще одного столбика,

несколько большего диаметра, была обнаружена в углу между печью и столом; назначение его, очевидно, связано с печью.

Внутри землянки найдено огромное количество разнообразных предметов. Поскольку наиболее существенные из них показаны на плане землянки, предлагаемое ниже описание предметов дается не в топографическом, а в

систематическом порядке.

Эти предметы можно разделить на две группы, в первую из которых войдет разнообразный бытовой инвентарь, принадлежавший владельцам землянки, во вторую — орудия производства, сырье, полуфабрикаты и готовые изделия, характеризующие раскопанную землянку не только как жилище, но и как ремесленную мастерскую.

В первой группе предметов большой интерес вызывает прежде всего глиняная посуда. Если фрагменты ее в раскопках древнерусских городов являются наиболее обильным материалом и число их измеряется в более или менее крупных раскопках не только тысячами, но часто и десятками тысяч экземпляров, то целые экземпляры при раскопках городищ являются единичными памятниками. Тем более ценен тот исключительный ассортимент глиняной посуды, который был обнаружен в землянке VIII.

Между четырьмя ножками стола находился большой раздавленный сосуд, который удалось полностью восстановить. Сосуд этот высотой в 0,62 м с диаметром горла 0,20 м содержал более пуда обгорелого зерна пшеницы. Сосуд стоял в углублении неправильной формы диаметром около 1,00 глубиной ниже уровня пола 0,20. Отверстие его было покрыто плиточным кирпичом.

Остальная глиняная посуда, найденная в землянке, представляет в основном тип горшка с невысоким слабо отогнутым венчиком, с одним или двумя ушками. Орнамент сосудов чрезвычайно стабильных типов: линейный, запятообразный, реже — волнистый. Все сосуды сделаны на круге, хорошо обожжены, черепок в изломе обычно серый.

Среди этой посуды обращает на себя внимание кувшин с узким горлом и одной ручкой, покрытый светло-жёлтой поливой. Существование местной поливной одноцветной керамики в Киевской земле в XI—XIII вв. в настоящее время не вызывает никаких сомнений. Многочисленные находки фрагментов поливной посуды в раскопках последних лет в Киеве и, в частности, большое количество посуды с зеленой поливой в раскопках 1938 г. не оставляют сомнений в том, что поливная керамика была местным производством, широко развитым в XI—XIII вв. Отличительной особенностью найденного в землянке кувшина является светло-жёлтая полива, реже встречающаяся среди известных фрагментов киевской поливной керамики XI—XIII вв.

Найденный в той же землянке небольшой сосуд типа ковша или чашки с одной ручкой, украшенный орнаментом в виде запяты, представляет довольно распространенный в киевской керамике XI—XIII вв. тип посуды. Сосуды подобной формы встречались в раскопках Киева, Вышгорода, Княжей Горы и в ряде других городских центров Киевской земли.

Помимо описанных выше целых сосудов, в землянке найдено значительное количество керамических фрагментов. Среди них необходимо отметить целый ряд фрагментов амфорной посуды из хорошо обожженной красной глины. Вся глиняная посуда, описанная выше, служила для варки или хранения пищи. В одном из горшков сохранились запекшиеся от сильного жара комки разварившегося пшена.

Наряду с глиняной посудой в землянке VIII найдено довольно значительное количество фрагментов разнообразной деревянной посуды. Наиболее хорошо сохранились фрагменты деревянного ведра, обитого железными обручами, нескольких неглубоких деревянных мисок, какой-то посуды, сделанной из лубка, двух ложек. У одной из стенок землянки обнаружены остатки обгорелой деревянной кадучки с перегоревшей рыхлой массой внутри, оказавшейся мукой. Из других деревянных вещей нужно упомянуть гребень, фрагменты деревянного предмета с одним заостренным концом и отверстием в другом конце (назначение непонятно), другой, плохо сохранившийся предмет, плетенный из прутьев, и пр.

Среди хозяйственно-бытового инвентаря, найденного в землянке, необходимо, помимо посуды, отметить целый ряд железных предметов, а именно: три трубчатых замка, один из которых заперт на петле с закладкой, два ключа, один из которых имеет форму лопаточки, а другой — форму продолговатого стержня, значительное количество кованых гвоздей, скоба и петля, кресало, обломок ножа, железный: вогнутый диск, напоминающий сковородку, и целый ряд других деформированных коррозией железных предметов.

В землянке также найдены куски кожи со следами швов (по-видимому, остатки обуви), нитки, перевитые между прутьями, грубая ткань и волокно — все это в обгорелом виде; несколько фрагментов глиняного светильника и один совершенно целый, четыре шиферных пряслица, грузило, медная блесна и пр.

Среди предметов художественного ремесла нужно отметить несколько фрагментов стеклянных браслетов, медную фигурную пряжку со стержнем, два медных креста-энколпиона и один маленький медный крестик с утолщением на концах.

К этой же группе предметов необходимо отнести еще две находки, представляющие исключительный интерес для истории киевского художественного ремесла. Подле обломков раздавленного сосуда, почти на самом дне землянки, была обнаружена медная литая лампада с рельефным изображением четырех нимбированных фигур. Огромные головы и руки этих фигур, беспомощность в постановке, полное непонимание моделировки одежд — все это свидетельствует о крайне примитивном, но в то же время чрезвычайно своеобразном искусстве мастера, отливавшего эту лампаду. В промежутках между фигурами к лампаде прикреплены оформленные в виде масок кольца для подвесок. Рядом были найдены фрагменты медной цепочки, на которой подвешивалась лампада.

Не ставя перед собой в настоящей работе задачи исследования этого крайне своеобразного памятника, считаем необходимым, однако, упомянуть, что в собрании Киевского исторического музея существует второй экземпляр такой же точно лампы, отлитой, по-видимому, в той же форме, что и лампада из землянки VIII. Лампада Киевского музея найдена в погребении, раскопанном в 1874—1875 гг. у местечка Тальное Уманского района Киевской области. Форма лампы из музея и фигуры святых полностью повторяют лампаду из землянки. На первой не сохранились только (или не были сделаны) маски с кольцами для подвески.

Не меньший интерес вызывает второй предмет, найденный у южной стенки землянки. Это — полая внутри серебряная подвеска в форме лунницы с геральдическим изображением парных птиц, имеющих пышные хвосты, которые переходят в ленточное плетение. Подвеска служила, по-видимому, частью богатого конского убора.

Каким образом лампада и серебряная подвеска очутились в землянке VIII? Являлись ли оба эти предмета бытовыми вещами владельца землянки или же они были продукцией его ремесла? На эти вопросы с некоторой долей вероятности можно будет ответить несколько ниже, в связи с характеристикой целого комплекса разнообразных предметов, найденных в этой же землянке и характеризующих ее уже не в качестве жилища, а в качестве ремесленной мастерской.

Среди железных предметов, помимо бытового инвентаря, описанного выше, был обнаружен целый набор деревообделочных инструментов, состоящий из пяти предметов, а именно: топора, сверла со втулкой для горизонтальной деревянной ручки, инструмента для очистки коры с бревна, известного в этнографическом материале под названием скобеля, со следами деревянных ручек, оправляющих его заостренные концы, инструмента, имеющего форму обоюдоострой кирки с круглой втулкой посередине, служившего, по-видимому, для раскалывания дерева и, наконец, небольшого инструмента в форме ложки с заостренными краями, предназначенного для вырезывания деревянных ложек. Любопытно, что наряду с набором деревообделочных инструментов в той же землянке были найдены три сильно стертых бруска для точки. Если находка топора, являвшегося в древней Руси универсальным орудием городского и сельского населения, еще не может служить основанием для определения характера ремесленной деятельности владельца землянки, то сочетание пяти деревообделочных инструментов (некоторые из них вообще являются сравнительно редкими находками) позволяет предположить, что обработка дерева здесь была как-то связана с ремеслом владельца землянки VIII.

Однако находки других орудий производства показывают, что было бы ошибкой считать владельца землянки простым плотником.

В юго-западном углу землянки, почти на самом полу, были найдены четырнадцать маленьких глиняных горшочков, внутри которых сохранились остатки различных красок. Вместе с горшочками лежала одна раковина *Unio*, на стенках которой также были следы краски. Горшочки имеют различную форму: одни передают в миниатюре форму больших глиняных горшков, другие сделаны по образцу неглубоких плошек, два из них имеют ручки различной формы.

Находка эта совершенно исключительна: ничего подобного среди памятников древней Руси до сих пор не было известно. Некоторые представления о процессе труда древнерусских художников давали лишь изображения художников-иконописцев за работой на миниатюрах XVI—XVII вв., но, не говоря уже о большой условности этих изображений, все они относятся к значительно более позднему времени.

Горшочки с красками, найденные наряду с инструментами по обработке дерева, позволяют, казалось бы, прийти к выводу, что в землянке жил и работал мастер-иконописец. Однако, судя по находке еще одного замечательного комплекса, в землянке-мастерской занимались не только живописью. В самом центре, недалеко от угла печи, на полу был обнаружен покрытый желтой поливой кувшин, упомянутый выше при описании глиняной посуды. Подле него, а частично и в нем найдено 650 г янтаря, который представлял в большей части необработанные кусочки большого размера. Среди них находилось свыше пятидесяти полубработанных заготовок для бус и несколько заготовок для крестиков-тельников. В этой же куче янтаря обнаружено несколько готовых бусин и небольшое количество бусин и крестиков, испорченных, очевидно, при обработке. Неподалеку от янтаря было найдено несколько кремней, служивших скорей всего орудиями для шлифовки. Находки янтарных изделий в древнерусских погребениях очень многочисленны, но мастерская по изготовлению янтарных бус была обнаружена до настоящего времени только один раз раскопками В. А. Городцова на городище Старая Рязань. По количеству материала и полуфабрикатов киевская мастерская значительно превосходит рязанскую. Еще один предмет, хотя применение его и не выяснено, дает основание предполагать, что он также связан скорее с каким-то ремесленным производством, чем с бытовыми нуждами.

Это небольшой медный сосуд с металлической ручкой в виде стержня, на который была насажена деревянная рукоять. Особенностью этого сосуда является своеобразная приклепка дна с помощью загнутых, переплетенных между собой краев днища и стенок. Сосуд сделан из тонкой меди и употреблялся, по-видимому, для подогревания (но не плавления) какого-то материала.

Состав орудий производства, найденных в землянке VIII, позволяет установить, что хозяин мастерской занимался художественным ремеслом в его нескольких разновидностях. Серебряную подвеску от конской сбруи и медную лампаду церковного типа, вопрос о принадлежности которых был поставлен выше, также нужно, по-видимому, связать не с удовлетворением личных потребностей владельца землянки, а с его производством. Находились ли эти два предмета в починке у мастера, или же они должны были пройти здесь какую-то дополнительную обработку — ответить на этот вопрос, конечно, невозможно. К этой же категории предметов, по всей вероятности, нужно отнести и медную булаву, найденную в той же землянке. Булава была в Киевской земле оружием довольно распространенным, как показывают находки ее на различных городищах XI—XIII вв., но едва ли можно все же предположить, что булавой располагал в качестве личного оружия средний городской ремесленник.

Необходимо сделать несколько замечаний по вопросу о разрушении землянки. Землянка, несомненно, погибла от пожара. Все деревянные предметы и деревянные части самой постройки, сохранившиеся под обвалом, несут следы сильного огня. Действию огня подверглись даже металлические предметы. Судя по огромному количеству вещей, оставшихся под обвалом, хозяин землянки не только отсутствовал во время ее гибели, но и по каким-то причинам не мог вернуться на пепелище, чтобы извлечь из-под обвала хотя бы драгоценные вещи, ставшие благодаря этому достоянием науки. Дверь жилища была заперта. Об этом свидетельствует не только сохранившийся замок, висящий на петле со скобой, но и еще один факт: на полу землянки был обнаружен полубогоревший скелет кота, не сумевшего выбраться из горящего запертого жилища. Отдельные кости кота были найдены при раскопках Донецкого городища. Эти случайные находки и полностью сохранившийся скелет кота из киевской землянки являются древнейшим свидетельством о существовании этого животного на Руси.

В непосредственной близости к землянке, на уровне материка были обнаружены остатки деревянного ведра с железными обручами, большой разбитый глиняный горшок, железная стрела, фрагменты амфорной керамики и сильно стертый со всех сторон камень, служивший, по-видимому, для растирания красок, следы которых остались на нем.

Ценная находка была сделана поблизости от юго-восточного угла землянки. Здесь на глубине 2,15—2,30 м был раскрыт детский костяк. Череп и верхняя часть костяка не сохранились. На левой руке ребенка — три стеклянных браслета. Первоначальное предположение, что костяк представляет остаток разрушенного погребения, не подтвердилось. По-видимому, ребенок погиб под обвалом горящего жилища.

Додаток 20

Оповідь про преставлення свт. Костянтина

Ловорячи про біографію свт. Нифонта Новгородського, не можна не згадати про іншого великого святителя — Митрополита Київського свт. Костянтина.

Свого часу поставлення на митрополію митрополита Кліма Смолятича було спровоковано тим, що з Константинополя не було прислано нового митрополита. Це було зумовлено, можливо, внутрішніми негараздами у церковному житті Візантії (див. Коментарі 287, 270). Однак, вже невдовзі патріархія активно вдалась до усунення наслідків цих подій. З одного боку — свт. Нифонт отримав всебічну підтримку: спеціальну грамоту і, найвірогідніше, титул архієпископа, який фактично, ставив його на один щабель із київським митрополитом (див. Коментар 271).

Наступним кроком було 1) скинення Кліма і 2) отримання з Константинополя нового канонічного митрополита. Перше питання не становило надзвичайної проблеми, оскільки Кліма й так мало де визнавали, і навіть у Києві це визнання залежало від підтримки великого князя. Оскільки ж можновладці на цьому престолі на той час мінялися доволі часто — потрібно було лише зачекати. А от із пунктом другим було складніше. Можна припустити: якщо небажання (а, власне, неможливість отримання) канонічного поставлення Климентом, а, можливо, і його особистість не мала симпатій у значної частини істеблшменту, то сама ідея обрання «свого» митрополита сподобалась.

Про ті події нам відомо дуже мало і, зважаючи на політичну оцінку ситуації, більшість авторів вважали Костянтина греком. Насправді ж, все не так однозначно. Як відомо, давні українські джерела є скупими на визначення національної приналежності духовних осіб. Так, приміром, стосовно свт. Нифонта, його походження знаходимо лише у житії, написаному о. Варлаамом. Нема точних даних і щодо національності Костянтина³¹⁷¹. Наразі, додаткову інформацію отримуємо у В. Татищева, де, вірогідно, використано повний текст записів київського боярина Петра Бориславича. Той, як прихильник Ізяслава та його роду, ставився до свт. Костянтина різко негативно. Тим ціннішим є повідомлення 1150 р. про те, що Костянтин, виявляється, був обранцем не патріаршого собору, а *місцевих єпископів на чолі з Нифонтом*: «Выше показано, что распрею о избраніи Митрополита Епископы Нифонтъ Новгородскій, Феодоръ Владимирскій и Константинъ, не хотя видѣть Климента, и когда Юрій изгналъ Изяслава, избрали Константина, и послали къ Царю и Патріарху, прося онаго поставитъ, а Климента отрѣшить, и многіе игумены и монахи изъ монастырей со многимъ богатствомъ съ Константиномъ поѣхали, и Патріархъ прозьбы ихъ не презрѣлъ...» (Татищев 1774, 36) Під 1055 р. знову знаходимо повідомлення про ці події, які пов'язують обрання свт. Костянтина з Юрієм Долгоруким: «Вскорѣ же Митрополита Климента выслалъ во Владимиръ, а Константина на мѣсто его возвелъ» (Татищев 1774, 91). 1156 р. «Пришелъ въ Києвъ Нифонтъ Епископъ Новгородскій, и ждалъ Митрополита Константина изъ Царяграда; ибо имѣлъ извѣстіе, что онъ идетъ къ Киеву понеже Юрій по пришествіи въ Києвъ, Кліма, яко доброхота Изяславля и детей его, изгналъ во Владимиръ, а на его мѣсто Константина избравъ, послалъ въ Царьградъ, яко выше речено, для поставленія» (Татищев 1774, 98). Цілкові вірогідно, що Юрій, дійсно, якимось був причетний до обрання свт. Костянтина. Але, аби бути визнаним патріаршим престолом, таке обрання не мало бути того кшталту, як обрання мирськими властями, та ще й тільки одним угрупуванням. А тому відносимо згадку тут Юрія передусім чи на заангажованість Петра Бориславича, який міг пов'язати обрання нелюбого йому митрополита з нелюбим в Києві князем на наругу митрополиту, чи редагуванню самого В. Татищева, який, як відомо, був прихильником повної покори Церкви мирській владі. Власне, саме на останній підставі П. Соколов вважав всю інформацію про обрання митрополита вигадкою (Соколов 1913, 88-91). Втім, сама собою така вигадка, та ще й неодноразово повторена, здається нонсенсом, оскільки для викладу і політичних ідей В. Татищева таке повідомлення, навіть згадка про участь у обранні Юрія Долгорукого, не мають сенсу. Отже, є підстави твердити, що *свт. Костянтин, дійсно, було обрано у Києві і руськими єпископами*. Його ж визнанню і поставленню в Константинополі, вірогідно, посприяло те, що він, подібно до Кліма і свт. Нифонта, має всі підстави бути визнаним випускником вищої школи в Константинополі (див. Додаток 21).

Перед тим, як прибути до Києва, свт. Костянтин певний час мешкав у Константинополі. У січні 1156 р. брав участь у першому з двох соборів, скликаних у Константинополі для обговорення догматичних питань³¹⁷², причому цей собор був

³¹⁷¹ Щоправда, свт. Костянтин названо греком у Рогозькому літописці (Рогожский летописец 1965, 20).

³¹⁷² Про зміст і перебіг цих соборів див. у спеціалізованій роботі ієромонаха Павла (Черьомухіна) (Черемухин 1959, 86-109).

скликаний самим свт. Костянтином. Ця інформація підтверджує те, що митрополит був *щонайвищим авторитетом* в царині богослов'я, передумовою чого, звісно, була і наявність вищої освіти. Можна припустити, що Клим, свт. Нифонт і свт. Костянтин могли навчатися в один час і навіть в одній школі. Проте у тексті немає повідомлення про те, ким був свт. Костянтин до обрання. Можна припустити, що він був, як і Клим, ігуменом якогось монастиря, але з тією ж долею вірогідності міг на той час мешкати у Константинополі і мати зв'язки з Києвом. Власне, варіантів дуже багато, і обрати з нього якийсь певний ми не маємо змоги за браком джерел.

Як вже згадувалося вище, взимку 1156 р. святитель був у Константинополі, отримав висвяту, і весною прибув до Києва — невдовзі по преставленні свт. Нифонта. Ці події описано в Іпатіївському літописі під тим самим 1156 р., але після опису преставлення свт. Нифонта: **«Тогда же митрополитъ Костянтинъ приде изъ Црѣгорода. и приа и кнѣзь Дюрги съ чѣтвю. и Полоцькии епископъ и Мануила Смоленскии епископъ. иже еѣ еѣгалъ перѣ Климомъ. и тако испровергъши Климову службу. и ставление. и створише еѣтвеню службу. и блголовиша кнѣзя Дюрга Володимирча. а потомъ и дьякономъ ставление ѿда. иже еѣ Климу ставилъ митрополитъ. писаша бо к нему рукописание. на Клима»**. Наразі П. Соколов коментував це так: «Іпатіївський літопис з торжеством описує розгром партії Кліма. Новий митрополит був зустрінутий Косьмою Полоцьким і Мануїлом Смоленським. Нестор Ростовський чомусь не приїхав до цього часу, інші ж єпископи перебували під відлученням за спілкування з Климом. Перш ніж відслужити обідню, митрополит і два його прихильники взяли за суд. “Испровергше Климову службу” (можна подумати, що вони знову освячували Софійський собор, “спаплюжений схизматиком”³¹⁷³) вони оголосили позбавленими сану всіх ставлеників Кліма і лише потім звершили Літургію і благословили великого князя Юрія. Тільки згодом сан повернутий був дияконам, які дали рукописання на Клима; чи було надано таку милість і священникам, про це літопис не згадує і тим змушує припускати, що ні» (Соколов 1913, 88-91). П. Соколов припускав, що навряд чи обмежилось підпискою духовенства не мати справу з Климом. «Рукописання на Клима передбачає швидше засудження його. Клімента було позбавлено влади вже вироком Константинопольського собору. Рукописання на Клима і мало містити визнання цього суду і відлучення, накладеного на Клима, і до того ж, визнання з боку його ставлеників. Іпатіївський літопис позабували при цьому згадати, ще про одну жертву цього суду: піддався урочистій анафемі і її улюбленець, покійний князь Ізяслав Мстиславич. Ми дізнаємося про це лише зі свідчень його сина» (Соколов 1913, 88-91). Втім, із наявних матеріалів не видно, щоб князь був анафемствуваний. Більш вірогідно, що свт. Костянтин наклав на нього якусь епитимію.

Однак, не склалася і доля самого святителя. Вірогідно, Юрій Долгорукий сприяв його діяльності, принаймні у боротьбі з Климом. Та 1158 р. **«пискъ бо Георги. въ соменика ѿ Петра. въ тѣ дѣи на ночь разболѣся. и бѣ болѣсти его ѣ. дѣи и преставилъ Киевѣ. Георги Володимирчъ. кнѣзь Киевскыи. мѣца мая въ. ѣи въ среду на ночь. а забѣтра в четвергъ положиша ѿ манастири стго Спѣа»**. По всій Київській землі почалися погроми прибічників нелюбимого князя. Цілком вірогідно, що свт. Костянтин став заручником тієї ненависті. Але він продовжував керувати митрополією й після того, як Києвом оволодів Ізяслав Давидович, малюшанований брат прп. Николи Святоші. Протягом 1158—1159 рр. святитель поставив у Ростові єпископа Леона, а у Новгороді — обраного новгородцями єпископа Аркадія, отже, фактично узаконивши церковний бік основ новгородської республіки. Останнє є ще одним підтвердженням того, що митрополит був прибічником обрання архієреїв.

³¹⁷³ Так називає його П. Соколов, але насправді такого визначення Клим не був вартий.

Ще раз церковне питання гостро постало, коли 1159 р. Київський стіл посів син Ізяслава Мстиславича — Мстислав Ізяславич. Він вирішив для стабільності у державі, подібно до свого батька, покликати собі на співкняжіння свого стрія, Ростислава Смоленського. «**Ростиславъ же погала к нѣмъ Нбана Ручечника. и Якуна ѿ Смоленанъ мужа. и ѿ Новгоречъ рекъ имъ. сѡже ма въ правду зобете. і любовню. то га бѣако нду Києу на свою болю како бы имѣти ма ѿцѣмъ собе. въ правду. и въ моему бы послушаннѣ ходити. а се бы баблѣю не хочю** Клима ѿ митрополи видити взалъ. елѣннѣ ѿ стѣна Софѣа. и ѿ патрѣарха. **Мстиславъ же крѣпко прашеа. по Климу. река тако. не будѣ Костѣнтинъ въ митрополи. зане кала ми ѿца Нбанко же ввзма тѣажки рѣчи. и нде къ кнѣзю Ростиславу и пришедши ему Смоленску и розправнѣ въ рѣчи кнѣзю своему Ростиславъ же погала нѣа своего Романа (на) старѣншаго Києу і любовню. и Зербѣте и Мстиславъ Вышегородѣ. и ту рѣспри бѣвше межѣ имѣ. Ростиславу Клима не хотѣащю. митрополитомъ а Мстиславу Костѣнтина не хотѣащю. нже бѣше цѣнѣ патрѣархомъ. и великимъ себоромъ Костѣнтина града. рѣчи продолжившиа. и пребѣвши крѣпцѣ межѣ имѣ. и тако ѿложитѣ себа како не сѣрѣти. има на стѣолѣ митрополитѣрѣте. и на тѣмъ цѣлобѣта хрѣтѣ како иного митрополита приберѣти и нѣкъ Цѣагорода».**

Слід зауважити, що в описі приходу до Києва Ростислава Мстиславича митрополита вже не згадано. Вірогідно, на цей час він вже був у Чернігові, де його прихистили князь Святослав Ольгович і єпископ Антоній.

Тим часом послали по нового митрополита. «Як поставилися б до цієї угоди в Константинополі? Костянтин, безсумнівно, діяв відповідно до інструкцій патріарха, який навряд чи погодився б замінити його новим митрополитом, тобто, позбавити його кафедри безвинно. Але всі труднощі було усунуто смертю Костянтина в Чернігові 1159 р.» (Соколов 1913, 93-94). Новий митрополит Федір прибув до Києва після смерті святителя (Московский летописный свод 1949, 70).

Власне, преставлення свт. Костянтина, його дивний заповіт і посмертні чудеса, певною мірою описано в різних першоджерелах і є, головню, тією інформаційною базою, на основі яких зродилося його вшанування. Втім, є підстави визнавати, що у Чернігові це вшанування розпочалося ще в часі життя очевидців події, про що ми говоритимемо далі.

До нашого часу повідомлення про преставлення свт. Костянтина дійшло у різноманітних оповідях як літописного (див. зі стор. 1060) так і тісно пов'язаного з літописними першоджерелами агіографічного тексту (див. зі стор. 1065).

Зрозуміло, що за змістом найбільш цікавими є пізні версії оповіді. Водночас чільну роль ми відводимо саме оповідям із трьох літописів, пов'язаних із пізнім київським літописанням: Московського зведення 1479 р., Воскресенського літопису та Тверського літописця. Перші два є пов'язаними, оскільки перший вважається одним із джерел іншого. Між собою вони не тотожні, але, можна припустити, що всі походять або від первісного агіографічного ядра, або від його поширеного літописного варіанту. Ми не маємо підстав, аби якось виділити особливості тексту одного чи іншого. Також існує певний зв'язок між текстом Тверського збірника (а, отже, вірогідно, і пізнього київського літописання) і життям із Патерика Йосифа Тризни.

Лаврен-тїівсь-кий лі-то-пис ³¹⁷⁴	Тверсь-кий збі-р-ник ³¹⁷⁵	Москов-ське зве-дення 1480 р. ³¹⁷⁶	Воскре-сенський лі-то-пис ³¹⁷⁷	Никонів-ський лі-топис ³¹⁷⁸	Патерик Йосифа Тризни	«Житія святих» свт. Ди-мит-рія ³¹⁷⁹
	ура-зумѣвъ же пре-ставле-ніе свое, и на-писа гра-моту, и запече-чата ю,	Увѣдѣвъ же преста-вление свое и написав грамоту запечата ю,	и у веде въ же преста-вление свое и напи-савъ гра-моту за печатію,		Ѹ разумѣвъ же преставле- ніе свое, и написа грамотѹ и запечаткаю.	и познавъ скончаниіе свое, и написа грамотѹ и запечаткаю, и дасть епископу Черни- говскому Антонію,
призва к собѣ єпіпа Фе- рми- говьского. Анто- ныа.	и дасть епис-копу Черни-говскому Анто-нію,	и призвавъ к себѣ епис-копа Чер-ни-говьского Антониа	и призва къ себе епископа Черни-говьского Антонія,	и призва Антоніа, епископа Чръни-говьскаго,	и дасть епископу Черни- говьскому Антонію, и дасть ему ту грамоту и за- преще- ніемъ сице:	и даде єпископу Черни- говьскому Антонію,
закласть и гла сице.	и за-клять его име-немъ Бо-жіимъ,	и за-клять его име-немъ Бо-жіимъ, яко да по преста-вленіи его	и за-клять его име-немъ Бо-жіимъ, яко да по преста-вленіи его	и глагола ему з за-преще-ніемъ сице:	и глагола ему з за- преще- ніемъ сице: яко да по преста- вленіи его	и за- клясть его име- немъ Бо- жіимъ, яко да по пре- ставле- ніи его

³¹⁷⁴ Лаврентьевская летопись 1962, 349.

³¹⁷⁵ Тверская летопись 1863, 226-227.

³¹⁷⁶ Московский летописный свод 1949, 66-67.

³¹⁷⁷ Летопись по Воскресенскому списку 1856.

³¹⁷⁸ Никоновская летопись 1862, 214-215.

³¹⁷⁹ Димитрій (Туптало) 1705.

Лаврен-тївський літопис ³¹⁷⁴	Тверський збірник ³¹⁷⁵	Московське зведення 1480 р. ³¹⁷⁶	Воскресенський літопис ³¹⁷⁷	Никонівський літопис ³¹⁷⁸	Патерик Йосифа Тризни	«Житія святих» свт. Димитрія ³¹⁷⁹
	<p>яко да сътвориць все, еже въ грамотѣ писано.</p> <p>И егда преста-вися митро-полить,</p> <p>тогда епис-копъ въземъ грамоту</p> <p>иха къ князю,</p>	<p>сотворить то все, иже гра-мотѣ тои написано.</p> <p>Егда же преста-вися,</p> <p>и взем епископъ грамоту, данную ему митрополи-том,</p> <p>и иде ко князю Святос-лаву Олго-вичю</p>	<p>сотво-рить то все, иже въ гра-моте той написа.</p> <p>Егда же преста-вися,</p> <p>и вземъ епископъ грамоту даниую ему митрополи-томъ,</p> <p>и иде ко князю Святос-лаву Ол-говичю</p>		<p>по преста-в-ленїи его, ѿ е-во грамоте написано, егда пре-ста-ви ми-трополитъ корчан-тинъ.</p> <p>тогда еп-копъ въземъ грамоту свое-чашлѣвшъ</p> <p>ї чха кс-кнзю,</p>	<p>ѿрѣшивши печатъ ѿ прочетши, сотворитъ все написаное ѿ грамотѣ, не-премѣннѣ.</p> <p>Егда же преста-вися митрополитъ, тогда епископъ въземши за-чашлѣннѣю онъ митрополи-товъ грамоту, иде ѿ него князю Чернѣгов-скому</p>

Лаврен-тївсь-кий лі-то-пис ³¹⁷⁴	Тверсь-кий збі-р-ник ³¹⁷⁵	Москов-ське зве-дення 1480 р. ³¹⁷⁶	Воскре-сенський лі-то-пис ³¹⁷⁷	Никонів-ський лі-топис ³¹⁷⁸	Патерик Йосифа Тризни	«Житія святих» свт. Ди-мит-рія ³¹⁷⁹
						Свѣтло- главѣ Олговичѣ,

На жаль, всі відомі варіанти текстів є надзвичайно різноманітними, і точно встановити їхню генеалогію навряд чи вдасться. Однак, варто звернути увагу на те, що текст житія із «Житій святих» свт. Димитрія ближче до варіантів Московського зведення 1480 р. і Воскресенського літопису.

Лавренті-ївський лі-то-пис ³¹⁸⁰	Тверський збірник ³¹⁸¹	Москов-ське зве-дення 1480 р. ³¹⁸²	Воскресе-нський лі-топис ³¹⁸³	Никонів-ський лі-топис ³¹⁸⁴	Патерик Йосифа Тризни	«Житія свя-тих» свт. Ди-митрія (Туп-тала) ³¹⁸⁵
	тогда епис-копъ въземъ гра-моту	и вземъ епи-скопъ гра-моту, дан-ную ему митрополи-том,	и вземъ епископъ грамоту даниую ему митрополи-томъ,		тогда епископъ въземъ гра-моту запече-чатлѣвши	тогда епископъ въземши запече-чатлѣвши
	иха къ князю,	и иде ко князю Свя-тославу Ол-говичю	и иде ко князю Свя-тославу Олговичю		ї ѿѣха ко князю,	їде і нїю князю Че-рнѣговичю
	н прочте ю, н обрѣте въ ней страш-ную вещь написану:	и отрѣшь печать и прочте ю и обрѣте в ней страш-ну вещь:	и отрешь печать и прочте ю, и обрете въ ней страшную вещь, яко		и въбѣсе писа-ние. прочте го прѣ времени, и оберѣте въ не страшнѣ вещь написанѣ еце.	їже въбѣрше прочтѣша прѣ времени. и ече страшна вещь написанна еце:
яко по смертвѣи моеѣ	«яко по умертвіи моемъ	«яко по умертвіи моемъ	«по умерт-віи моемъ	«по умерт-віи убо моемъ, о епископе,	яко по смертвѣи моеѣ,	По смертвѣи моеѣ,

³¹⁸⁰ Лаврентьевская летопись 1962, 349.

³¹⁸¹ Тверская летопись 1863, 226-227.

³¹⁸² Московский летописный свод 1949, 66-67.

³¹⁸³ Летопись по Воскресенскому списку 1856.

³¹⁸⁴ Никоновская летопись 1862, 214-215.

³¹⁸⁵ Димитрій (Туптало) 1705.

Лавренті- ївський літо- пис ³¹⁸⁰	Тверський збірник ³¹⁸¹	Москов- ське зве- дення 1480 р. ³¹⁸²	Воскресе- нський лі- топис ³¹⁸³	Никонів- ський лі- топис ³¹⁸⁴	Патерик Йосифа Тризни	«Житія свя- тих» свт. Ди- митрія (Туп- тала) ³¹⁸⁵
НЕ ПОГРЕ- БЕШЬ ТѢЛА МОЕГО.	не пог- реби(те) тѣла моего	не погребите тѣла моего, но по- вергъше его на землю	не погребите тела моего, но пов- рѣгъше его на землю	ни самъ погребѣ, никому же даждь погresti тела мо- его,	НЕ ПОГРЕБИ ТѢЛА МОЕГО	НЕ ПОГРЕБѢТЕ ТѢЛА МОЕГО,

Що стосується тексту з Никонівського літопису, то він є продуктом суттєвої переробки первісного варіанту, при цьому навряд чи джерелом був безпосередньо текст будь-якого із досліджуваних нами кодексів. До того ж, наявність у варіанті Никонівського літопису багатьох вставок зі Святого Письма мало б означати, що в основі його також був агіографічний текст, але явно відмінний від української традиції. Можливо, ми тут бачимо спробу написання житія святителя після захвату Чернігова Московією.

Порівняємо:

Лаврентіївський літопис	Воскресенський літопис	Никонівський літопис	Патерик Йосифа Тризни	«Житія святих» свт. Димитрія
В то же лѣтѣ. престави ^ѣ митрополитъ К иѣвскыи К онстан- тинъ Ч ерниговѣ. еже ео б то время высѣгъла не К иѣва. М стислава [дѣла] И зяславича.	Митрополиту же Константину тогда сущу въ Чернигове, бежавшу ему Мстислава Изяс- лавич	Въ лето 6667. Преставися Константинъ ми- трополитъ Кіевскій и всея Руси во граде въ Чер- нигове, понеже бежалъ бе изъ Кіева отъ князя Мстислава Изяславича злости его ради на нь, и не хотя съ нимъ въ молве и въ смущеніи быти, и сице избежа изъ града, по за- поведи Хрис- тове, еже	Б лженни ^и же К онстанти ^{нъ} . В идѣ рѣногласне бо К нѣзѣхъ Ѡ вѣгъна М лѣежа. преже его времени и же К иѣва.	Т огда блженни ^и К онстанти ^{нъ} , В идѣ разногласіе б К нѣзѣхъ, и еѣгъла М лѣежа, сѣрѣби П рестѣла преже присѣгѣла и нагъ М итрополита, и и зшеде не К иѣва,

Лаврентіївський літопис	Воскресенський літопис	Никонівський літопис	Патерик Йосифа Тризни	«Житія святих» свт. Димитрія
		глаголетъ въ евангеліи своемъ: аще гонять васъ во граде семъ, бегайте въ другій;	и прииде к ѿниговъ,	приде в Черніговъ,

Звичайно, із суто літературної і джерелознавчої точки зору найбільш цікавими є житія пізні, зокрема, з Патерика Йосифа Тризни і з «Житій святих» свт. Димитрія. Обидва твори, як ми зауважували вище, не є навіть доконче редакціями одного тексту. Безсумнівно, свт. Димитрій був знайомий із варіантом житія, наявним у Патерику Йосифа Тризни (маловірогідно, аби печерський архімандрит був його автором). Але тексти у них суттєво відмінні, що свідчить про значне редагування, зокрема, і у тексті свт. Димитрія. І джерелом свого твору він обрав «Печерський літопис».

Порівнюємо, зокрема:

Патерик Йосифа Тризни	«Житія святих» свт. Димитрія
<p>Приде на великое княжение Ротиславъ мѣтиславичъ смоленскій, и чтиаше митрополита константина каменга же не любяше. мѣтиславъ же ѿслави чь нехотяше константина гла [ѡца мнєть клалъ] но каменга, и не соглашеша себѡхъ обрѣвша.</p>	<p>И бысть в Кнѣзѣхъ Русьскыхъ такоже сѡ Кнѣзѣи Кіевкомъ, аще и сѡ митрополитахъ мнѡгое не соглаше и смлѣнѣ, събши бо константина прѣбнаго прѣтера державѣа, инши же паки Кліма хотѣхъ. а наипаче бычѣ прѣжде бывшаго великаго Кнѣа ѿслава мѣтиславича, именѣемѣ мѣтиславъ ѿслави чь, прѣбнѣкъ Владимѣра Мономаха, неѿволаше константина но Кліма, глаше бо: нехощѣ константина того ради, акъ клалъ еть ѡца моего за Кліма, и нѣгда бысть Кнѣземъ Рускимъ ѡртѣвнѣти себѡихъ митрополитѣвѣхъ, и Кліма и константина.</p>

Отже, можна спрогнозувати, що оповідь про преставлення свт. Костянтина через Чернігівське літописання чи місцеву агіографічну пам'ятку увійшла до київського літописання потатарського часу. А можливо, таких «точок входження» було й декілька. І вже пізніше на його основі було створено низку текстів.

Не підлягає сумніву, що заповіт святителя шокував не лише його сучасників та нащадків (Литвина, Успенский 2010, 81), він шокував і більшість дослідників. Крім того, вже звичним стало ставити під питання історичність подій після викинення мощей святителя і після їх повернення до міста у Чернігові й Києві. Оскільки цим повідомленням не довіряють — їх відносять до пізньої традиції, ледь не XVII ст. Однак їхня наявність у цілому ряді текстів (крім хіба деяких коротких літописних), не допускає такої думки. Незалежно від віри чи невіри в чудеса, записи про них було зроблено ближче до подій, а, отже, вони не є пізньою благочестивою легендою, вони були для авторів недавньою реальністю.

Окресливши бодай у загальних рисах особливості різних текстів, присвячених свт. Костянтину, можна перейти до фактичного підґрунтя тих подій. Це буде тим легше, що всі варіанти описів його преставлення, як інформаційні, майже збігаються. Що спонукало святителя на такі дії? Найпростішим висновком було каяття, каяття настільки сильне, що він, мов на межі божевілля, позбавив себе християнського поховання. Зокрема, таку версію висував ще свт. Димитрій, який у своєму житті дописав до тексту заповіту: **«понеже ѿзъ согрѣшихъ, ѿ мене рѣди мѣтѣжъ быбѣтѣ, на мнѣъ же съ ебди Рѣка Гдѣа, ѿзъ да портрѣждѣ, ꙗко да ѿвратитѣ Гдѣ смѣщеніе ѿ людѣи своѣхъ»**.

Російські дослідники, як це часто було, в основному перейняли цей висновок. Зокрема, П. Соколов коментував літописну інформацію так: «Лавр. 6667. повідомляючи про його смерть, дає зрозуміти, що митрополит, помираючи, вважав себе негідним християнського поховання, і що й його земляк Антоній дивився на справу так само» (Соколов 1913, 94). Мало від того відхилилися й дослідники наступних десятиліть. Так, А. Поппе писав: «Висловлена ним остання воля вказує на душевне сум'яття: не вважаючи себе гідним поховання, він звелів чернігівському єпископу кинути своє тіло на розтерзання псам за стінами міста, що й було зроблено. Однак, загальне обурення все ж змусило поховати Костянтина в кафедральному храмі Спаса Преображення» (Поппэ 1996, 457). Наразі, попри походження від свт. Димитрія, такий висновок виглядає мало логічним. Строго кажучи, святитель був об'єктом, а не суб'єктом негараздів своєї епохи, і він *особисто* не зробив нічого такого, у чому міг би себе винуватити.

Не можна твердити, аби це не розуміли сучасні дослідники. Отже, з'явилась низка варіантів того висновку, які здебільшого не відрізняються від вищезгаданого, але є ще химернішими. До таких відноситься, зокрема, популярна нині версія «семантична». Це означає: якщо не можеш пояснити щось, то знайди щось схоже. Такий варіант не є невинуватим, коли йдеться про пізню обробку агіографічного матеріалу (хоча тут значно кращою методикою видається герменевтика), але дуже мало допомагає, коли історик прагне з'ясувати, *що ж сталося насправді*. Початок «семантичної оцінки» цього сюжету було покладено О. Хорошевим, який заявив про те, що спосіб поводження з тілом свт. Костянтина близький до убивства у Києві 1147 р. колишнього князя Ігоря (Хорошев 1986, 60). На підставі цього висновку і з'явилась версія «семантичного підходу» П. П. і О. П. Толочків. О. Толочко розвинув ідею О. Хорошева (О. Толочко 1993), доводячи, що «смерть митрополита Костянтина, байдуже, чи відбулася вона в такій формі насправді, чи з'явилася лише під пером книжника (поки що не спростовуємо обох версій), мала в своїй основі певну модель — ритуальну чи літературну», беручи до уваги вбивство св. Ігоря (О. Толочко 1993, 32). Серед доказів цього зв'язку він наводить лише один факт: спільний день пам'яті — 5 червня (О. Толочко 1993, 32-34). І, однак, автор наполягає на тому, що, фактично, йдеться про одну оповідь (О. Толочко 1993, 32-34). Спільний день пам'яті є доволі поширеним для кількох святих, пов'язаних місцем поховання, підвизу чи якоюсь схожістю в агіографічних джерелах (як от, «перші чорноризці Печерські»). Тут спільний день пам'яті явно походить від спільного місця поховання і значення обох святих для Чернігова. Щоправда, А. Литвина і Ф. Успенський припустили, що тут бачимо інший випадок: що одного святого було канонізовано значно пізніше від іншого, а відтак, і його день пам'яті було долучено до першого (Литвина, Успенский 2010, 84). Однак, маємо всі підстави стверджувати про вшанування у Чернігові княжої доби і мч. Ігоря, і свт. Костянтина, яке не було дуже поширеним у пізньосередньовічній період, але активно відновилося за ранньомодернової доби. Принаймні, спроба пов'язати убивство мч. Ігоря знавіснілим натопом і заповіт, нехай і не зрозумілий дослідникам, є абсурдом. Порівн. (Виноградов, Желтов 2014, 45-46).

Натомість, А. Литвина і Ф. Успенський висловили думку про зв'язок цих подій із цікавою середньовічною ідеєю, яка дає змогу по-іншому глянути на середовище наших церковних інтелектуалів XII ст. Йдеться про традицію, відому як «Martyrium sine coe», і є крайнім рівнем самоприниження, що заперечувало навіть нормальне християнське поховання. Цю традицію описано, зокрема, у «Лествиці» й інших вагомих для православного чернецтва пам'ятках (Литвина, Успенский 2010, 86-90). На думку дослідників, основу такої форми аскетизму варто шукати у подвигах ранніх мучеників (Литвина, Успенский 2010, 90-92), і небажанням бути похованими із шаною і з перспективою вшанування мощей, подібно до вшанування мучеників, оскільки аскети завжди наполягали на тому, що мученики на незрівнянно вищому рівні від них (Литвина, Успенский 2010, 93). Прикладом небажання вшанування своїх останків є, зокрема, прп. Антоній Великий (Литвина, Успенский 2010, 94). Цей випадок не поодинокий. Автори називають ще ряд святих, які мали той самий погляд на проблему (Литвина, Успенский 2010, 95-108). Та, власне, хіба не такою мотивацію пояснює благочестива легенда поховання прп. Антонія Печерського у власній келії за завалом, який нікому не вдалося здолати?

Отже, свт. Костянтин лише наслідував давню християнську традицію. Структуру її дослідники підсумували так: «Істотною відмінністю процедури, що цікавить нас, від всіх інших похоронних обрядів є її відома крайність, якась прикордонність, а для сучасників і очевидців — навіть покордонність, що межує з неможливістю виконання передсмертної волі аскета. Тут знаходимо одне з конституючих суперечностей, яке дотичне до самої суті такого незвичайного вчинку, що порушує — особливо якщо йдеться про середньовіччя — цілу низку канонічних настанов. Дійсно, цей надзвичайний у своїй радикальності акт смирення і аскези, з одного боку, справляє враження чогось разового, унікального, що вражає уяву своєю несподіваністю; з іншого боку, вже на дуже ранніх етапах він, як на рівні оповіді, так, мабуть, і на рівні реальної події, обростає певним ритуалом, набирає досить чітких відтворюваних форм» (Литвина, Успенский 2010, 106-108). І далі: «Незмінним, а мабуть, і найбільш значущим, як не дивно, є саме акт прижиттєвого повідомлення нетривіальної волі вмираючого. Нерідко вона набуває форму писемного тексту, духовної грамоти як такої. При цьому вмираючий неодмінно вимовляє її вголос перед кимось із свого найближчого оточення. Момент, коли учні або інші духовні особи дізнаються, як подвижник розпорядився щодо власного поховання, виявляється кульмінацією події. Перерахування, називання тих елементів, з яких має складатися ритуальна наруга, не менш значущі, ніж подальше вчинення відповідних дій. До того ж, перерахування здатне служити субституцією дії як такої. Річ у тім, що після цього суто вербального акту традиція допускає різні можливості подальшого розвитку подій. По-перше, висловлена воля померлого може бути виконана його оточенням буквально, послідовно і остаточно: над тілом відбуваються саме ті і тільки ті дії, які було запропоновано в заповіті. По-друге, волю померлого могло бути спершу виконано, тобто, його останки піддавалися нарузі, про яку просилося, але після деякого (найчастіше зовсім невеликого) часу на тих чи інших підставах тіло або кістки ховали відповідно до загальноприйнятих норм. По-третє, оточення вмираючого подвижника вислуховує його волю про паплюження останків, але після смерті не хоче або не наважується її виконати і ховає тіло у відповідності зі своїми уявленнями про статус покійного. І, нарешті, по-четверте, вмираючий висловлює бажання, щоб його останки піддали посмертній ганьбі, і обумовлює це бажання в заповіті, однак, водночас вступає в своєрідний діалог зі своїм оточенням і, передбачаючи неможливість виконання такої процедури, сам пропонує якусь пом'якшену альтернативу або підпорядковується загальноприйнятій поховальній звичаю» (Литвина, Успенский 2010, 110-114).

Постає питання, чому свт. Костянтин вирішив залишити такий заповіт. Навряд чи це був своєрідний епатаж. Річ у тім, що такий заповіт було орієнтовано на середовище, яке його

розуміло — у Візантії і серед наших книжників із візантійською освітою (Литвина, Успенский 2010, 129-131). Однак, місцевому оточенню, не так добре знайомому з історією Церкви, такий заповіт здався шокуєчим. І цей шок був тим більш сильним через те, що різноманітні «альтернативні» способи поховання у нас визнавалося ознакою поганства і саме християнський спосіб поховання був ідентифікацією християнськості. А. Литвина і Ф. Успенський припускають, що єпископ Антоній також був знайомий із таким способом поховання, тому й вчинив згідно із звичаєм, спочатку виконавши заповіт, а потім забравши тіло (Литвина, Успенский 2010, 129-131).

Щодо наступних подій, то, здається, всі автори їхню історичність, навіть А. Литвина і Ф. Успенський, свідомо відкидають, як і вплив сильної бурі й грози, та ще й із жертвами (за сюжетом, здається, що блискавка влучила у якусь церкву) на ставлення до мертвого тіла митрополита за воротами Чернігова. Не дарма ж після того молебні служили і в Києві. У таких подіях менше «фантастичності», ніж навіть у появі стовпів над Лаврою.

Не підлягає сумніву, що дослідження Литвинової й Успенського, як підтверджували і висновки інших дослідників (Виноградов, Желтов 2014, 45-46), дало змогу реально пояснити дії свт. Костянтина з погляду історії, а не семантичних побудов чи пошуків аналогій ледь не у «Іліаді». Однак, вони не сподобалися П. Толочку. Він опублікував статтю, в якій не лише висловився проти критики цих авторів на адресу О. Толочка, а й поглибив його висновки, пов'язавши події навколо св. Ігоря і свт. Костянтина, і звинувативши дослідників у нездатності знайти безпосереднє літописне джерело для оповіді про святителя. Вищезгадана ремарка «дозволяє» П. Толочку «поставити хрест» на дослідженнях А. Литвинової і Ф. Успенського і розпочати власне «плавання» в нетрях аналогій і семантики. Зокрема, таку аналогію він знаходить у житті першого Херсонського святителя мч. Василя (якого називає «некій Василій»). У коротких житіях проложного типу є повідомлення. Порівн.: **«и повергыше подъ носѣ блачухѣ его по градѣ. и тѣ блачиѣ предасть дшѣ»**³¹⁸⁶. У більш розширених редакціях текст, дійсно, має багато спільного з оповіддю про преставлення свт. Костянтина (П. Толочко 2010, 18-19). Однак, твердити про якусь абсолютну тотожність тут не доводиться³¹⁸⁷. Навіть якщо ми візьмемо найбільш розширені і, відповідно, обтяжені певною

³¹⁸⁶ РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 724 (1735). Пролог, мартовская половина, с прибавлениями, полууст. в два столбца, напис. 1562 г., в лист, 618 л., л. 227-230 д. б. между 1 и 2, л. 10.

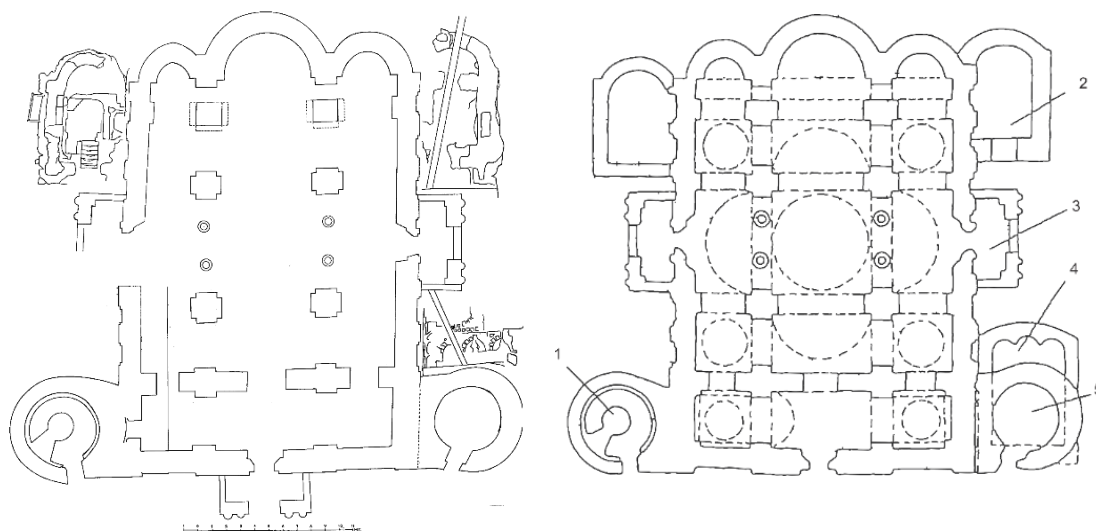
³¹⁸⁷ Вищенаведений висновок П. Толочка на основі публікації В. Латишева (Латышев 1906). На сьогодні маємо більш розширену публікацію житій, яка вийшла вже після видання згаданої роботи (Могаричев та ін. 2012). Оповідь про мученицьку смерть свт. Василя тут представлена майже у всіх публікованих текстах, за винятком одного, що походить із дефектного списку. У поширених житіях знаходимо, дійсно, близькі читання (аби унеможливити помилки, подаємо текст мовою публікації).

Так, у грецькому житті XI ст., відомому, як «рукопис № 376» читаємо таке (Могаричев та ін. 2012, 21-26): «Но, во всяком случае, лукавому невозможно было при этом быть спокойным. И что он делает? Вселившись в Еллинов, он возбуждает их к убиению триблаженного. И так, они, явившись к пещере, в которой пребывал великий, и привязав веревки к ногам его, увы, безжалостно влекли его по площади, пока он не предал свою блаженную душу в руки ангелов. Был 7-й (день) марта. На том месте ныне верные поставили столп и на верху его утвердили честный крест для поклонения. Не удовольствовавшись (смертью святого), поклонники идолов, извлеки всечестное тело его вне города, бросили его на съедение псам. Но бог воздал честь рабу Своему: ибо кровожадный зверь волк целую ночь, при свете звезды, стоял стражем мученического тела, дивное (чудо)! А плотоядный орел принимал на себя такое служение в течение целого дня, чудное (дело)! И так, они были верными стражами до той поры, когда некоторые из верных, ночью тайно взявши тело, честно погребли его вне города» (переклад автора публікації з грецької мови).

У Патмоському рукописі № 736 XIV ст. оповідь подається ще детальніше (Могаричев та ін. 2012, 28-35): «Но и снова зависть, и снова иудеи вредоносно ворожили, и имела место постыдная синагога и, составив заговор, они вынесли решение незаконно убить благодетеля, ничего не имея, в чем (его) обвинить, кроме как в преувеличении благодеяния. Ибо в старину и у их отцов был такой же умысел нечестиво воздавать

мірою фольклорними подробицями тексту, то, однак, прямого текстуального зв'язку між цими описами нема. Є деякі спільні особливості — викидання на поживу псам, приміром.

Плани Чернігівського Спаса

1 – башта сходів на хори;

2 – поховальна каплиця;

3 – тамбур IX ст.;

4 – хрестильня;

5 – башта кінця XVIII ст.

(Моргилевський 1928)

За В. Віроцьким (Віроцький 1998, 32-56)

благодетелям, как врагам (противникам). И тогда, раздраженные неверующие из эллинов вместе с этими (иудеями) пришли в пещеру, в которой обрели молящегося святого, привязав его за ноги, выволокли его за ворота города (Священные по имени), попирая пятками, избивая дубинками, побивая камнями, пока не отлетела его душа, а тело оставила бьющим. И повергли его зверям и птицам на съедение. Он же исповедался, чтобы душу его не предали зверям. Поверил пророку и нам: ибо тело этого исповедника и мученика истины не было всецело отдано на поправу зверям и птицам, но ночью — волку, днем же орлу вверялась обратно стража. И тот (волк) преследовал зверей, а орел — плотоядных птиц. И было лежащее тело Василея невредимо, оберегаемое этими телохранителями. Воздух и земля служили (ложем) ему, так покоящемуся; орел же и волк были ему приданы в услужение. Чем же небо (дополнило) нескончаемую эту литургию? Без сомнения, и оно (небо) почтило благочестивого самой яркой звездой, приблизительно там являвшейся и указывавшей (путь) ищущим его, лучами которой ночью были привлекаемы уверовавшие благодаря ему. Ибо и они торопились видеть Василея. И в силу любезности радушного приёма, в том месте останавливающиеся (вечером) видели зверя, как будто приставленного туда для неусыпной стражи, с наступлением же утра видели и орла, простирающего крылья и, подобно зверю, исполняющего литургию телу (святого), (которое) ныне не проистекающее из материнских лон, но в лоно матери проникающее — ибо общая мать и питательница всех земля. Так бессловесная природа сторожила наподобие копыеносцев (копейщиков) мертвеца, как бы спящего Василея, который наслаждался (покоем?). И его с почестями предали земле толпы верующих, установившие на той могиле и колонну с крестом».

Власне, на цьому можна було б закінчити цитування, оскільки для нашого викладу цього матеріалу достатньо, однак додамо до того ще слов'янський текст із Супрасльської мінеї XI ст. (Могаричев та ін. 2012, 53-56): «отъ него прѣблштиннымъ жидовомъ стѣлажъ възложи. какоже разнѣбнати елины на ѡкон стѣо дръзнѣти. и пришедѣше въ пещерѣ. идеже житие имѣаше стѣи ѡпшъ и обрѣтѣше его и поврѣзѣше же на что мѣсто. идеже ны нына крѣтѣми стѣлѣмъ порѣбаша. жнѣотбораштнн крѣтѣ имѣштѣ на себѣ. самъ чѣ ѡпшъ отѣда дѣшѣ. чѣло же его пѣомъ на гадѣ лежашѣ же емѣ на многи дѣни промѣломъ божннмъ. не отѣблѣштннмъ и по гѣмрѣти стѣлаго его чѣла. блѣкъ ноштнѣ приѣдѣше ѡ чѣла на гѣлодѣнѣ и емѣ. звѣздѣ свѣтѣлѣ снѣжштн на мѣстѣ чѣомъ идеже лежаше. дѣнѣж же орѣлѣ чѣ же скончѣблѣштн дѣло. тогда же нѣже чѣлѣмъ прѣблѣтнмъ мѣжѣмъ хѣоби вѣрѣблѣвшнн. належашѣга ради стѣраха отѣ мѣжѣтѣ елины погрѣоша ноштнѣ стѣон его чѣло бнѣ стѣны на западѣ града блнзѣ чѣо же стѣны на мѣдѣ мѣртнѣ въ 3 днѣ славно памѣтѣ емѣ чѣбораше въ слабѣ стѣ бѣедрѣжнѣтѣлю. аминѣ».

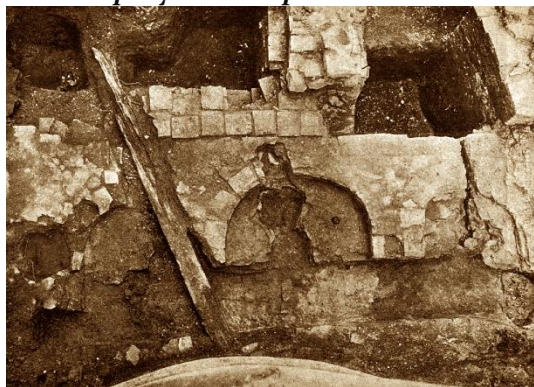
Або те, що тіло (а у житті свт. Василя — ще живого мученика) тягли, прив'язавши мотузкою за ноги. Подібний спосіб страти чи наруги відомий у дуже багатьох життях мучеників, про що ми вже говорили вище. Отже, навіть шукаючи якісь «семантичні» збіги, ми не можемо погодитися з висновком П. Толочка. Навіть якби ми і визнали ту близькість реальною, — все ж не можемо пояснити події, які *реально* сталися тоді в Чернігові. Що стосується зближення з оповіддю про вбивство св. Ігоря, то складно собі уявити, щоб кияни, ідучи вбивати його, скористалися життєм херсонських мучеників для вибору способу страти.

Якщо вже шукати якусь схожість між св. Ігорем і свт. Костянтином, то їх варто шукати не в міфічній «семантиці», а в реальному розумінні: первісно обох святих вшановували спільно, як похованих в одному місці, соборно. Можливо, в цей день вшановували ще когось із похованих у «теремі» Чернігівського Спаса. Адже тут також було поховано осіб із князівських родів Чернігова (Моргилевський 1928, 184-185).

На сьогодні не зовсім зрозуміло, чим був цей «терем». До початку ХХ ст. з ним асоціювали вежу ХVІІІ ст. (Моргилевський 1928, 170), збудовану біля південно-західного кута Чернігівського Спаса (Юбилейный сборник 1893, 73). Однак, археологічні дослідження

Хрещальня Чернігівського Спаса

Макаренко 1928

початку ХХ ст. довели, що на місці тієї вежі за княжої доби була хрещальня (Моргилевський

1928, 175-180; Віроцький 1998, 32-56)³¹⁸⁸. Подібні хрещальні були поширені у нас за княжої доби і явно мали широке застосування у країні, де все ще лишалося багато поган, а відтак, і хрестили дорослих людей. У ХІІ ст. й у Чернігові її основне призначення було ще вповні актуальним. Отже, це точно не був той самий «терем».

Втім, під час розкопок 1923 р.

було знайдено дві прибудови з північно-східного і південно-східного кутів храму. **Північно-східна прибудова.** Згідно з розкопками 1923 р. було встановлено, що тут стояла «у великокнязівські часи невеличка за розмірами, але дуже цікава за технічними властивостями будівля. Її фундаментна частина викладена з «дикого» каменю на товстому розчині рожевого кольору, надзвичайно міцному. Будівля ця не пов'язана з мурами собору, а приєднана була до нього «в притик». Поставлена біля північно-східного кутка собору, біля найбільш крайньої з трьох існуючих апсид, прибудова мала в плані форму прямокутника із значно виступаючим на схід півкрусом. Знімаючи крок за кроком земляні нашарування, що накладалися тут над будовою впродовж порівняно невеликого часу, ми мали змогу здобути цілу низку спостережень, що свідчать і про час, і про характер будівлі, і її руйнування.

³¹⁸⁸ Йшлося про «рештки колишньої трьохвітарної церкви, яку закладено було на дивовижній масивній підвалині. Рештки стінок залишились не вищими 0,20 м. У товщі надзвичайно масивної східної стіни «вирізані» три мініатюрні вітварні півкрусся так, що зовнішня поверхня стіни залишилась рівною, а півкрусся вироблено з середини. Такі технічні особливості, як виїмка вітваря у товщі стіни в пам'ятниках релігійного призначення, відомі здавна у різних народів Сходу і навіть Заходу: наприклад, у будівлях малоазійських ІV—VІ ст., де середня апсида не виходить півколом назовні, а праворуч і ліворуч залишається прямокутною. Такі будівлі, особливо поширені у Сирії, виникли під впливом грецьких храмів...» (Макаренко 1928, 190-193).

Відкривши на глибині від 0,25 до 0,50 м мури прибудови, тут натрапили кладку з іншого матеріалу — червоної цегли великих розмірів. Далі з'ясувалось, що кладка з цієї цегли займала лише середину прибудови, пролягавши по внутрішніх стінках прибудови з

*Північно-східна прибудова до Чернігівського
Спаса*

каменю, обходячи її по всіх чотирьох стінках і так утворюючи будівлю тих самих форм, але менших розмірів. Ця нова стінка щільно прилягала до старої кам'яної. Сліди надбудови з великої цегли над кам'яною зруйнованою будівлею залишились крім того і на кам'яній кладці, на північній стіні і на східному півкрузжі. Але це була цегла інша і розмірами, і масою, і кольором. Середину прибудови завалено було червоною цеглою таких самих великих розмірів, себто, тією цеглою, з якої було збудовано будівлю зсередини. Між завалом траплялось чимало уламків тиньку пізніх часів і землі. Далі в глибину кількість землі зменшувалася, а будівельних уламків збільшувалася, в ньому траплялося більше шматків розчину великокнязівського часу, уламків мармуру, рожевого розчину, міцно опаленого, навіть сплавленого зі скляними, теж сплавленими, кубиками; натрапили також на чималу кількість олив'яних уламків. Чим глибше — тим більше траплялося решток речей давніших часів. У це помешкання спускались сходи, споруджені з тієї самої червоної цегли, східців на сім. Вони спирались на невеличку площу, замощену тією самою цеглою шаром в одну цеглину.

Решта долівки залишалась незамощеною і була з чистого ґрунтового піску. Біля північної стінки спускного помешкання і біля стінки східної лежали вкрай зруйновані поховання. Біля північної стінки натрапили на двох духовних осіб, а біля східної — на одну. На місці перших двох знайдено срібний визолочений хрест з гравірованими зображеннями: на одному боці Розп'яття і на головних ременах хреста — Божа Мати й Іоанн Предтеча, над Розп'яттям — Саваоф; з іншого боку посередині — Оранта, а на ременах — митрополит Петро, митрополит Олексій,

Макаренко 1928

Макаренко 1928

Макаренко 1928

митрополит Іона і митрополит Пилип, себто, митрополитів київських за винятком останнього. Південна стінка помешкання мала в своїй товщі аркасолію з плескуватим арковим покриттям. Його було замуровано. Але руйнатори пробрили дірку і всі поховання знищили. На дні аркасолію підібрано лише два десятки різної форми й розміру бурштинових намистин і декілька залізних клямр невідомого призначення. Розміри помешкання були такі: із заходу на схід 4,30 м і в протилежному напрямку 2,60 м. На висоті колишнього рівня старовинної прибудови залишилася у півкružній частині цементована долівка з сірої маси надзвичайної міцності. З північного та східного боків прибудови відкрито кілька поховань на різній глибині і в різному стані. Їхнє датування непевне, але й не неможливе. Біля них не знайдено ніяких речей. Більшість їх навіть не мало знаків грабування. Біля північно-східного рогу будівлі поставлено кам'яне гробовище — саркофаг, що складався з чотирьох дощок малинового каменю: двох поперечних, північної бічної і дна. Бічна південна стінка, що приєднувалась до стіни прибудови, викладена була з цегли. Саркофаг накрито такого самого малинового кольору дошкою, що була розбита на кілька шматків і провалена в середину. Східну коротку дошку в горішній своїй частині прорубано. Поховання, що було на дні, пограбовано: кістяк лежав на місці, але його череп перемістили на кістки ніг, перед виходом у прорубану дірку. Навколо кістяка збереглися рештки тканини у вигляді темно-брунатної маси консистенції землі. Вся маса мала золоті тоненькі нитки. Вірогідно, тканина, в якій було поховано небіжчика, була заткана золотом. Тканина, мабуть, була шерстяна. Характер орнаментатії визначити не вдалося. Над проваленими в середину уламками кришки саркофага лежало поховання пізніх часів, якого зверху не було навіть прикрито.

Від зазначеної прибудови проходили рештки цегляної кладки — від південно-західного її кутка у напрямку до башти, ніби продовження північної стінки прибудови. Біля самої прибудови кладка складалася із декількох рядів, укладених на досить крихкий сірий розчин, далі кладка поволі зникла і на віддаленні близько 3-х м зникла зовсім.

На підставі всіх даних, здобутих дослідженнями: і будівельних матеріалів, і знахідок речей, і різноманітних інших спостережень, маємо змогу в коротких рисах зробити такі висновки: 1) З північного боку собору було збудовано помешкання у вигляді каплиці з вівтарною апсидою. 2) Час спорудження цієї прибудови або той самий, коли збудовано собор, або пізніший, незадовго після нього: способи будівництва й матеріал одні й ті самі. Прибудова не має зв'язку з собором, але це не має особливого значення: будівлі різного навантаження завжди мають такий спосіб побудови з огляду на можливість різного просідання. 3) Прибудова, вірогідно, мала призначення для поховальних ритуалів. 4) Руйнування прибудови почалося до появи червоної цегли, що належить до литовських часів української історії. 5) У зруйнованій прибудові, використавши її фундаменти, закладено було нову будівлю такого самого призначення в часи литовського господарювання в Україні. 6) Руйнування нової будівлі варто віднести до XVIII ст.» (Макаренко 1928, 185-190).

Південно-східна прибудова. «З південного боку Спаса на тій самій глибині 0,25-0,40 м під нашаруванням із значною домішкою сучасних будівельних уламків відкрито фундаменти дуже подібної будівлі таких самих форм і такого самого розміру, складеної з того самого матеріалу та великих цеглин червоного кольору, які входять в склад кладки разом з «диким» каменем. Техніка виконання цієї кладки вирізняється недбайливістю і неохайністю. На рівні колишньої поверхні у південній стіні залишилася основа аркасолію, добре обмазаній і вигладженої з рештками розпису. Ця прибудова дуже попсована у вівтарній частині і по північній стінці. У середині її не знайдено нічого. Долівка — пісковий материк. У вівтарній частині біля стінки, що відокремлює вівтар від основної частини, в одному з тих заглиблень у кладці, що утворились через недбайливу техніку виконання, було сховано загорнений у полотняну тканину скарб срібних речей особистого жіночого убору. Він складався з таких речей: півкруглих штампованих колодочок з чимсь подібним до левових голівок на кінцях, двох сережок з трьома кульками, схожими на намистини, двох «ковтків» з виображеннями фантастичних тварин, зроблених черню, однієї монетної гривни

київського типу та двох браслетів з низкою різних зображень, виконаних черню. Скарб належить до XIII ст., зважаючи на характер рисунка, стиль, фактуру, техніку виконання. З південного боку південної прибудови, на глибині близько 1,50 м знайдено дно і решту стінок складеного з цегли склепу (щільно приставленого до стіни прибудови) з подвійним похованням. Склеп зруйновано, поховання поповано. При них знайдено лише декілька срібних кулястих гудзиків.

Про визначення цієї прибудови можна сказати те саме, що й про попередню: 1) Вона мала явно поховальне призначення. 2) Вона майже належала до того часу, що й північна прибудова, оскільки і матеріал, і техніка виконання виявили всі характерні ознаки пізнішого часу, хоч і тієї самої великокнязівської доби. 3) Руїна її одночасна з руїною попередньої. 4) Під час відновлення північної прибудови південна залишалась невідновленою» (Макаренко 1928, 190). Склепи, знайдені всередині собору датувалися XVI—XVIII ст. (Макаренко 1928, 194-195).

Південно-східна прибудова

(Макаренко 1928)

Отже, сумнівно, щоб «терем» містився всередині храму, та й хрещальні й обидві прибудови, принаймні на перший погляд, навряд чи можуть бути визнані тим «теремом». Втім, оскільки достовірна реконструкція зовнішнього вигляду «східних» прибудов майже неможлива — однозначно про це твердити складно.

Вшанування свт. Костянтина є всі підстави датувати княжою добою. Його мощі й мощі св. Ігоря покоїлися в «теремі». Після монгольського нашестя про мощі нічого не відомо, як і про мощі князя Давида Святославича, якого також вшановували у Чернігові. Вважалося, що вони «почивають

під спудом». З іншого боку, прибудови функціонували й після татарського нашестя 1239 р., тому це нашестя не спричинило згасання чернігівських культів, принаймні — не зумовило безпосередніх наслідків.

Проте вшанування свт. Костянтина і св. Ігоря збереглося, можливо тому, що вони мали один день пам'яті, а у Лаврі й у всій митрополії Київській і всієї Русі вшановувалась чудотворна ікона, що належала святому князю і відома під назвою Ігорівська³¹⁸⁹. Ця ікона належала Федорівському монастирю, і потрапила до Печерського монастиря після 1240 р., а вірогідніше — й пізніше, оскільки ми не володіємо інформацією про час припинення існування цієї обителі, і не факт, що це сталося відразу після татарського нашестя. Певну роль міг мати і зв'язок між свт. Костянтином і свт. Нифонтом.

³¹⁸⁹ Ікона зникла після вибуху у Великій Церкві Печерській 1941 р. Про неї див. спеціальне дослідження історії цієї ікони Г. Полюшка (Полюшко 2012).

Літописні першоджерела

Лаврентіївський літопис³¹⁹⁰

В то же лѣ. престави Кієвскыи Константинъ Черниговѣ. бѣ бо в то время бывѣгла нѣ Кієва. Мстислава [дѣла] Изяславича. бѣ же и смѣръ его сица. како змирачи ему призва к собе епіпа Черниговского. Антонья. заклѣтъ и гла сице. како по змерѣтвни моеѣ не погребѣшь тѣла моего. но зжемы поверзше за нозѣ мон. извлечѣте ма из града. и поверзѣте ма промъ. на расхытанѣ. по умерѣтвни же его епіпа то все створи повелѣнага ему имь. народи же би дивншага со смѣрти его. на оутри же днь Сѣтославъ князь. здумавъ с мужи евоими. и съ епіпомъ. вземше тѣло его и похорониша в цркви оу стѣ Сѣпа Черниговѣ.

Тверський збірник³¹⁹¹

Мстиславъ, и Володимеръ и Ярославъ внидоша въ Кієвъ, декабря 22, и взя Мстиславъ все имѣніе Изяславле и посла въ Володимеру, а митрополитъ Кностантинъ бѣжа ис Кієва къ Чернигову отъ Мстислава Изяславича: Мстиславъ бо не любяше его, но Клима хотяше, егоже постави отецъ его на митрополію. Мстиславъ же посла князя по Ростислава къ Смоленску, Ростиславъ же посла къ нимъ, глаголя: «аще мя зовете на Кієвъ, то не хочу на митрополію Клима»; а Мстиславъ не хотяше Константина, глаголя: «отца моего клялъ» и много спиравшеся, оставиша оба тѣ, а по иногу послати въ Царьгородъ. И пришедъ Ростиславъ сѣде въ Кієвъ.

КНЯЖЕНІЕ РОСТВСЛАВЛЕ МЪСТИСЛАВИЧА, внука Манамаша. Митрополитъ же Константинъ разболѣся въ Черниговѣ; уразумѣвъ же преставленіе свое, в написа грамоту, и запечата ю, и дасть епископу Черниговскому Антонію, и заклѣтъ его именемъ Божіимъ, яко да сътворитъ все, еже въ грамотѣ писано. И егда преставися митрополитъ, тогда епископъ въземъ грамоту ихъ къ князю, и прочте ю, и обрѣте въ ней страшную вещь написану: «яко по умертвіи моемъ не погребѣ(те) тѣла моего, но оцѣпите и за нозѣ ужемъ, извлекше изъ града, повръзѣте псомъ на расхыщеніе.» И рече ему князь: «якоже хочещи, тако сътвори». Епископъ же Антоній сътвори повелѣнное ему митрополитомъ; и ту тѣло его поверженое лежало за 3 дни; народи же видѣвше, вси дивншася о смерти его. Князь же Святославъ Олговичъ наполнився страха Божіа, ужась бо велій нападе на нь о таковоѣй вещи, и въ третій день принесоша и въ градъ съ великою честію, и положиша тѣло его у святого Спаса, въ теремъ, идеже Игорь лежитъ. И въ тѣ 3 дни въ Кієвъ, егда бѣ тѣло его повръжено внѣ града, солнце помръче, и тако(ва) бысть буря, яко в земли трястися, и мльніина блистанія не можаху трѣпѣти людіе, и грому силну бывшу, яко единѣмъ шибеніемъ заразило седмь человекъ: два попа, два діакона да четыре человекъ простыхъ. Тогда же бѣ Ростиславъ стояше въ товарѣхъ у Вышегорода, и бура полома около его шатерь, Ростиславъ же страха Божіа наполнися, и помяну смерть митрополичу, възвѣщено бысть ему Святославомъ Олговичемъ, и посла въ Кієвъ къ святой Софін и по всѣмъ соборомъ, да творять стоаніе всенощное въ цервахъ; се бо грѣхъ ради нашихъ, посла Богъ казнь сію на васъ. Сіа же вся въ Кієвъ страшна быша, а въ Черниговѣ по всѣ тѣ 3 дни солнцу сіающу, а во ноци видяху надъ тѣломъ его 3 столпы огнены, сіающе до небеси; егда же погребоша тѣло его, бы(сть) тишина.

³¹⁹⁰ Лаврентьевская летопись 1962, 349.

³¹⁹¹ Тверская летопись 1863, 226-227.

Московське зведення 1480 р.³¹⁹²

Послаша же Мъстислав и Володимеръ и Ярославъ по Ростислава Смоленську, зовуще его къ Киеву на столъ, цѣловали бо бѣху к нему, яко искати имъ Києва ему.

Ростиславъ же посла к нимъ Ивана Ручника и Якуна, от Смолнянъ мужа и от Новогородець, и рече имъ: «аще мя въ правду зовете с любовью, то язъ иду Киеву, аще имѣти мя вы собѣ отцемъ въ правду, и в моемъ вы послушании ходити; да и се вамъ являю, яко не хошу Клима въ митрополии видѣти, зане не взялъ благословения от Софии и от патриарха». Мъстиславъ же крѣпко пряшесе по Климѣ, река тако: «да не будетъ Константин в митрополии, зане отца ми клялъ». Иванко же возма тяжкы рѣчи иде ко князю Ростиславу и пришедъ къ Смоленську и сказа всѣ рѣчи князю своему. Ростиславъ же посла к нимъ сына своего старѣишаго Романа къ Киеву с любовью, и устрѣте и Мъстиславъ въ Вышегородѣ, и ту распри бывши межи има, Ростиславу Клима не хотящу митрополитомъ, а Мъстиславъ Константина не хотяше; рѣчи же продолживъшися и прѣбывши крѣпцѣ межи има, и тако отложиша обѣих, яко не сѣсти има на столѣ митропольстѣмъ, и на томъ крестѣ цѣловаста, яко иного митрополита привеети имъ; и послаша по Ростислава. Ростиславъ же приде къ Киеву и изыде противу его Мъстиславъ Изяславич и весь Киевъ, и приаша его с великою честью; и сѣде на столѣ дѣда и отца своего, а Мъстиславъ иде Володимерю. Митрополиту же Константину тогда суцѣ в Черниговѣ, бѣжавшу ему Мъстислава Изяславича, в то же время тамо и разболѣся. Увѣдѣвъ же преставление свое и написав грамоту запечата ю, и призвавъ к себѣ епископа Черниговьскаго Антониа и дасть ему ту грамоту и заклятъ его именемъ божиимъ, яко да по преставлешш его сотворить то все, иже грамотѣ тои написано. Егда же преставися, и вземъ епископъ грамоту, данную ему митрополитомъ, и иде ко князю Святославу Олговичю и отрѣшь печать и прочте ю и обрѣте в ней страшну вещь: «яко по умертвии моемъ не погребите тѣла моего, но повергъше его на землю и поцѣплъше ужемъ за нозѣ и извълекше из града, поверзите на ономъ мѣстѣ», имя нарекъ ему, «псома на расхыщение». Диви же ся тому много князь и епископъ. Та же створи епископъ повелѣнное ему и поверже на уреченномъ мѣстѣ тѣло его. Народи же вси дивившися о смерти его. И лежа внѣ града тѣло его три дни, и по томъ же Святославъ князь о вещи сеи страхомъ велиимъ и ужастью одержимъ бѣ, и убоявся суда божиа и повелѣ въ третии день взяти тѣло его и повелѣ нести въ градъ с великою честью; не прикосну же ся же в ты дни ничто же к тѣлу тому, но цѣло и невредимо бысть ничимъ же, и внесше и въ градъ, положиша у святаго Спаса, идѣ же Игорьъ лежитъ Ярославич, в теремци. В сиа же 3 дни в Киевѣ солнце помрачися и буря зѣлна бѣ, яко и земли трястися, и молнии блистаней не можаху человекъци терпѣти, и грому силну бывшу, яко единѣмъ шибѣниемъ зарази 7 человекъ, двѣ поповѣ, да дьякона и 4 простыци, а Ростиславу тогда стоящу у Вышегорода на полы, и полама буря о немъ шатеръ его. Ростиславъ же наполнися страха божиа и въспоману смерть митрополичю, възвѣщено бо бѣ ему преже того Святославомъ Олговичемъ, и посла къ святѣи Софии и повелѣ и по всѣмъ церквемъ, да творятъ стоание обнощъ въ церквахъ. Се бо грѣхъ ради нашихъ посла богъ на насъ казнь сию. Сия же страшнаа вся в Киевѣ быша, а в Черниговѣ по вся 3 дни солнцю сияющу, а в нощи видяху над тѣломъ его 3 столпы огнены до небеси; егда же погрѣбено бысть тѣло его, и тогда бысть тишина повсюду.

³¹⁹² Московский летописный свод 1949, 66-67.

Воскресенський літопис³¹⁹³

Митрополиту же Константину тогда сущу въ Чернигове, бежавшу ему Мстислава

Поховання свт. Костянтина.

З ілюстрацій Радзивілівського літопису

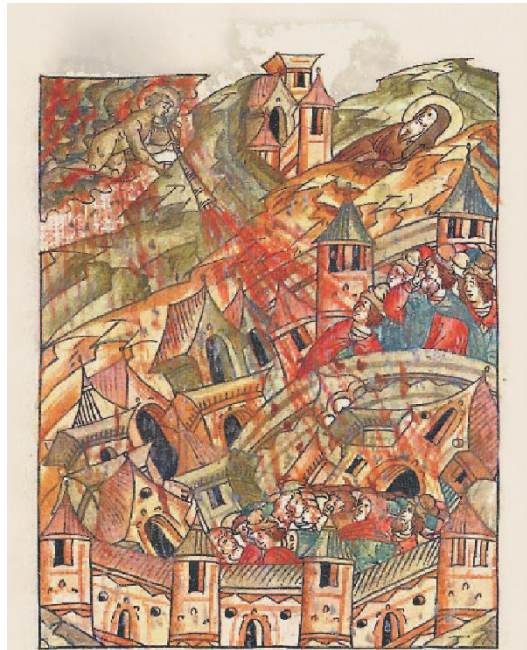
Изяславича, въ то же время тамо и разболеса; и у веде въ же преставленіе свое и написавъ грамоту за печатію, и призва къ себе епископа Черниговьского Антонія, и дасть ему грамоту и заклять его именемъ Божіимъ, яко да по преставленіи его сотворить то все, иже въ грамоте той написа. Егда же преставися, и возьмъ епископъ грамоту данную ему митрополитомъ, и иде ко князю Святославу Олговичю и отрешъ печать и прочте ю, и обрете въ ней страшную вещь, яко «по умертвіи моемъ не погребите тела моего, но повръгше его на землю и поцеплыне ужемъ за нозе и извлекше изъ града, повръзите на ономъ месте» имя нарекъ ему, «псомъ на расхищеніе». Диви же ся тому много князь и епископъ, таже сотвори епископъ повеленное ему, и повержее на урочномъ месте тело его; народи же вси дивишася о смерти его. И лежа вне града тело его 3 дни, потомъ же Святославъ князь о вещи сей страхомъ веліемъ и ужастію одержимъ бе, и убоявся суда Божія, и повеле въ-3-й день взяти тело его, и повеле везти во градъ съ великою честію; не прикосну же ся въ тыи дни ничтоже телу тому, но цело невредимо бысть ничимъ же, и внесше и во градъ, положиша у святого Спаса, идеже Игорь лежитъ Ярославнчъ, въ теремци. Въ сія же 3 дни въ Кіеве солнце помрачися и буря зелна бе, и яко земли трястися, и молніи блистаней не можаху человеци тръпети, и грому силу бывшу, яко единемъ шибаніемъ зарази 7 человекъ, дву поповъ да діакона и 4 простьци. А Ростиславу же тогда стоящу у Вышегорода на поли, и полома буря о немъ шатерьъ его; Ростиславъ же наполнився страха Божія и воспомяну смерть митрополичу, возвещено бо бе ему преже того Святославомъ Олговичемъ, и посла ко святей Софіи, повеле и по всемъ церквамъ, да творять стояніе объ ночь въ церквахъ. Се бо грехъ ради нашихъ посла Богъ на насъ казнь сію. Сія же страшная вся въ Кіеве бы та, а въ Чернигове по вся 3 дни солнцу сіяющу, а въ нощи видяху надъ теломъ его 3 столпы огнены до небеси; егда же погребено бысть тело его, и тогда бысть тишина повсюду.

³¹⁹³ Летопись по Воскресенскому списку 1856.

Никонівський літопис³¹⁹⁴

Въ лето 6667. Преставися Константинъ митрополитъ Кіевскій и всея Руси во граде въ Чернигове, понеже бежалъ бе изъ Кіева отъ князя Мстислава Изяславича злобы его ради на нь, и не хотя съ нимъ въ молве и въ смущеніи быти, и сице избежа изъ града, по заповеди Христове, еже глаголетъ въ евангеліи своемъ: аще гонять васъ во граде семъ, бегайте въ другій; не хочеть бо насъ Христось Богъ нашъ предаатися намъ самемъ себя въ напасти. Рече бо: внемлите себе, предадять бо васъ на сонмы, и на соборищехъ ихъ біени будете; предадять убо, глаголетъ, а не сами

себе предадите; и ко владыкамъ и царемъ ведени будете, а не сами себе приведете; будете убо, рече, мудри яко зміа и цели яко голубіе. Еже бо супротивъ брань на брань воздвизати, и жесточяти, и сверепети и въ ярость приводити, и сице убо бедныа и смертоносныа дела совршаються; но сице убо тихостію, и кротостію, и увещателными и сладкими словесы, и всяческимъ мудрованіемъ утоляти гневъ и ярость, аще удобно есть; аще ли неподобно есть сице, бегати подобаеть по заповеди Христове, да не множайшихъ человекъ смертей виновни будемъ. И сице мудролюбезно избегше, яко птица отъ ловящихъ избавльшеся и яко серна отъ тенета избегши, утоляти гневъ и ярость въ себе на обидящихъ насъ, понеже гневъ мужу правды Божія не содеваетъ, и не себе, рече, отмщающе, возлюбленіи, но дадите место гневу; ярость бо въ недрахъ безумныхъ водворится, и мужъ яръ не благообразенъ, и чясець ярости его паденіе ему. Не противитися убо злу заповеда намъ Господь Богъ; и апостоль глаголетъ: гневайтесь и не согрешайте, и солнце да не зайдетъ во гневѣ вашемъ, и всяка горестъ, и ярость, и гневъ и вопль да отниметъ отъ васъ со всякою злобою; гневъ бо и ярость веліа содеваетъ злая, сице же и зависть и лукавство. Темъ же нужно есть бегати, и внимати себе, и бдети и молитися, да не внидемъ во искушеніе. Сице же и великій апостоль Христовъ Павель изъ града Дамаска въ кошнице спущенъ бысть по стене въ ноци, и избежа рукъ ищущихъ его яти. Сице же и друзіи отъ апостоль и мнози отъ святыхъ отецъ не вдаша сами себя въ напасти, но любомудріемъ о Господи бежаша отъ ловящихъ ихъ. Сице убо всемогій Господь насъ наказа, самъ отъ Ирода телесне бежа, да и мы смиреніи наказуемъ не презорствомъ и гордостію взиматися, ни самемъ себя вметати въ напасти. Сице убо и сей пресвященный Константинъ митрополитъ Кіевскій и всея Руси по заповеде Христове избежа, и даде место ярости, и моляшеся о нихъ, глаголя сице: «Господи не постави имъ греха сего». Бысть же убо сице преставленіе его: разумевъ убо себя, яко преселеніе ему прииде на оно житіе ко Господу, и призва Антоніа, епископа Чръниговъскаго, и глагола ему зъ запрещеніемъ сице: «по умертвіи убо моемъ, о епископе, ни самъ погребѣ,

и по сѣмъ четири днѣи сице въ поѣста
знаменіа страшна. Ізъ коней нѣтъ
писаніи хлѣбу. но бѣшѣа. тѣмъ мо
диимъ величїи и грозна шно
на и пресвѣтлїа страшна зѣло. и ѡ
тризбоури и и ренїа ннѣ зѣло. и мнш
гнѣхъ мншѣи оиоцїа и прѣложн. и
дворѣи нѣ зѣло. и мнш
гнѣхъ мншѣи зѣло.

Буря після преставлення свт. Костянтина.
Московське Лицьове зведення

³¹⁹⁴ Никоновская летопись 1862, 214-215.

никому же даждь погresti тела моего, но ужемъ повезше за нозе мои извлечете изъ града, и поврзите псомъ на снаденіе и птицамъ на разхищеніе». И сице убо по смерти его Антоній епископъ Чръниговскій сотвори тако. Князь велики же Чръниговскій Святославъ Олговичъ и вси князи и боляре его удивишася и ужасошася о пречюднемъ деле его и смиреніи многомъ. И наутріе князь велики Святославъ Олговичъ со Антоніемъ епископомъ своимъ Чръниговскимъ, и со князи, и з бояры и со множествомъ много народовъ собравшеся, и шедше за градъ со страхомъ и трепетомъ, и съ великою честію взята тело его, много благоуханія испущающе, и внесше во градъ положиша его во святей церкви въ Спасе въ Чернигове. Тогда же убо бысть во граде Кіеве знаменіе страшно зело въ день преставленія его, и еже за градомъ лежаше, и въ

четвертый день положень бысть во гробе въ церкви святого Спаса въ Чернигове, и въ те во все четыре дни въ Кіеве возста знаменія страшна, яко не видети солнечныхъ лучь, но бысть тма, точію молніамъ блистающимъ, и тройная шибенія и тресканія страшна зело, и ветри, и бури и вихри силни зело, и многи храмины отъ основаніи преложи, и дворъ княжь разби, и многихъ человекъ изби. Князю же Мстиславу Изяславичю тогда сущу во граде Кіеве, во многъ страхъ и трепеть впаде, и услыша, яко Константинъ митрополитъ Кіевскій и всеа Руси во граде Чрънигове преставися, и у разуме, яко злобы его ради, еже сотвори къ святителю Божію, и нанять исповедатися и каятися о зломыслии своемъ, и сотвори обнощное стоаніе во святей церкви со множествомъ народа, и раздаде милостыню многу, и нищихъ и алчныхъ напита, и светло и духовно сотвори празнованіе, и тако уставися. Во граде же Чрънигове бысть въ те четыре дни ведро, и воздухъ благорастворень, и кротко, и тихо, и светлость велія зело.

Ігорівська ікона Пресвятої Богородиці після реставрації у першій половині ХХ ст.

*Із Супрасльського літопису*³¹⁹⁵

В прѣдѣлахъ Котлѣтнѣ митрополита, ѿже поже чѣло всѣ мѣсто похвѣи поже
В мѣсто прѣдѣла митрополита Котлѣтнѣ и зпеквѣ Антоніа, вѣву Чръниговскому, не погвѣти вѣтѣ, но вѣтѣ
И по оумрѣтнѣ вѣдѣ тѣло свѣтѣнша, и дѣвнѣца вѣи модѣ

³¹⁹⁵ (Супрасльская рукопись... 1836, 21).

Агіографічні твори

Патерик Йосифа Тризни³¹⁹⁶

\Арк. 284\

ПОВЕ́СТЬ ЧУ́ДНА И ПА́МЯТИ ДОУГО́ИНА. О́ БЛА́ЖЕННЕМЪ КО́РТАНТИНѢ МИТРОПОЛИТѢ КИ́ЕВСКОМЪ

РУБИВШО СМЯТЕННЮ ВО КНЗѢХЪ ИСАСЛАВЪ МРТИСЛАВИЧЪ МАНАМАХОВЪ. И ГЕОРГИЮ ДОГОРЪКОМЪ РЕЧЕ ТОМОУ
СНЪ ВЛАДИМЕРА МАНАМАХА. СЪ КИЕВКОЕ КНЯЖЕННЕ. В ЧТО ВРЕМЯ ПРЕСТАВИСА ПРЕОБЩЕННЫИ МИХАИЛЪ
МИТРОПОЛИТЪ КИЕВСКИИ. КНЗЪ ЖЕ БЕЛИКИИ ИСАСЛАВЪ МРТИСЛАВИЧЬ. НЕ ВОУХОТЧЕ КО ЦРЬОУ РА ПО ДРЕВНЕ
ОБЫЧАЮ КЪ ВЕЛЕНКОМУ ПАТРИАРХУ СЛАТИ ПО БЛГБЛОВЕННЮ НО СОБРА ГВОИ ЕПІПЫ. ЧЕРНИГОВСКОГО ОНОДРИГА.
БЕЛОГОРОДСКАГО ДЕОДОРА. ПЕРЕАСЛАВСКАГО ЕВДИМИА. КУРЬВСКАГО ДАМИАНА. ВОЛОДИМЕВСКАГО ДЕОДОРА. НОВГОРОДСКАГО
НИДОНА (sic!) СМОЛЕНСКАГО МАНДЛА. ИСАСЛАВЪ ТУРОВСКОГО. И ПОВЕЛЧЕ ПОСТАВИТИ МИТРОПОЛИТА КИЕВСКАГО
КЛИМЕНТА СМОЛЕННИНА, ЕГО ЖЪ ПРИВЕ И САРЪБА. БЧЕ ЖЕ СЕ ЧЕРНОРИСЕЦЪ СХИМНИКЪ КНИЖЕНЪ СЧЕЛО, И ДИЛОГОДЪ
НО МНОСИ СЪ СЕМЬ НЕГО ДОБАХУ. СѢКПИ ЖЕ РЕША НЧЕТЬ ТОГО В НОМАКАНОНѢ НАШИЕМЪ В РЪСІИ ТАКО СТАВИТИ
ЕПІПОМУ МИТРОПОЛИТА, БЧЕ ПАТРИАШЕГО БЛБЕНИА НО СТАВІ ПАТРИАХЪ ЦРЬЕРАСКИИ МИТРОПОЛИТА КЛИМЕНЪ
САМОМУ РЕША. А НИ ПОКЛОНИТИ СЯ, НИ СЛЪЖИМЪ С ТОБОЮ. ЗАНЕ НЕ ВСІАЛЪ ЕИ БЛБЕНИА У СГЫА СОДНИ
ЦРЬЕРАСКИА, НИ Ш ПАТРИАРХА. АЩЕ СЯ ИСПРАВИШИ БЛБЕНИА. У ПАТРИАРХА, И ТОГДА ЧИ ПОКЛОНИСЯ. МЫ
ПРИАХОМЪ Ш МИХАИЛА ПЕРВАГО

\Арк. 284 зб.\

МИТРОПОЛИТА РЪКОПИСАНИЕ ТАКО НЕДОУГОИНО НАМЪ БЧЕ МИТРОПОЛИТА ВО СГЧЕ СОДНИ СЛЪЖИТИ. О ЖЕ НА НИ
ПРО ЧТО ЧТАЖКО ГРЦЕ НАЧА ИМЧЕТИ. ОНОДРИИ ЖЕ ЕПІПЪ ЧЕРНИГОВСКИИ РЕЧЕ. А СЧЕДЕ ТАКО ДОУГОИТЪ НАМЪ
ПОСТАВИТИ. И ГЛАВА У НА СЧЕ СГЛАГО ІОАННА И ЧАКО СОГЛАСНШЕЕА НЧЕЦНИ Ш ЕПІПЪ ПОВЕЛЕНИ ИСАСЛАВА,
ГЛАВОЮ СГГО КЛИМЕНТА ПОСТАВИША ЕГО МИТРОПОЛИТОМУ.

РЛЧТО СХЧНЕ. БЛЖЕННОМУ НИДОНТУ АРХИЕПІПЪ НОВГОРОДСКОМУ НЕ СОБЛОЖАЮЩУ. С ЕГО ИМЕНЕМЪ СѢКПИ.
ПОЛОЖИМЪ КОМОЮ, И МАНДЛО СМОЛЕНСКИИ. ІОАННО ТУРОВСКИИ. ЕВДИМИЕМЪ ПЕРЕАСЛАВКИИ. ДЕОДО
БЕЛОГОРОДСКИМЪ. ПРЕСТАВЛШО ЖЕ СЯ БЕЛИКОМУ КНЗЮ ИСАСЛАВЪ МРТИСЛАВИЧЮ. СХЧЖЕ ПРИДЕ НА БЕЛИКОЕ
КНЯЖЕННЕ КИЕВКОЕ ГЕОРГИИ ВЛАДИМЕРИЧЪ МАНАМАХОВЪ СНЪ. ТОГДА ЖЕ ПРИДЕ И ЦРЬА ГРАДА. ПРЕОБЩЕННЫИ
МИТРОПОЛИТЪ КО́РТАНТИИ В КИЕВѢ. В ЛЧТО СХЧЖДА БЕЛИКИИ КНЗЪ ГЕОРГИИ ВЛАДИМЕРОВИЧЬ, ПРИАЧЪ ЕГО С
БЕЛИКОЮ ЧГІЮ, И ЕПІКОПИ ПОЛОЦКИИ И СМОЛЕНСКИИ И ТУРОВСКИИ, И ПРЧНИИ. БЛЖЕННОМУ НИДОНТУ СЖЕ
ПРЕСТАВИШО, ИЖЕ НЕОГЛАГОВАХУ С КЛИМЕНТОУ, НО ПРИАХОУ. ПРЧЕ НИМЪ, И ЕЖТВЕННЮ СЛЪЖЕВ СОБШНШЕЕ.
БЛГБЛОВИША БЕЛИКОГО КНЗІА ГЕОГИА. КЛИМЕНТА ЖЕ МИТРОПОЛИТА РЕЧЕННОГО, ТАКО НЕСА

\Арк. 285\

КОННО ПРТОЛЪ ВОУХИТИВША. ПАТРАРШЕЕКОЮ ВЛАСТИЮ. ПОВЕЛЧЕННЕМЪ ВСЕГО СОБОРА ЦРКВЕ КО́РТАНТИНА ГРАДА
МИТРОПОЛИТЪ КО́РТАНТИНЪ. О СТЕПЕНЕ АРХИЕРЕІА ЧПРАНИ И ВСЕ ИЖЕ СТАВІ БЛШЕ КЛИМЕНЧЪ. МАЛО ЖЕ

³¹⁹⁶ Публікується за: РГБ, ф. 304. Патерик Печерский. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 714 (1818). Скороп., XVII в., в четверть, 390 л.

лѣтъ прѣмину, кнѣзь великїи киевскїи Гесѡр҃гїи дѡгѡр҃дкїи прѣставиѡ. Приде на великое княженіе Рог҃иславъ мѣтиславичь смоленскїи, и чтиаше митрополита кѡнстантина климента же не любѣаше. мѣтиславъ же ісаіаславичь нехотѣаше кѡнстантина гл҃а [ѡца ми естъ кїагалъ] но климента, и не соглашешего оубоу ѡр҃тавиша. и поглаша в кѡнстантинѣ гр҃дѣ. И приде д. ео. дѡ митрополитъ и цр҃ьграда к киевѣ в лѣто ххѣн. бж҃еннїи же кѡнстантинѣ. видѣа раногласне во кнѣзѣхъ ѡбѣгѣа мѣтежа. прѣжде сего бремѣни нѣбы и киева. и приде к чѣниговѣ, тамо и раболѣа, ѡ расшмѣбже прѣставленіе свое, и написа грамоту и запечатю. и дартъ епѣс черниговскомѣ аѣтону, и сѣклѣатъ его именѣ ежїимъ. како да сотворитъ вѣ. по прѣставленїи его, ѣ во грамотѣ написано, егда прѣтабї митрополитъ кѡнстантинъ. тогда епѣс всемъ грамоту запечатлѣвшї і х҃а кв кнѣю, и ѡбѣсе писаніе. прочтѣ ео прѣ вѣрѣми, и оберѣтѣ в нѣ ст҃рашнѣ вѣщѣ написанѣ ице. Ико по шмѣтѣнїи моему, не погрѣен чѣла моего но одѣти тѣи

Арк. 285 зб.

за носѣ ужемъ и ѡблеше и града побѣсїте пѡ на расшїценіе. и рече емѣ кнѣзь како же хоцѣши такоого твори, епѣс же бога прѣлѣшаннїа внѣ сотвори повѣлѣнное емѣ митрополитомъ ѡблечеб нѣз града, и тамо чѣло его побѣжено лежаше за три дни, бытъ же на вѣхъ ст҃ра и ѡжѣ о такообѣмѣ ст҃рашнѣ сѣмѣ погрѣенїи. народи же видѣбше вни днѣшаша. и кнѣа ст҃олабъ ѡговичѣ наполниѣа ст҃раха бж҃нїа. ѡжѣ бо велиї нападе нанѣ о такообѣнѣ вѣци, і в третїи днѣ прѣсоша и во гр҃дѣ великою чтїю, и положиша чѣло его ѡ ст҃аго епѣа в теремѣ. ндѣ же кнѣа нѣо лежитъ. еѡ кнѣанѣ ѡвнша. в тѣа же три дни в киевѣ. егда бѣ чѣло его побѣжено внѣ града чернигова. Снѣе померче, и такова бытъ еѡра ст҃рашна. Ико и земли третїи молнїна ели҃таниа не можахѣ терпѣти людїе, и громѣ инанѣ бывшѣ, како еднѣ шнѣенїемъ сарашно семъ члѣкѣ, два попа два дїакона и чѣтыре члѣка прортѣ тогда же бѣ. рог҃иславъ в табарѣхъ ѡвнше города, и еѡра поламе около егѡ шатерѣ. рог҃иславъ же наполниѣа ст҃раха бж҃нїа, и поманѣ смертъ митрополитю. ковѣцрѣнно бо быти емѣ. ст҃олабомъ ѡговичѣ и погла в киевѣ ко стѣ софїи, и по вѣемъ соборѣ да сотвориатъ венощное ст҃оганїе в цр҃кѣхъ. Се бо трѣ ради нашї погла егѣ канѣ снѣ на нѣ. Снѣа же вѣа днѣе ст҃рашна быша а в черниговѣ по вѣкѣ тїа дни слнѣц снѣающѣ а вноци видѣахѣ на чѣломъ бж҃енного кѡнстантина три стѡлпы огненї снѣающѣ до нѣбы. егда же погрѣоша чѣло его бытъ тишина. и вни проглавиша егѣ твѡращего днѣнага чюдеса стѣмн3197 ебонми ѡгоднїки. бо глабѣ и похвалѣ ст҃рашнаго имени его ст҃агѡ аминѣ.

З «Житїи святїх» свт. Димитрїа (Туптала)³¹⁹⁸

Арк. 53\

Повѣрѣтъ днѣна и ѡжїанѣ сѡ смертїи бж҃еннаго Кѡнстантина Митрополита Кїевскогѡ

³¹⁹⁷ Дописано над рядком.

³¹⁹⁸ Димитрїй (Туптало) 1705.

По ѡмѣти Великаго Кнѣженіа Кіевскаго ѡ Игоря елѣннаго, пріемши то Кнѣженіе Изяславу Мстиславичу Внѣку Владімера Мономаха, стѣншии Митрополитъ Кіевскій Михаилъ ѡже бысть втории тоговѣ имени прертѣвнѣа къ Гѣдѣ, не мнѡгими прѣжде оубѣеніа Игорова дѣнми. Великій же Кнѣзь Изяславъ, ѡже ѡзерѣ по нѣмъ на Прертѣла Митрополіи Кіевскіа, нѣкоегѡ Инока съѣла книжна Кліма філософа, оубѣ ѡ Грѣмѣ сѣца, ѣгоже привѣдѣ ѡ зѣ Смолѣника. Воухотѣ же оцѣеннѣ ѣмѣ быти союми Россійскими Сѣпани ѡ Кіевѣ, не посылѣа за нѣкѣимъ прѣпатіемъ по елѣвеніе къ Великомѣ Патріархѣ ѡ Цариградѣ ѡкоже ѡзначѣа поимѣти еѣ сѣбѣчѣа. Собра же на ѣе соборѣ Сѣповѣ Россійскіа землѣ, ѡ повелѣѣ ѡмѣ стѣншии Кліма схимонаха ѡ Митрополита Кіевѣ. Сѣпы же сѣвыи не соизволахѣ, не дерзѣюще стѣншии еѣзѣ елѣвеніа Патріарха Цариградскаго, сѣвыиже оубѣждающе Кнѣзю, стѣншиа Кліма Глабоѡ стѣго Климентѣ Папы Римскаго, ѡже стѣншии Владімеръ ѡзѣ Херсона ѡ Кіевѣ принѣдѣ. ѡ томъ соборѣ ѡ Порѣвѣншии пишѣтѣа ѡ жѣртѣи Прѣвнаго Нѣфѣта ³²⁰⁰

Арк. 53 зб. \

Сѣпопа Новгородскаго, тоѡ еѡ порѣвѣншию сѣномѣ неправѣномѣ не соизволаше. По Изяславѣ же Мстиславичу, пріемши Кнѣженіе Кіевское Гесѣрѣи Владімеровичѣ сыну Мономаховѣ, не воухотѣ Кліма ѡмѣти на Прертѣла Кіевскіа Митрополіи ѡкоже не правѣннѣ оцѣеннаго. Тогда по прошенію Великаго Кнѣза, пріде ѡзѣ Цариграда ѡ стѣншиаго Велинскаго Патріарха ѡ Кіевѣ сѣи сѣ нѣмъже намъ главоѣ Константинѣ Митрополитѣ, тоѡ влѣстѣю ѡ Патріарха ѣмѣ дѣноѡ, ѡртѣвѣ ѡ стѣпени Архѣрѣенскаго ѡ ѡ Прертѣла Митрополитѣнскаго Кліма, ѡ еѣрѣхѣ ѡхѣ же оѡнѣ ѡ дѣхѣннѣа сѣны стѣвнѣа. Не мнѡгимъ же прѣминѣвшимъ лѣтѣѡ, Великій Кнѣзь Кіевскій Гесѣрѣи Владімеровичѣ Мономашичѣ Прертѣвнѣа. ѡ бытѣ ѡ Кнѣзѣхѣ Россійскихѣ ѡкоже сѣ Кнѣженіи Кіевскомѣ, ѡце ѡ сѣ Митрополитѣхѣ мнѡгоѣ неоглѣиѣ ѡ смѣтѣнѣи, сѣвыи еѡ Константинѣ Правѣнаго Пѣтѣра держѣхѣдѣа, ѡныи же пѣки Кліма хотѣхѣ. ѡ найпѣче сыну прѣжде быѣшаго Великаго Кнѣза Изяслава Мстиславича, ѡменѣемѣ Мстислава Изяславичу, Правѣнѣкъ Владімера Мономаха, неизолаше Константинѣ по Кліма, глѣше еѡ: нехѣщѣ Константинѣ тоговѣ рѣдѣи, ѡкѡ клѣлѣ еѣтѣ ѡцѣа моегѣ за Кліма, ѡ нѣжда бытѣ Кнѣзмѣ Рѣскимѣ ѡртѣвнѣти сѣбѣхѣ Митрополитѣвѣ, ѡ Кліма ѡ Константинѣ. Послѣа оубѣ еѡ Цариградѣ къ стѣншиемѣ Патріархѣ проѣлѣце да ѡнаго ѡмѣ прислѣтѣ Митрополита. стѣншии же Патріархѣ, хотѣа ѡ Кнѣзѣхѣ Россійскихѣ малѣежѣ тоѡ оубѣолити, послѣа къ Кіевѣ Митрополита ѡнаго ѡменемѣ Дѣѣдѣсѣра. Тогда елѣженнѣи Константинѣ, видѣа разноглѣиѣ ѡ Кнѣзѣхѣ, ѡ еѣглаа малѣежа, сѣртѣвнѣ Прертѣла прѣжде пишѣтѣвѣа ѡнаго Митрополита, ѡ ѡзѣдѣа ѡ Кіева, пріде ѡ Чернѣговѣ, ѡ тѣмѣ разолаѣѣа къ смѣрти, ѡ познѣвѣа конѣнѣи еѣдѣ, написѣа грамотѣ ѡ запечатѣѣ ѡ, ѡ дадѣ Сѣпѣ Чернѣговскомѣ Антѣсѣнѣю, ѡ заклѣтѣа тоговѣ ѡменемѣ Бѣжимѣ, дѣ по Порѣвѣншии ѣго ѡртѣннѣи печѣтѣ ѡ прочѣтѣи, соѣворѣтѣа еѣе написѣанѣ ѡ грамотѣ, непрѣмѣннѣ. Сѣгда же Прертѣвнѣа елѣженнѣи Константинѣ Митрополитѣ, тогда Сѣпѣа вѣзѣмши запечатѣеннѣю оѡнѣ Митрополитѣвѣа гѣа

3199 На берегах: ѡ лѣтѣѡи Пѣчѣнскаго:

3200 На берегах: Дѣрѣи ѡ.

могѣ, и дѣ і нѣо Кнзю Чернѣговикомѣ Свѣтославѣ Олговичѣ, ѡже ѡбѣрзше прочтѡша прѣ вѣрми. и еѣ стрѣшна вѣщѣ написанна сѣце: По ѡумѣртѣи моѣмѣ, не погрѣкѣте тѣла моѣго, но ѡщѣпнѣше за нѡзѣ бѣромѣ, и звлѣцѣте и з гѣрда, и поверзѣте писѡмѣ на снѣдѣнїе, понеже ѡзѣ согрѣшнѣхѣ, и менѣ рѣди млѣтѣжѣ вѣвѣрѣтѣ, на млѣтѣ ѡѣво еѣди Рѣка Гѣрда, ѡзѣ да портѣрѣдѣ, ѡко да ѡвѣратнѣтѣ Гѣрѣ смѣцѣнїе ѡ людїи вѡнѣхѣ. То слѣшавше вѣи ѡднѣшавшѣ и ѡжѣкошавшѣ. и рѣче Кнзѣ кѣ Сѣпкопѣ: Ты ѡкоже хѡщѣши тѣакѡ сотворѣ. Сѣпѣ же бо мѣлѣ прѣлѣшати повѣлѣнїа Мнтрополнѣтѡва, и написѣнѣмѣ ѡ негѡ за прѣлѣшанїе клѣтѣвѣ, сотворѣ что ѣще ѣмѣ еѣ повѣлѣннѣ ѣ грѣмотѣ, и звлѣчѣ змѣршавгѡ тѣло вѣѣ гѣрда и повержѣ ѣ ѣ пѡли, и лѣжѣше тѣакѡ повержѣно Мнтрополнѣтѡвѡ тѣло тѣри днѣ. Бѣсѣтѣ же на вѣсѣхѣ стѣрѣхѣ и ѡжѣрѣ ѡ тѣакѡвѡй стѣрѣннѡй вѣщнѣ. Тѣже ѣ тѣрѣтїи дѣнь Кнзѣ Свѣтославѣ Олговичѣ, стѣрѣха Бѣжїа ипѡлннѣмѣ, ѡжѣрѣ ко вѣлїи нападѣ нанѣ ѡ стѣрѣннѡмѣ томѣ дѣлѣѣ, повѣлѣ сѣ достѡдѡблѣннѡу чѣтїю погрѣкѣтнѣ повержѣннѡе Тѣло Бѣжїа Архїерѣа. и принѣсѡша ѣ ѣ Гѣрдаѣ і вѣлїкѡю чѣтїю, и положнѣша ѣ Цѣркѣ сѣтѣво Сѣпа ѣ тѣрѣмѣѣ кѣрѣннѡмѣ, и дѣѣже лѣжѣше нѡвнїи Сѣртѡтѣрѣпѣцѣ Кнзѣ Кїевскїи бѣлѣннїи Игорѣ ѡвѣтннїи ѡ Кїевѣлѣнѣ. В тѣла же тѣри днѣ, егдѣ тѣло повержѣннѡе внѣ гѣрда Чернѣгова лѣжѣше, ѣ Кїевѣ померѣѣ сѣнѣ, и тѣакѡвѣ вѣсѣтѣ еѣрѣ стѣрѣшна ѡкѡ и землѣ тѣрѣтнѣмѣ. тѣакѡже и молнїа, и влнѣтнїа, и грѡмы стѣрѣшннїи вѣлѣхѣ, ѡкѡ вѣрѣмѣ людѣмѣ ѣ Кїевѣ ѡнѣвѣтнѣи ѡ стѣрѣха. В тѡнѣже чѣрѣ грѡмѣ ѣдннѣмѣ ѡдѣрѣннѣмѣ ѡвѣи ѡвнїи чѣвѣкѡвѣ: двѣ Попѣ, и двѣ Дїакѡнѣ, и чѣтѣрѣи прѡтѣвѣа чѣлѡвѣкнѣ. Кнзѣ же Кїевскїи Рѡстнїлавѣ Мѣтнїлавнѣ Внѣкѣ Влѣднѣмѣра Мономахѣ, сѣтѡлѣше тѡгдѣ ѣ тѡвѣрѣхѣ ѡу Вѣшнѣгорода, и полѣмѣ еѣрѣа шѣтѣрѣ сѣкѡло ѣгѡ. Напѡлннѣмѣ же Кнзѣ стѣрѣха, и сѣмѣрѣ Мнтрополнѣтѡвѣ помѣлнѣвѣ, [вѡзвѣтнїлѣ ко еѣѣ ѣмѣ гѡнѣѣмѣ Кнзѣ Чернѣговскїи] поглѣ ѣ Кїевѣ кѣ сѣтѣнѣ Сѣсѣфнѣ, и кѣ вѣрѣмѣ вѣвѣрѣмѣ, да вѣенѡщнѡе сотворѣ Бѣдѣнїе ѣ Цѣркѣхѣ, ѣ еѡ [глѣше] грѣхѣ рѣднѣ нѣшнѣхѣ поглѣ Бѣгѣ на нѣдѣ кѣзнѣ иѡ. Бѣшѣа же сѣлѣ ѣ Кїевѣ тѣокѡмѡ.

ѣ ѣ Чернѣговѣ ѣ тѣла тѣри днѣ сѣлѣше сѣнѣ свѣтѣло, и стѣрѣха не вѣѣ ннѣкѡвѣ. В нѡщѣ же на тѣѣломѣ бѣлѣннѡго Мнтрополнѣга Константнїна, внѣ гѣрда повержѣннѣмѣ, вѣвлѣхѣмѣ, тѣри сѣтолпѣ Огнннннїи сѣлѡщнїи и до нѣрѣ до сѣлѣжѣщнїи. Погрѣвѣнѣ же вѣвѣшѣ чѣтнѡмѣ тѣлѣ, тншннѣ вѣсѣтѣ вѣз Кїевѣ. и вѣи сѣ ѡднѣвлѣннѣмѣ слѣвлѣхѣ Бѣга, ѣмѣже и ѡ нѣрѣ еѣди слѣва, ннѣѣ и принѣсѣ и вѣз вѣкнѣ вѣкѣсѡвѣ, Амннѣ.

Додаток 21

«Філософи» у Київській державі

світовій історії неодноразово позначалося існування тих чи інших неформальних груп, які об'єднувалися за місцем, де навчалися, жили, працювали... Вивчення цих груп часом дає змогу суттєво змінити погляд на епоху.

Не було винятком і церковне життя Київської держави. Наші знання з цього приводу дуже обмежені, але не підлягає сумніву, зокрема, існування у XI ст., та й пізніше певної групи печерських пострижеників, серед яких були єпископи, але, як можна припустити, і не тільки вони.

Існування ще однієї групи було обґрунтовано в останні десятиліття, хоча початок вивчення цього питання сягає XIX ст. І пов'язане воно з поясненням походження прозвання

відомого книжника доби Клима — «філософ»³²⁰¹. Ми вже коментували це неофіційне, але вельми почесне звання, яке присвоювалося в Україні протягом століть найбільш освіченим ченцям (Жиленко 2015-а, 309). Однак, як виявляється, у XII ст. це слово, принаймні у певному середовищі означало дещо більше.

Відразу слід визнати, що високий рівень знань Клима, і заслуженість його прозвання навіть у звичному для нас понятті «філософ» підтверджується вже хоча б тим, що його ім'я знаходимо серед респондентів у визначному канонічному творі тих часів — «запитаннях Кирика». Щоправда, А. Литвина і Ф. Успенський зауважують, що, власне кажучи, нема абсолютної певності в тотожності Клима-митрополита і «Клима» із «Запитань Кирика» (Литвина, Успенский 2010-а, 36), але навряд чи в Україні того часу було багато людей із іменем «Клим» — високоосвічених книжників, каноністів, та ще глибоко обізнаних із складними прецедентами візантійської церковної практики, та ще й такої, що стосується не лише ченців і священства, а й мирян. Тому, навряд чи можна сумніватися у тому, що в усіх випадках ідеться про одну особу.

Крім того, Климу з різною вірогідністю приписують ряд творів (Грангстрем 1970, 20). Та найбільш доказово йому належить частина синкретичної пам'ятки «Послання до Фоми», хоча щодо цього висловлено певні сумніви (Литвина, Успенский 2010-а, 36). Історія відомого нині твору чи, точніше, різних редакцій твору, розпочинається із послання, яке Клим написав смоленському князю Ростиславу Мстиславичу († 4 березня 1167 р.) Цей текст не зберігся³²⁰². Смоленський пресвітер Фома, ознайомившись із ним, близько 1147—1154 рр. написав відповідь, звинувативши Клима у марнославстві. Цей текст також не зберігся. Збереглась лише відповідь Клима Фомі. Та й то не в первісному вигляді, бо через кілька десятиліть писання прокоментував монах Афанасій, і лише у такому вигляді дійшло до нашого часу. До всього, твір відомий як у розширених списках і фрагментах, так і у правленому вигляді з вилученням особистих ремарок та суттєвою втратою логіки викладу (Темчин 2015, 93-95). Згідно із студіями С. Темчина, навіть найбільш розширені версії пам'ятки не є повним текстом твору, «причому розмір втрат не піддається визначенню і може бути дуже значним». Він увів до обігу ще один список, який містить невідомі раніше фрагменти (Темчин 2015, 96-97).

Коментарі Афанасія відносяться до того самого часу й епохи, що й твір Клима. Це важливо вже тому, що свідчить про існування *середовища*, в якому був попит на розвиток *складних* богословських питань, й існували *богослови у візантійському розумінні*. Річ у тім, що наша релігійна культура перейняла від Візантії передусім практику духовного життя, і в цьому навіть перевищила Матір-Церкву в часи Київської держави. Однак, створення складних богословських досліджень у нас — рідкість.

І ось у самому посланні ми знаходимо певну інформацію про вищезгадане середовище. Автобіографічні ремарки Клима у «Посланні до Фоми» переважно спрямовано на заперечення звинувачення щодо марнославства, внаслідок чого він і вступив у аферу з Ізяславом Мстиславичем. Серед іншого він пише: «**Воззаклєнєный ми сѣ ератє Фома. ѿматѣ писанїє твое ѡ наказанїє є любовїю к нашємѹ тѣцєславїю. ѿ такѹ є радостїю прочє. прѣ многими поглѹхи, ѿ прѣ кнѣземь. ѿзаслабѹ, тобою прєславное кѹ мнѣ писанїє. ѿ вѣнѹ ми ѿповѣдавшѹ. єго рѣ пишєши, тѣѣ любимичє. не тѣжько мнѣ. слабиши пиша. филоѹ сѣ тѣвѹрѣ. ѿ первѣ єѣ сѣ сѣблїчїєши: єгѣ к тѣбѣ**

³²⁰¹ Зокрема, в Іпатіївському літописі під 1147 р. під час поставлення Клима на митрополію говориться: «**В то же лѣто. поргави ѿзаслабѹ митрополитомѹ Клима. Смоленска бѣбєдѣ изѹ Зарубѣ. бѣ ко черноризчѣ книжникѣ. ѿ єѣ книжникѣ. ѿ филоѹфѣ. такѣ ѿкоже є Рѣкон землї не бѣшєтѣ.**

³²⁰² «Припущення про те, що незбережене послання Климентя смоленського князя було пов'язано з виконанням церковнослов'янського перекладу з грецької Тлумачень Никити Іраклійського на Бєсїди Григорїя Богослова, донині не підтверджено, але й не спростовано» (Темчин 2015, 93-95).

Все вищенаведене особливо привертає увагу тим, що Клим не стільки доводить відсутність у нього марнославства, як право називати себе філософом. І докази цього у нього, на перший погляд, є доволі дивними. Згадка про «альфу» і не тільки, могло б означати, що йдеться про знання грецької абетки. А. Карташов з цього приводу писав: «Темно і натягнуто! ..., безглуздо було б митрополиту Клименту в серйозній богословській суперечці про метод тлумачення Свящ. Писання посилатися на те, що учасники диспуту знають абетку» (Карташев 1993, 263-264).

Вперше на це звернув увагу Є. Голубинський, припустивши, що йдеться про інше: в оточенні Кліма були люди, знайомі з певним розділом у візантійському курсі грамотності — схедеографією. Нині так іноді називають бібліотечну карткографію. Втім, у Візантії це був вид освітнього процесу, пов'язаного з вивченням і трактуванням складних для написання слів.

Зауважимо, що Візантія, на відміну від західноєвропейського світу, не втратила освітньої системи Стародавнього світу, і навіть розвинула її. Зокрема, збереглась початкова школа, де діти навчалися під керівництвом граматиста з шести-семи років. Таке початкове навчання включало письмо й інші елементарні знання. Навчалися в них навіть жінки. Такі школи були у найбільш віддалених куточках Візантії. Були вони і в Україні. Вірогідно, такі школи усталилися у нас після школи, заснованої свт. рівноапостольним Володимиром. Саме таку школу, найвірогідніше, згадано у житії прп. Феодосія (Жиленко 2015, 564-565). У великих містах, зокрема, і у Києві, також могло бути вивчення грецької мови (Карташев 1993, 249).

Про існування більш високого рівня шкільної науки у нас не відомо, хоча можливо, середня візантійська освіта існувала і в Україні. У Візантії хлопчики після 10—11 років починали навчання у середній школі. Проте й там така школа була не в кожному місті, а центром був Константинополь. Незважаючи на значний церковний патронат, школа лишалась мирським закладом. В основу програми було покладено тривіум: граматики, поезія, риторика. Головним методом було заучування напам'ять: щоб сприйняти з далекого еллінського минулого мову, форми, вирази (Каплан 2011, 380-384). Перший університет було засновано ще Юстиніаном, і вища школа існувала у різні століття зі змінним успіхом (Каплан 2011, 380-384).

У вивченні традиційної шляхетної літературної мови великого значення надавалося глибокому вивченню граматики. Порушення її норм визнавалося варваризмом. Для вивчення різних граматичних форм створювалися різноманітні навчальні коментарі до текстів — як до класичного грецького спадку, так і до псалмів. Різновидом навчального розбору тексту і була схедеографія, своєрідний напівлітературний жанр, в якій елементарний граматичний аналіз збагачувався відомостями, що стосуються етимології, синоніміки, тематично підбіраною лексикою, орфографією, а також енциклопедичними елементами. Різноманітний дидактичний матеріал приправляли тут повчальністю і отримували певне літературне оформлення (История лингвистических учений 1985, 131). Створювалися цілі лексикони з 200—400 строфами на кожен літеру грецького алфавіту. І знанням їх, дійсно, могли хвалитися книжники із оточення Клімента. «Це мало б сенс, як доказ повного, досконалого знання ними грецької мови, завдяки якому їм відкриті всі джерела богословської мудрості»³²⁰⁴ (Карташев 1993).

³²⁰⁴ Ставлення до схедеографії, втім, було неоднозначне, що простежується вже із зауваження Анни Комниної: «Схедеографія ж — винахід новішого часу: нашого покоління... Нині ж вивчення піднесених предметів — творів поетів, істориків і тієї мудрості, яку з цих творів можна почерпнути, — люди не визнають навіть за другорядне завдання. Головним заняттям стали тепер шашки та інші нечестиві ігри. Я говорю про це, бо засмучена повною зневагою до загальної освіти. Це терзає мою душу, бо я сама провела багато часу в подібного роду заняттях.

Є. Голубинський припускав, що йдеться не про грецьку, а про слов'янську схедеографію, хоча й зазначав, що не розуміє, чому в тексті слов'янський схедеографічний словник пов'язано із грецьким алфавітом, а не з кирилицею (Голубинський 1904, 56). Висновок про існування кириличної схедеографії неодноразово критикували (Литвина, Успенський 2010-а, 59-60). А от грецьку схедеографію цілком могло бути тут згадано (Литвина, Успенський 2010-а, 58-59). «Далі природно зробити припущення, що таким знанням грецьких схедеографічних лексиконів з 200—400 віршами на кожну букву грецького алфавіту і хвалилися книжники, які оточували Климента в Києві. Це мало б сенс, як доказ повного, досконалого знання ними грецької мови, завдяки якому їм відкриті всі джерела богословської мудрості» (Карташев 1993).

Такого висновку дійшла і О. Гранстрем, яка наголошувала, що, згідно з писанням Кліма, той свого часу отримав вищу візантійську освіту, бо саме таких людей у Візантії називали «філософами» (Гранстрем 1970, 27). Отже, резюмує О. Гранстрем: «Припустимо, що Климент навчався в Константинополі, там подібно до інших учнів, звик іменувати себе філософом, пишався цим прізвиськом. На Русі ж вважали, що Климент незаслужено привласнює собі настільки високе звання, що у руській практиці застосовувалося в прямому значенні цього слова, і до того ж асоціювалося з ім'ям Костянтина-Кирила Філософа; повсякденна ж візантійська практика вжитку слова «філософ» не була відома на Русі». Такий висновок не єдиний і неоднозначний. Зокрема, П. Соколов не пов'язував слово «філософ» із візантійською освітою, і зауважує, що саме «послання» Кліма вже свідчить про його «філософію». Втім, навіть він заявляє, що і сам Клим і його опоненти Фома і Григорій читали грецькою (Соколов 1913, 62-63).

Проте нема ні найменших підстав вважати Кліма самоуком, як припускав П. Соколов (Соколов 1913, 64). Він репрезентує високий рівень *систематичної* богословської освіти. *Отже, доходимо висновку, що Клим вихвалявся перед Фомою власною та свого оточення вищою грецькою освітою.*

Стосовно того, про яку конкретно освіту йдеться, свідчить часто цитований фрагмент із писань Анни Комнини, яка згадує про діяльність свого батька Олексія Комніна у царині освіти для найширших верств населення і, зокрема, іноземців: «Взявши на себе турботу про цих людей, він після прибуття на Дамаліс (це було увечері) відмовився від урочистого в'їзду в місто, відмовився від імператорської процесії... На наступний день він цілком поглинув у турботи про полонених і чужинців. Дітей, які втратили батьків, які відчують гіркоту сирітської долі, він віддав своїм родичам та іншим людям, відомим йому своїм благочестивим життям, а також ігуменам святих монастирів. Він наказав їм виховувати цих дітей не як рабів, а як вільних, навчаючи їх усіх наук і знайомлячи зі Священним Письмом. Деяких дітей він віддав у притулок, який сам заснував, зробивши з нього школу для бажаючих навчатися. Керівникам цього притулку він наказав давати дітям загальну освіту.

У прилеглий до Акрополя частині міста з виходом до моря, Олексій знайшов величезний храм великого апостола Павла і спорудив там друге місто — всередині царици міст. Храм на зразок акрополя стояв на найвищому місці міста» (Анна Комнина 1865, 416). І далі: «У храмі великого проповідника Павла зібрано великий клір і є безліч вогнів. Зайшовши до храму, можна почути антифонний спів хорів, бо, за прикладом Соломона, Олексій подбав про дияконів і велику увагу приділив іберійським монахам, які знайшли тут притулок, оселившись в Константинополі, перш були змушені просити під дверима милостиню. І для них дбайливість мого батька спорудила великий монастир, забезпечила їх

Завершивши свою початкову освіту, я перейшла до риторики, зайнялася філософією, звернулася поряд з цими науками до поетів й істориків і завдяки їм згладила шорсткості свого стилю; потім, опанувавши риторику, я засудила складні сплетення заплутаної схедеографії» (Анна Комнина 1865, 418-419).

їжею і належним одягом. Нехай знаменитий Олександр Македонський хвалиться Олександрією в Єгипті, Букефалом в Мідії і Лисимахою в Ефіопії. Самодержець Олексій не так хизувався спорудженими ним містами, які, як нам відомо, були набудовані ним всюди, як пишався цим містом.

Ліворуч від входу розташовано храми і святі монастирі; праворуч від великого храму стоїть граматична школа для сиріт, зібраних з різних країн, в ній сидить учитель, а навколо нього стоять діти — одні з них ревно займаються граматичними питаннями, інші пишуть так звані сходи. Там можна побачити учня-латинянина, скіфа, котрий говорить по-грецьки, ромея, котрий вивчає грецькі книги, і неграмотного грека, що правильно говорить по-грецьки. Таку турботу виявляв Олексій про гуманітарну освіту» (Анна Комнина 1865, 418).

Особливо важливим для нашої теми є саме згадка про іноземців, які вивчали грецькі книги (Литвина, Успенский 2010-а, 59-60). Власне, про навчання латинян і скіфів у грецьких школах є свідчення і з більш раннього часу. Безпосередньо згадана тут школа св. Павла «відома, передусім, як навчальний заклад для сиріт, напівсиріт та дітей з бідних сімей, які могли потрапити сюди з розорених областей, недавно відвойованих імперією у мусульман і “варварів”, або їх посилали родичі й опікуни. Отже, у XII ст. регулярна і правильно поставлена константинопольська освіта могла бути цілком доступною і навіть бажаною для тих, хто в візантійській етнімічній номенклатурі позначалися як скіфи, болгари, мешканці причорноморських степів та ін., тобто, серед інших і для східних слов'ян» (Литвина, Успенский 2010-а, 61). Вповні закономірно, що такої освіти для своїх дітей могли бажати численні особи, так чи інакше пов'язані з Візантією, чи такі, що жадали забезпечити одному з численних нащадків церковну (проте й не тільки) кар'єру.

Згідно зі студіями О. Литвинової і Ф. Успенського «за роки, проведені в школі, вони, мабуть, проходили повний курс традиційної візантійської освіти на цілком «столичному» рівні. Принаймні, не викликає сумнівів, що навчання граматики й риторики здійснювалося з особливою старанністю. Дослідники підкреслюють, що вивчення граматики в той час було чи не головним засобом елінізації цих дітей, перетворюючи недавнього напівварвара на homo Byzantinus. Крім усього іншого, курс граматики припускав залучення учнів до найбільш поширених елементів античної спадщини, постачав їх хоча б поверховим знайомством із давніми авторами і реаліями, знайомством цілком достатнім, щоб вважатися освіченими людьми у повсякденному житті й на службі. В епоху Мануїла Комніна, коли освіту здебільшого розглядали як джерело існування, для випускників цієї та інших шкіл, які діяли при константинопольських церквах, відкривалася можливість духовної кар'єри, а цілком вірогідно, і кар'єри педагогічної, яка могла здійснюватися в рамках служіння Церкві або як світська діяльність.

Водночас, ми радше відчуваємо певний дефіцит конкретних відомостей про те, як незнатним випускникам константинопольських шкіл вдавалося розпорядитися можливостями, які вони набували завдяки отриманому вихованню» (Литвина, Успенский 2010-а, 61-62). З певною мірою вірогідності дослідники назвали деяких можливих викладачів цієї школи: Стефана Скилицю, митрополита Трапезунда, Лева, митрополита Родоса, Костянтина-Кирила Стилва, митрополита Кизика, і Василя Педіадрита, митрополита Керкіри. А також Феодора Продрома, вчителя Анни Комніної. «Що стосується учнів цієї школи, то комусь із них, як, наприклад, напівскіфу-напівгреку, герою памфлету Никифора Василяки (1157), вдавалося, ставши кліриком, отримати доступ до імператорського двору. З іншого боку, збереглися описи і менш вдалої долі її випускника Стефана, закинутого долею в далекий Патрас, де він помирав без друзів і засобів для життя, хоча в роки навчання він відрізнявся блискучими здібностями» (Литвина, Успенский, 2010-а, 62-63).

Безперечно, Візантія розглядала випускників таких шкіл, як провідників своєї культури й політики. Однак, як слушно було зауважено, вони особисто були зацікавлені в пошуку долі на периферії християнського світу, до якого належала і Київська Русь. За таких обставин однокашники і вчителі допомагали іншим випускникам школи влаштуватися в

житті. «Легко собі уявити, наприклад, що для небагатих випускників могла відігравати роль саме та обставина, що Федір Продром викладав в школі св. Павла, а дядько, який виховав його, був на Русі єпископом і, можливо, навіть митрополитом. Допустимість гіпотези про існування такого кшталту зв'язків не залежить, як здається, від конкретних персональних ідентифікацій — подібні канали професійної активності могли формуватися в середині XII ст. різними способами. Вже згадуваний Стефан Скилиця, викладач школи св. Павла, а згодом Трапезундський митрополит, вірогідно, був родичом Георгія Скилиці, автора життя болгарського святого Іоанна Рильського. Кількість прикладів таких «родинних дотиків» може бути помножена. В середині XII ст., як і на межі XI—XII ст., коло візантійських інтелектуалів, де складала і читали нові агіографічні твори — такі як життя Климента Охридського, написане греком Фефілактом, який отримав Охридську кафедру, — було, по суті, невіддільним від кола викладачів найбільш відомих шкіл Константинополя» (Литвина, Успенский 2010-а, 64-66).

У візантійській історіографії та агіографії було прийнято відрізнати тих, хто мав регулярну освіту, і тих, хто не отримав освіти чи набув знань у результаті читання книг (Литвина, Успенский 2010-а, 70-73). Якщо ж говорити про випускників вищих шкіл за межами столичного константинопольського ареалу, а особливо у віддалених місцевостях на зразок Русі, то вже саме володіння схедографією могло бути там ідентифікацією наявності вищої освіти і навіть місця, де вона була отримана (Литвина, Успенский 2010-а, 66-68). Це поєднувалося з самопрозванням «філософами», від чого походить і вищенаведена ідентифікація Клима в літописі. Мабуть, саме таких філософів мав на увазі прп. Нестор, пишучи у житті прп. Феодосія:

Успенський збірник	Касіянівська перша редакція	Касіянівська друга редакція	Патерик Йосифа Тризни
яко грѣѣхъ сѣи и невѣѣжа премъдрѣи филозофъ ѣвнъ сѣ.	Кто исповѣсть ми мѣр- дѣе Бжїе. Се бо не избра не ѿ премъдрѣхъ филозофъ, ни ѿ бластелннхъ града паст- тѣхъ и ѣчтелѣ ино- комъ. Но да и ѿ семъ прославитъ имя Гдѣ, яко грѣѣхъ сѣи и невѣѣжа премъдрѣи филозофъ сѣвѣга.	И кто исповѣсть бла- госердіе божїе! Се бо не избра от пре- мудрыхъ философѣ, ни отъ властелинхъ гра- довъ пастыря и учи- теля инокомъ, но да и о семь прославится имя Господне, яко грубъ сый и невѣжда премудрѣи философѣ показася.	И кто исповѣсть мѣрдне Бжїе. се бо не ѣзбра ѿ премъ- дрѣи дилогодъ, ни ѿ бластелннхъ градовъ, пастыря и ѣчителѣ инокомъ. но да и ѿ семъ прославитъ имя Гдѣ, яко грѣѣ сѣи невѣѣжа. премъ- дрне дилогодъ показася

(Жиленко 2015, 563-563).

Проте слід зазначити, що в наших умовах традиційно подвижництво ставилося вище від освіти, яка часом асоціювалася із фарисейством. Втім, не слід вважати, що це була лише наша особливість. Навіть у Візантії високий рівень освіти не був необхідною передумовою зведення на архієрейський престол — духовній і моральній складовій надавалося більше значення (Гайденко 2014, 7-8). Як наслідок, тільки невелика кількість із наших ієрархів лишилися в історії, як книжники. Найчастіше це були митрополити-греки. Водночас, надавання більшого значення духовності не означало зневаги до освічених людей, як припускає П. Гайденко (Гайденко 2014, 20).

Постає питання про кількісний склад «філософів»-випускників візантійських шкіл у Київській державі. Відповіді наразі не маємо. Однак, безперечно, такі особи були серед наших архієреїв. І, безперечно, вони були при митрополитах і єпископах (українцях чи присланих із Константинополя). Дехто постригався в монастирях.

І ось тут постає питання: хто з відомих осіб XII чи навіть XI ст. були «філософами»?³²⁰⁵ Критерій тут може бути лише один: наявність у зазначеної особи особливих знань у царині богослов'я, канонічного права, а також — специфічне вміння оратора. Проте, саме собою знання грецької мови чи грецької служби, чи навіть начитаність, звичайно, не можуть бути ідентифікуючою ознакою, оскільки є всі підстави вважати, що в Києві, і можливо не тільки, існували школи з вивченням грецької мови і служби.

Отже, до найбільш вірогідних представників «філософів» належать як Клим, так і його опонент свт. Нифонт, а також і інші респонденти із «Запитань Кирика», але не Кирик (Литвина, Успенский 2010-а, 57-58).

Із інших осіб до них можна віднести також:

1. Печерського архімандрита Феодосія Грека, який у передмові до свого перекладу послання папи Лева проти Євтихія, серед іншого, пише: «**и́ е́ще и́ выше́ моего́ видѣннѣа. вѣдѣ́къ бо́ ги́ мой вѣдѣ́къ. ꙗ́ко оучивши́мъ ѿ младе́з ноготъ ѿмиръскы́мъ и́ ритгорьскы́мъ кнѣгамъ**» (Бодянский 1848, Є-Д) і, цілком можливо, є Федосом, згаданим у Запитаннях Кирика (Голубинский 1900, 860; Лященко 1900, 11-12).

2. Митрополита Костянтина. Див. Додаток 20.

3. Григорія, згаданого у «Посланні до Фоми».

4. Свого часу було висловлено навіть парадоксальне припущення, що грецьку освіту отримав також свт. Кирило Турівський. Щоправда, цю версію було висловлено А. Карташовим, який припускав, що вищі грецькі школи були на території Русі. Але попри те, що остання гіпотеза, вірогідно, не підтвердилася, варто взяти до уваги зауваження цього автора: «Слова і молитви Кирила написані з таким літературним мистецтвом, з такими технічними словесними прикрасами і в такому явно алегоричному стилі, що цілком можуть бути приписані, наприклад, якомусь південноруському проповіднику XVII—XVIII ст., який пройшов правильну риторичну школу. Безсумнівно, Кирило вивчав під керівництвом грецьких вчителів теорію духовної словесності. Його твори аж ніяк не можна порівняти з творами письменників московського періоду: наскільки ті, навіть талановиті, завжди писали як самоуки, настільки Кирило і в логіці, і в слові виявляв себе людиною шкільної освіти» (Карташев 1993, 258).

Ми вже згадували вище, що для сучасних популярних писань теорія М. Присьолкова про вічну боротьбу грецького і вітчизняного є маловірогідною, і в історії поставлення Кліма, чи в мотиваціях появи серед печерських настоятелів Феодосія Грека. Насправді, нема жодних підтверджень, аби національні суперечки, хоча вони й були, відігравали істотну роль у церковній політиці, і у поставленні Кліма були зовсім інші обставини й цілі.

Уведення ж до студій такої складової, як наявність «філософів», дає змогу поглянути на всі події з іншого боку. Зауважимо, що серед випускників вищої грецької школи були як вищі церковні ієрархи (зокрема, вибрані в Константинополі), так і більш чи менш рядові монахи та церковнослужителі. До останніх, найвірогідніше, належав і Клим. Його поставлення на митрополію навіть при загальному погляді навряд чи можна вважати позитивним для митрополії чи Київської держави, яка вже перестала бути єдиною. З іншого боку, за тих, дійсно, складних умов, неприслання нового митрополита було суттєвою

³²⁰⁵ Порівн. розгляд цього питання (Литвина, Успенский 2010-а, 57-58).

помилкою з боку Константинополя і, вірогідно, саме патріархію слід звинуватити у тих обставинах.

З великою вірогідністю можна також припустити, що існували «філософи», які не стали церковно-священнослужителями, наприклад, княжі чиновники, пов'язані з дипломатичною службою чи купці. Всі ці люди були пов'язані між собою, навіть вважали себе якоюсь спільністю, однак це не означає, що вони не могли опинитися по різні боки барикад.

Привертає увагу також те, що, як простежується з вищенаведеного, не всі ці особи народилися на території Київської Русі і, ще більше, навряд чи серед них було багато *етнічних* греків. Це дає змогу пояснити суперечність стосовно київського походження свт. Нифонта, а також походження з наших теренів митрополита Костянтина I.

Додаток 22

Фрагменти з життя св. Всеволода Мстиславича³²⁰⁶

а деяким історичним казусом новгородський князь Всеволод Мстиславич, незадовго до смерті вигнаний із Новгорода через місцеву революцію 1136 р., останній рік свого життя провів на княжінні у Пскові. Після преставлення, його було поховано у місцевому соборі, прославлено посмертними чудесами і вшановано, як першого псковського святого. Присвячена йому агіографія має доволі тривалу і складну історію (Охотникова 2007).

Автором найбільш раннього тексту життя князя був о. Варлаам, який написав і житіє свт. Нифонта. Не дивно, що в ньому ми знаходимо й деяку інформацію про святителя.

Варто зауважити, що аналіз життя було проведено до останнього часу лише одноразово, — М. Серебрянським. На сьогодні єдиним розширеним дослідженням життя у різних його редакціях є монографія В. Охотникової (Охотникова 2007). Згідно з її висновками, о. Варлаам наслідував різні твори, зокрема, житіє Михайла Клопського (Охотникова 2007, 17). Що ж до джерельної бази твору, то тут все складніше. У новгородському літописанні князя Всеволода згадано неодноразово, але агіографу довелося б провести кропітку роботу з вибірки, а крім того, ті звістки часто аж ніяк не позитивні. Наразі о. Варлаам повідомляв про джерела своїх писань. Для написання цього тексту він використав місцеві перекази і власні враження, а також якісь записи, можливо, проложного типу (Охотникова 2007, 23-28). Цю першу проложну редакцію В. Охотникова датує серединою XVI ст. (Охотникова 2007, 33-34). Крім того, о. Варлаам мав якесь літописне джерело, яке, зокрема, містило датування смерті Мстислава Великого, а також датування згаданих у житії подій із життя кн. Всеволода (Охотникова 2007, 34-38). У цьому літописному джерелі В. Охотникова вбачає літопис на зразок Псковського першого літопису.

\Арк. 7\

По времени же помысли ст҃ий црковъ възвѣнѣти ѣ великомъ новѣградѣ на памѣть родѣ
своему, ѣже ѣ бысть. ѣ собра здочивѣх хитрѣх много. ѣ согради црковѣ каменѣ великѣ, ѣ пречюднѣ ст҃ло
на мѣстѣ гл҃емомъ сѡпока въ ѣмѣ ст҃го славнога прр҃ка ѣ пр҃тча кр҃тла гнѣ ісѡана чет҃наго ѣго р҃чтва.
И оукраіи ю испрота рѣци ѣки невѣр҃тѣу иконами ѣ книгами ѣ пѣніемъ. ѣ много ѣмѣнѣа да деѣ сѣла
оустроѣнѣ цркви тсѣди, ѣже ст҃тъ ѣ доинѣ ст҃ойтѣ бл҃г҃тїю хѣою, ѣ мл҃твами ст҃го ісѡа пр҃тчалосемъ же
ѣ лѣтѣхъ **СХМГ**.ѣ. заложи црковѣ бл҃женнѣи

³²⁰⁶ РГБ, ф. 304. Собр. Троице-Сергиевой лавры, № 792 (1897). Сборник, полууст., напис. 1572 г., в четверть, 343 л.

\Арк. 7 зв.\

кнѣзь вѣволодѣ и вѣла нифонтѣ прерѣти бѣти в теремѣ. *СХМЕ ѣ шѣшѣ блженномѣ с мужи новгородци ратниѣ на сѣздаль, и рогтѣи хотѣхѣ взыти грады тѣ. и по своѣ сѣласть приверти. слышавше же людѣ сѣздальтѣи, и рогтѣи ратѣ великаго нобаграда хотѣхѣ бѣти на нихѣ. И ѣниѣ собокѣпишася вѣдино, и нѣздоша противѣ ратнымѣ и ретѣшася сѣкой полки на мѣртѣ глѣмемѣ ждана гора. И тѣ хотѣпишася ратниѣ, и вѣсть сѣча вѣла сѣло межѣ ими. и поможе бѣ сѣздальцѣмѣ с рогтѣи. новгородтѣи же полци

\Арк. 8\

побежени бѣша сѣлоу ежнѣю тако бѣиуи зѣволибшю. Сѣи же дозде нартонасѣе еже да глѣтѣ сѣ. блженныи же кнѣзь великий вѣволодѣ мѣтиславичѣ вѣжа в великий новгородъ рѣсѣртабшними боиньтѣвѣ.

Додаток 23

1146—1155 гг. — Грамота великого князя Изяслава Мстиславича Новгородскому Пантелеймонову монастырю насело Витославиць и другие земли

(Грамоты Великого Новгорода и Пскова 1949)

Се езь князь великий Изяславъ Мстиславичъ, по благословению епискупа Нифонта, испрошавъ есми у Новагорода святому Пантелеймону землю село Витославиць и Смердъ и поля Ушьково и до прости. А заводъ той земли отъ Юрьевской ораницы простью ввѣрхъ, и съ прости ВОЗЛѣ Ушьковскую ораницу по вѣрхней сторонѣ да направо вѣ логъ, логомъ по вѣрховью Мячина и Мячиномъ вѣнизъ по вѣшьнюю воду и Добрыни улицы къ Образу святому, отъ Добрыни улицѣ Мячиномъ ввѣрхъ подѣль рель да налѣво вѣ Великий ручей, ручьемъ ввѣрхъ подѣль княжую рель до Юрьевского межъника, чѣто крѣсть стоить подѣ межъникомъ, отъ Юрьевского межъника логомъ подѣль Юрьевскую рель, да подѣль Юрьевскую драницу логомъ да поконецъ логу промежъ ораницы Юрьевской Ушькова поля да вѣ прость. А вѣ тое земли, ни вѣ пожъни, ни вѣ тони не вѣступатися ни князю, ни епискупу, ни боярину, ни кому. А кто почънетъ вѣступатися вѣ тое землю, и вѣ воду, и вѣ пожъни или князь или епискупъ, или хто иметъ силу дѣяти, и онъ вѣ второе пришьствие станеть тяжатися съ святымъ Пантелеимонемъ.

Додаток 24

Згадки про свт. Никиту й Нифонта у списках Новгородських ієрархів

оротка, але точна хронологічна інформація походить із списків новгородських владик. В своєму спеціальному дослідженні О. Хорошев повідомляє про знайдення ним 14 списків владик, які він відносить до чотирьох редакцій. Перша з них, розширена, відома у складі чотирьох рукописів (Хорошев 1984, 127-128). На думку дослідника, основа списку була синодиком Новгородської Софії, а звіди могла потрапити до незбереженої частини Синодального списку Новгородського літопису (Хорошев 1984, 131-133). Наразі О. Мусін припустив, що список походить від простого помиинання владик, які використовувалися у Чині Православ'я у Софії Новгородській. І це

був не пом'яник з точними датами преставлення, тут містилися лише імена. В процесі розширення цього матеріалу, вірогідно, було використано спогади і перекази, які збереглися у Софії і, можливо, монастирях Новгороду (Мусин 2013, 17-19).

О. Шахматов припускав, що основа списку була літописного походження, і з'явилась у реконструйованому ним новгородському зведенні 1167 р. (Шахматов 1908, 256).

Тексти з «Поширеної» редакції:

«А се новгородекыи епископы Аким Корсунянин бе в иепископстве лета 42; и бе в него место ученик его Ефрем, иже нас учяше. Лука Жидята бысть епископом лет 23; положен за святою Софьею в Новегороде; а преставися, едя с Киева, на Конысе, октовриа месяца в 15. А Стефана в Киеве свои холопе удавиша; бе в иепископы 8 лет. А Феодора свои пес уяде и с того умре; бе в иепископы лет 9. А Герман преставися в Киеве; бе епископом 18 лет. А Никита преставися месяца генуаря в 30, и положен бысть в Новегороде, в святей Софии, иепископы 13 лет. Иван Попьян, седев 20 лет, отвержеся архиепископя; сего не поминают. А Нифонт преставися в Печерском монастыре, априля в 21; бе епископом 25 лет. Аркадии преставися сентября в 19, положен в Новгороде, в притворе святыя София; бе в иепископы 8 лет» (Хорошев 1984, 137). Порівн.: (Летопись Авраамки 1889, 316).

Додаток 25

Оповідь священника архімандрита Олексія (в миру — Олександра Миколайовича Черная (1899—1985) про перенесення мощей новгородських святих до Литви. Фрагмент зі спогадів під назвою: «Пастырь в годы войны»

Явление святых мощей

собое внимание в Векшнях обращал на себя белокаменный храм наш в честь преподобного Сергия Радонежского, Чудотворца, построенный в 1864 году. Он расположен на холме над рекой и стоял в венке многолетних лип на обширном погосте, вокруг которого вилась липовая аллея. Не знаю — как там теперь, после стольких лет! ...

Тогда, до вывозов при советской оккупации св. Сергиевский приход насчитывал 2.000 душ, а в 1942 году немцами было эвакуировано к нам свыше 3.000 новгородцев. Они были размещены в самом городе и его окрестностях. И вот, в том же 1942 году, осенью, произошло великое событие у нас. Наш приходский храм, Промыслом Божиим, удостоился принять под свои своды великие Новгородские святыни — раки с мощами: Святителя и Чудотворца Никиты Новгородского; благоверных князей Федора (брата св. блгв. кн. Александра Невского), св. блгв. Владимира Новгородского, св. кн. Анны, его матери, и также св. Мстислава, святителя Иоанна Новгородского и св. Антония Римлянина.

Произошло это совсем неожиданно. Утром раздался телефонный звонок — звонил мне начальник станции железной дороги, сообщая, что только что немецкий военный эшелон выгрузил пять «гробов». Начальник недоумевал, что это за гробы. Я немедленно отправился на своей лошадке на станцию. Подойдя ближе к выгруженным «гробам», я увидел кованные серебром раки со святыми мощами, обмотанные старой парчой и рогожей.

Первая рака была Святителя Никиты Новгородского, а за ним, в ряд, стояли все последующие... Глубоко потрясенный этой находкой, я тотчас связался по телефону с Ригой, где была резиденция Высокопреосвященного Сергия, Митрополита Литовского и Виленского (Экзарха Латвии и Эстонии, вскоре убитого неизвестными людьми в немецкой

форме на пути из Вильны в Ковно). Я доложил Владыке о происшедшем. Последовало распоряжение от Владыки Митрополита — немедленно перенести мощи крестным ходом в наш св. Сергиевский храм.

Я сразу сделал распоряжение о перевозке св. рак. В каждую подводку было впряжено по четверке лошадей. Все они были убраны и увиты цветами с зеленью и устланы коврами. Весть о прибытии св. мощей быстро разнеслась по городу и всем окрестностям. Гудел большой колокол, созывая верующих и возвещая им о великой благодати, по милости Божией, посетившей наш храм.

Со всех сторон собирались люди, чтобы принять участие в крестном ходе, для встречи великих святынь, со слезами радости передавая друг другу о чудесном выборе места почивания, хотя бы на время, святыми угодниками. Возле церкви царило большое оживление. Выстраивался крестный ход. Народ с истовым благоговением выносил из храма иконы и хоругви. Совершалось нечто великое. На лицах присутствующих было выражение глубокой духовной радости. Приближались святыни. Колокол гудел непрерывно и перешел в трезвон всех колоколов.

Вышел крестный ход, растянувшийся далеко по Мажейской дороге. Осень была сухая и золотистая уже. Блестели иконы на солнце, и хоругви развевались над ними, как бы защищая их. Общепородное пение далеко разносилось по полям и лесам, смешиваясь с трезвонном колоколов, который становился все отдаленней, но народное пение крепчало: «Пресвятая Богородица, спаси нас», «Святителю отче Никито, моли Бога о нас», — рвалось из глубин русских душ, измученных бедствиями и страшной войной, опустошившими Новгородский край и забросившими тысячи людей в далекую Литву.

Трудно описать религиозный подъем, с которым совершался этот крестный ход... Вот на седьмом километре, вдали, на опушке леса, показалась, наконец, процессия. Радостный трепет охватил нас всех: «Мощи, святыне мощи!» — пронеслось в народе. Крестный ход медленно шел навстречу святыням и, подойдя совсем близко, остановился. Склонились хоругви, а народ пал ниц. Плач, пение тропарей — все слилось в одно. Начался молебен. Люди ползли на коленях, чтобы дотронуться до св. рак, прося у небесных покровителей защиты и молитвенного предстательства перед Богом...

Крестный ход двинулся обратно к церкви. Множество людей по пути присоединялись к шествию. По прибытии крестного хода, на паперти был отслужен молебен, и затем св. мощи были внесены в храм.

Оставалось три часа до начала всенощного бдения, и за это время надо было привести в порядок св. раки и расставить их в храме. С благословением Митрополита Сергия мне было поручено открыть раки со св. мощами, чтобы поправить одеяния находящихся в них святых.

Не могу передать чувства, охватившего меня при открытии св. мощей. Первой была открыта рака св. Никиты, со дня кончины которого прошло почти 800 лет. Четыреста лет Святитель Никита почивал под спудом земли и четыреста лет после открытия его св. мощей — в храме св. Софии, в Новгороде.

После долгого путешествия святые в раках сдвинулись с места и их надо было положить надлежащим образом, и поэтому сподобил меня, недостойного, Господь поднять Святителя Никиту, целиком, на моих руках, при помощи иеродиакона Илариона. Святитель был облачен в темно-малиновую бархатную фелю, поверх которой лежал большой омофор кованной золотой парчи. Лик его был закрыт большим воздухом; на главе — потемневшая от времени золотая митра.

Лик Святителя замечателен; всецело сохранившиеся черты его лица выражают строгое спокойствие и, вместе с тем, кротость и смирение. Бороды почти не видно, только заметна редкая растительность на подбородке. Правая рука, благословляющая, сложена двуперстием — на ней ярко выделяется сильно потемневшее место от прикладывания в течение 400 лет. Дивен Бог во святых Своих!

В течение долгого времени мощи находились в музее, подвергаясь исследованиям, о чем свидетельствует найденный под изголовьем в раке у св. Никиты небольшой мешочек с частицами нетленных мощей новгородских угодников. Эти частицы были, видно, взяты безбожными экспертами и, повидимому, кем-то из них, имеющих страх Божий, возможно и тайно верующим, бережно собраны и положены в мешочек. Св. мощи подвергались разным атмосферным переменам. В начале войны, как рассказывали мне новгородцы, святыни были возвращены в собор св. Софии, в Новгород, и находились в подвальном помещении собора, который был музеем. С бегством же Советской власти из Новгорода, при наступлении немецкой армии, они были снова внесены во храм и положены в раки верующими.

Во время боев под Новгородом собор св. Софии сильно пострадал: купола были повреждены снарядами, а главный купол совершенно исковеркан. Св. мощи остались целыми и не поврежденными. При каких обстоятельствах и по каким причинам немцами были вывезены святыни из Новгорода, объятые пожаром, в Литву и оставлены, именно в нашем городке осталось неизвестным. Один вывод — Божий промысел!

Мощи св. Анны, княгини Новгородской — матери св. кн. Владимира Новгородского, также хорошо сохранились; она в княжеском одеянии в богато украшенной серебром раке.

Следующие раки с нетленными мощами св. кн. Владимира, св. кн. Феодора и св. кн. Мстислава были в раках, но совсем обнаженные. Эти мощи поражали своей целостью. По-видимому, их княжеские одежды были похищены безбожниками. Вскоре по прибытии мощей на них были сшиты верующими парчовые одежды и срачицы.

Последняя рака с мощами св. Антония Римлянина и Святителя Иоанна. В ней хранились лишь части их мощей.

Клир нашей церкви состоял тогда из трех священников: меня — настоятеля, второго священника — о. Иоанна Харченко и о. Василия Николаевского при иеродиаконе Иларионе — благочестивом старце с Афона, который, несмотря на свой преклонный возраст, обладал приятным и довольно сильным тенором. Богослужения совершались ежедневно, а молебны перед св. мощами — в течение всего дня, поочередно. Каждый из священников служил свой недельный черед. В воскресенье же и в праздничные дни службы совершались соборно.

Через некоторое время после прибытия св. угодников о. Иларион видел сон, повторившийся дважды. Он видел Святителя Никиту, стоявшего в храме, облаченного в мантию и читающего покаянный канон. Войдя в храм и увидав Святителя, о. Иларион пал ему в ноги, прося у него благословения. Благословив его, Святитель сказал:

«Молитесь все об избавлении от бедствий, грядущих на родину нашу и народ. Враг лукавый ополчается. Должно вам всем, перед службой Божией, принимать благословение».

Поклонился земно о. Иларион и поцеловал стопы Святителя, после чего Святитель Никита стал невидим. С большим духовным трепетом рассказал мне о. Иларион об этом видении. Впоследствии я об этом доложил Владыке Митрополиту. Выслушав меня со вниманием и по прибытии к нам, в Векшни, расспросив благочестивого старца о. Илариона, Владыка сделал распоряжение — установить правилом, чтобы перед началом каждой службы, при открытии раки Святителя Никиты — выходить священнослужителям и прикладываться к деснице Св. Никиты, возвращаться в алтарь и тогда лишь начинать литургию.

По обе стороны раки Святителя, во время службы стояли рипидоносцы. За часами был установлен возглас священника: «Молитвами Святителя Никиты нашего, Господи Иисусе, помилуй нас!»

Благолепные уставные богослужения при стройном пении большого хора, полный благодати храм, мерцающие повсюду лампы, множество ярко горящих свечей, беспрестанно ставимых верующими под раками св. мощей, — все свидетельствовало

о горячей вере у народа. Теплота молитв, слезы и вздохи — все захватывало душу и устремляло ее ввысь.

Слова явившегося во сне Святителя Никиты предвещали великие испытания, переживаемые с тех пор, особенно, всем миром, которые все усугублялись... Как часто за эти годы думал я о тайном значении явления нам св. мощей. Где они теперь? Вернулись ли они в собор св. Софии, в Новгород, или же теперь находятся в нашем храме в Вешнях? Все это было так давно, и бывает порой, когда я сижу один, вспоминая былое, что все случившееся в моей жизни кажется мне то прекрасным, то мучительным сном...

Такие мысли — искушение. «Святителю Божий Никито, моли Бога о нас...»
(Алексий (Чернай), архим.)

ЦИТОВАНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

- Patericon abo żywoty ss. oycow Rieczarskich... Київ, 1635.
- Slovník jazyka staroslověnského. Praha, 1970. Т. 20.
- Slovník jazyka staroslověnského. Praha, 1989. Т. 42.
- Strykowski Maciej. Kronika polska, litewska, żmudzka I wszystkiej Rusi. Warszawa, 1846.
- Franz Ritter von Miklosich. Lexicon palaeoclovenico Graeco-Latinum. Scientia verlag Aalen, 1977. Репринтне видання 1862—1865.
- Абрамович Д. И. Исследование о Киево-Печерском патерике, как историко-литературном памятнике. Санкт-Петербург, 1902.
- Абрамович Д. И. Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им. Петроград, 1916.
- Адамов В. [Ф.] Чудотворный образ Святителя Николая в г. Мценске. Исторический очерк к предстоящему пятисотлетию со дня обретения его 1415—1915 // *Орловские епархиальные ведомости*. Отдел неофициальный. 1915, № 18.
- Адрианова-Перетц В. П. Задачи изучения агиографического стиля древней Руси // *ТОДРЛ*. Москва ; Ленинград, 1964. Т. 20.
- Айбабін О. Євреї в античному і ранньосередньовічному Криму // *Нариси з історії та культури євреїв в Україні* / Центр досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства. Київ 2009. Видання третє.
- Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. СПб., 1846. Т. 1.
- Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. Киев, 1859. Ч. 1. Т. 1.
- Александрович В. С. Моління зі святими Антонієм і Феодосієм Печерськими в ансамблях ікон передвітарної огорожі західноукраїнських храмів XV—XVI ст. // *Могилянські читання 2000*. Києво-Печерська лавра в контексті світової історії : Збірник наукових праць : Київ, 2001.
- Алексеев Л. В. Смоленская земля в IX—XIII вв. Очерки истории Смоленщины и Восточной Белоруссии. Москва, 1980.
- Алексий (Чернай), архим. Пастырь в годы войны. Россия в красках. б. д. URL: <http://ricolor.org/history/pv/45/>.
- Алехина Елена. Град святого Николы. К 600-летию явления чудотворного образа св. Николая во Мценске // *Орел по-русски*. Опубликовано 24 05 2015 г. в рубрике Глубинная Россия. URL: <http://xn--e1agfdncgfeakaw.xn--p1ai/grad-svyatogo-nikoly-k-600-letiyu-yavleniya-chudotvornogo-obraza-sv-nikolaya-vo-mtsenske/>
- Алмазов А. И. Тайная исповедь в Православной Восточной Церкви: Опыт внешней истории: Исследования преимущественно по рукописям. Одесса, 1894. Т. III. Приложения.
- Алпатов М. В. Древнерусская иконопись. Москва, 1978.
- Амвросий (Орнатский), еп. История российской иерархии. Москва, 1807—1813. Т. 1-6.
- Андрощук Ф. А. Святошина печать // *thenica*. 2010. Т. 9.
- Аникин И. А. Монастырская медицина Древней Руси // *Советское здравоохранение*. 1991. № 11.
- Анисимов А. И. Домонгольский период древнерусской живописи // *Вопросы реставрации: сборник Центральных Государственных Реставрационных Мастерских*. Москва, 1928. Вып. 2.
- Анна Комнина. Алексиада / Вступ. статья, перевод, комментарий Я. Н. Любарского. Москва, 1865. Серия: *Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы*.
- Антонова В. И., Мнева Н. Е. Произведения домонгольского периода XI — начала XIII века. Т. 1 : XI — начало XVI века (Кат. № 1—11) // *Каталог древнерусской живописи XI —*

- начала XVIII века. Опыт историко-художественной классификации : в 2-х т. Москва, 1963.
- Антонова М. В., Комова М. А. Сказание о Николе Мценском: филологический и текстологический анализ // *Ученые записки Орловского государственного университета*. Орел, 2015. № 1 (64). Серия: Гуманитарные и социальные науки.
- Анфологеон с Богом содержай церковную службу избранных святых на весь год. По чину восточного благочестия исправлено и по всему истинно от греческого проверено. Киев, 1619.
- Апостол земли вятичей / Сост. А. С. Днепровский, А. В. Урусов. Калуга, 2002. Серия: Драгоценная память.
- Аристов Н. Я. Промышленность Древней Руси. Санкт-Петербург, 1866.
- Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк, 2000. Т. 1: А—Н.
- Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія: історико-етнографічне дослідження. Київ, 1977.
- Артюх Л. Ф. Конина у системі харчових заборон українців // *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2005. № 6.
- Артюх Л. Ф. Традиції харчування на Україні // *Бібліотечно-інформаційний центр «Слово»*. 16.12.2010. URL: <http://www.bizslovo.org/content/index.php/en/koz-tvo/50-eda/262-tradycii-harchuvannya-na-ukraini.html>.
- Артюх Л. Ф. Україна у Європі. Етнокультурні паралелі (на матеріалах народного харчування) // *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 2.
- Архангельский А. С. Творения отцов церкви в древнерусской письменности: Извлечения из рукописей и опыты историко-литературных изучений. Казань, 1890. Т. III.
- Арциховский А. В. Курганы вятичей. Москва, 1930.
- Асеев Ю. С. Древний Киев, X—XVII вв. Москва, 1956.
- Афанасій (Кальнофойський). Терапугіма lybo cyda ktore byly tak w samym smietocudotwornym monastyry Rieczarskim Kiiowskim iako y w obudwu swietych pieczarach, w ktorych po woli Bozey Blogoslowieni Oycowie Pieszarscy pozywzy, y ciezary Cial Swoich zlozyli. Київ, 1638.
- Афремов И. Ф. Историческое обозрение Тульской губернии. Москва, 1850. Ч. 1.
- Барац Г. М. Повести и сказания древнерусской письменности, имеющие отношение к евреям и еврейству // *КС*. Киев, 1906. № 3-4.
- Барсуков Н. П. Источники русской агиографии. СПб., 1882.
- Барсуков М. И. Великая Октябрьская социалистическая революция и организация советского здравоохранения. Москва, 1951.
- Беляшевский Н. Ф. Церковща возлѣ дер. Монастырокъ, каневского уѣзда кievской губернии // *КС*. 1889. № 1. Январь.
- Беспалов Р. А. Опыт исследования «Сказания о крещении мценян в 1415 году» в контексте церковной и политической истории Верхнего Поочья // *Вопросы истории, культуры и природы Верхнего Поочья* : Материалы XIII Всероссийской научной конференции. Калуга, 2009.
- Беспалов Р. А. К вопросу о времени запустения южной части Новосильско-Одоевского княжества // *Город Средневековья и раннего Нового времени: археология, история* : Материалы IV Всероссийского семинара. Ноябрь 2011 г. Калуга, 2013.
- Беспалов Р. А. Новосильско-Одоевское княжество и Орда в контексте международных отношений в Восточной Европе XIV — начала XVI веков // *Средневековая Русь*. Вып. 11 : *Проблемы политической истории и источниковедения*. Москва, 2014.
- Бессонов В. А. Преподобный священномученик Кукша — просветитель вятичей // *Вера. Культура. Образование. Цивилизационный выбор России* : XVII Богородично-Рождественские образовательные чтения Килкжской митрополии : Научно-методический сборник. Калуга, 2015. Вып. 4. URL: <http://www.pafnuty-abbey./publishing/17527/>

- Блажейовський Дмитро, о. Ієрархія Київської Церкви (861—1990). Переклад з англійського видання 1990 р., яке побачило світ у Римі (з додатком 1990—1996 роки). Львів, 1996.
- Богданова Н. М. Херсон в X—XV вв. Проблемы истории византийского города // *Причерноморье в средние века*. 1991. Т. 1.
- Богоявленский Н. А. Древнерусское врачевание в XI—XVII вв. Источники для изучения истории русской медицины. Москва, 1960.
- Бодянский О. Славянорусские сочинения в пергаментном сборнике И. Н. Царского // *ЧОИДР*. 1848. № 7.
- Болтарович З. Є. *Народна медицина українців*. Київ, 1990.
- Большаков Л. Н. Раскопки церкви Климента в Старой Ладоге // *Археологические открытия 1980 года*. 1981.
- Большаков О. Г., Монгайт А. Л. Путешествие Абу Хамида ал-Гарнати в Восточную и Центральную Европу (1131—1153 гг.). Москва, 1971.
- Бондар О. Оборонні двори Києво-Печерської лаври на території Пакульської волості // *Сіверянський літопис*. 2017. № 6 (138).
- Борисенко В. Апологетические послания старца Артемия // *Historicus*. 2011.
- Борисенков Е. П., Пасецкий В. М. Тысячелетняя летопись необычайных явлений природы. Москва, 1988.
- Брайчевський М. Вибране : в 2 т. Київ, 2009. Т. 1 : Суспільно-політичний рух в Київській Русі. Історично думка в Київській Русі; Т. 2 : Хазарія і Русь. Аскольд — цар Київський.
- Браунинг Р. Рабство в византийской империи (600—1200 гг.) // *Византийский временник*. 1958. Т. XIV.
- Брежнев Д. Д., Коровина О. Н. Дикие сородичи культурных растений флоры СССР. Ленинград, 1981.
- Брюсова В. Г. Страница из истории Софийского собора Новгорода // *Культура древней Руси : Сборник статей*. Москва, 1966.
- Брюсова В. Г. К атрибуции произведений живописи домонгольского времени. «Ярославская Оранта» («Богоматерь Знамение») // *Русское искусство XI—XIII веков : Сборник статей*. Москва, 1986.
- Варганов А. Д. Из ранней истории Суздаля (IX—XIII вв.) // *КСИИМК*. 1946. № 12.
- Васильев Б. Г. Фрески церкви Климента 1153 г. в Старой Ладоге (по материалам раскопок) // *СА*. 1988. № 1.
- Великий Новгород. История и культура IX—XVII веков. *Энциклопедический словарь*. Санкт-Петербург, 2007.
- Вениамин (Федченков), митрополит. На рубеже двух эпох. 2004. URL: <https://predanie./book/88354-na-bezhe-dvuh-epoch/#/toc8>.
- Верхратський С. А., Заблудовський П. Ю. Історія медицини: навчальний посібник. 4-е вид. випр. і доповн. Київ, 1991.
- Верхратський С. А. Матеріяли з побутової медицини сучасного українського села // *Український медичний архів*. 1929. Т. 4. Зошит 2.
- Вечерський В. В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. Київ, 2002.
- Відейко М. Ю. Шляхами трипільського світу. Київ, 2007.
- Віроцький В. Д. Храми Чернігова. Київ, 1998.
- Викторова М. А. Составители Киево-Печерского патерика и позднейшая его судьба: историко-литературный очерк. Воронеж, 1871.
- Виноградов А. И., протоиерей. История Кафедрального Успенского собора в губернском городе Владимире (после реставрации). Владимир, 1891.
- Виноградов А. Ю., Желтов М. С., свящ. «Завещание» митрополита Константина I Киевского и канон «на исход души» // *Slověne. Internatsional Journal of Slavic Studies*. 2014. Т. 3. № 1.
- Владимирский летописец // *ПСРЛ*. Т. 30. Москва, 1965.

- Власовський Іван. Нарис історії Української Православної Церкви. Київ, 1998. Т. 1.
- Войтович Л. В. Генеалогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. Київ, 1992.
- Войтович Леонтій. Княжа доба: портрети еліти. Біла церква, 2006.
- Воловик В. П., Григорчук П. С. В. Д. Отамановський — видатний історик України, органіатор краєзнавчої роботи на Поділлі // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2002. № 4.
- Вологодско-Пермская летопись // *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград, 1959. Т. XXVI.
- Воронин Н. Н. Зодчество Северо-Восточной Руси XII—XV веков. Москва, 1961—1962. Т. 1: XII столетие; Т. 2: XII—XV столетия.
- Вортман Д. Про час спорудження Троїцької надбремної церкви Києво-Печерського монастиря // *КС* 1998. № 1.
- Высоцкий С. А. Древнерусские надписи Софии Киевской. XI—XIV вв. Киев, 1966. Вып. 1. XI—XIV вв.
- Гавриил, еп. Орловский и Севский. Переписка // *Отечественные записки*. 1825. Т. 22. № 60-62.
- Гайденко П. И. Образование древнерусских епископов (конец X — первая треть XIII вв.) // *Христианское чтение*. 2014. № 4.
- Галл Аноним. Хроника и деяния князей или правителей Польских. Москва, 1961. Серия: Памятники средневековой истории народов Центральной и Восточной Европы.
- Ганущак Ольга. Смачна Бойківщина: 12 апетитних бойківських страв. Опубл. 30.08.2017 р. URL: https://vidviday.ua/blog/smachna_bojkivshchyna/
- Гарвардська Бібліотека Давнього Українського Письменства. *Harvard University Press*. 1990. Т. VIII.
- Гаркави А. Я. Сказания мусульманских писателей о Славянах и Русских: (с половины VII в. до конца X в. по Р.Х. Санкт-Петербург, 1870.
- Герасимова И. А., Мильков В. В. Антониев монастырь и древнерусские лечебно-целительные практики // *Кирик Новгородец и древнерусская культура*. Сборник в 3 ч. Великий Новгород, 2014. Ч. 3.
- Герасимова И. А. Мильков В. В. Народная медицина в Древней Руси // *Психология и психотехника*. 2015. № 3(78).
- Герасимова И. А., Мильков В. В. Медицинская тематика в книжности Древней Руси // *Психология и психотехника*. 2016. № 2 (89).
- Гинзбург В. В. О «мощах» из Софийского собора в Новгороде // *Новгородский исторический сборник*. Новгород, 1940. Вып. 8.
- Главнейшие дикорастущие пищевые растения Ленинградской области / Сост. М. М. Голлербах, В. Ф. Корякина, А. А. Никитин и др.; Под ред. Б. А. Тихомирова. Ленинград, 1942.
- Гоголіна В. В. Поетика біблійного інтертексту в «Києво-Печерському патерику»: Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Подано на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Львів, 2019.
- Голубев С. Т. Древний помянник Киево-Печерской лавры // *ЧИОНЛ*. Киев, 1892. Кн. 6.
- Голубинский Е. Е. История канонизации святых в Русской Церкви. Сергиев Посад, 1894.
- Голубинский Е. Е. История русской церкви: в 2-х т., 4-х ч. Москва, 1900—19011.
- Голубинский Е. Е. История канонизации святых в русской церкви // *ЧИОИДР*. Москва, 1903. Изд. второе, исправл. и дополн.
- Голубинский Е. Е. Вопрос о заимствовании домонгольскими русскими от греков так называемой сxedографии, представлявшей собою у последних высший курс грамотности // *ИОРЯС*. Санкт-Петербург, 1904. Т. 9. Кн. 2.
- Голубинский Е. Археологический атлас ко второй половине I тома Истории русской Церкви. Москва, 1906.

- Голубовский П. В. Печенеги, торки и половцы до нашествия татар. История южно-русских степей IX—XIII вв. Киев, 1884.
- Голубовский П. В. История Смоленской земли до начала XV ст. Киев, 1895.
- Голубовский П. В. Опыт приурочения древне-русской проповеди «Слово о князьях» к определенной хронологической дате // *Древности: Труды Археологической комиссии Московского Археологического общества*. 1899. Т. 1. Вып. 3.
- Гольштенко В. С., Дубровина В. Ф. Синайский патерик. Москва, 1967.
- Гончаренко А. В. Лексические разночтения в редакциях Киево-Печерского патерика. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*: Зб. Наук. праць. Київ, 2014. Вип. 24.
- Гончаренко А. В. Номенклатура блюд монастырской кухни в древнерусском житийном дискурсе. Одесса, 2016. № 25.
- Горбач Олекса. З історії української церковно-музичної термінології [1965] // *Зібрані статті до 1000-ліття християнізації Русь-України / Українські граматики редагує Олекса Горбач*. Мюнхен, 1993. Вип. 12. Т. I.
- Горбач Олекса. Українська народня релігійно-християнська термінологія й лексика [1988] // *Зібрані статті до 1000-ліття християнізації Русь-України / Українські граматики редагує Олекса Горбач*. Мюнхен, 1993. Т. I.
- Гордиенко Э. А. Культ святых целителей в Новгороде XI—XII вв. // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2010. № 1 (39).
- Гординський С. Українська ікона 12-18 сторіччя. Філадельфія, 1978.
- Горобець Сергій. Заснування і походження назв сіл Чернігівського району. Чернігів, 2014.
- Грабовецький Б. В. Солеварні промисли Прикарпаття в період Київської Русі // *Київська Русь: Культура. Традиції*: Зб. наук. праць. Київ, 1982.
- Грамоты Великого Новгорода и Пскова / Подготовл. к печати В. Г. Герман и др.; Под ред. С. Н. Валка. Москва; Ленинград, 1949.
- Грангстрем Е. Э. Почему митрополита Климента Смолятича называли философом // *ТОДРЛ*. Москва; Ленинград, 1970. Т. 25.
- Грацианский М. В. Анты, венеты, вятичи, славяне: родство имен и родство племен // *Византийские временник*. 2014. № 73 (98).
- Григорий Двоеслов. Святого отца нашего, Григория Двоеслова, епископа римского, Собеседования о жизни италийских отцов и о бессмертии души. Казань, 1858.
- Грицкевич В. П., Довгяло Г. И. [Рецензия] // *Сов. здравоохранение*. 1966. № 6. Рецензия на кн.: Отамановский В. Д. Борьба медицины с религией в Древней Руси. Москва, 1965.
- Гришин А. Д., Черепанов И. Ф. Колодцы, ограды, светильники в Лавре (историческая справка). Киев, 1988.
- Грязев В. А., Тафинцев Ю. Ю., Пшеничный Н. В. История и эволюций культуры яблони в России // *Субтропическое и декоративное садоводство*: Междунар. научно-практ. конференция. Сочи, 2009. № 42. Т. 2.
- Губерначук С. С. Українсько-санскритські спорідненості. Київ, 2014.
- Гусева Э. К. О некоторых чтимых списках иконы Богоматери Владимирской // *История и культура Ростовской земли*: Материалы конференции 1992 г. Ростов, 1993.
- Гуслистый К. Г. Українці. Історико-етнографічна монографія. Т. 1: Народна культура і побут дожовтневого періоду. Ч. 2: Культура і побут українського селянства в дожовтневий період / Ред. К. Г. Гуслистый. Київ, 1960.
- Густынская летопись // *ПСРЛ*. Санкт-Петербург, 2003. Т. 40.
- Гуцульські говірки: Короткий словник / Укладачі: Галина Гузар, Ярослава Закревська, Уляна Єдлінська, Зеленчук Василь, Наталія Хобзей. Львів, 1997.
- Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка. В 4 т. Москва; Санкт-Петербург, 1882. Т. 4.

- Данилова Є. І., Шиденко В. А., Дяченко Є. І., Сегеда С. П. Нестор-літописець — антропологічна характеристика // *Археологія*. 1982. № 38.
- Дашкевич Ярослав. Русь і Вірменія. Конфесійні та культурні контакти IX — першої половини XIII століть. 02.12.2012 р. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Dashkevych_Yaroslav/s_i_Virmeniia_Konfesiini_ta_kulturni_kontakty_IX__pershoi_polovyny_XIII_st/
- Декілька фактів про кіноа. URL: <https://harchi.info/blogs/san-ayt-j/dekilka-faktiv-pro-kinoa>.
- Делікатна Уляна. Сіль можна замінити травами та спеціями. 21.02.2016 р. URL: <https://pogliad.ua/news/life/cook/dietolog-sil-mozhna-zaminiti-travami-ta-speciyami-138736>.
- Демиденко В. Казновецкий П. Благоверные князья и святые земли Черниговской. Чернигов, 2007.
- Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV—XVII ст. : монографія. Київ, 1988.
- Денисов Л. И. Православные монастыри Российской империи. Полный список всех 1105 ныне существующих в 75 губерниях и областях России (и 2 иностранных государствах) мужских и женских монастырей, архиерейских домов и женских общин. Москва, 1908.
- Дива печер Лаврських. Видання друге, доповнене / Відп. ред. В. М. Колпакова; упоряд. І. В. Жиленко. Київ, 2011.
- Димитрій (Туптало). Книга житія святих... на три мѣсяцы первыя: септемврій, октоврій и ноемврій... Київ, 1689. Т. 1.
- Димитрій (Туптало). Книга житій святихъ... на три місяцы третіи мартъ, априль, майї. Київ, 1700. Т. 3.
- Димитрій (Туптало). Книга житий святих... на три месяцы четвертыи: июнь, июль, август. Київ, 1705. Т. 4.
- Димитрий Ростовский. Жития святих изложенные по руководству Четьих Миней (Репринт). Киев, 2004. Т. XII. Месяц август.
- Дмитриев Л. А., Лихачева О. П. Сказания и повести о Куликовской битве. Ленинград, 1982.
- Дмитриевский А. А. Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока. Киев, 1895. Т. 1. Ч. 1: Памятники патриарших уставов и ктиторские монастырские Типиконы.
- Дмитриевский А. А. Новгородские шапки-митры // Труды Пятнадцатого Археологического съезда в Новгороде, 1911. Москва, 1914. Т. 1.
- Долгов В. В. Очерки истории общественного сознания Древней Руси XI—XIII веков : Учебное пособие. Ижевск, 1999.
- Дорофеева Н. М., Комаринська В. З. З історії грошей України : Навч. посібник. Київ ; Львів, 2000.
- Драч О. О., Борисенко Н. М. Історія медицини і фармації від найдавніших часів до середини XVII ст. : Навч. посібник. Черкаси, 2018.
- Древний патерик, изложенный по главам. Москва, 1899. Изд. 3-е.
- Древности Российского государства : В 13 т. / Ф. Солнцев. Москва, 1849—1853.
- Дубенский Н. Монахи — первые садоводы в России // *Московские ведомости*. 1887. № 359.
- Дуйчев Ив. Эпизод из Киево-Печерского патерика // *ТОДРЛ*. 1969. Т. 24.
- Евгений (Болховитинов), митр. Описание Киево-Софийского собора и Киевской иерархии: с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планов и фасадов Константинопольской и Софийской церкви и Ярославова надгробия. Киев, 1825.
- Евгений (Болховитинов), митр. Описание Киево-Печерской Лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планов лавры и обеих пещер. Киев, 1826.

- Евгений (Болховитинов), митр. Описание Киево-Печерской Лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планов Лавры и обеих пещер: Издание второе, исправленное и умноженное. Киев, 1831.
- Евгений (Болховитинов), митр. Описание Киево-Печерской Лавры с присовокуплением разных грамот и выписок, объясняющих оное, также планов лавры и обеих пещер. Издание третье. Киев, 1847.
- Езник (Петросян), архиеп. Армянская Апостольская Святая Церковь: В 3 ч. // *ArmenianHouse.org*. Краснодар, 1998. URL: <http://armenianhouse.org/petrosyane/church-/part2.html#22>
- Енциклопедія історії України : В. 10 т. / Ред. кол.: В. А. Смолій (голова), В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. Київ, 2005—2013. Т. 10.
- Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, О. С. Стрижак. Київ, 1985.
- Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред), І. К. Білодід та ін. Київ, 1982. Т. 1.
- Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред), В. Т. Коломієць та ін. Київ, 1985. Т. 2.
- Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред), В. Т. Коломієць та ін. Київ, 2003. Т. 4.
- Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред), В. Т. Коломієць та ін. Київ, 2006. Т. 5.
- Етимологічний словник української мови : В 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред), В. Т. Коломієць та ін. Київ, 2012. Т. 6.
- Жарких Микола. Введенський синодик. Київ, 15 серпня — 4 грудня 2017 р.; 3 січня — 12 квітня 2018 р. URL: www.m-zharkikh.name/uk/History/Monographs/VvedenSynodikon.html.
- Железняк І. М. Київський топонімікон. Київ, 2014.
- Желтов Михаил, диакон. Чин Божественной литургии в древнейших (XI—XIV вв.) славянских Службениках // *Богословские труды*. Москва, 2007. № 41.
- Живопись домонгольской Руси. Каталог выставки (в Гос. Третьяковской галерее) / Авт.-сост. О. М. Корина. Москва, 1974.
- Жиленко І. В. Патерик Києво-Печерський: за ред. нап. 1462 р. по Різдві Христовому печерським ченцем Касіяном / Упоряд., адаптувала укр. мовою, склала приміт. та дод. І. В. Жиленко; відп. ред. В. М. Колпакова. Київ, 1998.
- Жиленко І. В. Описи знайдення мощей святого рівноапостольного князя Володимира святителем Петром Могилою // Могилянські читання 2002: Музейна справа в Україні на зламі тисячоліть : Зб. наук. праць. Київ, 2003.
- Жиленко І. В. Святиня. Історія Києво-Печерської лаври XI—XVI ст. Київ, 2005.
- Жиленко І. В. Записки святителя Петра Могили / Упоряд. І. В. Жиленко, Київська духовна академія і семінарія, Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2011.
- Жиленко І. В. Пізні українські життя святого князя Володимира. Тексти і коментарі. Київ, 2013.
- Жиленко І. В. Преподобний Феодосій Печерський. Джерела і матеріали. Київ, 2015.
- Жиленко І. В. Преподобний Антоній Печерський. Джерела і матеріали. Київ, 2015-а.
- Жиленко І. В. Велика Церква і перші чорноризці Печерські: джерела і матеріали. Київ, 2019.
- Житие Преподобного священномученика Кукши Печерского, просветителя Брянского края и ученика его Преподобного Никона / *Троицкий Рождества Богородицы Оптин женский монастырь*. 2013. URL: <http://optina-bolhov./prepodobnii-Kyksha.php>
- Житье и хоженье игумена Даниила из Русской земли / Подгот. текста, перевод и комментарии Г. М. Прохорова // *Электронные публикации Института русской литературы*

- (Пушкинского дома). Санкт-Петербург, 1997 (репринт 1896) URL: http://lib.pushkinskijdom./Default.aspx?tabid=4934#_edn229.
- Жолобов О. Ф. Поучения Ефрема Сирина в интертекстуальных и композиционных отзвуках оригинальной древнерусской письменности // *Вестник ПСТГУ*. Москва, 2007. Вып. 3 (9). Серия: Филология.
- Жолобов О. Ф. Древнерусское письмо: правописные навыки и орфография антиграфов // *Древняя Русь: вопросы медиевистики*. 2009. № 3 (37).
- Жолобов О. Ф. Древнерусские «книги, рекомья Ефремъ» // *Лингвистическое источниковедение и история русского языка 2010—2011* : Сб. статей. Москва, 2011.
- Жолобов Олег Ф. К истории «уставных чтений»: древнеславянский Паренесис Ефрема Сирина. 20.03.2011. URL: https://brill.com/view/journals/scr/7-8/2/article-p121_6.xml
- Жуковский П. М. Культурные растения и их сородичи. Ленинград, 1971.
- Забелин И. Е. Описание Новгородской святыни в 1634 году // *ЧОИДР*. Москва, 1862. Кн. 4.
- Заблоцкий М. О ценностях в Древней Руси: Историческое исследование. Ч. 1 и единственная: О монетной системе. Санкт-Петербург, 1854.
- Заблудовский П. Е., Крючок Г. Р., Кузьмин М. К., Левит М. М. История медицины. Москва, 1981.
- Загорульский Э. М. Возникновение Минска. Минск, 1982.
- Загоскин Н. П. Врачи и врачебное дело в старинной России: *публичная лекция, читанная 24-го марта 1891 года в пользу Общества взаимного вспомоществования учителям и учительницам Казанской губернии*. Казань, 1891.
- Зайцева И. Е., Сарачева Т. Г. Ювелирное дело «земли вятичей» во второй половине XII—XIII вв. Москва, 2011.
- Закревский Н. В. Описание Киева. Москва, 1868. Т. 2.
- Замятина Н. Г. Кухня Робинзона. Москва, 1994. URL : <https://document.wikireading./63667>.
- Зінченко Тетяна. Знайомство з лободою // *Україна молода*. Вип. 048. 02.04.2014. URL : <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2440/237/86732/>
- Змеев Л. Ф. Чтения по врачебной истории России. Санкт-Петербург, 1896.
- Зотов Р. В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. Санкт-Петербург, 1892.
- Зубков О. І. Аптека на вашому столі. Київ, 1989.
- Івакін В. Г. Предмети християнського культу в київських похованнях X—XIII ст. // *Могилянські читання 2011* : Зб. наук. праць. Київ, 2012.
- Іларіон (Огієнко Іван), митр. Етимологічно-семантичний словник української мови : В. 4 т. Вінніпег, 1988. Т. 3.
- Іларіон (Огієнко Іван), митр. Етимологічно-семантичний словник української мови : В 4 т. Вінніпег, 1995. Т. 4.
- Ісаєвич Я. Д. Мартин Груневег і його опис Києва // *Мислене древо*. 12.2013. URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/HistSources/GnewegKyiv.html>
- Історія українського мистецтва: у 6 т. Т. 1: Мистецтво з найдавніших часів до епох Київської Русі / Ред. 1 т. Ю. С. Асєєв (відп. ред.), В. Й. Довженок, М. С. Коломієць. Київ, 1966.
- Іванов Игорь, свящ. Социальный идеал, благотворительность и медицина в Византии // *Христианское членіе*. 2012. № 6.
- Иерофей, архим. Мценский Петропавловский монастырь Орловской епархии. Орел, 1900.
- Ингрэм Дж. К. История рабства от древнейших до новых времен. Санкт-Петербург., 1896.
- Инков А. А. К вопросу о распространении христианства среди кочевых народов южнорусских степей в домонгольское время // *Научные труды Московского гуманитарного университета*. 2015. № 5.
- Иннокентий (Гизель), архим. Синописис, или краткое описание о начале славянского народа и первоначальных князей града Киева. Киев : тип. КПЛ, 1674.

- Иоанн Мосх, блж. Луг духовный: Достопамятные сказания о подвижничестве святых и блаженных отцов / Перевод М. И. Хитров. Москва, 2010.
- Иоаннисян О. М., Зыков П. Л., Леонтьев А. Е., Торшин Е. Н. Архитектурно-археологические исследования памятников древнерусского зодчества в Ростове Великом // *Сообщения Ростовского музея*. Ростов, 1994. Вып. 6.
- Ипатьевская летопись // *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград, 1962. Т. 2.
- Историко-статистическое описание Черниговской епархии. Чернигов, 1873. Т. 5.
- История Византии : В 3 т. / Отв. ред. С. Д. Сказкин, З. В. Удальцов. Москва, 1967. Т. 1.
- История лингвистических учений. Средневековая Европа / Ред. А. В. Десницкая, С. Д. Кацнельсон. Ленинград, 1985.
- Кабакова Г. И. Пищевые запреты восточных славян и их обоснование // Категория оценки и система ценностей в языке и культуре : Сб. статей. Москва, 2015.
- Кабанец Е. П. Тайна софийского граффити (упоминание лаврской истории в Софийской эпиграфике) // *Вопросы исследования и реставрации памятников архитектуры*. Киев, 1992.
- Калайдович К. Ф. Памятники Российской словесности XII века. Творения Кирилла, епископа Туровского. Москва, 1821.
- Каплан Мишель. Византия. Москва, 2011. Серия: Гиды цивилизации.
- Карамзин Н. М. История государства Российского : В 12 т. Санкт-Петербург, 1818. Т. II.
- Каргалов Вадим. Русь и кочевники. Москва, 2008. Серия: Тайны земли русской.
- Каргер М. К. Археологические исследования Древнего Киева. Москва, 1950.
- Каргер М. К. Древний Киев: очерки по истории материальной культуры древнерусского города. Москва ; Ленинград, 1958. Т. 1.
- Каргер М. К. Развалины Зарубского монастыря и летописный город Заруб. *Советская археология*, 1950. № 13.
- Карпов А. Ю. Верхуслава Всеволодовна // *Слово. Образовательный портал*. б. д. URL : <https://www.portal-slovo./history/39105.php>.
- Карпов А. Ю. Несколько замечаний к слову о преп. Евстратии Постнике // *Россия и Христианский Восток*. 1997. № 1.
- Карпов А. Ю. Преподобный Кукша — просветитель вятичей // *Спаса Нерукотворного пустынь*. Клыково, б. д. URL : <http://www.klikovo./pub/50748.html>.
- Карташев А. В. Очерки по истории русской церкви. В 2-х т. Москва, 1993.
- Картины церковной жизни Черниговской епархии из IX вековой ее истории. Киев, 1911.
- Кашкаров В. М. Очерк истории церкви в пределах нынешней Калужской епархии // *Калужская старина*. Калуга, 1903. Т. 3.
- Керча Игорь. Русско-русинский словарь: В 2 т. Ужгород, 2012. Т. 2.
- Киево-Печерський патерик / Д. І. Абрамович. Вступ, текст, примітки. Київ, 1991. Репринтне видання 1931.
- Киево-Печерский патерик // *Древнерусские патерики: Киево-Печерский патерик. Волоколамский патерик* / Изд. подгот.: Л. А. Ольшевская, С. Н. Травников; Перевод Л. А. Ольшевской. Москва, 1999.
- Киевские пещеры и Киево-Печерская лавра. Киев, 1864.
- Кізлова А. А. Тіло св. прп. Іоанна Багатостраждального в соціальних взаємодіях братії Києво-Печерської Успенської лаври (кінець XVIII — перші десятиліття ХХ ст.) // *Історична пам'ять*. Науковий журнал. 2018. № 1 (38).
- Кизилев Михаил. Евреи в Крыму: история и современность // *Российский еврейский конгресс*. 26.03.2014. URL : <http://www.rjc./s/site.aspx?SECTIONID=91208&IID=2558518>.
- Кириленко В. П. Вживання сурогатів жителями Півдня України за часів голоду 1921—1923 рр. // *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. № 3.38. Миколаїв, 2014.

- Клепатский П. Г. Очерки по истории Киевской земли: Литовский период // *Записки Новороссийского университета (Одесса) историко-филологического факультета*. 1912. № 5.
- Клименко В. В., Мацковский В. В., Пахомова Л. Ю. Колебания климата высоких широт и освоение Северо-Восточной Европы в Средние века // *История и современность*. 2012. № 2(16).
- Ключевский В. О. Древнерусские жития святых как исторический источник. Москва, 1871.
- Книга Степенная царского родословия, содержащая историю российскую с начала оныя до времен государя царя и великого князя Иоанна Васильевича, сочиненная трудами преосвященных митрополитов Киприана и Макария. Санкт-Петербург, 1908. Т. 1.
- Коваленко В. П. Навози — літописне місто на Дніпрі (нині с. Дніпровське) // *Сіверщина в історії України : Зб наук. праць*. 2011. Вип. 4.
- Коваленко В. П. Жизнь и «Житие» Св. прп. князя Николы Святоши: возможности реконструкции // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2011-а. № 3 (45).
- Коваленко В. П. Микола Святоша — перший князь-інок на Русі // *Слов'яни і Русь: археологія та історія*. Збірник праць на пошану дійсного члена НАН України Петра Петровича Толочка з нагоди 75-річчя. Київ, 2013.
- Коваленко В. П. Образ святого благовірного // *Філософські ідеї в культурі Київської Русі*. Зб. наук. праць. Київ, 2014. № 6.
- Коваленко В. П. Благоверный черниговский князь Давид Святославич // *Седмица*. 2015. URL : <http://www.sedmitza./lib/text/5677369/>
- Ковнер С. Г. История средневековой медицины. Киев, 1893. Вып. 1-2.
- Козак Назар. Візантійські митці в Києві у XII ст. // *Вісник Львівського університету*. Львів, 2003. Вип. 3. Серія: Мистецтвознавство.
- Козюба Віталій. До історії вивчення та датування храмів Зарубського монастиря // *Наукові записки з української історії*. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. 20.
- Колесникова Є., Ковальський Я., Радван Л., Федів О., Ступницька Г. Українські лікарі польського походження // *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2014. № 2.
- Колчин Б. А. Сады древнего Новгорода // *Новгород и Новгородская Земля*. 2005. Вып. 19. URL : <http://www.bibliotekar./sNovgorod/127.htm>.
- Комеч А. И. Каменная летопись Пскова XII — начала XVI в. Москва, 1993.
- Комова Марианна. Образ преподобномученика Кукши Печерского в литературе и искусстве // *Орловский военный вестник*. 2013. № 9.
- Комова М. А. О списках текста «Сказания о Николе Мценском» // *Вестник Псковского государственного университета*. Серия: Социально-гуманитарные науки. 2016. № 3.
- Комягинский Иван. Святой преподобный Кукша / *Орловские епархиальные ведомости*. 1916. № 48-49.
- Кондратьев И. К. Историческое описание Киево-Печерской лавры в г. Киеве. Москва, 1886.
- Конявская Е. Арсениевская редакция Киево-Печерского патерика // *Вестник Московского государственного университета*. 1983. № 2. Серия 9: Филология.
- Конявская Е. Л. Древнейшие редакции Киево-Печерского патерика // *Древняя Русь*. 2006. № 23.
- Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // *Українська діалектна лексика : Зб. наук. праць*. Київ, 1987.
- Корнеева В. И. Град на Острожной горе. Историко-краеведческий очерк о Новосиле и новсильцах. Орел, 2007.
- Костромин К. А. «Вопрошение» Кирика с ответами Нифонта и канонико-правовое наследие Киевской Руси в контексте международных отношений // *Кирик Новгородец и древнерусская культура*. Великий Новгород, 2014. Ч. 3.

- Кот Сергій. Честі своєї не зрадив (В. Д. Отамановський) // *Репресоване краєзнавство (20—30-і рр.)*. Хмельницький, 1991.
- Коцур Юлія. Харчування населення Роменщини на початку 30-х років ХХ століття // *Етнічна історія народів Європи* : Зб. наук. праць. Київ, 2011. Вип. 34.
- Крайня О. О. Пам'яткознавче дослідження Больницького монастиря Києво-Печерської лаври. Науково-дослідна робота. № держреєстрації 0113U007602. На правах рукопису. Київ, 2014.
- Краснощекова С. Д., Красницький Л. Н. Археология Орловской области. Краеведческие записки. Орел, 2006. Вып. 5: Темптический.
- Кримський А. Ю. «Мерзотний піст вірменський арцівуріїв» // *Розвідки, статті та замітки*. I—XXVII. Київ, 1928.
- Круглова Т. В. К истории основания Спасо-Мирожского монастыря // *Псков* : научно-практический историко-краеведческий журнал. Псков, 1997. № 7.
- Круглова Т. В. К истории основания Спасо-Мирожского монастыря // *Псков* : научно-практический историко-краеведческий журнал. Псков, 1998. № 8.
- Кубарев А. М. О Патерике Печерском // *ЧОИДР*. Москва, 1847. № 9.
- Кузнецова В. С. О царе Ироде и о лихорадках-трясавицах: фольклорные версии библейского сюжета в заговоре и легенде (русские сибирские записи) // *Сибирский филологический журнал*. Новосибирск, 2003. № 2.
- Кузьмук Олексій. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври : публікація рукописної пам'ятки другої половини ХVІІ ст. / Упоряд., вступ. ст. О. Кузьмука // *Лаврський альманах: Києво-Печерська лавра в контексті української історії та культури* : Зб. наук. праць. Київ, 2007. Вип. 18, спецвипуск 7.
- Курданов А. Голос пам'яті: Історія с. Пакуль та його околиць. Чернігів, 1998.
- Лаврентьевская летопись // *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград, 1962.
- Лазарев В. Н. Михайловские мозаики: с приложением ст. В. И. Левицкой о палитре Михайловских мозаик : монография. Москва, 1966.
- Лазарев В. Н. О росписи Софии Новгородской // *Древнерусское искусство. Художественная культура Новгорода*. Москва, 1968.
- Лазаревский А. М. Описание старой Малороссии. Изд. 2-е. Белые Берега. 2008. Т. I. Полк Стародубский.
- Ластовський Валерій. Історичні міфи навколо Зарубського і Трахтемирівського монастирів // *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні* : Зб. наук. статей. Київ, 2019. Вип. 28.
- Латышев В. В. Жития св. епископов Херсонских: Исследования и тексты // *Записки Академии наук по историко-филологическому отделению*. Санкт-Петербург, 1906. Т. VIII.
- Лашкарев П. А. (П. Л.) К статье г. Беяшевского «Церковище возле дер. Монастырек Каневского уезда Киевской губ.» // *КС*. 1889. Т. 24. Январь, Февраль и Март.
- Лашкарев П. А. Михаил, митрополит Киевский XII века (1131—1147 года) // *КС*. Киев, 1892. Т. XXXIX. Октябрь—Декабрь.
- Лашкарев П. А. Церковно-археологические очерки, исследования и рефераты. Киев, 1898.
- Левицкий А. П. Очерки по истории медицины в России // *Медицинское обозрение*. 1909. Т. 71.
- Левченко М. В. Очерки по истории русско-византийских отношений. Москва, 1956.
- Леітургіаріон сиест Службеник от литургій святого Василя, Іоанна Златоуста и преждесвященных. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1639.
- Леонид (Кавелин). Нечто о Мценске // *Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности, в духе народности русской*. Санкт-Петербург, 1845. Т. 23.

- Леонид (Кавелин). Церковно-историческое исследование о древней области вятичей, входившей с начала XV и до конца XVIII столетия в состав Крутицкой и частью Суздальской епархии // *ЧОИДР*. Апрель—Июнь. Москва, 1862. Кн. 2.
- Леонтьев А. Е. Археологические наблюдения в ростовском Успенском соборе // *Сообщения Ростовского музея*. Ростов, 1993. Вып. V.
- Летописец Переяславля Суздальского (Летописец русских царей) // *ПСРЛ*. Москва, 1995. Т. 41.
- Летописный сборник, именуемый летописью Авраамки // *ПСРЛ*. Санкт-Петербург, 1889. Т. XVI.
- Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью // *ПСРЛ*. Санкт-Петербург, 1862. Т. 9. (Никоновская летопись).
- Летописный свод 1497 // *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград, 1963. Т. 28.
- Летописный свод 1518 (Уваровская) // *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград, 1963. Т. 28.
- Летопись по Воскресенскому списку. *ПСРЛ*. Санкт-Петербург, 1856. Т. 7.
- Ливцов Виктор. Апостол вятичей: к 900-летию мученической кончины св. Иоанна Кукши // *Родина*. 2013. № 11.
- Ливцов Виктор. Священномученик Кукша: за веру Православную // *Православие и мир*. 9.9.2013-а. URL : <http://www.pravmir./svyashhennomuchenik-kuksha-za-ver-pravoslavnuyu/>
- Лимонов Ю. А. Летописание Владимиро-Суздальской Руси. Ленинград, 1967.
- Лисенко П. С. Словник поліський говорів. Київ, 1974.
- Литаврин Г. Г. Киево-Печерский патерик о работорговцах-иудеях в Херсоне и о мученичестве Евстратия Постник // *Византия и славяне : Сб. статей*. Санкт-Петербург, 2001. URL : <http://www.sedmitza./lib/text/443940/>
- Литвин Наталія. Лаврське садівництво першої половини XIX ст. Київ, 2019.
- Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X—XVI веках: Династическая история сквозь призму антропонимики. Москва, 2006.
- Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Смерть в Чернигове: Духовная грамота митрополита Киевского Константина // *Траектории традиции. Главы из истории династии и церкви на Руси конца XI — начала XIII века*. Москва, 2010.
- Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Князь и митрополит: штрихи к портрету Климента Смолятича // *Траектории традиции. Главы из истории династии и церкви на Руси конца XI — начала XIII века*. Москва, 2010-а.
- Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Русские имена половецких князей. Междинастические контакты сквозь призму антропонимики. Москва, 2013.
- Лихачев Д. С. «Софийский временник» и новгородский политический переворот 1136 г. // *Исторические записки*. Москва, 1948. Т. 25.
- Лихачев Н. П. Молидовулы греческого Востока // *К XVIII Междунар. конгрессу византинистов. Научное наследство*. Москва, 1991. Т. 19.
- Лобода садова: склад, калорійність гірничого шпинату, користь, рецепти. 01.04.2020. URL : <http://cook.net.ua/loboda-sadova-sklad-kalorijnist-girnichogo-shpinatu-korist-recepti/>
- Логвин Г. Легендарний художник // *Знання та праця*. 1970. № 8.
- Логвин Г. Н., Міляева Л. С., Свенцицька В. І. Український середньовічний живопис. Альбом. Київ, 1976.
- Лопарев Х. М. Слово похвальное на пренесение мощей свв. Бориса и Глеба. Неизданный памятник XII века // *Памятники древней письменности*. Санкт-Петербург, 1894.
- Лосева О. В. Жития русских святых в составе древнерусских Прологов XII — первой трети XV веков. Москва, 2009.
- Лосева О. В. Русские месяцесловы XI—XIV веков. Москва, 2001.
- Львовская летопись // *ПСРЛ*. Санкт-Петербург, 1910. Т. 20. Ч. 1.

- Любашенко Вікторія. «Паренесис» святого Єфрема Сиріна серед церковнорукописних пам'яток княжої Волині // *Княжа доба: історія і культура*. Львів, 2012. № 6.
- Лященко А. И. Заметки о сочинениях Феодосия, писателя XII века // *Отчет о состоянии училищ при реформатских церквях за 1899—1900 гг.* Санкт-Петербург, 1900.
- Мавродин В. В. Образование древнерусского государства. Ленинград, 1945.
- Майоров А. А. История Орловская. Славянская история с древних времён до конца XVII века. Орел, 2013.
- Майоров А. А. Древние вятичи и их особое место среди восточнославянских племен IX—XI вв. // *Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова*. 2015. Т. 21. № 6.
- Макаренко М. Біля Чернігівського Спаса (Археологічні дослідження року 1923) // *Чернігів і північне Лівобережжя: огляди, розвідки, матеріали* / Під ред. М. Грушевського. Київ, 1928.
- Макарий (Булгаков), митр. История Русской Церкви. Санкт-Петербург, 1857. Т. 2.
- Макарий (Булгаков), митр. История русской церкви. Санкт-Петербург, 1888. Т. 3.
- Макарий (Миролюбов), архиеп. Археологическое описание церковных древностей в Новгороде и его окрестностях. Москва, 1860. Т. 1-2.
- Максимова Д. Б. Житийные памятники, посвященные Нифонту Новгородскому. Литературная история текстов : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Санкт-Петербург, 2001.
- Малахова А. С. Врачевательная деятельность монахов Киево-Печерского монастыря (середина — вторая половина XI в.) // *Альманах современной науки и образования*. Тамбов, 2009. № 7 (26). В 2-х ч. Ч. II.
- Малицкий П. И. Приходы и церкви Тульской епархии: извлечение из церковно-приходских летописей. 2-е изд. испр. и доп. / Сост. П. И. Малицкий. Тула, 2010.
- Мальм В. А. Крестики с эмалью // *Славяне и Русь*. К шестидесятилетию академика Б. А. Пыбакова. Москва, 1968.
- Мальшевский И. И. Евреи в Южной Руси и Киеве в X—XII вв. // *ТКДА*. 1878. № 6, 9.
- Марков М. Е. О достопамятностях Чернигова // *ЧОИДР*. 1847. Вид. 2. Год. 3. № 1.
- Марченко Михайло. Київська Русь у боротьбі з кочовиками до монгольської навали. Київ, 2012.
- Масленицын С. И. Богоматерь Великая Панагия (Ярославская Оранта) // *Русское искусство XI—XIII веков*. Москва, 1986.
- Медведь А. Н. Врачевание в Древней и Средневековой Руси и его изучение в современной историографии // *Вестник РГГУ*. Москва, 2013. Серия: Литературоведение, языковедение, культурология.
- Меликсет-Беков Л. Грузинский извод сказания о посте «араджавор» // *Христианский восток*. Петроград, 1916. Т. V.
- Мельник А. Г. История надгробного комплекса св. Исаии Ростовского // *История и культура Ростовской земли*. 2007. Ростов, 2008.
- Мельник А. Г. Становление культа св. Исаии Ростовского // *Ярославский педагогический вестник*. 2012. Т. 1: Гуманитарные науки. № 3.
- Мельник О. О. Поховальні пам'ятки Києва XVI—XVIII ст. : Дисертація на здобуття наук. ступ. канд. іст. наук. 07.00.04 — археологія. Київ, 2017.
- Мельников А. А. Путь непечален. Исторические свидетельства о святости Белой Руси. Минск, 1992.
- Мельникова Е. А. Балтийская система коммуникаций в I тысячелетии н.е. // *Древнейшие государства Восточной Европы*. 2009. Москва, 2010.
- Метальникова Елена. Священномученик Кукша // *Православный христианин*. 2013. № 7.

- Мильков В. В. Древнейший список «Вопрошения» Кирика Новгородца (по рукописи ГИМ. Син. № 132. XIII в.) // *Кирик Новгородец и древнерусская культура*: Сборник в 3 ч. / Отв. ред. В. В. Мильков. Великий Новгород, 2014. Ч. 3.
- Мирский М. Б. Медицина в средние века на Руси // *Вопросы истории*. 2000. № 11-12.
- Мирский М. Б. Хирургия средневековой России // *Хирургия*. 2001. № 6.
- Мицько Ігор. Никола Святоша — Николай Жидичинський — Нікалай Мажайський // *Миколаївські читання. Науковий збірник*. Луцьк 2007. Вип. 1.
- Міляєва Л. Українська ікона XI—XVIII ст. : альбом / Л. Міляєва за участю М. Гелитович. Київ, 2007. Державні зібрання Ураїни. Проект : Духовна спадщина України. Т. 2.
- Мовчан І. І. Давньокиївська околиця / Відп. ред. П. П. Толочко. Київ, 1993.
- Могаричев Ю. М., Сазанов А. В., Саргасян Т. Э., Сорочан С. Б., и Шапошников А. К. Жития епископов Херсонских в контексте истории Херсонеса Таврического // *Нартекс. Byzantina Ucrainensis*. Харків, 2012. Т. 1.
- Молоховец Е. И. Подарок молодым хозяйкам или средство к уменьшению расходов в домашнем хозяйстве. Санкт-Петербург, 1901.
- Моргилевський І. Спасо-Преображенський собор у Чернігові за новими дослідями. *Чернігів і північне Лівобережжя. Огляди, розвідки, матеріали* / Під. ред. М. Грушевського. Київ, 1928. (Записки Української Академії наук). Т. 23 : Історична секція.
- Московский летописный свод конца XV века // *ПСРЛ*. Москва ; Ленинград, 1949. Т. 25.
- Моця О. П. Становлення і розвиток Київської Русі в контексті етногеографічних досліджень // *Археологія*. 2012. № 3.
- Мурьянов М. Ф. История книжной культуры России. Очерки : В 2 т. Санкт-Петербург, 2007. Т. 1.
- Мусин А. Е. Загадки дома святой Софии: Церковь Великого Новгорода в X—XVI веках. Санкт-Петербург, 2013.
- «Найденный при раскопках в Краснодарском крае древний сосуд мог содержать слезы людей». — Об этом рассказал руководитель Фанагорийской археологической экспедиции Владимир Кузнецов // *Кубанские новости*. 02 08 2019.
- Нариси з історії та культури євреїв України / Упоряд. та ред. Л. Фінгер, В. Любченко. Київ, 2009. Видання третє.
- Насонов А. Н. «Русская земля» и образование территории древнерусского государства: Историко-географическое исследование. Москва, 1951.
- Насонов А. Н. История русского летописания XI — начала XVIII века. Очерки и исследования. Москва, 1969.
- Неделин Владимир. Древние города земли Орловской: XII — XVIII века: История. Архитектура. Жизнь и быт. Орел, 2012.
- Недошивина Н. Г. О религиозных представлениях вятичей XI—XIII вв. // *Средневековая Русь. Сборник статей памяти Н. Н. Воронина*. Москва, 1976.
- Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. Москва, 1983.
- Никаноровская летопись. *ПСРЛ*. Москва, 2007. Т. 27.
- Никодим (Милош), еп. Правила поместных соборов с толкованиями. Троице-Сергиева лавра, 1996. Т. 1-3.
- Никольский А. Н. Сказание об обретении честных мощей святителя Никиты, новгородского чудотворца // *ИОРЯС*. 1905. Т. 10. Кн. 2.
- Никольский Н. К. О литературных трудах митрополита Климента Смолятича, писателя XII века. Санкт-Петербург, 1892.
- Никольский Н. К. Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений (X—XI вв.). Санкт-Петербург, 1906.
- Никольский Н. К. Материалы для истории древнерусской духовной письменности. Санкт-Петербург, 1909.

- Никон Черногорец. Книга преподобного и богоносного отца нашего Никона, игумена Черных горы. 1670.
- Никон Черногорец. Книга преподобного и богоносного отца нашего Никона, игумена Черных горы. Тактикон. Почаев, 1795.
- Новгородские летописи // ПСРЛ. Санкт-Петербург, 1841. Т. 3. Изд. 1.
- Новгородские летописи // ПСРЛ. Санкт-Петербург, 1879. Т. 3. Вып. 2. Изд. 2.
- Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов / Под ред. А. Н. Насонова. Москва ; Ленинград, 1950.
- Новгородская Карамзинская летопись // ПСРЛ. Санкт-Петербург, 2002. Т. 42.
- Новгородская летопись по списку П. П. Дубровского // ПСРЛ. Москва, 2004. Т. 43.
- Новіков Д. О. Правове регулювання праці особи у сфері медичної діяльності за часів Київської Русі // *Зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2012. № 19.
- Новгородський Тадеуш. Страви рослинного походження (зернові й картопля) в структурі харчування білоруського етносу XIX — початку XX століття // *Народна творчість та етнографія*. Київ, 2009. № 6.
- Номоканонъ сиречь законоправильникъ имея по сокращению Правил Св. Верховных Апостолов и Св. Вселенских седми Соборов и Поместных неких и проч. Київ, 1624.
- Овсійчук Володимир. Українське малярство X—XVIII століть: Проблеми кольору. Львів, 1996.
- Оглавление Пролога за сентябрьское полугодие. (Пространная редакция). 2016—2017. <http://prolog-manuscript.org/index.php>.
- Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : У 2 ч. Київ, 1984. Т. 1-2.
- Описание Новгородского Софийского кафедрального собора // *Труды Пятнадцатого Археологического съезда в Новгороде 1911 г.* 1916. Т. 2.
- Описи Київського намісництва 70—80 років XVIII ст. / Упоряд.: Г. В. Болотова, К. А. Вислобоков, І. Б. Гирич та ін. Київ, 1989.
- Орленко Василь, Орленко Лідія. Розвиток торгівлі на Русі у період феодальної роздробленості (XII—XIV ст.) // *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2012. № 2.
- Отамановський В. Д. До історії мадицини та аптечної справи у Вінниці й Вінницькому повіті другої половини XVIII ст. // *Збірник пам'яті академіка Теофіла Гавриловича Яновського*. Київ, 1930.
- Отамановский В. Д. Медицинское прошлое южного Правобережья Украины XVIII в. // *Материалы по истории русской медицины: Историко-медицинское исследование*. Саратов, 1952.
- Отамановский В. Д. Отечественные лекари-новаторы второй половины XVIII в., создавшие более прогрессивное направление в лечении чумы, и роль их как зачинателей рациональной терапии // *Труды Саратовского медицинского института*. Саратов, 1958. Т. 10. Вып. 1.
- Отамановский В. Д. Реформы в Речи Посполитой, направленные на создание государственной системы здравоохранения, и их значение для Правобережной Украины // *Советское здравоохранение*. 1959. № 7.
- Отамановський В. Д. Перші аптеки на Україні // *Фармацевтичний журнал*. 1960. № 2.
- Отамановський В. Д. Розвиток аптечної справи на Україні із середини XVII до початку XIX ст. // *Фармацевтичний журнал*. 1963. № 5, 6.
- Отамановский В. Д. Борьба медицины с религией в Древней Руси. Москва, 1965.
- Охотникова В. И. Псковская агиография XIV—XVII вв.: Исследования и тексты: В 2 т. Санкт-Петербург, 2007. Т. 1: Жития князей Всеволода-Гавриила и Тимофея Довмонта.
- Павел Алеппский. Путешествие Антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Алеппским. Москва, 1897. Вып. 2: От Днестра до Москвы.

- «Пакуль поживемо тут» / А. К. Адруг та ін.; відп. ред. О. Б. Коваленко. Ніжин, 2010.
- Палинодия. Сочинение Киевского иеромонаха Захариии Копыстенского, 1621—1622 года // *Русская историческая библиотека*. Петербург, 1878.
- Палладий, епископ Еленопольский. Лавсаик, или Повествование о жизни святых и блаженных отцов. Москва, 2013.
- Памво (Беринда). Лексікон славеноросскій и имен толкование. Киев, 1627.
- Памятники древле-русской духовной письменности: Житие преподобного Антония Римлянина // *Православный собеседник, издаваемый при Казанской духовной академии*. Казань, 1858. Ч. 2.
- Памятники древнерусского канонического права / Ред. А. С. Павлов. Санкт-Петербург, 1908. Ч. 1: Памятники XI—XV в.
- Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Григорием Кушелевым-Безбородко / Под ред. Н. Костомарова. Санкт-Петербург, 1860. Т. 1-2: Сказания, легенды, повести, сказки и притчи.
- Памятники стариной русской литературы, издаваемые графом Григорием Кушелевым-Безбородко. Санкт-Петербург, 1862. Т. 4: Повести религиозного содержания, древние поучения и послания, извлеченные из рукописей Николаем Костомаровым.
- Панова Т. Д. Царство смерти. Погребальный обряд средневековой Руси XI—XVI веков. Москва, 2004.
- Парфенков В. О. Соавторы «Вопрошения» — Кирик и Нифонт: новгородцы по духу // *Кирик Новгородец и древнерусская культура*. В 3 ч. Великий Новгород, 2014. Ч. 3.
- Патерик или Отечник Печерский, содержащий жития святых преподобных и богоносных отцов наших, просиявших в пещерах... Киев, 1661.
- Патерик Римский. Диалоги Григория Великого в древнеславянском переводе / Изд. подгот. К. Дидди. Москва, 2001.
- Пашкевич Г. О., Відейко М. Ю. Рільництво племен Трипільської культури. Київ, 2006.
- Пашкевич Г. О., Богуславський Р. Л. Витоки ролсинництва України (за матеріалами історико-археологічних досліджень) // *Генетичні ресурси рослин*. 2019. № 24.
- Пашуто В. Т. Внешняя политика Древней Руси. Москва, 1968.
- Пентковский А. М. Типикон патриарха Алексия Студина в Византии и на Руси. Москва, 2001.
- Передієнко В. А. Лікарські та господарські порадики XVIII ст. // *Ізборник*. Київ, 1984. URL : <http://litopys.org.ua/>
- Петр (Гайденко), иером., Филиппов В. Г. Несколько замечаний о интересах Церкви в восстании 1113 г. // *Вестник Екатеринбургской духовной семинарии*. 2011. № 2.
- Петров Б. Д. Рецензия на книгу В. Д. Отамановского «Борьба медицины с религией в древней Руси» // *Советское здравоохранение* 1966. № 6.
- Петров Н. И. Краткие сведения о православных монастырях Волынской епархии, в настоящее время не существующих // *Волынские епархиальные ведомости*. 1867. № 3.
- Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. Москва, 1904. Вып. III.
- Петров Н. И. Альбом достопримечательностей церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. Киев, 1913. Вып. 3: Южно-русские иконы.
- Петрухин Владимир. Евстратий Постник и Вильям из Норвича — две «пасхальные» жертвы // *Праздник-обряд-ритуал в славянской и еврейской культурной традиции*. Сб. статей. Москва, 2004. Вып. 15.
- Петрушко Л. А. Емоційний світ у Києво-Печерському патерику: печаль і сльози. Київ, 2018.
- Пивоваров С., Крайня О., Курлов В. Хрест прп. Марка Печерника. Пам'яткознавче дослідження. Київ, 2020.
- Пилипчук Я. В. Етнополітичний розвиток Дашт-І Кипчак у IX—XIII ст. Київ, 2013.

- Писаренко Ю. Г. К архаическому восприятию «чужого» (по «Слову о Григории» Печерского патерика) // *Вестник Удмурдского университета*. 2013. Вып. 2. Серия : Философия. Социология. Психология. Педагогика.
- Пискунов Ф. М. Сдовник живої народної, письменної і активної мови руських югівщан Російської і Австрійсько-Вергерської цесарії / Сост. Ф. Пискунов. Изд. 2-е, испр. и знач. пополненное. Киев, 1882.
- Пишна Н. До історії піснеспіву причасний (киноник) // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2014. № 1 (23). Серія : Мовознавство.
- Підгородинський В. М. Еволюція нормативного регулювання торгівлі людьми в історії людства // *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47.
- Плаксин Олег. Родник, святой источник святого Кукши у деревни Фроловка // *Святой источник*. Опубл. 26 11 2016. URL : <http://svyato.info/610-rodnik-svjatojj-istochnik-svjatogo-kukshi.html>.
- Плаксин Олег. Родник, святой источник во имя Всемилоствого Спаса и Пресвятой Богородицы у села Шейно // *Святой источник*. Опубл. 28 11 2016. URL : <http://svyato.info/11125-rodnik-svyatoy-istochnik-vo-imyа-vsemilostivogo-spasa-i-presvyatoy-bogorodicy-u-sela-sheyно.html>.
- Плетнева С. А. Кочевники южнорусских степей в эпоху средневековья (IV—XIII века): Учебное пособие. Воронеж, 2003.
- Плетнева Светлана. Половцы. Москва, 2010.
- Плющ Василь. Нариси з історії української медичної науки та освіти. Мюнхен, 1970. Т. 1: Від початків української державности дл XIX ст.
- Погодин М. Исследования, замечания и лекции о русской истории : В 7 т. Москва, 1856. Т. VII: Период удельный.
- Покровский М. Н. Русская история с древнейших времен : В 4 т. Москва, 1933. Т. 1.
- Покровский Н. В. Заметки о памятниках псковской церковной старины. Москва, 1914.
- Полуустав. Киев, КПЛ, 1643.
- Полюшко Григорій. Ігорівська ікона Божої Матері. Історія і доля святині. Київ, 2012.
- Поляков А. Н. Киевская Русь как цивилизация : монография. Оренбург, 2010.
- Пономаренко А. Б., Тумак Д. Я. Валентин Отамановський — виданий дослідник Поділля // *XLV Конф. Вінницького національного технічного університету*. Вінниця, 2016. URL : <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum>.
- Пономаренко В. В. Современные представления о первичном центре доместики и вторичных центрах генетического разнообразия яблони домашней — *Malus domestica borku* // *Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции*. Санкт-Петербург, 2009. Т. 166.
- Пономаренко В. В. Пономаренко К. В. Идеи Н. И. Вавилова в современных исследованиях рода *Malus Mill* — Яблоня. // *Труды по прикладной ботанике, генетике и селекции*. Санкт-Петербург, 2012. Т. 169.
- Пономаренко Л., Різник О. Київ: короткий топонімічний довідник. Київ, 2003.
- Поп Р. Древнейший отрывок Послания Симона к Поликарпу // *Труды отдела древнерусской литературы*. Ленинград, 1969. Т. 24: Литература и общественная мысль Древней Руси. К 80-летию со дня рождения чл.-кор. АН СССР В. П. Адриановой-Перетц.
- Попов И. Д. Материалы для истории Орловского края // *Орловские епархиальные ведомости*. 1866.
- Попов И. Д. О явленных и чудотворных иконах в пределах Орловского края, в период зависимости его от Черниговской и Рязанской епископий (до конца XV века) // *Орловские епархиальные ведомости*. 1870. № 1-24.
- Поппэ А. В. Митрополиты Киевские и всея Руси // Подскальски Г. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988—1237)*. Санкт-Петербург, 1996.

- Послания Ивана Грозного / Подгот. текста Д. С. Лихачева, Я. С. Лурье; перевод и комментарии Я. С. Лурье; под ред. В. П. Адриановой-Перетц. Москва ; Ленинград, 1951.
- Похилевич Л. И. Сказания о населенных местностях Киевской губернии или статистические, исторические и церковные заметки о всех деревнях, селах, местечках и городах, в пределах губернии находящихся. Киев : типогр. КПЛ, 1864.
- Правда Русская : Учебное пособие (для исторических факультетов, университетов и педагогических институтов) / Отв. ред. Б. Д. Греков. Москва ; Ленинград, 1940.
- Правила святых апостол и святых отец с толкованием. Москва, 1876.
- Правила святых вселенских соборов с толкованиями. Москва, 1877.
- Правила святых поместных соборов с толкованиями. Москва, 1880.
- Преображенский А. Г. Етимологический словарь русского языка / Сост. А. Г. Преображенский. Москва, 1910—1914. Т. 2.
- Преподобного отца аввы Иоанна, игумена Синайской горы Лествица в русском переводе. Троице-Сергиева лавра, 1898.
- Пречестныи Акафисты. Киев, 1677.
- Прибавление к изданию творений святых отцов в русском переводе. Москва, 1851. Ч. 10.
- Приселков М. Д. История русского летописания XI—XV вв. Санкт-Петербург, 1996 (По изданию Л., 1940 г.).
- Приселков М. Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X—XII вв. Санкт-Петербург, 2003 (По изданию СПб., 1913 г.).
- Пролог. 2-е изд. Москва, 1642. Т. 1 (Сентябрь—Октябрь).
- Пролог. 5-е изд. Москва, 1675. Т. 1.
- Псковская III летопись. Строевский список // *Псковские летописи* / Пригот. к печ. А. Н. Насонов. М., 1955. Вып. 2.
- Пузанов Д. В. Огненные и световые столпы в древнерусской литературе XI—XIII вв. // *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. Н. Новгород, 2015. № 5-6.
- Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука / Ред., вступ. ст. и прим. Н. П. Шастиной. Москва, 1957.
- Пуцко В. Иконопис // *Історія українського мистецтва*. Київ, 2010. Т. 2 : Мистецтво середніх віків.
- Пуцко В. Г. Ростовская иконопись между мифом и реальностью // История и культура Ростовской земли : Материалы конференции 2014 г. Ростов, 2015.
- Пясецкий Г. М. Очерки религиозно-нравственного состояния Орловского края до учреждения Орловской епархии // *Орловские епархиальные ведомости*. 1880. № 3, 4, 12, 19, 20, 23, 24; 1881. № 13, 18, 20; 1883. № 19, 23; 1884. № 6, 8, 9, 13, 14, 16, 22; 1885. № 2, 6, 12, 13; 1885. № 18.
- Пясецкий Г., Никольский В. Исторические очерки города Карачева в политическом и церковном отрошении. *Труды Орловской ученой архивной комиссии*. Орел, 1889. Ч. 1 : С древнейших времен до совершенного разорения г. Карачева в смутное время (1618 г.). Вып. 2.
- Равдоникас В. И. Старая Ладога (Из итогов археологических исследований 1938—1947 гг. // *Советская археология* XI. Москва ; Ленинград, 1949.
- Ранчин А. М. Вертоград Златословный: Древнерусская книжность в интерпретациях, разборах и комментариях. Москва, 2007. Серия : Научная библиотека. Вып. 60. URL : <https://readli.net/vertograd-zlatoslovnyiy/>
- Рапов О. М. Княжеские владения на Руси в X — первой половине XIII в. Москва, 1977.
- Рапов О. М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства. Москва, 1998.
- Рапов О. М., Ткаченко Н. Г. Русские известия Титмара Мерзебургского // *Вестник Московского университета*. 1980. Серия 8 : История. № 3.

- Раппопорт П. А. Очерки по истории русского военного зодчества X—XIII вв. // *Материалы и исследования по археологии СССР*. Москва ; Ленинград, 1956. № 52.
- Раппопорт П. А. О местоположении смоленского города Заруба // *КСИА*. Москва, 1972. Вып. 129.
- Раппопорт П. А. Раскопки церквей в Новгороде и Старой Ладогe // *Археологические открытия 1979 года*. Москва, 1980.
- Раппопорт П. А. Археологические исследования памятников древнего Новгородского зодчества // *Новгородский исторический сборник*. Ленинград, 1982. № 1 (11).
- Раппопорт П. А. Древнерусская архитектура. Санкт-Петербург, 1993.
- Ратшин Александр. Полное собрание исторических сведений о всех бывших в древности и ныне существующих монастырях и примечательных церквах в России / Сост. Из достоверных источников Александром Ратшиным. Москва, 1852.
- Рева М. Л., Рева Н. Н. Дикі їстівні рослини України. Київ, 1976.
- Регель Арнольд. Изящное садоводство и художественные сады. Историко-дидактический очерк / По изд. Г. Б. Винкера. Санкт-Петербург 1896.
- Ренье Люсьен. Повседневная жизнь отцов-пустынников IV века. Москва, 2008.
- Реутов А. В. Соборная площадь Киево-Печерской лавры // *Архитектурно-археологические исследования в Киеве и Киево-Печерской лавре*. Киев, 1995.
- Ржига В. Ф. Очерки из истории быта до-монгольской Руси // *Труды государственного Исторического музея*. Москва, 1929. Вып. 5.
- Робак І. Ю. Харківський період життя та діяльності Валентина Отамановського // *Гуржіївські історичні читання: Зб. наук. праць*. Черкаси, 2012. Вип. 5.
- Робак І. Ю., Савчук З. С. Валентин Отамановський — революціонер, вчений, організатор науки. Харків, 2013.
- Рогожский летописец. Тверской сборник // *ПСРЛ*. Москва, 1965. Т. XV. Изд. 3-е.
- Рождественский А. П., протоиерей. Книга Премудрости Иисуса сына Сирахова. Санкт-Петербург, 1911.
- Розанов С. П. К вопросу о житии преподобного Антония Печерского // *ИОРЯС*. 1914. Т. 19. Кн. 3.
- Романенко Елена. Повседневная жизнь русского средневекового монастыря. Москва, 2002.
- Романов Г. А. Миссионерская роль образов святителя Николая в России // *Материалы XIX Ежегодной богословской конференции ПСТГУ*. 2009. Т. 2.
- Російсько-український словник / І. О. Анніна, Г. Н. Горюшина, І. С. Гнатюк та ін.; за ред. В. В. Жайворонка. Київ, 2003.
- Рохлин Д. Г. Болезни древних людей. Москва ; Ленинград, 1965.
- Русина Е. В. Церковное землевладение на территории Черниговской епархии в XV ст. (по данным Литовской метрики) // *1000 років Чернігівській єпархії. Тези доповідей церковно-історичної конференції*. Чернігів, 1992.
- Русина Олена. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського : монографія. Київ, 1998.
- Русская вивлиофика или Собрание материалов для отечественной истории, географии, статистики, и древней русской литературы / Издаваемое Николаем Полевым. Москва, 1833.
- Русская историческая библиотека, издаваемая Археологической комиссией. Санкт-Петербург, 1880. Т. 6: Памятники древнерусского канонического права.
- Руссов С. В. Опыт о кожаных деньгах. Санкт-Петербург, 1835.
- Рыбаков Б. А. Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. Москва, 1963.
- Рыбаков Б. А. Русские датированные надписи XI—XIV веков // *САИ*. Москва, 1964. Вып. Е1-44.
- Рыбаков Б. А. Русские летописцы и автор «Слова о полку Игореве». Москва, 1972.
- Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. Москва, 1987.

- Рыбинский В. П. Киевская митрополичья кафедра с половины XIII до конца XVI века. Киев, 1891.
- Релігія і царква на Беларусі : энцыклапедычны даведнік. Мінск, 2001.
- Сабанеев Д. А. Заметка о древней Климентовской церкви близ Старой Ладуги // *Записки императорского Русского археологического общества*. 1886. Новая серия. Т. 1.
- Савватинов П. И. Путешествие Новгородского архиепископа Антония в Царьград в конце 12-го столетия. Санкт-Петербург, 1872.
- Савосичев Андрей. История православия в Орловском регионе // *Орловский военный вестник*. 2013. № 9.
- Сазонов С. В. Алимпий Печерский и икона «Богоматерь Владимирская» из Ростовского Успенского собора // *Сообщения Ростовского музея*. Ярославль, 1995. Вып. 8.
- Самуил (Миславский). Краткое историческое описание Киево-Печерской лавры. Изд. 2 исправленное и некоторыми достопамятностями умноженное. Киев : Тип. КПЛ, 1795.
- Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. Киев, 1874.
- Святитель Никита, епископ Новгородский // Хор веры. Б.д. URL : https://vera./nikita_novgorodskiiy.
- Святі, прославлені Українською Православною Церквою. *Українська Православна Церква. Офіційна мережа сайтів*. 14.12.2013. URL : <http://canonization.church.ua/>
- Свято-Духов мужской монастырь. Страницы истории. Брошюра. 2016. URL : <http://cetext./svyato-duhov-monastire-stranici-istorii-i-chaste-predaniya-sta.html>.
- Святский Д. О. Астрономия Древней Руси. С Каталогом астрономических известий в Русских летописях, составленным М. Л. Городецким. Москва, 2007. Серия : Возвращенное наследие: памятники исторической мысли.
- Сергий, архиепископ Владимирский и Суздальский. Св. Симон, епископ Владимирский и Суздальский // *Труды Владимирской Ученой Архивной Комиссии*. Владимир, 1899.
- Сердюкова О. К. Словарь говора казаков-некрасовцев. Ростов-на-Дону, 2005.
- Серебрянский Н. И. Очерки по истории монастырской жизни в Псковской земле. С критикобиблиографическим обзором литературы и источников по истории Псковского монашества. Москва, 1908.
- Симиренко Л. П. Помология. Киев, 1972. Т. 1.
- Сінкевич Наталія. «Патерикон» Сильвестра Косова: переклад та дослідження пам'ятки. Київ, 2013.
- Ситий Ю. М. Християнський цвинтар на Замковій горі в Любечі (за матеріалами звітів Б. О. Рибаківа) // *Археологія і давня історія України*: Зб. наук. праць. Київ, 2013. Вип. 11.
- Слепцов А. М., Клименко В. В. Обобщение палеоклиматических данных и реконструкция климата Восточной Европы за последние 2000 лет // *История и современность*. 2005. № 1.
- Словник буковинських говірок / За ред. Н. В. Гуйванюк. Чернівці, 2005.
- Словник гідронімів України / Ред. кол.: А. П. Непокупний, О. С. Стрижак (заст. голови), К. К. Цілуйко; Укладвчі: І. М. Желізняк, А. П. Корепанова та ін. Київ, 1979.
- Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка та його текстологічні засади: У 3-х т. Харків, 1979. Т. 2.
- Словник української мови : В 11 т. / Редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ, 1970—1980. Т. 4. 1973; Т. 5. 1974.
- Словник української мови XVI — першої половини XVII ст. : У 28 вип. / Ред. Д. Гринчишин; Уклад.: Р. Осташ, Г. Войтів та ін. Львів, 2004. Т. 11.
- Словники України online. Б.д. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
- Словарь исторический о святых, прославленных в Российской церкви и о некоторых подвижниках благочестия, местно чтимых. Санкт-Петербург, 1862.

- Словарь церковно-славянского и русского языка: 4 т. Санкт-Петербург, 1847. Т. 3.
- Слово о полку Игореве. Москва, 1983.
- Слуцкий А. С. Заамвонные молитвы в рукописных славянских служебниках // *Византинороссика*. Санкт-Петербург, 2005. Т. 3.
- Смельский Е. Н., др. Царство вичебных трав и растений. Книга практических советов. Москва, 1870.
- Смирнов С. «Бабы богомерзские» // *Сборник статей, посвященных В. О. Ключевскому*. Москва, 1909.
- Смирнов С. И. Материалы для истории древнерусской покаянной дисциплины (Тексты и Заметки) // *ЧОИДР*. Москва, 1912.
- Смоляр В. І. Формування і розквіт української кухні // *Проблеми харчування*. 2008. № 12. URL : http://medved.kiev.ua/web_journals/arhiv/nutrition/2008/1-2_08/str63.pdf.
- Соболева М. Н. Станопись Спасо-Преображенского собора Мирожского монастыря в Пскове. *Древне-русское искусство. Художественная культура Пскова*. Москва, 1968.
- Соболевский А. И. Памятники древнерусской литературы, посвященные Владимиру Святому // *ЧИОНЛ*. Киев, 1888. Кн. 2.
- Соболевский А. Послание еп. Симона // *ИОРЯС*. 1909. Т. XIV. Кн. 1.
- Соколов Пл. Русский архиерей из Византии и право его назначения до начала XV века. Киев, 1913.
- Соловецкий патерик. Санкт-Петербург, 1873.
- Софийская первая летопись по списку И. Н. Царского // *ПСРЛ*. Москва, 1994. Т. XXXIX.
- Софийская вторая летопись *ПСРЛ*. Москва, 2001. Т. 6.
- Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх / Підгот. тексту до друку, передмова, коментар Ю. А. Мицика, В. М. Кравченка. Київ, 1992.
- Спасский И. Св. Иоанн, епископ Суздальский // *ЖМП*. 1947. № 9.
- Спасский И. Г. Русская монетная система. Историко-нумизматический очерк. Москва, 1962.
- Сперанский М. Н. Тайнопись в юго-славянских и русских памятниках письма // *Энциклопедия славянской филологии*. Ленинград, 1929. Вып. 4.
- Списки населенных мест Киевской губернии. Киев, 1900.
- Срезневский И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. Санкт-Петербург, 1867. Т. XXIV. I-XL.
- Срезневский И. И. Древние памятники русского письма и языка (X—XIV веков): Общее повременное издание. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1882.
- Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам : В 3-х т. // *ИОРЯС*. Санкт-Петербург, 1893. Т. 1.
- Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам : В 3-х т. // *ИОРЯС*. Санкт-Петербург, 1902. Т. 2.
- Срезневский И. И. Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам : В 3-х т. // *ИОРЯС*. Санкт-Петербург, 1912. Т. 3.
- Стасюк О. Харчування та замітники їжі українського селянства на початку 30-х років XX ст. *Етнічна історія народів Європи* : Зб. наук. праць. Київ, 2006. Вип. 21.
- Стефановский Ф. К. Материалы для изучения свойств «голодного» хлеба. Данные по исследованию образцов, собранных в 1891—92 гг. в Волжско-Камском крае. Казань, 1893.
- Столярова Е. К., Енговатова А. В. Стекланные слезницы из некрополя церкви Сошествия святого Духа Троице-Сергиевой лавры // *Археология Подмоскovie* : Материалы научного семинара. Москва, 2016. Т. 12.
- Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи / Изданием ОИДР, Трудями и попечением Кн. М. А. Оболенского. Москва, 1836.

- Сухомлинов М. И. О псевдонимах в древней русской словесности // *Исследования по древнерусской литературе*. Санкт-Петербург, 1908.
- Сюткин Павел. Хлеб с лебедой. 05 02 2016.
- Татищев В. Н. История Российская с самых древнейших времен. Москва, 1768. Кн. 1. Ч. 1: История с древнейших времен до Рюрика.
- Татищев В. Н. История Российская с самых древнейших времен. Москва, 1773. Т. 2.
- Татищев В. Н. История Российская с самых древнейших времен. Т. 3. Москва, 1774.
- Творения святого отца нашего Иоанна Златоуста, архиепископа Константинопольского в русском переводе : В 12 т. Санкт-Петербург, 1905. Т. 11. Кн. 1.
- Темчин С. Ю. Вильнюсский список Послания киевского митрополита Климента Смолятича смоленскому пресвитеру Фоме с толкованиями мниха Афанасия // *Rocznik Teologiczny*. 2015. № 1.
- Терський С. В. Лучеськ Х—XV ст. Львів, 2006.
- Тимар І. І. Порівняльна характеристика образу половця-кумана в угорських наративах XI—XIII ст. та руських літописах : Дис. на здобуття наук. ступеня канд. Іст. наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.02 «Всесвітня історія». Івано-Франківськ, 2021.
- Тимченко Є. Історичний словник українського язика / Під ред. Є. Тимченка. Харків ; Київ, 1930. Т. 1.
- Титмар Мерзебургский. Хроника : в 8 книгах. 2-е изд. исправл. / Перевод с лат., подгото. К изд. И. В. Дьяконова. Москва, 2009.
- Тихомиров М. Н. Список русских городов дальних и ближних // *Исторические записки*. Москва, 1952. Т. 40. URL : <http://www.litopys.org.ua/rizne/spysok/spys04.htm>.
- Тихомиров М. Н. Древнерусские города. Изд 2-е, дополненное и переработанное. Москва, 1956.
- Толочко О. П. Смерть митрополита Константина: (До розуміння давньоруської моделі святості // *Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей*. Київ, 1993. Т. 2.
- Толочко О. П. Яка гора в домонгольський період називалася Щекавицею?: (Замітки з історичної топографії домонгольського Києва) // *КС*. 1997. № 5.
- Толочко П. П. Древний Киев. Киев, 1983.
- Толочко П. П. Кочевые народы степей и Киевская Русь. Санкт-Петербург, 2003.
- Толочко П. П. Емше, влачаху поверзше ужи за ноги // *Ruthenica*. Киев, 2010. Т. IX.
- Толстой М. В. Русские святыни и древности. Москва, 1862. Ч. 3: Святыни и древности Великого Новгорода.
- Топоров В. Н. Святость и святыне в русской духовной культуре. В 2-х т. Москва, 1998. Т. 2: Три века христианства на Руси.
- Торжество встречи св. иконы с частицей мощей священномученика Кукши, просветителя Орловского края // *Орловские епархиальные ведомости*. 1905. ХLI. № 36. 4 сентября.
- Требник митрополита Петра Могилы. Київ, 1646.
- Тріодіон сієсть тріпѣснець... Киев, 1727.
- Указатель святыни и священных достопамятностей Киева, как в самом городе, так и в его окрестностях, для поклонников, посещающих святыне места Киевские. Изд.10. Киев : Типогр. Киево-Печерської лавры, 1898.
- Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. 2-е вид. / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. Київ, 1994.
- Уманцев Ф. Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської лаври. Київ, 1970.
- Успенский Б. А. Царь и патриарх: харизма власти в России (Византийская модель и ее русское переосмысление). Москва, 1998.
- Успенский М. И., Успенский В. И. Заметки о древне-русском иконописании: Известные иконописцы и их произведения. Санкт-Петербург, 1901.
- Успенский сборник XII—XIII вв. / Изд. подгот.: О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпон; Под ред. С. И. Коткова. Москва, 1971.

- Федор Студит. Творения : В 3 т. Полное собрание творений святых отцов Церкви и церковных писателей в русском переводе. Москва, 2010. Т. 1: Нравственно-аскетические творения.
- Федоров Ананий. Историческое собрание о богоспасаемом греде Суждале. Ключаря тамошнего собора Анания Федорова // *ВОИДР*. 1855. Кн. 22.
- Феофан, еп. Древние иноческие уставы, собранные епископом Феофаном. Москва, 1892.
- Филарет (Гумилевский). История русской церкви. Харьков, 1849. Т. 1.
- Филарет (Гумилевский). Обзор русской духовной литературы. 862—1720. Харьков, 1859.
- Филарет (Гумилевский). Русские святые, чтимые всею Церковью или местно: Опыт описания жизни их. 2-е изд. Чернигов, 1865. Отделение 1: Январь, февраль, март, апрель.
- Филарет, архиепископ Черниговский. Избранные Жития святых на русском языке, изложенные по руководству Четых-Миней архиепископа Филарета Черниговского. В 2-х кн. Москва, 2011.
- Фирсов А. И. Мценск // *Исторический вестник. Историко-литературный журнал*. Петроград, 1915. Т. 140.
- Флоря Б. Н. К генезису легенды о «дарах Мономаха» // *Древнейшие государства на территории СССР*. Материалы исследования. 1987 г. Москва, 1989.
- Франко З. Т. Граматична будова українських гідронімів : Монографія. Київ, 1979.
- Франко Іван. Із старих рукописів. Зразок релігійної сатири: песій піст // *Іван Франко. Енциклопедія життя і творчості*. 14.10.2015. (Подається за виданням: Франко І. Я. Збірник творів у 50-и томах. Київ, 1981. Т. 29.). URL : <https://www.i-franko.name/uk/HistLit/1894/IzStaryxkopysiv/7ReligijnaSatyra.html>.
- Хазанов Анатолий. Евреи в раннесредневековой Византии // *Иудейско-христианские отношения. Христианско-иудейский диалог: проблемы и мнения*. 01.11.2003. URL : <http://www.jcrelations.net/.2779.0.html?L=7>.
- Хамайко Наталя. Лікувальна практика Давньої Русі: «медицина» чи «цілителство»? // *Opus mixtum*. Київ, 2015. № 3.
- Харин Е. С. Древнерусское монашество в XI—XIII вв.: быт и нравы : Дис. на соискание ученой степени канд. ист. наук. На правах рукописи. Ижевск, 2007.
- Харламов В. А. Работы Архитектурно-археологического отряда // *Археологические открытия 1985 года*. Москва, 1987.
- Харламов В. А., Гончар В. Н. Керамика из раскопок древнерусской трапезной Киево-Печерского монастыря // *Хозяйство древнего населения Украины*. Киев, 1993.
- Харчове використання Лободи. 19.03.2020. URL : <https://3varta.com.ua/xarchove-vikoristannja-lobodi>.
- Хойнацкий А. Пребывание преподобного Николы Святоши, князя Черниговского, на Волыни в звании князя Луцкого // *Волынские епархиальные ведомости*. 1872. № 19.
- Хойнацкий А. Преподобный Нифонт епископ Новгородский, игумен Волынский // *Волынские епархиальные ведомости*. 1873. № 12.
- Хойнацкий А. Очерки из истории православной церкви и древнего благочестия на Волыни. Житомир, 1878.
- Холмогорская летопись. Двинской летописец // *ПСРЛ*. Ленинград, 1977. Т. 33.
- Хорошев А. С. Из истории борьбы Новгорода против Москвы (местная канонизация 30—40-х годов XV в.) // *Вестник Московского университета*. 1971. № 6. Серия 9: История.
- Хорошев А. С. Церковь в социально-политической системе Новгородской феодальной республики. Москва, 1980.
- Хорошев А. С. Летописные списки новгородских владык // *Новгородский исторический сборник*. Ленинград, 1984. Вып. 2 (12).
- Хорошев А. С. Политическая история русской канонизации (XI—XVI вв.). Москва, 1986.
- Чаговец В. А. Жизнь и сочинения преподобного Феодосия (Опыт историко-литературного исследования). Киев, 1901.

- Чебаненко Сергей. Сказание о Григории-чудотворце и правовые реалии Древней Руси последней трети XI века (по данным Киево-Печерского патерика) // *Слов'янські обрії*. 2006. № 1.
- Чебаненко С. Б. Кровная месть или смертная казнь: об одной известии о Григории Чудотворце (последняя треть XI века) // *Древняя Русь: во времени, в личностях, в идеях*. 2017. № 8.
- Черемухин П., иером. Константинопольский собор 1157 года и Николай, епископ Мефонский. *Богословские Труды*. Москва, 1960. Сб. 1.
- Чистякова М. В. Архаические черты в прологах Великого княжества Литовского // *Slavistica Vilnensis*. 2011. № 56 (2).
- Чугаева И. К. Черниговский агиографический источник о Николе Святоше: к истории почитания князя-инока // *Язык и текст*. 2014. Т. 1 (2). URL : <http://psyjournals./langpsy/2014/n2/69602.shtml>.
- Шайкин А. А. Повесть временных лет. История и поэтика. Москва, 2011.
- Шафонский Афанасий. Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим Малая России, из частей коей оное наместничество составлено. В Чернигове, 1786 года. Киев, 1851.
- Шахматов А. А. Киево-Печерский патерик и Печерская летопись // ИОРЯС. Санкт-Петербург, 1897. Т. 2. Кн. 3.
- Шахматов А. А. Житие Антония и Печерская летопись // *Журнал министерства народного просвещения*. Санкт-Петербург, 1898. Часть СССХVI. Март.
- Шахматов А. А. Как назывался первый русский святой мученик? // *Известия Императорской академии наук*. 1907. IV Серия. № 9.
- Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах // *Летопись занятий Археологической комиссии за 1907 г.* Санкт-Петербург, 1908. Т. 20.
- Шахматов А. А. Нестор летописец // *ЗНТШ*. 1914. Т. СХVII-СХVIII.
- Шахматов А. А. Повесть временных лет. Петроград, 1916. Т. I. Вводная часть. Текст. Примечания.
- Шахматов А. А. Повесть временных лет и ее источники // *ТОДРЛ*. Москва ; Ленинград, 1940. Т. IV.
- Шевлюга О. До джерел українського іконостаса // *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини*. 2015. Вип. 11.
- Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник. Львів ; Нью-Йорк, 2008.
- Щапов Я. Н. Древнерусские княжеские уставы. XI—XV вв. / Изд. полг. Я. Н. Щапов; Отв. ред. Л. В. Черепнин. Москва, 1976.
- Щапов Я. Н. Государство и церковь Древней Руси X—XIII вв. Москва, 1989.
- Щапов Я. Н. Монашество на Руси в XI—XIII веках // *Монашество и монастыри в России. XI—XX века. Исторические очерки*. Москва, 2002.
- Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева. Москва, 1983. Вып. 9.
- Юбилейный сборник в память 900-летия епископской кафедры в г. Чернигове: Духовно-просветительское издание. Чернигов, 1893.
- Юшков Серафим. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. Київ, 1992.
- Яковенко Наталія. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ, 1997.
- Яковлев В. Памятники русской литературы XII и XIII веков. Санкт-Петербург, 1872.
- Яковлев В. Древнекиевские религиозные сказания. Варшава, 1875.
- Янин В. Л. Именные буллы русских епископов XII — начала XIII в. // *СА*. 1966. № 3.
- Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X—XV вв. В 2 т. Москва, 1970. Т. 1. Печати X — начала XIII в.

- Янин В. Л. Некрополь Новгородского Софийского собора: церковная традиция и историческая критика. Москва, 1988.
- Янин В. Л. Денежно-весовые системы домонгольской Руси и очерки истории денежной системы средневекового Новгорода. Москва, 2009.
- Янин В. Л., Гайдуков П. Г. Актовые печати Древней Руси X—XV вв. Москва, 1998. Т. 3. Печати, зарегистрированные в 1970—1996 гг.
- Янин В. Л., Гайдуков П. Г. Древнейшая Новгородская владычная печать // *Византийские очерки. Труды российских ученых к XXI Международному конгрессу византинистов.* Санкт-Петербург, 2006.
- Янко М. П. Топонімічний словник України: словник-довідник. Київ, 1998.

СКРОЧЕННЯ

- АЗР — Акты относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией
- АЮЗР — Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России
- ВОИДР — Временник Общества истории и древностей российских
- ВР ЛННБ — Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника
- ВУАН — Всеукраїнська академія наук
- ЖМП — Журнал Московской патриархии
- ЗНТШ — Записки научного товариства імені Т. Шевченка
- ІР НБУВ — Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
- ИОРЯС — Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук
- КС — Киевская старина (1882—1906), Київська старовина (з 1992)
- КСИА — Краткие сообщения Института археологии
- КСИИМК — Краткие сообщения Института истории материальной культуры
- МИА — Материалы и исследование Института археологии
- ОИДР — Общество истории и древностей российских
- ПСРЛ — Полное собрание русских летописей
- ПСТГУ — Православный Свято-Тихоновский гуманитарный университет
- РГБ ОР — Русская государственная библиотека, Отдел рукописей
- СА — Советская археология
- САИ — Свод археологических источников
- ТКДА — Труды Київської духовної академії
- ТОДРЛ — Труды отдела древнерусской литературы
- ХНУМ — Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського
- ЦДІАК України — Центральний державний історичний архів України, м. Київ
- ЧИОНЛ — Чтения в историческом обществе Нестора Летописца
- ЧОИДР — Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских

- Бт — Книга Буття — перша книга Біблії, що належить до Старого Завіту, відкриває П'ятикнижжя Мойсея (Тори)
- Вих — Вихід — друга частина П'ятикнижжя Мойсея
- Втор — Второзаконня — Повторення закону — п'ята частина П'ятикнижжя Мойсея (Тори), де вона називається Деварієм, і п'ята книга християнського Старого Завіту
- Гал — Послання до Галатів — один з листів ап. Павла, що увійшов до Нового Завіту, жителям римської провінції Галатії, де ап. Павло проповідував і заклав християнську церкву
- Діян — Діяння апостолів — п'ята книга Нового Завіту
- Еккл — Екклесіаста — входить у склад єврейської Біблії (Танаха) і Старого Завіту. Сьома книга розділу Писань (Ктувим) Танаха
- Еф — Послання до Ефесян — десята книга Нового Завіту
- Євр — Послання до євреїв, одна з книг Нового Завіту, яку традиційно приписують ап. Павлу

Ез — Езеїїль — старозавітний біблійний пророк, сучасник пророка Єремії

Зх — Книга пророка Захарії — книга малих пророків Старого Завіту

Ін — Євангеліє від Іоанна — останнє з 4-х Євангелій Нового Завіту

Йв — Книга Йова (Іова) Старого Завіту

Кл — Послання до колосян — дванадцята книга Нового Завіту. Написано ап. Павлом і Тимофієм та адресовано церкві в Колосах

2Кор — Друге послання ап. Павла до Коринтян

Лк — Євангеліє від Луки — третє з чотирьох канонічних Євангелій Нового Завіту

Мр — Євангеліє від Марка — друге з чотирьох канонічних Євангелій Нового Завіту

Мт — Євангеліє від Матвія — перше з чотирьох канонічних Євангелій Нового Завіту

Одкр — Одкровення, або Об'явлення Іоанна Богослова — остання книга Нового Завіту та один з найдавніших творів християнської літератури. Також відома як Апокаліпсис

Ос — Книга пророка Осії — перша з дванадцяти книг малих пророків за традиційним розташуванням книг Старого Завіту

Пісн — Пісня над Піснями, Книга Пісні Пісень Соломона, Пісні Пісень, Книга Пісень — книга Старого Завіту, що приписують цареві Соломону

Пр — Приповісті Соломона, Книга приказок, Книга Притч, Приповідок, Прислів'я — двадцята книга Старого Завіту. Деякі перекладачі, зокрема, І. Огієнко, розділили книгу на частини, відповідно до авторства або часу впорядкування приказок

Пс — Книга псалмів, або Псалтир — одна з книг Старого Завіту

Пт — Євангеліє від Петра — стародавній текст про Ісуса Христа, відомий сьогодні лише частково. Вважалось неканонічним Євангелієм і було відхилено як апокрифічне церковним синодом Карфагена і Риму, які встановили канон Нового Завіту

Рим — Послання до Римлян — шоста книга Нового Завіту, найдовша з тридцяти послань ап. Павла

Сір — Книга Премудрости Ісуса, сина Сірахова, входить до складу Старого Завіту

См — Книга Самуїла — восьма книга єврейської канонічної Біблії (Танаху) і третя в її розділі т. зв. Ранніх пророків

2См — Книга Самуїла, спочатку єдина, була розділена на дві книги, що отримали назву I і II (з чотирьох) книг Царств — Перша книга Самуїла (або Перша книга царів) та Друга книга Самуїла (або Друга книга царів)

Сол — Послання до Солунян ап. Павла Нового Завіту

Суд — Книга Суддів — сьома книга Старого Завіту

1Тм — Перше послання ап. Павла до Тимофія, книга Нового Завіту

Флп — Послання ап. Павла до Филип'ян, книга Нового Завіту

1Цар — Перша книга Царів — книга Старого Завіту

2Цар — Друга книга Царів — книга Старого Завіту

Чис — Книга Числа — четверта частина П'ятикнижжя Мойсея Старого Завіту

Як — Послання ап. Якова християнам — книга Нового Завіту

Наукове видання

Жиленко І. В.
Послання Симона і Полікарпа
Джерела і матеріали

Науковий редактор
Крайній К.

Відповідальна за випуск
Черняхівська О.

Редагування
Свешнікова Н.

Макет, верстка
І.Жиленко
Дизайн обкладинки
І. Жиленко

Підписано до друку 09.09.2022 р. Формат 60 x 84 1/8.
Гарнітура «Times». Папір офсетний № 1. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 73,6.

